శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

ఆరవ సంపుటము

పునర్ముద్రణ
ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ పక్షాన
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి
కళాభవన్ - సైఫాబాదు,
హైదరాబాదు-4

Reprint of 1944 edition
Copies - 5000
January 1982

Price Rs. 15-00

Paper used for the printing of this book was made available by the Govt. of India at concessional Rate.

Published by :—
Andhra Pradesh Sahitya Akademi
on behalf of the Government of
Andhra Pradesh.

Printed at :—
NAGALAKSHMI ART PRINTERS
Basheer bagh, Hyderabad.
Phone. No. 220238

తొలి పలుకు

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు పునర్ముద్రణ చేయవలెనని ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము నిశ్చయించి యీ బాధ్యతను ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీకి అప్పగించినది. మొత్తము ఎనిమిది సంపుటాలలో నాల్గు సంపుటాల పునర్ముద్రణ కార్యము 26-1-1979 నాటికి పూర్తియైనది. మిగిలిన నాల్గు సంపుటాలను ఈనాడు ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, ఆంధ్రమహాజనులకు అర్పిస్తున్నది.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు మొదటి నాలుగు సంపుటాలు స్వర్గీయులైన శ్రీ రావుకుమార వేంకటమహీపతి సూర్యారావు బహద్దరుగారి అండదండలతో, సంపూర్ణ ఆర్థిక సహాకారముతో, స్వర్గీయ జయంతి రామయ్య పంతులు గారి పర్యవేక్షణలో సిద్ధమై 1949 వ సంవత్సరములో కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు పక్షాన ప్రకటితమైనవి. తర్వాత 5, 6, 7 సంపుటాలు 1957 సంవత్సరములో కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల సహాయముతో ముద్రితమైనవి. ఏడవ సంపుటము అనుబంధము మాత్రము ముద్రణ కాకుండగా 1965 వ సంవత్సరములో ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, రూ.5000/- ఆర్థిక సహాయము గావించి దీని ముద్రణకు తోడ్పడినది. ఈ అనుబంధ సంపుటము 1974 సంవత్సరము హైదరాబాదు నగరములో, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వేదికపైన ఆవిష్కృతమైనది, ఆ సందర్భములో అకాడమీ అధ్యక్షులు డా. బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు, శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు అన్ని సంపుటాలు మరొక పర్యాయము నిర్దుష్టంగా ప్రకటించవలసియున్నదని భావించి ఆ పని నిర్వహించవలసినదని ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమును కోరినారు. అప్పటి ముఖ్యమంత్రి శ్రీ జె. వెంగళరావుగారు ఈ కోరికను అంగీకరించి అందుకు కావలసిన ఏర్పాట్లు చేయగలనని వాగ్దానము చేసినారు.

ముఖ్యమంత్రిగారి వాగ్దానాన్ని అనుసరించి, ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము ఈ విషయాన్ని పరిశీలించవలెనని, ప్రభుత్వ పురావస్తుశాఖ డైరెక్టర్ డా. రమేశన్ గారి అధ్యక్షతన, డా.బి.రామరాజు, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ తెలుగు శాఖాధ్యక్షులు, శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావు, అప్పుడు కార్యదర్శి, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, శ్రీ ఎన్. వెంకటస్వామి, డైరెక్టర్, తెలుగు అకాడమీ, డా. పి.యస్.ఆర్. అప్పారావు, అప్పుడు ఆఫీసర్

ఆన్ స్పెషల్ డ్యూటీ, గార్లతో కూడిన ఒక సంఘాన్ని నియమించినది. ఈ సంఘము సమావేశమై ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము పక్షాన శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు అచ్చు కావలెననీ, అచ్చు పర్యవేక్షణ ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీకి అప్పగించవలెనని తొలి ముద్రణలోని అచ్చుతప్పులను సవరించవలెననీ, ఇందుకు కావలసిన పూర్తి డబ్బును ప్రభుత్వము యీయవలెనని సిఫారసు చేయగా, ఈ సిఫారసును ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము అంగీకరించినది. తత్ఫలితంగా ఈ సంపుటాల పునర్ముద్రణ కార్యక్రమము ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ చేపట్టినది. ఈ నిఘంటువులలోని అనుబంధాలను గ్రంథభాగములో చేర్చవలెనని కూడ పై సంఘము నిర్ణయించినది. ఈ నిర్ణయానుసారము ఆయా సంపుటాలలోని అచ్చుతప్పులను సవరించి అనుబంధభాగాన్ని గ్రంథములో చేర్చే బాధ్యత మొదటి నాలుగు సంపుటాల మట్టుకు శ్రీయుతులు ఎన్. సి. యస్. పార్థసారథి, బి.వి. శ్రీనివాసాచార్యులు చీమకుర్తి శేషగిరిరావు, ఎన్. యస్. సుందరేశ్వరరావు గార్లకు అప్పగించనైనది. మిగిలిన నాలుగు సంపుటాలు అనగా, 5, 6, 7, 8 సంపుటాలను సవరించే బాధ్యత డా. నిడదవోలు వెంకటరావుగారు, అకాడమీ కోరికపైన నిర్వహించినారు. వీరందరికి అకాడమీ పక్షాన కృతజ్ఞతలు.

ఈ సంపుటము అచ్చుపని నాగలక్ష్మి ఆర్ట్ ప్రింటర్స్, హైదరాబాదు వారికి అప్పగించి ముద్రణ పర్యవేక్షకులుగా శ్రీ చీమకుర్తి శేషగిరిరావు, శ్రీ సి. వి. శేషాచార్యులుగార్లను నియమించనైనది. వీరందరికీ అకాడమీ పక్షాన కృతజ్ఞతలు.

ఈ బాధ్యతను ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీకి అప్పగించి కావలసిన డబ్బును పూర్తిగా మంజూరు చేసి, అకాడమికి అందజేసి సాహిత్య అకాడమీ పట్ల విశ్వాసము ప్రకటించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమునకు అకాడమీ పక్షాన ధన్యవాదాలు.

హైదరాబాదు
8-1-1982

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి
కార్యదర్శి
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ

మహారాజా రావు వేంకట కుమార మహీపతి
సూర్యారావు బహద్దరు C.B.E గారు

సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు

ఆఱవ సంపుటము

మ – లౌ

పండితసాహాయ్యమున

కాకినాడ
ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు
వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది.

శంకర్ ప్రింటర్స్ ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రితము
మద్రాసు.

1958

మనవి

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు చతుర్థసంపుటము 1944లోఁ బ్రకటితమయినది.
మఱి పదునాల్గు సంవత్సరములకుఁ గాని మిగిలిన మూఁడు సంపుటములును బ్రకటితము లు
కాలేదు. ఈ యాలస్యమునకుఁ గారణము లనేకములు. 1947 సరికి అయిదవ సంపుటమును
1949 సరికి ఆఱవ సంపుటమును ముద్రణమునకు సిద్ధము అయినను గడపటి సంపుటము
కూడ సిద్ధమయినఁ గాని యచ్చుపని ప్రారంభించుటకు సమ్మతింపనని శ్రీ పిఠాపురము
మహారాజావారు తెలియఁజేసిరి. తరువాత కొన్ని రాజకీయములచే 1949 గడవగానే
నిఘంటు కార్యాలయము నెత్తివేసిరి. పిమ్మట నా మూఁడు సంపుటముల గ్రంథమును
మద్రాసునగరమునకుఁ దరలించి ముద్రణము పని డా॥ గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారి
కప్పగించిరి. శ్రీ సీతాపతిగారు ముద్రణముపని 1952 లోఁ బ్రారంభించి 'ప' యను
నక్షరము మొదలుకొని 'మ' యను నక్షరమువఱకును గల గ్రంథ మయిదవ సంపుటముగాను
'మ' యను నక్షరము మొదలుకొని 'వ' యను నక్షరమువఱకును గల గ్రంథ మాఱవ
సంపుటముగాను, విభజించి ముద్రణము వేగముగాఁ గావలయునను సంకల్పముతో
వేర్వేఱు ముద్రణాలయములలో ముద్రణము సాగించిరి. అయిదవ సంపుటమును ముద్రించు
చుండిన గార్డన్ ముద్రణాలయము కొంత గ్రంథము ముద్రించిన తర్వాత నెత్తివేయఁబడి
నది; మిగిలిన గ్రంథము మఱియొక ముద్రణాలయములో ముద్రింపవలసివచ్చినది. ఆఱవ
సంపుటము సక్రమముగా ముద్రితమగుచుండుటవలన 1954 లోఁ గడపటి సంపుటముకూడ
మఱియొక ముద్రణాలయములో ముద్రించుట కీయఁబడినది. కాని, తానొకటి దలఁచిన
దైవ మింకొకటి దలఁచు నన్నట్లయినది. ప్రభుత్వమువారు జమీందారీవిధానమును రద్దు
పఱచి యెస్టేటులను తీసికొనుటవలన శ్రీ మహారాజావారి కార్థికలోపము కలిగి 1954
పూర్తియగుసరికి ముద్రణముపని నిలిచిపోయినది. అయిదవ సంపుటములో 185 ఫారము
లును ఆఱవ సంపుటములో 112 ఫారములును ఏడవ సంపుటములో 42 ఫారములును
ముద్రితములయినవి. మిగిలిన ముద్రణముపని యితరుల సాహాయ్య మర్థింపక తామే
పూర్తిచేయుటకు శ్రీ మహారాజావా రుద్దేశించిరి. కాని, యాపని సాగలేదు. అప్పుడు
శ్రీ సీతాపతిగారు శ్రీ మహారాజావారి యనుజ్ఞాపత్రముఁ బడసి ప్రభుత్వమువారి ధన సాహా
య్యమునకయి 1957 జూన్ మాసములోఁ బ్రయత్నము ప్రారంభించి యధికారుల తోడ్పా
టుతోఁ గృతార్థు లయినారు. ఆంధ్రప్రదేశప్రభుత్వమువారు రూ 5000 లును, ఇండియా

ప్రభుత్వమువారు రూ. 8000 లును నొసంగిరి. ఈ యార్థికసాహాయ్యముతోను, ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు తోడ్పాటుతోను శ్రీ సీతాపతిగారు ముద్రణము పని సాగించిరి.

భగవంతుని కృపవలన ఈ నాటి కయిదవ సంపుటమును ఆఱవ సంపుటమును ప్రకటించి యాంధ్రుల కందఁజేయఁగలిగిరి. 1958 జూన్ 12వ తేదీని ఆంధ్రసాహిత్య పరిషద్వార్షిక మహాసభా సమావేశసమయమున మన యుపరాష్ట్రపతి డాక్టర్ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండితవరేణ్యులు పరిషత్తువారి యాహ్వానమును మన్నించి యీ రెండు సంపుటముల యావిష్కరణము గావించినందులకుఁ బరిషత్తు ధన్యత నందినది. దైవబలముచే ఏడవ సంపుటముకూడఁ గొలఁది కాలములోఁ బ్రకటితమగును.

6వ సంపుట నిర్మాణము కావించిన పండితవర్యులు

1. సాహిత్యవిశారద కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు (సంపాదకులు)
2. బ్రహ్మశ్రీ దర్భా సర్వేశ్వరశాస్త్రి ,,
3. ,, ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రి ,,
4. ,, ఆకుండి వేంకటశాస్త్రి ,,
5. ,, బులుసు వేంకటేశ్వరులు ,,
6. ,, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి ,,
7. ,, దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి ,,
8. ,, చిలుకూరి వీరభద్రశాస్త్రి ,,
9. ,, చెలుకుపల్లి అప్పారాయశాస్త్రి ,,
10. ,, సామవేదం శ్రీరామమూర్తిశాస్త్రి ,,
11. ,, వన్నాల వెంకటాద్రిభట్టశర్మ ,,
12. ,, ఇంద్రకంటి సూర్యనారాయణశాస్త్రి ,,

పీఠికాపురాధీశుల కోరిక ననుసరించి 1944-48లో నిఘంటు నిర్మాణ పర్యవేక్షణము సాగించి గ్రంథముద్రణాదికము కావించినవారు డాక్టరు గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు.

దంటు భాస్కరరావు.
ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్కార్యదర్శి.

సంకేతములు.	వివరణము.
అ.	అకారాంతము—ఇట్లే — ఆ ఇ, ఈ, చ్ జ్. మొదలగునవి తత్తదంతములుగా గ్రహించునది.
అ.ఆ,ఈ.అ.	పుంలింగ విశేషణ మయినపుడు అకారాంతము స్త్రీలింగ విశేషణమయినపుడు ఆకారాంతము లేక ఈకారాంతము నపుంసక లింగవిశేషణ మయినపుడు అకారాంతము. స్త్రీలింగములలో విశేషము ఉన్నపుడు అవి సూచింపఁబడినవి. చివర యచ్చులనుబట్టి యవి తత్తదంతములుగా గ్రహించునది. ఉదా:— (1) అంతకుఁడు విశ. (అ. కికా అ) ఇట స్త్రీలింగరూపము ఆకారాంతమగు 'అంతికా, (2) అంతర్ధాత, విశ. (ఋ త్రీ. ఋ). ఇట స్త్రీలింగరూపము ఈకారాంతమగు 'అంతర్ధాత్రి.' (3) అంకి, విశ (న్. నీ. న్) ఇట స్త్రీలింగ రూపము ఈకారాంతమగు 'అంకినీ'. (4) అపటువు. విశ. (ఉ, ఉ. ట్వీ, ఉ,) ఇట ఉకారాంతమగు 'అపటువు'ను, ఈకారాంతమగు 'అపట్వీ'యును స్త్రీ లింగరూపములు. (5) అనామము, విశ (న్. న్. మ్నీ. అన్). ఇట నకారాంతమగు 'అనామ'యును, ఈకారాంతమగు 'అనామ్నీ'యును, ఆకారాంతమగు 'అనామా'యును స్త్రీలింగరూపములుగా నెఱుంగునది.
అ క్రి.	అకర్మకక్రియ.
అనౌ.	అనౌపవిభక్తికము.
అప.	అపదము. (ఆగమము మొదలగునవి)
అలం.	అలంకారశాస్త్రము.
అవ్య.	అవ్యయము.
ఆమ్రే.	ఆమ్రేడితము.
ఉదా.	ఉదాహరణము.
ఉప.	ఉపపదము. (చూ. అని— తెలుఁగు)
ఉభ.	ఉభయము. (సంస్కృతమును, తెలుఁగును)
ఏ.	ఏకవచనాంతము.
ఔ.	ఔపవిభక్తికము.
క.	కన్నడము.
కరాలపా.	కరాలపాటి రంగయ్యగారి భారతపాఠము.
కు.	కుయిభాష.
క్రి.	క్రియ
క్రి. విశ.	క్రియావిశేషణము.
క్షేత్రగ.	క్షేత్రగణితము.
గణిత.	గణితశాస్త్రము.
చూ.	చూడుఁడు.
ఛంద.	ఛందశ్శాస్త్రము
జ.	జన్యము.

సంకేతములు.	వివరణము.
జ్యోతి.	జ్యోతిశ్శాస్త్రము.
త.	తమిళము.
తంత్ర.	తంత్రశాస్త్రము.
తర్క.	తర్కశాస్త్రము.
తు.	తులుభాష.
ద్రు.	ద్రుతాంతము.
ద్వి.	ద్వివచనాంతము. (తెనుఁగున బహువచనాంతములో అంతర్భూతము.)
ధర్మ.	ధర్మశాస్త్రము.
న.	నపుంసకలింగము.
నాటక.	నాటకపరిభాష.
నాట్య.	నాట్యశాస్త్రము.
పా.	పాళీభాష.
పీఠి.	పీఠిక.
పుం.	పుంలింగము.
పుం. న.	పుంనపుంసకలింగము.
పుం. స్త్రీ.	పుంస్త్రీలింగము.
ప్ర.	ప్రత్యయము.
ప్రా.	ప్రాకృతము.
బ.	బహువచనాంతము.
బీజగ.	బీజగణితము
భా.అ.వ్యా.	భారతములక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారి ఆంధ్రభారత వ్యాఖ్య.
మంత్ర.	మంత్రశాస్త్రము.
మ.	మలయాళము.
మహా.	మహారాష్ట్రము.
మి.	మిశ్రము—సంస్కృతపదము సంస్కృతేతర పదముతోఁగాని, తెలుఁగు కృత్ప్రత్యయముతోఁగాని, తెలుఁగు తద్ధితప్రత్యయముతోఁగాని కలిసిన పదము.
మొ.	మొదలైనవి
యో.	యోగశాస్త్రము.
రూ.	రూపాంతరము.
వా.	వాడుక.
వి.	విశేష్యము.
విశ.	విశేషణము.
వీరేశ. పా.	కందుకూరి వీరేశలింగముగారి పాఠము.

సంకేతములు.	వివరణము.
వేదాంత.	వేదాంతశాస్త్రము.
వేదము. పా.	వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారి పాఠము.
వైద్య.	వైద్యశాస్త్రము.
వ్యతి.	వ్యతిరేకార్థకపదము.
వ్యవ.	వ్యవహారము.
వ్యాక.	వ్యాకరణశాస్త్రము.
శత్రు.	శత్రంతము (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)
శ. సం.	శకసంవత్సరములు.
శ్లో.	శ్లోకము.
స.	సర్వనామము
సం.	సంస్కృతము.
సంగీ.	సంగీతశాస్త్రము.
స. క్రి.	సకర్మకక్రియ.
సా.	సామెత.
స్త్రీ.	స్త్రీలింగము.
హిం.	హిందూస్థానీభాష.
√	(మూలచిహ్నము) ఇది జనకపదములకు ముందుప యోగింపఁబడును.
=	(సామ్యచిహ్నము) ఇది రూపమందుఁ గాని, యర్థమందుఁ గాని సామ్యము గల పదములకడను నుపయోగింపఁబడును.
వృ. వి.	చెట్టు, లత మొదలగువానిగుర్తు.
;	ఇది విభిన్నార్థమును దెలుపును.
	సమానార్థమును దెలుపును.

(తక్కినవి స్పష్టము.)

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు.	గ్రంథములయందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య.	గ్రంథకర్తల నామములు.
1.	అచలా.	అచలాత్మజాపరిణయము	ఆ 3.	వేంకటాచార్యకవి.
2.	అచ్చ. భా.	అచ్చతెలుఁగుభారవి.	ఆ 5	శ్రీరామకవి
3	అచ్చ. రా.	అచ్చ తెనుఁగురామాయణము బాల. బాలకాండము. అయో. అయోధ్యాకాండము అర. అరణ్యకాండము కిష్కిం. కిష్కింధాకాండము. సుం. సుందరకాండము. యు. యుద్ధకాండము.	కాం. 6.	చిమంచితిమ్మకవి.
4.	అధ్యా.	అధ్యాత్మ రామాయణము. (బాలకాండాదులుఆఱును ఉత్తరకాండమును కలసి ఏడుకాండములు.) ఉ ఉత్తరకాండము.	కాం. 7.	కోటమరాజు నాగయామాత్యుఁడు
5.	అని.	అనిరుద్ధ చరిత్రము	ఆ. 5.	కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁ
6.	అప్ప.	అప్పకవీయము. (లక్షణగ్రంథము)	ఆ. 5.	కాకునూరి అప్పకవి. డు.
7.	అ. మ. క.	అష్టమహిషీకల్యాణము (ద్విపద)		తిరువేంగళనాథుఁడు.
8.	అహ.	అహల్యాసంక్రందనము.	ఆ 3.	సముఖము వేంకటకృష్ణప్పనాయకుఁడు.
9.	ఆం. చం.	ఆంధ్రచంద్రాలోకము.		
10.	ఆం. భా.	ఆంధ్రభాషార్ణవము (నిఘంటువు)	కాం. 3.	అడిదము సూరకవి. నుదురుపాటి వేంకనార్యుఁడు.
11.	ఆం. శే	ఆంధ్రనామశేషము(నిఘంటువు)		అడిదము సూరకవి.
12.	ఆం. సం.	ఆంధ్రనామసంగ్రహము. (నిఘంటువు) దేవ దేవవర్గు. మాన. మానవ వర్గు. స్థా స్థానవర్గు తి తిర్యగ్వర్గు నా నానార్థవర్గు	వర్గులు ౫.	పైడిపాటి లక్ష్మణకవి.
13.	ఆం. పద.	ఆంధ్రపదాకరము		
14.	ఆము.	ఆముక్తమాల్యద	ఆ 6	శ్రీకృష్ణదేవరాయలు.
15.	ఇందు.	ఇందుమతీపరిణయము.	ఆ. 6.	కుమారధూర్జటి.
16.	ఇందు. రా.	ఇందుమతీపరిణయము.	ఆ. 4.	తెనాలి రామభద్రకవి.

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథములయందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తలనామములు.
17	ఉ. రా.	ఉత్తరరామాయణము	ఆ. 8.	కంకంటి పాపరాజు.
18	ఉ. హరి.	ఉత్తరహరివంశము	ఆ. 6.	నాచన సోమనాథుడు.
19	ఉ. హరిశ్చ.	ఉత్తరహరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము	ఆ. 4.	తక్కెళ్లపాటి లింగన.
20	కకు	కకుత్థ్సవిజయము	ఆ. 5.	మల్లె అనంతభూపాలుడు.
21	కలు శ.	కలువాయిశతకము		డబ్బీరు వరసకవి.
22	కవిక.	కవికర్ణరసాయనము.	ఆ. 6.	సంకుసాల నృసింహకవి
23	కవిచౌ శ.	కవిచౌడప్పశతకము.		కవిచౌడప్ప.
24	కవిజ.	కవిజనరంజనము	ఆ. 3.	అడిదము సూరకవి.
25	కవిజనా.	కవిజనాశ్రయము. (లక్షణగ్రంథము సంజ్ఞా సంజ్ఞాధికారము, వృత్తా వృత్తాధికారము. జాతి. జాత్యధికారము. దోషా. దోషాధికారము.	అధికారములు. 4.	వేములవాడ భీమకవి.
26	కవిరా.	కవిరాజమనోరంజనము.	ఆ. 5.	కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుడు.
27	కవిస.	కవిసర్పగారుడము (లక్షణ గ్రంథము.	ఆ. 2.	కాచన బసవన్న.
28	కళా.	కళాపూర్ణోదయము.	ఆ. 8.	పింగళి సూరనన్న.
29	కార్తిక.	కార్తికమాహాత్మ్యము.		కుందుర్తి వేంకటాచలపతి.
30	కావ్యా.	కావ్యాలంకారచూడామణి. (లక్షణగ్రంథము.)	ఉల్లాసములు. 9.	విన్నకోట పెద్దన్న.
31	కాశీ	కాశీఖండము.	ఆ. 7.	శ్రీనాథుడు.
32	కాళ.	శ్రీకాళహస్తీశ్వరమాహాత్మ్యము	ఆ. 8.	ధూర్జటి.
33	కాళ శ.	కాళహస్తీశ్వరశతకము.		ధూర్జటి.
34	కిరా.	కిరాతార్జునీయము.	ఆ. 5.	గోపాలుని సింగయ.
35	కుచేల	కుచేలోపాఖ్యానము.	ఆ. 3.	ఘట్టుప్రభువు.
36	కువల.	కువలయాశ్వచరిత్రము.	ఆ. 5.	సవరము చిననారాయణకవి.
37	కు సం.	కుమారసంభవము	ఆ. 12.	నన్నెచోడుడు.
38	కృ క	కృష్ణకర్ణామృతము.	ఆ. 3.	వెలగపూడి వెంగన
39	కృ. శకు.	శకుంతలాపరిణయము.	ఆ. 3.	కృష్ణకవి.
40	కృష్ణ	కృష్ణరాయవిజయము.	ఆ. 4.	కుమార ధూర్జటి.
41	కృష్ణ. శ.	కృష్ణశతకము		నృసింహకవి.
42	కృష్ణా.	కృష్ణాభ్యుదయము	ఆ. 5.	గొంతేటి సూరన్న.
43	కేయూర.	కేయూరబాహుచరిత్రము.	ఆ. 4.	మంచన.
44	క్రీడా.	క్రీడాభిరామము.	ఆ. 1.	వల్లభరాయకవి.

సంఖ్య	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
45	గంధ.	గంధవహము.	ఆ 1.	మంచళ్ల వాసుదేవకవి
46	గాధే.	గాధేయోపాఖ్యానము.		చిత్రకవి అనంతామాత్యుఁడు
47	గోపీ రా.	గోపీనాథరామాయణము.		గోపీనాథ వెంకటకవి.
48	ఘటికా.	ఘటికాచలమాహాత్మ్యము.	ఆ. 3.	తెనాలి రామకృష్ణుఁడు.
49	చంద్ర.	చంద్రభానుచరిత్రము.	ఆ. 5.	తరిగొప్పుల మల్లన్న.
50	చంద్ర. వి.	చంద్రరేఖావిలాపము	ఆ 3.	కూచిమంచి జగ్గకవి
51	చంద్రా.	చంద్రాంగదచరిత్రము.	ఆ. 6.	పైడిమర్రి వేంకటపతి
52	చంద్రి.	చంద్రికాపరిణయము.	ఆ 6.	శ్రీసు॰ భిమాధవరాయప్రభువు.
53	చం. రా.	చంపూరామాయణము.	ఆ. 8.	ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతి.
54	చమ.	చమత్కారమంజరి.	ఆ 3.	సింహాద్రి వేంకటాచార్యుఁడు.
55	చిత్రభా.	చిత్రభారతము.	ఆ. 8.	చరికొండ ధర్మన్న.
56	చి. ని.	చిన్నయసూరినిఘంటువు (వ్రాతప్రతి)		పరవస్తు చిన్నయసూరి.
57	చెన్న.	చెన్నబసవపురాణము.	ఆ. 5.	అత్తనూరి పాపకవి.
58	జాహ్నవి.	జాహ్నవీమాహాత్మ్యము	ఆ. 4.	ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి.
59	జై. భా.	జైమినిభారతము. (అశ్వమేధపర్వము)	ఆ. 8.	పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుఁడు
60	తపతీ.	తపతీసంవరణోపాఖ్యానము	ఆ. 5	అద్దంకి గంగాధరకవి
61	దశకు.	దశకుమారచరిత్రము.	ఆ. 12.	కేతన
62	ద. శా.	దక్షిణహిందూస్థానశాసనములు	సంపుటములు 6	
63	దశా.	దశావతారచరిత్రము.	ఆ. 10.	ధరణిదేవుల రామయామాత్యుఁడు
64	దా శ.	దాశరథిశతకము		కంచెర్ల గోపన్న.
65	దిలీప	దిలీపచరిత్రము	ఆ. 4	కొటికలపూడి వేంకటకృష్ణకవి
66	ద్వా.	(సింహాసన)ద్వాత్రింశిక.	ఆ 12.	కొఱవి గోపరాజు
67	ద్వి. కో భాగ.	ద్విపదభాగవతము.	స్కం. 12	కోనేటినాథుఁడు.
68	ద్వి తి. సా.	ద్విపదసారంగధరచరిత్రము	ఆ. 2	కూచిమంచి తిమ్మకవి.
69	ద్వి. నల.	ద్విపదనలచరిత్రము.	భా. 5.	చక్రపురి రాఘవాచార్యులు.
70	ద్వి. పరమ	ద్విపదపరమయోగివిలాసము.	ఆ. 8.	తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథుఁడు.
71	ద్వి భార	ద్విపదభారతము. (విరాటపర్వము—వ్రాఁతప్రతి.	ఆ 5.	తిమ్మన.
72	ద్వి. శ సా.	ద్విపదసారంగధరచరిత్రము.	ఆ. 3.	బాణాల శంభుదాసుఁడు.
73	ద్వి. భాగ.	ద్విపదభాగవతము. (దశమస్కంధము.)	స్కం. 1.	మడికి సింగన్న.

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథములయందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తలనామములు.
74	ద్వి. హరిశ్చ.	ద్విపద హరిశ్చంద్రచరితము.	భా. 2.	గౌరన.
75	ధనా	ధనాభిరామము. (వ్రాతప్రతి)	ఆ 3	నూరన.
76	ధర్మ.	ధర్మఖండము.	ఆ 9.	ఈదుమపల్లి భవానీశంకరుడు.
77	ఆం. ధా.	ఆంధ్రధాతుమాల.		
78	నరస.	నరసభూపాలీయము (లక్షణగ్రంథము.)	ఆ. 5.	మూర్తికవి.
79	నవ (నాథ)	నవనాథచరిత్రము (ద్విపద— వ్రాతప్రతి)	భా. 5.	గౌరన
80	నా. పంచ.	పంచతంత్రము.	ఆ. 5.	నారాయణకవి.
81	నార.	నారసింహపురాణము (ఉత్తరభాగము	ఆ 5.	హరిభట్టు.
82	నిరం.	నిరంకుశోపాఖ్యానము.	ఆ. 4	కందుకూరి రుద్రయ.
83	నిర్వ.	నిర్వచనోత్తరరామాయణము	ఆ. 10	తిక్కన సోమయాజి.
84	నీతి.	నీతిసీసపద్యశతకము.		తాళ్ళపాక తిమ్మయ.
85	నీలా.	నీలాసుందరీపరిణయము.	ఆ. 3	కూచిమంచి తిమ్మకవి.
86	నృసిం.	నృసింహపురాణము.	ఆ 5.	ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.
87	నైష.	శృంగారనైషధము.	ఆ 8.	శ్రీనాథుడు.
88	పండితా.	పండితారాధ్యచరిత్రము (ద్విపద)		పాల్కురికి సోమనాథుడు.
		దీక్షా దీక్షాప్రకరణము.		
		పురా పురాతనప్రకరణము.	ప్రకరణములు. 5	
		వాద వాదప్రకరణము.		
		మహిమ. మహిమప్రకరణము.		
		పర్వ. పర్వతప్రకరణము.		
89	పద్మ.	పద్మపురాణము (ఉత్తరఖండము)	ఆ. 10.	మడికి సింగన్న.
90	పరమ	పరమయోగివిలాసము.	ఆ. 5.	తిమ్మనృపాలుడు.
91	పాంచా.	పాంచాలీపరిణయము	ఆ. 5.	కాకమాని మూర్తికవి
92	పాండు.	పాండురంగమాహాత్మ్యము	ఆ. 5.	తెనాలి రామకృష్ణుడు.
93	పారి	పారిజాతాపహరణము.	ఆ. 5.	నంది తిమ్మన.
94	పార్వ	పార్వతీపరిణయము.	ఆ 6.	కోట శ్రీరాయరఘునాథ తొండమాన్ మహీపాలుడు.
95	పి. శకుం	శకుంతలాపరిణయము.	ఆ. 4.	పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు.
96	పె. శకుం	శకుంతలాపరిణయము.	ఆ. 3.	పెద్దాడ నాగరాజు.
97	ప్రబంధ	ప్రబంధరాజవేంకటేశ్వర విజయవిలాసము.	ఆ. 1.	గణపవరపు వేంకటకవి.

సంఖ్య	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
98	ప్రబోధ.	ప్రబంధచంద్రోదయము.	ఆ 5.	నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ
99	ప్రభా.	ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము	ఆ. 5	పింగళి సూరన
100	ప్రభు. (లిం)	ప్రభులింగలీల (ద్విపద).	ఆ 5. (ఒక్కొక్క ఆశ్వాసము నకు అయిదైదు గతులు గలవు)	పిడుపర్తి సోమయ.
101	ప్ర. మణి.	ప్రబంధమణిభూషణము.		
102	బస. పు.	బసవపురాణము (ద్విపద)	ఆ 7.	పాలకురికిసోమన.
103	బహు.	బహులాశ్వచరిత్రము.	ఆ 5.	దామరల వేంగళనాయకుఁడు.
104	బిల్హ.	బిల్హణీయము	ఆ. 3	వంది పెద్ది కృష్ణస్వామి
105	బ్రహ్మో.	బ్రహ్మోత్తరఖండము	ఆ 5.	శ్రీధరమల్లె వేంకటరామ
106	బ్రౌ.	బ్రౌఢ్యానిఘంటువు		బ్రాహ్మదొర. [కవి.
107	భర్తృ.	భర్తృహరిసుభాషితము.	శతకములు. 3.	ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి.
		నీతి. నీతిశతము.		
		శృం శృంగారశతకము.		
		వై. వైరాగ్యశతకము.		
108	భల్లా.	భల్లాణచరిత్రము	ఆ. 5.	వాలేశ్వరుఁడు.
109	భాగ.	భాగవతము	స్కం. 12.	బమ్మెర పోతరాజు.
110	భాను.	భానుమతీపరిణయము.	ఆ. 4.	రెట్టూరి రంగరాజు.
111	భార.	భారతము	పర్వములు. 18	కవిత్రయము, (నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.)
		ఆది. ఆదిపర్వము. ఆ. 8.		
		సభా. సభాపర్వము. ఆ. 2.		
		అర. అరణ్యపర్వము. ఆ. 7.		
		వి విరాటపర్వము ఆ 3.		
		ఉద్యో ఉద్యోగపర్వము ఆ 4		
		భీష్మ. భీష్మపర్వము. ఆ. 5.		
		ద్రో. ద్రోణపర్వము. ఆ. 5.		
		కర్ణ. కర్ణపర్వము. ఆ 3.		
		శల్య. శల్యపర్వము ఆ. 2.		
		సౌ. సౌప్తికపర్వము, ఆ. 2.		
		స్త్రీ. స్త్రీపర్వము ఆ 2.		
		శాం. శాంతిపర్వము. ఆ 6.		

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
		అను అనుశాసనికపర్వము ఆ 5 అశ్వ. అశ్వమేధికపర్వము. ఆ.4 ఆశ్ర ఆశ్రమవాసపర్వము ఆ.2 మౌ మౌసలపర్వము. ఆ. 1. మహా మహాప్రస్థానికపర్వము. ఆ. 1. స్వ.స్వర్గారోహణపర్వము ఆ. 1		
112.	భా. రా.	భాస్కరరామాయణము. (అచ్చు తెనుఁగు రామాయణముకడనున్నట్టు దీనికి కాండము లెఖ్ఖింగునది.)	కాం. 6.	భాస్కరుఁడులోనగువారు.
113.	భా. శ.	భాస్కరశతకము		మారద వెంకయ్య.
114.	భీమ.	భీమేశ్వరపురాణము.	ఆ. 6,	శ్రీనాథుఁడు.
115.	భేమ.	భేమజకల్పము,	ఆ. 4,	బహుపాద వేంకటాచార్యుఁడు
116.	భోజరా.	భోజరాజీయము	ఆ 7.	అనంతామాత్యుఁడు.
117.	భోజసుతా.	భోజసుతాపరిణయము.	ఆ. 5,	కోటీశ్వరకవి.
118.	మనుచ.	మనుచరిత్రము.	ఆ, 6.	అల్లసాని పెద్దన.
119.	మల్ల.	మల్లభూపాలీయము. (భర్తృహరికడమున్నట్లే దీనికి శతకము లెఖ్ఖింగునది.)	శతకములు 3.	ఎలకూచి బాలసరస్వతి.
120	మల్లపు.	మల్లపురాణము. (దేవమల్లచరిత్రము—వ్రాఁతప్రతి)	ఆ. 4.	సుదురుపాటి వేంకనార్యుఁడు
121.	మల్హణ.	మల్హణచరిత్ర	ఆ. 3.	ఎడపాటి ఎఱ్ఱన్న.
122.	మార్క	మార్కండేయపురాణము.	ఆ 8.	మారన.
123.	ముకుంద.	ముకుందవిలాసము.	ఆ. 3.	కాణాచి పెద్దన.
124.	మృ. వి.	మృత్యుంజయవిలాసము.	ఆ. 3.	గోఁగులపాటి కూర్మనాథుఁడు
125.	మై.	మైరావణచరిత్రము.	ఆ. 3.	మాడయకవి.
126.	మొ రా	మొల్లరామాయణము (అచ్చు తెనుఁగురామాయణముకడనున్నట్లు దీనికి కాండము లెఖ్ఖింగునది.)	కాం. 6.	మొల్ల.
127.	యయా.	యయాతిచరిత్రము.	ఆ. 5.	పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడు
128.	రంగా.	రంగారాయచరిత్రము.	ఆ. 3.	దిట్టకవి నారాయణకవి.
129.	రం. రా.	రంగనాథరామాయణము (ద్విపద) (అచ్చు తెనుఁగురామాయణముకడనున్నట్లు దీనికి కాండము లెఖ్ఖింగునది.)	కాం. 6.	రంగనాథుఁడు.

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథములయందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య.	గ్రంథకర్తల నామములు
130	రం. రా. ఉ	రంగనాథరామాయణము. ఉత్తరకాండము. (ద్విపద)	కాం. 1.	కాచభూపతి, విట్ఠలరాజు.
131	రఘు.	రఘువంశము.	ఆ. 10.	అవుడూరి కికయ్య.
132	రఘునా.	రఘునాథాభ్యుదయము. (వ్రాఁత		విజయరాఘవకవి.
133	రత్న.	రత్నపరీక్ష. ప్రతి.)		భైరవకవి.
134	రస.	రసమంజరి, (లక్షణగ్రంథము)	గుచ్ఛములు 3.	సురతాని కోదండపతి.
135	రసా.	రసాభరణము. (లక్షణగ్రంథము)	ఆ. 4.	అనంతామాత్యుఁడు.
136	రసిక	రసికజనమనోభిరామము.	ఆ. 7.	కూచిమంచి తిమ్మకవి
137	రాఘవ.	రాఘవపాండవీయము	ఆ. 4.	పింగళి సూరన.
138	రాజగో.	రాజగోపాలవిలాసము.	ఆ. 5	కాళయ.
139	రాజ. చ.	రాజశేఖరచరిత్రము.	ఆ. 3.	మాదయగారి మల్లన్న.
140	రాజ. వి.	రాజశేఖరవిలాసము.	ఆ. 2.	కూచిమంచి తిమ్మకవి
141	రాధా.	రాధామాధవము.		చింతలపూడి ఎల్లనార్యుఁడు
142	రాధికా.	రాధికాసాంత్వనము.	ఆ. 4.	ముద్దుపళని.
143	రామ	రామరాజీయము.	ఆ. 1.	వెంకయ్య
144	రామలిం.	రామలింగేశ్వరశతకము.		ఆడిదము సూరన
145	రామా.	రామాభ్యుదయము.	ఆ. 8	అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు
146	రామే.	రామేశ్వరమాహాత్మ్యము.	ఆ. 5.	ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి.
147	రా. వి.	రాజవాహనవిజయము.	ఆ. 5.	కాకమాని మూర్తికవి.
148	రుక్మాం.	రుక్మాంగదచరిత్రము.	ఆ. 5.	ప్రౌఢకవి మల్లన్న.
149	రుక్మి.	రుక్మిణీపరిణయము.	ఆ. 5.	కూచిమంచి తిమ్మకవి.
150	లక్షణ.	లక్షణసారసంగ్రహము.		చిత్రకవి పెద్దన్న.
151	ల. వి.	లక్ష్మీవిలాసము.	ఆ. 5.	రాయసము వేంకటపతి.
152	వన. వి.	వనమాలివిలాసము.		నారన సూరన.
153	వరాహ.	వరాహపురాణము.	ఆ. 12.	నందిమల్లయ్య, ఘంట సింగన్న.
154	వసు.	వసుచరిత్రము.	ఆ. 6.	రామరాజభూషణుఁడు
155	వా. రా.	వాసిష్ఠరామాయణము.	ఆ. 5.	మడికి సింగన్న.
156	వాల్మీ.	వాల్మీకిచరిత్రము.	ఆ. 3.	రఘునాథభూపాలుఁడు.
157	విక్ర.	విక్రమార్కచరిత్రము.	ఆ. 6.	జక్కన
158	విజ. వి.	విజయవిలాసము.	ఆ. 3.	చేమకూర వేంకటకవి.
159	విజ్ఞా.	విజ్ఞానేశ్వరీయము.	కాం. 3.	కేతన.
160	వి. న.	విజయనందనవిలాసము	ఆ. 3.	మరగంటి [illegible]కవి.
161	వి. పు.	విష్ణుపురాణము.	ఆ. 3.	వెన్నెలకంటి సూరన.
162	విష్ణుమా.	విష్ణుమాయానాటకము.		చింతలపూడి ఎల్లనార్యుఁడు
163	విప్ర.	విప్రనారాయణచరిత్రము.	ఆ. 5.	చెదలవాడ మల్లయ్య.

సంఖ్య	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు.	గ్రంథములయందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
164	వీథి.	వీథినాటకము		శ్రీనాథుఁడు.
165	వీర.	వీరభద్రవిజయము	ఆ. 4.	బమ్మెరపోతన్న.
166	వేంక.	వేంకటేశాంధ్రము (నిఘంటువు)	వర్గులు. 5.	గణపవరపు వేంకటకవి.
167	వేం. పంచ	పంచతంత్రము.	ఆ. 5.	వేంకటనాథుఁడు.
168	వేం. మా	వేంకటాచలమాహాత్మ్యము.	ఆ. 6.	తరిగొండ వెంకమ్మ
169	వేణు	వేణుగోపాలశతకము		
170	వేమన.	వేమనశతకము	భాగ. 3.	వేమనయోగి.
171	వైజ	వైజయంతీవిలాసము.	ఆ. 4.	సారంగుతమ్మయ్య
172	శ ర.	శబ్దరత్నాకరము. (నిఘంటువు)		బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులు.
173	శశాం.	శశాంకవిజయము.	ఆ 5.	శేషము వేంకటపతి
174	శా. ప. మ.	శాసనపద్యమంజరి.		
175	శివధ.	శివధర్మోత్తరము,	ఆ 8.	మల్లారెడ్డికవి.
176	శివర.	శివరహస్యఖండము.	ఆ. 10.	కోడూరి వేంకటాచలపతి.
177	శివరా.	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.	ఆ 4.	శ్రీనాథుఁడు.
178	శివ. సా.	శివతత్త్వసారము		మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు.
179	శుక.	శుకసప్తతి.	ఆ. 4.	కదిరీపతినాయకుఁడు.
180	శుక. చ.	శుకచరిత్రము	ఆ. 5.	పరశురామపంతుల రామమూర్తికవి.
181	శృంగా.	శృంగారరసమంజరి.		సురతాని కోదండపతి.
182	శేష.	శేషధర్మము.	ఆ. 5.	తామరపల్లి తిమ్మయ్య.
183	శ్రీరం	శ్రీరంగమహత్త్వము.	ఆ. 5.	భైరవకవి.
184	శ్రీరం. మా.	శ్రీరంగమాహాత్మ్యము.	ఆ. 10.	కట్టా వరదరాజేంద్రుఁడు.
185	ష. చ.	షట్చక్రవర్తిచరిత్రము.	ఆ. 8.	మల్లారెడ్డికవి.
186	షోడ.	షోడశకుమారచరిత్రము.	ఆ 8.	వెన్నెలకంటి అన్నయ్య.
187	సకల. స	సకలనీతిసమ్మతము.		మడికి సింగన్న.
188	సత్య. సాం.	సత్యభామాసాంత్వనము.		లింగనమఖి కామేశ్వరకవి.
189	సమీర.	సమీరకుమారవిజయము	ఆ 7.	పుష్పగిరి తిమ్మన్న.
190	సర్వ. సా.	సర్వలక్షణసారసంగ్రహము.		కూచిమంచి తిమ్మకవి.
191	సస్యా	సస్యానందము.		దోనయామాత్యుఁడు.
192	సాం. ని.	సాంబనిఘంటువు.	వర్గులు. 5.	కస్తూరి రంగకవి.
193	సాంబో.	సాంబోపాఖ్యానము.	ఆ. 5.	రంగప్పరాజు.
194	సానందో.	సానందోపాఖ్యానము.	ఆ. 5.	శివరామకవి.
195	సారంగ.	సారంగధరచరిత్రము.	ఆ. 3.	చేమకూర వేంకటకవి.
196	సిం. నార.	సింహాద్రినారసింహశతకము.		గోఁగులపాటి కూర్మనాథుఁడు.

సంఖ్య	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు.
197	సీతారా.	సీతారామాంజనేయసంవాదము	ఆ 3	పరశురామపంతుల గురులింగమూర్తి
198	సీతావి.	సీతావిజయము. శతకంఠరామాయణము.	ఆ 4.	మల్లనకవి.
199	సీమం.	సీమంతినీకల్యాణము.	ఆ 5	పెనుమళ్ల సోమమంత్రి
200	సుధ.	సుధక్షిణాపరిణయము	ఆ 5.	తెనాలి అన్నయ్య
201	సుదంతా.	సుదంతాపరిణయము(వ్రాతప్రతి)	ఆ. 4.	అళుఘరికవి.
202	సురా.	సురాభాండేశ్వరము.	ఆ. 2.	ఘట్టు ప్రభువు.
203	సు. శ	సుమతిశతకము.		బద్దెనకవి
204	సేతు.	సేతుఖండము.	ఆ. 6.	వక్కలంక వీరభద్రకవి.
205	హంస.	హంసవింశతి	ఆ. 5.	అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు.
206	హ న.	హరిశ్చంద్రలోపాఖ్యానము.	ఆ. 5.	రామరాజభూషణుడు.
207	హర.	హరవిలాసము.	ఆ. 7.	శ్రీనాథుడు
208	హరి. వి.	హరిభక్తవిలాసము.		
219	హరి.	హరివంశము.		ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.
		పూ = పూర్వభాగము	ఆ. 9.	
		ఉ = ఉత్తరభాగము.	ఆ. 10.	
210	హరిశ్చ.	హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము.	ఆ. 5.	శంకరకవి.
211	హ. వరాహ.	వరాహపురాణము	ఆ. 5.	హరిభట్టు.

(కడమవి స్పష్టము)

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు.	గ్రంథములయందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
1	మురా.	అనర్ఘరాఘవము.	అంకములు 7	మురారి.
2	శాకుం.	అభిజ్ఞానశాకుంతలము.	అంకములు 7	కాళిదాసుఁడు
3	అమర.	అమరసుధ		భానుజీ దీక్షితులు
4	ఆ. ని.	ఆప్టివిసంస్కృతాంగ్లనిఘంటువు		వామనశివరామాప్టుఁడు
5	ఉ. చ.	ఉత్తరరామచరితము.	అంకములు 7	భవభూతి.
6	కల్ప	శబ్దకల్పద్రుమము (నిఘంటువు.)		సర్ రాజా రాధాకాంత దేవ బహాదరు
7	కాదం.	కాదంబరీకావ్యము.	భాగములు 2.	బాణకవియు, తత్పుత్రుఁడు.
8	కావ్యాద	కావ్యాదర్శము,	పరిచ్ఛేదములు. 3.	దండికవి.
9	కే. ని.	నానార్థార్ణవసంక్షేప నిఘంటువు.	కాండములు 6.	కేశవమిశ్రుఁడు.
10	గీత	భగవద్గీత.	అధ్యాయములు 18.	వ్యాసమహర్షి.
11	గీతగో.	గీతగోవిందము	సర్గములు. 12	జయదేవుఁడు
12	త్రిని.	త్రికాండశేషము. (నిఘంటువు).	కాండములు. 3	పురుషోత్తముఁడు,
13	పరా	పరాశరస్మృతి	కాండములు. 2	పరాశరమహర్షి.
14	భట్టి.	భట్టికావ్యము	సర్గములు. 22.	భట్టి.
15	భామినీ.	భామినీవిలాసము	ఉల్లాసములు. 4.	జగన్నాథపండితరాయలు.
16	మను.	మనుస్మృతి.	అధ్యాయములు 12	మనువు.
17	మహా	మహావీరచరిత్రము.	అంకములు. 7.	భవభూతి
18	మాలతీ.	మాలతీమాధవము.	అంకములు. 10.	భవభూతి,
19	మాళవి.	మాళవికాగ్నిమిత్రము.	అంకములు. 5.	కాళిదాసుఁడు
20	ముద్రా.	ముద్రారాక్షసము.	అంకములు. 7.	విశాఖదత్తుఁడు.
21	మృచ్ఛ.	మృచ్ఛకటికము.	అంకములు. 10	శూద్రకుఁడు.
22	మే. ని.	మేదినినిఘంటువు.		మేదినికరుఁడు.
23	మేఘ.	మేఘదూతము	భాగములు. 2.	కాళిదాసుఁడు
24	యాజ్ఞ.	యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి. ఆచా. ఆచారకాండము. ప్రా. ప్రాయశ్చిత్తకాండము. వ్యవ. వ్యవహారకాండము.	కాండములు. 3	యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి.
25	రత్నా.	రత్నావళి	అంకములు 4	శ్రీహర్షదేవుఁడు.
26	రస.	రసగంగాధరము.		జగన్నాథపండితరాయలు.

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య.	గ్రంథకర్తల నామములు
27	రా. ని.	రాజనిఘంటువు.	వర్గములు 21	నరహరిపండితుడు
28	వాచ.	వాచస్పత్యనిఘంటువు		తారానాథ తర్కవాచస్పతి
29	విక్ర మో.	విక్రమోర్వశీయము	అంకములు. 5	కాళిదాసుఁడు
30	వి. ని	విశ్వనిఘంటువు		మహేశ్వరసూరి
31	విల్యమ్సు.	విల్యమ్సు సంస్కృతాంగ్ల నిఘంటువు.		సర్. మోనియర్ విల్యమ్సు
32	వేణి.	వేణీసంహారము.	అంకములు 6	భట్టనారాయణుఁడు
33	వై. ని.	వైజయంతీనిఘంటువు	కాండములు 8	యాదవప్రకాశుఁడు
34	శా. ని.	శాశ్వతనిఘంటువు		శాశ్వతుఁడు
35	శిశు.	శిశుపాలవధము	సర్గములు 20	మాఘకవి
36	సం. కిరా.	కిరాతార్జునీయము.	సర్గములు 18	భారవి.
37	సం.కు.సం.	కుమారసంభవము.	సర్గములు 17	కాళిదాసుఁడు
38	సం.చం.రా	చంపూరామాయణము.	కాండములు 6	భోజరాజు లక్ష్మణసూరి
39	సం. దశకు	దశకుమారచరితము,		దండికవి
40	సం. నైష.	నైషధీయచరితము.	సర్గములు 22	శ్రీహర్షకవి
41	సం. పంచ.	పంచతంత్రము.	తంత్రములు 5	విష్ణుశర్మ
42	సం. ప్రబోధ	ప్రబోధచంద్రోదయము.	అంకములు 6	కృష్ణమిశ్రకవి
43	సం. భర్తృ	భర్తృహరిసుభాషితము.	శతకములు 3	భర్తృహరి
44	సం. భాగ.	భాగవతము	స్కంధములు 12	వ్యాసమహర్షి
45	సం. భార.	భారతము.	పర్వములు 18	వ్యాసమహర్షి
46	సం. రఘు	రఘువంశము.	సర్గములు 19	కాళిదాసుఁడు
47	సం. రామా.	రామాయణము.	కాండములు 6	వాల్మీకిమహర్షి
48	సా. ద.	సాహిత్యదర్పణము.	పరిచ్ఛేదములు 10	విశ్వనాథకవిరాజు
49	హలా. ని.	అభిధానరత్నమాలానిఘంటువు	కాండములు 5	హలాయుధుఁడు
50	హితో	హితోపదేశము	భాగములు 4	నారాయణపండితుఁడు
51	హేమ. ని.	అనేకార్థసంగ్రహము. (నిఘంటువు)	కాండములు 7	హేమచంద్రుఁడు

(కడమవి స్పష్టము.)

సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

—O:o-o:O—

మ

మ ఊషి ఒకానొక యక్షరము.

మ (ప ఆశీశ్శ్వాపార్ణకము లగు ఎడు, తవర్ణకములకు అచ్చు పరంబగునపు డాదేశముగాను చిట్టు, బుస్సు, మినుకు మున్నగు అనుకరణ శబ్దములకు 'అను' పరమగునపుడు ఆగమము గాను వచ్చు వర్ణము.

ఉదా: రక్షించెదు మెపుడు, (రక్షించెదు+ఎపుడు) చెచ్చ్చెత మనెను, (చచ్చ్చెతన్ + అనెను.) చిట్టు మంటివి, బుస్సుమన్నది, మినుకు మినుకు మనుచున్నది మొ.

మ సం. వి. అ పుం. 1. శివుఁడు. 2. చంద్రుఁడు. 3. బ్రహ్మ. 4. యముఁడు, 5. విష్ణువు. 6. సమయము. 7. విషము.

మంకిలము సం. వి. అ. పుం. దావానలము, కార్చిచ్చు.

మంకు విశ. (క. మంకు. త. మంగన్.) 1. అవివేకి, మూర్ఖుఁడు; మూర్ఖము.

ఆ. ఇంటిలోని ధనము నిది నాది యనుచును, మంటిలోన దాఁచు మంకుజీవి, కొంచుఁబోడు వెంట గుల్లకాసును రాతు, విశ్వ ... వేమ. వేమ. 1. 150.

ఉ. ఒప్పని మోముతో నను దురుక్తులఁ బల్కుచు మంకుబుద్ధి యే, తప్పును లేమి నిల్వెడలి తల్లి గృహంబున కేఁగె, ... వేం. పంచ. 4. 479.

మంకు బుద్ధి —మంకుబుద్ధి గలది, మూర్ఖురాలు.

2. మొండి, కూడని పట్టుదల కలది, చెప్పిన మాట విననిది.

కం. మంకులు మాయోపాయలు, బొంకుల పుట్ట లతిపాపపుం జగజంతల్, జంకెనలు సేయు యువతులు, శంకరుఁడుం దగఁడు వారి చర్యలు దెలియన్. హంస. 1. 37.

ద్వి. మంకు బ్రిమ్మరి మటుమాయల బండి.

సీ. .... పరుల బుద్ధులకుఁ జొప్పడని మంకు ... శుక. 3. 18.

3. చెడ్డది, దుష్టము.

ఉ. మంకుగుణంబు మానక సమంజస కీర్తి వహింప లేక మీ, నాంక ధనుర్విముక్త కుసుమాశుగ పఙ్క్తికిఁ దాఁగలేక ... సావందో. 2. 26.

సీ ... కలపుట నేర్పుంట కలతలు పోకిళ్లు కలదలు బుద్ధులు కలటి మంకు ... అప్ప. 2. 197.

జ: మంకుఁబోతు, మంకుతనము,

మంకుఁబోతు విశ. (మంకు + పోతు) మిక్కిలి మూర్ఖుఁడు; మిక్కిలి మూర్ఖురాలు.

ద్వి. కొంకక తమనోరి కొలఁదులఁ బలుకు, మంకుఁ బోతులకు గ్రామ్యంబు సామ్యంబు. అ. మ. క. 1. 9 పా. 3 పం.

మంకుతనము వి. (√మంకు. క. మంకుతన.) మొండితనము, మూర్ఖత్వము.

చం. మదిమది రాజ్యమున్ విడిచి మంకుతనం బునఁ జెందరాని మేల్, పదవులు గోరఁ గల్గునె... ఉ. హరిశ్చ. 4. 153.

(విశ్వామిత్రుఁడు త్రిశంకునితో నన్న మాటలు.)

సీ మాయామృగము వెంట మగఁడు పోవఁగ దంట మఱఁది నంపిన నాఁటి మంకుతనము...

గీ హావణిఁ దీర్చఁగఁ గ్రమ్మఱ నవతరించి, పైఁడి కుంగోత్ర మిద్ధాత్రి పాత్రముగను తెలఁగు రామ క్షమాపాలుఁ జెట్టపట్టె ధీర ధోరణి జానకీదేవి రివి. కృ. శకుం పీఠి. 1. 50.

మంకురము సం. వి. అ పుం. అద్దము

మంకువు సం. వి. ఉ పుం. మచ్చ, చెమటకాయ (వై ని).

మంకుశుఁడు సం. వి. అ పుం. సంగీతమును నాట్యమును ఎఱుగునట్టి మాహిష్యజాతివాఁడు (వై. ని)

మంకెన¹ వి వృక్ష విశేషము. బంధూకము (వృ. వి.) (దీని పువ్వు లెఱ్ఱగా నుండును).

ఉ .. అరుణాధర పల్లవ నిర్గతంబులై, పంకరుహాయతాక్షి నునుపల్కులు ... మంకెనపూవుఁ జాపమున మన్మథుఁ డేసిన తూపులో యనన్. నైష. 4. 13.

ఉ ... మంకెనపూవు కేడె మన మండల మొప్పె మరీచిమాలికిన్ పి శకుం. 3. 204

కం. పగడము మంకెన విరియును, జిగురాకును దొండపండుఁ జెందిరమును సొం, పగు తమ్మి కెంపు గుంపును, ముగుదనిగారంపుఁ దొగరు మోవికి దొరయే. నీలా 2. 22., ఆం భా. 2 52

వి అ ధాన్య విశేషము, ఒక జాతి వడ్లు.

సీ ... మణిసరు ల్మసరులు మంకెన ల్పగడంపు తీఁగెలు మడిప్రాలు దేవసరులు ...హంస 4. 128.

మంకెన² వి. ఎద్దులు మున్నగువాని మీఁదఁ గొని పోవు జలతైలాది పాత్రములు కుదురుగా నుండుటకై క్రింద నమర్పఁబడు బెత్తపుబుట్ట.

సీ. తేనె లడ్డిగ మొత్త మూని యెల్లులకు నెత్తిన పగడంపు మంకెనల గుములు.

గీ అన్నపాలు, నముఖమునఁ బెట్టి చెంచులుసాఁగి మ్రొక్కి.. చంద్రా. 2 41,

కం పరికరముల మంకెనలును. బరిచారకు లరిది పనుల పట్టు గుడారుల్, సరి బేరులైన గోరలు, దొరయం జన విప్రుఁ డతనితో నిట్లనియెన్. శుక 1. 100.

జ. మంకెన గిత్త

మంకెనగిత్త వి. (మంకెన² + గిత్త) మంకెన మోచెడి యెద్దు.

ఉ నెన్నుడఁ జూపె వెండి రహి నిండిన సందిటి బొందె భూతితో, నెన్నొసలానఁ బా ల్వెరుఁగు నెయ్యని వాడెడు కోడె కాంద్రపై. వెన్నెల సోగ లీను జెలి వెన్కను గన్గవఁ గన్నపాయవుం, గన్నడ కన్నె లెక్కిన చొకారపు మంకెన గిత్త లత్తరిన్. రా. వి. 2. 61.

ఉ. సైనము లైరి పాండు నరపాల తనూజులు యజ్ఞసేనభూ, జాని యనుజ్ఞ నశ్వములు సాగె రథ ప్రకరంబు వెళ్లె మస్తేనుఁగు తండముల్ గదలె నేఁగె భటచ్ఛటలోన పుట్టికల్, మైనపుఁ జీర పెట్టియలు మంకెనగిత్తలు గాంచె నెన్నడల్. పాంచా 5. 47.

మంక్షణము సం. వి అ. న. కాలి పిక్కలకుఁ దొడుగుకొను కవచము, జంఘాత్రాణము.

మంక్షు సం. అవ్య. 1. వెంటనే, వెంబడి, వేగముగా. (మంక్షూదపాతి — వెంబడిని బడెడు) 2. అత్యధికముగా. 3 యథార్థముగా, నిజముగా (విలియమ్స్.).

మంఖ సం. వి. ఆ. స్త్రీ మాంగల్యము, శుభము (కే. ని.)

మంఖుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. బట్టు. స్తోత్ర పాఠకుఁడు

మంఖుణము సం. వి అ పుం. జంఘాత్రాణము, పిక్కలకుఁ దొడుగు కవచము.

మంగ — మ్రంగ వి. 1. వృక్షవిశేషము, పిండీతకము (వృ. వి.).

ద్వి. చెంగావి మొలదట్టి చెఱఁగులవాఁడు, మంగ

వృక్షములార మాసుతుఁ గనరె సారంగ. కి. 111 పా. 6 పం.

2 మదనము (వృ వి)

గీ. మంగ యనఁగను మదన నామంబు చెలఁగు, ఆం. భా 2. 48.

మంగము సం. వి. అ పుం 1. పడవ యొక్క శిరో భాగము (వై. ని).

మంగల వి. (క మంగల, త. మంగలి) క్షౌరము చేసి జీవించెడి జాతి.

(ఉదా . మంగలవాఁడు, మంగలది మొ.)

జ మంగల కత్తి, మంగల కత్తి రూపు, మంగల వాఁడు, మంగలి, మంగలి కోలు, మంగలి పని, మంగళ్ల తిప్ప, మంగల పిట్ట.

మంగల సం వి అ స్త్రీ. 1 పతివ్రత. 2. సిత దూర్వాతృణము (వృ. వి.). 3. దుర్గాదేవి. 4. పసుపు.

మంగలకత్తి వి (√ మంగల) మంగలవాని కత్తి, క్షురము.

సీ మంగలకత్తిపై నంగ ముంచినయట్లు కోడె త్రాఁచును ముద్దులాడినట్లు వేణు. శ 50.

సీ. మంగలకత్తి యనంగ క్షురము తగుఁ ... ఆం. భా 2. 301.

మంగలకత్తిరూపు (√మంగలకత్తి) కృత్తికా నక్షత్రము (శ. ర).

మంగలగ్రహము సం. వి. అ పుం కుజుఁడు (వై ని.).

మంగలచ్ఛాయము సం. వి. అ. పుం. ప్లక్షవృక్షము, జువ్వి (వృ. వి.) (రాజని.).

మంగల దేవత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. శుభ దేవత, కుల దేవత, ఇలువేల్పు, 2. లక్ష్మి.

మంగలధ్వని సం వి. ఇ. పుం వివాహ కాలము నందు వాయించు శుభ ధ్వని.

మంగలపక్కె వి. మత్స్య విశేషము (శ. ర) ఒక జాతి చేఁప.

మంగల పత్త్రిము సం. వి. అ న. తాయెతు (రక్ష రేఖ) గా నుపయోగించెడి యాకు (విలియమ్స్.).

మంగలపాఠకుడు సం. వి. అ పుం. స్తోత్ర పాఠ కుఁడు, మాగధుఁడు.

మంగలపిట్ట వి. (మంగల + పిట్ట) ఏట్రింత, భరద్వాజ పక్షి (శ ర)

మంగలప్రదము సం. విశ. (అ ఆ అ) శుభము నిచ్చునది. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పసుపు హరిద్ర (కల్ప.)

మంగలప్రస్థము సం. వి అ పుం. ఒకానొక పర్వతము (విలియమ్స్.)

మాంగలమాలిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వివాహ మందలి శుభ సంగీతము (వై. ని.).

మంగలము వి. వేఁపుడు చట్టి, భ్రాష్ట్రము. అంబరీషము.

గీ. ఉరునిదాఘ వాతాహతిఁ గరుల తలలు, ప్రస్సి లోపలి ముత్యముల్ వరుస విరిసి, మంగలములోని ప్రేలల భంగిఁ దూలి...కు. సం. 6. 795.

సీ .. మంగల మన భ్రాష్టాభిధానంబు పరఁగుచు నుండును. ఆం భా. 2. 248.

ఉ. ఎండెఁ గొలంకు లెల్లను మహీధరముల్ దవ వహ్ని కీలలన్, మండె ధరాతలం బినుప మంగ లముంబలె మండె ... కాళ. 1. 128.

కం మండ జఠరాగ్నిఁ దనయులు, చండత మంగ లమువంటి సంసారము నిం, కొందు గతి లేదు దిన దిన, గండం బే రీతి వడపఁగాఁ దగు నవమూ. రాజ. చ. 3. 19.

మంగలము సం. వి. అ పుం. న. 1. శుభము. 2. క్షేమము, లబ్ధార్థ రక్షము. 3. శుభ సమయము, మంచివేళ. 4. మల్లిపువు వాసన. 5. శుభ ద్రవ్యము. 6. (వివాహాది) శుభకార్యము 7. కరంజము, కానుగు (వృ. వి.).

విశ అ ఆ అ. శుభకరము, క్షేమంకరము.

మంగలవాఁడు వి. (మంగల + వాఁడు) క్షౌరికుఁడు అ బష్టుఁడు (వా.)

మంగలవారము సం వి. అ. పుం. జయవారము, అంగారిక వారము.

మంగలసూత్రము సం వి అ. న శుభప్రదమగు తోరము, బొట్టు దారము 2 రతు రేకు (తాయెతు) నకుఁ గట్టెడి దారము (వివాహితలగు స్త్రీలు భర్త బ్రదికియున్నంత కాలము మెడచుట్టు కట్టుకొనెడి (ధరించెడి) మాంగల్య తంతువు)

మంగలస్నానము సం వి. అ న శుభ స్నానము, వివాహాది కాలమున స్నానము

మంగలాష్టకము సం. వి అ న. వివాహ కాలమున వధూవరుల యభివృద్ధికై పురోహితులు చదివెడి యాశీర్వచన శ్లోకములు ఎనిమిదిమంగలశ్లోకములు (విలియమ్స్.)

మంగలాహ్నికము సం వి అ. న 1. శుభమునకై ప్రతిదినము నాచరించెడి వైదిక కర్మము. 2. పూర్ణకుంభము, శుభమునకై నీటితో నింపి ఉంచిన ఘటము

మంగలి వి (మంగల + ఇ[3]. త. మంగలి బ మంగలులు, మంగళులు, మంగళ్లు) మంగలజాతికి సంబంధించినవాఁడు క్షౌరికుఁడు, మంగి.

ఉ విన్నప మాదరింపు పృథివీవర మంగలి మాయ లేమియుం, బన్నఁడు కాళ. 1. 55.

16 . పుట్టి జ్టికిచి 3 (శ్రీ)మంగ్గలి పేరు 1 జ్టికిచి 6 పోడు 1 జ్టికిచి 6 పెరలు మిన్మ్మఅన్మలో పైనవణ్ణు9నకు ...

19 ... పుట్టి 1 జ్టికిచి 10 కొండ మంగ్గలి పేరు 1 జ్టికిప్రయ్తిచి 6 పేరు 1 జ్టికిచి 10 చాకిపేరు 1 జ్టికిచి 8 గోదావరి పడ్మటి ... దా. శా. 1384., ఆం. భా. 2. 288.

మంగలి సం. వి. ఈ. స్త్రీ — మంగల.

మంగలి కోలు వి. (మంగలి + క్రోలు. వృత్తిని వర్ణలోపము) బ మంగలి కోళ్లు మంగలి ఊదు గొట్టము సన్నాయి.

కం మంగళ సూత్రముఁ గట్టెఁ గు, రాగాతికి వంత నగరాజేంద్రుఁడు పుణ్యాంగనల పెండ్లి పాటలు, మంగలికోళ్లు మృదుగీతి మధురము నెన యన్. కళా. 7. 75 (క్రొ ప్ర. పా)

మంగలిపని వి (√మంగలి.) క్షౌరము

గీ వలయుఁ బ్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖత్వముల నొకటి, తారకంబులుఁ దిథులును వారములును, జోస్యులెఱింగించినవి మేలు సుప్రవర్తైక, లోల మంగలి పనికిని దైలమునకు భాం. అను 4. 121

మంగలీయము సం. విశ. (అ. ఆ అ.) శుభ ప్రదము

మంగలుఁడు సం. వి. అ పుం 1 అంగారకుఁడు 2 అగ్ని.

మంగల్య సం వి. ఆ స్త్రీ 1. శమి, జమ్మి (వృ వి). 2. సదాప (వృ. వి.). 3 మిసి, జటామాంసి (వృ వి) 4. వచ, వస (మే ని). 5 మల్లి గంధము గల కాలాగురువు (కే ని)

మంగల్యకము సం వి. అ. పుం. మసూరము, చిఱు సెనగలు.

మంగల్యము సం విశ (అ. ఆ. అ.) 1. శివకరము, శుభము చేయునది. 2 సాధువు. 3 పవిత్రమైనది. 4 సుందరము

వి. అ. న 1. దధి, పెరుఁగు 2 చందన భేదము. 3. స్వర్ణము, బంగారువు. 4. సిందూరము. 5. సర్వౌషధి స్నానము (కే ని.).

అ. పుం 1. త్రాయమాణము, కలుగానుగు (వృ వి.) 2 అశ్వత్థము, రావి (వృ. వి.). 3 బిల్వము (వృ వి.). 4. మసూరకము, చిఱు సెనగలు (వృ. వి.). 5. జీలకఱ్ఱ. 6. నారికేళము (వృ వి). 7. కపిత్థము, వెలఁగ (వృ. వి.).

మంగళకౌశికి[1] సం. వి ఈ స్త్రీ వి. ఇరువది నాలుగు స్త్రీ రాగములలో నొకటి. రాగిణీ విశేషము.

గీ ... సారంగ మంగళకౌశికులును, కన్నడయుఁ జాయయును గౌళ కడు నపూర్వ, మైన భల్లాతకి యును నారాయణియును, గ్రమత నిరువది నాల్గు స్త్రీరాగములును. ప్రబంధ. 95.

గీ. కన్నడ యనంగ మంగళకౌశికి యన, వెలయు నారాయణియుఁ జతుర్వింశతి విధ, ములను దన రారు స్త్రీ రాగములను మఱియు ... హంస. 5 123

వ ... నాదనామక్రియ, వరాళి, మంగళకౌశికి, గుండక్రియ, ఘూర్జరి ... మత్స్యపురాణము 5. 54.

మంగళము నం. వి. అ న. శుభకరము

మంగళసూత్రము నం వి అ. న. వివాహ సమయమందు వధువు మెడకుఁ గట్టెడు పుస్తెలతో నుండు పసుపు త్రాడు, తాళి.

చం. పనివడి నాథు పంపునఁ బ్రభావతి భామిను లర్థిఁ గొల్వఁ గుం, దనపు మెఱుంగుఁ బళ్లెరము నన్ ఘనసారజ దీపికావళుల్, గొని మును భీముఁ గాంచి యనిలోఁ దన మంగళసూత్ర మూడఁగా, ననువున నిల్పె నేనదయుఁ డాతనికిన్ జయ మంగళం బనెన్. జై భా. 2. 98

మంగళహారతి — మంగళారతి వి. (నం మంగళారాత్రికము) మంగళకరమైన హారతి, నీరాజనము (శ ర.)

మంగళాగరువు నం వి ఉ. న. చందన విశేషము, అగురుభేదము (రా ని.)

మంగళారతి — మంగళ హారతి. (నం. మంగళారాత్రికము) మి. వి. శుభకరమైన హారతి, నీరాజనము

గీ. రహి వహింపంగ జానకీ రాఘవులకు, మంగళారతు లిచ్చిరి మమత నంత. దేశా. 7 275

ద్వి. మంగళారతు లిచ్చి మహి మ్రొక్కి చనఁగ, మంగళ్ల వీథుల నంతంత నిలిచి పండితారాద. 175.

మంగళ్లతిప్ప వి. (√మంగలి) క్షౌరికులు గొఱిగి పడవైచిన వెండ్రుకల కుప్ప

సీ. దూళ్లమక్కెక్కి మంగళ్ల తిప్పలు రేఁగు పడు వున గాలి నాడెడు నెఱకలు. ఆము 6. 17

మంగి వి మంగలవాఁడు, క్షౌరికుఁడు.

గీ. మంగి యనఁగను మఁగ లెసంగుచుఁడు. ఆం భా 2. 283

మంగిలి నం. వి ఈ. స్త్రీ. పడవ, ఓడ (వై.ని).

మంగు — మంగుఁడు. వి ముఖసిధ్మము, ముఖము నందలిపొడ, (ముదిమిచే మొగమునం దేర్పడు ముడుత అని బ్రౌ. 'మూఁగు' యొక్క రూపాంతరము, ముఖము నందలి నల్లపొడ అని శ. ర.)

సీ · మంగుఁ డనంగను మంగనంగ, ముఖసిధ్మ నామ మొప్పును ... ఆం భా. 2 129.

మంగుడు — మంగు వి. ముఖసిధ్మము.

మంచకము నం వి అ న 1. పర్యంకము, మంచము. 2. ఎత్తైన యాసనము. 3 ఎత్తైన కుంపటి (విలియమ్స్)

మంచకాశ్రియము నం. వి. అ పుం. మత్కుణము, నల్లి.

మంచము వి. (నం. మంచః, క మంచ.) పర్యంకము, ఖట్వ.

ఉ వీనుల చూపు పెండెముఁ దవిల్చిన మంచము కోడికై దువుం, బూనిన ప్రాఁత వేల్పుఁ గని పోకులఁ బోయిన వెన్నుఁ డిట్లనున్. ఉ. హరి. 2 172

కం ఒకచోటఁ బువ్వుఁ బందిరి, యొకచోఁ జప్పరము దూగుటుయ్యెల యొకచో, నకెనెల గిలిగిలి మంచం, బొకచోఁ గప్పురపుఁ బలుగు టోవరి యొకచోన్. నైష 7. 148.

మ ...మేఁ కెరువుం గుంపటి మంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్లజ్జడిన్. ఆము. 4. 134.

గీ కంకటియు మంచమును జెల్లు ఖట్వమునకు. సాం ని స్థా 64

మంచము పట్టు — వ్యాధిగ్రస్తుఁ డగు

(వ్యవ.) మగఁడు మంచము పట్టినప్పటినుండి యు ఆ యిల్లాలికి నిద్రాహారములు లేవు

మంచము నం వి అ. పుం 1. పర్యంకము. మంచము 2. ఉన్నతాసనము, సింహాసనము 3. అరవ, పొలములోఁ గావువాఁడు కూర్చుండు టకై యెత్తుగాఁ గట్టిన చప్పరము వంటిది 4 ఆస నము, పీఠము. 5. (సంగీ.) ఒకానొక కొలత. 6. మేడమీఁది గది (వై. ని.)

మంచి వి. 1 మేలు, లగ్గు, శుభము.

ఉ మంచిగ మేనయత్తలు సమాదరణం బడరంగఁ జెట్టి పుత్తెంచిన మంచిభక్ష్యములు. హర. 2 102. 2. సామము, కలుపుఁగోలుతనము (చతురుపాయ ములలో నొకటి).

సీ. చతురుపాయంబుల సంజ్ఞయై మం చీగి వేఱు కొట్టన నాల్గు వేఱు వేఱ ... తవరుచుండు ... ఆం. భా. 2. 170.

3. సజ్జనుఁడు.

సీ ... మంచివాఁడు పసువు మంచి పాడు, వవ సజ్జనుం డొప్పు ... ఆం. భా 2. 170.

విశ 1. యోగ్యము.

(క) మేలైనది, లెస్స.

గీ. గండెయును వల్లదానరి గాఁడు కిరియు, హరి యునై పోవుటయ మంచి దను యుగంబు. ఆము. 5. 41.

(చ) మనోజ్ఞము, ఇంపైనది.

సీ. కందొగ లిన్నత్య వికాస మొందింపఁగా మంచి పున్నమ చందమామ రామ, దశా. 3. 35

(ట) అనుకూలము, ఫలకారి

సీ హంస జీవి సందోహములకు బలాకికా విసరంబు లకు మంచి వెదలు దొరకె ... ఆము. 4. 123.

కం దేవాధివ మంచియుక్తి దెలిపితి విచటన్. దశా 2 143.

(త) ఇష్టము, ప్రియమైనది

గీ ఆత్మ నూహింపఁగా నుపాయములలోన, నెప్పు టికి సామ ముచితంబు నృపవరేణ్యా, మౌని చిత్తంబు రంజిల్ల మంచిమాట, లాడి మణిఁ దెత్తు నను బంపు మవధరింపు. వరాహ. 5. 8.

కం అన విని నీవా యెవరో, యని యుంటిని మంచికార్య మా యెను ... దశా 1. 295.

(ప) ప్రశస్తము, శ్రేష్ఠమైనది

కం నాకంబునయందును భూ, లోకంబున యందు ధనములు మణులు దైత్యా, నీకంబు దేర మంచివి, గైకొని యా చంద్రముఖికిఁ గానుక యిచ్చెన్. ఉ. హరి. 1. 83.

గీ .. మంచి పనస పండుల మెసంగు, జాణలకు మావి పండులు చవియ కావె. నీలా. 2. 31.

(గ) ఇతర పదార్థములు కలియనిది, స్వచ్ఛ మైనది.

ఉదా. మంచిపాలు, మంచినెయ్యి మొ.

(జ) ఘనము, గొప్పది, అధికము, అత్యంతము, మిక్కిలి

ఆ. మనబలంబు నందు మంచిమగల్ పాలఁ, గలిగి యీ బలంబు గెలువ లేమి, దైవకృతము గాదె తలఁప జోద్యము మున్న, యెఱుఁగఁ జెప్పె, విదురుఁ డిట్టు లగుట. భాం. భీష్మ. 2. 352.

(డ) సందర్భానుసారముగ నిది పెక్కితరార్థ ముల నిచ్చును

(చూ మంచిగందము, మంచినీళ్లు, మంచి ముత్తెము మొ)

2 ఇది 'కనీ', 'కానీ' పదములతోఁ గూడి విశ. యై లెస్సగా, బాగుగా, యథావిధిగా, సప్రేమ ముగా, జనప్రియముగా, మున్నగు నర్థముల నిచ్చును.

ఉదా. వాఁడు బ్రతికియున్న కాల మంతయు

మంచిగా వెళ్లఁ బుచ్చుకొన్నాఁడు

ఉ. మంచిగ భూరి భూసుర సమాజము నెల్లను భక్తితోడఁ బూ, జించి యభీష్టదానములు నేసి ... భార. సభా. 1. 16.

చం. నీ, మనమున ధర్మమున్ హితము మంచిగఁ జూచి విధించినట్లు చే, సి నెగడువారు గాక నిమఁ జేరిన నాపద లొండ నేర్చునే. భార. ఉద్యో 3. 207.

ఉ. మానస కృత్యములే సుర సమాజ మెఱుంగఁగఁ జాలుఁ గావునన్, మానస మెక్కడేనిఁ జన మంచిగఁ జేసిర యేని యజ్ఞమున్ ... భార అను. 5. 200.

ఉ. మంచిగ మేనయత్తలు సమాదరణం బడరంగఁ బెట్టి పు, త్తెంచిన మంచి భక్ష్యములు ... హర. 2. 105.

సీ. తగునాజ్ఞ నూయాణముగ నొనరించె మంచిగ నేల నాలుగు చెఱఁగులకును. భార. విరా. 5. 320.

మంచి కుక్క— వెఱ్ఱి యెత్తని కుక్క.

(వ్యవ.) వెఱ్ఱి కుక్కలను జంపుదురు గాని మంచి కుక్కలను జంపరు ఇట్లే మంచి నక్క మొ. (బ్రౌ.)

మంచినిద్ర — గాఢ సుషుప్తి (బ్రౌ.).

మంచి నీళ్లు — పానయోగ్య మగు తియ్యని జలము (శ. ర.).

మంచి నూనె — నువ్వుల తైలము (బ్రౌ.). తలంటుకొను తైలము అని (శ ర.)

మంచి పాము — నాగుఁబాము, త్రాఁచు (శ. ర., బ్రౌ.).

మంచి బంగారము — (చేత బంగారము, పూఁత బంగారము, కాకి బంగారము కాని) బంగారము, స్వర్ణము (బ్రౌ.).

మంచి బెల్లము—చెఱకు రసముతోఁ జేసిన బెల్లము.

మంచి ముట్టు — (మంచి + ముట్టు) శుభ ప్రదమైన పెద్దల స్పర్శము, శుభ ప్రదమైన నూలి పోఁగు.

సీ గవల భూసంబు సంఘటియించువారును మంచి ముట్టెడఁద యోజించువారు. శివరా. 2. 70.

మంచి ముత్తెము — శుక్తి మున్నగు వానిలో సహజముగాఁ బుట్టు ముత్యము (అకృత్రిమమైన మౌక్తికము).

(స. ర.) (ఇట్లే మంచి పగడము మొ)

మంచి వాన — అధిక వర్షము (బ్రౌ).

జ : మంచి గంధము, మంచితనము, మంచిది, మంచిదె, మంచి నీళ్ళు, మంచి మాట, మంచి ముత్తెము, మంచివాఁడు, మంచి విరులు.

మంచిక సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. ఉన్నతాసనము, కుర్చి 2. ద్రోణి.

మంచి కుందెన వి. (మంచి + కుందెన) వృక్ష విశేషము ఒక జాతి చిన్న చెట్టు

సీ. వెలఁగ విషముచారి వెఱ్ఱికుందెన మంచి కుందెన కలబంద గువ్వగుత్తి. హంస. 4. 10.

మంచి గంధము వి. (మంచి + గంధము) శ్రీచందనము (వ్యు.వి.). సానమీఁద తీసిన చందనము.

సీ మంచితావులు గ్రమ్ము మంచి గంధమ్మున నటకలి యిడియెఁ దొయ్యలి యొకర్తు, యయా. 4. 88.

మంచి గందవొడి—శ్రీచందన చూర్ణము, మంచి గంధపు గుండ.

వ తట్టు పునుంగు నగురుసత్తును మంచి గందవొడి చా దుదయ భాన్కరంబు లోనుగాఁ గల పరిమళ ద్రవ్య సంభార పరంపరలును ... కూఁతునకు సరణంబుగా నిచ్చి ... మనుచ 5 101.

మంచితనము వి. (మంచి+తనము) 1. యోగ్యత, సౌజన్యము

ఉదా అతని మంచి తనమే అతనిని గాచుచున్నది.

2 కలుపుగోలు తనము, సామము.

గీ మంచితనమున నీతి బోధించు వాఁడ, పోలెఁ దన యుగ్ర తపమును శూలితోడి, చెలిమియును గల్మి బలిమియుఁ దెలుపఁ బంచినాఁడె మీదొర నాచెంత నానలేక ఉ. రా. 2. 320.

3 గొప్పతనము.

ఉ ... నేఁడు నా, మంచితనంబునం బిలుకుమాలిన నాథుని మగ్రశత్రులన్, మంచునిమండు వోలెఁ బరిమార్చు మహాబలుఁ జూచి భార అశ్వ. 4 78.

(ఇట. పరాక్రమాతిశయమని భా)

మంచిది — మంచిదె వి. (మంచి + అది) మేలు, క్షేమము, కుశలము, శుభము.

సీ. శౌనకా సుఖమె విశ్వామిత్ర లెస్సలా కణ్వ మంచిదయె భార్గవ శుభంబె ... వాల్మీ 1 43

విశ యోగ్యము, ప్రశస్తము మొ.

ఉదా. ఆమె మిక్కిలి మంచిది, ఈ పండు మంచిది. నీవు చేసికొనిన సంకల్పము మంచిది

అవ్య వల్లె, సరియే. (క.) అంగీకారమును దెల్పును.

కం మంచిది యటువలెఁ జేసెద, నం చానతి యిచ్చె దేని యది వినిపింతున్ దశా 3. 32. (చూ 3 31.)

కం. అని ప్రార్థించిన మంచిది, యని రాజకుమార కునకు సాంగంబుగ న, మ్ముని శేఖరుఁ డుపదేశం, బొనరించె సమస్త విద్య లుద్యత్ప్రీతిన్ కవిరా. 2 229

(చ) బిభీషికను (భయపెట్టుటను) దెల్పును.

సీ. ఎందాఁకఁ గొంచుఁ బోయెదవు మంచిది పొమ్ము నిను ద్రావనిత్తుమే యనెడివారు. దశా. 2. 292.

మంచిదె(దే) — మంచిది. అవ్య (మంచిది + ఎ) వల్లె, సరియె, అంగీకారార్థకము.

ఆ. మంచిదె యన వల్లె యంచనంగను నివి, రెండు సమము లగుచునుండు ... అం. భా. 3. 75

సీ మంత్రుల కెఱిఁగింప మంచిదే యనుటగా కెవ్వరుఁ దెల్ప రదేమొ కాని. దశా. 2. 97.

మంచినీళ్లు వి. బ (మంచి + నీళ్లు) పానయోగ్యమగు జలము (శ. ర.).

మంచిమాట వి (మంచి+మాట) 1. సుభాషితము, ప్రియభాషణము.

ఉదా. పెద్దలతో సంభాషించునప్పుడు నోటి నుండి మంచి మాటలను రానియ్య వలెను. గాని చెడ్డమాటలు రానీయఁ గూడదు.
అతనిలో నాలుగు మంచిమాట లాడి వాఁడు తన కార్యము నెఱవేర్చు కొన్నాఁడు

2 స్నేహము, పొత్తు, సంధి

ఆ మోము చందమామతో మంచి మాటకుఁ, దమ్మి లనుప నేకతమున కున్న తాయవారి తామరం లనంగఁ జెవిచెంత, నల్లఁ జేరి కన్ను లమరెఁ జెలికి, కకు 3. 72.

వ్యవ ఏలాగుననో నీవు వానితో మంచి మాట చేసికొనుము

మంచిమాటచేసికొను — భోజనము చేయు

వ్యవ. మంచిమాట చేసికొని మఱియూరికి వెళ్లు.

మంచిముత్తెము వి. (√మంచి) అకృత్రిమ మౌక్తికము (శ. ర).

మంచి(చె)య వి. (సం. మంచః. క. మంచికె) జొన్నచేలు మున్నగునవి కాచుట కొఱకుఁ గూర్చుండుటకై యెత్తుగా వేయుచేప్పరము, అరప

సీ. రథముపైఁ గనుపించుర తిదేవి యన జొన్నచేను గాచుటకు మంచియ వసించు ... శుక. 2. 410.

సీ అతను సారథ్య కృద్రతి రేఖ మంచెపై నడిలించు రొదఁ జిల్కపదువు పర్వ ...అము. 4.163.

మంచివాఁడు. విశ. (√మంచి) సజ్జనుఁడు.

సీ ... మంచివాఁడు ననువు మంచిసాదు, వన, సజ్జనుం డొప్పు ... అం. భా. 2. 170.

మంచి విరులు వి. బ. (√మంచి) ధాన్యవిశేషము. ఒక జాతి వడ్లు.

వ సుఖభోగులు సన్నసూదులు గొరవంక రాజ నాలు కాటుక రేకులు ముంగురు మొటికలు పసుపుముద్దలు మంచివిరులు రంభచెక్కుల్లు. ప్రబంధ 112

మంచు[1] వి (క మంజు త మంజు) 1. హిమము, తుహినము (దీని భేదములు. గడ్డమంచు, నీటి మంచు, పొగమంచు)

సీ తోయజదళముల తుది మంచు దొరఁగెడు గతిఁ గన్నుఁగవ నశ్రుకణము లురుల ... భార విరా 2 138

సీ మంచుఁబ్పల మించు మండెంగమడుపులు పొరలి తెట్టువ గట్టునురువు లయ్యె .. నైష 6 124.

2 ఊష్మము, ఆవిరి. లలాటప్రసవద్ఘర్మతోయము

దండకము .. దంష్ట్రిస్ఫులింగంబులం జుయ్యి చుయ్యంచు మంచుఁబొగ లుప్పుఁగా ... దశా 4. 232

3 శీతకాలము, శిశిరఋతువు

చం చెట్లు వట్టి మనుప్రాంతదళమ్ములతోడఁ దోఁటె నా, మనిదొర మంచురాజు మడిమంచగఁ గోయిల గంట మ్రోఁయగన్ మనుచ 6 26.

గీ. తద్రతిఁకిఁ గాఁగఁ జలికాలఁ దన్ని మంచు, పాండురాంగుండు విడిచి పో బ్రదికి మరుఁడు ... ఆము 5 141.

జ. మంచుఁగొండ, మంచుక, మంచుకారు, మంచు గుబ్బలి, మంచుగొను, మంచుజోదు, మంచుతటి, మంచువేల్పు, మంచైపోవు

మంచు[2]— మనుచు మన్చు, స. క్రి. (√మను) మనఁ జేయు. 1. అన్నవస్త్రాదు లిచ్చి పోషించు

ఉ. మంచి తనేకయాగముల మానుగ దక్షిణ లిచ్చి విప్రులన్ ... భార ఆది 2 202.

2 రక్షించు, కాపాడు.

గీ. అంచు నను మంచు వేడుక నాన తిచ్చి ... దశా. 1. 175

3. ప్రోదిచేయు, పెంచు.

చం అలఘుమరందవర్ష మహిమాతిశయమ్మున సప్తలాద్యమం, దలతల మంచుపొన్నగమి దా ర్కొను పందిరిక్రింద వేదికం, దలతల మంచు మించు సుమనవ్వ్రజంబులఁ దాల్చి తోరలం, దలతలమంచు నొప్పెడు కనత్కలికాతతి ముగ్గు వెట్టుచున్. చంద్రి. 4. 80

4. మన్నించు, గౌరవించు

చం. ఇతనికిఁ గూర్తు దేని ధన మిత్తు ంభీష్టములైన కార్యముల్, మతి నొనరింతు రిష్టుఁడని మంతురు గాక మహాత్ములైన భూ, పతుఁయు విప్ర ముఖ్యుల సభన్ . భార సభా 2. 10.

మంచుఁగొండ. వి (మంచు[1] + కొండ) హిమగిరి, హిమవత్పర్వతము.

శా మంచుంగొండ యనుంగుఁ బెండ్లికొడుకున్మ ధ్యాహ్న కాలంబు సేవించున్ ... హర 7 33

కం ..మంచుం గొండసుతం బూజసేయఁ గోర్కులు నిండున్. ... భీమ 6. 73

మ .. ఇమ్మంచుఁగొం, డకు రాఁ జెల్లునె బుద్ధి జాడ్యజనితోన్మాదు ల్గదా శ్రోత్రియుల్ మనుచ. 2 16

ఇట్లే మంచుగట్టు, మంచుగుబ్బలి, మంచుమల మొ.

గీ కనకకశిపుండు ధీరుండు గనుకఁ గడఁగి, తపము సేయంగఁ దొడఁగె నాతపము సేతు, మంచు నెంచక గలదని మంచుగట్టు, దారి జారితకుధర మదారిభి దుర. దశా. 4. 24

గీ. మంచు గుబ్బలిరాజుకుమారిఁ గూడి, వేలుపుల పెద్ద జముదెస వెండికొండఁ, దన్నుఁ దెలిసినవారికి వన్ని దెసలఁ, దాన యగురీతి బహువేషధారి యగుచు కాశి. 1 101.

మంచుఁగొండచూలి — పార్వతీదేవి.

ఆ. గొడుగు వట్టి వటువు కుజ్జుఁడై చనియెను, శూలి మంచుకొండ చూలికడకు ... వీర. 2. 249.

మంచుమలపట్టి—పార్వతి.

సీ. చెలికత్తె యగు మంచుమలపట్టి పోరామి గీలు కొల్పిన రాయగేస్తురాలు ... ప్రబంధ. 2.

మంచేక వి. (మంచు¹ + ఉక – స్వార్థమున)

ఉ. మాలి శరంబు లొక్క మొగి మంచుక గప్పిన మాడ్కిఁ గప్పుడున్, గూలఁగనేసె వాని రథ ఘోట ములన్ హరి ... నిర్వ. 3. 26.

మంచేకారు వి. (మంచు¹ + కారు¹) హేమంత ఋతువు

సీ మంచుకా రనఁగ హేమంతర్తు వగు ... అం. భా. 1 86

మంచేగొను అ. క్రి. (మంచు¹ + కొను) మంచు కప్పినది యగు.

చం. వనజము లెల్ల మంచుగొని వాడినచో నొక పువ్వు నిల్చినం ... కు. సం 6, 785.

మంచే(చుం)జోదు వి (మంచు¹ + జోదు) చంద్రుఁడు.

మ. శుకమా పల్కు కళంకు గన్పడని మంచుం జోదు నందంబె నె, మ్మొకమా ... ఉ. హరిశ్చ 2. 44.

మంచేతఱి వి (మంచు¹ + తఱి) హేమంత ఋతువు (శ. ర).

మంచేవేల్పు వి. (మంచు¹ + వేల్పు) హిమకరుఁడు, చంద్రుఁడు.

గీ ముంచె మంచుల మించుల మంచువేల్పు, కలిసె విశ్వతాకృతులను రాత్రసచయంబు. శ్రీరం. మా 4. 97.

మంచై (చేయు)పోవు అ. క్రి (మంచు¹ + ఐ + పోవు) మంచువలె విరిసిపోవు, తొలఁగి పోవు.

శా. గాయత్రీజప మాచరింప శుభ సాకల్యంబు సిద్ధించు వా, క్యాయాది ప్రభవోగ్రపాప మడఁగుం గైవల్యమున్ వచ్చు దీ, ర్ఘాయుష్యంబు లభించు రోగములు మంచై పోవు నే మంత్రముల్, గాయత్రీ పరనాయుతాంశసమముల్ గా లేవు ధీరోత్తమా. జాహ్నవీ. 3. 59.

ద్వి. పండితారాధ్యులఁ బ్రస్తుతించినను, మంచెడి దావాగ్ని మంచయిపోవు పండితా దీక్షా 2 పా. 2 పం

మంజరము నం. వి. అ న. 1 పుష్పగుచ్ఛము, పూలగుత్తి. 2. మౌక్తికము, ముత్తెము. 3 తిలక వృక్షము.

మంజరి నం. వి. ఇ ఈ. స్త్రీ. 1. పల్లవాంకురము, లేఁత చిగురు, వేపరెమ్మ. 2. పూలగుత్తి. 3 మౌక్తికము, ముత్తెము 4. లత, తీఁగె. 5. తులసి (వృ.వి.). 6 తిలకలత 7. (ఛంద) ఒకానొక వృత్తము. 8. తెల్లగగ్గెర (వృ.వి)(వై ని.)

మంజరిక నం. వి. అ. స్త్రీ. ఒకజాతి పరిమళించు తులసి (వృ వి)

మంజరీనమ్రము. నం. వి. అ పుం. వేతసము, నీటి ప్రబ్బలి (వృ. వి.)

మంజిలి వి (కం. మాంజళ త మంజళ్.) 1. పసుపు, హరిద్ర.

వ. అపరంజి నక్కులవలె రంజిల్లు మంజిలికాపు రూపుచెక్కులు .. ప్రబం. 78

2 ఎఱ్ఱనిమన్ను, తిరుచూర్ణము

ద్వి అరచందురునికి వింతైన నెన్నొసల, సన్నపు రేఖ మంజలికాపుతోడఁ, దిన్నని తెలిగిరు తిరునామ మమరఁ ... ద్వి. పరమ. 3. 192 పా. 13 పం.

మంజెన — మందస (సం మంజూషా, ప్రా. మంజూసా.) మందసము, పెట్టె

ఆ. సూతుఁ డరుగుదెంచి చూచి రత్న, పుంజభరిత మైన మంజసలో నున్న, కొడుకు దానితోన కొనుచు వచ్చి. భార. ఆది. 5, 31, 30

మంజాడి (ళి) వి. (క మంజాడి. త. మంజాళి.) బంగారము రత్నములు మున్నగు వానిని దూఁచుట కుపయోగించు నెఱ్ఱగింజలు గల గురువెందచెట్టు. వజ్రప్రమాణ విశేషము, వజ్రముల యెత్తు (శ్రీ.). వజ్రముల తూనిక (శ. ర.).

సీ. పొలుచును వజ్రంబు మూలరా లన ... మంజాడి నాఁదత్ప్రమాణమొనప్పు... అం. భా. 2. 278.

మంజి నం. వి. ఇ. ఈ స్త్రీ. 1, పూలగుత్తి (త్రి ని.) 2. అఁడు మేఁక (వై .ని.).

మంజిక సం వి ఆ స్త్రీ. వేశ్య, లంజె.

మంజిటి వి మంజిష్ఠ (వ్యా. వి) (శ. ర.).

మంజిడి. వి (సం మాంజిష్ఠమ్, బ. మంజిడులు, మంజికులు, మంజిళ్లు)

1. మాంజిష్ఠ వర్ణము, ఎఱుపుమించిన పసుపు వన్నె.

గీ. మడతపసిమిడిగింజెముల్ మంజిడిజిగి, దోమ తెరమంచేములు హసంతులుజవాది, యగలుసిరులు చిన్నెలు గాఁగ నతఁడు గడపెఁ, జలి నెలలు తద్వ ధూకుచశరణుఁ డగుచు. కళా. 7 181.

గీ . . అంబరంబు, తనకు దిక్పద్మనయన లెత్తిన మెఱుంగు, లడరు మంజిడివన్నె యుల్లడ యనంగఁ, దనర నొయ్యనఁ గుండినమునకుఁ జనియె. చంద్ర. 5. 20.

సీ. నడిముక్కు మీఁద సన్నపు నాభినామంబు నడుమ మంజిడి కాలి నిడుదరేక,

గీ పూని నిక్కంపు దాసరిసానివోలె, విప్రనారా యణారామవీథిఁ జొచ్చె. వై జ. 2 54.

2. చిత్రవర్ణవస్త్రము, వివిధవర్ణములు గల బట్ట (ఈశ్వరుని వర్ణనము)

సీ. బలుమంచుఁగంబాల బలిసి రాఁ జుట్టిన క్రొత్త మంజిడికాగుఁ గొఅఁత సేసి ...

గీ. తొడలఁ బొడలతోలు ... ఉ. హరి. 2. 171.

సీ. మక్కళించిన కావు మంజిళ్ల పెందెర లుంగరం బులు బట్టి యొత్తువారు. వై ష. 6. 108.

(మంజిళ్లు—చిత్రవస్త్రముల — అని వాఖ్య..)

గీ. జిలుగు వన్నెలు మంజిళ్లు చిలుకచాలు, మొదలు గాఁగను జదివించి రదము వేచి, యనుఁగు లగు నేల తేండ్లు యయాతి కపుడు. యయా. 4. 120.

3. ఎఱుపు మించిన పసుపువన్నె గల వస్త్రము, మాంజిష్ఠము.

సీ ... మాంజిష్ఠము మెసఁగును మంజిడి యన ... అం. భా. 2. 154.

4 నీలవర్ణవస్త్రము.

సీ వృష్టిగా శుద్ధాంబువేణి మజ్జన మార్చి శిఖరి మేఘముగ మంజిడి ఘటించి ... పాండు 2 109.

విశే. 1. చిత్రవర్ణము గలది

కం. అచ్చట నచ్చట నిడుపుగ, విచ్చినఁ గుసుమాస్త్రు శాస్త్రు వేదుల మనముల్, మెచ్చించుఁ దెరలమంజిడి. పచ్చడములు చతురశీతి బంధఁబుల తోన్ వై ష. 7 155.

2. ఎఱుపు మించిన పసుపువన్నె గలది

సీ. మంజిడి మొకమాలు మాధావళంబులు ములుక పూవన్నెలు ముత్తెసరులు ధనా. 3 88

మంజి (జీ) ఫల నం. వి ఆ స్త్రీ కదళి, అరఁటి చెట్టు (త్రి. ని.)

మంజిమ నం. వి. న్ పుం. మనోజ్ఞత, అందము.

మంజిష్ఠ నం వి. ఆ. స్త్రీ మంజిడి, వికస (వ్యా. వి).

మంజిష్ఠామేహము నం. వి. అ పుం మూత్రరోగ భేదము.

మంజిష్ఠారాగము నం వి అ పుం 1. మంజిష్ఠాలత నుండి తీయునెఱ్ఱనిరంగు (ఇది మిక్కిలి కాంతి మంతముగ నుండును. ఈ రంగువేసిన బట్టలు వెలిసిపోవు.).

2. మంజిష్ఠావర్ణమువలె స్థిరముగాను స్ఫుటముగాను నుండు పూర్వానురాగభేదము. శ్రవణ దర్శనములవలన నాయికానాయకుల హృదయము లలో జనించి కలయికకుఁ బూర్వమందు వారి కనుభూత మగు దశావిశేషము పూర్వానురాగ మనఁబడును. (ఇది నీలీరాగము, కుసుంభరాగము, మంజిష్ఠారాగము. అని త్రివిధము. చూ. కుసుంభరాగము).

మంజీరము నం. వి. అ. పుం. న. 1 నూపురము, అందె 2. దధిమథనదండబంధస్తంభము, చేల్లరాడు.

మంజుగమన నం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. హంసి, అంచే (రా. ని.).

మంజుఘోష నం. వి ఆ స్త్రీ. శ్రావ్యమైన ధ్వనిగలది. ఒకానొక యప్సరస.

మంజునాశి నం వి. ఈ. స్త్రీ 1. సుందరి యగుస్త్రీ. 2 దుర్గాదేవి. 3. ఇంద్రభార్యయగు శచీదేవి. (విలియమ్స్).

మంజుపాఠకుఁడు నం. విశ. (అ. త్రి. అ.) స్తోత్ర పాఠకుఁడు

వి అ పుం శుకము (రా. ని.).

మంజుప్రాణుఁడు నం. వి. అ పుం బ్రహ్మ.

మంజుభాషి నం. విశ. (న్. త్రి. న్) ప్రావ్యముగా మాటాడువాఁడు..

మంజుభాషిణి నం వి. ఈ. స్త్రీ. (ఛంద.) వృత్త భేదము.

మంజుభాషిణి. ఇర వొందుచుండు సజ లిబ్బడింపఁ బల్, మరు గాప్తి ధాత్ర్యయతి మంజుభాషిణుల్ ... అప్ప 220. పొ.

మంజులము నం. విశ. (అ. ఆ అ.) మనోజ్ఞము, అందమైనది, ప్రావ్యమైనది వి అ పుం నీరుకోడి లోని యొకజాతి, దాత్యూహము

అ న. 1. పొదరిల్లు. 2. కూపము, నూయి. 3. చిత్రీకృత మగుట. 4. జలాంచలము (కే. ని.).

మంజువు నం విశ (ఉ.) మనోజ్ఞము. మనోహర మైనది అంద మైనది

మంజూష నం. వి ఆ స్త్రీ. 1 పేటిక, పెట్టె. 2. మంజిష్ఠ, చిరువేరు వంటి చాయ వేరు. 3. శిల, రాయి. 4. పురము (వై . ని.).

మంట వి (√మండు) 1. జ్వాల, వహ్నిశిఖ,

ఉ. మంటయుఁబోని శాత్రవసమాజము నించుక యేని శంక లేకంటఁగఁ దాఁకి ... భార విరా. 3. 228.

చ. .. శార్ఙ్గితోఁ, బెనఁగుట మంటలో మిడుత తీరము నూవుట గాదె దుర్మతీ. ఉ. హరి. 3. 14.

చ. తొడఁబడఁ దాటి పై కుటిక ధూర్జటి కంటి కడిందిమంటలో, నదపొడ గానరాక తెగటాఱియు ...మనుచ. 3. 46.

2 ఈర్ష్యాదులచే తాపరూపముగా కలుగు చిత్త వికారము, ద్వేషము.

గీ పావకుండును గపటంపు భూవరుండుఁ, దమ్ముఁ గడుఁ జేరి మందెమేలమ్ము తోడ, నున్న వారికిఁ గీడు సేయుదురు వార, కంచిత స్నేహమున మంట లధికమగును వి. పు. 7. 105

పావకపక్షమున 'చేమురుచే జ్వాల లెక్కువగును' అని అర్థము కోపము అని శ ర.

3. కినుక, కోపము

సీ. తీర్థయాత్రా పరాధీనులఁ గనుఁగొన్న మరి నెన్నఁడును లేనిమంట పుట్టు...నిరం. 2. 25

ద్వి. ఈ చేన లిచ్చిన నినకులాధీశ, మాచిత్తమున నున్నమంట చల్లారు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1320 పం.

4. కాలుటవలనఁ గలుగు చుఱుక్కుమను నొప్పి, అట్టిబాధ.

(వ్యవ) 1. కుఱుపు మంట యెత్తుచున్నది 2 ఆ పిల్లకు ఒళ్లు కాలి మంట లెత్తుచున్నవి 3. దురాత్మ గ్గునిఁ జూచిన నా కొళ్లు మంట.

మంటఁగలియు. అ క్రి. (మంటన్+కలియు) దగ్ధ మగు, చెడు, నశించు

సీ. అగ్రహారములు నామావశిష్టము లయ్యె మాన్యంబు లన్నియు మంటఁగలిసె... రామలిం. 89.

మంటఁ(లఁ)గలుపు న క్రి (√మంట గలియు) దగ్ధముచేయు, నశింపఁజేయు, చెఱుచు.

సీ. మంటలఁగలుపుదు మన్మథుశరములు వేగ నచ్చేటి కేఁగి విభుని దెస్తు కలు. శ 56.

మంటకము నం వి. అ పుం భక్ష్యవిశేషము, మండెగ (శ. ర).

మంటచేమురు వి. (మంట+చమురు) ఎఱ్ఱగాఁ గాలిన గరిటెలోఁ బోయఁగా మండెడు చిమురు (శ.ర.). ఇప్పే, మంటనేయి మొ.

మంటపము వి (నం. మంటపః క. మండప.) 1. దేవతావిగ్రహము లుంచుటకై చుట్టును దెఱపిగ నుండునట్లు స్తంభములమీఁదఁ గట్టిన కట్టడము. చవికె

గీ. మంటపం బన మండపాహ్వాయ మగు భవ. అం. ఖా. 2. 16.

2. వ్రతాదిశుభకర్మలందు క్రొత్తబట్ట పఱచి బియ్యము పోసి నవగ్రహాదిదేవతల నారాధించు పట్టు

(వ్యవ.) ఆతడు సత్యవ్రతమునకు మంటపములు పోసి నారు.

3. చావడి, సభాభవనము.

(కొందఱు కవులు దీనిని సంస్కృతపదముగా వాడి యున్నారు.)

సీ. చివురాకుదిండ్లపల్లవ మంట సెసఁగు పల్లవ మంటపమున నిల్వంగ నునిచి . ఛందో 4. 191.

మంటపి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. క్షుద్రోపోదకి, చిన్నమట్టు బచ్చలి (వాచ.).

మంటమారి విణ. (మంట+మారి) 1. జ్వలనశీలుఁడు, మండెడుస్వభావముగలవాఁడు.

మ. రవిఁ దీవ్రద్యుతి యంద్రు పావకుని నేత్రామం టమా రంద్రు వా, రివిధంబుల్ పెనువంఱు క్రింది దివియల్ రేరాజని న్నెన్నుచో. చంద్రా 5 73. ('నౌరా మంటమారంద్రు' వ్రాఁతముద్రిత ప్రతి పా)

2 కోపస్వభావము కలవాఁడు

ఉ. ... ఎన్నిచెప్పినం, జెప్పుము కమ్మక్రొవ్విరుల సెజ్జపయిన్ నినుఁగూడి యుండలే, నప్పుడె మంట మారి కుసుమాస్త్రుఁడు నన్ బ్రదుకంగనిచ్చునే వి పు. 2 229.

గీ అనుచు వనవింటిపెనుదంట వాడరాని, గెంట సము లాడి మఱియు నమ్మంటమారిఁ, గలయ నెక్కించుకొని వచ్చుమలయనగభు, జంగ విషదిగ్ధ పవనుపైఁ జలము వొడమ. వసు. 4 44

మంటమారితనము వి. (√మంటమారి) కాల్చివేయు స్వభావము, కోపము.

ద్వి. ...నీకంటె, మంట నెందఱి మున్ను మడి యించినావో. మంటమారితనంబు మౌనికిం దగునె. ప్రభు. 3. 86 పా. 11 పం.

సీ మంటమారితనంబు మౌనికిఁ దగ వౌనె యుర్విలో నీవంటియోగి కలఁడె ప్రభు. 3. 40 పా. 27 పం.

మంటిగూండ్లు వి. బ. (మన్ను[1]+గుళ్లు) బాల క్రీడా విశేషము.

సీ. గచ్చకాయలు కిఱ్ఱుగానుఁగ త్రిప్పుళ్లు గుజ్జ పెక్కుడు మంటిగూండ్లు ... హంస. 3 146

మంటితిండి వి (మన్ను[1]+తిండి) తేలు, వృశ్చికము.

గీ. .. ములువుర్వు మంటితిండి, తే లనఁగ వృశ్చి కంబు వర్తిల్లు. ... సాం. ని నానా. 83.

మంటినూనె వి. (మన్ను[1]+నూనె) మృత్తికనుండి తీసెడు ఒక విధమైన చేమురు (శ. ర. మట్టినూనె అని వాడుక.)

మంతము సం. వి అ. పుం. వండిన తీయని భక్ష్య విశేషము, పక్వముచేసిన భక్ష్యవిశేషము (రా.ని.).

మండ వి 1. విరివిగానుండు కమ్మ, వితతశాఖ.

గీ ... మండ యనంగను వితతశాఖ, పరగును ... అం. ఖా. 2. 36

...తనకు ననము వెరుగ వెణ్ణిమణ్ణతో నఖణ్ణ తతద్యుతిదీప మమరం నిచ్చె విమలకమల నేత్రి. దా. శా. 1007.

(వెండిమండ—వెండితోఁ జేసిన పెద్దకొమ్మ.) శాఖ అని(శ. ర).

2. శాఖనుండి బయలుదేఱుశాఖ, ఉపశాఖ.

వ. ... తమతమకట్టిన మోటుకత్తులనొండొండ ఖండితంబు లగు మండగల కంపమండలు ద్రోచి... మనుచ. 4 37

మండ[2] వి. (√మండు) 1. తప్తలోహము.

సీ. మనుఁద ప్తలోహాఖ్యమండనంగ ... ఆం ఖా. 2 275.

2. వేఁపుడుచెట్టి (బ్రౌ.). 3. వేఁపుడుకుచ్చు (శ.ర.).

మండ[3] వి. 1. చీలమండ, గుల్ఫము. (శ. ర.) 2. మణిబంధము, మనికట్టు.

(వ్యవ.) 1. వాఁడు మండ మునుగ మజ్జిగ పోసి

కొనును. 2. నా వస్తువులు తాఁకిన మండలు విఱుగఁగొట్టెదను

జ , మండవాయి, మండాటము, మండాడు.

మండ సం వి ఆ. స్త్రీ. 1. సారాయి, సుర, 2. అమలకి, ఉసిరికచెట్టు (మే. ని)

మండకంచెము వి. (మండ²+కంచము)
అంచుకట్టిన కంచము. (శ. ర , బ్రౌ.). అంచులేని కంచము. ఆకుకంచము. (వా.)

మండకము సం. వి అ. పుం. 1. పిష్టభేదము, ఒకరకపు వేఁచినపిండి, మండిగె.
2. పలుచనిరొట్టె లేక భక్ష్యము. 3. (సంగీ) గీతాంగ విశేషము. 4. మాధవీలత (కల్ప).

మండనము సం విణ (అ ఆ. అ) అలంకరించునది
వి. అ. న. 1 అలంకరించుట 2. అలంకారము

మండపకము సం. వి. అ పుం. 1. చిన్నమండపము, చిన్నశాల. 2. చిన్నగుడారము, చిన్నడేరా

మండపప్పు వి. (మండ²+పప్పు.) వేఁపుడు పప్పు.
సీ. లడ్డువంబులు చక్కిలాలు మోరుండలు ఖండంబు చలిమిడి మండపప్పు. గీ. లు ... హర 6. 55.

మండపము సం. వి. అ. పుం. న. 1. వివాహాదికార్యములయందుఁ దాత్కాలికోపయోగమునకై వేయఁబడిన గోడలులేని చోవడి, చవికె (వివాహమండపము మొ.).
2. గుడారము, డేరా. 3. పొదరిల్లు (లతామండపము.). 4. దేవతా విగ్రహము లుంచుటకై చుట్టును దెఱపిగ నుండునట్లు స్తంభములమీఁద గట్టిన కట్టడము.

మండపి సం. వి. ఈ. స్త్రీ చిన్నమండపము.
గీ. గర్భమండపిఁ కడిగిన కలఁకజలము ... ఆము. 6. 8.

మండపీఠిక సం. వి అ. స్త్రీ. దిగ్వ్యగ్నము, రెండు దిక్కుల సముదాయము (వై ని.).

మండ (డా) ము వి. (శ మండా.) చేఁపలను లను బొడుచు చిల్లకోల (శ. ర.).

మండము సం. వి అ. పుం. న 1. ద్రవపదార్థముల పైఁ దేలిన మసటు, నేయి మొదలగుదాని పైఁ దేలిన తెట్టె, 2 గంజి, 3 పెరుగుమీఁది మీఁగడ. 4. పంచమాష పరిమితోర్ధ్వమానము
పుం 1. అలంకారము. భూష. 2. కప్ప (కల్ప.). 3 ఆముదపుఁజెట్టు 4. ఆమలకి, ఉసిరిక (వ్య. వి.) (మే. ని.). 5 రశ్మి. కిరణము (కే. ని).

మండయంతము సం వి (అ పుం) అలంకారము, నగ.
2. ఆహారము, భోజనము (కల్ప.). 3 (స్త్రీ.) సమాజము (కల్ప)

మండయంతి సం వి ఈ స్త్రీ. ఆఁడుది. స్త్రీ.

మండయంతుఁడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ)
1 నాటక మాడువాఁడు, నటుఁడు 2 విత్తపాలుఁడు, ధనమును రక్షించువాఁడు.
అ పుం. 1 అద్దము. 2 అన్నము.

మండలకము సం వి. అ. న. 1. వలయము. 2.బింబము. 3.జిల్లా, దేశభాగము. 4.సమూహము, గుంపు 5. వలయాకారమగు వ్యూహము, గుండ్రముగా సైనికుల నేర్పఱుచుట. 6.గుండ్రనిమచ్చలుగల తెల్ల కుష్ఠము 7. అద్దము. పుం. కుక్క

మండలపత్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ రక్తపునర్నవ, ఎఱ్ఱ గలిజేరు (వ్య. వి.) (రా. ని.).

మండల పుచ్ఛకము సం. వి. అ పుం కీటవిశేషము

మండలము సం. వి. అ. న 1. పరివేషము 2. దేశము. 3. కుష్ఠము 4 విలుకాఁడు రెండు కాళ్లతో మండలాకారముగా నిల్చుట. 5 పన్నిద్దఱురాజులు. పుం. 1. సమూహము 2. వలయాకారముగా దీర్చిన యొక వ్యూహము. 3. కుక్క. పుం. స్త్రీ న సూర్యచంద్రాదుల బింబము (శ ర.).

మండలాగ్రము సం విణ (అ. ఆ. అ.) గుండ్రని తుదగలది.
వి. అ పుం ఖడ్గము, కత్తి.

మండలి సం విణ (న్ ని. న్.) 1. వలయాకారముగా నేర్పడినది; చుట్టగాఁ జుట్టఁబడినది. 2. ఒక దేశమును నేలునది.

వి. న్ పుం. 1. సర్పవిశేషము, గోనసము. 2 సర్పము. 3 పిల్లి. 4. మంచము 5. కుక్క. 6. సూర్యుఁడు. 7. మఱ్ఱిచెట్టు, వటవృక్షము. 8. జిల్లాయొక్క లేక దేశభాగముయొక్క పాలకుఁడు, ఏలిక

ఈ స్త్రీ. 1. దూర్వ, గఱిక (వ్య. వి). 2 సమూహము. 3. బింబము. 4. సర్పభేదము. 5. ఆవలి వరుస (కే. ని.).

మండలికుఁడు నం. వి అ. పుం. మండలము (దేశములోని కొంతభాగము)నకు అధిపతి (చూ కౌముదీ 5. 2. 115. సూత్రము మత్వర్థీయములో.)

సీ ద్రవిడమండలికు లందఱ దక్క గెలిచి... దశ. కు. 1. 16.

(దక్కనేలె. అని వావిళ్లప్రతి. ఆ ని., విలియమ్సులు "మాండలికః" అను రూపమే గ్రహించినారు ఇట "మాండలికు లందఱ" అన్నను ఛందోభంగము కాదు. ఐనను రెండు ముద్రితప్రతులందును పదము హ్రస్వాదిగానే యున్నది)

మండలితము నం. విణ. (అ ఆ. అ.) వలయాకారముగాఁ జేయఁబడినది. గుండ్రముగా జేయఁబడినది.

మండలేశ్వరుఁడు నం. వి. అ. పుం, అధీశ్వరసార్వభౌములకంటె నితరుఁడైన రాజు (శ. ర.).

మండవాయి వి, (మండ³+వాయి.) గుల్ఫవాయువను రోగవిశేషము, చీలమండలయందు గలుగు వాతరోగము.

గీ మండవాయి యన గుల్ఫమారుత మగు.. ఆం. భా. 2. 125

మండహారకుఁడు నం వి. అ. పుం కల్లు అమ్మువాఁడు. శౌండికుఁడు.

మండాటము వి (√మండాడు. త. మణ్డాట్టం.) బతిమాలుట, దైన్యముతో యాచించుట

వ. అమృతంబుపై నాశ మరలం ద్రిప్పుచు బెబ్బులులరీతి రొప్పుచు నొండొరులం దెప్పుచు నింక మండాటంబులు బండాటంబులు వృథా కొండాటంబులు మాని శౌర్యంబులు పూని...ఉ. వి.2 76.

మండాడు వ. క్రి. (మండ³+అడు. త మణ్డాడు.) అర్థించు కోరు.

(క) దైన్యముతో యాచించు. బతిమాలు.

క మగనియెడ రోసి తమి నమ్మగువయె నను వలచి వచ్చి మండాడినచోఁ, దగులువడితి. శశాం. 4. 183. (బ్రౌ పా.)

(చ) అతి ప్రార్థనలచేఁ బీడించు

క దండక మను కానకుఁ జని, యుండఁగ రావణుని చెలియ లోగిఁ గలయికకై, దండకు రా లక్ష్మణుఁ డది, మండాడఁగ ముక్కుసెవుల మనుకువ మాన్పెన్. యయా. 3 16

మండి(డీ)వి (క. మండికి. త. మండి) 1 యుద్ధసమయములయందు యోధులు నిలుచుండు విధములలో నొకటి.

("ఒకకాలు నేల మోఁకరించుట" (శ. ర 'ఆలీఢపాదము' బ్రౌ.)

2. మల్లబంధవిశేషము

వ. మండి దాఁకించియు.. ఉ. హరి. 3. 70.

3. మల్లవిద్యావిశేషము, ఒకవిధమైనసాము.

సీ. కన్నాతలు పుటము ల్గస్తాలు మండీలు దాశాలు డికీలు దంతెములును, లాఁగు లనంగమ రాజిల్లుఁ దద్భేద, నామధేయంబు లెన్నంగఁ గొన్ని ... ఆం. భా 2. 207.

జః మండిగాలు, మండివెట్టు

మండి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. — మంటిక

మండించు వ. క్రి. (√మండు.) 1. మండునట్లుచేయు. ప్రజ్వలింపఁజేయు.

(వ్యవ.) విసనకఱ్ఱతో విసరి నిప్పు చెక్కఁగా మండింపుము.

2 కాల్చు

సీ కడుపు మండించునాఁకటిచిచ్చుసెగ దాఁకి గవరనైయున్న కన్గవలవారు ... నైష. 7 53

3 మాఁడుచు, తపింపజేయు, మిక్కిల బాధించు.

వ. ... అతిఘోర జఠరక్షుధాగ్ని తాపంబునకుఁ దోడుగఁ దపన ప్రచండ కిరణకాండ ప్రకాండంబులు నెత్తి మండింప ... భీమ. 2. 101.

మండిక నం. వి. ఆ స్త్రీ. అన్నమునుండి తీసిన కల్లు. (వై. ని.)

మండిగంత్రలు వి. బ. ధాన్యవిశేషము, ఒకవిధ మగు వడ్లు (శ. ర).

మండిగము వి. (త మండాంగి) వాకిటక్రింద నడ్డుగా నమర్చినకొయ్య, గడపక్రింది త్రొక్కుడుకమ్మి, అట్టికల (శ. ర).

మండిగాలు వి. (√మండి) మండి యేర్పడునట్లుగా నుంచినకాలు

వ. ... గెలుపుగాయంబులc బడియుండియు మండిగా లిడుకొని కైదువులు జడిపించుకొనుచు రౌద్రాకారంబున నున్నవారును కువల 2 148

సీ మండిగాలిడి దంతకుంతాగ్రహతిc జించి జలధరాంబరముc గరుల్ చేల్లులాడ... మనుచ. 5. 44

మండితము సం విణ (అ అ అ.) అలంకరింపcబడినది.

మండిపడు అ క్రి (మండి+పడు, స్వార్థమున)

1. కాలిపోవు, ప్రజ్వలించు

క. కే లెరియు నొడలు దడివినc, గోలంబక మూర్పు లేశిఖుల మండిపడున్, చాళుక్య విభునిc జూచిన, బాలికవరితాప మెన్నc బని లే దింకన్, కావ్యా. 1 113.

('కోలంబము లూర్పులేశిఖుల మండిపడున్' అని ముద్రి. పా.)

2. కనలు, మిక్కిలి కోపించు.

మ. మహిషుం డప్పుడు జన్యభూమిc దనకుc బ్రాపైనబల్వీరు యజ్ఞవరాహుం జెంపినc జూచి మండిపడి దోస్తంభంబునం ద్రిప్పి దు, స్సహభంగిన్ గదవైవ ... వరాహ 11. 107.

కం. కొసరువగమాట లలుకలుc, గుసిగుంపులు తిట్లు మోరకొట్టులు జారుం, డసమసుఖంబుగc గైకొను, బసవెద్దగుమగcడు మండిపడుc గుసుమాంగీ. శుక. 1. 441.

వ. ... మండిపడి చండి సకలవిద్యావిచక్షణులైన భూసురాధ్యక్షుల నిశానమయంబు నందతుణియించి ...జై. భా. 4. 97.

మండియ[1] వి. — మంటె,

మండియ[2] వి (క మండి) దుకాణమునకై వేసినపాక

సీ గుళ్లు మండియలును గూడారములును బంధ్లును గలయ నెత్తించువారు ... కు సం. 11 600

(మండియ — చావడి. అని వ్యాఖ్య).

మండిలూటి వి. పైకి పొటమరింపక లోపల నణcగి యుండు వ్రణము.

సీ మండిలూటి యనంగ మన్మవ్రణం బొప్పు. ఆం భా 2. 130.

మండివెట్టు అ. క్రి. (√మండి) 1 ఒక కాలు మోcకటించియుండు, ఆలీఢపాదమున నుండు

వ ఇవ్విధంబున విసరి నేలతో వ్రేసి వీపున మండివెట్టిన .. భార విరా. 2. 18.

(ఇట మోcకాలితో నొక్కు అని తాత్పర్యము.)

2. మండిమీcద నుండు

వ. .. బిఱబిఱ గదాదండంబులు ద్రిప్పుచు మండలభ్రమణంబులc బరిభ్రమించుచు దిట్టతనంబు నెట్టుకొన మండివెట్టుచు బెట్టుగా వ్రేయువ్రేటుల కొగ్గినటువలె నుండి ... ఉ, రా 3. 246

మండు అ, క్రి (త. మండెరి) 1. ప్రజ్వలించు, ప్రకాశించు, వెలుcగు

క. ఎండినయడవిన్ దరికొని, మండెడు కార్చిచ్చు మాడ్కి మ్మారిమసcగిన, ట్లొండొండ నేచి హాయవే, దండస్యందన పదాతితతిc బొడవడచెన్. భార. భీష్మ 1. 294.

గీ. అరుగుచుండుచాc డొకచో దవానలంబు, గ ట్టైదిరికాననం బెల్లముట్టి మండ, సంప్రమోదితచిత్తుc డై చక్కc జొచ్చి. భార. శాం. 3. 340.

క. తనపతిc జెట్టలు పలికిన, జనకుం గని కోపవహ్ని నలిదేహము భో, రన మండె భానుc గని తెం, పున మండెడు సూర్యకాంత పుత్రికవోలెన్. కు. సం 2. 178.

గీ. కడుపు నిండcగc జన్నిచ్చి కొడుకు నిద్ర, వోవ దీవియ మండcగc బ్రొద్దు వోవు, నంతదాcక మేల్కని యుండి. హరి పూ. 5. 156.

చ పిటులుపిటిల్లునం బ్రిదిలి వ్రేలి పడం దొడగెం జతుర్దిశా, తటముల మండుచుం బిడుగుతండము ..హర. 2 21.

ద్వి తోరంపు దివియంతో మారుమండు, హార మణి శోభితాభరణముల . ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2291 పం.

2 (అగ్నిస్పర్శమువలె) గాయము మొదలగునవి చుఱుక్కుమని బాధ కలిగించు

కం అని యొడఁబడఁ బల్కుచుఁ దో,డ్కొని వచ్చినఁ బాన్పుఁ జేరి గురుకుచ దనపైఁ, గవకవఁ గనలెడు వెలుఁగులఁ, గనికరం మఱి మండుచంద్రుఁ గని కరమలుకన్ మనుచ 3. 35, 4. 37

(వ్యవ) కుఱుపు మండుచున్నది

3 తీక్ష్ణమగు.

(క.) వాఁడియగు

క మండెడు బలునారసమున, గుండియ వగులంగ నేసి కూల్చితి దీనిన్ . హర. 7 54.

(చ.) (చూ. మండువేసవి) వేఁడియగు.

4. కోపోద్దీపితుఁడగు మిక్కిలి కోపించు

గీ. రాముఁ డంత్యకాలానలోద్దామలీల, మండి నా యురస్థలి యొక్క మార్గణమున, నేసె. భార. ఉద్యో 4 327

కం ముడి పదాతులఁ గొందఱఁ, జెండాడిన నున్నవారు చెడి పాఱిరి బా, ణుం డున్న యెడకు నొడలుల, నిండను నెత్తురులు గ్రమ్మ నిట్టూర్పులతోన్. ఉ. హరి 5. 226

సీ కయ్యాలఁ గ్రచ్చరై కాలుద్రవ్వుచు సదా మండువాఁ డతిశాంతిమహితుఁ డయ్యె ... పాండు 4. 210, దశా. 4 91

5. (ఈర్ష్యాదులచే) తపించు, బాధనొందు.

కం కిగ్గాడికాండ్రె యెపుడుం, దగ్గని సంపదలఁ బొదలఁ దా మది యకటా, బగ్గున మండెడు . . శుక 3. 280

6. ఉద్రేకించు, విజృంభించు, చెలరేఁగు.

చం .. దంభుఁ డొక్కనిం, గనుఁగొని యాతఁ డెవ్వఁడొకో గర్వభరంబున మండు కైవడిన్, బెనచి జగంబులెల్ల వడి ద్రిమ్మంగెడులాగున వాక్యలీల భ, ర్త్సన మొనరించు చందమునఁ బ్రాజ్ఞత నొప్పెడి రీతి నొప్పుచున్. ప్రబోధ 2. 4

శ్లో. జ్వలన్ని వాభిమానేన .. సం. ప్రబోధ. 2. 2

జ : మంట, మంటఁగలియు. మంటఁగలపు, మంటచమురు, మంటమారి, మండ[2], మండకంచము, మండపప్పు, మండించు, మండిపడు, మండుకొను, మండునెల, మండువేసవి.

మండు(డి)కొను అ. క్రి. (మండు + కొను – స్వార్థమున) మండు, కోపోద్దీపితుఁడగు, మిక్కిలి కోపించు.

ఆ. . . నికుంభుఁ డంతఁ, జండమైన కాల దండంబు దాల్చిన, దండధరుఁడపోలె మండికొనుచు. భా. రా యు 1218

(మెండుకొనుచు శ ర పా)

మండునెల వి. (మండు + నెల) యువజనులకుఁ దాపము పుట్టించునెల, వసంతఋతువు, ఆమని.

గీ. వలపుఁ దూపులు కఁ సాన వాఁడిసేసి, మండునెలతోడఁ దనమేనమామ యైన, నిండునెలతోడ వలరాజు నిర్జరేంద్రు, సభకు నేతెంచె భుజబలో త్సాహ మెసఁగ ఉ. హరి. 2. 194.

మండువా వి (హిం. మండ్వా) 1. మూఁడువైపుల గోడలు కలిగి ఒకతట్టు గోడ లేకుండ(గుజ్జములపై) ఎత్తుగాఁ గట్టిన కట్టడము, లాయము

మహాస్రగ్ధర ఎకరాలన్ మండువాసాహిణములఁ గలభద్రేభసందోహవాహా, ప్రకరంబుగొంచు ... మనుచ 1. 40

(మండువాసాహిణము – మండువాగాఁ గట్టఁబడిన గుఱ్ఱపుసాల.)

2 దుకాణమునకై కట్టినపాక, పాక.

చం. చదువులుచెప్పి చూచి మఱి సారెకుఁ గూలికి లెక్క వ్రాసి చూ, చదయతఁ గోలుకాఁ డగుచు నన్నిట మండువల న్నటించి చూ, చి ... హంస. 4 30

3 నాలుగిండ్ల నడుమ ఖాళీగా నుండు ప్రదేశము

(వ్యవ.) వర్షమునకు మా మండువా నిండి పోయినది

మండువేసవి వి (√మండు) ఎండలు మిక్కుటముగా నుండు గ్రీష్మర్తుభాగము నడి వేసఁగి.

గీ. మండువేసవిఁ బంచాగ్ని మధ్యమునను, గుంభ కర్ణుఁడు గావించె ఘోరతపము ... ఉ రా. 2 161.

చం. అడుగడుగంద వేఁడిసుము లంటిన నుత్ప తదంఘ్రియుగ్మలై, తడఁబడి మండువేసవిఁ బధంబుల నీఁము లేమిమై శ్రమం, బడఁగ మహోగ్ర హారములకై చనుదెంచి గృహస్థవర్యు లిం, పడరఁగ భోజనంబు లిడ నర్థి నుతింపఁ దొడంగి రధ్వగుల్. ఇందు. 3. 103, ఆము. 2. 62.

మండూకపర్ణము సం. వి. అ. పుం. శ్యోనాకవృక్షము, దుండిగము (వృ వి)

మండూకపర్ణి సం. వి ఈ స్త్రీ మంజిడి. (వృ వి)

మండూకప్లుతి సం వి. ఇ స్త్రీ. కప్పదాఁటు, కప్ప దుముకు

(వ్యాకరణశాస్త్రమునందు ఒక పద మొక సూత్ర మునుండి మధ్యసూత్రములలోని కనువర్తింపక దూరముగా నున్నసూత్రములోని కనువర్తించి నపుడు మండూకప్లుతి యందురు).

మండూకము సం. వి. అ. పుం. 1. కప్ప. 2. శిక భేదము 3. రాజరతులచే పురబహిర్భాగమున నుంపఁబడిన యంత్రభేదము.

వి. అ న (రతియందలి) బంధవిశేషము.

విశ (అ అ. అ) గాఢతేజస్కము (వాచ).

మండూకానువృత్తి సం వి. ఇ. స్త్రీ (వ్యాక) కప్ప దాఁటువంటి అనువృత్తి, ఒక పదము ఒకసూత్రము నుండి మధ్యసూత్రముల విడిచి దూరముగా నున్న సూత్రములలోని కనువర్తించుట.

మండూకి సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఆఁడుకప్ప. 2. ఏనుఁగు వెనుకకాలిమీఁది భాగము. (కే. ని.). 3 మండూకపర్ణి (వృ. వి). 4. లాంగలావయవ భేదము (కే. ని.).

మండూరము సం. వి. అ. న లోహమలము, ఇనుము యొక్క కిట్టము.

మండె-మండియ వి. అదిమి పొదువుగా పేర్చి పెట్టిన జొన్నకంకులు, పొగాకు మున్నగు వాని యొక్క ప్రోగు.

గీ. .. మండె యనఁగను రాశిభేద, మలరుచుండు. ... ఆం. భా. 2. 101

మండెఁగ వి. (సం మండకః, క మండగె, మండిగె. త మండిపై) మెత్తని గోధుమ పిండి, నేయి మున్నగువానితోఁ జేసిన యొక విధమగు పిండి వంట, భక్ష్యవిశేషము

(దీనిభేదములు - కండమండెగ, కట్టుమండెఁగ, పప్పుమండెఁగ, బెల్లమండెఁగ, 'పంచదారవేయని గోదుమపూరీ,' అని శ. ర)

సీ. వరుస మండెగలు వడ్డింప జపతిత్తిమడతలో యని విప్పఁ గడఁగువారు ... చమ 3 87.

సీ చింపివల్కము లేమి చేసెడివవఁ గావు నెఱవైన కండమండెఁగలు గాని ... జై భా. 8 204.

చం. పొసఁగిన పప్పుమండెఁగలుఁ బుక్కిటి బంటిగ మెక్కి ... ద్వా. 2 172.

ద్వి. దవ్వులనైన శ్రాద్ధం బని విన్న, నవ్వడి మున్ను నే నచ్చోటికిఁ బోయి, పప్పుమండెఁగలును బాయ సాన్నంబు, లప్పాలుఁ గొసరి తృప్తాత్మగాఁ దిందు. నవ. 3. 154 పొ. 23 పం.

మ. ఇడి రమ్మోని కుపాయనంబులు మనోభీష్టంబుగా ... బెల్లమండెఁగలు . . రా. మా 2. 115.

మండెము – మాఁడెము వి. (సం. మండలమ్.) 1. మన్నెపుప్రదేశము, దుర్గమస్థలము

గీ మన్నె మన మండె మనఁగను మాఁడె మనఁగ, దుర్గమస్థలనామ మై తోఁచుచుండు ఆం. భా. 2. 7

2. మండలాధిపతుల భూమండలము (శ. ర.).

మండోదకము సం. వి. అ. న. 1. సారాయి మీఁది పొంగు, సురామండము. 2. ఉత్సవసమయము లయందు నేల గోడలు అలంకరించుట 3. చిత్ర వర్ణము.

మంద్ర వి ఒకానొక ముండ్లచెట్టు

గీ.మాడ్పుచిటికొక్కి సీకాయ మంద్రతొట్టి, వెలఁగ వాఁకుడు ... మొదలుగా జగతిఁగల్గు, కంప లన్నియు...హంస. 4 9.

మంద్రగఱ్ఱ వి. నల్లని పెద్దతేలు.

సీ. . మంౘ్ర, గబ్బనాఁ బృథువృశ్చికాఖ్య యొప్పు . ఆం.భా. 2. 88

మంౘ్రాటకాఁడు విశే (మంౘ్రాటము + కాఁడు.) పెనఁగులాడువాఁడు, ప్రతిస్పర్ధి.

గీ. అమ్మహాత్ముండు సకలలోకైక వినుతుఁ, డార్వ శేయునితోడి మంౘ్రాటకాఁడు, నిష్ఠతోడుత నాశ్చర్యనియమవృత్తిఁ, దపమునకు నుండె వంబికా ధవునిగూర్చి. పి శకుం 2 110.

మంౘ్రాటము వి (√ మంౘ్రాడు) 1 పెనఁగులాట, మల్లాట

ద్వి మంౘ్రాటముగ నిట్టిమాంసంబు మెసవి, గాంౘ్ర పెట్టెడు పెద్దగండుమెకాలు. ద్వి. శ సా 2 669 పం.

2. శ్రమము, బాధ

శా పంౘ్రెండేఁడులు నీగతిం జెనఁగ జంభద్వేషి ముఖ్యామరుల్, మంౘ్రాటం బిది యేల చెప్పుదము కామధ్వంసికి న్నేమముల్ ఉ. హరి. 2. 167

(సంతాపము అని శ. ర)

మంౘ్రాడు అ. క్రి 1. పెనఁగులాడు, మల్లాడు (చూ. మంౘ్రాటము, మంౘ్రాటకాఁడు.)

2 శ్రమపడు, బాధనొందు, ('సంతాపించు' అని శ. ర.)

జ. మంౘ్రాటకాఁడు, మంౘ్రాటము.

మంత సం వి ఋ. పుం 1. ప్రజాపతి.

విశే. (ఋ. త్రి. ఋ.) 1 ఏష్ట, కోరువాఁడు. 2. జ్ఞాత 3. విద్వాంసుఁడు (కే ని.).

మంతనము వి (సం మంత్రణమ్. క. మన్తణ)

1. ఆలోచన, రహస్యాలోచన. (రాజసులు).

సీ మంతనం బుండి యమర్త్యులతోడి పొత్తింతియ చాలు నింకేల యనుచు .. భార. ఆది. 2 21.

(మంతనముండు – మంతనమందుండు.)

సీ తగవు గా దని యె మంతనముండి వృత్రారి యనుచితం బని యె హుతాశనుండు ... కాశీ. 4 215.

గీ. చేని మునులతోడఁగూడి మంతన మొనర్చి, వారుఁ దమరును జని హిమవన్న గేంద్రుఁ గాంచి... జాహ్నవీ. 1. 83.

గీ. ఒకనితో మంతనముఁ గోరు నొకనిఁ జీరు, మోహినీకాంత యసురసమ్మోహనముగ దశా. 2. 303.

2. ఏకాంతము.

(క) రహస్యప్రదేశము

గీ. ఏమి చెప్పుదు మెకిమీఁద యిప్ప డొక్క, కోతి యొందుండియో రాచేగోఁతి జేరి, మంతనంబున నేమేమొ మాటలాడి అచ్చే రా. కు 96.

కం అంతట నది యప్పుడె చేని, మంతనమున గోడఁ జేరి మందోదరితో, నంతయును దెలిపి క్రమ్మఱి.కాఁతునికడ నుండె గుట్టుకలయఁ వోఁతన్ శుక 3 276

వ కంఠగతప్రాణంబు లగుజంతువులకుం గాల కంఠుండు గరుణావశంవదుండై కర్ణోపకంఠంబు జేరి యుపదేశించు తారకబ్రహ్మమంత్రరాజంబు మంతనంబున విని యొఱుంగుటం జేసి మధుమదోల్లాసంబున నది వెల్లివిరి సేయుచున్నవియో యన నిందిందిరంబులు మంౘ్రదస్వనఝుంకారంబు సేయు ... కాశీ, 2 44.

(చ) రహస్యవిషయము

కం దంతిపురనాథ వినుమొక, మంతన మెఱిఁగింతు శమదమంబులుసంహో,వంతు శుభవంతుఁ జేయవు. కంతునిగురుభక్తి ముక్తిఁ గలిగించుగతిన్. భాగ. 6. 54.

గీ. లీలఁ జేసన్న బరణిబాగాలు గులికి, యుద్దఱకుఁ బెట్టి చుట్టి యా కిచ్చి యిచ్చి, మగనిదిక్కు మొగంబుగా మంతనంబు, మాటగా నిట్టు లని యె సమ్మానయజోటి. విక్ర 8. 98.

(ట) రహస్యసంభాషణము.

ఉ. కొందఱు మంతనంబులను గొందఱు జెంకెవ వాఁడిచూపులన్, గొందఱుఁ జేతిసన్నలఁ దగుల్పడఁ జేయుచు ... పారి. 1. 108.

చం. ... వల్లభుఁడు నోసతి యాయితపాటు లెస్సయం, చు దయితతోఁ గపోలములు సోకఁగ మంతన మాడె నవ్వుచున్. కళా. 7. 155, కాశీ. 7. 185.

మంతరము – మంత్రము వి. (సం. మంత్రః)

1 ప్రసవోపాయము.

(చూ. మంతరసాని.)

2 ఇంద్రజాలము, కనికట్టువిద్య (శ. ర).
జ : మంతరసాని

మంతరసాని – మంత్రసాని (శ. మంతరసాని మంతరము+సాని వృత్తిని వర్ణలోపము.) సుఖముగా ప్రసవింప నుపాయము చేసెడు చికిత్సకురాలు, సావిక.

సీ. ఉఱుము మంతరసానియనుబోలెఁ గనుపించెఁ దోరంపు మణుల విదూరభూమి. పాండు. 4 21

ఉ ... మైలసంతలో, గంతులు సాగ వంతయును గానఁగ నయ్యెడు లెస్సఁగోసెఁగా, మంతరసాని బొడ్డు క్షణమాత్రములో మిము గెల్వకుండినన్. ప్రబంధ. 776

సీ ప్రసవమంత్రజ్ఞ దాఁ బరఁగు మంతరసాని నా .. ఆం. భా 2. 110.

మంతవ్యము నం. విశే. (అ. ఆ అ.) 1. తలఁపఁదగినది, ఆలోచింపఁదగినది 2. ఊహ్యము 3 పోషింపఁదగినది,పోష్యము. 4. అంగీకరింపఁదగినది, సమ్మతింపదగినది.

మంతి వి. ప్రసంగము. ప్రస్తావము.

ఉ సంతతి లేనిదుఃఖమున సామజరాజ్య ఘటాంత వైభవం, బెంతయుఁ గల్గియున్ సిరసి తేఃణ చిన్నఁగఁ బోయియుండు నే, మంతిని బోటికత్తెలకు మానసవృత్తి యెఱుంగఁ జెప్ప కే, కాంతమ కేశయ్యనయిఁ గాంత గుణించు మనోరథార్థముల్ శివరా 2. 19

(వ్యవ) వారికి వీరికి నాలుగునెలలనుండి మాట మంతి లేదు.

మాట మంతిలేకుండ అలాగున కూర్చుంటివేమి?

మంతిరి వి. (నం మంత్రి) ప్రధానుఁడు, సచివుఁడు.

సీ తరుణి మహాప్రసాదం బని నీ మాట మంతురుల్ శిరసా వహి తు రెప్పుడు ... సారంగ. 2. 2. (రావణుఁడు.)

మ. .... మహే, శ్వరపూజానియమంబు మానక కంధ్యానంబునన్ శెంతమం, తురులన్ బిల్చి ప్రవాహాకారణము దోడ్తో నారయన్ బంచినన్. ఉ. రా 8. 220.

కం. .. సా, ల్యునిమంతిరి ద్యుమనామునుఁడు, సునిశితగద చే నమర్చి సుమహితశక్తిన్. భాగ. 10 ఉ. 871.

మంతిరించు అ. క్రి (నం. మంత్ర్. న్.) మత్రించు, మంత్రమువేయు, మంత్రోచ్చారణముచేయు

(వ్యవ.) అతఁడు మంతిరించి తేలువిషమును దింపినాఁడు

(స క్రి.) 1. మంత్రముచే శక్తికలదానినిగాఁ జేయు.

(వ్యవ) విభూతి మంతిరించి చల్లఁగానే ఆమెను పట్టినదయ్యము పాఱిపోయినది

2 మంత్రమువలె రహస్యముగా బోధించు.

'ఎన్నిమందు లిడితివో యేమి మంతిరించితివో.' క్షేత్రయ (శ. ర.)

మంతు వి. (నం మ త్రి. శ. మంతు) 1 అమాత్యుఁడు, ప్రెగ్గడ, మంత్రి.

కం. మంతుల బాంధవభటసా, మంతుల నాశ్రితుల నిలిపి ... మనుచ. 5 54.

కం. చింతించి తనదుకోరికి, మంతుల కెఱిఁగించి గురుసమాననయశ్రీ, మంతులగు నాగరకధీ, మంతులఁ బిలిపించి పలికె మధురతరోక్తిన్ ... చం రా. 4. 4., అచ్చ రా, కిష్కిం 6.

2. ద్యూతమంత్రి, రాజునకు జూదమున వినోదము చేయువాఁడు.

సీ . మంతు నాఁగను ద్యూతమంత్రి యొనఁగుఁ బ్రెగడ ప్రెగ్గడయనఁదగుఁ బ్రధానుండు ... ఆం. భా. 2 183

3. చదరంగమందలికాయలలో మంత్రి యను కాయ(శ ర.).

4 మంత్రము.

చం మలగొను చిన్ని కెంజడలు మంతుల పొత్తము నాగబెత్తమున్, ... చెలు వలరంగ నొప్పు నొక సిద్ధుఁడు .. కళా. 2 48.

(శ ర పా. మందులపొత్తము ముద్రి పా.)

5. ఇది యీ క్రింది యర్థములయం దొక్క 'రాధికాసాంత్వనము' నందక్క మిగిలిన తావులం దెల్ల 'ఎక్కు' అను క్రియతోఁ గలసియే కానవచ్చుచున్నది.

ఉదా. మంతు కెక్కు, మంతున కెక్కు.

(క.) ప్రసిద్ధి; ఘనత, గొప్పతనము.

సీ. గబ్బిసిబ్బెపుటుబ్బు గుబ్బగుబ్బల వెంతొ మంతుగ న్వింతకుంభములు గాఁగ ... రాధికా. 1. 67

ద్వి. సంత జవసత్వ సంపద లెస్మైఅని, మంతుకెక్కిన హనుమంతుండుఁ దాము. చెదరక రవిజుఁడు చెప్పిన యట్ల, మొదల వింధ్యాచలంబున కేఁగు దెంచి .. రం. రా. కిష్కిం. 228పొ 10పం

గీ. దండధర చండతర శౌర్యచండశత్రు. కాండ చతురంగ ఖండనోద్దండవిక్ర, మక్రమాఖండలుం డన మంతు కెక్కు, నారసింహప్పరాయ భూనాథ మణికి ఇందు. 1. 125,

మ. భవతేజంబునఁ బుట్టి రామభజనాపారీణుఁ డై పద్మసం, భవసామ్రాజ్య రమాధురంధరతకై భాసి ల్లియు న్నిత్యస, త్య విశేషస్థితి సద్విరోధి విషయ ధ్వాంతార్క బింబాకృతిన్, భువిలో మంతున కెక్కినట్టి హనుమంతుం గొల్తు నిష్టాప్తికిన్. దశా 1. 8. (చ.) ప్రశస్తి, పొగడ్త.

వ. ఆ లోకనాయకుని కిచ్చుటకన్న నెన్నభాగ్యమున్నదే యని యా ధీమంతులగు మంత్రులు మంతు కెక్కఁ బలికిన నానందతరంగి తాంతరంగుండై ... ప్రబంధ. 561.

కం. అంతటఁ గాంత అనంతుని, వింతగఁ గై సేసి తెచ్చి వెల గల మగరా, సంతవల మంతుకెక్కిన, దంతపుపని చేవికెలోన దయ దనివారన్. రాధికా. 1. 86.

మంతువు సం. వి. ఉ. పుం 1. అపరాధము, తప్పు. 2. శోకము. 3. ప్రజాపతి. విశ (ఉ) 1. విజ్ఞుఁడు.

2 ప్రియవంతుడు (కే. ని).

మంత్రకాఁడు విశ (√మంత్రము) ఇంద్రజాలవిద్య నెఱిఁగినవాఁడు

కం. తెగుతలలు మొలచుతలలుం, దిగువం బడు తలలు మొగులు తెరువునకు వడి, న్నెగయు తల లప్పు డబ్బుర, మగుచున్ జగమంత్రగాని యాటయ పోలెన్. అచ్చ. రా. యు 549.

మంత్రకృత్తు సం. విశ (త్) — మంత్రదర్శి.

మంత్రజిహ్వుఁడు సం. వి అ పుం అగ్ని హోత్రుఁడు.

మంత్రజ్ఞుఁడు సం వి. అ. పుం. గూఢచారుఁడు, వేగులవాఁడు (వై. ని).

మంత్రణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వలహాచెప్పుట, ఆలోచన చెప్పుట.

మంత్రణము సం. వి అ న. ఆలోచన.

మంత్రదర్శి సం. విశ. (న్ సీ న్.) మంత్రములఁ గనిపెట్టినవాఁడు లేక చూచినవాఁడు.

మంత్రదాత సం. వి. ఋ. పుం. మంత్రమిచ్చిన గురువు, మంత్రోపదేశము చేసిన గురువు.

మంత్రదృశుక్ సం. విశ. (శ్) ఇట్లే : మంత్ర దృశుఁడు, — మంత్రదర్శి.

మంత్రము — మంతరము వి. (సం. మంత్రః — 'మంతరము'లోని తకారోత్తరవర్తియైన అకారము లోపింపఁగా 'ఉంగరము' 'ఉంగ్రము' వలె 'మంత్రము' అనురూపము సిద్ధించును.)

1. ప్రసవోపాయము.

(చూ మంత్రసాని.)

2 ఇంద్రజాలము. కనుకట్టు విద్య

(చూ మంత్రకాఁడు.)

జః మంత్రకాఁడు, మంత్రసాని.

మంత్రము సం. వి. అ. పుం. 1. వేదము. (ఇది ఋక్కు. యజుస్సు, సామము, అధర్వము, అను నాలుగువిధములు గలది). 2 వేదభాగము, (బ్రాహ్మణేతర వేదభాగము.)

3. (తంత్ర.) కొందఱదేవతల అనుగ్రహమును సంపాదించుటకై జపింపఁదగిన మంత్రము.

4. గూఢభాషణము (కే. ని).

5. ఆలోచన

మంత్రవిదుఁడు సం. విశ. (దే.) — మంత్రదర్శి

మంత్రసాని — మంతరసాని వి. (√మంత్రము) ధాత్రిక.

గీ. అవని నపుడు నవోదితుం డైనయట్టి, మరు నకుం గుసుమర్తు వన్మంత్రసాని, బొడ్డుఁ గోసిన కొడవలివోలె విరహి, దారకం బయ్యెఁ గింశుక కోరకంబు. ఆ. ము, 5 112

గీ. అమరు నవ్వీట నన్నపూర్ణాభిధాన, మదన మాయామహాస్థాని మంత్రసాని, దానితో మాట లాడి చూతము విచార, మేల యని వేళ గని దాని యింటికడకు. శుక. 1. 428,

మంత్రాంగము సం వి అ న మంత్రిత్వము, తంత్రము (శ ర.)

మంత్రి సం. విశ (న్. జీ. న్) 1 బుద్ధిమంతుఁడు, తెలివిగలవాఁడు 2. వేదములు బాగుగాఁ దెలిసిన వాఁడు.

వి. న్. పుం 1 సచివుఁడు, ప్రెగడ, 2 మాంత్రి కుఁడు, గారడివాఁడు.

మంత్రించు సం అ. క్రి. మంతిరించు, మంత్రోచ్చార ణము సేయు.

సీ. మూలమంత్రాక్షరంబుల భూతి మంత్రించి పుండ్రకములు ఫాలమున ధరించె... కాశీ 1. 39

కం. మంత్రపరీక్షార్థం బభి, మంత్రించితిఁ గాని దేవ మదనక్రీడా, తంత్రంబుఁ గోరి చీరను మంత్రించిన తప్పు సైఁచి మరలు దినేశా. భాగ. 9 718.

మంత్రితము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1 ఆలోచింపఁ బడినది. 2 సలహాచెప్పఁబడినది. 3. చెప్పఁబడినది, పలుకఁబడినది. 4. మంత్రింపఁబడినది. మంత్రము లచేఁ బవిత్రము చేయఁబడినది. 5. నిశ్చయింప బడినది.

వి. అ. న. సలహా.

మంథగిరి సం. వి. ఇ. పుం. మందరపర్వతము, కవ్వ పుఁ గొండ.

మంథగుణము సం. వి. అ. పుం. మంథరజ్జువు, కవ్వపుఁద్రాడు.

మంథజము సం వి. అ. న. నవనీతము, వెన్న.

మంథదండ(క)ము సం. వి. అ పుం, కవ్వము

మంథనఘటి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మజ్జిగ చిలికెడి కుండ.

మంథనపర్వతము సం. వి. అ పుం. కవ్వముగా నుప యోగింపఁబడిన మందరపర్వతము.

మంథనము సం. వి. అ. పుం. కవ్వము. న 1. మథిం చుట, తరుచుట, చిలుకుట, 2. రాపిడిచేత నగ్నిని రాఁజవేయుట.

మంథని సం. వి ఈ. స్త్రీ. మజ్జిగ చిలికెడికుండ.

మంథము సం వి. అ. పుం. 1. మథించుట, తరుచుట, క్షోభపఱుచుట. 2. చంపుట, నశింపఁజేయుట. 3 పానకద్రవ్యవిశేషము.4. కవ్వము,మంథదండము. 5 ఆతపము, ఎండ. 6. కిరణము 7 నేత్రమలము, కంటిపుసి 8. రాపిడివలన నగ్నిఁ బుట్టించెడు సాధనము 9 ఒకదినుసు జింక.

మంథర సం వి ఆ స్త్రీ. కైకేయియొక్క దాసి

మంథరము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. మంద మైనది. 2 బుద్ధిలేనిది, జ్ఞానశూన్యము, జడము. 3 పెద్దది, విశాలమైనది. 4. వంగినది, వక్రమైనది.

వి అ. పుం 1. ధననిధి, ధనాగారము. 2 బలము. 3 క్రోధము. కోపము. 4 అప్పుడు చిలికిన వెన్న 5. కవ్వము 6. బాధము 7. ఫలము. న కుసుం భము, కుంకుమపువ్వు

మంథరుఁడు సం విశ. (అ. ఆ అ,) సూచకుఁడు

మంథరువు సం వి ఉ. పుం. చామరము వీచుటవలనఁ గలిగినగాలి.

మంథవిష్కంభము సం. వి. అ. పుం. తరికంబము, చల్లరాడు (వై ని.).

మంథానకము సం. వి. అ. పుం. తృణవిశేషము.

మంథానము సం. వి అ. పుం. 1. కవ్వము. 2. ఆర గ్వధము, రేల. (వ్య. వి). 3. మందర పర్వతము (కల్ప).

మంథి సం. వి. న్ పుం. 1, సూర్యుఁడు. 2. చంద్రుఁడు. 3 రాహువు. 4. ఒకానొక సోమ పాత్రము (కే. ని.).

మంథిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మజ్జిగ చిలికెడి కుండ.

మంథోదధి సం. వి ఇ. పుం. క్షీరసముద్రము, పాల వెల్లి.

మంద వి. (క. మందె. త. మందై) 1 ఆవులు మున్నగు పశువుల సమూహము, కిలారము

ద్వి. నీవు నీచేముష్టి నిజశక్తి మెఱసి, యొందాఁక వేసితి వీలోనిపసుల, మంద నీకె యటన్న మది సంతసిల్లి. రం. రా. అయో. 108 పొ. 2 పం.

గీ. మందగతి గుర్కె వృషభముల్ మందపిఱుఁద. ఆము 4. 169.

చం గొఱియలమంద యాఁబసులగుంపు కృషిక్రియ దుక్కి టెడ్లదొడ్డి... వేం. పంచ. 1 586

ఉ. గొల్లలనాయఁడై వరగు కుంభకుమంద నదేమి వింతయో... నీలా. 2. 54.

2. ఆవులు మున్నగు పశువులసమూహ ముండు గోష్ఠము.

ఆ తనియ మేసి నీరు ద్రావి మందకు వచ్చి, సౌఖ్య మెసఁగఁ బసులు శయన మొంది, యుండ... భార, అను. 3 5., 3. 8

ఆ. ఆలమందనుండి యది మఱునాఁడు ప్రత్యూష వేళఁ దాఁ గరీవ పూర్ణ, వేణుపాత్ర మీఁద వెల యఁ బం డిడుకొని, యాత్మ గేహమునకు నరుగు నపుడు... విక్ర. 8. 18.

3. గొల్ల పల్లె, వ్రేపల్లె, ఘోషము.

సీ. కంసుపంపున బాలఘాతిని పూతన పల్లెల మందలఁ బట్టణముల...భాగ. 10 పూ, 212, 145.

ఐ మందకట్టు. మంగకాఁడు, మందగుది, మంద గొను. మందపట్టు, మందపిచ్చుక, మంద ప్రోయాలు, మందవాఁడు.

మందకట్టు అ. క్రి. (మంద+కట్టు) పేఁడ మున్నగు వానిచే సత్తువ కలిగించుటకై ఆవులు, మేఁకలు మొదలగు వాని మందలను రాత్రులందు పొలము లలో నిలుపు.

(వ్యవ.) మందకట్టినందున ఆపొల మీయేఁడు బాగుగా పండినది.

వి. (త. మందైకట్టు.) గొల్లపల్లెలవారు చేసికొను కట్టడ, నియమము, ఏర్పాటు (శ. ర).

మందకాఁడు విశ. (√మంద) పశువుల మందను గాచువాఁడు

ద్వి ... సిద్ధ. రామునిబంటొ చేరమమందకాఁడొ. పండితా పురా 156. పొ.

మందగరడ వి వన్యమృగవిశేషము (ఇది పిల్లింబోలి పిల్లికంటె కొంత యొ మ్మయియుండు శునకశతం బులకఅవుల మిసిమింతముగాక మలఁగి మలఁగి వానిం గఱచుచుఁ బాఱుఁ గాని నేలం బడదు. వేఁటకాండ్రు కడు ప్రయాసమున బడియల నడిచి కూల్తురు) చి. ని

మందగామి సం. విశ. న్. సి. న్ మెల్లగా నడచువాఁడు, నడకలో మందత్వము గలవాఁడు.

మందగించు—మందగిల్లు అ. క్రి. (సం. మందః, ఇది 'కోపగించు' వంటిది.) మందమగు, తగ్గు.

ఉ. ... యానముల్, వేమఱు మందగించెఁ గడు వృద్ధి భజించెను గొను ... హంస 2 93.

(వ్యవ.) ఆఁకలి మందగించినది. ఈ సంవత్సరము ధాన్యపుధర మందగించినది.

మందగిల్లు(లు)—మందగించు అ. క్రి (సం. మందః) మంద మగు తగ్గు.

(వ్యవ.) ఆయాసముచే ఎద్దునడక మందగిల్లినది. సరకులధర లన్నియు నిప్పుడు మందగిల్లుచున్నవి.

మందగుఁడు సం. వి. అ. పుం. శని.

మందగుది వి. (√మంద) పశువులు కాలీడ్చుకొనుచు నడచు నొకవిధమైన కుంటినడక.

(ఇది పశువుల దుర్లక్షణములలో నొకటి.)

గి మందగుది రెప్పగొరిసెలు మక్కరొండ్లు, బర తుమురుకొమ్ములును మోటుబర్లు తడక, వాటు తెరదొక్క మిడితోఁక వేటుగాళ్లు, నేరుబాసిన యొక బీదయెద్దుఁ జేరె. హంస 5. 31. ముద్రి పా.

(పుప్పిగొరిసెలు. శ. ర. పా.)

మంద(లు)గొను అ. క్రి. (√మంద) మందగాఁ గూడు, గుంపుగూడు.

కం ఇచ్చోఁ బచ్చిక మేసిన, విచ్చోఁ ద్రావినవి తోయ మేఁగిన విచ్చో, నిచ్చోట మందగొన్నవి, యిచ్చోఁ బాసినవి జాడ యిదె యిదె యనుచున్· భాగ 10. పూ 504

కం. అందలములు గుఱ్ఱంబులు, స్యందనములు భటులు భద్రసామజములు బల్, మందగొని తోలఁగఁ ద్రోయుచు, సం దెందును లేక దొడ్డ సందడి యయ్యెన్, కుచేల. 3. 7.

చం నలిఁ గమలాననల్ మృదునినాదములన్ వెడ దొక్కుఁ బల్కులన్, సొలవక చిల్కలన్ వెడలఁ జోఁపునెలుంగులఁ దమ్ముఁడాయ రాఁ, బిలుచుట గాఁగ నాచిలుక పిం డనికంబును జేలలోన మం, దలుగొని పాయకుండు మదిఁ దద్వచన శ్రవణాభిలాషులై, కు. సం. 7. 928., శుక 2. 342.

మందట వి. 1. వ్యవహారము.

సీ. మందట యనఁగను మందిలిం పనఁగను, వ్యవహారసంజ్ఞ యై పరఁగుచుండుఁ. ఆం భా 1. 118.

(క.) తగవు, వివాదము.

ఉ. ... మా, మందట మాన్పి యి ట్లనిరి మానుగఁ బా రనుకూలశత్రులై. దశకు 5. 45.

చం. మనముల నమ్మతించి తమమందట నాసభవారు తీర్చి చె, ప్పినగతిఁ జేసిరి .. నా పంచ. 1. 551.

(సమీపము అని శ. ర మఱుమాటన కాసభవారు ముద్రి. పా.) భార. అను. 2. 423

(చ.) కలహము, జగడము.

సీ. మనకు వేల్పులకును మందట లేకుండఁ బంచి పెట్టెద నని పడఁతి పూనె ... భాగ 8. 320

2 ఉడుకువ, ఊఱట, నిర్వ్యాపారత్వము. (అడఁకువ అని శ ర.)

మ. విను కుంభాండ యనేకకాలము మహావీరాహవప్రౌఢి పెం, పునఁ గ్రీడింపఁగ లేక నాదగు భుజంబుల్ మందటం బొందినన్ హరి. 7. 32

(శ. ర పా. భుజంబుల్ ముచ్చేటం బొందినన్. ప్రాఁత ముద్రి. పా. భుజంబుల్ మూదటం బొందినన్. నూతన ముద్రి పా.)

జ మందటిల్లు.

మందటము సం వి అ పుం. పారిభద్రము (వృ వి.). (వాచ, కల్ప.).

మందటిల్లు(లు) అ. క్రి (√మందట.) 1. ఉడుగు, నిలిచిపోవు, క్షీణించు, తగ్గు

(కల్లుత్రాగిన స్త్రీలవర్ణనము)

సీ అసితోత్పలములపై . . కలహంస పదుపులు గాళ్లందుఁ దొడరెనా మట్టంపు నడపులు మంద టిల్లె కు. సం. 9. 332.

చం చెలియలియిల్లు మందటిలఁ జేసినదోషమునద్వ సూత్కరం, బులు గిలుబాడ నైన యఘమున్ బహుచక్ర విమర్దనంబునం. గలిగిన దుష్కృతంబుఁ దొలఁగన్ భృగుపాత మొనర్చెనో యనన్ గలువల ఱేఁడు వ్రాలెఁ దుదిగట్టుననుండి కళావిహీనతన్ చంద్ర. 4. 140.

కం గందపువ్రాఁకుల కురుఁజుల, సందులనుం బాల చేలువ చేప్పంములుగాఁ, బొందింపఁ గ్రమ్ము చీకటి, మందటిలెన్ మేలుకట్టు మానికములచేన్. యయా. 4 81.

2 మిన్నకుండు, ఊరకుండు.

కం చేనుచో వాకిటి పెద్దలు, గని దిగ్గున లేచి రాజు గా రిట వేరే, యని కొదుకుచు నట లేకుం, డిట నే మా యె నని మందటిలఁ బల్కి తగన్. సారంగ 2 34

3. మెండుకొను, అతిశయించు

సీ. మే లుప్పరంబు తుమ్మెదమందరొద మందటిలు పొదల్ దూఱుచోఁ గలువకంటి ... చంద్ర. 3 148.

మందడి వి. (సం మందురా బ మందడులు, మందటులు, మందళ్లు, చూ. మందడీఁడు)

1 అశ్వశాల, లాయము.

ద్వి. ఈ రేయి మందడి యెల్ల మై మఱచి, తారు నిద్రించు నత్తఱిఁ జిచ్చు పెట్టు, మీ వాజిశాలల

సీ ఆపొలఁతియు దాఁచి యాపండు తనతోడ,
నూని కూడెడు మందడీని కిచ్చె ...
చాటు 1. 88.

మందనము నం. వి అ న. 1 స్తుతి. 2 మోదము 3 గతి 4 మదము 5. స్వప్నము. (శే. ని.)

మందపట్టు వి (మంద + పట్టు) గోష్ఠము, పశువు లుండెడుచోటు.

ద్వి మడి తోఁట కళ్లంబు మందపట్టనెడి, యడి
యానఁ బోకార్చ యంతటఁ బోక
ద్వి హరిశ్చం. పూ 519

మందపఱుచు. వి స క్రి మందపడఁజేయు, క్షీణింపఁజేయు

గీ మానుషాకారరుచికోటి మందపఱిచి, య
నఘ యే మన నేర్తుఁ గృష్ణాభిధాన, లోకబాం
ధవుఁ డుత్తమ శ్లోకమూర్తి, మించుతేజంబుతో
న స్తమించె నయ్య
భాగ. 3 83.

మందపిచ్చుక. వి (మంద + పిచ్చుక) మందతోఁ గలిసి యుండుపిచ్చుక, చటకవిశేషము

(ఖంజరీటము శ. ర నల్లని తలయును తెల్లని రొమ్మును గల యొకవిధ మైన చిన్న పక్షి. బ్రౌ)

మందప్రోయాలు వి. (మంద + ప్రోయాలు) గొల్లపల్లెలో నుండు స్త్రీ, గోపిక

గీ. మంద ప్రోయాంద్ర గూరిమి బ్రామినపండు...
పాండు. 2. 14.

మందభాగి నం విశ (న్ సీ న్.) మందమైన యదృష్టము గలవాఁడు, అదృష్ట హీనుఁడు, దురదృష్టవంతుడు.

మందభాగ్యుఁడు నం. విశ (అ. ఆ అ.) అదృష్ట హీనుఁడు, దురదృష్టవంతుఁడు.

మందము వి. పరిపుష్టి, బలుపు

చం ... గొరిసెలయందముం గుబుచేకొమ్ముల
చేందము వెన్నుమందమున్, ... హరువగు
కామధేనువు .. దశా. 2 224.

విశ 1. స్థూలము, లావైనది

ద్వి. నడుము మందం బాయె నాభి గన్పడియె.
ద్వి. నల. 3 22.

2. దళసరి యైనది

(వ్యవ.) ఆ బల్ల మందమైనది. ఈ బల్ల పలుచ నైనది

మందము నం వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక హస్తి జాతి (మే ని). 2. ప్రలయము 3. తోడు పెట్టఁగాఁ గలుగు నొకవిధమగు వికారము గల దధివిశేషము (వై. ని.)

మందరమణి నం వి. ఇ. పుం. ఈశ్వరుఁడు. (వై ని).

మందరము నం విశ (అ. ఆ అ) 1 మందమైనది, మెల్లగాఁ బోవునది 2. పెద్దది, స్థూలమైనది.

వి అ పుం. 1. మందర పర్వతము, కవ్వపుఁ గొండ, అమృతమునకై క్షీరసముద్రము మథింప దేవదానవులచేఁ గవ్వముగాఁ నుప యోగింపబడిన కొండ.

2 ఎనిమిది పేఁటలుగల ముత్యాలహారభేదము (వై ని.).

3 స్వర్గము. 4. అద్దము. 5 ఇంద్రుని యుద్యానవనందలి మందార వృక్షము

మందల¹ వి (మను¹+తల³ దీని మూల రూపము 'మనుదల') మనుగడ, జీవనము; ప్రాణము.

(ఇది విడుచు ధాతువుతోఁ గూడియే ప్రయోగములలోఁ గానవచ్చుచున్నది. చూ. మందల విడుచు)

మందల² వి (మను + తల³.) 1. మేర, హద్దు

కం. అందల మందల లేకిపు,డందల మందలయి
యున్న వయ్య మెకంబుల్ • చెందామర కొల
నివలెన్, దెందేప లవేమి సెప్ప దేవుఁ దెలుంగున్.

సారంగ. 1. 67.

2. సమీపము

చం. చలిమిరి గాడ్పుచే నెగసి సన్నపు సుళ్లగుఁ జాకసంపు మం,దల వికసిల్లెఁ బుప్పొడులు దట్టముగా ... యయా. 4. 10.

3. తెరువు, మార్గము, తెఱఁగు, విధము.

వ పెద్ద ప్రొద్దు దర్దయుం దలపోసి కర్జంబు మందల యెఱుంగక కొందలం పడుచు ... భాగ. 10 పూ. 532 ...

వ. వసుదేవుండును బ్రదుకు మందలఁ గంటి ననుచు సుందరియుం దానును మందిరంబునకుం బోయి డెందంబున నానందంబు నొంది యుండె. భాగ 10 పూ. 43

మందలవిడుచే స. క్రి. (మందల + విడుచు) జీవముతో వదలు, (ప్రాణములతో విడిచి పెట్టు.)

సీ... నాగాయుతప్రాణు ననిల నందనుని జాడు, దలఁబట్టి సహదేవుఁ జులుకన మర్దించి మందల విడువఁడే మాయలాని ...

భార. కర్ణ. 1. 42.

చం. పలుకులువేయు నేఁటికిఁ గృపాపరశాస్త్రతి దక్క వీని మం,దలవిడు నాకుఁ గాన్నృపతిధర్మ విచక్షణ పుణ్యవీక్షణా ...'

నిర్వ. 7. 68.

గీ ... అమరవిభుని, కరుణ మందల విడిచి విక్రమము మెఱసి. నృసిం. 2. 116.

కం శ్రీపతి యానతి యి,చ్చిన మందల విడిచె నతని సిద్ధవిభుఁడు వాఁ,డును గులగులలై లావగ, లిన మై విదిలించు కొనుచు లేచెఁ గిదుకుచున్. పాండు. 4. 297

మందలించే స క్రి. (√మందల²) 1. చెప్పు; నిర్ధారణ చేసి చెప్పు.

గీ ఇంత యలుకకుఁ గారణం బిది యటంచు, మందలింపుము నాయాన మందయాన ...

రాధికా. 4. 48.

(శ. ర. పా 'మదిఁ దలంపుము' ముద్రి. పా)

కం. ఏ మంద మేమి సేయుద, మేమం దని మందలింత మే మందమెు యుం, దేమందయాన నడుగుద, మే మందఱ మనుచుఁ దరళహృదయాంబుజలై. వసు 3 181.

3. అజ్ఞాపించు

గీ. మంద గొందల మంద నమందవృష్టిఁ, గ్రందుకొనుఁ డంచు నింద్రుండు మందలింపఁ... జలధరములు భాగ. 2. 184.

ద్వి. మనసులోఁ దరయంగ మందలించినను, చోను నెట్లు పట్టె మంచోము మీఁద నుండ.

పండితా. పురా 110 పా

3. చీవాట్లు పెట్టు, తర్జించి బోధించు

(వ్యవ.) నీ కొడుకును నీవు మందలించినఁ గాని వాఁడు పెంకెచేష్టలు మానఁడు.

4 హెచ్చరించు

ద్వి. నీవును దేవమునిశ్రేణిఁ గలసి, వే వచ్చి నను జేరి వేఁడుచున్నపుడు, మందలించెదఁ గాక ... విష్ణు. పూ. 3 (శ. ర.)

5. మనవిచేయు, విన్నవించు.

గీ ఎన్ని యుపచారములు చేసి రిందు వదవ లన్నియును జూడ మునుపటికన్న మిగుల, బాధకము లయ్యె దయలేని ప్రభువుతోడ, మందలించిన మనవుల చందమునను.

అని 3 25.

6. పృచ్ఛించు, అడుగు

వ నేఁడు పండువకు మీయక్కల బావలఁదోడి తెచ్చితివే యని మందలింత మని యందఱు గుమిగూడి వారి యింటి కరుగుదెంచి,

చెన్నబ 3. 188.

7. తలఁచు, పాటించు

సీ. ముక్తకంచుక న్తముక్తా ఫలంబుల మంద లింతురు గురివెంద లట్లు. కాళ. 3. 4.

మందలింపు వి. (√మందలించే) మందలించుట వా.) .

2. వ్యవహారము.

సీ. మందట యనఁగను మందలిం పనఁగను
వ్యవహార సంజ్ఞయై పరగుచుండు ...

అం. ఛా. 1. 113.

మందవాఁడు వి. (√మంద.) గొల్లవాఁడు, గోపాలకుఁడు.

సీ. వడిఁగూడి పాలకావళ్లు దేరఁగ మంద
వాండ్రను బోరిగొని వచ్చె నేఁడు ...

హరి. పూ. 6. 9.

మందవిసర్పి సం. వి. న్. పుం. మెల్లఁగా ప్రాకుఁనది – యూక, పేను (కే. ని.).

మందస(ము) — మంజసు వి. (సం. మంజూషా. ప్రా. మంజూసా.) పెద్ద పెట్టె; పెట్టె.

మ ... మదీయపుత్రిఁ బ్రమదం బేపార నే
నిచ్చెద, నత్త్రుడుబాణాసన మున్నమంఁదస దగ
న్వేతెండు మీ రేఁగి యిక్కడకు ...

భా. రా. బాల. 675.

ద్వి. తటుకున నరిగి మందసఁ బట్టుఁ డనుచు.

నవ. 3. 147 పొ. 9 పం.

ద్వి. క్రతుశాల దున్న నాఁగటి చాలులోన,
వతులితంబుగఁ జ్ఞాలువం దొప్పు మిగిలి, మంద
సంబును రాఁగ మది నుబ్బి చూచి, మంద
సంబును నేను మమతఁ దీయంగ ... రం. రా.
బాల. 63 పొ. 7 పం., 65 పొ. 19 పం.

గీ. పదిలముగ మందసమువందు బరణిలోన,
నునిచి దాఁచిన దాన మీ యుంగరంబు ...

కాశీ. 4. 105.

కం. వ్రాయించి మందసమ్ముల, రాయల్ ధరి
యించు నాభరణ వస్త్రతతుల్ దీయు క్తినుంచి
పంపె కు,భాయ త్తత భటులఁ గూర్చి యపా్ప
త్రులకున్ ...

కృష్ణ. 3. 105.

చం.... కన్యకామణిన్, వవధిపరీత యై పొదలు
వాహినిలో నొక మందసంబునం,దునిచి రయం
బునన్ వెడల నొత్తుట నీతి యటంచుఁ దెల్పి
నన్ ...

శుక. 1. 371.

సీ ... మంజూష తవరారు మఁదస మన ...

అం. ఛా. 2. 297., నీలా. 3. 66.

మందసతి మి. వి. మందప్రోయాలు, గోపిక.

గీ మరులు గొలిపితె గోవింద మందసతుల ...

ఆము. 5. 67.

మందసానము సం. వి. అ. పుం. 1. అగ్ని. 2. ప్రాణము, 3. నిద్ర, 4. సూర్యుఁడు, 5. చంద్రుఁడు, 6. హంస, 7. జీవము. (కే. ని)

మందసానువు సం. వి. ఉ. పుం. 1. స్వప్నము, 2. జీవుఁడు.

మందహాసము సం. వి. అ. పుం. చిఱునవ్వు. (శ. ర.).

మందాకము సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రవాహము. 2. స్తోత్రము.

మందాకిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. గంగానది. 2. ఒకానొక నది. 3. (ఛంద.) ఒకానొక వృత్తము.

శ్లో. ననరరఘటితా తు మందాకినీ. (కల్ప.)
4. అఱువదేండ్ల యాఁడుది.

(శ. ర. మాత్రము.)

మందాకు వి. (మందు + ఆకు) మందునకై యుపయోగించు ఆకు; ఓషధి.

గీ. బ్రహ్మ విడిచిన మందాకు పస రవంగ ...

ఆము. 2. 8

మందాక్రాంత సం. వి. అ. స్త్రీ. (ఛంద.) వృత్తభేదము.

మందాక్రాంత. మందాక్రాంత న్గిరిశవిరతుల్
మత్న తాగగాణంబుల్.

అప్ప. 4. 226 పొ.

మందాక్షము సం. వి. అ. న. లజ్జ, సిగ్గు.

మందాగ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శ్రవిష్ఠ, ధనిష్ఠర్క్షము, ధనిష్ఠా నక్షత్రము (వై. ని.).

మందాగ్ని సం. వి. ఇ పుం జఠరాగ్ని మందమగుట, అజీర్తి.

విశ. (ఇ.) అజీర్తి గలవాఁడు.

మందారము వి. మోడము, మేఘావరణము.

గీ ... మోడ, మనఁగ మందార మనఁగ మేఘావృత్తి దగు ... ఆం. భా. 1 71.

మందారము సం. వి. అ. పుం. 1 ఇంద్రుని నందనోద్యానమందలి యైదు వృక్షములలో నొకటి. భూలోకమందలి యొకానొక వృక్షము. 2. అర్కవృక్షము, జిల్లేడు, 3. దత్తూర వృక్షము, ఉమ్మెత్త

న. అరవిందము. (శే. ని)

మందారువు సం వి. అ పుం. కల్పవృక్షవిశేషము (విల్యమ్సు).

ఉ. మేరువు గాంచె ... నిత్య సేవనరసవ్యసనభ్రమదబ్జబంధుమం, దారువు దివ్యధామ యుతదారువు సారభవర్ణమేరువున్.

హరి. పూ 5 11.

మంది వి. (క మంది) 1. జనము, జనసమూహము

ఉదా వేయిమంది, కొంతమంది, అంతమంది మొ

ఉ అంతటఁ గొంతఁ బెంచెరువుఁ దరుదెంచు పిఱిందిమంది ... ఆము. 6 84.

సీ తెలిగంటి చెలిమంది నెఱచిత్తరులఁ జెందిశిహిఁజెందు మణి మందిరములయందు ...

ఉ. రా. 6. 173.

చ్చి సందడింపుచున్న జనుల వీక్షించి, మందస్మిత ముఖారవిందుఁడై యంత, నందంద తాహస్తనయన సంజ్ఞలను, మందియు ల్వణఁచి సమాధానపఱచి.

పండితా. మహిమ. 252 పా.

గీ ఇరులు గవియుచు నేరాళ మెట్ట యెదుర, వల్లవల్లన నేతెంచె వల్ల మంది, గరిమ నానా కపతుల కాకాళవీధి, గదిలి యెదురుగ వచ్చెనో కాక యనఁగ.

నైష, 7. 39.

సీ .. మంది యం చన నగు మనుజవితతి ...

ఆం. భా 2 108.

సా మంది యెక్కువైన మజ్జిగ పలచేన

2. పరివారము, బలగము.

ఉ. తప్పుగణించి కా దొరలు దండన సేయుదు రొద్దివారి వా,తప్పున కల్గిమంది గల దాన నటంచును మారుతూపులం, గుప్పితి వీవు నీచులఁ గూడి. ఉ. రా. 6. 105

సీ అంత కంతకు మంది నధికంబుగాఁ గూరుకొని తెరువులు గొట్టుచును ...

పరమ. 4 196

ఉ ... సిరిఁ గన్నతండ్రి దా, మన్ననఁ జేసి పంపి తనమందిఁ గనుంగొని రాముఁ డిట్లనున్.

యయా. 3. 32.

3. కాలుబలము, పదాతిసేన, సేవ.

(శ. ర, బ్రౌ.)

ఉ. మంది గుఱ్ఱాలు నేనుఁగులు మావతులున్ దొర లెన్నఁ బెక్కురై, క్రందుగఁ గూర్మితో నెదురుగాఁ జని పౌజులు దీర్చ ....

యయా. 4. 155.

గీ ఎచేటఁ జూచిన బల్లెంబు లీఁటెగములు, గలుగు రాయలదళ మెల్లఁ గలయ నెంచి, యుదయగిరిచెంత నుదయించె నొక్క వింత, యనుచు దుర్గములో మంది యళుకుఁ జెంది

కృష్ణ. 3. 55.

మందిగంగ్రలు వి. బ ధాన్య విశేషము.

సీ. మందిగంగ్రలు నాగమల్లెలు తీఁగెమల్లెలు కృష్ణనీలాలు వెలువడాలు.

గీ. ఆది యగు పేర్లు గలుగు వడ్ల తని యుంట నుండు శతకోటి బారుపు లొక్కదినుసు ...

హంస 4. 128.

మంద్రిమ సం. వి. న్. పుం 1. మాంద్యము. మెల్లఁదనము, 2. అవివేకము, తెలివితక్కువ.

మందిరపశువు సం. వి తీ. పుం. మార్జాలము, పిల్లి. (కల్పి., విల్యమ్సు.)

మందిరము సం. వి. అ. న. 1. గృహము, ఇల్లు, 2. దేహము, శరీరము. 3. పట్టణము, పుం 1. సముద్రము 2. తొడ. 3. జాను పశ్చాద్భాగము.

మందీభవించే సం. అ. క్రి. మందగించు, తగ్గు

వ. అని యదృశ్యరూపం బైన భూతంబు రతీదేవి మరణవ్యవసాయబుద్ధి మందీభవింపం జేసె ... హర. 3. 97.

మందు వి. (క. మద్దు. త. మరుందు) 1 ఔషధము, వ్యాధినివారణ సాధనము సూర్యోదయ వర్ణనము.

సీ. చక్రవాకములకుఁ జల్లఁగా మందుఁ ద్రాగించిన చేంద్రంపు గిన్నె యనఁగ . ఉ. హరి. 3 86.

గీ వేల్పులకు మ్రొక్కి వెజ్జులవెంటఁ దిరిగి, మంత్రవాదుల రప్పించి మందు లరసి, కొడుకు వేఁడు ఱేమిటఁ దీర్పఁ గూడకున్నఁ. బుడుకు వేఁదుబు గొన్నాఁడు పుడమిఱేఁడు. విక్ర. 3. 107., 1.138.

1. వశ్యౌషధము, వలపుమందు, వశీకరణ సాధనము.

చం మన కనురక్తి హెచ్చెనిదె మందని కంఠముఁ గౌఁగిలించి నిక్కిన ఫణిరాజవల్లి యొటిఁగింపఁగనో యన ...అము. 1. 70.

మ. ... నేఁడు చింత్రాంగి మం,దులు నీకుం దల కెక్కె నొఁ బరవశాత్మల్ గారె కామాతురుల్ ... సారంగ. 3. 68. శుక 4. 40.

3. విషము, విషపదార్థము.

(వ్యవ.) మందులవాండ్రు మందు పెట్టి కాకులను జంపుదురు.

(వ్యవ.) ఆమె మందు పెట్టి సవతిబిడ్డను జంపినది.

4 దీనిషష్ఠ్యేకవచనమైన 'మందునకున్' అనునది కొన్నిపట్ల 'లేశమైనను' 'ఎంతమాత్రము'ను అను నర్థమిచ్చును. ఈ యర్థమున దీనికి వ్యతిరేకార్థక క్రియ తోడనే ప్రయోగములు కానవచ్చు చున్నవి.

చే.... ఉ. మ్మలికయు నుబ్బు నాదుమది మందునకైనను లేదు వాసవా భార. శాం. 4. 395

గీ. అతఁడు దిరుగని యూరును నతనిచేత, నడుగఁబడని మానవుఁడును నతఁడు చొరని, తోఁటయును జూడ లేదు మందునకునైన, నగవుగాదిది నిక్క మానట్టునందు, భోజరా. 2. 5.

మ ... పంకేరుహా, నవఁ గీర్తింపని లేమ మందునకునైనం గాన మూహింపఁగన్. కాశ. 1. 32, కేయూర 3 161.

5 ఉపాయము, వెరవు

చం .. అవిమొన దేవదానవుల కైనను గెల్వనశక్య మిమ్మహా,త్ముని నొకమందు సెప్పెద సుతున్ హతుఁడయ్యె ననంగ విన్నయం, తన యితఁ డాయుధంబు దిగఁద్రావి యచేష్టతఁ బొందు నప్పు డీ,తనిఁ బరిమార్పవచ్చు. భార. ద్రో. 5. 305.

దండకము... నీమౌళిమీఁదన్ సంధాబిందువుల్ బిందునానందకందంబు నీక్షించి సాక్షాత్పరిజ్ఞానముంగా విచారింపలేమిం జుమీకొంద ఱప్రాజ్ఞతం జందురుండందు రామందులందెల్ల నేమందులున్ లేవు ... వరాహ. 6. 91., భార. కర్ణ. 3. 140.

6. ప్రతిక్రియ, ప్రతీకారము.

ఉ మాయలు గల్గు దుష్టులకు మాయపుభంగులె మందు గాక ని,ర్మాయత నుల్లసిల్లెడు పరాక్రమలీలలు గొఱ్ఱు నెట్లు ... భార. శల్య. 2 52.

కం. వినుము పురాతనజన్మం,బునఁ జేసినయట్టి కర్మములఫలములు ప్రా,జ్ఞుని నైనఁ బొందు వానికి. మనుజేశ్వర మందు ధైర్యమహిమయ చుమ్మీ ... భార. శాం. 4 14.

7. నిదర్శనము, తార్కాణము.

కం. ఇది నిక్కంబగు నేనియుఁ, దుది నీవుం బాండవులును దురితరహితులై, ముదమందఁ జూడఁ గనియెద, నది దీనికి మందు సువ్వె యంబుజనాభా. -భార. ఉద్యో. 3. 194.

శ్లో. తేన సత్యేన కృష్ణత్వాం,హాత్వామిత్రంక్రియా వృతం, అస్మా ద్విముక్తం సంగ్రామా, త్పశ్యేయం పాండవై స్సహా. సం. భార. ఉద్యో. 90 61.

8 సురేకారము గంధకము మున్నగువానితోఁ జేసి తుపాకులు బాణసంచు మొదలగువాని కుప యోగించు నొకవిధమైన చూర్ణము. ఆగ్నేయ చూర్ణము.

వ్యవ. మందు సరిగాఁ జేయక పోవుటచేత మతాబు బాగుగా కాలలేదు

విశ. దుర్లభము, అరిది.

సీ .... కూడు దానఁ గలిగె, నేని కూరగుట మందు ... ఆము. 4. 127.

నల్లమందు — నల్లగానుండు ఒక విధమైన మాదక ద్రవ్యము, అహిఫేనము

వ్యవ. చీనా దేశస్థులు నల్లమందెక్కువ వాడుదురఁట.

నీలిమందు — నీలి మొక్కలనుండి తీయు నీలి రంగు గల యొకానొక ద్రవ్యము

వ్యవ. చాకలి బట్టలకు నీలిమందు వాడును.

మందుతోఁగూడిన కొన్ని లోకోక్తులు:

సా. పెరటిచెట్టు మందునకు రాదు. (అతి పరిచితములగు వస్తువులయెడ ఆదర ముండదనుట).

సా మందన్న మాయ మగును (ఎట్టి సులభ పదార్థమైనను గావలసినప్పుడు దొరక దనుట.)

సా. మనోవ్యాధికి మందు లేదు.

సా. మానినది మందు, బ్రతికినది యూరు.

సా. మందన్న బ్రమా నెల్లఁ దెచ్చుట. (మందునకై వేరో, ఆకో, పువ్వో కొంచెము తేక చెట్టంతయుఁ బెఱికి తెచ్చుట; కొంచెము గావలసియుండఁగా వంతయుఁ గొనివచ్చుట.)

మ... మది నీర్ష్యాక్రోధముల్ సందడిం, వ విరం బోక ద్రుమంబు కై కొని పతి న్మందన్న మా నెల్లఁ దే, నవధిం బెట్టిన సత్య వీ వహహా! కావా? భామినీ నావుడున్. ఆము. 5, 74

సా. మంచివానికి మాటాడమియే మందు (యోగ్యునకు మాటలాడకుండుటయే పెద్దశిక్ష.).

మందులగట్టు — మందుచెట్లుండు పర్వతము, ద్రోణపర్వతము

గీ. అప్పు డెలుఁగులరాయని యానతి గొని, గాడ్పుకొమరుఁడు మందులగట్టు దెచ్చి, కోఁతి మూఁకల మనిపె... అచ్చ. రా. యు. 272.

ఇట్లే మందులకొండ, మందులమల మొ.

సీ. లంకఁ గాల్చినవానికింక మెంతు రదేమొ హెచ్చుమందుల కొండఁ దెచ్చు టరుదె శుక. 3. 23.

ఆ ఆకసమున వచ్చువవ్వు డమ్మందుల, మఱి వెలుంగు ప్రొద్దువెలుఁ గటంచు, మదరి చూచి తామఁ డొఱలుచు సింగిణిఁ, దూపు గూర్చి యేయఁ దొడరుటయును. అచ్చ. రా. యు. 430.

జ మంచాకు, మందుపట్టడ, మందునుల, మందులమారి, మందులవాండ్రు, మందులాఁడి

మందుఁడు, సం విశ. (అ. అ. అ. (1. మూఢుఁడు. 2. అల్పుఁడు. 3. అపటువు, అసమర్థుఁడు. 4. నిర్భాగ్యుఁడు. 5 స్వైరుఁడు. 6. రోగి. 7. మృదువు, అతీక్ష్ణుఁడు 8, అలసుఁడు (వి. ని.). 9. కనిష్ఠుఁడు వి. అ పుం 1. శని 2. యముడు (త్రి ని.).

మందుపట్టడ. వి. (√మందు) బాణశాల, బాణసంచు చేసెడిసాల.

గీ. మందుపట్టడ పేరు చెన్నొందు బాణ, శాల యనఁగను... ఆ. భా. 2, 25.

మందుపిచ్చిక. వి, మిథుని యనుపక్షి (చి. ని.).

మందుమల. వి. (మందు + మల) మందు చెట్లుండు పర్వతము, ద్రోణపర్వతము.
గీ. ద్రోణపర్వత మొప్పు మందుమల యనఁగ, ఆం భా 2, 28

మందుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. గుఱ్ఱపుసాల. 2. పఱపుమంచము మొదలగు పండుకొనఁ దగినవస్తువు (మే. ని.).

మందురకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గుఱ్ఱపువాఁడు, మందడీఁడు (శ. ర.).

మందులమారి. విశే. (మందులు + మారి.)
1 మరులుమందు పెట్టువాఁడు, పెట్టునది వశ్యక్రియావేది, వశ్యక్రియావేదిని
ద్వి పాపజాతులు విసపరులు పెడ్డరులు, మాట లమంచులు మందులమార్లు, పండితా పురా 116
సీ. వశ్యక్రియావేది వఱలు మందులమారి యన ఆం భా 3. 14.

మందులవాండ్రు వి. బ. (మందులు + వాండ్రు) మందులమ్ముకొని జీవించు నొక యాటవిక జాతివారు.
వ్యవ. ఊరివెలుపల మందులవాండ్రు గుడిసెలు వేసికొన్నారు.

మందులాఁడి విశే. (మందులు + ఆఁడి) మర్లు మందులు పెట్టునది.
ఆ. మందులాఁడి చెడుగుమానిసి బూతంబు, పినిడి బిచ్చెగాండ్ల వెన్నుగుదియ .. చెన్న. 2. 24

మందెమేలము వి (క. మంది (దె) వాళ.)
1. చేనవు, అతిపరిచయము, జంకుగొంకులు లుండుట.
కం. తనయింటిదీప మనుచును, విను ముద్దిడు కొనఁగఁ దలఁచువీఱిడి గలఁడే, నను మార్కొ నఁగఁ దలంచెదు, మును పెంచిన మందెమేల మున వాలమునన్. విక్ర. 6. 86.
ద్వి. చిన్న ప్రాయమునుండి చెలిమితోఁ గూడి, మన్నించుటం జేసి మందెమేలమున, బుద్ధి చెప్పెద నంచు భూమిలో లేని సుద్దులు చెప్పెడు చోద్యంబుగాను...ద్వి శ. సా 1, 18 పా 7 పం
కం. అని చెనకుచు నది తను డా, సిన ముని గోపించి యోసిచెడుగ వెఱపు మా, లి నను గదియంగ వచ్చెదు, మునుకొని యీ మందె మేలమున కోర్వఁ బమీ. భోజ. 4. 157.
గీ. ఇందు రమ్మనన్న వేగ లో మ్మెక్కు మందె, మేలమున లోకమాతవు మేలటంచు, జొగడు లోకుల కిచ్చు మెప్పుగ ధనంబు, నెల్లఁ జపలత విహరించు నింట నిలదు. ఉ. హరిశ్చ 2. 69., ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 894. పం
2. స్నేహము, చెలిమి.
గీ. పావకుండును గపటంపు భూవరుండుఁ, దమ్ముఁ గడుఁ జేరి మందె మేలమ్ముతోడ, నున్న వారికిఁ గీడు చేయుదురు వారి, కంచిత స్నేహమున మంట అధిక మగును. విపు 7. 105.
మ. తనకుం గూర్చువధూమణుల్ చేనవుచేత న్మందె మేలంబువం, కను. వేసారియు నవ్వు లాటలకుఁ బల్కం బల్కువాక్యంబు లె, ల్లను నిక్కంబులుగాఁ దలంచి తగ దల్గ న్నిర్నిమి త్తంబు ము, క్కునసే యుండుఁ గదా మునీశ్వరులకుం గోపంబు సాటోపమై. విప్ర. 4. 71.
3. ఉపేక్ష, ఒప్పరికము.
సీ. మేనత్త యని మందెమేళంబు సేయక దేవకి మాటలోఁ దిరుగవమ్మ... ముకుంద. 3. 309.
వ సితచ్ఛత్ర చామరశంఖ కిరీటచిత్ర శయ్యా సౌధ సింహాసనంబులు గైకొనుట మనమందె మేలంబునం గాదె...భాగ. 10. ఉ. 578.
శ్లో. వృష్ణయ స్తుల్యశాం నీతా అస్మద్దత్తనృపాసనాః, చామరవ్యజనే శంఖమాతపత్రం చ పాండరం, కిరీటమాసనం శయ్యాం భుంజ త్యస్మదుపేక్షయా. సం. భాగ. 10. 68.

అధ్యా. 23 శ్లో.

4 గర్వము, అహంకారము.

ద్వి. మఱునతాట లిచ్చితో మందెమేలమున, వెఱపు సెడితో మాట వినవో మూర్పడితో. పండితా. పురా. 154 పొ.

ద్వి. మనమార విను పిల్చి మగఁడు నెయ్యమున, ననయంబుఁ జేరరమ్మని చేన వొసఁగి, మేల మిచ్చిన మందెమేలంబు మాని, తాలిమి తోడ నాతనిచిత్త మెఱిఁగి, నవతుగా నీతోడి నవతులు చూచి, యవునౌనె యని కొనియాడ నెల్లపుడుఁ, గనలక భూదేవిగతి నుండు మమ్మ.. ద్వి. వరమ. 5. 439. పొ. పండితా. వాద. 233. పొ.

5. గేలి, పరిహాసము.

గీ. క్రేణి యనఁ దచ్చన యనంగఁ గేరడ మన, గేలి యన మేల మన మందెమేల మనఁగ, నాట యనఁ దన్తరి యనఁగ హాళి యనఁగ, బొలుచుఁ బరిహాసములు మాత్ర భూతలింగ. ఆం. భా 1. 189.

మందోదరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రావణాసురునిపత్నీ. (అహల్యాది పంచకన్యలలోఁ జేరినది. అహల్య, ద్రౌపది, సీత, తార, మందోదరి, వీరైదుగురు పంచకన్యలు.)

మందోష్ణము సం. విశే. (అ. ఆ అ) నులి వెచ్చనిది, కొంచెము వేడి యైనది.

వి. అ. న. కొంచెము వేఁడి, నులివెచ్చన.

మంద్రభద్రము సం వి. అ. పుం. మంద్రజాతి యేనుఁగు యొక్కయు భద్రజాతి యేనుఁగు యొక్కయు లక్షణములు గల యేనుఁగు. (వై. ని)

మంద్రము సం విశే. (అ. ఆ. అ) గంభీరమైనది (ధ్వని.)

వి. అ పుం. 1. వాద్యభేదము 2. గజభేదము. (వై. ని.)

మంపిల్లు(లు) అ క్రి (√మంపు.) 1. మత్తిల్లు, మదించు. క్రొవ్వు.

సీ క్రొల్పులుల్ మంపిల్లి గొటగొటమని రొప్పి బలుసింగముల నైనఁ బట్టఁజూచు. సారంగ. 1 68.

2 చొక్కు, పరవశత్వము నొందు.

ఉ. ముక్కున ముక్కుఁ గూర్చి రవముల్ నిగుడింపుచుఁ దోన పాయుచున్, ముక్కువడాయుచున్ గలసి మంపిలు నౌఁ చకోర దంపతుల్. ప్రబంధ 114.

3 నిద్ర మబ్బుతో నుండు, తూగిపడుచుండు. (బ్రౌ.)

మంపు వి (త మవ్వు) 1 మత్తు

(క) నిద్రచేఁ గలుగు మైమఱపు, పారవశ్యము.

గీ కమ్మకస్తురి గుళికలు తమి న్మ్రలేమ, నిదుర మంపునఁ బక్కిట నించి మేలు, కాంచి వేకువ నుమిసెనాఁ గమఱ ముకుళ, కోటరంబుల నెఱఁదేటికొవమ లెగసె. పాఠ. 2. 63.

సీ తెలిగన్ను దమ్ములఁ దేఱు నిద్దుర మంపు నడరు నెమ్మది భయం బావరింప ...ఘటికా. 2 214.

సీ. వాడిన తీఁగకైవడి నున్న మేనితోఁ గెంపు కన్నుల నిద్రమంపుతోడ .... మృ. వి. 3. 91. యయా. 5 26.

(చ) కల్లు మున్నగు మాదక ద్రవ్యములు సేవించుటచేతను, సౌందర్య విలోకనాదులచేతను గల్గు మైకము.

గీ వానుఁగన్నుల కెంపుపై వ్రాలుమంపు ... దశా 9. 33.

ఉ. పేశలబంధ కైశికయు భీతి ముతశ్రునిపాత ముఖ్య చే,ష్టాశబలత్వ సక్తతను శంపయునై కను మంపు దాల్చుచున్ ...పాండు. 5. 154.

ఉ మం పెసఁగ న్గటాక్ష లవమాత్రము చేతనె ముజ్జగంబు మో,హింపంగఁ జేయుఘారమిఁక నీవు వహించితి గాన ...విజ. వి. 1. 81.

(ట) రూపయౌవన విత్తాదులచేఁ గల్గు మదము.

మత్తు.

సీ ఎలజవ్వనపు మంపు గలిగి పెంపున మించు
చిలుకలఁ బాన్పుపైఁ జేర్చి చేర్చి .. యయా.
4. 25.

2. ఉద్ధతి, మిడిసిపాటు.

గీ. జలధు లంతంతకును మంపు జాల నింకె,
ధరణి చక్రంబుకై వడిఁ దిరుగఁ జొచ్చెఁ, గౌర
వేంద్రు ప్రయాణ భేరీరవమున .... చిత్ర. భా
7. 3.

3 ప్రకాశము.

గీ మంపు దులకించు ముత్తిగ మానికముల,
మొలకనిద్దాక దాని సొమ్ముల మెఱుంగు,
లుమ్మడిగఁ గ్రమ్మి నెమ్మేన నొలపు చూప,
రాజవరుఁ గాంచె లేచి యా రాజవదన రసిక.
3. 47

4 మత్తు గలిగించునది.

గీ. మంపు సాంబ్రాణి ధూపంబు పెంపు పెంపు,
వంపు మరువంపు టిందీవరంపు అంపు, గుప్పు
మృగమద వాసనల్ గుప్పురవఁగ,సాటి లేకొప్పు
నీయింతి జాలుకొప్పు. శశాం 3. 49

జ. మంపిల్లు, మంపుగొను, మంపుగొలుపు.

మంపుగొను అ. క్రి. (మంపు+కొను) మత్తిల్లు, మదించు, క్రొవ్వు.

గీ. నల్ల నేనపు గుండులు వడచినట్లు, మంపుగొని
మే ఱెుఱుంగక మలసి మలసి నెనరువారికి నుఱు
కంగ నెగసి మన్నుఁ, బోతు లెడచొచ్చె
దాకెుఁడు పొదలు వోలె. ఉ. హరి. 4. 26.

మంపుగొలుపు స, క్రి. (√మంపుగొను) మైకము కలిగించు, మత్తిల్లఁజేయు. (శ. ర.)

మంబరము వి. దహనము, కాల్చుట. (చూ మంబరము చేయు.)

జ. మంబరము చేయు.

మంబరముచే(సే)యు స. క్రి. (మంబరము + చేయు) దహించు, కాల్చు.

ఉ ఆ పురుషోత్తమాయుధము వంతకు మున్గను
గొన్న భీతిఁగా, శివతిఁ జేరి యుప్పతిలఁ జేసిన
సిద్ధుఁడ వంచుఁ గౌఁగిటం, జేవడఁ బట్టి మంబర
ముచేసె దిగంబరవేష కృత్యు .. ఉ హరి. 3.
153.

(శ. ర. వీరేశ.చి, ని. పా. మంబరము చేయు. వావిళ్ల పా.)

మకమక వి. (క. మంకు) 1. తేజోహీనత, కాంతి హీనత.

కం. అనఁ జిఱునవ్వు మొగంబునఁ, దనరఁ
జకచ్చకితకర్ణ తాటంకరుచుల్, దనుకన్ మక
మక చినుకన్, గనకాంగి హాయత్పెలంగఁగా
నిట్లనియెన్. శశాం, 3 59

2. తేజోహీనతను దెలుపు అనుకరణము. (వ్యవ) దీపము మకమకలాడుచున్నది, కొంచె మెగసనద్రోయుము

మకరందము సం. వి అ పుం 1. పూఁదేనె, పుష్పరసము. 2. కుందము, మొల్ల. (వ్య.వి.). వి అ న. కింజల్కము, కేసరము.

మకరందవతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పాటలలత

మకరకంఠి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వడువు మొసలి ముఖ మేర్పఱచిన కంఠ భూషా విశేషము. (శ. ర.)

మకరకుండలము సం. వి అ. న. మకరము వలె నుండు చెవులపోఁగులు, మకరమువలె నుండు కర్ణభూషణము.

మకరకేతనుఁడు సం. వి. అ పుం మన్మథుఁడు, మరుఁడు.

మకరకేతువు సం. వి. ఉ. పుం. మొసలి టెక్కెము వాఁడు, మన్మథుఁడు,

మకరతము సం. వి. అ. న గారుత్మకమణి.

(ఈ రూపమునకు ప్రమాణము లేదు. కాని ఈ క్రింది పద్యమున ప్రాసస్థానమందున్నది.)

చం. సకి యకలంక తోయకణ సంగత పద్మపలాశ
మధ్యహా, ళ్లికరుచు లొప్పెడిన్ గొలఁకులచ్చి
నిసున్గని చెల్మి హెచ్చెగా, మకరతపాత్రలో

విమలహౌ క్తికముల్ జతగూర్చి రత్నదీ, పకలన నిచ్చునారతుల భావమునన్ గనుఁగొంచు నుచ్చటన్. ఉ శా 6. 76.

మకరతోరణము సం వి. అ. పు న. మొసలి రూప మేర్పడఁ జేసిన తోరణము (శ ర.)

మకరధ్వజుఁడు సం వి. అ పుం (మొసలి టెక్కెమువాఁడు.) మన్మథుఁడు.

మకరబిబ్బి — మకరబ్బి మి. వి మకరతోరణము. దేవతలను గురువులను రాజులను ఊరేగించు నప్పుడును జయోత్సవములందును మూంతు గొని పోవు గౌరవచిహ్నము

మ. జతనన్ దత్పురి జంభభిన్నగరిమున్ సాధిం పఁగాఁ గోరి యీ, స్మితముల్ చేకుఱ నెత్తునా మకరబిబ్బిలో యనన్ మించునం, చిత శక్రోపల సౌధజాలములు ... చంద్రా 2. 16.

మకరబ్బి — మకరబిబ్బి మి. వి. మకరతోరణము.

మ. ... గొజ్జంగియున్, మకరబ్బి గురుజాపరుంజు వెలయన్ మారుండు ధే యంచనన్, శుకఘోటిం గుడెఁ దట్టి మీఁజె వడిగా సుత్రామ మోసాల కున్. పార్వ 2 114

మకరము సం. వి అ. పుం. 1. మొసలి. 2. (జ్యోతి.) మకరలగ్నము. 3 మకరాకారముగా సేనలను పన్నుట, మకరవ్యూహము. 4. మొసలివలె నుండు చెవులపోఁగు, కర్ణభూషా విశేషము. 5 మకరముద్ర (మొసలివలె ముడిచిన చేతులు) 6. కుబేరుని నవనిధులలో నొకటి.

మకరవాహనుఁడు సం వి. అ పుం. వరుణుఁడు

మకరాంకుఁడు సం వి అ పుం 1. మన్మథుఁడు 2 సముద్రుఁడు.

మకరాకరము సం. — మకరాలయము

మకరాలయము సం వి. అ. పుం. 1 సముద్రము. 2. నాలుగు సంఖ్య.

మకరిక సం వి అ. స్త్రీ మకరికాపత్రము (శ ర.)

మకరికాపత్రము సం. వి. అ. న స్త్రీలకు చెక్కిళ్లు లోనగుతావులయందు లత్తుకతో వ్రాసెడు మకర రూప మగు రేఖ (శ. ర).

మకరివల వి మృగములను బట్టెడు ఒక విధమైన వల.

వ . తెరచీరకట్టలు ప్రోగుచుట్టలు దొడ్డివల లేటివల కుందేటివల పందివల నవదండవల మకరి వల యెలికవల మొదలుగా వలయు వలలను . . కాళ. 3 46

గీ .. దొడ్డి, వలలుఁ బందిటివలలును బలుపు మకరి, వలలు మొదలుగఁ గలిగిన వలలు మఱియు. యయా. 1. 38.

మకిల వి (సం. మలినమ్) 1 మురికి, మాలిన్యము.

(వ్యవ) అద్దము మకిలపట్టినది

2. నలుపు (శ. ర).

విశ మలినము, మురికి యైనది (బ్రౌ.).

జ మకిలక్రోవి

మకిలక్రోవి (మకిల + క్రోవి.) నల్లనిక్రోవి. ఒక విధమైన సుషిరవాద్యము, ఊదెఁడు నొకానొక వాద్యము

సీ. .. బూరగొమ్ములు కంచువీరణములు, మకిలక్రోవులు వీరమద్దెలల్ ... మొ. రా యు 3.26.

మకుఁడు సం వి అ. పుం మాలూకియందు వైశ్యుని వలన పుట్టిన సంకరజాతివాఁడు (వై. ని.).

మకుటము సం. వి అ న కిరీటము.

మకుతి సం. వి. ఇ స్త్రీ. శూద్రశాసనము (త్రి, ని.).

మకుర(ల)ము సం. వి అ. పుం. 1. అద్దము 2 వకుళవృక్షము, పొగడచెట్టు, 3. మొగ్గ, కళిక. 4 కులాలదండము, కుమ్మరిసారెఁ ద్రిప్పెడి కఱ్ఱ,

మకురు విశ (త. మక్కళ్) మూర్ఖుఁడు, మొండి వాఁడు. (చూ మకురుతనము.)

జ. మకురుతనము

మకురుతనము వి. (√మకురు) మూర్ఖత్వము, మొండితనము. (శ. ర.)

మకుష్ఠ(క)ము సం. వి. అ. పుం. వనముద్గము.

అడవి పెసలు. (వృ. వి).

మకుష్ఠము సం. విణ. (అ. అ ఆ) మంధరము, మందమైనది. వి. అ. పుం. అడవి పెసలు (వృ వి) (త్రి ని.)

మకూలకము సం. వి. అ. పుం. 1. ముకుళము, మొగ్గ, 2. దంతివృక్షము, నాగదంతి చెట్టు.

మక్క — మక్కనగాయ (సం. మక్కలః. క. మక్క.) బిడ్డలను గన్నస్త్రీకిఁ బొత్తి కడుపునఁ బుట్టెడి యపాయకరమైన నెత్తురు గడ్డ (శ ర) జ. మక్కనగాయ

మక్కనగాయ — మక్క వి. (మక్క + కాయ, వృత్తిని వర్ణాగమము) (శ. ర)

మక్కరాయి. వి. (సం, మరకతమ్) మరకతశిల. వ. ... ఎక్కువవెల పెక్కువ గల మక్కరాల మిక్కుటంపుఁ దిన్నియల వన్నియలు. ఇందు 1 17.

మక్కల్లము సం. వి. అ పుం. మక్కనగాయ, ప్రసవించినస్త్రీకి ప్రసవరక్తావరోధమున గర్భమునఁ బుట్టెడి యపాయకర మగు నెత్తురుగడ్డ, ప్రసవ రక్తావరోధమున కలుగు శూల.

మక్కళించు స. క్రి. 1. పరిచేయు, సమానము చేయు.

గీ. తొడలు నసఁటికంబంబులు మెడలుఁ బోఁక, బోదెలు నెలుంగులును బరపుష్టరుతులు, మాటలును గీరభాషలు మక్కళించి, చిగురుఁబోఁడులు వనకేళి చేయఁజేయ... ఉ. హరి. 5 50

2 ఉబికించు, ఉబ్బునట్లుచేయు.

సీ. బనేయ మైన యొడ్డాణంబులవణిచే నక్కళించినపొట్ట మక్కళించి ... మనుచ 1. 59.

3. కూర్చు, అమర్చు.

సీ నేపకొప్పునఁ జుట్టు శిఖిపింఛరింఛోళి మక్కళించిన జిల్గు మడుఁగుపాగ ... కాశీ 3. 118

సీ. మారేడుబుఱ్ఱలో మక్కళించుక సందిఁగట్టిన చంద్రశేఖరుఁడు వెలయ ... హంస 1 182.

(సరిపఱచు అని శ. ర)

4. పెంపొందించు, వృద్ధిపొందించు.

సీ. కరికరశీకరకణములు విక్రాంతమకుటముక్తారుచి మక్కళింప ...

గీ వరుణుఁ డరుదెంచె విక్రమోద్ధురత మెఱయ. ఉ హరి. 6. 252

(ఇట అ. క్రి. సరిపోలు అని. శ. ర)

అ క్రి. 1 జ్వరాదిరోగము తిరుగఁ బెట్టు, మాని మరల వచ్చు.

(వానికి జ్వరము మక్కళించుకొన్నది. శ. ర.)

2. మిశ్రిత మగు, కలియు.

సీ శరధనినాద విస్రస్తంబులై గమనించు కంఠీరవ నిక్వణంబుఁ, గంఠీరవవారవ స్ఖలితంబులై చను భీత వన్యకరీంద్ర బృంహితంబు, గీ. మక్కళింప ...

(మక్కడింప, ముద్రి. పా) పి శకుం 2 5.

3. వ్యాపించు, ప్రసారితమగు.

సీ మక్కళించిన తావుమంజిర్ల పెందెర లుంగరంబులఁబట్టి యొత్తువారు .. నైష. 6. 108. (సరివడు అని శ. ర)

మక్కా వి (సం. మఘః మ్లేచ్ఛ, దేశభేదే అని వాచ క మక్కా.)

అరేబియా దేశములోని యొక పెద్దపట్టణము, యవనకాశి, మహమ్మదు జన్మస్థానము. చూ. మక్కాచెంబు

జ : మక్కాచెంబు.

మక్కాచెంబు వి. (మక్కా + చెంబు.) మక్కాపట్టణమున చేయు నొకవిధమైన పాత్రము, కూజా

శా. మక్కాచెంబులఁ జిల్లఁ జేయ వడగండ్లం బోలు సౌరభ్యస, మ్యక్క ద్వీపవతీ జలంబు జన మాహా యంచుఁ ద్రావెం దమిన్... పాంచా 4. 51

మక్కి[1] విణ (√మక్కు[1]) నిర్మాంసము, శుష్కించినది.

ద్వి. మిట్టనుదురు మక్కి మెడయును ద్రాఁకు, పట్టిన యరమిడిపండ్లు ... అమర ... శివుఁడు...

అంత్యజభావంబు దాల్చి. పండితా దీక్షా. 40 పా

గీ. మందగుది రెప్పగొరిసెలు మక్కిరొండ్లు, బరతుమురుకొమ్మలును మోటుబర్లు ... రెు కీడ యెద్దుఁజేరి. హంస 5. 31

మక్కి^{2} వి (సం. మక్షికా. హిం. మఖీ క. మక్కి — ప్రతి) ఈఁగ.

ఇది మక్కికి మక్కిగాన్' అను వ్యవహారము వందే కనఁబడుచున్నది.) మక్కికి మక్కిగా — యథాస్వరూపమున, ఉన్నది యున్నట్లుగా, సరిగా.

(వ్యవ) వాఁడు దానిని మక్కికి మక్కిగా వ్రాసి తెచ్చినాఁడు (ఇది లేఖకుని బుద్ధి మాంద్యమును సూచించును)

మక్కించే — ప్రమక్కించే స క్రి (√మక్కు)

1. చంపు, వధించు.

కం. ఆక్కాంతఁ బుష్పకముపై, నెక్కించుకొని చేని చూపి యిదె రాఘవులన్, మక్కించె మేఘనాదుం,డొక్కఁడ యని యతవి యాస యుడుపుఁ దటంచున్. రా. మా. 8. 28.

కం. నిక్కమగు పాపములచేఁ, జిక్కితివి నిశాత శూల శిఖరాగ్రమునన్,మక్కించి నీదు మాంసము, నక్కలుఁ గుక్కలును జేరి నమల నొనర్తున్ (శ. ర. పా ప్రమక్కించి ముద్రి. పా.) భాగ. 6 394.

2. వశింపఁ జేయు, చెఱుచు

ద్వి. ఒక్కొక్క జనుఁ డుర్వి నొదవు పాపముల మక్కించు వేణుగుల్మము నగ్నివోలె ద్వి భాగ 6 స్కం (శ. ర.)

3. నిర్జించు, జయించు, గెలుచు

కం. దిక్కుల రాజుల నెల్లను, మక్కించి ధనంబు గొనుట మయకృతసభ ము,న్నెక్కుట జన్నము సేయుట, నిక్కము వారి మనకు దండ నిలిచినఁ గాదే' (శ.ర.పా. ప్రమక్కించి. ముద్రి. పా.) భాగ. 1. 361.

మక్కిలు(ల్లు) — మక్కు^{1} అ. క్రి. (√మక్కు^{1}) వశించు

కం. లక్క కషాయమ్మును శాల్చక్కెరయును నశ్వగంధి సతతము నియ్యన్, మొక్కలపు టస్థిగతములు, మిక్కిలి పెనుత్రోవఁ జనును మండలమునకున్ (చి. కి , చి ని.)

మక్కు^{1} — ప్రమక్కు అ. క్రి (త. మక్కు)

1 కాంతి విహీన మగు.

సీ వెలవెలనై నభోవీథిఁ దారలు మక్క ... కన్యకా 8. 315. (శ ర, ప్రా.)

2 నవయు, కృశించు, చిక్కు.

ఉ ..విధాత నిర్దయుం,డక్కట సీరునుం దృణము నాని మహోగ్ర వనాంతరంబులన్, మక్కెడు నీకు నిట్టి యవమానము మానము దప్పఁ జేసెనే (శ ర పా ప్రమక్కెడు ముద్రి.) నా. పంచ 2 179.

3. (రోగముచే) విరూప మగు, రూపుచెడు

కం. ప్రుక్కిన యంగుళములు దళ,మెక్కిన దేహమును గాంతి యెడలిన మొగమున్, మక్కిన చెవులును ముడిఁగిన, ముక్కునునై వచ్చి మహుఁడు ముద్దియఁ గనియెన్. భోజరా. 1. 101

4 మగ్గు, ఉక్కచే నుడుకు.

వ ... మఱియు నొక్కయెడ నెడ మీని మానిసి యుక్కలఁ జిక్కి యుబ్బపాఁతరలను మక్కిన క్రియ నూర్పుగాడ్పుల కవకాశంబు లేకునికి తమలోఁ దారొకరి కొకరు పదిరిగొని...ప్రబంధ 78.

5. చేచ్చు, మృతినొందు

ప అక్కెలుంగవప్రక్కం జిక్కి మక్కిన మర్కటులు రక్కసులు పెక్కండ్రు గలరు. రామా, 8. 154.

వ. ఇట్లు పెక్కువరుసలు రక్కసుల యుక్కివంబున మక్కినం బ్రతికింప నుండి వెండియు నొక్కనాఁడు ... యయా. 3. 121.

వి. (త. మక్కు — మాంద్యము.) 1. మాలిన్యము, మురికి.

సీ. దూళ్ల మక్కెక్కి మంగళ్ల తిప్పలు రేఁగు వడు వువ గాలి నాడెడు నెఱకలు.. ఆము. 6. 17.
విశే. మాసినది, మలిన మైనది,

సీ మక్కు మాసినవి నా మలినంబు విలసిల్లు. అం భా 3. 15.

జ, మక్కి[1], మక్కించు, మక్కిలు, మక్కుడు.

మక్కు[2] వి. నితంబైకదేశము, తుంటి.

సీ .. పల్లు, మక్కు నాఁ జను నితంబైక దేశము. అం భా 2 136.

గీ. కదిసి కురువీరు లభిమన్యుఁ గక్కసింప, నిక్కు జిగి నొక్కమొగిఁ జెక్కుకుక్క లెక్కి, పిక్క ప్రక్కయు డొక్క పేరుక్కు డెక్కు, మక్కు చిక్కించుకొన ద్రుక్కె నక్కటయును. రా. వి 3 67

మక్కు[3] వి (త మక్కు) బల్లలు మొదలగు వాని యతుకులును సందులును కనఁబడకుండ రాచుట కుపయోగించు నొకవిధ మైన జిగురు పదార్థము, లప్పము

(వ్యవ.) వడ్రంగి పెట్టెలకు మక్కు పెట్టినాఁడు.

మక్కుడు[1] వి (√మక్కు[1]) ముఱికి, మాలిన్యము.
గీ. త్రెంచి గురివెంద పేరు త్రొమ్మించు వడిన, మేఘ మనఁ దోఁచునొక కట్టిమేని యెఱుకు, ప్రాతఁనెత్తుట మక్కుడువట్టియున్న, యంపగమి ముందటం బెట్టి యడ్డుపడియె. కకు 4 49.

మక్కుడు[2] విశే. గుప్తము, దాఁచఁబడినది. (చూ. మక్కుడువేయు) జ, మక్కుడువేయు.

మక్కుడువేయు స. క్రి (√మక్కుడు[2]) (సొమ్ము) ఇతరులకుఁ దెలియకుండ దాఁచు

(వ్యవ.) వాఁడు తన యన్నదమ్ములకుఁ దెలియకుండఁ జాలసొమ్ము మక్కుడు వేసినాఁడు

మక్కులము నం వి. అ పుం శిలాజతువు.

మక్కువ వి. 1 ప్రేమ, కూరిమి.

సీ నెయ్యము నెయ్యమి నెమ్మి నేస్తము నెన రెలమి మే ల్కూరిమి చెలిమి యరితి.

గీ శాశి ప్రేముడి మచ్చిక మక్కువ యవఁ, క్షేమ దోఁచును ... ఆం. భా 1. 136.

(క) వాత్సల్యము, పుత్రాదులయం దుండు ప్రేమ

కం అనిన నతఁ డేను సూర్యుఁడ, మనమున నీయందు గలుగు మక్కువఁ గర్ణం, బొనరంగ నుపదేశింపం, జనుదెంచితి ... భార అర. 7 267.

ఉ. మక్కువ రేఁగి నెయ్యపుఁ గుమారునిఁ బంపుట కంత రాయ మై, యక్కటికంబు పుట్టుటకు నల్లన వచ్చి భవాని ... హర 2. 94

చం. ... నన్, మమతను జేరఁగాఁ బిలిచి మక్కువచే నను నొక్కకేల మే, నిమురుచు నీకు నొక్కమగనిన్ ఘటియించితి నంచుఁ బల్కుచున్. ప్రభా 1. 125.

(చ) స్త్రీ పురుషుల పరస్పరానురాగము, వలపు.
ఉ. ఒక్కొకవేళఁ బద్మముఖు లొల్లమి నేయుదు రొక్కవేళఁ బె, న్మక్కువ నాదరింతురు. మనుచ. 3 69.

గీ. ఆ నితంబిని మక్కువ తవఁగి పెనఁగి, యింపు పొంపిరివోవ వన్నెలికొనఁగ, దలఁచి పొందిన నది జన్మఫలము గాదె భార. విరా. 2. 86.

ఉ. ... శిరస్థలంబుఁ జ, న్నుల నెదురొత్తి మక్కువ ననుం బిగికౌఁగిట జేర్ప వేఁటికే. పారి. 1. 117

(ట) స్నేహము, మైత్రి

ఉ రక్కసులార మీ ర సుర ల్సమయత్న బల ప్రయాసులై, యిక , కలిన్ మథింప జనియించిన యీసుధ మీరు వా బె, న్మక్కువతో భుజింప నయమార్గము ... దశా. 2. 343.

ఉ. ఓ నృపపుత్ర మద్గురునియోగమునం జని యేము నిత్యమున్, గావనభూములన్ వలయు కాయలు పండ్లును దర్భ లిధ్మముల్, మానుగఁ గోసి తెత్తుము క్రమంబున నీవును మమ్ముఁగూడి ర, మ్మా నిఖిలంబు చూపెదము మక్కువతోడుత వాని యిక్కువల్. హరిశ్చ. 5. 30.

2. కుతూహలము, వేడుక.

కం. రాచసిరి యుండియును మది, యాచవికిం జొరదు నాకు హరికి నిచటికా, ల్యాచరణ ముపై మక్కువ, యేచందంబులను మఱవ నెన్నఁడు రామిన్. హరి. ఉ. 2 79.

ఉ. అక్కట తండ్రి యేల మరువయ్యెకుఁ బెండ్లి యొనర్తు నంచుఁ బె, న్మక్కువ నుండుచోఁ దెలఁగు మాలిన టక్కరి యాలపోతు లి, క్కెక్కడ నుండి కల్గె ... నీలా. 2. 72.

జ మక్కువకాఁడు

మక్కువకాఁడు విణ. (మక్కువ + కాఁడు) ప్రేమగలవాఁడు, ప్రియుఁడు

వ పెక్కువిధంబులం జొక్కించి చిక్కక చక్కం బోవు మక్కువకానికై పొక్కి తమిం జిక్కి. ప్రద్యుమ్నచరిత్ర. 3. 75

మక్కె వి అస్థి, ఎముక

(వ్యవ) ఇంకొకమాఱు తిట్టినచో మక్కె విఱుగును జాగ్రత్త. (నిత్యబహువచన మని శ, ర., బ్రౌ.)

మక్కోలము సం. వి. అ. పుం. ఖటిక, సుద్ద.

మక్వణము సం వి అ. పుం. యుక్తకాలము నందు దంతములు రాని పొట్టియేనుఁగు (వై. ని).

మక్షము సం వి అ. పుం. 1. కోపము 2. సమూహము, గుంపు.

మక్షవీర్యము సం. వి. అ పుం. ప్రియాలము, మోరటి (వృ వి).

మక్షిక సం. వి ఆ స్త్రీ. ఈఁగ.

మక్షికామలము సం. వి. అ. న. పుం. మయినము.

మక్షీక సం, వి. మక్షిక.

మక్షికాపులము సం. వి. — మక్షికామలము.

మక్షణము సం. వి. అ. పుం. ఏడుమాసముల కొలఁది (వై. వి).

మఖద్విషుఁడు సం. వి. ష పుం. రాక్షసుఁడు, పిశాచము.

మఖము సం వి అ. పుం యజ్ఞము

మగ ప్రాతిపదికము. దీనికి మహద్వివక్షయందు మగఁడు మగలు అనియు నమహద్వివక్షయందు మగది మగవి అనియు రూపము లగును విణ (క. మగ త మగల్) పురుషజాతిది.

సీ మగమీల నగఁ జాలుతెగఁ గీలుకొను వాలు కనుఁగవ కొకవింతకాంతి యొదవె .. పారి 1. 56

కం తొలుప్రాయపు మగకొదమ౦, తలఁపుల తమకములు మిగులఁ దను నెదురుకొనన్, జలజాక్షి జవ్వనముగడు, వెలసెఁ బ్రతిక్షణము వింతవింతగ నంతన్ కళా 1 28

చం కలువలయమ్ములం బ్రసవకార్ముకమున్. విక్ర. 1 84

కం. ఏనుఁగు గుఱ్ఱముఁ బచ్చని, మ్రానును మేడ యుమ మెట్టు మగపసరంబున్, బూని కలలోన నెక్కువ, మానవునకు సుఖము రాజ్యమహిమయుఁ గలుగున్ ద్వా. 9 69

(మగపసరము — వృషభము.)

2, శూరుఁడు

కం. నీ వొకత వేల యిలఁ బడి, వేపుర నే వలచి పట్ట వెదకిన నడ్డంబై వచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు దీని నెఱుఁగవకంటే భార. విరా. 2 256

గీ. మెఱసి మూఁడులోకంబుల మేటిమగలు, రాయ నేర్తురె యాదవరాముతోడ.. ఉ హరి. 1. 8,

సీ. అతిదుర్జయుండైన ప్రతివీరు నిట్లు రూపణఁచి యుబ్బలుమగం డన్నకడకుఁ జని ... రాఘవ. 4 228

వి 1 పురుషుఁడు.

కం. మగ లడఁకువ నుండక తమ, తగులమ పాటింతు రెట్టితగులంబైనన్, మగువల యెడలన యడఁగుం, దగవు విడిచి యడిచిపడరు ధైర్యము పేర్మిన్. భార. విరా. 2. 231., ఆం. భా. 2. 103.

సీ మగ లాడువారికి మరిగి ముచ్చిలి బఁదివట్టి కన్నంబులు వెట్టి తెరువు, డ్రెక్కొని చని ...కష్ట ముల్ వడి రాక గలదు గాక, ఆ. మగలఁ గోరి తొల్లి మగువలు తపములు సేసి నవసి రనినచెట్ట లెందుఁగలవె . కు సం 7. 867.

కం మున్ను వివాహము సేయని, కన్నియ యెరుఁగలిసె నేని క్షతయగు మగపొం, దెన్నఁడు లేక విధవ యగు, కన్నియ యక్షతసమాఖ్య గలిగి చరించున్ విజ్ఞా 1 118.

గీ మంజువాణిమనోవ్యథ మగకఁఅవునఁ బడిన గతి మాడఁదప్పురి ప్రాంతసీమ . శుక. 3 547. చంద్రా. 6 123

2. భర్త, పెనిమిటి

ఆ. మగఁడు లేనిమగువమాడ్కి గాకున్నె నా, సేన భీష్ములేమిఁజెసి నేఁడు భార. భీష్మ 1. 62.

కం. ఈ వచ్చురథంబులవా, రేవురు నీమగలె యుంబుతేఁజణ .. భార అర. 6. 203

సీ . . పద్మనాభుఁ గానంగఁ జనుదెంచి కిడుఁ బ్రీతి నిట్లను ననఘ యే మీకు మేనత్త మగఁడ గీ. వినుము దమఘోషుఁడను వాఁడ .. హరి. ఉ 1 139 , ఆం. భా. 2. 115

3. రాజు, ప్రభువు.

ద్వి మన్నెరాజుల కెల్ల మగఁడనై యుండు. వన్నైనఁ దలఁపక నాముద్దుఁగూన, తిప్పకాయపు వలెఁ దిరిగి యిల్వరుసఁ దప్పఁగ వడుతవా. ప్రభులిం 8 56 పా. 4 వం.

4. ఇది కర్మధారయ సమాసమునం దుత్తర పద ముగ నుండునపుడు శ్రేష్ఠవాచకము.

మ అపుడాపక్షి మగండు రక్కసుల జియ్యంబాఁకి యభ్యంగి నుగ్రపుఁగయ్యం బొనరించి మూర్ఛిల బలాత్కారంబువన్ వాఁడు లో.కపవిత్రన్ జనక క్షితీశతనయన్ గాకుత్స్థ వీరాంఘ్రిప, ద్మపటు ధ్యానవరాయణన్, రథము మీద న్నిల్పి కొంచుం జనెన్ రామా. 5. 204.

మగపంద — పిరికిమానిసి

మ. అదె నాబిడ్డలఁ బట్టి దొంగలు మహాహంకారులై కొంచు ను, న్నదు లై పోయెన దడ్డుపాటు నకు సామర్థ్యంబునన్ హీనుఁ డై, కదలం డీమగ పంద కూరుకుగతిన్ గన్మూసి . భాగ. 9. 405.

మగలంజె (జియ) — విటుఁడు.

ద్వి. మలయుచు మురియుచు వగలఁవోలె, మానాతి వలపించి యే నేఁడు నీవు, గానక తల క్రిందుగా నడచెదవు పండితా. పురా 122

చం అలనలఁ దేర్పఁ జూచు మగ లంజియలం గని వారిపొంతఁబోవలవదు రొక్క మీఁగలుగువాఁడె, మనోజుఁడు గూలియాలికిన్. కు సం 8 142.

మగపీచము — మగపురుగు, పురుషవేషము.

కం. వినుము ధృతరాష్ట్రవంశం, బున మగ పీచంబు నెల్లఁ బొలియించితిఁ గృ, ష్ణుని కారుణ్యము జిష్ణుని, పెనుబ్రాపును గలుగ నేను విగత క్షయుఁ డనై. . భార. సౌ 2. 91

మగత్రాడు — మగతాటిచెట్టు.

కం. మగత్రాడునందు నుద్భవ, మగుమోా సొకటొకటి గాల్చి యజదుగ్ధములన్, దగఁ బ్రదినంబులు బ్రావఁగ, మగువకు బుతువుదయమగును మాన్యులు మెచ్చన్. (చి. శి., చి. ని.)·

మగపాలు. పురుషునిభాగము. భర్తృభాగము.

సీ. ఈనీరజాతాక్షి మేనిలో సగపాలు గణుతింప మగపాలు గాఁగ నున్నది ... హర. 3. 25.

మగలమగఁడు — శూరాగ్రేసరుడు.

కం. మగువ మగవారిముందఱ, మగతనములు సూప రణము మానుట నీకున్, మగతనము గాదు దనుజులు, మగువల దెసఁ జనరు మగలమగ లగుట హరి భాగ. 10 ఉ 190.

చం. గగనము మ్రోసె వీచె సుడిగాలి సముద్రము లింకె మేరువున్ దిగఁబడె భూమి చక్రముగతిం దిరిగెన్ రవి త్రోవఁ దప్పె న, మ్మగలమగండు వీఁక దళమంబగు మస్తక ముత్తరించి వే, ల్వఁ గడఁగి హోమవహ్ని చటులంబుగఁ బ్రజ్వరిలంగఁ

జేసినన్. ఉ రా. 2. 178

లయవిభాతి. ... నయన యుగళీ వెలిదామరల మగలమగలై డా, లెగయ . . గగనచరుఁ డయ్యెన్. మనుచ. 4 117.

(ఇట ఔపమ్య ద్యోతకము.)

ఇట్లే మగలరాజు.

గీ పరశురామునిశాపంబు శాణశక్తి, గ్రావఁ గ్రాహ్మణశాపంబు రథము సిక్కు, వఱుప గాండీవధరుచేతి మెఱుఁగుటము, మన్న గొనియెనెయొక్కర్ణ మగలరాజ భార. స్త్రీ 2 90.

గీ మాట లేఁటికి వేయు నోమగలరాజ, విశ్వమున నీవు లేకున్న వెలితిపడియె ... హార. 3. 89.

షా మగఁ డొల్లని నతిని మారి యొల్లదు,

కం. ఇల్లీల నుండ నింటం, బల్లియు నను జౌక సేయుఁబలుకులు వినరే, యెల్లెడ లోకములో మగఁ, డొల్లని యా నతిని మారి యొల్లదనం గన్. శుక. 2 116.

జ మగఁటిమి, మగచెయ్వి, మగతనము, మగనాలు, మగనిల్వి, మగపంతము, మగపాడి, మగపోడిమి, మగపోల్కికూటమి, మగమాట, మగమానికము, మగరా, మగలాగు, మగవాఁడు.

మగఁటిమి వి (త మగనైష్ఠ √మగ.)

1 శౌర్యము, పౌరుషము, పరాక్రమము.

ఉ. ... చూచి ర, వ్వాఁడిమగంటిమిన్ వెలయువాని వృకోదరు నెల్లవారలున్ భార. ఆది 6. 306

ఉ పాండవ సైన్యముల్ గలఁగి పాఱెడు సిగ్గఱి వీరిలోన నొక్కండును భీష్ము మార్కొని మగంటిమి సూపఁగలేఁడ ... భార. భీష్మ. 2. 147.

2 మగతనము, పుంస్త్వము.

చం ... అరాతిభయంకరు హేమవర్మ నాఁగడమున గాసిచేసితి మగంటిమి నీ దెసనైనఁ జూపుమా. భార. ఉద్యో. 4. 376.

గీ. ... పౌరుషంబు మగతనము, మగఁటిమి యనంగఁ దిర్యక్కుమర్థమందు, నౌపచారికమైన గండనెడివల్కు, భావకర్మంబులను గూడఁబరఁగు నభవ. ఆం. భా. 2 103.

3. పురుషాంగతము, ఉపరతి

గీ హెచ్చి మగఁటిమిఁ జూపుచో నొచ్చెనేమొ, యొత్తుదునె యంచు నంగ్రిఁ గేలుంచునెనరు .. ఉ రా. 6. 162.

మగచెయ్వి వి (√మగ) సంభోగము, రతి

సీ మగలతో నిదురించు మగువల మఱపించి మగచెయ్వి లొనరింప మదిఁదలంచు ... నీలా. 1. 76

(నిత్యబహువచన మని శ. ర.)

మగతనము వి. (√మగ) 1 పరాక్రమము, మగటిమి. పౌరుషము.

కం. ప్రేలకు జీలుగు వెరిఁగిన, మా లెకుఁ గంబంబు గాదు మాటలు మిగులన్, నాలుగు గఱచినయంతనె, చాలునొ మగతనము జూప సాత్యకి యెదురన్ ఉ హరి. 3 50.

గీ. ... పౌరుషంబు మగతనము, మగఁటిమి యనంగ ... భావకర్మంబులనుగూడఁ బరగు నభవ. ఆం. భా. 2. 103.

గీ. అరయఁ దీవంచ వార్వంపుటగ్గిపట్ల, వడుమ నడరొందు నాడెంపుఁ బడమిఱేఁడు, లెల్లఁ గదలింప లేని యువ్విల్లు దునిమె, నిప్పు డీతని మగతనం బెన్నఁ దరమె అచ్చ. రా బాల 184

2. పురుషత్వము, పుంస్త్వము.

చం ... ఒదవుఁగాక భవత్కృత దుష్టచేష్టితం, బుఁకు ఫలంబునేఁ డొకటి పూర్ణముగా నుపభోగ్యమై కడున్, జలమున నెందు నీ మగతనంబు కడంకల రూపుమాలుటల్. (భారతార్థమున.) రాఘవ. 3. 75.

3. రతి, సంభోగము.

గీ. కువల, మధులహరి నద్దిపైఁ బెంది మగతనముల, నొక్కెడలఁ గూడుచు గ్రనవంతు లుబ్బు

పెనఁచె. ఆము 4 188

(ఉపంతి అని వ్యాఖ్య)

మగధ సం వి ఆ స్త్రీ పిప్పలి

మగధపురి సం వి ఈ స్త్రీ. మగధ దేశస్థుల పట్టణము

మగధము సం వి అ. పుం 1. మగధ దేశము. (బీహారునకు దక్షిణ భాగమున నుండు దేశము.) 2 మద్దుక మను వాద్యభేదము. 3 ఫలకము మొ వాని పిడి (కే. ని.).

మగధుఁడు సం వి. అ. పుం. 1. మగధదేశ రాజు. 2 బట్టు, వంశావళి చేదువువాఁడు, స్తోత్రపాఠకుఁడు (కల్ప).

మగధోద్భవ సం వి. ఆ స్త్రీ పిప్పలి (వ్య వి.).

మగనా(నియా)లు వి దే (మగని + ఆలు) మగఁడుగల యాఁడుది, భర్తృమతి, కులస్త్రీ

సీ ఒర్పుమై నుప్పిండి నుపవా ముండనీ మగనాలి సరివోల్పఁదగదు విధవ. కాశీ 2 83

గీ తగవుఁ జెప్పంగ నిన్నుఁ బ్రార్థన యొనర్చి, యెవ్వ రిచటికిఁ దెచ్చిరో చివ్వలాఁడి, నీవు చెప్పక యుండిన నే మెఱుఁగమె, పుడమి వర్తించు మగనాలి నడత లెల్ల హరిశ్చ 4. 177.

సీ పతివత్ని యనిపల్కఁబడు మగనాలు నా నైదువరాలన నైదున యన ... ఆం. భా. 2. 107

గీ హాస్యకథలందు గీతవాద్యములయందుఁ, బ్రీతి నెఱపుట మగనాలి రీతి గాదు .. పి శకుం. 4. 75.

కం. కాఁగాని మాట లాడెదు, రాఁ గూడదునేఁ దపశ్చరణమై నుండం, గాఁ గోమలి యిటు నిల్వక యేఁగుము మగనాలి కేల యీ దుర్గుణముల్. భోజరా. 4 148

కం అభిమానవతులు ముగ్ధలు, సభిజాతలునైన మగని యాంధ్రులు కారే, వ్యభిచారమునన తనయుల, బుభునిభులం గనిరి మున్న నేకుల నతివా. హరి. పూ 9. 76

మగనిల్వు వి. (√మగ) చేయిపైకెత్తి నిలుచున్న పురుషుని యెత్తు.

ద్వి ఇదె నూఱుమగనిల్వు లీయున్న బిలము. పండితా పర్వ. 386 ప్రా.

మగపంతము వి (√మగ) 1. మగఁటిమి, పౌరుషము, శౌర్యము.

మ. మగపంతంబున మానపారుఁ డనిలో మాఁకల్గినైనై నెత్తినన్ . . దశకు 2. 31

ఉ నిందకు నోర్చి యాజిమొననిల్వఁగ నోపక వీఁగిపాఱు నీ, పందలవెంటఁ బడ్డ మగప తమె .. భాగ 3. 623, భా. రా యు 2089

2 కూటమి, సురతము.

మ. మగువల్ సిక్కరె తొల్లి వల్లభులకున్ మన్నించి తద్వల్లభుల్, మగవంతఁబు దలంపరే తగులముల్ మాపాలనే పుట్టెనే భాగ 10 పూ. 998.

మగపాడి — మగలాగు వి (√మగ.) 1. పురుషధర్మము, మగవాని మర్యాద.

ద్వి ... రఘువీరుఁ డెంతయును, ఇంతివోయిన జాడ నెఱిఁగిన పిదప, నంతరంగంబున వడలుచునునికి, మగపాడిగా దని మది నిశ్చయించి... రం. రా. కిష్కిం. 208 ప్రా 10. పం.

చం పురుషులు లేరె లోకమునఁ బుట్టరు గాక భవత్సమాను లో,చిరతరపుణ్య నిన్ దగిలెఁ జిత్తము మిన్నక పోవఁడింక శం,బరరిపుఁ డేమి సేతు మగపాడి దలంపవు భామ లేద ని,ష్ఠుర వచనంబు లేద దయఁజూఁడగదే యిదె నీకు మ్రొక్కెదన్. భోజరా. 4. 159

2 శూరధర్మము, మగఁటిమి, శౌర్యము

కం. అయ్యెడ మానము వదలక, డయ్యక మగపాడితో దృఢంబుగఁ బోరన్ ... భాగ. 10 ఉ. 870.

సీ మాన్యులఁ జంపుల మగపాడి గాదు భిక్షాశనంబైన నత్యంత సుఖము ... భార. భీష్మ 1. .1; , పైరా 1 157

3 ఉపరతి, పురుషాయితము

గీ. వలపుఁ దెలుపుమ వరయరఁ బలికి పలికి, యలపు సొలపున నిలువక నిలిచి నిలిచి, మొనసి ప్రియుఁ గూడె మగపాడి ముద్దులాఁడి. శశాం 3 111.

మగపోఁడిమి వి. (√మగ). పురుషునివిధము, పురుషరూపము

చం కటకట కాశికాపురి నొకానొకనిద్దు రఁగన్ను మోడ్చి యప్పటఁ గనువిచ్చునప్డు కుడిభాగముఁ గన్గొని చోద్యమందు దా, పటిదెసఁజూచి యచ్చె రువుపాటు వహించు మనస్సరోజనం, పుటమున నాఁడులాగు మగపోఁడిమియుం గల జంతునంత తుల్ కాశీ. 3 99.

మ ఘనతన్ నీ మగపోఁడుముల్ పలుమఱుం గన్నారఁగన్నారము .. చూచ మెన్నఁడును నీయాఁడుచేందంబు ... భాగ. 8. 389.

శ్లో అవతారా మయా దృష్టా రమమాణస్య తే గుణైః, సోఽహం తద్ద్రష్టు మిచ్ఛామి యత్తే యోషిద్వపు ర్ధృతమ్ సం. భాగ 8. 12. 12.

2 మగతనము, పుంస్త్వము

సీ పోలిరెడ్డికి మగపోఁడిమి లేదుగా గాది కేలా గుసఁ గడుపునిక్కె. శుక 2. 422

3. సురతము, సంభోగము (బ. అని శ ర.) ద్వి ధనధాన్యవస్తువుల్ దిగనిత్తు ననుచు, మును కొని మగపోఁడుములఁ జేయఁబూను అ మ. క. 1. 34 పా. 21 పం

మగపోల్కికూటమి వి. (√మగ) ఉపరతి, పురుషాయితము

సీ ఉపరిసురతసంజ్ఞ యొప్పును మగపోల్కి కూటమి యనఁగ .... ఆం. భా 2 180.

మగమ(మా) వి. (త. మఖమై) వణిజులుగాని సేద్యగాండ్రు గాని దేవాలయాదులకిచ్చు విరాళము, రుసుము.

వ ... అంగరంగభోగాలకిచ్చిన మగమక్రమం జెల్లన్నను .. మగమమీంద మరిన్ని రాగభోగా లకు ... దశా 4 935.

వ. ... రుద్రయ పెద్దింగారు ... సిద్ధేశ్వరమహాదేవరదీసంబునకు ఆశేషాలం గలమగమాను సుంక మాను తలారికమును మాని ఒందేమి ఆయ ... పేరను అడుగలేదు సర్వమాన్యము ధారా పూర్వము సేసి ఆచంద్రార్కముగా నిచ్చె దశా 4 1213

వ ... నెయిపూరిలోని మగమాను వెళ్లంబోయీ మగమాను వంకేశ్వర దేవరఁ శాచంద్రార్కన్ స్థాయిగా మారమరాజు ఇచ్చె ఈస్థలము మగను ఎవ్వరు గుత్తగొన్నాం జెల్లించి ఈ పుణ్యానం బొందువారు దశా 4 1180 గు జి

మగమాట వి (√మగ) పౌరుషవాక్యము, శూర వచనము

మ మగమాటల్ మనకేల నాఁ డల హనూమంతుండు లంకాపురం, బెగువం గాల్పఁగ నెందుఁ బోయితిమి ... భా రా యు 143.

మగమానికము: వి. (√మగ) వజ్రము

సీ తగువేల్పు దొరరాణి మగమానికపు సొమ్ము నెగజేనిచాన గొజ్జఁగులబంతి . యయా 1. 52.

సీ మగమానికముల క్రొన్నిగనిగల్ దులకింప నీలా 2. 48

విశ. పురుషరత్నము, పురుషశ్రేష్ఠుఁడు, పురుషోత్తముఁడు.

ఉ అమ్మగమానికంబు దిట మూరఁగ నొక్కల కోఁ జెడ్డరే, ద్రిమ్మరికొమ్మ నుక్కడఁచి తేటగ జన్నము గాచి చట్టుచం, దమ్మున నున్న పెంద పసి తామరకంటిని బ్రోచి ... అచ్చె రా. బాల. 188

మగమానికపువాఁ — వజ్రాయుధము నీలా 3. 8.

మగమానికపువాలు దాల్పు — వజ్రాయుధము ధరించినవాఁడు, ఇంద్రుఁడు

గీ. తనర మగమానికపువాలు దాల్పు బోదు.

వేడుకలుమీఱ నాడు మేల్మేడమీఁద, గొనబు మీఱెడు నవరంజితకుండ యనఁగఁ, దూర్పుగుబ్బలిఁపై దోఁచెఁ దొగలఱేఁడు నీలా 3. 8.

మగరా (జా) (యి) — మగమాణిక్యము. వి. ఔ. (√మగ) వజ్రము, నవరత్నములలో నొకటి

ఉ. నాయకమైన కెంపుగమి నాఁటిన చోటులు సాంధ్యరాగమున్, జేయఁగ నింద్రనీలముల చెక్కడపుంబని చక్కి యంధకా, రాయితమై వెలుంగ మగరా లమరించినపట్లు వెన్నెలల్, గాయఁగ ముత్యాలుంగులకుఁ గందువయో యన మించె నద్దులణా. సాంగ 2 72

చం తెలిమగజాతికంబములఁ దీఱిన బంగరు కీలబొమ్మ గుంపులకు ఉ రా 1 317.
సీ మగరాలబిల్లల నిగనిగఁ దగినట్టి వాలు కీల్జడ మొలనూలుఁ జొనిపి పార్వ. 5 188.

మ నెలజా చొక్కపుమేడలోన మగజానిద్దంపుఁ గిల్తూఁగుటు,య్యెలలో ... నలరుంబోఁడులు జోలఁ బాడుదు రమందావందసంధానవై ... చంద్రా 2 7.

సీ పొలుచును వజ్రంబు మూలరా లన మగరా లనంగను గురుజా లనంగ... అం భా 2. 278.
మగజా(రా)తివాలు — వజ్రాయుధము.

సీ ... మగజాతివాలు సత్తి గుదియ బల్లెము త్రాడు చెక్కెము కత్తి దండివిల్లు ... అచ్చ. రా యు 581

మగలాగు — **మగపాడి** వి. (√మగ) ఉపరతి (శ. ర.)

మగవాఁడు వి (√మగ) 1.పురుషుఁడు, పుంవ్యక్తి.
కం. తగవే కులకన్యలకును, మగవారలతోడ రూపమహనీయులతో, మిగులంగఁ దడవు లోపలి, వగళులలో మాట లాడ ... నైష. 4 61.

కం. అనవుడు శారిక కీరముఁ గనుఁగొని మగవారు పాపకర్ములు నమ్మం,జన దనినఁ బాపజాతులు, వనితలుగా కనుచుఁ జిలుక వాదము చేసెన్. విక్ర. 7. 86., మనుచ 3. 82.

2 మగఁడు, భర్త, ప్రియుఁడు

మ. పరగన్ మా మగవార లందఱును మున్ బాణప్రయోగోపసం, హరణాద్యాయుధ విద్య లన్నియును ద్రోణాచార్యుచే నభ్యసించిరి ... భాగ. 1. 160

ఉ ప్రేమ గనంబడం బలుకరించినవాఁడవు పోదువా యయో, నామగవాఁడ తెప్ప నిను నమ్మితి రమ్మని పిల్చి . . శుక 3. 565.

విణ. పౌరుషవంతుఁడు

(వి శూరుఁడు అని శ. ర)

ఉ. ... శీలమై, వచ్చిన రుద్రుచేఁ దమున బ్రాలుదు వీ వనిలోన నోర్వఁగా, వచ్చునె నిన్ను నెట్టిమగవారికి నీకృప నాశ్రయింపఁగా, వచ్చితిమి. భార భీష్మ 3. 300

మ. అలరుందూపుల మన్నెవాని మగవాఁ డన్నిఁచుఁ దళ్కాంత ... శుక. 4. 15 భార. ఉద్యో. 1. 247.

మగిడి వి. (త మగిడి) పాములవాఁ డూఁదెడివాద్య విశేషము నాగసరము (శ. ర.).

మగి(గు)డించు స. క్రి. (√మగుడు.)

1. మరలించు, త్రిప్పు

గీ అడుగఁ బూనినమాటయే యొడకు నెక్కె, వంతనుండియ మగిడింపు మమరరాజ ... నైష. 3. 21.

ఉ. వామనదిగ్గజంబు మదవాసనకుం జన కోహటించు చు, ద్దామగతిన్ నభోమణిరథంబు హయంబు లనూరుఁ డుద్ధతుం, డై మగుడింపఁగా మగుడ కడ్డము దాఁకె ననంగ నుత్తరా, శాముఖ వీథి నేఁగె దివసంబులు దీర్ఘత పల్లవింపగన్. పి. శకుం. 2. 122.

సీ మొగము పార్శ్వములకు మగుడింపకుండ వాకట్టుమూలికవాగెఁ బట్టి పట్టి ... కళా 3. 79.

2. నివారించు, ఆఁపు

కం. వగవఁగ నేఁటికిఁ బార్థుఁడు, దెగువకుఁ

జొరకున్న భీష్ముఁ దెగఁ జూచి వెసం, బగ యడఁగించెద నన్నున్, మగిడింపక చూచుచుండు మనుజాధిశా. భార. భీష్మ 3. 283

వ. .... కుంఠితప్రబోధుం డగునాకుంరునింగెంలి పలికియు నలుక మగిడించి యుదంచిత ప్రయోజన ఘటనాపారవశ్యంబున సామరస్యంబు మీఱ నిట్లనియె ... పాండు. 3. 37

మగుచే — మగుడుచే వ. క్రి (√మగుడు. క. మగుచు) మరలుచు, త్రిప్పు.

ద్వి జోడనఁ గొని పించె సొగసుగాఁ జుట్టి, వేడెంబు వడి వడ్డవేడెంబుఁ ద్రోలి, నిగుడంగఁ గుఱుచల నిడుదల నూకి, మగిచి వైచుచుఁ గేల మస్తరించుచును ... అ మ. క. 5. 242 పొ. 14 పం.

మగుడఁబడు అ. క్రి. (మగుడన్ + పడు. స్వార్థమున) 1 మరలు, నివృత్త మగు.

కం. అనురులదెస నీతేజము, ప్రసారితముఁ జేసి మగుడఁబడు టొప్పునె యిం. క. సమాన శౌర్యక్రమ్మఱ, మసఁగుము రక్షింపు మమర మండలిఁ గరుణన్. హరి. ఉ. 10, 161.

2. తిరుగఁబడు.

వ ... పగవాఁడు బలవంతుం డింతన తెగిపోయెడివాఁడు గాఁ డీలోనన మగుడంబడి యుద్ధియేనియుం గెల్పిప మాపాదించు నిది నాకుఁ దోచిన తెఱంగు ... హరి. ఉ 1. 140.

3 తిరుగు, తారుమా రగు.

కం. అనిన నలర్కుం డిట్లను, జనవరం మును నామనఁబుచందము నీచె, ప్పినయట్ల యిపుడు శాంతిం, దనరెడు మగుడఁబడి వినుము తత్కార ణమున్ మార్క. 3. 369.

మగుడు అ క్రి (క. మగుచు, మగచు.)

1 మరలు.

(క) వెనుకకు మరలు.

గీ అనఘ యింద్రియముల విషయములమీఁద నిగుడనీక మనంబుతో మగుడఁ దిగిచి, యాత్మఁ గూర్చుట సాంఖ్యుల యనువు ... భార. శాం. 5. 97.

ద్వి మగిడి భూవిభుఁ శొక్కమరము పొంతకును, దగఁ జేరి యున్న యత్తఱి నిప్పులురుల. ద్వి. హరిశ్చ ఉ 148. పం., దశా. 1. 178.

(చ.) తిరిగివచ్చు

కం కనుకనిఁ బఱచిన నాతని, వెనుకొనుటయు వాఁడు శరణు వేఁడినమాత్రం, గినుక యుడిగి తొయ్యలి మదిఁ, గనికరము జనింప మగిడెఁ గాంతుని కడకున్. విక్ర 6. 93.

ద్వి. మనల నయోధ్యకు మగుడఁ బ్రార్థింపఁ, జనుదెంచుచున్నాఁడు సందేహ ముడుగు. రం రా అయో. 136 పొ 28 పం., ఆము 1. 76.

(ట) అభిముఖ మగు.

కం. నీవే మంటివి రమ్మం, చావలివానికిని మగిడి యట్లనె వానిం, గావించి ... ఆము 3 7.

వ ...దణారంబునకు మగిడి పోదము లెమ్మని .. భీమ. 3.38.

2. (త. మక్కుడు) క్రమ్మఱు, తిరుగు.

(మరలు ధాతువునకువలె దీనికిని క్త్వార్థక మగు 'మగిడి' అను రూపమును, తుమున్నంతమగు 'మగుడన్' అను రూపమును పునరర్థకావ్యయము లై వెండి, మరలన్, అనునర్థము నిచ్చును. కొన్నిపట్ల ప్రత్యుత్తరముగా, మాఱుగా, అను నర్థమును నిచ్చును)

గీ. చెలువ యింక నొక్కించుక సేపు నీ వ,నాద రంబున నెప్పటియట్ల యున్న. మన్మథుఁడు సమయించిన మగుడ నన్నుఁ, బడయ వచ్చునె యెన్ని యుపాయములను. భార విరా. 2 47

గీ. అప్పు డాశ్చర్య మంది వైశ్యప్రభుండు, మగిడి లోనికిఁ జనుదెంచి మంత్రఫణితి హర. 2. 39

కం. ధరియించిన మొద లొకవ, త్సరమాత్రము

తావకీన ధమ్మిల్లములో, నిరవుకొని మగుడ నివ్వరి, తరుణీ యల పారిజాత తరువున కరుగున్. పారి. 1. 67.

గీ. మగుడఁ గ్రమ్మఱఁ గ్రమ్మఱి మరల సారె, వెండి మాటికిఁ దిరుగ నా వెలయును బున,రర్థముగ...అం. భా. 3. 69.

3. పోవు, తొలఁగు

ద్వి బడలినమేనును బగిలిన మోము, మగిడిన చనుఁగవ్వు మాసినచీర. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2085 పం.

కం. తగుమాట లాడి కోడలి, వగ పుడుపుము నీవు ధైర్యవతి వి ట్లడరం, దగునె నిను జూచి కాదే,మగుడుం జిత్తముల వగలు మా కందఱకున్. భార. ద్రో. 2. 328.

4 బాగుపడు, చక్కనగు.

కం వగచినఁ బోయిన కార్యము, మగుడునె వగవంగ లోకమాన్యం డగునే ... భార. స్త్రీ. 1. 20.

వి. తిరుగుట, నివృత్తి.

కం గతికై ఫణి వసుధాయని, మతిఁ దలఁచిన నగణ మయ్యె మారుత మధిదై, వతమంద్రు నగణముఖమగు, కృతి పగఱకు మగుడులేని కీడొనరించున్. కావ్యా. 7. 14

జ. మగిడించు, మగుచు, మగుడఁబడు, మగుడుచు.

మగుడుచే(డ్చు)—మగుచే స·క్రి. (√మగుడు. త. మక్కడ సెయ్.) మరలించు, త్రిప్పు.

చం ... పద్మగర్భుకడకుం జనె నమ్మహితుండు మన్మథున్, గొడుకుగఁ బంచి వే తమ మగుడ్చగ వచ్చె. భార. అను 4 408.

ఆ. కడుఁ బ్రయాణవిఘ్నకరు లగుభరతము, ఖ్యులఁ బ్రయత్నమున మగుడ్చి వెసను. రాఘవ. 3. 27.

మ. గుని యెన్ గొప్పు సరుల్ నటింపఁ గుచేముల్ గుప్పింప ఘర్మాంబువుల్, మొనపన్ గౌను చలింప రత్నవలయంబుల్ సందడింప న్మగు,డ్చిన నెమ్మోము మఱఁగంటఁ జొక్కుఁ గన ... ఓర్తు తలయం చెన్. చంద్రా. 6. 5·, కళా. 3. 19.

మగులు — మదురు వి. 1. కుడ్యపాలిక, గోడ మీఁది కప్పు.

సీ ... మదురు మగు లన గుడ్య, పాలికయై యొప్పు .. ఆం· భా. 2 13.

2. చుట్టుగోడ, ప్రాకారము.

సీ. అలగుంపులు గొటియలదొడ్లు ... ఉలగ రంబులు వాఱుపొలము వాకిటఁ బది కట్టుబండ్లిం టికిఁ జుట్టుమగులు ... గీ ... గలిగి, కాఁపురము సేయు నవ్వీటఁ గాఁపుకొడుకు. వేం. పంచ. 4. 416.

సీ బలుకంచు గుబ్బబోర్తలుపులు తీనెలవాకిలి నడవ చావడియు, మగులు. హంస 2· 137.

జ. మగులుగోడ.

మగులుగోడ వి. (మగులు + గోడ) చుట్టు గోడ, ప్రాకారము.

ఆ మగులుగోడమీఁద స్త్రీమాఁకులు చిగురుజొం, పములు వానిమీఁద బ్రచురదోహ, దముల ధూపములును దనకు మాటుగ గూఢ,గతిని గాంతఁ గొనుచు నతఁడు నని యె· కళా. 3· 66·

(ముద్రి పా మదురుగోడ. శ. ర. పా.)

సీ. గొడియ బీగము లావుగొలుసు లోపలియడ్డ మ్రాను బో ర్తలుపులు మగులుగోడ ... హంస 2 226.

మగువ వి (క. మగువు. త. మగవు — బిడ్డ. మగువు + అ. ?) 1. స్త్రీ ఆఁడుది.

సీ. నవలా మగువ నాతి నాతుక యాఁడుది లేమ గోల యువిద చామ చాన.

గీ. ముద్దుగుమ్మ యన స్త్రీసమాఖ్య లం చవఁ గాను జెన్నలరుచుండు ... ఆం· భా 2. 104.

కం. మగ లడఁకువ నుండక తమ, తగులమ పాటింతు రెట్టి తగులం బైనన్, మగువల యెడ లన యడఁగుం. దగవు విడిచి యడిచి పడరు ధైర్యము పేర్మిన్. భార. విరా. 2. 261.

గీ. మదనరేఖకు సరియైన మగువ గలదె · · విక్ర 1. 119

2. ప్రియురాలు, భార్య.

గీ. మగని మగువను వ్రాయించి మదిఁ దలంచు, నిషధరాజును దన్నుఁగా నీరజాక్షి. నైష. 1. 74.

'ప్రియం ప్రియాంచ'. సం· నైష 1. 38

సీ. మగలతో నిదురించు మగువల మఱపించి .. నీలా 1. 78, పారి 1· 50.

జ. మగువతనము.

మగువతనము వి. (√మగువ) స్త్రీత్వము. ఆఁడు తనము

కం. జగదాత్మకుఁ డగు శంభుడు, మగిడెను హరి నెఱిఁగి తనదు మాహాత్మ్యమునన్, విగతత్రపుఁడై నిలిచెను మగువతనం బుడిగి హరియు మగవాఁ డయ్యెన్. భాగ 8. 404.

మగ్గ — మొగ్గ వి. (క. మగ్గు) ముకుళము.

ఉ. వెగ్గల మైనవాసనలు విశ్వజగంబును గమ్మ వల్వఁ గాఁగుగ్గులు ధూపధూమముఁలగోచరలీల వజాండగోళముం, దగ్గఱఁ జాఱె వాని మిళనంబునఁ గాదె పథంబు గల్వపూ, మగ్గయుఁ బోలె నిప్పుడు సమంచిత నీలిమ మయ్యె జూడ్కికిన్. కాశీ 7. 221.

మగ్గపుగుంత వి (√మగ్గము) సాలెవాఁడు నేయుటకుఁ గూర్చుండునపుడు కాలు చేఁచుకొనెడి పల్లము.

సీ. కుంచె మగ్గపుగుంత గూటంబు పగ్గంబు పరఁజె ద్రొక్కుడుపట్టె పలక దోనె ...

గీ. వఱల నాకుభభద్రు నివాసభూమి, యప్పురంబున సంతతం బొప్పుచుండు ··· హంస 2 11

మగ్గము వి. (క మగ్గ, మక్క.) 1 వయన యంత్రము, సాలెవాఁడు బట్టలు నేయు యంత్రము.

సీ. ... నేఁత యంత్రము మగ్గమనఁగను దనరుచుండు ... అం భా. 2. 296

2 సాలెవురుగల్లు వల.

సీ. కలయ వంగమున మర్కట కీటకృతమైన మగ్గంబు నేత్ర సంపద వహింప .. ఆము. 1. 93.

సీ మై నిండుసాలీని మగ్గంపుఁజకచకల్ జూచి· పూఁతకు రెట్టి పుట్ట నేయ .. చంద్రా. 3. 89.

జ మగ్గపుగుంత, మగ్గరి.

మగ్గరి వి (మగ్గము + అరి³) తంతువాయుఁడు. సాలెవాఁడు.

సీ. తంతువాయాభిధ దనరు మగ్గరి యన నేఁత కాఁడనఁగను నేఁతరి యన ... అం. భా· 2. 283.

మగ్గించే — మ్రగ్గించే న క్రి. (√మగ్గు) చంపు. సీ బెగ్గురుకడుపుల బెగ్గిల మగ్గించి కొంగల పొంగెల్ల గ్రుంగఁ ద్రొక్కి ... ద్వా. 1 219.

మగ్గు — మాఁగు అ క్రి 1 మిగులమగ్గు, కమియఁబండు

(వ్యవ) పనసపండ్లు మగ్గువఱ కుందినచో రుచ్యముగా నుండవు.

2 ఉక్కచేఁ జెమ్మగిల్లి చెడు (శ. ర.)

3. ఆవిరిమీఁద చక్కఁగ నుడుకు.

(వ్యవ) కూర బాగుగ మగ్గనిమ్ము

4 మ్రగ్గు (క మగ్గు) చచ్చు. (చూ. మగ్గించు)

జ మగ్గించు, మగ్గుడు, మగ్గుడుపాటు

మగ్గుడు వి. (√మగ్గు) మిగుల మగ్గుట, కమియఁ బండుట (మగ్గుట. శ. ర).

మగ్గుడుపాటు అ. క్రి· (√మగ్గుడు) మాఁగిపోవు. (మగ్గు శ. ర).

(వ్యవ.) అరటిపండ్లు మగ్గుడుపాటినవి.

మగ్నము సం విణ (అ ఆ అ.) మునిఁగినది.

మఘ సం. వి. ఆ. స్త్రీ అశ్విన్యాదులయందు పదియవ నక్షత్రము (నిత్యబహువచనాంతమని వై. ని.).

శ్లో ఆషాఢాకృత్తికాశ్లేషా మఘా భూమ్ని స్త్రియశ్చ తాః. (వై. ని.)

మఘము సం వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక ద్వీపము.

2 ఒకానొకదేశము, 3. యజ్ఞము, న 1 పుష్పభేదము. ఒకజాతిపువ్వు. 2 ధనము (శే. ని.).

మఘవంతుఁడు సం. వి. త్. పుం. ఇంద్రుఁడు.

మఘవానుఁడు సం. వి న్. పుం. (రూ. మఘవ) 1. ఇంద్రుఁడు. 2. వ్యాసుఁడు

విణ. (న్ నీ, న్) దాత.

మఘవుఁడు సం. వి. న్ పుం. ఇంద్రుఁడు (శ. ర.).

మఘాత్రయోదశి సం. వి. ఈ స్త్రీ మఘానక్షత్రముతోఁ గూడిన త్రయోదశి, భాద్రపద కృష్ణ త్రయోదశి.

మఘాభవుఁడు సం. వి. అ పుం శుక్రుఁడు

మఘాభువు సం. వి. ఊ. పుం. శుక్రుఁడు.

మఘి సం. వి. ఈ స్త్రీ. ధాన్యవిశేషము. (మే. ని, కల్ప, వాచ. భేషజ మని. వి. ని.)

మఘోని సం. వి. ఈ స్త్రీ. ఇంద్రుని భార్య. శచీదేవి.

మచర్చిక సం. విణ. ఆ. స్త్రీ. ప్రశస్తము, శ్రేష్ఠము (ఇది ఉద్ధమువంటిది.).

మచ్చ-మచ్చెము వి. (క. మచ్చ. త. మచ్చె) 1. పుట్టుమచ్చ, పుట్టినప్పుడే దేహమునం దుండెడి నల్లనిగుర్తు.

చం. అని కొనియాడి దేవి రుచిరాకృతియం దొక మచ్చ పెందొడం, గనుఁగొన నొప్పు నీల మణి కాంతిబెడం గయి. విక్ర. 3. 56.

సీ. .... సిరి పొల్చుమచ్చ పేరురమువాని ... ఆము. 3. 85, ఆం. భా. 2. 124.

2 చిహ్నము, గుఱుతు, కళంకము, మాలిన్యము, మఱక.

సీ. ... గుటి మచ్చ మచ్చము గుఱుతు చిన్నె, లక్కనం బాది కళం కానవా లడియాలము బచ్చెన యనఁగఁ జిహ్న, గీ. మలరు ఆం భా 1. 80.

గీ. ఉడుగణాధీశ బింబంబునడిమిమచ్చ .. భీమ 2 45

ద్వి. మచ్చలమచ్చల మట్టికాసెయును, ఒలు వైనకేలి యంబటికుండ తనకు, నలవడ నడగొండ యన నొప్పుచున్న. ద్వి. పరమ. 7 581 పొ.

3. కుఱుపు గాయము మొ. మానినపిదప దేహమున నిలిచి యుండెడి యానవాలు.

(వ్యవ) అతని మొగమునిండ స్ఫోటకపుమచ్చలింకను గన్పించుచున్నవి

మచ్చనాలుకవాఁడు - రహస్యము దాఁపలేని వాఁడు.

గీ ప్రాణసఖుఁడవు నీకుఁ జెప్పక మదీయ, వృత్త గోపన మెట్లు గావింప నేర్తు, మచ్చనాలుక వాఁడవు మంతనంబుఁ, బొడమ నీకని రసనకు బుద్ధి చెప్పు. పి. శకుం. 2. 172

జ. మచ్చమాపు, మచ్చమాయు.

మచ్చెమాపు స క్రి (√మచ్చమాయు) నశింపఁజేయు, సంహరించు.

(వ్యవ.) వాఁడు తన్నెదిరించినవానిని మచ్చమాపక మానఁడు.

మచ్చెమాయు అ క్రి (మచ్చ + మాయు) జాడ లేకుండపోవు. నశించు.

(వ్యవ.) పాప మాకుటుంబ మంతయు మచ్చమాసి పోయినది.

నీమచ్చమాయ - ఇది యొక తిట్టుగా వాడఁబడును.

మచ్చెము-మచ్చె వి.(త. మచ్చమ్) 1. చిహ్నము, గుఱుతు, జాడ, ఆచూకి.

సి ... గుటి మచ్చమచ్చము గుఱుతు చిన్నె, లక్కనం బాదికళం కానవా లడియాలము బచ్చెన యనఁగఁ జిహ్న, గీ. మలరు ... ఆం. భా. 1. 80

సీ. అంగీకృతాంగ చైత్రాదిదేవత లాత్మసమ చోరుమచ్చంబు చూపుకరణి ... వసు 6. 73.

2. నిదర్శనము, దృష్టాంతము.

ద్వి. మొదలితలారి సమ్ముఖమునఁ బెట్టి, తోడ మచ్చంబుగాఁ దొడవులమూట, నూడిద పెట్టి తా నురిగె నాచోరుఁ, డు...

ద్వి. హరిశ్చ ఉ. 2329. పం

ద్వి ...నాకల్ల నీమీఁద, వివరీతముగఁ జెప్పి విరవ మెక్కించి, తోడ మచ్చంబు నా దుప్పటిఁ జూపి, వీడెల్లఁ గనుగొన విఱిచి కట్టించి నవ. 1. 70 పా 16 పం., హరిశ్చ. 5. 138.

3 నిదర్శన మైన దొంగిలించిన సొత్తు.

వ... అయ్యారెకులు చని పురంబు సర్వంబును శోధించి విపణివీథిం దదీయాభరణమ్ము లమ్మ నమ్మహీసురు మచ్చంబు తోడం బట్టి తెచ్చి.. విక్ర. 5. 145.

మచ్చరము వి (సం మత్సరః. ప్రా మచ్చర, క, మచ్చర.) 1. ఈర్ష్య, ఓర్వలేమి

గీ. బోధ మల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు, శాంతి నిప్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము.

భీమ. 1 13

ఉ అకుసుమంబుఁ దాల్చిన మహామహిమంబునఁ దోడికామినీ, లోకము మచ్చరంబు మది లోనఁ దొరంగి భజించుచుండ...

పారి 1 70., 1 50., కళా. పీఠి. 50

2. స్పర్ధ, పోటీ.

సీ పచ్చరానిగ్గుతో మచ్చరానకు పచ్చమచ్చ యయ్యెదచక్కిఁ జెచ్చుమీఱు. సుద. 5 60,

3. ద్వేషము, వైరము, పగ

కం. హరిదిక్కున మునుగలమ, చ్చర మించుక యాత్మ వదలి సంప్రీతిపుర, స్సరముగ నీ వొడఁ బడితెను, హరిపౌత్రున కాత్మ పౌత్రి నన్నర పతియున్ హరి. ఉ. 3. 223.

కం పిచ్చుకపయి బ్రహ్మాస్త్రము, విచ్చలవిడి నిగుడ, జేయువిధ మింతెకదా మచ్చరము మనుజతతి పయిఁ, దెచ్చుక పొలియింప నీవు దిరుగుట లెల్లన్. ఉ. రా 3.302.

4. పట్టుదల, చలము.

గీ మచ్చరంబున నిద్దఱు మానవతులు, పెడ మరలి చల్లులాడంగ...వరాహ. 3.101

ఇ. మచ్చరి, మచ్చరించు, మచ్చరికము, మచ్చరికించు, మచ్చరీఁడు

మచ్చరి విశే. (మచ్చరము+ఇ[3].) 1. పట్టిన పట్టు విడువనివాఁడు, చలపాది.

చం. మదమున దేవదానవులు మచ్చరులై గడుఁ బిచ్చలించి సం, పదలమ గోరి పోరు నెడ... భాగ. 6.273.

(శ. ర. పా. 'మచ్చరముల్ గడుఁ బిచ్చలింప ముద్రి పా.)

2. ద్వేషి, విరోధి

సీ చఱులార లేటి మచ్చరులార కానరే మా కుమారునిఁ బోలు మా కుమారు....సారంగ 3.237

(లేటి మచ్చరులు – మృగద్వేషులు, సింగులు.)

మచ్చరించు అ క్రి. (√మచ్చరము.) 1. పోటీచేయు, స్పర్ధగొను

వ.. మఱియు సూతపుత్రుండైన రాధేయుడును ధనుర్విద్యా కౌశలంబున నరునితోడ మచ్చరించుచు దుర్యోధన పక్షపాతియై యుండె... భార. ఆది. 5.225.

2 ద్వేషించు, పగగొను

క అంతం గుంతీనందన, కాంతా చింతా మహాంధ కారముతో న, త్యంతంబు మచ్చరించెనొ, నంత మసం బనఁ బ్రభాత సమయం బయ్యెన్. భార. విరా. 3.34.

గీ. సహజ మాత్సర్యమున దేవ సమితితోడ, మనము దొడరిన హరి యేల మచ్చరించు.. . ఉ రా. 2.21.

సీ. లంకాపురంబున శాంకరీదేవతా మకుటేందు రేఖతో మచ్చరించి...కాశీ 1 130.

(ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)

3. చలపట్టు, పట్టినపట్టు విడువకుండు.

చం. ఇటువలె మచ్చరించు హృదయేశయుఁడైన.

లతాంతధన్వి కో, క్కటఁ గడు వెక్కసం బడర. చంద్రా 5 12

మచ్చేరికము వి (√మచ్చరము. ఇక, స్వార్థమున)

1 చలము, పట్టుదల

ఉ. తెచ్చెద మెల్లి నేఁడు మముఁ దెండని పంచిన యప్పు డాకినుల్, మచ్చరికంబునం జవు లమర్చుట కై డిభకుండు నీవునుం, జొచ్చినచోటు సొచ్చి గణశూరుఁడు శౌరి కరాసిధారచేఁ బచ్చడిచేయఁగా జముని బావసముం బురుడించు చోటకిన్ ఉ హరి. 4 196.

ఉ ఏఁటికి నోవసిష్ఠ తగ దిట్టియ సారెకు వట్టి వాదముల్, మాటికిమాటికిం బెనఁచి మచ్చర కంబున నాడ నీకు.. హరిశ్చ 1. 151, పి శకుం 2 125

2 స్పర్థి, పోటీ

కం. చీనాంబర మణిభూషణ, నానాగంధానులేప నవమాల్యములన్, మానినులును వైదర్భియు, మానుగఁ గై సేసికొనిరి మచ్చేరికములన్ విక్ర 5 62.

3. ద్వేషము (శ ర)

మచ్చేరికించు అ, క్రి (√మచ్చేరికము.) 1 చలపట్టు, పట్టుపట్టు.

ఉ .. వసుధామర ముఖ్యులు వీతిహోత్రునా, మంత్రణ సేయలే రయిరి మచ్చరికించియుఁ గాశికా పురిన్ కాశీ 5 304,

2. స్పర్థవహించు, పోటీదేయు.

చం .. ఇద్దఱు ముద్దియ లొత్తి రవ్విభు, న్మద గజరాజ కుంభముల మచ్చరికించు కుచద్వయంబు లన్. నైష. 8 86 (ఇట ఔపమ్య ద్యోతకము)

సీ అలకాధిపతితోడ నైన మచ్చరికించి కొననమ్మఁ గల మేటికోమటులును ... భోజరా. 2. 47.

ఉ. ఇచ్చిన మ్రొక్కి పుచ్చుకొని యింపును సొంపును బల్లవింపఁగా, నచ్చపలాయతేక్షణ శివార్పణ మంచు సుధారసంబుతో, మచ్చరికింపఁ జాలు రుచిమత్ఫల మాదట నారగించి ... రాజ. చ. 1 83., భీమ, 1. 91.

3 ద్వేషించు, కలహించు, పోరాడు

చం. వరములఁ దొట్రుపా టొదవఁ బ్రాణసఖీ జన భాషణంబులన్, మదిఁ దమకంబు లజ్జయును మచ్చరికింప వణంకుమేనితో, మదవతి మంద మందగతి మార్దవ మొప్పఁగ వచ్చె . విక్ర. 216

మచ్చేరీఁడు. విశే. (మచ్చరము + ఈడు మచ్చరి + ఈఁడు స్వార్థమున అని శ. ర.) 1 మచ్చ రము కలవాఁడు, ఈసు ఊనువాఁడు

ఆ. చిచ్చు లేక చిముడు మచ్చేరిఁ డీసుద్ది, వజ్ర నాథుఁ డోర్చువాఁడె యకట. ప్రభా. 1. 134.

2. వైరి, పగతుఁడు.

వ ... పచ్చవిల్కాని మచ్చేరిఁ డానతిచ్చినఁ దదీయ సన్నిధాన విశేష సుజ్ఞానోదయంబున .. సానందో 5. 173.

మచ్చిక – మచ్చిగ. వి. (క. మచ్చికె) 1 వలపు, మోహము

చం. విడువని కౌఁగిలింత పురివిచ్చని మచ్చికతన్ము తేనిసం, దడి నొకవింత చూపు ... కువల. 5 31.

గీ. మైత్రియును నానుకూల్యంబు మచ్చికయును, గలిగి యక్కాంతని న్నెప్డు గలసియుండ ... మార్క. 5 200.

ద్వి అచ్చర తనదృష్టు లామిత్తు మీఁద, మచ్చిక నాటించి మనసుపొం దెటిఁగి రం, రా. ఉ. 128 పొ. 18 పం

2 ప్రేమ

కం. అని వారికి వారందఱు, మనమునఁ దోఁచి నటు లాడు మచ్చికమాటల్, విని సిగ్గున నయ్యెలజ, న్వని .... విజ. వి. 3 33.

ఉ క్రచ్చఱఁ బారిజాతలతికావనదేవత జంభ వైరిపై, మచ్చికఁ గూర్పఁగా నవసుమ ప్రకరం బుల వేల్పు చేటిలో, విచ్చిన పైఁడిశామరల వెంబడి వచ్చిన కమ్మగాడ్పులున్. మెచ్చులరీతిఁ

గోకిల సమీరణ దీవనలిచ్చె నొప్పుగన్. హర 6. 10.

దండకము. . . వేలుపుంబెద్దవై తద్దయు న్నేర్పుతో నిజ్జగంబెల్లఁ బుట్టించి వెన్నుండవై నిచ్చలు న్మచ్చికం బ్రోచి. . నీలా 2 41

సీ. ... నెయ్యము ... నేస్తము ...

గీ. జాళి ప్రేముడి మచ్చిక మక్కువ యనఁ, బ్రేమ దోఁచును .. ఆం. భా. 1 136.

శే. ఆసక్తి.

ఉ. మైత్రియుఁ బ్రేమయు న్మనసు మచ్చికయు న్మొజయ న్వరాటరా, ట్పుత్రిక వల్కినన్ ... సైష 4 84.

వ ... మచ్చికతో నెదుట వచ్చి నిలుచున్న పుడ మికన్నె చిన్నారి నగుముద్దు మొగంపు టద్దంబుం గనుంగొనుచు ... ఉ రా. 1 138

4. భ్రమ, భ్రాంతి

వ. ... పెచ్చు పెరుఁగు నచ్చపుఁ బచ్చలచాయలు మెచ్చులు సేయఁ బచ్చికల మచ్చికల విచ్చలవిడిఁ గ్రచ్చుకొని మెసవ నుంకించు నంకంపురాజింక జంకించి ... వసు. 2. 11

5. చేనపు.

కం. ఎచ్చట శ్రోత్రియుఁడును ధన, మిచ్చునతఁడు నీరుగలుగు నేఱును వెజ్జు, న్మచ్చికయును లేకుండును, నచ్చట వసియింపవలవ దభినుత చరితా. మార్క. 3. 248.

జ. మచ్చికపడు.

మచ్చికపడు అ క్రి. (√మచ్చిక) మరులుకొను స క్రి మరగు. (శ ర)

మచ్చిగ– మచ్చిక. వి. ప్రీతి, ఆసక్తి.

మ. తగునే మాధవ యిట్టివాఁడిపలుకుల్ ధర్మంబులే మాయెడన్, మగలుం బిడ్డలు సోదరుల్ జనకులున్ మమ్ము న్నివారింప మ. చ్చిగ నీయంఘ్రులు సేరినారము ... భాగ. 10 పూ. 832.

చం తగిన వరేంద్రసూనుఁ డని తన్నుఁ బ్రియం బునఁ బిల్చి తెచ్చి మ, చ్చిగ సుత నిచ్చి మత్పి తిముఁ జేసిన సింహళరాజసూనుఁ డా, తగవు మదిం దలంపక . విక్ర. 6 76. (దయ.)

కం. ముచ్చిరి యన్నది లోకము, నిచ్చలు గంపాది ఖలులు నిర్దయు లేఁచన్, మచ్చిగఁ గావఁగ వలయును, విచ్చేయుము తల్లికడుపు వెడలి ముకుందా. భాగ 10 పూ. 101.

మచ్చే¹. వి (క. త మచ్చు) 1 మీఁదికట్టడము, మిద్దె.

కం మ చ్చెక్కింపుదు వానిని,నిచ్చెనయిడి తొలఁగఁ బుచ్చి నెమ్మదితో నే, మ్రుచ్చిలి ... కేయూర. 2 60.

కం అవు డిచ్ఛావతి యచ్చో, నువవల్లభు నిలువఁ బనిచి యోడక యిలు సొ, చ్చి పొడవు గల మచ్చుపయిం, గపటవ్యాపార మమరఁగాఁ గూర్చుండెన్. వేం పంచ 4 505.

2. మీఁదికట్టడము లేని మిద్దెటిల్లు, డాబా

ఉ ... అగేంద్రకన్య రాఁ, జూడఁ దలంచి నిల్చిరి వసుక్షితిపాలపురి పురంధ్రికల్, మాడువులన్ హజారముల మచ్చుల సజ్జల గోపురంబులన్, మేడల నాట్యశాలికల మేరువులన్ భువనేశ్వరం బులన్. వసు 6. 64

3 అల్పహర్మ్యము

సీ .. అట్టిక యన మచ్చు నా నల్పహర్మ్యంబు వెలయు ఆం భా. 2 17.

ఉ మేరుతిరులా కురుఁజుమీఁదులఁ జెక్కిన టెక్కి యంబులా, గారుడరత్నతోరణ ధగద్ధగలా తెలిగచ్చుమచ్చులా పాంచా 4 5

గీ. మేలిగొజ్జంగిపూనీట మెకపుటాము గలిపి బలు రాచతెరువులఁ గ్రంతలందుఁ, జిలికి మచ్చుల మేడల నెలవు లెల్లఁ, గ్రొత్త సింగారములఁ దళుకొత్తఁ జేసి .... అచ్చ. రా. అయో 10.

మచ్చే², అ క్రి. ఆకర్షించు.

ద్వి నచ్చినవాఁడవో నావారిలోన, మచ్చిన వాఁడవో మనసుకి లెఱిఁగి. పండితా పురా·

115 పా

వి 1. చొక్కుమందు, మీఁదఁ జల్లినచోఁ బర వశము చేయు భస్మవిశేషము.

సీ. కనిచూపులనుమన్మథుని మోహనాస్త్రంబు లందుఁ గాటుకమచ్చు నందడింప .... వి. పు. 2. 196

ద్వి. వచ్చెఁబో యే నేల వనజాక్షి చూపు, మచ్చు వేసిన నిట్లు మరు తేలకొంటి
ద్వి పరిమ. 2 63 పా.

వ. గచ్చుకేడెంబులనుమచ్చువీడెంబులును నిలుపు మందుల కరాటంబులును .. ప్రబంధ 78

2 మృగాదులు వలలోఁ దగులుకొనుటకై వలకు సమీపమున నుంచెడు నాహారము, ప్రలోభనము.

మ. గగనారణ్య చరాంధకార గజముం గాలా హ్వాయవ్యాధుఁ డ, చుఁగ బట్టన్ గమకించి మ చ్చిడుటకై చూతాంకురశ్రేణిచే, నొగిఁ గల్పించినకందుకం బనఁగ సూర్యుం డంత వీక్షిం పఁగా. భాగ. 10 పూ. 1287.

కం మచ్చు లిడి యురులు బోనులు, నచ్చట వెన నొగ్గి చనిన నది యెఱుఁగక యా, మచ్చుచ్చురు లను బడి వగ, నిచ్చను దుఃపిల్లుచున్న యెడ నచ్చటికిన్. విక్ర 5 212.

మచ్చు³. వి 1. నికషోపలము, ఒరగల్లు బంగారు వన్నె పరీక్షించుటకు పయోగించు గీటురాయి.

సీ. సంచితాదభ్రఘ సమిత్సమితిఁ గార్చిచ్చు హరి వైభవస్వర్ణ మొఱయవచ్చు ...
ఘటికా 1. 140.

2. మచ్చుముక్క, బంగారు లోనగువానివన్నె పరీక్షించుటకై అగసాలి మున్నగువారి యొద్ద నుంచుకొన్నకమ్మి.

ఉ. మైనపుటంటు పల్వగలమచ్చులచా లొరగల్లు కట్టెలున్ ... శుక 1 420.

3 వన్నె సరిగా మన్న దని చూచుకొనుటకై యగసాలివాఁ డిచ్చెడు వెండిబంగారములకమ్మి

ద్వి. మగుడ నిన్ గాంచఁగ మదిఁ దలఁపోసి, వచ్చితి నే నవిన వసుధాధిపతికి, నచ్చుగా నతి వియోగాగ్నికీలలకు, మ చ్చిది యన నొప్పుమాణిక్య మిచ్చె. రం రా. సుం 276 పా. 14 పం.

4 బంగారము, (చూ. మచ్చుగుబ్బలి)

5. విధము, రీతి

వ ఇచ్చెలువునన్ దనయిచ్చకు వచ్చిన మచ్చున నచ్చటచ్చట నచ్చపలుండు నిచ్చలు మెలంగుచు నొక్కనాఁడు ... ఉ రా. 3 102.

జ మచ్చుగుబ్బలి.

మచ్చు⁴ వి (క. త. మచ్చు) పొదలు మొ వానిని నఱకెడు ఒకవిధ మగు మోటుకత్తి.

సీ. సాధుసమాగమజ్ఞానవిద్యకు నచ్చు వివిధ జన్మార్థ ముల్ వెరఁజుమచ్చు ... ఘటికా 1, 140.

మచ్చు⁵ వి మాలిన్యము, ముఱికి.

గీ సిగ్గుకతమున నవయలచేర్పు వాసి, చనును బరికించుఁ తొడవులయునికిమట్టు, మచ్చుమర లేక యుండ నేమఱక యోము, మిగుల మేగరకరిక నా మెఱుఁగుబోఁడి కళా. 7 100.

మచ్చుగుబ్బలి. వి. (మచ్చు³ + గుబ్బలి) బంగారు కొండ, మేరుపర్వతము.

సీ సిరిగట్టు నాకును పిరి గట్టు నేల వప్ప మచ్చు గుబ్బలి నాకు మచ్చు జియ్య ...
చంద్రా. 2 45.

మచ్చెకంటి వి (మచ్చెము + కన్ను) మీననేత్ర, చేఁపలవంటి కన్నులు గలస్త్రీ.

గీ. మెచ్చు గావించె మామది మచ్చెకంటి ...
హరి పూ. 2 5.

గీ అత్తఱంగునఁ గొనిపోవునపుడు గన్ను. విచ్చి కడలెల్లఁ జూచి యమ్మచ్చెకంటి, యురక పలవింపఁ దొడఁగె. అచ్చ. రా. అర. 6.3.

ఉ. ... అ, య్యచ్చర మచ్చెకంటుల యొయ్యార మయూరె నుతింప శక్యమే.
దశా. 2. 240, ఉ. రా. 4 214.

మచ్చెము వి. (సం మత్స్యః, త. మచ్చము)
1. మత్స్యము, చేప.
కం. మచ్చె మయి సోమకుఁడు మును, ద్రుచ్చిలి వేదములు గొనుచు. భా రా. యు 615.
సీ. .. మీను మచ్చెము చేపఁ యనఁగ మత్స్యము తనరు. ఆం. భా. 1. 159.
2. మత్స్యాకార మగు కురణి.
ద్వి కాటుకమచ్చెం బగరుక రాటంబు ...
ద్వి తి. సా 1. 11 పా. 14 పం
సీ. కాటుకమచ్చెము ల్కస్తూరివీణెలు గపురంపుఁ గ్రోవులు గందవాళ్లు ... కవిజ. 3. 51 .
జ: మచ్చెకంటి

మచ్ఛము నం వి అ పుం చేప

మజ - మజా, మాజా, మజ్జె, మజ్జా, అవ్య ప్రశం సార్థకము (దీనికి 'బాపు' 'బాపురే' 'బళి' మొద లగునవి తఱచుగా ననుప్రయుక్తము లయియే కన్ప డుచున్నవి)
ద్వి అడిగెడువారు లే కయ్యె నీ వింత, బడగ వైతివి మజ బాపురే యనుచు.
బస పు. 4. 285 పం.
ద్వి నల్లవో పండిత నతపండితౌఘ, నల్లవో పండిత నందితకీర్తి, మజ బాపు పండిత మక్కులాచార్య, మజ బాపు పండిత మల్లికార్జునుఁడ
పండితా దీక్షా. 70 పా.
కం. .. మజ బాపురె వీనిఁ బోల మగలుం గలరే.
ఉ. హరి. 5. 270.
కం ఆపకుపాల నృపాలభు, జాపాటవమును సమీక జయము మజ బళి, బా పని తివర్ణ పురుషుం, డాపోవక పొగడె సవినయాలాపములన్.
వరాహ. 9. 15.

మజా – మజ అవ్య ప్రశంసార్థకము.
మ అరరే బాపురె బాగురే బళిరె మే లాహా మజా యంచు నం, బరమార్గంబునఁ జేరువన్ నిలిచి సప్తర్షుల్ ... వరాహ. 10. 63.
చ చెలఁగి కటారిబిత్తరము చిమ్ము విశారపు నవ్వు నవ్వు మీ, సలు వడిపెట్టు నూరక మజాయను ..
విక్ర. 8. 19.

మజాలీసు. వి (హిం. మజాలీస్) సభ, దర్బారు.
ద్వి. వీర, తరులచేఁ గవులచేఁ దనరి పూవింటి, దొరమజాలీసుతో దొర యైనతోఁట ...
మృ. వి 2. 5.

మజ్జె – మజా (శ.ర.)

మజ్జ. సం. వి. అ. స్త్రీ 1. ఎముకల యొక్కయు మాంసము యొక్కయు సారము. 2 వృక్షసారము, చెట్టుచేవ.

మజ్జనము. వి. (సం. మజ్జనమ్) స్నానము
సీ. స్నానంబు తనరును దానంబు మునుక మజ్జన మన ... ఆం. భా 2. 160

మజ్జనము నం. వి అ. న. 1 మునుగుట, అవగాహ నము. 2 మజ్జ, అస్థిసారము

మజ్జకృత్తు నం. వి. త్. పుం. అస్థి, ఎముక

మజ్జము. నం. వి. న్. పుం. – మజ్జ.

మజ్జరి. వి. నైచికి, ఉత్తమ మైన యావు
గీ చెలఁగు మజ్జరి యనఁగ నైచికి సమాఖ్య ...
ఆం. భా 2. 263.

మజ్జసముద్భవము. నం వి. అ. న. పురుషుల వీర్యము, శుక్రము.

మజ్జా – మజ్జారె అవ్య. ప్రశంసాద్యర్థకము.
సీ. మజ్జా కృపీటసంభవ మహాదిక్పాల హేలా విహార వాహ్యాళివాహ క్రీడా 232.
కం. ఆతటి వెన్నెల దగె మ, జ్జా తా జాబిల్లి వెజ్జు జగమున కెల్లన్, రాతిరి సోఁకిన చీకటిబూతము విడువంగఁ జల్లుబూతియుఁ బోలెన్.
యయా. 2. 81.

మజ్జాకరము నం. వి. అ న. ఎముక, అస్థి.

మజ్జాజము నం. వి అ న. 1. రేతస్సు, శుక్రము 2 భూమిజగుగ్గులువు, గుగ్గులు భేదము (వ్య. వి),

మజ్జారసము. సం. వి. అ. పుం. పురుషుల వీర్యము, శుక్రము.

మజ్జారె– మజ్జా. అవ్య.

(ఆశ్చర్యార్థకము.)

మ. చనుదేరం గని మింటిమానికము నిచ్చల్ పోవు మజ్జారె యా, వినుద్రోవన్ నడయాడ కేల యిటకున్ విచ్చేసెనో యబ్బురం బన ...

యయా 4 65.

(ప్రశంసార్థకము.)

ఉ. ... అగ్రజునితావునఁ దమ్ముని దెచ్చి పూన్చు వాఁ, డై రహి వాలి మున్ను కొని యంతటఁ బోఁ కిటు వచ్చెనేమొ మ, జ్జారె కకుత్థ్సవంశ సదృశం బొకో యీగ్యృశధర్మ మక్కటా.

చం. రా. 8. 141.

మ బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేఁతా సయ్యరే పేరణీ, కలనం బౌర పదాళికాభినయ వైఖర్యంబు మజ్జారె కో, వులవైచిత్రి యహో విని ర్మలకరాంభోజాతవిన్యాస మం, చలివేణుల్ వినుతింప సల్పె నటనం బాకొమ్మ తత్సన్నిధిన్

చంద్రి 2. 97.

మజ్జాసారము. సం. వి. అ. పుం. జాతీఫలము, జాజికాయ.

మజ్జిగ. వి. (సం. మార్జికా. ప్రా. మజ్జిన్ క మజ్జిగె. త. మజ్జిగై.) దండాహతము, చల్ల

గీ మితి యెఱుంగక తుంపరుల్ మీఁదఁ బడఁగ, జొన్నకూడును మజ్జిగ జుట్టి లేచి ...

శుక. 2. 411

గీ. అత్తయానతి మజ్జిగ లమ్మవేళ. దాని దారున నీడించె నేని యింక ...

శుక. 2 556

గీ వెలయ వేగురుచుక్కను వెన్నముద్ద, చెంతఁ బావట్టు కానుమజ్జిగ యనంగ ... తూర్పునఁ దెలుపు దోఁచె,

శశాం. 4. 125.

గీ. అడరు దండాహతము చల్ల యనఁగ మజ్జిగ యన ...

ఆం భా. 2.259.

మజ్ఝా –మజ్ఝారె అవ్య. ప్రశంసార్థకము

శా గూఢార్థ ప్రతిపాదనక్రమ కళాకౌశల్యముల్లేక వా, చాథకాక్కర్ఫటితోడఁ దామ తము మజ్ఝా యంచుఁ గైవారముల్, ప్రౌఢిం జేయుచు ...

సుద. 3.164.

గీ, సంభ్ర మోద్ధితనృపజూటచటుల ఘర్ష, సాదులౌ రౌర బళిర మజ్ఝా యనంగ . .

సుద. 3 164.

సీ .. అద్దిర యయ్యారె యౌర మేల్ సెగ్రిబాసు మజ్ఝా బలారె సేబాసు నాఁగఁ నలరుచుండుఁ ప్రశంసార్థములుగ ...

ఆం. భా. 3. 66.

మజ్ఝారె – మజ్ఝా. అవ్య ప్రశంసార్థకము.

మ. అపురా వాకెఅతేట ఖూబు పిఅు, దొయ్యారంబు మజ్ఝారెచ. స్గవతక్కల్ భళి దంతకాంతు లగెరే కన్నైక్క లప్పప్ప కొ, ప్పు విలాసంబు.

ప్రబంధ. 484.

మటచి సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. రాళ్లవాన

మటపల్లి. వి (త మటప్పళ్లి.) దేవాలయము నందలి వంటిల్లు.

సీ మటపల్లిచక్కిఁ దా నటు పరామరిసించి యందు లందుల సందుగొందు లరసి ...

విప్ర. 5.6.

మటమట – మలమల వి. మాడుట, మఱుఁగుటల యందగుధ్వని, ఆధ్వని కనుకరణము.

కం. అఁకట మటమట మాడుఁచు . .

భాగ. 9. 241.

(శ ర. పా. మలమల మాడుచు ముద్రి. పా.)

జ. మటమటలాడు.

మటమటలాడు అ. క్రి. (మటమటలు + అడు.) మండు, జ్వలించు (శ. ర.)

మటస్ఫటి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. గర్వారంభము.

మటిక – మట్టక (వ్య. వి.). (శ.ర.)

మటుమాయ(ము.) విశే. (మాయము+మాయము.)

1. మాయావి, మిక్కిలిటక్కరి

ద్వి. ఇటువలెఁ జెలరేఁగి యెవ్వరి నిట్టు, మటు

మాయ విధి పట్టి మలకలఁ బెట్టు.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1709 పం.

చం. మఱఁది యటంచు బావ యని మామ యటం
చును నల్లుఁ డంచు వం, దఱకును వన్నెవావు
లిడి తచ్చనల న్మటుమాయ సుద్దులన్, మురిపె
ముల న్విలాసముల మోహము లెంచి నిశాట
చిత్తము, ల్గరఁచె లతాంగి యంగనలు గారె
మనోధనపశ్యతోహరుల్. దశా. 2 366.

ఉ. ఎన్నఁడు నేర్చినాడవుర యీ మటుమాయపు
మాట లీవు నా, కిన్ని దలంప నేమిటికి నిప్పుడు
దోసము పెద్ద చేసి యా, దున్నవయాళికానిఁ
గడుదొడ్డఁగఁ జెప్పి భయంబు నూపి చ, క్క
న్నను దద్దువెట్టి యుఱుకంగఁ దలంచెదు మాను
మీవగల్. సారంగ. 2. 114.

2. నికృష్టము, అధమము.

కం. మటుమాయయాఁడుతన మొ, క్కటియు
నడఁచుపని య దెంత గల దతని కతం, డెటు
వలె వలసిన వటువలె, ఘటియింపన్ గలఁ
డటంచుఁ గర్దముఁ డనినన్.
ఉ. రా. 7. 497.

3. అదృశ్యము, కానరానిది.

సీ. హరుని చే మటుమాయ మై మే నెఱుంగని చిత్త
జాతునకు సంజీవకరణి ... చిత్రభా. 2. 95.

వి. మిక్కిలిమాయ, మోసము.

ఉ. మక్కువఁ దెల్పి యొక్క మటుమాయల
రాక్షొమరుండు వచ్చి తా, నెక్కువచుట్ట మంచు
వచియించి నభిమణిఁ బెండ్లియాడినన్.
ఉ. హరిశ్చ. 2.97.

కం. నటలు దటవటలు నటనలు, మటుమాయలు
జాటుపగలమాటల వింతల్, గుటిలతయుఁ
దెలిసి పాటుఁడు విటవిద్యకు బిరుదు వేసి వికవిక
నగుచున్. ప్రబంధ. 614.

కం. వినమే తొల్లిటితపసుల, వనితలకున్ లోను
గానివారలు గలరే, మన మనఁగ నెంత గరఁగక,
మన మనఁగా నెంత కలికి మటుమాయ లకున్.
సారంగ. 2. 13, చంద్ర. వి. 1.52.

మటుమాయతనము. వి. (మటుమాయ + తనము)
మిక్కిలిమాయ.

ద్వి కుటిల కుత్సితములు కూచిమారములు, మటు
మాయతనములు మందు బ్రమఁకులును, వట
మటంబులును మున్నైన చెయ్దములు.
ప్రభు. 2. 50 పా. 9 పం.

మటుమాయలబండి. విశే. — మటుమాయలాఁడి.

ద్వి. మంకు దిమ్మరి మటుమాయలబండి ...
ద్వి. పరమ. 4. 298 పా.

మటుమయలాఁడి. విశే. (మటుమాయలు + ఆఁడి)
మిక్కిలి మాయలుగలది.

వ. ... జటివరుండు నమ్మటుమాయలాఁడి పలు
కులు నిక్కువంబులుగా వగచి ...
విప్ర. 3. 20.

ద్వి నాథ! యనాథను నను గావు మనుచు, మాటి
మాటికిఁ బల్కు మటుమాయలాడి, మాటలు
నిజ మని మది విచారించి.
ద్వి. పరమ. 4, 285 పా.

చ. ఆది మటుమాయలాడి యని యంటివిగా ...
సారంగ. 3. 70, దశా. 2. 375.

మటుమాయలాఁడు. విశే. (√ మటుమాయ.)
మాయావి, టక్కరి.

సీ మటుమాయలాఁ డన మాయదారి యనంగ
మాయలాఁ డనఁగను మతకరి యన ...
గీ. ... మాయావిపొంక మగును ...
ఆం. భా. 2. 286.

(మటుమాయకాఁడు. క్రొత్తవ్రాత ప్రతుల పా.)

ద్వి. నటలు చూపకుము తచ్చనమాట లేల, మటు
మాయలాఁడ ముమ్మాటి కీవు.
ద్వి. పరమ. 4. 309. పా

ద్వి. ... మటుమాయలాఁడు, హరి మీర లాతని
యాఁడురూపంబు, చవ్వ సేయక కన్న జగము
లలోన, న వ్వగు విష్ణు. ఉ. 4. (శ. ర.)

మట్టు వి. (క. మట్టె.) 1. ఆవులు మున్నగువాని
తోఁక.

వ ... ఒండొండ మట్ట లెత్తుకొని నేలమట్టవి యుచు నద్రువం బసులు వెనం దిరిగి ...
భార. విరా. 4 265.

శ్లో. ఊర్ధ్వపుచ్ఛా న్విధున్వానా ధావమానా స్సమం తతః. సం. భార. విరా. 55. 36

వ. ... మండుతద్వేదనకుం గాక మట్ట లెత్తుకొని యెత్తు గలపొదరు టడవులు చొరంబాఱు సిడికడితికడువు ... మనుచ. 4 87.

2. పత్త్రివృంతము, ఆకుతొడిమ

గీ. పత్త్రివృంతంబు మట్ట నా వఱలు .
అం భా 2. 77

3 (త. మడల్) కొబ్బరచెట్టు తాటిచెట్టు మొ వానికమ్మ.

చం ... పూగముల్ భరం, బునఁ బడుమట్టచే
ఆము 1. 70

గీ. నారికేళంపు మట్టనెన్నడిమిచాయ, దళము లందునుల్లోలె నంతతముఁ బాఱు, వేణికా సార ణులయందు విస్మయముగ, జగతి నెక్కుడి వేలేటి సాటి వదులు. భీమ. 2 58

4 తాడి మొదలగు చెట్టు, చిన్నచెట్టు.

సీ మట్ట గీసెడుకత్తిఁ బట్టుబెబ్బులిచేత విసుకఁ జేసెర దినిబిగువుగుబ్బ, లు. సురా 59

(వ్యవ.) ఈతాటిమట్టలు ఇంక పదిసంవత్సరము లకుఁ గాని చెట్లు కావు.

జ మట్టగించు, మట్టగింపు.

మట్టకము సం. వి. అ. న. నడికుప్ప.

మట్టగించే సం. క్రి. (√ మట్ట.) 1 వెకిలించు

ద్వి. సంచితం బగువస్తునమితియుఁ జిల్ల్వపెంచాదిగా మట్టగించి తెప్పించి ..
బస. పు 3. 499 పం. 74 పా.

2 తొలగించు.

గీ. సందెఁ దల యంటుకొనుట వస్త్రంబు లేక, మజ్జనము చేత విరి యాకు మట్టగించి, తాల్చు టయు నిరుగేలను దల పుణుకుట, భర్త గల భామినుల కశుభప్రదములు.
పి. శకుం 4. 79.

సీ చెలి యేల తనకేలఁ జివురుఁ దీవియ వంచె వాని సోయగ మేల గానుపించె, నది యేల ధృతిప్రీల మది జాలి పుట్టించె మరుఁ డేల తాలిమి మట్ట గించె చంద్రా. 4 148.

మట్టగింపు వి (√ మట్టగించే) మట్టగించుట, వెకిలించుట.

ఉ. . జలజంబులకుం దలవంపు కోకనం, సాఁము మట్టగింపు నెలబాలునిరాకకు మోమునోంపు శ్శృం, గారరసంబు ముంపు కనఁగాఁదగెఁ జీకటి గుంపు పెంపుగాన్. ల. వి. 4. 41.

(ఇందు రెండవపాదమున యతిభంగము)

మట్టగిడుసు వి. మత్స్య విశేషము, ఒకజాతి చేప.
(శ ర మట్టగుడిసె బ్రౌ. మట్టగిడస అని వా.)

మట్టపలక వి (మట్టము+పలక) మట్టము చూచె డిపలక. (శ. ర)

మట్టమధ్యాహ్నము మి వి. (మధ్యాహ్నము + మధ్యాహ్నము) కొంచె మైనను హెచ్చుతగ్గులు లేని పగటి నడిమిభాగము.

గీ మట్టమధ్యాహ్న మిది సుధామధురవాణి. యర్హ మిచ్చోఁ బథశ్రమం బపనయింప.
పాండు 1. 136

మట్టము విశే. (సం మరమ్, క. మట్ట, త మ. మట్టమ్) 1. సమానము.

గీ మిట్టుఁ బల్లంబు గట్టును మెట్టు నొక్క, మట్ట మై యది నునుపారు
భార. అను. 1 220.

సీ. కలహంసపదువులు గాళ్లందుఁ దొడరె నా మట్టంపునడపులు మందటిల్లె ..
కు సం. 9. 332

2. వామనము, పొట్టిది.

సీ. కుఱుచ కొట్రకుఱుఁజు కొటిక కుసుని మట్టు

మట్టసి మట్టము మట్టసము గొ, నను గొనప గొనిసె గునిసె గిఱక రింగణా యనఁగను వామ నాఖ్య దవరు. ఆం. భా. 2. 123.

ద్వి మట్టంపుఁ జిగురుకెమ్మలు తొంగలించి, దట్టంపు నన లొత్తి తళతళ మించు. నవ, 1. 9 పొ. 7 పం.

ఉ. . . చూ, పట్టునిరల్ప కంకణవిభల్ వయనో త్సవ మాచరింపఁగా, మట్టపుటూర్పులన్నెఱయ మంజుసరోరుహరాగపూగముల్, పట్టపురాణి రీతిఁ గనుపట్టుసరోరమఁ జూచి యుబ్బుచున్ వేం పంచ. 4 134

(రాణిపక్షమున సమానము.)

3. అల్పము, తక్కువైనది.

కం. ఇవ్విధమున రుక్మిణిమదిఁ, బువ్వుం బరిమళ ముఁబోలెఁ బొలుపుగ నెత్తం, బువ్వాయి గలిగె శౌరికి, మవ్వము దిగఁ దొడఁగె గెలుపు మట్టం బయ్యెన్ ఉ. హరి. 3. 125.

ద్వి. మట్టంపుఁ బొడవున మానైనమట్టి, చెట్టు క్రిందటిపుట్ట చేకొనియుండె ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 1775 పం

వి. 1. శిల్పసాధనము.

(నీటిమట్టము, మూలమట్టము మొ.)

2. కొలఁది. మితి

ఉదా: సముద్రపుమట్టము, భూమిమట్టము మొ.

జ. మట్టపలక, మట్టముసేయు.

మట్టముసేయు. స క్రి (మట్టము+చేయు) నశింపఁ జేయు

కం. ... స, ద్వ్రితుఁడైనవాఁడు నిర్మల, మతిచే నఘరాశినెల్ల మట్టముసేయున్ ...
భాగ. 6. 49.

మట్టసము విశ. 1. వామనము, పొట్టిది

సీ కుఱుచ కొట్రా కురుఁజు కొటిక కుసుని మట్టు మట్టసి మట్టము మట్టసము గొ, నను గొనప గొనిసె గునిసె గిఱక రింగణా యనఁ గను వామ నాఖ్య దనరు ... ఆం. భా. 2. 123.

2 పరిమితము.

చం. పెనిమిటి దండుదాడి చని పెంపున గ్రమ్మఱు దాఁక పీడియం, బును సరిగందమున్ విరులు ముట్టక యుండఁ దగున్ బొలంతి తే, జునఁ గడు నొప్పు మట్టసపు సొమ్ములతోఁ గుఱు మాపుచీరతోఁ, దనకలి కొప్పుతో మిగులఁ దార్కొను ముత్తెపుసేస బొట్టుతోన్.
యయా. 4 134

మట్టసి విశ. వామనము. పొట్టిది, వామనుఁడు, పొట్టి వాఁడు

సీ. పొట్టి మొట్టి గిటక పొదిటి పొదడు గున్న .. కుఱుచ కొట్రట కురుఁజు కొటిక కుసుని మట్టు మట్టసి మట్టము మట్టసము రింగణా యనఁగను వామనాఖ్య దవరు ఆం. భా. 2. 123.

మట్టాడు – మట్టు స క్రి (మట్టు+అడు, స్వార్థ మున) 1 త్రొక్కు

ద్వి మొగిఁ బులుల్ భల్లూకములు గజంబులును, గట్టెండ తాఁకునఁ గదుపులై సొచ్చి, మట్టాకి కలఁచిన మడువులు గలిగి
రం. రా. ఓ. 42 పొ. 13 పం.

ద్వి మలయానిలమువెంట నలి వచ్చి వచ్చి, యళి పిండు మనలి మట్టాడునో యనుచు.
పండితా పురా 89 పొ.

సీ బలిమి నెంతటియనిఁ బరసైన్యతతుల మట్టాడుట తుంగలో నాడునట్లు ... కవిక. 1. 13.

సీ. ఖురముల సప్తసాగరముల రొంపిగా నుంకించి మట్టాడు నొక్కమాటు ... భాగ. 3. 415.

2. మధించు, పీడించు.

మ. మలయాద్రిన్ నెలవై మెలంగెడు మరున్మ త్తేభ ముత్తుంగతన్, వలరామావుతుఁ డెచ్చ రింపఁ బథిక వ్రాతంబు లేదేఁటిళ్ళం, ఖల మట్టా డుచు శైత్యమాంద్య ఘరసౌగంధ్యంబుల న్దాన ధా, రలతోఁ జేరెడు మన్మనోజలజ వప్రక్రీడ కున్ లక్ష్మణా చం. రా. 6. 11.

శ్లో . మథిత పథికవర్గః
సం. చం రా కిష్కిం. 5

అ క్రి. వ్యాపించు

ద్వి మహనీయతర మైన మణికుండలముల,మహిమ దిక్కులనెల్ల మట్టాడుచుండ .
రం, రా యు. 387 పొ. 5 పం

మట్టి వి (సం మృత్, ప్రా మట్టి, క మట్టి) మన్ను, మృత్తిక.

సీ అర్ధచంద్రునితేట నవఘళించు లలాటపట్టిఁ దీర్చన గంగమట్టితోడ ...
మనుచ 3. 71.

సీ మృత్తికాహ్వాయము లౌ మిత్తిక యంచవ మట్టి యంచనఁగను మన్ననంగ .
ఆం. భా 2 5

చం .. మట్టికాసెలన్, బిడియము లంటదోఁపి పృథుభీషణ బాహువుల సాళువఁబులన్, దడవి కెరల్చుచున్ జనిరి నాథుని మ్రోల నృపాలనందనుల్ మనుచ. 4 30.

(మట్టికాసె — మట్టిరంగు గలదట్టి)

సీ చిప్పకూఁకటి తోడిశిరసునం దిడినట్టి జిగి మట్టి కుళ్ళాయ సొగసు మీఱ .
చం రా. 2. 81

సీ, గడిదంబు మట్టిచల్లడముపై బంగారు సాటి చెంగు లొకింత జాఱఁగట్టి ...
ఉ హరిశ్చ. 2. 52.

సీ తనుమేరు గిరిమీఁది తరుణాతపంబునాఁ బలుచని మట్టిదుప్పటి యొసంగ . శుక 2 358.

జ· మట్టితైలము.

మట్టించు స క్రి. (√ మట్టు) త్రొక్కించు

సీ. .. పృథులహస్త, తలములఁ జఱచియు దంతావళంబులఁ గొలిపి మట్టించియు ఘోటకముల, మేను ద్రొక్కించియు
భా రా యు 891.

సీ మట్టించెఁ గలవ సామ్రాణి తేజీలచే మత్తారి రాజన్య మస్తకముల . చిత్రభా 1. 34.

కం ఇట్టికుమారులఁ గని చే, పట్టె జయేందిర నృసింహ పార్థివుఁ డాజి, న్మట్టించె వైరి శిరములు, ఘోట్టాణ కఠోర ఘో· ఖుర పుటపటలిన్ రామా 1. 105.

2 నడపించు

వ ... ఘోణారంధ్ర నిశ్శ్వాస గంధవాహ ప్రవాహంబు వెడలు వాహంబు దిగ మట్టువడ నిట్టట్టు మట్టించుచు మనుచ 4 115.

మట్టిక¹ – మటిక వి. గోరుచిక్కుడు (వృ వి) (శ ర)

మట్టిక² వి. (√ మట్టు) పాదపీఠము

ఉ కట్టికవారు సారె సముఖా యన వామపదంబు కెంపురా, మట్టిక నిల్పి గద్దెపయి మార్పడ వేత్రొకజాను పూఁది ... చంద్ర 2 79

మట్టితైలము మి. వి. (మట్టి+తైలము) మట్టి నుండి తీసెడు ధృతి

(వ్యవ) మట్టితైలము మందుగా నుపయోగించును

మట్టిమల్లాడు స క్రి (మట్టు+మల్లాడు) పాడు చేయు, ధ్వంసముచేయు

ద్వి మదపుటేనుఁగుభంగి మట్టిమల్లాడి, నదులు గోరాడుచు నవి రేఁగి మఱియు.
రం రా ఉ 29 పొ 29 పం.

వ . . మహావక్రంబు సముద్ర క్రోడంబునుంబోలె విక్రమాభిక్రమంబున నుక్కు మిగిలి యాశక్రారి సేనావ క్రాకరంబుఁ జొచ్చి శోధించి కలంచి కలగుండుసేసి మట్టిమల్లాడి వెరఁజి వెంపరులు వెట్టి వచ్చి పోయినతెరు వెఱుఁగరాక ....
పి శకుం. 3 126.

సీ మట్టి మల్లాడిరి మదసామజంబులఁ బురజన పదములు తురకబలము ... సిం. నార. 5·

మట్టియ¹ – మట్టె వి 1 స్త్రీలు కాలి రెండవ వ్రేలికి ధరించు ఆభరణ విశేషము

సీ. లలితంబు లగు మట్టియలచప్పు డింపార వంచకై వడి వడ నల్లవచ్చి . . భార. విరా. 2 64.

సీ. నయకలవ్రేళ్ల మట్టియలుఁ బిల్లాం డ్లిడి పాయ

వట్టముఁ బెట్టె బై నొకర్తు ...
ఆము. 6. 128

2 మగవాడు కాలిరెండవ వ్రేలికి ధరించు భూషణ విశేషము

సీ మట్టియ లొండొంటి బిట్టు దాఁకఁగ నేల నందుచ మునిగాళ్ల నప్పళించు ..
భార విరా. 2. 250

మట్టియ² వి (సం. మృత్తికా. ప్రా. మట్టి ఆ) మృత్తు, మట్టి.

సీ కల్పింప నేర్చిరి గంగమట్టియమీఁదఁ గస్తూరికా పుండ్రకములు నొసల .
కాశీ. 1. 37., భీమ. 1. 40.

మట్టు స. క్రి. 1 త్రొక్కు.

చం కొడుకులపాటు సూచి కడుఁగోప మెలర్పఁగఁ దల్లు లొక్కయు, మ్మడి వనజాయతేక్షణుని మట్టఁ దలంచి మహోగ్రహుంకృతుల్, వడిగొనఁ గొమ్ము లొడ్డుకొని వాతులు విచ్చి ఖురాగ్రపాతనం, బుడమిఁ బగుల్చుచున్ ..
హరి. పూ. 6 87.

చం తనవెంటనె ద్వారపాలురన్, నెఱిచెడ మట్టికొంచుఁ జోర నిర్భర గర్వము నుబ్బు బింక మున్, మెఱయఁగవచ్చి యా యసుర మించె మదగ్ర మహాసనస్థితిన్ ప్రభా. 1. 81

గీ వెట్టదినముల మడుగుల మట్టి కలఁచ, బుడ బుడధ్వని వెడలు బుద్బుదములందుఁ, జిలుప చిలుపనినేతులు జిడ్డుదేలు
మనుచ 4. 17.

2 అణగద్రొక్కు.

మ. నను నాకశ్వప కామినీమణులలోనన్ ధన్యగాఁ జేయుమ, త్తనయవ్యాజము దాల్చి వామనుని చందాన న్బలి న్మట్టవే .. పారి. 3. 33

3. అధఃకరించు.

కం నెల మట్టు నెమ్మొగము వె, న్నెలమట్టు నడల్చునగవు నెత్తమ్ములకున్, దలకట్టులైన యడుగులు, దలచుట్టుఁ గనుంగవయు నితంబిని కొప్పున్ రా వి. 3. 87.

4. బాధించు

చం. కనుకనిఁ దోలి దాపిదెనఁ గన్నులఁ జూచిన వాని నేయు నా, మనసిజుఁ డంచుఁ గోయిలలు మట్టును ... కు సం. 8 153

5 చుట్టుముట్టు, ఆవరించు

చం . త్రిదశవల్లభ సేవితు నాశ్రయింతు నా, మన మున ఘోరదుర్దశలు మట్టిన సంపద మిన్ను ముట్టినన్ ఉ. హరి 2 60.

6. పడవేయు

ఉ ముట్టియ నింద్రనీలతట మూః మహిప్రభవంబు లైనపె న్పుట్టలు గ్రుచ్చివైచుచును భూరుహ షండముఁ జాఁపకట్టుగా, మట్టుచు .
హరి 7. 44.

7 ప్రవేశించు.

వ. ఇవ్విధంబున వసుదేవనందనుండును నేమును ... మ వల్లకంబు మట్టి, మ్లేచ్ఛంబు మెట్టి
ఉ. హరి. 2. 37.

అ. క్రి ప్రసరించు

ఉ ఇచ్చకు వచ్చినట్లు చరియించుట దైన్యము లేని తిండియున్. నిచ్చలు సాధుసంగమును నిర్మల శాంతియు శాస్త్రబోధముల్, మచ్చికలోనఁ బూని వెలి మట్టనిచిత్తము నాఁగ నింతయు, న్వచ్చుట యేమహోన్నత తపంబు ఫలంబొ యెఱుంగ నేర్తుమే భర్తృ. 3. 82.

వి. 1. ప్రదేశము, చోటు.

ఉ .. పెలుచం జనించి యొకమట్టున నిల్వక యాక్రమించెఁ గాఁ, కంబరితాప మూన నసఁ గాలి మొగిల్విరియొండ లత్తఱిన్.
ఆము. 4. 160.

చం. ఒఱపరిఁ గన్న గూడఁ జను మూరక సన్నలు వాఱ నాడు పల్మఱుఁ బొరుగిండ్ల కేఁగు నొక మట్టున నిల్వదు చంటిమీఁదముఁ, జెఱఁ గెడలించు ... జారధారుణిన్ భై భా. 3 28.

గీ. సిగ్గుకతమున నొకియలచేరు, వాసి, చనును బరికించుచుఁ దొడవుల యునికిమట్టు, మచ్చుమరలేక యుండ నేమఱక యోము, మిగుల మేగర గరిక నామెఱుఁగుఁ బోఁడి. కళా 7 100.

(ఉనికిమట్టు — నివాసస్థానము.)

2 అందము

సీ. వాల్గంటి కీల్గంటు వైచి వచ్చిన చెల్వుజడ యల్లుకొనునాఁటి సవురు జౌరు, నొయ్యారి మెఱుఁగుసొమ్మూని వచ్చిన నీటు, మణిభూష లిడునాఁటిమట్టు దిట్ట. విజ వి. 3. 13.

3. విధము

వ. కొండ్రముచ్చులబాగుగ గాడ్పుచేఁ బోవు చొక్కాకులరేక బట్టివాయి వెడలువులుఁ గుల మట్టున చట్టంబుల నెగయు నాకాశబాణంబుల దురుసున ప్రబంధ. 788

4 అమరిక, కుదిరిక.

సీ. మగువ నీవ్రేలికి మట్టాయెనా యని కడవ్రేలు బట్టి యుంగరముఁ బెట్టు ... దశా 9 223.

5. కుదురు, మూలము.

చం. అనిశము గోసహస్రవిధి నందులకోమటులిచ్చు ధేనువుల్. గొని చను భూసురోత్తముల గోవుల పాదహతి న్మహీతలం, బనయము గ్రుంగి మట్టవిసి .. కు. సం 7. 955.

6. (క త మట్టు) మితి, మేర.

ఉ. పట్టఁగరాని మోహమునఁ బైకొని తోఁచిన వెల్లఁ బల్కితే, మట్టునఁ గట్టిపెట్టు మిదిమాన సమందె ధరిత్రిలోపలఁ, బుట్టని యట్టి బిడ్డలకుఁ బూసలు గట్టుదురు .. అహ. 3 55.

కం. తనయుం దయ్యును గనుఁగొన, మనమున శంకించి కొంతమట్టుకు ధైర్యం, బును దెచ్చుక, కను విచ్చుక చూచి ప్రేమ కలితుం డగుచున్. మల్లుపు. 2 78.

కం. మట్టొకటి కలదె నీకుం, దొట్టినమదమునఁ దపోధనుఁ బరాశరునిన్, నట్టేటఁ బుట్టి ముం పవె, కట్టా కందర్ప కుసుమకాండములవడిన్. కకు. 3. 114.

7 పరిమాణము, కొలఁది.

కం. పట్టపుదేవి న్నిమగిరి, పట్టి న్నాయమ్మఁ జూచి పదరినకతనన్, నెట్టవిసెనో నే మందు, మట్టెఱుఁగనొ కంటికిం బ్రమాదం బొదవెన్. కాౕ. 3 112.

సీ. మట్టెఱుఁగక యాకు మడుపు లొందుట యెద్దఁ బవళింపఁ బక్కకు దివియకుంట. దశా 7 70.

8. మర్యాద, కట్టుబాటు.

సీ. గుట్టుతో సంసారిమట్టునఁ జట్టాలఁ దనియి-తు వని హారదత్తుతోడ .. శుక 1. 39.

ద్వి. అసక్తి యౌవరాజ్యాభిషిక్తునిగ, జేసెద నని తండ్రి చెలఁగి యయోధ్యఁ, బట్టంబు గట్ట భూపతి సమకట్ట, మట్టు మీఱిన యట్టి మందర యపుడు ౦౦ రా. బాల 5 పా 26 పం.

9. ఆధారము.

సీ. చరమాంగపీఠికా స్థాపితశేషుండు కితవ కచ్ఛప రాజు క్రిందిమట్టు. హం 6. 40.

10. పాఁతు.

కం. నెల మట్టు నెమ్మొగము వె, న్నెలమట్టు నడల్పు వగవు నెత్తమ్ములకుం దలకట్టు లైవయడుగులుఁ, దలచుట్టుఁ గనుంగవయు నితఁడని కొప్పున్. రా. వి. 3 87.

11. త్రొక్కుడు.

గీ. బలనికాయము కాలిమట్టుల నడంచుఁ, గటకమును నింక ననుచు నుత్కలమహీశుఁ, డను దినమ్మును వెఱచు పారి. పీఠి 23.

సీ. తనకాలిమట్లచే జనులకుఁ జొరరానికాంతార ములు చాఁపకట్టు వడఁగ .. రా. వి 3. 49.

విశే. 1. వామనము, పొట్టిది, తక్కువది, అల్పము.

సీ. పొట్టి మొట్టి గిటక .. కుసని మట్టు మట్టసి మట్టము మట్టసము .. శింగణా యనఁగను వామనాఖ్య దనరు ...

అం. భా. 2. 123.

ద్వి. మట్టుపాదంబులు మసలింపుమేను ..
పండితా దీక్షా 40 పా.

సీ. కళపెంపు మట్టు గాఁగల దిఁక నయ్యెయు ముఖా
బ్జంబు వెల వెల్లనై యెసంగె ..
కవిరా. 2. 178.

2 సుందరము

కం మట్టయినయట్టినతులని, పట్టనముర నడ
ణంబు పాశ్వపుగవనిన్. భీమ 1 101.

సీ .. జట్టి మీఱినపట్టుఁ బుట్టము శ్రుట్టుగాఁ
గట్ట వేమి నీలా. 2. 88.

3. స్థిరము

కం. కట్టువడి వివిధయోనులఁ, బుట్టుచు, గిట్టుచును
వెతలఁ బొందితిమహాశ, పుట్టువు చావును
మాన్పుము, మట్టుగ రామేశలింగ మతితా
నగా రామే 4. 112.

మట్టుకాఁకర వి (మట్టు+కాఁకర) ఒక దినుసు
కాఁకర, కర్కోటము. (వ్య వి) (శ ర.)

మట్టుకొను అ క్రి (√మట్టు) కుదురుకొను, నెలకొను

గీ. చిత్తజాతుండు కనుమాయ చేసినాఁడొ, మన
మనంబుల విశ్రాంతి మట్టుకొనెను ..
విక్ర. 1. 139

వ ప్రదక్షిణ భ్రమణంబులఁ బరిభ్రమించి మగుడ
నెట్టకేలకు మట్టుకొను నవియును.
మనుచ. 4 27.

మట్టుకొలుపు(ల్పు) స. క్రి. (√మట్టుకొను) మట్టు
కొనఁజేయు

సీ సలలితసత్కీర్తిచంద్రికఁ బగతు మనముల
తాపంబు మట్టుకొల్పి విక్ర. 2 73.

మట్టుచేయు స. క్రి. (మట్టు+చేయు.) చక్కఁ
జేయు సమాప్తముచేయు

ద్వి అంచితంబుగ దట్టి యపుడు చేజిక్కె, మంచిది
నీపని మట్టుచేయుంతు, నని కడలేని కామాంధ
కాంమున, సొమ్ములు దీసి ముల్లెగాఁ గట్టి
ద్వి. శ. సా. 1 718 పం.

(పని – జీవితము.)

మట్టుపడు అ క్రి (√మట్టు త. మట్టుప్పడు.)

1 అడఁగు, నశించు

వ . అమ్మువ్వురును మూఁడగ్నుల తెఱంగున
మహాతేజంబు సూపి మహాసేనుతేజంబు మట్టు
పడం జేసినం గోపించి కుమారుండు.
హరి ఉ 8. 157.

ఆ చదువు చట్టుపడియె శాస్త్రంబు మన్నయ్యె,
బుద్ధి పురువుమేసెఁ బుణ్య మడఁగె, నీతి మట్టు
వడియె నిర్మలజ్ఞానంబు, ముట్టముడిఁగె బోధ
మూరిఁబోయె భాగ 6. 136.

2. చచ్చు.

గీ మఱియు దనుజుండు శాంబరీ మంత్ర మహిమఁ,
బర్వతారణ్య జీమూత పటల భయద, మృగ
సరీసృపవితతి నిర్మింప నరుఁడు, మట్టుపడ నేసె
నాయాయి మార్గణముల
జై భా. 5 145.

గీ. వాతవిధ్వంస నరసాఖ్య పఱలు నౌష, ధంబు
నాగేంద్ర మనుమంత్రితంబుఁ జేసి, వలయు
నీపైఁ బ్రయోగింప మలయపవన, మందు
మంత్రంబులను గాని మట్టుపడవు
కవిరా 3. 139.

3 కుదురుపడు, స్థిరపడు

సీ. తల్లి వేదాంతశాస్త్ర సరస్వతీదేవి మనసు నా
కేమిట మట్టుపడక. ప్రబోధ. 5 32.

వ .. ఘోణారంధ్ర నిశ్వాస గంధవాహ ప్రవా
హంబు వెడలు వాహంబు దగ మట్టువడ
నిట్టట్టు మట్టించుచు ...
మనుచ. 4. 115

మట్టుపఱుచు స క్రి. (√మట్టుపడు) కుదురుపఱుచు,
బాగుచేయు

గీ గుండె నీఱుగ నలిపి కాకుత్స్థవర్యుఁ, డెట్ట
కేలకు ధైర్యంబు మట్టుపఱిచి ...
జై. భా 6. 30

సీ. తమతండ్రి చేసిన తరుతటాకాది ధర్మము

దృఢంబుగఁ జేసి మట్టుపఱిచె
జాహ్నవీ. 1. 116

సీ చిట్టాడుసిగ్గుతోఁ జేపట్టఁ బెనఁగుడెందము
మట్టుపఱిచె నాననము వంచి ...
సారంగ 3. 149.

౭. తగ్గించు, చాలించు, విరమించు.

ద్వి. అవిరళగతి నాకు లల్లాడకుండఁ, బవన సంచార
మేర్పడ మట్టుపఱిచి ..
ద్వి హరిశ్చ. పూ. 1655 పం

గీ వెలయఁ గమలోద్భవునినారివేఁడి నీల, కంఠ
సతివేఁడియు వనూనగానలాస్య, మాధురీ
విభ్రమంబులు మట్టుపఱుప, నొనరి రతివలి
తాత్మజాత్యుచ్ఛ్రియమున
హ. న 2. 62

(నలపక్షమున)

కం. .. బోయలు వేఁటల్ మట్టుపఱిచి యా
చెంతల, పొట్టేము లగుపొదలఁ జేరి పొద లెడు
వేడ్కన్. చంద్ర 2. 49.

8. అలంకరించు, ధరింపఁజేయు

సీ ... మణులసొమ్ములు మేన మట్టుపఱిచి
మనుచ. 6 5.

సీ. అంగుళీయకముల వటఁగొన్ని ఘటియించి
మౌక్తికహారముల్ మట్టుపఱిచి ...
దశా. 2, 183

మట్టుపె(వె)ట్టు స. క్రి. (మట్టు + పెట్టు)
1. అణఁచు

చం ... నిన్ను వంటికులభామలఁ గానవొ వారి
కాత్మనాథులవయి జాళి లేదొ తమి దొట్టిన
పట్టున మట్టుపెట్టరో.
కువల. 3. 43

ఉ గట్టుల మట్టుపెట్టుజలుకై దువుఁ బట్టిన యట్టి
ట్టఁడున్, దిట్టతనంబు వాసి పొలదిండికి
లోఁబడి గాని చెందఁగా, నెట్టు సహింపవచ్చు...
ఉ రా 5 11.

2 చంపు వధించు

వ ... మాతండ్రివలని పూర్వవైరంబుఁ దలంచి,
మట్టుపెట్టున్‌గాని నన్నేల పట్టంబు గట్టును ...
భా. రా. కిష్కిం. 677.

వ ... తోఁబుట్టువుల మమ్ము మొదట మట్టు
పెట్టి మీఁదట మాతృశిరంబు గొట్టి.
దశా. 6. 85

సీ. ప్రళయాబ్ధి మోఁకాలిబంటిగాఁ జరియించు
మధుకైటభులఁ బట్టి మట్టువెట్టె ...
ఉ. రా 2. 12.

3 తెగఁగొట్టు.

వ .. వడఁకుమెట్టకడఁ దోఁక వెట్టుకొని గట్టు
చట్టుపల మట్టుపెట్టుదిట్టదెస మొగంబుగాఁ
జాఁగి ... చం రా. 3 25

4 సమాధానపఱుచు.

గీ. జగతి నావిప్రవరుఁ డయాచకుఁడు గాన, నింటి
లోపల ధాన్యంబు లెపుడులేవు కోమలికిఁ
బూటపూఁటకుఁ గుడువఁ గూటి, బిడ్డలను నేగ
తిని మట్టు పెట్టవచ్చు ... కుచేల. 1. 35

5 కుదురుపఱుచు

ఆ ఇదియ పర మటంచు నితరచింతలు వీడి
మనసుఁ జెదరనీక మట్టుబెట్టి, కొదువ లేక
నిలువఁ గోర్కెలు ఫలియించు, మనసులోన
నుండుమహిమ వేమ. వేమ 3. 279.

మట్టుబచ్చెలి వి (√మట్టు) దుంపబచ్చలి, ఉపోదక (వృ వి) (శ. ర.)

మట్టుబీఱ వి (√మట్టు) ఒకనుసుబీఱ (వృ వి.) (శ, ర)

మట్టుమిగులు అ క్రి (మట్టు + మిగులు) అతిక్రమించు (శ ర)

మట్టుమీఱు. అ. క్రి (మట్టు + మీఱు) మితి మీఱు, అతిశయించు,

సీ చెలువంబు నెగడఁ దీర్చిన క్రొత్తకస్తూరి పట్టెల
మేల్తావి మట్టుమీఱు ...
చంద్రి 1. 107.

గీ. మారుతమ్ములవాఁడికి మలయకూట, మారుతమ్ములవేఁడికి మట్టుమీఱు, చంద్రకిరణమ్ములకు శుకశారికాళి, చంద్రకిరణమ్ములకుఁ జాల జలదరించు. విజ. వి. 3. 8.

వ. నెట్టన నాగట్టుదొరపట్టి యెట్టకేలకు మట్టుమీఱి గుట్టునం బట్టరానితమకంబునం దట్టువడి,. వసు. 2. 140.

మట్టె1 – మట్టియ1 వి. స్త్రీలు కాలి రెండవ వ్రేసికి ధరించి అభరణ విశేషము.

శా. మట్టె ల్మ్రోయఁగ గబ్బిచన్నుగవ కంపం బంద ... మనుచ. 4. 68.

సీ. మట్టెలు పిల్లాండ్లు మఱి వీరమద్దియ తెలమిని దొడిగెఁ దొయ్యలి యొకర్తు .... యయా. 4. 89., అం. భా. 2. 151.

మట్టె²–మట్టియ² వి. (సం. మృత్తికా. ప్రా. మట్టి. అ.) మట్టి. చూ. (మట్టెవన్నె.)

జ. మట్టెవన్నె.

ఉ. ... ఆనెగకంటివేల్పురా, పట్టపుదేవి తద్ధరణిపాలకు ముంగలఁ దోఁప వేడుక ల్మట్టెగయ న్మహీశ్వరులు మంచతలంబుల నిల్చి భక్తిఁ జే, పట్టి లలాటవీథిఁ గరపంకరుహాంజలు లుంచి రందఱున్. చంద్రి. 5. 33.

మట్టుదొరంగు – అతిశయించు.

ఉ. చిట్టుము లంకురించె జిగిచెక్కులఁ దెల్పు వటించెఁ గోరికల్, మట్టుదొరంగె నెన్నడలమాంద్యవిధంబు చెలంగె ... ఇందు. 2. 135.

జ. మట్టాడు, మట్టించు, మట్టిక, మట్టిమల్లాడు, మట్టుకాఁకర, మట్టుకొను, మట్టుకోలుపు, మట్టుచేయు, మట్టుపడు, మట్టుపఱుచు, మట్టుపెట్టు, మట్టుబచ్చలి, మట్టుబీర, మట్టు మిగులు, మట్టుమీఱు.

మట్టెవన్నె. వి. (√మట్టె) మట్టిరంగు.

చం. తెఱవకు వల్లభుండు పరదేశము వోయినవన్నెమాని తో, నఱితికి నల్లఋాసలును నచ్చుతబొట్టును మట్టెవన్నెగాఁ, గుఱుమణుఁ గైవపుట్టమును ... పి. శకుం. 4. 81.

మఠము నం. వి. అ. పుం. న. 1. ఎడ్లబండి. 2. విద్యార్థులు మొ. వారి నివాసము.

మఠరము సం. వి. అ. పుం. 1. కార్కశ్యము, కఠినత్వము (వై. ని). 2. ద్రవీభూతదధి. 3. ఒకానొక పురుగుజాతి. (కే. ని.)

మఠరుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. మత్తుఁడు, మత్తెక్కినవాఁడు. 2. కర్కశుఁడు. (వై. ని) 3. కంఠగతప్రాణుఁడు (కే. ని.).

మఠ్యము సం. వి. అ. పుం. తాళభేదము, పదియక్షరములకాలము (శ. ర.).

మడ వి. (క. త. మడ.) ప్రవాహమార్గము.

ద్వి. మునుముగా మేపుచు ముందట మెకము, చవినజా డెఱిఁగి క్రచ్చర నడ్డపెట్టి, మరలఁ గొల్పుచు వాఁగుమడలఁ బల్లముల. నవ. 1. 9 పొ. 14 పం.

ద్వి. కొలఁకులకెలఁకులఁ గొమరార నాను, తలముల చలమల) చలువలఁ దలకొల్పు మడల, యొడలను మెఱుగారు నిండు కాంతంపు, టరుఁగుల చెఱఁగుల నలరారు గుహల, తెరువుల నొఱపుగాఁ దిరిగి క్రీడించి. నవ. 1. 12 పొ. 4 పం.

కం. వడకట్ట లిసుకతిప్పలు, మడలు దరులు వాఁకలును గ్రమంబున నొకఁదున్, గడవఁ బడకుండఁ గృష్ణుఁడు, వడతులకును యమునయాటపట్టుగఁ జేసెన్. హరి. పూ. 8. 37.

జ. మడవ, మడవచేప.

మడ² వి. ఒకజాతి చెట్టు.

(వ్యవ.) మడకట్టెలు వంటచెఱకుగా నుపయోగింతురు.

మడఁక¹ వి. (√ మడఁగు, క. మడకె.) మడుపు-చలువబట్ట.

గీ కుబ్జవంః లు దీరిచి కోర్కె లొసఁగి, యబ్జనా భుండు కఱునియంబరములు, మడఁ కలుగఁ జేసి కొనివచ్చు చెడుగురజకు, నడిగె మా కిమ్ము చేలంబు లనుచుఁ బ్రీతి ..

ధర్మ 6 150.

ద్వి. రమణకట్నంబు గిట్నము మూడ మడఁక గమియంగ నిచ్చితో కళవాశించెదవు ...

పండితా. పురా 115 ప్రా

మడఁత² వి. (క. మడకె) దున్నుటకై యెడ్లను గట్టి సిద్ధము చేసిననాగలి, అరక. (శ ర)

మడఁగు—మణఁగు అ క్రి. (క త మడంగు)

1. క్షీణించు, తగ్గు.

వ. ... కండలు వ్రాలియు గుండెలు గూలియు, రూపు లడంగియు నేపులు మడంగియు .

మార్క 6 206.

2 అడఁగు, లొంగు. (మరలు అని శ ర)

సీ. మ్రాను పేరేటిచే మడఁగునో మడఁగదో మడఁగు పేరేటిచే మ్రాను మడఁచె ...

ఉ. హరి. 2 176.

3. చెడు, నశించు.

గీ చూడు మటు నరవరజయస్ఫూర్తి నార్చె, వైరిసేన భూరిశ్రవోదారుణరణ, మహిమ దను జ బలశ్రీలు మడఁగ నింత, టను రిపుఁగరంబు దెగవ్రేయకునికి గీడు

రాఘవ. 4 168

సీ భూరిదోషాగమస్ఫూర్తి వాటిల్లంగ నుదిత ధర్మక్రియ లుడిగి మడఁగ భాగ. 3. 83

4. వంగు.

(వ్యవ) కంచరి ఇనుపరేకు మడఁగఁ గొట్టెను

జ. మడఁచు, మడఁత, మడఁపు, మడఁబెట్టు, మడ త్రొక్కు

మడఁచు—మడఁపు స. క్రి. (√మడఁగు క మడుగు.)

1 మడఁగఁజేయు, మడఁతపెట్టు.

సీ. .. మడఁచి కట్టిన మేలినడిమికట్టు .

హర 2. 93

చం. పొలుపుగ నీరుకావిపటముం గటిఁ బింజెమ డంచి కట్టి. విప్ర 2 28

సీ అడపంబు తొయ్యలి మడఁచి యిచ్చిన తెల నాకుఁ జీలిక చేతియంద యుండ ..

కళా. 1. 17

2 అడఁచు, నశింపఁజేయు

సీ అజవంజవమున కనుచారి యై పర్వు నంతఃకరణ తతియలవు మడఁచి ..

శు సం 12 999

3 మడఁగునట్లు చేయు, వంచు

గీ. వేలు, మడఁచి యెంచిఁగింపుఁ దెలిఁగిన మౌనివర్య. దశా. 1. 253.

4. అణఁచు, ఇముడ్చుకొను.

ఆ మనసు మనసునందె మడఁచి యాత్ముని నాత్మ, యందె కాంచునట్టి యతఁడు సర్వ, విదుఁడు...

భార. అశ్వ. 2. 153

సీ. మ్రాను పేరేటిచే మడఁగునో మడఁగదో మడగు పేరేటిచే మ్రాను మడఁచె ...

ఉ. హరి. 2. 176.

మడఁతి—మడఁది వి. (క మడది త మడంద్రై. మ. మడంద) 1 స్త్రీ, ఆఁడుది.

ద్వి మడఁతి యీతందె యిమ్మనుజేశుచేత, గడ చన్న మన్ననఁ బడసిన యతఁడు ..

బసవు. 2. 91.• పం. ఆం. భా. 2. 104

రగడ పడఁతి వెనుకకొమ్మ చించెఁ బట్టి పట్టి. మన్నచేల, మడఁతి పొగడ పొన్నతో సమా నమా నగంగ నేల. వరాహ, 3. 92.

కం. బాలా వేలాగుల బతి, మాలిన విన తిగ్గయాళి మడఁతుల వెంటన్, బేల వయిచనెదు ..

రసిక 3 91.

జ. మడఁతితనము, మడఁతుక.

మడఁతితనము వి (మడఁతి+ తనము) స్త్రీత్వము. ఆఁడుఁదనము.

కం కడు నరుదుగ నీయెడ నీ, యడుగుంగొన యంత నోఁతినంతనె చెడుగుం, గొడిమెలు విడి

చని క్రమ్మఱ, మడఁతితనం బొదవె నాకు మానిసిమిన్నా.

అచ్చ. రా. బాల 149

మడఁతుక. వి. (మడఁతి + ఉక, స్వార్థమున) స్త్రీ. ఆఁడుది.

కం. మానుగ జగములయావడి, మానుపఁగాఁ గోరి పుడమి మడఁతుకయై వి, న్నానికపు వంగడంబున, రానెలయై పొడమి, నట్టి రాముని బంటన్. అచ్చ రా. సుం. 138.

ద్వి అడలి యా రత్నాంగి హాపుత్ర యనుచు, మడఁతుక మూర్ఛిల్లి మహిమీఁద వ్రాలె ద్వి. శ సా. 2. 246 పం

మడఁది — మడఁతి వి. 1. స్త్రీ. ఆఁడుది. (ఈరూపము శైవవాఙ్మయమునందే అనిర్ధారిక స్థలమందే గన్పట్టుచున్నది.)

కం. కొడుకని చేకొని నిన్నున్, మడఁది యతి ప్రీతి బెజ్జమహాదేవి మహిన్, గడుఁ గొనియాడిన భక్తికి, నొడఁబడి యాయమకు ముక్తి యొసఁగవె రుద్రా. శివ. సా. 436.

తరువోజ. కడుఁ దోరమై ... వేగ, నడవంగ నేరక వయమున వంచనడలకు నందమై వడతెంచుచున్న, మడఁదిఁ జూచిన విటమండలి.

కు సం 8 67.

ద్వి. మడఁదియు దాను సమ్మదలీల నుండ ...

బస. పు. 6. 140 పం

2 భార్య.

కం మడఁది గొడు కర్థ మిది యని, యెడనేయరు భక్తి నిత్తురేలిన పతికిన్. బడయుదురు మగుడవానిన, మృడుభక్తులు వలచి రేని మెచ్చించి శివున్, శివ. సా. 185

మడకము. సం. వి. అ పుం. సస్యవిశేషము (కల్ప.)

మడత. వి. (√మడఁగు. క. మడతె.) 1. (వస్త్రము మొ.) మడుపు.

గీ. మడత పసిమిడిగిం జెముల్ మంజిడిజిగి, దోమతెరమంచములు హంసంతులు బవాది. యగలు సిరులు చిన్నెలు గాఁగ నతఁడు గడపెఁ, జలి నెలలు తద్వధూకుచశరణుఁ డగుచు

కళా. 7. 188.

ద్వి మడత విప్పక నడుమను గట్టుచాయ, జడిసిన తోఁవు వచ్చడ మింతజాల ...

ద్వి ? రమ ? 225.

2. కడుపుమీది మడుపు (శ. ర.).

వ్యవ. వానికి కడుపు మడతలు పడినది.

3 ధౌతవస్త్రము

గీ .. ధౌతవస్త్రంబు బరగు మడుఁగు, మడత మడి చలువ .. ఆం. భా. 2 153.

4 భక్ష్యవిశేషము.

వ. .. నీరువత్తిగెలు మడతలు పప్పుబూరెలు... పూరిలు గూళ్ళాపిడ లాదిగాఁ గలభక్ష్యంబులు గూడల నించి జాతిసాతానులు గావళ్లం బూని వెంట నంటిరానప్పుడు. హంస 1. 105.

మడత్రొక్కు. స. క్రి. (మడఁగన్ + త్రొక్కు, వృత్తిని వర్ణలోపము.) తాటాకులు మొ. విడదీసి దొంతిగా అణఁగఁద్రొక్కు (శ ర)

(వ్యవ) ఇల్లు నేయించుటకై తాటాకులు కొట్టించి మడత్రొక్కితిని.

మడపు — మడఁచు స క్రి. (√మడఁగు) పోఁగొట్టు.

సీ. బలిబంధవేళ సంధిలుననంతా చంక్రమణ భూరి విశ్రాంతి మడపుకరణి .. చంద్ర, 1 2

(రెట్టించు. ద్విగుణీకరించు.)

గీ. ఛందమున నొక్కటను వృత్తసంఖ్య మడపి, రెండు దివియ నుక్తాదిజవృత్తసంఖ్య. యటుల నుత్కృతి వృత్తసంఖ్యయును జేయ, సర్వసమవృత్తసంఖ్య భుజంగళయన. అప్ప. 4. 139.

విశ. మడతపెట్టఁబడినది.

ద్వి. ఘనుఁడు సోమేశుఁ డాదినము తొల్నాడు, మడపులేఖయు నందిపడగయుఁ గొనుచు.

బస. పు. 6. 646 పం.

మడపెట్టు. స. క్రి (మడత + పెట్టు. వృత్తిని వర్ణలోపము) మడతపెట్టు, చుట్టపెట్టు.

ద్వి పెడమూట అన్నియుఁ బెనుమోపుగాఁగ,

మడపెట్టి యాచంద్రమతినెత్తి కెత్తి
ద్వి హరిశ్చ ఉ 903 పం

మడమ(దక్ష) వి (క మడ మ మడంబు)
1 పార్ష్ణి, చీలమండ క్రిందిభాగము
గీ మడమ లంటఁగ నిడుపాటి జడలు గట్టె
హరి. 4 10
కం సింధూరపిండములో మరు, కందుకములో సత్ప్రవాళకఫలంబులో నా, నందములై రాగ లతా, కందము లన మడమ లచలకన్యక కొప్పెన్
కు సం 3.289
సీ మడమ యం చనఁగను మనుఁ బార్ష్ణి . .
ఆం భా 2 136
సీ కదలిరి కొండలు ఘనతరస్కంధ భాగముల...
గీ చల్లడంబులు నొడదోళ్లుఁ జలిదికూళ్లు. చిక్కములు మడమబిళ్లల చెప్పుజోళ్లు, నెలసువిఁడ్లును మొదలుగాఁ గలవి దాల్చి, నల్లచాయల మేను ల భిల్లవరులు　వరాహ 4 72.
2 వెదురుసోల మొ వాని యడుగు భాగము
(వ్యవ) 1. సోలమడమతో వారు కూలిని పంచుకొనుచున్నారు 2. వాఁడు గునపముమడమతో పాము నెత్తిపైని కొట్టినాఁడు
జ మడమలుద్రొక్కు

మడమలుద్రొక్కు స క్రి (మడమలు+త్రొక్కు) అడుగులో నడుగు పెట్టి తఱుము
చం . వడిఁ దనరారె వంగజననాథుగుణక్వణ వంబు దానిఁ దా, మడమలు ద్రొక్కుచు న్విశిఖమండలి వెన్కొనియెన్
కళా 8. 119.

మడవ వి (మడ¹+వా) మళ్లకు పాదులకు నీళ్లు పాఱెడు కాలువముఖము
సీ బడలినవారలిందమకఁ బాదులు ద్రవ్వియుఁ గారె మెత్తియున్, మడవలు దీర్చియున్ బిదప మార్చియుఁ గాలువ లేర్పఱంచియున్ ...
విప్ర. 3. 84.
ద్వి. తడయక వచ్చి గుద్దలిఁ గొని తొంటి, మడవ మార్చుచు మాఱుమడవఁ దీర్చుచును
ద్వి పరమ 4 281, కళా 4. 96.

మడవచేఁప వి. (√మడవ?) మత్స్యవిశేషము. (శ ర, బ్రౌ)

మడవు – మడఁగు అ క్రి 1 నిష్ఫలమగు.
కం. చెడఁగఱపువార చెలులుం, గడుకొని నీయట్టి వారికర్జంబులు నె, వ్వెడువారుఁ గాక నీకున్, మడవక మాయట్టివారి మాటలు కొఱయే
భార సభా 2 190.
2 విముఖమగు.
కం కడవసములుఁ గోలలుఁ గ, ప్పడములు వీరల ధనంబు పరికింపఁగ నె, క్కడిదేశికులని పగవక, మడవక తనుమధ్య నిండుమనమున నుండెన్
భార ఆది. 7 225.
3 మరలు, వెనుదీయు, జంకు, కొంకు
చం మడవక భీమసేనుఁడును మాగధముఖ్యుఁ గడంగి బెబ్బులుల్, విడివడులీల .
భాగ 10 ఉ 736.
కం కడగాలు పట్టి వానిని, మడపక పవనజుఁడు నూఱుమాఱులు వీచెన్ ..
భార ఆది 6 24.
చం. .. ఏమి వంచినన్, మడవక చేయు మీ పని సమర్పణసేసెఁ బ్రభుత్వ మేర్పడన్.
భార ఆది. 2. 42.

మడి¹ వి. (క మడి.) వరి మొ సస్యములకు నీరు నిలచుటకు నలుదిక్కుల గట్లు వేసి ఏర్పఱచిన పొలము, కేదారము, నదీప్రాన్తము, (బ మడులు, మళ్లు.)
సీ. మడి యనఁ గయ్య నా నడరుఁ గేదారంబు ...　ఆం. భా. 2. 230.
సీ. అడుసుడుక్కికై యామడి కరుగుదెంచె, హాలికుఁ డొకండు దన్నగరాశ్రయుండు, చేత ముగ్గంపుఁ గుండతోఁ జేర్లకోల, తోడ నాగంటికోలేరు దోలుకొనుచు.　పరమ. 5 28.
ఉ. ఝుమ్మన మ్రోయుతుమ్మెదల జొంపము మళ్లకు నీళ్లుగట్టుచోఁ, బమ్మిన వేడ్కఁ బాడు వనపాలక బాలకదంబకంబు చం, దమ్మున నొప్పు

నప్పుడము నాలుగువంకలం బువ్వుతోంటలన్
వరాహ 9 148.
గీ. .మడి యనంగా నదీప్రాంత వ భవ ..
ఆం. భా 2. 6.
జ. మడికట్టు, మడిపెరలు.

మడి². వి (క. మడి.) మడుంగు, ధౌతవస్త్రము, పవిత్రవస్త్రము
గీ. .. ధౌతవస్త్రంబు బరిగు మడుంగు, మడత మడి చలువ యనంగ ...
అం భా 2 158.
(వ్యవ) నేను మడి గట్టుకొంటిని, నన్ను ముట్టకుము
విశ పరిశుద్ధము
కం పొన్చెంబు లేని కులమున, నచ్చపుమడిచీర మైలయంటినరీతిన్, బొచ్చె నపకీర్తి ...
ఉ. హరిశ్చ 2 98.
సీ. మద్యపానము చేయ మడివస్త్ర మేంటికి మొదలుం బోవంగ వడ్డి ముట్టు పెట్టు ...
రామలిం. 60.

మడికూడు — ప్రసాదము, భగవన్నివేదితాన్నము.
ద్వి ... మా ప్రాణంబు లైన, విడుకుము గాక మామడిగూటివృత్తి, విడుకుమే యిది యేమి విపరీతవృత్తి.
బస పు 7. 569.
పెద్దమడి — దిగంబరత్వము
(వ్యవ) నీవు పెద్దమడి గట్టకుము.
జ. మడివాలు. మడిసంచి. మడిసంది

మడి³ వి. (క త. మడి వృత్తియం దుత్తరపద మైన మడుంగు శబ్దమున కాదేశముగా వచ్చిన రూపము.) గుణము, రెట్టి
ఉదా. ఇనుమడి, ముమ్మడి, నలుమడి మొ

మడికట్టు. వి (√మడి¹?) మాగిలిపొలము ? పల్లపుచేను (చి ని.).

మడికాను. వి. (√మడి²?) వెండి, రజతము. (ఈశ్వరుండు)
సీ. ఒంటిగా మడికాను గుంటపైం గూర్చుండి నంజ కెంజాయ పెన్ జడలు దాల్చి. వరిస 2 128.
ఉ దట్టపువన్నెగుడ్డ కటిదట్టిపొరన్ సవరించి పట్టెపైం గట్టి కటారిజల్లి మడికానుల కట్టుల యెక్కువిండ్లు పె, న్నెట్టెపుంగట్ట నెట్టుకొను నిద్దవుపింపుదొనల్ నటింప మైపుట్టున నల్లబెబ్బులులె పో యన బోయిని బోయబల్లిదుల్
రా వి. 2 55.
సీ. . రజతాఖ్య యొప్పు వెండి, మడికా ననంగను ...
ఆం. భా 2 279.
జ. మడికానుగట్టు, మడికానుమల.

మడికానుగట్టు — మడికానుమల వి (√మడికాను) వెండికొండ.
గీ తనరు మడి కానుగట్టనంగను శివాద్రి
ఆం. భా. 2 28

మడికానుమల — మడికానుగట్టు వి (మడికాను + మల) వెండికొండ, కైలాసము
సీ మడికానుమల నొంటియడుగునిక్కున నిల్చి బెడిదమౌ కెంజాయజడలు దాల్చి ...
ప్రబంధ. 388
మడికానులఱేండు — కైలాసాధీశుండు, శివుండు
గీ, ... మడికానుమలఱేనిపాలె మిదిగో, మన చటికి వచ్చి దిగె నని మందలింప ..
పార్వ. 2 70.
సీ సాంధ్యనర్తనకేళి సవరించు మడికాను మలఱేని కుతుకతకుకు లనంగ .
వి నం 2 111

మడిచేరు(ఋ) వి (త మడిచాలు మడిచిన + చేరు శ ర.) మడికచ్చ, ముందునుండి వెనుకకు దోంపుకొనుకొంగు
కం కొడు మెత్తుకొలకు గుడికిన్, నడుచున్ వెల వడుచు నాభినామమునుం గ్రొ, మ్మడి సొరున్ మడిచేఋన్, వడి జాఋన్ బైంట వింతవగ గనుపింపన్.
శుక. 3. 17
సీ కామంబు బంధించుగతిం దోంప మడిచేరుతో నెట్టచేలంబు మేన మెఱయ
భార్గవ. పు. 5 55.

ద్వి మడిపేరు చెరివి యామై నేర్పుతోడ, బిగి
చన్నుఁగవమీఁదఁ బెరయఁ బయ్యదయు, దిగిచి
నెన్నడుమున దిఁడుగాఁ జుట్టి
ద్వి ప. మ 4 284

మడిపెసలు వి బ ($\sqrt{}$మడి[1]) మడియందు పెరుఁగు నల్లపెసలు (శ ర.).

మడిప్రాలు వి బ ధాన్యవిశేషము

సీ మణిసరుల్ మసరులు మంకెనల్ పగడంపు
ఱీఁగెలు మడిప్రాలు దేవసరులు ...
హంస 4 128

మడిమంచే(ము) విణ బలహీనుఁడు, సారహీనుడు.

చం . చెట్లుపట్టి మను ప్రాఁతదమ్ముంతోడఁ
దోలెనా, మనదొర మంచురాజు మడిమంచగఁ
గోయిలగండ్రి మ్రోయఁగన్.
మనుచ 6 26

ద్వి బలదేవుఁ డుద్ధతిఁ బరిఘంబుఁ బూని,మఱియు.
రుక్మిని మడిమంచంబుఁ జేసె
ద్వి. భాగ. 10 (శ ర).

మడియ(ఁడు) విణ 1 మోటువాఁడు, మోటుది

ఉ .. రెడ్డిమడియల్ ములుగోలలఁ బూని
యెడ్లకో, పేరులు వైచి దున్నుటకు నేఁగిరి
కొండ్రకుఁ జాలు వచ్చినన్.
వేం. పంచ. 1. 687,

కం. కడియం బీనో పుత్తడి, కడియం బడిగినను
దేనో కంటెయుఁ గొననో, మడియవగతొత్తు
వాకిట, గడియ బిగించెన్ ఫలించెఁ గదయను
వేఁన్. బహు. 5. 213.

2, మూఢుఁడు, జడుఁడు

గీ, బడియ దుర్విజమును భ్రష్టు మడియ చేట,
పెయ్య కల్మచ్చు చెడుగు సాపెనలమారి.
హంస. 5. 118.

సీ పుక్కిటవిడె మీయఁ బోయి తిలోత్తమా వనజ
లోచన ముచ్చెవాట్లు పడియెఁ, బొలయల్కఁ
జులుకుఁ జూపులఁ జూచి యూర్వశీబింబోకవతి
చౌకువేట్లు వడియెఁ

గీ. దిమ్మనరిపాలుఁకిలిదోదుమ్మిదాకె, ఒకిమిఁ దెగ
టూర సురపురప్రాంగణమున, వఁ లెడు కటారి
రాహుత్తివరుఁ చేతఁ, గీడు సేయదె మడియల
తోడి చెలిమి. క వం 1 39.

గీ త్రిమ్మరి గదా సదాగతి తెలిసిచూడ, మెటి
యఁడు గదా యనంగుఁ దేశటి మటి మడి,
యఁడు గదా యల్లవైవాత్మకుఁడు దలఁప.
నిట్టిచెడుగుంచే బాధ కెట్టిలోదు
సాంగ 2 127.

మడియఁబెట్టు స క్రి (మడియన్ + పెట్టు) బాధించు.

ఉ కిసిసి తన్నుచు వెన్ను చటలు వంచు గీ,
పెట్టఁగ వచ్చుచున్ మడియఁ బెట్టుచు నెట్టుచు
మూఁటకట్టుగాఁ, గట్టుచుఁ జేమ కెత్తుకొని
గట్టిగ మోదుదు రొక్కటట్టునన్
సాస.దో 2 16

మడియించే స క్రి ($\sqrt{}$మడియు) చంపు, కడతేర్చు, తునుఁగఁజేయు

కం. సామజము వడిన నశ్వ, త్థామ వడియె
ననఁడె ధర్మతనయుఁడు గురునిం, దా మడి
యించుటకై భారం. కర్ణ 1. 40.

సీ మడియించె వజ్రాఖ్య మాహిష్మతీనాథు
వరకాసురుని జంపె ఉ హరి 2. 64.

ఆ తొడరి వీని నిపుడు తునుముదునో కాక, మన్ను
కాన్పుఁ జూచి మాటలాడి, మరలి పోవునపుడు
మడియింతునో యంచుఁ, దత్తమున మదిని
దలఁచుచుండె అచ్చ. రా. సుం. 64

కం. ... తోమరము శక్తియు బె. ట్టిదముగ నతఁ
డదరించిన, మదమున నయ్యోధవరుఁడు
మడియించె నెడన్.
భార ద్రో. 4. 118.

మడియిల్లు. అ క్రి. (మడియు) మడియు, నశించు.

కం. మడియిల్లుతత్త్వములవెను, బడక నిజాజ్ఞా
ప్రశస్తి భావింపఁగఁ జొప్పడుసాత్త్విక గుణ

సంగతి, మృడుఁ డనునామంబు నీకు మేలిల్లు
శివా శివ. సా 82

మడియు అ. క్రి (క. త మడి) చచ్చు నశించు,
చెడు

వ ఇట్లభిమన్యుండు మడిసెనకాఁ దలంచి దుర్యోధ
నుండు సంతోషింప ...

భార ద్రో. 2 84

వ .. కోలాహలమయంబు లగుచోట్లును జెడి
తూలి యడఁగి మడఁగి క్రుగ్గి మడిసి యులివు
లడఁగి పాడువాఱు ప్రదేశంబులును ...

హరి ఉ. 10 90

చం తడయక కుంభకర్ణుఁడు మొదల్గల నాడెపు
జోదు లందఱున్, మడియుటఁ జేసి రావణుఁడు
మార్కొని యింక దురం బొనర్పఁగా వెడ
లఁడు . . అచ్చ. రా యు. 274.

గీ. విషముచేతన విషమును విఱిగినట్లు, శత్రు
చేతన శత్రుండు సమయుపోల్కి, మనసు
చేతన మనసును మడియుచుండు ...

వా రా 3. 61.

కం సహజఖలుం డుదయింపుచు, మహిఁ గుల
మును జెఱచి తాను మడియుఁ జుమీ ...

ప్రబోధ. 1 62,

2 తునుఁగు, ఖండితమగు.

చం. ... వర్మబంధముల్, మురియఁగఁ జాపముల్
దునియ ముద్గరతోమరశక్తులాదిగా, వరుస ననే
కముల్ మడియ వావిరిఁ బోరి చలంబు
పెంపునన్

హరి. ఉ. 2. 57.

కం. మడియుతల లొఱగుతనువులు, పొడి యగు
తొడవులును మధురిపుని దెసఁ గలిగెన్ ...

భాగ. 10 పూ. 1556

సీ కలిగొట్టు చిన్న రెమ్మలఁ ... బెట్టెనో మడిసి
యేకొమ్మలు బడలువడెనో .

విప్ర. 3 67.

ఱ మడియఁ బెట్టు, మడియించు, మడియిల్లు

మడివాలు వి (√మడి^{2})(క మడివాళ, త. మణ్ణాన్)
చాకలి

ద్వి మడివాలు మడివాలు మాచిదేవయ్య కడ
మలనంబి చొప్పడ దివ్వెటీఁడు ...

బస పు 2 496 పం.

కం మడివా లొసఁగయనివస్త్రము, తడఁబఱచిన
నమ్మికొనినఁ దారోయిడినన్, బడిదియ పెట్టినఁ
గట్టిన, నడరఁ బణత్రయము దండు వరువఁగ
వలయున్ విజ్ఞా 2 61

ద్వి వరజంగమము మడివాలుమాచయ్య. హర
గణంబుల కెల్ల నడ్డియఁడ నన్ను ...

ప్రభులిం. 118 పా

కం ఏమి మడివాల యేమీ, భూమీశ్వరు వర్ధిఁ
గానఁబోయెదము సఖా, భూమికిఁ జని యెదు
వారికి, శ్రీ మేటిల్లంగ మంచి చీరలు వల
యున్ హరి పూ. 9. 13.

(మెడవాలు అపముద్రి.)

మడిస వి. మత్స్యవిశేషము.

సీ వాలువ ముకుదొమ్మ వల్లె గండెయు నల్లె
గుజ్జు బేడిస జాతికొఱకు మడిస ...

వేం. పంచ 1. 294.

మడిసంచి వి (√మడి^{2}) మడుఁగువస్త్రము నుంచు
కొను సంచి.

సీ మడిసంచి దోవతి మడతవ్రేల్దండెంబు ధమని
కుండంబు బృదావనంబు.

గీ కుశసమిత్పత్త్రములు పెట్టు గొప్పయటుక,
యమరఁ గాఁపుర ముండు నయ్యగ్రజుండు ..

హంస 2. 138.

మడిసంది. వి (√మడి$^{2?}$) చంక, కక్షము.

సీ . మడిసంది నునిచినతలుగులుఁ ద్రాళ్లను
దొలఁగ వైచి . . హరి. పూ 7 13.

వ. ... అపురాణదంపతులకుఁ బ్రణామంబు లాచ
రించి మడిసందులం జేతులిడి ...

భీమ 2. 151.

ఉ. రావణ యిప్పుడైన రఘురామునిముందఱ

నన్నుఁ బెట్టి వా, చావినయంబె చాలు మడి
సందులఁ గేలిడి నిల్వఁ గాచు ని, న్నావను
ధేశమౌళికి దయారస శీతలముల్ కటాక్ష
ముల్. రామా. 6 164.

(చి. ని. శ. ర పా మణిసంధులు. ముద్రి పా)

మడుఁగు[1]–మఱుఁగు[1], మడుపు1. అ. క్రి

1. అడఁగు.

చం కని కమలాక్షుఁ గాఁ దలఁచి కై కొన కేపునఁ
గాలఁ దన్ని చా, పునకుఁ దొలంగ నిట్టవెపుం
దలపోసి మడింగి యున్నఁ బో, పునె వెస
లెము గ్గ యాదవ యవున్ భవదీయబలంబుఁ
గంటి నే, నని ప్రకటాట్టహాస కరినాక్ష్మతితోడ
నదల్చి నిల్చినన్. హరి. ఉ. 2. 137.

(అడఁగు. ముద్రి పా.)

సీ తేజోమయం బై నరూపంబు మత్ప్రకృతి
యందుఁ జరాచరంబు దోఁచు, మడుఁగు .
ఉ హరి. 2 58.

చం ఉడిగి మడింగి మై మఱచి యున్నతటిన్.
ఉ. హరి 6 103.

2 నమ్రతనొందు.

సీ. అడుగు లొత్తుచు నిష్ఠ మడుఁగుచు నీచత నను
సరించుచు ధర్మమున ..
భార. అను. 3. 291

3 వంగు.

కం. మిడికెడిఁ బెదవులు వ్రేళులు, మడిఁగెడుఁ
గనుదోయి మొగిడె మాయెదురఁ గడున్
వెడవిఁక యొడలు చేసెదు, కడపల జపమునకు
నేఁడు గలదో లేదో ఉ హరి 4. 44

వి. ఆకుమడుపు.

చం సురటి యొకర్తు వీవ నొకసుందరి యాకు
మడుంగు లియ్య బం, భరనిభవేణి యొర్తు
నునుఁబయ్యెదఁ జక్కఁగ దిద్ద
రుక్మి 5. 57

(శ. ర. పా. ముద్రి. మణుంగు)

జ. మడుఁచు, మడుపు.

మడుఁగు[2] – మఱుఁగు[2]. విశే (క మడు) పరి
శుద్ధము, ధౌతము, తెల్లనిది

గీ. పలుదెఱంగుల మడుఁగుఁజీరలు పొలుపుగ,
మడిఁచి మూటఁగఁ గట్టి ...
హరి పూ. 9 12.

సీ. గడితంపునీర్కావి మడుఁగుదోవతి కటిర
స్ఫురత్పీతాంబరంబు గాఁగ . .
వరాహ 9 46

సీ నిద్దమైనమడుంగు నీర్కావిదోవతి కనక మేఖల
తోడఁ గటి ఘటించి .. కాశీ. 1 39.

సీ కద్రూమహాదేవిగారాపుసంతతి మధుకైటభారా
తి మడుఁగుఁబాన్పు ... క్రీడా 1 221

ఉ ఒత్తుగ మాంసమున్ మడుఁగుటోగిరమున్
ఘృతశర్కరాదులున్, కుత్తుకబంటిగా మెసఁగి
క్రొవ్వి వధూరతితంత్రలీలలన్, మత్తిలి
దేహముల్ మఱచి మాటికి బొంకు నృపాల
కోటికిన్, నత్తు దలంప నెక్కుడిది సంయమి నీ
కిటుఁ బల్కఁ బాడియే
హరిశ్చ. 1 1

వి 1 పరిశుద్ధవస్త్రము.

గీ మజ్జనం బార్చి చెంగావిమడుఁగు లిచ్చి.
వై జ. 4. 60.

ద్వి. మహితభక్తాళికి మడుఁగులు సేత, మహి
నిప్డు మడివాలుమాచయ్య యనఁగ ....
బస. పు 4. 74 పం.

కం. ... మడుఁగులు గట్టుచుఁ గడంగి మగువలు
ప్రీతిన్ దశకు. 10. 7.

2. తెల్లని వస్త్రము, వస్త్రము

సీ వెన్నెలనిగ్గులు వెదచల్లెడుమడుంగు లందిచ్చె
నొక్క పూర్ణేందువదన ... పారి. 2. 12.

గీ. ధౌతవస్త్రంబు పరగు మడుఁగు, మడత మడి
చలువ యనఁగ ... ఆం. భా 2. 153.

సీ మడుఁగు మాసినదైన మగువపిఱుందు
సోయగము జూపఱచిత్త మాఁక గొలుపు
ఉ. హరి 1 57.

సీ. యామినీప్రాణనాయకు రాక విని వాని యడు
గుల కిడినట్టి మడుఁ గనంగ .
ఉ రా 4 160

3. పరిశుభ్రత

చం .. కదళీ వ్రజంబు మడుఁగుల్ మడుఁగుల్
హిమవాలుకాప్తి వ, క్తితె
అచలా 2 10

మడుఁగు[3] – మడువు[2] వి (క. త మడు)

1. కొలను, సరస్సు.

గీ. వెట్టదినముల మడుఁగుల మట్టి గలఁప, బుడ
బుడధ్వని వెడలు బుద్బుదములందుఁ, జిలుప
చిలుపని నేతులు జిడ్డుదేఱు, నేమిచెప్పదుఁ
గ్రొవ్విన యేకలములు .
మనుచ 4 17.

2. నదీమధ్యము నందలి యగాధతలము, హ్రదము

చం. .. రఘుప్రవీరు చెవులారఁగ నింతయుఁ
దెల్పు నాదుమే, నున్నది చెంత గఁగమడుఁ
గున్నది యైనటు లయ్యెడున్ దుదిన్.
ఉ రా 6 282.

గీ. అడరును హ్రదసంజ్ఞ మడుఁ గనంగ ...
అం. భా 1 162.

జ. మడుఁగులువాఱు

మడుఁగు[4] – మణుఁగు[3] వి 1. గుణము. రెట్టి

కం. నలి రేఁగి కలఁగి తద్బల, ములు విశ్వామిత్రు
సైన్యముల కేనుమడుం, గులు పెరిఁగి ...
భార ఆది 7 107

చం. కొడుకులకంటె నయ్యనుఁగుఁ గోడలికెక్కుడు
గూర్తుఁ గోడలుం, గొడుకులు సేయుభక్తి కట
కోటిమడుంగులు భక్తి నాకు నె, ప్పుడుఁ దగఁ
జేయుచుండు .. భార. ఉద్యో 3. 187.

కం .. ఆ, దరణ మొనర్చిన జనులకు, నరయఁగ
నది కోటిమడుఁగు లై ఫల మొసఁగున్.
బ్రహ్మో 4. 5.

2. మణుఁగు, ఎనిమిదివీసెల కొలఁది

కం. పెరుమాళ్లకు నాగిన్నియ, యిరుమడుఁగుల
పసిఁడి గాన్కయిడి తన కిదియే, తిరు వారా
ధనగాఁ గొని. సిరివరు రంగేశ్వరుని భజించుచు
నుండెన్. వై జ. 4. 187.

మడుఁగులువాఱు అ. క్రి. (మడుఁగులు + పాఱు.)
మడుఁగుగట్టు, మడుఁగులుగా నేర్పడు.

చ. అడరు నవాంబుధారలు ... ముత్తెరంగులన్
మడుఁగులువాఱి నాభికెడ మానక చొచ్చె
ననుక్రమంబునన్ కు సం 6. 767.

మడుఁచే(డ్పు) స క్రి (√మడుఁగు[1])

1 (తమలపాకులు మొ) మడఁతఁబెట్టు, చుట్ట
చుట్టు

గీ తరుణి యెఱుఁగవె వీటికాదానవేళ, గురుజన
ప్రాంతమునయందు గూఢవృత్తి, నాగవల్లీ
దళంబు నెన్నడుమఁ జీలి, మడఁచి యందిచ్చి
నపుడు గోరిడుదుఁ గేల వై ష. 8. 84.

కం పొగ లగు వెండితేకుల, లాగునఁ దెలనాకు
మడిఁచి లలవ యొసంగన్, బాగాలుచేసి
కొని . సారంగ. 2. 194.

గీ. పలుదెఱంగుల మడుఁగుఁజీరలు పొలుపుగ,
మడఁచి మూటఁగఁ గట్టి యుం పడరఁ
గొనుచు, నరిగి .. హరి పూ 9 12.

ద్వి. జడలు వీడఁగఁ గళాసములు విదల్చి, మడిఁచి
చంకల నిడి మరలి చూచుచును
ద్వి. హరిశ్చ పూ 420 పం

సీ. ఒకట వేనలి మడ్చి యొక్క కేల ఘృతాది
గాజుకెక్కలతల్పు గడియ పుచ్చె ...
హార 7 157.

గీ. వస్త్రములు మడ్చి సూర్యమావాహయామి,
యనుచుఁ గలశంబు ధూపగంధాక్షతోప, హా
ములఁ గొల్చి . . శ్రీరం. మా. 8. 112.

2. అణఁచు, నొక్కు

కం. . ఆఖాదరి, నోరు మడఁచి తద్జ్ఞజనవిమతి
చెలఁగంగన్ దశకు. 5 69.

3. మణుఁచు, వంచు.

చం. మడవక ముష్టియోగ్య మగు మధ్యముతో

నెలవంక యైనయ, ప్పడతుక భ్రూలతా ధనువు పట్టి మనోభవుఁడు ... నైష 5 12

మడు(ఖు)పు వ క్రి (√మడుఁగు¹) 1. మడఁగఁ జేయు, చంపు.

గీ . . మ్రాన్నేకపులిరుదు, లొక్క మొగి వాంఛ్రఁ బోనీక చిక్కఁబట్టి, పొడిచి యడిచియు .. మడిపి రపుడు ... అచ్చ. రా యు 180

సీ .. మడిపెఁ దునిమె ...

గీ. అడఁచెఁ జెండె ననంగఁ బొం దగు వధించె, ననుటకు సమాఖ్యలై .. ఆం ధా. ? 123

వి 1 చలువచేసి మడఁతఁ బెట్టినది

సీ. మితి లేనికూలి చాకిత కిచ్చి కై కొను గడియ కొక్కటి గాఁగ మడువుఁ జీర..

శుక 2 434

2. చుట్ట, చుట్టినది.

సీ కొలఁకిన మడుపుటాకులు మోవి కందిచ్చి యధ రాధరము పంట వంటనొక్కి ...

శుక 1. 214

వి. మడఁచిన తమలపాకు చుట్ట.

సీ. కడువేగ మడుపులు గై కొనియుడిగంపు రాజీవ ముఖి హజారమున నిల్పి . .

కువల. 3. 70

సీ. మొనపంట మడుపు వేఁడిన నీ యొసఁగ నందుచుఁ జులు కృన మోవి నొక్కువాని

ఉ రా 1 319

వ .. కెమ్మోవుల పచ్చిగఁటు మాటులకు హవ ణించిన రవికనరవి మణుఁచుమడుపులు నగము ముని పంటఁ గొటికి నొక్కుచుక్కులును ..

ప్రబంధ. 78

.2 మడత.

సీ. మంచులప్పల మించు మంచెంగ మడుపులు పొరలి తెట్టువ గట్టునురువు లయ్యె ...'

నైష. 6 124,

శె. ధౌతవస్త్రము, మడత.

కం. ..., వలిపెపు, మడుఁగులు గట్టంగ నిచ్చె మటి యొక్కతె అని 5 21

ఆ. చాకివాఁడు కోక చీకాకు పడఁజేసి, మయిలఁ ఒచ్చి మంచిమడుపుఁ జేయు, బుద్ధి చెప్పు వాఁడు గుద్దిన నే మయా, విశ్వ

వేమన 2 72

మడువ వి పుట్ట

సీ. మడువ నాఁ బుట్టిన వల్మీక మొప్పు చుండు ఆం భా 2 8

మడువు¹ – మడుఁగు¹ అ. క్రి అడఁగు.

ద్వి పడియున్న పునుకలు పానపాత్రములు, మడు వని రుధిరంబు మదురాసవంబు, శరవహ్ని మణుఁగు మాంసంబు కూటలును

ద్వి. భార. విరా. 4 78 పొ

వి ఉపశాంతి

ఆ ఆవులించు, తలయు నడరెడు నట్టయుఁ, జూచి ప్రీతుఁ డగుచు సురవిరోధి, యచటి డింభతతికి నాఁకలి మడువుగా, నిచ్చి యాగ్రహమున నిట్టు లనియె. నిర్వ. 4. 40.

మడువు² – మడుఁగు³ హ్రదము, ఏటినడుమ లోఁతు గలచోటు, కొలను.

కం అపవవజు నతిఘనలతి, కాపాశావలుల వంటఁ గట్టించి మహా, కోపమున గంగ మడువునఁ, ద్రోపించె సుయోధనుండు దురితకరుం డై.

భాఁ. ఆది. 5 171.

వ నేను గఁగకుఁ జని యొక్క మడువున నీరాడుచున్నంత .. మార్క 8 179.

చం. కొడుకులుఁ దమ్ములుం గలన ఘోరపుఁ జావులు సావఁ జూచి యె, ట్లోడఁబడె నీదు బుద్ధి యొడ లోముటకై నిను రాజరాజ యి, మ్మడువున కీడ్చి తెచ్చె విధి . .

భార శల్య 2 57

కం అని చెప్పి యెల్లరాయఁడు, మునుపటిరూ పూని యుండె మురియుచు దొరయున్. దవము లికి దృశ్యగుల్మం, బనుమడువయి న్నిగుడ్చి యట నింకించెన్. అచ్చ రా. యు. 80.

సీ. . మండువేసవి నిఁడుమడువుబోలె
కాశీ 5. 49.

జ. మడువుకొను, మడువులు గట్టు.

మడువుకొను అ. క్రి. (మడువు² + కొను) మడుఁగుగా నేర్పడు, మడుఁగగు.

సీ. ఆసారవర్షంబులై స్వేదములు గ్రమ్మ మణి కుట్టిమస్థలి మడువుకొనియె
కవిక 2. 126

మడువులుగట్టు అ క్రి (√మడువు²) మడువులుగా నేర్పడు, కొలఁకులుగా నేర్పడు.

వ. .. తొట్టితొట్టి యెడనెడ మడువులు గట్టిన సజ్జకపు గొజ్జంగ నీరునఁదుఁ బ్రతిబింబించు నప్సరఃకాంతల వదనారవిందంబులలోపలంబడి , , భీమ. 5 120.

చం. ... నెత్తురుల్, మడువులుగట్టఁ జేసి బలు మచ్చర మెచ్చఁగ నుచ్చరింపఁగన్.
ఉ. రా. 4. 349.

మడ్డి వి. (క., త. మట్టి) 1. ఏదేని పదార్థము మఱఁగింపఁగా నిలుచు చిక్కని సారము.

వ. . . మోలుగు మడ్డిం దోఁచి మూర కొక్కుండును జేన కొక్కుండునుగాఁ గుట్టిన దొల్లుటుల్లారు ఉల్లసిల్లం బల్లించిన పల్లంబులపైఁ జిల్లితైలంబును వాసవకొడుపులం బూసిన మణుంగుఁ జంద్రిక చేలలె రవణంబులు గా నెదురుగా వేడుకం జూడ వచ్చిన . ఆము. 4 85.

2. నూనె మొదలగువానిలోఁ దేరఁగా నడుగున నిలుచు పదార్థము

ఉదా నూనెమడ్డి, ఆముదపుమడ్డి మొ

విశే. 1. మూఢుఁడు (శ ర).

ఉదా : వాఁడు వట్టి మడ్డి మనుష్యుఁడు

2. మొద్దు (బ్రౌ.)

జ. మడ్డితనము.

మడ్డితనము వి. (√మడ్డి) మూర్ఖత, మొఱకుతనము (బ్రౌ.)

మడ్డు వి 1. ఒకవిధ మగు ఇనుపగుండు

కం ఇనుమున నేఁబది పలముల, నెనిమిదిర్వే ళ్లాయతముగ నేర్పడ గుండై, నునుపై యుండఁగఁ జేసిన, మనమున నిది మడ్డునకుఁ బ్రమాణం బయ్యెన్. విజ్ఞా 3 118

2 ఇనుపగుండు, ఎఱ్ఱగా కాఁగిన యినుప గుండు

ఉ ఏఁ గలలోన నౌం జెఱుఁగ నీవె విభుండవు సందియంబు నా, పైఁ గలదేని చూడు మని ప్రాగ్దిశ గౌతమదారజారునిన్, దాఁ గడు నమ్మఁ జేయుటకుఁ దక్కక యెత్తెడునట్టి యెఱ్ఱగాఁ, గాఁగిన మడ్డుచంద మెసఁగం గను పట్టె నినుండు నుష్ణతన్ ప్రభా 5 60

(శ. ర పా 'త్రాగఁగ నెత్తెడు' ముద్రి పా)

వ అగ్ని స్తంభనంబు వట్టుకొని మడ్డు దివిచినట్లయ్యె . . భోజరా 6 181,

ద్వి తమ్ముర రే యెడసిన తమకంబుతోడ, నమ్మునిపతులకు నమ్మికల్ పుట్ట, వనదేవతలు మెచ్చ వనములఁ గ్రుంకి, కనలి మడ్డులు నాలికల నెత్తె ననఁగఁ, దుండాంతరములఁ జెందొవల బిట్టగల ఖండించు వరచక్ర కాంతులదాని.
అ. మ. క. 2 73 పా.

కఁ. తనయుదయమె మదిఁ గోరెడు, నను విడిచె నినుండు కల్ల నాయెడ లేకుం, డ నెఱుఁగఁ డని పూర్వాశాం, గన జగమున మడ్డువట్టుగతి శశి మెఱసెన్. ద్వా. 4. 103

3 కాఁక, అత్యుష్ణము (చి. ని., బ్రౌ.)

జ. మడ్డుకత్తి.

మడ్డుకత్తి వి. (మడ్డు) మోటకత్తి, మచ్చుకత్తి (శ. ర., బ్రౌ.)

మడ్డువు నం. వి ఉ పుం. వాద్యభేదము

మణఁగు — మడఁగు అ. క్రి. వంగు నమ్రమగు

సీ. అడుగున కొకగుణం బన హెచ్చుతగ్గులై వఱి నొప్పు పృథ్వి యేనాఁటి సాధ్వి.

గీ. యనుచు ననిచిన కూరిమి నణఁగిమణఁగి, కలిమి లేమిని భర్తతోఁ గలసి మెలసి, హెచ్చు తగ్గుల నొకరీతి నెసకమెసఁగ, వెలసె విలసిత

కీర్తుల వెంగమాంబ.

కృ శకు 1 78.

(వ్యవ ; నాచేయి మణఁగినది రేకు మణఁగ గొట్టి నాఁడు.

జ మణత

మణత వి. (√మణఁగు) భక్ష్యవిశేషము

ఏ చంద్రకాంతంబులు మణతలు పారె సత్తులు చలువమజ్జిగ వెళనీరు శాంతికపాయంబు మొదలుగాఁ గల నిఖిలభక్ష్య భోజ్య లేహ్యచూష్య పానీయాదులు ...

ప్రబంధ. 112

మణి నం వి. ఇ పుం ఇ ఈ. స్త్రీ. 1. రత్నము 2 సామాన్యభూషణము, నగ 3 రత్నము, తజ్జాతియందు శ్రేష్ఠమగు వస్తువు 4 ప్రకోష్ఠము, ముంజేయి 5 నీటి కుండ, జల కుంభము 6, మృణ్మయపాత్రము 7 లింగాగ్రము 8. యోన్యగ్రము 9 అజాగళస్తనము, మేఁకలకంఠమునవ్రేలాడెడి చన్ను 10 మౌక్తికము మొదలగునది 11 కాష్ఠలోహాది నిష్పాద్యగులిక. 12 ఘంట (శే ని.)

మణికంఠము నం. వి అ పుం చిత్రవాజము, పాల పిట్ట (వై. ని.)

మణికట్టు — మణికట్టు మి వి. (మణి + కట్టు) క త మణికట్టు) మణిబంధము,

ద్వి పట్టఁ జూచిన మణికట్టు ఖండించి ..

బస పు. 4. 544. పం.

మణికము నం వి అ. పుం. అలింజరము, మృణ్మయ పాత్ర కుండ మొ. (అమరసింహుఁడు)

మణికర్ణి నం వి. ఈ స్త్రీ. కాశిలో నున్న తీర్థ విశేషము

మణికాననము నం వి. అ న. కంఠము

మణికారుఁడు నం విఙ (అ ఈ అ) మణుల పని చేయువాఁడు.

వి. అ పుం, 1. తత్త్వచింతామణికర్త యగు గంగేశోపాధ్యాయుఁడు (వాచ. కల్ప)

2 వైశ్యకుండుఁడు, భర్త జీవించియుండఁగా వైశ్య స్త్రీయందు జారునివలనఁ బుట్టిన సంకర జాతి వాఁడు. (వై ని.)

మణిగము - మణివము (శ ర.)

మణిగాననము వి. (త మణియానవమ్) సన్న సున్నపుపూఁత.

సీ ... మణిగాననములు ప్రేమ నొనరి గోడలఁ జెలువారఁ గ్నష్టలీలలు లిఖించి

గీ పురము రాజ్యంబు శృంగారముగ నొనర్చి. యవనినాథుండు నదిఁ దీర్థమాడి వచ్చి.

రుక్మాం. 1 118.

మణితము నం, వి అ న. రతికాలమందు స్త్రీ చేయు నవ్యక్త ధ్వనిభేదము, రతికూజితము

మణితారకము నం వి అ. పుం. సారసపక్షి, బెగ్గురుపక్షి.

మణిదర్పణము నం వి అ పుం మణులతోఁ గట్టఁబడిన యద్దము, మణులు తాపడము చేసిన యద్దము

మణిదీపము నం వి అ. పుం. దీపముగ నుపయోగపడు మణి.

మణిద్వీపము నం వి. అ. పుం. అమృత సముద్రము నందలి ద్వీపవిశేషము.

మణిపతి నం వి. ఇ పుం బభ్రువాహనుఁడు.

మణిపుష్పకము నం. వి. అ. పుం సహదేవుని శంఖము.

మణిపూరము నం. వి. అ. పుం. (యోగ,) నాభిస్థానమందుండు నొకనొక చక్రము.

మణిప్రవాళము నం. వి అ. పుం న. రెండు భాషలు కలిసిన కవిత్వము (శ ర)

మణిబంధము నం. వి. అ. పుం. 1 ప్రకోష్ఠము, ముంజేయి 2. మణులు కూర్చుట, తాపటము చేయుట 3. సైంధవ లవణము పుట్టు నొకానొక పర్వతము (వాచ)

మణిబీజము నం వి అ. పుం. దాడిమచెట్టు.

మణిభూమి నం. వి. ఇ. ఈ స్త్రీ 1. రత్నములగని.

2. రత్నములతోఁ గట్టిన నేల.

మణిమంథము సం. వి. అ. పుం. సైంధవలవణము పుట్టు ఒకానొక పర్వతము, మణిబంధము.
(ఈ రూపము కొందఱ మతమునఁ గలదు.)

మణిమాల సం. వి. అ. స్త్రీ. 1 రత్నహారము, మణులసరము, 2, ప్రకాశము, వెలుఁగు, 3. (రతియందలి) దంతక్షతభేదము, 4 లక్ష్మీదేవి. 5 జగతీ ఛందస్సునందలి వృత్తవిశేషము.

మణిమాల .. స్వామీ తయకారద్వలద్వమ్మప్రాసంగున్, వేమాఱు మహీభృద్విక్రాంతుల తోడన్, భూమండలిఁ గూర్పన్ బోల్పు న్మణి మాలల్ ... అప్ప. 4 219 పొ.,

6. ప్రకృతి ఛందస్సు నందలి వృత్తవిశేషము

మణిమాల అజస్రాత యోదధిప్రృతంబు లమ్మచు మురారిఁ జాడి రెలమిన్.

వ. ... మణిమాలయందుఁ బొసఁగ, స్నజముత్రి వారము సముం బినాకివిరమంబు పొందు దన రన్. అప్ప. 4. 232. పొ,

మణియకాఁడు (మణియము + కాఁడు, క. మణియగార, త. మణియకారన్) గ్రామాధికారి.

గీ. మరిగి తీరుగునశాదికి మణియ కాండ్రు. కవని బడికావు నా వింత వలరునంత ...
హంస. 2 48.

మణియము – మణివము వి. (త. మణియం క. మణియ) గ్రామాధికారము: అధికారము.

సీ త్యాగ మించుక యున్నఁ దను దాఁ బొగడఁ జూచు మణియ మచ్చిన నూరు మాపఁ జూచు
రామలిం 25.

సీ. కొలుచువారలనోరు గొట్టి లెక్కలు వ్రాసి హరువు మీఱఁగ మణియములు చేసి ...
శుక 3 372

కం. పాపాత్ము లైనపురుషుల, కేవున మణియంబు లిచ్చునీకష్టుఁడు దు, ర్వ్యాపారం బున మది సం, తాపింపఁ దొడంగు సంతతము వీఁ డనఘా .. సానందో. 4. 432.

జ మణియకాఁడు.

మణియారవెల్లలు వి. బ. వస్త్రవిశేషములు

వ . జప్పడింపట్లు పచ్చపట్లు 2 చంద్వాలు 2. పట్టగొడుగులు 2 మణియారవెల్లలు 6 వెన్నెచీరలు 12 బ్రిందావ ద, శా 4 975.

మణిరంజనము సం. వి. అ. న. వన్నపురేకు (శ. ర.)

మణిరాగము సం. వి. అ. పుం. రత్నముల కాంతి, న ఇంగిలీకము. (రా. ని.)

మణిరాజము సం. వి. అ. పుం. వజ్రము.

మణివకాఁడు వి. (√మణివము.) అధికారి (శ. ర.)

మణివము – మణియము వి. ఉద్యోగము, అధికారము, పూనిక, ఉద్యమము

సీ మఱి ధనాఢ్యులకును మణివంబు లీఁదగు హితులవాకిలి గావ నిడఁగఁ దగును . .
నీతి. 55.

సీ మాగాని రాజ్య బు మణివముద్యోగంబు చిట్టలు చిత్రముల్ చిలుకు శరము .
అం. కే. 56.

కం ఏఁగె మణివంబు మాని మ. హాగహనంబు నకు ధర్ముఁ డవమానముతో, వేగమ ధర్మసుత్వరి, తాగతి యనువచన మివ్విధం బయ్యెననన్. నరాహ. 7. 29.

(మణిహము, ముద్రి)

జ. మణివకాఁడు

మణిశిల సం. వి. ఆ. స్త్రీ రత్న ఫలకము రత్నశిల.

మణిసరులు వి. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. మణిసరుల్ మసరులు మంకెన ల్పగడంపుఁ దీఁగెలు మడిప్రాలు దేవసరులు ..
హంస. 4. 128.

మణిసాము సం. వి. అ. పుం. మేరుపర్వతము
(వై. ని)

మణిసిల మి వి. (మణి + సిల) పర్వతధాతు విశేషము (శ. ర.)

మణిసోపానము సం. వి. అ. న. బంగారు పూసలు గ్రుచ్చినహారము, చాటుకారము. (వై ని)

మణిహము వి. వాణిజ్యస్థానము, అపణము, బజారు.

చం . వెలిచవిఁ గోరుదుండగవు వేడుకకత్తెల
నోమునోఁత గూ, బల మణిహంబు జారులకుఁ
బఁడుపు చీఁకటి పర్వె నుర్వరన్.
కవిక. 4 86.

మణీంద్రము సం. వి అ పుం. వజ్రము.

మణీచకము సం వి అ పుం మత్స్యరంగ పక్షి, వ, చంద్రకాంతమణి (త్రి వి)

మణీచము సం వి అ న. 1 ముంజేతి, 2 పూవు 3 మౌక్తికము. (కే ని)

మణీవకము సం వి అ న పుష్పము, పూవు.

మణుఁగు[1] – మడుఁగు[1], అ. క్రి. అడఁగు.
జ: మణుఁగుఁబువ్వులు

మణుఁగు2 – మడుఁగు[2] వి. 1 పరిశుద్ధ వస్త్రము

కం తను వగుతడి యొత్తుమణుం, గుర నొయ్యన
మేనితడి యుగుర్పఁగ నొత్తున్ .
నైష 6. 42.

సీ ఒఁటి యొత్తినమణుఁ, గొందక మేన నిగ్గులు
దేఱఁ బసుపాడి జలక మాడ ఆము 1 60.

ద్వి మరమున కేతెంచి మణుఁగు లన్నియును,
గరి నము ల్గాకుండ గట్టించి మడువ ..
బస పు. 4 18 పం

సీ, మణుఁ గనఁగాను బ్రమాణభేదంబును ధౌత
వస్త్రంబును దనరుచుండు
అం. భా. 3. 58

2 పరిశుద్ధి.

కం. మమకారమారునకు మి, త్రములుఁ గళత్ర
ములు నన్నదమ్ములు ననుబం, ధముల పరి
ష్వంగము ధ, ర్మమె మైకొన మణుఁగు సగము
మైలయు సగమే. పాండు. 5. 220

విశ పరిశుద్ధము

చం . మట్టెవన్నెగాఁ, గురుమణుఁ గైన పుట్ట
మును గూడఁగ దువ్వని మైల కొప్పునై,
మఱుఁగిడి యింటిలోఁ బతి సమాగమమున్
మతియింపు టొప్పగున్. పి శకుం. 4 81.

వ. .... పల్లవంబులపైఁ జిల్లతైలంబును వాసన
కొడుపులం బూసిన మణుంగుఁ జంద్రికచే లలె
దవణంబుగా ... ఆము 4 35.

సీ చెలువ మెచ్చఁగ నిందుచలువమణుంగు మేల్
వలువ యాచెలి కొక్క చెలువ యొసఁగె
ఇందు 6 23.

మణుఁగు3 – మడుఁగు4 వి రెట్ట

ఉ ... రాజుకుం, గొంచక దీని కేడుమణుఁ గుల్
గొని వచ్చితి మంచు నిచ్చునన్ ..
జై భా. 8. 67

గీ. నీవు జగదేకదాన దీక్షావిధాన గరుఁడ వటు
గాక వేదోక్త సరణి కంటెఁ, బది మణుఁగులు
దక్షిణ లొదవ నిచ్చి, మేదినీ నాథ దాశాశ్వ
మేధి వగుము విక్ర 5 120.

సీ. పాతకంబులఁ బంచ బంగారుమగఁ జేయుఁ
గనుగొన్న మాత్ర మోక్షంబు నొసఁగుము
మ్మణుగు పుష్కరంబునకు నల్మణుగు పంచకు సిది
యనఁ దగుఁ బ్రకట మహిమ ...
పాండు. 3. 137. (మడ్గు శ ర పా)

2. (త. మణుంగు) ఎనిమిది వీసెల కొలఁది.

సీ మణుఁ గనఁగాను బ్రమాణ భేదంబును ధౌత
వస్త్రంబును దనరుచుండు. అం. భా 3. 56.

మణుఁగుఁబువ్వు (బూ)లు వి· (√మణుఁగు త. మణుగుప్పు.) భక్ష్యవిశేషము.

వ . మోరుండలు మనోహరంబులు గారెలు
బూరెలు మండెఁగ లంగరొల్లెలు మణుఁగుఁ
బువ్వులు పేణీ లొబ్బట్టు కడియపు టట్లు.
ప్రబంధ. 112.

గీ. గారె లటిసెలు బొబ్బట్లు గరిజెకాయ, లట్లు
బూరెలు జంతికెచుట్లు మణుఁగుఁ, బూలు
వెన్నప్పములు. చెన్న. 4 358.

సీ .. మణుఁగుఁ, బూవు నాఁ గుబేర మూలము
తవరును. అం. భా. 2. 256.

మణ్ణాస. వి. (మణ్ణు + ఆస. త. మణ్ణాసై.) భూరూపమైన ఆస్తిపై ఆశ.

కం. ఉణ్ణాముల జగదంబిక, పణ్ణాముల విశ్వనాథు
నారాధించెన్, మణ్ణాసయుఁ బొన్నాసయుఁ,

తెణ్ణాసయు లేనివారి పెన్నిధు లగుటన్ ...
కాళ 3 185.

మణ్ణు వి. (క. మణ్. త మణ్, మణ్ణు) మన్ను, భూమి (చూ మణ్ణాస)
జ. మణ్ణాస.

మతంగజము సం వి అ. పుం. ఏనుఁగు

మతంగము సం. వి. అ పుం. మేఘము (కల్వ.)

మతంగుఁడు సం వి అ. పుం 1, ఒకానొక ముని.
2. ఒకానొక రాక్షసుఁడు.

మతకము[1] విజ 1. కపటము, కుత్సితము.

సీ పంతశాస్త్రాయప్రచార మాచారంబు మత
కంపు మాయలమనువు తనువు .. వైజ. 2. 75.

2. మాయకలది,

చం కుతుకలు కోయు దొంగలకు ఘోరవికార
తురుష్క జాతికిన్, మతకపులంజ తొత్తులకు ...
ఇత్తురు చత్తు రంతె పో మెతుకుదొరల్ ...
(చాటు. ప్రౌ.)

1 వి. కపటము.

ద్వి మునిప్రముచ్చువలె నోరు మూసుకయున్నఁ
దనవారలకుఁ బ్రమాదము వచ్చు ననుచు, నున
సులోపల నొక్కమతకంబుఁ దలఁచి, వనితల
తోడ నవ్వనిత యి ట్లనియె.
ప్రభు లిం. 2 27. పొ., 3 పం.

కం అఁణభోజుని మతకము, లారుక్మిణినటన
లాము రాంతకు చెయ్వుల్, చేరి కనుంగొనుచో
నె, వ్వారికిఁ గోపంబు రాదు వారిజనేత్రా.
పారి. 1.81.

2 మాయ

సీ మంథర గత వేది మతకంబు లూహించి కైక
కుఁ జెడుబుద్ధి గఱపె నకట ...
భా. రా అయో. 114.

చం మతకము లేల చాలు నిఁక మాటికొనంగ
నలుండ నే మహో, వ్వతి నిను వేఁడెదన్ ...
హ. న. 2. 100. భార. అను. 2. 178.

(మతకము – తమకము, అని. భా అ. వ్యా.

3. మర్మము, గుట్టు

ద్వి అఁని మీరే నాకు నానతిం డనిన, మనమున
నామాయమతక మంతయును, కనుఁగొన్న
ధన్యుండు గాన ని ట్లనియె.
ప్రభు లిం. 2. 24. 6 పం.

జ మతకరి1

మతకము2 వి. సద్బుద్ధి. (చూ మతకరి2)
జ. మతకరి2.

మతకరి[1] విజ (మతకము + అరి2) మాయకల
వాఁడు మాయకలది, మాయలాఁడి

చం అ, మతకరి వేలుపుందపసి మమ్ముఁ దలం
పఁగ నేల యచ్చటన్. పారి 1 48.

ద్వి. మతకరి చిత్రాంగి మచ్చరంబునను సుతువిపైఁ
గపటంపుసుద్ది గల్పింప
ద్వి. శ. సా 63 పొ. 2. పం.

చం సతతము బ్రహ్మశర్వ సురసంయమ
ముఖ్యుల నాత్మమాయ మో, హితులుగఁ
జేయుసామి వెలయింతిని మోహితఁ జేయ
లేక ప్రా. కృతజనునట్లు తాను దనగిన్నె
నొసంగెను బంటుకోసమై మతకరి వేశ్యమాత
వెడమాయ లజయ్యలు విష్ణుమాయకున్.
వైజ 4 5 అం భా 2 286.

మతకరి2 విజ (మతకము + అరి2) మంచిబుద్ధి
కలవాఁడు.

కం. మదిమున నామాట నమ్మి మతకరి వగుచున్.

శా. జనకకన్య స్వేగ ఆె.ప్పించి లోకైక త్రాణు
ని రాముని౦ గనుము ...
భా. రా. సుం 447 448.

మతము సం విజ. (అ ఆ అ.)
1 తలఁపబడినది, విశ్వసింపఁబడినది 2 అభి
ప్రేతము వి. అ న 1 అకూతము, ఆశ
యము 2. ఇచ్ఛ. 3. జ్ఞానము. (కే. ని,) 4
(తెనుఁగున నీక్రింది యర్థములఁ బ్రయోగ
ములు గానవచ్చు చున్నవి. వృత్తాంతము,
సమాచారము.

క० కృతవర్మాక్రూరులయను, మతమునఁ దను
తండ్రిఁ జంపి మణిరత్నం బా, శతధన్వుఁ
డపహరించినమత మంతయు సత్యభామమది
నెఱిఁగి వెనన్. వి. పు. 6. 280.

౯ విధము, లాగు.

సీ ... పురూరవ, పునిలీల సగరులాగునఁ గార్తవీర్యు
మర్యాదను గయుక్రియ నంబరీషు, మతమున
శశిబిందుమహిమ వంగుని రేవఁ బృథునిమాడ్కి
మరుత్తవృత్తి ధాత్రిఁ బాలించు నవిభుండు
దద్విభుండు. హంస 2 42.

౧౦ ఉపాయము

ద్వి అనుఁచు సారథిఁ జూచి యాపైఁడి మృగము,
మనకు లోఁబడునట్టి మతముఁ జింతించి
ద్వి. హరిశ్చ పూ 694

ఆ లోభి వానిఁ జంప లోకంబులోపల మందు
పలదు వేఱె మతము గలదు, పైక మడుగఁ
జాల భగ్గునఁ బడి చచ్చు ... వేమ 1. 38

మతల్లిక నం. విజ అ. స్త్రీ ప్రశస్తము, శ్రేష్ఠము.
జాతివాచక పదములోఁ గూడి సమానోత్తర పద
ముగానే ప్రయుక్తము
ఉదా. లతామతల్లిక.

మతాబు – మత్తాబు వి ని (శ ర)

మతి నం. వి. ఇ. స్త్రీ 1 బుద్ధి, జ్ఞానము. 2 ఇచ్ఛ
కోరిక. 3. స్మృతి. (వి ని మే. ని) 4. శాకభే
దము 5 విధము, రీతి తెనుఁగుననే యర్థము
కావచ్చుచున్నది,

ద్వి. రోహిణిసరణి వరుంధతికరణి, స్వాహాంగనా
గతి సావిత్రిమతిని, రతిచందనముఁ బతివ్రతనిష్ఠఁ
బొదలి, పతి యైన రఘురాము భజియించు
చావ రం. రా. సుం. 253. పా 16 పం

మతించే నం. న. క్రి. తలఁచు, ఊహించు.

చం దిరిసెపుఁబువ్వుకంటెను మతింపఁగ మెత్తన
జాలఁజిత్తముల్. పి శకుం 2. 38.

సీ. చెప్పంగఁ జూచుఁ జూచిముఖాంబుజము దెసఁద
ప్పక తూచును జెప్పనోడుఁ, జోకనిల్పు నుపా
యములు మతించు మతించి నేర్పుఁదేలేక
నిట్టూర్పు పుచ్చు ... పి శకుం 3. 237.

మతిభ్రమము నం. వి అ పుం. 1 మానసికభ్రాంతి,
మనస్సు తడఁబడుట 2. పొరపాటు

మతిమంతుఁడు నం. విజ (త్ శి. త్) తెలివిగల
వాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడు

మతియించే నం. న క్రి. తలఁచు, ఊహించు

క० వ్రతములు నుపవాసంబులు, మతియింప నిరర్థ
కములు మా నవతులకున్. . పి శకుం, 4 80.

చం. తెఱవకు వల్లభుండు పరదేశము వోయిన .
ఇంటిలోఁ బతిసమాగమమున్ మతియింపు టొ
ప్పగున్. పి శకుం 4 81

మత్కము నం విజ (అ. ఆ అ) మదీయము
నాసంబంధమైనది వి. అ పుం నల్లి

మత్కుణ నం. వి ఆ స్త్రీ అజాతరోమ యోని.
(కల్ప.) (అజాతరోమభగము గల స్త్రీ (వాచ).

మత్కుణము నం వి. అ పుం. 1 నల్లి 2 దంత
ములు లేనియేనుఁగు. 3, మహిషము, దున్న
పోతు 4. నారికేళవృక్షము, కొబ్బరిచెట్టు న.
జంఘాకవచము పిక్కమఱువు (వై ని.)

మత్కుణారి నం. వి. ఇ. పుం. భంగ, గంజాయి.
(వృ వి)

మత్కుణుఁడు నం వి అ పుం గడ్డము మీసములేని
పురుషుఁడు.

మత్త నం వి. అ స్త్రీ. సుర. కల్లు

మత్తకాసిని నం వి ఈ. స్త్రీ ఉత్తమ స్త్రీ, అందుది
స్త్రీ.

మత్తకాశిని నం – మత్తకాశిని

మత్తకీశము నం వి. అ పుం గజము, ఏనుఁగు.

మత్తగిల్లు అ క్రి (√మత్తు.) మదించు

అ, మత్తగిల్లు సత్తుగిత్తతత్తడి నెక్కి, మిత్తి మొత్తి
సత్తి నత్తి బత్తిఁ, బత్తి రిడిన ముత్తిబుత్తులు
రెండును, నొత్తి గుత్తగట్టు చుండుఱేఁడ
నీలా. 1. 118.

మత్తమయూరము నం వి. అ పుం 1. మదించిన

నెమలి. 2 మేఘము. అ. న. (ఛంద) వృత్తభేదము, ఒకానొకవృత్తము
మత్తమయూరము. మత్తమయూరంబున కొప్పున్.
నాగక్రాంతుల్ మత్యగణంబుల్ నగమొందన్
అప్ప 4 219 పా.

మత్తము సం విశ. (అ. ఆ అ) 1. మత్తెక్కినది, మదించినది

ఉదా ఐశ్వర్యమత్తము' ధనమత్తము, బలమత్తము ఇత్యాది.) 2. పిచ్చిపట్టినది, వెఱ్ఱిది 3 మద మెక్కినది. (ఏనుఁగు.) 4 గర్వించినది, 5 సంతోషపూరితము, అధిక సంతోషముగల ది.

వి. అ. పుం 1 పికము, కోకిల. 2. మహిషము, దున్నపోతు 3 దుత్తూరము, ఉమ్మెత్తచెట్టు

మత్తవారణము సం వి అ న 1. మంచము, ఖట్వ, (వై ని.) 2 నిర్యూహము, గోడనుండి వెలికి ఏనుఁగుదంతమువలె మండు ప్రమానిచీల 3. మేడమీఁద కటకటాలవసారా పుం, మదించిన యేనుఁగు (కే ని). 4. ఇంటి ముంగిటి యావరణము, ప్రాంగణావరణము, 5. వక్కపొడి.

మత్తా – మత్తు వి. సం (మత్తతా.) మదము, కైపు.

గీ. నవమధూక ప్రసూన సంభవ మధువు, దలము దప్పంగఁ ద్రావి మత్తా వహించి
శివరా 3 15

ద్వి త్రాగినరోఁజుమత్తా గొని యున్ని, లాగుల వల్లనల్లన వృపుఁ గదిసి ..
ద్వి హరిశ్చ. ఉ 1399 పం.

సీ మదము రాజిలు మస్తు మత్తు మత్తా యన.
ఆం భా. 2 195.

జ. మత్తాగొను.

మత్తాగొను అ. క్రి (మత్తా + కొను) మదించు.

మ . . కహ్లారనీరేరుహా, త్పలధారాళమరంద పానమున మత్తా గొన్నరోలంబపం, క్తులసౌభాగ్యముతో ... వరాహ. 4. 115.

మ. అణుమధ్యాతతిమీఁద నంత విరసం బౌ చావమున్ సీధుపా, రణ మత్తాఁగొని నోలునారి శిఖిమిత్రంబై నతేరున్వనాం, గణలుబ్ధానుగకోటిఁ బూని వెడలంగా నిట్టి దేధర్మ మే, గుణమే యెక్కుడిదే బలంబు సుమనఃకోదండ నీ కెంత యున్
వసు. 4. 41.

మత్తాబు వి (హిం మహతాబ్. మిశ్ర. త్రౌ.) ఒక విధమగు బాణసంచు, (శ ర. మతాబు. వ్యవ.)

మత్తాలంబము సం. వి. అ. పుం. ప్రాంగణావరణము (కల్ప ప్రాసాదావరణము అని వాడ)

మత్తి వి 1 కామము, మరులు.

సీ మత్తికాటుకపొత్తు మరగిననునుఁ గెంపుఁ జూపులఁ గలికిమించులు నటింప ...
విక్ర 7 14.

2 అవివేకము, (చూ మత్తికాఁడు)

జ. మత్తికాఁడు.

మత్తికా(గా)ఁడు విశ. (మత్తి + కాఁడు) అజ్ఞాని, అవివేకి.

ద్వి. చిక్కెఁబో నేఁడు నాచే మత్తికాఁడు, చిక్కుఁ బెట్టి కౌశికుని మెప్పింతు.
ద్వి హరిశ్చ ఉ, 585 పం.

గి శక్తిలో నీవు నీలోన శక్తి యెప్పుడు, బాయకుందురు భాన్కర ప్రభలువోలె, నీరహస్యంబు మదిలోన నెఱుఁగ లేక, మొత్తులాడుదు రూరక మత్తిగాండ్రు.
వరాహ. 11. 16.

2. కాముకుఁడు.

గి. మనను ముచ్చిలి చొచ్చిన మత్తికాఁడు, వీఁడు గొమ్మని చే సాఁచె వెలఁది యపుడు ...
ఉ హరి. 5. 149

ద్వి మలహరుకృప లేని మత్తిగాండ్రకును, కలుగునే లంకెజిలికం బిట్లు సేయ.
బస. పు 3. 219. పం.

ద్వి. ధరణీశ వింటి గదా మత్తిగాఁడు, శంకింప కెంతయుఁ జప్పుడు గాఁగఁ, గొంకక యింటిలోఁ గుడుచుచున్నాఁడు
పండితా. దీక్షా. 42 పా.

మత్తిల్లు(లు.) అ క్రి. (√మత్తు.) 1. మదించు

ఉ .. కలవా తరువాత వసుంధరాధిపో. త్తంన విజృంభమాణ భుజదర్ప నిరంకుశ సాహస క్రియా, మాంసల చిత్తవృత్తులయి మత్తిలి యుండు నరాతి భూపతుల్
నై ష. 1. 10 7

కి గ్రీష్మకాలంబు మత్తిలి కేకు లాడె, నింద్రగో పంబు లిలమీఁద నెల్లఁ బొడమెఁ, జాఁగెఁ బ్రథ మాంబువులకునై చాతకంబు, లనఁగఁ గాల విరుద్ధ సమాఖ్య మయ్యె. కావ్యా 6. 131.

మ. మధు దైత్యాంతకు మీఁది మత్సరమునన్ మత్తిల్లి జన్మత్రయా, వధియే ప్రొద్దుఁ దదీయ రూపగుణ దివ్యధ్యాన పారీణధీ, నిధి యాటన్ శిశుపాల భూవిభుఁడు దా నిర్ధూత సర్వాఘుఁ డై, విధిరుద్రాదుల కందరాని పదవిన్ వే పొందె నుర్వీశ్వరా. భాగ. 10 ఉ 799,

సీ. దర మైన లేఁబోకఁ దటిపివెన్నెలఁ గ్రోలి దివిఁ జకోరములు మత్తిల్లి యాడ .
హర. 7 30.

2. పరవశుఁడగు.

చం తన కోకకీడు వచ్చుతఱిఁ దద్దయు సౌఖ్యము నొందువేళలన్, మనుజుఁడు ఖేదమోదముల మత్తిలుశే యవివేకము.
ఉ. హరిశ్చ. 1 62

మత్తు – మత్తా వి. (సం. మదః) 1. మదము

సీ మదము రాజిలు మస్తు మత్తు మత్తా యన
ఆం భా. 2. 195.

2. మంపు, మైకము

ఉదా. నిద్దురమత్తు

జ. మత్తగిల్లు, మత్తిల్లు, మత్తెన

మత్తుఁడు నం. విశ (అ. ఆ అ) మదించినవాఁడు. (శ ర.)

మత్తెన – మత్తిగాఁడు విశ (√మత్తు.) కాముకుఁడు.

ద్వి. ఓరోరి బలభద్ర యోరిమైలార, మత్తెన లోఁ బడె మన విప్రసహిత, మత్తలారులఁ బిల్వుఁ డనునంతలోన. పండితా దీక్షా. 41

మత్యము నం వి అ న. 1 పాపటము, దున్ని విత్తులు చల్లిన భూమిని చదునుచేసెడి సాధనము. 2. దాత్రముష్టి, కొడవలి పిడి. (కే ని.)

మత్సర నం వి. ఆ. స్త్రీ మక్షిక, ఈఁగ.

మత్సరము నం. వి అ. పుం 1 అసూయ ఒర్వ లేమి 2. విరోధము, ద్వేషము. 3. గర్వము 4 లోభము, పిసినారి తనము. 5 క్రోధము. రోష ము, 6 ఆత్మధిక్కారము.

శ్లో నిందంతి మాం సదా లోకా ధిగస్తు మమ జీవనం ఆత్మాత్మని భవే ద్యస్తు ధిక్కార స్స చ మత్సరః

7. నిష్క్రియము. (కే. ని.)

మత్సరుఁడు నం. విశ. (అ ఆ. అ) 1. అసూయ. గలవాఁడు. పరుల సంపత్తిచూచి యోర్వనివాఁడు 2 పిసినారి యైనవాఁడు, లోభి.

మత్స్యండి(ది) నం. వి. ఈ. స్త్రీ. సారభూతమై ఘుటికయగు నట్లుకాఁచిన చక్కెర, కండచక్కెర.

మత్స్యకరండిక నం. వి. అ స్త్రీ. చేఁపల బుట్ట.

మత్స్యగంధ నం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. సత్యవతి: వ్యాసు నితల్లి. 2. నీటిపిప్పలి. 3 మత్స్యాక్షి, పొన్నగం టికూర, 1. (వాచ కల్ప) 4 బోదతరము (వ్య. వి) (కల్ప.)

మత్స్యగుఁడు నం వి ఉ పుం. చ్యవన మహర్షి (వై. ని.)

మత్స్యఘంటము నం వి అ. పుం. ఒక దినుసు చేఁపలకూర

మత్స్యఘాతి నం. వి న్. పుం జాలరి, చేఁపలను చంపువాఁడు

మత్స్యఘాతుఁడు నం. వి. అ. పుం చేఁపలను జంపు వాఁడు, జాలరి.

మత్స్యజీవి నం. వి న్. పుం. జాలరి. చేఁపలను బట్టి బ్రతుకువాఁడు.

మత్స్యదేశము నం. వి. అ. పుం. మత్స్య నామక దేశము. ఒకానొకదేశము.

మత్స్యధాని నం వి. ఈ. స్త్రీ చేఁపల బుట్ట.

మత్స్యనాశకము నం. వి. అ పుం కురరము ఒక

విధమగు పక్షి

మత్స్యపిత్త నం. వి. అ. స్త్రీ. కటుకరోహిణి. (వృ వి.)

మత్స్యపురాణము నం. వి అ. న పదునెనిమిది పురాణములలో నొకటి. మత్స్యావతారకథను ముఖ్యముగాఁ బ్రతిపాదించు పురాణము.

మత్స్యబంధనము నం. వి. అ. న చేఁపలను బట్టుకొనెడి గాలము

మత్స్యబంధని నం. వి ఈ. స్త్రీ. చేఁపల బుట్ట

మత్స్యబంధి నం. వి. న్. పుం చేఁపలను బట్టువాఁడు, జాలరి

మత్స్యబంధిని నం. వి. ఈ స్త్రీ. చేఁపల బుట్ట.

మత్స్యబంధుఁడు నం వి. అ పుం చేఁపలను బట్టువాఁడు, జాలరి.

మత్స్యము నం. వి అ పుం. 1 చేఁప మీనరాశి 3. ఒకానొక పురాణము.

మత్స్యరంక(గ)ము నం. వి. అ. పుం. జలమద్గువు, ఒక జాతి నీటిపిట్ట, మీనవల్లంకి పిట్ట.

మత్స్యరాజము నం. వి. అ. పుం. 1. రోహితమత్స్యము, ఎఱ్ఱచేఁప.

మత్స్యవేధనము నం. వి. అ. న. బడిశము. చేఁపల గాలము.

మత్స్యవేధని నం వి. ఈ. స్త్రీ. బడిశము, చేఁపల గాలము. 2 జలమద్గువు.

మత్స్యాక్షీ నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. గండదూర్వ. (వృ వి.) 2. పొన్నగంటికూర. (వృ. వి) సోమెదకూర. (వృ. వి.) (శ. ర.)

మత్స్యాధాని నం వి. ఈ స్త్రీ. చేఁపలను బట్టువాఁడు చేఁపలను వేయుట కుపయోగించు కొనెడి బుట్ట, చేఁపలబుట్ట.

మత్స్యావతారము నం. వి. అ పుం. శ్రీ విష్ణుని దశావతారములలోను మొదటియవతారము

మత్స్యాశనము నం వి. అ పుం. చేఁపలను దినునది, మీనవల్లంకి పిట్ట.

మత్స్యోదరి నం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. సత్యవతి. 2 కాశి యందుఁగల తీర్థ విశేషము.

మత్స్యోదరీయుఁడు నం వి అ. పుం వ్యాసుఁడు సత్యవతిపుత్త్రుఁడు.

మథనము నం. విశే. (అ ఆ అ.) 1 త్రచ్చునది 2 నశింపఁజేయునది (సాధనము) వి అ. న త్రచ్చుట, చిలుకుట. 2. ధ్వంసము చేయుట. చం పుట పుం గణికారికా వృక్షము నెల్లిచెట్టు

మథి నం వి న్. పుం కవ్వము

మథించె నం. న క్రి మథనముచేయు, త్రచ్చు (విష్ణువు) శా .. గృహీతాహీంద్రవుచ్ఛాననుం.. డై చేసేత మథింపగాఁ దొడఁగె దుగ్ధాంభోనిధిన్ భూవరా వరాహ. 7. 60

మథితము నం విశే (అ. ఆ. అ.) 1. మథింపఁబడినది 2. పీడింపఁబడినది, బాధింపఁబడినది, నశింపఁజేయఁబడినది వి అ న. నిర్జలతక్రము, నీరు కలియని మజ్జిగ

మథియించె నం. న. క్రి. మథించు, త్రచ్చు
ఎ. ... సౌమ్యంబు సూక్ష్మంబునైన తేజంబు
గానం బడియె నదియు మథియింపఁ దదనంత
రంబ ... వరాహ 9. 22.

మథుర నం. వి. అ స్త్రీ యమునానదీ తీరమునందు శ్రీకృష్ణుని జన్మస్థానమగు పట్టనము. (ఇది మోక్షదాయకములగు నేడు పట్టనములలో నొకటి. ఇది శత్రుఘ్నునిచేఁ గట్టింపఁ బడినది.

మథురానాథుఁడు నం వి. అ పుం. శ్రీకృష్ణుఁడు

మథురేశుఁడు నం వి అ. పుం శ్రీకృష్ణుఁడు.

మదకటుఁడు నం. వి అ పుం. మందుఁడు, నపుంసకుఁడు.

మదకరము నం విశే (అ. ఆ. అ.) మత్తు (కైపు) కలిగించునది

మదకలము నం విశే. (అ. ఆ. అ.) మదము చేత అవ్యక్తమధురమైనది. (వాక్కు.) వి. అ పుం మదపుటేనుఁగు

మదకోహలము నం. వి. అ. పుం. మదము పట్టిన యెద్దు. (వై. ని.)

మదగంధ నం. వి. అ. స్త్రీ. 1 మదిర, కల్లు. 2.

2 అతసి, అగిసె (వ్య వి)

మదగంధము సం వి అ పుం సప్తచ్ఛదము, ఏడాకులయంటి (వ్యా వి.

మదజలము సం వి. అ. న. మదపుటేనుఁగు యొక్క గండస్థలములు మొ నుండి స్రవించెడి స్రొవ్వు, మదోదకము.

శ్లో కరాత్కటాభ్యాం మేఢ్రాచ్చ నేత్రాభ్యాం చ మదస్రుతిః

మదట విణ (సం మదః క మదట)

1. మదించినది, మత్తుఁడు.

సీ. మదటగాలివయాళిమాన మాయనికుమారికలు పుప్పొడు లావరించుకొనిరి ..
వేం పంచ 4. 129.

2. మూర్ఖుఁడు. మూర్ఖము

గీ ధర్మమున కొడుకడ కేగుదము దురాత్మ మగుడు మనుజయుఁ గనలి యమ్మదట శశము వేం పంచ 3 122

3 సోమరి, అలసుఁడు

సీ మదటతొండురు తొండు మదల మాలుగుఁ బోతు చండి సోమరి నలితిండికాఁడు, దుండు బలి యనంగఁదోఁచుఁ బ్రాల్మానిన వానిపేరై.
ఆం. భా, 3. 6

వి మత్తత (చూ మదటగొను.)

జ మదటగొను, మదటతనము

మదటగొను అ. క్రి (మదట + కొను) మత్తత గొను

సీ . కుదురుచన్గుబ్బల మదటఁగొనుచు
సాంబో 1. 164.

మదటతనము వి (√మదట) మూర్ఖత్వము.

సీ. అత్యుదారుని రాజు నాత్మీయకళ లిచ్చి మదిఁ గృశింపఁగఁజేయు మదటతనము
వ. చ 2. 32.

కం ఇది నాయది నాకేళీ, సదనము నీ కిందు నిల్వఁ జనునె దురాత్మా, మదటతన ముడిగి యెంతేఁ గదలుము లె మ్మనిన దీర్ఘకర్ణుం డనియెన్.
వేం. పంచ. 3. 110.

మదన సం. వి, ఆ స్త్రీ 1 సుర, కల్లు.

మదనకంటకము సం వి అ పుం 1 మన్మథ వికారముచేఁ బుట్టిన గగుర్పాటు,

మదనకము సం. వి. అ పుం 1 దమనక వృక్షము 2 మదనము వ. సిక్థకము, మైలము.

మదనకాకురవము సం. వి. అ. పుం కపోతము, పావురము

మదనకామధేనువు వి మన్మథసుఖముల నొసఁగు కామధేనువు

కం . అ, వ్వనితలిగియారు కొ..లి సదివ మును మదనకామధేనువు గాదే
ఉ. హరి. 2 80.

మదనగంధులు సం వి ఇ న బ ధాన్య విశేషము, ఒకజాతివడ్లు

సీ ఇప్పపూరాజనా లేను-గుకొమ్ములు మల్లె' శ్రీగంధులు మదనగంధు, లు .
హంస 4 128.

మదనగృహము సం. వి అ న 1 యోని, ఉపస్థ. 2 (జ్యోతి) లగ్నమునుండి యేడవ స్థానము

మదనచతుర్దశి సం. వి. ఈ స్త్రీ. చైత్రశుక్ల చతుర్దశి
(ఈ దినమున మన్మథోత్సవము చేయుదురు.)

మదనచేయు మి వి. 1 మిద్దెకడ్డీ

సీ. పగడంపుముక్కులఁ బచ్చచెక్కల నిక్కు-చిలుకల మదనచేతుల ఘటిల్లు
రా. వి. 4. 85.

సీ. తను వెల్లజల్లఁ గాఁ దనయుని వక్కువఁ బొదువనిచేతులు మదనచేతులు ...
చంద్రా. 1. 53.

2 కురుజులమీఁద నుంచెడుపట్టె.

చం రవియనుదివ్వెఁ గేతువుచెఱంగున మూసి ధుర్యోర్ధ్వయంత్రశవా, రవిరశ్మిఘర్మమై కలరవాల్పరవోక్తుల వాంతధూపరా, జివరనిశ న్గవ న్మదనచేతులఁ జాతురి నెయ్యపుం గురుం, జువిదలు దార్చవిష్ణుపద మొత్తుఁబురిగృహ లక్ష్మి మాత్మ

నాన్ ఆము. 2 17

మదనత్రయోదశి సం వి ఈ. స్త్రీ చైత్ర శుక్లత్రయోదశి

మదనపక్షి సం వి. న్. పుం ఖంజనపక్షి, కాటుకపిట్ట.

మదనపాఠకము సం వి. అ. పుం కోకిలము, కోవెల (రా. ని)

మదనము సం వి అ పుం 1. కస్తూరిమృగ వృషణము (కే ని). 2 ఆమని, వసంత కాలము, 3 తేనెటీఁగ, 4 మయినము, 5. ఆశ్లేషవిశేషము, కౌగిలింతలలో నొకభేదము 6. మంగచెట్టు, 7. దుత్తూర వృక్షము, ఉమ్మెత్తచెట్టు, 8 ఖదిరవృక్షము, చండ్రచెట్టు, 9 వకుళవృక్షము, పొగడచెట్టు 10 పక్షి (వై. ని.). న మత్తు కలుగఁజేయుట, సంతోష పఱుచుట

విశే (అ ఆ. అ) 1 మత్తెక్కించునది 2. సంతోషపఱుచునది, ఉల్లాసపఱచునది

మదనరిపువు సం వి. ఉ. పుం శివుఁడు

మదనలేఖ(ము) సం వి అ. పుం. శృంగార నాయికానాయకులు పరస్పరము వ్రాసికొను జాబు.

మదనశలాక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 శారిక, గోరువంక 2 కామోద్దీపకౌషధము (మే ని.)

మదనసరులు మి వి బ. ధాన్యభేదము

వ .. గంధసరులు మద్దిగండ్రలు రేఖాములు కాంబోదులు మదనసరులు జిలమబుడుతలు. ప్రబంధ 112.

మదనాంకుశము సం. వి అ పుం 1. లింగము, శిశ్నము. మగగుఱి (త్రి. ని.). 2. వ్రేలిగోరు

మదనాంతకుఁడు సం. వి అ పుం. శివుఁడు.

మదనాగ్రకము సం వి. అ. పుం. వ్రీహిభేదము, కోద్రవము. అళ్లు.

మదనాయుధము సం. వి. అ. న 1 యోని, ఉపస్థ. 2. మన్మథుని యాయుధము (అందకత్తెను వర్ణించునపుడు ఇట్లు చెప్పఁబడును)

మదని సం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. సుర, మద్యము (కే ని). 2 కస్తూరి. 3 అతిముక్తలత, బండిగురివెంద (వృ. ని). 3 (రా ని) 4. జవ్వాది పిల్లి (శ. ర)

మదను వి. గర్వము, పొగరు.

కం మదనా నీదాడికి మే, మదనా మదనాగయాన నలయింతురె మ, న్మదనాలీకాంబకముల మదనారతభక్తిశక్తి మద నాఅదనా రా. వి 4 58

మదనుఁడు సం వి. అ పుం మన్మథుఁడు, మరుఁడు.

మదనేచ్ఛాఫలము సం వి అ న చూతవిశేషము, ఒకజాతి మామిడి (వృ. ని)

మదనోత్సవ సం. వి. ఆ స్త్రీ అప్సరస

మదబృందము సం వి. అ పుం ఏనుఁగు, కరి (వై ని).

మదమడఁగించు — మదమడఁచు మి. స క్రి. (√ మదమడఁగు.) చంపు

కం ... పాండుకుమారో, త్కరముఁ దత్సేనలన్ మదం బడఁగింతున్. భార భీష్మ. 3. 167

మదమడఁగు మి అ క్రి. (మదము + అడఁగు) బలహీనుఁడగు,

కం. మదమడఁగి యొక్కరుండును, గద చేకొని రాజరాజు కాల్నడ నెటవో, మదిఁ దలఁచి తొలఁగెనుకో. భార. శల్య 2. 3.

మదమడఁచు — మదమడగించు మి స క్రి. (√. మదమడఁగు.) చంపు.

కం విమత సైన్యముల నీరితిన్, మదమడఁచి కృష్ణపార్థుల, నెదురం బొడగాంచి సుయోధుఁ డిట్లనిపలికెన్ జై భా 5 58

మదమత్తకము సం వి అ. పుం ఉమ్మెత్త (వృ ని) (వై. ని).

మదము సం. వి. అ పుం. 1. ఉన్మాదము యొక్క ప్రథమావస్థ, మత్తు, మత్తత, 2. ఏనుఁగు గండస్థలమునుండి స్రవించెడిక్రొవ్వు. 3. గర్వము, దురహంకారము 4 పరమానందము, అమితసంతోషము 5. మద్యము. సుర. 6. కస్తూరి 7. శుక్రము, పురుష వీర్యము. 8. అందమగువస్తువు.

సుందరపదార్థము 9 గంధము.

మదముమీఱు మి అ క్రి. మదించు, క్రొవ్వు

కం. వెకలిచి యిచ్చినఁ జాలుం, బ్రకటిత దోశ్శక్తి బెండువలెఁ దెచ్చెద మే, మొకరొకర మె యని దైత్య, ప్రకరమ్ములు మదము మీఱి పలుకఁగ వించున్. దశా 2 188.

మదమెత్తు మి అ క్రి (√. మదము) మదించు, గర్వించు

కం. తన్ను నెదిరిని, మది నెఱుఁగక నిగ్రహించి మద మెత్తుట యొ, వృదహంకారం బొనరిం, పదె పౌరుషహానిఁ దొల్లి పక్షీంద్రున కున్. భార ఉద్యో. 3. 289.

మదయంతి సం వి ఈ స్త్రీ. ఒకజాతి మల్లె (వృ వి)

మదయిత్నువు సం విణ (ఉ.) 1. మత్తు గలిగించునది 2. సంతోషపఱుచునది. ఉల్లాసకరము. 3 శౌండికుఁడు, సారాయి మొదలగునవి కాఁచువాఁడు. 4. త్రాగుబోతు, మద్యపుఁడు వి. ఉ పుం. 1. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు. 2 మేఘము. న మద్యము

మదరాగము సం. వి. అ పుం. కోడి (విల్యమ్సు.)

మదరాగుఁడు సం వి అ పుం. మన్మథుఁడు (విల్యమ్సు)

మదల — మదట విణ, సోమరి

సీ మదట తోఁడొరు తొండు మదల మాలు గుఁబోతు. అం. భా. 3. 6

మదలేఖ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఏనుఁగు గండస్థలములనుండి మదము కారుటవలన నేర్పడిన చాఱ. 2. (ఛంద.) ఒకానొక వృత్తము.

శ్లో. వక్స్నాగస్సాన్స్యన్మదలేఖా

మదళి వి. (త. మదశై క మదళిగ) బాలుఁడు, బాలిక.

ద్వి. మనికులు మనికులు మ్రాన్పడి తగుల, మదళిలు మదళిలు మత్సరింపంగ. పండితా. పర్వ 3౭. పా.

మదవారి సం వి ఇ. న. మదజలము. మదపు టేనుఁగు గండస్థలములనుండి స్రవించెడి క్రొవ్వు

మదశాకము సం వి అ. పుం ఉపోదకి, పెద్దబచ్చలి (వృ. వి.)

మదశౌండికము సం వి అ. న. జాజికాయ.

మదసారము సం వి అ. పుం తూల వృక్షము. ప్రత్తి చెట్టు

మదస్థానము సం వి అ న. కల్లుపాక

మదహత్తి సం వి (సం మదహస్తి) (ప్రా. మదహత్థి) మదపుటేనుఁగు.

గీ అచటి యొక పాటిదొర మహాహత్తులకును, నెత్తుగున్నలు దిక్కుల మత్తకరులు ... పాంచా. 1 39.

(శ ర. పా మదహస్తులకును ము.ద్రి. పా)

విణ. శ్రేష్ఠుఁడు, శ్రేష్ఠము (ఈ యర్థమున తఱచు సమాసోత్తర పదముగా నుండును)

గీ. .. మదహత్తి యనఁగఁ, బైకడను నిల్చి శ్రేష్ఠమై పరగుచుండు. అం భా 3 15.

మదహస్తిని సం వి ఈ స్త్రీ మహాకరంజము, పెద్దగానుగు (వృ వి)

మదహేతువు సం. వి ఉ పుం. ధాతకి, ఆరె (వృ. వి.).

మదాంబరము సం. వి. అ పుం. ఐరావతము, ఇంద్రుని యేనుఁగు (త్రి. ని.)

మదాఢ్య సం. వి. ఆ స్త్రీ. రక్తఝింటి, ఎఱ్ఱగోరఁట (వృ వి.).

మదాఢ్యము సం. వి. అ. పుం తాఁటిచెట్టు.

మదాత్యయము సం వి. అ. పుం ఎక్కుడుగాఁ ద్రాఁగుడువలనఁ గలుగురోగము

మదామ్నాతము సం. వి. అ పుం ఏనుఁగు వీఁపుపై నుండెడి డిండిమమను వాద్యవిశేషము.

మదారము సం వి అ పుం. 1. మదపు టేనుఁగు. 2 వరాహము, అడవిపంది. 3. సుగంధద్రవ్యవిశేషము.

మదారుఁడు సం. విణ (అ. ఆ అ.) 1 కాముకుఁడు, జారుఁడు. 2. మోసగాఁడు, వంచకుఁడు. 3.

అలసుఁడు, సోమరి (కే. ని).

మదాలాపి సం. వి న్. పుం. కోయిల, కోకిలము.

మదాళించు అ క్రి (త మదాళి.) పుష్పించు.

సీ సంపెఁగల్ వికసించె జాదుల్ మదాళించె గోరంట తిలకంబు గుత్తులెత్తె.

వాల్మీ 3. 110.

మదావళము సం. వి అ. పుం ఏనుఁగు, గజము (శ ర)

మదాహ్వము సం వి అ. పుం కస్తూరి (త్రి. ని)

మది వి (సం. మతిః - త మది) 1. బుద్ధి.

కం. .. అమిష మని దానిం, గొనఁగా మదిసమ కట్టి ... భార. ఆది 3. 29.

చ- ముని మదిఁ దప్పి తోఁయి మునిముఖ్య ...

ఆము. 6. 113

2 మనస్సు.

శా జేజే యంచు భజింతు నిష్టఫలసంసిద్ధుల్ మదింగోరి ... నైష. 1 4

కం గారవమున సకలకళా, పారీణుఁడ నైతిఁ బసిఁడిపల్లెరి మైనన్, బేరువగఁ జోటు వలె నని, చేరితి నిను నాదుకోర్కి చింతింపు మదిన్.

విక్ర. 1. 111, మనుచ. 1 5.

ఆ ఒప్పు హృదయసంజ్ఞ యుల్లంబు మది డెంద, మెడఁద . మన సన .

ఆం భా. 1. 100.

3. ఇచ్ఛ, కోరిక

సీ అమ్మ విను మింక నొకయించు కంతతడవు, నీచెలువుఁ జూడ నీ పేరు నీ తెఱంగు, నడిగి వరికింప మది నున్నదైన వాఁడు, రాకమును నీవు తొలఁగుట నాకుఁ బ్రియము.

కళా. 3. 87.

కం. భూరిమితనూజునకు శా, స్త్రోరూఢిన్ నామ కరణ మమరించుమదిన్. ఇందు. 2 12.

జ మదికొలంకుపులుగు, మదిమది.

మది సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. 1. చషకము (త్రాగెడి గిన్నె, పానపాత్రము.) 2. కృషి సాధనము. కృషికుపయోగించు పనిముట్టు (నాఁగలి మొ) మత్తావస్థ (కే. ని)

మదించు అ. క్రి తలఁచు.

కం వేఁటాడ దొంలసన్నిధి, మాటాడ మదించు చెంచు మన్నీలకరం, బూటాడఁ జేయు నన్నిట జూటాడనె యుఁడు నతఁడు చూ చెదరె కదా.

రా. వి 3 53.

స. క్రి మదింపువేయు (ఈ యర్థమునందు కొన్నిచోట్ల మతించు అని వాడెదరు శ ర.)

మదించు సం. స. క్రి క్రొవ్వు, గర్వించు

ఉ ఈ వొకపోటుబంటువలె నెల్ని దురుక్తులు ప్రేలె దోరి దు, ర్భావ మదించి మున్నటిన్నృపాలుర యట్లనె న న్దలంచితో.

ఉ రా. 7. 126

మానిని అంత మదింపకువే యని పల్కిన నంత మదింపకువే యనుచున్. కళా 3. 195.

మదింపు వి (√. మదించు క మదిపు. త, మ, మదిప్పు) ఇంత యని వెల మొదలగువాని నూహించుట (శ ర.).

మదికొలంకుపులుగు వి (√ మది) మానస సరోవరపక్షి, హంస. సాం ని తిర్య. 77.

మదిమది వి. (మది + మది) 1. నెమ్మది, శాంతి, నిశ్చింత

చ- మద మడగించి భూపతిసమాజము నెల్లను నిన్నుఁ గొల్వఁ జే, యుదు నని పూని దిగ్విజయ మున్నతిఁ జేసి మహావిభూతితో, మదిమది నుండ నీసుతుఁడు మంత్రులు సొబలు జూద మార్చి సం, పద గొని యంతఁ బోవక సభఁ ద్రుపదాత్మజు భంగ పెట్టరే.

భార. ఉద్యో. 3. 280.

చం. త్రిదశులు వెట్టిసేయ నిటు దివ్యపదంబుగ లంక నేలుచున్, మదిమది నుండలేక యొక మానుషసత్వము గాఁ దలంచి దు, ర్మదమున రాముపై నలిగి మాయల నమ్మహితాత్ము దేవిఁ దె, చ్చెద నని చూచెదే ...

భా. రా, ఉ. 2 12

చం త్రిదశపతిం జయించి జగతీతల మంతయు
నేలుచా ణుండే, మదిమది నుండి దానవ రమా
జము చేటునకై త్రిలోచనున్ గదనము వేఁడె
ఉ హరి. 5 42

2. అనాలోచనము, దూరదృష్టి లేకుండుట

కం ఎదిరికి వచ్చిన రాజ్యము, మదిమది నటు గోలు
పోయి మానము దూలం, జదు రేని కాననము
నకు, ముదమునఁ జనుదెంచుకంటె మోసము
గలదే భా. రా యు 1292.

మదియించే నం అ. క్రి. మదించు, క్రొవ్వు

సీ. అద్దిరామడియించిరాడంగు లందఱఁ ఒడెయఁ
గొట్టెదనంచు గద ధరించి ..
వరాహ 11 102.

మదిర నం. వి అ. స్త్రీ. 1 మద్యము, మత్తు గలిగించు
సుర. 2 ఒకదినుసు కాటుకపిట్ట 3 దుర్గ

మదిరనయన నం వి అ స్త్రీ మోహింపఁ జేయు
కన్నులుగల స్త్రీ, స్త్రీ

మదిరము నం విజ (అ. ఆ అ) 1. మత్తు గలిగిం
చునది. 2. సంతోషపఱుచునది, ఉల్లాస పఱుచునది.
వి అ పుం. రక్తఖదిరవృక్ష భేదము, ఎఱ్ఱపువ్వులు
గల చంద్ర (వ్య. వి)

మదిరాక్షి నం. వి ఈ. స్త్రీ మదము కప్పిన కన్నులు
గలయాడుది, ఆఁడుది (శ ర.).

మదిరాసఖము నం వి అ పుం చూతము, మామి
డిచెట్టు

మదిరిణి వి. మణివిశేషము, పుష్యరాగము

సీ నిగరంపుఁ బగడంపు జిగి దొట్టు మొగముట్టు
రంగారుమదిరిణి సింగిణీలు .
ఉ. రా. 7 397

మదిష్ఠ నం వి అ స్త్రీ. మద్యము.

మదీయము నం. విజ. (అ. ఆ అ) నాసంబంధమై
నది.

మదుగు(వు) వి. (క. త. మదగు.) చెఱువు మొ.
వానినుండి నీరుపోవుమార్గము, జలస్రుతి

(వ్యవ) చెఱువులోని నీరమదుగునుండి పాఱు
చున్నది

ప .. శీకరపరంపరల చొదుగులు మదుగులు
గొనినఁ చిదపనగుచుఁ చిదుకుచిదుకుమ మను
రొంపులును . . భాగ 10 పూ 7. 56.

మదుపు[1] వి ఆకుపచ్చరంగు

పగడ కంటికిగుజ్జరిమదుపులు మొదలుగఁ, గలిగిన
పలువన్నెల పుట్టజమ్ములు
కలిక. 7 195.

మదుపు[2] వి పెట్టుబడి.

(వ్యవ) వ్యాపారము మదుపులేకున్న సాగదు

మదుము – మదుగు. వి చెఱువు మొ వాని నుండి
నీరుపాఱెడి మార్గము.

(వ్యవ) మదుము లెక్కువగుటచే మాయూరి
చెఱువులో నిలువ నీరులేకున్నది.

మదురు[1] అ. క్రి కమియు, మాఁగు, మిగులఁ బండు.

ప మదురంగఁ బండిన మాయారఫలములు చెంచు
కన్యలకుచశ్రీలఁ జెనయు ...
కాశీ 1. 91.

కం ఇది చిత్రమచటిపనసల, మదిరినమద్రసఫలాళి
మధురససేవన్, ముదిమియుఁ దెవులును
నెఱుఁగక పదివేల్ సంవత్సరములు బ్రతుకుదురు
ప్రజల్. వరాహ. 10. 152.

గీ, మదురఁ బండిన దానిమ్మ ప్రానిపండ్లు, శుక్తి
కై వడి విరిసినఁ జూచి విభుఁడు ..
తపతీ 1 56.

మదురు[2] — మదుఱు వి గోడమీఁదికప్పు.

సీ పటికంపుఁ గంబముల్ పవడంపు బట్టెలు మఱక
తరచితముల్ మదురు లమర .
భాగ 10 ఉ. 602.

ద్వి. మందసంబులచెంత మదురులపొంత.
పండితా దీపా. 44 పా

సీ. ... మదురు మగు లనఁ గుడ్యపాలిక యై
యొప్పు ... అం. భా. 2. 13

మదురుగోడ — పైకప్పుగలగోడ

గీ. మదురుగోడల మెఱపు వాల్మగల యొఱపుఁ.

దవర వెలుఁగొందు సాప్రోలు ధరణి యందు.
రసిక 1 86

ద్వి జాలి వాతోడ నొజ్జలు సెప్పియున్న, మాట
నీ కెఱింగించి మదురుగో డైన, దాఁటి పో యెద
నింక దాపుర మేల
ద్వి హరిశ్చ 1040 వం

మదురువు వి. (సం మదిరా.) 1. మద్యము
కం. మదురువు గొని యొడ లెఱుఁగక, మదాకుల
మనస్కు లైన మానవులకు, నిం, పొదవియుఁ
బిడికిళ్లం గొని, చదియఁ బొడుచునేని యదియు
సౌఖ్యం బగునే. నృసిం. 4 68

2. మత్తు, మదము
సీ. మదురువు గొని మాఱుమలయు కారెనుఁబోతు
నొడిసి కొమ్ములు వట్టి మడఁగఁ ద్రోచి .
హరి. పూ. 4 155 , నృసిం 2 119

మదులు — మదురు వి (క. త మదిర్) గోడ
మీఁదికప్పు.
ఆ. పాలె మున్నవారిపై నొల్కిబూదిద, మందు
చల్లి పెద్దమదులు కొంత, కూలఁద్రవ్వి రాచ
కూఁతు రుండెడిమేడ, కత్తిరించినట్లు గంటు
వెట్టి. ద్వా. 10. 122. ,ఆం భా 2 13

మదోత్కటి సం వి. ఆ స్త్రీ పార్వతి

మదోత్కటము సం వి. అ. పుం. 1 మత్తగజము
మదపుటేనుఁగు 2. పారావతము, పావురము న.,
మధుమద్యము (వై ని.).
విశే (అ. ఆ అ) 1. మత్తెక్కినది, అవశ్యమై
నది.

మద్గురము సం వి. అ పుం. 1 మత్స్యవిశేషము,
2. బొమ్మిడాయ 3. ఖగము, పిట్ట (వై ని.)
3. వైశాలిక స్త్రీ యందు బ్రాహ్మణునకుఁ బుట్టిన
సంకీర్ణ జాతి.

మద్గువు సం. వి. ఉ పుం. 1. మద్గురము, బొమ్మ
డాయ 2 జలపక్షివిశేషము, నీటికాకి. 3 వృక్ష
ములందు చరించు జంతువిశేషము,

మద్దత్తు వి (క మద్దత్తు, హిం. మదద్.) సాహా
య్యము, తోడ్పాటు
కం అని యతఁడు వల్కఁగా నింద్రుని మొగమును
జూచి నారదుఁడు మే లింకన్, మొన
గాఁడ్రకు మద్దత్తుగ వని చేయఁగ వేల్పుటొజ్జ
నంపఁగ వలయున్ మల్లు 2 10.
సీ .. మద్దత్తు వెన్నాన తోడు
గీ. పాటు ... అన రాజిలు సహాయమునకు .
సాం. ని మాన. 31.

మద్ది వి (క మద్ది త మరుదు) వృక్షవిశేషము,
సాలము, అర్జునము (వ్య. వి.). (దీనిభేదము తెల్ల
మద్ది, ఇనుమద్ది, ఏఱుమద్ది, మొ.)
సీ . నిజోదరంబున దామయుతనిబద్ధ. మగునులూ
ఖలము రయం బెసఁగంగ నాకర్షించి చని మంద
గవనికెలని, జమిలి మద్దులతోడ సంరంభమునఁ
దగిలించి తాఁ దగులక లీలరెంటినడుము గడచి
నీల్గుటయును బుడమి వగులఁ బెల్లగిలి కూలెఁ
దరువులు . . హరి. పూ. 5 243.
కం. ముద్దుల తక్కరి బిడ్డఁడు, మద్దులఁ గూల్పంగఁ
దలఁచి మసలక తా నా, మద్దికవ యున్నచో
టికి, గ్రద్దన తో లీడ్చు కొనుచుఁ గడఁకం జని
యెన్
భాగ. 10 పూ. 400 , పి. శకుం. 2 14.
(సా) మద్దులు మునిఁగిపాఱ వెంపళ్లు తమకెంత
బాటియనుట (గొప్పవారి కసాధ్యమైనపని
కొద్దిహారికెట్లు సాధ్యమగు ననుట)
గీ. పిరంద సారసాకార విహరణంబు, విష్ణునకు
నొప్పు నతనితో విగ్రహింప, దొర కొనిన వచ్చు,
మనకు మద్దులు మునింగి, పాఱ వెంపళ్లు తమ
కెంతబంటి యనుట. ఉ. హరి. 4. 124.
బ మద్దికాయలు, మద్దిగంద్రలు.

మద్దికాయలు వి. బ మద్ది + కాయలు. (వృత్తి
యందు బహువచనలోపము కూడనగు.) బాలురు
చెవితమ్మియందు ధరించు నొకనగ (ఇది మద్దిచెట్టు
కాయనుబోలి యుండు)
సీ. వెలిదామరలఁ బోలువెడఁద బ్రాల్గన్నులు మద్ది

కాయలతోడ మద్దివడయ ...
కాశీ 3 240

వం. తొకతొక మాటలు నొ్నసల దుంపెసలాడెడు నుంగరంపు వెం(డుకలును మద్దికాయలు కడుం గదులాడఁగ ... ఇంపొదవుఁ గా సుతుఖాగ్యము తండ్రి కెంతయున్ కవిరా 2 47

-చం. విడి గలమద్దికాయకడ వీనుల నొంపుఘటింపఁ దప్పుత, ప్పుడుగులు వెట్టురాకొమరుఁ డాదట దాదులు కేలువట్టఁగన్

చంద్రా 2 8

మద్దిగంట్రలు వి బ (√మద్ది) ధాన్య విశేషము
వ ... కటకసరులు రత్నసరులు జీనిసరులు రాయ సరులు పచ్చదినసరులు గంధసరులు మద్దిగంట్రలు ... ప్రబంధ 112

మద్దిలియ — మద్దెలవాఁడు
వ ... పౌరాణికులకు అధ్యక్షు ఈందనకు (7) అవ జీండు దాడపోజు శామెకు 6. వీరి మద్దిలియ మం దెకు 4 వీరిమద్దిలియ కేదికు ... ద శా. 4 677.

మద్దిలియకారుఁడు వి మద్దెల వాయించు వాఁడు
వ. ... ఈ దేవర పూజారికు 3. పౌరాణికులుకు 4, నట్టవోజుకు 6, మద్దిలియకారుల కుకు 6. వఁశ కారు .. ద శా 4 663

మద్దెల వి (సం, మర్దలః ప్రా. మద్దలో. క. మద్దలె.) వాద్యవిశేషము, మృదంగము

ద్వి దిమిదిమి యనుచు మద్దెల (మోయుపాట, లమర నారీమణు లాడుచందమున.
రం రా. కిష్కిం. 219 పా 17 పం

మ. అల పర్జన్యుఁడు కేకిపాత్రములగుం పాడించుచో మేఘమండలపున్ మద్దెల గ్రుంగతేవను మరున్మార్గంగికుం డర్థి నొ, త్త లలిన్ నేలకు వ్రాలుచు న్నెగయుచుం దారాడు నత్తెల్లజ, ల్లులుఁ గెంగుచ్చులు నయ్యో ధారలును దల్లోలేంద్ర గోపంబులున్. ఆము. 4. 92

సీ. ... మద్దెల యనఁ దగు మర్దళంబు
ఆం. భా, 1. 128.

జ. మద్దెలకాఁడు, మద్దెఁకొక్కు, మద్దెలరూపు రిక్క. మద్దెలీఁడు

మద్దెలకాఁడు వి. (√మద్దెల) మద్దెలవాయించు వాఁడు, మార్దంగికుఁడు.

వ. ... మద్దెలకానికి 2, (వృత్తి)చే ...శా 1165
ద్వి మరుఁడు గాఁబోలు నీమద్దెలకాఁడు
ప్రభు. 2. 28 పా. 16 పం

మద్దెలకొక్కు విజ (√మద్దెల) మద్దెల వాద్యము ననుసరించి చిందులుద్రొక్కు సామాన్య నటుఁడు
ఉ మొరజిక ప్రయత్నమున మద్దెలకొక్కులు ద్రొక్క నాట్యముల్ ... గంధ. 9.

మద్దెలరూపురిక్క వి (√మద్దెల) ధనిష్ఠా నక్షత్రము (శ ర.).

మద్దెలీఁడు వి. (మద్దెల) మృదంగము వాయించు వాఁడు, మార్దంగికుఁడు, మద్దెలవాఁడు.
నె. శా, 3. 1264.

మద్దెళసంచు వి. మల్లయుద్ధ విశేషము, పది రెండు దండలలో నొకటి.

వ. .. బొదలికదండ కుక్కుటపుదండ మద్దెళ సంచు మొదలగు దండలును .
మల్లుపు. 3. 68.

గీ దండ యనఁగను ముష్టి యుద్ధాదిమగతి, మించు నందున మద్దెళసంచు మొదట, కొన్ని భేదంబులు చెలంగు నన్ని దెలుప, గ్రంథవిస్తర భయముచేఁ గాలకంర
ఆం భా 2 209 , ప్రబంధ 78

మద్యకీటము సం వి అ పుం కల్లునందు పుట్టు ఒక జాతి పురుగు

మద్యద్రుమము సం వి అ. పుం వృక్షవిశేషము, జీలుక (వృ వి.).

మద్యపుష్ప సం. వి. ఆ స్త్రీ ధాతకి, ఆరె చెట్టు. (వృ వి.).

మద్యమండము సం. వి. అ పుం సారాయి మీఁది పొంగు.

మద్యము సం. వి. అ. న. సుర, కల్లు.

మద్యాలాలనము నం. వి అ. పుం. వకుళము, పొగడ (వృ వి.)

మద్యవాసిని నం. వి ఈ స్త్రీ ధాతకి, ఆరెచెట్టు (వృ వి).

మద్యామోదము నం వి అ పుం వకుళ వృక్షము, పొగడచెట్టు.

మద్రంకరుఁడు నం విశే. (అ. ఆ. అ.) సంతోషము గలిగించువాఁడు శుభమును కలిగించువాఁడు

మద్రకారుఁడు నం. విశే. (అ ఆ అ) సంతోషము గలిగించువాఁడు, శుభమును కలిగించువాఁడు

మద్రకుఁడు నం. విశే. (అ. ఆ అ.) మద్రదేశ నివాసి.

మద్రము నం వి. అ పుం 1 ఒకానొక దేశము 2 సుఖము, ఆనందము. 3. మంగళము, శుభము విశే (అ ఆ అ) 1. సుఖముగలది 2. శుభము గలది (కే ని)

మద్రసుత నం వి ఆ. స్త్రీ. మాద్రి, పాండురాజు రెండవభార్య

మద్రాకరణము నం వి. అ న. గొఱుగుట, భద్రాకరణము.

మద్రుఁడు నం. వి. అ. పుం మద్రదేశాధిపతి బ. మద్రదేశపుఁ బ్రజలు.

మధుక నం. వి ఆ. స్త్రీ. తిప్పతీఁగ. (శ ర)

మధుకంఠము నం. వి అ పుం కోకిలము, కోయి ల.

మధుకము నం. వి అ పుం. 1. ఇప్ప (వృ వి) 2 పక్షివిశేషము, నెమిలి 3 యష్టిమధుకము (వృ. వి.). న 1. తగరము. 2. అతిమధురము, యష్టిమధుకము (వృ వి.)

మధుకరము నం. వి అ. పుం. 1. తుమ్మెద. 2 తియ్యనిమ్మ. (వృ వి) 3 గుంటగలిజేరు (వృ. వి.).

మధుకరుఁడు నం వి అ పుం. కాముకుఁడు, జారుఁడు.

మధుకరటి నం. వి. ఈ స్త్రీ 1 తియ్యనిమ్మ (వృ. వి) 2. ఒకజాతి ఖర్జూరవృక్షము.

మధుకుఁడు నం వి అ పుం వంశావళి చదువు నొకజాతివాఁడు (వై ని)

మధుకుక్కుటి నం. వి ఈ. స్త్రీ ఉమ్మెత్త (వృ. వి)

మధుకృత్తు నం వి త్. పు. తుమ్మెద

మధుకేశటము నం. వి అ. పుం మధుకరము. తుమ్మెద (త్రి. ని.).

మధుకోశము నం వి అ పుం తేనెపట్టు.

మధుక్రమము నం వి. అ పుం పలుమాఱులు కల్లు త్రాగుట.

మధుక్షీర(క)ము నం వి. అ పుం ఖర్జూర వృక్షము.

మధుగాయనము నం. వి. అ. పుం పికము, కోకిలము.

మధుగ్రహము నం. వి అ పుం. దేవత యెదుట బలి యిచ్చిన దానిమీఁదగాని క్రిందఁగాని తేనెపోయుట.

మధుఘోషము నం వి. అ. పుం. పికము, కోకిలము

మధుచ్ఛందము నం వి. అ పుం. వ్యాఘ్రపాత్తు, పుల్లవెలఁగ (వృ వి) (వై. ని).

మధుజ నం వి ఆ. స్త్రీ 1 కలకండము, శర్కరాభేదము 1 భూమి.

మధుజంబీరము నం వి అ పుం ఒకదినుసు నిమ్మచెట్టు, తియ్యనిమ్మ (వృ వి). బత్తాయి నారింజ (వృ వి)

మధుజము నం వి అ న. మయినము.

మధుజిత్తు నం. వి. త్ పుం. మధు వను రాక్షసుని జయించినవాఁడు, విష్ణువు

మధుతృణము నం. వి. అ. పుం. న. చెఱకు, ఇక్షువు (వృ. వి) (త్రి. ని., వై . ని).

మధుత్రయము నం వి అ. న నేయి, తేనె, పంచదార అను మూఁడు పదార్థములు.

మధుదూతము నం. వి. అ. పుం. మామిడి చెట్టు

మధుద్రుమము నం. వి. అ. పుం. 1. మామిడి చెట్టు 2. ఇప్ప (వృ. వి).

మధుద్విట్టు నం. వి. ష్ పుం. విష్ణువు

మధుద్విషుఁడు సం — మధుద్విట్టు.

మధునిషూదనుఁడు సం వి అ పుం మధువను రాక్షసుని జంపినవాఁడు విష్ణువు

మధుపటలము సం వి అ న తేనెపట్టు

మధుపము సం వి అ పుం 1 భ్రమరము తుమ్మెద. 2 తేనెటీఁగ

మధుపర్కము సం వి అ పుం పెరుగు, నేయి, నీరు, తేనె పంచదార యనునైదు వస్తువుల సముదాయము (స్నాతకుఁడు యింటికిఁ బెండ్లికుమారుఁడు వచ్చినపుడు ఆ వరునకును, గృహస్థులు అతిథికి నిచ్చెడి గౌరవ పూర్వకమగు నుపహారము

మధుపర్ణి సం వి ఈ స్త్రీ 1 నీలిచెట్టు 2 తిప్పతీఁగ
గంభారి, గుమ్ముడు (వృ వి)

మధుపుఁడు సం విశే (అ ఆ అ) త్రాగుబోతు, మద్యపుఁడు

మధుపుష్పము సం వి అ పుం 1 అశోకము 2 వకులవృక్షము పొగడచెట్టు, 3. దంతివృక్షము 4 శిరీషవృక్షము, దిరిసెనచెట్టు (వృ వి).

మధుప్రియుఁడు సం వి అ పుం బలరాముఁడు (త్రి. ని)

మధుఫలము సం వి అ పుం ఒక విధమగు కొబ్బరిచెట్టు (వృ. వి)

మధుఫలిక సం వి. అ స్త్రీ ఒక దినుసు ఖర్జూరపుచెట్టు (వృ వి)

మధుబహుల సం వి. అ. స్త్రీ మాధవీలత, పూవు గుంబెండి (వృ వి)

మధుబోలము సం. వి అ. పుం మాధుర్యము, పులుపు, ఉప్పు అను రసత్రయము కలియఁగా నేర్పడిన రసము (వై ని)

మధుమక్షిక సం. వి ఆ స్త్రీ తేనెటీఁగ (ఇది కంధరాదులలోనిది) పాండు. 4. 257

మధుమజ్జనము సం వి అ పుం అక్షోటము కొండగోఁగు

మధుమల్లి సం వి ఇ ఈ స్త్రీ మాలతీలత, జాజి (వృ వి)

మధుమస్తకము సం వి అ న తేనె గోధుమ పిండి, నూనె, నెయ్యి యను పదార్థములచేఁ జేయఁబడిన మిఠాయివస్తువు

మధుమాలకము సం — మధుబోలము (వై ని).

మధుమేహము సం వి. అ పుం. మూత్రరోగ విశేషము (శ ర)

మధుయష్టి సం వి ఇ, ఈ స్త్రీ 1 చెఱకు, చెఱకు (వృ. వి, 2 యష్టిమధుకము (వృ వి).

మధుయష్టిక సం. వి. అ స్త్రీ అతిమధురము, యష్టిమధుకము

మధుర సం వి అ స్త్రీ 1 అతివమధురము, యష్టిమధుకము 2. పులికడుగు 3. పాండ్య దేశపు రాజధాని మధురా నగరము 4 సదాప (వృ వి). 5 అడవి సదాప (వృ. వి) 6. ఒకజాతి మాదీఫలము 7 మేద (వృ. వి) (కై ని)

మధురకంటకము సం వి. అ పుం మత్స్యభేదము, ఒకజాతిచేప

మధురజంబీరము సం వి అ పుం ఒక దినుసు నిమ్మచెట్టు (వృ వి.)

మధురత్రయము సం వి అ న మధుత్రయము. తేనె, పంచదార, నేయి, యను మూఁడు మధుర పదార్థములు.

మధురఫలము సం వి. అ పుం. ఒక దినుసు రేఁగు, రాజబదరము (వృ వి)

మధురము సం. విశే. (అ. ఆ అ) 1 తియ్యనిది. 2. ఇంపైనది, మనోహరమైనది 3 శోభనము వి అ పుం 1 ఎఱ్ఱచెఱకు (వృ వి) 2. శాలి, వరి (వృ. వి.) 3 శర్కరలో నొకవిధము 4 జీలకఱ్ఱ, జీరకము. న. 1 విషము. 2. తగరము. 3. కాంజికము, పులికడుగు (కై. ని). 4. యష్టిమధుకము (వై. ని).

మధురములు సం వి అ. పుం. బ ధాన్యవిశేషము.
వ . పసుపుముద్దలు, మంచివిరులు రంభచెక్కిళ్లు చిలుకముక్కులు మధురములు చామరాలు ..
ప్రబంధ 112.

మధురస సం వి ఆ. స్త్రీ 1 ద్రాక్షలత 2 చాగ (వృ వి) 3 పిన్నపాల (వృ వి). (శ ర.) 4 మృగతృష్ణ, ఎండమావులు (కే.ని.).

మధురసము సం విశ అ అ. అ తియ్యనిది వి అ పుం. 1 ద్రాక్షలత, 2 ఇక్షువు, చెఱకు (వృ వి) 3 మాధుర్యము

మధుస్రవ సం. వి ఆ. స్త్రీ పిండఖర్జూరి, ముద్ద ఖర్జూ ము (వృ. వి).

మధురస్వనము సం. వి. అ పుం శంఖము.

మధురామ్లకము సం వి అ పుం 1 ఆమ్రాత కము, అంబాళము (వృ వి) ఒక జాతి తేనె వై ని)

మధురించే సం అ క్రి. మధురమగు.
సీ మదసౌరభంబులు మధురింప నెడఁజేయు గంద వాసనలకు గర్వమొసఁగ
భా. రా యు 972
(ఇట పూర్ణతర్పణమగు అని భావము.)

మధురిక సం వి ఆ స్త్రీ 1 మంజటి (వృ వి) ఆడవిసదాప (వృ వి) (శ ర)

మధురికము సం వి. అ పుం 1. పీతసాలము, వేఁగిస (వృ వి).

మధురిపు(ఁడు) సం వి ఉ పుం మధువను రాక్షసునకు శత్రువు, విష్ణువు

మధురిమ(ము) సం. వి. న్ పుం మాధుర్యము.

మధులగ్నము సం వి. అ పుం. మధుశిగ్రువు, ఎఱ్ఱ మునగ (వృ వి).

మధులిక సం. వి ఆ. స్త్రీ. నల్లయావాల చెట్టు (వృ. వి).

మధులిహము స . వి హ్. పుం మధుపము, తుమ్మెద (రూ మధులిట్టు).

మధువనము సం వి అ న. 1 మధువను రాక్షసుఁడు నివసించిన వనము (ఇచ్చటనే శత్రుఘ్నుఁడు మధురానగరము స్థాపించిన వాఁడు) 2 తేనెపట్టు హెచ్చుగా నుండెడు, సుగ్రీవుని వనము పుం కోకిలము, కోయిల.

మధువల్లి సం వి ఈ స్త్రీ అతిమధు ము యష్టి మధుకము (వృ వి.).

మధువాక్కు సం వి చ్. పుం. స్త్రీ. మధుర వాక్కులుగలది కోయిల, పికము (కై ని. వై. ని).

మధువారము సం. వి అ. పుం తఱచు త్రాగుట, అతిపానము

మధువీ(బీ)జము సం వి అ పుం దాడిమ వృక్షము, దానిమ్మచెట్టు.

మధువు సం విశ ఉ 1. మధురము, మనోహరము, ఇంపైనది వి. అ న 1 తేనె, 2 పుష్పరసము, మకరందము, పూఁదేనె 3. ఒక విధమగు మద్యము 4 జలము 5 పంచదార 6 మాధుర్యము, తీపి 7 పాలు పుం 1 వసంత కాలము, వసంతఋతువు. 2. చైత్రమాసము 3. విష్ణునిచేఁ జంపఁబడిన యొకానొక రాక్షసుఁడు 4. ఇప్ప (వృ వి.) (వై ని) 5 జీవంతి. (వృ వి).

మధువ్రత సం వి ఆ స్త్రీ. శ్వేతగుంజ, తెల్ల గురివెంద (వృ వి)

మధువ్రతము సం వి అ పుం. 1 మధుపము, తుమ్మెద. 2 ఫలాఢ్యక్షము, పాలచెట్టు.

మధుశిగ్రువు సం వి ఉ పుం ఎఱ్ఱమునగ (వృ వి)

మధుశిష్టము సం వి. అ. న, మయినము.

మధుశేషము సం. వి అ న. మయినము

మధుశ్రవ సం. వి ఆ. స్త్రీ, తెల్లగురిజ (వృ వి). (శ. ర).

మధుశ్రేణి సం వి ఈ. స్త్రీ మూర్వ, చాఁగ (వృ. వి.).

మధుష్ఠీలము సం వి అ పుం ఇప్ప (వృ వి)
మధుసఖుఁడు సం వి అ. పుం మన్మథుఁడు. (వై. ని.)
మధుసారథి సం. వి అ పుం. మన్మథుడు (వై ని)
మధుసూదనము సం వి అ పు మధుపము తుమ్మెద
మధుసూదనుఁడు సం వి అ పుం విష్ణువు
మధుస్రవ సం వి ఆ స్త్రీ యష్టిమధుకము, అతిమధురము (వృ వి) 2 జీవంతి (వృ వి.) పాలకూర చాగ (వృ వి)
మధుస్వరము సం. వి. అ పుం కోకిలము, కోయిల
మధూహనుఁడు సం వి. న్ పుం విష్ణువు
మధూకము సం. వి అ పుం. ఇప్ప (వృ వి) న అతిమధురము, యష్టిమధుకము (వృ వి.)
మధూచ్ఛిష్టము సం వి అ న. మైనము
మధూత్థము సం వి అ. న. మైనము.
మధూత్థిత్థము సం. వి అ న. మయినము.
మధూపఘ్నము సం. వి అ. న మధువను రాక్షసుని నివాసము, మధురానగరము.
మధూలకము సం వి అ పుం. 1. నీటి యిప్ప (వృ వి). 2. మాధుర్యము తియ్యఁదనము. 3 మద్యము, కల్లు (వై. ని.).
మధూలము సం వి అ పుం 1. మధూకము ఇప్ప (వృ వి). 2 తేనె. 3. మాధుర్యము. మధురరసము విశ (అ. ఆ అ) మధురము. తియ్యనిది (కే. ని).
మధూలి సం. వి. ఈ స్త్రీ మామిడిచెట్టు, ఆమ్రవృక్షము (వృ. వి) 2. యష్టిమధుకము. 3. ఒకదినుసు దబ్బచెట్టు వృ వి
మధూలిక సం. వి ఆ స్త్రీ 1. మూర్వ, చాఁగ. 2 యష్టిమధుకము (వృ. వి) (కే ని.).
మధూలికము సం వి అ పుం తీపి, కారము కలిసిన రుచి (వై ని.)
మధూళి సం వి ఈ. స్త్రీ 1 కల్లు. 2 పూఁదేనె (శ ర).

మధ్య సం. వి. ఆ స్త్రీ. 1. నడిమిప్రేలు 2. లజ్జా మన్మథ మధ్యస్థయు, ఉదితయావనయునగు స్వీయ నాయిక 3 ఒకానొక ఛందస్సు
మధ్యందినము సం వి అ న 1 మధ్యాహ్నము, పట్టపగలు
మ విను మా మధ్యమునందుఁ బ్రొద్దున శిరో విన్యస్త పీఠాంక మై, కనక స్తంభము పుట్టుఁ బుట్టి యినుఁ డాకాశంబుఁ బ్రాకఁగఁదా, నును నాచొప్పునఁ జక్కఁగాఁ బెరిగి భానుం జేరి మధ్యందినంబునఁ దప్పింలము ముట్టి క్రమ్మరు నటుం బ్రొద్దున్ దిగన్ జాఱఁగన్
ద్వా 7 118.
వ మీకు మధ్యందినకృత్యంబు లాచరింపవలయు విజయంజేయుం డనిన.
భా ఆశ్ర 2, ఆ 67.
పుం బందూకము, మంకెన (వృ వి)
మధ్యందినీయము సం విశ (అ ఆ అ. మధ్యాహ్న సంబంధి, పట్టపగటిది
మధ్యగంధము సం వి, అ పుం. మామిడి చెట్టు.
మధ్యదేశము సం వి అ పుం నడిమిప్రదేశము. నడిమిచోటు 2 నడిమిదేశము, హిమవత్పర్వతమునకును వింధ్యపర్వతమునకును నడిమి నున్న దేశము
మధ్యమ సం. వి. ఆ స్త్రీ 1 నడిమిప్రేలు. మధ్యాంగుళి. 2 సమర్తయాడినపిల్ల. 3 తామరదుద్దు కర్ణిక. 4. మధ్యమనాయిక (కావ్యములయందు వర్ణింపఁబడు నాయికలలో నొకనాయిక), నడిప్రాయమున నున్న స్త్రీ 5. ఒకజాతి నేరేడు (వృ.వి) 6. వాగ్భేదము. పర,పశ్యంతి,మధ్యమ, వైఖరి అనునవి వాగ్భేదములు)
మధ్యమపదము సం వి అ. న. సమాసమున రెండు పదములకు నడుమనుండు పదము.
మధ్యమపదలోపి సం వి. న్ పుం తత్పురుష సమాసభేదము (ఇందు మధ్యమ పదము లోపం

చును శాకప్రియపార్థివుఁ డనుచోట మధ్యమపద మగు ప్రియపదములోపించి శాకపార్థివుఁడు అను రూపమగును ఛాయాప్రధాన తరుపు ఛాయా తరు వగును)

మధ్యమపాండవుఁడు సం వి అ పుం. పాండవులలో నడిమివాఁడు, అర్జునుఁడు

మధ్యమపురుషము సం వి అ. పుం (వ్యాక) ప్రథమ మధ్యమోత్తమ పురుషములలో నడిమిది (నీవు, మీరు కర్తలుగాఁ గలది)

మధ్యమభృతకుఁడు సం వి అ పుం వ్యవసాయము చేయువాఁడు, కృషీవలుఁడు

శ్లో ఉత్తమ శ్చాయుధీయో త్ర మధ్యమస్తు కృషీవలః, అధమో భారవాహీ స్యా దిత్యేష త్రివిధో భృతః

మధ్యమము సం విణ (అ ఆ అ) 1. నడుమనున్నది.

ఉదా మధ్యమ లోకపాలుఁడు, మధ్యమరేఖ మొ. 2 పక్షపాతము లేనిది వి. అ పుం 1. (సంగీ) సప్తస్వరములలో నైదవ స్వరము. 2 (సంగీ) ఒకానొకరాగము. 3. మృగవిశేషము. 4 మధ్యదేశము 5. (వ్యాక) మధ్యమ పురుషము న. నడుము, కౌను.

మధ్యమరాత్రము సం. వి. అ. పుం. నిశీథము, అర్ధరాత్రము, నడిరేయి.

మధ్యమలోకపాలుఁడు సం వి అ. పుం భూపాలుఁడు, రాజు

మధ్యమలోకము సం వి అ పుం భూలోకము

మధ్యమసంగ్రహము సం వి. అ పుం పరస్త్రీకిఁ బువ్వులు మొదలగు కానుకలు పంపుటయను స్త్రీసంగ్రహరూపమని వాద భేదము. లేక, కూటయుక్తి

శ్లో ప్రేషణం గంధమాల్యానాం ధూపభూషణ వాససాం. ప్రలోభనం చాన్న పానై ర్మధ్యమ స్సంగ్రహ స్స్మృతః.

మధ్యమాంగులి సం. వి. ఇ స్త్రీ. 1. నడిమి వ్రేలు

మధ్యమాహరణము సం వి. అ న. (గణిత) సమీకరణ భేదము

మధ్యమిక సం. వి ఆ. స్త్రీ సమర్తాడిన పిల్ల

మధ్యము సం విణ (అ ఆ అ) 1 మధ్యస్థమైనది నడుమనున్నది. న్యాయమైనది. 2 పక్షమును జెందనిది, పక్షపాతము లేనిది వి అ పుం న 1 నడుము, మధ్యభాగము 2 (సంగీ) లయ విశేషము. 3. ఒకవస్తువు యొక్క లోపలి భాగము 4 విరామము, వ్యవధానము. అవకాశము న 1 ఖర్వము పదివేల లక్షల కోట్లు. 2 మంచుకుఁ జయు సూర్యుని మూఁడు వందల కిరణములయందు హ్లాదిని యను కిరణశతకము (కే ని) 3 మానమున అంతిమ్న ప్రమాణము తగ్గిన యేనుఁగు

మధ్యముఁడు సం విణ (అ ఆ అ) 1 సామాన్యుఁడు, ఉత్తముఁడును అధముఁడును గానివాఁడు. (ఉత్తమాధమ మధ్యములు.) 2 నడుమఁ బుట్టిన వాఁడును, పెద్దవాఁడును చిన్నవాఁడును గానివాఁడు 3 పక్షపాతము లేని వాఁడు, నిష్పక్షపాతి. పుం నాయిక కోపించునపుడు కోపానురాగముల వెల్లడింపని నాయకుఁడు

మధ్యయవము సం వి అ పుం ఉన్మాన విశేషము, ఆఱు తెల్ల యావాల యెత్తు (కల్ప)

మధ్యరాత్రము సం వి అ పుం నిశీథము, అర్ధరాత్రము, నడిరేయి.

మధ్యవర్తి సం విణ (న్ నీ న్) 1 మధ్యస్థము. నడుమ నున్నది 2. రెండు పక్షములవారు చెప్పెడి వాదము విని తీర్పు చెప్పి కార్యము నెఱవేర్చు వాఁడు

మధ్యాహ్నము సం. వి అ పుం మధ్యందినము, దివా భాగము యొక్క మధ్యకాలము, పట్టపగలు.

మధ్వ సం వి న్ పుం 1. ఒకానొక ఋషి 2 క్రీడ 3. కాంతి. 4. శిరస్సు. 5 తృప్తి (కే ని)

మధ్వాధారము సం వి అ పుం మైనము

మధ్వామ్రము సం వి అ పుం ఒకదినుసు మామిడి, తియ్యమామిడి (వృ వి.)

మధ్వాలువు సం వి. ఉ. న, ఒకజాతి దుంప. (చూ-

ఆలుకము)

మధ్వాసవము సం వి అ పుం తేనెతోఁ జేయఁబడిన తియ్యని మద్యము

మధ్విజ సం. వి అ స్త్రీ మద్యము, మత్తుగలిగించు త్రాగుడు పదార్థము

మధ్వుఁడు సం. వి అ. పుం, మధ్వాచార్యుఁడు బ్రహ్మ సూత్రములకు ద్వైతపరముగ భాష్యము చేసినవాఁడు. ద్వైత మత స్థాపకుఁడు

సస. బ (దీనికి ప్రథమా విభక్తిలో మనము, ద్వితీయావిభక్తిలో మనలన్, తృతీయాది విభక్త్యులలో మనచేతన్, మనలచేతన్ మొదలగు రూపములు నగును) యుష్మదస్మ దుభయార్థము. నీవును, నేనను, మీరును, మేమును నర్థమిచ్చును

ఉ. ఎన్నడు లావు గూడు మన కెన్నఁ డగున్ డటి
అము 9 57

గీ అచట హితుఁ జూచి హరిసుతుం డనియె మనల, కిచట మ్రొక్కంగఁ జన దేవుఁడెదురువచ్చె, మునివ చనభంగి రెండొకపనియ గాఁగఁ, దెలిపెఁ గుండిన మునకుఁ బోవలయు మనము

ద్వి. తనమదిలోన నెంతయు సంతసించి, తనకిష్టుఁ దప్పక తరవాత మనల, ధనము చెల్లించె నెంత టిఘనుం డనుచు . .

ద్వి పరమ. 6 491 పా

ఒకప్పుడు 'నేను' నకు మారుగా వాడఁబడి యహం భావమును సూచించును

వ్యవ మనకంటె ధనవంతుఁ డెవ్వఁడు

మనఃప్రభువుఁడు సం వి అ పుం తలఁపుచూలి మన్మథుఁడు

మనఆపము సం విశ (అ. ఆ అ.) మనస్సున కింపైనది.

మననము సం. వి. అ న. 1. ఆలోచన, తలపోయుట 2. ధ్యానము. యోచన. 3 తెలివి, జ్ఞానము. 4. యుక్తులచేఁ బొందఁబడిన సిద్ధాంతము.

మనమాసు అ. క్రి (√మనము) ఒప్పారు

సీ కాలభైరవ యోగికంర కీలితము లై మన మారు నవకంఖమణు లవంగ

శివవిలాసము 1

మనము వి. (సం, మనః) హృదయము రగడ అనుచు నెమ్మది దాల్మి యలంకరించు కొని చేత ననవిల్తు దూఱ నందఱు మనంబునఁ గోర

ఉ యా. 5. 77.

ద్వి ఒడలెల్ల మన సెకా నొగిఁ జేయవయ్య, సృడుఁడ యంచుఁ దలంచు వడిమనంబాప.

పండితా దీక్ష 63 పా

క సునమున నున్నది మొగమున, గనుపట్టుం గాన గట్టిగా మదిలోన, ఘనభావ మునికినపుడ, ఘనభావము, మొగమునందు సుదతికి నిల్చెన్

విజ వి. 3 2.

జ మనమారు

మనము సం వి అ పుం. జటామాంసి (వ్ర వి)

మనము చూ మన.

మనవి వి విన్నపము, విజ్ఞప్తి

ద్వి అనుచు భయంబున నాతనితోడ, మనవిగాఁ జెప్పిన మటి వినకున్న ...

రం రా కాల 81 పా. 16 పం.

సీ సిరికిఁ బుట్టింటి నెచ్చెలు లౌట మనవికి డాసె నా మకరకుండలములమర ..

అము. 4 11

గీ మనవి యుక్తితెలంగు మీ కనిన దడని నవయ నేఁటికి రాఘవ 1 28,

(రామాయణార్థమున)

మనశ్శిల సం వి అ. స్త్రీ. 1 మణిశిల 2 పసుపు (వై ని).

మనశ్శిలము సం. వి. అ పుం. మణిసిల,

మనస సం. వి అ. స్త్రీ. మనసాదేవి కశ్యపుని పుత్రికయు సర్పరాజైన వాసుకియొక్క తోఁబుట్టువును జరుత్కారు వను మహర్షి యొక్క భార్యయు నగు మనసాదేవి.

మనసగు అ. క్రి (√మనసు) కోరిక గలుగు, అపేక్షించు.

సీ వినుమేము ప్రాలుమాలిన దీవెనుడి గాక కని
సిన రెండు గుగ్గిళ్లు గాక, తక్కిన నింత గంధ
ప్రసాదము గాక మనసైన నొకవడ తునుక
గాక ... విప్ర 5. 19

చం. కులమణియైన యన్నెలతకున్ .. మించె
నూర్పులు మనసయ్యె వెల్మిడికిఁ బుట్టెను జాల
నరోచకంబు రామా 3 94

మనసరి వి. (మనసు + అరి³) మనస్వి, అభిమాన
వంతుఁడు.

కం అనయము నిజప్రచారం, బనయము గాకుండ
నచట నతిశౌర్యమునన్, మనసరి యే కేసరి
యని, మనసరి రాణోమరుమూఁక మను మను
రీతిన్ రామా. 1 186

మనసించు అ క్రి. (√మనసు)మనస్కరించు, ఇష్ట
మగు

ద్వి మనసింప నాస్థానమండపంబునకుఁ, జనుదెంచి
యన్నకు సద్భక్తి మ్రొక్కి, యెలమి నాతఁడు
చూప నర్హపీఠమున, నెలమితోఁ గూర్చుండి
యేకాంత మెఱిఁగి ...
రం రా. యు 290 పొ 14 పం

కం వంచినతల యెత్తుట మన, సించుక కర్పూర
తిలకయింటికిఁ బోయెన్
కకు 1. 206

మనసిచ్చు అ. క్రి (√మనసు) గుట్టు చెప్పు, రహస్య
మెఱిఁగించు.

కం. మనసిచ్చిన దన కోడరు, చన విచ్చినఁ బ్రజలు
వెక్కసముచేయుదు రౌ, ట నృపతి మనసీయక
కడుఁ జన వీయక మెలఁపవలయు సమ్ముఖచ
రులన్. కవిక 2 18

మనసిజుఁడు నం. వి అ. పుం 1. మనోభవుఁడు,
మన్మథుఁడు.

మనసిడు అ. క్రి (√మనసు) వలపుగొను, ప్రేమించు
కం. ... రుచిగొని సతి దన్, జైపడనిచోట మన
సిడు, పాఁపువిటుకంటె లంజబందయుఁ గలఁడే
కవిక 4 115

మనసిశయుఁడు నం. వి అ. పుం. 1 మన్మథుఁడు.

మనసు వి (నం మనః) 1 చిత్తము, ఉల్లము.

కం. పాయవడి విభుని విడిచి వ, లాయనవరులైరి
మనసులందుఁ దలఁకుచున్ ...
హరి ఉ. 4. 31.

సీ. ఇంతనేఁము సేయ నేరీతి మన సొగ్గె మేటివస్తు
వుల నేమిట గొఁఅంత ..
వి ప్ర 5 46

ఆ ఒప్పు హృదయసంజ్ఞ యుల్లంబు మదిడెంద్య
మెడఁద యెద్ద యాద యెద మనసన ..
ఆం భా 1 100.

2 అనురాగము, వలపు

సీ అమ్మక చెల్ల చోద్యము గాక నామీఁద మనసు
పుట్టునె వాని కనుమ్మగాతి
కువల 5 10.

కం నెట్టుకొని నరునిఁ గనుచోఁ, బట్టనమునఁ గల
సమస్తభామల కహహా, యెట్టి విచిత్రమొ మన
సువఁ, బుట్టినవాఁ డపుడు మనసుఁ బుట్టించెఁ
జుమీ విజ. వి. 1 156

కం. ప్రీతిని హేమావతిపయి, నాతిరున మనసు
నిలిపి యతివిరహార్తిం, జేతోజాతధనుర్భవ,
శాతశరవ్రాతసార చకితాత్మకుఁ డై
హంస 1 70

ద్వి. దినమణి దనపూర్వదిక్పతిమీఁద, మనసెత్తి
పదపాళి మఱవక మున్న ..
పండితా పురా 88 పొ.

3 కోర్కి, అభిలాషము

కం నాకుఁ గడన్నంబులపై, నేకాలము మనసు
పట్టె దిపుడు పదార్థా, నీకము లెట్టెట్టివి పరి.
పాకము సేయించి తనినఁ బౌలస్త్యుండున్ ...
వి పు. 3. 347.

4 తలంపు, అభిప్రాయము, ఉద్దేశము.

కం మన సెఱిఁగి హృషీకేశుఁడు, దన మనమున
నిద్దురాత్ముతలఁ బొప్పు దిసీ, యనుచుం బవనజు
నద్దెఁ, జనకుండఁగఁ బట్టి వీత సంభ్రమ

శీలన్ ... భార స్త్రీ. 1 128

విశ. ఇష్టము.

చం. జనవర నందను ల్గనఁగ సంతస మందిన వారుఁ జూడ నీ, ధనువును వీరిముచ్చుటఁ విశాలితసే యకు మన్న మౌని మీ, మన సనుచు న్విదేహా నృపమౌళి యనేకులఁ బంప వారలున్
దశా 7 199 .

గీ చదువుకొంటివి నీతిశాస్త్రంబు లెల్ల, నీ వెఱుం గని మేరలు లేవు జగతి, నైనఁ దెలిపితి సేమన సయ్యె యింక, ధాత వ్రాసిన వ్రాఁతకుఁ దప్పఁ గలదె. సారంగ 2 29.

మనసుపట్టు — మిన్నకుండు, ఊఱక యుండు.

గీ మనసు పట్ట లేక యనిమిషకోటితో, నరిగి యతనిఁ దాఁకి యని యొనర్చి
హరి. ఉ 4. 204

మనసువచ్చు — నచ్చు, సమ్మతమగు.

ఆ ... మీకు, మనసువచ్చి నన్ని దినములు సెలు వుఁ డి, చోటు నదియె మాకు శోభనంబు ...
భార. విరా. 1 206

ఆ. ఎల్ల భువనములను నేలుటకైనను, నిట్టి క్రూర కర్మ మెట్లు సేయ, వచ్చుఁ గడఁగి యెదిరి వా రేమి సేసిన, మాఱుసేయ నాకు మనసు రాదు ... భార. భీష్మ. 1. 185

గీ. తనదు చిన్నెలకై యానఁ దడవు సేయ, నడుగ వచ్చిన మనసు రానట్టివారి, రట్టు గావించి ..
శుక 2 105.

మనసువిఱుగు — విముఖత నొందు, విరక్తిఁ జెందు.

వ అని, వివారించిన నతండు మనసువిఱిగి యా శాపజలంబులు భూనభంబులఁ జల్లిన లోకంబుల కుపద్రవం బగు నని . వి పు. 5 289

మనసుసొచ్చు - ప్రేమాస్పదుఁడగు.

ఉ చుట్టఱికంబునన్ మనసుసొచ్చి ననుం గరఁగించి వేఁడినన్, దిట్టతనంబు వో విడిచి తీవ్రరణంబు కడంక దక్కె నేఁ, బట్టిన యాయుధంబు పెడఁ బాసినఁ గాని వధింప (బోలదు .

భార భీష్మ 1. 159.

ఙ మనసగు, మనసరి, మనసించు, మనసిచ్చు, మన సిడు, మనసుపెట్టు, మనసు పేద

మనసుపె(వె)ట్టు అ. క్రి (√మనసు.) వాంఛించు. కోరు, ఇష్టపడు.

కం కనుగొని చిత్రగ్రీవుఁ, డనఁ ఒరగు కపోత కర్త యాధాన్యములం, దిన మనసు పెట్టి తన ఒల, మును దానును వ్రాలి జాం మునఁ దగులు కయున్ నా. పంచ. 2. 7

గీ. ఊరుసంవాహనమునకు నుత్సహించు, ఘనవి తంబముపై నుండ మనసువెట్టు, నిమ్ననాభికి డిగ్గంగ నెమ్మి సేయుఁ, బద్మలోచన మఱి భూపాలుకరము. నైష 7 172.

ద్వి మలయానిలములకు మనసు వెట్టుచును .
బస. పు 4. 500.

అ పిడికెఁడడుకు లపుడు ప్రియమున భక్షించి, యాకుచేలునకు మహామహునకు, సకల లోక విభవ సామ్రాజ్యము లొసంగ, మనసు వెట్టె వఁట రమాధవుండు. కుచేల. 2. 98.

మనసుపేద విశ. (√మనసు) ధైర్యము లేనిది, ధైర్యము లేనివాఁడు, పిఱికి.

కం. వల పెక్కడ లేదా యీ, యలికుంతల తలనె వేగెనా యేఁచ కిఁకం, జలికాలఁ ద్రోచి విడు వుము, చెలి మిక్కిలి మనసుపేద శీతలపాదా
విజ వి. 3. 50.

మనస్కరించే నం న. క్రి. మనస్సు నందుంచు.

గీ విస్తరింతు నైమిత్తికవిధులు మఱియు, నాదు వాక్యము లెల్ల మనస్కరింపు.
మార్క. 3. 170

వ . . దివిజులపల్కులు మనస్కరించి మఘ మద నుండు . నృసిం. 3. 51

వ . అవ్విరించి పల్కులు మనస్కరించి మహా దేవుండు నిజప్రభావంబుఁ దండంబుఁ గాఁ గల్పించి దండనీతిశాస్త్రయుం డై పరగుచుండె.
భార. శాం. 3. 118.

అ. క్రి ఇష్టమగు
(వ్యవ.) పెద్దవారిమాటలు చిన్నవారికి మనస్క రించవు
2 సమ్మతించు, ఇష్టపడు
(వ్యవ.) వాఁడు మనస్కరించి ఆ పని చేసినాఁడు (శ. ర.).

మనస్కారము సం. వి. అ. పుం. చిత్తాభోగము చిత్తపరిపూర్ణత, సుఖదుఃఖాదులందు మనస్సునకుండు నిబ్బరము

మనస్తాపము సం. వి. అ. పుం. 1 మానసిక బాధ 2 అనుతాపము, పశ్చాత్తాపము

మనస్తాలము సం. వి. అ. పుం. దుర్గాదేవి వాహనమగు సింహము (త్రి. ని.).

మనస్తోక సం. వి. అ. స్త్రీ. దుర్గాదేవి

మనస్వి సం. విశే. (న్. నీ. న్.) 1 ప్రశస్తమైన మనస్సుగలవాఁడు.
2. విద్వాంసుఁడు వి. న్. పుం. శరభ మృగము

మనస్వినీ సం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. దుర్గాదేవి 2 సోముఁడను వసువు తల్లి

మనస్సంగము సం. వి. అ. పుం. మనస్సాంగత్యము మనస్సు యొక్క యనుబంధము (ఇది మన్మథావస్థలలో నొకటి)

మనస్సు సం. వి. స్. న. 1. హృదయము, ఉల్లము 2 (వేదాంత.) లింగశరీరావయవ విశేషము. 3. జీవాత్మకంటె భిన్నమగు జ్ఞాన జనక ద్రవ్యము (ఇది పరమాణువు.)
4. మణిశిల. (రూ. మనసు, మనము.)

మనాక సం. వి. అ. స్త్రీ 1 కరిణి ఆఁడేనుఁగు. 2 కాముకురాలు, కామిని. (వై. ని.).
3 అర్ధశ్లోకము (కే. ని.).

మనాక్కరము సం. వి. అ. న. మల్లికా గంధముగల అగరువు.

మనాయి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మనువు యొక్క భార్య

మనాయించు సం. క్రి. (గా) హిం. (మనా) అడ్డపెట్టు 2. విను. 3 లోఁబడు (శ. ర.).

మనావి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మనువుయొక్క భార్య

మనికట్టు — మణికట్టు వి. మణిబంధము.
ద్వి. మనసార నూఁకించి మఱి ద్రేయఁ దడవ, మనికట్టులకుఁ దెగి మఱి మిట్టిపడెయె
పండితా. పురా. 96
2 మనికట్ల విఱిచియుఁ బఱిచియు ...
ఉ. హరి 6 108

మనికి(న్కి) వి. (తె. మన్ను హై.) బ్రతుకు, జీవనము సుఖజీవనము
సీ. ఏ నతిదీనత నేకాకి నై మను, మనికియుఁ దానొక మనికి యగునె ... మార్క. 7 169.
చం. అన విని దాని కిట్టు లను నమ్మహితాత్మకుఁ డెంత లెస్సనీ, మనికి దలంప ..
భార. అను. 4 321
కం. విను గర్విణి ప్రజ బ్రతుకున, కనురూపములైన యట్టి యాహారంబుల్, గొనుగతిఁ బతి ధరణి ప్రజ, మనికికిఁ దగ నడచునది తమకి గాఁ కెపుడున్.
భార. శాం. 2. 179.
గీ. తోఁచు జీవనమ్ముగను మన్కి మనికి బ్రతుకు బ్రదిమి యన మాతృభూత ...
హం. భా. 2. 226.
సీ. పెద్దకాలము మన్కి ప్రేతాత్మకత భుక్తిఁ గలుగఁగా జముఁడు కాకమున కొసఁగె ..
ఉ. రా. 3 152.
చం. ఓ సితమయూఖ నిను దెలియఁగఁ గోరియూ, ఏక యటు చేరినంతఁ దలప్రాణము దోఁకకువచ్చె లెక్కసే, యక దిగమ్రింగెనేని యకటా యలరాహువు మన్కి గాంచునే
సారంగ. 2. 174.
2 ఉనిక, వర్తించుట.
కం. క్షీరోదకగతిఁ బాండవ, కౌరవు లొడఁగూడ మనికి కార్యంబు బదిన్నీ, వారసి నడపుము ..
భార. ఉద్యో. 3. 268.
(వసించుట అని శ. ర.)
3 స్థలము, చోటు

చ- ల, వృషికి మహింముల్ చదలు
ప్రాంకు లటంచు క్రమించి పల్కెదు .
వసు. 2. 4.

సీ ఒప్పారగౌతమి యుత్తరతటమున మహనీయ
మగు పెద్ద మనికియందు.

గీ స్థిరతరారామతతులు సుక్షేత్రములును, బెక్కు
లార్జించి సితకీర్తిం బెంపుమీఱి యఖలజగ
దన్నదాతి నా నసనిం బరగె.
వా రా 1 90

4 ( ) పనె వాసస్థానము, నెలవు

చం ఎనయంగ నీ నివాసమున కే నరదెంచెద
నంచు నాపయిం, గనుగొన నిక్కువుం బ్రియము
గల్గిన వాండును బోలెం బల్కి యీ, మనికికి
రాకతక్కినను మానెదుం గాక .
నరస 2 45

జ మనికిపట్టు

మనికితపడు అ క్రి (మనికితము + పడు) దుఃఖ
పడు

ద్వి మనికితపడక నీంట్రలుండ వై యింక, నని
మిష రాజ్యసౌఖ్యము బొందుదు మీవు
రం. రా. కిష్కిం 214 పొ 1 పం.

కం తనపతిం గానక యెంతయు, మనికితపడి వచ్చి
కామమంజరి చేరంగాం, గనికరమున నక్కాం
తుం, డనలశిఖలలోనం జొచ్చె నవ్విధమువకున్
విక్ర 6 142.

మనికితపాటు వి. (మనికితపడు) దుఃఖపడుట,
చింతిల్లుట

ద్వి మనికితపాటుతో మఱి కుందికుంది ..
విష్ణు పూ. 2 ఆ. (శ ర)

మనికి(క్కి)తము వి 1 దుఃఖము, మనోవ్యథ.

కం . మీగో, ధనము ను మిమ్ముంను గాచెద,
మనికితములు మానుం డనుచు మదిం గృప
మెఱయన్, వి పు. 250.

చ సనజముఖి కుచోపరినివాస సుఖోన్నతి నుక్కి
మాని నా,మనికిత మార్చ వచ్చితివి. మౌక్తిక
హారమ . సు 4. 102.

సీ. నెంజలి యనంగ మనికితంబవంగ డు డడు కనం
దగు పనోద్వ్యథకు మాక్కి
ం. భా 1 1-7.

చం అతండును బుత్త్రపౌత్రి వీరయంబునం
బుట్టిన శోకవహ్నిచే, వెత ప్రాణముల్
విడువ వేడుచు నుండె నన్న వానికిన్, మఱి
నిజము య్యే నేని మన మనికిత ప తియు డీఱు
నాశ్వకున్, గతిఈము మాను నా ఖలనకున్
స్మృతి గల్గదు గాన నేమికిన్
[illegible]

2 సం దేహము

కం చదువులకు నొజ్జ యయి కడం, బొంలిన
నాయయ్య పౌత్త్రుం గూర్చెచే, నిది గగనరి
పించెద నె, వన్నెలోపల నీకు నీత మనికిత
మున్నన్ యయా. 1. 61

చం. ... ఆడు చెల్లమ, తున్నిశిత బాహు విక్ర
మము చూచుతలంపున గాదె తీర్చి సీ, మనికిత
మిప్పు డందుకొనుమా నిఃకారంక మంచుం
బల్కినన్, జై.భా 5 179.

3 జాలి, కరుణ,

గీ వింటికొప్పువం జే యూంది విన్నబోయి,యును
రును రటంచుం గలంగుచు నున్నవాని, చంద
మీక్షించి యువ్వు డాశాంతమతులు, మునులు
పలికిరి చే సాంచి మనికితమున
వాల్మీకి 2. 96

జ. మనికితపడు, మనికితపాటు.

మనికి(న్కి)పట్టు వి (√మనికి) నివాసస్థానము,
నెలవు, ఉండుచోటు

గీ (గోవు) .. అత్యంతదురిత, జలనిధికి నోడ
నిర్జర సద్మమునకు, ననఘ నిచ్చెద సురలకు
మనికిపట్టు. భార అను. 3. 28.

గీ. మఱియు మేరువు పడమట నున్న నిషధాద్రి
మధ్యకూటము హరి మనికిపట్టు...
వరాహ. 10 146.

ఉ దో, స్సత్వ విజృంభితుఁడు రణ శౌర్యధు రీణుఁ డకల్మషుండు ధీ, రత్వము మన్కిపట్టు
శ్రీ 1. 36

గీ అట్టి తెలిగట్టు మన్కిప ట్టైనదిట్ట .
నీలా 1. 12.

మనికుఁడు విశే. పరివకుఁడు (ఇది యొక్క పండి తారాధ్య చరిత్రమునందే గానవచ్చుచున్నది.)

ద్వి మనికుఁ బిల్చుచు మతుఁ గల్పుచును, వినలు సేయుచు విరతి పాయుచును ..
పండితా. ప్వ 327 పొ.

ద్వి అనుచు వెండియు మల్లికార్జునగురుఁడు మనికుఁ డై ప్వతమహిమ నుతింప ..
పండితా ప్వ 327.

ద్వి పొనరు నిజాంతర పూజానురక్తి మనికుఁ డై తనుఁ దాన మఱచియున్నాఁడొ .
పండితా. దీక్షా 26 పొ

ద్వి. మనికులు మనికులు ప్రమాన్పతి తగుల మనశీలు మనశీలు మన్నింపంగ ...
పండితా. ప్వ 358 పొ.

మనితము సం విశే (అ. ఆ అ) బుద్ధము, తెలి యఁబడినది

మనిసి — మానిసి వి (సం. మానుషః) మనుష్యుఁడు, మనుష్యస్త్రీ

సీ. పలువు రూ పెఱుఁగడు వసుధ మర్త్యులకు సూక రమైన మనిసిగాఁ గానుపించు ... వేణు 60.

సీ. మానిసి మనిసి నా మనుజు సామాన్యంబు.
ఆం. భా 2 103.

మనిసిల వి ఔపధములలో నుపయోగించునట్టి శిలా భేదము మణిశిల

చం మనిసిలయుం గటుత్రయము మూ వగు నింగు వయున్ విళంగముల్, పనవడి నూఁటి పొట్ల ముగఁ బట్టను గట్టిగఁ గట్టి సంతతం, బును నవి మూఁటిఁ జూడఁగను బోవు నిరంతర మైన పీన సల్ ... (చి. శి., చి. ని.)

మనీకము సం. వి అ న. అంజనము, కాటుక.

మనీష సం వి ఆ. స్త్రీ తెలివి, బుద్ధి

మనీషి సం విశే. (న్ శి. న్) 1 తెలివిగలవాఁడు. 2 విద్యావంతుడు. పండితుఁడు

మనీషితము సం విశే (అ. ఆ అ) 1. ఇష్టమైనది 2 మనోహరమైనది, ఇంపైనది. 3. ఇచ్ఛ, కోరిక.

మను[1], అ. క్రి (దీనికి మనితివి, మంటివి, మనుదురు, మందురు, మంద్రు, మండ్రు, మనిన, మన్న మొద లగు విశేష రూపములును హల్లు పరంబగునపుడు వికల్పముగ నుత్వలోపమును జూపట్టెడి)

1 (క) జీవి చు బ్రతుకు

ఉ ఆహవ భూమిలోనఁ బరిమార్థము పార్థుఁడు వైరివాహినీ, వ్యూహము వచ్చుచోట మఘ వుండును వానికి మార్కొనంగ ను, త్సాహము సేయఁ డన్న లఘుసారు లధీరు లసాహసుల్ నిరు, త్సాహులు ద్రోహులై యెదిరిచత్తురొ మందురొ మానవేశ్వరా . .
భారం. ఆది. 8 46.

ఉ తండ్రికి నూడుపట్టక వృథాస్థితి నుండితి నింట నిందతో, మంద్రె ..
భా రా యు 1238.

గీ ఇట్లుగా కాత్మధర్మంబు వెడల విడిచి, వర్ణ ములు నాలుగింట నెవ్వార లైనఁ, దొలఁగఁ ద్రొక్కువఁ బాటిల్లు దుష్టగతులు, నున్న కాలంబు పదపడ చన్నయపుడు ..
భారం అను 3 274.

(చ) జీవనముచేయు, సుఖజీవనము చేయు, హాయిగా బ్రతుకు

చం నరసురసిద్ధకింపురుష నాగవశశ్చర ముఖ్యులెల్ల నీ, కరుణయ వేచి మండ్రు
భారం. ఆది. 2. 46.

గీ. నిలిచి యాతని మననీక యలఁచువాఁడ ...
నైష 7. 118.

చం. తగిన సుపుత్త్రులం బడసి ధర్మువు దప్పక తమ్ము నుత్తముల్, పొగడఁగ మన్మహామతులు పొందుగతుల్ గడుఘోరనిష్ఠతోఁ, దగిలి తపంబు

నేసియును దక్షిణ లిమ్ముగ నిచ్చి యజ్ఞములర్,
నెగడఁగఁ జేసియుం బడయ నేర రపుత్త్రకు
లైన దుర్మతుల్ భార ఆది 2 149.

గీ ... అమరులింద్రు ననిశమును నుపజీవించునట్లు
బంధుజనులు నిన్ను నుపజీవింప మనుము పేర్మి
భార సభా. 2 89

శా మా పెద్దల్ హరసంశ్రయంబునన మున్
మన్నారు . హరి ఉ 5 46

శా . నీ, రాజత్వంబునఁ బక్రముల్ మనియెనో
ఁడిజిల్లి సత్సంతతుల్, తేజం బందెనో డిందెనో
యహితయోద్రేకంబు తారఁ జెల్లరె .
వసు 4 27

ఉ. కాలునిదన్న నంది నయి గంటలు దున్నక
మంటి నా మహా, కాలునినంది దున్న నయి
కర్దమ మగ్నత లేక మంటి నా, హాలికు
లెన్నఁడు దెగని యారుల చేలును జొకుమళ్లు
నుం, గా లలి నేరు సాగి రిలఁ గల్గుపసి గొని
పేద మున్నుగన్ . ఆము 4. 124.

2 వృద్ధిపొందు, పెరుఁగు

చం. . . హాలాం, కపదోత్థితంబు లై మనునుడవోని
గర్భకలమంబులు గావె లతాంగి జంఘికల్ .
వసు 2 74.

సీ హిత బహుశ్రుత ధర్మరత శూరతాఢ్య పూర్వ
తల మన్ద్విజుల దుర్గముల నిలిపి ...
ఆము 4. 261.

3 వర్తిల్లు, నడుచుకొను

కం విను తొల్లి కృతయుగమున, మనుజులయెడ
దండనీతిమంతుం డై రా, జన నొకఁడు గలిగి
యఁయుట, మనుచేశ్వర లేదు ధర్మమతి
మంద్రుతగన్ .. భార. శాం. 2. 199.

చం. ముని మనుజాసురాహిసుర ముఖ్యులు మున్న
గ సర్వజీవులం, దనవళ మర్ధిఁ జేసి మనుదర్పకు
నోర్చిన వీతరాగి ... కు. సం. 1 10.

కం జనకుఁడు తాతయు బ్రాతయుఁ, దనకుల
జుఁడు తల్లియును యథాక్రమమున నీఁ, జనవరు
ఁగుదురు కన్యకు, మనమున దోషంబు లేక
మనువారై నన్ .. విజ్ఞా 1 102.

4 వర్తించు, ఉండు

కం తనధన మిది యని యారుఅడి, మనఁ బరిణయ
మాదియైన మహితోత్సవముల్, గొనియాడ
నెవ్వరికి వ, చ్చునె జనపాలుండు లేనిచో నిచ్చ
యతన్ .. భారా. శాం 2 267.

సీ కలిమితో యల్లి దాల్పు బలునామి పొక్కిలు
మనుతమ్మి యెచేల్పుఁ గనిన తల్లి
చంద్రి 2. 34.

సీ పన్నగతల్ప సీఛక్షుతో బొత్తమని కాని
దుఃఖంబు మఱవ రాదు పరాహ 7 68.

(పొత్తుమని – పొత్తుననుండ అని భావము)

5 పుట్టు, జనించు

గీ. మనుమలును మనుమరాండ్రును మనఁగ వారి
సొబగు కొన్నేండ్లు కొన్నేండ్లు సుతుల సుతుల,
తరతరంబును దామరతంపరైనఁ, జూచి సంసా
రసుఖముఁ జొక్కె నతఁడు ..
వి. పు. 5 187

6. ఒప్పు, శోభిల్లు

సీ. భీమశాసనస్థేమ వార్తాప్రవర్తన మనుభవ్య
సుధన్వి .. రాఘవ 2. 29.

(భారతార్థమున)

సీ. కొండొకసవతియు గురుతర ధర్మరక్షణ శీలత
నమనుగుణవిధేయ రాఘవ. 1. 74.

(రామాయణార్థమున.)

7. కృతకృత్యుఁడగు, ధన్యుఁడగు

గీ. మీరు వినుచుండఁ జెప్పెడు మేటిపదము, గంటి
మంటి మీ దయ పెంపుకతన ...
భార. స్వర్గా 83.

గీ. అలరువిల్కానితల్లికిఁ బ్రార్థితార్థ, కల్పవల్లికి
మ్రొక్కంగఁ గంటి మంటి ..
కాశీ. 3. 41.

ద్వి. కంటిని శ్రీపాదకమలంబు లేను, మంటి నిం
కేటికి మగుడుదు ననిన ...

ద్వి భాగ 10 ఆ 2220.

ఇ మం వాల, మాంచలిడుచు, మనుకున, మనుగడ, మనుగడుపు. మనువు, మనువున్న, మన్ని, మన్నిగొలిపించు, మన్నిగొను

మను² – మన్ను¹ వి (త మణి) 1 మృత్తిక, మట్టి

(హల్లు పరమగునపుడు వైకల్పికముగా నుత్వ లోపము)

క. తనమనములోన నెంతట, ననుమానము తీఱి శుద్ధి యగు నంతా కన్, మనుశౌచము చేయుట దగు, నెసకయు. గొంటదియును వెదక రెన్నఁడుఁ బెద్దల్.

విజ్ఞా. 1 40

శా అకర్ణిప్పుము మత్స్యమాగమన కార్యో బద్ద దిక్పాలకీ, లోకంబుల్ విదళించి వచ్చితివి గళ్లుం బాళ్లు చిక్కంగ నా, లోకంబుల్ మను బోనె నుండ మది నాలోకించి ...

వరాహ 3. 67.

మ అసిధారాపథితాత్మ బంధుభుజమధ్య స్వైర నిర్వ్యవసన్, మన లై వృట్టినయమ్మహా దురిత మున్ మ న్నెట్టియున్ వాజిమే, ధనమిద్ధావల భూతిచే నుసమియున్ దప్పింపలేనైతి ...

పాండు 5. 41.

(మన్నెట్టి భూదానముచేసి యని యర్థము)

2. భూమి, నేల

సీ అదనుతోఁ జేఁపి చన్నవిసి యోషధుల మన్నొ దివు కొండల కెల్ల బిదుక నెటిఁగె.

మనుచ 2. 11.

(సముద్రవర్ణనము)

సీ మనుముద్దరాలికి మగజాలమొలనూలు కల వాలి చెలికాని కలరుఁదోఁట ...

చం. రా. 3 2.

జ మందల, మాదలించు, మందలింపు, మనుఁబెల్ల, మనుదింగ

మను³ – మన్ను² వి (వృత్తియందు హల్లు పరం బగునపుడు ఉత్వలోపము వైకల్పికము. ఋష్యమృగము, ఒక జాతి జింక

ఉదా మనుఁబోతు, మను బెంటి, మనుఁబిడి మొ.

జ మనుఁబిడి, మనుఁబెంటి, మనుఁబోతు మను గొఱ్ఱె

మనుఁగు – మనువు అ క్రి చచ్చు, మడియు.

చం నేఁడు పై, కొనియె ఁ ఘూర్తము ఁ వతని ఘోరఁ శరాళి ననేక రాక్షసుల్, మనిఁగిరి వారి మార్గాను మగ్గులు లేరు జగత్త్రయంబునన్.

అధ్యాయ 18 పా (శ ర పా)

మనుఁబి(న్ప)డి వి (మను³ - బిడ్డ²) స్త్రీ ఋశ్య మృగము. ఒక జాతి ఆఁడుజింక (బ మనుఁబిడులు మనుఁబిళ్లు)

ద్వి. ఒఱగు జింకలును బిట్టొంబలు మన్నిళ్లు

ద్వి హరిశ్చ పూ 608.

మ. .. సింగముల్, కడగొట్టైన్ మనుఁబిళ్లు గంతు గొనె జింకల్ బిద్దె

సారంగ 1. 107.

సీ కనుమలుం గొనగూడు మనుఁబిళ్లకై దిద్దునెడ బెండుపులికూన యిది నృపాల ..

చంద్రా 2 42.

సీ. .. మనుఁబోతు మనుఁబిళ్లు మన్ననంగ ఋశ్యము దగు ఆం భా 2 85.

(మనుఁబిళ్లు అనునది నిత్యబహువచనాంత మని ఆం భా. మతము స్త్రీ పురుషవాచకములగు మనుఁబిళ్లు, మనుఁబోతు అనువానిని ఋశ్యశబ్ద సామాన్య మనుగతముగా నుండుటంబట్టియు, పిడిబోతు శబ్దము స్త్రీపుం వాచకములగుట ప్రసిద్ధం బగుటంబట్టియు, ఆం భా కారుఁడు అట్టి భేదమును వివక్షింపక పర్యాయములుగఁ జెప్పెనని తోఁచుచున్నది)

మనుఁబెంటి వి. (మను³ + పెంటి) స్త్రీ. ఋశ్య మృగము, ఒక జాతి ఆఁడుజింక. (శ ర., బ్రౌ.)

మనుఁబెల్ల వి. (మను² + పెల్ల) మట్టిబెత్తిక. కదళీ గర్భవర్ణనము.

సీ వల పాని వ్రాలిన యెలుదేటి వాచవి కందిన మనుఁబెల్లయంద మొంద ..
కకు . 82

మను(బో(న్బో)తు వి (మను³ + పోతు) పురుష ఋశ్యమృగము, ఒకజాతి మగ జింక

సీ. . మనుఁబోతు మనుఁబిళ్లు మన్ననంగ ఋశ్య మునగు ఉం భా 2 ..

మ పులులున్ సింగములున్ . శశ, బలు మన్బోతులు భల్లుకంబులును దుప్పుల్ ..
ఇందు 2 57

సీ. కారుపుల్ దిని యాము గదిసి మన్బోతులు, కారుపోతులనైనఁ గదుమఁ జూచు ..
సాంగ 1 68

మనుకంద వి. (√మను, త మన్నుపై)
1 జీవము, ప్రాణము.

చం . సింగరా, యనికడ కేగి మాఱలనె యాయ నఁదేటిచి తెచ్చి మల్కకున్, మనుకువనంటు చేసి యెరిమం గడు మెచ్చులు గొన్నమేటి నే, మని పొగడంగ వచ్చు .. యయా. ౧. 51.

మనుకువనంటు — ప్రాణస్నేహితుఁడు (వాసస్థానము అని శ ర)

2 ఉనికి, సత్త, ఉండుట.

కం దండక మనుకానకుఁ జని, యుండఁగ రావ ణునిచెలియ లొగిఁ గలయికకై, దఃటకు రా లక్ష్మణుఁ డది, మండాడఁగ ముక్కుసెవుల మన కువ మాన్చెన్ . యయా 2. 16

మనగ(న్గ)డ వి (√మను) 1. బ్రదుకు. జీవనము

చం. మనుగడ దప్పు నొక్కొ మునిమాటలు గైకొ నవైతి ... భార. శాం ౬ ౪94

కం. అరుగుఁడు పొడువుఁడు పట్టుఁడు, పొరిగొనుఁ డాదుర్వినీతుఁ బోనీకుడు మ, త్పరిభవకారికి నజరా, మరదేహునకైనఁ గలదె మనుగడ యెట్లున్ .. హరి. ఉ 7 187

గీ. .... పాఁతఁబడినఁ ద న్నెగయకుశఁ, గప్పి ఠని మానవుఁడు గలఁ గనియెనేని, యదియ తువ వాని మనుగడ కగు నరేంద్ర
మాఁ ౬ 54.

౨ పుష్టి జీవనము

కం వినుము విశేషించి ఒనన, జనితోన్నతి విప్రుఁ డతని జనపతి వినయం, బున నడపవలయు దానను, మనుగడ యిరువురికుఁ బ్రజకు మహా నీయ మగున్ భాః. శా. 2. 617

చం ఆచ్చెనఁటి నక్కఁ గోటాలునఁ డక్కఁ బెట్టి యే, మఱి వనశ్వరం బయిన మన్గడఁ గాంచెద నీరు సొచ్చెదన్
వేం పంచ 4 542

కం ఉడుపులకై యద్రులకై, యడుగడుగున వలఁతి వొడమ నడలుచుఁ జని రీ, పడఁతుకలు ఏతు లు మనుగడ, నడఁగఁ గఁ వాలభైః వాచ్చలు సేయన్ .. కావ్యా. 1. 64

౩ జీవనోపాయము, జీవిక, జీతము మొ

కం ఎనుల యెడమేలు గాంచిన, మనుగడ యగ్ర ఱము సేసి మన్నింపుము రా, జనయజ్ఞ భృత్య కోటిన్. భార. ఆశ్ర. 1. 64.

కం .. మనుగడ దొరకును గ్రమక్రమంబున మన కున్ . . దశకు. 91 6.

మనుగుడుపు వి (మనువు¹ + కుడుపు (వృత్తిని వర్ణలోపము) పెండ్లియైనపిమ్మట అల్లునకు తొలిసారి అత్తవారింటఁ జేసెడి విందు
ఆల్లెము (శ ర).

వ్యావ వారు మనుగుడుపునకు అల్లుని తీసికొని రాలేదు

సా లంఘనాలలో మనుగుడుపు - అపమయములో కార్యమునకై కడంగుటను దెల్పును.

సా. మనుగుడుపులలో లంఘనాలు – తా నొకటి తలఁచిన దైవమొకటి తలఁచె ననుటను దెల్పును.

మనుగొ(న్గొ)ట్టె వి (మను³ + గొఱ్ఱె) ఒక జాతి గొఱ్ఱె, కొండగొఱ్ఱె, రోహిషము

మ. పెసరుంగాయకు మెత్తగన్నులకు నై పేటాడు

మన్గొత్తెలన్, నుసలం జూచుచు .

రా వి. 2. 65

మనుచు(న్చు) – మంచే² స క్రి. (√మను¹.)

1 బ్రతికించు, జీవింపఁజేయు

ఆ మేలియాశ్రితు లిట్లు, మనుతు రధిపుఁ గురు కుమారవర్య భార. అను 1 158.

సీ మనుప లేఁడాయెనే మనుజాశనుని జేరఁ యనఘ నిష్ఠాయుక్తు నాత్మభక్తు .

వసు 4 43

గీ లక్ష్మణుని మన్చి యనము దెల్లముగఁ గనుము . అచ్చ రా యు 403

2. అన్న వస్త్రాదు లిచ్చి కాపాడు, పోషించు

కం. మును పదివేవురఁ జంపుదు, నని యిచ్చిన బాస వచ్చె నవనీశ్వర నీ, మనిచినఋణంబు తీర్చితి, విను లా విటమీఁదఁ దలుగువిధమై తోఁచెన్

భార భీష్మ 3. 630

సీ. అనిఁ బ్రాణ మిచ్చిన యట్టివారలవారి కెల్ల ణేజంబులు నిచ్చి మనుతె విక్ర. 4 7

3. రక్షించు, ప్రోచు

గీ అనుచుఁ బలికిన జనపతి మనుచువేడ్క.

దశా. 1. 126

చం. .. అచ్యుతుం, డనఘుఁ డపేతదోషుఁ డన పాస్తగుణుం డతివాఙ్మనఃప్రవర్తనుఁడు నిత్యాంతభక్తికలితస్థితిఁ దన్భజియించు పుణ్యులన్, మనుచు సమస్తసంపద సమానులఁ గాఁ బరికించు సత్కృపన్. హరి ఉ 4 249.

గీ శరణువొందిన రక్షింపఁ జాలి యుండి, మనుప కుండినకంటెఁ గల్మషము గలదె

విక్ర 6 93

4 పెంచే, అభివృద్ధినొందించు.

మ. ... ఆమేనక డించి పోయె నడవిన్ గణ్వుఁడు న న్నింత గా, మనిచెన్ సర్వము నామునీంద్రుఁ డెఱుగున్ మద్భాగధేయంబునన్, నినుఁ గంటిన్ భాగ 9 617.

గీ బ్రహ్మ పుట్టించు మనుచు నారాయణుండు, హరుఁడు హరియించు భువనంబు లవసరమున కాశీ 3 44.

మ వాశఁబు మ, న్చునుపాయం బొక చేగణింతువిను మంచున్ గూర్మితో ని ట్లనున్ ...

ఉ రా 2 117

5 వర్ధిలఁజేయు, ఉంచు, నిలుపు.

మ. చెలువం జుట్టఁ బ్రోచి యర్థిజనులన్ శ్రీమంతులన్ జేసి విప్రుల భవ్యస్థితి మన్చి యాగములు పేరుం బెంపు శోభిల్ల ని, ట్టలవుందాగము దానమున్ నడపి నిష్ఠం బెక్కు సెల్లించి . .

భాం. కల్య 2 390

మ స్ర. . ఈ దృ, గ్మలవన్మాల్యాంగరాగాభరణవసన సౌభాగ్యలక్ష్మీక లై కాం, తలగత్సం సేవలఁదుం దలఁపు మనుచు నుత్కంఠ ప్రాపించి రందున్ ...

రాఘవ 2. 63

మనుజ సం వి. స్త్రీ మనుష్య స్త్రీ.

మనుజాతుఁడు సం వి. అ. పుం మనుష్యుఁడు.

మనుజాశనుఁడు సం. వి అ పుం. రాక్షసుఁడు మానిసిదిండి.

మనుజుఁడు సం వి అ పుం మనుష్యుఁడు. మానిసి.

మనుజ్యేష్ఠము సం. వి అ. పుం ఖడ్గము పట్టాకత్తి (వై ని).

మనుది(న్ది)ండి వి. (మను² + తిండి) ఒకజాతి పాము, మాలుధానము, (ఉమ్మెత్తలో నుండు ముట్టుఁ బాము.) (శ. ర.) డుండుభము, ఇరుదల పాము, అని ఆం భా

సీ ... మను. దిండి యం చనఁగను డుండుభం బగు ... ఆం. భా. 1. 147.

సీ ఎట్టిరోఁకటిబండ జెట్టి మన్దిండి మున్నగు సరిసృపములం దంతకంబె ...

అము. 3. 80

మనుపరి (విశ) (మనుపు + అరి³) (త. మన్చిప్పోన్.) కాపరి, రక్షకుఁడు (శ. ర.).

మనుపాల వి (త. మణ్ణాప్పాలై) జీవంతిక, పాలకూర (వృ వి)

సీ. ... పరగు మనుపాల యనఁ బిన్నపాల యంచ, టన్న జీవంతిక ...

ఆం భా 2 68.

మనుపీనుఁగు వి (√మను) జీవచ్ఛవము, బ్రతికి యుండియుఁ బ్రయోజనములేని మనుజుఁడు.

కం తన యొడలం గలనెత్తురు, ధనహీనుని విడిచి పోవు దారాదసుహృజ్జనములు విడుచుట యరుదే మనుపీనుఁగు నిర్ధనుండు మఱిఁ బరికింపన్.

విక్ర 2 172

మనుపు(న్పు) – మనుచు స క్రి (√మను) (త మన్నిప్పు.) 1. బ్రతికించు, జీవింపఁ జేయు.

గీ. అప్పు డెలుఁగులరాయనియానతిఁ గొని, గాడ్పు కొమరుఁడు మందుఁగట్టు దెచ్చి, కోఁతిమూఁకల మనిపె రాఘవదమసింగ, ములును లేజాముగా సొమ్మ దెలిసి రంత.

అచ్చ రా యు. 272

ద్వి నీవు వన్నివప్పుడు దీవించుమాత్ర, మావంత యును నాయు వది యెక్క వగునె, మనని వారిల నీవు మనిపెదవయ్య ..

పండితా. పురా 147 పొ.

2 పోషించు, అన్నవస్త్రాదు లిచ్చి కాపాడు.

గీ ప్రకృతిభిన్నగుణంబులఁ బ్రభువుఁ బోలి,మమ్ము దౌవారికులఁ జేసి మనుపుచోట

దశా. 3 193

3 జరుపు, సాఁగించు, ప్రవర్తిలఁజేయు

గీ. నిండు వేడుకఁ గాంచు నీనీలవేణి, కొమ్మ చేనుంగుమొగ మైనకొడుకుఁగుఱ్ఱ, నత్త యును మామయును లేనిరిత్తయింట, మనువు మని పెడు నీయింతి మగనితోఁడ .

హం 3 25

మ. అనినం గృష్ణుని మోముఁ జూచి దరహాసాంచ న్ముఖాంభోజుఁడై, మునినాథాగ్రణి పల్కె సర్వమునకు న్మూలంబ వై సాక్షివై, పెనుపన్ మన్పఁగ గర్తవై పరుఁడ వై పెంపొందియున్.

అని. 4. 17

వి రక్షణము, పోషణము శ ర).

మనుష్యుఁడు సం వి శీ. పుం మనుష్యుఁడు, మనుష్యజాతి.

మనుమ(న్మ) – మనుమఁడు

ద్వి. . పరమారాధ్యదేవు, మనుమశిష్యుండ శ్రీ మహారులింగ, ఘనకరుణావా స్తగర్భ సంభవుఁడ, పండితా. దీక్షా. 14 పొ. (కొత్తప్రతి పా.).

సీ. దంతిదానవుమన్మసంతాన మక్కానసంబున మెలఁగు దంతావళములు .

ఉదయనోదయము. 3. 53

జ మనుమరాలు.

మనుమ(న్మ)ఁడు – మనుమ వి 1 పౌత్రుఁడు, కొడుకుకొడుకు

చం మనుమల నెల్లఁ జూపి మతిమంతుఁడు శాంతనవుఁడు.

భార ఆది 5. 222.

ఆ సుభద్రగా, రాబుపట్టి మగలరాజు మాన, ధనుఁడు దివిజరాజు మనుమఁడు నా చెలి, కాఁడు ముద్దులాఁడు లేఁడు నేఁడు.

భార. ద్రో 2 239.

గీ .. మనుమఁ డనఁగన ప్త చెలంగును ...

ఆం. భా 2. 111.

మ మతి లోకోత్తరుఁ డైన యంగిరసు మన్మం డాశ్రితుండు .

భార. ఆది 3, 118

చం విరథత్వము నొందియు నీదుమన్మఁడు, ద్ధ్వర గతి శక్తి వైవ ..

భార భీష్మ. 2. 321.

మ . నీ, తనయుల్ మన్మలు లోను గా వరుస సంతానం బవిచ్ఛిన్న మై, ధనవంతం బగు

హరి పూ. 9, 24.

2. దౌహిత్రుడు, కూఁతుకొడుకు

గీ. ఆ మహేంద్రకుమారు మాతామహుండు, మనుమఁ డలయుటఁ గని తనమాయవలవ, నెత్తి

మన్గొత్తెలన్, నుపలం జూచుచు .

రా వి. 2 65

మనుచు(న్చు) – మంచే² స. క్రి (√మను¹)

1 బ్రతికించు, జీవింపఁజేయు

ఆ. మేలియాశ్రితు లిట్లు, మనుతు రధిపుఁ గురు కుమారివర్య భార. అను 1 158.

సీ మనుప లేఁడాయెనే మనుజాశనుని జేరి యనఘ నిష్ఠాయుక్తు నాత్మభక్తు ..

వసు 4. 43.

గీ లక్ష్మణుని మన్చి యనము దెల్లముగఁ గనుము . అచ్చ రా యు 403

2. అన్నవస్త్రాదు లిచ్చి కాపాడు, పోషించు

కం. ముని పదివేవురఁ జంపుదు, నని యిచ్చిన బాస వచ్చె నవనీశ్వర నీ, మనిచినబుణంబు తీర్చితి, విను లా విటమీఁదఁ దఱుగువిధమై తోఁచెన్

భార భీష్మ 3 320.

సీ. అనిఁ బ్రాణ మిచ్చిన యట్టివారలవారి కెల్ల గేజంబులు నిచ్చి మనుతె. విక్ర 4 7

3. రక్షించు, బ్రోచు

గీ. అనుచుఁ బలికిన జనపతి మనుచువేడ్క.

దశా. 1. 126

చం ... అచ్యుతుం, డనఘుఁ డపేతదోషుఁ డన పాస్తగుణుం డతివాఙ్మనఃప్రవర్తనుఁడు నిత్యాంతభక్తికలితస్థితిఁ దన్ భజియించు పుణ్యులన్, మనుచు సమస్తసంపద సమానులఁ గాఁ బరికించు సత్కృపన్. హరి ఉ 4. 249.

గీ. శరణువొందిన రక్షింపఁ జాలి యుండి, మనుప కుండివకంటెఁ గల్మషమ. గలదె.

విక్ర. 2 93

4. పెంచే, అభివృద్ధినొందించు.

మ ... ఆమేనక ఓంచి పోయె నడవిన్ గణ్వుఁడు వ న్నింత గా, మనిచెన్ సర్వము నామునీంద్రుఁ డెఱుగున్ మద్భాగధేయంబునన్, నినుఁ గంటిన్. భాగ. 9. 617.

గీ. బ్రహ్మ పుట్టించు మనుచు నారాయణుండు, హరుఁడు హరియించు భువనంబు లవసరమున కాశీ 3. 44.

మ వంశంబు మ, న్చునుపాయం బొక చేగణిం తువిను మంచున్ గూర్మితో ని ట్లనున్ ...

ఉ రా 2 117

5 వర్తిలఁజేయు, ఉంచు, నిలుపు.

మ చెలువం బుట్టంగఁ బ్రోచి యర్థిజనులన్ శ్రీమంతులన్ జేసి వి,ప్రుల భవ్యస్థితి మన్చి యాగములు పేరుం బెంపు శోభిల్ల ని, ట్టలవుంద్యాగము దానమున్ నడపి నిష్ఠం బెక్కు సెల్లించి . .

భాగ. కల్యా 2 390

మ ప్ర. .. ఈ ద్వి, గ్మలవన్మాల్యాంగరాగాభరణవసన సౌభాగ్యలక్ష్మీక లై కాం, తలగత్సం సేవలందుం దలఁపు మనుచు నుత్కంఠ ప్రాపించి రందున్ ...

రాఘవ 2. 63

మనుజ సం వి అ స్త్రీ. మనుష్య స్త్రీ.

మనుజాతుఁడు సం వి అ. పుం మనుష్యుఁడు

మనుజాశనుఁడు సం. వి. అ. పుం రాక్షసుఁడు మానిసిదిండి.

మనుజుఁడు సం వి. అ పుం మనుష్యుఁడు. మానిసి.

మనుజ్యేష్ఠము సం. వి అ. పుం. ఖడ్గము. పట్టాకత్తి (వై ని).

మనుది(న్ది)ండి వి. (మను² + తిండి) ఒకజాతి పాము, మాలుధానము, (ఉమ్మెత్తలో నుండు ముట్టుఁ బాము.) (శ. ర.) డుండుభము, ఇరుదల పాము, అని ఆం భా

సీ. ... మను. దిండి యం చనఁగను డుండుభం బగు ... ఆం. భా. 1 147.

సీ ఎఱ్ఱరోఁకటిబండ జెట్టి మన్దిండి మున్నగు సరీసృపములం దంతకంటె ...

ఆము. 2. 80.

మనుపరి (విణ) (మనుపు + అరి³) (త. మన్చిప్పోన్.) కాపరి, రక్షకుఁడు (శ. ర.).

మనుపాల వి (త మణ్చాలై) జీవంతిక, పాఁకుా (వృ వి)

సీ. ... పరగు మనుపాల యనఁ జిన్నపాల యం
చ, టన్న జీవంతిక ..

అం భా 2 68

మనుపీనుఁగు వి. (√మను) జీవచ్ఛవము, బ్రతికి యుండియుఁ బ్రయోజనములేని మనుజుఁడు.

కం తన యొడలం గలనెత్తురు, ధనహీనుని విడిచి
పోవు దారాదిసుహృ, జ్జనములు విడుచుట
యరుదే. మనుపీనుఁగు నిర్ధనుండు మఱి బ్రతికిం
పన్ విక్ర 2 172

మనుపు(న్పు) – మనుచే స. క్రి. (√మను1, (త మన్నిప్పు) 1. బ్రతికించు, జీవింపఁ జేయు.

గీ. అప్పు డెలుఁగులరాయనియానతిఁ గొని, గడ్డు
కొమరుఁడు మందుఁ గట్టు దెచ్చి, కోఁతిమూఁ
కల మనిపె రాకొదమసింగ, ములును జేజాము
గా సొమ్మ దెలిసి రంత.

అచ్చ రా యు 273

ద్వి. నీవు న న్నిప్పుడు దీవించుమాత్ర, మావంత
యును నాయు వది యెక్క వగునె, మనని
వాగల నీవు మనిపెదవయ్య

పండితా. పురా 147 పొ

2 పోషించు, అన్నవస్త్రాదు లిచ్చి కాపాడు.

గీ ప్రకృతిభిన్నగుణంబులఁ బ్రభువుఁ బోలి,మమ్ము
దౌవారికులఁ జేసి మనుపుచోట

దశా 3 133

3 జరుపు, సాఁగించు, ప్రవర్తిలఁజేయు

గీ. నిండు వేడుకఁ గాంచు నీనీలవేణి, కొమ్మ
చేనుంగుమొగ మైనకొడుకుఁగుఱ్ఱ, నత్త యును
మామయును లేనిరిత్తయింట, మనువు మని
పెడు నీయింతి మగనితోఁడ ..

హరి 3 25

మ. అనిశం గృష్ణుని మోముఁ జూచి దరహాసాంచ
న్మఖాంభోజుఁడై, మునినాథాగ్రణి పల్కె
సర్వమునకు న్మూలంబ వై సాక్షివై, పెనుపన్
మన్పఁగ గర్తవై పరుఁడ వై పెంపొందియున్.

అని. 4. 17

వి రక్షణము, పోషణము శ ర).

మనుషుఁడు సం వి తే. పుం మనుష్యుఁడు, మనుష్యజాతి.

మనుమ(న్మ) – మనుమఁడు

ద్వి . పరమారాధ్యదేవు, మనుమశిష్యుండ శ్రీ
మసురులింగ, ఘనకరుణాహ స్తగర్భ సంభవుఁడ,

పండితా. దీక్షా. 14 పొ (క్రొత్తప్రతి పా.).

సీ దంతిదానవుమన్మసంతాన మకాక్కనవంబున
మెలఁగు దంతావళములు

ఉదయనోదయము. 3. 53.

జ మనుమరాలు.

మనుమ(న్మ)ఁడు – మనుమ వి 1 పౌత్రుఁడు, కొడుకుకొడుకు

చం మనుమల నెల్లఁ జూపి మతిమంతుఁడు శాంత
నవుండు. భార. ఆది 5. 222.

ఆ సుభద్రగా, రాబుపట్టి మగలరాజు మాన,
ధనుఁడు దివిజరాజు మనుమఁడు నా చెలి,
కాఁడు ముద్దులాఁడు లేఁడు నేఁడు.

భార. ద్రో. 2 239

గీ . మనుమఁ డనఁగన ప్త చెలంగును ...

అం భా. 2 111.

మ మతి లోకోత్తరుఁ డైన యంగిరసు మన్మం డా
శ్రితుండు . భార. ఆది 3. 118.

చం విరథత్వము నొందియు నీదుమన్మఁ డు, స్థిర
గతి శక్తి వైవ ...

భార భీష్మ. 2. 321.

మ ... నీ, తనయుల్ మన్మలు లోను గా వరుస
సంతానం బవిచ్ఛిన్న మై, ధనవం తం బగు

హరి. పూ. 9. 24.

2. దౌహిత్రుడు, కూఁతుకొడుకు

గీ. ఆ మహేంద్రకుమారు మాతామహుండు, మను
మఁ డలయుటఁ గని తనమాయవలవ, నెత్తి

కొనిపోయె జలరాశి కెవ్వఁ డతనిపోక తెలియక యద్భుతాంబుధి మునుఁగ ...
ఉ రా 4 313

2. పుత్త్రసంతతిలోనివాఁడు, ముని మనుమఁడు, ఇను మనుమఁడు మొదలగువాఁడు.

కం. అని తనుఁ బొగడిన మనుమని, వినయమునకు మెచ్చి నలువ వేఁడుము వత్సా, నిను మెచ్చితి నేమిచ్చెద, నని వచ్చితి ననఁ బుణ్యజాత్మజుఁ డని యెన్
ఉ రా 1. 424

గీ. సుకవిసంస్తుత్యు శంభుదాసుని నుతింప, నేర్తురే యైన నేను వర్ణింతు నతని, చిన్ని మనుమఁడఁ గావునఁ జిలుకవాగ్రు, కొడుకు పలుకులు ముద్దుసేయు దురు గాదె.
విప్ర. 1 12., బస. పు 1 162 పం

మనుమ(న్మ)రాలు వి. (మనుమ + ఆలు.) (బ మనుమరాండ్రు.) 1. దౌహిత్రి, కూఁతు కూఁతురు

కం. అని చని యాయమ జననీ, జనకులకుం దెలుప సంతసంబున వారల్, విని మనుమరాలు గావున, వనువారము దాని జారయని పిలుచుటయున్ ..
శుక. 2 151

2. పుత్త్రిని పుత్త్రిక, పౌత్త్రి.

ద్వి. బలిమనమ్మరాలైన పద్మాయతాక్షి, యలరు పహ్నిజ్వాల యనుదానిఁ దెచ్చి, వర్ణింపఁదగిన వివాహంబు కుంభ, కర్ణున కొనరించెఁ గడు సమ్మదమున .
రం. రా ఉ. 26 పా 3 పం

గీ. మనుమరాలు, నాఁగఁ దినరారు నప్తి .
ఆం. భా. 2 111.

మనువు[1] వి (√మను1) 1 బ్రతుకు, జీవనము, మనుగడ.

గీ. ఇంత పొసంగు నీయన్మిలి యెల్ల పమ్మి, గాఁగఁ దుదివోయి నిన్నిట్లు గానపాలు, సేసి యాలుడిఁ బుచ్చితిఁ జెప్పఁ జిట్ట, లయ్యె నామను వేమన నంబుజాక్షి ..
నిర్వ. 9. 88

వ .. అప్సరవోత్తముండు నవ్వుచు మన మనువులు సాలు నని పలికి సర్వాభరణంబులు నూడ్చి ..
భాఁ మహా 18

గీ. ఆలు కోరిన మనవచ్చునయ్యె దుఃఖమునకొ సుఖమునకొ వరులమనువు చెపుమ
మార్క. 5 199.

2. జీవనోపాయము, వృత్తి

ద్వి. తిరుపంబె మనువు గాఁ దిరియు చోడిలను .
పండితా దీక్షా 40 పా

3 ప్రవర్తన, నడత.

శా సం, సారానుక్రమ మూర్ఛనాభి పగిదిన్ సాఁగించె దొక్కప్పుడుం, భారం బెన్నఁడు లేదు సమనువు దుష్ప్రాపంబు వాణీశ్వరా . .
భాగ. 2 74.

సీ .. సంతతాన్యాయ ప్రచార మాచారంబు మతకంపు మాయలమనువు తనువు . .

గీ వేశ్యజన్మంబు జన్మమే విప్రవర్య ...
వై జ. 2. 75

4 కాపురము

సీ . . అనురక్తి నినుఁ గూడి మనఁ గంటి మంటి నే ననుఁటి మనువు మాయంబు గాఁగ ..
కు సం. 5. 553.

గీ. అత్తయును మామయును లేని రిత్తయింట, మనువు మనిపెడు నీయింతి మగనితోడ.
హర. 3. 25.

కం ఓ మధురవాణి నీమను, వేమిటనుం గడమగాక యోతయు నొప్పెం, దామనుఁ డగు వాగ్వనితా, కాముం డొక కొంతకొదవ గల్పించెఁ గదా ...
శుక. 1. 41.

సా మంటలోఁ బడియైన మనువు దక్కించు కొన నలెను.

5 వివాహసంబంధము, పెండ్లి.

చం. . ఈ, మను విది యేల లక్ష్మణ కుమారు వినిర్జితమారుఁ బొందు వే చను సుఖమందు.
భా. రా. అర. 1 143.

ఉ వచ్చెదఁ జూడ సారెకును వత వహింపకు మమ్ముఁ జెంది తా, నొచ్చెము లేని మేన్మనువు నుర్వి నిదే ఉ హరిశ్చ 3 156.

(మగని వరించుట యని శ ర)

(వ్యవ) అతని కూఁతునకుఁ దగిన మనువు దొరకినది.

6. పెండ్లియైన పిమ్మటఁ దొలిసారి అల్లునికి అత్తవారింటఁ జేసెడివిందు

గీ మంచుగుబ్బలియింట నవమ్మదము మీఱ, మనువుఁ గుడువంగ నున్నప్డు మదనవైరి.
హర ౧ 5

7 మగఁడు (శ ర)

మనువు² — మనుఁగు అ క్రి మడియు, చచ్చు (శ ర.).

మనుష సం వి ఉ పుం 1. ఒకానొక ప్రజాపతి 2 స్వాయంభువాదు లగు పదునలువురిలో నొకఁడు

శ్లో స్వాయంభువో మను స్తాత మను స్స్వారోచిష స్తథా, ఉత్తమ స్తామస శ్చైవ రైవత శ్చాక్షుష స్తథా, వైవస్వతశ్చ కౌంవ్య సాంప్రతో మను రుచ్యతే, సావర్ణిశ్చ మనుస్తాత భౌత్యో రౌచ్య స్తథైవ చ, తథైవ మేరుసావర్ణా శ్చత్వారో మనవ స్మృతాః, హరివంశము 1. 7 4

(మేరుసావర్ణాశ్చత్వారో మనవః — బ్రహ్మసావర్ణిః, రుద్రసావర్ణిః, మేరుసావర్ణిః, దక్షసావర్ణిశ్చ, ఏతే మేరౌ తపః కృత్వా సిద్ధిం ప్రాప్తాః ఇతి సర్వేపి మేరుసావర్ణా ఇత్యుచ్యంతే. అనిటీక.).

3. మంత్రము 4. మనుష్యుఁడు. 5. ఒకానొక జినుడు 6 (గణిత.) పదునాలు గనుసంఖ్య. స్త్రీ

1. పృక్కా. (వృ. వి) 2 మనుభార్య.

మనువుమను అ క్రి (√మనువు.) కాపురము చేయు

ఆ పరమకోపుఁ డైనభార్గవుఁ బతిఁ జేరి, మిగులఁ బనుఃయొకల మెచ్చఁ దిరిగి, యతని పర్ణశాలనాసుకన్యక యను, మగువ గొన్ని యేండ్లు మనువుమనియె ..
భాగ 9 ౬6.

మనుష్యధర్మ సం వి న్ పుం కుబేరుడు (రూ. మనుష్యధర్ముఁడు.)

మనుష్యయజ్ఞము సం వి. అ పుం ఆతిథ్యము, అతిథిసత్కారము (గృహస్థులకు నిత్యకృత్యములగు పంచయజ్ఞములలో నొకటి).

మనుష్యుఁడు సం వి అ పుం 1. మానిసి, మనుజుఁడు.

మనుసంహిత సం వి ఆ స్త్రీ మొదటి మనువు రచించినస్మృతి మనుధర్మశాస్త్రము

మనేదారు వి (హిం మనేదార్) సామంతరాజు

సీ హెచ్చుమాటల కేమి యింక నొక్కటి మనేదారులు దాఁనఁ దాఁరసిలినఁ, బంపు చేతనె పాఱఁ బట్టించినపుడుగదా స్వామివారి చిత్తంబు వచ్చు ... రా వి 5 42.

మనోగుప్త సం వి. ఆ స్త్రీ మనశ్శిల, మణిసిల.

మనోజన్మ సం వి న్ పుం. మన్మథుఁడు

మనోజవ సం వి ఆ. స్త్రీ. 1. అగ్నిదేవుని సప్తజిహ్వలలో నొకటి (వై. ని) 2 దుర్గాశక్తి భేదము,
శ్లో మనోజవా కంటకినీ ప్రఘసా పూతనా తథా.
సం భార భీష్మ 46 16. కల్ప.

మనోజవసుఁడు సం విశే (అ ఆ అ.) తండ్రిని బోలినవాఁడు.

మనోజవుఁడు సం విశే (అ. ఆ. అ.) 1. మనస్సువలె మిక్కిలి వేగముగలవాఁడు. 2 తండ్రినిబోలినవాఁడు

మనోజుఁడు సం. వి. అ పుం. మనమునఁ బుట్టినవాఁడు, మన్మథుఁడు, మనోభవుఁడు.

మనోజ్ఞ సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. మణిసిల. మనశ్శిల. 2 మద్యము, మత్తుగలిగించు త్రాగుడు పదార్థము. 3 రాచకొమార్తె, రాజపుత్రిక. 4. వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డు అఁగాకర (వృ.వి) 5. జ్యోతిష్మతి, మెఱుఁగుడు (వృ వి.) 6. పెద్ద జీలకఱ్ఱ.

7 జాతి, జాజి (వృ వి)

మనోజ్ఞము సం విణ (అ ఆ అ) మనోహరమై నది ఇంపైనది, అందమైనది

మనోజ్ఞల సం వి ఆ స్త్రీ. మల్లె (వృ వి) (వై ని)

మనోభవము సం విణ (అ ఆ. అ) మనమునఁ బుట్టినది తలంపులచే సృజింపఁబడినది వి అ. పుం కామము, వలపు.

మనోభవుఁడు సం. వి. అ. పుం 1 మనోజుఁడు, మన్మథుఁడు. తలఁపుచూలి.

మనోభిద సం వి ఆ. స్త్రీ మణిసిల (వై ని).

మనోభువు సం వి ఈ పుం 1 మనోజుఁడు, మన్మథుఁడు 2 కామము. వలపు.

మనోమయకోశము సం. వి. అ పుం. అన్నమయాది పంచకోశములలో మూఁడవది (1. అన్నమయము 2 ప్రాణమయము, 3 మనోమయము 4 విజ్ఞానమయము, 5 ఆనందమయము అని కోశములైదు ఇవి జీవాత్మకు వస్త్ర ప్రాయములుగా నూహింపఁబడినవి)

మనోయోని సం వి. ఇ పుం మన్మథుఁడు, తలఁపుచూలి.

మనోరథదాయకము సం విణ (అ. ఆ అ) కోరికల నిచ్చునది వి అ. పుం కల్పవృక్షము.

మనోరథము సం. వి. అ పుం 1. కోరిక, ఇచ్ఛ.

మనోరమ సం వి ఆ స్త్రీ గోరోచనము.

మనోరమము సం. విణ (అ ఆ. అ) మనోహరమైనది. అంద మైనది.

మనోరాజ్యము సం వి అ న. మనస్సంకల్పములను బెంచుకొనుట, వ్యర్థసంకల్పములను గల్పించుట

మనోలయము సం. వి. అ. పుం మనోనాశము చైతన్యము తప్పుట

మనో(ను)వర్తి మి. వి. 1. ఇంటివారి భోజనాదులకై యగువెచ్చము.

గీ ఊళిగంబులకును వినియోగములకు వర్తనలకు నగరమనోవర్తులకును, జిల్లరల ముద్రకర్తల జీతములకు, వివిధమైనట్టి వ్యయములు నివియటంచు. .. ఉ హరిశ్చ 1 68.

2. భర్త చనిపోయిన స్త్రీలకు జీవనార్థమిచ్చు ధనాదికము, భరణము, (జీవనమునకై యిచ్చు సొమ్ము అని శ ర)

(వ్యవ) ఆమె మనోవర్తికై మఱఁదిపై వ్యాజ్యెము వేసినది

మనోహతము సం విణ (అ ఆ అ) ఆశాభంగము నొందినది

మనోహతుఁడు సం విణ (అ ఆ అ) మనస్సు చెడినవాఁడు (శ. ర).

మనోహర సం వి ఆ స్త్రీ 1 జాతి, జాజి (వృ వి). 2 స్వర్ణయూధిక, నంద్యావర్తము (వృ వి)

మనోహరము సం. విణ (అ ఆ అ) ఇంపైనది, అందమైనది వి. అ పుం ఒక జాతి మల్లె (వృ వి) న. బంగారము.

మనోహరములు సం వి అ న బ భక్ష్య విశేషము, ఒకవిధమగు పిండివంట

గీ. గారె లరిసెలు బొబ్బట్లు గరిజెకాయ, లట్లు బూరెలు జంతికెచుట్లు మణుగు, బూలు వెన్నప్పములు చిటిబూరె లిడ్డె, నలు మనోహరములు వంటచలిమిడియును. చెన్నబ 4 358.

వ .. తిమ్మనంబులు పాలకాయలు చక్కిలంబులు మోరుండలు మనోహరంబులు గారెలు బూరెలు మండెగలు .. ప్రబంధ. 112

మనోహరి సం వి. ఈ స్త్రీ. పిప్పలి (వృ వి) (వై ని)

మనోహారి సం విణ. (న్ జి. న్.) మనస్సునాకర్షించునది, ఇంపైనది.

మనోహ్వా సం వి ఆ స్త్రీ మణిసిల

మన్న(న్నా) వి (క మన్నా హిం. మనా) అడ్డగింపు, నిరోధము శ ర).

(వ్యవ.) పాపము ! అతనికి దేవిడీమన్నా అయినది

మన్నంగొఱఁడు వి. (మన్నన + కొఱఁడు) గౌరవములేనివాఁడు.

కం తలుసంటి తమ్ము నెదిరిని, నెఱుఁగఁడు తన కొలఁదిపుడుక లేదఁడు మొండిఁ,డఱ జాతి ప్రముక్కు మన్నఁ, గొఱఁ డెక్కడ నిట్టిప్రేలు గొండులు గలరే కు సం. 2 880

మన్నన వి (సం మాననమ్. క మన్నణి)

1 గౌరవము సమ్మానము

కం. మన్నన కుబ్జక యవమతి, ద న్నొందిన స్రుక్కఁబడక ధరణీశుకడన్, ము న్నున్న యట్ల మెలఁగిన, యన్నరునకు శుభము లొదవు నాపద ఱడఁగున్ .

భారం విరా 1. 133

శ్లో మానం ప్రాప్తో న హృష్యేత నవ్యథేచ్ఛ విమానతః . సం భార 5 86.

చం నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యఁ పుఁ గిన్కఁ బూని తాఁ, చినయది నాకు మన్నయ . పారి. 1 124

గీ తా నవంబుగ దొరఁ జేయువాని మంత్ర, మునకు వేగమె లోఁజేయఁజనదు వాఁడు, క్రొత్త మన్ననరహి నముఁగులకుఁ జెప్ప, నయిననవి చెడు మఱి వాఁడు నడఁగుఁ గాన .

ఆము 4. 260.

కం నగుమొగమున ననుఁ గనుఁగొని, జగతీ సుర వంశమణివి సత్కవి వగుటన్, దగుదువు మామన్ననకుఁ బో, సంగంగ నందుఁ గులసూరసచివుని వెంగా ... రామ 91.

2. ఆదరము.

కం. భూకాంతుమన్ననలు గడుఁ, జేకుఱునా ముదిత బుధరచితనుతి భరతుం, గైకమహా వీరత్వా, స్తోకుని నర్జునసమాఖ్య సుతుఁ గని యలరెన్. రాఘవ. 1. 73.

ఉ. చెన్నగునన్న దీపులినసీమల దాఁగిలిమూఁత లాడుచున్, వెన్నెలరేలఁ గప్పురపు విప్పుటనం టులనీడ నీఁగురా, కన్నెల రోయు నన్నలకుఁ గన్నులుమూయుఁ దదీయ వాసనల్, మన్ననఁ గాంచి కప్రపుదుమాఁము రేఁచుసమీరడింభ ముల్ .. వసు 1 111.

కం రమణుని మన్ననవలనన్ రమణీమణి రమణ మొందు . దశా 3. 50.

3. దయ, అనుగ్రహము.

మ. . సంతోషముఁ జేయు పూర్వచరతంబల్ సృష్టిలో మీరు చూ, చిన వైనన్ మఱి విన్న వైన జలరాశిప్రాశనా చెప్పుమ, న్నన నన్నన్ మునిరాజశేఖరుఁడు నానావైఖరీ మౌఖలన్... వరాహ 9 94.

చం. కొల్వున కేఁగుదెంచి మ, న్నన ప్రజ విన్న పంబులు వినంగదపయ్య నృపాల వేఁడెదన్ .. విక్ర 3 44.

మ. జనవంశోత్తము వింటె పంక్తిపసనుం డీ లాగు కైలాసవా, సునిచే మన్ననఁ గాంచి బోం గుచు . ఉ రా 3. 98

మన్ననమానిసి — గౌరవముఁగల మనుష్యుఁడు, గౌరవింపఁదగిన జనుఁడు.

కం. మున్ను గలగోపవర్గము, నిన్నుం గని కొలిచి భక్తి నీపని సేయన్, మన్ననమానిసి వై నీ, వున్నం గడుమేల కాక యొప్పమి గలదే ...

భార. విరా 1. 128.

జ మన్నం గొఱఁడు, మన్ననచేయు.

మన్ననచే (సే)యు. స క్రి. (√ మన్నన) ఆదరించు

మత్తకోకిలము. .. మా, యన్న యీతఁడు నేఁడు చేసెమహాపరాధము నీయెడన్, నన్ను మన్నన చేసి కావు మనాథ నాథదయానిధీ.

భాగ 10 పూ. 1766.

కం. విన లే నిట్టివి మానుఁడు, నను మన్ననచేసి యనుచు నాతుఁక మ్రొక్కెన్ .

కళా. 1. 61.

ఉ ... సిరిఁ గన్నతండ్రిఁ దా, మన్ననచేసి పంపి తనముందిఁ గనుంగొని రాముఁ డిట్లనున్ ...

యయా. 3. 32.

ఉ. ... సాధుఁడు నిచ్చలు నింగితజ్ఞుఁడై మన్నన సేయునే ... దశా. 6. 37.

మన్ననాకు. వి పాండ్యమండలమున విల్లిపుత్తూరిలో వేంచేసియుండు దేవుఁడు మన్నారు

గీ. విల్లిపుత్తూరిలో నల్ల విష్ణుచిత్తుఁ డతులతులసీ సుగంధమాల్యమును మూల, మంత్రమున వ క్కు సేర్చుచో మన్ననా రు, దారమధురో క్తి ని ట్లని యానతిచె .
ఆము 2 87.

మన్నాస వి (మన్ను + ఆస) భూమిపై నాస, భూమిపై నుండవలయునవెడి యాశ

గీ . దివిజుల చెలులు వేగ, విడుపు మొదేరి మన్నాస విడువు మొండె ...
కు. సం. 10. 507

(జీవితాశ యని తాత్పర్యము)

మన్ని[1] వి (మను[1]. త. మన్నుదల్) జీవము, ప్రాణము

సీ కడిదిమృత్యువు పుష్పగంధియై చనుదెంచి నీమన్నిగొని యెనే నృపతనూజ ...
భోజరా. 6 109.

ద్వి. రాముని నని గెల్వ రా దని యంటి, నామాట వినవైతి నామన్ని గొంటి ... రం రా. కిష్కిం. 215 పొ. 11 పం.

గీ మనఁగ నాబుద్ధి వినక నామన్ని గొంటి, వింక నీశోకవారాశి నెట్లు గడతు ..
భా రా. కిష్కిం. 339.

మన్ని[2] (సం మన్యా ప్రా. మన్నా) పెడ తలయందుండు నరము. గ్రీవాపశ్చాద్భాగమందలి సిర.

గీ మన్ని యనఁగను విలసిల్లు మద్య ..
ఆం భా 2 132.

మన్నించే. స క్రి. (√మన్నన) (సం. మాన్ క. మన్నిస్తు.) సన్మానించు, బహూకరించు.

మ. ... తన్ మన్నించినన్ గీడు సే, సివ హర్షంబు సమస్తమున్ హృదయమును తెందింప కక్షోభ్యుఁ డై .
భార శాం 5. 121.

గీ. ద్రోణుల సదావరైకధురీణుఁ డగుచుఁ బ్రౌఢి మన్నించె మేదినీపతి . రాఘవ 3. 29.

ఉ. కాంచినఁ బొంగి వా రొసఁగుకానుక లర్థిఁ బరి గ్రహించి మ, న్నించి పురప్రయాణరతి నిక్క నరేంద్రుఁడు మనుచ. 5. 42.

2 గౌరవించు

కం. అన్న ! యిది ధర్మ వని మీ, యన్నను నన్నును నతిప్రియంబున నెదలో, మన్నించి యేమి వనిచినఁ, గ్రన్నన మానవుపు సేయఁ గడఁగము బుద్ధిన్ . భార అది 6 222.

గీ మించుమందస్మితమున మన్నించె శక్రు, హరుఁడు . భీమ 5 38.

ద్వి. సమ్మదంబునఁ గరజలజముల్ మొగిచి, యున్న నారాజేంద్రు నుచితసత్కృతుల, మన్నించి మునిశిఖామణి యిట్టు లనియె
ద్వి హరిశ్చ. పూ 6. 50.

3. ఆదరించు

గీ. ప్రణయకోప ప్రశాంతికై పాదపతితు, నిన్ను నేపువుఁబోఁడి మన్నింపదయ్యె హర 3. 46.

సీ. వర మేలుఁ డీబింబఫలపాటలాధర నను మీఱ మన్నించినాఁడు మేలె .
కాశీ. 4. 148., శివరా. 4. 70.

4 (నేరము) క్షమించు, ఓర్చు, సహించు

కం. వినుము బృహస్పతి యుఁకనై, నను భ క్తిని నన్నుఁ గొలిచినను మన్నింతున్, దననేరము...
దశా. 2 110.

5 ఇచ్చు, ఒసఁగు

మ నిను బోల్పం దగు సత్కుమారకుల మన్నిం పంగదే నావుడున్ . ఉ రా. 2 133.

కం ఆనలినాక్షికి వేనలి, చే నలిరుచి గెలువఁజాలు చెలువకు వలువల్, చే నిచ్చి వెనుక వచ్చిన, మానిని కుడుగరలు కొన్ని మన్నించి తగఁ...
రా. వి 2. 15.

6. రక్షించు, కాపాడు.

సీ. బ్రహ్మాదులార నాపల్కులు మఱికొన్ని యాల కింపుఁడు వేంకటాద్రియందు, ధరణీసురుల

కన్నదానంబు చేసిన నేఁ దృప్తిబొంది మన్నింతు వారి . . వేం. మా. 2 158

7. కరుణించు, అనుగ్రహించు

గీ. అనతిముగ్ధ మహాదేవ యభవ నీదు, కంర మూలంబు నలుపైన కారణంబు, నన్ను మన్నించి యీకారణంబు నాకు, నానతీఁదగు నీకు లోకాభివంద్య. హార 6 6.

ఐ. మన్నింపు, మన్నిక

మన్నింపు వి 1. (√మన్నించే) మన్నించుట

సీ మన్నన మన్నిక మన్నింపనంగను బహుమాన సంజ్ఞ లై పరగుచుండు ...

ఆం భా. 1 134

2 అపరాధక్షమ (శ ర.).

మన్నిక[1] వి (√మన్నించే) మన్నన, సన్మానము

సీ. మన్నన మన్నిక మన్నింపనంగను బహుమాన సంజ్ఞ లై పరగుచుండు .

ఆం భా 1. 134

మన్నిక[2] వి. (√మన్ను[1].) ఎక్కువకాల ముండుట. (వ్యవ.) బొమ్మ నేఁతబట్టకు మన్నిక తక్కువ

మన్నిగొనిపించే స. క్రి. (√మన్నిగొను) చంపించు. (విశ్వామిత్రుఁడు.)

సీ అలుక శక్త్యాదిపుత్రుల మన్నిగొనిపించెఁ బళు వగు ద్విజపుత్రు బ్రతుకఁ జేసె .

దశా 7. 25

మన్నిగొను స. క్రి. (మన్ని + కొను)

1 చంపు. వధించు

గీ. ... గాండీవధరుచేతి మెఱుఁగుటమ్ము, మన్ని గొనియెనె యొకర్ణ మగలరాజ ...

భార స్త్రీ 2 90

(ఇట నిన్నున్ అనుకర్మపద మధ్యాహార్యము)

కం. క న్నుండఁ గంటిపాపం, గొన్నట్లు మొఱంగి బాలుఁ గొనిపోవుటకై, యన్నిచు బంధుయు తముగ మన్ని గొనకయున్న నేఁటి మాటలు మనకున్. ఉ. హరి. 5. 288.

చం. మఱి యొకయుక్తి రక్కసుల మన్ని గొనం గను వారిలోన నొం,డొరులకుఁ గల్గె పుట్టుటకు నొక్కని చేడియ నొక్కఁ డొంద న, క్కటు జనియింపఁజేయవలె వారి 2 128.

2 (ప్రాణములుతీయు) మిక్కిలి బాదపెట్టు

ఉ . నా, యావులఁ గ్రేపులం గలపి యాం వెలార్చినఁ బోయి ఘోరదు, ర్దావశి నొచ్చె నింట మగఁ డాత్మజు లెవ్వరు లేరు ప్రల్లదుం, డీవిధి మమ్ము మన్ని గొనియెన్ బవదీయ సుతుఁడు గోపికా ... హరి పూ 5. 225

మ పుణ్యాత్మ మ మీన్మియెడన్, మరణోపాయ భయంబు మన్ని గొనియెన్ మాతప్పు నై రిం పవే . మార్క 1 84.

కం ... స్వభావమున దుర్జనుఁడై. యెనయఁ బ్రజాపాలనమున, కును బాల్పడి ప్రజల మన్ని గొనఁ జొచ్చెంగదే ... భాగ. 4 418

మన్నియ(ఁడు) – మన్నె వి (సం. మాననీయః, క మన్నెయ) ప్రభువు

ఉ పొన్నపు సన్నచేలఁ గటిఁ జుట్టి కిరీటము మౌళిఁ దాల్చి రే, మన్నియతోడఁబుట్టు పెనుమానిక ముక్కునఁ జేర్చి వచ్చి ... విజ. వి. 2. 84.

సీ. రక్కసుల్ గెంటింపరాకుండ మన్నియ పౌజు కాపరికొల్చుబలిమి యబ్బె ...

అచ్చ భా. 1. 4 పా.

ఉ తన్నిన నాతఁ డల్లి బెడిదమ్ముగ ముమ్మొ నవాలు వానిపైఁ, గ్రన్నన నేయ నప్పులుఁగు రాయఁడు ముక్కునఁ జక్కసేసి యా, మన్ని యతేరి యక్కజఁపు మావులఁ గూల్చి కడంగు చున్నచోఁ, గన్నెఱఁజేసి చాలుపు మొగంబుల రక్కసుఁ డుక్కు మీఱఁగన్ ..

అచ్చ. రా. అర. 78

వి॥ శ్రేష్ఠుఁడు

కం. బవరమున కీవు ర మ్మని, తవిలిన మీవంటి పుడ మిదయ్యంబులతోఁ, దివిరి యెదుర్కొనఁగా దగ, నవునే నెఱరాచమన్నియల కెందైనన్...

అచ్చ. రా బాల. 204.

మన్నియమ్రుచ్చు వి (మన్నియము + మ్రుచ్చు) కొండలయందుండు దొంగ, పర్వత ప్రాంతమున వసించుచోరుఁడు

వ ... పసులకొమ్ముల్మలకాఁకుల వడవిక్రంప యేట్ల మన్నియమ్రుచ్చులపోట్లం బెరసిన గంట్లం గలి కెక్కిన యవయవంబులును.

హరి పూ. 5 142

మన్నిల్లు వి. ఔ (మన్ను + ఇల్లు) భూమిలోపల నిర్మింపఁబడినయిల్లు, నేలమాలె, భూగృహము.

కం. పన్నగకాంతల కెన యగు, నిన్నారులు గొలువ నున్నయిది యెవ్వ తె యీ, మన్నింటు నేమికత మున, నున్నది యెటిఁగింపు మింతయును దెలి యంగన్ .. దశకు. 8. 83 (చే. 8. 79.)

మన్నీఁడు వి (మన్ను + ఈఁడు) భూస్వామి, సామంతరాజు, మండలాధిపతి, ప్రభువు, దొర

మ. ... కృచ్ఛల, బ్ధమనాగ్వృత్త మదానిలాప్తి భౌమ లుత్కంపించు మన్నీలఁ గొ, ల్వ ముదం బేమి జనాళికిన్ .. మల్ల భూ. 3 25.

సీ. .. నల్ దిక్కుల మన్నీలుఁ దక్కుఁ గలుగు, నరనాయకులును జచ్చిరి ...

భార. శల్య 1. 9.

కం. మన్నీలబలిమి గల దని, యున్న మహీపాలు కడిమి యుండదు రాజ్యా, భ్యున్నతికి మూలబల మా, సన్నం బై యుండవలయు సమధిక మగు చున్ ... రుక్మా. 3. 46

గీ నగరు వెలువడి వేఁటసన్నాహమునకు, హితులు మన్నీలు దుర్గాధిపతులు దొరలు, వేత్రహస్తులు రౌతులు వీరభటులు, బలసి యిరువంకలను జేరి కొలిచి రాఁగ ...

సారంగ 1 80.

శా. లోలత్వంబున మత్తకాశినుల కిల్లుం బొల్లునుం జెల్లఁగా, నేలా వెచ్చముసేయ నెవ్వలన మన్నీ లాఢ్యులుం జాలరే .. పాండు 3. 42

గీ. నింగి నొరయు రాకాసిమన్నీనిమేని, నీడఁ జీకటిఁ గొనె నవనీతలంబు ...

మనుచ 4 97

కం వేఁటాడ దొరలసన్నిధి, మాటాడ మదించు చెఁచుమన్నీలఁ గరం, బూటాడఁ జేయు నన్నిట, జూటాడనె యుండు నతఁడు చూచెద రెకదా..

రా. వి 3 52.

విశ శ్రేష్ఠము, శ్రేష్ఠుఁడు.

ద్వి. వాటంపుమీపేరు వానిపై రొకటి, తేఁటి మన్నీ లార తేరె మాసుతుని .

ద్వి శ సా 3. 111 పా, 20 పం

మన్ను[1] – మను[2] వి. ఔ అనౌ (సం మృత్స్నా, క. మణ్ణు త మణ్.)

1 మృత్తిక, మట్టి.

గీ వినయమున ద్రోణురూపు మన్నున నమర్చి.

భార. ఆది. 5. 232.

గీ ధూళి యడఁగిన మఱి మింటఁ దోఁచె శంప, జలధరద్రోణి మన్ను పర్జన్యుఁ డెత్తి, ఖనదిఁ దచ్ఛ్రివిభూషేచ్ఛఁ గడుగ మెఱయు, మృదు మహీగత వసురజో రేఖ యనఁగ ..

ఆము. 4 110.

2 భూమి, నేల.

సీ అగసి మింటికి మంటి కైక్యసందేహంబుఁ బరిహరింపంగఁ జాల్పడ్డ యవధి ..

గీ అరుణుఁ డుదయించెఁ బ్రాగ్దిశాభ్యంతర మున . కాశీ 1. 121.

చం. మంటికై, పోఁల ఁధిశుఁ డీకమలబుద్ధి, ఖశూరకఁ దక్క. ఆము. 2. 34.

గీ. పంకమున గొరిజ దిగఁబడఁ బఱవ లేవు, మన్ను లివ్వేళ రేగటిమన్నులందు ...

మనుచ. 4. 20

మంటిపాలుసేయు – నేలఁగలుపు, నాశము చేయు

సీ బహుకాలసాధ్యతపస్స్వ మేఁటికి మంటిపాలు సేసెద వని పలికె నత్రి .. చంద్ర. ౭. 19

మన్నుమిన్ను గానకుండుట – క్రిందుమీఁదు తెలియఁ గకుండుట, మిక్కిలి గర్వితుఁడై యుండుట.

శా. చేతోవీథి భవన్మహామహిమముల్ చింతింపఁగా

లేక యీ, రీతి నమ్మన్నును మిన్నుఁ గానక
మదోద్రేకంబువం ద్రుళ్లితిన్
చంద్ర 3 83

జ: మంటిగూండ్లు, మంటితిండి, మంటినూనె
మశ్నానస, మన్నిక², మన్నిల్లు, మన్నీఁడు,
మన్నుచూలి, మన్నుతాల్పు, మన్నుఱేఁడు

మన్ను² - మను³ ఒకజాతిజింక,ఋశ్యమృగము

సీ. కొఱప్రాణములఁ జేసి కూల్చె దుప్పులఁ గొన్ని
చెండె మన్నులఁ గొన్ని గుండె లవియ .
పి శకుం 2. 15

ద్వి. కన్నుల మసరులు గప్పి యాఁబోతు, లున్న
చందంబున నున్నమన్నులును ..
నవనాథ 1. 34 పొ 31 పం

సీ .. మ న్నవంగ ఋశ్యము తగు ...
ఆం. భా. 2. 85

జ మన్నుఁబిడి. మన్నుఁబెంటి, మన్నుఁబోతు

మన్ను³ వి. యుద్ధసాధనవిశేషము.

వ ... కొంకి మన్ను దగరు మొదలుగాఁ గలసాధ
నంబులచేఁ జీకాకుపఱిచియు.
ఉ. హరి. 3. 36.

(శ ర. పా కొంకిత్రుమ్ముడు దగరు వావిళ్ల.
వీరేశ. పా.)

మన్ను⁴ – మను¹ అ క్రి ఉండు, ఎక్కువ కాల
ముండు.

వృషభగతి రగడ. మదిర మది రహిఁ బూని వకు
ళము మన్న మన్నవ మధుపకోటికి.
వసు. 3. 146.

(వ్యవ.) చేనేఁతబట్ట మన్నినట్లు బొమ్మనేఁత బట్ట
మన్నదు.

మన్నుఁబిడి – మనుబిఁడి వి. (మన్ను + పిడి) ఆఁడు
ఋశ్యమృగము. ఒకజాతియాఁడుజింక.

మ. పులికూనల్ నవరాలు కస్తురిమెకంబుల్ లేళ్లు
కుందేళ్లు పం, దులు కారొప్పేతు లెలుంగు లేదు
లును మన్నుంబిళ్లు సివ్వంగి ప్పి ల్లలమొత్తంబు.
యయా. 1 104

మన్నుఁబెంటి వి. (మన్ను2 + పెంటి) ఆఁడు ఋశ్య
మృగము

సీ ఒకచేతఁ బో తొంట నొకమన్నుఁబెంటి గా
నొక్కఁడు హార్చినయాట లొప్పి చెల్లె
కకు. 4 93.

మన్నుఁబోతు వి (మన్ను² + పోతు) పురుష ఋశ్య
మృగము., ఒకజాతి మగజింక.

గీ. నల్ల సేనపుగుండులు నడచినట్లు, మఁపు గొని
మే యెఱుంగక మలసిమలసి, నెనడు వాతికి
నుఱుకంగ నెగసి మన్నుఁ,బోతు వెడచొచ్చె
దాఁటెడు పొదలువోలె . . ఉ హరి 4. 26

ద్వి మఱచి మల్లడిగొను మన్నుఁబోతులును
నవనాథ. 2 102 పొ 8 పం

మన్నుచూలి వి (√మన్ను 1) భూపుత్త్రి, సీతాదేవి

ఉ. ఏఁగుదెంచి సొగను లేప్పడ నమన్ను, చూలి
ప్రోల నిలిచి పొరిదిఁ బలికె ...
అచ్చ. రా. సుం. 36.

(ఇక్లే మన్నుకానుపు మొ.)

గీ అని తలంచుచు నున్నచో నంతలోనె, మన్ను
కానుపునొగ సెల్ల మదిని నిలిపి ...
అచ్చ. రా. సుం. 33.

మన్నుతాలు(ల్పు)పు వి. (మన్ను¹) భూధరము.
పర్వతము.

గీ తెరువుబడలిక లన్నియుఁ దీర్చి వారిఁ, దనిపె
నెద నెన్న నమ్మన్నుతాల్పు మిన్న ...
అచ్చ. రా. అయో 104.

మన్నుఱేఁడు వి. (√మన్ను¹) భూపతి, రాజు.

ఉ. కైటభదైత్యవైరి యధికం బగునేర్పున మన్ను
ఱేని కు, చ్చాటన మాచరించి తనబంటు ఖగేం
ద్రునిఁ బంచెఁ గ్రమ్మఱన్ కాశీ. 6. 141.

గీ. మున్నరకతోడఁ గొందఱు మన్నుఱేండ్లు, గోరి
సింగాణి గొనయంబుఁ గూర్పఁబూని, పొదివి
చేతులఁ బొరలించి పుడమి పైని, నెగయ
నెత్తఁగ నింతయు నేరరైరి.
అచ్చ రా బాల 175.

మన్నె(ఁడు) – మన్నియ వి. రాజు, సామంతరాజు

సీ సకలాప్తబాంధవసంబంధు లోకవంక నుడుటు మన్నెకొమారు లొక్కవంక ,,
వి పు. పీఠి 17

సీ. జన్న మన్నము గాఁగ మన్నమన్నెలవాఁక వెన్నంటి రాఁ జన్న విభుతవంబు
అచలా 3 41

సీ మేరుమందిరముల మించఁ గల్గిన మన్నె యుద్దండనాథు లొక్కొక్క వంక
తపతీ. 1. 14

జ. మన్నెతికము

మన్నెకాఁడు వి (మన్నెము + కాఁడు) ప్రభువు

సీ శిరస్సుపై జాళిల్లిచెండు దండలరీతి మణిజాల ముల నించుమన్నె కాఁడు ... తపతీ. 1 4

మన్నెదొర వి. (మన్నెము + దొర) అధిపతి, ప్రభువు

చం ముదిపాలదిండి చేటు తమమూఁకల కొండల పాటు వేఁబ్బుమ, న్నెదొరల గెల్చునీటుఁగని ...
ఉ. రా. 4 306.

ఉ. మావుల నేలుమన్నెదొర మందసమీరుని సంగ డంబు నె, త్తావులతావు తామరల తంపర జాజి తొలంగుఁబావ లేఁ, దీవమిటారి జవ్వనపుదీము పికాళుల మెట్టపంట క్రొం, బూవిలుకాని సాహిణపుఁ బ్రోపరి యామని వచ్చె నత్తఱిన్...
కృ శకుం 1. 70 , శుక. 1. 271.

మన్నె(న్నియ)ము వి. (సం. మాన్యమ్ – కొన్ని యెడల వృత్తిని ముపవర్ణలోపము.

ఉదా. మన్నెదొర, మన్నెముల్లు మొ.)

1. సన్మానించి యిచ్చిన భూభాగము.

ద్వి. అనయంబు రజతాద్రి యట్టిదుర్గంబు, మనకుఁ గల్గఁగ వేఱె మన్నెముల్ చేసి, కొనియుండ, నేల యీ వనదుర్గమందు ...
బస. పు 3. 548 వం.

2. పర్వతప్రాంతప్రదేశము

చ క్షమఁ గురుమన్నెపుం గహనచారిజనంబెడ దోషదృష్టి కు, డ్యము గడుగంగఁ బూని ...
ఆము 4 257

(చూ మన్నియప్రముచ్చు)

3 దుర్గమప్రదేశము

గీ మన్నె మన మండె మనఁగను మాడె మనఁగ దుర్గమస్థలనామ మై తోఁచుచుండు ..
ఆ ఖా 2 7.

4 నివాసస్థానము.

కం మున్నిటికటికిచీకటి, మన్నెమునకు వీడుకోలు మం దిది యనఁగా, నున్నని చెక్కుల ధవళిమ చెన్నొందెం గప్పురంబు చిలికిన జాడన్ ...
సుద 2 92.

మన్నెముదన్ను – నివాస మేర్పఱచుకొను,

ఉ ఈసునఁ బుష్పసాయకుని యేటునకుం గడు దూఁమైన దు, ర్వాసుని నెమ్మనంబునఁ దిరం బుగ మన్నెముదన్ని రాజ్యసింహాసన మెక్కకుండఁ దను నాఁగిన క్రోధముఁ జూచి భీతిమై, వాసవుఁ డొయ్యనొయ్య నటప్రాలిచె ఱెప్పలు వేయుఁ గన్నులన్ నైష 7. 48

జ. మన్నియ ప్రముచ్చు, మన్నెకాఁడు, మన్నెదొర, మన్నెముల్లు, మన్నెరాజు, మన్నెవాఁడు

మన్నెముల్లు వి. (√మన్నెము.) మేఁకల కాలిగిట్టల లోనిముల్లు తీసెడు పెద్దసూది.

గీ. పాలబుడిగెలు నొడిసెల ప్రాఁతమెట్లు, మలప ముందుల పొడి బుట్ట మన్నెముల్లు, తోలుకుళ్లాయి తొడుపును దొడ్డికంప, చుట్టు చవిరెయుఁ గొమరొప్ప పొలయు నతఁడు ...
హంస 2 75.

మన్నెరాజు వి. (√మన్నెము.) మండలాధిపతి, సామంతరాజు.

వ. ... సమీపంబునం గూర్చున్నమన్నె రాజుల భూషణరత్నకిరణరాజులచే విరాజితం బగు కొలువుకూటంబు చొచ్చి ...
ప్రబోధ. 1. 25.

మన్నెరి వి ఒకానొక జాతిమనుష్యుఁడు.

ప. మైలార మన్నెరి తలారి తురక పింజారి విప్ర వినోదులును హంస 4 29

మన్నెతికము వి (మన్నె + తికము) ప్రభుత్వము, అధికారము

ఉ కన్నెలవింటివాఁడ తిగకన్నులదేవరతోడఁ బోరు ము, న్నన్నము నొంది మే దొలఁగుపట్టున నెక్కడ డాఁగిపోయె నీ, మన్నెతికంబు .. నీలా 3 19.

కం క్రొన్నెనసల్లుఁడు నాకను, సన్నుల వ ర్తిల్లు సురత సామ్రాజ్యగతిన్, గన్నెతికంబు వలపుల. మన్నెతికం బెఱిగి విటుల మహి నేఁ గొందున్ వైజ 2 70,, కువల 5 94, అం భా. 2.182

మన్నెవాఁడు వి (మన్నెము + వాఁడు) రాజు, సామంతరాజు.

సీ తెలగాణభూములఁ గల మన్నెవారిచే బలవం తమునను గప్పములు గొనియె .
వి. పు 1 41,

ఆ. పదరి కృష్ణ దాటి పదపడ మనివచ్చి, యెక్క మన్నెవాని కోర్వ లేక, తిరిగినట్టు లయ్యెఁ దెలి యంగ రాయల, యెదుటఁ బడినరిపులు బ్రదు కఁ గలరె ... కృష్ణ 3 44

గీ మనవిసనవుల కేతెంచి మన్నెవారు, వేఱ యెవు డౌనొకో యని వేఁడుచుఁడ .
సారంగ 1 62.

మన్మథ నం వి అ పుం అఱువది సంవత్సరములలో నొకటి.

మన్మథబాణాలు నం వి. అ. పుం బ ధాన్యవిశే షము, ఒకదినుసు వడ్లు

సీ మన్మథబాణాలు మరువంపు మొలకలు సన్న మణింగెలు జున్నుఁబ్రాలు ...
హంస 4. 128

మన్మథము నం. వి అ పుం. 1. కామచింత (కే ని) 2 కపిత్థము, వెలఁగ (వృ. వి.)

మన్మథయుద్ధము నం వి అ న రతి, సురతము

మన్మథలేఖము నం వి అ పుం వలపకమ్మ, నాయికానాయకులు పరస్పరము వ్రాసికొనెడి యుత్తరము

మన్మథానందము నం వి అ పుం 1 ఒక దినుసు మామిడి (వృ వి). 2. సురతసౌఖ్యము

మన్మథాలయము నం వి అ పుం 1 మామిడిచెట్టు. 2 యోని భగము

మన్మథుఁడు నం వి అ పుం కామదేవుఁడు, మారుఁడు

మన్మనము 1. రహస్యమైన గుసగుసలు, రహస్య ముగా గుసగుస లాడుట 2. గద్గదధ్వని (త్రి ని).

మన్య నం వి. ఆ స్త్రీ 1. మెడ యెముక, కంఠము నకు వెనుక యెముక. 2. తెలివి, జ్ఞానము

మన్యుఁడు నం విశ (అ అ అ) (ఇది సమాసాంత మునందే యుండును) 1 తన్ను గుఱించి యను కొనువాఁడు, పండితం మన్యుఁడు, తన్ను పండితుని గాఁ దలఁచి కొనువాఁడు (ఇట్లె ధన్యం మన్యుఁడు, మొ.) 2. అట్లు కనిపించెడివాఁడు.

మన్యుమంతుఁడు నం. విశ (త్ మత్ త్.) 1 కోపి, కోపము గలవాఁడు 2. విచారవంతుఁడు, దుఃఖి. 3 ప్రచండమైనవాఁడు, ఉగ్రుఁడు

మన్యువు నం వి ఉ పుం 1. క్రుధ, దయ 2. కోప ము, క్రోధము 3. దైన్యము 4 దుఃఖము. 5. యజ్ఞము విశ (ఉ) మేధావి (కే. ని.).

మన్వంతరము నం వి అ న డెబ్బదియొక్క దివ్య యుగములకాలము

మపుష్టకము నం. — మకుష్టకము, వనముద్గ. అడవి పెసర (వృ వి.)

మప్పితము విశ. (√మప్పు) మితము, పరిమితము (శ. ర.)

(వ్యవ.) అతఁ డెల్లప్పుడును మప్పితముఁగా సొమ్ము వెచ్చించును.

మప్పు – మరపు స క్రి నేర్పు, అభ్యసింపఁజేయు (శ ర)

(వ్యవ) తండ్రి కొడుకునకు మ చిబుద్ధులు మప్పి నాఁడు.

ఇ మప్పితము.

మబ్బు వి (క మబ్బు త మప్పు) 1. మేఘము, మొయిలు.

చం పెళ పెళ మబ్బు బి ట్టుఱుము ఛితి విదూర శిలాంకురచ్ఛటో, త్పులకిని యై .
అము. 4 101.

సీ మలతాల్పు మెయి చాయమబ్బులు గ్రమ్మగ యొనకాఁక పెన్నెండ వదలఁ గలదె ..
నీలా 1. 103.

2. చీఁకటి, అంధకారము

కం అల్లదె కంచే పొనపొన, దెల్లనిగట్టు లుత మబ్బు దేఱెడుపొలమం, దెల్లెడఁ జూచిన ధరణీవల్లభ శ్రీరాము సేవ వాలు మెకంబుల్
మనుచ. 4. 16

కం. కట్టి తనమాఱు గా న, ద్దిట్ట గృహస్తంభ మునఁ బ్రతిష్ఠించి వరుల్, మిట్టాడనియా బెడిదపు నట్టక నడురేయి మబ్బునం జెలి చనియెన్.
వేం. పంచ. 1 259.

చం. దినమునిదాఘు మేఁగ జగతిన్ నిశనాఁగ ఘనాగమంబు దార్కొ న సాంధ్య రాగవు మెఱుంగు మెఱుంగు గ మబ్బు మబ్బుగాఁ, దనరఁ దదంబు దాంతరగత స్ఫుటమౌక్తికముల్ గ్రహించి య, య్యనిమిష రాశి రాశి నిడిరా దివినాఁ దనరారెఁ దారకల్ ...
ముకుంద 3 48.

3 మత్తు, మాంద్యము, మగత.

ద్వి ఆకుంభకర్ణుండు నమ్మందిరమునఁ, బెక్కువేలేండ్లను బెనుమబ్బు గవిసి, నిదుర వోవఁగ లంక నిచ్చలు వంక్తి, వదనుండు వెలువడి వసుధఁ గ్రమ్మరుచు ...
రం. రా. ఉ 29 పొ. 24 పంక్తి.

సీ మదిరాసనముగబ్బు మాటలతబ్బిబ్బు కొదమ గుబ్బలయుబ్బు నిదురమబ్బు ...
దశా. 9. 33.

గీ. .. మనసంజ్ఞ యుల్లసిల్లు, మబ్బు లాహిరి యనఁగను మాతృభూత . ఆం భా 2 303

4 అజ్ఞానము

మ అని ప్రార్థించి మనంబులోఁ దెలిసి యాహా తెల్వి లేద య్యె మ.బ్బునకున్ లోనయినాఁడ .
చంద్రా. 4 26.

మబ్బుత్రోవరి — వాయువు

సీ మబ్బుత్రోవరికూన గొబ్బున వానిసిగాణి ముత్తునియలు గా నడంప.. అచ్చ రా సుం. 119

(మబ్బుమేసరి శ ర పా)
మబ్బురవు (రౌ)తు — మేఘవాహనుఁడు, ఇంద్రుఁడు

కం . తూరుపుదొర మ, బ్బురవుతు వేగంటి యనన్, సురనాథుని పేళ్లు చెల్లు...ఆం భా 1. 46

మబ్బు తత్తడిరౌతు — మేఘవాహనుఁడు, ఇంద్రుఁడు.

సీ తటిపేరిమబ్బు తత్తడిరౌతు ఆమసావళి నొంప నెత్తినవజ్ర మనఁగ. చంద్రా. 5 54

మబ్బు నీరానుపిట్ట — వానకోయిల.

గీ వానకోయిల మబ్బునీరానుపిట్ట, యనఁగ, సాం ని తిర్య 82

మబ్బులవగదాయ — గాలి సాం. ని. దేవ 13

జ : మబ్బుకొను. మబ్బుచేయు, మబ్బుత్రోవ, మబ్బుపూ, మబ్బుపూనిసువు, మబ్బుపూపుట్టువు, మబ్బుపూవిడుపు, మబ్బురాయుంట,మబ్బుఱా, మబ్బువొడుచు.

మబ్బుకొను అ క్రి (√మబ్బు) మత్తిల్లు.

ఉ గబ్బిపిసాళివాలుఁ దెలికన్నుల తేటమిటారిచూపులన్, మబ్బుకొనంగఁ జేసి విటమానసముల్ దమివెల్లి ముంపుచున్. రాజ చ 1 48

వ.. మబ్బుకొనువయసుగుబ్బల నిబ్బరంబుగ నివుడు తివుటలన్ . పారి 2. 62

మబ్బుచేయు స. క్రి. (√మబ్బు) తగ్గించు, ఆఱు

(దీకము మొ.)

(వ్యవ) చాకలి కాగడా మబ్బుచేసినాడు.

మబ్బుత్రోవ వి (√మబ్బు) ఆకాశము

అ చదలు నింగి యాకసము మబ్బుత్రోవ,యు స్వ ము అన నభం బై తగు. ఆం భా 1.69

మబ్బుపూ(వు) వి (√మబ్బు) నీరు, జలము (చూ మబ్బుపూపుట్టువు)

మబ్బుపూవుల వెల్లి – సముద్రము సాం ని దేవ 17

మబ్బుపూనిసువు (మబ్బుపూవు+నిసువు) అగ్ని.

కం . మబ్బుపూనిసు వనఁగాఁ, దగు నగ్నిదేవ తాఖ్యలు . ఆం భా 1 47

మబ్బుపూపుట్టువు వి. (√మబ్బుపూ) తామరపూవు.

సీ మబ్బుపూపుట్టువుమాశిగలోనుఁడు గుబ్బెత నెదఁ జేర్చి యుబ్బుజెజె ప్రబంధ 158.

మబ్బుపూవిడుపు (√మబ్బు) జలముచము, మేఘము

వ మబ్బుపూవిడుపు నిద్దాకప్పు కప్పు నెమ్మేని వాఁడ . . ప్రబంధ. 216.

మబ్బురాయుంట వి మబ్బు+రాయి + ఉంట) మత్తువస్తువులుకలిపి చేసినమందు

వ. . మచ్చువగలుచేయు మబ్బురాయుంటల మేపులును ప్రబంధ 78.

సీ లాహిరీవస్తువు ల్కలయఁ జేర్చినమందు మబ్బు రాయుంటన మనుచునుండు . .

ఆం. భా 2. 304.

మబ్బుఱా వి (√మబ్బు) వడగల్లు, వర్షోపలము.

సీ గుడుగువాల్ మబ్బుఱాపిడుగు వానకుగట్టు గొడుగు వాటము దాల్చువడుగువాఁడు.

ప్రబంధ. 217. (3)

మబ్బువొడుచే స క్రి (√మబ్బు) మగతఁ గొలుపు. చేష్టారహితముగఁజేయు. చంపు.

సీ మదమబ్బుబలుగబ్బు మయిబెబ్బులిని నుబ్బువడి గొబ్బునను మబ్బువొడిచె నొకఁడు.

రా వి. 3. 64.

మభ్యపెట్టు స క్రి మోసముచేయు, ఉపాయముగా దాఁటువేయు (శ. ర)

మమకారము సం వి అ పుం నాది యను నభిమానము

మమత సం వి ఆ స్త్రీ 1. తనదియనుకొనుట, నాది యనుకొనుట 2 గర్వము, స్వాభిమానము. శి అహంకారము

మమత్వము సం వి అ న. – మమత

మమాపతాలము సం వి. అ పుం. విషయము, ఇంద్రియార్థము.

మమ్మ (మ్మా) అవ్య ప్రశంసార్థకము

మ .ఱం, పురె యాలాపము స్థాయి యారగమకంబుల్ మమ్మ గీతంబుల ద్రి సమీర. 6 201

ద్వి మమ్మ నీ కెనయైనమగువ లే దెందు, మమ్మర నేయక ముక్కువఁ జూడు .

ద్వి తి సా 2: పా 6 సం.

శా ఓహోచమ, త్కారం బద్ది: జాతి వార్తలు పురే ధారానమారూఢి మ, మ్మా రారాజదలం క్రియల్ కవులలో మాన్య ః పీ పన్నిటన్.. ప్రబంధ 39

సీ భళిర నితంబబింబంబు సౌందర్యంబు మమ్మా కృశావలగ్నమ్మ చెలువు . శ్రీరంగ. 4 962.

మమ్మటుఁడు సం వి అ పుం కావ్యప్రకాశిక యను గ్రంథమును రచించిన యొక యాలంకారికుఁడు.

మమ్మరే – మమ్మారె అవ్య ప్రశంసార్థకము

గీ అలయశోదాకిశోరకం బా సుభద్ర, కలికి సైదోడు నాపాలఁ గలిగె నేఁడు, మమ్మరే యని పులకించి ముదయాన, తుందిలానంద కందళీ కంద మయ్యె రా. వి 1 82.

మమ్మాయి వి. ఒకవిధమగు లేహము (శ. ర).

మమ్మారె (రే) – మమ్మరే అవ్య. ప్రశంసార్థకము.

శా. మాయాసింహము కై వడిం గడువడి న్మమ్మారె చించెన్ నిజ, చ్ఛాయాగ్రాహిణియైన సింహికఁ జకానన్మూర్తి నత్యుగ్రుఁడై . చం. రా. 7.14.

ద్వి. ఉల్లాఘముగఁ బట్టి యూరుల నొక్కి,
మల్లుడు మెచ్చి మమ్మొరే యటంచు.
అ మ క 2. 151 పొ 18 పం

మమ్మొ వి. సముద్రముమీఁద ఓడలకు విఘాతముగా వీచెడు సుడిగాలి విశేషము (శ ర.).

మయటము సం వి. అ పుం తృణకుటీరము, గడ్డి యిల్లు (విశ్వము.).

మయము ప్ర. వికారప్రాచుర్యాద్యర్థములందు సంస్కృతపదములపై వచ్చు తద్ధిత ప్రత్యయము
1 వికారార్థకము
ఉదా కనకమయము.)
2 రూపము, తదాత్మకము అను నర్థమును దెలుపును.
(ఉదా కాష్ఠమయము)
3 బాహుళ్యార్థకము.
(ఉదా. తేజోమయము, జలమయము మొ)
(కొందఱు మహాకవులు తెలుఁగుశబ్దములపై సయితము ప్రాచుర్యార్థమున ఈ ప్రత్యయమును వాడిరి.)
ఆ కేలిసలిపెఁజకోరచ, యంబు సదలు దమము యంబుగాఁగ నిర్వ. 6 48.
గీ పడినదివిజకాయంబులఁ బ్రథనభూమి, మెదడు బ్రోవులమయమయ్యె మిక్కుటముగ హరి. ఉ 10. 55.
ఉ . పెల్లై నిఖిలంబునుం దనమయంబుగ సంతమసంబు వచ్చినన్ .. దశకు 5 71., హరి ఉ. 6 165.
వి అ పుం 1 ఉష్ట్రము, ఒంటె. 2. వేసడము కంచరగాడిద 3. హింసనము. 4. ప్రక్షేపణము (కే ని.)

మయము వి మధ్యము, నడిమిభాగము.
(వ్యవ.) ఆ చెఱువుమయమున స్తంభము కలదు.

మయుష్టకము సం. వి అ పుం. వనముద్గము, అడవి పెసర (వృ వి.) (వై . ని.).

మయష్టము సం వి —మయుష్టకము (రా. ని).

మయి¹— మెయి¹.
1 శరీరము
గీ మేను నెమ్మేను మై మయి మే మెయి యొడ, లన శరీరంబు దగు అం భా 2 124.
కం పపుణ్యంబులు చేసితి మాపదముల కెఁగినంత మయితో నేఁగన్. బ్రాపించు నొక్కొ స్వర్గము, బోపొమ్ము నృపాల వెట్టిపోక లివేలా .. ఉ హరివ. 4 152.
మ పడగాలి న్మయి గంద స్రుక్కఁబడు రేవన్ సాలమూలంబులన్, ముడుఁగంబాఱిననీడలన్ దరణి సంభూతోష్మచేతన్ బడిన్, బడిఁ గన్పట్టిన యగ్గిబొబ్బలగతిన్ భాసిల్లి పొఁ యొండ ల్పొలుపారె చంద్రా 2 30
2 మార్గము.
కం. నీతిమయిఁ దనకు భూమిజ, నాతత పరివారభర నిరాతంకాత్ముఁ-, డై తిరుగ విడువ కాజికిఁ, గౌతూహలి యగు విపతుగర్వము విని యెన్ ... రాఘవ. 4. 82.
జ మయికొను, మయికోలు, మయిచాయ, మయిజాఱు, మయిజాఱుచీర, మయితాలుపు, మయితెంచు, మయిపూఁత, మయిమఱచు, మయిమఱవు, మయిమఱువు, మయివడి.

మయి²—మై²

మయికము—మైకము వి మదము, మత్తు (చి ని.)

మయికొను—మైకొను స క్రి సమ్మతించు. (చూ. మయికోలు)

మయికోలు—మైకోలు వి. సమ్మతి (శ ర).

మయిచాయ—మైచాయ వి. (మయి¹ + చాయ) దేహకాంతి

మయిజాఱు—మైజాఱు వి. (√మయి¹) కొంత యొడ మెడముగా నడ్డకమ్మలు వాటించిన స్త్రీల చీరకొంగు (శ. ర.).

మయిజాఱుచీర—మైజాఱుచీర వి (మయిజాఱు + చీర) మయిజాఱుగలచీర

మయితాలుపు—మైతాలుపు వి (√మయి¹) ప్రాణి.

శరీరి, జంతువు (శ ర.).

మయితెంచే–మైతెంచే స క్రి సమ్మతి చు.

మయిద[1]–మైద[1] వి. (సం మాంద్యమ్) మస్తత, మైకము (శ ర.).

మయిద[2]–మైద[2] వి గోరంట (వృ. వి శ. ర)

మయిదు–మైదు
వి మాయ.

సీ మయిదులకుప్ప నేమములు నిల్వగ నీవ యిరు నాల్గుమేనుల పెరువ యెడలు. . శివలీలా

జ· మయిదుపడు

మయిదుపడు-మైదుపడు అ క్రి. (భ్రమపడు.)

మయినము–మైనము వి సిక్థకము, తేనెపట్టులోనితేనె తీసివేయఁగా మిగులు మెత్తని పదార్థము

ఉ (శ్రీ)పతిమీఁదిగీతముల ప్రేమ విపంచిక నటుఁ బాడిసం, తాపము సోఁకి మెట్ల మయినంబు గరంగిన. అము. 5 152

మయిపూఁత–మైపూఁత వి (మయి[1]+పూఁత) అంగ రాగము, మేనికిఁ బూసికొను చందనాదిద్రవ్యము, కలపము

చం. కర మనురక్తి భూవిభుఁడు కంజదళాయత చారునేత్రపైఁ, బోరిఁబోరిఁ జల్లునీట మయి పూఁత గరంగిన ... విక్ర. 5. 56.

మయిమయి–మైమై

మయిమఱచే-మైమఱచే అ క్రి (మయి[1]+మఱచు) పారవశ్యము నందు, ఒడ లెఱుఁగకుండు.

మయిమఱపు-మైమఱపు వి. (మయి[1]+మఱపు) ఒడ లెఱుఁగమి, పారవశ్యము.

మయిమఱువు–మైమఱువు వి (మయి[1]+మఱువు) కవచము.

మయిల–మైల వి (సం మలినమ్) ధూళి

ద్వి మయిల వచ్చది యొ దురాత్మసదోషంబొ, అయిర యొ వెండియు నతిదోషంబొ ..బస. పు. 6. 790 పం

జ. మయిలవడు.

మయిలక్రోలు–మైలక్రోలు వి. ముకిళి. (జ మయిల క్రోళ్లు

గ మధురగానవినాదముల్ మయిలక్రోళ్లు, వెలయఁ బూరించు నాదముల్ గలయఁ బడఁగ వదిమాగధజనసూత బృంద వివిధ, ఘోషణం బులు నిరుగెలంకులఁ జెలఁగ .. భా. రా బాల. 627

మయిలపడు–మైలపడు అ. క్రి మలినమగు, ధూళి కలదియగు.

మయిలారి–మైలారి వి. ఒకానొక క్షుద్ర దేవతను పూజించువాఁడు

మయిలారు–మైలారు వి ఒకానొక క్షుద్ర దేవత.

మయిలుతుత్తము–మైలుతుత్తము

మయివడి–మైవడి

మయిసరి–మైసరి వి నాట్యభేదము

మయుఁడు సం. వి అ పుం. అసురుశిల్పి (ఇతఁడు ధర్మరాజునకు సభ నిర్మించి యిచ్చెను).

మయువు సం వి ఉ పుం. 1. కిన్నరుఁడు. దేవతా గాయకుడు 2 దుప్పి, జింక 3 ప్రక్షేపము (కే ని).

మయూకము సం. వి. అ. పుం. నెమిలి, మయూరము (వై ని)

మయూఖము సం. వి. అ. పుం. 1 కిరణము 2 అందము 3. మంట, జ్వాలము. 4. కీల, చీల, 5 కాంతి, వెలుఁగు

మయూరకము సం. వి. అ. పుం. 1. నెమిలి 2. నెమిలి జుటు (వృ వి). 3 ఉత్తరేను (వృ వి) స మయిలుతుత్తము

మయూరకేతువు సం వి ఉ పుం. కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి.

మయూరగ్రీవకము సం వి. అ పుం. మయిలు తుత్తము (రా ని.).

మయూరచూడ సం. వి ఆ. స్త్రీ. మయూరశిఖ, తుపభేదము (వృ వి).

మయూరతుత్థము సం వి అ న. మయిలుతుత్తము (రా ని).

మయూరము సం వి అ పుం 1 నెమిలి 2. నెమిలి జుట్టు (వ్య వి.). 3. కాలపరిమితిని తెలిసికొనుట కుపయోగించు సాధన విశేషము (విల్యమ్సు) 4. ఉత్తరేను (వ్య. వి.) 5 ఓమము 6. మైల తుత్తము. 7. కోడి (వై ని.). 8 ఒకజాతి చర్మాసనము. 9. తులసీభేదము (వ్య వి.)

మయూరవిదళ సం వి ఆ స్త్రీ నల్ల తెగడ (వ్య వి) (శ. ర).

మయూరవ్యంసకము సం. వి అ పుం ధూర్త మయూరము, పెంకి నెమిలి (కౌముది)

మయూరారి సం వి అ పుం ఊసరవెల్లి

మయూరి సం వి ఈ స్త్రీ ఆఁడునెమిలి

మయ్యోర వి. (సం. శ్మశ్రు) ముఖరోమము, మీసపు వెంట్రుక, రోమము, వెంట్రుక

ఉ. తియ్యనివింటిజోదు రతిదేవిచనుంగవ నొత్తి గిల్లియొ, య్యొయ్యన వంక చక్కఁబడ నొత్తెడుఁ జూచితె పుష్పబాణముల్, మయ్యోర ప్రాసెఁ జిత్తరువు మాఁగిలి మాఁగిలి చిత్రకారుఁడా, దయ్యము గాక నీలివసదానము టట్టిభ వీని కిఁ దగున్... క్రీడా. 192
(చిత్తరువు కడుసున్నితముగా నున్న దనుట.)

మర వి. 1. తిరుగుడుచీల.
2. కీలు.
(చూ మరగాలు మొ.)
3 తిరుగుడు నొక్కు (శ. ర.).
జ. మరకాఁడు, మరకాలు, మరగొమ్ము, మరచుట్టు, మరమేకు, మరసాన.

మరందకము సం. వి. అ. పుం. మరందము

మరందము సం వి. అ పుం. పుష్పరసము, పూఁదేనె

మరకటము వి (సం మర్కటః) మర్కటము, కోఁతి.

గీ. కలికి నినువంటితెలిగంటిఁ గరుణ లేక, మరకటపు గూట మేలీల దొరయఁ జేసె, దగిన మగువకుఁ దగ వైనమగని గూర్చ, కజుఁడు దవనేర్పు నడి నేల నడరఁ జేసె. సమీర 2 6.

మరకతపత్త్రి సం. వి ఈ స్త్రీ. పాఁచి, ఒకానొక ఓషధి (వ్య వి.)

మరకతము సం. వి. అ న. పచ్చ, నవరత్నములలో నొకటి.

మరకము సం. వి అ. పుం. మారి. అంటు రోగము

మరకాఁడు వి. (√మర) కర్ణధారుఁడు, ఓడ చుక్కాని పట్టువాఁడు.

సీ మైరావణుం డను మరకాఁడు చనుదెంచి యొఱపైన మాయలయోడ నెక్కి... మై. 2 51.

2 మందరము

సీ సురరాజునకుఁ బాండుకరిఁ జేర్చుమరకాఁడు.. మనుచ 5 47

మరకా(గా)లు వి. (√మర) కృత్రిమ పాదము

సీ. శౌరిగేహమునకుఁ జనఁగఁ జాలనికాలు కాలుగా దది మరకాలు గాని ఘటికా. 1. 144

ద్వి. మరగాల నడచుచు మట్టగా లగుచు, నొరుగాళ్ల నడచుచు ధర గంతుగొనుచు. పండితా. పర్వ. 372 పొ.

ఆ అలు మగనిమాట కడ్డంబు వచ్చెనా, యాలుగా దది మరగాలు గాని, యట్టి యాలు విడిచి యడవి నుండుట మేలు... వేమన. 2. 15

మర(రి)గించు స. క్రి. (√మరగు) 1. మరగఁ జేయు, మప్పు, అలవఱచు, పరిచితము గావించు

కం. సురలు గొనిరి కాంచనవి, స్ఫురదజపాత్రమున బలరిపుని వత్సముగా, మరగించి సవిత దోగ్ధగ, నరు దగు తేజంబు దుగ్ధ మై సిద్ధింపన్... హరి పూ. 1. 134

గీ. వీటఁ గలకోడెకాండ్ర డెల్ల వింతరతులఁ, జవుల మరిగించి భయము లజ్జయును దీర్చి, శుక. 2 101.

రగడ. మనమునకును మీచిన్మయరూపము, మరిగింపక యణిమాదులు డాయవు... కాశి. 2. 152.

గీ. యోగి యొయ్యొయ్య మఱిగించియుఁ వలయుఁ గుఱిగోళంబులో గాలి కుంజరమున, బలిమి నిలిపిన రోమకూపముల వెడలి, యది ప్రకల్పించుఁ గుష్ఠాదు లయిన రుజల . కాశీ. 5 225.

2. ఆసఁగొలుపు, అభిలషింపఁజేయు

ద్వి మదగంధములఁ జెక్కు మఱగించుకరులు వదలక చరియించువనవీథు లొప్ప రం రా ఉ. 42 పా 4 పం

వ అంత మాతల్లి జాణ లగు విప్రపుత్రుల వైశ్య కుమారులం దోడ్కొని తెచ్చి నన్ను మఱగించి వలపుఁ బొరయకుండ నల్లనఁ బడయం బురి కొలిపె. జాహ్నవి. 4 35

గీ. పలలమును జూపి డేగను బట్టురీతి, నమృత సమనాదబిందుకళానుభూతి సుఖము నొందించి మరగించి చొక్కఁజేసి, యింద్రియమనంబు లవి నిగ్రహింప వచ్చు సీతారా. 1 116.

3 అనువర్తింపఁజేయు.

ద్వి చెనఁటి వై నిన్నింత చేసినగాధి, తనయుని మత్కోపదావాగ్నిశిఖల, నురనుర నెరియించి గ్రుక్కించి నిన్ను, మరగించి నీపంపుమానిసిఁ జేసి... ద్వి హరిశ్చ. పూ 1884 పం

-మర(రు)గు అ. క్రి 1. పరిచితమగు, మచ్చిక పడు

కం మరగినసింహము మృగములఁ, బొరిగొనుచును నరులఁ గాచుపోలిక నంతః, పరిచిత పవనుఁడు నఘములఁ, బొరిగొనుచును నరులదేహములు రక్షించున్ ... మార్క 8 319.

-చం. మరగిన కామధేనువులమందలు సిద్ధరస ప్రవాహముల్, దొరకిన కల్పవృక్షముల తోఁటలు ప్రబోధ 1 15

2. ఆసఁగొను, ఆసక్తమగు.

-గీ మరగి నీమూర్తిపైఁ గన్ను మనముఁ దగిలి భార. విరా. 2 202

-సీ. మగ లాఁడువారికి మఱిగి క్రముచ్చిలి బంది వట్టి కన్నంబులు వెట్టి తెరువు, ద్రెకొ్కని.

కు. సం. 7. 267

గీ ఏను భక్తితో మనసున నెంత యేని, మఱగి వెద కంగఁ దోఁచినమాడ్కి రూపు, వెలవలను దోఁచె నీతనివెనుక నింకఁ, దగిలి విడువక బంట నై నెగడువాఁడ .. హరి ఉ 5. 220.

చం. ... అంతకు నెక్కు డైనచో, మఱిగి వసించుఁ గాని మఱి మానుషభావముఁ బొందఁ డెన్నఁ డున్ .. వి. పు 6 137.

3. అలవాటుపడు

కం నెచ్చెలులతోడ నెంతయు, మచ్చిగఁ దనయిచ్చ నాడ మరగినయది యై, విచ్చలవిడి నింతకు ము, న్నిచ్చేడియ మెలఁగు శిశు వొఱుఁగదు సుమ్మీ ... భార విరా 1. 250.

కం. మానిని కరపాశంబుల, చే నీగతిఁ గట్టి వైచి జగిదొలఁకెడు పూఁ, బానుపునఁ బెట్ట వలదా, మానధనం బపహరింప మఱగినదొంగన్ ... విక్ర. 8. 108.

గీ. వ్రజనివాసుల నెల్లను వరుసతోడ, వీడుకొని తన్ను నందఱు వేడ్క ననుప, మధుర కేతెంచె వ్రజములో మఱిగి తాల్చి, యున్న వేషంబ యెంతయు నొప్పు నొసఁగ. హరి. ఉ. 2. 93.

4 వశపడు, స్వాధీనమగు.

కం దేవర గౌరవమహిమన, మావలసినకవిత మఱిగి మాకు నధీశా ... కళా. 6. 171.

ద్వి, మరగినగతిఁ జేరి మలయు నంతంత ... ద్వి హరిశ్చ పూ 704 పం

స క్రి 1. మోహించు, వలచు.

చం .. అన్యునిన్, మరగినకాంత కాంతులకు మానుగఁ బల్చిమగణ్యయేకదా ... భా. రా యు. 2635.

కం. గురుపత్నిఁ జంద్రుఁ డమ్మునిఁ, వరపత్నిఁ ద్రివిష్ట పైకవల్లభుఁడు వరా, శరుఁ డోడ రేవుపడఁ తిని మరుగుటఁ గనువేఁదు ఇతర మర్త్యుల వశమే ... భోజరా. 4. 230.

2. అలవాటు చేసికొను, నేర్చుకొను, అభ్యసించు

కం. అనఘా వీవాక్యంబుల, మనంబు తెలివొందె
శాంతి మఱగెద నింకన్ .

భార శాం 5. 254

గీ. కోరి రాజన్యలోకంబు గొల్చురాజ, మౌళిమణి
నేఁడు ముని సేవ మరగినాఁడు .

భా రా అయో 256

సీ. ... క్రౌర్యంబునఁ బుడమిజనులఁ, బీడించి
ధర్మంబుఁ బెడవాయఁగాఁ ద్రోచి వేద విరుద్ధ
దుర్వృత్తి మఱగి .. హరి పూ. 1 98

గీ కన్యలావణ్యరససుధాగానమున, విభులినయ
నము లస్వప్నవృత్తిఁ జెంద, మనసు తదురోజ
హేమాద్రి మనికి మఱగి, మహిత సురతాను
భూతికై మఱయుచుండు .

వసు 3 96

3 గ్రహించు.

(కం.) చవిగొను, రుచిచూచు.

సీ. వారణాసీ పురావాససౌఖ్యంబున మఱగి
వాక్పతి మమ్ము మరచెనొక్కొ ...

కాశీ. 6. 55.

గీ తిరుగు హరిపురి సురతరుసురల మరఁగి .
యవన హృతన . అము 1 41.

(చ) అనుభవించు.

సీ. అతనికి నతఁ డిట్టు లను మాంసము చవి మఱ
గినవానికి మానవశమె ...

భాః. అను 4 204.

ద్వి పరమసౌఖ్యం బైన భామలపొందు, మరుగని
వానిజన్మంబు జన్మంబె ..

ద్వి పరమ. 2 62 పొ.

కం. మధురసగుంభనములు గల, మధుర పదార్థముల
చవుల మఱగి రసన త, న్మధురిమ సారెకుఁ
బొగడఁగ, నధిపతి సుఖలీల నలరె. నళనము
వేళన్. ఉ. రా. 6. 128.

4. ఆశించు, అపేక్షించు

కం. కేవలతాయకరంబును; భావలతావాటి మలయ
పవనాగము మో, కేవలతాలీలావతి, కేవల తా
కాశి మఱగు కృతమతి మనసా

భీమ 4. 8

రగడ. మెఱమెఱనికొలనిదరి మీ లంచు లకు ముకు
లు, మరగె నీకనుదోయి మాయింపు చక
చకలు,

మనుచ. 2 84, నైష 7 172

5 ఆశ్రయించు

గీ ద్వారకాపుర మరగి యెంతయును గాల,
మిట్లు లుండఁగ నొకతఱి నెసఁగు పేర్మి, నచ్యు
తుఁడు దీక్షితుఁ డయ్యె నధ్వరార్థ, మనుప
మద్విజముఖ్యసాహాయ్య మమర.

హరి ఉ 5 51

గీ జీవతతి రచియించునీచిత్త మిపుడు, మత్పదాంబు
జయుగంబు మరగి యున్న, కతన రాజసగు
ణమునఁ గలుగ దఘము . .

భాగ 3. 320

జ. మఱగించు, మఱపు.

మరగొమ్ము వి. (√మఱ) గుఱ్ఱముమీఁదిజీనునకు
ముందు వెనుకలయందు అనుకొనుటకై యెత్తుగా
నేర్పఱిచిన భాగము.

గీ పఱలు నేనికదిండి వార్వమ్ముఁ దొలుతఁ. గాఁ
గఁ దా నెక్కి నన్ను దాఁకకయ దీని, కటిపి
భాగఁబు నెక్కి రాఁగలవెయబల, వెనుకమఱ
గొమ్ము నూఁతగాఁ గొనుచు ననియె

కళా. 3. 63., 3 81..

మరచేట్టు వి (√మఱ) తిరుగుడుచీల, మఱచీల.

చం కుదిసిన క్రిందిపుప్పొడులఁ గొంచు వగంబుల
మీఁదికై పిశం, గరుచులఁ గొన్ని వెల్లెగసె
గాడ్పులసుళ్ పతి మాధవుండు రా, నెంపుగఁ
బూవుసొమ్ముడి వనేందిర భూమికి వెండి మెట్ట
దా, మరవిపణంబు తాఁ గొన భ్రమద్గతు
తామఱచుట్టులో యనన్ ...

అము. 5. 124.

(శ. ర. పా 'ములుచుట్టు' ముద్రి, వ్రాఁత

ప్రతిహా)

మరణము సం వి అ న 1, చావు, ప్రాణోత్క్రమణము, 2 వత్సనాభము ఒకజాతి విషము

మరణాలసము సం వి అ న (యోగ) ఒకానొక ఆసనము

శ్లో పహిత్రకస్య స్వంయుజ్య జంఘాయుగ్మ ప్రసారంగాత్, ఏష పాదప్రసారో ఽపి స్యా దథో మరణాలసమ్ (వై ని.).

మరణించు సం అ క్రి చచ్చు, మృతినొందు (శ ర)

మరతకము సం—మరకతము (శ ర)

మరతము సం వి అ పుం. 1 చావు, మృత్యువు (వాచ) 2 అగ్ని 3 జంతువు (కే ని)

మర(రు)వు స క్రి. (√మఱగు) 1 మరుగఁజేయు, మఱచు, అలపలుచు

కం విమలాత్మ యహింసయు దా, నము సత్యముఁ గ్రోధవర్జనంబును పిను ము, త్తమ ధర్మరాశి యిది ధ, ర్మమునకా మసీమ దీని మరుపుము మదికిన్ భార. అను 5. 421.

కం . కూఁతుఁ బడపు మరపఁగ వలయున్ దశకు 5. 16.

గీ దండి లోభాదిగుణములఁ దరపినాఁడు, మంచి గుణములు తనయందు మరపినాఁడు భాగ 6 89

ద్వి తెరలఁ దియ్యనిపండ్లతీపులు మఱపి, చరణ సేవలు సేపి చ లు మెఱసి..
ద్వి మాక్ళ్చ. ఉ. 615 పం.

2 ఆసఁగొలుపు, అభిలషింపఁజేయు.

కం సిరిఁ జూపి నన్ను లోఁబడ, మరపెద నని చూచె దేల మనుజేశునిపైఁ, దిర మగు నామది వాయదు భా రా సుం 194

ద్వి హృదయంబు గరుగఁగ నిరుచన్నుఁగవలు, గదియించి బిగియారఁ గౌఁగిళ్ల మరపి
రం. రా. బాల. 13 పా. 15 పం.

3. పళపఱుచు.

గీ. కాశి యెక్కు కరాళసింగంబు నైన మర పుకోఁ గల మొకయింత ము-దు కెళ్లి. మాట లిఁక వేయు నేఁటికి మమ్ముఁ జూడు, మనుమఁ బంటంబులాడి కాఁడవిఁ జొచ్చి .
పరాహ 4 75.

గీ. తన కసాధ్య మైనవరుణి సాధించుటే, దొం కె నేనిఁ దన్ను మరపికొనుట.
కళాశాస్త్రము 1 9.

మరమేకు వి (√మఱ) తిరుగుడుచీల (శ ర, ప్రా).

మరల అవ్య. (దు (√మఱలు) పునర్ద్వారు,

కం. నరపతుల నెల్లభీష్మున, కెఱిగా నొప్పి పఁ జాల నే నడవులకున్, మరలం బోయెద నచటం, దిరిగెదఁ గూరాకు గోసి తిని యెడ ననఘా.
భార భీష్మ 2 8.

ఆ మరల నొక్కసాల మిరుగేలఁ బెటికియు, దీనఁ దెగితి వంచుఁ దిగిచి వైవ, నలిగి యేడుభల్లములఁ ద్రుంచి వేవేగ, మఁగకముల వేయు వంట నేసె . భా రా అం. 1 240.

సీ మరలఁ బుట్టెడుచందమామ యో యది గాదు మొలకనవ్వులముద్దుమోము గాని
దశా 3. 244.

మ .. కేళవితతుల్ గప్పారె వృద్ధాలికిన్, మరలం బ్రాయము వచ్చెఁ ద త్తరుచల న్మందానిలా సంగతిన్ . పారి 5 46.

గీ మగుడ క్రమ్మఱ క్రమ్మటి మరల సారె,... తిరుగ నా వెలయును బున, రర్థముగ...
ఆం. భా 3.69.

మరలఁబడు అ క్రి (మరలన్+పడు, స్వార్థమున)

1. నివర్తిల్లు, వెనుకకు దిరుగు, విముఖుఁడగు

కం పననిధి పురంబు ముంపఁగ, మనుజేశ్వర యెల్ల జనులు మరలఁబడి కనుఁ, గొనిరి ...
భార మౌ 178.

ఆ జిహ్వ మరలఁ బడఁగఁ జిలుకల వగ్ని శ. పించె... భార. అను 147.

సీ. తనయ నొక్కని కిచ్చి మనను మరలఁబడిఁ

యన్యున కిచ్చిన యట్టివాఁడు, కృమియగు...
భార అను. 4. 263.

సీ దండపారుష్యంబు కొండెంబున నతర్క మరి
సంధి కెడ యీక మరలఁబడుట...
అను 4 252.

2 మాఱుపడు

సీ రాయంచవడవులరాయడిఁ దాల్మితామర
తూఁడు దుమురుగా మరలఁబడునో...
కాళ 2 10.

మరలఁబాటు వి (√మరలఁబడు) మరలఁబడుట, తిరుగఁబాటు (చూ. మరలఁబాటుతనము.)

మరలఁబాటుతనము వి (√మరలఁబాటు) ప్రతిఘటన

సీ సంకారుపట్టున దురహంకృతి వహించి మరలఁ
బాటుతనాన మసవినామొ... రంగా. 2. 171.

మరలించు స. క్రి. (√మరలు) మరలునట్లు చేయు, వెనుకకు రావించు

గీ. ధనువుఁ దెగ నేసి యొక్కపాతకుఁడు సుతునిఁ,
బట్టుకొని పోయెనఁట చేటుపాటు దెలియ,
రాక పొగిలెద నీవు శాత్రవు జయించి, యనుజు
మఁరలించి నా దుఃఖ మార్పు మనిన....
జై. భా. 1 132.

మరలు అ క్రి. 1. నివర్తిల్లు

(క) వెనుకకుఁబోవు, పోవు.

చం. పను లటు పోవఁగా మరలఁ బాడియె నీకు
నరేంద్రనందనా.. భార విరా. 4. 57.

చం విని మిము నాజిలోఁ దొడరి విక్రమ శౌండత
మూవు టొక్కఁడున్, బనియుగ నేను వచ్చితిని
బద్ధనముద్యము లై కడంగుఁ డిం, క నిహత
శత్రుఁ డై మరలుఁ గాక జరాసుతుఁ దూర
కేఁగునే... హరి. ఉ. 1. 29.

(చ) తిరిగివచ్చు, తిరుగు.

కం సురపురి మధురకు వెక్కుడె, సురకాంతలు
మాకు దొరయె సురభంజన నీ, వరుగుట
యొప్పునిపని వే, మరలుము మామాట వినుము
మము గావఁదగున్ .. హరి. పూ 9 159.

గీ. ప్రాణబాంధవుఁ డైనయస్పృతి రాజు, నక్రమమార్గ
మునం దొయ్య ననుచరింప, నశ్రుధారాప్రవా
హంబ యవధి గాఁగ, దైన్య మందుచు మరలె
వైదర్భిచూడ్కి నైష. 2 100.

గీ డెంద మంతయుఁ గటివేల్పునందుఁ దగిలి,
మరలఁగా నేర దిక ‥ నీలా. 2. 96.

వ. వేల్పులు పలాయనపరాయణు లై వెనుక మర
లియుం జూడక పోవం దొడంగిన...
హర 6. 65.

(ట.) వెనుకకుఁ దిరుగు.

గీ గిలుకు టందెలు ఘల్లనఁ గిరవాణి, మరలి సుర
పంక్తి కరుగుచోఁ బిరుదు చక్కఁ, దనము నెఱి
వేణి చెలువుఁ గన్గొని బలీంద్రుఁ, డాదికన్నను
మిగుల మోహంబుఁ గాంచె... దశా. 2 355.

సీ బాణాదిహేతిసంపాతజాతము లగుమంట
లర్కాంశు మరలఁ ద్రోవ ..
భార ద్రో 1 139 , ఆం భా 3. 114.

(త.) చల్లారు, శాంతి చు

చం వెరవులు దక్కు మీయబల వేగమ పెండిలి
సేయు మంతతో, మరలు మఱియ కోపశిఖ
మానదు వేఱొకవేయుఁ జేసినన్
భార. ఉద్యో. 4. 307.

(ప.) విముఖమగు.

వ .. "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత"
యనుమాటలఁ దెలుపంబడు ముత్తమధర్మంబు
నకు మరలి తమతమజన్మాంతరకృత కర్మంబు
లాధారంబులుగాఁ బర్ణకీటంబులం బోలెఁ
దనువులెత్తుదురు ... కుచేల. 1. 58.

2 తిరుగు, సుడివడు

గీ. అరసి పెదవులు దడుపుచు వరిగి యరిగి,
దొరఁగు నశ్రులు కన్నుఁ దామరల మరలఁ,
గుసుమబాణుని నగఁ జాలుకొమరు కొమరు,
విభుఁడు మదిలోనఁ దాయనివెతకు వెతకు
సారంగ 3. 282.

జః మరల, మరలఁబడు మరలఁబాటు, మరలఁబాటుతనము, మరలించు, మరలుచు

మరలుచే(ల్చు) స. క్రి. (√మరలు.) 1 మరలఁజేయు, నివర్తింపఁజేయు

క. గురుఁ డెన్నిశరము లేసిన, వెరవున నన్నింటి నన్ని విశిఖంబులఁ దా, మరలిచి బ్రహ్మాస్త్రపరి, స్ఫురణము సూపినఁ దదస్త్రమునన యడంచెన్ . . భార. ద్రో. 4 113

2 విముఖము గావించు

క. అనవుడు నయ్యంగన యితఁ, డనంగశర దళిత హృదయుఁ డయ్యె నకట యీ, తనిచిత్తవృత్తి మరలుప, ననురూపం బగు నుపాయ మది యెయ్యదియో .. భార. విరా 2 41

క. శాపభయంబున నెఱయఁగ, నీపైకోరిక మరల్చి నిధిపతిసుతు నే, పాపపువేళను జూచితి, నో పరుసొబ గేను మఱి కనుంగొన గుఱిగాన్ .... కళా. 4 21

చం. అలుకఁ బ్రలంబదానవుని ప్రాణముఁ గొంటి కళిందనందనా, సలిల భరప్రవాహ రభసంబు మరల్చితి. పారి 3 66., నీలా 1. 43

మరవ వి. ఒకజాతి మనుష్యుఁడు.

సీ. ఆంధ్రులు నావికు లాభీరకులుఁ గిరాతులుఁ బుల్కసులుఁ బుళిందులు నరవలు, మరవలు మొదలైనమనుజులు కర్మశేషముల జనించి దుష్కర్మములను. శేష. 3 87.

మరవలి వి మనుఁగుడుపు (శ. ర).

మరపాన వి. ఱాళ్లపనివాని సాధనవిశేషము. (శ. ర.)

మరాకాలి సం వి ఈ స్త్రీ. తేలుమణి చెట్టు

మరాటము వి. వృక్షవిశేషము, లాంగలి, ఒకానొక చెట్టు (శ ర.)

మరాటి వి. (సం. మహారాష్ట్రీ.) మహారాష్ట్ర దేశస్థుఁడు. (శ. ర, బ్రౌ).

మరాటిమొగ్గ వి. ఒకానొక యంగడిదినుసు. (శ. ర). వీర్యవృద్ధికర మగునొకయోషధి (బ్రౌ.).

మరాయము సం వి అ పుం 1 ఏకాహక్రతు భేదము. 2 మూత్రము. 3 కసూలము (కే ని.)

మరారము సం. వి. అ పుం ధాన్యపుకొట్టు. (విల్యమ్సు.).

మరాలకము సం వి అ పుం. హంసవిశేషము, మగపెద్దబాతు

మరాలము సం విణ (అ ఆ అ.) 1 నున్నగానున్నది 2 అల్పపీతరక్తము (కే ని, వి. అ. పుం. 1. హంస. 2 ఎఱ్ఱగన్నేరు (వై. ని) 3. గుఱ్ఱము. 4 మేఘము. 5 కాటుక, అంజనము 6. దాడింబవనము, దానిమతోఁపు, 7 కొంచెము పసుపు ఎఱుపును గలిసిన రంగు (కే. ని).

మరి వి 1 తడవ, పర్యాయము (ఇది యీ యర్థమున ఒక, ఒక్కొక్క ఈశబ్దములు పూర్వమందు కలిగియే ప్రయోగములఁ గనఁబడుచున్నది

ఉదా. ఒకమరి, ఒక్కొకమరి, ఈమరి మొ)

క. ... జగద్ధితవా, క్పరులై రొక్కెడ వా రొక, మరి గోష్ఠీనిరతినుండి మనుజాధీశా భాగ. అను. 2 38.

చం. ఒకమఱి బుద్దగింప విలయోదకముల్ వయి కుబ్బి చిప్ప ద్రవ, చ్చుకొని మహాభ్రవీథిఁ జన ... ఆము. 4. 21.

సీ ఒక్కొక్కమరి నొప్పి నొందకున్న ... నైష. 3. 182.

(ఒక్కొక్క పరి వేదం పా.).

సీ. ఒకమరి గెల్పొందు నురులీలఁ దనరుచుఁ గొమలతో నోమనగుంట లాడు ... ఇందు. 2. 143.

క. ఆతనితో నొక్కొకమరి, కౌతూహల వృత్తికిం దగం దొడఁగి మృదు, ద్యూతంబునఁ గ్రీడింతుం, జేతోముద మొదవ నకుశిల్పప్రౌఢిన్ ... భార. విరా. 1 71.

ద్వి. మతిఁ జేర్చి యొక్కొక్కమరి బసవనికి, నుతభక్తిరసము కన్నుల కెక్కె నొక్కొ.

పండితా దీక్షా 83 పొ.

కం ఇమ్మెయి నలంగి యొకవ్వ, తమ్మున క్రీనీడ నిలిచి చను దెంచుట నా, కిమ్మరి దడయ వలసె నని .. భార అను 3. 258

ఉ ఈమరి యుక్క నొక్కమరి యింకొక మా ఱిక నొక్క మాటు నా, నోముల పంటగా యనుచు . క్రీడా 89.

2 వాక్యాలంకారము

క. కప్పకు నొరగా లైనను, సప్పమునకు రోగ మైన సతి తులు వైనన్, ముప్పున దరిద్రుఁ డై నను, దప్పదు మరి దుఃఖమగుట తథ్యము సుమతీ ... సు, శ 27.

అవ్య యుగపదర్థకము ఏకకాలమున

కం. తమబంధులుఁ దారును నొ, క్క మరియు తెగ టాఱువారు కరుణారహిత, త్వమునఁ దొలు మేన .. భాః. అను 5 109.

చం. ఒకటి పరోపఘాతకర మొక్కటి పంకజ కాంతి తస్కరం, బొకమరి యేల కట్టువడకుండు మహీపతియాజ్ఞ గల్గినన్ ...

వైష 6. 89.

మరించే నం మరణించే. (శ. ర.).

మరిగొమ్ము వి చెఱువు లోనగువానిలోని నీరు బైటి కిఁ బోవుటకై ఱాలతోఁ గట్టిన మార్గము (శ. ర. బ్రౌ)

మరిచపత్త్రిము నం వి. అ పుం. సరస వృక్షము. (రా ని)

మరిచము నం. వి అ. పుం మిరియపు పొద (వృ వి.) న మిరియము

మరిడి వి ఒకానొక దేవత .

మరిడిమహాలక్ష్మి వి ఒకదేవత (శ. ర).

మరిడివ్యాధి వి కలరాజాడ్యము, వాంతిభేది రోగము (శ ర)

మరిమ నం. వి. న్. పుం. చావు, మృత్యువు. (వీరభద్రము)

మరియాద వి. (నం. మర్యాదా.) మేర, హరమేద్దు, మర్యాద, కట్టుబాటు, న్యాయబుద్ధి

కం నరనాథుఁ గొలిచి యలవడఁ, దిరిగితి నాకేమి యనుచుఁ దేఁకువ లేమిన్, మరియాద దప్పి మెలఁగినఁ, బురుషార్థంబునకు హాని పుట్టక యున్నె .. భార విరా. 1 122.

ద్వి రావణుండైన గర్వము దక్కి వచ్చి, శర ణన్నఁ గాతు నేచందంబునైన, మరియాద లిట్టివి మాకులంబునకు ..

రం రా యు 501 పొ 12 పం.

కం జడుఁ డైన రోగి యైనను, విడుచుట మరియాద గాదు విభు నంగనకున్

భాగ 10 పూ 979.

కం ఒతరుణి నేను నెత్తము, నీతో నాడునెడ రుక్మిణి గనుంగొను ని, న్నాతిమరియాద నీవుం, జూతు ... ఉ హరి. 3 110.

మరిష్టకము నం వి. అ పుం రాజముద్గము. (వృ వి) (వై. ని).

మరిష్ణువు నం విణ (ఉ.) చచ్చెడుస్వభావము కల వాఁడు, మర్త్యుఁ డైనవాఁడు.

మరీచము నం వి. అ పుం. 1 మిరియపు పొద, (వృ వి). 2. కక్కోలకము, చలువమిరియము (రా ని) న. మిరియము

మరీచి నం. వి ఇ పుం. స్త్రీ 1 కిరణము 2 వెలుఁ గ, కాంతి. 3 మృగతృష్ణిక, ఎండమావులు (కే ని). ఇ పుం 1 ప్రజాపతి (ఇతఁడు మొదటి మనువుచేత సృజింపఁబడిన పదిమంది మూలపురు షులలో నొకఁడు.) 2. ఒక ధర్మశాస్త్ర కర్త పేరు. 3 లోభి, కృపణుఁడు 4 సప్తర్షులలో నొకఁడు. బ్రహ్మ మానస పుత్రులలో నొకఁడు న్ పుం. సూర్యుఁడు

మరీచిక నం. వి ఆ స్త్రీ 1. మృగతృష్ణ, ఎండ మావులు. 2 ఎనిమిది త్రసరేణువులు. (వై. ని).

మరీచిమాలి నం. విణ (న్. నీ న్) కిరణముల మాలగలవాఁడు

వి న్ పుం సూర్యుఁడు

మరుండ నం. వి. ఆ స్త్రీ. ఎత్తైనలలాటము గల స్త్రీ (విల్యమ్సు.).

మరుంధనము నం వి అ పుం తెల్లచంద్ర (వృవి)

మరుఁడు వి (నం. స్మరః) మన్మథుఁడు

మ. మరువాలారుశరంబులం దొరఁగు కమ్మం దేనెతోఁ గూడి .. నైష 2 99

గీ కవఱ లుంకించి వ్రేయఁ గొప్పవియ నవలి, కరమున నమర్పఁ బైఁటలో మరునిబటువు, బిల్లక్రియఁ బట్టు, గంచెల బిగువుఁ జన్ను, నిక్కఁ దిన్నెలఁ జాత్రాళి నెత్తమాడు ఆము 1 59

చం తొగచెలి తున్కలో మరునితూపులో నీలా. 1 10

మరు మేపుకన్దొర - మన్మథు నాహారముగాఁ గొన్న కన్ను గలప్రభువు

మత్తకోకిల. నీటిపుట్టుగుపట్టి యెన్నఁడు నెమ్మిఁ గానఁగలేనియ, మ్మేటివేలుపు రాయఁ డామరు మేపుకన్దొరమామ గా, నేటినీటుతపంబు చేసెనొ యీవడంకుమ లంచుఁ దా, మాటికిన్ గొని యాడుచుం జని మన్నుఁ జేఁ డట ముందటన్ .. యయా 2 41

జ మరుగొంగ, మరుతల్లి, మరుతేజి, మరుదేవేరి, మరునయ్య, మరునిల్లు, మరుపని, మరుపిచ్చి, మరుపోరు, మరుమామ, మరుమావు.

మరుకము నం. వి. అ పుం 1. నెమిలి. 2 లేడి, జింక (విల్యమ్సు.).

మరుగొంగ వి (√మరుఁడు) శివుఁడు

సీ. ... పెనునీటఁ దేలాడు పిన్నపాప, మరుగొంగ తలపుఁ దామరమీఁది యెలఁదేఁటి కలిమి యొయ్యారి నోముల ఫలంబు .. ఉ. రా 1. 80

మరుజ నం. వి అ. స్త్రీ 1 మృగకర్కోటి. వెట్టి పుచ్చ (వృ.వి).(వాచ.), 2 ఒకానొక మృగము

శ్లో. యథోక్తం మరుజా తూచ్చమృదుపాండరరోమికా, రోమరాజిమతీ మధ్యే ద్వాదశాంగుల సమిశ్రితా (కే. ని.)

మరుజము నం. వి. అ. పుం. పరిమళద్రవ్య విశేషము.

మరుతల్లి వి (మరుఁడు + తల్లి) మన్మథునితల్లి, లక్ష్మి.

సీ. పెనిమిటి యెదనుండు నవఁబోఁడి మరుతల్లి నెల చెలియలు

గీ యనఁగ లక్ష్మి సమాఖ్యతా . పాం ని. దేవ 6

మరుతేజి వి (మరుఁడు) చిలుక, మన్మధ వాహనము (శ ర)

మరుత్కరము నం వి అ పుం రాజమాషము, అల సందెలు

మరుత్కర్మ నం. వి న్ న. వాయురోగము, కడుపుబ్బు (విల్యమ్సు).

మరుత్కోణము నం. వి. అ పుం. వాయవ్య దిక్కు, పశ్చిమోత్తర దిక్కుల మధ్య దిక్కు.

మరుత్తకము నం వి అ. పుం. మరువక వృక్షము.

మరుత్తనయుఁడు నం. వి అ. పుం. 1. హనుమంతుఁడు. 2. భీముఁడు.

ఇట్లే, మరుత్సుతుఁడు, మరుత్పుత్రుఁడు, మొ.

మరుత్తు నం. వి. త్. పుం. 1. వాయువు, గాలి. 2 పర్వత శిఖరము. 3 రూపము (కే. ని) 4 దేవత, వేలుపు, దేవవిశేషము 5. మరువకము, మరువము, వృక్షవిశేషము. న. 1. గ్రంధిపర్ణమనువృక్షవిశేషము 2 పృక్క, శాకభేదము (వృ వి). 3. బంగారు

మరుత్పటము నం వి అ పుం. తెరచాఁప. (విల్యమ్సు.)

మరుత్పతి నం. వి అ. పుం. ఇంద్రుఁడు, వేల్పు ఱేఁడు

మరుత్పథము నం. వి. అ. పుం. వాయుమార్గము, ఆకాశము,

మరుత్పాలుఁడు నం. వి. అ పుం – మరుత్పతి

మరుత్ప్లవము నం. వి. అ. పుం. సింహము (త్రి ని)

మరుత్ఫలము నం. వి. అ. న. శిలావృష్టి. వడగండ్ల

వాన (విల్యమ్సు)

మరుత్వంతుఁడు సం. వి త్ పుం 1 ఇంద్రుఁడు 2. హనుమంతుఁడు 3. మేఘుఁడు.

మరుద్ఆందోలము సం. వి. అ పుం. వ్యసనవిశేషము ఒకమాదిరి విసనకఱ్ఱ

మరుద్విష్టము సం వి అ న. గుగ్గులువు, గుగ్గిలము. (వాచ.).

మరుదేవేరి వి. (√మరుఁడు) రతిదేవి.

కం. కారుమెఱుం గన మరుదే, వేరియుఁ దా నవఁ గఁ బైఁడివిరిదం డన బం, గారపు బొ మ్మనఁ గా సిం, గారంబున దేవయాని కడుఁ జెలు వొఁదెన్ ... యయా. 4 92

మరుద్భవ సం. వి. అ స్త్రీ. తామ్రమూలీ తుపము (వృ వి.)

మరుద్రథము సం వి అ. పుం. గుఱ్ఱము (త్రి ని)

మరుద్రుమము సం. వి అ పుం విటఖదిరము ఒకానొక చంద్ర (వృ. వి)

మరుద్వాహము సం. వి. అ. పుం. 1. ధూమము, పొగ (త్రి. ని.) 2. అగ్ని 3 చిత్రకము చిత మూలము (వృ. వి)

మరుద్విపము సం. వి అ పుం. ఉష్ట్రము, ఒంటె (త్రి. ని.)

మరునయ్య వి (మరుఁడు + అయ్య) విష్ణువు.

ఉ అక్కట తండ్రి యేల మరునయ్యకుఁ బెండ్లి యొనర్తు నంచుఁ బె, న్మక్కువ నుండుచో నీలా. 2. 72.

చం. అరుదుగ వేల్పుఱేఁడు మరునయ్యయు నల్వ యుఁ గొల్వఁ జల్వడాల్, దొర రతనంపుటు ప్పరిగలో వలిగుబ్బలి రాచకూఁతుఁ దా, నిరు వుగఁ గూడి ముజ్జగము లేలెడు లేనెలదాల్పుఁ గొల్చెదన్ .. అచ్చ. రా. బాల. 1.

మరునిల్లు వి. ఔ. (√మరుఁడు.) ఆఁడుగుఱి, మదన గృహము

ఉ మంచెలమీఁద నెక్కి కటిమండలిఁ జుట్టినపాటు టాకు లించించుక చంచలించి మరునిల్లు బయల్పడఁ జేయఁ బిట్టలన్, జెంచెత లార్చి వ్రేయఁ దురు చిత్రముగా నొడిసెల్ల ... కాళ 3 10.

గీ కూటి కియ్యని విటకానిపోటు మెండు, మాచకమ్మకు మరునింట నాచు మెండు వేణు. 17, రసిక. 1. 90

మరున్మాల సం వి అ స్త్రీ వృక్క, శాకభేదము. (వృ వి.)

మరుపని వి. (మరుఁడు + పని) సురతము.

గీ మంటమిద్దెలవారికి మరుపనులకు, నెలఁతఁ జూసినవారికి నిదుర చెడియె . . ఆము. 4. 123.

రగడ. పనసలపైఁ బూఁబనసల్ గనుగొను, పను పడ్డవి మరుపనులకు నవి మును . యయా 4. 26

మరుపిచ్చి వి. (√మరుఁడు) మన్మథావేశము, కామోద్రేకము.

ఉ నిక్కము రెడ్డిబిడ్డ వని నిన్ మది నమ్మి గృహంబుఁ జేరి యీ, దిక్కున నున్న శూద్రసుదతిన్ మరుపిచ్చి రమించినాఁడ వి, త్రైక్యలిఖంబు నాకుఁ గలదే యని ముందలఁ బట్టి యీడ్చి యా, రక్కసిదన్నె .. వేం పంచ 4 510.

మరుపృష్ఠము సం. వి. అ. న. ఎడారి, నిర్జల ప్రదేశము.

మరుపోరు వి ఔ. (మరుఁడు + పోరు) సురతము.

గీ. చెలువ మరుపోరువెనుక సొమ్ముల నలర్చి, చెలు వమరురక్తి నెన్నఁడో కలిసి యుండు, టనుచుఁ దలపోయుచుండుఁ దా నాత్త చంద్రి, కాఖిలాషాను గుంఫితస్వాంతుఁ డగుచు ... చంద్రి. 4. 3.

మరుప్రియము సం. వి. అ. పుం ఉష్ట్రము, ఒంటె (విల్యమ్సు.).

మరుభూరుహము సం. వి అ పుం కరవీరము. (వృ వి).

మరుమామ వి (మరుఁడు + మామ) చంద్రుఁడు

సీ . . జాబిల్లి మరుమామ చందమామ

గీ. ... అమరుచుండుఁ, గుముదమిత్రుని నామ
ధేయములు సాంబ సాం. ని. దేవ. 10

మరుమావు వి. (√మరుఁడు) చిలుక

రగడ. మావులు దగు మరు మావుల కివులు
యయా 4 25

మరులము నం వి. అ పుం. 1 హంస విశేషము 2. ఉదకము (విశ్వమ్ము) 3 వ్యాఘ్రాదిఘాతుకజంతువు (వై. ని.)

మరులు – మర్లు² వి. 1 మోహము, వలపు, ప్రేమ, అత్యధికప్రేమ.

కం. పరమపతివ్రత లై సుర, పురములు సాధింప
నున్న పుణ్యస్త్రీ లె, వ్వరు గలరు చూపు
చూతాం, కురశరహతిఁ దిరులు మరులు గొలి
పెద వారిన్. కు. సం 4. 398.

చం. . భువనత్రయ భీకర రాక్షసత్రయిన్, మరులున
ముంప నంపెనో యనన్ దగు నజ్జవరాంద్ర
మువ్వురన్, బరిణయ మై యమర్త్యులక్రమం
బున వారు సుఖించి రెంతయున్
ఉ. రా. 1. 285

మ. మరు లెచ్చం గడు నొచ్చు నెచ్చెలియ నీమా
పెల్లఁ బ్రోవన్. చంద్రా. 5. 111.
(చంద్రమతి లోహితాస్యునిఁగూర్చి విలపించుట)

ద్వి. మది నీకు నామీఁద మరు లెందుఁ బోయె.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2006 పం

గీ తీరనిప్రేమ యైన, మరు లనఁగఁ జెల్లు
అం. భా 1. 136

2. అజ్ఞానము.

సీ మఘువుండు నీకంటె మరు లయ్యె క్రతుతతి
వర్చించి దేవేంద్రుఁ డై వెలిఁగె .
కు. సం. 2. 164

కం. మురియుదు రెవ్వనిబిడ్డలు, మరు లిఁతిరెయె కాక
సుతులు మఱి యతిహితులే, పెరిమెను బుట్టిన
పుత్రులు, పెరుగఁగ శత్రులనుత్రులుతులు పెక్కు
లు వినవే . కుచేల. 1. ౯౨.

3 (త. మరుళ్) పిశాచము, దయ్యము.

గీ. నీవు నీపోవుదెసఁ బొమ్ము నీకు మాకు, మాట
లేఁటికి ననుచు నమ్మరులుఘేఁడు, నచటఁ బ్రేవు
లా దర్భలు నాసనంబు, చేసి తనమానసంబునఁ
జేర్చెఁ గృష్ణు . ఉ హరి. 2 141.

గీ అడియుఁ గా కిరుసంజల నాఁడుమరులు, గొర
గఁ గలుపుఁ గా కాతనిఁ గోరి తపము సేసె
దఁట గౌరి నీ కెంత చెల్లపురులో.
కు. సం. 7 869.

4. పిచ్చి, ఉన్మాదము

ఉ మరు లెత్తి తనూజుఁడు పాఱుచున్నవాఁ,
డక్కట వానిఁ బట్టుకొనుఁ డన్న కృపాపరు
లార ప్రొక్కెదన్ ... దశకు. 6. 159

ఉ. ఎక్కడినుండి వచ్చెనొకో యీ ముదిజంగము
వాని మాయలోఁ, జిక్కి తరాల నుండి
యొక చీమకుఁ బోవఁగనీక డాచు నా, చక్కని
పిండి నగ్గదిమి సర్వము బెట్టఁగఁ బంచె నింక
నే, నెక్కరణిన్ వసింతు మరు లెత్తి వ్యయం
బొనరించు వీనితోన్ .. చెన్న. 2. 51.

జ: మరులుఁ దీఁగ, మరులుకొను, మరులు కొలు
పు, మరులుజడ, మరులుమాతంగి, మరులు
మ్మెత, మరులుఘేఁడు, మరులొ్కను, మరు
లొ్కలువు.

మరులుఁదీఁగ వి. (మరులు + తీఁగ) త్రొక్కిన తోడనె అజ్ఞానము పుట్టించు నొకానొక యోషధి, భూతకేశము.

ఆ మరులుఁదీఁగ మెట్టి యిరు లన్న నో యని,
యెదుతమిత్రుఁ గాడుపడి పొలంబు, లెల్లఁ
దిరిగి తూర్పు తెల్ల నౌతఱి నొక్క, శూన్య
గహనవాటిఁ జొచ్చి చనుచు ..
ఆము. 6. 12.

మరులుకొ(గొ)ను – మరులొ్కను. అ. క్రి (√మరులు.) 1. వలపుచెందు, మోహము నొందు.

గీ సొలపు వలపును దలకించుచూడ్కిఁ జూచు, నాటుఁజూపున మరులుకొనంగఁ జూచుఁ, దారి తారామనోహరు దశవిధావ, లోకనంబుల మోహావిలోల యగుచు ... కవిరా 2 15

కం అది యెటఁగి లాలికల ని, ల్పద మని పఱ తెంచి నెచ్చెలులు రత్నవతీ, కదళికలు విన్న వించిర, మృదులోక్తుల మరులుగొన్న మెలఁ తలతోడన్ . వరాహ 3 128

గీ అసరోజాక్షి లీలావిలాసములకు, మరులు కొని దానవేంద్రుండు మనసిజాత, మత్త వేదండదో దూయమానమాన, సాజుఁ దై దశా 2 318

2. అపడు, ఆసక్తుఁడగు

సీ. బహులదూర్వాశంకఁ బ్రణబిదేవ కిరీటమరక తద్యుతులకై మరులుకొన్న. కాశీ 3 12

రగడ. మరులుకొని చేయఁ దభిమానమును మాన మును, మఱచియును మానఁ దతి మానమును జ్ఞానమును ... సీతారా, 3 111.

3. ఉన్మత్తుఁడగు, పిచ్చివాఁడగు.

గీ అద్భుతం శౌర కేళివనాంతరమున, మదనతా పాగ్ని వేదన మరులుకొనుచు, జనవరకుమార మౌళి యాతనివిరాళి, యే మని వచింప రతిప తియే యెఱుంగు . ఇందు. 2 219

మరులుకొ(గొ)లుపు(ల్పు) స. క్రి. (√మరులు కొను) మోహింపఁజేయు, మోహపెట్టు, వలపిం పఁజేయు.

గీ. మరులుకొలిపితె గోవింద మందసుతుల ఆము, 5 67.

గీ అరులు గెలిచిన యంతఃపురేందుముఖుల, కురులు మరుఁ డనువేఁటకాఁ డురులు సేసి, మరులుగొలుపంగ లేఁ డయ్యె మనుజవిభుని, సరులు లేనిద్వక్షుంజనశాబకములు నైష. 3. 90

కం తారు గనుఁగొన్న రాచకు, మారుని సౌందర్య రేఖ మరులుగొలుపఁగా, మార శరపీడితా స్మక, లై రాయిడిఁ బడుచు నాలతాంగులు మదిలోన్ ... వరాహ 4 15.

గీ విరుల్ సామ్బకరణిఁ జల్లు, సరసపుజలంబె జాణల మరులుకొల్పు . ఆము 2 21.

కం గోపయి న్వాలారుం, గోలలఁ బరగించి మరు లుగొల్పుచు మిగులన్ నీలా. 3. 41.

మరులు(ర్లు)జడ వి. (మరులు – జడ) 1 మరులు దీఁగ, భూతకేశము (వృ వి) (శ ర)

2 ఉన్మాదమును పుట్టించు (జోగులు మున్నగు వారి) జడ

సీ కావిగోణంబు లాకాశసన్యాసి కంబటక పాదిక నకు మర్లుజడలు

గీ అనెడు సందేహచింతనం బావహిల్ల ఆకస మునఁ బ్రాఁకెఁ దూర్పున నరుణరుచులు పి. శకుం 3 201

మరులు(ర్లు)మాతంగి వి (√మరులు) మర్లుఁ దీఁగ, మదనము (వృ వి.)

సీ జాజికాయయుఁ గురసానియోమము వసచెఁ గల్వ మర్లుమాతంగి పచ్చ, యెన్నులు. ప్రబంధ. 640 , అం. భా, 2. 53.

మరులుమ్మెత వి మదనము (వృ వి)

గీ మర్లుమాతంగి నాఁగను మరు, లుమ్మెత యనంగ మదనాఖ్య యొనరు ... అం. భా. 2 53

మరులుతేఁడు వి. (√మరులు) పిశాచవల్లభుఁడు

గీ. నీవు నీపోవుదెసఁ బొమ్ము నీకు మాకు, మాట లేఁటికి ననుచు నమ్మరులుతేఁడు. ఉ. హరి. 2 141

మరులొ్కను – మరులుకొను అ క్రి. (√మరులు) మోహపడు, వలపు జెందు.

సీ. .. ఆద్విజరాజు గురువధూటికి మరులొ్క నియె ననఁగ ... విప్ర 2. 72.

చం. కలకల నవ్వుమోవి పలుగంటుల దీఁటుఁ గుచంబు లోరగా, వెలువడఁ బైఁట వేయు నెఱవింతగఁ గేరు మరులొ్కనంగ బె, ళ్కులు

గాన జూచు లేనిపగలుంగొని మాటికిఁ గుల్కు
గోటిచి, ముక్కులు నొనరించు నవ్వెలఁది
మోహపుఁ బ్రాయమువానిఁ జూచినన్.
హంస 1 217.

మరుల్ కొ (గొ) లుపు (లు్ప) – మరులు కొలుపు (వలపించు, ఆసక్తి నొందించు.)

చం కరువలి వారిమేనులను గౌనులుఁ గీల్జడలుం
దొడల్, నడల్, తఱులుఁ గురుల్ మరుల్
కొలుపఁగా నిపు డెక్కడ సంతరించెనో, శర
శశ మైదుకై దువలజంత యటంచు విరాళి
క్రాగి చం రా 2. 99.

సీ పొగడను దగువిధంబునను జెకుల్వలు గల్లనల
రించి నిను మరుల్కొలుపఁ గలను
విప్ర 8 19

సీ ఇంద్రనీలపుడాలు నేలువన్నమువాని సిరి మరు
ల్గొలుపుమై రెలువువాని కళా 2 142

మ ఆ, యమరుల్ నీ కెదురే జయింపఁ గద
వయ్యా యన్న లేనవ్వు డా, య మరుల్కొ
ల్పుచు వారి వీడొల్కలిపి ..
ఉ రా 1. 78.

మరువంపు మొలకలు వి. బ ధాన్యవిశేషము
సీ మన్మథబాణాలు మరువంపుమొలకలు సన్న
మణింగెలు జున్నుప్రాలు హ. స. 4 128.

మరువకము నం. విశ. (అ ఆ. అ.) భయంకరమై
నది
వి. అ పుం 1. మదనము, వృక్షవిశేషము
2 మరువము (వృ వి.) (అమరకోశము)
8 పెద్దపులి 4. బకవిశేషము, ఓదెకొంగ.

మరువకుఁడు నం. వి అ. పుం రాహువు

మరువము వి. (నం మరువకః) సువాసనగల యొక
జాతిమొక్క.
కం మరువము మొలవఁగఁ దోడనె, పరిమళ ముద
యించినట్లు .. విక్ర 1. 191
రగడ మరువము చెలి నా మరువము లోయను..
యయా. 4 25
ద్వి కలయంగ మరువంబుకల పేర్పరించి, యలవి
మీఱినమల్లియల కంటు లొత్తి
ద్వి పరమ 5 .70 పొ.

మరువము నం వి అ పుం వృక్షవిశేషము, వాసన
గల చిన్న చెట్టు.

మరువలు వి వశురోగవిశేషము
ద్వి మరువలు దిగకుండ మందు వాడి, నెయ
చందనములు నించినతిత్తి .
నవ 1 27 పొ 16 పం.

మరువు నం వి. ఉ పుం 1 ఎడారి, నిర్జన ప్రదే
శము. నీరులేనిచోటు. 2 పర్వతము. 8 కురువ
కము, ఎఱ్ఱగోరంట (వృ వి) 4 ఒకానొక
దేశము (వై ని.)

మరుసంభవ నం వి ఆ స్త్రీ 1 మహేంద్ర
వారుణి, పెద్దచేదుపుచ్చ (వృ వి (విల్యమ్సు).
2. ఒకవిధమగు తీఁటకసింద (వృ వి. (వాచ).

మరుసంభవము నం. వి అ పుం ఒకవిధమగు మునగ
చెట్టు (విల్యమ్సు.).

మరూకము నం వి అ పుం. 1. నెమలి 2. లేడి.
8. కప్ప (వై ని.).

మరూద్భవ నం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. ప్రత్తి చెట్టు. 2. ఒక
విధమగుచంద్ర (వృ వి). 8 తీఁటకసింద
(వృ వి.). 4 దోన (వృ. వి.) (ఆ. ని).

మరూద్భవము నం. వి అ. పుం. చంద్ర (వృ. వి.)
(వై ని).

మరోలి నం. వి ఇ పుం. మకరము, మొసలి.
(త్రి. ని).

మర్కటకము నం వి. అ పుం 1 వానరము,
కోఁతి. 2. సాలెపురుగు 8. మత్స్యభేదము, ఒక
విధమగుచేఁప 4 ధాన్యభేదము (విల్యమ్సు).

మర్కటతిందుకము నం. వి అ. పుం కాకేందువు,
కాకితుమికి (వృ. వి).

మర్కటపిప్పలి నం. వి ఈ. స్త్రీ అపామార్గము,
ఉత్తరేను (వృ వి.).

మర్కటము నం. వి. అ పుం 1. కోఁతి, వానరము.
(ఈయర్థమునఁ గొన్నిపట్ల మహద్వివక్షయును

గలదు)

సీ ఫలమూలములు దిని బ్రతుకు మర్కటులకు మేలోగిరంబులు మెక్కఁ గలిగె ...
ఉ. రా 5 273

2 సాలెపురుగు 3. ఒడెకొలఁగ, బకవిశేషము 4 రతియందలి బంధవిశేషము. 5. విషవిశేషము. 6. ముద్గభేదము (వృ వి.) 7. తురుష్క మనుగంధద్రవ్యము. న. కవాటబంధనార్థ సూచీవిష్కంభ యంత్రకము (కే ని.)

మర్కటవాసస్సు సం వి స్ న. లూతా సూత్రము, సాలెపురుగుపట్టు (వాచ.)

మర్కటశీర్షము సం. వి అ న హింగులము, ఇంగిలీకము.

మర్కటాస్యము సం విశే. (అ ఆ అ.) కోఁతిముఖమువంటి ముఖముగలది. వి అ న తామ్రము, రాగి.

మర్కటి సం. వి ఈ. స్త్రీ 1. అపామార్గము, ఉత్తరేను (వృ. వి) 2. అజమోద, ఓమము (వృ వి). 3 కరంజము, కానుగు (వృ. వి.).

మర్కటీజాలము సం వి అ న. (ఛంద) లఘు గురువులస్థానమును దెలిసికొనుట కుపయోగించు చక్రము (వాచ).

మర్కటేందువు సం వి ఉ. పుం. పెద్ద తుమికి (వృ. వి.) (విల్యమ్సు)

మర్కము సం. వి అ. పుం. 1. గాలి. 2 మనస్సు. 3 గుదము (వై. ని) 4. దేవదారువు (వృ వి. . 5 అభ్రకము. 6. సర్పము, పాము

మర్కర సం వి. ఆ. స్త్రీ. 1. భాండము, కుండ. 2 సురఁగ, సొరంగము, గుహ. 3. వంధ్యయగు స్త్రీ, గొడ్రాలు. 4. భృంగరాజము, గుంటకలగర (వృ. వి.).

మర్కసము సం. వి. అ. పుం. జగలమునుండి మద్యము తీయఁగా మిగిలిన నిస్సారపు ముద్ద (వై. ని.)

మర్కుడు సం. వి. అ. పుం. 1. బ్రహ్మ. 2. చంద్రుఁడు. 3. సూర్యుఁడు.

విశే (అ ఆ అ) విఘ్నకర్త (కే ని)

మర్కోటపిపీలిక సం వి ఆ స్త్రీ. నల్లని చిన్న చీమ (వై ని.).

మర్గడము వి మలవిసర్జనము

ద్వి మనసిజహరుఁడు లేఁ డని పల్కు నధము, మనుజులనోళ్లు మూ మర్గడంబులకు . .
బస. పు 6 394 పం.

(తావులు అధ్యాహారము)

మర్గించె — మ్రగ్గించె స క్రి నశింపఁ జేయు (ఇట వర్ణవ్యత్యయము)

శా. భర్గుం డంతకవాహినుల్ శరహతిన్ భంజించున ట్లైమ్మెయిన్, దర్గంగా రథపత్త్రిముల్ విఱుగ వేదండాంకురానీకముల్, నుర్గాడన్ భటకోరకంబు లడఁచన్ మూత్కాశ్వపుష్పౌఘముల్, మర్గింతున్ బరసైన్య పద్మవనమున్ మద్బాణవర్షంబునన్
కు. సం. 11 604

మర్గు — మరుగు అ. క్రి. ఆసక్తమగు, అనగొను

ఉ. మక్కువతోఁ గుమారులకు మర్గుచుఁ దల్లులు ప్రేముడింపగాఁ,జిక్కఁగఁ జేసి క్రేపులకుఁ జేరిన యావులు దట్టుముట్టఁగన్ ...
పద్మ. 9 157

మర్చు — మఱచె స క్రి. విస్మరించు, మఱచిపోవు.

ఉ నాపయిఁ బ్రేమ యుంచు సురనాయక మర్చకు నన్నొకప్పుడున్ ... దశా. 7 158.

మర్జువు సం వి ఉ పుం 1. చాకలివాఁడు,రజకుఁడు. 2 పీరమర్దుఁడు

ఊ స్త్రీ. 1. తుడుచుట, శుద్ధిచేయుట. 2 పవిత్రము చేయుట. 3. చీపురు, సంమార్జని. 4. నదీతీరము 5. శిల, ఱాయి (కే. ని)

మర్తము సం వి అ పుం మర్త్యలోకము, భూమి (కే, ని)

మర్తుఁడు సం. వి. అ పుం మర్త్యుఁడు, నరుఁడు.

మర్త్యము సం. విశే (అ ఆ. అ.) మరణించు స్వభావముగలది, మరణశీలము.

వి అ పుం మనుష్యలోకము, భూలోకము. న. శరీరము, ఒడలు (విల్యమ్సు).

మర్త్యముఖుఁడు సం వి అ. పుం. కిన్నరుఁడు

మర్త్యలోకము సం వి. అ పుం భూలోకము, మనుష్య లోకము (వై ని).

మర్త్యుఁడు సం వి అ పుం మనుష్యుఁడు

మర్దనము సం విశ (అ ఈ అ) 1. నలఁగఁ గొట్టునది 2 పీడించునది, రాచునది
వి. అ న 1 నలఁగఁగొట్టుట, పిండిగాఁ జేయుట. 2 రాచుట, ఒడలుపట్టుట, అంగమర్దనము చేయుట

మర్దని సం వి. ఈ స్త్రీ పాదములను రక్షించు కవచము (వై. ని).

మర్దము సం విశ (అ ఆ అ) నలఁగఁగొట్టునది, గుండచేయునది, వి అ పుం 1 పిండిగాఁజేయుట, గుండచేయుట 2 కఠిన మైనదెబ్బ, గట్టిదెబ్బ 3. వైరాగ్యము (వై. ని.

మర్దలము సం వి అ పుం వాద్యవిశేషము, మద్దెల

మర్దించే సం స 13 మర్దనముచేయు, నూఱు.
మ మతికాలుష్య మడంచి యింద్రియములన్ మర్దించి కామారిశ, త్రుతతిం ద్రుంచి...
మార్క 3 147.
(ఇట జయించు అని భావము)

మర్దితము సం. విశ. (అ ఆ అ) 1. నలఁగఁ గొట్టఁబడినది, గుండగాఁ జేయఁబడినది, 2. రాచఁబడినది రుద్ధఁబడినది 3. చేర్చికట్టఁబడినది, గ్రుచ్చఁబడినది.

మర్నాఁడు—మఱునాఁడు వి (√మఱు²) పరదినము, మఱుసటిదినము
ద్వి. అమ్మని పూజింప నారాత్రి యందు నెమ్మి దీపింపఁగ నిల్చి మర్నాఁడు, ఘన నిష్ఠ సంధ్యాది కర్మముల్ దీర్చి..
రం. రా అయో 120 పా 20 పం.

మర్మకీలుఁడు సం. వి. అ పుం. భర్త (విల్యమ్సు.).

మర్మత్రము సం వి. అ. న కవచము

మర్మభేదనము సం వి అ పుం బాణము, అమ్ము (వై. ని).

మర్మభేది సం వి న్. పుం. బాణము అమ్ము

మర్మము సం వి న్. న 1 జీవస్థానము. ఆయువుపట్టు, మెత్తనిచోటు 2 అవయవముల సంధి. 3 గూఢార్థము, తాత్పర్యము 4 రహస్యము

మర్మర సం వి అ. స్త్రీ భక్ష్యభేదము (వై ని).

మర్మరము సం. విశ (అ ఆ అ) ధ్వని చేయునది
వి అ పుం ఆకులు బట్టలు మొ వానిధ్వని

మర్మరి సం వి. ఈ స్త్రీ 1. ఒక జాతి దేవదారు వృక్షము 2. పసుపు

మర్మరీకము సం వి. అ పుం. 1 అగ్ని. 2. దేగ (కే. ని .

మర్మరీకుఁడు సం వి. అ. పుం 1. నిస్సత్త్వుఁడు, దరిద్రుఁడు. 2 దుర్మార్గుఁడు, దుష్టజనుఁడు. (విల్యమ్సు, 3 క్రూరుఁడు (కే. ని)

మర్మస్పృక్కు సం—మర్మస్పృశము.

మర్మస్పృశము సం విశ. (శ్) మర్మము తాఁకునది, హింసించునది (మాట మొ)

మర్మావరణము సం. వి. అ. న. శరీరమును రక్షించునది. కవచము (విల్యమ్సు)

మర్మావిధము సం. విశ. (ధ్) హృదయ మర్మములఁ బొడుచునది (బాణము మొ).

మర్య సం. వి. ఆ స్త్రీ మర్యాద, హద్దు. (కల్ప).

మర్యాద సం వి ఆ స్త్రీ 1. పొలిమేర, సీమ. 2. సముద్రతీరము, ఒడ్డు. 3. హద్దుగుఱ్ఱాయి. సరిహద్దుఱాయి 4 నీతియొక్క కట్టుపాటు, నీతిపద్ధతి 5 పద్ధతి, న్యాయ మార్గమం దుండుట 6. ఒప్పుదల, ఒడంబడిక 7. ఆత్మయందు మనస్సును స్థిరముగా నుంచుట. 8 సన్మానము, గౌరవము.
శా. ఆదిన్ శ్రీసతికొప్పుపైఁ దనువుపై నంసోత్తరీయంబుపైఁ, బాదాబ్జంబులపైఁ గపోలతటిపైఁ బాలిండ్లపై నూత్నమ, ర్యాదన్ జెందుకరంబు గ్రిందగుట మీఁదై నాకరంబుంట మేల్, గాదే రాజ్యము గీజ్యమున్ సత

తమే కాయంబు నాపాయమే.

భాగ. 8 592.

8 విధము, పోలిక.

మ. ఘను లాత్మీయతమోనివృత్తికొఱకై గౌరీశు మర్యాద నె, వ్వనిపాదాంబుజతోయమందు మునుఁగన్ వాంఛింతురు...

భాగ 10 పూ. 1708.

సీ పచ్చకప్పుఁ బుఁగుప్పలు నింగియంగడి నించు మర్యాద రాయంచ లెల్ల, గుంపు గూడిన గతి గొప్పగండ పులప్పలు లిప్పుగా నుంచు పగిది..

ఘటికా 2 145

సీ వెలయ హరిశ్చంద్రువిధమున నలునివిఁకను బురుకుత్సు చేడ్పునఁ బురూరవుని లీల సగరు లాగునఁ గార్తవీర్యుమర్యాదను గయు క్రియ నంబరీషు మతమున...

హంస 1 42.

మర్యాధాగిరి సం. వి ఇ పుం సరిహద్దు కొండ, కుల పర్వతములలో నొకటి.

మర్యాదాచలము సం వి అ. పుం. —మర్యాదాగిరి

మర్లు[1]—మరలు అ. క్రి. మళ్లు, వెనుకఁ దిరుగు.

సీ అవల మాటాడువా రదిరిపాటున మర్లి యొఱపు వీక్షించి నివ్వెఱబడఁగ

కువల 2. 29.

మ కొలు వౌడిగ్గన గద్దె డిగ్గ వని కేఁగు న్మర్లు గేహ బులోఁ, దలిరుంబాన్పున మర్లునంబొరలు

దశా. 7.71.

జ, మర్లుఁబాము.

మర్లు[2]—మరులు వి వలపు, మోహము

మ గేహంబులోఁ, దలిరుం బాన్పున మర్లునం బొరలు ..

దశా. 7. 71.

జ: మర్లుకొను

మర్లు[3] వి. వైపు, ప్రక్క.

చం. చిలుకలు గోయిలల్ చెవులు చిందర వందర సేయ నూరెలన్, మలయసమీరమున్ వెనుక మర్లున మల్కిపడం బయింబడన్, గళవళ మంది చుట్టుకొనెఁ గఁతునిమంతి యటంచు నాత్మలోన్.

సారం 2 155.

మర్లుఁబాము వి (మర్లు[1] + పాము) మనుదిండి, ఒక విధమగు పాము (శ ర)

మర్లుకొను—మరులుకొను స క్రి (√మర్లు[2]) వలచు, మోహించు

సీ కోఁడెకాంద్రను మర్లుకొని విభుఁ గికురించి తిరిగెడుబోంట్ల నేమంక కూడు

ఉ హరిశ్చ 4 18.

మర్వు — మఱువు వి చాటు. ఓము

ఉ. కీశులు భీతిబొంది తమకించుచు రాఘువు మర్వుసొచ్చినన్ ..

భా. రా యు 1440

చం వినుతనంపు వంగడపు వెన్నెలరాయని మర్వు సేరనన్ ...

అచ్చ రా యు. 233.

మ . దివిజుల్ భంగించినన్ దైత్యులా, తురులై మున్ భృగుపత్నిమర్వు సొరనెంతో కూర్మినక్కాంతయున్.

ఉ. రా. 6. 334.

మర్శనము సం. వి. అ. న 1 రాచుట, రుద్దుట. 2. పరిశీలించుట, పరిశీలించుట 3 ఆలోచన. 4. సలహా, ఉపదేశము. 5 తొలఁగించుట, తుడిచి వేయుట 6 వివరించుట, విప్పి చెప్పుట

మర్శము సం వి అ పుం 1. ఆలోచన, యోచన 2. సలహా, ఉపదేశము, ఆలోచన చెప్పుట 3 తుమ్ములు గలిగించు మందు (వైద్యమ్ను.)

మర్షణము సం వి. అ న. సహనము, ఓర్పు

మర్షము సం. వి. అ పుం. సహనము, ఓర్పు.

మర్షి సం విఇ (స్.జీ.స్.) సహనము గలవాఁడు ఓర్పు గలవాఁడు, సహించువాఁడు.

మర్షితము సం. విఙ. (అ. అ అ.) 1 ఓర్పు కొనఁబడినది సహింపబడినది. 2. క్షమింపఁ బడినది, మన్నింపఁబడినది

వి అ న సహనము, ఓర్పు

మఱ ? 1 మర్మము, గుట్టు

కం ఏమగువ పట్టుకొనెనో, యేమిటికిం దెచ్చెనో యి దెక్కడిపాటో, యేమో యెఱుఁగఁడు

మది మఱ, తామసి యనువిద్య తొలుతఁ దనుఁ
బొందుటయున్ ... ఉ. హరి. 5. 195.
(ప్రాఁతప్రతి పా. వావిళ్ల పా. 'మఱిమఱి' వీరేశ పా)

2. అఱమఱ, భేదము.

మ. మఱ లేక ర్థుల దాసులన్ సుజనులన్ మన్నిం
పుదే పైదలీ ... భాగ. 8. 467.

3. దైన్యము, దుఃఖము. (చూ. మఱగొను.)

జ. మఱగొను.

మఱఁదలు వి. బొ. (మఱఁది + అలు, వి. మఱఁదంద్రు) 1. తమ్ముని భార్య.

గీ. మఱఁదలికి నాపవడి లోలమతిఁ జరించి ...
దశకు. 11. 134

వ. మఱియు వత్యంతశోకార్ణవంబున మునింగిన తల్లిని మఱదంద్రను నాశ్వాసించి . .
భార. ఆది. 4. 217.

ఉ లెమ్ము సురేంద్ర నీవలన లే దొకతప్పును
నీమఱంద లీ, కొమ్మ వదాన్యభూరుహము
గోరినఁ దెచ్చితిఁ గాని ... పారి. 5. 39.

2. భార్య చెలియలు.

3. మగని చెలియలు.

సీ. ... జాయాపతులకు ,.. మఱఁద లంచనఁగను
మంద్రుత దనుజులు ... ఆం. భా. 2. 114.
(రెండు, మూఁడర్థములకు నిదియే యుదాహరణము.).

4. తనకంటె చిన్న దగు మేనత్త కూఁతురు; తన కంటె చిన్నదగు మేనమామ కూఁతురు (శ. ర.).

మఱఁది వి. చెల్లెలి మగఁడు.

కం. చెలియలు మఱందియుమ ని, మ్ముల నింద్ర
ప్రస్థనగరమున వభిమతబం, ధుల యొద్ద నున్న
వా రని ... భార. ఆది. 8. 214.

గీ. తనదు సామ్రాజ్యమహిమకుఁ దగినయట్ల, మఱి
మఱి సకలవస్తు సంపదలు వెలయ, మఱఁదికి
విశేషగతిని సన్మానగరిమఁ, జాల నొనరించె
నప్పు డా జనవరుండు ... ఇందు. 6. 73.

2. భార్య తమ్ముఁడు, స్యాలకుఁడు.

కం. అని పలికి వాలుటమ్ములు, తనువున నినుచు
టయుఁ గలఁగి ధైర్యము మానం, బును వీటిం
బోవఁ బాఱెను, జననాయక నీమఱంది సరి
వారు నగన్. భార. ద్రో. 1. 363.

కం. వాలిక మెఱుఁగుఁదూపులు, నాళీకోదరుని
మఱఁది నవి దైత్యులమైఁ, గిలించె ...
హర. 7. 160, ఆము. 1. 13.

3. మగని తమ్ముఁడు.

సీ మధుకైట భారాతి మఱఁది ం మ్మని పిల్చి
పనిగొంట నీకుఁ బ్రాభవము గాదె ...
నైష. 3. 126.

ఉ. అంబుజగంధి యయ్యెడ మహర్షుల పత్నుల
కంచు కొన్ని హే, మాంబర రత్నభూషణ
చయంబులు గైకొని యమ్మఱందియున్, వెం
బడి నెక్కఁగా రథము వేడుక నెక్కి చిరత్న
రత్నపీ. ఠంబుల నుండె ...
ఉ. రా. 6. 232.

4. మేనత్త కొడుకు.

చం. ...శరతాడన పీడితు లైరి నీమఱం, దులు వమ
రావగా తనయుతోడి రణంబునకున్ దిశాధినా,
ధులు నఱుమంగఁ జాలరు ...
భారం, భీష్మ. 2. 6., భార. ద్రో. 4. 141.

5 మేనమామ కొడుకు.

సీ శ్రీమన్మహా గుణస్తోమాభిరాముఁ డై తేజరి
ల్లెడు ధర్మరాజునకును, దమ మఱంది గిరీంద్ర
ధరుఁడు దండంబు గావించి చేయం గల విన్నప
ములు .,. భాను. 4. 10.

6. పరియాచకపువావి, పరసోక్తు లాడుటకై కల్పిత మైన వరుస.

చం. మఱఁది యటంచు బావ యని మామ యటం
చును వల్లుఁ డంచు నం, దఱకును వన్నివావు
లిడి ... దశా. 2. 366.

జ మఱఁదలు.

మఱక¹ వి. పాలు విడిచిన యాఁడు మేఁకపిల్ల

చం. కఱవరు దెంచినన్ ఘటము గర్భమునం గల సత్తు వంతయున్, దఱుఁగక యమ్మి మేఁకఁ గొన దానికిఁ బిల్లలు రెండు గల్గిన, మ్మఱకలు రెంటికిం గలుగు మానుగ దూడలు నాల్గు వానికిఁ, బ్లటిమఱి నెన్న నెన్మిదిఁ బదాఱును ముప్పది రెండుఁ బుట్టఁగన్ ...
నా. పంచ 5 11.

మఱక² వి. డాగు, కఱ.

సీ. దొడ్డపుట్టంబుఁ దొత్తుకుఁ గట్టఁబెట్టిననవి పేఁడ మఱకల కగ్గపఱుచు ..., రామలిం. 34

మఱకువ వి. (√మఱచు) అజ్ఞానము, తెలివిలేమి.

కం ఎఱుకని యెఱుఁగక నిన్నున్, మఱకువ నెదిరితిని దీని మఱవుము నన్నుం, గఱకంఠా క్షమియింపుము .. భార అం. 1. 327.

చం. మఱకువఁ గత్తిరించి మదమానములం జుఱవుచ్చి మెచ్చు జాఁ, గఱగొని
ఉ. హరి. 4. 87.

2 విస్మృతి, పరాకు

సీ. .. మరపు, మఱకువ యనంగ విస్మృతి పరగుచుండు ... అం భా. 1. 137.

మఱగొను అ. క్రి (మఱ + కొను) దైన్యము నందు

చం. ఇది దగ దంచు నడ్డుపడు నింతకు నేరక సఖ్యులందఱున్, మది మఱగొన్న యట్టి యెడ మానినికిన్ దనుఁ దాన కాచికో, లోదవిన
భార. ఉద్యో 1 348.

శ్లో. కార్పణ్యాదేవ సహితా స్తత్ర భూ పానాశక్ను వన్ప్రతివక్తుమ్ సభాయామ్
సం. భార. ఉద్యో. 29. 40.

మఱచు స. క్రి. 1. విస్మరించు, తలంపకుండు

కం. ఎఱుఁగమి చీకటి నీపె, ద్దటికంబు దలంప నేమితప్పు గలిగినన్, మఱచి దయఁ జూడు మిట్లుం, దఱు నీకుం బనులు సేయఁ దగుదురు వీరల్ .. భార విరా. 5. 357.

కం. రాచసిరి యుండియును మది, యాచవికిం జొరదు నాకు హరికి నిచటిబా, ల్యాచరణము పై మక్కువ, యే చందంబుఁ మఱవ నెన్నఁడు రామిన్ .. హరి ఉ. 2 78.

గీ తపసిరూపులఁ బ్రోల్లకుఁ దవిలి రాఁగ మాకుఁ బొసఁగదు పొమ్ము మఱాకరమ్ము ..
అచ్చ. రా కిష్కిం 54.

(మఱాక - మఱవక.)

ఉ నీ, బాంధవ మెల్లబ్రొద్దుఁ దలఁపందగుఁ నాత్మ మఱాకు మింకఁ గి, షిక్రంధకుఁ బొమ్ము భానుసుత ...
భా. రా. యు. 1770.

(మఱాకుము - మఱవకుము.)

2 మాను, విడుచు

గీ మధుమదోన్మత్తలై యల్క మఱచి సఖులు, సూరెలకుఁ దాఱఁ బతులపై సోలునట్టి, చేడియల మన్మథుఁడు వెట్టి చెఱకువింట, నేసెను మ్మెత్తవిరులచే నేసరేఁగి ..
కవిక 4 166

గీ. మగువకనుదమ్ము లరమోడ్పు మఱవ వయ్యె.
వసు 3 110

అ క్రి ప్రమాదము నొందు, పొరపడు.

కం. గుఱుకొని కార్యాకార్యము, లెఱుఁగక దుశ్చరితుఁడై యహితుఁడగు నేనిన్, మఱపక గురు నైనను జను, లెఱుఁగఁగ శాసించునది మహీశుఁడు బుద్ధిన్ ..

భార ఆది 6. 102.

కం. మానుషశక్తి జయింపఁగ, రాని మహావీరులైన రణశూరు లపై, దీనిఁ బ్రయోగింపుము బల, హీనులపై మఱచియైన నేయకు మధిపా ..
విక్ర. 2. 38.

జ. మఱకువ, మఱపించు, మఱవు.

మఱపించు స క్రి. (√మఱచు.) 1. మఱచు నట్లు చేయు, విస్మరింపఁజేయు

ఉ అంతట నద్భుతంబు గరుడాగమనంబు నిరాకృ

తాహితా, త్వంతసమార్జితోర్జిత జయాస్య దయం బయి భీష్మపాతనం, క్రాంతఘనవ్యథన్ నెఱయఁగా మఱపింపఁ బునర్మహాజివి, క్రాంతి కుపక్రమించు విభుఁ గాంచి దినేశ సుతాదు లబ్బుచున్ . రాఘవ 4 137

సీ పట్టి చెప్పరు రతిప్రాణేశమంత్రముల్ మఱ పింతు మఱి యన్యమంత్రకలన .
చంద్రా ? 82

సీ కందర్పు మఱపించి యిందుని నిందించి నలకూ బరు హసించి నలుని మించి ...
కళా 1 66.

(ఇట అతిశయించి అని భావము)

2. భ్రాంతి నొందించు, భ్రమింపఁజేయు.

సీ మగలతో నిద్రించు మగువల మఱపించి మగ చెయ్వి లోనరింప మదిఁ దలఁచు
నీలా 1 76

మఱపు వి. (√మఱచు) 1. విస్మృతి

కం. పతిఁ జూచి రతి నిజాంత, ర్గతఖేదం బెఱిమి మఱపుగా నిడి కాలో, చితవచనాంతరముల నుర, పతి గడువెస నిన్ను నేమిపని రాఁ బని చెన్ ... కు. సం 4. 418

గీ. తమకమును సిగ్గుఁ దమలోనఁ దడఁబడఁగ, మఱపుఁ జెయ్వులుఁ దమలోన మాఱు మలయ ... విక్ర 1 122.

సీ. పిఱికితనంబును గుఱి దప్పి చనుటయు వెఱ పును మఱపును గొఱకొఱయును ...

గీ ... ఎడ్యోడ నెఱుఁగఁ డతఁడు ..
అచ్చ. రా. బాల. 45., ఆం భా 1. 127

2. పారవశ్యము, ఒడలెఱుంగమి, మత్తత

సీ మఱపు మున్నీటిలో మానంబు లూటాడ బిగి యారుకౌఁగిట బెరయువారు ..
ఉ హరి 5 73.

సీ. తనపదంబునఁ జేర దనుచు వెల్వెలఁ బోవుఁ జెలఁగు ముట్ట దనుచుఁ జెందు మఱపు . .
చంద్రి 1. 65.

శా భిక్షుం డై తమతండ్రి మాజనకునిన్ భిక్షించి నన్ దన్ను నం, రక్షింపం దువనింతయై మఱ పుతో రాజప్రసూనాక్ర్పది, ప్రత్యో రాజతనూ జతో సుగుణతో నాతో సమం బాడెడిన్.
భాగ. 9. 521.

3. మూర్ఛ

ద్వి మనుజేంద్రతనయుఁ డా మఱపటు దెలిసి, మునివరుల్ దీవింప మొగి డవ్వ లలఁ, తన చెఁగ విలుగుణధ్వని చేసి నిలిచి ...
రం రా ఉ 146 పా. 18 పం.

ద్వి అమేఘనాదుండు నతనిమర్మముల, నమ్ములఁ గీలించి యతని సూతుండు, మూతలినొగలపై మఱపుతో నొరఁగ, నాతేరు విఱుగంగ నలు కతో నేసె
రం రా. ఉ. 79 పా. 5 పం

4. ప్రమాదము, పొరపాటు

సీ. .. తేరు విఱిగెనో సూతుండు వడియెనో యేమఱి యలసత నెదిరి సరకు, సేయమి మఱ పాత్మఁ జెందెనో హీనాత్ముఁ డైన ధృష్టద్యు మ్నుఁ డతనిఁ జంపె ... భార. ద్రో 1 80

శ్లో రథః పర్యపత ద్వాస్య ధను ర్వా శీర్య తాస్య తం, ప్రమత్తో వా భవద్ద్రోణో యథా మృత్యు ముపేయివాన్ ..
సం. భార. ద్రో 9. 2.

5 అజ్ఞానము

ఉ . నీ. ప్రేమకు వచ్చు దానులకుఁ గ్రించు తనంబున నెగ్గు సేసితిన్, నామఱపున్ సహింపు మట నారకుఁ డైన మనంబులో భవ, న్నామ ము చింత సేసిన ననంతసుఖస్థితి నొందకుండునే
భాగ 9. 116.

గీ. సగము గొఱికినయాకును సఖులు పిలువ, సగ మొసఁగు నుత్తరముఁ దెల్వి సగము మఱపు, సగము నయి చింతచే సగ మగుచు నరిగె ...
మనుచ. 3 66.

స క్రి. ప్రమాదపఱుచు పొరపెట్టు.

కం. నను మఱపి యొందుఁ బోయితి, గనుఁగొంటిని
బట్టువడితి కైతవ మిటు నే, నినుఁ బోనిత్తు మె
యనుచును, దవమదిఁ బలుకు గతిఁ గొంతతడ
వీక్షించెన్ . హరి. ఉ 7 129.

మఱలు స. క్రి 1 వెనుకకుఁ దిరుగు, వెనుక మొగ
మగు

ద్వి మఱలు కెంజడలును మణికుండలములుఁ,
జిలుగజ్జె మొలనూలు సింగినాదంబు ...
ద్వి హరివంశ ఉ 129 పం

గీ మొఱలు పెట్టుచు శరనిధి మఱలి మఱలి,
కాంచుచో దశా 1 180.

2. నివర్తిలు, వెనుకకువచ్చు

శా... విక్రమకళా సంలబ్ధతత్ప్రియసీసంధా సిద్ధిఁ
గృతార్థుఁడై మఱలెనిచ్చన్ వేడ్కలు ప్రాం
గఁగన్. పారి 5 41

మఱి[1] అవ్య 1 పిమ్మట, అనంతరము.

గీ. ఇప్పురంబున బ్రాహ్మణుం డింధనార్థ, మేఁగి
మున్న యావృక్షంబు నెక్కి దాని, తోన దగ్ధుఁ
డై మఱి దానితోన లబ్ధ, జీవుఁడై వచ్చి జను
లకుఁ జెప్పె దీని ... భార. ఆది. 6 193.

సీ. ఎవ్వరో యెఱుఁగ నిన్నెఱిఁగించి మఱి వర మి
మ్మంటి దానికి నెలమి నగుచు.
భార అను 1. 351.

సీ. మఱి కొండవీ డెక్కి మార్కొని నలియైనయల
కనవాపాత్రు నంటి రాఁజె .
మనుచ 1. 37.

2 పునరర్థకము, వెండియు, ఇంకను.
(కొన్నియెడల సముచ్చయార్థకముతోఁ గూడి
యుండును, దీని ద్విరుక్తరూపములు మఱిమఱి
మఱిన్మఱి)

చం. ... ఓ దివిజకంఠశి యుం కిటఁ బట్టి నీకు మీ,
యనిమిషరాజుపాదముల యానసుమీ మఱి
యేమివల్కినన్. నైష. 3. 144.

కం. విడువక మీగానము సొగ, సిడుటయు మఱి
పాడుఁ డనుట యొగ్గె ... ఆము. 5. 58

శా. ధేనుగ్రాసము మాన్ప దోస మని సందేహించి
నన్ సత్య మెం, తే నష్టం బగునైన నేమి
మఱియున్ విత్తంగ యామంబులో, నొ నన్న
న్ మును తెల్ల మిక్కిలియు నేఁ డాఁకొందురు.
వరాహ. 10. 39

మ ధన మార్జింపుదు నార్జితం బయినతద్ద్రవ్యంబు
జేంబుచేఁ, గొనసాగింపుదు వడ్డి వాసివలవన్
గూర్తున్ మఱిం గొంత . ప్రబోధ 4 33.

వ ఈ దేవరకు మఱియు నొక్క దీపంబున కిచ్చిన
గొఱియలు 55 వీనిం జేకొని .
ద. శా. 4 677..

(ఈ క్రిందిప్రయోగమున లఘురేఫయుక్తమై కన్ప
డుచున్నది)

ఆ మరియు నొక్కసాల మిరుగేలఁ బెఱికియు,
దివఁ దెగిత వంచుఁ దిగిచి వైవ, నలిగి యేడు
తల్లములఁ ద్రుంచి ..
భా రా అర 1. 240.

(శ ర పా. మఁల ముద్రి. పా.)

3. నిశ్చయముగా.

కం. నాకు మఱి నీవు పతివిగు, నాకర యిజ్జన్మ
మున మహాస్నేహమునన్ ..
భార. ఆది. 6. 193.

సీ. అతివయానముఁ గాంచి యప్రియస్థితి నున్న
యది గాదె మఱి రాజహంసకులము ..
కవిరా 3 93

4. ఇదిగాక.

చం. జననుత సర్వధర్మవులు సర్వజగత్పరివర్తన
క్రమం, బును మఱి సర్వవంశములుఁ బుట్టిన
మార్గము నీవ నిక్కువం, బనఘ యెఱుంగు
దున్నతగుణాఢ్యుఁడవున్ భరతాన్వయావలం
బనుఁడవు నీవ .. భార. ఆది. 4 219.

గీ. తాను గర్భభరాలసత్వంబుకతనఁ, జేయఁ
జాలదు మఱి వేఱ చెప్ప నేల ...
కాశీ. 4. 212. కళా 3. 53.

5 తడవ, పర్యాయము

(ఈ యర్థమున నేకార్థకశబ్దపూర్వముగానే ప్రయోగములుఁ గనఁబడుచున్నది).

కం అంగన యొక్కొకమఱి యు, త్తుంగమణి స్తంభయష్టితో నొత్తగిలున్
కాశీ 4 209.

ఉ. నగ్నమెనర్తు బ్రహ్మయన సత్కృపఁ జేతు జనార్దనుండనా, భర్గుఁ డనంగఁ గ్రమ్మఱఁగఁ బాపిన సేయుదు విజ్ఞగంబు నై, నగ్గికలీల నొక్కమఱి సౌఖ్యము నొందుదు కేవలంబు దో, నగ్గభూషణీ కృతరథాంగ నినుం గొని యాడ నేర్తునే పాఱి 2 26 అ మ క 5. 263 పొ 4, పం

6 అట్లుకానిచో, ఇతర విధమున

ఉ దానవులైన నేమి మఱి దైత్యమూహము లైన నేమి భాగ 10 ఉ 155

7 పూర్వోత్తరవాక్యార్థములకుఁ గల భేదమును దెల్పును

కం. మఱచినఁ దలపింపఁగ నగు, నెఱుఁగనినాఁ డెల్లపాటు నెఱిఁగింప నగున్, మఱి యెఱిఁగి యెఱుఁగ నొల్లని, కఱటిం దెలుపఁగఁ గమల గర్భుని వశమే. భాగ ఆది 4 71

కం. వర్గత్రయపరత ముహుస్స్వర్గబ్రహ్మమధ్య మాధ్వ జంఘాలకతా, దుర్గతియు నొల్ల మఱి యప, వర్గదుఁ డేవే ల్పెఱిఁగి వాని భజింతున్.
ఆము 2 82.

8 మరలమరల, పలుమాఱు.

కం. స్నేహార్ద్రహృదయ యై యతి, సాహస కృత్యములు మాన్ప సమకొల్పుటకై, యూహాపోహ విచారన, మాహితగతిఁ దల్లి సుతుని మఱి బోధించున్ .. కాశీ. 4. 89.

9 అన్యము, వేఱు

ఉ మామిడిమంత్రిఁ బోల మఱి మంత్రులు లేరు వసుంధరాస్థలిన్ ... నైష 1 24.

వ ద్రోణుం డొక్క బాణం బభిమంత్రించి దృష్టి ముష్టి సౌష్ఠవంబు లొప్ప నొక్కచక్కబు నాఁట నేసి దానిపుంఖంబు మఱియొకబాణంబున నేసి. భాగ ఆది 7 211

కం మీవంటి భాగవతులం, బావనులుగఁ జేయరేని మఱి గతి యేది, మావంటివారి కిలన్
ఆము 6 56.

10 అట్లు, ఆవిధమున

కం అతనువుల వేరు గదా, నాతులు వరికిం గలిగి వన్ పగఁ దిర్య, గ్జాతికి నిజాతికిఁ గల, యాతివ్రత గలదె యెఱుఁగ కిల్లేటింటన్
ఆము 5 42.

11 కొన్నియెడల నర్థవిశేషము లేనియే వాక్యాలంకారముగాఁ బ్రయోగింపఁబడును

చం నుతజలపూరితంబు లగు నూతుల నూటికిఁ జెలీ సూనృత, వ్రత యొక బావి మేలు మఱి బావులు నూటికంటె నొక్క, క్రతువు పదిమేలు . భా. ఆది 4 93.

సీ మఱి జరాసుతునికై మధురం డించుటఁ జేసి వర వర్గదుర్గముల్ బలిమిఁ గొనగ
పాఠ 1 17 భాగ ఆది. 8 159.

మఱి² — మఱ్ఱి వి వటవృక్షము, మఱ్ఱిచెట్టు

కం తాతయుఁ దండ్రియు నగ, భ్రాతయునుం దాను భువనభాసురకృతిని, ర్మాతలు పిల్లల మఱిని, ఖ్యాతునిఁ బినవీరుఁ బోలఁ గలరే సుకవుల్ హై భా 1 21.

మఱిగ వి (క. మం గె.) ఱాచిప్ప, పులుసు మున్నగునవి వండుట కుపయోగించు ఱాతితోఁ జేసిన పాత్రము.

(జోడ్డ పెలవలె బలపపు ఱాతితోఁ జేసిన పాత్రము. శ ర)

మఱిన్నటి — మఱిమఱి అవ్య. అత్యంతము, మిక్కిలి.

ఉ. రాజకుమారశేఖరుఁడు ... ప్రత్యహము న్గరియింపుచుండె నీ, రేజదళాక్షి నెంతయు మఱిన్నటి నెమ్మదిలోన నెన్నుచున్ ...
ఇందు 2 213.

కం సరియె కద పిఱుదుబరువునఁ, దరుణివడక

మంద మగుట తరువాత మఱిన్, మఱి విఱ్ఱ వీఁగుకుచకచ, భరమునఁ జెలి దాళి యుంట ప్రౌఢిమ మె కదా ... ముకుంద. 2. 74

మఱిమఱి — మఱిన్మఱి అవ్య. 1. మఱియు మఱియు పౌనఃపున్యముగ (శ. ర)

2. అత్యంతము

కం. .... ప్రాణముకన్నను. మానం బధికం బటంచు మఱి మఱి ాఘ్య, ల్యానాథ పల్క వివవే భల్లా. 5. ఆ. (శ ర)

మఱు[1] విశ (వృత్తియందుఁ బూర్వపద మగు మాఱు శబ్దమునకు వికల్పముగా ఆదేశమై వచ్చు రూపము) 1 అన్యము, వేఱొకటి

గీ గంధవస్తువులు గొన్నట్టివాఁడు, వినుము మఱుపుట్టువునఁ జుంచుతనము నొందు. భార. అను 4. 267.

గీ. అతని మఱుమేన నైన నీప్రతిన దప్పు, కుండ వరియింపవచ్చు నీ కుచితవిధిని ... కళా 6. 56.

2 ప్రతి, బదులు

కం. అని పలుకుచున్న నృపవరు, దనునకు మఱుమాట యీక. భార. ఆది 7 76.

సీ .. ర మ్మనుచును గడఁకఁ బిల్వ, మఱుమాట లాడదో మఱి చూడకుండునో చనుఁగవఁ గప్పునో చాలు ననుచు ... భాగ. 8 320.

వి (వృత్తియం దుత్తరపద మగుమాఱుశబ్దమునకు వికల్పముగా ఆదేశమై వచ్చు రూపము) తడవ, పర్యాయము

(చూ. పలుమఱు, వేమఱు.)

జ మఱుగజ్జ, మఱుమాట, మఱుమ్రోఁత.

మఱు[2] విశ (వృత్తియందు పూర్వపద మైన మరున శబ్దమునకు వికల్పముగా ఆదేశమై వచ్చురూపము.) అనంతరము, పిమ్మటిది. (చూ. మఱునాఁడు.) జ, మఱునాఁడు, మఱుమేను.

మఱు[3] వి. వృత్తియందు పూర్వపద మైన మఱుఁగు శబ్దమునకు వికల్పముగా ఆదేశ మగురూపము (చూ. మఱువడు).

మఱుఁగిడు స. క్రి. (మఱుఁగు+ఇడు) దాఁచు, గోపనముచేయు.

కం కొంత మఱుఁగిడక కలిగిన, యంతయు నిక్కముగఁ జెప్పుఁ డనుటయు వాఁడల్ కళా 6 160.

మఱుఁగు—మఱువు అ క్రి (త మత్సె) చాటగు, తిరోహితమగు, దాఁగు (శ. ర)

ద్వి. ఒఱఁగుడింకలును బి ట్టొలులుమన్నిళ్లు, మఱుఁగు గవయములు మఱియు నేఁదులును. ద్వి. హరిశ్చ పూ 606 పం.

మధురగతి రగడ.వరువపునకా నరు వని దిరుగుచుఁ గురివెందలపొద గురు వని మఱుఁగుచు... ప్రబంధ 253.

2 (శ మఱుగు) నీళ్లు, మొ. సలసలకాఁగు.

(వ్యవ) నూనె మఱిగినది

3. సంతాపించు, మిక్కిలి దుఃఖించు.

సీ. ఇమ్మేని కక్కట యిట్టిది సేసెనే మాయ దైవం బని మఱుఁగువారు. భార. విరా 2 146.

ద్వి. అతిమురిఁ గోపించి యాధర్మశీల, మఱుఁగుచు శపియించె మఱచితే తొల్లి... రం. రా. యు. 322 పొ. 23 పం.

కం అఱువదివే లబ్దంబులు, నెఱయఁగ మని సుతులఁ గనని నెవ్వగచేతన్, మఱుఁగుచు జర మేనం గ్రిక్కిఱియఁగఁ దఱి దప్పి సుతుల నిష్లేఁ గంటిన్. బా. రా. బాల. 185, కు సం 5. 580.

వి. 1. చాటు, వ్యవధానము

చం అవికయుఁ బట్టుపుట్టముచెఱంగు మఱుంగయి యున్కిఁ జేసి, నైష. 6. 181.

కం. జలనిధి యను తెరమఱుఁ గటు, వెడలి నిలిచి నట్టి యాటవెలఁదియపోలెన్. .. ప్రభా 1. 57.

ద్వి. ఇరికిల్ల గుమ్మల యెడలను దలుపు, మఱుఁగున బన్నార్లమాటువ....

పండితా. దీజా. 44 పొ., అం. భా. 1. 76.

2 దాఁపఱికము

ఉ వట్టిమఱుంగు పెట్టి నుడువం బని లేదు.

ప్రభా 2. 72.

ఉ. . ఓ, హేమలతాంగి యింక మఱుఁ గేఁటికి న మ్మొకమాట పల్కెదన్, గాముఁడు సాక్షిగాఁగఁ గలకాలము కూడి సుఖింత మింపుగన్.

కవిరా 5. 150

3 చాటుకవులు తఱచుగాఁ బ్రయోగింపని మాఱుమూలమాట, అప్రతీతము.

(కవిత్వదోషములలో నొకటి)

సీ. .. ఈచ, లును ప్రాలుమాలికలును సదియము వేమఱపులు మఱుఁగులు వ్యర్థపదములును...

ప్రబంధ 16

4 మిష, నెపము, సాకు

మ. తమలోన న్మధురాపురాంగనలు చోద్యం బంది శ్రీకాళహ, స్తిమహాదేవుఁడు జంగమాకృతివిభూతిన్ భృత్యులం గూడి వ, చ్చి మదీయవ్యథఁ దీర్చి యాత్మనగరీసీమోపకంఠంబు జే, ర్చి మఱుం గొక్కటి పెట్టి పోయె నిఁక నేరీతిం గనుం గొందుమో...

కాళ. 4. 109

జ: మఱుఁగిడు, మఱుఁగుఁజొచ్చు, మఱుఁగుడు, మఱుఁగుదొడ్డి, మఱుఁగుపడు, మఱుఁగు పెట్టు, మఱుఁగుపెరడు, మఱుఁగువెట్టు, మఱుకువ, మఱుపడు, మఱుపెట్టు, మఱువ

మఱుఁగుడు వి. (√మఱుఁగు) తాపము

గీ. . కాఁక మఱుఁగు, డుడుకు సెగ తెర్ల నాఁగఁ జెన్నొందుఁ దా ⁱ, మునకు నామంబులై . .

ఆం భా. 1. 46.

మఱుఁగుఁజొచ్చు న క్రి (మఱుఁగు+చొచ్చు) శరణముపొందు

సీ. సెగ కుల్కి మఱుఁగుజొచ్చినజహ్నురవిజలసరణి మల్లెలతోడి జడలు మెఱయ.

ఆము. 2 58.

ద్వి మఱుఁగుఁజొచ్చినవాని మదిలోనఁ గరుణ, నెఱయఁ బ్రోచుట నాకు నియమవ్రతంబు.

ద్వి హరిశ్చ ఉ. 2461.

మఱుఁగుదొడ్డి వి (మఱుఁగు+దొడ్డి) మలవిసర్జన స్థానము (శ. ర.).

మఱుఁగుపడు అ. క్రి (√మఱుగు) దాఁగు, చాటగు, తిరోహితమగు

వ. ...ఆయాటవికుండు పెట్టెఁ దెఱచి యస్థిశకలంబులు చూచి తనవృద్ధావస్థకుఁ జిన్నఁ బోయి యవి యచ్చోటన పారం జల్లి తన పల్లెకుం బోయి మఱుఁగుపడి యుండె.. కాశీ 5 70.

సీ ఒరుదలగా వచ్చి యొరగి మఱుఁగుపడఁగఁ జెవి నిల్లు గట్టుక చెప్పిరేని...

విప్ర ౭. 40.

వ . . ఒ డొంటికిన్ బేరెంబులు వాఱి కుప్పించి తప్పించుకొనుచున్నలు ఖురజ రజశ్ఛటల నెనక మెసంగు మసమసకల మఱుఁగువడియుండు గండోపలంబులును

మనుచ 4 56.

మఱుఁగు (వె) పెట్టు – మఱువెట్టు న క్రి (√మఱుఁగు) దాఁచు, గోపనము చేయు, కప్పిపుచ్చు

ఉ. ... పరికి నెట్లు దోఁచిన సహిఁచుటగాని నిజంబు చెప్పకే, నేం మఱుంగు పెట్టి ధరణీవర...

కళా 7. 196.

ద్వి. మఱుఁగు పెట్టక చెప్పుమా నీకు నిట్టి, నెగులింతయును నేమి నెపమున వచ్చె.

ద్వి హరిశ్చ ఉ. 2108 పం.

సీ. మఱుఁగువెట్టక డెంద మెఱిఁగించుకై వడి గొబ్బునఁ బయ్యెదకొంగు సడల...

విక్ర. 1. 122.

మఱుఁగుపెరడు వి (√మఱుఁగు) మఱుఁగు దొడ్డి. (శ. ర)

మఱుకువ వి. (√మఱుఁగు) సంతాపము.

తరువోజ. మానితబలుఁ డభిమన్యుండు పోర, మడిసినప్పుడు నిట్టి మఱుకువ నాత్మ, యూనదు...

భార. స్త్రీ 2. 182.

గీ. అనిన ధర్మజుఁ డి ట్లను నద్దురాత్ముఁ, బొలియఁ జేయుట దగదు దుస్సలఁ దలంచి, వాని నొక

తప్పనకు సైఁపవలదె యాంబి, కేయమహిషికి
మఱుకువ సేయఁ జనునె..
భాగ ఆర 6 142

కం మండఁగ మండఁగ నార్చిన, ఖండితవివలములుఁ
దుటితకౌపీనములున్, దండములు తుండములు
నుగ, మండలశకలములుఁ జూచి మఱుకువ
దోఁపన్ .. ఉ హరి 4. 75.

మఱుగుజ్జు విశ (మాఱు-ప్రతి+గుజ్జు) గూనివాఁడు,
గూనిది

సీ జాహ్నవీస్నానఫలము లీఁజాలుపరమపావనుం
డొక మఱుగుజ్జుబ్రాహ్మణుండు
వరాహ 9 43.

చం. .. మఱుగుజ్జు ప్రేష్యకై, ధృతి సెడి యుగ్ర
సేనునకుఁ బ్రేష్యత నొందియు దిద్ది యేలఁదే .
ఆము 5 53.

సీ. మఱుగుజ్జు రాఁగ నమరుఁ గుబ్జనామము
అం భా. 2 123.

మఱుతు(ర్తు)రు వి భూపరిమాణవిశేషము, ఒకవిధ
మగుభూమికొలత

వ .. రుద్రేశ్వర శ్రీమహాదేవరం బ్రతిష్ఠ చేసి
నివేద్యానకు పెట్టినది నీరునేల మఱుతురు.
1 వెలిసేను... ద శా 4. 933.

వ శ్రీ(రాజ) కల్యాణకేశవదేవర అర్చ (నల)
మదుపడలకు ఏలె ఎఱ్ఱంజెఱువువెనక నీరునేల
మఱుతురులు 4... ద. శా. 4.704.

వ. . శ్రీమన్మహా మండలేశ్వరమండెరాజు
శ్రీకేశవదేవరకు (నై) వేద్యార్థముగా నా(ం)
డ్లవాయవ్యమునం దన కట్టించిన మల్లసము
ద్రము వెనక నిచ్చిన నీరునేల మర్తురు ఒక్కటి...
ద శా. 4. 685.

వ. .. ఓంపిచెర్ల శ్రీ అనంతగోపినాథ దేవరకు
అమావాస్యకోలువులకు ఓంపిచెర్ల అనవగద
చెఱువు వెనకను నీర్నేల మఱ్తురు, 1. గు. జి.
ఓంపిచెర్ల శాసనము 1242.

మఱునాఁడు వి ఔ. (మఱున+నాఁడు) మఱునటి
దినము, పరదినము

మ మఱునాఁ డంధక వృష్ణిభోజయదుసామం
తాగ్రణీసేనగం, దెఱగా సాత్యకి రాముఁ
డుద్ధవుఁడు హార్దిక్యుఁడు లోనైన కాం, ద
అమాత్యుల్ చను జుట్టిరా
ఉ హరి 2. 84.

గీ అనిన విని యెల్లవారును నధికహర్ష, మెసఁగ
నున్నంత మఱునాఁడ యేఁగుదెంచె, భార్గవుం
డమ్మునీంద్రులు పరమభక్తి, నర్చ లిచ్చిరి
హోత్రవాహనుఁడు గనియె
భార ఉద్యో 4 293.
రం రా. అర. 192 పొ 12. పం.

మఱుప(వ)డు అ. క్రి (మఱుఁగు+పడు) చాటగు.
తిరోహితమగు. దాఁగు

కం. తఱిమి హాలి హలము విసరుచు, నెఱిఁ గదిసిన
బెగడి విమతనికరము వెడ వై, వెఱఁగుపడు
నొదుఁగు నడఁగును, మఱుపడుఁ జెడు మఱియుఁ
బొరలు మరలుం దెఃలున్
భాగ 10 పూ. 1534.

కం మిడిగడుపు బ్రేఁకమున నొక, యడుగే నిడ లేక
యున్నయర్థాధిపతిం, బుడమిఁ బడఁద్రోచి పై
మఱు, పడ శవములతిట్ట పేర్చి పరజన మరగెన్.
కవిక 2 121.

కం. సోమాన్వయప్రదీపకు, డీమెయిఁ దేజో విశేష
మెసకం బెసఁగఁ, గా మెఱయుట గనుఁగొని
స, గ్గై మఱుపడుమాడ్కిఁ గ్రుంకె నర్కుం
డంతన్ భార. భీష్మ 1 299

ద్వి ఇల మఱువడ్డ నిర్మలశివభక్తి, తల యెత్తువడు
వునఁ దాఁ దల యెత్తు
బస. పు. 1. 416, పం. భార. ఉద్యో. 4.572.

మఱుపె(వె)ట్టు స క్రి. (మఱుఁగు + పెట్టు)
1. దాఁచు, మఱుఁగుపఱుచు
వ. ...మరుం డొనర్పఁ గలకోత్తలకుం దివురుతమ
కపు ముంగలిపోఁజులు నిగిడించు క్రొవ్వాఁడి
తూపుల రూపున నొండొరువుల మఱుపెట్టి

చూచు నెలగోలుచూపుల పారి. 2. 71

సీ. వాదింప నొల్లరు వశమైనపనికైన మఱుపెట్ట నొల్లరు మన్మమైన కవిక. 6. 105.

వ ... గోపాలాదిక్షుద్రజనంబులకు న్మఱువెట్టం దలంచి వారల కభిముఖులై పాండునందను లిట్లనిరి భార. విరా. 1. 177

చం అనయము రాగ మొప్ప సహజానన చంద్ర కటాక్షపంక్తి ప్రత్యవనఘుళంకఁ గన్గ మనుశ్రీ మఱువెట్టు ఆము 5. 15.

2 వంచించు, మోసపుచ్చు, మిషపెట్టు

సీ అరగంటిచూపున నలసరీతిని జూచు మఱుపెట్టు చూపున మరలి చూచు. కవిరా 2 13

సీ. మఱువెట్టి చనుదోయి మదనాంకములు సూచుఁ దను నవ్వువిభుఁ జూపులన యదల్చు

నైష 7 191

చం తలఁపున నాథునిం గలసి తా నది నిక్కముగాఁ దలంచి మిం, చులఁ దులకించు మోవిపయి సోఁకిన కెంపులు గప్పిపుచ్చె నె, చ్చెలి మఱువెట్ట గాఁ దలఁచి... రాజ చ 3. 100

కం. తుమ్మెదవలె నున్నది యిట్టు, రిమ్మనిని నెఱి కొప్పు నివిరి భ్రమసితిఁ దరుణీ, కమ్మనివిరి నల్ల గలు వని, క్రమ్మఱ మఱువెట్టు గట్టు కన రాకుండన్ విజ. 2. 143

మఱుమాట వి. (మాఱు+మాట) ప్రతివచనము

సీ. మాఱుమా టనఁగను మఱుమాట నన గను బదులు మాటనఁ బ్రతివాక్య మొప్పు.

ఆం భా 1. 114.

మఱుమేను వి. (మఱుప+మేను) పరజన్మము, ఉత్తరజన్మము.

చం పనివడి సేవ సేసి పరిపాకము వొంద కయ్యోఁ దేనిఁ జ, చ్చిన మఱుమేననైన నది సిద్ధి వహించు.

భాగ. 1. 100.

మఱుమ్రోఁత వి. (మాఱు+మ్రోఁత) ప్రతి ధ్వని.

గీ. ... ప్రతిధ్వని మఱుమ్రోఁత యన దగు భవ

ఆం భా 1. 122.

మఱువ వి (మఱుఁగు+వా) కుండ. (చూ. మఱుప కందు

విణ. మూఁగ.

గీ. కెరలి కిలికిలించె షణ్ముఖు మఱుపమాపు, ఎ మఱు చూచెఁ గరి కుమ్భపల్వలంబు.

పాండు. 4 21

జ. మఱుపకందు.

మఱుపకందు వి (మఱుప+కందు; అగస్త్యుఁడు

ఆ మఱువకందుజోగి తెలివాయి మెఱమున్న, చెంత కఁగి యతనిచేత విండ్లుఁ, గత్తులములు దూఁగ ములును దద్దయుఁ, గొంచు నతఁ డనిరి పంచ టికి అచ్చ రా. అ౦. 7

మఱుపు–మఱుఁగు అ క్రి. చాటగు, తిరోహితమగు.

చం వెలపు లలంతికంపమును వీడని వ్రీడయు మాఱు సేయఁగా, నెఱుఁగమి యేపులేమి పరియెత్తెడు చొక్కులకోలు ముందుగా, మఱువుమొగంబు నోఁటయును మాటుగ ఱెప్పలఁ గప్పుచూడ్కియుం, దెలవ నవాగ్రసంగతి బ్రతిక్రియలై యలరించె భూవిభున్ కవిక. 3. 221.

వి. 1 చాటు, ఓలము, అడ్డు

గీ. అంధకారంబునందును వణఁగిపోదు, దీప తేజంబు నందును దిరిగిరాదు, ఎట్టిమఱులైనఁ గన్పించు నెదురు లేక, చారుతర మైనయట్టి విచారదృష్టి.

వాసిష్ఠ 1 170.

కం. వెఱచి వెఱచి యడిగెద మే, మెఱిఁగింపఁగ వలయు నొకటి యీ వెన్నుఁడ వీ, కొఱమాలి నగొల్లతనము, మఱువున విహరించె దిట్లు మహి నాత్మేచ్ఛన్. హరి పూ. 7 234

కం విఱిగి నిశాటులు రావణు, మఱువున కేతేరఁ జూచి మనమునఁ గోపం, బెఱుకపడ సుపార్శ్వుఁడు వడిఁ, బఱపెన్ వానరులమీఁదఁ బటువిశిఖంబుల్.

భా రా యు. 1509.

వ. ...మొదలం గదనంబునకుం దెచ్చుకొన్న మహా

చలశ్శృంగాదులు బలువిడిం బడుబాణ జాలంబు లకు మఱుపుగా నొడ్డువారును..
భా. రా యు 554.

2 కవచము.

గీ మానుసులువోలె మన్నార లేను లేని, తటి మహాగుణశాలి నాతనయుఁ గాచి, కొనఁ గడం గర సింగారమునకుఁ గాక, మఱుపులను గైదువులు మీకు మానమునకె
భార. ద్రో 2 268

ఆ అతనిహారులఁ గొంద ఱఱదంబుఁ గొందఱుఁ మఱువుఁగొంద ఱేచి నఱకి రపుడు.
మార్క 8. 107.

చం. మఱుపులు సించుచుం బెలుచ మస్రెము లూడ్చుచు నోలిఁ గైదువు, ల్విఱుచుచుఁ గేలు దోయి విదళించుచు. భా. రా. అర. 2 197.

జ: మఱుపుకొను, మఱుపునొచ్చు, మఱువెట్టు.

మఱుపుకొను అ. క్రి. (మఱువు+కొను స్వార్థమున) దాఁగుకొను, మఱుఁగుపడు

కం త్రినయన పుత్రుఁ డట వెను, కొన సురపతి వఱచె మఱుపుకొన నజుని హరిం, గని యొందు శరణు గానక, చనియె మహాదేవ నీవ శరణ ణను భాతిన్... కు. సం 10. 438.

మఱుపునొచ్చు-మఱుఁగుఁజొచ్చు స క్రి శరణు పొందు

ఆ. అనుజఁ జూచి కష్టమనుజులఁ గూడి నా, పనుపు సేయకుండఁ జనవె నీకు, ననుచు నదరి పలుక విని హిడింబయుఁ గడు, వెఱచి భీమ సేనుమఱువు నొచ్చె... భార. ఆది. 6. 201.

కం. అరథనివహంబులు న, వ్వారణములుఁ దెరలి మరలి వడిఁ బఱచుటయుం, గౌరవ బల మెల్లను రణ, శూరుడు గాంగేయు మఱువు నొచ్చె వికలమై. భార. భీష్మ 2. 294

మఱువెట్టు-మఱుఁగుపెట్టు

గీ. .. మఱువెట్టె ననఁ దగు, మఱుఁగుపెట్టె ననుట.. ఆం. భా. 3 135.

మఱుస విశే. వె. అనొ. అనంతరము, తరువాతిది.

కం. విను ప్రద్యుమ్నుని దక్కన్, మనమున నే నొరు వరించుమాట విడువు మా, ఘనుఁ డొల్ల కున్నఁ జెందుదు, మనసిజశిఖిఁ దనువు వేల్చి మఱుసటిమేనన్... ప్రభా 3. 102

కం ఆకొ కిఁ గఁటి విభుఁ డొశ. కోటర గర్భమున నణఁగికొని యుండుట నా, చే టొదవ దయ్యె వానికి, నాఁటికి నది వోయె మఱుసనాఁ డూద యమునన్ వేం పంచ 3. 9.

కం ఈరీతిఁ బడకయింటికిఁ, జేరంజని మఱుసవాఁడు చీఁకటి జేజే, రారాకళ రారాఁగల, యారజనీ వేళ విరహ మగ్గల మయ్యెన్.
హంస. 5. 198.

జ మఱునాఁడు, మఱుసంజ

మఱుసంజె వి (మఱుస+సంజ) సాయంసంధ్య

సీ ఒకదివిఁ దొలుసంజ యున్మేషమునఁ బొందు నుదయించు మఱుసంజ యొందుదివి.
కాశీ. 1. 129.

(మఱుసంజ. శ. ర పా.)

మఱ్ఱి-మఱి వి. వటవృక్షము

సీ. అభ్రంకషాభోగ మగుమఱ్ఱికొమ్మను గట్టిన ప్రేలెడినట్టి యెక్కి.. విక్ర. 2. 44

వ. మఱ్ఱిపండులవడువు గలమడమల బెడంగుపడి...
ఆము. 6. 98., ఆం. భా. 2. 44

మఱ్ఱెత వి. (క. మఱ్ఱె-పిచ్చి, బుద్ధిహీనత) మూర్ఖురాలు, అవివేకిని.

ఉ. మఱ్ఱెతవోలె మాపడుచు మాంస్రెసలన్ జళికింపఁ బూని నీ, వెఱ్ఱితనాలు మాన వని వేడ్క నిటాడఁగ నింటనుండి తాఁ, జిఱ్ఱునఁ గోపగించు కొని చెప్పఁడు చేయఁడు లేచిపోయె మీ, వెఱ్ఱియగారు మంచిగురువే దొరికెన్ జదు వెట్లు చెప్పునో.. వైజ. 4. 12.

మల వి (క. మలె. త. మలై.) పర్వతము, కొండ.

సీ తూఁగాడుపయ్యెద దోఘూయమాన మై మల వైజయంతికామహిమఁ బడయ...

చూచు నెలగోలు చూపుల   పారి. 2 51

సీ. వాదింప నొల్లరు వశ మైనపనికైన మఱుపెట్ట నొల్లరు మన్మ మైన   కవిక. 6 103.

వ ... గోపాలాదిక్షుద్రజనంబులకు న్మఱువెట్టం దలంచి వారల కభిముఖులై పాండునందను లిట్లనిరి   భార. విరా. 1 177

చం అనయము రాగ మొప్ప సహజానన చంద్ర కటాక్షపంక్తి ప్రావనఘళంకఁ గప్ప మనుశ్రీ మఱువెట్టు ఆము 5. 15.

2 వంచించు, మోసపుచ్చు, మిష పెట్టు

సీ. అరగంటిచూపున నలసరికిని జూచు మఱుపెట్టు చూపున మరలి చూచు.   కవిరా 2 13

సీ. మఱువెట్టి చనుదోయి మదనాంకములు సూచుఁ దను నవ్వువిభుఁ జూపులను యదల్చు
నైష 7 191

చం తలఁపున నాథునిం గలసి తా నది నిక్కముగాఁ దలంచి మిం, చులఁ దులకించు మోవిపయి సోఁకిన కెంపులు గప్పిపుచ్చె నె, చ్చెలి మఱువెట్టగాఁ దలఁచి...   రాజ చ 3. 100

కం. తుమ్మెదవలె నున్నది యిటు, రిమ్మనిని వెఱి కొప్పు నివిరి భ్రమసితిఁ దరుణీ, కమ్మనివిరి నల్లగలు వని, క్రమ్మఱ మఱువెట్టు గట్టు కన రాకుండన్   విజ. 2. 148

మఱుమాట వి. (మాఱు+మాట) ప్రతివచనము

సీ. మాఱుమా టనఁగను మఱుమాట ననఁ గను బదులు మాటనఁ బ్రతివాక్య మొప్పు.
ఆం భా 1. 114.

మఱుమేను వి. (మఱు+మేను) పరజన్మము, ఉత్తరజన్మము.

చం పనివడి సేవ సేసి పరిపాకము వొంద కయొవ్వఁ డేనిఁ జ, చ్చిన మఱుమేన నైన నది సిద్ధి వహించు.
భాగ. 1. 100.

మఱుమ్రోఁత వి. (మాఱు+మ్రోఁత) ప్రతి ధ్వని.

గీ. ... ప్రతిధ్వని మఱుమ్రోఁత యనఁ దగు భవ

ఆం భా 1. 122.

మఱువ వి (మఱుఁగు+వా) కుండ. (చూ. మఱువ కందు

విజ. మూఁగ.

గీ. కెరలి కిలికించె షణ్ముఖు మఱువమాఘ, ... మఱు ము చూచెఁ గరి శుష్కపల్వలంబు.
పాండు, 4 21

జ. మఱువకందు.

మఱువకందు వి (మఱువ+కందు) అగస్త్యుఁడు

ఆ మఱువకందుఁజోగి తెలివాయి మెఱమున్న, చెంత కఁగి యతనిచేత వింధ్యుఁ, గత్తలములు దూఁగ ములును దద్దయుఁ, గొంచు నతఁ జనిరి పంచ వటికి   అచ్చ రా. అర. 7

మఱువు-మఱుఁగు అ క్రి. చాటగు, తిరోహితమగు.

చం వెఱవు లలంతికంపమును వీడని వ్రీడయు మాఱు సేయఁగా, నెఱుఁగమి యేపులేమి పరియొత్తెడు చొక్కులకోలు ముందుగా, మఱువుమొగంబు నోఁరయును మాటుగ దెప్పలఁ గప్పుచూడ్కియుం, దెలవ నవాగ్రసంగతి బ్రతిక్రియలై యలరించె భూవిభున్   కవిక. 3. 221.

వి. 1 చాటు, ఓలము, అడ్డు

గీ. అంధకారంబునందును వణఁగిపోదు, దీప తేజంబునందును దిరిగిరాదు, ఎట్టిమఱులైనఁ గన్పించు నెదురు లేక, చారుతర మైనయట్టి విచారదృష్టి.
వాసిష్ఠ 1 170.

కం. వెఱచి వెఱచి యడిగెద మే, మెఱిఁగింపఁగ వలయు నొకటి యీ వెవ్వఁడ వీ, కొఱమాలి నగొల్లతనము, మఱువున విహరించె దిట్లు మహి నాత్మేచ్ఛన్.   హరి పూ. 7 284

కం విఱిగి నిశాటులు రావణు, మఱువున కేతేరఁ జూచి మనమునఁ గోపం, బెఱుకపడ సుపార్శ్వుఁడు వడిఁ, బఱపెన్ వానరులమీఁదఁ బటువిశిఖంబుల్.
భా రా యు. 1509.

వ. ... మొదలం గదనంబునకుం దెచ్చుకొన్న మహా

ధాన్యము పండును.

మఱఁక మెఱుపు వి. (మఱఁక1 + మెఱుపు) ధమరా కారమగు మెఱుపు (శ ర).

మఱఁగ వి. (√మఱఁగు) ఎద్దుపై గంతతోడ సరకు గోనె (శ ర). సరకు నింపనిగోనెల తోడి యెద్దుల గాడిదలగుంపు (బ్రౌ.).

మఱఁగించే స. క్రి (√మఱఁగు) 1 వెనుకకుఁ ద్రిప్పు

ద్వి పార్థివేశ్వర వీరిపైఁ గోప మింక, వలదని చెప్పి మావంతుఁ దేమఁగును. మఱఁగించుగతి మంత్రి మరలించె విభుని
ద్వి హరిశ్చ పూ 1112 పం

2 ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు

ఉ .. సాం, ద్రామలకీర్తి గౌతమమహాముని సల్లని చిత్తవృత్తి నీ, పై మఱగించెఁ గావలయుఁ జార్థి వసత్తమ పొందు మున్న తిన్
భార, అశ్వ 3. 102.

మఱఁగు అ. క్రి. (క మలంగు. త. మఱుఙ్కు.)

1. వివర్తిల్లు, వెనుకకు మరలు; వెనుక మొగ మగు.

వ. ఇట్లు భానుమంతు నంతకపురికిఁ బనిచి.

గీ. మఱఁగి గజకంధరము ద్రుంచి తొలఁగ నుఱికి, కెంపుదళు కొత్తువాలుతోఁ గ్రేళ్లు వాఱు, నావృకోదరుపైఁ గవియంగఁ జేయి, వీచె
భార భీష్మ 2 70.

కం. తలఁగవు కొండల కైనను, మఱఁగవు సింగముల కైన మార్కొనకడిమిఁ, గలఁగవు పిడుగుల కైనను, నిల బలసంపన్నవృత్తి నేనుగు గున్నల్ ...
భాగ 8. 28

కం. మెలఁగున్ దలఁగున్ భయమునఁ, గలఁగున్ మఱఁగున్ లతాంగి కపటాటభటిన్, జెలఁగున్ .
కృ శకుం. 2. 156.

చం. అలుకఁ దుషారశైలసుత యవ్వలి మోమయి నాలు గేన్పుదం, బులు పని భ్రూకుటీకుటిల ముగ్ధలలాటముఖేందుబింబ యై, మఱఁగి కనుంగొనె న్భుజగమండను నక్కవటద్విజోత్తమున్ .
హర. 4 34

చం. .. ఘుటఘుటధ్వని సారె మఱంగి చూచుచున్...
ఆము. 3 22.

2 ప్రక్కకుఁ దిరుగు.

సీ. మఱఁగినదెసఁ బడమరమొగం బై కొంతదవ్వేఁగి పున్నాగతరువు గాంచి... దశకు. 7. 103.

ప . నందికంఠానమండి కొంతమేర వచ్చి మఱంగి పశ్చిమముఖ మై కొంతమేర వచ్చి. కొండుదురు శాసనము. (1352) Ep. Ind V.

వ వేళవాటంబునడుమ నొయ్యన నడచి యట మఱంగి ...
నైష. 7 141.

3. వంకరగు, వంకరగా తిరుగు.

కం వలపలిదిక్కున కించుక, మఱఁగంగాఁడుఱు మిడికుఱుమాపుడుఁబుట్టం, బలపడఁ గట్టి ..
భార. విరా 1 291

చం తలఁ బ్రతిబింబభానుమణిఁ దాల్చి విహారవనాంతరంబున, నమ్రలఁగి మఱంగి పెంజిలుము నాగువుభంగి.
నైష. 8. 154

4 తొలఁగు, అపసరిల్లు.

మ. మఱఁగు నెమ్మెల్లనిగాలికి న్వటుఁటన్మత్తద్విరేఫాళికిం, దలఁగున్ .. భాగ. 10 పూ 1732

ఆ కురుల తెలుపు చూచి కొఱగాఁడు వీఁ డని, మునలివాని విడిచి ముదిత లెల్ల, దూరముగఁ దొలంగుదురు సాస్థికల మౌ, మాలనూతి విడిచి మఱఁగుభంగి.
భర్తృ 3. 74.

5 చుట్టుకొనియుండు, పరివేష్టించియుండు.

సీ మొలకచ్చకట్టుపై మఱఁగిన పచ్చనినునుగొంగు దిండుగా నులిచి చుట్టి... హరి పూ. 7. 13.

6. సంచరించు, తిరుగు.

ఆ. చెలఁగి చెలఁగి మఱఁగి మఱఁగి యల్లల్లన, క్రాలి క్రాలి ఒట్టుతూలి తూలి . . నిర్వ. 6. 48.

ద్వి. హారమణీ శోభితాభరణములఁ గళవళం బందక ౘైకొని పోయి, మఱఁగుచు నా చంద్రమతి సమ దెంచు, తెరువున కడ్డంబు దిగ్గున వచ్చి...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2298.

7. వ్రేల్లు, ఉడు

చం మలఁగఁగదే త్రికోణమణి మండపదీపికపై మహేశ్వరా .. ఉ హరి 5 10

గీ మృగవిభుం ేటు విన్నని మొగముతోడ, మలఁ గుచుండంగ మఱియు నమ్మంత్రి సుతుఁడు . వేం పంచ 1 570

8 క్షీణించు, తగ్గు, నశించు, చెడు

ద్వి మలఁగనిపగల సుమిత్రుండు చాల, నల యుచుఁ జని యయోధ్యాపురిఁ జొచ్చి రంగ రా అయో. 131 పా. 24 పం.

సీ పౌండరీకసమృద్ధిఁ జూపఁగా శశికీర్తి మలఁగె నా వెన్నెల ... ఉ రా 4 242

కం వినుమజ్ఞానముననఁ గ...నిరూఢత గలుగు దాన మలఁగవు జననం, బును మరణము భార. శాం 6 166

8 కలఁగు, క్షోభపడు

ద్వి ఓ గురులార యే నుత్తమశ్లోక, భోగ భాగ్యంబ నైతి, పుణ్యుండ నైతి, కర మర్థి మిము గొల్చుఁ గతమున నాడు, మరణంబునకు మీరు మలఁగకు ... రం రా అయో 129 పా 31 పం.

సీ అతిశోకరోపాకులాత్యంత దోదూయమానమై హృదయంబు మలఁగుచుండ .. భాగ 4. 77

10 ప్రజ్వలించు, మండు

ఆ మాన కన్నిలోన మలఁగ నేవోసిన, మాడ్కిఁ గోపవహ్ని మండి యెగసె కు. సం 2. 177.

వ అపిసానంబున మలఁగుదీపం బధికంబుగ వెలుఁగుఁ జూపిన చందంబున . వేం. మా. 4. 28.

11 వెనుదీయు, సంకోచించు.

ద్వి మలఁగక నాపన్నుమాయ లన్నియును, గొలుపవు వీనిపై . ద్వి హరిశ్చ. పూ. 2168 పం.

వ తాలిమి దీపక మాలిక ... మలఁగక వెలుఁగక నురుగక .. ...
మలఁగుటొఱగు — గుంఁర నిదించు

ద్వి నెఁయఁ గుంకుమపువ్వు ... మలఁగు, టొకగుపై నొయ్యారి మొ... ద్వి. పదమ ... పా

జ. మలఁక, మలఁగ, మలఁగిచు, మలఁచు, మలఁపించు, మలఁపు

మలఁచు స. క్రి (√మలఁగు, 1 మలఁగఁ జేయు, వెనుకకు త్రిప్పు

గీ నరుఁడు సుఖదుఃఖముల ... మలఁచి యాత్మనిఁ జేర్చ... మగు నప్డ జలములలోన ... చందమ్మున నసనినాద .. భా.. శా. 4 57.

(రాజహంసలు

చం లలితగతి స్థలంబులు మలంచి తనూరుహ జాల మధ్యమం, బుల నిడి . భార రా యు 2641.

చం . చిల్కుకుఁ జాట్కవిలతాంచలంబులన్, ఫలము దెమల్చురీతి నశివం త్తికి మోము మలంచు కైవడిన్. వసు 3. 78.

2. ప్రక్కకు త్రిప్పు

సీ ప్రాణేశునొసలిలాంఛనంబు వొడగాంచి ముసిముసి నవ్వుతో మోము మలఁచు .. నైష 7. 191.

గీ వదనములు నాలుగింటికి వరుస గలియ, మెలపుతోఁ దనకంఠంబు మలఁచి మలఁచి, యొసఁగెఁ దదధఃపానము వాత్సల్యంబు కళా. 5 26.

మ. పలుకుందొయ్యలితోడి కూటములు పెంపం దమ్మికూటంబులో, నలుమోము లమరకాల ... బోలయల్క ... నసుఖమండలి నమ్మలఁచు నంభోజాస నుండిచ్చు దీర్ఘాయువున్. జై భా 1.3

3. (విగ్రహాదులను) చెక్కు.

చం ఎలుఁగులు వేయి పూనిన సితేతరలోహ ఘటంబు మీఁద గ్రొ, న్నెలు పగు మేను నీలమణి నవ్యవిభూషల నొప్పురూపుగా, మలఁచిన కొండ భంగి నమం బగు చీకటిప్రోవుకై పడెన్. హరి. ఉ. 10. 21.

చం మలఁచినఁ జాలుఁ గాక మగమానిసి రూపులు జాలకైనఁ జె, క్కులు పులకింపఁజేసి యదిగో వెఱపింతు మనన్ ... రామా. 2 88

చం మలఁచి పయోజకోశములమాడ్కి నొనర్చిన పద్మరాగపుం, గలశపు బెట్టిడాల్పొమిడికం బులతో .. ఆము. 1. 52.

కం మంటల మలఁచినరూపై, మింట నడరిచూపు చూపు గ్రిమ్మంగెద ఉ హరి. 3. 132.

(ఇట నిర్మించిన యని భావము.)

4. తొలుచు (చూ మలపించు)

5 వంచు, ఒఱఁగఁజేయు.

సీ ఉగ్రతపమున నెంతయు నొడలు డస్సి, యడరు నాఁకట మలయుచు మెడ మలంచి, చాలఁ గన్నులఁ గ్రుస్సి తేజం బడంగి, యున్న మునిఁ గని నవ్విన నన్నుఁ జూచి. మార్క 5. 27.

చం. జడలు మలంచి బొల్లెముగ సన్నపుఁబాగ లడంగఁ జుట్టి ... మనుచ. 4 30.

6 కదల్చు, చలింపఁజేయు.

చం అనుచు నొకింత మై మలఁచి యత్యధికోగ్ర శరౌఘవృష్టిచే, మునుఁగఁగఁజేయ ... కళా 6 23.

7. అడఁచు. నశింపఁజేయు.

సీ సమిదున్ముఖుని తేజము మలంపఁ బాదంబు లంటిన వెలయింప నతఁడె నేర్చు ...
వసు. 1. 118.

8 పరివేష్టించు.

గీ. .. మలంచెఁ జుట్టె, గిరికొనెను బ్రమ్మె బరికొనె గ్రిక్కొనె నవ, వెఱయు వేష్టించె ననుటకు వేద వేద్య ఆం. భా 3 171

అ. క్రి. పుష్పించు

చం మలఁపఁగ నున్నకల్పలత మన్మథునారి నమర్చు నున్నకో, మలతరపుష్పబాణ మహిమద్యుతిఁ జూడఁగ నున్న పద్మకు, కొమ్మల మలఁగంగ నున్న మధుమంజరి నా మదజృంభితాంగదో, హలరుచి నొప్పె గౌరి నవయౌవనసంగమలీల డాయఁగాన్ .. కు సం 3. 283.

మలఁపించే స క్రి (√మలఁచే) త్రవ్వించు, తొలువఁజేయు

సీ శ్రీకుబేరాన్వయశేఖరుం డనఘుండు వాసయ సెట్టికి వనజపత్ర, నేత్రి దండ్యమకు సుపుత్రుండు గొసనయసెట్టి గొట్టియదొనం జెఱువు గుడి యుఁ, గట్టించి పరివారగణ సహితముగ సోమే శ్వరదేవర సాశ్వతముగ, నిలిపి తటాకంబు మలపించి ప్రవిత్తులు మానులకును గుడిసానులకును ... శా ప మ. 33. 1 41 సా.

మలఁపు స. క్రి. (√మలఁగు) 1. పోఁజేయు, తొలఁగఁజేయు.

సీ. ... ఐదుమాఱు కేల్గవలును గలబల్లిదుని యాము మలఁపినాఁడ ..
అచ్చ. రా. బాల 201.

కం. మదిమఱపునఁ బాపము దన, కొదువుటయును బిదప వగచి యొకసగమును నే, నిది నేయ నిఁక నని యెదు, మదిఁ జెఱిసగముగ నరుండు మలఁపు నఘంబున్ . . భార. అర. 5. 41.
(శ. ర. పా. మలుగునఘంబుల్. ముద్రి. పా.)

2. ఆర్పివేయు.

చం. పొలుపుగ నత్తకున్ నిదుర పుట్టఁగఁజేయును గూండ్ల దీపముల్, మలఁపును బారువంబులకు మక్కువ ముద్దులఁ జూపు రీతులన్ బలుకుచు సంజ్ఞచేయు . గంథ 130.

ఆ. ... అంతఁ బవిదీర్చు దీపంబు, మలఁపి యడ్డ గోడ మఱుఁగు గాఁగ, వైదికుని సుధాంశువదనయు శయనించె ... శుక. 4. 116.

౨. తొలుచు, రంధ్రము చేయు
ద్వి కలంతునా సప్తసాగరములు సొచ్చి, మలంపు
దునా మేరుమందరంబులను ..
రం రా యు 294 పొ 18 పం.
4 చెక్కు
సీ మలదాయజూ నున్న మలంపు కీల్పులుదిండి
పెఱరాపతిమ కాలి పెంచె మమర ..
చంద్రా 2 36.
వి నర్తనము, నాట్యము (చూ మలంపుగొను)
జ మలంపుకొను

మలంపుకొ(గొ)ను స. క్రి. (మలంపు+కొను)
1 తొలగించుకొను పోగొట్టుకొను
సీ తమ్మికెంపులకు నెత్తావి గూర్చునితప్పు చిరువులు
కారొ్కనం జేయుఅవ్వ
గీ మలంపుకొనంబోలునలువ యత్తలిరుంబోడి,
మోవియును గేలు. . ఒనర్చి ...
అచ్చ రా అర 21.
గీ వలువ విడువంగ నొకకేల మలంపుకొంటి
గంధ 135.
2. నర్తించు, నాట్యముచేయు
వ ... ఎడనెడం బడంతుకలు మలంపుగొన
ఆము. 4. 35.

మలక[1] వి మూంకుడు
కం మలినాకృతితోం గాటుక, మలకక్రియన్నభము
తిమిరమయ మై పొలిచెన్ ... ద్వా. 5 263.

మలక[2] **(ల్క)** వి. తురక, తురుష్కుండు.
చం. కని తను రాజు లెన్నుకొనంగాం బెను పౌంజు
లతో సిరంగరా, యనికడ కేంగి మాటలనె
యాయనం దేటిచి తెచ్చి మల్కకున్, మనుకువ
వంటుచేసి యొరిమం గడు మెచ్చులు గన్నమేటి
నే మని పొగడంగ వచ్చు. యయా 1 51
సీ. ఘనభేరికాధ్వను ల్వని గుండియలు ప్రీలవ్రాలు
మల్కలకు గోరీలు చేసె .. వసు 4 46

మలకడము వి పాదరశ.
సీ వెలివాడం బనిక్రొత్తమలకడా లోని నూనె
యిడి తంగెడాకు గట్టెడు తహతహ .
ఆము 7. 7.
సీ పాదరజాభిధ పరగున జెప్పన మలకడ మ్మనంగ
సమ్మాళి యనంగ .. అం. భా. 2 298.

మలకా-మలాక వి. శ్రీఖండము
మ. కొలకుందామరతావి తెమ్మెరల సోంకు ల్దెచ్చు
ముత్యాలత, ల్పుల ఒల్సో ఇగండచాయం
గపురంపుంగుంపు సొంపూను మే, ఒమ్మెకాగంధపు
తేంటతోడ జిలుగుం బన్నీటి ధూప్రానుపు ది,
త్తులచేం బ్రొద్దులు పుత్తు ఠీవిగా తుల్ గాం
తలు నేర్మెంకా. కుచల 1 99

మలగొంగ వి మల+గొంగ) గోత్రభేదీ, ఇంద్రుండు.
కం మలగొంగ మొదలుగలవే, ల్పుల వంకలం
బాఅంద టిమి లోంగనికంమిన్, దలరు కొడు
కింద్రజిత్తుండు, వాలిసినచో రాచరీవిపాలు
పేమిటికిన్ ..
అచ్చ. రా యు 472., అచ్చ రా సు. 41.

మలగొను అ. క్రి (మలంక+కొను) 1. పెనగొను,
మెలిగొను
ద్వి. మలగొన్న యురుమాన మకరోరగాది, జల
చరంబులు చిక్క జలమెల్ల నింక
రం. రా యు. 356 పొ 24 పం.
చం. లలితపు భూతిపూంతయును లాతవుం గోలయుం
గజపాలయున్, మలగొను చిన్ని కెంజడలు
మందుల పొత్తము నాగబెత్తమున్
కళా 2 48.
2. వ్యాపించు.
కం. మలయసమీరము మలసెను, మలగొనియోం
బటీరశైలమారుత మనుచున్, బలికిన యర్థము
క్రమమ్మెఅం బలుకుట యేకార్థమంద్రు ప్రతిభా
వంతుల్ ... కావ్యా 9. 119

మలఘ్నము సం. విశే. (అ. ఈ ఆ) మలమును
పోంగొట్టునది, శుద్ధిచేయునది. వి. అ పుం.
శాల్మలీ కందము, బూరుగు దుంప

మలఘ్ని సం వి. ఈ స్త్రీ ఈశ్వరి, నాగదమని యను

వృత్తము

మలచేము విణ. 1 గొప్పది వృధువు

చం. ..లంక దొలంగ వేదవతి గ్రక్కున బెత్తలి యెత్తి వేయుడు, నన్మెంచపువేణి, నట్టనడుమన్ దెగి చేతికి దున్క చిక్కె ... ఉ. రా. 3. 123.

2 అదేము (శ ర).

మలజూవ్వి వి (√మల) వ్లక్షవిశేషము, ఒక జాతి జువ్వి (వ్వి. చే.)

ద్వి. మాటువ్వియును నెమ్మి మామిడి జీడి, బలు ..సియు రేగు పాలగోరంట. ...

ద్వి శ. సా. 79 పొ 19 వం.

మలత విణ గర్వించినది

సీ .. మల తన ముకిగొనునది.

గీ యగను .. ఆం భా 3. 26

మలదము సం వి ఆ పుం మాషము, మినుము (వ్మ వి)

మలదాయ వి వి (√మల) పర్వతవిరోధి, ఇంద్రుడు (చూ. మలదాయజా)

జః మలదాయజా,

మలదాయజా వి (√మలదాయ) ఇంద్రనీలము

సీ మలదాయజానున్న మలపు కీల్పులు దిండి పెఱరాతిమకాలి పెండె మమర ...

చంద్రా 2. 36.

మలద్రవము సం వి అ. పుం. అతివిరేచనము, అతిసారము.

మలద్రావి సం విణ. (న్ జీ. న్) అతిసారము గలవాడు,

వి అ క పుం జయపాలవృక్షము (దీనిఫలములు విరేచనములు సేయించును).

మలద్రిమ్మరి వి. (√మల) వానరము, కోతి.

కం. మలద్రిమ్మరిరాయడ దిట మలరగ నీపగతు పీచ మడచి పుడమి కి. మ్ముల నొడయనిఁ జేసెద నినుఁ, దలపున మా మాట నమ్ము దలచకు మింకన్ ...

అచ్చ. రా. కిష్కిం. 24.

మలనసం వి ఆ స్త్రీ పెద్దదోస (వ్మ వి)

మలనము సం విణ (అ ఆ అ) నలగగొట్టినది, గుండ చేయునది వి అ పుం దోసకాయ

మలప వి దూడ చచ్చిన ఆవు, గేదె మొదలైనది.

గీ పాలబుడిగలు నొ సెం ప్రాంతమెట్ల, మలవ మందుల పొడిబుట్టు మన్నెముల్లు

హంస 2 75

మలపము వి (పికిలిపిట్టల) కూత

గీ మలపములు కే కొట్టుటల్ చలము గలిగి

ప్రబంధ 150, ప్రబంధ 788

మలపు స క్రి. (√మలయు త మలైపు)

1 వెనుకకు త్రిప్పు, మరలించు

కం వల దని యెన్ని తెలుగుల, మలపిన వినవొల్లఁ బోక మక్కువతోఁ గా, నలకున్నాతో వచ్చితి, వెలనాఁగరొ నిన్నుఁబాసి యుఁక నెటు లోర్తున్

అచ్చ రా అర. 100.

గీ కుంజరము వాఁడికొమ్ముల గ్రుచ్చి యెత్త, జడియ కసిధార మావంతుఁ బుడమిఁ గూల, వ్రేసి రాహుత్తుఁ డామదద్విపము నెక్కి, మలపి డీకొల్పి శాత్రవబలముఁ బఱపె

కవిక 2 183

2 కదలించు.

గీ ఇవ్విధంబున నాన తీ నవ్వకీలు, కీలు మలపిన ప్రాణిమనుబోలి మరలి, రాచబిడ్డకు విన్నపం బాచరించె, బెనచి హైదరుజంగు వల్కిన తెఱఁగు

రంగా 2. 11.

వి 1. మలయఁజేయుట, వ్యాపనము

సీ. కమలభవాండంబు గదలించి సలిలంబు మన మీఁద ముంచినమలపు లేదు .

ఉ. హరి. 6. 39.

(ఆధిక్యము అని శ ర)

2. మార్గము మొదలగునవి ప్రక్కకు తిరిగెడు చోటు, తిరుగుడు

ద్వి అలవి చెందనిపజ్జ న ది 'వేఱొక్క, మలపున నేకాంతమణిగృహాంతరిని ... మ్ఘ వి 3 75.

మలపువు సం. వి. ఈ. పుం. కాకోదుంబరిక, ఎమ్మ మేడి (వృ. వి.).

మలభుక్కు సం. వి. క్. పుం. కాకి

మలభుజము సం. వి. – మలభుక్కు.

మలమన్కి వి (మల+మన్కి) కోంతి.

గీ. అత్తఱంగున మలమన్కి మొత్తములు గ, డ్డ వారంజెట్లు గొండలును దెచ్చి, వైవ నాలుగునాళ్ల కివ్వలంతియైన, నలుండు గడలికి నిండారి నడవం గట్టె.
అచ్చ. రా. యు. 58

మలమల వి. మఱుంగుట, మాడుట, వేగుట మున్నగువానియందగు ననుకరణము.

ఆ. మగండు లేక యింట మఱమల మఱుగుచు, సీలతాంగి యుండెనేని. మార్క. 23

వ. ... హోమధేనువు లింటికి వచ్చిన వాని తోడన కచుండు రాకున్న దేవయాని దిన మడంబున మలమల మఱుంగుచుం బోయి తండ్రికి ట్లనియె భార. ఆది. 111

కం. అంకట మలమల మాడుచుం, దేంకువ చెడి సేతు లొగ్గి దీనత్వమునన్ .. బ్రహ్మో. 2. 64.

గీ. విప్రు లాంకట మలమల వ్రేంగుచున్న, వారు ప్రొద్దెల్లబోయె నీవంటివార, లున్న యింటను బేదల కుండం దరమె ... శేష. 1. 166

చం. జలజలమంచు నీ రొలుకం జల్లనిగాడ్పులు వీవం దారకల్, మలమల మ్రగ్గ జీకటి క్రమంబుగ డిగ్గ ... ద్వా. 5. 73

మలమల్లకము సం. వి. అ. పుం. కౌపీనము, గోంచిపాంత (విల్యమ్సు).

మలమానము సం. వి. అ. పుం. అధికమాసము

మలము సం. విణ (అ. ఆ. అ.) 1. మురికియైనది, మాసినది, 2. దుష్టమైనది, చెడ్డది

వి. అ. పుం. న. 1. మురికి, దుమ్ము 2. మస్టు, మడ్డి, పనికిరానిపదార్థము. 3. పురీషము, పేడ, రెట్ట మొ. 4. శరీరము నుండి వెడలెడి యపరిశుద్ధమైనపదార్థము. (పన్నెండు).

శ్లో. వసాశుక్రమసృజ్మజ్జా మూత్రవిట్ కర్ణవిట్ నఖాః శ్లేష్మాశ్రు దూషికా స్వేదో ద్వాదశైతే నృణాం మలాః

వాచ ఘ్రాణకర్ణవిట్ అ. విసా.

5. వాతాది (కే. ని.) (వాతము, పిత్తము, కఫము.) 6. కిట్టము, లోహమలము. 7. దోషము. 8. పాపము. 9. కాంస్యము. 10. తేలుకొండెము (వై. ని.). 11. కర్పూరము.

మలయ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. త్రివృత, తెగడ (వృ. వి.).

మలయజము సం. వి. అ. పుం. 1. చందన వృక్షము 2. మలయజ పవనము పుం. న. గంధపుంజెక్క

మలయద్వీపము సం. వి. అ. పుం. న. ఒకానొక ద్వీపము (వై. ని.).

మలయమారుతము సం. వి. అ. పుం. 1. మలయపర్వతము నుండి బయలు దేరు చల్లనిగాలి 2. సంగీ. ఒకానొక రాగము.

మలయము సం. వి. అ. పుం. 1. భరత ఖండము (హిందూదేశము) యొక్క దక్షిణ భాగమున నున్న యొక పర్వతము. 2. మలబారుదేశము, మలయపర్వతమునకుం దూర్పుగా నుండు దేశవిశేషము 3. ఉద్యానవనము, ఉపవనము. 4. నందనవనము, ఇంద్రుని యుద్యానము 5. పర్వతభాగము, పర్వతపార్శ్వము.

మలయమ్మ–మలలమ్మ వి. ఒక కొండ దేవత

సీ. మలయమ్మ వేంటాడ మాపాలం గల్గుమీ సింగంపుంగొదమం దెచ్చెదము నీకు ...
యయా. 2. 3

మలయవాసిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుర్గ (వై. ని.).

మలయాడు అ. క్రి. (మలయు+ఆడు స్వార్థమున) సంచరించు.

సీ. ఘనత కెక్కిన వసంతునితోడి చెలికాండు మనసుల మలయాడు మావటీండు ...
ధనా. 1. 34.

మలయానిలము సం వి అ పుం మలయపర్వతము నుండి వీచుగాలి, దక్షిణపుగాలి

మలయించు స క్రి. (√మలయు) మలయఁజేయు, తొలఁగించు

కం. మలయవతిమీఁది ప్రేమము, మలయించెనె దైవ మిట్లు మ మ్మెడచేసెం, బలు కొంకటి భ్రాంతి చిలుకల, కొలికి నాచందమామకూనా నీకున్ ..
ద్వా 5 238

మలయిక వి. (√మలయు) విహారము.
(సందర్భమునుబట్టి తక్కినయర్థముల నూహించు వది. శ. ర., శ్రౌ)

మలయు అ క్రి (త మలై) 1 సంచరించు, తిరుగు

గీ. నల్ల నేనపుగుండులు నడచినట్లు, మంపుగొని మే యొఱుంగక మలసి మలసి ... మన్నుఁ, బోతు లెడచొచ్చి దాఁటెడు పొదలు వోలె ...
ఉ. హరి. 4. 26.

గీ. మలయుఁ గాశీపురంబులో మాఱు లేక, యహితజయభాసురుఁడు సింధురాసురుండు
కాశీ. 6, 178., భాగ. 10 పూ 1321

2. వ్యాపించు.

సీ. మణిభూషణద్యుతుల్ మలసి వెలుఁగ.
కు సం. 12 982

సీ భ్రమాఁకుల క్రింది సోమరు లెంత యని కాక మలసి నీడల రూపు మాపలేదె ... వసు 4. 22.

గీ. మలసి చూపట్టెఁ బథి నొక్క మఱ్ఱిచెట్టు.
హంస 2 116

3. వీచు, విసురు.

గీ. మలయపవనుండు పలుమాఱు మలయకుండ వలరుటింటిగవాక్షంబు లరసి యరసి ...
విక్ర 4 162

గీ అంగజునిగంధసింధురం బనఁగఁ బరగు, మలయజ సుగంధి మలయాద్రి మారుతంబు, మలయ దెందాక నందాక మానవతుల. మానసంబుల నెలకొని మానమమరు ...
శత్రుఘ్న. 2 85, ప్రబంధ. 257.

4 వర్తించు. ఉండు

కం గెలువుము బాణుని వానికిఁ, గలవారిని విజయలక్ష్మిఁ గయికొను టరుదే, కలనఁ బదాఱు మొగంబుల, మలయుదు నీ వనుచుఁ జెలఁగె మాగధరవముల్ .. ఉ హరి 6. 16.

సీ మలయద్రుమంబున మలయుభుజంగికి బర్హ్వా. రతరువుపై పలపు గలదె ...
భా రా యు 2405, దశకు. 8 66.

5 ఒప్పు

మ రటదంభోధరమాలికల్ మలసె ఘర్మద్రుద్విపేంద్రంబులై. రామా. 6. 5

గీ. మరకతనిబద్ధభూముల మలయు రేవె, లుంగుఱాతిన్ని యలచె న్నెసంగు.
ఉ. రా. 3. 66, దశా. 2. 73.

6. యత్నించు, ఉత్సహించు,

గీ కన్యలావణ్యరససుధాగాహనమున, విభుని నయనము లస్వప్నవృత్తిఁ జెంద, మనసు తదురోజ హేమాద్రి మనికి మరిగి, మహిత సురతాను భూతికై మలయుచుండు ... వసు 3. 96.

గీ. పర్వములయందు రాహువు భానుచంద్ర, మండల గ్రసనమునకు మలయుచుండు ...
వి. పు. 3. 232., ఉ రా 6 73.

7 విజృంభించు, చెలరేఁగు.

గీ మలసి ఱంకెలు వైచుచు మాఱుకొనిన, వృషభములభంగి నక్కురువృషభు లిట్లు
భార. విరా 5. 165.

సీ. మలసి దర్పంబున మార్కొనువృషములా నార్చుచు రేఁచి పోరాటఁ బెనుచు ..
హరి. పూ. 8. 3, బస. పు. 4. 137.

8 పోరాడు, పెనఁగు, మార్కొను, ప్రతిఘటించు.

కం. ఎత్తినగద లంకించియు, హత్తించియు భ్రమరి దిరిగె వడఁచియుఁ బయిపై, నొత్తియుఁ దట్టియుఁ బట్టియు, మత్తగజద్వయముఁబోలె మలసి రిరువురున్ ... ఉ. హరి. 3. 62.

చం. నెలకొని కృష్ణరాయధరణీవిభుఁ డుత్కలా

భూమిపాలుతోఁ. గలన నెదిర్చి హస్తికర కాండ తతు ల్మసకంపుఁ జాములై, మలసినచోటఁ గూడిన సమగ్రయశోవసనంబుఁ గప్పి

పారి పీఠి 22,

ద్వి మదచకోరములతో మలయు నేత్రములు, కొదమలేళ్లకు సిగ్గుగొలిపెడి చూపు.

ద్వి. హరిశ్చ ఉ 341

(ఇట నౌపమ్యవాచకము.)

9. కదలు, చలించు.

సీ మలయుచుఁ బొలుపారు మకరకేతనముతో నెలరారుకెందలిరెల్లి గ్రాల ..

కు. సం 9 245

చం. తొలుతటిదిక్కుదీవు లటఁ దోడనె భూధవు నాజ్ఞ చేకొన, న్మలయక నిల్చుతద్ధవళిమంబను తెల్లనిశానిచేరువన్, వెలిఁగెడు పద్మరాగయుత విశ్రుత కాంచన కుంభమో యనన్, జలరుహ బాంధవుండుదయశైలముపైఁ గనుపట్టె నయ్యెడన్ ఉ. హరిశ్చ. 1 53.

10 తడయు, ఆలసించు.

చం. మలయక వేగ మేఁగి హనుమంతుఁడు మందుల గట్టు దెచ్చి ... దశా 7 2. 138

11. తొలఁగు, అపసరిల్లు

ద్వి. . . అక్కడపట మృగంబు, బెదరి పట్టీక తప్పించి బి ట్టెగసి, ... మరిగిన గతిఁ జేరి మలయు నంతంత ...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 704

12 తపించు, బాధపడు

గీ ఉగ్రతపమున నెంతయు నొడలు ఉస్సి, యడరు నాఁకట మలయుచు మెడ మలంచి.

మార్క 5 27

గీ. తెరలుచున్నది తొంటిముత్తైములు దిగిచి, క్రొత్తలుగఁ దెచ్చి పాలిండ్లఁ గూర్పరమ్మ, మరుని వేఁడిమి కెంతయు మలసె నమ్మ, వెలఁది వడు సోలె వేమి గావింత మమ్మ.

యయా 1. 115., ఘటికా 1. 49.

జ మలఁపు, మలయాడు, మలయించు, మలయిక, మలసియాడు.

మలయుపు సం. వి. ఈ. (స్త్రీ, కుక్కమేడి / వృ వి.). (శ ర.)

మలరు అ. క్రి. యత్నించు. కడఁగు

కం. ముదమున సత్కవికావ్యము, నదరఁగ విలుకాని పట్టినమ్మును బరిహ్య, ద్భదమై తల యూపిం పనియది కావ్యమె మలర పట్టినదియున్ శమే కు సం 1 41

మలలమ్మ – మలయమ్మ వి ఒకానొక కొండ దేవత

ఉ ఎత్తిననిబ్బరంపుఁబరు వించుక తగ్గక బల్మెకఁబు లన్, హత్తఁగఁ దాఁకుగాయముల నాఁసి కట్టైన మన్న లజ్జ గో, రొత్తుల కేల పొత్తు లని యొల్లఁడు మా మలలమ్మమీఁది మాట త్తియె మానె వీని కివి పాటివియే నృప యెన్ని చూడఁగన్ ... చంద్రా 2. 51

మలవ(ల్వ)తీ వి (హిం మల్వతీ) అధికముగా విధించిన పన్ను.

సీ వర్షాశనంబులు వఱదపాలై పోయె మలవ తీలను బ్రజల్ మాని చనిరి. ...

రామలిం. 89

సీ మల్వతీలను బ్రజన్ మాపంగవచ్చును వర్షంబు గురిపింప వశము గాదు .. రామలిం 5

మలవాపస్సు సం వి స్. (స్త్రీ. ఋతుమతియగుస్త్రీ, ముట్టైనయాఁడుది .... (అ ని.)

మలసాల – మల్లసాల వి. కూటము, చావడి.

సీ నారికేళపుమట్టతీరుగా నలికిన ముంగలి మలసాల ముద్దు గులుక ...

హంస. 1 151.

మలసియాడు అ. క్రి. (మలయు + ఆడు. స్వార్థమున) వీచు, విసురు.

గీ మారుతంబులు నామీఁద మలసియాడ, గలుగు నొకొ నాకు నొకనాఁడు కన్నులార, శివునిఁ జూచుపుణ్యం బనుచింత నెఱయ, మొదలివేలుపుఁ

బొడిగంటి మ్రొక్కఁగంటి
ఉ హరి. 2 176

మలహాజారపుజోదు (మల + హాజారము + జోదు) వానరయోధుఁడు

చం చలమున, బోరుచో మహాజారపు జోదులు సోఁకు మూఁకలన్, బొలుపఱఁ జేసి యా జమునిప్రోలికిఁ గావలి యన్న నత్తఱిన్ ..
అచ్చ. రా యు 199.

మలహరి వి. 1 రాగవిశేషము, ఇరువది నాలుగు స్త్రీరాగములలో నొకటి.

సీ. సలలి, త బిలహరి కురంజి ధన్యాసి పూర్వి గౌరవరాళి నాట భల్లాతకి మల, గీ హరులు సారంగ రామక్రియలు ననంగ.
హంస ౯ 131.

వ ... మేఘరంజి, వేళావళి మలహరి, జాళి, హిందోళము ..
మత్స్యపు. 5 54.

2. చర్మవాద్యవిశేషము

గీ. ఒనర సింధుసముద్భవాశ్వోత్తమంబు, బిరుద హంసకంకిణీస్ఫురణ మలరి, డవిణ మలహరి మొఱయునందమగుశీల,మ్రోలనటునిల్పి సాహిణీ మ్రొక్కుటయును
ఇందు 2 54

గీ డవిణ మలహర్లు జేగంటలవళితోడ, టటట టంటం టటంచుఁ జెంగటను మ్రోవ .
మల్లుపు 1. 13

మలహరుఁడు నం వి అ పుం శివుఁడు

ద్వి మలహరుజడలలో మలయు నీగ గ
నవ 4. 201 పా 2 24 సం.

మలాక – మలకా వి (త మలాక్కా) శ్రీఖండము, చందనము.

సీ. సుంకంబు లుడిగె మెచ్చులు రా గుబాళించు చేవ యెక్కు మలాకచెక్కలకును ..
కువల 1 98.

గీ. ... మలాక నాఁగను దనర్చు, చుండు శ్రీఖండము ...
అం భా. 2 162.

మలాక నం వి అ స్త్రీ 1 కాముకురాలు, కాముగలస్త్రీ
2 దూతి 3 కరిణి, ఆఁడేనుఁగు

మలాకర్షి నం వి న్ పుం హడ్డికజాతివాఁడు (చూ హడ్డికుఁడు)

మలాకీ వి శ్రీఖండము

సీ బాగుగా మెయి మలాకీగంధ మలఁదక యిఁపు పుట్టదు కదా యెప్పటికిని .
సిం. నాం 18

మలాము – మొలాము వి. బంగారు లోనగు వాని పూఁత

వ ... బ్రహ్మాండకరండంబు వెండిమలాము చేసిన చందంబున దిక్కోణంబులు సంకు దోమిన పోలిక ..
సానందో. 5 136.

మలారము – మల్లారము వి (క. మలార, త మలారమ్) 1 గాజులగుది
2 నిడుపుకొయ్యకొనను రెల్లలు కట్టి వీథి మున్నగువాని నూడ్చుసాధనము.
(శ. ర, బ్రౌ)

మలారి నం వి. ఇ పుం సర్వక్షారము, మలధావన ద్రవ్యము, సబ్బు.

మలి నం వి ఇ. స్త్రీ అనుభవము, భుక్తము
(ఆ ని)

మలికితము వి. (త మలక్కిడి) సంశయము.

కం చదువులకు నొజ్జ యయి కడుఁ, బొదలిన నాయయ్య పొత్తపుంగూర్పరిచే, నిది తగ వనిపించెద నె, మ్మదిలోపల నీకు నింత మలికిత మున్నన్
యయా 4 63

జః మలికితపడు.

మలికితపడు అ క్రి. (మలికితము + పడు) సందేహించు.

ద్వి శివభక్తులు మనశరణులు నగరె, యనుచుఁ గొగ్గయ్య నన్యాపదేశముల, మవనుఁ గెల్లఁగ నాడి మలికితపడుచు. . .
ప్రభులిం. 3. 22.

మలికుఁడు నం. వి అ పుం. రాజు (విల్సన్సు).

మలిగ వి. (త. మళిహై) అంగడి.

సీ అ-గఁ మలిగ నానాపణసఙ్ఘలా.
ఆం భా. 2. 12

మలిగండ్లు వి బ (మలి + కండ్లు) (బియ్యము మొ బాగుసేయునపుడు మలిచి తీయఁదగిన ఱాలు

ద్వి విషయపు వ్వర్గంబు విశ్వ్సనవిరియు, మళిగండ్లు దివిసిన మంచి బియ్యంబు, నిలుచు విధంబున నిస్సా దుష్టవా న న్నియు వడిఁ జెడునంత
ప్రభులిం 5 157 18 పం

ఆ అలయఁజేసి మలి యడిగండ్లు మలిగండ్లు, తీసె మిడెడు కటిక దేజరిల్ల, నెలమి మన్ను దినెడు నెజ్జరై పుట్టును వేమ. 3 84.

మలిన సం వి ఆ స్త్రీ ఋతుమతి యగుస్త్రీ ముట్టైనయాఁడుది (వి. వ్యమ్ము.).

మలినము వి రత్నదోషవిశేషము

కం తనజాల మెఱుఁగువెలుఁగును, దనరక మలినంబు రత్న 63.

మలినము సం వి (అ ఆ అ) 1. మురికియైనది, అపరిశుద్ధము 2 నల్లనిది, కృష్ణవర్ణము గలది, 3 పాపముగలది,దుష్టమైనది వి అ న 1 పాపము 2 తక్రము, చల్ల. 3 వెలిగారము 4 దోషము, తప్పు 5 జలము, నీరు (వై ని)

మలినముఖము సం. వి అ. పుం 1 అగ్ని 2 పిశాచము, దయ్యము 3 గోలాంగూలము, కొండముచ్చు 4 చిత్రకము, చిత్రమూలము (వ్య వి) 5. ప్రేత.

మలినముఖుఁడు సం విణ. (అ ఈ అ.) 1. మలినమైనముఖము గలవాఁడు 2 నీచుఁడు, మోటైన వాఁడు 3. క్రూరుఁడు, కఠినుఁడు. ఇట్లే మలినాస్యుఁడు మొ.

మలినాంబువు సం. వి అ న సిరా. మషీజలము. (వై. ని.).

మలిని సం వి ఈ. స్త్రీ ముట్టుది. ఋతుమతి. (శ. ర.)

మలిమ సం వి. న్. పుం. — మాలిన్యము.

మలిపించు స క్రి (√మలుచే మలుఁచఁజేయు. చెక్కించు

సీ మలిపించె బంగారముల రేపగ హాములు కూర్పించె నట్టింట్లు కుదనమున
క్షేమ. 5 57.

(ఇట నిర్మించు అని భా)

మలిమిడి వి పశుపార్ష్ణిత్రరోగము పశువుల మడమలకు వచ్చురోగము

కం మలిమిడికిఁ జిత్రమూలము, వెలుచ స్నామదము గల్పి పెట్టును రిట్టుల్, నులివెచ్చ త్రికటుకముతోఁ, బోలుపగఁ బెట్టగ బ్రాంతవుడును మానున్. పశువైద్యశాస్త్రము 27.

సీ అరదను మలిమిడి యనఁగను బశు, పార్ష్ణి రోగము ఆం భా 125.

మలిమ్లుచము సం వి అ. పుం 1 మలకము, దోమ. 2 అధికమాసము, మలమాసము. 3 వాయువు 4 అగ్ని. 5 చిత్రకవృక్షము, చిత్రమూలము (వ్య వి). 6 హిమము, మంచు. 7 చాతకము (కే ని.)

మలిమ్లుచుఁడు సం వి అ పుం 1 చోరుఁడు, దొంగ 2 రాక్షసుఁడు, పిశాచము 3 నిత్యము లగు పంచయజ్ఞములను విడిచిన బ్రాహ్మణుఁడు, భ్రష్టబ్రాహ్మణుఁడు 4. పిల్లవాఁడు 5 రజకుఁడు, చాకలివాఁడు (కే ని)

మలీకము సం. వి అ. న అంజనము, కాటుక (కే ని).

మలీకుఁడు సం. వి అ. పుం. శత్రువు, పగతుఁడు. (కే. ని)

మలీమసము సం. విణ (అ. ఆ అ) మురికియైనది, మలినమైనది, పరిశుద్ధము కానిది. 2. నల్లనిది, నల్లనిరంగు గలది 3 దుష్టము, పాపముగలది. వి. అ పుం. 1 ఇనుము. 2 కాసీసభేదము

మలు విణ 1. రెండవది

కం. వెలయొనిమిదియగు పాలును, వెలనాలవ

పాలునోలి విడువఁగ వలయున్, తొలు రేవున మలు రేవునఁ, జెలువేదఁగఁ జాకిచీర చెఱిచిన చోటన్. విజ్ఞా. 2 62.

ఉ శ్శాహ మలుసమర్త నంట కుండి మూలదాన నగుట నేఁ, గలయ నీళ్ల నాడి కడపఁగ్రంత యఁటుకొనుటకై, కొలనఁ గ్రుంకి పోవుచుఁడి కుసుమబాణనిభుని ని, న్నలఘు... లోచనంబు లలరఁ జూచి వలచితిన్ .. వివరా. 3 84.

సీ గమనింపుచును మ్రోయుకటకముల్ కేలూడ్చ మలచుట్టు బిగియించు మందగమన దశా 4 45.

2 అల్పము, కొంచెమైనది (చూ మలుపచ్చి)

మలుఁగు(ల్గు) వి పాఁవమీను. శృంగి, ఒకజాతి యాఁడుచేఁప

గీ. మలుఁగు మీ నొప్పఱియఁ దూజె ... అము. 2. 58, ద్వి పఁమ 1 46

సీ. గొఁగ, కొరదయుఁ గడిసె పాఁపర మల్గు ముచ్చంగి కుంటముక్కును లొంపి, గ్రుచ్చు కొనియె

గీ. కెరలి వర్తిలునమ్మహాగ్రీష్మమునను ... వేం. పంచ. 1 294., ప్రబంధ. 195.

సీ ఉలుచనాఁ దిఱికి నా మలుఁ, గనంగ, బొమ్మడాయ యనంగఁ బొలుపారుచుండును మత్స్యభేదంబులు .. ఆం. భా. 1. 160

మలుకము సం. వి. అ. పుం. 1. కడుపు 2. పకువు (వై. ని.).

మలుకారు వి (మలు+కారు) 1. ముక్కారు పంట లలో రెండవకారు (శ. ర) రెండవసారి పండించిన పంట (బ్రౌ)
2 శీతకాలము. (శ. ర., బ్రౌ)

మలుకు(ల్కు) విశే నకిషీచెక్కినది. (వి. దారము మొదలగువాని నెదురెదురుగా తగిలించి మంచ పెడమర్ల త్రిప్పినది. ఆని. శ. ర., బ్రౌ)

ఉ మోమున లేఁతన వ్వొసఁగ ముత్యపుటొం ట్లసి యాడ మల్కులతో, డా మెలివెట్టి కట్టిన కడాని జగాజగిపాగ మీఁద .. శశాం 5. 7

ద్వి మలుకుటుంగరములు మణికంకణములు. ద్వి. పరమ 3 160.

మలుకువ వి. (త. మలంకల్) మురికి, మాలిన్యము. (శ. ర)

మలుగు[1] అ. క్రి (త. మళుంగు) 1. నశించు.

గీ ధర్మసూతుమాటచొ ప్పెవ్విధంబో యెఱుఁగ, కునికిఁ జేసి చి త్తిల్లి తి నోపు దీపు, దెలియక జెప్పి నాయలమట మలుగఁజేయ భార. ఉద్యో 2. 23

కం వల నగునంతకుఁ బగతుం దల నిడుకొని తిరుగు నీతితత్త్వజ్ఞుఁడు మున్, జిలువ యొకం డట్టి దయై, మలుగం దినదే యనేక మండూకము లన్ వేం. పంచ 3 344. భార. అను 1 139

2 (దీపాదులు) ఆఱిపోవు.

కం. ఆకృష్ణుఁడు నిజసౌమ్యా, లోకనమున నాళిఖిలి మలుగఁజేసెం బూ, ర్వాకారత నవ్వనము నిరా కులతం బొలిచె ... భార అను 4 399.

3. ఉపశమిల్లు, తగ్గు, క్షీణించు

ద్వి. మలుగక తనలోన మండెడువాఁడు, కులగోత్ర మైనఁ జేకొని మ్రింగువాఁడు ... రం రా. ఉ. 307 పా 14 పం.

ద్వి మఱి యెచ్చి యాఁకలి మలుగంగ నితని, యెగమ్రింగెద నటంచు నింటి కేతెంచి రం. రా ఉ 146 పా. 12 పం.

జ మలుపు. మల్పు

మలుగు[2] వి. తుంటి.

కం ఎలుగులమలుగుల నలుగుల, గులగులలుగఁ జేసి పట్టుకొని బిట్టటకం, బలుగుల సలుగుల ములు గులఁ, గలఁగంగాఁ జేసి రట్టి గట్టికిరాతుల్ ... రా. వి. 3 60.

మలుచు(ల్చు) స క్రి. 1 చేయు. కల్పించు.

గీ మంటి నైనను లింగంబు మలిచి కొలుఁడు ఇసుక నైనను లింగంబు నేర్చి కొలుఁడు

భీమ 3 102.

2 చెక్కు, తరిమెనఁబట్టు.

కం బలవంతులబల మఱఁగా, మలువక మ్రాన్మా్రని
పాట మాయాధను వి, మ్ముమలఁ జేసిన.
భార ఆది 7 176

గీ మలిచి యేకాండముగ నొక్కమానికమున
వేడ్క నెద్దాని నిర్మించె విశ్వకర్మ .
నై ష 6 98

ఉ తీరుగ మల్చి వేసినగతిన్ దొడ లున్నవి
యొమ్మలోనివిస్తారము చెప్పరాదు .
సారంగ 2 43

ద్వి గోమేదకంబులకొణిగెలు బవిరి, గా మల్చిపై
వజ్రగారి యొసఁగి
రం రా బాల. 73 పా 8 పం

3 బియ్యము మొదలగునవి జాలు పోవునట్లు
చేటతో చక్కచేయు (శ ర)

జ మలిపించు

మలుపక్కము వి (మలు + పక్కము)
మాసము రెండవపక్షము, కృష్ణపక్షము (చి. ని.,
శ ర , బ్రౌ) శుక్లపక్షము — తొలుపక్కము.

మలుపచ్చి విశే. (మలు + పచ్చి) కొంచెము
తడియాఱినది

సీ. సూత్రవతీదేవి సొబగుపాలిండ్లపై మలు పచ్చి
గందంపు వలపుతోడ .. పాండు. 1 9.

సీ. ... తాఁకిన మలుపచ్చి కసమసవల రాచమసల
తోడ విక్ర 8. 82

మలుపు(ల్పు) వి. క్రి. (√మలుఁగు[1] త. మళుప్పు)

మ పరినారీహరణం బొనర్చు వివిధోపాయంబులన్
మేదినీ, సురవర్గంబుల నొంచు దేవగృహసంశో
భాభిఘాతంబు సే, యు రవీందుద్యుతిజాల
ముల్ మలుపు మాయోపాయకేళీకృతా, దరుఁ
డై సిర్జరకోటిఁ గష్టపఱుచు న్ధర్మంబు నష్టంబు
గాన్ ..
నిర్వ 2. 86.

2. ఆర్పు, ఆర్పివేయు.

సీ తన జయధ్వజ మారుతములు వైరికిరీటఖచిత
సన్మణిదీపకళల మలుప .. న: స 1 42.

3 నశింపజేయు

చం. పొగయక రాఁజ కొక్కమొగి భోరన మంటలు
విస్ఫులింగముల్, నెగసి . పురారినేత్రశిఖి
మల్పె మహాశనిపాతభీమమై ..
కు సం. 5. 528.

వి మలుచుట, చెక్కుట.

సీ నీలంపుటిరుసుటందిక నమర్పఁ దలిర్చ కెంపు
రామలుపఁ డెక్కెంబుతోడ ...
కృ శకు 1 55.

మలుసంజె వి (మలు + సంజ) సాయంసంధ్య-
(శ. ర)

మలూకము సం వి అ పుం 1 పక్షి. పిట్ట-
2. ఒకజాతిపిట్ట (కే. ని.).

మల్ల – మల్లె వి. మంటికంచము

సీ సిబ్బి మూఁకు డనంగఁ జెలఁగు శరావంబు,
పరగు దడ్డెము సావ బల్లె మల్ల యనఁగను
దద్విశేషాభిధ ... ఆం. భా. 2. 248.

జ. మల్లసాల

మల్ల సం. వి ఆ. స్త్రీ. 1. స్త్రీ, ఆఁడుది.
2. (అరేబియాదేశ సంబంధమైన) మల్లి (వ్యా.వి).
మల్లి (వ్యా. వి.) 3. అంగరాగము 4. పురుషుని
నలంకరించుట (విల్యమ్సు.).

మల్లకము సం. వి. అ. పుం 1. దీపస్తంభము,
శమ్య, సెమ్మె. 2. ప్రదీపము. 3. కొబ్బరిచిప్పతోఁ
జేసినపాత్ర 4. దంతము, పల్లు. 5. రావులుఁగు,
కంకము (వై . ని).

మల్లకుఁడు విశే. కఠినుఁడు, గడుసరి.

కం. తల్లికిఁ దండ్రికి సుతులకు, నెల్లవిధంబులను
వలయుహితములు సెప్పన్. మల్లకుఁడు గాక
కర్జము, సల్లభ్యముగాఁగఁ జూచి సౌజన్యనిధీ .
భార. అను. 4. 123.

మల్లగల్లము వి. జగ్గులాడుట (చి. ని.).

మల్లగుల్లము వి వాదులాడుట (శ. ర., బ్రౌ.).

మల్లఘటి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నృత్యభేదము,

నృత్యవిశేషము (వి. వ్యాఖ్య)

మల్లచే(స)అచు అ. క్రి. (మల్లట + చఅచు) భుజాస్ఫాలనము చెయు, దండపై అఱచితోఁ గొట్టుకొను

సీ. గొల్ల లచటనచట

గీ మల్లచఅచుచు నార్చుచు మఱసి క్రమరి, పొలుచును బెక్కు బిరుదులు పలికిపలికి
హరి. పూ. 6 139.

క. క్రోధుఁడు హింసను గని దు. స్పాధాటోపమున మల్లచఅచుచు వినుమా, యో ధర్మపత్ని నీ పను. సాధనమున నెట్టి వారిఁ జంపుదుఁ గొంచన్ ప్రబోధ 2 66.

వ అంతకు ముందఱ భీమసేనుం డంతకూడునుం గురించి యనంతబలసమేతుం డై యంతకాకారం బున మల్లసఅచుకొనియార్చుచు
భారి ఆది 6 292, ఆం. భా 3 108.

జ. మల్లచఅవు.

మల్లచేఅవు వి (√మల్లచేఅచు) భుజాస్ఫాలనము.

సీ మల్లచఅ పనంగ మల్లచఅచు టన భుజసమాస్ఫాలనం బొప్పుచుండు.
ఆం. భా 2. 208

మల్లజము సం వి అ న (మల్లదేశమునఁ బుట్టినది) మరిచము, మిరియము

మల్లట వి 1. నిర్బంధము

గీ బలమును గత్తియును బూని ప్రజలయిండ్లఁ, గన్నవెట్టని దొక్కచే కాని కొదువ, కడమ దు వృత్తు లన్నియుఁ గఱచె నతఁడు, లంజ తల్లుల చేతిమల్లటకుఁగాఁగ ..
నిరం. 2. 26.

2. మల్లాట. పెనఁగులాడుట. (శ. ర.)

మల్లడి వి మిక్కుటము, అతిశయము.

వం. పెళపెళ నార్చి మల్లడిగఁ జేర్చి జవంబునఁ జెట్టచెట్టునన్, శిలశిలఁ ద్రొక్కి పూఁబొదలు చించి హలాహళిగా ఫలావళుల్, జలజల రాల్చి వజ్రమణిజాలము లూడ్చుచు వానరుల్ దిగం, చలములు మ్రోయ రాయిడులు సల్పఁగ మారుతి పల్కు రామునిన్
రామా 7 152

2. పెనకువ (చూ మల్లడిగొను.).

3. సంతాపము

గీ నడుమ జాజఱకాఁడు మన్మథుఁడు వచ్చి, రాత్రి మల్లడిగాఁ జేయురాయి డొకటి, యెంత నొప్పించెనో కదా యింతి నను చుఁ. గదియుగంబున బిగియారఁ గౌఁగిలించి
పి శకు 3. 215.

జ. మల్లడించు, మల్లడిగొట్టు, మల్లడిగొను, మల్లడిగొలుపు, మల్లడిసేయు, మల్లడుల్గొను

మల్లడించు అ క్రి (√మల్లడి) అతిశయించు

గీ. మనములోపల రోషంబు మల్లడింప.
భాగ 4 515.

2. పెనఁగొను

గీ మనములో దుఃఖతాపముల్ మల్లడింప
భాగ 4 784.

స క్రి పరితపింపఁజేయు.

మ త్తకోకిల తల్లిదండ్రుల నన్నదమ్ములఁ దల్లడించినవారలన్, మల్లడించియు మీరలిప్పుడు మాటిమాటికి నెప్పుడున్, భల్లపంక్తుల పాలు సేయుఁడు పాలుమాలక చోరులన్, రాళ్ల నువ్వుఁడు తివ్వతివ్వన నాఁడునాఁటికిఁ జూడఁగన్.
సాన.దో 2 119.

మల్లడిగొట్టు — మల్లడిగొను అ క్రి (√మల్లడి) పెనఁగొను.

చం. నెమ్మనమున హర్ష చిత్రములు మల్లడిగొట్టుచు నుండ నొక్కచో, ననితరవాస మైన విమలావనియందు వసించె నత్తటిన్ ...
చంద్ర 5. 25

మల్లడిగొను — మల్లడిగొట్టు అ క్రి. (మల్లడి + కొను) 1. పెనఁగొను, ఒకటితో నొకటి చుట్టుకొను

కం తనపూజ త్రోపువడుటకు, మనమునఁ గోపమును సిగు మల్లడిగొనఁగా, ననిమిషపతి ...

హరి. పూ. 7 56

కం. వెల్లిగ భయమును బ్రేమయు, మల్లడిగొన మౌనిఁ జూచి మనుజేశుఁ డనున్ ..
భా. రా బాల. 181, జై భా. 2 42

2 ఒండొంటితోఁ గలియు

వ. .. సామజంబు లశరి రథ్యసారథిసిధిక సహితం బుగా మల్లడిగొనం ద్రొక్కిన నేలం గలసిన రథంబులును
భార. ద్రో 1 277

గీ అకుఁదోటలు నుగ్గాడి యఁటిలోఁట, అెల్ల మల్లడిగొనఁ ద్రొక్కి యుల్లికంద, పసుపుఁ దోఁటలు జంగిలి కసవుబీళ్లు, చెఱుకుఁదోఁటలు పండినచేలు దీర్చె ...
సీలా 2 67.

3. వ్యాపించు.

కం తనలోచనదీప్తుల న, మ్మనుజపతి మొగంబు నందు మల్లడిగొనఁ జే, సిన ...
భాగ. భా. 6 17.

వ. ... అనఘహిమసలిలములు నెలచలువ దొనఁ దొట్టి జలజలన జాలుకొని వెల్లువలై మల్లడి గొని ...
వసు. 2. 11.

4. గుంపుకూడు.

చం. అడుగువఁ బండి వ్రీలి యసలై మధువుట్టఁగఁ ద్రావఁ దేంట్లు మ, ల్లడిగొని చుట్టిరా ...
ఆము 1. 68.

చీ. గుంపుగూడె వనం బల్క నొప్పుచుఁడు, మల్ల డిగొనె వనంగను మాతృభూత .
ఆం భా. 2 103

5. చెలరేఁగు, విజృంభించు.

వ. ఇట్లు బల్లిదుం డయి మల్లడిగొని మార్గాన మగలు లేక మందంబునం బొంగి గాంగేయుఁడు పాండవేయులు వెఱఁగువడ ...
భార. భీష్మ 2 248

కం. క్రేళ్లుటికి మనలె లేఁగలు మల్లడిగొని ఱంకె లిడియె మదవృషభంబుల్ ...
భాగ. 10 పూ. 178., రసిక. 5. 161.

6. అతిశయించు, అధికమగు.

ఉ భూనభోంతరప్రపూరితం బై వళ, దిశల నడుమ నెఱయఁ దిటుకట్టి, ఒగము లెల్ల నిమ్ము సొలక మల్లడి, గొనియె గుహాబలంబు కొలఁది మిగిలి
కు సం 11. 552.

ద్వి ముద్దులేఁగలు వచ్చి మొదవులఁ గలసె, కన మున మోహంబు మల్లడిగొనఁగ ..
ద్వి హరిశ్చ ఉ. 1365 పం.
సీతా 2 122.

7 సంతపించు

కం అనవుడు నమ్మాటలు దన, మనమునకు సహింప రామి మల్లడిగొనుచున్, మనసిజ సంతంత్రత ని, ట్లని కల్యా సుధేష్ణతోడ నతఁ డుద్ధతుడై.
భా విరా 2. 74.

కం కూలెన్, మకరాక్షుఁడు దనుజసేన మల్లడి గొనఁగా .
దశా 8. 187, మనుచ. 2. 9.

మల్లడిగొలుపు(ల్పు) స క్రి (√మల్లడిగొను) పరితపింపఁ జేయు.

ఉ మానవనికోప మిట్లు మది మల్లడిగొల్పఁగ మిం టికి నన్గెహా, శ్యేనము పోలె బి ట్టెగసి
పాండు. 4. 298

మల్లడిసేయు స. క్రి. (మల్లడి + చేయు) పరి తాపము గలిగించు, పరితపింపఁ జేయు.

ఉ కేళిగృహంబు శూన్యముగఁ గెరమనోహరవాణి చూచి దు, శ్శీలుఁడు మన్మథుఁడు తనచిత్తము మల్లడిసేయ బోంట్లతో, మాలిమిదప్పి యోమ దనమారణదక్ష లలాటికాక్ష యో, శూలకపాల ధారి యని శోకముతో నతిసేయు నీశ్వరున్ ..
గంధ. 116

మల్లడుల్గొను అ క్రి. (√మల్లడి, మల్లడిగొను, అతిశయించు

మ గొనబుంబ్రాయము రూపసంపదయుఁ జేరొప్పఁ గల్గుటన్ మాటికిన్, దను వీక్షించుట గర్గభూసు రునిమీఁదం గోరుకల్ మల్లడు, ల్గొనఁగా ...
శుక. 4 117.

మల్లనాగము సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుని యేనుఁగు (విల్యమ్సు.)

మల్లనాగుఁడు సం. వి. అ. పుం. వార్తాహరుఁడు, వేఁగులవాఁడు (విల్యమ్సు).

మల్లభువి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1 కసరత్తు చేయు చోటు, గరడిసాల 2 దేశవిశేషము, ఒకానొక దేశము

మల్లభూమి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. – మల్లభువి

మల్లము సం. వి. అ. పుం. 1. పాత్రవిశేషము, ప్రమిదె, గిన్నె 2. గండస్థలము 3 కణత. 4. ఒకసంకరజాతి, భ్రష్ట (చెడిపోయిన) క్షత్రియు నకు క్షత్త్రియస్త్రీ యందుఁ బుట్టినజాతి 5 ఒకా నొకదేశము 6 మత్స్యభేదము. 7 వేటునివలన శ్రీధరకన్యయందు పుట్టిన సంకరజాతి 9 దంతము, పల్లు (వై. ని.).

మల్లయుద్ధము సం. వి. అ. న. మల్లులుచేయు యుద్ధము. ద్వంద్వయుద్ధము, బాహుయుద్ధము

మల్లరము వి. 1. గర్వము.

సీ. గరువము పొగరు కావరము గెబ్బ

గీ. త్రుళ్లు క్రొవ్వు తిమురు త్రుక్కు మల్లఁ మ్ము. పోతరం బేపు నా గర్వ మొప్పుచుండు ..

ఆం. భా 1. 133.

2. బలిసినయెద్దు

ద్వి. చటులమృగాళిపై శార్దూల ములుకు, ఘటన నాఁబోఁతులఁ గడిమి వేడించి, మల్లడగొన నొక్కుమటి మల్లరముల, . త్రైల్లింగవైన.

అ. మ, క. 5. 262 పా 4 పం

విశే. మదించినది

ద్వి. బలిమి శంకరుగిబ్బఁ బడ గెబ్బఁ జాలు, లలి మీఱు నేడుమల్లఁ పుఁగోడియల . .

అ. మక 5 259 పా. 1 పం.

వ. .. ఆత్మసాదృశ్య సంభావనాగర్వంబు పెల్లు నం ద్రుళ్లుమల్లరపు కల్లరిశేఁటితండంబుల కండ క్రొవ్వు సైరింపక ..

కళా 6. 224.

ఉ. కిట్టున నొండొకళ్లు తమకే తమకే పిలుపంచుఁ బైపయిన్, గొఱ్ఱెలు పాఁడి పైరములు కోకలు రూకలు ముందుముందుగా, వట్టుగ నిచ్చి వచ్చి తలవాకిలి గాతురు రేతిరిం బగల్. గుజ్జువయస్సు మల్ల రఁ గోడెలు సైరికదాట్కుమారకుల్. .

వై. జ. 2 72

మల్లరి వి. (√మల్లు) జెట్టి, మల్లుఁడు

రగడ మఱియు గుణముఖ్యులగు మల్లరులు నొంటరులు, నెఱ బిరుదుశూరులును నెనడెనయు గెంటరులు .

పి శకుం 3. 225.

మల్లవిద్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బాహుయుద్ధ సంబంధమైనవిద్య, మల్లుల విద్య

మల్లశాల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. – మల్లభువి.

మల్లసాల – మలసాల వి. (మల్ల+సాల) చావడి, కూటము (చి. ని.). భోజనశాల (శ. ర.).

కం. ఎల్లెడఁ బరదేసులకును, గుల్లం బంచలును రచ్చ, కొట్టంబులు నం, గళ్లును గాక తలంపఁగఁ, జల్లనిసున్నంపు మల్లసాలలు గలవే.

హరిశ్చ. 4 193.

సీ విడిముడిపట్టులు వ్రేలిమి గావించి మల్లసాలలు బిట్టు మండఁజే. . . అచ్చ రా సుం 172.

(మల్లెసాల ముద్రి)

సీ. అచ్చమై వాకిట రచ్చజాయి మెఱుంగు పంచ తిన్నెలు గొప్పపారిగోడ, కంపతెట్టులును రాకట్టు ముంగిలి మల్లసాల దేవర యఱచవికె యొకటి (మల్లసాల. ముద్రి)

శుక. 2. 408

మల్లాట – మల్లట వి. (మల్లు+ఆట) మల్లాడుట (శ. ర.).

మల్లాడు అ. క్రి. (మల్లు+ఆడు) పెనఁగు, మల్లు పోరాడు

దండకము . అంత దుర్దాంతదోశ్శక్తి మల్లాడి...

దశా. 4. 232

2. పెనఁగులాడు

ద్వి అల్లాడఁ గొ వనియాడంగ సరులు, మల్లాడ నలకలు మలసి చెర్లాడ, దధి మథియించు

నత్తటిఁ దరికాఁడు ...

అ. మ. క 1. 86 పా. 23 పం.

సీ. బుధుల కీ వేఁడినఁ బ్రొద్దువో దను నీకు, నతిథి పూజలకు మల్లాడఁ దిట్టు ...

విప్ర 2 15.

వ. ... కురువేరు గొల్లలాడుచు గంధఁబులకు మల్లాడుచుఁ బొగడలకు జరుగుచు ...

కళా. 6. 224.

3. అతిశయించు, అధికమగు.

శా. ... మునీంద్ర మాకు నెపుడుం జేతోభవుం గన్నయె, య్యారిన్ శౌరి వరించు వేడుకలు మల్లాడున్ మనోవీథులన్ .

వరాహ 9 28

4 క్రీడించు, విహరించు

సీ వల్లవీతతిఁ గూడి మల్లాడు మాయగొల్లనికిది చూడాకలాప మయ్యె ... వసు 4. 12.

మల్లామడి విశ పీడితము, అదుమఁబడినది

కం వెల్లి యగు వగలఁద్రొక్కన, నిల్లిగ్గులు గాన వచ్చు హృదయములోనన్, మల్లామడి యగు మదనుఁడు, మెల్లనఁ గూర్చుండెఁ దాల్మి మిను మిను కనఁగన్ .. ఉ హరి. 5 166.

మల్లారము — మలారము వి గాజులగుది

గీ గాజులను గూర్చుచేరులుగాఁ జెలంగు, చుండు మల్లార మనఁగను సోమభూష ...

అ భా 3 36

మల్లారము సం. వి. అ పుం. (సంగీ.) ఒక రాగము

మల్లారి సం. వి. ఇ. పుం 1. కృష్ణుడు 2 శివుఁడు ఈ. స్త్రీ. వసంతరాగమునందలి రాగిణీభేదము (వాచ).

మల్లి సం. వి ఇ, ఈ. స్త్రీ. 1 కుందము, మొల్ల జాతిలో నొకటి. 2. మత్స్యభేదము. 3 కపాలము. 4. కొబ్బరికాయ మొ వాని చిప్ప

మల్లిక సం. వి. ఆ స్త్రీ 1, దీపాధారపాత్ర. 2. మల్లె. (వ్య వి) (కే. ని.).

మల్లికము సం. వి అ. పుం. 1 గోధుమ వర్ణముగల పాదములును ముక్కయును గల హంస. 2. మాఘ మాసము 3. నాడె, సాలెవాఁడు పడుగులో నిటు నటు వేయుసాధనము (విల్యమ్సు). 4. పానపాత్ర దీపాధార పాత్రము (కే. ని.)

మల్లికాక్షము సం. వి. అ పుం. 1. హంస. 2. తెల్లని నేత్రములు గల అశ్వము. (హాలా. ని , కే. ని.)

మల్లికాపుష్పము సం. వి అ పుం. 1. కుటజము, కొండమల్లె (వ్య వి.) 2. కరుణవృక్షము, జంబీరము (వ్య. వి.). 3 మల్లికాసుమము

మల్లిగంధి సం. వి. న్ న. అగురువు, చందన విశేషము (కల్ప.).

మల్లిగాఁడు వి క్షుద్రజనుఁడు, అల్పుఁడగు మానవుఁడు.

ద్వి మల్లిదఃముఖాతి మనలి మిన్నేలు, మల్లి గాండ్రకు నెందు మాళిపైఁ గలదె ..

పండితా. పురా 95 పా.

మల్లినాథుఁడు సం వి. అ. పుం. ఒక ప్రసిద్ధ పండితుఁడు రఘువంశాది బహుమహాకావ్య వ్యాఖ్యాన కర్త. ఆంధ్రుఁడు, ఇంటిపేరు "కోలచల."

మల్లిపత్త్రము సం వి. అ. న. ఛత్రికము, కుక్క గొడుగు.

మల్లియ — మల్లె వి. (సం. మల్లి) 1. మల్లెతీఁగ.

కం మరుఁడు దెరువరుల నెల్ల, స్వైరవునఁ దీర్పంగఁ గోరి విరివిగఁ గఱిదే, వరయడుగున నిడుమల్లి యవిరులఁగా రిక్క లెనఁగె వేలుపుఁద్రోవన్...

నీలా. 3. 6.

2 మల్లెపూవు.

సీ పాటలీసుమసౌరభము చూఁగొని మల్లియల సుగంధశ్రీల నపహరించి ...

ఉ రా 4 167.

వ ఇతర సౌరభలోలుభద్విరేఫంబులకు వల్లియ లగుమల్లియలును ... విప్ర. 2 25

మల్లియకరివేల వి. అల్పతృణవిశేషము.

సీ ముల్లూప చెంగాయ మల్లియకరివేల యెఱ్ఱ గొయ్యి వెణుతురు మెఱుఁగుగడ్డి ...

హంస 5 45

మల్లీకరుఁడు సం. వి. అ. పుం. చోరుఁడు, దొంగ (కల్ప.)

మల్లు[1] వి. కోఁతి

గీ. వెదకి మఱి కల్లుమల లెల్లఁ గదియఁ జేర్చి, కట్టగట్టినఁ గౌసల్యపట్టి మల్లు, వెల్లువలముమ్న నడిపించి వెనుక గదలి, తమ్ముఁడును దాను మున్నీరు దాఁటి యవల .

యయా. 8 .. 5

మల్లు[2] వి. 1 మల్లుఁడు, జెట్టి (ప్రౌ.) (చూ. మల్లుతనము.)

2 మల్లయుద్ధము, జెట్టిపెనఁకువ (శ. ర.)

జ. మల్లరి, మల్లాట మల్లాడు, మల్లుకట్టు, మల్లుతనము, మల్లుపెనఁగు, మల్లుపోరు

మల్లుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1 బలముగలవానిని 2 జెట్టి, మల్లయుద్ధము చేయువాఁడు, ముష్టియుద్ధము చేయువాఁడు పుం స్త్రీ పాత్రి భేదము (కే. ని.).

మల్లుకట్టు వి. (√మల్లు[2]) అడ్డగించు, నిరోధించు (శ. ర.).

మల్లుతనము వి. (√మల్లు[2]) జెట్టితనము, మల్లత్వము

గీ. జెట్టితండంబుతోడఁ జేపట్టి హాంత, కారి విఱిచినయట్టు లగ్గలిక విఱుతు, లాఁగు వేగంబు మెఱసి బలంబు నెఱపి, మల్లుతనమున మెప్పింతు మనుజవిభుని ..

భార విరా 1. 81.

ఉ. మల్లుతనంబునన్ భువనమండలి వీరపతాక మీక హైమె, చెల్లుఁ బ్రియంబుతోడ ననుఁ జేరినకోలెమ నే నొనర్చు మే లెల్లను మీ రెఱుంగుదుర.

హరి. పూ. 9 5..

మల్లుపెనంగు అ. క్రి. (√మల్లు[2]) మల్లయుద్ధము చేయు

ఉ. బల్లిదులైన బుఙయదుభర్త లుదగ్ర పరాక్రమంబుఁన్, మల్లుపెనంగునంత మురమర్దను ముష్టిహతాభిలాంగుఁడై, తల్లడపాటు చిత్తమునఁ దార్కొన బీరము గట్టిపెట్టి యా, భల్లవిభుండు కృష్ణునకు భక్తిమెయిం బ్రణమిల్లి యిచ్చెనున్

వి. పు 6 268.

మల్లుపోరు వి. (ప్రౌ. అనౌ. √మల్లు[2]) మల్లయుద్ధము, జెట్టిపెనఁకువ

చ. అడుగునముందయు నృపులమై చదల అంటెదుకో.. నొప్పు ప్రౌ, ల్పడనికడంక దంచనపుఁజేతుల గంగనుఁగాంచెఁ దూఱఁగా, నడుమన యునిక్కి జేసి యల నాకపుఁన్ సరకై పెనంగిలా, వెదలఁగఁ బట్టి వ్రేయుటకు నెత్తె నన న్జనుమల్లుపోరునన్

ఆము 2 9.

మల్లువు సం. వి. ఉ. పుం. ఎలుఁగుగొడ్డు, ఎలుఁగుబంటి

మల్లూరము సం. వి. అ. పుం. ఇనుము యొక్క కిట్టము, ఇనుపత్రుప్పు (ఆ. ని.)

మల్లె[1] — మల్లియ వి. (సం. మల్లీ) 1 మల్లితీఁగ

సీ. ..క్కలో యివి గావు రేచామతుఱుముపైఁ జెరివిన మల్లెక్రొవ్విరులు గాని ...

నైష 8. 161.

గీ. . మల్లె నాఁ దనరు మల్లి

అం. భా. 2. 51.

2 బ. మల్లిపువ్వులు మల్లికాపుష్పములు

సీ. మొల్లలు మల్లెలు మొదలైనశబ్దముల్ బహుతను దమదు పుష్పములఁ దెలుపు.

అం. భా. 2. 41

సీ. సన్నజాజులు సురపొన్నలు గలిగొట్లు మల్లెలు సంపెంగల్ మొల్లవిరులు ...

ఉ. శా. 3. 201.

సీ. సెగ కుల్కి మఱుఁగుఁ జొచ్చినజవ్వనర విజల సరణి మల్లెలతోడజడలు మెఱయ.

ఆము 2. 58., యయా. 4. 25.

జః మల్లెశ్రీగంధులు.

మల్లె[2] వి. ఒకవిధమైన సస్యరోగము, సస్యములకు గలుగు తెవుళ్లలో నొకటి.

గీ. తీఱఁ గతిపయదినముల దేశ మెల్ల, మల్లెవట్టిన

చేని క్రమంబు గాంగ . మనుచ 5 26

కం అలవడు గంటి తవిందియ, లలువదిదినములకుం బండు నని ప్రదుకాసన్, దలచుగ నేతా లెత్తం గం బటిపటిమై యవియు మల్లె పడి చెడిపో యెన్ . కాళ 2 152

కం ఈనెటికేసరి ఒరరా, ధీనత దిన మొకటి లెక్కం దినంగా మృగసం, తానంబు మల్లె పట్టినచేని క్రియం జెప్ప నేమి శివ పా డయ్యెన్.

వేం. ప చ 1 347

మల్లె³ వి నిప్పు, అంగారము

సీ అవఘవ మ డునెఱ్ఱనిచంద్ర మల్లెలచోద్యం పుగుండాలు చొచ్చువారు. క్రీడా. 142

సీ ని ప్పింగలము మల్లె నిప్పుక వైరాలు వైరవు లనంగ నంగార మొప్పు

ఆం భా 2. 242

మల్లె⁴ వి రెమ్మ, ఉపశాఖ

సీ రెమ్మ రెబ్బ రివట రివ్వ సెలగ చివ్వ చివక మల్లె జబ ఛివర సురిగ, బలుగు గోల బరిగు సెల గున నుపశాఖ చెంగు

ఆం భా 2. 37.

మల్లె – మల్ల వి మంటికంచము (శ. ర.)

మల్లెజేగురు వి. రావులుంగు, లోహపృష్ఠము (శ ర).

మల్లెలు వి బ స్ఫోటకపు బొబ్బలయందుం గలుగు పురువులు (శ ర).

మల్లెశ్రీగంధులు వి వి బ. (√మల్లె¹) ధాన్యవిశేషము, ఒకజాతిపడ్లు

సీ ఇప్పపురాజనా లేనుంగుకొమ్ములు మల్లెశ్రీగంధులు మదనగంధులు . . హంస 4. 128.

వ. .. మదనసరులు జిలమబుడుతలు వెలవడాలు మల్లెశ్రీగంధులు కుసుమపూరాజనాలు ...

ప్రబంధ 112

మళిగ వి (క మళిగె) ఆపణము, అంగడి

చం. వెలయుం గిరాటకోటి గృహవీథుల మేటి కిరీటి పచ్చరా, మళిగలకంబముల్ శుభరమారమణీయసమాగమంబున, బోలుపుగ సిద్ధించెను . చంద్రా 1 72

కం. తడవగ వనమా యడల, సెంపసిసిలేదై న నెలుంగగ వచ్చున్ నొడుపక కోటికి నెత్తిన పడగల నేం గోమటిండ్ల జంగరు మళిగల్ .

యయా 1 16, వాంస 1. 51.

మళ్లించు స. క్రి (√మళ్లు) మరలించు, నివర్తింపం జేయు

శా జేలె మ్మంగన శతకాజ్ఞ కుపి మళ్లించంగ రాదు . ఉ వం . 146.

మళ్లిక వి (√మళ్లు) త్రిప్పకొనుట

మ. కుకుం డ స్లేంగిన మాల్యవంతు. డతి సంశుద్ధుండు మాతామహుం, డాలక స్థితిం జెందిరావణ భవద్వ్యాపారముల్ క్రూరముల్, స్వకులం బెల్ల నశించుకాల మిపు డాసన్నించె నింకైన మ, ళ్లిక గావింపవు మానసం బొరుల యాలిం దేం పత్కిర్తియే.

అధ్యా యు. 170.

మళ్లు – మరలు

ఉ . ఎన్నడుం దిరిగి చూడక త్రోవ విశేష పద్ధతిం, దప్పక పోయి రయ్య గుణధాములు నేండును మళ్లి రేమి ... భాగ 6. 247.

శా మీలె న్నానుజుం డుగ్రుండై యెగసి పేర్మి నైత్యయూథాధిరా, టోక్కోటింబుం దటానం దోడనె కుదురోంకం జేసె వైభీషణం, బాటోపంబునం బోగి మాయి యగు లంకాధీశుతో మళ్లెం దత్, కౌటిల్యంబు నెటింగి రాము సుగుణ గ్రామాభిరాముం గనన్

చం రా. 8 57

ఆ మళ్లె మరలేం దిరిగె మగిడె ననంగను గ్రమ్మఱిలె నటంచుం గానంబడును ...

ఆం. భా. 3 114.

జ. మళ్లించు, మళ్లిక

మవ్వమారు అ క్రి (మవ్వము + ఆరు¹) కోమలమగు

సీ. మధుసమాకలిత మై మవ్వమారినమారు నవలత
నా మేను నవక మెక్కె . .
కు. సం. 3. 317.

మవ్వము విశే. 1. కోమలము, మృదువైనది

కం. నెవ్వలి చన్నులప్రేఁగునఁ, జివ్వంకలు వంగఁ
గొను సేసాపను లే, మవ్వంపుఁ బొరల
మామిడి క్రొవ్విరు లం దొక్క కుసుమ కోమలి
కోసెన్. కు సం. 9. 312.

సీ. తన్వంగి మవ్వంపుఁ దనులత నెనఁగెడు నునుఁ
గాంతి వెల్లువ మునుఁగఁజాల ..
భార విరా 2. 37.

కం ఎవ్వనివంకఁ గనుంగొను, నవ్వనితామణి విలో
చనాంచలమున వాఁడవ్వేశనఁ గిలించు, నృవ్వం
బగు కేలుదోయి మకుటాగ్రమునన్.
హ 6. 109 , ఆం. భా. 3. 24.

2. మనోజ్ఞము, సుందరమైనది.

సీ. క్రొవ్వాఁడికోఁటల మవ్వంపు మెఱుఁగుల విగ
యాంధకారంబు వెలుకఁజాల ...
హరి. పూ 4. 16.

సీ. మవ్వంపుఁ జిరునవ్వు జవ్వ నివ్వటిలంగఁ
బొదలు వాల్చూపుఁ దుమ్మెదలు మెదల ...
దశా. 7. 309.

దండకము ... మేటి తామేటమై యెత్తి
మవ్వంపుఁ గవ్వంపుగ ట్టైపున న్వేఁపునం
దావ్రవా ... నీలా. 2. 41.

3 చక్కఁదనము గూర్చునది, శోభాకరము

ఉ కాముక హృద్దధిం గలఁచుకవ్వము బువ్వము
దేవకోటికిన్, వ్యోమపథంబు తేనెపెర కొప్పె
డుపవ్వము మవ్వ ముత్పల, శ్రీమతికిన్ ..,
యామవతీశబింబ ముదయాచల మెక్కెఁ
బ్రభాళి పెక్కువన్ కాశ. 4. 92.

4 సూక్ష్మము, సన్ననిది.

సీ. వరుణుండు వైచు మవ్వపు విల్లగోల నాఁదరఁగ
తూరుపు గట్టుదాఁక నిగుడ ...
శుక. 3. 323.

సీ పిడుకకుంపటు లాకు తడికలు ప్రోఁగుఁద్రాళ్ళఁ
డిగొడ్డండ్లు మవ్వఁపు టురులు .
శుక 1 165

వి 1. కోమలత్వము, మార్దవము

సీ. సోలంబు నెఱ నూర సొగయు నుంకెమెట
పై వదలి మేఁదిఁగ మవ్వ బు మిగుల .
కు సం 5 520

సీ, పులకాంకురములకుఁ దలకాఁకు డై యిరు
మేనను మవ్వఁబు మిగిలి పొదల
భార విరా 5 402
పండితా దీకా 61 పా1.

2. సౌందర్యము, చక్కఁదనము

గీ మవ్వ మెసఁగువనంబులు మావు లెంత యైనఁ
జెలువార సొగసి యున్నట్లు పోలె
భార. ద్రో 1. 136.

సీ. మవ్వంబు దళుకొత్త నవ్వ నేర్చిననాఁడె నయ
మార్గహీనుల నవ్వనేర్చె విక్ర. 1. 49.

కం మవ్వములప్రోఁక యతనుని, క్రొవ్వాఁడి లకోరి
పూఁతగొజ్జఁగి వలపుం, బువ్వులచెండహహా
యీ, జవ్వని యెవ్వని యనుంగుఁ జానయొ
కదరా! రసిక. 3. 54.

3. విధము, రీతి.

ఉ ఎవ్వరదాన వీవు జలజేక్షణ నీదగువాలు చూపు
లున్, నవ్వు దొలంకుమోము .. నీ, మవ్వముఁ
జూడ వారసతిమార్గము దోఁచుచునున్న దెంత
యున్. వి పు. 6. 71.
వ మున్నీరుఁ గలంచుకవ్వంపుఁ గొండమవ్వం
బునఁ జతురంగబలంబులఁ జక్కడఁచి
ధర్మ. 1 197.

4. ఉత్సాహము.

కం. ఇవ్విధమున రుక్మిణిమదిఁ, బువ్వం బరిమళముఁ
బోలెఁ బొలుపుగ నెత్తం, బువ్వాయి గలిగె
శౌరికి, మవ్వము దిగఁదొడఁగె గెలుపు మట్టం
బయ్యెన్ ఉ హరి 3 125.

ఉ ఇవ్వసుధం గవీంద్రవరు లెచ్చటమండియుఁ జెంద

కుడిన న్మవ మెలర్పి విశ్వనృప మన్మథుఁ
డిచ్చు నభీష్టసంపదల్ ... కన్యా 5 92.
జ మవ్వమారు, మవ్వమెక్కు.

మవ్వమెక్కు అ క్రి (మవ్వము + ఎక్కు) కోమలమగు

సీ వేసవివడగాలి సోకిన లేఁదీఁగ క్రొక్కారు గని మవ్వ మెక్కునట్లు కు సం. 7 197.

మశకము సం వి అ పుం 1 దోమ. 2 చర్మరోగభేదము 3 తోలుతోఁ జేసిన నీటిసంచి, నీటితిత్తి 4 శకద్వీపమున క్షత్రియులు నివసించు నొక దేశభాగము

మశకహరి సం వి ఈ స్త్రీ చతుష్కి, దోమతెర. ఇట్లే మశహరి (వై ని)

మశకి సం వి న్ పుం ఉదుంబరవృక్షము, మేడి చెట్టు

మశకుఁడు సం. వి అ పుం 1 ఒకానొక ఋషి. 2 దొంగ (శే ని)

మశనము సం వి అ న ధ్వని (వై ని.)

మశము సం వి అ పుం 1. దోమ 2 ఝుంకారము, తేనెటీఁగల ధ్వని 3 కోపము (విల్యమ్సు.)

మశాకము సం వి అ పుం. పక్షి (వై ని.)

మశి సం వి. ఈ స్త్రీ 1 మసి, సిరా. 2. నీలవేఫాలిక, నల్లవావిలి (వ్య. వి).

మశునము సం. వి. అ. పుం. కుక్క (విల్యమ్సు).

మషి సం వి. ఇ, ఈ స్త్రీ — మసి

మషి(సి)ఘటి సం. వి ఈ స్త్రీ సిరాబుడ్డి.

మస వి విలాసము, శృంగారచేష్ట.

సీ. ... మలుపచ్చికసమసవలరాచమసలతోడ. విక్ర. 8 82.

కం. చన్నులపస యటమీఁదటఁ, గన్నులపస ముద్దుగులకఁగల మఖమువ మే, ల్కొన్నెల మిస జిగిబిగివగ, చిన్నెలమస చూచి వలచుఁ జిత్తజుఁ డయినన్. హంస. 2. 98.

జ మసలాడి.

మసఁగు అ క్రి విజృంభించు, చెలరేఁగు

కం. . . తేరులు మరలన్, వెల్చుచుఁ గాల్కొమలఁ బోరి, మాల్చుచు రౌద్రముగ మూరి మసఁగిన భంగిన్ .. భార ద్రో 1. 141.

చం. కుసుమ శరాసనం డధికకోమల పుష్పము వేయునాఁగ ము, న్నెసఁగిన చుల్కపాటు మది నేమియు నోర్వఁగలేక యిమ్మెఁ‌ాన్, మసఁగె ననంగఁ గృష్ణుని కుమారుఁడు . హరి ఉ 8 98.

గీ. మొనసి మొలనూలి మువ్వలమ్రోఁప మమస, మసఁగు విపరీత రవయను మలయపవను, వేగమున సోలి యాడు లేఁదీఁగ యనఁగ, నమరికౌఁదీఁగ వెస నసియాడుచుండ . కు సం. 8. 179., దశకు. 6 532.

మసక వి. (సం మేచకః, క. మసక) 1 ఇంచుక నలుపు (దీని యామ్రేడితరూపము మసమసక, మసకమసక)

సీ మసకతిత్తులు తుంగకసవు చాఁపలు వసిగొయ్యలు జనపమోకులును వలలు .. చెన్న 2 204

వ. ...శారద స్ఫటికపటీర పాండురుచి పుండరీకంబుల వసకు మసమసక లెసకొల్పు మిసిమిగుల భోగిభోగ భాగంబునకు . ఆము. 7. 34.

కం. పిసపిస మెఱపులు పొటిపొటి, చినుకులు మసమసక లెసఁగు చీకట్లుం దోఁ, చిన నొకరి నొకరు గానక ... వేం. పంచ. 1. 481.

వ ... సంధ్యాకాలంబున మసకమసక చీకటింగుఱుమావుడుం బుట్టంబు మునుంగు వెట్టుకొని ... నైష. 7. 141.

2. మునిచీకటి

వ. ... ఒఁడొంటికిన్ బేరెంబులు వాఱ కుప్పించి తప్పించుకొను దుప్పుల ఖురజరజశ్చటల వెసక మెసంగు మసకమసకల మఱుఁగువడి యుండు గండోపలంబులును ... మనుచ. 4. 37.

సీ. . . చిమ్మఁజీకటి మునిచీకటి ముఱి,

గీ చీకటి మసక ముఱముఱి చీఁకటి యన, నవ తమస నామధేయ మై యలరుచుండు ..
ఆం. భా. 1. 146.

గీ మసమసక సంజకెంజాయ మఱుఁగు వెట్టి, మిసిమి కెంపులకాంతిఁ దా మెఱయు ఁటేమి, మొదల నే గంగతటి నున్నయదియు లేదొ, మాయయో కాక యిది యంచు మఱి చూడ . విజ వి 1. 75

(మసమసక సంజకెంజాయ — మునిచీకటితోఁ గూడిన సంధ్యారుణిమ.)

విశే. ఇంచుక నల్లనిది (చూ మసమసక)

జ. మసకఁబడు, మసకన, మసకతిత్తి, మసమస, మసమసక, మసమసకన, మసమసకలువాఱు

మసకఁబడు అ క్రి (మసకన్ + పడు) కాంతి హీనమగు.

చం. ... తాను గులకాంతయుఁ గూడి మయూర కేతుఁ డే, గతి వెతఁ బొందఁ బ్రొద్దు మస కంబడె . . జై భా 7. 193.

మసకన వి (√మసక క. మసకనె.) 1. ఇంచుక నలుపు.

2 మునిచీకటి (శ. ర).

మసక(గ)తిత్తి వి. 1. సుతిపట్టు తోలుతిత్తి.

కం గాంధర్వవేళ సంగతి, గంధర్వవరుండు వీణఁ గైకొని దివిష, ద్గంధేభగామినీమణి, సంధించిన మసకతిత్తిజత రాణింపన్ . .
శ్రీరం మా. 4 154.

2 పన్నీరు మున్నగునవి నింపెడు తోలుతిత్తి.

గీ మసగతిత్తుల నించిపల్మఱును జిమ్మఁ, సార పన్నీర నీరాతిశైత్య మెసఁగె ...
నార. 2. 98.

మసకము వి 1 అహిరతి, సర్పసుఁతము.

సీ ప్రాణనాయికతోడఁ బర్యంకసీమల మసకానఁ బెనఁగుసంభ్రమము విడిచి ... కాశ. 2 118.

సీ పాతాళభువనాధిపతికి శేషాహికిఁ బ్రియలతో మసకానఁ బెనఁగఁ గలిగె. భీమ. 1. 34.

చం నెలకొని కృష్ణరాయధరణీవిభుఁ డుత్కల భూమిపాలుతోఁ, గలన నెదిర్చి హస్తికర కాండ తతు ల్మసకంపుఁబాము లై, మలసిన చోటఁ గూడినసమగ్రయశోవసనంబుఁ గప్పి తా, వల వఁగఁ జేసె భూసతిని వశ్యవిధిజ్ఞుఁడు గాన నేర్పునన్ పార. పీఠి 23.

(మసకపుఁబాము — రతిలోనున్న పాము అని భావము.) ఆం భా 2. 178.

2 సర్పసంభోగేచ్ఛ

వ ... పులినతలంబుల నెసక మెసఁగ మసకంబులఁ జెలంగుచు క్రీడించు చిలువ తండంబులు ...
విప్ర 2 14

3 (తముయక్కమ్) రతి, సురతము

రగడ కాళాంజులు మసకపుఁబ్రతిమలు మేల్, కట్టులు నేకాండపుఁ దెరచీరలు . .
కవిక. 3 195.

4 మక్కువ, ఆసక్తి (చూ. మసకొను)

జ. మసకొను, మసకొలుపు.

మస(గొ)కొను అ. క్రి (మసకము + కొను) 1. ఆసక్తిగొను, మక్కువపడు.

ఉ. మసకొని రేఁగుబండ్లకును మౌక్తికము ల్వెల పోసినట్లు దు, ర్వ్యసనముఁ జెంది కావ్యము దురాత్ముల కిచ్చితి మోస మయ్యె ...
దా శ. 7.

2 సంభోగేచ్ఛగొను (శ ర)

మసకొలుపు(ల్పు) స క్రి (√మసగొను) 1 ఆసగొలుపు, ఆసక్తిపడఁజేయు

ఉ చల్లనిబెల్లిమాటలపస న్మసకొల్పుచు నెల్ల వారలన్, మెల్లనఁ జేరదీసి ..
అచ్చ రా. అయో. 34.

2 సంభోగేచ్ఛ కలుగఁజేయు.

మ అసిధారావధిశాత్మ బంధుభుజమధ్యస్వైర నిర్యద్వ్యసన్, మన సైపుట్టిన యమ్మహాదురిత మున్ మ స్పెట్టియున్ వాజిమే, ధనమిద్ధావల

భూతిచే మసిమియున్ దప్పింప లేనైతి.

పాండు 5 41.

ద్వి వలుద లై చనుకట్టు వదలఁ జాలిండ్లు, తొంటి కెడుపాలతోఁ దుంపిళ్లగుసియ, మిసిమిమై తన గబ్బు మెఱయించుమసటు, వసితా యెతులు సంది వల నొప్పఁ గట్టి.

అ మ క 1. 26 బా. 16 పం.

సీ. మలవాచకం బగు మసలు నింపిరి మస్తు ...

ఆం ఛా. 2 134

మసడు — మసటు వి మాలిన్యము, ముఱికి. (శ. ర, బ్రౌ. వ్రాతప్రతి, ఆం. భా)

మసనము సం. వి. అ. న. 1. పరిణామము, మార్పు. 2 సోమరాజి యను నోషధి

మసనము వి. (సం శ్మశానమ్, ప్రా. మసాణము, క మసణ. త. మయానం) పితృవనము, వల్ల కాడు

సీ .. మసనంబులోఁ బడ్డమహితపుష్ప మాలిక యను బోలె మదిరాక్షి దుర్జనుకతమున దూషిత గాకమున్న, చనరయ్య వేగంబ..

భారి. ఆర. 6 201.

సీ. పుట్టలో వేదిపై బొక్కలో బూదిపై మసనం బులో నాలమందలోన.

గీ. మలము విడుచుట శిష్టధర్మంబు గాదు ..

విజ్ఞా 1. 55.

ద్వి మసనంబు గా దిది మఖశాల గాని, యెసఁగు శల్యములుగా విధ్మముల్ గాని . .

ద్వి హరిశ్చ ఉ. 2625 పం.

మసమస వి. (మసక + మసక. వృత్తినివర్ణ లోపము) ఇంచుకమసక

గ్వి చెడ్డకన్నును మూఁతబడ్డట్టికన్ను, మయిల కన్నును మసమస గొనుకన్ను . .

పండితా. మహిమ. 273 పొ.

మసమసక వి. (మసక + మసక) ఇంచించుక నలుపు.

విశ. ఇంచించుక నల్లనిది (దీనికి వృత్తిని నిగాగ మంబు హైకల్పికంబు.)

కం. పసిపాప యొండకొనలును, మసమసకని యిరు లుఁ గలసి మన మలరించెన్, దెసలనలుగడల గంజా, విసరంబులసరులు వ్రేల విడిచిన భంగిన్.

నైష. 8 12.

మసమసకన విశ (మసకన + మసకన) కొంచెము నల్లనైనది

వ. . కిసలయముకుళకుసుమశలాటు ఫలభరితంబై బిసరుహబాంధవునికిరణ విసరంబుల సొగయ సీయక మసమసకనై యిరు లసలు కొనుచు.

కాశీ 1. 32.

కం మసమసనయ్యె దిక్కులు, పసి గ్రేపుఁదలంచి తిరుగఁబడె గూండ్ల కకుం, తమోమాజము కల కలము లె, గసె వెడవెడ కన్ను మొగిచెఁ గమల వనంబుల్ .

జై. భా. 2. 101

మసమసకలువాఱు అ. క్రి.వి. ఇంచుకనలుపు. (శ. ర మసమసకలు + వాఱు) ఇంచుక చీకటిగొను, కొంచెము చూపుచెడు

సీ మసమసకలువాఱుముసలికన్నులు విచ్చి నేల నేర్పరయంగ నిలువఁబడుచు ..

కకు. 1. 192

మసర వి ధూసరవర్ణము.

కం క్రొవ్వి కకు మసర కవిసిన, నవ్విపినంబులను మృగము లవనీనాథా.

పద్మ. 1. 91.

విశ ధూసరవర్ణము గలది (శ. ర., బ్రౌ.)

మసర సం. వి ఆ స్త్రీ చిఱుసెనగ. (వృ. వి.).

మసరు అ క్రి. పొగరెక్కు, మదించు. వ. . . ఒడళ్లు జాడించుచు మసరుచుఁ గొసరుచుఁ దిట్టుచుఁ గొట్టు చు బాయుచు డాయుచు ...

ప్రబంధ. 788.

వి మదము, పొగరు. (ఆవేశము అని శ. ర, తఱచుగా నిది కవియు ధాతువుతోఁ గూడియే ప్రయోగములఁ గనఁబడుచున్నది).

ఆ ఇట్లు భుజగదానవేంద్రుల నిర్జించి, యసుర మసరు కవిసి యంతఁ బోక, కంధివిభుని పురము కందువ యారసి యుద్దవిడిని బురమునొద్ద

శేఁగి నిర్వ. 5 80.

కం. అసితఫణిభీషణం బగు, వసి చేకొని యాయత మగునంసమున నమ, ర్చి సముద్ధతి నరదముడిగి, మసరు కవిసి కదిసె మారి మసఁగిన భంగిన్ .. హరి ఉ 10. 97.

గీ ... బలోదారుఁడైన, మహిషుఁ డెప్పుడు మద మున మసరు కవిసి, కలఁచుచున్నాఁడు త్రిభువన కమలవనము మార్క. 6. 67.
భాగ 10. పూ. 765.

జ. మసరిడు , మసరుకొను.

మసరిడు అ క్రి. (√మసరు) పొగరెక్కు. క్రొవ్వు.

చం. అసమసుగంధబంధురములై చెలువొందెడు షడ్రసాన్నముల్, బసవనియింట నిత్యము నపారముగా భుజియింపుచుండు నీ, కుసుమ శరారి భక్తులను గూరిచి పెట్టఁదలంచి నాఁడవో, మస రిడి మత్స్యమాంస మనుమానము లేక భవద్గృహంబునన్. చెన్న. 4. 343.

మసరుకొను అ క్రి. (మసరు + కొను స్వార్థమున) మదించు, పొగరెక్కు.

వ. ... చటులవాలఘాతంబుల నుద్ధూతంబులై మసరుకొని విసవిస విసరుగాడ్పులఁదూలి (మసరుకొని – తీవ్రమయి అని భావము) శ్రీరం 1. 132.

మసరులు వి. బ. ధాన్యవిశేషము, ఒక జాతివడ్లు

సీ. మణిసరుల్ మసరులు మంకెనల్ పగడంపు తీఁగెలు మడిప్రాలు దేవసరులు. హంస 4. 128

మసలు అ. క్రి. (క మసలు) 1. ఆలస్యముచేయు, జాగుచేయు.

సీ. ఉత్సవ సందర్శనోత్సుకులై పోయి కడుఁ బెద్దప్రొద్దయ్యె, గొడుకు లేల, మసలిరో కౌరవుల్ విసువక వైరంబు గావించు పాపస్వభావు లెఱిఁగి ... భార. ఆది. 7 207.

ఆ ఎలమిఁ దేరిమీఁద నిలుచుండి పడమర, జూత్తి చూచుచున్న యుద్ధురాత్ముఁ, మస్తకంబు దునుము మసలక యని యర్జు, నునకుఁ జూపె సైంధవుని మురారి.
భార. ద్రో 4. 318.

కం పతి పరదేశాంతరపరి, గతుఁడై క్రమ్మఱక యచటఁ గడు మసలుటయున్, మతి దుందుడుకుం జెందెడు, సతిఁ బ్రోషితభర్తృకయనఁ జనునంద్రు బుధుల్.
కావ్యా 3. 62 , అం భా. 3 97.

2 తప్పు, (చూ నెలమసలు)

3 వర్తించు, ఉండు

కం బిసబిస నెప్పుడు నుడుగక, విసరెడి వలిచేత వడఁకు నిడువక మనముం, బస చెడి మార్గము గానక, మసలితి మఁతటను నంకుమంతుఁడు వాడిచెన్ భాగ 10 ఉ. 1001.

ఆ మదనుఁ గన్నతల్లి మాధవు నిల్లాలు, బ్రదుకు లెల్లఁ దానె పట్టిచూడ, ముఖ్యమైన లక్ష్మి మమ్మయ్య శాంతాత్మ, మందిరంబునందు మసలుఁగాఁత శివరా 1 5

4 కలుగు

ద్వి. మగుదయేరాలికి మసలె గర్భంబు ...
పండితా మహిమ. 287 పూ.

5. విహరించు

కం క్రేళ్లుటికి మసలె లేఁగలు మల్లడిగొని అంకెలిడియె మద వృషభంబుల్ .
భాగ. 10 పూ 178.

రగడ. తగ మసలు భసల సంతానముల గాన ముల ... రాఘవ. 2 6.

కం. తనుఁ దాఁ గానని మనుజుని, మనము నిరోధింపఁ బడక మసలుచుఁ దిరుగున్ ...
సీతారా. 3. 56.

6. మరలు, వెనుదిరుగు.

సీ. వసులాభ సంపత్తి మసలెనే జాహ్నవిఁ జేకొన్న శంతను క్షితిపమణికి ... వసు. 2 137.

గీ. పెఱుగ జముకీలు గీల్కొన్న పృథివి మూరు, కొని మసలి పోక యొకభంగిఁ జనియెఁ గరులు .... రా, వి. 2. 50.

సీ. అమ్మ యెవ్వరిఁ బెండ్లి యాడెదవే యన్న ముసి
ముసి నగవుతో మసలుటయును ..
దశా. 8 82

7. పరాజితమగు, ఓడు.

సీ. అదితి యింటఁ బయోవ్రత మాచరించి, భర్తృ
సంగతి సౌఖ్యసంపదలఁ బొదల, నెలమసలె
వెల్లజిగి గల్లముల నెదుర్చ, నెల మసలె నెల్లు
తొమ్మిది నిండె నంత. దశా 5 58

8 కదఁగు, యత్నించు.

ద్వి అందును మధ్యదేశానీక మర్త్య, సందోహ
మట్టుల సహజభాషలను మసలి యొఁడొరు
లతో మాటలాడుచును.
పండితా. పర్వ. 356 పూ.

9. మలమల ప్రాఁగు, మఱఁగు

వ్యవ. నీళ్లు మసలుచున్నవి.

10. నీళ్లు మొ. ప్రాఁగునపుడు కళకళమను

చం. కనుమలు గుట్టలు న్నసలఁ ప్రాఁగిన సైకత
ముక్కు గుట్టముల్, గవగవలాడు కుంప
టులు . సానందో. 2. 6.

మసలిక, మసలుకొను

మసలాఁడి వి. (మసలు + ఆఁడి) విలాసవతి,
శృంగారచేష్టలుకల యాఁడుది.

ద్వి మసలాఁడి యిది చెప్పుమాటలు విన్న, వసు
ధేశ్వరుం డెంతవాఁ డనువారు .
ద్వి. శ సా 3 183 పం.

మసలిక వి. (√మసలు) మాంద్యము, మెల్లన.

చం. బిసబిసఁ బోక యొయ్య నడపింపుఁ డరుంగు
మెఱుంగు మెట్టికల్, మసలిక నెక్కుఁ డెచ్చరిక
మచ్చిక నిల్పుఁడు భద్రపీఠికన్ .
పాంచా. 4 21.

మసలుకొను అ క్రి. (మసలు+కొను) వెనుదీయు.

సీ. సిగమీఁది విరవాది చేర్పుకొ్కవసఁ గాంచి మఱి
వసంతుఁడు కొంత మసలుకొనఁగ ..
పాంచా 4. 15

మసారము సం వి అ పుం. ఇంద్రనీలమణి

మసాలా వి (హిం. మసాలా) మిరియము, జీలకఱ్ఱ,
మెంతులు మున్నగు తాలింపు సామాను, ఠం
కారము

వ్యవ. మసాలా గారెలు చాల రుచిగా నుండును.

మసి వి. (సం మషీ. ప్రా మసీ) 1 నల్లని
చూర్ణము, నల్లనిగుండ.

సీ. రమణి డెందంబువేఁడిమి మాఁడి మసియైన
పుప్పొడి మెయినిండఁ బూసికొనుచు . .
వి శకుం. 3. 20?.

సీ తలఁ బడ్డగుదియ దెబ్బలఁ బాఁతమసి యిడి
యంబలి గం జండ్ల నడుగువారు ...
ఆము. 6 85.

సీ భస్మవిశేషఁబు పరగును గఱు కన మసి యన...
ఆం భా 2. 242.

2. భస్మము, బూడిద.

గీ మాఁడుగులు వేల్పె నొడ్డాది మసి యొనర్చె .
ఆము. 1. 36

వ. . పెనుమంట మండి మసులై పడిన యట్టాలక
చిత్రయంత్ర ప్రాతంబులును . .
భా. రా. సుం. 488 , మనుచ 1. 37.

3. నలుపు, మాలిన్యము.

ఆ. మడుఁగుఁ జీరయందు మసి తాకినట్లు మీ,
నత్కులమునఁ గల్మషంబు కొర, వేంద్రు
కతనఁ బొందె . . భార. ఉద్యో 1. 295.

4 సిరా, వ్రాయుట కుపయోగించు నల్లని
ద్రవము (గ్రా.).

విశే. నల్లనైనది. మురికియైనది.

సీ మసిబూడి దయ్యె నిర్మలకేలిదీప్తి కాకమలి
నీకఘోరకైరవములు ... భీమ 4. 143.

సీ. మసిమంగలముచాయ మైమొగంబు బెడంగు
నినుప కడెంబులు . .
ఉ. హరివం. 4. 157.

కం... తత్తనుసాం, గత్యము మసిపాఁత మానికంబై
యొదుఁగన్ .. ఆము. 6 5.

ద్వి. పలుచని మొగిలులోపలఁ దోఁచుచంద్ర, కళ

భంగి మూఁగుడు గవిసి మానికవు, బొమ్మను మసిపాతఁ బొదిగిన మాడ్కి, నెమ్మేని గ్రొమ్మించు నిగుడక మాసి
ద్వి పారిశ్రా ఉ. 2089

సా. మసిపూసి మారేడుకాయ చేయుట – వంచించుట, మోసగించుట
వ్యవ వాఁడు నన్ను మసిపూసి మారేడుకాయ చేసినాఁడు
జ మసికట్టు, మసికోఁతి, మసిబుడ్డి, మసిముట్టు, మసిమోచు

మసి నం. వి ఇ పుం. స్త్రీ 1 సిరా 2 దీపపుమసి, కాటుక. 3 నీలశేఫాలిక (వ్య. వి) 4. శస్త్రి 5 కృపణత్రృష్ణ (కే. ని.)

మసిక నం. వి. అ. స్త్రీ నీలశేఫాలిక (వ్య. వి).

మసికట్టు వి. (మసి + కట్టు, బ మసికట్లు.) కమసాలి దుకాణమందలి కుంపటి బూడిదకుప్ప (బంగారు లోనగువాని చిలుము అని శ ర., బ్రౌ.)
గీ. కాన భవదీయవిరహయోగమున నాకుఁ, గల హరిత్తులు మసికట్లుగాఁ దనర్చుఁ, గాంచి నమ్రుడ నైనసత్కవిని నన్ను రాగ మిటనూని ప్రోవవే రాజపుత్రి. బిల్హ. 2. 148.

మసికము నం. వి. అ. పుం. పాముకన్నము, సర్ప బిలము (విల్యమ్సు.)

మసికోఁతి వి. (మసి + కోఁతి) నల్లని మొగము గలకోఁతి, కొండముచ్చు (శ. ర.)

మసి(సీ)జలము నం వి. అ న సిరా (త్రి ని.).

మసిధానము నం. వి. అ న. మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి.

మసిధాని నం వి. ఈ స్త్రీ. – మసిధానము.

మసిపణ్యుఁడు నం వి. అ. పుం. లేఖకుఁడు, వ్రాయసకాఁడు (త్రి. ని)

మసిప్రసువు నం. వి ఉ. స్త్రీ. 1 లేఖని, కలము. 2. మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి

మసిబుడ్డి వి. (మసి + బుడ్డి) సిరా పోసికొను బుడ్డి (శ ర.).

మసిమణి నం. వి. ఇ. పుం. మసిధానము (త్రి.ని.).

మసిముట్టు అ. క్రి. (మసి + ముట్టు) వ్యర్థమగు.
కం. ఇంతింత పౌరుషము లో, క్కింతయు మసి ముట్టకుండ నిటు సేయఁగ నై, త్యాంతక త్రిపురాంతకుఁ డొకఁ, డంతియ నీయంత వార లన్యులు గలరే .. హరి పూ. 8. 117.

మసిమోచు అ. క్రి (మసి + మోచు) మాయు, ధూళి లోనగునవి పడి వివర్ణత కలుగు
చం మురురును నాకుఁ జూడఁగఁ ద్రిమూర్తులు తప్పదు లేక వాహమున్, బొగరున నొక్కఁ డెత్తుక నభోగతి నేఁగుట యెట్లు లెక్కకున్, మిగిలిన సేన నొక్క డహమించి వధించుట యెట్లు వారిలో, మొగఁ దగువాని కింత మసి మోవక త్రుంగుట యెట్లు సైన్యముల్
జై. భా. 2 43.

మసిపర్ధనము నం వి అ. న. రసగంధము,గంధకము.

మసీదు వి. (హిం మసీద్) తురుష్కుల దేవాలయము.
సీ అదె పాండవులగుడి యట దక్షిణంబునఁ గర్తారుఁ డుండుతురిష్కుల మసీదు .
క్రీడా 149.

మసీన నం. వి అ స్త్రీ. తెల్లయవిసి (వ్య. వి.).

మసుర నం. వి అ. స్త్రీ 1. కాయధాన్యము, కలాయము (బటాని).
2. వేశ్య (శ ర, ఆ. ని).

మసురము నం వి అ పుం 1 ఒకజాతికాయ ధాన్యము 2. చర్మముతోఁ జేసిన యాసనము

మసురి నం వి. ఈ. స్త్రీ. వేశ్య, లంజె (కే ని).

మసూర నం వి అ. స్త్రీ. 1. వేశ్య (శ. ర).
పుం, స్త్రీ చిఱుసెనగలు (శ. ర.).

మసూరము నం. వి అ పుం. 1. ఒకజాతి కాయ ధాన్యము. తలగిడ, దిండు. (మే ని.)

మసూరకము నం. వి. అ. పుం. 1. తలగడ, దిండు. 2 కాయధాన్యము, చిఱుసెనగ

మసూరవిదళ నం. వి. అ. స్త్రీ. 1. నల్లతెగడ.. వ్య. వి.). 2. శ్యామలత.

మసూరి సం వి ఈ. స్త్రీ 1 స్ఫోటము, అమ్మవారిజబ్బు 2 ఎఱ్ఱతెగడ (వ్య వి) 3 వేశ్య, భోగముది (కే ని).

మసూరిక సం వి. అ స్త్రీ 1 వసంతరోగము, స్ఫోటకము 2 దోమతెర 3. కుంటెనకత్తె, కుట్టిని 4 కాయధాన్యము, చిఱుసెనగలు.

మసృణము సం విణ (అ ఆ అ.) 1 స్నిగ్ధము. చిక్కనిది 2 మృదువైనది, మెత్తనిది 3 మనోహరమైనది, ఇంపైనది, శ్రావ్యమైనది వి. అ పుం మసృణత్వము (వై. ని)

మసృణి సం వి. ఈ స్త్రీ అతిసి, నల్లగిసె (వ్య వి.) (వై. ని).

మసృణితము సం విణ (అ ఆ అ) మృదువుగాఁ జేయఁబడినది, మెత్తనిదిగాఁ జేయబడినది.

మసెల వి అటుక (శ ర)

మస్కరము సం వి. అ. పుం. 1 వెదురు (వ్య వి). 2 గతి, గమనము, నడచుట 3 జ్ఞానము

మస్కరి సం. వి న్ పుం 1 పరివ్రాజకుఁడు, సన్యాసి 2. చంద్రుఁడు (వాచ).

మస్టు – మసటు వి (క మసటు, త మష్టు) మాలిన్యము, మురికి (మస్టు శ ర.)

సీ మలవాచకం బగు మసటు నింపిరి మష్టు . ఆం భా 2. 134

ఉ కాలసమాఖ్యచే నలరుకంచరవాఁ డొక తామ్రపాత్రము, ద్వేషసుధారుచిం దవరు వెన్నెల సీసము జేతు నంచుఁ బ్రా, ల్మాలక తోమఁగా వెడలుమస్టన సర్వదిశాంతరంబులన్, మూలతమస్సమూహములు ముంచుకొనె న్మఱియు న్నమగ్రతన్ సానందో. 5 133.

ద్వి గలకఁ దొలంగిన కమలినివోలె, బలుమస్టు గడిగిన బంగారువోలె . రం రా. బాల 51 పా. 5 పం.

మస్తకము సం. వి అ. పుం. న. శిరస్సు

మస్తకస్నేహము సం వి. అ. పుం. మెదడు, మేదస్సు

మస్తదారుపు సం. వి అ. పుం దేవదారు వృక్షము.

మస్తము సం వి. అ న. శిరస్సు, తల విణ. (అ ఆ. అ) ఎత్తైనది.

మస్త(క)మూలకము సం వి అ న కంధరము, మెడ

మస్తరించు స క్రి. (√మస్తర.) 1 దశపఱచుకొను

ఉ ఎంతయు ఘోరమైన విపినేశము మెల్లన మస్తరించి మా, వంతుఁడు గంధశిరి గుబెదైచి సుఖంబున నెక్కునట్టులు కాశీ 5 236

గీ మనసు గరఁగించి బ్రమయించి మస్తరించి, మిగులఁ జొక్కించి యెంతయుఁ దగులు వఱచి, పాసి యొడఁబాసి తమబటు చేసికొనరె, వామలోచన లెతటివారి నైన ప్రబోధ 1 75, రా వి 2. 50.

2, ఆస్ఫాలనముచేయు, తట్టు, చేతు లప్పళించు

చం కనఁదగు తెల్లమానికపుఁ గప్పుల నొప్పెడు చప్పరాలలోఁ, దనపొడవైన సీడఁ గని తాళిక యేనుఁ గటంచుఁ గొమ్ములన్, జెనకఁగ వచ్చి కోటపయిఁ జేసిన ముత్తెపు సింగపుంగమిన్, గనుగొని పాలువేల్పుదొర గౌఁతఁ డౌదల మస్తరింపగన్ యయా. 1. 5.

గీ హస్తమున హస్తి మస్తంబు మస్తరించి, వెలయు శ్రీహరి శుభము గావించు మాకు . . వాల్మీకి 1 106. అ. మ క. 5. 242 పా 145.

మస్తరించె ననంగను మనుసు జేతు, లప్పళించె నటంచు ... ఆం. భా 3. 106.

3. ప్రవేశింపఁజేయు.

పీ మునుమిన్కు చనిదైన తన ప్రజ్ఞయంతయు మతివిశేషమునందు మస్తరించి .. పాండు. 1. 9.

4. హెచ్చరించు, ప్రోత్సాహపఱచు.

గీ. ఫణిహార తురంగసుతుఁడు సాహెణులు సారె,

ధీరె యని మస్తరింపఁగఁ దేఁటినెక్కె ...
చంద్ర. 2. 17.

మస్తరు వి. లోఁబడుట, అధీనమగుట (చూ. మస్తరించు)
జ మస్తరించు.

మస్తకము సం వి అ. పుం తల, శిరస్సు (వై. ని).

మస్తిష్కము సం. వి. అ. న తలలో నుండు మజ్జ. మెదస్సు, మెదడు

మస్తీ వి మదించిన యేనుఁగు
మ తెలిపూగద్దియ గాడుపుం గొడమ మస్తీనెక్కి, తేఁదేఁటి గం, టల సంధిల్లు రొదాళము ల్బరవ మింట న్వెంటఁ జంద్రాముల, గ్గలికన్ ముంగల శారుదీర నడువంగాలార్చుచు న్నూకి కెం, దలిరుం బెద్ద హజారపు న్నడిమిచెంతిన్ డిగ్గి తా వచ్చుటన్. చంద్రా 3. 51.

మస్తు వి (క. మస్తు త. మస్తు) 1. మదము, మత్తు
గీ మస్తు మీఱిన సురహస్తి మస్తకంబు, కుస్తరించిన మామక హస్తములకు, హాయిగా నీని తంబంబు లంట నీవె, కంట నామీఁద నేల వాల్గంటి నీకు. అహల్యా 3 94.
సీ మదము రాజులు మస్తు మత్తు మత్తా యన ఆం భా 2 195.
సీ కొమ్ముకత్తుల మెఱుంగుల వెల్లపావటల్ గొను నవి మస్తేనుఁగులచయంబు ...
కువల. 2. 127.
2 సమృద్ధి (శ ర)
విశ సమృద్ధము, అధికము (బ్రౌ.).
జ. మస్తునాఁడు

మస్తువాఁడు విశ (√మస్తు) మత్తుఁడు, మదించిన వాఁడు
సీ ... మస్తువాఁడన మత్తుఁడు పరగుచుండు.
ఆం. భా. 3. 7.

మస్తులుం(గ)కము సం. వి. అ. పుం. న. 1. మెదస్స, మెదడు (వై ని.). న. వస్తువు రధి మండము (కే. ని)

మస్తువు సం. వి ఉ. న తోడు పెట్టఁబడిన పాలలోఁ బెరుఁగు కాఁగా నిలిచిన నీరు పుం స్త్రీ ముష్టి. పిడికిలి (కే ని.)

మహ సం వి. అ. స్త్రీ గోవు, ఆవు

మహత్కము సం వి అ పుం. అంతటను వ్యాపించు పరమళము, సుగంధము (కల్ప)

మహతి సం. వి ఈ స్త్రీ 1. వీణాభేదము, ఒకరకము వీణ 2 నారదునివీణ 3 వార్తాకి, వంగ చెట్టు 4 బృహతి, వాఁకుడు (వృ వి). 5 శ్యామ, నల్లతెగడ (వృ వి) 6 (ఆంధ్ర వ్యాక.) తి వ్యగ్జడేతర స్త్రీవాచకశబ్దము.

మహత్తరుఁడు సం. వి. అ పుం 1. ప్రధాన పురుషుఁడు, ముఖ్యమనుష్యుఁడు 2 రాజపురుషుఁడు, ఆస్థానోద్యోగి, రాజసేవకుఁడు 3. ఊరిపెద్ద, పల్లెపెద్ద. 4. శూద్రుఁడు విశ (అ ఆ అ.) గొప్పవాఁడు మొ
(దీనికి వృత్తిని సమాసాధికరణము పరముకాఁగా ఆకారం మంతాదేశముగా వచ్చును)

మహత్తు సం. విశ (త్. తీ. త్) 1 గొప్పది, పెద్దది. 2. సమృద్ధమైనది, అధికమైనది 3. పొడవైనది, వ్యాపించినది 4. పవిత్రమైనది, పూజ్యమైనది
వి త్ పుం 1 ఒంటె, లొట్టియ 2 మహత్త్వము (సాంఖ్యవేదాంతమున సాంఖ్యులచే నంగీకరింపఁబడిన పంచవింశతి తత్త్వములలో రెండవది యగు తత్త్వము) 3 మహర్లోకము. 4 బుద్ధి (కే ని.)
త్. న 1. రాజ్యము. 2. సమూహము (కే.ని), 3 ఉదకము (వై ని.) 4 (ఆంధ్రవ్యాక.) స్త్రీ తిర్యగ్జడభిన్నంబును, వాని విశేషణంబును.
ఉదా. రాముఁడు గుణవంతుఁడు, రాముఁడు మొ.

మహత్త్వము సం. వి. అ న. 1. గొప్పతనము, పెద్దతనము (తిరు.) 2. పెద్దపరిమాణము. 3. సామర్థ్యము, బలము. 4 ఉన్నతస్థితి, ఔన్న

త్యము 5 తీవ్రత, మిక్కుటమగుట (విల్యమ్సు)

మహనీయుఁడు సం విశ (అ ఆ అ.) ఘనుఁడు, గొప్పవాఁడు

మహము సం వి. అ పుం ఉత్సవము (అమర కోశము)

మహముదులు వి బ వస్త్రవిశేషములు
ఉగడ బుడుతకాసేలు మహముదుల విరాసీలు
హంస 5 356.

మహర్ సం అవ్య ర్ భూలోకాదు లగునేడు లోకములలోను నాల్గవది యగులోకము (సువర్లోక జనోలోకముల మధ్యమున నుండు లోకము. దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు ఉదా మహర్లోకము)

మహలు వి (హిం మహల్) మేడ హర్మ్యము.
గీ మహలు మేడ యనఁగ హర్మ్యమగు . .
సాం. ని స్థా 67.

మహల్లకము సం వి అ. పుం మహాభవనము, రాజమందిరము (ఆ. ని.).

మహల్లి(ల్ల)కుఁడు సం విశ (అ ఆ అ) 1. బలము లేనివాఁడు, దుర్బలుఁడు, ముసలివాఁడు వి అ పుం. కంచుకి, రాణివాసపుఁగావలివాఁడు.

మహల్లుఁడు సం వి అ పుం కంచుకి, రాణివాసపుఁగావలివాఁడు (అ ని).

మహస్వంతము సం. విశ. (త్ స్వతీ త్) ప్రకాశమానమైనది జ్యోతిస్సుగలది.

మహస్వి సం విశ. (న్. ఈ న్) ప్రకాశమానమైనది, జ్యోతిస్సు గలది.

మహస్సు సం. వి న్ న 1. ఉత్సవము, ఉత్సవకార్యము. 2. యజ్ఞము 3. జ్యోతిస్సు, కాంతి 4. మహిమము 5. సంతోషము. ఆనందము. 6. శక్తి, మహత్త్వము 7. సమృద్ధి, విస్తారము. 8. జలము, నీరు (కే ని)

మహాంగము సం వి. (అ ఆ ఈ. అ) స్థూలమైనది, లావైనది
వి అ పుం. 1 ఉష్ట్రము, ఒంటె. 2 మూషికా విశేషము. ఒకజాతి యెలుక, పందికొక్కు. 3 ఆవుగోరిజ 4 రక్తచిత్రకము, ఎఱ్ఱ చిత్రమూలము (వై ని).

మహాంబుజము సం వి అ. న ఒకానొక పెద్ద సంఖ్య. లక్షపద్మములు (వై ని)

మహాకంటకిని సం వి ఈ స్త్రీ విశ్వసారకము, విదర వృక్షము,

మహాకందము సం వి అ పుం 1 వెల్లుల్లి (వృ ని) 2 మూలకము, ముల్లంగి (వృ ని.). 3 విశ్వభేషజము. సొంటి (వై ని)

మహాకచ్ఛము సం వి. అ పుం 1 సముద్రము (మే ని) 2 పర్వతము. కల్ప)

మహాకచ్ఛుడు సం వి అ పుం వరుణుఁడు (మే ని)

మహాకపర్దము సం వి అ పుం శంఖము. (విల్యమ్సు)

మహాకపిత్థము సం. వి అ పుం 1 బిల్వవృక్షము, మారేడు చెట్టు 2 నీరుల్లి, రక్తలశునము (వృ. ని). 3 చాణాఖ్య మూలకము, చిన్న ముల్లంగి (వృ. ని).

మహాకరంజము సం వి అ పుం. ఒకానొక వృక్షము, కరంజభేదము (వృ. ని).

మహాకర్ణికారము సం. వి అ పుం. ఆరగ్వధము, రేల (వృ ని.).

మహాకాయము సం. వి అ పుం 1. ఏనుఁగు. (వై ని.)

మహాకాయుఁడు సం విశ (అ ఆ అ.) పెద్ద శరీరము గలవాఁడు, స్థూలకాయుఁడు. వి అ. పుం. శివపరిచారకుఁ డగు నంది.

మహాకాలము సం వి. అ. పుం. 1. కాకిదొండ, కింపాకము (వృ. ని). (హలాని.) 2. ఉజ్జయినీ పురమం దున్న మహాకాలేశ్వరుని యాలయము.

మహాకాళి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుర్గాదేవి.

మహాకాలుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1 శాఖాను ఁడు (వై. ని.) 2 ప్రమథులలో నొకఁడు ఉజ్జయినీ పురమందలి దేవుఁడు (మే ని.) విశ. (అ ఆ అ.) మూర్ఖుఁడు.

మహాకావ్యము సం. వి. అ. న. గొప్పకావ్యము (అష్టాదశవర్ణనలు కలిగినది.)

మహాకీర్తనము సం. వి. అ. న. గృహము వై. ని.

మహాకుంభి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కట్ఫలము, పేఁకు (వృ ని.)

మహాకోశఫల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవదాళి, డావర డంగి (వృ ని.)

మహాకోశాతకి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. హస్తిఘోష, పెనుఁగుబీర (వృ ని.)

మహాక్షీరము సం. వి. అ. న. చెఱకు (వృ ని.) (విల్యమ్సు.)

మహాఖర్వము సం. వి. అ. పుం. న. గొప్ప సంఖ్య, పదిలక్షలకోట్లు

మహాగంధ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 చాముండ, దుర్గ 2 నాగబల, తీవ (వృ ని.) 3 కవిక మొగలి (వృ ని.)

మహాగంధము సం. విశ. (అ. ఆ అ) మిగుల సువాసనగలది. వి. అ. న. 1. హరిచందనము. 2 బోళము, బాలెంతబోళము

పుం. 1. జలవేతసము, నీటిప్రబ్బలి (వృ ని.) 2 కుటజము, కొండమల్లె (వృ ని.).

మహాగణము సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక పెద్ద సంఖ్య (100,00,00,00,00,00,00.)

మహాగణులు సం. వి. అ. పుం. బ. జంగాల గురువుల బిరుదు.

మహాగపము సం. వి. అ. పుం. గవయమృగము. (కల్ప.)

మహాగురువు సం. వి. ఉ. పుం. 1. చాలగౌరవింప దగిన పురుషుడు (పిత్రాది.).

శ్లో. మాతా పితా తథాచార్యా మహాగురురితి స్మృతః 2. భర్త (వాచ.)

మహాగుల్మ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సోమవల్లి (వృ ని.) (రా ని.).

మహాగుహ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్న (వృ ని.)

మహాగ్రీవము సం. వి. అ. పుం. ఉష్ట్రము, ఒంటె

మహాగ్రీవి సం. వి. న్. పుం. — మహాగ్రీవము.

మహాగ్రీవుఁడు సం. వి. అ. పుం. ప్రమథగణములలో నొకఁడు (విల్యమ్సు.)

మహాఘూర్ణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మద్యము, సారాయి. (కల్ప.)

మహాఘోంటు సం. వి. ఆ. స్త్రీ. హస్తికోల పెద్దరేఁగు (వృ ని.)

మహాఘోష సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 కర్కటశృంగి (వృ ని.) 2 కుందురికి, అందుగు

మహాఘోషము సం. విశ. (అ ఆ అ.) పెద్దధ్వని చేయునది. వి. అ. న. అంగడివీథి, బజారు (మే ని.)

మహాచండి సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్గాపరిచారిక (వై. ని.)

మహాచారి సం. వి. న్. పుం. నాంది నడపువాఁడు (వై. ని.)

మహాచ్ఛదము సం. వి. అ. పుం. దేవతాళము (వృ ని.).

మహాచ్ఛాయము సం. వి. అ. పుం. వటము, మఱ్ఱి చెట్టు (రా. ని.).

మహాచ్ఛిద్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహామేద (వృ ని.).

మహాజంబువు సం. వి. ఊ. స్త్రీ. రాజజంబువు. పెద్దనేరేడు (వృ ని.).

మహాజట సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పెద్దజడ, మహావేణి 2 రుద్రజట, రుద్రజడ (వృ. ని.).

మహాజనుఁడు సం. వి. అ. పుం. గొప్పవాఁడు, ప్రఖ్యాతిగల మనుష్యుఁడు

మహాజాలి సం. వి. అ. న్. పుం. 1. పచ్చపూవుల

యావడ (వృ. వి) 2 రాజకోశాతకి, పనుగుఁ బీర (వృ వి).

మహాజ్యోతిష్మతి నం వి ఈ స్త్రీ. పెద్దమానేరు, ఒకానొక తీఁగె.

మహాఢ్యము నం. విశ (అ ఆ. అ.) మిగుల భాగ్యవంతమైనది

వి. అ. పుం. కదంబవృక్షము, కడిమిచెట్టు (వృ వి.)

మహాతరువు నం. వి ఉ పుం. స్నుహి, జెముడు (వృ వి.)

మహాతలము నం వి అ. న. సప్తపాతాళములలో నైదవ లోకము.

మహాతిక్త నం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. యవతిక్త, నాగదొండ (వృ వి) 2 పార, చేఁదుబొద్దు (వృ వి)

మహాతిక్తము నం. వి. అ పుం. నింబవృక్షము, వేఁపచెట్టు

మహాతీక్ష్ణ నం. వి ఆ. స్త్రీ. నల్ల జీడిచెట్టు.

మహాతేజస్సు నం వి. స్. పుం. 1. పాదరసము. 2. అగ్ని. 3 ఛత్రకము, చిత్రమూలము (వృ. వి.). 4. సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరుఁడు (వై ని.)

మహాత్ముఁడు నం. విశ. (న్ అ న్ న్.) (మహాత్మురాలు స్త్రీ) రూ.

1 ఘనుఁడైన జీవాత్మ గలవాఁడు, ఉదారస్వభావము గలవాఁడు 2. కీర్తిగలవాఁడు, ఘనత చెందినవాఁడు. 3 సుకృతి, పుణ్యము కలవాఁడు

మహాదంష్ట్రము నం. వి. అ పుం ఒకజాతి పులి (కే ని.).

మహాదానము నం. వి. అ పుం కామ్యదానము, ప్రవారణము (హలా ని.)

మహాదారువు నం. వి. ఉ. పుం దేవదారు వృక్షము (వృ వి)

మహాదేవి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. పార్వతి. 2 పట్టపు రాణి, మహిషి (వై. ని).

మహాదేవుఁడు నం. వి అ పుం శివుఁడు

మహాద్రుమము నం వి. అ పుం. అశ్వత్థవృక్షము, రావి

మహాధనము నం. విశ (అ. అ అ.) 1 చాల ధనముగలది, దనవంతము 2 ఎక్కువ వెలగలది, పెద్ద ఖరీదుగలది.

వి అ న 1. బంగారము 2. ధూపద్రవ్యము 3. విలువగల వస్త్రాదికము (వై. ని.) 4 కృషి వ్యవసాయము 5. గొప్ప మూల్యము 6 యుద్ధము (కే ని)

మహాధన్వుఁడు నం విశ (న్ పుం) గొప్ప విలుకాఁడు

మహాధాతువు నం వి. ఉ పుం. 1 బంగారము. 2 శివుఁడు 3. మేదస్సు, వస (విల్యమ్స్.).

మహానంద నం వి ఆ. స్త్రీ 1 సుర, మద్యము. 2 ఒకానొక నది. 3 మాఘ శుక్ల నవమి

మహానందము నం వి అ. పుం. 1. మహా సంతోషము, గొప్ప సంతసము 2 మోక్షము (హలా. ని)

మహానటుఁడు నం. వి అ. పుం. శివుఁడు.

మహానదము నం వి. అ. పుం. గొప్పనదము.

మహానది నం వి ఈ. స్త్రీ 1. గొప్పనది (గంగ, గోదావరి మొ.) 2 నది విశేషము, ఒకానొకనది (ఇది యోఢ్రదేశమునఁ గలదు) (వాచ.).

మహానర్ముఁడు నం. వి. న్. పుం. వైద్యము నెఱిఁగిన అంబష్ఠుఁడు (వై. ని.).

మహానలము నం. వి. ఉ. పుం 1. దేవనలము, ఒకజాతి కిక్కస (వృ వి.) 2. పెద్ద యగ్ని (కల్ప.).

మహానవమి నం వి. ఈ స్త్రీ ఆశ్వీన శుక్ల నవమి.

మహానసము నం. వి. అ న వంటయిల్లు.

మహానాటకము నం. వి. అ. న. 1. దృశ్యకావ్యభేదము

శ్లో. ఏత దేవ యదా సర్వైః పతాకాస్థానకై ర్యుతమ్,
అంకైశ్చ దశభి ర్ధీరా మహానాటక మూచిరే.
(సా. ద).

2 హనుమన్నాటకము.

మహానాదము సం వి అ పుం 1. పెద్ద ధ్వని. కోలాహలధ్వని 2. పెద్ద వాద్యము గొప్పధ్వని గలది 3. ఉఱుముచున్న మేఘము 4 శంఖము (విల్యమ్సు). 5 ఏనుఁగు 6 సింహము (కే. ని.) 7. శ్రవణము, చెవి.

మహానింబము సం. వి అ. పుం పెద్దమ్రాను, పెద వేము (వై. ని.) వాచ)

మహానిద్ర సం. వి అ. స్త్రీ. పెద్దనిద్ర, మరణము, చావు

మహానిరయము సం వి అ. పుం అరువది యొక్క నరకములలో నొక నరకము (విల్యమ్సు).

మహానిశ సం వి ఆ. స్త్రీ అర్ధరాత్రము

మహానీచుఁడు సం వి అ పుం చాఁకలివాఁడు. (కల్ప)

మహానీలము సం. వి. అ. పుం 1. ఒక దినుసు ఇంద్రనీలమణి 2 భృంగరాజము, గుంటకలగర (వై. ని) 3 ఒకానొక సర్పము. 4. మహాజంబువు, పెద్దనేరేడు (వై ని.) 5. నీలాపరాజిత, నల్లదింటెన (వై. ని.).

మహానుభావుఁడు సం. విశ (అ ఆ అ.) 1. గొప్పబుద్ధి గలవాఁడు, ఔదార్యము గల వాఁడు. 2. గొప్పసామర్థ్యము కలవాఁడు.

మహానేమి సం. వి. ఇ. పుం. వాయసము, కాకి (వై. ని).

మహాపంచమూలము సం వి. అ. న అయిదు గొప్ప మూలికలు కలది.

(1. బిల్వము. 2. అగ్నిమంథము. 3. శ్యోనాకము. 4. కాశ్మరి. 5. పాటల.)

శ్లో. బిల్వోఽగ్నిమంథ శ్శ్యోనాకః కాశ్మర్యః పాటలా తథా, సర్వైస్తు మిళితై రేతైః స్యాన్మహా పంచమూలకమ్ (వాచ.).

మహాపంచవిషము సం. వి. అ. న. అయిదు గొప్ప విషములు కలది.

శ్లో. శృంగీ చ కాలకూటశ్చ ముస్తకో వత్సనాభకః. శంఖకర్ణీ తు యోగోఽయం మహాపంచ విషా భిధః (వాచ.).

మహాపక్షము సం. వి అ పుం. 1. కారండవము, కన్నెలేడిపిట్ట (కే ని) 2. గరుడపక్షి 3. ఉటాకము, గుడ్లగూబ (విల్యమ్సు).

మహాపక్షి సం వి ఈ. స్త్రీ ఉటాకము, గుడ్లగూబ (వై ని).

మహాపత్ర సం. వి. ఆ స్త్రీ మహాజంబువు, పెద్ద నేరెడు (వై ని).

మహాపత్త్రము సం వి అ పుం. తాడిచెట్టు

మహాపథము సం వి అ. పుం 1. రాజమార్గము, పెద్ద శాల 2 మరణము, చావు 3. స్వర్గమార్గము. 4 సుషుమ్నానాడి (కల్ప)

మహాపద్మము సం వి. అ. పుం 1 ఒకానొక పెద్దసంఖ్య 2. కుబేరుని నవనిధులలో నొకటి. 3. ప్రపంచభారమును వహించెడి మహాసర్పములలో నొకటి 4 నాగకంద (వై. ని.). అ న. ఎఱ్ఱతామరపూవు (కే. ని).

మహాపాతకము సం వి అ· పుం. 1. గొప్ప పాపము (ఇది అయిదు భేదములు కలది బ్రహ్మహత్య, స్వర్ణస్తేయము, సురాపానము, గురుపత్నీ గమనము, ఇవి చేయువారితోడి సహవాసము)

గీ. కల్లు ద్రావుట గురుపత్నిఁ గవయుటయును, విప్రుఁ జంపుట బ్రహ్మస్వవిషయమైన, ముచ్చిలుటయును నివి గల క్రూరజనులఁ, బ్రీతిఁ బొందుటయును మహాపాతకములు.

భార. శాం 1. 168.

(మతాంతరమున తొమ్మిది విధములు. స్త్రీగోవృషలవైశ్యక్షత్రియఘాతము, సోమవిక్రయము, శూద్రునితోడసహభోజనము, కన్యాదూషణము, గృహదాహిత్వము, వృషలీపతిత్వము, అగ్న్యుత్సాదిత్వము.)

2. మహాపరాధము. పెద్దతప్పు

మహాపిండీతకము సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక జాతిమంగ (వై. ని.).

మహాపీలువు సం. వి. ఉ. పుం. బృహత్పీలువు, పెద్ద

గొలుగు (వృ. వి).

మహాపురాణము సం. వి అ న. పురాణభేదము

శ్లో. సృష్టిశ్చాపి విసృష్టిశ్చ స్థితి స్తేషాం చ పాలనం, కర్మణాం వాసనా వార్తా మనూనాం చ క్రమేణ చ, వర్ణనం ప్రలయానాం చ మోక్షస్య చ నిరూపణం, ఉత్కీర్తనం హరేరేవ దేవానాం చ పృథక్పృథక్, మహాపురాణం విజ్ఞేయ మేకాదశ లక్షణమ్ (వాచ.).

మహాపురుషుఁడు సం. వి. అ పుం. 1 గొప్ప పురుషుఁడు, ప్రసిద్ధుఁ డైన మనుజుఁడు. 2 విష్ణుఁడు

మహాపుష్ప సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అపరాజిత

మహాపుష్పము సం. వి అ పుం, క్రిమివిశేషము (వీఁగ్యమ్ము)

మహాపృష్ఠము సం వి. అ. పుం ఉష్ట్రము, ఒంటె (రా. ని).

మహాప్రళయము సం వి. అ. పుం. బ్రహ్మప్రళయము, కల్పాంతము. (బ్రహ్మకుఁ దన మానము చేత నూఱుసంవత్సరములు గడచినతర్వాత బ్రహ్మయు సమస్తదేవతలు ఋషులు లోకములు నశించును. అట్టి సర్వనాశకాలము.)

మహాప్రసాదము సం. వి. అ పుం. 1. మహాప్రసన్నత, గొప్పదయ. 2. దేవ నైవేద్యాదికము, దేవతలకు నివేదింపఁబడిన యన్నము మొదలగునది

శ్లో. పాదోదకం చ నిర్మాల్యం నైవేద్యం చ విశేషతః, మహాప్రసాద ఇత్యుక్త్వా గ్రాహ్యం విష్ణోః ప్రయత్నతః (వాచ.).

మహాప్రస్థానము సం. వి. అ న మరణము, చావు, లోకాంతర యాత్ర (విల్యమ్సు.).

మహాప్రాణము సం. వి అ, పుం. 1. పెద్దశ్వాసము. 2. వర్ణోచ్చారణయందు మహాప్రాణ ప్రయత్నము గలవర్ణము (ఖ, ఘ, ఛ, ఝ, ఠ, ఢ, థ, ధ, ఫ, భ, శ, ష, స, హ,) 3 ద్రోణకాకము, మాలకాకి (రా. ని.).

మహాఫల సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. ఇంద్రదారుణి, పెద్దపాఁపర (వృ వి.) 2. రాజజంబువు, పెద్దనేరేడు (వృ వి.). 3 మహాకోశాతకి, ఏనుఁగుబీర (వృ వి). (కల). 4 పెద్దరేఁగు (వృ. వి.) (వై ని. 5. కూశ్మాండము (వృ. వి) (కే. ని)

మహాఫలము సం. వి. అ న. 1. గొప్పఫలము. 2 బిల్వము, మారేడు (వృ వి.).

విశ (అ ఆ. అ.) అధికఫలము గలది

మహాజల సం వి ఆ. స్త్రీ ముత్తెపు పులగము (వృ వి).

మహాబలము సం వి. అ. పుం. టంకణము, వెలిగారము (వై. ని)

మహాబలుఁడు సం. వి. అ పుం 1. బుద్ధుఁడు 2 వాయువు. విశ. (అ ఆ అ) చాలబలము గలవాఁడు.

మహాబిలము సం వి అ న 1 ఆకాశము. 2. గుహ.

మహాబుసము సం. వి అ. పుం. 1 ఒక సంవత్సరము నకుఁ బండు ధాన్యము. 2 యవలు (వై ని.).

మహాబోధి సం. వి. ఇ పుం. బుద్ధుఁడు (త్రి ని.).

మహాబ్రహ్మము సం. వి న్. న. పరబ్రహ్మము.

మహాభాగవతము సం వి. అ న. ఒకానొక పురాణగ్రంథము.

మహాభాగి సం విశ. (న్ నీ న్.) మిక్కిలి యదృష్టము గలవాఁడు, మిగుల శుభాతిశయము గలవాఁడు.

మహాభాగుఁడు సం. విశ (అ. ఆ అ.) 1. మిక్కిలి యదృష్టముగలవాఁడు చాలభాగ్యము గలవాఁడు 2 మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడు, కీర్తిమంతుఁడు. 3. అత్యంత పవిత్ర మైనవాఁడు.

మహాభాగ్యము సం. వి. అ. న. 1 గొప్పయదృష్టము, గొప్పభాగ్యము 2. మిక్కిలి ప్రాశస్త్యము. అత్యంత శ్రేష్ఠత.

మహాభారతము సం. వి అ. న ప్రసిద్ధమగు నొకానొక యితిహాసము, భారతము.

(వ్యాసప్రోక్త మైనట్టియు పదునెనిమిది పర్వములు కలిగి కౌరవపాండవుల యుద్ధాదికము వర్ణింపఁ

ఒడిసట్టి సంస్కృత భాషయందలి గొప్పగ్రంథము)

మహాభాష్యము నం. వి. అ. న. పతంజలి మహర్షి రచించిన వ్యాకరణభాష్యము (ఈ భాష్యము మూలము అగు సూత్రవార్తికములకంటె ప్రమాణతమము గావున మహాభాష్యమని చెప్పఁబడును శంకరభాష్యాదులు మూలాధీన ప్రామాణ్యకములు గాన భాష్యములే గాని మహాభాష్యములు కావు.)

మహాభీత నం. వి. ఆ. స్త్రీ. సోఁకుడుముణుఁగు చెట్టు అత్తపత్తిచెట్టు (వృ. వి.)

మహాభీముఁడు నం. వి. అ. పుం. శంతనుఁడు

మహాభీరువు నం. వి. పుం. ఉ. ఒకజాతి పురుగు

మహామణి నం. వి. ఇ. పుం. 1. విలువగల (అమూల్యమైన) రత్నము 2. శివుఁడు (విల్యమ్సు)

మహామతి నం. విశే. (ఇ) 1 ఉదారమనస్సు కలవాఁడు. 2. బుద్ధిమంతుఁడు, వి. ఇ. పుం. బృహస్పతి (విల్యమ్సు)

మహామత్స్యము నం. వి. అ. పు. 1. పెద్దచేఁప. 2 మొసలి (ఆ. ని.)

మహామదము నం. విశే. (అ. ఆ. అ) మిక్కిలి మత్తెక్కినది. వి. అ. పుం. మదపుటేనుఁగు (విల్యమ్సు).

మహామనస్కము నం. వి. అ. పుం. శరభమృగము. (విల్యమ్సు).

మహామనస్సు నం. వి. న్. పుం. శరభమృగము.

మహామాత్రుఁడు నం. వి. అ. పుం. 1. ప్రధానమంత్రి, ముఖ్యమంత్రి 2. మావటివారిలో ప్రధానుఁడు. 3 సంపన్నుఁడు. (వై. ని.).

మహామారి నం. వి. ఈ. స్త్రీ 1 విశూచి, వమనవిరేచనములను గలిగించు అంటురోగము 2 దుర్గ

మహాముఖము నం. వి. అ. పుం. మకరము, మొసలి (కే. ని.).

మహాముని నం. వి. ఇ. పుం. 1. మహర్షి, గొప్పముని 2 కుస్తుంబరి, కొత్తిమిరి (వృ. వి.)

మహామూలము నం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి పెద్ద నీరుల్లి (వృ. వి.).

మహామృగము నం. వి. అ. పుం. (పెద్ద జంతువు) 1. గజము, ఏనుగు 2 శరభమృగము,

మహామ్లము నం. వి. అ. న. చింతపండు

మహాయవము నం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి పెద్ద యవము (వృ. వి.). (వై. ని.).

మహాయుగము నం. వి. అ. న. మనుష్యమానమున కృతత్రేతాద్వాపరకలు అను నాలుగు యుగములు గలకాలము దీని ప్రమాణము 4,320,000 సంవత్సరములు.

మహాయోగి నం. వి. న్. పుం. కోడిపుంజు (విల్యమ్సు).

మహారంభ నం. వి. ఆ. స్త్రీ. పచ్చయరఁటి (వృ. వి.). శ. ర.

మహారంభము నం. వి. అ. న. గడలవణము, లవణభేదము

మహారజతము నం. వి. అ. న. 1. బంగారము. 2. ఉమ్మెత్తచెట్టు (వృ. వి.)

మహారజనము నం. వి. అ. న. 1. కుసుంభపుష్పము, కుసుంభపువ్వు 2. బంగారము.

మహారథుఁడు నం. వి. అ. పుం. పదివేలమంది విలుకాండ్రతో నసహాయుఁడై పోరెడు మహాయోధుఁడు

శ్లో. ఏకో దశసహస్రాణి యోధయేద్యస్తు ధన్వినాం, శస్త్రశాస్త్ర ప్రవీణశ్చ విజ్ఞేయస్స మహారథః (వాచ.).

మహారస నం. వి. ఆ. స్త్రీ విష్ణుక్రాంత (వృ. వి.). 2. నీలి (వృ. వి.). (వై. ని.) 3. ద్రోణపుష్పి, ఏనుఁగు తుమ్మి (వృ. వి.). (కే. ని.).

మహారసము నం. వి. అ. పుం. 1. ఒకజాతి చెఱకు. 2 పాదరసము 3. ఖర్జూరము (వృ. వి.). పులిగంజి. కాంజికము.

మహారాజము నం. వి. అ. పుం. వ్రేలిగోరు (వై. ని.).

మహారాజకుఁడు నం. వి. అ. పుం. విష్ణువు. 2. దేవయోనులలో నొకజాతివారు.

(పేరసంఖ్య 220 లేక 236 అని చెప్పబడినది)

మహారాత్రి సం వి ఇ ఈ స్త్రీ 1 మహా ప్రలయము. ౨. నిశీథము, అర్ధరాత్రి.

శ్లో॥ అర్ధరాత్రాత్పరం యచ్చ ముహూర్తద్వయ ముచ్యతే, సా మహారాత్రి రుదితా తద్దత్తం వ్యాక్షయం భవేత్ (కల్ప).

3 పార్వతి (వై ని)

మహారాష్ట్రి సం వి అ పుం జలపిప్పలి, నీరు పిప్పలి (వృ వి)

మహారాష్ట్రము సం వి అ పుం (హిందూదేశమున భరతఖండమున పశ్చిమదేశభాగము, మహారాష్ట్రదేశము

మహారాష్ట్రి సం వి ఈ స్త్రీ. మహారాష్ట్రభాష (ప్రాకృతభాషలలో ప్రధానమైనది)

మహారిష్టము సం వి అ పుం. కొండలపై బయలుదేఱు వేపచెట్టు (వృ. వి)

మహారోగము సం వి అ పుం అపాయకరమగు తెగులు, మహావ్యాధి

(ఉన్మాదము, రాజయక్ష్మము, శ్వాసము, చర్మదోషము, మధుమేహము, అశ్మరి, ఉదరరోగము, భగందర రోగము. ఇవి మహా రోగములు.)

మహారౌరవము సం వి. అ. పుం ఇరువదియొక్క నరకములలో నొకటి.

మహార్ఘము సం. విశే. (అ ఆ అ.) చాల వెలగలది. హెచ్చుమూల్యము కలది.

వి అ పుం. లావకము, లావుకపిట్ట

మహార్బుదము సం వి. అ. న. శతకోటి (కల్ప.)

మహార్హము సం. వి అ న, తెల్లచందనము, మంచి గంధపుచెట్టు (వృ వి.)

మహాలక్ష్మి సం వి ఈ స్త్రీ విష్ణుపత్ని, పరదేవత, నారాయణశక్తి.

మహాలయము సం వి. అ పుం 1. గొప్ప నివాసస్థానము, పెద్దయిల్లు 2 తీర్థము, పుణ్యక్షేత్రము. ౩. పరబ్రహ్మము, పరమాత్మ

మహాలోధ్రము సం. వి. అ. పుం. తెల్లలొద్దుగు (వృ వి) (వై ని.)

మహాలోలము సం వి అ. పుం వాయసము, కాకి.

మహాలోహము సం వి. అ న. అయస్కాంతము, సూదంటురాయి

మహావర సం వి అ స్త్రీ దూర్వము (వృ వి)

మహావరోహము సం వి అ పుం ప్లక్షము, జువ్వి. (వృ. వి) (రా ని)

మహావల్లి సం వి. ఈ. స్త్రీ మాధవీలత

మహావనము సం వి అ పుం శిశుపాలు, ఒలూపి యనుచేప

మహావాక్యము సం వి అ న 1. పెద్దవాక్యము 2 కృతి, గ్రంథము. 3. తత్త్వమని మొదలగు ఉపనిషద్వాక్యము

మహావిదేహ సం వి అ స్త్రీ (యోగ) ఒకానొక మానసికవృత్తి, మనోవ్యాపారము

మహావిషము సం. వి అ పుం రెండుముఖములు గలపాము, రెండుతలలు గలపాము

మహావిషువసంక్రాంతి సం వి ఇ స్త్రీ. సూర్యుఁడు మేషరాశియందు ప్రవేశించుట, మేషసంక్రమణము

మహావీచి సం. వి. ఇ పుం. నరక విశేషము.

మహావీరచరితము సం వి. అ న. భవభూతి రచించిన ప్రసిద్ధ నాటకము.

మహావీరము సం. వి. అ. పుం 1 సింహము, 2 ఇంద్రుని వజ్రాయుధము. 3 గరుత్మంతుఁడు. 4 పికము, కోకిల. 5. తెల్లగుఱ్ఱము, శ్వేతాశ్వము 6 అగ్ని. 7 యజ్ఞపాత్ర. 8. ఒకజాతి డేగ. 9 క్షీరకాకోలి (వృ వి.). 10 ఏకవీరము, గన్నేరు (వృ. వి.).

మహావీరుఁడు సం వి అ. పుం. 1. గొప్పశూరుఁడు. 2. కొడుకు, తనయుఁడు 3. విష్ణువు (వై ని.). 4. మహాదేవుఁడు, శివుఁడు (కే ని).

మహావీర్య సం వి. అ స్త్రీ 1 అడవి ప్రత్తిచెట్టు (వృ. వి). 2. సూర్యునిభార్య, సంజ్ఞ 3. మహాశతవరి (వృ. వి).

మహావేగము సం. వి. అ. పుం. క్రోతి, వానరము వై. ని.

మహావృషము సం. వి. అ. పుం. పెద్దయెద్దు, ఆంబోతు

మహావ్యాధి సం. వి. అ. పుం. 1 పెద్దరోగము, మహారోగము 2 మిక్కిలి పాడుజాతికుష్ఠము (నల్లకుష్ఠము).

మహావ్యాహృతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. "భూర్భువస్సువః" అను వైదిక మంత్రము

మహావ్రతము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పెద్ద నియమము గలది, కఠినమైన నియమములతో నాచరింప వలసినది

వి. అ. న. 1 దీక్ష, నియమము 2. గొప్పపని, ప్రధానమైన కృత్యము

మహావ్రతుఁడు సం. వి. అ. పుం. ఈశ్వరుఁడు (వై. ని.)

మహాశంఖము సం. వి. అ. న. 1 సంఖ్యా విశేషము 2. నొసలు. 3. మనుష్యుని యెముక (శ. ర.).

మహాశరము సం. వి. అ. పుం. రాజదుత్తూరము, ఒకజాతి యుమ్మెత్త చెట్టు

విశ. (అ. ఆ. అ.) అవధూర్తము

మహాశనుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తిండిపోతు, తిండికాఁడు

మహాశయుఁడు సం. వి. అ. పుం. సముద్రుఁడు

విశ. (అ. ఆ. అ.) గొప్ప అభిప్రాయము కల వాఁడు (శ. ర.).

మహాశల్క సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవిక, ఒకజాతి మాదీఫలము (కే. ని.)

మహాశల్కము సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి రొయ్య చేప.

మహాశాలి సం. వి. ఇ. పుం. పెద్ద వరిబియ్యము, స్థూలశాలి.

మహాశిరస్సు సం. వి. స్. పుం. సర్పవిశేషము

మహాశిల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అనుపకంటకములతోఁ గూడిన శతఘ్ని (వై. ని.)

మహాశుక్తి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ముత్యపుచిప్ప

మహాశుక్ల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సరస్వతి

మహాశుభ్రము సం. వి. అ. న. వెండి, రజతము

మహాశూద్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గొప్పస్థితిలో నున్న శూద్రస్త్రీ

మహాశూద్రి సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఆభీరజాతి స్త్రీ. 2 ఆభీరుని భార్య

మహాశూద్రుఁడు సం. వి. అ. పుం. ఆభీరుఁడు.

మహాశ్మము సం. వి. అ. పుం. మాణిక్యము, కెంపు

మహాశ్మశానము సం. వి. అ. న. వారణాసీపురము, కాశి.

మహాశ్రమణుఁడు సం. వి. అ. పుం. బుద్ధుఁడు.

మహాశ్రావణిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వృద్ధియను గంధద్రవ్యము (వృ. వి.)

మహాశ్వాసము సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి యుబ్బసపు రోగము

మహాశ్వేత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 సరస్వతి (త్రి. ని.) 2. దుర్గాదేవి. 3. శ్వేతశర్కర, తెల్లపంచదార. 4. కృష్ణభూమకూశ్మాండము, నల్ల నేలగుమ్మడు (వృ. వి.)

మహాసంధ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వాఁకుడు

మహాసన్నుఁడు సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు

మహాసర్జము సం. వి. అ. పుం. 1 పనసచెట్టు. అసనము, వేఁగిస (వృ. వి.).

మహాసహ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 కాఱుమినుము 2. పెద్దగోరంట (వృ. వి.)

మహాసాంతపనము సం. వి. అ. పుం. కఠినమైన వ్రతవిశేషము.

శ్లో॥ పృథక్సాంతపనైర్ద్రవ్యైష్షడహం సోపవాసః సప్తాహేనైవ కృచ్ఛ్రోఽయం మహాసాంతపనః స్మృతః.

మహాసారథి సం. వి. ఇ. పుం. అరుణుఁడు

మహాసారము సం. వి. అ. పుం. ఖదిరవృక్షము, చండ్రచెట్టు

మహాసాహసికుఁడు సం వి. అ. పుం బందిపోటు దొంగ, దోఁపుడు దొంగ, సాహసముగల దొంగ

మహాసింహము సం వి. అ పుం. శరభమృగము.

మహాసిద్ధి సం వి ఇ స్త్రీ మంత్రశాస్త్ర సంబంధమైన సిద్ధివిశేషము

మహాసుఖము సం వి అ న 1. పెద్ద సంతోషము, మహానందము. 2. సురతము, రతి (త్రి ని)

మహాసుఖుఁడు సం వి అ పుం బుద్ధుఁడు

మహాసుగంధి సం వి ఇ పుం విషము పోఁగొట్టెడి ఔషధ విశేషము

మహాసుప్తి సం వి ఇ స్త్రీ బ్రహ్మదేవుని నిద్ర

మహాసూక్ష్మ సం వి ఆ స్త్రీ సికత, ఇసుక

మహాసేనుఁడు సం. వి అ పుం కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి

మహాస్కంధ సం. వి. ఆ స్త్రీ జంబూవృక్షము, నేరేడు (వృ వి)

మహాస్థలి సం వి. ఈ. స్త్రీ. భూమి

మహాస్నాయువు సం వి ఉ. స్త్రీ. కంధర, కంఠము (వై ని)

మహాస్వనము సం. వి. అ. పుం. వాద్యభేదము (త్రి ని)

మహాహవిస్సు సం వి స్. న. గోఘృతము, ఆవు నెయ్యి.

మహి సం విణ. (ఇ) గొప్పది వి. ఇ. ఈ స్త్రీ. భూమి. ఈ. స్త్రీ.

1. మాలవదేశమందలి యొకానొక నది. 2. వాక్కు. 3. గోవు (కే.ని.). ద్వి. ద్యావాపృథివులు, భూమ్యాకాశములు (కే. ని.).

మహిక సం వి. ఆ. స్త్రీ హిమము, మంచు

మహితము సం. విణ (అ. ఆ. అ.) గౌరవింపఁబడినది, పూజింపఁబడినది.

వి అ. పుం. కైలాస పర్వతము.

మహినము సం. వి. అ. న 1. రాజ్యము. 2. శయ్య, సెజ్జ.

మహిపతి — మహీపతి

మహిమ(ము) సం వి న్ పుం 1 గొప్పతనము 2 అష్టసిద్ధులలో నొకటి 3 విధము 4 మావాచకము

వ మాసంబులందు మార్గశీర్షంబు వహిము యుగంబులందుఁ గృతయుగంబు నోజ .
భాగ 12. 49.

మహిమత్తు సం వి త్ పుం వివాహార్హ (వై ని.).

మహిల సం వి ఆ స్త్రీ 1. స్త్రీ 2 వత్తురాలగు స్త్రీ 3 ప్రియంగు వృక్షము. 4 కణము (వృ వి) 4 రేణుక యను సుగంధద్రవ్యము (వృ వి.)

మహిలాహ్వయ సం వి ఆ స్త్రీ. స్త్రీపర్యాయములు గలది ప్రేంకణపు చెట్టు, ప్రియంగపు (వృ వి)

మహిషఘ్ని సం వి ఈ స్త్రీ. మహిషాసురునిఁ జంపినది, దుర్గాదేవి

మహిషధ్వజుఁడు సం వి అ పుం యముఁడు.

మహిషము సం వి అ పుం 1. ఎనుఁబోతు, దున్న

మహిషవాహనుఁడు సం వి. అ. పుం. యముఁడు, పోతురౌతు.

మహిషాక్షకము సం. వి అ. పుం. ఒకజాతి గుగ్గిలము, మైసాక్షి యను మందుదినుసు తీసెడి చెట్టు (వృ వి.).

మహిషాక్షము సం — మహిషాక్షకము

మహిషాసురమర్దని సం. వి. ఈ స్త్రీ మహిషాసురునిఁ జంపినది, దుర్గాదేవి.

మహిషి సం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. పట్టపుదేవి 2 ఎనుము, బఱ్ఱె. 3 ఆఁడుపక్షి 4 సైరంధ్రి 5. నీతిబాహ్యస్త్రీ రాలు, నీతిలేని యాఁడుది. పౌషపూర్ణిమ.

మహిషుఁడు సం. వి అ. పుం. 1. దుర్గచేఁజంపఁబడిన ఒకానొక రాక్షసుఁడు. 2 శీవరియందు క్షత్రియునివలనఁ బుట్టిన సంకరజాతివాఁడు.

మహిష్ఠము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి గొప్పది, చాలఁబెద్దది.
మహిసాక్షి వి. భూపద్రవ్యవిశేషము, భూపము వేయు సాంబ్రాణి గుగ్గు సువాసనద్రవ్యము
ఉదా. మహి ప్రోవైయున్న మహిసాక్షి గూడ. దహనాంకునకు నెంకయు భూపమిచ్చి.
పండితా. పురా. 127 పొ.
మహీక్షితుఁడు సం. వి. త్. పుం. రాజు, చక్రవర్తి.
మహీజ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూపుత్రి, సీత.
మహీజము సం. వి. అ. పుం. వృక్షము, చెట్టు. అ. న. అల్లము.
మహీజుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. అంగారకుఁడు. 2. నరకాసురుఁడు
మహీతలము సం. వి. అ. న. భూప్రదేశము.
మహీధరము సం. వి. అ. పుం. పర్వతము, కొండ.
మహీధ్రము సం. వి. అ. పుం. 1. పుడమితాలుపు, కొండ 2. ఏడవసంఖ్యకు సంకేతపదము.
మహీధ్రుఁడు సం. వి. అ. పుం. రాజు
మహీపతి సం. వి. ఇ. పుం. 1. నేలఱేఁడు, రాజు 2. ఒకజాతి నిమ్మ (వృ. వి.).
మహీప్రాచీరము సం. వి. అ. న. సముద్రము. (త్రి. ని.).
మహీభృతము సం. వి. త్. పుం. పర్వతము, కొండ.
మహీభృతుఁడు సం. వి. త్. పుం. రాజు, భూపాలుఁడు
మహీమహేంద్రుఁడు సం. వి. అ. పుం. భూదేవేంద్రుఁడు. రాజు.
మహీయసము సం. విశ. (స్. యసీ. స్.) ఒకదాని కంటె గొప్పది, అధికతరము.
మహీరుట్టు సం. వి. హ్. పుం. వృక్షము, చెట్టు.
మహీరుహము సం. వి. అ. పుం. చెట్టు.
మహీలత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱ, వానపాము.
మహీశ్వరుఁడు సం. వి. అ. పుం. రాజు.
మహీసుత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పుడమికూఁతురు, సీత.
మహీసుతుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. అంగారకుఁడు, కుజుఁడు. 2. నరకాసురుఁడు
మహీసురుఁడు సం. వి. అ. పుం. పుడమివేలుపు, బ్రాహ్మణుఁడు
మహేంద్రజిత్తు సం. వి. త్. పుం. గరుడుఁడు (వై. ని.)
మహేంద్రము సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక పర్వతము
మహేంద్రి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. బొంతరఁటి (వృ. వి.). (శ. ర.).
మహేంద్రుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. ఇంద్రుఁడు 2. నాయకుఁడు, నేత.
మహేచ్ఛుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ఉదారబుద్ధి గలవాఁడు. ఘనమైన యాలోచన గలవాఁడు
మహేరణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అందుగు, సల్లకి (శ. ర.).
మహేల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆఁడుది, స్త్రీ
మహేశబంధువు సం. వి. ఉ. పుం. బిల్వవృక్షము, మారేడుచెట్టు.
మహేశానుఁడు సం. వి. అ. పుం. శివుఁడు.
మహేశుఁడు సం. వి. అ. పుం. శివుఁడు.
మహేశ్వరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దుర్గాదేవి. 2. ఒక దినుసు ఇత్తడి, బ్రహ్మరీతి (కే. ని.).
మహేశ్వరుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. గొప్ప ప్రభువు; చక్రవర్తి 2. శివుఁడు 3. గుగ్గులువు (వృ. వి.).
మహేష్వాసుఁడు సం. వి. అ. పుం. గొప్పవిలుకాఁడు. మహాధన్వి
మహోక్షము సం. వి. అ. పుం. బలసిన యెద్దు, పెద్ద యెద్దు
మహోగ్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. త్రయోదశీతిథి (కే. ని.).
మహోత్పలము సం. వి. అ. న. పద్మము. పుం. సారసపక్షి
మహోత్సాహుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) అభినివేశము కలవాఁడు, పట్టుదల గలవాఁడు.
మహోదధి సం. వి. ఇ. పుం. 1. మహాసముద్రము, గొప్ప సాగరము 2. దక్షిణసముద్రము 3. ఇంద్రుఁడు,

మహోదయ సం వి ఆ స్త్రీ. కించిత్ప్రౌఢయగు కన్య (వై ని.).

మహోదయము సం. వి అ పుం 1. గొప్ప యభివృద్ధి, చాల శ్రేయస్సు 2. మోక్షము. 3 కాన్యకుబ్జదేశమున నొకపట్టణము. 5 (ధర్మశాస్త్ర) యోగభేదము

(కించిన్న్యూనమైన అర్ధోదయము మహోదయ మనఁబడును.)

మహోదయుఁడు సం విణ. (అ ఆ అ) గొప్ప యభివృద్ధి గలవాఁడు

మహోదరము సం. విణ (అ ఆ అ) పెద్ద కడుపు గలది. వి అ. న. 1. పెద్దకడుపు 2 రోగ విశేషము

మహోదరి సం. వి. ఈ స్త్రీ. శతమూలి, పిల్లి పీఁచర (వృ. వి).

మహోద్యముఁడు సం. విణ (అ. ఆ అ) మహోత్సాహుఁడు, పెద్దయుద్యమము గలవాఁడు

మహోద్రేకము సం వి. అ. పుం. నాలుగు ప్రస్థములు (వై ని).

మహోన్నతము సం విణ. (అ ఆ అ.). మిక్కిలి యున్నతమైనది, చాల ఎత్తైనది వి అ పుం. తాడు (వృ. వి.).

మహోరగము సం. వి అ. పుం. 1 గొప్పపాము, పెద్దపాము. 2. తగరువృక్షము యొక్క వేరు

మహౌజస్సు సం. వి. స్ పుం సుబ్రహ్మణ్యస్వామి.

మహౌషధము సం. వి అ న 1 గొప్ప మందు. 2. అల్లము 3. వెల్లుల్లి. 4 వత్సనాభ మను విషము 5 వారాహీకందము. 6. శుంఠి, సొంటి. 7 అతివస (వృ వి).

పుం. 1. పిప్పలి (వృ.వి.). 2. యూథిక, మొల్ల (వృ. వి.)

మహౌషధి సం.వి.ఇ.ఈ.స్త్రీ. మంచి (గుణము చేసెడి) ఓషధి, శ్రేష్ఠమైన మందుచెట్టు. 2.దూర్వాతృణము, గటిక(వృ.వి.). 3.అత్తపత్తి(వృ.వి.) 4 స్నానీయ ద్రవ్యభేదము, సంజీవిని లత. 5. శ్వేతకంటకారి (వృ. వి. 6. కటుకరోహిణి వృ వి) 7. అతివస (వృ వి.) 8. హిలమోచిక (వృ. వి).

మహౌషధీగణము స వి అ. పుం గొప్ప మందుచెట్ల సమూహము

శ్లో॥ పృశ్నిపర్ణీ శ్యామలతా భృంగరాజ శ్శతావరీ, గుడూచీ సహదేవీ చ మహౌషధిగణః స్మృతః (వాచ)

మా

మా¹ – అమ్మ అవ్య. (త. క. మా) ప్రశంసావద్యర్థములను దెల్పును.

గీ వీరమాహేశ్వరాచారిపాఁగునకుఁ, దనకు శశిమౌళి యిచ్చిన కనకరథము, కామగమనంబు నైషధక్ష్మావరునకు, మామ యిచ్చెను మా యని మహి నుతింప. నైష. 6. 95.

చం మతుకులరా జనిం గెడపె మాపడె వెన్నుని రూపుతూపునన్ ... కుకు. 5 167

మా² అవ్య (సం. మహా) మిక్కిలి. మాబాగాయె. క్షేత్రయ (శ ర.).

మా సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లక్ష్మి, శ్రీదేవి.

కం. శుకమా ముఖరుచి జితకిం, శుకమా సుకుమార దేహ శోభిత దూర్వాం, శుక మారక మేల రతీ, శు(క?)కు మా యిచ్చిన హాయమ వనూయ గనకుమా. అ వి. 4. 77.

(టీ. దూర్వాంశుక – దూర్వల కాంతివంటి కాంతి గలదానా, మారకము – మారకత్వము భావ ప్రధాన నిర్దేశము. యద్వా మారః డిజంతాద్భావే ఘఞ్ తత స్స్వార్థే కః రతీశుకు + అ– రతీశుక నగాగ మాభావము చింత్యము. అకారము పాదపూరకము. సూ. ని. మా – లక్ష్మి. హాయమవు – గుఱ్ఱమవు. ఈ పద్యము లక్ష్మి విరహావర్ణనము లోనిది)

2. జనని, తల్లి. 3 పరిమాణము, కొలత

అవ్య నిషేధార్థకము, వలదు అను వర్థము నిచ్చును.

(దీని యామ్రేడితరూపము మామా)

కం. మామా వలువలు ముట్టకు, మామా కొని

పోకు పోకు మన్నింపు తగన్, మామావ మేల
కొనియెదు, మామానహంణ మేల మానుము
కృష్ణా భాగ 10 పూ. 820

కం. మామా నాపైఁ గోపము, మామా నీపుత్త్రి
యందు మానవు నాకుం, గామోపభోగ వాం
ఛలు, ప్రేమ క్రమియించి ముదిమి పిదపం
దాల్తున్ భాగ 9 547

మాంగలికము నం విశ (అ ఆ అ) శుభప్రదము, శుభసూచకము.

మాంగల్యము నం విశ (అ ఆ అ) శుభప్రదము, శుభసూచకము

వి. అ న 1. శుభము, అభివృద్ధి 2. క్షేమకర మగువస్తువు. తాయెత్తు 3 తాళిబొట్టు (శ ర)

మాంజిష్ఠము నం. విశ (అ ఆ అ) 1 మంజిష్ఠము (చిరువేరువంటి చాయవేరు)తో రంగు వేయఁ బడినది.

వి అ. న ఎఱుపురంగు.

మాండలికుఁడు నం వి. అ. పుం. మండలము నేలువాఁడు, మండలాధికారి.

విశ. మండలసంబంధమైనవాఁడు.

మాంత్రికుఁడు నం. వి అ పుం 1.మంత్రములు తెలిసినవాఁడు 2 గారడివాఁడు

మాందాళి వి 1 పచ్చ పట్టుచీర

సీ జిలుగుఁ బావడమీఁదఁ జికురధిక్కృత మిళిం
దాళి యొక్కతివ మాందాళి గట్టె ...
వేం. పంచ. 4. 242.

2. కృత్రిమ మరకతభేదము, కృత్రిమ మగుపేరోజము.

సీ. పచ్చ యనఁగను బరుగు మరకతంబు గారుత్మ
తం బొప్పు గరుడపచ్చ, యనఁ దద్విశేషాఖ్య
యగును బేరోదనం బన వది కృత్రిమం బయిన
వెలయు, మాందాళి యఁచన ..
అం భా. 2. 276.

మాంద్యము నం. వి. అ న. 1. మెల్లన, సోమరితనము 2 తెలివితక్కువ, బుద్ధిహీనత. 3. దౌర్బల్యము 4. ఔదాసీన్యము, ఉదాసీనుఁడుగా నుండుట. 5 అనారోగ్యము, తెగులు, జబ్బు

మాంధాత(తృఁడు) నం వి. ఋ. పుం సూర్యవంశపురాజు (ఇతఁడు యువనాశ్వుని కొడుకు, షోడశ మహారాజులలో నొకఁడు)

గీ విష్ణుతినిరతుండు యువనాశ్వ విభుసుతుండు,
మనుఁడు మాంధాత నృపుఁ డైనకాలము
నను .. కవిక. 2 58.

గీ తరమె వనుఁ గెల్వ నీ కని దశముఖాను, రాగ్ర
గణ్యుని మాంధాత యప్పుడు పొదివి ..
ఉ. రా 4 66, 4 64.

కం. అని వసుహోముఁడు సెప్పిన, విని మాంధా
తృ డు దండ విభవజ్ఞుండై ...
భార. శాం. 3 121

ఉ ... శయనమొంది, యుండ నచట నియతి
నుండి మాంధాతృండు, పరమభక్తి నమర
గురునిఁ దలఁచి .... భార. అను 2. 5.

కం. ఇది యమున యను మహానది త్రిదశనదీనిభము
దీని తీరమున జగ, ద్విదితుఁడు మాంధాతృఁ
డు నం, పదఁ గ్రతువులఁ జేసెఁ గొల్లి బహు
వత్సరముల్. భార. అర 3. 198.

విశ. (మాంధాత వంటివాఁడు) గొప్పవాఁడు

శా మాహాత్మ్యంబులు తేజముల్ విభవసం
పత్తుల్ విమర్శింపఁగా, నోహో భేదములేదు
నిండుసభలో నొక్కింతమాత్రంబు హే, మాహే
మీలు ఘటాఘటీ లతిరథుల్ మాంధాత
లీసాము లే,లా హీనాధిక భావముం దడవ రా
దంచున్ విశాకుండనై. వరాహ 10. 8.

మాందీర్ఘము నం వి. అ పుం ఒకజాతి గబ్బిలము. (వై ని)

మాంధీలవము నం. వి అ. పుం పెద్దజాతి గబ్బిలము (వై. ని.).

మాంసకరము నం. వి. అ. న. రక్తము (వై.ని).

మాంసకారి నం. వి. న్. పుం రక్తము (మాంసము చేయునది)

మాంసకీల సం వి. ఆ పుం. అర్బుదము, రోగభేదము (వై. ని)

మాంసగంధి సం వి. ఇ. పుం. కెంపులో దోష భేదము

సీ మండితశశిమాంసఖండంబుగతి నున్న మంద తేజం బగు మాంసగంధి .. రత్న 11.

మాంసజము సం. వి అ. న క్రొవ్వు, మదము.

మాంసతానము సం వి అ. పుం కొండ నాలుక (విలియమ్సు.).

మాంసద్రావి సం వి న్. పుం. పుల్లప్రబ్బలి (వృ వి.) (రా ని)

మాంసనిష్కావ్యథము సం వి అ. పుం మాంసము వేసి కాఁచిన చేరు (వై. ని.)

మాంసపిత్తము సం వి అ.న. ఎముక (విలియమ్సు).

మాంసపేశి సం వి ఈ. స్త్రీ. గర్భము కలిగిన తరువాత ఎనిమిదవదినము మొదలు పదునాల్గవ దినము వఱకు గర్భమునందలి పిండమునకు పేరు (కల్ప).

మాంసఫల సం వి. ఆ స్త్రీ. ఒకజాతివార్తాకము, ఒకజాతివంగ (వృ. వి.).

మాంసమాన సం. వి. ఆ స్త్రీ మాంసపర్ణి, కారుమినుము (వృ వి).

మాంసము సం. వి అ. న. నంజుడు, పలలము. పుం 1 పురుగు, క్రిమి. 2. మాంస మమ్మెడిజాతి. 3. కాలము (కల్ప).

మాంసరోహిణి సం. వి ఈ. స్త్రీ చర్మకష, సంబరేను (వృ. వి).

మాంసలము సం విశే. (అ అ అ) 1 బలము గలది 2. లావైనది

మాంసస్నేహము సం వి. అ. పుం. మదము, క్రొవ్వు, ఒడలిచమురు.

మాంసహాసన సం. వి. ఆ స్త్రీ చర్మము

మాంసాది సం. విశే. (న్. సీ. న్) మాంసము తినువది.

మాంసాష్టక సం. వి. ఆ స్త్రీ మాఘబహుళాష్టమీతిథి (ఈ దినమున అష్టకాశ్రాద్ధము చేయుదురు)

మాంసి సం వి ఆ. స్త్రీ 1. జటామాంసి. 2 కక్కోలము 3 మాంసచ్ఛద, సంబరేను (వృ వి.).
ఇ. పుం శుక్రగంధము, ఒకవిధమగు దుర్వాసన. విశే. (ఇ) శుక్రగంధము కలది (వై. ని)

మాంసికుఁడు సం. విశే (అ ఆ అ) కటికివాఁడు, కసాయివాఁడు, మాంస మమ్మువాఁడు

మాంసిని సం. వి ఈ స్త్రీ. జటామాంసి (వృ వి.). (రా. ని)

మాంస్నేష్ట సం వి. ఈ స్త్రీ పక్షివిశేషము, పల్లులి యసెడుపక్షి (రా ని.)

మాఁకు — మ్రాఁకు, మాను వి - వృక్షము, చెట్టు

రగడ తలఁప బలుమాఁకుగేదఁగికి రాగిల్లకుము ఉ. రా 6 61

రగడ. మాకు లేదు సమాకులత రమ్మా కుఱుచవిరమాఁకు డాయఁగ ...
చంద్రా. 4. 283, వేణు శ. 73.

2. దిమ్మిస

ద్వి ఇనుము జల్లియ వైచి యొనయఁ గట్టించి,వసిజారి మాఁకున వడిఁ గూరుకొనుచు, జప్పటగావించి ... ద్వి పరమ. 7 516 పా.

మాఁగఁబాఱు అ. క్రి (√మాఁగు) మాఁగుటకు ప్రారంభమగు (చూ. పాఱు.).

ఎ. ... గొంతుక్రొన్నెత్తురులె క్రోలి విడిచి చవమాన్నెడలువడి మళకవనదంశమ్ములు మూఁగ మాఁగంబాఱిన కొండగొఱియ ముఱుగుడు బొందులకు .. మనుచ 4 37.

మాఁగాయ వి (మావి + కాయ) ఇది మామిడికాయలతో నొకవిధముగా తయారుచేసిన ఊరుగాయ.

(వ్యవ) మాఁగాయ ఆవకాయ-తి అపథ్యము కాదు.

2 మామిడికాయ (శ ర.).

మాఁగిలి వి. పొలము. (నిరనుస్వార మనియు మాగాణీ అర్థ మనియును. శ. ర.).

కం మాఁగిలిమాఁగిలివృక్షము, పూఁగొమ్మననుండె

పటలము ప్రకాశింపన్, లేఁగొండమ నెమిలి పలెకైఁడు . క్రీడా. 51.

మాఁగిలు అ క్రి. అఁచు.

ఉ తియ్యనివింటితోడి చిలిదేవిచమంగవ నొత్తిగిల్లియొ, యెయ్యయ్యన వంక చక్కఁబడ నొత్తెడుఁ జూచితె పుష్పబాణముల్, మఱ్ఱెయ్యార వ్రాసెఁ జిత్తరువు మాఁగిలి మాఁగిలి చిత్రకారుఁడా, దయ్యము గాక నీవిపనిదానము టిట్టిభ వీని కేఁటగున్ .. క్రీడా. 192.

(మాఁగిలిమాఁగిలి – సావధానముగా)

మాఁగు అ క్రి (క. మాగిసు, త. మంగు) మిగులఁ బండు, కమయు

(వ్యవ ఈ మామిడిపండ్లు మాఁగినవి.

చం. ఈవనలక్ష్మి వేఁడియూ, ర్పులు వెడలించెఁ జంపకపుఁబువ్వుల మాఁగినగాడ్పుచాలునన్ చంద్రి. 2 15.

(ఇట తడవుండు అని భావము.)

ద్వి. వాఁగువంతల నోర్పి వఱలునీరంబు, లేఁగున్ఁదులఁ బట్ట నెడనెడ వెదకి, మాఁగు దుప్పులఁ బట్ట మార్కొన లేక, తూఁగు కాకుల మెడఁ దునుమ నొండొండ, మూఁగు నులూకసమూహ భారమున. నన. 2. 74 పొ. 12 పం.

(క్రమచెందు అని భావము)

వి. 1 మాలిన్యము, వలువు.

ఆ. ... తొడవుల విలసిల్లు, మణులభృణుల దెసఁ మాఁగు విటియ .. భా రా. యు 650.

2 శరీరమండలి నల్లపొడ.

మ. కలయు న్మాఁగను లేక పుట్టిన శుభాంగం బద్భుతాపాదియై, వెలయన్ .. హరి. పూ. 5. 119.

జ. మాఁగఁబాఱు, మాఁగుడు, మాఁగుడువడు, మాఁగుడువాఱు మాఁగుపాఱు, మాఁగువడు.

మాఁగుడు వి (√మాఁగు) మాలిన్యము.

కం. మెండుకొన భయము ధరణీ, మండల మదిత ల్లడిల్లె మాఁగుడు దిశలన్, నిండుకొనె నిర్జరేంద్రుఁడు, గుండెయ జల్లనఁగఁ జేతి కులిశము పై చెన్ సీతావి 1. 94.

ద్వి కలుచని మొగిలులోపలఁ దోఁచుచంద్ర, కళ కంగి మాఁగుడు గవిసి ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 2088 పం.

2 కమియుట, మిగుల నలఁగుట

మత్తకోకిల. . రథదంతి వాజిభటావళిన్, బుండుమాఁగుడు గాఁగ నేసిరి ఘోర వీరధనుర్ధరుల్ . కు సం 11. 716.

మాఁగుడువడు – మాఁగువడు అ క్రి (మాఁగుడు + పడు) మాఁగువాఱు, మలినమగు

సీ తన కౌర్యదీప్తిచే నినబింబ మనయంబుఁ బగలెల మాఁగుడు వడఁగఁ జేసె ...
మొ. రా బాల 19.

సీ చిఱుతకూఁకటి నున్న చిగురు వెంద్రుకలతో మెఱసి మాఁగుడువడి మిఱ్ఱువేల, ముచ్చుట్టు ముడిచిన ముంజితోఁగట్టిన చెలువంపు గోచి ముంజెఱఁగు దూఁగ ... హరి. ఉ. 10 233

ద్వి. మగ్నత సడలక మాఁగుడువడక, భగ్నంబు గాక ఱెప్పలు మాఱుపడక ...
పండితా దీక్షా. 61 పొ

(క్రమఁ జెందు అని భావము.)

మాఁగుడువాఱు అ. క్రి. (మాఁగుడు + పాఱు మాయు, మలినమగు.

వ .. విక్రమవిహారంబు ముగియించి గవుసెన బొదివిన కుసుమకోదండు వెండిజలపోఁత దళుకుటరిగ తెఱంగున మెఱుం గడంగి యుడురామండలంబు మాఁగుడువాఱి కానిపించె
ప్రభా 5. 57

మాఁగుపా(వా)ఱు అ. క్రి (మాఁగు + పాఱు మాఁగుపడు, మాయు, మలినమగు.

సీ. మాఁగుపాఱిన చంద్రమండలంబునుబోలె వనారవిందంబు వన్నె దఱుఁగ ...
ఉ. హరి. 1. 17

సీ. దనుజతేజము గని దైన్య మొందినమాడి

మ ర్తాండుఁ డెంతయు మాఁగువాఁడె ..
నృసిం. 2 107

మాఁగువడు — మాఁగుడువడు అ. క్రి. (మాఁగు + పడు త మంగప్పడు), మాఁగుడువాఱు, మలిన మగు

సీ సురుచిర కిరణ విస్ఫురణ బు డింది యెంతయు మాఁగువడిన మార్తాండు పగిది ..
మార్క. 1 168.

మాఁటినంగ వి. (మాఁటిన + నంగ త మూఢు వ-గ్ర) 1 కాముకి

గీ భోగదాన వ్రతంబులు పూని యెప్డు, మకరకేతను నర్చించు మాఁటినంగ .
కాశీ 6. 171

2 ముగ్ధ, అవిదగ్ధ

సీ. మాటాడ నేరని మాఁటినంగవు నీవు సకల కాలంబు నో సరసిజాక్షి .. కాశీ 3. 62.

మాఁటు అ. క్రి. (త మాడు.) తగులముగొను

ఉ కూఁతురు నీవు పట్టి చెడుఁగూఁతలు గీఁతలు నేర్చి కష్టులన్ మూఁతులు నాకఁ గాని ధన మూల విటాళినిఁ జేరవై తి వీ, రోఁతకు నిన్ను నెల్లరును రోయఁగ నీసరివారు నవ్వ నీ, కోఁతి విటుండు నల్పువెడకోడిగముల్ గని మాఁటి పత్తురే భల్లా 5. (శ. ర.).

వి 1 తగులము (శ. ర.)

2 మాఁటు, చదరంగపు ఆటయందు బంటుతోఁ గాక తక్కినవానితో రాజును గట్టుట (శ. ర.).

మాడించు — మాడ్చు స. క్రి. (√మాఁడు) మాఁడఁ జేయు, దగ్ధముచేయు.

కం మాఁడువినంబులు తద్దయు, వాఁడి యగు రణంబు నేసి వరశాతాగ్నిన్, మాఁడించితి నయ్యధమునిఁ, బోఁడిమి చెడి తద్బకాఘములు వెన విచ్చెన్. హరి. పూ 2. 180.

ద్వి .. అంవియు వీక్షించి, బాలుండు గావునఁ బలుకెంచెఁ గాని, పోల నీతఁడు దుష్టబుద్ధిఁ రాడనుచు, నార విచారించి యంకుశాలముల మారుతసుతుమేను మాఁడఁడ దయ్యె.
రం రా ఉ 91 పొ 2 పం.

ద్వి ఎఱిఁగెద గాకేమి యోదఁ బోయెదవు, మూఁడులోకంబులు ముట్టిగంపమున, మాఁడించు నిన్ను నవమైనుజాల్గుడు, తుది మెడిన్
రం రా యు 344 పొ. 2 పం.

మాఁడు¹ అ. క్రి. (త మాట్లు) 1 దగ్ధమగు.

ఆ కాననంబు లెల్లఁ గాలిన నవిమిషేంద్రాస్త్ర వహ్ని నెఱఁకు లంతపట్టు. మాఁడ మోడు వడినమాడ్కి రూపఱెను గో, మంతి పర్వతంబు మనుజనాథ హరి ఉ 191.

ఉ నేఁడు బలంబు లెల్లఁ గొని నీవు మహార్చులఁ జేర్చి చిచ్చుచే, మాఁడిన కాననంబగతి మర్కట సైన్యము నొంపు దూల ...
భా రా యు 733., భా రా సుం. 509.

2. (ఆఁకలి మొదలగువానిచే) బాధపడు

గీ. మలమల మాఁడుచు మానసు పెరెయంగఁ, బట్టె డోరెము మాకుఁ బెట్టు మనుచు ..
భాగ. 10 ఉ. 966.

3 శుష్కించు, ఎండు.

సీ. పొలములే కాటి ప్రేగులు మాఁడి యున్న ప్రేతవ్రాతముల బీదతనము వాసె ...
ఉ. రా. 8 178.

సీ. సస్యముల్ మాఁడె శీర్షములఁ గాకములాడెఁ గండలు గురిసెఁ జీకటులు బెరసె ...
చెన్న. 5 27.

4 పాడగు, చెడు.

ఉ. నేఁడు ప్రసూతికాలమున నీవు గదాధర మద్గృహంబునన్, వాఁడిమితోడ నుండి ఐమువాకిలి గట్టి మదీయసంతతిం, బోఁడిమితోడగాచి వసుఁ బుణ్యునిఁ జేసినఁ గాక యింతలో, మాఁడిన నేమి చేసెదవు మంత్రపునీళులు చల్లవచ్చునే.
ఉ. హరి. 219.

కం. జడనిధిచందంబున ని, మ్మడు వొప్పఁగ నిప్పు డేమి మాఁడెనె. భార శాం. 3. 189.

వి అడుగ టిన యన్నము, దగ్ధిక.

గీ వేఁడి యగుడా క నోరువ మాఁడు గలిగెఁ, బలిసినది గట్టె నన్నఁబు పోఁకయంత, యొకఁగి తుత్తాప్పు వెసఁ జల్లి మెసవ నైన, పాప ముడిపించుకొందుఁ దవ బుఁలిమి

పాండు. 4 153

గీ అలరు మాఁ డనఁగ దగ్ధి, కాహ్వాయము.

ఆం భా. 2. 257.

జ మాఁడించు, మాఁడుచు

మాఁడు2 వి ఇంటి యొక భాగపుకప్పు (శ. ర)

మాఁడుచే(డ్చు) స క్రి (√మాఁడు1) మాడించు, దగ్ధము సేయు

కం. పిండా వెఱపక యుండెడు, వాఁ డిక్కడ రాముఁ డున్న వాఁ డని వినియున్, నేఁ డీ దక్కనుపోఁడిమి, మాఁడుదు నని యాడుగఅచి మచ్చరి మెచ్చన్ ..

రామా 7 246. (ర. ర. పా)

సీ లోనగ శైల్ల బెల్లుగ నగ్గి కెర చేసి నెఱిమించు నరకు లన్నియును మాఁడ్చి ...

అచ్చ. రా. సుం. 172.

గీ. వారివెనువెంట శౌర్యమర్వారుఁ డగుచు, నపుడు నృపబాణవితతి ప్రత్యస్తహతుఁ, గూల్చి మాడ్చుచు వచ్చెఁబో గూర్మిశిరుఁడు, వెలికి లోనికి నెవఁ బాకుతలయుఁ దాను

కళు. 2114.

మాఁతు వి చదరంగపు ఆటయందు బంటుతోఁ గాక తక్కినవానితో రాజును గట్టుట (శ. ర.).

మాకందము నం. వి. అ పుం. ఆమ్రవృక్షము, మామిడిచెట్టు.

మాకందీ నం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఉసిరిక, ఆమలకి (వృ వి) 2. పీతగంధము, పచ్చగంధము. 3. గంగాతీరమం దుండెడి పట్టణభేదము.

మాక్షికజము నం వి. అ. న. మయినము (రా.ని.).

మాక్షికఫలము నం వి. అ పుం నారికేళవిశేషము, ఒకజాతి కొబ్బరిచెట్టు (రా. ని.).

మాక్షికము నం విణ (అ ఈ. అ) తేనెటీఁగ నుండి వచ్చినది, తేక పుట్టినది

వి అ న 1 తేనె 2. ధాతువిశేషము, తేనెవలె నుండెడి యొకానొక జాతిగనిలోఁ బుట్టెడి ధాతువు.

(ఇవి స్వర్ణమాక్షికము అని ద్వివిధము రా ని).

మాక్షికశర్కర నం వి ఆ స్త్రీ పాకము పట్టిన పంచదార (రా ని)

మాక్షికాశ్రయము నం. వి అ పుం 1. మయినము (రా ని).

మాగధ నం. వి ఆ స్త్రీ పిప్పలి (వృ వి)

మాగధము నం వి (అ ఈ అ) మగధదేశసంబంధ మైనది, మగధదేశమున నివసించునది, మగధ దేశపుఁ బ్రజలసంబంధ మైనది

వి. అ పుం. 1 సంకీర్ణజాతిభేదము, వైశ్యపురుషు నకు క్షత్రియ స్త్రీయందు జన్మించినవార జాతి ఈ జాతివారికి స్తోత్రపారము చేయుట వృత్తిగా నేర్పడినది.) 2. జీలకఱ్ఱ (వై. ని).

మాగధి నం వి ఈ. స్త్రీ 1. మగధదేశపు రాజు కూఁతురు. 2. మగధదేశపువారిభాష (ఇది ప్రధాన ప్రాకృత భాషలు నాలుగింటిలో నొకటి) 3 పిప్పలి (వృ వి) 4. తెల్లజీలకఱ్ఱ 5. శర్కర, పంచదార 6 మల్లివిశేషము (వృ వి). 7 ఏలా భేదము, ఒకజాతియేలకులచెట్టు

మాగధిక నం వి ఆ. స్త్రీ పిప్పలి (వృ. వి.)

మాగధుఁడు నం వి అ. పుం. 1 మగధదేశపురాజు. 2 స్తోత్రపారకుఁడు బ మగధదేశపు ప్రజలు

మాగవి నం వి. ఈ స్త్రీ. పీతకంగువు, పచ్చకొఱ్ఱ (వృ.వి.). (వై ని)

మాగాణి వి వరిపంట పెట్టెడుభూమి, పల్లపుభూమి (శ ర.).

మాగాని వి. దేశము, విలాతి (శ ర.).

మాఘము నం. వి అ పుం. 1. (చాంద్రమానమున) ఒకనెల. 2 మాఘకవి రచించిన శిశుపాలవధ కావ్యము.

మాఘవనము సం విజ (అ ఈ అ) ఇంద్రసంబంధ మైనది

మాఘీ సం వి ఈ స్త్రీ మాఘశుక్లపౌర్ణమాసి

మాఘుఁడు సం వి అ పుం శిశుపాలవధకావ్యము రచించిన మహాకవి

మాఘ్యము సం వి. అ న కుందము, మొల్ల (వృ వి).

మాచేకమ్మ వి (సం. అమాసకర్మ మాచ + అక + కమ్మ శ.ర., బ్రౌ) స్త్రీసాజాత్యముగల నపుంసక ప్రకృతి, పోట, మగరొమ్మయి మీసములు గలిగిన ఆఁడుది శ ర

సీ యతి మాచకమ్మ గొడ్రాలు దీక్షాశక్తి మగనిఁ బాసినయింతి మరునిపాలు, తీర్థవాను లను మాంత్రికులు దాయాదులుఁ దర్కవాదులను గ్రోధంబుపాలు నైష 7 158

సీ. మాచకమ్మకు నేల మౌక్తికహారంబు క్రూరచిత్తునకు సద్గోష్ఠియేల రామలిం 33.

సీ మాచకమ్మ యనఁగ మనుఁ బోట ...

ఆం భా. 2 109

మాచము సం వి అ పుం మార్గము, 'రాజమార్గము, బాట

మాచలము సం వి అ పుం 1. మకరము, మొసలి 2 రోగము (మే ని..

మాచలుఁడు సం వి అ పుం 1. దొంగ, చోరుఁడు, దోపుడుచేయువాఁడు. 2 వంది

మాచి – మాచిప్రతి

గీ దళములందును మారేడు తొళసి జమ్మి, మాచి నేరేడు వావిలి మంచివెలఁగ, దవనమును జేల పత్రి చూతంబు నారె, శస్తములు సుమ్ము పత్రికి జనవరేణ్య భల్లా. 3. (శ ర).

మాచిక సం వి. ఆ. స్త్రీ. మక్షిక (త్రి. ని.)

మాచిప(త్రిరి)త్రి వి. (సం. మాచీపత్త్రమ్. క. మాచిపత్రి, త మాసిప్పత్తిరి) ఒకానొకచెట్టు, దానియాకు.

గీ. మాచిపత్రియుఁ గురువేరు మరువకంబు, దవనమును దర్భరయు బిల్వపత్రము లాది, యైన పూజార్హవస్తువు లప్పడు దెచ్చి, సతులకుఁ గొండపొడవుగా వైచుటయును .

ఉ ఉ రా. ౬ 201.

మాచీపత్త్రము సం వి అ న మాచిపత్తిరి (వృ. వి).

(సాహెబునిఘంటులోను విఘ్నేశ్వరవ్రతకల్పములోను ఈ పదము కలదు పూర్వనిఘంటువులందు ఈ పదము కన్పడదు అమరను విశాలవ్యము శ ర లో మాచిపత్రి – ధాత్రేయము (వృ వి) అని కలదు ధాత్రేయశబ్దమునకె యర్థము కిన్పడదు కాని వెంకటాద్రి యమునందు కలదు)

మాచెనపక్కి వి మత్స్యవిశేషము (శ ర, బ్రౌ).

మాజలము సం వి అ పుం వి పక్షివిశేషము

మాజుము వి (హిం మాజూన్) బెల్లము మొదలగువానితోఁ జేసిన మత్తుపదార్థము

కం మును నల్లమందు మాజుము, తిని యున్నదిగాన మేను తిమ్మిరి గొని ...

చంద్ర వి 3 136.

మాటంకము సం వి అ పుం. లవణాపణము, ఉప్పుదుకాణము (వై ని).

మాట వి (త. మాట్టమ్. మాతు తు మాత్తం,) 1. వాక్యము

కం. పడమటియది సాగర మనియెడు తజ్ఞులమాటఁ దక్క నేతత్పురి నల్గడలందుఁ బరిఖ లెవ్వియొ, జడనిధి యెయ్యదియొ తెలియశక్యమె ప్రజకున్ ప్రభా. 1 65.

కం. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, పరులు కుకవుల నుచుఁ గృతులఁ బరహాన మొనర్తురు గర్వమతులయోగ్యః పురుషో నాస్తి యనుమాట బుద్ధిఁ దెలిసియున్. అప్ప. 1, 154.

సీ. . మా టన వాక్యమై యొసఁగు ...

ఆం. భా. 1 111.

చం. పలుకులపొందు లేక ఒకభంగము సేయుచుఁ
బ్రాంతవద్దమా, టలఁ దమ నేర్పు చూపి యొక
టన్ హృదయం బలరింప లేక స్నే, హాంమును
గానియట్టిక్రమముం దమమెచ్చుగలోక మెల్ల
న, వ్వెలఁ బొందియుం జరించు కుకవు ల్గిరి దుర్వి
టులట్ల చూడఁగాన్ ... నిర్వ. 1 6.

గీ చులుకఁగా గ్రామ్యజనములు పలుకునట్టి, తెనుఁ
గుమాటలు గ్రామ్యంబు లనఁగఁబడియె. వర్ణ
లోపంబు నొంది కావ్యములఁ బొందుపరులఁ
దెగడెడు దో నొప్పఁ బాలదొంగ
అప్ప 1. 225,

సీ. మదురాఢ్యము లైన మామాటలు వినంగ
నమృతా ధసులు యోగ్య లనుపమాంగి
నైష. 2. 49.

గీ. విజితకాముల మనుమాట విడువఁ డనుచుఁ,
బల్కుగతిఁ బల్కెఁ దోఁటలఁ జిల్కగములు
విక్ర. 5. 11.

3. సందేశము, వార్త

గీ. ... కృష్ణుఁ జూచి నన్నుమః విభుఁడు, పనిచె నీ
కొక్క మాట చెప్పంగ ననియె ...
ప్రభా. 2. 16.

4, విషయము. సంగతి.

వ. ... ఏ నాప్తుఁడఁ గావున నొక్కమాట యడి
గిన బ్రాహ్మణజాతి స్వభావసులభం బైన చాప
లంబుఁ జూచి హెచ్చు గుందాడం బనిలేదు రహ
స్యంబు కాకు డెనేనింతెప్పుము ...
హర 4. 22.

గీ. కినిసి వాకిటివా రడ్డగి చుకతన, నేను విచ్చిన
మాట దేవేంద్రుతోడఁ, దెలుపు మని యోత
వేఁడినఁ దెలుపరైరి ...
కువల. 4. 61, కళా. 3. 38.

5. హితోక్తి

ఉ ఓట యొకి తయేనియు సుబోధనుచిత్తము
నందు లేమ నీ, మాటలఁ బోవునే దుంఖి
మానమ యొక్కుడు పూనుఁ గాక...
భాం ఉద్యో. 3. 104.

కం. ఈమెయి వెచ్చము సేసిన, నామేరుమహాద్రి
యంత యర్థం బైనన్, వే మొదలికి మోసం
బగు, మామాటలు విని తదుద్యముం బుడుగు
మనన్ .. విక్ర. 2. 167.

వ. అని యనేక ప్రకారంబుల బోధించిన తల్లి
మాటలు చెవులు సోఁకనీక . కాశీ. 4. 98.

6 చరిత్ర, కథ

కం జీమూతవాహనుం డొక, పామునకై విహగ
పతికిఁ బ్రాణము లీఁడే, యామాట సూర్య చం
ద్రులు, భూమియుఁ గలకాల మెల్ల బుధులు
పొగడఁగన్, చిత్రభా 5. 204.

సీ. చాటక పోఁజమీ చాలఁ బ్రోవక యున్న
నాఁటి బ్రేపల్లె లో ఆోటిమాట
సిం నార 43

గీ అవని మర్యాద దప్పని యతనిపత్ని, యనక
మతి మోహ మెనఁగంగ నభ్రగంగ, వెడలనీక
మహాజటావిపినమునను, మాట లేదొ ధరిత్రి
నీ మాట లేదొ శశాం. 5. 100.

7 నింద, నిందావాక్యము.

ఉ .... ఆ నృపతిపాలికిఁ బోయెద వేమొ పొమ్ము
నీ, యిచ్చకు వచ్చినట్లు రమియింపు మొకా
నొకమాట పుట్టినన్, నెచ్చెలి లేదు బంతియను
నేర్పున దిద్దుకొనంగఁ జాలినన్
శుక 2. 97.

ఉ ఇంత ప్రయోజనంబు తమ నేలిన యేలిక చోళ
ధారుణీ, కాంతునకున్ సవిస్తరముగా వినిపింపక
నే నహంక్రియా, వంతుఁడ నై గణించి తగునై
పువఁ దీర్ప నతండు విన్న నా, కెంతయు మాట
వచ్చు నని యెన్నిక నయ్యధికారి గ్రక్కునన్.
విప్ర 5. 48.

గీ చిన్నవాఁడును బ్రియు నొక చిన్నమంతమాట
యాడిన విని తాపమగ్న నగుచు ..
కళా. 4. 128.

8. వాగ్దండము, తిట్టు

ఉ. .. ఆతఁ డర్జును డీమె సుభద్ర వీరఁ బో, నిచ్చినమాట వచ్చు బల కృష్ణులచేత నటంచుఁ దారు తా, రెవ్వరికై పృథుశ్రవసుఁ డేలిక గాఁ గల ప్రోలికావరుల్. విజ. వి ? 140

ఆ మాట బడఁగ వలదు మౌనివ్రతంబున, నునికి దక్క నీతియొండులేదు ... దశకు. 11 105.

చం అల ధరణీసురేశ్వరుఁడు నవ్విట కంటకి నేతఁ బెక్కుఁ భంగుల నిట మాటలం బడి దిగుల్బడిఁ దోఁపఁగ ... విప్ర 4 62

9. వివాదము

రగడ. మనము మనమునఁ గోరి చెలులకు మాట మాటలు వచ్చు గోఁగున ... వసు. ?. 149,

సీ కలికికోయిల గళగ్రహము సేయకమున్న రా చిల్క మాటకు రాకమున్న ...

వసు 4 25

రగడ మాటకు నూరక మాటకు వత్తురె . . యయా. 4 25

10. లోకోక్తి.

గీ. మొనసి హిత మాచరించిన ముండముక్కు, కోఁత పడె ననుమాటయె గోచరించె . కాశీ 6 225

కం. మానవతీ మగవాఁడో, మానో యను మాట నేఁటి మాటయె చెపుమా హర. 3. 100

11. సూక్తి, అర్థోక్తి.

చం .... అయ్యవస్థ యుచితమేకదా విపది ధైర్య మనం బనుమాట యింతకున్.. ఆము. 5 99.

12. శాస్త్రయుక్తి

ఆ మనసు చల్లఁబడక మాట వెన్నాడిన, ముక్తి గాదు వాదశక్తి గాని, మనసె కారణంబు మఱి బంధమునకు మో, క్షమున కనుచుఁ దెలుపుఁ జదువు వినుము. కవిరా 1. 157.

13. ఆజ్ఞ.

తే. చెలువ చిలుకలు నీమాట సేయుఁగాక . . కవిక 3 164.

14. ప్రతిజ్ఞ; ప్రతిజ్ఞావచనము

కం మఱుతురె యాడినమాటలు, పిఱుఁదని పోఁదగు నె మీకు బెదరక యెదురై, తఱుముఁడు భీష్ముని గీష్మని, నెఱుఁగరె మున్నేను గలుగ నేలా వెఱవన్. భార భీష్మ. 2. 150

గీ. అనుచుఁ దా నన్నమాటఁ జేకొని తడయక, ఘనభుజుఁడు సుమిత్రానందనుఁడు జిష్ణుఁ, డరిఁ గడము గు టువడ సేయన్ రాఘవ 4. 169

15 ప్రార్థన.

గీ . ఉన్నంపుఁగూటి దొంగల, మాటకయి మేను పూనినమేటి వేల్పు ... నీలా. 8. 51

మాటమాత్ర 1 నిమేషము, రెప్పపాటు కాలము

చం. సురల జయించి దేవపురి చూఱలు పట్టి సమస్త లోకముల్, పారఁబారి నెర్పు నయ్యసుర పుంగవకోటుల మాటమాత్రలో, శరముల పాలుచేసి దివిషద్వరు లెల్ల నుతింపఁ బొల్చునా, హారకిని మీకు హస్తిమశకాంతరమారసి చూడ నెమ్మెయిన్ చిత్రభా 6 63.

2 అనాయాసము,

గీ. తోయజాతుండు బాహాచతుష్టయమున, మాట మాత్రనె మోయఁడే మందరాద్రి ... హర 6 48.

మాటయిచ్చు – వాగ్దానముచేయు.

మ. కనుఁగొన్నంతనె యాదరించి తను లంకా రాజ్యపట్టాభిషిక్తునిఁ గావింపఁగ మాట యిచ్చి కృపఁ గాకుత్థ్సుండు మన్నింపఁగా . రామా 7 201

మాటలమంచి – మాటలయందు మాత్రమే మంచి తనము గలది, పనులందు చెడ్డది.

ద్వి. పాపజాతులు విసపరులు వెడ్డరులు. మాటల మంచులు మంరులమార్లు ... వన్నెకత్తెలు వార వనితలు ... పండితా. పురా 116 పా.

మాటలో – రెప్పపాటు కాలములో, నిమిషములో.

గీ ... తొవలుసూడు, తత్తడుల కని మాటలో దచ్చికడలఁ, బఱచి క్రమ్మఱు నచటి బాహా తుటుములు ... నీలా 1 34.

మాటలోనివాఁడు – చెప్పినట్లు చేయువాఁడు

గీ. ఇంక నేణాంకవదన, మంజువాణియు నేను
నీమాటలోని, వారి మైత్రిమి మాకు నేదారి నడు
వవలయునో యట్లు నడిపింపు పలుకు లేల
కువల. 4. 46

(వ్యవహారములోని ప్రయోగవిశేషములు)

1 వాఁడు మాటలో వచ్చెను
2 బ్రహ్మవిద్య తెలిసికొనుట మాటలా
3 ఎంతమాట
4 చాలకాలమునుండి వారిద్దఱకును మాటలు లేవు
5 మన యిద్దఱకును నొకబండి మాటాడుము
6 వాఁడు నవ్వడ్డమైన మాట లాడెను
7 ఈ యూరిలో వానిమాట కెదురు లేదు.
8. ఈ పద్యమున కర్థము చెప్పితివా నీవు పండితుఁడ వన్నమాటే.
9. అదే మన్నమాట ?
10 నీకు పెండ్లికూఁతును మాటాడెదము.
11. నేను మాటవరుస కట్లంటిని.
12. అనవసరముగ మాటలు మిగులకుము
13. అబ్బాయీ! మాట.
14. ఇంక నాలస్యము చేసితివా మాట దక్కదు
15. మాట జారిన తరువాత ఏ మనుకొనిన ఏమి లాభము!
16. నిన్నటిసభలో వారిద్దఱకును మాట మాట వచ్చినది.
17. నే నిప్పుడే వానికి మాటయిచ్చితిని.
18. మాటలు ముదరనీయకుము.

జ మాటకాఁడు, మాటకారి, మాటపట్టు, మాటపడు, మాటమోచు, మాటమోపరి, మాటలబోటి, మాటలమారి, మాటలమిటారి, మాటలాట, మాటవాసి, మాటవెట్టు, మాటాడు.

మాటకాఁడు విశే. (మాట + కాఁడు. త. మాట్టు క్కారన్, క. మాతుగార) సభయందు భయము లేక మాటలాడువాఁడు. వక్త (శ. ర.)

మాటకారి విశే. (మాట + కారి, క. మాతాళి) వాగ్మి, చక్కఁగా మాటలాడువాఁడు.

ఉ .. ఘటపుటనైనకూలంకషచాటువుల మాట కారితనంబు మెఱసి. మనుచ. 5. 101.

చ. సిగపం మాటకారి నయధన్య పదార్థముపట్ల మిక్కిలి, నైగుపరి కంతుకేళి గడిదేఱినజాణ
నిరం. 2 84

మాటపట్టు వి. (మాట+పట్టు) 1 మాటలయందు పట్టుదల, వాక్కునందలినివేశము.

కం బలహానికిఁ జిత్తమునం, గలఁగంబడి మాటపట్టు గలరా జయ్యుం, దల వంచి యుండెఁ గేసరి కలుల కసాధ్యములు లేవుగద లోకమునన్
వేం. పంచ. 1 528.

2 వాగవలంబనము, మాట ఆసరా

మ. అవనీనాయక వీని దుష్టమృగచోరాద్యాపద ల్పొందనీక విమర్శింపుచు నెల్లప్రొద్దుదయతోఁ గాపాడుచుండన్ వివ, ద్రువికార స్థితి లేక నాకడ వసించన్ మాటప ట్టిచ్చె దే,ని వినోదం బుల జోడు వాయ కపుడు న్నితోడఁ గ్రీడించె దన్. కవిరా. 5. 154.

3. ఒట్టు. శపథము

ఆ. బిగియఁ బట్టి యొందు బెణఁకినీ కడిగె నే, యర్థ మిందుఁ గలదొ యనుతలఁపున, జడియఁ కదియఁ జత్తు నరిపోదు మాటప ట్టీక చెప్ప ననుచు వీఁక నుండె ...
ప్రభా. 4. 9., ప్రభా 4. 81.

మాటపడు అ క్రి (మాట+పడు) నిందపొందు.

కం. నీమాట నమ్మి పోయిన, నామోసముఁ జెప్ప నేల నక్కఱనిచే, నే మాటపడ్డదుఃఖము, తామ ప్యథ కొలఁదిగాదు సద్భక్తనిధీ ..
కాళ. 3. 163.

మాటమోచే అ క్రి (మాట+ మోచు) నిందపాలగు.

సీ. వాణియే మితసూక్తి వదలదు తలవాకిలి నిజేశు మాట మోచె ననఁ జేసె ... వసు. 1. 86.
సీ. అప్పుపా లైనకుభ్రాబ్జంబురుచి యొంత మాట

మోచినవహంసతేట యొంత. నరస 1. 67

మాటమోపరి విశే. (√మాట.) 1. అపవాదములు పుట్టించువాఁడు వార్తాహారుఁడు

సీ మాటమోపరు లౌట మది నెన్నఁగా నైతి నిల విజాతుల రౌట నెఱుఁగ నైతి, మందపర్తను లౌట మది గనుఁగొనమైతి మానసోన్నతు లౌటఁ గాన నైతి . చంద్రా 4 53.

(రెండర్థముల కిదియే యుదాహరణము)

మాటలబోటి వి (√మాట) సరస్వతి

ఉ .. మాటలబోటికి నవ్విరించికిన్ బొందికలం దెడాటములు బుట్టిన మాన్తును వారు మెచ్చ గన్ .... అహ 3 7

మాటలమారి విశే (√మాట) వాచాటుఁడు, వదరుఁబోతు

గీ వెలయు మాటలమారి వాఁ డ్రేలువాఁడు, వాఁగ నాచాటుఁ డై యొప్పు నాగభూష.

ఆం భా 3 11.

మాటలమిటారి వి (√మాట) సరస్వతి

గీ. మాటలమిటారి గారాపుమనుమరాలు, చిన్ని పాయానఁ జెన్నొందు చున్న వేళ ...

సమీర. 1 190

మాటలాట వి (√మాటలాడు) ముచ్చటింపు, ప్రసంగము

ఆ నేలఁ గూలి ప్రామనువోలె ని ట్టున్నయి, ప్నాప కర్ముగుటిచి పాడితెఱఁగు, తేటపడఁగ మాట లాట దా నేల మీ, రెక్కుఁ దరదముల మహే శులార భార. శల్య 2 323.

మాటవాసి వి. (√మాట) కీర్త్యాధిక్యము ?

సీ. నెఱజీవనము లేక నింగిపై భ్రమయించు మత్స్యంబు దునుముచే మాటవాసి ..

నాస 5 172.

మ. రతికి న్నారతికి న్వినోదకథలం బ్రాగల్భ్యమున్ జూపి త, త్పతులం గూరిచి మాటవాసి గనుజెద్ద ల్గారె మీవారలు ... విజ. వి 2. 184

మాటవెట్టు స. క్రి (మాట+ పెట్టు) సంభాషించు, మాటాడు

సీ ఉష్ట్రఖరగోహయంబులయందు లో నొక్కటి చందమోఁది

గీ . యడఁగి యున్నాఁడు వధియించు టను చితంబు వాని నని పల్కె నటు సేయువాఁడ గాను, మాటవెట్టుడుఁ గన్నచో మాననీయ, వాక్య యని విడుకొనియె నవ్వ్యాఘ్రవుండు

భా శాం. 4. 267.

మా(టలా)టాడు స క్రి. మాట + ఆడు త మట్లమాడు, క. మాతారు. పలుకు, వచించు.) (వ్యవ) చూడు ' వాఁ డెన్ని మాటలు మాటా డెనో '

సీ. కర్ణికారముఁ బొడగన్న మాటాడదు పిండ వారముమీఁదు జేర్ప దూర్పు .

విక్ర 1. 133

సీ. కొసరి వావిలిఁ గొండగోఁగును వనిపించె మూర్కొని మాటాడి ముదిత యోర్తు ..

యయా. 4 19.

గీ మదవతీమణి రాలతో మాటలాడుఁ, గదవె నివ్వ్రటువ మెఱుంగు గబ్బికులుకు, టిఱుకు సిబ్బెపు గుబ్బపాలిండ్లు దెలియ, నీవు మాటాడ కుండెడి దేమి చెపుమ సారంగ 2. 209.

(ఇట రాలతో మాటలాడు అనునది సౌమ్య ద్యోతకము)

గీ అమరు నవ్వీట నన్నపూర్ణాభిధాన, మదన మాయా మహాస్థాన మంత్రసాని, దానితో మాటలాడి చూతము విచార, మేల యని.

శుక. 1 429.

2 ప్రసంగించు

శా. .... విశి, ష్టాద్వైతంబును దేటగాఁ దెలుప మాటాడెన్ బ్రమాణంబులన్ ...

ఆము. 3 9.

3 నిష్ఠురములాడు.

గీ. వెనుక నిటువలె నటువలె ననుచు నన్ను, మాట లాడిన వినను ముమ్మాటి కిదిగో, యొఱుఁగఁ జెప్పితి ... దశా. 2 344.

4 (కార్యములను) ఆలోచనము చేయు

గీ. జిష్ణుతో మాటలాడి పోజీబు వనుతు, రౌం తిప్పనృపాల కాహాసి నిహాతు, తైవయల హిందుఖాన సేనాధిపతులు, సింధి సురపట్టణము చేంత దండువిడిసి . . కుపల. 1. ౬౩

5 వ్యతిరేకముగాఁ జెప్పు.

(ఈ యర్థమందు తఱచు వ్యతిరేకరూపములే కన్పట్టుచున్నవి.)

వ .. తగవు దప్పక చెప్పెదేని గొన్నిమాటలడిగెదము. మాటలాడక విచారించి యుత్తరం బిమ్ము నైష 8. 55

(వ్యవ.) పెద్దలు చెప్పినదానికి నీవు మాటాడకు. దీనిని వారు కా దన్న నేను మాటాడెదను

మాటికి అవ్య. ద్రు (దీని యామ్రేడితరూపము మాటిమాటికి, మాటికిమాటికి) ముహుర్ముహుర్ధకము, అడుగడుగునకు.

కం వీటి పటుఘోటకనిరా, ఘాటత్వం కోడిపూరి గఱచు హారిణముల్, మాటికినిఁ దదారోహకుఁ డౌడం బవమానుఁ డోడు టబ్బురమగునే .. కవిజ 1 8.

చం బడలిక నూడు వచ్చిలువ ప్రగ్గముల ద్రవి యాజ్ఞ,మాటికిన్ ముడియిడఁ బిచ్చుకుంటు రథము న్నిలువన్ ... ఆము. 2. 49.

గీ వెండి మాటికి దిరుగ నా వెలయును బున. రర్థముగ ... ఆం. భా ౬. 69.

ఉ. .. పాంచజందెములమేటికి బత్తిని మాటి మాటికిన్ .. నీలా. 1. 7.

సీ. మాటిమాటికిఁ గూర్మి మాటు నేసెద నన్నుఁ బైకొన్న వలవంత బయలువఱచు .. విక్ర 1. 129.

ఉ. .. ఘూరహేమంరము జాజకట్టుగా, మట్టుచు ఘర్ఘరధ్వనుల మాటికిమాటికి దిక్కుటంబులన్, ఘట్టన చేయుచున్ వెడదకన్నుల నిప్పులు వెళ్లఁ గ్రాయుచున్ ...

హరి. 7. 44., నీలా 1. 28.

మాటు¹ వి జా. తూరి, తడవ.

ఉదా ఒకమాటికి, ముమ్మాటికి, మాటికి, (దీనికి కొన్ని విభక్తులయందే ప్రయోగము కన్పడుచున్నది)

కం ఘనతరనై శతమం బొక్కో, యనఁగ ఘనాఘన తమిస్ర మవిరళమై క,ప్పిన జనులకు వస్తువిభా,.. ఏన మొక్కొకమాటు కలిగె వైద్యుతరుచులన్. భార అర. 4. 136

ఉ మాటలు పెక్కు లాడి యనుమానము లేక సభం గడంగి ప,ల్మాటుఁ బరాభవించితిఁ జలంబునఁ బాండవకోటి కెప్పుడుం,జేటుదలంచి ... భార భీష్మ 3 449.

గీ మందరాద్రులు రెండొకమాటు పడిన, కొలఁది కగ్గమగ బిట్టు గలఁగు జలధి, పోల్కి రామ కృష్ణాపాతఘూరివేగ, సంక్షుభిత మయ్యెఁ బార్థి వసైన్య మెల్ల. హరి. ఉ. 1 96

(ఒకమాటు — ఒకసమయమున అని భావము)

కం ప,ల్మాటును చెడమరి చూచుచు . . వశకు. 3. 120.

దండకము. ... సత్యంబు సత్యంబు సత్యంబు ముమ్మాటికిన్ ... కాశీ. 7 202.

మ . నీళ్ల న్మ్రంచివం బాల ముం, చిన నీవేమఱి యొం డెఱుంగ నిదియే సిద్ధంబు ముమ్మాటికిన్ ... దశా. 2 340.

మాటు² స ద్రి. (త. మాట్టు) మఱుఁగుపఱుచు.

శా. ఆ శీలావతిమానసం బెఱిఁగి యాహారిద్ర వర్ణంబు స,వ్యాలోకంబున మాటు శంకరుఁడు కావ్యస్వామినిం బ్రోవుతన్ ...

ఘటికా. 1 3.

గీ. రూపకాతిశయోక్తి పేర్పునుపమాన, మాత్రము వచించి వర్ణ్యంబు మాటి రేని, నల్లదాడ కవఁ గ్రొవ్వాఁడి నారసములు, వెలువడుచనంగ లక్ష్య మౌనలికనేత్ర ...

చంద్రాలోకము 33

5 పతి చన్నదిక్కు తప్పక చూచి యఱచుఁ గాం

తుని మాటి తేలని దూఁటుకరణి
హ న. 4 7, నీలా 1 60.

2. అణఁగఁద్రొక్కు

చం జలనిధిలోన దూఁటి　దక్కనుసియంగము
గీటి బలీంద్రునిన్ దెసా, తలమున మాటి పార్థి
వకదంబముఁ గూల్చినమేటి రామ నా, తలఁ
పున వాఁటి రాఁగదవె　దా శ. 22

3. అంటించు

చం. జలనిధిలోన దూఁటి కులశైలము మీటి ధరిత్రిఁ
గొమ్మునం, దలవడ మాటి ..
దా. శ 33

4 (కన్నములు) లేకుండ బాగుచేయు

(వ్యవ) ఈ పనివాఁడు చెంబులు గిన్నెలు చక్కఁగ మాటును

5 పాడుచేయు

సీ మకరందముల నేల మాటెదరే సదాశి నిరా
కరణప్రవృత్తిఁ బెనుపరాదు
బిల్హ 2 17

6. కలిగించు.

ఉ పచ్చపసంతకాలము రుచాంపుఁ దేనె పసిఁడి
నీరునన్, బచ్చెన మాటి తేఁటి నినుపొజులఁ
దీరుగ వ్రాసి యున్నయా, పచ్చని విల్లు వంచి
సుమబాణుఁడు .　సుద 2 45.

అ. క్రి మఱుఁగుపడు

(చూ మాటుకొను అ క్రి)

వి. 1. మఱుఁగు, చాటు.

సీ . గుప్తనివాస మొండె, మాడుపుమీఁద దొండె
మాటు లేని యఁణ్యతల మొండె మంత్ర విధా
నమునకు, నర్హ ముల్ .
భార. అశ్వ 1. 58.

ఉ మానుషభావ మిట్లొకఁడు మాటిడి లోక
హితంబొనర్పఁగా, బూనిన నీమహామహిమ
బుద్ధిఁ దలంపక ..　హరి. పూ. 7 44.

(మాటిడు – మఱుఁగుపఱుచు)

సీ. మాటుగా వైచిన మాంజిష్ఠతెర యెత్తి పంజు
మంచము డిగ్గె మంజుఘోష . .
హరి. 7. 137., విక్ర. 2 135.

2 వేటకాఁడు దాగకొనుటకు ఏర్పఱచిన పల్లము. తెరమె.

ద్వి ఉరుశక్తి మాటున నుండి వేయుదురు, పరికింప
దీనఁ బాపము లేదు నాకు ..
రం రా కిష్కిం 21- పా 6 పం

వ. .. ఎదుదమాటులు గాకుండ నుండి చెవలి
పొరదెమవులం ఒఱగకుండ .
మను 4 ..

3 ఛత్రము.

గీ నవకములు దేరు తొలిఱమ్మానంబు మాటు, కమ
లనాళంబు జోగడి గండడిండు, వెఱయ
నెవ్వాఁడు విలసిల్లు విశ్వసనుత, శౌర్య దగు
నట్టి మదనుని సన్నుతింతు.　గంధ 1.6

4 అతుకు

(వ్యవ) వ్రాఁత చెంబులకు మాటు వేసి క్రొత్త వని యమ్ముచున్నారు

గీ. కడఁగి కోదండధరుఁ డేయఁ గదనభూమిఁ, గరి
హయానీక భటకోటి దరతరంబ, నెరయ సాయ
కములు దాఁకి గఱులు దోఁచె, మద్దికాయలు
మాటిడ్డమాడ్కి వోలె.　కు సం 11. 728.

5. రక్షణస్థానము

సీ. దాతలకును జోటు ధర్మాత్ములకుఁ జాటు దళు
కొత్తు వారకాంతలకు మాటు ..

గీ. .. బిక్కవవోలు పట్టణవరంబు ..
శివధ 1. 16.

విశ. 1. రక్షకము, రక్షకుఁడు

ఉ. ఎప్పుడు నెయ్యొడం బోదివి యుందఱకుం దగ
కంటకిన్, బెప్పయుఁ బోలె మాటయి
నెఱిం బను లాఁకసి యొజ్జ చాడ్పునం, జెప్పు
చు ..　భార. ఉదో . 114.

2. అడ్డగించునది, నిరోధకము.

ద్వి పస మించు సన్నపుఁ బట్టెనామములు,
మఱియు నూరుపులకు మాటుగా నమలఁ, జెలు
వారఁ జుట్టిన జిలుఁగు పాగయును ...
ద్వి పరమ. 4. 317.

జ. మాటుకొను, మాటుచేయు, మాటుపడు, మాటుపఱుచు, మాటుమడఁగు, మాటువెట్టు.

మాటుకొను స. క్రి. (√మాటు²) మఱుఁగు వెట్టుకొను, తిరోహితము గావించు.

వ ... కొందఱు కరిముఖ్యుల వాతెఱలు మాటు కొని తగ్గి .. ప్రబంధ. 605.

మ. .. కెద్దిమ్ములన్, ఘనపక్షో రుహపాళి మాటు కొనుచున్ గాసారమున్ జొచ్చినన్ .. ఉ రా. 6 78.

సీ అలరారుసిరిఁ దవయదుగునఁ గూర్చి గట్టిగ నీగి చేయి మాటి కొనఁడేని ... వసు. 1. 84.

(ఇట ముడుచుకొను అని భావము)

ఉ. .. రాచసొమ్మొచ్చటనైన నిత్యశుచి వృత్తులు మాటికొనంగ నేర్తురే ... వసు 6. 76.

అ క్రి అణఁగియుండు.

సీ శైల వక్షోజముల్ ఘురిఘుర్ణమునఁ దోఁగి మబ్బువన్నియపైటఁ మాటుకొనఁగ ... దశా 3. 204.

మాటు(సే)చేయు స క్రి (మాటు² + చేయు) మఱుఁగుపఱచు.

గీ మఱి కులాచారవర్తన మాటుచేసి, పరగు పిత్రర్థములు దాని పాలుచేసి, సాధులక్షణ గుణవృత్తిఁ జాలు చేసి, లోల లోచనపసఁ జెంది లోలుఁ డయ్యె భాగ. 6 105.

సీ మాటిమాటికిఁ గూర్మి మ టుసేసెద నన్నఁ బైకొన్న వలవంత బయలుపఱచు .. విక్ర. 1 129.

మాడుప(వ)డు అ. క్రి (మాటు² + పడు. త. మాఱ్ఱుప్పడు.) మఱుగుఁపడు.

గీ. గాదమున మాటుపడి యున్న కాయవోలె ... విక్ర. 4. 60.

మాటుపఱుచే స క్రి. (√మాటుపడు) మఱుఁగు పఱచు.

వ. ... గంధకారులు ... పిష్టాతకంబు నభోమండలికిఁ జంద్రాతకంబై చండకిరణంబుల మాటు పఱుప ... ఆము. 4. 55.

మాటుమడ(ణ)ఁగు అ. క్రి (√మాటు². త. మాఱ్ఱుమడంగు) మాటునమడఁగు, గృహాదులలో నణఁగియుండు.

కం చిటు కవక మాటుమడఁగిన పుటభేదనవీథివరసి పొలఁతుక తలవా, కిటికడ నోవిటకంటకి, విటకంటకి తలపు తీయవే యని పలుకన్ .. విప్ర. 4. 57.

(జనసంచారము లేకుండు అని భావము)

గీ అంతటను గేళవుం దూరియలబలంబు, బట్టపడఁ జూచుకొని మాటుమణిగె ననుచుఁ, గటికిచీకటి నెఱనేస్తకాఁడు దాను,ధృతి యొసంగఁగ దాని మందిరముఁ జేరి. శుక. 2 189

మాటువెట్టు స. క్రి (మాట² + పెట్టు) దాఁచు, మఱుఁగుపఱచు.

గీ కోఁతయును మాటువెట్టక కోమలాంగి మునికి విన్నప మొనరించె మునికి మునికి ... పి. శకుం. 4 15.

మాఠరుఁడు సం. వి అ పుం 1. వ్యాసుఁడు. 2. బ్రాహ్మణుఁడు. 3 శౌండికుఁడు, కల్లమ్ము వాఁడు. 4. సూర్యునిపరివారగణములో నొకఁడు.

మాఠి సం. వి. ఈ. స్త్రీ కవచము (హలా. ని, వై ని.).

మాడ వి. (త. మాడై) 1 అరవరా, అర్ధ దీనారము.

కం జనపతి గిరాతులకు నిం, డని పనిచెను వేయు మాడ లాత్మసచివులన్ ... భార. అను 2. 268.

సీ. అర్ధదీనారాఖ్య యడరు మాడ యనవ్వరా యన దీనార మై యొసంగు .. ఆం. భా. 2. 273.

గీ పసిఁడిమాడలు పదివేలు పణము గాఁగ, నొడ్డె నొడ్డిన నాడి యత్యుగ్రథతుండు, గెలిచె వైదర్భుఁ డతని నయ్యాలముచిత్తుఁ, డోడె వంతపసిండియ యొడ్డె మఱియు .. హరి. ఉ. 8. 231.

గీ. కోడలా యింక బంగరుగోడ లేల, మేడ లేఁటికి

రతనంపులాడ లేల, మాడ లేటికి బలురాచబాడ
లేల, వాడలో నీవు ద్రిమ్మర నోడి చనిన
అచ్చరా. అయో 97.

(ఈ క్రింది ప్రయోగములందు దీని బహువచన రూపము "మాళ్లు" గాఁ గానవచ్చుచున్నది)

కం. విలసితబహువైభవముల, నలరుచు నాగవలిఁ జేసి యఖిలార్థజనంబులకు వరహాలు మాళ్వ, చ్చలవిడిఁ బచ్చడము లిచ్చె జనవరుఁ డంతన్
కృష్ణ 4 127.

కం. కనుఁగొంటి నిదె నిధానము, గనుఁగొన నొక మాళ్లబిందె గలిగెఁ గదా యే, మనవచ్చు దైవ యత్నం, బని తలఁచుచు మోహవశత నవ్యగ్ర మతిన్ ... శుక. 1 406

2 పణదళకము, పదిరూకలు

గీ . పణము రూక, యనఁగఁ జెన్నొందుఁ బణ దళకాఖ్య చెల్లు, మాడ యనినట్టి పేరుచే ...
ఆం భా 2 272.

కం. మాడెత్తుమాట యెవ్వరి, నాడఁడు సత్యంబు వీడనాడఁడు ... సారంగ. 1. 56

(మాడెత్తు — కొంచెము.)

మాడపట్టు వి. బ్రహ్మరంధ్రము, నోడు (శ ర).
(వ్యవ) వానికి మాడపట్టున పెద్దదెబ్బ తగిలినది

మాడము సం వి అ. పుం ఒకజాతిచెట్టు.

మాడి[1] వి కారుకొల్లి, కలిగొట్టు (వ్య.వి).
(బ మాడులు, మాళులు, మాళ్లు)

వ .. తాళ్ల మాళ్లఁ జంద్రడల నుంద్రడల వెలఁగల ముఱగల . పి. శకుం. 2. 14

మాడి[2] వి వనకుళుత్థము, అడవిఉలవ (వ్య.వి)

గీ. ... తప్పెట కారుకొల్లి, మాడి యనఁగ వనకుళుత్థ మగు .. ఆం భా 2 58.

సీ తలపుదూలము కొట్టములు సోగరాగాఁడి మచ్చు ముంగిట రెండు రచ్చమ్రాఁకు, లీను గొడిగె వేగు రింటిబిడ్డలు మాళ్లతార్పులు నూబ పాఁతఅలఁ గొలుచు ..
వేం. పంచ. 4. 416

మాడి[3] వి. (క. మాడి, బ. మాడులు, మాళులు, మాళ్లు) వాహనము.

ఉ ఉంగరముల్ దుకూలములు నొక్తెలుఁ జీరలు మాళ్లు జాలవా, పొంగళు లెచ్చు చౌకటుల పోగులు కుండలముల్ మురుఁగులున్, ఒంగరు ప్రాంతపట్టికలఁ బాటిలురా మొలకట్టుదారయో తుల్, సంగడివిప్రకోటులకు సమ్మనివాటుల కిచ్చి నచ్చటన్ ... శ్రీరం మా 9 6.

మాడికి — మాడ్కి.
(ఇది దేనితోనైనఁ జేరి ప్రయోగింపఁబడును గాని వేఱుగాఁ బ్రయోగింపఁబడదు శ ర)

మాడుపు(డ్పు) వి. వృక్షవిశేషము
(పంగలకట్టవంటి దీనియాకులతో [illegible] కట్టుదురు.

గీ. మాడ్పు చిటికొక్కి సీకాయ మద్ర తొఱ్ఱ, వెలఁగ వాఁకుడు పల్లేరు ములక వేము ..
హంస 4 9.

మాడువిల్లు వి (మాడువు+ఇల్లు) మేడ, డాబా.
కం. అమాడువిండ్లతుదిఁ గల, కామిమణు లభ్ర మార్గ మడరి ... కు సం 7. 945.

మాడు(గు)వు వి. (త. మాళిగై)

1 హర్మ్యము

గీ కడురయంబునఁ జనునొక కాంతఁ గాంచి, తన్వి యెటఁ బోయె దెవ్వరిదాన వనిన, మగువ యూరక చని, యొక్కమాడు వెక్కుటయును.. మార్క. 2. 298.

చం. ... వియచ్చరాంగనల్, మగుడుట చూచి నవ్వుదురు మాడువులందు రమించు దంపతుల్.. కు. సం. 7. 948.

2. సౌధభేదము, ఒకవిధమగుమేడ, డాబా.

సీ. ... గుప్తనివాస మొండె, మాడువుమీఁ దొండె మాటు లేనియరణ్యస్థలల మొండె మంత్రవిధాన మునకు, నర్హముల్ ...
భార. ఆశ్ర. 1. 58.

సీ. మాడుగు మాడువు మాలె యం చనఁగను బ్రాసాదభేద మై పరగుచుండు ...
ఆం. భా. 2. 19.

మత్తకోకిల. వేడుకన్ దగఁ గన్యకల్ దమ వీథు లం బోవ నైనయా, మేడమాడువు లెక్కి చూచుచు .. పాడుచున్ దవలోన నిల్లని పల్కి యిప్పుడు ప్రీతితోన్, పీర. ౬ 156.

ద్వి. మాడువుల్ పరికించి మణిమయం బైన, మేడ లవాడల మిగులఁ జెన్నైన, మంత్రుల యిండ్లు సామంతుల యిండ్లు ..

రం రా సుం. 242 పా. 17 పం

2 సౌధము, మేడ.

గీ. కల్లుపొల్లుల నొకపర్య మల్లుఁ గాని,తవిలి కృతి చెప్పఁ గలఁడె కాకవి తృణాంకు, రములు నైకొని యొకకులాయము ఘటించుఁ, గాని గిజిగాఁడు మాడువు గట్టఁ గలదె.

వి. న 1. 13.

మ త్రిదశోద్యానము ఛాయ మాడువులపైఁ గ్రీడించుపూఁబోండ్లకున్ . ఉ రా. 1. 62.

చం. ... అలవై జయంతముఁ జలంబున గెల్వఁగ దంశితంబులై, నిలిచినయట్లు మాడువు లనేకము లుల్లసిలుం బురంబునన్ ...

అము. 1 52.

మాడెము వి 1. (ఇప్పుడు మాడుగు అని వ్యవహరింపఁబడు) సంస్థానవిశేషము.

సీ . అవల నాపాట్నూర రవులుకొనియె.

గీ. మాడెములు పేల్చె నొడ్డాది మసి యొనర్చెఁ, గటకపురిఁ గాల్చె ...

అము. 1 86., మనుచ 1. 87.

2. దుర్గమస్థలము, మన్నెము.

గీ. మన్నె మన మండె మనఁగను మాడె మనఁగ, దుర్గమస్థలనామ మై తోఁచుచుండు ...

ఆం. భా 2. 7.

(మండలాధిపతుల భూమండలము అని శ. ర.)

మాడ్కి — మాడికి వి. 1. రీతి, విధము, ఉపమావాచకము.

(ఇది సమాసోత్తరపదముగానే యుండును.)

గీ. మాలకర పుష్పములు గోయుమాడ్కిఁ దేటి, పువ్వుఁదేనియఁ గొనియెడుపోల్కి నెదురు, గండకుండఁగ గొనునది కార్యఫలము

భార ఉద్యో 1. 57.

చం. ... ని, ర్మలపరిమాణు యుగ్మకము మాడ్కిని దైవ మనోనుకూలతన్ నైష 2. 65.

చం. మలఁచి పయోజకోశముల మాడ్కి నొనర్చిన.

అము. 1 52.

సీ. మాదిరి పోలిక మాడ్కి పురుడు . . పోలిక యనఁగఁ బో ల్పొందు నుపమపేరు.

ఆం భా. 2 302.

2 కారణము

ఆ వాల్మృగములఁ ఘోరవన మని వగవక, మఱచి యుండి రేమి మాడ్కి యొక్కొ ...

భార ఆది. 6 178.

మాఢి సం. వి. ఈ స్త్రీ 1. విడనియాకు, మొవ్వు, ముడుత వీడని లేఁతయాఁకు, మొలక. 2. విచారము, ఖిన్నత. 3. జంటపల్లు

మాణకము సం. వి అ పుం 1. ఒకానొక దుంప చెట్టు. 2. స్థలపద్మము.

మాణవకము సం వి అ పుం. ఇరువదిపేటల మణిహారము.

మాణవకుఁడు సం వి. అ పుం. 1. బాలకుఁడు. 2 కుపురుషుఁడు (మే. ని)

మాణవము సం. వి అ పుం. పదియాఱు (లేక ఇరువది) పేటల ముత్యములహారము

మాణవిక సం. వి ఆ స్త్రీ పడుచు, బాలిక

మాణవీనము సం. విణ (అ ఆ అ) బాల్య సంబంధ మైనది, పసితనముచేత వచ్చినది.

మాణవుఁడు సం. వి అ. పుం. 1. బాలకుఁడు, పిన్నవాఁడు.

మాణవ్యము సం. వి. అ న బిడ్డలసంఘము, పిల్లలసమూహము.

మాణిక సం. వి. ఆ స్త్రీ. ఎనిమిదిపలములకు సరియగు తూనిక (కల్ప.).

మాణిక్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఇంటిబల్లి (వై. ని).

మాణిక్యము నం వి. అ న. కెంపు

మాణిబంధము నం వి అ. న. సైంధవలవణము

మాణిమంథము నం వి. అ న. సైంధవలవణము (వై ని.)

మాత నం. వి ఋ స్త్రీ. 1. జనని తల్లి. 2 గోవు, ఆవు. 3 భూమి 4. విభూతి 5. లక్ష్మి. 6 సన్నికల్లు (వై. ని.). 7. రేవతి 8. ఆఖుకర్ణి, ఎలుకచెవిచెట్టు. 9. ఇంద్రవారుణి, పెద్దపాపర (వృ వి.). 10. జటామాంసి (వృ వి) బ. శివపరిచారికలు.

పుం. 1. ఆకాశము 2. జీవుఁడు

విశ. (ఋ. (త ఋ.) 1. పరిమాణకర్త. 2. ప్రమాత, తత్త్వజ్ఞుఁడు.

మాతంగము నం. వి అ పుం ఏనుఁగు.

మాతంగి నం వి. ఈ. స్త్రీ. 1 పార్వతి (వై ని) 2. వసిష్ఠునిభార్య (శ. ర.)

మాతంగుఁడు నం. వి. అ. పుం. చండాలుఁడు, హీనజాతివాఁడు (వై ని.).

మాతగొరక వి మత్స్యవిశేషము (శ. ర., బ్రౌ.).

మాతరపితలు నం. వి. ఋ పుం. బ. తలిదండ్రులు.

మాతరిపురుషుఁడు నం వి అ పుం. తల్లి యొద్దనే పౌరుషము చూపువాఁడు, పౌరుషహీనుఁడు, పిఱికివాఁడు

మాతరిశ్వుఁడు నం. వి. న్. పుం వాయువు, గాలి (వై. ని.).

మాతలి నం. వి. ఇ. పుం. ఇంద్రసారథి (వై ని.).

మాతాపితలు నం. వి. ఋ. పుం. బ. తలిదండ్రులు.

గీ. మాతృపితృహీన యైనను భాతృరహిత, భావ మొందిన ... భార. అను 2 227.

(మాతృపితృహీన – తలిదండ్రులు లేనిది. ఇది మాతాపితృహీన అని యుండఁదగును)

మాతాపుత్త్రిలు నం. వి. అ. పుం. బ. తల్లియును పిల్లయును.

మాతాళి వి. (హిం మాహ్తాబీ. మాతాభి. మి బ్రౌ.) జలతారు (శ. ర.).

మాతామహి నం వి ఈ స్త్రీ. తల్లితల్లి, అమ్మమ్మ.

మాతామహుఁడు నం. వి అ పుం. తల్లితండ్రి, తాత

మాతామహులు నం. వి. అ పుం బ తాతయు, అమ్మమ్మయును

మాతులకము నం వి అ పుం ఉమ్మెత్తకాయ, ఉమ్మెత్తపండు

మాతులపుత్త్రికము నం. వి అ పుం ఉమ్మెత్తపండు.

మాతులపుత్త్రికుఁడు నం. వి అ పుం మేనమామ కొడుకు

మాతులము నం వి అ పుం. 1 ధుత్తూరవృక్షము, ఉమ్మెత్తచెట్టు. 2. ఒకడినుసు బియ్యము. 3. ఒక జాతిపాము, మాలుధానము (వై. ని)

మాతులాని నం వి. ఈ స్త్రీ. 1. మేనమామ భార్య 2 జనుము (వృ వి.).

మాతులాహి నం. వి. అ పుం సర్పవిశేషము (వై. ని).

మాతులి నం వి. ఈ. స్త్రీ. మేనమామ భార్య.

మాతులింగము నం. వి. అ. పుం. మాదీఫలపుచెట్టు.

మాతులుంగము నం. వి అ. పుం. మాదీఫలపుచెట్టు.

మాతులుంగి నం. వి, ఈ. స్త్రీ. అత్యమ్ల, ఒకజాతి దబ్బ (వృ వి). (వై. ని).

మాతులుఁడు నం. వి. అ. పుం. మేనమామ.

మాతుస్స్వసృ నం. వి ఋ స్త్రీ. తల్లితోఁ బుట్టినది. 1 పినతల్లి. 2. పెద్దతల్లి.

మాతృక నం. వి. అ. స్త్రీ 1 జనని, తల్లి. 2. అమ్మమ్మ. 3. దాది. 4. మూలము, మొదలు; నిదానము, ఆదికారణము. 5. దేవమాత. 6 మంత్రశక్తి గల దని యెంచఁబడిన బీజాక్షరములతో వ్రాయఁబడిన చిత్రవిశేషము, 7. వర్ణమాల. 8. పురంధ్రి, పతి పుత్త్రులుగల స్త్రీ (వై. ని.).

మాతృకేశటుఁడు నం. వి. అ పుం మేనమామ (త్రి ని.).

మాతృగంధిని నం వి ఈ. స్త్రీ. పెంపుడు తల్లి,

పెంచినతల్లి

మాతృగణము సం. వి. అ. పుం. దేవతామాతల సమూహము

మాతృనందనుఁడు సం. వి. అ. పుం. కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి

మాతృభోగీణము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తల్లిచేత ననుభవింపఁ దగినది, తల్లికి ఘుక్తపడఁదగినది

మాతృమాత సం. వి. ఋ. స్త్రీ. రేవతి

మాతృముఖుఁడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) అవివేకి, తెలివిలేనివాఁడు, చేల, వెఱ్ఱివాఁడు.

మాతృవత్సలుఁడు సం. వి. అ. పుం. కార్తికేయుఁడు కుమారస్వామి (త్రి. ని.).

మాతృశిష్టుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవివేకి, అజ్ఞుఁడు

మాతృష్వస సం. వి. ఋ. స్త్రీ. తల్లితోఁ బుట్టినది 1. పినతల్లి. 2. పెదతల్లి.

మాతృష్వసేయి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తల్లితోడఁ బుట్టినదాని కూఁతురు.

మాతృష్వసేయుఁడు సం. వి. అ. పుం. తల్లితోడఁ బుట్టినదాని కొడుకు.

మాతృష్వస్రీయ సం. వి. అ. స్త్రీ. తల్లితోడఁ బుట్టినదాని కూఁతురు.

మాతృష్వస్రీయుఁడు సం. వి. అ. పుం. తల్లితల్లి తోడఁ బుట్టినదాని కొడుకు

మాత్ర — మాత్రసంచి వి. అసిమి. గోనెవలెఁ గోఁగాఁ గుట్టినసంచి, బాటసారుల సామానుసంచి.

గీ. బ్రహ్మచారి భుజంబుమాత్రకు నడింపుఁ, బ్రాలు వాకిలి మేలుచీరలు గొనియెదు, సంభ్రమంబును... ఆము 6. 71.

మాత్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పరిమాణార్థకము. (క.) కాలపరిమాణము.

చం. ... నేఁటిమాత్ర నిలువుఁ దెల్లి పైకొని యరాతుల గెత్తము లావు వచ్చినన్ ...
భార. శల్య. 2. 32.

(నేఁటి మాత్ర — ఏతద్దివస పరిమాణకాలము.)

ఉ. మున్నటియట్లు యింకఁ బదుమూఁడు దినంబుల మాత్రకున్ భవ, నమ్రందిరవాస మియ్యకొని నంగడఁతేలు మదీయవాంఛ ...
భార విరా. 3 62.

(చ) దేశ పరిమాణము.

చ. మును పొడ నైనయమ్మదిత ముద్దుగ వల్లభునంత మాత్రయై, తనరె. దశా 3 99.

2 అల్పార్థమును బోధించును.

(ఉదా:— శాకమాత్ర.)

శ్లో మాత్రాశీ నైవ రోగభాక్.

గీ ఏను గంధర్వకిన్నరదానవాది, దివ్యభూతఁ బులకును భీతిల్ల ననివఁ, బాండుపుత్త్రుల మాత్రకు భయము నాకు, నెక్కడిది వ్రేల్మిడిన వారి యుక్కుమడఁతు ..
భార ఉద్యో అ 216.

(పాండుపుత్త్రులమాత్రకు — అల్పులగు పాండుపుత్త్రులకు)

మత్తకోకిల. ... వేడ్కతోఁ జని సోమకున్, వేఁడినన్ ధన మోపఁ డేనియు దీనిమాత్రకు నాలుగేన్, పాఁడి కుఱ్ఱుల నీఁడెవనికి ...
భార. ఆది. 5. 218.

(దీనిమాత్రకు — దీనిమట్టుకు)

3 అవధారణమును బోధించును, ఏవకారార్థము.

చం. ...వసుంధరా, తలమునఁ బ్రేల్లె పార్థియుఁ దత్క్షణమాత్రన ముక్తజీవుఁడై.
భార. ఆది. 5. 177

గీ ఎత్తగా భీతి యెవ్వార లెట్టు లేమి, యుడినఁ గైకొని నాలుగే నెడలమాత్రఁ, గన్న దానఁ దృప్తుండ నై యున్న మేలు ...
భార. శాం. 1. 58.

గీ. ఇతఁడు రాజగురా జనునింతమాత్ర, గాదు మూర్ధాభిషిక్త వర్గంబుఁ దవదు, చరణయుగ్మంబు గొలిపింపఁ జాలు ...
భార. విరా. 1. 186.

4. క్షణము.

చం. ... మదిర సుదేష్ణపాలి కొకమాత్రన పుచ్చెద

నొ ల్లచేత ... భార విరా 2. 121.

శా ... సంపద లొగిం బుట్టుం జెడు నాత్మత్ర లోన్ ... దశకు 2. 54

5. పరివారము (హ స్త్యశ్వాది)

6 కర్ణభూష 7. విత్తము, ధనము. 8 అక్షరావయవము 9. హ్రస్వోచ్చారణకాలము

10. ఇంద్రియవృత్తి. 11. తత్తత్కాలమున సేవింపఁదగిన యౌషధపు గులిక.

శ్లో. అల్పా చ మాత్రా బహులో గుణశ్చ.

మాత్రము సం. వి. అ. న. — మాత్ర

1. కార్త్స్న్యము 2. అవధారణము

చం .. బొమ్మమాత్రమా, యలరెడు ముద్దుగుమ్మ నడయాడెడు బంగరు బొమ్మగాక ..
దశా 2 205

(బొమ్మమాత్రమా — సామాన్య స్త్రీయే ?)

3. అప్యర్థకము, పని.

చం. ... ఇతర భోగ్యవస్తువులు సూడ సహింపదు మాటమాత్ర మా,డను మది పుట్టదు ...
దశా. 2. 185.

ప్ర. ప్రమాణ సామాన్యమును దెలుపు ప్రత్యయము.

ఉదా:— ఊరు మాత్రము.

శా. .. మాద్రి పిన్నకొడు కేతనాత్మ్రుఁడే చూడఁగన్ .. భార. విరా. 2. 209.

(ఏతనాత్మ్రుఁడే ? — సామాన్యుఁడా?)

మాత్రసంచి — మాత్ర వి. అసిమి.

గీ. మాత్రసంచి తలాడగా మార్గవేది, ... పరున్న వేళ .. అము 2. 74

సీ. సరకు లుంచిన మాత్రసంచిలో నంటఁ గట్టిన యట్టినేతి లడ్డిగ దవర్ప .
శుక. 3. 453

మాత్రాచ్ఛందస్సు(ము) సం. వి. న్ న. ఆర్యాది వృత్తము, మాత్రల సంఖ్యచే నేర్పఱుపఁబడిన వృత్తము.

మాత్రాచ్యుతకము సం. వి. అ. న. చిత్రకవిత్వ విశేషము.

(శ్లోకమున నొకమాత్ర తీసివేయుటచేత భిన్నార్థము కలుగును)

మాత్సర్యము సం వి. అ న 1 అసూయ, ఒర్వలేనితనము 2 అనిష్టము, కోపము.

మాత్స్యికుఁడు సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) చేపలవాఁడు

మాథము సం వి అ పుం. 1 మంథనము, తఱచుట, చిలుకుట. 2. చంపుట, హింసించుట, నశింపఁజేయుట. 3 మార్గము, బాట (త్రి. ని.). 4 రోగము (వై. ని).

మాథికము సం వి. అ. పుం. నింబము, వేము (వృ వి)

మాద వి. (త. మాందం, క మాద) ఒకజాతి రోగము, వ్రణములు కలిగించు రోగ విశేషము.

ద్వి. నొవ్వి యాపఁగ గప్పెనో మాదతెవులో .
బస పు 3. 789 పం.

ఆ. మాద గుంటపుండు మానక యుండెడి, పుండు లెన్ని యైనఁ బొలిసిపోవు, సందియంబు లేదు చల్ల నై యుండు గా,నింతయైన కరక రెనయ దెపుడు. (చికి., చిని)

ద్వి. మ్రందకన్నును బెక్కు మాదలకన్ను ...
పండితా. మహిమ. 273 పా.

మాదకము సం. విశే. (అ దిశా. అ) మత్తు గలిగించినది, పిచ్చి యెత్తించునది.

వి. అ. పుం. నీరుకోడి.

మాదనము సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) మత్తు గలిగించునది

వి అ. పుం. దుత్తూరవృక్షము, ఉమ్మెత్తచెట్టు.

న 1. మత్తత, మత్తు. 3. లవంగము.

మాదము సం. వి. అ పుం 1. మత్తత, మత్తెక్కుట. 2. సంతోషము, ఆనందము. 3. గర్వము.

మాదళము — మాదావళము (క. మాదళము.)

1. కపిలవర్ణము.

సీ. ఎలమాదళపుమేలి జిలుగుపావడ చూచి వలదని చలువపావడ ధరించి ... ఉ. రా 4. 176.

2. కపిలవర్ణము గలవస్త్రము; వస్త్రవిశేషము

ప. ... చందురు కావులు గంధకావులు మాదళం
బులు తో, పులు మేఘవర్ణంబులు పచ్చపట్టులు
చీనీలు .. ప్రబంధ 505

గీ మాదళంబులు దళ్లు బొమ్మలంచు ఒడుత, చాఱ
వేముగడుగు లవ మీలు విట్లు, చిత్ర పట్టువిశే
షము ల్చిత్ర్వరూప .. ఆం భా 2 154.

మాధవళము — మాదావళము చి ని,, శ ర.
(బా.)

మాదావళి వి — మాదావళము

ద్వి మిన్న దేరెడుదొడ్డమెడనూలు మిగుల, వన్ని
యగలమాదవళిపచ్చడంబు ...
ద్వి. పరమ 6. 475 పొ

మాదావళము — మాదళము, మాదవళము, మాదవళి,
మాదావళి

వి. 1 కపిలవర్ణము.

లయవిభాతి జలక మపుడాడి యొకచెలువ ననుఁ
గావి జిగివలువ వెసఁ గట్టుకొని జిలుఁగుచివ
మాదా, వళపుఁదడి యొత్తు కచములఁ బెనఁచి
చుట్టుకొని ... కళా. 8 141.

2. కపిలవర్ణము గలచీర.

సీ. మంజిడి మొకనూలు మాదావళంబులు, ములు
కపూవన్నెలు ముత్తెసరులు ...
ధనా. 3. 58

సీ. మీఁగాళ్ల మీఁద గ్రమ్మినపింజ మాదావళము
సేయు నఖలాక్ష దమిఁ గదల్చి ..
రా. వి. 2. 104

మాదావళి — మాదావళము వి 1 కపిలవర్ణము.

ఉ. పూవులవిల్లు నమ్ములును బొల్పగు బంగరు
వ్రాఁత నిండుమా, దావళిదట్టి గట్టి యొఁదాఁ
కినకెంజిగురాకుబాకు తో, ధావృతిగా నమర్చి
వలిపంబులఁ బైవలెవాటు వైచి ల,క్ష్మీశవనితా
కుమారకుఁడు మేనిమెఱుంగు జగంబు నిండ
గన్. చిత్రభా. 2 61.

2 కపిలవర్ణముగల చీర

రగడ. దెలిపట్టులు మంజిడులును దోఁపులు
వెల్లులుఁ జెంగావులు సకలాతులు, వలిపంబులు
దుప్పట్లును మాదావళులును జీబులు జిలిబిలి
జాతులు. కవిక. 3. 195.

మాదిఁగ — మాదిఁగి వి (సం. మాతంగః, క
మాదిఁగ.) చండాలుఁడు

ఆ. మాదిగచెయిపుల మనసులోఁ బెట్టుక, మాదిఁగ
లను దెగడు మాదిఁ గెవుడు, మంచి గుణము
లేక మఱి ద్విజుఁ డె ట్టగు ..
వేమ 3 164.

సీ గోసఁగి మాఁదిగ గూబరి యన, మాతంగుఁ
డగు . ఆం. భా. 2 289

మాదిఁగి — మాదిఁగ వి. చండాలుఁడు, అంత్య
జుఁడు

ద్వి లింగసన్నిహితులయంగణంబులును, లింగులె
గాక మాదింగు లున్నారె ...
పండితా. దీక్షా. 44 పొ.

మాదిపలము వి. మాతులుంగము (వ్యా.వి.)

తోటకము మావులు జిన్నలు మాదిపలంబుల్,
క్రోవులుఁ బొన్నలు గోఁగులు నిమ్మల్,
మోవులు రోవులు మోదుగు లొద్దుల్, రావులు
నిప్పలు రాణ దలిర్పన్. యయా. 2 48.

రగడ మావి మును చేరితిమి మగువ మాదిపలంబు,
కావలెనెనేని గొను కాన్క మాదిపలంబు.
ఉ. రా 6. 61

సీ. .. మాదిపలం బన మాతులుంగ, మొప్పును
ఆం. భా 2 53

(శ. ర మాదిఫలము అనుపాతమును గ్రహించి,
మి వి అని చెప్పి ఉ. రా. 6. 61 ఉదాహరిం
చెను. కాని ఆం భా. యయా లయం దిట్టి
మిశ్రపదములు ప్రయుక్తములు కాకుండుటచే
మాదిపలము అనురూపమే గ్రహించుటయైనది.)

మాదిరి — మాద్రి విశే. (త. క. మాదిరి) సదృశము,
పాటి.

కం. సుడిపడి కలఁగుచు ప్రసుక్కెడు, మడుఁగులు
చెలినాభి పోల్ప మాదిరి యగునే ....
రసిక. 2. 97.

కం పేదటికముడుపునఁ గలా, గాదిలినై దోడుతోడఁ గనుఁగొన నెపుడున్, మాదిరి యగుని నెమ్మొగ, మీదెన సొం పెడలి యుంట కెటు లోర్వ నగున్. అచ్చ రా యు 395.

గీ పరిమళము లేక యుంట బంగరుసలాక, కలికి నెమ్మొనితో నుద్ది గాకపోయెఁ, జంపకంబు శిరీష ప్రసవమృదుత్వ, గౌరవము లేమి మాదిరి గాక పోయె కవిజ 1 69

వి 1. పద్ధతి

సీ పగటిగానంబు తప్పక యుండ దినరోజు మాదిరి నొంటరితోడు మూఁక

గీ. మొదలు గాఁగలజారులు మొనకు నిల్చి ...
రా. వి. 5 13

2. ఔపమ్యము, సాదృశ్యము, పోలిక

సీ కయిదడి కైవళి కైవడి కాడువు మాదిరి పోలిక మాడ్కి పురుడు. .. పోలిక యనఁగఁ బోల్పొందు నుపమపేరు ...
ఆం. భా 2. 302.

మాదిరిసేయు — పోల్చు, ఉపమించు

ఉ. అదరిహాసచంద్రికల యందము నావ్పుల మీఁదఁ జిల్కగ, ళ్యాదరం శీతవీక్షణ సుధారసధార యుఁ జూడఁజూడ నా, హ్లాదముఁ గొల్పఁ గాఁ గలకలాదు మహిమంబుఁ దలంచి చూచినన్, మాదిరిసేయ వచ్చు జననాథు మొగంబును జంద్రబింబమున్. విజ వి. 1 68

మాదృక్కుఁ(శుఁ)డు సం విశ. (శ) నావంటి వాఁడు, నన్నుఁ బోలినవాఁడు

మాదృక్షుఁడు సం విశ. (అ. ఆ అ) మాదృశుఁడు.

మాద్రి — మాదిరి విశ. (క. మాద్రి) సమానము.

సీ ద్విజరాజ ఫణిరాజ దిగిభరాజులతోడ విశద కీర్తులమాద్రి వేంకటాద్రి ..
కృ శకుం. పీఠి. 1. 17

కం. ఘటికాద్రి కరుగుఁడచ్చట, ఘటికామాత్రమున మీఁకు గాంక్షిత మెల్లన్, ఘటియిల్లు నెంచఁద గన, ఘటికాద్రిఁ మాద్రి యద్రి గలదే జగతిన్ ఘటికా ౨. 1౦౦.

వి సాదృశ్యము, పోలిక

ఉ మాద్రికి మీఱు నంచ వెలిమావుపయిన్ మురువైనతోడుచే, భద్రమయాత్మశ్రీ వ్రాసపాటన జేలనుచే సరస్వతీ, ముద్రిత వక్త్రశోభి నలుమోములవేలుపుచే విరూరికే, దాద్రిచమూవిభుఁడు గను నాయువు శ్రీయు నిరంతరాయమున్
పాండు 1 3.

మాద్రి సం వి ఈ స్త్రీ పాండురాజు రెండవ భార్య

మాద్రీనందనుఁడు సం వి అ. పుం 1 నకులుఁడు. సహదేవుఁడు

మాద్రీపతి సం వి ఇ పుం పాండురాజు, మాద్రి మగడు

మాద్రేయుఁడు సం వి అ పుం 1 నకులుఁడు. సహదేవుఁడు.

మాధవకము సం వి అ. పుం ఇప్పపూవుకల్లు. మధూకమధువు (శ. ర)

మాధవము సం విశ (అ. ఈ అ) 1 వసంత ఋతు సంబంధమైనది 2. మధుసంతతి వారికి సంబంధించినది. వి అ పుం. 1 వైశాఖమాసము. 2. నల్లపెసర (వృ. వి). పుం. న. మధ్యాసము. ఒక దనుసు మద్యము (వై ని)

మాధవి సం న. ఈ స్త్రీ 1 పాకముపట్టిన శర్కర. 2 తేనెతోఁ జేసిన యొకజాతి మద్యము, తేనెతోఁ జేసిన యొకజాతి త్రాగుడు పదార్థము 3. బండి గురివెంద (వృ వి.) 4. తులసి (వృ వి.). 5 కుందెనకత్తె 6. లక్ష్మి. 7 యదుజ్యేష్ఠ పుత్రుం డగు మధువుయొక్క గోత్రాపత్య. స్త్రీ కుంతి

సీ. దేవతామూర్తి యిద్దేవి మాధవి యేల కానెఱుంగక యన్పతంబు పలుకు ...
భార ఆది. 7. 254.

మాధవుఁడు సం వి. అ పుం 1. కృష్ణుఁడు.

2 వసంతుఁడు, మన్మథమిత్త్రుఁడు 3.(ప్రఖ్యాతిగల యొకానొక గ్రంథకర్త (మాధవాచార్యుఁడని యుఁ బేరు గలదు ఇతఁడు మాయనుని పుత్రుఁడు, సాయన భోగనాథులకు సోదరుఁడు).

మాఘవోచితము నం వి అ పుం గంధద్రవ్య విశేషము కక్కోలము.

మాధుకరము నం విశే. (అ ఈ అ.) మధుకర సంబంధమైనది, తేనెటీగనుబోలినది

మాధురము నం. వి. అ. పుం 1 మాధుర్య లవణ తిక్తరసముల మిశ్రణమువలనఁ గలిగిన రసవిశేషము. 2 పదునేడుఅంగుళ్లు ప్రమాణము గల యూపస్తంభము యొక్క మొదటినుండి పదునారవ యంగుళ్ళిభాగము (వై. ని)
విశే. (అ ఆ అ.) మాధుర్యరసము గలది

మాధురి నం వి ఈ స్త్రీ 1 తీఁపు, మాధుర్యము. 2 మద్యము, కల్లు.

మాధుర్యము నం. వి. అ న 1. తీఁపు, మాధుర్యము. 2 ఆకర్షకమైనయందము. శ్రేష్ఠమైనసౌందర్యము. 3 (అలం.)కావ్యగుణములలో నొకటి, మాధుర్యగుణము. 4. దయ. 5 సుశీలము, మంచితనము.

మాధ్యందినము నం. విశే (అ ఈ. అ) 1. మధ్యాహ్నసంబంధమైనది, దినమధ్యభాగమునందున్నది 2 నడిమిది, నడుమ నున్నది
వి. అ పుం. 1. వాజసనేయులలో నొకశాఖ, 2 శుక్లయజుర్వేదము యొక్క ఒకశాఖ

మాధ్యస్థ్యము నం వి. అ న 1. నిష్పక్షపాతము, పక్షపాతములేమి 2. తాటస్థ్యము, సంబంధము లేకపోవుట 3 మధ్యవర్తిత్వము, నడుమ నడ్డుపడుట

మాధ్యాహ్నికము నం విశే (అ ఈ. అ) మధ్యాహ్నమందైనది

మాధ్వి నం వి. ఈ. స్త్రీ మద్యవిశేషము (తేనెతోఁ జేయఁబడినది)
వి వేడి కలిగిన మాఱు సూర్యకిరణములు (వై. ని.)

మార్ద్వీకఫలము నం వి అ న 1 ఒకజాతి కొబ్బెర, నారికేళవిశేషము (వృ వి.). 2 ఇప్పపూవుఁ గల్లు (శ. ర)

మాధ్వుఁడు నం వి. అ పుం. మధ్వాచార్యుని మతము ననుసరించువాఁడు, మధ్వమతస్థుఁడు, ద్వైతి.

మాన – మానిక వి (సం మానమ్) రెండు తవ్వల పరిమాణము, ఆ పరిమాణము గల పాత్రము
వ .. నెఱియమువసమును బెట్టినవడ్లు 50 నిత్యపడి ఓయంగల త్రిభువనాంకుశమునసే మాన .
1 ద శా 4. 1009.
వ .. మానుణ్డునెయును నిత్యపడిగాన చంద్రక్కణము నడవంగలవణ్డు నేతిమాన ..
1. ద. శా 4. 1050.
చం. కరమునఁ బట్టి ఖిత్తుగొను కప్పెర గొప్పది గాదు మానెఁ డో, టరుదది చెన్న 5 289.
సీ కుడపాభిధాన మై యడరు నవని, మాన నామమంత నా మానిక యనఁగను .
ఆం. శా. 2 270.

మానగ్రంథి నం వి. ఇ స్త్రీ అపరాధము.

మానద నం వి. ఆ. స్త్రీ చంద్రుని రెండవకళ.

మానధానిక నం. వి ఆ స్త్రీ కర్కటి, దోస (వృ వి.).

మానన నం వి. అ స్త్రీ. 1. మన్నన, గౌరవము.
కం మానార్హు లగుట వారికి, మానన లేకున్న నలుఁగు మనుజాధీశా
భార. అను. 2. 140.
2 చంపుట.

మాననీయము నం విశే. (అ ఆ. అ) మన్నింపదగినది, గౌరవింపఁదగినది.

మాననీయుఁడు నం విశే (అ ఆ అ) గౌరవమున కర్హుఁడు, మన్నింపఁ దగినవాఁడు

మానమంద(ది)రుఁడు నం. వి. అ. పుం రావణాసురుడు (వై. ని).

మానము నం. వి. అ. పుం. 1. సమ్మానము, గౌరవము 2. ఆత్మాభిమానము 3 పౌరుషము, రోషము. 4 (అలం.) స్త్రీలకు నసూయచేఁ బురుషునియెడ గలిగిన కోపము.

న. 1. కొలుచుట. 2 త్రాసు, మూల, తూము మొదలయినవి 3. లెక్కించుట, గణించుట. 4 కొలకట్టు, కొలపాత్ర మొ 5 ప్రమాణము.
(ఈ క్రింది యర్థములకు తెలుఁగునవే వాడుక గన్పడుచున్నది)
6 పద్ధతి, ప్రకారము.
ఉ. భానుఁడు కాఁడు చూడు నరపాలక మండల కొండదీప్తులీ, మానము దోఁచెఁ గాని యను మానము లేదు వినుండు ..
మొ రా. యు 2 90.
7 సమయము
కం అని యిట్లు పెక్కువిధముల, మనమునఁ దలపోసి వేగుమానం బయ్యెన్, జనకజకావలి రాత్రి, వనితలు మేల్కొన్నకతన వసుధాసుతతోన్.
గీ. వెలసి భాషింప నిప్పుడు వేళ గాదు ..
భా. రా సుం. 163.
8 సమానము ?
ద్వి. శుక్రశాపంబున స్రుక్కి యయాతి, వక్రుఁడై మా రల్గ వార్ధకువ్వఁ డయ్యెఁ, గాన సైరణ యందుఁ గలరె యయాతి, మానమై రాజులు మనుజేంద్రతనయ.
రం. రా ఉ. 133 పొ. 9 పం.
విణ శక్యము ?
ఉ ఒక్కశరాసనంబు దగ నున్నది యెక్కుడు లావు చూడ్కికిన్, వెక్కస మైనరూపమును వ్రేఁకదనంబును గల్గి చేవమై, నెక్కడ దివ్య నెవ్వరికి నేగతి మానము గాక లీల నీ, వక్కరి నోగ్రకార్ముకము నక్కడఁ జూఁడగరమ్ము రాఘవా. భార. రా. బాల. 300.
మ. యదువంశైకవివర్ధనుం డలఘుసత్త్వాకల్పుఁడీ కృష్ణుఁ డ, ఖ్యుదయోదగ్రుఁ డొనర్చినట్టి పను లీభూతప్రపంచంబులో, మది నెవ్వారికిఁ జేయఁ జూడఁ దలపన్ మానంబులే ...
హరి. ఉ. 8. 287.
మానముగొను మి. స క్రి. (మానము + కొను) అవమానపఱుచు

కం నిను మానముగొనుహీనుని, ననుమానము మాని సూనుఁ డనుమోహముచే,తను మానక తును మాడుదు .. సారంగ 2 2-6.
మానయిత సం విణ (ఋ. త్రి. ఋ, గౌరవించు వాఁడు.
మానరంధ్ర సం. వి ఆ స్త్రీ. ఒకరకము నీటి కుండగడియారము
[ఒక కుండకు నడుగునఁ జిన్నబొక్క పొడిచి నీటిలో నుంచిన నది క్రమక్రమముగా నిండుచుండును. దానినిబట్టి కాలపరిమాణము తెలిసి కొన బడును (త్రి. ని)
మానవంతము సం విణ (త్రి. లి త్రి.) మానము గలయపత్యము, పౌరుషము గలసంతానము
మానవంతుఁడు సం విణ. (త్రి. లి త్రి) మానము గలవాఁడు, ఎక్కువ గర్వించినవాఁడు.
మానవతి సం వి ఈ స్త్రీ. మానిని, అసూయచేఁ గలిగిన కోపము గలయాఁడుది
మానవదేవుఁడు సం. వి. అ. పుం 1 మనుష్యాధిపతి, చక్రవర్తి.
మానవము సం. విణ (అ. ఈ. అ.) 1, మనువు సంబంధమైనది. 2 మనుష్యసంబంధమైనది.
మానవి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1, ఆఁడుది, స్త్రీ. 2 పచ్చపువ్వులయడవి మొల్ల (వ్య.వి.) (వై.ని.).
మానవుఁడు సం. వి. అ. పుం 1. మనుష్యుఁడు, మానిసి 2. శిశువు, పిల్లవాఁడు.
మానసజన్మము సం. వి. న్. పుం. హంసము, అంచ
మానసజన్ముఁడు సం. వి. న్. పుం. మన్మథుఁడు. మనోభవుఁడు.
మానసము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) 1 మనస్సునకు సంబంధించినది, మానసికము. 2. లోపల నున్నది, గూఢముగా నున్నది, భావగర్భితమైనది. 3. మానససరస్సులో నివసించునది.
వి. అ. పుం. విష్ణుని యాకారము.

న. 1. మది, మనస్సు. 2. కైలాసశిఖరమున నున్న సరస్సు, మానససరస్సు
(ఇందు హంసలు నివసించును)
3 ఒకదినుసు లవణము, ఉప్పు.

మానసాలయము సం. వి. అ. పుం. హంసము, అంచ

మానసించు సం. స. క్రి. 1 తలఁచు, ధ్యానించు
ఆ. ఈశము పండె ననుచుఁ దత్పదాంభోజముల్, మానసించుకొనుచు మందకడకు .
భాగ. 10 పూ. 848.
2. కోరు, ఇష్టపడు
(హేమ తవ్వర్ణనము).
సీ. ముద్దుగుమ్మల మొగంబులఁ జూడనే కాని మానసింపరు చందమామఁ జూడ ...
ఉ రా. 5. 281.

మానసికము సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) మనస్సం బంధమైనది

మానసూత్రము సం. వి. అ. న. 1 కొలత త్రాడు, కొలత్రాడు. 2. బంగారపు మొలగొలుసు, బంగరు మొలత్రాడు

మానసౌకము సం. వి. న్. పుం. హంసము అంచ.

మాని సం. వి. న్. పుం. సింహము (ఆ. ని).

మానించు స. క్రి. (√మాను) 1 ఆఁపు, అడ్డుకొను
మ. రిపుఁ డై యభిమన్యు తేరిపయికిన్ వేగంబవా చాలఘూ, వఁనూనుం డరుగం దదీయ బలమోర్విం జాల కొక్కుమ్మడిన్, మరలంబాతె నతఁడు వాయునుతుఁడున్ మానింప మానింపన, పృథ ధానీకముతోడ భీముఁ బోదివెన్ భూమీశ్వరుం డుద్ధతిన్.
భార ద్రోణ. 2. 384.
కం. దీన నమఁ జిక్కువడియెదు, వానిం గాఁదలఁచె నిపుడు వానవున ట్ల, జ్ఞాని యొరుఁ డెవ్వఁ డింతయు మానింపఁగ నేరనేని మఱివగనిమ్మా.
హరి. పూ. 7 173.
మ మనుజుం డెంతటివాఁడు దైవకృతముల్ మానింపఁగాలేఁడు దశకు 6 106
2 పోఁజేయు. నశింపఁజేయు
కం. ఐనను నిప్పటిదుఃఖము, మానింపఁగ మనకు నొండుమం దెయ్యది .
భార కర్ణ 3 140.
కం ధ్యానం బింద్రియప్రవృత్తుల, మానించుటహింస గురుసమ్మానవిధి ని, త్యానుష్ఠానము దపమును, వీనఁ బఱమనేవ్య మెద్ది వినఁగా వలతున్
భార. అను. 4 277.

మానించు సం. స. క్రి రక్షించు, కాపాడు
మ తుది నే నిన్ను వివాహ మయ్యెద మదాంధుం గ్రూరకర్మోన్ముఖుం, బ్రిదులం బోవఁగ నీక చంపుటయ తా బీరంబు ధర్మంబు ని, ట్టిద కార్యస్థితి నిత్తఱంగునన నీడెందంబునుం గన్న న,మ్మదపాత్రం బగు నంబుజాక్షి యనియే మానంబు మానించితిన్. దశకు 3. 75.

మానిక – మాన వి. (సం. మానకమ్. క. మానికై, మానిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అని శ. ర.). నాలుగు సోలల కొలఁది, ఆ కొలఁది కలపాత్ర.
సీ ... కుడపాభిధాన మై యడరు నవని, మాన నా ముంత నా మానిక యనఁగను ...
ఆం. భా. 2. 270.
చం ... కలవుకాల మెఱుంగక పూసబొట్టులం, బలి కలినీళ్లఁ బందనపు మానికఁగొల్చిన మాళ్లు గల్గి ...
శుక. 2. 406.

మానిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1 ఒకవిధమైన సారాయి సంబంధ మైన ద్రవము, మద్య విశేషము
2, తూనికలోని భేదము. 3 పరిమాణ విశేషము, సేరు

మానికదారి వి (మానికము + దారి సం. మాణిక్యధారిణి) భోగముది,
గీ. ధనము లార్జించు మానికదారులిండ్లఁ, జేరు నరులకు నిడుములు చెప్పఁ దరమె (శ. ర.)

మానికము వి. (సం. మాణిక్యమ్ క. మాణిక.)

1. కెంపు, పద్మరాగము

సీ. బహుదివ్య ఫలపరిపాక సౌభాగ్యంబు చెరవు కమ్మొవి మానికముతోడ. వసు. 2

2 రత్నము, మణి.

గీ మానికము రతన మనంగ మణి చెలంగు
ఆం. భా. 2 275

గీ కొండవీ డేలువేలుపుఁ గూడి పాల, కెలి నడుచక్కి బలు మానికములదివిఁ, బుడుకు ప్రాఁకులు మారెళ్లు వొదలి పొదలు, కడిమి పూఁదోఁటలో నాడుగరితఁ దలఁతు.
అచ్చ. రా. బాల 2

చం. మకర ముఖాంతరస్థ మగుమానికమున్ బెకలింప వచ్చు ... భర్తృ 1 4

విణ. శ్రేష్ఠము

గీ మానికంబవు గద కూచిమంచితిమ్మ,నందు..
నీలా 1. 15.

వేలుపు మానికము — చింతామణి

కం. దానసమగ్రత వేలుపు, మానికముఁ బోలు ననుచు మహనీయమణిం, గానుక యిచ్చి ..
విక్ర 2 257

జ. మానికడారి.

మానితము సం. విణ. (అ. ఆ .అ.) గౌరవింపఁ బడినది, మన్నింపఁబడినది.

మానిని సం. ఈ స్త్రీ. 1. ఆత్మాభిమానము గల స్త్రీ, స్వగౌరవము గలస్త్రీ, దృఢసంకల్పము గలస్త్రీ. 2. ఈర్ష్యా జనితకోపము గలస్త్రీ, భర్తపైఁ గోపించిన స్త్రీ. 3. పరిమళము గలచెట్టు

మానిపుక్కిటిగాఁడు వి పక్షి విశేషము.

సీ మానిపుక్కిటిగాఁడు జీనువ యెల్లంకి డాబ తీతువు వెన్నడాయి ... పాంచ. 6. 77.

మానిసి వి. (సం. మానుషః, క. మానిసి)

1. మనుష్యుఁడు.

కం. నానాదేశంబులబలు, మానుసులం గూర్చి నీవు మగధేశ్వర యే, పూనిక నిట వచ్చితి చెపు, మానిక్కము నిర్వహింతు మప్పనియేమున్.
హరి. ఉ. 1 28.

కం ఏనుఁగులాగు బంకికి,మానిసిచందంబు నీరుమానిసికి నగుఁ, గాని గుణంబులు గలగవు
ఉ హరి 3 16, ఆం భా. 2. 106

(ఈక్రింది ప్రయోగమందు "మాన్సి" అను రూపము కానవచ్చు చున్నది)

సీ ఇనుమంత మాన్సివంగసము బాలల కిన్నెరల మ్రోఁతలకు మారు పలుకు గవులు ...
ప్రబంధ 155.

2 సం మానుషి, మనుష్య స్త్రీ, స్త్రీ

కం. మనయింట నిచ్చ టచ్చో, టన కెచ్చటనైన నీబృహన్నల మెలఁగం, జనియెడు మానిసి,
భార. విరా 1 254

కం నగవాఁ డనఁ దేవేంద్రుఁడు, మగువా నీ పతిని కొలువు మానిసి వంట చిన్, దగవుచెంది పిలువఁ బనుచుట, మగతనమే యిట్టి లంజమాటలు గలవే. ఉ హరి 1 70.

ఉ. ఈతడు నాకు ప్రాణవిభుఁ డీతనికిం బ్రియురాల నన్నుము, స్నిఁతఁడు చూచె నీతనికి నిల్లడమానిసి నేను నాకుఁ గా, నీతఁడు వచ్చెఁ దండ్రి నను నీతని కిచ్చె నటంచు నొక్కమై, నాతరుణీమణుల్ జగడ మాడిరి మారవికార చిత్తలై. వి. పు. 5. 151.

3. సేవకుఁడు

కం ము న్నాపని మానుసులం, గ్రన్నన పతి సంఘటింపఁగాఁ బనిచిన నం, పన్నంబుగ వొడగూర్చిన ... భార. ద్రో. 5. 143.

ఉ. ... టసావిభుఁడుం బరకాలుఁ బిల్వఁ డా, మానిసిఁ బంచె. పం. దు. 5. 62

4. యోధుఁడు.

కం. నీయందు వారియందుం, జేయం గలమానుసుల విశేషంబుల జీ, త్తాయత్తంబుగఁ జెప్పుము...
భార. ఉద్యో 4. 208.

గీ. మానుసులువోలె నున్నార లేను లేని, తటి మహాగుణశాలి నాతనయుఁ గాచి, కొనఁ గదం

గర సింగాఁడమునకుఁ గాక, మఱుపులును గైదు
వులు మీకు మానమునకె
భార. ద్రో 2. 264

విశ. శూరుఁడు, పౌరుషవంతుఁడు.

కం. నిను నమ్మి యొండువలనికిఁ, జనక జయద్ర
థుఁడు నిలిచె సైన్యములో నా,తనిఁజంపెదు
దేనియవు,సినకత్తివి గాక మానిసివె యూహిం
పన్ భార ద్రో 3 108

జ. మానిసికోఁతి, మానిసితనము, మానిసిదిండి, మానిసిదిండికాఁడు, మానిసిబూతము, మానిసిరౌతు, మానిసిఱేఁడు, మానిసిసింగము.

మానిసికో(క్రో)ఁతి వి. (మానిసి + కోఁతి, మర్కట విశేషము, మనుష్యాకారము గల కోఁతి

గీ గసగసలు వీఁకవిండ్లు నోగచిలుకలును, సింగ
ములు పులిపిల్లలు జింక లేదు,గములు మానిసి
కోఁతులు కాఱుపోఁతు, లేడికదుపులు పులిజున్ను
పాఁడిపసులు. ప్రబంధ. 135.

గీ. కొచ్చివేఁపులు మానిసిక్రోఁతు లాదియైన
వన్నియు ... శుక. 1. 108.

మానిసితనము వి (√మానిసి) 1. పౌరుషము.

వ. గాంధారరాజు లగువృషకుండును నచలుండును
సమరథులు మానిసితనంబును మానసులుం
గలవారు ... భార. ఉద్యో. 4. 233.

2. మనుష్యత్వము.

గీ. అకట జాతికిఁ జానిన యనుఁగుఁజెలికి, నెఱఁగె
మఱి వేళవేళ మానిసితనంబు ..
వేం. పంచ. 4. 161.

(ఇది రెండర్థములకు నుదాహరణము).

మానిసిదిండి వి. (మానిసి+తిండి) రాక్షసుఁడు. నరభోజి.

చం. మద మఱి పాఱి రాన్నృపులు మానిసిదిండికిఁ
గాక భీతిఁతోన్ . . ఉ. హరి. 4. 263.

గీ. పెండ్లికొడుకవు మాకు నీవిసరువాఁడు, గూర్మి
నందన యొకమానిఘోరశాప. వికృతి మానిసి
దిండివై యకట దీని, ప్రాణముల కల్గఁ దలఁ
చితి పాపబుద్ధి. మనుచ. 5. 4.

కం కొండలయందున్ జేరుక, పండులు గాయలును
నమలి బ్రతికెదు మీకున్, దండులు గూడుక
మానిసి, దిండులపై నడువ నెట్టితెం పొదవె
నొకో. అచ్చ రా. సుం. 153

మానిసిదిండికాఁడు వి (√మానిసిదిండి) రాక్షసుఁడు, నరభోజి.

గీ తివిరి జేజేలు మానిసి దిండికాండ్ర, దండులును
గూడి ప్రాయేణ ప్రచ్యుతలని, మేటికామేటిమే
రుత్తి మెట్టుక్రింద, నిలిచియుండిన ప్రోడవు
నీవె కావె అచ్చ. రా బాల. 152

మానిసిబూతము వి. (√మానిసి) మనుష్య రూపము గల పిశాచము

గీ. మందులాఁడి చెడుగు మానిసి బూతంబు, పిసిఁడి
బిచ్చగాండ్ల వెన్నుగుదియ ..
చెన్న. 2. 24.

మానిసిరౌతు వి. (√మానిసి) కుబేరుఁడు నరవాహనుఁడు (శ. ర.).

మానిసిఱేఁడు వి. (మానిసి + ఱేఁడు) రాజు, నరపాలుఁడు.

గీ పెనుతపసిఱేఁడ నీ వడిగినతెఱంగున, దనరు
మానిసిఱేనిచందంబు నీకుఁ, దెలియ నెఱిఁగింతు
నిఁకఁ జెలఁతలఁపు మాని, వినుము.
అచ్చ రా. బాల. 29.

మానిసిసింగము వి. (మానిసి + సింగము) నరసింహమూర్తి.

సీ. మానిసిసింగమై పూని బత్తునివెతల్ తలఁగఁ
ద్రోచినవాఁ డితండె కాఁడె ..
అచ్చ. రా. యు. 465.

మాను¹ స. క్రి (త మాన్. క. మాణు.)

1. వదలు, విడుచు.

సీ. అనవుడు వతనితో నతఁడు సుస్నిగ్ధంబు లైన
యాహారముల్ మానువాఁడు ...
భార. శాం. 5. 571.

చం. చలమున సింగిణీతరకసంబులఁ గట్టక మానరు.
ఆము. 2. 27.

మ. ... నీమావంబు చిత్తంబు వ, చ్చినచో

మానుదు గాని నిన్నిపుడు కస్తిం బెట్ట నా కేటికిన్ ... కాశీ. . 72.

2 విరమించు, చాలించు

కం నాకొడుకుపోటుమాటలు, నీ కేటికిఁ బోనఁగ నాడనేరవు మౌర్ఖ్యోః, ద్రేకమునఁ ఒలుకుచుండుట, మాకు సహింపంగరాదు మానుము విప్రా .. భార. విరా 5. 255

సీ చూచి వల దన్న మానక సురటి విసరు దశా 2 129

అ క్రి. 1. క్షీణించు, తగ్గు.

ఆ. అక్కుమారు లరిగి రావల మానని, గాఢ ధృతిని మౌని కథలు వినుచు . రాఘవ 2. 15

ఉ అంబుజమిత్రుఁ డంత నపరాంబుధి జేరఁగఁ బోయె నాత్మబింబంబపు డంతకంతకుఁ గ్రమ ప్రభవన్నికటత్వశారత,మ్యంబున సంక్రమించు తదుదంచిత విద్రుమరాగ వీచికై, త్యాంబులఁ బోలె రక్తిమము తద్దయుఁ బూనఁగ వేఁడి మానఁగన్. కళా 8 7

2. పోవు, వశించు

కం. మితభోజియై వివిక్త, శుచి సావిత్రీజపంబు నేయు నది యహ, స్థితియు నిశాసీనత్వము మతి నేమఱ కట్టులైన మానునఘంబుల్ . భార. శాం. 1 317

ఉ ... ఇప్పుడు దీనికి బ్రత్యుపాయముం, జాలఁగ నెంచి చేయఁ దగునంశయ మంతయు మాను నట్లుగన్ ... కళా 2 169

సీ ప్రాణుల భుజించునాకుఁ గ్రౌర్యంబు మాని, ప్రియము గదిరెడు నీరూపురేఖ చూడ .. జాహ్నవి 4. 24.

3. ఆగు. నిలిచిపోవు.

కం ఏను వల దన్న జూదము, మానదె ... భార. అర 4. 239.

మ. సనెకల్ దాఁచినఁ బెండ్లి మానునొకొ దుశ్చారిత్రమున్ గంటిరే ... కాశీ. 5. 311.

శా. వేనుం డీగతిఁ బాపకర్మములు గావింపంగ నాకీడునన్, వానల్ గల్గక మానె నారబము లెండం బొచ్చె ... వి. పు. 2 107., ఆము. 5. 101

4 కలుగకుండు, పుట్టకుండు.

కం. . అక్కడ రో, గారిష్ట పర్వమాయిక, మారీ దుర్భిక్షభయము మాను నరేంద్రా భాగ 10 ఉ. 52

5 సమాప్త మగు, ముగియు.

ఉ తనభార మంతయున్, మాని సుఖంచు నివ్వసుధ మానుఁ దృతీయయుగంబు నంతటన్ హరి. పూ 5. 48

మానిపోవు — అణగిపోవు, దాఁగిపోవు.

ఆ పాకశాసనుండు నాకంబు విడిచి యెం, దేని మానిపోయె మానవేంద్రు, తనయు లమరవు రముఁ దామ కైకొనియజ్ఞ, భాగములు నిలింపపతుల కిక. వి. పు. 6. 162.

జ మానించు, మానుచు, మానుపు, మాన్పించు

మాను² విశే. 1 మనోహరము.

శా. .. జనుల కర్థాంశుప్రకాశంబుతో, మానై సాత్యవతేయ ధీవనధి జన్మశ్రీ మహాభారతా, ఖ్యానాఖ్యామృతసూతి యొప్పు నిఖిలాఘధ్వాంత విధ్వంసియై ... భార. ఆది. 8. 21

ద్వి మాయావి కడిమిమై మడసిన మెచ్చి పూనిన వేడ్కతోఁ బురుహూతుఁ డిచ్చె, మానైన యీహోమమాలికఁ దొల్లి యిది నీవు ధరియింపు మీకపిరాజ్య, పదమున కిది నీకుఁ బరఁగు చిహ్నంబు. రం. రా. కిష్కిం. 216 పొ. 21 పం.

మ మము రక్షింపుము దేవి నీకటమునన్ మానై వెలుంగుదు చ, క్రమునన్ ... మార్క. 6. 128.

సీ నాణెమైన దన విన్నాణెమైనది యన మానైన దనఁగ లెస్సైన దనఁగ ...

గీ. మంజులంబైన దమటకు మదనదమన ...
ఆ. సం. మా. న. 54

2. యుక్తము

ఉ. మంచి తనేకయాగములఁ మానుగ దక్షిణలిచ్చి విప్రులన్   భార. ఆది. 2. 202

ద్వి. మనుజేశ దనుజుఁ మర్దిజ్ఞుఁడితఁడు, మనదెం నుండుట మానైనరీతి...
రం. రా. యు. 101 పా. 2 పం

(కొన్ని యెడల విశేషార్థము లేకయే వాక్యాలంకారముగా ప్రయోగింపఁబడును.)

కం. అనవుడు ధృతరాష్ట్రుఁడు దన, మనమున సంతోష మంది మానుగ వీనుల్, గనినఫలమునకు నిప్పుడు, వినఁ గంటిని భాండుసుతుల విద్యాశక్తుల్.   భార. ఆది 623

కం. మానుగఁ గించిచ్ఛేషము, లైనమహీరుహము లందు నతులితకరుణా, మానమతితోడ నాసిత, భానుఁడు చమదెంచి వృషపతి దానగుటన్.   వి. పు. 2. 194.

కం. మానుగ బుతుపర్ణుఁడు భీ, మానుజ్ఞాతుఁ డయి చొచ్చె నాప్రోలు ...   భార. అర. 2 181

వి. ఒప్పిదము, మనోజ్ఞత.

కం. ఏనున్ మనుమఁడు దీక్షితు, లైనారము యజ్ఞమిచ్చు డఖిమంత్రిత మై, మానోంచెదు నేమిచటను బూనిక నెఱపంగవలయుఁ బుత్రులు మీరల్.   భా. రా. బాల 401.

సీ. మానటి పగ లెల్ల మాయు దీపని పండు వెన్నెల నగునట్లు వెలఁది వవ్వు ...
కు. సం. 8. 6

మాను[3] – మ్రాను వి. ఔ. వృక్షము, చెట్టు.

మ. హరి శౌర్యం బగు రామభూవిభునితీవ్రాబో ప్రవాహినీ, శరవేగంబున నాత్మమూలబలముల్ జాఱం దశాదంబరం, బఱగన్ గొమ్మలు వోవ లావటి నిజామాదుల్ పజీరుల్ భజిం, తురు వమ్రమత్వము,గానలో మునలిమానముల్ గాని తర్కింపఁగన్   వసు 1. 44.

సా. మగవాఁడో, మానో. (కరినాత్ముఁ డనుట)

వి. నిశ్చలము, కదలనిది.

ద్వి. లగ్నమై భక్తిశాయుక్తమై నిమగ్నమై లీనమై మానౌటఁజేసి ...
పండితా. దీక్షా. 63 పా.

మానుచు(న్చు) – మానించు, మామపు

స. క్రి. (√మాను[1]) 1 మానునట్లు చేయు, పోఁగొట్టు.

కం. .. భవ, త్సూనునిమతి యతిలోభము, మానిచి పాండవులఁ దెమ్ము మనుజాధీశా.
భార. ఉద్యో 3. 283

చం. వినుము నిజాస్త్రమంబు లన విశ్రుతమైన గుణద్వయంబు మా, తనువులు గాన విశ్వవిదితం బగు పేర్మి దనర్తు మేము ధ, ర్మనిరతులం దమాన రుచి మానుతు మర్థముఁ గామమున్ సుఖం, బును నిరతంబు భూతతతిఁ బొందుట లెల్లను మానికారముల్.   హరి. ఉ. 9. 132.

ఉ. అన్నలు సేయురాయిడి భయాతురులై పరువెత్తుమౌనులన్, గన్నులఁ జూచె నేనిఁ దనుకంపము మానిచి నానిమిత్త మా, పన్నుల వీరిఁ బ్రోవుఁడని ప్రార్థన సేయునతండు వారలన్, బిన్నతనానమండియు విభీషణుఁ డెంత పరోపకారియో.   ఉ. రా. 2. 150.

మ. .. ఈవచ్చును, వమ్రదపీరావళికిన్, భుజావిభవవిన్యాసంబు గాన్పించి మా, న్పెద గర్వంబు...
భార. విరా. 4. 263.

ద్వి. ఇనకులాధిపు శోక మేత్రోవ మాంతు.
రం. రా. అర. 186 పా. 8 ప.
కాశీ. 4. 89.

2. విరమింపఁజేయు

కం. ... అ, ఘనుఁ జూచి యధమకులుఁ డను, మనమున శిష్యతతిచదువు మానిచె నంతన్.
పరమ. 2 111.

సీ. అచటినాలవజాతి హాలముఖా త్తవిభూతి నాడి. కితువుఫై ఉమైన మాన్చు... మనుచ. 1. 50.

ఉ నా విని శ్యామ వదనంబున లేనగ వంకు రంప నే. మే వచియింపఁ బాను హృదయేశ్వ రిని గసంజ్ఞ మానిప ..

పారి. 4 57, కళా 4. 43.

తీసివేయ జేయు, తగ్గించు

చ వినుము నరేంద్ర విప్రుఁ డలిగెన్ జమదగ్ని సుతుఁడు శాప మిచ్చె నమరభర్త వంచనము నేసె వరం బసి కోకు కుంతి మాన్పె వలుక భీష్ముఁ డద్దరిదుఁ జేసి యడంచెఁ గఱంచె మద్రిరా. ఒనుచిత మాడి శౌరి విధియయ్యె నరుం డని జంపెఁ గర్ణునిన్

భారి. శాం 1 55

గీ. అర్ధచంద్రబాణంబున యాదవేంద్రు,నేసి తోడన బలుదూపు లేడు వఱపి,యతని వేగంబు మాన్పె

ఉ హర ౭ 59

బ్రతుకుమాన్పు — చంపు

ఆ అధిపుఁ డల్ల నవ్వి యద్దాయరక్కసి బ్రతుకు మాన్పె దివ్యబాణ మేసి కకు 2. 117

మానుపు(న్పు) — మానుచే — మానించే స. క్రి. (√మాను[1]) 1 పోఁగొట్టు, నశింపఁజేయు.

క. ఈవదు లన్నియు నా గంగానదిసరి పూర్వ జన్మకలుషములెల్లన్, మానుపు నంట సంస్మర ణస్నానతటస్థానదర్శనస్పర్శములన్ ..

వరాహ 10. 155.

2 నివారించు, అడచు.

మ జగతీనాథవతంస మానత శిరస్సమ్మేళవన్ నెయ్యభన్, జగడంబుల్ ప్రియ మొప్ప మాన్పె డుతటిన్ ... మనుచ 5 92.

మ.. అస్వేదతావృత్తి మాన్పె నవస్వేద సమృద్ధి బోధకళ మాన్పెన్ మోహావిభ్రాంతి తోడనె గీర్వాణవధూటికిన్ ..

మనుచ 2 33

మానుషము నం వి॰ (అ. ఈ. అ.) 1 మనుష్య సంబంధ మైనది.

వి అ పుం. (రాశిచక్రమున) 1 మిథునరాశి.

2 తులారాశి 3 కన్యారాశి

(ఈ క్రిందియర్థములయందుఁ దెలుఁగున చే ప్రయో గము కనఁబడుచున్నది)

4. అభిమానము

క .. సాధ్వస,మును సిగ్గును మానుష ఒ ముప్పిరి గొనఁగన్ . నిరం 2 96.

5 గౌరవము

లగప సూనగంధి వెదకు తావిఁ జొక్కుఁ జొక్కు మైనదిక్కు, మావవతి గయాళిపొత్తు మాను షం బె దక్కు. వరాహ 1 92

సీ జనులు గాంచిన మానుషము దూలఁ దన మను పుయిలోటమున మోము వ్రల్లగింపఁగ.

భార విరా. 2, 70.

6 పరాక్రమము

సీ ప్రాభవంబులు మాలి శాహుక్తులు దూలి పాఱువారును విధి దూఱువారు, మానుషం బులు గ్రాఁగి మత్సరంబులు వేఁగి వెచ్చ వాడును మూఁక విచ్చువారు ...

వరాహ 9 47.

కం ఇలువరుసయు మానుషము,గలరాజులయింట్ల గన్నెకలు పుట్టునెడన్, దెలిసిన వరించి.

శుక 3. 525.

మానుషాదుఁడు(త్తు) నం. వి. త్ పుం. రాక్ష సుఁడు

సీ .. పరుషకేశ, జాలంబు గాడ్పునఁ దూలంగఁ గాలోపమానుఁ డై చనుదెంచి మానుషాదుఁడు.

భార. ఆది 6. 201.

మానుషి నం. వి. ఈ. స్త్రీ మనుష్యస్త్రీ, మానిసి.

మానుషుఁడు నం. వి అ పుం. మనుష్యుఁడు.

మానుషకము నం. వి అ. న మనుష్యుల సమూహము.

మానే(నె)రు వి. జ్యోతిష్మతి, ఎక్కుడుతీఁగ. (శ. ర)

మానోజ్ఞకము నం వి. అ. న మనోహరత, ఇంపు, అందము.

మాన్పించే స. క్రి. (√మానుపు – ఇంచు స్వార్థమున) పోఁగొట్టు.

శా .. వే యేల ధృ. ష్టద్యుమ్నుం డొకరుండ విద్వేషదవష్టంభంబు మాన్పింపడే ...
భా. భీష్మ 2 12

మాన్మథము సం విశ. (అ ఈ అ.) మన్మథ సంబంధ మైనది.

మాన్యము సం వి. అ న (శ్రీ)మ-తులు పన్ను లేక గౌరవార్థము పూజ్యులకు నిచ్చిన భూమి

సీ మాన్యంబు లీయ సమర్థు డొక్కఁడు లేడు మాన్యముల్ చెఱుప సామంతు లంద, ఱు ...
రామలిం. 4.

శా సాలగ్రామము మున్నుగాఁ గొనఁడు మాన్య క్షేత్రముల్ పెక్కుచం, దాలం బండు నొకప్పుడుం దఱుగ దింటం బాడియున్ బంటయున్.
మనుచ. 1. 55.

గీ. అగ్రహారాళి నఖిలమాన్యంబు లొసఁగి ...
భీమ. 1. 41.

మాన్యుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ అ.) 1. గౌరవింపఁబడవలసినవాఁడు. 2. గౌరవార్హుఁడు, గౌరవింపదగినవాఁడు

మాపటించు ?

ఉ అగ్నిహోత్రసమయమందు భోజనవేళ, మధ్య దివసమందు మాపటించి, సదనమునకు నర్థి చనుదేరఁ దద్వాఛి, శార్థ మీయవలయు నతిముదమున.
భాగ. 6 (చి.ని).

మాపతి సం. వి అ. పుం. (శ్రీ)పతి, విష్ణువు

మా నము సం వి అ. న. కొలుచుట

వి అ పుం త్రాసు, తక్కెడ.

మాపు స క్రి. (√మాయు త మాయుపు)
1. నశింపఁజేయు, లేకుండఁజేయు.

కం ఓపి యతనిరణభారము, వాపెదఁ గౌరవ్యసేన బడలువడిచి సాటోపతఁ గర్ణునిఁ దునిమెద, నామెదఁ గురురాజుదురభిమానము బలమున్.
భార. కర్ణ. 3. 95.

వ ఇట్లు మధుసూదనుం డేయుసాయకంబులు ... చమత్కారంబులు మాపియు ...
ఉ. హరి 1. 148.

2 బాదించు, పీడించు.

సీ. మత్కాతిలను బ్రజన్ మాపంగ వచ్చును పర్షంబు గురిపింప వశము గాదు ...
రామలిం. 5.

3 మాయఁ జేయు, మలినము గావించు.

ఉ. ... నిజతేజము పెంపున నన్యతేజముల్, మాపుచుఁ గౌస్తుభాంశమున మాఖపునర్వను తారన్.
వరమ. 3. 5

వి దే. 1. సాయంకాలము

ఉ మా-పటివేళ నీవు వనమధ్యము వెల్వడి వచ్చి గోష్పద, ప్రాపితధూళిధూసరితభాసురకుంతల మై సరోరుహా, ద్దీపిత మైన నీ మొగము ధీరజనోత్తమ మాకు వేడ్కతోఁ, జూపి మనంబులన్ మరునిఁ జూపుదు గాదె ...
భాగ. 10 పూ 47.

మ తరుణీ రేపును మాపు హవ్యములచేతం దృప్తుఁ డౌవహ్ని ..
మనుచ. 2. 65.

సీ. సాయంసమాఖ్య యై చనుచుండు మాపునా.
అం. భా. 1. 94.

కం. ఏను జటాయువు నెంతయు, మానసమున మదము లోదవ మత్సరముతో, భానుని మనలో నెవ్వ డు, మానుగ మును గదియ నోపు మాపటి లోనన్
భా రా కిష్కిం. 788.

కం మదిఁ దహతహ విడిచి యిఁకన్, ముదమున నతులారం గొంగు ముడివేసికొనుం,డిదె నేఁటిమాపటికిఁ గూ, ర్పెద వాలాయముగ నేను బ్రియుల నిమ్మన్
ప్రభా 5 85.

2. రేయి, రాత్రి.

ఉ. ... భూమిభృ,న్నౌళికిఁ గేలు మోడ్చి చని మాపటికొల్వున నావిలాసినుల్ . .
వై జ. 1 121.

కం. ఈమా పేయింతిని నా, కామాతురతెల్లఁదీఱ .
చంద్ర. వి. 1. 82

గీ ఎసఁగుకట్టావిక్రియ నావి రెగయఁ బగటి, యొండయుడు కాఱకుఁడు భూమండలమునఁ, బొలిచె మాపటఁ బండువెన్నెల చకోర, పోత విశతికి జాఁపట్టు వోసినట్టు ఆము. 2 60.

3 మాలిన్యము, మురికి.

(వ్యవ) రంగుబట్ట మాపున కాఁగును

(ఈ యర్థమున అనౌ.గా వ్యవహారముండుఁ గన్పట్టు చున్నది.)

4 లేకుండఁ జేయు (చూ మాపుచేయు)

విశ మలినము, మురికియైనది.

సీ కురుమాపుదడిమంపుఁగోకలోఁ దొలఁకెడు కంప మానవితంబకాంతిసొంపు ..

కళా 4 105

సీ. కట్టినవెఱమాపుగడితంపు పుట్టంబు సెన్ను మీఱెడునారచీర గాఁగ ..

అచ్చ రా. సుం 28

మాపుచేయు స. క్రి. (√మాపు) పోఁగొట్టు, నశింపఁజేయు.

ఆ. తెలుపు మాపుచేసి దిట్టతనంబునఁ, దెలుపు భస్మ ముగను దేటపఱచు, విధముకన్నఁ బరున వేదియు లేదురా ... వేమ. 3. 148.

మాపుడు విశ. (√మాయు) మాసినది, మలిన మైనది.

గీ. .... ఒరులు, గట్టి విడిచినవస్త్రంబు గట్టఁగాదు, మడత మార్చు టొప్పదు కడుమాపుడైన ..

భార. అను 4 107.

మాభీదము సం. వి. అ. పుం. ఏకముఖరుద్రాక్షము (వై ని.).

మామ వి. (సం. మామకః, త. మామన్, క. మావ) 1. తల్లికిఁ దోడఁబుట్టినవాఁడు, మేన మామ, మాతులుఁడు.

గీ. అనఘ మా మామ శకుని నాకై కడంగి, జూద మాడెడి నాతోడఁ గాదు నాశ, యీతఁ డొడ్డిన ధనరాసు లెవ్వియైనఁ, బోఁడిగా నీకు నీ గల వాఁడ నేను. భార. సభా. 2. 174.

ఉ శ్రీరుచిరత్వ భూతిమతిజిత్వరశాక్యతి శక్తి కాంతులన్, దీటత సాటభోగముల ధీనిధి యీశ్వరనారసింహుఁ డా,వారిజనాభశంకరుల వారికుమారుల వారితమ్ములన్, వారి యనుంగుమామలను వారివిరోధులఁ బోలు నిమ్మహిన్.

మనుచ 1. 29.

2 శ్వశురుఁడు

(క) భర్తతండ్రి

కం. ఆమెటఁత నేయునవినయ, సామకథల మృదుగభీరసంభావనలన్, మామయు నత్తయు సంతోషామృతమునఁ దేలి రంతరంగముల దగన్

భాం. అ 7 197.

ఉ ... నీదుపట్టి న న్నెంతయుఁ బ్రేమఁ బట్టి రమియించినయప్పుడె మామ వైతి సీ, కింతటి నుండి కోడలఁ జుమీ నను ముట్టకు రాజశేఖరా.

సారంగ 2 202.

(చ.) భార్యతండ్రి.

ఉ పారణ చేసె రాజు మధుపర్కపుఁ దేనియమామ భీమధాత్రీరమణుండు మంత్రసముదీరణపూర్వము గాఁగ నీయగన్ ... నైష. 6 88.

సీ. విను సామి నీతండ్రిపనుపున నీమామ యగు కుంభకుని యింటి కరుగుదెంచి ...

నీలా. 2. 12.

చం. .. మామగా, రనుట యె కాని మమ్ముఁ గని నయ్యకు మీకును భేద మున్నదే ..

ఉ. రా. 5. 252.

వ. .. శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కులోత్తుంగ చోడ గొంక్క రాజులమామ దణ్డనా (య) కపణ్ణి నాయకుని గొడ్కు చోడపనాయకు.

ద. శా. 4. 1066.

3 మామక సంజ్ఞకుఁడు, మామవావినాఁడు.

చం. మఱఁది యటంచు బావ యని మామ యటంచును నల్లుఁ డంచు నం,దఱకును నన్నివావు లిడి ... దశా. 2. 366.

జ. మామతనము, మామమామ.

మామకము సం. విశ (అ. వి. ఆ) నాసంబంధ మైనది

మామకీనము సం. విశ. అ. ఆ అ) నాసంబంధ మైనది, మదీయము.

మామకుడు సం. విశ. అ. మిశా. అ. 1. నాసంబంధ మైనవాడు

2 స్వార్థపరుడు, లోభి, అత్యాశ గలవాడు

3 అ పుం మాతులుడు, మేనమామ (మే.సి).

మామతనము వి. (మామ+తనము) శ్వశురత్వము, మామయగుట

ఉ భూమితలేంద్ర నీ కిపుడు పుత్త్రిక యైతనరారు కన్య నీ,కామహిశాంశజాత యఖిలప్రహిసయ గణప్రపంచములన్, మామక పాణిపీడనసమాచరణంబున కర్థ్మి గాన శ్రీమామతనంబు మిక్కిలిగ మామది కి పగు చున్న దిత్తఱిన్

పరమ 3. 93.

మామమామ వి (మామ+మామ. త. మామ మామ) విష్ణువు (సరస్వతి)

సీ హారోగిరపునిరాజారి, కూరిమిపట్టి మామమామ యినుంగు మామగారు, అచ్చ రా శాల 6.

గీ మామమామ మన వారి యొప్ప శ్రీమహేశ. ఆం ంం దేవ. 7

మామము సం విశ (అ ఈ అ) నాసంబంధ మైనది, మామకము

మామిడి - మావిడి వి. (త మామరం) చూతము, మావి (వృ వి)

చం అల్లయది కెంపులమేడలతోడి విస్ఫుర, న్నవ్రకతకుట్టిమస్థలియొ మవ్వపు తేఁజిగురాకు కెంపును, మ్మరమునఁ దేజరిల్లునెఱమామిడి మాకులతోడి తోఁటయో ప్రభా. 1. 62.

సీ చాన మామిడి నంటి సంపెంగకును మోము చక్కఁ జూపవదేమి తక్కువయ్యె ...

ఉ రా 6. 38.

సీ. ... మామిడి మామి యనంగ నాశ్రమముకు.

ఆం. భా 145.

మామిడిక్రింది సోమరి మామిడిచెట్టుక్రింద అపండు రాలి తననోట పడు నని ఆశించి వేచుకొని యుండు నట్టి సోమరి.

ద్వి ఒక విచారము మాకు నొదవె నీరాజు, సుక వాసి, పనిపంద చూపుగుజ్జులు, మామిడి క్రింద సోమరి మేదకుడు.

ద్వి వాశిశ్చ ఉ. 1497 పం.

ఆ అహిర్భాణ్యకశిపునందు సీమామిడి, క్రిందిసోమ రెట్లు బొంది యెత్తెఁ,బులికి మేఁకమఱక పుట్టిన యట్లయ్యె నా. 2 59.

త్రొక్కుడు మామిడికాయ - మామిడికాయలు త్రొక్కి చేసిన యొకవిధ మగుపచ్చడి

క .. త్రొక్కుడు మామిడికాయయు నూరుఁ బిడు మెచ్చిరలంతుల్

పాంచ 4. 55.

జ మామిడిగుత్తులు

మామిడిగుత్తులు వి బ. (√మామిడి) ధాన్య విశేషము.

మ. సొరిదిం జేర్చినతీఁగమల్లియలు ఖర్జూరంబులుం బుష్పమం,జరులు న్మామిడిగుత్తులున్ గుసుమ ముల్ సంపెంగలున్ బచ్చగ,న్నెరవూఁజాజులు గల్గి రాజనపుఁగాంతిందారు ము ల్వ్యాపి చే, లరుదార న్నగుఁ బూవుఁదోఁటల బలాకానీక దంభంబునన్ అము 1 66.

మామెన వి 1. ఉత్పలశాలిబ, నల్లసుగంధిపాల (వృ వి).

సీ మామెనయును నేమామెన యటకమామిడి దూలగోవెల. హంస 4 10.

గీ .. మామెన యన నుత్పలశాలిశాహ్వయ మగు భవ. ఆం. భా 57

2. మామెనకాయలతో పెట్టిన యూరుఁగాయ

కం. వడపిందెయు మామెన మామెడుగాయయు నల్లమున్ మిరియపూర్గాయల్, కడనుండఁగఁ ద్రొక్కుడు మా,మిడికాయయు నూరుఁబిండ్లు మెచ్చిరలంతుల్. పాంచా. 4

ఉ ఆరికకూడు పుచ్చవరు గావులవెన్నయు దోస
గింజనం, జాఁపుటాంబురంబు తనిమజ్జిగ పూమె
వగుంపుతోడఁ దం,పారఁగఁ ఒట్టి రెక్కిముఁయ
ల్మునగోలఁ బాని యెల్లకో,శేరులు వైచి
దున్నుటకు నేఁగిన కొండ్రకు పాల, వఁచి నన్
వేం ప.చ. 637

(ప్రాఁత ప్రతిపా. మూకోనకంపు ముద్రి పా

మాయ సం వి ఈ స్త్రీ. 1 దంభము

2. వంచన, మోసము

3. గారడివిద్య, మంత్రవిద్య, ఇంద్రజాలము మొ వలనఁ గలిగిన భ్రాంతి

4. యథార్థము కానిరూపము, అసత్యము (సమాసము యొక్క మొదటిపదముగా నుండునపుడు అసత్యము, కల్పితరూపము గలది, యథార్థము గానిది అనునర్థముల మప యోగింపఁబడును)

(ఉదా.- మాయావచనము — అసత్యవచనము మాయామృగము మొ)

5 కపటోపాయము, రాజకీయతంత్రము

6. (వేదాంత.) అవిద్య

(అవిద్యవలనఁ గలిగిన భ్రాంతిచేత నసత్య మగు జగత్తును సత్యముగాను బ్రహ్మముకంటె భిన్న మైనదిగాను జనులు గ్రహింతురు)

7. (సాంఖ్య.) ప్రధానము, ప్రకృతి

8 బుద్ధునితల్లి యగు మాయాదేవి

9. (శైవమతమున) జీవుని బంధించెడి నాలుగు పాశములలో నొకటి.

10. ఒకానొక పట్టణము, గయ.

11 లక్ష్మి

12 కృప.

13. ఒకానొక విష్ణుశక్తి

14 తెగడ (వ్య. వి.). (వై. ని).

మాయరవి — దయలేని సూర్యుఁడు

కం. మాయరవి యేల క్రుంకఁడొ,కో యను నిట్టేల తడసెనో ... భార. విరా 2. 312.

మాయఁజేయు స. క్రి. (మాయు) నశింపఁజేయు

౬. చంద్రసూర్యుల ప్రకాశము మాయఁజేయని కటిం చీఁకటిమీఁద మెటిక పిలుచు ..
శుక 2 504.

ఉ. శా నొకమాయఁ జేసి యమృతంబు సురాళికిఁ బంచిపెట్టఁగా, నే నిఁక మాయఁ జేసి త్రిదివేశుల నందఱ మాయఁ జేసెదన్ ..
దశా. 2. 265.

మాయఁబాఱు అ. క్రి (మాయు కాంతి హీన మగుట కున్ముఖ మగు, మాయుట కున్ముఖమగు.

సీ తెలతెల నయ్యెను దిక్కులు, పెలపల మడుగణము మాయబాఱెను బతుల్, కలకలనఁ గూయఁజొచ్చెన్, దులదులఁ దమ్మెదలు దమ్మితుటుముల వెడలెన్ హంస. 1 155

మాయకాఁడు వి విశే. (మాయ + కాఁడు) మాయావి

సీ. నీవు .

గీ. మానుషంబున నడపంగ మాయకానిఁ, గాగఁ జెలులు గాంచుట వగ కలిమిపేర్మి, దాని పెలిపుచ్చు నోపమి వీన నొకటఁ, గార్హ్య పాండురత్వంబులు గలుగు ననఘ
భార అను. 4. 385.

మాయదారి వి. విశే. (మాయ + దారి) (సం. మాయాధారీ. మాయావి) మాయకాఁడు; మాయావిని, మాయలాఁడి.

ఉ వచ్చుటయున్ ఫలందముఁడు వారిజనాభుఁడె మాయదారి యై, యిచ్చటి కేఁగుదెంచె నని యిచ్చఁ దలంచి నమస్కరింప ...
వరాహ. 9. 44.

గీ నిలిచె జిలిబిలిజడదారి చెలువఁ జేరి, మప్పు కప్పెడుదార నమ్మాయదారి ...
కువల. 2 29.

చం హరిహయ కంటకాన్వయుల యావహవైరి కెల్ల యైనక,ల్లరి మదిరిత మేను కుటిలమ్ముగఁ ద్రిమ్మరు మాయదారి మంందర యనుజంత ...
చం. రా. 4. 18.
ఆం భా. 2 266.

మాయపోతు వి. విశ. (మాయ + పోతు — మాయము + పోతు శ. ర.). మాయఃకారి (శ. ర.).

మాయము విశ. (సం. మాయా, క మాయవు

1. అదృశ్యము, కావరానిది.

ఆ. మడుగుసొచ్చి మునిఁగి మాయమై పోయిన, నద్భుతాత్ముఁ డగుచు వవనివిభుఁడు .. భార అర 4 330

శా ... ఇతఁ డెవ్వాఁడొకో, నేత్రోత్సవ . మై డాయం జనుదెంచె నంతటను మాయం బయ్యె. నైష 6 52

కం. ఉఱికిన నడుమనె తల దెగ, నఱికినఁ బలి మాయమైన నభమున సుర ల. త్తఱి మెచ్చి పుష్పవర్షము, తఱచుగఁ గురియించి రభయదాయకు మీఁదన్. ద్వా 10 57

2 మోసపుచ్చునది, వంచకము

కం మాయపుఁజీకటి విరియఁడుఁ, దోయజమిత్త్రుండు మగుడఁ దోఁచెఁ బ్రజకుఁ గో, పాయత్తులై బలంబులఁ, జేయంగలవారు గడఁగి శితబాణములన్.

భార. ద్రో. 4. 624

కం. మాయఁ బ్రకటించుచును వెడ, మాయపు మంత్రములు రిత్త మంత్రించుచు భూ, నాయకనందన గనుఁగొను, మా యామదిరాక్షి నీమదాలస యగునే. మార్క 2. 91

3. కృత్త్రిమము, తెచ్చి పెట్టుకొన్నది

చం. మదవతి ... చెంబుతో, నుదకముఁ గొంచు ధూర్తమణి యుండెడిచోటికి నేఁగి మాయపు, న్నిదుర వహించి యున్నయతనిం గరసంజ్ఞల లేపి యి ట్లనున్. శుక. 2 525.

4 చెడిపోవునది, నశించునది

కం. కానియటు లుండి నెఱఁబడు, నైన తెఱఁగు దోఁచి మాయ మగు నిబ్భంగిన్, మానసమున కుబ్బు వగయుఁ, దే నోపుం బనులు బుధుఁడు దేలఁడు రెంటన్. భార. శాం 2. 28.

సీ. అనురక్తి నినుఁ గూడి మనఁ గంటి మంటి నే ననురతిమనువు మాయంబుగాఁగ .. కు. సం. 5. 552.

గీ. అస్త్రశిఖయు నేఘంగి వఱిగిపోయె, మాయ. యగ్నియు నెచ్చోట మాయ మయ్యె .. భా రా. యు 1390.

చం అడరెడుచిచ్చుఁ జొచ్చుతఱి నాదట నూరక చూచునాఁటిని,ల్కడయును గానఁ ద్రోచి చిరకాలము దాఁచిన బెట్టిదంబు నా, యెడఁ గని వంతలన్ విసివి యీతని కెక్కడి మోహ మంచు. ని,ప్పుడమి నడంగి మాయమయి పోయితి వే మె పతివ్రతామణీ ఉ రా 8 99

వి వంచనాసాధనము, మాయోపాయము

క ఈవెడమాయము లేఁటికి,దేవీ యొనరించెదిట్టు దీనికి నెడగా, నీ వొకటి యెద్ది చూపినఁ, బోవఁగనిత్తునె విరోధిఁ బొరిగొన కెట్లున్. హరి. ఉ. 8. 201.

గీ. మాయములు పన్ని యీలీల మహిపుమ్రోల. జాల నిడి హేల నరిగిరి ప్రాణసఖులు ... కృ. శకుం. 3. 33.

మాయపుఁబుర్వు — ఘాతుకక్రిమి, నశింపఁజేయు క్రిమి.

కం నాయిష్టవనిత మ్రింగిన, మాయపుఁబుర్వు లివి వీని మడియింతు మునీంద్రా యరుగుము నీవనుటయు, నాయన యత్యంతదుఃఖితాత్ముం డగుచున్. భార అర 4. 334.

సా. కుంచెన్న కూడఁబెట్టిన మంచెన్న మాయంబు చేయను (పెద్దల కష్టార్జిత మగుసొమ్మును వమ్ము చేయునప్పు డీ లోకోక్తిని వాడుదురు).

కం. ఇంచుకయు నే వ్యయింపక, నంచితముగ ధనము విభుఁడు సానుల కొసఁగెన్, "గుంచెన్న కూడఁ బెట్టఁగ, మంచెన మాయంబు చేసె. మర్యా" దలరన్. రుక్మాం 4. 104.

జః మటుమాయ, మటుమాయతనము, మటుమాయలబండి, మటుమాయలాఁడి,మటుమాయలాఁడు.

మాయల చెంచురాయఁడు మి. వి (√మాయ) ఈశ్వరుఁడు, శివుఁడు

కం ఒకతలమానిసి లేఁ డిం, టికి మాయా చెంచు రాయనికి నని వెనక,య్యకు నాతనివెనకయ్యకుఁ, దుకతుకఁ బుట్టించి నవ్వెదురు మన చెంచుల్. చంద్రా 2. 56.

మాయలబెల్లి మి విఙ. (√మాయ) మాయలు గలది.

సీ. తచ్చనగొండి పోతరకత్తె కల్లరి పల్లింత మాయలబెల్లి కటికి .. చెన్న 2 24

మాయలమారి మి. విఙ. (√మాయ త. మాయ మాఱి) మాయలు గలవాఁడు మాయావి, మాయావిని, మాయలాఁడి.

ఉ ... నుఖో, పాయత నున్నవాఁడు శ్రుతిపారము సేయుచుఁ దోఁటలోననే, మాయయగా రటంచు నల మాయలమారి చనెం దటాలునన్.

వైజ 4. 16.

మాయలమెకము మి వి.(మాయలు + మెకము) మాయామృగము.

కం. మాయలమెకంబు సేసిన, మాయన నన్నెఱుఁగ వలయు నటకాదె నరుం, డేయకమును గిటిఁ బోరిగొను నాయకుఁ డావెన్క మీరె నన్నెఱుఁగుటకున్. రా వి 3. 47.

మాయలాఁడి మి విఙ (మాయలు + ఆఁడి, త మాయైయాడి క. మాయలాడి) మాయలు గల ఆఁడుది

దండకము. ... గుణం బేఁటికే మాయలాఁడీ విభుండైనఁ బోఁడే నిమగ్నుండు గాఁడే ..

భోగినీదండకము 9 పా

మాయలాఁడు మి విఙ. (√మాయ త మాయై యాడి) మాయావంతుఁడు మాయలమారి.

సీ, ... సహదేవుఁ జులుకన మర్దించి మందల విడువఁడే మాయలాని ...

గీ మేటిమగనిఘటోత్కచుఁ గీటడపఁడె

భార. కర్ణ. 1 42

సీ . మాయలాఁ డని తిట్టె మంజుఘోష.

మముచ 1. 42

కం. అనుడు దఁహాసనసమునఁ. దనవదనజఁ ద్విఘుండు తారుణ్యము గై, కొన మందాందోళన మేతనమున శిర మమఁ మాయలాఁ డిట్లని యెన్ . పాండు 5. 209.

భా రా. యు. 1718., ఆఁ. భా. 2. 256.

మాయసాగు మి వ క్రి. (మాయ + సాగు) మాయచేయు

గీ నీనియోగులు సీమలో లేనిసుద్దులం గదిసి మాయసాగి రనంగ వలదు, మా టొకటి సేఁ తొకటి గా ద దేటి కింత, నాఁటినాఁటికిఁ దెలియుఁగా నడతలోన. రా వి 5. 41.

మాయాకారుఁడు నం. వి. అ పుం. గారడివాఁడు.

మాయాచణుఁడు నం విఙ (అ ఆ అ.) 1. గాఁడి చేయుటకుఁ బ్రసిద్ధుఁడు, 2 మోసపుచ్చువాఁడు, దగాచేయువాఁడు

మాయాజీవి నం వి న్ పుం గాఁడివాఁడు.

మాయాదము నం. వి. అ. పుం మొసలి, మకరము (త్రి. ని.).

మాయాదేవి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. బుద్ధునితల్లి.

మాయాధరుఁడు నం. విఙ (అ ఆ. అ.) మోసగాఁడు, మోసము చేయువాఁడు.

మాయాఫలము నం. వి అ న. మాచికాయ.

మాయాయంత్రము నం. వి. అ న మంత్రశాస్త్ర ప్రకారము వేసిన యంత్రము.

మాయావంతుఁడు నం. విఙ. (త్. వతీ. త్)

1 మోసము చేయువాఁడు, వంచకుఁడు. 2 ఇంద్రజాలవిద్యయందు నేర్పరి, ఇంద్రజాలవిద్య నుపయోగించువాఁడు

వి త్ పుం కంసుఁడు.

మాయావతి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. ప్రద్యుమ్నుని భార్య.

మాయావి నం. విఙ. (న్. నీ. న్.) మోసము చేయువాఁడు, మోసపుచ్చువాఁడు, యుక్తి వన్నువాఁడు.

వి న్. పుం 1. ఇంద్రజాలికుఁడు, గారడి వాఁడు 2. పిల్లి (శా. ని. .) వ మాఁచకాయ.

మాయావిదుఁడు నం విశ (ద్) – మాయ నెఱిఁగినవాఁడు

1 మోసము చేయుటయందు నేర్పరి. 2 ఇంద్రజాలవిద్యయందు నేర్పరి

మాయి నం. వి. న్. పుం. 1 గారడివాఁడు 2 బ్రహ్మ 3. కాముఁడు, మన్మథుఁడు. 4 అగ్ని 5 శివుఁడు

విశ (న్ నీ న్) మాయావి

మాయించు న క్రి (√మాయ 1. చంపు, సంహరించు

కం. ఆయుధము విడిచి యుండఁగ, సాయకగుణ మీరు నూడఁ జంపినకట్టో, పాయుని దృష్టద్యుమ్నుని, మాయించియ కాని తొడిన మఱు నే నూడ్చన్. భార. కర్ణ. 2 150

సీ ఈతేరఁ గాదె మాయించె సుత్రాముఁడు పాక దైత్యేయు నిర్భరసహాయు ...

హరి 7 154

కం మాయావి వీఁడు దుర్మతి, మాయఁడు సంగరములం దమర్త్యుల గెలుచున్, మాయికరణమున వీనిన్, మాయింపుము మోహనాది మాయలచేతన్. భాగ, 10 ఉ 14.

2. నశింపఁజేయు. అడఁచు.

ఉ. ...మౌర్వి ద్మ్రోయించుట గజ్జచందముగ నేచి విరోధవవానలంబు మాయించు శితాస్త్ర వర్షమున నిట్టిది భీష్మమహాభ్రము ..

భార. భీష్మ. 1 52.

శా ఆరాజన్యు డుదగ్రుడై పొదివి సింహవ్యాఘ్రభల్లూక భూ, దారిజాదికదుష్టసత్వ సతతోత్థానంబు చాపస్ఫురన్నారాచ ప్రముఖాంబకంబుల జడిన్ మాయించుచున్ గ్రక్కునన్, ఘోరారణ్య పదాశ్రమంబులఁ బరిశోభంబు మాన్పెన్ గృపన్. కృ. శకుం 1. 62.

క. పంచినయును మాయయు మా, యించి పరాక్రాంతి నయ్యుమేశాస్త్రమునం, గ్రంచఱ నంతకుప్పు రకేఁ, గించితిఁ బౌలోమకాలకేయాసురులన్. భార. అర. 4. 86

: : చెయిఁచుఁ దెవులపండువు, మాయించు నఘూఁఛ నిట్టిమితి మఱి గలఁదే .. భాగ. 1. 134.

3. పోగొట్టు, కాంతిహీనము చేయు

శా . అరి, తన్మాదారస్థిర కీర్తితారకములన్ మాయించు చేతప్పరా, పాడత్యుండు వెలుంగు ... నైష. 5. 133.

సీ చిఱునవ్వు వెలయించి చెలు వయనవెన్నెలల్ మాయింపు మిప్పుడు మచ్చకంటి . .

విల్హ. 2. 137

సీ నీలధారాదర నిర్మలకాంతుల గడియలో మాయించుఁ గలికివేణి హంస 5. 210.

మాయికుఁడు నం వి. అ పుం. ఇంద్రజాలికుఁడు .(వై ని)

మాయు అ క్రి. (త మాయ్.) 1 కాంతి హీనమగు, తిరోహితమగు.

కం. మాసె నభోమణి నక్కలు, గూసెం గలయంగ దెసలకుం బలుసాయల్. నేసెం బలుమొయిళులడర ... భార. విరా. 4 86.

గీ కరము భానుబింబము మాయఁ గప్పె నభము, నంబకములరాగమునఁ జెం, పారుచూడ్కిఁ బ్రతిభటుఁడు నూచి నరుఁ డింక గ్రమ్మ కెట్టుఁ, బూన్కి విడఁ డని సంరంభమును వహింప.

రాఘవ. 4 176.

2. మలిన మగు, మాఁగుడువాఱు

కం మాసినచందముఁ దనుఁ గని రోసినదెందంబుఁ గలతరుణి నెఱుఁగఁడ బి, ట్టేసినమదనునిచే ధృతి వాసినబెగ డొందు సింహబలుఁ డట్టెయెడన్. భార. విరా. 2. 82.

ఉ మాసినదీర్ఘవేణి కుఱుమాసినచేలచెఱంగు గలంక్రియా, వాసముగానిమేను వసివాఁడినముద్దుమొగంబు గాంచి ... శుక. 1. 125.

కం. తల మాసిన నొలు మాసిన, వలువలు మాసినను
ప్రాణవల్లభుసైనన్, గుల కాంతలైన రోయరె,
తిలకింపఁగ భూమిలోన దిఁ ముగ సుమతీ
సు. శ 56

సీ. మాసటి పగలెల్ల మాయుదీ పనిపడు
వెన్నెల నగునట్లు వెలిఁది నవ్వు ...
కు సం 3. 6.

గీ. భ్రమరగీతిః మాయ విపంచి మీటఁ, దాన శ్రుతిఁ
గూడి మిగులఁ జద్రక్తి పెంచ, వే నివారించి
లేచి దైవికము నెదుట, యుక్తులు ఫలింప
ననుము జిట్టూర్పు నవ్వు ఆము. 5. 147

చం. చీకటులు గొబ్బున మాసె మరుండు తుంట
విల్. బలువడి నెక్కుఁ దీసె ..
నీలా 3 44

3. చచ్చు

కం. మాయావి వీఁడు దుర్మతి, మాయఁడు సంగర
ముఖం దమర్త్యుల గెలుచున్ ...
భాగ 10 ఉ. 14

కం. మాయారణమున దివిజుల, మాయఁగఁ జేయు
టకు నైకమత్యము మెంయన్ .
శశాం 5. 41.

4 క్షీణించు, తగ్గు

సీ. జపములు గాయత్రిసహితంబుగా మాసె
వేదంబు పేరును వినఁగలేద ..
హరి పూ 1. 100

సీ. మనసుఁ గామక్రోధమదలోభముల కిచ్చి సడ
లింతు రన్వయాచారసరణి, నన్వయాచారంబు
లట్లు మాసి చనంగ వర్తింతు రన్యాయవర్తన
మున. భీమ 5. 173.

(మాసిచను — చెడిపోవు)

ఉ. అశ్వమే, ధీయహయంబు మారుతగతిన్
బహుదేశములం దరించుచున్, మాయనివేడుకన్
యుపతిమండలమున్ గదిసెన్ సమున్నతిన్
జై. భా 5. 105.

5. మఱువఁబడు, విస్మృతమగు

సీ. రాజాలయమునకు రాకపోకలు సేయు, మాసి
న చదువులు మఱలఁ జదువు
పాండు 3 43.

6. నశించు

సీ. మాసె నఘస్ఫూర్తి మసభూములఁ దను నెల
మూఁడువానలు నిండఁ గురిసె
మను చ 1 34.

సీ. కను మాయఁ జని సీతఁ జెనకు కాకాసురునకు
మాయఁగాఁ బాటు కొనినచోటు ...
సా. .. 9.

7 దరిద్రుఁడగు, ధనహీనుఁడగు

(వ్యవ) పాపము అతఁడు వ్యాపారము చేసి మాసి
పోయెను.

జ మాపు, మాపుచేయు, మాపుడు, మాయఁజేయు,
మాయఁజాలు, మాయించు, మాసి, మాసిక,

మాయుకము నం వి అ పుం గజవిశేషము.
(వల్లనిశరీరము వల్లనినాలుకయు కుఱుచదేహ
మును అల్పములైన గర్ణవాలమేహనములను దీర్ఘ
మగుతొండమును కృశమగుగ్రీవయును దుర్గంధ
మును గలది. ఇది సేనాపతికిని రాష్ట్రమునకును
నాశము గలుగఁ జేయును.) (శ ర)

మాయురె — మాయురే అవ్య 1. ప్రశంసార్థకము.

కం. మాయురె హరిహరివరద య, మేయగుణా
యనుచు నాత్మ మెచ్చి ..
భాగ. 10 ఉ 880.

2. సంతాపార్థకము

ఉ. మాయలు మాయ మైనఁ గని మాయురె యం
చను శోషకాఖ్య మౌ, వాయువు నంపఁగా ...
దశా 4. 214.

మాయురే — మాయురె మాయొరె, అవ్య. 1. ఆశ్చ
ర్యార్థకము.

చం. పురుపమహీజ మయ్యగురుఁబోఁడి పయంట
చెఱంగు వట్టి త, ద్గురుకుచముల్ బయల్
పడఁగఁ ద్రోఁచె నచేతన మయ్యు మాయురే.
కవిరా. 4. 76.

గీ మాయురే భూరిమహనీయమణి కాయ, హాటక విశంకటనివాటపాటవంబు, అని మనంబున వెఱఁ గంది హర్ష మంది, రఘునృపకుమార వరు హజారమునఁ జేరి ఇందు. 2 118

2 ప్రశంసార్థకము

ద్వి వేయ భంగుల ప్రసావేశంబు దాల్చి, మాయురే యని కలమాఱను మెచ్చి ...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ 976 పం.

గీ మాయురే స్వామి చాగు భళా యటంచు, మాగధులు చేరి సముఖంబు వేగ విప్ప, నలుపు మీఱంగ నిజవాహనంబు డిగ్గి ...

ప్రబంధ. 79.

3. సంతాపార్థకము

ద్వి. మాయురే కౌశికుమాయఁ గాంచోలు,... పనిగొని బహుమహోత్పాతంబు లొదవె...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1122 పం

ద్వి. హా యని యెలుఁ గెత్తి యఱచి హానాథ, మాయజూదం బింతమట్టుకుఁ దెచ్చి, మాయత్రో వలఁ జూపె మాయురే నాథ ...

ద్వి నల 4 158 పం.

మాయువు నం. వి ఉ. పుం. పిత్తము.

మాయూరము నం. విణ. (అ. ఈ. అ) మయూర సంబంధ మైనది, నెమిలిసంబంధమైనది.

వి అ న మయూరముల సమూహము

మాయూరి నం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. అజమోద, ఒక జాతి యోమము (వృ వి.). 2 మృదంగాది వాద నమునందు ప్రేళ్ళ యొక్క ఒకవిధ మగు వ్యాపారము (వై. ని.)

మాయొరె — మాయురే అవ్య ప్రశంసార్థకము

మ. అరెరె దాంతి బళారె శాంతి గుణ మయ్యారే ప్రసాదంబు మా, యొరె దాక్షిణ్యము జాపురే తెలివి మే లెంతేతవం ఔర యా,దర మాహా మహిమం బహో కలితమేధాశక్తి మజ్ఝారె స,త్కరుణాలోకన మంచు నాత్మ ముని రాట్కొంరిరవున్ మెచ్చుచున్.

చంద్రా. 3. 125.

మాయశ్రము నం వి అ న త్రాసు, మూర, తూము లోనగు మానము (శ ర)

మారకము నం వి అ పుం. అంటుకొనెడి పెద్ద వ్యాధి 2 దేగ, శ్యేనము

మారకమ్మ వి. ఒకానొక దేవత.

ఆ. వారకాంత లెల్ల వలచి యేతెంతురా, పొందుఁ జేసి ధనము పుచ్చుకొఱకు, మారకమ్మ చొచ్చి మఱి యిల్లు వెళ్లురా .

వేమ. 2. 176.

గీ మారకమ్మపులి యచట మఱియుమన్న, పెద్ద మేకములు పెంచినపిల్ల యొక్కొ, యనఁగ వాలు మృగంబుల కదియ యెపుడు, నాటపట్టు గుజాడలు తేటపడఁగ. ద్వా 8 15.

మారకుఁడు నం విణ (అ రికా అ.). చంపెడి వాఁడు, నశింపఁజేయువాఁడు

వి అ పుం. మన్మథుఁడు, మరుఁడు.

మారజిత్తు నం. వి. త్. పుం (మన్మథుని జయించినవాడు)

1. శివుఁడు 2. బుద్ధుఁడు.

మారణము నం. వి. అ న. 1 చంపుట, నశింపఁ జేయుట. 2. శత్రువును నశింపజేయుటకై చేయఁ బడిన మంత్రశాస్త్రకర్మ, అభిచారిక కర్మ. 3. ఒక దినుసు విషము.

మారము నం. వి అ. పుం 1. చంపుట, నశింపఁ జేయుట 2. విఘాతము, విఘ్నము. 3 కామ వికారము, మన్మథ వికారము 4 ఉమ్మెత్తచెట్టు. 5. మృత్యువు, చావు.

మారరిపువు నం. వి. ఉ. పుం శివుఁడు.

మారవము నం. విణ (అ.ఈ.అ.) మరుదేశసంబంధ మైనది.

మారాటము — మాఱాటము (శ. ర.).

మారాము వి. పెంకెపట్టు.

(వ్యవ.) ఆ పిల్లవాఁడు చాల మారాము చేయు చున్నాఁడు

మారాముళ్లు వి. బ. మర్మములు, తంటాలు, చిక్కులు

క. ఓ రామచిలుక మాకీ, మారాము ళ్లెట్లు తెలియు మగవారిమె నీ, దారిం బలుపోకలంగడి, దేజన్ శుక. 2 60

(ముద్రి పా "మారాములు తెలియుటకును" శ (పా) మారాముడ్లు (బ్రౌ పా)

మారి[1] వి (సం మారీ) మృత్యుదేవత.

వ మారి మసంగిన తెఅంగునం శాకిసమది యొక్కడం దానయై యొక్కొక్క మెఱుంగుటమ్మనం బెక్కంద్ర నుక్కడించి ... అచ్చ రా. యు 364.

సీ మనకీచకుల కెల్ల మారి యై పుట్టినసుదతి వోయెడు నని చూచువారు . . భార విరా 3. 66

గీ ఊరు పాడైనం గెంవుల యూళ్ల కుఱికి, మెసవ దొరకొంటిం బ్రజ మారి మసంగినట్లు, తీఱం గతిపయ దినముల దేశ మెల్ల, మల్లెవట్టినచేని క్రమంబు గాంగ మనుచ. 5. 26 , భార. ద్రో. 1. 141.

జ. మారి మసంగు.

మారి[2] అవ. తాచ్ఛీల్యార్థమున వచ్చు నొకానొక ప్రత్యయము

ఉ ... నీ కొడుకు మూఢత మానుప వేల వాండు రో, తొత్తులమారి యై గృహము ద్రొక్కక యొక్కొకదాని పూనికన్, గుత్తకు నంచు నుంచుకొని కోకలు రూకలు లోకనీయంగన్. నిరం. 2. 48.

గీ. అతండు దాని నెగాదిగ వరసి చూచి, దుడ్డె గట్టిద పని లేక తొత్తుం దానె, పిలిచె నిది పాట్ల మారి గావలె నటంచుం, జేరి తనపేరు పురిపేరు చెప్పి నిలిచె. హంస 5. 69.

మారి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. అంటుకొనెడి ఒకానొక చెడ్డవ్యాధి, మసూరికా రోగము. 2. చంపుట. 3 దుర్గాశక్తి భేదము.

మారిపము సం విజ. (అ ఈ అ) మిరియములతోం జేయంబడినది.

మారితము సం విజ (అ అ అ) వశింపం జేయంబడినది

మారిమసంగు అ క్రి. (మారి + మసంగు) మిక్కిలి విజృంభించు, మిగులం జెలరేంగు.

గీ. కాలపక్వంబు లైన లోకములు జముండు, శాకి సమరెడు చాడ్పున మారిమసంగి, యుగ్రరూపుం డై శౌర్య సమగ్ర బాహు, సంపద ద్దాముం డగు క్రీడి నంపె రిపుల భార విరా 5 59.

కం ఈరీతి నెదురం లేక కుమారీక లుగ్రాహవమున మారిమసంగుచో, బీరంబు విడిచిపాఱె సు, రారాతిబలంబు లెల్ల హాహా యనుచున్. వరాహ. 11 102.

గీ దుర్ముఖు నిశితాస్త్రంబున ద్రుంచె నిట్లు, మారిమసంగి దైతేయుల శారిసమరె . . మార్క 6. 103.

స. క్రి సంహరించు, చంపు

కం వల్లియలు ద్రెంచుకొని బల, మెల్లను బెల్లగిలం జొచ్చి యెంతయు వలుకన్, గెల్లువడి సురభి హుంకృతి, మల్లడిగొనం బ్రజల మారిమసంగం దొడంగెన్. పద్మ. 7. 238.

గీ ఉత్తమౌజు యుధామన్యు నుర్విం గూల్చి, మఱియుం దక్కినశూరుల మారిమసంగి ... చిత్రభా. 8. 81.

మారిషము సం వి. అ. పుం. తోంటకూర (వ్య.వి.).

మారిషుండు సం. వి. అ. పుం. గౌరవము గల మనుష్యుండు.

(నాటకోక్తియందు సూత్రధారుండు ప్రధాన నటునిం బిలుచునపుడు గౌరవపద్ధతిని సంబోధింప నుపయుక్త మగుపదము.)

మారీచము సం. విజ. (అ. ఈ అ.) మిరియముల సంబంధమైనది.

వి. అ. పుం. 1. పెద్ద యేనుంగు, గజరాజము. కక్కోలకము (వ్య. వి.) (మే. ని.).

మారీచి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాశ్యపముని యొక్క తల్లి (త్రి. ని.)

మారీచుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. బంగరులేడి రూపమున రాముని మోసపుచ్చిన రావణ భృత్యుఁడైన రాక్షసుఁడు, తాటకాసుందుల తనయుఁడు. 2 కశ్యపుఁ డను ఋషి. 3 ఋత్విక్కు, యజ్ఞ పురోహితుఁడు.

మారు[1] స. క్రి. (హిం. మార్) కొట్టు. ప్రహరించు

చం. విహరులు మారుమారు ఘనవీరబలం బని పాంథకులందు, లఁబుకు రమాకుమారు నడిదాలని రాగవియోగజాతకా, తరిగుణదాత్య మన్మథ పతాకని తేఁట్ల నదల్చి కమ్మరా, మరలఁ గదల్చి వారిచరమండలిసొంపు వదల్చి రంగ నల్. వేం. పంచ. 4. 150.

గీ. మాఱు నిను శంకరుఁడు పలుమారు మార, వలసి క్రమ్మఱ బ్రతికించఁ దలఁచె నకట, యట్టి యవివేకమునఁ బామి గట్టు బట్టి, చెట్టు జట గట్టి భైక్షంబు బట్టఁ గడఁగె.
కృష్ణ. 4. 90.

సీ. కొనె మారెఁ జదిపె నాగను గొట్టె నవి తోఁచు ...
ఆం. భా. 3. 132., వైజ. 4. 65

మారు[2] వి. (క. త. మోర్) మజ్జిగ, తక్రము (బ్రౌ.).

సా. మఱచిపోయి మజ్జిగలో మారుబొట్టు వేసినారు

మారుంగము సం. వి. అ. పుం. మసృణత్వము (వై. ని.).

మారుండము సం. వి. అ. పుం. 1. పాఁవుగ్రుడ్డు 2 ఆవుపేడ, గోమయము. 3. బాట, మార్గము 4 గోమయముతో నిండినచోటు

మారుఁడు సం. వి. అ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు

మారు(ఱు)గాళ్లు వి. కృత్రిమ పాదములు.
చెన్న. 2. 20.

మారుతము సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) 1. మరుత్తుల సంబంధమైనది 2 గాలిసంబంధమైనది, వాయు సంబంధమైనది.

వి. అ. పుం. 1. గాలి, వాయువు 2 శరీరము యొక్క ప్రధానరసము లగు వాతపైత్య శ్లేష్మములలో నొకటి యగువాతము. 3. స్వాతి నక్షత్రము

మారుతవ్రతము సం. వి. అ. న. వాయువువలె నంతటను జొచ్చుట వాయు వంతటను బ్రవేశించు నటుల రాజు చారులమూలమున నంతటను జొచ్చుట యనెడి రాజధర్మము

మారుతసుతుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. హనుమంతుఁడు. 2 భీముఁడు

మారుతాశనము సం. వి. అ. పుం. గాలిమేపరి, పాము.

మారుతి సం. వి. ఇ. పుం. 1. హనుమంతుఁడు 2. భీముఁడు.

మారువు వి. మత్స్యవిశేషము, ఒకజాతి చేఁప.

సీ. కొఱ్ఱమీలను దండ్రికొలువులెంకల కిచ్చె వాలుగలను సంగడీల కిచ్చెఁ, జాఁపరలను బిన్నవడ వాళ్లకును నిచ్చె మారువులను బన్సు వారి కిచ్చె
హ్యా. 1. 240.

మారువము వి. మత్స్యవిశేషము, ఒకజాతిచేఁప.

ఉ. వల్లికతట్ట మారువము వాలుగ బేడిస కొఱ్ఱమీను పెన్, జెల్లయు పక్కి పారయును నీమను ముచ్చఁగి బొమ్మిడాయముల్,... రొయ్య వరకారిగఁ జేఁపలఁ బట్టి బెట్టుగన్.
ప్రబంధ. 195.

మారువా వి. రాగవిశేషము, ఒకానొక రాగము.

భైరవి నాట తోడి సిరిపాళి దిశాదిశి దేశి మారువా. గౌర బిళావురి లలితకన్నడ గౌళ ముఖారి దేవగాం, ధారి వరాళి కన్నడ ధనాసిరి ఘూర్జరి పూరి బేగడా, యారభి రామకళ్లి

మొదలై తగురాగము లింపు మీరఁగన్.
చెన్న 2 256

మారువాడి వి. ఒకానొకజాతి, మార్వాడ్ దేశీయుఁడు

సీ. ఆఁడుబిడ్డనుకాచి యల్లుఁడు పింజారి మఱఁదలు కోడలు మారువాడి ... వేణు. 69

మారువెల్లి వి. తృణవిశేషము, ఒకజాతిగడ్డి మొక్క

గీ వేరు తొణ్ణంగి తొండును మారువెల్లి, తొప్ప రంట్రింత యెద్దుకొమ్ముగప్పుగడ్డి
హంస 5 47

చం పాని కెడ పేరి తోఁణఁగియుఁ బొత్తర మల్లవ మారువెల్లియున్ .. ప్రబంధ 200

మారె(రే)డు వి బొ. అనొ. బిల్వవృక్షము

కం మారెడు మోదుగు విప్రుఁడు, ఖూరమణుఁడు వటము ఖదిరమును వైశ్యుఁడు పెం, పారఁగ రావియు మేడియు గౌరవమున దండములుగఁ గైకొనవలయున్. విజ్ఞా. 1. 21.

సీ. ... ఇన్నూఱు యోజనములనిడుపు యోజన శతంబు, వెడలుపు గలుగుమారెడుతోఁట విల సిల్లు శ్రవనం బనఁగఁ బ్రసిద్ధ మగుచు ...
వరాహ 10. 125.

రగడ. మారేటికిఁ బలుమా ఱేఁటికిఁ జన, గోరంట ల కొనగో రంటవె వన ...
యయా. 4 66.

రగడ మారేడువంటికై మగువ కడుగో రేల, చేర రాఁగదె యిప్పచెంత వదిగో రేల
ఉ. రా. 6 61

సీ .... బిల్వసంజ్ఞ గీ. పరగు మారే డనంగను
ఆం భా 2 44.

మారెడుగాయ బిల్వఫలాటువు, దీనితోఁ జేయఁబడు ఒకవిధ మైన ఊరుఁగాయ.

కం. వడపిందెయు మామెన మా,రెడుగాయయు నల్లమున్ మిరియపూర్గాయల్, కడ నుండఁగఁ దొక్కుడు మా,మిడికాయయు నూరుఁబిండ్లు మెచ్చి రలంతుల్. పా చా 4 66

మార్కండేయపురాణము సం వి అ న ఒకానొక పురాణము.

ఇది పదునెనిమిది పురాణములలో నొకటి.

మార్కండేయుఁడు సం వి. అ పుం ఒకానొక ఋషి (శివుని వరమున మృత్యువులేనివాఁడు)

మార్కవము సం వి అ. పుం భృంగరాజము, గుంటగలగర (వ్య వి)

మా(ఱుకొ)ర్కొను స. క్రి, అ క్రి. (మాఱు+ కొను ప్రతిఘటించు, ఎదుర్కొను

ఉ. విక్రమ్యుఁడున్ యుధా, మన్యుఁడు నేపి యొఁడొరుల మార్కొని రౌద్రరసం బలో కసా, మాన్యము గాఁగ నస్ఖలితమత్సరముల్ మెఱయఁగఁ బోరిరి
జార పద్మ 1 261.

కం . కశమి వలిచ్చి నతని మార్కొని కినుక, న్నిడుదమొన వాఁడికొమ్ములఁ, బుడమిం బడ వైచి పొడిచి పొరిపొరి మట్టెన్ ..
నీలా. 3. 65

కం. కొం.చక యేమీ మనము సమానముదారక్రి, డకు నొండొరు మార్కొనుట దొ,రకునని వచ్చితి ...
రాఘు. 2. 81.

కం. సకలక్షత్రభయంకరు,నకు బ్రాహ్మద్రథికి నని మొనన్ మార్కొన నో,పక వలియంబాఱఁడె యీ, ముకుందుఁడు. భార. పభా 2 46.

కం వీనికి మార్కొనఁ జాలెడు, వానికిఁ దగువాని ధర్మతనయునిపురిలో, నానానియుద్ధలంపటు, నే నొక్కనిఁ గంటి భారం. విరా 2 9.

చం. ఇల నెలదోఁటలందుఁ జరయింపఁగ సాధము లెక్కఁ జిత్రపం, క్తుల మృగరాజిఁ జోడ సమ కొల్పుదు రొఁ దమకూర్పు నెయ్యపుం, జెలు లకు సాళ్వమాశనృపశేఖరు తిమ్మన్నపాల చంద్రుతోఁ, గలవను మార్కొనఁ గడఁగు గర్భి విరోధుల దేమి చిత్రమో.
విప్ర 1 51., కు సం. 11. 660.

మా(ఱుకొ)ర్కొలు ($\sqrt{}$మార్కొను) మార్కొనుట, ఎదిరించుట.

మ. మునుపే యాతఁడు కృష్ణుపే ర్నుడివినన్ మోహంబునుం జెంద కే, మనదుం దద్వీపతో రణాంగణమున న్మార్కొల్కలుఁ గల్పించె నే, మనుదున్ దైవము మాకు నెల్లఁ దనువున్ బ్రాణంబులున్ రక్షకుం,డును నెయ్యుండును దేశికుండు నలకృష్ణుండే కదా చూచినన్ .

చిత్రభా. 5. 198

మార్గ సం. వి. ఆ. స్త్రీ సంస్కృతభాష

కం మార్గ కుమార్గము దేశి య,మార్గము వదలంగఁ దమకు మది వదలక దు, రామార్గపదవర్తులనఁ దగు, మార్గవుఁ దలఁప నఁతి మహి సుక వులకున్ ... కు సం 1 28.

మార్గకవిత సం వి. ఆ. స్త్రీ సంస్కృతకవిత్వము

కం. మును మార్గకవిత లోకం, బున వెలయఁగ దేశి కవితఁ బుట్టించి తెలుం,గున నిలిపిరి . .

కు. సం. 1. 23.

మార్గణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. యాచన, యాచించుట, ప్రార్థించుట. 2. వెదకుట, కనుపట్టుట

మార్గణము సం. వి. అ. న. 1. యాచించుట, ప్రార్థించుట 2 వెదకుట 3. బాణము, అమ్ము 4. అయిదుసంఖ్యకు సంకేతము 5 ఒకవిధమగు ధనుస్సు (వై .ని).

మార్గణుఁడు సం విశే. (అ. ఈ. అ.) 1. వెదకువాఁడు. 2 అడుగువాఁడు, యాచించువాఁడు. వి. అ. పుం యాచకుఁడు, వేఁడెడివాఁడు

మార్గతి మి వి (మాఱు+గతి) వేఱుమార్గము.

సీ. తటి వేచి చనఁబోయి తడఁబడి మార్గతి వడి చూపు లాదట బయలుపఱుప ...

భార. విరా. 5. 402.

మార్గతోరణము సం వి. అ న రాజమార్గమునఁ గట్టిన విజయసూచక మగుతోరణము

మార్గద్రంగము సం. వి. అ పుం రాజమార్గములో నున్నపట్టణము.

మార్గధేనుకము సం వి. అ. న. నాలుగుకోసుల దూరము (త్రి. ని).

మార్గధేనువు సం వి ఉ. పుం నాలుగుకోసుల దూరము

మార్గబంధనము సం వి అ. న కాట్రగడ, కంప కోట

మార్గము సం. వి. అ. పుం. 1. త్రోవ, పద్య. 2 పరిశోధనము, పరిశీలన 3. సాధనము, ఉపాయము 4 కార్యము నడుపురీతి. 5. పద్ధతి. విధము. 6 (కవిత్వ) శైలి. 7. వెదకుట. 8. నృత్త గీత నాట్యముల యొక్క యున్నతశైలి. 9. (నాట్య) తటస్థింపబోవుదానిని సూచించుట. 10 గుదస్థానము (త్రి ని.) 11. కస్తూరి 12 మృగశీర్ష నక్షత్రము 13. మార్గశీర్షమాసము. 14 సంగీతమునందు ఒకానొక భేదము, బ్రహ్మాదులచే మహేశ్వరునుండి తేఁబడి భరతాదులఁచే బ్రయోగింపఁబడు సంగీతవిశేషము (వ్యతి. దేశి)

ద్వి. లాలితశుద్ధసాళగములుఁ బెరయఁ, గ్రాలుచు దేశిమార్గంబుల వెలయ ...

బస పు. 71 పొ. 6 పం.

15. మృగసంబంధ మైనది.

ద్వి మంగళధ్వను లొప్ప మార్గరావముల, సంగత శ్రుతికూడి సరివీణ లొప్ప, వీనుల కింపుగా వినుపింప నపుడు ...

రం. రా. ఉ. 149 పొ. 6 పం

మార్గరుఁడు సం వి. అ. పుం. నావికుఁడు, పడవ నడిపి జీవించువాఁడు

మార్గవటి సం వి. ఈ. స్త్రీ. మార్గస్థుల రక్షించెడి దేవత (విఙ్యమ్ను.).

మార్గశిరము సం వి. అ. పుం. మార్గశీర్షమాసము.

మార్గశిరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మార్గశీర్ష శుక్ల పూర్ణిమ.

మార్గశీర్షము సం వి. అ. పుం. మార్గశీర్షమాసము.

మార్గశీర్షి సం వి. ఈ స్త్రీ. మార్గశీర్ష శుక్ల పూర్ణిమ

మార్గస్థుఁడు సం విశే (అ. ఆ. అ.) దారి ప్రయాణము చేయువాఁడు, బాటసారి.

మార్గాయణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మార్గశీర్ష మాసము (వై ని.)

మార్గికుఁడు సం. విశే. (అ ఈ. అ) 1 వేఁట గాఁడు 2. జాటసారి

మార్గితము సం విశే. (అ అ. అ.) 1. వెదకఁ బడినది, పరిశోధింపఁబడినది 2 ప్రార్థింపఁబడినది, వేఁడికొనఁ బడినది

మార్గ్యము సం విశే. (అ అ అ.) 1 వెదకఁ దగినది. 2 తుడువఁదగినది (శ ర)

మార్చు[1] స. క్రి. (√మారు[1]) నశింపఁజేయు

ఉ తూ ర్పరుణంబు గాఁదొడఁగె దుష్టనిశాచర వేళ యయ్యెడున్. మార్పుము కాలయాపన మొన ర్పక యప్పిశితాశిఁ బట్టి పా, లార్పఁగనేల...

భార ఆది. 6 219

మార్చు[2] – **మాఱుచే** స క్రి (√మాఱు),

1 వినిమయము చేయు, ఒకవస్తువు నిచ్చి మఱి యొకవస్తువును పుచ్చుకొను

చం. ఇతరులదానమేనిఁ దమయాగియయేనిని నన్ను మార్తురే, మతి వరశాధివాసగతి మాన్పఁ దలంచుట గగ్గినన్ సమం, చితముగ భక్తి నిచ్చుట కుశీలత మార్చుట నాకు హర్షభా,సితయుఁ బరాభవవ్యథయుఁ జేఁతసుఁడీ యిదె చాటి చెప్పెదన్ భార అను. 2. 359.

మ ....నెలంతల్ వణిగాకృతిన్ సరకుమార్చన్. . ఆము 2 12.

2. పరివర్తనము నొందించు

సీ. ... వగచినఁ దాపంబు వొందుట దక్క నొండు, గలుగునే సుఖము దుఃఖంబును దోడివ యవి మార్చి వచ్చును నరుగుచుండు ...

భార. అను. 5 230.

సీ సాలములతొంటిదళములు జర వహింప, మధుఁడు క్రొత్తదళంబుల మార్పనేమొ, పైక మలరెడి తవకల్మి ప్రబల నాఁటి, కొమ్మలఁ బ్రవాళతతులు గీల్కొల్పె వపుడు.

ఇందు 2 37.

గీ వేణువుపై వ్రేళ్లు మార్చి మార్చి, మురులుగొలిపితె గోవింద మందసతుల . .

ఆము. 5. 67.

3. మాఱుపడచు, రూపాంతరము నొందించు.

సీ. కమలషండము నున్నగాఁ జేసి యిరుసుగాఁ గావించి కెందమ్మి కండ్లు మార్చి ...

వీర. 2. 94

మ ఇమఁ దస్త్రాదికిఁ బోఁ గొల్లగొని నే: డేతేఁ తద్దీప్తి సం,జనసంబంధజశాంభవంబున దత్త్రిశాంశాఁగనానేత్రకో,ణనికాయంబుల డాఁచి లిద్ద వశిమన్ దాఁ బూనెనో చొప్పుమా,ర్పవవన్ వెల్వెలఁబాఱె దీపకళికా వ్రాతంబు శాతోదరీ.

మనుచ. 3 86.

4 వడ్డించు.

ద్వి అడ్డిసేయక యిట్టు లమరులబంతి, వడ్డించుచును వచ్చి వచ్చి యచ్చెలువ, తనముహకీర్తి ప్రతాప సంపదల, యనువుల వెలుఁగుచు నక్కడ బంతిఁ, గూర్చున్న శశధరార్కుల కమృతంబు, మార్చి..

విష్ణు. ఉ. 4. (శ. ర).

మార్జ సం. వి ఆ స్త్రీ. త్రిస్నేహము, మూఁడు చమురుల కలయిక

మార్జకము సం విశే. (అ ర్జికా. అ) శుభ్రము చేయునది, పవిత్రము చేయునది.

మార్జన సం వి ఆ. స్త్రీ 1. శుభ్రము చేయుట, పవిత్రము చేయుట 2 వాద్యవిశేషము యొక్క ధ్వని, మురజధ్వని.

మార్జనము సం విశే (అ ఈ అ) పరిశుభ్రము చెయునది, బాగు చేయునది: పవిత్రము చేయునది (సాధనము)

వి అ న. 1 శుభ్రము చేయుట, పవిత్రము చేయుట 2 చేతితోఁ గాని కుశతోఁ గాని మనుష్యునిపై నీరు చల్లుట

పుం 1. లోధ్రము, లొద్దుగు (వృ వి). 2 స్నేహము, చమురు (వై ని)

మార్జని సం వి ఈ స్త్రీ. సమ్మార్జని, చీపురుకట్ట.

మార్జారకంఠము నం. వి. అ. పుం. మయూరము, నెమలి.

మార్జారకము నం. వి. అ. పుం. 1. పిల్లి 2. మయూరము, నెమలి (వాచ.)

మార్జారకర్ణిక నం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతీసరిచారిక

మార్జార(ల)ము నం. వి. అ. పుం. 1. పిల్లి 2. ఇంగుదవృక్షము, గార చెట్టు 3. అగస్త్యవృక్షము, అగిసి చెట్టు

మార్జారి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. అడవిపిల్లి 2. పునుఁగుపిల్లి, ఖట్వాంగము 3. కస్తూరి 4. చమరీమృగము బోలిన ఒకానొకమృగము. వై. ని.

మార్జారిక నం. వి. ఆ. స్త్రీ. పునుఁగుపిల్లి (వై. ని.)

మార్జారీయము నం. వి. అ. పుం. పిల్లి (వాచ.) (విశ్వము)

మార్జారీయుఁడు నం. వి. అ. పుం. 1. శూద్రుఁడు 2. కాయశోధన చేయువాఁడు, శరీరశుద్ధి చేయువాఁడు

మార్జాలకంఠము నం. వి. అ. పుం. మయూరము, మగనెమలి

మార్జాలకరణము నం. వి. అ. న. రతియందలి బంధవిశేషము.

శ్లో. ప్రసారితే పాణిపాదే శయ్యాయాం శిథిలే ముఖే, ఉన్నతాయాః స్త్రియాః కట్యాం మార్జాలకరణం విదుః.

మార్జాలకర్ణి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. చాముండ, దేవతలలో నొకతె

మార్జాలీయము నం. వి. అ. పుం. 1. పిల్లి. 2. యజ్ఞపాత్రలను పరిశుద్ధి చేసెడి వేదిసమీప స్థలము 3. అంగశోధనము, అవయవములను శుద్ధి పఱచుట (వై. ని.)

మార్జిత నం. వి. ఆ. స్త్రీ. పంచదారయుఁ గొన్ని సంబారువస్తువులును వేసిన పెరుఁగు, రసాల.

మార్జితము నం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. శుభ్రము చేయఁబడినది, తుడువఁబడినది. 2. రాపుడుచేయఁబడినది.

మార్ష్టుఁడు నం. వి. అ. పుం. చాకలివాఁడు, రజకుఁడు

మార్తండము నం. వి. అ. పుం. 1. జిల్లేడుచెట్టు. 2. సూకరము, పంది (మే. ని.). 3. పండ్రెండు సంఖ్యకు సంకేతపదము.

మార్తండుఁడు నం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు

మార్తికము నం. విశే. (అ. ఈ. అ.) మృణ్మయము, మట్టితోఁ జేయఁబడినది. వి. అ. పుం. కుండముూఁత, మూకుడు, శరావము.

మా(ఱు)ర్తుఁడు వి. (√మాఱు జ. మార్తురు) వై. ". శత్రువు, పగతుఁడు

గీ. మెఱసి బ్రహ్మాండ మెల్లను మ్రింగ నట్ట్రు,వాసి మొనసించి ఐక్షగ్రహ్వారముఁ దెఱచెఁ, దెఱవ నుఱుకడి నర్కుఁడు తెరువు దప్పి, మార్తుఁడనఁ బోక మేఘునిమఱువుఁ జొచ్చె.

సీతావి. 1 20.

చం. పఱచి దవాగ్నిఁ బడ్డశలభంబులకై వడిఁ బార్థుఁ దాఁకి రూ,పతి సుతులున్ సహోదరులు నాలముఖం దెగటారఁ జూచి నీ, మఱఁది భయంబునన్ గలఁగి మార్తునకున్ శరణంబు చొచ్చె నే, తెఱఁగుననైన నానెగులు తీర్పఁగ నెవ్వరు నీవు దక్కఁగన్. జై. భా. 4. 64.

మ. ... కర్ణాది దుర్జనసంఘంబుల మార్తురం దును ముదున్ సంగ్రామరంగంబునన్ ...

భార సభా. 2. 296.

కం. తనుఁ దావఁ దొలుత గెలువన్, మనుజపతికి వలయుఁ బిదప మార్తుర గెలువన్, మనమునఁ దలంచునది ముని, దను గెలువనిపతికి గెలువఁ దఱమే పగఱన్. భార. శాం. 2. 276

కం. కీర్తిదనుఁ దైనయాతని, మార్తుర కని కరుగ నరిది మగువ ... నైష. 5 125.

గీ. అపుడు నరిమమగం డెద నలుక నిగుడ, గట్ల మాఱుతుపగతుని గాంచి పలికె . .

అచ్చ. రా. యు. 40.

మార్దంగము నం. వి. అ. న. పట్టణము.

మార్దంగికుఁడు నం. విశే. (అ. ఈ. అ.) మద్దెల వాయించువాఁడు.

మార్దవము సం వి అ న 1 మృదుత్వము, మెత్తనము, బలములేమి 2 సాధుత్వము, నెమ్మది

మార్ద్వీకము సం విశ అ ఈ అ, ద్రాక్ష ... చేయఁబడినది వి అ న. ద్రాక్ష సారాయి

మార్పడు అ క్రి మాఱు + పడు 1 ప్రతిఘటించు

శా. నన్నుం గార్యము లేక మేలకనుచున్ నక్తంచరేంద్రుడు ము, న్నెన్నఁడుం బనుపఁడు మార్పడఁగ నయ్యె ద్రాడు లుద్వృత్తిమై,నున్నారో భా రా యు 865

సీ ... మార్పడ లేద య...డని తలంచెద వేని భాగ. 3 71

ద్వి ప్రవిమలా త్మదర్పణ తోరణముల, ... మార్పడ నమ... ద్వి హరిశ్చ. ఉ 2858 పం

2 భేదపడు, వ్యతిరేకముగా వర్తించు

కం చచ్చిన సాందీపునిసుతుఁ, దెచ్చె జముని నోడిచి యచు దితిజధ్వంసున్, మెచ్చుట యా టది యీతని, యిచ్చకు మార్పడఁగ వశమె యే వేల్పులకున్ హరి. ఉ 244

ద్వి మాఱుమాట లిచ్చితో మందెమేలమున, వెఱవు సెడితో మాట వినవొ మార్పడితొ పండితా. పురా 154.పొ. శాశ. 3. 22.

3 వ్యత్యస్తమగు, తాఱుమాఱగు.

సీ త్రిజగంబు మార్పడ, ద్రిప్పి ముందటియట్ల యలవడఁ జేయంగ నతఁడె చాలు . భా రా అర 1. 248

గీ వానిఁ గలలోనఁ గానని వనజముఖియు, వాని మార్పడఁ జేరోక్కని మానవతియు. నైష. 1. 62.

శ్లో. న కా నిశి స్వప్నగతం దదర్శ తం, జగాద గోత్రస్ఖలితే చ కా న తమ్ . సం. నైష 1. 30.

వ ... ... నగ ... వైచుకొని ...

4 పర్యాయము నొందు, ... మాఱుపు నొందు.

చం మనుజుఁడు రెండుచేతులను మార్పు ... చూపు లైదును.., ఒది యయి. నైష 90.

మార్పలుకు అ క్రి. (మాఱు + పలుకు) 1. ప్రతిఘటించి మాటాడు, ఎదిరించి పలుకు

చం పలికిన నేమి యన్నియును ... నగున్ మధ్య రాజనొద్ద మార్పలికెడువాని లేరు .. భా ఉద్యో 4 415.

2 మాఱాడు, బదులుచెప్పు

కం అని దగ్గఱ మాటాడిన, వివి మార్పలుకంగలేక విఘటితకార్యుఁ, డును విగతోపాయుఁడు నై, చనియె నతఁడు సతుఁ గెలువ శక్యమె యొందున్. భోజరా 5 853.

వి. ప్రతివచనము, జవాబు.

మ తెలివిన్ విశ్రవసుం దలంచుకొని యాతిథ్యంబుఁ గావించి మార్పలుకుల్ వల్కిన నింత యున్ గలిగె నోక్కిన్ గూడునే యింకిటన్ ఉ. రా 3. 124.

మార్పు వి. (√మాఱు) అ. వికృతి, రూపాంతరమును గాని అవస్థాంతరమును గాని పొందుట

చం .. వాతెమార్పులో ప్రక్కమార్పులో రసికత లేకగేస్తురతి రామకు నేమి సుఖంబు దెల్పుమా . అహ. 3. 19.

2. వినిమయము, ఒకవస్తువు నిచ్చి మఱియొకటి పుచ్చుకొనుట (శ. ర.).

మార్పెట్టు — మాఱుపెట్టు స క్రి (మాఱు + పెట్టు) ఎదుర్కొను, తిరుగుఁబాటు సేయు.

కం. అట్టన నేల మహాబలు, పట్టికి సురఖచరదనుజ పన్నగులును మార్పెట్ట రనినఁ గర్ణాదుల

కెట్టు నిలుచు నచ్చు వాని యెదురం దిరమై
భార ద్రో 4. 205.

మ మదనాగ ఘటలు సేతు లెత్తి పఱవన్ మార్పొప్ప
కాపన్నులై, యెదురం గాల్కొని నిల్వ కు
క్కడగి ..
కు. సం 1' 602, కు సం. 10 623

మార్బలము వి వి. (మాఱు + బలము) ఎదిరి సైన్యము, శత్రుబలము

సీ మార్బలంబులు సొచ్చి మాతంగములఁ గూల్చి,
రథరాజి గలఁచి తురంగములఁ ద్రుంచి
భార. ద్రో 2 186.

కం ని బ్బంధము దుర్మానమ్ము దుర్బుద్ధికిఁ గాక తగునె
డుర్యోధన నీ మార్బలమె పాండవేయులు,
ధౌర్యైర్యము వాయు శుభము దలకొను
సంధిన్. భార. ఉద్యో 3 228
(భా. అ వ్యా. పా)

మార్బలయు అ క్రి (మాఱు+బలయు) ప్రతిఘటించు, ఎదుర్కొను

శా .. నాకేశబృందారకస్తోమం బెన్నఁడుఁ
దొల్లి మార్మలసి రెచోటఁ దొల్లి పోటొగ్గి సం,
గ్రామోద్యోగము సేసిర
కు సం. 10. 508.

మార్మగఁడు వి. (మాఱు + మగఁడు) ఉపపతి, అంకుమగఁడు

ఆ పడుగుఁ జేయువేళఁ బటము లల్లెడువేళ,
గూడు దినెడువేళఁ గూర్కువేళ, మగనిఁ
గన్నులార మార్మగలను గూడు, నింటి పొరుగు
నఖులయిండ్లలోన హంస 2. 24.

చం. .. అసమాస్త్రకేళిలోఁ, బలు మొన లాని మార్మ
గల పగ్గెలు దిగ్గులు చేసి ప్రోలువన్ గలసి
చరింతు రవ్విలువకత్తెలు మాడువి కత్తులో
యనన్ ప్రబంధ. 17.

మార్మలఁగు అ. క్రి (మాఱు + మలఁగు) వెనుకకు మరలు.

సీ ముగుదర మ్మని తాయ మగఁడు చీరినయప్డు
కదియక మార్మలంగెదవు సుమ్ము.
నిలా. 6 94

మార్మలయు అ క్రి మార్కొను (మాఱు + మలయు), ప్రతిఘటించు

కం. .. వారు వారిచిరి వృషభంబులక్రియ నొం
డొరులకు మార్మలయుచుఁ దాకుచు నుదాత్త
రభసోజ్జ్వలులై . భార ద్రో. 4 191.

సీ పులికైనఁ జెలఁగి మార్మలయఁ జాలెడుమేటి
యాఁబోతుఁ గిట్టి యుక్కడఁచె నేఁడు.
హరి పూ 6 9, శుక 1 213

మార్మసలు అ. క్రి. (మాఱు+మసలు) అపమార్గమున వర్తించు, తప్పదిరుగు

ఉ మత్తెరవోతె నూపడుచు మార్మసలన్ జళికింపఁ
బూని సీ వెఱ్ఱితనాలు మాన వవి వేడ్కని
టాడఁగ నింటనుండి దాఁ, జిట్టునఁ గోపగించు
కొని చెప్పఁడు చేయఁడు లేచిపోయె మీ వెఱ్ఱి
యగారు మంచిగురువే దొరికెం బదు వెట్లు
చెప్పనో. వైజ. 4. 12.

మా(ఱుమా)ర్మాట వి (మాఱు+మాట) ప్రతివచనము, జవాబు.

కం. తమనిగమంబులు గ్రమ్మరఁ, దమకుం దయ
సేయుటకును దగ వేడుకొనం, గమలాక్ష పద
ధ్యానవ, శమున న్మార్మాట లాడ నైరపక
యునికిన్ పరమ 2 118

మా(ఱుమె)ర్మెడ వి (మాఱు+మెడ) పెడఁబడినమెడ, ప్రక్కకు తిరిగినమెడ.

ఉ బెబ్బులి గొంతు క్రోల్గఱచి పెల్లున మార్మెడ
ద్రెళ్ల దాఁటుచున్ .. ఆము. 3. 20

వ. .. అవి గొంతు క్రొన్నెత్తురుతె క్రోలి విడిచి
చన మార్మెడలు వడి మళకవన దంశమ్ముల
మూఁగ .. మనుచ. 4 37

మార్మొగమిడు అ. క్రి. (మార్మొగము+ఇడు విముఖత్వము నొందు.

చం గిరివర ఘోరకందరలఁ గేవల వన్యగజైక వృత్తిచేఁ, దాలక యున్న సత్కృతము తప్పునె యప్పుడఁ గేసరుల్ నృకేసరు లయి పూర్ణ పౌరుషవిశాలత మించె మహానృకేసరిం, బరు నకు మార్మొగంబిడమి జక్కునఁ గ్రోధ పటల్ ఘటింపమిన్. వసు 5 45.

మార్మొగము వి (మాఱు + మొగము) పరాఙ్ముఖము, పెడమొగము

గీ. ఆ ప్రభావతి కొంత సేపవ్విధమున, మాన దుఃఖనిశ్చేష్టిత యైనవెనుక, నుస్సు రనుచును వేడి నిట్టూర్పు నిగుడ, వగలఁ బొగులుచుఁ బోలె మార్మొగము గాఁగ

ప్రభా 5 112.

చం. అనుటయు రామరామ యని యాయన కర్ణ యుగంబు మూసికొ నుచు నకట యెంతపాతకపు నుద్దులు వింటి మటంచుఁ జాలుఁ జాలు ను మిము నాప్తులుచు మదిలోఁ గడు నమ్ముట నింత వాటిలెం, జను మని మార్మొగం బిడిన సాధ్వస మందుచు వారలందఱున్ పరమ 3.66

సీ అటకి మార్మొగము గావట్టి పూరుషసింహ లన యంబు మూల నుండని మహేశులు ...

బిల్హ. 1 30.

మార్మొగముపెట్టు అ క్రి. (మార్మొగము+పెట్టు) పెడమొగము పెట్టు

చం పుడమి హిరణ్య శూన్యదశఁ బొందఁగఁ జేయక విక్రమంబుఁ జూఁ, పెడు సమయాన మార్మొగము పెట్టక పట్టక దేవతార్థ మె, య్యెడ దయ మాలి పుణ్యజనహింసకుఁ బోవక సంచరించినం, గడిమి నృసింహమూర్తి సరిగాఁ దగు నీశ్వర నారసింహుతోన్.

వరాహ. 1. 42.

మార్మొన వి. (మాఱు + మొన) ప్రాతికూల్యము, వ్యతిరేకభావము.

చం అలుగఁగ నేల మీరు వసుధాధిపు లెన్న స్వతంత్రులై మమున్, వల దనవచ్చు మీ మనసు వచ్చిన చోటికి నేగుఁ డేఁగినన్, నెల కొని నీ ప్రియాంగవకు నీకును మార్మొనలేక యుండవ, ర్మొలి నుండ బు గాఁ నొన చెగ.

నర... 5 170.

మా(ఱుమొ)ర్మొరయు అ క్రి (మాఱు + మొరయు) మాఱు మ్రోఁగు, ప్రతిధ్వని చెయు

కం చనుదెంచి రహితవీరులు, వను నాగుహ లాక్రమించి నడచిన మొఱయో, య ... లకు మొఱచే, సినగతి మార్మొరసె నద్రి సేనా ధ్వనికిన్ ... 91

ద్వి ఘుమ్మని ఘనగిరిగుహలు మార్మ్రోయ, హుమ్మని మ్రోయుచు నుర్వికుఁ జూచి

ద్వి హరి. పూ 20' 7 వ.

ఉ రా 2 78.

మా(ఱుమ్రో)ర్మ్రోయు అ క్రి (మాఱు + మ్రోయు) ప్రతిధ్వని చేయు, మాఱుమ్రోఁగు

మ అవనీభాగము కంప మొందఁగఁ ననేకాతూహి ణుల్ గోల్వఁగా, జవనాశ్వ దీర్ఘనాద ఘోషముల దిక్చక్రంబు మార్మ్రోయ భూ,ధవులెల్లన్ జని రాత్మధాములకు ...

ఉ రా. 5. 265.

మాఱు(వె)ర్వెట్టు స. క్రి. (మాఱు + పెట్టు) ప్రతిఘటించు, ఎదుర్కొను.

మ అతులోత్సాహముతోడ దానవబలం బార్వంగ దోర్వీర్యదర్పితుఁడై ఘోరన వచ్చి తాఁకె నమరుల్ భేదిల్లి భీతిన్ హహా, హతి మార్వెట్టక పాఱఁ దారకుఁడు గోపాసక్తి వీరాసురా, న్వితుఁడై యొక్కడి దంచు రోయుచు మహా వీరుం గుమారు న్వడిన్

కు సం. 12. 910.

మార్ష్టి సం. వి ఇ స్త్రీ. శుభ్రము చేయుట, పవిత్రము చేయుట (రూ. మార్ష్టి శ ర.).

మాఱకము వి. (√మాఱు) 1. క్రవినిమయము, ఒకవస్తువు నిచ్చి వేఱొక వస్తువును పుచ్చుకొనుట.

సీ. మాఱక మనఁగను మాఱుగడ యనంగ వినిమయనాభిధ వెలయుచుండు ...

ఆం. భా. 2 267.

2 వినిమయము చేయఁ గోరువాఁడు వినిమయము నంగీకరించుటకిచ్చు లాభము

(పై రెండింటిలో పెక్కుడు మారాయకు అర్థా మారుక మిగిలినను చెల్లించ దొరకుట లేదు.)

మాఱట విశే (√మాఱు) ప్రతిరూపము, ప్రతి

గీ ధర్మదేవతమాఱటతనువు నూనె, యాయధిక్షిరుజుజ్వలకాయ మింత, యెఱిఁగి కాదె యమ్మహిత యోగీశ్వరుఁడు సమీచ్యయోగబలంబున నితని గలసె భాగ. అశ్వ. 2 77

ఉ నవ్వక నవ్వునెమ్మొగమున న్నగు గుజారెడు వితతాంతియున్, మవ్వపుగ్రొమ్మెఱుంగుల కు మాఱటపైనటాటు రోచులుం, జిహ్వలు చేసి చేసి ఉ హరి 5 159.

ఆ. అఖదు కోతిమిన్న యనఁదరూపునఁ జని, ప్రోతఁబాగ కాలిమూలఁగవను. మాఱి యచటఁ గాంచె మాఱటమిత్తియో, యనఁగ బరగు లంకి జిపి తెలఁగి అచ్చ రా సుం 4.

మాఱటనోరిది విశే (మాఱట + నోరు + అది) అడినమాటలనే అడునది, చెప్పినదానినే మరల చెప్పునది

ఉ అఱిడిఁ బోకయున్ ఫలము నందుటయుం గని పల్కినేరమిన్, మాఱటనోరిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పకే, గాఱులు ప్రేలెదన్ . భా. ఉద్యో. 3 107.

మాఱుమ్మ(ము) వి (మాఱు + అమ్మ) వేఁట కుపయోగించు సాధనవిశేషము.

సీ పకులు గువియలు వలత్రాళ్లు ప్రమోకులు బిసలు మాఱమ్ములు పెద్దదిండ్లు ...
శుక 1 165.

సీ తెరలు నుగ్గంబులు దీమముల్ మాఱము ల్మేక దాంకత్తులు మెకముబోను, లొట్టపైన గొడ్డండ్లు మెఱుఁగుబల్లెంబులు ...
రుక్మాం 3. 70.

మాఱాకెత్తు అ క్రి. (మాఱాకు + ఎత్తు) మాఱాకు వేయు.

కఁ అని నగచు మగున లదఱు, పని నెపమున నొక్క రొకరు పలికిన యజ్ఞాపనతాప్యలయించి నగన, మనమున నునుసిగ్గు దేఱి మాఱాకెత్తన్ పం పంచ 4 599.

ఇట అతిశయించు అని భావము)

మాఱాకు వి (మాఱు + ఆకు) రెండవయాకు ఉపఘ్నము అని శ ర.).

శా. పాదద్వంద్వము నేల మోపి పవనున్ బంధించి పంచేంద్రియో, న్మాదంబుం బరిమార్చి బుద్ధిలతకు న్మాఱాకు హత్తించి నిష్ఖేదబ్రహ్మ దావలంబనరతిం గ్రీడించు యోగీంద్రుమ, ర్యాదన్ నక్రము విక్రమించెఁ గరపాదాక్రాంతి నిర్వక్రమై భాగ 8 65.

(బుద్ధిలతకున్ మాఱాకుహత్తించి — బుద్ధిలతను పల్లవింప జేసి అనిభావము).

గీ. రతులఁ బొలయించె నాళ రాజవదన, వతిశయప్రీతిలతిక మాఱాకు లిడఁగ

(మాఱాకులిడు — చిగురొత్తు, పల్లవించు)

శా. విత్తజ్ఞానము పాదు చిత్తము భవావేశంబు రఠాంబువుల్, మత్తత్వంబు తదంకురం బన్నృతముల్ మాఱాకు లత్యంతదుర్వృత్తుల్ పండ్లు .... కా శ 85

మాఱాట వి (√మాఱు) ఎదురాడుట, ప్రతికూలముగా మాటలాడుట.

గీ కర్ణునకుఁ జేయవలసిన గారవమున, గొంతియుంకను శ్రాద్ధ మత్యంతవిభవ, ముల్లసిల్లంగఁ జేయఁగా నుచితనిరతి, యావిధమునకు మాఱాటమూనె యెగ్గు భార. ఆశ్వ. 1. 116.

మాఱా(రా)టము వి. (√మాఱు) కలహము.

సీ. మనకు వేల్పులకు మాఱాటములు రాక పంచి పెట్టెద నని పడఁతి పూనె ...
భాగ. 8, 320.

(శ ర పా. 'మంచటలేకుండ' ముద్రి పా.).

మాఱాడు అ. క్రి (మాఱు + ఆడు) 1. బదులు చెప్పు, మాఱుపలుకు.

కం. వేఱయొకనిని వామవి, మీఱినచో ...
చెడుదు మీనేతఃణ నన్, దేటి కృష్ణ గను ... వు
మిక, మాఱాడకు మనిన మేటిత మానస
యగుచున్ జైన్న ...

2. ఎదురు చెప్పు, ప్రతికూలముగ మాటలాడు.

కం. వేఱొక తెఱఁగున నొరుఁడకు, మాఱాడక
యునికి లెస్స మనుజేంద్రుకడన్
భార విరా. 1 ...

కం. సాగర సుబుద్ధితోడను, మా గురువృద్ధకులఁ
దెమ్మి మాఱాడిన నీ, వాగక మవురుదు ...
భాగ 10 పూ 1416.

కం. ... మనుపటివలెఁ, జదివిన మాఱాడ నీకుఁ
జనునే మాతో, నిది యేమి యనిన .
దశా 4 140

మాఱు సి. (క్రి క మాఱు ఈ, వాట్టు)
1 ఎదుర్కొను, ప్రతిఘటించు

సీ. .... బలరూఢి నెందు, మా ఉద్ది లే కొ.ప్ప
మాఱుభీమోద్ధతి ప్రబలంగఁ దా రాసఁటి
మెలంగ .. రాఘవ 2 19.
(భారతార్థమున).

ఆ ఔర ! వీనిమోహనాకారరేఖలే, మారు
మాఱు హరికుమారు మాఱు,వెల్లదమ్మి తొగల
వీనికన్దోయితీ, రేవుమాపు బావు రేవు మావు.
సాంగ 2 41.

2. చంపు

సీ. బలరూఢి నెందు, మాఱుద్ది లే కొప్ప మాఱు
భీమోద్ధతి ప్రబలంగఁ దారాసఁటి మెలఁగ ..
రాఘవ 2 19.
(రామాయణార్థమున)

అ. క్రి. వేఱురూపమునొందు

సీ ప్రబలగర్వదుర్వారబహుసుపర్వ, పూర్వగీర్వాణ
భుజదండభూరిసార, వితతమందర మంథాన
వివలనముల, సలిలనిధి మాఱె సంరంభసంభ్రమ
మున. హర. 6. 60.

క్రి. విశే. ప్రతికూలముగా, ఎదురుగా

కం. బిడ్డలు వెఱతురె నీ కఱ, గొడ్డఁబులు సేయ
... కోర దురు మా, ... దవతురె,
యొక్కము ... కుర్చదే మృగేక్షణ యింటన్
భాగ. 8 437

వి. దీనికి హల్లు ... మగునప్పుడు త్వలోపము వైక
ల్పికముగా నగును ... ఎదురుమాట ప్రతి
కూలవాక్యము

ఆ అనిన మాఱుపలుక నలికి యయ్యాళువా,
రియ్యకొనియెఁ ... లోనఁ, ఒక
వయసుఁ తనివయనంబుఁ మా నింపు, మనుమ
నంటితోడ నానతిచ్చె ము 2 ...

2 ప్రతిక్రియ

చం . అక్కట విభుండును మాఱు ... లేని
కొంచ, ... దుడెం ... మునఁ దానును
రూపటి యుండె వెళ్లి సై
భార భీష్మ 2. 57.

మ. అనివార్యస్థితిఁ జంపునట్టి ... యం బైన
కాలంబు వచ్చె మహాంతంబున మాఱు దీనికి
మదిం జింతింపు ధాత్రీశ్వరా .
భాగ 1. 8..

సీ . దేవనదీసూనుఁ, డయ్యస్త్రమునకు మాఱె
యుఁగుఁగాన ... భార విరా. 5. 210.

3 ఎదిరి, ప్రతిపక్షుఁడు

కం తనమాఱె యని గంగా, తనయు శిఖండియ
వధించె . భా ద్రో 5 366

ఉ . ఒక్కచెట్టివాఁ, డుక్కునఁ దీరనట్లు ...
నోగ్రశరీరముతోడ మీఱు నే, దిక్కున మాఱు
లేక బలదేవుఁడనం బలువేరు దాల్చుచున్.
శుక. 2. 357.

సీ అవనియందును యుద్ధవిహారముపకు, మాఱు
లేకయ విహరించె మనుజవిభుఁడు ....
రాఘవ 1. 8.

(హిరణ్యాక్షుఁడు) మ. సమరాకాంక్షఁ గృశాను
ముఖ్యపదము ల్చర్చించి మా ర్లేమికిన్ ...
దశా. 3 190.

4 పర్యాయము, తడవ.

కం కటిగాలు వట్టి వానిని, మడవక పదవఱఁడు మాఱుమాఱులు వీఁచెన్ ..
భార. ఆది. 6 214.

చం జగమెఱుఁగఁగ ద్రోణు ననిఁ జంపక ...
యించె జాతి న, న్మగఁటిమి — గ డిసి ఒలు
మాఱు నను ఒని లేదు ...
భార. భీష్మ 2 17.

చ. ఇరువది యొక్క మాఱు ధరణీశ్వరులం బరి
మార్చి . ఉ. హరి 4 122

మ ... కంజాతాతుఁడే జెక్కు మా, ... నిలో
కొల్చి ... ... దానవుల్
రాఘవా ... ఉ రా 2. 106

౬. రెండవతూరి పెట్టఁదగిన భోజ్యపదార్థము, రెండవసారి వడ్డించునాహారము

ఉ. మీఱిన యన్నశైలములమీఁద సమగ్రఘృత ప్రవాహముల్, పాఱఁగ యానపాత్రముల భంగి నపూపము లొప్పె నెవ్వరున్, మా ఱిడనీక క ద్దనియుమాత్రఁగఁ బాత్రలయందు నిండి దై, వాఱెఁ బదార్థసంఘములు ...
భోజరా 4. 102.

ఉ. వంచన వేల్పుఱెంకి కిటు వచ్చి యుపాంతము వందు ముందటం, గంచముఁ బెట్టుకొన్న యది కర్పురయుగ్మము మాఱు వెట్ట నే, తెంచుచు నున్నవాఁడు మనదేవర విష్ణుఁడు
హం 6. 125.

సీ. అడుగకమున్న మా ఱిడఁ దెచ్చి యాతఁ డే, మాత్రంబు వల దన మగుడు సిగ్గు ...
దశా. 6. 33.

ఉ ...పిణవిలోచన బంతివట్టి మా, ఱ్వెట్టఁగ దానివక్త్రి శశిబింబముఁ జూడఁగ నోడి ..
వైప. 6. 132.

విశ. 1. ప్రతి, బదులు.

సీ. మదిఁ దల్లితంద్రులమాఱుగాఁ గొని జను, లని శంబు భక్తి సేయంగ నెగడి ..
భార. విరా 2. 216

ఆ పుట్టినింటి కేను బోయి యెక్కించుక, యూఱ డిల్లి వత్తు నువిద నీవు, వింతదనము లేక విభు నకుఁ బ్రియము నా, మాఱుగా నొనర్చి మనుము నెమ్మి హరి. పూ 1 170.

ద్వి వేలుదేవతలఁ గావింప నింద్రునకు,మాఱింద్రుఁ గల్పింప మదిఁ దలంచుటయు
రం రా బాల. 58 పూ 19 పం.

క - తనకు గాఢ్యము గలిగిన, దనమాఱుగ ధర్మ శాస్త్రత త్త్వార్థవిధి,జ్ఞునిఁ బ్రాడ్వివాకు నుత్తము, జనవాథుఁడు పనుపవలయు సభ్యులకడకున్ ....
విజ్ఞా 3. 4

2. మఱియొకటి, అన్యము.

గీ మాఱుమానిసి లేకుండ మడిసి రెల్ల, వారు ..
భార శల్య 2 11

క .. వేలోకనిలుఁ గొని విమతుఁడు, దూఱఁగ హంసమేన నాఁకెుఁ దొమ్మిది యమ్ముల్, మాఱుసు బదింటఁ బొదివెం, గాఱియగా మఱియుఁ బఱపె గమిగొనఁ దూపుల్.
హరి. ఉ 1. 157.

చ. కలికిపిసాళినవ్వు లెసఁగ న్వటుధూర్తులు గొంద ఱొండొరుం, దలకొన నెచ్చరించి తమదండవుఁ గోలల నున్న మాఱుగోఁచులు వెసఁ బుచ్చి వైచి ప్రభా. 1 102.

గీ మాఱు యిచ్చెద నన్నచోఁ గూడు వెట్ట, రింత పచనస్థలంబైన నీయ రిట్టి, మాలకొంపకు వచ్చితి మాఱు లేక, గంజి వోయుదురే యిందుఁ గలుగువారు
శుక. 3. 182., భార. శల్య. 2. 259..

౩. సమానము, సాటి.

ఉ. పాఱినఁ జూచి కౌరవవస్థాలుఁడు సూత తనూజుతోడ నీ, కాఱియ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్ర సంపదన్, మీఱిన నీవె మూడఁగ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బాండవుల్, మాఱె తలంప నీదగుబలంబును శేవయుఁ జూపు. మిత్త్రఱిన్. భార. కర్ణ. 3 .10..

మ .. భూరిస,మ్మదలీల న్విలసిల్లి ... ప్రతి జగ
న్మాన్య ప్రభావంబునన్, మదనాగంబునకు
బోలెం గ్రాలవలదా మా ఱెందు లే కున్నతిన్
కు ... 45

గీ ఒప్పులే యేటి మాఱు లేకుండ బ్రహ్మ, యంగ
కంబులు చేసె ... విక్ర 6 46

ఇ మారాటము, మార(ఱు)గాళ్లు, మార్కొను, మార్కొలు, మార్చు², మార్తుడు, మార్పడు, మార్పలుకు, మార్పు, మార్పెట్టు, మార్పేము, మార్మలయు, మార్మగడు, మార్మలంగ, మార్మలయు, మార్మసలు, మార్మాట, మార్మెడ, మార్మొగమిడు, మార్మొగము, మార్మొగము పెట్టు, మార్మొన, మార్మొరయు, మార్మ్రోయు, మార్వెట్టు, మాఱకము, మాఱట, మాఱటనోరిది, మాఱమ్మ, మాఱాకు, మాఱాకెత్తు, మాఱాట, మాఱాటము, మాఱాడు, మాఱుఁగాలు, మాఱుఁదల్లి, మాఱుకొను, మాఱుగడ, మాఱుచు, మాఱుదల, మాఱునీళ్లు, మాఱుపడు, మాఱుపలుచు, మాఱుపలుకు, మాఱుపాట, మాఱుపు, మాఱుపెట్టు, మాఱుబేరగాడు, మాఱుబేరము, మాఱుమగడు, మాఱుమనువు, మాఱుమనువుది, మాఱుమలయు, మాఱుమసలు, మాఱుమాట, మాఱుమూల, మాఱుమొగమిడు, మాఱుమొగముపెట్టు, మాఱుమొగమువడు, మాఱుమొగము సేయు, మాఱుమ్రోత, మాఱుమ్రోయు, మాఱురూపు, మాఱురూపువడు, మాఱువీడు, మాఱుసేత, మాఱుసేయు, మాఱొడ్డనము, మాఱొడ్డాడు, మాఱొడ్డు.

మాఱుఁగాలు వి. (మాఱు+కాలు) కృత్రిమ పాదము, కాలికి ప్రతియగు సువర్ణాది నిర్మిత పాదము.

గీ. కాంత యొక్కర్తు మూఁపునఁ గండ లిచ్చె,
మాఱుఁగా లిచ్చె నొకసుధామధుర వాణి. లలన
యొకర్తు నోరతాంబూలమిచ్చె, శక్రజాతర
సద్భక్తిశక్తు కెలఁగ పాండు 3. 77.

మాఱుఁదల్లి వి (మాఱు+తల్లి) సవతితల్లి.

సీ. పట్టలుదొరపట్టి పట్టపురాణి యే, మానినీమణు
లకు మాఱుఁదల్లి .. చంద్రా 3. 101.

గీ ముప్పునను గేరడము సేయు నవ్విదంబు,నైన
లేక యొకప్పుడు శమనుఁ గెలిచి, చ ...
మమ్మూఁ జాలిపై జాచె దన్న ..
హరి. పూ. 1. 177.

గీ మాలికరి దాని సైరంధ్రి మాఱుఁదల్లి,మగఁడు
విడిచిన సతి దూతి మంత్రసాని, జోగురాలాఁకు
లమ్మెడిబోటి విడఁగనని వర్తించు నవిజారగా
నెఱుంగు.
జై భా. 3. 80 , హరి. పూ. 2 170.

మాఱుకొను — మార్కొను అ క్రి, స. క్రి. ఎదుర్కొను.

ఆ. నాదు బాహుబలమునకు మాఱుకొనఁ జాలు,
భుజబలంబు గలిగి పోక చిక్కఁ, బెనఁగి ..
భార. విరా 2. 283.

ఉ. ఊఱట చెయ్యులం దివుట లూఁగఁగ దర్పము
లొండొకంటికిన్, మాఱుకొనంగ ము న్గనిన
మంజులసౌఖ్యరసంబు నిక్కలం, దాఱుచు.
హరి. ఉ. 7. 182.

కం. దురమున నీ కా రాచూ,లురతోడ న్మాఱు
కొని గెలువరాదు సుమీ ...
అచ్చ రా యు. 463

కం అరదంబురవము సెలఁగగ, శరములు వాయు
జునిమీఁద సాంద్రముగ వెసం, గురియుచు నడ
రెడు భీష్ముని, సరభసముగ మాఱుకొనియె
సాత్యకి గడిమిన్ భార. భీష్మ. 2 224.

గీ. పాండవులసైన్యమును సముద్దండలీల, మాఱు
కొనె . . భార. శల్య. 1. 385.

గీ మలసి యంకెలు వైచుచు మాఱుకొనిన, వృష
భములఠంగి నక్కురువృషభు లిట్లు, సమదగతిఁ
జేరునెడఁ జూచి రమరులు ...
భార. విరా. 5. 165.

గీ. మాఱుకొన్న ఏదర్పైకుఁ జాఱఁవోలె ..
విప్ర. 4. 112,, శైవ. 3. 15

మాఱుగడ వి. (√మాఱు) మాఱకము, వినిమయము.

సీ. మాఱక మనఁగను మాఱుగ యనఁగ, వినిమయ శాఖిప వెలయుచుండు ...
ఆం. భా. 2. 167.

మాఱుచే — మార్చు స. క్రి. (√మాఱు) వినిమయము చేయు

మాఱుదల వి. √మాఱు మాఱుట, మాఱుపాటు (శ. ర.)

మాఱునీళ్లు వి. బ. (మాఱు + నీళ్లు) స్త్రీలు ఋతుస్నాన మైనమఱునాఁడు చేయుస్నానము (శ. ర., వా.)

మాఱుపడు అ. క్రి. (మాఱు + పడు స్వార్థమున.) 1. ఎదిరించు, మాఱుకొను.

ఉ. మాఱుపడంగ లేనియసమర్థుల సుప్తుల నస్త్రవిద్యలఁ, దేఁటిపిన్నపాపల వధించె నిశీథమునందుఁ గ్రూరుఁడై ... భాగ. 1. 154.

ద్వి మగఁడు వాలును వభిమానంబు విడిచి, మొగములు వగులంగ మొత్తులాడుదురె, వతితోడ నతి మాఱుపడెనేని పుణ్య, గతి కేఁగ కది నరకంబునఁ గూలు.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1140 పం.

2. తాఱుమాఱగు. వ్యత్యస్తమగు,

గీ ఆఁడుబిడ్డ సహోదరుఁ డఖలగుణస, మగ్రుఁడుగఁ గోరుఁ గావునమదిఁ దలంచి, మనము చరువులు రెండును మాఱుపడఁగ. వారిగింతము మంచిది యట్టులైన ... వి. పు. 6129.

3. భేదపడు. వ్యతిరేకభావము కలిగియుండు.

కం. ఓకేఁడ నీకు మది వే, మాఱును గుందంగవేల మానసికనుకన్, దేటి కనుంగొనుచో మఱి. మాఱువడం గలరెయొట్టిమన్నీ లైనన్.
అచ్చ. రా. అర. 107.

4. ప్రమాదపడు. పొరపడు

సీ. ఒంటరవు నీవ కావె మహాత్మ నేఁడు, మాఱుపడి యొగ్గు నేసితి మఱవ వలయు ...
భాగ. 10 ఉ. 68.

మాఱుపఱుచే స. క్రి. (√మాఱుపడు) తాఱుమాఱు చేయు

ద్వి. కిడుకులు మాఱుపఱుచుపాలిఁడ్లు ....
అ. మ. క. 5. 247 పొ. 3 పం.

(తాఱుమాఱుచు అని భావము.)

మాఱుప(వ)లుకు అ. క్రి. (మాఱు + పలుకు ఎదురు చెప్పు, ప్రతికూలముగా మాటలాడు.

సీ. ... పతికి నెప్పుడు మాఱుపలుక వీవు.
కాశీ. 2. 72.

మాఱుపాటు వి. (మాఱు + పాటు) మాఱుపడుట. వ్యత్యాసము (శ. ర.).

మాఱుపు — మార్పు వి. (√మాఱు) 1. వర్తనము. మాఱుట.

చ. ... విలాసముల్. మనసువకున్ సుఖాస్పదము మాఱుపు లందినమేను లందు రజ్జనుబకుఁ గామ భోగముల జన్మఫలంబునఁ బొల్తు రంగనల్ ..
కు. సం. 7. 959.

2. వినిమయము. ఒకవస్తువు నిచ్చి మఱియొకటి పుచ్చుకొనుట (శ. ర.).

మాఱుపెట్టు — మార్పెట్టు అ. క్రి. (మాఱు + పెట్టు) ప్రతిఘటించు, ఎదిరించు (శ. ర.).

మాఱుబేరగాఁడు వి. (మాఱుబేరము + కాఁడు) మాఱుబేరము చేయువాఁడు.

(వ్యవ.) నే నీయావును మాఱుబేరగానియొద్ద నాలుగురూపాయలు లాభ మిచ్చి కొంటిని,

మాఱుబేరము వి. (మాఱు + బేరము) ఒకవస్తువును గొని దానిని దిరిగి లాభమునకై విక్రయించుట.

సీ. గుట్టెఱుంగు ది దేల గురులతో గుటగుటల్, బిగియక చనఁగదే బిసరుహాక్షి. కుసిగింపులిడ కేఁగు కొన్నయంగడిలోన, మాఱుబేరములేల మంజువాణి చంద్రా. 6. 185

మాఱుమగఁడు వి. (మాఱు + మగఁడు) ఉపపతి, ఱంకుమగఁడు

సీ. [illegible] యుద్ధ [illegible] మగువయుఁ [illegible] మాఱుమగని [illegible]
 [illegible] ప్ర. 3. 34.

గీ. అ [illegible] పక్షికు, [illegible] లోన, [illegible] దేల,పు [illegible] మునకుఁ [illegible] మాఱుమగఁ. శుక. 3. 549.

మాఱుమనువు వి. (మాఱు + మనువు) ఆఁడుది రెండవసారి చేసికొనువివాహము (శ. ర.).

మాఱుమనువుపోవు — భర్తను విడచి పరుని వరించి పోవు

చ.. అమరగురుండు [illegible] యాగము సాంగముగా [illegible] క్రమమున నెల్లవారు బహుమానము సేయఁగ వేడ్కతో నిజాశ్రమమున కేఁగుదెంచి వ్యక్తిచారిణియనంబునఁ జంద్రువెంట పోవ, ఆమనువు తారి వోవుటయు రోసి నిరంతరదుఃఖతాత్మ్యుఁడై. వి. పు 6. 34.

మాఱుమనువది వి. (మాఱుమనువు + అది) రెండవసారి వివాహము చేసికొనినస్త్రీ.

గీ. మనును విధిపువుగా మాఱుమనువుది యన. ఆం. భా. 2. 110.

మాఱుమలయు అ. క్రి. (మాఱు + మలయు) ఎదిరించు, ఢీకొను, ప్రతిఘటించు

సీ. మదురువు గొని మాఱుమలయుకారెనుఁబోతు, నొడిపి కొమ్ములఁ బట్టి మడఁగఁ ద్రోచి ... హరి. పూ. 4. 155.

సీ. నిండుపున్నమనాఁడు గండరించినచంద్ర,మండల శ్రీలతో మాఱుమలయ, భద్రవిద్యోతాత పత్రంబు గ్రాలుచు .. భాగ 6. 260.

గీ. సరసిజాయతలోచన జఘనయుగము, మరుని రథచక్రములతోడ మాఱుమలయ ... వి. పు. 2. 296.

(శ. సాహిత్యపాఠము.

2. ఎదురాడు, ప్రతికూలముగా మాటాడు సాకూతముగా మాటాడు.

ఆ. పదలఁగన్న చక్కపాపని ముద్దాడు. గోడ నెక్కి చూచు గొప్ప దీర్చు. మాఱుమలయు నత్తమామలతో లేచి, కిటుకు పెట్టి చదకి పట్టి. జై భా 5. 29.

వ .. [illegible] మాఱు మలఁగు ... [illegible] 4. 57.

మాఱుమసలు అ క్రి. (మాఱు + మసలు)
1. తప్పుదారి గు, అవమార్గమున నడచు

గీ. మఱఁది [illegible] మాఱుమసలిం పఁడు దుర్మార్గుఁడైన నెవ్వాఁడైన ... దశా. 9. 53.

2. ఎదిరించు

గీ సరిగ నెదిరించె ననుమాట చనుదు మాఱు, మసలె ననఁగను ... ఆం. భా. 3 112.

3. ప్రతికూలించు,

గీ. వారికే లాఘవము వచ్చె వనిత యొంత, మాఱుమసలెదు వట్టినేమములు చాలు ... ధను. 2. 187.

మాఱుమాట వి. (మాఱు + మాట) ప్రతివచనము, జవాబు.

సీ అదలించి యే మించనాడిన నెంత లే, దనుగాని మాఱుమా టాడ వెఱచు ... విప్ర. 4. 67.

గీ. వార్త మెసఁగుచు మఱుమా టాడ వెఱచి. దశా. 1. 54.

సీ. మాఱు మాటనఁగను మాఱుమా టనఁగను, బదులుమా టనఁ బ్రతివాక్య మొప్పు ... ఆం. భా. 1. 114.

మాఱుమూల వి. (మాఱు + మూల) 1. విదిక్కు, రెండుదిక్కులనడిమి భాగము (చి. ని. ఎదురుమూల. శ. ర.).

2 ఎక్కువవాడుక లేనితావు, అప్రతిహత మైన ప్రదేశము.

(వ్యవ) 1. అతనియిల్లు నందులో ఒకమూల మూల నున్నది. 2 ఆకవి మాఱుమూల పద ములు ప్రయోగి చును

మాఱుమొగమిడు అ. క్రి (మాఱుమొగము + ఇడు) పరాఙ్ముఖుఁడగు, పెడమొగము పెట్టు

కం అపగుణగణవేదులగు, విపణాతులు కీడుదలంచి దారాడిన, వ్యవహారికి మాఱుమొగమిడి, నా వుగాడి కొన్ని మాటలాడిన వతసిన్ పాండు 5. 203

మాఱుమొగముపెట్టు అ. క్రి (మాఱుమొగము+ పెట్టు) పరాఙ్ముఖుఁడగు, పెడమొగముపెట్టు, అనాదరముచేయు.

(వ్యవ) అతఁడు నాయెడ మాఱుమొగముపెట్టి నాఁడు

మాఱుమొగముపడు అ క్రి (మాఱుమొగము+ పడు) పరాఙ్ముఖమగు, పెడమొగము పెట్టు.

గీ బీఱువోయి రక్షస్సైన్యంబులు మాఱుమొగము, పడిన దానొచ్చియుండియుఁ దడవి శౌరి, నూలకొనఁజేసి తఱిమిన .. భార భీష్మ 3. 257.

ఉ ఒక్కతతికు మొగములు రెండైన, పగిదిఁ దలలు మాఱుమొగముపడఁగ, గిఱి మేను మేను మాఱ గాఢాలింగ, నంబు సేసి రంగనయుఁ బ్రియుఁడు. కు. సం. 9. 248.

మాఱుమొగముసేయు అ క్రి. (మాఱుమొగము+ చేయు) వెను మొగమగు, పరాఙ్ముఖమగు.

ఉ రాకసుధాంశు మండలము రాకకు మాఱు మొగంబుసేయుచో . . నైష 2. 187.

మాఱుమ్రోఁత వి (మాఱు+మ్రోఁత) ప్రతిధ్వని (శం. ప్రా)

మాఱుమ్రోయు అ క్రి. (మాఱు+మ్రోయు) ప్రతిధ్వనిచేయు.

సీ మముఁ దొల్చినా రెఱుఁగుము సుమ్ము రిపు లని, మొరయించుగతి మాఱుమ్రోసె గిరులు. కవిక 2 83.

మాఱురూపు వి. (మాఱు+రూపు) రూపాంతరము, వేఱొక రూపము

(చూ మాఱురూపుపడు)

మాఱురూపుపడు అ క్రి. (మాఱురూపు+పడు) రూపాంతరము నొందు, వేఱొక రూపము దాల్చు

చం. అది యటు లుండె నీతను వన తపశ్శాధ్యము ఒక్కరిక్కియు, న్నది యిది మాఱురూపువడి యద్దిర యిద్దుర వస్థ యేక్రియ, గవిసెరా .. శుక. 3 400

మాఱువీడు వి. ఔ. (మాఱు + వీడు) శత్రు సైన్యము.

సీ. ... మాఱువీట మిగిలి వచ్చు, మగలనెల్ల నేను మగిడింతు . కు. సం. 11 610.

మాఱుసేఁత వి. (√మాఱుసేయు) ప్రతిక్రియ

కం. మనరాజు విదూషకుఁ గొని, మనమేఖల మోచ పుచ్చె మన మిపు డూరాఁ, పని మాఱుసేఁత యిది యొక, పనియే వెల్పెట్ట వలదె పార్థివ తిలకున్. కేయూర. 4 165

మాఱుసేయు అ. క్రి (మాఱు+చేయు) ప్రతి చేయు, ఒకరు చేసినపనికి బదులుగా దానికి తగినపని చేయు

గీ మన్మథావేశవిలసనమహిమ నెఱపు, తపసిఁగని సాదురేగినఁ దలపోలాన, నిలువ ఁనుమాట నిఁమయ్యె నేఁడటంచు, మగుర నవ్వుచుఁ జేఁతకు మాఱుసేసె ... కళా 3 37

మాఱొడ్డనము వి (మాఱు + ఒడ్డనము) ప్రతి వ్యూహము, శత్రువులు పన్నిన మొగ్గరమునకు ప్రతిగా పన్నినమొగ్గరము.

కం అనురూపము లగుమాఱొడ్డనముల్ ప్రస్ఫురిత ములు దృఢంబులుగాఁ దీర్చనఁ గాక తెలుంగ గునే, యని మొన లేర్పఱిచె గౌరవాన్వయ ముఖ్యా. భార భీష్మ. 2. 26.

మాఱొడ్డాడు అ. క్రి. (మాఱొడ్డు + ఆడు స్వార్థమున) ప్రతిఘటించు, ఎదిరించు.

కం. ఇనవు గినుఁ గూడు దె మ్మని, కసరదు బరువిడిన మోయు, గాసమునకున్, విసువదు మాఱొడ్డాడదు, పసరమునకు సరియె మనుజపశు వెప్పటికిన్. వేం. పంచ. 1. 139.

మాఱొడ్డు అ. క్రి. (మాఱు + ఒడ్డు) ప్రతిఘటించు ఎదురుచెప్పు.

కం. బిడ్డలు మగలను భ్రాతలు, నడ్డము చని వల దనఁగ నటుదలఁ జని మా, ఱొడ్డుచు జగదీశ్వరునకు, జడ్డన నన్నంబు గొనుచుఁ జని రాసుదతుల్. భాగ. 10 పూ. 859.

సీ. ఉద్దండరీతి మాఱొడ్డి నిలిచె హరి. 3. 44.

కం. బిడ్డలపేదరికంబున, నడ్డంబై పెంచుకొనుచు నధిపునకును మా, ఱొడ్డక సద్గుణ గావున, నొడ్డారము సేయ కెలమి నుండె నృపాలా .. కుచేల. 1. 37.

వి. ప్రతిఘటనము, అడ్డుపాటు.

మ. పరహాసంబు వఁ దేలి భృత్యులయెడం బ్రహ్లాదముం బొందు భూ, వరు నాజ్ఞం జన రీతి మెచ్చరు పని న్వంచింతు రెగ్గాడఁ బో,త్తురు కౌతూహలవేషభాషణములం దుల్యత్వముం బొంది యే, తురు వా రెల్ల పదంబు వేఁడుదురు సింతుర్ భూమి మాఱొడ్డుఁలన్. కాశీ. కాం. 3. 180.

మాల వి. (సం. మాలః కిత మాల.) 1. చండాలుఁడు, చండాలి.

కం. మాలలఁ గులజులఁ జేయను, బోలఁగ శివభక్తులైన భువి నెఱుఁగరె .. శివ. సా. 471.

చం. క్రతువు లొనర్చెనో యుపు దకారణ మెట్లు విమాన మెక్క సమ్మతముగ న్వ్రాత య్యోకిన మాలపమాలకు దుష్టశీలకున్ . బ్రహ్మో. 2. 80.

సీ. పరగుఁ జండాలుండు పురియాళు వనఁగను, మాలఁ పనఁగను మాల యనఁగ ... ఆం. భా. 2. 289., వేమన 2. 25.

2. (సమాసపూర్వపదముగా ప్రయుక్తమై, నిందార్థకము.)

ఉ. మాఱతికిన్ జయం బొసఁగె మాలపిశాచుఁడు వానిగెల్చునో, లేకి సమ్మత ఒగుదె యుట్టిది దీనను జెఁపు గల్గునే ... భాం. సా. 1. 213.

ద్వి. వడనా బుణము వచ్చి వసుధఁ జెక్కె డ్లు, బ్రతికెదియామాలబ్రతు కేటిబ్రతుకు . ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 224 పం.

గీ. మా ప యిచ్చెద నన్నచోఁ గూడువెట్టి, గంతపచనస్థలంబైన నీయ గొట్టి, మాలకొంపకు వచ్చితి మాలు లేక శుక. 3. 152, దశకు. 3. 10.

సా. మాలలకు మంచములు బాఁపలకు పీటలు – అవర్హుల కాదరము, అర్హుల కనాదరము చేయుట ...

కం. లలిఁ గొ ప్పెక్కించితి మధు, పుల శుకల నడుగుపఱచితి పుష్పాస్త్రా మా, లలకును మంచంబులు బాఁ, పలకును పీఁట లనుమాట బళి నిజమయ్యెన్. చంద్రా. 5. 91.

ఇ. మాలఁడు, మాలకాకి, మాలతనము, మాలక్రమము, మాలటికము

మాల సం. వి. ఆ స్త్రీ. 1. దండ, మాలిక. 2. పంక్తి, శ్రేణి, వరుస, పరంపర. 3. కంఠాభరణము (రత్నమాల).

మాలఁడు వి. (మాల + వాఁడు) చండాలుఁడు.

కం. అని యమ్మాలఁడు దొలుఁగా, మున నే నొక విప్రుకొడుక మునులు నుతింపన్ ... భార. అను. 4. 47.

ఉ. మాలఁడు సోమయాజియగు మాలకు రాజగు యాజకుండు చం, డాలముఖంబున౦ గుడువ నల్వనఁ బాఱులు వత్తురట్టె ... భా. రా. బాల. 601.

ఉ. మాలఁడు కొంగి యమ్ముత్తిని వానుగఁ బెట్టన మిన్ను వట్టి భూ, వాలుని నట గట్టి ...
[illegible]. 1. 2[illegible], వాసిష్ఠ. 4. 1[illegible].
అ. భా. 2. 239.

మాలకము సం. వి. అ. పుం. 1. నింబవృక్షము, వేపచెట్టు 2 కొబ్బరికాయతో చేసినపాత్ర.
వ. మాల, పూలదండ.

మాలకరి వి. (సం మాలాకారః) 1. దండలు గ్రుచ్చువాఁడు, పువ్వుదండ లమ్మువాఁడు.

గీ. మాలకరి పుష్పములు గోయుమాడ్కిఁ దేటి, పుష్పరేణువు గొని యొకపోల్కి నెదుర, గంధ కుడి గఁ గొనునది కార్యఫలము ...
భార. ఉద్యో. 2. 57.

సీ. వరుఁడయి నొక్కఁడు బ్రాహ్మణవిటుఁడు ... సురపొన్న లపుడు గట్టి, మూఁకెత్తులుగఁ జేరి మును మాలకరివోలె, నేతెంచి నాచేతి కిచ్చి నత ...
హ్వా. 11. 47.

2. వనపాలకుఁడు, తోఁటమాలి.

ఉ. పోవఁగఁ జూచి మాలకరి భూపతనూభవుఁ జేరి పత్ర నీ, కావలి నెప్పుడున్ వెలితి గావు ప్రసూనములు ...
భోజరా. 5. 192.

మాలకాకి వి. (మాల + కాకి) ద్రోణకాకము, బొంతకాకి

అ. గగనమండలమునఁ గాలాయసంగుఁదేర, మాల కాకిపిండగ దూలియాడ.
నైష. 7. 82.

మత్తకోకిల. ... మాలకాకులమూఁక లు, య్యెడఁ జేరి యదల్చె .... మనుచ. 4. 61.

సీ ... మాలకాకి నాఁగను ద్రోణకాకంబు విలసిల్లు ...
ఆం. భా. 2. 98.

మాలతనము వి. (మాల + తనము) చండాలత్వము.

గీ. మఱి త్రిశంకునకా వచ్చిమాలతనము ...
వేం. పంచ. 3. 383.

మాలతి సం వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. 1. జాజి, జాజిపువ్వు 2 ముకుళము, మొగ్గ. 3. కన్యక, కన్నె. 4. రాత్రి. 5. వెన్నెల, చంద్రిక.

మాలతీమాధవము సం. వి. అ న. భవభూతి రచించిన యొకనాటకము

మాలతీరసము సం. వి. అ న. వెలిగారము.

మాలము సం వి అ పుం. 1. వంగదేశమునకుఁ బశ్చిమదిక్కునయున్న ఒకదేశభాగము 2. పార్వతులజాతి, అరణ్యకులజాతి

అ న. 1. పొలము. 2. ఎత్తైననేల, ఉన్నత స్థలము 3. అడవి. 4. వంచన, మోసము.

మాలయము సం. విశే. (అ. ఈ. అ) మలయ పర్వతసంబంధమైనది

వి. అ పుం. చందనవృక్షము, మంచిగంధపు చెట్టు.

మాలర్కము — మాలటీకము వి. (√మాల) చండాలత్వము, మాలతనము.

శా. ఆ జంచున్ మెడఁ గట్టి దానికి నపత్యశ్రేణిఁ గల్పించి త,ద్వ్యాఃవ్రాతము నిచ్చి పుచ్చుకొను సంబంధంబు గావించి యా, మాలర్కంబున బాంధవం బనెడిప్రేమం గొందలంద్రిప్పు.
కాశీ. 4. 56.

మాలటీకము — మాలర్కము వి. (మాల + టీకము) చండాలత్వము.

ఉ. మాలటీకంబు సూచక సమస్తబుధుల్ తనుఁ గూర్చి వచ్చున, వ్వేళ వసిష్ఠసూను లొదవెంగద రాజక యాజకుఁడు చం,డాలపు సోమయాజికి నివర్ణిన.
చం. రా. 3. 37.

క. మడిపడి చూచి యోరీ, చండాలుఁడ వగు మటంచు శపియించెను ను, ద్దండత మాలటీకంబును, దంచగ ననుఁ జెందె నిట్లు తత్క్షణ మాత్రన్.
ఉ. హరిశ్చ. 4. 160.

మాలవకుఁడు సం. వి. అ పుం. మాలవదేశ నివాసి.

మాలవము సం. వి. అ పుం. 1. ఒకానొకదేశము. 2. (సంగీ.) రాగవిశేషము.

మాలవి సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. లతావిశేషము. 2. (సంగీ.) ఒకానొక స్త్రీరాగము.

మాలాకంటము సం. వి. అ. పుం. అపామార్గము, ఉత్తరేను (రా. ని.)

మాలాకారుఁడు సం. విణ. అ. ఈ. అ. పూ దండలు గూర్చువాఁడు పూలవర్తకుఁడు.

మాలాతృణము సం. వి. అ. న. సువాసనగల గడ్డి, చిప్పగసవు.

మాలి సం. విణ. (న్. నీ. న్.) 1. తోఁటకాచు వాఁడు. 2. పూలదండలు కూర్చువాఁడు, పూల వర్తకుఁడు. 3. పూదండలు చుట్టుకొనినవాఁడు.

మాలిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పూదండ. 2. పంక్తి, వరుస, సరవణి. 3. హారము. 4. నల్లయవిసి, అతసి. 5. పుత్రిక, కూఁతురు. 6. పక్షివిశేషము. 7. మద్యము. 8. బొండుమల్లె, సన్నజాజి. 9. గ్రీవాలంకారము. 10. ఒకానొకనది. 11. ముండ (వృ. వి.).

మాలికము సం. వి. అ. పుం. 1. పక్షివిశేషము.

మాలికుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. పూల తోఁటపని చేయువాఁడు. 2. రంగులు వేయు వాఁడు. ముచ్చి, చిత్రకారుఁడు. 3. పూదండలు చేయువాఁడు.

మాలిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. పూలవర్తకురాలు; పూలవర్తకునిభార్య; మాలాకారుని భార్య. 2. చంపారపురము. 3. దుర్గాదేవి మహోత్సవము లయందు దుర్గాప్రతినిధిగా నుండెడి ఏడేండ్ల కన్యక. 4. దుర్గ. 5. మందాకిని, స్వర్గంగ. 6. (ఛంద.) వృత్తభేదము. 7. విభీషణునితల్లి. 7. విరాటునిసభలో నున్నప్పుడు ద్రౌపది పెట్టుకొనినపేరు.

మాలిన్యము సం. వి. అ. న. 1. మలినత, మురికి. 2. మైల. 3. పాపము. 4. నలుపు. 5. బాధ, నొప్పి.

మాలిమి[1] వి. 1. చనవు, ఎక్కువ పరిచయము.

ఉ. మాలిమి లేదు గాన ననుమానము నామదిఁ దోఁచె నప్పుడే, బాలిక సేవ సేయఁ బనుపన్వల దంటిని గాదె దాని కే, మీలువు గల్గు మేన మఱఁదింతియ యాతఁడు నైన దైన దే, లోలత నింక నాగవలిలోపల నిష్ఠుర మేల పల్కుఁగన్. విజ. వి 3. 170.

క. నెన నైనదాని కిటువలె, గన నైనను కీడు జూడ నడువనాకిమీఁదే సనగ శత్రులుల నెయ్యెపు, ఎనలె యతిపనయా ఎక్కు న్యసనగన్ ... కుమా. 4. 193.

సీ. దనకు ననుకూల యగు నొక్క దాసితోడ, మాలిమి యొనర్కకొని యుంచిమ చి పెట్టి, దానితో నొక్కనాఁడు మ తనమునఁదు, నింటివారలకసిరికోలెల్ల నుసిరి. శుక. 3. 297., కుమా. 1. 98.

2. వాత్సల్యము, (పుత్త్రాదులయందుండు) ప్రేమ.

గీ. ప్రాలి తెప్పిటి నరపాల మౌళి దాన,సత్య వయ శీలి గావున జాలిగొలుపు, నావిసిలిత నాన కౌన నఁగఁ జాలి, నోలి సుతుమాలిమికి నాగయాలిఁ జూచి. చం. రా. 4. 92.

క. తాలిమి మీఱఁగనెప్పటి, మాలిమితో దేవ గురుఁడు మంత్రము దెలుపన్. పశా. 5. 75.

జ. మాలిమికాఁడు.

మాలిమి[2] వి. (త. మాలిమి) ఓడనడపు శాస్త్రము నెఱిగినవాఁడు.

సీ. శీలంబు నడిపించుమాలిమి సంచలిం,పనిమానసం బది బరువు గాఁగఁ ...

గీ. శేసిన మురారి చరణరాజీవభక్తి,గౌరవం బను పేరోడ గలిగెనేని ... వరాహ. 5. 76.

జ. మాలిమికాఁడు[2].

మాలిమికాఁడు[1] విణ. (మాలిమి[1] + కాఁడు.) వాత్సల్యపాత్రుఁడు, ప్రేమపాత్రుఁడు.

క. ఫలకుసుమబిసాదులు గంపలకొలఁదులు దెచ్చుకతన మాలిమికాఁడై, నిలుకడగ మాతపోవని, మెలఁగుచు వాఁ డుండి యుండి మెల్లనఁ బిపవన్. హం. 2. 21.

గీ. ఓడ కిటువలె నీ వింతవాఁడ వేని, మించి తగినట్టిబుద్ధి చెప్పించ వచ్చు, గ్రామమున కెల్ల మాలిమికాఁడ వగుట,బ్రతికిపోతివి పోర బాఁపన గరాన. శుక. 2. 474.

మాలిమికాఁడు[2] వి (మాలిమి[2] + కాఁడు) ఓడ నడుపువాఁడు, నావికుఁడు.

సీ మాలిమికాఁడవఁ చీలికాఁ డఁగ నోడ,వాఁ డవ నావికావ్యాయము చెలఁగు

ఆ భా 1 159

మాలు అ క్రి. 1. నశించు.

సీ ఇరువదేనమ్ముల దురిగచతుష్కంబు మిడుకు మాలఁగ నేసిమిన్ను ముట్టి.

ఉ హరి 2. 55

సీ ప్రాభవంబులు మాలి బాహుశక్తులు దూలి పాలువారును విధి దూలువారు.

వరాహ 2. 47.

చం విలయకృశాను కీలములవేఁడిమిఁ బోడిమి మాలి వెల్మిడిన్, గలిసివభూతధాత్రి . .

మనువ. 2 10.

2 లేకుండు, శూన్యమగు.

చం. వనగజ మంబుజాకర మవారణఁ జొచ్చి కలంచి యాడఁగా, మనమునఁ గొంకు లేక కృప మాలినబోయలు ముట్టి చంపుచాఁడ్పున.

భార. ద్రో. 2. 124.

గీ. వాలి మాలినపకుమార్గవర్తనంబు, నూనుకరి దియె యిది యేల యుగ్గడింప ..

హరి. ఉ 3. 108.

సీ కటకటా యేఁట నొక్కటి సహస్రంబులై ఫలియించుజీవులఁ బ్రతిగ్రినంబు, సంఖ్య మాలిన వానిఁ జంపి పొట్టలు నిండ నాలుబిడ్డలు నీవు సాఁకగింతు.

వరాహ. 2. 146., ఉ. రా 1 509.

3 తప్పు, తొలఁగు.

గీ మగుడ నడవికి నడచినఁ దగిలి యతని,తోడఁ దమ్ములుఁ బో నంతతోన యెల్ల,దొసఁగు మాలు నప్రతిహత దోర్వభూతిఁ, బెద్దకాలమే నేలుదుఁ బృథివి యెల్ల

భార ద్రోణ 1. 111.

కం. అంతటఁ బెఱరాణువహను,మంతుం డనుపేరఁ బరఁగుమాస్తిని మదా, క్రాంతుని గెలిచెద నని నిజ,కాతుఁడు చనఁ దొడుసు మాలెఁగద యివు పంచున్.

శుక. 3. 164.

స క్రి విడుచు, త్యజించు.

సీ ధర్మపథంబున ధరణి సేకుటినఁ బాలింపక సత్త్వంబు పెంపు మాలి, విడుచుట యొప్పునే.

భార. శాం. 1. 48.

కం కాలుఁడువోలెం దాలిమి, మాలితి విది యేమి యకట మఱఁగెద వింకన్.

భా. రా కిష్కి 566.

ద్వి మదనారికిని ధృతి మాలంగఁదగునె ...

బస పు 4. 6250., వరాహ. 9. 81.

సా తన్నుమాలిన ధర్మము — తనకు లేకుండఁ జేసి కొని యితరుల కిచ్చుట.

ద్వి అమ్మెదఁ గడమకై యాలిఁ గొం డనెదుఁ, దమ్ముమాలినయట్టి ధర్మంబు గలదె ...

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 414 పం.

జ. మాలుకొను, మాలుచు

మాలు(లి)కొను స క్రి. (మాలు+కొను స్వార్థమున) విడుచు, త్యజించు.

గీ చెలుల కాఠిన్యవిరహంబు తెలియనీక, మఱి మాటికి నిలిచినచోట నిలువ, కాలకాతన్వమది జాలి మాలికొనుచు, నతనికడ కేఁగుతమి నున్న యవసరమున.

కువల. 5. 39.

మాలుగు(ల్గు) అ క్రి. సోమరితనమును బొందు.

శా. .. ఈమహిష మాహా మాల్గి చండించెనా, ప్రావృట్కాల పయోదకాంతికరమై భాసిల్లు నీమేను .

శేష. 4 ఆ. (శ. ర.)

వి. 1. సోమరితనము (శ ర.).

2. పల్లకీ మోయు బెస్తల భుజముమీఁదితడు మడత పొత్తి.

గీ. బెస్తలు భుజంబులందును బెట్టుకొనెడి, యార్ద్ర పటములు మాలుగు లనఁగ వెలయు

ఆం. భా. 3. 40.

జ మాలుగుఁబోతు.

మాలుగుఁబోతు వి॰. (మాలుగు+పోతు) సోమరి, అలసుఁడు.

ఉ కూలికి వచ్చి యీడ వరి గోయుచుఁ గారుకు చెంద వచ్చెనే, మాలుగుఁబోతు వీని కనుమానము లే దిఁక చేని పెద్దచేఁ,దోలుఁడి యీదినంబు మనతో సరిగాఁ బడి ముట్టఁబోదు
చెన్న . 417

సీ ..మదల మాలుగుఁబోతు చండి సోమరినలి . అనంగఁ దోఁచుఁ బ్రాల్మాలినవాని పేరు ..
అం భా. 6.

మాలుచే(ల్చు) స. (క్రి. √మాలు) మాలఁ జేయు, పోఁగొట్టు, నశింపజేయు.

గీ తగనియది యెద్దియైన వ్రతంబు పూని, మాన నోపిన నాయువు మాల్చుకుండు
భార అను. 4 96.

ద్వి దీనుల మనియు మాధృతి మాలిచెదవు .
పండితా. మహిమ. 292 పా.

చం అతిశితచక్రధార నరకాసురు వ్రక్కలు చేసి డాసి దై, వతపతి కింతరక్కసులవాఁడిమి పోఁడిమి మాల్చి ... ఉ. హరి. 1. 177.
బస. పు. 4 313 పం.

మాలుధానము సం. వి అ పుం. ఒకజాతి పాము, ఉమ్మెత్తలో నుండెడిపాము.

మాలువు సం వి. ఉ. స్త్రీ. 1 లతావిశేషము అఁడుది, స్త్రీ.

మాలూరము సం. వి. అ. పుం. 1. మారేడుచెట్టు. 2. వెలఁగచెట్టు.

మాలె(లియ) వి (ప్రా మాలి.అ) 1. హాళ్యము, మాదుగు.

కం. ప్రేలకు జీలుగు వెరిఁగిన, మాలెకుఁ గంబంబు గాదు మాటలు మిగులన్, నాలుక గలచిన యంతనె, చాలునొ మగతనముఁ జూప సాత్యకి యెదురన్. ఉ. హరి. 3. 50.

వ. ... చెంగటఁ దెలంగు చెంగలువమాలెపై నం కించి పాడుచెక్కులతేఁటిజక్కులవారి యీలా రంజకంబు . ఉత్సాహంబుఁ బొందచు . .
కువల 3. 121.

సీ మాదుగు మాదువు మాలె యఁ చనఁగను ప్రాసాదభేదమై పరగుచుండు
అం భా 2 17.

2. (క మాలె) పుష్పమాలి, పూఁదండ (శ ర.)· 3. వరుస, పంక్తి
(చూ. మలెగట్టు)
జ. మాలెగట్టు, మాలెగొలుపు

మాలెగట్టు అ. (క్రి. మాలె + కట్టు) వరుసగా నిలుచు, పంక్తిగా నేర్పడు.

చం కిటిగణ మేఁగుదేఁ గని క్రేవలఁ బట్టిన వేఁటకుక్కలో, క్కట గొలుసుల్ వదిన్ విడువఁగాఁ బఱచెన్ బవమానవేగులై ..

చం పఱచుచుఁ గొంకులున్ దొరలు బట్టి విదుర్చుచు మాలెగట్టినన్, మొఱఁగుచుఁ గ్రమ్మఱన్ దొడఁగి మోరలు ద్రిప్పినఁ బోటుదప్పఁ గ్రేళ్లుఱుకుచు సింగముల్ గరుల నొక్కటఁ బట్టెడుభంగి దాఁటుచోఁ, గఱచుచుఁ జాగిలీక యఁరకట్టుచు బెట్టుగ నేఁచెఁ బందులన్.
ద్వా. 8. 27.

మాలెగొలుపు(ల్పు) అ. (క్రి. (మాలె+కొలుపు) మాలెకట్టు, పంక్తిగాఁ నేర్పడు.

ఉ కుక్కలు గొన్ని చుట్టుకొని క్రోడములన్ ధరఁ గూల్చి కొన్నిటిం, ద్రొక్కులాయపోతముల దుండగిలంబడ నీడ్చి కొన్ని పే, రుక్కున మాలెగొల్పి యెదు రుండి యెలుంగులఁ గొన్ని మన్నులం, జిక్కులు జీరుగాఁ గఱచి చిందఱ వందఱచేసె మాంసముల్ . ఉదయనోదయము.

మాలెత వి. (మాల+త వ్యుత్పత్తిని వర్ణవికారము) చండాలస్త్రీ, మాలది

కం. త్రోయక విప్రుఁడు మాలెతఁ, గాయజసుఖకేలిఁ గవిసి కష్టాత్ముఁ డగున్, ప్రాయశ్చిత్తముఁ జేయక, పోయినఁ జండాలజాతిఁ బొందు నిజముగన్ విజ్ఞా. 2. 125.

క. ... అనుచు యము ... సామాలెరం... , గనుగొని
యుత్సాహ ముడిగి ఘనకోపముతో, మనుజా
దీశ్వరు ... దక్షిను. గను ...
... మార్క. ... 112.

సీ. చం...కాళికాభిధ చను మాలెల ...
ఆం. భా. ...

మాలేయము సం. వి. అ. స్త్రీ. పెద్దయేలకులు. (వ్యు. ప.)

మాల్యపుష్పము సం. వి అ పుం జేనము (శ్య. వి. ...

మాల్యము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మాలకు తగినది, మాలాసంబంధమైనది.
వి. అ న 1 పూలకట్ట ... 2 పువ్వు. ... సుమైపరించినమాల.

మాల్యవంతము సం. వి త్ పుం. ఒకానొక పర్వతము, సప్తకులగిరులలో నొకటి.

మాల్యవంతుడు సం. విణ (త్ వతి త్.) పుష్పమాల ధరించువాడు.
వి. త్ పుం. సుకేతునిపుత్రుడగు ఒకానొక రాక్షసుడు

మాల్లము సం. వి అ. పుం ఒకానొక సంకర జాతి.

మాల్లవి సం వి. ఈ. స్త్రీ. మల్లయుద్ధము, ముష్టి యుద్ధము.

మాళవశ్రీ సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకానొక రాగము.
గీ మాళవశ్రీయు ... మిశ్రకంబు లల్లి మరికి, వరిదిగ నన్నట్ట వినికినేయంగ దెలిసి ..
ప్రబంధ. 98.

మాళవి వి ఒకానొక రాగము.
సీ. భైరవ శ్రీరాగ బంగాళహిందోళ మాళవులును రాగమంజరియును ... ప్రబంధ. 95.
సీ. భైరవి మాళవి బంగాళ హిందోళ రాగముం బరియు శ్రీరాగ గౌళ, భూపాల లెన్మిది పురుషరాగంబులు ... హంస. 5. 128.
వ. .... వసంతంబు మాళవి బంగాళి నాట దేవక్రియ మేఘరంజి ... మత్స్యపు. 5. 53

మాళిగ వి. (సం. మాలికా, క. మాళిగె. త. మాళిగై.) 1. మాడుగు, మేడ.
కు. ఈడు జోడును లేని యింద్రనీలముల, నోడు ... కొప్పుమాళిగల ...
అ. మ. ... 173 పా. 13 పం.
చ. మబ్బు పూపుట్టువుమాళిగలో నుడుగు... ... ప్రబంధ. 1??.
ద్వి. ... మాణిక్యములమలయుమాళిగల ....
ద్వి. పరమ. 34 పా.
2 కళ్లు; మిద్దెటిల్లు.
ద్వి. ... వైష్ణవ సాహస్రములకు గనుమొనయ ... మాళిగలు ఘటియించి ...
ద్వి. పరమ. 6. 486 పా.
ఉ. .. మేలిమాళిగల్, మేడలు ...
ప్రభు. 1. (శ. ర.)

మావంతుడు వి. (క. మావంత, త. మావుత్తన్, మహా. మాహుత) మావటివాడు.
సీ మేదినీపతి యతిమ్మదు వైన మావంతు దేనుగు నెల్లట్ల యెక్కి యాడ. జూచు చేకువ నెడి నీచవు బ్రజ ...
శాం. శాం. 2. 178
ఉ. ... యు ఘోర మైన నివినేతము మెల్లన మస్తరించి మావంతుడు గంఠపీఠి గుదెవైచి సుఖంబున నెక్కునట్లు ... కాశీ. 5. 256.
సీ. గాంబించుచు బిల్వకమలలోచన ల్లెల్ల మావంతు బలగంబు మాడ్కి దనర ...
కకు. 4. 10.
సీ మావటీడ డనగను మావంతు డనగను నాధోరణుని సంజ్ఞ యలరుచుండు ...
ఆం. భా. 2. 203.

మావటము వి. (తములపాకుల) కట్ట, మోద.
సీ బంగారు చలువులవస మించు తమలపాకులా మావటాలు కొండలుగ వైచి ...
కళా. 7. 60

మావ(టి)టి – మావటీఁడు వి. (క. త. మావటిగ) ఆధోరణుఁడు, మావంతుఁడు

గీ ఎగసి వ్రాలెడు జలజంతు లెక్క నెక్కఁ, గూల విఁరిన ఒడుమావటీలు గాఁగ, నూర్మి రేఖాకరంబు బిట్టూచికొనుచు, గంధగజశిలఁ గ్రాలు సాగరముఁ గాంచి ...

రామా. 7. 86.

ఉ మావటు లోలి డీకొలుప మత్తగజంబులు పోవుత్రోవలన్, బ్రోవులు గట్టుచున్ గవులు ...

భా రా యు. 640.

(శ.ర పా మావంతులోలి డీకొలుప. ముద్రి పా)

చం తనువున నంధకారిపుమదం బలిమి న్నను భద్రదంతికిన్, మొనసినఁ జెంద రేఁగి తపనుం డను మావటిఁ గ్రుంకు బొట్టులో, య నురుల పైచినన్ నొగిలి యచ్చట నెత్తురు గ్రక్కెనో యనన్, గనుఁగవ కోరగింపఁ బొడకట్టె సముజ్జ్వల సాంధ్యరాగముల్

పారి 2. 31.

(శ ర పా మావతుఁ గ్రుంకు మెట్టులో ముద్రి పా)

మావటీఁడు – మావటి వి. (మావటి + ఈఁడు. స్వార్థమున) మావటివాఁడు, ఆధోరణుఁడు

గీ. మావటీఁ డల్లనల్లన మదగజంబు, నిచ్చతోఁ గూడ నోజకుఁ దెచ్చునట్లు ...

మార్క. 8 318.

కం. పన్నుగ నందగియేనుఁగు, గున్నలపై మావటీంద్రు కోరిక లడరన్ .. నీలా. 1. 33.

సీ ఓదంబు లేనిచో నొగి మావటినిచే గజరాజములు నరికట్టు వడునె

సీతారా 1. 114.

సీ. మావటీఁ డనఁగను మావంతుఁ డనఁగను నాధోరణునిసంజ్ఞ యలరుచుండు ...

ఆం. భా. 2. 203.

మావలి వి సుగంధిమాల (వ్య. వి.). (శ. ర.).

మావి[1] వి (క మావు త మా) మామిడి, చూతవృక్షము

శా తావుల్ గ్రేవలఁ జల్లుచెంగలవ కేదారంబు తీరంబునన్, మావుల్ క్రోవులు నల్లిబిల్లి గొను కాంతారంబునందు .

మను 2. 22.

చం. అలరుఁ బురంబునన్ ... మావితోఁ, ఫలవిరులన్ బయిన్ నడుపఁబోలు పురాతన తీర్థకుండముల్ .. ము 1. 71.

సీ మరుమావులరివం బమరుమావు లరు దైన తావిక్రొన్ననపట్లు గ్రేవ దనర .

సారంగ. 1 1.1, బహు 2. 12.

సీ .. మామిడి మావి యనఁగ నామ మగు

ఆ. భా 245.

మావి[2] (క మావి త మా) మనుష్యాదుల గర్భస్థశిశువు నావరించి యుండు మాంసపు పొర, జరాయువు

గీ .. జరాయు వలరు మావి, నాఁగ ...

ఆం భా, 2. 109.

మావిడి – మామిడి వి. ఆమ్రము, చూతవృక్షము.

ఉ. మావిడి మోఁక లేఁదలిరు మంటకుఁ గోర్కులు గోసి తింటకున్, భావగతుల్ కరం బలరఁ బల్విగలన్ దురపిల్లు చుండితిన్ ...

దశకు 6 33.

కం. మావిడిచెట్టొక్కటి పెన్,లా వదరఁగఁ బెటికి యాచెనఁటి యరదమ్మున్, మావులు విల్లును దుము రై, పోవఁగ పైచిన నతండు పొలివోనిబిగిన్, అచ్చ. రా. యు. 193.

ఉ. మావిడిమోఁకక్రింద నిగమత్రితయార్థ సమృద్ధి పార్వతీ, దేవికుచంబులం బదను దీర్పని కస్తురిముద్ర గా జగజ్జీవనకారణం బయిన శ్రీనిధి కంచిపురీశ్వరుండు మా, దేవయసెట్టి నందనుని దిప్పఁ గృతార్థునిఁ జేయుగావుతన్.

హర, 1. 3.

మావు[1] వి. (త మా.) 1 పురుషాశ్వము, మగ గుఱ్ఱము, అశ్వము, గుఱ్ఱము.

సీ గోడిగజాతిలోఁ గొదమపెంటుల నేర్చి మావుల హత్తించు మార్దవంబు ...
భార. విరా. 1. 95

కం. ... అర్జునుండు భాసుర మగున,మ్మావ గ్రే సరముగ య్యగ్జావాసమ్మునకు వచ్చె సంచిత లీలన్ .. భార. అశ్వ. 4. 166

దండకము . . మావ నై కావనై తే జగం బద్ధ తమ్మేచ్ఛులం జంపి ... వరాహ. 9. 110.

చం ...భూసుప లన్నదిలోన వార్చి మ్రాఁ, కుఁతుర లెక్కి చప్పటలు గొట్టి యదల్పఁగ సాహిణీలు మా,వుఁ బఅసఁగ వైచి సెలవు ల్వెస నాకుచుఁ బోయె ..
అము 3 22.

సీ. పరగు నశ్వంబు బాబా వావురము వారు,వము ఙక్కి తత్తడి మావు గుఱ్ఱ, మన ...
ఆం. భా. 2. 196.

2. అశ్వసంగమము, స్త్రీపురుషతురగముల కల యిక (శ ర).

జ. మావు మోమువాఁడు.

మావు[2] వి మత్స్యగ్రహణసాధనవిశేషము, క్రింది భాగము సన్నగా మీఁదిభాగము వాటపు విరి విగా అడుగు మీఁదిచివరలు చేరునట్లు లోన చొప్పించి ఊఁతవలె చువ్వలతో నేర్పఱుపఁబడిన చేపలనుపట్టుసాధనము (శ ర).

మావుతుఁడు వి. (క. మావుత, త మావుత్తన్. మహా. మాహుత) మావటీఁడు, గజసాది.

లయగ్రాహి.రావుతులతుండములు మావుతులనుగ్గుఁ దురగావలిశవంబులు గజావయవరాశీ, భావ భయదస్థలులు ...
భార స్త్రీ 2. 5. (మావతులు శ. ర పా)

ఉ మంది గుఱాలు నేనుఁగులు మావుతులున్ దొంం తెన్నఁ బెక్కులై, క్రందుగఁ గూర్మితో నెదురుగాఁ జని పౌఁజులు దీర్పఁ జూచుచున్, గొందఱు ముందరన్ బయిఁడి కోలల పెగ్గలు తెచ్చరింపఁగా, నిందని యాముచేఁ బొదలు నేనుఁగు నెక్కి మదిం జెలంగుచున్
యయా. 4. 154.

ద్వి. కూలెడుమావుతుల్ గ్రుంకురావుతులు, తూలె డుగొడుగులు త్రుంగుపడగలు .
రం రా. సుం. 265 పొ. 3 పం.

మావుమోమువాఁడు వి. (√మావు[1]) కింపురుషుఁడు, తురంగవదనుఁడు (శ. ర.).

మావురము వి మత్స్యవిశేషము.

సీ ... జాతి, కొఱుకు మావురమును గుంట ముక్కు ...

గీ ... పరిగె రొ య్యాదియగుమీలఁ బట్టు నతఁడు ... హంస. 4. 187.

(బ్రౌ. క్రొత్తప్రతిపా మావురము ప్రాంత ప్రతిపా)

మావెలఁగ వి. ఉలిమిరి, వరుణము (వృ వి). (శ ర.)

మాషము సం. వి. అ. పుం. 1. చిక్కుడు (వృ. వి.). 2 ఒకానొక బంగారుతూనిక (పణములో నిరు వదవవంతు ఎనిమిది గురివెందగింజలయెత్తు) 3. కాయధాన్యవిశేషము, మినుములు. 4. చిక్కుడుగింజలవలె బొబ్బలు గలచర్మరోగము.

మాషవర్థకుఁడు సం. వి. అ పుం. స్వర్ణకారుఁడు బంగారుపనివాఁడు

మాషాదము సం. వి అ పుం కూర్మము, తాఁబేలు.

మాషాశము సం. వి. అ పుం గుఱ్ఱము.

మాషికము సం. విశ. (అ. ఈ అ) మాషము విలువ గలది.

మాషీణము సం విశ (అ అ అ) మాష ములు పండుచేను.

మాషుఁడు సం. వి అ. పుం. మూర్ఖుఁడు, అవివేకి.

మాషోనము సం. విశ. (అ. అ. అ.) మాషప్రమ ణము తక్కువైనది.

మాసజాతుఁడు సం విశే. (అ. అ. అ) వయసు గలవాఁడు, నెల క్రిందఁ బుట్టినవాఁడు.

మాసజ్ఞము సం. వి. అ. పుం కూకురుగుండఁగి పిట్ట.

మాసటి – మాసటీఁడు (చి. ని. శ., ర.) జ. మాసటీఁడు

మాసటీఁడు – మాసటి, మాస్టీఁడు వి. (మాసటి + ఈఁడు. స్వార్థమున) శూరుఁడు.

మా సటీసికిసి మైమ అవరా దెప్పుడు నలయంగఁ గూడదు యాచకునకు ... నీతి. 38

గీ. కలయఁ బన్నీరు చిలికి శ్రీగంధ మలఁది, విరులు పైఁ దార్చి నవు డొ ప్పెఁ దరుణిమేట మగని విరు గెల్వ వలరాచమాసటీఁడు, పూజ చేసినయగ్గజరాజ మనఁగ. విజ. వి 3. 40.

2 మల్లుఁడు.

ద్వి కేసరివోలె లంఘించి పట్టుచును, మాసటీఁడు నుబోలె మండి వెట్టుచును ... పండితా. పర్వ. 372 పొ.

సీ ... మైనాకు నొరసిన మాసటీఁడు ... మనుచ 5. 47.

విశే. 1. ప్రతిమల్లుఁడు, ప్రతిభటుఁడు

ఉ. అ యెలనాఁగవేణి మెఱుఁగారు కటారికి మాపటీఁ డగున్, బో యనవచ్చు నమ్మె యుఁగుబోఁడి పిఱుందు సమస్తభూమికిన్, రాయ లనంగవచ్చు నలరాజనిభాస్య యెలుంగు గట్టివా, కోయిలకంచుకు త్తికలకున్ బయశాఁ డనవచ్చు నెచ్చెలి ... విజ. వి 1. 119.

2. శ్రేష్ఠుఁడు (శ. ర.).

3. శస్త్రిదశుఁడు.

సీ. మాసటీఁ డనఁగను మాస్టీఁ డనంగను సాదశాఁ డనఁగను శస్త్రిదశుఁ, డలరు ... ఆం. భా. 2. 205.

మాసమాలనము సం. వి. అ. పుం. సంవత్సరమా పఁడు (త్రి. ని).

నెలమాసము వి. సం. మాషః. ప్రా మాస. రెండు న్నర చిన్న మెత్తు (శ ర.).

మాసము సం వి. అ పుం 1. నెల 2. చంద్ర గ్రహము. (వైదికోపయోగము. తెనుఁగున నెల శబ్దమునకుఁ జంద్రుఁడర్థ మున్నట్లు మాసశబ్దము నకుఁ గూడఁజంద్రుఁడనునర్థము గలదు.)

3. పంద్రెంతు సంఖ్యకు సంకేతపదము

మాసరము విశే. 1. వ్యాపించునది

సీ. .. అరణ్యసంచరమునఁ, దరువుల రాలు కేసరముల నత్యంతధూసరం బై కడుమాసర ముగ, గోఖురోద్ధత రేణుకుంఠిత మగు మోము ... హరి పూ. 5 178.

గీ ప్రేమ సంప్రీతివినయమిశ్రితవిగలోక, నంబు కృష్ణునిముఖ కమలంబునందు, మాసరం బగు వికసనమధువునకు మ, ధువ్రతం బయి నిగుడ నాసువ్రతుండు. భార శాం. 1 379.

2. మనోజ్ఞము, అందమైనది.

తం. తరుణప్రదేశముల మా, సరముగ వారలు యయాతిశర్మిష్ఠలఁ జూ, పిర తంద్రియుఁ దల్లియు నని .... భార. ఆది. 3. 184.

సీ. లలితాంబరములు మేఖలలు లేకయు హాతి జఘనంబు లింత మాసరము లగునె ... కు. సం. 6. 709.

3. దీర్ఘము, పొడవైనది

మా సరఁపుటరఁటి మోముల నొకకొన్ని గొమ రారు కర్ణికారములు నించి ... కు. సం. 5. 502.

గీ. అర్ధవీసులగుండియ లవియ వాఁడి, చూపె మల్లీలతావల్లరీపరాగ, ధూసరంబులు దప్త ముక్తాసరములు, మాసరంబులు నైదాఘ వాసరములు. వరాహ. 2. 64. నైష. 1. 73.

4. విస్తరము, అతిశయము.

కం. ఈనూచితవృత్తాంతము, మాసరముగఁ జెప్పఁ బడియె మనుజేశ్వర నీ, కు ... వాసిష్ఠ. 2. 147.

వి. ఒప్పిదము, చక్కఁదనము.

కం. భాసురుఁడై పతి నగరికి మానమున వచ్చు చెంజిగి మణిమండలవి, న్యాపాలంకృత యగు సతి, వానికి సజ్జికయనంగ వలసె యొప్పున్. కావ్యా. 3. 72.

మానరము సం. వి అ పుం. 1. వాస్తుగంజి. 2. చేయించిన యవలబియ్యముతో పుల్లనిపెరుగు కలిపి చేసినయాహారము.

మానలము సం వి అ. పుం. సంవత్సరము.

మాసి[1] – మానిసి వి (సం. మానుషః) 1. మనుష్యుడు (శ బ్ద., ప్రౌ.)

2 శపథాయుధనిషేవి, వెనుకకుఁ దిరుగ నని యొట్టు పెట్టుకొని యుద్ధము చేయువాఁడు: సంశప్తకుఁడు

సీ శపథాయుధనిషేవి చనును గైజీత మం చనఁగను మాసి యం చనఁగ ...

ఆం. భా. 2. 185.

మాసి[2] వి (√మాయు. క. త. మాసు.) మాలిన్యము (శ బ్ద.)

గీ. మాసి కను గట్టుటకు నాత్మ రోసి రోసి ... కవిక. 5. 19.

(ఇది మాయు ధాతుక్త్వార్థకరూపముగా గ్రహించి నను సరిపోవును)

మాసిక వి (√మాయు) అతుకు,

ఉ. మాసిక వైచి కుట్టినరుమాలును జాలనిచట్టి బట్టయున్, మాసినయెడ్డె దుప్పటి ... శుక. 2. 362.

సీ. చినిగి మాసికలు వేసినకోక బంగారు చెఱఁగుల చెంగావిచీర యయ్యె . . దశా. 8. 427.

మాసికము సం విణ (అ ఈ. అ.) 1. మాససంబంధ మైనది 2. ప్రతిమాసమునను దటస్థించునది నెలనెలకుఁ దటస్థించునది.

3 నెలకు ఇరిపడునది, నెలకు వచ్చునది. 4. నెలలో నీయఁదగినది 5 ఒకఁడు చనిపోయిన సంవత్సరమున నెలనెలకు పెట్టఁబడు (జరుపఁబడు) శ్రాద్ధము.

మాసురి సం వి. ఈ స్త్రీ. శ్మశ్రువు

మాస్టీఁడు – మానటీఁడు అ మాస్టీండ్రు, మాస్టీలు.

1. శూరుఁడు

ఉ. పైఁడిరథంబుతోఁ బ్రకయపావకపట్టము నేఁడు కట్టుకొం,న్నాఁడో యితం డనం గనలునం గను గ్రుడ్లు గదల్చి కాయుక్రొం,వ్వేఁడిమిచే దిగంతములు వెచ్చపడన్ బలభేదిమీఁది మా,స్టీఁడతఁ డొక్కఁడున్ గడువడిన్ గదియం గపిరాజుదగ్రుఁడై రామా. 8 91.

మ. బలియుం డొక్కపటానిరౌతుతనజాజా నూకుచున్ రెండువీ, థులమాస్టీలతలల్ కరాసిలతికం దుండించుచుం జుట్టి రా, వలెరెం డత్తను వుల్ ధరం బడుట ఘూతాజ్ఞప్తిచే వెట్టిమో, పులు నేలం బడవైచి కూలఁబడు కాంపుల్వోలె నప్పట్టునన్ కువల. 2. 141.

2. మల్లుఁడు, జెట్టి.

ఉ ఈడన సన్నసన్నకు భ్రమింప ధరన్ శకటాలిఁ దోలి పొం,రాడఁగనీ కిలం దునుకలై పడఁద్రో యుచు మారుసామునం, దోడక శూధి గాంచి బిరు దొందినపొన్నెల నూలి ఘుంటమాం,స్టీఁ డన మేటియై పటుకటీతటి నీటగు నవ్వధూటికిన్ ఉ హాతిశ్చ. 3. 60.

సీ. తగినట్టిమాస్టీని దండపోల్కి మెఱుంగు మెఱయుకై వడి బిసమీటినగతి ...

గీ. ... ఆడగలజత్రపత్త్రమునకు ...

ప్రబంధ 181.

3. శస్త్రదుడు.

సీ. మానటీఁ డనఁగను మాస్టీఁ డనంగను సాదకాఁ డనఁగను శస్త్రదుఁ డలరు ....

ఆం. భా 2. 205.

మాహాకులీనుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ అ) గొప్ప వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు.

మాహాకులుఁడు సం. విశే. (అ ఈ అ) గొప్ప వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు ప్రఖ్యాతవంశజాతుఁడు.

మాహాత్మ్యము సం. వి అ న గొప్పతనము, ఘనత

మాహానసము సం. విశే (అ. ఈ. అ) వంట యింటిసంబంధమైనది

మాహినము సం. వి. అ న. రాజ్యము

మాహిషము సం విశే. (అ. ఈ, అ) మహిష సంబంధమైనది, దున్నపోతు సంబంధమైనది.

మాహిషికుఁడు సం. వి అ. పుం 1 దున్నలను గాచువాఁడు, పశువులఁ గాచువాఁడు 2. వ్యభిచారిణిని గామించు విటకాఁడు.

మాహిష్మతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. హైహయరాజులకు వంశపరంపరగా నుండెడి రాజధాని, పురవిశేషము.

మాహిష్యము సం వి. అ. పుం క్షత్రియునకు వైశ్య స్త్రీయందు జన్మించిన సంకరజాతి

మాహేయి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గోవు, ఆవు.

మాహేయుఁడు సం వి. అ పుం. 1 అంగారకుఁడు. 2. నరకాసురుఁడు.

మాహేశ్వరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పార్వతి.

మాహేశ్వరుఁడు సం. విశే (అ. ఈ. అ) 1. గొప్పరాజునకు సంబంధించినవాఁడు. 2. శివుని సంబంధమైనవాఁడు 3 శివుని పూజించువాఁడు.

మి

మి ప్ర. వ్యతిరేకభావార్థమున ధాతువునకు వచ్చు ప్రత్యయము.

ఉదా : అనమి, కనమి, చూడమి, రామి మొ

శా. ... శీ, పాఠ న్నేఁ జన నీమియున్ మఱిఁడి నీవా రామియు న్దెల్లము ...

అము. 6 41.

మింగడ వి. – మీఁగడ (శ. ర.).

మించేడుగు వి. (√మించే¹) బోయీలు పల్లకి మోయునపుడు పలుకు హెచ్చరికపదము

ప జెర్లు పదిలము మిఁచడుగు దువాళి .. అవ విని .. ప్రబంధ 605.

మించేనాడు స. క్రి. (మిఁచక్¹ + ఆడు) దూషించు, తూలనాడు.

ఉ. అవ్వను దాతనుం గఱకు లాడఁగ నేఁటికి వాకు లైన మి, మ్మెవ్విధి మిఁచనాడ నగు హేయ వివర్జితుఁ దాతకశ్యపున్, బ్రువ్వఁగ దూరఁగాఁ దగదు .. కృ. శకుం. 2 221

సీ అవలించి యే మించనాడిశ నెంత లే దను గాని మాఱు మాటాడ రాదు ... విప్ర. 4 67.

మించారు అ క్రి (√మించే¹) మెఱయు, ప్రకాశించు.

సీ. జాలపల్లవములలీలలు పొలివోవ మిఁచారు కెంగేలిమేలిమియును . .

గీ. మనము సొక్కింపఁ జాల నింపెనయు బోఁటి హరి ఉ. 7 47.

మించిలి వి. నిశాంకుశ, ఒకజాతిబీజ (వృ వి). (శ ర)

మించే¹ అ. క్రి (క. మించే) 1. ప్రకాశించు, తళతళ మెఱయు,

సీ. అంబుజాంబకు పూన్కి వతినిర్మలస్థానుపున మించువామార్ధతను వనంగ ...

వసు 6. 78.

గీ. నరసవిభుకృష్ణరాయ భూనాథచంద్రు, చేత ననిలోన మించు కౌక్షేయకంబు ...

పారి 1. 24

2. ఒప్పు, శోభిల్లు.

సీ మించు నెవ్వనిమూర్తి మీనచిహ్నజయంత నల నలకూబరాదుల జయించి ... కాశి. 1. 51.

కం. శ్రీ మించునతనిపదముల, భామామణి యొత్తు పయిఁడిపావలు దొడిగెన్ .. పారి. 2. 7

ఉ ... అవి యొాలిని గ్రోలినతేటవెన్నెలల్, చిప్పిలినట్లు మిఁచుపతిలేనగవున్ దెలినిగ్గుఁ జూపులన్ ... ప్రభా. 2. 76.

3. అతిశయించు.

(క.) అధికమగు, హెచ్చగు

గీ విఘ్నరాజమదోల్లాస విభ్రమములు, మించి విఘ్నోపశాంతిఁ గావించుఁగాఁత .
హర. పీఠి. 5.

చం. తనమృదుగీతికా పరిణతధ్వనికై ఖిఁ బల్కు మంచు మిం,చినరహిఁ జేతివీణియకుఁ జెక్కులు గీటుచు మీఁటు చున్నదో, యన నఖరాంకు రంబుల నయమ్మునఁ దంత్రులు మీఁటి గాన మిం, పొనరఁగఁ జేయువాణి పారి 1. 5

గీ మృగమదము మించుతములంపుటిరులు మోవి దళముగా సాగరుహాసంతి వెలుఁగ ...
ఆము. 4. 135

(చ.) పృథులమగు, పెద్దదగు.

ఉ. ... వ్రాసె నొక్కల, జ్జావతి మించుగుబ్బ వలిచన్నులపై మకరీకలాపమున్ ...
నైష. 3. 102.

. ... మిన్నేటిపెన్నీటివఱ్ఱున ముసుంగకుండ నవరించినమించుకుంభస్థ్లవం బన ...
మనుచ. 3. 9 , హర. 5. 44.

(ట) సర్వోత్కృష్టుఁడగు

శా... ల. శ్రీరంగేంద్రుఁ డశేషరాజ్యపదవీ సింహా సనాఢీనల,క్ష్మిరాజన్నిజ సంతతి ప్రథితుఁడై మించెన్ ధరామండలిన్ . వసు 1 62

సీ. కులములోఁ దరితీపు గలిగి మించినమేటి ..
మనుచ 5. 47.

4. పెరుఁగు, వృద్ధిపొందు.

గీ. సారమున మించుమాయావిసారమూర్తి ...
దశా. 1. 204.

మ. వలరాపెక్కెపుమీనమో సురలఁ బ్రోవ న్మించు మీనంబవో ..
దశా. 1. 156.

గీ. మీఱె హెచ్చరిలెను మించె రెక్కొనె హెచ్చె, నెచ్చెఁ బెరిగె వనఁగ వృద్ధిఁజెందె, వనుట శాఖ్య లగుచు నలరారుచుండు ...
ఆం భా. 3. 89.

5. విజృంభించు, చెలరేగు.

ద్వి నండసీతిక్రియల్ దానధర్మములు, మెండొడి చెడిపోవు మింతురు రిపులు, జారులు చోరులు నందడింపుదురు ...
రం. రా. అయో. 129 పు. 23 పం.

చం కనుఁగవఁ జీకటుల్ గవియుఁ గర్ణపుటంబుల దిమ్ము గ్రమ్మి మిం,చును జఠరాగ్ని దర్పులత చొప్పడు నంగములన్ శిరంబు నొ,చ్చు నితర భోగ్యవస్తువులు సూడ సహింపదు మాటమాత్ర మా,డను మది పుట్టు దాఁకటఁ బడ న్వశమే క్షణమైన నేరికిన్.
దశా. 2 135., దశా. 8. 94.

6. వ్యాపించు.

ద్వి. నీకేటి తప్పులు నిఖిలలోకముల, నీకతంబున మించె నేఁడు నాకీర్తి ..
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2783 పం.

మ. ... శశి రేవతీరమణుఁ డున్మాదంబు మీఱం దమో, యమునన్ భంగము నొంది పాఱఁ గరసీరాలోడితం జేయ వ,చ్చె మరుద్వాహిని దానిఁ దేర్ప నన మించెం జంద్రికాపూరముల్.
పారి. 2. 46.

మ. ... ఉదగ్రధర్మ శాస్త్రక్రియన్, మనుకాత్యా యనదక్ష గౌతములసామర్థ్యంబునన్ మించె
విక్ర. 1 31.

7 సాంతమగు, ముగియు, సమాప్తమగు.

గీ మంచి దని నాగవల్లట మించినపుడె, యాలిఁ దోడ్కొని తనయగ్రహారమునకుఁ, బోయి ...
శుక. 2. 169

స. క్రి. — మించు[3] (క త. మింజు.) 1. అతి క్రమించు, దాఁటిపోవు.

సీ. నలువ యేతెంచి యెన్నఁడు లేనియింత కోప పుఁబలుకిది యేమి వడఁతి యనుచుఁ, దన భార్యఁ బలికె నవ్వనితయుఁ గోపంబు మించి శోభిలు మృదుస్మితముతోడ ...
కళా. 5. 52.

శా ఘంటాకర్ణుని మించుకర్ణమొకో నాకర్ణంబు.
అము. 6 58

సీ గౌళముల్ వచ్చాకు కచ్చూరములు చాల
నించిన కొట్టడీల్ మించి యేఁగి ...
గీ. చూచె నొక దివ్యరత్ననిస్తుల గృహంబు ...
హంస. 1. 81.

గీ మీఱె ననఁ గడచె ననఁగ మించె ననుట, పోలిచి
యుండును .. ఆ. భా. 3 .23.

2. జయించు

కం. ధారలు గనుఁగొని రతివి, స్ఫారాద్భుత మత్స్య
రాజధానిని లవణాం, భోరాశిఁ గాశిమగుణో,
దారతచే మించు వనచయము గలదాసిన్ ..
రాఘవ. 3. 156.

(భారతార్థమున.)

కం. భీమార్జున బాహుబలో, ద్దామత నీ వెఱిఁగి
నదియ తజ్జయశాలిన్, దా మిక్కిలి శౌర్యో
న్నతి, చే మించినమేటి యతనిఁ జెనకి బ్రతికెదే
రాఘవ. 4. 88.

(రామాయణార్థమున.)

సీ. కందర్పు మఱపించి యింద్రుని నిందించి నల
కూబరు హసించి నలుని మించి ...
కళా. 1 76.

3. తీర్చుకొను, సఫలము చేయు.

సీ వాని కౌఁగిట, జిక్కి వలపు మించినఁ గాని
కొంత నెమ్మది గాదు కొమ్మలార ...
ఇందు. 3 15.

చేమించు — చేయిదాఁటు, కడచిపోవు.

కం. చనునే యిటువలెఁ జింతి, ల్లి నృపాలక నింద
రావలసి నా పలుకుల్, వినవై తివి చేమించిన,
పనులకు నీ వింకఁ గస్తి పడవచ్చు నొకో.
సారంగ 3. 225.

వి. 1. తళతళకాంతి, కాంతి, ప్రకాశము.

గీ. మేటిజమ్మేటి యసటఁ గ్రొమ్మించుమించుఁ,
బోదివి మదనప్రతాపాగ్నిఁ బుటము వెట్టి.
తమిస్ర గద్దియదాఁటఁ గ్రమ్మి యట్టి, కొమ్మఁ
గావింపఁబోలు నెత్తమ్మిచూలి.
వసు. 2. 82.

ద్వి మెఱుఁగు లేవడి యైన మించు సడలిన, నెటి
జందనమునకుఁ గొఱఁత దోఁచినను.
బస. పు. 4. 868 పం.

సీ. మెఱుఁగారుకోఱల మించులు గదురంగ నతి
భీషణంబుగా నవుడు గఱచి ..
భా. రా. యు. 1225.

సీ. అచ్చవెన్నెలమించు నపహసించు విభూతి
యంగరాగంబు గా నలవరించి ..
విక్ర. 2. 97.

2 మెఱుపు, విద్యుత్తు.

గీ అలుక వహియించి కార్తవీర్యార్జునుండు
బాహుగదఁ బూన్చి గర్జించు పంక్తిముఖుని,
యురమొరయ నేయ నది యొప్పె నుఱుము
ముకాల, మేఘమును మించఁ గనుపించు
మించుఁబోలె. ఉ. రా. 3. 247.

మ. తనతోయం బినరశ్మి లెత్త నిల వాతాశ్రేణు
మూర్తి నమ్మహేం, ద్రువకుం జెప్పఁగ బ్రుచ్చుఁ
బట్టి దివమందున్ విల్లటింపం భయం, బునఁ
దద్రశ్మిసహస్రము స్వేనడిగెం బో డాఁగి వే
గ్రుమ్మరిం, ప వనం ధారలు దోఁచె మించు వెలి
గింప నమ్మబ్బు లస్వెల్లి పై.
అము 4. 83., శుక. 2 199

3. కిరణము.

సీ మినుకు తళుకు నిగ్గు మించు కళు కనఁగఁ
గిరణనామంబులై కెరలుచుండు .
ఆం. భా. 1. 82.

4 ఆధిక్యము.

కం ఆశోభయ రంజనగుణ, పేశలయై మించు గలిగి
బెరసిన విద్యా, కౌశలులు కాంతి యంద్రు ....
కావ్యా 2. 28.

సీ. దానగుణంబునఁ దగ్గొనర్చు లెు కాద. ధనవృద్ధి
నిరసించు ధనదుమించు ... చెన్న. పీఠి, 95.

చం. అమలినతేజ మెన్నఁ దరుణారుణకోటికి మించుఁ జూపెడున్ ... పద్మ 1. 190

5. మట్టియ, స్త్రీలు కాలిరెండవ్రేలికి పెట్టుకొను ఆభరణవిశేషము, పురుషులు కుడికాలి రెండవ వ్రేలికి పెట్టుకొను అభరణవిశేషము

రగడ సరిపణలు మించులును సాటిలేనితురాలు, రంగుగల ముంగాముఱాలు నాభరణములు. హంస. 5. 256.

వ. అప్పొరంచిజనకునకు వరణంబుగా మించులు గండపెండెరంబులు రాకట్టుమొలకట్టు లుంగరంబులు ముంగ్రె మురారు లంగదంబులు. ప్రబంధ 905

విణ 1. తళతళ కాంతిగలది.

ఉ. వాలికమించుఁగన్గొనలవాకిట నల్లన సంచరింపనుం, జాలక ... నైష 2. 112.

సీ. తనమోమునొగసుఁ గన్గొన నెప్పు దంథుండు మించుటద్దంబు చే నుంచుకొన్న ... సీతా. 3. 48.

2. అధికము. గొప్పది

ఉ. కాంచి కటీతటీఘటిత కాంచనచేలములన్ దృఢస్థితిన్, గాంచికలన్ బిగించి మణికల్పిత భూషణపంక్తి చక్కఁగా, నుంచి కరారవిందముల నొప్పగుచిమ్మనగ్రోవి మించు లౌ, మించుల సంచు నొంచ నెలమిన్ బలిమిన్ జెలిమిం జెలంగుచున్ ఇందు. 3. 54.

(మించు లౌ – అధికము లగు, మించులసంచు – కాంతుల విధము.)

సీ. పై మీఁది దుప్పటి బరువనువారిచే మించైన మూట మోయించినావు ... సిం. నార. 47.

ద్వి ముల్లోకముల సమమును మించు లేని, మల్లాపురం బనుమహనీయపురిని ... ద్వి. పరమ 1. 40.

ఇ. మించేడుగు, మించేనాడు, మించేరు, మించేఁగంటి, మించేఁగన్ను, మించేఁగాలు, మించేఁబోఁడి, మించేదల.

మించే[2] వి ఒకజాతిడేగ.

గీ. వాలణంబును జలకట్టె బైరి గిద్ద, చంచడము సాళువము శనిశరము మించు, వేష్ట్రిమును తఱుకాడిగ వేర వేర, నొప్పుడేగల జత గూర్చు కుండుటయును ప్రబంధ. 191.

మించేఁగంటి వి (√మించే) చంచలాక్షి, మెఱపువలె చలించుకన్నులు గలఆఁడుది, స్త్రీ

ద్వి. తొంటిచందమున నాతొలిమించుఁగంటి, చంటి డాపలఁ జేర్చ జలజనేత్రుండు ... ఆ మ శ. 1. 37 పా. 16 పం.

మించేఁగన్ను వి (√మించే[1]) పిల్లి.

సీ పొసఁగు రాజావర్తపుం జారువములకుఁ బొంచుపై డూర్యంబు మించుఁగన్ను ... రా. వి. 5 85.

మించేఁగాలు వి (మించే[1] + కాలు) దక్షిణ పాదము.

ఉ. క్రొన్నెలతాల్పు నింగిసిగకుం గనుగందని పూలదండయున్, వెన్నునిమించుఁగాలిబోట వ్రేలికిఁ గూఁతురు .. రామా 5 19

మించేఁబోఁడి(ణి) వి (√మించే[1]) మెఱుపువలె మనోజ్ఞమైన ఆఁడుది, స్త్రీ

గీ ... అడుగులు చెంగలువలు, బొమలు సింగిణులమ్మిఁంచుఁబోఁడి కరయ ... నీలా. 1. 56.

వ ... గండోపలంబులపై వసియించు చెంచు మించుఁబోఁడుల ... దశా. 5. 115

గీ మేటిరతులకు సురశాణి మించుబోణి, దాని కెనయైనచాన జగాన గాన ... శశాం. 4. 50.

మించేదల వి. (√మించే[1]) 1. ఆధిక్యము. 2. అతిక్రమణము (శ. ర.).

మింటిముక్కిడివల వి. (√మిన్ను) జాల విశేషము, ఒక విధమైన వల.

కం. మెడవల సన్నపువల త్రోఁ, పుడువల డొంకె వల మింట ముక్కిడివల దాఁ, టుడువల ...

ఆదు తెసఁగెడి వలలున్ ..

హంస 4 185

మింటికాఁపరులు వి బ. (√మిన్ను) దివిషదులు (సముద్ర వర్ణనము), సీ. మింటి కాఁపరులకు మృష్టాన్న పాత్రంబు నకు దివ్యపదార్థ జన్మ భూమి ..

చం రా 2. 3.

మింటికా పురంబులవారు వి బ (√మిన్ను) దివిషదులు, దేవతలు.

ద్వి బంగారు బోఁదుల పాలిండ్లబోలు, బంగారు కుండలవస మించి మింటి, కాఁపురంబుల వారు కని సన్నుతింప, గోపురంబులు

ద్వి. పరమ. 1 38 పొ.

మింటితెరువరి వి. (√మిన్ను) 1 ఖేచరుఁడు, సూర్యుఁడు (శ. ర.)

2 బ. దేవతలు.

కం అడిరి వేలుపుచానలు, పాడిరి గంధర్వ సతులు ప్రమదం బెసఁగన్, బ్రోడ లగు మింటితెరువర, చేడియ లటు చల్లి రలరు సేసలు వేడ్కన్

జాహ్నవి 1. 138.

గీ ముదము దైవాఱ ముప్పది మూఁడుకోట్ల, మింటి తెరువరిమూఁకలు నంటి కొలువ ...

చంద్రా . (శ. ర.).

మింటిమానికము వి. (√మిన్ను) అంబరమణి, సూర్యుఁడు

వ. .. వేఱొండు దివసంబున జనకతనయ పగలింటి మింటిమానికంపుఁగాఁక తకుకు సోఁకులకు నులుకుచు ...

రామా 5. 38.

మింటిమ్రాను వి. (√మిన్ను) కల్పవృక్షము.

సీ మింటిమ్రాఁకులవంటి యంటిమ్రాఁకులు వ్రాఁకి జంటితేనెలు గ్రాలుసొంపు మాని ....

వాల్మీ 2. 129

మింటిసికవేల్పు వి. (మిన్ను + సిక + వేల్పు) వ్యోమకేశుఁడు, శివుఁడు

కం. మింటిసికవేల్పు మిక్కిలి, కంటిసెకన్ నొంచి పుట్టు గానక సోఁకున్, వెంటఁబడి మరుఁడు వాలుం,గంటి రాఁదగునె యొంతగఁడము గడ చెన్ ..

యయా 5 138.

మింరుఁడు నం. వి అ పుం విటుఁడు

కం. మింరజనదత్తమేషీ, కంరసము ద్యూతరమణు కడుసెమ్మదిని మతికింర సలిపె వేశ్యాసల, కంరుల కత్తఱిగ్రహోపకంరముండున్ ..

వై జ 3 83.

మిండ వి రక్తపుచ్ఛిక, నలికండ్లపాము.

సీ. .. నల్లికం చన నలికిని యన, మిండ యంచనఁగను మీఱు రక్తపుచ్ఛి ..

ఆం భా. 2 87

మిండఁడు వి (నం మిండః, క విద్గ) 1. విటుఁడు

కం. కిండికతంబునఁ గండలు, మెడుగఁ దాఁ బెంచి మగఁడు మెదలఁ డనుచు ను, ద్దండత నది మిండనికిన్, పండినకుడు మనఁగ దడ్డు వైఖరి నుండున్.

శుక 2. 102.

కం. పుడమి నిఁక లం జెతల్లిన్,గడుమీఱిన యట్టికీడు గలదే యది యె, య్యెడఁ జూచినఁ గూఁతున కున్, మెడకోణము త్రోపుగుదియ మిండల కెల్లన్.

హ్యా. 4. 228.

గీ కోఁఅసిగ వేయుచోటనే కొమ్ము పుట్టి, చెఱచినది గాని యెంతైనఁ జేయవచ్చు, కడపట భుజంగవేషంబు వడసినప్పు, డుఁడుఁలో గండు మీఱి యిమ్మిండతపసి.

రా. సూ 2 110.

గీ అంగజారాతి యొక మిండజంగ మగుచు ....

కాశ. 1 30.

గీ జారుపేరు మేలు, వాఁ డనఁగ మిండఁ డన మిండగీఁ డనఁ దగు.

ఆం. భా. 2. 115.

2 పురుషుఁడు

సీ. ధరలోన గలుగు నొప్పర మిండలకు నెల్ల మొదలు నాఁ జాలినమూర్తివాని ...

దశ. కు. 5. 40.

గీ. పుండరీకుని మానసాంభోజపీఠి, మిండతుమ్మెద యై యుండు నిండుకొలువు ...

పాండు. 2. 11., నైష. 7. 17

విశే. (క. మిణ్డ త. మిణ్డన్) 1. అధికుఁడు, శ్రేష్ఠుఁడు, అధికము, పెద్ద.

ఆ. పేర్మి నదురుగుండె పిక్క చెదురు లేక, యుండ పచ్చుఁ బేదయుంటకు దక్క, రమణ గోఁచి పాఁతరాయఁడు దొంగల, మిండఁ డనెడి మాటమేలు దెలిసి. కుచేల. 3. 47.

సీ. సరళ సౌదామనీ సల్లాపముల మేను గలుపాలు మిండ మేఘంబువోలె ..

గీ. నంతకంతకుఁ జిట్టంటు లంటి యంటి, చెలువ లకు యౌవనము విందు చేయ నున్న, మాన గుణవృద్ధు మన్మథమంత్రసిద్ధు, రుచిరరసవృద్ధు నా యనిరుద్ధుఁ జూచి

ఉ. హరి. 5. 182. (వి రేళ. పా)

కం. కిమ్మిరాంతక బలునకు, ధమ్మిల్ల నవప్రసూన ధరునకు. దరుణీ, సమ్మోహపంచశరునకు, దమ్మయ బసవనికి నుభయదళ మిండనికిన్ ....

నా. పంచ. 1 46.

2 తరుణము, లేఁతది.

(చూ. మిండప్రాయము)

జ. మిండగము, మిండగాఁడు, మిండగీఁడు, మిండత, మిండప్రాయము, మిండతికము, మిండలకోరి, మిండాటము.

మిండగము వి (√మిండఁడు) జారత్వము. (చూ. మిండగీఁడు)

మిండగాఁడు – మిండగీఁడు వి (మిండఁడు + కాఁడు. స్వార్థమున.) విటుఁడు.

ఉ. ఓ మునిసార్వభౌమ సరసోక్తుల జాఁపని మిండ గానితో, నేమని నిందసేసె ...

నిరం. 4. 86.

మిండగీఁడు – మిండగాఁడు వి. (మిండగము + ఈఁడు. అ. మిండగిండ్రు) విటుఁడు.

సీ కామిని యాతఁడే ఘనజటావళిలోన మిన్నేఱు దాఁచిన మిండగీఁడు ... వీర. 3. 157.

ఆ. కడిమిగత్తు లమ్మి నిడువాలుఁగన్నులు, గండ మీల నడఁచుమిండగీఁడు

క్రీడా. 243., ఆం. భా 2 115.

మిండత వి. (మిండఁడు + త) జారిణి, అంకు టాలు.

ద్వి. బిడ్డల కొసఁగక పెండ్లాని కిడక, వడ్డి కిచ్చుచుఁ జీమవలెఁ గూడఁబెట్టి, ధనమంతయును మిండ తల కిచ్చె ...

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1068 పం.

వ. అట్లు దత్తప్రతివచనం బై యుండ నమ్మిండత వెండియుఁ దెరువరి నీక్షించి ..

వేం పంచ. 4. 424.

మిండప్రాయము మి. వి. (మిండఁడు + ప్రాయము) యౌవనము.

ద్వి. దండిగుండము ముంపఁ దక్షణమాత్ర, మిండ ప్రాయంబున మీఁదికి నెగయ ..

ద్వి భాగ. 4. 2009. (బ్రౌ.)

మిండతికము వి. (మిండఁడు + తికము) అంకు, జారత్వము.

ఉ .. ఏను మీ, దేవత లున్న వీటి కరుదెంతునె మిండతికంబు చేతకై, లావున రాక వేటోక తలంపున వచ్చినఁ గీడు పుట్టదే ...

ఉ. హరి. 1. 67.

గీ మనువఁ బుట్టింపఁ ద్రుంప సమర్థుఁ డీవి, ఘుండు పదియాఱు వేలాఁడుపిండునిండు, మిండరిక మునఁ గడముట్టకుండు మనసు, వాఁడు వీఁ డమ్మ యదువంశవల్లభుండు.

పాంచ. 2. 16.

మిండలకోరి వి. (√మిండఁడు) మిండత, జారిణి (శ. ర., బ్రౌ.)

మిండాటము వి. (√మిండఁడు) జారత్వము, అంకుతనము.

కం మిండాట మాడి పొలిసిన, మిండలకును జైన వృత్తి మే లని ....

దశకు. 5. 58., 6 95.

మిక్కటము – మిక్కుటము విశే. (త మిక్కటు.

క మెక్కళ) మిక్కిలి, అధికము (శ. ర., బ్రౌ.).

మిక్కిలి విణ (√మిక్కిలు త మిక్కు) 1 అధికము, ఎక్కువ

కం. అక్కొడుకు నబ్జనాభుం, డక్కజముగ నెత్తికొనుడు నందఱుఁ జూడన్, గ్రక్కున నొక్కట నడఁగెను, మిక్కిలిచెతులును వాని మిక్కిలి కన్నున్ భార. సభా 2 57.

చం. ... సుమనోవిభుతుల్యుఁడ వైననిన్ను మిక్కిలియగు భక్తిఁ గొల్చి కృతకృత్యతఁ బొందుదు మట్లు చేయవే భార విరా 1 205

ఉ. నిక్కము బంట వై యప్పుడు నీరజనాభుని ముందటన్ గడున్, మిక్కిలిమాఁట లాడి యిటు మేకొని వచ్చితి కాఁగ్యభారం మీ. వక్కట నీవ శంబె భువనైకధురీణుఁడు దానవాంతకుఁ డెక్కటి చేయువేఁత. హరి ఉ. 5. 69.

సీ. ఎచ్చు పెల్లదనము హెచ్చు మిగత మిక్కిలి యెక్కువ మెం డగ్గలము పె చ్చెరుగు నాఁగ వధికంబు తోఁచుచుండు ... ఆం. భా. 3. 24., పరమ. 3. 272 టీ

2. శ్రేష్ఠము, సర్వోత్కృష్టము.

కం. కావున సత్యము మిక్కిలి, గా విమల ప్రతిభఁ దలఁచి .. భార. ఆది. 4. 96.

సీ. సత్యంబు పలుకుట సర్వధర్మములకు మిక్కిలి యన్నతంబు మేటిపాత్రకము ... భార. శాం. 3 45.

క్రి. విణ. అధికముగా, ఎక్కువగా.

ఉ. ... విదర్భజా స్తవవశీలుర మిక్కిలి గార వించుచున్ ... నైష. 6. 31

కం. రక్కసులు వేడబంబుల, మిక్కిలి నాముకొని కొట్టుమిట్టాడంగా, నక్కట యొక మెక ముపకై, యిక్కానల నొంటి దిరుగు టిది తగ వగునే ... యయా. 2. 57.

సీ. మోపోట మంత్రంబుచో మిక్కి లిడుకొంట మంత్రభేత్తకు నాజ్ఞ వఱచి యుంట .. ఆము 4. 252.

మిక్కిలికంటివేల్పు వి (మిక్కిలి + కన్ను + వేల్పు) శివుఁడు, ముక్కంటి.

గీ. కన్ను దఱమానికము ఒండికల్లు ఒగిలె, కాఁడు నై యొప్పి మిక్కిలికంటివేల్పు, నలరఁజేయు వలంతి యగ్గలపుఁబల్లి, దవము నెఱపుచు నంత కంతకు వెలింగె. అచ్చ. రా అయో. 19.

మిక్కిలికంటిసామి వి. (మిక్కిలి + కన్ను + సామి) మిక్కిలి కంటివేల్పు, శివుఁడు.

ద్వి బ్రమ్మిక్కి యిట్లనెఁ జిత్తమునఁ దలపోసి, మిక్కిలి కంటిసామికిని నామీఁద, నెన్నఁడు దయ పుచ్చు నెపుడు పెండ్లాడు .. మ్మ వి. 2. 43.

మిక్కిలిక(న్ను)ను వి. (మిక్కిలి + కన్ను) మూఁడవకన్ను, ఫాలనేత్రము

కం. విను మలుక నొడమి మిక్కిలి, కను దెఱచిన త్రిపురవైరి వడి యూయర్జుననందు దోఁచుచున్నది ... భార. భీష్మ. 3. 63.

కం. ... ఈతటినిం, గనుగొనుపుణ్యుఁడు మిక్కిలి, కనుఁ గొను నెన్నుదుట నెన్నఁగాఁ దర మగునే .. దశా. 1. 123.

సీ. గుజ్జువేలుపు ముద్దుఁగుఱ్ఱ మిక్కిలికన్ను పునుక కంచంబును భూతిపూఁత ... రామలిం. 1.

ద్వి కర మర్థి మిక్కిలి క న్నిచ్చుటయును ... ద్వి. భాగ. 8. 614. (బ్రౌ.)

మిక్కిలిచూపు వి. (మిక్కిలి+చూపు) మూఁడవ కన్ను, ఫాలనేత్రము.

సీ. పునుక తమ్మంటులఁ బొలుచువీనులవారు నొసల మిక్కిలిచూపు లెసఁగువారు ... పాండు. 1. 95.

మిక్కిలివాఁడు విణ. (√మిక్కిలి) అధికుఁడు.

ఉ. .. పాండవుల్, మిక్కిలివారు నీతలఁపుమే గెలువన్ వశమే మహేశ్వరా ... భార. ద్రో. 5. 124.

మిక్కిలు అ. క్రి. (క. మిగు. త మికు.) 1 అతిశయించు

కం. తల దలకోఁ దాఁకించిన, దల మీఱుఁగాలు గాలఁ దాఁకించిన మిక్కిలుఁ గాలు గేలు సేతుల, గులికినఁ దనచేయి మీఁ దగున్ బ్రేటున కున్. ఉ. హరి. 6. 106.

2. విజృంభించు, చెలరేఁగు.

సీ. ఆదిత్యుఁ డుదయింప నభిముఖం బై నక్కవాపోయె మంటలు వాఁతఁ గలుగ, మిక్కిలు చున్నవి మెఱసి గృధ్రాదులు గర్దభాదులు దీర్చి క్రందుకొనియె .. భాగ. 1 337.

వి. మిగులు, విశేషము (బ. మిక్కిలులు, మిక్కిలులు, మిక్కిళ్లు.)

ద్వి. బలుదెక్క చిఱుదెక్క పాళ్ల మిక్కిళ్లు. పరదేశి విద్యార్థిపాలంచు ...

బస. పు. 7. 39 పం. (చి. ని. పా)

జ. మిక్కిలి, మిక్కిలి కంటివేల్పు, మిక్కిలి కంటి సామి, మిక్కిలికను, మిక్కిలిచూపు, మిక్కిలివాఁడు

మిక్కుటము – మిక్కుటము విశ. అధికము,

మ. . అం, తటిలో నీవని సక్కనయ్యెడు నపేత ప్రాణుఁగా వింతు మిక్కుటపుం గ్రొవ్వడఁగంగఁ గుందు నెద మీగోపుండునుం జాలిశా... హరి. ఉ. 6. 143.

ద్వి. కోపించి యపుడు మిక్కుట మైనకడిమి, దీపించి దూషణత్రిశిరులు మొదలు ...

రం. రా. అర. 160 పా. 28 పం.

కం. . . కోపదహనుం డత్యుద్భటమూర్తిఁ దాల్చెనన మిక్కుట మై కడకంటికెంపు గొమరారంగన్ ... భార. అశ్వ. 4. 16

మ .. పొల్పొందుశూలంబు మిక్కుటపుం దెంపునఁ బూని కేశవుని వక్షోదేశమున్ గ్రమ్మి ..

ఉ. రా. 2. 202., నీలా. 1. 14.

మిగత విశ. 1. మిగిలినది, శేషించినది.

(వ్యవ) రైతులిన్ననే మిగతసొమ్ము యిచ్చి నాఁడు (వి అని శ. ర).

2. అధికము.

సీ. ... ఎచ్చు పెల్లదనము హెచ్చు మిగత మిక్కిలి యెక్కువ మెండు దగ్గలము పెచ్చెదుగు నాఁగ నధికంబు దోఁచుచుండు ...

ఆం. భా. 3. 24

వి లాభము.

గీ. మిగత మిగు లన లాభంబు మీఱుచుండు . .

ఆం. భా. 2. 267

(ప్రాఁతప్రతి పా. మిగిలి క్రొత్తప్రతి పా మిగిలి తాళప్రతిపా.)

మిగులు —మివులు అ. క్రి. (క మిగు. త మికు.)

1. సంఖ్యయందు అధికమగు, ఎక్కుడగు, అధికముగా కలుగు, ఎక్కువగా పుట్టు.

ఆ. వీని నొరులు సంపగా నోప రెవ్వరు, నెవ్వరేని వీని నెత్తికొనుడు, మిగిలి యున్న బాహు యుగళంబుఁ గన్నును, నడఁగు వీని కతఁడ యంత కుండు . . భార. సభా. 2. 43.

క మాయందు లేనిగుణములు, మీయనురాగమునఁ జేసి మిగిలి వెలింగెన్ ... భార. అర. 1. 8.

2 అతిశయించు, ఎక్కుడగు.

సీ బెగ డంత కంతకు మిగిలిన నింతికిఁ బదము నటఁ దొట్రుపాటు బెరసె ...

భార విరా. 2. 106.

చ. ... సురాంగనాలికిన్, మిగిలినపేర్మిమైఁ దనరు మేనక దల్లి ... కు. సం 7. 252.

క. నాకాయణు ఘూర్ప్రభృతిక, గౌరవదర్పస్త వితతికంటె మిగిలి వెంపారుగరిష్ఠత గలపర, పూరుషు శరణంబు వేఁడి పొగడెద నిన్నున్.

ఆము. 6. 101.

3. మీరు, తలకడచు, నడచిపోవు, దాఁటు.

కం కురుసేనఁ జూచి యప్పుడు, నరనారాయణులు దమమొనకు మిగిలి సముద్ధరిలి సూర్య చంద్ర, స్ఫురణము లొక్కెడవ మెఱయు పోలిక నమరన్. భార. భీష్మ 2. 170

కం నిజఘటకు మిగిలి యుత్తరు, గజ మమ్మద్రేశు రథము గదిసి తురంగ, వ్రజముపయి కడచె . భార. భీష్మ. 1 182.

గీ. ధరణి మొద లైన పంచభూతములకంటె, మనసుకంటెను బుద్ధికంటెను మహత్తు,రంబు గాలంబు గాలతత్వంబు మిగిలి, యుండు పిమ్మట డిజ్ఞగంబుల కొడయఁ డతఁడు. భార. శాం. 4. 197

4, మట్టుమీఱు.

గీ పరుషవాక్కులఁ గ్రూరంపుఁ జరితములను, మిగిలి వర్తించువారు నా మెచ్చు గారు . భార. శాం. 5 11.

తరలము. ... అన్యులసంపదల్, మిగిలి చేకొన నిట్లు చేసిన మెత్తురే మది నుత్తముల్ ... భార. సభా. 2. 814.

5. విజృంభించు, చెలరేఁగు.

ఉ. ఏపున దావవుల్ మిగిలి యొందును వేలుపు మూఁకఁ గ్రూరమా, యాపరికీర్ణపాశనిచయం బులఁ గట్టిన ... హరి. పూ 4. 100.

6. అతిశయించు, ఉత్కృష్టమగు

ద్వి మిగిలినకానకు మెచ్చి ప్రాయంబు, మగుడఁగ నీఁదె కుమ్మరిగుండయకును .. బస. పు. 6 954 పం.

7. అతిరిక్తమగు, వేఱగు.

గీ. అర్జునుఁడు ప్రాణతుల్యుండు హరికి నట్లు, గాన జలపూర్ణమంగళకలశమునకుఁ, బాద్యమునకును గుశల సంప్రశ్నమునకు, మిగుల నొండు జనార్దను మెచ్చు గాదు భార. ఉద్యో 3 160. భార. శాం. 6 600.

8 శేషించు.

వ్యవ.) పెండ్లికి తెచ్చిన సంభారములలో చాల భాగము మిగిలినది.

9. నిగుడు, మీఁది కుబుకు

చం కవవలు డించి యే గుమకఁగా సురెఁ గొం కులఁ దార్చి కూలుడు, న్నివిడినబొష్ఠిపై మిగులునిద్దపుదోవతిదట్టి డొల్లి రాఁ, దివిచి పెనఁగ వల్లు వముఁ ద్రెంచి. ఆము. 6 81.

స క్రి అతిశయింపజేయు, పెంపొందించు.

సీ నిడువాలుకనుదోయినినుపారుకాంతికిఁ గళికి క్రిఁగన్నులనలువు మిగుల ... విర్వ 1 55

అ క్రి, స క్రి, 1 అతిక్రమించు, మీఱు.

కం నగుచు బృహన్నల యి ట్లను, జగదీశ్వర పుత్రి నాకు సారథ్యమునేర్పు గలదె నీ మాటకు నే, మిగులంగా వెఱతుఁ గొదము మీఁద ట్లుండెన్, భార విరా. 4. 60.

కం. రావించి తగవుమై సంభావింపవ కాక నాఁడ పాండవు లలుకం, బో విడువరె మిగులుదురే, నీవచనంబులకుఁ బిలిచి నిలుపుము వారిన్. భార. ఉద్యో. 2. 206.

మ .. భుజబలాటోపంబుమై నొండొరున్, మిగులం జాలక కొంతసేపు వడి మేమే పోరి రుగ్రా కృతిన్ ... భార విరా. 2 348.

కం. ఇనశశితేజంబుల జగ, మనిశము విధి నడపు టెంత యని వాని మహిం, జననీకతారక ప్రభ, జన నడపెడి మిమ్ము మిగిలి సామర్థ్యమునన్ . . కు. సం, 4. 380.

కం నను మిగిలి జగతి కల్పిం,చినవాఁ డెవ్వఁడు నితాంతచిత్తాహమికన్, నను మిగిలి యజ్ఞ ఫలముం, గొనియెడువాఁ డెవ్వఁ డనుచుఁ గోపించుటయున్. వరాహ. 5. 105.

ఉ. ... పురసంహారుఁడైనఁ బురాకృతంబులన్, దా మిగులంగ నేర్చునె వృథారుదితంబులు తక్కు మిక్కడన్ ... దశకు. 5. 100.

(దీని తుమున్నాద్యర్థకరూపము క్రి. విశే. గా. ప్రయోగింపబడి మిక్కిలి, ఎక్కువగా, అధికముగా, అత్యంతము. అనునర్థముల నిచ్చుచున్నది.)

చం. జగడఁపుఁగూటి సత్తరువు సారెకుఁ గోరుచు వీరి వారిని, దగిలెడుతందనాలజడదారి పొరింబొరిఁ గుంచె వీచుచున్, మిగులఁగ వీణె మీఁటుచు. కళా. 3. 197

సీ పవలెల్ల దీప్తి కాంబువుచల్లుపోరాట వలసి మృణాలికాజడము లైన,బాహువు లమరు కూర్పరముల కెదురుగా మలఁచి వాపులఁ గరతలము లునిచి, ప్రాల్మాలి మిగుల నార్పనికమ్మ క్రొమ్ముడిఁ దనిమొగ్గవిరవాది దండ విరియ, ధౌతగంధామోది శీతల స్తవములు వొందఁ గౌఁగిళ్లతో బోరగిల్లి.

గీ. ... ప్రియుల వేఁకువఁ దొడ నెచ్చరించికలసి, చెలిమి ధమ్మిలు దలపివెన్నెలబయళ్ల .., ఆము. 2. 61.

కం. ... భోజజనపాలసుతం, దరుణీమణిసాక్రాజితి, నిరువుర మన్నించి మిగుల నిచ్చుం జవపుల్ ... పారి 1. 41.

మ ఇది మీనం బగు నైన నేమి ... నిశితమౌ కుంతంబునం గ్రుచ్చి యెత్తుదునో మీఁదికి నివ్వు డంచు మిగులం దుర్వార గర్వాంధుఁడై కదియం జూచి. దశా. 1. 293.

వి 1 శేషము.

సీ. పవీట సతులపాలిండ్లపై గంబూర వవహారము లచిప్పకవుచు మాన్పు, మలయజం బేవీటఁ దొలుఁజెక్క దులిచి మేడల కిడ్డమిగులు ధూములకు డిగ్గు.

గీ. తనరు దక్షిణమధుర సాంద్రద్రుమధుర .., ఆము. 2. 3.

2. లాభము.

సీ. ... మిగతమిగులన లాభంబుమీఱుచుండు. అం. భా. 2. 267. (ప్రాంతప్రతిపా)

జ మిగుల్చు.

మిగుల్చు(లుచు) స. క్రి. (√మిగులు) మిగులఁజేయు, శేషింపఁ జేయు

ఉ ... నెయ్యి చాలునుం, ద్రావుచు నొక్కనాఁడు శిశురత్నము గొన్ని మిగిల్చి యిచ్చినన్ ...

మిటమిట వి. 1 ఎండ వెన్నెల కాయుటయం దగు ననుకరణము

కం ఈసాధ్వి యెట్లు నడచెనొ, మీసంగడిఁ గటికి యెండ మిటమిటఁ గాయన్ .. సుద. 2. 25.

కం . వెన్నెల, మిటమిటఁ గాయంగ మేను మిగుల నెఱియదే ... కళా 6 267.

వి.. . పండువెన్నెల నెట్టుకొని పట్టపగటి పగిదిఁ గనుపట్టి మిటమిటఁ గాయునప్పుడు .. భాను. 3 20.

2. మండుటయం దగుననుకరణము

చం మిటమిట మండువేసవిని మించుదివాకరుఁ బోలి యుగ్రతన్ ... భాగ. 10 ఉ. 915.

3. చూచుటయం దగుననుకరణము.

కం. పులి పట్టినవృషభముగతి, మెలఁగఁగ మిడుకంగ వెఱచి మిటమిటఁ జూడగా, బలుదై త్యుఁ దిగిచి యూరుస్థలమున నిడి మోము జూచి దగ నిట్లనియెన్. పద్మ. 7. 117.

(కర్ణధారయంబున నిగాగమము వచ్చి మిటమిట కలది యను. విశే. యర్థ మిచ్చుచున్నది.)

కం మిటమిటని కటికియెండన్, బటపటపటఁ బగిలి పాయపడిన వెదురులన్ ... చంద్ర. 1. 152

కం మిటమిటని యెండ గాయఁగఁ, దటతటమని గుండె లదరఁ దల్లడపడి ... పద్మ. 4. 53

జ. మిటమిటన.

మిటమిటన వి. (√మిటమిట) మిటమిట యనుట (క ర.).

మిటా(రా)యి వి (క. మిటాయి, త మిట్టాయి, హిం మితాయ్) మధుర మైన భక్ష్యవిశేషము

(వ్యవ) ఈకఱవు దినములలో మిఠాయితో సమారాధనము చేయుట చాల కష్టము.

మిటారకత్తె(త్తియ) విశ. (√మిటారము) యౌవనగర్వము గలస్త్రీ; ఆఁడుది.

చం కలికి మిటారికత్తె యనఁ గారుబోకాఁపు మేలుబంతి ... దశా 8 877.

మిటారము వి. 1. విలాసము, శోభ

సీ. నిక్కు మిటారంపు నీటు మిటారము తెక్కు తెక్కర ... హొయ లనఁగ విలాస మొప్పు చుండు - ఆం భా. 1. 139.

చం అలఁతి యందమున్ మెఱుఁగుటారు మిటారము నాకు ముందుగాఁ, జిలువకొలం బటంచుఁ జెలి చెప్పక తొల్తనె చెప్పు ... విజ వి. 1. 121.

కం. కా కుండిన నీగోమును, నీకళుకున్ మైమిటార మీతేటకళల్, లోకమునఁ గలవె చెలువల, కాకమలజునేర్పు లోగడఁగాఁ దరమగునే. ఉ. హరిశ్చ. 3. 46.

2. యౌవనగర్వము.

సీ. సొగసు మిటారంబు సొంపు సొయ్యారంబు నీటు జగ్గుతనంబు జెలుతనంబు .. హంస. 5. 86.

వ. ... కెందలిరుటాకుల మిటారంబులు గల మహీరుహంబు లన్నియు .. ఇందు. 4 37.

విశ. 1. విలాసము గలది.

ఉ. ... ఎక్కడనుండి వచ్చునో, పక్కన వచ్చు నమ్మ చలపాది మిటారపునవ్వు లొక్కటన్ .... కువల. 5 33.

చం. ... మిటారపుఁ గల్కిచూపులం, దొరసిన సిగ్గుతో నళుకుతో సతతంబును గ్రొత్తపెండ్లి కూఁతురు పరిచర్య సేయ ... దశా. 6 32.

2. సిక్కు కలది, ఉన్నతము.

ఉ. ... మేలి పసిండిగిండ్లు నిం, కెట్టుగ నీ డనం బొసగు నింతి మిటారపు గుబ్బదోయికిన్ ... నీలా. 2. 23.

3. ఒప్పిద మైనది, మనోజ్ఞమైనది.

సీ. ఈ మిటారపుఁజందమామ రాతిన్నెపైఁ గొమ్మ యించుక సేపు గూరుచుండె రసిక. 4. 43.

4. అధిక మైనది, అతిశయించునది.

ఉ. .. పెంగొమ్మల కిమ్మిటారపుం, జా నొక యింతయున్ గలుగఁ జాలునె .. అచ్చ. రా. బాల. 144.

జ: మిటారకత్తె, మిటారి, మిటారించు, మిటారింపు, మిటారికత్తియ, మిటారికాఁడు.

మిటారి వి. (మిటారము + ఇ[3]) 1. యౌవనగర్వము గలయాఁడుది.

ఉ జవ్వని యెవ్వనిం దలఁచి చయ్యనఁ బోయెదవే మిటారి నీ, జవ్వనమున్ విలాసమును జక్కఁదనంబును నీటుఁ జూచినన్, బువ్విలుకానికైన భ్రమ పుట్టుఁ గదే భువనైక మోహినీ. ఉ. రా. 4. 196. ఆం. భా. 2. 105.

2. విలాసవతి, ఆఁడుది

కం. పగడంబుల జగడంబుల, జగడంబు లిడు న్మిటారి చవిమోవిరుచుల్ ... ప్రబంధ. 403.

గీ. పెక్కువగ జక్కిణీకొప్పు ద్రొక్కి నొక్కి, చక్కనిమిటారి నరపతుల్ సొక్కి చూడ .... దశా. 7. 287

సీ. వనవింటిదంటఁ గన్నమిటారి నూఁగారు తీరులా యీ నాచుతీవె చాలు ... దశా. 1. 164.

కం. ముద్దొక్క పట్టణంబున, సొన్నారిమిటారి నేర్పు కూరత్వము గై, కొన్నది యై నడచిన

కథ, చెన్నుగ వినిపొమ్ము కడువిచిత్రము
కొమ్మా హంస 2. 177.

విశ. 1. మనోజ్ఞము, ఒప్పిదమైనది

ఉ. కమ్మని విం టి జోదు నెఱకైదువులైన మిటారి
తమ్మిలె కమ్మని నెట్లు వోలు
వసు. 5. 101

2. విలాసము గలది.

ఉ జాఱెడు పైటతోఁ గులుకు ఱక్కవ
గుబ్బలతో మిటారిన, వ్వారెడు మోముతో
గిలుకు టందెలతో . దశా. 2. 350

ఉ. గొల్ల మిటారి గుబ్బెతల కోర్కులపంట తదీయ
మానముల్, గొల్లలు బెట్టుదంట మరుగూరిమి
గాంచినమేటి . .
ముకుంద. 1. 51 పొ 3 పం

చం. ... అనంగుని మామవెలుంగుసానఁ దీ,ఱిన
కఱవాఁడితూపుఁ గికురించినయోరమిటారి
చూపునన్ ... సారంగ. 2. 118

3. శ్రేష్ఠురాలు, శ్రేష్ఠము.

ద్వి. చెలులలోన మిటారి చికిలికటారి ..
ద్వి. నల. 1 573

గీ. ఒరపులకు నెల్ల నొజ్జయై యుండె నపుడు,
భుజగగజగామిని మిటారి పొలుపు మీఱ ...
విజ. వి. 1. 76

4 వాఁడి గలది.

గీ. వారిలో వారిలోలకహారకమల,
దృప్పంగగంగఁ జేకొనిరి సురలు, మారుని
మిటారిచికటారి గౌరి యనెడు,హొంతకారి
వరించె నయ్యంతకారి. చం. రా. 3 4.

ఉ. ... మరుఁడు . . గడిదేఱినదారి మిటారి
కల్వపూ,నేఱను వైచె నద్దనుజనేతలచిత్తము
లుచ్చి పారఁగన్ ... దశా. 2. 300.

5. ఉన్నతి గలది, నిక్కు గలది.

చం. కులుకుమిటారి గుబ్బలును గ్రొమ్ముడులున్
బిగికొనులుం బిఱుం,దులు గదలంగ ...
నీలా. 1. 39.

ఉ కోడెమిటారిగుబ్బగవ గుబ్బెత గ్రుమ్మినఁ
మున్ను చల్లబో, రాడినక్రాంతి దీఱఁ బుల
కాంకురముల్ చెలువారఁ గుంజరి, క్రీడల
నుబ్బుహస్తిపతికిన్ బ్రతియై జలకేళిఁ దేలి
యున్ . ఉ. రా. 6. 106

మిటారించు అ. క్రి (√మిటారము.)

1 నిక్కు, పైకుబుకు.

ఉ . మించునొయారమున్ గులుకు నెన్నడ
యున్ విటఁజాఱుకొప్పునొ, క్కించుక జాఱు
పయ్యెదయు నిట్టట్టు దూలెడు హారముల్
మిటా,రించు కుచంబులున్ జలదరించు
వలగ్నముఁ బొల్పు మీఱఁగన్ కళా 3. 17.

మ. .. జిల్గుపయ్యెంటలోన్, గులుకున్నిబ్బెపుగబ్బి
నిబ్బరపుఁ జన్నుల్ బల్మి టారింపగా .
దశా 2. 351.

2 వ్యాపించు, ప్రసరించు

మ. పొడువుందిప్ప తటాలునం డిగినయంభో
జాప్రతిబింబము నం, గడ మై రత్నమరీచి వీచి
కలు దిగ్వాటిన్ మిటారింపగా .
సుద 5. 27.

3 అతిశయించు.

మ కనుగొన్నంతనె కన్యకామణికి లేఁగౌ నింత
గాన్పించెఁ జ, న్మొవలన్ నీలిమ యావరించె
ముఖపాండు(శ్రీ) మిటారించె ...
ఉ రా. 1. 181.

మ . . చెక్కుటద్దముల వర్ణస్వర్ణ తాటంకదీ, ప్తి
మిటారింపగ నవ్వువెన్నెలలు గల్పింపన్ బురి
న్నాట్యస, ద్మములం జేరు ...
సావందో. 3. 60.

శా .. కోలుకోజున్నకో, లాలాపంబుల దండలాస్య
ముల నాట్యంబుల్ మిటారింపగన్.
(శ్రీ). రం. మా. 6. 108.

4. విజృంభించు, చెలరేఁగు.

కం. బలు వైనవేసడంబులు, జలకట్టెలు నోరణ
ములు సాళ్వంబులు గి, డ్డులు మొదలుగఁ

గలవిడివేఁ, టఁపులుగులు పదనుతో మిటారిం
పఁగ౯. యయా. 1. 112.

5. ప్రకాశించు, ఒప్పు

మ. స్తనశృంగారరసంబు చూచుకసముద్యన్నీలిమ౯ గానిపిం, చి నవీనం బగుపూఁతకస్తురిరుచి౯ జెల్వొంది పై నిండి జా, టినతద్ధార యెు నాఁ గఁ దార్కొని మిటారించె౯ భవద్రోమ రా. జి. ఉ రా. 6 182

6. క్రి అతిక్రమించు, మించు.

కం పోగ మెఱుంగు కనుంగవ, రాగలవంబుఁకుఁ బెంపు రాగఁ సొంపున్, బాగుగల మోవిబంగరు, తీఁగె మిటారించుమేను తెఱవకుఁ బొల్చెన్
ముకుంద. 2 90

మిటారింపు వి (√మిటారించు) మిటారము, విలాసము.

సీ. నిక్కుమిటారింపు నీటు మిటారము .. వహొయ లనఁగ విలాస మొప్పుచుండు
ఆం భా. 1 139.

మిటారికత్తియ(త్తె) వి. (మిటారి + కత్తియ– స్వార్థమున) యౌవనగర్వము గలఁయాఁడుది, విలాసము గలయాఁడుది

గీ. మించు క్రొమ్మించుగమికి వన్నెంచుఘనము, కులుకు సిబ్బెంపు గబ్బిగుబ్బల మిటారి, కత్తియల చూపుతేంట్లకుఁ గమలవనము, జవ్వనము సెందె వసుమతీజాని సుతుని.
చంద్రా 2. 10

ఉ. మేరులతీరులా కురుఁజుమీఁదులఁ జెక్కిన చెక్కియంబులా, గారుడ రత్నతోరణ ధగద్ధగలా తెలిగమ్చుమచ్చులా, బేరిమిటారికత్తియలు పెట్టిన ముత్తెపుముగ్గునిగ్గులా. యారతి నాతి ప్రాఁతవను లంగడిముంగిట లావురంబునన్. పాంచా. 4 5.

ఉ. పెట్టెడుసొమ్ము చే సొగసు పెట్టెడు నిట్ట మిటారికత్తెతో, నట్టడవిం జరించెదరు నాయ పదానము లాలకింపరో .
చం రా 5 5.

చం పిలిచిన నేమి పల్కదఁట పేర్చి తటాన మిటారికత్తియల్, నిలిచినఁ గూర్చిఁ జెల్కదు
ముకుంద 2 128.

మిటారికాఁడు వి. (మిటారి + కాఁడు – స్వార్థమున) విలాసవంతుఁడు.

చం మినుకులు పుట్టినిల్లు మిడిమేలపుఁదావమఁ గన్నతండ్రిచక్కనివన పిల్లతోడు మడికారపు జోటిమిటారికాఁడు .. తపతి 1 3.

మిటిమిటిపడు – మిట్టిమిట్టిపడు అ క్రి (√మిట్టిపడు) ఎగిరిపడు

ద్వి. పలుమఱు మునివేళ్లఁ బవస లెన్నుచును, మెలిగొన్నశిఖ లింత మిటిమిటిపడఁగ, నిడు పాఁగెలఁగ మెడల్ నిక్కించి బిగువు, సడలి .. వల నొప్పు సారెకు వల్లించు కొనుచు.
ద్వి. పంమ 2. 126 పొ.

మిటుకు వి. యౌవనగర్వముచే గలుగుత్రుళ్లు. (చూ మిటుకులాఁడి)

మిటుకులాఁడి వి. (మిటుకులు + ఆఁడి) యౌవన గర్వముచే నైనత్రుళ్లు గలయాఁడుది.

వ జోడులకోలాటంబులు వేయుకైలాటపు మిటుకులాండ్ర జాలుజడలనల్లినమల్లెపూసరుల వలఁకు గమగమవలపుల విటులకుఁ దలదిమ్ము పుట్టించునట్టి వెట్టదినంబులయ్యెను. ప్రబంధ. 5. 2.

మిట్ట వి. 1 ఉన్నతభూమి.

గీ. గట్టిపుప్పొడి మిట్టలు మెట్టిమెట్టి, యలసి చెమటలు వాయ నోలాడఁదలఁచి, యందఱును గూడి కొంతద వ్వరిగి యచట ...
యయా. 3. 53.

ఉ మీఁటిన విచ్చుగుబ్బచనుమిట్టల నక్షులు చిందు వందగన్ .. మనుచ. 2. 70.

కం. కట్టుము రతిసౌఖ్యములకుఁ, బట్టము గాకున్న ననిచివేయుము నన్నున్, మిట్టకు చెట్టుకుఁ

గాదను, నట్టివిధము సేయవలవ దవనీనాథా.
రుక్మాం 5 108, ద్వా 10 45.

2. రచ్చసావడి.

ఉ. ... వాఁడు రేఁగి మఱి పెటుడుఁ పెట్ట నన.గ మిట్టఁ గూర్చుచు నిట్టు పోరఁ గనిపెటుచు నొక్కరుఁ డుండి వెడియున్
ఆము. 6. 70.

3. తీక్ష్ణమగుబాణము

ద్వి వెడవెడ తూణంబు వెడలినయట్టి, వెడవిల్తు మిట్టలవింత లై యొప్ప
ద్వి వరమ. 4. 266 పొ.

విశ. 1 ఎత్తైనది, ఉన్నత మైనది

గీ మిట్టయూరమున నిడుయోగ్యతైట్టె మెఱయ.
మనుచ. 1. 59

మ నిడుమోముం గుఱుగేలుఁ గుండగడుపు స్నిలత్వము న్మిట్టలు, నడుదీర్ఘంబులు నైన దంతములు ... మార్క. 1. 224.

ద్వి మట్టుపాదంబులు మలినంపుమేను, మిట్టనుదురు మక్కిమెడయును ...
పండితా దీక్షా 40 పొ.
చిత్రభా 3. 128.

2. తీక్ష్ణమైనది, వాఁడియైనది

ద్వి సరసుఁ డై గురుకృపాచార్యశిష్యులకుఁ, బరగ నమస్కారబాణంబు లేసి, యొకమిట్ట కోల నయ్యర్గకేతనుని, మహితరత్నాంకపు మహి డొల్ల నేసె.
ద్వి. భార. విరా. 4. 81

ఉ సందియ మింత లేదు వెలుచ న్నునుమొగ్గల మిట్టకోలలన్, గందనకాయ నేసె సుమ కార్ముకుఁ డేమని చెప్పువాఁడ ...
రాజ. చ. 3. 147.

జ మిట్టపండ్లవాఁడు, మిట్టపండ్లు

మిట్టపండ్లవాఁడు — మిసిపండ్లవాఁడు విశ. (మి + పండు + వాఁడు) ఎత్తైనపండ్లు గలవాఁడు, దంతురుఁడు.

గీ. ... దంతురాఖ్య మిట్ట. పండ్లవాఁ డనఁ దగు ... ఆం. భా 2 121.

మిట్టపండ్లు — మిడివండ్లు వి బ (మిట్ట + పండు) ఎత్తైనపండ్లు, పెకు బికినపండ్లు

(చూ. మిట్టపండ్లవాఁడు)

మిట్టమిట్టు వి (మిట్టు + మిట్టు) మిక్కిలి మెఱకతావు, అత్యున్నత ప్రదేశము.

ద్వి. మేటికాల్వల మిట్టమిట్టుగాఁ ద్రవ్వి ..
ద్వి హరిశ్చ పూ. 495 పం.

విశ అత్యున్నతము, మిక్కిలి యెత్తైనది.

(శ ర)

మిట్టాడు అ క్రి. (√మిట్టు) సంచరించు, తిరుగు.

సీ. అంగళ్లయందు మిట్టాడ మానిసి లేక గుడియుఁ బాడును జిక్కఁ డిడియె ...
కాశీ. 5 267.

శా మిట్టాడంగ నరుండు లేనియడవిన్ మీనాక్షి దీనాకృతిన్ ... మనుచ. 4. 68.

కం. కట్టి తనమాఱుగా న, ట్టట్ట గృహస్తంభమునఁ బ్రతిష్ఠించి నరుల్, మిట్టాడనియా బెడిదపు, నట్టక నడురేయి మబ్బునం జెలిచనియెన్.
వేం. పంచ. 1 259.

మిట్టించు అ క్రి (మిట్టు + ఇంచు, స్వార్థమున) మీఁది కెగయు, పై కెగురు

సీ. ఎడనెడ మిట్టించి పడుమీలబెళుకుల కులికిపాటొనవఁగ నోసరిలుచు ...
కశా 6 228.

వ ఒక్కచక్కి కుక్షికబరోదరంబులు నయుణోసలపణంబులం బొట్ట వెంచుచు నిట్టలంబుగ మిట్టించు కీలానిలసమూద్ధూత నూతనశీకరనికరంబువలన వలినభవాండంబునకుఁ గర్పూరకరండభావంబు నుత్పాదించుచు ...
పాండు. 3 150.

2 ఉబుకు, నిగడు.

కం. దట్టపుఁదుఱుమును మీఁదికి, మిట్టించిన చన్నుఁ

గవయు మెఱుమెఱుచూడ్కుల్ ...

భాగ. 9 608.

౬. అతిశయించు, అధికమగు.

ద్వి మిట్టించి వేడిమి మీఱుటఁ గాయఁ, గట్టెండ తాఁకునఁ గమలె దేహంబు ...

ద్వి హరిశ్చ పూ 693 పం

మిట్టిపడు అ క్రి. (మిట్టు + పడు. ఇది కొన్ని యెడల పదాంతరవ్యవధానముతోఁ గానవచ్చుచున్నది.)

1 ఎగిరిపడు

కం. కరిగొంతంబులఁ గొని వడిఁ, బొడిచిరి కుంతధరులు ఉగ్రభూరిబలంబ్ జేసి వడి హాయగ జఝటితతి తాల్చిడి వడి మ్రొగ్గఁ బడి మిట్టిపడ రథసమువన్ కు పం. 11. 718

చం. .. నిజాంతరోదకములవేఁడిమిం దెరలి పద్దయు మిట్టిపడంగ మీనముల్ .

చంద్రా. 2 24

సీ. పనిలేనిపని మిట్టిపడు మనోజపతాక ప్రల్ల దంబునఁ దన్ను వెల్లిఁ బోవ ..

వరాహ. 4. 21.

సీ అర్జునుండను నేనె యని తెల్పినంతనే మిట్టి మీనై పడె మెలఁతచూపు ...

విజ వి 3. 12.

2. అదరిపడు ఉలికిపడు, — భయాదులచే చలించు

కం. ఉట్టిపడునట్టివర మీఁకట్టెఁడి న న్నెట్టువేఁడెఁ గటకట యనుచున్, మిట్టిపడి యఁతడు మదిలోఁ, బుట్టినతల్లడముతోడఁ బొక్కుచు నుండెన్. భాగ. 6. 516.

గీ. అనుచు నక్కునఁ జేర్చు బట్టలఁత నూర్పుఁ, గన్నుగవ నద్దుకొని కుందు గాసినొందుఁ, గలవరించును దల వంచుఁ బలవరించు, మిట్టిపడు నుత్తరీయంబు ముట్టి పలుకు.

రామా. 5. 281.

ఉ వెన్నెగ మందమారుతము వీవఁగఁ దోడనె రాలెఁ బైఁ బిరుల్, మిట్టిపడగ పీడె దపిలెం ఒధికుం డదకొత్తలోనిపోఁకట్టుల నచు ..

సారంగ 2 169.

3 గర్వముచే త్రుళ్లి, ఎగసిపడు

ఆ. జయము లపజయములు సంపద లాపద, లనిలచలిత పిచికాంచలములు, చంద్రకళలు మేఘచయములు దరంగలు, మెఱుఁగు లదుర వచ్చి మిట్టిపడకు. భాగ. 8 163

సీ, తల కులుపా చాల దని మిట్టిపడఁగ ననామధేయపుదైత్యునకు నడంగి ..

ప్రభా. 1. 79.

కం. మిట్టిపడి లేచి వన మొగి, బట్టబయలుగాఁగఁ జెఱుకుపవనతనూజున్, గట్టలుకఁ జూచి దిక్కులు పిట్టట్టగఁ జాటి సీత కిట్లనిరి ...

భా. రా సుం 336.

గీ. అనుచు నాకేలు పట్టినయప్పు డధిప, యేమి చెప్పుదు నానెగు లీశ్వరుండ, యెఱుఁగు నాసిగ్గుఁ గాఁచువా రెవరు లేక, మిట్టి మీనై పడుచెనంటి నిట్టులంటి.

సారంగ. 2. 227.

గీ. మెల్లనె కళావతీసతి మేలుకాంచి, ప్రక్క వేఱొక్కమగఁడున్నజాగుఁ దెలిసి, యక్క యిది యేమిచోద్యమో యనుచు మిట్టిపడి కాలిక యై యొండుకడకుఁ జేరి.

శుక. 1. 223.

సీ. మిట్టిపడుచు కాని మీనము ల్సమములా కువలయంబుమ ఱుంగుఁ గోరియున్న ...

బహు. 5. 53.

(ఇది మొదటి యర్థమునకుఁ గూడ నుదాహరణము.)

మిట్టిపాటు వి. (√మిట్టిపడు) మిట్టిపడుట.

ద్వి. నీమిట్టిపాటును నీరాజసంబు, నీమదంబును నుబ్బు నేలతోఁ గలయ ...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1280 పం.

సీ మత్స్యవల్లభుఁ బట్టి మాన్పించె మిట్టిపాటం
గేశుఁ దనుబలాఢ్యతుఁ జేసి ...
రా. వి. 275.

వ. ... తద్వీలాపదిద్వ్రహాగరిమంబు వశీకరించి యతుగ్రదస్యదంబున నెగసి తద్విభవంబునకు వెఱచి మరలం బాఱుతీరున నుద్వర్తనాపవర్త నంబులం బరఁగుచేడిపమీలమిట్టిపాటు లతికౌతుకంబు పుట్టింప ... చంద్రి. 4. 68.

మిట్టిమిట్టిపడు – మిటిమిటిపడు అ. క్రి. (√మిట్టిపడు) ఎగిరెగిరిపడు.

వ. ... తెగిపడియు వంకుశంబులు విడువక మిట్టి మిట్టిపడుబాహువులు ...
భార. ద్రో. 1. 377.

చం ... జాలరిచేవలఁ జాసి ధాత్రిపై, నటునిటు మిట్టిమిట్టిపడు నంబుచరంబులువోలె వత్తఱిన్.
మనుచ. 5. 81.

మిట్టు అ క్రి. ఎగురు, ఉత్పతితమగు.

చం. ఇరువురునీలనీరజనిభేక్షణ లించినవేడ్కతోఁ బర,స్పర మెగిరించి కాంచనపుబంతులఁ దచ్చన వాటు లాడఁగా, ధరణిపుఁ డడ్డ మై చనుడుఁ దద్పృథదండముఁ దాఁకి మిట్టి బి,ట్టురవడిఁ జెందు క్రమ్మఱిన నుబ్బర పోయిరి కామినీ జనుల్. నైష. 3 95.

కం ... వే,ఱొక్కఁడు మిట్టితటాలున, నొక్కని కనుకోయి మూయు నొక్కఁడు నగఁగన్ ...
భాగ. 10 457.

వి (బ మిట్టులు,మిట్లు) 1. ఉత్పతనము, ఎగిరి పడుట. చూ (మిడిమిట్లు)

2. చలనము. (చూ. మిఱుమిట్లు)

జ. మిటిమిట్టిపడు, మిట్టాడు, మిట్టించు, మిట్టిపడు, మిట్టిపాటు, మిట్టిమిట్టిపడు, మిడిమిట్లు, మిఱుమిట్లు, మిఱుమిట్లుగొను, మిఱుమిట్లుగొలుపు, మిఱుమిట్లుపోవు.

మిరాయి వి. (సంగీత.) ఒకస్వరస్థాయి.

ద్వి భజవణి తవణియు భరణి మిరాయి ... ఆది గాసొగయు తాయములు, దళుకొత్త ...
బస. పు 3. 938 పం.

మిడమిడ వి కోపముతో చూచుటయందలి యను కరణము.

ద్వి మిడమిడ మిడికెదు మేలువో కడవఁ, గుడిచి నారమె వండుగలఁ బ్రబ్బములను ..
పండితా. పురా. 115 పొ.

ద్వి. మిడమిడ మిడుకుచు మిఱుమిండఁ డనిరెయి...
బస. పు. 4. 729 పం.

మిడి¹ వి. (క. మిడి) 1. గర్వము, మిడిసిపాటు.

సీ. పరివారకూన్యత వాటిల్లుటను బంధుమిత్ర సహాయులు మిడి యడంగఁ, జచ్చుట ...
భార. శల్య. 2. 64.

గీ. మఱియుఁ గొందఱు నీచేత మడిసి రందు, మిడి యడఁగఁ జొచ్చి తమసూడు దడవ లేరు ...
ఉ హరి. 5. 295.

2. కాంతి, జిగి.

చం. మిడిగలవజ్రపున్ రవలమిన్కులకమ్మలు జాతి కెంపుజా, కడియములున్ ... సొగ సొనసఁ దాల్చి నృపాలుకేశికిన్, నడచె వధూలలాను ...
హంస. 3. 4, హంస. 4. 79.

విజ. గర్వితుఁడు. మిడిసిపాటుగలవాఁడు.

కం. ఒప్పర మిడి సతికిం గల,రెయొ ప్పెఱుఁగఁడు...
దశకు. 7. 71.

2 ఉన్నతము, ఎత్తైనది, గొప్పది, పెద్దది.

ఉ ... గందపుఁగొండగాడ్పుచే, నల్లికబిల్లికన్ దనరునామిడి మామిడిక్రింద భూమిభృ,త్తల్లజుఁ డల్లజాలరివిధంబునఁ బొంచి హరించె డెందమున్ . . కృ శకుం. 2 220.

చం ....పో,గులు మిడివిండ్లు బండగులుఁ గొమ్ములుఁ బాదులు వల్లెత్రాళ్లు ... చంద్రి 2. 21.

సీ. భావజుమిడివింటఁ బాఱునీలపుగుండ్లభంగిఁ జలించు పుష్పంధయములు ...
ప్రభా 3. 35.

సీ. ... నల్లమెఱుఁగు, వన్నెలు పింగాణి
కన్నులు తిరిబోమల్ మిడిదేగచాలు మిడ్లై
జుట్లు ... ప్రబంధ 132

3. పై కుబికినది.

ద్వి. నిడుదకోఱలు మేఘనీలదేహంబు, మిడుగు
టుల్ రాలెడిమిడి కన్నుఁగవయు ...
రం. రా. ఉ. 20 పా. 21 పం

ద్వి మిడిపండ్లు చెక్కుటిమీఁదిపుళ్ళిరియు, ఒడి
బ్రేలుచన్నులు బడఁబాకినోరు ... గలిగి . .
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1085 పం.

4. తీక్ష్ణమైనది, వేడియైనది.

సీ మిడియెండవలె నుండువడినిండ మైఁ జెందు
నుడుకువెన్నెలకాఁక లోర్వరాడు ..
ఇందు 3. 12.

జ. మిడికాఁడు, మిడిగ్రుడ్లవాఁడు, మిడిగ్రుడ్లు, మిడిదల, మిడినాగు, మిడిపండ్లవాఁడు, మిడిపండ్లు, మిడిమిడిమేలతు.

మిడి² వి వేఁటసాధనము.

ఆ. ఉరులు జిగురుఁగండె దెరలును బోనులు,
వాటువాఱెనలును వసులు గనులు, మిళ్లు
వలలు పేట్లు గోళ్లు దీమంబులు, నాదిగాఁగఁ
దెచ్చి రాటవికులు.
పి. శకుం. 1. 116

జ. మిడిబద్ద, మిడిబోను.

మిడికాఁడు విశే (మిడి²+కాఁడు, స్వార్థమున) గర్వితుఁడు, మిడిసిపాటుగలవాఁడు.

సీ విప్పగుటొమ్ముతో వెడవిల్లుబూనిన మిడి
కాఁడు ముక్కంటి మిగుల వెలిఁగె
అచ్చ. భా. 4 71 పా

మిడికించు స. క్రి. (√మిడుకు) 1. త్రిప్పు, చలింపఁజేయు.

సీ గ్రుడ్డులు మిడికించుకొని దప్పి కిమ్మను దమ
వారి నొక్క బేతాళమాళి ....

గీ. నొసలు స్రుక్కించు నావుర్న నోరు దెఱచు,
గ్రుడ్లు మిడికించు రాగంబు గుమ్మడి(రి?)ంచు.
పాడుగతులకుఁ దనుదానె పరగి యాడు,
నల్లయాతండె వో తూర్పు నాఁటిగడిఁడు
క్రీడా. 226., శుక. 2 80.

2 మండించు, కాలుచు

సీ మేన వెంటులు చుట్టి పై నగ్ని తగిలించి మిడి
కింపఁ దగు నని మిడుకువారు ...
ద్వా 3 58.

మిడికిపడు అ. క్రి. (మిడుకు+పడు, స్వార్థమున) పరితపించు, పరితాపము నొందు.

ఆ. వివిధమహిమ ననుభవించుచునుండియు, మండు
జరఠవహ్ని మాన్పఁ గాని, దప్పితోడఁ గూడి
నొప్పింపఁ గన్నులు, మేను దిమ్ముఁ దిరిగి మిడికి
పడుచు వరాహ. 12 64.

మిడిగ్రుడ్లవాఁడు విశే. (మిడిగ్రుడ్లు + వాఁడు) ఉన్నేత్రుఁడు, మిట్టగ్రుడ్లవాఁడు.

సీ. మిడిగ్రుడ్లవాఁ డన మీఱు నున్నేత్రుఁడు ...
ఆం. భా. 2 121.

మిడిగ్రుడ్లు వి. బ. (మిడి¹+గ్రుడ్లు) మిట్టగ్రుడ్లు, పైకుబికిన కంటిగ్రుడ్లు.

సీ కుఱుచచేతులు మిడిగ్రుడ్లును గడుకొన్నతఱ
టులు మఱి చెంచుదలలు నమరఁ, దడలిండ్లు
నేపట్టి దడయక యెఱుకులై యార్పుచు ...
భార. అర. 1. 300.

సీ. పండులు గొఱుకుచుఁ బదరి వాఱ మ్మని మిడి
గ్రుడ్లుల నిప్పులు గ్రుమ్మరిలఁగ ...
హరి. పూ. 5. 149.

సీ పిల్లికన్నులఁ బోలు పింగళాక్షములందుఁ
గ్రూరంబులగు మిడిగ్రుడ్లతోడ ...
కాశీ 5. 110.

మిడిదల వి. (మిడి¹+తల) పెద్దతల, శిరస్సు, తల.

కం. ఈ మెఱుగుగండకత్తెర,చే మిడిదల యిచ్చు
సాహసికుఁడు శిరం బ,ట్లే మగుడఁగ నదుకు
కొనం, గా మని చంపుఁ దనుఁ జంపఁ గడఁ
గినవానిన్. కళా. 6. 43.

కం. గుడి సొచ్చి నాకు సాఁగిలఁ, బడి మ్రొక్కుచుఁ బలికె నెన్ని భంగుల నైనన్, బడఁతుక యిది నా కబ్బిన. మిడిదల యొప్పించి నిన్ను మెప్పింతుఁ జుమీ. ద్వా 4. 51.

మిడినాగు – మిణ్ణాగు వి (మిడి[1] + నాగు) ఎగిరి యెగిరి పడు సర్పవిశేషము

మ అకటా తమ్ముఁడఁ గాలివేగమున ఛాయన్లేని పక్షీంద్రుకాల్మికి లోనైనా మిడినాగుకూనలకు జాలి నొందుగాలి న్గకాపికలై విచ్చుమనోజ భల్లములకు న్నిలిల్లుచిత్తంబు సాటికి రాఁగేఁదె హేషపేరఁ బురఘోటీఘోటకవ్రాత ముల్. చంద్రా. 1 29

మిడిపండ్లవాఁడు – మిట్టపండ్లవాఁడు (మిడి[1] + వాఁడు) (శ ర.)

మిడిపండ్లు – మిట్టపండ్లు వి. బ. (మిడి[1]+పండ్లు) ఎత్తైనపండ్లు

సీ బొక్కిరొమ్మును నూఁదబొడ్డును మిడిపండ్లుఁ దెబ్బనోరును బాఁచి దేబమొగము ...
భల్లా. 4 (శ. ర)

మిడిబద్ద వి. (మిడి[2]) వేఁట కుపయోగించుసాధన విశేషము.

తరళము. వలలు బోనులు చిక్కముల్ పెను వాతి కత్తులు బల్లెముల్, బలుతుపాకులు వాగురుల్ మిడిబద్ద లీఁటెలు దీములంబుల పొదుల్ ..
రామేశ్వరమాహాత్మ్యము. ౫ 79.

మిడిబోను వి. (మిడి[1] + బోను) మృగములు లోనగువానిం బట్టెడు కపటయంత్రము.

కం. మిడిబోనులఁ గాలుచ్చులఁ, బడఁదోలియుఁ బోగు లోనుపఱచియు లేళ్లన్, వడిగలజింకల నెల్లన్, బొడిచిరి కడుఁజెంచు లాఱుపులఁ బద లదరన్ యయా. ౨ 19.

మిడిమిట్లు వి. బ. (మిట్లు + మిట్లు) మిక్కిలి మిట్టుటలు.

గీ. పసుపుతేగురుకొఱకచ్చుమిసిమి దేఱు, మిట్ట కనుగ్రుడ్లు మిడిమిట్లు మిడిసిపడఁగ ..
వేం. పంచ 3 134.

మిడిమిడి వి (మిడి[1]) పరితపించుటయం దనుకరణము

కం కడుపునకుఁ గూడు గానక, పడి మిడిమిడి మిడుకునట్టిబరుగున కీ యా, అడి యమరత్వఁ జేఁటికిఁ, గడు పిటు గాలంగఁ గంటఁ గాటుక యేలా. ద్వా. 1 86

విశ 1 మిక్కిలితీక్ష్ణము

చం మిడిమిడి యెండకొట్టునను మేనులు పెట్టుచు నుండ .. వాల్మీ 2. 90.

2 మిక్కిలి అల్పము.

(వ్యవ.) వానికి సాహిత్యమున మిడిమిడిజ్ఞానమే గాని పాండిత్యము లేదు.

మిడిమేలము వి. (మిడి[1]+మేలము) 1. గర్వము, మిడిసిపాటు

సీ మిడిమేల మేమి మామిడి నెక్కఁ గలవశే ...
ఉ. హరిశ్చ. 3 31.

2 ఉపద్రవము, కీడు.

కం ఈలీల నుండి మన మిటు, మేలము లాడంగ నేమి మిడిమేల మె యం, చాలో నత్య సుభద్రహితాళుల కిసుమంత యారహస్యము దెల్పెన్ విజ. వి. 3. 36.

విశ 1. మిడిసిపాటుగలది, గర్వితము.

కం. . మిడిమేలపుదొరను గొల్చి మిడుకుటకంటెన్, వడి గలయెద్దులఁ గట్టుక, మడి దున్నుక బ్రతుక వచ్చు .. సుమతి 4.

గీ. వీటిలో మిడిమేలపువిటునివిధము, సాఁగఁ గొన్నాళ్లు నిజపితృసంచితంబు, బొల్లుఁగాఁ జల్లి యది యెల్ల నల్లుటయును, దల్లడిల్లుచు దుర్మార్గతల్లజుండు. ప్రబంధ. 675.

2. ఉపద్రవకరము, బాధకము.

ఉ. గామిడిదైన మీవితముగా మిడిమేలపు సేఁత నిర్దయన్, సీమలు గానిసీమలకుఁ జెల్వఁడ యేఁగఁగఁ దెచ్చె నక్కటా ...
శశాం. 2. 133.

గీ మితి లేనియీమిడిమేలంపు మెకములు కికియల
ఒలగమే జనని నీకు ...
ఉ. రా. 6 273.

వి. మిడిసిపాటు (శ. ర).

మిడియ వి వేదవాక్యము.

కం. తలఁచి యపు డందొ కింతయుఁ, దొలుతటి
తరవాతిమిడియఁ దోఁచక మఱి యెవ్వల
వంసిన శ్రుతిశబ్దము, పలుకుచునున్ రాక వెకడు
వఱచినఁ గలఁకన్ ... పరమ. 2 112

(శ ర. పా తరువాయి మఱియు ముద్రిపా

మిడియు అ క్రి 1 తీక్ష్ణమగు

గీ మిడియనెండ గాయ జడివాన గురియఁగ, సీతు
గదుర వృథ జాతు అలర, నగ్నిలోన బయల
వప్పుల నప్పరో గణముద్రమోలఁ జేసెఁ గడంది
తపము. కకు. 1 104

2. పైకుబుకు

సీ పఱిచుంచుఁదలలును బరిడుబు డబ్బర మిడిసిన
గ్రుడ్డులుఁ బడఁకుచెవులు ...
కు. సం. 6 694

చం. వడి నెగసి హస్తతలమునఁ, బిడుగుగతిన్ జరువ
నెత్తు పెల్లె గ్రుడ్డుల్, మిడిసి తల పగిలి తుర
గము, వడునాలుక గఱచికొని రణస్థలిఁ
బడియెన్. భా. శా. యు. 989.

3 భయాదులచే నెగసిపడు, అదరిపడు.

చం. . భూతముల్ మిడిసె భైరవుఁ డుల్కె
విధాత శెగ్గిలెన్, బనివడిఁ దేవ్వఁ దేవ్వ నల
భర్గుని కౌఁగిట దుర్గ మూర్ఛిలెన్ ...
కకు. 2. 133

4. మిట్టు, పై కెగయు

చం. ఆ విసినినక్క చాపము, కోఁ పంగిట నిరికి
నరముఁ గొరికిన రభసం,జేపార మిడిసి మన్మని,
రూపణ మొనరింప నక్క రోఁజుచుఁ గూలెన్.
వేం. పంచ. 2. 109.

సీ. చూపి వేసినవేగ చోపి తేసినవుల్లు మీఁదుగా
మీఁదనే మిడిసి పడఁగ .. కకు. 4. 68.

వ కేళికురాంటంబున రేణుకళిలయుఁ గఱు
కున్నటం దెగనడికినఁ పల మిడిసి యల్లంతటం
బడియె ... దశా. 6. 85

6 తూలు.

క. అవి యాతనిపై తోలును, నవియింపగ లేక
మిడిసి యల్లటు పడఁ జూచి వనేచరు లేచిన
వెఱ. దవిలినమతి నద్దిరయ్య దయ్యం బనుచున్.
మనుచ 4. 102.

జ. మిడివోవు, మిడిసిపడు, మిడిసిపాటు

మిడివోవు అ క్రి (√మిడియు) తప్పు, తప్పి
పోవు, శేషించు

సీ అదుష్టవర్తనుఁ డప్పటితుదకు విజాపేతపుత్ర
మిత్రాదు లొకఁడు, మిడివోక కలిలో మతి
యుట యూహించి వగచుచు ...
రాఘవ. 4 287.

గీ. వనము గాచెడిరాక్షసవర్గములను, దండి నొకనిని
మిడివోవకుండఁ బట్టి, మేటిభుజ శక్తి నందఱగీ
టడంచి, వాలి యన్నాఁడు సాహసవంతుఁ
డగుచు. మొ. రా. సుం. 128.

2. క్షీణించు, తగ్గు.

ద్వి మిగుల మెచ్చియు వాఁడు మిడవోని కడిమి,
బెగడొందఁ బెడచేతఁ బెనుజాల రువ్వె ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ 2120 వం

మిడిసిపడు అ క్రి. (√మిడియు) 1. మీఁది
కెగయు, ఉత్పతితమగు

కం బెడిదపు మదవజ్వరముల, మిడిసిపడున్ హార
లతలు మృగలోచనకున్ ... నరస. 3. 60.

వ ... మిడిసిపడుమీనుకరణి నీట ముంచి విడిచిన
సొరకాయ యెగసిన నిక్కున ...
ప్రబంధ. 788.

2 (కోపము గర్వము మొ. చే) త్రుళ్లు, మిట్టిపడు.

సీ పదము లొత్తెద నంచుఁ బటిజంఘికలు దన
తొడలపై వ్రేసికో మిడిసిపడుచు ...
హంస. 3. 201.

అదనుచు నహం, కారంబున మిడిసి పడితి (గమ్మనఁ జని బం, గాఁ ముఁ బోలెడు కొడుకున, కేరూపున నైనఁ బాపు మీసంకట మున్. హరి పూ 5 245

మిడిసిపాటు వి. (√ మిడిసిపడు) మిట్టిపాటు, గర్వాదులచేఁ గలుగుత్రుళ్లు.

(వ్యవ) ఈచిగిరెంత యైశ్వర్యమునకే యింత మిడిసిపాటా.

— మిణుఁగు వి డుఁగుఱు.

మ .. కృష్ణుఁడు .. ఉద్ధతశక్తి న్వడి ద్రిప్పి మింట మిడుఁగు ఱట్టంబుగాఁ బర్వను, న్నతచం చద్గద వైచి త్రుంచె ..
భాగ. 10 ఉ. 909. (చి ని. పా.)

జ. మిడుఁగుఱు, మిడుఁగుఱుఁబురువు.

మిడుఁగుఱు — మిణుఁగుఱు వి (√మిడుఁగు)

1. విస్ఫులింగము, అగ్నికణము.

కం. మిడుఁగు అని తలఁచు బాలుఁడు, మిడుఁగుఱుఁ బుర్వుఁ గని ... వృసిం 4. 159.

చం. మెఱయుచు నుశ్నవజ్రహతి మేరుతటంబున రాలువమ్మిడుం, గుఱు లన విస్ఫులింగములు కుంభునిముష్టి విఘట్టనంబులన్, వఱలుచు వాన రోత్తముని వక్షమునన్ వెడలె న్సముద్ధతిన్, మెఱయు ప్రతాపపావకవినిస్సుకహేతికణం బులో యనన్. భా. రా యు 1216.

చం. .. అం, దఱును గడంగి పట్టుకొనఁ దద్దయు డాసిన జూడ్కులన్ మిఱుం, గుఱు లెన గంగ వక్త్రమున గోపము చండిక దాల్చె .
మార్క. 6. 162.

2. (క. మిణుకు. త. మిన్మిని) ఖద్యోతము, మిణుఁగుఱుఁబురుగు.

గీ మిన్నమిడుఁగుఱు లై రెండు మెఱచుచున్న, మెఱుఁగు లోకపుట్టలో నున్న నెఱుఁగ కేను, బుట్టఁ గ్రొప్పించి యారెంటిపాడవు గాన, కుడిగి వచ్చితి విస్మయపడి మనమున.
భార. అర 3. 179.

మిడుఁగుఱుఁబురువు — మిణుఁగుఱుఁబురువు వి. (మిడుఁగుఱు + పురువు) చీకటివేళ తళతళ మెఱ యుచు నెగుఱు ఒకజాతిపురుగు, ఖద్యోతము

ఉ. ...వజ్రపంక్తిఁ బో,ల్పారు మిడుంగుఱుంబురువు. లంచు వెనం గొనిపోయి పొంతక్కం, గారవన ద్రుమాళి గిజిగాఁడులు గూడులఁ జేర్చు దీపికల్ గా . మనుచ. 1. 36.

మిడుకు అ క్రి (క. మిడుకు త. ముడుక్కు.) త్రుళ్లు, ఎగిరిపడు, గర్వముచే మిడిసిపడు.

గీ అదియుఁ గాక విశేషించి యరయ బుద్ధి, గలుగునట్టి సాధవములు గారె మీరు, మృత్యు వున కట్లు గావున మెలఁగ మిడుక, నీక పొం గొన వలయు మి మ్మెల్లభంగి.
భార. అను. 1 19.

చం. మిడికెడు వాసుదేవుఁ డన మీఁదు దలంపక యాదవుం డొకం, డుడుగఁడు ..
ఉ. హరి. 3 47.

2. కదలు, చలించు

కం. మిడికెడిఁ బెదవులు వ్రేళులు, మడఁగెడుఁ గను దోయి మొగిడె మా యెదురఁ గడున్, వెడవిఁక యొడలు చేసెదు, కడపల జపమునకు నేఁడు గలదో లేదో. ఉ హరి 4. 44.

ఆ. అమ్మహీరుహంబు నదరంటఁ దాకిన, నొచ్చి, పంక్తిరథ తనూభవుండు, మూర్ఛవచ్చి యంగ ములు శిథిలంబు లై మిడుకలేక పుడమిమీఁదఁ బడియె నిర్వ. 10. 28.

3 సంచరించు.

గీ పొలుచు సౌవర్ణపురి గని భూపసుతుఁడు, మెచ్చి వర్ణించుచును దానిఁ జొచ్చి యందు, మిడుక మానిసిఁ గానఁ డప్పుడు మనంబు, గరము విస్మయ మందంగఁ దిరిగి తిరిగి.
మార్కం. 2. 261.

శా ఏ నేదిక్కునఁ జూతునో యనుచు నెంతేభీతి వారాసిలో, మీనం బై మిడుకంగఁ జొచ్చితి వయో మేలే హరీ ... దశా. 1. 297.

4 పైకుబుకు

కం విడు నాటి థ మని హరిఁ గ,వ్వడిఁ కిన్ వడిజంక నిలిచి వాయుతనూజుఁ, విడికిటిఁ బొడిచిన గ్రుడ్డుల, మిడుకఁ గెడసి కాలు చెయ్యి మెద లుఁ కున్న న్ జై. భా ౨ 26.

5 పంతపించు

కం. కిడు వెట్టియుండు కాలుఁడు, మిడుకు విడుక నపహరించు మీ రీయాసల్, విడువుఁడు బాలునికి సుగతిఁ, ఒడయుఁడు దానాదులైన ఒహుధర్మములన్ భార. శాం ౫. 370.

కం తడ వాయె నేమి సేయుదు, నెడవాయని సఖులతోడ నెందున్నాఁడో, కొడు కాఁకలి గొనె వంచున్, మిడుకు దయోపేత మాతమృదువాగ్జాతన్. విఠం 2. 80.

కం. విడనాడఁ జూచి మను పిడు, గడిచినతనిఁ గొలువిఁ జూఁడి నట్లగుటయు నక్కడ నుండ కేఁగె మదిలో, మిడుకుచు భాగీరథీసమీపంబు నకున్ జై భా 4. 70.

6. మండు

ఆ అచట భూమిపాలుఁ డాక్రియ నిచ్చుట, మిడుకునగ్నిలోనఁ బడకమున్న, యతని యుండు లెప్పు దర్థంబులను నింపి, యుండునట్లు వరము లిండు చాలు ద్వా. 7. 105.

7 ఎండు, శుష్కించు

ద్వి మునినాథ నేఁ బోయి ముద మొప్పజలము, గొని వచ్చునీలోనఁ గత్తుక మిడికి, మునికుమారుఁడు దాహమునఁ జచ్చె నేని, యనఘాత్మ మటి బ్రహ్మహత్య సిద్ధించు.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ 1810 పం.

8. కోపముతోఁజూచు.

ద్వి మిడమిడ మిడికెదు మేలువో కడవఁ, గుడిచి నారమె పండుగులఁ బ్రబ్బములను ...
పండితా. పురా 115 పొ.

ద్వి. మిడమిడ మిడుకుచు మిరుమిండఁ డనియె ...
బస. పు. 4. 729 పం.

9. బ్రదుకు, జీవించు

తే మఱియు మిగిలి కేతుమంతుఁడు గాంతేయు, పై కిఁ గవిసి యతనిబాణశిఖల, బ్రుంచిపోయెఁ గడఁగి మంటలో నుఱికిన మిడుతవోలె మెఱఁగ మిడుక లేక భా భీష్మ 2 62.

వ. .. ఇట్లు హాలాహలదహనంబు జగంబులం గోలాహలంబు సేయుచున్న సమయంబున మెలకు నెగల మిడుకంబు జాలక నీ తైన దేవతలును భాగ. 8 216.

10. తూలు.

ద్వి కాలానిలావర్తగతి కానఁబడఁగఁ, గాలచక్రాకృతి గలచక్ర మెత్తి, పెడచేతివాటునఁ బృథుమస్తకము, మిడుకుచుఁ బడ వానిమెడ ద్రుంచివైచె.
రం. రా ఉ. 16 పొ 2 పం.

వి 1. జీవము. (చూ. మిడుకమూలు).

2. మిడిసిపాటు, మిట్టిపడుట.

వ. ... కదలిరాముద్దుకొడుకు మేనల్లుని దుడుకు నడకల మిడుకలకు వెగులుపడి ... ఇందు. 4. 87.

జ. మిడికించు, మిడికిపడు, మిడుకుమూలు, మిడు మిడుకను, మిడుమిడుకు.

మిడుకుమూలు అ క్రి. (మిడుకు + మూలు) చచ్చు.

సీ .. నూతు, గొరువదేవమ్ముల దురగచతుష్కంబు మిడుకుమూలఁగ నేసి మిన్ను ముట్ట, నార్చిన ... ఉ. హరి. 3. 58.

మిడుగు వి చీలమండ, గుల్ఫము.

ద్వి. ... శ్రీరంగనిలయార్చకుండు, మిడుగుల నొరయుచు మించుపింజియల, జెడఁగుల నెఱులు గాన్పించుదోవతియు, నుత్తరీయంబుగా నొక కొంత వైచి. ద్వి. పరమ. 4. 317 పొ.

ద్వి. గన్నేరుపూఛాయ గలనీరుకావి, వన్నియ పుట్టంబు వదలుగాఁ గట్టి, మిడుగుల నొరయ నామీఁద జింజియల, మడిచేరు చెఱిని.
ది . పరమ. 4. 284 పొ.

జ. మిడుగుఱాయి.

మిడుగుఱాయి వి. (మిడుగు + ఱాయి) కరినశిల.

సీ. మిడుగుఱా యన సూదిఱాయి యనఁగను గరినశిలాఖ్యయా ... ఆం. భా. 2. 20

మిడుచే స క్రి. 1. (వ్రేళ్లు) విఱుచు, (నెటిక) విఱుచు

ఉ. చూచుచుఁ జేరి వ్రేళ్ళు మిడుచుచుం దల యూఁచి తత్తఱ మై యాచపలాక్షి ముక్కునయి నంగుళము ఁ దియించి .
భా. విరా 2 856

కం. కడుభక్తి నంబి పిలిచిన, నొడఁబడి యోయనినఁ గాంగి నొంటొకవిధులన్, నొడువులు సెప్పిన వ్రేటులు, మిడిచిన శివుఁ డట్టివాని మెచ్చునె చెపుఁడా. శివ సా. 484.

కం. చట్టలు చరుచుచుఁ బలుములు, జిట్టలు మిడుచుచు దివంబు చేతుల విరియ, దట్టుచుఁ గాటుక కన్నులఁ, జుట్టివ్రజ నెల్ల నతఁడు సూచెన్ గలయన్. దశకు 4. 48.

2. ద్రవద్రవ్యమును బొట్టుబొట్టుగా నిచ్చు, కొంచెముకొంచెముగాఁ బెట్టు.

గీ. పెరుపుపాలింట నేడ్చినబిడ్డ కైన, మిడున లే దెల్ల దానను జెడితిమి ...
హరి పూ 5. 219.

మిడుత వి (క మిడత, మిడిత) శలభము, ఒక విధమగు ఎగిరెడు పురుగు

గీ ... మిడుతన శలభంబు చను ..
ఆం. భా. 2. 95.

ఆ. ... మంటలో నుఱికి, మిడుతవోలె మెలఁగ తుదుక లేక .. భార భీష్మ. 2. 62

చం. మిడుతలపిండువోలెఁ గడు గిక్కిలిగాఁ బలుమూఁకఁ గూర్చె యె, ట్లడరితి నీవు దావదహనాకృతి హరి ఉ 2 127.

చం శార్ఙ్గితోఁ, బెనఁగుట మంటలో మిడుత బీరము సూపుటగాదె దుర్మతీ ... ఉ హరి. 8. 14.

మిడు(కు)మిడుక(కుమ)ను అ క్రి (మిడుకు + మిడుకు + అను) తేజోహీన మగు, (దీపము చిన్నదగుటచే) కొంచెముకొంచెముగా కన్పడు

కం పాతేటిరాచకన్నియ, మేలారెడు చూపు లేక మిడుమిడుకంచున్, జాలిం బురపురఁ బొక్కుచుఁ, దూలిరి రక్కసులు కీడుదోఁచిన నధిపా
భాగ 8. 290.

(పరితపించు అని శ ర)

(వ్యవ) దీపము మిడుకుమిడుకు మనుచున్నది.

మిడు(కు)మిడుకు వి. (మిడుకు + మిడుకు) కాంతి సన్నగిలుటయం దగుననుకరణము (చూ. మిడుమిడుకను)

మిణకరము వి ఏమియుఁ దోఁచక భ్రమించుట (శ ర.)

జ మిణకరించు

మిణకరించే అ క్రి. (√మిణకరము) ఏమియుఁ దోఁచక భ్రమించు (శ. ర).

మిణుఁగు – మిడుఁగు (శ. ర.).

జ మిణుఁగులు, మిణుఁగులుఁ బురువు.

మిణుఁగు(ఙ్గు)లు–మిడుగులు వి (√మిణుఁగు) స్ఫులింగము, అగ్నికణము.

గీ. శతముఖుం డను రాతపవక్రవర్తి, సెట్టు సాధింతు నని విచారింప నేల, తూలికాపర్వతంబును ధూళిచేయ, మిణుఁగు ఱింతైనఁ జాఁదే మేదినీశ. సీతావి. 1. 96

వ . గిరికటకవాషాణసంఘట్టనంబున నెగయు మిణుంగురులులోలె నంతఁ శ్రేణి శిలాకాశ కలంబులు మీఁదికెగయ నంభోనిధానంబు మధ్యమానం బయ్యె మఱియును
హరి 6 59

చం. . మిణ్గులుల్, చదలునఁ బర్వ నాతని భుజద్వయమధ్యము గాఁడి దుస్సి
భోజసుతా. 4. 110.

చం. ఎద్రిచిన కాలపాకమున నిగతి నీమదిఁ గ్రోధవల్లికం, బద్రిచినవారు మన్నిశిత బాణపరం

పఱ లై మిణుంగురుల్, విద్రుపఁగఁ దత్ఫలం బులచవిం జరితార్థులు గా శరీరపుం, జిద్రుపలు చేరుఁ దత్సుతులచేతులఁ జగా ఁ ఁబు వాతులన్.
ఉ. హరి. 4. 109.

మిణుగుఱుఁబుర్వు – మిడుఁగుఱుఁబుర్వు వి. (మిణుగుఱు) చీకటిలోఁ దళతళ మెఱయుచు నెగురు నొకజాతి కీటకము, ఖద్యోతము.

చం. పడువడగండ్లపెల్లు గనుపట్టు మిణుంగుఱుఁ బుర్వులంచు సం,డడిగొను నింద్రగోపములు ...
విప్ర. 3. 62.

గీ. మిణుఁగుఱు,పు ర్వనంగను ఖద్యోత మొనరు...
ఆం. భా. 2.95.

మితంగమము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మెల్లఁగా నడచునది, మందగామి.

మితంపచము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కొంచెము వండునతి.

మితద్రువు సం. వి. ఉ. పుం. సముద్రము.

మితము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. పరిమితి గలది. 2. శబ్దితము. 3. త్రోసివేయఁబడినది.

మితాక్షర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యాజ్ఞవల్క్య స్మృతిపై విజ్ఞానేశ్వరుఁడు రచించిన ప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యానము.

మితి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. గడువు, కాలపరిమితి.

చం. జనకుఁడు సేసినట్టిమితిఁ జక్కఁగఁ దీర్చి కడంక సేను వ,చ్చినగుఱిదాఁక భూతలముఁ జేకొని రాజ్యము చేయు ...
మొ. రా. అయో. 41.

ద్వి. కొంకు గాకుండ నాపూనిన మితికి, నింకఁ గౌశికుఋణ మేమిటఁ దీర్తు ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1309 పం.

2. పరిమాణము, కొలత, తూనిక. 3. సరియైన తెలివి, తత్వజ్ఞానము. 4. నిశ్చయము. 5 విశేషము.

మిత్తి[1] వి. (సం. మృత్యుః, ప్రా. మిచ్చూ, క. మిత్తు.) 1. మృత్యుదేవత, మరణాధిదేవత.

ఉ. ఇత్తఱిఁ బన్ని పోయి పయి నెత్తిఁ గణంబొన రించి వారలన్, మిత్తికి నంపి ధాత్రి నిర మిత్రముఁ జేయుదము ....
భార. ఆర. 1. 74.

ఆ. మత్తగిల్లు సత్తుగిత్తత త్తడి నెక్కి, మిత్తి మొత్తి సత్తి నత్తి బత్తిఁ, బత్తి రిడిన ...
నీలా. 1. 118.

సీ. జముదాడి గెల్చువాజముదాడి యల్పమే సిగ పుమిత్తి నాచేతికత్తి ..
రామా. 2. 24.

2. మరణము.

కం. రత్తయుపచారముల నే, నుత్తముఁ డగుధర్మతనయు నుడికించితి దు,ర్వృత్తు లగుమత్సుతుల కును, మిత్తియగుం బోర వగలు మిగులఁగ. యున్నె.
భార. ఉద్యో 2. 82.

సీ. మిత్తి పెన్నిదుర నా మీఱును మరణంబు ...
ఆం. భా. 2. 225.

ఉ. నిన్నిటు పాఱవైచి తగ నిద్దుర వోయెదుఁ జాపఁ డంచు నే, మిన్నక నీక్లనాట యను మిత్తికి నేఁటికిఁ బోయితిన్ ...
హరి. పూ. 5. 175.

జ. మిత్తికూడు, మిత్తికూళ్లదొంగ, మిత్తిగొంగ, మిత్తిచూలు.

మిత్తి[2] వి. లతావిశేషము, ఒకజాతితీఁగ.

సీ. శంఖపుష్పికపేరు చను మిత్తి యంచవ ...
ఆం. భా. 2. 67.

మిత్తిక. వి. (సం. మృత్తికా) మన్ను.

సీ. మృత్తికాహ్వయము లౌ మిత్తిక యంచన మట్టియం చనఁగను మన్ననంగ ...
ఆం. భా. 2. 5.

మిత్తికూడు. వి. (√మిత్తి[1]) ప్రేతల నుద్దేశించి యిచ్చునాహారము; చచ్చినవారి నుద్దేశించి పెట్టెడి యన్నము. (చూ. మిత్తికూళ్లదొంగ.)

మిత్తికూళ్లదొంగ. వి. (మిత్తి[1] + కూళ్లు + దొంగ) ప్రేతల నుద్దేశించి యిచ్చిన యన్నమును అపహరించువాఁడు.

ఆ. తొత్తు తొత్తె గాని దొరసాని గాఁబోదు, హత్త దెవుడు దాని కైనగుణము, మిత్తి కూళ్లి దొంగ మే లెగ్గ నేర్చునా . .

వేమ. 3. 249.

మిత్తిగొంగ. వి. (మిత్తి[1] + గొంగ) మృత్యుంజయుఁడు, శివుఁడు.

సీ. ముక్కంటి యరవదిమోములవేలుపు మినుసిగ దయ్యంబు మిత్తిగొంగ ...

ఆ॰ సం. దేవ. 9.

ఇక్లే మిత్తివేఁటకాఁడు = శివుఁడు.

ఆ దండుతోడఁ గూడి తరలి గొబ్బునఁ దమ, నేల కరిగి మొదలిప్రోలు సొరక, మిత్తివేఁట కానితత్తఁడియూర నిం, పెసఁగ నిలచి ప్రజల నేలుచుండె ....

అచ్చ. రా అయో 115.

మిత్తుచూలు. వి. (మిత్తి[1] + చూలు) కేతుగ్రహము. (శ. ర.)

మిత్తు. విశ. మిక్కుటము, అధికము.

ఉ. కుత్తుక లెత్తి బిట్టులికి క్రుంకురవిం గని దీనవృత్తితో నొత్తినభావిదుర్భరవియోగ భరంబున నొం డొకంటిమో, మత్తమిలం గను గొను గాంగయుగంబుల దృష్టిఁ గప్పుఁ బో,మిత్తుగఁ గన్ను నీ రొదవి మించిన చీకటి కంబె మున్నుగన్, కవిక. 4 72.

మిత్తురుఁడు వి (సం. మిత్రం. ప్రా. మిత్త) స్నేహితుఁడు, చెలికాఁడు.

కం. అత్తెఱఁగున సైదో డని. నత్తమిలినఁ జూచి రాముఁ డులుకి నిగుడఁగా, నత్తొలి వేలువుఁ గలవల, మిత్తురుఁ డాకొని కడంక మీఱఁగ బలికెన్.

అచ్చ రా. యు. 219.

(మిత్తుఁడాకొని. శ. ర పా.)

మిత్రఘ్నుఁడు. సం. విశ. (అ అ అ) మిత్రద్రోహి.

మిత్రత నం. వి. ఆ. స్త్రీ. మైత్రి, స్నేహము

మిత్రత్వము. నం వి అ. న స్నేహము మైత్రి

మిత్రభేదము నం. వి అ పుం స్నేహము చెడగొట్టుట.

మిత్రము. సం. వి. అ న. 1. స్నేహితుఁడు.

మిత్రయువు సం విశ (ఉ.) 1 స్నేహము గల మనస్సుగలవాఁడు. 2. స్నేహితు వశము చేసికొనువాఁడు.

వి ఉ పుం. 1. మిత్రుఁడు, స్నేహితుఁడు.

2. లోకయాత్రికుఁడు.

మిత్రలాభము. సం. వి అ. పుం స్నేహితులను సంపాదించుట, మైత్రికూర్చుట.

మిత్రవిందుఁడు సం వి. అ పుం, అగ్ని

మిత్రసప్తమి సం. వి ఈ. స్త్రీ. రథసప్తమి, మాఘశుద్ధ సప్తమి

మిత్రావరుణులు. సం. వి అ పుం ద్వి మిత్త్రుఁడును వరుణుఁడును.

మిత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు న. స్నేహితుఁడు.

ఉ. నీ౦జమిత్రుఁడేల ధరణీగతుఁ డయ్యెడు నొక్కొ ... భార 1 22.

చం . ఏ, జనుఁడు విపత్తిసౌఖ్య సదృశక్రియుఁ డాతఁడు మిత్రుఁడు ..

వేం. పం, నీ. ఆ. 60.

మిథము సం. అవ్య. స్. (ఇది సమాసపూర్వపద ముగా నుపయుక్తమగును).

ఉదా : మిథస్సమము మిథోనురాగము

1. పరస్పరము. అన్యోన్యము 2. రహస్యముగా.

మిథిల. సం. వి. అ స్త్రీ విదేహదేశపు రాజధానియగు మిథిలానగరము

మిథిలుఁడు సం వి అ పుం ఒకానొకరాజు. విదేహాధిపతి. బ. విదేహదేశపుజనులు

మిథునము సం. వి అ న ఆలుమగలజత, దాంపత్యము. 2. కవలు, యమళులు. 3 మిథునరాశి.

మిథ్య సం. అవ్య. 1. అసత్యమైనది, మోస మైనది; తప్పుడిది.

వ. ... లోకంబులం గృత్యాకృత్యంబులు గల వనుట మిథ్య ..
ప్రబోధ. 2 ఆ. 5 95.

గీ. ... వాని మూంటిని బద, మదయ్యయా అని చెప్పె నమ్మటి మిథ్య ...
అప్ప 2 185.

శా. అంతా మిథ్య తలంచి చూచిన నగుం డ ఫ్లై వెటింగిన్ సదా, కాంత ల్పుత్రులు నర్థ మున్ దనువు నిక్కం బంచు మోహార్ణవ, భ్రాంతిం జెంది చరించు ... కాళ శ. 3.

మిథ్యాచారము. సం. వి. అ. పుం (వైద్యమున) తప్పుగా మం దిచ్చుట, తప్పువైద్యము చేయుట. 2. చెడునడవడి, అయోగ్య మైన నడత.

మిథ్యాచారుఁడు. సం. విశ. (అ. అ. అ.) 1. తప్పుగా నడచువాఁడు. 2. మోసగాఁడు, వంచనచేయువాఁడు.

మిథ్యాదృష్టి. సం వి. ఇ. స్త్రీ నాస్తికత్వము

మిథ్యానిరసనము. సం. వి. అ. సం. శపథము.

మిథ్యాభియోగము. సం. వి. అ పుం. అసత్యాభి యోగము.

మిథ్యాభిశంసనము. సం. వి అ న. లేనినింద, అసత్యాపవాదము.

మిథ్యామతి. సం వి. ఇ స్త్రీ. భ్రాంతి, పొరపాటు.

మిథ్యావచనము. సం. వి. అ. న అసత్యవాక్యము, కల్లమాట.

మిథ్యాసాక్షి సం. వి. న్, పుం. అసత్యపు సాక్ష్యమిచ్చువాఁడు,

మిథ్యోత్తరము. సం వి అ. న అసత్యపు సమా ధానము, నిజము చెప్పక తప్పించుకొనుటకు యేదియో తోఁచినది చెప్పుట.

మిథ్యోపచారము సం వి. అ పుం అసత్యదయ, మనసున లేకుండగఁ పైకిఁ దెచ్చిపెట్టి కొనినదయ.

మిదిల. వి (సం మిథిలా. ప్రా. మిదిలా) జనకుని రాజధాని, విదేహనగరి.

జ చూ. మిదిలదొర

మిదిలదొర. వి. (మిదిల + దొర) జనకమహారాజు.

కం పదిమోములరక్కసు నిఁక, పదమడ మొన రించి కొఅలుసంతసమున న, మ్మిదిలదొర బోటిఁ జేకొని, యెద వెదలో దిటము విడకు మింతయుఁ దండ్రీ
అచ్చ. రా కిష్కిం. 51.

మిద్దియ(ద్దె)వి (త మెత్తై) 1. ప్రాథము, మేడ హర్మ్యము.

చం దళముఁచాలు మిద్దియలతండము మేలువిచిత్ర పత్త్రముల్, చెలఁగెడిఁగ నీరములు చెందినసౌరును గాక రాజు శాకల విలసిల్లు నంచుఁ బురకంజము చేరె రమావధూటి తజ్జలజగృహంబులం దళిమిషంబున లక్కను ముద్రవెట్టుచున్. కువల. 1. 71.

సీ. హర్మ్యాఖ్య మిద్దె నా నలరు నట్టిక యన.
ఆం. భా. 2. 17.

సీ. డాబా, దద్దళము.

(మాడువుమీఁద చదునుగాపలకలుగప్పి గచ్చు పూసిన కప్పు, అని శ, ర.)

గీ మట్టిమిద్దెలవారికి మరుపమునకు, నెలఁతఁజూసిన వారికి నిదుర చెడియె ..
అము. 4. 127.

సీ. గద్దియ లుయ్యెల ల్మిద్దియల్ మేడలు చప్ప రంబులు మొగసాల లిండ్లు ...
అచ్చ. రా. యు. 280. సుం 9.

3 తామరపువ్వు లోనగువానిలోని దుద్దు దిమ్మె.

గీ. తమ్మిపూమిద్దెగద్దెపైఁ గమ్మవిల్తు, నిమ్ముగా నిల్పి యెమ్మెను గొమ్మ లెల్లఁ, గ్రమ్ముకొని పెక్కులాగుల దొమ్మిగూడి, పూజలొనరించి

యిట్లని పొగడ దపుడు.

నీలా. 3. 37.

4. ఉంగరము.

(ఉంగరముమీద నమ్ముదలె చెక్కబడెడి తదవ యవవిశేషము అని శ. ర.)

కం. పూసి నసి దిగిచి యష్టమహాభాగమ్ము లను మిద్దెయలంగా ప్రేల్చెన్, మానుగ గొందలు దాల్తురు, వానిఫణామణులరుచులు పట్టుగ భ్రమథుల్. శివ. సా 383.

జ. మిద్దెజొట్టు.

మిద్దెజొట్టు. వి (మిద్దె + జొట్టు) తామరపువ్వు లోని దుద్దువలె నుండుజొట్టు.

సీ. వన్నెలు పింగాణికన్నులు తిలిబోమల్ మిడి దేగచాలు మిద్దెజొట్లు ... ప్రబంధ 182

మినమిన వి. 1. తళతళకాంతి.

సీ. మృదుభుజాయుగళంపు మినమినల్ రాయంచ తెగలకు రిత్తవండుగ రచింప ...

చంద్రా. 3 53.

చం. మినమిన లీనుమేను నెఱమించుల కొంచెపు టంచుఁగమ్మెలున్. శుక. 3. 105.

2. మిక్కిలి మెఱయుటయం దగు ననుకరణము.

ద్వి. మినమిన మెఱచుచు మును వెండిపూస, యును బోలె నుండె నయ్యుదిచినచోన ..

పండితా. పురా 162 పా.

3. చూచుటయం దగు ననుకరణము

చం అనవుడు నల్ల నవ్వి విభుఁ డానకదుందుభిఁ జూచి దివ్యమై, తనరివరూపు మాన్చి విది తంబుగ నప్పుడు చిన్నిబాలుఁడై, మినమినఁ జూచుకన్నులును మెల్లనియేడ్పును ముద్దు మోముసొంపును మఱి దీర్ఘబాహుయుగ మున్ గొమరారఁగఁ దంద్రిముందటన్.

పద్మ. 9. 88.

జ. మినమినవిబాఁడు, మినమినమను, మినమిన లాఁడు.

మినమినవిబాఁడు విశే (మినమిన + వాఁడు) చక్కనైన నున్ననైనవాఁడు, మేదురుఁడు.

శ్లో మేదురసమాఖ్యా యా మినమినవిబాఁడు ...

ఆం భా 3. 10.

మినమినమను అ క్రి (మినమిన + అను తళతళప్రకాశించు

ద్వి అని యెత్తుకొని చంక నలమి ముద్దాడి, మినమినమనుచెక్కు మీఁటి యాబోటి ...

ఆ మ. శ 1. 40 పా. 19 పం.

కం. మినమినమనుపావలు గని, కనలున నిట వింత పాదుకలు రా నేలా ...

సారంగ 3. 157.

కం అని యాపేరును గడుపున, మినమినమన మించి రాచమెచ్చులపేరుం, గనఁ దగు వావులఁ జేర్కొని, మునివనసౌభాగ్యమహిమ మును గని మఱియున్. కళ. 3 60.

మినమినలాడు. అ క్రి. (మినమినలు + ఆడు) మినమినమని మెఱయు (శ. ర.).

మిను — మిన్ను. వి. ఆకాశము (హల్లు పర మగునపుడు దీని తుదియుకారము వికల్పముగ లోపించును.)

కం మిను కళ్లము తారలు చి, క్కినగింజలు పూర్ణతుహినకిరణుఁడు తూర్పె, త్తిన కొలుచురాసిగా లాం, ఛనము మషీరచిత ముద్రచందము దాల్చెన్

వరాహ. 4 143.

మ ... మిన్నన్ని వే, ఘననీలాంగుఁడు గాంచెఁ జాదపతితౌఘంబున్ మరుత్సృష్టమున్ ...

అము. 4. 105.

కం మినుకొలఁకునఁ బూచినచ, క్కనిచెందొవ యనఁగఁ దనరెఁ గలువలదొర ...

నీలా. 3 9.

సా మిను విఱిగి పైఁబడుట = గొప్పయాపద సంభవించుట

చం. భ్రమ గొనినట్లు మి న్విటిగి పైఁబడినట్లు
గ్రహంబు సోకిన,ట్లు ... శశాం 4 47

జ. మినుచూలు, మినుసిసువు, మినుబావి, మిను
రతనము, మినువాఁక, మినుసికదయ్యము,
మినుసిగదేవర

మినుకు(న్కు). అ క్రి. 1 మినమిన ప్రకాశించు,
తళతళ ప్రకాశించు,

సీ తెమ్మోవి నొక్క జంకించి యుండిర మీఁట
గొనగోరు సోఁకిన మినుకువెక్కు ...
దశా. 8 145.

2 గొణుఁగుకొను.

ద్వి పనిచిన నే మైనఁ బని సేయ్యతొ, మిని
కితో పిలిచినఁ బని యేమి యనవొ .
పండితా. పురా. 154 పొ.

వి. 1, (క. మినుగు) తళతళకాంతి, కాంతి.

శం. కని వలిగనిదొరల దొరల, ననుపమగతి
మదనుఁ డనుప నాలోనాలోఁ, జన నున్న
వారిం గనుఁగొని, మిను కెనయన్ బొగరు
మేన మేనక పలికెన్. చంద్రా 3. 60.

-చం. జాళువా, మినుకుపసిండిమేలిపని ...
ఉ. రా 1. 61. సుద 5. 29.

సీ ఉడివోనిమిన్కు లీనెడుపేరు లిరుదెస నిరు
దెసఁ గమల బంధురకరంబు ...
వసు 1. 6.

(ఇది మూఁడవ యర్థమునకును నుదాహరణము.)

2. కిరణము

వ. ఇత్తెఱంగున మధ్యాహ్నంబుగా నమ్ముఱుకు
మినుకుజేని కొడుకుకడకుం జని నయభయ
రసంబు లొలుకఁ బలుకు రామా. 6 42

సి మినుకు తళుకు నిగ్గు మించు కళు కనంగఁ
గిరణనామంబు లై కెరలుచుండు ...
ఆం. భా, 1 82

-చం మిడిగల వజ్రపున్రవల మిన్కుల కమ్మలు
జాతి కెంపుఱా, కడియములున్ ...
హంస. 3 4.

3 వాక్కు, పలుకు, వేదవాక్కు.

సీ ననవిల్తుశాస్త్రంపు మినుకు లావర్తించుచుని
వెన్నతోడఁ బెట్టినది మాకు ...
మనుచ. 2 48.

సీ, మినుకు వాగను సూక్తి దనరను . .
ఆం. భా 1. 111.

సీ మినుకులఁబెట్టి సొదనకింక నెవ్వానిలాలిత
రసనవిలాసఖురళి ... విప్ర 1 40.

సీ మొనలకై దువవాఁడు మినుకుకై వాఁడుముల్
మెచ్చువాఁడని బీర మెచ్చువాఁడు
అచ్చ రా బాల 1 8
ద్వి హరిశ్చ పూ 759 పం.

చం . . బంగరువీణెయు మిన్కుటం దెలున్ ...
సీలా 1. 6.

4. పుస్తె, తాలిబొట్టు.

కం గురుజను లెఱుఁగక యుండను, వెఱవిఁడి యై
మినుకు గట్టి వెళ్లి చనవునన్, వరియింపఁ
దగినపురుషుఁడు, పరిణయ మగునేని నదియ
పైకాచ మగున్ .. విజ్ఞా. ఆచా. 101.

ద్వి కాటిపావని కేల కరుణ నీమీఁద, లేకున్న
నా కిచ్చు లెక్కఁకుఁ జెల్లు, గైకొందు నిమ్ము
నీకట్టినమినుకు ..
ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 2126 పం.

గీ. మెలత మంగళసూత్రంబు మినుకు దక్క
భాగ 9. 42

5 ఒకవిధమగు బంగారునాణెము.

సీ మిను కొక్క టిచ్చి పొ మ్మనినఁ బోవునొ
పోవఁ డధ్వప్రయాస విహ్వలుఁ డితండు ..
పాండు. 4. 166

శా. .... ఏ, నాఁటన్ మిన్కులు గల్గువారి కగు
జన్మస్థానసౌఖ్యోన్నతుల్ .

గీ. వచ్చుతెరవరు లంచము వంటపనికి, నన్ను
మెత్తు రటంచు నందములు సూపి, జాతి
పుట్టించుదాని కప్పథికు లెల్ల, నొడబడిక

మీఁదనే మిన్కు లొసఁగి రవుడు.
శుక. 4. 7.

విశే. 1. మినమినకాంతి గలది.

మ. అని పక్షింపఁగ నంత జానకి వయస్యల్ దల్పఫున్ సొమ్ములున్, మినకుంబంగరుజల్లు వ్రాఁతపనుఁజన్ మేలైనవల్వల్ సడల్చి ...
ఉ. రా. 6. 78.

చం. మినుకు టొాయాకిపాదుకలు మెట్టి నివాళి మిటారి తెత్త, కో, ధనపువితర్దిఁ జెంది మధు పర్కము నంది వసించు నయ్యెడన్ ...
చం. రా. 3. 123.

సీ. కంటి కిం పగు రేఖ గల్గియుండుటఁ జేసి మినుకుఁగాటుక కొంత దినుసువచ్చు ....
విజ. వి. 1. 35.

మినుకుఁగొమ్మ – సరస్వతి.

సీ. తారలసౌరులఁ గేరుఁ దరుణిపాదనఖాళి మినుకుకొమ్మను మీఱు మెలతభుజము ...
అచలా. 2. 41.

(మినుకుకొమ్మ = తళతళకాంతి గలవృక్షశాఖ యని యర్థాంతరము.)

మినుకుఁజేడియ = సరస్వతి.

సీ. శశిరేఖఁ గైకొన్న సౌవర్ణగిరిపోలె మినుకుఁ జేడియఁ గూడి మెఱయువాని ...

గీ. సచ్చిదానంద కందమై హెచ్చువాని, వలువఁ జులుకితపాథోధి తెలచె నుతుల ....
పాండు. 5. 174.

మినుకుటూర్పులవాఁడు = వేదము నిశ్వాసముగా గలవాఁడు, విష్ణువు.

సీ. మినుకుటూర్పులవాని మిసిమిమేఁతల వాని మెఱుఁగుఁజామనిచాయ మేనివాని ...
పాండు. 1. 213

జ. మినుకుమినుకను, మినుకుమినుకుమను, మినుకుల మినుక్కు, మినుకురను, మినుకురు, మినుకుల బరణి, మినుకులయిక్క, మినుమినుకను, మినుమినుకుమను, మినుమినుకు, మినుకుమను, మినుమినుక్కు.

మినుకుమినుకను–మినుకుమినుకుమను.

అ. క్రి. (మినుకు + మినుకు + అను) మినుక్కు మినుక్కని మెఱయు.

కం. మినుకుమినుకనెడిమింటన్, బొనపొన నలతెల్ల మబ్బుపొంటన దిగువాటున నదె కలదో లేదో, యనుమాత్రము గాఁగఁ గంటివా నృపతనయా.
సారంగ. 1. 124.

మినుకుమినుకుమను = **మినుకుమినుకను.**

అ. క్రి. (మినుకు + మినుకు + అను) మినుక్కు మినుక్కుమని మెఱయు.

వ. ... దినాంతంబున మినుకుమినుకుమని మెఱయు ఖద్యోతంబులును ...
భాగ. 10 పూ. 756.

మినుకుమినుక్కు. వి. (√మినుకు) మినమినమను కాంతి.

వ. ... అఖండవిరహచండిమపాండుతరగండంబుల గండమరి నిండుకొనిన కన్నీటిచినుకులు మినుకుమినుక్కున బెళుకుబేడిసలు సుధాకరకాంత ఫలకంబులఁ గ్రక్కిన చొక్కఁపు ముక్తాఫలంబులపైఁ జలంబులు నూప ....
రా. వి. 4. 26.

మినుకు(క్కు)రను. అ. వి. (మినుక్కురు + అను) తళతళ ప్రకాశించు.

మ. అమృతాంశుండు నిశాపతిం గదిసి శీఁతచ్చంద్రికాగంధశిల్పముతోఁ బుష్కరశయ్యఁ బాసి చన వేళాదూతి తత్కాలసంభ్రమ సంకీర్ణతరోడుహారమణివారం బేర తా నొక్కచో, గుమిగాఁ బోసెనొ నా మినుక్కురను వేగుంజుక్కఁ గంటే చెలీ.
వసు. 4. 128.

మినుకు(క్కు)రు. వి (√మినుకు) మెఱయుటయం దగునసుకరణము, (చూ. మినుక్కురను.)

మినుకులబరణి. వి. (మినుకులు + బరణి) సూర్యుఁడు.

కం. మినుకుమినుకు మినుమని యెన్, జెనుమినుకు
లబరణి దరణి బిట్టూటాడెన్, వననిధులు
విరిసెఁ గురిసెన్ గనగనగనమనుచు నిప్పుకలు
గుప్పలుగన్, పాండు 5 188

మినుకులయిక్క. వి. (మినుకులు + ఇక్క), సూర్యుఁడు.

చ ఆ,మిన్మినుకుల యిక్కకుల్జుఁ డెకిమినిఁ
గనుంగొని పల్కె వెండియున్ ..
అచ్చ రా కిష్కిం. 51

మినుచూలు. వి. (మిను + చూలు) నభస్వంతుఁడు, వాయువు (శ. ర.)

మినునిసు(గు)వు వి (మిను + నిసువు) నభస్వంతుఁడు. వాయువు

చం మినునిసువుల్ వడిం దెగడి మీఱడిమావులు
లొజ్జు గానిబ,ల్దొనలును దొడ్డసింగిణులు
దూకొని వెన్కకు రానిబింముమున్, బొనరఁగ
వేల్పుగొంగ తొలుబొట్టియ యింద్రజితుండు
అంపిలున్. అచ్చ. రా యు 70

మినుపపోఁక. వి (మినుము + పోఁక) భక్ష్యవిశేషము, ఒకవిధమగు పిండివంట.

వ. ... మినుపపోఁకలు మనోహరంబులు గారెలు
బూరెలు . . .ఆదిగాఁ గలభక్ష్యంబులు ...
హంస 1, 105.

మినుబావి (మిను + బావి) ఆకాశగంగ, సురదీర్ఘిక.

ద్వి. కటిశైల కందరగరిమఁ జెన్నొందెఁ, గుటిల
కుంతలనాభి కుచసురాలయము, నందుండి
పొక్కిలి యనుమినుబావి, యందు గ్రీడకు
వచ్చునలనాకభామ, ఖచరమార్గం బనఁ గొను
రాజిల్లె. మృ వి 1 11

మినుమినుక(క్క)ను అ. క్రి. (మినుమినుకు + అను) మినుకుమినుకుమను

కం వెల్లి యగువగలత్రొక్కున, నిల్లిగ్గులు గావ
వచ్చుహృదయములోనన్, మల్లామడి యగు
మదనుఁడు, మెల్లనఁ గూర్చుండెఁ దాల్మి
మినుమినుకనఁగన్ ఉ. హరి 5 166.

కం. చనుఁగవబఁగరుపనఁటుల మినుమినుకనఁ గళ
రుచులు మినుమినుకనఁగన్ ..
సుగ, 3 39

సీ. కను దృష్టి నెయ్యది మినుమినుక్కనుచుఁడు
ఘనత ద్రెళ్ళెడిపని గానబడఁగ ..
వి. శకు. 1 118.

చం. కలకల నవ్వువక్త్రువమొగంబు దరాలను
చేరెఁ దేసిక, న్నులు పిడికింటిలో మినుమిను
క్కను కౌనును ముద్దుగారు పదంబులుఁ జెలి
కమ్మనేఁ దళుతళుక్కనుచెక్కులు పట్టెఁ దేసి
గుబ్బలుఁ గనుచూపు మేరకు గుభాలను
తావులు దీనికే తగున్ కువల 3 62.

మినుమినుకుమను = మినుకుమినుకుమను

అ. క్రి (మినుకుమినుకు + అను) నక్షత్రములు మున్నగునవి స్వల్పకాంతితో మెఱయు.

కం చక్కనిప్రకోష్ఠపీడన, మిక్కిలికనువేఁకి నుఱిచె
మినుమినుకుమనన్ ... హర. 7. 84.

మినుమినుకుమినుకుమను. అ. క్రి (√మినుకు.ఇట ననుకరణము త్రిరుక్తము) నక్షత్రములు లోనగునవి స్వల్పకాంతితోఁ బ్రకాశించు.

క మినుమినుకుమినుకుమని యెన్, జెనుమినుకుల
బరణి ధరణి బిట్టూటాడెన్, వననిధులు విరిసెఁ
గురిసెన్, గనగనగనమనుచు నిప్పుకలు
గుప్పలుగాన్. పాండు. 5. 188.

మినుమినుక్కు. వి. (√మినుకు) మెఱయుట యందగు ననుకరణము.

సీ. మినుమినుక్కను సీతమేనికాంతిఁ గడాని
వలువతళుక్కులయు వల్కలముదాని ...
చం. రా. 4 104.

మినుము(న్ము) వి మాషసస్యము, ఒకవిధమగు పైరు.

(సమాసమున దీనియంతిమాక్షరమునకు పవర్ణాదేశము, ఉదా: మినుపచేను, మినుపపిండి మొ.).

వ. .. కందియందంబును పెసరసికియును మినుము నలువును ... భీమ 6 57.

సీ .. మిను మనఁగ మాషము దనర్చు ..
ఆం. భా 2. 235.

ని ధాన్యవిశేషము, మాషములు, ఉద్దులు.

కం. అనములు గోధూమంబులు, మినుములు సెనగలును బండుమేదిని భూదేవుల కిచ్చు నెవ్వఁడతనికి,ననపాయస్వర్గసౌఖ్య మబ్బు మహేంద్రా.
భీమ 5. 67

వ .. పెసలు మిన్ము అన్ను లోపైన ఎంద్రునకు బుట్టి. 1. జ్ఞికి చి. 6 ...
ద. శా. 4. 1584.

సీ చమురు పట్టించి యంగములు మర్దవచేయు మేదించు మేనిపై మినుపపిండి ..
వై జ 2. 51

జ. మినుపపోక.

మినురతనము వి (మిను+రతనము) నభోమణి, సూర్యుఁడు.

గీ. తమ్మిచుట్టము మినురతనమ్ము ప్రొద్దు, వేవెలుంగన సూర్యుఁ డౌ ... ఆం. భా. 1. 81.

మినువాఁక వి (మిను+వాఁక) ఆకాశగంగ.

సీ మినువాఁక వలగొన్నగొనబులిగ్గొప్పుపై గలికి క్రొన్నెలవంక వెలయువాఁడు ...
పె శకుం. 1 13.

మినుసికదయ్యము వి (మిను+సిక+దయ్యము) వ్యోమకేశుఁడు, ఈశ్వరుఁడు.

గీ. తడయఁ బని లేదు మినుసికదయ్య మింక, నెట్టుగావింప మన్నాఁడో యెవ్వఁ డెఱుఁగు ...
నీలా. 2 69.

సీ. ... మినుసికదయ్యంబు మిత్తిగొంగ, ... ముమ్మొనవాలుఁబాల్పు వాఁగ భవదాఖ్యలొప్ప నంధకవిపక్ష ... ఆం. సు దేవ 6.

ఇట్లే : మినుసికదేవర. మొ.

వ . అయ్యా యెన్నఁడు లేని దిట్లు చిన్నబోయినయున్కికేమి హేతువు నాతో సెలవీయవలయు ననిన మినుసికదేవర యిట్లనియె
మృ. వి 2. 32.

మినుసికగలాఁడు = శివుఁడు

గీ మినుసికగలాఁడు ముక్కంటి యనంగ నిట్లు, యౌగికంబులు భవదాఖ్య లలరుచుండు .
ఆం భా 1. 97.

మినుసికవాఁడు = శివుఁడు

కం నీతెఱఁగరయఁగ దెమ్మెఁగ, మేతరివందడపు ఱేఁడు మినుసికవాఁడున్, దాతయు సాతని సాతియు, నేతురె యొక్కించుకైన నిక్కువ మొనవన్. అచ్చ. రా. యు. 527.

మినుసికవలంతి = శివుఁడు

సీ. జక్కులకొలములోఁ జిక్కె రొక్కపుదొర బికిరముల్ గొను మినుసికవలంతి ...
అచ్చ రా. బాల. 68.

మినుసిగదేవర వి. (మిను+సిగ+దేవర) వ్యోమకేశుఁడు, శివుఁడు.

సీ. మెలఁగితి మెకిమీఁద మినుసిగదేవర మామగుబ్బలిసల్లసీమ లెల్ల ... ఇందు. 2. 50.

ఇట్లే మినుసిగవేల్పు. (శ. ర)

మిన్కుఁగొన వి. (మిన్కు+కొన) వేదాంతము, ఉపనిషత్తు.

సీ. పెనుమిన్కుఁ గొనత్రోవలను మెఱుంగెడు ఱేఁడు .. నీలా. 1 77.

మిన్న = మిన్నా. 1 మణి, రత్నము

ఇది సమాసోత్తరపద మగునపుడు చంద్రసింహాది శబ్దములవలె శ్రేష్ఠవాచక మగును

ఉదా : అన్ను మిన్న మొ

సీ. కడలిరాయఁడు మిన్న గల మిన్నగమి డాఁప ఘటియించు బంగారుకణఁజ మనఁగ ...
ఉ. రా. 1. 316.

సీ. తళుకు బంగరు చెఱుంగుల యొరతలపాగ

తలఁకుచో పంచమిన్నల తురాయి ...
దశా 10. 112.

2 (త. మిన్నాల్) కాంతి.

క. మిన్నలకుఁ దెలిజాళీ, మిన్నలకుఁ దలఁకుఁ జిలుక మేలిమిపలుకుల్, విన్న నగున్ విన్న నగున్ గ్రొన్నన కుసుమలకు నిగులుకొని మదిఁ బొగులున్ కువల 3. 83

మ. నరలం గూర్చిన కొప్పుతోఁ బసపుమిన్నల్ దోఁబునెమ్మోముతో, గరిమన్ నాగమసాని ప్రోలు దిరుగంగా జంతులై తూర్యముల్, మొరయంగా గడు నొప్పె నాకబలి.
వేం. పంచ 4. 370.

గీ. వలిపె చెంగావిపావడ కలసి మెఱయఁ, గోమదు చివురాకు టెంగచట్టములు పెట్ట, చెఱు దొడల మిన్న లెంతేని చికిలిసేయఁ, దెంవ లెనసిరి విరులయోవరుల వరుల ...
భోజసుతా 6 37.

3. (త. మిన్నాల్) ధనము, నాణెము

ఉ. అట్టి మహావిహీనభవ మయ్యును నీలువుమాట వాసియుం, బుట్టరికంబుఁ బుణ్యమును నున్నగ మిన్నలఁ గూడఁబెట్టుచో, గుట్టుదొఱంగుచుం బడుపుఁగూటికి నోచినవారి జాతినిం, బుట్టి క్రమక్రమంబునఁ దపోధన యౌవన మావహిల్లఁగన్. విప్ర. 3. 18

ద్వి. ఎన్న నేఁటికి లంజ కిలలోనఁ గ్రొత్త, మిన్న లిచ్చినవాఁడె మీనకేతనుఁడు ...
ద్వి. పరమ. 4. 298. పం

4. పాంచాలిక, (దంతములు మున్నగువానితో నిర్మించిన) బొమ్మ.

కం. కన్నె రతనంపుమిన్నా,మిన్నా నడు మనఁటి యాకు మేకొను వెన్నా, వెన్నా పలుకులు ...
శశా. 7. 1. 214.

5. భూషణము, నగ.

సీ అడరు భూషణాఖ్యతొడుగు తొడవు మిన్న...
అం భా. 2. 147.

గీ. మిన్న వడ్డించు ముందుమె యన్నమిన్న ...
హం. 6 119.

సీ. నవనవమాగమమునఁ జవులు వక్కాణించి మించఁ జాలు వెలఁదిమిన్నగములు ...
పను 6. 72.

విశ. 1. శ్రేష్ఠము, ప్రశస్తము

గీ. మిన్నమిడుఁగులు లై రేడు మెఱుచుచున్న, మెఱుఁగు లోకపుట్టలో నున్న నెఱుగ నేను, పుట్ట గ్రొప్పించి యారెంటిపొడపు గాంచ, కుడిగి వచ్చితి విస్మయపడి మనమున
భా॰ ఆ 2. 179.

సీ. నును వెడందయురంబునను జీనిచెంగెల్ మిన్న జిన్నెదముతో మేలగొనఁగ ... దశా. 1. 27.

కం. మిన్నా నడు మతకలువఁ,మిన్నా నెఱిచూపు మేలిమిన్నలు వెన్నన్, వెన్నా పలుకులు చకిన్నిన్నివెన్నా యవటాకుకళిమి వెలఁదికి గనఁ గన్ ప్రబంధ 200.

2 అధికము

సీ. చిఱునవ్వు నవ్వెనా నెఱచందమామవెన్నెల కిన్న మిన్నవన్నెలు చెలంగు ...
అహల్యా. 1. 34.

ఉ వింధ్లకు మేల్తరంబు ఘనవేణికనుంబొమదోయి బంగరుఁ,గిండ్లకు మేటిసాటి తులకించుచనుంగవ లేఁతతమ్మిపూ,దూండ్లకు మిన్న యన్న జిగి దొల్కెడుచేతులు లోకమందుఁ బూ,బోండ్ల నుఁ గాన మో వినమొ పోలరు తత్సతి కాలిగోరునన్.
హంస. 1. 61.

మిన్నందు అ. క్రి. (మిన్ను + అందు) 1. ఆకసమునంటు, అతిశయించు.

గీ. నేను నీబంట నై యుండ నెఱుఁగనేర, కకట యెవ్వాఁడు నీకు నెగ్గాచరించె, మిగిలి మిన్నంది పెనఁగొను మేఁటి కైన, నాయువును శ్రీయు నెవ్వాని కవశమయ్యె. హరి. ఉ 8. 41.

కం. నన్నిం తలయించినఖలు, నిమ్నన్ బుజువిధి వధింతునే యని యార్పుల్, మిన్నందఁగ బున

కొట్టుచు, నన్నీచుఁడు వాగరు వెడలు నవ్వక్రోత్తన్. ఆము. 6 26

2 సంతోషముచే నుప్పొంగు.

కం మిన్నంది వేగఁ గైకొని కన్నుల నొత్తుకొని ర్రొక్కి గారవ మెసఁగన్, వెన్నుఁడు రుక్మిణి కొసఁగెను ... పారి. 1. 77.

ఉ నందసుః డుద్భవించె ననిన న్విని యొంతయు సంతసించి మి,న్నందుచు సూతికాగృహము నందుల కేఁగి తనూజవక్త్రి మానంద మెలర్పఁ జూచి . రుక్మాం. 1 144.

మిన్నందికొండఁదాఁకు = మిక్కిలి యానందించు

గీ. కలదు లే దన ననియాడుకొనుతీరుఁ, దళుకు మొగమున కెగయు గుబ్బలబెడంగుఁ, జూచి యాతని నిడువాలుచూపు లపుడు, నిండువేడుక మిన్నందికొండఁదాకెఁ.

విజ వి 2. 20.

మిన్నక అవ్య. (యత్నము, కారణము, ప్రయోజనము, ప్రతిక్రియ మున్నగువాని యభావమును దెలుపును.)

1. అప్రయత్నముగ, ప్రయత్నము లేక.

కం శత్రుజనులు చెఱుచుటయును, మిత్రులు ప్రతికి చుటయును, మిన్నక యాప,త్స్వాతంత్రయును సంపదయు వి,ధాతృఁడు సంధించుఁజూ వెతరితోఁ బురుషున్. భార శాం. 4. 374.

2 కారణములేక, నిష్కారణముగ.

ఉ. పిన్నటనాఁటనుండి నను బెద్దగఁ జూచిన వంశవృద్ధులన్, మిన్నక చంపి చేకొనిన మేదిని నాకిదియేల. జై. భా. 1. 59.

3 నిష్ప్రయోజనముగా. వ్యర్థముగా.

కం మున్నెన్నఁడు నివ్విధ మేఁ, గన్నది గాదమ్మ వెడలె గాండీవములా,వు న్నీభుజము శక్తియు, మిన్నక పోఁ జిత్రమిది యమిత్త్రిధ్వంసి.

భార ద్రో. 3. 197.

ఉ. ... దినికిన్, మిత్త్రనిధి యొడంబడుము మిన్నక సంశయ మంద నేఁటికిన్ ...

భార. సభా. 2. 133.

ఉ మీరును నేవిచారములు మిన్నక చేయక పెంపు మీఱ నా చేరువ గండు ...

హరి. ఉ. 10 123, కాశీ. 4. 50.

4 ఏమియు చేయక, ప్రతిక్రియ లేక.

శా ... సురేంద్ర బాధపడి మీ రిబ్భంగి దుఃఖం పఁగాఁ, గట్టాపో యిటు మిన్న కుండుదురె ..

భీమ 6 61.

కం. ... ఇంతకు మిన్నక యుండుట, పంతముగా దనుచు వీరవర్మునితోడన్, గాంతామణి సంతాపముఁ, గఁతుప్రతాపంబు లువియఁగాఁ జెప్పుట యున్. విక్ర 1 140.

5. అనాయాసముగా, సులభముగా.

గీ. ఆలు మగఁడును నొకకుత్తుకైనఁ గాక, యిట్టి ధర్మంబు మిన్నక యేల కలుగు ...

హర. 2. 60.

గీ పూర్వసఖుఁ డైనయాదవ పుంగవుండు, మిమ్ముఁ బొడఁగన్న సిరు లెల్ల మిన్న కొసఁగు ... కుచేల. 1. 46.

6 మాటాడక, ప్రతివచనమీయక.

ఉ. మిన్నక చేర వచ్చి యొకమేలపు మైవడి పువ్వుఁబోఁడి క్రొ,గ్గన్నులు మూసెఁ జాణి కమలంబుల భూపతి ... నైష 8. 39.

కం అన్నవలామిన్నయు నతఁ, డున్న తెఱఁగు దుళ్ళకునము లుడుగక కన నొ,చున్న తెఱంగును గనియును, మిన్నక చనె దైవగతిఁ గ్రమింపఁగఁ దరమే ... ఉ రా. 6 242

ఉ విన్నన నేఁగుజామరల విందుకిలాతపునీడ లెప్పుడున్, వెన్నెలరాచజాలఁ గని వెళ్ళక నీళ్ళ మునింగి యున్న వీ, మన్ను లటంచుఁ జెంచెతలు మాటికి నమ్ముల నేసి నాటమిన్, మిన్నక సిగ్గునం గదలి మెల్లనఁ బోవుదు రిండ్ల పట్లకున్. యయా. 2. 39

వ. అనిన విని యక్కన్నియ మిన్న కుండె ..

నైష 3. 128.

కం. నీయిచ్చినదె మిన్నకపోవోయి మునిప్రవర.
అము. 2. 98.

మిన్నతి వి. 1. గౌరవము.

చం. ... ఋని గూడి యో, మెలఁతుక మార్తురేఁ
దగినమిన్నతి గొంట గదమ్మ నేరుపుల్ ...
యయా. 5. 148.

2 ని ప్రగల్భవచనములు, డంబములు.

ఆ పండువంటివయసు బలుకాఁపురము సేయ, జప
తపంబులకును జాల వేఁడు, మీఁదిదినములనుచు
మిన్నతుల్ పలికెడి, భ్రాంతజనుఁ దగదు
పాటిసేయ. కుచేల. 3. 57

మిన్నము. సం విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. క్రొవ్వినది.
2. జిడ్డైనది, స్నిగ్ధము. 3. ఇష్టముగలది,
స్నేహముగలది, స్నిగ్ధము.

మిన్నా = మిన్న. వి. రత్నము.

సీ. మేలైన హురుమంజి మిన్నాల కుళ్లాయి చాక
చక్యంబుల సందడింప ... భాను. 4. 38

విశ. శ్రేష్ఠము.

శా. ... ఉద్యోగసం, ప్రీతిం జేయుచునుండు
నాశ్రమమునన్ మిన్నాతపం జేర్పడన్ ...
అచలా. 3. 31

శా. ... కెం, పున్నాదెంపుఁదురాయి శ్రేవఁ బవ
డంపున్ వాగెయున్ బన్నుచున్, మిన్నా తేజిని
దెచ్చినన్ విభుఁడు నెమ్మిన్ గాంచి యెక్కెన్
వెసన్ .. ఉ హరిశ్చ. 4 20.

మిన్నీరు. వి (మిన్ను + నీరు) ఆకాశగంగ.

గీ శింసు మిన్నీటఁ నడియఁగ శింశుమార, చక్ర
గతుఁ డైన ధృవుపెంపు సన్నుతింపు ...
కళు. 3 5.

మిన్ను — మిను. వి. దా. అనొ. ఆకాశము.

(ఇది ఉవర్ణకాంత మయ్యును ఏకవచనార్థమునఁ
బెక్కుప్రయోగములందుఁ గానవచ్చు చున్నది.)

గీ అమరు లమృతాంబునిధిలోని యమృతరసము,
వెండిచేరులఁ బటికంపుఁగుండ కట్టి, చేఁదు కొని
యెదరో నాఁగ శీతరోచి, మెఱుఁగు మెయి
తోన యల్లిన మిన్ను ద్రాఁకె ...
పారి. 2. 69

కం. వే మింటిదాఁకఁ జెరిఁగిన, దీమసమున వతల
మునకు దిగఁబడి చనివన్, భూమి గలయంత
దిరిగినఁ, దా మును పెట్టనిదికి త్రదనకేలబ్బున్.
విక్ర. 2. 182

శా. దానత్యాగపత త్రి మై తొలుపత త్రిం బాఋ
ధార న్సదా, నానన్, దత్త్రిత కీర్తిహంసి చను
మింటన్ ... అము. 2. 42.

కం మిన్నన కూరక యెగయదు, తన్న సమర్థుండు
గాఁడు తల్పగతుం డీ, చిన్నికుమారుఁడు దే
రేవిన్ననువుగ నెగసె దీనివిధ మెట్టిదియో.
భాగ. 10 పూ. 263.

ఉ. మేడ్పడి రాజ్యగర్వమున మీఁదు తలంపవు
గాక చిప్పులుం, గాడ్పులుఁ గూడినట్టు మున
ఘస్మరు చేతుల శంఖశార్ఙ్గముల్, వీడ్వడి
మ్రోయ డాయఁ బదివేవురుతోడుల సింహనాద
ముల్, వోడ్పడవే రసాతలము దూఱియు
మిన్నులమీఁదఁ బాఱియున్ ..
ఉ. హరి. 4. 198

సీ మిన్నులపైఁ బాఱుచున్నయే ఱలఁ దెచ్చి
వారాశి నించె భగీరథుండు ...
కు సం. 1. 52.

ద్వి. చెన్ను మించిన మంచిచెఱకుతోఁటలును
మిన్నులతో రాయుమేటికోటలును ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 106 పం.

సా. మింటికి నేలకు సూత్రమపట్టు = మిక్కిలి
దుష్కరమగు పనులు జేయు.

సీ. కొలిచి మింటికి నేలకును సూత్రపట్టంగ నే నేర్తు
మఱియును నేనె నేర్తు .. విప్ర. 4. 28

మిన్నుదన్ను = సంతోషముచే నుప్పొంగు.

చం. నరులకు గుండెగూడు దిగె నాగకులంబులు
నిద్రపోయెను ని, ర్జరులును మిన్నుదన్నిరి ధరా
మరకోటియుఁ దృప్తిఁ బొందె. ...
కాశ. 2. 61.

మిన్నుదాఁకు = సంతోషముచే నుప్పొంగు

కం చనుదెంచి వేఁడుము వరం, బని పలికిన మిన్ను దాఁకి సాష్టాంగముగా, వినతి యొనరించి .
హరి పూ 2 80.
హరి ఉ 10 12.

జ. మింటిముక్కంటిపరులు, మింటికాఁపరులు, మింటి కాఁపురంబులవారు, మింటితెరువరి, మింటి మానికము, మింటిమ్రాను, మింటిసికవేల్పు, మిన్నందు, మిన్నీరు, మిన్నుకొలంకు, మిన్ను మానికము, మిన్నుముట్టు, మిన్నులువడ్డచోటు, మిన్నువాఁక. మిన్నువాఁకతాలుపు, మిన్ను ప్రేయు, మిన్నెక్కు, మిన్నేఱు, మిన్వాఁక.

మిన్నుకొల(ను)ంకు. వి. (మిన్ను + కొలంకు) సురదీర్ఘిక, ఆకాశగంగ.

ఉ వెన్నునిమించుఁ గాలిపోటు ప్రేలికిఁ గూతురు వేల్పుటాటకున్, మిన్నుకొలంకు పంటచెలి నిద్దపుఁబయ్యెద పాలవెల్లికిన్, మన్ననయన్ను నైతపసి మంతనపుందెర యైనతొయ్యలిన్.
రామా. 5. 19.

మిన్నుమానికము వి (మిన్ను + మానికము) నభోమణి, సూర్యుఁడు.

చం. ... మిన్నుమానికపు వంగడపుందొరి లెన్నఁ దేనిఁ బాలుల యెడ వల్గ పోదురె యెఱుంగమి నైన బెడంగుడాల్గనీ ..
అచ్చ రా బాల. 205

మిన్ను(లు)ముట్టు అ క్రి. (మిన్ను + ముట్టు)

1. అతిశయించు.

2 ఆకాశమునంటు, సంతోషముతో నుప్పొంగు.

మ అనక్ష్మతేజము మిన్నుముట్టి రిపుభార్యానేత్ర నీలోత్పల, ప్రసవంబుల్ వలఁగించి యాశ్రిత ముఖాబ్జశ్రేణికిన్ సంతసం, బెసఁగం జేసి విరోధి గర్వతమసం బింకించి దీవించుఁబో, బసవణ్ణా విభుతమ్మయ ప్రభు ప్రతాప ద్వాదశాత్మ ప్రభల్
వి. పు. 1. 70

(ఇది రెండర్థములకు నుదాహరణము.)

చ . ఓనభాగధేయ మహిమంబునమిన్నులుముట్టి పమ్మ ధ, న్యుని నతనిన్ భజించి నదియున్ వినయంబున నోర యై చనన్ ...
వసు. 2. 109.

మిన్నులవడ్డచోటు వి (మిన్నులు + పడ్డచోటు) ఆకాశము వాలినచోటు, భూమియు నాకాశము గలిసినట్లు కనుపడుచోటు, అతిదూరప్రదేశము

చం కరినిభయానతో నిదె పొకాలెద మిన్నులు వడ్డచోటికిన్ ..
కాశీ. 2. 156.

గీ. ... దైవంబ కినుక నిట్లు, పాఱవైచితె మిన్నులు వడ్డచోట ...
మనుచ. 2 17.

మిన్నువాఁక — మిన్వాఁక, వి. (మిన్ను + వాఁక) ఆకాశగంగ, స్వర్ణది.

ఆ వెన్నునడుగుపాప మిన్నువాఁక ...
ఆం. సం. దేవ. 33.

మిన్నువాఁకతాలుపు వి (మిన్నువాఁక + తాలుపు) గంగాధరుఁడు, ఈశ్వరుఁడు

సీ వలిమలల్లుడు మిన్నువాఁక తాలుపు కొండ విటిజంగము గుజ్జువేల్పుతండ్రి ...
ఆం సం. దేవ. 6

మిన్నుప్రేయు అ క్రి. (మిన్ను + ప్రేయు) బయలుప్పళించు

చం. కరముఁ బ్రియంబునన్ దనయుఁ గొఁగిటఁ జేర్చి త్రిలోకరాజ్యవి, స్ఫురణము నాకుఁ దక్కెనని పొంగి దశాస్యుఁడు మిన్ను ప్రేయుచున్
నిర్వ. 6 145.

మిన్నెక్కు. అ. క్రి. (మిన్ను + ఎక్కు) ఆకాశము నంటు

కం. ఇక్కరణి జోదు లేర్పడి పెక్కొడలం బోరఁ బెరుఁగు పెనుచివ్వలు మి, న్నెక్కి కలహాశి కన్నులఁ దెక్కొట్టిన విడక కటువుదీర న్నెక్కెన్.
రామా. 8. 3.

మిన్నేఱు. వి. వా. (మిన్ను + ఏఱు) ఆకాశగంగ.

సీ ఈ నగాగ్రంబున నీవ గాఁడినయంత శిలనైన

మిన్నేలు నెలవకున్నె ... ఉ హరి 1. 161.

ఉ కైటభదైత్యవైరి పదకంజమునం దుదయంబు నొందె మి, న్నేటికి భూతధాత్రికిని నెంతయు వచ్చినతోడఁబుట్టువై ... భీమ 1. 30.

సీ. మిన్నేటిజలము సుమ్మీ తొలంకెడు నని డాకేత మణికమండలు నొసంగి ... పాండు. 5. 86.

మిన్వాఁక = మిన్నువాఁక (మిను + వాఁక) ఆకాశగంగ

సీ దట్టంపుమిన్వాఁక తరఁగచాలున్నఁ దేలు తెలి పుల్గు బురదగోతులకుఁ జనునె ...
నీలా 2. 96.

మిమ్మటము. విశే. మిక్కుటము, ముమ్మరము.

ఉ మిమ్మట మైనవాఁడిఁ బవిమిత్రము లై వెలుఁ గొందుసీనఖా, గ్రమ్ములకున్ మృదుప్రకృతి గల్గుట క్రొత్త ... పాండు. 5. 278.

కం ..భావజునిప్రోపు మిమ్మట మయ్యెన్ .
దశకు 3 95.
ఉదయనోదయము. 1 112౮

మిరాశి వి (హిం. మీరాస్. క. మిరాసి. త. మిరాసు) 1. పారంపర్యముగా వచ్చు సొత్తు, హక్కు (శ. ర. బ్రౌ.).

2. వంశపారంపర్యముగా వచ్చు గ్రామో ద్యోగము.

(వ్యవ) మాయూరిమిరాసి కలుగొట్లవారిది

జ మిరాసిదారు.

మిరాసిదారు విశే. (√మిరాసి) వంశపారంపర్యముగా వచ్చు గ్రామోద్యోగము గలవాఁడు.

సీ. కాసరవూడి మిరాసిదారుల వెళ్ల గొట్టి. కొంపలఁ బసుల్ గట్టినావు ...
చంద్ర. వి 1 32.

మిరి(రె)యము.. వి. (సం. మరీచమ్. ప్రా. మిరిఅం త. మిరియం.)

1 మరీచము, ఒకవిధ మగు సంబారువస్తువు.

కం. అంతెదవు గాక నమఁ జెం, తం జేరఁగనీక యెంత తఱిగిన మిరియా,లుం బొన్నల సరి పోవే, లంతెతనములఁ బుఁ గొమిరెలన్ గెలువ వశే. ఉ హరి. 1. 75.

సీ మిరియంబులతోఁ గూడ సేవించినతేనెఁ దోఁ పుల డ్డాలు దోఁచి తోఁచి ..

గీ వలచి భుజియించి రొగిఁ బిండివంటకములు.
నైష. 6. 120

మ. పునుఁగుం దావినవోదనంబు మిరియంపుం బొళ్లతో ... ఆహారం బిడున్ సీతునన్.
ఆము. 1. 82.

ఆ మిరెపుగింజ చూడ మీఁద నల్లగ నుండుఁ, గొఱికి చూడ లోనఁ జుఱుకుమనును, సజ్జను లగువారిసార మిట్టుల నుండు ..
వేమ. 1. 152

2 మరీచలత, మిరియపుఁదీఁగె.

వ. ... మిరియపుఁబొదలతుదలన్ బొనంగు లనంగలతాకుడుంగములతో ...
ఉ. రా. 6. 24.

జ. మిరియాలపేరు, మిరెపకాండ్ర, మిరెపకాయ.

మిరియాలపేరు. వి. (మిరియాలు + పేరు) మిరియములవంటి బంగరుగుండ్లతో నేర్పఱచిన హారము, ఆభరణవిశేషము.

(వ్యవ.) ఆమె కంఠాకు చెఱిపించి మిరియాలపేరు చేయించికొనినది.

మిరెపకాండ్ర. వి. (మిరెము + కాండ్ర) కంటక వృక్షవిశేషము, ఒకవిధమగు ముండ్లచెట్టు (శ. ర).

(వ్యవ.) ఎట్టి మిరపకాయకఁకెు వచ్చు మిరెప కాయకుఁ గార మెక్కువ.

మిఱిమిడి. వి దురవలోకప్రభ, చూడ శక్యము గాని వెలుఁగు

సీ తగు దురవలోకప్రభ మిఱిమిడి యన ...
అం. భా. 1. 82.

మిఱు[1] = మిట్టు. వి. ఉన్నతభూమి, మెట్ట.

కం పాటిగ మిఱుఁ బల్లుం బేర్చా లేమియు
లేక కానఁబడి నీలశిలా పేటిక నిండంగా నిడు,
కాటుకయుఁబోలె నై జగంబులఁ దమమున్
పి. శకుం. 3 150.

మిఱు² విజ చలించునది.

(మిఱుమిట్లు కలచి యని క ర దీనియామ్రేడిత రూపము మిఱుమిఱు.)

కం ఘలుగలు వలుదపిసలు, చిఱుదోఁ
కయుఁ బసిఁడి యొడలు సిరి గలవాడలున్, నెఱి
మొగము వొక్కకొమ్మును, మిఱిచూపులుఁ
గలిగి విభుఁడు మీనంబయ్యెన్
భాగ 8. 717

జ. మిఱుమిఱు

మిఱుమి(ర్మి)ట్లు (ట్టులు) వి. బ (మిట్లు + మిట్లు) 1. కన్నులు మిక్కిలి చలించుటలు.

సీ ఉఱుముచుఁ దళతళ మెఱచుచందంబున
గర్జతో మిఱుమిట్లు కడలఁ దోఁప ..
భోజరా 4 287.

2 మెఱవు మున్నగువానిం జూచుటచేఁ గలుగు దృష్టిచలనము. (చూ మిఱుమిట్లుగొను)

మిఱుమి(ర్మి)ట్లుగొను. అ క్రి. (మిఱుమిట్లు+కొను) మెఱుపు మున్నగునధిక తేజస్సును జూచుటచే దృష్టి మిక్కిలి చెదరు, కన్నులు చీకట్లు గ్రమ్ము.

కం మెఱసి యుదయించుగ్రహముల, తఱచు
ప్రభలఁ గ్రేణి సేసి దళదిశలం గ్రిక్కిఱిసి
వెడల నావిండ్లన్, మెఱుఁగులు నృపతనయు
దృష్టు మిఱుమిట్లుగొనన్.
భార. విరా. 4. 114

గీ మిక్కుటంబుగ దృష్టి మిర్మిట్లుగొనఁగఁ, జెదల
వెలుఁగొందు దివ్యతేజంబు చూచి ...
భాగ. 10. ఉ 1306

ఉ. చంచలనేత్ర పోవునెడ సన్నపుఁ బయ్యెద
కొంగు జాఱఁ గాంచుచు గాని చన్నుఁ
గవ| కేవలఁ బ్రోవులు గట్టియున్న క్రొమ్మిం
చుల నాదుచూడ్కి మిఱుమిట్లుగొనం గన రాక
పోయె రాజ. చ. 3 88.

వ ... అపు డప్వీరభద్రతేజోవిశేషంబును గనుఁ
గొనఁ గన్నులు మిఱుమిట్లుగొన వెఱచఱచి
యొలుఁగు డించి తొలంగిరి ... భీమ 6. 60

గీ. కనులు చెదరంగఁ జీకట్లు గ్రమ్మ ననుట, కలరు
మిఱుమిట్లు గొనె నన నద్రినిలయ ...
ఆం భా 3. 109.

మిఱుమి (ర్మి) ట్లు (ట్టులు) గొలుపు (ల్పు) స. క్రి (√మిఱుమిట్లుగొను) దృష్టిని చెదరఁజేయు.

సీ. మెఱుఁగులు చూడ్కుల మిఱుమిట్లుగొలు
పంగఁ దేకతారుల బయల్ చిమ్మువారు ...
కళా. 8 41

సీ కమ్మి దీసినలీలఁ గనుపట్టునెమ్మేని మిసమిసల్
గడు మిఱుమిట్లుగొలుప ...
సారంగ. 2. 42.

ఉ మిక్కిలి తేఱిచూడ మిఱుమిట్టులుగొల్పుఁ
జరించునప్పు డమ్మక్క దళుక్కునన్ మెఱసిన
ట్లగు . . విజ. వి 3. 14.

సీ. మించి దృష్టికి మిఱుమిట్లుగొల్పెడి నిది తెలియఁ
గారు మెఱుంగుఁ దీఁగె యేమొ ...
ఉ. రా 4. 189.

చం. .... చన్నులఱిగి రేఁగి చూపఱకనుంగవకున్
మిఱుమిట్లుగొల్పఁగన్ ...
దశా. 2. 317

సీ. బెరసి మొగిళ్లు నెత్తురువాన గురిసెను మెఱుఁ
గులు దెసల మిర్మిట్లుగొలిపె ...
భాగ 3. 604.

గీ. కఱకుటడిదంపు బెడిదంపు మెఱుఁగుగములు,
మిగులఁ జూపఱచూడ్కి మిర్మిట్లుగొలుపఁ,
బొసఁగఁ బదినూర్ల తత్తడుల్ పూనినట్టి,
పసిఁడితే రెక్కి పోరికి బయలువెడలె.
అచ్చ. రా. యు 184.

మిఱుమిట్లుపోవు అ క్రి (మిఱుమిట్లు + పోవు) మిఱుమిట్లుగొను.

సీ మెఱుఁగులఁ గన్నులు మిరుమిట్లువోవఁగ .
కుప. 1.

ద్వి మిఱుమిట్లువోవఁ మీఱుక సందు, వెడవెడ కందసీ దరువడఁగనీక .
ప. ఉత్తా. ద్వి. 6. ప్రా

మిఱుమిఱు విశ (√మిఱు²) మిక్కిలి చంచలమైనది, మిగుల చలించునది. (మిక్కిలి మిఱుమిట్లు గలది అని శ ర)

కం దట్టపుదురుమును మీఁదికి, బిట్టెంచిన చన్నుఁగవయు మిఱుమిఱుచూడ్కుల్, నట్టాడు నడుముఁ దేనియ, లుట్టెడు మోవియును మనము నూఱింపంగన్ భాగ 9 608.

మిఱ్ఱు = మిఱు¹ వి శౌ అనౌ మిట్ట, ఉన్నత భూమి

కం పెనుమిట్టిది పల్లం బిది, యనకుండఁగ నోలమును బయలు నొక్కటిగఁ గనువిచ్చుటయును మోడ్చుట, యును సరిగాఁ దమము పర్వె నుర్విం దోడ్తోన్ భార విరా 2 321

ఉ పల్లము మిఱ్ఱు వేఱుపఱుపన్ వెఱ వేదెడు నట్లుగాఁ దమం, బెల్లెడ నిండఁ బర్విటయు ... దశకు. 9. 8

సీ. ... అన్నరాధముండు

గీ వేగ వట్టోడి యెల్లను వెడలి మిఱుత, నొక వనస్పతి జొంపమై యున్న దానిఁ, జెంది ... భార శాం. 3. 307.

కం ముసివ.సి నవ్వులు నవ్వుచు, మిసిమింతుఁడు గాక యొక్క మిఱుత నిలిచి య, క్కుసుమ శరవైరుఁడు తపసులు, కసమసఁ దనుఁ బట్టుకొనఁగఁ గడఁగినఁ బెలుచన్. హర 5. 57

కం. గుట్టముఁగొనిపో బుద్ధుల, కుట్టఁడ మీఱాత యొద్దకున్, నీతంద్రుల్, వెఱ్ఱులు నీ కైరదె యీ, మిఱ్ఱున గంగాజలంబు మెలఁగ శుభమగున్ భాగ 9 215.

గీ. మెట్ట యన మిఱ్ఱు నాఁగఁ దోఁచు నుత్తాన నామంబు .. ఆం భా. 1 158.

జ మిట్టమిఱ్ఱు

మిలసము న- వి అ న 1. కలియుం, సమావేశముగట

మిలమిల వి. 1 వృడ వస్తువుల మెరలట, మెఱఁగులు, మె. వాసియు: ఎగుద్వరి కను కరణము

సీ. తళతళకాండలలో మిలమిల మెరలెడు కర పడిఁబుల నవకుడములను . .
భాః ద్రి. ౯౬౮.

వ. పుట్టపట్టల గొట్టి గడ్డుచీమఁ జారు జాముల మిలమిల మెఱలుచెదల . ప్ర క ధ 156

వ .. చాపకట్టువడిన ఘోట కంబుల క్రింద మిలమిల మెఱగెడు రావుతులను ..
ఉ హరి 2 27.

2. తళతళ మెఱయుటయం దగుననుకరణము

చం. మిలమిలమంచు మించు చకిమించుల ముద్దుల చందమామకాం, తులఁ దులఁదూఁగు .
శ్రీ ం . 254.

3 తళతళ కాంతి.

(దీనికి కర్మధారయమునందు నిగాగమము)

సీ మిసిమి గుల్కు మెఱుంగు మిలమిలల్ చెక్కులఁ గాశ్మీరపత్త్రభంగముల మనిచి ...
చంద్రా. 6 124.

వ ... మీమొగంబుల మిలమిలలు గిలుబాడ వచ్చెఁ జమీవెన్నెల బచ్చుముచ్చు .
వసు 4 28

వ మిలమిలని జిలుఁగు వలిపెంపు వలువలతెరల యొడల వెలువడి ... భీమ 1 117.

కం. మిలమిలని ప్రొద్దుపొడుపున, ధళధళమను మెఱుఁగు దిగ్వితానము నిండెన్ ...
భాగ 10 ఉ. 1002. హంస, 4 221.

జ మిలమిలన, మిలమిలమను, మిలమిలలాడు.

మిలమిలన. వి. (√మిలమిల) మిలమిలమను కాంతి విశేషము

కం. తలతలమను పల్లికలం, గలకల నిడి తమ్మి పూలఁ గలకల నగుచున్, మిలమిల నై తల తల నై, కలగలమాన్నమ్మ నిడిరి కలగలలల నల్. బహు. 4. 19.

మిఁమిలమను అ క్రి. (మిలమిల+అను) మిల మిఁ లాడు, మిలమిలప్రకాశించు

వ ... హరివాణంబుల మిలమిలమను ధవళకల మాన్నంబులు గిన్నియల నించి ... వరాహ. 4 165

మిలమిలలాడు అ క్రి. (మిలమిలలు+ఆడు) తళ తళ ప్రకాశించు.

చం మిఁమిలలాడుచుం డవిలి మింట వెలింగెడు రిక్క లన్నియున్, జలజల రాలఁ దన్నుదునో ... అచ్చ. రా సుం 22.

మిళిందము. సం. వి అ పుం. తుమ్మెద, భ్రమరము

మిళితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. కలిసినది, కూడినది.

మిల్లి. వి. (క మిల్లి) అల్పకంబి, చిన్నగరిటె.

గీ. మిల్లి యన నల్పకంబి, యా మిహిరభూష ... అ భా 2 243

మిళిగె వి. (క. మిళి) కొరడా, చేలుకోల, కళ ద్వి కల్ల గుఱ్ఱమునకుఁ గంకటిం బట్టి, ముల్లును మిళిగెయు మోపుట గాక, యుత్తమాశ్వములు వాగెత్తిన రౌతు. చిత్తానఁ గలయట్లు చెలరేఁగి దాఁటు. ప్రభు. 3 92. పొ. 20 పం.

మివులు — మిగులు. (దీనితుమున్నాద్యర్థక రూపము క్రి విశ. గా ప్రయోగింపఁబడి యెక్కువగా, అత్యంతము అనునర్థములనిచ్చును.)

చం తివిరి త్రియామకు న్నొసగు దిద్దుకొనంగఁ బురోదశాళి దా, గవిసెన వెన్నెరించుమణి కల్పితదర్పణమో యనంగఁ గై, రవకుల బంధుమండలము రాశిలె నోలిని నూలియమాన మై, మివులఁ గళంకలక్ష్యతఁ దమిప్రతిబింబము నంత నేర్పడన్. ప్రభా. 4. 122

ఆ. మొగిలుద్రిప్పు నుఁటిముద్దులపట్టి దా, నరిగి నేలకాన్పు నంసి వచ్చు, నెలమిఁ దెలిపి యా పెతఁమానికము రాగ, పుల కొసంగుట యు మివులఁ జెలఁగి. అచ్చ. రా. సుం 178.

మిశి. సం. వి ఆ. స్త్రీ. 1. పెద్దసదాప (వృ.వి.) 2 జటామాంసి (వృ వి).

మిశ్రకము సం. విశ (అ ఆ అ) 1 కలసినది సంకరమైనది

వి అ. న 1 ఉప్పునేల (ఊసరక్షేత్రము) మొ. నుండి తీయఁబడినయుప్పు 2 ఇంద్రోద్యానము, నందనవనము

మిశ్రజము. సం వి అ పుం కంచరగాడిద.

మిశ్రణము సం వి అ న. 1. కలుపుట. 2. (గణిత) మొత్తము చేయుట, కూడిక

మిశ్రము సం. విశ. (అ. ఆ అ) కలిసినది. వి అ పుం 1 ఒకజాతి యేనుఁగు.

2. కృత్తికావిశాఖా నక్షత్రములగుంపు.

న 1. మూలకభేదము, ఒకజాతి ముల్లంగి. 2. ఊసరలవణము.

మిశ్రవర్ణము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) మిశ్రమైనరంగుగలది.

వి. అ. న కృష్ణాగురువు.

మిశ్రశబ్దము. సం. వి. అ. పుం. కంచరగాడిద.

మిశ్రితము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. కలుపఁబడినది 2 చేర్పఁబడినది. 3. గౌరవార్హమైనది, పూజ్యమైనది.

మిశ్రుఁడు. సం వి. అ. పుం. 1. గౌరవార్హుఁడు, పూజ్యుఁడు.

(ఇది గొప్పవారల యొక్కయుఁ బండితుల యొక్కయుఁ బేరుతర్వాతఁ జేర్పఁబడును.)

ఉదా : వసిష్ఠమిశ్రుఁడు, మండనమిశ్రుఁడు, మొ

మిశ్రేయ సం వి ఆ స్త్రీ సదాప (వృవి.)

మిషము సం. వి అ పుం స్పర్ధ, విరోధము, ఛలము

వ వ్యాజము, సాకు, నెపము నైష. 1. 56.

మిష్టము సం విణ (అ ఆ అ.) 1. మధురము.
2 తడిసినది, చెమ్మగిల్లినది

వి అ ఫం మాధుర్యము

మిష్టాన్నము సం వి అ న తియ్యనియన్నము' రుచిగలపదార్థము

మిస వి. కాంతివిశేషము, ఒకవిధ మగుకాంతి (దీని యామ్రేడిత రూపము మిసమిస)

కం చన్నులపస యటుమీఁదట, గన్నులపస ముద్దుగుల్కఁగ ముఖమున మేల్, క్రొన్నెల మిస జిగిబిగివగ, చిన్నెలమన చూచి వలచుఁ జిత్తజుఁడయినన్ హంస 2. 98

ఱ మిసమిస, మిసమిసమను.

మిసమిస. వి (మిస + మిస) 1. అధికకాంతి, విశేషకాంతి

సీ కమ్మఁదీసినలీలఁ గనుపట్టునెమ్మేనిమిసమిసల్ గడు మిరుమిట్లు గొలుప ... సాంంగ 2. 42.

సీ. వినుమానికముచాలు గొనఁ జాలుతనడాలు వలుదెస మిసమిసల్ గలయ వెలయ ... సమీం 3 98

సీ. ధగధగత్ప్రజ్వలత్పటుతటిల్లతికాళి మిసమిసన్ మెఱసి యాకసము నిండ ... శుక. 1 187.

2 మెఱయుట యందలి యనుకరణము

కం. .. కోమలతనువుల్, మిసమిస మెఱవఁగ వేశ్యావిసరము ... భాగ 10. ఉ. 686.

వ . మిసమిస మెఱయుచున్నయంబు లాస్యంబులం జర్వించి గర్వించి ఱంకెలు వేయుచుంకలును. ... చిత్ర. భా. 3. 135

(కర్మధారయమునందు నిగాగమము.)

లయవిభాతి మిసమిసనిచన్నుగవపసకు వెసమాఁద్గినలువసమకళికల్ చిదుమ నెనఁగుతటి శాఖా, విసరములుగ్రమ్మఁ గరబిసనటనఁ ద్రోచి ... రా. వి 8 107.

వ ... విలసితగ్రైవేయక ముక్తాఫల హారనిచయంబుల కిమ్ముగ చూపక మిసమిసనిపసఁ గల మెఱుంగులు గిఱికొన ... భాగ 10 ఉ 831.

మిసమిసమను. అ క్రి (మిసమిస + అను) మిసమిస ప్రకాశించు

సీ గిఱికొన్న పల్లజంజులు వెద్రుకలవాఁడు మిసమిసమను మిట్టనొసలివాఁడు .... వరాహ 2. 45.

కం మిసమిసమనుసిరు లెసఁగెడి, కిసలయవిసరము హసించు కేలన్ సకియ, యసమశరుఁ గన్న గన్నసామికి, గుసుమములసరిమ్మొ లయుతఁ గూరిచి యంతన్. ముకుంద. 3 244.

ద్వి మిసమిసమను వీకిమెఱుఁగుఁ జెందొవలు గనిమసంగెడు వైరికంటి తుండములె ద్వి హరిశ్చ పూ. 1108. పం

మిసి[1] వి కాంతివిశేషము.

(దీని యామ్రేడితరూపము మిసిమిసి)

గీ. ఇట్టిపస మిసిజిగి బిగి యీవిధంబు, ప్రణుతి సేయంగఁ దరమె యాబ్రహ్మకైన ... హంస. 1. 85.

ఱ మిసిమి, మిసిమిసి.

మిసి[2] వి మత్స్యవిశేషము.

సీ. మిసి కల్లరుజు తేలుమీను ... హంస 4. 187.

మిసి సం. వి ఇ. స్త్రీ 1. సదాప (వృ. వి.)
2. జటామాంసి (వృ. వి.).

మిసిమి. వి. (మిసి[1]) 1. కాంతివిశేషము, లావణ్యము

మ. నవలావణ్యరసంబు పశ్లేంములోనం బోసి యగ్రంబునన్, భవదీయాస్య మొనర్చి యార్చి పిదపం బ్రాలేయరుజ్మండలం,బు వినిర్మించె విరించి యచ్చిలుము వోఁ బూఁబోఁడి యాచిహ్న మం, బువులం దాతఁడు చేఁదొలంచుమిసిమిన్ బుట్టెన్ సరోజాతముల్. నైష. 8. 193.

గీ పసిఁడిగట్టున కొకవింతమిసిమి నించి, నెఱసెఁ గసపావి మరుసలి తెలుపయొండ ..
పారి. 4 43.

సీ మెఱసి నిల్కడచూపు మెఱపులో యొఱపు బిత్తరుపు లోతరము నిద్రాపసిండి, పసిమిలో మిసిమి రిబ్బరపు సంప గిపూతావిలో తావి ...
ఘటికా. 2 87

2 నవనీతము, వెన్న.

సీ పాలమున్నీటి లో పలిమీఁది మీఁగడ మిసిమి జిడ్డునఁ జేసి మేను వడసి.
భాగ. 8 268.

సీ మినుకు టాకుల వాని మిసిమిమేఁతలవాని మెఱుఁగుజాముని చాయ మేనివాని ...
పాండు 1. 213.

గీ మిసిమి గలపుల్ల పెరుఁగుతో మిళిత మైన యావ పచ్చళ్లు చవిచూచి రాదట మున ...
నైష. 6. 130.

3 భాగ్యము, సంపద.

సీ గుట్టు పోనిచ్చినఁ గిట్టుఁ జెడ్డటికంబు దుర్వ్యక్తి యపరుఁడైనఁ దొలఁగు మిసిమి ...
రామలిం. 48.

4 (హిం. మిస్సీ) పండ్ల కప్పు.

(అంధకార వర్ణనము)

సీ బ్రహ్మయై యుదయించి భానుఁడు లయ మొంద నెరసినచతురబ్ధినీర మనఁగ, సమయంపు యమునిఁడు జాలిల్లి కువహార మొసఁగఁ దెచ్చిన చెక్కుమిసిమి యనఁగ
చంద్రా. 5 49.

(వ్రాఁత ప్రతిపా. మిసిరి. ముద్రిపా.

విశే. 1 లావణ్యముగలది, తళతళలాడునది

సీ ఒనపరి మిసిమి నెన్నొసలిగసల్ గాంచ మొలక క్రొన్నెల జమల్ మ్రొక్కవయ్యె
దశా. 8. 151.

కం ఉరముల మణిహారంబులు, కటములఁ గట కాంగుళీయకప్రముఖములున్, శిరమున మిసిమికుళాయులు, ధరియించి చెలంగి రఖిలతరుచ ముఖ్యుల్
ఉరా. 5 270

కం. తనుఁ దునుమఁ దలఁచుతత్కా, ల నికన్నను మున్నె యతఁడు మిసిమికటాన్, దునిమి ఒలి యొసఁగె సాహస మెనయం దల మొత్తి బాస యిచ్చెన నునుమన్
శుక 2 77.

2. స్నిగ్ధము, నున్ననిది

గీ. దండఱము కాణమునఁ జేర్చుదరడెయును బ, సిండిబురుసా మిసిమిగవిసెన సరులుచు, నిద్ద పువివంచియును నిల్వుటద్ద మమరఁ, బడకయిలు సొచ్చె నప్పు డప్పుడమిఁ జేడు.
రా. వి. 5. 86

గీ. చిక్కన మిసిమి మిహి జిడ్డు జిగురు జిగట, ... అన, స్నిగ్ధనామములు చెలఁగును . .
ఆం భా. 2. 252.

మిసిమింతుఁడు. విశే. శ్రమనొందినవాడు, అలసినవాఁడు.

గీ. ... శిఖండి నటుమార్గణాబులఁ గడఁగి యేయ, నతఁడు మిసిమింతుఁడును గామి కల్ల నవ్వి, పఱపెఁ దనయమ్ము లతనిపై ఫల్గునుఁడు ..
భార భీష్మ 3 398.

కం. అంతఁ దెలిసి యసురద్విషుఁ, డెంతయు రథ సమున శత్రు నెదిరి కదిసి దు, ర్దాంతగతి బ్రేయఁగా మిసి, మింతుఁడు గా కాతఁడొక్క సమిద్ధపు శక్తిన్.
హరి. ఉ 1 180.

సీ మిసిమింతుఁడును గాక పసియించుఁ గుత్తుక బంటినీరము బుడుగు టి చలిని....
పాండు 2 29, శీను 1 110.

మిసిమింతురాలు విశే. శ్రమనొందినది, అలసినది.

ఉ చక్కనివారిలోన నెఱజాణలలో విటరాజ కోటిలోఁ, జిక్కనివారిలోఁ గడుఁ బ్రసిద్ధి వహించిన నీవు ప్రాణము, లిక, నచోట నీ మనసు ధైర్యమున మిసిమింతురాలు గా, నక్కట పుష్పసాయక మహాకరినాత్మలువో మృగేక్షణల్.
హర. 3. 85

గీ లోచలోచన మిసిమింతురాలు గాక, వహ్ని

కీలలలో నిట్లు వన్నె చెడక, యున్న దిది చా
చిత్ర మోహారో తలంప, వినియుఁ గనియు
నెఱుంగ మివ్విధము నెచట.
హరిశ్చ. 5 140.

మిసిమిసి¹. వి. (మిసి¹ + మిసి¹) అధిక కాంతి
ద్వి బిట్టుదాఁటుచు జిగిబిగి నేసరించు, పుట్టచెం
డ్లారితిఁ బొదలుదుప్పులును, మిసిమిసిలంపులు
మేసి తాఁ గ్రొవ్వి, దుముకులువారి గంతులు
గొనులేళ్లు. నవ 146 పొ. 26 పం.

మిసిమిసి² వి. మేఁక చేయుధ్వని కనుకరణము.
వ. .. అయ్యజవల్లభుండు సురతసంతంత్రుఁడై
మిసిమిసి యనుశబ్దంబు సేయుచుఁ దచ్ఛాగి
వెంటం జని .. భాగ 9. 5..

మిసుకు(గు). అ. క్రి. (క. మిసుకు) 1 కదలు, చలించు.
గీ అకట యే మందు చల్లియిల్లాలి కైన, నెఱ
గలదు గాని వానిలో నడచుదాని, కుబుసు
పోకకు నేని వేఱొక్క దారి, మిసుకఁ గూడదు
మేరకు మేరగాదు. కువల 4 183.
గీ ఎన్నివిధముల మాటాడ కున్నయట్టి, గట్టి
పూనిక నీయందుఁ గలిగెనేని దాని కొక
యుక్తి మునుమున్నె తలఁచినాఁడ, మిసుగ
వచ్చునె విటశిఖామణుమ మెసుట.
నిరం. 3.17

2 వడఁకుఁ, భయపడు.
గీ .. ఒకరి కొకటి, యొసఁగఁ బొసఁగునొ
మిసుక రాదో పరులకుఁ, బుట్టినిల్లలె నత్తయి
ల్లెట్టు లగును .. పాంచాలి 5. 52.

మిహి. విశ. 1. ప్రశస్తము, చొక్కము
సీ. మిహిపసిండిపరుంజు మొహదా కెలంకులరావు
గుజ్జరినేఁత కేవడంబు ... మనుచ. 4 28.
కం. నునుగఱులు తళుకుమీసలు, మినుమినుకను
కన్నుదోయి మిహిటుందనపుం, దనువుం గల
యొకమీనము .... దశా 1. 131.
ఉ ఈ మధురాధరంబుజిగి యీవిగిరోరపుఁ జన్ను
దోయితీ, రీమురిపంపుతేనగవు రీమిహి బంగరు
రంగొరంగుమేను ... మీర. 2. 48

2. స్నిగ్ధము, నున్నని
గీ చిక్కనవి మిమి మిహి జిడ్డు జిగురు జిగట
.. అన, స్నిగ్ధనామంబు లెలగును ..
ఆ. భా. 2. 252.

3 క్రొత్త, నూతనము,
గీ క్రొత్తమిహి హొస యనఁగ మీఱును
నవంబు ... ఆం. భా. 2. 2..

మిహిమల = మేరుపర్వతము.
క. తుహినాంశుని గెల్చెద నని, మిహిరోరగి లోక
ములు క్రమించి యయమునన్, ఒహుయోజన
ముల పొడ వగు, మిహిమలతుదఁ జేరి విశ్ర
మించిన యంతన్ ఉ. రా 4. 46

మిహిక నం వి. అ. స్త్రీ. మంచు, హిమము.

మిహిరము. నం. వి. అ. పుం. జిల్లేడుచెట్టు, అర్క
వృక్షము
న జలము, నీరు (శే ని.)

మిహిరాణుఁడు. నం. వి. అ పుం. శివుఁడు. (త్రి ని.).

మిహిరుఁడు నం వి. అ. పుం. 1. సూర్యుఁడు
2. చంద్రుఁడు. 3 వాయువు. 4. వృద్ధుఁడు.
5. మేఘుఁడు

మీ

మీ¹. స. నీ శబ్దబహువచన రూపము. (చూ. నీ)
కం మాయందు లేనిగుణములు, మీయనురాగ
మునఁ జేసి మిగిలివెలింగెన్ భార. అర. 1.3.

మీ². విశ. (త. మీ. క. మే.) వృత్తియందు
మీఁదిశబ్దమునఁ దొలియచ్చుమీఁదివర్ణములు
లోపింపఁగా మిగిలినరూపము.
(దీనికిఁ బరుపవర్ణము పరమగునపుడు నుగాగమం
బగు.)
ఉదా : మీఁగడ, మీఁగాలు, మీఁజేయి మొ.

మీగండ్లమెకము. వి. (మీఁదు + కన్నులు + మెకము) శరభము, ఊర్ధ్వలోచనము. (శ. ర.)

మీగడ = మీవడ. వి. (మీఁదు + కడ. త. మీక్కడై, మింగడ) కాఁగిన పాలమీఁదిపెట్టె. మండము ; పెరుఁగుమీఁదిపెట్టె, మస్తు వు.

సీ. తొలఁకి మింటికిఁ బొంగుదుగ్ధపాథోరాశికర డులమీఁది మీఁగడల మెఱుఁగు ...
మనుచ. 5. 38.

సీ. కనరు వోకుండఁ గాఁచినయానవాలతోఁ గడి నేయ వచ్చుమీఁగడలతోడ ...
పి. శకుం. 1. 135.

సీ. మీఁగడ యంచన మీఱు మండాభిధ ...
ఆం. భా. 2. 256.

చం. ... పేరినమీఁగడతో మనఁబులన్, పసిఁగొనఁ జేయువాహరిపులమ్కృయణీవధిపిండ ఖండ ముల్, -మెసవిరి కంఠదఘ్నముగ ...
నైష. 6. 129.

సీ. నేరంబు లో మెడునియతికానికి గట్టిమీఁగడ కానుక గాఁగ నిచ్చు ...
శుక. 2. 557.

మీఁగడతెర. వి. (మీఁగడ + తెర) భక్ష్య విశేషము.

వ. ... పొంగలి పుళియోగిరము దధ్యోదనంబు తిరువీసంబు పరమాన్నం బావవాలు జున్నులు మీఁగడతెరలు నవనీతంపుఘుటికలు ..
ప్రబంధ. 112.

మీఁగాలు. వి. తె. (మీఁదు + కాలు) పాదో పరిభాగము.

మ. ... ఆ, హరిశ్రీపాదతలంబుఁ దాఁకుకొని యయ్యస్త్రంబు మీఁగాలని ,షురవేగంబుననుచ్చి పోయె ...
భార. మౌ. 83.

మ. ... అం, దము లై మీటెడు తెల్లచాలు గమి లోనన్ గొమ్మమీఁగాళ్లు చూచి మదిన్ జూడఁగ వీనిపాట గలదే చెప్పంగ నెచ్చోఁ గవన్ ...
యయా. 4. 50

కి. కచ్ఛపంబులఁ బోలి మీఁగాళ్లు దనరు ...
ప్ర. భా. 2. 88. ఆం. భా. 2. 185.

మీఁచే(జె)యి. వి. (మీఁదు + చేయి) చేతి పై భాగము.

సీ. మీఁచేయి నాఁగను మీఱుఁ గరోపరి భాగంబు ...
ఆం. భా. 2. 189.

మీఁటగు. అ. క్రి. (మీఁటు + అగు) ఒప్పు.

చం. ధర యనుకొల్నిలో, మొలచుతామరపూవనఁ గోట మీఁటగున్ ...
పాండు. 1. 106.

కం. ఈలీలఁ బురములోపల, మేలౌ ప్రాయంపురూపు మీఁటగువారిం, జాలి భయలజ్జలన్నియుఁ దూలి చనన్ వెన్నుఁ బటచి తొలఁగక కలయున్.
హంస. 1. 221.

మీఁటు. స. క్రి. (క. మీంటు, త. మిట్టు) ఇది సానుస్వార మని చి. ని. నిరనుస్వార మని శ. ర. నిరనుస్వార మనుటకు మనుచ 2. 70. ఆము. 2. 54. బహు. 8. 68. వసు. 2. 156. నిర్ధారకము లున్నను. భార. ఉద్యో. 4. 407. ను బట్టియు. కన్నడమునుబట్టియు సానుస్వారముగా గ్రహింపఁ బడినది.)

1. వీణె మొ. వాయించు, ప్రయోగించు.

ఉ. ... సురాంగన లాడఁ గిన్నరుల్, కిన్నరమీఁటి పాడఁ దిలకించుచు నిద్యోడ కేలరాఁ డొకో...
వసు. 5. 58.

చం. విపంచి మీఁటగతి ప్రయోగి యఖల్ వెడలెం గొలంకులన్ ....
మనుచ. 3. 60.

చం. నఖరాంకురమ్ముల నయమ్మునఁ దంత్రులు మీఁటి గాన మిం, పొనరఁగఁ జేయువాణి ప్రతి భోన్నతుఁ జేయుతఁ గృష్ణరాయనిన్ ...
పారి. 1. 5

2. ఎగజిమ్ము.

ఉ. ఆతతలీలఁ గోమలనవాంశుకపాళి మహాంధకారనం, ఘాతము మీఁటి నద్భుతముగా శశలాంఛనుఁడభ్రవీథికిన్ ...
భీమ. 2. 59.

రగడ. తెలివ యొచటనుండి పాలుతెంచి తెంచితే
సరాలు, మెఱుఁగుబోఁడి చెక్కు చెమటచీ టు
మీఁటుమిగులఁ జాలు ... వరాహ. 3. 92.

ఉ. పోటన బంతి మీఁటుగతి భూవరుఁ డంప్రిన
ఖాంచలంబులన్, మీఁటిన గట్టు బి ట్టెగసి
మేదిని వ్రాలు ఘనస్వనంబువన్, హాటక శైల
కూటకటాళిఁ బ్రతిధ్వని బర్వె ...
వసు 2. 166, మనుచ 3 28

3. త్రోయు, తట్టు, వ్రేలితోఁగొట్టు

కం. ఏటు వడి ధర్మ మనుబరి, దాఁటిననామనను
లోని దర్పము వెడలన్, మీఁటి కరాంజలి మణి
మయ, కోటీరాగ్రమునఁ బెట్టికొని యిట్లంటిన్.
వరాహ 7. 86.

మత్తకోకిల. మేటివెల్లు దగన్ త్రికూటము మీఁదఁ
జూడుము దృశ్యమున్, దాఁటి మాయను
మాటిమాటికిఁ దాల్మిచే నటు మీఁటుచున్.
సీతారా. 1. 156.

సీ. చల్ల నమ్మఁగఁ బోవుసతులకొంగులు వట్టి
మెఱుఁగుచెక్కిళ్లను మీఁటిమీఁటి ..
భాగ. 10. 692.

సీ. పడకటింటికిఁ జెలుల్ ప్రార్థించి యనుపుచోఁ
దలుపు మీఁటితిఁ జూమీ తతనితంబ ....
శుక. 3 500.

ద్వి. శిశువులు వాపోవఁ జెక్కిలి మీఁటి, విశదాత్మ
పాలు ద్రావించుచందమున ...
ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 196 పం.

ఉ .. అ, ప్పాటలగంధి వేదననెపం బిడి యేడ్చెఁ
గలస్వనంబుతో, మీఁటిన విచ్చు గుబ్బచనుగుబ్బల
నశ్రులు చిందువందగన్ ... మనుచ 2. 70.

4. పోఁగొట్టు, తేలికగాఁ బోఁగొట్టు

సీ. ... తులువలబలుక్రొవ్వు దొలఁగ మీఁటె.
సీతా. 1. 12.

సీ. మిత్రాధికారంబు మీఁటి వేయఁగ వచ్చు
మహితోపకారంబు మఱవ వచ్చు ...
రామలిం 7.

5 ఏయు, (బాణాదులను) ప్రయోగించు.

ఉ. ... మరుఁడును జిల్కతత్తళా, మీఁదఁ జివు
క్కునం బడి తమిన్ మగతుమ్మెదనారి సింగిణిం,
బాదుకొనంగఁ జేసి యొకపారియ మీఁటెను
బువ్వుఁదూపులన్. మధుసేనము 1 145.

2. పెఱుకు, ఊడదీయు.

ఉ ఎవ్వఁ డొకో లయాంతకుని నేనని మార్కొని
కోఱ మీఁటె వాఁ, డెవ్వఁడొకో పురాంతకుని
యెక్కుడుకన్నరకాఁడదన్నె.
భా రా అర 1 158.

7 (వేలు) కుట్టు

కం. దరఁ దేలు మీఁట కున్నను, గర మసదుగ
లెక్క గొనరు గదరా ... సుమతి. 31.

కం తే లనుచు బిగియఁ బట్టిన, మే లెఱుఁగునె
మీఁటుగాక ..(శ. ర.)

8 తీసివేయు, పోఁగొట్టు.

సీ. కర్ణాభరణహల్లకము వోవ మీఁటెడుతెఱఁగున
గొబ్బున దీపమార్పి ... విక్ర. 8 96

మ పొలయుం గాడ్పు లుదబ్జపాలయవదంభో
జాతవతుస్తుల,స్థలఘుస్రజస్మకరందబిందువుల...
తాపత్రయి మీఁటి ... ఆము. 1. 78.

9 విడుచు, త్యజించు.

గీ. వీని వెడలఁగ ద్రోయుఁడి వీటికోట, దాఁటు
నందాక ననుమాట నోట నుండ, నీటు వో
మీఁటి గరువంబు మాటి యిటకుఁ, బెద్దపర్వున
వచ్చితి బెదరు పుట్టి కువల. 4. 71

వి౹. (వీణ. మొ వానిని) మీఁటుట

శా ఔరా రాగము బాపురే యెదుగు తాయం
బుల్ బళి స్థాయిసం, చారిప్రావులు లెస్స
కంపితము మైచా గోహా మే లమ్మయ,
య్యారే మీఁటు... వాల్మీ. 3. 129.

సీ. మేటియై మజ్జారె మీఁటు వహించె నింపయ్యో.
నయ్యారె కంపితంబు ... సమీ 6. 219

శా ఔరా మీఁటు బళీరె కంపిత మహో యాందో

శితస్ఫూర్తి . చంద్ర. 1 127.

2 ఎదురుపాటు. (ఉద్రేకము అని శ. ర

కం మీఁటు గలరాజభిక్షుల, నాఁటికి వేపుర వదింతు
నరుశరములు నో, నాఁటి పదవై చునంతకు.
భా. ఉద్యో 4. 407.

3 సొగసు

సీ మీఁసేరుపడి మంచిగోసేరు వెట్టినమురువు
చూపట్టెడు ముక్కుకెక్కు .
వాల్మీ 3 119

చం చూ, చెద విపు డన్నియున్ నృపతిచెంతఁజెలి
యనుమాట మీఁటుగన్ ... కకు. 3. 143

సీ మేలిమై మజ్జారె మీఁటు మీఁటు వహించె నిం
పయ్యో నయ్యారె కంపితంబు . .
సమీం 6 213

సీ. కోలగోడల నైన మీఁటుగా నెగఁ బ్రాఁకి దాట
నేరనిదేటి తలిరుఁబోఁడి .

హంస. 1. 102. (ఇట వాక్యాలంకారము.)
హంస. 1. 193.

4 మల్లవిద్యావిశేషము.

క. ఇది మెన యిది వలు కిది పో, టిది మి టిది
చూ టిది దుము కిదె యిదె యని తా, రుదిరి
పడి పండ్లు గీఁటుచు, సదమదముగఁ గాలుఁ
గేలు జంటఁ బెనంగన్. ప్రబంధ 786

విశ. 1 శ్రేష్ఠము.

శా. వీట స్త్రీఁ బగుణోటు లేటివంటదన్ వేమాఱు
గ్రీడింప . . వసు. 1 111.

ఉ. పాటలగంధి నీపెదవి పైకొనునాపలు మోపఁ
గాఁజుమీ, మీఁటమృతంబుకంటె . .

బహు. 3. 68 ద్వి పరమ. 7. 531 పం

2, పెద్దది, గొప్పది.

ఉ. మీఁ టగుమీల నెల్ల మును మ్రింగి క్రమంబున
నానె నెండ పె, న్నీటికవెంటఁదోఁచు .
బొమ్మడాయ డా, తూఁటకులంపులెజెన బకోట
కులం బజల హ్రదంబులన్ ఆము 2. 54

3 అందమైనది, ఒప్పైనది

చ సిజసంభవుండు పురసారసగేహినికిన్
రచించున, చ్చెరు వగుసీలపుంగుళుపు జెక్కిన
మేలిసి ది ముద్దుటుం, గరమన మింటితో
నోరయికన్ గనుపట్టెడు గోపురస్ఫురద్గురుతర
ాతకు శరుచి గుంభితసాలము వీట మీఁటు
గన్ చంద్రా 1 8.

4 (తత్కాలమునకు) ఉచితము, తగినది.

వ . రెండుతెఱంగులవారును బోరాడు
వేడుకను మీఁ టగుమాటల సందడించుచున్న
సమయంబున . . . భాగ 8 331.

జ మీఁటగు, మీఁటుకొను, మీఁటుమిగులు

మీఁటుకొను స. క్రి. (√మీఁటు) చిమ్ము, విజృ
ంభించు

సీ కొనగోళ్ల నుదుట గ్రమ్మిన పెంజెమట
మాటిమాటికిఁ దిగిచి పో మీఁటికొనుచు . . .
వైజ 1. 131.

మీఁటుమిగులు అ. క్రి (మీఁటు + మిగులు)
మిక్కుటమగు, అధికమగు, అతిశయించు

గీ తురంగమేధమఖస, హస్రములఁ గల్గు
కమ్మనిహవ్యతతులు, మీఁటుమిగులంగ మెసఁ
గిననోటనుండి . . . వరాహ 12. 61.

గీ అసదృశం బగు తనగతి నొసలఁ గన్ను, గలుగు
నంతటిబలు వేఁటకానిసార, మేయముల కైనఁ
బట్టీక మీఁటుమిగిలి, చనదె యూహాపోంభూదార
మనఁగ నపుడు. వరాహ. 12 31.

మీఁదఁజూచు = గర్వించు, ఔద్ధత్యమునొందు.

కం సిరిపెంపునఁ గడు నొప్పెదు, సురనాయక
యిపుడు మీఁదఁ జూచెదు . . .
భార. శాం. 4. 435.

మీఁదమీఁద = ఉత్తరోత్తరమున, ఒకదాని వెంట
నొకటిగా.

ఆ. మీఁదమీఁద సుఖనిమిత్తంబు లొదవుచో,
నడుమఁ జెందు నిజజనంబుపీడ . .
కళా. 5. 32.

మీఁదవచ్చు = దండెత్తు, యుద్ధమునకు వచ్చు
సీ తనమీఁద వచ్చినఘను లగుదొరలను నూటిపై నొక్కని గీటడంచి , రంగా. 1. 112
జ. మీఁగండ్ల మెకము, మీఁగడ, మీఁగడతెర, మీఁగాలు, మీఁజేయి, మీఁదిమిక్కిలి, మీఁదిసాకిరి, మీఁదుమిగులు

మీఁదికిమీఁద = వెంటనే, శీఘ్రముగ
ఉ ఆయవనీసురేచయం బురుసత్త్వుల నుగ్రులన్ మహాకాయులఁ దగ్గణాధిపులఁ గాంచుచు మీఁదికిమీఁద జీవముల్, వోయిరి . . .
కు సం 2 201

మీఁదిసాకిరి వి (మీఁదు + సాకిరి) ఉత్తరసాక్షి. (శ ర)

మీఁది(దు)మిక్కిలి విణ (√మీఁదు) వయి పెచ్చు అధికము.
కం. వను విడిచినఁగొంపోయినఁ బనికొదవలు లేమి సరియె పత్త్రిక చేఁ జిక్కినయది నీ విఁక నీఁగి లిన నొచ్చుట మీఁదిమిక్కిలి వివేకింపవ్.
ప్రభా 3 145.

కం అలుఁగులపోకడలను మై, యలయికలును మీఁదుమిక్కిలై కడు లోనై, బలములు తమ తమబాహా, బలములు నటఁ బనికి రాక భయ విహ్వలులై. విజ. వి 3 156.

మీఁదు. వి తె (త. మీదు) 1. ఉపరిభాగము, పై.
కం. మోఁదు మెడ ద్రొక్కు నెక్కును, మీఁదికి నెగయించు వంచు మెయి సారించున్ . .
ఉ హరి 6 103.
ఉ మేరుమహామహీధరము మీఁదికి నందఁబోయి యేత్రియన్ . భార. ఆది. 2 9.
చం . . కలమము లుండు . . . దృష్టి లోఁ, దలకొన వంగి మున్ జలము ద్రావెడు క్రిందటి వేళ్ల మీఁదటన్, నిలిపి మరంద మానుకరణిన్ నికటోపవనానిలావహతిన్. ఆము 1. 67.

2. అంతస్తు, మేడపైభాగము, నిలువు.
ఉ మేడలమీఁదు లెక్కి యలమేనకఁ గ్రేఁతయొనర్పు ప్రాయపుం, జేడియ లబ్బురంబయిన చెంగలువల్ తగఁ జల్లి రందఱున్
యయా. 4 156.

3 ఉత్తరకాలము
సీ పైతృకం బగుటకు . ధర్మజుఁ డిప్పుడు దాల్చిన నాతనితనయుండు మఱి దాల్చి దాల్చు మీఁద . భార ఆది 6 127.
చం. . . . ఏటికిఁ దత్తరపాటు మీఁది చే, టెఱుఁగవు నీవివేక మిపు డెక్కడఁ బోయె . సారంగ 2. 14.
చం. తలకొని యున్నతొంటిసుకృతంబుకతంబున వచ్చి మీఁదటన్, గలిగెడు శోకనంబులకుఁ గారణమై . . . విక్ర 4. 5.
మ అనుచున్ ఱెప్పలు తేలవైచుచు విశుష్యత్కంఠయై రుక్మిణీతనయా మీఁదట నైన నీవ పతివై తద్ధర్మ మీడేర్పుమీ . . .
ప్రభా. 5. 6.
(ఇట నుత్తరజన్మ మని భావము)

4 ఉత్తరకాలఫలము, ఉదర్కము.
గీ కురుకుమారులు దమయంతఁ గుడిచి క్రొవ్వి, మీఁ దెఱుంగరు మా కేమి మేలు కాక, నాలుకలు గోయు నర్జునావలము దలఁచి, యొరగొనంగని సంతృప్తి యొసఁగ మెసఁగు
భార. ఉద్యో. 4 12.
కం పోఁ దడవు లేదొ క్రమ్మఱ, రాఁ దడవది లేదొ యీసురభి యడకించెన్, మీఁ దెఱుఁగనైతి నటమట, నీఁదించి యథేచ్ఛఁ జనియె నింకే మందున్. భోజ రా 6. 57.

5. దేవతాదులకై నియమించిన ముడుపు.
శు. కాటికేనికి మీఁదుగాఁ గట్టియున్న, గట్టి వరహాని వరహాని గాఁగఁ జూడ, కాడఁబోఁ గూడ కొక్క మాటాడకుండ, గుండనికి రంగుబంగారు గోరు సేసె. శుక. 3. 50.

6. తృతీయార్థక ప్రత్యయము, కరణార్థకము

గీ. తడవులకుఁ గల్గె మనుజయూధప్రచండ, పలల పారణతద్రక్తపానకేళి, లాలానామోద మీసు మాళంబుమీఁద, వరుస నందఱు గతులు వైవుఁడింక. కువల 2 102.

ఉ. లేవడిమీఁద వాలిసలు లేనికతంబున నూరకుండి నన్, బోవమి నప్పుసప్పులకుఁ బోవుట వేఱుగఁ దోఁచె నేమొకో. శుక 2 375.

7. పంచమ్యర్థకప్రత్యయము, కంటె

ద్వి కావున నేనును గౌరీశుమీఁద, దైవంబు లేఁడని తల యిచ్చి వడయు, దు . . . పండితా. వావ 241.

8 ప్రస్తవ్యర్థకము, ఎడల.

గీ బాలుఁ డితండు మీమీఁద భక్తి గలఁడెఁ, చెయునా వీఁడు సులభుఁడై చెప్పినట్లు . . కాశీ. 4. 15.

సీ . విహితసదాచార విధులమీఁది, శ్రద్ధమతి యనంగఁ గ్రస్తుతి కెక్కును . . . కళా. 5. 146.

గీ. తపసిదెందంబు వెన్నచందమునఁ గరఁగెఁ, గల యికలమీఁదితిమురునఁ దొలఁగుచుండఁ, జిత్తజుని సేన లెంగోలు చేసినట్లు, కులుకుఁ బలుకులఁ జిలుకలకొలికి పలికె. విప్ర. 3. 87.

9 వశము, అధీనత.

కం కాపురుషులమీఁద నిడకు కాంతాభరంబుల్ . . . ఆము 4. 214.

10 పయి, పైకి,

ద్వి ఇచ్చలో భరతేశుఁ డిట రాముమీఁద, వచ్చు చున్నాఁ డని వడి నిశ్చయించి . . . రం రా అయో. 119 పా. 16 పం.

విశ 1. పైది, మీఁద నున్నది.

శా. . . . పాలిండ్లపై నూత్నము,ర్యాదన్ జెందు కరంబు క్రిందగుటమీఁదై నాకం బుంట వేల్,గాదే రాజ్యము గీఁడ్యమున్ సతతమే కాయంబు నాపాయమే. భాగ. 8 592

సీ. విరించి మెప్పించి సప్తమునులకంటె మీదై యొప్పు ననుపమానసుస్థిరజ్యోతిరాత్మకస్ఫురిత పదవి, వడసె . . హరి. పూ 1. 57.

2 అధికుఁడు, గొప్పవాఁడు

ఉ ఒప్పిద మైనసీకరుణ నున్నతుఁ డై మఱి మీఁదుగా జగఁ, బిప్పిళితాశి యేఁచు . . . ఉ. రా 2. 176.

వ. అని మనసిజుండు మీఁదు లేక పలికిన విని రతి పరమేశ్వరుమాహాత్మ్యంబుఁ దలంచి వెఱచియు నిట్లనియె . . . కు. సం 4 427.

మీఁదుగట్టు — దేవతాదులకు సమర్పించుటకై సిద్ధ పఱచి యుంచు

ఆ తవకు మీఁదుగట్టి తగ నియ్యఁ బాటినాఁ, డనుమ నీరపాణి యాపనేసె . 6 341.

మీఁదుగా — గుండా, ద్వారమున.

వ. అందుండి ప్రభాసతీర్థంబుమీఁదుగాఁ జని కాశీ. 3. 111.

మీఁదుపోవు — దేవతాదులకై కట్టియుండు ముడుపు సొగు

గీ. వేళ గాకున్నఁ గడపనివేలుపులకుఁ, మీఁదుపో కున్నఁ గడపని మిన్న కెట్లు,గడపె నింటింట నీకాశికాపురమునఁ, బుణ్యగేహిని యిది మహా ద్భుతము గాదె కాశీ. 7 129.

మీఁదులుచూచు = సిగ్గు మొ వానిచే ఆకసమువై చూచు.

గీ. తిరిగి చూచినయంత నాద్రిమ్మరిఁడు, సిద్ధ మొక్కటి యేనియుఁ జిక్కు నీక,మ్రింగి మీఁదలు సూచుచు మృదులభణితిఁ, బిలిచి యి ట్లను శరదిందుబింబముఖిని. పాండు 4 171.

మీఁ(దులె)దెత్తు = దేవతాదులకు సమర్పించుటకై నియమించి యుంచు.

సీ. తొలుచూలుకా న్పాట దురుసౌనె ప్రసవార్తి యిలువేల్పులకును మీఁ దెత్తి రారె . ఇందు 3.

సీ శుద్ధవేళ సుఖప్రసూతి గావలెనంచు నిలువేలు లకు మీఁదు లెత్తరమ్మ . కువల 2 26.

సీ కొడుకుగుఱ్ఱఁడు చన్నుఁ గుడవక ట్లుంట విచారించి మేదరిసానియపుడు,.. ఇలువేలుపులకు మీఁదెత్తియునుం గవ్వములు గట్టియును భక్తి పూర్వకముగ పరమ. 1 129

వాడుకలోని ప్రయోగ విశేషములు

1 వాడు జీవనమున్నకై దేశము మీఁద పడెను

2 ఆ తప్పు నామీఁద పడెను

3 ఈ కవి రాజుమీఁద రెండు పద్యములు చెప్పెను.

4 నేను నా పనిమీఁదనే యున్నాను

5 ఈ మందు నెమ్మదిమీఁద పనిచేయును.

6 ఈ సంవత్సరము పొగాకుమీఁద హెచ్చు పన్ను వేసిరి

7 మాటమీఁద మాటవచ్చి యీవిషయము చెప్పివేసితిని.

8 నీ మీఁద నాకు కోపమా ?

9 వానిపని గడియలమీఁద నున్నది.

10 పిల్లమీఁద పిల్లనిత్తురా ?

మీఁదుమిగులు, అ. క్రి (మీఁదు + మిగులు)

1 పై పెచ్చగు

గీ నీపరిగ్రహములును మున్నిపుడు మీఁద, మేలు చేయంగఁ గోఱు గావు మీఁదుమిగుల, వధిక దుఃఖంబు పుట్టించు .. ప్రబోధ. 5. 21.

2 మించియుండు, మట్టుమీఱు

సీ మఱి సాటి లేని నైర్మల్యంపుమేడలు మిన్నుల కేవిట మీఁదుమిగులు .. ప్రబోధ. 1. 39.

3 విజృంభించు, చెలరేఁగు.

కం. యాదవవిరహిత యగుఁ గో, మేదిని నాచేత నేఁడు మీఁదుమిగిలి సం, పాదితబలులై హారిరుద్రాదులు నింద్రాదు లెవ్వ రడ్డం బైనన్ భాగ. 10 పూ. 1525

మీటు. వి. పతప్రమాను క్రిందికి మీఁదికి నాడుట కాడాని మగుటిల

సీ మీటనా తిన యవ మీ ఉత్సాతనకీలము ... ఆం భా. 2. 293.

(పతప్రమానిక్రింది యంభాగము. అని శ.)

మీఢము సం విణ. (అ. ఆ. అ. 1 నీటితోఁ దడుపఁబడినది 2. మూత్రితము

మీనకేతనుఁడు. సం వి. అ. పుం. మన్మథుడు.

మీనఘాతి సం. విణ (న్. సీ. న్) చేపలఁ బట్టువాఁడు. వి. న్. పుం. కొంగ.

మీనము. సం వి అ. పుం 1. మత్స్యము, చేప. 2 మీనరాశి

మీనమేషములు లెక్కయిడు — సోమరితనమున వృథాకాలక్షేపము చేయు.

గీ పరబలం బిదె నీప్రజ్ఞపనికి రాదు, లె మ్మింకము మీనమేషము ల్లెక్కయిడక ...
సిం. నార. 23.

మీనరంకుఁడు సం వి. అ. పుం. చేపలు తిను నొకానొకపక్షి (త్రి. ని.)

మీనరము. సం. వి అ. పుం. మకరము, మొసలి.

మీనవల్లఁకి. వి (సం. మీనవల్లికా) మీల ముచ్చు, పక్షివిశేషము (శ ర).

మీనవల్లికా సం వి ఆ. స్త్రీ. వర్తిక, పక్షివిశేషము (శ. ర)

మీనాండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ శర్కర, పంచదార. (రా. ని.).

మీనాఘ్రీణము. సం. వి. అ న. 1. చేపలపులుసు 2. కాటుకపిట్ట

మీనాలయము సం వి. అ పుం. సముద్రము.

మీను. వి. (సం. మీనః క. మీను. త మీన్. బ. మీలు. దీనికిహల్లు పరమైనపు డుత్వలోపము. ఉదా. మీన్నోల మొ)

1. మత్స్యము, చేప.

గీ. నమ్మి యిల్లడ వెట్టినసొమ్ము గొనిన, మీను

లోనగు నీచపుయోనులందుఁ, బుట్టు ...
భార. అను 4. 267.

తరలము. తనువు మీనొప్పల సల్చుజాలరి దానను ... భార. ఆది. 3. 40.

గీ. మీనుపిల్లలజన్మంబు మే లనంగఁ, బడునె ...
దశా. 1 138

కం. జాలరులు వలల నచ్చటి, మీలఁ దిగుచుచుండి యయ్యమేయోగ్రతవ,శ్శీలునిఁ గూడఁగఁ దిగిచి ... భార. అను 2. 259.
అం భా. 1. 159

2 జలజంతువు (ఈయర్థమున నిత్యబహువచనము)

కం. జలరాశిఁ దిమి తిమింగిల,ములు నాఁ దగు మీల నత్త్వములు వినలేదే ... దశా. 1. 153.

జ స్టీమీను టెక్కెముపాఁడు, మీనురూపురిక్క

మీనుటెక్కెముపాఁడు. వి. (√ మీను) మీనకేతనుఁడు, మన్మథుఁడు.

ఆ. మేలుబలముపాఁడు మీనుటెక్కెముపాఁడు, నిఖల మెల్లఁ గలఁచు నేర్పుపాఁడు, పచ్చవింటిపాఁడు పరగ బల్పుపుటమ్ము, గలుగుపాఁడు ప్రౌఢగతులపాఁడు. వీర 2. 91.

మీనురూపురిక్క. వి. (√మీను) రేవతీనక్షత్రము (శ. ర.).

మీమాంస. సం. వి ఆ స్త్రీ 1. లోతుగాఁ దెలిసికొనుట, పరిశీలన, పరిశోధనము.

2. షడ్దర్శనములలో నొకానొక దర్శనము.

(ఇది పూర్వమీమాంస, యుత్తరమీమాంస యని ద్వివిధము)

మీమాంసకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. విమర్శించుపాఁడు, పరిశోధించుపాఁడు.

2 మీమాంసాదర్శనము ననుసరించుపాఁడు, మీమాంసా మతస్థుడు.

మీమాంసనము. సం. వి. అ. న. పరిశోధనము; విమర్శనము

మీమాంసనుఁడు సం. వి అ పుం. మీమాంసకుఁడు, పరిశోధించువాడు

మీరము. సం. వి అ పుం 1. సముద్రము.

2 హద్దు, సీమ. 3 పానకము, పానయోగ్య పదార్థము, 4. పర్వతభాగము

మీరు = ఈరు. (చూ ఈవు.)

దీనికి హల్లు పరంబగునపు డుత్వలోపంబగు.)

ఉ. నామనలోన నెంతయు ఘనం బగుచున్నది యద్భుతంబు మీ, రేమహిమన్ యథార్థముగ నిట్టిది సత్వము గంటిరె .. కళా. 2. 58.

మ. బలియుం డాధృతరాష్ట్రసూనుఁడు మహాబాహుండు దుర్యోధనుం, డలఘుం డీకమలాకరంబునకుఁ గ్రీడార్థంబు కౌతూహలం, బెలయంగాఁ బ్రియకామినీసహితుఁడై యే తెంచుచున్నాఁడు మీ, రిల దిం దుండఁ దొలంగి పొండనవుడున్ వా రుద్ధత క్రోధులై.
భార అర 383.

ఉ. పాటెదుర్త్రోప మీకు నలవాటుగఁ జేసిన వీరుఁ డెవ్వఁడో, మీటి యనేకయుద్ధముల మీరు జయించుట లెల్ల నింతతోఁ, దీఱె ననుం గనుంగొనుఁడు .. ఉ. హరి 5. 229.

మీరలు = ఈరలు

గీ మీర లమృతాంశు లమృతంబు మిమ్ముఁజూడ ..
నైష. 3. 59.

కం. మీరలు నా పితృదేవత, లారాధ్యులరు...
భార. ఆది. 2. 146.

మీర్జాకుళాయి వి (మీర్జా + కుళాయి) రాజకుమారులు ధరించుటోపి

సీ లత్తుకరంగు చల్లడము మిటారంపు చౌకట్లు తగటు మీర్జాకుళాయి ... వేణు. 58.

మీఱు న. క్రి. (క. త మీఱు) 1, ఉల్లంఘించు దాఁటు.

సీ కొలఁది మీఱిన బాణకోటులు కై నేయుపై

నేసి పడవై చెఁ బడఁగ .... ఉ హరి ౫ 57.
సీ జూగమై మేఱ మీఱ దొకప్పుడును ఘనశ్రీలఁ
బొంగియును నీసింధుకన్య ... వసు. 6 56.
గీ. అమ్మ నీమాట మీఱ రా దనుచు నదిగొ, నిలిపి వచ్చితి నొకనిండు నీటుకాని ... శుక. ౨. 201
2. నిరసించు
మ తనసౌందర్యము చెప్పఁగాఁ గనఁగి పద్మాక్షి కాంత రప్పించి మోహన కంజుంబున వైచి తియ్య మిడునెయ్యం బొప్పఁ బైకొన్న మీఱి నృశంసత్వమునం దొఱంగి చని వెట్టింజేసెఁ గాకుత్స్థుఁడై, న నిలింపారి విదారి చందములు డెందాన న్విచారింపుఁడా. ఆము. 5 48.
సీ వారిపూరంబు వెల్వడి వచ్చి రుద్రుండు యజ్ఞకోలాహలం బాలకించి, నను మీఱి యీ భువనంబు లెవ్వండు రా సృజియించి మఖము చేయించువాఁడు ... వరాహ. 7 39.
3 అతిక్రమించు, మించు
చం ... వా, పనుపున మీరు చేసఱచి పాఱుఁడు మీఱిన యట్టివాఁడ యీ, ధనమున కెల్లఁ గర్తయగు ... విక్ర 2. 11.
ఉ. ఆఱురసంబులం జవుల యందుల క్రొత్తలు వుట్టనిచ్చలున్, వేఱొకభంగిఁ బాకములు విన్నను వొప్పఁగఁ జేసిచేసి న, న్మీఱఁగ బానసీని నొకనింబురిఁగానని యట్లుగాఁగఁ మేన్, గాఱియ వెట్టియైన నొడికంబుగ వండుదు నెల్ల గూరలున్
భార. విరా 1 77.
సీ పరమేశుఁ డీ బింబఫలపాటలాధర నను మీఱి మన్నించినాఁడు మేలె ... కాశీ 4 148
గీ. మీఱె ననఁ గడచె ననఁగ మించె ననుఁ, పొలిచి యుండును ... ఆం. భా ౭ 128.
అ. క్రి. 1. అతిశయించు.
గీ. అసుధాధాము విభవ మహాంబురాశి, కుబ్బి మీఱంగ వందనుం డుదయమయ్యె. .
మనుచ 1. 19.
కం. ...అడవికిఁ గాపురము వచ్చి కలజడి మీఱన్
గీ. మీఱె హెచ్చరిలెను ... పెరిఁగె ననఁగ వృద్ధిఁ జెందె ననుఁ గ్రాఁలు . ఆం భా. ౭ 69.
2 ఒప్పు.
ఉ శ్రీలకుఁ దానకం బగుచు జెన్నలరారెడు వెండికొండపై, మేలికదానిదాల్ హాయలు మీఱెడు జాబిలి జాలమేడలో .. సీలా 1. .
3. జనించు, కలుగు.
సీ ఎఁతు మ్మెదల దిమ్ము వెలిఁ జిమ్మ చెలువమ్ము గఁవేణి కొకవింతనలువు మీఱె .
హరి 1. 56
శా శ్రుతులు హాహాకారముల్ మీఱఁగా, నబ్రహ్మణ్యము వెట్టినన్ . పశా. 1 224
4 విజృంభించు, చెలరేఁగు
ఉ వేఱొకచాప మెత్తి యదువీరుఁడు దెవ్వదిరెండు బాణముల్, మీఱిన పౌండ్రభూవిభుని మేను కలంతట నాఁటి ...
ఉ హరి. ౭ ౫౩, ౫. 228
5 గతించు, కడచిపోవు.
కం. ఏమైన నయ్యెనిఁక నేఁలా మీఱినపనికి నిట్టియంతిపురములో, నోముద్దరాల యేగతి నీ మహిమ గడించుకొంటి విది వెఱఁగు కడున్.
ప్రభా. 5. 72.
6 కొనసాగు, సఫలమగు.
మ కలలోఁ గన్న నృపాలశేఖరుని వేడ్కం జూచు టెన్నండొకో, యిలఁ జేఁ డన్నఁ నారవర్యునకు నన్నియంగఁ బెండ్లాడి నా, తలఁపుల్ మీఱఁగ సూనసాయకుని బందాగా వితర్కించుమన్, చెలువుం డెన్నఁడు గౌఁగలించునొ సుఖశ్రీ గాంచు టెన్నండొకో ఇందు. 3. 14.
మీఱఁబెట్టు = గర్వింపఁజేయు
గీ మీసుతుని మట్టువెట్టక మీఱఁబెట్టి, యెవరి బెదరింప వచ్చినా రెవ్వరిండ్లు, బుచ్చుకొని నెంచినారు... సానందో. 5. 16.
మీలముచ్చు. వి. (మీలు + ముచ్చు) మీల దొంగ, మీనవల్లంకి, నీటికుటికి చేఁపలంబట్టు పక్షివిశేషము, వర్తిక.

సీ ... మీలఁ బ్రముచ్చులు బ్రుచ్చు లేల విడుచు
దశా 1 137.

సీ. పట్టు జీనుపు కొంగ పాతేరు పిచ్చుక పోలుగ పిక్కిలి మీలఁబ్రముచ్చు. హంస. 3 12.

సీ మీలవల్లఁకి యన మీఁబ్రముచ్చు, నాఁగఁ దెఁ చెఁగు ఆం. భా 2 97.

మీలవల్లఁకి వి మీలఁబ్రముచ్చు
ఆం. భా 2. 96.

మీలితము సం విశ. (అ. అ అ, 1. మూయఁ బడినది.

వి. అ న (కావ్యాలంకారవిశేషము) మీల నాలంకారము

మీవ. సం వి. అ స్త్రీ. 1. ఉదరకృమి.
2. గాలి

మీవర = మీఁగడ

ఉ. వేవిన నిద్ర మేలుకని వేఱొకచానకు నేప్పు తోడఁ బై, మీవరఁ బుచ్చి కవ్వ మిడిమిట్ట చనుంగవ రాయిడింప. . వేం. పంచ 1 590.

మీవరము. సం. విశ. (అ. అ అ) హింస్రము, ఘాతుకము.

మీవరుఁడు. సం వి అ. పుం సేనానాయకుఁడు.

మీస = మీఁసము వి (సం శ్మశ్రుః, క. మీసె, త మీసై) పై పెదవిపైఁ బుట్టువెండ్రుకల వరుస

కం కలకంఠభక్తి వెలిగాఁ, గొఱగా వెవ్వియును నవియుఁ గొన్నిఁటి వాళ్లుల్, మఱి పిండ కూడు వెట్టిన, మెఱియలక్రియ మెఱచు మీస మెదుకుల మెఱుపుల్. శివ. సా 197

ఉ. ... ఔడులు దీడికొంచు నే, మీసరు తిట్లు గ్రొవ్విఁ పులిమీసల నుయ్యేలలూ గఁజూచిరే .
భా రా. యు 867

మ. వలచే వజ్రము ఔమ్మునో బిగువు గర్వంబుఁ బ్రమోదంబు మీ, నలలో నవ్వు నొయారమున్ తెలఁగ ... దశా. 4 43.

సీ. శ్మశ్రుసమాఖ్య రాజిలు మీస మీసము నాఁగ ఆం. భా 2. 146.

జ మీఁసకట్టు.

మీసకట్టు. వి (మీస + కట్టు) మీసము యొక్క యేర్పాటు.

గీ మఱియు నాసాగ్రమున నొప్పు మౌక్తికమునఁ కిరుకెలంకులఁ గాంతుల నెనసి సొగసు, దన ఁగా మీసకట్టు నందంబు చూఁప, జెక్కుటద్దము లొఱపు రంజిల్లుచుండ.
వేం. మా. 1. 185.

చం అలనలినారి పౌత్రి నిజయౌవనవేళ స్వకీయ బింబలీలలు దన నెమ్మొగంబునఁ గళంక రుచుల్ మనుమీసకట్టునన్, ... పూనెను నాఁగ మనోహరాంగుఁడై శశాం 2 60

మీసము = మీస వి. (బ మీసములు, మీసాలు) పై పెదవి మీఁది వెండ్రుకల వరుస

కం. ఇయ్యఁగ నిప్పింపంగల, యయ్యలకేకాక మీస మందఱ కేలా .. కవి చౌ. శ. 18

మ. .. చెప్పకు మిట్టితుచ్ఛసుఖముల్ మీసాలపై తేనియల్ .. మను చ 2 65.

గీ. కటము లదురువంగ మీసాలు గత్తరిల్ల ... నేతెంచెఁ గ్రోధంబు గగనవీధి ...
నైష. 7 46, ఆం. భా. 2. 146.

మీసరము విశ శ్రేష్ఠము.

వ ..మొకంబులు వంచి రెండిమ్ముడిభకాఢకి దాకి సెలఁగ భంగంబు లై నయుత్తుంగ శృంగంబుల. మీసరంబు లగుకానరంబులును ...
ప్రబంధ. 186.

సీ సిబ్బెంపు గబ్బిబల్గుబ్బ చన్గవను మీసరము లౌ నీ లంపు సరము లమర ... శశాం 4 119.

ఉ. శ్రీ సొబగొందు నిందుసరసీ సరసీరుహకేసర ద్యుతిన్, మీసరపోక మీసరపు నిగ్గులజగ్గుల దుప్పటిన్ దటి, ద్భాసిత నీలమేఘమన భాసిలు రంగనివాను .... అ. హ. 1. 1.

సీ మేల్బంతి కన్నాకు మీసరంబు, తలకట్టు నాఁగ

ఖాసిలు శ్రేష్ఠనామంబులు ..
సాం. ని మాన 49.

ము

ము[1]. అవ. 1. ప్రార్థనాశీరాద్యర్థములందు వచ్చు మధ్యమ పురుషైకవచన ప్రత్యయము.

ఉదా వినుము, చేయుము. ఇది హలవసానంబులు పరంబు లగునపుడు వికల్పముగ లోపించును.)

చం. వినుము నరేంద్ర పాండవులు విక్రమదుర్దముఁ డైనపార్థునం, దనునకుఁ దోడ్పడం గడఁగి
భార. ద్రో 2 ఆ 69 పం.

గీ. . . కృతి వినిర్మింపు మింక మాకుఁ బ్రియము గాఁగ .. ఆము. 1 19

చం. నిలునిలు కర్ణ యొక్కపుడ
భార ద్రో 2. 59

కం వినిపించెద ముగివిధము విను తెలియంగన్
భార. ఆశ్వ. 4. 275 .

2. ఉత్తమపురుష బహువచన ప్రత్యయము. (ఇకారము మీఁది దీనియుకార మికారమగును)

ఉదా చేయుచున్నాము, చేయుదుము.

ఉ చేయుదు మేము కయ్య మొకచీరియు సంపదఁ బంచి యిత్తుమే ... భార. ఉద్యో 4. 201.

కం అడవులఁ బెద్దయుఁగాలం, బిడుములఁ గుడిచి తిమి మాకు నిది తటి యని యిప్పుడ వచ్చి తిమి ... భార. విరా 5 123

3 అదంతము లైన యమహన్నపుంసకములకును, బల్లి దాదులకును వచ్చు ప్రథమైక వచన ప్రత్యయము.

(ఉదా వృక్షము, ధనము.)

ఉ. ఖాండవ మేర్చునప్పుడు ...
భార. విరా. 4. 37.

4. ప్రథమైకవచనేతరవిభక్తి ప్రత్యయము పర మగునపుడు అదంతము లయిన యమహన్న పుంసకములకును బల్లిదాదులకును వచ్చెడి యాగమము

ఉదా వనములు, వనములను, వృక్షమును

కం హయములఁ బాన్పుము దమున ..
భార విరా 4. 42.

5 కొన్ని తెనుఁగు సర్వనామములకు వచ్చు ప్రథమా బహువచన ప్రత్యయము

ఉదా మేము, మనము మొ.

6. ప్రథమాంత మగు నస్మచ్ఛబ్ద విశేషణంబులకు బహుత్వమున తఱుచుగ వచ్చు నాగమము.

ఉదా మేము వృద్ధులము, పేదలము

గీ ... అజ్ఞాతవాస, వత్సరంబు భవదర్పితవాస గుప్తి, వలనఁ గడిపితిమి .. ఏము నిశ్చయ లమై యిందులట్ల . భార విరా. 5. 244

ము[2] న. మూఁడు[2] శబ్దమునకు వృత్తియందు ఆదేశముగా వచ్చురూపము.

ఉదా. ముజ్జగము, ముచ్చిచ్చు మొ

ము[3] విశ ముందుశబ్దమునకు వృత్తిని మీఁది వర్ణము లోపింపఁగా మిగిలిన రూపము.

ఉదా ముంగురులు, ముంజేయి మొ.

ముంగ[1] వి. ఎన్నుల మోపు.

సీ కణిశైకదేశంబు కనుపట్టు రెల్ల నాఁ గణిశభారముల్ ముంగ యనఁదనరు
ఆం. భా 2. 287.

ముంగ[2] = మూఁగ[1] విశ. (సం మూకః) మూఁగవాడు, మూకుఁడు, వాగ్వ్యాపారము లేని వాఁడు (శ. ర)

జ. ముంగతనము.

ముంగడ. వి. (ముందు + కడ ముగడ, త మున్గడై.) 1 ముంగల, ముందుచోటు.

చం. ... చిల్కకుఁ బాలు పోసి ముంగడ వసియింపఁ జేసి చిరకాలము పెంచిన మేలెఱుఁగునే, కనఁగి ఒడల్పడన్ గఱచుఁగాక .
వేం. పంచ. 1 765.

2 ముంద. (శ ర)

ముంగతనము వి. (ముంగ² + తనము మూఁగ తనము ఒండతనము

ద్వి ఈవేగ, మునఁబోదు ముట్టకు ముట్టకు కాలు, మును ముట్ట వచె యేల ముంగతనంబు ..
పండితా. పురా 124 పొ

ష. ఓ మ. = ముంగముూము, ముంగమురారి. ముంగయిమురారి, ముంగాముడము, ముంగై మురారి, ముంగైమురుగు వి

(ముందు + కయి + మఱము శ ర.) మురుగు, హస్తకంకణము

ఉ బంగరురావిరేక పటుఫాలముమీఁద నటింపఁ బచ్చరా, ముంగమురంబు లింపలర ముందర నాడుచు నుండు ముద్దుపట్టింగని తల్లిదండ్రులు.
భాను. 1. 36

(శ ర పా. ముద్రి పా)

పచ్చరాముంగర తొంగలింప.

ముంగముూము = ముంగమురము (శ. ర.).

ముంగమురారి = ముంగమురము. (శ. ర)

ముంగయి=ముంగై వి.(ముందు + కయి)ముంజేయి.

ఉ. బంగరుపట్టుగోఁచి మునుపచ్చని ముంజియు నొంటిజందెమున్, ముంగయికంకణంబు జిగి మోహనహారము ..
సమీర 3. 22

ముంగయిమురారి = ముంగమురము. (శ ర)

ముంగ(ర) = ముక్కర. వి (ముక్కు + రాయి) అడ్డకాస, నాసికాభూషణవిశేషము.

గీ. చేరుచుక్కయు ముంగఱ చెవులపువులు, బవి రెలును గొప్పవలయును బడఁతి యొర్తు,దిద్దె ..
యయా 4 89

మ. కళుకుమ్ముంగర ముత్తియంపురుచి సింగారంపుఁ గెమ్మోవిపై, దులకింపన్ .. దశా. 2. 264

సీ. ... నాసి, కావిభూషణము ముక్కర ముంగర యనంగఁ బనుచుండు. .
ఆం. భా. 2 148 , ఆము 4 21.

ముంగల = ముంగడ వి (ముందు + కలను.) పురోభాగము, ముందుకాలము, తొల్లి

కం లలితకమనీయ మహిమల, నెలనాఁగయు సఖులు గలసి యేతేరఁగ ముం, గల నడచి కంచుకులునుం, దలతల మనఁ బతియఁ బతుఁ ంతరముగ నడచెన్ ... నిర్వ. 8.68.

ద్వి . నవరత్నకాంతుల మించు, తొంగలించెడి జాలు తొడవులమూట, ముంగల నిడిన ...
ద్వి హారిశ్చ. ఉ 2342 పం.

సీ మున్ మున్ను మును ముందు మొగి ముంగల యనంగఁ దగును బురఃపురార్థములుగాను
ఆం భా. 3. 78 , విజ. వి. 1. 42

ముంగలి. విశ. (√ముంగల) ముందున్నవాఁడు; ముందున్నది.

కం. కెంఁకులుఁ బిఱింది దెసయుం, గలయం బరి కించి తనయఖండిత బాహా,బలగర్వమ యచ్చట ముం,గలిగా మదమత్త భద్రగజ సద్భగతిన్.
భార. విరా 2 326, 331

కం. . దివ్యవాహనలీలో, త్కృష్టగతిన్ ముంగలి యై, ధృష్టద్యుమ్నుండు వొలిచెఁ దేజో మహిమన్ ... భా౦. ఉద్యో 4. 129.

చం. ఎలమిఁ గుమారుముంగలి సురేంద్రుఁడు రా
కు, సం. 11. 587 , హరి. ఉ. 8 42.

ముంగాము. వి. 1. పొట్లముగా మడిచినతాటాకు మట్ట (ముంగము అని వాడుక)

2. బెల్లము మొ వాని నించినబరువులో సగము (శ ర.)

ముంగాముచీర. వి. (√ముంగాము) ఆఁడువారు కట్టుకొనెడి యొకవిధమగు నారకోక (శ. ర.).

ముంగాముురము = ముంగమురము. వి. హస్త కంకణము.

సీ. ... తళుకు ముంగామురంబులుచలింప, గంటలు మొలకట్టు ఘణఘణ ధ్వనిచేయ ..
దశా. 8 185.

గీ మేలి మొలత్రాళ్ళ ముంగామురాలతోడ, నిరుగుపొరుగుల చిన్నవాండ్రిటకు వచ్చి ముయ్యఁగాఁ జూచి తనకు నీముద్దుబాలుఁ డడుగ నీనులు చూఁడిన ట్లయ్యె నాకు
శేష. 1 (శ ర)

ద్వి ముత్తెపుఁ జేసలు ముంగాముఁగములు, నొత్తులు గాజులు నొడ్డాణపనులు, గవదసరాలు బంగారుకడెములు
ప్రభులిం 4 143 పొ 15 పం
ధనా 3 37

ముంగాముురారి = ముంగమురము (శ ర).

ముంగాముురుగు(వు)—ముంగమురము.

గీ కడెము కడియము బొద్దొత్తు గాజు సూడిగంబు చేఁట్టు గోఁడు ముంగామురు వన్ హస్తభూషా విశేషంబు లమరుచుండు అం. భా 2. 149

ముంగాలు వి జౌ. (ముందు + కాలు. క. ముంగాలు త ముకగాల్) పాదాగ్రము, ప్రపాదము

సీ. మును నలల్ దమిఁ బట్టి ముంగాళ్ల ముక్కుజోడనలఁ బిలిచి పసర్కొనిన విడిచి .
ఆము 5 117, 6 28

కం. చేఁ పొడిచి అంకె లిడుచును, పలుమఱు ముంగాళ్లఁ ద్రవ్వి బలువిడిఁ బసికాఁపులఁ గ్రుమ్మి విడుచు . .
నీలా 2. 56.

వ. వారెఁ గుదియింప ముంగాళ్లు గగనంబున రా మగిడించి ...
మనుచ. 4. 115.

ముంగి – ముంగిస. వి. (క. ముంగి, త. ముంగా)

1 ముంగిస, నకులము.

కం. వినిపించెద ముంగివిధము విను తెలియంగన్ . .
భార. అశ్వ. 4. 275

సీ. ముంగైమురారి నాముంగైని నిడు మన్నముంగై పలుకవే కురంగనయన ... బహు 2. 65.

గీ కేరు నకులము ముంగి ముంగిస యనంగ ...
అం భా. 2. 86.

2. నకులాకారము గల భూషణ విశేషము

వుంజాలపండలు పూదెలకడియాలు ముంగులు రాకట్టు లుంగరములు . . ధనా. 3 37.

ముంగిలి వి జౌ (ముంగల + ఇల్లు త మున్‌గట్టు)

1 మునివాకిలి, గృహద్వారమున కెదురుగా నుండు ప్రదేశము, అంగణము, ఎదుటిభాగము.

సీ. వింగడం బైనట్టిముంగిట నెంకొన్న బృందావనికి ముగ్గు పెట్టుదాన ... ఆము 4 53

చం. బలవదనహ్యాసింహాళదభ్రములోగ్ర వసాంత భూమికి,ముమ్మల నిను డించి పోయెద మె ముంగి లెఱుంగనిముద్దరాల విక్ర 7. 103.

కం. ... అంగణ, మెఱుఁగం దగు ముంగిలి యన నిందుపతంపా ... అం. భా 3. 19.

కం. ముంగిటను సప్తసింధువు, చెంగటఁ గ్రతుపాసి నడుమ శ్రీశైలమహాలింగము దక్షారామము ...
భీమ. 3 126

శ్లో పురోభాగే సప్తసింధుః పార్శ్వే యజ్ఞసరో మహాన్. సం భీమ.

ఉ. అంగన నాకుఁ గొంగుముడి యై తగునీ విపుడిచ్చు నీవి త,న్వంగి భవన్మనోజ్ఞమధురాధర కాంచన కాంచికాస్థలుల్, తంగెటిజున్ను ముంగిటనిధానము నౌ, నటుగానఁ జాయలే, నంగజునాన నాదుహృదయం బెఱుఁగున్ వల పంబుజాననా! రామా. 4. 162.

ముంగిటనిధానము – శ్రమలేనిపట్టుడు దొరకునది)

2. బయలు.

వ ... నంగనాచు లగుతంగనలయంగంబుల పస ముంగిటం బడ ...
మనుచ 3 28.

ముంగిటిముత్యము = ఎదుట మన్నముత్యము వంటిది.

అ. ఎల్లబంధువులకు నల్లారుచెల్ల మై,యరిది గారవంబు నతిశయిలఁగఁ, దల్లిప్రేమఁగరము దన రారె ముంగిటి, ముత్య మగుచుఁ గ్రొత్త క్రొత్తసిసల. కళా. 6 197.

ముంగిస—ముంగి. వి (క. ముంగిసి, త. ముంగా) ముంగి, నకులము.

సీ ఏమి ముంగిసపిల్ల తెంపఁ దాఁకక యుండఁ బడగ లడ్డము పట్టుపాఁపగములు ...
యయా. 2 49.

వ. . కొనసాఁగి పోగ ముంగిస మోరలుం బోని మోరలు సారెసారెకు నెత్తి బయలు పసి పట్టుచు ... మనుచ. 4. 27.

గీ. కేసు నకులము ముంగి ముంగిస యనంగ ...
ఆం భా. 2 86 , కాళ. 3. 46.

చూ ముంగిసమ్రాను.

ముంగిసమ్రాను. వి ఔ (ముంగిస + మ్రాను) ముంగిసరూపు కలముసనచివర

గీ ఏమి మఱికొన్నిచెట్టుల కెత్తియెత్తి,యరసి ముంగిసమ్రానితో నాని యుండఁ,గుండ నిండా రఁగా ముంచి కూడు దినఁగ,నింటి కేఁగెను బడలిక లంటి పెనఁగ. హంస 1 187.

ముంగురుమొటికలు వి. బ (ముంగురులు + మొటికలు) ధాన్యభేదము.

వ. ... చౌటవరులు తీఁగెమల్లెలు సుఖభోగులు సన్నసూదులు గౌరవంకరాజనాలు కాటుక రేకులు ముంగురుమొటికలు పసుపుముద్దలు ..
ప్రబంధ 112.

ముంగురులు. వి బ. (ముందు + కురులు క ముంగురుకు.) అలకలు, నొసటపైనాడెడు ఉంగరపు వెండ్రుకలు

ఉ అంగము జాళువాపసిఁడియంగము క్రొన్నెల వంక నెన్నొసల్, ముంగురు లింద్రనీలముల ముంగురు లంగజుడాలు వాలుఁజూ, పుంగవ యేమి చెప్ప నృపపుంగవ ... విజ. 1. 40.

సీ నగుముద్దుమోమున మృగనాభితిలకంబు కులుకు జాల్ సిరులు ముంగురుల నొయ ..
దశా 1. 71.

సీ. అలకలు కురులన నలరును బహుతవే వఱలు ముంగురులన భ్రమరకములు ...
ఆం భా. 2. 144 , నీలా. 1. 85.

ముంగేలు వి. ఔ అనౌ. (ముందు + కేలు. త ముంగైహస్త ము చేయి ప్రకోష్టము.

సీ ముంగేల వంచినమొగ మెగయించుచో మెయి కొను నేత్రనిమీలనంబు .. కవిక 3 212.

సీ కొసరి వాతెఱ నొక్కి కనుఁగందెనో యంచు, నిలుచుఁ జై ముంగేల నిమిరి నిమిరి .
కృ శకు. 3 50

ముంగై = ముంగయి వి (ముందు + కై త మునుగై) హస్తాగ్రము

సీ. ముంగై మురారి నాము గైని నిడు మన్నముం గై వలుకవే కుడఁగనయ .
బహు. 2 67.

కం అంగాంగసంగతిని దన,ముంగై చెమరింపఁ గంరమున సతికిన్ రా, జాంగజుఁడు కట్టె మణిమయ, మంగళసూత్రంబు జాయమానోత్సుకుఁడై కువల. 5. 68

ముంగైమురారి వి. ముంగమురము.

గీ కొలుతుఁ దాన్యగ్భవద్బాహుకులిశయష్టి, నెద్దిగిరివోలెఁ గడుపులో వృద్ధిఁ బొంద, బగిలి రాకాసిదేహంబు మొగపుముత్య, మయ్యె ముంగైమురారిరంగై మురారి
మనుచ. 6 115.

వ అవ్విరించిజనకునకు నరణంబుగా మించుబ. గండపెండెరంబులు రాకట్టుమొలకట్టు లుంగరంబులు ముంగైమురారు లంగదంబులు ..
ప్రబంధ. 605 , బహు. 2 67

ముంగైమురుగు (వు) — ముంగమురము

వి (ముందు+కై+మురువు) ముంజేతిమురుగు.

ద్వి ముంగైమురువుల కిమ్ములఁ గంకణముల, చెంగట ముత్యంపుఁజేకట్లు పూని ...
ద్వి పదమ 4 274 పొ.

ముంగొంగు — మునికొంగు వి. (ముందు + కొంగు) చెఱఁగుకొన, మునికొంగు

సీ ముంగొంగున వ్రేలుము త్యాలకుచ్చుల నలి

రెడు చెంగావిపలికెములును .

యయా 4 120.

దండకము చెంగావిమంజీర ముంగొంగున స్వి న్న [illegible] క్రొత్తగా [illegible] ముత్తెంబుల స్నూర్పు చెల్వొనకంబు ల్విలోకించువారల్ ...

దశా 4 2:2., రా ఐ 2. 44.

ముంగొంగుపసిఁడి – తనచేలాంచలమున ముడియిడిన బంగారు వలె సులభ మగుపదార్థము

గీ భక్తజనులకు ముంగొంగు పసిఁడి గాఁడె, దేవతా రత్న మీవాసుదేవుఁ డనఘ ..

జై భా. 1. 116

కం ముంగొంగుఁబసి డి చెంగటి, తంగెటిజు న్నంక సహితధనరాశి నిపా, సాంగణకల్పమహీరుహ, మంగనకథినాయకుఁ డ సుమా చపలాంగీ.

పె శకుం 3 132.

ముంగొన వి (ముందు + కొన త మున్‌గొనై) ముందటికొన

మ అరవిందానన లెల్ల .. ఒక సందోహం బుగా వచ్చి మ్రొక్కి రి పయ్యెంటచెఱంగు ముంగొనలతోఁ గెంగేలుదో యెత్తుచున్ ...

రామా. 2 80.

ముంగోపము – **ముక్కోపము** వి వి. (ముందు + కోపము క ముంగోపవు త. మున్ + గోపం) ఓర్పులేక తటాలున వచ్చు కోపము

ఆ. మొగముఁ బోడువ లేనిముంగోప మిఁక నెప్పు, డలఁక చొచ్చెనేని ఖలక వగుదు, మటులు చేయ నీయ కాఁగి తండన మాచ,రింపుఁడనుచు వారిఁ బంపుటయును.

ఉ రా 3. 7.

ముంగోపి – **ముక్కోపి** వి. విణ. (ముందు + కోపి, క. ముంగోపు. త. మున్‌గోపి) ఓర్పులేక తటాలునఁ గోపముపడువాఁడు.

శా. ముల్లోకంబులుఁ దల్లడిల్లు నివు డీముంగోపి కేనుంగుతోఁ, జెల్లాడం జనుబాలులీల నితనిం జేష్టించినం గిడు వాటిల్లున్ ..

చ రా. 8 142.

సీ దుష్టనావళిఁ గన్న భక్షించుముంగోపి, గుణ గౌరవంబులు గూర్చుపెద్ద

చంద్రా 6. 150 , పా చా 2 59

ముంగోరు వి బొ (ముందు + గోరు) నఖాగ్రము, కొనగోరు

దండకము .. వైతేయు ముంగోరులన్ జేరు రమ్మన్ వడిం జీరి గారించి ప్రహ్లాదు పాహాదుఁ గావింపవా .

కృ శకు.. 6 157

ముంగోలు, వి (ముందు + కోలు, మునికలు.

సీ. సింగంబు పటుతెంచె ముంగోలుఁ దెమల్చి నమలి కార్పోతుల నుమిసికొనుచు ...

శకు 4 155.

ముంగోలు విణ. (ముందు + కోలు. క. ముంగోల్, త. మున్‌గోళ్) మొదటిది

కం ముంగోలు మొలకవెన్నెల, లుం గలఁగంబడు తమంబులుం గల గగనోత్సంగము గంగా యమునా, సంగమముం దలఁపువేసె సజలాకృతియై . .

కవిక 4 128.

ముంచు – **మునుచు**[1] స. క్రి (√ మునుఁగు)

1. మునుఁగఁజేయు, నీరు నేయి మున్నగు వానిలో తూర్చు

సీ క్రొంచఅనీరిలో ముంచుచు నెత్తుచుఁ గారించి తీరంబు సేరఁ బెట్టు ... భార. ఆది 5 166.

సీ అందంద దొరఁగుడు వస్త్రశుజలంబుల పెంపున మోములు ముంపఁబడఁగ ...

భార స్త్రీ 1 98.

ఉ. మంచిగ మేనయత్తలు సమాదరణం బడరంగఁ బెట్టి, పుత్తెంచిన మంచిభక్ష్యములు తేనియ నేతను ముంచి ముంచి ... హర. 2 105.

కం. ఏసిన వరుణుఁడు దనుజుల, రాసారములోన ముంచె ...

ఉ. హరి 1. 29.

2. కప్పివేయు. ఆచ్ఛాదించు.

సీ ... హరికేశుఁ డతఁడు శ్రీయానందకాన
నాభ్యంతరమునఁ, దప మాచరింప నాతని శరీ
రము ముంచి పుట్టె వల్మీకంబు పొదలు పొదలె.
కాశి 5 127.

కం. ఈ కరణి దానవుం డతి. భీకరముగ రణము
సేయఁ బిలుతివియకదై, భాకర సేనలు శస్త్రి,
నీకంబుల ముంచి శాతనిశరీరంబున్ ..
జై భా. 2 34

కం కలయ జగమెల్ల ముంచిన, బలు వగు నమ్మం
చలోన భావింపఁబడున్, వెలుఁగులఱేఁడు
కవిక. 6. 27.

3. వశింపఁజేయు,

చం కడుఁ దొడు సైనయుద్ధరితకర్మము నిన్గొని
ముంచుఁగాక యెక్కడఁ జననిచ్చుఁ బుట్టు
పురుగా కొలగా కెవు డస్వతంత్రతన్, మడుగు
భజించి భేకముల మస్తమునన్ భరియించి
కొల్చి ... వేం పంచ. 3. 355.

అ. క్రి. 1. క్రమ్ము, వ్యాపించు.

రగడ. ఓమి యోమితమధ్య నీపద ముంచు ముంచు
వశోకశాసన ... వసు. 3. 349.

ఉ. మ్రొగ్గెడుపావముల్ మముల ముంచిన ఖేదము
తెంచసోఁకుడున్, వెగ్గల మైనయూర్పులును
విన్నని మోములు గానిపింపఁగన్ ...
విప్ర. 2 53.

2 అతిశయించు.

సీ ముంచి చీకటులు కల్పించునీడలు పోవఁ బద్మా
కరంబులపాఁచి విఱుగ ...
కువల. 7. 10 , సారంగ 3 34.

3. పుట్టు, కలుగు.

ద్వి. ... నిజదేహభానురప్రభలు, ముంచి దిక్కులఁ
బర్వ మురియుచు నేఁగి ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ 684. పం.

మ జర ప్రాప్తింపకమున్నె యతిబల ముత్స
న్నంబు దాఁ గాకమున్నె రుజల్ ముంపక
మున్నె యాత్మహిత మన్వేషి ప కజ్జుఁడు ...
మల్లభా. 3 75.

గీ తిండి మే. దొలఁగినఁ దెవులు ముంచు ..
రామలిం 50.

4 పూను, యత్నించు.

ఉ. పాశము మీఱు పెద్దపెదపాశము లై బలి
తఁపుఁగాఁగులన్, మూలుగుచున్న ప్రాంఁజఁసిఁడి
ముంచి ధనార్థుల కిచ్చు .. పాండు 4. 211

సీ శశిబింబమణి హేమగదామనీ చయోత్కర
కాంతు లన్నియు నరసి తెచ్చి, కర్పూర చందన
కాశ్మీర మృగమదామోదంబులన్నియు ముంచి
తెచ్చు ... కు. సం. 3. 321.

5. విజృంభించు.

గీ. మొనలు దెరలినఁగర్ణుండు ముంచి తాఁక ..
భార. విరా. 5. 292.

కం. దంచున్ జరణాంచలముల, గించుదనం బంచు
ముసలకించున్ ముంచున్, నొంచున్ విద
శనచుంచూ, దంచచ్చంచూపుటస్ఫుటాఘాత
ములన్ .. రామా. 5. 198.

6. నెఱవేఱు.

కం. అని యొల్లఁబోవఁ దాపము, కనుకనిఁ
బోఁదేర్చి పాపకర్మపుటొడయా, నమఁ బంచిన
మన కిచ్చిన, పని ముంచదె యంచు నతనిఁ
బలుకుఁ బ్రతాపిన్. కకు. 5 118.

ముంచే²—ముణుఁచే. స. క్రి ముడుఁచు, ముణుగఁజేయు.

ద్వి. కొనులు వంచి యంగము లెల్ల ముంచి, నాన
వాటించి లేవగవులతోడ ...
అ. మ క 2 24 పొ 22 పం.

ముంచే³— మించే¹ స క్రి. అతిక్రమించు, దాఁటిపోవు.

సీ ముంచి పోవువిమానములు కూడఁ గోరిశఁ
గేలెత్తి ధేయని తోలకున్న ... కకు. 2. 42

ముంచేకొను స. క్రి. (ముంచు¹ + కొను

స్వార్థమున.) 1 మునుఁగఁజేయు

కం. వే, గమ్మున ముంచుకొని యొనగ, నమ్ము పయోరాశి భరతరాజవరేణ్యా ...
శృం. శా. 177

సీ. దుర్దమకర్దమ స్తోమసంఛన్న భూములు సోన వానలు ముంచుకొనిన ... పాండు. 4. 28.

2 (నిద్ర) ఆవేశించు, ఆవరించు, ఆక్రమించు.

ఆ కన్యకాకరోరకరవాలధారాలు, ... మూలము లకుఁ గత్తరింప, ... దీర్ఘనిద్ర ముంచుకొనఁగ
వరాహ. 11. 99

కం. చిచ్చుపడి వెల్లవాఱుచు, ముచ్చుముడిఁగి మూర్ఛ తన్ను ముంచికొనంగా, వచ్చిన ధైర్యం బూఁతగ నచ్చేడియ నిల్చి ఒప్పు డద్భుత మయ్యెన్, కేయూర. 4. 199

వ ఇట్లు చెట్లు వెడలి తెవిండ్లు వంచుకొని ముంచుకొను వన్నెల్ల ప్రజం జూచి ... ఆము. 6. 76.

కం వల విచ్చినట్లు జగముల, కల విప్పును గలయ నొక్కకవిఁ జని కోలా, హలముగ సురాసురోరగ, కులముల నాగణము ముంచికొని వచ్చి వడిన్ కు పం. 2. 210.

అ క్రి 1. గుంపుగూడు.

వ. అచ్చటికిం జేరి ముంచుకొను కొంచెపుఁగాండ్రు పెడమోము పెట్టిన ... కువల 4. 209

2 అతిశయించు.

సీ. ఇరుగడఁ బొడి విచ్చి విరియువేసవితోడ మోహాంధతమసంబు ముంచుకొనఁగ ...
కు. సం 5. 549.

వ. నిజకులస్థానపౌరుషంబులు దలంచుకొని ముంచుకొను నభిమానంబుతోఁ గ్రమ్ముఅన్ దొడరి వచ్చు వియచ్చరులు క్రమ్మందిన ... ఉ. రా. 4. 291.

స. క్రి., అ. క్రి. వ్యాపించు.

సీ. మణి విభూషణ దేదీప్యమాన ఘృణులు, దశదిశల్ ముంచుకొనఁగ నెత్తమ్మియడుగు, ... నపంబు భూమిపైఁ గ్రొత్త యైన, మెట్టతామరైయ జిగి మించి తనరె. ఇందు. 5. 101

ఉ .. ... ముంచుకొనం జెవిదండఁ బల్కెనన్. కళా. 4 108

ముంజకేశుఁడు సం. వి అ పుం 1. శివుఁడు 2. విష్ణువు.

ముంజము సం. వి. అ. పుం. తృణవిశేషము ... విధదర్భలలోనిది.

ముంజరము సం. వి. అ. న ... మొదలగు వానిదుంప, తామరకాడ.

ముంజాతము. సం వి. అ పుం పుష్పశాక భేదము, ఒక జాతి చెట్టు.

ముంజి వి. (సం. మౌంజీ, క ముంజ,) బ్రహ్మచారి ధరించెడి యొకవిధ మగుదర్భల మొలత్రాడు.

సీ ముంజిపైఁ గనుపట్టు ముద్దుగాఁ గట్టిన యంగవస్త్రపు గుడ్డ చెంగు లలర ...

గీ. చనియె గడిదేటి యాబ్రహ్మచారి మీఱి ..
హంస. 1. 157.

గీ వసిఁడిముంజియు హోంబట్టుపంచె హేమ, కంకణంబులు వరుణముఖంబు దీర్చు, వాలమును గల్గు నొకమహా వానరుండు, వచ్చి పొడగన్నె రఘువంశవర్యుఁ డలరి. ఉ. రా. 1. 99.

జ ముంజికాఁడు.

ముంజికాఁడు వి. (ముంజి + కాఁడు క. ముంజిగను.) బ్రహ్మచారి.

ద్వి తులువ నీమది నింతదురభిమానంబు, గలవాఁడ వీ ముంజిగానిచే నిట్లు, దొనఁగులంబడి ఒక్క దొంగచందమున, వెస కట్టువడి నీచవృత్తి రానేల. ద్వి. హరిశ్చ ఉ. 1438 పం

ముంజు. వి మెదుక, పిండి.

ద్వి. కేలు కేలున బిగ్గఁ గీలించి పట్టి, సోలికి నిలుచుండె సోలియాడుచును, ముంజుగబ్బుల తుట్ట ముదుక వెంద్రుకలు, జుంజురింపఁగ విదుర్చుచుఁ జుట్టుమనుచు
అ మ. క. 2 85 పా. 17 పం.

ముంజుఁడు. సం వి. అ పుం భోజమహారాజు నకుఁ బినతండ్రి యగు ధారానగరి రాజు.

ముంజూరు వి (ముందు + చూరు) చూరు ముందటి భాగము, వాచూరు.

తే. ఏమటిన వేసఁగాఁజూచి యెలుక యొకటి, దిగదిగన వచ్చి భ్రమియించి దీపకలిక, కఱచి కొని పోయి ముంజూరు కాలఁబెట్టి, నట్లయైనది యైన నే మయ్యె నోరి. రామా 3 102.

గీ. ఇంటి ముంజూరు పెండెలో నిడుకొని కాని, పువ్వు లిచ్చిన ముడువ దప్పాగరు మగువ. వేం. పంచ. 3 183.

ముంజె(జియ). వి తేఁత తాటికాయలోని గిజురు.

ద్వి నంజు డించినయట్టి నంజుడుల్ తాటి ముంజెల మిసిమి బల్ ముద్దలప్పెడి...
రం. రా. సుం (చి. వి)

కం. లంజెయును బీరకాయయు, ముంజెయు బాల్యమునఁ జాల మోహమ్ముగొలుపున్.
చంద్ర వి 2 32.

ద్వి. బ్రదు కెల్ల మురిమిచేఁ బడకుండ నాఁడె ముదిసినఁ గొఱయానె ముంజె లంజెయును.
ద్వి. పరమ. 4. 299 పా

ముంజెయి-ముంజేయి వి. (ముందు + చేయి) మనికట్టువఱకుఁగల మోచేతిక్రింది భాగము, ప్రకోష్ఠము
సీ తగుఁ బ్రకోష్ఠంబు ముంజెయి యన ...
ఆం. భా 2 188

ముంజెఱఁగు. వి. (ముందు + చెఱఁగు) ముని చెఱఁగు, వస్త్రముయొక్క ముందటి చెఱఁగు.

సీ ముచ్చుట్టు ముడిచిన ముంజితోఁగట్టిన చెలువంపుగోచి ముంజెఱఁగు దూఁగ ...

ముంజెర(ఱ)ము. వి. (ముక్కు + చెరము) ముకుఁ జెఱము, నాసాపుటము.

సీ. ... ముంజెరమ జెరమ యన నాసాపుటము చెలంగు ... ఆం భా 2. 142.

ముంజే-ముంజేయి వి. (ముందు + చే) ప్రకోష్ఠము
ఉ శ్రీరఘువీరశేఖరుఁడు చిత్తము రంజిలఁబల్కు-చొక్క ముంజే దహియింప సీతఁ గని ..
ఉ. రా. 6. 50.

ఉ పూవిలుకాఁడు కీరహాయమున్ మునివంటఁగఁ జోలి నిల్పి తాఁ, బావడ లూఁది త్రొక్కి పడి పాటిగ ముందఱ సాఁగి నిక్కి ముంజే వడిఁ జూపి యాఘనుని చిత్తము లక్ష్యము చేసి వైచె చంద్ర 2 159., విజ వి. 2. 182.

(చూ ముంజేయి)

ముంజేకోక. వి. (ముంజే + కోక) వేఁటకాఁడు డేగ మొ వ్రాలునపుడు దెబ్బ తగులకుండఁగ ముంజేతియందు గట్టిన వస్త్రము

వ . మెలివెట్టి చుట్టిన ముంజేకోకలును ...
ప్రబంధ. 88

ముంజేయి-ముంజెయి ముంజే వి. జె (ముందు + చేయి) మణికట్టు వఱకును గల మోచేతి క్రింది భాగము. ప్రకోష్ఠము.

కం నాకొలఁది విచారింపక, నీ కిట్లనఁ దగువె మిన్ను నేలయు నిమ్మెఁ, గాక తిరుగంగఁ బడినం, బోకే ముంజేతు లొడ్డి పోవఁగఁ ద్రోతున్. భార. ఉద్యోగ. 3 60.

సీ వ్రేలివలంబున వ్రేలెడు మెడనూళ్లు జాఱువామ ముంజేతిజతుల త్రాళ్లు.

తే. శాంతిదేవి ముంజేతి పలుకుఁజిలుక, సమదగ జయాన సబ్రహ్మచారి మాకు నైష 2 49

సా. 1. ముంజే యాడిన మోచే యాడును.

కం రంజిలి తాము ను మున్నుగ, నంజలిపడ కిచ్చెనేని నయముగ వారున్, గొంజక యిత్తురు క్రమమ్మెఱ ముంజేయియు నాడె నేని మోఁచేయాడున్.
కుచేల. 1. 108.

2. ముంజేతి కంకణంబున కద్దమేటికి ?

గీ. కమలలోచన ముంజేతి కంకణమున, కద్దమేటికి నీ సొమ్ము లరయరాదె... ఉ. హరి. 4. 100.

ఇక్లే, ముండె కంకణమున కద్ద మేల?

కం. ఆవినం గామవికారము, నను బలిమిం గొఁగి లించి నఖముల వ్రచ్చెన్, జనుఁగన ముండె కంకణ, మున కద్దం బేల చూడుము మహిపాలా. సారంగ 2. 228.

ముండ. వి. (క. ముండె. త ముండై.) 1. విధవ, విశ్వస్త.

సీ సిరి గల ఘనసువాసినికొప్పునకుఁ గాక, బోండు మల్లెలు బోడిముండ కేల? వేణు. 64

2. దాసి

గీ. మొనసి హిత మాచరించిన ముండముక్కు కోతఁపడె ననుమాటయే గోచరించె. కాశీ. 9 225.

3. ఉంపుడుకత్తె

సీ ముండపై వలపున రెండె డెఱుఁగక మోవి యానఁగానే తొల్లు తేనె గాటు. వేణు. 5.

కం. తలిదండ్రులు గడియించిన, ములుగుఁలో విత్త మెల్ల ముండల కొఱకై, వలపునను సరసి పెట్టుచు, నెలమి మెయిన్ మఱగె నొక్క యాడిగదానిన్. కల్లా. 1 (శ. ర)

4. వంచకురాలు, ధూర్తురాలు.

సీ ఏజంత బోధించెనే నిన్ను వాదల్లి కాన పాషండ సంగతుల మెలఁగ, ఏబోఁడి గావించెనే యింత విరిపోటు తల్లి నీ కుపనిషత్తరుణితోడ, నేముండ యొడఁబాపె నే నిన్నుఁదల్లి మామీఁద హత్తిన కూరిమియును గృపయు, నేరండ భ్రమయించె నే నిన్నుఁదల్లి ధర్మంబు మోక్షం బబద్ధంబు లనుచు. ప్రబోధ 3 3.

సీ పెట్ట నేరనిరండ పెక్కు నీతులఁ బెద్ద గొడ్రాలి ముండకు గొంతు పెద్ద ... వేణు 20.

(ఇట నిందాద్యోతకము.)

విణ. 1. పనికి మాలినవాఁడు, పనికిమాలినది.

మ. .. ఈ, ముగురం గూర్చిన ముండదైవమున కున్ మోమోట లేదోసుమీ! ... భీమ. 3. 6.

2 వంచకము, మోసపుచ్చునది.

గీ అతని వాకఁ దలంపక యధికభీతి, బోవుటయు జిచ్చపడి ముండపులుఁగు లకట, మోసపుచ్చెర నన్నని వాసి బోయ, యలగి మతిమంతు మెడ బిగ్గ నులిమి చంపె. కేయూర. 2 74

వి. ఇది యుత్తర పదముగా నుండి నిందార్థమును బోధించును.

సీ తన తల్లి శిశువుల తలఁ ద్రుంచి వైచినఁ జెడు ముండ యనుచు వచింప రాదె .. వేణు 67

గీ అవని నింక మీఁదనైన . లంజెముండకాఁ బుట్ట వలయు వేణు 102.

జ ముండమోపి, ముండమోయు, ముండరి, ముండల మారి

ముండ. సం వి. ఆ స్త్రీ 1 ముండీరిక యను వృక్ష విశేషము, బోడతరము (వృ వి.) 2. కొన్ని నియమములు గల భిక్షుకురాలు

ముండకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మంగలివాడు.

ముండకోపనిషత్తు సం. వి. ద్. స్త్రీ. అథర్వవేద సంబంధమైన యుపనిషత్తు.

ముండచణకము. సం వి. అ. పుం. కాయధాన్య విశేషము

ముండజము సం వి అ. న. ఇనుము, లోహము

ముండనము సం. వి అ. న వపనము, గొఱుగుట

ముండఫలము. సం. వి. అ. న. కొబ్బరికాయ

ముండము సం. విణ (అ ఆ అ) 1. గొఱుగఁ బడినది.

2 నీచమైనది, తక్కువది

వి అ పుం పైయాకులు గొట్టివేయఁగా మిగిలిన చెట్టు మొదలు.

న. 1. గోపరసము, బాలెంతబోలము 2. ముండ కోపనిషత్తు, పుం. న తల. శిరస్సు (మే ని.).

ముండమోపి. వి. (√ముండ, క. ముండమోపి.

త ముండై మోప్పి) విధవ, ముండమోసినది
ద్వి వాపోవుదురె ముండమోవుబఖిది ...
పండితా దీక్షా 82 పే

ముండమోయు అ క్రి. (√ముండ క ముండ మోసు) 1 వైధవ్యము నొందు
2. వ్యర్థమగు శ. ర.).

ముండరి. విశ (ముండ + అరి³) ముండమోరి. విటుడు.

గీ శాకుండు వృద్ధ పగవాడు చుట్టాలు, బూతు
సూనగాడు పాతకుండు, బొంకులాడు
ప్రుచ్చు ముండిరి కొండీడు, కల్లు ద్రాగు
వాడు గాడు సాక్షి విజ్ఞా వ్యవ. 104

ముండలమారి. విశ (ముండలు+మారి.) జారుడు, వైశికుడు (శ ర.)

ముండశాలి సం వి. అ. పుం. నిశ్శూక శాలి, వ్రీహి భేదము (వ్యా. వి)

ముండాయసము. సం. వి. అ. న. ఇనుము. (రా. ని.)

ముండి. సం విశ.(న్. వి న్.) 1 గొలగబడిన వాడు. 2 కొమ్ములు లేనిది,
వి. న్ పుం. 1. మంగలవాడు. 2. బోడతలము (వ్యా. వి) (శ. ర.).

ముండితము సం విశ (అ ఆ. అ) గొలగ బడినది, కొమ్ములు నఱకబడినది

ముండుడు. సం. వి అ. పుం 1. తురకుడు, మంగలి, 2 రాహువు,

ముంద్రము వి. ఒకానొక రత్నదోషము.

ఆ. ...కోణములును ధారలు లేకున్న, ముంద్ర
మంద్రు దాని ముట్ట రాదు ... రత్న. 25.

ముండ్లకంచె(చియ) వి (ముండ్లు+కంచె) ముండ్లకంప వెలుగు, ఆవేష్టకము.

ముండ్లపంది. వి. (ముండ్లుపంది. త. ముళ్ళంపన్ఱి) పదుపంది. శల్యము (శ. ర.).

ముండ్లములుచింత. వి (√ముల్లు) ఒకానొక కూరాకుచెట్టు.

ద్వి. అలరి మిక్కిలి ప్రియం బయినది ముండ్ల.
ములుచింతకూర నామోదించి యతడు . .
ద్వి పదమ 8 ఠరి పా (చి. ని పా)

ముంత వి. (త. మొంతై.) దార్వాదికలశము మానిక, కలశము

సీ. దార్వాది కలశముల్ దనరుముంతయనంగ . .
ఆం భా. 2 245.

గీ. చక్రి పొడమంగ బార్థివస్థాన మయ్యె, వోరి
మీవంశమందు దా కోర్వ జాలు, వారి
జూపుము కుమ్మరావమున రాగి, ముంత
లేటంగ గలవె నీ కింత యేల ?
ఉ హరి 8. 48.

కం. చెప్పెద ముంతెడుముత్యము, లిప్పింపుము నాకు
ననుచు నెఱుకత తనతో, జెప్పంగ నాన్నృపసతి
విని, యప్పుడ ముత్యములొసంగె నానంద
మునన్. వేం. మా. 5. 22

సీ. కుడుపాభిధానమై యడరు నవని, మాన నా
ముంతనా మానిక యనగను ...
ఆం. భా. 2 270

సా. చల్లకు వచ్చి ముంత దాచు – కార్యము
నిమిత్తము వచ్చి యాకార్యమును మఱుగు
పెట్టియుంచు అనునర్థమున నుపయోగించు
సామెత.

ఆ. నిన్ను నొరసి చూడ నున్నదే వదియాలు,
వన్నె పసిడికొదువలెన్నగలదె, మాయభీష్టమైన
మాట చల్లకు వచ్చి, ముంతదాచ నేల యింతి
వినుము. వై జ. 3. 7.

చం జలజదళాక్షి యేమిటికి జల్లకు వచ్చియు
ముంత దాచగన్ .. విక్ర. 7. 38.

జ. ముంతపొగ, ముంతమామిడి, ముంతవాటు

ముంతపొగ. వి (ముంత + పొగ) పిశాచిబాధ తొలగుటకై ముంతలో వేసిన మిరెపకాయలపొగ. (క్రమముగా నిది యొక శిక్షగా నేర్పడినది.)

సీ పతిపత్ని నని మేనఁ బసుపు పూసికొనంగ బొగ
సులా యని ముంతపొగ ఘటించు . .
శుక 2 115

ముంతమామిడి వి. (ముంత + మామిడి, త ముందిరి) అగ్రకోలము, జీడిమామిడి (వ్య వి)
సీ మొన్న నాఁటితి మొక్క ముంతమామిడి మొక్కఁ,దోయ మెత్తెన నఱచుఁ దొలఁగె నోర్తు .. కృ శకుం 3 83

ముంతపాటు వి (ముంత + పాటు) ముంతలో వైచి దాఁచుట
సీ మోసపోయితి దీని ముంతపాటునకైనఁ జేకూర్చలేనైతి రూకరుల్ల ... నిరం 2. 123.

ముందటపది వి ముందు + పది) ఆది వరాహము
చం .. బ గరున్, మెఱుఁగుల కొమ్ముచేఁ బుడమి మీఁటిన ముందటిపందిపొఁదికన్ ..
అచ్చ భా 3 45 పు.

ముందటేఁడు వి (ముందు + ఏఁడు,) కడచిన సంవత్సరమునకుఁ బూర్వసంవత్సరము, పరారి.
ఆ కన్నులందు మదము గప్పి కానరు గాని, నిరుడు ముందటేఁడు నిన్న మొన్న, దగ్గులైన వారు దమకంటెఁ దక్కువా ...
వేమన 1. 169.

ముందర (రు)—ముందఱ. వి వా ముందు. (అదంత మని శ. ర.) వ్యవ. ప్రయోగములందు బౌపవిభక్తికముగాఁ గావవచ్చుటచేతను, కు. సం లో నుదంతముగా నుండుటచేతను, పై రెండురూపములు గ్రహింపఁబడినవి. నిర్ధారక ప్రయోగములు లేవు)
క. ముందుభాగము, పురోభాగము.
సీ. శ్రీనాయకుండు రక్షించు నీముందర వేధ రక్షించు నీవెనుకదిక్కు ..
హరి. పూ. 5. 160.
సీ. దండధరుండు ముందర బరాబరి సేయఁ జరుఁడై చరింప నిశాచరుండు ... దశా. 2 128.

సీ వెనుక ముందఱలేక సెవనైన చుట్టాలు ...
సైష. 1 107.
(చ) వెనుక
చం ... వేడ్కలవెల్లిఁ జెల్లు—, మునుఁగుచు వేల వేల్పుతల ముందరిపల్లియ కేళి .
సీతా 1 100.
(ట.) మొదటికాలము
కం దరణి గడుఁ జేసివారును, బరిటికి వృత్త నైరధాన్యములఁ జెచ్చెర ముందర సంగ్రహింతురు ... భార అ. 3 241
మ .. అహో యిట్టినీవార్త ముందరగానే విని ఘోరమై చనియెఁ బాతాళంబునన్ డాగఁ గాన్ .. దశా 3 171.
(త.) భవిష్యత్కాలము, ఆగామికాలము
చం మొలచు వచఃప్రసంగముల ముందరఁగాఁ గల కార్యరేఖ పెం,పెలయ ... రాఘవ 3. 64
చం . నీరితో, నుఱక పెనఁగ మాకుఁ జలమో ఫలమో తగ నీవు తిట్టు శీ, మొఱకుఁదనంబు దక్కు మిటముందర నీఁగుర మంతభంగమున్....
భా. రా యు. 716.
(ద) ఉదర్కము, ఉత్తరకాలఫలము
చం వెఱవనివారలుం గలరె వీరలు ముందరెఱుఁగ రక్కటా ! భార. ఆది. 6 174.

ముందఱ(ఱు)—ముందర వి వా (ముందుకాలము, పూర్వకాలము.)
చం. చిఱుతఁదనంబునం దగవు చిత్తమునం దలపోయ లేక ముందఱ వటు పోవనిచ్చితి ...
భార. ఉద్యో. 3. 36 1
చం. పరముకపర్దసంగమునఁ బావన మైన సురాపగాంబువుల్, శిరమునఁ దాల్చి ముందఱు ప్రసిద్ధియుఁ సిద్ధియుఁ గన్నకంటె నీ,పరమ తపః ప్రభావమునఁ బర్వతవల్లభుఁ డిప్పు డెంతయున్. కు. సం. 7. 844.
కం ఎన్నితెఱఁగుల ముందఱు, విన్నను మురవైరి మహిమ విన నింపగు .. ఉ హరి. 2. 67.

(మొదటికాలము)

ఉ. ... ఎల్లవారు,ఁడుం దనవారిఁ దోకొని కడున్ వెళసబునఁ గూడి వార్తకున్, ముందఱఁ బోయి గోధనము ముట్టుకొనన్ వలయున్ మహోగ్రతన్ ... భా. విరా. 2. 126.

కం ముందఱ వచ్చితిఁ దావక, సందర్శన మక్క గోరపకలంబును గ్రాలిందిని విడియుంచితి వా, రందుఁలకుం గదలి పత్తు రెల్లిటి కనినన్. జై. భా 3 85.

(ఆగామికాలము)

వ అట్లగుట నింక ముందటి భవంబునకు నిట్టి యైశ్వర్యం బొకం డేల ధర్మార్థ కామ మోక్షంబులం దేది గోరిన నట్టి చతుర్విధ ఫలం బులకు భగవత్సేవాకరణం బొకండు సాదనంబు. కవిక. 5. 27.

సీ కడివోడు నా కిమ్ము పడఁతి యీ గేవంగి నవఁ గడవోమి ముందటికిఁ జూడు ... ఆము. 2. 19.

(ఎదుటి ప్రదేశము)

చం. నడు మన దింతిచన్నులతనర్పున ముందఱు గానరాదు .. కు. సం. 8. 16.

సీ. కనుఁగవ మెఱుఁగులు గదిరిన ముందఱఁ బుష్పోపహారంబుపోలుపు దాల్ప ... భార. విరా 1 408.

గీ తలవరులు కొంద ఱొలని ముందఱఁ జనంగ ఆము 2. 75.

జ ముందటి మ్రాను.

ముందఱిమ్రాను వి (ముందఱ + మ్రాను) అరిణ నిలువుటకై యడ్డముగాఁగట్టఁబడినమ్రాను. (శ. ర)

ముందల వి. (ముందు + తల త మున్దలై.) కం ముందలె.

1 శిరఃపురోభాగము, తల ముందరిభాగము

కం మొగిచినచేతులు ముందల, నిగిడించి నితాంత వినయనియతిం జూరుల్, దగ విన్నవించి రి ట్లని, జగతీశ్వరునకు నిజప్రచారం బెల్లన్. భార. విరా. 3. 79.

సీ కొందల ముందల యన శిరోగ్రము కిం ... అం భా 2 145.

2. తలముందటి జుట్టు.

ఉ. అట్టుల దుస్ససేనుఁ డదయాకృతి ముందల పట్టి యీడ్వఁగా నెట్టు సహించె మామ సతియేడ్పు వెలుంగున కెట్టు లోర్చె ...

భార. ఉద్యో. 1 347.

ఉ ముందల పట్టినట్టు తన ముఖ్యతరాస్త్రము గొన్న దేవకి, నందనుఁ జూచి సాధ్వసము నానయుఁ గ్రమ్మఁ గరీంద్రు డగ్గి సంక్రంద నుఁడు ... పారి. 5. 18.

ముందలకట్టులు—తలముం దున్న జుట్టు.

చం మునిమనుజాసురాహిసురముఖ్యుల వీఁపుల తోళు లెత్తఁగా, మును గుది గట్టి మోఁది యును ముందలకట్టులు గట్టి కొట్టియున్ ... కు. సం. 2. 211.

ముందలపట్టు—తలముం దున్న జుట్టులు పట్టు కొని చేయుపోరు.

శా. ... ఇంటికడ నేరికిన్ విజృంభింతువే, నా కీ విచ్చట నంచు నిద్దఱుసతుల్ వాక్యోపవాక్యం బులన్, గాకే ముందలపట్లకుం దొడఁగి రా కల్యాణ వేదిస్థలిన్ పాంచా. 4 24.

ముందలచీర. వి (ముందల + చీర) తలపాగా, ఉష్ణీషము.

ఉ మోహనబాణపాతమున ముందలచీర లెఱుంగ కున్నయీ, బాహుబలంబుతోఁ గడఁగి పార్థునిఁ దాఁకెడుబుద్ధి గ్రమ్మఱన్, సాహసవృత్తిఁ జేసి యవిచారతఁ బోయితిమేని వాఁడు పూర్ణాహుతి సేయఁడే మనలనందఱ నొక్కట మార్గణాగ్నికిన్. భార. విరా. 5 278.

ముందు వి దా. (శ త. ముందు) 1. పూర్వ కాలము

ఉ ముందటియట్ల యింకఁ బదుమూఁడు దినం బుల మాత్రకున్ భవ, న్మందిరవాస మియ్యకొనినం గద తీఱు మదీయవాంఛ ... భార విరా. 3, 62.

కం. ము౦, దెన్నండు లేవియోటమి ముం యుచు ముంకెన్ .. నీలా. 3. 54 2 84.

2 ఆగామి కాలము, భవిష్యత్కాలము

వ అటిమీంద [గిందటి. బదితిరంబులవారును ముందట బదితిరంబుల వారును ...

భాగ. 10 ఉ 481.

ఉ ఇన్నియు నీకుఁ దేటపడ నే నెఱిఁగించితి నింక ముందటన్, జెన్నము సేయఁగా వలయు శౌరి వెసం బిలిపింపు నీకు న,ఖ్యున్నతిహేతు వయ్యెదుకులో త్తముం డన్న మహీవిభుండు ని,ర్భిన్న విరోధిసైన్యుఁ డగు భీమునిఁ జేరఁగఁ బిల్చి యిట్లనున్ జై. భా. 3. 45.

3. ఉదర్కము, ఉత్తరకాలఫలము.

సీ. ముదిమి యెవ్వరికైన ముందు దోఁపఁగనీదు కాల్య ముద్దండతఁ [బబలఁజేయు ... నీతి. 43.

4 పురోభాగము.

కం. ఎటవోవ వచ్చు నిను ముం,దట నిడుకొని పోర నున్నతగు రాజుల నె,క్కటిఁ దోలెడి సాత్యకి నీ, వటఁ దరుముదుగాక యెదుగ వగునే నీకున్. భా౦. ద్రో. 4. 94.

కం లలవంనుదోయి ముందట, వలవడ వలివంబు మలిన మయ్యెను ... శైష. 2. 12.

ఉ. మువ్వలు గంటలున్ మొరయ ముందటి కూఁకటి రావిరేకతో, నవ్వనజాతుఁ డాడు ... హరి. పూ. 5. 191.

5. ముంగల, సమ్ముఖము

చం. విరటుఁడు నిన్ను నెప్డు పని వేవురముందటఁ జెప్పు భావుని, స్ఫురితుఁడు శౌర్యశాలి కుల భూతివిశేషవిధాయకుండు భూ,భరణవిశార దుండు జనభవ్యతపఃఫలసంభవుండు గా, తర పరిరక్షకుం డనుచు దానికి సీడుగఁ జేయు మిత్త ఱన్. భార. విరా. 4. 7.

ఇ. ముంగడ, ముంగమురము, ముంగమురాము, ముంగమురారి, ముంగయి, ముంగయిమురారి, ముంగల, ముంగలి, ముంగామురము, ముంగామురారి, ముంగాముసుగు, ముంగాలు, ముంగిలి, ముంగురుమొటికలు, ముంగురులు, ముంగేలు, ముంగై, ముంగైమురారి, ముంగై మురువు, ముంగొంగు, ముంగొన, ముంగో పము, ముంగొపి, ముంగోరు, ముంగోలు, ముంగోలు, ముంజూసు, ముంజెయి, ముంజె అఁగు, ముంజే, ముంజేకోల, ముంజేయి, ముందటిపంది, ముందరేఁడు, ముందల ముందలకట్టులు, ముందలచీర, ముందుకొను, ముందుపడు, ముక్కొమ్ముమెకము, ముగ్గొయ్య, ముచ్చిక, ముచ్చికకొడి, మునిముంగల.

ముందుకొను అ. క్రి. (√ముందు) వ్యాపించు.

గీ, మురజపణవాది ఘోషముల్ ముందుకొని యె ఉదా. 8. 165.

ముందుపడు. అ. క్రి. (√ముందు) మునుకొను, ముందగు.

(వ్యావ.) పనికిని వాఁడు ముందుపడును(శ. ర.).

ముంపించు. స. క్రి. (√ ముంచు) మునుఁగఁ జేయించు.

ద్వి. ... వారి నందఱ నాపుట్టిమీఁద, ఘనమైన యొకమూఁక గాఁగ నెక్కించి, తామున్న యవలికి డాఁటి కాసీల, నామహా సింధుమధ్యమున ముంపించి. ద్వి. పరమ, 7. 541 పొ.

ముంపిరి. విశే. (√ముంపు) [ప్రవృద్ధమైనది

ఉ ముంపిరి రాజ్యగర్వమున ముందర గానవు గాక ధాత్రిఁ బా,లింపరొ తొంటిరాజులు దిలీప ముఖుల్ మునికోటికూఁత లా,లింపరొ నొంపరొ మదవిలీఢకఠోరనిశాటఘూటమున్, నింపరొ దిక్కటాహముల నిర్మల కీర్తి సుధాంశు చంద్రికల్. రాజ. చ. 2. 17

ముంపు. వి. (ముంచు) 1. ముంచుట.

చం. .. తచ్చరణబు నిద్ధరో, దకముల ముంపు నన్ దడియ ... రామా. 6. 86.

2. వృద్ధి, పెంపు.

సీ వివిధసింహకిశోరవిహృతివిభ్రమలీలఁ బై కొను
బహువీరభటుల ముంపు ... కవిక. 2 67
(కావేరీవర్ణనము)

వ ... నయసంపన్నుసంపదయుంబోలె ముంపు
దప్పక వసంతసమయతరుసంతతియుంబోలె
బలుమోసులెత్తుచు ... శ్రీరం. 1. 132.

3. వెల్లువ, ప్రవాహము.

ఉ మారునిమాయవంపు దినమానముమేల్ నడ
లింపు జారిణీ, జారులకు స్తరింపు జలజంబులకుం
దలవంపు కోకసం, సారము మట్ట
గిపు నెలబాలునిరాకకు మోముకొంపు
శృంగార రసంబుముంపు కనఁగాఁ దగెఁ జీకటి
గుంపు పెంపుగాన్. ఉ. వి. 4. 41.

4 గుంపు.

కం. జలదములముంపు దప్పినఁ, గలితప్రభఁ బొల్చె
దిశలు గర్దమ మింకెన్, జలి యింతకుఁ గడు
మించెన్, గొలఁది తటిగ్నినదము లెల్లఁ గొంచెము
లయ్యెన్ చిత్రభా 2. 26.

వ, దట్టం బగునెయ్యంబున వెదురు బియ్యంబు
లొండొంటి కొనంగఁ గరివరక రేణువులు వంప
ముంపు చెడి యిట్టట్టు వడి తిట్ట లగు జిట్టల సంక
టంబు లగ శొంకల వీక్షించి. మనుచ. 4. 37

5 అతిశయము

మం వేసటఁజముంపున్ మాటపైఁ గంటగిం.
పును వర్ణ్యక్షితిపాలపాళిపయి నింపున్ నింపమిం
దెల్పినన్ .. భోజరా. 4. 260.

6. ఆశ్యము గుఱి.
(కావేరీ వర్ణనము)

వ. ... అతిరథ పటిష్ఠనిష్ఠుర బాణశ్రేణియుంబోలె
ముంపు దప్పక యొడ్ల భేదించుచు ...
శ్రీరం. 132.

విశ ప్రియమైనది, ఇష్టము.
(ఈ యర్థమునకుఁ బ్రయోగాంతరము లేదు. ఇంకను
విచార్యము.)

చం. అనునెడఁ గ్రమ్మఱం గినిసి హంసుఁడు నాడి
భకుఁడు దోడిదు, ర్మనుజులఁ గూడి దండము
కమండలువుం బిరరంబుఁ జిక్కముక్, ముకుకొన్ని
వెండియున్ యతులముంపగు సొమ్ములఁ గాల్చి
కాల్చి క్రొవ్వునఁ గఱకుట్టు లయ్యెడఁ
జివుళ్లోని పోయిరి వేడ్కనూరికిన్.
ఉ. హరి. 4. 71.

ముంపుగొను. అ. క్రి. (ముంపు+కొను) 1. గుంపు
గూడు.

కం. ముంపుగొని విసుఁ వానల, జొంపంబులు గురియ
సుంలు సుమనోమధుల్, తుంపర సెగయఁ
బరాగపు,రొంపుల భూభాగ మతినిరూషిత
మయ్యెన్. భాగ. 3. 510.

2. నిండు, పూర్ణమగు

వ. (వెన్నెలలు) రథాంగ కంఠగుహాకుహరంబుల
ముంపుకొని మెఱయుచు... పారి. 2. 52.

ముకాము. వి. (హిం. ముకామ్) నివాసము,
మకాము.

కం. కుండినపురిని ముకామిగ, నుండునమాత్యుండు
ప్రకటితోత్సవవార్తా, మండితరేఖ యొసంగ
న,ఖండితమతి రయము మెఱయఁగాఁ బని
వింటిన్. భోజసుతా. 1. 109.

ముకు—ముక్కు[1]. వి. (క. ముక్. త. మూక్కు)
నాసిక.

కం. పఱచునొకకడితిఁ బతి ముకుఁ, జెఱమలకై
యేయఁ జిప్ప చినుఁగఁగ నది యు,క్కఱఁ
గాఁడ డుస్సి పాఱిన, నఱిముఱిఁ జోపిరువు
వాఱి యల్లటు పడియెన్.. మనుచ 4 45.

గీ కోప మిటు తానో కాదో యోభూపవర్య,
అది యపుడు వచ్చ నామీఁద నావహించి,
కటము లదరించె మొగ మెఱ్ఱఁగా నొనర్చె,
బొమలు ముడివెట్టె ముకుపుటంబులు గదల్చె.
కువల. 2. 33.

ముకుచాయన్ — ముక్కునకుఁ దిన్నఁగా

మ. ... మూఁడవయామంబున వొక్క నాఁడు
ముకుచాయన్ దివ్వెటీ ల్గొల్చి రా, నవ ధానం

బున నింటిత్రోవఁ గలహంసానూనయానం
బునన్ ... వేం పంచ 1 115.

చ. సరసిజబాంధవుండు ముకుచాయ ననూరుఁడు
తేరు గోల సుస్థిరతర తన్నిబద్ధపంజిహ్మగ
పాశము లొలి వ్రేల నప్పురికరు లజ్జనాళములె
పో యని తుండము లెత్తి దడిసో, ర్ధ్వముల
నేఁగు భీతిమెయిఁ దత్ప్రహితేక్షణుఁడై యం
బునన్ ... 1 ...

జ. ముంజెరమ, ముకుఁగ్రోలు, ముకుఁజెఱమ,
ముకుఁద్రాడు, ముకుదూలము, ముకుబొమ్మ,
ముకుబంతి, ముకు మందు, ముకుమచ్చ

ముకుందకము సం. వి. అ. పుం. 1. ధాన్య
విశేషము, షష్టికలు 2 ఉల్లి (వ్య వి).

ముకుందము సం. వి. అ. పుం. 1. పాదరసము
2. మణివిశేషము, ఒకజాతిమాణిక్యము. 3 కుబే
రుని నవనిధులలో నొకటి

ముకుందుఁడు సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు

ముకుందుబల్లెము. మి. వి. (ముకుందుఁడు +
బల్లెము) ఒకవిధమైనబల్లెము.

చం. వలలును బోటుకోలలు సివంగులబండ్లు
ముకుందుబల్లెముల్, .. చిలుకులు చిల్ల
కోలలు విచిత్రగదాధనురాదిసాధనం, బులు
దనరంగ వెంబడిని బోంగి చెలంగుచు నేఁగి
రొండొరుల్ ... ఇందు. 2. 58.

పంచచామరము ముకుంద సత్కృపాకటాక్షము
న్విరాజిలన్ నృపా, ముకుందుబల్లెముం గరంబు
పూని ... కృష్ణ 3. 87.

(ముకుందబల్లెము. ముద్రి పా.)

ముకుఁగ్రోలు—ముక్కుగ్రోలు, వి. (ముక్కు +
క్రోలు) ముక్కురంధ్రము
(బ. ముకుఁగ్రోలులు)

సీ. శ్వాసమారుతవేగవశమున ముకుఁగ్రోళ్ల, వెలికి
లోనికి జంతువితతి వాఱ ...
భా. రా. యు. 857.

ఉ. చంపకమె దీనివాలిధి సుధాంశువాలిక కరకంబె
దీనియా, కుందపాదుంగు దీనిముకుఁగ్రోళులు
భూమిలాంతరంబులే .. పాండు. 5. 244

క. వైవస్వతుండు తుమ్మిన, నావిభుముకుఁగ్రోళ్లఁ
బుట్టెను తులైశ్వర్య, శ్రీవిభుఁడు సామజనసే,
వావిభుఁ డిక్ష్వాకుఁ డిక్ష్వాకువంశవిభుండై.
ప పు. 5. 65.

ముకుఁజెఱమ. వి. (ముకు + చెఱము) నాసా
పుటము
చూ. ముకు

ముకుఁద్రాడు. వి. దే. (ముకు + త్రాడు)
నాథము, ఎద్దుకు ముక్కున గ్రుచ్చెడుదారము,
సీ. ముక్కుగిట్టలఁ బట్టి ముకుఁద్రాళ్లు గుట్టించి,
గంతగోనెకు వాని సంతపటిచి ...
నా పంచ 5. 19.

అ. వేగపడుట మేలె వినుము కార్యము దీనిఁ,
దీఱకుండు దానితెఱఁగు దగిన, యప్పు డాడ
రాదె యిప్పుడు ముకుఁద్రాటఁ, గాలు గ్రువ్వ
నేల కమలనాథ ... భార ఉద్యో. 3 220

ద్వి. తెలిమించు ముకుఁద్రాడు తిన్ననిమోము,
గలిగి తేజీకూనగతి నొప్పు మీఱి ... వెలిగిబ్బ
నెక్కి యవ్విధుఖండమౌళి ...
ద్వి. పరమ. 2. 76 పా.

ముకుటము సం. వి. అ. న. 1. కిరీటము.
2. తురాయి. 3. పర్వతశిఖరము, కొండకొన
(వాచ.)

ముకుటీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వ్రేళ్లు విఱుచుట,
మెటికలు విఱుచుట, అంగుళీమోటనము.

ముకుదూలము, వి. (ముకు + దూలము.) ముక్కు
నడిమియెముక (శ. ర.).

ముకుబొమ్మ. వి. (ముకు + బొమ్మ) మత్స్య
విశేషము.

సీ. వాలుగ ముకుబొమ్మ వల్లికతట్ట పుత్తడికాసు
పూమేను కడిసెలంబు .... హంస 4. 187.

సీ వాలున ముకుదొమ్మ పల్లిక గండె .
వేం. పంచ 1. 28 4

ముకుబంతి. వి (ముకు + బంతి) పశువులకు శైత్యముచే నాసారంధ్రములయందుఁ గలిగెడు కేశావృతపిండరూపవ్యాధివిశేషము.
(దీనిని సేకరించి యుంచుకొని, మఱి యొకదాని కావ్యాధి కలిగినప్పుడు తన్నివారణార్థము దీనిఁ గొని బడిసివేయుదురు)

వ. ... చూఁడుఁగోడుపులను వాదోళ్లు ముకుబంతులు మొదలుగాఁ గలసాధనంబులు గొని వచ్చి శెవులఁగొంతులఁ జికిత్సించు వారను ..
హరి. పూ. ౭. 143.

ద్వి మొలవిడి సెలశెవుల్ ముకుబంతి కపట,
... ... ఆదిగా నెన్నఁ,
గలపసరాలరోగములకు నెల్ల .
పవసాథ. 1. 41 పౌ ౭ పం.

కం ముకుబంతి తలకు నెక్కిన, నొకకాలము నందుఁ బసర ముడుగక దగ్గున్, ఒకపిల్లిగడ్డ యాసురభికి నస్యము సేయ దగ్గు పేర్కొని మామన్ ... గో. 1. (చి ని.)

ముకుమందు వి (ముకు + మందు) నాసారోగముఁ బోఁగొట్టు నస్యవిశేషము.

మ ... ముకుమందై యేర్చునావం జిగు,ర్కొను పచ్చళ్లను ... ఆము. 1. 82.

ముకుమచ్చ. వి. (ముకు + మచ్చ) నాసికాచిహ్నము, ముక్కునందలిమచ్చ.

సీ. మూపుఁరంపుగఱికిమేఖరి ముకుమచ్చతత్తడి పడి దుముదారు చూప ... ఉ హరిశ్చ 3. 121
(ముకుమచ్చతత్తడి—ముక్కునందు వలుపు గల వాహనము, వృషభవాహనము).

ముకురము నం. వి. అ పుం 1. అద్దము. 2. ముకులము, అరవిరిమొగ్గ 3. కులాలదండము, కుమ్మరిసారె త్రిప్పెడికఱ్ఱ. 4. వకులవృక్షము, పొగడచెట్టు. 5. మల్లికాలత.

ముకులము, నం. వి. అ. పుం. న. 1. అరవిరి మొగ్గ. 2. శరీరము.

ముకులితము. నం విశే (అ ఆ అ) 1. ముకులములు (మొగ్గలు) గలది. వికసించుచున్నది. 2 సగము మూసికొనఁబడినది. 3 మూయఁబడినది

ముకుళించు. నం అ క్రి. మోడ్చు.

వ .. నవ్వువెన్నెలల ముకుళించినకెందమ్మి మొగ్గలన . ఉ రా. 1. 138.

ముకుళీభవించు నం. అ. క్రి ముకుళించు మోడ్చు

చం .. నయనంబులు మూయుచు నిద్రఁ జెందెనో, యన ముకుళీభవించె దివసాంతమునందుఁ బయోజషండముల్ ... అని. 3 5.

ముకువు. నం. వి. ఉ. పుం 1. విముక్తి, విడుదల 2 ముక్తి, మోక్షము

ముకూలకము. నం వి. అ. పుం. దంతిచెట్టు.
(శ ర)

ముక్క—ముక్క వి. 1. ఖండము, తునుక.

ఆ తోఁచు శకలసంజ్ఞ తునుక తుండెము తుండె... తునియ ముక్క ... అం. ఖా. 1. 79.

చం. ... కాదని తప్పు వట్టినన్, మొక మటు క్రిందుగాఁ దిగిచి ముక్కలు వోనియనుంప కత్తితో, సిక మొద లంటఁ గోతు ..
(చాటువు)

2 చిన్నమాట

సీ సంధ్యముక్క పఠింపఁ జాలనియతఁ డెట్లు క్రతువుమస్థానసంగతికి నోవు ... రామలిం. 57

ముక్కంటి. వి. (మూఁడు + కన్ను. క. ముక్కణ్ణ , త. ముక్కణ్ణన్) త్రిలోచనుఁడు, శివుఁడు

శా. ఘంటాకర్ణుఁడ నేను నాయనుఁజఁ డీకాలాంతకుం డేము ముక్కంటిం గొల్తుము ...
ఉ. హరి 2. 140.

సీ. ముక్కంటితలపువ్వు మున్నీటిలేఁబట్టి కైటభారాతి దాకమ్మ దమ్మి ... నైష. 8. 201.

ముక్కంటిచుక్క వి (ముక్కంటి + చుక్క) ఆర్ద్రానక్షత్రము.
(ఉత్తరభాద్రపదానక్షత్రము అని శ. ర.)

ముక్కంటిచెలి వి (ముక్కంటి + చెలి) కుబేరుఁడు, త్ర్యంబకసఖుఁడు.

ముక్కంటిపండు. వి (√ముక్కంటి) కొబ్బరికాయ (బ్రౌ., శ. ర.)

సీ దం బెమ్మతపసికమ్మం జావపేరుక్కనందలి కుంచేటికందు నొకటి, చాయజక్కవచంటి సాహెబుపాపని తుటికిమానిక మగుదుంత యొకటి, ముక్కంటిపండుల ముక్కలీదేర్చు నాయంకుని తంగ్రిడిచేజంక యొకటి, జాలువాపరపయ్యఁ జంపి యాపట్టికి మేలిచ్చు సామేని మెకము నొకటి.

గీ. నీటియెకిమీని మొలనూలు బోటిమిన్న, యొంటిపంటను గలిటి యొకటి దక్క, కలను నెమకిన మెకములపాలపుఁ గాన, మేము జేజేలఁ గాచినసామిసంద. ప్రబంధ 128.

ముక్కంటిమల. వి. (ముక్కంటి + మల) కైలాసము.

ఉ. వింటి నపూర్వ ముర్వి నొకవింటిసరుండె జయించువాఁడు ముక్కంటిమలం దెమల్చిన మగంటిమితో దిడుతాడెము ...
చం రా. 5. 66

ఇట్లే, ముక్కంటికొండ, మొ.

ముక్కంటివాల్గంటి = పార్వతి, భవాని

వ. అని రహస్యంబుగా నవ్విద్య నాకు నుపదేశించి, ముక్కంటివాల్గంటి మింటిచొప్పునం జనియె...
మనువ. 6. 58.

ముక్కఁడి వి (మూఁగు + కాఁడి) 1. దుక్కిచాలించి యాహారమునకై పోవునపుడు అరకలన్నిటి నొక్కచో ప్రోగుచేసి యొక్కటిగాఁ జేర్చి నిలిపినట్టి యాయరకల కాండ్ల మొత్తము (శ. ర.). 2. అనేకులకు ఏకకాలమున తగిలెడివ్యాధి (శ.ర.)
చం. విరహులఁ జంపసాగితివి వేయన నేమిటికూరు ముక్కఁడిన్, ఒగిన బోఁడుఁబోతులరటం బనుమాటనిజంబె పోకకీ.

ముక్కటము వి. (√మూఁడు) అముదము, అవునేయి, నువ్వులనూనె చేర్చి శిశువులకుఁ బెట్టెడి యాహారము.

వ్యప మూఁడునెలలు వచ్చువఱకు శిశువులకు ముక్కటము పెట్టుట యాదేశమున నాచారము.

ముక్కటించు అ. క్రి. (ముక్కు[1] ముక్కు. క్రొవ్వము బిగఁబట్టు

ద్వి కూఁకటి గిలువుచుఁ గొక్కరించును, మూఁతులు నుసుఁవుచు ముక్కటించును .
పండితా ప్ర. 671 పొ.

ముక్కద్దము. వి (ముక్కు + అద్దము) సులోచనము.

ముక్కనుసామి. వి. (మూఁడు + కను + సామి) ముక్కంటి, శివుఁడు.

తరు. తివిరి ముక్కనుసామిఁ గొల్చినఁ దెల్వి నొందరె వేలువుల్ ...
అచ్చ. భా. 4. 68 పొ.

ముక్కన్ను. వి. (√మూఁడు) మూఁడవకన్ను మూఁడుకన్నులు.

ద్వి. గ్రక్కునఁ దనమహోగ్రత తేటపడఁగ, ముక్కన్నుఁ దెఱచి కామునిఁ జూచుమాత్ర. భస్మీకృతుండయి పడియుండె మారుఁడు.
మ్మ. వి. 2. 22.

సీ ఎప్ప విజృంభించి యెఱమంట లెగయంగ, ముక్కన్ను తెఱచెనో ముదుకతపసి ...
వీర. 2. 128.

ద్వి. ముకురంబు నెక్కొల్పి ముక్కన్నుఁ జూపి.
పండితా దీక్షా. 73 పొ.

ద్వి. పొందారఁ దత్స్వయంభువు లింగమూర్తి, యందు ముక్కన్ను నొప్పగు చతుర్భుజము.
పండితా. వాద. 201 పొ.

ముక్కపడు. అ. క్రి. భంగపడు. (చూ. ముక్కపఱచు)

జ. ముక్కపఱచు.

ముక్కపఱ(ఱు)చు. స. క్రి. (√ముక్కపడు) భంగపఱచు.

కం. ఇక్కడ గాదే మనలన్, ముక్కపఱచె నొక్కఁబోయ మును మునుకొని వాఁ, డెక్కడఁ బోయెనో యిపు డనఁ, గ్రక్కున నాకాశవాణి గంభీరముగన్
వాల్మీ. కి. 143

ముక్కపురుగు. వి. (ముక్కు+పురుగు) తవుడు ముక్కినయపుడు దానియందుఁ బుట్టుపురుగు, తవుటిపురుగు. (శ. ర., బ్రౌ.)

ముక్కర(ఱ) = ముంగర వి. (ముక్కు + రాయి) నాసికాభూషావిశేషము.

సీ. నెలఁత ముక్కరయందు నీలంబు గాదనూ, తెలిదళుకొత్తు ముత్తియము గాని...
ప్రభా. 3. 87.

ద్వి. చెక్కుల మకరికల్ చిత్రించి గొప్ప, ముక్కరల్ నాసాగ్రములఁ గీలుకొల్పి...
రం. రా. బాల. 75 పొ. 5 పం.

సీ. .. నాసి, కావిభూషణము ముక్కఱ ముంగర యనంగ ... ఆం. భా. 2. 148.

కం. దక్కినదింబలె మాయవు, మక్కువ శూర్పణఖ మించు మచ్చికలకు రా, నక్కఱకు ఱంత రక్కసి, ముక్కరకున్ నోఁచకుండ ముక్కఱఁ జేసెన్
రామా. 5 128.

ముక్కరమాను. వి. పుల్లిరిసు తిరుగుచట్టము. (శ. ర., బ్రౌ.)

ముక్కరము. వి. (ముక్కు+కాఱెము సంధిని వర్ణవికారము.) నాసారంధ్రము, ముకుఁగ్రోళ్లు (శ. ర.)

ముక్కాలి = ముక్కాలిపీఁట. వి. (√మూఁడు)

కం. అక్కడఁ దగఁ గుందనపుం, జెక్కడములఁ జాల నల్లసిల్లుచు మిగులం, జొక్కమగుచున్న రత్నపు, ముక్కాలిపై మౌనిచంద్రముని నుంచి తగన్.
విప్ర. 4. 82.

ముక్కాలిపీఁట = ముక్కాలి, ముక్కాలిపీఁట. వి. (మూఁడు + కాళ్లు + పీఁట. త. ముక్కాలి.) మూఁడుకాళ్లమర్చిన యెత్తుబల్ల, త్రిపాత్పీఠి.

సీ. పచ్చ పని నొప్పుపైఁడిముక్కాలిపీఁటనిడి యొ వేడుకతోడ నింతి యొకతె...
యయా. 4. 93

ఉ. ముద్దులగుల్కు కుందనపు ముక్కాలిపీఁట వసించె దమ్మిపూ, ముద్దియగద్దియంబోలుచు ముద్దియ యుద్దియనన్ శుభోన్నతిన్...
విజ. వి. 3. 72., నీలా. 1. 61.

ముక్కాఁక. వి. (మూడు + కాఁకలు) గొప్ప తాపము

ద్వి. బావికడను బిడ్డఁ బట్టినయట్లు, నూనె మీకును గతి చూపక యున్న, ననుచు మౌనులఁ జూచి యల్లమ పలికె, మునులార మీ కింత ముక్కాఁక యేల, సులభంబునను ముక్తి చొప్పడువిధము, తెలిపెద...
ప్రభు. 4. 135 పొ 13 పం

ముక్కాఁకలఁదేఱు — మిక్కిలి సమర్థుఁడగు

ఉ. నీఁకకు మెచ్చి నవ్వి రఘువీరుఁడు తమ్ముని జూచి వత్స వే, దాఁకకు దశాస్యు నేమఱకు, తచ్ఛదమార్గము లస్త్రసంపదం, దేఁకువఁ బెద్ద యై యతఁడు దేవగణాదులతోడఁ బోరి ముక్కాఁకలఁ దేఱినాఁడు బలుగయ్యములం దని పల్కి వెండియున్.
భా రా యు. 817

కం ధీరుఁడు తనముక్కాకలఁ, దేఱినదఁ వాయి యొకఁ డతిస్థిరబలుఁడై ....
శుక. 1. 257.

ముక్కాకలఁనాఁటితేఱు — మిక్కిలి సమర్థుఁడగు. అత్యంతప్రవీణుఁడగు.

మ. బలియుం దుర్గుఁడు యౌవనాశ్వధరణీపాలుండు తత్సైన్యు లాఁజుల ముక్కాఁకలనారితేఱిన మహాశూరుల్ ...
జై. భా. 1. 87.

ముక్కాని. వి మూఁడు + కానులు) మూడు కానులు.

సీ కాని యనఁగను గాకణి విసిల్లు .. ముక్కాని యనఁగను బొల్చుఁ దత్త్రయ సంజ్ఞ... ఆం భా 2. 272

ముక్కారు. వి. మూఁడు+కారులు[1] మూడు కాలములు. (చూ. కారు.)

శా ముక్కారుం బండును రాజనంబుఁ జెఱకుం గప్పారుపూఁదేనియల్ .. విక్ర 1 90

శా హ్మారామామణిహారవల్లు లన గ గాకుల్య లేపార ము,క్కారుం బండుఁ బ్రశస్య సస్య ములు దశా 1 88, కాశీ 7. 16.

ముక్కాలిపీఁట—ముక్కాలిపీఁట వి మూడు+ కాళులు+పీఁట.)

సీ. గొడుగుఁజావలు గంధపొడిపెట్టె నునుసావ గడియారం మంచ ముక్కాలిపీఁట వైజ 3 74.

గీ. చిఱుత ముక్కాలిపీఁట రాచిలుకపంజ, రములు చిత్రంపు దివ్వెగంబములు గలిగి, జాను దులకించు కొల్వుహజారమునకు. . రసిక 1, 61.

సీ. ముక్కాలిపీఁ టనఁ బోలుఁ ద్రిపాత్పిరి... ఆం భా. 2. 166

ముక్కాలు వి. (మూఁడు + కాళులు) ముప్పా తిక.

వ. రాహువు ముక్కాలు గ్రాసంబుగా మెక్కినం జిక్కినదిక్క దొంద్రవక్కందొరఁగు సుధా ధారలం గేరడం బాడ . . రా వి 3. 65.

ముక్కిఁడి. విశే. (ముక్కు+ఇఁడి. క. ముక్కడి త. మూక్కిలి) ముక్కు లేనివాఁడు, ముక్కు లేనిది.

ఉ ... ఈ, ముక్కిఁడి జంతకుం దగినమొండి విటుండు నిశాటజాతియం, డొక్కఁడు లేక తక్కఁడు ... చం. రా 5. 41.

సీ. ముక్కిఁడితొత్తుకు ముత్యపుఁజన్నెల యన్న మేఁడికిని జాళ్వ ఘనకును రామలిం ...

సీ ముక్కిడి యన విగ్రహుండు . ఆం భా 2. 12

ముక్కిడి వి ఒకచెట్టు (శ చ.)

ముక్కు[1] వి (క. ముక్ త మూక్కు.,

1 నాసిక, చంచువు.

సీ ముక్కన నాసిక పొల్చు . ఆం భా 2. 142

సీ పతుండు పొట్టేలితల ధరించినయప్డు, ఖాతి ముక్కు గోల్పడిన యపుడు . భీమ 6 44

కం. కరితాడన గళరవములఁ, ఒరిరంభణచుంబన ములఁ జైఁబడి పెనఁగన్, ధరణీసురశవ భూతము, కరిగమనం ఒట్టి ముక్కుఁ గఱచె మొదలికిన్ విక్ర. 7 157.

మ . ఇ,క్కలు ముక్కుల్ తుది నప్పళించు సరసిన్ గాన్పించు నాత్మాంగమే, తిలకించున్ బతి యంచుఁ గోకి యొక టెంతేఁ గంతు సంతప్తయై ఉ రా. 4. 158.

గీ ... తొగరు, ముక్కుబల్పక్కి జక్కపై నెక్కు ... నీలా. 3 38.

2 అగ్రభాగము.

క. నెలమసలె నిందువదనకు, ఒలజాతికి నల్ల నయ్యెఁ జన్నులముక్కుల్ . కాశీ 4. 3

(ఇటఁ జూచుకము అనిభావము ,

ఱ మిక్కిలి చిన్నమూకలు. (శ, ర., బ్రౌ., వా

అ క్రి. ముక్కటించు, శ్వాసమును బిగఁబట్టు.

సీ ధిక్కరించవలఁ డంచు ముక్కిగ పుట్టల డుక్కి ముక్కువారికి భీతి మొక్కువారు ... చంద్రా 6 84.

ముక్కుననుండు గోపము = శీఘ్రముగాఁ గోపము వచ్చు నవుట

ద్వి చొరకు మెన్నఁడు గాధిసుతుతపోవనము ఒడలు గట్టుట వృథా కాంతి యాతనికి.

నడుగక ముక్కున నుండుఁ గోపంబు
ద్వి హరిశ్చ పూ. 6 94.

గీ ...ముక్కునను యుండుఁ గోపంబు మూర్ఖ
మునికి .. దశా. 2. 47, విప్ర. 4 71.

ముక్కు మొగమేడ = మంచిచెడ్డల విచారణ యనా వశ్యకము

ద్వి. ముండగోష్ఠికి ముక్కు మొగమేడఁ దనకు ...
ద్వి హరిశ్చ ఉ 1061 పం.

ముక్కునవ్రేలిడు = ఆశ్చర్యపడు

చం. పదురుకుమారులుం బదురుబ్రహ్మలరూపులు
దాల్చి యెల్లెడన్, విదితముగాఁగ సృష్టులను
వేఱ యొనర్చి సుఖించుచుండఁగా, మొదలిటి
బ్రహ్మ వారిఁ గని ముక్కునవ్రేలిడి యాత్మ
నద్భుతం, బొదవ శిరంబు లూఁచి వెఱ పొందె
ఁ ఘూర్ణితమ యేమి సెప్పుదున్.
వాసిష్ఠ. 2. 162.

ఇట్లే ముక్కుపై వ్రేలు నిలుపు మొ

గీ. వనికి దిగ్గున లేచి పూపాన్పుమీఁద వ్రాలి
కూర్చుండి ముక్కుపై వ్రేలు నిలిపి, యొక్క
చెలికత్తె యూరార్పఁ బెక్కుతలఁపు లన్ను
కొన నున్న యొక వన్నెలాడిఁ గాంచి ...
కువల. 3. 27.

ఉ. ఆచపలాక్షి ముక్కుపయి నంగుళముం గది
యించి దీనికై కీచక యింత సేసితి సుఖత్వముఁ
బొందదుగాక ... భార. విరా 2. 356

ముక్కుననూర్పుగల్గు = బ్రదికియుండు.

ఉ. ఒక్కన మూఁడులోకములు నొక్కటఁ
దాఁకెనయేనిఁ బోర మీ, రొక్కఁ డొకండ
గెల్చుటకు నోపుదు రక్రమవృత్తి నిట్టిమీ,
ముక్కున నూర్పు గల్గి మన మోహర మీదు
ఁ వస్థ బొందునే. భార. భీష్మ. 2 116
విరా. 2. 226.

ముక్కు పట్టుకొని కూర్చుండు = జపము చేసికొను చుండు.

మ. అతఁడుం బోయి నికుంభిలాటవి నిశాటానీకి
నీఁతుఁడై, హుతవహ్నిసన్నిధి ముక్కు పట్టుకొని
కూర్చున్నట్టియయ్యింద్రజి, ద్దితిజుం బోరికిఁ
జీరి చంపి మరలెన్ ... రామా 8 182.

ముక్కు మొగము చూడక — 1. మొగమోటము లేక

ఉ ముక్కు మొగంబు చూడక కొక మోసము
మ టకు విశ్వనాయకుం, డెక్కడికైనఁ బొ
మ్మనుచు నెట్టని చూపులఁ జూచి యల్కతో...
భీమ. 3 8.

ఉ. అక్కలఁ జూడ వేటి కలయచ్చకబువ్విక
నేయునంచలం, జెక్కిలి గొట్టె దేమిటికిఁ
జేరఁగ వచ్చిన ముద్దుఁజిల్కాన్, ముక్కు
మొగంబుఁ జూడ కటు ముట్టను బొమ్మనె దేల
బోఁట్ల నో, చక్కంబొమ్మ నీ వెగటు జాడలఁ
జూచిన వింత లయ్యెడున్ విజ వి 3 30.

2 మంచిచెడ్డ లాలోచింపక

సీ అలయమాత్యులు నిల్చ టరసి పాలుఁపను
గంచుకి ముక్కుమొకము చూడక యె
తలుమ ... కువల. 4. 164.

ముక్కున నీరెత్తు = శిక్షార్థము ముక్కులో నీరు పోయు.

కం. ఓరీ కోమటి ముక్కున, నీ రెత్తుదు మేము కినియ
నేరక యున్నన్, నోరికి వచ్చిన యట్టులు,
వారణ యొకింత లేక వదరు లఱచెడిన్
కేయూర 3 201.

ఇ. ముక్కటించు, ముక్కద్దము, ముక్కర,
ముక్కరము, ముక్కిడి. ముక్కుఁగమ్మి,
ముక్కుఁగ్రోలు, ముక్కుఁజెరమ, ముక్కు
దాడిమ, ముక్కునబంటి, ముక్కుపూరెడు,
ముక్కుపోఁగు, ముక్కుముంగర, ముక్కుముల్లు
ముక్కువిఱుచు, ముకోపము.

ముక్కు². అ క్రి (తడిచేత) చెడు.

కం. చక్కెర గలుపక తింటే, ముక్కినతపుడైన
తెస్స మోహము గలచో, వెక్కురుబానిస
యైనన్. ముక్కువతో దివ్యభామ మహిలో

వేమా ' వేమన 2. 35

ఙ ముక్కుపుడుగు, ముక్కుఁగొయ్య

ముక్కు³ వి భక్ష్యవిశేషము

వ .. మోదకంబులు, గడోదకంబులు ముక్కులు కాశీ. 7. 185

ముక్కుఁగమ్మి వి (ముక్కు¹ + కమ్మి) నాసాభరణవిశేషము

చం గమనపు ... గొప్ప ... సిరిగుదువుబొట్టును ముకుఁగమ్మియు, త్రెము మెడగందమున్ ...
చమ 1 53.

ముక్కుఁగొయ్య విశ. ముక్కు² + కొయ్య) నాశకుఁడు, నాశకము.

సీ కడిఁదివాల్మగఁడ బ గరుడివిరాయఁడ, ఒక్కరి యొకిమీంద్ర ముక్కుఁగొయ్య
అచ్చ రా. యు. 264.

ద్వి పాలు పొందు నిజభోగముల వీడుకోలు, నగుఁబాటుగని జవ్వనపు ముక్కుఁగొయ్య. యగునట్టిముదిమి వాయఁగఁ జేసి నన్ను ..
ద్వి పంమ. 2 101 పా

ముక్కుఁగ్రోలు = ముకుఁ గ్రోలు. వి. (ముక్కు¹ + క్రోలు) నాసాపుటము, ముక్కుఁజెంమ

శా. కుండాలంబు కరంబు సాఁప బిరాజున్ మెచ్చి నాపూజ భ,గ్గుం డీవేళ ననుగ్రహించె వని ముక్కుంగ్రోళ్ళలో నెక్కి యు,ద్దండ క్రీడఁ దదీయకుంభకుహరస్థానంబునం ... గొండల్గూఁగ నెత్తిమొత్తుకొని దిక్కుల్మట్టగిఁ బెట్టుచున్. కాశీ 2 146

ముక్కుఁజెర (అ) మ = ముకుఁజెఱమ

వి (ముక్కు¹ + చెరమ) నాసాపుటము.

వ క్రక్కున ముక్కుంజెరమ లదర నదరి వడిం జనుదేర నేపున మూఁపు లెక్కింపరాని తెగువం దిగిచి .. రాజ. చ 2. 74

ముక్కుటము వి. సారమడి, హోమము. (శ. ర. 'దక్షిణపట్టు, బ్రౌ)

ముక్కుటమూపుడు. స. ఙ (మూపు — మూపురు) ఁగా ముగ్గుడు

ఉ ముక్కుటమూపు ... ముక్కులు లై యని ... యాదవ ... చటులై ...
ఉ హం 6 67

ముక్కుదాడిమ. వి. (√ముక్కు, ఒకచెట్టు

సీ కోల ముక్కుదాడిమ బీజ ..
హంస. 4. 11.

ముక్కునబంటి. విశ. (ముక్కు¹ + బంటి. వృత్తిని వర్ణాగమము) ముక్కువఱకు నుండువాఁడు, సమానుఁడు

ఉ ...ఏ.నాఁడు దశాస్యు డితనిన నచి నుదోద్ధత వృత్తి నుండు నె,వ్వాఁడును నింత చెల్లుబడి వాఁడు నరేశ్వర లంకలోపలన్, లేఁ డితఁ డెక్కుడున్ సమబలులు ముక్కున బంటి వక్రికిన్.
భా రా యు. 746.

చం ముకహారవద్మజాదులకు ముక్కునబంటిగఁ గేరులోకభీ,కరు వజితప్రతాపు సురకంటకు నేఁడొకజాలఁ డట్టె సం,గరమున నోర్చె' ...
కు. సం. 12. 877.

ముక్కుపూరెడు వి. (ముక్కు¹ + పూరెడు) ఒకజాతి పూరేడుపిట్ట.
(శ ర. ముక్కుపుపిడి. బ్రౌ)

ముక్కుపోఁగు వి (ముక్కు¹ + పోఁగు.) ముక్కుఁగమ్మి, నత్తు (శ. ర.)

ముక్కుముంగర. వి (√ముక్కు¹) ఒకానొక యడవిచెట్టు. (శ. ర)

ముక్కుముల్లు. విశ. (ముక్కు¹ + ముల్లు) ముక్కునందు గ్రుచ్చుకొన్నముల్లు, బాధకుఁడు ; బాధకమైనది.

ద్వి. ఎక్కుడుమదమున నెల్లలోకులకు, ముక్కుములై యున్నమూర్ఖు రావణునిఁ, దృణలీలఁ

జంపిలి దివ్యాస్త్రమహిమ . .

రం. రా. ఉ. 1-3 పా 13 ప.

ముక్కువిఱుచు. స. క్రి (ముక్కు¹+విఱుచు) నిరసించు

వ స్పృత్యు అవమానింపం బడియును అపహసింప బాంధవులు ముక్కువిఱువం బుత్తులు వేసరం గాత్రం బోకిలింప నివి మొదలుగా వార్ధిక దుఃఖంబు లనేకంబు లనుభవించి

కవిక. 5 110.

ముక్కున. వి (మూఁడు+కుంచములు) మూఁడు కుచములు

గీ చనును ముక్కున వాఁగఁ బ్రస్థత్రయంబు ...

అం ఛా 2. 270

ద్వి. నిత్యనేమం బిది నేఁటిముగ్గునకు, ముత్యాల పొడి మాకు ముక్కున వలయు . .

బస పు. 2. 433 పం

ముక్కారు. అ క్రి అజ్ఞానమును బొందు

వ. ఈ యెక్కువతక్కువలు విచారింపక వలవని వెఱపు గట్టికొని ముక్కారి వగచుచున్న వాఁడవు .. భార ఉద్యో. 2. 222

(ఇది యీ యెుక్కచోటనే యున్నది అని శ. ర. కొన్నిప్రతులందు లేదు. ఇంకను విచార్యము)

ముక్కొంకులు. వి. బ. (మూఁడు+కొంకులు.) మూఁడువంకరలు

ద్వి. ముక్కొంకులును బోయి మోచిన మోవ, కొక్క పాదం బట్టు లున్నది శివునకు...

బస. పు 3. 564 పం.

ముక్కొటిక వి. (మూఁడు+కొటికలు) త్రిపుర ములు. (శ ర.)

ముక్కొటిక గెలుపరి. వి. (మూఁడు+కొటి కలు+గెలుపరి.) త్రిపురారి, శివుఁడు.

వ మూఁడవకన్ను దోఁపని ముక్కొటికగెలుపరి నెరవునం జూచిరి ... అచ్చ. భా. 4 81. పొ

ముక్కొమ్ము మెకము. వి (ముందు+కొమ్ము+ మెకము) మనుబోతు. ఋశ్యమృగము (శ. ర.)

ముక్కొయ్యలు వి బ. (మూఁడు+కొయ్యలు) మూఁడుతునుకలు

సీ. ఎంక నుర్చుడుసేయునేనికకాని ముక్కొయ్యలు ఒడ్రెయుగా టుకాని ..

కు. సం. 11 610.

ముక్కోటి వి (మూఁడు+కోటులు) వైకుంఠై కాదశి, ధనుర్మాసశుక్లైకాదశి

గీ చక్రికుధరోత్తమము నడుచక్కి కెక్కి, చక్క ముక్కోటి కరుదెంచు సౌరసతులు ...

రా. వి 1. 35.

ముక్కోణము. మి. వి. (మూఁడు+కోణములు.) క. ముక్కోణపు త. ముక్కోణమ్) త్రికోణము. (శ. ర , శ్రీ)

విశ. మూఁడుకోణములు గలది

ఉదా ముక్కోణపుబద్ద.

ముక్కోపము = ముంగోపము మి వి. (ముక్కు¹ + కోపము) శీఘ్రముగా వచ్చుకోపము (శ. ర.)

ముక్కోల వి (మూఁడు + కోలలు. త. ముక్కోల్) త్రిదండము

సీ కావిగోఁచియుఁ గుశగ్రంథులుఁ బెనచిన ముక్కోల వలపలముష్టి నమర ...

భా. రా. అర. 2 82.

ముక్త. సం. వి ఆ స్త్రీ. 1 ముత్తెము 2. రాస్న యనుమొక్క

ముక్తకంచుకము సం. వి అ పుం కుబుసము విడిచినపాము, నిర్ముక్తము.

ముక్తకంఠుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) విడిచిన కంఠము గలవాఁడు, పైకి గట్టిగా నేడ్చువాఁడు.

ముక్తకంఠముగా = బిగ్గరగ, గట్టిగా.

ముక్తకచ్ఛుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బౌద్ధుఁడు.

ముక్తకము సం. వి. అ. న. 1. అస్త్రము.

ఆయుధవిశేషము 2 వృత్తగంధి, గద్యము. 3 ప్రోద్ రూ మగు ..కార్యము.

ము క్తకేశుఁడు సం విణ (అ అ ఆ) దాప్తు ... వాడు

ఇట్లే ముక్తహస్తుడు మొ.

ముక్తకేశుఁడు. సం విణ (అ ఆ. ఈ. అ) విరియ పోసికొనినజుట్టు గలవాడు. తల విరియఁ బోసికొన్నవాఁడు

ముక్తచక్షుస్సు. సం వి స్ పుం. సింహము

ముక్తము సం విణ. (అ ఆ అ.) 1. విడిచి వేయఁబడినది, త్యక్తము 2. ముక్తిపొందింపఁ బడినది. 3 అనదితము 4 ఈయఁబడినది, దత్తము

ముక్తముక్తము. సం వి అ పుం అందుగు చెట్టుబంక

ముక్తవసనుఁడు. సం వి. అ. పుం ముక్తాంబరుఁడు, దిగంబరశాఖలోఁ జేరిన జైనసన్యాసి, ఇట్లే ముక్తాంబరుఁడు మొ

ముక్తసంగుఁడు సం. వి. అ పుం. సంసారసంబంధము విడిచినవాఁడు పరివ్రాజకుఁడు, సన్న్యాసి

ముక్తాగారము సం వి. అ పుం ముత్తెపుఁజిప్ప, శుక్తి

ముక్తాపుష్పము సం వి అ న మొల, కుందము.

ముక్తాఫలము. సం వి. అ న. 1. ముత్తెము. 2 లవలీఫలము 3 కర్పూరము.

ముక్తామణి సం. వి. ఇ. పుం. ముత్తెము

ముక్తాయము. వి (క. ముక్తాయ) (సంగీత) ముక్తాయింపు

మ .. గీతంబు లద్దిర ముక్తాయము చాగుఁ రే
యని మరుద్దేవాత్మజన్ముఁడు తుంబుర
దేవర్షుల మెచ్చె గానరస మింపున్ సొంపు
గావింపఁగన్.... సమీర. 6. 201

'ముక్తాయింపు' అనుపదము దేశ్య మగుటవలన నీపద ముకూడ ... దేశ్యమే యని తోఁచుచున్నది

చూ. ముక్తాయింపు

ముక్తాయింపు వి 'ముక్తాయము' చూ. (శ. ర.)

ముక్తాలి. సం వి. ఇ స్త్రీ ముత్తెపు హారము.

ముక్తావలి సం. వి. ఇ ఈ స్త్రీ ముత్యాల హారము

ముక్తాశుక్తి సం. వి ఇ. స్త్రీ ముత్తెపుఁజిప్ప.

ముక్తాస్ఫోటము. సం వి అ పుం ముత్తెపుఁ జిప్ప, శుక్తి

ముక్తి సం వి. ఇ స్త్రీ 1 విడుపు, విడుదల. 2 మోక్షము.

ముక్తిక్షేత్రము. సం వి అ న. కాశి, వారణాసి.

ముఖగంధకము సం వి అ పుం పలాండువు, ఉల్లి (వ్య. వి)

ముఖచపల సం వి. అ. స్త్రీ. ఆర్యావృత్త భేదము.

ముఖచాళిక వి వి. మల్లబంధవిశేషము

వ .. వాసుదేవుఁడు ... పరిచాళిక చేసిన, శైనేయుండు తైజపికి నాస చేయక ముఖచాళిక చేసి .. ఉ హరి 3 64

ముఖచీరి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాలుక, జిహ్వ

ముఖచూర్ణము సం. వి అ. న. ముఖముపైఁ బూసికొను సువాసన గలచూర్ణము

ముఖజాహము సం వి అ న ముఖమూలము.

ముఖజుఁడు సం వి. అ పుం. బ్రాహ్మణుఁడు.

ముఖదూషణము. సం. వి. అ. పుం పలాండువు, ఉల్లి.

ముఖదూషిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ముఖాకారముఁ జెఱిపెడబొబ్బ, అట్టిపొక్కు.

ముఖనిరీక్షకుఁడు. సం. విణ. (అ. త్రీకా అ)

అలసుఁడు. సోమరి

ముఖనివాసిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సరస్వతి.

ముఖప్రియము. సం.వి. అ పుం. నారింజ. (వృ. వి.) న. లవంగము

ముఖబంధనము. సం. వి. అ న. 1. ఉపోద్ఘాతము, భూమిక, మూఁత, కప్పు.

ముఖభూషణము. సం వి. అ. న తాంబూలము

ముఖమండనకము సం. వి అ పుం తిలక వృక్షము

ముఖము సం వి. అ. న. 1. నోరు, మూతి, 2. మోము, ముఖాకృతి. 3. పురోభాగము. ముందుచోటు 4 బాణము మొదలగువాని కొన. 5 తొట్టియొక్క పైకిఁ గనఁబడురంధ్రము, తొట్టిలోఁ బ్రవేశించెడిదారి, తొట్టినుండి పైకి వచ్చెడి త్రోవ

6. గృహద్వారము, ఇంటిగుమ్మము 7. ప్రారంభము, మొదలు. 8. ముఖ్యమైనది, ప్రధానము, మొదటిది. 9. ఉపాయము, సాధనము. 10. ఒకనాటకసంధి. 11. లకుచము, గజనిమ్మ (వృ వి.)

నాముఖమున = నామీఁదుగా

గీ. మీరు సెప్పినబుద్ధులు గారవమునఁ, జేయఁ
గాంచినపుణ్యంబు సేయనెట్లు, నాముఖంబునఁ
గార్యంబు నడవ దేమి, సేయువాఁడ నొం
డెద్దియుఁ జెప్పలేను
భార. ఉద్యో 3 326 (నావలన నని భావము)

ముఖయంత్రణము. సం. వి. అ. న ఖలీనము గుఱ్ఱపుఁగళ్లెము.

ముఖరము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధ్వనిచేయునది, ఎడతెగనిచప్పుడుచేయునది, ఘల్లుఘల్లు మని మ్రోగునది. (అందె మొ.).

వి. అ. పుం. 1 కాకి 2 శంఖము

ముఖరితము. సం. విశే. (అ ఆ అ) ధ్వని గలదిగాఁ జేయఁబడినది, మాఱుమ్రోగునట్లు చేయఁబడినది.

ముఖరుఁడు. సం. విశే (అ. ఆ. అ) 1 వదరుఁబోతు, అధికముగా మాటలాడువాఁడు, వాచాటుఁడు, 2. దూషణము లాడువాఁడు.

వి. అ పుం వాయకుఁడు, ముఖ్యపురుషుఁడు

ముఖలాంగలము. సం. వి. అ పుం. లాంగలమువలె భూమిని జీల్చెడి ముఖము గలది సూకరము, పంది

ముఖవల్లభము. సం వి. అ. పు దాడిమచెట్టు.

ముఖవాద్యము సం. వి. అ న. నోటితో వాయించు వాద్యము.
(మురలి. పిల్లనగ్రోవి మొ)

ముఖవాసన సం. వి. ఆ స్త్రీ కర్పూరాదివాసన.
అ పుం న కర్పూరాదివాసన (శ. ర.)

ముఖవిలుంఠిక సం. వి. ఆ స్త్రీ. అజ, ఆఁడుమేఁక

ముఖవీణె(ణియ) మి వి వాద్యవిశేషము, వీణాభేదము

వ మీఁటుసురతానులు కామాతులు ముఖవీణెలు
పిల్లఁగ్రోవులు దండెలు ఢక్కలు చంద్రవలయంబులు ... ప్రబంధ. 605.

కం. సంగీతపుమేళపుజత, సంగతితాళములు నాగసరములు ఢక్కల్, చెంగులు ముఖవీణియలును,
పాంగము తప్పెటలు గజ్జె లందుక చేరన్
ప్రబంధ 83.

ముఖశుద్ధి. సం వి. ఇ స్త్రీ. ముఖము కడుగుట, ముఖము పవిత్రముచేయుట.

ముఖశేషుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాహువు.

ముఖశోధనము. సం. విశే (అ. ఆ. అ)
1. ముఖము శుభ్రముచేయునది. 2. తీక్ష్ణమైనది. కారమైనది.

వి. అ పుం కారము, తీక్ష్ణత.

న. 1. ముఖము శుభ్రపఱుచుట 2 లవంగపట్ట- దాల్చినచెక్క

ముఖశోధి సం. వి. న్. పుం. జంబీరము, నిమ్మ

చెట్టు. (వాచ)

ముఖసంభవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బ్రాహ్మణుఁడు.

ముఖసుఖము. సం. వి. అ. న. ఉచ్చారణసౌకర్యము, పలుకుబడిలో సౌకర్యము

ముఖస్రావము, సం. వి. అ. పుం. లాలాజలము. చొంగ

ముఖాగ్ని సం. వి. ఇ. పుం. 1 కార్చిచ్చు, దావాగ్ని.

2 అగ్ని ముఖమందుఁ గల దయ్యము, కొఱవిదయ్యము

3. శవమును దహనము చేయునప్పుడు ముఖమందుంచినయగ్ని.

ముఖాము. వి. (హిం. ముఖాదిమ్) ముసద్దీ, లేఖకుఁడు

ఉ గౌరవ మొప్ప నచ్చటిముఖాములు వ్రాయఁ దొణఁగి రెంతయున్ .. కృష్ణ. 2 113

ఉ. జిబ్బు మెఱుంగుఁజల్వలు విచిత్రగతిం దొడి పెన్నలఖా మహో, జిబ్బిలు వేళఁ గాంచి హరిసేవకు రా సమయం బఁటంచుఁ బై, పబ్బటు చీట్లు వ్రాసి నిజభర్తలపాలికిఁ బంచి రంతలో, నబ్బలి బంధనుండును భవాబ్జభవాదులఁ బిల్వఁబంచినన్. అ వి 5 5

చం వలసినబేరముల్ దెలియ వచ్చినవారలు వాదు గల్గువారలు తెగ గుత్తగొల్లలును రత్నపరీక్షలవారు కార్యముల్, గలిగిన యింగిలీషులముఖాములు చెంగట నుల్లసిల్లఁగాఁ, గొలు వొసఁగున్మహీశుగతిఁ గోమటి యాత్మగృహాంగణంబునన్. శుక ౯. 10.

ముఖాముఖి. సం. అవ్య సమ్ముఖమున, సమక్షమున.

ఉ చేకుతో నొంటిపాటిచటఁ జేసినపుణ్యము చేతనింక నన్, గాఁకలఁ బెట్టకే విను ముఖాముఖిఁ బల్కెద దాఁచ నేఁటికిన్ ... శశాం. 3. 61.

ముఖారి. సం. వి. ఇ పుం. ముప్పదిరెండు నపుంసకరాగములలో నొకటి.

సీ. ... మధ్య, మావతియు ముఖారి మలహారి సామంత వంతువరాళియు ... హం. 5. 154.

ఉ భైరవి నాట తోడి . .. ముఖారి దేవగాంధారి .. మొదలై తగురాగము లింపు మీఱఁగన్ ... చెన్న. 2 236.

సీ సామంతమలహారులును చెంచు మలహరియు ముఖారి మాళవియును ...

ప్రబంధ. 96.

ముఖాసా. వి (హిం మొఖాసా. మి బ్రా.) తీరువ లేనిభూమి, మాన్యము.

కం గడి దుర్గంబులకోటల, నిడురాణపు దొరల కెల్ల నెప్పుడుఁ జెల్లే, పుడమియు మన్నెవజీర్లకు, నడుమముఖాసాలు గాక నగరి ధరిత్రిన్.

ఉ. హరిశ్చ. 1 66.

ముఖామ్రము సం. వి అ పుం కర్కటకము, ఎంట్రకాయ, పీత.

ముఖాస్రావము. సం. వి. అ. పుం. లాలాజలము, చొంగ.

ముఖోల్క సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దావాగ్ని, కార్చిచ్చు)

ముఖ్యము సం విశే (అ. ఆ అ.) 1. ముఖసంబంధమైనది.

2. ప్రధానమైనది, మొట్టమొదటిది

3 శక్యము, అభిధాజన్యము (అర్థము.)

వి, అ పుం ప్రథమకల్పము.

ముగింపు. వి (√ముగించు) సమాప్తి. (శ. ర

ముగితి. వి. (సం. ముక్తి.) ముక్తి, మోక్షము,

సీ. ... సగరు లేఁగిననాఁటి ముగితిత్రోవ

యయా. 2 44.

ముగియించు. స క్రి. (√ముగియు) 1. సమాప్తము గావించు

కం. కావి యనుష్ఠానము ముగి,యిచి యగుగు
వట్టివేళ నెదుట నిలిచి యా, చంచలలోచన
లతవికిఁ, గించిద్ధాసమునఁ దేమొగిచి మ్రొక్కు-
టయున్. నై జ 2 7

2 త్యజించు, విడుచు

సీ. ... నీ వజ్ఞాతవాస ముగిత, మగుపీతి ముగి
యించి యాజికి నటిమెన వాఖీలరణతేజుఁ
డాతఁడు .. రాఘవ. 4 58

(ఇది పై రెండర్థములకు నుదాహరణము)

3 ఖండించు, నఱకు

సీ ఒకమాటు గదలను నూరుతలంబులు ముగి
యించి మృగసంఘములకు నిచ్చు ..
వీర 4. 182. ఆం భా. 3 123.

ముగియిక. వి. (√ముగించు) ముగింపు, సమాప్తి. (శ. ర).

ముగియు. అ. క్రి. (క. ముగిను. త. ముగి.) 1. పూర్తియగు

గీ మూఁడులక్షలపదివేలు ముగిసి పోవఁ, దాఁ
బవర్తిల్లు లక్షగ్రంథములతోడ, సమధికస్ఫూర్తి
నేపురాణములు సాటి, గరిమ కందంబునకు
మహాస్కాందమునకు కాశీ. 1. 71.

2. చచ్చు. మరణించు.

సీ మడిసె బ్రుంగె నమసెఁ గెడసె ముగిసె నీల్గె.
...మ్రగ్గె, నవఁ జచ్చె ననుమాట తాఖ్య
లయ్యె. ఆం. భా. 3. 87.

సీ వాఁడబడ్డ ముంగిన యుసివడ్డగరిమికి, ముపు
పుగా గొల్లున ముగిసి పోవ.. కకు 4. 88.

జ. ముగింపు, ముగియించు, ముగియక, ముగిసి వచ్చు

ముగిసివచ్చు అ. క్రి. (√ ముగియవచ్చు. స్వార్థమున) ముగియు, సమాప్తము గు.

తే తత్సహోదర సంప్రవర్తనము జరిగె. నవ్వు
లములోన గూఢమై యంత నేఁడు, ముగిసివచ్చె
దానవరాజు మోదకాల, మనుచు సంతస మందె
వాకాత్మజుండు రాఘవ 3 42.

ముగుద వి (సం ముగ్ధా) ముద్దరాలు, ముగ్ధ, ఆఁడుది

సీ ముద్దరా ల్మద్దియ ముగుద యనఁగ ముగ్ధ
యొప్పును .. ఆం. భా 2. 106

గీ తెగడు తెలుఁగన యిసి యొసఁగుముగుద
యనుచు... చంద్రా. 3. 87.

కం ముగుద యొఱుంగక పంచినఁ, దగునే యి
ట్లేగుదెంచఁ దమ్ముఁడ . రాఘవ. 3 96.

రగడ .. ముగుద! పోద పుష్కోకములు
వెలయుతావులకు .. ఉ. రా. 6 61

కం.. నాం. పగుతమ్మి కెంపుగుంపును, ముగు
దనిగారింపుఁ దొగరుమోవికి దొఁరయే .
నీలా. 2 22

జ. ముగుదతనము.

ముగుదతనము వి (ముగుద + తనము) మౌగ్ధ్యము, గోలతనము

వ. మానికంపుఁ గంబంబులదండ నుండువికిలి
దంతపుంబొమ్మ లూడిగంపుఁ జక్కెరబొమ్మ
లని యొసరిలు ద్వీపాంతరజనంబుల ముగుద
తనంబునకు నగు. దశా 1 14.

ముగూహము నం. వి అ పుం. దాత్యూహపక్షి

ముగ్గు[1] = ప్రయగ్గు. వి. (క. ముగ్గు. త. మొగ్గు) రంగవల్లి.

సీ. పలువన్నె లలరఁ గప్రపుముగ్గులను బెట్టి...
నీలా. 3. 38.

ముగ్గు[2]. అ. క్రి (క. ముగ్గు) మాగు. పండు.

(వ్యవ.) ఈ మామిడిపండ్లు చక్కఁగా ముగ్గినవి

ముగ్గు(గు)రు = ముప్పురు. స వి (√మూడు . క. మూవరు. త మూవర్.) మూఁడుసకు మహన్మహత్వర్థక రూపము

కం. ముగ్గురువేల్పుల ముంచిన, ప్రెగ్గడ యగు
మరుని దనుకరింపం దరమే? తత్వ తీ 4. 72.

ఉ అక్కట చొక్కటింపు టిగుంచుమ్మలు బొమ్మలు నజ్జునజ్జుగాఁ, జెక్కెద వంచుఁగా చకితచిత్తలై ముగ్గురువేల్పు లక్కునం, బుక్కిట నొక్కుచుక్కు నొకపూఁట వధూటుల డించఁ బోవు రా వి. 4 85

ముగ్గురువేల్పులు = త్రిమూర్తులు)

గీ ఉడికొనుచున్నవా రార్తినున్న ముగురుఁ, గాలయాపన సేయఁగాఁ గాదు నీకు

నైష. 4 64

సీ ముగురుగూతు లు జగన్మోహనాకార, లనంగ శాస్త్రవిదగ్ధ లతివినీల

గీ కుటిలకుంతల ల్మదకుంభి కుంభయుగళ, గురు కుచలు వారిఁ దగినట్టి వరుల కొసఁగి, వరుస మూఁడూళ్లు నిలిపె నావిసుమతీశుఁ, డంత..

విక్ర 8 5

ముగ్గొయ్య వి (ముందు + కొయ్య) అగ్ర దండము

విజ అసాధ్యము (శ ర).

ముగ్ధ నం వి ఆ స్త్రీ ఒకానొక శృంగార నాయిక.

శ్లో. ఉదయద్యౌవనా ముగ్ధా లజ్జావిజితమన్మథా

ముగ్ధము నం విజ. (అ. అ. అ.) 1. మూర్ఛ పడినది, సొమ్మసిల్లినది 2. వివేకము లేనిది, మూఢము 3 పొంపడినది 4 చక్కనిది, సుందర మైనది

ముచకము నం వి. అ పుం లాక్ష, లక్తుక.

ముచ(చు)కుందము. నం వి అ పుం ఒక పువ్వులచెట్టు.

ముచిరము నం వి అ పుం 1. ధర్మము 2 గాలి.

ముచిరుఁడు నం విజ (అ. అ అ) దాతృత్వము గలవాఁడు, ఔదార్యము గలవాఁడు.

వి అ పుం దేవత

ముచుండ. నం.వి.ఆ.స్త్రీ. ఎఱ్ఱమల్లె (వృ.వి.) (శ.ర.)

ముచు(చ)కుందుఁడు నం వి అ. పుం. మాంధాతకొడుకగురాజు

ముచుటి నం వి ఈ. స్త్రీ 1 వ్రేళ్ల విఱుచు (కోపమున). 2. పిడికిలి 3 పట్టుకాఱులజత.

ముచ్చె న త్రికము, తిగ

సీ తిగ ముచ్చె యనఁగను త్రికము పేరగు ..

ఆం భా 2 203.

వి 1 నితంబపార్శ్వము.

సీ .. అటకటన ముచ్చె యనఁగ నితంబ పార్శ్వాభిధ దగు... ఆం భా. 2 1 3.

(చి ని ముద్రి పా ముచ్చెశ ర. (మచె.) త్రౌ మచె వ్రాఁతప్రాఁతప్రతుల. పా. ఆంధ్రభాషాకరంమున మంచి యనికలదు.)

2 తి ము. ముడ్డిపూస

గీ . త్రికాభిధాన, మలరుఁ దిక మన ముచ్చె నా నళికనయన .. ఆం. భా 2. 136.

ముచ్చెంగి వి మత్స్యవిశేషము.

సి. కొరద దాసరికొయ్య కొఱ్ఱమీనులన ముచ్చెంగి జేడిస జెల్ల చాఱమీను.. అది యగుమీలఁ బట్టు వతఁడు... హంస. 4. 187.

ఉ .. పెన్, జెల్లయుఁ బక్కెపారయును నీవను ముచ్చెంగి బొమ్మడాయముల్ ... పరికాదిగఁ జేపలఁ బట్టి జెట్టుగన్ ...

ప్రబంధ. 185.

సీ కొరదయుఁ గడిసె పావర ముల్లు ముచ్చెంగి కుంటముక్కును లొంపిఁ గ్రుచ్చుకొనియె ..

వేం. పంచ. 1 294.

ముచ్చటి. వి (క. ముచ్చట త. ముచ్చట్టై.)

1. సల్లాపము

ఉ .... మగనిన్ జగనిలి విసాళి జంత య, మ్మొద్దియ సేవ సేయ దొకముచ్చట యాడదు మూఁగఁబోలె ... పాండు. 3. 71.

సీ ... ముసగెస గుసగుస ముచ్చట యన,

సల్లాపసంజ్ఞ యై యుల్లసిల్లుచునుండు ...
అం. భా. 1 117

ఉ. అవ్వలికిక్కు మో మయి ప్రియంబున నొందు లతోడ ముచ్చటల్, ద్రవ్వుచు నొక్క కోమలి పరాకున నుండఁగ ...
వైష 6. 113, ఉ. రా. 4. 48.

2. కోరిక

ఉ. గ్రుచ్చి కవుంగిలించికొనెఁ గూర్మియు భక్తియుఁ బొత్తు సేయఁగా, ముచ్చట వాయఁ గాంతపడి మూర్ధము మూర్కొని లోచనం బులం, బిచ్చిలి రాలు బాష్పజలబిందులు మౌళి నలంకరింపఁగన్ జై. భా 1 111

సీ కీలాలనదులలోఁ గేళిసల్పఁ దలంచు శాకినీ సమితిముచ్చటలు దీఱ ...
ఉదా 8 178.

గీ. ముచ్చటలు దెల్పు రతికేళి కెచ్చరించు, సన్న దెలిసి విలాసప్రసన్న వదన, యగుచు వర్తించు
శుక 1. 301.

3. ప్రేమము.

చం మొగము మొగంబు గూర్చి బలుముచ్చటఁ బత్తుపుటాంతరంబులన్, బిగియఁ గవుంగిలించి...
వసు 4. 9.

4 వృత్తాంతము.

కం వచ్చిన మునిపతితోఁ దన, ముచ్చట దనుజుండు దెల్పె. దశా. 1. 249.

మ. కినుకం బుట్టినయట్టి మౌనిహృదయక్లేశంబు శాంతంబుగా, మునిశిష్యప్రకరంబుతోడ గమ నౌన్ముఖ్య బునన్ ముచ్చటల్, తనియం జెప్పుచు వేల్పుటేటి నికటస్థానంబునం దుండఁగా, వనజాతాప్తునిమండలంబు దిగియె న్వారాశిదిక్సీమకున్. భీమ. 2 23.

ఇ. ముచ్చేటకాఁడు, ముచ్చేటకాపు, ముచ్చేట పడు, ముచ్చేటలాడు, ముచ్చేటించు

ముచ్చేటకాఁడు. విశే. (ముచ్చేట+కాఁడు) కోరిక కలవాడు వేం. పంచ 4. ఆ. (శ. ర)

ముచ్చటకాపు విశే (ముచ్చట + కాపు) సల్లాపము లాడువాఁడు, ఇష్టగోష్ఠి సలుపువాఁడు.

ఉ అచ్చపలాతు లిద్దఱును నర్మిలిఁ బెంచియుఁ బల్కనేర్పియున్, ముచ్చటకాపుగాఁ దమ వినోదపునెచ్చెలిగా ననుం గడున్, మచ్చికఁ జూతురు ... ప్రభా. 4. 19

ముచ్చేటపడు. అ క్రి. (ముచ్చట + పడు) మిక్కిలి అభిలషించు, శపాతపావడు.

కం. విచ్చేయు మదితిగర్భము, చెచ్చెర వెలువడి మహాత్మ చిరకాలంబున్, విచ్చలవిడి తే కమరులు, ముచ్చటపడి యున్నవారు ముద మందింపన్. భాగ. 8. 504.

ద్వి. ఇచ్చట నే నున్న నెల్ల పౌరులును, ముచ్చట పడి దినంబును వత్తు రనియు ...
రం. రా. అర. 145. పొ. 3. పం.

ముచ్చటా(టలా)డు. అ. క్రి. (ముచ్చట+ఆడు) ముచ్చటించు, సల్లాపముచేయు.

ఉ. ...త, త్సాప్తింతలతాగృహంబున వయస్యయుఁ దానును ముచ్చటాడఁగన్ ... ప్రభా. 2. 62.

సీ నెఱిగొప్పు విరిదండ మెఱుఁగుపున్నాగంపు ముత్తెలకుచ్చుతో ముచ్చటాడ ...
ఇందు. 5. 173.

(ఇట మిళిత మగు అభిభావము.)

సీ సఖి గోగుతోడ ముచ్చటలాడి సురపొన్న నవ్విరి విదియే గుణంబు దప్పె.
ఉ. రా 6. 38

సీ. మునుకుచు వెలుగుతో ముచ్చటలాడుచు.
దశకు. 6. 157

ముచ్చేటించు. అ. క్రి. (√ముచ్చట.) ముచ్చట లాడు.

ఉ. ... ఈ, యొబ్బెరికం బెఱింగి జను లివల నావల ముచ్చటింపఁగన్ ..
భల్లా 2. (శ ర)

ముచ్చేట్లు(టులు). వి. బ. (మూఁడు+ చోట్లు) మూఁడు ప్రదేశములు.

గీ. చరణములు కేలు గడిగి ముచ్చట్లు చలచి, పీఠమునను౦డి కాళ్లు దాఁ బృథివి మోపి, యర్థి నాపోశనమును బ్రాహ్మణాహుతులున, గొని గృహస్థుఁడు మౌని యై కుడువవలయు.
విజ్ఞా. ఆచా 67.

ముచ్చేముడుఁగు = ముచ్చముణుఁగు.

అ క్రి. (ముడుఁగు + ముడుఁగు) 1 మిక్కిలి ముడుఁగు

గీ. ఇంకె నేమి సేతు సేగతిఁ బోదు నా, కీదురంత దుఃత మెట్టు వాయు, ననుచు గంగ నీట నవగాహనము చేసి, వెడలి వచ్చి ముచ్చముడిఁగి యుండె. భోజరా. 4 165.

సీ. పులకలు మైదీఁగఁ బొలయు నొక్కొకమాటు, ముప్పిరి యప్పుడ ముచ్చముడుఁగు .
కు. సం 5 589

ఉ. హెచ్చిన బొమ్మఁరెడ్లఁ గదియించిన చూపుల కోరకోరలన్, ముచ్చముడుఁగ నేయుచుఁ జనుఁగవదుర్గముక్రి ది సీమలన్.
చంద్రా 1. 83.

2. మిక్కిలి చేష్టలు తప్పియుండు

గీ. వెస నురంబు గాఁడి వీఁపున వెడలె న,య్యాశుగంబు నెత్తు రంగమెల్లఁ, దొప్పఁదోఁగ మూర్ఛ దొడరి రథంబుపై, ముచ్చముడిఁగి పడియె మునివరుండు. హరి. ఉ. 8. 81.

గీ బిట్టువెసఁ దాఁకు చిచ్చుఅపిడుగువోలె, నడలు రతిఁ దాఁకుమెయి ముచ్చముడిఁగి పడఁగ...
కు. సం. 5 549

ముచ్చేముణుఁగు = ముచ్చముడుఁగు. అ. క్రి. (మణుఁగు+ముణుఁగు) మిక్కిలి ముడుఁగు

సీ మోహవశమువారి మొగములపగిది వంభోరుహవ్రాతంబు ముచ్చముణిఁగె ...
ప్రబోధ. 4. 49

కం. శీతోపచారముల నా,శాతోదరి ముచ్చముణిఁగి సంతాపముదే, నాతతమిహికావర్ష, ప్రాతఃకాలికవిపన్నపద్మిని బోలెన్ ...
తపతి. 3 109.

ఉ. ఇచ్చట నుండిఁ గూడ దిఁక నేగుము సీవన సాహిణీరు మీ, యిచ్చకొలంది చేకుఱదు హీనపువస్త్రవు తెల యన్న న,న్నమ్చిశఁ గాంచి ర మ్మనెడుమాత్రనె పైఁబడి మొత్తి త్రోచినన్, ముచ్చముణిఁగి పచ్చి తినముద్దియు కంతయుఁ జెప్పెఁ జెప్పినన్
వెన్న 4 644, వా.డు. 4 28.

ముచ్చేవలము వి. (మూఁడు + చవలములు) మూఁడు చవలములు (శ ర.).

ముచ్చోటులు = ముచ్చేట్లు. వి బ (మూఁడు+ చోటులు) మూఁడు ప్రదేశములు, పాదములు హస్తములు ముఖములు.

కం కూటిముడి మోముతాతఁడు, పాటించి చేసె నేని ప్రస్థానం బా,కూటిముడియు డించక ము,చ్చాటులు చలపఁగ వలయు సద్గ్రహగతిన్ . విజ్ఞా 79.

ముచ్చోయలు. వి బ (మూఁడు + చోయలు) మూఁడురంగులు, త్రివర్ణములు

సీ వరదానములకునై వచ్చువాక్ప్రియకారి ముచ్చాయ లెఱిగించు మొగము దెల్ప ...
కువల. 2. 42.

(కోరికలకు సూచకము అగు రంగు అని భావము.)

ముచ్చి వి (హిం. మోచి) రంగులు వేయువాఁడు, చిత్రకారుఁడు.

సీ. కౌసల్య మొదలైన గరితలు ముచ్చిపన్నందవుఁ బల్లకీ లున్నందు నడువ ... దశా. 7 227.

ముచ్చిక వి. (ముందు + సిక. వృత్తియందు వర్ణవికారము) తెంకాయ, తాటికాయ మున్నగువాని తొడిమిక్రిందిబిళ్ల.(శ. ర., వా. ముచిక.)

ముచ్చికకొడి. వి. (√ముచ్చిక) కార్యనిర్వహణ కాలము.

వ్యవ.) ఆ వివాహసంబంధము ముచ్చికకొడికి వచ్చి చెడిపోయినది.

ముచ్చిచ్చు. వి. (మూఁడు + చిచ్చులు) 1. గార్హపత్యము, ఆహవనీయము, దక్షిణాగ్నియను

యజ్ఞముందలి యగ్నిత్రయము.

ఉ . అతఁడుం, జిచ్చున నేయి వోసిన విశేషము దోఁపఁగ భీము నొంచి, ముచ్చిచ్చును నేర్పు నట్టులుగఁ జేసె .. భార భీష్మ 2 277.

గీ. తపసియిల్లాండ్రచెలువంబు దలఁచి తలఁచి, మున్ను ముచ్చిచ్చును విరాళి గొన్నచోటు ... మనుచ 2 9.

2 ముక్కాఁక.

కం పచ్చవిలుకానియమ్ముల, ముచ్చిచ్చున వెచ్చి పొందె మోహాతురయై ... భాగ. 9. 47.

ముచ్చిరి = మ్రుచ్చిరి. విశే (√ముచ్చిరు) దుఃఖితురాలు, దుఃఖితుఁడు

ద్విపద. మోఁదు మోదుగుపువ్వు రెక్కను మున్న ము న్నలకైక ముచ్చిరి, లేదులే దుండగము దీనికి లేమ లేమఱుపాట వచ్చిరి ... వాల్మీ. 3. 114.

ముచ్చిరితనము. వి (√ముచ్చిరి.) దుఃఖము. ద్వి ... "ముచ్చిరితనము." ద్వి. భాగ 10. (శ. ర)

ముచ్చిరు = మ్రుచ్చిరు. అ. క్రి. (త ముచ్చెటి). 1. దుఃఖించు.

చం మునిజన మెల్ల దుర్దశల ముచ్చిరి యుండుటఁ జూచి యప్సరో, వనితలయార్తిఁ జూచి క్రతు వర్గము దైన్యముఁ జూచి నామనం, బనయముఁ దల్లడిల్లెడు . నిర్వ 4 29

సీ. పులకలు మైఁదీఁగఁ బొలయు నొక్కొక మాటు. ముచ్చిరి యవ్వుడ ముచ్చముడుఁగు. కు. సం. 5. 589

కం. ముచ్చిరి యున్నది లోకము, నిచ్చలుఁ గంసాదిఖలులు నిర్దయు లేచన్, మచ్చిగఁ గావఁగ వలయును. విచ్చేయుము తల్లికడుపు వెడలి ముకుందా! భాగ 10 పూ. 101.

2 పరితపించు, ఉడుకు.

చం మును మనచేత భంగపడి ముచ్చిరి యుండుటఁ జేసి పాండునం. దనులును నెత్తివత్తురు ... భార ఉద్యో 4. 135.

చం. అవికయుఁ బట్టుపుట్టము చెఱంగు మఱుంగయి యున్కిఁజేసి గౌరవపరిమాణముం దెలియ రామికి ముచ్చిరుచున్న యొక్క పల్లవునకుఁ జూపె నొక్కతె విలాసముతోఁ దనతోరపుం జనుం, గవపొడ వింత పొమ్మనినకై వడిఁ బానక హేమకుంభముల్ నైష 6. 131.

3 అసహనపడు.

గీ పాటిగాఁ గొన కాపదమ్మెభవునినైన, నీరసము సేయువాఁడు వినీతుఁ డయ్యె, నొరుల లచ్చిక మ్రుచ్చిరి యుడుకువాఁడు సర్వసముఁ డయ్యె విష్ణుప్రసాదమహిమ పాండు. 4 210.

జ ముచ్చిరి, ముచ్చిరితనము

ముచ్చిలి వి. పెడతలయందలి గుంత అవటువు. (శ ర.)

ముచ్చిలించు. స. క్రి. (√ముచ్చిలు) దొంగిలించు. (శ ర.)

ముచ్చిలిగుంట వి. ముచ్చిలి (శ. ర.).

ముచ్చిలిక. వి. (హిం. ముచల్కా) 1. వాది ప్రతివాదులు మధ్యస్థులకు మీరు తీర్పు చేసిన ప్రకారం మొప్పుకొనియెద మని వ్రాసి యిచ్చెడి యొడంబడిక.

2. సేద్యము చేయువారు భూస్వాములకు వ్రాసి యిచ్చెడి యొడంబడిక ...

(శ. ర., మి. బ్రౌ)

ముచ్చిలిపాటు. వి. కునికిపాటు (శ. ర).

ముచ్చిలు. స. క్రి. ముచ్చిలించు, దొంగిలించు (శ ర)

జ ముచ్చిలించు

ముచ్చివుక. వి. (మూఁడు + చివుకలు) ముద్దు గులము. (శ. ర ముచ్చివక. బ్రౌ.)

ముచ్చుట్లు వి (మూఁడు + చుట్టులు) మూఁడు చుట్టులు.

గీ. వచ్చి కోఁటచుట్టు ముచ్చట్టు వాఁడఁగ
దశకు. 6 192

సీ. ముచ్చట్టు ముడిచిన ముంజితోఁ గట్టిన, చెలువంపు గోఁచిముం జెఱఁగు దూఁగ ...
హరి. ఉ 10 238

సీ. గ్రుచ్చి చేతుల మేను ముచ్చట్టు రాఁ జుట్టి, దొమ్మికి యూర్పులతావి గుమ్మరించి ..
కవిక. 4 166, విక్ర 8 166.

ముచ్చు=ముచ్చు. అ. క్రి. (క. ముచ్చు) పోవు, నష్టమగు.

ఉ. వచ్చిన నేమి మూర్ఛ.. నేమి ప్రహార వేదనన్, నొచ్చిన నేమి ప ద్మ చెవి నోరు కరాంగుళి నేత్రగోళముల్, ముచ్చిన నేమి పట్టపతి మొక్కలి బంధనశాలలోనికిన్, వచ్చిన నేమి భృత్యునకు నచ్చినయేలిక యాజ్ఞపట్టునన్. శివరా. 4. 68.

స. క్రి. ముడుచుకొను, సంకోచపడుచు.

కం. అని పలుక జలుకు మదిఁ జెనఁ, గొనఁగా మే నెల్ల ముచ్చికొనుచుం బులి మెల్లనె యవలికిఁ జని వెనఁ జెంగున నచ్చటిలతలు ద్రెంచుకొనుచుం జనియెన్. శుక. 2. 261.

వి. దొంగ, చోరుఁడు.

చం. పనిచినఁ గాలకింకరులభంగి రయంబున నేఁగి ముచ్చుఁ బట్టినక్రియఁ జుట్టుముట్టి చెనఁటి! చెడుకాలము వచ్చె నీకు ర, మ్మని వెసఁ బట్టి తెచ్చిన, నరాధిపుఁ డాతనిఁ జూచి చెల్లురా, కనికర మేది యీ ప్రభువు కాళులఁ జేతుల నిట్లు సేయుదే. భోజరా. 5 311.

ద్వి. అనవు డయ్యధికారి ..., అనియె వారికి నిశ్చయంబుగా మీర, లచ్చులైనది ముచ్చులైనది తెలిసి, చెచ్చెఱ నన్నియుఁ జెప్పెద ...
ద్వి. పరమ. 4. 822 పా. ఆం. భా. 2. 291.

విశ. ఘాతుకము.

సీ. ... మీలముచ్చులు-ముచ్చు లేల విడుచు.
దశా 1. 137.

జ ముచ్చుపొద్దు

ముచ్చుపొద్దు. వి (ముచ్చు+ప్రొద్దు) దొంగలు తిరుగువేళ, నిశీథసమయము.

చం .. చేరృన నేఁగితి ముచ్చుప్రొద్దునన్ ...
దశకు. 5. 72.

ముచ్చె వి. (సం మోచకా హిం మోజా) మోఁగాలు గుదిగాలు నైతము కప్పుకొని యుండెడు పాపోసు, పార్ష్ణిత్రము

సీ పక్షికృతవిపక్షకరవాలుకాలిఁగసమితి ముచ్చెలకాళ్లఁ జమరి చమరి.. ఆము 1 41.

చం. మణిముద్రికల్ వలవు గుల్లెడువీడ్యము చంకపట్ట మంఘ్రిలతుద ముచ్చెలున్ వెలయ గుప్తగుణుం డనువైద్యుఁ డొప్పుగన్ ..
హంస 1. 222.

సీ ఇచ్చిన దీవెన లియ్యక యశ్యాళతో నేఁగు యాచకుం డైనవాని.

గీ గట్టిముచ్చెలతోఁ బట్టికొట్టి విఱుగఁ, గట్టి పంపించ వలయును గాలుపురికి ...
వేణు. 89, ఆం. భా. 2 298

జ ముచ్చెవాఁడు, ముచ్చెవాటు.

ముచ్చెబంగారు. వి. కాకిబంగారు. (శ. ర. ముచ్చెబంగారము = ఇత్తడిలోని భేదము అని బ్రౌ.)

ముచ్చెవాఁడు వి (√ముచ్చె) చర్మకారుఁడు, మాదిగవాఁడు

సీ . చర్మకారాఖ్య పరగు గోదరి ముచ్చెవాఁ డనఁగ ... ఆం భా 2. 288.

ముచ్చెవాటు. వి. (ముచ్చె+వాటు) చెప్పుదెబ్బ.

సీ. పుక్కిటివిడె మీయఁ బోయి తిలోత్తమా వనజలోచన ముచ్చెవాట్లు పడియె ..
కువల. 1. 89.

ముచ్చోకము. న. (మూఁడు + చోకములు) పంద్రెండు.

కం ముచ్చోకపురూపులుపూ, న్వెచ్చని జేజేయ ను గునిసుగుం గని లోఁలొ చ్చోకయింతయు

నొదవని, మచ్చిక నవ్వాసిరాచమానిపి పలికెన్.
అచ్చ. రా. కిష్కిం 28

ముజుందారు. వి. (హిం ముజుమ్‌దార్) లెక్కలు సరిచూచువాఁడు.

(ముజుముదార. అని శ. ర.)

సీ. మునిషీ యొకఁడు చెప్పు మొవని బక్షీ చెప్పుఁ, దరువాత నాముజుందారుచెప్పు.. వేణు 16.

ముజ్జగము(లు). మి వి. (మూఁడు+జగములు) మూఁడులోకములు,

గీ. సాయకంబులు మూఁట ముజ్జగము గెలువ ...
నైష 3. 161.

మ. ... ప్రత్యక్షంబు గాకుండితే,ని శిఖజ్వాలలఁ గ్రాఁగు ముజ్జగములున్ నిక్కంబు వాణీశ్వరా! ... ఉ. రా 2 175.

ఉ. అక్కట కల్ల గాదు నిజ మౌ జనవాక్యము ముజ్జగంబులన్ .. దశా. 2. 332

ముటము = మూటము. వి. 1. ముద్దపిడుక (శ. ర.) (వ్యవ) ఔపాసనాగ్నిలో ముటాలు దాఁపవల యును.

2. జ. ఎంటచెఱకు, కట్టెలు (శ. ర.)

ముట్టఁబడు అ. క్రి. ముట్టన్+పడు) ఉద్రేకించు

వ.. ముట్టంబడినరోగంబునుంబోలెఁ కౌరవ యూక .... కవిక. 4 113.

2. డయ్యు, బలహీనమగు.

కం. భుజవాక్సంస్తంభంబునఁ, బ్రజనితభయుఁ డగుచు ముట్టఁబడి మదిఁ దలఁచెన్, గజరాజవరదుఁ గరుడ,ధ్వజుఁ డప్పుడ యేఁగుదెంచె వ్యాసుని కడకున్ . .. కాశీ. 7 108.

సీ. పాఱఁ జాలక ముట్టఁబడి జాడ దప్పంగ దొలఁగి పెన్గొందులఁ దూఱఁబడియు ...
నిర్వ. 4 76.

3. సమీపించు

గీ. ముట్టఁబడి మేనఁ గంపంబు పుట్ట నొదిగి, యుండువారుఁ గరంబున నుదర మప్పళించి యమ్మరో రక్కెస యంచు నుల్ల, ములుకువారు నై పురజనంబులు దలంకి.
భార. విరా. 3 36.

ముట్టడము = ముట్టణము. వి (√ముట్టు. త ముట్టడై) ముట్టడి, ఆవరణము, నిర్బంధము

ఉ. ఏనును నన్నయుం దడయ కిప్పురి వెల్వడి పోయి యాజరా, సూనుఁడు దత్సహాయులను జూడఁగ దక్షిణదిక్కుఁ బోవఁగాఁ, బూనెద మేము లేకునికి పొల్పుగఁ గాంచి యతండు సేనయుం, దానును గోటముట్టడముఁ దక్కి వెసం జనుదెంచు మాబడిన్. హరి ఉ. 24

ముట్టడువు. (ప్రాంతప్రతిపా.)

(అగ్నిదేవుఁడు)

గీ. మొదలఁ గాశీపురమునకు ముట్టడముగ, సకల గృహములఁ దనమూర్తి సంగ్రహించె ...
కాశీ. 5. 301.

ముట్టడి వి. (√ముట్టు త. ముట్టడి) ముట్టడించుట, కోట మొదలగువానిని జనులు, పదార్థములు బయటికిఁ బోకయుండ, బయటివి లోనికి రాకయుండ నిర్బంధించుట.

కం ముట్టడి మాన్పి విదర్భకుఁ, బట్టము గట్టితి విదర్భపతిని ... విక్ర. 4 164.

సీ. పట్టనం బన రాదు కిట్టాయితంబుగా నట్టె ముట్టడి చేసి చుట్టి విడియు ...
ఉ. రా. 3. 101.

ముట్టడిద్రేయు. స క్రి. (ముట్టడి + ద్రేయు) కోట లోనగుదానిని చుట్టుకొని నిర్బంధించు, ముట్టడించు

వ రఘువరుండును పట్టణంబు నెట్టన ముట్టడి ద్రేయ నూహించి, విభీషణసుగ్రీవాంగద జాంబవన్నరున్నందనానుజానుమతంబున ..
సీతా. వి. 3. 29.

ముట్టణము = ముట్టడము.

వ. ... పట్టణంబునకు ముట్టణంబు చేసి చుట్టును విడిసిన ... భాగ. 10 పూ. 1529.

ముట్టినాడు స. క్రి (ముట్టిన్ + ఆడు) మర్మము నాటునట్లు పలుకు, నోనాడు

వ . గోత్రవధపాతకనివారణార్థం బశ్వమేధంబు నేయ సమకట్టి మమ్ము నెల్ల పీనిగొజియలం జేసి తిందు నేఫలంబు గట్టుకొంటివని ముట్టి నాడినం గ్రీడి యోడకుండుఁ డని వారి నూఱ డించి జై. భా 7 175

ముట్టముడుఁగు అ. క్రి (ముడుఁగు + ముడుఁగు) పూర్తిగా తగ్గు, మిక్కిలి క్షీణించు.

ఆ చదువు చట్టుపడియె శాస్త్రంబు మన్నయ్యె. బుద్ధి పురువుమేసెఁ బుణ్య మడఁగె, నీతి ముట్టు వడియె నిర్మల జ్ఞానంబు, ముట్టముడిఁగె బోధ మూరిఁబోయె భాగ 6 185

ముట్టముదలించే స. క్రి (ముదలించు + ముదలించు) తఱచి తఱచి యడుగు, గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి యడుగు

ద్వి గతియును మఱియు నేద్దడ నీవ యనఁగఁ, బ్రతినఁ జూపమి భక్తి పాడియే దేవ, యనుచుఁ బ్రార్థించుచు నడుగుల కెఱఁగు, చును ముట్ట ముదలించుచును గుణస్తుతులు, దనరి నేయుచు .... పండితా పురా 150 పొ

ముట్టి. వి. (సం ముష్టిః) పిడికిలి (చూ ముట్టి పాటు)

ఇ. ముట్టిపాటు.

ముట్టించే స. క్రి. (√ముట్టు) 1 అంటించు, (దీపము) వెలిఁగించు.

కం. తనధర్మపత్నివలనను, మునుకొని తాఁ బుత్త్రి రూపమున నుదయించున్, విను దీపమందు ముట్టిం, చినదీపము రెండుగావె శిఖ యొక టయ్యున్. భాగ. 8. 454.

2. నిప్పు తగిల్చి మండించు.

వ. ... భేరీమృదంగతమ్మటప్రముఖ తూర్యం బులు గొట్టించి, శంఖకాహళంబులు పట్టించి వహ్నియంత్రంబులు ముట్టించి చంచదాఖే టకక్రీడాచుంచు లగునచ్చెంచు లందఱు నవ్వనం బును ఘూర్ణిల్లఁ జేసిన ఇందు 2. 60.

వ .. అగ్నియంత్రంబులు ముట్టించియు ... మనుచ. 4. 57.

ముట్టింపించే. స. క్రి (√ముట్టించే) ముట్టింపఁ జేయు , నిప్పుతగిల్చి మండఁ జేయించు

వ .. వాద్యంబులు చఱపించియు, నగ్నిత్రయం బులు ముట్టింపించియుఁ గోలాహలంబుగాఁ బోవుపెట్టించిన .. చంద్రా. 2 84.

ముట్టికాళ్లవాడు విశే (√ముట్టు) ముట్టు మోఁ కాళ్లు గలవాఁడు, సంజ్ఞువు, ఒంటొంటిని దాఁకు మోఁకాళ్లు గలవాడు (శ. ర.)

ముట్టి(ట్టు)కొను. స క్రి. (ముట్టు + కొను స్వార్థ మున త ముట్టికోల్)

1 ముట్టడించు , ఆవరించు.

మ ఇదె గంధర్వులు వచ్చి ముట్టికొని రిం కెట్లొకొ? ... భాం. విరా 3. 27.

గీ నకులు సహదేవుఁ గొని ధర్మనందనుండు, మొనసి కౌరవబలముల ముట్టికొనఁగఁ, దలఁచి తఱి వేచి వచ్చుట ధరణినాథ, సింగములఁ బట్టి వేఁటాడుభంగి గాదె. భార. ఉద్యో. 2. 175.

ఉ. అంగదనాథు మ్రింగిన మృకావళి దన్వైన ముట్టి కొన్న సర్వాంగములుం జలింప వెగడందుచు దిక్కులు సూచుచున్నసా, రంగియ పోలె .. భార. ద్రో 1. 17.

చం అరదము చుట్టుముట్టుకొని యాఁగి దశాస్యుని బిట్టదల్చి పై, కుఱికి తెమల్చి పట్టుకొని యుద్ధ విడిన్ దవతేరమీఁదికిన్, సురపతిఁ గొంచుఁ బోవుటలు సూచి ... ఉ రా 4 347

2. పట్టుకొను.

ఆ. వాసవాత్మజుండు వసుధేశనందను, ముట్టి కొనిన నొకటి పుట్టెనేని, మనప్రయోజనంబు మఱి యేమి ... భార. విరా 4 261

3 అలముకొను.

కం వగ ముట్టికొనినఁ జిత్తము, వెగ డొందఁగ మేను గలయ వెమ్మఁగ ధృతిపోఁ, దగల నొకతిగయుంటికిఁ, దగి యుండెడు చంద్ర కాంతతల్పము నేరెన్ ....
భార. విరా 2. 30

ఉ అన్నా లక్ష్మణ నిన్నుఁ బుణ్యనిధి నే నజ్ఞానినై పల్కితిన్, నన్నా పాపము వచ్చి ముట్టుకొనియెన్ .. భా రా అర 1 111.

4 వ్యాపించు.

సీ. కమలాస్య ముద్దుమొగంబు లేమెఱుగుఁల మొత్తంబుపరి చుట్టు ముట్టికొనఁగ ...
భార విరా 2 87

4 ఆక్రమించు

మ అని బృందారకవందిబృందము లమందానందముం బొంది కీర్తన సేయం ద్రిదివంబు ముట్టికొన నుద్దామప్రతాపంబునన్, దనుజానీకము చేరకుండ నడుమ న్వారింపఁగాఁ బూని చ, య్యన నేఁగెన్ బతగేంద్రపక్షపవనవ్యాధూత దిక్ప్రత్తియై. నిర్వ. 3 6.

ఉ ... ఎల్లవాఁ, డుం దనవారిఁ దోకొని కడున్ రథసంబునఁ గూడి వార్తకున్, ముందఱఁ బోయి గోధనము ముట్టుకొన న్వలయున్ మహోగ్రతన్. భార విరా 3. 126

ముట్టిపాటు. వి. (√ముట్టి) పిడికిలిదెబ్బ.

కం. ఒకయే టొకపో టొకవే, టొకయా టొక ముట్టిపాటు నొంద కతండు ..
కళ. 2. 104

ముట్టు. స. క్రి. (త. ముట్టు) 1. తాఁకు, స్పృశించు.

చం. ...న్ననుఁ గే,వలమున ముట్ట నెవ్వరికి వచ్చు ననున్ గలఁగు న్వెనుంబడున్ ...
భార విరా. 2. 104.

కం. వనజాక్షుఁడు మున్నరిగిన, మునుపడఁగా నతని నేనె ముట్టెద నంచున్, జని మును ముట్టనివానిన్, మును ముట్టినవాఁడు నవ్వు మొనసి నరేంద్రా. భాగ 10 పూ 459.

సీ రథములఁ గట్ట సారథులు ముట్టనమిన్ను దన్నెడిరథవితానములును .. విక్ర. 4 78.

సీ, చెనకె నంకెను సోఁకెఁ జెనసె ముట్టె ననంగఁ దాఁకె నటంచని తనరుచుండు ...
ఆం. భా 3 132.

2. పట్టుకొను, గ్రహించు

సీ అద్దంబుపిడి ముట్ట వలయు పాణితలంబు లస్తకం బిటియించు లావుకలిమి ...
ఉ హరి. 1. 161.

ఉ. తుమ్మెద త్రిమ్మరీఁడు పయిఁ దోఁచు వికంగిమ పద్మినినిశాం, కమ్మది తాఁ బరాగపటిఁ గప్పి మధువ్రతిఁ జేరఁ బోవుచున్, నమ్మిక కంగ జప్రహరణమ్ములు ముట్టెడుఁ జూడ నమ్మ పల్లొమ్మలఁ జెందువారలు తగుల్విరి యాటలు నేరకుందురే. వసు. 3 188.

3 తీసికొను, పరిగ్రహించు

సీ తరుణులార చివుళ్లు దడవినఁ గలకంఠదంతులకు వట్టి దలఁచినారు, రాజాస్యలార మరందంబు ముట్టినఁ జంచరీకంబులఁ జంపినారు.
వరాహ. 3. 95.

4. పొందు

ఆ. .. ఎట్టి శీలములను ముట్టఁబడిన, వంత లెల్లఁ బాయు నింతులఁ బ్రజలను, నొనరఁ జూడఁ గనిన జనుల కెందు ... భార. ఆది 4. 84.

దండకము ... ఈశానవాణీశముఖ్యుల్ సువిఖ్యాతమైనట్టి నీదివ్యచారిత్ర చారుప్రచారంబు పారంబు ముట్ట న్నుతింపంగలేరు....
కళా. 1 77.

5. (వీణ) మీటు, వాయించు

కం కుందనపుఁ గమ్మిఁ బిగిచిన, యందంబున జవరఁదనము నలరుం దేనెల్, చిందినగతి మాధుర్యముఁ, బొందుపడన్ వీణెముట్టి పాలఁతుక పాడెన్. కళా. 2. 32.

సీ. తనకంఠరవములు వినవచ్చునట్లుగాఁ బరి

వాడినులు ముట్టి పాడుచు డు ,
వి పు. 2. 214

6 ఉపయోగించు

సీ మధుసేవ సేయఁడు మాంసంబు ముట్టఁడు నిద్ర యెన్నఁడుఁ బోఁడు .
భా. రా సుం. 362

ఆ నెలలు నాలుగింట నిష్క్రమణము చేసి, యాఱు నెలలు చన్న నన్నరసము, ముట్టునట్లు చేసి మూఁడవయేఁట జౌలమ్ము సేయ వలయు నెమ్మితోడ   శిక్షా. 1 17.

సీ చిలుక ముట్టిని ఫలంబులు గోసికొని వచ్చి, పరికించి యారగింపఁగఁ బెట్టు ..
శివరా 2. 65.

7 మార్కొను, ప్రతిఘటించు

ఉ ముప్పురుఁ బూని వచ్చినను ముట్టెదఁ గర్ణుని నేలఁ బెట్టెదన్ ...   భార కర్ణ. 3 262.

చం అనిమొన ముట్టి శాత్రవచయంబులు దారుణ దివ్యబాణముల్, ఘనముగ నేయఁగాఁ దనువు గాఁడిన నొవ్వఁడు .   వి పు 2 34

8 క్రమ్ము, వ్యాపించు

మ బలవద్వైరి నిదాఘమేఘుఁ డగునా పద్మాక్షు మీఁదన్ సము, జ్జ్వలులై చైద్యుఁడు దంతవక్త్రుఁడు జరాసంధుండు సాళ్వుండు పేరలుకం దాఁకి రణంబు సేసిరి యవశ్యాయాంబుద వ్రాతముల్, జలజాప్తుం గని బిట్టు ముట్టిన గతిన్ సన్నద్ధులై యుద్ధతిన్   వి పు. 8 58.

గీ అరుగుచుండువాఁ డొకచో దవానలంబు, గట్టెదిరి కాననం బెల్ల ముట్టి మండ ...
భార. శాం. 3. 340.

9. కఱచు

చం. ఉరగము ముట్టినా వరుల కుర్విని వెజ్జులు ధర్మశీలురై, గరళము నెక్కుడింతురు ...
భర్తృ. 2. 54.

10 బాధించు.

ఉ క్రూరపు భూతముల్ జనుల ఘోరవిధంబుల ముట్టి యెప్పుడున్, మారణ మావరింపగ సమస్తజనంబులు నాశమొందఁగా .
భా అను 4 435

11 ఆవరించు, చుట్టుకొను

చం. మఱి పని లేదె వేదవు మాలికి నిక్కుచు నుండ నోయి చే, తెలుఁగరికూన దుర్జయ నరేంద్ర శిఖామణి పీఁడె వచ్చెనే, వెలసను లేఁ పేలు పూల వెంపరలాడుచు నాలకిపుమా, మొలలు తదీయధాటి నిను ముట్టుఁ జుమీ రిపుసంఘము నిల్చివన్   వరాహ 3 64.

శా వేమారు న్మఱియాసిలుం డనం యాపీడన్ బ్రసూనాన్వితా, రామంబుం ద్వర ముట్టి యందలియళివ్రాతంబుఁ బోఁ జోపి తా, నామోదంబులు చూఱవట్టు ... విక్ర 1 86.

అ క్రి 1 కడముట్టు, పూర్ణమగు

క. శివదేవు ముట్టఁ గొల్వఁగ, నవసీశ్వరఁ యతని పేళ్ల యర్థ మెఱిఁగి సం, స్తవనస్తుతిఁ గూర్చ నాకైన విధాతకునైన నరది నామదిఁ జూడన్.
భార. అను 5 693.

శా పట్టం గైదువు లేక విన్న నయి నానావార్గళు ల్వాడుండా, యిట్టుం గాక సురేంద్ర బాధ పడి మీ రిబ్భంగి దుఃఖింపఁగాఁ, గట్టాపో యిటు మిన్నకుండుదురె శీఘ్రం బిప్డు భీమేశ్వరున్, ముట్టం గొల్చెదఁ జక్రలాభమునకై ముగ్ధేందు చూడామణిన్.   భీమ 6. 61.

ద్వి అట్టిద కాని గుర్వంఘ్రియుగంబు, ముట్టఁగఁ గొల్చినయట్టి భక్తాళి .
బస పు. 7 1011 పం.

2. మొదలంటు.

ఉ .. గొడికాండ్రు నృపన్ వలకాలిపిల్ల వ్రేల్, ముట్టఁగఁ గోసి మంత్రివరుముందటఁ బెట్టి కృతప్రణాములై ...   జై. భా 8. 41.

3, సంభవించు, కలుగు.

కం. అట్టియెడ మాద్రి పిదపటి, పట్టి కురున్నృపాలు

రెండుపదు లమ్ముల్లు దా, బెట్టుగ నేసిన వేదన,
ముట్టుడుఁ జేడ్పడిరొ సతఁడు మొనయును
దలఁకెన్ భా. కర్ణ 2 378

గీ. ఎంతవేసవి ముట్టిన నెండఁ గమరు, వను
వసంతుండు దగుసహాయంబు గాఁగ ...
కు సం. 4. 481.

కం. నావుఁడు ముట్టినజగడం, బీవేళనె తీర్పవేని
యేండ్లున్ బూండ్లున్, నీవేమి తీర్చె దనుటయు,
నావెలఁదుకఁ జూచి పలికె నాగ్రహ మెసఁగన్.
జై భా 6 68

4 అంటు, వ్యాపించు

సీ మునిశాపదోషంబు ముట్టి యుండుటఁ జేసి,
దానధర్మములు భూస్థలిఁ దొరంగె .
వి పు 1. 149.

5. నాటు, గట్టిగా హత్తు

ఉ క్రొమ్మొకింత గౌఁగిలించి మది ముట్టిన
మోహము ద్రెంప లేక లోఁ బొక్కుచు
భా రా అయో. 89.

శా పాదన్యాసములన్ ధరిత్రి పరికంపం బొంద
నత్యూర్జిత, న్మోదంబున్ భయభక్తులు న్మన
మునన్ ముట్టఁగ శైలేంద్రుఁడు
హం. 4 58.

6. చెందు, ప్రాప్తమగు.

(వ్యవ) నాకు పేరు పంపించిన సొమ్ము ముట్టినది.

వి 1. సాధనము, ఉపకరణము

అ వాహనములు వానివానిముట్టులు నొక్క,
వంకగా నొనర్చి వలసినపుడ. కట్టి వెడలి ...
భార. మౌ. 188.

సీ దామెనలును వల్లెత్రాళ్లును దలుగులు గవ్వము
ల్గొడవలి కత్తి సూఁడు ...

సీ గొడుపు వాదోళ్లు మొదలుగాఁ జెడక యుండ,
వలయు ముట్లెల్లఁ దెమ్ము ...
హరి పూ. 6. 21.

ద్వి కన్నంపుముట్లెల్లఁ గర మర్థిఁ గొనుచు ...
బస. పు. 5. 358 పం.

సీ తడవి ల్లోకప్పుడు విడుసనిచేతుఁ గోము
చూపెడునట్టి ముట్టు గనెనె
వాల్మీ. 2 121.

(మోముచూపెడునట్టిముట్టు = జపముచేసికొను
వసిముట్టగు గోముఖము)

2. పదార్థము

కం పారావతములు శుకములు, శారికలును బుష్ప
లతలు జనవర పసిడిం, దారమున నైన
ముట్టులు, నారయ గృహమంగళంబు లాద
ర్శములున్ భార అను 4. 118

3 ఎగుమతి.

గీ. తుంగమునకుఁ బణము పురుషున కిరవణ.
మాఁడుదానికైన నందు సగము, వ్రేఁగు ముట్టు
నదు వ్రేఁగువిడుపునను, నోడకూలి గొనుట
యుచిత మంత్రదు విజ్ఞా 2 66

4. ఆఁడుదాని రజస్సు, ఆర్తవము.

సీ ... ముట్టన నార్తవం బొప్పుచుండు ...
అం భా 2. 108.

5 (ఆఁడుదాని) రజస్సు వర్తిలు సమయము.

గీ ముట్టునను భాగ్యఁ గవయుట మూత్రమును
బురీషమును నీరు విడుపు విద్వేషయుక్తి
యోషిదుపజీవనము మృణాలోత్కరంబు,
ముచ్చిలుటఁ బోలు కల్మషము లెతలంప.
భార. అను 3. 257.

6 తాఁకుఁడు

వ . మీరు కోల్లలసేయుం డేను వెవ ముట్టునఁ
దాఁకి ధర్మనందనాదుల ను సమయించెద ..
భా౦ శల్య 1 567.

7 విధము, పద్ధతి

శా ఎట్టెట్టా శివుఁ గల్చె నంట వింక మీయా తపిశ్చి
త గ్గలఁగా, నట్టు ల్మెచ్చక యున్న వె తపము
సేయం జొచ్చె మున్నాతఁడే, ముట్టుం బోలిన
వాఁడుగాఁ దలఁచి తా మోహించె దేశం
బులోఁ, బుట్టం ఒట్టులు మాలెనే నగజ యా

భూతేశ్వరం గల్వంగాన్ కు పం. 7. 351.

ఉత్తరము ముట్టినతూర్పు = ఈశాన్య దిక్కు.

సీ. . . ఏకాకి యై పోయె నచటికి ననతిదూరమై యుత్తరము ముట్టినట్టి తూర్పున నొక్క మడుపున్న దానిలో నడంగి యుండు, వాండుగా..
భా. 1. శల్య. 2 వ.

పాదముముట్టు = తుదముట్టు, కొనసాంగు.

ఉ ...తాను జేపట్టిన నిర్జరేంద్రుపని పాదము ముట్టుఁ నాత్మ నుబ్బుచున్ ..
పదమ 1 120.

పోరుముట్టు = యుద్ధముచేయు.

గీ పోరుముట్టినవాయం జేదువెట్టినవాయం గని హేతి వంభూతి గడలుకొల్పె
రా పి. 5 12.

మొదలు ముట్టంగం బోవు = సంపూర్ణముగాం జెడు
ద్వి చదువును సంధ్యయు జపమును వేల్మి, మొదలు ముట్టంగం బోయి మోటనై బడలి..
ద్వి హరిశ్చ ఉ. 1252 పం.

జ ముట్టంబడు, ముట్టడము, ముట్టడి, ముట్టడివేయు, ముట్టణము, ముట్టవాడు, ముట్టించు, ముట్టింపించు, ముట్టికాళ్లవాండు, ముట్టికొను, ముట్టుకొల్పు, ముట్టుకోలు, ముట్టుకోలుగొను, ముట్టుకోలుపఱచు, ముట్టుకోల్పట్టు, ముట్టుత, ముట్టునీళ్లు, ముట్టుపడు, ముట్టుపాటు

ముట్టుకొ(లుపు)ల్పు. వి. (ముట్టు + కొలుపు.) హింసనము, బాధించుట

చం. కుముదవనంబుకోరిక చకోరికపండుగ భోగిభాగధేయము ననవిల్తుకాండ్ర కడియాలము చీకటి ముట్టుకొల్పు పున్నమ కొకవన్నె చేకుఱ నొనర్చిన యొప్పులకుప్ప యామినీ, రమణుండు దోంచె నొయ్యనం గరంబులు చాంచి దిశాముఖంబులన్ ...
రామా. 6. 124.

ముట్టుకోలు. వి. (ముట్టు + కోలు) ముట్టడింపు, ముట్టడి. (చూ. ముట్టుకోలుగొను.)

ముట్టుకో(ల్గొ)లుగొను. స క్రి (ముట్టు + కోలు — కొను) 1. చూఱగొను

ద్వి . . . ఆజ్ఞదామంల, యొఱపు నెల్లిప మాడు ... పాదములు, ... కాళియం ... ముట్టుకోలు, గొన్న ... తేరొదలు ద్వి పం. 1. 18 పా

2 ముట్టడించు

ఉ. పల్లపకాలుఁడన్ నగరివాకిటికన్ వెడలంగ ద్రొబ్బుండి, గొల్లల ముట్టుకోలొనుండు గ్రూరుని నందుని గట్టుఁడు ..
భాగ 10 పూ. 1973.

చం క్రమముగ రాణివాసమున ద్రోహమొనర్చిన వాని కాజ్ఞ తద్భవనము ముట్టుకోల్గొని ... గాళ్లను జేతులు ... దెగిమింపం జెల్లును. సారంగ 1. 168

ముట్టుకోలుపఱచు స క్రి (√ముట్టుకోలు) ముట్టడించు, అవరించు.

సీ .. రారాజు నొక్కరునిం బాండు, తనయులు తమవారుం దారును జెక్కండ్రు గూడిచుట్టును ముట్టుకోలు పఱచిరి) ...
భార ౨ 1 27.

(శ ర పా కూడి చుట్టును ముట్టి గుల్లపటిరి. ముద్రి పా)

ముట్టుకో(లుప)ల్పట్టు స. క్రి (√ముట్టుకోలు) ముట్టుకోలుగొను, ముట్టడించు.

ఉ గట్టిగ నాతనిన్ విఱిచి కట్టిరి తన్నిలయంబు ముట్టుకోల్పట్టిరి చుట్టుపట్లం బదిలంబుగం గావలి వెట్టిరి ...
సారంగ. 1. 168.

వ. ... హట్టంబులు ముట్టుకోలుపట్టి ...
రామ. 6. 248.

ముట్టుత. వి. (√ముట్టు) రజస్వల.

సీ ... ముట్టుత యనంగ నుదక్యయై తనరు ...
ఆం. భా 2 110.

ముట్టునీళ్లు వి. బ (ముట్టు + నీళ్లు) బహిష్ఠయైన యాండుది నాల్గవనాండు చేయుస్నానము, బుతు

స్నానము. (శ. ర., వా)

ముట్టుపడు. అ. క్రి. (√ముట్టు) క్షోభముగలుగు, కలతపుట్టు.

చూ. ముట్టుపాటు

ముట్టుపాటు వి. (ముట్టు+పాటు) 1 క్షోభము, కలత.

గీ. తలcకు పుట్టెc గొంకు కొలcదికి మీఱె వె, న్నాటు దోcచె ముట్టుపాటు దొడరె ...
భార. విరా. 2. 106

2 తాకుడు స్పర్శము

ద్వి పజతెంచుచో ముట్టుపాటైన నొకని, వరి ముఱిc జంపి మాచయ్య యున్నెడను ...
బస. పు. 4. 26 పం.

3. ముట్టడింపు.

సీ మిగులంగ ముట్టుపా టగుటcజేసి కలంక, నెఱిcగి యెఱిఁగింప నెఱుcగ కిట్లు ...
శకు. 8. 157.

ముట్టె(ట్టియ) వి. 1. పశ్వాదులమూతి.

సీ వజ్రలనైనను వలు వైనవెంపున, ముట్టె యంటcగc బట్టి కట్టి విడువ ...
భార. విరా. 1. 101.

సీ .. మోర నా ముట్టె నా వెలయును ముఖ విశేషములు ... ఆం. భా. 2. 142.

2 పందిముక్కు, పోత్రము.

సీ. ఎగుచుకూcతలు ముట్టె యెత్తి బి ట్టాలించి గమికిc గన్నా కయి గాలి యంయు ....
మనుచ. 4. 42.

ఉ. ముట్టియ నింద్రకీలతట మూఁటమహి ప్రభవంబులైనపె, న్పుట్టలు గ్రుచ్చి వైచుచును ఘూరుపాషండము చాపకట్టుగా, మట్టుచు ఘర్ఘరధ్వనుల మాటికి మాటికి దిక్పుటంబులన్, ఘట్టన చేయుచు న్వెడcద కన్నుల నిప్పులు వెళ్ల గ్రయుమున్. హం. 7. 44.

ముట్టియతోడి జీవములు = ముట్టె జీవనాధారముగాc గల ప్రాణులు; వరాహములు.

ఉ పుట్టుగు చెట్లకు న్మొలవc బోసినవిత్తులు శాంతి ము స్తకున్, ముట్టియతోడి జీవముల... . కోరిక లెవ్వరి నొంప కుండునే? కవిక. 5. 120.

జ. ముట్టెకోడి, ముట్టెచేప, ముట్టెమొకము. ముట్టెమోపు

ముట్టెకోడి వి (√ముట్టె) పక్షివిశేషము.

సీ . డాబ ముట్టెకోడియు బోద పొన్నంగి. కల్లేడు బొల్లికోడి హంస 3. 12

ముట్టెచేప వి (√ముట్టె) మత్స్య విశేషము (శ ర)

ముట్టెమొకము వి (√ముట్టె) పంది, పోత్రి.

ముట్టెమోపు వి (√ముట్టె) కార్యనిర్వాహక సమయము

(వాcడు ఇన్ని దినములు కానిమ్మని ముట్టె మోపున నాచేత కా దన్నాcడు.) (శ ర)

ముఠా వి (హిం. ముఠా.) 1 గ్రామ సమూహము

ఉదా. పోలవరము ముఠా

2 జనసమూహము. (శ. ర.)

ముడాసము = ముడాసు

ద్వి. వాలారుచంద్రిక వన్నియచుంగు, డాలు వాటిల్లు ముడాసంబుc జుట్టి, తరుణారుణోద్దామ ధామసంతతులc, బురణించు కెంపుల ప్రోగులు వెట్టి
అ మ. క. 5. 259 పా 15 పం

ముడాసు = ముడాసము వి (హిం ముండాసా. క. ముణ్డాసు) ఉష్ణీషము, తలపాగ

సీ మెలిపెట్టి చుట్టిన తెలిపరంగి ముడాసు ..

గీ. . . బెడcగు సూపె . అరుగుదెంచె, దాయదాకారుc డైన యుద్దారుc డొకcడు . .
శుక 2 426.

ద్వి. పరదేశము>ెనెట్లువగిది దిండుగను, బెల్లు చుట్టినపెద పెద ముడాసులును .
ద్వి పరిమ 6. 407 పా.

ముడి[1] వి. (క. త ముడి) 1. మూట.

వ. .. నానావిధంబు లగునతంబుల ముడి కక్షం బున నిడికొని ... భాం విరా 1 134

ఉ మాకు మ్రామందలలోనఁ గట్టికొన మంచి పటంబులు లేవు నీముడిన్, సుందర ధౌత చేల ములు శోభిలుచున్నవి తెమ్ము ..
భాగ 10 పూ 1255.

ద్వి పన్నుగాఁ దనచేతిపసిబిడ్డతోడవు, లన్నియు ముడి గట్టి గట్టి యందివచ్చునంత
ద్వి. హరివం ఉ 280 పం.

2. గ్రంథి, దారములోనగువానిముడి.

ఉ . ఈ, రెండవకిర్తులం దల ధరించిన వాఁడు ప్రదానశీలుఁ డా,తం డిరుపాయగా ముడిచిఁ దార్చినవెంద్రుక లన్మిషంబునన్ ..
నైష. 1 51

సీ వాలాగ్రముల ముళ్లు వైచి లంకెలుగ శార్దూల పోతకములఁ దోలి తెచ్చి ...
పి శకుం. 4. 69.

కం. విడువనితగు లిరువుర కి,వ్వడువున ననుకరణ నుభయవస్త్రాంచలముల్, విడిదేలు నతతలతో, ముడిఁబెట్టిరి పంచశరుఁడు ముడి పెట్టఁగన్.
వేం. పంచ. 4. 335, ఆము. 2. 30.

3. కోపాదులచేఁ గలుగుకనుబొమల మెలి.

సీ కనుబొమల్ ముడి నొందుకంటె ము దుగఁ గరంబున నున్నచాపంబు గొనయు మెనయ ...
ఉ రా 4. 62.

4. ముడివలె వ్రాయు కొన్నిహల్లుల మూల రూపము.

ఉదా : మాముడి. నాముడి మొ

సీ. పట్టెవట్టువయును బరిపుష్టితలకట్టు గుడి సున్న కియ్యము సుడియు ముడియు ....
పా.డు. 1 71.

5 (ఒప్పు) మూర్ఖుడు
చూ. ముడిగిబ్బ.)

6 చెట్టు లోనగువాని బుడిపి (శ :)

7. సంధి, పొందు
చూ. ముడికాఁడు)

ముడిదిన్నవక్క = చివరవఱకు విడువక బాధించు వాఁడు

ద్వి. గడుసు తుంటరి జోగి గ్రక్కునముడుసు, ముడి దిన్నవక్క ముమ్మోటు పిసాళి ...
ద్వి హరివం ఉ 650 పం.

మూఁడుముళ్లుపడుట = వివాహముగుట.

సీ ఒక్కకన్నియకును నుంకు వెల్లను బెట్టి వడి మూఁడుముళ్లును బడకమున్నె, యంతకాలంపు మున కరిగిననాతనితమ్మని నక్కన్యఁ పు దోఁప వరియింప నీఁదగు . . వి

జ. ముడికాఁడు, ముడికాళ్లవాఁడు, ముడిగొను, ముడిగొల్పు, ముడిపాటు, ముడిలొమ్మ, ముడి పడు, ముడివిడు ముడివిడుపు, ముడివెట్టు, ముళ్ల పేరు, ముళ్లమారి, ముళ్లువేయు.

ముడి[2]. వి. (క. ముడి.) కిరీటము.

సీ శృంగారరాజ్యాభిషిక్తకి ముడి గలసినగతి హంస తిలకఁబు కబరిఁ బూన్చి ...
కు సం 9. 212

ముడి[3] విశే (క. ముడి) 1 ముడిసినది. ముస లిది

కం తొడవులు చివికినయెమ్ములు, గుడిముట్టు కపాల మిల్లు గుడి ముడియె ద్దె,క్కుడు గట్టు వలువ దో లగు, బడరునకై నవయ నేమి ప్రలయము వచ్చెన్. కు సం 7 870

సీ పెళపెళ విదళించి బెబ్బులిముడితోలు వన్నె దుప్పటి వల్లెవాటు వైచి . . పాండ్వ. 4. 126.

2. వికసింపనిది

సీ. అడిగినపైఁడి యీముడిపువ్వుల కొసంగ నగు

నని వే నగు మొగ మెఱింగి
రా. వి. 1. 57

ఉ. ఈవిరివంఁడ కొప్పి మణి యిచ్చిన నీ విది యేమి యిచ్చినం. బోవు గదా బళీ తెలిసెఁ బో వెలి దండకు నేను నౌట నా,పూవుల పూవుబోఁడి ముడిపూవులదండలదానిఁ జేర రా,దా వెల యాఁజనా యినును దద్విట లీలకుఁ బుష్పలావి యున్, కళు 1 156

చం. ముడివిర, లద్దముల్ సురటులుం దెలిదంతపు మవ్వెనల్ ముడం, బడర ధరించి యూడిగపు టబ్బురపున్ వలిగుబ్బెతల్ తగన్ .
కువల 5. 137

3. పొట్టుపోనిది.

ఉదా ముడిసెలు, ముడిజొన్నలు మొ.

4 అసంస్కృతము

ఉదా. ముడిసరకులు ముడిబియ్యము.

5. అంచు, కమ్ములు లేనిది

ఉదా. ముడిబట్ట, ముడిగుడ్డ మొ (శ. ర.)

జ. ముడిగిబ్బ, ముడిబట్ట

ముడి4. వి. సేవ

సీ. పొడుపుప్రొద్దులు రాజుదడ మౌర యనఁ జావమొగములు రాకానిముడులఁ దోఁచె
కళు. 5 172.

ముడి5 ముడ్డి. వి గుదము.

ద్వి. వెడమతు లైన యావిప్రులఁ జూడ, వడి ముడిగాఁ జొచ్చి వాత వెళ్లుదురు ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 484 పం.

ముడికాఁడు. వి. (ముడి1 + కాఁడు) ముడియ విడుపు, దొంగ.

కం. వలదుముడికాఁడ రాముని కలికిందిగ నాడి చనుము కాకుండినన, బ్బలుమగనితూపుటగ్గిం, దొలివేలుపువంగడంబు ద్రుంగెడుఁ జుమ్మీ.
అచ్చ రా. అర. 71.

విశే. సంఘాత, దూత,

చం. . రేవు గుబ్బలై, కులుకక పోవు డలముకొన్న నునుంజమ్మఁబూప లంద్రు ప్రే, మలముడికాంద్రు వండిపడు మావిడితోఁపుల గావు గూఁతులన్ .. కళు. 1. 180.

గీ అనుడు వంజుడు దిండిరాయండువాని, కిట్టులని పల్కి విన రోరి, చెట్టువట్టు, మెకపు ముడికాఁడు, రాముని మేటితనము, సెప్పెదవు వేరవేలు నాచెంత నిలిచి. అచ్చ రా. యు 117.

ముడికాళ్లవాఁడు. విశే. (√ముడి1) ముట్టికాళ్ల వాఁడు, సంజ్ఞువు

సీ .. ముడికాళ్లవాఁడన సంజ్ఞుండు మీఱుచు నుండును .. ఆం. భా 2 122.

ముడికొక్కు వి ఒకానొకపురుగు, క్రిమివిశే షము (శ ర).

ముడిఁగించు స క్రి. (√ముడుఁగు) ముడుఁగఁ జేయు.

వ. . నీడోద్భవంబును .. చేయాక యాఁకలు ముడిఁగించుకొని యాఱం బైన యొక్క లతాగేహంబు దూఱి ... నైష 2. 46.

ముడిగిబ్బ. వి (ముడి3 + గిబ్బ) ముసలియెద్దు. (అఁబోతు అని శ. ర)

ద్వి ఎక్కుడు ముడిగిబ్బ యెమ్ములు బొమ్మ, కక్కురం బగులోలు కట్టెడువలువ ..
ద్వి. భాగ. 4 స్కం. (శ ర)

ముడిగొను. స. క్రి. (√ముడి1) 1. ముడివేయు, బంధించు

కం. మెడమమ్మనలఁచి యలకలు, ముడిగొనినిజ పాణిపద్మములు గరగరగాఁ, గడుగుకొని తనకు మఱఁదలు, విడెమొసఁగుచుఁ బసిమి పసిఁడి-పీవన వీవన్, పాండు. 3. 31.

ద్వి ముడిగొన్న సంసార మోహబంధములు, విడఁ దన్ని సుజ్ఞాని వెడలినమాడ్కి ...
రం. రా, కిష్కిం. 256 పా 8 పం

2. అలముకొను.

ద్వి. ముడిగొన్నవగలతో మొదలంటఁ ద్రవ్వి, పడి

యున్నలతఁబోలెఁ బడి మూర్ఛపోయె
రం. రా. అయో 96 పా 21 పం

అ క్రి 1 పెనగొను, ముడిపడు

ద్వి దశకంఠ నిన్ను నన్నుఁ దక్కినవారి, ముడి
గొన సంసార మోహపాశముల, వడి నంటఁ
గట్టినవాఁడె యాఘనుఁడు ...
రం. రా ఉ. 6 పా 2 పం.

గీ బండిగురి వెందతీఁగెచప్పరము లెరసి, ముడి
గొనివద్రాతపందిళ్ల నడుమ .. వసు 2 21

చం బొమల్, ముడిగొనఁ బండు గీటుచు
సముద్ధతిచేఁ జెయి బోఁక మీ టుచున్ .
ప్రబ. 8 51.

ముడిగొల్పు(లుపు) స క్రి ముడిగొను
ముడివేయు

చం కనుఁగవకెంపుకొప్పువిడఁగా ముడిగొల్పెడు
పొందు మీఁదిజం, కెననెఱిచూపు నెవ్వడు నగిం
చనినవ్వు బయల్ గుఱించి పల్కును గఁ దేటు
మేనుగనుఁగొన్నను జక్కొరబొమ్మ యొక్క
చక్కనిమగవానికి న్వలచెఁ గావలయుం
గలయం దలంపఁగన్. కువల 3 86

సీ. మఱుఁగునా నవ్వల మరల వీడిన నీవి ముడి
గొల్పి వయ్యెద యుడిననొబగు ..
కవిరా. 5 251.

ముడిచె వి సాంక్రామికరోగము (శ ర.).

ముడిపా(వా)టు. వి. (ముడి[1] + పాటు) ముడి
వడుట

ద్వి ముఱముఱమని బొమ ల్ముడిపాటు గదుర.
ద్వి. హరిశ్చ పూ 1149 పం

ముడిబట్ట వి. (ముడి[3] + బట్ట) అంచులు లేని
వస్త్రము (శ ర., బ్రౌ.).

ముడిబొమ్మ(మ). వి. (ముడి[1] + బొమ్మ)ముడి
వడ్డకనుబొమ.

సీ పల్లవింపిఱితల ఫాలంబుముడియును, ముడి
బొమ్మలును జప్పిముక్కుదొప్ప, చెవులు ...
హరిశ్చ. 4. 168.

చం చలమె మిటారిచూపొ నెఱజాణెనయో ముడి
బొమ్మొ తక్కుచె, యున్నలు గలవో తపిం
చితియున్ దతియే వెత గాక కామినీ.
రసా. 7 64

ద్వి బొడ్డికన్నులు ముడిబొమలు వ్రేల్ జడలు . .
పండితా. దీక్షా 40 జా

ముడియ వి (ముడియు త ముడుపు)

1 మూట

క పెండియును మేఘనాదుండు బండిమోకు,
మెడకుఁ గాళ్లకుఁ దగిలించి ముడియ గట్టి
దీవిచత్తుణు నన్వీరుఁ దేఁమీఁద, బెట్టుకొని వచ్చి
తనమ్రోలఁ బెట్టుటయును రామా 6 227

2 ఒకవిధ మగమాట

ద్వి మునికొని మూటలు ముడియలు వీఁపు, నను
గట్టుకొ చుఁ దల ల్ముడిగొంచు ..
పండితా పర్వ. 3 49

ముడియవేయు = ముడియవైచు

సీ మౌనముద్రయె కాని మాటాడువేడుక కడు
వని ముఖకాంతి ముడియవేయ . .
కవి. 2. 212

ముడియ = పందెము (శ. ర)

ముడియవైచు పదియేఁవిషయము నిరూపించి, దానిని
స్థిరీకరించుటకై వస్త్రమును ముడివేసి ప్రమాణము
చేయు.

క. కాపు విచ్చివిచ్చికప్పంగమఱచి చే, బొడిచి
పట్టుకొనుమఁ బొలఁతి వచ్చె, నెల్ల సమయ
ములకు నీకుండు చేల్పని, ముడియవైవ వచ్చు
వడుపువోలె కు సం. 8 64

'ముడియవేయవచ్చు', వ్రాఁతప్రతిపా.

సీ ముడియవైవఁగ వచ్చు మొన దారసించిన,
శూరత్వమున వెన్ను చూపఁ డనుచు ....
పాండు 1. 63.

ఉ నాదగుతారకారుచిధనంబు హరించినకన్న

గాఁడు వీఁడే దివసాహ్వయుం డగుకడింది
మలిమ్లుచుఁ డంచుఁ బశ్చిమా,శాదయితుండు
చూడఁ గడఁ సాలివవారుణచేలముస్ వియ,ద్వాది
కడంకతో ముడియవైచె ననన్ రవి గ్రుంకె
నెంతయున్ విక్ర 3. 22.

ఇ ముడియకట్టు, ముడియవిడుపు.

ముడియకట్టు వి. (ముడియ+కట్టు) ఒక విధమగు మూట

గీ. ముడియకట్టలక్రియఁ గట్టుననవారి ...
దశకు 3. 16

చం .. కై, ఘటిలినడేగలున్ ముడియకట్టలఁ
గట్టున లీడ్చుతట్టువల్ చిటిలినగంద మొక్కఁ
గయిజీతపురాజులు వచ్చి రంతటన్ ...
రా వి 2. 52.

ముడియవిడుపు = ముడివిడుపు వి. (ముడియ+విడుపు) దొంగ.

సీ. సుంకరి జూదరి జూటు నవాచారి మునిముచ్చుఁ
జలపాది ముడియవిడుపు ...

గీ చేర వలవదు మఱి పొందు సేయఁ దగదు
నీతి 9.

సీ. ... ముచ్చెత్తు బడికాఁడు ముడియవిడుపు
ఆం సం మాన 11.

ముడివడు ఇ క్రి (ముడి[1]+పడు) 1. బద్ధమగు, ముడి గలది యగు.

సీ. మోహపాశంబున ముడివడ్డకతమునఁ దిరుగుదు
రెప్పుడు దెలివి మాలి ... వరాహ. 9 124.

మ. బొమ లల్కన్ ముడివడ్డ రౌద్రరస
ముప్పొంగం దనర్పన్ భుజాగ్రము లిం దెవ్వ డు
నాకు మా అనుచు .. భార. ఉద్యో. 2 188.

గీ. అనుచుఁ గటమర లదరంగ నౌడుగఱచి,
బొమలు ముడివడ లోచనాంతములు జేగు,
రింపఁ గోపంబు చెమట వర్షింప ..
వరాహ. 10 65.

గీ. వ్రేలు పెదవులు దీర్ఘకరాళ జిహ్వ, కయును
ముడివడ్డ బొమలును గలుగువాని ...
భాగ 10 ఉ. 939

2. సంధిల్లు

చం కొడుకులవేణునాదములు గొబ్బున వీనులకుం
బ్రియంబులై, ముడివడ లేచి యెత్తికొని
మూర్కొని తల్లులు కౌఁగిలించుచున్, జడి
గొనఁ జేఁపు వచ్చి తమ చన్నులయందు సుధా
సమంబులై, వెడలెడిపాలు ...
భాగ 10 పూ 515.

చ ఉడుపతి శారికిన్ వెఱచి యూఱట యానని
పేరుటామనిన్, ముడివడు కంతుసేనలకు
ముయ్యేలగుట్టయినట్టియుందు రా, నడఁగునె
తాపవహ్ని ... మను చ. 3. 34.

గీ . మోవిపవడంబుఁ దమలోన ముడివడంగఁ,
దెఱవ యొయ్యారమున వాని దిక్కు
చూచె . విక్ర. 8 51

(ఇట సాదృశ్య వాచకము.)

కం అత్తఱిఁ బైపై జాఱెడు, ముత్తెపుఁదలఁ
బ్రాలలీల ముడివడునారా, జోత్తమునకు
నెమ్మోమునఁ, జిత్తజుతమి పొడమఁ జెమట
చినుకులు దనరెన్ పంచ. 2. 41.

3 ముడిచికొను.

కం అడవిఁ దనయిరు గెలంకుల, నడలుచుఁ గను
పట్టుబలునిశాటుల హితులం, గడు ముద్రుల
నొగి మొగములు, ముడివడఁగాఁ జూచి సభయ
ముగ నిట్లనియెన్. సీతావి 3 75.

4 పెనఁగొను.

సీ గొడుగులుం బడగలు ముడివడ గాయక వంది
పాఠకుల రవంబు లెసఁగ ...
భార. అను. 4. 333.

కం తొడిగిన పాముల విసమును, మెడవిసమును
నొసలిచిచ్చు మెట్టుల వడయున్, ముడివడఁగా
వడకాలము, గడపుట కడుఁ గడిఁది యయ్యెఁ
గఱకంఠునకున్. ద్వా. 9 13.

కం. .. మదిలో, ముడివడు సంభ్రమము హర్ష
మును లజ్జయు ... దశకు. 5. 108

ద్వి హరిశ్చ. పూ 588 పం.

5 కలుగు, జనించు

క. అని కాంతాజనములలోఁ, దను నగ్గించుటయుఁ గొంచె దర్పోద్ధతిని, ట్లను నుత్తరంబు తన మన మునందొరకొనక ముడివడుచుండన్
భా. విరా 4 9.

సీ. ... ముగా నడక నేరకయును నడవ ... ముడివడ గ
కా. 4 12.

6 అతిశయించు, మిగులు

కం. పుడమి ప్రజయెల్ల గాచిన, ముడివడి రాజ్యంబు దీప్తముగ నున్నెడ న, ల్లెడనై వచ్చిన నరపతిఁ, గడు గ్రూరతఁ బొడిచి పట్టి పట్టం బంచెన్.
దశకు 7. 21

సీ. ఘాతకాంబకోద్భాసంబునకు మున్న ముడివడి తనరెఁ గెంజడలచాయ .. కు సం 7. 85.

7 వ్యాపించు

గీ. మొగముపైఁ జిమ్మచీకటి ముడివడంగ, మాటి మాటికి మీసాలు దీటుకొనుచుఁ, జనియె సంబళి సంబళి యనుచుఁ బరచి, జాప్తకుల పుంగవుఁడు వచ్చు నగరికిని
హరిశ్చ. 4. 215

ద్వి. పెన్నలువు, మించి కండెన నూనె మేఁగిన ట్లున్న మొగమునఁ జీకట్లు ముడివడ ...
ద్వి. హరిశ్చ ఉ 1891 పం.

ముడివిడు అ. క్రి. (ముడి[1]+విడు) పెచ్చు

రగడ. పడఁతి రాకు నాపాలిటి పొన్నకు, ముడివిడె రోగము మొన్నట చిన్నకు ..
కువల. 3 127.

ముడివిడుపు(డ్పు) = ముడియ విడుపు

వి. (ముడి[1]+విడుపు) దొంగ.

ద్వి. గొడవగొట్టులు ముడివిడుపులు చాల, గడు సరుల్ కయ్యంపు గచ్చులు ... వన్నె కత్తెలు వారవనితలు మఱియు
పండితా. పురా. 116 పొ

చం. వెలయఁగ సొమ్ముతోడ ముడివిడ్పులఁ బట్టిన జట్టిపేటితోఁ, గలయఁగఁ జెక్కుటే ... క్రమమ్మెఱ పిక్కినఁ గాలు జేయును, ... మఱుఁ దుక్కి
శిశ్వా 2 5.

ముడిపెట్టు స. క్రి. ముడి[1]—పెట్టు ముడివేయు

కం. కడు నవ్వించుచు జెజగుచు, ముడిపెట్టెన్ జేటుడాందు ముడి కనుబొమల్, ముడిపెట్టె నాలిసిగుసు, ముడిపెట్టెన్ నారి చెఱుకు మోసున ముడుఁడున్
వసుచ 91

ముడుఁగు—ముడుగు అ. క్రి. (దే. ముడుఁగు)

1 ముకుళించు, మూఁతపడు.

చం. ... వగ జక్కవల్ మొగమొగ బులు సూచుచుఁ గుంది మూల్పఁ జెం, దిన దెసఁ జూడ లేక జదేవత హా యని కన్ను మోడ్చె నా, వనరుహము లుడుంగె .
పాం. 2 22.

కం. తామరలు ముడుఁగె జక్కవ, జాములకు న్వెలలు పర్వె .
సీతా. 3, 7.

ఉ. .. చకోరం చంద్రికా, పానము సేసెఁ జీకటులు వాసెఁ గుశేశయము లుడుంగె ..
జహ్ను. 1. 7.

. ముడుతలుపడు.

చం. తనువుముడుఁగుఁ జాదగతి దప్పును దంతము లూడు .. వృద్ధ దేహికిన్ ..
భర్తృ. 5 73.

8 సంకోచించు

ద్వి. ఉమాఉ దన్నుఁ, గడఁగి పంపుచునున్న కష్టంపు బనులు, .. మొగము ప్రక్కింపక ముడుఁగక చేయుఁ, ఒగ లవ కమ్మహీపాలుఁ డొనర్చు
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1591 పం.

చం. విలసిత మౌక్తికంబులు సవిభ్రమలేఖలు నుల్కి సాటి రాఁ దలఁచి మహోద్ధతిన్ మొలసి తన్నల్కు నాద విలాసకౌశలం, బలవడమిన్ ముడింగి దరమై తనలో వివరం బెటింగి యా,వలమురి దాఁ ప్రదక్షిణము వచ్చెనొ యానతి కంఠ లక్ష్మికిన్
వసు 2. 43., ప్రబంధ. 78.

4 చాపచుట్టగఁ జుట్టుకొను

కం హిమకరుఁడు గుడియు మంచున, బ్రమసి ముదుఁగు దైత్యకోటిఁ, బాశాభిహతిన్, సమయించె వరుణుఁడు ..
హరి పూ. 4. 127.

కం తొలుతఁ బొనుగంటి సుట్టుట, వలనం జోపవలె ముదుఁగు వసుధాస్థలిపైఁ, గులగిరులఁ జేసి యెల్లెడ నిలిపె నజుఁడు.. నేరుపు మెఱయన్.
దశా. 3 212.

5 చేష్టలుడుగు, విరమించు, ఉడుగు

వ. ..నందగోపాలాదులగు ఘోషజనంబులందఱుం దల్లడంబున నందంద మేనులు వడంక నొక్కెడెస నుడిగి ముడిఁగి యుండిరి .
హరి. పూ 9. 127

కం అని చుఱచుఱఁ గొఅవిం జూడినక్రియఁ బతి వలుకుటయును డెంద మవిసి యజ్ఞపతి విడుగడఁచిన విధమున మేదిని ముడిఁగి పడియె మూర్ఛాగతుఁడై .
మార్క. 1. 193.

కం మొదల విచారింపక చేయుచు రది తుది నొప్పకున్న నక్కడఁగి ముడుంగుదురు విను తలువ లప్పను లొదవక చెడుబూర్ఞ నిడిన హుతములకరణిన్ .
భా. రా యు 101.

6. తగ్గు, క్షీణించు.

సీ వెడ వీఁటవాఱి నెవ్వడ వడుమోవితో ముడిఁగి వాడినయెల్గు వడఁకు చూప ...
కు సం 5. 549

గీ. గర్వములు శెండువడఁ గౌతుకములు ముడుఁగఁ, వదటు లాఅఁడిపోవఁ బల్లదము లడఁగ, వసుర చిత్తఁబు గావంగ వలవి గాక, సిగ్గువోయిరి యచ్చర చెలువ లెల్ల.
నృసిం. 2. 90.

"ముడింగె గౌరవంబు." చంద్ర. 3. (శ. ర.)

7. చచ్చు, నశించు.

ఉ డొల్లవు బల్లకోలల ముదుఁగవు మేటి కటారి పోటులన్, ... ఖల్లము లచ్చటన్ హృదయ ఖల్లము లై తగుభిల్లకోటికిన్ .
చంద్ర 2. 10.

ముచ్చెముదుఁగు=అలసిపోవు

ఉ ముచ్చముడింగి యింటిపని ముమ్మర మెల్ల ను దీర్చి పక్కకున్, వచ్చి ...
కవిరా. 4. 29.

ముదుఁగఁబాఱు = ముదుఁగుటకు సిద్ధమగు.

వ నిద్దనవుముద్దుమొగంబులను దొరగాని సిగ్గునంబోలె ముదుంగం బాఱిననెత్తమ్ములను ... నీలా. 3 10

సీ అనిశారోమాళి నాన్మలోపల నుంచి మోహాత మోవృత్తి ముదుఁగఁబాఱు ...
చంద్రా. 4. 74

ఇ ముదు గుఁదామర, ముదుఁగుడు, ముదుఁగుపడు ముదు గుబొమ్మంచులు. ముదుఁగుళ్లుఁ బోవు, ముదుఁచు, ముదుత, ముదుపరి, ముదుపు.

ముదుఁ(ఙుఁ)గుఁదామర. వి (ముదుఁగు + తామర) పొత్తిదామర, నమస్కారి (వృ. వి.) (శ. ర.)

ముదుఁగుడు వి (బ ముదుఁగుడులు, ముదుఁగుళ్లు.) ముఖము ముదుచుకొనుట (చూ. ముదుఁగుళ్లుఁబోవు.)

ముదుఁగుపడు. అ. క్రి (ముదుఁగు + పడు) చేష్టలుడుగు; చచ్చు.

గీ మోహాముఖదుష్టవర్గంబు ముదుఁగుపడియె శమదమాదిక శిష్టరక్షణము కలిగె, వరదృహరి వారుఁడై జగత్స్వామి యలరె, నింతకంటెను సంతోష మేమి కలదు
ప్రబోధ. 5. 49

ముదుఁగుబొమ్మంచులు. వి బ. (ముదుఁగు + బొమ్మ + అంచులు) వస్త్రవిశేషము

వ ...కరకంచులును బొమ్మంచులును ముదుఁగు బొమ్మంచులును అను పేళ్లు గల పుట్టంబులు గట్టుకొని ...
హ్యా. 3. 188.

ముదుఁగుళ్లుబోవు. అ క్రి. (ముదుఁగుళ్లు + పోవు) ముఖము ముదుచుకొను, అసహించుకొను.

గీ. అమ్మునీంద్రుండు కడుఁ బేద యగుటఁ జూచి,

తల్లి వేసారికొనెడు చందంబుఁ జూచి, సఖులు
ముడుఁగ ఘ్రుఁ బోయెడు సరణిఁ జూచి ..
విప్ర 4 16.

ముడుఁచే=ముణు చే స. క్రి (√ముడుఁగు)

1 ముడుఁగ జేయు

చం. పలికయి పిల్లువాఁకఁ గని వ్రాసెడు నొక్కటి
లెక్క యక్కునన్, దల యిడి రెంటి లెక్క
యిడినాఁడు ముడిచిన కాళ్ల సొంపుచే,
నిలిపెడిమూఁటిలెక్క బళి నిద్దుఁ వోవుచు
లెక్కమానఁ డీబలకరషం దవుల్గలుగు బక్క
నియోగి యఁటుద్రుడు తద్భటుల్
రా. వి 2 71.

ఉ పెంపునఁ జందమాను ప్రతిబింబముఖంబునఁ
జుంబనంబు గావింపను రాయఁ దత్కరవ
వీనరుచు ల్పలితభ్రమంబు వుట్టింపఁగ రోసి
పద్మిని ముడించెను మోమునఁ దమ్మి మోడ్పు
నాయిం పటు నూచి నవ్వె నన నెంతయును
న్వికసించెఁ గల్వయున్. విప్ర 8 26.

సీ మెండు మీఱెడు బండికండుల యొఅపునఁ
జిలువల యెకిమీఁడు దలలు ముడువ ...
అచ్చ. శా యు. 184, భీమ 4 60.

2. మూటకట్టు.

గీ ప్రాంతపై చీరచెఱఁగున బడుగువాఁడు, హేమ
శైలంబు చిదిపి తా లెన్ని ముడుఁచు ...
నైష. 8 148.

కం నెంపుగఁ గొన్ని దినంబులు, నిరతంబుగ నువవ
సించి నివ్వరియ డుకుల్, దొరకినయట్లు వధూ
మణి, వరుని కుచేలమున ముడిఁచి పనిచిన
యంతన్,
కుచేల. 1 113., హర. 1. 19.

౩. నిలువచేయు

గీ అధికభక్తితోడ నమ్మృతేశ్వరీదేవి, సిద్ధలక్ష్మి
సంభజించి నరుఁడు, నిడివిగాఁగ బ్రదుకు విడు
వంగ ముడువంగ, ప్రేకమైన కలిమి వృద్ధిఁ
బొందు కాశీ 6. 199.

ద్వి కటకటఁ నమ్ముకొన్న ధనంబు, వ్యయము
గాకుండ సర్వంబు ముడిచి,నయ మొప్ప
నిచ్చిన సత్రకుండు . .
ద్వి హరిశ్చ ఉ 1211 పం.

4. అపహరించు.

కం నడుమకమీ తెరవాకట, గడుమకమీ శత్రు
నింటఁ గూఁడమితోడన్, ముడువకమీ పంధన
ములఁ, నుడువకమీ యొరులమనసు నొవ్వఁగ
సుమతీ ! సుమతి 61.

5 ముడివేయు.

సీ పదికొల్చి యొకకేల ముడిఁచినక్రొమ్ముడి,
గొబ్బునఁ గటిఁ జుట్టుకొన్న చేలము ..
కా 1 47.

సీ జడముడుల్ పీడిన సవరగా ముడు చుచు,
జిలుగువన్నియల బొంతలు దులుపుచు ....
చెన్న 5 328.

2. తుఱుము, తలలోఁ బెట్టుకొను

కం. మృడ నీతోఁటల పువ్వులు, ముడిఁచినమజి
గాని కోసి మూర్కొన్న నరుల్, కదుఁ గాఁగిన
సూదులతో, వడవఁగఁ జడి వరకబాధ అందు
దురు శివా ! శివ సా. 295.

ఉ పువ్వులు వేడుకైనఁ గడిపోయినవే మ్ముడువఁగ
వచ్చునే .. ఉ హర. 1 73.

కం తొడవులు తొడుగుచుఁ బువ్వులు, ముడుఁ
చుచు .. దశకు 10. 7.

7 (కొప్పు) పెట్టు

సీ. ముడువంగ నేర్తురు మూల దాపటికి రాఁ జికుర
బంధము లీఁగ జీరువాఱ ... కాశీ. 3. 109.

సీ. ... పల్మెలు కొప్పు విడిచి ముడుచు ...
నీలా 2. 85.

సీ. కలదు లేదనుపాటి గారమానె యొకింత
పంకించి, తలచిక్కుఁ జాపి ముడిఁచి...
జై. భా. 6. 85

8. (కోపాదులచేతఁ గనుబొమ్మఁను) ముడివేయు.

కం కుటిలముగ బొమలు ముడిచెను, గటకటఁ
ఒకఁ దొడఁగెనపుడు కఁదము చెమర్చెన్
హర 7. 77.

9. బంధించు, కట్టు

ద్వి అగాంకుడకుజాలు నాత్మదేహమున, నొక
చోటఁ జెనుబోల నుదద్రాటఁ బెనఁచి, కట్టఁ
బూనిన నింతగడమైనవింటఁ, గట్టిగాఁ గలుగు
పగ్గముల నగ్గముల, ముడుచ లేమి దయా
ముడ్డుఁడు గట్టు, ఒడియె నేమిటఁ బట్టువడని
బ్రహ్మాబు. అమ క 1. 41 పా. 1 పం.

ముడుగు వి అవయవ సంధి

ద్వి మిడుగులు ముడుగులు మెకలు లేఁదొడలు,
దొకలును నొడలును దొనలు కన్గొనలు ..
ద్వి. పరమ 6. 465 పాఁ

ముడుత వి (√ముడుచు) 1. వస్త్రపు నెఱి
(శ. ర.)

2 కడుపుమీఁది వళి.

(వ్యవ.) కడుపు ముడుతలు పడినది.

ముడుపరి విజ (ముడుపు+అరి[3]) ముడుపు పట్టిన
వాఁడు (వి అ౦ శ ర.)

ముడుపు. వి. (√ ముడుచే, కఁ. త ముడుపు)
1 ధనము

వ గిరీంద్రునికు నుంకువ ముడు పిచ్చి,సంయ
మీంద్రులు పరమానందంబున .. వీర. 3 54.

చం చే,విడముడి గల్గువాఁడొ దలవెంద్రుక
లఁడఁబురాకుమారికుల్, ముడుపులు నానగాఁ
గురియ ముట్టవు కారణ మేమి కూ తురా !
ప్రబంధ 634.

2 ధనము గట్టినమూట

ద్వి ముడుపులు కతిరించ మొగి సొక్కఁ జల్ల,
నడుగు దాఁచుక పోయి యావల నడవ,
నాయంత పాలవరి నలినాయతాఃశి, బోయ
రాజులలోనఁ బొడఁగాన మెందు,
ద్వి నల. 4. 261.

కం నాముద్దుతమ్ముఁ డెన్నం, జేసియ. దా
మూఁట గట్టె నెఱుఁగఁడి దేమో, యీ
ముడుపుఁ జూడవలెనని, ప్రామిన కుతుకమున
ముల్లె వదలిచి కాంచెన్. చెన్న 1 115

మ తళుకు న్మేడలమీఁది చేడియలచేఁత త్రేట
మిన్నేటిలోఁ, గఱయం గానఁబడన్ దదంబు
విహఁగద్దదర్వ లీకించఁ దృల్లలన ల్లగ్నొని
యద్దపు మ్ముడుపు లేలా చూడఁగా నంచు
వాఁరిఁ జూపు ల్మలింతురు
కవల 1 77.

(అద్దపు మ్ముడుపు = అద్దములో ప్రతిఫలించిన
ధనముమూట, పొందశక్యము కానివని
భావము)

ముడుపుఁగేలు = ముకుళితహస్తము, అంజలి

చం ఁజుగక యిట్లు నాఁనఖ మూఁది జడ ల్వెడ
జాఱి మౌళిపై, గిఱికొని తోఁచఁగా ముడుపు
గేలఁ దపం బొనరించె భూవరుం,డు ...
కకు 1. 163

ముడుము. వి మోఁకాలు, జానువు (శ. ర).

ముడుసు(డ్సు) వి 1 ఎముక, అస్థి.

చం .. అమ్మహారథు డు నవ్వుచు భూతపిశాచ
కోటిఁ జూచుడుఁ జని వేయఁ జొచ్చెఁ దిప
సుల్ ధరణిం బడి పాతశింపఁగా, ముడుసులు
గుండ్లు దుండ్లు శవముల్ పుఱియల్ సఱియల్
మహస్థలిన్ నరావా. 5 112

ద్వి పెనఁచి వెంద్రుకలతోఁ బెన పెద్ద తలలు,
ముడిపడ నేసిన ముడుసులపేర్లు, మెడవ్రేల

గీ. కువిటుఁ దవిలినమదిఁ జాటుకొనదు గాని,
వెలసతికిఁ గూర్మి రసికుపై విఱుగుఁదఱుచు,
హేయ మగు ముడ్సు మెక్కిన నిదుఁ గాక,
యొందు శునకంబునకు నెయ్యి యిందు నెట్లు ?
కవిక 4 118.

ద్వి జేగురుబొట్టిడి చెవి సంకుగొముప్ప, బాగుగా
 వ్రేలఁ దెల్లనిముడ్సు నిల్పి
 ద్వి హరిశ్చ. ఉ 1... ప.

2. ముడ్డిపూస
(యుద్ధవర్ణనము)

వ . భేతాళంబులనందడిఁ దొడిగెడు మామిడి సండ్లవడువునఁ దత్తడి ముకును టెముక మూలుగలఁ బీల్చు కూళ్మాంసఁబులను
 చ ద్రా 6 93

చం. . అతఁడున్, ముడునులు ... ఒడి మూర్ఛకు ముక్ నెగయుగఁ బుఁకముల్, గడవ
 భా రా య ...

ముడేకము. వి పగాని (చి ని, శ ర)

ముడ్డి = ముడి[5] వి గుదము

సీ ముడ్డి మూడి యనంగఁ బొలుచు గుదము
 ఆం భా 2 156

ముడ్డిపూస వి. (ముడ్డి + పూస) వెన్నెముక క్రింది చివరిపూస, త్రికము (శ. ర.)

ముఋఁగు = ముడుఁగు (ముకుళించు)

గీ ప్రొద్దు వాసినవంతలోఁ బొదలుచుండు, ముఋఁగు కెందమ్మిరేకులమూఁక యనఁగ. విరియు చెందొవననలకు వెన్న కెట్టి. నిండె నెఱసంజ కన్నులపండు వగుచు
 యయా. 2 70

కం జలజాతము నగుమొగమునఁ, జెలరేఁగినఁ గలువ ముఋఁగె సిరిగలవాఁల్, విలసిల్లిన దిన గండంబులఁ బొరలెతువాగు మొగము ముడుఁచుట యరుదే?
 రా వి 4 81

ద్వి కమలము ల్వికసించెఁ గలువలు ముఋఁగె . .
 ద్వి శ. పా. 3. 88 పా ఠం.

జ ముఋఁగుపడు, ముఋఁగుపఱచు.

ముఋఁగుపడు అ. క్రి. (√ముఋఁగు) తగ్గు, క్షీణించు (చూ. ముఋఁగుపఱచు)

ముఋఁగుపఱచు స క్రి √ ముఋ గుపడు) తగ్గించు, క్షీణింపజేయు

సీ చైత్యకారావంబు భావకుక్షయుఁ గామ మోహలోభాదుల ముఋఁగుపఱుచు . .
 మత్స్యపు 2. 122

ముఋఁచు = ముఁచు[2], **ముడుఁచు** స. క్రి ముఋఁగఁజేయు, చూ. ముడుఁగు, ముఋఁగు

ముఋంగి సం. వి. ఈ (స్త్రీ) తెప్పగిసె (వృ వి) (శ ర)

ముతరాచే—ముత్తరాచే వి కిరాతభేదము, బోయలలో నొకతెగవాఁడు

సీ ప...సీ కోనలలో ... ముతరాచ సీ వల్లిపొందను నిలువు ప్రబంధ 198

(ఒక శూద్రజాతి అని శ, ర, ప్రౌ)

ముతుక = ముదుక విశ ముదుగు.

సి అట్ట లెత్తినప్రాంత మెట్టులు కడుగుటంబటి చాటికలతోడి వరువకాళ్లు, నడిప్రాంత ముతుక గోణముమించు దుటకించు ములుగత్తి ...
 వేం పంచ. 1. 588

ముత్త. విశ (క. ముత్తు) 1. ముసలి, వృద్ధ వృద్ధుఁడు (చూ ముత్తైదువ; ముత్తాత)

2 ముదిరినది. (చూ, ముత్తాకు.)

జ ముత్తవ, ముత్తవ్వ ముత్తాకు, ముత్తాత; ముత్తైదువ, ముత్తో ముత్తో[2]

ముత్తరము విశ (మూఁడు + తరము లు)
 1 మూడు వరుసలు.

ఉ అత్తటి వేఁపికాండ్రు యమునాంబుతరంగ పరంపరాకృతిన్, ముత్తర మైనసూకర సముత్కరముంగని . మనుచ. 4 40

2 మూఁడు విధములు.

సీ వలకారిదొమ్మిశతేటుల నల్లిడలరేపు మసువ కందిచ్చు ముత్తరము తూవు .. ప్రబంధ. 27.

3. మూడుపురుషాంతరములు

సీ అటుకఁగీల్గొన్నముత్తరములభావళి, యంపా
గ్రమున గోసెలుసిమినంచి ... శుక. 2 442

ముత్తరాచే = ముత్తరాజ వి ఒకశూద్రజాతి. (శ. ర.)

ముత్తటి[1]. వి. (మూడు + తటులు[1]) కాల త్రయము (చూ తటి[1])

గీ పండ్లు గాయలు చిగుళ్లు, పిందియలు
పూలు ముత్తటులం దసర్చు, నెల్లచెట్టులు నలర
నబ్బల్లిదంపు, తానిరాకారి నెలమిక్కిగోన
మెఱయు అచ్చ రా. బాల. 117.

ముత్తటి[2] వి (మూఁడు + తటులు[3]) స్త్రీల కడుపుపైనుండుమూఁడుముడుతలు, వళిత్రయము (చూ, తటి)

సీ కారుణ్యవతులముత్తటులందముకరంగా
వళితోడ నయ్యాటలాడ .. అని 2 56.

ముత్తవ[1] = ముత్తవ్వ. వి ప్రపితామహి,పితా మహునితల్లి.

ద్వి ముల్లోకముల కెల్ల ముత్తవన్నాకుఁ, దల్లివి
గాగ నాతల్లి నీయట్టి, తల్లివి గలుగంగఁ దనకు
రోగంబు, లెల్లెడఁ బొదవఁగ నెట్లుండ వచ్చు ?
బస. పు. 3. 402 పం.

2. మాతామహునితల్లి ; తల్లి మాతామహి. (వా.)

ముత్తవ[2] = ముత్తవపులగము వి. బల, చిట్టా ముదపుఁజెట్టు.

సీ. ... ముత్తవ యంచనఁ బోలును బల .
ఆం. భా 2. 56

ముత్తవపులగము. వి. చిట్టాముదపుఁ జెట్టు, బల. (వృ. వి.) (శ. ర , బ్రౌ.)

ముత్తవ్వ = ముత్తవ వి (ముత్త + అవ్వ)

1. వృద్ధపితామహి, పితామహియత్త,

సీ, వరలు ముత్తవ్వ నాఁ బ్రపితామహీసంజ్ఞ ...
ఆం భా 2. 112.

2 వృద్ధమాతామహితల్లి (వా)

ముత్తాకు. వి (ముత్త + ఆకు) ముదురాకు

శా ... ముత్తాకు కుంజముల్

విక్రమ సేనము.

ముత్తాడు వి. (మూడు + తాడులు) తాను నాఁటినతాటిటెంకనుండి మొలచిన తాటిటెంక నుండి పుట్టి పెరిగిన తాళవృక్షము

గీ అఖిల కల్యాణగుణశీల యాసుశీల. పెట్టెఁ
జేమీఁదుగా నెల్ల చుట్టములకు, భర్తతోఁ గూడ
ముత్తాటిపండు దినియె, నెత్తెమున్నన్నగుబ్బల
నెందఱేని పాండు. 4 267

ముత్తాటి పండుదినియె = పెద్దకాలము జీవించె నని భావము)

ముత్తాత. వి (ముత్త + తాత) 1. ప్రపితా మహుఁడు, పితామహుని తండ్రి.

ద్వి. మునుల ముత్తాతలై మూఁడులోకముల,
వినుతి కెక్కిన తపోవృద్ధులు మీరు ...
ద్వి. హరిశ్చ పూ. 83 పం.

మ. మును నారాయణుఁ డేడ నుండు నని మా
ముత్తాత యాత్మీయపుత్త్రుని వేధింపఁగ
నాతఁ డెల్ల యెడలందున్ బూర్ణుఁడై యుండు
నంచవ .. ఉ. రా 4 20.

సీ. పరఁగు ముత్తాతనఁ బ్రపితామహాభిద ...
ఆం. భా 2. 112

2 మాతామహునితండ్రి , తల్లితాత.

(వ్యవ.) ఈ చెఱువు మాముత్తాత త్రవ్వించినాఁడు.

ముత్తి. వి. (సం. ముక్తిః, ప్రా. ముత్తి) మోక్షము, నిర్వాణము.

సీ పబల్లిదుఁడు చెవి నిడునక్కరములు చెల్వపు
ముత్తిమేడకు వరుసమెట్టు, లు ....
అచ్చ. రా. బాల. 11.

గీ. ... బత్తిఁ, బత్తి రడిన బుత్తి ముత్తులఁ
రెండును .. నీలా. 1. 118.

ముత్తిక. వి. ముట్టడి (చి. ని.).

కం. ముత్తిక వేయించినదిది, జోత్తముఁ ఉంచుగయు
బెదర కుచ్ఛటధీరో, దాత్తమతి నగరుసొఁక వి,
యత్తటి నటు నూఱుగవనియంచె పసించెన్ ...
కుచల. ౬. 8.

ముత్తిగ వి (మూఁడు + తిగలు) తొమ్మిది

గీ. మంపుదులకించుముత్తిగమానికముల, మొలక
నిద్దాక డానిసొమ్ముల మెఱుంగు, లమ్ముడిగఁ
గ్రమ్మి నెమ్మేన నొఱపు చూప, రాజవరుఁ
గాంచె లేచి యా రాజవదన. రసిక. ౧ 47.

గీ. మఱియు వెలలేని ముత్తిగమానికముల, యంద
లంబులు నుయ్యేల లరదములును, గవని
ఁట్టులుఁ బెండియల్ గద్దియలుమ, జాఱఁ
జూచుచు సంగ లోపలికిఁ దూఱె.
అచ్చ. రా సుం 9

ముత్తియపుఁగమ్మ వి (ముత్తియము + కమ్మ) స్త్రీభూషణవిశేషము, స్త్రీలుధరించు నొకవిధమగు వగ

సీ. .. చెవులను బవిరెలు కమ్మలును ముక్కు-
ముక్కెర లడ్డకమ్మలు ముత్తియఁపుఁ
గమ్మలు ... చెన్న. 2. 207.

ముత్తియము — ముత్తెము, ముత్యము. వి. (సం. మౌక్తికమ్, ప్రా. మోత్తిఅం, క. ముత్తు) ముత్యము.

గీ . చందనమునఁ, భరిణయాగార మలుకంగఁ
జాణ యాణి, గలుగుముత్తియముల ముగ్గుగా
నొనర్చ, జతుఁపుణ్యా-గనాలనతతిఁ
బొనర్చె .. భార. విరా 5 386.

కం. కరవాఁడినూదితుఁడమైన, నఁ దఱువంబడిన
ముత్తియంబును బోలెన్ ... ష 8 6

గీ పడుచుపనిచేసితివి రేఁగుపండ్లకొఱకు, ముత్తి
యంబులు వెలవోయు ములుచ గలఁడె ...
జై. భా 5. 59.

జ ముత్తియపుఁగమ్మ.

ముత్తు 1 ప్ర. ముపర్ణకము, అదంతము లయిన అమహన్నపుంసకములకుఁ బ్రథమైకవచనమున వచ్చు ప్రత్యయము.

(ఉ. వనము, ధనము మొ.)

కం. అమ్మమ్మ యోఁతసాహస, మమ్మాటకముత్తు రాదె యమహత్తొటన్, మమ్మును లక్ష్యము నేయక, బమ్మెఁ గొల్పెద పఁటంచు వాఁలు వల్కన్. వాక్య. 4 163

(ఈ యర్థమున నీకవి యొక్కఁడే వాడి యున్నాడు)

2 ప్రార్థనాద్యర్థక మధ్యమపురుషైక వచనబహు వచనములకు నుజీ, కలజీ, వడుజీ మున్నగు ప్రత్యయములకు అంధ్రవ్యాకర్త తేల్చిచిన సంకేతము.

ఉదా. చేయుము, చేయన్ మొ.

ముత్తునియ(లు). వి. (మూఁడు + తునియలు) మూఁడు ఖండములు.

సీ. .. శక్తి, గొని భగదత్తుండు దనుజభంజను
వైన నడుమ ముత్తునియగా నఱికి పార్థుఁ
డాతపత్రంబు దునిమిన ...
భార. ద్రో. 1. 353

కం. నరుచేతివిల్లుఁ బలుకయు, మురహరుఁ డొక
శరముచేత ముత్తునియలుగా, ధరఁ బడ
నేసిన .... గయోపాఖ్యానము 2 అ.
భార. భీష్మ. 2. 79.

ముత్తుము. వి (మూడు + తూములు) పంద్రెండు కుంచముల ధాన్యపుమానము, అఢకత్రయము

వ. . డాకరేమి అయ్యపాలమున ఊరి దక్షిణ దిక్కున గొల్లపల్లు తూర్పున సీలమచేవి . యినపరెకాస్యతోట నేలఒకపుట్టిముత్తుము వడ్ల పట్టు వేయిబ్రాంతులతోడం గూడం గుఱోత్తుం (గ్గచోడ)శస్త్రమునకు నాచాంద్రార్కమునకు నిచ్చిరి ... ద. శా. 4. 1016.

సీ. ... శాస్త్ర్యధకి ముత్తుమం చనఁగఁ జెల్లు.
అం. శా. 2. 271.

ముత్తెపుఁజిప్ప. వి. ముత్తెము + చిప్ప)

1 శుక్తి, ముత్తెములు పుట్టునట్టి యోనిభమగు (ఆలిచిప్పవంటి) గుల్ల

చం. తామ్రమపర్ణికన్, బొగడతకెక్కు క్రొత్త తెలిముత్తెపుఁజిప్పలు చేతుఁబంధనా, ద్యగణిత తావకీనవరితాక్షితకీర్తినచిన్ వెలి గాదిన్ ఉ రా. 7 164

ద్వి ముత్తెపుఁజిప్పల ముసించుమోము, క్రొత్త సీలపు గురుగులుకుర్దోయి ద్వి హరిశ్చ పూ 666 పం.

2. ముత్తెపుఁజిప్పవలెనుండు భక్ష్యవిశేషము

వ వెన్న మెఱుఁగులునిడికుడుకు లుండకుడుకలు ముత్తెపుఁజిప్పలుఁ జంద్రకాంతలు .. ఆదిగాఁ గల భక్ష్యంబులు .. హంస 1 105

వ ఇడ్డెనలు తేనెతొలలు గురుగు లేంకికాయలు వెన్నమెఱుఁగులు నిడికుడుకలు లడ్వాలు ముత్తెపుఁజిప్పలు చంద్రకాంతంబులు .. ప్రబంధ 116.

ముత్తెపుఁబంట వి (ముత్తెము + పంట) ముత్యములు పండునది, చెఱకు

మ వనితాముత్తెపుఁబంటవింటిమొగలివజ్రీడు సత్య. సాం 3 54.

ముత్తెపురిక్క. వి. (ముత్తెము + రిక్క) చిత్రానక్షత్రము, చిత్త (చూ ముత్తెపురిక్క నెల.)

ముత్తెపురిక్కనెల వి (ముత్తెపురిక్క + నెల) చైత్రమాసము, చాంద్రమానమాసములలో మొదటిది (శ. ర.)

ముత్తెపునవతు వి (ముత్తెము + నవతు) ముత్యమువలె నుండుచుక్క, చిత్రానక్షత్రము. (శ. ర.)

ముత్తెము = ముత్తియము వి (సం ముక్తా, ప్రా ముత్తా, క. త. ముత్తు; బ ముత్తెములు, ముత్తెలు) ముత్యము.

సీ. అలుతఁ దగిల్చినయాణిముత్తెపుఁబేర్లు హారినీలహారంబులై తనర్చె .... విక్ర 1, 139.

సీ తెగయచ్చిన్నసూత్రమునఁ జిక్కక ముత్తెములు రాల గంగరికలు వహింప .. ఆము 1 60

సీ ... ముత్తెం మోముముట్టను శ్రీకర బ... వాటికీక వెలయ ఇందు 2 54

సీ, ... స్థిత విమలతారా కార జము ... ముత్తెలకమ్మ ... వతి కుతు ... దాల్చెఁ దదంతి... పరిధిరేఖా... ... ఆ వి 5 50 అం భా 2 276

విణ ముక్తామయము

మ శశుకు న్ముత్తెపు మోదకంబు దగ శృంగారంబుగాఁ జేసి దశా. 1. 7.

జ. ముత్తెపుఁజిప్ప ముత్తెపుఁబంట, ముత్తెపురిక్క ముత్తెపురిక్కనెల, ముత్తెపునవతు, ముత్తెసరులు.

ముత్తెపుదిల్లు వి. బ ఒకమాదిరివస్త్రములు, వస్త్రములలో నొక భేదము

సీ ముత్తెలపందిళ్లు ముత్తరిగొ గ్రహణంబులు కర కంచు నాచువన్నె ప్రబంధ. 272

ముత్తెసరులు. వి బ. (ముత్తెము + సరులు) 1 ముత్యాలహారములు. 2 ధాన్యవిశేషము ఒక దినుసు వడ్లు.

సీ సరి లేని తెలిముత్తెసరులకొటారు కల్యాణపరంపరలతొలుదీవి . వసు. 1 93

(పై రెండర్థములకు నుదాహరణములు.)

వ .. బంగారుతీగ లిప్పపూరాజనాలు పుష్పమంజరులు కస్తూరి నిగరాలు ముత్తెసరులు ... అను నూటనాలుగువగల పైరుల చేరుడు బియ్యంపు ప్రసాదంబులు ... ప్రబంధ. 112

గీ అంగడులఁ జేల దద్దయు రంగెసంగి, ముత్తెసరులును బరువంపు ముత్తెసరులు, వఱలఁ దరని సిరులఁ బల్లఱును మెఱసి, ... లరు వేల్పురానెల వీడు గాఁగ అచ్చ. రా. బాల. 3.

(ఇది 1 వ యర్థమునకును ఉదాహరణము)

2. ఒకమాదిరి వస్త్రములు

సీ. మంజిడి మొకమాలు మాదావళంబులు ములుక పూవన్నెలు ముత్తెరలు .. దశావ 3 67.

ముత్తైదువ వి. ముత్తి + ఐదువ, వృద్ధ సువాసిని (చూ. అయిదువ)

ఉ. ఆదిపశక్తి యైనత హిమాచల రాజకుమారి ... వోలె ము. త్తైదువ వై నిజేశ్వరునియర్ధశరీరము పాలుగొమ్మ .. నైష 6 14.

ఉ. నను నో ... విని ముత్తైదువ జేయ నింపొదవ ... మము గాపు మంచు నా, గావలితోడు ... నవ్వుచుం బల్కెం గ్రమ్మఱన్ ఉ. రా 4 159

సీ. ముత్తైదువ ... బత్తి బోటు వహింపం, జిన్నెలా యని కాం ... బోడుము . శుక 2 .15

ముత్తో[1] వి. ముత్త + అవ్వ) వృద్ధపితామహి.

శా. .. పురూరవుండు ప్రచలద్యోగుండు మాతామహగా, ఎత్తోయాకర మేఖలాపతికి నిల్లా లైతి ... కావునన్, ముత్తోవీ విది లెస్స మన్ననియన్ మోహాంబు ... హం 7 125

ముత్తో[2]. వి. (ముత్తి + తోయలి) వృద్ధస్త్రీ, ముదుసలియాడుది

కం. తలవాకిటను మెలంగెడు, పొలంతుక పలుకుల వెలంది పొత్తముముత్తో .

ఆం. సం. దేశ 11

ముత్యము = ముత్తియము వి. (బ. ముత్యములు, ముత్యాలు) మౌక్తికము

చం. ... ముద్దైనముత్యములు గల్గుట నూతన తామ్రపర్ణియై ... విక్ర. 1, 99

సీ. తరుణిలోచనబాష్పధారలవంబులు ముత్యాల వరుసతో ముద్దుగుడెను .. నైష. 2 113.

రగడ. కాదల్లయది పుల్లకంకేళి పన్నిదము, మోదు గోడిన నీరుముత్యాల జన్నిదము

మనుచ ... 84.

సీ. ముత్యాలచేరులు ... ముత్యాలు సిరిసిరి ... యోప్పు .

... యా. 4 39.

3. ముత్యాలపన్ను

ముద్గము సం. వి. అ. ప. ముద్గము 'అని, ... లేదు)

ముత్యాలమ్మ వి. (ముత్యాలు + అమ్మ) ఒకానొక గ్రామదేవత (శ. ర.)

ముత్రోవద్రిమ్మరి వి. (మూడు + త్రోవలు + ద్రిమ్మరి) త్రిపథగ, గంగానది

అ. వేల్పుచేలు గడలి ... ముత్రోవద్రిమ్మరి ... .

... 61.

ముదము సం. వి. అ. ప్ర. సంతోషము

ముదముద వి. (త. ముదముదు. కొత్తుకు, సంకోచము. శ. ర.)

ముదముదములు వి.అ. చెడినవాడు, చెడినది, దుఃవస్థ నొందినవాడు, దుఃవస్థ నొందినది.

వ. వారిక తెల్పువాక్యల హితాలాపంబులవిని దివిజులయెడ మాత్సర్యబులం జడిమి బుద్ధిం బ్రాప్తించిన ముదిమింగడపట ముదముదము లైన యా దనుజాధముల ననపలెం గాక

ల. వి 2. 76.

ముదల. వి. (త. ముదల్) 1 ఆజ్ఞ, ఉత్తరువు.

కం. పదపద దశముఖదేవీ, పదవికి నింద్రాది దివిజపాలకు లింక నీముదల నిజరాజ్యమా, పదవుల మనం దలంచినారు పల్లవపాణీ

రామా 6 157.

సీ. చెవిదండం జేరి నిల్చినబ్రాయసముచారిదముల కమ్మల కొప్పములు లిఖించి .. కుచల 2. 9.

వ. కేళాకూళుల జొడ్డనకావుల వద్దుపెట్ట లేక విహరించుటకు వజ్రనాభుని ముదల యడిగి.

ప్రభా. 1 121.

2. లత్యము, గుటి

ఉ పోటున వేటునం దిరిగి బోరగిలం బడి యున్న దానవుం, గాటుకకొండ నెత్తు వెలిగోరు తెఱం గున నెత్తి త్రిప్పి చె, ఫ్లాటము చూపి వీఁడు మొదలా మన కంచు బలుండు సంగరా, ఘాటము దాఁట వైచిన దిగఁబడెఁ గ్రోళ యుగంబు చక్కటిన్ ... ఉ. హరి. 4 269.

(వీఁడు మొదలా, వావిళ్లపా.)

3 గనిమ చేరక నేల (శ. ర.)

జ. ముట్టముదలించు, ముదలకించు, ముదలపెట్టు, ముదలించు

ముదలకించు స. క్రి. (√ముదల) 1 ఎత్తి పొడుచు

కం దంచుం జరణాంచలములఁ, గించుఁదనం బంచు ముదలకించున్ ముంచున్, నొంచున్ విదళన ముంచూ, దంచచ్చం మాపుటస్ఫుటాఘాత ములన్ రామా. 5. 198

(మార్కొను అని శ. ర.)

వ అని ముదలకించి యవ్వీరభద్రుండు రౌద్రో ద్రేకంబునఁ బ్రళయకాలరుద్రుండై ... వీర 4. 109.

2 ఎదురుకొను, మార్కొను

వ ... తటములూర్పుల పెంపున నుత్కంప మానంబు లగుచుఁ జెన్నొందు చన్నుఁ జక్కవ కవలకెలంకులఁ జొక్కపు టెక్కలకదలిక పొద లికల ముదలకించుచు నిగుడు నిగనిగల తరఁగల యందంబు సందిదండలతళుకులకుఁ జెలికా డంబు నెఱప ... కళా 6. 224.

3 వర్ణించు, ప్రశంసించు.

ద్వి .. నాకులస్వామి, మొదలైన దివిజులు మునులు వేదములు, ముదలకింపఁగ రాని మూర్తివి నాకుఁ, బ్రత్యక్ష మైతివి పరమ కళ్యాణ, మూర్తి ...

ద్వి పరమ 3. 220 పా.

ముదలపెట్టు స. క్రి. (ముదల + పెట్టు) ఆజ్ఞా పించు

గీ . రుద్రుండు వచ్చి తనకు, మ్రొక్కు చెవియలఁ గూర్చుండ ముదలపెట్టి ... వరాహ 10 5

సీ. ముదలపెట్టక ధనమును వ్యయింపఁగ రాదు కోపించె నని మదిఁ గుంద రాదు ...

రుక్మాం. 4. 83.

గీ. కరుణ నంతమాత్రపుచూడిగంబు సాకు, ముదల పెట్టుఁ దఁటంచుఁ గే ల్మోడ్చి మిగుల, వినయ మొప్పఁగ నాయింతి వేఁడుకొనియె ..

కళా. 1 84.

ముదలించు. స. క్రి (√ముదల) 1 ఆజ్ఞాపించు, శాసించు.

ద్వి ఇది యేమి రఘురామ యెల్లలోకములు, ముదలింపఁ బురుషోత్తముఁడ వైననీవు, ఈ మోహశోకంబు లేల తాల్చెదవు ...

రం. రా. కిష్కిం. 198 పా. 20 పం.

2. ఎదురాడు, వ్యతిరేకముగాఁ జెప్పు, మార్కొను ప్రతిఘటించు.

ద్వి. మోసపోయితి నిన్ను ముదలింపలేక, నీసత్య సంపద నిన్నింత చేసె ..

రం రా. అయో 128 పా 2 పం.

కం. ఎదురెదురను ముదలింపఁగ, మదిఁ గొంకి పిఱిందివలన మందగతిం జే, రెద నేమటి యున్నెడఁ బ, ట్టెదనను వగఁ బుష్పకంబు డిగి వచ్చుతఱిన్ ... నిర్వ 7. 78.

ద్వి. ముదలించి తేకరాముని డాగురంచి సుదతి నీళఁగిఁ దెచ్చుట బంటుతనమె ..

రం రా ఆర 181 పా 16 పం.

కం తనకొఱకుఁ గఱకుదిపులం, గని యని ముద లించి పొలియుఁగన నర్రద్దన్, గనుఁగొనక మనుజపతికిం, దనమేనిం బోలెఁ బ్రోవఁదగు భటపంక్తిన్ వేం పంచ 1. 520.

3. ప్రశ్నించు, అడుగు

ద్వి అని తన్ను ముదలించుచును పెట్టయెదురఁ, దనతొంటిభావంబు దాల్చినఁ జూచి ...

బస. పు 3 1147 పం, బస పు 5 319 పం.

4. (బాణాములు) ప్రయోగించు వేయు.

ఆ త్రిశిరుం డంతరు గనలి దివ్యాస్త్రసంపద. రాముమీఁదఁ జూపి ఏఁగ మొనర్చె, మూఁడు శరము లతఁడు ముదలించి యట వాని, మూఁడుతలలఁ ద్రుంచె మొగ్గరమున ...
మొల్ల. రా. అర. 13.

5 సంతోషపెట్టు. సంతసింపఁజేయు.

సీ. .. ఒకఁడు పదప్రౌఢిమకు నిచ్చలో మెచ్చు, నొకఁడు జాతిశ్లాఘ కుబ్బుచుండు

గీ .. వంగువైఖరిఁ గుజాతి, జాడ నిందటిముద లింపఁ జాలు టెట్లు ... వేం పంచ. 1. 14.

ముది విశ. (√ముదియు. క. ముదు, త. ముది యన్) వృద్ధు,ముదుసలివాఁడు · వృద్ధ,ముదుసలిది, వృద్ధము, ముదుసలిది, ముదిరినది.

ఉ ఇమ్ముదివెట్టి వీనిఁ బరమేశ్వరుగాఁ గొని యాడె ... భార. సభా. 2 39.

చం అనుటయు శాంసుఁ డిట్లను జనార్దనుతో ముది జోదు భీష్ము నొడ్డనఁ బని లేదు ...
ఉ హరి 4. 131.

గీ. ... తాఁ బోనిచో సారె పిలువ నంపు, మచ్చిక యొనర్చె నమ్ముదిమాయలాఁడి ....
శుక. 1. 39

సీ చుట్ట చుట్టుకొని శేషుఁడు నిద్రపోవును, ముదిపన్నగములలో మొదటివాఁడు ...
వసు 1. 82

గీ అహహ ముదిగొట్టు నెక్కి భిక్షాటనంబుఁ, జేయఁ బోవుట యదియు మేల్చాయ చుమ్మె .. హర. 4. 28

వి. ముదిమి, వార్ధకము.

చం. ముది మది దప్పి తోయి మునిముఖ్య! ...
అము. 6. 113.

సీ అచటివిప్రులు మెచ్చ రఖిలవిద్యాప్రౌఢి ముదిదప్పినమొనటి పేల్చు .
వసుచ 1 50.

ముదిగారము. వి. మౌగ్ధ్యము, మొండితనము. (శ .).

ముదిత. వి. 1. స్త్రీ. ఆఁడుది.

కం. గద విసరి వైచె నడుకుఁడు, వదలక సతి దునిమె శక్తివైచెను దితిజుం. డది ముదిత దుముకు సేసెను .. ఉ హరి. 1 166.

గీ. మేపుదము పీనిలో నున్నమృగశిశువున, కది ప్రవర్ధన మందెనే ముదితలార!, మండలం జెల్లఁ దానయై యుండు ... నైష 1. 126.

కం కడు నవ్వించుచుఁ జెలఁగులు, ముడివెట్టం జేటొరాడు ముదిత కనుబొమల్, ముడి వెట్టె నాలిసిగ్గున .. మనుచ. 5 94

2. భార్య

సీ ముదితకై యంతమేని నొదవినకామారి యాత్రి తనుజుఁ డైనట్టియుగ్రుఁడు ..
దశా 3. 61.

ముదిత. సం. వి. ఆ స్త్రీ. ఆనందము, సంతోషము (వాచ.)

ముదితము. సం. విశ (అ. అ. అ) సంతోషించినది, ఆనందించినది

వి అ న 1. సంతోషము, ఆనందము · సుఖము.

2 ఆలింగన విశేషము, రతాలింగనభేదము.

ముదిమి. వి. (√ముదియు, త. మువుమై) ముసలితనము, వార్ధకము.

ఆ యదువు దొట్టి సుతులు ముదిమికి నోపక ...
భార. ఆది. 3 95.

చం. ... నా, ముదిమియు నీకుమారుతవమున్ వరుసన్ విజయుం జెలంగెడున్ ...
భార. ఉద్యో. 4. 246.

ఆ. రసరసాయనాఖ్య రత్నద్వయము దెచ్చి.

యందు ముదిమి నొకటి యపనయించు, నొకటి చాల సిరుల నొందించు నని చెప్పి, యిచ్చి యనుప నింకు వచ్చె నృపతి .. విక్ర. 2. 163.

సీ. ముదిమి ముప్పునఁ దగు ముదలితనము ... ఆం భా. 2. 118

ముదియ = ముద్దియ వి (ప్రా. ముదిఆ, ముదియా) స్త్రీ ఆఁడుది

కం. రేయుం బవలును మెఱయును, ప్రోయుఘ నావళులకలిమి ముదియలు దమ్ముం,బాయక యు డఁగఁ బరిరం, భాయతభోగరుచు లొదవె నాత్మేశులకున్. హరి. పూ. 6 112.

కం. ఓముదియ నీవు గొట్టిన, నే మగు నెవ్వారి కైన .. విక్ర. 4 61.

ముదియు అ క్రి (క ముదు త. ముది.)

1. ముదిమి నొందు, వార్ధకము నొందు

గీ ముదియ మతి దప్పి నోరికి నొదవినట్లు, పలుకు వెడఁగుఁమాటలు పాటి యగునె .... భార. ఉద్యో. 4. 248.

సీ వాని, పాలు ద్రావినవారు బలము సత్యము నెక్కుడై యెన్నఁడును ముదియక సుఖింతు, రని వింటి నతనిఁ గయ్యంబున నోడించి యైనఁ దే వలయు నా కవి ప్రియమున .. హరి ఉ 8 250.

ద్వి ముదిసితి భూభారమునకంటె ఘనతఁ, బొదలు జరాభారము నుదాల్పఁకతన .. రం. రా. అయో 86పా 7 పం.

గీ ముదిసి ముప్పునఁ బెండ్లికై మొగము వేల్పు, దగవు గాదని రాఁ డయ్యె దాత వేల్పు .... నైష 4. 129.

2 శిథిలమగు, జీర్ణ మగు.

గీ విడువ రాదు దుర్మతులకు నొడలు ముదియఁ, దాను ముదియదు ప్రాణాంత మైనరోగ. మనఘ తృష్ణ ... భారం. శాం. 5. 377.

కం అది యట్టిద సంసారము మొదలుఁ దుదియు నొక్కరూప మోహం బెచ్చి పదలదు తృష్ణయు నెన్నఁడు, ముదియదు, నదువులను నిట్లు మును గని రార్యుల్ హరి ఉ 5 189.

కం ముదిమి నుమీ 5ంత యూహ ముదియక యున్నన్ . సుద. 2 196.

జ ముది ముదిమి. ముదివాడు, ముదుక, ముదుకఁడు, ముదుసలి, ముద్ది

ముదిర నం వి అ స్త్రీ. కాముకి, స్త్రీ

కం. ఆకదురునఁ బికరవమును, నాకదురున భృంగరవము నాత్మగవంబున్, పికీకృతముగ నేకుల, నేకులు వినవడికె ముదిర యేకులముదిరా? పీఠి. 34.

ముదిరము నం వి అ పుం 1 మేఘము, మబ్బు. 2 కప్ప

ముదిరుఁడు. నం వి. అ పుం కాముకుఁడు. (మే వి, ఆ ని).

ముదివాఁడు. విజ (ముది + వాఁడు) వృద్ధుఁడు, ముదిమినొందినవాఁడు

శా అన్నా నే ముదివాఁడ లేవ పడి లే డెందెందో నీ వేగఁగా సన్నాహంబున వచ్చి నాఁడవు .. సమీర. 7 65

సీ. ముదివాఁడు ముదుసలి ... అలరు వృద్ధాభిధ .. ఆం భా. 2 119

ముదిసెలి వి. కార్యకర్త

వ. ... కులోత్తుంగచోడ గొంకరాజుల ముదిసెలి తలయొట్ట ముద్ద నాయకుణ్డు శ్రీ భీమేశ్వర మహాదేవరకును బెట్టిన అఖణ్డవర్తి .. ద శా. 4 1165.

వ. .. శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కులోత్తుంగ చోడగొంక్కరాజుల ముదిసెడ్లు దారపనాయకుండును జామెన పెగ్గడయును ద. శా. 4 996

వ. .. కన్యసంక్రాన్తి నిమిత్తమున స్థానపతులు నా రుద్రదేవర ముదిసెలి సుప్పు నాయకుణ్డు శ్రీభీమేశ్వర మహాదేవరకు నిచ్చిన అఖణ్డవర్తి లోహదివియ 1 కి ... ద. శా 4. 1013.

ముదుక = ముదుకఁడు. విశే. (ముదియు) వృద్ధుఁడు, ముసలివాఁడు.

కం. పదునాల్గు మహాయుగముల, ముదుసలిగు భీమేశ్వరునకు మొగచాలై యుండెడు సాని పెండ్లి యెప్పుడు, నది దశారామమహిమ మగునో కాదో ... భీమ 1 112.

కం. ... దశాననుని ముదుకఁ గాన మఱఁదోఁ, చినచందం బగునో కాదో చెప్పితి సీకున్ భా. రా యు 4 78.

సీ .. నందగోపుఁడు, మొదలుగాఁ గల్గొల్లు ముదుక లెల్లఁ, గడుఁ గ్రొవ్వి . హరి పూ. 7 157.

2 దళసరియైనది, మోటయినది

ద్వి ముదుకకుప్పసములు ముదముతోఁ దొడిగి, ముదిసిన రాక్షసముఖ్యులు నడువ . రం రా. యు 516 పా 61 పం

ఉ వేసరి యే మటన్న నిలు వెల్వడఁ జాలఁడు చేత నంటిమా, దాసరి బుట్టయున్ ముదుక దావళి దట్టియుఁ గాని కాన మో, కేసరి మధ్య నీ వ్రతిన గెల్చె ... వై జ 3 94.

గీ వలకతలగుడ్డ యొకకాటి పచ్చడంబు, ముదుక నీర్కావిదోవతి మొలను సంచి, తిత్తి వెండుం గరము వ్రేలహత్తి యొప్ప, నుండు శరుఁడను పేదనియోగి యొకఁడు. హంస. 4. 76

3 సాంద్రమైనది, చిక్కనిది

వ ... ముదుకవెన్న లంటుకొని ముదుక నయి పిడిచినం బొలవలచు చుంచుతలలును ... హరి. పూ. 5 143

సీ ముదుక గాకుండఁ బయ్యెదలోనె కేలార్చి కలయఁ జంటను నొంటఁ గలప మలఁద ... ఆము. 1. 60.

4 లావు, స్థూలము, పృథులము.

(దీనికి నిగాగమము నొక్కచోఁ గానవచ్చు చున్నది.)

సీ ... ఆ ... ప్రాణరక్షకమై, తాలిఁగ బలకేళి వలసి కన్నోద్యమ, గడియఁ గాచన కుంభకంబ నంబు లైన, ముదుకని చన్నుల మొన లొత్త దిగిచి, బలువిడి నచ్చటల్ పరిరంభణముల. మోపుచు జనముల మేలొల్ల దెలిసి .. రం రా ఉ 80 పా. 25 కం.

పళువ సన్న బియ్యముకన్న ముదుకబియ్యము వెల తక్కువ

ముదుకఁడు = ముదుక విశే ముసలివాఁడు, వృద్ధుఁడు

చం ముదుకఁడ నైన నాదుబలము జేలమున్ విపిధాస్త్రశస్త్రసంపదయును బోయి సీ గుడుఁడు భార్గవుచే విను ... భా. ఉద్యో 4 246.

సీ ముదుకని మస్తకంబునకు దాపున నూఱు కాండముల్ దలగడగా నమర్చి జై భా. 2 89.

కం ఇది గాంధర్వవివాహము, సుదతీ మనకిపుడు సాక్షి సూర్యుఁడె యన నో, ముదుకఁడ నీకొద దీటిన, వదలెద వే నొల్ల నను బ్రవాళాధర యున్ ... భోజ. 7. 115., భాగ. 10. పూ. 1286.

ముదుకసరులు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము

సీ గరుడసరు లోప్పతుగంటరాజనములు మోఁదుగ తొడిమలు ముదుకసరులు హంస 4 128.

ముదుగు విశే ముదుక. దళసరి

రగడ. మూల కొదిగెఁ దుది ముదుగుంగోకల్, సాలిఁ దాచెను సన్నపుఁ జేకల్ ... బహు. 2 12.

వి మోటుమాట, కఠినోక్తి.

ఆ తొత్తుపేరఁ బెట్టి దొడుకుపేరను బెట్టి, పిల్లి కూనపేరఁ బెట్టి యిల్లు, వెళ్ల తే దటంచు మెల్లన ముదుగులు, పాఱవిడుచుచుండుఁ బాటఁ బాట. వై జ 3. 98.

సీ. ఉపబర్హ మెగఁద్రోయ ను కించి మోముపై

మోముఁ జేర్చినఁజూచి ముదుగు లాఁడు ...
హంస. 3. 201

ముదుటుంగరము = ముద్దుటుంగరము.

ఉ కానకుఁ గొంచుఁ బో యిపుడు గాళ్లను
జేతులు గోయుఁ డంచు లో, నూనినకిన్క-
రాజు ముదుటుంగరమిచ్చెను ..
సారంగ. 3. 26, 3. 22

ముదురు. అ. క్రి. 1. లేతదనము వీడి పరిణతి నొందు

సీ. సడలిన నిడుదకెంజడలును ముదురఁ బండిన
నాఁచుదీఁగలుఁ బెనఁగొనంగ ...
హరి ఉ 7 74

కం. ముదిరిన రేయొండలచే. నెద వడ దాఁకంగఁ
గొమ్మ యొడ వడఁ జొచ్చెన్ ..
కళా 3 107.

2. హెచ్చు. అధికమగు.

కం. అని యా రాజకుమారుఁడు, కినిసి పలికెనపుడు
వారికిని మాకును నీ, వనితకు వాదము ముది
రినఁ; జని చెప్పితి మప్పురంబుసభవారలకున్.
భోజరా. 7. 79

సీ. అనఘ మహోదరవ్యాధి నాతనువున, నొదవి
యంతంతకు ముదురఁజొచ్చె ..
నా పంచ. 4 81.

గీ. వీరశైవంబు ముదిరి యేవేళనైన, హరహర
శివా మహాదేవ యనుచుఁ బల్కు ..
హంస. 3 189.

3. పెరుఁగు, వృద్ధిపొందు.

గీ ధనమదంబును వేదవిద్యామదంబు, మోహ
లక్ష్మీమదంబును ముదిరి కాదె, కాశికా
పట్టణంబునఁ గరుణ లేక, బ్రాహ్మణులు నన్ను
నిటు భంగపఱిచి రకట! కాశీ. 7. 155

గీ. వెఱ్ఱిశైవంబు ముదిరి మద్విమతి వినుఁడు ...
ఆము. 4. 42. మనుచ. 5. 27.

4. ఒదుగు, ముడిఁగియుండు

కం అదురుదురే పగదాయకుఁ, జెదురుదురే ధైర్యశ్రీ;
మెదలి జీవితవాంఛన్, ముదురుదురే మూలల
నరి, కెదురుదురే కాక శూరు లెచ్చో నైనన్.
చంద్రా. 6 96.

విశే. 1. లేఁతతనము వీడినది.

గీ. ముదురుఁదీవెల బిగువుగా మోపుఁ గట్టి ...
హర 1 21.

సీ. కంబు సౌందర్యంబుఁ గబళించు కంఠంబు
ముదురు చందురుఁబోలు ముద్దుమోము ..
హ. వరాహ 2. 27.

గీ ముదురు ముంకెనపూవు కెమ్మోవి గాఁగఁ,
దములు చూపఁ గొలిపెడు కొమరుఁ దనపు,
జోగురాలును బోలెను జాగు మీఱు, కొలను
గాంచిరి మదిలోనికోర్కు లలర ...
యయా. 3 55.

వ. ఖిల్లపల్లవాధరలు భల్లవరంపరలన్ బగిలించిన
ముదురు వెదుళ్లనుండి జల్లున రాలి ..
ఉ రా 4. 163.

2. మిక్కుటము. ప్రబలినది, అతిశయించినది.

గీ. ముదురుటూర్పులు గెమ్మోవివదను దివియఁ,
జెమటచిత్తడి చెక్కులఁ జిప్పిలంగ, నున్న
తన్వంగి భయ మేద నుపచరించి, యింపు
రెట్టింపఁ దెరువరు లిట్టు లనిరి. విక్ర. 7. 102.

ఆ. ఎదురు లేనిభక్తి చిదురుపగానీక, యదరు
బెదరు మదిని గదురనీక, ముదురుకరుణ
నన్నుఁ బదురుగాఁ బెనిచెడు గదురు మద్వ్రతంబు
గాచుకుదుఁ, చెన్న 4. 129.

3. చిక్కనిది, సాంద్రము.

సీ. చంద్రకాంతపునీటజాలైనవెన్నెల, ముదురు
వెన్నెల జట్టిఁ బదనుఁ జేసి .. పారి. 2. 48

సీ. గదురుకంపు గడించు ముదురు క్రొంజెమటలఁ
జొనుపు పుక్కిటిలోనిజొల్లు విడెము ...
చంద్రా. 2. 40.

4. ముదిమిఁ జెందినది, వృద్ధము.

సీ హిమవన్నగము నందుఁ, గల దొ... బూరవు
గడుఁ బెద్దకాలంబు ముదురు శా...శోకి మూల
దృఢము ... భార. శాం 8 888

ఋ ముదురుఁ జదువులు, ముదురుతనము, ముదురు
ప్రాయము, ముదురుమానిసి

ముదుఱుఁజదువులు వి ఋ (ముదురు + చదు
వులు) వేదములు, ప్రాఁజదువులు.

మధురగతిరిగడ. ముదురుఁ జదువులకు మొదలో
యీాయిలు, కుదురై తుది కీకోడలు రాజిలు..
కు. 1 222

ముదురుఁజదువుల బాపన = బ్రహ్మ

గీ వాల్కపై నువ్వుగింజైన నానవట్టి, యారి
వేరంపుఁదపసి కయ్యంబుగుడుపుఁ గూడుగాఁ
జేసి మెలఁగెడు కోడిగీఁడు, ముదురుఁ జదు
వులు బాపని ముద్దుపట్టి. చిత్రభా 5. 48

ముదురుఁతనము వి. (ముదురు + తనము వార్ధ
కము, ముసలితనము

వ ఇట్లు వారించి యిది శాపంబున ముదురుఁ
దనంబు నొందిన బృందారకసుందరి గావ
లయు ... భార. అను 2. 21.

ముదురుప్రాయము వి (ముదురు + ప్రాయము)
వార్ధకము, ముసలితనము.

గీ. ముదురు ప్రాయంపుఁ బడతుల మదనకథలు,
బొడముచో సిగ్గుపడి పాఱిపోఁవ జొచ్చె
కళా 6 203

ముదురుమానిసి. వి (ముదురు + మానిసి)
వృద్ధుఁడు

వ తొలఁగ కక్కడకక్కడ భద్రపఱచి ముదురు
మానుసుల కతంబునఁ బోఁ గూడక నమో
నమో యనుచున్న వారును ..
కువల. 2 148

ముదుసలి.. విఋ. (√ ముదియు. బ ముదుసలులు,
ముదుసళులు, ముదుసళ్లు.) వృద్ధుఁడు, ముసలి
వాఁడు, వృద్ధురాలు, వృద్ధము.

చం మొదల నుపేంద్రుఁ డై యతఁ డమోఘ
...తన్ భృగుసత్త్...యు,ముత్తదుసలి
...హ...హము... దనయుక్తిన పొ...
మన్న . ఆము 5. 48.

గీ ముదుసళ్లు ... ముద్దు...ఁ జదివి కొం...డు,
...క ...తులకు హిత మగునా మేల, యొలసి
... . భా ఆది 8. 84

గీ .. ...లవు పెద్ద, వాయితము సేయు
ముదుసళ్లు వాఁడువా..., గ...మోవులు
ముం...ఁ గదలుఁ దనువు .
హ పూ 6 21

కం అదిగా కే సిలు వచ్చిన, యది మొదలుగఁ
జింతచె నహర్నిశమును నా, కెమరెదురెయాను
...త్తులు, ముదుసళ్లను ...త మోహమున నను
వా...న్. మనుచ. 8. 160.

సీ నొవ్వులు దఱు చయ్యె నివ్వడె చని వేగ
పెద్ద లౌముదుసళ్లఁ బిలిచి రారె ...
ఇందు. 2. 60

వ ముదుసలిచక్రవాకంబులతో నెకసక్కెం బాడు
చీఁగుచున్నలప్రేఁగుఁదనంబునఁ దవతనూపల్లి
జలదరింప .. భీమ 2 110.

2 పరిణతిఁ జెందినది.

గీ పసిఁడిగట్టున కోకవింత మిసిమి నించి, నెరసెఁ
గదసారి ముదుసలి తెలుపుటెండ . .
పారి 4. 48

ముద్గపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ అడవిపెసర (వృ వి)

ముద్గభుజము. సం వి. జ్. పుం. గుఱ్ఱము.

ముద్గభోజి. సం. వి. న్. పుం గుఱ్ఱము

ముద్గము సం. వి అ. పుం. 1 పెసర (వృ వి)
2. మూఁత, కప్పు. 3. పక్షివిశేషము.

ముద్గరము సం. వి. అ పుం. . సమ్మెటము,
అస్త్రవిశేషము.

ఉ. సుత్తి, సమ్మెట. 2 వేత్రము, న్యాయాధిపతి
యొద్ద నుండుభటునిచేతిలో నుండెడి బెండ్లకఱ్ఱ
4 మంటిగడ్డలు పగులఁ గొట్టెడి కొయ్య.
5 ముకుళితము, మొగ్గ. 6. ...

లింగము (వృ వి)

పుం న ఒకజాతిమల్లి (వృ. వి),

ముద్గలము. సం వి. అ. న రోహిషతృణము, ఒకచనుసుగడ్డి (వృ. వి).

ముద్గలుఁడు సం వి. అ పుం ఒకానొక ఋషి

ముద్గషము సం వి అ. పుం వనముద్గము, అడవి పెసర (వృ వి.) (వాచ.).

ముద్ద[1] వి (త. ముత్తై) కబళము, కడి.

కం. . గొబ్బున నొకముద్దఁ జేసి కొని మ్రింగుఁ జమీ ! .. సీలా. 2 ౭౬.

గీ. మెదడు ముద్దలు గావించి మెసవి మెసవి .. ఉశా 2 4౭౬, ఆం. భా 2 260.

2 పిండము, ఉండ

కం. లోహమయదైత్యనగరీ, గేహంబులు హాటక రాగ్నికీలాజ్వాలా, దాహమునఁ గరఁగి మూఁడుప,మూహము లై పెద్ద పెద్దముద్దలు నయ్యెన్ ... భీమ. 4 141.

కం మానక నిను దూషింపుచు, మానిని విను ముద్దె జేసి మన్ను గొనంగా, నానాఁటికి నాసీచుల, చేనదియంతయును బోపుఁ బెడి పుడికిల్లన్ భోజరా. 8 90.

జ ముద్దకమ్మరి. ముద్దకవ్వము, ముద్దకూడు, ముద్దికొలిమి, ముద్దగించు, ముద్దీఁకె

ముద్ద[2] విశ (సం ముగ్ధా, ప్రా ముద్ధ) ముగ్ధ, అమాయకురాలు, గోల. (చూ. ముద్దరాలు.)

జ. ముద్దరాలు, ముద్దటికము, ముద్దియ,

ముద్దకమ్మర. వి (ముద్ద[1] + కమ్మరి.) ఖాయి కరఁగి యినుము చేసెడియొక్కజాతి (ముద్ద కమ్మరివాఁడు. శ. ర.)

ముద్దకవ్వము. వి. (ముద్ద[1] + కవ్వము) మ్రాని బిళ్ల తగిలించినకవ్వము (శ. ర).

ముద్దకూడు. వి కబళాన్నము, మాధుకరాన్నము.

సీ. హీనవృత్తిని బిచ్చ మెత్తి గోడలు దాఁటి ముద్దకూళ్లకుఁ బోయి మొత్తులఁ బడి .. వేణు. 41.

ముద్దకొలిమి వి (ముద్ద[1] + కొలిమి) ఖాయి యినుముగా కరిగెడికొలిమి (శ. ర.).

ముద్దగించు. అ క్రి (√ ముద్ద[1]) ఘనీభవించు, గడ్డకట్టు

ద్వి ధృతి ముద్దగించిన దివ్యామృతంబు, లత గరిగొన్నమూల స్తంభ మనఁగ . పండితా దీక్షా ౬ పా.

ముద్దట వి పిడుక

కం. గుడిలో ముద్దట లణఁచిన, గుడిలో వెంట్రుకలు వాచికొనినను నెపుడుం, గడు వెలవక పత్తించిన, గడునరి నరకాగ్నిశిఖలఁ గ్రాలు మహేశా .. శివ సా. 293.

ముద్దయ్య. వి (ముద్దు + అయ్య) కుమారస్వామి (శ ర)

ముద్దరాలు. విశ (ముద్ద[2] + అలు బ ముద్దరాండ్రు) ముగ్ధ, గోల.

చం ఇది గడు ముద్దరాలు పను లేమియుఁ జేయఁగ నేరదంతయున్, మృదు వొకకీడుపాటునకు మేకొనఁ జాలదు ... భార. విరా. 1. 103.

ఆ చాల ముద్దరాలు జవరాలు గోమరాలు, నీకుఖాతుమ్మరాలి కెవ్వఁ డొకొ్కా, మగఁడు సెప్పు మనిన భాగ. 9. 72 ఆం భా. 2 105.

(ముద్దురాలు = మనోజ్ఞురాలు శ. ర పా)

వి. స్త్రీ, ఆఁడుది

కం మీలుం దామరపూలున్, మే లగునమ్ముద్దరాలిమినుకుఁ గనుఁగవన్, బోలక నీట మునింగెన్, మూఁకు దొర గాక యిర్లు మూలకుఁ జేరెన్ అచ్చ రా. బాల. 181

మ. సరసిం దోఁచినముద్దరాండ్ర మొగముల్ సత్యంబుగా మించుతా,మర లంచున్ బరువెత్తఁ బోయెడు మదోన్మత్తద్విరేఫంబులు ... ఉ. రా. 6. 84.

సీ. . . ముద్దాడుఁ బులి లేఁటిముద్దరాలి .
కాశీ 2. 48, దశా. 9. 84

ముద్దలికము వి (ముద్ద² + అలికము) ముగ్ధాత్వము ముద్దరాలితనము.

ఉ ఎచ్చి తదీయమందిరము వర్తన లెల్ల నెఱింగి యచ్చటా. సచ్చరితంబు గల్గుటతిచాడ్పున ముద్దలికంబు చూపుచున్, బ్రముచ్చిలి రాత్రు లీలరంభి మూఁడుజగంబులు బ్రమింగుచుండె
కేయూర. 8 228

ముద్దాడు సం క్రి (ముద్దు + ఆడు) ముద్దు పెట్టుకొను, చుంబనము చేయు

ఆ ఆంరి చెక్కు నొక్కి యక్కునఁ జేర్చి ము, ద్దాడి నీకు ఫలము లారగింప, పలసినన్ని దెత్తు ....
ఉ రా 5 86

మ . జిగిజాళ్వా చెక్కుపున్ ముద్దుచెక్కిలి ముద్దాడుచు
దశా 8. 77

సి ముద్దాడి వలదె యీ మోహనా గునిమోము గండచక్కెర మోవి గలఫలంబు ...
విజ వి 1 71

(ముద్దిడు. శ ర పా.)

2. చుంబనాది పూర్వకముగా లాలించు, బుజ్జగించు.

కం .. మగువయుఁ బతియుం, బొదలెడి విస్మయము మనో, ముదముందలుకొత్తఁ గొడుకు ముద్దాడి తగన్ . హరి పూ. 5 188.

సీ. బలితనూజుం డైన బాణాసురుఁడు దొల్లి కార్తికెయుని శూలి గారవించి, ముద్దాడు నెడ నూచి మోదంబు ఖేదంబుఁ బొడమ నెమ్మనములోఁ గొడుకు నిట్లు పాటింపఁడేఁదండ్రి
ఉ. హరి. 5 9

మ. ... మఖశాలాగ్రంబునన్ శ్రాద్ధదేవుని గట్టించెను వీరభద్రుఁడు భటవ్యూహంబుచే నాగ్రహంబున ధూమోర్ణపయోధరద్వితయమున్ ముద్దాడుహస్తాబ్జముల్ .. కాశీ. 7.89.

(ఇట పుణుకు అని భావము. ఆదరించు అని శ. ర).

ముద్ది¹ విశ. (౧ ముదియు ము లాపె. వృద్ధాగన

గీ. అవిన నమ్ముద్ది మంచి దయైన నేమి నా తనూ భవకలన వన..... ముద్దిగన నీకు నిదియు లే దన్న నందు, నద్ధమిక్కిలి యవ్వార నడుగుచెట్టి .
శుక 3 49.

గీ ముద్ది యన రాదు గ్రద్దన యయ్యెద్ద ...
శుక. 3 21.

ముద్ది² వి అడుసు, ఆపద (శ ర)

ముద్దిడు, స క్రి. (ముద్దు¹ + ఇడు ముద్దుపెట్టుకొను, చుంబించు

ఉ నద్దుకన్నె కన్నుఁగవ చొక్కపుఁ గెంపులు మోవి నొక్కమై, ముద్దిడువేః మోవితిని మోవి కొఱఁత పలంచి వెలుపు , ఔడ్డకు బాచ నత్తుఁ గని పెంచిన మేటికిఁ బ చక్కి వె, దద్దిర యంచు నవ్వు చతురాస్యుడు మాకుఁ జిరాయు వీవుతన్
రా వి 1 8.

ఉ ముంగిట నాడుపుత్రుఁ డతిమోదము నందను దొలఁ గాంచి వేడ్కం గరయుగ్మ మెత్తి చిఱుగంతులతో నెడ యేడ్పుతోడ డా యఁగఁ జెలఁగి యెత్తుకొని యక్కునఁ జిక్కఁగఁ జేర్చిముద్దుమో, ముం గమియార ముద్దిడుట ముజ్జగ మేలుట గాక యుండునే
కవిక 1 40.

ముద్దిడుకొను స క్రి (ముద్దు¹ + ఇడు + కొను. స్వార్థమున) ముద్దుపెట్టుకొను

కం. విద్దెములు నేయరాదో, ముద్దులపట్టి యటంచు ముచ్చటదీరన్, దద్దయుఁ దలిదండ్రులు తను, ముద్దిడుకొన నజుఁడు వెలయు మోహనలీలన్.
ఇందు. 2. 17.

ముద్దియ¹ వి (√ముద్ద²) స్త్రీ, అఁడుది

కం. అనుటయు దరిహసితము మో,మునకుఁ దొడవుగాఁగఁ బలుకు ముద్దియ ...
భార. విరా 1. 815.

ఉ గద్దియ డిగ్గి కౌశికుఁడు గాదిలిసూనుఁడు గొండ

పట్టినన్, ముద్దియ దతుహూతుకు విమూఢత రెండవపుత్రుడైనను, దద్దయు వేడ్కఁ జూతు నని . కాశీ 6 21.

ఉ ముద్దులు గుల్కుకుందనపుముక్కలిపీట వసించెఁ దమ్మిపూ, ముద్దియగద్దియం బొలుచు ముద్దియ యుద్ది యనన్ శుభోన్నతిన్ ..
విజ వి. 3. 92.

2 ముగ్ధ, గోల.

సీ ... ముద్దరా ల్ముద్దియ ముగుద యనఁగ, ముగ్ధ యొప్పను ... ఆం. భా. 2. 105

ముద్దియ(ద్దె)² వి (సం. ముద్రికా, ప్రా. ముద్ది ఆ) తామరపువ్వులోని దుద్దు, కర్ణిక

ఉ అద్దము చూచి చంద్రముఖి యందముగాఁ దిలకంబు కన్గొనెన్, దిద్ది యనేకరత్నమయదివ్య విభూషలు దాల్చి యొయ్యెడన్, ముద్దులు గుల్కుకుందనపు ముక్కలిపీట వసించెఁ దమ్మిపూ, ముద్దియగద్దియం బొలుచు ముద్దియ యుద్ది యనన్ శుభోన్నతిన్ విజ. వి. 3. 62.

ఉ పొద్దెపుఁదేఁటి చెక్కుకొన సోఁకులచే రవళించు తమ్మిపూ, ముద్దెడుమామిస, ద్దడర మోదుగు నేఁజయుఁ నల్వకేడెమున్ . ప్రబంధ 5. 14.

గీ పొలుచుఁ గర్ణిక దుద్దు నా ముద్దె యనఁగ.
ఆం. భా 1. 165.

ముద్దీఁకె వి ముద్దు + ఈఁకె) ఏనుఁగును బొడిచెడి ఒరగోల (శ. ర.).

ముద్దు వి (క ముద్దు త ముత్తు) 1. చుంబనము,

(చూ. ముద్దాడు, ముద్దుగొను, ముద్దుగొను,)

గీ. ముద్దు నాఁగను జుంబనం బొప్పుచుండు ...
ఆం భా. 2. 180.

2 ముద్దు వచ్చుపని, ఇంపు గలిగించు పని.

ఉ సందిలి పట్టి యాడు మన నాట్యము లాడుచు ముదు-న్ మహా, వంద మొనర్చె బాలిక డిన-బును జుట్టపుఁ బూవుఁబోండ్లకున్ .
కళా 6 200.

3 ఆదరము

(చూ ముద్దుగావించు)

4. సొంపు, చక్కఁదనము, ఇంపు, మనోహరత్వము

సీ, పలుకుల ముద్దును గలికి క్రాల్గన్నుల తెలివును పలుకు చన్నుల బెడంగు .
భార. ఆది 8 27

గీ ముద్దు, చిలుకు నచ్చు చిలుకల కొలుఁకు లపుడు ... దశా 2 248

సీ తరుణాంగుళీధూతతంత్రీస్వనంబు తోఁ జిలిబిలి పాట ముద్దులు నటింప ... మనుచ. 2. 27.

5. ప్రేమము

చం. వలిమలయల్లువాఁడు తలవాఁక ధరించిన పూవు గుత్తి వే,ల్పుఁగమిజీవగఱ్ఱ యుడివోవని చేవ్వలకెంకి వెన్నల ల్మొలచినపాదు పాల్కడలి ముద్దులపట్టి నృసింహకృష్ణరా, యలఁ గరుణారసంబు నినుపారెడిచూపులఁ జూచుఁగావుతన్.
పారి. 1. 6

వ. ... అద్దేవదేవునకు ముద్దులమనుమలు గావున దశా 3. 125.

చం . ప్రసు, కర్ణిక పలుమాఱుఁ జూపఁ జెలికత్తెలు ముద్దులపాప పొమ్మనన్, మొకము సగంబు వాంచె మణిముద్రికలం జిఱునవ్వు గప్పుచున్. ఉ హరి 5 54.

(ముగులపాప = ప్రేమాస్పదమైనది, అమాయకురాలు)

విశ. 1 మనోజ్ఞము, సుందరమైనది

కం. అద్దేవుండు బైపడ, గద్దింపుగ శైల న్య కనుఁగీటంగాఁ, బెద్దవడి నటించుచు వ,ముమ్మద్దియ చిఱునగవుతోడ మ్రొక్కుచు నిలిచెన్ .
ఉ హరి 5. 59.

చ తెలికనువోయిమిం మలును దిన్నని నవ్వులు ముద్దుమోములున్ . విక్ర 1. 79.

కం. వలనుగ నవ్వుముద్దుంబై, దలి వలి నిట్టూర్పు

కమ్మతావులచే వా.విలి వనిచె వనఁగ ని వే,
ల్పుల ముస్నె వ్వారి నెట్లు పూజించెనో
రసిక. ౨ 127

2. ప్రేమా స్పదము, అనుఁగు

శా క్షోణపల్లభు ముద్దుగ న్నెనునుఁబల్కుల్ గ్రోలు
కోలేపు నీ, ర్వాణాన.ఏము లై నపీనులకుఁ
దత్త్వావ్రయు బు గంధర్వర్వాడ్విణానాద మొకింత
సమ్మదము గావింపంగ నింద్రాదిగీ, ర్వాణాధీశ
చతుష్టయం బరిగెఁ దారావీథి దూరంబునన్
శైవ. 7 35

ఉ ద్వారకముద్దుఁజెలె లంట తన్నగరీమణి సృష్టి
యన్నిటం, దిరుగ దైనచో నిదియ నేర్పులమే
లని యెంచి చెసెఁగో, ధారుణి విశ్వకర్మ ...
విజ వి 1. 20

ద్వి ప్రొద్దు నేఁ డిదె గ్రుంకెఁ బోలమునమండి,
ముద్దులేగలు వచ్చి మొనవలఁ గలసె ...
ద్వి హరిశ్చ. ఉ 1684 పం.

ముద్దుఁడు విశ. ముద్దుఁడు, గోల, బేల.

గీ. తేరపని మానిపిన వాసుదేవుఁ డిలకు,దాఁటి
శాతాసిపైచె మాధవునిమీఁదఁ, బదిశరంబులఁ
ద్రుంచి గోపాలవిభుఁడు, ముద్దుఁడును బోలె
కన్నులు మూసికొనియె. ఉ, హ 8 100.

ముద్దుగలకాళ్లపురువు. వి. (మూఁడు + దుగల + .) జంటముక్కాలి, షట్పదము, తుమ్మెద.

ముదుగల తల్లుల బిడ్డఁడు వి కుమారస్వామి.

ముద్దుగలము వి (మూఁడు+దుగలము) ఆఱు బేడలు

ముద్దుగా అవ్య అందముగా, మనోజ్ఞముగా.

ముద్దుగుమ్మ వి (రూ. ముద్దులగుమ్మ)) మనోజ్ఞురాలు, స్త్రీ.

సీ ముద్దుగుమ్మకు శిలీముఖమయ్యె దుమ్మెద
రసిక. 4. 39.

ముద్దుగురియు అ క్రి. మనోజ్ఞముగా నుండు.

సీ ముత్యాలసరులతో ముద్దుగులుకు ..
శైవ 3 .13.

ముద్దుగులము వి. రూ ముద్దుగలము

ముద్దుగొను అ క్రి చుంబనముచేయు

ముద్దుగైకొను. అ క్రి. చుంబనము చేయు

ముద్దుటుంగరము వి రూ. మురుటుంగరము.

ముద్దుటుంగ్రము వి రూ మురుటుంగరము

ముద్దుపెట్టుకొను. అ క్రి చుంబనము చేయు.

ముద్దుప్రాలు వి ధాన్యవిశేషము

ముద్దుముద్దు విశ జిలిబిలి

ముద్దురాలు వి ముద్దుగవస్త్రే

ముద్దులగుమ్మ వి ముద్దుగవస్త్ర

ముద్దులాఁడి వి విశ ముద్దుగుపస్త్రే

ముద్దులాఁడు వి మనోజ్ఞుఁడు.

సీ పేరడిచే వదుని వెలఁదికి జగమెల్ల ముఖ
మందుఁజూపిన ముద్దులాఁడు .
భాగ 10 పూ. 1253.

ముద్దులుగుల్కు. అ క్రి మనోజ్ఞముగానుండు.

ఉ. ముద్దులుగుల్కు నీ భువనమోహన కుండల
రత్నదీధితుల్ .. కవిక. 6 207.

ముద్దులుమూటగట్టు అ క్రి. మనోజ్ఞముగానుండు.

ముద్దె వి. 1 పద్మబీజకోశము, కర్ణిక.

ఉ కొమ్మలతోడి హస్తములు గుత్తపు ముద్దెల
ముద్దుగుల్కు పొందమ్మల ..
పంచ 24 154. (శా.)

పొలుచుకర్ణిక దద్దునా ముద్దెయనఁగ ..
ఆం భా 1. 224

2. ముద్దియ

ముద్ర. సం వి ఆ స్త్రీ. 1. ముద్దర, సీలు.

2 అంగుళీయకము లోనగువాని యందుండు సంజ్ఞాక్షరములు

3 సంజ్ఞాక్షరములుగల యంగుళీయకము

4 బంగడ, ధాన్యపురాశిపై వైచు సీలు

5 భుజములపై వైచుశంఖము చక్రము లోనగు ముద్ర

6 నృత్తహస్తములలో నొకటి

7 జపము సేయు సమయమందుఁ బెట్టుకొను అంగుళి విన్యాస విశేషము.

8 సాణెము

9 కావ్యాలంకారశాస్త్రము దొక యలంకారము, సరియైన పదములతోను నామములతోను వస్తు పర్ణనము గావించుట ముద్రాలంకారము.

10 బిరుదు వర్ణములుగల పతకము

ముద్రణము. వి అచ్చుపని, ముద్రితప్రతి.

ముద్రణపత్రము వి అచ్చు నిర్దుష్టముగా పడినదో లేదో చూచుటకు మొదట ముద్రించిన కాగితము, (ప్రూఫ్సు ; విల్యమ్సు)

ముద్రాంకము, ముద్రాంకితము విశ ముద్రితము

ముద్రాక్షరము వి ముద్రవైచిన అక్షరము.

ముద్రాకారుఁడు వి ముద్దరలు చేయువాఁడు.

ముద్రామార్గము వి. బ్రహ్మరంధ్రము

ముద్రాయంత్రము వి. అచ్చుయంత్రము

ముద్రారక్షకుఁడు వి. ముద్రలను భద్రముగా నుంచువాఁడు

ముద్రారాక్షసము. వి విశాఖదత్తుఁడు సంస్కృత భాషలో రచించిన యొక నాటకము పేరు.

ముద్రించు సం స క్రి. (గొంగ్లెము) 1. వేయు, బిగించు, తాళము వేయు

కం కలువలకు వచ్చుబిందిర, తలుపులు ముద్రించి యున్న తామరసగృహంబులు పాడగుటన్ మూల్గుచు, వలిభూతము లందలోన నధివసి యించెన్ — కవిక. 4. 79.

2 ముద్రవేయు, సీలువేయు.

ఉ పంచశిలీముఖుండు తుదబాణమునన్ ఒగ మెల గెల్చియ, భక్త్యంచిత పుష్పవృష్టి మనుదానశి నింపఁగ నిప్పు డల్లుము,ద్రించినజాడ దెల్పె సుదతీ మధుపంబు పరిచ్ఛదచ్ఛటాకంచుకితో త్పలంబుతుదకన్నునఁ జిక్కి యచంచలాకృతిన్. — వసు 4 133

ముద్రితము సం విశ (అ ఆ అ) 1 ముద్ర వేయఁబడినది. 2 మూసివేయఁబడినది, ముద్దర వేయఁబడినది 3 వికసించినది, ముకుళితము 4. అచ్చువేయబడినది.

ముధా సం అవ్య. అ 1 వ్యర్థము, ప్రయోజనము మాలినది

ఇది ముధాప్రయాసము మొదలగుచోట సమాస పూర్వపదముగామాత్ర ముండును)

మునగ వి (త మురుంగై.) 1. శిగ్రువు, ఒకా నొకచెట్టు.

గీ ఇఱుకుమ్రాను పెరటిలో నెక్కుబావి, మునగలును జొప్పపెనువామి ... తనర నిరతంబు వెలయు నాతనిగృహంబు ...
శుక 2 408. (మునుఁగు అని చి. ని పా.) ఆం. భా. 2. 44.

2 శిగ్రుశలాటువు, మునగకాయ.

ఆ. మునగ యుల్లి యడవిమునగ దుర్మాంసము, లానుగమ్మి మలిన మైనయుప్పు, గజియజీల కఱ్ఱగఱివేము గురుజ యిలుగువ ప్రవర్జనీయ కోటి, — భార అను 8 189.

మునగపూజిట్టువ వి. పక్షివిశేషము

సీ జిట్టువ మునగపూజిట్టువ గిజిగాఁడు వల్లడ పొడిపిట్ట వఁగపంఁడు.

ఆ. అవి యైనపతు లతఁడు దీర్చు .
హంస. 3 12.

మునన వి. పతఘ్నమానిమీఁది యరభాగము మీఁట (క ర)

ముని. విశ. మునుశబ్దమునకు వృత్తియందు దుత్తర పదము పరమగునపుడు వికల్పముగా నగు రూపము.

ఉదా : మునికాళ్లు, మునివేండ్లు, మునిమాపు మొ.

ముని సం. వి అ. పుం. 1. ఋషి. 2. దమనకము (వ్య. వి) 3. బుద్ధుడు. 4. ప్రియాలువృక్షవిశేషము 5. మామిడిచెట్టు. 6. ఏడు సంఖ్యకు సంకేతపదము.

మునిగించే. సం. క్రి. (√మునుఁగు) మునుఁగునట్లుచేయు. ముంచు, నశింపఁజేయు

చం. వనవిలుకాఁడ మన్మథ యనాథవధూహననపాతకంబు నిన్, గొని మునిగించెఁ గ్రూరం హరకోప కటాక్ష శిఖస్వరూప మై ... నైష. 2. 135

మునికా(గా)లు. వి ఔ. (మును[1] + కాలు)

1. పాదాగ్రము, కాలికొన

సీ. మునికాళ్లు మోపి నిక్కినఁ బసచ్ఛవి రేల యును బల్లవించిన యొప్పు మెఱయ ... నృసిం. 2. 81

సీ. మట్టియ లొండింటి బిట్టుదాఁకఁగనేల నందంద మునిగాళ్ల నప్పళించు ... భార. విరా. 2. 250.

కం అని చిందరేఁగిన ట్లచ్చెనఁటి ధరాసురుఁడు చెంతఁ దేపడివనిధిన్, మునిగాలఁ దన్ని చను గతి ఘనజఘనం బాసి యబ్బగాఁ డయి పోయెన్. వేం. పంచ 4. 292.

2. అగ్రపాదము, ముందరికాలు.

సీ. కదిసితో మునిగాలు గఱచి వెంబడి దీయుఁ దిగిచి తోడనె లేవఁ దెరువుఁ గట్టు ... చంద్రా 2. 91.

సీ చెవులు అిక్కించి చూచి మునిగాల్వకి నెత్తి కొట్టుఁ దేఱులఁ జాపకట్టువడఁగ . రాజ. చ. 2. 75

మునికోల = ములుకోల. వి. 1. తోత్రము, కొరడా.

చం. .. సత్వసేనుఁ డుగ్రక్కున నిగిడింపఁ జేతి మునికోలయుఁ బగ్గములున్ మహీతలంబున నొగలందునుం బడిన భూవర పార్థుఁడు క్రోధదీప్తుడై. భార. కర్ణ. 1 069.

మ ... అప్పనపాటి క్ష్యముఁ బూని కగ్గములూఁదే జోదిక్యంబుగాఁ బట్టుచున్, మునికోలన్ వడిఁ బూన్చి ఘోటకములన్ మోదించి తాడించుచున్ ... భాగ. 1. 228

2. ఆరెకోల, వృషభాదులను నడుపుటకై పొడిచెడి కఱ్ఱ.

క ... వారల నాయంయమిశ్వపుండు, నిశితతరమగుమునికోల నెత్తు రొలుక, మోపుచును ... భార. అను. 2. 210

వ ఇట్లు తాఁ దెచ్చినయెద్దు నెనుపోతును మెడఁ గాఁడి గీలించి ప్రచ్ఛన్నరూపంబునం బాదరక్షలు తోలు మోకు మునికోలయు నంటఁగట్టి పెద్ద యేఁడికోల యమర్చిననాఁగలి భుజాగ్రంబునం దాల్చి . శేష. 3 199.

మునిగొంగు = ముంగొంగు. వి. (మును[1] + కొంగు) చెఱఁగుకొన.

చం. . . కుంచితాగ్రముల వలిపంపుఁజేలమునిగొంగొకయించుక యొత్తి ... శుక. 1. 281

మునిచీకటి వి (మును[1] + చీఁకటి దీనియా మ్రేడితరూపము మునిమునిచీకటి.) పొద్దుగ్రుంకినతోడనే పర్వెడుపలుచని చీకటి.

గీ. . మునిచీకటి ముఱిచీకటి. మసక ... యనఁ నవతమసనామధేయ మై యలరుచుండ ... ఆం. భా. 1. 148.

మునిమునిచీకటి = అసంజవేళఁ బర్వెడిమిక్కిలి పలుచనైన చీకటి.

చం మునిమునిచీకటి న్నడువ ముంగిటవాకిటనైన నొంటిబాటున నడయాడుటవ్వనుల డొంకక పయ్యెదయైనఁ జెట్టయైనను బెడయైనఁ బట్టు . . దశా. 8. 223.

మునిచెఱఁగు = ముంజెఱఁగు. (వి మును[1] + చెఱఁగు) ముంగొంగు.

గీ. చేరి రవ్వేళఁ దమమునిచెఱఁగులందు, గాసు దుడ్డును బంగారుపూస వెండితునుక మొదలింటి

చిఱువాడు గొనిన దెల్లఁ, గొనుచు మగవాండ్రు తమకల్లగుట్టు మెఱయ ... శుక. 2 117.

మునిత్రయము సం. వి. అ. న. పాణినికాత్యాయనపతంజలు లనుముగ్గురుమునులు.

మునిద్రుమము సం. వి. అ. పుం. స్యోనాకవృక్షము.

మునిపల్లు వి. ౝ (మును[1] + పల్లు) ముందుభాగమున నుండుపల్లు.

(బ. మునిపండులు, మునిపండ్లు, మునిపల్లులు)

చం. .... తద్గణాధిపుల్, ఒఱువిడిఁ జుట్టి పూషు మునిపండులు డుల్లఁగ వ్రేసి కినుసన్ .
కు. సం. 2. 212

గీ. నాటుకొని శ్రీమహాశ్మశానమున నున్న, యణుకనగాన్నల్లవటుఁ డైన నాగ్రహమున, గర్వితోద్ధతి నేతెంచుకాళరాత్రి, మృత్యుదేవత మునిపండ్లు మెఱుకఁ జాలు . కాశీ. 2. 47

సీ. మొసవాడఁ ద్రిప్పి తోమినమునిపండ్లపైఁ దళుకుత ళ్కొ నెడు కుందనపురవలు ...
రా. వి. 2. 57

మునిపిత్తలము సం. వి. అ. న. రాగి, తామ్రము (త్రి. ని).

మునిపుత్రకము సం. వి. అ. పుం. 1. కాటుకపిట్ట. 2. దమనకవృక్షము.

మునిభేషజము. సం. వి. అ. న. 1. హరీతకి. ఉసిరిక (వ్య. వి.) 2. ఉపవాసము, పస్తు.

మునిమనుమఁడు. వి. (మును + మనుమఁడు.)

వ. ప్రపౌత్త్రుఁడు, పౌత్రునిపుత్రుఁడు.

1. రుద్రపవనేంద్రాదులు మనుమ లై మునిమనుమ లై వృద్ధినొందుచుండఁగ నందఱకు నాధారభూత మై కూటస్థబ్రహ్మం బైన నీకు విచారం బేల యని సాభిప్రాయంబుగఁ బల్కిన విని హరి యిట్లనియె. వేం. మా. 4. 137.

2. పౌత్త్రిపుత్రుఁడు, దౌహిత్రునిపుత్త్రుఁడు; దౌహిత్రిపుత్త్రుఁడు.

మునిమనుమరాలు వి. (మును[1] + మనుమ + అలు) 1. పౌత్త్రునిపుత్త్రిక. 2. పౌత్త్రిపుత్త్రిక, దౌహిత్రునిపుత్రిక, దౌహిత్రిపుత్త్రిక.

మునిమనోహరాలు వి. సం. వి. అ. ధాన్యవిశేషము.

వ. ... రాచవన్నెలు తుంసివనమాలికలు సింధుకర్పూరాలు రాయమెచ్చులు నేఱుసల్లెలు మునిమనోహరాలు వెండిగుండ్లు .. అను నూటనాలుగువగల పైరులచేరుడుబియ్యంపు వట్టిపసాదంబులు ... ప్రబంధ. 112.

ముని(ను)మాపు వి. (మును[1] + మాపు) ప్రదోషకాలము, సంజ.

ఉ. అచ్చటు వాసి యల్లఁ జని యాహ్నిక వర్తన మాచరించి రా, లచ్చివిలాస మందఁగ నలంకృతుఁ డై మునిమాపుదర్శనం బిచ్చిన మంత్రిభృత్యసుకవీశ్వరు లాదిగ నెల్లవారలున్, వచ్చి మహీశుఁ గొల్చి రనివారణఁ జిత్తము లంకురింపగాన్ . నిర్వ. 9. 84.

సీ. మునిమాపుజిగిఁ దొలంగిన తమ్మితేకులరీతిఁ గన్నులదైన్యరేఖ దోఁచె ... అని. 3. 121.

కం.... అమ్మెర, మున నొక్కెడ విశ్రమింప మునుమాపగుడున్ ... దశకు. 7. 65.

సీ. చామనిచాయదాసరి ముత్తె మిచ్చినకల మొన్న మునుమాపు దెలుపవలెనె ...
రా. వి. 2. 11, పారి. 1. 49
ఆం. భా. 1. 94

మునిమీసము వి. (మును[1] + మీసము) అప్పుడే మొలచుచున్న మీసము.

(దీని యామ్రేడితరూపము మునిమునిమీసము చూ. మునిమీసము.)

మునిముంగల. వి. (ముంగల + ముంగల.) మొట్టమొదట. (శ. ర.)

మునిముచ్చు. వి. (మును[1] + ముచ్చు) పశ్యతోహరుఁడ, పచ్చెకాఁడు చూచుచుండఁగా దొంగిలించువాఁడు; పశ్యతోహరురాలు, పచ్చెకత్తె.

కం. మునిముచ్చులార మీచేసినపని యటు గట్టి పెట్టి చేకొని యేలా, నను దఱిమితి రిక నేఁయ, వవకుఁడు నాతోడిదొంగ లైతిరి మీగుచ్. ప్రభా 5 70

గీ వైచి సరగునఁ గ్రమ్మఱ వచ్చి తలుపు, మూసి గడెవెట్టి యుఁక మునిముచ్చు కాన, యిటు మొగఁ బైన నాకొద్ది యెఱిఁగె దనుచ, నిఁటి కిని వచ్చె నవ్విటకంటకియును. వి. ప్ర 4 50

(ఇట దొంగముని యని యర్థాంతరము.)

వ. . వాదులు ప్రోదులు సేయుమునిముచ్చు బోధలు వినఁ బనిలేదు. వరాహ. 11 57.

కం. ఏను వల్లభ కన్నుండం, గను పాపం దవియ సేర్పు గలమునిము చ్చి, వనిత తగదిచట నుండన్, వెనుకను దిద్దుకొనవచ్చునే యొక లైవన్. కళా. 5. 198.

మునిముద్ర సం వి. అ. స్త్రీ మౌనవ్రతమును సూచించు ముఖాంగుళి విన్యాసవిశేషము

(సంగీత పారపశ్యవర్ణనము)

సీ. చెలి యని కొమ్మపై చేతు లూఁదనికొమ్మ మునిముద్ర దాల్పనిముద్దుగుమ్మ. యాసఖాస్థలి లే దయ్యె ... సమీర. 6. 210.

మునిమునిమీసము. వి. (√మునిమీసము) నూనూఁగుమీసము.

సీ. మునిమునిమీసంబు మెనయునేఁటనె యమళ తళ మొనర్చి కౌశలముగన్న .. ప్రబంధ. 29.

మునిము(ము)చ్చు. మి వి. (ముని+ముచ్చు) దొంగవేషము వేయుమునులు, వంచకు లగు మునులు.

గీ. పవనపర్ణాంబుభతు లై నవసి యునుప, నచ్చుడా ల్కట్టుకొన్న మునిముచ్చులెల్లఁ, దామరస నేత్రలిండ్ల బందాలు కారె ... మనుచ. 2 73

మునియేఁడు వి. దే. (మును[1]+ఏఁడు) నిరాటిక పూర్వపువత్సరము, ముందఱేఁడు

స్త్రీ మునియేఁడే నే నైనమునికనకుడును, తను గుఱ్ఱ గోత్రాత్తి చను గల్గివాఁడు. అ. మ క. . 4 హా 11. కం

మునివ్రేలు. వి. దే. మును[1]+వ్రేలు బ. ముని వ్రేలులు, మునివ్రేళులు, మునివ్రేళ్లు.) వ్రేలికొన, అంగుళ్యగ్రము.

సీ శ్రవణసంకుమదంబు సందించి మునివ్రేల మృదు కీలిఁ బైకిఁ గె మెఱుఁగుసేయు ... వైజ. 1 19

కం అని యడిగిన హేమావతి, ఆని దీర్ఘోచ్ఛ్వాస మొనర విడిచి నిజాంఘ్రి, గనుదృష్టి నిలిపి మెల్లన, మునివ్రేలన్ నేల గీరి మునుకొని ఇలికెన్ ... హంస. 2

కం ఉన్నయెడన్ మునివ్రేళులఁ, దిన్ననినడ నగు దవతి పదిలుఁ డై చేసి, గొన్నియడుగు లరి యడరి, యన్నగచరనాథుపై దయంబునఁ బడి యెన్ ... నిర్వ 7. 82

కం మన పోఁడై నడపంబును, మునివ్రేళ్ల నె యెన్ను జగము మునుమేర విలం, ఘన మొనరించు జపంబును మునుకొని లెక్కిడనిజపము ముఖ్యం బగునే ... కాశ్రి. 5 86

మునిషీ. వి. (హిం, మున్షీ) చదువు చెప్పువాఁడు, బోధకుఁడు, లేఖకుఁడు, వ్రాయసకాఁడు (మి. బ్రౌ.)

సీ మునిషీ యొకఁడు చెప్పు మొనసి బతీచెప్పు ... వేణు. 19

మునీంద్రుఁడు. సం. వి అ. పుం 1. మునిరాజు, మునిశ్రేష్ఠుఁడు. 2 శాక్యముని. 3. భరతు డు 4 ఒకానొక రాక్షసుఁడు

మును[1]=మున్ను వి (క. మున్. హల్లు పర మగుచో దీనితుదియుకారమునకు లోపము వైకల్పి కము. దీనియామ్రేడితరూపము మును మును)

2 ముందు, పూర్వము.

కం చనువానిసేయు కార్యంబున కడ్డము సొచ్చి

నేరుపున మెలఁగుచుఁ దా,మును బయిఁ బూను
కొనుటఁ దవ,మును మెలఁగిన మెలఁకువకును
ముప్పగుఁ బిదపన్ భార. విరా. 1 125.

కం. మును రుక్మిణి త న్నడిగిన, దనుజాంతకుఁడే
వరంబుఁ దప్పక యిచ్చున్ ..
ఉ. హరి. 2 77.

సీ. ప్రాణేశ పతికి మున్ పరలోక మరిగెడు చెలువ
లేతపములు చేసిరొకో ...
భా రా యు 392

మ మహి ము న్యాగనుశాసనుండు స్సృజి
యింపన్ .. వసు 1. 10

2. మొదలు, ప్రారంభము

కం. మును వెఱతు నేయ మీంలు, నను నేసివఁ
గాని . . భార విరా 5 124.

మ. అమరారాతు లనేకు లీరణమునం దసమ్రవమ్రహా
చక్రవి,క్రమిగర్వంబునఁ గాలనేమిమునుగాఁ
గాలాంతముం బొందిరి ...
హరి. పూ 4. 183

సీ. అచటిమేటికిరాటు లలకాధిపతి సైన మును
సంచిమొద లిచ్చి మనుప దఖ్యలు ...
మనుచ. 1. 51.

కం. దనుజాతఖండనోద్ధతిఁ, జనుమనుజాధిపు
ప్రతాపజాతము మునుముం, గనిపించె నసుచు
జనముల్ , గనుఁగొన మార్తాండమండలం
బుదయించెన్ కువల 2 50

మ మునుము ద్దెల్పును దూఱఁ దూఱ మఱి
కెంపు న్వెండియుం దూఱఁ గందనగాయం గల
నల్పు దోప నఖకోణశ్రేణిచే విక్రమం,బున వాఁ
డుగ్రతఁగొన్నయట్టి విలసన్మూర్తి త్రయీ
తేజముం, గొనుబీల న్విదళింపవే యసురవ
క్షోభిత్తి మిథ్యాహరి ...
ఆము. 4 23 మనుచ 2. 30.

3. పురోభాగము, ముందువైపు

మ. ... లచ్చిని, బట్టలవుంజన్గవఁ బోలుమున్నో
"గముస్ డా చేసి యుల్లాసి యై ...
పాండు. 3. 160.

చ. అరదము నెక్కి . . ... తాల్మితోన్, దుఁగ
జవంబు మున్గవనఁ ద్రోచికడంగెడు తత్తరం
బతో, హరి పసుదెంచె . . పారి 1. 104.

4. తుద, అగ్రము

సీ మును మించినిడుమోర ముంచి దూఁటిన
మహాజడధిపూరము తలకెడవు గాఁగ ...
హరి. పూ 4. 16.

జ మునికాలు, మునిగోంగు, మునిచీకటి, ముని
చెఱఁగు, మునిపల్లు, మునిమునుమఁడు, ముని
మనుమరాలు, మునిమాపు, మునిమీసము, ముని
ముచ్చు మునిమునిమీసము, మునియేఁడు
మునివ్రేలు. మునుకడ, మునుకొనిపోవు.
మునుకొను, మునుకోలు, మునుగట్టు.
మునుచు[2], మునుపడు మునుపు[1], మునుపు[2],
మునుపట్టు మున్కాలి, మున్నీరు, మున్మనమ్మ
కట్టు. మున్నాపు, మున్వెనుకలు, మున్మను
మఁడు, మున్మనుమురాలు

మును[2]. నం. మూఁడుశబ్దమునకు వృత్తిని పూర్వ
పద మగునపుడు వికల్పముగా వచ్చునాదేశము.
(చూ మునుమాటు.)

మునుఁగబడు అ క్రి (మునుఁగ + పడు
స్వార్థమున) 1. మునుఁగు, మగ్నమగు.

కం . సారరహిత విరహదశా, పారావారమున
మునుఁగఁబడి యున్న యెడన్ .
కువల. 3. 84.

ఉ. ఇక్కవు లెల్ల నిత్తటి మహీధరసన్నిభ మైన
వీనిమే, నొక్కటఁ బ్రాఁకి నొంప బహుయూథ
భరంబునఁ జిక్కఁబోలు నా, గ్రక్కున వారు
పాటి మునుగంబడ నెక్కిన బిట్టుదూలి వల్లి,
కుప్పఁ గూల గాత్రము విదిర్చె నతండు మదద్వి
పాకృతిన్. భా. రా యు. 9. 40.

మునుఁగు(స్గు) అ. క్రి (క. ముళుగు) 1.
స్నానము చేయు , మునక వేయు.

గీ దక్షవాటి సప్త గోదావరమున, మునిఁగి
భీమేశ్వరునిఁ గాంచె మునివరుండు .
కాశీ 3 16·

ఉ. అం ? వేమె పుష్పగణి యాలతకూస నశైన
నం స,న్నంటకు మునుదాఁక ..
ఉ రా. 6 57

చం. పనిచినఁ దర్దయుం బోదలి పాఱెడు వేడ్కల
వెల్లిఁ జెల్లగా, మునుఁగుచు నేలపెల్లుతల
మందజీవల్లియ కెఁ .. నీలా. 1 100.

(ఒక యాదురికకవి దీనిని ‘ములుఁగు’ గాఁ
ప్రయోగించియున్నాఁడు)

కం. శిల వెంటఁ బడిన నిలువక యలరక్కసి పాఱె
దక్షిణాంబుధికడకున్, ములిగెను కపిశిఖంబును
దలకొని శిల వెంటఁ దగిలి దానిన్ దాకెన్ ...
సేతు 5. 154.

2 (జలాదులఁదు) మగ్నమగు.

కం. వననిధి నడునీటఁ గలము, మునిఁగిన బెగడం
దుచిత్తములు గలిగినత,జ్జనుఁక్రియ మున్న
సేనలు, గనుగొన దివిగతిఁ దోఁచెఁ గర్ణుం
డుఁతన్ భార ద్రో 1. 26

కం. వారుణదిగ్వారాశిం,వారి వరుణుఁ డస్తమింప
వర్ణితతీర్థో,దార మగుపావనాశన, పూరములో
మునుఁగుఁ గంబమును దినదినమున్.
విక్ర 2 104.

కం విని యావిప్రవరేణ్యుఁ, డనయంబును శోక
విస్మయసాదములన్, మునుఁగుచు ..
కళా. 5 54·

చం. అటిమి విభావరీచరులు నమ్మెలనుమర్మము
లాడునేటులన్, గఱులు మునుంగఁ దూలు సెల
కట్టియవాటులఁ గుంతశూలముల్ ...
భా రా. యు. 977.

సీ ... అంత్యకాలమ్మునయం దుర్విఁతోఁ గూడ
నుదధిలోపల మున్గకున్నవారి ...
హర. 4. 41.

3. అడఁగు, క్రుంగు.

గీ మొదలిపెక్కువయును బోయి మునిఁగా
నత్తి .. కాశీ .. 3.

కం. సత్క్రియనయంగుణములు దల, మోహనదేహ
మును ... మెరసినమొగమున్, మన్నన
చెవులను మునిగిన,మణి ... ...
మహాఁడు మునియఁ గనియెన్
భోజరా. 1 ...

(ముడిఁగిన షిరేశ పా.)

4. క్రుంకు, అస్తమించు.

ఆ మజలి వచ్చు నెడల మాకు వెలుఁగు, నశై
బోయి యడవినట్టనడుమ, క్రొత్త మునిఁగి
వాన ఘోరన గురియంగ, దడసి వడకితిమి
కదా మహాత్మ కుచేల 2 60.

5. కప్పఁబడు, ఛన్నమగు, ఆవృతమగు.

కం అనుమఁ దొరఁగెడువక్షులు మునిఁగినమో మతని
వక్షమునఁ జేర్చి .. భాః. విరా 2 222·

సీ. విస్మయరవసిమఁ ప్రసవమాల్యంబులు ఘనజటా
జూటంబు మునుఁగఁ జుట్టి ..
పారి. 5. 70. భా: ద్రో 1 344.

6 లగ్నమగు, సక్తమగు.

సీ ... అలరితేఁజెమటచే వసలుకొన్నలాట ;
కుంకుమంబునఁ జిన్నికురులు మునుఁగ ...
కాశీ 1. 3.

7. నశించు, చెడు.

ద్వి. మోటుకన్నును పావ మునిఁగినకన్ను ...
పండితా మహిమా. 273. పా.

ద్వి. మును శంకరునిచేత మునిఁగినమరుఁడు, జని
యించె ... ద్వి భాగ. 10 స్కం. (శ. ర)

ద్వి మినుము మున్ను మునింగె. విష్ణు. పూ 3. అ.
(శ ర.)

8 శీలు, ఉపశమిల్లు

గీ. గుండియలు క్రమింగి దిగకున్న గ్రుడ్లు మిడిచి,
ధరణిఁ బొరలాఁడు పెనుముది దయ్యములును,
ముదుసునఁజుళ్లు ముచ్చట మునుఁగ మెసఁగిఁ

చొక్కి సుకియు చుబలితఁపు రక్క నులును.
మైరా. 3 143.

9 గ్రుమ్చుకొను, నాటు.

చం చనుమఱింటు వఱమునఁ జతుకుపాంతము లందు ఔవ్వుఁన్. మునిఁగినబాణజాలముల ముప్పిరిగొన్నభయంబు ఖేదమున్, సునమున నిఁడఁగాఁ దొడఁగి మార్కొన లేక కుబేరుఁ డేఁగె న,ద్దనుజుల నింత చేసినవిధాతకు గోడనఁ జోవుచాడ్పునన్. ఉ. హరి. 1. 42

10. పూర్ణము.

తే తన్వి సాత్త్విక రాజసతామసాత్ము, లైన వారలఁ బుణ్యలోకానుభవము, మనుజభావంబు ని.యపీడనముఁ బొందు, మోక్షలక్ష్మి నిర్గుణునకు మునుఁగ మునరు ...
భార. అను 5. 142.

ఆ. అన్యదైవవితతి నర్చించికొలువు తా,డిడి ఫలంబు గొనుట వడయఁగనెడి, సద్యమిష్ట ఫలదు జంగమ మల్లికార్జునుని గొలువు మొనరు మునుఁగఁ గొనుట. కు. సం. 1. 12.

వి. స్నానము, మునుఁగుట

కం. క్రీఁగన్నుల మగలఁ గనుచు, వాఁగిన వడఁకుచును మునుఁగు లాడఁగ నూత్నుల్.
అచ్చ. భా 3. 44 బా

సీ అనిమిషాక్షి మునుంగుడాట లాడెద వేమె పడు తుక నేఁ జోఱుబుడుతఁ గానె ...
చంద్రా 4. 347

మునుఁగ(ంగ)ఁబాఱు = మునుఁగుటకు సిద్ధముగా ను డు.

మ అనిరుద్ధాకృతిమీఁదఁ జిక్కుపడి యయ్యజ్ఞాతిచూ పంగముల్, ఘనరోమాంచమువంపనర్చెఁ బ్రియు నిక్కం బిట్లు గన్నట్లు పై, కొని పూర్వానుభవంబు తియ్యమగు కోర్కుల్ చిత్రరూపంబుపై, మునుఁగం బాఱుట దెల్పెడుక్ వివశతాముగ్ధంబులై భావముల్.
హరి ఉ 7. 180.

చం. మగువముఖేందువం దమృత మగ్నమునన్ మునుఁగంగఁ బాఱెయో

జ ము చు, మునుగొను ముంపించు, ముంపిరి, ముంపు, ముంపుగొను, మునిఁగించు, మునుఁగఁబడు, మునుఁగుకోడి, మునుక, మునుచు.

మునుఁగుకోడి వి (√మునుఁగు) పక్షివిశేషము.

సీ. మునుఁగుకోడియు డాబ ముట్టెకోడియు బోద బొన్నఁగి కల్లెడు బొల్లికోడి .

గీ అది యైనపతు లతఁడు దీర్చు . .
హంస 3 12.

మునుక వి. (√మునుఁగు) 1. మునుఁగుట, స్నానము.

కం ... భాగ్యశాలికిం గలుగుం దు,ష్కృత మాలిక వడపం గల, కృతమాలిక మునుక దొరకునే యన్యులకున్ ... దశా 1, 124.

కం మునుకలు గంగానదిలో, నొనరించుటకన్న భాగ్య మున్నదె యనుచు, న్మునుకలుగంగా దిగి పరి, జనములు కైలా గొసంగ స్నానోన్ముఖుఁడై. విజ వి. 1. 55

సీ. స్నానంబు వెలయును దానంబు మునుక బుడుక మజ్జన మన . ఆం. భా 2. 160

2 మునుకవేయుట (శ ర).

మునుక(గ)ఁడ వి (మును[1] + కడ) 1 ప్రథమ సమయము, మొదటివేళ, తొలుదొల్త.

కం. మఱునాటిరాత్రి మునుకడఁ దఱి యెఱిఁగిఁ యవంతివిభుఁడు దయ దైవాఱం, గొఱత వడకుండ వెరవుగ, నెఱమంటలకుండ మున్న యొసకరఁదెంచెన్ ద్వా 7 107

ఉ. వెగ్గల మైనకూర్మి నరవిందదళాయతనేత్ర కొండకా, దగ్గి పటీరకాష్ఠములయందు చవులొల్కనఁ జేసి కమ్మివపూ, మొగ్గలదండ దామది మునుకడఁ గాశిని విశ్వనాయకు న్దిగ్గన సంస్మరించి జననిం జనకుం దలఁచె. గ్రమంబునన్. కాశీ 5. 158.

2 పురోభాగము, ముదువైపు.

కం. అడలినలముద్దుపెట్టం, జడియకు మని వీఁపుఁ జఱచి జనకుం డుదమం, దిడుకొని మునుగ వుడపిన, గుడునడఁకిం నున్న నన్నుఁ గని కోపమునన్ వేం. పంచ. ౧౦౭.

మునుక(న్క,న్గ)లుగు(ల్గు) అ. క్రి. మును[1]+ కలుగు) తొలుతటివాఁడగు, ముందువాఁడగు

కం. అని తలఁచి యవ్విలాసిని, యనిశముఁ గ్రీడించు పుష్పితారామంబున్, మునుకలుగఁ బొచ్చి యొకచం, దనభూజముపీడ నిచ్చి దంభం బమరన్. మను. ౪. 70.

కం. మునుకలు గంగానదిలో, నోవరించుటకన్న భాగ్యమున్నదె యనుచున్, మునుకలు గంగా దరిపెరి. జనములు కైలా గొసంగ స్నానోన్ముఖుఁ డై విజ. వి. 1. 55

మ. నలినాప్తుండు మదీయబంధు డని తా నక్షత్ర సంఘంబులం, గఁఁవ వ్వచ్చుచునున్నవాఁ డనుచు మున్గల్గంగ నాత్మీయశీ,మ్యల మందే వాలఁ బో రొనర్పఁ జనుఁ డంచుం బంప నేతెంచె నాఁ, బొడమె న్వేగురుఁజుక్క కాల ఫణభృద్భోగోల్లసద్రత్న మై. పారి. 2. 53.

మునుకు(న్కు) అ. క్రి. 1. సంతాపించు

తలపోయుచుఁ దమలో, మునుకుచుఁ దిక మకలు గొనుచు మురరిపుకిడకుం, గుసు కుమఁ గునుకుచు నేఁగిరి ఘనరాజసుఁ గన్న కన్నుఁగవ బెగ్గిలగన్ . భాగ. 6. ౬25.

సీ. కాంతానుచితనియోగవిషమహావ్యాప్తి మూర్ఛిల్లి యెంతయు మునికి మునికి .. భా. రా. యు. 2845. పి. శకు. 4. 15.

2. ప్రతివచనమిచ్చు, మాఱుపలుకు.

కం. అని యతఁడు వెదకఁ దొడఁగినఁ,గని కుంభియు నిఁతనంతఁ గాళ్లీడ్చుచుఁ బి,ల్చినఁ బదియొలుఁగుల శోకమరి, మునుకుచు వలచియును వొల్లములఁ జనుదెంచున్. భోజరా. 5.66

ద్వి. కలకఁఠముల ఛాయ గలతవకూర్మి, కలకంఠి పికకై కపికంటిచూపు, గిరిడ చుఁయు పిస నెక్కొని విభుడు, మొగము వ్రాఁగ నైచి మునుకక యున్న, పారితలఁపు భావఁబున నెఱఁగి ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2825 పం.

3. సంలాపించు, పలుకు, వచించు

మ. ఇతఁడే నైషధుఁడు చు రొఁడ్డిఁటో సేకాత మొయ్యెయ్యయ్య వా, శతమన్యుఁ ముఖామ రుల్ మునుకుచున్ జర్చించి పుట్కరతోన్ .. నైష. 3. 42.

ద్వి. మునినాథుతో మున్ను మునికినమికిని, ధన మిచ్చువానికి దాసునిఁ గాఁగఁ, గొనిపోయి నన్నమ్ముమ్రక్కొమ్మంటి .. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౪౬ పం.

ఉ. చిద్రనరేంద్రి యాశ్రమమునిఁడుకు విష్ణుసహస్రనామముల్, మున్నతి మోము మోవి నిడి మున్కుచు గోంను మేను దువ్వుచున్, భద్ర నిధాన మై వెలయుపర్వతకన్య విరూరి మంత్రిపే, వ్వారికి విష్ణుభక్తిమహిమాతిశయం బతయంబు నీపుతన్ పాండు. 1. 6.

4. ఎదుటివానికి వినఁబడకుండ నుచ్చరించు గొణఁగు

మ. అనుకూలుం డయి సంచరింప మది వయ్యజ్ఞాతి యొకిండంత నై,కొని తద్భూపతి నాదరింపదు గడుం గోపించుఁ దా నాతఁ డిచ్చినమాల్యాభరణంబు లొల్లదు దనుం జేపట్ట బల్మిన్ భుజింప నియోగించిన మున్కుచున్ గుడుచు వల్పంబైన యాహారమున్. మార్క. 5. 127.

ద్వి. మదనిజమంత్రంబు మఱవక లోన, మునికిన ట్లందియల్ మొగి నొయ్యమొఱయ ... రం. రా. ఉ. 70 పా. 14 పం.

వి. సంతాపము

ఉ. రాయిడికైతె లైనవెనుప్రాయిడి యత్తల యిండ్లఁ గోట్రముల్, నేయువిలాసినుల్ మునుకు పెందఁగ ... విక్ర. 6. 73.

(మొనవు శ. ర. పా.)

మునుకొనిపోవు అ. క్రి. (మునుకొను¹ + పోవు)
ముందుకుపోవు

చం. మునుకొనిపోవ కెంతయును ముట్టక నిల్పక భావమున్ దనంబును వెలయం దగుల్పడక పొందుగ వాఙ్మయలిఖాగ మొప్పఁగా, నెనిమిది తానకంబులను నేర్పడి వర్ణము లుల్లసిల్ల నే, ర్పైనయఁగ వాచకుండు కడునిం పగురీతిఁ జరింపగాఁ దగున్. హరి. ఉ 10. 282.

మునుకొ(న్కొ)ను¹ అ. క్రి. (మును¹ + కొను)
1 ముందుపడు, ఎదురుపడు

చ. మునుకొని యేను గాంతలును మ్రొక్కుచు నడ్డపడంగ నందఱం, గనుఁగొని ... భా. రా కిష్కిం. 119.

కం. కనుగొని మణిమందిరమున, మునుకొని కలధౌతభిత్తిముకురతలబహి, ర్జనితానుబింబన మ్ములు, వనితారత్నములు, మెఱుఁగువల నెఱిఁగింపన్. వసు. 2. 24.

మ. ... వచ్చె మున్కొని తాత్పర్యముతోడఁ గశ్యపుఁడు దక్షుంగాన సద్భక్తితోన్ ... కు. సం. 1. 118.

చం. వనిత యొకర్తు మున్కొని గవాక్షతలంబున నిల్చి తా నుండుటం, గనుఁగొనఁ జోటు లేమి నొక కార్యము పేరిట జాల నొర్తు వంచనఁ దొలఁగంగఁ బిల్చి రభసంబునఁ దత్సతిజాలకంబుచే, కొనిహరిఁ జూచెఁ గేకిసలుగొట్టుచు బోటులు దాని నవ్వఁగన్. పారి. 3. 18.

2. ముందగు, తలకడచు.

చం అనుపమ సర్వసాధనసమగ్రతతో శుభవేళ వాస్తుపూజనబలిహోమతంత్రములు సద్విధిఁ జెల్లఁగ సూత్రహస్తులై, మునుకొని కోవిదస్థపతిముఖ్యులు శిల్పము లుద్యమింపన ప్పని గనవేగిరింపుక్రియభావనకుం దగిఁ యుండకుండినన్ హరి ఉ. 2 150.

సీ అమృతంబు వెల్లువ యని నిలింపాదులు మునుకొని దోసిళ్ల ముంచి క్రోల.

గీ. ఇట్టిలంబుగ వెన్నెల నిట్టవోడిచె. విక్ర. 6, 69

3. పూను, ఉద్యమించు.

కం. అనిలజభీష్ములు దమతమ, మొనలకుఁ గన్నాకు లగుచు మునుకొని వడి న్వర్జనకుంభసంభవుల ప్రాపునఁ జూపిరి విక్రమంబు భూరిబలంబున్. భార. భీష్మ. 2. 291.

సీ. మున్ను వీఁడిచ్చిన మునుకొని హోమంబు సలిపి భూతములకు బలులు నొసఁగి భా. రా. యు. 1329, భాగ. 9. 398.

4. హెచ్చరికతో నుండు, జాగరూకుఁడై యుండు.

కం. ఆ మ్మింకను గోకుల, మున నుత్పాతములు దోఁచె మునుకొనవలయున్ .. భాగ. 10 పూ. 210

5. ప్రారంభించు, మొదలుపెట్టు.

కం. అని యిట్లు రంభ యూర్వశి, దను నాడిన పలుకు లెల్లఁ దప్పక యుండన్, మునుకొని చెప్పినవంతయు, విని వెడవెడ నవ్వి యమరవిభుఁ డవ్వేళన్. వాల్మీ 3. 27.

ఉ. మోక్షము సర్వధర్మముల మున్కొని కన్గొను దృష్టి తానయై యక్షయ మైన యాగము లన్నియుఁ దాన సృజించి .. వాసిష్ఠ 2 206.

చం. అని యుచితప్రసంగముల నచ్చటఁ గొండొక సేపు నిల్చి యోగమునివరుఁ యామహాగిరిని మున్కొని పాదుడురక్తిధారఁ యేఁ. గనుఁగొని తన్నిమిత్త మడుగం జనుదెంచి భవత్కటాక్షమున్, గని కృతకృత్యతం బొరయఁ గంటిఁ బురాకృత పుణ్యసంపదన్ భోజరా. 5 218.

స. క్రి. ముందుఁ బెట్టుకొను, పురస్కరించుకొను.

చం. ... విశ్వవేది విలసిల్లుచు నాతనిబ్రాహ్మపుత్త్రిల, న్మునుకొని తత్పురోహితుల మువ్వురనుం బిలిపించి యేగత, మ్మున నిజకార్య మంతయును

బొచ్చెము లే కెటి గించి చెచ్చెఁన్

మార్క. 8 23

కం అని సంస్తుతించి యందఱు, మునిగణములు మంకణముని మునుకొని . . భీమ 3 25.

మునుకొను[1] అ. క్రి. (మునుము + కొను)

1. వరుసపెట్టు.

క తనకుఁ గలయమ్ములన్నియు, మునుకొని యేయుటయుఁ బూని మున్నున్న తెఱఁగున నచల మొప్ప నిలిచిన, ఘనుఁడు మహోభవు కు నాకుఁ గానఁగఁబడియెన్ హ. ఉ 3 63

(ప్రాఁతప్రతిపా తెలుంగున నచ్చముగను అని క్రొత్తప్రతిపా.)

కం మును తోరణమునఁ బెట్టిన, ఘనతరపరిఘంబు లీలఁ గ్రాలఁగఁ గేలం, గొని దనుఁజట్టినదను జుల, మునుకొని వడి నేలఁ గూలమోది వధించెన్. భా. రా. సుం 470

చం. ... ఘోరపరాక్రమసంపదన్ మదిం, చినన్నప సార్వభౌముల శచీపతిముఖ్యదిగీశవర్గమున్, మునుకొని గెల్చి పోవుచుఁ బ్రమోదము నల్పఁగ నిందు వచ్చితిన్ ... వరాహ 4. 51.

2. అతిశయించు.

చం. మొతనె ఘనాఘనంబులు తమోనికరంబులు మచ్చరించి .... మునుకొని కారుక్రమ్ము కొని ముంచె తజాండకరండమండలిన్ ...

విప్ర. 3 53.

3. వాక్యాలంకారముగాఁ గొన్ని యెడల ను-యో గింపఁబడును.

సీ. క్రూరార్ధచంద్రాస్త్రగ్రోద్భూతోరుబాహు లై మును కొని మురమురమూల్గువారు. ...

భా. రా. యు 1446.

మునుకోల = మునికోళ వి. కొరడా. కశ

సీ. పంకరుహంబులు బండికన్నులు ...

గీ. ... కైరవములు మునుకోల ...

కు. సం. 4. 89.

ప్రయోగాంతము కానరాదు

మునుకోలు. వి. √మునుకొను: మునుకొనుట క. ౨.)

మునుగట్టు వి. (మును[1] + కట్టు ఉపయాత్ర. పూర్వపక్షము

సీ మునుకట్టునలుకాను మోఁకఁ ఒట్టినయిఁద్ర గోపంపు చెప్పి కెంగుచ్చు లనఁగ ...

హ న న 4 6.

మునుచు[1] = ముంచు స క్రి √మునుఁగు. మునుఁగఁజేయు. మగ్నముగావించు. శ ౭

మునుచు[2] అ క్రి √మును[1] మునుకొను. ముందుకు

సీ మునుప తేఁజాయెనే మోహాకాహాహనిగ్ర సామజపరిత్రాణమునకు .. వసు. 5 46.

మునుపడు. అ క్రి (మును[1] + పడు) మునుకొను, ముందగు

కం. వనజాతుఁడు మున్నరిగిన, మునుపడఁగా నతని నేనె ముట్టెద ననుచున్, జని మును ముట్టని వానిన్, మును ముట్టినవాఁడు నవ్వు మొనసి నరేంద్రా. భాగ. 10 పూ. 459.

ద్వి. మనసులు చల్లనై మదమత్సరములు,మునుపడ దిగనాడి మోహంబు విడిచి ...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ 818 పం.

ఆ .. వచ్చుచున్నవాఁడు వనజాక్షి మారాజు, మునుపడంగ నన్నుఁ బనిచె నిటకు .

చసిక. 8 28

మునుపు[1]. స క్రి (√మునుచు[2]) మునుకొనఁ జేయు, పొడచూపఁజేయు.

ద్వి. వలుగడఁ జొఁనేయు నలినాస్త్రు పువ్వు, ములు కులు వెలికింత మునుపుచందమున, వఱ మోహ నాంగిచే యంటుట వలన, నిలు వెల్ల పుల కింప ... ద్వి. పద్మ. 4 295 పా.

మునుపు(న్పు)[2] వి. వా. (√మును) (త. మున్పు.) 1. పూర్వము, ముందు.

కం. .. కల్పసహస్రములకు మునుపట నేఁ జేసిన యానువ్రతము దలంపునఁ బడియె భవత్ప్రసాదమున జగదీశా .. వరాహ. 9. 3.

గీ. అంగి సుఖ మైన సంగంబు లటకు మునుపె చాల సుఖులౌట మనకు దృష్టంబు గాదె .. అము 3 34.

కం. మగవానికంటె మునుపుగ, మగువ కెడలుఁ, బ్రాయ మంద్రు మానవతి .. కళా 4 47

2. మొదలు, ప్రారంభము.

గీ. మునుపు మధురాన్నములు చవిగొనియె నేని, నడుమ లవణామ్లతిక్తముల్ నంజె నేని, పిదపఁ గటుకార్ద్రభోజనం బొదవె నేని, బలము నారోగ్యమును జాలఁ గలిగియుండు వి. పు 4 211

గీ. మునుపు గోసినయది యంటుకొనుచు నుండు, ననుచు విన్నార మట్టిచోద్యములు గనవె. విక్ర. 2. 46.

సీ. మునుపుగాఁ జొచ్చినవనితలు చల్లెడియుద కంబునకుఁ జేతు లొడ్డుకొనుచు .... కళా. 2 228.

విశ 1. తొల్లిటిది, పూర్వపుది.

కం మునుపటిభవమున నేఁ జేసిన పుణ్యము వలన మిమ్ము సేవింపఁగఁ గంటిని .. . దశా 1 166.

ద్వి పటుతరభక్తి మునుపటియట్ల నడిచె ... పండితా. పురా 160 పా.

2. అతిశయిల్లినది. బలవత్తరమైనది.

సీ. శుభముహూర్తంబున నిభరాజగామిని శివభక్తి మునుపైన శిశువుఁ గనియె ... కాశ. 3. 27.

ద్వి. ధనధాన్యవస్తుసద్భటసమేతముగ, మునుపుగా గడిదుర్గముల ముంచినావె... రం. రా అయో. 138 పా. 8 పం.

3. దట్టమైనది, సాంద్రము.

ద్వి నడి మూర్ఛమునిఁగినపావనిం జూచి, యడరుచుఁ దలవరు లాచావువేటు. గని పోదమనుచు నక్కడఁ జేరువందు, మునుపైన పొదలలో మునిగుండి రంత ... నవ 2. 165 పా. 2 పం.

మునుమాటు వి. (మూఁడు + మాటలు. మూఁడుపర్యాయములు, ముమ్మాఱు

కం అని శమనుఁడు మామూఁకకు, మునుమాటికిఁ జెప్పెఁ గాన మురరిపుభజనం,బునకంటె నితరు మగుసాధన మున్నదె నరకజలధి దాఁటఁగఁ బ్రజకున్. జాహ్నవీ. 3 86

మునుమాడు స. క్రి. (మునుము + ఆడు) వరుసపెట్టు

సీ. మోహనాకృతి యేల మునుమాడి కొనియాడఁ బుష్పచాపునివింటఁ బుట్టి రవఁగ ... భీమ 1 88.

మునుమి(న్మి)డు. అ. క్రి. (మునుము + ఇడు) వరుసపెట్టు

చం. . . అనలం బయి నీదగునల్క లోకమున్, మునుమిడ కాల్పఁ జొచ్చినఁ గనుంగొని యేఁ గృప పుట్టి చెప్పెదం, బనుచె మహోగ్రకోపవివశత్వము నీకుఁ ద్రిలోకనాయకా. భార. ద్రో 2. 164.

కం. పుష్కరషండములోఁ గల, పుష్కరమూలములు గబళములఁ గొనుచున్ సత్పుష్కరతలముల మున్మిడి, పుష్కరములఁ జెరికివైచుఁ బుష్కరమునకున్. కు. సం 1. 94.

సీ. చండగదాదండసారణోద్ధతి యొప్ప మునుమిడి దనుజుల మోది మోది .... మార్క. 6. 94.

ద్వి. ఎమ్ములఁ దక్క మున్మిడి తొల్చి తొల్చి, క్రమమైన భక్షింపఁగా లెక్కగొనక ... పండితా. దీక్షా. 36 పా.

స. క్రి. ఎదిరించు, మార్కొను.

ద్వి. మున్ను వృత్రాసురు మునుమిడి చంపి, సన్ను

తీ-పఁగ దేవసంఘుంబుఁ గూడి, వెలుగొందు
దేవతాధిపుని చందమున ...
రం. రా. బాల. 61 పా 31 పం

మునుము(న్మ). వి. 1. ఎదురు

కం. వీఁ డొకఁడు కురుబలంబున, వాఁడిమగఁ
డనఁగఁ జాలువాఁ డిల్బంగిన్, కోఁడిమిసెడి
యెను ద్రోణుల, వేఁడిమి యిట మనకు
మునుము విక్రమమునకున్.
భార విరా. 5 110.

2 పురోభాగము, ఎదుటిచోటు.

కం ద్విరదము లొలఁగెడివియు నెత్తురు గ్రక్కుచుఁ
గూలెడివి గదువు లై కలయం బొరగుడుపడి
యెడివియు భువిఁ, బొరలెడివియునయ్యేఁ
బవనపుత్త్రిమునుమునన్.
భార. భీష్మ. 2 218.

కం. అని పలికి రామచంద్రుఁడు, వినయం బలరంగ
లేచి వెలఁదియుఁ దాసున్, మునుమున నిలిచిన
మౌనులు కనుఁదనియఁగఁ జూచి చూచి గౌరవ
మెసఁగన్. శేష 4. 122.

వ. ... మునుములన్ గనుమ లొనరించుకొనం
బంచి ... మనుచ 4 87.

3. సేనాముఖము.

వ . అట్టియెడ నాచార్యుండు గయ్యంబు
సేయుమునుమున ధృష్టద్యుమ్నుఁడు దొలంగిన
తెలపిం గదియఁ బాంచాలపతి దటిమిన వప్పు
డగ్గురుండు నవ్వుచు. భార. భీష్మ 2. 278

4 వరుస, పంక్తి

గీ బాడుదల నొండెఁ బట్టుము పాండుతనయ,
ముఖ్యు వీరు వారవ నేల మునుము వట్టి,
వైరివర్గంబు నెల్లను బారిసమరి, సైన్యయుత
ముగ నద్భుతజయము గొనుము
భార. కర్ణ 2 6.

ద్వి. కదువులఁ గదలించి కసవును నీరు, ముద మారఁ
గలిగిన పొలముకుఁ దోలి, మునుముగా మేపుచు
ముందట .... నవ. 1 89 పా 12 పం.

5 వస్తుసమూహము.

ద్వి తాంబూలగంధ మాల్యాంబరాదులు మునుం
బున నొప్పించి తవయుంటఁ గలుగు, ధనధాన్య
ములు జీవితము మొదలైన, మును మంతయును
దెచ్చి ముందటఁబెట్టి
పండితా పురా. 62 పా

6 వ్యాపకము, మునిమి

చం మునుమునఁ బుట్టె నాకు శోకముప్పుటపట్టి
భోజరా. 4 164.

(ప్రయోగాంతరము లభింపలేదు

7 తలచుఁదనము.

ద్వి మినుముమున్మ మునింగె ...
విష్ణు. పూ. 3 (?

8 కోసెడు పైరునకు ముందున్న పైరు.

గీ మునుమునా నలరు కోయు, పయిరుకును
ముందుపైరుగాఁ బార్వతీశ ..
అం. భా. 3. 22

విశే. తలచు, అధికము,

కం అడిగెడువారలు మును మయి, పుడికెడువాఁ
డొకఁడు లేక పురుషాల్పతయై, వదఁతులు తల
చై కులములు, నెడి యన్యులు ప్రబలి జగము
శిథిలత నొందున్. హరి ఉ. 9. 41

చం అనిన త్రివిక్రముండు మొద లైనపురోహితు
లన్ గ్రహాశివూ, జనములు సేయఁ బంచి
మృదుశాలిమయాన్నముఁ బాయసంబులన్,
మునుముగఁ బిండివంటలు సమూహముగా
నొనగూర్చి యిష్టభోజనముల భూసురుల్
దనియ శాంతి దలంబుగఁ జేసి రక్తితోన్.
ద్వా 10 22

జ. మునుమాడు, మునుమిడు, మునుముకొను

మునుముకొను. అ. క్రి (మునుము + కొను,
వరుస పెట్టు.

గీ. హరుఁడు బెట్టుగ నవ్వె వెల్లార్చుటయును, విని
సముద్ధతం యమున దనుజకోటి, మునుగఁ బలు

తెంచి తాఁకిన మునుముకొని వ్రధించి యిల
యెల్ల నెత్తుట ముంచె వతఁడు.
భార శాం. 3. 447.

కం వనముల వనములభంగిన. కొనివత్తుము కొండ
లెల్లఁ గుంభిని ద్రవయ్యన్, మును ముకొని పెఱికి
తెత్తుము, వనరాశికి మిగిలె నేని వైతుము
లంకన్. భా రా యు 729

మునుముట్టు అ క్రి (మును[1] + ముట్టు)
1 మొదలు తాఁకు, మొదలంటు.

కం మునుముట్ట నెఱిఁగి శ్రాద్ధం,బునకుం గై కొనుట
మేలు భూసురునిం గై,కొని యరసి కాఁడనిన
నా, తనియుమ్మలిఃంబు నెఱచు ధార్మికు
నైనన్ భార. అను 3 182.

(తొలుదొల్త, ప్రప్రథమమున అని భావము)

కం. అనుటయు వారందఱు హం,సునితో నిట్లనిరి
రాజమాయమునకు మీ,జనకుఁడు దొడఁగినఁ
జాలును, మునుముట్టన వత్తు మిందు మోసము
గలదే. ఉ హరి 4. 40.

2. మూలమంటునట్లుగ, సమూలముగా.

మ. ఘన మైనట్టి తపోధనంబు నెఱయంగాఁ
బోయినన్ బోవనీ, మునుముట్టంగఁ బ్రబోధ
వాసనలపెంపు ల్మాసినన్ మాయనీ, వనితా
రత్నముఁ గూడ కెట్లును దమిన్ వారింప లే
విద్యోడన్. కళా 3 28

3 సాంతమగు, తుదదాఁకు

ద్వి మునుపు పల్కులతుదల్ మునుముట్టఁ జదువు,
బనుల దుర్గుమలు నిచ్చలుబాధ సేయ ..
ఆ. మ క 1. 10 పొ 21 పం.

ద్వి .. అపరాత్పరుఁడు, మూఁడుకాలంబులు
మునుముట్ట నెఱిఁగి ..
ద్వి. పరమ 1 20 పొ

వ. .. లలాటేక్షణ జ్వాలాజాలంబు మునుముట్ట
నిగుడించి ... భీమ. 4. 139.

మున్కొ(నుక)లి. వి. (√మును[1]) ముందు.
అగ్రభాగము.

గీ. పొనఁగఁ దెలిజీబుమునుఁగుతో నెనఁగి చెలులు.
బొదవి నడిపింప మున్కలి మది వికాస, మమర
విభవంబుచే రమాభ్రమర వేణి, మెఱసి వర
లెడుతెరఁ జొర నరుగుటయును
ల. వి 5. 80

మున్నడి విణ (మున్ను + అడుగు. వృత్తినివర్ణ
వికారము) అగ్రేసరుఁడు, ముందునడచువాఁడు

ఉ సారలసత్సహస్రకరశాఖలతో నిముఁ డుగ్ర
మూర్తియై, ఘోరతమమ్ములం దొరఁగఁ గోరిన
మున్నడి యై యనూరుఁడున్, ధీరత మీర
నయ్యెరులతేఁకువ మాన్పె ...
కృ శతం 3 56.

క్రి విణ ముందుగా

ద్వి. నగరివాకిటనె మున్నడి తేరు డిగ్గి ...
రం రా అయో. 129 పొ 16 పం.
(శ ర. పా)

నగరవాకిట సమున్నతి రథంబు డిగి ముద్రిపా.

మున్నరక. వి (మున్ను + అరక.) 1. తొలి
దుక్కి

గీ మున్నరకె యనఁ దొలిదుక్కి బొదలు
చుండు అం భా 2 233

2. కష్టస్థితి, (ఇది యుభయయతులలోనిది
కావచ్చును).

చం సరకుగొనందు నన్నుఁ దనచాయలఁ వాతి
నఁశంచె మత్సరం, దరవిభు సడ్డ సేయక యితం
డని రాఘవునాలిజాలి మున్నరకుఁ దెచ్చు
పోలిక ఘనాఘనమాలిక తత్ప్రియాసమా,
హరణజయాశ లాశలను నాఁగె సగర్జిత సింహ
నాదయై. చం. రా. 6 52.

గీ. తెరు గఁ పఁగ మాయన్న దిద్దె నన్ను, నేయ
నేరిపె వింట నొక్కింత నాకు, నావదినె సత్య
భామ మున్నరక యైన, నిలిచి మున్నర
కానుదు గెలిచెఁ గాదె. విజ వి. ప 143.

3. దైన్యము,

కం. ఇందుండ పోఁగువాఁడుం, డందఁదున్ వలల

నొడ్డుఁ ... దుండి కావు గప్పుడు, ము ... గెడకులను నిలిచి మున్న ...మెయిన్. కకు 4. 71.

గీ ... కూం ... ముల ... దూరాట్ ..
నీలా 1. 73, కుచేల 2 148.

మున్నాడి (క్రి విశే (చూ మున్నాడి) ముందుగా. (ఇది మున్నాడు ధాతువుక్త్వార్థకరూపమని కొందఱు. మతాన్వయమందు నుభయయతుల లోనిది.)

సీ ప్రణయాను ... గొంకక మున్నాడి యె ... మొక్కులంబు .
కావ్యా 2 41.

శా ... మున్నాడి ... .
భాగ 8 289.

ద్వి. పూని నీ వెంతయుఁ ... నాకేళు తోడ మున్నాడ ...
ద్వి పరీక్ష్య పూ 311పం

స్రగ్ధ ... గతి మున్నాడ ... బుల్ ... వచ్చె .
పి. కుమా 3 94

మున్నాడు అ. క్రి (మును + ఆడు) ముందు పోవు

శా. భూమీ ... నీవు మృగయుల్ మున్నాడి ... వి. శ్వామిత్రా ... కేగి ..
ఘటికా. 1 158

రగడ ... మున్నగి వోమున్నాడకు, మది ... నన్నాడకు ...
రాజ. చ. 2. 149

వ ... మున్నాడి పాల మున్నీటదరికిం జేరయాడువారము ...
హరి. 9. 41.

మున్నీరు వి. బొ. అనో. (మును[1] + నీరు.) మొదటినీరు, సముద్రము

సీ మున్ను జీర్ణం బయ్యె మున్నీటనీరు నాకదుపు నందు . భార అర 3 46

కం నడవడియను మున్నీటం, ... నోడ కరణి దగి . భార ఉద్యో 2 39.

కం. చను చెంచె ... ముని రుక్మిణివిడు కొల్పుమున్నీట ... మజ్జనాదిమాధ్యం, దినకృత్యము నాచరించి నిష్ఠాపరుఁడై ..
పాం 2 16.

దండకము మున్నీనుమే నూరి మున్నీరు సొత్తెంచి ..
నీలా 2 41, ఆం భా. 1 152.

మున్నీటికన్నె = లక్ష్మి

సీ. మున్నీటికన్నెయన్ పెన్నిధానంబు దూఁగు ... కు వైచినయట్టగొలు సన గ ...
రా వి 1. 4.

మున్నీటిగరిత = సముద్రునియిల్లాలు, గంగ.

సీ మూఁడుత్రోవలఁ బాఱి మున్నీటిగరితగాఁ బరగు నేదేవునిపాదతటిని ..
ఉ హరి, 2 144.

మున్నీటిపట్టి = సాగరకన్యక, లక్ష్మి, సాగర పుత్త్రుఁడు, చంద్రుఁడు (శ. ర).

సీ కన్ను నెడమకన్ను వెన్నెలరాయఁడు నెల తమ్మిగాయ మున్నీటిపట్టి

గీ ... చందన నమరుచుండుఁ, గుముదమిత్త్రుని నామధేయములు సాంబ .
సాం ని దేవ. 10.

ఇట్లే · మున్నీటిచూలు = కడలికూఁతురు, లక్ష్మీ దేవి, కడలికొడుకు, చంద్రుఁడు (శ ర).

మున్నీటిమొలనూలిమగువ = సముద్రరశన, భూకాంత.

మున్నీటిమొలనూలిమగువచూలి = భూపుత్త్రి. సీత.

గీ అట్టివాసంతవేళ రామావనీశ, మౌళి మున్నీటి

మో నూలిమగువచూలి, జాళితోఁగూడి వన పాళికేళి సలుప, నుల్లము జనింప గహిమించి యొక్కనాఁడు .. ఉ రా 6 19.

మున్నీటిరామాలి = 1 చంద్రుఁడు

సీ మున్నీటి రాచూలిముక్కఁ గెంజడలోనఁ గ్రొవ్విరిగాఁ దాల్చుకొన్నమేటి ..
ఆ భా. 1 37

2 శ్రీ సాగరకన్యక, లక్ష్మి

మున్నీటిరాణి = సముద్రకాంత గంగ.

వ అని యమ్మున్నీటి రాణి చెన్ను మాటికిం గొని యాడుచు, గొంతద వ్వరిగి యచ్చట.
యయా 2 47.

మున్ను = మును[1] వి, వి 1. ముందు, పూర్వము

ఆ అన్న దేంద్రుచేత మున్న గృహీత మై, యున్న నాకలంబు గ్రస్న నిం, నొరున కర్హ మగునె పరిణయ విషయమై, ధరఁ బరిగ్రహింపఁ బరమమూర్తి భార. ఆది. 3. 168

కం. మున్ను గలగోపవర్గము, నిన్నుం గని కొలిచి భక్తి నీపని సేయన్ ... భాం విరా. 1 288.

వ . ఏకోదకమగ్నంబు లైన బ్రహ్మాండంబుల నారాయణుఁడు వరాహరూపంబున రసాతలం బవలన నుద్ధరించి మున్నటియట్ల నిలుపుచుండు.
వరాహ 10 178.

2. పూర్వజన్మము

సీ నే శుకకీటంబ నేఁ బుండరీకంబ నే ఖంజరీటంబ నేను దోమ ..

గీ. నేను మానిసి మున్నంచు నేకతమున, నొం డొరుల తోడుతను జెప్పుకొనుచు రుబుసుఁ, దారక బ్రహ్మమణి పేటి దక్షవాటి సంభవించిన త్ర్యగ్ర చంద్రధరులు. క్రీను. 4 83.

3. తొలి, మొదలు.

ఆ ఇట్టు లగుటఁ జేసి యెవ్వరికెనకు శోకంబుఁ బొందఁ గ రణంబు లేదు, జీవుఁ డెల్ల భంగిఁ జెడియెడు వాడుగ, దలఁచి నేని వగవ వలదు మున్న భా భీష్మ 1 197

మ మనువాలాను శరంబులం దొరఁగు రమ్యత దేసితోఁగూడి య,య్యా వి దాడికిఁ బడి పుంగవగవీ హైయగకిన బు ని,గ్ఘర హర్షంబు నొనర్చె మున్ను రుచిసౌఖ్య బులం బిమ్మట న్, మురియం ద్రోయుచు నించె నెమ్మనమున్ మూరార్పసముచ్చాయముల్ నైష 3 99

చం వెలయఁగఁ బెట్టుకోఁ దనము వేసవిఁ జందన చర్చ మును గన్ ఆము 1 81

(దీని యామ్రేడితరూపము మున్మున్ను, మును మున్ను మున్ను మున్ను)

కం. విచ్చి చనకుఁడు జనులారా, నెచ్చుట మును మున్న వలయు తెలుఁగారానికిన్ . .
భాం విరా 4 248
మ. క. 1, 12 పా 7 పం

చం. నరుఁడని లెక్క సేయఁడు మనంబున శాత్రవు నమ్మహాత్ముచే, యవనములఁ జెక్కుచోట్లఁ గనియున్ మననాయకుఁ డేమిచెప్ప నిద్దురి మునుమున్నుగాఁ దేరిన తోడుగ నిన్నెటులైనఁ దేర యిట్లరిప్రాత భీష్మహాని వనయంబును దుర్బలుఁ డయ్యె నార్కటా రాఘవ 4 193
(రామాయణార్థమున)

విశే 1. తొలుతటిది, తొలిజన్మము నందలిది

ఉ మున్నిటికటికంబు గడుమోహనమై తన కన్ను వచ్చినన్ రా 3 116.

సీ మొత్తునాతఁని జూని మున్నిటి దుష్కృతములు పోయె ననుమను నలంపరాయ
ప్రబోధ 4 27.

ద్వి మున్నిటి ఘోరాఘములు పెరుఁ ద్రెవ్వ, నన్నిటిఁ దనర్పుప యినుమత్తిఁ బెఱఁగి
ద్వి పరమ 3 2689 పా.

3. ముందువాఁడు, అగ్రేసరుఁడు, ముందున్నది.

ఉ పాండునృపాలనందనులు పాపని మున్నుగ నేవి యప్డు భీష్ముడు గడకమై నడుమ

చోటికి జొచ్చిట గాంగ్రి చి.
భార. భీష్మ 1 234

చ. అప్పుడు పిన్నయవారాశిలో, మునిఁ గిరి... మున్నుగ నేను నృపాల...

మ. ...చ్చని, ...లపు ...స్గవఁ బోలుమున్నాగు మున్ డాజేసి యుల్లాసి యై..
పాండు 3 160

జ మున్నడి, మున్న..., మున్నాడి, మున్నాడు మున్నటి

మున్నూర్వురు న (మూఁడు + నూర్వురు) మూఁడువందలమంది, త్రిశతసంఖ్యాకులు

వ. ...మున్నూర్వు...రవమున నా చంద్రతారకము...నిచ్చె
ద. భా. గ 4 989

వ. దీని మున్నూ(ర్వు)రుసానులు మున్నూ(ర్వు)రు (య)య్యనుల మాలును బ్రతిపాలించగలవారు. ద. భా 6 101

మున్నూరు స. బొ. (మూఁడు + నూఱులు) మూఁడువందలు, త్రిశతి

గీ ఏడునూఱురథంబుల నేఘమాపె, నకులు, డప్పుడు మున్నూటినామ మడఁచె, నతని యనుజుండు .. భార. విరా 3 213

సీ ఇన్నూఱు మున్నూఱు నేనూఱు గన్నులు గలవేలు ...సవ్యాని గన్నతండ్రి ..
నైష 6 71

సీ మున్నూఱు జవనాశ్వములును గప్పంబుగాఁ జా...భూపాలుండు పంపె నీకు ...
ద్వా 11. 122.

మున్నూలు వి. (మూఁడు + నూలులు) మూఁడునూలులు గంద, మూఁడుపోఁగులు చేర్చి నేసినవి

మ ముకుమై పేర్చుకడానివన్నియజరీ మున్నూలు పుస్తుగు బంగరు పల్లంబు ...
రంగా 2 210.

సీ పొలుపొందను ...మున్నూ...న నగను ముప్పేట యనఁగను ముప్పంయన
... భా 2 294

మున్నెఱిక. వి మున్ను + ...ఱుక వ్యుత్పత్తి వి... పూర్వానురాగము, పూర్వానురాగమువలన గలిగిన సంతాపము

క. ని న్నేమి యనఁగఁ గల మీ, మున్నెఱిఁకలు వినుట లేదు మున్నచోటన్.
నీలా. 2 101

గీ ...న్నవారెల్ల నగఁదము గన్నవారి, మిన్న కెఱయుఁ బోనాడి యెన్నరాని, మున్నెఱి కల మెలంగుట చన్నె యెదుఁ, జిన్ని పాయంపు ముద్దురాకన్నియలకు. రసిక. 67.

మున్నెన్నకుఱ్ఱ వి (మును[1] + మనుమఁడు + కుఱ్ఱ) చిన్నివయసువాఁడైన మునిమనుమఁడు

గీ అఖిల కల్యాణగుణశీల యానశీ, ...
...మఁడుగా నెల్లచుట్టములకు, భర్తతోఁ గూడ ముత్తాటివఁడుఁ దినియె, నెత్తె మున్నెన్నకుఱ్ఱల నెందఱని. పాండు 4 267

మునామాపు వి (మును + మాపు) మునిమాపు, సాయంసంధ్య

దండకము. . అనిపె మునామాపు కంబంబునం బుట్టి గుబ్బెల్లఁ బోరక్కనుం బట్టి యిట్టట్టుఁ గాఁ గొట్టి ప్రహ్లాదు నాహ్లాదదృష్టిన్ నిరీక్షింపవే.
శేష. 4. 152.

మున్నెనుకలు వి. (మును1 + వెనుక) పూర్వాపరములు, గతకాలమును వచ్చుకాలమును,

కం తనసొమ్ము కాదె మాకల, ధన మెల్లను నేఁట నేమి తా మది నిఁక ము,న్వెనుకలకు మమ్ము నెట్లున్, మునుపుండాఁ గాక మాకు మఱియుం గలదే. విప్ర. 4. 74.

ముప్పంద్రు స బ. (√మూఁడు ముప్పదికి మహాన్మహత్త్వ...రూపము.) ముప్పదిమంది, ముప్పదుగురు

సీ. .. బ్రహ్మాదిదుల, వెలయంగ నల్లిండ్ల నిలిపి

ప్రత్యేకంబ ముప్పం(డ్రు దానుల నొప్ప నిచ్చి.
భారి. సభా 2. 121

వ, నానాదేశియాగతులై నతపనులు బ్రాహ్మ లనుంగా ముప్పణ్డి కులం బేరొక్కనికం పదివిన్నిది- యైనడంగ్గుబ్రాంలకు.. ద శా 4 1248

ముప్పటి(ల్లు)లు. అ (శ్రీ. బ్రాంగి కొంచెము చల్లారు, కవోష్ణమగు

సీ. క్రమముగ దాదు లక్కడను ముప్పటిలినజల కంబు దేర్చి యా చెలువసుతుని, కొనరఁగాఁ గ టుఃయును జుక్కబొట్టును బాటించి—
ద్వా 3 42

ముప్పదా(దియా)ఱుగు(ర్గు)రు న. (ముప్పది + ఆఱుగురు) ముప్పదియాఱుమంది, షట్త్రింశత్సఖ్యాకులు

సీ ఉరులీల ముప్పదార్గురు తుషితులతోడ నెన మండ్రు వసువులు నెనసి కొలువ.
ఉ రా. 4. 289.

ముప్పది న. బొ (మూడు + పదులు) మూడు పదులు,

ఉ తొయ్యాలి వీరె వేలుపులు తూర్పున ముప్పది మూఁడుకోటులు., నైష. 5. 21.

కం. ఎప్పుడు హరిఁగని రమరులు, ముప్పదియును మూఁడుకోట్లు ... ఆము. 4.12.

వ .. కుఱటూరి దశనామున చెఱువు దశ నాతాన లాప్పదివుట్లు విత్తుపట్టు ...
ద శా. 4. 1015

మ . కటరారాజచ్ఛరాసంబు ముప్పది వాల్తా షలఁ డ్రుంచి ...
ఉ రా 4 302., ఆం భా 2 168.

ముప్పదిరెంటిగుంపు. వి (ముప్పదిరెండు + గుంపు) ముప్పదిరెండుచుక్కలుగల నక్షత్రము రేవతీనక్షత్రము (శ..ర.)

ముప్పదివా(పా)టు. వి. (ముప్పది + పాటలు) మూఁడుపదుల సంఖ్యగల పాటలు.

ద్వి. అందు ముప్పదివాట నారంగనిలయు, వంది తామరునిఁ గైవారంబు సేయు .
ద్వి. పరమ. 3. 231 పొ

ముప్పర్వునేల. వి (√ మూఁడు.) మూఁడు కోసుల దూరము

సీ. ఇరుపర్వునేల ముప్పర్వునేల, యనినఁ గ్రోశద్వయత్రయాఖ్యలు చెలఁగు..
ఆం భా. 2 9

ముప్పాతిక వి (మూఁడు + పాతికలు) ఒక వస్తువునందలి నాలుగు భాగములలో మూఁడు భాగములు మూఁడు పాతికలు.

గీ. నాదోనవణము, వఱలు ముప్పాతిక యనఁగ. ఆం భా. 2 272.

కం. ఒప్పునది వెన్న వెదురక, పుప్పము వన్నియకుఁ దెచ్చు భువి నిదియన్నన్, ముప్పాతికరంగం బున, నొప్పు మహోర్మి మతికుభోన్నతి నిచ్చున్.
రత్న 54.

ముప్పావు వి. (మూఁడు + పావులు) ఒక వస్తువు నందలి నాలుగువంతులలో మూఁడు వంతులు, మూఁడుపావులు (శ. ర, వా.)

ముప్పావులా. వి. (మూఁడు + పావులాలు) ఒకరూపాయలో నాలుగువంతులలో మూఁడు వంతులు, మూఁడుపావులాలు (శ. ర.)

ముప్పిడి వి (మూఁడు + పిడులు) బాఁకు, కటారి

సీ మృదుపదాంబుజములు మెఱుఁగుటందెలు బైఁడిదుప్పటియును మొలముప్పిడియును .
క శా. 2. 123.

వం సేవులు వెట్టఁ గోల్పులికిఁ జేయిడి ముప్పిడిగుప్పు శౌర్యవం, తులఁగని ...
వరాహ 4 86., పారిజా 2. 8.

విణ. దీర్ఘము, పెద్దది,

ద్వి. మొగపులమొలనూలు ముత్యాలకుచ్చు, వెసి చూపట్టుముప్పిడికటారులు .
ద్వి పరమ 2 94 పొ.

ద్వి విన్నాణమైనముప్పిడిహడపంబు, కన్నులకల్కి యొక్కతె దాల్చి యొప్ప ..
ద్వి పరమ 3 19? పొ

ముప్పిర. వి (మూఁడు + పిరిలు) మూఁడు పిరలు, కానిలో మూఁడువంతులు. (శ ర.)

ముప్పిరి వి (మూఁడు + పిరులు) ముప్పేట, త్రిసూత్రి

ద్వి ముడి విస్తరిల్లె భూనుతకుఁ జిట్టుములు, జెడి దంబుగాఁగ ముప్పిరిఁజేసినట్టు, నాయు నీల చ్ఛాయ నమరె ...
రం రా. ఉ. 118 పొ 17 పం

మ .. ఆశ్చర్యకౌ, తుకవిభ్రాంతులు ముప్పిరిం బెనఁగఁ జేతోవాటిజాతంబునన్
పె. శకుం 7. 116, ఆం. భా 3 295.

విశ. మూఁడుపేఁటలు గలది, మూఁడుపిరులు గలది

ఉ. ... ఏను మనంబున నద్భుతంబుతో, ముప్పిరియైన కౌతుకము మోదము నెక్కొన నాకు సత్కృపం, జెప్పెదుఁ గాక యెట్లునని చేరతి...
భార. అను. 1. 376.

గీ. తళుకు బంగరు ముప్పిరి తగటువోలె, నున్నయది మేను ... వాల్మీకి 3 119.

ముప్పిరిగొను = ముప్పురిగొను అ క్రి (ముప్పిరి + కొను) 1. మూఁడు పిరులుగాఁ బెనఁగొను

కం ఆదరము సంభ్రమంబును, మోదంబును దన మనమున ముప్పిరిగొన నా, భూదయితుఁడు వివిధప్రియ, వాదంబుల గాంచవించె వా ? నెల్లన్. పిరా ? ? ?

కం. తనపాలి మృత్యుదేవత. యును శోలడు వచ్చి యిట్టు లున్నమహాత్మునిం, గని దైత్యేంద్రుఁడు విస్మయ మును భయమును గౌతుకంబు ముప్పిరిగొనఁగన్. హరి. ఉ. 9. 200, నైష. 1. 76.

2. పెనఁగొను, చుట్టుకొను.

కం అనవుడు జనపతి నెమ్మన, మునవచ్చెరువాటు మునము ముప్పిరిగొనఁగా ..
నిర్వ. 10. 140.

కం. ఎప్పుడు నీసందేహము, ముప్పిరిగొను నాదు చిత్తమున నిది దెలియం, జెప్పు మన . .
వరాహ 11. 4

కం అప్పుడు మునివరులందఱు, నప్పాపాత్మకుని వలన నవమానితులై, కప్పినకోపాగ్నిశిఖల్, ముప్పిరిగొనఁ గలుషవాక్యములు దమలోనన్
వి పు. 2. 118, కాశీ 4. 101,

3 అతిశయించు

కం. అప్పుడు మదిసానందము, ముప్పిరిగొన నమక చమకముఖమంత్రంబుల్, చెప్పుచు మ్రొక్కుడు భూవరు, నప్పరమేశ్వరుఁడు వరము లడుగు మటన్నన్ . వరాహ. 9 ?

ద్వి అప్పుడు విజయుఁడై యయ్యింద్రజిత్తు. ముప్పిరిగొను ముదంబువఁ దన్నుఁగొలుచు, వారును దానును వడి లంక కరిగి, యారావణునిఁ గాంచి యప్పు డిట్లనిరి.
రం. రా యు. 361 పొ. 15 పం,
వసు. 6. 93.

ముప్పిరిగొల్పు స. క్రి (√ముప్పిరిగొను) మూఁడుపిరులు గలుగునట్లుచేయు. త్రిగుణితము చేయు.

ద్వి దివ్యాంబరావలును, పేని ముప్పిరి గొల్పి పేఁగనేతిలో నుంచి యాయగ్నిలో దరి కొల్పు .. బస. పు. 7. 319 పం.

ముప్పు. వి (క తు ముప్పు. త మ. మూప్పు) 1. ముదిమి, వార్ధకము

గీ ముప్పునకు నోమదయ్యెనె ముగ్ధ యీయ, శోద నందగోపునకుగ్రశోకజలధి, యీఁడఁ గొలఁది గాదయ్యెనె యిట్టిదైన, యడరు వెట్టెనె పెన్నిధియనుఁగుబిడ్డ.
హరి. పూ. 7 4?.

? ముదిసి ముప్పునఁ బెండ్లికై మొగమువేల్పు.

జగవు గా దని రాఁ డయ్యె దాతవేల్పు.
నైష. 4. 129

ఆ. శీఁము నొవ్వఁ దొడఁగెఁ జెవరె మనం బంతఁ, గడిఁది యైన ముప్పుకాలమునకు
భాగ 6 61

సీ .. ముదిమి ముప్పునఁ దగు ముసలితనము
ఆం భా 2. 118.

2 హాని, చేటు, ఆపద

కం. చనువాని చేయుకార్యంబున కడ్డము నొచ్చి నేరువున మెలఁగుచుఁ దా, నను బయిఁ బూసి కొనుటఁ దన, మును మెలఁగిన మెలఁకువకును ముప్పగుఁ బిదపన్. భాగ విరా. 1 125.

ఆ తప్పఁ జూడఁ దగునె ముప్పున కయ్యెద, వనుచు నాదికాలమునవె నమ్మి, నిన్ను నింట నిలిపి నే నీకు నాబిడ్డఁ, బెండ్లిచేసినాఁడఁ బెద్ద వాఁడ
రామా. 7 119

గీ. ముదిసి పెండ్లాడఁజూచిన ముప్పు గల్గు ...
రామ. శ. 50

ముప్పుత్రిప్పులు = శ్రమలును, చిక్కులును.

సీ. ముప్పుత్రిప్పులులేక ముప్పదిమూడుకోటులు సుధాంధసులు నీవలన బ్రతుక ..
వరాహ 7 26.

(వ్యవ) అతఁడు నన్ను ముప్పుత్రిప్పులఁ బెట్టి మూఁడుచెఱువులనీళ్లు త్రాగించినాఁడు

ముప్పుడు వి ఓషధివిశేషము, ఒకజాతిచిన్న మొక్క

సీ కుప్పి సూర్యక్రాంత ముప్పుడు నరివెండు గాడిదగడపర కన్నెకొమర .
హంస 4 10

ముప్పురి = ముప్పిరి వి. (మూఁడు+పురులు తు ముప్పురి మూఁడుమెలికలు)
(చూ, ముప్పురిగొను)

విశ మూఁడుపేటలు గలది, త్రిసూత్రము

మ. అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరుసీహస్తంబులె ట్లౌర్వె ముప్పురిగాఁ జెన్నినకాలపాశములకున్ ముగ్ధాంగనాగావళ, వ్యాసనోత్కర్షములైన నీక్షుతియుగం బత్యర్థతోర్విపతిఁ, కరం వాదా ర్పృతి కెట్లు దాశె మదనాకారా మనో నాయకా
బిల్హ. 3 73

ముప్పురిగొను = ముప్పిరిగొను ● క్రి (ముప్పురి + కొను) మూఁడు మెలికలు కలదగు

వ చెప్పరాని వేడుక ముప్పురిగొన విచ్చలవిడి డాఁగి ముచ్చులాడునెడ ..
చంద్రి 2. 18.

ముప్పుపటాలు వి (జా మూఁడు + పురుడు + అలు) పురుటి మూఁడవనాఁటిజాలింతరాలు

సీ చాగింపి రంచితోత్సవము ముప్పురుటాలి వైభవంబు తృతీయవాసరమున
పి శకుం 4 62

ముప్పూటు వి (మూఁడు + పూఁటలు,) మూఁడు పూఁటలు,

శా ఆ రాజున్ దేవియు మంత్రపూతముగ హోరాత్రపుంబూగుత్తులన్, బూజల్ సేయుదు రచ్చలం జెలఁగి ముప్పూఁటంబురా రాతి కిన్
రాజ చ. 1 74.

ద్వి ముప్పూఁట నోగిరంబులఁ బదార్థములఁ దప్పక కావళ్ల నెప్పుడుఁ బంపు ..
బస. పు 2. 186 పం

ముప్పెట్టు వి. (మూఁడు + పెట్టులు.) మూఁడు చుట్లు (చూ, ముప్పెట్టు వెట్టు)

ముప్పెట్టు వెట్టు అ క్రి. న క్రి (ముప్పెట్టు + పెట్టు, మూఁడుచుట్లు తిరుగు.

మ విని వేగంబునఁ జాలుతెంచి యమునావేగంబునన్ .., మునిఁగెన్ వెంట హాలాయుధుండు దఱుమన్ మోహాంధకారంబులోఁ మునిఁగెన్ దజ్జలమెల్లఁ దల్లడపడన్ ముప్పెట్టు వట్టన్ వడిన్
ఉ. హర 4 298.

మ భవదన్వేషణ తత్పరత్వమున భూభాగంబు ముప్పెట్టు వెట్టి ...
దశకు. 7 3.

ద్వి వెనువెంట మును పొందికొని యున్నవిప్రులను నెఱిఁగియు నెఱుఁగని యట్లు గూఢ, నప్పాట నూరెల్ల ముప్పెట్లువెట్టు, చొప్పేగు పడి యుండు .. పండితా దీక్షా 4. పా

ముప్పేటం[1] విశ. (మూఁడు + పేటలు[2]) మూఁడుపేటలు గలది

సీ. ముప్పేఁటఁ బెనఁగొన్నముంజిఁబచ్చనిగోఁచి వెలిపట్టు పంచయు మొలఁ జెన్ను దశా 5 81

సీ ముప్పేఁట ముంజితో మొనయు మేఖలరేఖ ధరియించి వలయభూధరము వెలయ సమీ: 2, 12

వి. త్రిసూత్రి ఆం భా 2 295.

ముప్పేట[2]. విశ కొ తపఱకు ముదిరిన?. కొబ్బె కాయ)

(వ్యవ) ఈ కొబ్బెఁకాయ తినకను ముప్పేఁట గానే యున్నవి

ముప్పేఁటలాడు అ క్రి (ముప్పేట లు1 + ఆడు, సంతోషముచే నుప్పొంగు

వ . అభీష్టప్రాప్తి రూపప్రీతిసముచ్చయం బునకు ముప్పేఁటలాడుచు నొక్క సుము హూర్తదినంబున . మృ వి 3 19

ముప్పొంగు అ క్రి. (మూఁడు + పొంగు) ఉప్పొంగు, మూఁడుపొంగులు పొంగు

ద్వి మునుపటివలె మేను ముప్పొంగుచున్న, మునిపతి చూచి సమ్మోదంబుఁ బొంది ద్వి శ పా. 2, 249 సం

ముప్పొత్తులు వి. బ (మూఁడు + పొత్తులు, త్రిరావృత్తమగుసంబంధము, మూఁడుకలయికలు, (అప్రసిద్ధ. అని శ. ర.)

ముప్పోకలాఁడు. విశ. ముప్పోకల + వాఁడు) త్రిగుణాత్మకుఁడు, (భగవంతుఁడు.), మూఁడు త్రోవలు త్రొక్కినవాఁడు

క. జారుఁడు జన్మావధియును, చోరుఁడు ముప్పోక లాఁడు మనుహితపూజా, చారక్రియలకు నర్హుఁడె, వాఁక యితఁ డనుచు నశుభవాక్యస్ఫూర్తిన్ భాగ 10 ఉ 761

(అనియమప్రవర్తకుఁ డని భావము)

ముప్పోకలు. వి. (మూఁడు + పోకలు) పెక్కు త్రోవలు.

సీ ఈనడవడి యని యెట్లు వక్కాణింతుఁ బాని ముప్పోకలఁ బోవనేర్తు. భాగ 8. 552

ముప్ప్రొద్దు వి (మూడు + ప్రొద్దులు) మూఁడు పూఁటలు

మ. వ్రదుమృష్టాన్నము శీతకాలమున నెమ్మిన్ వారు ముప్ప్రొద్దుఁ గోన్నిదినంబుల్ భుజియించిరి వైష 6 142.

ద్వి ముప్ప్రొద్దు ప్రాణలింగప్రసాదంబు, సుప్రసన్నత జంగమప్రసాదంబు .. బ. స పు. 5 609 పం

ముప్ప్రోళ్లు వి. బ. (మూఁడు + ప్రోలులు. త్రిపురములు

ద్వి. ముక్కంటిచిచ్చున ముప్ప్రోళ్ల నేర్చి మిక్కుటంబగుటఁ దొమ్మిదియవలీల .. పండితా వాద. 225 పా.

ముబ్బడి = ముమ్మడి విశ. (మూఁడు + బడులు) మూఁడురెట్లు గలది, త్రిగుణితము

(చూ. ముబ్బడించు)

ముబ్బడించే = ముమ్మడించే. అ. క్రి. ($\sqrt{}$ముబ్బడి, మూఁడురెట్లు కలదియగు)

ముబ్బాములు వి బ (మూఁడు + బాములు) పెక్కుకష్టములు

మ మునుబృందారకదానవోరగముఖుల్ ముబ్బాముఁ బడ్డవా, రని నాచే నని యుండు దోరకుటిలవ్యాపార ... భా. రా యు. 820.

ముముక్షు. సం వి. అ. స్త్రీ. 1. మోక్షేచ్ఛ. ముక్తినిఁ గోరుట. 2. విడువ నిశ్చయించుట.

ముముక్షువు. సం విజ (ఉ) 1. విడువ నిచ్ఛ గలవాఁడు విడిచిపెట్ట నిచ్ఛ గలవాఁడు. 2 సంసారసంఘము విడువ నిచ్ఛ గలవాఁడు ముక్తికై ఇచ్ఛ గలవాఁడు.

ముముచానము. సం వి అ పుం. మేఘము మబ్బు.

ముముషిషువు సం.విజ (ఉ) దొంగిలింప నిచ్ఛ గలవాఁడు.

ముమూర్ష సం వి అ స్త్రీ. చావనిచ్ఛ, మరణము పొందఁ గోరిక

ముమూర్షువు సం విజ (ఉ.) చావనిచ్ఛ గలవాఁడు

ముమ్మడి = ముప్పడి. విజ (మూఁడు + ముడుఁగులు[4]) మూఁడురెట్లు గలది త్రిగుణితము

కం. ఇమ్మడి మనుమని తమ్ముఁడు, ముమ్మడి దాన మునఁ గర్ణుముమ్మడి నా కౌరవ్యమ్మున సురపతి సుతునకు, ముమ్మడి నా వినుతికెక్కె ముల్లోకములన్. దశకు 1 73.

చం. .. ఉగ్రుడు వగుధీంతన్ సురవగప్రవరుం డనఁ గ్రోలమాంబము, మ్మఁడు జెడఁ గొందె రూపు మహిమ నమ్మరుముమ్మడి యై జగంబునన్ భోజరా 1 33

కం. విశ్వప్రియులఁ గుమారుల, శాశ్వతులను నల్గురన్ బ్రసన్నులఁ గని య,య్యాశ్వరునికంటె ముమ్మడి, యైశ్వర్యము గాంచి దశరథాధిపుఁడలరెన్ రామా 3 122.

వి మూఁడురెట్లులు, త్రిగుణము.

(చూ. ముమ్మడిగొను)

ముమ్మడించే = ముప్పడించే అ క్రి (√ముమ్మడి) ముమ్మడిగొను (ముమ్మడియగు శ. ర.)

ముమ్మడిగొను. అ. క్రి. (ముమ్మడి + కొను) మూఁడురెట్టులు కలది యగు, మూఁడుమడుంగులు కలది యగు

ద్వి. రమ్మన్న నీవిటకుఁ బుత్తెన్నేహ మాత్మ. ముమ్మడిగొన దదేమో కాని నీకు ... నవ 1 26 పొ 10 పం.

ముమ్మడుఁగు వి (మూఁడు + మడుగులు) మూఁడురెట్లు

సీ తత్ప్రతన మూట, గుణిత మైనఁ జము వగున్ మఱి దానిము మ్మడుఁ గనికినీమాఖ్య నొనరు .. భారి ఆది. 1 80

ముమ్మనుమఁడు. వి (మును[1] + మనుమఁడు) మునిమనుమఁడు.

సీ నిదుర పెన్నిఅగుంపు జడగట్ట సగరుముమ్మనుమండు తపము గైకొనినచోటు . మనుచ 2. 9

ముమ్మనుమరాలు వి (మును[1] + మనుమరాలు) మునిమనుమరాలు (శ ర.).

ముమ్మరము విజ (త. ముమ్మరం) అధికము, మిక్కుటము, తీవ్రము.

సీ చిలుకు రాగరసంబు చిత్తడిచే ముమ్మరముగాఁ బులకాంకురములు మొలవ .. వరాహ 3. 10.

ఉ నిద్దుర వోవుచున్న యెడ నిశ్చయమైనవిధంబు దోఁపెన, నొన్నిదిక్కఁ జేరి కూడి సుఖ మొందఁగఁ జేసి భ్రమించినట్టియా, ముద్దులు గుల్కుజవ్వనపు ముమ్మరపుం నెఱజాణ యెవ్వఁడో అని. 2 67

సీ మాని కండూతి ముమ్మరమైనఁ గట్ట దుద్వాసించి వేఱొక్కవల్కలంబు ... పి శకుం 4. 121

ఉ .. నన్ను నీ, కొమ్మలు నమ్మినారు మరు కోలల నిగ్రహము నేసి పోవఁగా, ముమ్మరమైన తాపమున గ్రమ్మొగ్గదరో భాగ 10 పూ. 1214.

గీ, ముమ్మరమ్మగ వన్నెఁచ మోడి దగునె, చలము జాలించు పరిపూర్ణ చంద్రవదన ... ప్రబంధ. 7:6.

వి. సాంద్రత, చిక్కన, ఉరవు.

వ. మవ్వంపుదుప్పటంబుం తెరలముసువు లనం గ్రమ్ముపూదుమ్ముల ముమ్మరంబులం గొమ్మలం గానక .. యయా 4 18

ఇ. ముమ్మరించు

ముమ్మరించే అ. క్రి. (√ముమ్మరము) అతిశయించు.

సీ. ఘనవేణివేణిశృంగార మారసినంత మోహాంధకారంబు ముమ్మరించె .... శశాం 4 53

గీ. మోదభయభక్తులాత్మలో ముమ్మరింప, వనాళిగనాదుల వారిం గూర్చి, చిలుక యానందరసములు చిలుకం బలికె ... తపతీ 3 24.

ముమ్మళ్ళు = ముమ్మాళ్ళు. వి. (మూండు + మాళ్ళు) మూండు పర్యాయములు.

గీ. ధాన్యముష్టి గులా మెత్తి దాన నిత్య, మేకతంబునం దా స్వయంపాక మాచరించి సాపాటు సేయుదు నంచు నతని, మొఱంగి తనయింటి కేగి ముమ్మళ్ళు భుజించు. వైజ 2 122.

ముమ్మాళ్ళు = ముమ్మళ్ళు వి. (మూండు + మాళ్ళు) మూండుపర్యాయములు, మూండు తడవలు.

మ. విను మంభోజభవుండు మున్ను మదిలో వేదంబు ముమ్మాళ్ళు నెమ్మననుండుం దలపోసె .. భాగ 2. 35.

కం. అమ్మదనాగేంద్రంబును, గుమ్మరసారెగతిం జుట్టుకొని పడి దిరుగన్, ముమ్మాఱె యనుచుం జూపఱు, ముమ్మాఱుం బొగడి రొక్క మొగి నవ్వేళన్. శశాం. 5. 29.

ద్వి. కిసరు దాంకక యుండం గించిత్తు నొంచల, మసిబొట్టుం బెట్టి ముమ్మాళ్ళు దూపొడువ. ప్రభు 2 42 పా. 24 పం

ముమ్మాఱె అవ్య. ఆశ్చర్యప్రశంసాదులను దెలుపును

కం. అమ్మదనాగేంద్రంబును, గుమ్మరసారెగతిం జుట్టుకొనివడి దిరుగన్, ముమ్మాఱె యనుచుం జూపఱు, ముమ్మాఱుం బొగడి రొక్క మొగి నవ్వేళన్ శశాం 5 29

ముమ్మాసములు మి. వి. బ. (మూండు + మాసములు) మూండునెలలు

కం. ఘనరహిత మైన మెఱుపు జముని దెసం గను వాండు దెల్ల ముమ్మాసములన్ ... జై. భా. 8 99.

ముమ్మూండు స. (మూండు + మూండులు) మూండుమూళ్లు, తొమ్మిది, త్రిరావృత్త మైన త్రిసంఖ్య

ఆ. మూండు మస్తకములు ముమ్మూండు గన్నులు, మూండు కాళ్లు రెండు మూండుకేళ్లు, గల మహాజ్వరంబు ప్రళయాగ్నియునుబోలె, నెదుర పడిరొ నార్పు లెలుంగుతోడ. హరి ఉ 8. 105.

ఉ. వాండమిలోడ వెండియు నవారణ నెంతయు నాగ్రహించి ముమ్మూండు శరంబు లేయ... జై భా 5 19.

ముమ్మూల విశే. (మూండు + మూల) మూండుకోణములు గలది.

సీ. ముడివడ్డబొమలను ముమ్మూలముక్కులు ... ఉ. హరి. 2. 122.

ద్వి. పన్నినదైన్య మేర్పడంగం బలుకుచును, మున్నుగా మొల నున్న ముమ్మూలకావి విన్నలి పడి మెడం బెనచి తగిల్చి ... ద్వి. పరమ. 4. 321 పా.

ముమ్మూలజా వి (ముమ్మూలజా) మూఁడు మూలలు గలరత్నము.

సీ. నిలువుటద్దములతోఁ దళతళ న్వెలిఁగ్రమ్ము ముమ్మూలజామౌ త్తముల నెసంగు, బలు గోడలన్ . ఉ రా 6 127

ముమ్మొంగి వి. ద్వీపవిశేషము, ఒకానొక దీవి.

కం. ఈళయు ముమ్మొంగియు బం.గాళము పైగోవ మొదలుగాఁ బొదవెడుద్వీ,పాళిఁ గలనరకు లాతని,కొలున దిగు మాట నిజము గలవాఁ డగుటన్ శుక 3 8

ముమ్మొన విశ (మూఁడు + మొనలు) మూఁడు మొనలు కలది.

ద్వి ముమ్మొనల్ గాఁడె ఓమ్మునఁ జిత్ర మన గ, ముమ్మొనపుండు ఓమ్మునఁ బుట్టె ... పండితా మహిమ 259 పొ.

వి 1 మూఁడుమొనలు ...

పండితా. మహి 259. పొ.

2. మల్లవిద్యావిశేషము.

వ. ... లోమొన వెలిమొన యుసిమొన ముమ్మొన చతురిమొన పుణ్యమొన పాపమొన చాట డుగుమొన దాటడగుమొన కదలుమొన అర మీటుమొన నెఱమీటుమొన సరితాళంపుమొన యాఁదగాఁ గలపదిరెండుమొనల నాటితేటి హంస. 1. 206.

ముమ్మొనకైదువు = మూఁడుకొనలుగల యాయుధము, త్రిశూలము

చం. మధుఁ డంన సమ్మతించి స్మరిమర్దికిఁ గ్రమ్మఱ మ్రొక్కి వస్తువులం,బు ధరఁ గలంత కాలమును ముమ్మొనకైదువు నిల్పవే దయా, నిధి గునన.. ఉ. రా. 7 38.

ఇస్టే . ముమ్మొనవాలు

సీ . కేలి ముమ్మొనవాలు గీలుకొలిపి . .

నీలా 1 13.

లోటఁము ఇలపై లవణాసురుఁ డిట్లొలుగన్, గలకాలము వానియగాంఁమునన్, వల నొప్పెడు ముమ్మొనవాల్ శివుచే, నలు వొం దెడుశూలమునన్ గలసెన్ ..

ఉ రా 7 143.

ముమ్మొనవాలుదాలుప్పు (పు) = త్రిశూల ధరుఁడు, శివుఁడు.

గీ లోలుదాలుపు ముమ్మొనవాలుదాల్పు నాఁగ భవదాఖ్య లొప్పు నంధకవిజయ ..

ఆం నం దేవ. 6

ముమ్మోటు. విశ. (మును¹ + మోటు) మూర్ఖు ఁలో మొదటివాఁడు, మూర్ఖాగ్రేసరుఁడు

ద్వి గడును తు టరి జోగి గ్రక్కివముడుసు, ముడి దిన్ననక్క ముమ్మోటు పిసాళి . .

ద్వి హరిశ్చ్ ఉ 650 పం.

ముయ్యంచే వి (మూఁడు + అంచులు,) 1 వస్త్రవిశేషము

సీ బొమ్మంచు ముయ్యంచు పొప్పళి వోం బట్టు ... ... మొదలుగావల్వలు ధరించి ముదిత అపుడు .. ప్రబంధ. 272.

వ .. కరకంచులును బొమ్మంచులును ముగుడు, బొమ్మంచులును ముయ్యంచులును వెంట సాళ్లును ... ద్వా. 3. 206.

2. మూఁడు అంచులు మూఁడు మూలలు శ ర చూ. ముయ్యంచుతుంగ

ముయ్యంచేతుంగ. వి (ముయ్యంచు + తుంగ) మూడంచుల తుంగ (వృ. వి)

కం అయ్యిరు దెఱఁగున కప్పుడు, రయ్యమునకుఁ బరిమసాధకంబుగఁ గలిగెన్, ముయ్యంచు తుంగ యచ్చటఁ, దయ్యము నేర్ప విను మెప్పెదం గురునాథా. భాఁ మా. 54.

ముయ్యందము. విశ (మూఁడు + అందములు. మూఁడు అందములు గలది

సీ చె దొవతేకు ముయ్యందంబుగాఁ దీర్చి కమనీయము గ దలకంబు వెట్టు ...

నిఃవ్వ. 8 62.

ముయ్యడ వి (మూఁడు + అడ్డలు) అఱు మానికలు

సీ. . . కుడపషట్కంబు ముయ్యడ యనఁ దగు . అం భా 2. 270.

ముయ్య(ె)లికుట్రు(ట్టు) వి. మూఁడుఎల్లలు కలిసినతావు

వ నాగణ్ణముకత్తి మహేశ్వరదేవఃకుమాని [చ్చు] లియర్చన్ నేఃకుంగా . . . . . ఇచ్చిన [ఇణ్డు] కవది [పు] టులవిత్తుపట్టును సర్వ కరంరహారిముగా యూరి ఆగ్నేయమున ముయ్యనికుట్టునవి [డ్డి] సి . .

ద. శా 4 1255.

౧. అస్య గ్రామస్య క్షేత్రసీమానః పూర్వతః పొందున, కొమ్మరి. యుడియూరి ముయ్యనికు ట్రి గుంట

౨ నిర్ఋతితః కొక్కిలిపూణ్డిపాటి పడమటి ముయ్యని కుట్రగుంట

౩ నాయవ్యతః ఉండందొత్తిపాసు, దోవగోపమి ముయ్యనికుట్ర చిత్తూరిశాసనము Ind. IV. 551.

వ ఆగ్నేయతః ఇయ్యూరియుం బిల్లెమపెద్ద పూణ్డియు నెరపులయుం బొంగరునున ముయ్యలికుట్రసీమా . . .

వందంపూడిశాసనము 976.

(అం సా. ప. వ 1.)

వ. . ఆగ్నేయతః గ్రొమొంతుకత్తియుం బాలూరియుఁదఱస్తిపూణ్డి ముయ్యలికుట్టు)వ వెలంగ గుణపఱుమటికట్టు

రణస్తిపూడిశాసనము. Ep ind. 6.

ముయ్యాకుపొన్న. వి (మూఁడు + ఆకులు + పొన్న) త్రిపర్ణక, ఒకవిధమగు చిన్నచెట్టు.

సీ ముయ్యాకుపొన్నయు మొగలిఱు తుత్తెర బంకతుత్తఱు హంసపాది . . . హంస 4 10.

సీ . . త్రిపర్ణాఖ్య తెలియఁ బడుచునుండు ముయ్యాకుపొన్నన . అం. భా 2 58.

ముయ్యాఱు వ (మూఁడు + ఆఱులు) పదునెనిమిది.

సీ. అని కడుఁ జింతింప నతఁడు వెండియు గంధమాదను ముయ్యాఱు మార్గణముల

భా. రా. యు 1076.

శా. వ్యాసప్రోక్త మహాపురాణములు ముయ్యాఱు అందులోఁ జిత్రమై, శ్రీసౌభాగ్య విలాసదంబయి బహుశ్రేయస్కరం బై కడున్, భాసిల్లున్ సుపురాణ మొక్కటి ధరన్ బ్రహ్మాండమన్పేర . . . చిత్రభా 1. 75 కాశీ. 7 190.

ముయ్యేడు. విశే. (మూఁడు + ఏడులు) మూఁడు వయస్సులు గలవాఁడు

కం. గోమునఁ బెరుఁగుచు ముయ్యే, డై మెఁగుసు గర్వవైష్ణవాగ్రేసరు లా, నా ముద్దు కొమరు లంగని, కామిని దీపించె దొండ గాచిన భాతిన్.

పాండు 4 261.

ముయ్యూరు. వి. (మూఁడు + ఊరులు) గ్రామత్రయము. మూఁడు ఊరులు.

గీ, కర్ణకంఠోదరాధారకంబు లగుచు, నమరు ముయ్యూరు పిడుఁదు తండములతోడ, వచ్చుటకి వచ్చె నొకయశ్వమల్ప . . . శుక. 8 398.

(ఇట మూఁడుతావులని భావము.)

ముయ్యేలగుట్ట. వి. (మూఁడు + ఎల్లలు + గుట్ట) మూఁడుగ్రామముల హద్దులు కలియు చోటు.

1 దేవంపల్లి పలవెల దొడ్డవరపు పొలిమెర ముయ్యేలగుట్ట నందికంభానకు వెళ్లి

2 పశ్చిమముఖమై గట్టెపట్టి పలెవెల ముమ్మడి వరపు దొడ్డవరపు పొలిమెర ముయ్యేలగుట్ట నంది కంభానకు వచ్చెను. కొంకుదురు శాసనము. శ. 1352

2. మూఁడుదారులు కలియుచోటు.

చం. ఉడుపతి భాగికిన్ వెఱచి యూఅట యావని పేరుటామనిన్, ముడివడు కంతుసేనలకు ముయ్యేలగు ట్టయినట్టి యుందు రా నడఁగునె

తాపవహ్ని ... మనుచ. 3. 34.

ముయ్యేడు. వి. (మూఁడు + ఏడులు) ఇరువది యొకటి.

శా ... విద్వేషిజీ, మూతో గ్రశ్వసనుఁడు రాముఁ డలుకన్ ముయ్యేఁడుమాఱుల్ రణ, ప్రీతిన్ వైరిధరాతలేశ్వరులఁ జంపెన్ బల్వురన్ ....
భార. ఆది. 1. 78

ద్వి మొనకు వేకోట్లుగా ముయ్యేడుమొనలు, తనరఁ గల్గినవాఁడు దధిముఖుం డతఁడు ...
రం రా యు 331. పొ. 9 పం

సీ ముయ్యేడువాసరంబు లకాలవర్షంబు, జడి పట్టి కురయిఁ బర్జన్యు బనిచి ...
హరి 1 14, భా రా యు 354.

ముయ్యేఱు వి. (మూఁడు + ఏఱులు.) మూఁడు మార్గములను ప్రవహించినది, త్రిపథగ, గంగ

ద్వి. ముందఱ నున్నది ముయ్యేఱు నేల, అందున్న జనులు మహాత్మను లనిన ..
ద్వి హరిశ్చ ఉ. 4 పం.

ముర నం. వి. ఆ. స్త్రీ గంధద్రవ్యవిశేషము (వృ. వి)

మురంగి నం వి ఈ. స్త్రీ. కారుమునగ (వృ. వి) (శ. ర)

మురండము సం వి. అ. పుం. భరతఖండమునకు వాయవ్యదిక్కున నున్న దేశవిశేషము, లంపకము

మురందల నం వి. ఆ. స్త్రీ. మురలానది (త్రి సి)

మురగండము. నం. వి. అ. పుం. ముఖముమీఁది బొక్కు, ముఖముమీఁదిబొబ్బ.

మురడించు అ. క్రి. అతిశయించు

ద్వి శృంగార మలవడఁ జెలువొందు మంచి, చెంగల్వ పువ్వులు చెర్చినవాని, రీవిగా జిగి మురడింప నెమ్మేన, గోవజవ్వాజి నిగుడ్చిన వాని ...
పద. 1. 52 పొ. 20 పం.

మురజము. నం. వి అ పుం. 1 మృదంగము, మద్దెల.

మురజఫలము. నం. వి. అ. పుం. పనసచెట్టు.

మురద్విషుఁడు నం వి ష్ పుం. మురద్విట్టు, మురారి, కృష్ణుఁడు.

మురభిదుఁడు. నం. వి త్. పుం. మురభిత్తు, కృష్ణుఁడు. (రూ మురారి.)

మురమర్దనుఁడు నం వి అ పుం మురారి, కృష్ణుఁడు

మురమల. నం వి అ న. వేష్టనము, చుట్టు వాలుట

మురమురు. వి. 1 మూల్గుటయం దగుధ్వని కను కరణము

ఆ . మురమురు మూల్గుచు బొరలుచున్నఁ జూచి కరుణతోడ . ద. శకు. 10 81.

సీ. క్రూరార్ధచంద్రాస్త్రకృత్తోరుబాహులై మును కొని మురమురు మూల్గువారు ...
భా రా యు 1449.

2 మొరయుటయం దగునను కరణము.

సీ మురమురు జెక్కులు మొరయ నుద్భ్రాంతుఁడై గిరగిర చక్రంబుక్రియఁ దిరుగుచు .
సమీర. 6, 169.

మురరిపువు నం వి ఉ పుం మురారి, కృష్ణుఁడు.

మురల నం వి ఆ స్త్రీ. కేరళదేశమున బడుచు దేఱిన నదీవిశేషము నర్మద యని వాచ)

మురలము నం వి అ పుం ఒకజాతి మంచి నీటిచేఁప

2 ఒకానొక దేశము

మురలి నం వి. ఈ. స్త్రీ పిల్లనగ్రోవి.

మురలీధరుఁడు. నం. వి అ పుం శ్రీకృష్ణుఁడు.

మురళి. నం వి. ఇ ఈ. స్త్రీ అశ్వగతిభేదము.

గీ తనకుఁ బ్రతిదేవుఁ డెందు లేఁ డనుచు నెమకు,

పగిదిఁ దగునడ్డవేడెము ల్బఱపి మఱియు,
భంజళి మురళి ఝుళిపి ఝుంపయు సుధాల,
మన గతు లెసఁగఁ జూపుచు వాళి మీఱ.

ప్రబంధ 185

చం. పతగవిభుండు మింటిపయి భంజళికాముఁళి
సుధాలవ,ల్గితముల రా నెదుర్పడినఖేచర
వర్గము లోనరించి య,ద్భుతముగ మ్రొక్కె.

పా॰ 2 101

మురళించే స ౖకి 1 (ఒట్టులు) నీరు పోవునట్లు పిడుచు

సీ చీరలు మురళించ నీరంబు తేలకో యిల వాల
కటునిట్టు తొలఁకఁ బాఱె ..

శ్రీరం మా 10 32

2 ఆడుము, నొక్కు

వ. .. పెద్దగోతమ్ము మురళించుటకితన నోరు
గ్రమ్మముం మ్ముఁ మీఁద వలపు వెలలుచు
మోదుగమొగ్గచాయ నిగ్గెడికురువఁపు మొన
వాఁడిగోరంటగోరంట నొత్త లత్తుక కెంపు
నెఁ సినయలఁతిగాయములు మాయుటకు.

ప్రబంధ 78.

3 తిరస్కరించు.

దిఁ ము త్తెపుఁజిప్పల మురళించుమోము, క్రొత్త
నీలపురంగు గులుకుకన్దోయి ...

ద్వి హరిశ్చ. పూ 666 ప.

మురాయించే. అ. ౖకి అతిశయించు

వ ముంగఱ తూర్య నాదంబులు మురాయించ .

హా. 4. 59.

మురారి. నం వి శి. పుం. 1 శ్రీకృష్ణుడు మురునిజంపినవాడు. 2. అనర్ఘరాఘవనాటకము రచించిన యొకకవి.

(ఇతఁడు పూర్వమీమాంసయందు భాట్టప్రాభా
కరమతములకంటె తృతీయమతమను నిరూ
పించెను)

మురాళము. వి. దిగఁదుడుపు, మురాళించుట. (శ. ర.).

జ మురాళించు

మురాళించే స ౖకి (√మురాళము) దిగఁదుడుచుట. (శ ర)

మురించు = **మురియించు** స ౖకి త్రిప్పు

(ఇది యొక యాధునికగ్రంథమం దొక్కచోఁ
గానఁబడుచున్నది అని (శ. ర)

చం వికటప్రకటాననముల్ మురించుచున్ .

వేం. పంచ 3 159

(ౘౌ పా ముడించుచున్ ముద్రి పా)

మురికొను స ౖకి (మురియ + కొను ఖండించు

కం గరుడునిఁ దలఁపుము పగతునిగ
యును విజయముం గొను మనుడున్ ...

ఉ, రా 6 10

(శ ర పా 'పొరిగొను', ముద్రి వ్రాఁత ప్రతి పా.)

మురిడీగొలుసు వి హస్తభూషావిశేషము, ముంజేత ధరించెడు బంగారు మెలికగొలుసు.

సీ మురుగులు నవరంజిమురిడీగొలుసు లొక్క
వినులాంగి హస్తపద్మముల నిడిరొ ...

రసిక 1. 75

మురిప(పె)ము. వి (√మురియు) 1 నడక యందలి కులుకు.

మ మురిపం బొప్పఁగ మందమందగమనంబుల్
నేర్పుదు నన్మదినీ, శ్వరకుద్ధాంతనితంబినీజనుల
కున్ సంపూర్ణచంద్రాననా . నైష 2. 56

సీ సనకాదులకు లేనిచనవుతోఁ దెలిదీవిదొర
చె గట మెలంగుమురిప మెల్ల ..

చం రా. 2. 60

2 విలాసము ; చక్కఁదనము, సౌందర్యము.

సీ నునుఁదీవఁ జీరికిఁగొనని నీమైఁదీవమురిపంబు
డెందఁబు మరులుకొలిపె

భా. అను 1 50.

సీ. వెడవెడనై చాలవెడనవ్వు వహియించి మురి
పెంబు దలిగిన మోమువాని ..
ఉ. రా 6. 205

ద్వి. అద్దంబు తెచ్చిన ట్లుండుదీని, ముద్దుల
నెమ్మోము మురిపెంబు దూరె .
ద్వి హరిశ్చ. పూ. 169 పం

సీ చిఱుతనవ్వులడాలు చేనున్న వలమురిఁ గవ
మురిపెమునకుఁ గళుకు నింప ...
ఘటికా 1. 128.

3. శృంగార గర్వము.

ఉ ఆతరుణీశిరోమణియు నర్జును చారుకీర్తి నర్జున
విఖ్యాతుని నింద్రనందను నకల్మషమానసుఁ
గామినీమనో, జాతునిఁ జూచి పుష్పశర సాయక
జర్జరి తాంతరంగయై, ఖిలిలి యుండె సిగ్గు మురి
పెంబును మోహముఁ దేటు చూపులన్.
భాగ. 10 పూ. 1171.

గీ. ప్రొద్దుపోకకుఁ గస్తూరిబొట్టు పెట్టు, కీలుజడ
యల్లి నురిశావిపూలు చుట్టి, సొగసుఁజేసి
యొగాదిగఁ జూచి సిగ్గు, మురిపెమును బొందు
వనుఁ జూచి ముద్దుపెట్టి.
కువల. 4 177. దశా. 2 366.

4. సంతోషము.

ఉ. పట్టపువేల్పు గొంతమురిపంబున నించుక లేచి
కంతుఁ జేపట్టిటు ర మ్మటంచుఁ దనపార్శ్వ
మునన్ వసియింపఁజేయుచున్.
చంద్ర. 2. 79.

చం పరధనముల్ హరించి పరభామల నంటి
పరాన్న మబ్బినన్, మురిపము కాని మీఁద
నగుమోస మెఱుంగదు మానసంబు ...
దా. శ. 48.

విశ 1 కులుకుగలది.

గీ. మొలకవగవులు మురిపంపు జిలుగునడలు,
ముద్దుఁబలుకులు గులుకంగ మ్రోల నాఁడు
కొమరులను జూచి మది నుబ్బుకొనుచు నుండె.
అచ్చ. రా. బాల 87

కం అత్తఱి మురిపపునడఁ జెలి, కత్తియగమిగొలుప
మృదులకలభాషలఁద, శొక్కెడువెడవగవులతోఁ
జిత్తభవుం డార్చ వనలు చిదుము నెపమునన్.
మనుచ. 6. 20.

2 విలాసముగలది, చక్కఁదనముగలది

సీ మొలక నవ్వులవాఁడు మురిపెంపు సిరిపెంపు
ముచయింపఁ గులుకు నెమ్మొగమువాఁడు .
శృం. శకు 3. 113

సీ రమణీయ శృంగార రసమునఁ బసనారు మురి
పంపువలపుల మొలకవోలె ... విక్ర. 6. 44

సీ ముద్దుపల్కులచాని నిద్దంపుటద్దంపు మురి
పంపుసోము నెమ్మోముదాని ...
దశా. 2 10.

మురిపి విశ వక్రమైనది.

సీ మురిపి మోకాళులు ...

ఆ కలుగు నెఱుకుమునుఁడి గనిరి సతులు ....
కు. సం. 6 694.

మురియ = ముఱియ. వి (√ మురియు[2])
ఖండము, ముక్క.

మణిగణనికరము ... పెం,దడిగలుఁ బడగలు
దఱచమురియ లై, పుడమిఁ గలయుటకుఁ
బొగు లొలయ మదిన్ ...
భార స్త్రీ 2 3

కం ఇరుమూఁడు నెలలశిశు వై, చరణచలనకేళిఁ
గపటశకటముఁ దాఁకెన్, బురుషోత్తముఁ
డింతంతలు, మురియలుగా నిట్టిసత్వములు
మహిఁగలవే ... హరి. ఉ 4 234.

చం ఉరవడి రాఘవాస్త్రతతులు ... శిరములు
మగ్నముల్ బరులుఁ జించుచుఁ ద్రుంచుచు
నుచ్చిపారుచున్, మురియలు సేయుచున్
నిగుడ మూఁడుజగంబులు నాఁప నోపునే
భా రా. సుం. 442.

మురియఁబడు. అ. క్రి. (మురియన్ + పడు –
స్వార్థమున.) అతిశయించు

సీ తవరు బ్రక్కుందవనితాది సుఖముఁ మోహ
మంతంతకు మురియఁజడఁగ ..

నా. పంచ 1 174

మురియించే = మురించే స. క్రి.
(√ మురియు¹) 1 మురియఁజేయు, త్రిప్పు

సీ కర ముగ్గమగుమొగ మిరుదెస మురియించి
యామిషంబులయిక్క లరసికొనుచు

భార సౌ 1. 16

కం వలమురిజిగి నగుమెడ కలు, వలమురిపెముఁ
జూపుచూపు వనజాతము నా, వల మురి
యించుమొగము లై, వలమురి విహరించువేణి
వనితకుఁ దనరున్ చంద్రా 4 144

2 మురియఁజేయు, సంతోషపఱచు

సీ. మొలకనవ్వులవాఁడు మురిపెపు సిరిపెంపు
మురియింతఁ గలుగు నెమ్మొగమువాఁడు

కృ శకుం. 3 118.

మురియు¹ = మురియు. అ క్రి 1 నడచు
నపుడు కులుకు, కులుకు

ఆ. ... నేచి తిరుగు నీరఁ తీఁకలతో రాయు,
నొరయుఁ జిత్రగతుల మురియు నవ్వు ..

భార. కర్ణ 2. 66

సీ. మురియంగ నేర్తురు మోహనాస్పద మైన
మొగలివాకిటిచాయనగరవీథి

భీమ 1 94

ద్వి ముందఱ నాఁబోతు మురియుచు నడువ

బస పు 4. 90

2. సంతోషించు, సంతోషముచే నుప్పొంగు

కం ముద్దుల నిడి నడకిండ్లన్, ముద్దియ లాళిస్ నయ
లెవని మురియుచు నిద్రా, సుద్దుల నెత్తుచు నం
దొగి, విద్దెము విద్దె మని కాళిక్రైం ఒనుచున్

రా. వి 2. 20

కం. కరములరెంటను దాల్చిన, పరికరములు చూచి
యతనిఁ బరమేశునిఁగాఁ, బరికించి లేచి
వలగొని, మురియుచు సాష్టాంగదండము
లొనర్చి వెనన్. అప్ప. 1. 88

గీ. అట్లు ఖండసుఖామృతావాప్తిఁ జెంది, చిత్త
విశ్రాంతి తాంబూలసిద్ధి గాంచి, మురిసి
యమానమూర్తి యై ముక్తికాంత,తో వినో
దింపు మయ్యె వాతూలతనయ.

సీతారా. 1. 148.

కం. అందఱకును బోనమ్ములు, గందమ్ములుఁ
దమ్మళములుఁ గడువడి నిడి తా, నందం
బుగ దొందంబున, ముందెన్నఁడు లేనిమొలమి
మురియుచు నుండెన్. నీలా. 3 54.

3 గర్వించు.

ద్వి. మురియుచు గునియుచు మురకటింపుచును.

బస పు 7. 698 పం

సీ పాటిసేయఁగ నమ్ము భాగీరథి నళంబు ముట్టి
పెన్ జాగ యై మురియకున్న ...

సంస 1. 90.

4 తిరుగుడువడు; తిరుగు.

(చూ. మురియించు.)

మ ... పక్షిపుంగవగవీహైయంగవీనంబు ని,
ర్భరహర్షంబు నొనర్చె మున్ను రుచి
సౌరభ్యంబుల న్నిమ్మటన్, మురియం
ద్రోయుచు నించె నెమ్మనమునన్ మూర్ఛా
సముచ్ఛ్రాయమున్. నై ష. 2. 99.

5. ఒప్పు, ప్రకాశించు.

గీ పగమకౌశేయమధ్యము బాగుమీఱ, ముద్దు
టుంగరములు వ్రేళ్ళ మురియుచుండ ...

వేం. మా. 1, 124.

జ. మురపము, మురించు, మురియఁబడు, మురి
యించే.

మురియు². అ. క్రి. 1. తెగు, ఖండితమగు

చ ... పతాకలు మ్రొగ్గఁగ వర్మబంధముల్,
మురియఁగఁ జాపముల్ దునియ .

హరి ఉ. 2. 52.

చం మురిసెడురూపులున్ మురిసి మ్రొగ్గెడి

రూపులు మ్రొగ్గి జిట్టనం, దిరిగెడురూపులుం దిరిగి త్రెళ్లెడురూపులుఁ డ్రెళ్ళి నేలపైఁ. బోఁ రెడురూపులుం బొరలి పోయెడి రూపులుఁ బోయి క్రమ్మఱన్, మఱలెడు రూపులన్ మరలి మ్రగ్గెడిరూపులు నయ్యె నయ్యనిన్. కు సం 11 698.

ఆ మురిసి మురిసి రాలె మునిద్రేళ్లు నడుముక్కు చదఁకుఁబడియెఁ జీము జాలుకొనియె వరాహ 8 79.

2. ఊడు, సడలు

సీ కర్ణావతంసంబు కలువలు కన్నీళ్ల ముంసి జేకులు పట్టు మురిసి పడియె ... పి. శకుం. 3 176

3. భగ్నమగు, విఱుగు.

కం ధనువు దునిమి కొమ్ములు మురిసినవృషభము చంద మగుడు ... భార కర్ణ. 1. 162.

కం. బిరు సింతగాక వడిమికి, ముఱియక నన్నుఁ బ్రాయివడి చిముడఁ జాఱక యే, బెరకింతును లేక మిక్కిలి, గరగర నగునేఱుప్రాలకల మాన్నంబుల్ జై. భా 8. 198

సీ. శూలంబుఁ దిగిచి వక్షోవీథిఁ బొడిచిన ముమ్మొన లొక్కట మురిసి పడియె .. దశా. 4. 177.

జ. మురికొను, మురియు, మురిసిపోవు.

ముఱిసిపోవు అ. క్రి. (√ మురియు[2]) భిన్నమగు, వ్రక్కలగు

వ .. ప్రచండ సమీరప్రసారంబు ఘోరంబుగాఁ గల్పింపఁ గల్పాంతకాలంబునఁ గాలాంబుదంబు లడరి కురిసిన మురిసిపోవుపగిదిఁ బృథివి యెయ్యెడలను వ్రయ్యంజొచ్చె .. హరి. ఉ. 9. 314

మురుండము వి క్షుద్రజలజంతువిశేషము.

సీ ... వత్త.గుల్ల చుట్టుడుగుల్ల కురిమింద నాఁ చుడుగవ్వ మురుండము కాకిచిప్ప ... హంస 4 186

మురుఁడు. సం వి అ పుం. కృష్ణునిచేఁ జంపఁ బడిన యొక రాక్షసుఁడు, మురాసురుఁడు

మురుగు = మురువు[2] వి. 1. బంగారుకడియము, ముంజేత ధరించెడి ఆభరణ విశేషము

సీ కేలుదామరల మేల్జాళువామురుగులు కెంపుఉంగరములు సొంపు నెఱప .... అచ్చ శా బాల 87

(ఒక యాదృచ్ఛికకవి దీనిని సానుస్వారముగఁ బ్రయోగించినాఁడు.

ఉ కుండలముల్ మురుంగులున్, బంగరు ప్రాతపట్టికలఁ బూటలు రామొలకట్లుదా యొతుల్ . శ్రీరం మా 9 5.

2. అల్లికవేసిన బంగారుకమ్మి (శ. ర)

మురుదారసింగి వి ఒకవిధ మగుగైరికాది ధాతువు

సీ రెండేసి నేపాళ మొండుపా ల్మురుదారసింగి. బదంశముల్ హింగుళీబు, మన్నిటి ... (చి. కి. చి. ని.)

మురువు(ర్వ[1]) వి. (త మురుగు) 1. సౌంద ర్యము, చక్కఁదనము.

సీ. ముత్యాలమొలనూలు మురువు సూపెడునట్టి జఘనంబుపై మౌంజి నవదరించె .. హం. 4 11.

సీ మురు వేది వాడిన మోముఁ దామరలును గడు నొప్పి పొందిన కాయములును . హరిశ్చ. 2. 139.

కం. పరువున మురు వై యుండును, సురపురమునఁ గల్పతరులు చూపఱ కింపై, పరువున మురు వై యుండును. దురంగంబు లయోధ్యఁ గల ప్రతోళిని లందున్ మొ. రా. బాల. 5, అం. భా. ? 41.

2. విలాసము

సీ. వడి నౌడు గఱచుచో వాతెఱ వంటిన

మొనపుంటివగ గంటి మురువు నెప ..
దశా 1 47

ద్వి మురువును బరువును మురుమును నగము,
ము ంటు నోటుఅపును మురువును వింత ...
ద్వి పారిజా పూ 678 పం

సీ ధ గరు నడ మ దశ దప్పి ముడిచిన
మురువులా యుని ముద్దు మూతి నులు
శుక. 2 115.

3 శోభ కాంతి

క కలువలమురు వెడలగ జక్కులు దివి నం
తంత నొక్కొకటి దోచుగ వెన్నెల పడమటి
దిక్కునకున్, బలపల నై యొద్దగిలగ బల
పల వేరన్ జై. భా 1. 186

ద్వి కలగి విచిక్కంటి కలిపురుషుండు, మొగమున
జేవురు మురువు నటింప
ద్వి నల 2 634 పం

4 గరువము, సౌందర్యగర్వము

కం. అతివైరము లజ్జయుద్ధము, అతివిషమము అతి
మురుత్తు లత్యజ్ఞులు ప్రకృతి నొందించు మను
ష్యులు, ధృతియును లజ్జయును మురువు దేకు
వయు జెడున్ హరి. ఉ 9 55.

(ప్రాంతి ప్రతి పా)

గీ వారవారువులు మురువులు వారికళలు, వారి
వలపులు నొలపులు వశ మె పొగడ ..
ఉ. రా. 6. 166

5 విధము, రీతి

(ఆదివరాహవర్ణనము)

సీ ఖురపుటంబున గీలుకొని మేరుధరంబు
మువ్వలోపలి జాతిమురువు వడయ ..
శివ. రా. 1 61.

సీ ఈశ్వరోహ మ్మను సింహాసనముం దెల్పు
మురువున సుజ్ఞానముద్ర మెఱయ ...
కాశి 1 86.

సీ ముక్కున వసియాడు మురుతామర తూడు
ముత్యాలకస్తొంబు మురువు నెఱప ..
దశా 2 66

6 నాట్యాంగవిశేషము

కం. లయ కోపుద్రుష్టియును నభినయ ముడులు
దురమ్ము మోర నయ మున్నసి కేళియును
క్రమాణము హావవున్, మెయిసిరి యవఘము
మురువు మెలకువ యనిరన్
క్రీడాభి 108

విశ 1 సుందరము, చక్కనిది

సీ మురు వైనవాహువుటి ముత్యాలకెమ్పుల
ఫాలభాగమున నుయ్యాల లూగ ..
సరస 5 134.

గీ. మురువునెమ్మోనిబిగువు కెమ్మోవిసగవు, నలర
నిల్లనియె . దశా 8 23.

సీ. కరుపలియొఱసెజ్జ మురువుదామరబొజ్జ నెసగు
వాడు శుభంబు లొసగువాడు . .
ప్రబంధ 230.

2. అతిశయించినది

కం నొరది ననాచారంబుల, మురువగు చుం బ్రథమ
పాదమున గలిమహిమం, బెరుగును వద్దును
గలిపిన, కరణిన్ వర్ణాశ్రమములు క్రత్తరిగల
యున్ . జై. భా. 8. 213.

మురువు(ద్వి)² = మురుగు వి 1. బంగారు కడియము, ముంజేత ధరించెడి యాభరణ విశేషము.

సీ. చేతుల రతనంపు జిలుగుటుంగరములు మురు
వులు నెనలేనిమురువు సూప .. నీలా. 1 75.

సీ. మెడనున్న పాదాలు విడిచి యొన్వరిగన్న
మొరుగు తలారికి మురువు సేసె ...
శుక 3. 50, ఆం భా. 8. 57.

2 (క. మురువు. త. మురుగు.) కర్ణాభరణ విశేషము.

గీ కర్ణపూరోత్పలసుగంధకలన నలరి, ప్రాంత
మున నిల్చుభ్రమరశాబం బనంగ, వామకర్ణా

గ్రమున నిండువదన కపుడు, హార్వు మీఱంగ
నీలంపుముర్వు దనరె ఇందు 5 32.

ముర్మురము సం. వి అ. పుం 1 తుషాగ్ని, ఊకనిప్పు, కుమ్ము. 2. ఒకానొక సూర్యుని గుఱ్ఱము,

ముర్మురుఁడు సం. వి అ. పుం కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు

ముర్మిణి సం వి ఈ స్త్రీ. అంగారధానిక, కుంపటి.

ముఱకటము వి త్రిప్పుట, ముఱకటించుట (శ ర)

జ ముఱకటించు.

ముఱ(ర)కటించు. స క్రి, (√ముఱకటము) త్రిప్పు

వ అనిన విని మొగంబు ముఱకటించుకొనుచుఁ గద్రువ గరుత్మంతున కిట్లనియె
భార. ఆను. 1. 211.

అ. క్రి. (నడచునపుడు) చలించు, కదలు, ఊఁగాడు.

ద్వి తనుదానఁ జూచుచుఁ దలయుఁ ద్రిప్పుచును, మునుమిడి మ్రోయుచు ముఱకటించుచును ...
పండితా. పురా 101 పొ.

ముఱకము వి అతిశయము, హెచ్చు. (ఉదతి, నిక్కు అని (శ . ర.).

వ విటపిమండఁబుల మెండును జెలఁకు ముఱకబును, ప్రాసంగుమిసిమియు ..
భీమ. 3. 57.

ముఱముఱ వి (సం. మర్మరః.) 1 పట్టుబట్ట మున్నగువానివలనఁ గలుగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి ముఱముఱయను పట్టుపట్టంబు విడిచి, కుఱుమాసియున్నట్టికోకను గట్టి ..
ద్వి శ సా 1. 35 పొ. 6 పం.

ద్వి ముఱముఱమనికోమలీ ముడిపాటుగదురఁ . .
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1149 పం.

2 కోపము వెలువడుచుటయం దగునను కరణము.

ద్వి. ముఱముఱమని కోమలీ ముడిపాటు గదురఁ. జుఱచుఱనిప్పు లతుల నుప్పతిల్ల ..
ద్వి హరిశ్చ. పూ 1149.

జ ముఱముఱలాడు

ముఱముఱలాడు అ క్రి (ముఱముఱలు + ఆడు) కోపవికారము చూపు. ముఱముఱమను. (శ ర)

ముఱి(రి) వి 1 గంధము, మదము

సీ. అఱచేతఁ గొండఁ జూపఁడు నొగడఁ గఁ బూని నెఱిఁగిబ్బతొలిచేల్పుముఱి యడంచి, చిఱుత పాయపుగొల్ల తెఱవల పలపించి మఱవక పనులఁ బన్నెఱుఁను గాచి నీలా 1. 3.

కం. విను దేవర మును దుందుభి, యనురక్కసుఁడొకఁడు దుంతయై వేల్పులరా, యనికొమరునిఁ దనతో దుర, మునకుం బిలిచెఁ గడింది ముఱితో నతఁడున్ .
అచ్చ. రా. కిష్కిం. 32

ద్వి మొగము వెల్వెలఁబాఱ ముఱి యెల్ల నడలి, పొగులుచు వేఁడియూర్పులు నందడింప ..
ద్వి. శి సా. 1 17 పొ. 21 పం.

2. నడకయందలి కులుకు

కం. అత్తఱిఁ బత్తడికీమునఁ, బిత్తరిఁ గానక కరంబు బెగ్గిలి యనుగుం, గత్తియ దలఁబునొకచో, మొత్తములై తత్తరలుచు ముడి సడలఁగన్ . ఒసిక 4. 40

విశే 1 (క ముఱి) అల్పము,

(చూ. ముఱిప్రోవు)

దీని యామ్రేడిత రూపము ముఱిముఱి

ముఱిచీకటి = చిమ్మచీకటి

సీ. ... జిమ్మచీకటి మునిచీకటి ముఱి

గీ. చీకటి మసక ముఱిముఱిచీకటి యన, నవతమసనామధేయమై యలరుచుండు
ఆం. భా. 1 146.

కం. ముఱిమ ఱిచీఁటి యప్పుడు, నఱిముఱి భటు లుడుగ కడగి యని సేయంగా. నెఱసి తమ మెల్ల రెుఁ గ్రిక్కిఱిసిన ముఱి పాసి నిలిచిరింతను నంన్ భా విరా 3 195

కం ముఱిమ ఱిచీఁకటితో నం.దఱురాజులు నమర ముఁగి గ నెల్లెడ, గొఱగలకల నగు నడుపుఁడు, నెఱవగుగోవర్ధనాదినేలకు నను చన్ ఉ హరి 4 272

చం ముఱిముఱిచీకటిన్ గణసమూహముతో నిట్టుఁ దెబ్బఁబోక నం.దఱ మరుగన్ వలెన్ మరవితాన నుతాంమ్బక పెన్నఁ జేరఁగన్. చెన్న 362, ఆం. భా 1. 146

2. కుత్సితము

కం. మఱి యారఘుపీరులు నీముఱిమొండెము వేగ దగ్ధముగఁ జేయఁగ జేకుఱుఁ బూర్వా కాఁము లీ, కుఱవుగ శాపమున కవధియును నప్పు డగున్ భా. రా ఆర 2. 400

వి శా వ్యము,

సీ. ముఱి చెడి దుఃమున విఱుగుటయును వీఁగి పిఱుఁద చేరనవారిఁ జెఱచుటయును అచ్చ. రా బాల 45.

జ ముఱికాఁడు, ముఱిప్రోవు

ముఱికాఁడు విశే (ముఱి + కాఁడు. బ. ముఱి కాండ్రు, ముఱికాఱు) గర్వితుఁడు.

గీ అనుడు న ుఁడు దిండిరాయండు వాని, కిట్టు లని పల్కు విన దోరి చెట్టునట్టు, మెకపు ముఱికాఁడ రాముని మేటితనము, సెప్పె దవు వేవవేలు నాచెంత నిలిచి. అచ్చ. రా యు. 17, బాల 200.

ఉ సన్నబలంబులైన విజసైన్యములం గని రావ ణు డు శౌర్యోన్నతుఁడైన నందనుని నొప్పరి కించితిఁ గుంభకర్ణుఁడుం, గన్నది లేదు మెల్ల ముఱికాఱు దగీలులు వచ్చి రేను బో, కున్న భరంబు గాదె యని యుద్ధతిఁ బేర్చి రథాధి రూఢుఁడై. నిర్వ. 6. 127.

ముఱికి వి (√ముఱుగు క ముఱికి) 1. మాలిన్యము, మెదుక, మూర్ధమలము,

సీ త్రోల్లు త్రేలాడెడు తుంటిపై బ్రహ్మకమ్మల చిందిపి దోవతి ముఱికివలువ వరాహ 6. 17.

సీ ... ముఱికి యనంగను మూర్ధమలము, వెలయుచుండును ... ఆం భా 2 131.

2. కళ్లలోదకము.

ఆ. గంగ పాఱుచుండుఁ గదలనిగతితోడ ముఱికి పాఱుచుండు మ్రోఁతతోడ, దాత యొర్చిన ట్లధముఁ డోఁర్వఁగా లేడు. విశ్వ వేమ 1. 64.

ముఱికినాఁడు = ములికినాఁడు వి బొ ఒకానొక దేశము

(ఇఁదుండి వచ్చిన బ్రాహ్మణులను ముఱికినాటివా రందురు.)

ఆ. ముఱికినాఁటివారు మెఱకులు వెనుపరు, లఱవ వారు ద్విజుల కాన పెద్ద, యనుచు దేశ భాషలను గులంబును దిట్టు, నతఁడు దండు వచ్చు శతపణములు విజ్ఞా. 2 59.

ముఱిప్రోవు. వి. (ముఱి + ప్రోవు) అల్పుల గుంపు

కం. ఇదుసులఁ బదమూఁడేండ్లుం, బడి కడుఁ గోపించి వచ్చె బలువిడి నీకవ్వడి దఱియ నుఱికి వడిని, ఇప్పడ యిమ్ముఱిప్రోవు నెల్లఁ బోరిగొనెడు బలే. భార. విరా. 4. 253.

ముఱియ = ముఱియ. వి. (√ ముఱియు²) ఖండము.

కం. రెండు మొనవాఁకోలల, రెండు బుజంబు లును వావిరిం గూల్చి కడుం, గొండవలె నున్న యుబ్బులు, మొండెవు రక్కసుని మేను ముఱియలు చేసెన్. అచ్చ రా. ఆర. 118, యు. 301.

గీ. ఎఱచిమేపరనెత్తురుశేఱు లిట్లు, పఱచు నని తెల్పుపడువున వఱదలెసఁగె, వాని నంజుడు ముఱియ శివ్వసుసఁ బడమిఁ, బొంలు నంచనఁ జేవురుపుర్వు లడరె ..
అచ్చ. రా. కిష్కిం. 65

ముఱియించు స. క్రి. (√ ముఱియు [2]) ముఱియఁ జేయు, ఖండించు, నఱకు.

లయవిభాతి హరుల హరియించుచును గరుల విరయించుచును గిరుల ముఱియించుచును నురుల బోరగొంచున్ .. ఉ. రా. 7. 87

ద్వి వెల్ల వోవనిపండువెదురులు చూచి, నఱికి కుప్పలు వైచి వయముగాఁ జివ్వి, ముఱి యించి కురియించి మోపులు గట్టి, యూ కి మఁల మదోద్యోగించుతఱిని
ద్వి. పరమ 2. 66 పా.

ముఱియు [1] = **మురియు** [1].

(సంతోషించు)

గీ రసికజనముఖ్యుఁ బుష్పకరండకాఖ్యుఁ దెలవ కనుతెప్పవెట్టక ముఱిసి చూచె ..
విక్ర. 882

కం అఱిముఱిర వ్రాట్లమునుసను, గిఱికొని కొలు పంగ నరగి కెరలెడిబత్తిన్, ముఱియుచు నడుగుల కెరఁగిన, నఱంటఁ బెట్టుకొని రాముఁ డాలని కనియెన్
అచ్చ. రా. కిష్కిం 72

(గర్వించు అని శ. ర.)

(గర్వించు)

కం అఱిముఱి ద్రేసినఁ బలుకం, గఱచినసైంధ వునియలుఁగు గని నరసుతుఁ డే, డ్తెఱ ముఱి సిన నరి రూపఱి, విఱుగుటయును వెన నతండు వెనుకకు విఱిగెన్.
భార. ద్రో. 1. 178.

జ. ముఱియించు

ముఱియు [2] = **మురియు** [2].

(తెగు, ఖండితము గు)

ద్వి ముఱిసినశక్తులు ముద్గరంబులును, పఱిసిన పరిఘలు పట్టసంబులును ..
రం రా యు. 356 పా 17 పం.

కం. అఱిముఱి సారథితోడన్, ముఱియఁబడగ తోడ హయసమూహముతోడన్, చిఱచిఱనఁ ద్రిప్పి యరదము, పఱపఱగాఁ గొట్టి భీముఁ డైకొనెఁ గినుకన్.
చిత్రభా. 8 22

(విఱుగు)

వ. ... వివిధ వినిపాతంబులం దెగిన మోరల నొగి లినకంధరంబులన్ గునిసిన తొడంబులం ముఱి సినకొమ్ముల ... విరిసిన కేతువుల ...
హరి ఉ 2. 54

జ ముఱియ

ముఱు = **ముఱ్ఱు**. వి ముఱ్ఱుఁబాలు (శ ర)

ముఱుగు. అ క్రి ... క్రుళ్లు

చం. కరచరణాంగులుల్ ముఱిగి గాత్రము దద్దయు స్రవిస్సి చీము నెత్తురు దొరంగఁగంగ
మార్క 2. 155.

కం. గచ్చపొదవ లుచ్చళలువ, లచ్చెరువ శునక ముఖము హయమూత్రములున్, వెచ్చనిగాడిద లద్దెలు, చచ్చి ముఱిగి విరియుజతన ... బుల్ .
సౌన. 5 ... 7.

2 ముఱికియగు, మలినమగు

ద్వి ముట్టనఁ జీరలు ముఱుగునే చెప్పను
బస పు 1 42

3 చదియు, నలఁగు

సీ ... ముఱుగ మోఁది
మార్క. 3 41

జ ముఱికి, ముఱుగుడు, ముఱుగ్రప్ప, ముఱు మొంటెము

ముఱుగుడు వి. (√ముఱుగు) ముఱిగినది. క్రుళ్లినది.

వ కొండగొటియల ముఖుగుముబొ మఱకు సందడించు కంకగృధ్రావళుల మొల్లంబుల ముసుంగుపడుపల్లంబులును .
మనుచ 4. 37

ముఖుత్రోవ. వి (ముఖుగు + త్రోవ) దుర్గంధపుమార్గము

గీ పదహాళి వ్రస్సి వలఁచు, వరుగుదల చగు ముఖుత్రోవ నరిగి రెయెదుట ..
అను 6. 17.

సీ. ప్రజలు ముఖుత్రోవ నాఁగ దుర్గంధ... ..
ఆం భా. 2 53

ముఖుముండెము. వి. (ముఖుగు + మొండెము) దుర్గంధపు మొండెము

ద్వి పొరదులు విఱిగినభుజములు నంటు, మెడలను బోడిగపొడ వైనమక్కి, మెడలను గడుగడు నిడుదమూఁపులును, ముడుఁగు మోములు ముఖుమొండెముల్ బండి, బెడగు రూపంబులు
పండితా. పర్వ. 844 పొ.

ముట్ట(ట్టా)ట వి చిమ్మనగొట్టములో నీరుచల్లు కొనెడియాట.

(చూ. ముట్టటలాడు)

జ ముట్టటలాడు.

ముట్ట(ట్టా)టలాడు. అ క్రి ముట్టట + ఆడు) చిమ్మనగొట్టముతో నీరుచల్లుకొనుగు జలక్రీడ లాడు

చ . పురజను లర్థిమైఁ జెలఁగి పోసిన ముట్టాట లాడి రెల్లెడన్ ..
కు. ఎం. 9. 151

గీ అనుచు రాగిల్లి జయజయధ్వనులు సెలఁగఁ బొంగి ముట్టటలాడిరి
కు. ఎం 10 469.

కం నగచందినపంకంబున, ... ముగ ముట్టాట లాడి తెలుపెసఁగిరి ..
కు. ఎం 9 261.

ముట్టు = ముఖు వి క్రొవ్వు.

కం ... గా గినలోహాపు, గట్టముపై నెక్కఁ మనుచుఁ గొట్టుడు రోసినన్, గిట్టునఁ దిఖుగఁ గఁ గట్టల, ముట్టంతయు వెళ్లిపోవ మొత్తుడు రోసినన్ ..
సానందో 2 41

2 ముట్టుఁబాలు ఆవులు మున్నగునవి యీనిన తరువాత మూఁడుదినములవఱకు నిచ్చు పాలు, పీయూషము

శ్రీ ముట్టు, నాఁగఁ బీయూషనామంబు నాగ భూష ..
ఆం భా 2 258

జ ముట్టుఁబాము, ముట్టుఁబాలు.

ముట్టు(బా)ము. వి (ముట్టు + పాము) మాతృ లాహి ... విశేషము ఒకజాతిపాము. (శ ర)

ముట్టుఁబాలు = ముట్టు. వి జ (ముట్టు + పాలు) ఆవు మున్నగునవి యీనినతరువాత మూఁడుదినములవఱకు నిచ్చుపాలు.

వ్యవ.) మాయావు ముట్టుఁబా లీయలేదు.

ముటక = ముటక² వి. ఒకవిధమగు నాఁకుడు వంటి అల్పవృక్షము

ఆ పలపు తీఖువెనుక వనజాతియధరంబు, ముటక పంటిగిజరు ముష్టిరసము, చింత లేని వేళ జీడిసమాన మౌ ..
వేమ 3. 268

గీ వెలఁగ నాఁకుడు పల్లేరు ముటక వేము, నగిరె నిర్గొల్ని మొదలుగా ఉగతిఁ గల్గు, కంప లన్నియు వేవేగఁ గడచి ... ..
హంస. 4. 9.

ములగ(ల్గ) వి అవ్వుదఫలి.

చం ముల్గ వెల్గ చెవిపావిలి దొగ్గలి పొన్న గటి .
హంస 4 133

(మున్గ ముద్రి పా)

సీ ముఁగఁగెంచనఁగ నప్పుడఫలి మునును దు
ఆం. భా. 2. 64. (ములుగ ముద్రి. పా)

ములముల. వి. (పుష్పములు) వికసించుట యందను ... ణము.

ద్వి ... యోగనిద్రఁ, జాలించి శ్రీరంగశాయి
మేల్కనవె, ముకుముల వికసించు మొల్ల క్రొన్న
నల, వలపులఁ దూర్పువీవలు వెచ్చరింప
ద్వి పరమ. ౯. 494 పొ

ముళాసాపాగ వి ఒకవిధమైన తలపాగ

సీ. బిగిమూలాసాపాగఁ బెనఁచి పారమతల్లి
శేషాహిఁ జుట్టిన శివుఁ డనంగ...
సుద ౩. 164.

ముళికి(ళ్కి) వి 1. బాణము

చం ... తద్విలాసమున్, ముళికగఁ జేసి మన్మ
థుఁడు ముద్దియ నేయఁ దొడంగె నెవ్వడిన్
నైష 2 109.

గీ పొగడఁ బుక్కిటిమధువునఁ బ్రోవి సేయ,
దీఁదుముఖ దోహదక్రీడ లీడ విడిచె, నలరు
విలుకాని ములుకుల కాత్మ ములికి ..
విక్ర. 1. 188.

మహాస్రగ్ధర. .. పొడు పొడు మన్పుల్కులు
న్ముల్కులున్ రాన్ . అము 6. 75.

మ. ... అపూముల్కు లెగ్గించి క్రొన్నన విల్కాఁడు
నవాంబుజోత్పలవిశానం బీను మీనాతిలో,
చనముల్ వింట ఘటింపఁ బొల్చె నవి నిత్యం
ద్రాంబకఖ్యాతులన్.
వసు, 2, 48, మనుచ. 3. 45.

2. బాణపుటలుగు.

గీ. గంధవాహంబు లేడును గఱులు గాఁగ, విలయ
కాలానలజ్వాల ముళికి గాఁగ లచ్చి. చను
దోయి కుంకుమ బచ్చెనయుగఁ, బాల మున్నీటి
యల్లుండు బాణ మయ్యె. భీమ 4. 127

గీ. అవుర మెచ్చితి నోజాఁపనయ్య నిన్నుఁ, దిరుగ
కీమాట నీమదిఁ దిరము సేయు, హీనకులుఁ డని
యితఁడు న న్నేఁచగించె, పలికె నాయాత్మ కది
యంపముళికి యయ్యె హరిశ్చ 4 229.

సీ. . . చిలు కవఁగ ముళ్కి యనఁగను ఘనము
దనరు ... అం భా. 2 313

సి కొంగఁవుమొనను గ్రుచ్చఁబడి యుండు ఇనుప
ముక్క. కొంగరపుముల్లు

ద్వి ననవిల్తు నునుగుందనపుకొమ్మ ముల,కొనల
సీలపుములుకులు దాచినట్లు ..
ద్వి పరమ. 3. 148 పొ.

ముళికి ళ్కి)నాఁడు = ముళికినాఁడు వి.
దే. ఒకానొక దేశము.

గీ పలికినప్పుడు తేనియ లొలికపడెడు, జకుకుఁ
జూపులఁ గ్రొమ్మించు లులికిపడెడు, ములికి
నాఁటిది కాఁబోలుఁ దెలికిరాట, కలికి చిలుకల
కొలికి యీతెలికెకోటి. క్రీడా 102.

గీ. ములికినాఁ డనుసీమఁ గోమలుల చూపు, ములికి
నాఁటిన మరుఁడు దా మూర్ఛనొందు ..
శుక 1 258

సీ మూఁడుగ్రామగ్రాసములతోడఁ గూడంగ
మోపూరు పాలించె ముళ్కినాఁట ...
క్రీడా. 22.

ముళు = ముళ్లు. వి దే (క. ముళ్ బ
ముండులు, ముండ్లు. హల్లు పర మగునపుడు దీని
యంతిమోకారమునకు లోపము వైకల్పికము)

1. కంటకము, కొన్నివృక్షములకును లతలకును
గల్గువాఁడియైన సూక్ష్మావయవవిశేషము

మ, కలహంబుల్ దమలోనఁ జేసిన నుపేక్షా నైపుణం
బొప్ప శత్రులఁ గూడం దగు భూతదానవుల
పోరుం జూచిన బ్లైమ్మెయిన్, ముళు ముంటం
దగఁ బుచ్చుభంగి భార శాం 2. 418

చం అనవుడు నింతి యీయెడఁ బ్రయాసపడం
బనియేమి యంచు వేగన ముళు ముంటఁ
బుచ్చుట యె కార్యముగాఁ దలపోసి ..
విక్ర 1. 145.

కం. ఆఅకాలున విఱిగినముళు. కుఱు దైవను
బిదపఁ జీము కూరిచెడుగతిన్ ...
ప్రబోధ. 2. 49.

సీ ము లు వసి యనఁగను దెలఁగుఁ గంటక

సంజ్ఞ ఆం భా 2 88

2. త్రాసుముల్లు. తూనికలో బరువుల తారతమ్య్యమును సూచించుటకై త్రాసునడుమనుండు అవయవ విశేషము

కం తుల విడి తూఁపఁగ సత్యము, వలనన ములు సూపు గౌరవంబునఁ జేర్చెన్ ..
భార ఆది 4 94

గీ ధనముకలిమియు లేమియుఁ ద్రాసునందు, నిలిపి యెత్తంగ ములు సూపె నిర్ధనత్వ మెక్కుడై దానిదిక్కున ..
భార శాం 4 38.

3. నివ్వరి మున్నగుధాన్యపుగింజలకొన నుండు సూక్ష్మావయవము, శూకము.

మ సొరిదం జేర్చనతీఁగమల్లియలు ఖర్జూరంబులన్ బుప్పముం, జరులు న్మామిడిగుత్తులు న్గుసుమము ల్పింపెగలు న్బచ్చగ, న్నెదుపూఁబాళులు గల్గి రాజనపుఁగాంతిన్ దారు ములూపి చే, లరుదార న్నగుఁ బూవుఁ దోఁటల బలాశానీకదంతంబునన్. .. ఆము 1 36.

4 బాణాగ్రము, అలుగు,

ఉ .. నెమ్మదిన్, వచ్చిరె కర్ణనందనుఁడు నా మనుమండును నంచు మేనిముల్ గ్రచ్చి వెడందగాయములు పాణితలంబుననంటి చూచుచున్
జై. భా. 3 7.

5 ఒక వస్తువుయొక్క వాఁడియైన యగ్రము

ఉ కోఅలసంది నెంపములు గ్రుచ్చిన నంత దిన క్రమంబునన్, మీఁటిననొవ్వి భుక్తిఁ గొన నేరక
కేయూర 3 115

6 నఖాగ్రము

సీ. ములు పడి ప్రాఁబడ్డవలరాజు డాగుమీఁద గంధపుఁబూఁత మేళవించి ... విక్ర 8. 7

విశ సన్నని మొన గలది

ద్వి. ననవిల్తునునుగుందనపు బొమ్మగముల, కొనల నీలపుములుకులు దాచినట్లు, ములుగుబ్బపాలిండ్లమొనలక ప్పొదవె ..
ద్వి పరమ 3. 148 పా.

జ ములుకోల, ములుగంప, ములుగత్తి, ములుగోలిమిడి, ములుగోరంట, ములుచంద్ర, ములుచిత, ములుచుట్టు, ములుచూపు, ములుజెముడు, ములుతారు, ములుదోరణము, ములుదోస, ములుబంతి, ములుబూర్గు, ములుమోతుకు ములుమ్రోంతువు, ములువాలుగ, ములువెంపలి ములువెలఁగ, ములువెలమ, ములువేగి, ముల్లుత్తి, ముల్లోల్లిక

ములుక^{2} వి నిర్దయత

కం. అకు కేల లేదు మదిలోఁ, బలుకానలనడుమ దాఁగి పలుకవు మరుపూ, ములికి కలికి చిలుకల, కొలికి చెలి కిట్టిములుక గూడునె యొందున్ అచ్చ రా ఆర 94

ములుక^{2} = ములక.

(కంటకి, వార్తాకము, ముండ్ల వంగ. (వ్య వి)

గీ దొండకాయ ములుకకాయ తొట్లకాయ.
హంస. 4 129.

సీ. ములుక ప్రాఁకుడు నీలి గలిజెరు పొడపత్ర దుష్టువు పెన్నెరు తొట్ల ప్రముంగ ...
(చికి. చిత్రి.)

సీ. వంగ యనంగను వార్తాకమై యొప్పు కంటకి చను ములుక యన .
ఆం. భా. 2 59

జ ములుకపూవన్నెలు.

ములుకపూవన్నెలు వి బ. (ములుక^{2} + పూ + వన్నెలు) వస్త్రవిశేషము.

సీ మంజడిమొకమాలు మాదానళంబులు ములుకపూవన్నెలు ముత్తెపరులు . . ధనా. 3. 35

ములుకు. విశ. (క. ములుకు) 1 తీక్ష్ణమైనది, వాఁడియైనది.

గీ. అనుచుఁ బ్రతికూలవాక్యంబు లతివ పలుకఁ, జిలుకశావాకజేరుఁడు చిలుకుములుకు. టలరు

ఒంపఱతాఁకున నలసి సొలసి ధీవర్తిన
మెఱలి ప్రార్థింపఁ దొడఁగె.
కృ. శకుం 1 192

2 ప్రకాశమానము

ద్వి ములుకుగె పులపఁకముక్కులచ్చు. చిఱ
కలగములు రఁజిలి చుట్టువాఁ ...
ద్వి సఁ మ ౬ 101

ములుకో(గో)ల = ములుకోల వి (ములు + కోల) 1 గుఱ్ఱములను దోలుట కుపయోగించు
సాధనము, తోత్త్రము

వ. ... కండరీకుండు కేల నున్నములుకోలయుం
బగ్గంబులు విడిచి ...
హరి. పూ. 2. 224.

సీ ములుకోల యనఁగను బొల్చుము దోత్త్రంబు
ఆం. భా 2. ౭౬1

2 వృషభాదుల నడపుట కుపయోగపడు (కొనను) ముల్లు గలకట్టె, ఎడ్లను బొడిచెడ
మునుకోల.

ఉ. రెడ్డిమడియల్ ములుగోలఁ బూని
యొడ్లకో, చేరులు వైచి దున్నుటకు నేఁగిరి
కొంద్రకుఁ బాలు వచ్చినన్ .
వేం. పంచ, 1 637.

ములుగంప. వి. (ములు + కంప) ముళ్ళకంప.
(వా)

ములుగత్తి. వి (ములు+కత్తి) ముల్లుతీసికొనుట
కుపయోగించు చిన్నకత్తి.

సీ వడిప్రాఁత ముకుగోణము మించుదుఱకించు
ములుగత్తి ... వేల పంచ 1 598

ములుగు[1]. అ. క్రి 1. మూలుగు

కం. బలదేవుమేను సోఁకిన వెలిమిడిచే వేఁడి
సలచి విటతాటముగా, నిలుగుటతో ములు
గుటతో, వలమటతో నావులింత లంతంతకుఁ
గాన్ . ఉ. హరి 6. 77

సీ. తయపినసత్వాపకామల లోకవేళ బలిమిమైఁ
గుదియింప ములిగిములిగి ..
రుక్మాం. 5 183.

సీ నెనగాలి యింతిసోఁకిన జాలువిగ్గజంబుల
మోప గని శేషభోగి ములుగ ...
రా వి 3. 48.

- మొఱయు, ధ్వనించు.

సి. అలుకనై మీఁజేత నంటనయాక్రొత్తముప్పి
ఁత్తెము సారె ములుగుచుండ ..
క్రీడా 2౭6

వి. మూలుగుట, ఖేదధ్వని

సీ. వెలయు ఖేదధ్వని ములుగు నాఁగ.
ఆం. భా. 1 122౦

ములుగు[2] వి (సం మూలకమ్) కాండాంము,
బొక్కసము

కం తలిదండ్రులు గడియించిన, ములుగులలోవిత్త
మెల్ల ముండలకొఱకై, వలపునను సరసి
పెట్టుచు, నెలమి మెయిన్ మరిగె నొక్క
యాడగదానిన్.
భల్లా 1. 1 ఆ (శ స)

ములుగొలిమిడి వి (ములు + గొలిమిడి) ఇతు
ఁము, ఒకజాతిగొబ్బి (వృ వి)

సీ. .. నేతిబీఱ పేరాముటి పీచర ములుగొలి
మిడ చెతిపొట్ల యుమ్మెత్త తిప్ప .
హంస. 4, 10.

ములుగోరఁట వి (ములు + గోరంట)
ఝంటి, పచ్చనిపువ్వులు గలిగి ముండ్లు గల ఒక
జాతి పూలమొక్క.

సీ. . కొండ, గోఁగు పొగడ ములుగోరంట
గోరంట వెలమ . హంస. 4 11.

ములుచే(ల్చ). విశే 1. మూర్ఖుఁడు.

కం నెఱకొనుమట్టలికంబును, జెలికాంము మునువు
దనఁకుఁ జేసినమేలున్, దలఁపక యొగ్గులు

వలికెడు, ములుచలకడ నుండిరేని మోసము వచ్చున్ యయా 3 89

కం ఇలు సొచ్చి వెడల నేరవు, మఱయుచు నేనాఁటి చుట్టమవురా యోరీ, ములువ యిటు నాగృహ బునఁ, గలిగిన సొమ్మెల్ల గల్ల గట్టి తినంగన్ విప్ర 4 26

కం మొగమున మీసము గల్గిన, మగవాఁ డై తేఁ గడింది మగటిమి మీఱన్, దెగఁబడి పోట్లాడ వలెన్, బిగువేమిర రాచములుచ విడుతునె నిన్నున్ ఆహ 1 98.

2 మూఢుఁడు

గీ పడుచువని చేసితివి గేఁగుఁబండ్లకొఱకు, ముత్తియములు వెలపోయు ములుచ కలఁడె. భా 5 59.

ఉ. ఒక్కతె యాతనిం జెనక నొయ్యన నవ్వుచుఁ జేరఁ బోవ నే, నొక్కతె యోఁటికి జనియె దోచెలి యాపెనుముల్చెఁబాఁపఁడే, యక్కట పాటు దా నెఱుఁగ నాపువుగుత్తులతోడి తీఁగె యం, దొక్కపలాశి గట్టినను యుక్తమ యానని నవ్వెఁ గేలిమై. పం 3 198.

3 ధూర్తుఁడు

సీ. చెడుగు గావరి సిచు చెరికి కీడ ములుచ జేరజ మన ధూర్తు పేరు వెలయు .. అం భా 3 7.

4 మోటయినది.

కం. అమ్మా నీవు సెవులఁ దిరమ్ముగ విన్నావొ లేవొ సిబంటుల్, గ్రమ్మకొని వానిఁ జేసిన, యమ్ములుచనుల్ దలంప వచ్చెరువు గదా అచ్చ రా యు. 103.

సీ నలువు మీఱినకాయిములుచ యొడళ్లు జుంజురు గడ్డములు .. రసిక. 1. 63.

జ ములుచదనము.

ములుచేంద్ర. వి (ములు + చేంద్ర) వృషవిశేషము.

మోద గ. ఎచ్చారె యారె, పలి

చేంద్రము లుచేంద్ర వాడగన్నెరు ద్వి శ సా 2 682 పం.

ములుచేఁదనము వి. (ములుచ + తనము) మూర్ఖత్వము

సీ కులగోత్రములవారి వెలిపి ట్టెల కెళ్లు మోయించుచుండెడు ములుచదనము వాంస 2 5-6

ములు(ల్లు)చిఁత వి (ముల్లు + ఉచిత ఒక జాతికూరాకుమొక్క (వృ వి.

అ .. ఇది, యేమి నేఁడు వండిరా ములు చిఁత కూర, యనిన సూపకారు లతనితోడ. పా మ 5 155.

వ మీ యేలికకుఁ గూరలలో నెక్కి ప్రియంబని యడిగి వారనిన ముల్లుచిఁతకూర ప్రియంబగుట విని సంతసంబున .. పాము 5 181, ద్వి పా మ 8 531.

ములుచెట్టు వి (ములు + చెట్టు) సన్నని మొనగల తిరుగుడుచీల.

ద్వి. మేలిమిబంగారు మీఁది మూఁతలకు, నీలాల ములు చెట్లు నిలిపినయట్లు, సొగసైననీల చూచు కముల నేత, జిగిగల్కుచద్వోయి చెన్నొందు చుండె మృ వి 1. 6.

ములుచో(సూ)పు = ముల్లుచోవు అ (క్రి. ములు + చూపు) 6 అతిశయించు

సీ విషమాస్త్రు శరము మీన విద్యుల్లతలపోయగ ములకు ములుచోపుకళికిచూపు ... పరాహ 4. 159, ఆము 1. 63.

2 పూను, యత్నించు

గీ లజ్జ వొలయించు దాలిమి యుజ్జగించు, నీఁద కొడిగట్టు శీలంబు చిందఁజేయు. బ్రహ్మహత్యకు ములుచోవుఁ బాపవితతి, పానగోష్ఠివిధంబు భూపాలపుత్రి. పి. శకుం. 4. 163.

ములుజెముడు వి. (√ములు సిహుండ భేదము, ఒకజాతిజెముడు. (శ. ర).

ములుతాసు వి. (√ములు) ముల్లకంపలతో నేర్పఱచిన యావరణము, ముల్లకోడి (మూ. తారు.)

(మృగములను పట్టెడి యొకదిమునుపల అని (శ. ర)

వ .. అరణ్యంబు దరిసి మృగంబులు సంచరించు తావు గని ములుతాసు వేయించి ప్రోఁగు వారించి వలలు బఱపించి తెగ త్రిప్పించి బోను లొడ్డించి దీములు ఘటించి రామే. 5 81.

ములుదోరణము వి (ములు + తోరణము) తోరణమువలె నమర్చిన ముండ్లసరుస, చోరసాధన విశేషము.

సీ భవనదిపాహితభ్రమర పేటిక వాలుకాభస్త్రి తలముళ్లు గద్దగోళ్లు, ములుదోరణము ... వేం పంచ 3 199.

ములుదోస వి (ములు + దోస) రోమశీ, ముండ్లు గలదోస

సీ ... ములుదోస వానఁగను వెలయుఁ గంట, కోర్వారుకమ్ము .. ఆం భా 1. 71

ములుబంతి వి (ములు + బంతి) చెండువలె ముండ్లతో నేర్పఱచిన దొంగవానిపసిముట్టు

కం మొల నీలికాసెయును బద,ముల నోర చ్చులు ధరించి ముసము దలిర్పన్, సెల గోలయు ములుబంతియు, బలపముఁ గత్తి యును బూని పటుసాహసి యై హరిశ్చ. 5. 111.

గీ కావు ములుబంతి సికముళ్లు గద్దగోరు, నల్ల దట్టినబిల్ల కన్నంపుఁగత్తి, బూది దివ్వార్చు పురు విసు మూఁదుగ్రోవి, తోలువిచ్చెన మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. 759.

కం ఒలసముఁ గన్నపుఁగత్తియుఁ, గొఱముళ్ళును జొక్కు నీలిదట్టి యుసుముఁ జీ,మలగ్రోలు గ్రద్దగోరును, ములుబంతియుఁ గత్తెయును ముదలఁగు వానిన్ పరమ. 4 184.

ములుబూర్గ(రుగు) వి (√ములు) శాల్మలి భేదము, ఒకజాతి బూరుగుచెట్టు.

గీ. వెదురు ములుబూర్గ ములురేఁగు వెలఁగ వేము వాల్మీ. 2 82

ములుము వి. బావులనీరు పారించి పండించెడు పొలము (శ ర)

ములుమోదుగు. వి (ములు + మోదుగు) రోహితకవృక్షము

వ హనుమంతు నిరువదిగఱికట్టియల గవాతుం బదిములుకుల నొప్పించి ననిచిన ములుమోదుగుల చందంబు నొందించె .. అచ్చ రా యు 64

ద్వి బలుసు ముల్ మోదుగు పచ్చారె యారె వలిచేంద్ర ములుచేగ్ర వాకగన్నేరు . ద్వి క సా 2. 661. పం హంస. 4. 11.

ములుమ్రోంతువు. వి (ములు + మ్రోంతువు) ములుమోదుగు

వ దీనికి దక్షిణమున ములుమ్రోంతువును దీనికి దక్షిణమున దారెకియం బోలుకుం బత్తిపొలమునం గూడిన పిఠాపురము శాసనము 1024 Ep Ind 5. 90 పొ.

ములువాలుగ. వి. (√ములు) మత్స్యవిశేషము, ఒకజాతి చేప శ ర)

ములువెంపలి వి, (ములు + వెంపలి) కంటక పుంజి, ఒకజాతి చిన్నమొక్క

సీ ములువెంపలి ములుసై గరిశిరి గుంట గజ్జెరును దంతి బందారి ... హంస 4 10

ములువెలఁగ, వి (√ములు) గతుత్రిక ము, ఒకజాతి గడ్డిదుంప. (శ ర, బ్రౌ)

ములువెలమ వి. (√ములు) వికంటకము, స్వాదుకంటకము (వ్య. వి).

సీ. ములువేఁమ యనఁగఁ దెలఁగును స్వాదు కంటకనామధేయము ... ఆం భా. 2. 46

ములువేగి. వి (ములు + వేగి) వృక్షవిశేషము.
సీ రేఁగు తక్కిలి ములువేగి భూచక్రము మొక్కస కొక్కస ముల్లుమ్రాను.
హంస. 4. 11

ములుస్తె వి (ములు + ఉస్తె) ఒక విధమగు ఉచ్చింత (వృ వి).
సీ ములువెంపలి ములుస్తె గలిజేరు గుంటగల్జేరను దంతి బండారి హంస 4 10.

ములాకు వి అల్లిక
సీ చలిది నిక్కపుజల్లుపాలుములాకుపై నొయ్యారముగఁ బించ మొయ్యఁ దెరిచి.
పాండు 329

ము(లుగు)ల్గుత్తి వి (ములు + గుత్తి ఒక విషమైన చోరసాధనము, దొంగవాని పనిముట్టు
ఉక్కుత్తియు నీలిశీలయును గంకటీరజ్జువు నారసంబు ముల్గుత్తియు వాటురా లినుము గొంకియు నఖతలోల్కి బూదియున్
చెన్న. 3 294.

ముల్తొల్లిక వి (√ములు) మత్స్యవిశేషము, ఒక జాతి చేప ప్రబంధ 195.

ముల్లంగి. వి (సం మూలకమ్) ఒకజాతిదుంప.
ఆ చేమ కంద గెనుసు చిటిగోరు పెండ్లము, పొడుగు తెల్లగెనుసు బూతగెనుసు, అల్లముల్లి పంపు ముల్లంగి వెల్లుల్లి, గాజరయును మొదలు గాఁగఁ గలవు హంస 4. 131

ముల్లంగి నాఁగను రీతిఁ గాంచు మూలకాభిద. ఆం భా. 2 72.

ముల్లడఁచే అ. క్రి. (ముల్లు + అడఁచే) ముండ్లు గ్రుచ్చి ఆనవాలు చేయు.
సీ. మూసి ముల్లడఁచి గుమ్మలకొల్పుపై మెత్తు లూడ్వఁడు పస్తైన నుండుఁగాని
పాండు 4 149

ముల్లాకుకాయి వి (ముల్లు + అకురాయి) ఒక విధమగుకాయి, పత్రిపరకు భేదము (శ ర)

ముల్లిడు. అ క్రి. (ముల్లు + ఇడు) కంటకవేయు, పొలముచుట్టును ముండ్లకంపలనుపాతు
చం మును దవనీమ చేసికొని ముల్లిడి గుద్దట పెండిచేనిమెత్తనకయి వేరు వెల్లకియుఁ ద్రిప్పెడు కర్షకునట్లు .. ఆము 4 219.

ముల్లియ(ల్లె) వి (సం. మూలమ్) 1. మూట.
ద్వి. ఉప్పుముల్లియ నీర నుంచినయట్లు, కప్పురంబున నగ్ని గప్పినయట్లు ..
బస పు 2 384 పం.

కం నాముద్దుతమ్ముఁ డెన్నఁ, డేమియుఁ దామూటఁ గట్ట నెఱుఁగఁ డిదేమో, యీముడుపుఁ జూడవలె నని, ప్రామినకుతుకమున ముల్లె వదలిచి కాంచెన్ .. చెన్న 1 115

ద్వి మంచిది నీపని మట్టుచేయుఁతు, నని కడ లేని కామాంధకాముస, మురిఁగి సొమ్ములుదీసి ముల్లెగాఁ గట్టి
ద్వి శ. సా 1 720 పం.

సీ. .. సొమ్ములు ముడుపులు దె మ్మటంచుఁ, బలుకుచు వారివెంబడి వంటి ముల్లెలు దెప్పించుకొనుచు ను ధీరుఁ డగుచు ..
వేం మా. 3. 60.

ఆ. ముచ్చు తీర్థ మేఁగి ముల్లె విడుచుఁగాని, మ్రొక్కఁ బ్రొద్దు లేదు మొనసి యెపుడు. కుక్క యిల్లు సొచ్చి కుండలు వెదకదా ..
వేమన 2 19.

ముల్లు = ములు. వి జా (బ ముల్లులు, ముండులు, ముండ్లు)
1 కంటకము, కొన్ని వృక్షాదులకుఁ గల్గు వాఁడియైన సూక్ష్మావయవ విశేషము
ఆ. ఒక్కపెట్టలోన నొప్పారుఖద్యోతుల, రెంటిఁ గాంచి వాఁడిముంటఁ బొడిచె ..
భాగ. 9 51.

కం ములు చెఁకొనని వనపుఁ బల్లవములతోడ ముక్తిభామచెవులకు, బత్తేరుఁబువ్వు లగు షవు, లుల్లసిలువలర్కకాక మొదుగుగఁ గొనుచున్ ఆము 4 195

[illegible] కన్నె వంటి ముంట గీఁ గన్నఁ గన్న తల్లి దట్టు, నన్ను సకియ చిట్టు తేఁటి కంటి కంటి కెత్తి పుట్టు
రాహ 4 195, భో జా 3 249

2 [illegible] కుడు (క్షుద్రశత్రువు)

ద్వి ముల్లో ముల్లును ముల్లైనయట్టి, బల్లిదు [illegible] [illegible]లోన, నేడు శత్రు [illegible]డు [illegible] వాలి
రం రా ఉ 146 పొ 28 పం•

3. ముండ్లపంది మొదలగు వాని మేనిమీఁద నుండు బలిష్ఠమై వాఁడియైన రోమము శలలము.

గీ .. బలిత[illegible]పుటినుపక ట్లమర నొప్పు, వెండి గునపంబులో కాక వెండికట్ల యినుపగున పంబులో యనఁ దనరి కురిసె, నెంతయును జిత్తఁ లుగ నెఱముండ్లు [illegible] 6 8

గీ పాఁడుపపాలశిఖపావరంపులు వెడల, కింటి లో నేపముల్లయ్యె నిందముఖికి ..
ఆము 5. 84

4 త్రాసుముల్లు, తూనికలో బరువుల తారతమ్య మును సూచించు త్రాసునడుమనుండు అవ యవ విశేషము (వా)

5 శూకము, నివ్వరి, మొ. ధాన్యపుగింజలకొన నుండు సూక్ష్మావయవము.

చం. బలసినవాల్లు కచ్ఛటలపైఁ దముజుంజుఁము ముండ్లు రాయఁగాఁ, గలమము లుండుఁ బండి యొఱుగం బండి నీ రెడలింపఁ దృష్ణలోఁ, వఁకొన వంగి మున్ జలముఁ ద్రావెడు క్రిందటి వ్రేళ్ళు మీఁదటన్, నిలిపి మరంద మానుకరణిన్ నిఁటోపవనానిలావలిన్
ఆము 1 67.

సీ . . ముల్లు నా శూకంబు పొలుపుగాంచు.
ఆం. శా 2. 226

6 ఒక వస్తువుయొక్క వాఁడియైన యగ్ర భాగము

ద్వి కల్లగుట్టమునకు గంకటిం బట్టి, ముల్లును మిశిగెయు మోపుట గాక, యుత్తమాశ్వ ములు వాగెత్తిన రౌతు, చిత్తానఁ గల యట్లు చెలరేఁగి దాఁటు
ప్రభులిం. 3 9 పొ 2 వం•

నీళ్లలోనిముల్లు = కనిపెట్టుటకు సాధ్యము కానిది

గీ ఉన్నదై తేయు లంపటుఁ గన్నవారు, గన్న దిక్కులఁ బోయి సంగరములోన, నడఁగి రటు నీళ్లలోనిముల్లై రి గాని, నేడు దుదిగా ధరిత్రికి నెగయి లేరు ఉ. హరి 4. 24.

ఆ అల్లనీళ్లలోనిముల్లయినది యిది, లుట్టు [illegible] నిశ్చయి ప రాదు
పాం[illegible]గ 2. [illegible]54

సా ముల్లు పుచ్చి కొఱ్ఱడఁచినట్లు = [illegible] లిలో గ్రుచ్చుకొన్నముల్లు తీసి దానికి మారుగా గసి గిగఁగొట్టినట్లు. చిన్నబాధ తీర్చి పెద్ద బాధ కలిగించుట అని తాత్పర్యము

చం. ఉడుపతిబాలకిన్ [illegible] యా[illegible] [illegible] వని పేరుటామనిన్, ము[illegible]డు [illegible] ముయ్యెఁగు ట్టయినట్టియి [illegible] రా, [illegible] గునె తాపవహ్ని మనమై వా [illegible] ముల్లు పుచ్చి కొ, ఱ్ఱడచిన చందమయ్యె [illegible] యెలదోఁటఁ జరింప కిటికిన్
మనుచ [illegible]

జ. ముండ్లకంచె, ముండ్లపంది, ముండ్ల ములు చిఁత, ముల్లాకు, ముల్లిడు, ముల్లుమొ[illegible], ముల్లూచ.

ముల్లుచూ(నూ)పు = ములుచూపు. అ. క్రి. (ముల్లు + చూపు) 1 ప్రాసునందుంచినవస్తువులతగ్గు మొగ్గులను సూచించు, మొగ్గును చూపు.

గీ. మునుల తాల్మికి నెవ్వండు ముల్లుసూపు మగల మగువల నెవ్వండు మరులుగొలుపు
భాగ 10 ఉ 10

ఆ సత్య మశ్వమేధశతముం ద్రాసునం బెట్టి, తూన్ప ముల్లుసూపెం దుదకు సత్య. మట్టిసత్యమునకు సకలవేదంబులు, సకలధర్మములును సాటిరావు.
కృ. శకుం 3 188

2 అతిశయించు.

సీ ధీరంభాగంబమున మేరువుతో నెత్తుజూచిన యెడ ముల్లుసూపువాండు ..
దశకు 1 75.

సీ. ఎవ్వం డేయవధాన మెఱుగు నయ్యవధానమున వాని కించుక ముల్లుసూప
విక్ర 1 20

ముల్లూచే. వి. (ముల్లు + ఊచే తృణవిశేషము
హ స 5 45

ముల్లూచి వి తృణవిశేషము. ఒక విధము పగడ్డి ..
ప్రబంధ 01

ముళ్ళపేరు. వి (√ ముడి) స్త్రీల కంఠాభరణవిశేషము.

సీ గింపు బయ్యెదలోనం బిక్కటిల్లుచుం జాలం గ్రుళ్ళు చన్నుల నొప్పుముళ్ళపేరు ..
కళా. 1 102

ముళ్ళమారి. విశ (√ముడి¹) ఒండొరులకు విరోధమును గల్పించునది, దుశ్శీల, చెనటి: దుశ్శీలుండు

సీ ఇక్కకమ్ములు దెచ్చుముళ్ళమారి ...
శ్రీరం. మా. 5 34.

ముళ్ళవేయు స. క్రి (√ముడి¹) 1 ముళ్ళు పెట్టు, ఒండొంటితో బంధించు.

వ. .. శేషవాసుకిముఖ్యమహానాగంబుల ముళ్ళు వేసి చుట్టినం గాని దీనిమొదలివలము కొలపెట్టరాదు ..
వరాహ 12. 43

2 ఒండొరులకు విరోధము కల్పించు

(వ్యవ.) వాండు ముళ్ళు వేయుటలో చాల గట్టివాండు.

మువ్వ[1]. వి (మూండు + వ) మొనను మూండు సందులుగల పెద్దగజ్జె, కింకిణి.

ఉ మువ్వలు గంటలు న్మొరయ ముందటికూంకటి రావిరేకతో, నవ్వసజాతుం డాడు ..
హరి పూ. 5. 191

ఎ పచ్చియేనికతోలుపచ్చడంబు ధరించి గిలుకు మువ్వలకోలం గేలం బట్టి ...
హర 5 55.

చం మలయపుగాలి రేలు వనమాలివిమానపతాకఘల్లుమం, చులియం బసిండిమువ్వగమియొక్కొకమాటు గ్రక్కంగ
ఆము. 1 74, అం. భా. 2. 151

వ్యవహారమునందలి కొన్ని
విశేషప్రయోగములు.

మొన్న కొన్నబిందె మువ్వలాగున నున్నది

(అనంగా తెలిక యై ఇంపుగనున్న దనుట.)

ఈదినము లంఘనము చేసినచో రేపటికి శరీరము మువ్వలాగున నుండును. (అనగా తేలికగా నుండు ననుట.)

ఉ మువ్వకోడియ, మువ్వపోనె, మువ్వపసందము

మువ్వ[2]. వి. ఒకానొక పట్టణము.

('మువ్వపురి' క్షేత్రయ శ ర)

మువ్వంక. వి.బ (మూండు + వంకలు) మూండు వంకలు గలది

సీ. మువ్వంకమురువుతో మురళి యొక్కొకవేళ మోయించు భువనైకమోహనముగ ...
పాండు. 4. 134.

సీ. ముప్వంకమురుపుతో మురళి యూఁదెడునిండు సొగసు గోవులఁ జక్కఁ జొక్కఁజేయు ..
ఘటికా. 1 123.

ముప్వంకపట్టిన వి (ముప్వంక + పట్టిన) త్రిశూలము

సీ బిరుదురాకాసులఁ బరిమార్చు ముప్వంకపట్టి సకా మనోభవవిరాను ... నిరం 3. 12.

ముప్వంచే. వి. (మూఁడు + పంచలు–వృత్తిని వర్ణలోపాదులు) మూఁడుపంచలు.

సీ. పొడ వైనముప్వంచఁ బొలుచునట్లుగ నేనుఁ గులకు గుజ్జములకుఁ గొట్టములును ...
భార ఉద్యో. 1 93.

విశ. మూఁడుపంచలు గలది (శ. ర.).

ముప్వంచేకు. వి. (మూఁడు + పంచేలు + ఆకు) ముయ్యాకుపొన్న (వృ వి) (శ. ర.)

ముప్వంచే. వి వృక్షవిశేషము.

ద్వి దేవదారువు కల్వే దేవకాంచనము, నావిరి రేల ముప్వంచు పంచాది ..
ద్వి శ సా 2. 656 పం.

ముప్వంటులు. వి. బ (మూఁడు + అంటులు) నెలపురుడు.

సీ. తవరి ముప్వంటుల దినముల యంద పూతన చనుబాలతోఁ ద్రావె నునుర, నెఱి బోరగిలి యాడనేఱనినాఁడ పాదమునఁ దుత్తుమురుగాఁ దాఁచె బండి. హరి పూ 8 58

ఉ. చంట విషంబు మెత్తుకొని చంపుదు నర్భకు నంచు వచ్చి ముప్వంటులనాఁడు పూతన యవారణ నెత్తికొనంగఁ జన్నుఁజాల్గొంటయుఁ బ్రాణముల్ దిగిచికొలును..
హరి ఉ 4 235.

ముప్వకోడియ(డె) వి. (ముప్వ[1] + కోడియ) కాఁడికిని గంతకును క్రొత్తగా నలవటిచెడి యెద్దు (శ. ర.).

ముప్వదోనె. వి. (√ముప్వ[1]) అడుగున ఒంటి పలక గలదోనె. (శ ర.)

ముప్వన్నియవేల్పు వి (మూఁడు + వన్నియలు + వేల్పు) సూర్యుఁడు

కం పువ్వులఁ బూఁతలు గైకొని, యవ్వల యౌవనజభావనావము అలరన్, జవ్వనులు మెలఁగ నత్తఱి, ముప్వన్నియవేల్పు చరమ భూధర మెక్కెన్ ఘటికా 2 134.

ముప్వన్నె విశ. (మూఁడు + వన్నెలు) మూఁడురంగులు గలది.

సీ ముప్వన్నెపులితోలు మొలదిండుగాఁ గట్టి కర్కోటకాహిఁ బాగ గ బిగించి ..
హర. 5 55

సీ. తనుభృశత్రాన్త వేష్టనలగ్నబర్హిబర్హంబు ముప్వన్నెంచుం గై చెలంగ .. అము. 1. 59

ముప్వన్నెమెక(గ)ము వి (ముప్వన్నె + మెకము) పులి, చిత్రకాయము

సీ కటిభాగమునయందుఁ గట్టు రంగులు నాఁట వె లుగారు ముప్వన్నెమెకముతోలు ..
కాశీ 2 146.

సీ కమ్మల నిప్పుకల్ గ్రమ్మచు ముప్వన్నె మెక మిర్లఁ గదియుపోలికల మొసలి, కన్నుల రాకాసిమిన్న కోన మెకంపుగుంపులఁ, దార్కొని యంచవాన గుంని . అచ్చ రా యు 311

సీ ముప్వన్నె మెకముతోల్మన్నవపు నడికట్టు ొయ చక్రాయుధచ్ఛవిని దెగడ .. రంగా 1

సీ ముడిచినయొంటికెంజడ మూయ ముప్వన్నె మెగముతోలు కిరీటముగ ధరించి ...
మను చ 1. 59

ముప్వన్నెవిల్లు వి. (ముప్వన్నె + విల్లు) ఇంద్ర ధనుస్సు

గీ. వర్ష ధారావశేషాన్వవాయయుక్తి, వాయువశమునఁ దెరలుముప్వన్నెవిల్లు, వేడ్కఁ వెన్నాడు శశిపోలె వెలఁది చాపలమున నంమాహరించు

శుకము దవులుచు   పాండు 4 235

మువ్వపసరము = మువ్వకోడియ (శ. ర).

మువ్వీసము వి. (మూఁడు + వీసములు) 1. రూకలో పదాఱింట మూఁడు భాగములు.

సీ. ... పణషోడశాంశంబు పరగు వీస, మనఁగ
మువ్వీస మంచనఁ బొల్చుఁ దత్త్రి
యాఖ్యయై ...   ఆం. భా 2 272

2. ఒకవస్తువున పదునాఱు భాగములలో మూఁడు భాగములు (శ. ర)

మువ్వు(వు)రు = ముగ్గురు స. ఐ. (√మూఁడు) ముగ్గురు.

(మూఁడు శబ్దమునకు మహన్మహత్వర్థకరూ ము)

కం అవ్వారాంగనజానిన మువ్వురు నీల్గుటకుఁ
దాన మూలం బనుమన్, నెవ్వగలు వగల నీనం.
గ్రొవ్వటి వెసఁ జొచ్చె నగ్నికుండము లోనన్.
విక్ర 6 160

కం ఇవ్విధమున నధ్వశ్రమ మవ్వనమునఁ దీర్చు
కొని వనాటప్రవరుల్, నవ్వుమొగంబుం తోఁ
జని, మువ్వురుదొరలకును జాఁగి మ్రొక్కిన
పిదపన్   రామా 7 11.

శా స్త్రీలన్ మువ్వుర నిచ్చె నాగ్రసుతంన్
జ్యేష్ఠానుపూర్వంబుగాన్ ...
ఉ. రా. 1 293. భాగ ఆది 5 34.

కం అనఘా మఱి నాఁ సంజ్ఞుఁ డతనికి మువురుం,
దనయులు సుమతియుఁ బృథుఁడును, ఘనుఁ
డుగ్రతిగ్ముఁడు ననఁ బ్రకాశితతేజుల్.
హరి పూ 3 82

కం అమ్ముద్దపుఁడు గానము హరి, యిమ్మెయి నఖ
లంబు నేర్చ . .   కళా 2, 37.

సీ అనఘుతఁ దాని యంగుమల్లికార్జునుండు, కూర్మి
ముదగొండశరభన్నకూఁతు నందరీసతీమణిఁ
బెండ్లియై భాసురత్రిమూర్తులను బోలుతన
యుల మువురఁ గనియె.   చెన్న. పీఠి 41

మువ్వెట్టి. వి. (మూఁడు + వెట్టులు) త్రివిధమగుకూలి లేని సేవలు.

మ .. అనురాధిపు మువ్వెట్టియుఁ గొన్న
రాతసకులాధీశుండ . . భా. రా యు 200

ఉ ఇట్టివిధంబునన్ విబుధు లెప్పుడునుం గను
గాపులట్లు ముప్వెట్టియుఁ జేసి చేసి .
హర. 3 11.

శా లీలం గొంటి కుబేరపుష్పకము బల్మిం గిట్టి
మువ్వెట్టులం, దూలందోలితి వాసవాదిసుర
లన్ ...   భా. రా యు. 54

గీ అష్టదిగ్రాజులను దవ కరియుఁ గోరు, వెట్టు
కాపులఁ జేసి మువ్వెట్టి గొనియె ...
తపతీ. 1. 25.

మువ్వెత. వి (మూఁడు + వెతలు) త్రివిధమగు బాధలు.

ద్వి తలిపోవఁగనీక దండి గిటి గిచి, మొఱలు
వెట్టఁగఁ గట్టి మువ్వెతఁ బెట్టి ...
ద్వి. హరిశ్చ ఉ 1264 పం

మువ్వెలుఁగు వి. (మూఁడు + వెలుఁగులు) 1 త్రేతాగ్నులు, మూఁడగ్నులు.

గీ కెడల బలరామకృష్ణులు నడుమఁ దానుఁ
భద్రదంతావళము నెక్కి పాండవేయ
ముఖ్యుఁ డతిరాజసంబున మువ్వెలుంగు,
పోలికఁ బొసఁగ వచ్చెను ప్రోలికడకు ...
విజ. వి. 3. 177

2 సూర్యుఁడు.

గీ మువ్వెలుఁగులోని పరతత్త్వమో యనంగ,
శుద్ధనాట్యంపుఁదెరువునఁ జూడఁ బోలిచె
కకు. 3. 85.

మువ్వేల్పుటిక్క = మువ్వేలుపులయిక్క. వి
ముకుంద 1. 34. పా 2. పం.

మువ్వేలుపులయిక్క = మువ్వేల్పుటిక్క వి. (మువ్వేలుపులు + ఇక్క) సూర్యుఁడు.

గీ కోరి ముప్వేలుపులయుక్క కొలమునందు, జమిలిచౌవంచకేర్లరాచలివెలుఁగున, కేపుతోఁ బుట్టె వెదరులు వాపి పజలఁ, బ్రోవ నరుదుగ నిరుదుగటూపు లూని అచ్చ రా. బాల. 132

ముప్వేలుపులు వి. బ మూఁడు + వేలుపులు త్రిమూర్తులు, బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు

(చూ ముప్వేలుపులయొక్క)

మునటి. సం వి ఈ స్త్రీ ధాన్యవిశేషము, ఒకజాతిధాన్యము

ముష శం వి అ స్త్రీ లోహములను కరగించెడి మూస, మూష.

ముషితము. సం విశే. (అ అ అ) 1 దొంగిలింపఁబడినది అపహరింపఁబడినది. 2 మోసపుచ్చఁబడినది వంచింపఁబడినది.

ముష్కము. సం వి అ పుం 1 అండము, వృషణము. 2. అండకోశము, అండములుండు సంచివంటితోలు. 3. సమూహము, రాశి, ప్రోగు, మొత్తము 4. మొక్కపుచెట్టు, మోకము (వృ వి.)

ముష్కరుఁడు సం విశే (అ ఆ అ) 1 పెద్ద వృషణములు కలవాఁడు 2 దుష్టుఁడు

క౦ ముష్కరహితవృత్తిని బరఁ, పుష్కర పత్త్రాళిఁ బట్టి భోగించుటచే, ముష్కరహితుఁడవు గమ్మని, నిష్కరుణ శపించి మౌని నిలయముఁ జేరున్ . దశా 7 1 164

3 కృపణుడు, దీనుఁడు

మ. ధరణీరాజ్యము గోలుపోయి .. ముష్కరుల న్యార్థులఁ గొల్చిన ట్లలదె సౌఖ్యా బొంత యన్ .. భార అర 6 165

శ్లో గతశ్రీకాన్ చ్యుతరాజ్యాన్ కృపణా న్గత చేతసః, అరణ్యవాసినః పార్థా న్నానురోద్ధుం త్వ మర్హసి .. సం భార వన 268 16

4 మూర్ఖుడు

మ. . అధిక్షేపొత్తుఁడు జూదరి వెంటం దమకించి సౌబలునిచేతన్ భూమి గోల్పోయి ముష్కరుఁడై వెండియు నొడ్డఁగా నతఁడు వడి ప్రౌఢిమై గెల్చె ....

భార ఉద్యో 3. 358 4 81.

క గురుఁ దల్లిని దండ్రిని సోదరుని నకారణము గ్రొల్లదముఁ బల్కన ము, ష్కరుచేత సూఱు పణములు, ధరణీశుఁడు గొనుట నీతి దండుప పేరన్ విజ్ఞా ప్రా 43.

ముష్కుఁడు సం. వి అ పుం 1 మాంసలుఁడు బలవంతుఁడైన మనుష్యుఁడు 2 చోరుఁడు దొంగ.

ముష్టి సం వి ఇ స్త్రీ 1. పిడికిలి 2 పిడికెఁడు బియ్యము మొ

గీ. ఇంట నెవ్వారయిన బిచ్చ మిడిన ముష్టి, వెట్టినఁ గరాశితేశియొప్పిదము దోఁప, నెగిరపడి యిందులకు మీర లెవ్వ రనుచుఁ, బెద్దపులిఁబోలె రొప్పు నాబిసరుహాక్షి

శుక. 3 318

3 బిచ్చము. (ఈయర్థము తెనుఁగునందుమాత్రమే కానవచ్చు చున్నది)

సీ మిన్నంతసంపదఁ దెన్నరియుండియు ముష్టికి లోనయ్యె ముదితనడుము .

చంద్రా 2 [illegible]

(ఇట పిడికిలియని రెండవ యర్థము.)

4 పిడి, కత్తిపిడి 5 పలపరిమాణము 6 అపహరించుట, దొంగిలించుట.

ముష్టింధయుఁడు సం వి అ పుం. పిడికిలి నోట నుంచుకొని చప్పరించువాఁడు, శిశువు, చంటిపిల్లవాఁడు

ముష్టింపచుడు సం. విశే (అ ఆ అ దరిద్రుఁడు (శ ం)

ముష్టికాంతకుఁడు. సం వి అ పుం ముష్టికుని జంపినవాఁడు, బలరాముఁడు.

ముష్టికుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1 స్వర్ణకారుఁడు, బంగారుపనివాఁడు 2 ముష్టికాసురుఁడు

(కంసుని మల్లురలోని వాఁడు)

ముష్టిదేశము సం. వి. అ. పుం. పిడికిటఁ బట్టుచోటు, పిడికిటిమి ప్రదేశము

ముష్టిద్యూతము. సం. వి. అ. న. ఒక రకపు జూదము, గవ్వల ముష్టితో నాడుజూదము

ముష్టిబంధము సం. వి. అ. పుం. 1 పిడికిలి పట్టుట, సంగ్రామము. 2 పిడికెఁడువస్తువు.

ముష్టిమేయము సం. విశే. (అ ఆ అ) పిడికిటఁ గొలువఁ దగినది.

ముష్టియుద్ధము సం. వి. అ. న. గుద్దులాట.

ముష్టీముష్టి సం. అవ్య. ఒండొరులు పిడికిళ్ళచే గ్రుద్దుకొని చేయునట్టి యుద్ధము

(ఈ క్రియావిశేషణవాక్యమునందు ముష్టాముష్టి అని యతియుపదార్థము ప్రయోగింపఁబడినది కాని 'ముష్టాముష్టి, బాహాబాహి' మొదలగు ప్రయోగము లసాధువు లని 'అన్యేషామపిదృశ్యతే' సూత్ర మనోరమయందు సిద్ధాంతము చేయఁబడినది)

కం. భీమాసురవీరులము, ష్టాముష్టి రణచ్ఛటచ్ఛటా శబ్దం బుద్ధామం బై తత్పవనము, పొమ్మగ పతులకు నతిభయానక మయ్యెన్ ...
భార. అం 3 395.

ముసగన వి. కోపమున గలుగు చిఱచిఱ

కం. అసమంజుని వెడలించిన, వసుధేశ్వరుఁ డేటనాడు ముసగన జెడెన్, దెస లెఱిఁగినవరము లకా ముసగ లని కైక నోరుమూయించెఁ జలిన్ చం. రా. 4. 56

గీ. ముసగసలఁ బోరుగురుభీష్మముఖుల సఖుల, నాన్మసైన్య శ్రేష్ఠులైనవారిఁ, జూచి యధిపతి యొక్కడసుద్దు లనుచు, నడిగినా రందులోఁ దగినంతఁ జెప్ప. రాఘవ. 4 49.

2 గుసగుస, రహస్యసల్లాపము

కం. రాచిలుక రాణివాసము, లోచెలి యోలమావి చిన్నియుప్పరిగలపైఁ, జూచితె ముసగస లాడుచుఁ, జూచెద రాతలిరుటెడపుసోరణ గండ్లన్, కు 2 91

సీ. ... ముసగస గుసగుస ముచ్చట యన సల్లాప సంజ్ఞ లై యుల్లసిల్లు ...
ఆం. భా. 1 117.

ముసజ్జీ. వి. వస్త్రవిశేషము

రగడ. మాదళంబులు వెన్నమణుగులు ముసజ్జీలు చాదరలు పైరిణీ ల్పక్కనిబాయీలు
హంస 5 356.

ముస(ర)ద్ది వి. లేఖకుఁడు, వ్రాయసకాఁడు

సీ. దేశపాండ్యా తాను దినవలె నని చెప్పు ముసరద్ది దెవిలోన మొఱఁగి చెప్పు.
వేణు 16.

చం. అనుకులవార్త తెల్ల సమయ పుముసద్ది లిఖింపు పంపునా, దినచరకమ్మ
ల వి 4 119.

(ముఖాది అపముద్రి.)

ముసనాబు వి. అందము వ్రక్కతెర.

సీ. అలరారుకురువేటులుతళుకుబల్మసనాబుఁ జరు వంపుబొగడపూబటువుదిండ్లు ...
చంద్రా 3. 69.

సీ. ఉదిరకంబళము లింటొపసగు దంతపుగొడెల్ నయము మించిన ముసనాబుసడము ...
రా. వి, 2 43.

సీ. . ముసనాబుకుచ్చులు పసిఁడిసరిగె కుట్టు తాపెత బటువులు ... అందలం బెక్కి ...
దశా. 7 129.

ముసవు. వి. ముచ్చట, కోరిక, అభిలాషము

సీ. కేవ సాజపరాలిలావణ్యసరసిలో మునుఁగుదు నెన్నఁడు ముసవు దీఱ.
వరాహ 11 56.

మునమున వి. 1. పంది మూర్కొనుటయందలి ధ్వని కనుకరణము

గీ. ముట్టె విరియించు మునమున మూరకొనుచు వదరు సంరక్షితఘోణి యజ్ఞఘోణి ...
భాగ 3. 418.

2 మునరుట క్రిమ్ముటయం దగుననుకరణము

వ .. చెరలు కదుపులెన్నగా బుస్సుబుస్సునఁ గూర్చి యొగలీర్చుచు మునమునన మునరు కటకటకటకుటుముల నందంద గ్రందు కొని బొల్లిమొకంబు మెకంబులును ....
ప్రబంధ. 186

3 ఏడిసెము పట్టినప్పుడు బిడ్డలు విడుచు శ్వాసముః ధ్వని కనుకరణము

(చూ మునమునలాడు.)

4 కోపమున గలుగు చిఱచిఱ

సీ. మునమున జంకించు మొకరితు మ్మెద బారువూఁ బోఁడిపాల పు వేర్పున హరించె
భాను 3. 24.

(శ ర పా మునరి జంకింపుచు ముద్రి పా.)

జ మునమునమను, మునమునయను, మునమున లాడు,

మునమునమను అ క్రి (మునమున + అను)
1. మునమునమని ధ్వనిచేయు

సీ మునమునమనఁ జుట్టి కొనవెంట్రుకలు పట్టి వాలు మ్మని యందియ లులియఁదాఁచి ...
కవిక. 4. 166 (శ. ర. పా.)

2 కోపమున చిఱచిఱలాడు

ద్వి ముని రోషంబున మునమునమనుచు, మునులాంగములు మునుకొని వినరె.

అభిమన్యుచరిత్ర (శ. ర)

మునమునయను. అ క్రి. (మునమున + అను) కోపమున చిఱచిఱలాడు.

కం జలరుహాసంజాత సఖాస్థమున కొగి నేఁగి యతని సత్త్వగుణంబున్, దెలియుటకై మతి వందనములు సేయక యున్న వఱఁడు మున మునయనుచున్
భాగ 10 ఉ 1269.

మునమునలాడు అ క్రి. (మునమునలు + ఆడు) బిడ్డలు, ఏడిసెముచే మునమునయని శ్వాసము విడుచు

(వ్యవ) ఆ పిల్లవాఁడు మూన్నాళ్ళనుండి మును మునలాడుచున్నాఁడు

మునరికొను అ క్రి. (మునరు + కొను, స్వార్థమున) కలియు, పర్వు, వ్యాపించు.

కం ఇదె ప్రేఁపయడలి ప్రమథులు, మునమున శతకోటిసంఖ్య మునరికొని ప్రియంబు దలిర్ప దినఁ గోలలు, గుదియలు గైకొంద్రు తమకుఁ గోరి ధరింపన్,
హరి ఉ 6 14.

స. క్రి. చుట్టుకొను, పరివేష్టించు

వ. అనుచుం గనుంగొనుచు మునరికొని చనుచుండం బాయాలరాజనందన రాజమందిరంబు చక్కటికి నరుగునవసరంబున .
భార. విరా. 1. 300.

మునరు. అ. క్రి (క. మునను. త. మూసు)
1. పర్వు, వ్యాపించు.

సీ. మోహాంబువలనఁ బై మునరు లోభంబు లోభావేశమునఁ గాను మగ్గలించు ...
భార అర. 4. 288.

గీ వాసితానవరుచిరనిశ్వాసములకు. మునరి కారించు నెలదేఁటి మునురుఁ జోపి ...
కు. సం. 9. 318.

సీ. సంయమీంద్రులు శివార్చనలు చెల్లింపక ప్రసవంబునకుఁ దేఁటి మునరి వెఱచు ...
పి. శకుం. 2. 45.

2. పైఁబడు.

కం. ...ఏను నివ్వెఱపడితిన్, జివ్వన మునరి కిరాతులు, క్రొవ్వెసకఁగఁ బెరఁగఁ బాఱగొని రిజ్జనులన్ ..
భాని వరా .13.

కం వాసవనందను: డెంతయు, గాసిలి యున్నాఁడు మనలఁ గని యించుకయుం, డా నైరణ సేయఁడు గనుఁ మోసము లేకొక్కమొగిన మునరంగ వలయున్ ...
భార. విరా 4 231

కం, . తృణావర్తుఁ డవని కవచాటముగా, సుంకరువలియై విసవిస, వరు దరు దవ మునరి విసరి వారిఁ గొనిపోయెన్ ..
భాగ. 10 పూ 264

ఙ ముసరికొను

ముసలము సం. వి అ. పుం న. 1. దుడ్డుకఱ్ఱ 2 రోఁకలి 3 శస్త్రవైద్యమునందలి సాధన విశేషము

ముసలాముసలి సం అవ్య రోఁకళ్లతో జరుగు నది (యుద్ధము)

ముసలాయుధుడు సం వి అ. పుం. బల రాముడు

ముసలి = ముదు-లి. విణ. వృద్ధుడు ; వృద్ధ
కం . ముసలిగదా పుట్టినిల్లు ముఖోల్లసితకున్.
మనుచ 6. 47

కం. ప్రాకి నెద్దులు తే కూ,రూరికి మోచుకొని తిరుగునొక ముసలియు నేఁ డేఱు గలిగి యొక యెద్దున బోరదిగంబరుఁడు సరియె పురికాఁ పుఁ కున్
రా. వి. 1 56.

సీ ముదివాఁడు ముదుసలి ముసలి పెద్ద ముడుకు .. అంగడం బనఁగను నలరు వృద్ధాభిధ .
అం భా. 2. 119, ఆము 5. 58

ఙ ముసలితనము

ముస(ష)లి వి సం వి న్ పుం. 1. బల రాముఁడు 2. శివుఁడు. ఈ. స్త్రీ. బల్లి, గృహగోధిక

ముసలితనము వి (ముసలి + తనము) వృద్ధత్వము, ముదిమి

కం. స్థిరసనేవంబావం దన, ముసలితనం బుడిగి తరుణ మూర్తియుతుండై, వసుధావరుఁ డీటికిఁ జని.
వి|క 2. 157.

సీ, ముదిమి ము ప్పనఁ దగు ముసలితనము ..
అం భా. 2. 118.

ముసల్యుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ అ) రోఁకటిచేఁ జంపఁదగినవాఁడు.

ముసాంబ్రము వి. (హిం ముసాంబర్ మి. బ్రౌ.) ఒక విధమగు మందువస్తువు. (శ ర)

ముసాపు. వి. నానుడువాన, ముసాబు (శ ర).

ముసాబు. వి నానుడువాన.

ఆ. తన్నుఁ దెలియ కున్నఁ దగ వేదములు వెట్టి, సన్యసంపదకు ముసాబు వెట్టి వేమన 2 4ు2.

ముసానమ్మ వి. ఒకానొక గ్రామదేవత.

గీ మోసపోక ముసానమ్మ ముదరాలు, దారె నడినప్డు లేక పాతాళమునకు
కాశీ. 5 269.

ముసి. విణ. 1. అసత్యము, బొంకు.

కం. గతజీవుఁడు వ్రేఁ గనియెడు, కత యది ముసి యయ్యెఁ బంక్తికంఠునియెడఁ దా, నతఁడు మను బ్రతికి వ్రేఁగై, బలిమాలిచె జగముఁ, జచ్చి భారము వాపెన్ రామా. 8. 230.

2 వి. బాధ.

(చూ. ముసిముట్టు)

ఙ ముసిముట్టు

ముసించె. అ. క్రి చెడు.

ద్వి. బుద్ధి గల్గినయానుబుద్ధియుఁ జూటి, బుద్ధి చెప్పి నను నాబుద్ధి ముసిఁచె ...
ద్వి శ. సా 1. 692 పం.

ముసిండి. వి ముష్టిచెట్టు, వృక్షవిశేషము, ముష్టి పండు.

(దీనిపండ్లు మిక్కిలి చేదై ప్రాణాపాయకరములై యుండును).

సీ. పూతాక్కురపవవంబు పూరించువుక్కిళ్లు ముసిఁడిఁదుఁడుతోడ ముద్దుగుఱియ ... క్రీడా 224

సీ. ముసిఁడిమ్రాఁకునఁ బండ్లు పసమీఱఁ గలిగించి యించున కేల పుట్టించఁడయ్యె ...
నీలా. 1 111.

సీ. ముసిఁడిమ్రాఁకున నైతమును బండ్లు గల్పించి చెఱకున కేల సృజింపఁడాయె ...
వైజ 3. 121.

ఆ విను మర్త్యలోకమున సిరి యగునె యాఁకొని ముసిండి దినిన్ గ్రొవ్వు లావుఁ, గలుగునయ్య శకునికన్నుమగ్నాసన మంత్రితంబు గాన్యతంత్ర మగునె భార ఉద్యో 3 333.

ముసిమి వి ప్రేమానుబంధము

ఆ ప్రసవభాగ్యమహిమఁ బ్రబలియు నెటువంటి ముసిమియో యెఱుంగ విసువు లేక, తారసించి ముద్దుతమ్ములఁ జివురాకుఁ బోండ్లు కొలను సొచ్చి పుచ్చికొనిరి
వేం. పంచ 4 153.

ముసిముట్టు అ క్రి. (√ముసి) బాధవడు

వ. ఇట్టు బహుభంగులఁ దవకాఁవించు కల్మషంబుల ముసిముట్టుక మెఱయు నాఱగజెట్టి చందంబు విని ... నృసిం. 5 4.

ముసిముసి. విశే మందము, అలఁతి (నవ్వు).

సీ. ప్రాణేశునొసలిలాఞ్ఛనంబు వొడగాంచి ముసిముసినవ్వుతో మోము మలఁచు ...
నైష. 7. 191.

చం ముసిముసినవ్వు మోముసయి ముచ్చట లాడ రివంచెమ్రోఁతతో, గుసగుస లాడ వంచగమి గూడఁ జనెన్ జెలి శారిమ్రోలకున్ ...
ముకుంద. 3. 202.

కం. ఒసఁగినఁ గైకొని సంతస, మెసఁగ సదస్యులు ఫలించె నృప నీసుకృతంబు సమస్తం బని పలుకన్, ముసిముసిలేనగవు తనదుమోమునఁ దొలఁకన్ ...
చం. రా. 2. 41.

క్రి. విశే మందముగ, మెల్లఁగ (నవ్వు).

కం. పనిలేనిపని ముఖాంబుజ, మురకుం జెన్నగ్గలింప ముసిముసి నగినన్, వనరుహగేహిని విభునిం, గను గొని యి ట్లనియె నగ్రగణ్యము గాఁగన్.
విప్ర. 4. 37

ముసుఁగు = ముసుఁవు వి (క. ముసుకు) కప్పుడు, అవగుంఠనము.

గీ ముసుఁగుఁ దొలఁగించి తనులత మోద మడరఁ బద్మమధ్యంబునం దున్నపద్మవోలె, హంసతూలికాతల్పంబునందు నుండి, యాకళావతి మనుజనాయకునిఁ జూచి ... విక్ర 6 140

గీ కొంత దిగఁగ నీలిపుట్టంబు ముసుగు వెట్టిగాఁ జెగఁద్రోసి చప్పుడు గాక యుడ, వచ్చె నూర్వశి యర్జునావాసమునకు ..
హరి 7 119

మ ... సంసారంపుఁద్రోవ న్సదా, చనుచుండున్ ఘనమోహాఖేద మంటమున్ సంసారి పాంథుండు వ్రాసిన లన్ ధూళి ముసుఁగు గాఁగ ..
ఆము 3 70

చ సతు లిరువంకనిర్వురును శయ్యపయి న్నిదురింప నాథుఁ డొక్క కెకు ముసుంగు మోముపయిఁ గాంచుచు మెల్లన నొత్తగిల్లి ...
గంథ 58.

జ. ముసుఁగుకొను, ముసుఁగుడు, ముసుఁగుడువడు, ముసుఁగుదన్ను, ముసుఁగుబొంద, ముసుఁగు ముసుఁగుదన్ను, ముసుఁగుబొంద, ముసుఁగువడు, ముసుఁగువాఱు, ముసుఁగువేయు

ముసుఁగుకొను అ. క్రి (ముసుఁగు + కొను) క్రమ్ముకొను.

కం. తోరము లగునవ్వర్షా, వారములం దొక్కనాఁడవారితధారా, సారంబు పయోధరముల్, ఘోరంబుగఁ గురిసె ముసుఁగుకొని నిశదాఁకన్
వైజ 2 148.

ముసుఁగుడు. వి. (√ముసుఁగు) అవగుంఠనము, కప్పుడు.

(జ. ముసుఁగుడువడు.)

ముసుఁగుడువడు అ క్రి. (ముసుఁగుడు+పడు) కప్పుడువడు, ఆచ్ఛాదితమగు.

కం అచ్చపడి యుభయబలములు నచ్చెరువుగఁ జిత్రరూపుల ట్లుండ శర,ప్రోచ్చలితచండ దీప్తిస, ముచ్చయములు పెలుచఁ బరగె ముసుఁగుడువడఁగాన్ ..

భార. భీష్మ 1 240.

(శ ర పా ముసుఁగువడంగాన్ ముద్రి. తాళ ప్రతి పా.)

ముసుఁగుదన్ను. స. క్రి (ముసుఁగు + తన్ను)

1 మఱుఁగుపఱుచు

సీ కడ లేనివీడ్యంపుఁగప్పు చందురకావిమోవి పల్లొత్తుల ముసుఁగుదన్న ...

పాండు 3 10

2 ఆచ్ఛాదించు, కప్పుకొను

(వ్యవ) వాఁడు దుప్పటి ముసుఁగుదన్ని పండుకొన్నాఁడు.

ముసుఁగుబొంద. వి (ముసు గు + బొ ద) మట్ట లూడనితాడు లోనగు చిన్నచెట్టు (శ ర)

ముసుఁగువ(ప)డు అ క్రి. (ముసుఁగు + పడు)

1. వ్యాపించు, క్రమ్ము.

కం కడులజ్జయు దైన్యంబును, నడర ముసు గు వడఁగ నాకు నాత్మగతమునం, బుద్ధి వివరంబు లేదే, యడఁగెద నన్నట్టి దయ్యె నప్పుడు కర్ణా ... భార, అర. 6. 14.

గీ. మొగముపై శోకదైన్యముల్ ముసుఁగు వడఁగ మార్క 3 11

సీ ఉడురాజబింబంబు నుల్లసమాడెడుముక్తాత పత్త్రిముల్ ముసుఁగువడఁగ ...

భా. రా యు 470.

2 ఆచ్ఛాదితమగు, కప్పఁబడు

గీ చాతురీరీతి వేర్వేఱ సంగ్రహించి, వనిత యొక జీనిపావడ వానిమీఁద, ముసుఁగువడఁ జుట్టి పై లక్క ముద్రఁబెట్టి, యొరులు గన కుండ నలుదిక్కు లరసి చూచి ... విప్ర. 2.87.

వ. .. కొండగోఁటియ ముఱుగుడుబొందులకు నందడింపకలకగ్నిప్రభావముల మొల్లంబుల ముసుంగుపడువల్లంబులను .

మనుచ 4. 57.

ముసుఁగువాఱు అ క్రి . ముసుఁగు + పాఱు) వ్యాపించు.

సీ చంద్రాబ్జవఖకాంతిచంద్రికల్ వతభూప ముకుటాగ్రమణులపై ముసుఁగువాఱ

కవిరా 1 101.

ముసుఁగువేయు సం క్రి (ముసుఁగు + వేయు) కప్పు, ఆచ్ఛాదించు

సీ పొరుముంజిముత్యాల యొరగుపాగ మెఱుఁగు నొరలిబిత్తరిబొట్టు ముసుఁగువేయ ...

సారంగ. 1. 79

ముసుఁడి వి. (క. ముసుండి) సమూహము.

అ బ-లు వెత్తియున్నపరుసంపు టొడళులు, గలుగునెఱుకుముసిఁడిఁ గనిరి సతులు . .

కు సం. 6 694

ముసురు వి. నిరంతరవర్షము, ఎడతెగనివాన , వృష్టి, వర్షము

(బ ముసురులు, ముసుర్లు, ముసుళులు, ముసుళ్లు,)

కం చలిగాడ్పుల ముసురుల మెయి, వలిగొని ధాత్రీపురంధ్రి వలిఁ బచ్చలికం,బలిఁ గపిసికొన్నవిధమునఁ, బొలుపుగఁ జిప్పరలు గవిసె భూతలమెల్లన్. కు సం. 6. 757.

చం ముసురుదినంబులందు మనమోసలఁ బంచట రంగు మీఁటటన్, ... గిరిశభక్తు లనేకులు నిండియుంద్రు ... హర 2. 40.

మ. ... ఎముల్మిగూడఁ బోల మంబళ్మోయుచుం బట్టి పెన్ముసురం దీఁగెడుకాఁపుగుబ్బెతల ...

ఆము 4 138.

సీ పసపస యను నది ముసు రనఁగను మీఱు ...

ఆం, భా. 1. 75.

గీ. వాసితాననరుచిరనిశ్వాసములకు, ముసరికాడించునెలదేఁటి ముసురు జోఁపి ...

కు. సం. 9. 318.

(ఇట సమూహము అని భావము.)

కం ... కురిసిరి ముదమున, నెగడుచుఁ గుసుమ
ముల ముసురు నిర్జరు లధిపా ....
భాగ. 10. ఉ. 23. భాగ. 4. 375.

జ. ముసురుకొను, ముసురుగవియు, ముసురు
మూతి

మునురుకొను. అ. క్రి. (ముసురు + కొను)

1. ఎడతెగక కురియు.

కం. దెసలు ప్రసన్నము లయ్యెను, ముసురు
కొనియెఁ బుష్పవృష్టి మురజధ్వని పెల్లెసఁగె
దివి శుభానిలము లొలసె వహ్ని ప్రదక్షిణా
ర్చులం గనుపట్టెన్. జై. భా. 6. 87.

గీ. ... పథికు, లుసురుమన ముసురొ్కొన్న
యమ్మొసురులోన, రాఁడు పతి యంచు నిర్భర
రతులఁ దేల ... శుక. 2. 343.

2. కవియు, ఆవరించు.

కం. ముసురుకొనుజరభరంబున నసురుసు రై
యున్న మమ్ము వడకించితి వి, ట్లుసురుమనఁ
బట్టువడు మొక, యసురకు నీ వనుచుఁ బలికె
నాగ్రహ మెసఁగన్. మనుచ. 4. 84.

వ .. బిసరుహదళనయనలు ముసురుకొని బలిసి
నిలిచి కొలువఁ బ్రతిసంక్రమణవారోత్సవాదుల
యందుఁ బేరోలగం బవధరింతువు ...
భీమ. 3. 211

మునురుగవియు. అ. క్రి. (ముసురు + కవియు)
కవియు, వ్యాపించు ముసురుకొను.

గీ. వరుని పాశుపతాదిబాణముల పెంపు, భీము గద
సొంపు నమ్మి యుద్ధాములలఁ, జెలఁగి వెఱ
పేది యక్కడిబలము ముసురు, గవిసి యెపుడుఁ
గయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వు.
భార ఉద్యో. 2. 226

(ముసురుకవియు అని శ. ర.)

మునురుతేనె. వి. ఒక విధమగుతేనె, మధువిశే
షము

వ ... మునురుతేనె పూఁదేనె జుంటితేనె పుట్టతేనె
పెరతేనె కట్టతేనె కురుజుతేనె ...
ప్రబంధ. 112.

మునురుమూతి. వి. (ముసురు + మూతి) కోప
వికారము గలముఖము.

ఉదా : ముసురు మూతివాఁడు (శ ర. .

మునువు = ముసుఁగు.

మ ముసువు న్మెచ్చటయు ప్రహస్యమునను
న్ముద్రించి నానాదివౌ. కను లాస్థానముఁ గూడి
యాడుదురు శ్రీకాశిప్రదేశంబునన్, గన వై
పుట్టెడుభాగ్యమైన మనకున్ గల్పింప దా
దైవము . కాశీ. 7. 206.

ముష్టి. వి. మునిఁడి, వృక్షవిశేషము.

సీ. పురుషుఁ డొల్లనియట్టి పొలఁతియౌవన మెల్ల
ముష్టిచెట్టది పూలఁ బూసినట్లు ..
కలు. శ 87.

ముస్త. సం వి. అ. స్త్రీ. నిడుముస్తె, తుంగ
ముస్త. (వృ వి)

ముస్తము సం. వి అ పు న. ఒక దినుసుగడ్డి.
నిడుముస్తె వృ. వి పుం. స్థావరవిషభేదము.

ముస్తాదము. సం వి. అ పుం. పంది, సూక
రము.

ముస్తాదు = ముస్తీదు. విజ

(సంసిద్ధము)

సీ బిరుదువస్తాదులఁ బేర్వేఱ నాడాడ ముస్తాదుగా
నిల్వఁ గుస్తరించి ... రంగా. 2 199

ముస్తాబు = ముస్తీదు.

(విజ. సంసిద్ధము)

(వ్యవ.) అత్తవారింటికి వెళ్లుట కతఁడు ముస్తా
బైనాఁడు

ముస్తీదు = ముస్తాదు, ముస్తాబు, ముస్తీబు,
ముస్తైదు

విజ. (హిం ముస్తఇద్) సంసిద్ధము

సీ కండచక్కెర దండిఖాణావుటెఱకల జేని ముస్తీదుతేజీలు నడువ ...
ఉ. హరివం 3 13.

సీ తలబొమిడికము కత్తళము కేడెము కత్తి యూనిగాఁ గలవి ముస్తీ దొనర్ప ..
ఉ. రా. 4 278.

వి. పరికరము, పనిముట్టు.

గీ ... రాజు, స్వారి వెడలెడివేడ్కతో సాదిఁ జూచి, తెమ్మని ముస్తీదు ఘటియించి తేజి ననఁగ ... ఉ. హరివం 4 18.

వ. తమతమ ముస్తీదులతో సిస్తుగా దోస్తిని చుట్టు ముట్టి కోపాటోపంబున .. ప్రబంధ 788

ముస్తీబు = ముస్తీదు.

విశ (సంసిద్ధము)

సీ. ఎలదేఁటిగమిమేటి యొలగోలుమూఁకల నెల్ల ముస్తీబుగా నెచ్చరించి ... శశాం. 4 86

గీ. అనిన నీ వంతనేర్పరి వగుదువమ్మ, లెమ్మ ముస్తీబు గమ్మ శీఘ్రంబుగాను ...
చంద్ర. వి 5 84.

ము(స్తియ)స్తె. వి (సం ముస్తా) 1 తుంగ గడ్డ.

సీ సెలయేటియిసుకలంకల వరాహంబులు మొత్తంబులై త్రవ్వి ముస్తె లెత్త .
మనుచ 2. 7.

2 తుంగ) వృ వి.

(దీనిభేదములు నిడుముస్తె, నాగముస్తె, వట్రువ ముస్తె)

ముస్తైదు = ముస్తీదు

విశ (సంసిద్ధము).

గీ అమరుముస్తైదుతేజితో వరుగుదెంచె, దారు ణాకారుఁ డై నయుద్ధారుఁ డొకఁడు ...
శుక. 2. 426.

ముహిరుఁడు సం విశ. (అ. ఆ. అ.) తెలివి తక్కువవాఁడు, అవివేకియైనవాఁడు. వి. అ. పుం మన్మథుఁడు.

ముహురాభాష. సం. వి అ. స్త్రీ. మాటిమాటికి మాటలాడుట. అనావశ్యక సంభాషణము.

ముహుర్భుక్కు సం = ముహుర్భుజము.

ముహుర్భుజము సం వి జ. పుం. గుఱ్ఱము, అశ్వము

ముహుస్ సం అవ్య. (దీనికిఁ దెనుగున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు) తరుచు, మాటిమాటికి, విడువ కుండఁగ.

ముహూర్తము సం వి అ న పుం. 1 నిమేష కాలము. లిప్త, అల్పకాలము. నలుబది యెనిమిది నిమిషముల కాలము

మూ

మూ. విశ. వ్యుత్పత్తియందు మూఁడుశబ్దమునకు మీఁది వర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము.

గీ నరవరోత్తమ నేఁడు మూనాళ్లనుండి యనుఱుగొన వెంటఁ దిరిగెడు ననుర యొకఁడు ... మనుచ. 4 73.

(మూన్నాళ్లనుండి శ. ర. పా.)

మూండు = మూఁడు. వ. రెండునొకటి.

కం. పోండిగ వగజ తపశ్శిఖి, మూండుజగంబులను దీవ్రముగఁ బర్విన బ్రహ్మాండము గాఁచిన కాంచన, భాండముక్రియఁ దాల్చెఁ దత్ప్రభా భాసితమై. కు. సం. 6 814.

మూఁక. వి. (√మూఁగు.) 1. సేన, దండు

కం. వీఁకఁ బఱతెంచి నలుగడఁ, దాఁకినఁ గడు నలిగి ఘోరతరశరహతి నమ్మూఁకలు విరి

యఁగ నర్జునుఁ, డాఁకరమున నేసె నుగ్రుఁ
డయి రణభూమిన్.
భార. ఆది 8 200.

సీ. మూఁకల విరియించి వీఁక నాచార్యాది
యోధుల నెల్లర నొక్కదెసకు, వెలిచి ...
భార. ద్రో. 2, 166,

కం. అంకరముతోడ నప్పెను, మూఁకలపై కుటిల
కరినముష్టినిహతులన్, మ్రాఁకుల శిలలను
భీమఁగు, ప్రోఁకలు గావించి రపుడు పాండవ
దళ వడన్
భా. రా. యు. 634, భోజరా 4. 84

2. సమూహము.

చం. ... నిరవద్యకలారవామృతం, బులకలిమిం
బికాంగనలమూఁకకు మూకత సంఘటిం
చుచున్, చిలుకలకొల్కికంధర భుజింపఁగఁ
జెల్లదె కంధరాంకమున్ వసు. 2 71.

ఆ. కొన్ని పెంటియేనుఁగులుఁ దాను జోకయై,
మూఁక దప్పి దప్పి మోము లెండఁ, జల్లగాలి
జాడ మెల్లన యరిని యా, సరసిదరిని నింపు
జెరసి యంత.
వాల్మీ. 1 100, కవిజ. ర. 21
ఆం. భా. 2. 100.

మూఁకలుగట్టు = గుంపుగూడు

ద్వి అనశనవ్రతులుఁ బంచాగ్నిమధ్యగులు, మొద
లైనతాపసుల్ మూకలుగట్టి, సదయాత్ము
డగు రామచంద్రునిఁ జేర
రం. రా అరి. 148 పు 21 పం

మూఁకలుగొను = సమూహములుగా నుండు

వ. మూఁగ వేఁగిస మొదలుగఁ బెక్కు తెఱఁగుల
మ్రాఁకులు మూఁకలుగొని ..
పి శకుం 2 14

వ. వీరంబు బహుళకరించు తెత్తినచాడ్పున
మూఁకంగొని వేఁక నిడిమి నాఁకం గొనక
వీఁక నొక్కూఁకునం గరిపురాధీశ్వరుం
దాఁకి ... పి శకుం ౬, 113

మూకవిప్పు. విఱ. (మూఁక + విప్పు) చెదరఁ
గొట్టునది.

సీ. .. మొనయు చింతాశ్రేణి మూఁకవిప్పు .
మనుచ 4 108.

మూఁకుడు వి జౌ (మూఁత + కుడుక.)

1 కుండమీఁద మూయుట కుపయోగించు
మృణ్మయపాత్రము, శరావము.

చం. పతి చెప్పిన సంతన మంది దాని
నొయ్యన దరిఁ జేరఁ బిల్చి పులియంబలి
యించుక వోసె మూఁకుటన్ ..
చెన్న. 2. 26

గీ వానిఁ దెలిరేకుమూఁకుటఁ గేసరాన్న, పుంజ
మపుడు బడిమిఁ ద్రిప్పి పోసె నొకతె .
చమ. 1 81

గీ చిఱుతనోయిన మూ కుటిచెలువుఁ దాల్చి,
హత్తె నొకచో విశాఖ వింధ్యాద్రి
యందు .
కాశీ 1 166, ఆం. భా. 2. 248.

2 మూత.

గీ. దాది యటు పెట్టి పసుపాడఁ దలఁగి చనుడు,
బరణిమూఁకుట నెలకొన్న బన్నసరముఁ, గఱచి
కొనిపోయెఁ జిల్క ప్రగల్భవిటుఁడు, బాలి
కామానసముఁ గొనుపగిది నపుడు .
పాండు. 4 271

మూ గ¹ = మూవ¹ విజ (సం. మూకః
త మూన్గై. క మూగ) మూఁగవాఁడు
మూ గది

(ఇది సానుస్వార మని శ ర నిరనుస్వారమని,
చి. ని)

సీ పెక్కు కాలపు మూఁగ కెక్కుడు వాక్పౌఢి
వసు. 3 134.

ఉ ఊరక మూఁగలో యనఁగ నుండి రగస్త్యా
పులస్త్య గౌతముల్ ..
హరిశ్చ. 1. 180.

సీ. మూఁగ నా వెఱయు మూకుఁడు ...
ఆం. భా. 2 121, దశా 1. 10.

జ మూఁగదయ్యము.

మూఁగ² వి ఒకానొకచెట్టు

వ ... ఇప్ప కప్పురమద్ది గద్దగోరు గోరంట వెలమ యాలిమిరి మూఁగ వేఁగిస మొదలుగఁ బెక్కు తెఱంగులఁ బ్రాఁకులు ...
వి. శకుం 2 14.

మూఁగ³ వి త (మూకాన్) 1 పక్షివిశేషము.

సీ, నామాలకేతఁడు నల్లాస కప్పెట కాకి యంబటిజోరిగాఁడు మూఁగ . .
హంస. 3. 12.

సీ. వంగపండును గోరువంక కప్పెట పొట్టిపిట్ట పావురము కన్నెంటి మూఁగ .
సుద. 3. 194.

2. దోమ (శ. ర).

ద్వి పుటియమూఁగలు బొడబొడమని మ్రోయ
ద్వి. హరిశ్చ పూ. 2060 పం

మూఁగ⁴ = మూవ వి 1. మువ్వ

ద్వి కనకఘంటలును మూఁగలును గజ్జెలును, దనరుమేఖల కటిస్థలి నలవడఁగ ..
(నవనాథ. 4 187, పొ 2 పం.

2 ఫలహారవిశేషము.

వ, .. చిమ్మిలుంటలు నటుకులు మూఁగలు లాజలుఁ బేలాలు ... ద్రాక్షలాది యైన ఫలహారంబులను . హంస. 1. 105.

మూఁగంబాఱు అ క్రి (మూఁగన్ + పాఱు, స్వార్థమున) మూఁగు.

శా పంగాదే నడవం జతుర్ముఖునితో నింద్రాది దిక్పాలకుల్, మూఁగంబాఱి భవత్పదాబ్జములకున్ మ్రొక్కంగ తే కున్నచో, నాఁగన్ వచ్చియు నాఁగఁ జాలనిప్రతీహారన్ విడంబించుచున్. దాఁగన్ బోయి తలారివాని యెదుటన్ దాఁగంగ నీ కేటికిన్.
ఉ హరి 4 92.

మూఁగఁబడు. అ. క్రి (మూఁగన్ + పడు స్వార్థమున) చుట్టుకొను

ఉ ... అయెలదేఁటిదాఁటు లో. నూనినడప్పి మూఁగఁబడి యున్నతచంచచంచుకోటిచే నానెడుఁ జూడు మందగరుదంచలఝంకృతు లుల్లసిల్లఁగన్ పాం 4, 5.

మూఁగఁతిట వి. (√మూఁగు) దట్టముగా పెరిగినతీఁట. (శ. ర)

మూఁగదయ్యము. వి. (మూఁగ¹ + దయ్యము) మూకపిశాచము

కం. గట్టిగను మూఁగదయ్యము, పట్టినదో కాక చెట్టో బలురాచట్టో, యిట్టులు మన మిందఱమును, జుట్టుం బిలువఁగ నొకింత చూడక యున్నె. వాల్మీ 3. 118

మూఁగపోఁత వి. (√ మూఁగు) తుపసమేత ధాన్యము

గీ, .. తుపస, మేతధాన్యాభిధలు మూఁగపోఁతనంగ, మూన యనఁగాను ...
ఆం. భా. 2. 238.

మూఁగికొను. స. క్రి. (మూఁగు + కొను, స్వార్థమున) మట్టుకొను, ఆవరించు.

కం. పఁగి పురద్వారము బిట్టాగి నిలిచి తమ్ముఁ జూడ నడవిదిరుగుడుల్, మూఁగికొన గగన మట్టిటు, గాఁగ లయాంబుదములీల గర్జించుటయున్ ఉ. రా 3. 269.

మూఁగు¹ స. క్రి ఆవరించు, చుట్టుకొను.

సీ. గోపాల నవపుష్పగుచ్ఛంబు మూఁగినపరిచారికాద్విరేఫములలోనఁ ..

గీ. గఱయఁ దొలుకామునోములు గఱపు ...
ఉ. హరి. 4. 187.

అ. క్రి. 1. కవియు, ముసరు.

ఉ ... ఒక్కతె కోయుగుత్తికిన్, మూఁగుచు ...
క భా. 3. 17.

2. గుంపుగూడు, సంఘీభవించు.

చం మూఁకలో, మునుఁగఁగఁ జేసి యార్చె దివి మూఁగిన వేల్పులు భీతినొందఁగన్ ...
హరి. ఉ. 1. 129.

3 అతిశయించు.

ఉ మొత్తితి సర్వదిక్పతుల మూఁగిన గర్వము విచ్చి పాఱఁగా ... మొ. రా. సుం. 49.

మ. ..ఉగ్రకుఁడై కోర్కులు మూఁగె వస్తువులపైఁ గన్గొనలం దంద్ర యెక్కుడుఁ దోఁచెం గమనీయ దౌహృద పరిశోభంబునం బొల్తి కిని, హరి ఉ 3 180.

కం .. పురుషవర్గంబు జయ, శ్రీలోలత నేతెంచుట, నేల యవిసి మూఁగినట్లు నెఱసె బలంబుల్ . భారి. భీష్మ. 1 186.

4 వ్యాపించు

కం హారయుం, గిరిని విశిఖంబు లేసిన, మొనపడె గగనంబు మొయిలు మూఁగినమాడ్కిన్ ..
ఉ హరి 1, 147.

(మొనపడు ముద్రి, ప్రాంతప్రతిసా)

జ ముక్కుఁడమూఁక. మూఁకవిప్పు, మూఁగంబాఱు, మూఁగఁబడు, మూఁగటీఁట, మూఁగపోఁత, మూఁగికొను.

మూఁడవకంటివేల్పు. వి (మూఁడు + కన్ను + వేల్పు) శివుఁడు.

ఉ మూఁడవకంటివేల్పుఁ దనముందరఁ బెట్టుక నిశ్చలస్థితిన్ .. కాళ. 4. 99.

మూఁడి వి. ముడ్డి, గుదము

గీ. వేఁడు తగవరి యొందును మూఁడి చొచ్చి, వాత వెళ్లెడువాఁడె యెవ్వాఁడు నంచు ...
కళా. 2 79.

ద్వి ఓడక కురులు బి ట్టూడిని రాఁ దిగిచి, మూఁడివోఁ దాటించి మూతులు నులిమి, యెగ్గులుఁదప్పులు నెన్ని ...
ద్వి. హరిశ్చ. 1204 పం.

గీ, ముడ్డి మూఁడి యనఁగను బొలుచు గుదము, అం భా 2 186.

మూఁడు = మూండు. స, బ (త. మూన్ఱు · కం మూఱు, మ. మూన్ను. తు. మూఱి. దీనికి ద్వితీయాది విభక్తులందు మూఁటిని, మూఁడిటిని మూఁడింటిని మున్నగురూపము లగును) రెండుకొకటి

గీ అనుదినంబును గొలువంగ నాత్మ మెచ్చి మూఁడు నెలలకు వరదుఁడై వేఁడివెలుఁగు ..
మార్క 7. 160

రగడ. మూఁడు మోములఁ బోటుముట్టుఁ బట్టెడు శూర, వేఁడిచూపునఁ, దియ్యవిలుతుఁ ద్రుంచినధీర !

(సంబోధనవిభక్తి)

త్రిపురాంతకోదాహరణము 20 పా.

ఉ మూఁడుగుణంబులన్ వరుస మూర్తులు మూఁడు ధరించి లోకముల్, మూఁడు రచింపఁ బెంప లయముం బొరయింపఁగఁ జాలుదేవుఁ డ,న్వాఁడవు నీవకావె సుర గ్రాముఁ ద్రోపఁ బురింకరుండ వై, నాఁడవు నీవ ధర్మువఁడ వనం బిత్రుపర్గము నేలువాఁడవున్. భా. రా యు. 6. 22.

కం. మూఁడుజగంబుల లోపల, వాఁడిమగంటిమిఁ గడంగి వడి వాలమునన్, వేడిమితో మార్కొన నెవ్వా, డోపును రామవిభుని వాసవశౌర్యున్
భా రా. అర 239.

గీ. అయుపాయముల్ మూఁటికి ననువుగాని, యట్టివగతుని యెడ భేద మాచరింప, వలయు ... భార. శాం. 2. 416.

సీ ... తద్గణము త్రిగుణిత మైన,వాహిని యగు దాని వడి మూఁట గుణియింపఁ బృతన నాఁ బరఁగుఁ దత్పృతన మూఁట ...

ఆ గుణిత మైనఁ జము వగున్ ..
భార. ఆది 1 80, చిత్రభా. 7. 80.

మూఁడవతొలుపలుకు = సామవేదము.

సీ. తుళకించు మూఁడవతొలుపలుకురవలి కోవెల
కూఁతలకు నొక్కవింత నెఱప.

యయా 2 50.

మూఁడుజాలు = మూఁడు యామములు (చూ జాలు)

ఆ. తనిసి మూఁడుజాలతఱిఁబ్రొ ద్దొకించుక,
ఒల్లపడిన నల్లనల్ల వెడలి ...

హరి. పూ. 6 99.

మూఁడేమాటలు = సంగ్రహముగా నున్నది, లేక కొంచెమే యనుటను దెలుపును

కం. అన శుక మిట్లనుఁ గుతుకం,బునఁ గథ కొదవ
యని యెంత మూఁడే మాటల్,విని
పొమ్మి .. శు 2. 207

మూఁడుకన్నులయయ్య. వి (మూఁడు + కన్నులు + అయ్య) శివుఁడు, ముక్కంటి

ఆ. మూఁడుకన్నులయయ్య ముదముతో నిచ్చిన,
ప్రళయకాలభూరి భయదవహ్ని, చటులకీల
జాలసంయుక్త మైనట్టి,పాశుపతము. బూనె
ఫల్గునుండు ... గయో. 2. ఆ.

మూఁడుకన్నులవాఁడు. వి. (మూఁడు + కన్నులు + వాఁడు) శివుఁడు, త్రిలోచనుఁడు

వ. దుష్యంతుం డలంతులంత కోపువాఁడు కాఁడు,
వాఁడితూపులవేఁడిమిఁ జూపక మూఁడు,
కన్నులవాఁడు వచ్చిన తిచ్చపడండు ..

పి శకుం 3 31.

మూఁడుకన్నులవేల్పు. వి (మూఁడు + కన్నులు + వేల్పు) శివుఁడు, త్రినేత్రుఁడు.

గీ. మూఁడు కన్నులవేల్పుతో మోహరించి,
నేఁడు దేహంబు లేక యున్నాఁడు
దాను ... నైష. 4. 28.

మూఁడుకా(గా)ళ్లముసలి. విశే. (మూఁడు + కాళ్లు + ముసలి) నడవ నోపిక లేనంతటి మిక్కిలిముసలి (చేతి నూతగ నుండు కఱ్ఱయే మూఁడవకాలు)

సీ. తల్లి మదేకపుత్త్రిక పెద్ద కన్నులు గావ
నిప్పుడు మూఁడుకాళ్లముసలి ..

నైష 1. 109.

(కన్నులుగానదు వావిళ్ళప్రతిపాఠ)

మ. వరుసన్ మాతను మూఁడుగాళ్ళ ముసలిన్
వర్జించి తేజోధురం, ధరమిత్త్రప్రియపుత్త్రి
పుణ్యజనులన్ వర్జించి రత్నాకలం, స్ఫురదా
వాస మహాబలార్థవదవిస్ఫూర్తుల్ విసర్జించి.

చంద్రా. 6. 130.

మూఁడు². అ. క్రి. 1. (చేటుమొ) సంభ వించు, కలుగు.

గీ. ఓటతానన్న శివయోగి యొకఁడు లేఁడు,
నేఁడు మొగసాల నిది యేమి మూఁడె
నొక్కొ! హరం 2 59

ద్వి. ధనమును భార్యయుఁ దనయు లనంగఁ,
దినదినయేషణత్రయమును మూఁడి, వదలక
బహుమోహవార్ధిలోఁ జిక్కి ..

ద్వి శ. సా. 3. 116 పొ. 13 పం.

కం, నాఁ డర్ధరాత్రి పూతన, పోడిమి చెడి
మొన్న బండ ప్రోలిలఁగఁ బడియెన్, నేఁ
డిదె యీముద్దులకును, మూఁడెను నిష్కార
ణంబు మూలాగ్రముగన్. వి. పు. 7. 144.

(కీడు అని అర్థాపహము)

గీ. అట్టిజెట్టికిఁ బోరఁ జా వెట్టిభంగి, నయ్యోఁ
దేరికి నూతన కంచితాస్త్ర,ములకు దైవో
పహతిఁ జేటు మూఁడెనొక్కొ!

భార. కర్ణ. 1. 43.

కం. విదురుఁడుఁ దంద్రియుఁ దవకుం, బదివేల
విధములఁ జెప్పఁ బాటింపఁడు దుర్మదమునఁ
దగియెడుబుద్ధులు,విధి మూఁడనమర్త్యుఁ డేల
విను నుచితోక్తుల్ ... భార. స్త్రీ 2 40.

ఉ. కోడలు మ్రొక్కినన్ మదిని గుందుచు
నక్కున నక్కుఁ జేర్చినన్, వేడుక నిచ్చ
నిప్డు రఘువీరుఁడు రాముఁడు వార్ధి మేరగా,
నీడితకీర్తితోఁ బుడమి యేలెడు వంచ్చుఁ

దలంచెఁ గైకచే, మూఁడఁగ నున్నదీని
మునుముట్ట భవజ్జనకుం డెఱుంగునే.
భా. రా. అయో. 91.

(ఇట ప్రాససాంకర్యము కన్పట్టుచున్నది.)

2. ముగియు.

ఉ అంతటఁ గాశియాహివిభుఁడు ... సంతత
కాలకూట నిభ చండవిషోల్బణ పూత్కృతుల్
ఒగిం,బంతయు మూఁడఁజేయఁగ రయంబున
వచ్చె ... వి. పు. 7. 866

ఐ మూఁడ్చు

మూఁడ్చు(డుచే) స క్రి (√మూఁడు².) (కేటు మొ) కలిగించు. సంభవింపఁజేయు.

గీ తాన యుత్పాతములు మూఁడ్చుఁ దరత
రంబ ... కాశి. 6. 59.

మూఁత వి. √మూయు.) 1. మూయుట.

గీ అటుల వశికవ ప్రియభర్త యంబకముల,
మూఁత చాలించి యామించుముద్దగుమ్మ,
సిగ్గు కడ్డంబుగాఁ బతిచేల మంటి, కొనుచుఁ
జూచెను జిన్నెలు కొసరుచూప.
హంస. 2. 68.

2 మూయుటకు తగినమూఁకుడు లోనగునవి.
(శ. ర.)

3. అడ్డము, వ్యవధానము.

గీ. అడ్డి యడ్డము మూయి కప్పడపాటు,
మఱుఁగు చాటోల మోలిమి మాటు
మూఁత, యనఁగ వ్యవధాన మౌ ...
అం. భా. 1. 79.

మూఁతపొడుపు. వి. (మూఁత + పొడుపు) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. దాయాలు సొగటాలు దాఁట్రాయి చదరంగ
ముసు జోడురాళ్లను మూఁతపొడుపు ...
హంస. 3. 146

మూఁతబల్ల. వి. (మూఁత + బల్ల) వాచూరు
పట్టె. (శ ర.)

మూఁపు. వి (త. మూఁపు. క. మ. తు. మురి) భుజశిరస్సు

సీ .. చండభానుని కధిష్ఠానమగుట, భారంబు
భరియింప బరువు పడ్డదివోలె మూఁపు మూఁ
పునను౦డి మొక్కలమున, ననిలంబు లేదను
నంచెలంచెలు గట్టి యాకాశవీథి నందంద
నడచ ...

గీ నడచు రవితేరు ... కాశి 1. 132.

సీ. ఒనుకు వేఁకను గంధమును నాభిమండి మూఁపుల
దాఁక బంగారు పూఁతఁ బూసి ...
వైజ. 4. 67.

గీ కొప్పుఁము మూఁ. పటంచన నొప్పు
నంస,ము ...
అం. భా 2 187. విక్ర. 8. 18.

మూఁపులు మూఁడగు = ఒడలుబ్బు, ఉత్సాహ మధిక మగు.

ఉ. ఆపురమర్దనుం డయిన నాతని నడ్డము దాఁకి
నిల్వఁగా, నోపఁడు మత్స్యయంత్రము
మహోద్ధతి నేసి స్వయంవరంబునన్,
ద్రౌపదిఁ గైకొనం జెనకు రాజకుమారులపా
టెఱుంగమే, మూఁపులు మూఁడగున్ రిపు
చమూపులఁ గన్నపుడే కిరీటికిన్.
విజ. వి. 3. 169.

ద్వి మనమున నిటువంటి మనుమఁడు కలిగె. నని
సంతసించి మీయవ్వ తాతయును, బొదలుచు
వచ్చి మూఁపులు మూఁడు గాఁగ, వదె
పిత్పెదరు మాట లాడవే తండ్రి !
ద్వి. పరమ. 3. 153. పా.

కం. అని మూఁపులు మూఁడై లాలన రథకారు
నకు సంబళముఁ గంబళ మిచ్చి నిలిచి కుహూ
నార్తి గడల్కొన నప్పుడ నిలిచి పేరుకొని
పతి కనిచెన్. వేం. పంచ. 3. 262

మూఁపురము. వి. (త. మూపు. క. మ. తు. మురి.) ఊఁపురము, కకుదము.

వ. మేయుతఱి వీఁ పెక్కు ఱేఁ చొక్కటి మూఁపురంబు గఱచి కఱచి యొఱచి పడ వైవన్ దోడియొక రెండుమూఁడు వెనుక ముందఱ వందంద కాళ్లఁ బెనంగుచు .. మనుచ. 4. 37.

గీ దరుల తడివఁడు బొదువు మూఁపురము లంటు. ఝల్లుగంటల నాఁకోటు లల్లసిల్ల ... ఆము 4. 156.

సీ మూఁపుర మంచన నూఁపుర మంచనఁ గకు దభిధాన మై ప్రకాలుచుండు ... ఆం. భా. 2 262

మూకము సం. వి. అ. పుం. మత్స్యము, చేఁప

మూకాంబ. సం వి ఆ స్త్రీ దుర్గాదేవి యవ తార భేదము.

మూకీభవించే. సం అ. క్రి మూకత్వము నొందు, మూఁగయై యుండు

వ. శరీరసహస్రంబు వెడనెడం బడిన వీర శంఖపణవ దుందుభికాంస్య కాహళాదు లును సమానవ్యసనంబు లయి మూకీభవించె నన నడఁగి యు ఁడ .. హరి. ఉ 2 54

మూకుఁడు. సం. విశే. (అ ఆ అ) 1 మూఁగవాడు 2. దీనుఁడు, కనికరింపఁ దగిన వాఁడు. చెడ్డస్థితిలో నున్నవాఁడు.

పుం. ఒకానొక రాక్షసుఁడు.

మూగురు = మూవ్వురు. న. ముగ్గురు. (మూఁడు నకు మహన్మహతర్థక రూపము.

మూగేలు. వి గంధమూషిక, చుంచు (శ. ర.).

మూచోచే. న. క్రి (మూర్కొను + చూచు, మూతి + చూచే. శ. ర.) మూర్కొను, ఆఘ్రాణించు.

కం. కెమ మొరు చూచినమూచూ, చినభోజ్యము నింద్యము ... భార. అను. 4. 109

మూట. వి. (త. మూటై. క. మూటె మ. మూడ.) సరకులు పోగుచేసి కట్టినముడియ.

సీ .. ద్రవిణంబుమూట వారలకు నిచ్చి .. హర 1 20

సీ. వన్నెలగని చొకారపు మానికముల మూట ... నీలా. 2. 27.

జ. మూటకట్టు.

మూటకట్టు. వి. (మూట + కట్టు) మూట కట్టుట

సీ. శరభంబు నైనను సరభసంబునఁ గిట్టి మూట కట్టుగఁ గట్టు మొక్కలములు ... విక్ర. 1 77.

(మూటకట్టుగన్ = మూటకట్టినట్లు గట్టిగా.)

కం వెఱవక నీగుడిలోపల, గుఱుకొని యాలావు పెట్టుకొని యుండెడిపా, దఱిజముదూతలు గుకర్లఁ, గఱపింతురు మూటకట్టు గట్టి మహేశా! శివ సా. 189.

మూటము = ముటము (శ ర.)

మూఢమంచే వి హిమాని, దట్ట మగుమంచు. లోకమును మూఢముగా చేయుమంచు.

గీ అర్జునుఁడు గవియించిన యంపమూఢ, మంచు దళముగఁ గప్పిన మార్గణాంశు, జాలముల వెస విరియించె శాంతనవప, తంగుఁ డుద్ద్యోతమాన ప్రకాశావలీల. భార. విరా. 5 169.

(అంపమూఢుమంచు. భా. ల. వ్యా. పా)

కం. .. అంబర మెల్ల గప్పి వేసవిఁ, బరఁగుం బెనుమూఢమంచు పౌరవముఖ్యా! భార. మౌ. 4.

మూఢగర్భము సం. వి అ. పుం. నిరుద్ధగతిక మైన గర్భము.

శ్లో. సర్వావయవసంపూర్ణో, మనోబుద్ధ్యాది సంయుతః, విగుణాపానసం మూఢో, మూఢ గర్భోఽభిధీయతే ...

(సుశ్రుతవ్యాఖ్యానము.)

మూఢము సం వి అ పుం. ఏ (సాంఖ్య) పంచభూతములు.

విణ. 1 మూర్ఛపడినది, సొమ్మసిలినది. 2 తెలివి లేనిది, మందబుద్ధి. 3. (జ్యోతి) సూర్యునికు సమీపించినది, అస్తమించినది (గ్రహము

మూఢసత్త్వము. సం విణ. అ. ఆ అ.) వెఱ్ఱి యెత్తినవాడు, మతి లేనివాడు

మూతిము సం విణ (అ ఆ అ) కట్టబడినది, బద్ధమైనది

మూతి. వి (క మూతి త మూంజి మ మూచ్చి)

1. పై పెదవియు క్రింది పెదవియును. మూతి వలెనుండు అగ్రభాగము.

సీ ... అగు వా వాయి నో ర్మూతి నా వక్త్రంబు ఆం. భా. ౭. 142

గీ త్రిపురనందన పరభవదుఃఖమునకు, నుల్లమున దుఃఖపిల్లుచు నున్నసరసి, వేడికిట్టూరుపో యన పెదలెం గ్రొత్తతావి మూతులు విచ్చు నెత్తమ్మిపిరం ల. భార విరా. 2 2 6

గీ . నవ్వున ట్లల్ల విచ్చెఁ, గలయ మూతులు కేతకీగగనతతులు ఆము 4 84,

2. మీసమును గడ్డమును, శ్మశ్రువు.

కం. అలరుక్మి రుక్మిణిననుఁడు, తలయును మూతియును గొర్గి తను విడుచుటకున్, విలపించుచు . భోజసుతా. 4. 145.

కం. తలయును మూతియు గొఱుగుట, తలఁ దఱుగుటకంటెఁ దుచ్ఛతరము మహాత్మా . భాగ. 10 పూ 1770.

జ. మూతిముట్టు.

మూతిముట్టు స. (క్రి. (మూతి + ముట్టు) 1. మూతితో ముట్టు, వాసనచూచు.

సీ. మొకరితుమ్మెద మూతిముట్ట నోడెడివేఁడి నిశ్వాసపవనంబు నివ్వటిలఁగ . శివరా, 2 107.

సీ కోమలినిట్టూర్పుగ్రొవ్వేఁడి నెత్తావి మొకరి తేంట్లును మూతిముట్ట వెఱచె .. నైష 2. 108

2. తిను, భక్షించు.

గీ మొకరతేఁటులు మూతిముట్టవు తేనియల్ శ్రీమధుశాసి కర్పించి కాని . ఘటికా . 74

సీ ప్రాణ జాద్గి బు పర్ణాంబుపులు గాని మూతి ముట్టరు కందమూలఫలము . పి శకుం 4 121

మూత్రకృచ్ఛ్రము సం వి అ న నీరుకట్టు, మూత్రము పడునపుడు నొప్పి గలుగు రోగ విశేషము

మూత్రగ్రంథి సం వి ఇ పుం మూత్రాశయము మీఁద గట్టిపడుట

మూత్రపుటము సం వి. అ. న పొత్తికడుపు, వస్తి

మూత్రము సం. వి అ న ప్రస్రావము, ఉచ్చ

మూత్రవర్ధకము సం విణ. (అ ఆ అ) మూత్రవృద్ధి చేయునది

మూత్రశుక్రము. సం వి అ న మూత్రముతో శుక్రము పడిపోవునట్టి రోగము

మూత్రాశయము సం వి అ. పుం వస్తి పొత్తికడుపు, మూత్రస్థానము

మూత్రించు సం. అ. క్రి. మూత్రమువిడుచు, నీరువిడుచు

గీ. జనుఁడు కలు ద్రాగి అంకాణె నెఱచి దినియొ, నిలిచి ముత్రించెఁ జండాలలనఁ గూడె .. శివరా. 4 54.

మూదల విణ (క మాదలె. మూల + తల .) 1 ప్రమాణము, నిర్ణాయకము.

కం వేదములకు నిఖిలస్మృతి, వాదములకు బహుపురాణవర్గంబులకున్, వా దైనచోటులను

భా, మూదల ధర్మార్థకామమోక్షస్థితికిన్ ...
భార. విరా 1. 4

2. సంబంధించినది

ఆ. విశ్వరూపువలన నైశ్వర్యకర మైన, యట్టి విద్యఁ దాల్చి యింద్రుఁ డవుడు, మూఁడు లో ములకు మూద లై నట్టిశ్రీ, ననుభవించి మి చె నధికమహిమ భాగ. 6 913

జ మూదలించు, మూదలిక

మూదలించే. స క్రి (√ మూదల. త మూదలి క మూదలిను.) 1 తాఁకు, స్పృశించు

ఉ. చూచె వనీవిభూతి యొక చొచ్చిన నిద్దుర కన్ను మూయను, న్నేచె మెఱుంగు లెల్లెడల నిండఁ దళుక్కనఁ దోఁచి మాయమై, తోఁచె నఖిలకాశరుచిఁ దొయ్యలి యమ్మని మూదలింపఁగా, మోచె పమీపపుం గదళి మోహనగర్భము మెచ్చ నచ్చరల్
కకు 3 76

2. తాఁకు, కవియు.

వ. ఇట్లు దాఁకి మహాఘోరయుద్ధంబు సేయు చున్న త్రిశిరోసురేంద్రు నిక్ష్వాకునరేంద్రుఁడు గని కోపించి వాని కరచరణశిరంబు లొక్క పెట్టఁ దెగ నేసి మేలువాడి బంభాసురేంద్రుం గిట్టి ముట్టి మూదలించిన నతనికవిగల కబ్బగింపక గూండ్రించి .
కు. సం 12 845

3 ఎదురించు

ఉ. పాండునృపాగ్రనందనుఁడు బావనియుం గవలుం బలంబుమై ,నొండొరు మూదలించు కొని యొక్కటఁ దాఁకినఁ దీవ్రవిస్ఫుర, త్కాండవిదారితాంగకులుగా నొనరించి ...
భార, కర్ణ. 2. 19.

4. స్మరింపఁజేయు.

ఉ ... మును సుయోధనుచందముఁ జూపి యప్పుడే,మంటి యుపేంద్ర నన్నని రణాగ్ర మునన్ నిను మూదలించెదన్. .
భార ఉద్యో, 3. 56.

5 ఎత్తిపొడుచు, ముదలకించు

ఉ. పన్నినవాఁడ నింకఁ జెడి పాఱకుమీ యని మూదలించి చే,నున్ననిశాతబాణము మహో ద్ధతిమై నరిఁ బోసి యేసినన్,గన్నుఁ నోరనెత్తు రొలుకంగ శతాంగముమీఁద వ్రాలె .. ఉ హా. 3. 52.

ఉ. పాడియు సత్యముం గలుగుపాండవకోటికి నీవు దొల్లి యొ,ప్పాడిమెయిన్ సభం గరము భంగ మొనర్చితి నాఁటియందఱుం,జూడఁగ నేఁడు తత్ఫలము సూపెద నీ కని మూద లించి మై, నాశఁగ నేసెఁ ..
భార భీష్మ 3. 112.

గీ నిన్నుఁ గన్నష్ట చక్రాగ్ని నీఱు సేయ,వచ్చు మూదలించుట కింత వలసెఁ జేయ ...
హం. ఉ. 6 217

5 ఘట్టించు.

సీ కావున నయ బు .

గీ. కప్పకుండఁగ నే దేని తప్పుటొ అప్పు, మత్స రాహంకృతులను గామమునఁ గ్రోధ, మోహ ముం ప్రత్యవాయంబు మూదలించు,తప్పు లేకయ శిక్షింపఁ దగవు గాదు.
కాశీ. 5. 319.

మూదలిక. వి (√మూదల) తాఁర్కాణము. (శ ర).

మూన[1]. వి. 1. తుషనమేత ధాన్యము.

సీ. ... తుషసమేతధాన్యాభిధలు మూఁగపో తవంగ, మూన యనఁగాను ...
ఆం. భా. 2 288.

2. నాఁటెడు వరిమొక్క.

(వ్యవ.) ఈయేఁడు ఆచేనిలో ఒక్కమూన కూడ పెట్టలేదు.

మూనదిరుగు — నాఁటినవరిమొక్క వేళ్లుపాఱు.

నాఁటుకొను.

(వ్యాప । ఈచే నప్పుడే మూన దిఁగినది

మూన2 వి వస్త్రగాలితముచేయఁగా రాలక నిలిచినది. (శ. ర)

మూను. స. క్రి. వస్త్రగాలితము చేయు (శ ర.).

మూన్నా(నా)ళ్లు. వి. బ. (మూఁడు + నాళ్లు) మూఁడు దినములు.

గీ. చెఱఁగు మాసిన మూన్నాళ్లు సిగ్గుతోడఁ, బతివి లోకనమార్గంబుఁ బరిహరించి
కాశీ 2 72.

కం శిరము దెగఁ గోసి నీపదసరసిజములఁ మూన్చి నీప్రసాదంబున శంకర మూన్నా ళ్లకుఁ గరుణాకర గోవిందుండు వడసె ..
శివ సా 403

గీ. అని వసిష్ఠుండు మఱియు నిట్లనియె వట్లు, దానవునిఁ గూర్చుకొని రఘూద్వహుఁ డతండు, దొలుత మూనాళ్ళు వార్థిఁ బ్రార్థించి పిదప, నలవు గుందించి | మొక్కిన నభయ మొసఁగె సమీర 8. 173.

సీ వెసలలో మూనాళ్ల వెన్న లుండఁగ నాఁడు కాఁచి డించిననెయ్యి గాఁగఁబెట్టు
శుక. 2. 561.

మూన్నెలలు. వి బ (మూఁడు + నెలలు.) మూఁడునెలలు.

కం వినుతగుణ హానిస్యాన్నంబున నొకనెల మత్స్యమాంసమున రెండునెలల్, విను లేడి మాంసమునఁ బిత, లొసఁగ మూన్నెలలు దృప్తి నొందుదురు గడున్.
మార్క. 3 199

కం. తెగ దివ్వుడు మూన్నెలలకుఁ దగ వడుగఁగ రెండు దీర్చెదను . జై భా 8. 209.

(ఈ క్రింది ప్రయోగమున మూన్నెల్లు అని కలదు సాధుత్వము చింత్యము.)

ఆ. మొదటిమాసమందుఁ బదనుగా బుద్బుద, భాతి నుండు నాల్గుపక్షములకుఁ, బిండరూప మగచుఁ బెంపొంది మూన్నెల్ల, కవయవ ములు పుట్టు నసఘచరిత
సానందో 4 58

మూయి వి (√మూయు) కప్పు, మూఁత

గీ. అడ్డి యడ్డము మూయి క ప్పడ్డపాము మాటు మూఁతయనఁగ వ్యవధాన మౌ ..
ఆం భా 1 86.

మూయించు స క్రి (√మూయు) మూయఁ జేయు

కం. అనమ్రజు వెడల వడిచిన, వనుధేశ్వరుఁ దేజనాపవాదముఁ జెందెన్, దెస నెఱిఁగిన పదములకా, మునగన లని కైక నోరు మూయించెఁ బతిన్ చం రా. 4. 56

మూయు. స క్రి (త మూడు మూయు క ముచ్చు । కప్పు, అచ్ఛాదించు.

సి. నునుబట్టతలలపైఁ గనకంపుఁ జెఱఁగులఁ బట్టుఁజీరలు మూయఁ జుట్టినారు .
నైష 7 63

ఉ .. మటుమాయల నీలికాన నా, మూసిన ముత్తెపై మెలఁగు ముద్దుఁగుమారునిమీఁద నెట్టుగాఁ, జేసితి వింతమచ్చరము చెల్లునకే మఱి యూఁడుదానికిన్ సారంగ. 3 53

కం. మఱి యైదువేలయేఁడులు, దెఱచినను మూయ కినునిదెసఁ జూచుచు నేడ్తెఱ నూర్ధ్వబాహుఁడై మతిఁ, దఱుమక శ్రుతి నొడివి కొనుచుఁ దప మొనరించెన్ ..
ఉ రా. 2. 164.

(కనుమూయక = ఱెప్పవేయక.)

2 మూఁత పెట్టు.

గీ. అలఁ జెరవ మూయ మూఁకుడు గలదు కాక, నోరు మూయఁగ మూఁకు డెందు లను గలదె ...
సారంగ. 2. 249

కం. అనఁ జెవులు మూసికొనుచుం, దవమదిలో నలిగి కచుఁడు తలిరుఁబోఁడి, వినఁ దగని

పలుకు పలుకం,జనునే తలపోయ నిట్లు చాలు నుడుగుమీ యయా. 3 154.

అ క్రి. 1 ముకుళించు, మొగుడు

ద్వి. కలువలు మూయ నక్షత్రముల్ మాయ, జలజముల్ వికసింప ... నెఱిఁదూర్పు, గొంగపై నిలిచె నాదిత్యుండు ..

ద్వి హరిశ్చ. పూ. 551, పం.

2 మూఁతపడు

కం. వినవయ్య కర్ణగర్వం,బని నాతఁ డభేద్యక వచుఁ డగుటయు విలునే,ర్పును నతనిబాహు విక్రమ,మును దలఁచిననాఁడు గన్ను మూయుదు నాకున్

భార. అర 1 270.

(కన్నుమూయదు = నిద్రరాదని భా)

తలుపుమూయు = తలుపు దగ్గఱగావేయు బంధించు

గీ. శాస్త్రపారక్రమానంతజాడ్యుఁ డైన,ధవుని గని యుస్సు రంచును దలుపు మూసి,గుబ్బ కవమీఁదిపయ్యెదకొంగు పఱచి, నేలఁ బవ ళించు మగువ కన్నీరు దొరఁగ.

శుక. 3 483

జ మూఁకుడు, మూఁత, మూఁతపాడుపు, మూఁతబల్ల, మూయి, మూయించు, మూసి కొను, మూసినమురికి.

మూర. వి. (త. ముళమ్, క మొళ మ. తు. ముళమ్.) హస్తప్రమాణము, రెండుజేనలకొలఁది

వ .. మూర కొక్కండును జేన కొక్కండు నుగాఁ గుట్టినడొల్లుటుల్లారు ఉల్లసిల్లఁ బల్లించినపల్లంబులపై అము. 4 35

మ. ఇరువై నాలుగుమూళ్ల మేర యని గో సెక్కిం పఁగా నేల .. కాశీ. 1. 53.

సీ. ... మూర నా హస్త మొప్పును ...

ఆం. భా 2. 141.

జ. మూరకోక, మూరకోల.

మూరకోక వి. (మూర + కోక) బాఁ చోఁపు. (చి ని, శ ర)

మూరకోల మూః + కోల) గజపుగోల వి. గజముబద్ద (శ ర మూఃకొలతకో. చి ని.)

మూరటిల్లు అ క్రి మ్రోయు

సీ. రాజులు గొల్వ భద్రగజాధిరూఢుఁడై భేరి మృదంగముల్ మూరటిల్లఁ ...

శ్రీరం మా 10. 114.

(ప్రయోగాంతరము కనఁబడలేదు)

మూరి వి (√మూరు) 1. చిత్తవిభ్రమము. మోహము

చం. అనుపమదివ్యమూర్తి ... సుకుమారి తన్ను విటవర్గము వల్గడ వచ్చి ప్రీతితోఁ, గనుఁ గొని మూరిఁ జూడ నెడ గానక సూతెలు వాఱుచుండె మో,హినియును బోలె నొక్క శరదిందునిభానన నిల్చి ముఁగిటన్.

కు సం. 8 124.

2 అతిశయము (చూ మూరిఁబోవు)

మూరిఁబుచ్చు. స క్రి (√మూరిబోవు) 1. వర్ధిలఁజేయు.

సీ .. వెన్నుఁడు సొంపు రెట్టింపఁ గ్రమ్మఱఁ బట్టి యొడఁదఁ ..

గీ దమక మినుమడిగాఁ గౌను దక్కఁ దొడిగి, బిగువుఁ గౌఁగిటఁ గదియంగఁదిగిచి తివుట, మోవి గదియంగఁ గోర్కులు మూరిఁబుచ్చు, కలిమి యాబిడచూడ్కులు గాచుఁగాత.

ద్వా 4 218.

2 సంతోషపెట్టు.

సీ మధురార్ధదండకమంజరి మంజులబుధుల నిం పుల మూరిఁబుచ్చదేని ...

కావ్యా 4. 44.

మూరిఁబోవు. అ. క్రి. (మూరి + పోవు.) 1. అతిశయించు.

గీ. లీల మూరిఁబో వచ్చరలేమపిండు, బలసి

యభివందనము సేయఁ బోలెడె ...
భార శాం. 3. 337.

శా దేవోత్తంసుఁడు భక్తవత్సలుఁడు చిత్తేశస్వ భావుండు గౌరీవామాంగుఁడు శంకరుండు దయ మూరింబోవఁ గొఁగేలునన్, జావ న్వచ్చినపుర్వుఁ బట్టి తగునీసద్భక్తికిన్ మెచ్చితిన్, నీ వేయర్థము నన్ను వేఁడెదవు దానిం జెప్పుమా నాపుడున్.
కాశ. 2. 101, ఆము. 6 25.

2 వర్ధిల్లు.

ఉ. తొల్లి దిపెన్నిభానములు దూఁకొని యర్థ విభుం డనం బ్రశస్తమ్మగుపేర్మి నిందుధరు సఖ్యము గాంచినమేటి యొుఁడుచో, టిమ్మెయి మెచ్చ కివ్వరమహీధరుపాదము నాశ్రయించి సౌఖ్యమ్మున మూరిఁబోయెఁ బెఱయద్రుల కింతటిపేర్మి గల్గునే
హరి ఉ 6, 10

3. దృఢమగు.

గీ. తనయ బంధుకళత్ర మిత్రకులమీఁద, మూరిఁ బోవఁగఁ బ్రాఁకినమోహలతను ...
వి శకుం 4. 86.

4 విజృంభించు

సీ వేఱ యొుకతె, విశ్వకర్మతనూజ విశదలావణ్యస, ముజ్జ్వలఁ జేకొని మూరిఁబోయి, ... త్రిదివభూమి వెల్వడియెను ...
హరి. ఉ. 4, 43.

4. సఫలమగు

మ. కడుభక్తిన్ మిముఁగొల్చి మీదయఁ ద్రిలోకఖ్యాతసత్పుత్రు నేఁ, బడయం గోరఁగఁ గూఁతు రిప్పు డుదయింపం జాడియే యిప్పుడీ, వడఁతిం బుత్రునిఁ జేసి మీదగు కృపాప్రావీణ్యముం జెపు నే,కృప నాకోరిక మూరిఁబోవఁగఁ గృతార్థత్వంబు నొందింపరే.
మార్క. 7. 185.

6. సంతోషించు.

కం మదిలో నన్నుఁ దలంచుచు, బఃరీభ సూత్రహవ్యభాగ మనలునం, దొదవించితేనియును నభ్యుదయము నే నొఁది మూరిఁబోవనె చెప్పమా
హరి పూ 3 45

గీ. గాడ్పు మురిపంబు నెందును గలిగె యెల్ల, వారి మనసులు వేడ్కల మూరిఁబోయె ..
హరి. పూ. 9. 68.

ఉ ఆరథసంఘనప్పు కరినాదులచే ధల లేని బొందులం, జూరె కడంక లూరె వని చూపఱు మెచ్చుల మూరిఁబోయి రా, సూరెల మున్నె కన్నిడిన సూటిన వామభుజా భుజాదులం, శీరము సూపి త్రెళ్లె నవి భీమ మహోత్కఘురాహతంబులై ...
కకు. 5 50.

7. సంకోచించు

సీ తొలిక్రొముక్కు చెలిచెవిఁ జిలికించుఁ జిలికించి మురిపెంపుసిగ్గున మూరిఁబోవు ...
కావ్యా. 3. 122.

8. నశించు, చెడు

ఆ. చదువు చట్టువడియె శాస్త్రంబు మన్నయ్యె, బుద్ధి పురువుమేసెఁ బుణ్య మడఁగె, నీతి ముట్ట వడియె నిర్మలజ్ఞానంబు, ముట్ట నుడిగెబోధ మూరిఁబోయె
భాగ. 6 185 6 240.

మూరు. అ. క్రి. (సం మూర్ఛ) అతిశయించు.

ఆ. ఇతనిఁ జూచి మీకు నెతమోహము గల, దంతకంటె మాకు నధిక మైన, మోహరసము మూరి మోచి యున్నది యాకు, మూరుఁ డొక్కరూప మాకు మీకు .. వి పు 7. 100.

సీ ఊరువులు వేఁడి మూరంగఁగ మలినకరగతాబ్జము చురచురలు దెల్ప,నంతంతకును హెచ్చు వతను, తాపస్ఫూర్తి ననిశంబు నెదఁ బర్వు నదరు దెల్ప
భోజసుతా 3 90

జ. మూరి, మూఁబుచ్చు, మూరిఁబోవు.

మూరుకొండ వి రూపగంధ, ఒక విధమగు ఓషధి (శ. ర.).

మూరుకొ(రొ్క)ను. సం క్రి. ఆఘ్రాణించు, మూచూచు

గీ కరి సెలంగి నీమీఁద బుష్కరము సాఁచి, మూరుకొని సెమెదు దు గులమోల నిల్చి, ముద్దుగురియుచుఁ బలుమలు మ్రొక్కు నిట్టి, దాని ని స్నేల పొపుదు మానసీయ
భార అను. 4. 77.

ఆ కావరంబుతోడి కందర్ప విక్రియ, మోర మోర మోపి మూరుకొని యె ... కాశీ 4. 271.

శా పూవుంబోణి విశాలలక్ష్మిఁ గనుచుం బుష్పంబు మూరొ్కఁచు వీణావాద్యంబులు వించు ...
భీమ. 5 191.

కం. గజ మంటినట్లు యడఁచున్, భుజగము మూరొ్కనినయట్ల పొరిగొను ధరణీ, భుజుఁడు వగినట్ల చంపుం, గుజనుఁడు మన్నిఁచినట్ల కొనుఁ బ్రాణంబుల్
వేం పంచ 3 78, యయా. 4 19.

జ మూచూచు.

మూరుతము. వి (సం, ముహూర్తః) శుభ కాలము

కం మూరుతము డాసె నిదిగో, వారులు కట్టుకొని మేలిపని కన్గొనఁగాఁ, గోరి పజీ తెల్ల నున్నా, రోరాయఁడ జాగు సేయుటొప్పునె యిటులన్. అచ్చ. రా. అయో. 47. (మూరతము. ముద్రి. పా.)

గీ. నీలకు, వెన్నునకును బెండ్లి వెన నొనర్పు, వలయు నంచుఁ బూని వల నొప్ప మూరుత, మొజ్జవాపనయ్య నొయ్య వడిగి ...
నీలా 3. 78.

మూర్ఖపండితుఁడు సం. వి. అ. పుం. చదివిన మూర్ఖుఁడు, చదివినవాఁడై నను దెలివిలేనివాఁడు.

మూర్ఖభ్రాతృకుఁడు. సం. విణ (అ. ఆ అ.) మూర్ఖుఁడు సోదరుఁడుగాఁ గలవాఁడు

మూర్ఖము. సం వి అ. పుం ఒకజాతి చిక్కుడు. (వ్యు. వి.).

మూర్ఖు(ఁడు) సం. విణ (అ ఆ. అ) అవివేకి.

గీ. విల యాశీవిషంబుల నెటిఁగి యొటిఁగి, మూర్ఖవై యలిగించెదు ...
భార. సభా. 2. 204.

చం. అవినయబుద్ధివై హరికి నర్ఘ్య మయోగ్యమ యంటి నీవు మూర్ఖవు శిశుపాల యింకఁ బలుకన్ వలసెన్ ... భార. సభా 2 24.

మూర్ఛ సం. వి. అ స్త్రీ. 1. మూర్ఛిల్లుట, సొమ్మసిల్లుట 2. ఆత్మనెఱుఁగమి ఆత్మవిషయకాజ్ఞానము 3. సంగీతమున సప్తసర్వములయొక్క క్రమమైన యారోహణావరోహణములు. 4. పెరుగుట. అభివృద్ధి

మూర్ఛన సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. సొమ్మసిల్లుట, మూర్ఛపడుట 2 అభివృద్ధి, పెరుగుట 3 గంధకముతోఁ బాదరసమును భస్మము చేయుట. 4. సంగీతమునందుఁ గ్రమముగా సప్తస్వరముల యొక్క యారోహణావరోహణములు.

మూర్ఛనము. సం. విణ. (అ ఈ అ) 1. మూర్ఛ గలిగించునది. మూర్ఛిల్లఁ జేయునది. (సాధనము) . వృద్ధిపఱుచునది చేర్చునది, బలపఱచునది.

మూర్ఛపు(వు)చ్చు. మి స. క్రి. (√మూర్ఛ బోవు.) మూర్ఛనొందఁజేయు.

గీ. రామ! యాశక్తిఁ గొని కాదె రావణుండు, మున్ను మనలక్ష్మణుని నొంచి మూర్ఛపుచ్చె.
ఉ రా 2. 285.

కం. .. నాఁ సంబు పృథుతరవశు, న్స్వాత్యంబు సేసి విజయుఁడు, నీతనయుని మూర్ఛపుచ్చె నిష్ఠుర వృత్తిన్ .. భార. భీష్మ. 3 343.

మూర్ఛాలుఁడు. సం విణ. (అ. ఆ అ.) సొమ్మసిల్లినవాఁడు, స్మృతితప్పినవాఁడు.

మూర్ఛితము సం విణ (అ. అ. అ) 1. మూర్ఛపడినది, సొమ్మసిల్లినది. స్మృతితప్పినది. 2, పెంపు

చేయఁబడినది హెచ్చింపఁబడినది. 3 ఉన్నతమైనది

మూర్ఛిల్లు(లు). సం. అ. క్రి. మూర్ఛపోవు, సొమ్మసిల్లు

ద్విపద ... కవలు మూర్ఛగతిం దాఁకినం జా, కుండం బోకుండఁ గౌరవ్యులకు వశమె బి ట్టుల్కి మూర్ఛిల్లకుండన్.

భార. ఉద్యో. 1. 323.

వ అట్లు శ్రుతాయువు మూర్ఛిల్లిన ...

భార భీష్మ. 2 75.

చం. గతుఁకుఁ బాసె నశ్వములు గంధగజంబులు మూర్ఛలెన్ రథ, ప్రతతులత్రోవ గట్టువడె ... కేశవుఁడు .. శార్ఙగుణంబు దీటినన్ ...

ఉ. రా. 2 60.

మూర్తమాడు అ క్రి. (క. మూర్తమూను.) విశ్రమించు.

సీ నాకు మీపాదార్చనము సేయ నడలింగ మూర్తి చేకుఱె వచ్చి మూర్తమాడి ...

కాశ. 1. 35.

మూర్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) 1 మూర్ఛిల్లినది, స్మృతితప్పినది, స్మారకములేనిది. 2. తెలివిలేనిది. 3. మూర్తీభవించునది. శరీరము దాల్చినది. 4 కఠినమైనది, గట్టిది. 5. (వేదాంత) పరిచ్ఛిన్న పరిమాణముగలది. (క్రియ గలదని తార్కికులు)

మూర్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ 1. గొప్పతనము, మహత్త్వము.

చం. నునుసెలగోల సేకొని మనోహర యౌవన మేను రాజుచూపును బ్రజచూడ్కులం దిగువఁ బుష్కరపత్త్రిలిభంబులై నలో, చనము బు మూర్తి దెల్పఁగ ససంభ్రమతం జనుదెంచె నల్లన ల్లన వెడభీతి దోఁప జనులన్ వెగడయ్యెడు దృష్టిఁ జూచుచున్ ... భార. విరా. 1. 276.

2 స్వరూపము 3. దేహము, శరీరము 4 ప్రతిమ విగ్రహము 5. కాఠిన్యము, గట్టితనము

మూర్తిపుఁడు సం. వి అ పుం. విగ్రహములఁ బూజించువాఁడు. దేవలకుఁడు పూజారి

మూర్తీభవించు సం. అ క్రి. దేహముధరించు. ఆకృతిదాల్చు.

గీ ... మూర్తీభవించు మంచు, నలువమును పల్కుటయుఁ గాంచములుగాఁగ ..

వరాహ 6. 53.

మూర్ధకర్ణి సం. వి ఈ. స్త్రీ ఛత్త్రిము, గొడుగు.

మూర్ధజము సం. వి అ. పుం. తలవెండ్రుక (గుఱ్ఱము సింహము మొదలగువాని) జూలు

మూర్ధన్యము. సం విశ (అ ఆ అ) 1. తలనున్నది. 2. మూర్ధస్థానమునఁ బుట్టినది. (ఋ, ౠ, ట, డ, ఢ, ణ, ర, ష యను వర్ణములకు పేరు.) 3. ముఖ్యమైనది. శ్రేష్ఠమైనది.

మూర్ధపుష్పము. సం. వి అ పుం శిరీష వృక్షముఁ దిరిసెనచెట్టు.

మూర్ధము సం. వి న్ పు 1 తల, శిరము. 2. అలికము, నొసలు 3 శిఖరము, ఎత్తయిన భాగము, శిరోభాగము 4 ముఖ్యమైనది, ప్రధానమైనది.

మూర్ధరసము. సం. వి అ. పుం. భక్తఫేనము, వార్పుమీఁదిగంజి.

మూర్ధవేష్టనము. సం వి అ న తలపాఁగ .

మూర్ధాభిషిక్తము. సం. విశ. (అ ఆ. అ). అసాధారణ మైనది (ఉదాహరణము)

మూర్ధాభిషిక్తుఁడు సం విశ. (అ ఆ అ). 1. పట్టాభిషేకము చేయఁబడినవాఁడు.

వి అ పుం 1 పట్టాభిషేకము నొందినరాజు. 2. క్షత్రియుఁడు, రాచవాఁడు. 3 మంత్రి.

మూర్ధాభిషేకము. సం. వి. అ. పుం. పట్టాభిషేకము.

మూర్ధావసిక్తుఁడు సం. వి. అ. పుం

1 పట్టాభిషేకము నొందినరాజు. 2 బ్రాహ్మణునకు క్షత్రియస్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు

మూర్వ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ లతావిశేషము చాఁగ (వృ. వి.). (దీనినార వింటినారికిని, క్షత్రియుల మౌంజికిని ఉపయోగించును)

మూల[1] వి. కొప్పు.

సీ. ముడువంగ నేర్తురు మూలఁ గమ్మనితావి, గలుగుక్రొవ్విరులు లోఁ గందకుండ ..
మూల ... భీమ 1 94

ఠగడ తళుకు బంగరువిరులు దాఁచినావఁటె
మూల,నకు కేల జాల రుద్రాక్షతరువుల
ఉ. రా 6 61.

సీ. ముడువంగ నేర్తురు మూల దాపటికి రాఁ
జికురబంధము లీఁగ జీరువాఱ ...
కాశీ 3 109.

సీ .. కబరికిఁ దురుము. కొప్పు క్రొవ్వెద మూల నా వొప్పుఁ బేళ్లు.
ఆం. భా. 2 145., కవిక 3 109

మూల[2]. వి. (త. మూలై. క మూలె. మ. మూల).

1 విదిక్కు, దిఙ్మధ్యము.

సీ .. తొలుదాలుపు నొక్కమూల కనిచి .
సిలా. 1. 42

కం. ఉఱు ముఱిమి మూలగాత్పులు, చఱచి విసరఁ జొచ్చె ... హర 2 17.

2. కోణము.

గీ అచటఁ దిగమూల లేర్పడ నరుఁగు నిలిపి ..
అచ్చ. రా. యు. 3 22

(త్రిగమూలలు = మూఁడు కోణములు.)

గీ మూల యన రోక యనఁ గోణ మెవ్వు -
ఆం. భా 1 71.

గీ తనగృహంబున గూఁటిలోఁ దలుపుమూలఁ, ఓడుతతో నాయకుఁడు దాఁచి పెట్టినట్టి, మాక లర్పించి వానితోఁ గూడి మెలఁగె ..
శుక. 3. 131.

(తలుపుమూల = తలుపునొద్ద కోణము)

3 గొంది, చాటైన ప్రదేశము.

సీ నవఁబోడి మునుఁగొప్పునకు దీటు గాక నిచ్చలును జీకటులు మూలలను డాఁగె ...
సిలా 2 20.

వ . ఏపట్టున నిలువం జాలక మూలమూల కరుగు మకర కర్కటకాది జంతుసంతానంబుల కగుబడబానల సంతాపంబునకుఁ గొంత చింతించుచు .. దశా. 1 261.

గీ. కడిఁది నిట్టూర్పుగాడ్పుల గ్రహగణంబు, లొక్కమూలకుఁ జిక్క నత్యుగ్రదృష్టి,నిగుడుచో ల్లిల్ల నిగుడులై తూగయును ..
దశా 3. 171.

సీ మునుఁ గేసికొని మూలమూల డాఁగినదిశాధిపుల కిప్పుడు బయల్ దేఱఁ గలిగె .
ఉ. రా. 1 105.

4. చోటు, ప్రదేశము

సీ. ఒకమూల మకరాలయ ... చారవిందముల్ వేడ్కఁగొనుచు ...
కృష్ణ. 4. 49.

5. లోకము.

సీ. తన కన్యములు లేక తనరారి ముమ్మూల విభుఁ డయ్యెఁ గ్రేపుల వెదకువాని ...
భాగ. 10 పూ 544.

మూల సం. వి. అ. స్త్రీ శతమూలి, చల్లగడ్డ, ఓషధి విశేషము.

మూలఁద్రోచే = నిరసించు, పరిత్యజించు

గీ అతనిఁ దనసొమ్ముఁ జేసి మున్నాఁగి యున్న, మోహముఖులైన జ్ఞాతుల మూలఁ ద్రోచి, సంప్రాప్తాసురులైననిర్జరులకరణి, మది వివేకాదివర్గ మభ్యుదయ మొందె
పాండు. 4 208.

మూలఁబడవైచుట = నిష్ప్రయోజనముగ నుంచుట.

సీ. రతిరాజు శాణసంతతి మూలఁ బడవైచి,
చాపంపు గడపటఁ జప్పఁ జేసె
చిత్రభా. 3. 103.

మూలఁబడు = 1 అడఁగు, అస్తమించు

గీ. పరఁగఁ గలకొద్ది మరలకుఁ బంచి యొసఁగి
జాలువృత్రారి యనురాజు మూలఁబడిన,
బలిత మయ్యె విరోచనప్రభవతేజ, మమర
గాఢతమస్స్ఫూర్తి నవనయించి ...
దశా 5 27.

(పై రెండర్థములకు నిదియే యుదాహరణము)

2. చెడు, నశించు.

ఉ. ... క్రమ్మతి యిల్లు సొచ్చి పేరక్కునఁ
జేర్చి వార్త గలదా యన దూతిక యేడ
వార్త నా,ముక్కుకు వచ్చె నీచెలిమి మూలఁ
బడన్ విడు మిల్లు సేరెదన్.
వేం. పంచ 1. 262

మూలకము. సం. వి. అ. పుం న. ముల్లంగి (వృ వి)
పుం. ఒకదినుసు విషము.

మూలకర్మము. సం. వి. న్. న కార్మణము,
ఓషధ్యాదులచేత చేసెడి యుచ్చాటనాదిక్రియ.

మూలకారిక సం. వి. అ. స్త్రీ. పొయ్యి, ఛుల్లి

మూలకుఁజొనుపు = అప్రయోజక మగునట్లు
చేయు, పనికిమాలిన వానిఁగాఁజేయు

వ. ... ప్రబలతమస్ఫార దురహంకార వీర
భట కృపాణికా చాకచక్యంబులు రాత్రిం
చరకరాళ కరవాలకాళిమంబులు మూలకుం
జొనుప ... వసు. 6. 9.

మూలకృచ్ఛ్రము సం. వి. అ. పుం. న. తపో
విశేషము (దీనియందు దుంపలుమాత్రము తిని
బ్రదుకుదురు.)

మూలకొత్తడ(ళ)ము. వి (మూల[1] + కొత్త
డము.) బురుజు,

గీ. మూలకొత్తళములు చెల్లు బురుజు లనఁగ ...
ఆం. భా. 3. 18.

మూలకొత్తు=పరాభవించు

సీ. క్రమజలాభివ్యక్తసహజసాంకవముదా మోదంబు
చిలుకల మూలకొత్త ....
వసు. 3, 132.

మూలగ = మూలుగు[2]. వి (త. మూళై.
మ. మూల.) మజ్జ.

ఉ. ... దేగ వడిం జని గిట్ట వట్టి మేన్,
చించిన, గాలిమూఁగయుఁ జెక్కు ముఁ
జక్కెర నద్ది యిచ్చి యే, తెంచె నొకండు
దా లవిటి దీటుచు లావులు గూడ దువ్వు
చున్ చంద్రా. 2. 105

(చి. ని. శ ర. పా మూలుగ. ముద్రి.వ్రాత.
ప్రతి. పా)

మూలజము. సం. వి. అ న. అల్లము (వృ వి).

మూలటిక్క మి. వి. (మూలము + టిక్క)
ప్రధానస్థానము.

గీ. చంద్రబింబాస్యకుచశైల జన్మభూమి, గాన
రారూపుఁబోలె వక్కడిఁ బిచలికి, నించుకం
తయుఁ గంపింప దివముకొనుచు, ముజ్జగం
బులు పచరింప మూలటిక్క.
పాండు, 4. 5.

(మూలెటిక్క, ముద్రి. ప్రతి. పా.)

మూలత్రికోణము. సం. వి. అ. న. సూర్యాది
గ్రహముల గృహరూపరాశి విశేషము.

శ్లో. సింహో వృషశ్చ మేషశ్చ కన్యా ధన్వీ
ఘటో ఘటః. అర్కాదీనాం త్రికోణాని
మూలాని రాశయః క్రమాత్

మూలదుంప. మి. వి. (మూలము + దుంప)
మూలకందము, ప్రధానకారణము.

గీ గంగ మనుజులపాలింటికల్పవల్లి, సన్నిధి

గన్న పెన్నిధి జహ్నుకన్య, యమునవది భవరోగ దివ్యౌషధంబు, ముక్తిలతకు భాగీరథి మూలదుంప . . జహ్నవీ. 1. 35

సీ. బలువిడిఁ దమ్ముల నలరించురసికుఁడు, మూఁడు మూర్తులకును మూలదుంప ...
సీతా. 2. 127 ,భీమ 5 157.

మూలదేవుఁడు. సం. వి. అ పుం కంసుఁడు (త్రి ని)

మూలపాల్పఱచు = మూలపాలువైచు. నిఁడుగ విడిచిపెట్టు.

మ అలరుందూపుల మూలపాల్పఱచి సొంపొనిచ్చుచాపంబునం, దలపెంపెల్లఁ ద్రుణీకరించి మకరాంకం బవ్వలం ద్రోచి యచ్చల మేపారఁగఁ జిన్నిబాలకులచేఁ జప్పట్లు వెట్టింతు ... కవిక. 8 109.

జ మూలకొత్తడము, మూలమట్టము, మూలవసము.

మూలప్రకృతి సం. వి. ఇ స్త్రీ. 1 ప్రకృతి, మాయ (సాంఖ్యమతమున). 2. ప్రధానము.

మూలఫల సం. వి. అ స్త్రీ. కొమ్మునగొలిమిడి (వృ వి). (శ ర.).

మూలఫలదము. సం వి. అ పుం. పనస (వృ. వి.).

మూలబంధము. సం. వి. అ పుం. పునాది. (శ ర.)

మూలబర్హణము. సం. వి. అ. న. ఉన్మూలించుట, పెకలించుట.

మూలబలము. సం. వి. అ. న. ప్రధానసేన. (మన్మథవర్ణనము)

సీ. అబలలు సోపిన నాకాశమునఁ బాఱునలి శుకములు మూలబలము గాఁగ ...
కు. సం 4. 431.

మూలభద్రుఁడు. సం. వి. అ పుం. కంసుఁడు (త్రి ని).

మూలభృత్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వృద్ధభటుఁడు, వంశపరంపరగా వచ్చుభటుఁడు.

మూలమట్టము. వి. (మూల[1]+మట్టము.) గోడమూల మొదలగువానిని సమకోణములుగాఁ జేయుట కుపయోగించు శిల్పిసాధనము (శ. ర.).

మూలము. సం. వి అ. న. పుం.

1 వేరు. (వృక్షాది) మూలము. 2. మొదలు (అంగుష్ఠమూలము మొ) 3. ఆధారము. మఱొకదానితో నతికికొనెడిచోటు.

ఉదా . బాహుమూలము, పాదమూలము, ఊరుమూలము, కర్ణమూలము మొ.

4 ప్రారంభము, ఆది. 5 మూలాధారము; పునాది; మొదటికారణము 6. మట్టు, అడుగు, క్రిందిభాగము. 7. మూలగ్రంథము (వ్యాఖ్యానము కానిది) 8. పొరుగు, ఇరు ప్రక్కలు, మూలధనము, పెట్టుబడిసొమ్ము, మొదటి 9. సొమ్ము, 10. (గణిత) వర్గమూలము, పదము. 11. ఒక రాజుయొక్క స్వీయదేశము (సొంతనాడు).12. చెట్ల గుంపు, చిట్టడవి, తుప్పడవి. 13. పిప్పలీమూలము. 14. ఒకవిధ మయిన యంగుళీ సన్నివేశము, వ్రేళ్ళనొకమాదిరిగా నుంచుట, (అభినయహస్తము). 15. రాజధాని, ముఖ్యపట్టణము, 16. నికుంజము, పొదరిల్లు. 17.పిప్పలి, పుష్కరము, శూరణము మొదలగు చెట్లమూలము. 18. మూల యనునక్షత్రము. (ఈయర్థమున నిది దర్భాది.)

వ. ... దక్షిణవామలోచనంబుల ధనిష్ఠామూలలును ... భాగ. 5. 2. 87.

వ నిమిత్తము, కారణము.

కం. వరవరనుత నీ కీదు,స్మరణమునకుఁ బూన నేల మదిలోపల నే,పరభేదము గల దది యొ,వ్వరి మూలము చెప్పు మనిన వాఁ డవనతుఁడై ..
ద్వా. 8. 117.

మూలముట్టుగన్ ఆమూలము, ఆరంభము మొదలు

క్రాని.

గీ మూలముట్టుగఁ దెల్పె నమ్మునివరుండు, ప్రార్థి తుండయి నాకు నప్పురమవిద్య ..
మనుచ. 3. 139

ఉ. అనవుఁడుః బసివడి వెదకం,బున వలసివసోమ్ము డావ చను వెంచినచో,ద్భున విన నక్కె నితని ముఖ,ముప నికాక్షించెంబు మూలముట్టుగ నను చున్ ..
భోజ 3 242.

సీ అదె యన్నద్ధి గీ. మూల మని దాని నిప్పుడు మూలముట్టుగాఁగఁ కెలిచెద నంచు నాగ్రహముచేయు ...
ప్రబోధ 5. 51

మూలఝా(ఖా). వి వి. (మూలము + ఝాయి) వజ్రము.

సీ ఆ మూల నునుమూలఝామొత్తముల చలులా మూలముగఁ దీవతంట నలయు .
వసు. 2. 57.

సీ. మూలఝా ఖాళంబములు పెక్కు జత సేసి జాళువాప్రతిమలచా లమర్చి ....
చంద్రా. 2. 86., ఉ. రా. 2. 292.

సీ. పొలుచును వజ్రంబు మూలరా లన, మగరా లనంగను,గురుజా లనంగ ....
అం భా. 2. 278.

మూలఱేఁడు. వి (మూల² + ఱేఁడు) నిరృతి, కోణపుఁడు

సీ. వాలు మోచుకయుండు మూలఱేఁడు ....
అచ్చ రా సుం. 41

మూలవసము. వి. (మూల¹ + వసము.) పట్టము లోని కమ్మకము నిమిత్తము వచ్చు సరకులపైఁ బుచ్చుకొను సుంకము ...
కొండవీటిశా. శ 1142

మూలవ్రతి. సం. విశే. (న్. సీ. న్) దుంపలు మాత్రమే తిని బ్రదికెడివాఁడు.

మూలాధారము సం వి. అ. పుం.) (యోగ.) గుహ్యలింగస్థానములకు మధ్య నుండు మూలాధార చక్రము

మూలాహ్వము. సం వి. అ. న. ముల్లంగి, మూలకము (వృ వి)

మూలి సం. వి. ఈ స్త్రీ. ఇల్లి న్. పుం. చెట్టు వృక్షము.

మూలిక. సం. వి. అ స్త్రీ. వేఱు, దుంప

మూలుగ. వి. వృక్షవిశేషము

సీ నారువ సుఁ పొన్న వారిజమును బొన్న నెల్లి మూలుగ విల్లు నెమిలియడుగు .
హంస 4. 11.

మూలుగు¹(ల్గు) అ క్రి (త. మునంగు. క. ములుగు.) 1. ధవదేవత మొ. వర్థముగానున్న నన్ను పరిగ్రహింపుఁడని సూచించుచు కూయు

ఉ. వాలినవేడుకన్ బహుసువర్ణముఖంబున మున్నరుత్తమూ. పాలునిచే మహీసురు లపారసు దక్షిణ లంది తెప్పలం, దేలి యథేచ్ఛఁ గొం చరుగ నిల్చినవిత్తము వెక్కసంబుగా, మూలుగు చున్న దిప్పుడు నముద్రితమై తుహినాద్రి చేరు వన్ .
జై భా. 1 66.

ఉ. పాళము మీఱుపెద్ద పెదపాళములై బలితంపుఁగాఁగులన్, మూలుగు చున్న ప్రాఁబసిఁడి ముంచి ధనార్థుల కిచ్చు .... పాండు. 4. 211.

2. (బాధచే) ఒకవిధముగా రోదన ధ్వనిచేయు.

కం. తలనొప్పి కడుపుకుట్టుం, బలుగుఱుపుం గాళ్ళ తీపు పాటించుచు వ,చ్చెలి మూల్గు ఖాన్పుమీఁదం తెలుపుఁడు దత్తచ్చికిత్స సేయ న్నగుచున్ ...
శుక. 2. 205,

ద్వి బాలిక పువ్వులపానుపు విడిచి, మూలను బనళించి మూల్గుచు నుండె ...
ద్వి. శ. సా. 1 35 పా. 11 పం.

వి అట్టిధ్వని.

(వ్యవ.) వాని మూలుగుచేత నాకు నిద్రపట్టలేదు.

మూలుగు(ల్గు) = మూలగ. వి. ఎముకలమధ్య

నుండు మాంససారము, మజ్జ

సీ. మూల్గులుకెమ్ముల తోడ ముడుక గట్టఁగఁ జాఁదు సేసినవల్లజారుఁ గాఁచి .. హరి 2 121

సీ. . మూలుగు నా మజ్జ బొలుచు .. ఆం భా 2. 163

మూలేరము సం వి అ పుం జటామాంసి (వ్యా. వి.)

మూలేరుఁడు. సం వి అ పుం రాజు ప్రభువు

మూల్యము సం వి అ న. 1 వెల క్రయము, విలువ 2 ఒద్ధి, లాభము 3. మూలధనము, మొదటిసొమ్ము, పెట్టుబడిసొమ్ము

మూవ¹ = మూఁగ¹

గీ కణఁగి వడ్లును జెరుఁగును గలుపుథంగి, నకల వికటంబు లగుప్రశ్న లడిగె నదియు, మూవలమువోలె దీనుదేఁ జావ నేల, యీడు జోడుగఁ జెప్పెద నెఱిఁగినంత .. వాసిష్ఠ 3 182

మూవ² = మువ్వ.

ద్వి మూవలగంటలమ్రోఁతకు వెఱచి, దేవి యున్న నగంబు ధృతిఁ దన్నుఁ గలయ ... బస. పు 3 604 పం

మూవు = మూఁగు అ. క్రి. ముసరు.

గీ. తమముఖంబులు దశితాంబుజములు సావి, మూవుతేఁటులఁ గని . కు సం 3 266

చం. అలు లొడఁగూడు ... సుగంధము మీఱుఁ బువ్వగుత్తులపయి మూవు, బుప్పొళులఁ ద్రావు కు సం. 4. 461

మూవురు = మూగురు న. ముగ్గురు (మూఁడు నకు మహన్మహాత్వర్థక రూపము.)

కం. అవిప్రు లేడ్వు రైనను, నేవురు మువ్వురును నైన నిమ్మహిలోనన్, భావితసభ యగుఁ గావున, మూవు రివళ్యంబు వలయు ముఖ్యులు నభకున్ విజ్ఞా పర్వన 3.

కం. ఈవిధమున గర్భులు లగు, మూవురలో రాజ సతులు మును మును సుతులన్. కైవాత్మలఁ గని రిద్దఱ ఉ హరి 4 10.

మూష సం. వి ఆ స్త్రీ 1 మూస 2 గాలి రంధ్రము, గవాక్షము

మూషకపర్ణి సం వి ఈ స్త్రీ ఎలుకజీడి (వ్య వి)

మూషకము సం వి అ పుం ఎలుక

మూషకవాహనుఁడు సం. వి అ పుం. ఎలుక వాహనముగాఁ గలవాఁడు, గణేశుఁడు, విఘ్నేశ్వరుఁడు

మూషకారాతి. సం వి ఇ పుం. పిల్లి, మార్జాలము

మూషకుఁడు సం విణ. (అ. పిక. అ.) దొంగతనము చేయువాఁడు.

మూషణము. సం. వి అ. న దొంగిలించుట. చౌర్యము

మూషము సం. వి. అ పుం. 1 ఎలుక; చుంచెలుక 2. గుండ్రనికిటికి, గాలిరంధ్రము. 3. మూస.

మూషికము. సం వి. అ పుం. 1. ఎలుక. 2. ఎలుకచెవిచెట్టు. 3 ఒకానొక దేశము.

మూషికరథుఁడు సం వి. అ. పుం మూషిక వాహనుఁడు, గణేశుఁడు

మూషికారాతి. సం వి. ఇ. పుం. మార్జాలము. పిల్లి

మూషితము. సం విణ (అ ఆ అ.) దొంగిలింపఁ బడినది.

మూస. వి. బంగారు లోనగువానిని గరఁగెడి పాత్రవిశేషము.

చం. ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకారు శాణము పటకారు మూస బలునాణె రీతులమచ్చు లాదిగా, సమరఁగ భద్రకాంక సమాహ్వయుఁ డొం డొకఁ

ష ము వచ్చునెన్. హంస. 2 181

మూసిక వి. (సం. మూషికా.) నాసుక్రోవి.

గీ. ..శాశి,బొట్టు మూసికతోఁ గూర్చి పొసఁగ నలుతఁ, బ్రాడు గట్టక ...
నీలా 1. 103

మూసికొను స. క్రి. (√మూయు) చుట్టుకొను

ఉ. .. పెఱవట్టుల వీయ లుపగ్రవృత్తిమై మూసికొనంగ వత్తు ..
భార. విరా. 5. 250.

మూసికముసికి. విశే. (√ మూయు) అప్రయోజకుఁడు.

సీ మూసినముసికి నిర్భాగ్యహ స్వామిద్రోహి దుష్టు రోఁతమారి కోనశారి ...
హంస. 5. 113.

మృ

మృగగామిని. సం వి. ఈ. స్త్రీ వాయువిడంగము (వృ. వి) (రా. వి).

మృగజీవనుఁడు. సం. విశే. (అ అ. అ) వేఁటకాఁడు, బోయవాఁడు.

మృగణ సం వి అ. స్త్రీ. వెదకుట పరిశీలించుట.

మృగతృషము. (తృట్టు) ష్ స్త్రీ. ఎండమావులు, మరీచిక.

మృగతృష్ణ సం. వి అ. స్త్రీ. మరీచిక, ఎండమావులు.

మృగదంశకము. సం. వి. అ. పుం. శునకము, కుక్క.

మృగదంశము. సం. వి. అ. పుం. శునకము, కుక్క.

మృగదృశ + (దృశ్కు). సం. వి శ్. స్త్రీ. మృగాక్షి, లేడిచూపులు గల స్త్రీ

మృగధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

మృగధూర్తము. సం. వి. అ పుం నక్క

మృగనయన. సం. వి ఆ. స్త్రీ. మృగాక్షి, లేడి కన్నులుగల స్త్రీ

మృగనాభి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కస్తూరి.

మృగనాభిజ సం. వి. అ. స్త్రీ. కస్తూరి.

మృగపతి సం. వి. ఇ. పుం. సింహము.

మృగపాలిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. కస్తూరి మృగము.

మృగపిప్లువు సం. వి. ఉ పుం చంద్రుఁడు మృగలాంఛనుఁడు. (త్రి. వి)

మృగప్రియము. సం. వి. అ న కొండలమీఁదఁ బెరుగు గడ్డి.

మృగబంధిని సం. వి ఈ స్త్రీ జంతువులను బట్టుకొనెడి వల

మృగభక్ష. సం. వి. అ. స్త్రీ. జటామాంసి (వృ.వి).

మృగమదము. సం. వి అ పుం. కస్తూరి.

మృగమదవాస. సం వి ఆ. స్త్రీ. కస్తూరి. మల్లిక, ఒకజాతి యడవిమల్లె.

మృగము. సం వి అ. పుం 1 (అ)చతుష్పాజ్జంతువు, నాలుగుకాళ్ల జంతువు 2. లేడి. 3 వేఁటాడఁ దగినజంతువు. 4. కస్తూరి. 5 అన్వేషణము, వెదకుట. 6 విమర్శనము, పరిశోధించుట 7. అడుగుట, వేఁడుట. 8 ఒకజాతి యేనుఁగు. 9 పురుషులలో నొకజాతి. 10. మృగశీర్ష నక్షత్రము 11. శాకద్వీపమున నొక దేశభాగము

మృగయ. సం. వి. అ స్త్రీ. వేఁట

మృగయువు. సం వి. ఉ. పుం 1. నక్క, జంబుకము 2. బ్రహ్మ, 3. బోయ, వేఁటకాఁడు,

మృగరాజము సం. వి. అ. పుం. 1 సింహము, 2 సింహరాశి 3. పెద్దపులి.

మృగరిపువు సం వి. ఉ పుం సింహము.

శ్లో తుల్యార్థాః కథితా హరిర్మృగపతిః పంచాననః కేసరీ, హర్యక్షో నఖరాయుధో మృగరిపుః సింహాశ్చ కంఠీరవః ..
హలా ని 2 59.

మృగరోమజము. సం వి. అ. న ఉన్నెబట్ట, రాంకవము.

మృగరోమము సం వి న్ న. ఉన్నె

మృగలక్ష్మకుఁడు. సం వి. అ పుం. బుధుఁడు, గ్రహములలో నొకఁడు

మృగలాంఛనుఁడు సం. వి అ పుం చంద్రుడు

మృగలోచన. సం. వి ఆ స్త్రీ లేడికన్నులవంటి కన్నులు గల స్త్రీ.

మృగవధాజీవుఁడు సం వి అ పుం. వేఁటకాఁడు

మృగవల్లభము. సం. వి. అ న. కుందురుతృణము, కుందురు (వ్య. వి.).

మృగవాహనుఁడు. సం వి అ పుం జింకరౌతు, వాయువు

మృగవ్యము. సం వి అ న, వేఁట, ఆఖేటము

మృగవ్యాధము. సం. వి. అ, పుం, ఒకానొక నక్షత్రము

మృగశిరము. సం. వి న్ న. మృగశీర్ష నక్షత్రము.

మృగశీర్షకము. సం వి. అ పుం అభినయ హస్త విశేషము (శ. ర)

మృగశీర్షము సం వి అ న. ఒకానొక నక్షత్రము.

మృగశ్రేష్ఠము. సం వి. అ పుం. పెద్దపులి

మృగాంకము సం. వి. అ. పుం కర్పూరము,

మృగాంకుఁడు సం. వి అ. పుం. 1. మృగలాంఛనుఁడు, చంద్రుఁడు.

2. మృగవాహనుఁడు, వాయువు

మృగాంగన. సం వి ఆ స్త్రీ ఆఁడుజింక

మృగాండజ. సం వి ఆ స్త్రీ కస్తూరి

మృగాంతకము సం = మృగాదము

మృగాక్షి సం వి ఈ స్త్రీ. లేడికన్నులవంటి కన్నులు గల స్త్రీ

మృగాజినము సం వి. అ న కృష్ణాజినము, లేడిచర్మము

మృగాజీవము సం వి అ పుం సివంగి, తరుసు (శ ర).

మృగాయువుఁడు సం వి అ పుం. బోయవాఁడు (శ. ర).

మృగాదనము. సం వి అ పుం తరుసు సివంగి.

మృగారాతి. సం వి ఇ పుం 1 సింహము. 2. కుక్క

మృగావిత్తు. సం విశ (థ్) వేఁటకాఁడు.

మృగాశనము. సం. వి. అ. పుం సింహము.

మృగాస్యము. సం వి. అ పుం సింహరాశి.

మృగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆఁడులేడి

మృగితము సం. విశ. (అ ఆ. అ) 1. వెదకఁబడినది 2 యాచింపఁబడినది.

మృగీదృక్కు. సం. వి. శ్. స్త్రీ ఆఁడులేడి చూపులు గల స్త్రీ

మృగేంద్రచటకము. సం. వి. అ పుం. డేగ, శ్యేనము.

మృగేంద్రము. సం. వి. అ. పుం. 1. సింహము 2 పెద్దపులి. 3 సింహరాశి.

మృగేంద్రాసనము. సం వి. అ. న. సింహాసనము.

మృగేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిమల్లె, ముద్గరము (వ్య వి) (రా. ని).

మృగోర్వారుపు నం. వి ఈ. పుం. బుడము (న్ని ప) (శ ర.).

మృగ్యము నం విశే. (అ. ఆ. అ) వెదకఁదగినది, పరిశీలింపఁదగినది, విమర్శింపఁదగినది.

మృచ్ఛకటిక నం వి ఆ స్త్రీ. శూద్రకకవి రచించిన యొక నాటకము.

మృజ నం వి ఆ స్త్రీ 1. శుభ్రపఱుచుట, పవిత్రముచేయుట 2 శుద్ధి, శుభ్రత, పవిత్రత.

మృజము నం. వి. అ పుం. వాద్యవిశేషము

మృడాని నం వి ఈ. స్త్రీ. పార్వతి.

మృడీకము నం వి అ పుం. లేడి.

మృడుఁడు నం వి అ పుం శివుఁడు.

మృణాలము నం. వి అ. పుం న. తామర తూఁడు, బిసము.

వ వీరణమూలము, వట్టివేరు. (మే ని.)

మృణాలసూత్రము. నం. వి అ, న. తామర కాడలోని దారము

మృణాలి నం వి ఈ. స్త్రీ. మృణాలము.

మృణాలిని నం వి. ఈ స్త్రీ 1. పద్మలత, తామరతీగ 2 పద్మసమూహము. 3. పద్మములతో నిండినచోటు, పద్మముల ప్రదేశము.

మృతండుఁడు నం వి. అ పుం. సూర్యుఁడు.

మృతకము. నం వి. అ పుం. న. శవము, పీనుఁగు. వి అ న. 1. మృతాశౌచము. 2. మృతి. చావు.

మృతకల్పుఁడు నం. విశే. (అ. ఆ. అ) మృతప్రాయుఁడు, చచ్చినవాని వంటివాఁడు.

మృతకాంతకము నం. వి. అ. పుం. జంబుకము. నక్క.

మృతజీవము. నం వి. అ పుం. తిలకవృక్షము. (రా ని.).

మృతపుఁడు. నం. వి. అ పుం. మాదిగవాఁడు.

మృతప్రాయుఁడు. నం విశే (అ ఆ. అ.) చచ్చినవానితోఁ దుల్యుఁడు.

మృతమత్తము. నం. వి. అ పుం జంబుకము, నక్క (త్రి. ని).

మృతము నం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1 చచ్చినది, మృతిఁబొందినది 2 మృతతుల్యము. చచ్చినవానితో సమానమైనది, నిరుపయోగమైనది. 3 భస్మము చేయఁబడినది,

వి. అ. న 1. మృతి, చావు. 2 భిక్ష, యాచనవలన సంపాదింపఁబడిన యాహారము (చూ — అమృతము)

మృతసంజీవనము. నం. విశే. (అ. ఆ. అ.), చచ్చినవానిని బ్రదికించునది (కరణము)

వి అ. న. చచ్చినవానిని మరల బ్రదికించుట.

మృతసంజీవని నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. చచ్చినవానిని బ్రదికించుట. 2 చచ్చినవానిని బ్రదికించెడి యమృతము 3 ఒకానొక విద్య (దీనిని శుక్రుఁడు కచున కుపదేశించెను.)

మృతాంగము. నం వి అ న శవము,

మృణాలకము నం. వి అ. న ఒకజాతి రేగడిమన్ను, తొగరిమన్ను

మృతి. నం. వి ఇ. స్త్రీ మరణము చావు

మృత్కాంస్యము. నం వి. అ. న. మంటిపాత్ర. (త్రి ని.)

మృత్కిర నం వి ఆ. స్త్రీ. వానపాము, ఎఱ్ఱ.

మృత్తాలకము నం. వి. అ పుం 1 తొగరి (వై.ని.) 2. తొగరిమన్ను. 3. అడవితొగరి తీగ (శ ర.).

మృత్తిక. నం. వి. ఆ . స్త్రీ. మన్ను.

మృత్తు. నం. వి. ద్. స్త్రీ. మన్ను, మృత్తిక.

మృత్యుంజయుఁడు. నం. వి అ. పుం శివుఁడు.

మృత్యునాశకము. నం. వి. అ. పుం. పాదరసము.

మృత్యునాశనము. సం. వి. అ. న. అమృతము.

మృత్యుపాశము. సం. వి. అ. పుం. యమపాశము.

మృత్యుపుష్పము సం. వి. అ. పుం. చెఱకు, ఇఱువు (వృ. వి).

మృత్యుఫలము. సం. వి. అ. న. ఒకదినుసు పిచ్చిపృథము

మృత్యుఫలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కదళీవృక్షము. అరఁటిచెట్టు

మృత్యుబీజము సం. వి. అ. పుం. వెదురు (వృ. వి)

మృత్యుభృత్యము. సం. వి. అ. పుం. రోగము, జబ్బు

మృత్యులోకము. సం. వి. అ. పుం. యమలోకము పితృలోకము.

మృత్యువంచనము. సం. వి. అ. పుం. 1 కాకోలము. మాలకాకి. 2 బిల్వము, మారేడు (వృ. వి.).

మృత్యువంచనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

మృత్యువు సం. వి. ఉ. పుం. 1. యముఁడు 2. బ్రహ్మ 3. విష్ణువు. 4. మాయ. 5 మన్మథుఁడు కామదేవుఁడు.

స్త్రీ వు. మరణము. చావు.

మృత్యుసూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఆఁడుపీత

మృత్స. సం. వి. అ. స్త్రీ. మంచిమన్ను.

మృత్స్న సం. మృత్స

మృద సం. వి. అ స్త్రీ. మృత్తు.

మృదంకురము. సం. వి. అ పుం. హారీతపక్షి, పచ్చపిట్ట.

మృదంగఫలము. సం. వి అ పుం. పనసచెట్టు.

మృదంగము. 1. మద్దెల. 2. వెదురు (వృ. వి.) 3 ధ్వని, శబ్దము.

మృదాకరము. సం. వి. అ. పుం. అశని, పిడుగు.

మృదితము సం. విశే. (అ. అ. అ) 1. నొక్కఁబడినది 2. చూర్ణముగాఁ జేయఁబడినది.

మృదిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మంచిమన్ను

మృదుకర్ణాయసము సం. వి. అ. న. సీసము

మృదుగమన. సం. వి. అ. స్త్రీ హంసాంగన ఆఁడుహంస

మృదుచర్మి. సం. వి. న్ పుం. భూర్జవృక్షము, బుజపత్తిరి (వాచ.).

మృదుచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం మృదుచర్మి.

మృదుత్వక్కు. సం. వి. చ్. పుం. మృదుచర్మి

మృదుచ్ఛకము సం వి అ న. ఒంగారము.

మృదుపత్త్రము సం. వి. అ. పుం. నలదము (వృ. వి)

మృదుపర్వకము. సం. వి అ. పుం పేము, వేత్రము (వృ. వి.).

మృదుపుష్పము సం వి అ పుం. శిరీషవృక్షము, దిరిసెనచెట్టు

మృదుఫలము. సం వి అ. న 1 వికంకతమనుచెట్టు, 2. మధునారికేలము (వృ. వి)

మృదుభాషి. సం. విశే. (న్. ణీ న్.) 1. మెల్లఁగా మాటలాడువాఁడు 2. తియ్యని మాటలు చెప్పువాఁడు.

మృదురోమము. సం వి న్ పుం. శశము, కుందేలు

మృదులము. సం. విశే. (అ. అ. అ) మృదువైనది, నున్నది, లేఁతది, సుకుమారమైనది, వి అ. న. జలము, నీరు.

మృదువర్గము. సం వి. అ. పుం. అనూరాధా మృగశీర్షా చిత్రా రేవతీ నక్షత్రముల సమూహము.

మృదువు సం. విశే. (ఉ. ద్వి. ఉ ఉ)

1. మెత్తనిది 2. సౌమ్యమైనది. మంచిది.

వి ఉ పుం. శనిగ్రహము, మందుఁడు.

మృద్గము సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి చేప

మృద్గర్భము సం. వి అ. పుం ఇంద్రనీల రత్న దోషము.

ఉ విదితముగ నీలమణిలో, మృదు వగుమ న్నున్న నదియు మృద్గర్భ మగున్, ముదమున ఖూనిన మానవు, దుగర ప్రాణంబుబాధ నొందుచు నుండున్ .. రత్న. 60.

మృద్వి సం వి. ఈ. స్త్రీ ద్రాక్ష.

మృద్వీక సం వి. అ. స్త్రీ. మృద్విక (వ్యు. వి)

మృధము సం. వి. అ. న యుద్ధము, పోరు.

మృష సం. అవ్య. అసత్యము.

శా. జాతుల్ సెప్పుట సేవ సేయుట మృషల్ సంధించు టన్యాయ విఖ్యాతిం బొందుట కొండెకాడవుట .. కాశీ .ఖ. 100.

మృషాధ్మాయి. సం. వి. న్. పుం ఒక విశేషము, ఒకజాతి కొంగ.

మృషాలకము సం వి. అ. పుం. మామిడిచెట్టు.

మృషోద్యము. సం వి. అ న అసత్యము చెప్పుట, కల్లలాడుట, అసత్యకథనము.

మృష్టము సం. విశే (అ. ఆ అ.) పవిత్రమైనది. శుభ్రమైనది.

వి. అ న మిరియము

మృష్టేరుకుఁడు సం విశే (అ ఆ. అ) 1 భోగ్యపదార్థములు తినెడివాఁడు. భోగియైన వాఁడు, విలాస యుక్తుఁడైనవాఁడు. 2 అతిథి ద్వేష్టు, కొ దాత, ఈవి గలవాఁడు.

మె

మెంచే. వి. (సం. మ్లేచ్ఛః. పా. మిలిచ్ఛో.) మ్లేచ్ఛుఁడు.

సీ. . . మెంచ యనంగను మ్లేచ్ఛుఁ డొప్పు .... ఆం. భా. 2. 290.

మెండాడు అ. క్రి. (మెండు + ఆడు) సంచరించు, తిమ్మరు.

సీ విటుఁడై మెండాడు వీధుల జంతల వెనుగాటు కలకవప్పు తెరనెఁ గాక . కవిక. 4. 90.

మెండియ(డె)ము. వి చూపుడువ్రేలను ధరించెడి యుంగరము, తర్జన్యాభరణము.

కం. మెండియపువ్రేల వెండియు, మెండినికిఁ బొరుగు వ్రేల మేలిమిపసిఁడిన్, గొండొకవ్రేల జలంబును, నుండంగా వలయు బ్రాహ్మణోత్తము చేతన్. విజ్ఞా 1 77.

జ మెండీఁడు

మెండీఁడు. వి (మెండెము+ఈఁడు) చూపుడు వ్రేలు. తర్జని, ప్రదేశిని

కం మెండియపువ్రేల వెండియు, మెండినికిఁ బొరుగు వ్రేల మేలిమిపసిఁడిన్, గొండొకవ్రేల జలంబును నుండంగా వలయు బ్రాహ్మణోత్తముచేతన్ విజ్ఞా 1. 77.

విశే. మార్గదర్శకుఁడు

ద్వి. మిండలు మిండలు మెలఁతల వరయ, మెండీలు మెండీలు దుండగింపంగ .. పండితా. పర్వ. 858 పా

మెండు. వి 1 ఆధిక్యము

సీ. కొట్టివైచినతల లుట్టలై కాటుకకొండల దండిని మెండుసూప .. దశా. 6 137

ఐ. కోమలతరతమాల మాలాకార శాఖోటవిట పిసండంబుల మెండును ... భీమ. 3 57 లా. 2. 64, ఆం. భా 3. 24.

2 అతిశయము.

వ. మిటిమిటం గాయుదట్టంపుఁ బండువెన్నెల మెండున బెండువడి డెందంబు గంది తాలిమి చిందువందై కెందలిరు పాన్పునందమునొందక .. మనుచ 3. 28

వ ... ఎండ మెండునం బెండుపడకుండ గడితంపు పచ్చడంబు ఉల్లెడల వడుపునం బట్టువాఁడను... శుక 2. 10.

3. ఉద్ధతి. మిడిసిపాటు

ద్వి. దండకాటనిఁ జొచ్చి దశకంధరుండు, మెండు వంగొనిపోయెను మేదినీసుతను ...
రం. రా. ఉ 120 పా. 18 పం.

4. విధము, రీతి.

గీ. చండకాతోత్థభూరజో హిండనమునఁ, గొండ మెండునఁ గదలక యుండుదైత్య, మండ లేంద్రునిదేహము ... దశా. 4 26.

వ ... పుట్టచెండు మెండున మిక్కుటంబుగఁ బుటంబు లెగయ నిజేచ్ఛం జనుహాయంబులు ...
చంద్ర. 2. 64

వ. ఇత్తెఱంగున నక్కార్తవీర్య ద్విర్యవర్యులు .. అథంగురప్రళయకాల మార్తాండ మండల ద్వితయంబు మెండున ... ఉ. రా 3 246.

5. మిట్టు, ఉన్నతభూమి.

గీ. మెట్ట యన మిట్టు నాఁగను మెండు నాఁగఁ దోఁచు నుత్తాననామంబు ...
అం. భా. 1. 158

6. మెలి. (చూ. మెండువెట్టు.) విణ అధికము, మిక్కుటము, అధికుఁడు, గొప్పవాఁడు.

వ. ... గగనమణి గాయునీరెండ మెండగనం బరగు ... ఆము. 6 98.

కం. మండలపతి సముఖంబున, మెండైనప్రధాని లేక మెలఁగుట యెల్లన్, గొండంతమదపుసేనుఁగు, తొండము లేకుండినట్లు దోఁచుర సుమతీ...
సు. శ 88.

సీ. మిక్కిలి యెక్కువ మెండగ్గలము పెచ్చెరుగు నాఁగ నధికంబు దోఁచుచుండు ..
అం. భా. 2 24.

క్రి. విశ. అధికముగ, మిక్కుటముగ ...

సీ. నడిగొండచఱిదండ నడదండమున మెండ చరుగండకముగం డడంచె నొకఁడు ...
రా. వి. 3. 65.

ఇ మెండాడు, మెండుకొను, మెండుమీఱు, మెండువెట్టు, మెండొగ్గు, మెండొడ్డు, మెండోడు.

మెండుకొను. అ. క్రి (√మెండు) 1. అతిశయించు.

వ వెండియు మెండుకొనుశబ్దంబువలన శరదబ్దరుచిస్ఫూర్తియు నగుపురుషుండు సంభవించె...
వరాహ. 9. 115

కం. వెండియు దినదినమును దన,దండను వేదండయాన తరితీపునగల్, మెండుకొన నుండఁ గన్నుల, పండువుగాఁ జూచి కామపరవశుఁ డగుచున్. శశా. 2. 91

వ. భగ్గున నెగయునిజావయవతాపానలంబు డఁబున విడంబించు దగద్ధగితమార్తాండోపల కలితకీలికీలామాలికల చాయలవగిది మెండుకొని ..
చంద్రా. 2. 84

2. విజృంభించు.

ఆ నికుంభుఁ డంతఁ,బండమైవకాలదండంబుఁ దాల్చిన, దండధరుఁడపోలె మెండుకొనుచు .. భా. రా. యు. 1218.

3. (దిగ్భ్రమచెంది) ప్రోగుపడు.

సీ. బహుళకపిధ్వజప్రభలు లోచనములు మిఱుమిట్లుగొనఁ బర్వ మెండుకొనుచు ...

గీ. నడచు కౌరవరాజసైన్యంబుఁ గదిసె ... అర్జునుండు ... భారం. విరా. 4. 248

4. నిండుకొను, సమృద్ధమగు.

కం. రెండవప్రబంధము యజ్ఞం, కాండము లేదింటి యందుఁ గలయర్థములన్, మెండుకొని సఫలనొప్పుచు, నుండఁ గలదు ...
పంచ. 2. 233.

శా. ఆర్ద్రైతేయతనూజ నింగి వడఁగా హాస్యైక్యంబు పై నొక్కనాఁ, డేదిక్కుం జెలిపిండు మెండుకొనఁగా నేకాంతనిద్రారతిన్, మోదింపన్ ... ఉ. హరి. 5. 84

5. అధికమగు, దశ మెక్కు, చిక్కఁబడు

(వెన్నెల) వ. కుముదకాండ ప్రకాండకాండవిత పాండుపరాగమండలంబున మెండుకొనుచు.
వసు 4 23.

మెండుమీఱు అ. క్రి. (√ మెండు) అతిశయించు, మెండుకొను

గీ మెండుమీఱిన పగటిపేరెండ దాఁకి
ఆము 2. 56.

మెండువెట్టు స క్రి (√ మెండు) మెలివెట్టు, పెనవేయు.

గీ. పండచేలావుగల గట్టిపండువెదురు, తండముఁ గొమ్ముపంగల మెండువెట్టి, బెండు వోఱిచినకై వడిఁ బెనచి విఱుచుఁ, బోతరించిన దుప్పులప్పాలములోన ..
చంద్రా. 2. 61.

మెండొగ్గు అ క్రి. (√ మెండు) ఎదిరించు

ద్వి. కండక్రొవ్వున నమ్మఁ గైకొని రాక, మెండొగ్గెదవు మంచెమేలముల్ మాను ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 894 పం

మెండొడ్డు. అ. క్రి. (√ మెండు.) 1. ఎదిరించు.
గీ. మించి మెండొడ్డ సాగె నమిత్త్రకులము ...
దశా. 2 51

సీ మాటికిమాటికి మగనితో మెండొడ్డి చలపాదితనమున నలగి యుండు ..
శశాం. 4. 82

2. చెప్పినదానికి వ్యతిరేకముగా వర్తించు

సీ తనమేధ చక్రభ్రాదంభసంభ్రమమున మెండొడ్డు కుండలిఁ గుండలించు ... బహు. 1 60.

గీ ఒరులు చెప్పినవెనుకఁ దా నొకటి చేసె, పనెడిమాటకు మెండొడ్డె ననఁగఁ దోఁచు ..
అం. భా. ✱ 108.

మెండోడు అ క్రి. (√ మెండు.) పాటిదప్పు.

ద్వి. దండనీతిక్రియల్ దానధర్మములు, మెండోడి చెడిపోవు మింతురు రిపులు ...
రం. రా. అయో. 128 పా. 22 పం.

మెంతి వి (సం మేథి, క. మెంతె, త. మెంతియమ్) 1 సస్యవిశేషము

ఉదా మెంతికూర.

సీ. మెంతి యనంగను మేంథినామము తగు . .
ఆం. భా. 2. 236.

2. మెంతులతోఁ జేయఁబడిన యొకవిధ మగుతాలింపు వస్తువు

ఉదా , మెంతిపెరుఁగు, మెంతికాయ మొ.

3 మెంతులు ధాన్య విశేషము

మెంపు. అ. క్రి. ఎదురేఁగు, ఎదురుగా వచ్చు.

వ. .. లేఁగదూడలకు మెంపుచు గుంపులై యఱ్ఱు లెత్తి యంబే యని యఱచుచు జిఱ్ఱజిఱ్ఱన నఱ్ఱాడుధేనువులఁ బేరుపేరం బిలుచువారును . వి. పు 7. 147.

మెకపుటాము వి (మెకము + ఆము) మృగమదము, కస్తూరి

గీ. మేలిగొజ్జంగిపూనీట మెకపుటాము, గలిపి బలురాచతెరువులఁ గ్రంతలందుఁ, జిలికి ..
అచ్చ. రా అయో

మెకము = **మెగము** వి. (సం. మృగః. ప్రామిడీ) 1. నాలుగుకాళ్ళ జంతువు చతుష్పాజ్జంతువు.

కం. చెలువునడు మనిసివను బెను, వెల మెకములు పెదరినను వివేకనిధి యుక్కఱి బహుశైన్య మఱిముట్టిఁ, బఱచిన నాఁగంగ రాదు బలియుఁడై నన్.
భార. శాం. 3. 16.

కం కాన మెకా అని యమగతితో వావేఁట మునియుగము ద్రుంగించెఁ దుదన్ ...
రాఘవ 1 25

2 జింక, కురంగము

ఆ కాంతలారఁ మెకము గన్నదిమొ యగా, నాఁడువారి నెఱుఁగఁ డడవిలోన, గోఁచి బిగియఁ గట్టుకొనిన యావడుగని, మర్త్తికాని

ఱతికి మగప వలయు భాగ 9. 688

మ అనణుస్వర్ణమయా గచిత్రరుచి నా కయ్యో
మెకం బేటికి, గనుపట్టెం గనుపట్టెం బో
వనగ గ భ్రాంతిమై నెప్పుడు,ట్లనె యే
నుండ పట్టి తే నధిప నేలా వేడితిన్
రామా 5 167

ప ఫలి, వ్యాఘ్రము, ఉట్టి క్రూరజంతువు

గీ అను నిమ్న గానిత్యసేమములనెయు, జలల
తే గంపు విమలతం గడు మెఱయంగ, మె
ముశోలు శిఖాలి సమిద్ధతనువు నొందొకటి
కంచి మై యొక్క నొప్పువాని.
రాఘవ 6. 45.

(భాగ తాత్పర్యమున బలి యనియు రమాయణార్థ
మున మెక యనియు నన్వయించవలెను)

సీ పసిగ్రేవు జెనుచునే పాండిమెల్లం బెట్లు
మెకము దాండు గదా మేపు గలదె ..
ఉ హరి. 4 308

గీ తొలంగువోకుండ మెకములు గలవకుండం
బాడి గలుగక యుండ నాపా
లిచ్చు మెచ్చు నీదృష్టికి నెక్కుం గదువు
నయ నేర్తు న న్నెలము ధరణినాథ
భార విరా 1. 279

మెకంబునెక్కుడొర. = జింక వాహనముగాం గలవాడు, వాయువు

ఉ. ... రసాల కేసరసమూహసుగంధము దిక్త
టంబులం, బూనె మెకంబునెక్కుడొం
మున్మను పైకొనుకాంకచే ధృతిం బూనె
వియోగి యోగివనపాళిక వామని యాత్ర
మింపంగన్ .. చంద్రి 2 74.

జ మెకపుటాము, మెకములతిండి, మెకముల
ఱేడు,

మెకములతిండి వి (మెకములు + తిండి) మృగాశనము, సింగి (శ. ర)

మెకములఱేడు. వి. (మెకములు + ఱేడు) మృగరాజు, సింహము.

కం. చని రాముని మూంకలం జై కొని మెకముల
ఱేడు తేడిగుపులపై డా కొం జాంనమరు
తెఱంగన, మునుకొని పోనీక పాపి మోంవం
దొడంగెన్ అప్ప రా యు. 663.

కం మె ముఱేం డన దెఱవా, మె మన
సగ మన కరిరిపుసావ ధేయము, లు
ఆం భా 2 61

మెకమెకపడు అ క్రి ఉద్ధతినొందు

కం ఒరినా ఓజుడు నీనీ,డకు దజ్జా ఓరాగు
దెంచుటయు నమ్మె లా,శ్మకు క్రో రై
వాప్రంచిన, మెకమెకనా ఉల్ల రెటకుమీ
తగ రెప్పన్. భా శా 3 98

ఎ మెకమెకపాటు

మెకమెకపాటు వి (మెక మెకపడు)

1 ఉద్ధతి

చం ఒక కెనుం బాంపఱేండు చల మొప్ప రసా
తల సీమకున్ జకో,రకములు భూతధాత్రికి
నుల్ దివికిన్ బగ దీఱునట్లుగా, మెక
మెకపాటుతోడ నీను భ్రమింగకపో రెవు
డున్ ద్రిలోకకం,టకుండవు గాన నీయొడలు
నజ్జుగం జేసి కుఱంగలాంఛనా.
మనుచ 3. 38.

ఓర్వంజాలని యాంకటిబాధ

గీ ... మెకమెకపా టునంగ, నాంకలిబ
నోర్వం జాలనియార్తి చెల్లు, ..
ఆం భా. 8. 89.

మెక్కు స క్రి. తిను భక్షించు, అధికముగా భక్షించు,

సీ ఉక మెకిం చక మెక్కి తలంకక పెక్కేండ్లు
జపము నేసిన క్షమాశాలి యింతడు
ఉ. రా 4. 50.

ఉ పాటలగంధి సీవెదవి పైకొను నాపలు
మోవంగాం జుమీ, మీ టమృతంబుకంటె
నని మెక్కు మఘాన్నము వజ్రి ..
ఒహ 3. 68.

మ . ...ట్టాపికుట్టాకుగో, గి ము శ్లోకి .. ..
అము 4 134.

ఆ మెంచెం దినియెం గుడిచె మెక్కి లో సేసెను, సమలె నాడిగించె నా భుజించె, ననుచు కాశ్య గుచు నలరారుచుండును ...
ఆం. భా. 8. 118.

కం. అనయంబు నడిచి వెలిది, య్యలిపండులు మెక్కి చొక్కి యక్కజపుశిగి, స్వైరుమిసుకులు నక్కొనలుం, గొనకొని యెలుంగించు మరుని గుజ్జుపుం దుటుముల్
అవ్వ రా. బాల. 118

సీ. ఫలమూలములు దిని బ్రదుకు మర్కటులకు మేలోగిరంబులు మెక్కం గలిగె ...
ఉ రా 5 278.

మెక్కొను అ. క్రి కలుగు, సంభవించు

చం. కని హృదయంబు ఝల్లుమన ఘల్లుమనంగం బదాంగదంబు దిగ్గన వెస లేచి లేనడయొయ్యారముతోం దెరచాటుం జేరెం గా, మిని చెలికత్తె తత్తరము మెక్కొన గద్దియం దెచ్చి యుంప నుంచినతమి వందుమీంద నివసించె ధరావరుం డాదరాత్ముండై.
కువల. 3 58.

మెగము = మెకము. వి (సం. మృగః, ప్రా. మిడీ) (లేడి)

గీ ... రఘురాముం డచట మాయ, మెగము వధియించి కైకొని వగలు వొడువు, నంత రంగంబుతో నేంగె ...
భా రా. అర. 2 63.

(క్రూర జంతువు)

సీ కానరే యే మైనం గని మెగాల్ దినియెనో కానరే యని వేటకాండ్ర నడుగు ...
సారంగ. 3. 231.

సీ ఆది నిండు చలివెలుంగా కాదు మబ్బు చేసుంగుం దోలు తెఅనోటి మెగము గాని.
వే. పంచ. 4. 283.

(తెఅనోటి మెగము = సింహము)

మెచ్చించు స. క్రి. (√మెచ్చు.) 1 మెచ్చునట్లు చేయు, శ్లాఘింపం జేయు

ద్వి చెచ్చెర దేవరచిత్తంబు వడసి, మెచ్చించు వాండ నమ్మికం బాపు మనుండు ...
రం రా యు. 312 పా 11 పం

కం. . సంగ్రామాచలమున నిదె నను మెచ్చించెద వే నఘడు నిన్ను నేశా సందున్.
హం. 7.63

ద్వి. మెచ్చించె శివదేవు మీ రొక్కమాట. కిచ్చ నవ్వుట సాలదే నన్ను మనువ .
బస. పు. ౬. 908 పం

2 సంతోషపెట్టు

సీ. వ్రేల్మిడిం జాణూరు విఱిచి లోకముల మెప్పించినట్టి యాజగజెట్టి యితండె ..
భార. ఉద్యో. 3. 175

శా నీతోడ్పాటున నేం ద్రివిష్టపముల గ్గెల్వంగ నూంకింతు నా, చేతం గర్ణుండు రూపుమాలి చను మెచ్చింతున్ నిను జూడుమీ ...
భార. కర్ణ. 3. 130

సీ. ... ఇటమీంద బరమేశ్వరుండు తండ్రి గాకున్న జన్మంబుకసటు వోదు ..

గీ. తగవు మెచ్చ కద్దేవుండు తండ్రి గాండు. గాన మెచ్చింతుం దపముచేం గానలోన ...
ఉ. హరి 5 6.

శా .. దైవత, శ్రేష్ఠున్ విష్ణుని బ్రహ్మపార నుతి మెచ్చించెన్ సముద్యత్తపో, నిష్ఠాత్మ ప్రవరుండితండు ఎరాహ 1 1.7.

మెచ్చు స. క్రి. (క. త మెచ్చు) 1 శ్లాఘించు. పొగడు.

మ. రమణీ! పుత్రుల కర్థి నే నిడనవిక్రాంతాభి నామంబు లెల్ల మనెన్ మెచ్చవు నీవు రాజతనయాలంకారముల్ గ వాక్షో
మార్క 3. 107.

గీ. దిట్టతనమున బిచ్చేము దేహి యనుచే, వాడవాడల భిక్షించేకూడుగాని. యిట్టి దివ్యాన్నములు మెచ్చునే శివుండు ..
హర. 5. 16

మ .. భావోదయ, స్ఫుటభేదంబు లెఱింగి తద్రసగతుల్ శోధించి యచ్చంపు మె, చ్చుటకున్ దావల మై చతుర్యపతి సంతో భిల్లు నెల్లప్పుడున్ ...
కావ్యా 3 138

2 గారవించు

వ కల్మాషపాదుండు శక్తి యనుమహామునిం గని తెరువు దొలంగు మని రాజాభిమానం బున మెచ్చక పలికిన
భార. ఆది 7 110.

ఉ. ఎక్కుడుమోహదృష్టి తిర నిచ్చఁ దలంపక వచ్చి వేఁడినం, జక్కనివాఁడు కాఁ డనుచు జక్కెరవిల్తుని మెచ్చ రన్నచో
దశా 1 90.

3, లక్ష్యపెట్టు, సరకుసేయు

ఆ. ప్రొద్దు నేఁడు పెద్ద వోయె నిత్యము నిటం తెచ్చి యిచ్చుబలియుఁ దెచ్చి యీఁగ, నొల్ల కెలుఁగు లిచ్చుచున్నవాఁ డమ్మను, జాధముండు మెచ్చఁ డయ్యె ననుచు.
భార. ఆది 6. 290

సీ. మెచ్చక యెదురైనమృత్యువు మెడ ద్రొక్కి క్రొవ్వాఁడి కోఱలు ద్రెవ్వ శాచి .
నృసిం. 2. 119.

కం. గుజ్జములపరువు మెచ్చని,నజ్జులఁ గట్టిన రథంబు . భాగ. 10. పూ 894.
మనుచ 1 50.

4 గణించు, లెక్క వేసి చెప్పు.

మ, కనియెం బ్రస్ఫుటసర్వ లక్షణకుభాకారుం గుమారాగ్రణిన్, జనిలగ్నగ్రహచార సంప దలు మెచ్చం బంచె దైవజ్ఞులన్ ...
కకు 4 35.

అ క్రి. సంతోషించు, ప్రియపడు

ఉ. దుర్యోధనుఁ డర్థిఁ జూపఁగ సహో దరవీరులుఁ దానుఁ జూచి లక్ష్మీధరమూర్తి యెంతయును మెచ్చె మనంబునఁ దద్విభూతికిన్ ...
భార సభా. 2 162.

గీ ధర్మపరులు వరాటికా దానమాత్ర, లాభమున కైన మెత్తు రుల్లములలోన ..
వైష 2. 77.

గీ వదలి శౌర్యంబు విద్యలవానికిరణి, నింద్ర జాలంబు పన్నెదవే బలీంద్ర, యిదిగో వజ్రంబు మెచ్చి యిచ్చెదను గొనుము .
దశా 2. 408

వి. 1 శ్లాఘ, పొగడ్త.

కం. నొచ్చియుఁ జెనఁగినఁ గృపయును, మెచ్చుఁ గదిరి విప్రుతోడ మెయిగొని పోరి, ట్లచ్చుపడ నేఁటి కని విస్మయచ్చుఁడు గ్రేడించి యొండువలనికి నడచెన్
భార. భీష్మ 2. 307.

మ. ... దేవి యగ్గలికం బెద్ద పెనంగి డస్సి తిటు లింకం జాలు ని ల్మంచు మెచ్చులు దోడ్తోడ మనంబునం బ్రియము లై సొంపారఁ బ్రేమంబునన్ హరి. ఉ 4. 159.

చం. పఱ పగునారికేళవనపంక్తులు మామిడి తోఁపులుం గడున్, మెఱయుచు నాత్మకు న్ముదము మెచ్చును నచ్చెరువున్ ఘటింపఁ గన్ ..
కళా. 2 134.

సీ. కాంతిసంపద నిశాకరుతోడ నొరసిన మెచ్చు మీఱఁగ నొర పచ్చువాఁడు ...
దశకు 1 75.

సీ. ఇచ్చ నెచ్చినకోర్కు లిచ్చు మెచ్చులచెట్టు... సమీర. 6. 80. ఆం భా, 1. 111.

2. శ్లాఘించువాఁడు. ఒట్టు,

ఉ. క్రచ్చులఁ బారిజాతలతికావనదేవత జంభ వైరిపై, మచ్చికఁ గూర్పఁగా నవసుమప్రకరం బుల వేల్పుఁచేటిలో, విచ్చినపైఁడితామరల

వె ఁడి వచ్చిన కమ్మగాడ్పులన్, మెచ్చుల
రీతి గోకిలకమిం(చె డీసన లిచ్చె నొప్పుగన్.
హర. 6 10.

3. బహుమానము

ద్వి. అ... డకి నిర్మించి యద్భుఁ దెమ్ములయు,
నతనికి మెచ్చు ప్రియంబున నొసఁగి ...
రం. రా. యు ద్ధ కా. 18. పం.

చం .. కద్దలించి నొండు వెన్ను చే, యద
ఁక ముప్పిడిం బొడిచి యంటఁగఁ బట్టుమఁ
గోలఁ గొట్టినన్, మెచ్చఁగనీక తెచ్చినను
మెచ్చు లొసంగెను రాజు వానికిన్ .
యయా. 2 11.

ద్వి మెచ్చులు వేయును వచ్చె నొం డొల్లి,
నిచ్చమై విస్మయం బొప్పెడ వినుము .
బసవపు. 3 545 పం.

4 సంతోషము.

ఉ. బ్రమ్మిర నేల యేఁ గలుగ ముద్దియ నాకు
వృకోదరుండు ని,వ్వచ్చుఁడుఁ దోడుగాఁగ
జనవంద్యుఁడు ధర్మసుతుండు పంప నీ,
మెచ్చుగ శత్రుసంక్షయము మేకొని చేసెద.
భార. ఉద్యో 3 120.

ఆ తనుం తాగి భవదుదారవాగ్బ...కి, మెచ్చు
వచ్చె నాత్మ నిచ్చువాఁడ, వేఁడు మొక్క
వరము విభునిజీవిత మొక్క,టియును దక్క
నేది యయిన నొండు ..
భార. ఆర 7. 223.

ఆ .. మహిమథన, యిష్టపూర్తఫలము లెల్ల
కాంచు బును, మెచ్చుతోడఁ దమకు నిచ్చుచుండ్డ.

దీర్ఘాసిశాసనము. (S 997,) Ep. Ind. 4.45.

5 అనురాగము, ప్రీతి.

గీ. వెండిగుబ్బలిపై వేడ్క వీడుకొల్పి, మేపరగ
రాజుపై జాల మెచ్చు వదలి .
భీమ. 6 11.

క... వచ్చినయక్కొ...కునకు, మెచ్చుగఁ బూజలిడి
బత్తి మీఱగ మాటాల్, గ్రుచ్చిన సింగపు
పీఁట నిచ్చలముగ నిల్పి పత్కి నేర్పునలిప్పన్.
అచ్చ రా బాల 89

గీ మిగుల వేఁకనితో...వుల మెచ్చు నడల, గర్వ
సంపద నొప్పి రిక్కమేముఖులు
విక్ర 1 163

6 అద్భుతము

కం అంద బులు నందంబులఁ, గరులు గరుల
హరులు హరులఁ గాల్వురు మఱిగా, ల్వురఁ
దాఁకి గెనఁగె గడుకే, ...రులు మెచ్చె
దేర గగనచరఁకున్. భా... 1 120

విశ 1 శ్లాఘాపాత్రము

కం. చదివిన మఱి గెల్వ గోసన్, ...చ్చునె తన
యొడలు గలుగ వైరుల గెలువన్, పచ్చుం
దఱి వచ్చిన న..., మెచ్చు జయార్థులకు మరుద
మిత్రస్థపంపీ. భా... కర్ణ 3 17.

గీ. అకట ...ర్వలోకంబుల కథయ మిచ్చి, కావఁ
జాలినవాఁడవు కన్న తల్లి, ...ద్రు లిట్లార్తిఁ
దరలఁగఁ దలఁపకునికి, మెచ్చు గాదు నావాక్య
(బు లిచ్చగింపు) ... హరి పూ 8 157

గీ పొందు గానివాఁడు పొసఁగ దెక్కువయేల,
యోకితమున నెవ్వఁడేని యొరుఁ, దనము కాని
దానిఁ దాను సిల్చుట యది, మెచ్చుగాదు
వాఁడు ప్రముచ్చుగాని .. ... 4.

వ పిన్న వాచ్చుకు దాడుల మముగ...టి గృహి
ణులకు మెచ్చు గాదు 7 165

జ. మెచ్చికొను, మెచ్చుకొను, మెచ్చుగొల్పు,
మెచ్చులాఁడి, మెచ్చులాఁడు, మెచ్చుసేయు,
మెచ్చువచ్చు, మెచ్చువాడు, మెచ్చిచు, మెచ్చుపు
మెఱ మెచ్చు

మెచ్చు². వి. పడయ, చెలమ, స్వామము.

సీ ... వెలయును మెచ్చు నా...బ...ను మ చనఁ
గను బడె యనఁగ, సాక్షులనామంబు ...
ఆం భా 1. 163.

మెచ్చుకొను స క్రి. (మెచ్చు+కొను. స్వార్థ

మున) శ్లాఘించు.

గీ అట్టు లరుగుదెంచినట్టియచ్యుతునకు, నతుల గతుల నతులు నుతులుచేసి, యభిషిక్త నున్న క్షితితలపతిభృతి, మతిని మెచ్చికొనుచు మౌను లనిరి

దశా. 1 171

మెచ్చుగొల్పు. స. క్రి. (√మెచ్చుకొను) మెచ్చు కొనఁజేయు, మెప్పించు

శా సందర్భంబు నవార్థగర్భ మగుచుం జాటు క్రియన్ మించఁగాఁ, జిందుల్ ద్రొక్కుచు నిండి యంతట రసశ్రీ మెచ్చుగొల్పఁగ నా, నందాంభోధి తరంగముల్ వెలెఁ బ్రబంధంబుల్ భువి న్నిల్పి వాల్మీ 1 12

మెచ్చులాఁడి వి. (మెచ్చులు + ఆఁడి) మెచ్చు కొనఁదగిన స్త్రీ.

సీ ఒఱపుఁజూపులఁ గాంచనోత్తరీయము లకు మీనంచు వ్రాయునే మెచ్చులాఁడి.

కకు 1. 2.

వ నిలింపనతికొలువు వెలచెలువుల చెలువంబులు మెచ్చని మెచ్చులాఁడులు.

ఉ రా 5 249.

విశ. మెచ్చుకొనఁదగినది (శ ం)

మెచ్చులాఁడు విశ. (మెచ్చులు[1] + ఆఁడు) మెచ్చుకొనఁ దగినవాఁడు (శ.)

మెచ్చులుసేయు అ. క్రి (మెచ్చులు[1] + చేయు) సంతోషము కలిగించు

వ మెచ్చుపెరుగు నచ్చపుఁబచ్చల చాయలు మెచ్చులుసేయఁ బచ్చికల మ ...ల విచ్చల విడిఁగ్రచ్చుకొని మెసవ ను ...చు నంకిపు రాజికి.

...సు. 3 11.

మెచ్చుపచ్చు. అ. క్రి (√మెచ్చు[1]) స్తుత్య మగు, శ్లాఘాపాత్రమగు.

గీ అంత నద్దశకంధరుం డంతలోనఁ, దెలిసి హాను మంతుఁ జూచి నీబలము మెచ్చు, వచ్చె నీకు బ్రేటునఁ బంక్తివదనుఁ డమఁ, వై ...ప్రేత

లోకముఁజూచి వచ్చె నౌర

భా రా యు 82.

మత్తకోకిల. మెచ్చువచ్చుకడాని బంగరు మేటి మంచముమీఁదఁబన్, హెచ్చుపట్టుపూఁబాన్పు పైఁ బడి యెంతయుక్ విరహార్తితోన్

ఇంను. 8. 9.

మెచ్చువడు అ. క్రి (మెచ్చు[1] + పడు) మెచ్చు వడు శ్లాఘనొందు.

చం ... పరిపూర్ణవిలాసము లద్భుతంబుగా, సు నుల కెల్ల మెచ్చువడఁ జూపి వరంబు లొసంగి వి త్తమున్, నిజముగ సంగ్రహించి యట నేను కుబేరున కప్పుడిచ్చితిన్. వె. మా. 5 ...

మెటిక[1] (కె) వి. అంగుళిపర్వము, వ్రేలిగనుపు

కం చెలువుఁడు మాఱాడిన మెటికలు పెళ్లున విఱిచి తిట్టి కనలుచు నింతింతలు గాకుండం బోడిచిన, కలహప్రియురాలు దీనిఁ గంటె సుధీంద్రా.

సానందో. 5. 198

సీ. పినతల్లి మెటికలు పెళ్లున విఱుచును నన్న దమ్ములు చూడ రతులకరణ ...

హంస 3 150

జ. మెటికవిఱుచు

మెటిక[2] = మెట్టిక వి. సోపానము

సీ మెటిక మె ట్టనఁగను మెఱయు సోపా నంబు... ఆ భా. 2. 22

మెటికవిఱుచు. స క్రి. (మెటిక[1] + విఱుచు) ఏవగించు.

కం. అని మగని మెటికవిఱుచుచుఁ, జనుదెంచిన యతిథికోటి సంబంధిజనుల్, వినఁ దిట్టి శాపె కుడుచుచు, నవయంబును రిట్టినింద కలుకక యుండెన్.

శేష. 1 95

మెట్ట. వి (క. మిట్టు) 1 కొండ, పర్వతము.

ద్వి. వట్టియాకులు గాలివడిఁ దూలుఁ గాక, మెట్టలు దూలునే మేటిగాడ్పునకు

బ పు. 7.571 పం.

చం॥ జలవిధులైన మెట్టలగు శైలములైన నడఁగు నవ్విధియ, త్తలమయినం దలంబ యగు ..
హరి పూ 1. 117.

సీ చిన్నారి జాబిల్లి సేస(క్రొ)వ్వెదపువ్వు మెట్ట రాచ బిడారు పట్టినిల్లు . రసిక. 1. 2
ఆం భా 2 27

౭ సిరుతేనిభూమి

గీ మెట్ట మెరక యనఁగను మెఱయుచుండు. స్థలికి స ప్లులు . ఆం. భా 2 5.

సీ విషరాశివిష మానువిషధరంబుల రోసి మెట్టకు నరుగు(క్రొ)మ్మెఱుఁగు లనఁగ .
దశా 2. 238.

౮ పాదము, కాలు

గీ. చుట్టువాలును నెవ్వ పోఁగొట్టువాలు, బిట్టు గాలుపసిండి(క్రొం)బట్టు పేలు, మెట్ట జాలు మొగిల్పన మెట్టఁజాలు, నట్టిడాలును గల జెగ జెట్టిఁ దలఁతు. అచ్చ. రా. బాల 3

గీ. మెట్టదమ్ముల వందియల్ బిట్టు మొరయ, దిట్టతనమునఁ జెలరేఁగి పట్టపగలె, నెట్టుకొని యెల్ల(వే)తలనట్టులందు, గుట్టు లరయుచు మెలఁగు నప్పట్టి మఱియు. నిరా. 1. 75.

విశే. ఉన్నతము, ఉత్తానము (జలప్రదేశము).

గీ. మెట్ట యన మిట్ట నాఁగను మెండు నాఁగఁ దోఁచు నుత్తాననామంబు ..
ఆం. భా. 1 158.

౹ మెట్టకెందమ్మి, మెట్టచెంగల్వ, మెట్టజీలుగు, మెట్టతమ్మి, మెట్టతామర, మెట్టపంట, మెట్ట వాల్పిట్ట . మెట్టాడు

మెట్టకెందమ్మి వి (మెట్ట + కెందమ్మి) మెట్ట నేలఁ బుట్టెడి యెఱ్ఱదామర (వృ. వి.), దాని పూవు

వ. .. కలిగొట్టుచెట్టులపట్టున నిట్టలంబుగాఁ బుట్టుమెట్టకెందమ్ములకు .. ఉ. రా. 6 24.

మెట్టచెంగల్వ వి. (√మెట్ట) మెట్టనేల మొల చెడి యెఱ్ఱగలువ

గీ మెట్టచెంగల్వపువ్వాడుల్ మెట్టి మెలఁగు, చలువతెమ్మెర యమ్మేటి(శ్ర)మము మాన్చె
ఉ. రా. 4 167

మెట్టజీలుఁగు. వి (√మెట్ట) సస్యవిశేషము.
ద్వి మెట్టజీలుగుమేలు మెట్టపాలయ్యె ..
(విష్ణు. పూ 8 ౪ ర.

మెట్టత(ద)మ్మి వి. (√మెట్ట) మెట్టనేలఁ బుట్టెడి. తామర (వృ వి), స్థలపద్మము.

గీ. నిలుతు రొకచోట మెట్టతమ్ములు జనింప
ఉ రా 1. 170

సీ ఇది చెల్వ చెల్వంబు గదిసి పైఁబడ మూఁడి మేను తేర్చినకమ్మ మెట్టదమ్మి ..
రా. వి. 4 14.

గీ తెలిమెట్టదమ్ముల వెలిఁబెట్టఁగాఁ జాలు(శ్ర)వణాంతకాంతనేత్రములవాని .. దశా 8 27.

మెట్టతా(దా)మర స్త్రీ. (√మెట్ట) స్థలపద్మిని (వృ వి.), స్థలపద్మము

సీ. ... జీలుగు మెట్టదామర వెట్టిసెనగ జంబీరము కాఁచి నల్లకాఁచి . . హంస 4. 10

చం. కురిసిన(క్రిం)దిపువ్వాడులఁ గొంచు నగంబుల మీఁదికై పిశం, గరుచులఁ గొన్ని పెల్లగసె గాడ్పు సుకృతి మాధవుండు రా, నెఁపుగఁ బూవునొ మ్మిడి వనేంచిర భూమికి వెండి మెట్టదా, మరవణంబు తాఁగొన (భ్ర)మద్గతు లౌమలుచుట్టులో యనన్ ఆము. 5. 124.

సీ. స్థలపద్మ మగు మెట్టతామర యనఁ బైఁడి తామరయనఁ బచ్చతామర యన, నేల తామర యన ... ఆం. భా 2 69

సీ. జనకకన్యపిసాళి జలుకుకందోయితో సరియైన మెట్టదామరలు కొన్ని . . ఉ. రా. 6. 29.

మెట్టపంట. వి. (√మెట్ట). 1. జలమక్కఱ లేకయే పండుపంట.

సీ. సకలదైవతబుభుజాపూర్తి కెవ్వాఁడు పుట్టు

గాననిమేరి మెట్టపంట ... మనుచ 1 '8

2 వర్షాధారమువలనఁ బండుపంట

(వ్యవ.) ఈయేఁడు వర్షములు లేక మెట్టపంటలు పోయినవి

మెట్టబందారి. వి వృక్షవిశేషము (వృ వి).

సి నేల, తంగేడు మెట్టబందారి దుండుగ ప్రహ్లాదండి ఘూతుల సెట్టిదండి హం.స 4 10

మెట్టవా(లుపి)ల్పిట్ట. వి. (మెట్ట + వాలు + పిట్ట) కోడి. చరణాయుధము.

గీ మెట్టవాల్పిట్ట రామేరిదిట్టవేల్పు, గ్రచ్చులోడఁ గూర్చ మము నిచ్చుఁ గాచుఁగాత .. విచ్చి రా బాల. 8.

మెట్టాడు అ. క్రి. (మెట్ట + ఆడు) త్రొక్కుడు లాడు (మిట్టాడు. శ ర.).

వ అనుచుఁ దలంగిపోక యిట్టునట్టుం జుట్టు మెట్టాడు చిట్టివడుగుల నానట్టు నగవునుం గోపంబుఁ గదురఁ నదలించుచుం దనమేళగాండ్ర నాలోకించి .. ప్రభా 1. 107

మెట్టించు. స క్రి (√మెట్టు[1]) 1. అయత్త పఱుచు, సిద్ధపఱుచు.

సీ. బండ్ల మెట్టింపు పై బరువులెక్కించుపుమీ దళ్లను బూన్పు కాళ్లవ నునుపు .. హరి పూ. 6. 21

2 త్రొక్కించు.

కం . కాంతల యిడుగు లెత్తి చేతుల, మెఁర కువ శశి సన్నెకల్లు మెట్టించె నటన్ . శశాం 5 141.

కం త్రిపదంబులచే సురలను, విపదంబుధిఁ దేల్చి నట్టి విష్ణుని చే న, త్ప్రపదంబులు మెట్టించిరి, .. ముకుంద 3 295

మెట్టిక–మెటిక[2]. (మెట్టు[1] + ఇక. స్వార్థమున) సోపానము, తాప

శా. పన్నీటిమున్నీటిబల్, త్రోవ గట్టిన పచ్చమెట్టికలపైఁ దోడ్తోడఁ గ్రీడింపఁగాన్. రా వి 3 79.

చం అని జననేత తత్ప్రియనఖాగ్రగణికే ల్కయిదండఁ బూని చ,క్కనితెలిమిన్న మెట్టిక లుగట్టినత్రోవ నగేంద్ర మెక్కె . చంద్రి 2. 5.

సీ పైఁడిమెటిక లెక్కి పై కేఁగి చేఁతగట్లఁదు దాఁగురుమూఁత లాడి యాడి . యయా 3. 53

సీ మెటిక మెట్టనఁగను మెఱయు సోపానంబు. అం భా. 2. ౬౬, పాంచా. 4 21.

మెట్టికొను. స. క్రి. (మెట్టు[1] + కొను, సార మున) తొడిగికొను.

గీ విటునివలె హరి సొగసుగ వేస మెసఁగఁ, దాల్చి విటక త్తెవలె నుండుతరుణిఁ గూడి పాదుకల మెట్టికొంచు నాప్రథితయుక్షు. వాటిఁ జెంగఁ జూచుచు వచ్చుచుండె ... వేం మా 1. 136.

మెట్టినయిల్లు, వి. (√మెట్టు[1]) అత్తవారియిల్లు.

గీ అవిభునిదేవి శ్రీవెంగళాంబ పుట్టి, నిల్లు మెట్టిన యిల్లు వర్ధిల్లఁ జేసె ... వసు. 1. 63

ఉ. పుట్టినయింటి కెంతయు సమున్నతి చల్లఁ దనంబు మీఱఁగా, మెట్టినయిల్లు గహ్వరము మీఱియు వెండిఁ బ్రసిద్ధికెక్క ... శశాం. 1 14.

మెట్టియ(ట్టె) = మట్టియ, మట్టె వి (త మెట్టి) స్త్రీలు కాలివెండవ్రేల ధరించుభూషణ విశేషము.

సీ అరిగింపుఁడు మీర • ని ప్రియంబాడెడు పోలు పున మెట్టియ ల్గులకరి ప పారి 2 19.

గీ భువన సమ్మోహనాకాంక్షఁ బుష్పధన్వి, పొన్ను మెట్టియ నెత్తమ్మి పూవునడుమఁ, బ్రాణమై డాఁచె ననఁగఁ గట్టాణిముత్తి. యంపుముంగర విలసిల్లె నబ్జముఖికి సుద 5. 144

సీ గిలుకమెట్టెలడాలు చలువకుచ్చెలఁపై జాళు వాబంగారుసరిగఁ గూర్చ .. ఉశా 2. 66.

గీ . మెట్టెలు పిల్లాండ్లు మొదలుగాను,

బుజమి కె ౦లు నవరత్న భూషణములు.
దశా 3 57

మెట్టు¹ ... మెట్టు 1 త్రొక్కు.
సిగజ ఎనయు ప్రాణపదంబుగా దల శివ శివ
ఱలుగ మెట్టుకు పాం 4. 16

గీ మెట్టచెంగల్వపుప్పొడుల్ మెట్టి మెఱుగు,
నెలుకతెమ్మె యమ్మెచ్చ శ్రమము మాన్పె
ఉ రా 4 167

ఆ మడిలుఁ దీఁగ మెట్టి యిరుకన్న నో యని
యెడుతమిగ్గఁ గాడుపడి .
అము. 6 12 వాల్మీ ౦ 149

2. అణఁగఁద్రొక్కు.

మ .. మెట్టినపాదంబున దైత్యభేది బలిమెట్టెన్
వామనాకారుఁడై .. వరాహ ౦. 65

గీ దివిజు మెట్టినయాపొట్టిదిట్ట వీవ.
పారి 1 49

గీ. జుట్టువాలును నెవ్వ లోఁగొట్టువాలు, బట్టు
గ్రాలుపసిండి క్రొంబట్టునేలు, మెట్టజాలు
మొగిల్పుగ మెట్టఁ జాలు, నట్టిడాలును గల
జగతెట్టిఁ దలఁతు. అచ్చ రా బాల 3

(ఇట నౌపమ్యవాచకము.) ఉ. రా 1 107.

3. (అడుగు) పెట్టు, మోపు.

గీ. విభుఁడు ప్రాహ్ణాతనక్రియావిధికలాప, మీవి
ధంబునఁ దీర్చి సద్భావ మొప్ప, భామినీ
భావబిజ్ఞాపఁ బావపద్మ, యుగము నిశ్శబ్ద
ముగ మెట్టు చొయ్య వచ్చె. నైష 8. 33

4. తిరుగు, సంచరించు.

కం. పట్టె ననేకవ్రతములు, పెట్టె మహీదేవులకు
నభీష్టాన్నంబుల్, కట్టె నుపవాసముఖచే,
మెట్టెం బుణ్యస్థలములు మెలఁతలు దానున్.
వరాహ 2 176.

గీ గట్టిపుప్పొడిమిట్టలు మెట్టి మెట్టి, యలసి
చెమటలు వాయ సోలాడఁ దలఁచి, యంద
ఱును గూడి కొంతద వ్వరిగి యచట.
యయా 3 53

5 చొచ్చు, ప్రవేశించు

వ ఇన్విధ బున వసుదేవనందనుండును నేమును
వదగమనోచితం బగుపథంబున . మ్లేచ్ఛంబు
మెట్టి ఉ హరి 2. 27.

గీ జలధిఁ జొం బాఱు హరియును జడధి
యగుచు, గట్టు మెట్టును బులిలోలు గట్టు
దంట ... దశా. 1 238.

సీ. పంచవనినైన మెవ్వరితోడఁ గొంటగాడు మెలఁగి
ధూర్తుల యిండ్లు మెట్టఁ జనదు .
నీతి. 11.

6 (పాదుకలు) తొడుగుకొను

శా. ఈలాతంబున వ్రాయఁ బట్టణము లౌ సిపా
దుకల్ మెట్టగా, నేలోకంబునకైన నేఁగ నుల
భంబు .. విక్ర 2 7.

గీ గౌరి శ్రీవిశ్వనాథుఁడు కనకరత్న, పాదుకలు
మెట్టి చెట్టలు పట్టుకొనుచు
భీమ 2. 147.

గీ మినుకు దంతంబుపానలు మెట్టిగట్టి, విల్లు
నమ్ములు చేపట్టి .. దశా. 8 16
అచ్చ రా నుం 84.

అ క్రి 1 నటించు

లయవిభాతి. తాఁర తి గీతిరుతి మేలితతివాద్యరుతి
సాల రసవంత మయి యొలి నులియ త్రో,
త్తాలగతి మెట్టుచును ..
కు సం 2 234

2. ఏతెంచు, వచ్చు

కం పే రెయ్యది, యూ రెయ్యది, మీ రెయ్యెడ
కేఁగఁ దలఁచి మెట్టితి రిట కం, చారసి
యడిగిన బాడబ, సారసలోచనకు వేడ్క
బతురుం డని యెన్ ... హంస. 3 169

వి. 1 త్రొక్కుడు. (చూ మెట్టాడు.)

2 కొండ. పర్వతము.

గీ. ఇన్నగంబునఁ బ్రవహించు సన్నపాటి, నిర్ఝ రమువోలె మందాకినీస్రవంతి, గాన నీ మెట్టు మోక్షంబుకట్టుమట్టు, కనుడు గీర్వాణవరులార కన్నులారఁ వరాహ. 6. 87.

గీ. మరుని నాళీకసాయకోత్కరము కరము, ధరముఁ దరమిడి మెఱము సేయఁదిది సౌరిది, నుఱిగి నవి మెట్లు తెగఁగోయనునువదీర్చు, రంబుల జనింపవో శతారములు గావొ . వసు. 2 114.

కం. తొడిగినపాముల విసమును, మెడవిసమును నొనలిడిచ్చు మెట్టులవడయున్, ముడివడఁగా వడకాలము, గడవుట కడుఁగడిఁది యయ్యెఁ గఱకంఠునకున్ . ద్వా. 9 12.

3. తిన్న.

గీ. మిణ్ణుఁ బల్లంబు గట్టును మెట్టు నొక్క, మిట్ట మై యది నునుపారు మహిత మైన. యక్కొ లన ... భార అను 1. 220.

4. సోపానము.

సీ. తనలోఁణ కమలాంఘ్రితలరుచుల్ మగఱాల తెలిమెట్లఁ గెంపుమెట్టుల నొనర్ప .. ఉ రా 5 154.

సీ. పుడమివింతలు చూడ నడరుకోరిక గన్న మిన్నేగు దిగుటకు మెట్టు దొంతె ... శశాం. 1. 10.

సీ మెటిక మెట్టనఁగను మెఱయు సోపానంబు ఆం భా 2. 22.

5 ఆశ్రయము, ప్రాపు.

సీ కంబాలు మెట్టు గ్రక్కునఁ గదల్చె... పారి. 1 23

సీ. శూద్రులకును మెట్టు శూరులవిడిపట్టు మంత్రి వర్గములకు మనికిపట్టు ... శివధ. 1. 16.

6 సుంకము తీసికొనెడిచోటు, ఘట్టము (శ. ర.).

7 శిరస్సు, తల

చూ మెట్టుఁదాలు.

8 మొత్తము, వెఁస.

గీ. నీవిచార మే నెఱిఁగితి గారవమునఁ, దొడరి నన్నుఁ బంపించి నీకొడుకు రాజుఁ, జేసి మధుర యేలింపఁ జూచెదవు జాల్మ, మెట్టునకుఁ జన్నె తరములు పెట్టి చూడ. హరి పూ 8. 70.

సీ. నిగరంపుఁజనుకట్టు నగరఁపురవికెమేల్ సరిగ కుట్టుల మెట్టు నడల నిక్క .... రా. వి 8 125.

9 బండి యిటు నటు గదలకుండ బండిక్రిందఁ గట్టెడుకఱ్ఱ

సీ పంకరుహంబులు బండికన్నులు చపకంబులు నొగలుత్పలంబు లిరుసు, .. కేతకుల్ మెట్టులు .. కు. స. 4 439.

10. కాలు

సీ నిండు బంగరుపట్టు కొండ వంచినమెట్టు వెలయువాని శుకాత్మ నొఱయువాని .. చంద్ర 5. 57.

11 వీణసరకట్టు, వీణాదండమున కుండు మెట్టు.

గీ .. నార, దుండు వీణగవుసెననుదొలఁగఁ జేసి, మెట్లు తడఁబడ దుడుకుగా మేళవించి, ... కువల. 5. 59

ఉ ... దంతపుమెట్లవెంబడిం, జేవడి వీణ మీటుటయు .. ఆము. 1. 62.

సీ మేళవించినవి సుమ్మీ దీని మెట్లని మాసలాఁ నంబున మహతిఁ జేర్చి ... పారి. 5. 86.

గీ. సారె మెట్టన సోపానసంజ్ఞదనరు ఆం. భా. 1 126

12. చెప్పు, పాదరక్ష.

సీ అట్ట లెత్తినప్రాఁతమెట్టులు కడగుటంబటి చాటికలతోడి వరువకాళ్ళు, .. వేం. పంచ. 1. 598

సీ పచ్చిట్టితో ల్పత్తెచుచ్చాలమె ట్లందికొనఁ దాని యూరెల్ల గుత్తవట్టి ... ఆము. 6. 69

సీ. నడునెత్తిసికలు గీర్వాణమంబు లెకవాటు

మెట్టులు గ్రొవ్వాఁడి మెఱుఁగునుశెలు ....
రసిక. 1. 68.

సాం. వి. మాన. 44., ఆం. భా 2. 298.

18. పాదుక.

గీ. సింహాగతి మీఱువసురాజుచెంత నొక్క, తోయ ధరవేణి పాదము ల్విడిచి మెట్లు, వెట్ట నొక కన్య హస్తమర్పింప వచ్చె, నలిల భవనంబు నకుఁ బ్రజోత్సవము మెఱయ ...
వసు. 5. 77.

విశ ఉన్నతమైనది, ఎత్తైనది.

(చూ. మెట్టునేల.

జ. మెట్టించు, మెట్టిక, మెట్టికొను, మెట్టినయిల్లు, మెట్టుఁబ్రాలు, మెట్టుగుదె, మెట్టునేల, మెట్టులుగొను, మెట్టువరి, మెట్టువిల్వేలుపు, మెట్లగుంటక.

మెట్టు². వి. పులికడుగు, అభిఘతము. (పులి, మజ్జిగ' అని శ ర)

గీ. .. మెట్టనఁగ మెడ దనంగఁ బులిమెట్టనంగఁ జెలఁగుచుండు నభిఘతాఖ్య ...
ఆం. భా. 2. 250.

మెట్టుఁబ్రాలు. వి. బ. (మెట్టు¹ + బ్రాలు) తలఁబ్రాలు,

కం. తదనంతరంబ హర్షము, పొదలుమదిన్ మెట్టుఁ బ్రాలపుట్టికల యెడన్, గదియన్ బట్టిన పెంధెరఁ, గదియించిరి బంధుజనులుకన్యావరులన్ ..
మనుచ. 5. 79.

ఉ ... వధూవరులం గడానిబం,గారపుమెట్టుఁ బ్రాలపుటికల్ గదియించిరి గొందఱౌ దువల్ ...
విజ వి. 3 112.

మెట్టుగుదె. వి. (మెట్టు¹ + గుదె.) ఒకవిధమగు శకటావయవము.

సీ. సింధువారంబులు సీలలు గేతకుల్ మెట్టులు మొల్లలు మెట్టుగుదెలు ... కు నం, 4 439.

మెట్టునేల వి. (√మెట్టు¹) మెట్టభూమి, మెరక నేల ...
ద. శా. 4. 1248.

మెట్టులుగొను. అ క్రి. (మెట్టులు¹ + కొను.) మెట్లవలె నేర్పడు, సోపానము అగు.

లయగ్రాహి. వి ట్టడరి కేల మెడ నుట్టి తెగ నెత్తు వడు నట్టలు శిరంబులును మెట్టులుగొనం బ్రో, వెట్టు ...
కు. నం 12. 953.

మెట్టువరి. వి. (మెట్టు¹ + వరి) ఋడుమ, జిలమ మున్నగు వర్షాధారమునఁ బండెడు వరినస్యము.
ద. శా. 4. 1384.

మెట్టువిల్వేలుపు, వి. (మెట్టు¹ + విల్లు + వేలుపు.) శివుఁడు, గిరిధన్వుఁడు.

దండకము. ఆరిదిబిరుదా నీవు రాయంచతేజీ వజీరుండ వై చుట్టు వాల్దాల్పవై మెట్టు విల్వే ల్పవై ...
అచ్చ. రా. యు. 161.

మెత్రిలు. అ. క్రి. ప్రసరించు, తొలఁకు.

చం తొలఁకెడు తత్తరంబు వగతోఁ దొడినిగ్గు హిజారుమీఁద మెత్రిలవడి నొంటికట్టున ఘటిం చినచీర సగంబు మూఁపుపై, నలవడ బోఁటి దట్టి మొద లైనవి తేఁ దిరుమంజ నంపువే. శలు దరితప్పె నంచు నవలా భయమందుచు నిల్లు వెల్వడున్
శుక. 3. 16,

(ప్రయోగాంతరము గానరాదు.)

మెట్లగుంటక. వి. (మెట్టులు¹ + గుంటక) ఒక విధమగు గుంటక ఒకానొక సేద్యపుఁ బనిముట్టు (శ. ర.).

మెడ వి. (త. మిడఱు.) 1. కంధరము, గ్రీవము. అఱ్ఱు.

గీ త్రుంచి తోడన ముప్పదితూపు లతని, యొడల నాఁటుడు హయములమెడలు నూతు, గళము నజ్జనపతికుత్తుకయును దునిమె, ఘోర భల్ల షట్కముత్రినఁ గుంభభవుఁడు.
భార. ద్రో 5. 59.

చం .. సిరుకో, క్కొఁకకొఁ మంచు గ్రుంకు మెడ గుంపులవంపులు దోఁప . .
ఆము. 1 71.

సీ. మెడ యెత్తి కలయంగ మింట నరయు ..
మనుచ. 3 16. ఆం. భా. 2 141.

2 కత్తుక గళము.

ద్వి మృడునకు వరమాంసమే కాని యొండు,
మెడకుఁ జోదయ్యెనే మే లయ్యె ననుచు.
బస. పు. 4 635 పం

సీ. ఎండెండ నసలందు వెండి మీ ల్మెరలంగ బ్రమింగి
మెడ ల్వంబు కొంగగుంపు ...
ఇందు 3 94.

మెడగట్టు = తప్పించుకొన శక్యముగాకుండునట్లు కూరు

శా. ఆలుఁ బిడ్డలుఁ దల్లిదండ్రులు ధనం బంచు
న్మహాబంధనం, బేలా నామెడఁ గట్టినాఁ
డవు . కాశ. 4, 9

మెడఁజుట్టుకొను = తప్పించుకొన శక్యము గాకుండ నేముకొను

గీ ఆస లన్నియు మొదలంటఁ గోసి యున్న,
గోఁచికట్టిన కటువంటిగొడవగడన,రాక మెడఁ
జుట్టికొనియె నూరక యకార్య, కరణ శీలుర
కెప్పాటఁ గలదె సుఖము. పాండు 5. 288.

జ మెడకాయ, మెడతెరువులు, మెడనూలు,
మెడవంపు, మెడవల.

మెడకాయ = మెడ (శ ౦.)

మెడతెరువులు. వి (మెడ + తెరువులు) పికిలి పిట్టలు మున్నగువాని మెడలమీఁది చాలలు.

సీ మెడతెరువులు వల్లిపొడలు కాలిఁకలు సోగ
లాగలు నిక్కుఁరాగికాళ్లు ... ప్రబంధ. 130.

మెడద. వి. వనము, అడవి.

సీ మెడది వాటిలుకిత్తు వెడదవా వడిఁ గ్రోలి
బెడది వాపెడు గొత్వయెడద వాఁడు ...
ప్రబంధ. 217.

మె(ణ్ణా)డనూలు. వి. ౩. (మెడ + నూలు.) కంఠాభరణ విశేషము. (బ. మెడనూలులు, మెడ నూళులు, మెడనూళ్లు.)

సీ. వ్రేలివలంబున వ్రేలెడు మెడనూళ్లు జాళువా
ముంజేతి జతులప్రోళ్లు .. రా వి. 2 44.

సీ. కమ్మల పచ్చల కడియాలబొట్లును పతకాలు
మెడనూళ్లు బాహుపురులు .. ధనా 3. 87.

లయవిభాతి చిలువ మెడనూలు పనిమలపు తాలి
చూలు మొల నెఱుమనువాలు మెకె మెలయు
వలకేలున్ .. అచ్చ రా బాల. 216.

సీ మెఱుఁగఁచు కమ్మలు మెణ్ణాలు గెజల
ముక్కర యడ్డబుడగలు కట్లసరులు ...
హంస. 4. 158., ఆం. భా. 2 148.

మెడవంపు వి (మెడ + వంపు.) గ్రీవాగ్ర భాగము. మెడ కొనభాగము

సీ మెడవంపు నాఁగను మీఱు గ్రీవాగ్ర
భాగము ... ఆం. భా 2. 142.

మెడవల వి (మెడ + వల) జాలభేదము, ఒక విధమగు వల

కం మెడవల సన్నువుల త్రో,వుడువల డొంక వల
మిట్టముక్కిడివల దాఁ,టుడువల సింగితమను
కువ, లెడవల కుందెవల మొదలయిన బలువల
లన్. హంస 4. 185.

మెడిదము. వి ధ్వని, చప్పుడు

గీ. గొరగొరం జనుపందుల ఘుర్ఘురంపు, మెడిద
ములఁ బడమియు వడవడ వడంక, నెపుడు
నెడయాని చీకట్ల నివము గొనుచు, నొంటిఁ
జొం రానియట్లుగా నుండె మఱియు.
యయా 1. 116.

(శ ర. పా., బెడిదము. ముద్రి. పా.)

మెడుకు అ. క్రి త్రుళ్లు, ఎగిరిపడు

వ. ... జడియుచు నొడియుచుఁ గదలుచుఁ బొరలుచు మిడుకుచు మెడుకుచు వ్రేయుచు
రోయుచు ... ప్రబంధ. 788.

మెడుద. వి. పులికడుగు, అభిషుతము

గీ, ... మెట్టనఁగ మెడు ద,నంగఁ బులిమెట్టవంగఁ

తెలుగుమందు, నభిషుతాఖ్య ...
ఆం భా. 2. 260.

పులిమజ్జిగయని శ ర.)

మెణకరి. వి. (మెణకు + అరి³) నేర్పరి, చతురుడు, ('బ్రహ్మచారి' అని శ ర)

సీ మీసాలక్రిచే గుజ్జుమెణకరి గొన్న భూగగనంబు తెలంగ గలిగె నొక్కొ ... ఉ. హరి. 5. 26.

మెణకు వి నేర్పు, చాతుర్యము

ద్వి. తొడిమతో దాడిమ పొందుపడంగ జుట్టి, మిడ్రవేళ్లనందుమై మెణకుగా వైచి ....
ద్వి పరమ 4 268 పా.

జ మెణకరి.

మెణ(డ)త. వి ఈతబద్దలు వెదురుబద్దలు మొదలగువానితో నల్లిన యావరణము, మెల్లె.

ద్వి. మెండుగా వనులకు మెణత గావించి ...
పల్నాటివీరచరిత్ర (శ. ర.).

మెతుక = మెదుక విశ (సం. మృదు, త. మెదు) 1 మృదువైనది

ఉః మెతుకనేల

2 మందము

ఉ. మెతుకయెద్దు (శ. ర)

వి తలవెంట్రుకలయందు జెమట మున్నగువాని చే నేర్పడుముటికి (వా)

మెతుకు = మెదుకు వి (త మెదుక్కు) అన్నకణము, సిక్థకము

గీ మీదియన్నంబులో గొన్ని మెతుకు లెత్తి, ధర్మరాజాయ చిత్రగుప్తాయ యనుచు, భూమిపై నిల్పి పిదప నాపోశనంబు, గొనుట ధర్మంబు విప్రుండు గుడుచునపుడు.
విజ్ఞా. 1 68.

గీ .. మెతుకన సిక్థకమ్మగ మీలు ...
అం. భా. 2. 257.

మెత్త వి (సం. మృదుః త మెత్తై.)

1. తల్పము, పఱుపు

గీ. కారుక్రొమ్మెఱుగులట్టి కాంత లాయి, లంబు చేసిరి నవలతాంతములమెత్త ...
వరాహ 4 156.

చం. . నవభూరుహపల్లవరాజి మెత్తగా, ధవదళఖండు దేవవనితాతతిచే బఱపించు ముందటన్ ...
కాశ 1 99

గీ. ... శయ్యాఖ్య చెల్లు సెజ్జ, పఱుపు తలిపము దడబము పాన్పు మెత్త, యన
ఆం భా 2. 163.

2. గుఱ్ఱపుబల్లము క్రింది పఱుపు

వ. .. పట్టుపట్టెడలు నిడిన పల్లంబుల వలయు గెలవులం గట్టి మెత్తలార్చి కళ్లెంబులతోన తురంగంబుల మందురాగారంబులకు దివియు వాహకుల పరస్పర భాషణంబులు .
వరాహ. 4. 120.

3 గుఱ్ఱపుబల్లము.

సీ. పసిండిపక్కెర జరిజాజు మెత్తయు ముత్తియంపు జొంపములు చొక్కంపుగెంపు .
రసిక. 1. 85 (శ. ర. పా.)

(మెత్తాము త్తియంపు ముద్రి. పా.)

4 సాగరము మోసెడియెద్దులగంతమీదిపఱుపు. (శ. ర.)

విశ (క. మెత్తన్న.) 1 మృదువు, సుకుమారము

(కన్నడభాషయందు దీనికి నిగాగమము నైకలికము

కం. చని తద్వృత్తాంతము మెత్తనిపలుకుల జెప్పె వింద్రతనయునితోడన్ ..
భాగ. వి. 4 13

లయగ్రాహి. విత్తరముగం దిగిని మెత్తమెదడు ల్మెనసి గుత్తగొనుచుడ భయవృత్తి గల నొక్వెన్ .. భాగ 6 373.

వ. ...కాల్గట్టి విడువ నెత్తంబున మెత్తని గటిక

మేసి పోసరించి .. ఆము. 4 95.

సీ మెత్తనివిద్యలు మేలుగా నెఱిఁగించి ..
దశకు 5 14.

చం. పలుచనిచెక్కులుం జిలుకపల్కులు మెత్తని మేనుదీఁగలున్ ... విక్ర. 1. 79.

2. సరసము, రసార్ద్రము.

ఉ రాతిఁ దోడువోయినది రానుతుడెందము మెత్తగాదు ... సారంగ 2 87

3 అల్పము, కొంచెము.

శా అత్యార్తధ్వనిఁ దవ్వు దాగ్రహసహవ్యగ్రాత్ముఁడై దానవున్, మొత్తెన్ మెత్తని పేఁక ఁ చటీకరాంభోజంబునన్
పాండు 5 109

క్రి. విశే ద్రదు మందముగా

మ .. కెంద మ్మిమ్మపూమొగ్గచేఁ, దను వైవంగని భర్త గుబ్బ యని మెత్తగ్గౌర నొత్త న్నితం, బిని సీత్కారముతోడఁ జొక్కుచును గప్పెం బైఁట నున్నిగ్గునన్. దశా. 4 21

జ మెత్తఁజేయు, మెత్తఁదనము, మెత్తఁబడు, మెత్తఁబాటు, మెత్తఁబాఱు, మెత్తకన్ను, మెత్తగిల్లు, మెత్తన

మెత్తఁజేయు స. క్రి (మెత్తన్ + చేయు) రసార్ద్రము గావించు.

చం పూ, విలుతున కెంతదొడ్డపని వెన్నెల బిట్టని కాయునంతలో, వలన జిరఁగి పొంగు పసి బాలురచిత్తము మెత్తఁజేయఁగన్
పాండు 5 212

వ. అని సర్వంబునకు సర్వేశ్వరుఁడు గలఁడు ప్రజల రక్షింప నేను సమర్థుడనే యని విరక్తుండై పలికిన నతనిచిత్తంబు మెత్తంజేయం జాలక వెచ్చనూర్పుచు నచ్చెలువ వేఁడియు నిల్లనియె. కుచే. 1 85

మెత్తఁదనము. వి. (మెత్త + తనము) మృదుత్వము, మార్దవము.

సీ. నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనము దెచ్చి యచ్చు. నఁ బెట్టినట్లుండ మొంది ...
భార. విరా. 2. 52.

సీ. వనరాశిఁ దగు మెత్తఁదన మెఱ్ఱియేచు చేబల మని బాడబానలముఁ దెగడు ..
కు సం. 10 526.

మెత్తఁబడు అ క్రి. (మెత్తన + పడు)

1. మృదువగు, బింకము విడుచు.

సీ. గోగ్రహణంబునఁ గోలె నెంతయు మెత్తఁబడ కుండుదురె వారు పద్మనాభ ..
భార ఉద్యో. 3 92.

గీ. .. మహేంద్రుని ధైర్యాతిశరిన మైన, చిత్తము తెక తెక నుడికి మెత్తఁబడియె .
వరమ 1 114

వ వెన్నెలపులుఁగుల మొత్తంబుల బిత్తరంపుం బములకు మెత్తంబడి .. నీలా 2 10.

2. లొంగు, వశమగు

కం. అను నప్పలుకుల కయ్యం, గన కోపము గదిరి నీచుగావున జంకిం, చినఁ గాని మెత్తఁ బడి పోఁ, డని మనమునఁ దలఁచి యిట్టు లనియెం బెలుచన్. భార. విరా. 2 54.

గీ మఱియు నెన్నియొ బిసిబిసిమాట లమరఁ, బ్రియము చెప్పియు బెదరచైచియు హితాము, వృత్తిఁ దెలిపియు నొకకొంత మెత్తఁ బడఁగఁ, జేసి కేల్పట్టి తిగిచె నాచెలువఁ గదల.
ప్రభా. 5 27.

3. తగ్గు, క్షీణించు

కం. మెత్తుము గదె మన మెప్పుడుఁ, దిలోత్తమ చక్కఁదన మీశలో వరియెదుటన్, మెత్తఁ బడె దానిచెలు వని, యత్తఱి గునగుసలఁ బోయి రచ్చర లెల్లన్. విజ. వి. 3 107.

4. రసార్ద్రమగు.

కం. అత్తఱి బిత్తరిఁ గని భూ, భృత్తనయోత్తముఁడు దత్తరిలు చిత్తమునన్, మెత్తఁబడి క్రొత్తవలపులు, హత్తఁగ నత్తెఱవ కిట్టు లనియెం బ్రేమన్.
రసిక 3 76.

మెత్తఁబాటు వి. (√మెత్తఁబడు) 1 మృదుత్వము, మార్దవము, బింకములేమి.

గీ. పిటికితనము నేమఱుటయు నొంటవతనము, మేత్తఁబాటువఁ గార్యంబు వత్తెఱంగు, నేరమియు విషయంబులఁ గూరుటయును, గలుగు పతికి నుండదు సిరి దొలఁగి పోవు. భార. అర. 6. 34.

మత్త వానరోత్తము లెత్తటిన్, మెత్తఁ బాటొకయింత లేక భ్రమింపఁగాఁ దమ పాటు పే, లెత్తి పోవక త్రోవకున్ ఫలియించు కాలము వచ్చినన్ . రామా 6 69.

వ. యాజ్ఞవల్క్యుయు వనేక ప్రకారంబులం బ్రార్థించి యతనివలన మెత్తఁబాటు గానక మున్ను తననేర్చిన వేదంబులు రుధిరరూపంబుగా ఛర్ది చేసి. వి. పు 4. 88

కం అత్తటి నీల్గక చిక్కిన, నెత్తురు ద్రావుడుల వలన నెవ్వడిఁ బాల్పున్, గుత్తుకల రక్కసుఁడు విని, మెత్తంబా టూని లోన మిగుల నడలుచున్. అచ్చ. రా. యు. 196.

2. మాంద్యము.

సీ మొన మెత్తఁబడు కల్వమొగడలు బరికించుఁ బరికించి కడుమెత్తఁబాటుఁ గాంచు .. చంద్రా. 5 42.

మెత్తఁబాటు. ● క్రి. (మెత్తన + పాటు) మెత్తఁబడు

మ .. సత్త్వగరిమన్ మధ్యంబు గన్పట్టఁగాఁ, వడఁ బన్నుంగవ మెత్తఁబాటెఁ గరిన వ్యాపారమట్లే కదా .. చంద్రా 5. 42.

మెత్తకన్ను. వి. (మెత్త + కన్ను) చేనుకోసిన తరువాత నిలిచియుండు చొప్పదంటు.

మ పెసరుంగాయకు మెత్తకన్నులకునై పేఁ టాడుమన్ గొట్టెలన్, మసలం బూచుచు దోసచేల్ చెఱకుచాల్ నుగ్గాడుచున్ ..

రా. వి 2. 65.

మెత్తగిలు(ల్లు). అ. క్రి. (√మెత్త) మృదువగు, మెత్తనగు

కం అని యదరవైచి వ న్నడిగిన వానిం బూచి మెత్తగిలఁజడఁ గంటిన్, నిను నెవ్వఁ డెఱుఁగు నెటు పో,యినవాఁడో నీకుమారు నెవ్వం డెఱుఁగున్. వేం. పంచ. 1 609

మెత్తడము. వి (√మెత్తు) మెత్తుట. ('మంటి మెత్తడము' శ. ర.)

గీ. మృత్తికాగేహములు మంటి మెత్తడముల, దృఢము లగుగతి పార్థివ దేహచయము, పార్థివము లైన గోధూమ ఫలయవాఖ్య, పోష్యమాణంబులై దార్ఢ్యమునఁ జెలంగు.

వి. పు. 3. 362.

మెత్తడి. వి. (త. మెత్తంపారై.) ఒకజాతి చిన్న చేప (శ. ర., బ్రౌ.).

మెత్తన. వి. (√మెత్త. త. మెత్తణవు.) మృదుత్వము, మెత్తఁదనము.

చం మును దనసీమ చేసికొని ముల్లిడి గుద్దట వెండి చేని మె, త్తనకయి వేరు వెల్లఁకియుఁ ద్రవ్వెడు కర్షకునట్లు ... ఆము 4. 219.

విశే. మృదువు

చం. . గొంతి ముద్దునే,యుకొడుకు మేను లేఁత దనయుల్లము మెత్తన యుట్టియూఁతఁ డెట్లొకొ యొరు నాశ్రయించు ...

భాం విరా. 1. 98.

కం. ఒత్తికొనుము రానీఁ జన, దెత్తినరోగముల రిఫల నింద్రియముల నుత్పత్తి సమయమునఁ జెఱుపక, మెత్తనగా రాదురాదు మీఁద బయిఁ జన్ భాగ. 10. పూ 167

క్రి. విశే. ద్ర మెల్లగా, ఒయ్యన

కం అమూర్తియట్టితేజం, బామహిమ నిజాంతరంగ మద్భుతభీతి, వ్యామోహితంబు సేయం,గా మెత్తనఁ గొంత సేపు కనుఁగొని యలుకన్. హరి. పూ. 5. 146. 4. 217.

కం. అత్తటి గంధర్వవిభుం, డత్తామర సాక్షివదన మక్కునఁ గ్రుపతో, నొత్తి మొగ మెత్తి.

యత్రులు, మెత్తనఁ గొనగోరఁ జాఱమీటుచుఁ బలికెన్. మనుచ. 3. 137.

(దీనియామ్రేడితరూపము మెత్తమెత్తన.)

గీ. మెత్తమెత్తన నఱచేత నొత్తుకొనుచు ...
హర. 2. 95

గీ. తెర రుడిపి వ్రీడజాడ్యంబు వదలఁ జేసి, కాంత నొగి మెత్తమెత్తనఁ గౌఁగిలించె ..
ప్రభా. 5. 44

వ. అప్పురిటిపట్టి నల్లనల్లన పట్టుకొని పోయి మాలినీనదీ సైకతంబున నేకతంబునఁ బద్మ పత్రంబులు పొత్తులుగా నమర్చి మెత్తమెత్తన నునిచి దివంబున కరిగె. పి. శకుం. 2. 146.

మెత్తినగోడ. వి. (మెత్తిన + గోడ.) లోపల నెముక యుంచిపెట్టినగోడ (శ. ర.)

మెత్తు. స. క్రి. (క. త. మెత్తు. మ. మెత్తుగ) దట్టముగఁ బూయు, లేపనము చేయు.

సీ. బండికందెన చాయపైసి మాలిన మేన మెదడు గందపుఁబూఁపి మెత్తినాఁడు ...
మనుచ. 4. 73.

సీ కరములు మెత్తిన కర్పూరరేణువుల్ కస్తూరి కాగురుకణము లయ్యె .. విక్ర 1 139.

సీ నెత్తిఁ దంగేడాకు మెత్తి రేచకి నిమ్మపంటి పుల్సున మాటి పట్టు వెట్టి .
కాల. 3 110.

(ఇటఁ గట్టి యని భావము)

ఉ చారుపటీరపంకమునఁ జాలఁగఁ బన్నీరు పోసి మంచికస్తూరిని మేలవించి తమ చొక్కపు మేనుల మెత్తుకొన్న నొయ్యారపుబాగు మించెఁ గుసుమాయుధుఁ డుగ్గి సువర్ణ కారుఁడై, మీఱడువన్నెకై పటిక మెత్తిన హేమశలాకలో యనన్ చిత్ర. భా 3 18.

వి 1 పూఁత, మన్ను లోనగువానితో దట్టముగాఁ బూసినపూఁత

సీ. మూసి ముల్లడఁచి గుమ్మలకొల్పు పైమెత్తు లూడ్పఁడు పస్తైన మందుఁ గాని ...
పాండు. 4. 149.

సీ తండుల మాషముద్గముల గాదెల నించి మీఁద బిళ్ల లమర్చి మెత్తువెట్టు .. శుక. 3 348.

2 ప్రాపు, ఆశ్రయము

గీ. ఎడమచేతను బాతాళ మణఁగఁ బట్టి, మీఁద దక్షిణహస్తంబు మెత్తుఁ జేసి, ధరణి యుబ్బూఁత లూఁచె నాదైత్యవిభుఁడు, కల్ప విసరంబువేళ దిగ్గజమువోలె. శేష 4. 95.

జ మెత్తడము, మెత్తినగోడ. మెత్తుకొను.

మెత్తుకొను. స. క్రి (మెత్తు + కొను, స్వార్థమున.) దట్టముగాఁ బూసికొను

ఉ చంట విషంబు మెత్తుకొని చంపుదు నర్భకు నంచు వచ్చి ము, వ్వంటులనాఁడు, పూతన యవారణ నెత్తికొనంగఁ జన్నుఁబాల్గ్రోం టయుఁ బ్రాణముల్ దిగిచికోలును ...
హరి 4. ఉ. 233. చిత్రభా. 3. 21.

మెదడు. వి (సం మేదః, క. మెదడు) మస్తిష్కము, తలయందుండుక్రొవ్వు.

గీ .. ప్రథనభూమి, మెదడుప్రోవులమయ మయ్యె మిక్కుటముగ ... హరి. ఉ 10 55.

చం కలచినపీనుఁగు న్వెడఁదకప్పెరయు న్నోలఁ బచ్చితోలులున్, బుఱియలపేరులున్ మెదడు పూఁతకు ఝుమ్మని మూఁగునీఁగలున్ ...
ఉ హరి. 2 126.

సీ మస్తిష్కనామంబు మను మెదడం చన ...
ఆం భా 2. 133.

సీ. ఎలనీటిబొండలంబులువోలె మెదడెల్ల జుఱ్ఱి వైచిన డొల్లుపుఱ్ఱెగములు ...
ఆము. 6 17, భార. భీష్మ 2. 71.

జ. మెదడువట్టు.

మెదడువట్టు. అ. క్రి. (మెదడు + పట్టు) క్రొవ్వుపట్టు, మస్తిష్కపూరితమగు.

ఉ తొట్టినరోషవిస్ఫురణతో ధరణిం గల పక్కణ

స్థలుల్, బట్టబయళ్లుగా మెసదు వట్టినపాండు కపాలఖండములౌ, గట్టిన వెండి నాళములకై వసి నటు ఖురాంచలంబులన్, మట్టి నిషాద మస్తములు మాఁ మణికమణుండు కల్కియై .
వరాహ. 8 75

మెదపు. స. క్రి √ మెదలు.) కదల్చు, చలింపఁ జేయు.

సీ. ఎవి డింది మవి మొంది గద నంది రొదఁ జెంది బాడనంది పెదపంది మెదపు నొక్కఁడు
చంద్రా 2 58

వ్యవ. వాఁడు సభలో నోరు మెదపలేఁడు

మెదలాడు. అ. క్రి (మెదలు + ఆడు, స్వార్థమున.) మెదలు, సంచరించు.

సీ. చెలఁగె దిక్తటులఁ గోయిలరావముల సౌరు మెదలాడె గండుతుమ్మెదల బారు ..
కృష్ణ. 4 42

మెదలించు. స క్రి (√ మెదలు.) కదల్చు, మెదలఁజేయు.

కం. వదశము విదుర్చుకొను చది తుదినాలుక యెత్తుచేతఁ దూపొడుచుక్రియన్, కదలించు వాడ లొంగన్, మెదలించున్ దగ్గు మొగ్గు మేదినిఁ బొరలున్ .. ద్వా. 1. 271.

చం. .. అతిసాధు మునీంద్రుఁడువోలె నేత్రముల్, తెఱవక వాకినోరు మెదలింపక బైనుక వట్టి నంచు .. భాగ. 9. 207

చం. నగవులకుం బ్రసాదవచనం బొక టాడఁడు మోల నిల్చినన్, మొగ మటుపెట్టుఁ గేల్మొగిచి మ్రొక్కినఁ జే మెదలింపఁడు ...
వేం. పంచ. 1. 434

మెదలిక. వి. (√ మెదలు.) మెదలుట. (శ. ర)

మెదలు. అ. క్రి. 1. కొంచెము కదలు, కదలు

ఆ. ఎత్తికొని చన గని మ్మగునట్లుగా, మెదలు చున్నవ్రయ్య లదిమి రెంటి ...
భార. సభా. 1. 147.

సీ. తలల పెండఱచులో మిలమిల మెదలెడుకర పదంబుల నవఖండములును ...
భార. ద్రో. 1. 386.

గీ. మీనశృంగంబునను నావ మెదలకుండ గట్టిగాఁ గట్టివైచి యుత్కంఠ మెఱయ ...
దశా. 1. 208.

ఉ. గాద్పుదా, నీఁ దన వచ్చునే మెదలనీ దనలాకృతి వేఁడి సూపుచున్ ..
సారంగ. 2. 125.

2. సంచరించు, తిరుగు.

చం. ఇది కడుఘోర మైనవన మిక్కడ నక్కడఁ దాపసోత్తముల్. మెదలరు దుష్టరాక్షస సమీపము గావున .... భా రా. అర. 1. 40.

మ. అదెవత్కంచరు లిందు నందును మహోగ్రాకారులై క్రందుగా, మెదలం జొచ్చిరి ..
భార అర. 7. 254.

సీ సంచారమా చెంత నించుకంతయు లేమిఁ జెదలుఁ బ్రుప్పలు నేల మెదలఁ దొడఁగె ...
వాల్మీ 3 140.

3. వీచు.

రగడ. మెదలె మలయాచలసమీరములు సారములు . రాఘవ. ౨ 6.

4. వర్తించు, ఉండు.

చం అదియును గాక పూర్వకృత మైనయఘంబులు వ్యాధిరూప మై, పొటివినఁ దానుగై కొనక పోవునె చచ్చినఁ గర్మశేష మై, వదలక క్రమ్మఱం దగిలి వచ్చుట సిద్ధము పాపయుక్తిమై, మెదలినఁ గీడు తప్పుఁ దుదిమేలొదవున్ విను నిక్కమింతయున్.
భోజరా. 1. 106.

ద్వి. మసలి పల్లెలఁ జొచ్చి మనుజులఁ బట్టి, మెసఁగఁ జొచ్చిన నిండ్ల మెదలంగ వెఱచి, వెసఁ గాపురంబులు విడిచి వచ్చితిమి ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 522 పం

జ. మెదవు, మెదలాడు, మెదలించు, మెదలిక, మెదలుచు

మెదలుచే(ల్చు) స క్రి. (√ మెదలు) మెదలించు, కదలుచు

కం . వాయుతనూజుం, బిడికిటఁ బొడిచిన గ్రుద్దులు, మిడుకఁ గొడసి కాలు చెయ్యి మెదలుపకున్నన్ . జై భా 8 26

ఉ వీరలు గంగలోఁ బులినవేదులమీఁద బృసీ నివిష్టులై, నోరు వృథా మెదల్చుచుఁ గనుం గవ మోడ్పడ నక్షమాలికల్, సారెకుఁ ద్రిప్పుచన్ ప్రబోధ 2 8

మెది(యి)ంచే = మెదుచే స క్రి (√ మెదుగు) మేదించు, కలియఁగలపు

సీ విరిదేవెలోనఁ గప్పురము వోసి మెదించి తడయ కొక్కుమ్మడిఁ ద్రావుదావ . రసిక. 4 85.

గీ కూర్మి జిల్లేడుదూదిని గోళఫలరసమునను మెదిగింపి వర్తిగాఁ జక్కఁ జేసి, కుసుమ నూనెను గిపంబు బోసఁగఁ బెట్టి, చూప లోనాదు రెటువంటి సుదతులైన హంస 5 130.

సీ మేనఁ బొక్కులు వొక్క మెదియించి సున్నంబు మెత్తఁ జెల్లునె మీకు మెలఁత లారా ... సిలా. 3. 34.

మెదుక = మెతుప విశ (సం. మృదుః, త మెదు) మందుఁడు

సీ మెచ్చు మన్నించెనా మెదుకపాలసుఁడైన దొంతనంబున నిల్చి పరిథవించు పాండు. 1 74, 5. 63

వి. తలవెంద్రుకనయందుఁ జెమట మున్నగువాని చే నే ర్పడుముటికి, పిండక ..

సీ. పొ లు పేద మెదుకకంపును సీనుసిగయును బల్లి మీసములును బిల్లికనులు ... హరివం. 4. 103

ద్వి. మెదుక పట్టినతల మెడ గండమాల, నుదుటి మీఁదటినుడి నులిగొన్న బొమలు .. ద్వి హరివం ఉ. 1081 పం.

జ. మెదుకగొను.

మెదుకగొను. అ క్రి. (మెదుక + కొను) చెమట మున్నగువానిచే జంకపట్టు.

వ ... ముదుక వెన్నలంటికొనుట మెదుకగొని మొదుకనయి పిడిచినం బొల పలచుచుంచు తలలును. హరి పూ 5 142.

మెదుకు వి మెతుకు (వా శ ర)

మెదుగు. అ క్రి 1 నలఁగు

గీ కాంచి యీగాని యగుఁ దురంగములు నీరు. ద్రావునది గాక యున్న నుదయ్యత్నురప్ర. కాండ ముద్రిలచేత సంకలిత మగుచు, మృదురజో రాజి మెదుగ నేరదు పథంబు జై భా 2. 8.

కం ఇది మార్గ మిందుఁ జన నున్నది నలుందట నర్థ యోజనంబునఁ జాలన్, మెదిగిన తెరువం దడుగుము, ముద మొదవ నిరంతరాయముగ శీఘ్రమునన్ .... శ్రీరం 3. 518.

2. ధాన్యము పొట్టుపోవునట్లు నలఁగు.

(వ్యవ) వడ్లు బాగుగ దంచినఁ గాని మెదుగవు.

3 బలహీనుఁడగు

కం పచ్చినయమ్మున్నగి నూఱక, పుచ్చినఁ గోపించుఁ గాని .. పోవిడువఁడు దానిచ్చెద ననినను గన్యలు, మెచ్చరు వార్ధకముచేత మెదిగిన వానిన్. వి. పు 5. 137.

జ మెదించు, మెదుగుడు, మెదుచు, మెదుపు

మెదుగుడు వి (√ మెదుగు) మెత్తనిగుడ్డ ('పాఁతగుడ్డ' అని శ. ర.)

సీ జలకమార్చు నఖంపచస్వచ్ఛజలములఁ దడి యొత్తుఁ గడు మెదుగుడులఁ బొదివి .. పాండు. 2. 19.

మెదుచే. స. క్రి. (మెదుగు) 1. నలఁగఁ

గొట్టు.

ఉ॥ కాఁదెని సప్తసాగరములు గలఁచి, మేదినీ దరములు మెదిచి నుగ్గాడి, యీరసంబున దిగ్గజేంద్రకుంభములు. దాఁటించి మేదినీతనయ సాదెను

రం రా. అర 168 పా. 17 పం.

2 మేదించు, మర్దించు

సీ తేటి ముట్టనిపువ్వుఁదేసియఁబుప్పాడి మెదిచి పాదంబుల మెత్తి మెత్తి. విక్ర 4 162.

గీ. ... అడవిపసవులు మెదిచి పై నలఁదుతలిసి, కన్నియలపిండు లెంతయుఁ గలుగుదాని ...

యయా 2. 48.

సీ. మదను మైపూఁతకు మెదిచినకస్తూరితో నొవ్వు క్రొవంపుసాన యనఁగ ... పరమ. 3. 281.

3. కాటుక మొదలగువాని నొకచేతిబ్రేలిపైనుంచి వేఱొకవ్రేలితో రాచు ...

గీ చీర నేతితోఁ గాటుక చిక్కమెదిచి ...

కు. సం. 8. 99.

మెదుపు. స క్రి (√ మెదుగు.) 1. నలఁగఁగొట్టు.

కం. వేగ నరేంద్రుఁడు రాకే, కాగా యిటు చనఁగ వాఁడివలుమొనసోఁకన్, భోగంబుల నిను మెదుపదె, భోగిని దైనపుడు చేరఁ బోరాదునుమీ సారంగ. 2. 27.

2. మేదించు, మర్దించు, కలయఁగలుపు.

గీ. ... నీరజాప్తు, సానఁబట్టినరాపొడి చల్లి మెదిపి ... మనుచ. 2. 36.

గీ. ... రాలినట్టి, పొడుము నూతనఘటముతో నిడి ప్రభాత, సమయమునఁ బ్రత్యహంబు వాక్యమున మెదిపి, వేసరక చిన్న మెత్తు సేవించునరుని, నాలుకను గాపురంబుండు నలువ చెలువ. అప్ప 2. 431.

మెదుపు. విశే. (సం. మృదుః, త. మెదు.) మెత్తనిది.

వ .. ఇసుకమెదువు నెలవులం బన్నినపసవు టాకుంజప్పరంబులలోనం గుప్పళించిన కప్పురంబుతోఁడి కురువేరు పరిమళంబులును ...

పాండు. 4. 16.

2. మందము (శ. ర.).

మెనుపు. స. క్రి. (కవ్వముతో) ఎనుచు, కలియఁజేయు (శ. ర.).

మెప్పించు = మెచ్చించు స క్రి. (√ మెచ్చు¹)
1. మెచ్చునట్లుచేయు, శ్లాఘింపఁజేయు.

గీ. ..., పంత మలరంగ నిన్ను మెప్పింతుఁగాన ..

పారి. 1. 131.

సీ మఱియు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్యరచన మెప్పించికొంటి గీర్వాణభాష,ను ...

ఆము. 1. 13

గీ. ... అగజ నీవు, నింత మెప్పించుకొంటి నీకెవ్వరీడు ,.. ప్రభా. 1. 132.

2. రంజించు, సంతోషపెట్టు.

సీ. ఏరాజునకుఁ జెల్లు నింద్రుని మెప్పించి నవరత్నసింహాసనంబు వడయ, .. విక్ర. 4 44.

సీ. ... భ్రమరికావళుల నర్తనగతులను, ...

గీ. నాఁడి మెప్పించు నెట్టిచోద్యంబొ తరుణి, ...

కాశీ. 6 169.

మెప్పు¹. అ. క్రి. ఎగురు, దుముకు.

సీ. ఒకపరి యానంద ముప్పొంగఁ జెలరేఁగి మెప్పుచు వెన్నెలకుప్ప లాడు . .

ఇందు. 2 148.

మెప్పు² వి. (√ మెచ్చు¹) 1. శ్లాఘ, పొగడ్త

కం. తలఁకక మెలఁగెడి మెకముల, నలుఁగుల పాల్సేసి మృగయు లౌ నని పొగడన్, బులుఁగులు వేఁటలు గని మెప్పులు గులుకఁగ మరలుఁ డనుచు బోయలు దెలుపన్ ..

ఉ రా. 7. 93.

2. సంతోషము.

ఉ అచ్చటి రత్నమందిరము లాస్మకు మెప్పొనఁ

గూర్చునే కదా .. ఉ రా 2. 251.

3 వరము

సీ. నీ వొసంగెద నన్న నెఱమెప్పు లివ్వుడు మఱచినాఁడవు లోన నెఱుక మాలి ..
అచ్చ. రా అయో. 31.

విశే. శ్లాఘాపాత్రము, మెచ్చఁదగినది.

ఉ. ... అ, యొయ్యప్పులకుప్ప మెప్పుగుకుళోదయ వైభవలీల ఁ౦జిలన్ . ఇందు. ౬. 98.

మెయి¹ = మయి¹, మై¹. వి. (క త మెయ్)

1. దేహము, ఒడలు.

గీ మేను నెమ్మేను మై మయి మే మెయి యొడ, లన శరీరంబు దగు .. ఆం. భా. 2. 134.

సీ. అతఁడు పంద్రెండు వాలమ్ము లాబీభత్సు మెయిఁగ్రుచ్చి ... భాం. శల్య 1. 122.

కం. కాంచనపాంచాలికవలె, మించిన యశోకంచ వాంగి మెయిజిగి పలు వ్యాపించం గాంచిన తరువులు, కాంచనతరువుల తెఱఁగుఁ గైకొన నవటన్ ... ఉ రా 2 125.

సీ ఘనసాంద్రకాశ్మీర గంధసారోదార మృగమద పంకంబు మెయిఁ దనర్చ . విక్ర 1. 6.

2. పార్శ్వము, ప్రక్క.

వ. . . నిర్మరాఖ్యదంబుగాఁ దెనంగుసైన్యద్వితయంబు మంథరముఖతాంబుధిచందర బగుట కుఱంగి యుచ్చిపోయెడు శరంబులు సిరు మెయినే గెలిచిన కుంతురకాదులను ...
భాఁర భీష్మ. 1. 267.

ఉ .. శిష్యలంక్తి యథాభ్యంతరలీల నిర్మెయిల యందుఁ దనుం గొలువన్ మహోన్నతిన్ ...
విక్ర 6. 5

3 వెంబడ

కం శీకరసమయమేత్ర మ, నేకౌషధిరసమయంబులయి నయట్ల సుమీ, యేకవిధ మైనబుద్ధియ, నేకములగుకర్మములమెయిం బోకన్నృపా ..
భార. శాం. 4. 195.

శ్లో. యథా హైకరసా భూమిరోషధ్యర్థాను సారిణీ, తథా కర్మగతా బుద్ధిరంతరాత్మాను దర్శినీ .. సం. భార. శాం 204. 17.

గీ. మేఁతకై పోవుకదుపుల మెయి పడిన కృశిద కన్యాతటంబుల నిందునందు, నాడుచును వాడు చునువల్ల వాన్వితముగ, నరిగె బలదేవుఁడును తోన యరుగుదేర .. హరి పూ 7 8.

4. విధము, రీతి

కం. మనలోన నెవ్వఁ డెమ్మెయి, పని వెంటను విరటు మనము పడయుదము . .
భార. విరా 1. 65.

సీ. హిమరుచి కీమెయి యొందుండి వచ్చె నితాంత సుధాపూర్ణకాంతి దనర ... కు సం ౬. 600.

గీ తంద్రపిమ్మట నివి యేమితగిన భంగిఁ, బంచు కొన నేర కిమ్మెయిఁ బ్రతిదినంబుఁ, జోరు చున్నారము ... విక్ర 2 8, నైష 1 45.

జ. మెయికొను, మెయికోలు, మెయితాలువు, మెయిపాలు, మెయిమఱపు, మెయిమఱువు, మెయివడి, మెయివెట్టు, మెయిసిరి

మెయి² = మయి² మై², ప్ర. ప్రయ. 1 కొన్ని యెడలఁ దృతీయావిభక్తియందు వచ్చును

చం. . . సంజయుం, బనిచె మహారణంబు పంచాటి మెయిన్ సకలంబుఁ జెప్పఁగన్
భాం. భీష్మ. 1. 7.

ఉ. ఏల దురంత వేదన మెయిన్ బొరలాడెదు తాల్మి దక్క మే, లే లలితాంగి ..
మనుచ 3. 64.

ద్వి. మేఘవాహనుఁ డొంటిమెయి సూడఁ జూచి, మేఘనాదుఁడు మాయ మిగులఁ గావించె ...
రం రా ఉ 79 పొ 7 పం.
కు సం. 4. 441.

2. కొన్నియెడల సప్తమీవిభక్తియందు వచ్చును.

చం. ... అప్పని మెయి నగ్నిచేత నగుఁబా టగు నన్వెఱతో భవద్దయా, వనవిధి నాశ్రయించు

టకు వచ్చితి . భా. అను 1. 251

మెయి³ వి (సం. మహీ) భూమి.

కం. ఆ యమునాస్ప్రిపమున న, వేయుఁడు గృష్ణుఁడు పుట్ట మెయిఁ గృష్ణ ద్వైపాయనుఁ డనఁ బరఁగ. భా. ఆది 3. 45

కం వీ రైలులుఁ కౌరవులును, భాంతులును గౌరవులును పాండవులు ననన్, వీరు లయి వరిగి రిది నయ, వారిఁగ భవదీయవంశవరపాటి మెయిన్ భా. ఆది. 4 118.

గీ నరుఁడు నారాయణుండు ననంగఁ బరగు, నిత్యపురుషులు నీవును నేను జుమ్ము, భువనహిత మాచరింపఁగా చూరి వేడ్క, వచ్చి యిమ్మెయిఁ బుట్టినవార మనఘ భా. శాం 6. 419.

మెయికొను = మయికొను, మైకొను అ క్రి. (మెయి¹ + కొను) 1 కలుగు. పుట్టు

గీ. మెఱయుచెయ్వుల రాగంబు మెయికొనంగ, నెడఁద సొగయించుమాటల నెలమి మిగుల, నిన్ను ననురక్తిఁ గొలుచు నన్నెలఁత లుండ. నీరసాకార సైరంధ్రిఁ గోరఁదగునె భా. విరా 2 81

కం సోలిపచిత్తము వనలో, మేలుకనం దోన తెలివి మెయికొనునట్లు, న్మీలితనయనసరోరుహుఁ, డై లక్ష్మణుఁ జూచి దుఃఖతాత్ముం డగుచున్. భా రా యు 592.

సీ ముంగేల వంచినమొగ మెగయించుచో మెయికొను నేత్రనిమీలనంబు .. కవిక. 3. 212.

2 సమ్మతించు, కష్టపడు

కం అరయ విస్మృతస్వర్గ, ద్వారము రాజులకు నాహవం బరుదుమహా, దారులు దొల్లియు వరిగిరి, మీరీమార్గమున నడవ మెయికొను టొప్పున్. భా. భీష్మ 1. 98.

వ . అయ్యుమామహేశ్వరుల తపోభంగంబు సేయు మనిన దానికి మెయికొని వచ్చితి . . కు సం 4 416.

కం .. నే నొక. వనితారత్నంబుఁ జూచి వలచితిఁ దనుఁ బట్టిన బ్రహ్మరాక్షసుని కసిమున మెయికొన దదియు సంగమున కెబ్బంగిన్ దశకు. 11. 50.

3. పూను, ఉద్యమించు

కం. నానావిధభూతమయము, మే నశిచాచలము మనము మెయికొని నిక్కం, బేదరునకుఁ జెల్లి సం, గా వగు సత్యంబు సదపుణ్యము మ ట్లుండెన్ భా. విరా 1. 193.

సీ. జగము లన్నియు నొక్కమొగి సమయింపంగ మెయికొని గమకించు మృత్యువో కొ ...
భా. రా యు. 1467.

సీ. మెట్లకుఁ దగమిక మెయికొంట యాయింతి కుచములప్రతిఁ జూపఁగోరు చెల్ల ...
కవిక. ౫. 49.

4. లభించు.

కం. అది బెట్టిదంపువెరవున, మృదుభూతోపాయమునను మెయికొనద ప్రజం, బోదువ వలయు నాజ్ఞాసంపద గలసాకతముతోడఁ బతి యవ హితుఁడై ... భా. శాం. 8. 170

5. ఇష్టమగు, రుచించు.

కం. కాలము సేరినరోగికి, మే లగుబౌషధము లెందు మెయికొనునె మదిన్, జేల చెవ్ నున్నతతికి వినఁ, గోలునె దగుబుద్ధు లల్పబుద్ధుల కెందున్. భా. రా. అర. 2 13.

స. క్రి 1. అంగీకరించు, ఒప్పుకొను.

కం. తగ విదురుఁ బంచి యాతని, మగుడఁగఁ బిలిపించె నాయమయుఁ దనయునకున్. వగయును గూర్మియు వెంపును, మిగిలినవచనముల సంధి మెయికొనఁజెప్పెన్ భా. ఉద్యో 4 82.

గీ. ఇట్టివానిఁగ నన్ను మీ రెఱిఁగి యిచటి, కింద ఱును వచ్చి యక్కటా యిట్టు లడుగ, మీకుఁ బ్రియ మైనకార్యంబు మెయికొనఁగఁ, గనుట కంటెను సుకృతంబు గలదె నాకు
భా. భీష్మ. 3. 602.

౭. పొందు.

౦. వేటుగఁ గనినం బ్రకృతికిఁ, జూఱవిడిచినట్లు తనదుసుజ్ఞానము న, క్కాఱు విడిచి తన కంటెను, మీఱ నొకటి లేమిగాన్పు మెయికొనఁ వలయున్. భార. అను. 4 202

('అంగీకరించు' అని శ. ర.)

మెయికోలు = మయికోలు, మేకోలు, మైకోలు వి. (√ మెయికొను)

(పూనిక, ఉద్యమము.)

కం. తమతమదేశంబులకై, మిముఁ గొని పాండవుల గెలుచు మెయికోలున భూ, రమణులు గొందఱు వచ్చిరి. భార. భీష్మ 1. 91

మెయితాలుపు. వి (మెయి[1] + తాలుపు) శరీరధారి, ప్రాణి.

రగడ. తవిలి యెన్నఁడు నేని నిమ్మెయితాలుపులకును గీడు సేయక ...

అచ్చ. రా. యు. 64

మెయిపాలు. వి. బ (మెయి[1] + పాలు) సమభాగము.

(బ. మెయిపాలులు, మెయిపాళ్లు.)

కం. పెక్కండ్రు పూఁటవారలు, తక్కొని మెయిపాళ్ల వరువఁ దగు నొకచాయం, బెక్కండ్రు పూఁటయగుచో, నొక్కనిచే నైన నర్థ మొడయండు గొనున్ విజ్ఞా. 3. 66

శ్లో. బహవః స్యుర్యది స్వాంశైర్దద్యుః ప్రతిభువో ధనమ్, ఏకచ్ఛాయాశ్రితే ష్వేషు ధనికస్య యథారుచి. సం. విజ్ఞా. వ్య. (శ. ర.).

గీ. పెండ్లిచేసిన నిలచెడి పేద లైన, కూఁతుబకుఁ దల్లిధనమైనఁ గొనుట యుచిత, మందఱును నొక్కభంగివారగుదురేనిఁ, దారు మెయిపాలు గొనుటయ ధర్మ మెందు ... విజ్ఞా 3 127.

మెయిమఱవు = మయిమఱవు, మైమఱవు వి. (మెయి[1] + మఱవు) పారవశ్యము, ఒడలెఱుంగమి (శ. ర.).

మెయిమఱుపు = మయిమఱుపు, మేమఱుగు, మైమఱుపు. వి (మెయి[1] + మఱుపు) కవచము. (శ ర).

మెయిమెయి. మయిమయి, మైమై. క్రి. విశే. ద్రు. 1 అనాయాసముగా.

ఆ. మెయిమెయిం బెరంగి మెచ్చించి ముక్కంటి. చే వరంబు గొని విశిష్టదివ్య, కాంతిదీప్తుఁ డైన గాండీవి నోరఁగ డాఁకఁ, జెనయఁ జాలకునికి సెప్ప నేల. భార. ద్రో. 1. 45

గీ మకరహస్యంబు చెప్పక మగువచంద, మెల్ల నేర్పడ మెయిమెయి నెఱిఁగి విమ్మ...

దశకు. 6. 167.

2. నిరుపద్రవముగా

కం. ఏ నపుడు ధర్మపాశా, దీనుఁడ నై కోపమునకు దీకొనరింపం,గా నేరకున్న మెయి మ్మెయిఁ, బో నయ్యెంగాక యింకఁ బోమ్మా యిచటన్ ... భార విరా. 5. 91.

కం నాకన్నుల యెదురం బడి, యేక్రియ మెయి మెయిన బ్రదికి యేఁగెదు నింకన్ ...

భా. రా. యు. 1558.

వ అమ్మొనసలి .. యక్కుమారు సుక్కుఁదండసంబులువోలెఁ దనరెండుకోఱలం బిట్టూఁది కఱవక మెయిమెయిం గబళించి కనుగంద కుండ జలాధిదేవతాసమీపంబునకుం దెచ్చుటయు .. కాశీ. 4 68.

మెయివడి = మయివడి, మైవడి వి. (√మెయి[1]) 1. సమ్మతి, ఒప్పుదల.

గీ పలుకు తేర్పడ విని మెత్తబడినయట్లు, సుభగ మెయివడి చూపుగాఁ జూచి తనదు, హృదయ మెఱిఁగించుతెఱఁగున నిట్టు లనియె ...

భార. విరా. 2. 259.

2. విధము.

సీ. భావించి నీముద్దుఁబలుకుల మెయివడి బలపడఁ గఱచు రాచిలుక లివియు ...

కు సం 6 687.

ఆ. కయ్యమునకు వలదు కాల్ద్రివ్వ నధిప సా, మమున భేదమునను మార్తు మనము, మెత్తఁ జేసి చెఱుచు మెయివడిఁ దప్పించు,కొనుటెఱం గెఱింగికొనుట మేలు ..

భార. శాం. 2. 282.

3 సామ్యత

మ. ... ధర్మనందనుం డతనియుద్ధతికిం బుయి లోడి మెయివడి గలనడవడిం బ్రవర్తిల్లు చుండియు జూదంబువెంట మోసపోయి తొడరి చిక్కనం బడియె ... భార. ఉద్యో. 1. 22.

మెయివెట్టు. అ. క్రి. (మెయి¹+ పెట్టు) మేను పెంచు, పుష్టిఁజెందు.

గీ. హర్షమందస్మితముతోడ నమ్మురారి, యపుడ హయముల మెయివెట్టునట్లు సేసి, తఱిమి నీళులఁ బ్రావించి తడవి మగుడఁ, దెచ్చె . .

భార. ద్రో. 3. 168.

మెయిసిరి. వి. (మెయి¹ + సిరి) నాట్యగతి భేదము.

కం. లయకోపు దృష్టియును వళి,నయ ముడుటు దురమ్ము మోడి నయ మున్నతిరే, కయును బ్రమాణము హరువున్, మెయిసిరి యవఘంకము మురువు మెలఁకువ యమరున్. ప్రబంధ. ..

మె(యిదు)ద్దు. అ. క్రి. పటవశమగు.

శా. సాహాచారవిశారదతులు . అట్మె నిన్ను నెనయన్ భావించి దుర్వాసను, సారాం భోసఫ నీఁదె మెద్దు నుసుహాసౌఖ్యాత్ముల్లై మర్త్యులా, ధారాధేయపిముక్తి యుక్తు లగు దుర్ దారిద్ర్యవిద్రావణా ..

కు. సం. 10. 46

మెర. వి. 1. సంశయము.

చం. వెఱ మెర లేనియట్టి ఒలువీరుఁడు కృష్ణ కుమారుఁడొక్కచేఁ, జఱచి ...

భాగ. 10. పూ. 662.

2. విధము.

కం. రోమలతారాహు వదన, యామవతినేతఁ బోదువు దమచను కాఁగాఁ, గామాహితుఁ డికుండెడు, నామెర వెలఁదికిని బ్రదివకు లతి కయ మయ్యెన్ ... ప్రబంధ. 295

మెరక. విశే. మెట్ట. (వి. మెట్టనేల. శ. ర.)

గీ. మెట్ట మెరక యనంగను మెఱయుచుండు. స్థలిక సంజ్ఞలు ... ఆం. భా. 2. 5.

మెరకు స. క్రి. త్రిప్పు.

ద్వి. దండియై యామ్యహస్తంబున గోరు, గొండి వల్పటికంటికొల్కిలో మునిచి, యల్లనఁ గంటి గ్రుడ్డనియక యుండ, మెల్లనఁజుట్టును మెరకి పెకల్చి. పండితా. మహి. 251 పు

మెరమెర¹. వి. 1. వ్యథ, దుఃఖము

సీ. అమ్మహాత్ముని హృదయమునకు మెర మెర పుట్టింప నేటికిఁ బోయి కాంచి ...

భార. మౌ. 157.

కం. మురముర దివిజుల హృదయము, మెరమెం యిదె యడఁగు ననుచు మెఱసెన్ హరి యున్ ... భాగ. 10 ఉ. 161.

చం. మెర మెర యేల నీకు హరిమిత్ర సుతుండు .. మిత్రుఁడుత్తమ, స్థిరమతిఁ బోల్చు నొక ..ఁడు ... పం. ..

2 సంశయము సంభావన.

కం. అరివధము పాప మని మది, మెర మె. గలి. నను దిగిన మెయిఁజేయుము భూ.వ. ప్ర య శ్చిత్తము .. భార. శాం. 1. 260.

భార. అశ్వ. 4. 171.

3. భేదము.

కం పురుషుఁడన వేఱొకండే, పురుషోత్తముఁడైన యేన పురుషోత్తమతా, స్ఫురణకుఁ బు షత్వం బను, మెర మెర గల దదియకాదె మెయి కొనుఁ గ్రియకున్. భార. భీష్మ. 1. 190

4. మాలిన్యము.

ద్వి. పరమ మాహేశ్వర పట్టభద్రుండు, మృడుని భక్తులలోని మెర మెర వోవఁ, గడిగి నిర్మల

ములు గావించుకతన ...
ప్రభు. 2. 60 పా. 22. పం.

6. క్రౌర్యము.

సీ. మీనాక్షిపై నింత మెరమెర సేతువే చేరి
మీనాంక రక్షింతుగాక ... తపతీ. 4. 26.

జ. మెరమెరపడు, మెరమెరపాటు, మెరమెర
లాడు.

మెరమెర2. వి. తళతళ మనుకాంతి.

రగడ. మెరమెరని కొలనివరి మీ లంచు లకు
ముకులు, మరగె నీకనుదోయి మాయింపు చక
చకలు ... మనుచ. 3. 84.

మెరమెరపడు. అ. క్రి. (మెరమెర1 + పడు)
సంశయపడు.

వ. అని చిత్తమోహంబు దిరస్కరించుచు నిజాశ్ర
మంబునకు వచ్చి తనమనంబున మెరమెర
పడుచుండును ... వా. రా. 4. 110.

మెరమెరపాటు. వి. (√ మెరమెరపడు) సంశయ
పడుట, మెరమెరపడుట.

ద్వి. పరకుసేయుదువె యీ సామ్రాజ్యపదవి, మెర
మెరపాటేల మీకుఁ జిత్తముల ....
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1515 పం.

మెరమెరలాడు. అ. క్రి. (మెరమెర1) వ్యథ
నొందు, బాధపడు.

వ్యవ. ఎదుటివాని సంపద చూచిన మనస్సు మెర
మెరలాడును, కన్ను మెరమెరలాడు
చున్నది.

మెర్వు = మెర్గు, మెఱుఁగు, (చూ. మెర్వుడు
పుర్వు.)

జ. మెర్వుడుఁబుర్వు.

మెర్వు(ఱువు)డుఁబుర్వు. వి. (√ మెర్వు.)
మెఱుఁగుడుఁబురుగు, ఖద్యోతము.

సీ. కమలబాంధవునితోఁగదలు మెర్వుడుఁబుర్వు
దేవతాకుజముతోఁ దెల్లదుమ్మ ...

గీ. సాటిరానట్టిపగిది ... చెన్న. 5. 71.

మెఱచు = మెఱయు. అ. క్రి. తళుక్కునఁ
ప్రకాశించు.

సీ. ఘనతటిల్లతలయ క్రొవిమిచి దంష్ట్రలు మెఱ
వఁగ౯ బండులు గొంటికి పెలుచ ...
భార. ఆది. 6. 201.

గీ. పలకయును వాలునుం గొని యలఘుజవము,
మెఱయ నేలకు లంఘించి మెఱుఁగుమెఱచి,
నట్లు సని . భార. ద్రో. 4. 101.

గీ. చిలుకమావులు గట్టిన చిగురుతేరి, పసిఁడిబలు
మీనుపడగ యొద్దెసలమెఱవఁ, జెఱకు విల్లు
పూవమ్ము లేడైఱ ధరించి, గట్టి బిగిసి యే
తెంచె నక్కడిమిమగఁడు .
హరి. ఉ. 6. 58., భీమ. 6. 2. 9

జ. మెఱపు, మెఱపుఁదీఁగ.

మెఱపు. వి. (√మెఱచు. క. మెరపు.)
1. విద్యుత్తు, మించు.

సీ. మదచకోరమరాళమండలి చెలరేఁగఁ బఱచు
చేడియ లను మెఱపు ఒడఁగ ..
పారి. 2. 49.

సీ. ఒఱపుచేఁ బోలుకారుమెఱపుచేవ నదల్పఁ కల
కంఠి కంటిచూపులబెడంగు ...
పరమ. 3. 125.

2. ప్రకాశము, తళుకు.

సీ. జింకతాలుపరియు జింకతాలుపరియు మఱఁ
దియు ననుఁగునై మెఱపుఁ జూత.
అచ్చ. రా. బాల. 8.

ద్వి. నెఱపైన కవిత వర్ణింప నం దెసఁగు, మెఱ
పుల చందాన మెఱపులు బొదవె.
ఆ. మ. క. 2. 72 పా. 2 పం

మెఱపుఁదీఁగ వి. (మెఱపు+తీఁగ)తీఁగవలె నో
యైన మెఱపు (శ. ర.).

2. జ్యోతిష్మతీలత (శ. ర.).

మెఱ(ద)ము. అ. క్రి. 1. (నాఁటివశల్యాదికము)
ఇటునటు మెదలు.

వ. నెఱఁకులమెఱుఁగుటమ్ములు మెఱమిన తెఱంగున నతని చరిత్రస్మరణంబులు చిత్తోత్కంపంబు నొనరింప ... వృ.సిం. 5. 4.

సీ. మొనసి మేనులు చుఱుక్కని పొక్కఁగాఁ దూఁరి మెఱముచు విసరు తెమ్మెరకుఁదోడు. యయా. 5. 81.

చం. .. జ్యాజను లాడెడిమాడ లమ్ములై యురువడిగుండెలో మెఱముచున్నవి సోదరులార యిద్యోడవ్ .. ఉ. రా. 6. 211, ఆము. [illegible]. 40

2. చెలరేఁగు, విజృంభించు.

గీ. హరిహరబ్రహ్మగాఢ మానాపహారి, త్రిభువనసుర్విహారి పరిభవకుండు, కమ్మవిలుకాఁడు మెఱమశృంగారవనము, లోనిగురివెందపొద క్రిందవాని మనిచి. విక్ర. 8. 57.

స. క్రి. 1. మెదల్చు, కదల్చు.

శా. కంఠోపాంతము దొడలున్ మెఱముచుం గాలాగ్నిచందంబునన్, గుంభీభూతుఁడుగాక. భాగ. 10. పూ. 449.

మ. గవిలో బెబ్బులి డాఁగి గ్రుడ్లు మెఱమంగాఁ గాంచి రా జేసె మనుచ. 4. 46.

2. ఇటునటుఁ ద్రిప్పు, (కత్తితోఁ బొడిచి, ఇటునటుఁ ద్రిప్పు.

సీ. ఉటిమెన సంధించి మెఱమినక్రియ, [illegible] కోటు లున్మూలితములు గాఁగ .. భోజరా 7. 44

ద్వి. మెఱుఁగుఁగైదుపుఁ గ్రుచ్చి మెఱమినట్లుండ, మలికి భూపాలుఁ డాయుగ్మలిఁ జూచి .. ద్వి. వాణి. ఉ. [illegible] పం.

వ. చక్రంబులఁ ద్రుంచుచు సబళంబుల నొంచుచు నురయల మెఱముచు శూలంబులఁ దుఱుముచు ... భాగ. 6. 370.

3. భేదించు.

కం. సురవీరుఁ డొక్కశరమునఁ, గంఫాళము గ్రుచ్చెఁ జక్కఁగా వాలమునన్, గరి దుస్సియపలెఁ దురగం, బురగముక్రియఁ ద్రెళ్లి దొల్లనుఱము న్మెఱమెన్. అ. వి. 2. 84.

4. బాధించు.

గీ. మరునిసాళికసాయకోత్కరము కరము, ధరముఁ దరమిడి మెఱము ఛేయరిది సారిది నుఱిది నవి మెట్లు తెగఁ గోయునుం నదీఝ, రంబుల జనింపవో శతారములు గావొ. వసు. 2. 114.

వి. 1. తలత్రిండుగా వేసెడుదుముకు, పిల్లమెఱము.

చం. పెఱుకుదు మింక లంక నని పేర్చి కపీంద్రులు దిక్కులార్వులం, బఱియలు సేయుచున్ బ్రమరి పాఱుచుఁ గేరుచుఁ గ్రేళ్లు దాఁటుచున్, మెఱములువైచుచు న్నెగసి మేఘము లంటుచు .. భా. రా. య. 283.

సీ. కడలినీటను చెంటి కరడు పొర్లువిధాన కుఱుచగా ముంగలి మెఱము వైచి .. ప్రబంధ 109.

కం .. వనజాతుని యెదుర మెఱము వైచిన భంగిన్ . జై. భా 9. 103.

2. గంతు.

* మెఱములు వైచుచు మింటికి నెగయుచు [illegible] ప్పిబుల్ చఱచుచుఁ గుప్పించుచు .. అచ్చ. రా. యు. 90.

రగడ. పాఱుమాలి నృపాలసుర వినపాలు [illegible] దాఁచెను, రాలుపూలలరాలు చెసి మెరాలు తేజవరాలు వైచెను చంద్రా. 4. 134.

మెఱమెచ్చు. అ. క్రి. (మెచ్చు[1] + మెచ్చు[1]) మిక్కిలి మెచ్చు

సీ . పోయి వచ్చెద నని మెఱమెచ్చుఁ బలికి. వేం. మా. 5. 149.

వి. 1. ఇచ్చకమునకై వ పొగడ్త.

చం. మనమున మాటలం గ్రియల మన్నన లీనొక నాఁడు నెట్టికా, మిమునకు గారవంబు మెఱ మెచ్చులకై పచరింతుఁ గాని పా,యని యను రక్తి నీయెడన వగ్గలమై కనుపట్టు నాకు . పారి. 1. 118.

('మిక్కిలి మెచ్చు, అని శ. ర.)

2. మెక్కలి మెచ్చు.

వ. ...విషంబు సేయం జా...మి భావించి మెఱ మెచ్చుల కిట్లంటి ... ...శకు. 8. 72.

కం. ని...పేదల రక్షించెడు, సఁనుఁడు నెఱదాత గాక సంపన్నులఁ దా, భరియించువాఁడు దాతయె, మెఱమెచ్చులదాత యతఁడు మేదిని వేమా. వేమన. 2. 198.

విజ. ముఖప్రీతి కొఱకైనది.

కం. నయగాఁగపుఁదమిఁ గపట, ప్రియముల మెఱ మెచ్చుఁ బల్కరింతల మిథ్యా, చయములను జైపచారపు, నయమున మునిఁగూడి కొన్ని నాళ్లు రమింపన్. విప్ర. 4. 13.

సీ. అగుణార్ణవుని యిల్లాలికి మెఱమెచ్చుఁగూర్మితో వండినకూర వెట్టు ... శుక. 2 557.

మెఱయించు. స. క్రి. (√ మెఱయు) ప్రకటించు, బయలుపఱచు.

కం. ఉఱు ముఱిమినట్లు భరముం, దరిఁదీపుమిటారి పలుకువారినయంబున్, మెఱయింప నేర్తు రిప్పుర, నెఱమద్దెలకాంద్రు వాద్యనినద ప్రౌఢిన్. చం. రా. 2 66.

సీ. ...మై బో దొఁగఁ దేల్గుటిన ట్టెని డాఁచి కొంచుఁ బోపక మెఱయించు లెట్లు ... కళా. 2. 79.

గీ. . ...దుని తోడి నెయ్యంబు గోరి, తేని యీ...లి సేవకవృత్తిగాని, దొరతనంబులు మె...యిఁ...ప దొరక వింక, నీకు నెటువలెఁ దోఁచు నోనిర్జరేంద్ర. దశా. 2. 1'2.

మెఱయు అ. క్రి. 1. (మెఱపు) తళుక్కుపఁ ప్రకాశించు, ప్రకాశించు.

సీ. పొలపంబు మెఱసి దిక్కులఁ గాంతి పూరించు గ్రొక్కారు మెఱుఁగుల నుక్కడంచి. భా... ...రా. 2. 83.

కం. మెఱయంగ ముసురు గురియఁగ, నుఱుమం బురపీడులం బయోధరవేశం, దెఱపల రమ ణుఱ మొద్దకు, ని...పో...ల స...ల ...ర ...వ్వం శనుపున్ .. ...ర. 3. 88.

గీ. వశికచే వంత ధారాణి...ల్ల ...కు ...లుఁగు మెఱసినరీతి భ్రమి...చ ...డి, ...డిక్కులఁ దానయై యనుపమాన, మానమున నిట్లు లని యొ నమ్మోమ్మిఁ గాంచి .... దశా. 6. 116.

సీ. కాంచనాంచలదివ్యకౌశేయచేలంబు మనకటీ తటమునఁ గరము మెఱయ ... విక్ర. 1. 8.

2. ఒప్పు, శోభిల్లు.

ఆ. ఇందువంశవిభుఁ డుపేంద్రుఁ డింద్రప్రస్థ, పురము నొద్ద నతివిభూతి మెఱసి ...
భార. ఆది. 8. 215.

సీ. సమరనృత్యోచిత చమరవాలంబును గతు పొలయు భుజాగ్రమున మెఱయ ...
పారి. 1. 44.

చం. పఱపగునారికేళవనపంక్తులు మామిడితోపులుం గడున్, మెఱయుచు నాకమ్మకు నమ్మదము మెచ్చును నచ్చెరువున్ ఘటి...ఁగన్ ...
కా... 2. 1...... ...రా. 3. 93.

3. ప్రకటితమగు, వెల్లడియగు.

గీ. ...ప్పు చక్ర...ఁ దీ...సయనుక్తి మెఱయ -
హార. 2. 119.

సీ. ప్రవాసవప్ర... ...దామ... ...ంబుల యంగు రూ... మెఱయ .. ...క్ర. 1. 20.

4. విజృం...ంచు, చె...గు.

కం. మురిముఱ దం... ...ఱపాలయము, మెం మెర ...య ...డఁగు ...ను మెఱ... ...యుయున్.
భా... 10. ఉ. 161.

గీ. తక్కుఁగలసైనికుల నెల్ల నుక్కడంచి, మిగుల సంగ్రామభూమిలో మెఱసినట్టి, రిపుయముని తీవ్రతకును సైరింపలేక, వెఱచి చోళావనీ భర్త విఱిగి చనియె. పరమ. 4. 159.

ఉ. ఎఱుఁగుదు మున్ సుకేశుఁడు మహేశు కృపన్ విశ్వవాభిరాముఁడౌ, ఎఱుఁగుదు వానిపుత్రకు లహీనవరంబులు బ్రహ్మ యీయఁగా, మెఱసి జగత్త్రయంబునకు మీకును బాధకు లౌట ... ఉ. రా 1. 327.

5. పూను, ఉద్యమించు.

గీ. మెఱసి యుపకార మొనరింప మేలు వచ్చుఁ, గీడు వచ్చు మనంబులో నోడ వలదు ... కాశీ. 2. 107.

6. అతిశయించు.

కం. ప్రాకటనవరసకలనా, సాకల్యము మెఱయ మధురసమధుద్రాక్షా, పాకప్రబంధరచనన్, జోకం దగుతిక్కయాయజూకుం దలతున్. విప్ర. 1. 11.

ద్వి. చిఱునవ్వు నవ్వి వసిష్ఠుఁ డాగ్రహము, మెఱయఁ గౌశికసంయమి కిట్టు లనియె ... ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 352 పం.

7. ప్రసరించు.

గీ. ఆకసంబు నుండి విహంగరాజు, భక్తి నెఱ కల నీడ వచ్చుద్మశాఖు, మీఁదఁ బచరించె వీఱెండ మెఱయకుండ .... హరి. పూ. 7. 189.

స. క్రి 1. మెఱయునట్లు చేయు, మెఱపు మెఱయించు.

సీ. మఱి మూఁడవది నిల్పి మెఱసి బిట్టుఱిమి, శీకర వారి సృష్టిఁ జీకటిగ నలమ ... ఆము. 4 61.

2. ప్రకటించు, బయలుపఱుచు.

ఆ. రాజసుతుఁ తోడ రమణఁ బాండవప్రభృత, రాష్ట్రసుతులు వృద్ధరాజులొద్దఁ, దద్దయును ముదమునఁ దమతమవిద్యలు, మెఱసి రెల్ల జనులు మెచ్చి పొగడ. భార. ఆది. 8. 11.

ఆ. అరులగుణములైన నగ్గించు రెప్పుడుఁ, గలయ వెరసినపుడు గలితనంబు, మెఱయుగురు మహాత్ము లెఱుఁగఁడు తుదిమొద, లెట్టివారి నితఁడు బెట్టు పలుకు భార. విరా. 4. 228.

ద్వి. వలనైన తనవైభవంబెల్ల మెఱసి, కొలువుండె నుత్తరగోపురంబందు ... రం. రా. యు. 350 పా. 1 పం.

కం. అని యిట్లు గురుపుసన్నిధిఁ, దనగర్వము మెఱసి విప్రతతులను నిందించిన నావైశంపాయన, ముని మందుచు యాజ్ఞవల్క్యముని కిట్లనియెన్ ... వి. పు. 4. 84.

జ. మెఱయించు, మెఱవడి.

మెఱవడి(ఱి). వి. (√ మెఱయు. బ. మెఱవడులు, మెఱవడులు, మెఱవళ్లు.) 1. అతిశయము.

సీ. మిత్రప్రతాపంబు మెఱవడిఁ గుదియించి యతిశయస్ఫూర్తిఁ జయ్యన హరించి ... చంద్రా. 4. 27.

కం. వడి వేఱువేఱుశిరసులు, గడిగి బెడం గయిరి కుంతి గాంచినకొడుకుల్, వెడవింటిజోదు మెఱవడిఁ, గడిగిన నారాచపంచకంబో యనఁగన్. పాంచా. 4. 14.

గీ. జిగిబిగి మెఱవడియు వడిసొగసులంద, చందములు నందచందమ్ము లన్నదులు దెలియక వితాకవితల రాజహంసకవులఁ, గదిసి కావు కావనెడి కాకవులు కవులె. ప్రబంధ. 16.

2. ధైర్యము.

ద్వి. కాళ్లను రెండు నతఁడు గుత్తుకకుఁ, గడికండ లుగఁగొట్టి కలుషంబు పుట్టి, మృడుని ముందఱఁ బెట్టి మెఱవడిఁ బట్టి ... పండితా. పురా. 90 పా.

ద్వి. మిఱుమిండ వయసారుమెఱపఁణీ మెచ్చి ...
బస. పు. 4. 1025 పం.

3. నేర్పు.

సీ. మెప్పించినవాఁడవు మెఱవడిఁ గర్ణాటనరసాయ కుని వీరనారసింహు .... మై. 1. 18.

కం. పనిమెఱవడి వలరుగరుడపచ్చలచవికెన్ .. యయా. 4. 86.

చం. కరచరణాదు లందఱికిఁ గల్గినయంతటనే సమర్థతన్, మెఱవడిఁ గాంచనేర్తురె మనీషి వరుల్ ...
కృష్ణ. 2. 104., ఉ. రా. 4. 291.

4. ప్రకాశము, శోభ.

గీ. మంచిగుణములు గలయట్టి మనుజునందు, స్వల్పగుణ మైన నది ప్రకాశంబు నొందు, శ్వేత గిరిశిఖరంబుపై శీతకరుని, కిరణజాలంబు మెఱ వడిఁ బొరయుకరణి. నా. పంచ. 1. 351.

5. విధము.

వ. ... తగరుల నన్నల దాక్కొన్నవీఁక, తులు వలపోట్లాటమాడ్కి రక్కసు పుంజులు కఱచి కాట్లజట్లు గఱచుక నారెలు దుస్సి పాఱు వరుస ప్రేటిలువేసిన మెఱవిడిని ...
ప్రబంధ. 788.

6. ఉద్రేకము, విజృంభణము.

వ. అని మఱియుం జెఱకువిలుతుని మెఱవడిఁ దర పిన నెఱవిరుదు తెఱుంగుపడన్ ...
భాగ. 8. 396.

(ముద్రితపా. మెఱవడి నెఱసిన. శ. ర. పా.)

7. గౌరవము.

కం. వెఱవకు నీవు సురేశ్వర, యెఱుఁగుదు నే నాదురాత్ము నిప్పుడ వానిన్, మెఱవడి యొనర్చి బుద్ధులు, గఱపి వరం బిచ్చి శాంతుఁ గావింతు రహిన్. శేష. 4.

(శ. ర. మెఱవడి యొనర్చు = గౌరవించు.)

8. ఉఱేగింపు (శ. ర.).

విశ. ప్రకాశించునది, శోభిల్లునది.

కం. నెఱి వగ్గలింపఁ జుక్కలు, తఱచై పొడము టయు గగనతల మొప్పారెన్, మెఱుఁగారు ముత్యములచే, మెఱవడి యగునల్లపట్టు మేల్కట్టు గతిన్. విక్ర. 6. 64.

సీ. బంగారు మెఱవడిపల్లనంబులతోడఁ గెంబట్టు కీలు పక్కెరలతోడ ... వి శకుం 1. 111.

ద్వి. కుఱుచ కెంజడలు బాగుగ నెత్తి చుట్టి, మెఱ వడిగా భూతిమెయినిండ నలఁది ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 64 పం.

మెఱికలు. వి. బ. ఇంచుకపొట్టు వీడినబియ్యము.

గీ. అమరికలఁ గల్గి సంకటి తమిదరొట్టె, వేఁట పొట్ట జెన మినుపపిండి మెఱిక, లొడికముగ బొక్కి దగఁ దీరఁబడ్డకోళ్లఁ, గఱచికాటుల గెల్చు రక్కాముకోళ్లు. ప్రబంధ. 132.

మెఱియ. వి. గుంట్రాయి.

కం. కఱకంఠుభక్తివెలిగాఁ, గొఱగా వెవ్వియును నవియుఁ గొన్నిటివాళ్లల్, మఱి పిండకూడు వెట్టిన, మెఱియలక్రియ మెఱచు మీసమెదు కుల మెఱపుల్. శివ. సా. 197.

చం. మెఱియలవంటిరక్కసులు మిక్కిలి తెక్కరు మీఱి క్రొవ్వు నేత్రైరయుఁ దలిర్పఁగా ...
ప్రభా. 1. 81.

ఇ. మెఱియఁడు, మెఱియత.

మెఱియఁడు. విశ. (√ మెఱియ) గుంట్రాతి వంటివాఁడు, కఠినుఁడు. ('చలింపనివాఁడు' అని శ. ర.)

గీ. త్రిమ్మరి గదా సదాగతి తెలిసిచూడ, మెఱి యఁడుగదా యనంగుఁడేతఱిమఱి మఱియఁడు గదా యల్లకైవాల్యకుఁడు దలంప, నిట్టి చెడు గులచే బాధ కెట్టులోర్తు. సారంగ. 2. 127.

మెఱియత. విశ. (√ మెఱియ) గుంట్రాయి వంటిది, కఠినాత్మురాలు.

కం. నీ విచ్చో మెఱియత వై, శావరమున వలపి

నట్లు గయ్యాళింపంగా వెఱచి పేద మొఱఁగా, నే వీనిని పాతిఁ దగిలి యేల వచింతున్.

కళా. 3. 222.

మెఱుఁగంచుకమ్మ. వి. (మెఱుఁగు + అంచు + కమ్మ) ఒకవిధ మగుకర్ణాభరణము.

సీ. మెఱుఁగంచుకమ్మలు మెణ్ణూలు గెఱల ముక్కర యుడ్డబుడగలు కట్లసరులు . .

హంస. 4. 188.

మెఱుఁగారు. అ. క్రి. (మెఱుఁగు + అరు1) మిక్కిలి ప్రకాశించు.

కం. స్మరమందిరమ్ము శోభాకరముగ మెఱుఁగారు పసిఁడికంబము లనఁగాఁ, గరమొప్పు నగతనూజకుఁ, గరభోరులు వొలుచు మదనకరికర లీలన్.

కు. సం. 3. 291.

వ. మెఱుఁగారు తమతమసిడంబు లుల్లసిల్లం జెలువు మిగిలి చనుదేరన్ ...

భార. భీష్మ. 1. 95.

మెఱుఁగారుఁబోఁడి(ణి). వి. (మెఱుఁగారు + బోఁడి) మిక్కిలి సౌందర్యము గల స్త్రీ.

ఉ. ఆమెఱుఁగారుఁ బోఁడిజిగి యబ్బెడుగుబ్బల చాకచక్యమా, యేమని చెప్పవచ్చు జగతీశ్వర శాశ్వతరూపసంపదల్ ... హంస 1. 58.

ద్వి. ... తెలిగన్నులనీరు, మీఁటుగు వేడు నామెఱుఁ గ ఁటిఁ బోణి ... నవ. 1. 70 పొ. 3 పం.

మెఱుఁగిచ్చు. అ. క్రి. (మెఱుఁగు + ఇచ్చు) వన్నెపెట్టు.

చం. గొనకొని సామగానమునకున్ మెఱుఁగిచ్చు చతుస్స్వరంబులం, దెనకొని మ్రోయ వీణె మొరయించుచు ... కు. సం. 3. 325.

మెఱుగిడు. అ క్రి. (మెఱుఁగు + ఇడు) వన్నె పెట్టు.

చం. ... వేదవా, క్యవిహితవృత్తిమై నభినవాభ్యుదయం బొనరించి ఠద్ధి మాధవుఁగొని యాగలం దమకృతంబులకున్ మెఱుఁగిడ్డ యట్లుగన్. భా. అశ్వ. 4. 174.

మెఱుఁగీఁటె. వి. మెఱుఁగు + ఈఁటె) ఒక విధమగు వేఁటసాధనము, వాఁడియగునీఁటె.

చం .. ముకుందుబల్లెముల్, తలముదు లుర్లు బోనులు తెరల్ మెఱుఁగీఁటెలు ప్రోఁగు చుట్టలున్, ... దనరంగ వెంబడిని బొంగి చెలంగుచు నేఁగి రొండొరుల్ ... ఇందు. 2. 58.

మెఱుఁగు(గ్గు). వి (త. మెరుకు) 1. మెఱుపు, విద్యుత్తు.

ఆ. మెఱుఁగు మొగిలు నొచ్చు తెఱఁగున నాట్యమం, దిరము నొచ్చి తనదుగురువుకడకు, వరిగి నెమ్మి నిట్టులను నిఁత ..

భార. విరా. 4. 27.

కం. మెఱుఁగుల కచిరత శశికిం, గఱయును మణికనకములకుఁ గాఠిన్యము లేఁ, బొఱకుం గాఢమ్ము దక్కఁగ, మెఱుఁగెల్లను వచ్చి గిరిజ మేనన నిల్చెన్ .... కు. సం. 3. 318.

ఉ. కన్నులు గండుమీలుఁ దొలుకాతు మెఱుంగులుఁ గాముబాణముల్ ..

విక్ర. 3. 49., నీలా. 1. 56.

2. తళతళమనుకాంతి : కాంతి, ప్రకాశము.

గీ. మిన్నమిడుఁగురులై రెండు మెఱచుచున్న, మెఱుఁగు లొకవట్టలో నున్న నెఱుగ కేను, బుట్ట గ్రొప్పించి యారెంటిపొడవు గావ, కుడిగి వచ్చితి విస్మయపడి మనమున ...

భార. అను. 3. 179.

సీ. మెఱుఁగులు దూఁగెడుమ్రుక్కఁ పల్లిక లల్లాడఁ జల్లుపోరాడి యాడి . నిర్వ. 3. 49.

సీ. మేలఁత మేని మెఱుంగు మెఱపుకు కారు మెఱుంగు .. సింహ. 1. 119.

3. నెయ్యి మొదలైనవానిజిడ్డు

సీ తొలఁకి మింటికిఁ బొంగుపుగ్ధపాథోరాశికరడుఁ మీఁది మీఁగడల మెఱుఁగు ...

మనుచ. 5. 38., అం. భా. 2 259.

4. వన్నె, ఉత్కర్షము.

గీ. కానఁ గవితాభిముఖుఁడైన కవివరునకు, మిశ్ర కావ్యంబె కావ్యమై మెఱుఁగుఁ దెచ్చు ... కవిక. 1. 10.

5. వాఁడి, తీక్ష్ణత. (చూ. మెఱుఁగుసాన.)

విశే. 1. తళతళమను కాంతి గలది, కాంతి గలది.

సీ. భావింపనరుదైన భావమర్మంబులు మెఱుఁగుఁ జూపులలోన మేళవించి ... విక్ర. 2. 81.

సీ. నీలమేఘముడాలు డీలుసేయఁగఁ జాలు మెఱుఁగుఁ జామనచాయమేనితోడ ... ఆము. 1. 12.

కం. హాటకకలశంబులకును, జూటియగు వధూటి మెఱుఁగుఁ జాలిండ్లు .... నైష. 2. 17.

గీ. .. నీలత్వమున సరిగావు తెలియ, నెఱిగలిగి యొక్కమొత్తమై నిడుదలై దఃమ్ములై మెర్గులై కారుక్రమ్ముచున్న, వికచకమలాక్షి నునుసోగవెండ్రుకలకు .. విజ. వి. 1. 35., పాం 1. 37.

2. తీక్ష్ణము, వాఁడియైనది.

కం. నూతనమొకమణితునియము, ద్యోతితశార్ఙ్గము మెఱుంగుఁదూపులుఁ బడసెన్. కళా. 5. 20.

ద్వి. మెఱుఁగుఁగోలలతోడి మృత్యువునోరు, తలలక డాకాలఁ దన్ని దట్టించి ... హరిశ్చ. పూ. 82 పం. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 214 పం.

జ. మెఱుఁగంచుకమ్మి, మెఱుఁగారు, మెఱుఁగారుఁ బోఁడి, మెఱుఁగిచ్చు, మెఱుఁగిడు, మెఱుఁ గీఁకె, మెఱుఁగుఁగంచము, మెఱుఁగుఁబోఁడి, మెఱుఁగుగడ్డి, మెఱుఁగుజెట్టి, మెఱుఁగుడుఁ బురువు, మెఱుఁగుడునూనె, మెఱుఁగునల్లలు, మెఱుఁగురిక్క, మెఱుఁగువెట్టు, మెఱుఁగు సాన, మెఱుఁగెక్కు.

మెఱుఁగుఁగంచేము. వి. (మెఱుఁగు + కంచేము) బొమ్మరివిద్య కుపయోగించునొక విధ మైన కంచేము.

చం. ... మెఱుఁగుఁగంచేము లభ్రితలోన్నతంబు లౌ, గదలు గుడార్లుపగ్గములు కత్తులబోనులు గడ్డపారలున్, వడిఁ గొని మేటిబొమ్మరులు వచ్చిరి బిల్లమహేశుపాలికిన్. చెన్న. 2. 209.

మెఱుఁగుఁబోఁడి (జి). వి. (మెఱుఁగు + పోఁడి) బ. మెఱుఁగుఁబోఁడులు, మెఱుఁగుఁబోఁడ్లు మెఱుపువలె మనోజ్ఞురాలగు వాఁడుది; ఆఁడుది.

కం. చలదింద్రనీలగోళా, మలకోమలతారతార మండలములుప, ద్మదలములు ప్రాంశుశ్వేతం బులు చపలము లౌర మెఱుఁగుఁబోఁడి నయన ముల్ .. నైష. 3. 164.

చం. ... మేడలసోరణగండ్లవెంట రేల్, చని యుడురిక్కమొత్తమును జక్కఁగఁ జూచి మెఱుంగుఁబోఁడులి, చ్చనుబిడికిళ్లఁ బట్టి ... నీలా. 1. 29.

గీ. మిగులభయమునఁదమతమమెఱుఁగుఁబోఁడ్లు, చేరి తముఁదామె కౌఁగిటఁ జేర్చ ... దశా. 1. 191.

మెఱుఁగుగడ్డి. వి. (మెఱుఁగు + గడ్డి) తృణ విశేషము, ఒకవిధమగు గడ్డి (వృ. వి.)

సీ. .... ఎఱగొయ్యి వెణుతురు మెఱుఁగుగడ్డి. హంస. 5. 45.

మెఱుఁగుజెట్టి. వి. (మెఱుఁగు + జెట్టి) ఒక విధమగు జెట్టి (శ. ర.)

మెఱుఁగుడుఁబురు(గు, ర్గు, ర్వ)వు. వి. (√ మెఱుఁగు. త. మిన్‌మినిప్పూచ్చి) మిడుఁగుఱుఁ బురుగు, ఖద్యోతము.

వ. ... మొకరితుమ్మెదలు రొదలు గల మెఱుఁ గుడుంబురువులట్లు మిసమిసని మెఱవ ... మనుచ. 3. 28.

చం. సురవరవర్ణినీమణులు శోభిలుమి ట నటించు వేళఁ దత్పురిహారనీలహర్మ్యరుచిఁ బొల్చిన చోటులఁ ద్రోవ గానమిన్, గరమరు దంది తత్తఱిని గాఢతమఃపటలప్రచారులై, యుగుతర దీప్తులన్ మెలఁగుచుంద్రు మెఱుంగుడుఁ బుర్వులో యనన్ భల్లా. 1. అ. (శ. ర.).

మెఱుగుఁడునూనె. వి. (√మెఱుఁగు) పెట్టెలు మొద లగు వానికి మెఱుఁగుఁ దెచ్చుటకై పూయునట్టి యొక విధమైననూనె, కఱ్ఱనూనె. (శ. ర.).

మెఱుఁగుడునల్లలు వి. బ. (√ మెఱుఁగు) ఎడ నెడ బంగారుకట్లు గ్రుచ్చిన నల్లపూసలు (శ. ర.).

మెఱుఁగురిక్క. వి. (మెఱుఁగు + రిక్క.) 1. పగడము. 2. తళతళయనుకాంతి గలనక్షత్రము (బ్రౌ. శ. ర.).

మెఱుఁగు(ఁబె)వెట్టు. అ. క్రి. (మెఱుఁగు + పెట్టు) ప్రకాశమును గలిగించు.

ఉ. పాండురియగ్రనందనుఁడు పాలడుగం దగ నీఁడయేని మా, కొం డన నేల మేలది సుయోధనుఁ డింతకు మున్ను పెక్కులు, ద్దండతఁ దాను జేసినవిధంబుల కెల్ల మెఱుంగు వెట్టిన, ట్లుండెడు .... భార. ఉద్యో 2. 184.

క. నునుజాతమెఱుఁగువెట్టిన, కనకప్రతిమయును బోలెఁ గన్నియ యొప్పెన్ ...

నైష. 6. 42.

క. రవికళిముకురములు కరుద్యువతి మెఱుఁగుఁ బెట్టుభూతియో యనఁ బర్వెన్ .... అము. 4. 142.

మెఱుఁగుసాన. వి. (మెఱుఁగు + సాన) ఆయుధాదులకు వాఁడి గలిగించుజాయి.

గీ. చెఱకువిలుకాఁ డురం బను మెఱుఁగుసాన, పైని మొనయిడు కాంచనాంబకమురేఖ ... దశా. 2. 282.

(నిదాఘవర్ణనము.)

సీ. మదనవిస్ఫూర్తికి మాఱటిముక్కంటి మిహిర బింబమునకు మెఱుఁగుసాన... చంద్రా. 2. 16.

మెఱుఁగెక్కు. అ. క్రి. (మెఱుఁగు + ఎక్కు) వన్నెగాంచు. ఉత్కర్ష వహించు, పెంపొందు.

కం ... అతనియున్న యెడ గోధనమున్, మెఱుఁగెక్కి పాఁడి నేమిం, గొఱఁత వడకయుండఁ జేఁపి కురియుచునుండున్ ...

భార. విరా. 1. 108.

ఉ. మానుగఁ దప్పులున్న ననుమానము సేయక మోదమానస, న్మానను లైనవారు పలుమాఱు, పరీక్షలొనర్చి తీర్చినన్, హీనకవిత్వ మైన, మెఱుఁగెక్కదె ... ద్వా. 1. 15.

సీ. ఒఱగంట మెఱుఁగెక్కు నొరయంగఁ గల, జక్క వఱొన్నంచుపక్కెర యుదుటు, సూప .. దశా. 2. 66.

మెఱుకు. స. క్రి. పెఱుకు, ఉత్పాటించు.

సీ. మెడ మెట్టి గోర్గ్రొండి మెఱికి పుచ్చుఁడు వీని గ్రుడ్లు చెక్కుల నెత్తురులు స్రవింప ..

కాశీ. 3. 152.

శ్లో. ఉత్పాటయాస్య నేత్రే త్వం నిధాయ చరణౌ గళే .. సం. కాశీ. 3.

గీ. మృత్యుదేవత మునిపండ్లు మెఱుకఁ జాలు.

కాశీ. 2. 47.

మెఱుము[1] అ. క్రి మెఱచు, తళుక్కని ప్రకాశించు.

కం. ఉఱుముచు మెఱుముచుఁ బిడుగులు, వఱ ఁగ వలుగడలఁ బడ నవారితవృష్టుల్, గుఱుకొని కుఱియఁగఁ బంచెను, మఱియును నయ్యనలు మీఁద మఘవుం డలుకన్.

భార. ఆది. 8. 270.

కం. మెఱుమ ధనుర్దండము గుణ, ముఱుమఁగ విశిఖతతి దొరుఁగ నొక్కటఁ దఱచై, పఱవ రుధిరంపుఁగాలువ, లఱిముఱి ఘనపుంజుఁడు ద్రోణుఁ డడరె నరేంద్రా.

భార. ద్రో. .. 224.

వి. మెఱపు, విద్యుత్తు.

(వ్యవ.) నట్టి యుఱుములు మెఱుములే గాని వాన లేదు.

మెఱుము² స. క్రి. 1. కొట్టు, ప్రహరించు.

వ. .. ప్రతిపక్షులం దఱిమియు వాలంబుల మెఱిమియు ముష్టిఘాతులం గ్రుమ్మియు... సీతావి. 3. 106.

2. పొడుచు.

వ. ... ఇరువురు మెయి మలంచి పొసియు డాసియు ... లాసియు వ్రేసియుఁ దఱిమియు మెఱిమియు నొండొరుల దేహంబులు రుధిరాసారంబునం దడిసి ... ఉ. హరి. 3. 64.

మెలఁకువ. వి. (√ మెలఁగు) 1. వర్తనము.

కం. చనువానిచేయు కార్యం,బున కడ్డము సొచ్చి నేరుపున మెలఁగుచుఁ దా,నును బయిఁ బూసికొనుట దన,మును మెలఁగిన మెలఁకువకును ముప్పగుఁ బిదపన్. భార. విరా. 1. 125.

చం. అలరుచుఁ గేళివేళఁ బ్రియునాస్యముఁ గన్గొని సిగ్గుచే మదిం, గళవళ మందఁగాఁ జివర కన్నులు రెండును మూసికొన్న నా, మెలఁకువకుం గవుంగిలిడి మెచ్చును ... శివధ. 1. 5., సుద. 2. 94.

2. భద్రముగా వర్తించుట.

బంధురవృత్తము. ... ఏనికపోఁ జనియెడు పలపగునల తఱిమలచేతం దగఁ ద్రచ్చి మెలంకువ సం,తనగలిగిన గెలుపుల సిరినెలఁతన్ దక్కం గైకొని ... యయా. 4. 165.

కం. జలతైలబిందు వయి నా,మెలఁకువ వెల్లివిరియైన మేలగునే ... ఉ. హరి. 5. 198.

3. జీవనము.

చం. చలనము లేక యీనృపతి శయ్య నహర్నిశమున్ సుఖించునా, మెలఁకువ హానిచేయుటకు మేకొని రాఁ దగునయ్య ... నా. పంచ. 1. 315.

4. సంచారము, స్వేచ్ఛాసంచారము.

కం. మెలఁకువ లగుచోటుల మను,కుల కందువలను జలంబుఁ గొనునెడలను మేఁ,తల పట్టుల మృగములకును, వల లొడ్డుచు వేఁటకాఁడు వలనుగఁ జనఁగాన్. ద్వా. 3. 24.

కం. మెలఁకువలు చాలి తమతమ, నిలయంబుల కెగసి వచ్చునెమలుల పింఛో,జ్జ్వల రుచులు ... కవిక. 4. 80.

5. ధైర్యము, దిట్టతనము.

ద్వి. మెలఁకువ చెడి తోఁక మెడమీఁద వైచి, సొలసి కెలంకులఁ జూచుచుఁ జాఱి .. రం. రా. కిష్కిం. 20వ పా. 3 పం.

6. స్థలము, చోటు.

కం. తగువాఁడు దానును నా,మృగములు విహరించునట్టి మెలఁకువ గని లో,నిగురొత్తెడు వేడుక న,జ్జగతీశుఁడు సన్నఁ జేసి చంచుల కనియెన్ ... చిత్రభా. 3. 131.

7. ప్రౌఢత్వము, నేర్పు.

కం. చిలుకల పలుకలపలుకుల, కులుకులు గల మెలఁకువలకుఁ గొఱత ఘటించుం, జిలిబిలి పలుకులు వలుకుచు, జలకము కలికికి నొనర్పఁ జనిరి పొలంతుల్ ... అచలా. 2. 31.

చం. తెలుఁగునఁ జెప్ప నేర్చిన సుధీజనులెల్ల నెఱాసు ధూర్జటీ, బళి యనఁ దళుక్కు గుల్కువగ జాతిలు తేట మెఱుంగుమాటలన్, మెలఁకువ గాంచు బెళ్కుజిగిమించు ప్రబంధతతుల్ ఘటింతువౌ ... కృష్ణ. 1. 27.

8. నాట్యగతిభేదము.

కం. .. మెయిసిరి యవఘళము మురువు మెలఁకువ యమరున్ ... ప్రబంధ. 108.

9. తెలివి, జ్ఞానము ; ప్రబోధము, అవబోధము.

ఆ. మోడ్పుకేలు ఫాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁ, గరుణ నతఁడు నన్నుఁ గాంచి పలికె, నన్నె ఱింగి వందనం బొనర్చితి నాత్మ, మెప్పువుట్టె నీదు మెలఁకువకును. అప్ప. 1. 39.

సీ. ... మేలుకొంట యనఁగ మేలుకంట యనఁగ, మేలుకాంచుట యనఁగను మెలఁకువ యన ...

అవబోధ మెప్పు ... ఆం. భా. 1. 142.

(వ్యవ.) దొంగ యిల్లు దాఁటి పోవువఱకు వారికి మెలఁకువ రాలేదు.

10. మల్లవిద్యా సంబంధమగు పదునాలు ఉపవీత ములలో నొకటి.

వ. అప్పీరుండు దండనిల్కడ కదలు మెలఁకువ ... ఘవంబు లాదియాషోడశోపవీతంబుల రీతుల నేర్పి ... హంస. 1. 206.

మెలఁకువకాఁడు. విశే. (√ మెలఁకువ) జాగ రూకత కలవాఁడు.

సీ. ... జాగరూకాభిధాన, మలరు మెలఁకువకాఁ డన ... ఆం. భా. 3. 11.

మెలఁకువఁపడు. అ. క్రి. (మెలఁకువ + పడు) జాగరూకత వహించు, దూరదృష్టి కలిగియుండు (వ్యవ.) మీ రావనిలో ముందే మెలఁకువ పడితిరి కనుక నెఱవేఱినది.

మెలగాఁడు. అ. క్రి. (మెలఁగు + ఆడు స్వార్థ మున) సంచరించు.

శ్లో. వెలుఁగొందు నవరత్న విమల శృంగముల, మెలఁగాడు కస్తూరి మృగములగముల ... నవ. 4. 206 పా. 13 పం.

మెలఁగించు. స. క్రి. (మెలఁగు) 1. వర్తింపఁ జేయు, నడపు.

కం. ... వీరిన్, సరిఁ దనకొడుకుల మెలఁపిన, తెరువున మెలఁగింప వలదె ధృతరాష్ట్రివిభున్ ... భార. ఉద్యో. 1. 359

ద్వి. కాంచనభూమి మై కర్మజాలముల, మేరల నకలంబు మెలగించువాఁడు .. రం. రా ఉ. 39. 32 పం

కం. సంగడి లోకము లన్నియు, మ్రింగుచుఁ గ్రక్కుచును బయఁ మెలఁగించుచు ను, ప్పొంగెడు వేడుకకాఁ డటు, మ్రింగుడువడె బకునిచేత మీఁ దెఱిఁగి నృపా. భాగ. 10. పూ. 446.

2. త్రిప్పు, తిరుగఁ జేయు.

కం. ... నీ,కోమలిక మెలఁగుటకునై, రాముఁడు మెలఁగించి చూచె రమణీ నిన్నున్ ... భా. రా. అర. 1. 148

మెలఁగు = మెలవు. అ. క్రి. 1. ప్రవర్తించు, నడచుకొను, అనుకూల్యముతోఁ బ్రవర్తించు.

కం. అరయ నెన్నండైనను, మీరలు నా కెగ్గు గాఁగ మెలఁగుటలేదో, పోఁ వడలార భారి. అశ్వ. 1. 94.

కం. పతికనుసన్నల మెలఁగుము . విక్ర 4 . 96

కం. ఇల్లాలు మెలఁగకున్నను, గుల్లా సౌఖ్యంబు పతికిఁ గొండంతైనన్, ఇల్లాలు మెలఁగుచున్నను, గొల్లా సౌఖ్యంబు పతికి గోరంతయినన్. శేష. 1. 139.

2. వర్తించు, ఉండు.

చం. కలిమికి నొప్పుగాఁగ బలగం బయి నీకడ నాత నూభవుల్, మెలఁగఁగ జూడఁ గానన యమేయభుజాబలశాలి విక్రమో.జ్జ్వలుఁడు సుభద్ర పట్టియును వమ్మయిపోయె .. భార. సౌ. 2. 29.

గీ. మీనరాశిని సూర్యుండు మెలఁగుచుండ ... భీమ. 6. 36.

కం. మెలఁగుదురు గాక కడుపునఁ, గలకాలము జాత రాగ్నిఁ గమలి బలీంద్రా ... దశా. 2. 385., ఇందు. 3. 72.

3. సంచరించు, తిరుగు.

సీ. మిణ్ణుఁ బల్లంబునై మెలఁగఁగఁ దనరథ ప్రముఖ వాహనములఁ బఱప నసుపు, గాపున్న మేదినిఁ గడునమస్థలిఁ గాఁగ వెరపున నొన రించి ... భార. ద్రో. 3. 211.

ఆ. కుడచినపుడు నిద్ర గూరినయప్పుడు, మేలుకొనినయపుడు, విష్ణుకీర్తనంబు మెలగినప్పుడు విష్ణుచింతయుఁగాని, పలుకఁ డొ దుబుద్ధిఁ దలపఁ డొ ... నృసి. 3. 150.

కం. మెలఁగక మృగములు విహగము, లులియక లేఁబొలఁ జిగురు లొత్తక ... నెలవుల, నం వగ వన మమరెఁ జిత్రరాటవివోలెన్. కు. సం. 5. 468.

4. (పొట్టతో మెల్లమెల్లన) జరగు, ప్రాకు.

సీ. పొలుపారఁగా బోరగిలి పాన్పునాల్గు మూల లకును వచ్చును మెలఁగి మెలఁగి
హరి. పూ. 5 190.

5. ప్రసరించు, వ్యాపించు.

సీ. పతివిలోకనములు పదఁతుకమైఁదీవఁ గల యఁగాఁ బలుమఱు మెలఁగుచుండు..
భార. విరా. 5. 395.

6. ప్రవహించు, పాఱు

కం. గుఱ్ఱముఁ గొనిపో బుద్ధుల, కుఱ్ఱఁడ మీతాత యొద్దకున్ నీతంఁడ్రుల్, వెఱ్ఱులు నీ తై రదె యా, మిఱ్ఱున గంగాజలంబు మెలఁగ శుభ మగున్. భాగ 9. 215.

7. వీఁచు.

కం. తలిరుఁటతుదఁ జినుకులు జల, జల వడియఁగఁ దడిసి మెలఁగు చలికరువలిను, న్వ్రాలపమున విరియు పరువపుఁ, దొలు మొగడలవలపుఁ దెలుపు తోఁటలలోనన్. పారి. 5 103.

సీ కమనీయ తపనీయ కదళికావవనంబు కదళికా పవనంబుఁ గలసి మెలఁగె ...
వసు 1 149.

జ. మెలఁకువ, మెలఁకువకాఁడు, మెలఁకువపడు, మెలఁగాఁడు, మెలఁగించు, మెలపు, మెలన.

మెలఁత వి. (√ మెలయు) స్త్రీ, అఁదుది

సీ. ఎలమి నమ్మోఁ ...తి న స్నేలయిఁపఁ దివిరిన ... ...టుసి... గాదె ..
భార. విరా. 2. 86.

గీ. అలక తిమిరాభిదృశ్య ఫాలార్ధచంద్ర, మెలఁత యిది కృష్ణపక్షాష్టమీత్రియామ.

ఉ. అపురిమిఁచుటోవరుల నాడు మెలంతలగాన మాధురిన్, ప్రాపితజీవ లయ్యును దదగ్రమణి ప్రతిమల్ ...
హ. న. 1. 8., సునుచ. 6. 66.

సీ ... మెలఁతుక వెలఁది మెలఁత ....

గీ .. ముద్దుగుమ్మ యన స్త్రీ, నామాఖ్యలు ...
ఆం. భా. 2. 104.

మెలఁతుక. వి (మెలఁత + ఉక. స్వార్థమున.) అఁదుది, స్త్రీ

చం. మెలఁతుక లప్పురిన్ నిజుదమేడలఁ గ్రీడలు సల్పుచుండి మిం, చులు జళిపించు కన్గవల పొరణగండ్ల ముంజూడ నీ డగున్ ....
వి. శకుం. 1. 73.

గీ మెలఁతుకలమిన్న నిద్దంపుమేల్పసిఁడి, గలుగ కుఁడిన .. నిప్పచ్చరంబు, విడుచు పెటులు...
నీలా. 2. 36.

సీ. ... మెలఁతుక వెలఁది మెలఁత ..

గీ. .. ముద్దుగుమ్మ యన స్త్రీన, మాఖ్యలు ...
ఆం భా. 2. 104.

మెలఁ(చే)పు స. క్రి. (√ మెలఁగు) మెలఁగఁ జేయు, నడపు.

కం. సంచారకు లై యుండుడు, ఏరిపిన్నపుత్తికర మున కగుదురు వీరిన్, నరిఁ దనకొడుకుల మెలఁపిన, తెరువున మెలఁగింపఁ దగదె ధృత రాష్ట్రనకున్ . . భార. ఉద్యో. 1. 259.

(చి. వి., భా. ల. వ్యా పా "తనకొడుకులు మెలఁగిన తెరువున" ముద్రి. పా.)

వ. దవ్వుచేరువు లనిర్ధార్యంబులుగా మెలఁగన్ దేశికాళ్వఁబు మెలఁపుచు ...
మనుచ. 4 115.

మెలకు. అ. క్రి జ్వలించు, మండు.

వ. .. హాలాహలదహనంబు జగంబులం గోలా హలంబు సేయుచున్న సమయంబున మెలకు సెగల మిడుకం జాలక నీ శైన దేవ తలను. .. భాగ. 8. 216.

మెలన. వి. (√ మెలఁగు) నడక, ప్రవర్తన.

గీ. నాతి మగవాని నమ్మట రోత గాదె, వాని మెలన తా వర్ధంబులోని ముడుపు.
Miscell. 1. 557. Line 9. (తా.)

మెలపాడు. అ. క్రి. (√మెలపు) నర్తించు, నృత్యము చేయు.

సీ. రంభాదివారిజనేత్రలు మెలపాడిరి పాడిరి కిన్నరాబ్జాతముఖులు ..

హ. వ. 2. 114.

మెలపారు. అ. క్రి. (మెలపు+ఆరు) మృదు వగు, మెత్తనగు.

సీ. తలిరాకుకంటెను మెలపారునడుగులు ధర మీఁద మోపుడుఁ దెరలి పోవు ...

శు. సం. 6. 670., శు. సం. 5.502.

మెలపు. స. క్రి. (√మెలయు) మెలయఁజేయు, ప్రవర్తింపఁజేయు, వడపు.

కం. ముని సరసిరుహగర్భుఁడు, తపమదితో మత్కృనిర్మితప్రజ ధర్మం,బున మెలపఁ జాలుపురుషుం, డనవద్యుం డొకఁడు వలయు నని చింతింపన్.

వరాహ. 7. 14.

కం. ... వృషలి మన సీయక కదుఁ, జను వీయక మెలపవలయు సమ్ముఖచరులన్ ...

కవిక. 2. 18.

సీ. సింధుజ నెద నుంచి సిరుల మించినఁ గాని మిహికాంశుఁ గనుసన్న మెలపరాదు ...

వసు. 3. 94.

కం. పగవాని పక్షమునవాఁ, డగపడినం గాచెనేని నత్యాప్తన్నుం,డుగ మెలపఁ దగదు మెలపినఁ, దెగు నుపమర్దుండపోలె ధీతహితుండై.

వా. పంచ. 3.308.

వి. = మెలుపు, మెల్పు. 1. జాగ్రత్త, అప్రమత్తత.

గీ. ఇట్లు దమతమవర్తించు నెడల సకల, జనములకు హృదయానురంజన మొనర్చి, తాల్మి పుయితోఁట యడఁకువ తగవు మెలపు, నెఱిదెఱంగును జాటింప నేర్పు గలిగి.

భార. విరా. 2. 3.

ఆ. మీరు నిదుర దక్కి మెలపున నాచర, ణంబు లొత్తుచునికి నాకుఁ బ్రియము ...

భార. అను 2. 300 , పారి 2. 12.

2. చాతుర్యము, నేర్పు.

గీ. అలరునెత్తావి పొలివోని యలరు లేఱి, మెలపు వలవాటు నెడఁదల మేకొనంగఁ, బ్రణయ సఖులకుఁ గన్నులపండు వగుచుఁ, జతురముగ నొర్తు పుష్పాపచయము చేసె.

నిర్వ. 8. 38.

ఆ. రాజకీరములకు రసవంతముగఁ బల్కు, మెలపు దెలుపుకరణిఁ బలుకఁగలచె ...

శు. సం. 3. 275., రాఘవ. 2. 6.

3. సౌందర్యము, చక్కఁదనము.

సీ. ఒఱపుమించినవాని క్రొన్నెఱమించు నెఱమించు మెలపుఁ గందించునెమ్మేనివాని ...

చంద్రి. 3.79.

గీ. కడిఁది జడదారిసిగపూవు కళలప్రోవు, మెలపులకు సీమ కామునిమేనమామ, కట్టివేల్పు మఱంది భోగముల గొంది, రిక్కగమిమక్కువ బొజుంగు రేవెలుంగు

కృ. శకుం. 1. 22., గంధ. 1. 74.

4. మార్దవము, మెత్తదనము.

సీ. అజగన్నాథుల నజవోకవోలెఁ గన్గొని దక్షిణమునకుఁ జన నజుండు, మెలపుతో మృత్యువ మృత్యువ యూట వోయె దని పలుమాఱు సాంత్వనము దోఁప

భార ద్రో 2. 166.

ద్వి. పాలిండ్లపయ్యెద బయలుపర్చితినొ, మేలపు మాటల మెలపు దప్పితినొ ..

పండితా. పురా. 125.

5. ఉల్లాసము, ప్రమోదము.

చం. చలువులపుట్టినిండ్లు నవసౌరభలక్ష్ములకంత రంగముల్, మెలపులకు న్నివాసములు మెచ్చులచేరుగడల్ విరక్తతా, కలనల కెత్తుకోళ్లు తమకంబులకుం గయిదండ లామనిన్,

మలయుచు వచ్చె గంధగిరి మంథర బంధురగంధ
వాహముల్. కవిక 4. 12.

6. నడక, సంచారము

ఉ. కాలు మెఱుంగులో మెలవుఁ గైకొనసేర్చిన
పైఁడిబొమ్మలో, మారునిదీముతో కలికి
మాటలచంద్రికలో చెలంగుళ్ళం, గారరసాధి
దేవతలో కమ్మనిక్రొవ్విరి తీఁగెలో యనన్,
వారిజపత్త్రలోచనలు వచ్చిరి మోహవిలాస
మూర్తులై. వి. పు. 5. 146.

7. చాంచల్యము, కదలిక.

సీ. మృగమదంబును మదమృగమును హసియించు
గాయంపువలపు కర్దోయి మెలపు ...
అని 2. 26.

8. స్థైర్యము

సీ కదుఁబేద యగుకొను గమనవేగంబున మెల
పేది జవజవ జలదరించె ...
కవిక. 3. 151.

9 మాంద్యము, మెల్లఁదనము.

సీ పూఁదీఁగఁబోఁడిచూపులు చంచలము లని
మెలవు నెన్నడపున మేళవించె ....
విక్ర. 4. 17.

10 విధము, రీతి.

వ తనయందు నివి మొదలయిన తీర్థంబులు గల
వని యవనీజనంబులకుఁ దెలుపు మెలపున
వెలుంగుచు .. కాశ. 1. 142.

మెలయు = మెలియు. అ. క్రి. 1. వర్తించు,
ఉండు,
(చూ కలయు. ఇది కలయు ధాతుపూర్వకము
గానే ప్రయోగములయందుఁ గానవచ్చు
చున్నది.)

గీ. కాంతలిద్దఱు నచ్చటఁ గలసి మెలసి, సంభ్ర
మంబునఁ బుష్పావచయ మొనర్చి ...
రాజ. చ. 3. 42.

గీ. మాటలాడుచుఁ బాడుచు మంద మంద, గమన
ములఁ గామినీమణులో గలసి మెలసి, వన
విహారంబు గావింప వారిఁ గూడి, యలరె
నవమన్మథునిలీల నబ్జుమందు
ఉ. రా. 3. 209.

గీ. అనుచు ననిచినకూరిమి నణఁగి మణఁగి, కలిమి
లేమిని భర్తతోఁ గలసి మెలసి, హెచ్చు తగ్గుల
సోకరిత నెసఁ మెసఁగ, వెలసె విలసితకీర్తుల
వెంగమాంబ.
కృ. శకుం పీఠి. 1. 78.

2. జాగరూకతతోనుండు (శ. ర.).

3. పెనఁగు (శ. ర.).

జ. మెలఁత, మెలఁతుక, మెలపాడు, మెలపారు,
మెలపు.

మెలరారు అ. క్రి. 1. మనోహరమగు, ఒప్పిదమగు.
(ఈ రూప మొక్క కు సం. నందే గానవచ్చు
చున్నది)

సీ. మెలరారు క్రేఁగంటి మెఱుఁగు దీఁగల దుల్లు
కారాకు లొక్క క్రొక్కారు మెఱుఁగులు...
కు. సం. 7. 903.

సీ తెలిమోముపైఁ బర్వు తొలఁకాడుచాయతో
మెలరారు కనుఁగవ మెఱుఁగు లడరు...
కు. సం 8. 9.

2. చలించు, త్రుళ్ళు

కం ఎలమెడు జలజాతంబులు, మెలరారెడు జల
చరములు మేలిల్లెడుని,క్కాల మంద...
కు, పం. 10. 391.

మెలవు = మెలఁగు. అ. క్రి.
(మరలు, తిరుగు.)

వ ... దీనిపడుమట వడగొండియేఱు ఉత్తర
మించి మెలవినమెలవంక కొల్లిప్రోలును మల్ల
ప్రోలును గూడినచోటి పుట్టయసీమము...
పి. శా. శ. 1024. Ep. Ind. 5.

మెలి వి. (√ మెలియు సం. మిళితం) మెలిక, పెన.
శా. శైలాంచత్కచపాశిఁగూర్చి మెలు లొందం

జుట్టి మేల్పాగలన్.. రా వి. 2 51.

2. చిక్కు.

సీ. జన్నిదంబులు ము త్తెసరులు జిక్కులుపడ్డ
మెలులు విప్పుచుఁ గొంత మేలమాడి...

మృ వి. 2. 88.

మెలిక వి (మెలి + ఇక, స్వార్థమున, మెలి, పెన వ్యైన) పాశములు మెలికలు వడినవి.

మెలికించు స క్రి. (√ మెలిక) మెలిపెట్టు, పెనవేయు.

సీ. బహుమార్గముల నందిపడగలు గట్టిరి మెలి
కించి కట్టిరి మేలుకట్లు...

వీర. 3. 118.

మెలిగొను అ. క్రి. (మెలి + కొను) 1. పెనగొను, చిక్కువడు.

సీ. నవమైనకృష్ణాజినముతునక మెలిగొన్న ధవళ
యజ్ఞోపవీతంబు మెఱయ....

ద శా. 5. 81.

చం. ... తాళగతి బంగరుగాజులు మ్రోయ హార
ముల్, మెలిగొన నూర్పు లుప్పతిల ...
అలికులవేణి యోర్తు కర పంకజను కెంజిగు
రాకుఁబోఁడికిన్. కవిజ. 3. 26.

2 వంకర దిరుగు.

సీ. ... ఇనుపకడెంబులు నింగలంబు, గురిపెడు
మిడిగ్రుడ్లు నెఱచూపులను నేపుమీఱడు మెలి
గొన్న కోఱమీసలు ...

ఉ హరిశ్చ. 4. 157.

మెలిదారము వి (√ మెలి) జాతిపనివాండ్రు దిండు ప్రక్క కొయ్యలకుఁ గట్టెడు బిగిదారము.

(శ. ర.).

మెలిపె(వె)ట్టు స. క్రి. (మెలి + పెట్టు) పెనవేయు.

సీ. మెలిపెట్టి చుట్టిన తెలిపసింగిముడాసు పైల
పేటాకమ్మిపసుపుఁ జెలఁగు, బంగరు వ్రాఁతల
కుట్టుహిజారు ... శుక. 2. 426.

మెలియు = మెలయు అ. క్రి. పెనఁగు (శ. ర.).

జ మెలి, మెలిక, మెలికించు, మెలిగొను, మెలిదారము, మెలిపెట్టు, మెలివడు, మెలుచు. మెలుపు.

మెలివడు అ క్రి. (మెలి + పడు) మెలిగొను.

(శ. ర.).

మెలుత = మెలఁత మెల్త, వి నెలఁత, స్త్రీ.

కం. ... అమ్మెలి, లోకము నేరుటయు నమెల్త
లుఁత యెలుఁ గెసఁగన్ . .

భార. అను 3. 221.

ద్వి. మెచ్చ దింద్రాదుల మెలుఁత యానంబి
మెచ్చునే యెలుఁగమే మీఁదాసికొలఁది ...

పండితా మహిమ 281 పు.

(క్రొత్త ప్రతిపా. మెలఁత ప్రాఁత ముద్రి పా.)

మెలుచు స. క్రి (√ మెలియు) మెలివేయు, పెనవైచు.

ద్వి. అనుమాన మేల రమ్మని చెట్టఁబట్టి, మెలు
చుచు బంగారు మేడలోపలికిఁ. బోలఁగనీయక
వెంటఁ దోడ్కొని పోయి . .

ద్వి. శ. సా. 1 509 పం.

(మెలఁచుచు అపముద్రి.)

చం. ... కేలఁ గేల్, మెలిచిన బెత్తుకేడినల
మిన్నలచిన్నెల వెన్నుదన్నులల్, పొలపుల
చూలపుత్తుకలఁ జొత్తిలఁ జూచె ఆ తాంగి
నాథునిన్. ర. స. 1. 42.

మెలుపు = మెలపు, మెల్పు వి (√ మెలియు) (మార్దవము, సౌకుమార్యము)

సీ. అఖసభావంబున పొలుపును మెలుపును
గలుగు నగ్గిరి కన తలఁచి [illegible] ...

[illegible] 7.

కం. మెలుపును గొప్పును [illegible] దేని
లేదు తను కుమపఁ నన్, [illegible]
తప్పక, తలముల నెలసె [illegible]
పొల్పున్. [illegible] 85

కం వనితలు మేలుపుమెయి మెలు [illegible]

నొప్పుహోఁ ములు ముదలగు ప్ర,న్నని తొడ వుఱు గ్రద్దలు దివి, య వరేంద్రులు గొంద ఉనికి యచ్యుత కంటే.

భార. స్త్రీ. 2. 17., కు సం. 6 13.

(మెల్లఁదనము.)

సీ. ... గౌరి వచ్చి, వెనుకదిక్కున మెలుప్పనఁ జేరి మోమున కలఁతిన వ్వినుమడచెలువు నొసఁగఁ, దమ్మిఱేకుల నుల్లసమ్మాడు తన మృదుకర యుగ్మమునను శంకరునినేత్ర, యుగ్మమల్ల మూసి ...

భార అను. 4 419

(చాతుర్యము, నేర్పు.)

సీ. ఆసీనుఁ డయి తదీయాంఘ్రి పద్మంబులు తన చారుపాణి పద్మముల మెత్త, మెత్తన యొత్తుచు మెలు పొందఁ గర్జంపుఁబలు కులఁ జిత్తవిభ్రమము మాన్పి.

భార. మౌ. 1. 73.

చం. చెలువను గౌఁగిలించుకొని చెక్కను జెక్కను నంఘటిల్లఁ దొ, ట్రిలుచుఁ బదంబు లొక్క టొకటిం బెనఁగన్ మెల పొప్పఁ దార్చె తేఁ, దలిరుల తొంపముల్ గలుగు దట్టపుఁ బూఁబొదరింటి లోనికిన్.

కళా. 3. 84.

(చక్కఁదనము, సౌందర్యము.)

సీ. భద్రనిదోఘాతపత్రంబు గ్రాలుచు మిన్నేటి ఠిఠఁగల మెలువు గొలువ ...

భాగ. 6. 260.

మెలుసు వి (సం. మిశితమ్?) మెలిక, కైన.

గీ. బిఱుగు మెలుసులకలఁకలు గలిగికొనుచు, మెఁ చ్చప్రకృతిని దగులక మిలివెలఁగు, వెలుఁగు వెలుఁగఁగఁ జేయుచుఁ గ్రాయ వెలుఁగుఁ, బరమపరిపూర్ణ నిర్గుణబ్రహ్మమునకు.

సీతారా. 2 6.

వ. అప్పుడు నిప్పుడు గాకుండఁ దప్పటడుగు లిడుచు నినుపగొలుసుల మెలుసులు విడినఁ జాలఁబులు మహోత్తాలుం డయిన బిడ్డనిఁ నడ్డంబు గాక కీ లూడి వీడిపడ ...

భాగ 10 పూ. 142

మెల్కువ. వి. జాగరూకత, మెలఁకువ.

ఉ ...తద్గణ, స్తోమము గాంచి భక్తి మదిఁ దొల్కఁగ సంగయ పల్కె మెల్కువన్ ...

చెన్న 3. 274.

మెత్త = మెలఁత వి. ఆఁడుది, స్త్రీ

ఉ . సా, రంగముఁ జాయఁ డీయవసరంబున మే లని మెచ్చిరో సుమీ, ద్రిమ్మింగియుఁ గ్రాయు నచ్చిలువ మెత్త విధుం గసుగంద కుండఁగన్. నైష. 3. 173.

ఇ: మెల్తుక.

మెల్తుక వి (మెత్త+ఉక. స్వార్థమున) ఆఁడుది, స్త్రీ.

ఉ. .. మేదినీ, పుత్రి మహాశ్రమ స్థలము పొంత వనంబునఁ ద్రోచి వచ్చె సౌ, మిత్రి తపస్వి బాలకులు మెల్తుకఁ గన్గొని వచ్చి నాకుఁ ద,న్మాత్ర నెఱుంగఁ జెప్పుటయు.

నిర్వ. 10. 131.

చం. మెలఁగుచు నున్నవానిఁ గని మెల్తుక యొక్కతె భూసురుండ కాఁ, దలఁచి ...

మార్క. 5. 13.

మెల్పు = మెలుపు.

సౌకుమార్యము, మార్దవము.)

చ. .. విదురాది సజ్జనులబుద్ధికి రా నుచితంబు తోడి మె,ల్పునఁ బరుసందనంబునను భూపతు లెల్ల నెఱుంగ నాడుమీ ...

భార. ఉద్యో. 3. 23

సీ. భావతి నడపాడు పదగతు లవ మెల్పు దల కొని క్రాలు పదక్రమములు ...

కు. సం. 6. 713.

(మాంద్యము, మెల్లఁదనము.)

ఉ. అప్పు డొకర్తు కొంచె మగు నాభరణంబులు

సన్నపూఁతయున్, గొ ప్పిడి త్రిప్పి లోఁ జెరివి కొన్న నడఁగిన పూవులుం బయిం, గప్పిన చేలకొంగు నునుఁగప్పును మెల్పున నేఁగు మెట్టెలేఁ, జప్పుడు చెన్నుఁ జేయు గతి చందము వింతఁగఁ బోవు నయ్యెడన్.

నిర్వ. 6. 58.

శా. ధేనుగ్రాసము మాన్ప దోస మని సందేహిం చినన్ సస్య మెం,తే నష్టం బగు నైన నేమి మఱియున్ విత్తంగ యామంబులో, నా నన్నన్ మునుసెల్ల మిక్కిలియు నేఁ డాఁ కొందు రిధేనువుం, దానో మానము దప్పి మేసినది యింతం దోలెదన్ మెల్పునన్

వరాహ. 10 40.

ఉ. గంధవహుండు వీచె వెనకంబున నాత్మజు మీఁద మెల్పునన్ ....

భా రా యు 1718.

(నేర్పు)

సీ. కాఁడిన విషకంటకములు మెల్పునఁ బుచ్చి తన పెచ్చు పాదపద్మములు గాఁచి ...

జై. భా 6. 85.

(రీతి, విధము,)

చం. నిలువక మెల్లఁ దాఁటు నట్లు నిల్చిన మెల్పు నటించుఁ బట్టఁ జే,యలఁతికిఁ జేరినం జిదిమి నట్టులు దూరము దాఁటు ...

భా రా అర. 2. 46.

మ. .. మాయఁ బన్ని పెలుచం గోశంబులో వాలు మె,ల్పున రాజిల్లుచు మాట మెత్తఁ దనమున్ లో వాఁడియు నేర్పడన్ ...

భాగ. 10. పూ. 223.

మెల్ల[1]. విశ కొంచెము వంకరైనది (కన్ను. చూపు) కేకరము.

(వ్యవ) ఆ పెండ్లి కుమారునికి మెల్లకన్ను. అట్లు మెల్లచూపు చూడకు.

జ, మెల్లకంటి, మెల్లకంటివాఁడు.

మెల్ల[2] విశ. (త. మెల్. కర్మధారయమున నిగా గమము.) 1. మందము, వేగము లేనిది.

ద్వి మెల్లనినడపులు మృదుభాషణములు, వల్ల భత్వములు చిత్తోల్లాసములును .

పండితా. పర్వ. 235 పు

2. శాంతము, ప్రసన్నము.

ఉ .. మెండుగ మ్రోయుగజ్జెలును మెల్లనిచూపులఁ మందహాసముల్. చాటువు

3 మెత్తనది.

(వానిపని యిప్పుడు మెల్ల శ. ర.)

క్రి విశ. క్రియా. 1. మందముగా, త్వరపడక

(దీని యామ్రేడితరూపము మెల్లమెల్లన్, మెల మెల్లన్, మెల్మెల్లన్.)

శా. ఏమే చెల్లె బిటీన రాఁగదవె యేలే జాగుఁ యోసక్క లోఁ, తేమోనే వెఱతున్ భళా యెఱుఁగమే యీబూటకా లమ్మలా, రా మెల్లం దిగరమ్మ .. ఉ హరిశ్చ. 3. 27

ఆ నల్లగోల నిచ్చి మెల్లనె చివ్వంగి నోరి జిక్కఁ దివియునేరు పొదవు, వేటకాఁడు వోలె ...

ఆము. 4 193.

మ. కర మొప్పారు నిశానవోఢకు నిశాకాం తుండు మెల్మెల్లనే, కరముల్ సాఁచి తమోవినీలపట ముత్కంఠం దొలంగింప ...

కవిజ 3 77

గీ అలరు మెల్లఁగ వన శకైలంధ్ర మగుచు ...

ఆం. భా. 3 76

2. బిగ్గరకాకుండ, ఉచ్చైర్ధ్వని లేకుండ.

(వ్యవ) మామకు నిద్రాభంగము గలుగును, మెల్లఁగాఁ బయుపుకొనుము. పెద్దలతో మెల్లఁగా మాటాడ వలయును

జ, మెల్లన.

మెల్ల[3]. వి. ఊరబయలు.

సీ. ...మెల్లన నికర్షణ మొప్పు ...

ఆం. భా. 2. 23

మెల్లకంటి. విశే. (మెల్ల[1]+కన్ను) కేకరాతుఁడు, కొంచెము వంకర యైనచూపు గలవాఁడు, కడకంటి కొంగిన కనుపాపగలవాఁడు, కలది వి వాయసము, కాకి. (గ్రా.)

మెల్లకంటివాడు. విశే. (√మెల్లకంటి) కేకరుఁడు,

గీ ... మెల్ల, ంటివాఁ డనఁ గేకరాఖ్య యగు .. ఆం భా 2 120.

మెల్లన. వి. (√మెల్ల[2]) 1. అల్లన, మాంద్యము, మందస్వరము.

సీ భోగించువారలఁ బుల్కుపుల్కునఁ జూచి మెల్లన గ్రుక్కిళ్లుమ్రింగువారు ..

నైష 7 53.

సీ మనసుకక్కుటితి మెల్లన లేచి చేతులఁ గాంతుని జబ్బుగాఁ గౌఁగిలించు ...

మనుచ, 3. 123

కం. తనరెడు లజ్జాభయవా, సన లుద్బోధమునఁ దనర సతి గనుఁగొని మెల్లన నిలుఁ డని యావ లిడన్, జనిరొక్కొకనెపముఁ జెప్పి సకియ లిరువురున్.

ప్రభా. 5. 37.. నీలా. 2. 11

2 శైథిల్యము, నడలు,

సీ అంగంబు మెల్లన వక్కుఁ దేర్పనె గాని మించి బిగ్గరఁ గౌగిలింప రాదు ...

దశా. 2. 311.

మెల్లము. విశే. ఉపశమిల్లినది, తగ్గినది.

ది॰ మీఱినతాపంబు మెల్లంబు చేసి ...

ద్వి. పరమ. 5. 41 పొ.

మెల్లా. వి. చవిక. (శ ర., గ్రా)

(వ్యవ.) వా తామెల్లాలోఁ గూర్చుండి మాట లాడుచున్నారు.

మెల్లె. వి. చివక, చువ్వ.

సీ. పెండె గట్టెడుచోటఁ బెనుపగడుపుఁడీగ లీత మెల్లెలు దుల్య మెపుడు నృపతి ...

శా. వి. 3. 41.

మెళవ. వి. ఒంటిపాటు, ఏకాకిత్వము.

గీ. ఒంటిమైనేఁగు చలముల నుడుగరమ్మ, మెళవ లిడరమ్మ కవగూడి మెలఁగరమ్మ, తగినజత గూడి తలఁపులు దలఁచరమ్మ, యేను దెలిపిన చందమే యొన్నరమ్మ.

చంద్రా. 4. 197.

మెసఁగు=మెసవు. స. క్రి. 1. తిను, భుజించు, మ్రింగు, కబళించు.

సీ. తివుటఁ జుక్కలతేని దినగోరు మెసఁగిరి ...

నైష. 7. 82.

గీ ఎంగిలికి రోఁత పడక మెసంగువారు, గావ విద్యలపైఁ బ్రేమ గలుగువారు, విష్ణునామ త్రయజపంబు విడుచువారు, నియమార్గాను వర్తులు నిశ్చయంబు. శేష. 3. 44.

గీ ...మంచిపనసపండుల మెసంగు, జాణలకు మావిపండులు చవియ కావె ..

నీలా. 2. 31.

వ. పంచతన్మాత్రసహితం బైన యమ్మహామాన సంబు నిద్రాసమయంబుఁ గబళించుచాడ్పున నహంకారంబు గబళించు, నయ్యహంకృతి మహాబుద్ధి మెసంగు. సీతారా. 2. 158.

2. అనుభవించు.

కం. శివయోగినింద విని యెడి, యవివేకులు తనువు వెడల నంతమువఱదున్, దవిలి నరకంబు మెసఁగుచు, భువి చనునంతాఁక యమునిపురి నుండు రోగిన్. శివధ. 3. 89

మెసవు=మెసఁగు. స. క్రి. తిను, భుజించు ; కబళించు, మ్రింగు.

గీ. వేఁడి యగుదాఁక నోరువ మాఁడు గలిగెఁ, బులిసినది గగ్గె పన్నంబు పోఁకయంత, యొసఁగి తు త్తార్పు వెసఁ జల్ది మెసవనైన, పావ ముడిపించుకొందుఁ దవంబుకలిమి.

పాండు. 4. 153.

కం. ... నిలింపవిరోధి, నామెయిమేదోమయదృ.

ప్రామిషములు మెసవు మన్న నతఁడును
నా_రిన్ . . అము 6. 53.

కం. ఫాలాతుఁడు కబళింపఁగ, హాలాహల విషము
గొంత యవశిష్టం బై, తూలగ నది వృశ్చి
కములు, వ్యాళంబులు మెసవి విషవ దాఖ్యల
వెలసెన్. దశా. 2. 222.

గీ. కలువపిశితంబు మెసవురాకాని కాశి...
కాశి 2.49., ఆం. భా. 3.118.

మే

మే = మేను వి 1. దేహము ఒడలు

ఉ ... పరిశ్రమ పారవశ్యముం, గూడి ప్రమాణ
కోటి వనఘుండు సమీరణనందనుండు మే,
యాడక నిద్రపోయె ...
భార. ఆది. 5 170.

శా. విధి నామేఁ బ్రాణముల్ నిల్పె .
భార. శల్య. 2. 21.

కం. మే నిమిరి శిరముమూర్కొని, దావవపరిపంథి
యొంతధన్యనో నియత ధ్యానసురు లయిన
మునులుం, గానని నినుఁ గంటి మంటి గత
కల్మష నై పారి. 3.26
ఆం. భా. 2. 134.

2. విధము, ప్రకారము.

ఉ .. పాండవుల్, మిక్కిలివారు నీతలఁపుమే
గెలుచున్ వరమే మహీశ్వరా ..
భార. ద్రో. 6 124.

3. తెగ, సంఘము.

చం. అనునినసూనుమాట విని యందఱుఁ గన్గొని
పెద్దలెల్ల ని, న్ననుమతి సేయ సైన్యముల
నన్నిటఁ బన్నఁగఁ బంపు రెండుమేల వడత
మిత్రిగర్తులబలంబుల ముందటఁ బంచి
వానిపోయిన మఱునాఁడు పోద మనియెం
గురునాథుఁడు దుస్ససేనుతోన్ ...
భార. విరా. 3. 123.

(రెండుమేల శ. ర పా.)

4. పార్శ్వము

శా. ... ఇర్మెలం బాయనివేల్పుచాలు గల
సామిన్ వెన్నునిం గొల్చెదన్ ...
చంద్ర 5 58.

శా. .... ఇర్మేలన్ జేరొ్కనువేల్పుచాలు నెద
నెమ్మి న్నిల్వఁ బూఁజాలు నే,వేళం బూతల
మేలుమేలును గలావెన్నున్ నిమం గొల్చె
దన్.. ప్రబంధ. 154.

జ: మేకొను, మేకొలుపు, మేకోలు, మేగలి,
మేతాలుపు, మేపుట్టువు, మేముఱుఁగు,
మేవడి, మేవడికాఁడు.

మేండుఁడు సం వి అ. పుం. మేఢుఁడు, మూవటి
వాఁడు (త్రి వి.).

మేంఢ్రించు. స క్రి. పోఁగొట్టు, నశింపఁజేయు
(ఛేదించు అని శ. ర)

శా. మింటన్ బ్రోసినబ్రోఁత చాలిమిని లో
మేంఢ్రింప మున్ నీవు నా,యింటం బుట్టెద
వంచుఁ గంసుఁడు దొడిన్ హింసించె నీ
యన్నలన్... భాగ. 10 పూ. 124.

మేంధి, సం. వి. ఈ స్త్రీ మేంధిః, మేంతి (వ్య. వి.).

మేఁక వి. (సం మేకః) 1. ఛాగము, అజము

గీ ఓమే యమే మే యి దే మేమే లేమ యేమే.
మేఘపుష్పంబు దే వంచు మేలమాడ,
మేమేమేమేలు దఱ చయ్యె మేలుమేలు,
మేఁక మేఁ కన సభవారు మిగుల నగిరి.
వై షి. ఎ 11..

మ. ... మేఁ, కెరువుం గుంపటమంచ మెక్కరి
ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్ల జడిన్ ...
అము 4. 134.

2. చింబు, ఛాగి, ఆఁడుమేఁక.

సీ. .... మేఁక చుచ్చును జింబు మీఱు ఛాగి.
ఆం. భా. 2. 165.

మేకవన్నె పులి= మేఁకవలె పైకి సాధువుగాఁ
గనఁబడుచు లోపల పులివలె క్రూరస్వభావము
కలవాఁడు, కలది.

ఉ. అక్కట మేఁకవన్నెపులు లంగన లెన్నిట నిన్నె చూచినన్... కవిరా. 1. 134.

జ. మేఁకతిండి, మేఁకపోతు, మేఁకసారము.

మేఁకతిండి వి. (మేఁక + తిండి) అజాదనము. తోఁడేలు (శ. ర.)

మేఁకపోతు వి. (మేఁక + పోతు) ఛాగము, మగమేఁక.

(వ్యవ.) వానిది వట్టిమేఁకపోతు గాంభీర్యము.

మేఁకసారము వి. (మేఁక + సారము) స్వరవిశేషము, గాంధారము (శ. ర.).

మేఁగు = మ్రేఁగు స. క్రి. పూయు, లేపనము చేయు.

సీ. కమ్మగొజ్జఁగినీటఁ గలయఁపి చల్లిరి మేఁగి మెత్తిరి క్రొత్త మృగమదంబు.

శివరా. 2. 53.

ద్వి. . పెన్నలవు, మించి కందెననూనె మేఁగిన ట్లున్న, మొగమునఁ జీకట్లు ముడి పడఁ గల్గు.

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1390 పం.

సీ. . సమూంబువులు పైనఁ జిలికి కప్పురము వీనుల నూఁది మేలిచందన మెద మేఁగి తాళ, వృలంబు చేఁబూని.

చెన్న. 4. 21.

మేఁడి. వి (సం. మేథీ, ప్రా. మేఢీ. ఇది శ. ర. ననుసరించి సానుస్వారముగా గ్రహింపఁబడినది కాని నిర్ధారక ప్రయోగము లేదు) మేఁడితోఁక.

సీ. . . ముష్టి సంగ్రాహ్యదారువు పొలుచు మేఁడి, యనఁగ ... ఆం. భా. 2. 232.

ఉ. మేఁడియు సీరమున్ భుజము మీఁద ధరించుచుఁ బోతునెద్దుతోఁ, గూడఁగఁ గాఁడిఁ బూన్చి మునికోల కరంబునఁ బట్టి పగ్గపుం, ద్రాడును మోకు వాతెనయు దాలిచి ముందట వెన్కఁ ఖంగు ప్రేలాడఁగఁ గానె కట్టుకొని యక్కుటిలాత్మకుఁ డేఁగెఁ జేనికిన్.

శేష. 4. (శ. ర.)

జ: మేఁడికోరు, మేఁడిచీల, మేఁడితోఁక, మేఁడిపాలు, మేఁడిసోగ.

మేఁడికోరు. వి. (√మేఁడి) సేద్యగానికి వచ్చు ధాన్యభాగము.

మేఁడిచీల. వి. (√మేఁడి) మేఁడి జాఱి రాకుండ వేసిన చీల (శ. ర.)

మేఁడితోఁక, వి. (√మేఁడి) దున్నువాఁడు పట్టుకొనుటకు మేఁడిచివర అడ్డముగాఁ జెక్కిన చిన్నకొయ్య (శ. ర.).

మేఁడిపాలు వి. (√మేఁడి) సేద్యగానికి వచ్చు ధాన్యభాగము (శ. ర.).

మేఁడిసోగ వి. మేఁడితోఁక (శ. ర.).

మేఁత, వి (√మేయు) పశుపక్ష్యాదుల యాహారము

(ఇది మనుష్యుల విషయమునఁ గూడ నుపయోగింపఁబడును)

సీ. తనసంతతికి మేఁతఁ గొని వచ్చురీతి దిక్కరికరీరంబుల గఱుల వాను ...

దశా. 1. 289.

గీ. మఱియుఁ గలదివ్యసరసులు నెఱయఁ జెఱిచి, తనదు కేళీ దీర్ఘికలందుఁ గనకనళిన, జాతులెల్ల నాఁటించినాఁ డాతఁడింద్ర, యటు చవక మేఁత వడచునే హంసములకు.

ప్రభా. 1. 120.

చం. కొంకొలమంచు మేఁతలకు గూఁడులు వెల్వడు పక్షిరాజముల్ .. పారి. 2. 69.

సీ. మినుకుటూర్పులవాని మిసిమిమేఁతలవాని మెఱుఁగుఁజామని చాయమేనివాని ...

పాండు. 1. 213.

సా: పఁటియూఁతకు లంక మేఁతకు సరి.

మేఁతకాఁడు. విశే. (మేఁత + కాఁడు) తిండిపోతు, మేఁతరి.

సీ. కోలాహలాభీలహాలాహలజ్వాల మెడబంటి
మెసఁగిన మేఁతకాడు... వరాహ. 11. 14.

మేఁతరి = మేఁతరీఁడు. విశే. (మేఁత + అరి.)

1. ఠంచిపోతు, ఘస్మరుఁడు.

కం. ... అ, బ్బాలమేఁతరిచెలి ద్రిమ్మరు, పాల
మేతటిరై న వేలుపులు సొరరసుమీ ...
అచ్చ రా. బాల 113.

2. ముఖ్యుఁడు.

సీ. అంతట చామయ్య యనుదొమ్మరీలమేఁతరి
తనవీడును దాను గదలి ..
చెన్న. 2. 204.

మేఁతరీఁడు = మేఁతరి. విశే. (మేఁతరి + ఈఁడు
స్వార్థమున) (ముఖ్యుఁడు.)

మ. కనియెం దొమ్మరిమేఁతరీఁడు ... ఉద్యాన
మున్ .... చెన్న 2 214.

మేఁ(తా)తలాడు = మేపాడు. అ. క్రి.
మేఁతలు + ఆడు.) మేఁతమేయు.

సీ. మిన్నేటిదరులందు మేఁతలాడుచు నున్నయు
దుటురాయంచలేఁగొదమ యనఁగ ...
సారంగ. 1. 122.

కం. ఆకాశ నాకపథమున, నేకాకిత మేఁతలాడ
నీరముగములం, గీశామండల మగునర, యూ
కాననమునకుఁ బోవ మన్నెడ నటకున్ ...
వేం, పంచ. 2. 7.

మేకము. సం వి, అ. పుం. – మే అని కూయునది,
మేఁక, ఛాగము.

(కల్పద్రుమాది కోశములం దీపదము రా. ని.
లో నున్న దని కలదు. కాని రా. ని. లో లేదు.
వ్యుత్పత్తినిబట్టి వ్యాకరణముచే సాధువు గాన
గ్రహింపఁబడినది) .

మేకలకన్య. సం. వి. అ. స్త్రీ. నర్మదానది,

మేకలము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక పర్వతము,

మేకు. వి. ఇనుము మున్నగువానితో చేసిన చీల
(శ. ర)

ద్వి మొన సూపి నన లొత్తుమొగడల దనరి,
మినుకుఁ దేఁటులతోడ మేకులు చేసి, యూని
వగతి నాకు నిగురుఁబొక్కిమ్మ, గానరాకుండ
నల్లడ విజ్జివీఁగి ...
ద్వి. పరమ. 4. 266 పు.

సీ. .. మేఁకన నెసఁగు శంకు ...
ఆం. భా. 2. 218.

మేకొను = మైకొను. స క్రి. అ. క్రి. (మే+కొను)
అంగీకరించు, ఒప్పుకొను.

కం. ఉన్నారు మంచి యేర్పన, మిన్నలవలె రాజు
పంపు మేకొన కిఁక మీఁ, రెన్నఁటికి మీవిలా
సము, లిన్నియు నెన్నటికిఁ జెప్పరే చెలు
లారా ... రామా. 2.83.

ద్వి. ధారుణిపై నవతారంబు సేయ, మీరును
దోడ్పాటు మేకొనవలయు ...
రం రా బాల. 18 పు, 30 పం.

ఉ. అక్కట కౌరవాన్వయ మహార్ణవ మింకెడు
నట్లు పుట్టె నిం, దొక్కరుఁ డైనఁ గేశవు
హితోక్తికి మేకొనఁ డయ్యె ...
భార. ఉద్యో. 4. 54.

ఉ. పె, తెల్లి తినవేడ్క నవ్వనమహీరుహముం
దవసొమ్ము సేఁతకై, మెత్తవ వేడెఁ జిత్తవిభు
మేకొని యచ్యుతుఁడుఁ జెచ్చెరన్ ...
హరి. ఉ. 1 204

స. క్రి. 1. పొందు.

కం. మృతుఁ డఁట పుట్టుఁ బెరుగును, మృతుఁడఁట
వేఱొకఁడు గుడువ మేకొనుఁ దృప్తిన్
నైష. 7. 75.

కం. ఇనుమంతగాని లేఁ డీ, ఘనిస లుఁడు [illegible]డు
గూటిప్రాయమువాఁ డి, ట్లైపర ఉపాఖ్య
రానులు, మెసఁగెడి వినుపఁడు ప్రతిష్టి
మేకొనఁడు గదే పాండు. 4. 150.

ఉ. ఘూరిజటల్ ప్రవాహముం బోల్పుఁ గనన్
ఘనబాహుశాఖలన్, మీటి గుపర్ణ పర్ణమిచి

మేకొనఁ గ్రొన్నెలరేక కోరకా, కారముఁ
బూన నీలగళకాంతులు కేఁటులనీటుఁ కెంద
ము-, దారములీల కూలి ధననాథునకున్
గనుపించి యిట్లనున్ ... ఉ. రా. 2. 815.

2. చేయు, ఒనర్చు.

ఉ. మించి ముఖాబ్జ చుంబనము, మేకొని నవ్వు
విభుఁడు నేర్పునన్ ... నైష. 7. 183.

అ. క్రి. 1. పూను, ప్రయత్నించు.

ఉ. ప్రముచ్చిర నేల యేఁ గలుగ ముద్దియ నాకు
వృకోదరుండు వి,వ్వచ్చుఁడుఁ దోడు గాఁగ
జనవంద్యుఁడు ధర్మసుతుండు పంప నీ,
మెచ్చుగ శత్రుసంక్షయము మేకొని చేసెదఁ
గాక . భార. ఉద్యో. 3. 120

ఉ .. మీ, మీనిపుణత్వముల్ దెలియ మేకొని
యమ్మగని లోను చేసినన్ ...
వాల్మీ. 3. 69

చం. చలనము లేక యానృపతి శయ్య నహర్ని
శమున్ సుఖించు నా, మెలఁకువ హాని చేయు
టకు మేకొని రాఁదగునయ్య ...
నా పంచ. 1. 815.

2. ఓర్చు, తాళు, సహించు.

చం. ఇది గడుముద్దరాలు పను లేమియుఁ జేయఁగ
నేర దెంతయున్, మృదు వాకకీడుపాటునకు
మేకొనఁ జాల దుదాత్తచిత్త ...
భార. విరా. 1. 103.

3. కలుగు, సంభవించు.

ఉ మిత్త్రులచెయ్దులన్ సుఖము మేకొనువంటయుఁ
జెందు దుఃఖముల్, శత్రులచెద్దు వంటయును
సన్మతి దా ధనమూల మంటయున్ ....
భార. శాం. 2. 207.

దండకము. ... మేకొన్న పేరల్కతోఁ బుష్పలా
వర్తకాబ్దంబులం బంపఁగా ...
పారి. 3. 33.

4. తహతహపడు.

క. ఇనుఁ డెఱిఁగె ననుచు సమయాం, గన నీల
పటంబు దాల్చి కలయాశల మే, కొని యెడు
జారిణికై పడి, వనఁ జీకటి పుడమిఁ జెలఁగె
నతిబహుళంబై ... విల్హ 2. 22.

(ఇది కొన్ని యెడల పాదపూరణమునకై ప్రయో
గింపఁబడును)

ఉ. మేలున సంతసిల్లు నెడ మేకొని యాపద లొందు
నాపదల్, తూలఁగఁ బూని సౌఖ్యములు
దోఁచు ... భార. అర 5. 341.

ఉ. మేకొని నీదుభక్తి కుది మెచ్చితి దక్షిణలిచ్చి
నట్లు కౌ. త్సా కనుఁగొంటి నీదగు కృతజ్ఞత
యింతియ చాలు ...
ఇందు 1. 177.

మేకొలుపు. స. క్రి (√మేకొను) 1. మేకొనఁ
జేయు, అంగీకరింపఁజేయు.

చం మెయివడి గౌరి నీశ్వరుఁడు మేకొలిపెన్
రతికిం గ్రమంబునన్ ...
కు. సం. 9. 345.

కం. అని ప్రియము గడల్కొనఁ బల్కిన నెంతయు
హావభావలీలాగతులన్, దనచతురోక్తులచే
నా,యనమది మేకొలుప లేక వ్యాకుల
మతియై .. సారంగ 2. 85.

2. కలిగించు.

ఉ. ... కర, ల్లాడఁగనీక మంథనగ మాడిన నాఁటి
పరిశ్రమక్రమా, ప్రమేడితవేగవాసనలు మేకొలి
పెన్ బళిరే తదస్త్రముల్ ...
రామా. 7. 103.

3. పొందించు.

సీ. పులితోలు విడిపించి జిలుగుదువ్వటపురింగుల
వల్లెవాటు మేకొలుప వచ్చు ...
రామా. 2. 110. (ధరింపఁ జేయవచ్చునని
భావము.)

మేకోలు = మయికోలు. మెయికోలు, మైకోలు.
వి. (√మేకొను) 1. సమ్మతి, అంగీకారము.

మ. అని యామాత్తికవాక్య మిచ్చుటయు సాంద్రా నంగముం బొంది మా,నిని మేకోలునఁ గుండలావచనముక్ వీక్షింప వయ్యెంబుజా,నన కాని మ్మని పల్కఁ గృత్రిమ విమానం బెక్కఁగాఁ జేసి య,ద్దనుజాధీశుఁడు తా నదృశ్యుఁ డయి చెంతం బోయె సంతుష్టుఁడై ... కువల. 4. 91.

మ. .. పూ దోఁటలోఁ, దనమేకోలున వచ్చి యున్న యువనాథప్రౌఢు సాథోకమా,నని రూఢప్రడిమానురాగ మిగురొందం గూడి క్రీడింపఁగన్. శుక. 2. 889

సీ ఇయ్యకో లొప్పికో లీకోలు మైకోలు మేకోలు సమకోలు మేము దొడఁబడిక యొడఁబా టనుట కనుపట్టుచునుండు సమ్మతి పేరు ... ఆం భా. 1. 104.

2. కోరిక, అభీష్టార్థము.

గీ తగులు గానిచ్చు పీఠమర్దవిటచేట, కులకును విదూషకులకు మేకోలు వదపి, తండ్రి గడి యించినట్టి వి త్తంబు వోవ, లొల్లగాఁ దయ్యె నవ్విప్రవల్లభుండు. శుక. 4 111

3. పూనిక, ప్రయత్నము.

మేఖల నం. వి అ స్త్రీ. 1. నడికట్టు, మొలనూలు మొలత్రాడు. 2. ద్విజులు ధరించెడి మౌంజి, ఉపనయనమందు ధరించెడి తృణవిశేషముతోఁ జేసినపడికట్టుకట్టు 3 పర్వతనితంబము, కొండనడుము 4. కత్తి పట్టుకొనుటకై కట్టిన త్రాడు 5. గుఱ్ఱము కడుపుక్రిందనుండి జీను మొదలగునవి కట్టెడితోలుపట్టె, టంగువారు. 6 వర్మదానది. 8 పృశ్నిపర్ణి, ఉమ్మెత్త. (వ్య.వి.)

మేఖలము నం. వి. అ. పుం. ఒకానొకకొండ.

మేగలి = మైగలి. విశే (మే+కలి) శూరుఁడు (వి. పూనిక అని శ. ర.)

కం. ఆటోప మడఁగి యచ్చుటి, మేటిమగలు బిచ్చపడిరి మేగలి కర్ణుం,డే ఓలవికిఁ గవిసె ధను ర్జ్యాకృతి సెలగఁ బాండవాగ్రజుఁ గెలుచన్. భాం. కర్ణ. 2 138.

(శ ర. కరాలప్రతిపా. మెయిగలి. ఆనంద ప్రతిపా. మేగ జ. పా అని అన్యప్రతి. మేగల భా. ల. వ్యా)

మేఘంకరము నం. విశే (అ. ఈ. అ) మేఘముఁ గలిగించునది.

మేఘకఫము నం. వి అ. పుం. కరిక, వడగల్లు.

మేఘచింతకము. నం. వి. అ. పుం. చాతకపక్షి.

మేఘజాలము. నం. వి అ న. 1 మేఘసము దాయము, మబ్బులగుంపు. 2 అభ్రకము

మేఘజీవనము. నం. వి అ. పుం. చాతకపక్షి

మేఘజ్యోతిస్సు. నం వి. . న. మెఱపు, విద్యుత్తు.

మేఘడంబరము. నం. వి. అ పుం. ఉఱుము. గర్జితము

మేఘదీపము. నం. వి. అ పుం. మెఱపు, విద్యుత్తు.

మేఘద్వారము. నం. వి. అ. న. మొగులుదారి, ఆకాశము.

మేఘనాదము నం వి. అ పుం. 1. మేఘధ్వని, ఉఱుము 2. పలాశవృక్షము. 3. తండు లీయము, చిల్లికూర (వ్య. వి).

మేఘనాదానులాసకము. నం. వి అ పుం. మయూరము, నెమిలి

మేఘనాదానులాసి నం వి. న్ పుం మయూరము. నెమలి.

మేఘనాదుఁడు. నం వి. అ. పుం. 1. వరుణుఁడు. 2 రావణునికొడుకైన యింద్రజిత్తు.

మేఘనామ నం. వి. న్. పుం. ముస్తకము, ముస్తె (వ్య. వి.).

మేఘనిర్ఘోషము నం. వి. అ పుం ఉఱుము

మేఘపథము నం. వి అ. పుం. మేఘమార్గము. ఆకాశము.

మేఘపుష్పము సం. వి. అ న. జలము, నీరు

మేఘభూతి సం. వి ఈ స్త్రీ. పిడుగు, అశని.

మేఘమార్గము. సం. వి. అ పుం. ఆకాశము,

మేఘము. సం. వి. అ. పుం. 1. మబ్బు 2. (సంగీ.) రాగభేదము 3 ముస్తె (వృ వి) వ అభ్రకము,

మేఘయోని. సం. వి. ఇ. పుం పొగ, ధూమము

మేఘరంజి సం. వి న్. న. ఒకానొకరాగము

గీ. అనిలసుతుఁడు త్రిలోకమోహనము గాఁగ, మేఘరంజి యొనర్చి యమేయుతాన, ఆహరిఁ జెంగటిగండోపలంబు గరఁచె ..

సమీర. 6. 213

గీ. ... శంక, రాభరణమును శోకవిరాళి మేఘ, రంజి గుజ్జరి పంతువరాళి నాట

ప్రబంధ. 97, హంస. 5 124

మేఘవన్నె. మి. వి. ఒకవిధమగు వస్త్రము, మబ్బురంగుబట్ట.

గీ. .. మేఘవన్నెలు పచ్చపట్టు, గరుడపచ్చలు నేత్రముల్ తురగవళ్ళు, హంసవళ్ళును బదాగ్రలు హాళిణవళ్లు, మొదలుగా వల్వలు ధరించి ముదిత లపుడు ...

ప్రబంధ. 272.

మేఘవర్ణ సం. వి అ. స్త్రీ.. నీలిమందుచెట్టు

మేఘవర్ణము. సం. వి. అ. పుం. న. వస్త్రవిశేషము

వ తోఁపులు మేఘవర్ణంబులు పచ్చపట్టులు చీనీలు సాలువులు కళ్ళాయులు నడికట్లు చాదరులు హాసావళులు తగటిపాగలు ...

ప్రబంధ. 605.

మేఘవహ్ని. సం వి. ఇ. పుం. మెఱపు. విద్యుత్తు.

మేఘవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం ఇంద్రుడు, మబ్బురౌతు.

మేఘవిస్ఫూర్జితము. సం. వి. అ. న. 1 మేఘధ్వని, ఉఱుము.

2 (ఛంద.) వృత్తభేదము.

మేఘవేశ్మము సం. వి. న్ న. ఆకాశము, మొగులుపట్టు.

మేఘసారము. సం వి. అ పుం. ఒక విసుపు కర్పూరము, చీనకర్పూరము (వాచ.).

మేఘసుహృదము. సం. వి. ద్. పుం. మయూరము, నెమలి.

మేఘాఖ్యము సం వి అ. న. అభ్రకము.

మేఘాగమము. సం. వి. అ పుం మబ్బులరాక, వర్షర్తువు, వర్షాకాలము.

మేఘానంద సం వి అ. స్త్రీ. ఒకజాతికొంగ, ఒక విశేషము

మేఘానంది సం వి. న్. పుం. మయూరము, నెమలి.

మేఘాస్థి. సం. వి. ఇ న. కరక, వడగల్లు.

మేచకము, సం. విశే. (అ. చికా. అ.) నల్లనిది. నలుపురంగు గలది.

వి. అ. పుం. 1. నలుపు. 2. నెమిలికన్ను. 3. మేఘము. 4. పొగ. 5. చనుమొన.

న. 1. చీకటి 2. స్రోతోంజనము.

మేట. వి. ప్రవాహముచే కొట్టుకొనివచ్చి కమ్ముకొనిన యిసుక (శ. ర).

మేటరి విశే (మేటి + అరి³. స్వార్థమున) మేటి, శ్రేష్ఠుఁడు

శా జ్యోతిశ్శాస్త్రిలకెల్ల మేటరివి ...

భాగ. 10 పూ. 285.

మేటి విశే (క మేటి) 1. గొప్పవాడు.

(క) పరాక్రమమున.

కం. గురుపుత్త్రుఁడు తేజోనిధి, సురాసురుల కైనఁ జేటిచూడ నరిది సం,గరమున నీతని నీశ్వర, వరజనితుఁడు మేటి శౌగవవ్యూహమునన్.

భార. విరా. 5. 8.

(చ) ధనమున.

సీ అచటిమేటికిరాటు అలకాధిపతిసైన మును

సంచిమొనలిచ్చి మనువ దఱులు ..
మనుచ. 1 50.

(ఓ) పరిమాణమున.

గీ. మేటినక్రంబు సందిటం ద్రాటఁ బట్టి ...
కాశీ. 4 69.

కం. పోటరియై రణములోన భుజబల మెల్లం, దేటపడఁ జూపి కుండిన, మేటియశం బెల కలుగు మీరాజునకున్ . విక్ర. 4. 69.

గీ. పెటిలె బ్రహ్మాండభాండంబు చిటిలె దిక్కు, లుఁరలె పాతాళభువనంబు లుదిలె నభము, మేటి ధాటీజనిత కాలకూటవిసము. చిమ్ము వెలువడి యంతంతఁ బెచ్చుపెరుఁగ
భీమ. 4 61.

(త) విద్యలయందు.

కం. చాటు ప్రబంధరచనా, పాటవకలితుఁడవు శబ్దపరిచితియందున్, మేటివి దీనిం దెనుఁ గునఁ, బాటించి రచింప నీవ ప్రౌఢుఁడ వర యన్, రాఘవ. 1. 12.

(వ) కులాచారములయందు.

శా. ... దుశ్శీలాగారము వారయోవతము నిస్సీ మేటి వాటించునే ..
పాండు. 3. 42.

2. అధిపుఁడు, ప్రభువు.

గీ. అంబురాశి నదంబుల కచలములకు, నాహి మాద్రి పతులకుఁ గళ్యపసుతుండు, మేటియై యొప్పశ్రీయ సురకోటి కెల్లఁ, బ్రభుఁడ వీ వొక్కరుఁడ కావె పద్మనాభ
హరి. పూ. 7. 206

3. శ్రేష్ఠుఁడు

మ. ...ఖం కేల చిం,తిల నీపుత్త్రిలయందు మేటి యనఁగా దీపించు విద్యాగరిష్ఠులలో శ్రేష్ఠుఁడు బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు గనిష్ఠుం డింమలిం జానకా · ఉ. రా. 2. 184.

సీ. ... కన్నాకు మేల్పంతి నికరము మేటి మేలు. తనరు శ్రేష్ఠము .. అం. భా. 8. 15.

వి. (క. మేదె) (కసవు, వామి, (గడ్డి) కుప్ప. (శ. ర).

జ. మేటరి, మేటితనము, మేటిల్లు.

మేటితనము వి. (మేటి + తనము) గొప్పతనము
కం. తనువు గలయాత్మ లెల్లన్, దినవశముగఁ దనరుదండధరుఁ డట్లు విచే,తనుఁ డయ్యె. మదుఖజాఘా,తన కింతియు చాలు మేటితనమని.
యొలమిన్ హరి. ఉ 10. 141

మేటిల్లు అ. క్రి. (√ మేటి) అతిశయించు
కం. ఏమి మడివాల యే మీ,భూమీశ్వరు నర్థి గానఁ బోయెదము సభా,భూమికిఁ జనియెదు వారికి. శ్రీ మేటిల్లంగ మంచిచీరలు వలయున్. హరి పూ. 9, 18.

మేటుల సం. వి. అ. స్త్రీ ఆమలకి, ఉసిరికచెట్టు (వృ. వి)

మేఠి సం వి అ. పుం 1. స్తంభము, 2 కళ్లము మధ్యమున నెడ్లను గట్టెడిరాట. (స్తంభము)

మేఠుఁడు సం వి అ. పుం. మావటివాఁడు,ఏనుఁగును నడుపువాఁడు.

మేడ వి. 1 సౌధము

సీ. మేడల ముత్యాల మేలుకట్టులు గట్టి రత్న దీపిక లగారముల మంచి .. విక్ర. 4 136.

సీ. మేడన స జ్జన మేలుమ చ్చనఁగను నుప్పరి గన సౌధ మొప్పుచుండు ... అం. భా. 2. 17

సీ. మలయజం బేవిటఁ దొలుఁ జెక్క డులిచి మేడల కిడ్డమిగులు భూములకు డిగ్గు ... ఆము, 2. 3.

2 దేవళము, దేవగృహము.

సీ. అదె కుక్కుటేశ్వరం బయ్యొపొంతముమేడ హుంకారిణీ దేవి యోలగంబు .... భీమ 3.56.

మేడి వి. అత్తి, ఉదుంబరము (వృ. వి.)

గీ మేడిపండ్లును మొదలుగాఁ గూడిమాడి, చెంచె తలు దెత్తురిత్తు విచ్చేయవయ్య...కాళ. 3.69.

దండకము ... నీమెయి వ్నల్వగ్రుడ్డుంగముల్

మేడిపండ్లున్ వలెం గ్రోవులై యుండు...నీలా 2 41.

సీ. . అత్తిమేడి యనంగ నవు నుదుంబ, ఠంబు. . ఆం భా. 2. 42

మేడికాయబోనము = సారహీనము.

కం. రాగంబు నొడిచి ముక్తి(శ్రీ)గౌరవముల కపేక్ష చేయుమునులకున్, నాగేంద్రయావ యైహిక, భోగం బిది మేడికాయబోనము సుమీ. విప్ర. 2. 80.

మేడించు = మేదించు స క్రి. (సం. మృడ్) మర్దించు.

సీ పూఁదేనెఁ జిలికి కెంబుప్పొడి మేడించి చుక్క బొట్టుగ దిద్ది నొక్క చెలికి .. చమ 1 77.

మేడు వి. 1. అజ్ఞానము.

(చూ. మేడుపడు.)

2. వంచన. మోసము.

(చూ మేడ్పెట్టు).

జ మేడుపడు, మేడ్పఱచు, మేడ్పెట్టు.

మేడుప(డ్ప)డు అ. క్రి. (√ మేడు) అజ్ఞతనొందు.

కం. ఈగికిఁ గలుచు హారిద్రా.రాగం బది నిల్వదె యిది రతి మేడ్పడి సం,భోగగతిఁ గలుచు విటు నివి.రాగం బది నిల్చు భావరస జననంబై. కు. సం 8 163.

గీ చదురుఁ డై మేడ్పడి యడుగువాఁడు...
దశకు. 6 133.

ఉ. మేడ్పడి రాజ్యగర్వమున మీఁదు తలంపవు గాక . . ఉ హరి 5. 198

ద్వి ప్రామిడి యై మేడుపడియెడుదానఁ, గామి నీ వెఱుఁగవే కదయింటిపొడువ ... బస పు 4. 503 సం.

(ప్రామిడిమై మైదుబడియెడు దానఁ, గామి ... ప్రాఁతప్రతి పా)

మేడెము¹ వి (క. మేడె) 1. గుఁపు, సంఘము

సి. ంథికవహిస్తిపగతారంగికుల్ వలగొని మేడెమై కనఁ(జూపుమేర నడవ ...

ఉ. రా. 3. 136. (మేడమై శ. ర. పా).

2 యుద్ధము,

కం ఒరో- వంకముక్కువ, నూరుపు దెబ్బ తిఁక సేల యోడితి నన్నన్, వాఁడు మేడెముఁ బొడుతురె .. బస. పు 6. 25 (ప్రా).

(మేడము పొడతురె శ. ర. పా.)

ద్వి ఒడితి నన్నను మేడెము పొడువఁ, బాడితే బస. పు. 6 58 సం.

మేడెము² వి. చెక్కడపు జుమికీయంచు పనితనము (శ. ర, ప్రా.).

మేడెము³ వి. గుదస్థానము

సీ. వాఁడికొఱ్ఱుల నాఁటవైచి మేడెముతోన . . వి పు. 8. 471.

మేడ్పఱచే–మేడ్పెట్టు స క్రి. (√ మేడుపడు) వంచించు.

సీ. ... దనాశ్యంతరమున. కరిగి మేడ్పఱచి కామాతురుఁ జేసి యిమ్మునినాథు నిట దెచ్చె ముదముతోడ ... దశకు. 5 35.

మేడ్పెట్టు–మేడ్పఱచే స. క్రి. (మేడు+పెట్టు) వంచించు.

సీ. మును వసుపాలితుధవము వెడ్డువఁ గొన్న తరుణి మేడ్పెట్టెడు మెఱపు గొఱలి ..దశకు. 5.88..

మేఢ్రము సం. వి. అ. పుం. జొట్టేలు, గొఱ్ఱెపోతు.

వ శిశ్నము, పురుషుని గుహ్యావయవము

మేణత వి. ముట్టడి.

మ . కృష్ణరాయమహారాయలు పుదయగిరి దుగన్ంమీద విడిశి ప్రతాపరుద్రగజపతిని కొండ వీడు పర్యంతం విరుగంబొడిచి పుదయగిరిదు ర్గానకు మేణత చేయించి దుర్గం పుచ్చుకొని ... నె, కా. 3. 1886.

మేతాలుపు(ల్పు) వి (మే+తాలుపు) శరీరధారి

సీ పొర యూని మేతాలుపులఁ జిట్టుమని వెఱ కొలుపుచు రెండునాల్కలు దనర్చ ... అచ్చ. రా బాల. 106.

కం తల లేక నిరుపు లగుచే,తులు గ్రాలఁగ నతని లోన దొంకినమేతాల్పుల. నెల్లఁ బట్టి

భ్రమింగెడు, పాలమేపరి నొకనిఁ జూచి పొది
లిన కినుకన్. అచ్చ. రా. ఆర. 117

మేథి. సం. వి. ఇ. పుం. కళ్లమునందు పశువులను కట్టుటకు పాఁతినరాడు.

మేథిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తృణవిశేషము. మెంతి (వృ. వి.)

మేథిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. = మేథిక, తృణవిశేషము (వృ. వి.)

మేద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకానొక ఓషధి.

మేదకము. సం. వి. అ. పుం. 1 పిండితో చేసినకల్లు. మద్యపిష్టము.

మేదకుఁడు వి. వెట్టికాగులవాఁడు.

గీ. ... మతి లేనిమేదకుండు, మౌనివర్యులఁ జది
వించుమట్టినీడఁ, బంచముఖుపీట మే నొస
రించెనేని .. పాండు. 1. 101

ద్వి. ఒకవిచారము మాకు నొదవె నీరాజు, సుక
వానిపనిపంద చూపుగుట్టంబు, మామిడిక్రింది
సోమరి మేదకుండు ...

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1497 పం

సీ. మితభాషి యగువాని మేదకుండని పల్కు
జడుఁడంచు వచియించు శాంతిపరుని

రామలిం. 32.

మేదజము. సం. వి. అ. న. ఒకజాతి గుగ్గిలము.

మేదము. సం. వి. అ. పుం. 1 ఒకానొక సంకరజాతి 2. అలంబుష యనెడి యోషధి (వృ. వి.)

మేదర. వి. వెదురుతడకలు, చాపలు మున్నగునవి అల్లుకొని జీవించు ఒకజాతి (శ. ర.)
ఇ. మేదరి, మేదరసాని.

మేదరి. వి. (మేదర + ఇ) మేదరవాఁడు, వెదురు బద్దలతో చాపలు లోనగునవి యల్లెడి యొకజాతి వాఁడు.

ద్వి. పీఁగుచుఁ జేటలవేమయ్యభువిని, దాఁ గాక
మఱియు మేదరులు గొందఱకు, జీవితంబులు
జేసి చేటలు చాలఁ, గావించి ...

పండితా. పురా. 162 పొ.

ద్వి. తనతోడిజోడుమేదరులు సోదరులు ...

ద్వి. పరమ. 2. 127 పొ.

మేదరిసాని. వి. (మేదర+సాని) మేదరవాని భార్య.

సీ. కొడుకుఁగుఱ్ఱఁడు చన్నుఁ గుడుప కట్టుంట
విచారించి మేదరిసాని యపుడు ...

పరమ. 1. 109.

మేదస్తేజస్సు. సం. వి. స. న్. అస్థి, ఎముక.

మేదస్సు. సం. వి. స్. న. వప (సప్తధాతువులలో నొకటి.)

మేదావి వి. 1. బ్రహ్మచారులు మేధావీభూయాసమ్ అను మంత్రమును జెప్పుచు అగ్నికార్యాంతమందు ధరించుబొట్టు.

గీ. దబ్బవేలియుంగరము మేదావిబొట్టు, మడుఁగు
పేటిక పిరచుట్టు బెడఁగుఁ గాఁగ, ఏడుగు
చందఁబు హర. ఉ. 10. 233.

సీ. మూర్తిత్రయీమధ్య మునివర్ణ మిదియ నాఁ
ద్వైత్రిపుండ్రమధ్య మేదావి యొనర ...

రా. వి. 2. 36

2. అగ్నికార్యభస్మము.

వ. .. బొట్టునకు మేదావి మేమినలవాటునఁ
గఁదిన యంగుళీద్వితయంబు దేఁటి గుట్టినం
బృథగ్వర్ణమూర్తు లగుసంపత్తికలు గలంట
రుహం బనఁ బ్రశస్తం బగు హస్తం బెత్తి
స్వస్త్యస్తుతే యని యాశీర్వదించుట.

పాండు. 4. 120

మేదించు = మేడించు. స. క్రి. (సం. మృద్.)

1 మర్దించు.

సీ. మంచిమిన్నిట మేదించినసారంగనాభి పంకం
బున నాభిదీర్చి ... వరాహ. 3. 109

సీ. గోడలు పూయింగఁ గుమ్మ గందంబున మేదిం
చినట్టి జవ్వాదియడుసు ... యయా. 1.119.

సీ. గొజ్జంగిపూఁదేనె కులికి మేదించిన కమ్మ
కస్తూరి మేనఁ గలయ నలఁదు ..
కాశీ 3 118

2. నేర్పు, అభ్యసింపఁజేయు, మప్పు

సీ కోడె లన్నింటిని గూడంగఁ దోలించి
మేదింప దుక్కికి మెదుకలైన, ద్రుచ్చు
గిత్తలఁ బట్టి ముకుద్రాళ్లు గుట్టించి ..
నా పంచ. 5 13

మేదిని నం. వి ఈ స్త్రీ 1. భూమి. 2 ఒకా నొక సంస్కృత నిఘంటువు. 3 మేద(వ్యు.వి.)

మేదినీద్రవము. నం. వి అ పుం దుమ్ము, ధూళి. (త్రి ని)

మేదినీపతి నం వి అ పుం భూపతి, నేల ఱేఁడు.

మేదిరము. వి. (నం. మేదస్) మెదడు

సీ హరునిచే మడిసిన యంధకాసురు నాఁడు
వెసఁగమే కడుపార మేదిరములు ..
మైరా. 3. 145

మేదు. స క్రి. 1. పూయు

సీ లోకపాలోన్నత ప్రాకారములయందు మృగ
మదపంకంబు మేదిరొక్క . భోజరా. 2 101.

2 మెదుపు.

ప ... బొట్టునకు మేదావి మేదునలవాటునం
గందినయంగుళీద్వితయంబు దేఁటి గుట్టినం
బృథగ్వర్ణమూర్తు లగునంవర్తికలు గలజల
ఱంబు బని .. పాండు 4 152.

మేదుఁడు. నం. వి అ· పుం. ఒకానొక రాక్షసుఁడు

మేదురము నం విణ (అ. ఆ. అ.) సాంద్రము. దట్టమైనది.

మేదురితము. నం విణ (అ. ఆ. అ.) దట్టమైనదిగాఁ జేయఁబడినది, సాంద్రీకృతము.

మేదోజము. నం. వి అ. న. అస్థి, ఎముక.

మేదోర్బుదము. నం వి. అ. న. మేదోధాతువు.

మేధ నం. వి ఆ. స్త్రీ (సు. దుర్, వ్యతిరేకార్థకమగు నఞ్ అ. పూర్వపదముగా నుడిన బహువ్రీహిసమాసమున మేధస్ అని మారును ఉ సుమేధస్, దుర్మేధస్, అమేధస్ .

1 ధారణశక్తిగలబుద్ధి. 2 తెలివి, బుద్ధి.

మేధము. నం వి అ. పుం. 1 యజ్ఞము.
2. హవిస్సు (కల్ప)

మేధాజిత్తు. నం. వి. త్. పుం. కాత్యాయనుఁడు (త్రి. ని.).

మేధాతిథి. నం వి ఇ. పుం మనుస్మృతిపై వ్యాఖ్యానము రచించిన యొక పండితుఁడు

మేధారుద్రుఁడు. నం వి అ. పుం. కాళిదాసుడు (త్రి. ని)

మేధావంతుఁడు. నం విణ (త్. వతీ, త్) తెలివిగలవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడు.

మేధావి నం విణ (న్. నీ న్.) 1. చాలబుద్ధిమంతుఁడు, మంచిజ్ఞాపకశక్తి (ధారణ) గలవాఁడు. 2. తెలివి గలవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడు
వి న్. పుం 1 శుకము, రామచిలుక. 2. మద్యము, సారాయి.

మేధావిని. నం. వి. ఈ. స్త్రీ. బ్రహ్మభార్య, సరస్వతి.

మేధి. నం వి. ఇ స్త్రీ = మేథి.

మేధ్య. నం. వి ఆ. స్త్రీ మండూకాద్రి

శ్లో మండూకీ బ్రహ్మజా శంఖపుష్పీ జ్యోతిష్మతీ మునిః, విష్ణుక్రాంతా వచా శ్వేతా మేధ్యాయాం సప్త నమ్మతాః (రా. ని.)

మేధ్యము. నం విణ. (అ. ఆ. అ) 1. యజ్ఞమునకుఁ దగినది. 2 పవిత్రమైనది.

వి అ. పుం. 1. ఛాగము, మేఁక. 2. ఖదిర వృక్షము, సండ్రచెట్టు. 3. యవధాన్యము.

మేన. విణ. (√మేను) స్త్రీకి తోడఁబుట్టినవాని యొక్కయు పురుషునకు తోడబుట్టిన దాని యొక్కయు స్త్రీ పురుషులకు తండ్రి తోడఁ

బుట్టిన వానియొక్కయు తల్లితోఁబుట్టిన వాని యొక్కయు దేహసంబంధము కలవాఁడు: కలది.

(దీనికి వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

ఉదా: మేనల్లుఁడు, మేనత్త, మేనమామ

మేన. సం. వి. అ. స్త్రీ. హిమవంతునిభార్యయగు మేనక.

మేనక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. ఒకానొక యప్సర స్త్రీ. 2. హిమవంతుని భార్య.

మేనకాత్మజ సం వి. అ. స్త్రీ పార్వతి.

మేనకోడలు వి. ఔ. (మేన + కోడలు) పురుషునకు తోడఁబుట్టినదాని కూఁతురు: స్త్రీకి తోడబుట్టిన వాని కూతుఁరు

(వ్యావ) ఆమె తనమేనకోడలినే కొడుకునకు చేసికొనవలె నని గట్టిపట్టు పట్టినది.

మేన(య)త్త. వి. (మేన + అత్త) తండ్రితోడఁ బుట్టినది

సీ. ... పద్మనాభుఁ, గావఁగఁ జనుదెంచి కడుఁ బ్రీతి ని ట్లను నవఘ యే మీకు మేనత్త మగఁడ... హరి. 1 136

చ. అతివిక్రృతస్వరూపధరుఁ డైన కుమారకుఁ బ్రీతితోఁడ సాత్వతిఁ దమమేనయత్తను ముదంబునఁ జూడఁగఁ గోరి యద్భుత, ప్రతిభులు రామకేశవులు పన్నుగ నేఁగిరి...

భార. సభా. 2 55.

మేనబావ. వి. (మేన + బావ) తనకంటె పెద్దవాఁ డగుమేనమామకొడుకు, మాతులేయుఁడు, తనకంటె పెద్దవాఁ డగు మేనత్త కొడుకు.

కం నిను నెఱుఁగ కుండి యాదవుఁ, డని సఖుఁ డని మేనబావ యని యే సహాభో, జనములు సల్లాపంబులు, నొనరించుచు మేలమాడు చుండుదు నెపుఁడున్.. భార. భీష్మ. 1. 217.

ద్వి. కురునాయకుని కొఱకొఱమాటలకును, హరి మేనబావను నాత్మఁ గైకొనక ..

అ. మ. క. 5. 255 పా. 2 పం.

సీ. మేనబా వని మేర మాని యుండక బుద్ధి బలదేవునెడ భక్తి మెలఁగవమ్మ ...

ముకుంద. 3 309.

మేనమఱఁదలు. వి ఔ. (మేన + మఱఁదలు) తనకంటె చిన్న దగుమేనమామ కూఁతురు, మేనత్తకూఁతురు.

సీ భరతకులాగ్రణి పాండవసింహంబు సర్వ ధర్మజ్ఞుఁ డాసవ్యసాచి, తనమేనమఱఁదలి భవశాక్షిఁ దోడ్కొని చనియె నాతని కడి చనదె చెపుఁడ ..

భార అది. 8. 203.

ఉ. ఇది వీరభద్రుభుజ వీర్యకుల్కయే, మిన్నక కాదు నీదయిన మేనమఱందలు నీక చేరె నీ, యన్నుఁ బరిగ్రహింపుము ..

హరి. పూ. 6. 168.

మ. ... సందర్శనపోషిపా, ద్యనుజన్ మేనమఱందలిన్ విమలలోలాపాంగన్ ... వన జాతాతుఁడు పెండ్లియాడె సహితవ్రాతంబు భీతంబుగన్ ... భాగ 10 ఉ 145.

మేనమఱఁది వి. (మేన + మఱఁది) తన కంటెఁ చిన్నవాఁడగు మేనమామకొడుకు, మేనత్తకొడుకు

చం భువనము లొక్కపెట్టు మృతిఁ బొందిన జీవము లావహింప నేర్తు వలచినట్టులైన గుణరూఢుఁడు మేనమఱంది పౌత్రుఁజూ, పవిడుతె ... భార అశ్వ 3. 177.

మేనమామ. వి. (మేన + మామ) తల్లితోడఁ బుట్టినవాఁడు, మాతులుఁడు

కం. మదుమథనుఁ డాక్షణంబున, మధుర గుఱిచి కదలి మేనమామఁ దగఁ దడీ, యభరిత్రికి వీడుకొలిపి యధికప్రమదంబుతోడ వన్నయుఁ దానున్... హరి. ఉ. 1. 169.

సీ. మినిమిసెఁ సీమ వలరాజు మేనమామ ...
మనుచ 1. 18.

కం. కంచికిఁ జని బహువిభవస, మంచిత మగు మేనమామమందిరము ప్రవేశించి తనవనితఁ గనుఁగొని, సంచలత వహించి గుండె జల్లన నున్నన్ ... విక్ర 7 126.

మేనఱికము వి (మేన + అఱికము) 1. మేనమామకూఁతురు మేనత్తకొడుకున కిచ్చి చేయు పెండ్లి సంబంధము

(తోడఁబుట్టిన దానియొక్కయు తండ్రితోడ బుట్టిన దానియొక్కయు, దేహసంబంధ భావము. శ. ర.)

(వ్యవ.) వారిపిల్ల వానికి మేనఱికమే కాని పై సంబంధము చేయరు.

2. పరిహాసము.

ఉ. గిరీశ గళమూలహాలాహల కాలకాంతితో, మేనఱికంబు లాడుతనమేటి త్రిశూలముఁ బూని యుద్ధతిన్
మనుచ 4 96.

మేన(య)ల్లుఁడు. వి (మేన + అల్లుఁడు బ. మేనల్లురు, మేనయల్లురు) పురుషునకుఁ దోఁడఁబుట్టిన దానికొడుకు, భాగినేయుఁడు, స్త్రీకి తోఁడఁబుట్టిన వానికొడుకు.

మ. హరిమేనల్లుఁడు గొంతికూర్చుమనుమండసన్మిత్తనూజుండు ...
భార. ద్రో. 2. 236.

సీ. అమ్మహాసురుని మేనల్లుఁడు లవణుండు మధు దైత్య తనయుఁ డున్మాద బలుఁడు ...
హరి. పూ. 5 59.

కం. నిముఁ బట్టి పాండుపుత్రులఁ, మేనల్లురఁ దొఱంగె ధరణీశ్వర . .
భార. శల్య. 1. 79.

శా. నా మేనల్లురు బాహుసత్త్వవికసన్మాహాత్మ్యవిఖ్యాతు లా, రాముం గృష్ణునిఁ జూచు వేడుక మనోరంగంబువం దాడెడున్ ...
హరి పూ. 8 75.

మేవాదము సం. వి. అ. పుం 1. మయూరము, నెమలి. 2. పిల్లి 3 మేఁక

మేని వి కాంతి (శ. ర.)

మేను = మే. వి దే 1. శరీరము.

(కొన్ని యెడల దీనికి హల్లు పరమగునపు డుత్వ లోపము)

సీ అతఁడు వంద్రెండు వాలమ్ము లావీభత్సు మెయిఁ గ్రుచ్చి కృష్ణుని మేనియందుఁ, బది వాలు తూపులు వఱపిన మదిలోన నగ్గించి ...
భార. శల్య 1. 212.

సీ. మెలఁత మేనిమెఱుఁగు మెఱయు కారు మెఱుంగు చిగురు కెంపులగ్రోవి చిన్నిమోవి.
విక్ర 1. 119.

ఉ .. న, స్మిఱఁగ బానిసీని నొకనిం బురిఁ గాననియట్లు గాఁగ మేన్, గాఱియ వెట్టియైన నొడికంబుగ వండుదు సెల్ల గూరలున్ .
భార విరా. 1. 77.
ఆం భా. 2. 134.

2. జన్మము, పుట్టువు.

సీ. ఏమిటఁ జూచిన నీయింత తొలుమేన సుకృతంబు సేయుట ప్రకట మయ్యె ...
విక్ర 4. 198.

కం. విను ప్రద్యుమ్నునిఁ దక్కన్, మనము నే నొరు వరించ మాట విడువు మా,ఘనుఁ దొల్లి కున్నఁ జెందుదు, మనసిజ శిఖఁ దనువు వ్రేల్చి మఱునటి మేనన్ ...
ప్రభా. 3. 102.

గీ. కోరి తొలుమేనఁ దన కైన కొదవలెల్లఁ మాన్పుకొన వచ్చి ... పారి. 1. 17.

3. పార్శ్వము, ప్రక్క.

(ఇరుమేను = రెండుప్రక్కలు.)

గీ. తఱిమి సాత్యకి గృతవర్మ దాఁక నతఁడు,

నేచి మార్కొంచ నిరుమేను పూచి యొప్పు, మిగులు మోదుగుఁబ్రూఁకులపగిది గాఁగ నడరె, మార్కొన్న రెండు వాలంపగములు.
భార భీష్మ. 1. 251.

కం పెంట్రో శద్దాసరి యష్టుం ఒదవాతులను గవోణిపోటుల నిరుమేనం బొడుమచుఁ బెన గుచు బో,వం బట్టి వటఁబుఁ జేర్చి వాఁడిట్లనియెన్. అము 6. 24

మేనుపూను = జన్మమెత్తు, అవతరించు

మేనుమఱచు = ఒడలెఱుంగకుండు. పరవశమగు.

సీ మరువంపువలపుఁ బల్మఱు క్రోలి క్రోలి కన్ బ్రూల్చి యూఱక మేనుమఱచుఁ గొన్ని .. పాండు 1. 181.

మేనువైచు = పండుకొను, శయనించు.

వ ఆయ్యింతి ... ఏకాంత భవనంబున విరహశయ్యపై మేనువైచి చింతాక్రాంతయై యుండె శివరా. 2 22

గీ. జన్నంపుఁ గూటిదొరల, మాటకయి మేను పూనిన మేటివేల్పు .. నీలా 3. 51.

జ; మేన, మేనకోడలు, మేనత్త, మేనబావ, మేనమఱఁదలు, మేనమఱఁది, మేనమామ, మేనటికము, మేనల్లుఁడు.

మేపరి విశ (మేపు + అరి³) తినువాఁడు. (చూ పాలమేపరి.)

మేపాడు. అ క్రి (మేపు + ఆడు) ఆహారము గొను.

కం. పోఁ మునిమేపాడి కపింజల మత్తటి మఱలి వచ్చి శశము నివాసస్థలిఁ గనుఁగొని ... వేం. పంచ. 3. 108

(మేఁతాడు, శ ర సా)

మేపు. స. క్రి (√మేయు) పశుపక్ష్యాదులను ఆహారము తినునట్లు చేయు.

(ఇది మనుష్యాహారవిషయమున నిందార్థోద్యోతకముగా నుపయోగింపఁబడును.)

సీ. ... వత్సముల్ మేపుచు వత్సన్నపుడు ... దశా. 6. 155.

కం. ... నృప కృప, చాలుం గాఁరాకు మేసి చంపకు ప్రజలన్ . అము. 2. 32.

(వ్యవ.) చిన్నతనమునుండియు వీరి కుటుంబము నంతయు శెగమేపఁగా తుడకు వి స్వాసా న్యులైనారు వానిని అత్తవాఁర చాలాకాలము మేపినారు

వి 1 (పశుపక్ష్యాదుల) ఆహారము, తిండి.

కం. రేపకడ నీరు ద్రావక, మేపు గొనక మున్న గోవు మిక్కిలి భక్తిన్ . భార. అను. 2. 18.

కం గోపకుమారకశేఖరు, నేపున సప్పంబు గఱచు టీతించి వగన్, మేపులకు దొలఁగి గోవులు, వాపోవుచు నుండె వృషభ వత్సంబులతోన్. భాగ. 10 పూ 647.

చం కనుకని తెల్లవారునను ప్రతి గోరెడు పల్లవాళి మేపు, ల్గనుఁగొని వెడెముగలుపు లాహిరి మేపుల నిద్రబుచ్చి చెందన చిఱునవ్వుతో నపుడె నిద్దురలా యని వింతపైఁడి పట్టిన వెలముద్దుగుమ్మలు పడన్ శయనించిరి చప్పరంబులన్ కువల 2 112.

2. దోసె పిండి మొదలైనవానికి నూటికూడఁ జేర్చెడు మినపపప్పు లోనగునది (శ. ర)

మేపుట్టువు వి. (మే + పుట్టువు) 1. కుమారుఁడు, ఆత్మజుఁడు

ఆ అనిచి సోఁకు జేని యనుఁగు మేపుట్టువుఁ, బొదివికొనిన వాఁడు నుదరి లేచి, వ్రేల్మి పోవఁబెట్టి వ్రేల్మిడిఁ దేరెక్కి కడిఁది మగతనంబుఁ గడలుకొనఁగ ...
అచ్చ. రా. యు. 340.

2. కూతురు, తనూజ (శ. ర).

మేపుఁడు. విశ. (√మేయు) మేయునది.

కం. గాలికవణంబు మేపుడు. చాలుపులంబోలి

తరకసంబున నొఱపూ, స్మేలి యపరంజిపిం జల, వాలారుందూపు లుఱక వామిగ చేసెన్. అచ్చ. రా. యు. 293.

మేమఱుఁగు వి (మే + మఱుఁగు) మైమఱువు కవచము.

సీ మైమఱు వనఁగను మేమఱుఁ గనఁ గత్తళ మ్మనఁగా బొందళం బనంగ. జో డనఁ గవచంబు శోభిల్లు .. అం. భా. 2. 204.

మేము. అ క్రి. స క్రి. అంగీకరించు, ఒప్పుకొను. (చూ. మేముడు.)
జ· మేముడు)

మేముడు వి. (√మేము) అంగీకారము, ఒప్పుదల

సీ. ఇయ్యకో లొప్పుకో లీకోలు మైకోలు మే కోలు నమకోలు మేము వొడఁబ,డిక యొడఁబా టనుట కనుపట్టుచునుండు సమ్మతి పేరు .. అం. భా. 1. 104.

మేమెయి = మయిమయి, మేమే, మైమై వి అనాయాసము.

"క్రి విశ అనాయాసముగా" అని (శ. ర.)

ఉ. వాలి యెలుంగు సూపి కృతవర్ముఁడు సైన్యము నిల్వరించి యు, న్మీలితవిక్రముం డగుడు మేమెయి నాతనిఁ దాఁకె నస్త్రవి, ద్యాలసితుండు సాత్యకి ... భార. శల్య 1. 322.

గీ వారి మేమెయిఁ గొనియాడువారికోర్కు, లొనర జంగమమల్లికార్జునుఁడు నొసఁగు ... కు. సం. 12. 1004

ఉ. ఆటున మూర్ఛవోయిన బ్రహస్తుఁ గనుం గొని యింకఁ దాఁకినన్, గీ టడఁగించు నర్జునుఁడు గేనలుఁదే యని భీతచిత్తులై, మేటిమగల్ నలం జెదలి మేమెయి మార్కొన లేక పాటినం, గాటుకకొండ వోలె దళకంఠుఁ డెదిర్చె మహీమహేం ద్రునిన్. నిర్వ. 7 52

మేమే[1] = మేమెయి.

మ. ... ఇద్దరున్ భుజబలాటోపంబుమై నొండొరున్, మిగులం జాలక కొంత సేపువడి మేమేఁ జోరి రుగ్రాక్సతిన్
భార. విరా. 2. 348.

మేమే[2] వి. రాకవాదుబయందు దుఃఖమువలన కలుగుధ్వని కనుకరణము.

కం. సామీ యల్లదరాసురు, సామీ ప్రతదేహుఁగా వచఃకళచేతన్, మేమే శిక్షించుతటి, స్మేమే యన విడిచినాము మిము దూరుటచేన్. పార్వ. 5. 128.

మేయము సం విశ (అ ఆ. అ.) 1. కొలువఁ దగినది 2 జ్ఞేయము, తెలియఁ దగినది.

మేయించు. సం స క్రి. ఊహించు, అనుమానము సేయు.

కం ఆయెడ నిద్దఱుమిండలఁ, జాయక రతిసల్పు కాఁవడఁతుక యెటులన్, మేయించి బొంక వలెఁ జెపు, మా యని చక్రాంగవంశ మండన మనినన్ హంస. 4 161.

మేయు స క్రి. (పశ్వాదులు) తిను, భక్షించు.

చం. నునుఁజిగురాకు మేయుతటి నోరికెలంకులఁ దేఁటి గుట్టినన్, వనతరుశాఖలన్ గువకువ ధ్వనిఁ జాఱుపికాంగనన్ ... మనుచ. 3. 82.

సీ. ... ఎల్లకడల, మెలఁగుచు నసి నెల్ల మేయుచు గోడలు వెలుగులు వెండెముల్ విఱుగఁ ద్రొక్కి ... నీలా. 2 48.

వ. తియ్యనివోరం జేదు మేయుట నాయంబు గాదు ... ప్రభా. 1. 90.

2. అనుభవించు.

కం. మౌని నయినాఁడ రాముని,చే నొగచేపట్టు మేసి చిత్తంబున కు, ద్యానారామపదం బవ, సానవిరామాహ్వయంబు జగు కగు ననినన్. చం. రా. 6. 60

8 నోటనుంచు.

మ. కలుచం గోశబిలంబు వెల్వడి యదఃఖడ్గాహిపై వచ్చుచోఁ, జలనం బించుక లేక యీతనిరిపుక్ష్మాపాలసంఘాత మో, చెల హస్తాంబురుహాంగుళీమయమహాసిద్ధౌషధి పల్లవాం, చలము ల్మోసి భజించుజాంగుకతన్ సంగ్రామరంగంబునన్. నైష. 5 157.

జ మేఁత, మేఁతకాఁడు, మేఁతరి, మేఁతరీఁడు, మేఁతలాడు, మేపరి, మేపాడు, మేపు, మేషుడు.

మేర వి 1 ప్రదేశము, చోటు. (సం మిరా, ప్రా. మేరా, క మేరె.)

సీ నిట్టలు ద్రోచుచు నెరవులకలమేర లెల్లను బిగియెక్కి యేర్పడంగ ...

భారం. విరా. 1 245.

చం. మదగజరాజకుంభముల మచ్చరికించు నురోజకుంభముల్, గదిసి కలంతమేరయునుఁగైకొని యున్నవి యెల్లవారికిన్, విదితముగాఁగ ...

నైష. 8. 65.

సీ ఒకమేర సుకుమారసకుమార కరవీరవరవీర తరుసముత్కర మెసంగ....

ఇందు. 3. 30.

2 క్రమము, విధము

సీ. సూకరపతిమేర నేకపద్ధతిఁ బోని యలరు విల్తు నిభంగి యతనుతఁ గని ...

ప్రబంధ 6.

మ, ఆమలాత్ముం డగునట్టిధీరునకు సింగాధీశతిమ్మావనీ, రమణీనాథకుమార తిమ్మమనుజేంద్రస్వామిరంగతమా, రమణు ల్గల్గి ధరిత్రి దాళరథిమేర ల్దాల్చినారు. భామ. 1. 23.

సీ. భయభక్తియుక్తి నెప్పటిమేరఁ దనయాజ్ఞఁ బాలింప దయ్యెను జారకులము . .

దశా. 2. 51.

3. ధర్మము, న్యాయము.

చం .. అమృతంబు సురాళికిఁ బంచిపెట్టి నిం కెటువలె నమ్మ వచ్చు జగదీశ్వరుఁడే యొకయింత మేర లే, కిటువలెఁ జేయఁ జూచె మన కెయ్యది తప్పు గణించి చూడఁగన్ . .

దశా 2 382.

గీ. అప్పు డట నుండ మేర గా దనుచు మేము, విడిచి కీమెను దోడ్కొని వెడలి రాఁగ, నతఁడు చనవలదం చని యడ్డగింప.. పాంచా 4 160.

శా. చేఁన్ బోవఁ బ్రధాను లడ్డమయి యాజ్ఞాపించి యల్లేఁగఁగా, మేరా నీ వెటఁ బోయె దెవ్వఁడవు . ఉ రా 3 230

4. ఏర్పాటు

కం ఏమిట నీకేఁ దక్కువ, నామేరకు నడ్డపడితివి ... భార. ఉద్యో. 3 296.

గి. ఆమేర లెల్లను నబ్జజుం డెటిఁగి, సామీఁద గోపించి నయ మింత లేక ...

రం రా యు. 293 పొ 5. పం

గీ. వెఱచి పలుమాఱుఁ జాఱెడివిష్ణుభటులు, విమ్ము నెగచుట దైవంబుమేర గాదె, మనకు నెప్పుడు దైవంబు మంచి దదును, నాఁడు గెలుతము పగవారి నేఁడు వలదు.

భాగ 8 636

5 మర్యాద, హద్దు.

ఉ. అంబుధి మేర తూర్పునకు నబ్ధియ పీ మటు యామ్యదిగ్విభా, గంబునకుం బ్రతీచికిని గౌతమి సీమ ... భీమ 5. 76.

శా. .. బొ,రౌరా యానకు మేర లే దనుట సత్యంబె కదా ధారుణిన్..

దశా. 2. 246., అం. భా 2. 191.

(తుద, అంతము అని భావము)

6. దూరము

వ. మహానుభావులం గొంతమేర యైనం గొలిచి వచ్చుట భాగ్యంబు కాదే..

శశా. 1. 53.

మ. ఇరువై నాలుగుమూళ్ల మేర యని గోసెక్కి-
వఁగా నేల ... 1, 53.

7. పద్ధతి

కం. మీ రరయని ధర్మంబుల, మేరలు నెఱుకలును
గలవె మీకుం దగవే, నారాయణభక్తి పరత,
వారించెద ననుట యిట్లు వైదికవర్యా...
నృ సిం. 5 17.

మేరకంబము — సరిహద్దు దెలుపుటకు పాతిన
కంబము.

మ స్వగతక్షోణికి మేరకంబములు ప్రాకైన్యంబు
వస్త్రాద్రియున్. కవిక. 3 146.

మేరమానిసి = మర్యాదగల మనుజుఁడు, పెద్ద
మనిషి.

గీ మేరమానిసి సా దుపకారి గోల, నిగ్రె
ఉండు .. సారంగ. 2. 264.

మేఁ(లు)మీఱు = అధికమగు.

సీ. వారాశిగర్వంబు మేరమీఱె ...
మనుచ 3. 23.

ఉ. ... విషాదహర్షము మేరలుమీఱుట లేర్పడన్
బడన్. జొచ్చె వక్షస్సఁత్సు నిషూదను
చూడ్కులనీఱు నిప్పులన్ ...
కళు. 2 128.

మేరవెట్టు = కట్టడసేయు

ఆ. శిఖలు చూపకుండ శిక్షింప పౌలితికినై, నోరు
దెరవకుండ మేరవెట్టి, వేఁడి యెల్ల నుడిపి
విబుధారి కినుకమై, భీతిపాత్రుఁ జేసె వీతి
హోత్రు నృసిం 2 118.

జ మేరగట్టు.

మేరకుఁడు సం వి. అ. పుం విష్ణుశత్రువు

మేరగట్టు వి. (మేర + గట్టు) చక్రవాళ పర్వతము

సీ. చుట్టుకొం డన మేరగ ట్టనఁ జక్రవాళాచల
సంజ్ఞలై యలరు ... ఆం. భా. 2. 28.

మేరు(వు), సం వి. ఉ. పుం. హేమాద్రి, సుమేరు
పర్వతము.

మ. బలవన్మేరుశరాసనంబును బరబ్రహ్మాస్త్రము.
గల్గుట, శ్వీలుకానిం ద్గుణ మైన చాపమున
గాలిం బోవువేయల్గులం, జలమానించి సగంబు
చేసి తవు నౌ సంకల్ప సిద్ధుల్ గొనం, బలుమేరు
న్నిరసింప లేఁజిగురుఁగొమ్మం జేవ గాకుండునే
వసు. 3. 179.

ఉ. అక్కట దిక్కులేమి రజతాచల మొక్కఁడు
పెల్లగించె వే, టొక్కఁడు వంచె మేరు మఱి
యొక్కఁడు వింధ్యము నేల జూచె ...
చంద్రా. 1. 15

మేరుకము. సం. వి అ. పుం ధూపము, యక్ష
ధూపము (వాచ).

మేరుధాముఁడు. సం. వి న్ పుం శివుఁడు.

మేరుపృష్ఠము. సం. వి. అ న. 1. స్వర్గము.

2. ఆకాశము.

మేరువు వి. 1. వీణాగ్రము.

ఉ. .. పచ్చలం. బన్నినయట్టి మేరువును బాగగు
తంత్రులు మించ నొప్పమే, ల్కిన్నర కెంతఁ
జేరి యొకకిన్నరకంఠి యొసంగ నయ్యెడన్.
చంద్రి. 2. 95 ఆం. భా. 1 126.

2. ఎక్కుటకును బరువెక్కించుటకు పొడుగుగా
కట్టవలె వేయించెడియిసుక లోనగు వానిదిబ్బ.
సారువ

కం మేరువఁ తీరు కురుఁజుల, సౌరు వితానప్రతాన
చతురపతాకా, చారువిపణి గారుడమణి,
తోరణఘృణి యేమి చెప్పుదుం బురిలోనన్.
రా. వి. 5. 49.

ఉ. వేడుక నిట్లగణ్యరుచివిభ్రమధన్యయగేంద్ర
కన్య రాఁ, జూడఁ దలంచి నిల్చిరి వసుక్షితి
పాలపురీపురంధ్రికల్, మాడువులన్ హజార
ముల మచ్చుల సజ్జల గోపురంబులన్, మేడల
నాట్యశాలికల మేరువలన్ భువనేశ్వరంబు
లన్, వసు. 6. 64.

గీ. ఎచటఁ జూచిన వాఁడిగా నేర్పరించి, పెద్ద

ముత్యాల ముగ్గులు పెట్టువారు, నెదు జగఁ(పుమేగుఫు) లెత్తువారు, నైరి పీఁటను గలిగినవార లెల్ల

యయా. 4 81., విజ. వి 2 69.

క. హారము మధ్యమందు వ్రేలెడుమణి (శ ర)

మేల సం. వి. అ. స్త్రీ 1. సంగమము, కూడిక 2. సభ, పెక్కండ్రు కలిసినసంఘము 3 సుర్మా, కాటుక. 4. నీలిమందుచెట్టు. 5 మసి, సిరా 6. రాగానుగుణముగ స్వరస్థానముల యందు మెట్లు కుదుర్చుట, శ్రుతి సరిపెట్టుట

మేలగొను. అ. క్రి (మేలము + కొను) పరియాచకములాడు, మేలమాడు.

సీ. నునువెడంద యురంబునను జీనిసరపెణలిమ్మన్న జన్నిదముతో మేఁగొనఁగ .

దశా 1 27

మేలనము. సం. వి. అ. న. 1. కూడిక, సంగమము కలయిక, 2. సభ పెక్కండ్రు కలిసి... 3. కలుపుట 4. యుద్ధము, తాఁకుట.

మేలమాట. వి. (√మేలమాడు) పరిహాసముచేయుట.

చం. గురుతర సుందరాననము కోమలికంబులు ముద్దుమాటలు, వన్నెంపు లతిప్రసంగములు నప్పుట నప్పుట మేలమాట లం,తరత కళానిధానములఁ దాడనపీడన భాషణంబులున్, బలువడి నొందనేర్చు ప్రియభాషలు గల్గు నరేంద్రభామకున్ విధి. 6

మేలమాడు అ. క్రి. (మేలము + ఆడు) పరిహసించు, గేలిసేయు.

క. నిను నెఱుఁగకుండి యాదవుఁ, డని సఖుఁడని మేనబావ యని యే సహభో, జనములు సల్లాపంబులు, నొనరించుచు మేలమాడు చుండుదు నెపుడున్.

భాగ. భీష్మ. 1. 217.

గీ. ఓమె యేమె యిదే మేమె లేను యేమె మేఘుపుష్పంబు దే వంచు మేలమాడ. మేమెమే మెలు దలుచయ్యో మేలు మేలు. మేఁక మేఁ కన సభవారు మిగుల నగిరి.

నైష. 6 114.

శ్రీ. కలహంసగమనల కన్నులబెళుకులు మీన పజ్ఞులతోడ మేలమాడ అని. 2 56.

(ఇట సమమాద్యోతకము)

మ. ... తమలముం బుష్పంబులున్ లోనుగా లలితద్రవ్యము లెల్ల నా కొసఁగె మేలం బాడుచున్ ప్రీతితోన్ ... దశకు. 4. 20.

మేలము. వి. 1 పరిహాసము.

క. వనితలు మేలుపుమెయి మెలు, పునఁ దిగిచిన నొప్పహారములు మొదలగు ప్రసన్నవితొడవులు గ్రద్దలు తివి, యనరేంద్రులు కొంద లుసిరి యచ్యుత కంచే. భాగ. స్త్రీ. 2 17

ఉ. అన్నారినివహంబును మేలంపుమాటలకై పడి హంసగమన హంసాభిముఖ య్యైన యాత్రఁ [illegible] ..

నైష. 2. 46.

గీ . మేల మన మందె మేల మనఁగఁ, బొలుచుఁ బరిహాసములు .

ఆం భా. 1. 169

2 పరిహాసోక్తి

కం రాజునకుఁ దియ్య మెసంగెడు, పూజావచనముల నెయ్యపుంబలుకులఁ జెరోఁజమెయి ఒంఘమిత్రసమాజములకు మే ములఁ గుమారులకుఁ దగన్ ...

భార. ఉద్యో. 3 179.

చం. బలిదనుజేంద్రుఁ గట్టి లని పల్కఁగ వింటుము గాని నేఁడు మా, చెలి యదె పుష్పదామకముచే నినుఁ గట్టగఁ గంటి మింక నె, మ్మెలు పచరింప రా దనుచు మేలము లాడెడుసలిప్త బోంట్ల సన్నుల నెసిగొల్పుచుం గెలన నవ్వెర ధర్మజభీమ ఫల్గునుల్.

పారి. 5. 81.

3 జాగరూకత

కం. ఇలోనన తా మేల్కని, బాలారత్నంబు
కూర్మపతి కౌఁగిటిలో, నాలిధ యగుటఁ
గదలక, మేలమ్మున నుండె విభుఁడు మేల్కను
ననుచున్. కృ. శకుం 3.59.

జ మేలగొను, మేలమాట, మేలమాడు.

మేలము సం. వి. అ. పుం. కలయిక, మేలనము.

కం. అమ్ముదిత రత్నకటకచ,య మ్ముదితసినాద
మయ్యె నయ్యెడఁ జల మేళ మ్మని పతితోఁ
దగు మేళ మ్మని సహజానురక్తి లాలించు
క్రియన్. ఎసు 6. 80

సీ. పొలుపొంది నలగుణంబులపై క్రుతు ల్గూర్చి
సారెఁ దన్మేళప్రకార మరసి...హ. న. 2. 63.

2 నివాసము

సీ. రమణ లక్ష్మీమందిరమ్ము మేలమ్ముగాఁ గని
సదాళి గుణమ్ముగా గ్రహించి . విష్ణు. 1. 44.

మేల(క)ము సం. వి. అ. పుం. 1. సమావేశము, కలయిక. 2. ఐకమత్యము 3. అంగడి, బజారు, సంత 4 సంఘము 5. సభ

మేలాంధుకము. సం. వి. అ. పుం. మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి

మేలాంబువు. సం. వి. ఉ. పుం. మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి (వై. ని.).

మేలానందము సం. వి. అ. పుం. మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి (వై. వి.).

మేలిగాఁడు. వి. (మేలిమి+కాఁడు) శ్రేష్ఠుఁడు.

సీ. నలువతూ పరివోసి బలిమిమై నద్దోసకారి
రక్కసు మేలిగానిమీఁద, నేసిన ..
అచ్చ. రా. యు 267.

మేలిమి (ళ్మి). వి. (మేలు+ఇమి) 1. శ్రేష్ఠత; ఆధిక్యము.

చం. ... ఏ,మిగతిఁ దలంచినం బగకు మేలిమి లేమి
ధృవంబు కేశవా ...
భార. ఉద్యో 3. 21.

ఉ. .... ఆజికిం, బూనితి నిల్వు మింక నెటఁ
బోవఁగ వచ్చు భవద్దిగీశల, క్ష్మానితవద్య
భోగముల మేలిమికిం దుది యయ్యె నియ్యె
డన్ ... హరి. ఉ. 8.261.

కం. వేలిమి సేసె మృగాంకుని, మేలిమి గను
గత యిడె సుమేధుఁడు మదుటన్ ..
దశా. 5. 75.

చం. చదువుఁ మేలు సాముపస చక్కఁదనంబు
తెలుంగు సంపదం, బొదలెడు మేల్మి పేర్మిగల
భూరిభుజాబల శౌర్యధైర్యముల్, సద
యతయు స్వవివేకసంస్థితు లాకృతిఁ జెందెనో
యనన్ శుక 1 263.

2. అపరంజి ప్రశస్తమైన బంగారము.

ఉ. చొక్కపు రత్నపుందళుకు సోయగపున్నెర
మేల్మితొట్లలో, ముక్కువ నుంచి తేట వగ
మాటలు నీ చెనయన్ సువర్ణస, మ్యక్కుర
కింకణధ్వనులు మార్మ్రలయం గొలుసుల్
గదల్చుచున్, జొక్కుచు రాజనందనకు జోలలు
పాడుదు రంగనామణుల్ ..
ఇందు. 2. 140.

సీ. ... అతిశుద్ధచామీకరాఖ్యలు చనఁ గడాని,
మేలిమి యపరంజి జాళువా కుందనం బుదిరి
నా .... ఆం. భా 2. 279.

3 వలపు, ప్రేమ

గీ. అనిన విని యావిశాల యారౌర యనుచు,
మెచ్చి తనమదిలోఁ గలమేలి మెల్లఁ, దెలిసితివి
జాణ వౌ దని పలికి ...
హంస 3. 228

విశే. 1. శ్రేష్ఠము, ఉత్కృష్టము.
(దీనికి వృత్తియం దంత్యవర్ణము వికల్పముగా లోపించును.)

వ. ... కయ్యంబు గజిబిజిగాఁ దలంచుచు వాని
పిన్నతమ్ముండు మేలిమిరథంబునం దగు
తురంగంబులం బూన్చికొని...
భార. ద్రో. 4 285.

ద్వి మీ రానతిచ్చిన మేలిమిమాట, వారు వీరన కెల్లవారికి హితము ...

రం. రా. అయో. 86 పా. 16 పం.

సీ ... సభాపర్వంబు విని హానిపక్ష, మిడువది యారణ్య మింపార విని తనిపండ్లును మేలి దుంపలును శీత, జలకుంభములు గలసర్వకామ సమృద్ధి గలిగించునన్న మిం పొలయ నొసఁ గఁ, గీఁపసు ... హరి ఉ. 10. 300.

గీ . పాలఁ బుట్టినమాత్రాన మేలిగుణము, నేఁడు నీ కేల గల్గు నో నీరజారి ..

మనుచ. 8. 41.

2 శుభప్రదము, మేలుకలిగించునది.

ద్వి మేదినీవిభుఁ గాంచి మేల్మియతతలు, వేద మంత్రముల దీవించి యిచ్చుటయు ...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 444 పం.

మేలిమిగట్టు వి (మేలిమి+గట్టు) మేరుపర్వతము, బంగారుకొండ

సీ జగముల దిగుల నిచ్చలపు మేలిమిగట్ట ...

అచ్చ రా. యు 204.

మేలిల్లు అ. క్రి (√మేలు) శ్రేష్ఠమగు, ఒప్పు.

కం. ఎలమెదు జలజాతంబులు, మెలరారెడి జల చరములు మేలిల్లెదుని, కొక్కెల మంద నెందుఁ బోయెనో జల మనునాశంక శేయు జలమ మలరుచిన్ ... కు సం 10. 391.

సీ. మేలిల్లునీలతమాలమేల్ ధూమసంహతు లవఁ దనరు నత్యసితభాతి ...

కు. సం. 5. 561., 1.36.

కం. మడియిల్లు తత్వముల వెను,బడక నిజాజ్ఞా ప్రశస్తి భావింపఁగఁ బొ,ప్పడు సాత్వికగుణ సంగతి, మృడుఁ డనునామంబు నీకు మేలిల్లు శివా ... శివ సా. 82.

వి. ఒప్పు, పొగను.

గీ. ... చెల్లుఁబైమేడ యొప్పు మేలిల్లనంగ ...

అం. భా. 8. 48.

మేలిల్లు[2]. వి (మేలు+ఇల్లు) చంద్రశాల, పైమేడ.

గీ ... చెల్లుఁ బైమేడ యొప్పు మేలిల్లనంగ ...

అం. భా. 3 48.

మేలు వి దే. అసా. (క. మేలు.) 1. శ్రేష్ఠత. గొప్పతనము, ఆధిక్యము

(బ. మేలులు. మేకులు, మేళ్లు, దీనికి కొన్ని పట్ల హల్లు పర మగునపు డుత్వలోప మగును.)

వ. ... కొదమతామేళ్ల మేళ్ల నగుమీఁగాళ్లతో ... ఆము. 6. 98.

చం. అనిన సునందపల్కు విని యాయెలనాగ మతొక్కరాజుమేల్, వినగఁ దలంచి వేడ్కఁ బదవే పదవేగలి చిత్రలీలతోఁ ..

ఇందు. 5. 130.

శా. ఏయేభూములు చూచినావె కొరవంజీ రూపలావణ్యరే, ఖాయుక్తిం దగుకొమ్మ లెందుఁ గల రీజ్యామండలిన్ హావభా, వాయత్తైక విలాసవైఖరులమే లం దెవ్వరిం కెందు ... శుక. 1. 17

2. పరము, దేవతలవలన నగులాభము.

మ. ... సరోజాక్షా తపస్సిద్ధికిం, దగుమే లిచ్చుటఁ గాదు పూర్వవిహితార్థం బింత కిం కేఁటికిన్ ... ఉ. హరి. 2 300

3. ఉపకారము.

కం. తను లోకము గొనియాడఁగ, విని యుబ్బఁడు సజ్జనుండు వెండియు గడుమే, లొనరించుఁ గీ డొకించుక, యును దవదెనఁ దోఁపనీక యుడుపుచు వచ్చున్.

భార. ఉద్యో. 2.48.

గీ. మీకులముతేటఁ జేపట్టి మీవిరోధి, యైనపులిఁ జెంది మైచఁన్మ మూనెఁ గాదె, యట్టిమే లైన నెటిఁగి యాహరుని పేర నెసఁగుసొంంగ ధరుఁ జూపుఁ డేణులార. సారంగ. 3 235.

4 సుకృతము, పుణ్యము.

ఉ .. శరీరధారులకు నాపద వచ్చిన వారి యాపదల్, గ్రన్నన మాన్చి వారికి సుఖంబులు సేయుటకన్న నొండుమే, లున్నదె .. భాగ 9 647

5 సుఖము

కం గ్రక్కున నని యక్కజతోc జక్కెరవిలు కాని కేళిc జతురుcడనై నేc, దత్కాంతల నిద్దఱ నిరు. ప్రక్కల నునిచికొని మేలు వడసెద ననుచున్ .. శుక 2. 346

ఉ. . ఎలc బ్రాయపుముద్దుగూcతుమే లెన్నక యిచ్చితిం జడునకే వని నీజనకుండు చింతిలున్ .. దశా 6 37.

గీ కామసుఖదివ్య సుఖములు కాంతు దొఱcగు, మేలిషోడశాంశంబునc బోలలేవు, గాన కామము నిను శత్రుcగరణిc జంపి, బ్రహ్మపురమున నుండెద రాజుcబోలె

భార. శాం 4 53

శాంతి పర్వణి శ్లో. యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖం, తృష్ణాక్షయ సుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం కలాం. అని గీతయం దున్నందున మూలభూతభారతాను సారమున మేలుశబ్దమున కిట సుఖమర్థము.

6 లాభము.

గీ సింధురమహాశ్వ ముఖ్యముల్ చేర్చుదాల, దీవి వణిజుల కూళ్లు సద్గృహములు పురిc. గొలువుc దేజంబు వెల మేలు గలుగc బ్రాcత, వారిcగాc జేయు నరి నవి చేరకుండ. ఆము. 4 258.

సీ. మేలు చేరిన మహీపాలున కెతిcగించి యనుభవించుట నీతి .. దశకు. 6. 17.

7. శుభము.

ఉ. మేలున సంతసిల్లుచెడ మేకొని యాపద లొందు ... భార అర. 5. 341.

ఉ ... వి, శ్వేశ్వర మేలుకుప్ప నిను నెవ్వcడు గోరి భజించు వాcడపో, శాశ్వతలక్ష్మి మృత్యుంజయ సౌఖ్యయుతుండు ..
భాగ 10 పూ 127.

వ. ఇంతనుండియు మీకు మేలయ్యెడు ...
హర. 3 19

8. శ్రేయస్సు, క్షేమము.

శా. ఈ యర్థంబు ఘటింపవన్న నృప నీ కెంతేని మేలయ్యెడున్ ... నైష 3. 70.

కం. ఓవెఱ్ఱులార యేcటికి, నీవెడcగు విచారములు సహింపcగ రాదా, యేవారి కైన మేలా, చావులు తర్కితము లుగ్ర సంగ్రామములన్.
భీమ. 4 52.

9 హితవచనము, మంచిమాట.

వ. నాకు నీవు సుయోధనునట్లు కావున మేలాడెద ... భార ద్రో. 1.51.

10. న్యాయము, పాడి

ఉ. మంచికుమారులం గుసుమ మంజుశరీరులc దెచ్చి చెల్లరే, యంచితవజ్రసారులు మహాద్రి కఠోరులు సైనమల్లురం, గ్రించుదc బెట్టి రాజు పెనcగించుచుc జూచుచు నున్నవాcడు మేలించుక లేదు ...
భాగ 10. పూ. 135

11. అందము, చక్కcదనము.

సీ. కేశిమై నొక్కట లీలc గ్రేళ్లనcగెడువాలుగు సోగలమేలు డించి ...
భార విరా. 283.

సీ. అడుగుcదమ్ముల కాంతి విడివడి పగడంపు జిగురుటాకుల మేలు చిందు సేయు ...
జాహ్నవీ. 4. 21

12. మదము.

ఉ. ... మస్తకమంటుచు దృష్టిదండగ, నృట్టిన కర్ణచామర మపారపుమేలును మేలు మేలనం బట్టపుదంతి నిల్పె నరపాలుని చెంగట మావటీcడొగిన్. రా వి. 2. 45.

మ. తలిరుంబోంపపుడాలు పూరజపునిద్రాజాలు
నత్తేఁటిగం, ఓలచాలున్ వికసించెమేలు తరు
ణుంటం బ్రాఁకు లేఁదీఁగ చేఁక్రల శారీలు ...
వలరాచంతుల కైవడిన్ పవము బ్రోవన్
బ్రిమ్మరున్ దెమ్మరల్. చంద్రా. 4. 38.

13. వలపు, మోహము.

గీ మీకు నామీఁద మిక్కిలిమేలు గలిగె, వేని
దేవరయూడిగం బిచ్చవచ్చి, నట్టు గాలింప
కుండ వేనంతకుమతి, నయ్య.. వి.పు. 2,219.

ఉ. చెప్పెడి దేమి నాకుఁ గలజీవన మంతయు నీక
కూర్చి యెల్లప్పుడు నిన్నుఁ బాయక ప్రియా
చరణం బొనరింప నేర్తు నీ,చొప్పున కీవు నియ్యత్రి
కొని చొక్కపుజక్కవగుబ్బలాడి మేల్, దప్పక
యంతరంగమునఁ దారిచి నన్ను నదీనుఁజేయవే.
వసు 2. 130.

గీ వలపు కూరిమి మేలు నా నలరుఁ బేళ్లు
మోహమునకును శారదాంబుదనిభాంగ ...
ఆం. సం. మాన. 47

14. సారము, నిగ్గు.

శా .. ఈసభామండప, శ్రీవిస్ఫూర్తికతంబున
న్మిగులనాచిత్తంబు నానందము, ద్రావైచిత్రిఁ
గరించుచున్న యది యేతద్ద్వారకా పట్టణం,
బీవిశ్వంబునఁ గల్గుమే లిదియపో యెందు
న్వివేకించినన్. కళా. 2. 12.

కం, నటనాహంకృతిఁ దమలోఁ, జిటిపొటిజగడంబు
లూర్వశీరంభలకుం, బొటమిన మే లేర్పఱుపఁగ,
నిట నిను రప్పించె నిర్జరేశ్వరుఁ డధిపా.
విక్ర. 2. 87.

15. పై భాగము, ఉపరిదేశము.
చూ. మేలిల్లు, మేలుకట్టు.

16. భద్రము, జాగ్రత్త.

సీ. మే లుప్పరంబు తుమ్మెదమందరొద మందటిలు
పొదల్ దూఱుచోఁ గలువశంటి ...
చంద్ర. 3. 148.

విశే. 1. మంచిది, ఉచితము.

శా ... ఏ, మేమీ కృష్ణుఁడు మందలో బలెనె తా
నింద్రద్రుమోత్పాటనం. బీమై నిచ్చటఁ జూప
వచ్చె నిది మేలే ... పారి. 4. 60.

ఉ. ఏల దురంత వేదన మెయిన్ బొరలాడెదు తాల్మి
దక్క మేలే అలితాంగి యెంతపని లెమ్ము. ...
మనుచ. 3 64.

గీ. తాము చేసినయవి యెల్ల ధర్మములఁట, మేము
చేసిన దఘమఁట మేలు గాదె, యు కరణి వచ్చె
వారల కింతయుగ్ర, గణ్యతయు మాకు నింత
లాఘవము జగతి దశా. 1 254.

(ఇందు వ్యతిరేకలక్షణచే అనుచితమును దెల్పును)

1. శ్రేష్ఠము.

చం. నుతజలపూరితంబులగు నూతులు నూటికి
కంటె నూనృత, వ్రత యొక బావి మేలు....
భార. ఆది. 4. 96.

కం. అతిసంభ్రమమునఁ ద్రిజగ,త్పతి నర్చన సేయఁ
దలఁచి పరిమళమంద. స్మితకుసుమ మృదుల
పల్లవ, తతిలో మే లేఱికొని ముదం బొదవ
మదిన్ .. కు సం 5. 501.

గీ. దీవులం దెల్ల నేరేటిదీవి లెస్స, భరతఖండంబు
మేలు తదంతరమునందు .. హం 2. 2.

3. శుభప్రదము, క్షేమంకరము.

ఆ. మంచివారి కెల్ల మంగళప్రదలయ్యుఁ గల్లరు
లకు మేలు గానియట్టి, తనువు లెన్నియైనఁ
దాల్చి లోకములకు, నేమ మెల్లప్రొద్దుఁ జేయు
దీవు ... భాగ. 10. 93.

కం. దానవనాయక నీకుం, గానుకగా మేలువార్త
గలిగినఁ జెప్పం,గా నరుదెంచితి ... వరాహ.
11. 39., ఆము. 5. 120.

4. అధికము; ఎక్కుడు; అధికురాలు.

శా. శైలోత్తుంగ శరీరుఁడైన రిపుమస్తం బుగ్రదం
భోళికిన్, మేలై పేర్చుకఠోర ముష్టినిహతి న్నిర్భి
న్నముం జేయఁగా ... హరి. పూ. 7. 104.

మ. పరిహా దాస్పదవాద మోహమదిరాపానంబుచే
మత్తులై, హారి మే లంచు హారుండు మేలనుచు
నాహా కొందలిపోం దెలుం, గరుకైలాసనగం
బునందు మును లేకత్వంబు భావించిరి. ... ఉ
హరి 2. 68. ఆము 6. 80.

ఉ. అరయ నెజ్జ బ్రోలని కులాంగ్గన గొమ్మను మేలు
సీతకున్, పాణిబంధు కాంత్తకును వాసవు
కాంత్తకు లక్ష్మిదేవికి ... కా ప ము. 5 4
7 పొ.

5 బాగు, లెస్సయైనది.

సీ మా ... ఆంధ్రకవిత్వంబు నందుఁ బ్రబంధంబు
మేలుగాఁ దజ్ఞులు మెచ్చఁ జెప్ప...విక్ర 1 20

క్రి. విశే. సంపూర్ణముగా.

సీ పరశురాముచకు మేల్సరియైన తనయందుఁ
గలిగె భంగంబు శిఖండిచేత .
భార. భీష్మ 1 47

అవ్య. 1. ప్రశంసను దెలుపును
(దీనియామ్రేడిత రూపము మేలుమేలు.)

ద్వి. మేలు నీమాటలు మెచ్చి రందఱును జాలుఁ
బురే రిత్తసంవాద మేల. . ద్వి. హరిశ్చ పూ.
840 పం.

ఉ సింగారము బాపురే బవరగడ్డము మేలు
నుఱస్థలోరుని, స్తారముచాఁగురే... శుక.1 268

కం. .. వీరులు సూచి మేలు మే లని పొగడన్...
భార. ఆది. 6, 32.

2. పరిహాసమును దెలుపును.

గీ. ఓమె యేమె యిదే మేమె లేను యేమె
మేఘపుష్టంబుఁదే వంచు మేలమాడ, మేమె
మేమెలు దఱు చయ్యేమేలుమేలు. మేఁక మే
కవ సభవారు మిగుల నగిరి ... నైష. 6 114

మ. ... యా, మిఁకుఁడో నాఁ డిరిగెన్ గొలంకుర
ముకు న్నే లెంత హీనంబోకో ...

ఇ. మేలిమి, మేలిమిగట్టు, మేలిల్లు[1], మేలిల్లు[2].
మేలుకట్టు, మేలుకను, మేలుకనుపు, మేలుకమ్మి
చీర, మేలుకాంచు, మేలుకొను ము.

మేలుక(ల్కా)ట్టు వి. (మేలు + కట్టు) 1. ఉల్లెడ,
వితానము

సీ అరుదారు మేలుకట్లాయితంబై చూడ నొప్పారి
తను పగుచప్పరములు . భార ఉద్యో. 1.96.

కం. సరోవరలక్ష్మికిఁ, గట్టిన కెంబట్టు మేలుకట్టుం
బోలెన్ .. కు. సం. 10. 886

సీ మృదులాంబరంబుల మేలుకట్టులచేత పరిలేని
ధూపవాసనల చేత . జై భా 5 157.

ఉ ... పచ్చలా పలక పీటలు మేలినకాను కుట్టు
మేల్. కట్టులు గ్రొత్తనెత్త పలకల్ తెరలుం బిక
దారిబారువా, బిట్టలగూండ్లు .. వాల్మీ 3 84..

సీ పట్టుఁబుట్టముల మేల్కట్లు లమర్చి కెంపని
బయళులను గొల్లెనలు వన్ని .. నీలా 3 48.
ఆం భా 2. 158

2. మెట్టు

ద్వి. స్ఫటికంపు మేల్కట్లపై నెక్కవేని, కుటిల
కుంతల యెట్లు గుట్ట లెక్కెదవు . . ద్వి నల.
2 భా. (శ ర).

మేలుక(ల్కా)ను = మేలుకొను అ. క్రి. (మేలు+
కను) నిద్రనుండి లేచు, మెఱకువ నొందు

కం. . ప్రస్పదిత పాదకరవముల, క్రందున
ధర్మజుఁడు మేలుకనియె నరేంద్రా. భార
ద్రో. 3. 6.

సీ. తాఁకినవాఁడు దత్తఁపాటుతో మేలుకని
ముచ్చుము చ్చంచుఁ గళవళించె . . కాశీ.
4. 124.

కం. అనిలసుతుం డంతన మేల్కొని నీల్గుడు నతని
వజ్రఘనకాయముఁబొం, దినలతికాజాలము
తెల్లను ద్రెన్సె ... భార. ఆది. 5. 172.

మ. అనఘా యింత తదీయసుప్తిదళ కర్షంబైన
కాలంబు మేల్కనుచందం బిది నా నెఱుంగఁ
డొకఁడుం ... హరి. ఉ. 9. 92.

మేల్కానినిద్దుర = పెద్దనిద్ర, చావు

ఉ. వాలుమగం డతం డనఁగ వాసికి నెక్కి దశాస్యు శక్తిచే, నేలకు వ్రాలి మేల్కనని నిద్దుర నొందితి నయ్య తమ్ముఁడా. భా రా. యు 1587

మేలుక(ల్కు)నుపు స క్రి (√ మేలుకను) మేలుకనఁజేయు, మేలుకొలుపు

గీ. ఇట్టిదురవస్థఁ బొందితి నేమి సెప్పఁ, గలదు కుంభకర్ణుని మేలుకనుపుఁ డింక .. భా. రా. యు. 854.

సీ. దుగ్ధాబ్ధి శోభలితోయజాతుల మేలుకనిపి తీరంబున కనుపకున్న ... భోజరా 1. 29.

సీ కాంచీపురోపాంత కంపాతరంగిణీ నాళికావనరాజి మేలుకనిపి . . కాశీ 1. 130
(ఇట వికసింపజేయు అని భావము)

కం అని తనుఁ గౌశికముని మేల్కనుపంగా లేచి ప్రథమకాలవిధులు దీర్చి .
భా. రా. బాల 338

మేలుకమ్మిచీర. వి. (మేలు+కమ్మి+చీర) ఒరమూఁడంగుళముల వెడల్పు చాయనూలితో నేసిన అంచులు గలకోక (శ. ర.).

మేలుకా (ల్కా) ంచు = మేలుకొను. అ క్రి. (మేలు+కాంచు) నిద్రనుండిలేచు.

గీ. మంజుపాఠకరవమును మధురమాగ, ధస్వనంబును వినుచు మాధవుఁడు మేలు కాంచి ...
భాగ. శాం. 2. 128.

గీ. మృదులతల్పంబు చితశయ్య మేలుకాంచి, యమలరుద్రాక్షధారణం బాచరించి.
హర. 7. 30.

సీ ఏను వడ్డింపంగ నింపారఁ గుడిచి మెత్తనిశయ్య నిద్రించి వినుతభద్ర, గీ. గావకరిబృంహితముల మేల్కాన్చునట్టివారు ...
భార. ఉద్యో. 3. 188.

గీ. వెన్నెలలు గాసెఁ గన్నులవిల్తునయ్య, నిదుర మేల్కాంచెఁ గడలి నయ్యాదనునందు ...
అచ్చ. రా. కిష్కి. 69.

మేలుకొ(ల్కొ)ను = మేలుకను, మేల్కాంచు. అ. క్రి (మేలు+కొను) నిద్రనుండి తెలివినొందు, జాగ్రదవస్థనందు.

గీ, మేలుకొనఁగదె రాజన్యమీనలక్ష్మి, కాలకంఠసమర్చనాకాల మయ్యె .
నైష. 8. 18.

మ. అనినం బెబ్బులి చిన్నవోయి మఱి యొండాలానము ల్మాని యుంచె నరేంద్రాత్మజుఁ డంత మేలుకొనియెన్ డెందంబునన్ . .
విక్ర. 3. 94.

గీ. నిదుర మేల్కొని వేదము ల్నెమకి కానఁజాల కంభోజభవుఁడు ... దశా. 1. 202.

మ. జయ శీతాంశుకులావతంస నిషధస్వామీ మహారాజ యవ్వయధైర్యాకర నిద్ర మేల్కొనుము సంధ్యావేళ యేతెంచె ..
నైష. 8. 3.

2. రాఁబోవుకష్టము తప్పించుకొను, జాగ్రత్తపడు.

ఉ. . . అవసానపు వేళల దండధారచే, జడ్డలె కాని మేలుకొన సాగ దయో తలపోసి చూచినన్, బిడ్డలు లేనివాని కడవిన్ మృగజన్మము రోఁత పుట్టదే ...
వి. పు. 5. 102.

(వ్యవ.) అతఁ డావిషయమున ముందే మేల్కొన్నాడు.

స క్రి. మోహించు.

ఉ. రా. 4. ఆ. (శ. ర.)

మేలుకొ (ల్కొ) లుపు (లుపు) స. క్రి. (√మేలుకొను) 1. మేలుకొనఁ జేయు.

గీ. ఎందు ద్విజరాజు నా మించు చందమామ, మనల నిద్రాంధకారాబ్ధి మునుఁగఁ జేసె, మేలుకొలిపె నినుండు . . ఉ. రా 4. 248.

వ. చని తదీయగేహదేహళీ ప్రదేశంబున నిలిచి పరిచారికల మేలుకొలిపి ... విక్ర. 7. 159.

గీ. మేల్కొలిపి యుంద లిండాార్యై మెల్ల మెల్ల
హార. 7. 121.

సీ నిలుచుండి వీణచేతులఁ బూని తెలుగంటి
బయకాఁడు మేల్కొల్పుపదముఁ బాడ . .
కువల. 2 125

2. వ్యక్తీకరించు, స్పష్టపఱుచు.

గీ. అతివ పీతావదాతారుణాసితమణి, దీప్తికల్పిత
దేహోపదేహ యగుచు, పొంగోరోచనా
గంధసార ఘుసృణ, మృగమదాలేపపునరుక్తి
మేలుకొలిపె ... నైష. 5. 6

మేలుకోలు. వి (√మేలుకొను) 1. మేలుకొనుట.

సీ మేలుకోలును జగ మేలుకీలును కల్మిఁజాలు
నాలుగు గలలీలవాఁడ ...
ప్రబంధ. 224.

2 మేలుకొనుట, అవబోధము (శ. ర.).

మేలుచే(యి) వి. (మేలు + చే) హెచ్చు

చం. అనితల నీవ పాండుతనయావలి కెప్పుడు
మేలుచేయు నా,తనయులకుం బరాక్రమము
తక్కువయుం బ్రకటింప విందు . .
భార భీష్మ. 2. 258.

(మేలుచేయి. శ ర. పా.)

విశ. హెచ్చైనవాఁడు.

సీ త్రిదశేంద్రుఁ డాత్మీయపదవరిభ్రష్టుఁ డై
యదితిఁ గావఁగఁ బోయి యాహవమున,
బలి మేలుచే యైనభంగియు వజ్రంబు గై
కొన్న తన్ను లాకాశవాణి, వలదన్న లె
ఱఁగును వరుసతోఁ జెప్పిన ...
హరి. ఉ 10. 191

ఉ. హేమధరాధరేంద్రమున కెక్కటి పెద్ద
ధృతిన్ భుజంగమ, స్వామికి మేలుచేయి
పటువాగ్విభవంబున ... నైష 1. 28.

గీ. అట్లు దనవారు మేలుచే యైనభంగి, వినినధృత
రాష్ట్రుఁడు ... భార. భీష్మ. 23.

గీ ఖండనంబునఁ బార్థుచేఁ బడక నేఁడుఁ
మేలుచేయైతినేనియు మృత్యువునకు, నెన్నఁ
డును నగవడ ..
భార కర్ణ. 2. 107.

(గెలుపుకలవాఁడు. అని. శ. ర.).

మేలుప(ల్ప)డు = మేలుపడు. అ. క్రి (మేలు + పడు) వలపుగొను, మోహమందు.

ఉ ఎవ్వనిఁ జూచి మేలు పడితే యరవింద
దళాక్షి నీమనం, బెవ్వఁడు సొచ్చెఁ జెప్పఁ
గదవే మదకోకిలవాణి ... విజ వి. 3. 81.

గీ ... మేలుపడినకోమలులచేష్ట, లట్టుకాఁగద
ప్రాణనాయకులయెడల ...
కవిరా. 5 37.

మ. ... నఖిహితోక్తులపరాకున్ మీఱనిక్కొమ్మ
యొ,క్కనిపై మేల్పడి యేఁగుచున్న నొలపుం
గాన్పించె నాచూడ్కికిన్ ...
ఉ రా. 4. 193.

సీ పాలేటిచూలి యై యాలగాపరిపయి దద్దయు
మేల్పడుముద్దరాలు ...
అచ్చ భా. 1. 1 పా.

మేలుబ(ల్బ)ంతి. వి. (మేలు + బంతి)
1. విద్యార్థులు ఒరవడి వ్రాయు మాదిరికి మీఁద మొదట వ్రాసిన అక్షరములపంక్తి, ఒరవడి. ఒజ్జబంతి (శ. ర.).

ఉ. కన్నులు దీర్ఘముల్ నగుమొగం బవురా
తలకట్టు తమ్మిపూ, పున్నమ చందమామలకుఁ
బొక్కిలిచక్కఁదనంబుఁ జెప్పగా, నున్నదె
మేలుబంతులు పయోధరముల్ మఱి కొను
నున్న యా, నెన్నిక కెక్క వ్రాఁతఫల
మివ్వరవర్ణినికి న్నిజంబుగన్ ...
విజ. వి. 2. 104.

(ప్రశస్తమైనచెండ్లని వాచ్యార్థము.)

2. ఒరవడివంటిది, ఒకపని ఇతరులు నేర్చుటకు మొదట చూపుమాదిరి.

గీ. తొంటిసివంశకర్తలజొంతవముఁగ, బ్రబలు సచ్చరితంబులు భావికాల, మేదినీనాథులకు నెల్ల మేలుబంతి, గాఁ బ్రవర్తింప కెల దుష్కర్మ మైతి వి. పు. 2. 109.

గీ. అతని యుత్తమ చారిత్ర మఖిలవిష్ణు, భక్తజన ముఖ్యులకు మేలుబంతి యగును దశా. 6. 102.

మ. జనని నీవు మహాపతివ్రతవు నీపాతివ్రత్య మిల్లాండ్ర కెల్లను మేల్బంతి రమూర్తివై పాఁప్రభి యుగశీల గ్నాతమ్రై యుండుమీ. ఉ. రా. 6. 274.

ఆ. భట్టి నీకు హితుఁడు పరమవిశ్వాసియు, భట్టి బుద్ధి మేలుబంతి నీకు.. విక్ర. 3. 125.

ఆ. హీనజన్మ మటుట యెవ్వఁడే నొకప్రాణి. సంత సిలుట ముక్తిపొంతగనుట, మేలె కాదె శిబియ మేల్బంతి గాఁడె నశ్వరపు దేహ మమ్మి పరము గొనుట ... ఆము. 6. 29.

విశ. శ్రేష్ఠుఁడు, శ్రేష్ఠురాలు.

గీ. ...అవ్వలంతి, మన్ను వేలుపు మేల్బంతి మదికి మీఱ. .. నీలా. 2. 45.

కం. సైకము నడుము విలాసర, సైకము నెమ్మొగముదీనిమృదుమధురోక్తుల్, సైకముఁ దెగడున్న సెలా, సైకములో నెల్ల మేలుబంతిది బళిరా.. విజ. వి. 2. 107

కం. ఇంతీ మదనుని పట్టపు, దంతీ యొసపరిమిటారి తండములో మేల్బంతీ యేమే రతిపూ, బంతీ దయఁజూచి నన్ను బ్రతికింపఁగదే...

సారంగ. 2. 211.

మేలు(ల్మ)ఱచ్చు వి. (మేలు + మచ్చు) 1. ఉప్పరిగ, సౌధము.

సీ. అచ్చఁల్ గొలువఁ గొల్వై చెల్వు గనువారి మేలు మచ్చులమీఁద మెలగువారి ... ఉ. రా. 3. 326.

సీ. విష్ణు స్థలమణులవెలఁ దీర్చు బలుబచ్చు శ్రీల తాంగి వసించు మేలుమచ్చు .. ఘటికా 1. 140.

సీ. మేడన సజ్జన మేలు మచ్చవఁగను నుప్పరిగన సౌధ మొప్పుచుండు. ఆం. భా. 2. 17

కం. అచ్చటి యిరువంకల మేల్మచ్చులపై బారు దీరు మగువల మొగముల్, నిచ్చలపు మేలుకట్లం, గ్రుచ్చిన యద్దంబు లని తగుల్దు జగముల్. రా. వి. 5. 66.

సీ. పచ్చడాల్ హెచ్చురాగచ్చు రాణించు డాల్మచ్చుటల్ మేచ మేల్మచ్చుగములు. కృష్ణ. 2. 127.

2. బాలక్రీడావిశేషము.

కం. అచ్చన్ని చెలువ బాఁగన, గ్రుచ్చిళ్లను నాల్గు కంబముల యాటలు మేల్మచ్చులును గచ్చ కాయలు, నచ్చనగండ్లాడు సరసయస్యలతోడన్.

పాంచా. 1. 57.

మేలుము(ల్ము)సుఁగు వి. (మేలు + ముసుఁగు) సువాసినులు వేసికొను ముసుఁగు, అవకుంఠనము,

చం. అనవరత ప్రవృత్త ధర యహీన సమీర విధూప శాల్మలీ, ఘనతం తూలరాశి పయిఁ గన్పడఁ బర్వ మహాంబోమిషంబునఁ బొలుపొందె నొక్క వెలిపుట్టము మేలుముసుంగుఁబూని యద్దినమణి కాంతిఁ దెల్పి సురదీర్ఘికఁ గ్రుంకెడఁ బోవుచాడ్పునన్.

పె. శకుం. 2. 234.

సీ. సలిలాబ్జపాణి యచ్చపు మేలుముసుఁగు నా ఫేనపంక్తులు దరినాని యొసఁగ ...

శుక. 3. 320.

వ. .... జహ్నాంతంబులగు జటిమానుష కదంబంబులపయిం గమపట్టు మేల్ముసుంగుల తెఱంగున రంగుమిగిలి ఖరకరుం డురుకిరణ నికరంబులు పఱపి ... విప్ర. 2. 14.

మేలురా. అవ్య. (√మేలు) ఆశ్చర్యార్థకము.

శా. ఔరా మైజిగి మేలురా నగుమొగంబన్నన్న కన్నెళ్ల, యయ్యారే చన్గవ సైక పుంగవునకె రఘూరె యేలోకమం, దీ రామామణిపాటిఁ బోలఁగలదే యెవ్వానిఁ గాంచెంచువో, వారిం

తెప్పవళంబె యిజ్జగతి దైవానుగ్రహం బెట్టిదో.

ఇందు. 5. 114.

మేలురాక. వి (మేలు+రాక) స్వాగతము

ఆ. ... సంప్రీత జనలోక, రాకవచ్చె మేలురాక యగుచు. ..

భాగ. 10. పూ. 963.

మేలురాసి. వి (మేలు+రాసి) తూర్పెత్తిన ధాన్యపు ప్రోగు (శ. ర., చి. ని., బ్రౌ.).

మేలువడి విశ. (√. మేలు) ఋజువు.

వ. అతండును గొండరామాలి సేయు సత్కారం బంగీకరించి ముహూర్తమాత్రంబు విశ్రమించి మేలువడిచూపునం జూచి ప్రస్తావనోచితంబుగా నిట్లనియె,

హర. 4. 17.

శ్లో. ఉమాం న పశ్యన్నృజునైవ చక్షుషా.

సం. కు. సం. 5.32

మేలువడు = మేలుపడు. అ. క్రి. (మేలు + పడు) వలపుగొను

చం. కమలదళేక్షణా యమరకాంతు జయంతుఁడు నేను గూడియుం,టిమి కద నాఁడు వాని నెఱ నీటు ల వెక్కడ వాని వింతయం, దములకు వాని యిచ్చకపుఁ దల్కులకున్ మఱి వానిమేని డాల్, కొమరున కేను మేలువడి గుత్తకు నిచ్చితి నేమి చెప్పుదున్.

శుచ. 4 176.

మేలువాఁడు. వి. (మేలు+వాఁడు) 1. వల్లభుఁడు, వలపుకాఁడు.

గీ. . . అంబుదపుడంబు మీఱుగాత్రంబు వావి, మేలు సమకూర్చు నలమేలు మేలువాని.

ఘటికా. 2. 195,.

గీ. .. భువనసుందరి యనియెడు భోగసతికి, మేలువాఁడు ..

సారంగ, 3. 125

2. జారుఁడు.

కం. వలచివచతి కేచిన్నెలు, గలవో యచ్చిన్నెలెల్లఁ గనుపించుచు న,వ్వెలవెలఁది సోమదత్తుని, వలకు ల్గోఁజఱచి మేలువానిం జేసెన్.

శుక. 3. 52.

గీ. .. జారుపేరు మేలు,కాఁడనఁగ మిండఁడన మిండగీఁ డనఁదగు .. ఆం. భా. 3. 115.

విశ. 1. శ్రేష్ఠుఁడు.

గీ. మేదినీంద్రులలో నెల్ల మేలువాఁడు ....

సారంగ 3. 125.

2. శుభకరుఁడు.

సీ. మను మేలువాఁ డనఁగను శుభకరసంజ్ఞ...

ఆం. భా. 3. 3.

మేలైవచ్చు. అ క్రి (మేలు+ఐ+వచ్చు.) అచ్చివచ్చు.

సీ. అచ్చివచ్చె ననంగ నైవచ్చె ననఁగ మేలైవచ్చె ననుట యొ ...

ఆం. భా. 3. 94.

మే(లుక)ల్కత్తి వి. (మేలు + కత్తి) ఖడ్గము, అడిదము

సీ వాలు ఖండా కరవాలు మేల్కత్తి తరవళి నరాజి పిరంగి యడిద, మన ఖడ్గనామ మై యలరుచునుండును ..

ఆం. భా 2. 214.

మేల్తరము. విశ. (మేలు + తరము) శ్రేష్ఠము.

చం సరిగ మెఱుంగుఁ జంటకుబుసంబునఁ జన్గవ. పిక్కటిల్ల మే, ల్తరమగు కావిపింజియ పదంబులఁ జిందులుద్రొక్కఁ ...

వాల్మీ. 2. 130.

ఉ విండ్లకు మేల్తరంబు ఘనవేణి కనుంబొమ దోయి బంగరుం, గిడ్లకు మేటిసాటి తులకించు చనుంగవ ...

హంస. 1. 61.

మేల్దావరి. వి (మేలు+దావరి) వేశ్య

సీ. వడపుఁజాన గడించు పడఁతి మేల్దావరి భోగపుఁజేడియ పొత్తుటాలు ... నా వేశ్య వెలయు ...

సాం. ని. మాన. 13.

మేల్పని. వి. (మేలు+పని) శుభకార్యము.

ఆ అప్పు డదను దెయ్యు వలరించి పక్షి యొ,బ్బయు నున్నంతుఁ డనఁగఁ బరఁగు బ్రెగ్గడయును మేళ్పనికిఁ గడఁగి కూరుపఁ దగు, సరకులెల్ల సంతసమునఁ గూర్చి. అచ్చ. రా. అరణ్య. 44.

మేళ(ము). సం. వి అ. పుం. వేశ్యాది జనసమూహము (ఈ యర్థమునకు సంస్కృత గ్రంథములయందుఁ బ్రయోగము కానఁబడదు.)

రగడ .. మివులఁ దపసికి నించె మేళములఁ దాళములు, రాఘవ. 2 6.

గీ మేళముఁ గూడినిటులతో మేళమాకి, కోమును వత్తురు వెలజాతికొమితె లెపుడు .. ప్రబంధ. 19.

వ . . రామలింగసాని సర్వసాని నైతమైన మేళ 1 కి, కాకాండిని గ్రామం ...
తిరుమలంమంగారి చెర్వుకింద వరిమడి. ఖం. దశా 702.

మేళగాఁడు. మి. విశ. (మేళము+కాఁడు)

1, మేళము వాయించువాఁడు (శ. ర.).

2 వర్తకసంఘమున ముందువాఁడు.

వ అనుమఁ దలంగిపోక యిట్టునట్టుం జుట్టు మెట్టాడు చిట్టివడుగుల నానట్టు వగవునం గోపంబుఁ గదుర నదలించుచుం దనమేళగాండ్ర నాలోకించి ...
ప్రభా. 1. 107.

మేళగి(వి)ంచు. స. క్రి. (√మేళము) 1. జతపఱచు.

చం. ప్రహరిచరింతు రెప్పుడును భైరవు లర్ధనిశాగమంబులన్, గహగహ నిష్ఠురాట్టహాస గర్విత కంఠకఠోరహుంకృతుల్, బహుల భుజాడమడ్డ మరుభాంకృతినాదము మేళగించి దిక్కుహరము లోర్చుపాటకపుఁగోటల మీఁదట దక్షవాటికన్. భీమ. 1. 108.

2. కలుపు, మిశ్రముచేయు.

ఉ. భావము పల్లవింప నొకపంకజలోచన ప్రాసె నొక్కలి, జ్ఞానతి మించుగుబ్బవలి చన్నులపై మకరీకలాపమున్, ... వావిరిఁ గమ్మనీతు

మృగనాభిరసంబున మేళవించి ...
నైష. 3. 102.

గీ. తేనెయును గోఘృతంబును దిలలు మేళవించి సౌభాగ్యపతయే యటంచు వేల్చి ...
వరాహ. 9. 59

వ. ... వరితుణ్ణకాశ్మీర కేసరాసారంబులు, వరిమృదితశైతేయసారంబులఁ బసిమి యొసఁగ సగఁటాలు మేళవించి...
వసు. 2. 11.

కి వీణ లోనగువాని తీగముస్న సురవి స్వరానుకూలముగ నమర్చు

సీ. మేళవించినవి సుమ్మీ దీనిమెట్లని మూఁనలాంసంబున మహతిఁ జేర్చి ...
పారి. 5. 86.

శా ... ప్రభాతాయాతవాతాహతా, లోలత్తంత్రుల మేళవింపఁగదవే లోలాక్షి దేశాక్షికిన్...
మనుచ. 3. 57.

సీ. వినికి వేళయి దంచు వీణె మెచ్చుగ మేళవించి తెచ్చిన గానవిద్యదాని . .
ఉ. రా 4 228.

అ. క్రి. కలియు. మిశ్రమగు.

సీ చూపుల నిగురొత్తుసోలంబులోడవ సోలంబు తనువున మేళవింవ ... విక్ర. 1. 166.

సీ. గిల్కు గిల్కునమ్రోయు కింకిణీ కుళ్ళంబు తాళమానంబుతో మేళవింప ..
క్రీడా. 1. 136.

కం. పతత్త్రితయము నొకచో, భూతలమున మేళవించి పొగడొందుట మ, చ్చేతోగతి దోఁపదు సము, పేతావృతి ముకురకుతినిభమును బోలెన్.
పాండు. 1. 155.

మేళము. విశ. స్వరాద్యనుకూలముగా నమర్పఁబడినది.

శా. వాలారుం గొనగోళ్ల నీ వలసతన్ వాయించుచో నాటకున్, మేళం బైనవిపంచి నిన్న

మొదలుగ్ సీ వంటమిం జేసి యా,యాలా
పంబె యవేఁ బల్కెడు ...
మనుచ. 3. 57.

వి 1 సన్నాయి మొదలగు వాద్యముల జత

ఉ. మేళము ఘుమ్మనన్ శ్రుతి సమేతమునన్ జత
గూర్చి మద్దెలన్, దాళము లావజంబులును
దండెలు జంగులు నొక్క మ్రోఁతగా.
శ్రీరం మా. 4. 153

2. రాగానుగుణముగ స్వరస్థానములయందు మెట్లు
కుదుర్చుట.

సీ. పాలు పొందె నలగుణంబులపై కుదుర్చు ల్గూర్చి
పారెఁ దమేళ ప్రకార మరసి ...
హ వ 2 63.

జ మేళగించు.

మేళరామక్రియ. సం. వి. అ స్త్రీ. (సంగీ.)ఒకానొక
రాగము, ముప్పదిరెండు నపుంసక రాగములలో
నొకటి

సీ. . మేళరామక్రియ గౌళ నారాయణ
గౌళ ... హంస. 5. 124

సీ రామక్రియయు మేళరామక్రియ వసంత
సామంత శుద్ధవసంత మధ్య, మాదులు ...
ప్రబంధ. 96.

మేవ. వి. మత్స్యవిశేషము, ఒకవిధమగు చేఁప.
(శ. ర., బ్రౌ.)

మేవడి వి. (√మే) నమ్రత.

ఆ. అరినృపాలు పెంపు నాత్మీయశక్తియు, నెఱిఁగి
మూర్ఖవృత్తి నెదురుపడక, యుచితవృత్తి వతని
యుద్ధతి మేవడిఁ, గడపి హీనబలుఁడు నెడక
నిలుచు... భార. శాం. 3. 90.

2. ఉపాయము.

ఆ. కయ్యమునకు వలదు కాల్త్రివ్వ వధిప సా, మ
మున భేదమునను మార్తుమనము, మెత్తఁజేసి
చెఱుచుమేవడిఁ దప్పించి, కొనుతెఱం గెఱింగి
కొనుట మేలు. భా. శాం. 2. 282.

సీ. తెరసిజ మేవడిఁ నరుల గాయపు గని కన్నుల
చెమ్మన వన్నుఁ గాంచి ... నిర్వ. 8. 72.

విశ. ఉచితము.

చం. ప్రియ మెసఁగం దగం బిలిచి పెట్టెడికూడది
లిన్నకూడు ద, క్కయవయహీనతం దమకు
నాపద యైనెడ నిట్టు నట్టు నే, మియు వనలేనికూ
డదియు మేవడి యై చను ...
భార. ఉద్యో. 3. 222.

చం. తనమది లజ్జ వాపి వసుధాపతి మేవడియైన
మాటపొం,దు వఁదగఁ జేరికోరికలు దోఁచుతెఱం
గెఱుఁగం దలంచి యల్లన యడుగంగ నమ్మద
విరానము నేసెడిఱ నెమ్మొగంబు నూ, తనరుచి
నొప్పఁగా వికచతామరసానన వేడ్క ని
ట్లనున్. నిర్వ. 8 68.

మేవడికాఁడు విశ. మేవడి + కాఁడు) 1. నమ్రత
కలవాఁడు (శ. ర.)

2. ఉపాయము కలవాఁడు (శ. ర.),

మేవీది. వి. (మేలు + వీది) రాజమార్గము.

ద్వి. మేవీది వడి బండ్లమీఁది కెత్తుచును.
ద్వి. పరమ. 7. 516 పం.

మేవు = మేఁగు (శ. ర.).

మేష. సం వి అ. స్త్రీ. చిన్నయేలకులు.

మేషకంబలము. సం, వి. అ. పుం. రోమముతో
నల్లిన గొంగళి, ఉన్నికంబళి.

మేషము. సం. వి అ. పుం 1. పొట్టేలు, గొఱ్ఱె.
2 మేషరాశి.

మేషాండుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

మేషి. సం. వి ఈ. స్త్రీ. 1. ఆఁడుగొఱ్ఱె. 2.తివిశము,
నెమ్మి (వృ వి.). 3. జటామాంసి (వృ. వి.).

మేహఘ్ని. సం వి. ఈ. స్త్రీ. పసుపు

మేహనము సం. వి. అ. న. మూత్రవిసర్జనము, ఉచ్చ
పోయుట. 2. మూత్రము. 3. శిశ్నము.

మేహము. సం. వి. అ. పుం. 1. మూత్రమువిడుచుట,
ఉచ్చపోయుట. 2. మూత్రము, ఉచ్చ,
3. ప్రమేహరోగము. 4. పొట్టేలు, గొఱ్ఱె.

మై

మై = మయి. వి 1 శరీరము.

సీ. సుదతి నీమై చక్కఁజూచుట కోడెదఁ గను కాటు వారయునో యని తలంచి ...
భార. విరా. 2. 47.

చం. ..కాంతకు గొజ్జఁగినీటితేటచే, జలకము లార్చి మైఁ గలయఁ జందనపంక మలంది యొంత యున్ ... విక్ర. 1. 136.

సీ. ఉత్సాహ మొదవ మై నుబ్బించె నేనియుఁ బచ్చి గోడలజాడ విచ్చు దిశలు.
ఉ. రా. 2. 126. పారి. 2. 49.

2 జన్మము.

కం. ఇల నొఱగె నట్లు భుజగం, బులు పెనఁగొన రాముఁ డాదిపురుషుం డయ్యున్, బలి మును బంధించినయా, ఫల మొకమైఁ గుడువ కేల పాయు ననంగన్. భా. రా. యు. 567.

3. పార్శ్వము

మ. . . వీఁడె పతి చేర్పం జేరె నంచున్ మదిన్, దొలఁగం గోరి యొకింత ప్రోరసిలి కాంతుం డున్నయా మైకిఁ జేరె లతాతన్వి విభుండు తా నపుడు తార్చెన్ సెజ్జకున్ ....
చంద్రా. 6. 138.

ఉ. వేత్రముఁ గేలఁ బూని ... నిశ్చలు లై యిరుమై మానాళ్ణమ, ద్గాత్రులదంతి వక్త్రిల శతంబు వినీతి భజింప ...
ఆము. 6. 96.

4. విధము.

కం. తలకొని నీకుం బ్రాణం, బులు డాపక మోపి నట్లు పోరఁగ నిమ్మైఁ, బలుకఁ దగునె ...
భార. భీష్మ. 3. 175.

కం. ఒడ లెంతయుఁ బులకింపఁగఁ, బుడుకుచు మేఁముల మోసపుచ్చుచు నమ్మై, కెడఁగు సిలుగులం బెట్టిరి, పశఁతుక లాబుశ్యశృంగుఁ బాంధివముఖ్యా ..
భా. రా. బాల. 79.

శా. ... ఏ,మేమీ కృష్ణుఁడు మాదలోఁబలెనె తా నింద్రద్రుమోత్పాటనం, బీమై నిచ్చుటఁ జూప వచ్చె నది మేలే ... పారి 4 60

. ı డవ

ఉ. చిత్తము ఉల్లసిల్ల నలసింహకిశోరము లొక్కమై మదో, న్మత్తగజావళిం బొదువు మాడ్కి ... భార. ఉద్యో 2. 140.

6. మీఁదు.

ద్వి. అతనితోడిద లోక మరి కూడు నీళ్లు, మఱిఁ దలంపక నేలమై శయనించు ..
ద్వి పరమ. 4. 311.

ద్వి. పనుపడఁ గదళికాపత్రముల్ పఱచి, యం దుమై వేర్వేఱ నావిదు లునిచి .
ద్వి. పరమ. 4. 267.

జ. మైకొను, మైకోలు, మైగవి, మైజాఱు, మైజాఱుచీర, మైతాలుపు, మైతెంచు, మైపూఁత, మైమఱచు, మైమఱపు, మైమఱువు.

మై. ప్ర. 1. తృతీయావిభక్తియందు వచ్చెడి ప్రత్యయము.

ఆ. ఒంటిమైఁ గళింగు నరవడిఁ దలపడి, పుత్ర పౌత్రాప్తభూరిసైన్య. హీనుఁ జేసి ...
భార. భీష్మ. 2. 84.
(ఒంటిమై = ఒంటిగా)

మ. అయకాలంబునఁ బ్రాణిజాతము ననాలస్యంబుమై భ్రమింగ వేఁ,డి యుదగ్రోద్ధతిఁ దోఁచు దండధరుమాడ్కిన్ వచ్చుదుర్వారని, శ్చయు నాశాత్రవుఁ గాంచి ...
హరి. ఉ. 1. 151.

మ. ... చెప్పెద సమాధానంబుమైఁ గార్యముం, గమఁగొ మ్మాహవభూమి రాముఁ డెవయంగా రాడు ... భా రా. అర 1. 247.

2. చతుర్థీ విభక్తి ప్రత్యయము.

చం. అడవికి వేఁటమై నరిగి యాతఁ డొకానొక వాఁడు ... పాండు 5. 14.

బి. మకరకేతనుతండ్రిమై నంకితముగ, నొక కొన్నిపద్యంబు లొనరించి మఱియు ... ద్వి. పరమ. 3 165 పొ.

3. సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయము.

సీ రాత్రిమైఁ దాఁకి క్రూరతఁ బోరి మగఁటిమి వాసిన యంగారపర్ణుకంబె ... భార. కర్ణ. 2. 24.

ఉ అప్పుడు కర్ణసైన్యమమరాధిపనందనుఁ జుట్టుముట్టఁ దే, రుప్పరవీథిమై వలయ మొప్ప వెసం బఱపించి క్రీడి ... భార. విరా 5. 98.

ఉ. ఎవ్వఁడు రోరి తాను నొకయెక్కుడు వీరుఁడపోలె రాత్రిమైఁ, జివ్వకు వచ్చి ముచ్చి మిగఁ జేరినవాఁడు ... ఉ. హరి. 3. 48.

మైందహనుఁడు సం. వి న్. పుం. మైందుని జంపిన వాఁడు, కృష్ణుఁడు.

మైందుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కృష్ణునిచేఁ జంపఁ బడిన యొకానొక రాక్షసుఁడు.

మైకము = మయికము. వి. మత్తు.

ద్వి. ఉడుగనిమదముల నొలయు తుమ్మెదలు, కడు నొప్పు నమ్మదకరు లెల్ల నిపుడు, కడు మేనుకిల్ల మైకంబులతోడ, మెడ లెత్తుకొని క్రుక్కి మెదలకున్న వియు ... రం. రా. యు. 290 పొ 22 పం.

మైకొను = మయికొను. మేకొను. స. క్రి. అ. క్రి. (√మై¹.)

1. సమ్మతించు, అంగీకరించు.

శా. .. విఖలస్త్రీరత్నమున్ నీకు నే, నావాహించితి మీరు సన్మతిఁ బవచర్యాసక్తి మైకొన్న నా, కోవిశోద్వదయ కార్యసిద్ధియగు .. కు. సం. 1. 72

మ. ... ఉ, న్మదుఁ డై యింతి వధింపఁ గాదవక యన్యాయంబు మైకొన్న నా, వధ లేతెంచుట కేమి సందియము... భా. రా. యు. 1413.

కం. మమకారదూరునకు మిత్రములు గళత్రములు నన్నదమ్ములు ననుబం, ధములపరిష్వంగము ధర్మమె మైకొన మణుఁగు సగము మైలయు సగమే ... పాండు. 5 220 కు. సం 410.

స. క్రి. పొందు.

సీ. అల్లదనంబున యనువు మైకొనఁ జూచునదపు కాంతికి వింతతోడవు గాఁగ... భార. విరా. 1. 245

అ. క్రి. కలుగు.

సీ. లలితమాణిక్యశలాకలలాగు మైకొన స్నిగ్ధమృన భంగిఁ గొమ్ము లొప్ప ... భా. రా. అర. 2. 24.

మైకోలు = మయికోలు. వి. (√మైకొను) సమ్మతి, అంగీకారము.

శా. ... నీ, వాలేఖర్షభునాజ్ఞ నేయఁ దగదే యజ్ఞాతిమైకోలుమైన్...నై షః 3. 125.

సీ. అల్లయాచెలి మంచి దని మెచ్చుకోఁ గోవగించ మైకోలు గాంచునేర్పు .... కువల. 5. 35.

సీ. ఇయ్యకో లొప్పికో లీకోలు మైకోలు మేకోలు ... ఒడబా టనుట కనుపట్టుచు నుండు సమ్మతిపేరు... ఆం. భా. 1. 104.

మైగలి = మేగలి. విశే. (√మై¹) కూరుఁడు.

ఉ. ధీరజనోత్తముండు సహదేవుఁడు మైగలి దుస్సేనుఁడున్, వీరులు విచ్చలింపఁ బ్రజవి న్నద్రువం బోరి నార్వఁ బోరుచో .... భార. కర్ణ 1. 116.

మైజాఱు = మయిజాఱు. వి. (మై¹ + జాఱు) ఒకవిధమగు పైఁటకొంగు. (కొంత యొడమెడముగా నడ్డకమ్ములు పాఱించిన యాఁడుదాని చీరకొంగు. శ. ర.) చూ. మైజాఱుచీర.

మైజాఱుచీర. వి. (మైజాఱు + చీర) ఒకరకమగు పైఁటకొంగు గలచీర.

సీ. గొంటుపూసలు రెండు గుండ్లముంగరంబులు
మైజాఱు చీరలు పెనసన్నగొలుసు ...
శుక. 2. 332.

సీ. కానెకట్టిది యేల కప్పురుగా మైజాఱుచీరఁ
దాల్పు మటంచుఁ జిమ్మరేఁగు..
శుక. 2. 456.

మైతాలుపు. వి. (మై^{1} + తాలుపు) ప్రాణి, శరీరి (శ. ర.).

మైతెంచు. స. క్రి. (√ మై^{1}) ధ్యానించు.

మ. శివు గౌరీసహితంబు సన్మనములం జింతించి
మైతెంచి భైరవు యోగీంద్రులఁ గొల్చి ...
కు. సం. 9. 327.

మైత్రము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) మిత్రుని సంబంధమైనది. వి. అ. పుం. ఒకానొక సంకరజాతి. న. 1. మైత్రి, స్నేహము. 2 అనూరాధా నక్షత్రము. 3. ఆదిత్యలోకము (వాచ.). 4. పురీషోత్సర్గము. 5. ఉష్ణ కాలము.

మైత్రావరుణి. సం. వి. ఇ. పుం. అగస్త్యుఁడు.

మైత్రావరుణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అగస్త్యుఁడు.

మైత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దయ.

కం. మైత్రిం బోలెడు ధర్మము, ధాత్రీదివిజులకు
లేదు ... భార. శాం. 5. 103

శ్లో. జప్యేనైవ తు సంసిధ్యే ద్బ్రాహ్మణో నాత్ర
సంశయః, కుర్యా దన్యన్న వా కుర్యా న్మైత్రో
బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే.

2. స్నేహము, చెలిమి. 3. అనూరాధా నక్షత్రము.

మైత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. గొప్ప బ్రాహ్మణుఁడు, బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడు. 2. స్నేహితుఁడు

మైత్రేయము. సం. వి. అ. పుం ఒకసంకీర్ణ జాతి.

మైత్రేయిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. మిత్రయుద్ధము, స్నేహితుల యుద్ధము (త్రి. ని.).

మైత్రేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక ముని, 2. బుద్ధదేవుఁడు .

మైత్ర్యము. సం వి. అ. న. స్నేహము, చెలిమి.

మైథిలి. సం. వి ఈ. స్త్రీ. సీత.

మైథిలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మిథిలాధిపతి.

మైథిలులు = మిథిలాజనులు.

మైథునము. సం. విశే (అ. ఈ అ) 1. దంపతులుగానైనది, జతయైనది.

2. వివాహముచేఁ గలిపినది. 3. రతిసంబంధమైనది వి. అ. న. రతి, సురతము, (దీనియంగములెవి మివి.)

శ్లో. స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్య
భాషణం, సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియా
నిష్పత్తిరేవ చ, ఏత న్మైథున మష్టాంగం
ప్రవదంతి మనీషిణః.

2 వివాహము. పెండ్లి, 3. పరస్పరము కలియుట, కలయిక, కూడిక. 4. అగ్న్యాధానము, దంపతులగ్నిని స్థాపించుట.

మైద^{1} వి (సం. మదః) మత్తు, మైకము.

చం తనుకరు నిత్యపుష్పితల తాతటిలోనన యుండి
నిద్రమైదను బడి రేప మేల్కను మదాం
మధుప్రత నాథుభంగి .. హరి. పూ. 6 40.

మైద^{2} వి కురంటకము, గోరంట (వ్య.వి.).

సీ మైద గోరంట నా మనుఁగురంటక సంజ్ఞ ...
ఆం. భా. 2. 57.

మైదు. = మయిదు. వి. 1 మాయ.

2 మైకము.

3. చొక్కుపొడి (శ. ర.).

మైనపుబిడ్డి వి. (మైనము + బిడ్డి) మైనపుగుడ్డ (శ. ర)

మైనపువత్తి వి (√మైనము) దీపము వెలిగించుటకు మైనముతోఁ జేసినవత్తి (శ.ర.).

మైనము = మయినము. వి. (సం. మదనః) సిక్థకము, మధూచ్ఛిష్టము.

సీ. బూది బ్రంగిన మొగంబున గౌదకట్టు మైనపు
మైలప్రాంకౌతు నా వెలుంగ ...
ఆము. 6. 80.

చం. కలికి వరాటరా జవ్వడు గప్పు పీడెము పెట్టి నవ్వుచు, న్నలు వడపంబు వానికి ఘనాఘనపల్లి దళాంతరంబునన్, బలితపుఁజేలు మైనమునఁ బన్ని యతం డది సూచి భీతిఁ ద,మ్ముల మిం వైచిన నగ్గిరి మూఁగిన రాజకుమారు లంద ఱున్ నై ష. 6 141

గీ. ... మైన మనఁగ, బొలుచు సిక్థంబు .
ఆం. శా. 2. 280.

జః మైనపుబిడ్డి, మైనపువత్తి

మైనాకస్వస. నం వి ఈ స్త్రీ. పార్వతి, మైనాకుని తోడఁబుట్టువు.

మైనాకుఁడు నం. వి. అ. పుం హిమవంతుని పుత్రుఁడు (పర్వతవిశేషము).

మైరికుడు నం వి. అ పుం. జాలరి, కైవర్తుఁడు (శ. ర.).

మైపూత వి. (మై[1] + పూఁత) కలపము, అంగ రాగము.

గీ. చెమటచిత్తడి మైపూఁత దెమలి చనిన, నెమ్మ నంబునఁ దమకంబు నివ్వటిల్ల ...
విక్ర. 4. 226.

సీ పుడమిపై నిచ్చలుఁ బొంలుచో మెదలిన బూడిద మైపూఁతబూది గాఁగ...
అచ్చ. రా. సుం. 28.

మైపూఁత పసపు = చాయ పసపు.

సీ మైపూఁత పసపును మధుకంబు సైంధవ లవణఁబు చిత్రమూలంబు బరడు . .
అప్ప. 2. 431.

మైపోక. విజ. తేలిక కాశీ. 6. (శ. ర.)

మైమయి = మయిమయి, మైమేయి, మైమై.

వి. అనాయాసము.

మ ప్రగుణోత్సాహులు యాదవోత్తములకుం బ్రత్యర్థులై తొల్లి యే,మగలున్ మైమయిఁ బోరొనర్చిరె వృథామానాఖులుం డైనయా, వగతుం డెంతటివాఁడు...
హరి. ఉ. 6. 131.

ఉ . . ఆ భూవిభుఁడుండు నీవు ననుఁ బొందక పోదొె నన్న మైమయిన్, బోవఁగ నేఁ యిత్తునని పూని నృపాత్మజ నంటఁబట్టి ...
భోజ. రా. 4 225.

మైమఱచు. అ క్రి. (మై[1] + మఱచు) ఒడ లెఱుఁగకుండు, పారవశ్యమునొందు.

ఉ. . వా,ణిపిఖుఁ డిప్డు మైమఱచి నిదుర వోవఁగ ... దశా. 1 275.

వ. ఇట్లు వారసీమంతినీకృతనిరంతరలతాంత శరలీలానంతోషితస్వాంతుం డై మై మఱచి
విక్ర. 6. 107.

2. మూర్ఛిల్లు.

గీ. మైమఱచెఁ గడపట్టె నొమ్మసిల్లె నన(గ మూర్ఛ కొన్ సాం. ని. మాన. 42.

మైమఱపు వి (√ మైమఱచు) 1. మూర్ఛ.

సీ. ... మైమఱపు భ్రమరి, యనఁగ మూర్ఛా వ్యాయం బలరారుచుండును .
ఆం. భా. 2. 223.

2. పారవశ్యము (శ. ర.).

మైమఱువు = మేమఱుఁగు. వి. (మై[1]+ మఱువు) కవచము, తనుత్రాణము.

గీ. ఖల్లముల గట్టి మైమఱు వెల్లఁ జించి, యతని నెత్తుటిలో ముంచె శితశరముల ...
భార. భీష్మ. 2. 54.

సీ ... మావుల రెంట మైమఱువు నొకట, నాత పత్త్రము రెండు శాతశరంబుల ఘనరయం బునఁ ద్రుంచి ... భా. రా. అర. 1. 221.

కం. తామసుఁడును దుశ్శీలుఁడు, నై మైమఱవు లను వాండ్లు నమ్ములు గదలున్ ...
మార్క. 5. 111.
ఆం. భా. 2. 204.

మైమెయి = మైమయి. వి. అనాయాసము.

చం. ... ఎంత భీ,కరబలు లయ్యు వహ్నిఁ బడి కాలక మైమెయిఁ బోవ నేర్తురే ..
కు. సం. 12. 338.

మైమై = మైమయి. వి. అనుపద్రవము.

కం. ధర్మతనూభవుడెన దుష్కర్మము రూపించి సభ నొకండును మైమై, జేర్మి సెడక పో నేర్చునె. భార. ఉద్యో. 1. 25.

మైరేయము. సం. వి. అ పుం. న. ఒకదినుసు మద్యము, ఆసవము.

మైల = మయిల విశే. (సం మలినమ్) 1. మలినము. మురికియైనది.

సీ. పరవధూటుల మైలపరిధానములు గట్టు చూలాంగ్రఁ గొందఱు నోఁచుఁ డనియు. వరాహ. 11. 131.

2. అశుచి (శ.ర.).

వి. . . మలినవస్త్రము, మురికిగుడ్డ.

కం. ... నేఁ బ్రాకట భూసుర కన్యక. నీ కట్టిన మైలఁ గట్ట నేర్తునె యనివన్ ... భార. అది. 3.155.

ఉ. ... చేలు వొప్ప నోఁకుదుం, బట్టము కట్టుకొన్న వృషపర్వుని కూఁతుర నట్టినేను నీ, కట్టినమైలఁ గట్టుదునె కావరమేఁటికి వచ్చె నీ కనన్ ... యయా. 3, 75.

ద్వి. ఉడికించి విదిలించి యుదికి ఘట్టించి, మడచుట మైలలు మడుగు సేయఁగను. పండితా. దీక్షా. 86 పు.

2. మాలిన్యము. మురికి.

ఉ. ... ఒక్కప్పుడు మైల దోఁప నడయాడదు రాధ ముకుందు చెంగటన్ ... దశా. 8.220.

3. మడ్డి

సీ. బూది బ్రుంగిన మొగంబున గౌదకట్టు మైనవు మైల పాఁకౌత సా వెలుంగ .. ఆము. 6.60.

4. చీకటి, అంధకారము.

చం. జిలిబిలిమైల నల్లెనలఁ జేకొనియెన్ జనియెన్ మరీచికల్ ... హంస. 4. 4.

5. ఎఱుపు తెలుపు పసుపు నలుపు కలిసిన రంగు.

ఉదా – మైలావు.

జ. మైలక్రోవి, మైలచాయ తొండ, మైలపడు. మైలసంత, మైలారి, మైలారు, మైలావు.

మైలక్రోవి. వి. (మైల+క్రోవి) మురళి (శ.ర.).

మైలచాయతొండ వి. (మైల+చాయ+తొండ) ఒక దినుసుతొండ (శ.ర.).

మైల(ప)వడు అ క్రి. (మైల+పడు.) 1. మాలిన మునొందు, కళంకితమగు

చ. ... నిజవంశము మైలపడంగఁ జేసి యింట జగడ మింటిలోనె హావణింపక నీ విటులొంటి వచ్చుటన్ . . జై భా. 6. 28.

2. కాంతి హీనమగు.

ఆ. అగ్ని నల్లనైన నబ్జమిత్రుఁడు మైలపడ్డ నుర్వి వొరలఁబడిన మేరు, నగము సంచలించినను బొంకు వొరయునే, సాదుపలుకు నెమ్మనమున నమ్ము. భార. అశ్వ. 1.38.

మైలసంత. వి. (మైల+సంత) మత్స్య మాంసాదులు విక్రయించు సంత

గీ ఇంతులకుఁ బ్రీతిగా మైలసంతలోన...

క్రీడా 77

మైలారి = మయిలారి. వి. (మైలారు) ఒకానొక క్షుద్రదేవతను బూజించువాఁడు

వ మైలారి మన్నెరితలారి తురకపింజారి విప్రవినోదులును

హంస. 3 29.

మైలారు. వి. (√మైల) ఒకానొక క్షుద్రదేవత

గీ సందులను నారసంబులు సలుపువారు, నెడము గుడిచేత నారతు లిమ్మువారు, సాహసము మూర్తిగై కొన్న సరణివారు, ధీరహృదయులు మైలారు పింఛటులు

క్రీడా 142.

సీ గొంగ డై మైలారుఁ గొనియాడు నొకవేళ నొసలిపై బండారు పసుపు దాల్చి.

కాశీ. 7.230

మైలావు వి (మైల + ఆవు) ఎఱుపు+పసుపు+తెలుపు+నలుపు గలసినరంగు గల ఆవు. (పొగచాయ గల ఆవు అని శ.ర.)

మైలుతుత్తము = మయిలుతుత్తము. వి. (సం. మయూరతుత్థమ్) ఒకనొక మందు వస్తువు(శ.ర.).

మైవడి = మయివడి విణ. అనుకూలము.

వ. ... నెఱ సంగడీలకైవడి నెల్లనడవడికి మైవడియై మెఱయు చిఱుఁదొడలును ..
నృసిం. 3. 14.

వి. 1. సమ్మతి

వ. అంత వసంతకుం డక్కుసుమకోమలి నూరార్చి కుసుమాయుధుపురవళారంబునకు నుద్యో గింపు మని మైవడి నూలుకొలిపి.
కు. సం 5. 581.

ద్వి వడ్డింపఁ దపసి మైవడి నారగింప.
బస. పు. 6. 499 పం.

గీ బెదరి చేరని బలియుని బిగియఁబట్ట, కతని మైవడినే వచ్చి హత్తఁ జేఁత, క్రమము పెనఁగెడు బలుమీను త్రాటఁ జేఁదు, నొడ్డుగాలంపు వేఁటకాఁ డుపమ గాఁడె.
ఆము. 4 251.

2. అనుకూల్యము

చం. వెలయు నుమామహేశ్వరులవిగ్రహమునం దుదయించునట్టి దో, ర్బల కలితుండు గాని సుర పాలకవిద్విషుఁ దారకాసురున్, గెలువఁడు పోరిలో మకరకేతనుఁ బంపుఁడు వారికిం దప,శ్చలనము సేసి మైవడిఁ బ్రసంగము సేయు జగద్ధితంబుగాన్.
కు. సం. 4. 389.

3 నేర్పు.

చం. ... తగిన పల్కులమైవడిఁ గల్పసుందరిన్, జనపతియందుఁ జాల విరసం బగు చందముఁ బొందఁ జేసితిన్ ...
దశకు. 7. 52.

4 విధము, రీతి

కం. మేలపు మైవడి నగవున, మేలపులం దోడి వారి పీడించి ... నైష 3 67.

మైసరి = మయిసరి వి జక్కిణి యను నాట్యము నందలి యంగవిశేషము.

సీ. లాఁగు మైసరియుఁ బల్లటియుఁ గత్తెరయు తెక్కు విలసిల్లు జక్కిడివిధ మొకర్తు.
ఉ రా 6. 139.

మొం

మొంతె = మొరితె.

సీ. ... మొంతె మొరితె యనఁ బ్రహ్వాకూర్పాఖ్యయలరుచుండు ... ఆం భా. 2 240

మొండరి. విణ. (మొండి + అరి[3]. స్వార్థమున) మొండివాఁడు, మూర్ఖుఁడు.

ద్వి. ఒకవిచారము మాకు నొదవె నీరాజు, సుకవాసి పనిపంద చూపుగుట్టింబు .. మొండరి చల్ల చప్పుడు గోడ చేర్పు, చండిపో తనునట్టి జాడ నున్నాఁడు.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1466 పం.

ద్వి బండఁ దనక కడుమొండరి యనక, రెండు చేతులు లేని మొండి వీఁ డనక.
పండితా పురా, 101 పొ.

మొండి = మొండు. విణ. (సం. ముండమ్. ప్రా. మొండం) 1. చేతులు కాళ్లు తెగిన వాఁడు, తెగినది, కాళ్లు చేతులు లేనివాఁడు.

ద్వి. మొండి యైనెత్తుట మునిఁగి యున్నాఁడ, దండించి బేతాళ తల ద్రుంచి పొమ్ము.
ద్వి. శ. సా. 2. 787 పం. (శ.ర.పా.)

ఉ. ... చీ కొఱమాలిన మొండివాని కే,చొప్పునఁ జిక్కెనో తరుణి చుట్టలలోఁ దలవంపుచేసె.
భోజరా. 5.297.

సీ. ... మొండి నా నవదుఁ జెనఁగు ...
ఆం. భా. 2. 122.

2 కొంత తెగినది (కాలు, చేయి మొ.)

ఉ: తన మొండిచేతులు తలమీఁదఁ జేర్చు, కొని నమస్కృతు లొనరించుటయు . .

ద్వి. శి. సా. 2.39 పా.

సీ . మొండి, మొట్టిన ఛిన్నత్వ మొనరును.

ఆం ఛా. 2. 124.

3 మొక్కపోయినది

ఉదా — మొండిగంటము, మొండికత్తి. మొ॥.

4. మూర్ఖుఁడు, మూర్ఖురాలు.

సీ. నక్క చిక్కులమారి పెక్కుకురూపి దూబర దిండి బోంకులబాన మొండి. చెన్న 2. 24.

5. బోసియైనది, వట్టిది, ఆభరణాదిశూన్యము.

ఉదా :— మొండిమెడ, మొండిచెవులు మొ.

జ: మొండరి, మొండికట్టె, మొండికెత్తు, మొండివాఁడు, మొండీఁడు.

మొండికట్టె. విశ. (మొండి) మొండితనము కలవాఁడు, కలది, మూర్ఖుఁడు; మూర్ఖురాలు.

సీ. ఆకతాయి వికారి యడిబండ గుండఁడు మొండికట్టె గులాము ముప్పెగోవు.

హంస. 5. 118.

. గీ ....మొండి, కట్టె వాఁగను గులనాఖ్యగాఁ జెలంగు ...

ఆం. ఛా. 3. 7.

మొండికెత్తు. అ. క్రి. (√మొండి) బండతనము కలవాఁడగు.

(వ్యవ.) వాఁడు ఎంతకొట్టినను మొండికెత్తి కదలకున్నాఁడు

మొండియము = మొండెము. వి. కబంధము, తలలేని దేహము.

ఉ. గం డొకపండితోఁక తొడుకం గడకం జెలువంది గొట్టిన, నొక్కండియ మూడి ఱుక్కతల ... పడిన న్వరాహ మా, యండలఁ జెట్టు గుట్టయన కన్నిటి శాచిన నూడ దయ్యో ...

కకు. 4. 81.

మొండివాఁడు విశ (మొండి + వాఁడు)

1 చేతులు లేనివాఁడు

ద్వి. ఒం జేమి నీదుదోర్దండసంగతిని, మొండివానికి వచ్చె రెండు చేతులును

పండితా పురా. 10. 4 పా.

2. మొండితనము కలవాఁడు, మూర్ఖుఁడు

(వ్యవ.) మొండివాఁడు రాజుకంటె బలవంతుఁడు

మొండీఁడు వి. జ. (మొండి + ఈఁడు స్వార్థమున, మొండితనము కలవాఁడు, మూర్ఖుఁడు

కం. మొండీఁడు పాపకర్ముఁడు, చండాలుం డాడి నీచజనుఁ డుత్తమవం, శు, డైనవాని వడచిన, దండు వుడిగి చంపు టుచితధర్మము పతికిన్ ...

విజ్ఞా. 2 124

కం తలుపంటి దన్ను నెదిరిని, నెఱుఁగఁడు దన కొలఁది పుడుకలేఱఁడు మొండీఁ, డఱజాతి...

కు నే. 7.880.

మొండు = మొండి (శ. ర.) విశ. కొంత తెగినది (కాలు, ముక్కు మొ.)

ద్వి క్రుక్కక రామానుజండు శూర్పణఖ, ముక్కును జెవులును మొండు సేయుటయు...

రం. రా బాల. 6 పా 16 పం.

(చి.ని.పా. మోడు సేయుటయు ముద్రి. పా. మొండి సేయుటయు శ. శ. సా.)

మొండెపుగాము. వి. (మొండెము + గాము) కేతు గ్రహము. (రావావు. అని. శ.ర..

మొండెపు రక్కసుఁడు. వి. (మొండెము + రక్కసుఁడు.) కబంధుఁడు.

కం. రెండు మొనవాఁడికోలల, రెండుబుజ బలుల వానిరిం గూర్చి కడుం, గొంటిపలెనున్న యబ్బలు, మొండెపు రక్కసునిమేను మురియలు చేసెన్. అచ్చ రా అర 118.

మొండెము = మొండియము. వి. (సం. ముడమ్, ప్రా. మొండం) తల లేని శరీరము.

కం. రెండమ్ములఁ గరయుగ్మము, ఖండించి నటు

ప్రచండకాండం బోకటన్, గుండలదీప్తుల తోడను, మొండెము భువి డొల్లఁ జేసి ముద మున వార్చెన్ హరి. ఉ. 4 129

మ అలకాధీశునిదూత నిట్లు తఁడు ప్రాణాంతంబు నొందించి యా, తలయున్ మొండెముఁ గొల్వులో మెలఁగుభృత్యశ్రేణి పాల్చేసె... ఉ శా. 2 822.

సీ మొండెముల్ మొనళులు కండలు కప్పలు మెదడన లేనుంగుపదువు దీవు, లు. . ఆచ్చ. రా. యు 482 అం. భా. 2 225.

జ. మొండెపుగాము, మొండెపు రక్కసుఁడు.

మొకబంగము వి. (సం. ముఖభంగః) మొగము విఱుపు, కోపము.

ద్వి మక్కువ వేమాఱు మామాఱు గాఁగ, మ్రొక్కి తోకొని రమ్మ మొకబంగమెడయ... ద్వి పం మ. 4.318.

మొకమాలు = ముకమాలు. వి. (హిం. ముహమాల్) ఒకవిధమగు మేలుజాతిపట్టు.

సీ పగడంపుఁగంబము ల్పచ్చరాబోదెలు గొనవారు మొకమాలుగోడబారు.

గీ. కలిగి . అలరారుడేరాహజారమువను ... రసిక. 3.141.

చం. నకినెలి పట్టెమంచమునఁ జాయవకాసితివాని పైఁ దురం, గి మొకమాలులేపున నొగిన్ శయనించి మనోజ్ఞవల్లభన్ .. హంస. 1.69.

మొకము = మొగము. వి. (సం. ముఖమ్. ప్రా. ముహం) ముఖము, వదనము.

చం. .. ఊరక ననుఁ గన్నుఁద్రామి విధి రత్నపు బొమ్మల నాఁచికొన్న నా, మొకమున వ్రేలు చున్నయవి ముప్పురమూర్తులు నంచు నార్తుఁడై. ఉ. హరి. 2. 6.

ద్వి చిలికిచూపులు మునుతెక్కులముద్దు, మొకము కెంపులమోవి మొలకనవ్వులును... రం. రా బాల. 60 పా. 15 పం.

చం. .. మీ, సకియ వివాహవేళఁ బురశాసను పాణిఁ బరిగ్రహించుచో, మొకమున బువ్వు మంచు నహి .. మ్రోగిన నెట్లు భయంబుఁ జెందునో... హర. 4. 27.

మొకమజ్జనము = ముఖమార్జనము, మొగము కడుగుకొనుట.

కం మొకమజ్జన మై సంధ్యా, దికకృత్యము లాచరించి.. సారంగ 3. 156.

మొకమెఱుక = ముఖపరిచయము, కొంచెము స్నేహము.

కం. మొకమెఱుక గలదు గదవే, మకరాంకుని యనుఁగుమేనమామకు నీకున్, దికమకలు సేగు వల దను, మకటా మేతపయి కేఁగునవు డైనఁ జెలీ. విజ వి. 2. 199.

జ. మొకమోటు, మొకమోడు, మొక్కట్టు.

మొకమాట (ము) = మొగమోట. వి. (మొకము+ ఓట) 1. దాక్షిణ్యము, పరచిత్తానుకూలవర్తనము.

చం. జని కడుఁ దెంపుచేసి సుతుఁ డాడినమాటకు మాఱుపల్కనే, రనిమొకమోట నాన్నపతి రత్నము కొండొక వెచ్చనూర్చి... భోజరా. 4. 46.

కం. పాటి గలదె పసరమునకు, వేటలవిం గదిసి వపుడె విఱువక నేన, మ్మాటల జేలుపడితి మొక, మోట దరిద్రత్వమునకు నొగిఁ బొత్తయ్యెన్... భోజరా. 6. 55.

2. సంకోచము

కం. వికసితశిరీషకోంక, సుకుమారశరీర సార శోభాన్వితలన్, మొకమోట మింత గలుగక, యకటా మోదంగఁ జేతులాడెనె నీకున్... హరిశ్చ. 2. 158.

మొకమోడు. అ. క్రి. (మొకము+ఓడు) దాక్షిణ్యపడు, సంకోచించు.

కం. అకటా తగ దని పలికిన, మొకమోడక నమ్మ బన్నములఁ బఱచి రొగిన్... దశకు 3. 12.

కం ఒకనిని ఒ పను జెఱపను, బ్రకటితముగఁ బ్రోవ నెఱిఁగి బలవంతుఁడు వానికి నడ్డపడక యున్నను. మొక మోడక పణపహ్రసముం గొనవలయున్ విజ్ఞా 2 101

మొకరము = మొక్కరము వి. స్తంభము.

ఉ వచ్చి నృపాలకేళిగృహవాటము నెచ్చెలి పిండు చాట్పునం, జొచ్చి మెఱుంగుదేఱు తొగచుట్ట పుఱామ్మొకరంబు మాటుగా నచ్చపలాకి నిల్వ... వసు. 6 26.

(శ. ర పా. మొగరము మ్ముద్రి. పా.)

సీ. రమణ మాటుగ నున్న రతనంపుమొకరంబు డంబుగా నవలఁ గ్రొందెంబు నెప్ప...

చమ. 3. 90

మొకరి. విశే. (సం. ముఖరమ్) 1 మ్రోయునది, ధ్వని చేయునది.

సీ. మొకరి మట్టెల మ్రోత ముద్దుచూపఁగ రంభ కనకంపు గొడుగుజాగాలు దొడిగె...

హర. 7 187.

మ పలిపఱుదేఁ మాటులం దిరుగు జాళ్వామేలి కిల్బొమ్మలం, దెలనాదుల్ విరిచందువా మొకరి లేఁదెంట్లార్పటు శ్వేతహస్తులు సామంతులు తొల్ప దెల్పుబలుసుద్దుల్ చామర గ్రాహిణీ, వలయా రావము వందిమాగధులకై వారంబు తోరంబుగన్. చం. రా. 2.56.

కం. అదొర యేగతి వారల,వా దుఱుపన్ వలయు వింటివా వినలేదో, పైదలి యనినఁ బ్రభావతి. మోదము వెలిఁజిలుకఁ జిలుక మొకరికిఁ బలికెన్, శుక. 2.89.

(చిలుకమొకరి, విశేషణోత్తరపదకర్మధార యసమాసము).

2. అగ్రేసరము, ముందునడచునది.

సీ. ఇరుఁగోపులను దుమ్ము లెగయించునది సిలే ము స్తీబు గలకాలు మొకరిపోఁబు...

కువల 2.127.

3 అసంబద్ధవచనము లాడుఁవాడు, పొసఁగని మాటలాడువాడు.

ద్వి కుఱుమున దగ బొమముడి పెట్టుకొనుచు మొకరియై పెరఁగి యేప్పన మల్లచలిఁ

ర. రా. సుం.

(శ ర)

ఙ. మొకరితనము.

మొకరితనము వి (మొకరి + తనము, వాచాలత, అసంబద్ధవచనములాడుట.

చం. మొకరితనంబుతో వెనుక ముందు రెఱుంగక తామె గానవి, దక్కుఁ బ్రభు వైనలీల దుర హంకృతిఁ బోరెదు వీరతోడ ..

సమీర 9.138.

మొక్క[1] = మోక వి. (సం మాలికా) 1. మొలక అంకురము.

సీ. మొలక మొలవ మొక్క మోక మోసిరిక మొటిక నా నంకురం బొప్పుచుండు

అం. భా. 2 85.

ఉ. మీసపుమొక్క నిక్కునకు మిక్కిలి దొల్కరి వాన కుంతలా, ళినురపాల సీలమణిలీలకుఁ గ్రొమ్మనుసాన... రా. వి. 2.25.

శా. కానీ రం దని కేకరాకురుచిమొక్క ల్పెక్కు లవ్.. కారన్. ఆము 2.26

2. వల్లవాంకురము, చిగురుమొలక

సీ. ముందట నెలమావిమొక్కల నలరింపఁ గర్తదా నగు చెలికాఁడు వడుప... హరి.ఉ. 6.58.

3. వి. ఒకజాతి జొన్నలు. (శ. ర)

ఙ: మొక్కజొన్న, మొక్కమామిడి.

మొక్క[2] వి. 1. మడఁగినమొన.

గీ. ఖరునిఁ దునిమిన శితసాయకంబు మొక్క దీర్చుచున్నాఁడు కంటి పై దేహివిభుని...

భా. రా. యు. 381.

సీ. గురుకుచాకుచపాతకుంతాంగజాంబుజాస్త్రముల మొక్కలు దిద్దుపొన యనఁగ...

రా. వి 3 30.

శా. వేనుం డీగతిఁ బాపకర్మములు గావింపంగ నాక్రిడునన్, వాన ల్గల్గక మానె నారబము లెండన్ జొచ్చెఁ జెక్కావదల్, గాన న్వచ్చె సమస్త దేశముల మొక్కల్ దాఁక నన్యోన్యదు, ర్మానక్రోధమునం బ్రజ ల్చెడిరి డామం బయ్యె నానాఁటికిన్. వి పు. 2. 107

మ ...ఉద్భటా, చలకూటోపలకోటిరూపు చెడ నిచ్చల్ రాయఁగా నైన మొక్కలు .. భూకాంతకు నున్న దయ్యె.. మనుచ, 1 : 5.

విశే. (సం మోఘః) 1. వ్యర్థము (శ ర) 2 మొన చెడినది, వాఁడి చెడినది.

ద్వి. అక్కజంబగుచు వజ్రాయుధం బుండ, మొక్క సురియకును మోహించినట్లు .. బస పు. 7 661 పం.

(మొక్కసురియ బ్రౌత్రవతి. పా.)

3 లేఁత, చిన్న.

షం ...గ్రక్కునఁ బోడము మొక్కనగవుల మోము దమ్ములకు వేలొక్క వింత తెలివి మొక్క. ఆము. 4.35.

జ. మొక్కవడు, మొక్కవఱచు, మొక్కపాటు, మొక్కవుచ్చు, మొక్కపోవు, మొక్కలుపోవు.

మొక్కఁడు విశే 1. బలసినవాఁడు. (శ. ర. బ్రౌ.)

2 దృఢచిత్తుఁడు. పట్టినపట్టు విడువనివాఁడు. (బ్రౌ.)

మొక్కకట్టు = మొలకకట్టు.

మొక్కచె (చ్చె)డు అ. క్రి. 1. ఆశాభంగమునొందు.

వ. .. చక్కెరవింటి చక్కనిసామి ... పువ్వు ముల్కులేని చిక్కువఱుప జక్కవజవరాలు మొక్కచెడి యిక్కడక్కడం దిరిగి... ప్రద్యుమ్నచరిత్రము. 3.75.

2. అవమానము (శ. ర.)

మొక్కట్టు వి. (మొకము+కట్టె) ముఖవైఖరి. (శ. ర. బ్రౌ.)

మొక్కజొన్న వి. మొక్క[1]+జొన్న) యవనాళభేదము, ఒకజాతి జొన్న (వ్య. వి.)

(వ్యవ. ఈ సంవత్సరము మొక్కజొన్న బాగుగా అంటలేదు. 2. బ. ఒకజాతి జొన్నలు.

(వ్యవ.) ఇప్పుడు మొక్కజొన్నలను గూడ ఆహారముగా నుపయోగించుచున్నాము.

మొక్కడి = మొక్కళి వి. చిన్నదంతములు గల ఏనుఁగు శ. ర.

జ మొక్కడీఁడు.

మొక్కడీఁడు వి. (మొక్కడి+ఈఁడు స్వార్థమున) మొక్కడి.

సీ. ... మొక్కడీఁ డన సల్పదంతగజాఖ్యదనరు. . ఆం భా. 2.194.

మొక్కపడు అ క్రి (మొక్క+పడు) 1 మొన మడఁగిన దగు.

సీ. కరిముఁ గోకిలభటోత్కరముచేఁ జగురుఁ గ్రొంబదనువంకిణి మొక్కపడఁగఁ జూచి. చంద్రా 3.117.

2. భంగపడు, చెడు.

(చూ. మొక్కవఱచు.)

మొక్కవఱ (ఱు) చు మొక్కపుచ్చు స. క్రి (√మొక్కపడు.) 1. మొనపోవఁజేయు, కుంఠితముచేయు.

సీ. రాజుపైఁ గొఱగానిరహిఁ జూచి తనవాలు మొక్కవఱచునగు మోముఁ దలఁచి... జులకఁ జేసినవాఁడిచూపుఁ దలఁచి... రా వి. 3.139.

సీ పరికించి చొరలేక పైపైచి వజ్రాది బహుశస్త్రములు మొక్కవఱచుటకును... దశా. 10.9.

2. భంగపఱుచు, పరాభవించు.

గీ. ...అబల్లిదుండు, వారి వందఱు బెక్కు క్రొవ్వాఁడిములికి, మొత్తములచేతఁ దద్దయు మొక్కవఱచి... అచ్చ, రా. యు 332.

వ. ...చుక్కలజిగి మొక్కవఱుచునఖచక్రవాళచంద్రికల... ఆము. 6.98, శుక. 2.200.

3. చెఱుచు, భగ్నముచేయు.

కం. దక్కఁ గిమగుపలయూలువు, మొక్కపటిచెదీవ... పారి. 1. 50.

గీ. పాలసుమేతకిక్రొన్నన్నబోడిటెగల, యూలువులు మొక్కపటిబియు మేలికత్త, లానిపై నెక్కి మొనసి పాలసుల నెల్లఁ, జిదుమఁగల బల్లిదుఁడ వలె గదలెఁ దండ్రి.

అచ్చ. రా. బాల. 159.

మొక్కపాటు వి. (√మొక్కపడు.) భంగపాటు, పరాభవము.

ఉ. కల్లరి చేరిజంబు విటకంటకి మిక్కిలిత త్తనూజయుం, దల్లి నతిక్రమించినను దాము వహించు కొనంగ జాలదే, ట్లల్లవఁ దేరఁ దీసి యిపు డా చెదు గెక్కడ మొక్కపాటు దే, నుల్లము వం దలంచినదౌకో... విప్ర. 4. 88.

మొక్కపుచ్చు = మొక్కపఱచు స. క్రి. (మొక్క^2 + పుచ్చు) మొక్కపోవఁ జేయు, కుంఠితము గావించు, భంగపఱచు.

ఉ. ... అడ్డ ము,న్నాఁడు మదాతిరేకమున నా కవరోధము సేయ వేఁడి య,వ్వాఁడిమి మొక్కపుత్తు నని పక్షమువన్ బఱతెంచి తాఁకినన్... భా. రా. సుం. 28.

మొక్కపో (వో) వు. అ. క్రి. (మొక్క^2 + పోవు)

1. వాఁడిచెడినదగు, మొఱవవోవు, కుంఠితమగు.

మ. కదనోద్దండత నొక్కయమ్మునైనన వ్రక్కల్ సేసె నవ్వాలి నా,వ్రదటం బిప్పుడు మొక్కపోదు నిను ద్రుంపంజాలుఁ గ్రొవ్వాడి మిన్... భా. రా. కిష్కిం. 4. 24.

సీ. గురుగోత్రతటములు గోరాడ నునుమొక్కవోయినవలిగొమ్ముదోయి మెఱయ... హరి. ఉ. 7. 79.

2. భంగపడు, పరాభవము నొందు.

గీ. మునులమనసులు నొప్పించి మొక్కవోయి, శైసిదొలఁగినవా రెంతలేసివార.లు ... పి. శకుం. 2. 37.

సీ. భృంగంబ చెలిచూపుజెలుకులో నిలువుమీ మొక్కలంబున నొంటి మొక్కపోక... వాల్మీ. 8. 86.

సి. భూమిధరారాతిచే మొక్కవోవనియరిది బిడ్డనిఁ గాంచినట్టిమేటి ... విజ. వి. 1. 127.

వ. అంత నక్కడఁ గంసుఁడు పూతన పోయిన పోక నిజాప్తు లగు దనుజులచేత విని నందగోపతనయు దెస శంకించి మున్ను కౌశికాదేవిచేతి పరిభూతి వలన మొక్కవోయి లజ్జించి యున్నవాఁడు. హరి. పూ. 5. 168.

(ఇట శౌర్యహీనుఁడయి అని భావము.)

3. నశించు, చెడు.

వ. ... పేరుగల బిరుదుమాస్టిలఁ జెక్కంద్ర జయించి యెక్కడను మొక్కవోనిమానుషంబున ననూనగర్వుండ వగుచు... కళా. 8. 106.

4. హానిచెందు, కీడొందు.

గీ. లక్కయిలుచెంత నొక్కింత మొక్కవోక, పెక్కుసిపుఁ గౌరవుల నెల్ల లెక్కఁ గొనక, కన్యకై కొంటి రిఁక మేలు గలుగు నమచు, వత్సనూరార్చ సబలుఁడై చనియె శౌరి. పాంచా. 3. 18.

ఆ. కిక్కసంబుచేతఁ గాలునిచేతను, మొక్కవోదురు తుది మొనసి వేమ... వేమ. 7. 124.

మొక్కమామిడి. వి. (మొక్క^1 + మామిడి.)

1. జీడిమామిడి, అగ్రమబీజము (వ్య. వి.). (శ. ర.)

2. విత్తనము నాఁటి పెంచిన మామిడి, అంటు మామిడి కానిది (వ్య. వి.) (వా.)

మొక్కము. వి. (సం. ముష్కకః) వృక్షవిశేషము, మోక్షము (వ్య.వి.). (శ. ర.)

మొక్కెము. వి. 1. గడెమ్రాను, గడియ, అర్గళము

గీ. .... నీ మనసులోన, గడియ సడలించు తలుపు, మొక్కెము దిగిచి... విప్ర. 4. 62.

కం. ... మత్తచకోరాక్షి కేళి మందిరముపుడు,
దళ్ళొత్తిఁ జొరంగబాఁటి మూసిన, ముత్తెమునరెఁ
దలుపుబూసి మొక్కరం మిడి యెన్
శుక 2 1.6

2 నిరోధము, అటంకము

ఉ. మిక్కుటమైన నొక్కటిం గలచి మొక్కర మేమియు లేక పాటి తా,నొక్క శిలాశకలంబు పయి నుండి రయంబున మెక్కివచ్చి...
నా. పంచ 1 224

3 స్తంభము (శ ర.).

ముక్కరము² = ముక్కలము. వి. శౌర్యము

సీ. కరము వా దిడుమామయుఁడము వాలిచు ముక్కరము వా నిమేలి కరముపాండ
ప్రబంధ. 2. 217

ముక్కలపడు అ. క్రి. (ముక్కలము + పడు) ఔద్ధత్యమువహించు, మిడిసిపడు. (చూ. ముక్కలపాటు.)

ముక్కలపాటు. వి. (√ ముక్కలపడు) ముష్కరత్వము.

ఉ. పెక్కు తెఱంగులం గరంచిపిడన మే నొనరించి వంచినన్, ప్రుక్కక మిట్టిమిట్టి తలఁజూపుచు... మొక్కలపాటుఁ జూపెదవు...
చంద్ర. వి. 2. 129

మొక్కలము = మొక్కరము² మొక్కలి వి (సం. ముష్కరః, ప్రా మొక్కలం) 1. మూర్ఖత, మొఱకుతనము.

చం. . శౌరి మొక్కలమున యాదవుల్ వెనఁ గఁగాఁ గని మాన్పఁ డుపేక్ష సేసె...
భార. మౌ. 112.

కం. నిక్కము హరిదాసులకును, మొక్కలమునఁ గీడుచేయ మొనసిన రేనిన్. ప్రుక్కదె వాసవు పట్టిన, చొక్కపుఁ బలశైనఁ బెద్దశూలంబై నన్. నృసిం. 4. 116.

చం. తొలఁగఁగదమ్మ వాకు నిటు దోసము గట్టకు మమ్మ యింత మొక్కల మిది యేఁటికమ్మ కొఱగాని కులంబునఁ బుట్టినట్టి నా,వలనఁ బ్రయోజనం బొకటి వచ్చునె చెప్పఁగదమ్మ.
భోజరా. 2. 105.

2 మోటుతనము

ఆ. తావు గలిగి మొక్కలమ్మునఁ గిచకా, రాజ సోదర ధార్తరాష్ట్రవెంవు, వలన నొచ్చుచున్న వాఁడు గావున దుర్గసంగరమున నీది జయము గొనుట భార. శల్య 2. 270.

ద్వి. విప్రుండవై యిట్లు విపులకోపమున, నీప్రాణి నొప్పింప నేల నా కనక, తక్క నీకుక్కతల ప్రయ్యవాఱ, మొక్కలంబుగ నీకు మోదంగఁ దగునె. రం. రా ఉ 1160 పా 2 పం.
కవిక. 3 105.

3. ఔద్ధత్యము, మిడిసిపాటు.

ద్వి. వాఁడి తేజముతోడ వచ్చు కౌశికుని, కనలెడు తెంపు మొక్కలమును జలముఁ, గనుగొని చిత్తంబు గలఁగి భూవిభుఁడు.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1169 పం.

4. శౌర్యము.

సీ. శరభంబునైనను సరభసంబున గిట్టి మూట కట్టుగఁ గట్టుమొక్కలములు... విక్ర. 1.77.

చం. .. బొందడి, తలి రెలమాలి యంపసాది తారెడు తెమ్మెర చుట్టు మిట్టిని. కలవడు కెట్లు మొక్కలపుటందము లబ్బుర మెంచి చూచినన్. యయా. 5, 80.

2. ధైర్యము.

చం. నలినదళాక్షి నీవు బలిమిఁదమ కూఁతుఁ బిట్టి విన్ను మొక్కలమున నొక్కరుండు దన కౌఁగిటఁ జేర్చునె.... ఉ. హరి. 5. 87.

కం. అక్కట బలితపుటడవిన్, మొక్కలముగఁ గోల నునిచి మోమోడకనీ, విక్కడకు రాఁగ నెదలో, నక్కటికం బేల పొడమ దయ్యో చెపుమా. అచ్చ. రా. అర. 79.

6. ఉత్సాహము.

సీ. ... మూఁపు మూఁపుననుండి మొక్కలమున,

వనీఁబు తేడును నంచె లంచెలుగట్టి యాకాశ వీథి నందంద నడవ. కాశీ. 1. 131.

చం. ... పన్నిదంబునకు మేషములం దలపెట్టఁ జూచుచో, మెలఁతుక మేష మాఖలుని మేషముఁ దాఁకి వధించెఁ జూచి, మొక్కలమున నాతఁ డాతగరు కాయము నొచ్చె జయాభిలాషియై భోజ. రా. 5. 260.

సీ. ప్రణయానులాప సంపత్తిలోఁ గొంకకమున్నాడి యే తెంచు మొక్కలంబు.. కావ్యా. 3.41

7. అతిశయము, ఆధిక్యము.

గీ. ... మొక్కలంబు, దోఁపఁ దోతెఁచు దీప్తుల తోడి దివియ, గాఁడవంబునఁ గనుఁ గొని చేరఁ బోయి. దశకు. 7. 102.

కం. ఉపకార ముత్తముఁడు తన, కృప మొక్కలమున నొనర్పఁ గల్పుషుఁ డొకప్రత్యుపకారము వెదకం డొక, యపకారమె రోయు నొండె నాపదఁ జేయున్. కేయూర. 3. 110.

8. బ. ఉత్సాహవచనములు.

కం. ఎదురుకొని వీడుఁ బట్లకు, ముదమారఁగఁ దాన యనిచి మొక్కలములు నిం, పొదవించు నట్టివియుఁ గా... భార. అశ్వ. 4. 156.

మ. బలియుం డుగ్రుఁడు యౌవనాశ్వధరణీపాలుండు తత్సైన్య్యులాజుల ముక్కాఁకల నారితేజివమహాశూరుల్ చలంబెత్తి మొక్కలముల్ పల్కుచు... జై. భా. 1. 87.

(ఇట ముష్కరవచనములు అని శ. ర.)

విశే. 1. అప్రతిహతము, అకుంఠితము.

చం. ననుఁ గని యొండుసత్త్వము మనంబున నెగ్గలి పొఁటువప్పు డిమ్మునివరుఁ డిట్లపోలెఁ గృప మొక్కలమై శరభంబు గాఁగఁ జే, యునో తగ దాని నట్లయిన నుద్ధతి నాకుఁ జరింప లేదు ... భార. శాం. 3. 95

సీ. పోఁడుగఁపుఁ జిత్రరూపంబుఁ జూచుచోట, వేసరు విలోచనంబులు వికృతదైత్య, లక్ష్య మీక్షించుటలు మొక్కలింపు గెలుపు, గైకొనియె సత్య భామ సంగ్రామసీమ ఉ. హరి 1. 161.

2 ముష్కరము, ముష్కరుడు

ఉ... వాని తోడ వీఁ, డెక్కటి పోరికిం దొడరు టెక్కడ యొక్కడి సంగతంబు లీ, మొక్కలపుం బ్రసంగములు మోసము దెచ్చు దురూహ లేకదా చం. రా. 2. 64.

కం. తగిన సహాయము గలిగిన, పగతుని యెడ మొక్కలంపుఁ బని గా దనినన్, జిగురు విలుకాఁడు రతి నను, బెగడించెదు నీవు సహజభీరువ వగుటన్.

ప్రబోధ 1 52.

3 ఉద్ధతుఁడు, మిడిసిపాటుగలవాఁడు.

కం. ఎక్కడి ధర్మరహస్యము, లెక్కడి చుట్టఱిక మింక నేఁటివినయముల్, మొక్కలపు శత్రుఁ డొంటిన్, జిక్కినఁ జంపుటయె నీతి సిరుల వలసినన్. వి. పు. 8 406.

చం. కలువలదాయ వంగడపు గామిడిచామను దెచ్చినట్టి మొక్కలపుఁ బిసాళిరక్కసుని గట్టిగ లో నిడుకొంటి వింక రా, నెల కడిమిం గలఁచుఁ గవ నిన్ననుచున్ దమ జేని కేఁడెడన్, దెలుపఁగ నేఁగె నాఁ బఱచెఁ దెల్లగ నేఱులు నీటివామికిన్ అచ్చ రా. కిష్కిం 64. ప్రబంధ. 605.

జ. మొక్కలపడు, మొక్కలపాటు, మొక్కలి, మొక్కలించు, మొక్కలింపు, మొక్కలికాఁడు, మొక్కలీఁడుఁ, మొక్కలితనము, మొక్కలుఁడు.

మొక్కలి = మొక్కలము, మొక్కలి. విశే. (√మొక్కలము.) 1. ఉద్ధతము, ఉద్ధతుఁడు, పొగరుఁబోతు.

ఉ. వెన్నెలబైట కేఁగు నది వెచ్చఁగఁ దోఁచిన నైఁచలేక తేఁ, బొన్నలనీడఁ జేరు నట మొక్కలి తెంట్లు ముఱింగ.... సుదం. శా.2.162.

సీ. కెలనఁ జరించుమొక్కలిగడిరాజులఁ జెఱ నుంచు గుహాలలో శిఖరికులము.

సత్య. సాం.. 1.74.

2. మూర్ఖము.

చం. .. ఆకెమందులు దల కెక్కి బుద్ధిచలితుఁ డగు వృద్ధుఁడు పెక్కు సేయు మొక్కలి వగఁ బైన మద్యోదవ్వ కానకు భానుకులీనశేఖరా.

చం. రా. 4 40.

వ. ఇక్కైకవడి నమ్మొక్కలివగ రక్కసిచుక్కల రాజుచేత నొక్కవడువున విడువంబడి..

ఉ. రా. 4.221.

3 శౌర్యముగలవాఁడు, శూరురాలు.

వ .. ముక్కంటిపండుల మెక్కు మెక్కలిని గన్న ముక్కంటిపొగడిక నమరిన ప్రౌఢ. .

ప్రబంధ. 2.16

సీ. ప్రబలదిగ్గజములు ప్రతిఘటించినఁ గాని మొక్కలిజంతయై మూలఁ ద్రోయు...

ఘటికా 1. 50.

మొక్కలించు. అ. క్రి. (√మొక్కలము.)

1. ఉత్సహించు, పూను.

సీ లంఘనలాఘవోల్లసనంబుమై మొక్కలించి వార్థులు చౌకళింపకుండ .. కవిక. 1. 14.

1. ఔద్ధత్యము చూపు.

సీ. రా వదేమిర యింత కావరమా యని మొగిఁ దిట్టి యమునిపై మొక్కలించె. సీతా. 2. 156.

మొక్కలింపు. వి. (√మొక్కలించు) ముష్కరము చేయుట (క్షేత్రయ. శ. ర.).

మొక్కలికాఁడు విశే. (మొక్కలి + కాఁడు. స్వార్థమున) ఉద్ధతుఁడు, పొగరుఁబోతు.

కం. మొక్కలికాఁడౌ టొకచే, తక్కిన గుణములను గానదైవతములచే, మ్రొక్కులు గొనఁగా వీనికి, నెక్కడ వ్రాసితిరో యోగమేమందు నిఁకన్ పార్వ. 2. 102.

ఆ. మూఢులైనవరులు మొక్కలికాండ్రయా ..

వేమ. 2. 229.

మొక్కలితనము. వి (మొక్కలి + తనము) ముష్కరత్వము , మూర్ఖత.

కం. చక్కనివనితా పురుషుల, కెక్కడివాపులు మనోజుఁ డెక్కడ నున్నాఁ, డక్కడఁ దగవులు నడచునె, మొక్కలితనమేల మేలములు వల దింకన్ శుక 2. 531, 3. 26.

మొక్కలీఁడు. విశే (√మొక్కలము.) 1. ముష్కరుఁడు, మొఱకువాఁడు.

సీ. మంత్రి విద్వేషంబు మాన్యపరాభవంబును ప్రజాపీడనంబులును గలిగి, మొక్కలీఁ డగుటయు మ్రుచ్చిలి మంత్రులాతనిఁ కాచి...

భార. అశ్వ. 1. 18.

ద్వి ముక్కుమో మెఱుఁగక మోమోటపడక, మొక్కలీఁ డనుచందమున విడనాడఁ, కాడియే నీకు.

అ. మ. క 2. 92 పొ. 15 పం.

2 శూరుఁడు, ధీరుఁడు

సీ. చేఁదు భోజనముచేసిన మొక్కలీఁడు దక్షాధ్వరధ్వంసదీక్షాధికారి ...

వరాహ 6. 89.

కం. రక్కసులలోన మాటికి, నొక్కనిగా నేర్పరించి యుంచెను గాఁబో, లుక్కుపొడి శాలుచున్నది, కక్కసపున్ మొక్కలీండ్రఁ గముఁగొను వట్లన్.

మల్లుపు 2. 7.

మొక్కలుఁడు. విశే. (√మొక్కలి) (సం. ముష్కరః ప్రా మొక్ఖలో). శూరుఁడు

ఉ ఎక్కడివారొకో గరుడుఁ డెక్కుడుగాఁ గలవారు వీరపో, యెక్కుడువారు లోకుల కనేకవిభాకరభీకరాకృతుల్, ముక్కుటి మూవురిక్కడకు మొక్కలులై యరుదెంచి రంచుఁ బేరుక్కున యాదవత్రయ రణోద్భటులై చటులైకవిక్రముల్.

ఉ. హరి, 6. 37.

మ. అలుకం బేర్చి ప్రలంబమర్దనుఁడు దా నవ్వీరు

కంఠంబునన్, హల మత్యుగ్రతతోఁ దగిల్చి ముసలం బంకించి యందంద మొక్కలుఁ డై వేయఁగ నంగముల్ వదలి రక్తం బుచ్చి మూర్ఛిల్లి బె, ట్టిలపైఁ బచ్చిన యట్లు వ్రాలె మగధుం డివేళ నజ్ఞానవా.

పద్మ. 9. 354.

మొక్కలు(లో్వి)వోవు = మొక్కవోవు.

అ క్రి. (మొక్కలు + పోవు)

మొనలు మడఁగిన దగు, కుంఠిత మగు.

సీ. వలరాచ తూపులవలను మొక్కలువోవ వాలుగ్రేఁ గన్నులవాఁడిమియును ...

హరి. ఉ. 7. 47.

శా మొక్కలో్వియున ఠెక్క మొక్కగమితో మూర్ఛాలనత్వంబుతో, జిక్కుల్వడ్డ లతాగ్రము మావకులతో శీర్ణోపలశ్రేణితో, నకోృలాహల మురిశి వ్రాలియును... వసు 2. 165.

ఉ. అక్కట దోఁప నీ వతనియాడల కేలున నంటి యాఁకడల్, చిక్కులు వాయ దువ్వికయి చేసెదవే యటు సేయఁ బోయినన్, మొక్కలు వోలె నీ చిలుక ముక్కులవంటి నఖాంకు రంబులు ... రామా. 6. 153.

మొక్కళి. వి. కెంపునందలి అధికకాంతి.

సీ. పద్మరాగాభిధఁ బరఁగు గెంపన... తత్కాంతి విడి యవఁ దనరుచుండు, వాకాంతి మెండైన నలరు మొక్కళి యన... ఆం. భా. 2. 277.

2. మొక్కడి. గజవిశేషము, చిన్నదంతములు గల ఏనుఁగు.

ద్వి భీమంపురవములఁ బేర్చురౌద్రంబు, మోములఁ గలిగిన మొక్కళీల్ కోటి...

రం. రా. యు. (చి. ని.)

గీ. గజవిశేషంబు ముందు వెక్కలను జూడ, నట్టి వాఁడును గెంపులయందుఁ జాట, మునఁ దళు క్కనుజిగి దగు మొక్కళియన.

ఆం. భా. 3. 64.

విశ. మొక్కలి. పొగరుబోతు, ముందు వెనుకలు చూడనివాఁడు. ఆం భా. 3. 64

మొక్కన. వి. ఒకజాతి చెట్టు, వృక్షవిశేషము.

సీ. రేఁగు తక్కిలి ములువేఁగి భూచక్రము మొక్కన కొక్కెన మొల్ల మ్రాను. హంస. 4. 11.

మొక్కు = మ్రొక్కు అ క్రి. నమస్కరించు, దండముపెట్టు (శ. ర.).

వి. 1. నమస్కారము శ. ర.).

2. మొక్కుబడి.

(వ్యవ.) అతఁడు మొన్న నే తిరుపతికి వెళ్లి మొక్కు చెల్లించుకొని వచ్చినాఁడు.

జ: మొక్కుబడి.

మొక్కుబడి = మ్రొక్కుబడి. వి. (√మొక్కు) దేవతాప్రార్థన.

(వ్యవ)సంక్రాంతి మొదలగు పుణ్యదినములలో మొక్కుబళ్లు చెల్లించుట వాడుక.

మొగ[1]. వి. (సం. ముఖమ్, ప్రా, మొహమ్.)

1. అప్రాణి ముఖము

కం. పొగరు మొగకడలి యక్కలిఁ, దగిలి నిలువఁ బడిన గనపతరియుం బోలెన్ ...

కాశీ. 1. 133.

2. ద్వారము.

ద్వి. త్రిగుణాత్మకమ్మైన దేదీప్యమైన, ముగురు వేలుపులకు మొగ యాకసంబు.

రం. రా. ఉ. 9 పా. 29 పం.

కం. తమవారిం బిలిచిన వైశమ చని వారంద ఱున్ బోలనుమే పరికల్గు మొగం చాపిన పెనుజాయి మొగిం బడఁ దన్ని లోని కేఁగి కడంకన్. అచ్చ. రా. యు. 445.

3. మొదలు. ప్రారంభము.

చం. ... లెక్కకున్, మిగిలిన సేన నొక్కఁ డహ మించి వధించుట యెట్లు వారిలో, మొగఁ దగువాని కింత మసిమోవక త్రుంగుట యెట్లు సైన్యముల్ .... జై భా. 2. 43

మొగజోదు — యోధాగ్రేసరుఁడు.

సీ. వాలుపాణి ప్రథముఁ డాహవశాలి సాత్యకి నేను రెండవవాఁడ నిట్టివాఁడ, మొగజోదు కృతవర్మ మూఁడవవాఁడు నాలవవాఁడు నిశరుఁడు — ఉ. హరి 4. 200

జ. మొగకటు, మొగకొను, మొగకొలుపు, మొగచాళము, మొగచాళి, మొగదల, మొగపాళము, మొగపు, మొగపులకింగె, మొగమాడువు, మొగరము, మొగరాడు, మొగలివాకిలి, మొగవాడ, మొగవాళము.

మొగ² = మొగ్గ వి ముకుళము

రగడ. మొగలివిరుల్ పూమొగలివె నెచ్చెలి. యయా. 4. 25.

మొగకట్టు అ క్రి. (√మొగ.) 1 అభిముఖమగు.

కం. అదలిచి ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడు, మదమున నిలు నిలు మనంగ మఱియును మొగకట్టిద సేన భీమసేనుఁడు, గదిసి పిఱుఁద వంటవార్వఁ గౌరవనాథా. భార భీష్మ. 2.113.

2. క్రందుకొను, అతిశయించు.

ఉ. కంకణనిక్వణంబు మొగకట్టఁగఁ గౌనసియాడ రత్నతా, టంకవిభూషణంబులు వడంకఁ గుచంబులు రాయిడింపఁగాన్... నైష. 6 102

("క్రోఁగు" అని శ. ర.)

మొగకొను. అ. క్రి. (మొగ¹ + కొను) అభిముఖమగు.

కం. పెనుగాలిని వెసఁ గూలిన, వనముక్రియం బడిన పాండవబలముఁ గంటే, విను మింక నెన్నఁడును మొగ,కొన రీయోడితనువారు గురుకోట్లలకున్. భార. ద్రో. 1. 301.

స. క్రి. పొందు.

కం విమఁ డిసుఖమును దుఃఖము, వనిత్యములు గావ వానియాగమకాలం,బున ముదమును శోకము మొగ,కొనమియ చు మ్ములవు శాంతి గోరుజనులకున్. భార. శాం. 1. 189.

(మొగకొనవనియమి (శా. పా.).

మొగకొ(లుపు)ల్పు స క్రి (√మొగకొను) అభిముఖము చేయు, ప్రోత్సహించు.

చం. భీతికిం, దెరు నగునట్లు చెప్పి కడుదీనత తోఁచఁగ నాడి సంధి కృకృరుపతిఁ దమ్ము ప్రోవు మొగకొల్పఁగఁ జాలన నాకు భీష్ముఁడు, న్గురుఁడును దోడు చెప్పిరి. భార. అశ్వ 3 31.

ఉ. అమ్మెయి నూరకుండ ననుయాయిజనమ్ములు పెక్కు లాడి చి,త్తమ్ము కలంకదేర్చి యుచిత క్రియకున్ మొగకొల్పి బంధునం, ఘమ్ముల నిందుఁ దె త్తెము.. భార. మౌ. 167

మొగచాటు విశే. (మొగము + చాటు) మొగము మొత్తునది. వెగటైనది.

కం పదునాల్గుమహాయుగముల, ముదు కగు భీమేశ్వరునకు మొగచాటై యుం,డదు సాని పెండ్లి యెప్పుడు... భీమ. 2. 112.

మొగచాళము, వి. (√మొగ¹) స్వరవిశేషమును దెలుపు వీణకింగెలో నొకటి.

ద్వి. తవరుచు మొగచాళమును నవరాణ, మును మఱి నవరాణమును దీపు బెఱయ... లీల సారణయుఁ దలిర్ప. బస. పు 3. 925 పం

మొగచాళి వి. (మొగ¹.) మల్లబంధవిశేషము.

వ.. పిడుగులు బిడుగులు గదిసిన చందంబున మొగచాళిఁ బూని వారలపై ధాణుధారలుం జూప నప్పట్టునఁ జుట్టి... ప్రబంధ. 788.

మొగడ = మొగ్గ¹ వి. (√మొగడు) సం. ముకుళమ్. 1. కోరకము.

సీ. మొగడతమ్ముల నేల మూసితే సతి మూయఁ దగదె మానసభూనిధానము అవి... వసు. 1. 109.

కం ఉగడితలోఁ గెందామర, మొగడలుగనుపట్టెఁ జాల మూఁకై చూడం. దగ మున్నిటం దేలుచు

జెగడసివా చ్వాపుటగ్గి పిల్లల పోనెన్.

యయా. 1 30

ద్వి హరిశ్చ. ఉ 66 పం.

అం. భా. 2. 40.

2 తలుపులు ముజారు మొదలగువానిపై నిర్మించుగుబ్బ, బొగడ.

సీ. తగఁ బద్మరాగంపుమొగడలఁ జెలువొందు వైదూర్యవలభులు వన్నెఁ జూప

భాగ 3. 308.

మొగడులు చెక్కించిన శ. ర. పా.

మొగడులు = ఇంటివడికొప్పులుఁ (శ. ర.).

ద్వి పగడంపు వాచూరుఁ బద్మరాగముల, మొగడలు వైదూర్యముల మందిరములు ...

ద్వి హరిశ్చ పూ. 176 పం.

3 బట్ట అంచున మొగ్గవలె నిర్మించిన చిత్రవిశేషము

సీ. అవరదిక్పతి కట్టినట్టి సాగరమను పుట్టంబు తుది వ్రాఁత మొగడ యనఁగ ...

ప్రభా. 1. 54

మొగడు = మొగుడు. అ. క్రి. ముకుళించు. (చూ. మొగడుదామర).

వి. మొగడ, మొగడుదామర.

మొగడుదామర = మొగుడుదామర. వి. (√ మొగడు.) వమస్కారి (వ్య. వి.).

సీ. ... ముకుఁగుదామర నా మొగడుదామర వమస్కారి చెలగు ...

ఆం భా. 2. 68

మొగత(ద)ప్పు. అ. క్రి. (మొగము + తప్పు]) మొగము మఱియొక వైపునకుఁ బెట్టు, అభిముఖుఁడు కాకుండు, వెనుదీయు, పిఱుదివియు.

చం. నడిఁకెదువాఁడు గాఁడు గురునందనుఁ డక్కట తండ్రి చావున,ప్పుడు మొగతప్పి యొుడుగకఁ బోరుచు నుండెనొ ...

భార. ద్రో. 1. 92.

సీ మొగదప్పితిమి రణమున మన మకట మువ్వుర ము రారాజు నొక్కరుని ఁ బాండు తనయులు సమవారుఁ దా ను శెక్కరుద్రు గూడి చట్టును ముట్టి గెల్ల పఱచి రి .

భార శా 1. 27.

సీ . పొదివి యొక్కసు గిరి మొగదప్పు సడచెద మోలు నులుపుదు ననువాఁడు నై గొల్ల లచట నచట .

హరి పూ. 6 133

శా. దట్టించుం గెరలించు నవ్వు రద ముద్దం డాగ్రతుండంబునన్, బట్టుం ద్రిప్పికి నెత్తు నెత్తి మొగదప్పం ద్రిప్పు దర్పంబునన్, గిట్టున్ ...

భా. రా ఆర 2. 129.

నా. పంచ. 3. 162.

మొగతిరుగు అ. క్రి (మొగము + తిరుగు) మొగదప్పు, వెఱమొగము పెట్టు, వెనుదీయు.

గీ. కటకటా సృష్టిఁ జీకట్లు గవిసె నింది రాధవుఁడు నైతమును గానరాకపోతె' ననుచు బ్రహ్మాండభాండ మధ్యమున భ్రమసి తిరుగ నారదముని మొగతిరిగె నపుడు.

వరాహ. 9. 113.

సీ. .. గుహుమీదఁ గొలిపినఁ బైఁబెట్ట కది మొగతిరుగుడు నమరనాథుఁ, డంకుశముత. మదము కు. సం. 10. 439

కం. అలిగి దశార్ణాధీశుఁడు, గొలిపెను భగదత్తు మీఁదఁ గ్రూరగజము న్యుజ్వలము అగునతని తోమర, క్షములతాఁకున వది చలించి మొగతిరిగె వెసన్ ...

భార. భీష్మ. 3. 151.

మొగదల. వి. (మొగ[1] + తల) 1. ముందటి భాగము

వ. ఇట్లు రౌద్రంబుగాఁ బఱతెంచు నతని మొగదల నిలువ వెఱచి గోపాలురు కనుకనిం బఱచి కృష్ణువెనుక కొదిగిన ...

పద్మ. 9. 188.

2 ఎదురు (శ. ర.).

మొగపడు స. క్రి. (√ మొగము) చూచు (అంగదుని వచనము)

కం. ఏ నిటు నీల్గుట విన్నన్, మానసమున దుఃఖ మొంది మరణంబొందున్, గాన మును దార మొగపడి, మానుగఁ గుశలంబు లడిగి మఱి నేర్పమరన్.

భా. రా కిష్కిం. 679

ద్వి. వచ్చి సురాథుఁ డన్వాఁడు లంకేంద్రు, నచ్చుగా మొగపడి యతనితో నసియె ..

రం. రా. ఉ. 57 పొ 4 పం.

వ. కంనుండు మీనిమిత్తంబున మీ తండ్రిదెసం బరుసనై యున్నవాఁడు తన్ను మొగపడక ముందర నతనిం గనిన నెంతయుం గలు షించు .. హరి పూ 8 204.

అ. క్రి కనఁబడు, అగపడు.

చం మొగపడెనేని యిద్ధ్యోడ సముద్ధతి గై కొని కాతు నాతనిన్ ... దశకు. 4. 113.

మొగపాళము = మొగవాళము. వి (√ మొగ) నిస్సరణము (శ. ర.).

మొగపిటిక వి. (మొగము + పిటిక) కూర్మము, తాఁబేలు,

గీ. మొగపిటికఁ గాంతప్రపదముల్ దగులఁ బోవు . హ న 4. 43.

మొగపు వి (మొగ[1] + పూస.) 1. హారము మున్నగు భూషణములందు చీల యుంచు కొనుట కేర్పఱిచిన వస్తువయైన పూదె, కొలికి పూస

సీ. ధాత్రీమహాదేవి తాల్చిన మున్నీటి మొలనూలి రత్నంపు మొగ పవంగ ... ప్రభా. 1. 54.

సీ. .... ముంతేకదెంబుల మొగపు లరసి ..

దశా. 2. 183.

2. ఒడ్డాణము మున్నగువానియందు కూర్చెడు బిళ్ల.

ద్వి. పోలింపఁ దగుమొగపులతోడ దెసలు, డాలించు మణుల యొడ్డాణంబుఁ బెట్టి

ద్వి. పరమ. 4. 274 పొ. 11 పం.

ద్వి మొగపుల మొలనూలు ముత్యాలకుచ్చు ..

ద్వి పరమ 2. 91 పొ 3 పం.

౩. హారాదుల ముఖభాగము.

మ తనరూపంబు క్రమక్రమంబున దళద్బ్ర హ్మాండభాండంబు నిం, డినచో భాస్కరుఁ డందెకు న్మొగపు మాణిక్యంబు గా సత్త్వవా, రినిధానీ పరివేష్టితాఖిలధరిత్రీమానము శ్మీలఁ బెట్టిన పాదంబున దైత్యభేది బలి మెట్టెన్ వామనాకారుఁడై . వరాహ. 8 25.

4 మొగపుతీఁగె, ఆభరణ విశేషము

కం అందముగ మీఁద దినమణిఁ, బొందించి విభాత మలనభోరము కిడఁగాఁ, గుందనపు మొగపుఁ గూరుచు, చందంబున నంతపూర్వ సంధ్య జనించెన్ ... కవిక. 4 195.

మొగపు(ల)తీఁగె (గియ. వె.) వి (√ మొగపు) స్త్రీల కంఠాభరణ విశేషము

సీ. ముత్యాలపేరులు మొగపు దీఁగెయు బవన్న సరములు గీలించె జాణ యొర్తు ...

యయా. 4. 89.

కం. పడతుక యొక్కతె యపు డా, యొడయునిఁ బొడ గనఁగ వచ్చె నొడ్డాణము వే, మెడ నిడి మొగపుల తీఁగియ, నడుమున నిడి యలంతి వలపు నాటుకొనంగన్.

రసిక. 1.89.

ద్వి. కటుకుగాఁ బౌఁజుల కమ్మలు దాల్చి, తెలివిగా మొగపులతీవ లంకించి.

ద్వి. పరమ. 2. 55 పొ. 4 పం.

మొగపెట్టు. స. క్రి. (మొగము + పెట్టు) ఎదిరించు.

చం అలవడ వానితోడిపగ వట్టుఁడుఁ గందఁగ నీయలంతి పిఱుతె మొగపెట్టె నానురవిరోధిక నోడినవార వోరులన్ ...

కు. సం. 4. 371. 12. 953.

మొగబీఱ వి (మొగము + బీర) ములుగొలిమిడి, ఒకవిధమగు పూలచెట్టు.

సీ. ముయ్యాకులొన్నయు మొగబీఱ తుత్తిరి బంకతుత్తిరి హంసపాదిగంటె, కామజీలుగు ...
హంస 4 1

సీ. నందిఁ గట్టిన చంద్రశేఖరుఁడు వెలయఁ

(గీ.) బెట్టె మూఁకుడులో మొగబీఱపత్రి, మట్టి ధూపార్తి దీపముఁ బెట్టు చమురుఁ, బొందు పఱుచుక మునిమాపు పూజ సేయ.
హంస 1 182.

మొగమగు. అ. క్రి. (మొగము + అగు.) మొగము పెట్టు, మొగము త్రిప్పు, అభిముఖమగు.

సీ ఘనతర ద్రోహిఁ గొల్వనకు రానీయక మొదలు వంచకునకు మొగముగాక...
నీతి. 49.

గీ. ... క్రమ్మఱ వచ్చి తలుపు, మూసి గడె వెట్టి యిఁక ముని ముచ్చుకాన, యిటు మొగంబైన నాకొద్ది యెటిఁగె దనుచు, నింటికిని వచ్చె నవ్విటకంటకియును.
విప్ర. 4. 31.

మొగమాట. వి. (మొగము + ఆట) బాలక్రీడా విశేషము.

సీ. తూరవ తుంకము ల్తూనిగ తానిగ చిడుగుడు మొగమాట చిల్లకట్టె ...
హంస 3 146.

మొగమాడువు. వి. (మొగ[1] + మాడువు) ద్వార మండలి మేడ, గోపురము

మధ్యాక్కర ... దిమతాత మల్లవరాజు వేరె ఱుదానుం గట్టించెం, గ్రమంబున దానిక కలశ బి డ్డట్లుగా మొగమాడు, వమరంగ శ్రీయుద్ధ మల్లుడెత్తించె నమితతేజుండు.
శా. వ. మ. 2. 5.

మొగమానికము. వి. (మొగము + మానికము) రత్నములలో ప్రధానమయినది, వజ్రము.

ద్వి. మూల లెన్మిది యైన మొగమానికములఁ, డాలించు విమల తాటంకముల్ పూని
ద్వి, పరమ 5 429 పా.

మొగమిచ్చుమాట. వి. (మొగము + ఇచ్చు + మాట) ముఖము నెదుట సంతోషము కలిగెడునట్లు పలికెడి పలుకు ఇచ్చకము.

ఉ ఈనయగారవుం బ్రియము లివన లీమొగ మిచ్చుమాట లే,లా. .
పారి 1. 125.

మొగమిచ్చు. అ. క్రి. (మొగము + ఇచ్చు) సుముఖత నొందు, ప్రసన్నత నొందు.

చం. చలిఁబడి యున్న పేరలుక కయ్యెవయి న్మొగ మీనికాంత లా, తొలుకరివేళ కామజయ దుందుభిఘోషము వోనిగర్జకుం, గళవళ మంది బిట్టు తముఁ గౌఁగిటఁ జేర్చఁగఁ బ్రాణ వల్లభుల్ ఁ, దెలియఁగ నేర రాత్మలఁ దదీయ విశుద్ధవిదగ్ధభావముల్.
కవిక. 6. 18.

మొగము వి (సం. ముఖమ్, ప్రా ముహం, క. మొగ, ముగమ్) 1 వదనము

సీ. అలచెందొవలవిందుచెలు వొందు వెసఁజిందు మొగమున తొక వింతఱిగి దొలంకె.
పారి. 1. 56.

గీ. . మొగంబున రౌద్రంబు ముసుకొవంగ, విజయపాలుని చిత్తంబు విహ్వలింప.
విక్ర. 3. 80.

గీ. మగువ మొగమున కెన గాక మిగులఁ బొగిలి, తొగలి చెలికాఁడు పదియాఱు తునియ లయ్యె ..

నీలా. 2. 21., ఆం.భా 2. 142.

2. నోరు.

ఉ. నారదుఁ డప్పు డోన్నృపతి నల్వమొగంబున దీని కారణం, బారసి విందు మన్న.
కకు. 2. 90.

3. ఎదురు, సమ్ముఖము.

చం...భీష్ముఁడా, దిగఁ గురుసేవలోనగణుతింపఁగఁ
చేర్చిన యోధకోటి నా, మొగమునఁ బడ్డ
నెట్లడరి ముట్టెదనో యటుసూచుచుండుమీ ...
భార. భీష్మ. 2 17.

చం. ...బలవంతుఁ డొకం డిటు చేసె నంచు నీ,
మొగమునఁ దెల్పి నీ హృదయమున్ నొగి
లించుట కార్తిఁ జెందెదన్ .
ఉ రా. 4 270,
భార. ఉద్యో. 4. 270.

4. అగ్రభాగము

ఆ. అగ్గురుఁ డొండొక, యరద మెక్కి యల్ల
వరిగె సేన, మొగమునకు రయంబు మిగుల...
భార. ద్రో. 4. 155.
భార. భీష్మ 1 116.

5 ద్వారము

ఉ. ... నిత్యల, త్రిస్థలతికాలవాల మగుజీవస
మంతయు నీమొగంబ కాఁ, బాలన సేయు
మిప్పురము భామిను లెల్లను నిన్నుఁ గొల్వఁ
గన్... భార. విరా. 2 258.

ఆ. మాకు నింపు గాపు మాను మీసుద్దులు,
కలహముల మొగంబ కలియుగంబ.
నైష. 7.107.

టి. దీనితృతీయావిభక్తిరూప మైన 'మొగమున'
అనువది కొన్ని భూతార్థకధాతుజ విశేష
ణముల కనుప్రయుక్త మై తోడనే వెంటనే
యనునర్థ మిచ్చును

కం. పోయినమొగమున వచ్చుటఁ, జేయుతెఱంగెల్ల
నీకుఁ జెప్పితి... భార. ఉద్యో. 1 369.

విశే. ప్రధానుఁడు, ముఖ్యుఁడు.

కం. సేనమొగ మీతఁ డైనం, బూని మహీశ్వ
రులు నీకుఁ బొడిచెద రే...
భార. ఉద్యో. 4. 244.

ఉ. ఆహరివీరవాహముల కన్నిటికి న్మొగ మై
మహత్సుతుం డాహవదోహలుం డమరె...
భార. అర. 7.42.

మొగమొగములు చూచు = ఒకరిమొగ మొకరు
చూచు.

గీ. అస్మదనుశాసనమున కనర్హ మైన, కల్లు
త్రాగుట కాదని షవణకుండు, జోగియొంగిలి
రోఁ తని సౌగతుండు, మొగమొగంబులు చూడ
సిద్ధగురువరుఁడు. ప్రబోధ. 3.53

ఉ. ...ఇంతెచాలుఁబో, గ్రక్కున నక్కలఁ న్మొగ
మొగంబులు చూచుకొనంగఁ గల్గెఁగా..
శుక. 2.83

ఒక్క మొగమగు = ఒక్కపనికై పూనుకొను, ఏక
కార్యాసక్తు లగు.

సీ సచరాచరం బైనజగము లెల్ల (గీ) నొక్క
మొగమై కడంగినఁ జిక్కువఱచు, దివ్యబాణ
జాలంబుల దీటుకొలిపి...
భార ఉద్యో. 4. 229.

చం. ...సేనలు దండనాథుతో, నురవడిఁ బేర్చి
యార్చుచును నొక్కమొగంబయి దైత్యు
లమ్మహీ, వరు నలయించి పట్టుకొనువారయి.
భా. రా. అర. 1. 206,

ఉ. అంధకకాలకేయ మహిపాదులు దైత్యులు
బాహుశైలద, ర్పాంధులు గూడి యొక్క
మొగమై వడి దొమ్మి యొనర్చి వైద్యుని,
ర్బృందము సేసి కైకొనిరి .. మణిక్రమసుధార
సహేమకుంభముల్. హర 6 95.

మొగమింత చేసికొను = 1. సంతోషముచే ముఖము
వికసింపఁజేసికొను

గీ. చెలఁగి తొగకొమ్మ మొగమింత చేసికొనఁగ...
కువల, 1. 25.

2. లజ్జాదులచే ముఖము ముడుచుకొను.

(వ్యవ.) నే నామాట తలపెట్టఁగనే వాఁడు మొగ
మింత చేసికొనియెను.

ఏ మొగమున = సంకోచింపక, సిగ్గుపడక.

సీ. అదె వచ్చె నిదె వచ్చె నని నా కెదురుచూచు
నీకు నీకుంతు వే నేమొగమున...
కాశీ. 5. 323.

ఇక్లే. ఏ మొగముతో

కం కాంతుం దెఱిఁగిన నాతని, పొంతికు నేమొగముతోడఁ బోయెదు చెపుమా..

శుక. 2. 93.

జ. మొగచాటు, మొగతప్పు, మొగతిరుగు, మొగపడు, మొగపిటికి, మొగపెట్టు. మొగబీఱ, మొగమగు, మొగమాట, మొగమానికము, మొగమిచ్చుమాట, మొగమిచ్చు, మొగముట్టు, మొగమువాఁచు, మొగముసెదరు, మొగమూర్పు, మొగమోట, మొగమోటకాఁడు, మొగమోడు, మొగఱా, మొగవడము, మొగవిచ్చు, మొగవీణె, మొగసరి, మొగసిరి

మొగముట్టు వి మొగము + ముట్టు) అశ్వ ముఖాలంకారము.

సీ. మురువైనచక్కని మొగముట్టు సవరించి నవరత్నమయఖలీనం బొనర్చి ...

సారంగ. 1 81.

సీ. మగఱాల మొగముట్టునిగనిగ ల్వెలయార్చు పొలురుమంజి ముత్తెంపు సరిపెణీలు,

చంద్రా. 2 69.

సీ మొగము ట్టవఁగ నశ్వముఖవిభూష దనరు..

అం భా 2 199.

మనుచ. 4. 28.

మొగమువాఁచు. అ. క్రి. (మొగము + వాఁచు) మిక్కిలి యపేక్షచే బాధపడు.

కం. మన మలరించుచు నెమ్మెయిఁ, జనువాఁడావలను నూపె జనవర నాకంబున కిది పొరుదల యేజగ,మున వాఁడును మొగము వాఁచుఁ బో యుండుండున్. శుకు. 2. 72

(వ్యవ.) ఈ కఱవు కాలములో ప్రజలు కూటికి గుడ్డకుకూడ మొగము వాచినారు.

మొగముసెదరు. అ క్రి. (మొగము + చెదరు) వైమనస్యము కలుగు, మనసులో నొప్పి కలుగు.

కం. తగ పెటిఁగి మానఘనుఁడై, నెగడి యవవలిప్త మార్గనిష్ఠుఁ డగుబుధున్, మొగము నెదఁగఁ బలుకుట, జగతిసుర వధము తోడ సరి యని రార్యుల్.

హరి పూ 8. 89.

మొగమూర్పు. వి. (మొగము + ఊర్పు) ముఖవాయువు.

గీ. ... నన లివ్వె గత జరత్పు, మంపు వావిలి మొగమూర్పు నింప నోర్తు ...

ఆ. ము 5. 134.

మొగమోట (ము) = ముకమోటము

వి. (√ మొగమోడు) 1. దాక్షిణ్యము, పరచిత్తానుకూల వర్తనము

కం కొనవయ్య గోవు మాచే, నన విని మొగమోట మనము నార్ద్రతఁ బెనువన్ ...

భార. అను. 2. 279.

కం. ఇది చెప్పిన, మొగమోటన మనుపుచుఁడి మూసితి వబలా ..

హరి. పూ. 5. 222.

కం. అనవుడు హలధరుఁ డచ్చటి, జనపాలకసుతులఁ జూచి సత్యము వలుకుం, డని యడిగిన వారలు రుక్మనిహితులై పలుకరైరి మొగమోటమునన్.

భాగ. 10. ఉ. 298

కం. మగఁడింటికిఁ జనుదెంచిన, మొగమోటము వట్టి మోహమును జిత్తములో, నిగురొత్త మొఱుఁగుఁ జూపులఁ, బిగురాకుంబోఁడి పూజసేసె న్నగుచున్.

విక్ర. 8. 80, వి. పు. 1. 144.

2 సంకోచము, ముఖభీతి.

చ. . నాకు నెఱుఁగఁ జెప్పి పొమ్మనుటకుం దగనే మొగమోట లేక మన్నవయెడనైన రాజులమనంబులు ద్రిప్పఁగ బల్మి గల్గునే...

నిర్వ. 9. 27.

ద్వి. ముద మంది మదిలోన మొగమోట లేక, మదిచలింపక సభామధ్యంబునందు ..
రం రా. అయో. 111 పా. 18 పం.

మ. మొగమోటంబున నీవు వారియెదురన్ ముఖ్యంబు యుద్ధంబ కాఁ, దెగనాడన్ వెలితేరి .. ఉ. హరి. 4. 169

సీ. . ముఖభీతి దగు మొగమో టనంగ ..
ఆం భా 1 133
దశకు. 3 9

మొగమోటకాఁడు విశే (మొగమోట + కాఁడు) దాక్షిణ్యము గలవాఁడు

సీ తనలోఁతుపాఁతుసైతము గానరాఁ గూర్మిఁ గలసిన మొగమోటకాని వదలి .
వరాహ 1 32.

(ఇట అదికూర్మమని వ్యంగ్యార్థము)

మొగమోడు అ. క్రి (మొగము + ఒడు)
1. దాక్షిణ్యపడు.

(ఇది యుభయయతులలోనిది)

ఉ. అన్నినయట్ల యిమ్మునిసురాధిపులం జెడ నాడుచున్ననీ. యున్నతికంచె వారు మొగ మోడి సహించిరి గాక .
కు సం. 2. 163.

కం. మాడకు మిక్కిలి యడుగము, చేడియ మత్స్వామి మున్ను చేసినమేరల్, వాడఁగ నడపఁగఁ దగు మొగ, మోడంగా రాదు మాకు మొగి నెవ్వరికిన్ ...
హరిశ్చ 5. 94

మొగమోడక చెప్పితిఁ గౌరవేశ్వరా ...
భార. ద్రో. 1 305

కం నీ మంచితనపు వటనల, నే మొగమోడుచు నెఱుంగ కిట్లుండితిఁ గా, కేమిటికి వాకు నీదువ్వ, భామాధురి .... ప్రభా. 1. 86.

2. సంకోచించు.

చం. ... కూడుద మీతఁడు నొవ్వకుండగా, మనమును నీతనిన్ బలసమగ్రుల మై యటు గాక యోడి రం,మునికి ప్రమాద మేను.

కం. తగవరి యగుటా నొంచినఁ, దగుదండము రాజు వాని దండింపఁ దగున్, మొగమోడి విడిచె నేనియు, నగుబాటగుఁ బాప మొందు నరనాథునకున్. విజ్ఞా 2. 122.

చం ... సత్యము ధర్మ మెఱింగి యుండియున్, దెగ మొగమోడి యున్న జననిందితు లొందుదు రెం దధోగతుల్ ... ఉ రా. 7. 237.

మొగరంబము వి. తుమ్మెద (చి. ని., శ. ర) (వేశ్యాంగనావర్ణనము.)

సీ. పక్కు లెత్తిన గోటివసలు సిబ్బెపుఁ బొడల్ భ్రమరకఁబులు మొగదంబములను ...
చంద్రా. 1 32.

మొగరము[1] = మొగ్గరము. వి. వ్యూహము (చి. ని. శ ర.).
ఇ : మొగరించు.

మొగరము[2] = మొకరము వి. (మొగ[1] + రాడు [2]) మొగరాడు.

సీ ... మొగరాడు మొగరంబు నాఁగను దగు నికేత, నాగ్రిమస్తంభాఖ్య ...
ఆం. భా. 2. 220

మొగరాడు వి (మొగ[1] + రాడు) గృహాగ్ర స్తంభము, మొగరము.

సీ. .. మొగరాడు మొగరంబు నాఁగను దగు నికేత, నాగ్రిను స్తంభాఖ్య ....
ఆం. భా. 2. 220.

మొగరించు. స. క్రి. (√ మొగఁము[1]) ఎది రించు. (ఆక్రమించు. శ. ర.)

కం. అగనో కావో వనములు, డిగవిడువఁగ రాదు హంస డిభకుల నమ్మన్, మొగరించిన హరు వయినను, జగ మెఱుఁగఁగఁ దోలి తమ్ముఁ బంపెద వనుమీ. ఉ. హరి. 4. 167.

మొగఱా. వి. (మొగము + ఱాయి) వజ్రమణి, ప్రధానమణి.

మ. మొగలిం గేదఁగిరేకు వంకకుహాశి నృత్తత్కీంబు చట్రాశిలో, మొగతాత శ్కనఁటిన్ మిటా ర కపురంపుంజల్గా గారాకు దీ,వగమి న్లెజిగు రుక్పవిల్లునటు లీవై దేహు యాగ క్రియా, జగతిం బాల యొకర్తు సీత యను సంజ్ఞా గల్గి వర్ధిల్లఁగన్. చం. రా. 3. 71.

మొగలి. వి. కేతకి, గేదఁగి(వృ వి.)(బ. మొగలులు, మొగళులు, మొగళ్ళు. దీని భేదములు తెల్లపూ మొగలి, పచ్చపూ మొగలి.)

ఉగడ ... మొగలివిరుల్ పూమొగ లివె నెచ్చెలి. య.యా. 4. 25.

ద్వి. మోదుగు కలజువ్వి మొగలి సంపెంగ, గేదంగియును నాదె కెడము వారిజము. ద్వి. క. సా. 2. 658 పం.

సీ .. మొగలిపువ్వున ముండ్లు మొలచినట్లు. వై జ. 3. 125.

చం... నవ గంధలుబ్ధ భుజగీపరివేష్టన నా మొగళ్ల పిం, డునఁ జెలగెం బసిండి తగడుం దెగడుం బువు రేకు మొత్తముల్ ... ఆము. 4. 95.

అం. భా. 2. 79.

జ. మొగలిత్రాఁచు, మొగలినార, మొగలిపనస, మొగలిఱేఁకు, మొగవేలు.

మొగలింగ. వి. ఉలిమిరి, వరుణము (వృ వి.).

సీ. ముక్కుదాఁడిమి బీర మొగలింగ కోఁదాడు నేఁదాడు ఖర్జూర మీఁత వేల, తాడి ... హంస. 4. 11.

సీ వరుణనామము బలిమిరి యన మొగలింగ నాఁగ నిసుకర్మోను నాఁగ దనరు .... అం. భా. 2. 48.

మొగలిత్రాచు. వి. (మొగలి + త్రాఁచు) మొగలి చెట్లలో నుండు తెల్లని చిన్న విషసర్పము (వా.).

మొగలినార. వి (మొగలి + నార) మొగలియూ డలనుండి తీయు నార. (వ్యవ.) మొగలినారతో నులక పేని మంచము నేయుదురు.

మొగలిపనస. వి. (మొగలి + పనస) అనాస, ఒకానొక పండ్ల చెట్టు (శ. ర.).

మొగలిఱేకు. వి. (√మొగలి) 1. మొగలిఱేకు వలె నుండు స్త్రీల శిరోభూషావిశేషము. (శ. ర, వా.).

2. కంఠ మందలి నఖక్షత విశేషము.

సీ నరవి నఖక్షతస్థానముల్ వివరింతు ... మెడ నున్న యవియె మొగలిఱేకు అనఁ దగు ... వేంక. మాన. 1. 75.

మొగలివాకిలి. వి. ఔ. (మొగ[1] + వాకిలి, వ్యుత్పత్తి ని వర్ణాధిక్యము.). 1. ముఖద్వారము, తలవాకిలి

సీ. దక్షవాటికయందుఁ దరుణేందుమౌళికి మొగలి వాకిట ధామమును రచించె. భీమ. 1. 74.

1. హజారము, ఆస్థానమండపము.

చం...అ, వ్వనజదళాక్షి నిన్ మొగలివాకిటి కీడిచి తెచ్చి చోరందం, దన మొనరింపఁ జూడఁగ ... భల్లా. 5. (శ. ర.).

మొగలు వి. మహమ్మదీయులలో నొక తెగ.

గీ. పాదుషా వారి మీఁటుబరీదు సైదు, ధక్కను మొగల్గరీబు పఠాణు లాదిః పౌఁజులు పలాయన మొనర్చువటిమ గల్గు, తుంకదొరలము . . రంగా 2. 39.

మొగలేఱు వి ఔ. (మొగలి + ఏఱు.) సువర్ణ ముఖరినది, కేతకీనది

కం. జాలక యిచట శిలావట, మూలంబునఁ గొండవఁడ మొగలేటిదరిన్, శైలసుతాపతి భక్తుల, పాలిటిపెన్నిధి వసించు భక్తిం గొలుమీ. కాఁ. 3. 56 , 1 66.

మొగవడము వి. (మొగము + వడము. సం ముఖపట ,) ముఖాచ్ఛాదనము, ముఖకవచము, (ఏనుఁగుమీఁదఁ గప్పెడు వల్లకంబళము, శ. ర.)

కం. జలధారలు మదధారలు. జలదంబులు మొగ వడములు చండానిలవి, హ్వాలగహ్వార రవ ములు గర్జలు గా గిరు లమరె సమదసామ జనమతన్. హరి. పూ. 6. 105.

వ. తదనంతరంబున యుద్ధసన్నద్ధులై గజంబుల మొగవడంబు లెత్తించి.

కు. సం. 11. 704

మొగవాడ. వి. (మొగ + వాడ, దేవాలయాదులలో దేవుఁడు మొదలగు వారికి ముందుఁ గట్టెడు అడ్డుతెర.

ద్వి. అంకకాఁడునుబోలి హరిభక్తు లలర, నటి మఱి మొగవాడ దెఱచి వీక్షింప ..

బస పు. 4. 202 పం 7, 203 పం.

మొగవాళము మొగపాళము. వి. (√మొగ[1]).

1. ఇల్లులోనగు వానిముందు భాగము.

సీ. మొగవాళ మన గను దగును నిస్సరణము ...

ఆ. భా 2. 23.

2. కారెము గూడ మున్నగువానితో తోడు నీళ్ళు పాఱెడుకాలువ మొదట పచ్చిక పెల్లలు మొదలగువానితో నేర్పఱచిన యెత్తు ప్రదేశము, మొత్త

ద్వి. అగపడి కావేరియంబు పూరంబు, మొగవాళమునఁ గుంభమున ముంచి ముంచి, యెడపడకుండ నీరెత్త ...

ద్వి పరమ. 4 288

మొగవిచ్చు అ. క్రి. (మొగము+విచ్చు ముఖభాగమున వికాసము గలదగు, అగ్రభాగమున వికాసము గలదగు.

సీ. మొగవిచ్చు పసిఁడిగేదఁగిఱేకుగమి మించు విశదచ్ఛదములను విద్రిచి విద్రిచి ...

పాండు. 4. 220.

మొగవీణె. వి. (మొగము + వీణె సం. ముఖవీణా) వాద్యవిశేషము (శ. ర, వా.).

మొగసరి. వి. (మొగము + సరి) మొగముట్టు అశ్వాదుల ముఖాలంకారము

గీ. జిగిదొలఁకు తేజ పాలాని మొగసరియును, ఖూని సాహిణి యొకకత్తలాని దెచ్చె.

చంద్ర. 2. 17.

సీ. మొగసరి కైరవంబులకు నుచ్చాటన కలిత యంత్రం బంధకారమునకు ...

వరాహ 1 23.

సీ. జిగి మించు చౌదంతి మొగముపైఁ గీల్కొన్న హరినీలముల మొగసరియనంగ ...

భాను. 3 17.

మొగసల = మొగసాల (శ. ర)

మొగసాల = మొగసాల వి. (సం ముఖశాలా)

1. రాజగృహము, తలవాకిటి చావడి, మోసల, అజారము

ద్వి. మొనసి యారావణు మొగసాల గాచి,కొని యుండు రొక్కట కోటిరాక్షసులు ...

రం. రా. యు. 303 పు. 28 పం.

వ. నాలుగు యోజనంబుల విస్తారంబు గలుగ రచియించి మొగసాలలు వరుఁగులు ఒసిఁడిన దీర్చి యతని మందిరం బర్ధయోజనవిస్తీర్ణంబై విరజం బనుపేర ... హరి ఉ 4. 211.

ఉ. ...పులస్త్య మహర్షి ... అర్ధరా, కాంతునివీటికేఁగి కుతుకం బెసఁగన్ మొగసాలనిల్చినన్ ...

ఉ రా 2. 259, ఆం. భా, 2 14.

2. తలవాకిటిసంచ.

గీ. ఓ లతాతన్వి శివయోగి యొకఁడు లేఁడు, నేఁడు మొగసాల నిది యేమి మూఁడె నాకొర ..

హర 2. 39.

కం. వగ దప్పి తిరిగి విఱిగిన, పగిదిన్ దలవాంచి యెల్లబంధులు దెగడన్, మొగసాల వచ్చి నిలిచిన, వగ సాలక జనని దొడుకవచ్చెన్ శానిన్..

ప్రబంధ. 6. 77.

సీ. అగు నవ్న నల్లేని మొగసాల నుండుఁ డాయన యూరలేఁడు .. పాండు. 4. 153.

మొగసిరి. వి. (మొగము + సిరి) 1. లోకమోహన మగు ముఖశోభ.

ద్వి. ఆరయ నందఱకంటె నహిరాజశైల, మురవైరి కిటువంటి మొగసిరి గలదొ ...

ద్వి. పరమ. 3. 167 పు. 14 పం.

2 వశీకరణౌషధము.

కం. చప్పట్లువెట్టి చేతులు, విప్పుచు మంత్రించి కుంచె విసరుచు రాగం, బొప్పగ మొగసిరి కాటుక, గప్పిన కనుఁగవలఁ గొలువు కల యఁగఁ జూచెన్‌... వా. రా. 2. 221.

సీ. మృగము చేరఁగ వచ్చు మొగసిరి చూర్ణంపుఁ దిలకంబు లలికసీమల ఘటించి ... పి. శకుం. 1. 118.

ద్వి. ఒగి ఫాలమున నొప్పుచున్న రుద్రాక్ష, మొగ సిరి మసిబొట్టు ... ద్వి. పరమ, 2. 31 పా.

మొగి. వి. 1. పూనిక, ఉత్సాహము.

కం. సాధులకుఁ బేదవారల కెగ్గుల్, మొగిఁ జేయు దుర్వినీతుల, కగు ననిమిత్తాగమంబు లయిన భయంబుల్ ... భార. ఆది. 1. 85.

కం. విప్రుఁడొకఁడు నూతన కావ్యం, బది గైకొని చెంతకుఁ జని, ముదమున నాశీర్వదించి మొగి నిట్లనియెన్ ... ఘటికా. 1. 12.

ఉ...పంక్తికంఠుఁ డాఖిలభుజా ప్రతాపమును బెంపును మీఱఁగఁ బోరె వానితో, రేలుఁ బగళ్లు నాక నలిరేఁగి మొగిన్ బదిరెండు మాసముల్. ఉ. రా 3. 375. భార. సభా. 1. 214.

2. తడవ, పర్యాయము. (ఈ యర్థమున ఒక్క- శబ్దపూర్వకముగనే కానవచ్చుచున్నది)

కం. తనరినయజ్ఞంబతీర్థం, బున కరిగె వగంబు లొక్కమొగి గ్రక్కదలన్ .. భార. ఆది. 2. 70.

చం. తటిమి సుశర్మఁ గిట్టి యతిదారుణ భంగి రణంబు సేయ వాఁ, డుఱక నిశాతసాయకము లొక్కమొగిం బది మేనియందుఁ గ్రిక్కిఱి యఁగఁ జేసి ... భార. విరా. 3. 215

ఆ. వార లోన్నమక్కివాయ యఞ్చుఁ బరించి, రొక్కమొగిని దిశలు పిక్కటిల్ల ... భీమ. 6. 18

మ. కలంకన్ ఘూర్ణిలు ఘోష మొక్కమొగి శిక్ష క్రంబులం గ్రమ్మినన్ .. వసు. 2 142.

3. మొత్తము (ఇది ఈ యర్థమునను తఱచుగ ఒక్క- శబ్దపూర్వముగనే గానవచ్చుచున్నది.

సీ. తడవిండ్లు సేపట్టి తడయక యెలుకులై యార్పుచు భూతమ్ము లాత్మనతుల గీ. నెలు కునతులఁ గావించి యయ్యెలుకరాజు, ముందటం బక్కియల నొక్కమొగిన నిలి చిరి.. భార. అర. 1. 300

కం. వాసవనందనుఁ డెంతయుఁ, గాసిలి యున్నాఁడు మనలఁ గని యుంచుకయుం దా నైరణ సేయఁడు గను, మోసము తే కొక్కమొగిన ముసరఁగ వలయున్ ... భార. విరా. 4. 230.

కం. విని కడఁగి యసుర లెనుబది, యెలిమిదివే లొక్కమొగిన యెత్తిన హరియుం, గినిసి ... ఉ. హరి. 1. 147.

ద్వి. మున్నీరు తరువంగ మొగి నైరవెన్న తిన్నె యో యన నొప్పు తెలిదీవినడుమ ... అ. మ. క 1 19 పా. 14 పం.

4. విధము, రీతి

శా ... ప్రద్యుమ్నుం డాహవకేళి సేయునెడఁ దోడ్తో భూతముల్ ప్రీతితో, నామ్నా యాగతభూపమాంసములు చేయారంగఁ గూర్చున్ వెసన్, నిమ్నోన్నతావతలంబు లొక్క- మొగిగా నిండార బండారముల్. ఉ. హరి. 6. 69.

ఉ. జవ్వని యించుకే మొగముచాటున నుండఁ గుబేరసూతి యా, దవ్వుఁ నుండి నా పెదవి తప్పక కన్గొన నే నెఱింగి లో. నువ్విళులూరు ముద్దుమొగి యూరక తా బయలానినందు కీ, నవ్వఁగ దాను నవ్వి నుకనాథకుమా రునిఁ బిల్తునా యనున్. కువల 5.16.

ద్వి. జగములు భయమందె సకలభూతములు,

మొగి దప్పె జను లెల్ల మూర్ఛాత్ములై రి
రం. రా ఉ. 184 పా 23 పం

5 మొవ్వు, లేఁత ఆకు మొలక,

కం మొగి విరిసి కలుకు గూడక, నగులక, వెడలు పునునిడుపుఁ బసిమియుఁ గలవేఁ, జిగురరఁటాకులు పెట్టిరి, దిగదిగ నద్దేవియాజ్ఞ దివ్య పురంధ్రుల్ . భీమ 2 128

ద్వి కనుపట్టె వెన్నుచెంగటి నీలవేణి, యన టిక్కె మ్మొగిమీఁదియశివం క్తిఁ దెగడి
ఆ మ. క. 2 64 పా 16 పం

అవ్య క్రియ. 1 పూర్వము, మునుపు

2 పురోభాగము, ఎదుట.

సి మున్మున్ను మునుముందు మొగి ముంగల యనఁగఁ దగును బురఃపురార్థములుగాను
ఆం భా 8. 78.

(పై రెండర్థముల కిదియే యుదాహరణము)

8 కొన్ని యెడల వాక్యాలంకారముగా ఉపయోగింపఁబడును.

ఉం. ఒగి విల్లు నూతుతలయుం, దెగి పడ నొకటొకట హారులు ద్రెళ్ల నిరుగవన్, మొగి రెంట మూఁట నిరుసులు, నొగలు విఱుగ నొకట వాని నో సేయుటయున్ ...
భా రా అర 1. 336

కం ఒగదుపకారార్థముగా, మొగి రుద్రులు రుద్ర లోకమున నుండి భువిన్
శివ సా. 1 74.

చం. ఎఱకలు దిద్ది కంధరము లెత్తి మొగిం జర లాట మున్నుగాఁ, బఱచుచు లేఁతవెన్నెలలు పారణ సేయుచు . .
పి. శకుం 8. 159

మొగి(యి)ంచు. స క్రి (√మొగియు) మొగియఁజేయు, ముడుచు.

గీ. కేలుదమ్ములు మొగియించి కెలన మన్న, చిన్నముద్దులసిరియాళ సెట్టి కనియె ...
హర. 2. 73.

గీ. పృథులగతి మించి తమపేరు లేర్పరించి, నేరి పొడగాంచి వేర్వేఁ చే మొగించి
అ, వి. 1. 64

మొగిడించు. స. క్రి (మొగుడు + ఇంచు) మొగుడఁజేయు, ముకుళింపఁజేయు

చం. వదనసరోజపంక్తి శిరవర్షమువన్ మొగిడింపఁగాన న, య్యె ద దశకంధరుం డిచట నెచ్చట లేఁడు తనూజుఁ జూపి శ్యామ దొలఁగి యున్నావాఁడు ... నిర్వ. 6 150

చం .. వనజాతపీఠిఁ గ, న్నర మొగిడించి సృష్టికరణాయతి మూఁకుఁ ద్రోఁచి భారతీ, చరణశిఖాంతవిభ్రమనినంబులఁ బ్రస్తుతి సేయు ధాత వేం పంచ 1 ?, వీర 3 57.

వ. అమ్మహార్షులు పరమేశ్వరానుమతంబున నిజార్హస్థానాసీను లై కరకమలంబులు మొగిడించి .. కు సం. 4 ?18.

కం తమ్ములు మొగిడించినఁ దను, కొమ్మలు లోఁ జిక్క నిక్కుకూరిమిఁ బట్టన్, ద్రిమ్మరు మగతుమ్మెద కా, నెమ్మది వగ గాక యున్నె నెలఁతలఁ బాయన్, యయా. 2. 74.
(మొగడించు. శ రు పా.)

మొగియు అ. క్రి 1, కవియు, వ్యాపించు.

చం గగనము తారకాగ్రహవికాసవిభాసిత మై వెలింగెడున్, మొగిసివచీకటిం జెటిచి ముంగలి దిక్కులు తెల్లఁ జేయుచున్ ... నెగడెడు నింగిఁ జందురుఁడు. భా రా. బా 384

2 పూను యత్నించు.

చం. .. శూరశూన్య మీ,నగరము లంక నింకఁ గదనం బనుమాటలు సిక్కె నేగతిన్, మొగి యఁడు పంక్తికంరుఁడు సముద్ధతిఁ బెంపటి యుద్ధకేళికిన్. భా. రా యు. 1128

గీ. పరవినీతప్రబంధముల్ భంగపఱప, మొగిసి ప్రానంబుచేతనే మోసపోవు, సాధుజన సంచిత పదార్థచౌర్యరతుఁడు ...
రా. వి. 1. 18.

జ : మొగించు.

మొగిలు = మొగులు వి ఔ. మేఘము
(బ. మొగిలులు, మొగికులు, మొగిళ్లు.)

ఆ మెఱుఁగు మొగిలు సొచ్చు తెఱఁగున వాల్యా
నుం, దిరము సొచ్చి తనదుగురువుకడకు,
వరిగి నెమ్మి యిట్లు లను ...
భార. విరా. 4 27

చం గగనతలంబు నెత్తురులఁ గండలు నెమ్మలు
నొక్క యమ్మడిన్, మొగికులు లేకయుం
గురిసె మొత్తము లై పెనుగ్రద్దలాడె
భార ద్రో 1 189

ఉ . గార్మొగిళ్ళగొదతోఁ జెలిలాడెడు
బొబ్బరింతగా, ద్రుబ్బి విసిజ్జ గాఁగఁ
జెవులూఁదిన వల్లవుఁ డుర్విఁ గూలఁగా,
బెబ్బులిగోఁతుల్ర్ లగ్గఱచి ... ఆము. ౬. 26

సీ మూఁక లై పొడ వైన చీకటిమ్రాఁకులచాళ్లు
గార్కొన్న మొగిళ్లు గాఁక .
యయా. 4. 4

సా. మొగిలులోపలినీళ్లునమ్ముట = ఎపుడో రాఁ
బోవుసందిగ్ధ మైనఫల మపేక్షించుట.

ద్వి పనుపడ మొగిలులోపలినీళ్లు నమ్మి, దొన
నీళ్లుఁ జల్లువేఁదురు తెందుఁ గలరె . .
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 4. 20 పం

జ · మొగిలుత్రోవ, మొగిలుపగవాఁడు.

మొగిలుత్రోవ వి (మొగిలు + త్రోవ.)
ఆకాశము

క౦. చేసిన నాతఁడు తొల్లిటి, దోసంబులఁ బాసి
మొగిలుత్రోవను జేజే, వేసంబున నరుగుచు
రా, కానఁదొరి నన్న దారి కన్నినఁ దెలి
పెన్ ... అచ్చ. రా. అర 118.

(ఇట్లే : మొగిలుదారి)

క౦. జేజేరాజాజాజుజ, గాజిగి నొగిఁ దెగడి
నెగడఁగాఁ జాలెడుమే, త్తే జూనెడు
కుత్తుక గల, జేజేకు నొగ్గిలుదారిసిగ జేజేకున్ .
అచ్చ. రా. బాల. 26

మొగిలుపగవాఁడు. వి (మొగిలు + పగవాఁడు.)
వాయువు

క॰ మిగిలిన చెట్టుంద్రిమ్మరి, జగబంటులు నందు
నందుఁ గని రటువలెన, మొగ్గిలు పగవాని
కూనయు, నొగిఁ గొందఱఁ గూడి యరుగు
చుండెడు నెడలన్.
అచ్చ రా కిష్కిం. 87

(మొగిలుపగవానికూన = వాయుపుత్రుఁడు.
హనుమంతుఁడు).

మొగుచు = మొగుడుచు. మొగుడ్చు
స. క్రి (√ మొగుడు) మొగడఁజేయు, ముకు
ళింపఁజేయు

క౦ మొగిచినచేతులు ముందల, నిగిడించి నితాంత
వినయనీతి జూరల్, దగ విన్నవించి
కట్లని భార. విరా 3. 79.

కి అంబుమూర్తి, మిగులఁ దెలుపెక్కు
మొగిచిన మీఁగికంటి, ఉప్పు పద్మరేణువు
లట నొప్పు మిగిలె, నభవునకు గంగసలిల
విహారకేళి, హరి ఉ. 7 74

ఆ ఒక్క యెలుకుతేఁడు నక్కకొమ్మును నిట్టి,
గోఱజులు జున్నుఁ జాఱపప్పు, బిలిగఱుల
యంపకోలలు సెలవిండ్లుఁ, గాను కిచ్చి
కరయుగంబు మొగిచి. మనుచ. 4. 14

క౦ హృన్మణి సూత్రాకృతి యగు, చిన్మూర్తిఁ
బురాణపురుషు శేషావాసున్, గన్మొగిచి
లోనిమావున, సన్మాన్యుఁ డతఁడు చూచు
సమయమునందున్. పాండు 4 76

మొగుడు = మొగడు అ. క్రి ముకుళించు.
సంకుచితమగు

క౦ మిడికెడిఁ బెదవులు వ్రేళులు, మడిగెడుఁ
గనుదోయి మొగిడె మాయెదురఁ గడున్,
వెడవీఁక యొడలు చేసెదు, కడపల జపము
నక నేఁడ గలదో లేదో.
ఉ హరి. 4. 44, ఆము. 4 12.

కం. కోకనదంబులు మొగుడన్, గోరంటలు విరిసి దిశలకుం జన ... కు. సం 8. 64

గీ వారి ముఖమండలములతో వారిజములు, మొగిడె శోకతమంబుతో నిగిడెఁ దిమిర, పటలి ... భార. సౌ. 1 19

మొగుడఁబాఱు = ముకుళించుట కుసుమ్మఁటమగు, మొగుడ నారంభించు.

గీ మొగుడఁబాఱిన యరవిందము ను బాసి, గములు గములుగ మత్తభృంగములు గూడి ... పీఠి 3 20

బ మొగిడించు, మొగచు మొగుడుచు, మొగుడుదామర, మొగుపు, మోడుచు, మోడు పుఁగేలు, మోడ్పుఁజేయి.

మొగుడుచే(డ్చు) = మొగుచే స క్రి. (√ మొగుడు) మోడుచు, ముకుళింపఁజేయు

కం. ఇదె నీరాయనిఁ దెచ్చెద, నెద నుమ్మలికంబు మాని యెలనాఁగరొ నెమ్మది ను డు మింక నని చే,యిడొయి ఎ మొగిడిచి జోహారులిడ చను సెడలన్ అచ్చ రా సుం 17..

గీ. హరియు నమ్మౌని యనుమతి నర్ఘ్యపీఠమున సుఖాసీనుఁడయి కరములు మొగిడ్చి ... పారి. 1. 46.

చం .. అయోధ్య కేఁగుదెంచిరి వినయంబు మించ రఘుశేఖరుఁ గాంచి ప్రణామముల్ ఘటించిరి కరముల్ మొగిడ్చిరి వచి చిరి . యిట్లని యంద ఱొక్కటన్ ...ఉ. రా 8 258.

మొగుడుదామర = మొగడుదామర. వి. (మొగుడు + తామర) ముడుగుదామర, నమ స్కారి (వ్య.వి.) 1 (శ ర)

మొగుపు. వి. (√ మొగుచే) మోడ్పు, మొగు డుట

గీ కొలువు వందున్న యాదవకోటి యెల్ల, మొగు పుఁగేలు ఫాలంబున మోచి యుండ. ఉ. హరి. 1 120

చగడ రామా శికిలో గణుతికి వెక్కిన (శ్రీ) నృసి హునకుఁ జేతులమొగు పని. హంస. 4. 218.

మొగులు = మొగిలు మొయిలు. మొయులు. వి ౩ సం మేఘః. త. ముహిల్, బ. మొగు ళులు, మొగళులు, మొగళ్లు, కొన్ని యెడల దీనికి నాల్గు గామగనపు డుత్వలోపము నగు) మేఘము

సీ ముయ్యేడువారల-బు లకాలవర్షంబుఁ గురి యుంపఁ బంపు మొగుళ్ళగములు ... హరి. 2. 15.

కం నిలువక తరగల్మాంతరముల్లో వడిఁబాఱు నప్పుడు మొగుళులు వాఱం, దారితల వెలుఁ గచు నెడనెడఁ, బలుమఱు జందురుఁడు దోఁచుచగిడిం దోఁచున్ భా. రా. అ. 2. 54.

సీ గగన వ్నము కట్టు మొగులుతో నుదయించెఁ బఱమదిక్కునఁ దోఁచె శక్రధనువు ... విక్ర. 4 27.)

సీ కారొ న్న కటికి చీకటి మొగుల్మొత్తంబు గూర్చిన పడగండ్ల గుంపు లనఁగ ... పారి. 2 26, ఆం. భా 2. 71

మొగులుముట్టు = మేఘమును తాఁకు, మహో న్నత మగు

సీ మొగులుముట్టిన మహామూర్ధంబు ధర మోవఁ బాదాంబుజములకుఁ బ్రణుతిఁ జేసి ... కాశీ. 1. 99.

జ : మొగులుకడిమి, మొగులుధారి, మొగులువిరి.

మొగులుకడిమి. వి. (మొగులు + కడిమి) ధారా కదంబము, నీటికడిమి (వ్య. వి.). (శ. ర.)

మొగులుదారి. వి. మేఘద్వారము, ఆకాశము. (శ. ర).

మొగులువిరి. వి. (మొగులు + విరి) మేఘ పుష్పము, జలము.

గీ. మొగులువిరి నీరు వాఁగను దగు జలంబు. ఆం. భా 158.

మొగ్గ[1] = మొగడ వి. ముకుళము

గీ ... లేఁబొండు మల్లెపొదల, తుదల నప్పట
లై కడుదొడ్డ లగుచుఁ, బొడమె మొగ్గ లగము
లగ్గి బొబ్బలట్లు .. ఆము. 2. 56.

సీ గ్రుచ్చినట్టుగ జాదుకొన్న మొగ్గలగుంపు
ప్రకటపాటలబిందుపాళి గాగ ....

గీ. ... వాహ్యాళి వెడలుమదను, మదపుశేనుఁగు
బోలె నామని దనర్చె ...
రాఘవ. 2. 5

సీ మొల్లమొగ్గల నెనయు పల్వొవలవాఁడు ..
నీలా 1. 83 ఆం. భా 2. 40

మొగ్గచెమటలు = మొగ్గవలె నుండు చెమట బిందువులు.

కం. డగ్గఱి జలపానాగత, దిగ్గజకటగళితమదన
దీసౌరభస, మ్మగ్గంధవహము తనువుల,
మొగ్గచెమట లాఱ విసర ముదితాత్మకులై
వరాహ 7. 56

జ: మొగ్గతొడుగు, మొగ్గవిచ్చు

మొగ్గ[2]. వి. వేశ్యాదులు తల పాదములతో చేరునట్లు విల్లువలె వెలికిల వంగుట.

(శ. ర. బ్రౌ. చూ. మొగ్గతిలు, మొగ్గవాలు.)

జ: మొగ్గతిలు, మొగ్గవాలు.

మొగ్గతిలు. అ క్రి. (√మొగ్గ[2]) మొగ్గవాలు.

ఉ. ఉ గ్గడలించివైవ నెఱికొప్పిడి ముంజె
ఱఁగుం బదాంగుళిన్, మొగ్గతిలం దగుల్పడఁగ
మూపునఁ గ్రొమ్ముడి వేగ హత్తుకో, దిగ్గన
లేచి... ఉ. హరిశ్చ. 4. 26.

మొగ్గతొడుగు. అ. క్రి. (మొగ్గ[1] + తొడుగు) కోరకితమగు, మొగ్గలు పొడమినదగు.

(వ్యవ. మల్లెతీఁగె ఆకులు దూసిన మొగ్గ తొడుగును.

మొగ్గరము = మొగరము. వి. 1 వ్యూహము, సేనాసన్నివేశవిశేషము.

కం. అగ్గలిక మెఱసి కడఁగుచు, మొగ్గంముల
గడచిపోయి మునుమును మఱదిన్, మొగ్గ
తిలఁజేసి దీనికి, సిగ్గువడని నిన్ను నేమి
చెప్పదుఁ జెపుమా ... నిర్వ 5. 123

సీ . . పాండవసేవఁ దఱిసి మందాకినీ తనయుఁ
డేచి, గీ. చేదిపాంచాల కేకయులాది గాఁగఁ,
గల్గుభూపాలకోటి మొగ్గరము లెల్లఁ, గలఁగఁ
దిరుగుడువడ ... భార. భీష్మ. 1. 293.

సీ. వ్యూహంబు వెలయుచునుండు మొగ్గర మన
నొడ్డణ మంచన నొడ్డవంగ ...
ఆం. భా. 2. 110.

2. గుంపు

కం. డగ్గఱి పిశితాశను లొక, మొగ్గర మై కోట
నొర సముద్ధతు లైవన్ ... నిర్వ. 4. 57

ఉ ముందు పసిండితమ్మిబలు మొగ్గల మొగ్గర
మావగించు ... చందనగంధి చన్నుఁగవ
చంద్రుఁడీ .. కృ శకుం. 2. 12.

3. యుద్ధము

కం మొగ్గరములోన యిరువుర, యగ్గలికలు
మెఱసె గదలు నాకస మంటన్ ..
ఉ హరి. 3 61

ఆ. మూఁడుశరము లతఁడు ముదలించి యట
వాని. మూఁడుతలలఁ ద్రుంచె మొగ్గరమున...
మొ. రా. అర, 18.

మొగ్గలము. విణ అతిశయించినది, మిక్కుటమైనది.

ఉ మొగ్గలమైనకోర్కి దుదిముట్టఁగ మత్స్యవ
లీలఁ జూడ నా, కగ్గముగాఁగ వంశము
సుధాంశుఁడు గల్గినరాత్రివోలె నీ, విగ్గురు
గర్భసంపద వహించియుఁ జెప్ప వదేమి
నావుడున్, సిగ్గును లేఁతనవ్వుఁ గదిసెం
గమలాననముద్దుమోమునన్.
నిర్వ, 8. 82.

మొగ్గవాలు అ. క్రి. (మొగ్గ[1] + వాలు) మొగ్గవేయు, తల పాదములతో చేరునట్లు విల్లువలె వెలికిల వంగు

కం. అని యడుగుచుండి బాలిక, కను నులుముచుఁ బెంచి విఱిచి కటకటవాపో, యెను మొగ్గ వాలు చందంబున నడు మెగనెత్తికొనుచుఁ బొత్తులమీఁదన్ . కళా 6. 160.

మ...ముత్యాల పేరులు వక్షోజతటిం బుటం బెగయఁగాఁ బ్రోపాడఁ జన్నుల్ కటీ. స్థలిపై వేనలి మొగ్గవాల చదుగుల్ చండింప... సాంగ 1 44 (ఇట 'నర్తింపన్' అని పాఠము)

మొగ్గవిమ్చ్చు. అ క్రి (మొగ్గ + విచ్చు) 1. వికసించు,

2. యథాయథలగు, చెల్లాచెదరగు (శ. ర.)

మొగ్గు = మొగ్గు. అ క్రి వ్రాలు, ఒరఁగు (ఇది శ. ర లో 'మ్రొగ్గు' గా గ్రహింపఁబడినది. అయినను పెక్కుగ్రంథముల రేఫవర్జితముగా నుండుటఁబట్టి ప్రత్యేకముగా గ్రహింపఁబడినది)

ఉ. అగ్గజరాజ కుంభకుచయందము చందము డెందముం దమిన్, మొగ్గఁగఁ జేయఁడాయఁ జను . కవిశా 5. 88,

సీ. తలిరాకుపై మొగ్గువలరు మొగ్గ యనఁగ మోవిపై ముక్కు అముత్తె మమర .. శుక. 3 433

సీ అటమున్నె వాకిట కరుదెంచి మదదంతి డిగ్గి పాదములపై మొగ్గినట్టి, రాజహంసునిఁ బట్టె రా వి. 5 73.

కం. త్రాసును వేశ్యయు నొకసమ, మౌ సందేహింప వలవ దవనిస్థలిలో, వీసం బధికం బెచ్చట, నోసరిగా కందుమొగ్గు చుండును సుమతీ సుమతీ. 66 (బ్రౌ.)

2. నేలఁగూలు, క్రిందఁబడు.

చం. పొడిచిన మొగ్గి యప్పౌలను బోనవు మేటి మగండు బీర మేర్పడ వడి లేచి.. అచ్చ. రా. యు 305.

వి హెచ్చు, అధిక్యము

ఉ చూడరె వీఁడరే యెవరు శోభనవేళఁ దగ్గు. మొగ్గుగా, జాడ లెఱుంగఁగా వలదె . చెన్న, 5, 103.

మొటిక = మొట్టిక, మోటిక. వి. 1. మొలక, అంకురము.

(వ్యవ) మొన్న పెట్టలో పాఁతినకంద అప్పుడే మొటికలు వేయుచున్నది

సీ. మొలక మొలవ మొక్క మోక మోసిరిక మొటిక నా నంకురం బొప్పుచుండు .. ఆం భా 2 35,

సీ ఎన్ని సేర్చినది తా నిన్నటి మొటికగా యాకొమ్మ కిడఁక బొమ్మనఁ గడమ్మ ... కువల 26 (నిన్నటి మొటిక = 'పసిబాల' యని భావము).

2 తునుక (శ ర, బ్రౌ.)

మొటికాయ = మొట్టికాయ వి. తలమీఁదఁ బిడికిటితో బిడచపోటు. (చూ చీకటిమొటికాయ).

మొటికిళి వి (√ మొట్టు. వి మొటికిళ్ళు) మొట్టికాయ.

(చూ. చీఁకటి మొటికిళ్లు)

మొటిగిడి. వి నీచుఁడు.

కం కుటిలుఁ డపకారి జూదరి, లోటలోటకాఁడాగడీఁడు లోభి ఖలుఁడు దుర్విటుఁడు బలురోగి తక్కరి, మొటిగిడి కాపవగరాను ముట్టకు మబలా.... ప్రబం. 644.

మొటిమ. (మె). వి యౌవనమున ముగము మీఁద లేచెడుపొక్కు, అనగఁడము

సీ... మొటిమె నా వదనశ్మశ్రువు నంజ్ఞ వఱలు చుండు... అం. భా. 2. 129.

మొట్ట వి. మత్స్య విశేషము, ఎగిరి యెగిరి పడెడు చేప, శఫరము.

అ పరిక మొట్ట రొయ్య పరిగ యుఁగిలికము

చీకటింపు జెల్ల, నారజెల్ల, కుంటముక్కు మొదలుకొని కలవన్నియు బంటువారి కెల్లఁ బంచి యిచ్చె. ద్వా. 1 221.
(వ్రాఁతప్రతి. పా. మొట్టె. అని శ. ర పా.)

సీ. ప్రోష్ఠి మొట్ట యవ మీను...
అం భా. 1. 159

మొట్టమొదలు వి బౌ. (మొదలు+మొదలు) మిక్కిలి మొదలు అత్యంతము, ఆది.

ద్వి చిట్టివాఁ డెఱుఁగునె శివభక్తి పథము, అట్టు గా దని పువ్వుముట్టిన చెయ్యి, మొట్ట మొదలికిని గొట్టఁడే త్రెవ్వ.
పండితా పురా 97 పా.

మొట్టి వి॥ పొట్టి

సీ. పొట్టి మొట్టి గిటక పొడిటి పొదఱు... తింగణా యనఁగను వామనాఖ్యదవరు...
ఆం. భా. 2. 128.

(వ్రాఁత ప్రాఁతప్రతి పా. మొటిమ శ ర.పా మొటిమె బ్రౌ. పా.)

మొట్టిక=మొటిక (శ. ర.).

మొట్టికాయ=మొటికాయ. వి. (√మొట్టు) తలమీఁద పిడికిటితోఁ బొడుచుపోటు. (చూ చీకటి మొట్టి కాయ)

మొట్టు అ క్రి. (క మొట్టు) తలమీఁద పిడికిటితోఁ బొడుచు, పిడికిటితో పొడుచు.

ఆ. తిట్టెనేని మొట్టు మొట్టెనేఁ గొట్టును, గొట్టె నేని యముఁడు కొద్దిపఱచు... వేమ. 3. 58.

ఉ కిట్టి వెడంద పేరెద ధకిరున మొట్టితి నోరుఁ గొట్టితిన్, గట్టిడిదిట్ట కూళముని గర్వ మడంచుట నాకు భారమే... చంద్రా. 3. 34.
(ఇట పొడుచు అని భావము)

వి తలమీఁద పిడికిటితోఁ బొడుచు పోటు.

(వ్యవ) పిల్లవానిని నాలుగు మొట్టులు మొట్టి కూర్చుండఁ బెట్టెను.

జ మొటిక, మొట్టికాయ. మొట్లమారి.

మొట్లమారి వి॥ (√ మొట్టు) మొట్టికాయలు తినుస్వభావము గలవాఁడు (స్వభావవర్ణనము.)
సీ ఁముని గ్రకలశముల్ చక్రవర్తు లటంచు మొట్ల మారులనరి మొనవఁ దగునె చంద్రా. 4 127

మొడికట్టు. వి విధము. రీతి

సీ. ముత్తియంబుల తీఁగె మొడికట్టు పనులచేఁ బట్టు మేల్కట్టుల వరలు విరుల...
ఇలా. 2. 13. (బ్రౌ)

మొడుచు. స. క్రి. మెదుచు, మేదించు.

సీ కాటుక మొడుచుచు కన్నుల నిడఁబోయి పొల్తుక గళమునఁ బూసికొనుచు...
కు. సం. 8. 66.

మొడ్డ. వి. మేఢ్రము, మగగుఱి (వా.)

వ...ఇది విఘ్నము సేసినవాండు గాడిది మొడ్డ తిన్నవాండు.. (కోణిదెన శాసనము)
ద భా. 4. 629.

మొత్త. వి. 1 వాకిటి లోపలి ప్రక్కగోడ. (శ. ర., బ్రౌ.)

2. కాలెము గూడ మున్నగుదానితో తోడు నీళ్లు పాఱెడు కాలువ మొదట వచ్చిక పెల్లలు మొదలగువానితో నేర్పఱుపఁ బడిన యెత్తు ప్రదేశము మొగవాశము] (శ. ర.).

3 అధఃకాయము (పొట్ట అని బ్రౌ.)

(వ్యవ.) అతఁడు మొత్త కదుపుకొన లేకున్నాడు.
జ మొత్తపిరి.

మొత్తగాఁడు వి. (మొత్తము+కాఁడు) సేనా నాయకుఁడు. (నారదుఁడు.)

సీ. భవదూర పథమునఁ బరమ భాగవతుల మూఁకల నడిపించు మొత్తగాఁడు...
వరాహ. 6 26.

మొత్తపిరి. (మొత్త+పిరి.) వితపు కడవక్రింద మెత్తగా నుండుటకై అరిన మొదట మంచెడు అల్లికపిరి (శ. ర.).

మొత్తము. వి. 1. సమూహము.

కఁ అత్తిటి పాషాణంబులు, సెత్తురు నెమ్ము లను గురిసె సిష్ఠురనినదా, యత్తమయి వథము విడుగుఁ, మొత్తంబులు వడిఁ కొ నగరమున నెల్లెడఁ న్. భార ఉద్యో. 4. 160.

కం సోమకునకు పూనూర్వురు సుతు, లాముఖ్యా యణులు జంతుఁ డాదిగఁ గీర్తి, శ్రీమహితు ల్తేర వృషతుఁ, డామొత్తంబునకు నెల్ల నపరజుఁ డధిపా. హరి. పూ. 3. 98

సీ సెలయేటి యిసుకలంకల వరాహంబులు మొత్తంబులై త్రవ్వి ముస్తెలెత్త.
వసుచ 2 7, ఆం. భా 2 100.

2 సేన

ఉ యవిభాతి పఱచి హనుమంతుఁ డెడఁ దఱుము బలు మొత్తముల కుఱికి యరదంబు లఱి, మఱి ధరణి ద్రెళ్లి. భా. రా. యు. 661.

గీ బలము లడఁగినఁ దమ కెదుర్పడఁగఁ దెరపి, గలుగుటకుఁ బొంగి యార్చి శంఖంబు లొత్తి, కాఁకి రెక్కటి రెండు మొత్తముల దొరలు. నోర్చి ఫణిపతి తలలు నుఱ్ఱూఁతలూగ
కవిక. 2. 198.

3. బాహుళ్యము, తఱచు.

ఉ.. మోమున దైన్య మొందఁగా, ద్రుచ్చిలి వందుచు న్వగల మొత్త మెదం గలపంగ నాత్మలోన్.. మార్క. 6. 10.

4. వెఱసి, అంతు

ఉదా లెక్క మొత్తము

విణ సాంద్రము, తఱుచైనది.

కం అందంబులు పొడి పొడియై, హరులగములు మగ్గుమాచ మై మొత్తపుఁగా, ల్విరు సిదు రుప లై పడ ని,ష్ఠుఁగతి విహరించె వాయు సూనుఁడు గదతోన్. భార. భీష్మ. 2. 367.

ఉ.. కర్ణుఁ డొప్పె వరుణోజ్జ్వల మండల కాంతి పూరము, న్మొత్తపు దీప్తులం దగ నినుం డపరాత్రి వెలుంగు చాడ్పునన్...
భార. కర్ణ 3. 339.

వాడుకలోని కొన్ని విశేషార్థములు.

1. మొత్తముమీఁద వాఁడు చాల శాంతుఁడు. మొత్తముమీఁద=అన్ని విషయములు ఆలోచించి చూడఁగా.

2. మొత్తమున కాకార్యము జరుగలే దన్నమాట. మొత్తమునకు=ఎంత శ్రమపడినను.

జ: మొత్తగాఁడు.

మొత్తించు. స క్రి. (√మొత్తు) మొత్తఁ జేయు, కొట్టించు.

శా .. దైత్యస్వామి నేఁ డక్కటా, మోహం బించుక లేక పుత్రు నెటులన్ మొత్తించఁ బంచెన్ ... దశా. 4. 172

మొత్తు స క్రి (త. మొత్తు) 1 కొట్టు, తాడించు

చం హిమగిరిరాజనందన మహేశ్వరు మొత్తె మధూళకాపరా, గములు శశాంకశేఖరుని కన్నుల మూఁటను జిందనట్లగన్ ...
హర. 1. 25.

అ. దొంగకాముఁ డంత దొందడిఁ జిగురాకు, వాలు వెఱికి యుఱికి వారి మొత్తె....
భాగ. 9. 26, ఆం భా. 3. 124

2. ఇది కొట్టు ధాతువువలె కొన్ని ధాతువుల తుమున్నంతముల కనుప్రయుక్తమై ప్రేరణా ర్థము సూచించును

గీ. అనవధానత యావగిఁజంత మూపె, పర్వతం బంత యపరాధభరము కొలిపి, కాళ వెడ లంగ మొత్తెనఁ గాసిఁబొంది, తిరుగు చున్నాఁడ నిదె యేను దిక్కుమాలి. భీమ. 2. 157.

ఉ చిత్తరు వన్న నిశ్చయముచే నెదు రుండి మొగఁబు చూడ మో, మెత్తును సత్యపుం భ్రమ సమృద్ధిని గ్రమ్మఱుఁ దత్ క్షణంబులో, పొత్తుచుఁ దత్తరంబుఁ ద్రపయున్ మగుడంగ నిరీక్షణేచ్ఛఁ బో, మొత్తును భర్త చూపు దమ మోచుట దోఁచివ నోసరిల్లుచున్.
ప్రభా. 1. 039.

3 అడఁచు. క్రుంగఁజేయు.

గీ మిత్తి మొత్తిన ముమ్మొన మేటివాలు, వాఁడు కాశీవిహారి విశ్వప్రభుండు, కనికరంబున నెదుట సాక్షాత్కరించె .. పె శకుం 1. 18.

సీ. అడుగు లొత్తినపట్లఁ బిడుగు మొత్తినయట్ల బహుమహాశోపలములు పగిలి పడఁగ...
రామా. 6 88.

కం అత్తోరణంబె కొని నడు. నెత్తి పగుల సూర్య భానునిన్ మొత్తినచోఁ, దుత్తుమురై వాఁడిలఁ బడె . ఉ రా. 3. 26

4 నలుకు

చ... యప్పసాళిపై. నుఱికి చలంబు మీఱఁ దల యూఁడఁగ మొత్తెను వావికత్తియే, వెఱఁగు దలిర్పఁ బుచ్చుకొని వేల్పులు నింగిఁ జెలంగి యార్వఁగన్ . అచ్చ. రా సు.. 115.

ఉ ...భీకరకరాసి వెసన్ ఝళిపించి దేవకిన్, ముందలపట్టి వంచి తెగమొత్తఁ గడంగిన ...
వి. పు 7. 9.

5. పగులఁగొట్టు

ఉ చంపుదుమే కృతాంతు శిఖ చండమయూఖుల జారిగొందుమే. డంపుదుమే కుభృత్పరివృఢంబుల మొత్తుదుమే యజాండమున్ ...
కాశీ. 7 34.

6 వాయించు, మ్రోగించు

ఉ. మొత్తిరి దుందుభుల్ ప్రమథముఖ్యులు హర్షితచిత్తవృత్తులై ... కాశీ. 6 145.

అ క్రి. గ్రుచ్చుకొను, నాఁటు.

గీ ముల్లు తీసినయెడఁ గొఱ్ఱు మొత్తినట్టు. లొకటి సేయంగఁ బోయిన నొకటి యయ్యె.
అహ 2. 109.

వి. దెబ్బ, ఘతి, కొట్టు.

(వ్యవ) వానిని నలుగురును నాలుగు మొత్తులు మొత్తినారు.

తలమొత్తు = నెత్తిపై చేతినుంచు, (ప్రమాణము చేయునపుడు ఇతరులపై చేతి నుంచెదరు.)

కం తనుఁ దునుమఁ దలఁచు తత్కాలమిఁ గన్నతు మున్నె యతఁడు మిసిమికటారిన్, దునిమి బలి యొసఁగె సాహో, మెనయఁ దల మొత్తి జాసయిచ్చెద ననుమన్ శుక 2. 77

జ : మొత్తించు, మొత్తులాడు, మొత్తువడు

మొత్తులాడు అ క్రి (మొత్తులు + ఆడు) కొట్లాడు.

గీ శక్తిలో నీవు నీలోన శక్తి యెపుడు, బాయకుండెదరు భాస్కరుఁ బ్రభల పోలె, నీరహస్యము మదిలోన నెఱుఁగలేక, మొత్తులాడుదురూరక మత్తిగాండ్రు. వరాహ. 11 6.

చం రయమున వృష్టికై యొదిఁగి రవ్వలపై విధియితు రుగ్రతన్, వాయపతిమీఁద దంతిపతి నాతనిపై నృపతిం గజాదినిర్ణయముల మొత్తులాడుదురు .. సమస్త దిశాగతులైన యధ్వగుల్ ... ఆము. 4. 131.

చం. చిలుకుల గట్లఁ గైదువులఁ జెట్టుల ద్రుడ్ల పొడళ్ళ నజ్జగాఁ, దలకొని మొత్తులాడి జెడి దమ్ముగ నెత్తురు లేఱులై చనన్ జలమునఁ బోరుచో .. అచ్చ. రా. యు 199.

మొత్తువడు అ. క్రి (మొత్తు + పడు) కొట్టువడు, దెబ్బతిను.

వ. ఇట్లు మొత్తువడి యమకింకరులు శంకర కింకరులకుం బ్రతిఘటింపక సుకుమారుం బరివేష్టించి.
శివరా. 4 60., నైష 8. 79

మొదటిపల్కులు. వి బ. (మొదలు + పల్కులు) వేదములు

సీ బలుసంజడంబు కెంబట్టుపల్లము గాఁగ మొదటి పలుకులు మువ్వపదువు గాఁగ.... ప్రబంధ. 51

మొదటివేల్పు. వి. (మొదలు + వేల్పు) సురజ్యేష్ఠుఁడు, బ్రహ్మ

సీ. అచటివిప్రులు మెచ్చ దఖిలవిద్యాప్రౌఢి ముదిమది దప్పినమొదటివేల్పు .. మనుచ. 1, 50

మొదయము. వి. తృణవిశేషము, ఒకజాతిగడ్డి మొఁ

గీ. పరిక ముల్లాచి మొదయము బైటితుంగ

మొదలుగాఁ బూరి దవలింపఁ బొదలు వె·లు ... ప్రబంధ. 201

మొదలంటు అ. క్రి (మొదలు + అంటు) సమూలమగు, పూర్తియగు.

ద్వి ముక్కును జెవులను మొదలంటఁ గోసె, నక్కామరూపిణి యక్కజం బొదవ ... రం. రా. బాల. 27 పా 13 రం.

గీ అన లన్నియు మొదలంటఁ గోసి యున్న, గోఁచికట్టున కటువంటి గొడవ గదవ, రాక మెడఁ జుట్టుకొనియె .. పాండ. 5 258

గీ. స్వామి యుత్తరపథిక పాశ్చాత్యు లెల్ల వేదముల సుద్ది మొదలంట విడచి రొక్కచోట నె దైనఁ గలిగినఁ గూటికొఱక ... ప్రబోధ. 2 46

మొదలారి, వి (త ముదలియార్) అరవశూద్రులలో నొకతెగవాఁడు (శ. ర.)

మొదలార్చు. న. క్రి. (√ మొదలాఱు) సమూలముగ నశింపఁజేయు, క్షీణింపఁజేయు.

కం పొదు గోత్తి పితికి క్రేపుల, మొదలార్చుట ప్రజల నధికముగ నరి గొనుటల్, కదుపులఁ బెనుచుట తగ నరి, యదనం గొని ప్రజలఁ బ్రోచు టవనిపతికిన్. రుక్మాం 3. 20

మొదలాఱు. అ. క్రి. (మొదలు + అఱు) సమూలముగ నశించు.

కం. ఉదకము గఁపును నీడలు, మొదలాఱ గఁ దలఁకు మృగసమూహంబులయా, పద లెటిఁగి యుట్టి యమ్మృతా స్పదమై కడుజల్ల నైన చంద్రునిఁజేరెన్... ద్వా. 9. 10

మొదలిజేజే వి. (మొదలు + జేజే) పూర్వదేవుఁడు, రాక్షసుఁడు.

సీ. మొదలిజేజేబలంటు లుదుటు మీఱఁగ వారిఁ బొదివి చేయాఁచెలఁ బొడిచి...
అచ్చ. రా. యు 480.

మొదలిపేరు. విశే (మొదలు + పేరు) అగ్రగణ్యుఁడు, తొలుతఁ బేర్కొనఁ దగిన వాఁడు, అగ్రగణ్య, మొదటఁ బేర్కొనఁ దగినది.

సీ కడుపుచల్లఁగ మేలి కొడుకులఁ బడసిన సుద తుల కీచాము మొదలి పేరు .
కేయూర. 1 88

మొదలిప్రోలు వి. (మొదలు + ప్రోలు) రాజధాని, ముఖ్యపట్టణము.

అ. దండుతోడఁ గూడి తరలి గొబ్బున దమ నేల కరిగి మొదలిప్రోలు సొరక, మిత్తి వేఁటకాని తిత్తడియూర నిం, పెసఁగ నిలిచి ప్రజల వేలు చుండె అచ్చ. రా. అయో. 115.

మొదలివేలుపు(ల్పు). వి. (మొదలు + వేలుపు) ప్రధానదైవము, శివుఁడు

గీ మొదలివేలుపుఁ బొడఁగంటి క్రొమ్ముక్కుఁ గంటి ఉ హరి 2 178

ఆ. కాలిక్రేలఁ గన్నగారాబు గూఁతురు, మొదలి వేల్పుఁ గూడి మురియుచుండ.. ద్వా 4. 22.

మొదలు. వి. బొ (త. ముదల్, క, మొదలు) ఆది, ప్రారంభము.

చం. వదలక బుద్ధి నంతరరివర్గము నోర్చి జితేంద్రియుండు వై, మొదలన దేశకాలబలమున్ మటి దైవబలంబు గల్గి భూ, విదితబలుండ వై యహితవీరుల నోర్వఁగ నుత్సహింతె ... భార. సభా 1. 58.

సీ. నీమహాయజ్ఞంబు నిర్వర్తితంబు గాఁ దత్పర మతి భారతప్రసంగమున విష్ణువంశంబు మొదలిఁటను డియు నేను గీర్తించితి నిద్ధపుణ్య .. హరి ఉ. 8. 312.

సీ ఉదయాచలేంద్రంబు మొదల నెవ్వనికుమారత కుఁ గ్రౌంచాచలరాజ మయ్యె ...
మనుచ. 1. 11., ఉ రా. 5. 16.

2. పూర్వము, తొల్లి.

గీ. ... అంతయొఱుక, యొదఁ గలిగెనేని యొటిఁ గింపు దేను మొదల, నెవ్వతె నటన్న ...
ఆము. 5. 75.

3. వృక్షాదుల దిగువ భాగము, ప్రకాండము.

సీ. కోరి ఫలార్థులై వారలయెక్కిన గ్రమాఁకుల మొదళులు వీఁకఁ బట్టి. భార. ఆది. 5 166

గీ. పంచభూత సుధాకర భాస్కరాత్మ రూప మగురూపు నీరూపు రుచిరి, రూపమొఱఁ గెదవె మాకు వేళ్ళలో మొదలు చూచి, చెట్టెఱుఁగు వారి కాకులు చిదుమ నేల ఉ. హరి. 4 95

సీ తుద మొదళ్లకుఁ జిక్కుఁదునిసి పాఱఁగ మోరఁ గుల శైలములఁ జిమ్ముఁ గొఁత తడవు.
భాగ 3, 637., ఆం భా 2. 86

4 మూలకారణము.

కం. ఇది యేమి తెలఁగు దీనికి, మొద లెయ్యది నాకుఁ దెల్లముగఁ జెప్పుఁడు తీ.ర్చెద.
భార. ఆది 6. 262

కం. అవ్వకు మొద లగు పాపవు, జవ్వన మెదిరిఁచె జిగి యొసఁగ నామేనన్... మనుచ 6. 42

ద్వి మూఁడుమూర్తులకును మొద లైన మూర్తి .. పండితా దీక్షా. 53 పా., భోజరా 5. 302

5. మూలధనము.

ఆ. కర్షకునకు నేల కాల మెఱుంగుట, ఇట్టు కాని కేది సంభవించె, తండు విలువ మొదలనగు లాభ మును నెడ, వ్యయము గల్గుటయు శివప్రదములు.
భార. అను. 5. 75.

కం. జనకుఁడు గొన్న ఋణముఁ ద, త్తనయుఁడు వడ్డియును మొదలుఁ దా నరువఁదగున్..
విజ్ఞా. 3. 84.

(వ్యవ.) తన్ను మాలినధర్మము మొదలు చెడ్డబేఁము లేదు

విశ. 1 ప్రథమము. తొలుతటిది.

కం. శరనిధి పరివృత విశ్వం,భరఁగల భూపతులు పాండుపతికృతమునఁ గిం,కరులై ప్రతి సమ కల్పితి, కరువై రది మొదలు గాఁగఁ గౌరవ్యు లకున్ భార ఆది 5. 40.

ఆ. మొదలిరాజు సభయముగ నిల్లు సమరంబు, తొఱఁగి చని యొ వట్టె పెఱబలంబు, దొరలు నిలిచి పోరు ఓరది ... భాఁ కర్ణ 2 397

గీ. మొదలిపక్షంబు విదియయం దుదయ మైన, చంద్రరేఖయుఁబోలె నా చంద్రవదన ...
విక్ర. 7 41.

కం వదనైక స్తంభకనక, సదనము సిరి కొఱ కొనర్చు స్రష్ట నిలువు న, మొదలింటి శంఖ శంకువో, యిది యనఁగాఁ గంబుకంఠ మింపు ఎహింపన్ పాండు. 2.40, ఆం. భా 3.24

2 ప్రాక్తనము. తొల్లిటిది, తొల్లిటివాఁడు, పూర్వుఁడు.

ఆ. మొదలి పెక్కుజన్మములఁ బుణ్యకర్మములే.
భార, ఆది. 3 120.

చం ... మా, మొదలిటువా రొనర్చు విధముం గొనియాడితి మేము నిర్యోడన్ ...
భార విరా 1. 179.

3 (క. మొదలిగ) ముఖ్యుఁడు, ప్రధానుఁడు.
...కులోత్తుగ రాజేంద్ర చోడయరాజుల ముదిసెలి గుద్దవాది మొదలి భీమినయకుణ్ణు ...
ద శా. 4. 1054.

అవ్య. ప్రభృత్యర్థకము, ఆరంభించి, మొదలుకొని..

శా. ... విసంచి నిన్న మొదలున్ నీ వంటమిం జేసి యా, యాలాపం బెయవేళఁ బల్కెడు ...
మనుచ. 3. 57.

సీ. కనుగొన్న మొదలు తక్కినమాట లాలింప బుద్ధి పుట్టని పుట్టుభోగి విడిచి ...
వరాహ. 1. 32.

వ. ఇది మొదలు నాకు మీరు ల త్తమామ లై తిరి...
కళా 6. 186.

జ: మొట్టమొదట, మొదలువల్కులు, మొదటి వేల్పు, మొదలంటు, మొదలాటు, మొదలార్చు, మొదలిజేజే, మొదలిపేరు, మొదలి ప్రోలు, మొదలివేలుపు, మొదలుకొను, మొదలు పెట్టు, మొదలు ముట్టు, మొదలాడు, మొదలెత్తు, మొదల్చెడు

మొదలుకొ(ల్కొ-)ను. అ. క్రి. (√మొదలు)

1. ప్రారంభముచేయు, ఉపక్రమించు.

కం. వినినదియును నెయ్యెడ నేఁ, గనినదియును మునికృపం బ్రకాశంబై తోఁచిన యదియును విశదంబుగ, వినిపించెద మొదలుకొని సవిస్తారముగన్ భా. భీష్మ. 1. 73.

(ఇట 'ఆదినుండియు' అని తాత్పర్యము.)

కం. అనుటయు వైశంపాయన, ముని జనమేజయ నృపాల ముఖ్యునితో ని, ట్లనుఁ దత్కథా ప్రపంచము, వినిపించెద మొదలుకొని వివేకనిధానా .. ఉ. హరి. 4. 5.

సీ. ... ఎచట, నుండి తది మొదల్కొని చెప్పుమువిద యనిన ... కళా. 3. 275.

2. సమూల మగు, మొదలంటు

గీ. కొనలు దెలియంగ వలె వనుకోర్కిఁ దేర్చి, మొదలఁ బోదవిన పదిలంపుటీ నమర్చి, మొదలుకొని మేనులు చెమర్చి మద మెలర్చి, గదలరొద లార్చి గగనంబు గదల నార్చి. జై. భా. 2. 83.

(ఇట నాపాదమస్తకము అని భావము.)

సం. క్రి. ప్రారంభించు, తొట్టు.

(వ్యవ.) నన్నయ మొదలుకొని చిన్నయ వఱకును గల కవులందఱును ప్రామాణికులు.

మొదలుపెట్టు. స. క్రి. (√మొదలు) ప్రారంభము చేయు, ఉపక్రమించు.

(వ్యవ.) నెల దినముల క్రిందటనే యిల్లు కట్టుట మొదలు పెట్టినారు.

మొదలుముట్టు. అ. క్రి. (√మొదలు) సమూలమగు, మొదలంటు.

చం. ... గొల్లనిఁ బిలిపించి నీవు పదిలంబుగఁ గోడెలఁ బట్టుకున్న నామువఁ దనరారుచున్ మొదలు ముట్టఁగ మేయును బైరులన్నియున్. నీలా. 2. 59.

మొదలూడు. అ. క్రి. (√మొదలు) నిర్మూలమగు, మొదలంటఁ బోవు.

ఉ. ఉల్లము చల్ల నయ్యె మొదలూడె మనోరథముల్ జగంబుపై, నొల్లమి పుట్టె ... కవిక. 6. 211.

మొదలెత్తు. అ. క్రి. (√మొదలు). మొదలంటఁ బోవు, సమూలముగ నశించు.

చం. ధరణిపు చక్కి కట్టెదురఁదామది సాఁకికిఁజేష్ట నష్టతఁ, బొరసె మనోనురాగ పరిపూర్తి నొకించుక సేపు నిర్భర, స్మరశర పుంఖ సంఘటిత షట్పరణ ప్రమాదాగరుచ్ఛటా, స్ఫురదనిలావతారమున బోరనఁ దా మొదలెత్తెనో యనన్. నైష. 6. 7.

మొదల్చెడు. అ. క్రి (√మొదలు) చచ్చు, మరణించు.

సీ. ... నీల్గుట మొదల్చెడు టడంగుట ...మీఱుమ మరణము ... ఆం. భా. 2. 225.

మొదవ. వి. బల్బజము, ఒక జాతి తృణము 1 (చి. ని., శ. ర.)

మొదవు. వి. పాఁడియావు, ఆవు.

మధ్యాక్కర సదమల శశదిందు శంఖనిభ మైన చాయయుఁ గలుగు, మొద విది నిధి సేరినట్లు సేరె నిమ్మునికిఁ బుణ్యమున ... భార. ఆది. 7. 98.

సీ. అదనుతోఁ దేఁపి చన్నవిసి యోషధుల మన్మొదవు కొండల కెల్లఁ బిదుక నెఱిఁగె ... మనుచ. 2. 11.

ద్వి ప్రొద్దు నేఁ డిదె గ్రుంకెఁ బొలమున నుండి ముద్దు లేఁగలు వచ్చి మొదవులఁ గలసె ... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 188. 4 పం

వ. ఈ రాభిషేకము...మొదలియడవున నావ బోలసోమనివసమున మొదవులు ... ద. భా. 4. 1188.

కం. ఉదకము చేతనె కపటవు, మొదవు మడిసె మొదల నుదకములచేన తుదిన్, బ్రదికె నుదకంబు ధరలో, నది గాన విషామృతాహ్వాయంబులు దాల్చెన్. వరాహ. 10. 61.

సీ. అశిగినఁ గొదుకక పుడమి వేల్పులకు నిచ్చులుఁ
బాఁడి మొదవుఁ జాల నొసఁగు ...
సీలా. 1 49

2 తొలి చూలి యావు.

సీ. ప్రథమ గర్భిణి పేరు పరుగును మొదవన
ఆ భా 2 582

మొదుక విశే. 1 కలఁకు, బిఱుసు (కర్ణాటాంధ్రంబున దీనికి నిగాఁగము బహుళము)

సీ. పొదిపిన నందన మొదుకని యలవేత వీఁకతో
మోఁదలఁ బ్రేసి బ్రేసి హరి పూ. 6 161

2. సాంద్రము, వట్టమైనది (శ ర).

జ : మొదుకన

మొదుకన వి (√మొదుక.) 1. కలకుఁదనము (దీని యామ్రేడిత రూపము మొదు మొదుకన)

వ . ముదుకవెన్న లంటికొనుట మొదుకగొని మొదుక నయి పిడిచినం బోల వలచుచుఁచు తలలును ... హరి పూ 5 142.

సీ మువ్వన్నె చాఱల మొద మొదుకన యైన మేనిచాఁ వత్యుగ్రమై వటింప ...
సుద. 5 53

2. బరువు.

వ .. కరవాలంబు శుండాల కుంభస్థలంబులు వగులబ్రేసిన మెద డంటి మొదుక నైనఁ గేతు దంతంబులు నఱికి చులకంజేయుచు
భార. భీష్మ 2. 71

మొద్దఁడు. విశే. (సం. ముగ్ధః) 1 మూఢుఁడు (శ ర.).

చం ...తా, నిటువలె నెద్దు మొద్దనికి నేమిటికిం దగులంబు నేసె .. సురా 60.

2 లావైనవాఁడు (శ. ర.)

మొద్దు విశే. (సం ముగ్ధః) 1. మూఢుఁడు, మూఢురాలు.

కం ఎద్దు సుమీ యిదికూడని, పద్దు సుమీ నాదు మాట పాలించితివా, ముద్దుసుమీ యా సానిది, మొద్దుసుమీ. చంద్ర వి. 3 42

2 వాఁడిచెడినది, మొనపోయినది.
(చూ. మొద్దువోవు)

3. లావైనది, స్థూలము.

సీ. మొద్దు మ్రోడులు దాఁకి మొనగోళ్ల.మట్టుకు మురిసి పోయిన కాళ్ళ మొద్దువ్రేళ్ళు ..
సురా 57.

ద్వి. బస్తిపిక్కలు న ట బలిసినతొడలు, మొద్దుఁ బాదంబుల ముడిగినవ్రేళ్ళు ...
ద్వి హరిశ్చ ఉ. 1090 పం.

వి 1 కొమ్మలు విఱిగినమ్రాను, స్థాణువు.

సీ మొద్దు మ్రోడులు దాఁకి మొనగోళ్ళమట్టుకు మురిసిపోయిన కాళ్ల మొద్దువ్రేళ్లు ...
సురా 57

2 చెట్టుకొమ్మలక్రింది భాగము, ప్రకాండము.

గీ. .. పో ల్ప్రకాండము మొద లొమ్మ్రద్దనఁ గను. .
ఆం. భా. 2 36.

జ. మొద్దువోవు.

మొద్దువోవు అ. క్రి (మొద్దు+పోవు) వాఁడి లేనిదగు, మొన చెడినదగు

సీ వజ్రహస్తుని చేతి వజ్రాయుధము జాగ్రదుద్దీప్తి వాడిఱి మొద్దువోయె.. భీమ. 4. 107

గీ బుద్ధ నీగట్టిహృదయసంపుటముఁ దాఁకి, కుంతి తము లయ్యె మరునంపకోల లెల్ల, మొద్దువోయి కదా యిప్డు మురవిరోధి, యలరు లెల్లను వర్తులాస్యంబు లయ్యె...
నైష 8. 139

మొన వి (క. మొనె త. మునై.) 1. సైన్యము

కం. విను కొంచ దైనఁ గడుఁబెంపున మారొ్కని కడిమి మీఱి పొంగి యడరినన్, మొన యొంటియైన పిఱుగుం, జనునే కయ్యంబు వోడుః శక్తులకై నన్. భార. శాం. 3. 17

ఉ . నిన్ని మొ్మనతోడఁ బో విడుచునే గుహుడిప్పుడు సూడు మంతయున్ ...
భా. రా. అయో. 245

శా. ఆలోకించెను శ్యాముక్తపటుశాణాఘుంబుచే
నీ మొనల్, నేలం గూల . ఉ. హరి 4.195.

2 వ్యూహము.

కం. మొన దీర్చు వెరవు యంత్రము, ఆనేకము
లొనర్చు నేర్పు .. సేనాపతికి సైనికములు
గావలయున్ . భార. శాం. 3. 360.

కం. ఎనుబది యొనిమిదిఁ తుఁ, దనుజులు రాక్షసులు
నడువ దమసైన్యంబుల్, మొనలై పది
యక్షౌహిణు, లనూనగతి నడువ నడిచి రా
నృపతనయల్. ఉ. హరి. 4 222

గీ. అవధరింపుము జనమేజయక్షితీశ, వరుస కిట్లను
నమ్మౌనివల్లభుఁడు, దైవసైన్యంబు లీరీతిఁ
దనతరంబ, వెడలి మొన లేర్పరించి యుద్వేల
వృత్తి. పారి. 5. 2.

3. దురము, పోరు.

కం. నడచి మొనచేయ నాయిత,పడి విడు విడు
మనుచునున్న ప్లవగబలంబున్ ...
భా. రా యు. 6. 51.

ఉ ... పంచశర సుందరరూపుల జారవీరులన్,
గ్రొన్నన వింటివాని మొనకుం గదియించెద
నంచు నెంచుచున్. హంస. 3. 208.

4 సేనాముఖము, నాసీరము

సీ. ... పొల్చు సేనాముఖము మొన యనఁగ...
అం. భా 2. 210.

5. అగ్రము, కొన

కం. సకలక్షత్ర భయంకరు,నకు భార్గవప్రథికి నని
మొనన్ మార్కొన నో,పక వలియం బాఱఁడె
యీ, ముకుందుఁడు భయాతిరేకమునఁ బది
మాఱుల్. భార. సభా. 2 46.

సీ. మొన లావులించి వాసన నల్లఁ బసిగొని లేఁదేఁ
టిగము లెంగిలిం పుఁడ,... గిరిజ పూజించెఁ
బసిఁడి తామరల నందు... కు సం. 3.351.

సీ చిగురుఁ దామరపాకు జివ్వంచుఁ జనుదోయి
మొనల గ్రొవ్వేఁడిని మునుఁగబాఱె ...
నైష. 2. 119.

చం. ... పట్టిఁ బ్రోవ నాఁ,గలిమొన హస్తినాపురి
పెకల్చితి కౌరవవీరు జెల్ల బెగ్గిల నంరేవతీ
రమణికిం బతివై యదువంశమౌక్తికా
హరి. ౫. ౬6.
అం. భా. 2 37.

6. శస్త్రవిద్యా విశేషము. ఒక విధమగు సాధన.

సీ ... సాదశాఁ దనఁగను శస్త్రసంఘుఁ,

గీ దలరు దద్విద్య సాదన యనఁగ నెగడు,
నలుకు పరుసడి గాయమానంబు విసరు, మొన
యనఁగను దద్భేదములు చెలంగు ..
అం భా. 2 205.

వ. ...అఱమీటు మొన నెఱమీటు మొన సరి
తాలంపు మొన లాదిగాఁ గలపదిరెండుమొనలు.
ప్రబంధ 78.

7. ఖడ్గాదులధార, వాదర.

మహాస్రగ్ధర .. నై,చిన చక్రంబా విరోధిక్షితి
పతి నడగించెం జలంబున్ దహించెన్, మొన
లన్ వేయింటన్... వరాహ. 5. 41.

8. బాణాగ్రము.

మ ఇనవంశోత్తమ నీ మొనం దునిసి పో నే
వాలినో నప్తసా.లినో మారీచుని తల్లినో...
చం రా. 6. 45.

9. ముందు, పురోభాగము.

లయగ్రాహి. ఆ యెలుఁగుచేఁ బులుఁగురాయనికి
జో డగు జటాయు వమరాలి పగదాయకు
మొనై యో, రియొచటికిం జుణిఁగి పోయెదు
పలాశపశదా యని... చం. రా. 5. 72.

(విజ. ఎదురు, ప్రతి?)

ద్వి ముందర నీడేరి మొనకు రా వనుచు ..
ద్వి. శ., పా. 2. 517 పం.

మొనలకైదువ—త్రిశూలము.

కం. మఱి యూరుఁ బడమి తేరును, గలిగిన నెఱ
వేల్పు మొనలకైదువు తాల్పు ...
అవ్వ రా. అయో. 118.

ఇక్లే, మొనలవాలు, మొనవాలు.

ఉత్సాహ. మొలను దోలుఁ దలను జాలు మొనల

వాలు నిండు వెన్నెలలఁ బోలునొడలిడాలు...
నీలా 1. 119.

సీ ఒక కేల మొనవాలు సికపట్టు వినుజాలు మొన
తోలు సెమ్మెనఁ దెలుపుడాలు ...
చెన్న. 4 80.

ఇ. మొనకట్టు, మొనకాఁడు, మొనకాలు, మొన
కెక్కు, మొనకొను, మొనగాలు, మొనగుబ్బ,
మొనగురువు, మొనగోరు, మొనచేయు, మొన
దేలు, మొనపడు, మొనపల్లు, మొనయిడు,
మొనలిడు, మొనలెత్తు, మొనవ్రేలు, మొన
సెలవి

మొనకట్టు అ. క్రి. (√మొన) 1. మూరొత్కొను,
ప్రతిఘటించు.

వ. వాఁడు పడినం దక్కటిరాజులుం గౌరవులు
నీకు మొనకట్టరు... భార. కర్ణ. 3. 127.

2. ఉత్సహించు, ఉత్సాహపడు.

కం వనరుహ గర్భన కైనను, వనరుహలోచనున
కైన వనరుహాఁపుజూ, టునకైనఁ దరము గాద,
మ్మునివరుకోపాగ్ని కెదిరి మొనకట్టంగన్.
హంక. 1. 208

3. గుంపుగూడు.

చం కలువలు నిక్కఁ దమ్మిల మొగంబులు
ముచ్చముడుఁగ నింగిఁ జుక్కలు మొనకట్టి
ముత్తములుగట్టి విహంగమ పంక్తి నీడముల్,
సెలకొని చేర.. ధనా. 3. 28.

వి. 1. ఉత్సాహజనకమగు మూలికా విశేషము.
(ఒకానొక స్తంభనమూలిక శ. ర.)

సీ. మొనకట్టు నెత్తమిచ్చి ముత్తమ్మునకు రచ్చపట్టు
రమావధూ పరివృఢునకు ...
చంద్రా. 5. 120.

(విశే. ఉత్సాహాకరము. అని శ. ర.)

సీ. చనవుతోఁ దారికట్టును మొనకట్టును దెలుపు
వారల మనవులు ఫలించె ... కువల. 5. 56.

2. ఉత్సాహము. (శ. ర.)

మొనకా(గా)ఁడు. విశే. (మొన + కాఁడు. బ.
మొనకాండ్రు, మొనకాండ్రురు. మొనకాఱు)

1. శూరుఁడు

కం. ఎట్టి మొనగాండ్రు లేనియుఁ, గట్టిగ నా
యెదుట దిటము గలఁగఁగఁ జఱతు, ర్నెట్టు
కొని నేఁడు మిగుల, న్బొట్టెఁడ వీ వెట్లు నిలిచి
పోరెదు చెపుమా... అచ్చ. రా. బాల. 202.

2. ముఖ్యుఁడు, ప్రధానుఁడు (శ ర).

వి. సేనాధిపతి.

కం అని యతఁడు వల్కఁగా నింద్రుని మొగ
మును జూచి నారదుఁడు మేలింకన్, మొన
గాండ్రకు మద్దత్తుగ, వని సేయఁగ వేల్పు లొజ్జ
వఁసఁగ వలయున్. మల్లు. పు. 2. 10

మొనకాలు. వి (మొన + కాలు) పాదాగ్రము,
కాలికొన.

గీ. కరినవజోజ్జలశైల సంఘట్టనమునఁ, దిరిగెఁ దరఁ
గలు భూమి భృద్వరుల, నత్త్వగరిమ యోచని
బలుమొనకాళ్ళమీఁద, నడరు జడమూర్తులకు
గెలు పగునె యెందు. ఘటికా. 2. 126.

మొనకెక్కు అ. క్రి. (√మొన) అధికమగు హెచ్చు.

కం. మనను గరగించు సిగ్గులు, మొనకెక్కని కోప
ములను ముచ్చటగా నూతన భూషణములు
గోరుచు, మొనయుట మొదలైన వెల ముగ్ధల
చేష్టల్. గంధ. 1. 98.

మొనకొను. అ. క్రి. (√ మొన) 1. తోఁచు,
స్ఫురించు.

కం. చని యమ్మునిని గనుఁగొనఁగను, దనపాదాం
గుష్ఠమునను, ధర వ్రాయుచు నిల్చిన నెవ్వతె
వీ వనినను, మునివర చిత్తమునఁ దెలియ మొన
కొను వనియెన్ .. అధ్యా. ఉ. 224. పో.

2. సమీపించు, చేరువగు.

కం. వినరైతి రిట్టిహేతువు, జనియింపఁగ వలసె
మనకు సాంఘాతిక మై, మొనకొనియె
మరణకాలం, బనుమానం బింక నేమి యనపుడు
నఁతన్. రంగా 3 155.

మొనగాలు వి. (మొన + కాలు) అశ్వగతి విశే
షము.

గీ పొలుచు నాస్కందితి విశేషము మొనగా
ఁ నఁగ . ఆం భా 2 198

ఉ వీతఋశీనమై యతులవేగమున నొ్రెనగాలు
ద్రొక్కుతృష్ణా తురంగంబు నెక్కి యలసస్థితిఁ
జేడ్పడకుండు వానికి, జేతఁడు నేల మేరుగిరి
సింధువు వత్సపదంబు దూంతృ. ష్ణాతినుఁ
దైవవానికి నిజాంతగతార్థము దవ్వు పెద్ద
యున్ . వేం పంచ 2. 150

మొనగుబ్బ. వి (మొన + గుబ్బ) స్తనాగ్రము.
చం ఒకనికి మోముచుంబనము లొక్కనికిన్ మొన
గుబ్బ పోటు.. హంస 4 89.

మొనగురుపు వి (మొన + కురుపు) వ్రణవిశేషము
కం కని దీని నెత్తఁ దోడ్పడు, మనుజుని దలఁ
ప గఁ బసులమారియె వచ్చె, న్మను గండ
మాల మీఁదను, మొనగురుపుం బుట్టె నన్న
మోనం బాయెన్. ద్వా. 1. 63.

మొనగోరు వి. (మొన + గోరు) నఖాగ్రము
వ. . మచ్చరంబున విచ్చలవిడిఁ గదిసి పయింబడి
జెడిదములగు నిడుద మొనగోళ్ళ గ్రుచ్చినఁ
దామును నెదిరి పైకొని కొట్టుతఱి ...
చంద్రా 2 84.

(ఇది భల్లూక వర్ణనము)

మొనచే(సే)యు స. క్రి. (మొన + చేయు)
వాఁడిఁచేయు, పదనుబెట్టు
ఉ. చిత్తజుఁ డల్గి తూపు మొనచేసినఁ జేయఁగ
నిమ్ము పైధ్వజం, బెత్తిన నెత్తనిమ్ము వచియిం
చెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా విజ. వి. 3.15.

అ. క్రి. 1. ఉదయించు, పొడచూపు.
ఉ. తోయజవైరి మాసె రవి దూర్పుదెసన్ మొన
చేసెఁ జుక్కలుం, జాయలు దీసె ...
కృ. శకుం. 3.54.

మ. కటి దొడ్డైన నౌటఁ గన్గవ కటాక్ష శ్రీల
గర్వంబు చూ, పుటఁ జన్నుల్ మొనవేసి
యుంటఁ బగడంబున్ దార్కొనన్ మోవి
పూ, నుటఁ దారుణ్యపు బందుకట్టగుట మేమం
దీపకుం జెప్ప కౌ, చ్చటికో పోయె మిటారి
బాల్య వసమాప్త ప్రాప్త దౌర్బల్యమై.
చం రా 6 72.

2 మోహరించు.
సీ. మోహరించె ననఁగ మొనఁజేసె ననితోఁచు ..
ఆ .భా. 3. 101.

మొనదేఱు అ. క్రి (మొన + తేఱు) నిశితమగు
వాఁడి కలది యగు.
గీ. పృథుతరంపు రేఁపె నపుడు మాధు పదపాంగ,
సాన మొనదేఱినయనంగశరము ననఁగ .
రా. వి 2. 120.

మొనపడు అ క్రి. (√మొన) ఆవృతమగు, కప్పఁ
బడు.
కం. విని కడఁగి యసుర లెనుబది, యేమిమిదివే
లొక్క మొగిన యెత్తిన హరియుం, గినిసి
విశిఖంబు లేసిన, మొనపడె గగనంబు మొయిలు
మూఁగిన మాడ్కిన్.. ఉ హరి 1. 147.

మొనపల్లు వి. బొ (మొన + పల్లు) దంతాగ్రము.
పంటికొన
సీ చక్కెర కెమ్మోవి చవిచూడనే కాని మొన
పల్లు చుఱుకున మోపరాదు.. దశా 2 311.
సీ మొనపంట మడుపు వేఁడిన నీళ యెుసఁగ
నందుచుఁ జుఱుక్కని మోవి నొక్కుదాని....
ఉ రా. 1 . 319.

మొనపు. అ క్రి (√మొనయు) 1. కలుగు, పుట్టు.
గీ. తవతనూజుని బిరుదగాథలు వినంగ, మొనపు
వేఱపున సురరాజు మొగము, తెల్లఁబాఱు
నిఁకనని తెలిపెడు భంగి నాసతిలలామంబు వద
నంబు తెల్లఁబాఱె ... వరాహ 3. 5.

సీ. గళలిప్తకస్తూరికా రేఖ లొరిజలు సనుఁజెక్కుల
జవాది మొనపుమదము.

గీ. అంగసంభవుమదపుచేనుంగు లనఁగ, వఱలు
దురు వీరుఁ బణ్యలావణ్యవతులు...
చంద్రా. 1. 32.

2. ప్రకాశించు, ఒప్పు.
గీ. తోఁచె హరిణాంకబింబంబు నాఁచుతోడి,

దొడ పుగతీ . చిలుప, బిలుపసిరువిధాన వెన్నె లలు మొనపె .. వరాహ. 4. 147.

3. హెచ్చు, అతిశయించు.

కం అరుదెంచినఁ బనినెపములఁ, బరిచారిక లెల్లఁ దొలఁగఁ బార్థివుఁడు మరో, హాంపర్యంకమునకు నా, తరుణిఁగరము పట్టి తిగిచి తమకము మొనపన్. వరాహ. 4. 180.

చం. .. మంత్రి పురోహితదండనాథశా, సనధరు లాఖణంబ శుభసంభ్రమసన్నహానానులాప ముల్, మొనపగ నమ్మహానగరముం గయి సేయఁగఁ బంచి రెంతయున్... వసు. 5. 68.

వ. క్రి. 1. మొనయఁజేయు, పూనఁజేయు

సీ. సముద్రగకలశముల్ చక్రవర్తి లటంచు మొట్ల మారుఃసరి మొనపఁ దగునె .

గీ. గభ్భిమన్ను గవకు. చంద్రా. 4. 127.

2. కలిగించు, పుట్టించు.

మ వనిత ల్నవ్వఁగఁ గౌఁగిలింపఁగన నిశ్వాసింప గానం బొనర్ప నదల్పం బలుక న్మధాసవము గూర్పం దన్న నంటన్ననల్, మొనపుం బొన్న కురంటకంబు తిలకంబు న్సిందువారంబు ప్రేం, కణము న్సంపగి గోఁగును న్వకుళముం గంకే శియు న్మావియున్. రామా. 1. 190.

సీ. జోడన ల్దూఁటించుచోఁ గవ్వపుంగొండ వెను వెంటఁ బుట్టచెండనువు మొనప ..బహు. 3.6

మొనయించు. వ క్రి. (√మొనయు)

1. మొనయఁజేయు, కలిగించు.

గీ. మల్లికాయోగ మంది సంపఁగి సువర్ణ, పుష్ప ములు పెక్కు మొనయించెఁ బొలఁతిమాడు... ఉ రా. 1. 171.

3. వ్యాపింపఁజేయు.

సీ. వినుఁగెంపు వగఁజాలు మనుఁగెంపు తెగడాలు మొనయింపుకుండలంబులు వెలుంగ ....
ఉ. రా. 1. 99.

మొనయిడు. అ క్రి. (√మొన) వాఁడి గలిగించు. పదనుపెట్టు.

గీ. చెఱకువిలుకాఁ డురం బనుమెఱుఁగుసాన, పైని మొనయిడు కాంచనాంబకము రేఖ ...
దశా. 2. 282.

మొనయు. అ క్రి. 1. యత్నించు, పూను.

కం. చని ఖాండవంబు గాల్పఁగ మొనపి మహా హాస్తియూథముఁబోని ఘనా, ఘనములచే బాధితుఁ డయి .. భార. ఆది. 8. 249.

గీ. సత్యమును శౌచమును...కలిమి పుణ్యవృత్తం బిది గలుగువరుఁడు, మొనయు దీనినూఁతగఁ గొని మోక్షమునకు ..భార. అశ్వ 1. 192.

గీ. మూఁడులోకంబులను గావ మొనసినట్లు, నేత ముమ్మొనకయిదువు చెన్ను మీఱ . .
హరి, ఉ. 6 34

ద్వి. మునిశాపభయమున మునిఁగి యొండాడ, మొనయక యూఁకొట్టి మొక్కుచునున్న ..
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1417 పం.

2. కలుగు, జనించు, పుట్టు,

చం. అనుటయు నాదిదేవుఁ బరమాత్మ, గనుంగొన నెమ్మనంబులన్ మొనయుకుతూహలాంకురము మోడ్పడ... నృసిం. 1. 88.

కం అన విని ధర్మతనూజుఁడు, జనపతులును గృష్ణుఁ జిత్తసరసిరుహములం, దునిచిరి పుల కాంకురములు, మొనయఁగ నానందబాష్ప ములు వెడలంగన్... ఉ హరి. 2. 61.

కం. అనుమాటలోను వెలిగా, మొనసినపేరాస వారముఖ్యయుమఱి తజ్జననియు నొంశొరుఁ, గడవం, జని దిగ్గనఁ దలుపు దీసి సంభ్రమ మొదవన్. విప్ర. 4. 63.

3. సంభవించు. తటస్థించు.

మ . .విఘ్నంబు పూజావిధిన్, మొనయన్ దానవ చంద్రుఁ డద్భుతరసాంభోరాశిమగ్నాత్ముఁడై.
ఉ రా. 3. 219.

సీ. దైవంబుకృప లేక తను ప్రోవఁడెవ్వఁడు, మోహ మగ్గల మైన మొనయుఁగీడు. ..
రామలింగ. 60, సారంగ. 2. 117.

4. అవతరించు.

కం. మోహము లేక జగంబుల, మోహింపఁగఁ

జేయ నేర్చి మొనసినకృష్ణున్, మోహింపి చెద
మనిరొడి, మోహమున విధాత దాన మోహి
తుఁడయ్యెన్. భాగ. 10 పూ. 5-3

కం. అని పలుకుచుండ నిద్దఱు. వనితలు తత్పా మ
వెనలి వలరాయనిపూ, దొననుండి వెలికి మొన
సిన,కనదనుపమగంధిలాస్త్రశిఖలో యనఁగన్.
సుద. 5 21.

5. ఒప్పు, శోభిల్లు.

సీ. ముత్యాలముగ్గులో మొనయుస్రుష్టిలఁ దమ
యంగసంగ సౌఖ్యములవలన

గీ. అల్ల తపసి, యింతులును నేర్పుమై నేర్పరి తు
రన్న .. రామా. 1 124

కం. అలవడ శబ్దార్థములకు, తెలువంబగు నవ్య
క్తప్తిసృజియించి సముజ్జ్వల దుత్ప్రేక్షావ్యంజన,

ములచే నుత్ప్రేక్ష యనఁగ మొనయుం గృతు
లన్ .. కావ్యా. 5. 44.

గీ. మొనసె నొకకడ సామిసంపుల్లమల్లి, పాటలీ
చంపకోత్పల ప్రౌఢిమములు... పారి 3 46.

6. ప్రత్యక్షమగు, గోచరించు.

కం. తొల్లిటిమునులు తపంబులు, మొల్లముగాఁ
జేసిరి శౌరి మొనసినపిదపన్, సల్లలితంబుగ
వేఁడరె, యుల్లములకుఁ బ్రియము లైన
యుచితార్థంబుల్ ... కుచేల. 1. 95.

7. రూపొందు

సీ. తనయప్రశస్తత నడుమనె తాల్చి సాంగమై
మొనసినయతను సమ్మోహవిద్య ...
వసు. 2 27.

8 నశించు, అణఁగు.

చం. తవదగు సంతతిన్ గనలి, తానె వధించిన
పాపముల్ చెడన్, మునిగెఁడునాగుణాగ్ర కిణ
ముల్ మొనయంగ శమంతపంచక, మున్ననఁ
బిత్పృతర్పణోచ్ఛలనమున్కలు వెట్టు భవద్భుజా
యుగం, బున కిదె వందనంబు భృగుపుంగవ
రూప విహంగవాహనా. మనుచ. 6 109.

9 సిద్ధమగు, ఉన్ముఖమగు.

గీ. .పె.కి., వెన్గి యున్న ను బ్రోవింప
మొనసి యున్న . భా. అని 5 56.

10. వ్యాపించు, అలము.

మ. అనిచె గైటభదైత్యవైరి దరహాసాంకూరము
ల్మోవిపై, మొనయం గొంత్సోక నిల్చి
పారి. 4 12.

సీ. మొనయు సంపతులకు మోహ మీవై ఖరి
వనుమూడ్కి జీకటు లలమె దిశల....
దశా. 7. 152.

కం. చిత్తజుఁడు జగముపై దం, డెత్తను నవియిద్ద
ముపు చేనుఁగనంగా, హత్తుకొనె దిశలఁ
దిమిరము, ముత్తెపుఁ జాడోలి యనఁగ మొన
సెం దారల్ రసిక. 4 98.

11. జరుగు

కం. వెనుకకు మొనసి కదంబునఁ, బెనఁచి తిరిగి
నిఖిలలోక భీకరుఁడగు న,ద్దనుజేంద్రు ననా
యాసంబునఁ జంకిట నిఱికి యింద్రపుత్త్రిఁ
డచలుఁడై. నిర్వ. 7 83.

12. ఆది కొన్నిచోట్ల వాక్యాలంకారముగఁ
బ్రయోగింపఁ బడును.

గీ. మొనసి మొలనూలి మువ్వల మొరప మమరె,
కు. సం. 8. 179.

ద్వి. మోని మై మీచేత మొనసి కోల్పడితి, నో సం
యమీశ్వర యోవరబ్రహ్మ.
రం. రా. బాల. 44 పా. 31 పం.

స. క్రి. ఆచరించు, చేయు.

సీ. మునుల మై తపములు మొనయుదమా యని
మౌనులై యుందురు మాట లేక....
భాగ. 10. పూ. 454.

కం. వనమునఁ బుట్టినశాకము, లనయము భక్షింప
దనకు నాఁకలి జెడదే, విను మును నోదర
పోషణమున కెవ్వఁడు కష్టవృత్తి మొనసెం
జెపుమా. నా. పంచ. 2.135

అ. క్రి, స. క్రి మార్కొను, ప్రతిఘటించు.

చ. అనుపమదివ్యశస్త్రధరులైన యమర్త్యుల
కాహవంబులో, మొనయక కాలకేయులు

సముద్రముఁ జొచ్చి.. భార. ఆర. 3. 9.

గీ. కనిమసఁగిన యంతకుకరణి యంత్యకాల రుద్రునిచిచ్చ మకాండమృత్యుముఖము నుగ్రభావముదోఁచు మొనయు వీరసమితిఁ దెగటార్చునప్పు డాశల్యునందు.

భార. శల్య. 1. 252.

గీ. ముజ్జగంబులు నొక్కటి మొనసె నేని, మీఱి నీదాఁక రానిత్తుమే నిశాచ, రేంద్ర నీసత్త్వ మొగిని నీ వెఱుఁగ వెందు, నిన్ను మార్కొని మర్త్యులే నిలుచువారు రాజ. చ. 2. 57.

గీ. సత్కవీశ్వరు నెదురింగఁ జాల కవలఁ, జెదు కూఁతలె కూయును జెనఁటి మొఱకు, మత్తకరకుంభవిదళనోద్వృత్త హరిని, మొనయ లేకను గుక్కలు మొఱుఁగు నటుల ...

భోజసుతా 1. 13.

జః మొనవు, మొనయించు.

మొనలిడు. అ. క్రి (√మొన) అంకురించు, మొలకెత్తు.

సీ. ఓతిమీఁద లేఁతకెంగే లిడి తడవుచో మొనలిడు నొండొక ముద్దుఁజెలువు... కళా. 6. 196

మొనలెత్తు అ క్రి. (√మొన) మొలకలెత్తు.

కం. ననలు మొనలెత్తెఁ దేనెలు, చినికెం జిగురాకు గండెఁ జెదరె వలితతుల్, దనువున నిపూఁదీఁగకు, ఘనమైన నృసింహుపొందు గలుగఁగ బోలున్ వరస 5 175.

మొనల్పడు. అ. క్రి (√మొన) మొనలేర్పడు.

శం. కొనలు మొనల్పడఁ గొఱడు కోలవిదంబున దూయఁ జెక్కు చక్కని కుఱుమట్టపుం జిఱుతకట్టియ నోరు కొసంగి కొట్ట నెత్తిన మనికాళ్ళ గోళ్లుపడిఁ ద్రెంచి తటాలునఁ గుక్కపట్టెడం, గొని పువిఁ గట్టు పట్టి నృపకుంజరు చెంగట నొక్కఁడుద్ధతిన్.

చంద్రా. 2. 95.

మొనవ్రేలు. వి. వొ. (మొన+వ్రేలు) అంగుళ్యగ్రము, వ్రేలికొన.

మ. లలనాచిహ్నము నొయ్య నొయ్య మొన వ్రేలన్ నేల వ్రాయించి నిశ్చలవృత్తి న్వరవర్ణపూర్ణఫలకాసంగ బు నొందించి. నెయ్యంపు టొజ్జలు. వసు 3 100.

మొలసెలవి వి (మొన + సెలవి) సెలవి మొన, సృక్కాగ్ర భాగము

కం మొనసెలవి యెత్తి ప్రియు నాననమున్ మూర్కొనుచు వట్టు నా కెదు వేళన్. .

మనుచ. 6 78.

మొన్న. వి. వొ (మొదలు+నాఁడు, క. మొన్నె)

1 కడచిన దినమునకు పూర్వదినము.

కం నిన్నన మొన్నన నావలి, మొన్ననఁ బ్రకృతతిథిముందు మూఁడు వరుసగా నెన్నఁగ సరివడి వచ్చును... ఆం భా. 1 92.

చం అవ విని యుత్తరుండు దగ నజ్జనపాళకుతోడ నిట్లను, నృవనొక రాజ్యముం గలదె నన్నును నిన్నును నిన్న మొన్న వీ, రనితర సాధ్యశత్రువిజయంబునఁగాంచిన యప్డు గల్గఁ జేసినయది దక్క.. భార. విరా. 5. 349.

ఉ. అతఁడు మొన్న నున్నతమదాంధత దాడిగ నేఁగుదెంచి యాపోతర మేమి చెప్ప వనుబూఁతకిఁ గైకొన కప్సరోవధూ, వ్రాత నిశాత పాణిరుహవారి సలాలస నవ్యపల్లవ, జైతనరారునందన మహావనిలో విడియించె సేనలన్. ప్రభా. 1. 72

2. అచిరభూతకాలము, కడచిన కొలఁది కాలము.

ఉ. వింటిరె తమ్ములార యొకవింత వినంబడె మొన్న యేమొ ముక్కంటిఁ గవంగ నెల్ల తెఱగంటి దొరల్ మును లేఁగి (మొక్కి మీబంటుల మమ్ము నొంచెదరు బాదలఁ బెట్టి సుకేశపుత్రు), లక్కంటకులన్ వధించి మముఁ గావఁగదే శివ యంచు వేఁడినన్.

ఉ. రా. 2. 4.

ఉ. అమ్మక చెల్ల యే మెఱుఁగ దాఁరయ మొన్నటి చిన్నబాల యీయమ్మ... ఇందు. 2. 4

మొప్ప వి. ఒకవిధ మగు జలజంతువు. (బ్రౌ.)

ఉ. చేప మెడ కిరు ప్రక్కలనుండు ద్వారములు (శ. ర..

మత్స్యాదుల శ్వాసకోశములు [బ్రౌ]

మొప్పె. విశ. మూర్ఖుఁడు.

ఆ ఎద్దుఁ దెలుప వచ్చు నేఁడాదికైనను, వాని దెలుపవచ్చు మాసమందు, మొప్పెఁ దెలుప రాదు ముప్పదేండ్లకు నైన... వేమన. 2. 68.

గీ. మణులుఁ గోకలుఁ గస్తూరి మలయజంబుఁ, గప్పురంబును హరియించు మొప్పె లెల్ల, నేకవింశతియుగము లనేక నరకములఁ బొంచియుఁ గాకులై పుట్టుచుండు. శేష 3 25

సీ అతతాయ బిగాది యడిగుండ బండఁడు మోఁడికట్టె గులాము మొప్పె గోపు... హంస 5. 117.

జ మొప్పెతనము.

మొప్పెతనము. వి (√మొప్పె.) మూర్ఖత.

కం. ముప్పది యాఱేండ్లది ఘుం, దెప్పుడు నొక్కరుని నెఱుఁగ దేలాగున నీ, విప్పుడు దిద్దుకొని యెదో, మొప్పెతనము మాన్పవే యి ముందఱ యవనిలో

చంద్ర వి. 2 106.

మొయి(యు)లు = మొగులు. (త. ముహిల్ — బ. మొయిలులు, మొయిళులు, మొయిళ్లు) మేఘము, మబ్బు

కం మానె నభోమణి నక్కలు, గూసెం గలయంగ దెసలకుం బలుసాయల్, నేసెం బఱ మొయిళు లదరి, మ్రోసెం దమయంతిఁ దూఁర్యము లుపద్వనులై. భార. విరా. 4. 66.

కం. ... హరియుం, గినిసి విశిఖంబు లేసిన, మొన పఱె గగనమున మొయిలు మూఁగిన మాడ్కిన్... ఉ. హరి. 1. 147

గీ. ... మొయిలు మొగులు మబ్బన మేఘాఖ్య లగును ... ఆం. భా. 1 71.

మొర = మోర. వి. పశ్వాదులదీర్ఘ ముఖము.

సీ. కరమూలమున వెండి మొరవంక కడియంబు మూఁడు మూలల లింగ ముద్ర లొత్త... క్రీడా. 101.

మొరడు వి. మ్రోడు, స్థాణుప్పు.

కం మఱియు కళాకృషి బీజము, మఱియు ధనఫల ప్రదక్షమాజము తలఁపన్, మఱియు చెలిమఱియు చుట్టము. మతిహీనులు చూడ మొరడుమ్రాఁకులు ధాత్రిన్... కేయూర 2 24

సీ. మొరడు వంగిన సెట్టిముమకకు జవరాలి మోము గాననివాని ముకుర మయ్యె

వే పంచ సీ. 165

(ఇట మొరుడువంటిది గావున నడుమును గౌణముగా 'మొరడు' అని కవి వాడియున్నాఁడు.]

మొరపము[1]. వి (√మొరయు) ధ్వని. మ్రోత

తే. .మొనసి మొలనూలి మువ్వల మొరపమమరె. . కు. సం 8 179

చం. . గడ్డమున గూఁడులు పెట్టిన పక్షికోటి పెన్, మొరప మెఱుంగ రెట్లు మునిముఖ్యుని యాతను వంచుఁ దాపసుల్ ..

వరాహ. 10. 65.

సీ. చరణంపు సరిపణి మొరపంబు విన్న రంతుల కట్ల యెదురు నిఁతులకుఁ దొలఁగి...

ఆము. 9. 64.

మొరపము[2] వి. శర్కర, గులకఱాయి.

సీ. ...మొరప మనంగ శర్కర దనర్చు....

ఆం. భా. 2. 29.

(క్రొత్త. వ్రాఁత ప్రతిపా. మొరప యనఁగ ప్రాఁత ప్రతిపా.)

మొరము(ర్మ). వి. 1. శర్కర, గులకఱాయి,

ఆ. మొరపవాన పెల్లుగురిసె సులాక్షితతి, డొల్లెఁ బడియెఁ బడుగు నెల్లకడల...

భార. ద్రో 3. 36.

సీ. మృదుశయ్యపై నున్న మెలఁతకా పల్లేరు ముండ్లు దట్టంబైన మొరప నేల...

ప్రభులిం. 2 24.

2. గరకైన చూర్ణము. [మొరుము అని వా.]

సీ అనువొంద నందంద యల్లార్చు బలుగద శత్రు

దేహంబులు చఱపి, చదిపి, చదలు మొరుమ్రోగఁ బఱివ్రేశక్తి శూలాదులఁ బఱపి పీనుఁగు లుర్విఁ నెఱపి నెఱపి... హరి. ఉ. 7. 17.

పిండిమొరుము, పసుపు మొరుము (వా).

మొరయించే. స. క్రి. (√మొరయు) 1. మ్రోగించు, ధ్వనింపఁజేయు.

ఉ. మొరయించున్ మరుఁడిక్షుచాప మలిశింజినీ ఁడతువాటి మహాపురమధ్యంబున ముజ్జగంబు గెలువన్... భీమ 1. 69

కం. వెండియు రాముఁడు...సాం, బుండును శంఖంబు లప్పుడు మొరయించి రోగిన్.. చిత్రభా. 7. 67.

సీ. తరుణీమణి యొకర్తు తంబురా మొరయించ వెలఁది యొకర్తె ముఖవీణె యూఁద... వాల్మీ. 3 125.

2 చాటించు.

సీ. మముఁ జొచ్చినా రెఱుంగుము సుమ్ము రిపులని మొరయించుగతి మాఱుమ్రోసె గిరులు.. కవిక. 2 83.

మ. ... సిద్ధపురీశుపైఁ జమటకు న్నావహా-రి కోత్తంసని,శ్చితవేళన్ మొరయింపఁ బంచు టయు... విక్ర. 4. 49

మొరయిక. వి. (√మొరయు) మ్రోఁత.

కం. పదమా మొరయిక చెలియా,పద మాటికి నీకు బ్రహ్మపదమా... రా వి 4 64

మొరయు. అ. క్రి. 1 మ్రోయు, ధ్వనించు.

మ. ...రత్నాలతాటంకముల్, మొరయు న్నూపుర మేఖలా వలయముల్ మ్రోయంగ .. హర 6. 117

మ. కురిసెన్ ఝల్లున నింగిమ్రాని విరిచిమ్ముల్ దేవతాదుందుభుల్, మొరసెన్ ... ఉ. హరిశ్చ. 4 89.

సీ. మొరయు మేఖలతోడి గురునితంబతిరంబు మందయానమునకు వంద మొసఁగ— ప్రబోధ. 1 71.

2. (పక్షులు మొ.) కూయు.

మ. కృకవాకుల్ మొరసెన్ గృహోపరిఁ బ్రభుం గిన్ ఘోగ్న కంఠ ధ్వనిన్ ... మనుచ. 3.55,

మ. ..త్రిభంగిగా మొరసెఁ దెంతం దామ్రచూడామముల్... వసు 4 128.

చం పరువడి భేకముల్ మొరయఁ బ్రాగ్దిశనుండి కడంగి తెమ్మెరల్, నెరయ.. శుక. 1. 166.

3 (ధ్వని ప్రవర్తిల్లు, కలుగు

మ మొరసెం దివ్యమృదంగనిస్వనము సమ్మోదానుసంధాయి యై... 1. 180.

కం. కురిసె విరిసోనవానలు, దొరిసె సుధాంధోవ ధూమఘురగానంబుల్, మొరసె దివిఁదూర్య రవములు, విరిసె న్నని మానసారవిందము లంతన్. రామా. 3. 117

జ : మొరయించు, మొరయిక.

మొరళి. వి. మోరటి, ప్రియాలము, ఒకానొక చెట్టు.

సీ. దినములోఁ గ్రొత్తయొత్తిన కజ్జికవ్వాది ముక్కులు మురియని మొరళిపప్పు... పి శకుం, 1. 98

మొరసు. వి 1. మొరము, గులకఱాయి.

చం. పరుపు లిడంగ నాత్మ ఖురపాతములం గన కాద్రి చెగటన్, గర మపరంజిరా మొరసు దట్టఫ నేలలఁ చూర్ణితంబు లై, ఖురళికలట్ల యాట ...కవిక. 2. 100.

సీ. మొరపనేల యనంగ మొరసునేల యనంగ కర్కరిలాపనీనుజ్ఞ వెలయు... అం. భా. 2 8.

2. కాఁపులలో నొకతెగ

గీ. పంట మోటాటి పెడగంటి పాకనాఁటి, యరవెలమ లాదికొండారె మొరసుగోన, కొణిదఁ కాపులు మొదలై నక్షోణిఁ దనరు, కాఁపులకు నెల్ల మిన్న యకాఁపు కొడుకు...హంస. 4. 136. (బ్రా. పా.)

విజ. మోటు. మూఢము.

గీ. మొరసు మోసు పిశాళి నా మూఢుఁ డొప్పు అం. భా. 3. 8.

మొరిఁకె = మొంకె వి. బాలిక లాడుకొను చిన్నచేట.

కం. అమ్మరో రావే బంగరు, క్రొమ్మొరిఁకెను ముత్తియములు గొని తేవే... సమీర 2. 70.

సీ చేట నా కూర్పంబు చెలఁగు మొంకె మొరిఁకె యనఁ బ్రహ్మకూర్పాఖ్య యలరుచుంతు... ఆం. భా. 2. 240.

మొఱ = మొఱ్ఱ వి. [క. మొఱె] ఆర్తధ్వని.

గీ మొఱ్ఱ యన మొఱ యనఁగ వాపోక యనఁగఁ, గూయి వాఁ గూఁత నాఁగ నాక్రోశ మొప్పు ... ఆం భా. 1. 115.

కం. ఆమొఱఁ వేమఱుఁ జెవి నిడి మనుచ 4. 67

గీ. వీను మీచెలి నిం తేల యొరవుసేయ, ఎంత వారైన మొఱ యాలకింతు రకట, ప్రాణ సఖులరె కావరే ప్రాణ మిచ్చి. మమత విడువక మాన్పరే మధువబాధ... పి శకుం. 2. 75. వరాహ. 8. 34.

జ. మొఱయిడు. మొఱవెట్టు. మొఱవైచు.

మొఱఁగు స. క్రి. 1. వంచించు. మోసగించు.

సీ. .. అనిమిషసంఘంబు నొక కారణమునఁ బావ కుఁడు మొఱఁగి. ఆయరిగి తనదు గుప్తియర్థించి గోవుల, నాశ్రయించె... భార. అను. 3. 101.

మ. కమలాభర్త భవద్విరోధివయి చక్రంబుం బ్రయోగింప నుత్తమశస్త్రం బది యాత్మ నామ కభిదాదర్పాంధు నిన్నున్ మొఱంగి మహోరా హువుఁ దున్మియుం దుమును కేఁగెం గాక చక్రంబు చేఁదుముదై పోవని వారలుం గలరె నీ దోషంబు గాదే శశీ. వసు. 4. 31

కం. విను ముత్తమురాలుసుమీ, జవహాయక జనక తనయ సందేహపడం, బనితేదు మాకుఁ దెల్లము, జనులకు మము మొఱఁగ రాదు సకలక్రియలన్. భార. అర. 7. 163.

ఆ. నీడఁ గడవఁ బాఱ నేలకు వెలి గాఁగ, నడుగు వెట్టి తిరుగ నాత్మ మొఱఁగి, యొకటిఁ దలఁప వరుల కొదవిన నొదవ దే,కఁటణి మృత్యుదేవిఁ గన్నుఁబ్రాము.. మనుచ. 4. 106.

2. కప్పిపుచ్చు, మాటుపఱచు : పొంచు

గీ. పంచభూత సుధాకర భాస్కరాత్మ. రూప మగురూపు నీరూపు రుచిరరూప, మొఱఁగెడవె మాకు వ్రేళ్ళతో మొదలు చూచి, చెట్టెఱుఁగు వారి కాకులు చిదుమ నేల. ఉ. హరి 4 95.

సీ. శీలతో నా మొఱాలింపఁడే మొఱఁగుల మొఱ తెఱుంగుచుఁ దన్ను మొఱఁగుఁవాడు భాగ 8. 87.

గీ. ఇంతదడవును నాయొద్ద నిచట నుండి, యరి గెఁ జదువంగ వని భర్త కరిన మొఱఁగు... కాశీ. 4 85.

వ. ...ఒక్కతరుషండంబు మఱుంగున మొఱంగి యేపునం దూపు సంధించి... రామా. 5. 318.

వి. 1. వంచన, మోసము.

ఉ .. ఓరి మెఱుంగుఁబోఁడులే, కైవడినైన వేఁడు దురు గాదె మొఱంగు తెఱుంగఁ గోరువా, రై వినరానిమాట అకటా మగవానికిఁ జెప్ప వచ్చునే... వేం. పంచ. 4. 466.

2. మోసపుఁబలుకు, వంచనావచనము.

గీ. ఈవు గోత్రాల వైయుండెదే కుమారుఁ, డుదయ మొందక పోవునో యువిదసుతుఁడు. కలిగినప్పుడు కోడలు కలదె నీకు, వనముచేరిమి మొఱఁగు లిట్లాడుటయును...వి. పు 6. 226.

విశే. మొఱవెట్టువాఁడు.

సీ. శీలతో నామొ ఱాలింపఁడే మొఱఁగుల మొఱ తెఱుంగుచుఁ దన్ను మొఱఁగు వాఁడు.. భాగ. 8. 87.

జ: మొఱఁగుడు.

మొఱఁగుడు. వి. (√మొఱఁగు) వంచన. మోసము

సీ.... వంచన మెనంగు.

గీ. జడుఁగు క్రుక్కు కికురు పిక్కుజుణుఁగు మొఱఁగు, దనఁగ.... ఆం. భా. 292.

మొఱక. వి 1. మొక్క, మొన, వాఁడి.

కం విఱుగుట గానక నెరయం, దఱతఱకలు వాఱఁ గొంతదడ వడి గోటికెన్, గోటికిన నొగులదు పగులదు, చిఱుమొఱకలు బోయెఁ నుల్లసిలె దంతంబుల్ ... వేం. పంచ. 4. 540.

2 న్యూనత, తక్కువతనము [శ. ర.]

విశే న్యూనము, తక్కువయైనది. [శ. ర.]

మొఱకదము వి. [√మొఱకు] దౌష్ట్యము.

సీ....క సుని మొఱకదములు.
గీ తలఁపవచ్చినఁ జంపక తొలఁగు నెవ్వఁడు... హరి. పూ. 9. 170.

మొఱకు (ర్కు) విశే. (సం. మూర్ఖః)
1. మూర్ఖుఁడు.

కం. వెఱఁగంది శౌరి యిట్లనుఁ, దెఱవా మీతండ్రి నిట్లు దెగి చంపిన యీ, మొఱకు శతధన్వు నిప్పుడ, నఱకెద మోమోట లేక నాచక్రమునన్. వి. పు. 6. 283.

మ. మొఱకై యెప్డుఁ బ్రచండకోపుఁ డగుచున్ బోనాడుభూభర్తకో, క్కరుఁ డాత్మీయుఁ డనం గలాఁడె... మల్ల. 1. 47.

గీ. పెద్దలెల్లఁ బ్రతిష్ఠించుపిదప లింగమూర్తి యగుఁ గాని శిలయను మొఱకు గలఁడె... చెన్న. 2. 175.

1. పరుషము.

ద్వి. మొఱకు వెంట్రుకలును ముదురు మీసములుఁ, గఱకునల్లని మేను గలచోరు నొకని... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2269పం.

3. క్రూరుఁడు.

సీ. అనుచు నాళాళి పలికినయాగడంపు, ముచ్చటల కబ్బురం బంది మొఱకుతురక, కఱకుఁదన మూఁది... రంగా. 2 36.

వి. ఒకానొకయాటవికజాతి.

ఉ. పాయక వేరు వెల్లకియు...కానలో, నేయెడఁ దారయై పొలుచు నెర్కులు మొర్కులు నేక పాదులున్... కు. సం. 6. 692.

జ మొఱకదము మొఱకుఁదనము.

మొఱకుఁడు = మొఱకు. విశే మూర్ఖుఁడు.

కం ...తల్లిదండ్రులు, మునుకొని చెప్పఁగ వినియు మొఱకుఁడై వచ్చినపిదప నిల్పఁగను నం,గన వశమా చనినఁ బనియెఁగా కనువారన్ భోజరా 6. 107.

అ మునికినాఁటివారు మొఱకులు గనపరు, లఱవవారు ద్విజుల కాన పెద్ద యనుచు దేశభాషలను గులంబును దిట్టు,నతఁడు దండు వచ్చు శతపణములు. శిక్షా. 2. 68.

గీ. దీనితేనియఁ ద్రావినమానవులకు. జరయు రుజయును దప్పియుఁ జావుఁ గలుగ, దనఁగఁ గొందఱుబోయలు విని కడంగి, యుఱక మొఱకులై చటిఁ బడ నుటికి రవ్వడు. భార. ఉద్యో 2. 278.

మొఱకుఁదనము. వి. (√మొఱకు) మూర్ఖత.

కం. మొఱకుఁదనంబునఁ బెఱచెలిఁ జెఱఁగొని నీమనుఁ డుఱకఁ జెడఁ జాల్పడె రూ,పటి యని నలువకుఁ దెల్పఁగఁ, బఱచెనవన్ మింట నంచ జారులు సనియెన్ అచ్చ. రా. కిష్కిం. 61.

వ. ... మొఱకుఁదనంబున మీఁది కుటికి బెట్టుగాఁ బరఘట్టనంబులు వరగించురట్టడి దనుజులును... ఉ. రా. 4. 291.

మొఱమొఱ. వి. (సం. మర్మరః) బట్టలు లోనగువాని మ్రోఁత కనుకరణము.

ద్వి. మురువైనకుచ్చెల మొఱమొఱ మెఱయ ద్వి. పరమ. 2. 56 పా.

జ; మొఱమొఱలాడు.

మొఱమొఱలాడు. అ. క్రి (మొఱమొఱలు + ఆడు) (వస్త్రములు మున్నగునవి) మొఱమొఱయని ధ్వని చేయు (శ. ర.).

మొఱయించు స. క్రి. (√మొఱయు) మ్రోగించు ధ్వనింపఁజేయు.

సీ. కెంజడల్ పైఁ బ్రాలి కెంపు లీన విపంచి మొఱయించు నారదముని యనంగ... రా.వి. 3.9

గీ. నాకి మొఱయించి తెగలించ నాఁట దిగిచి
దశా. 7. 1. 208., వేం. మా. 3. 8.

మొఱయిక వి. (√మొఱయు) ధ్వని, మ్రోఁత.

సీ. మొఱయికనిడుతంతి మొఱయ నానందాబ్ధి మునిఁగి కన్ఱెప్పలు మోడ్చి మోడ్చి .. మల్లుపు. 2. 89.

(మొఱయికనిడు = మొఱయించు.)

మొఱయి(లి)డు. అ. క్రి. (మొఱ+ఇడు) ఆర్తనాదముచేయు, మొఱపెట్టు.

కం. ఏయెడఁ బతిఁ బొడగానక, ... కూయిడు మొఱయిడు... కు. సం. 5. 547.

కం. ఆఱవు లుడిగి పోపో నీ,యఱచేతికిఁ బండ్లు వచ్చినప్పుడు మమ్మం, గఱచెదవు గాని తగు నెడ, మొఱయిడు మది యెట్టిదైవములు విని యెడినో. కళా. 3. 218.

గీ. అఱచె వాపోయె నేడ్చెను మొఱలిడె నవఁ దవరు రోదనమును జేసె ననుట కాఖ్యలు... ఆం. భా. 3. 84., దశా. 4. 84.

మొఱయు. అ. క్రి. ధ్వనించు.

సీ. మొఱయికనిడుతంతి మొఱయ నానందాబ్ధి మునిఁగి కన్ఱెప్పలు మోడ్చి మోడ్చి... మల్లుపు. 2. 89.

ఱ: మొఱయించు, మొఱయిక.

మొఱవ విశే. వాఁడిచెడినది. (చూ. మొఱవవోవు.)

ఱ: మొఱవవోవు

మొఱవవోవు అ. క్రి. (మొఱవ + పోవు) 1. వాఁడి చెడిన దగు, మొక్కవోవు.

సీ. మొఱవవోయెనొ వక్రముఖనక్రహారమహోసం పర్కనిర్వక్రచక్రధార... సిం. నార. 4.

2. క్షీణించు,

సీ. ముదిమి నింద్రియశక్తి మొఱవవోకుండంగమైథు నక్రీడ యేమఱమి యుఱవు... కాశీ. 6. 83.

మొఱ(లు)పెట్టు. అ. క్రి. (మొఱ(లు) + పెట్టు) 1. ఆర్తనాదముచేయు, కూపెట్టు.

మత్తకోకిల. ఎంతయున్ మొఱపెట్టి వేగము శీశ్వరా మము దేవతా,హంతచేఁ బడకుండఁ బ్రోవవె యంచు.. దశా. 1 273.

2. కష్టములు చెప్పికొను.

కం. వగఁ బొగులు దీనజనముల, ఖగగమనుఁడు బ్రోవకున్న గతి యెవ్వ రిఁకన్, మగువ విను రాజు గొట్టఁగ, మొగసాలకు మొఱలుపెట్టు మూఢులు గలరే... కుచేల. 1. 75.

3. పెద్దగా ధ్వనిచేయు.

వ. ... కనవుఁ గఱచి చే యెత్తి మొఱపెట్టుట కరులయందు...

ఆము. 4. 157. (ఏనుఁగు పక్షమున.)

మొఱవైచు. అ. క్రి. (మొఱ + వైచు) మొఱపెట్టు, ఆర్తనాదముచేయు; పెద్ద ధ్వనిచేయు.

ఉ. ... సమస్త ని,ర్మాణ ధృతిప్రభాకరు మాధవునిం జెనకంగఁ బోవు గీ,ర్వాణుల బోకుఁ డంచు మొఱవైచెనొకో యన మ్రోసె వంత ని,స్సాణము పాకశాసనుహజారమునం గదనాభి కాంక్షయై... పారి. 4. 83.

మొఱసడము. వి. ఉడువకుక్క, ఉడుములు మున్న గువానిని వేఁటాడెడు శునకము.

ఆ. కాలుద్రవ్వి యునికిఁ గని కొమ్ము టుడుములఁ, గఱచి తిగిచెఁ గొన్ని మొఱసడములు ... చంద్ర. 2. 45.

కం. జాగిలములు మొఱసడములు, సాగెఁ గలిసి చాపముక్త శరంగతి వంకా, జాగిలము లెదిరెఁ బందుల్కై గోధాదికముగాలి కడరె నితర ముల్... మనుచ. 4. 41.

మొఱి (కి) విశే. మొఱ్ఱి (శ. ర.).

మొఱుఁగు = మొఱుపు. అ. క్రి. 1. (కుక్క) కూయు, అఱచు.

సీ. ...పెక్కు లయ్యుఁ గుక్క, లిభకుంభదళన మహిష్ఠనిష్ఠురనఖముఖుఁ డగు హరి మీఁద మొఱిఁగి యేమి, ల. పేయనోపు ...
భార. సభా. 2. 33.

చం ... దవుదవ్వులఁ గన్గొని సారమేయముల్, మొఱుఁగఁగఁ బౌరబాలకులు మూఁకలు గట్టి పిఱుంద రాఁగ. .తూఁగుచు వచ్చె నొ క ం డు భిక్షుకున్ ..

భో. ఉరా. 3. 43., ఆం. భా. 1. 123.

2. ప్రేలు, ప్రలాపించు.

కం. మఱి శివుఁడు భక్తిఁ గొడుకుం, దఱిగిన చిఱు తొండనంబిఁ దనవాఁ డనుఁగా, కెఱుఁగక యేఁటికిఁ గారులు, మొఱిఁగెదు నీ మంత్ర తంత్రములు పేకొనునే... శివ. సా. 483.

వి 1 కుక్కకూఁత, భషణము (శ. ర.)

2 ప్రలాపము, ప్రేలుట.

(వ్యవ.) ఇంక నీ మొఱుఁగులు కట్టిపెట్టు.

జః మొఱుఁగుడు.

మొఱుఁగుడు. వి. (√మొఱుఁగు) కుక్క కూఁత' భషణము (శ. ర).

మొఱువు = మొఱుఁగు (శ. ర.).

మొఱో = మొఱ్ఱో. వి. (భయదుఃఖాదులచే చేయు) ఆర్తధ్వనికి అనుకరణము

మ. పని లే దేఁటికి బాధపెట్ట ననునబ్రహ్మణ్య మైతో మొఱో, యని యుచ్చైర్ధ్వనిఁ గూఁత వెట్ట ముఖశాలాగ్రంబునన్ శ్రాద్ధదేవునిఁ గట్టించె వీరభద్రుడు .. కాశీ. 7. 89.

మొఱ్ఱ = మొఱ వి. ఆర్తధ్వని.

చం. తగవులు నిల్పఁ జాల్పడిన దైవము వక్కట నీవు ప్రముచ్చు వై, మగువల మాత్రకున్ బయి సిమాలిన నేరకిఁ జెప్పికొందు మి,జ్జగమున రాజు గొట్ట మొగసాలకొ మొఱ్ఱ పవిత్ర కీర్తియన్, బొగడికఁ గన్ననీవ తలపోసి యెఱుంగుట కాక యచ్యుతా... పరమ. 4. 110.

గీ. మొఱ్ఱ యన మొఱ యనఁగ వాపోక యకఁ గఁ, గూయి నాఁ గూఁత నాఁగ నాక్రోశ మొప్పు.. ఆం. భా. 1. 115.

మొఱ్ఱి వి. అంగన్యూనత.

(వ్యవ.) ఆ పెండ్లికొడుకునకు కొంచెము గ్రహణపు మొఱ్ఱి యున్నది.

సీ. మొఱ్ఱి న భిన్నత్వ మొనరును...

ఆం. భా, 2. 134.

విశే. 1 అవయవలోపము కలది, మొఱి.

(చూ. మొఱ్ఱివోవు)

2. న్యూనము, (సందర్భాదుల) కొఱఁత కలది

వ. ... ఓరి నీవు నక్కణక వెఱ్ఱిమొఱ్ఱి చేష్టలు చేసిన భంగము సుమీ యనిన మన బ్రతుకే వెఱ్ఱిమొఱ్ఱి యై యున్నది .. మృ. వి. 2. 82.

జ, మొఱ్ఱివోవు.

మొఱ్ఱివో(పోవు). అ. క్రి (మొఱ్ఱి + పోవు.) అవయవలోపము కలది యగు

(వ్యవ.) ఆ కుండ మొఱ్ఱిపోయినది.

మొఱ్ఱో. వి. (భయ దుఃఖాదులచేఁ జేయు) ఆర్తనాదమున కనుకరణము.

గీ. ఓడితేనియుఁ బట్టి మొఱ్ఱో యనంగ, లింగమును గట్ట కుడుగము ... ఆము. 4. 60.

ద్వి. మొక్కలంబుగఁ గుయ్యో మొఱ్ఱో యనంగ, బిగువు పగ్గంబుల బిర బిరఁ దెచ్చి, తగనంటఁ గట్టి రాస్థానంబునందు.

ద్వి. శ. సా. 3. 158. పం.

కం. అందునఁ జావక మిగిలిన, కొందఱు పఱతెంచి యసురకొల్వున మొఱ్ఱో, యందఱ ప్రమింగెను దానవు, లందఱకును వీఁడు దారుణాంతకుఁ డనుచున్. మొ. రా. సుం. 132.

మొల.[1] వి. 1. చీల, కీలము.

సి. గఱి గావ నొడళుల విఱిగెడు నస్త్రముల్ దొలఁగు సంధుల కిచ్చు మొలలు గాఁగ...

కు సం. 11. 692.

(నక్షత్ర వర్ణనము.)

సీ. ఇనకరము క్తమై యిలఁబడు నభమని వలువ దాఁచిన వెండిమొల లనంగ...

శివలీలా విలాసము కొమ్మన. 1.

గీ. విస్తరవుగుబ్బ లేఁపునఁ బెరుఁగు నంచు, వెంచి మును వల్వ మొదలను నినుపమొలలు, నించ నవి యంత నిలువక వెరయఁ బెరుఁగఁ, బొలఁతి నెఱిఁ గంచెల బిగించఁ బోలుఁ జమ్మి. అచ్చ. రా. అర. 24.

కం. అరపై కంబును జేయని, హరివాసరమునకునై నిజాత్మజుఁ డునుమన్, గరవాలుఁ జేతఁ బూనిన, కరణి యినుపమొలకు మేడఁ గాల్పుట సుమ్మీ. రుక్మాం. 5. 148.

2. త్రాసుముల్లు (చూ. మొలత్రాసు.)

జ. మొలత్రాసు

మొల² వి. 1. నడుము, కటిప్రదేశము

కం. తలుగులపొది యొకదెసఁ బెయ్యలదామెన యొక్కవలన జినువై యుండన్, మొలమోపి పెక్కుచుట్లన్, బలుద్రాటం జుట్టి గోపభావం బమరన్... భార. విరా. 1. 275.

చం. కలచివపీనుఁగు న్వెడఁదకప్పెరయున్ మొలఁ బచ్చితోళులున్... ఉ హరి 2 126.

గీ. వలదు కుక్కల విడువంగ వలన దేయ, వడిచి మొలపిడియమ్మునఁ బొడువ వచ్చు... మనుచ. 4. 20, ఆం. భా. 2. 136.

2. కట్టుబట్ట.

సీ. తల వీడ మొల వీడ నలుగడఁ బఱచినఁ బూరి గ్రసించినఁ బోవనీక... దశా. 6. 135.

జ. మొలకట్టు, మొలకత్తి, మొలగులికి, మొలత్రాడు, మొలనూల, మొలవంకి, మొలవిడి.

మొలక(ల్క)=మొలవ మొక్క. (√మొలచు)

క. మొళకె. త ముళై.) 1 అంకురము, మొక్క.

సీ. మొలక మొలవ మొక్క ... మొటి కనంగ నంకుర మొప్పుచుండు... ఆం. భా. 2. 35.

సీ. తోరణమాలికాహీరాంకురచ్ఛాయ వెలఁది లేఁజిఱువవ్వు మొలక గాఁగ... నైష. 6 82.

గీ. మొనలు చూపినముత్యాలమొలక లనఁగ, నొఱపు తోడుతఁ జెలిపలువరుస దనరె... యయా. 4 58.

సీ. తనతల నెలమొల్క తళతళ జిగిగుల్క వెలయుము త్తెపుతురాబెళుకు గాఁగ.. ఇందు. 1 7. (నెలమొల్క = బాలచంద్రుఁడు) ఉ. రా. 1 126.

2 అంకురితబీజము, మొలకెత్తినవిత్తు.

వ. ...చతురవాలికుండు సల్లుపరువంపు మొలకల చెలువునఁ బెల్లుదుల్లు ఫల్గునాశుగసంతాడనవ్ర కీర్ణ శత్రుశేఖరవజ్రవ్రజంబులవలనను... భార. విరా 5. 6?.

3. మూలవ్యాధి, అర్శము.

సీ అ ర్శంబు మొలక యంచనఁగ వెలయు... ఆం. భా 2 128.

4. వ్రణమునందలి దుర్మాంస విశేషము (శ. ర.).

విశ. లేఁత, చిఱుత, చిన్న.

సీ. ఈరేడు భువనంబు లేలు సంపద చేడె మొలక చందురుఁ దాల్పు ముద్దరాలు.. భీమ 1. 4.

కం. మొలకలు రాజకుమారులు, తల్లిదండ్రులు లేనివారు దయకర్హులు భూ,తలమునఁ గల ప్రజలందఱు, నొలిచివ నొలి నాడెదరు సుబోధను బాధన్... హై. భా. 1 68.

శా. జీవంజీవసుహృత్కలాధరుఁడు లక్ష్మీశర్త యుం దక్క న,య్యార్త హచంయమవర్య యుమ్మొలక ప్రాయంపున్నరుల్ నేర్తురే,యావి ల్లెక్కిడ... శామా. 4. 86.

సీ. పలుకఱుగ నేర్తురు పాటలాధరముల మొల్క లేనగవులు ముద్దుగురియ... భీమ 1. 94.

మగమొల్క=పురుష శిశువు.

ఉ. ...నాదు సంపదకు దిక్కగుచున్ మగమొల్క నీకిఁకన్, బుట్టునొ యంటమే నితవిపోఁడిమి గంటిమ... కళా. 4. 74.

మొలకకట్టు=మొక్కకట్టు. వ. క్రి. (మొలక +

కట్టు) మళ్ళలో చల్లుటకై విత్తనములు మొల కెత్తుటకు తడిపి ముడియఁగట్టు.

గీ. అఁటరు రేనియ నానిచి మొలకకట్టి. శర్కరా బీజముల సుధాశాదభూమి, భావజుఁడు విత్త.. పాండు. 3. 191

మొలకట్టు. వి. (√మొల.²) 1. మొలత్రాడు, కటసూత్రము.

ఆ. బంగరు మొలకట్టురంగు మీఱంగ నా,నాగ భోగ మద్రినడుమఁ జుట్టి ... దశా. 2 16.

సీ. వాలుగడ్డంబులు కేల జాడింపుచు మొలకట్ల గచ్చడంబులు చెరుపుచు.. చెన్న. 5 328

2. కట్టుకోక, అంతరీయము.

సీ. మొలకట్టు పాటుటాకులు జాఱకుండఁగ దీటి కట్టిన బలుతీవకట్టు... చంద్రా. 2. 39.

(శ.ర. వ్రాఁతప్రతి పా. మొలఁగట్టు ముద్రి. పా.)

మొలకకెంపు. వి (మొలక + కెంపు.) రత్నాంకురము, లేఁత కెంపు.

ద్వి. మొలక కెంపులపిడి మొలవంకిఁ జెక్కి... రఘునా. 7 పా. 13 పం

మొలకత్తి వి. (మొల² + కత్తి) బాకు, మొలను చెక్కుకొనుకత్తి.

సీ. కిసలయాధరు మేనిపసపుడాల్దుప్పటి కాసె నొ,ప్పగు మొలకత్తి యమర...శకాం. 5 14

మొలకబంగారు. వి. (√మొలక) పుట్టలలో పురుగుటవలన కలుగు బంగారము. (శ. ర., బ్రౌ.)

మొలకబేడలు వి. బ (మొలక + బేడలు) నీట నానఁబెట్టి పొట్టు తీసిన కాయధాన్యముల దళములు.

సీ. శాల్యోదనంబులు సద్యోఘృతంబులు మొలకబేడల పప్పు మోదకములు, తలవంటకంబు లప్పళములు వడియంబు లతిరసంబు వడలామ వడలు ... బ్రహ్మో. 3. 330.

మొలక(కె)లెత్తు అ. క్రి. (మొలకలు + ఎత్తు) కలుగు, అంకురించు.

ఆ. అట సుశీలమగఁడు నరుదెంచి యొకకొన్ని, దివసములకు దొరలఁ దిరియునాసఁ, గోసి తన కులంబు వాసియు వన్నెయుఁ, దలఁచుకొనుచుఁ దెలివి మొలకలెత్త. పాండు. 4. 207.

గీ. మునిజనావంద కందముల్ మొలకలెత్త, రావణాగ్రిప్మ్రత ప్తధరాతలంబు, శైత్య మొందంగ .. దశా. 7 1. 18.

మొలగ. వి ఒక జాతిచెట్టు.

వ. ....వెఁగల మొలగల బీఱల గారల వేములఁ బ్రేముల.. పి శకుం. 2 14

మొలగులికి. వి. (మొల²+కులికి) 1. సస్య విశేషము.

2. జ. ధాన్యవిశేషము (శ. ర.)

మొలకొలకి, మొలకొలుకులు (వా. శ. ర.)

మొలచే(ల్చు). అ. క్రి 1. (వృక్షాదిస్థావరాదికములు) పుట్టు, జనించు.

(క) వృక్షాది స్థావరములు

చం వలవదు రోయఁ ఖాండవుఁ వారోక యూఱట లేని త్రిమ్మటన్, బలమఱి వన్య సత్త్వముల పాల్పడి చచ్చినచోటఁ బూఁరియున్. మొలవదె ...భార. విరా. 3 95.

చ ... తొ,య్యలిహృదయాల వాలమునయందనురాగ లతా వితానముల్, మొలచె కొటిఁగి యంగజుఁడు మోహనబాణము నారిఁ గూర్చినన్. విక్ర. 4. 146. మనుచ. 2. 10

(చ) సంతోషాదిమనోధర్మములు.

కం తదనంతరంబ రాముఁడు, మొదలగు యాదవుల కెల్ల మోదము వెలఁగున్, మదిమొలవఁ జక్రధరుపై, వదలక వినువీథిఁ బుష్పవర్షము గురిసెన్. ఉ. హరి. 1, 122.

చం పొలఁతుక గంగచేరువ తపోవన భూములు

చూడ నీమదిన్, మొలచిన కౌతుకంబు దుగి ముట్టఁగ లక్ష్మణదేవు విన్ను నం,దులకు మనో ముదం బెసఁగఁ దోకొనిపో నియమించితిన్...
నిర్వ. 8 132.

సీ. చూర్ణాలకంబుల స్రుక్కఁ జక్కఁగఁ దీర్చి నలువు నెమ్మేనములో మొలవఁ బెట్టు...
నైష 7. 172.

(ట) మానవాది జంగములు.

చ. చలువవెలుంగు వేల్పుల రసాయనపుం దొన పాలవెల్లిలో, మొలచిన ముద్దుపాపఁడు కుము ద్వతి వేడుక కాఁడు తమ్మిలోఁ, గిలి గల చంద్ర బింబముఖికిన్ సయిదోడు చకోర భోజనం,బుల నెఱదాత చందురుఁడు పూర్వదిశాస్థలి నొప్పె నయ్యెడన్.
కవిరా. 5. 180.

శా. పుట్టం బుట్ట శరంబునన్ మొలవ నంభో యాన పాత్రంబునన్, నెట్టం గల్గను గాశిఁ గొల్వను బురాణింపన్ దొరంకొంటి..
భాగ. 1. 7.

సీ తమ్మిఁ బాల్చినవానిఁ దమ్మి దొల్చినవానిఁ దమ్మి మొల్చినవాని, దాంసించు...
నరస. 1 64.

2 అవిర్భవించు, ప్రత్యక్షమగు.

కం. అచ్చతురాననమూర్తుం, డచ్చటఁ దా నపుడు మొలచి యాశీర్వాదం, బిచ్చెనె యింద్రుఁడు మెఱుఁగులు, నెచ్చెఁగదా ప్రాయమునకు దీవన వనివన్....
కకు. 3. 45.

3. ప్రాప్తించు, సంభవించు.

మ ... ఇపుడు కళ్యాఖ్య ప్రసాదంబుచే, మొల చెన్ గర్భము నాగమారమణి కాముగ్ధన్ విచా రింప నే,తలపుం జెంద నెఱుంగనట్టి యబలం దప్పించుచే తప్పగున్...
చెన్న. 1. 202

ద్వి మొలచెఁ గాళ్లును రెండు మును గురుభక్తి.
పండితా. పురా. 109 పా.

కం. అలుకయు మదమును గర్వము, నొలుకు నకారణవిరోధ మొందుజనులచెయ్యిల కెక్కు

డై నయాపద, మొలచెను మదుబిందుకళహా ములచందమునన్..
కేయూర. 2. 109.

జ: మొలక, మొలకకట్టు, మొలకకెంపు, మొలక బంగారు, మొలకబేడలు, మొలకలెత్తు, మొల తెంచు, మొలవబెట్టు, మొలవేయు.

మొలతెంచు. అ. క్రి. (మొలచు + తెంచు స్వార్థమున) కలుగు, పుట్టు.

కం. మునివర నాదగుచిత్తం,బునఁ గౌతూహలము సాల మొలతెంచి తలి,ర్చున నెలరారెడు..
భార. అను 4. 447

కం. ఏనుఁగు జేయుతెలం గెద,లో నాలోకించి ధర్మలోభము ధర్మ,గ్లాని కర మయ్యె నని య,జ్ఞాననఁ బొందుటకు సంశయము మొల తేరన్.
దశకు 592.

సీ తరణికూటమున మే యురలి పద్మిని మేన మొలతెంచు మధుమద మొలుకకుండ...

గీ. గిరిజ పూజించెఁ బసిఁడితామరల వరదు...
కు. సం 3 351.

మొలత్రాడు. వి. దే. (మొల^2 + త్రాడు) కటి సూత్రము, మొలకు కట్టుకొనుత్రాడు.

సీ. ముందటిది కూర్కెడి మొలత్రాటఁ దవిలిన తోఁకగోఁచులవెంటఁ దూలువారు...
ఉ. హరి 1. 102.

గీ. జమిలి మొలత్రాట నినుపకచ్చడ మమర్చి....
విక్ర. 2. 97.

ద్వి. ముప్పిరి యగుదొడ్డ మొలత్రాడుగట్టి...
పండితా. పురా. 100 పా

మొలత్రాసు, వి. (మొల^1 + త్రాసు) ముల్లు గల త్రాసు.

చం. ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెట నీరుకారు శాణము పటకారు మూస బలు నాణెపరీక్షలమచ్చు లాదిగా, నమరగ భద్ర కారక సమాహ్వయుఁ డొండొకఁడుండు నవ్పురిన్...
హంస. 2. 181.

మొలనూలు వి. వె (మొల^2 + నూలు) స్త్రీలు అలంకారార్థము ధరించెడు కటిసూత్రము. రశన

సీ .. మొలనూలిమువ్వల మ్రోఁత నిగుడ
విక్ర. 3 39

సీ. ధాత్రిమహాదేవి తాల్చినమున్నీట మొలనూలి
రత్నాలపుమొగ పసంగ... ప్ర. ఖా. 1. 54.

సీ. ముత్యాలపేరులు మొలనూళ్ళు .
ధవా. 2 67, ఆం ఖా. 2. 150

మొలపించు. స క్రి (√మొలచు) మొలచునట్లు చేయు

ఉ ఏ యెడ నెన్నఁడున్ గననియింపును గుల్కెడు తద్గళస్వనం, బాయతమైనకాతుకము నద్భుతమున్ మొలపింప... క ఖా. 1. 92

సీ కండచక్కెరదీవి దండకెంపులరీవి మొలపించు చెంగావిమోవిదాని... ఉ. రా 2. 266.

మొలపూస వి (మొల^2 + పూస) మొలత్రాటి యందుఁ గట్టెడిపూస, బాలుర కటిసూత్రము నందు గ్రుచ్చుబంగారు మొదలగువానిఘుటిక.

గీ. ఘోరవాలంబు దలపోయ మేరు వయ్యె, భూరితారావళులు మొలపూస లయ్యెఁ, గమలిసీనాయకుఁడు బొడ్డుఘంట మయ్యె, ననుచు రాఘవునకుఁ దోఁచె నట్టివేళ.
సీతావి. 2 150

మొలవ వి. అంకురము.

సీ. మొలక మొలవ మొక్క మోక మో సీరిక మొటిక నా నంకురం బొప్పుచుండు...
ఆం. ఖా 2. 65.

మొలవంకి. వి. (మొల^2+వంకి) మొలలో చెక్కుకొను కత్తి.

సీ. మొలవంకికొద్ది బెబ్బులిని గెల్చిననాఁడు గలిగె నీ ముంజేతి గవ్వదండ... చంద్రా. 2. 57.

చం. అసి మొలవంకి డుస్సి సమరార్భటిఁ జావడి క్రిందికిన్ గుఖాలున దుముకన్...
అహ. 1. 104.

మొలవఁబెట్టు. స. క్రి. (మొలవన్ + పెట్టు) నాఁటు.

సీ. ఈ నీఁజానన బావ కుదురుచేసి వలయు బీజము లెల్ల మొలవఁబెట్టె... కు. సం. 7. 850

మొలవిడి. వి. (√మొల^2) పశురోగవిశేషము.

ద్వి. మొలవిడి సెలతెవుల్ ముకుబంతి కవట, తలయేరు తొడకు వాతము కల్లవాపు, ... అదిగానెన్నఁ, గలపసరాలరోగములకు నెల్ల...
నవ. 1. 41 పా. 3 వం

మొలవేయు. స. క్రి (మొలక+వేయు) నాఁటు. కాకరగింజలు మొలవేసితిని. (శ. ర)

(వ్యవ) చింతగింజ మొలవేసినాఁడు = చాలకాలము నివసింప సంకల్పించినాఁ డనుట.

మొలాజిమతు వి. (హిం. ములాజిమిత్) ఆశ్రయించుట.

శా. రంగారాయఁడు మా మొలాజిమతుకై రాకేఁటికిం జిక్కె ... రంగా. 2. 89.

ఉ. ... మీ,యాదరణన్ మొలాజుమతుకై చనుదేరఁ దలంచినాఁడు స,మ్మోదముచేత రమ్మనెడి ముఖ్యముగాఁ దమకౌలు వచ్చినన్...
రంగా. 2. 167.

మొలాము = మలాము, మొల్లాము, మోలము, మోళము వి. (హిం. ములమ్మా) 1. బంగారు, వెండిమొ. వానిపూఁత (శ. ర.).

2. పుండ్లకు పూసెడిమందు (శ. ర.)

మొలుగు(ల్గు) = మోలుగు. వి. వృక్ష విశేషము.

సీ. జువ్వి మామిడి జీడి సురుగుడు మొలుగు పావట చంద్ర పసిరిక పాల రేల...
వేం. పంచ. 4. 522.

సీ. గంగుకాయయు మొల్గుకాయ యందుగుకాయ లుసిరికెకాయలు మస్తకాయ,

గీ.ఆది, యైన యూరుఁగాయలు గల వతనియింట,
హంస; 4. 185.

ఆ. పెక్కి వేళ్లపిట్ట పరగంగ వెణుతుతు వేరివట్ట

మిరెము వెల్లులియును, నూరి నీళ్ళఁ ద్రావి నూనెయు మొల గాకు, రసము గొనఁగ నెలుక విసము లడ గు. (చికి, చి. ని.)

మొల్ల వి. కుందలత, బొడ్డుమల్లె (వ్య. వి.)
1. బొడ్డుమల్లెపూవు.

సీ. మొల్ల యనఁ గుందము చెలంగను ఆం భా 2. 52.

సీ. సన్నజాజులు నురిపొన్నలు గలిగొట్లు మల్లెలు సంపఁగెల్ మొల్లవిరులు.. ఉ. రా. 3 201

చం ...దృక్తరళకాంతులు నుత్తర మిచ్చు వంత రాం, తరముల నవ్వులుం గలువతండము మొల్లలు వంచు ఆము. 2. 20. పారి. 3. 51.

జ: మొల్లమ్రాను, మొల్లసుగంధి

మొల్లమి¹ = మొల్ల¹ము. వి 1. సాంద్రత, తఱచు

ఉ వాల్లకముల్ సనిద్రకములై పొరలన్ జల జాత జాలముల్, మొల్లమి నుల్లసిల్లఁ దమ ముల్ దమముందటిచోటి కేఁగఁగా, బల్లున వెల్లవారె సమభల్లరణార్థుఁ గుండె ఝల్లనన్. రా వి 1. 78.

వ. అవిరళదళకిసలయవిలసితలతావితానంబులు మరకతకురువిందనిచయఖచితంబులగు సిగ తులపగిదిఁ జూపట్ట నమకట్టు జల్లుల మొల్లమి నుల్లసిల్లుచు .. కళా 6 224.

2 వర్గము, గుంపు.

కం. చల్లని కమ్మఁ దెమ్మెరలఁ, జల్లెడు ననుకూల పవనసంతతు లెసఁగన్, మొల్లమి గని యష్ట మది, గ్వల్లభు నాఁబోతు లంకెలైచె న్నింటన్. రామా 7. 155

గీ. తుటుము మొల్లము మొల్లమి తుట్టె వఱ్ఱు, వనఁగ వర్గము తగు... ఆం. భా. 2. 100.

విశే సాంద్రము, దట్టమైనది, తఱచైనది.

కం. మొల్లలవై చినలక్ష్మి, వల్లభసుతుఁ గాల్పవే యవారితవృత్తిన్, మొల్లమిగ జాల వైచిన, యల్లగణాధిపున కిదె యపవర్గ మజా. శివ సా 449.

వ .. మొల్లమిగ నంతకంతకు దిగంతంబులు దంతంబును దీరిచిన యుడుపులంబోలెఁ దీండ్రింప.. మనుచ. 5 28.

మొల్లమి² = మొల్ల²ము వి. ధనము.

కం అని యిట్లు పలికి మంతన, మున కాతనిఁ బిలిచి మీరు మొల్లమి గలవా, రని కంసుఁ డెఱిఁగి యుండును, జన దిచ్చట నుండ నొండు చాయకుఁ జనుఁడీ. వి పు 7. 103.

గీ తల్లులను దండ్రియును దాము మొల్లమి గని, మెల్ల సంతోసములఁ జెంది యుల్లసిలఁగ. దశా 8. 26.

మొల్ల¹ము = మొల్ల¹మి. వి. 1 మొత్తము, గుంపు

ఈధరం బన నెద్ది పొలపంబు పుట్టించు నల్లాలి మెఱుఁగుఁ మొల్లములకు.. పాండు. 5. 261.

గీ తుటుము మొల్లము మొల్లమి తుట్టె వఱ్ఱు వనఁగ వర్గము తగు.. ఆం భా. 2. 100.

రగడ. చాలు చాలు నీసంపెఁగ మొల్లము, చాల కంటెవే పొదరి మొల్లము... కువల. 3 127.

2 తఱచు, సాంద్రత

వ.. కొండగోఁటియమలుగుడుబొందుఁ కు సంద డించుకంకగృధ్రావళుల మొల్లంబుల మునుఁగు పడు పల్లంబులును. మనుచ 4 37.

3 పెంపు, అతిశయము

ఉ. పెల్లుగ గబ్బచెన్నవలు పెంపెసలారఁ గడింది వేడుకల్, మొల్లము మీఱఁ గ్రొత్త తెలి ముత్తియపున్ రతనంపు సేసల్రాల్, చల్లుచుఁ జేరటాండ్రు ధవళంబులు పాడిరి కొంద ఱయ్యెడన్... రసిక. 6. 200.

వ.. అల్లంబు మొల్లంబును... కాశీ 7. 165.

విశే. 1 సాంద్రము, దట్టమైనది.

ఉ. మొల్లపు మొల్లపూఁ బొదల మొగ్గల వగ్గల మైనతీవలం, దల్లనఁ జల్లనై యొలయు

నందపు గంధవుఁ గొండ గాడ్పుచే, నల్లిక బిల్లి
కన్ దనరు నామిడిమామిడిక్రింద భూమిభృ,
త్తల్లజుఁ డల్లజాలరివిధంబునఁ బొంచి హరించె
డెందమున్... కృ శకుం. 2. 220.

ఉ ఇల్లొక పట్టునం గడచి యేఁగఁగ నేరని చుంచు
కుఱ్ఱలన్, మొల్లపుఁగాఱు కోవలకు మున్న
రకం గొనిపోవఁ జూతురే ...
అచ్చ. రా బాల. 104.

2. అధికము, హెచ్చు.

శా. ...బ్రహ్మాండ భాండంబు భే,దిల్లన్ బెట్టుగ
నార్చి పేర్చి గ్రణయోద్వృత్తాంతకాకారుఁడై,
మొల్లం బైన బలఁబులం బొలిచె సమ్మూర్ఛ
త్ప్రతాపంబునన్.. భా. రా. యు 1. 374.

గీ మొల్ల మగుకీర్తివాఁ డేఁడి మొల్లలార, శుక
నిగదితునిఁ జెప్పుఁడు కింశుకములార.
భాగ. 10. పూ. 1015.

ఉ. ఎల్ల విధంబులన్ వినుతికెక్కిన యీప్పవు
కూర్మి పత్నినై, మొల్లము లైవ సంపదలు
మోచి వెలుంగుచు నున్న నాకు నీ,తల్లి సవత్ని
నౌదు వని తాఁ బలుమాఱును వచ్చి నాకడం,
బ్రల్లదముల్ వచించు వది పల్కులు నే వినఁ
జాల నెన్నఁడున్... వి. పు. 2. 12.

మొల్ల²ము=మొల్ల²మి. వి (సం. మూల్యమ్)
ధనము.

ఉ. ఎల్ల ధనంబు నోటుపడి తిందుకులేశ్వర యుంక
నొడ్డఁగా, మొల్లము నాకుఁ జూపుమని ముందట
సారెలు ద్రోచి యాడఁగా, నొల్లక యున్న
సౌబలునకు.. భార. సభా. 2. 194.

కం. నాయింటి మొల్లమునకును, నా యొడలికిఁ
బ్రాణములకు నావారికిఁదా, నాయకుడై .
దశకు. 5. 55.

ద్వి. తన మొల్ల మ-తయుఁ దత్కారణమున, సమ
యుడు బస. పు. 4. 897.

మొల్లమ్రాను వి (మొల్ల + మ్రాను) వృక్ష విశే
షము.

సీ. ... మొక్కపు కొక్కెన మొల్లమ్రాను ..
గీ. మొదలుగాఁ గల్గు బహువిధభూరుహములు.
హంస. 4. 11.

మొల్లసుగంధి. వి. విశ (√మొల్ల) మొల్ల పూవు
వంటి పరిమళము గలది

ఉ మొల్లసుగంధి నామవను మోహము నాటి
వెట్టి నీవు వ,న్నొల్లక వీడనాడెద వయోతగవా
వి. పు 2. 283.

మొల్లా వి. (హిం. ముల్లా) మహమ్మదీయ పురో
హితు లుచ్చరించు మంత్ర విశేషము

మ. . .పైకారవం,బుల మొల్లా పరియించుచున్
మధుజలంబుల్ జల్లి వేగాడ్పు భా,నులచేఁ
జైత్రపు నైదుజీర్ణదళ పహ్నుల్ గంతె
త్రొక్కింపఁగన్... చంద్రా. 4. 208.

మొల్లాము = మొలాము.

ద్వి పసిఁడి మొల్లాము గుబ్బల కవాటములు.
ద్వి. పరమ. 3. 146.

మొవము = మొగము. వి.

సీ. మొవముత కెగయు చన్గవపైని నునుమోవి
తళుకుఁ గుంకుమ వసంతములు చల్ల ...
దశా. 2. 273

మొవలి. వి. మొగలి. (వ్య.వి.) పి. శా. శ. 1024

మొవు = మొవ్వు వి. మోవు.

ఉ. నాసికపేరురిమవ్వపుటవంటికిఁ బై బొమలాకి
లయ్యె ను,ల్లాసము చూపుతేఁత మొవు లాగ
మెయిం దిలకంబు గల్లెడున్ ...
కవిక. 6. 209

మొవుడు = మొగుడు. అ క్రి. ముకుళించు.

కం. కవిసర్ప గారుడం బను, కవితా లత
మొనర్చి గర్వితమద దుష్కవి సర్పంబు
మొగములు, మొవిడించి కలంచి ముంచ మ
దుగ నేర్తున్... కవిస.

మొవ్వి. వి. ఒకానొకచెట్టు.

వ. ప్రోఁగువాఱించి రావుల మోవుల జువ్వల మొవ్వల రేఁగుల గోఁగుల రేలలఁ జాలల నొద్దుల మద్దుల విరుగుల నిరుగుల నెమ్మల యిమ్మల పి. శకుం 2 14

మొవ్వ = మొవ్వ వి మోవు. అరఁటిచెట్టు లోనగువానియందు పుట్టెడు ముడుతవిడని లేఁత ఆకు మొలక.

ఉగడ. మొలచు మొవ్వల వంటిమోవులను మోవులను. భాను 2. 63

మొసడి వి = మొసలి

తరళము.. వినిన్మదియ కా దిది యేను తీర్థము లీనముద్ర తటంబునన్ విదితముల్ దురితాపహంబులు వీని నెన్నఁడు నాడ నో, డుదురు సమ్మను లిఁదుఁ గోల్మొసడుల్ గొనున్ వడిఁ గొంచ్చుడున్. భాం ఆది 8 148.

మొసరు వి (క మొసరు) 1 పెరుఁగు, దధి

గీ అన్యదైవవితతి నర్చించి కొలువు తాడిడి ఫలంబు గొనుట పడయఁ గనెడి, సద్వరిష్ఠ ఫలదు జంగమమల్లికార్జునునికొలువు మొసరు మునుఁగఁ గొనుట కు సం 1. 12.

కం. పెసరుంబ ప్పేమిటి కని, కసరు న్నొయి గొనఁడు పండుగను గొయకూరే, కొసరుం బలుచనిచల్లయె. మొసరుం గనఁ డతనిలోభమున కేమందున్. బహు. 5 8.

మొసలి. వి. (బ మొసలులు, మొసళులు, మొసళ్లు) నక్రము, జలజంతువిశేషము

ద్వి కని మనఁగుచుఁ దీవ్రగతి వంచి నొక్క, మొసలి యేతెంచి సముద్ధతిఁ బట్టుకొని పోవదరి నున్న కొడుకు వాపోవ . .

పండితా. మహిమా. 287 పొ.

ద్వి పస నిల్లు వెడలిన భయపడుతల్లి, మొసలి కొప్పించి యిమ్ముల మనఁ గలనె

పండితా. మహిమా 287 పొ.

గీ. ... ఉడుములన రేల్దిరిగెఁ గుక్కపిసికి బావులఁ బడుటకుఁ బసులయొకపు, పెరలకు మొసళ్లు ...

ఆము 2. 53, ఆం. భా. 1 160.

మొసలి టెక్కెము జోదు = మకరకేతనుఁడు, మన్మథుఁడు

సీ. కలువ చెలికాఁడు గాదిలిసైదోడు మొసలి టెక్కెము జోదు ముద్దు కొడుకు ..

జాహ్నవీ 1 6

మొసలిడాలువే(ల్వ)ల్పు(లుపు) = మకరకేతనుఁడు, మన్మథుఁడు.

కం గోలపయి న్వాలారుం, గోలలఁ జరగించి మరులుగొల్పుచు మిగులం, దూలించుట కిఁకఁ దాకం, జాలము నీయాన యో మొసలిడాల్వేల్పా. నీలా 3 41.

ఇశ్లే మొసలి సిడమువాఁడు.

చం కిసలయశయ్య డిగ్గియొకక్రేవ శకుంతల నిల్చియుండఁ దత్కుసుమ నవాంక మంటుకొని క్రొత్తవిరుల్ గనుపట్టె నెంతయు, న్మొసలిసిడంబువాని నవమోహనవల్లియొ యంచు రాజునిం, పొసఁగఁగఁ జూచుచుండె మధురోల్లసదుగ్ధములైన చూపులన్... పి శకుం. 3. 74.

జ. మొసలికాటు, మొసలి దోరణము, మొసలిపట్టు మొసలిపోగులు, మొసలిరాసి, మొసలివా మొసలివాతమ్మంట్లు, మొసలి వాపోగులు మొసలి వాయెంట్లు, మొసలి బొమ్మలు.

మొసలికాటు వి. (√మొసలి) మకరముఖరూపము గల కత్తి పిడికొన, చిమట,

సీ. పరుఁజతోపలఁ జీల పట్టించువలుఁగువా యమరువ యోగ్యమైనట్టితావు, మొసలికాటనఁగను మొసలివా యనఁగను జిమట యనంగను తెలుఁగుచుండు... ఆం. భా. 2. 216.

మొసలిదోరణము. వి (√మొసలి) మకరతోరణము.

గీ. మొసలిదోరణ మెక్కియాముసఁ తెలంగు,చున్నఁ

బొలియక చిక్కిన యుటియ బంట్లు, పఱచి తొలివేల్పు జేని క త్తెఱఁగు దెలుప...
అచ్చ. రా. సుం. 101.

మొసలిపట్టు. వి. (√మొసలి) మకరాలయము, సముద్రము.

కం. వంతమునఁ బ్రొద్దుపస యుక్కిగింతుమొ నత మొసలివట్లఁ గినుక నిగుడ నిం,కింతుమొ...
అచ్చ. రా. యు. 16.

మొసలిపోగులు. వి. బ. (√మొసలి) మకరకుండలములు.

సీ. మొసలిపోఁగుల నిగ్గుటొ నపరిసాము కూటము లైన చెక్కు టద్దములవాని ...
చం. రా. 2. 5.

మొసలిరాసి. వి. (మొసలి) మకరరాశి. (చి. ని., శ. ర.)

మొసలివా(యి) వి. (మొసలి మోముకూపముగల క త్తిపిడికొన, మొసలికాటు,

మ. ... జాళువా మొసలివా దీప్తార్చి గాఁగజ్జలా, న్వితధూమానిత రేఖ పై యలుఁగుగా విజ్ఞాన దీపాంకురా,కృతి నందంబగు వందకం బగులతా శ్రేణిచ్ఛిదంజేయుకన్. ఆము. 1. 6. ఆం. భా. 216.

మొసలివాతమ్మంట్లు. వి. బ. (మొసలి + వాయి + తమ్మఁట్లు) మకరకుండలములు, మొసలిమోము చెక్కిన కర్ణాభరణ విశేషము.

సీ. మిసమిసల్ నిడిగించు మొసలివాతమ్మంట్లు నొక కేలఁ బద్మంబు నొకట గదయు ...
విప్ర. 5. 65.

మొసలివాపోగులు. వి. బ. (మొసలి + వాయి + పోఁగులు) మకర కుండలములు.

గీ. మొసలివాపోఁగు లింపెసఁగ వీనులఁ బెట్టి తలలి వాొఁబొమిడిఃల్ దనర నిల్పి ...
అచ్చ. రా. సుం. 34.

మొసలివాయొంట్లు. వి. బ. (మొసలి + వాయి + ఒంట్లు) మకరకుండలములు.

సీ. మొసలివాయొంట్ల కెంపులకెంపు దృక్కోణ సంరక్తరుచులతో సంధిసేయ ...
ఉ రా 280

మొసలిసొమ్ములు. వి. బ. (మొసలి + సొమ్ములు) మకర కుండలములు.

ద్వి. ముద్దుల మొసలి సొమ్ముల చకచకలు, తద్ద యుఁ జెక్కుటద్దముల న ర్తింప...
ద్వి. పరమ. 2. 122 పా.

మొహదా. వి. అడ్డక త్తి, పట్టిసము

సీ. మిహిపసిండి పరుంజు మొహదా కెలంకులతావు గుజ్జరినేఁత కేవడంబు...   మనుచ. 4. 28.

సీ. పట్టిసతామము ల్పట్టె మన మొహదా యన నడ్డక త్తి నా నలరుచుండు ...
ఆం భా. 2. 215.

మొహరి(రీ). వి. (హిం. మొహర్) ముప్పది చిన్న ముల యెత్తు బంగారు నాణెము.

(వ్యవ.) పూర్వకాలమున ధనికులు మొహరీల పేర్ల నెక్కువగా ధరించెడివారు

మొహరు. వి. (హిం. ముహర్) ముద్ర.

గీ. మీఁగాళ్ళపైఁ బింజె జాగైనదోవతుల్ జిగి తరం బైన ఫార్షీ మొహర్లు...   వేణు. 59.

మొహళము. వి. ఒకవిధమగు కూరాకుచెట్టు (శ.ర.).

మో

మోఁకటి(రి)ంచు = మోఁకాఠించు. అ. క్రి. (√మోఁకాలు) మోఁకాళ్లు నేలకానువట్లు ముందటి కొఱగు.

గీ. మ్రొక్కుమైతిమి భవుఁ డని మోఁకటించి...
కాశీ. 4. 110.

వ. వాఁడు భయభక్తితాత్పర్యంబులతోడ మోఁక టించి నరంబులు నేల నూఁది నమస్కరించి...
వి. పు. 7, 381

మోఁకటి(రి)ంచుకొను. అ. క్రి. (మోఁకటించు +

కొను=స్వార్థమున` మోఁకాళ్లు నేల కానునటు ముందటి కొఱగు

వ ... ఘోటకంబు వెగ్గలంబుగ మ్రొగ్గియు నగ్గలిక చెడక మోఁకటించుకొని ...

మను చ. 4 115.

మోఁకటిల(ల్ల)ఁబడు. అ క్రి. (మోఁకటిల్లన్ + పడు స్వార్థమున) మోఁకటించు, మోఁకాళ్లు నేల కానునట్లు ముందటి కొఱగు.

సీ. ఆర్చి యొకవంక సాత్యకి యడ్డగింప, వాసుదేవుండు వేఱవంక వచ్చి యుఱుము, వ్రేయ వవ్వీరుఁ డచ్చోట వ్రేసెఁ దత్తఱి చి పౌంఢ్రుఁడు ధర మోఁకటిల్లఁబడియె

ఉ. హరి. 2. 65.

వ. అమ్మేదినీపతి పార్శ్వభాగంబు బెట్టడఁచిన మోఁకటిలంబడియును . .

భార. శల్య 2 267

శ. ర. పా 'మ్రోఁకరిలంబడియును' ముద్రి. పా

శ్లో. స విహ్వలః ప్రహారేణ జానుభ్యా మగమ న్మహీమ్ సం. భార. శల్య. 58 56

కం వీఁక సెడి ఘనగదాహతిఁ, దోఁకయుఁ గదలింపలేక దుస్సహపీడన్, మోఁకటిలఁబడియె నేలను, సోఁకోర్వక దిగ్గజంబు సుడిసుడిగొంచున్. భాగ 3. 561

మోఁకటి (రి) ల్లు (లు) = మోఁకటించే. అ క్రి. (√మోఁకాలు) మోఁకాళ్లు నేలమీఁద నానునట్లు ముందున కొఱగు.

చం. వస మఱి మోఁకటిల్లి రథవాజులు మాఁటము దప్పి నిల్చినన్. భాగ. 10. ఉ 1105.

మోఁకారించు = మోఁకటించే. అ. క్రి మోఁకాళ్లు నేల కానునట్లు ముందటి కొఱగు.

కం. ఒకచేతఁ బట్టి తివిసిన, నొకయింతయుఁ గదలకున్న నొగి మోఁకారించుక బలిమి రెండు చేతులఁ, బెకలింపఁగఁ బూమటయును భేదిలకున్నన్. భా 4. 73.

కం. పుడమిన్ మోఁకారించిన, వడితోఁ జేయూఁది శ్రీనివాసయగారే, యడియే వని యొండొరులు, బడి రయగాం ద్రసలు పెంటప ట్టన కచటన్ .. పాంచా. 1. 78.

మోఁకాలు వి. ఔ. (మోఁదు + కాలు. మోఁద + కాలు శ. ర క. మొణకాలు) జానువు. (బ మోఁకాలులు, మోఁకాళులు, మోఁకాళ్లు)

గి ... వచ్చినట్లు, మూర్ఛవోయి మోఁకాళులు మోవఁబడియె... భారం. ద్రో 4. 45

కం శి సుండఁగ మోఁకాలను సేసలు వెట్టుట, శీలతనము గాక మీకుఁ బెద్దఱికంబే. .

ఉ. హరి. 1 96.

గీ. ... గాడుపుకుట్టఁ డవ్వాలునడుమఁ, బట్టుకొని కిన్క మోఁకాలఁ బెట్టి విఱిచె ...

అచ్చ. రా. యు. 242.

ద్వి మోఁకాళ్ళ మోచేత ముష్టి వందంద, దాఁకి చి పడఁదీసి తలలు ద్రొక్కించు ...

రం. రా యు. (చి ని.)

గీ ముడుము మోఁకాలు నాఁగఁ జెన్నడరు జాను,

ఆం. భా. 2 165.

(శ్రీ) రా మోఁకా లొడ్డుట = ఐశ్వర్యము కలుగు. చుండ వారింప నెంచుట.

కం. కౌరవనాయక పాండుకుమారులు నీతోడి పొత్తు మనియెద మనఁగా, (శ్రీ) రా మోఁకా లొడ్డిన, వాంఛితముకాదెనీవు వలదనుటెల్లన్. భార. ఉద్యో. 3 348.

జ మోఁకటించు, మోఁకటించుకొను, మోఁకటిల్లఁబడు, మోఁకటిల్లు

మోఁచెయ్యి(యి)మోఁచేయి వి మోఁదు + చెయ్యి మోఁద + చెయ్యి. శ ర) కూర్పరము.

ద్వి అణుమూర్తియను భక్తుఁడతఁడు మోఁచెయ్యి, గణనాథ సావపైఁ గదియించి తివియ...

పండితా. పురా. 195 పా.

సీ. కూర్పరంబు మోఁచెయ్యి నా ...

ఆం. భా. 2. 198.

మోఁచేతిమ (డుపు) డ్పుటిల్లు వి (మో చేయి + మడుపు + ఇల్లు) మోఁచేతిమడుపువలె కట్టిన కట్టడము

(రెండిండ్లు కలిపి కట్టిన కట్టడము. శ ర.)

మోఁచేయి = మోఁచెయ్యి వి ఔ (మోఁ దు + చేయి. మోఁద + చేయి శ ర.) కూర్పరము.

గీ. చిత్రజలజంబులో నున్న శివుని వీడి, వెలి నవసి యించువేల్పు నేలించు టెల్లఁ, బాణి నున్నట్టి కబళంబుఁ బాఱవైచి, కడఁగి మోఁచేయి నాకుట గాదె తెలియ .. శివధ. 2 118

వ. వరాంతకారులపైఁ బడి మడఁగి రెండుమోఁ చేతుల పోటుల. ప్రబంధ 7౦.

ద్వి. మోఁచేతఁ బగులంగ మొగములు బొడిచి. పూఁచిన శస్త్రాస్త్రములు పొడిచేసి ౦ం. రా. యు (చి ని)

మోఁత వి (√మోయు) 1. మోయుట, వహించుట

ఆ. పుస్తకములు జడలు పులితోలు చర్మంబు, కతు పాలలు వదిలకు లైన, మోఁతచేటు గాని మోక్షంబు లేదయా... వేమ 8 196

2. బరువు, భారము (శ. ర).

మోఁద. వి. (√మో ద) మోఁదుచేత కట్టిన నెత్తురు గడ్డ (శ ర).

మోఁదకట్టు. అ క్రి. (మోఁదు + కట్టు) మోఁదు చేత నెత్తురుగడ్డకట్టు. (శ. ర.)

మోఁదు స క్రి. కొట్టు, ప్రహరించు

గీ. .. కోపించి మెఱసిన ప్రతిభటాలి, మీఁద గవిసి తుంగలఁగొని మోది నిరవ, శేషముగఁ జేసె భార. మౌ. 1. 61.

కం రాఁ దిగుచు నెగుచు వగుచుం, బోఁ దట్టుం బట్టుఁ దిట్టుఁ బోకిఁ బోతి రోఁజున్, మోఁదు మెడ ద్రొక్కు నెక్కును, మీఁదికి నెగయించు వంచు మెయి సారించున్. ఉ హరి 6 10౩

ఉ వేఁదుఱు గొన్న మానవుని వేములు గంటియు బిట్టు గాల్చియున్, మోఁదియు నీటఁద్రొక్కి యను మున్గొన్ తీఁవ్రఁ గడంగువెజ్జు న,శ్లేఁదగ నిన్ని చందముల నీపనిఁ దీర్పుటకై పెనంగితిన్, ఏమి సేయుదున్. నృసిం 5. 1౩

౨ దెబ్బ, ప్రహారము.

మ. అని నీకే నటు మోఁదులం బడి కడుం బ్రాణార్తుఁడై పాఱిపో,యిన సుగ్రీవుఁడు.. భా రా కిష్కిం 20౩.

ఉ మోఁదుల కోఁక నన్ను జూపినన్ దశకు 4 12

జ మోఁకాలు, మోఁచెయ్యి, మోఁచేయి, మోఁచేతిమడ్పుటిల్లు, మోఁద, మోఁదకట్టు, మోఁదులాట, మోఁదులాడు

మోదులాట వి (√మోఁదు) కొట్లాట దెబ్బలాట.

గీ .. వృష్ణిభోజాంధక వీరు లెల్ల, మునివర నిర్దిష్ట ముసలాత్మకము లైన ముయ్యంచు తు గల మోఁదలాటఁ.

సీ జెబ్బ యొడొటుప్పలఁ బరిమార్చుటయును .. భారం మౌ 9౬.

మోదులాడు అ. క్రి (మోఁదులు + ఆడు) దెబ్బలాడు

చ . బోఁలుం, దొడలను వీపులున్ దలలు నొవ్వఁ గడఁదిగ మోఁదులాడుచున్ .. అచ్చ. రా. యు. 194.

మోక = మొక్క, మొలక. వి 1 అంకురము.

సీ మొలక మొలవ మొక్క మోసిక మొటక... నాకు న-కురం బొప్పుచుండు . . ఆం. భా. 2. 35.

2. వృక్షకము, చిన్నచెట్టు.

గీ ధవళకేతకిధూళి గాత్రమునఁ జఱచి, మోక మామిడి కొకకొంత ద్రొక్కి నిలిచి, యొడలిలోఁ జక్కసగము నా కొసఁగు మనుచు. నద్రికకన్య తల వాంచె హరుఁడు వవ్వె. ఉ హర. 5. 56.

సీ తలకంబు బలు తేనియలఁ బోఁక మోకల

పుష్పుఁ బాళల తావిఁ బుక్కిలించి
భీమ. 1. 97

ఉ. కా యను మేటితప్పు కొడుకా యను సిద్దపుఁ బూఁతమోవి మో,కా యను ...
అచ్చ. రా అయో 90

మోకు. వి. లావుత్రాడు, తాడి మొదలగు చెట్లెక్కుటకు నుపయోగించు లావుత్రాడు.

సీ. అనుఁడు రిక్కను లతనిఁ దోడ్కొని తొలంగి నేఁగి మోకులు పగ్గము లెన్ని యేని, గూర్చి బిగఁగట్టి తద్దయు వార్చికొనుచుఁ, దప్పెటలు మ్రోయఁ బ్రోలెల్లఁ ద్రిప్పి మఱియు
అచ్చ రా సుం 65

నవ ఇట్లు తాఁ దెచ్చిన యెద్దు నెనుపోను మెడఁగాడి గీలించి ప్రచ్ఛన్నరూపంబునం బాదరితలు తోలుమోకు మునికోలయు నంటఁగట్టి పెద్ద మేడికోల యమర్చిన నాఁగలి భుజాగ్రంబునఁ దాల్చి.
శేష 5 198

కం. మోకును నిచ్చెనయును దా,టాకులబందంబు మెత్త నగుపదదోలున్, జోకగు కత్తుల దొన యును, దూకంబునఁ బూని నిల్చెఁ దొయ్యలి యెదుటన్...
సురా. 58.

మోక్షకుఁడు నం. విశ. (అ. క్షి. కా. అ) 1. విడుదల చేయువాఁడు, విడిచిపెట్టువాఁడు
2. ఉద్ధారకుఁడు, కష్టములనుండి తొలఁగించి రక్షించువాఁడు.

మోక్షణము. నం.వి.అ.న. 1. విడిచిపెట్టుట, వగలి వేయుట, 2 నిర్బంధమునుండి తొలఁగించుట, కష్టమునుండి కాపాడుట, 3. (కన్నీరు) కార్చుట, 4. అమిత వ్యయము చేయుట, 5. బాణము మొ॥ విడుచుట, వేయుట.

మోక్షద్వారము. నం.వి.అ.న. సూర్య మండలము.

మోక్షపురి. నం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాంచీపురము.

మోక్షము. నం. వి. అ. పుం. 1. విడుపు, విడుదల. 2. కష్టమునుండి తొలఁగుట. 3. ముక్తి, జన్మసంసారంగనుండి విడుదలయగుట (ఇదియ నాల్గవ పురుషార్థము, 4 మరణము, చావు. 5. (జ్యోతి) రాహుకేతువులు సూర్యచంద్రులను విడుచుట గ్రహణకాలమున విడుపు, గ్రహణము యొక్క సమాప్తి 6 మొక్కపుఁజెట్టు." పాటల (వృ.వి.)

మోక్షి. నం. విశ (న్ జి. న్.) మోక్షము గోరువాఁడు, ముక్తి పొందువాఁడు

మోఘ నం. వి ఆ. స్త్రీ 1 పాటల కలిగొట్టు. (వృ.వి)2 విడంగము, వాయువిళంగము (వృ వి)

మోఘపుష్ప. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. గొడ్రాలు, వంధ్య

మోఘము. నం విశ (అ. ఆ. అ.) వ్యర్థమైనది, నిష్ప్రయోజనమైనది, 2 సోమరియైనది, అలసము.
3 దినము వి అ పుం. ఆవరణము,కంచె, వెలుగు.

మోఘాలి నం. వి ఇ. పుం. ఆవరణము, వెలుగు. కంచె

మోచ నం వి. ఆ స్త్రీ. 1 కదళీవృక్షము, అరఁటి చెట్టు. 2 బూరుగుశాల్మలి, (వృ వి). 3 నీలిమందు చెట్టు

మోచక. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముచ్చె, ఒకవిధమగు వాదరక్ష (శ ర.. స నం.)

సీ విపురుల గెలువఁ దాల్చిన కెంపు జోడుల కరణి నంఘ్రుల మోచకలు రహింప...
కృ. శకుం. 3 27.

('మోచికలు' ముద్రి)

మోచకము. నం. విశ. (అ. చికా. అ.) 1 విడిచి పెట్టునది 2. విడిపించునది. వి. అ. పుం.
1. మోక్షము, మొక్కపుచెట్టు. 2. శోభాంజన వృక్షము.

మోచనపట్టంకము. నం. వి. అ. పుం. నీళ్లు మొదలగునవి వడియఁగట్టు సాధనము.

మోచనము. నం. విశ. (అ. ఈ అ.) విడుపు గలిగించునది, నిర్బంధము మొదలగువాని నుండి తొలఁగించునది (సాధనము). వి. అ న. 1. విడుపు. 2. గర్వము, తలతిక్క. 3. వంచన, మోసము.

మోచని. నం వి. ఈ. స్త్రీ మీఁగాలు గుదికాలు

సైతము కప్పుకొని యుండెడు పాపోసు, పార్శ్వత్ర (శ. ర).

మోచము. సం అ పుం 1. కదళీవృక్షము, అరఁటి చెట్టు. 2 శోభాంజనవృక్షము.

మోచయిత. సం విశ (ఋ త్రీ ఋ విడుచువాఁడు, వదలి పెట్టువాఁడు.

మోచాటము సం. వి అ. పుం 1. రంభాస్థి, అరఁటి దూట 2. చందనము. 3 కృష్ణ జీరకము, నల్ల జీలకఱ్ఱ.

మోచికొను స త్రి (మోచు + కొను – స్వార్థమున) ఎత్తికొను, వహించు

కం. మోచికొని వారవాత్మజుఁ, డా చెలువందే నిట్టు లరిగి పురము దృగ్గోచర మగుటయుఁ దమ్ములఁ, జూచుచు వారలకు ధర్మసుతుఁ డిట్లనియెన్... భార. విరా. 1, 155

మోచితము సం విశ. (అ. ఆ అ.) విడిపింపఁ బడినది (శ. ర.).

మోచు=మోయు. స. త్రి. 1 వహించు.

సీ. పౌండ్రభూవర నీవు భావంబునందు మకీయాంకములు మోవఁ దివిరితేని, నాపాలి కేతెంచి నమ్రుఁడవై యేను నీవాఁడ నా కిమ్ము నీదు చిహ్నములు... హరి. ఉ. 6 203.

గీ. అడుగుఁ జెంది భోగావతి యతిశయిల్లఁ, బరిఖ లక్ష్మికుఁ గంటిఁ జూపట్టె ననియె, దాను బురికోట యాకాశతటిని మోచి, సమధికోన్నతి గౌరీశుచంద మొందె... విక్ర. 1 65.

ద్వి. మోవ నోపినవస్త్రములు మోపుగట్టి, లావునఁ గొనిపోయి లంజియ కిచ్చె.. పండితా. దీక్షా 74 పు.

ఉ. భూవరముఖ్యసన్నిధికిఁ బోయెడు మామిడి పండ్ల పుట్టికల్, మోవఁగఁ గూలి పుచ్చుకొని మూఢతఁ గుల్కెడు గ్రామ్య చేష్టితం, బావహిలంగ నేఁగి... కళా. 6. 158. ఆం. భా 3. 119.

2 ఎత్తికొను

ఆ అకట మనము వచ్చినది కడుదవ్వు నేఁ, డప్పుడుఁబు సొత్తమని తలంచి, తఱిమి నడచితిమి లతాతన్వి యిది నడ, గొనియె మోచి తెమ్ము కొంతదవ్వు. భార విరా 1. 151

కం. వినుఁ డీతగుసంబంధపు, టొసయికఁ గని మోచి తెచ్చి యిచ్చె వనరె చుల్కాని నరులు కాన మాపుర, మునుకున్ విజయంబు సేయఁ బుత్రిక నిత్తున్. ఆము. 6. 119

3. తాఁకు, స్పృశించు

ఉ పూచిన తీఁగెలన్ మధురభూరిఫలంబుల వ్రేఁగునన్ మహిన్, మోపిన కొమ్మలుం గలిగి.. ఒప్పు వింధ్యాచల పార్శ్వ కానన మనన్యవనీ విభవోపమాన మై కేయూర. 3 10

గీ కమియ నామూలచూడంబుగా ఫలించి, యంబరము మోచి యున్న యుదుంబరములు.. కాశీ 1 91.

ద్వి అని పెక్కు భంగుల నారాజుదేవి దనుమోవ నాడిన దిక్క వాక్యములు.. ద్వి హరిశ్చ ఉ 1182 పం. పాండు 3 155

మ ఒలిమి ద్రెంపఁగఁ బోలెఁ బాయవడుచుం బర్యాయశృంగారంబునన్, గలనూ లెల్లను నంటు మోపఁదెగి... ఆము 4 3.

(అటుమోవన్ = అతుకువఱకు)

4. అను, ఆక్రమించు

శా నీ వింకనన్, బాధం బెట్టకు వాఁడి సూది మొన మోవం జాలు నంతైన నే, నీధాత్రీతల మీము వారలకు .. భార. ఉద్యో. 2. 251.

5. అంటుకొని పోవు.

చం. కనుఁగవ మ్రాన్పడంగ నెఱక ల్విరియంబడ బోర మోవ నెండిన వదనంబులం దెఱచి పిక్కనయజ్ఞులు దల్లడించుటల్, గనఁబడ నూరుపు ల్గళముగా నిగుడ న్వడఁ గుంది

యీా రెలుగ, గునఁ గమవాని బిల్చుచు శకుం
తము లయ్యెడ నిల్చె బ్రాఁకులన్ ...
పారి. 4. 21.

6 పొందు.

గీ. ... అట్టి వానికి నింద మోవఁ, జేసెఁగా విధి
కటకటా దోసకారి. సారఁగ. 2. 263.

ఉ. ఎల్ల విధంబులన్ వినుతికెక్కిన యీానృపు
కూరిమిపత్ని నై, మొల్లము లైన సంపదలు
మోచి వెలుంగుచు నున్ననాకు నీ, తల్లి సవత్ని
నౌదు వని తాఁ బలుమారును వచ్చి వాకడన్,
ప్రల్లదముల్ వచించు వది వల్మరు నే వినఁజాల
నెన్నఁడున్. వి. పు. 2. 12.

ఉ. ఆవసుధామరప్రభువు నమ్మని యిట్లను వత్స
వినుము నా, తావ పథంబునన్ నిను నపావునిఁగాఁ
గనుఁగొంటి నాగ్రహా, వ్యావృత చిత్తవృత్తి
నిటు లాడితి మీఁ దరయంగ లేక నా, యీావచ
వంబు తప్పు దనయం బెద మూర్ఖత నన్ను
మోచుటన్. పాండు. 5. 259.

7. పోషించు.

ద్వి తన్ను మోచినచోటఁ దగ వట్టె పెట్టి,
మిన్నక సురిఁగిన మెత్తురే జనులు ... ద్వి.
హరిశ్చ. ఉ. 2.477 వం.

8 లక్ష్యముగాఁ గొను గుటిసేయు.

ఉ. చిత్తరు వన్న నిశ్చయముచే నెదు రుండి
మొగంబు చూడ మో, మెత్తును సత్యవుం
భ్రమ సమృద్ధిని గ్రమ్మఱుఁ దక్షణంబులో,
నొత్తుచుఁ దత్తఱంబుఁ ద్రవయున్ మగుడంగ
నిరీక్షచేచ్చఁ బో, మొత్తును భర్త చూపు దను
మోచుట దోఁచిన నోసరిల్లుచున్
ప్రభా. 1. 139.

అ. క్రి. అమకొను.

సీ. విమ్మలు మాఁదిఫలమ్ములు నతిరమ్యముగఁ
బండి నేలపై మోచి యుండు. ...
కు. సం. 7. 930.

2. నిండు

చం... కంజభవాండము మోవ లీల మైఁ, బెనిచిన
దంభవామను నుపేంద్రుని నిన్ను సమాశ్రయింఁ
చెదన్. మనుచ 6 111.

అ ఇతనిఁ జూచి మీకు నెంత మోహము గల,
దంత కంటె మాకు నధిక మైన, మోహరసము
మూరి మోచియున్నది యీాకు, మారుఁ డొక్క
రూప మాకు మీకు వి. పు. 7 100.

3. మొదలుకొను, ప్రారంభించు

గీ .. శంకరాద్రి, కాననము మోచి మందరాగంబు
దాఁక, ఫౌజు పెట్టిరి తనూ్మలబం ము దొరలు.
మనుచ 5 44.

తలమోచు-శిరసావహించు.

సీ. .. ప్రచండమేఘ, కులము లాతని యాజ్ఞ దల
మోచి యతని యాయుధము చిహ్నంబగు
నొడలు నొప్ప హరి. పూ 7 125.

జ. మోచికొను, మోవరి, మోవరిగాఁడు, మోవ
రిఁడు, మోపు, మోపుకాఁడు, మోపుకొను,
మోపుకోలుపు, మోపుదల, మోపెట్టు.

మోజా వి. ఒక జాతిచెప్పు, పాదరక్షావిశేషము

సీ పాదరక్షాభిధ వరగును జెప్పన మలకడ మ్మనఁగ
సమ్మోళి యనఁగఁ, దద్విశేషమ్ములు తగుఁ
జాయబోసు పాపో మూడు వుద్దము ముచ్చె
మెట్టు, కవును మోజా యనఁగ.
ఆం. భా 2. 293.

గీ. చరణముల లేఁత చిగురుమోజాలు దొడిగి,
కటిభరంబునఁ గుదువేరు కలయఁగట్టి, పొగ
డలును బొడ్డుమల్లెలు పొన్నవిరులుఁ, జామ్మ
వను నాల్గుదిక్కులఁ బఱచివైచి...
పి. శకుం. 3. 41.

మోట. విశే (సం. మూఢ.) 1 మూర్ఖుఁడు, మొద్దు.

ద్వి చదువును సంధ్యయు జపమును వేల్మి,
మొదలు ముట్టఁగఁ బోయి మోట నై బదరి...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1252 వం.

2 స్థూలము, బలిష్ఠము.

ద్వి. మాటున నసుర గ్రమ్మఱ వచ్చి తాఁక, మోటతా డెత్తుక మోఁదె వావాలి...

రం. రా కిష్కిం. 209 పు 8 పం.

వి. కపిలె, ఎడ్లను కట్టి నీరు తోడెడుయంత్ర విశేషము.

సీ. ఏత మనఁగ ఘటీయంత్ర మెసఁగుచుండు మో టనఁగను దద్భేద మొనరు ...

ఆం. భా. 2. 293.

చ. మోటకత్తి

మోటకత్తి. వి. (మోట+కత్తి) మచ్చుకత్తి, చెట్టు కొమ్మలను గొట్టు పెద్దకత్తి.

ఉ. కట్టినసీలిదిడ్లు సెల కట్టియవిండ్లును విండ్లగానె సెరల్, చుట్టి నొసళ్ళపై నిడినజుంజుఱుఁ బల్లసిగల్ కటీతటిన్, బెట్టిన మోటకత్తులును

మనుచ. 4. 83.

ద్వి. మలయంగ నెడరొండిమయి నోర గాఁగ, మొలద్రాటఁ జెక్కిన మోటకత్తియును...

ద్వి. పరమ (చి. ని.)

మోటకము. సం. వి. అ. పుం, న. మాత్ర, గుళిక. న. శ్రాద్ధకాలమున నీయఁబడిన భగ్నకుశ పత్త్రద్వయము, విడదీసిన రెండు దర్భపుడకలు.

మోటనము సం. వి. అ. న. నలఁగఁగొట్టుట, పిండి చేయుట, బ్రద్దలుకొట్టుట. పుం. వాయువు, గాలి.

మోటపాటి = మోటాటి వి. రెడ్లలో నొకతెగ (శ ర)

మోటబరి వి. బరువు మోసెడియెద్దు (శ ర).

మోటాటి = మోటపాటి వి. రెండ్ల (కాఁపుల) లో నొకతెగ

గీ. పంట మోటాటి పెడకంటి పాకనాఁటి, కొణిదె కాఁపులు మొదలైన కోటిఁ దవరు, కాఁపులకు నెల్ల మిన్న యకాఁపు కొడుకు...

మోటించు. స క్రి. పోటిగా నిలుపు.

(వ్యవ) దూలము పడకుండ స్తంభమును మోటించినారు (శ. ర)

మోటిక = మొటిక. మొట్టిక వి. అంకుము, మొలక.

ఉ ... పరిపాటిగఁ గెంజిగు గజ్జ్కౌ డకట్టడన్, మోటికలెత్తి క్రొవ్విరులు మొగ్గలు పెగ్గలమయ్యె నయ్యెడన్ (మోటికలెత్తు = అంకురించు అని భావము)...

విప్ర 2. 23.

మోటు. వి (సం. మూఢః) 1. స్థాణువు, మోడు.

సీ. పాట పాడుదు రొక్కచోట మోటులు సల్లవించి కోయిలలకు విందు సేయ ..

ఉ. రా. 1. 170.

ఉ. కాలిన మోటువంటికొలగాని శరీరము పల్లవెంట్రుకల్ .

వి. పు. 2. 134.

సీ. మోడు మో టనఁగ నొప్పును స్థాణునామంబు.

ఆం. భా 2. 36.

దశా. 9. 19.

2. మాటు, వేఁటకాఁడు పందివేఁటలో దాఁగుటకయి ఉపయోగించుతెర, పల్లము మొ॥

సీ. సట లెత్తుకొని యొత్తుకిటి ...వ మోటాసవడి యేయఁ బొడుతు నీపాద మాన ...

మనుచ. 4. 64.

సీ. పాదిగువ్వలు మోటుపలకలు పోటుగుంజలు చిక్కములు నురు జ్జాగిలములు ...

శుక 1 165.

గీ. జాఁకిరివంక్తులకు మోటు .. హంస. 2. 84.

గీ మొద్దుగుఱ్ఱము, మూఢకహయము.

ఉ. .. నడకగుఱ్ఱపుమోటుల వేసడంబులం, బెల్లగనెక్కి పౌరజనబృందము వోఁ బురి నైదువాల్లు భూ, వల్లభుఁ డుండి తాఁ గదలె వాయుజ ముఖ్యులతోడ వేడుకన్... జై. భా. 2. 113.

3. మూఢకహయంబు వెలయును మోటునాఁగ....

ఆం. భా. 2. 196.

విశే 1. పెద్ద, స్థూలము, దట్టమైనది.

గీ. మోటుపలుక నిజాంగంబుమాటు గాఁగ, వెలయ...

రావి. 5. 20.

2 పరుషము, కఠినమైనది

(వ్యవ.) వాఁడు తఱచు మోటుమాట లాడును

3. మూఢుఁడు

గీ మెఱసు మోటు పిసాళి నా మూఢుఁడొప్పు...
అం భా. 3 8.

జ. మోటుకన్ను. మోటుకాఁడు, మోటుపఱచు, మోటువడు

మోటుకన్ను వి. (మోటు+కన్ను) మొద్దువాఱిన కన్ను, ఒక విధముగాఁ జెడినకన్ను

ద్వి. తూఁటు గట్టినకన్ను దూలగొన్నకన్ను, మోటకన్నును బాపమునిగినకన్ను
పండితా. మహిమ. 273 పొ.

మోటుకాఁడు విశే (మోటు+కాఁడు. వి మోటు కాండ్రు. మోటుకాఱు) మాటు పెట్టుకొని వేఁటాడువాఁడు

ఉ అత్తఱి వేఁపికాండ్రు యమునాంబుతరంగ పరంపరాకృతిన్, ముత్తర మైనసూకరసముత్కరమున్ గని మోటకాండ్రు వి,ల్లెత్తకమున్న శాఖమది కెక్కెడునట్లుగ దీని మిత్తికిం, బుత్తమతించు బట్టెడలు బోరన దుయ్యి భయంకరాకృతిన్. . మనుచ. 4 4.

మోటుపఱచు, స. క్రి (√మోటుపడు 1. వఱకు ఖండించు

గీ మెసని సీదుసవాలోదిరి ముక్కుచెవులు, మోటుపఱచినఖడ్గంబె మ్రోఁక గ్రాల ...
భా. రా. యు. 661.

(మోడుపఱచు. శ. ర. పా.)

2. కొట్టు, ప్రహరించు.

కం. మోదిన నవ్వొలబోనవు, బోదులు వెండియును వాఁడిసురియుల గుదెలం, గైదువుల నారసంబులఁ, బాదుకొని కలంచి మోటుపఱచిరి వారిన్.

అచ్చ. రా. యు. 133.

మోటువడు. అ. క్రి. (మోటు + వడు) మొద్దువాఱు, చెడిపోవు.

ఇవ్విధంబున నావిద్య యెల్ల మోటు, వడినఁ జెట్టెక్కి చేతులు విడిచినట్లు, శోకచింతా నిమగ్నుండ నై కురంగ,నయన కృపఁ జూచి రక్షించు నన్నటంచు.

వరాహ. 1, 96.

మోట్టాయితము సం, వి. అ. న. విరహకాలంబునఁ బ్రియునికథాదులయందు మనసు దగిలియుండుటను దెలియఁజేసెడు స్త్రీయొక్క శృంగార చేష్టా విశేషము.

మోడము వి మేఘావరణము, మందారము.

గీ ... మోడ, మన గ మందారం మనఁగ మేఘావృతి దగు ...

అం భా 1 71.

మోడామోడి వి ఒకానొక స్వరస్థాయి.

ద్వి. కఱడి మోడామోడ .. అడిగా సొగయుతాయములు. బస. పు. 3 942 పం

మోడి[1] వి గణికాదుల మొగ్గవాలి కాలికి సమీపమందుంచిన వస్తువు చేకొనుట.

క . ఉయ కోపు దృష్టియును వఖి,నయ ముదుటు దుఃమ్ము మోడి నయ మన్నతి రేకయును బ్రమాణము హరువున్. మెఱసిరి యవఘళమ్ము ముదువు మెఱకువ యమరున్.

ప్రబంధ. 108

మోడి[2] విశే. (సం మూఢః, క. మోడ) మొండి మూర్ఖుడు

గీ వాఁడనకు లైన యీ కీమ వారివలెనె, మోఁ మానిసి నైన నే గోడు లేదు ...

వై జ. 2, 96

వి. 1, అనాదరము

(చూ . మోడిసేయు)

2. చలము, పట్టుదల.

గీ. కొమ్మ నిను దక్కి దక్కించుకొనెడి యా మమ్మరమ్మగ నన్నేఁచ మోడి దగునె .
ప్రబంధ. 73

8 కోపముచేఁ దాల్చు మౌనము, కోపము.

గీ మోడి యనఁ గోపమౌనంబు పొల్చు నతివ...
ఆం. భా. 1. 185.

గీ. కోపరీతులు మోడి నాఁ గొలుచుండు ...
ఆం. భా. 3. 53.

సీ. మ్రొక్కి వేఁడినఁ గాని మోడి మానని వాఁడు
పెక్కులు బతిమాలి వేఁడసాగె ...
కలు. ౪. 84.

సీ. చూడవే కన్నెత్తి వీడవే మోడి నీ వీడ వే రావె
నీవాఁడ నేను... శశాం. 4 84.

2 బింకము

గీ. పంచకము లొమ్ము విరివియై పరిధవిల్ల, మోడి
శిర సెత్తుటయుఁ గల్గి మొయిలులోని, జలము
తే నోపు పాదరసంబువంటి. యుత్తమాశ్వంబు
సాహిణి యొకఁడు నిలిపె
సారంగ. 1. 81.

చం బొమ ముడిపాటు జంకెనయు పూనికయున్
మురిపెంబు మోడి పంతము చిరునవ్వుదోఁప...
శశాం. 3. 68.

జ: మోడిసేయు

మోడి³. వి. నకిషీవైఖరి, వైఖరి, విధము.

సీ. ..రే జోతిజాగోడ జాజుటాకు, చేకొని
వాన్నుజాన తీఁగె మోడిపనులఁ జిత్రపటముల
తళుకు వెలసి...

గీ కళుకు బంగారు రేకుల కులుకు మీఱ, బెళుకు
తెఁమానిఃపు జగతులను సోయగంబుడం
బరు మై జయంతాబులోన. ఘటికా 2 66.

గీ మోముఁ జూచిన శశిరేఖ మోడి యమరె,
మాటవోడిమి జూచిన మంజుఘోష ..
శశాం. 3. 50.

చం పలుకుల నేర్పులున్ జిలుఁగుఁ బయ్యెద
జార్పులు వింతమోడి నవ్వులు ...
శశాం. 2. 107.

మోడిసేయు అ త్రి (మోడి² + చేయు) అనా
దరము చూపు.

గీ. పసిడి చీరలు గోవులుఁ బసులుఁ గొంచు,
నూటలింట్లును బండ్లును నోలి నొసఁగ, నఁయు
నివియెల్ల నొసఁగి యవ్వలన మోడి, నేయు
కెంతయు సంతుష్టి సేయవలయు,
హరి ఉ 10. 216.

మోడు¹ = మ్రోడు. వి. 1. స్థాణువు.

సీ. మోడు మో టనఁగ నొప్పును స్థాణు
నామంబు... ఆం భా. 2. 86.

2. ఉండవలసిన యవయవాదులు పోవుటవలన
మొద్దువలె నుండు పదార్థము.

గీ. కామఁ గాసిన కమలంబు కరణిఁ బొలుచు.
కర్ణుతల యిలఁ బడియు నుదీర్ణకాంతి. నొప్పు
నట్టియుఁ జూచి కల్యాండు సిడము. ద్రెప్పి
మోడైన యరదంబు ద్రిప్పె నధిప.
భార. కర్ణ 3. 371.

మోడు². విశే. (మూఢుఁడు.)

సీ. బొగ్గునం దైలంబు బుట్టంగ నేర్పునే యిలమీఁద
మోడు నిగ్గెల తలఁచు ... నీతి. 73.

(చంద్రవర్ణనము.)

చం. గురుసతిఁ గూడు రట్టునకుఁ గొంకని మోడు
వియోగినీస ముత్కరముల కీడు ..
వరాహ. 4. 24.

జ · మోడుపడు,

మోడుచే(డ్చు). స. క్రి. (√ మొగుడు) 1.
(చేతులు) జోడించు.

ఉ. మ్రొక్కెడి వాసుదేవునకు మోడ్చెదఁ జేతులు
సవ్యసాచియున్ ... భార. ఉద్యో 1 302.

ఉ. తోడికుమారులున్ సఖులు దూరమునంద కరార
విందముల్, మోడిచి ఫాలభాగమున మోపి
నమస్కృతులాచరింపఁగా .. కాశీ 6. 5.

ఉ. మ్రొక్కు లొనర్తుఁ గేలుగవ మోడిచి ...
నీలా 1. 7.

ద్వి మోడ్చఁడు చేతులు మ్రొక్కఁడు సాఁగి
పండితా మహిమ 298 పు.

2 (కన్నులు) మూయు.

చం. మొలచిన కూర్మిఁ గన్నుఁగవ మోడ్చినయట్లు దళ(స్రవా)వనా, ఱం మున నాన్వపాలకుఠిఁ బాయక చూతురె మర్త్యభామలు...
నైష. 137.

చం. .. జలదేవత హా యని కన్ను మోడ్చెనా, వనరుహముల్ ముడింగె.. పారి. 232.

సీ. ఆవులు నాకఁగ న్నఱమ్రోడ్చు పఱలను బలుల చన్గుడవఁగఁ బోవు లేళ్లు
కళా. 3 10.

3. (పువ్వులు) ముడుచు.

శ కలపములు గూర్చి బహువిధ, తిలకంబులు వెట్టి వింతలెనపువ బలు పువ్వులు గట్టి కట్టి మోడ్వఁ గఁ, దల ముడువఁగ నరులు గ్రువ్వఁ దద్దయు నేర్తున్ భార. విరా. 1. 620.

మోడుప(డ్ప)డు. అ. క్రి (మోడు + పడు)
1. తునుఁగు, తెగు.

కం. మోడుపడిన చేతులతోఁ, గిడగుదళః బొంది శాక కిన్నతగీతా, మేడిత ముద్బుళ సంప, త్క్రీడలు నీ కకట యిపుడు దెలియఁగ నగునే.
హరి. ఉ. 8 176

2 బోడియగు, కొమ్మలు ఆకులు లేక యుండు.

సీ అధ్వగులు కోడిగములకై యాకులెల్ల, ద్రెచి శాఖా వితానముల్ ద్రుంచివైవ, మోడుపడి యుండె నది నిల్వ నీడ వట్టఁ, గొమ్మయును లేమి తనయందు గుదురకొనఁగ
శుక 2 499

3 మొక్కపోవు.

చం. అనుటయు నాదిదేవుఁ బరిమాత్మఁ గనుంగొన నెమ్మనంబులన్, మొనయు కుతూహలాంకురము మోడ్పడఁ గోపము చిచ్చు తాఁకునన్, ఘనతర బోధపల్లవము గందఁగ సైరణ యవన్నమహాప్రతం,బులకు విఘాత మొంద మునిపుంగవు లొక్కట నుగ్రమూర్తులై ...
నృసిం 1 87.

4 ప్రమానుడు, నిశ్చమగు

ఉ. వీరలు గంగలోఁ బులినవేదులమీఁద బ్రుపిని విష్టులై, నోరు వృథా మెదల్చుచుఁ గనుంగవ మోడ్పడ నతమాలికల్, సారెకుఁ ద్రిప్పుచున్
ప్రబోధ. 2. 8.

మోడుపు(డ్పు). వి. మోడుచే) మొగుడుట, ముకుళించుట

మ మిక్కుటంపుఁ దమి సొక్కి నాంత కన్మోడ్పువన్ . దశా 3 77

కం. పెన్నెరులఁ జెమట మోడ్పుం, గన్నులు వదలుకవుఁగిళ్లు గలవారలకున్, బన్నీరు గ్రోలుటయు నంత నిద్దుర పోవుటయు హితం బై యుండెన్ ... సారంగ 2 151

సీ. ఆలాపగతిఁ జొక్కి యరమోడ్పుఁ గనుదోయి శివారిఃశ్య విభ్రమముఁ దెలుప ...
మనుచ. 2. 27.

మోడుపు(డ్పు)ఁగేలు. వి (మోడుపు + కేలు) దోసిలి, అంజలి.

గీ. మ్రొక్కి నిలుచుండి నుదుటిపై మోడ్పుఁగేలు, భక్తిఁ గదియించి యిట్లని ప్రస్తుతించె.
భార. ద్రో. 5. 409.

మ. అని కీర్తించి తపస్వికేసరి యఖండానంద దుగ్ధార్ణవం, బునఁ గ్రీడించుచు ఫాలభాగమున మోడ్పుంగేలు గీలించి కాళ. 1. 147.

మోడ్పుఁజేయి. వి. (మోడ్పు+చేయి) నమస్కారమునకై చేసినయంజలి

సీ అంతరాంతరముల నాకాశచరకోటి మోడ్పుఁ జేతులు మస్తముల ధరింప... నైష. 3. 6.

మోణము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఎండినపండు. శుష్కఫలము.

2 పాములపెట్టి, పాములబుట్ట. 3. వస్త్రము 4. మఱికము, ఈఁగ. (మే ని.)

మోతాదు వి (హిం మోతాద్) ఒకసారి యిచ్చు మందు, అనల్పానధికమగు పదార్థము, హెచ్చుతగ్గు కాని పదార్థము.

(వ్యవ) వైద్యుండు మూడు మోతాదుల మం దిచ్చెను.

శా ముం దెల్లప్పటికిం గళింగమునకున్ మోతాదు కాంగన్ జమా,బందీ ద్వాదశలక్ష రూపికల కేర్పాటున్నది... రంగా 2 7.

మోతుకు = మోదుగు వి పలాశము. 1.

ద్వి. జాతిగా గళములు చాంచి చెలంగి, మోతుకు మొగ్గం మురువు వటించు ...
నవ 1. 10 పా 1 పం.

మోద వి ఇన్నూరు తములపాకుల కట్ట (శ. ర. వా)

మోదకము సం విణ. (అ. దిశా. అ) 1. సంతోషించునది, ఆనందించునది 2. సంతోషింపఁ జేయునది, ఆనందింపఁ జేయునది, వి పుం. న 1 ఉండ్రము. 2 గుడము, పుం. క్షత్రియపురుషునకు శూద్ర స్త్రీయందుఁ బుట్టిన సంకరజాతి

మోదనము. సం. వి. అ. న. 1 సంతోషము, ఆనందము 2 సంతోష పఱచుట, ఆనంద పఱచుట 3. మైనము

మోదమానము స. విణ అ. ఆ అ | సంతోషించు చున్నది (శ ర.)

మోదము సం. వి. అ. పుం 1 సంతోషము ఆనందము, ఉల్లాసము 2. పరిమళము, సువాసన.

మోదయంతి సం వి ఈ. స్త్రీ ఒకజాతిమల్లె, వనమల్లిక (వృ వి)

మోదయము. వి తృణవిశేషము, బల్బజము (శ ర)

మోదర. వి. ఖండము (చూ. మోదరిలాడు) జ. మోదరలాడు.

మోదరలాడు. స. క్రి (మోదరలు + ఆడు) తునుకలు సేయు, ఖండించు

సీ. విఱువు కంఠాస్థుల నుఱిచి చివ్వంగుల మొత్తి మోదరలాడు మత్తకరుల ...
వి శకుం. 2. 12.

ద్వి. ... భటుల వందరను, మొత్తి మోదరలాడి మొనః గుండెలకు నెత్తురు దిగంద న్ని పీ ల్లెల్లం జెఱచి ద్వి పదమ 6. 461 పా

మోదాఖ్యము. సం. వి. అ పుం ఆమ్రవృక్షము, మామిడిచెట్టు

మోదా(ద)లు. వి బ మొదవులు, అవులు. (ఇది శాసనములందు మాత్రమే గానవచ్చుచున్నది.)

వ ..జాయపనాయకుండు అఖండ దీపమునకుఁ బెట్టిన మోదాలూ 25 Ep ind. No 3 No. 15 (year S 1153)

వ. .. అవవున ముజె కొమ్మనబో అని ఆ (ద్వము ను) ఎఱ్ఱబోయి.. వనమునం బెట్టిన మోదాలు 50 నిత్యాండి అడువగల త్రిభువనాంకుశ .. ద. శా 4 10 2. A.

వ స్వస్తి 11) శ్రీ (శకవర్ష బు) లు 1175 అగు ప్రమాది సంవత్సర జ్యేష్ఠ శు(ద్ధ) 7 మ, పిన్నిమల్లె పెగడ గణపయ శ్రీదాక్షారామ భీమనాధ దేవరకు అనవలకిచ్చిన మోదలు ..
.0. ద శా 4 1047.

మోదించు సం అ క్రి 1. సంతోషించు.

[illegible] వనుఁడు, మొంద [illegible] చిఱునవ్వు మొలకలు నిగడ
రం రా అయో. 96 పా. 7 పం.

శా. ఈ యాఖ్యాన మెఱిగి చిత్తమునయందే పొద్దు మోదించువాం, డాయుష్మంతుడు శ్రీ సమేతుండు హర పూ. 2. 264.

2. క్రీడించు, విహరించు

ద్వి అందంద నందమై యాపన్నశాల, ముందఱ మృగ మిట్లు మోదించుచుండె..
రం. రా. అర 172 పా. 19 పం.

మోదిని. సం వి ఈ స్త్రీ 1. అజామోద (వృ వి) 2. మల్లిక వృ వి.) 3 యూధికయనులతావిశేషము 4. కస్తూరి. 5. మద్యము

మోదిలు(ల్లు) = మోదించు. సం అ క్రి. సంతసించు.

కం ... అ. వ్వేదమయు మొగము గనుంగొని,

మోదిలి మృదునునుఁ వాక్యముల నిట్లనియెన్
వా రా 1 54

ద్వి అలివల్క రాముడు నాలక్ష్మణుఁడు, ఁన
కాదులును సఖాదులు మోదిలిరి..
ఁ రా. బాల 62 పా. 17 7ఁ

మోదుగ(గు,వు) వి కిశుకవృక్షము, కింశుకము
సీ .. నెగడు గింశుకము మోదుగ యనఁగ
ఆ. భా 2. 41

గీ. ఎలమిమై జాజి యాఁరపు ఁనుఁగు ను,
నోఁచునామని యనుతెలనోరిమెకము, గోప
నంగము దగుమోదుగులను మొగ్గ, మరె ఁమ
గంగు మిన్నెల్ల నలముకొనఁగ ..
యయా. 4 5

గీ. అతఁడు మృగకృత్తి పెళ పెళ యనఁగఁ ఒనుపు,
గోఁచి గట్టిన మోదుగుల నెగయ .
ఆము 4. 63

కం ఈ చందము నఁ దెలపులు, వేచియు ఁయిఁ
బూఁచి లాఁచి వేసియుఁ బైపైఁ బ్రోచి చురు
దిరమునఁ దడిసిరి, పూచిన మోదవు తోడ
బుట్టువు లనఁగన్. ఉ వాం 3 ఁ

ఱ మోదుగతొడిమలు, మోదుగుమాడు

మోదుగతొడిమలు వి బ. (మోదుగ + తొడిమ)
ధాన్యవిశేషము

సీ. గరుడసరు లొప్పుగంటరాజనములు మోదుగ
తొడమలు ముదుకసరులు
హంస 1. 128

మోదుగుమాడ వి. (√మోదుగు) మోసుగు విత్తు
(శ ర)

బ. శాలిధాన్య విశేషము (శ. ర).

మోదెన వి శివమల్లిక (వృ. వి).

(రూ. మోదెనము శ. ర. పాశుపతము చి. ని)

మోపరి. విశే. (మోపు + అరి[3]) భారమును వహిం
చువాఁడు.

చం. తరుణులకౌఁగిట వ్యసనుమతమ్ము వృథా విరు
లెత్తఁజేసె మోపరులుగఁ జైత్రుఁడంచు ..
ఆము 5 126
చం రా. 2. 10

సీ మోపరియో తైన మోవ వేసాఁడు సొరిది
నాదాయమే చూచుఁ గాని .
సీతి 47.

ద్వి మోపరి కిగుతగ్గ మొగ్గలభరము, మోపించు
కొనునట్టిముగ్ధన కగునె ..
ద్వి. భాగ. 2 స్కం (శ ర)

సీ భారవాహకుపేరు పరగుచుండను బెస్త
మోపరి బోయ డు బోయ నాఁగ
ఆం భా 2 288.

మోపరిగాఁడు విశే మోపరి + కాఁడు) సీచుఁదగు
మోచువాఁడు

ద్వి గడిబ్రుకుల్ మోపరిగాండ్రై మోవంగ .
పండితా దీక్షా 29 పా

మోపరీఁడు విశే (మోపరి + ఈఁడు, స్వార్థమున)
మోయువాఁడు.

సీ పుడమినివాల్గంటి నిడువాలు పడగగుఁవునను
నెత్తుక మోయుమోపరీఁడు ల వి 1 66.

మోపాది వి (మోపు + అది) అపాయము.
(చి ని, బ్రౌ, శ ర ఇది యేడాదివంటిది)

మోపి వి ముండమోసినది, విధవ చి ని.. బ్రౌ
శ ర.)

మోపించే. స క్రి (√మోచే) మోయఁజేయు,

కం కోపించు సురల వెలువడఁ, ద్రోపించె సురారి
బలిమి ధూర్జటి నీక్షన్, మోపించె విష్ణుఁ
బనులం గాపించెను మీకు నొరయు గడి దాపిం
చెన్ .. కు. సం. 4 381.

కం నడవం జాలనివారలఁ, దడయక మోపించి
తెచ్చి ధరణీశుఁడు తాఁ దడ వోర్వని కార్య
ములకు, నెడనేయక పాడి నిర్ణయింపఁగ వల
యున్ ... విజ్ఞా. 3. 18, కాశీ 5. 62.

మోపిక వి. (√మోయు) భారము (శ. ర).

మోపిడు స. క్రి (మోపు + ఇడు) 1. ఎక్కుపెట్టు.

ఉ. అపువువింటివోదు మధుపావళి నారి యొనర్చి చక్కఁగా, మోపిడి పట్టి జుమ్మనుచు ౹మోయఁగ మీఁటుచు నున్నవాఁడు. . పి. శకుం. 2 130

ఉ. కొంద ఱొకింత యెత్తనొకకొందఱు మోపిడ లేక దక్కఁగాఁ, గొంద ఱొకింత యెక్కుడుచు. భాగ. 10 ఉ 1090

2. మూటగట్టు.

ద్వి మోపిడి తవమోవ నోపివన్నియును, నేపారఁ గొనివచ్చి యిచ్చె లంజియకు ... బస. పు ౯. 88

మోపిళ్లు. వి. బ. బాలక్రీడా విశేషము.

సీ గోట దొర్లుడుకాయ గొబ్బిళ్లు మోపిళ్లు... హంస. 3 146

మోపు స. క్రి. (√మోచు) 1. వహింపఁజేయు మోవఁజేయు

గీ. మరల నొమ్మిచ్చుటకు .. పూఁటకాఁ పైన హరిని. బట్టు మోపి రనంగఁ గచ్ఛపముమీఁద గట్టు నిల్పె సురాసురగణము లపుడు ... దశా 2 197.

2. ఆనించు, అనునట్లు చేయు

గీ. శాంతి వొందుటకై ధర్మ సంవిభాగ, కరణ మొనరింప వచ్చిన కమలనాభు, వాక్ప్రవృత్తిఁ బాటింపక వాఁడిసూది, మోపి వంత్రైయుర్వి నీ మోప వంటి... భార. శల్య 2. 74.

ఉ. . . గాఢతరక్షతిఁ దూలి నేలపై, జానులు మోపి మాగధుఁడు సత్త్వ మఱం బడి సొమ్మ వోయినన్... హరి. ఉ 1. 128

కం. వినుమాయావిధ మిట్టిది, యని యాఠియ వెరవు గలుగ దవనిం బరణం, బనఘా మోపని జంతువు. నముచొప్పరయంగ రాని చందం బొందున్... భార. శాం. 4. 190

చం. చనుఁగవ వ్రేఁకము వ్జఘన చక్రభరంబును మోవ లేక యొ,య్యనఁ బదపంకజంబు లల సాలసవైఖరి మోపుచుం బనా, ర్దనుభుజ మూఁతగాఁగ వనితామణి యేఁగెఁ బరస్పరాంగ మే,ళనమున రోమహర్షముకుళవ్రజ మొండొరుమేను నిండఁగన్.

పారి. 4 25., హర. 2 117.

3. చేర్చు.

చం తిగిచి కవుంగలించి జగతీవిభుఁ డక్కుమారాయతశాఖ నెమ్మొగము మొగంబునం గదియమోపు భార. విరా. 1. 247

సీ కొక్కిలికివేసంపుగూనిమూపులమీఁద మూఁడు పంగల యూఁతు మోపినాఁడు ... మనుచ 4. 73

సీ కదియ నాసాశిఖాగ్రమునఁ దర్జని మోపి ... నైష. 5. 9

4. లేనిది కల్పించు, ఆరోపించు.

గీ వైష్ణవులమీఁద ద్రుచ్చు లన్యాదు మోపి, యధిపునకు నెడసేయున మనుచుఁ జెప్పి... పరమ. 3 55.

గీ. తల్లి నామీఁద వఁట లేనితప్పు మోపె, నఁట యలయనుఁగుఁ దండ్రి దా నదియె నిశ్చయంబు సేసెనట. సారంగ. 2. 273.

గీ . నే దొక్క ద్రుచ్చుఁ, దనము నామీఁద మోపవంతనె తలార్లు . శుక. 3 208.

5 గ్రుచ్చు, నాఁటఁజేయు, దోపు

సీ చక్కెరకెమ్మోవి చవి చూడనేకాని మొన పల్లు చుఱుకన మోపరాదు దశా. 2 311.

సీ. చరమరింఖాపుటాంచలటంకశిఖరంబు లుద యాద్రి చటి జాఱకుండ మోపి . కాశీ. 1 126.

కం. తలగులపోది యొకదెసఁ బెయ్యలబామెవ యొక్కవలన నను వై యుండన్, మొలమోపి పెక్కుచుట్లన్, బలుత్రాటం జుట్టి గోపభావం బమరన్... భార. విరా. 1. 175.

వి. 1. మోచుట, వహనము.

వ. .. తమతమకై యొడపడనికావటి మోపుల కతనం గంది కాయలు గాచివంగిన వలుద మూఁపులను... హరి. పూ. ౮. 142.

2. కట్ట

గీ. ముదురుదీవెల బిగువుగా మోపు గట్టి... హం. 1. 20

గీ బిసము లాదట నందఱుఁ బెఱికి రొంపి, వోవ నీటఁ దెమల్చి మోపుగ నమర్చి ...
భార. అను 3. 223.

3. సమూహము, గుంపు.

సీ మెఱుఁగారు కెంజాయ మెఱసిన యొఱకల మోపున నెనఁగు పెన్ బ్రోఁతతోడ ...
భార. సౌ. 1. 16.

చం .. తమ్మికెంపుపెన్, దొడవుల మోపు పరిష్కరణముం గపచక్కి నొకింత చూపఁగా, వడి మగుడంగ నేఁగుచెలువం గని నవ్వుచు నింతు లింపునన్... యయా. 5. 14.

సీ. తనగాలి యింతసోఁకిన జారుదిగ్గజంబుల మోపు గని శేషభోగి ములుగ... శా వి. 3. 50.

4. మూట

ఆ ... తత్కరుణ వడసి వసిఁడిఁ ద్రవ్యితండ, ములు నృపాల పెక్కుమోపులు దెత్తుము, రమ్ము భారవహులఁ దెమ్మ చాల ...
భార. అశ్వ. 1. 62.

మ. బలియుం డొక్కపటానిరౌతు తనబాకా నూకుచున్ రెండువీ, థుల మాష్టీలతలల్ కరాసిలతికం దుంఢించుచుం జుట్టి రా, నల రెం డత్తనువుల్ దరం బడుట భూపాళ్లప్తిచే వెట్టిమో,పులు నేలంబడవైచి కూలబడుకాఁపు ల్వోవె నప్పట్టునన్... కువల. ౨. 141.

ఉ ... విడియంపుఁ జొక్కుతో, మైలలమోపు వీఁపున నమర్చిన రేవుగజాని నెక్కి....
శుక. 3. 103., భార. అశ్వ. 3.157.

5. భారము, బరువు.

సీ. క్రొవ్విరు లెనఁగి పూగొలలమో పోపక నవకంపు లేఁదీఁగె నెవులునట్లు... కు సం. 8. 9.

ఆ. సూతపుత్ర యితఁడు సాతలఁ బెద్దమో, పెత్తి నమ్మి యున్నయట్టిచోటఁ, గ్రంద సేయ వాఁడుఁ గాదని సైరించి, యున్న బ్రదికి తింక యూరకుండు. భార. ఉద్యో. 4. 251.

చం ...టఁక్కరి బలుమోపు మోచు నయగారి తనం బది యుట్టిగట్టినన్ ...
ఉ. హరి. 4. 46.

6 బరువైనవస్తువు.

మ పలుమారల్ బలభేదిదొట్టిసురలన్ బాధించు టంజేసి వాఁరలు నాకుం దలచూప నోడుదురు శూరశ్రేష్ఠు లన్యుల్ జగంబుల శే రెవ్వరుఁ గయ్యమ్మనగ్రవునన్ గొంచెన్ త్రిలోకేశ్ వాహులు వే యాఱడిమోపులై యొటుల పోవో పుం దలం కయ్యెడున్... హరి ఉ. 7. 16.

ఉ. ఆవరిమోపకారనిధి యప్పుడు వేల్పులరా యభార మున్మోపు వహించి ...
నైష 3. 76.

సీ కమల యేనిశ్చలరమణులేకడకు మోపై నిల్చి యతని పేరడుగు పటిచె... వసు. 1. 86.

7. ఎక్కు, జ్యాసంధానము.

కం ... రిపుభంజనము రత్నభూషిత రూపం,బును గురుదేశాహ్లాదన,మును వగునిజకార్ముకంబు మో పెడలించెన్... భార. విరా. 1. 170

8. శాశ్వత, పూచి.

సీ. కన్నులు లేనిమాకన్నులుఁ గాళులు నీవకదన్న మానిఖలవంశ ఆ. మును సముద్ధరించుమోపు నీయదియ క,దన్న... భార. ఆది. 7. 261

కం. .. పృథివీపతి సీ,తలన తన కార్యభద్గం,బుల మో పెక్కించె రిత్తవోవునె నీకున్ ...
భార. విరా 5. 28.

విశ. అధికము.

ఉదా: అవువెల మోపైనది.

మోపుకాఁడు వి॥ (మోపు+కాఁడు) భారవాహి.

కం నీ వేటి మోపు కాఁడవు, నా వెరపున నిన్ను వడపినను గర్వం బేలా వెడఁగ ....
భార. ఉద్యో. 3. 330.

మోపుకొను. స. క్రి. (మోపు+కొను, స్వార్థమున) చేర్చు, పెట్టుకొను.

వ. అబ్రహ్మచారి దెచ్చినపుస్తకంబుఁ బుచ్చుకొని శిరంబున మోపికొని కన్నుల కద్దుకొని తిరుగ నతనిచేతిక యిచ్చిన... కళా. 4. 59.

మోపుకొలుపు(ల్పు) స. క్రి. (√మోపుకొను) మోపుకొనఁ జేయు, ఆవేశింపఁ జేయు.

గీ చేతిక లొనర్చి తేనియ ల్చిలుకఁ బలికి, మోహ మూరించి తరితీపు మోపుకొల్పి, యతనిమీఁదను బతికిని హితము వొడమ, మున్నె యొనరించి వానితో మురియఁ దొడగె...హంస. 2. 169.

మోపుదల. వి. (√మోపు) 1. ఆరోపణము' 2. భారము (శ. ర.).

మోపెట్టు స క్రి. (మోపు + పెట్టు) ఎక్కుపెట్టు, జ్యాసంధానము చేయు.

కం. ఎవ్వరికిని మోపెట్టను, దివ్వను శక్యంబు కాని దృఢకార్ముకమున్... భార. ఆది. 7. 25.

మ .. పాలీక గర్వంబులా,డిన నిక్కంబగు నల్క నర్జునుఁడు గాండీవంబు మోపెట్టఁ గృష్ణుని సార థ్యము నై జగత్త్రితయసంక్షోభంబు గాకుం డునే... భార. విరా 1. 266.

మ. మతశక్తిన్ నృపసూనుఁ డట్టిధనువున్ మోపెట్టి యైంద్రాయుధో,ద్ధతి పాథోదనిరాసియయ్యె...
రాఘవ. 2. 108.
ఆం. భా. 2; 112.

మోము = మొగము. వి ముఖము.

కం. భూమీశుఁ డపుడు మంత్రుల, మోములు గనుఁగొని సగర్వమున నిట్లనియెన్ ···
భార. విరా. 5. 241.

ఉ. మొగ్గతిలంబడెం జెమట మోమునఁ గ్రమ్మఁగ ద్రావిడోత్తముం,డు... హర. 1. 21.

గీ. మోముదమ్మిని జిరునవ్వు మొలకలెత్త...

శా ... అయ్యో మీతండ్రి గడింపలేదుగద వెయ్యో రెన్నడుం జాలు మీ, మోముల్ దింతురుగాక యిం కనుచు వీఁపుల్ చిట్లిపోఁ గొట్టుచున్... శుక. 3. 277
ఆం. భా 2. 42.

(ఇటు నిందాద్యోతకము.)

మోమునవ్రేలు = ఎల్లప్పుడు కన్పడుచుండు.

సీ. ... కర్ణభీతి, నుల్లల నుకుకుచు నుండుదుఁ గర్ణుఁడు విడువక మోమునవ్రేలు నాకు...
భార. కర్ణ. 3. 33.

మోముచూచు = మోమోటపడు.

ద్వి. తెమ్ము మా కవి యని దేనిమై నున్న, సొమ్ము లన్నియు మోముఁజూడక యొలిచి....
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1527 పం.

మోముముడుచుకొను = కోపగించు.

సీ. మీఁదఁ జల్లక మాన మిట్టిమీఁనై పడ్డ ముంతు నిఁతకు మోము ముడుచుకొనిన ...
బహు. 2. 61.

మోమువిచ్చు = ముఖవికారము చేయు.

చం. ... దళనకోరకముల్ వెలయంగ మోవిమె, ప్పులరఁగ మోమువిచ్చుచును వద్దముఁ జూతె నొకర్తు వేడుకన్... నృసిం. 2. 86.

జ. మోముట్టు, మోముపట్ట, మోముముట్టు, మోమోట, మోమోటపడు, మోమోటమి, మోమోటము, మోమోడు.

మోముట్టు — మోముపట్టు, మోముముట్టు. వి. (మోము + ముట్టు) అశ్వాదులముఖాలంకారము.

సీ. గండురానిగ్గు చొకాటంపు మోముట్టు తొగ రికలపరాణి దుమికియాడ ...
ఉ. హరిశ్చ. 3. 131.

(మన్మథాశ్వవర్ణనము.)

వ. అగస్త్యేశం గన్నేరుల ముల్లుముట్టు మల్లెవిరుల జాలంబు మంకెన పూలెంకెవన్నెలు దావ వంబుల పక్కెరలను. .
పానందో. 5. 136 (91 పా 21 పం)

మోముపట్టు — మోముట్టు (√మోము) అశ్వాదుల ముఖాలంకారము.

చం. .. మోముబట్టనీ, ఒలరిచి రాజ(మోలకు హాయం బోకసాహిణి దెచ్చెఁజెచ్చెరన్.
పె. శకుం. 1. 117.

మోముముట్టు—మోముట్టు. వి (మోము+ముట్టు.)

ఉ. చక్కసి మోముముట్టు మణిశాలిఖలీనము మేలుజాళువా, పక్కెరపీలికుచ్చు లిరు(పక్కల నెక్కడి చేర్చుసింగిణుల్... రామా. 2 20.

ఉ. బంగరుజల్లులున్ బికిలిబంతితలాటము ముత్తియంబులున్, రంగుగ మోముముట్టు నవరంజి ఖలీనము పట్టుపల్లమున్, సింగిణి విండ్లు తూణములు చిల్కలకోలలు పట్టియంబులున్, సంగతి పార్శ్వభాగములఁ జక్కఁగఁ బూనిచి పాది నిల్పినన్. (ప్రబంధ. 182

మోమోట = మోమోటమి. మోమోటము. వి. (√మోమెండు.)

1. దాక్షిణ్యము, కనికరము.

గీ. అకట మోమోట లేక శా రంత చేసి, (బతికి పోయిరె పులి పేదవడినఁ బసుల, వాం(డె యొక్కడి రసుకత వచ్చె వాకు ...
ఉ. హరి. 4. 102.

మ. ఇతఁ డాపాపనియట్ల వెం(డుకలు మోమింపారుకన్నుల్ జగన్నుతుఁ డక్షాతుని పోలికై నయురిమున్ మూర్ధంబుమోమోటమున్, (బతి యేమే నొకడైవ నంఘటనమైఁ (బాణ వ్యపాయంబు లే,క తగం బుత్రుఁడు వచ్చె నొక్కా వను మాంగళ్యంబు నొందింపఁగన్...
హరి. ఉ. 5 203.

మ. జగతీహౌశివతంసభూషణము విశ్వఖ్యాతముం గాశికా, వగరంబు న్వెడఁబాసి నీకును జగన్నాథై ర్యకచారిత్ర యీ, చిగురుంబోఁడికి నాకునుం గటకటా చేడ్పాటు వాటిల్ల నీ, ముగురం గూర్చిన ముండదైవమునకున్ మోమోంట లేదోనుమీ... భీమ 3. 6.

2. ప్రీతి.

సీ మోమోట వలదు తమ్ముల తావు లగలింపఁ గనుసన్న మను ఝషకముల వలఁప...
వేం. పం. చ. 4. 122.

3 మనస్సంకోచము.

శా. నీమోమోటలు మాని నీరజముఖి నిక్కం బెటింగింపవే... పారి. 1. 83.

శా. మోమోటేమియు లేక దూఱెదరు మీ మోసంబు చింతింపరు ...
భాగ. 10 పూ. 826.

మోమోటపడు. అ. (క్రి. (మోమోటము + పడు.) మనస్సంకోచమునొందు.

సీ. మోమోటపడక తమ్ములచాయ నిరసించి వలు తెలుంగులఁ గుందముల హసించి ...
పె. శకుం. 1. 43.

ద్వి. ముక్కు మోమెలుఁగక మోమోటపడక, (మొక్కఁతీఁ దనుచందమున విడనాడ...
అ. మ. క. 2. 92 పా. 14 పం.

మోమోటమి = మోమోట. మోమోటము. వి. (√మోమోడు) మనస్సంకోచము

కం. మోమోటమిచే మీతో, నేమియు ననవోపఁ డితఁ డిప్పుడు మీ రా, రాముని కానల కను పుఁడు, సేమంబుఁ బడమి జేనిఁ జేయుఁడు భరతున్... అచ్చ. రా. అయో. 49.

మోమోటము — మోమోట, మోమోటమి వి. (√మోమోడు) మనస్సంకోచము.

కం. రాముని దెస క ష్టేఁగిన, (పేమావేశమున మనసు బెగడ వివేకం, బేమియుఁ దోఁపం దగ వును, మోమోటము దక్క యలుక మద్దియ్య వలికెన్.... భా. రా. అర. 2. 72

శా. ఆ ముక్కంటి దరస్మితంబున సుపర్వాధీశు లన్ జూచి మీ,తో మోమోటము లేక తెల్పెద....
ఉ. రా. 1. 318.

కం. లేమా నీవెత మానుష,లేమా మోమోటముక నశింపఁగ నిపుడే, లే మాఱుమాట యొసఁ గుము, వేమాఱును దలఁక నేల వేఁడుఱ మీఱన్.
నీలా. 2 93.

మోమోడు అ. క్రి. (మోము + ఓడు) 1. దాక్షిణ్యపడు.

కం. ఆడిరి ప్రమోదవృత్తము, పాడిరి మంద్రక మహాప్రబంధమ్ముల మో, మోడిరి తైర్థికులకుఁ గొ,ల్లాడిరి కైవల్యలక్ష్మి నమరులు ముకులున్.
కాశీ. 2. 37.

దండకము ... ఈ తావకస్తోత్ర మెవ్వారికిన్ జాతమౌ వారికిన్ ఘోరకారాలగ చ్ఛృంఖలా బంధముల్ వీడు మోమోడు భూపాలుఁ డాలంబులో వైరిసంఘంబు లోడున్.
వరాహ. 11. 118.

2. సంకోచించు.

గీ. మొదల నప్రియ మయ్యును దుది గరంబు, పథ్య మగువల్కు ప్రియములందు బలిమి నైనఁ, బలుకవలయు మోమోడక యొలసి యట్టి, వాఁడు దగుసహాయుండు భూ వల్లభునకు.
భార. పర్వా. 2. 192.

కం. అక్కట బలితపుటడవిన్, మొక్కలమునఁగ గోల నునిచి మోమోడక నీ,విక్కడకు రాఁగ నెదలో, నక్కటికం బేల పొడమద య్యెవ్వ్ జెపుమా. అచ్చ. రా. అర. 79.

శా. సాహంకారత శంకరుం డలిగి నేత్రాగ్నిన్ వయిన్ బంపినన్, స్వాహాకాముకుఁ డౌట ని న్నతఁడు గావంబోలు మోమోడి...
మనుచ. 3. 47.

మోయించు. స.క్రి. (√ మోయు) మోవఁ జేయు, వహింపఁజేయు,

గీ. మందరాద్రిని మోయించి మాధవుండు, పట్టి తెప్పించె నిర్జరప్రతతిచేత... హర 6. 49

వ. ... కొందఱు కులుకులాఁడులు తమకులుకు గుబ్బలం బోలకున్న నీళ్లు మోయించి రతఁ జాలు జాలువాగిండ్లు పూని...
ఉ రా. 5. 248.

మోయీను. వి. (హిం. మోయిను. మి, బ్రా.) బత్తెము.

సీ. మోయీను కుగ్రాణమును జెప్ప వద్ల గింజలకు బరాతముల్ నడవి వ్రాయు. వేణు. 65.

మోయు. స. క్రి. 1. వహించు.

గీ. తోయజాతుండు బాహాచతుష్టయమున, మాట మాత్రనె మోయఁడే మందరాద్రి.
హర. 6. 48.

మ. ...పొల మంబల్మోయుచుం బట్టి పె,న్మసురం బీఁగెడు కావు గుబ్బెతల... ఆము. 4. 133.

2. అంటు, తాఁకు.

గీ. మెదడు ముద్దలు గావించి మెసవి మెసవి, కుతిగ మోయఁగ నెత్తురుల్ గ్రోలి క్రోలి.
దశా 2. 435.

గీ. ...తన్నృపతి బలశ్రీ గలంగ, నరిగి మునిఁ గౌఁ దళ్కాండచయంబులోన, మునిఁగి యాఁగెపు దనమేను మోయకుండ, దాని తిరమైన శాస్త్రంక ధర్మపటిమ. రాఘవ. 4. 236.

బ: మోఁత మోపిక. మోయించు.

మోర. వి. (క. మోరె, త. ముఱై) 2. పశ్వాదుల దీర్ఘముఖము, ముట్టె,
(పందిముట్టె.)

సీ. మును మించి నిడుమోర ముంచి దూటిన మహాజలధిపూరము దలకెడవు గాఁగ...
హరి. పూ. 4, 16.

చం. బల మిఁక నేమి సెప్ప నిను పండువెదుళ్లన లీల మోరత్రో,పులఁ బడఁ జొప్పు వంచుకొను పోలిక వంచి తదగ్రధాన్యముల్, సెలవుల ఫేన ముట్టిపడ జిట్టలతోడనె చప్పరించు న,ప్పొలము

వరాహపోతములు భూవర తొండము లేని యేనుగుల్. మనుచ. 4. 98.

శ్లో. ... మోర నా ముట్టె నా వెలయును ముఖ విశేష,ము లగు .. అం. భా. 2. 142.

(పశుముఖమునకు.)

సీ. అరచేత మోరలు చఱచియుం దఱిమి..
సీతా. 3 74.

(పశుల శునకముఖముఁకు.)

వ. ముంగిస మోఁలంబోని మోరలు సంసారె సారెకు నెత్తి మనుచ 4 27.

కం. మోరలు పై కెత్తుచు భా,శారములతోఁ జెలంగె భషకము లపుడు... రసిక 1 107.

(ఉష్ట్రముఖమునకు)

ఉ. నురువు లురువు వెడదనోళ్లతోడుత మోఁ లెత్తికొనుచు వేఁదు లెత్తినట్టు, లుబ్బురేఁగి యున్న యుష్ట్రములును
భా రా య. 5.8.

(భల్లూకముఖమునకు)

వ మృగాంక మండలంబు సగము కఱకిన రాహుగ్రహాభూమికల చందంబున న దంద తిరుగు బొల్లి మోర భల్లూకంబులును.
పార 2. 67

(అశ్వముఖమునకు.)

వ. ... వివిధవిశిఖపరంపరలు పరఁగింప ముందటి కాళ్లు దునిసిన (మొగ్గతిలంబడియును మోరలు పఱియలై పనెటి దప్పం గూలియు .. అనేక ఘోటకంబులు రూపఱిన.

భార. భీష్మ 3. 239.

(కొన్ని యెడల ముఖసామాన్యముగ నుపయోగింపఁ బడినది.)

సీ. దక్షవాటికఁ జూచి దక్షప్రజాపతిఁ బొగడె నజ్జోర్ల వంభోజభవుఁడు... భీమ 3. 135.

శ్లో. బ్రహ్మా తుష్టావ సంతుష్టశ్చతుర్భి ర్వదనైరపి. సం. భీ. మ.

సీ. కూడనిత్తునె మాటుకొని మోర యెత్తిన గతి మెద... బహు 2 61.

సీ. జోదుల తనువులు భేదించి మోరలు గళ్యాల తోడఁ జెక్కలుగఁ జేసి..
భార. కర్ణ. 1. 140.

జ. మోరకొట్టు, మోరతెల్పుమెకము, మోరతోపు, మోరత్రోపుఁదవము, మోరపక్కియ, మోర మెకము

మోరకొట్టు. వి (మోర+కొట్టు) చపేటము, చంప కాయ

కం కొసరు వగమాట లలుకలుఁ, గుసిగుంపులు తిట్లు మోరకొట్టులు జారుం, డనమసుఖంబుగఁ గైకొను, బసవె ద్దగుమగఁడు మండిపడుఁ గుసుమాంగీ... శుక. 1. 441.

మోరట. సం వి. అ. స్త్రీ మూర్వ, వింటినారికై యుపయోగించెడి నారచెట్టు, చాఁగ (వ్ర వి.)

మోరటము సం. వి అ. పుం 1. తియ్యనిరసము గల చెట్టు 2 క్రొత్తగా నీనినయావుపాలు, ముఱ్ఱు పాలు, జున్నుపాలు. న. 1. ఇక్షుమూలము, చెఱకుమొదలు, 2. అంకోలము, ఊడుగు(వ్ర.వి).

మోరటి. వి ప్రియాళము. (శ. ర.) (వ్ర వి).

మోఁటిలు(ల్లు). అ. క్రి మోము మీఁది కెత్తు.

ద్వి. ఏనొక్కరుండ వన్నిటఁ దో డొకరిఁ, గానక బెగడి నల్గడలు చూచుచును, బడలుచు గగ్గోలు వడి మోరటిలుచు ...

విష్ణు. పూ. 3 ఆ. (శ. ర.).

మోరడి. వి. హెచ్చరికపదము. ప్రబంధ. 605.

మోరడు—మోరడు. వి. మోడు, మొద్దు, స్థాణువు.

(బ మోరడులు, మోరళులు, మోరళ్లు.)

సీ. అమృతంపునోవ పై నడరినట్లే పాట చెన్నువ మోరళ్ళఁ జివురు లెత్తె ...
వృసిం. 2. 88.

మోరతెల్పుమెకము. వి. (మోర+తెల్పు+మెకము) భల్లూకము, ఎలుఁగు.

గీ. అంతఁ గొండలు కోఁతిబంట్లా తెఱంగు, తాము కడ కేఁగి తెలుప నారాచమిన్న, మోరతెల్పు మెకపుఱేఁడు మొదలు గల్గు, బల్లిదుల నేర్చి పోరికిఁ బనుపుటయును ...

అచ్చ రా యు. 298.

(మోరతెల్పు మెకపుఱేఁడు = జాంబవంతుఁడు.)

మోరతో(త్రో)పు వి (√మోర) అనాలోచనము, అనాలోచనచేష్ట.

ద్వి మునియనుష్ఠాన మిమ్ములఁ జేయఁ బోవ, మునివేల్పులను బట్టి మోరత్రోపునను, వనధి లోపలఁ బాఱవైచె వనలుఁడు.

రం. రా. యు. 311 పొ. 22 పం.

ఉ. ... చూపు నీ, వీరతఁ గాండిశీకపదవీరత వృత్తిని మోరత్రోపునం, బాఱెద నన్నుఁ బోవి డఁడు స్వర్ణవిలోచనుఁ డంచు నుగ్రుఁడై ...

దశా. 3. 200.

ద్వి. కడుకోపమున విటకంటికి పలికె, వల దన్న నేఁటికి వచ్చెద వింక, బొలసు వైవఁగ నదె పోపొమ్ము కొండఁ, దల నెత్తుకొన నీకుఁ దఁ మె యుం తేలఁ, దొలఁగరా యీమోరతోపు లేమి టికి. ద్వి పరమ. 4. 509

మోరత్రోపుఁదనము వి (మోఁ త్రోపు + తనము· స్వార్థమున) అనాలోచనము, అనాలోచనచేష్ట

గీ. ... దైవతసైన్యము నాథునంబు, గురియు శర వర్ష మొక్కింత సరకుగొనక, మోరత్రోపుఁ దనంబున మోఱకించి, తాఁకె పెనుబోతురా కాని శాకవిభుని. వరాహ. 11. 64.

ద్వి. తూలగించక మోరత్రోపుఁ దనంబు, చాలింపు మనవుడు సచివనందనుని ...

నవ. 1. 41 పొ. 10 పం.

మోరప(క్కె)క్కియ. వి. (మోర + పక్కియ[3]) మత్స్యవిశేషము, ఒకజాతిచేఁప.

గీ. మోరపక్కియ దొండును గూరముప్పు, పుల్ల రుజు గెళ్చె గెండెయు బొమ్మడాయ..

హంస. 4. 187.

మోరపొక = ఓరపొక. వి పంచను దూలములు లేక గోడపైనుండి ప్రక్కకు దింపి రాదుల యాధారమునఁ గట్టినశాల (శ ర).

మోరము వి మోర, ముఖము

కం. నాటకశాలను మోరపుఁ, బాటకు మాతండ్రి యచలవరుఁ డుంచుట సెచ్చోటికి నిజముగఁ జనినం, జీటియ్యఁడు సంబళంబు చెల్లెడిచోటన్ పార్వ 2 168

(మోరపుఁబాట = నోటిపాట, కంఠగానము)

మోరమెకము వి (మోర + మెకము) వానరము.

ఆ. అంతఁ బ్రొద్దుమాలియానతిఁ గడలకు, దఱు లమోర మెకపుదాఁటు లేఁగి .

అచ్చ. రా. యు. 81

మోరిజా వి. (హిం. మోర్జా. మి. త్రా) తుపాకులు పిరంగులు పెట్టుకొనుచోట.

చం. జలముల నెచ్చరింపుచుఁ దుపాకులమూఁకలు దంధమాలు నిట్టలముగ మోరిజా ల్బురుజు డాయఁ గిలార్చుచు రంగా. 3. 77.

మోరు[1] వి (త మోర్, క. మోసరు మ. మోర్.) చల్ల, దండాహతము

గీ పాలు ఫలములు నెడనీళ్లు పానకములు, మోరుఁ బిండ్రూరుఁగాయలు తైరు శొంఠి, పాంకుల వణంబు జంభలఫలరసములు, నించఁ దగునీరు మో రారగించి లేచి. ఘటికా 2.16.

ఉ వడ్డన జూపి రంత చెలువల్ తెలియోగిర మొల్పు బప్పు మెం, దొడ్డినకూరగాయ ఘృత ముక్కెర చక్కెర తేనె లడ్డువా, లిడ్డెన నాన బాలు చలియించనితైరులు మోగమేరుపై, గిడ్డిఁ దలంచిరోయనఁగ గేస్తుల శబ్బె సమస్త భాగ్యముల్. పాంచా. 4. 42

సీ. గారెలు బూరెలు చారులు మోరులుఁ గమ్మని మాఁనవల్ ఘుమఘుమ ...

ఉ. రా. 6. 122.

జ; మోరుండ

మోరు². వి. (పర్వత) శిఖరము.

వ. ఇవ్విధంబున నమ్మేరునగంబునం దొక్క మోరు నీ యగుటయు... ఉ. హరి. 6. 76.

శీ. దరులతడివందు పాదవుమూపురములంటు, ఘల్లుగంటల నాఁబోలు నుల్లసిల్లె, గిరుల మోరులునవి సముద్గీర్ణసలిల జలధరచ్ఛేదములు ప్రాలఁ జెలఁగుకరణి... ఆము. 4. 156

వ. తనసముద్దామతేజోభరంబునన్ జడిసిన మేరుగిరి మోరులుంబోలె... మనుచ. 5. 71.

గీ. పొలుచు శిఖరపుగొనపేరు మోరు నాఁగ...
ఆం భా 2. 18.

మోరుండ. వి. (మోరు¹ + ఉండ) భక్ష్య విశేషము.

సీ. ఒడ్డువంబులు చక్కిలాలు మోరుండలు ఖండంబు చెలిమిడి మండపప్పు ...
హర. 6. 55.

వ. .. తిమ్మనంబులు పాలకాయలు చక్కిలంబులు మోరుండలు మనోహరంబులు ..
ప్రబంధ 1. 112.
హంస. 1. 105.

మోఱకత్తె(త్తియ.) వి. (మోఱకము + కత్తె) మూర్ఖురాలు. కృషా ర. (శ ౘ)

మోఱకము వి.(√మోఱకు సం మూర్ఖతా) మూర్ఖత్వము.

సీ. అఖిలలోకేశ్వరుం డగురమాధవుతోడ విడువని వైరంబు దొడరునట్టి, మేఱక యేటికో మొలచె దైత్యునిబుద్ధి... నృసిం. 1. 20.

సీ ఇక్కొ మ్మ నడపించునెడ వీరిఁ బఱపుదు ననుట మోఱక మగు నని తలంచి... దశకు. 5 91.

సీ. చంపంగ వచ్చినజమునిదూతలకు లంచము పెట్టి వచ్చెనో చావ నొల్లఁ, బొమ్మని మోఱకంబునఁ ద్రోచి వచ్చెనో...
భోజరా. 4. 58., పద్మ. 10.67

విశే. మూర్ఖత

అ. చర్మభావ మొంది సంస్పర్శసుఖముల, కాస జేసి నీవు ననుదినంబు, గజమువేడ్కఁ దగిలి గజము లోఁబడుభంగిఁ, గట్టువడకు మోఱకంపు మనస... వా రా. 4. 145.

మోఱకించు. అ. క్రి. (√మోఱకము) మౌర్ఖ్యమవలంబించు.

గీ ... దైవతసైన్య ఘనాఘనంబు, గురియుశరవర్ష మొక్కింత సరకుగొనక, మోరత్రోపుఁ దనంబున మోఱకించి, తాఁకె నెనుపోతు రాకాసి నాకవిభుని... వరాహ. 11. 64

మోఱకుఁ(డు) = మోఱకు. (సం. మూర్ఖః)

విశే. మూర్ఖుఁడు.

ఉ. పాఱగ నమ్మహీపతియుఁ జాయక తోడన పాఱెఁ జాఱ న,క్కాఱడవిం గిరాతతతి కాపుర ముండెడుపల్లె చొచ్చి పె,న్మోఱకు భంగి మాంసములు ముక్కునఁబంటిగ మ్రింగుచుండ దై,వా ఱడుభక్తి నత్రిమునిపట్టియ కామదిలోఁ దలంచచున్... భోజరా 1 115.

కం అగు దేశకాలబలయుత, ముగఁ జేసినపౌరవర్ధములు మోఱకులై. తెగజాలి తమ్ము దెదిరిని, వగవక తొడరుటలఁ గీడు వర్తిల్లుఁదుదిన్.
భార విరా 4 208.

శా. మో మడ్డంబు గదల్చి మోఱకుఁడునుంబోలెన్ శివారాధకుం,డు... హర. 2. 57.

వ. అప్పుడ మ్మోఱకుండు పురోహితులం బిలిపించి.
నృసిం. 4. 90.

జ: మోఱకకత్తె, మోఱకము, మోఱకించు.

మోలము = మొలాము. వి. బంగారులోనగు వాని పూఁత (శ. ర.).

మోలుగు = మొలుగు. వి. నల్లచాయచెక్క.

వ. ... మోలుగుమడ్డిం దోఁచి మూర కొక్కెందును జాన కొక్కెందును గాఁ గట్టినదొల్లు టుల్లారు లుల్లసిల్ల ... ఆము. 4. 35

మోళంగి. వి. ములక (వ్య. వి.) (శ. ర.)

మోళము = మొలాము. వి. బంగారులోనగు వాని పూఁత.

గీ. జమునినాలుకతో సెకనక్కెమాడఁ, దమక
పడు క్రొత్తపైఁడి మోళముకటారి...
నైష. 8. 64.

మోవి[1]. వి. పెదవి, ఓష్ఠము.

కం. ... తమ్మికెంపుగుంపును, మునుగుదనిగారెం
పుఁదొగరుమోవికి దొరయే. నీలా. 2. 22

లయవిభాతి ... చిగురుజిగి నెగచుమోవిన్, నగవు
నిగుడన్... మనుచ. 4. 117.

గీ పరగుఁ బల్కప్పు మోవి వాతెఱ పెదవియు
నాఁగ నోష్ఠంబు... ఆం భా. 2. 142

సీ. మెలఁతమేని మెఱుంగు మెఱయుకారు
మెఱుంగు చిగురుకెంపులక్రోవి చిన్నిమోవి..
విక్ర. 1. 119.

మోవి[2]. వి, ఒకజాతి యడవిచెట్టు

(ఇది పనస వంటి యాకులు గలిగి యుసిరిక లంత
పండ్లు గలిగియుండు. ఇది శ్వేతనీల భేదంబులచే
ద్వివిధంబు. నల్లమోవి పండ్లకంటెఁ దెల్లనివి
మిక్కిలి మధురంబు లయి యుండు. ఈ వృక్షం
బులు వేంకటాద్రి లోనగు ప్రదేశంబులఁ గలవు
చి. ని.)

తోటకము. మోవులు రోవులు మోఁదుగు లొద్దుల్
రావులు నిప్పలు శాణ దలిర్పన్...
యయా. 2. 48

సీ. వెలగపండులు పుల్ల వెలగపండులు మోవి
పండ్లు నంకెనపండ్లు బలునుపండ్లు ...
శాశ. 3. 69

సీ. ఎలమి పల్వరుసల నీమోవి ఫల మందనొరిది
నీకును జవి నూవఁగలమ... విప్ర. 3. 19.

మోవి[3] వి. చిన్న మట్టిపాత్రము.

సీ. కాంతు దంతక్షతిఁ గాంచని మోవియు
మోవియే చల్లమ్ము మోవి గా .
ఆహా 3. 28

మోవి[4] వి. అగ్రభాగము.

ద్వి. నులిగాయ లెడను గానుగుగింజమోవి, మలి
చిన పేరు చన్నులమీఁద లెకఁక...
ఆ. మ. క. 1 86 పా. 20పం

మోవు వి. ముదుత పీడని లేఁత ఆకు మొలక;
అట్టి తాడిచెట్టు మొలక.

రగడ. మెలచు మొవ్వుల నంటిమోవులను మోవు
లను. భాను 2 68.

గీ విలసితోరుల నవఁటిమోవు లెనయించి, లలిత
పదములఁ జిగురాకు లలవరించి, యందమగు
మేనఁ బన్నీటిగంధ మలఁది, సలిపి రింతిక
కై త్యోపచారవిధులు. ఇందు. 3. 19

గీ. ... మోవు, నాఁగఁ దాళాగ్రతరుణపర్ణంబు
చెలఁగు... ఆం. భా. 2. 77.

మోషకుఁడు. సం వి. అ. పుం. దొంగ, చోరుఁడు.

మోషణము. సం. వి. అ. న. 1. దొంగిలించుట.
అపహరించుట, 2. నఱుకుట, వశింపఁజేయుట.

మోషము. సం. వి. అ. పుం. చౌర్యము, దొంగ
తనము.

మోస = మోసము. (క. మోస) 1. దొంగతనము.

గీ మోసఁ దర్కించి యవైశ్వర్య ముఖ్యుఁ దేచ్చె...
కాశీ. 5. 68.

2. ప్రమాదము.

గీ కాన నెంత రహస్యంపుఁగార్య మైన, నొరు
లెఱుంగరు నన్నని యునికి మోస...
భార. అను. 2. 214.

చం. ముదితల నమ్మి యేమఱుట మోసనుమీ యని
బుద్ధి చెప్పుచున్.. కాశీ. 9. 9.

ఉ. ఉర్వి నేలునాతఁ డుద్ధరింపఁడు నెయ్యి
మెసఁగ భ్రాతృజనము నింత దెలియ, నేర
కునికి యధిప నీమోస భ్రాతృపుత్రులకు నేల
మీఁదఁ గలుగుఁ బొందు. మార్క. 8. 14.

3. అనర్థము.

సీ. ఇది భోగమోక్షసంపదలకు మూలంబు
మోస లే దది ఘనంబులకు ఘనము...
ప్రబోధ. 1. 21.

4. అడ్డు.

గీ. రాజు పరిసరవర్తులు రాష్ట్రజనము, మున్న
నళియించి చనుటకు మోస లేదు, గాన సర్వజ్ఞుఁ
డనఁగ లోకంబుచేత, వినుతిఁ బొందినరాజు
వివేక మమరు. నా పంచ 1 138.

5 వంచన

గీ. మోస గాకుండ నపరాధములకుఁ దగిన, శాస్తి
యన్నింటి కిట్లంగి సంభవించె ..
నైష 7. 192.

చూ మోసకారి, మోసపుచ్చు, మోసపోవు

మోసకారి విశే. (మోస + కారి) వంచకుఁడు, మోసము చేయువాఁడు

గీ. . అప్పుడచ్చెలువ మోస, కారి పెనిమిటి యో
వన్నెకారి మగఁడ, యేల చూపితి విప్పుడ
యీధనంబు, ధనపిశాచము లివి యథార్థమ్ము
సుమ్ము శుక. 3. 223.

మోసనాలు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము

వ. కూటికుప్పలు శాలిసంపెంగలు కందర్ప
భోగులు గజపతిలాగీలు బొందడీలు పునుఁగుఁ
దావులు తేనెతొాలలు మోసనాలు గుట్టపుఁ
దోఁకలు తెటచలములు. ప్రబంధ. 112.

మోసపుచ్చు స క్రి. (√మోసపోవు) వంచించు, మోసముచేయు.

చం....వికటవర్మని నెంతయు మోసపుచ్చి..
దశకు. 7. 129.

కం. అని తపసి తత్పుళిందుఁడు, ధనమదుగక
మోహ మడుగఁ దలఁచిన నీలాఁ,గున మోస
పుచ్చి యేఁగిన, వెనుక నియమపరత నాటవిక
వల్లభుఁడున్. వరాహ. 7. 94.

గీ. హాఁణ మై రామపర్ణశాలాంచితవన, భూముల
బెడంగు దృక్పర్వముగ మెలఁగుచుఁ, బ్రబలు
మార్తాండసంతతిప్రభువు మోస,పుచ్చుటకు వంచి
తా మోద మచ్చుపడఁగ. రాఘవ. 3. 85.

మోసపోవు. అ. క్రి. (మోసము+పోవు) 1. భంగ
పడు, వంచితుఁడగు.

గీ. పరవినీతప్రబంధముల్ భంగపఱుప, మొగిసి
ప్రాసంబుచేతనే మోసపోవు. రా వి 1 13.

చం ... ఈ, యఱవకు వాశి యింతయురి యా
నని కానక మోసపోయితిన్. వైజ 4. 95.

ఆ. మనము మోసపోయి యనిమిషపతిసూతి,
తోడఁ బోడిచితిమి యదోషవృత్తి, నతఁడు
సమయకాల మంతయుఁ గడచిన, వచ్చెనో
యెఱుంగ వలయు నిజము
భార. విరా. 5 372.

కం. తనచేసిన పురుషార్థము, తనసొమ్ముగ నెఱిఁగి
నరుఁడు దానపరుం డై, యనుభవి యై మన
వలదా, దినములచే మోసపో కతిస్థిరభక్తిన్...
విక్ర. ౭. 185.

గీ. ఏమఱుటఁ జేసి యిటువంటి యెడరు పుట్టె,
మోసపోయితి మెఱిఁగిన మోస గలదె...
నా పంచ. 3 94.

మోసము-మోస వి 1. వంచన, దగా.

కం. ... మోసంబు గాక ధర్మజుఁ డట్ల,బ్బినఁ
బోనిమ్ము టరాధా,తనయునకున్ బుద్ధియగునె
తప్పెం దప్పెన్. భార కర్ణ. 2, 3.

గీ. కంటిరే వీరవరులార కార్య మింత, మోస
మయ్యెను సురల నమ్ముటను నేఁడు...
దశా. 2 381.

2. ప్రమాదము, పొరపాటు.

ఉ. ముక్కు మొగంబు చూడ కొక మోసపు
మాటకు విశ్వనాయకుం, డెక్కడికైనఁ బొమ్మ
నుచు నెట్టనిచూపులఁ జూచె వల్కతోన్ ...
భీమ 3. 8.

కం. విని తద్గ్రంథార్థము నెమ్మనమున నూహించి
తెలిసి ప్రామ్నడి కడకుం, దనమోసమునకు భయ
పడి, జనపతి యటు చనఁగ నిలిచి సంతాపము
నన్... ఆము. 2. 77.

సీ...మోస మనఁ బరా కనఁ జనుఁ బ్రమాదము...
ఆం. భా. 1. 138.

3. అనత్యము.

కం. అనుఁ.యు వా రందఱు హాం, సునితో నిట్లనిరి రాజమాయ మునకు మీ, జనకుఁడు దొడఁగినఁ జాలును, మునుముట్టిన వత్తు మిఁదు మోనము గలదే... ఉ హరి, 4. 40.

ఉ. నీసరి యైన దేవతటనిం గలఁగించెద నీ వడం పుమా, నా న తి శేషపన్నగఫణానివహాంబు నటంచు నప్పురిం, జానలు చేసికొన్న వన ఖాసిలు సాలశిఖాళి ఖేయమున్, మోనమెయైన విష్ణుపదమున్ బలిపీఠముముట్టనేఃటికిన్.విజ.1.5

4. తప్పు, అపరాధము

ఆ. కాలఁ జేతఁ జేద గావు నీయట్టివాఁ, డకట యుండఁదగిన యాలయంబు, మున్ను జేసి కొనని మోసాన నీపాట్లు, వడగవలసె నిట్లు వడికిరేయి కేయూర 3. 277.

5. భంగము, అపాయము,

శా. ... తా నందఱన్, మోఱాయత్తులఁ జేసి నాఁడు మనకున్ మోసంబు వాటిల్లె నీ,దక్ష త్వంబునఁ జక్కఁజేయ వలయున్ దైతేయ వంశాగ్రణీ. భాగ 7. 251.

కం. ... కాలం,బు న్నరులకు వయసుఁ బుచ్చి మోసము దెచ్చున్. ఆము. 2. 79.

ఉ. .. ఇవ్విభుఁ డివ్విధి నీల్గునట్లుగా, మున్నొక మౌని దిట్టుటయు మోసము నేఁడిటు గల్గె... కవిక. 1. 52.

6 అవమానము.

కం నీమాట నమ్మి పోయిన, నామోసముఁ జెప్ప నేల... కాళ. 3. 163.

7. అజ్ఞానము

కం. తనయందఁ దోఁచువిషయము, లనుభవగో చరము లగుట యది మాయాసం, జనిత స్వప్నం బై యా,త్మునికిం దనుఁ గానలేని మోసము దెచ్చున్... భార. శాం. 4. 123.

మోన(సా)ల = మొగసాల. వి. (సం. ముఖశాలా)

1. నగరి తలవాకిటిపంచ.

ద్వి. జనకజఁ జూసె నాజనవాథుఃడుఁచుఁ జనుదెంచి యగిగి మోసల దేరు డిగ్గి...

రం. రా. ఉ. 125 పొ 23 పం.

కం రాసుతుఁ డని తొడిఁబడఁ దెగి, గానిని బెట్ట కడియాసఁ గామక మన మీ, మోసాల నున్న నెక్కడ, మోసా లౌనోయటంచు ముంచినభీతిన్. సారంగ. 3. 34.

సీ మోసాల ద్దడవి లోముంగిళ్లు గముఁగొని గొందులు పరికించి కొల్ల గాంచి...

అచ్చ. రా. సుం. 8.

2. ముంగిలి, ఇంటిముంగిలిసాల.

సీ. ఢుంఠివిఘ్నేశుఁ డుండుప్రదేశ మీఱుంచి లోలార్కు నగరిమోసాల వెదకి.. కాశీ.2. 41.

ఉ. ఆతరలాతి యొక్కెడయ యానడురాతిరి వెక్కు మోసలల్, వే తటియంగఁ దూఱెయట వీథికి వెళ్ళడి సందిక్రంతగా, నాతనియిల్లు సొచ్చి... వా. రా. 2. 177.

సీ. హాజారము హజార మనునవి రెండును మోసాల మొగసల మోస లనెడి,నివి మూఁటు వంతైదు నెసఁగునుముఖశాలకు...ఆం.భా.2.14

3. తలవాఁకిలి, వోరు.

సీ. పెనుజూఁగయై ప్రోఁగుచునును మోసలకు నేఁగు వలు మొగంబుల వేల్పు చెలువ దొరయు ... సీలా. 1. 52.

(1. 3. అర్థముల కుదాహరణము.)

మోసు. వి. మొలక, అంకురము.

చం. మలయసమీరణాభిహతి ప్రాకుల నాకులు డుల్లి డుల్లి క్రొ,మ్మొలకలు సాఁగి సాఁగి విరి మోసులు గెందలిరొత్తి యొత్తి..కు.సం.4.443.

సీ. మొలక మొలవ మొక్క మోవ మోా సీరిక మొటిక నా నంకురం బొప్పుచుండు ...

ఆం. భా. 2. 35.

శా. ఆసుద్దుల్ విని చేఁ గృపాణిఁ గొని జావా యుగ్ర మీఱుంచి బల్,మీసంబుల్ వడిఁ గొల్పి బల్మినగవుల్ మీఱన్ దృగారుణ్యముల్

మోసుల్ బూనఁగ మానసారమహిపాలుం
డాప్తుఁడం గాంచి డెూ.హో సూరుం డరుదెఁచె
నంచుఁ బలికెన్ హాలంకార మేపారఁగన్...
రా వి 4 125

2 మోవు, మొవ్వు

చం. మొలక లోకింత గావఁబడి మోసులు మెల్లనె
వెళ్ళి పోగలై. సారంగ. 3. 257.

ద్వి తునిసిన మొండిచేతులు రెండు నపుడు,
మొలచి యంకురములై మోసులు సాఁగి...
పండితా. పురా 103.

కం ... ముదిత కనుబొమల్, ముడివెట్టె నాలి
సిగ్గున, ముడివెట్టెన్ నారి చెఱకుమోసున
మరుఁడున్.. మనుచ. 5. 94

3 అందము

సీ. నాభినామంబు నెన్నడుమఁ గస్తురిరేఖ
మోసుగాఁ బాపట మోయఁ దీర్చి...
వైజ. 4. 30.

జ: మోసులెత్తు.

మోసు(సె)లెత్తు. అ. క్రి. (మోసులు + ఎత్తు)

1. మొలకలెత్తు, అంకురించు.

మ. బలిచూడామణు లందు విష్ణుపదజుల్ పాటిం
చుధావ్యంపుది, ప్పలు చంద్రామృతసాంద్ర
సేకమునఁ బైపై మోసులెత్తంగ....
వసు. 1. 100.

మ. మొదలం బీజము గల్గి యుండఁగఁ గదా
మోసెత్తిమూలంబుతో, విదితస్కంధము మించి.
వి. పు. 3. 152.

చం పొలుపుగ మోసులెత్తుచనుపూపలు ఆొమ్మువ
నిక్క ... శుక. 2. 154.

2. పుట్టు, కలుగు.

గీ. మోహ మెంతయు నెమ్మది మోసులెత్త, నహహ
వల పంత బలవంత మయ్యె ననుచు...
చంద్రా. 4. 146.

గీ. ఆమహాదేవి కుడుగక యనుదినంబు, ప్రముక్కోదము ప్రముక్కోదము భక్తి మోసలెత్త ....
మార్క 6. 132.

3 కొంచెము కొంచెముగా పైకివచ్చు.

ఉ. అంకుశభిన్నమై కుపితమైననుఁ దాఁకి
యురంబు దూర్చి వజ్రాంకునిదంతిదంతము
లుదగ్రగతిం బెకలింపరాక యాతంకము
నొందఁగా విఱిగి తచ్ఛకలంబులు మోసు
లెత్తఁ గీ, ర్త్యంకురలీలఁ దాల్తు నిఁక నవ్వల
నా కెదు రెవ్వ రెయ్యెడన్ ...
రామా. 7. 171.

మోహణము. సం.వి. అ. న కత్తి లోనగువాని పిడి.

ద్వి. అలుఁగు మోహణమున హస్తంబు దొడిగి ...
బస పు. 5 444 పం.

మోహన. సం వి. ఆ. స్త్రీ. (సంగీ) ఒకానొక
రాగము. (శ. ర.)

మోహనపునరులు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. సాలంక లలుఁగురాజనములు సంభావు లవ
సరదార్లు మోహనపునరులు ...
హంస 4. 128.

మోహనము సం విణ. (అ. ఈ. అ.) మోహమును
గలిగించునది.

(సాధనము.)

వి. అ పుం. 1. మన్మథబాణములలో నొకదాని
పేరు 2. ఉమ్మెత్తచెట్టు, 3. త్రిపురమల్లిక,
బొడ్డుమల్లియ, (వృ.వి.) 4. స్పృక్క (వృ.వి.)
న. 1. సొమ్మ, మూర్ఛ. 2. శత్రువు కలవర
పడుటకై (మోహపడుటకై) చేసెడి యైంద్ర
జాలకమంత్రము, అభిచారికమంత్రము.

మోహము. సం. వి. అ. పుం. 1. స్మృతి తప్పుట,
మూర్ఛ. 2. కలవరపడుట, తబ్బిబ్బగుట. 3. అవిద్య.
4. నివ్వెఱపాటు, ఆశ్చర్యము, 5. అజ్ఞానము,
6. దుఃఖము, 7. ధర్మ విమూఢత్వము, 8. శత్రు
వును భ్రాంతిపెట్టుటకు లేక కలవరపఱచుటకుఁ
జేసినయైంద్రజాలిక (మంత్రశాస్త్ర సంబంధమైన)
క్రియ.

9. వలపు, కామానుబంధము.

గీ మోహినిపై మోహమునఁ జెక్కుదివసముల్ దన్నుఁ దా నెఱుఁగక యున్నవాని...
విప్ర. 4. 44.

ఉ. మొల్లసుగంధి నామనసు మోహము నాఱడి వెట్టి నీవు న, న్నొల్లక వీడనాడెద వయో తగవా... విప్ర. 2. 233.

మోహరము. వి. 1. వ్యూహము, మొగ్గరము.

కం. అరయుదము గాని యిమ్మోహరమునకుకు డాపరించి యరదముఁ బోని, మ్మురవడి వత నిక యుటికెద, వరుదుగ నెబ్బంగి నెవ్వ రడ్డం బైనన్... భార. విరా. 4. 246.

చం. మునుమును వీకఁ దాఁకి యొక మోహర మచ్యుతుచేత బ్రుగ్గుటన్, మొనలు గలంగినన్ గని సముద్ధత వృత్తి నదల్చి వెన్నుద,న్ని నిలిచె దానవేశ్వరుఁడు .. నిర్వ. 3. 13.

ఆ మూలబలముతోడ మోహరంబుగఁ దీర్చి సుమతి సుతుఁడు సైన్యసమితి నడపె ...
విక్ర. 4. 84.

2 సేన.

కం మోహరములు రెండును స,న్నాహంబునఁ దారసించినన్ ఫల్గున సే,నాహంకృతి యుడి వో ను,త్సాహంబున శౌరి పాంచజన్యం బొత్తెన్... చిత్ర భా. 7. 66.

3. సమూహము.

మ. వరునిం గన్నమొఱంగి యి ల్వెడలి పోవం బోయి జారోప భో,గరతిం జొక్కఁగ జొక్కుచోఁ దలవరుల్ గద్దించినన్ డాఁగ డా,గి రయోదారత నిల్లు సేరి సతి భంగిం గుట్టుతో బంధు మో,హరముం జెందఁగ నవ్వ ధూమణి మదోన్మాదంబు తోరంబుగన్...
శుక. 2. 508.

(బంధుమోహరము దినవెచ్చము వంటిది)

వ. వీథివీథుల జగన్మోహంబుగా నటించు వాహనంబుల మోహరంబులు చూచుచు ..
కుచేల. 2. 10.

మోహరాత్రి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కాళరాత్రి, ప్రళయము పట్టురాత్రి. కుచేల. 2 10.

మోహరించు. అ. క్రి, స. క్రి. ఎదుర్కొను, ప్రతిఘటించు.

గీ. మూఁడుకన్నుల వేల్పుతో మోహరించి, నేఁడు దేహంబు లేక యున్నాఁడు దాను ..
వైష. 4. 23.

వ. నానాదేశరాజన్యులం గూర్చి యేడక్షోహిణులబలంబుతో మోహరించె నయ్యవసరంబున.
పద్మ. 10. 49.

శా. నాచిత్తంబున నిత్తెఱంగె పొడమెన్ వాగారి ముసైన్న చనన్, బ్రాచీదిఙ్ముఖుఁడైన నాతు సరసం బద్యుమ్నుఁడున్ నీవు హే,లాచాతుర్యము దావఁలన్ వలపలన్ లా వై వఠారింప ధా,త్రీచారంబున మోహరింతము పురారిం జేరవై తిమ్మెయిన్... ఉ హరి. 6. 65.

సీ దేహసౌరభ్యంబు మోహరింపఁగఁ జాలు బహువిధపుష్పసంపదలతోడ ...
సుద. 5. 149.

అ. క్రి. వ్యూహముగా నేర్పడు.

కం ఐనను క్రౌంచవ్యూహవి, ధానంబున మోహరించి దారుణచారు, స్థానక మై ..
భారం. భీష్మ 2. 25.

ఉ. .. వేలుపుల్, ముప్పదిమూఁడుకోటు లొక మూఁకయి వెల్వడి మోహరించినన్ ...
వరాహ. 11. 60.

ఉ. వారల మోహరింపుఁ డని వాసవుఁ డేఁగె నుపేంద్రుఁ గాన... నిర్వ. 6. 82.

సీ. మోహరించె ననఁగ మొన జేసె నని తోఁచు...
ఆం. భా. 3. 101.

స. క్రి. మోహించు, ప్రేమించు.

గీ. సమయభేదంబు లాత్మ రాగములు గనుక, చూచి యడుగనినిను మెచ్చఁ జూచినావె, దయకు

రమ్మని చేసాంచి ... ద్రివ్వ. మోహిని తలంపులో నిను మోహరింప ... ప్రబంధ. 716.

మోహరీ వి మొహిరీ (శ ర.)

మోహించే. సం. అ క్రి 1. అజ్ఞానముపొందు. 2. మూర్ఛిల్లు 3 వలపుచెందు, మోహపడు.

శా ము న్నా బ్రహ్మ మృగాక్షి తన్ దనయకున్ మోహించి క్రీడింప నా... దొవాని జూచి పాఱుపగిదిన్ భాగ 1. 145.

స క్రి వలచు, ప్రేమించు

తే. హంసతూలికాతల్పంబునందు మేను, సేర్చి వచ్చుడు నేత్ర రాజీవయుగముఁ, జేరి చుంబించి మోహింపఁజేయ నతని, నగివ నిద్రయు నీవు నేమాడు రొ... నైష. 2. 88.

మోహింపించే. సం స క్రి మోహింపఁజేయు.

మ ...లమిన్ దైత్యుల నాఁడురూపమున మోహింపించి పీయూషమున్, జలితాపన్నులకున్ సురోత్తములకున్ ... నిర్మల రేఖన్ విలసిల్లు శ్రీపిఘునిఁ దన్మాయా వధూనామముస దశుతున్ .. భాగ 8. 409

మోహితుఁడు. సం విశ అ. అ అ) మోహము నొందినవాఁడు (శ. ర.).

మోహిని. సం వి ఈ స్త్రీ. 1 ఒకానొక యచ్చర. 2. అమృతము పంచిపెట్టునపుడు రాక్షసుల ... పుచ్చుటకై విష్ణువు తాల్చిన యొక సుందరి స్త్రీ రూపము. 3. ఒకజాతి మల్లెపూవు. 4. ఉపోదిక, మట్టుబచ్చలి (వై.వి.)..

మోహీము. వి హిం. మోహీము. మి. (రౌ) దండు విడిసెడిచోటు

సీ అపుడు... ద్రక్రుభీమభునాజ్ఞ పడసి, పడసి కొన కేఁగి పడవాళ్లు దండుపెట, గపి పురాయించి పైనముల్ గం డటంచు, ...నికుల కెల్ల మోహీము పాటించుడు...ర. గా. ౫.౭౦.

మోహోపమ సం వి. అ. స్త్రీ. (ఉపమానోపమేయముల భేదము తెలియకుండఁగ చేసెడి) ఒక కావ్యాలంకార భేదము.

శ్లో. శశీత్యుత్ప్రేక్ష్య తన్వంగి త్వన్ముఖం త్వన్ముఖాశయా, ఇందుమప్యనుధావామీత్యేషా మోహోపమా మతా ...

కావ్యాదర్శము. 2 25

మౌ

మౌంజము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ముంజ యను గడ్డితోఁ జేయబడనది.

మౌంజి. సం. వి ఇ. స్త్రీ. ముంజగడ్డితో ముప్పేటలుగా వేయఁబడి బ్రాహ్మణుఁ డుపనయనాది కాలములయందు ధరించునడికట్టు

శ్లో. మౌంజీ త్రివృత్సమా శ్లక్ష్ణా కార్యా విప్రస్య మేఖలా, క్షత్రియస్య చ మౌర్వీ జ్యా వైశ్యస్య శణతాంతవీ, ముంజాలాభే తు కర్తవ్యాః కుశాశ్మంతకవల్వజైః త్రివృతా గ్రంథినైకేన త్రిభిః పంచభిరేవ వా. సంస్కారతత్త్వమ్ (వాచ.).

మౌంజీబంధనము సం. వి అ. న మౌంజి కట్టుట.

మౌంఢ్యము. సం. వి. అ. న 1 మండనము, వప నము, గొఱుగుట

మౌకలి సం. వి. ఇ. పుం. కాకి.

మౌకులి సం వి. ఇ. పుం. కాకి.

మౌకల్యుఁడు సం. వి అ పుం. బట్టలుకుట్టుట, రంగువేయుటచే జీవించు వైదేహకుఁడు, రాముకుఁడు (వై. ని.).

మౌక్తికప్రసవ. సం. వి. అ. స్త్రీ. శుక్తి, ముత్తెపుచిప్ప.

మౌక్తికఫల. సం వి అ. స్త్రీ. తెల్లయుప్పి (వై.వి.) (శ. ర.).

మౌక్తికము సం. వి. అ. న. ముత్తెము.

మౌఖరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ముఖరీభావము, ముఖరత్వము (శ.ర.).

మౌఖర్యము. సం. వి. అ. న. వదరుబోతుతనము, వాగుట, వాచాలత్వము.

మౌఖ్యము. సం. వి. అ. న. ముఖ్యత, ప్రాధాన్యము.

మౌగ్ధ్యము. సం. వి. అ. న. 1. తెలివిలేమి, అవివేకము, 2. అందము; ఇంపు.

మౌఢ్యము. సం. వి. అ. న. 1 మూఢత్వము, తెలివిలేమి. 2. ఆత్మవిషయక మయిన యజ్ఞానము, అవిద్య. 3. (జ్యోతి.) గ్రహములకు సూర్యసంబంధము.

మౌద్గీనము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ముద్గార్హము, పెసలు చల్లఁదగినది (పొలము.).

మౌనము సం. వి. అ. న. 1. మాటలాడ కుండుట, నోరు మూసికొనుట. 2. అన్యులకు తాపము కలిగింపనిమాట.

శ్లో. నాన్యోపతాపి వచనం మౌనవ్రత మితీర్యతే.

మౌని. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) 1. మౌనవ్రతము గలవాఁడు, మాటలాడకుండువాఁడు. వి. న్. పుం. ఋషి, ముని.

మౌరజికుఁడు సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) మద్దెల వాయించువాఁడు.

మౌరి—మవురి వి. నాగసర మనువాద్య విశేషము

వ. వీణె ముఖవీణ వాసెగ్రోలు డోలు మౌరి భేరి. ఆము. 4. 35.

మౌర్ఖ్యము. సం. వి. అ. న. మూర్ఖత్వము, అవివేకము, తెలివిలేమి.

మౌర్యము. సం. వి. అ. పుం. చంద్రగుప్తుఁడు మొదలగువారి వంశనామము.

మౌర్వి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1 వింటినారి, అల్లెత్రాడు. 2 క్షత్రియులు ధరింపఁదగిన మూర్వయను తృణవిశేషముతోఁ జేసిన నడికట్టు త్రాడు. 3 అజశృంగి, జుట్టువు (వ్య. వి)

మౌళి. సం. విశే. (ఇ) మొట్టమొదటిది, శ్రేష్ఠమయినది, మొదటిది. వి. ఇ. పుం. 1. శిరస్సు, తల. 2. తలకిరీటము. తలశిఖరము 3. అశోకవృక్షము. పుం స్త్రీ. 1. కిరీటము, తురాయి. 2. సిగచూడ. ఇ. ఈ. స్త్రీ. భూమి, నేల.

మౌలుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ, ఈ. అ.) వంశపరంపరగా రాజసేవయందుఁ బెరిగినవాఁడు, వంశపరంపరగా నున్నవాఁడు.

మౌల్వి. వి. (హిం. మౌల్వి) తురుష్కపండితుఁడు.

సీ. వినుతింప శాస్త్రజ్ఞవిద్వాంసు లేటికి వీలుగా మించు మౌల్వీలె కలరు... సిం. వార. 41.

మౌష్టా. సం. వి. ఆ స్త్రీ. గ్రుద్దులాట, మల్లయుద్ధము

మౌహూర్తికుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) జోస్యుఁడు జ్యోతిష మెఱిఁగినవాఁడు.

మౌహూర్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం ముహూర్తజ్ఞుఁడు జ్యోతిషము తెలిసినవాఁడు, జోస్యుఁడు.

మ్నా

మ్నాతము. సం. విశే. (అ. ఆ అ) 1. ఆవృత్తి చేయఁబడినది, వల్లెవేయఁ బడినది. 2. చేదువఁబడినది, అధ్యయనము చేయఁబడినది.

మ్రు

మ్రంగ = మంగి (వ్య. వి) (శ. ర.).

మ్రంగఁబడు. అ. క్రి. (మ్రుంగన్ + పడు. స్వార్థమున) క్రుంగు, వ్రాలు.

ఉ. అంగనయంగదీప్తియమృతాంశు మయూఖ తరంగరేఖ నుప్పొంగుచు దీప్తమై యచటఁ బొల్పసలారెడు బ్రహ్మతేజమున్, మ్రంగఁబడంగఁ జేసె నభిరామగుణం బిఁకఁ జెప్పనేల య, య్యంగజదివ్యతేజమున కడ్డమె యావెడ బ్రహ్మతేజమున్ ఎల్లన 3. అ (శ. ర.)

మ్రంగు. అ. క్రి. క్రుంగు.

వ. .. అంతర్నిమగ్నంబు లయినసపక్షక్షోణీధరంబులు తెక్కలు ముణుఁచుకొని మ్రంగి యణంగి తరంగంబుల నొదగ దుగ్ధార్ణవంబు ఘూర్ణమానం బయ్యె. భీమ. 4. 60.

ఇ: మ్రంగఁబడు

ౖమంద వి. ఒకవిధమగు నేత్రరోగము

ద్వి. బొందకన్నును బొంగుకన్ను, బొంగుకన్ను,
ౖమందకన్నును బెక్కుమాసలకన్ను
పండితా మహిమ 273 పా

ౖమందించు. స. ౖకి. (√ౖమందు) 1. చంపు, వధించు.

కం. ముందఱ శిఖండి సంౖకందన నందనుఁడు నేరి
గంగాతనయున్, ౖమందించె గనేమున
భా. కర్ణ. 1 89

కం. ౖకందఱి తనలే మునఁ బు, దాదొం దెలిని
గలుగ రాౖతించరనిన్, ౖమందించె విౖపనా
రుకుఁడు, సుదమునంబున సాపు
నటింపన్.. ద్వా. 5 ...

వ. మార్తుఁ నిదె యింతఱ ౖమందించి వచ్చెద మని
నొడివిన వడువునన్ .. ఉ. రా. 1. 91

2. అడంచు, చెఱుచు, పాడుచేయు.

కం. మనకును నితనికి సైంధవుఁ, డనుకొడున
నయ్యె జూద మధికౌద్ధత్య ,బున గలవుము
చిరకాలము, మనమున రాకాజునవలు ౖమం
దింపఁ దగన్. భా. ౖదో. . 18

మ. భువనంబు లున్నతిటినుల్ బదవి
ౖమందించు నత్యుపెనఁబల్ పివన ... జన
గిరు లుద్యద్వృష్టి నోఁచున్ పడిన్ .
ఉ. రా. 2. 199

3. నొప్పించు, బాధపెట్టు.

కం. నందనవనవాసినులఁ బు... సమంనగల
నచ్చరలఁ గెం...ౖదన్, ౖమందించె ౖమిగె
వఁముని, బృందంబుల ఖలుఁడు పీఁడు పిన్న
తనమునన్. ఉ. రా. 2. 198

ౖమందిపోవు. అ. ౖకి. (ౖమందు + పోవు, సాధ్య
మున) చెడు.

గీ. మంౖత మాౖతపనంపు ౖమందిపోవు, వశిం
కార్యంబులకు విఘ్న మావహిల్లు ....
నా. పంచ 3. 44.

ౖమందిలి. విణ. నొచ్చినది (శ. ర.).

ౖమందు అ. ౖకి 1. చచ్చు.

గీ. అప్పుడు నిశ్చేష్టితంబు లై హాయము లవనిఁ,
జాపకట్టుగఁ బడియె మత్స్యకుతతిశ, నంద
ను డును నొగలపై ౖమందినట్లు, ౖమొగ్గతిలఁ
జాఁగి బలితంపు మూర్ఛఁ బొందె ...
భార. విరా. 4 173

చం. రథముల నేమిౖమోఁతల ధరావలయం
బద్రువంగఁ దోలుచా,రథులతలఁ ౖపు లెల్లటుల
రథ్యము లోజకు వచ్చి మెచ్చఁగా, రథులు
గడగ వానరులు ౖమందియు వానరు లేపు
చూసి.. భా రా యు. 639

కం. ఒడ్డారించి విషంబున, కడ్డము చనుదెంచి కావ
నరికులు లేమిన్, గొడ్డేఱు ౖమంది రాలన,
బిడ్డన నెడ లేక జనులు పృథ్వీనాథా.
భాగ 8 217

2. నొచ్చు, బాధపడు.

చం. ... నౖప్రనిచయదారిశాంగులయి చచ్చు
విని... ధర్మ... నిధుల్ , మనుజులు గాక రోగ
ముల ౖమందిగ్లపించిబులయుఁ దు బధు లేడ్వ
నిలుగు కష్టులున్నరుతె మార్క. 8. ...

.. కొనఱ సుౖగమహాగవంబునన, ౖమందఁ
గఁ జేయుచున్ ౖబమథమండలి నెల్లను ౖదుంచి
యుద్ధతిన్. మార్క. 6 10

3. చదియు, నలఁగు.

చం. నగచయుఁ బాడ నయ్యురగపల్లవు రజ్జునఁ
గట్టి తెచ్చి యమ్మగువకుఁ జూపి దీనిఁ దల
ౖమందఁగ మోఁదెద .... భార. ఆను. 1 6.

4. సోలు, వివశత్వమునొందు.

ఉ. కోనశాపనవ్యశిఖ గొల్మనఁగం గసుగంది
ౖమంది తౖత్కాలము నాఁపలేక తిమిధామపఱ
ౖభమిఁ గూలి తూలుఆం,భావహారాజ్యలక్ష్మి
వేగ వాఁగఁ దేల్చెనె...
పాండు. 2. 57.

దండకము. . . ఎల్లవేళన్ మనోజాగ్ని చేఁ గంది

లోఁ గుందఁగా ప్రుంద నీమందటల్ చాలు
ముం దేఁటికిన్ గంటివే ..
భోగినీదండకము. 14 పా. 10 పం.

4. కాలు, దగ్ధమగు

ఆ. ఆలతాంగి నన్ను ననురక్తిమైఁ గూర్పు, మన్మ
థాగ్ని నేను ప్రుందకుండ...మార్క. 2 162.

చం హరునెఱగంట ప్రుందినలతాంతశరున్ భవ
దీయ మైన బి,త్తరి కడకంటిచూపులు నదా
సృజియించు. . వరాహ. 11. 87.

జః ప్రుందించు, ప్రుందిపోవు.

ప్రుక్కఁబడు. అ. క్రి (ప్రుక్కన్ + పడు. స్వార్థమున.)

1. తేజోహీనమగు.

చం. అతనికి వత్సలుం డగుట నంబుజగర్భుఁడు
వెన్న పైపయిన్, వితతము గాఁగ జిహ్వలకు
వ్రేఁ గగునట్లుగఁ జాల పైచినన్, బతగవరేణ్యు
ప్రుక్కఁబడుఁ జావకుఁ డయ్యెడ ...
భార. అను. 1. 253

2 నవయు, బాధపడు.

చం ఉఁగులు ప్రుక్కి ప్రుక్కఁబడిరి...
కు సం. 12. 836.

ప్రుక్కించు = ముక్కించు. స క్రి. (√ప్రుక్కు)
1. చంపు

గీ. నరపతుల నెల్ల వరుసతో నిరువదొక్క, మాటు
ప్రుక్కించి నెత్తురుమడువు లయిదు, నిలిపి
కోపంబు మాని... హరి. పూ. 4. 55

దండకము ... పూతనాభూతనారీకుచం బగ్ర
హస్తంబునం బట్టి తత్ప్రాణనిర్వాణ శంఖంబు
పూరించుచందంబునం గ్రుక్కల న్వ్రక్కి
ప్రుక్కించియున్ ... పారి. 7. 28.

ప్రుక్కిడు. స క్రి (√ప్రుక్కు) నవయించు, బాధపెట్టు.

సీ. హరుఁడు లోకములు సంహారంబు సేయంగఁ
దలఁచుటకంటెముందఱగడంగి,బ్రహ్మాండములు
ప్రోల ప్రాలి ప్రుక్కిడుభంగి మొగిఁ జెలంగ
దుల ప్రుక్కువారు. కు సం 11. 664.

ప్రుక్కు. అ. క్రి 1. తేజోహీనమగు.

ఉ. చొక్కపుటుక్కు క్రిక్కిఱిసి ప్రుక్కక పెక్కువ
నక్కజంపుట. న్నెక్కక చక్కనై బ్రతుకునిక్క
నెఱింగితిరేని శాత్రవుల్, మొక్కలమేఁది
ప్రుక్కి యని ప్రొక్కుఁడు కావ్యా 6. 16.
కావ్యా 1 100.

2. క్షీణించు, తగ్గు.

సీ మలినమై పెనురేయి ప్రుక్కినతేజంబు దొంటి
చందంబునఁ దొంగలింప ...
భాగ. 8 734.

3. నవయు, బాధపడు.

ఉ .. ప్రుక్కిరి సాధ్యసంఘములు సోలిరి పన్నగు
లాజిభూమిలో, ప్రుక్కిరి దివ్యకోటిగడు ప్రుగ్గిరి
యతులు. . భాగ. 6 337

విణ. మలినుఁడు, కలుషాత్ముఁడు

కం. తిఱుఁటి దన్ను నెదిరిని, నెఱుఁగఁడు దన
కొలఁదిపుడుక తేరఁడు మొండిఁ, డఱజాతి
ప్రుక్కు... కు సం. 7 880.

జ. ప్రుక్కఁబడు, ప్రుక్కించు, ప్రుక్కిడు.

ప్రుక్షణము. సం. వి అ. న 1. తైలములతో శరీరము పూయుట, దేహమునకుఁ జమురు రాచుట.

2 ప్రోఁగుచేయుట, రాశిగాఁ జేర్చుట.

3 చేమురు, తైలము.

ప్రుక్షము సం. వి. అ. పుం స్వదోషగూహనము (త్రి. ని.).

ప్రుగ్గంబడు. అ క్రి. (ప్రుగ్గన్ + పడు—స్వార్థమున) అడఁగు

మ. ధరణీచక్రము గ్రుంగి దిక్కరటిసంతానంబు
పైడింద దు,ర్భరభారాతురభోగిరాట్ఫణతతుల్
ప్రుగ్గంబడన్ గూర్మక,ర్పరభేదంబునఁ దూలి
బిట్టు సకలబ్రహ్మాండముం గంపముం, బొరి
యన్ ... హరి. ఉ 2. 118.

(భ్రమంగఁబడెన్ శ ౧ పా.)

భ్రమగ్గించు స. క్రి. (√భ్రమగ్గు) 1 నశింపఁజేయు; చంపు.

కం. అగ్గలిక దూఱి దరిసెను, నగ్గి తెఱం గమర నప్పు డర్జునుఁడు గడున్, డగ్గఱి మెఱుంగు టమ్ముల, భ్రమగ్గించె వియచ్చరోత్కరం బగ్గింపన్. భా. భీష్మ 2 163.

2 కూల్చు.

కం. తరు వొకటి పెఱికి లాంగల, ధరుఁ డుద్ధతిఁ బూంచి హయరథధ్వజసుభటో,త్కరముల భ్రమగింపఁగ న,న్నరపులు విచ్చుటయు మేదినీధరుఁ డలరెన్. హరి. ఉ. 5 93.

భ్రమగ్గు అ. క్రి. 1 చచ్చు.

ఉ. ... కులముఁ దన్నుఁ దలంచి యెదిర్చి యొంటిమై, భ్రమగ్గెడువాఁడునై కురుధరావరుసైన్యము రూపు మాయఁగన్. భాగ. స్క. 2 855.

చ. వగఁటోని సేఁగి రాగసులు భ్రమగ్గి నీవెనుఁ బ్రాపనమ్మి భా. రా. అ. 1 178.

సీ. ... భ్రకుటి నేఁగెను బోయె డింక పేసెను భ్రమగ్గె ననఁ జెప్ప ననుమాట కాకయ్యె లయ్యె. ఆ. భా. 5 67.

2. వినష్టమగు, వినాశత్వమునొందు.

చం. మరుగతి మదుపో విని భ్రమగ్గి పిలుగాడు జీక పంకటం,గా పోదులుంగను గొనినష్టవడి.

ఉ. అగ్గల మయ్యె భ్రమోత నగదంతర ముందునఁ దదృయాను, దగ పా త్తి భ్రదష్ట వటి తేఁకుప తే సమస్తలిపిముల్, భ్రమగ్గె. సీతావి. 1. 21.

గీ. ముప్పదియు మూఁడు కోటుల మునుల భ్రమగ్గి, స్వేదవై వర్ణ్యరోమాంచవిస్వరాశ్రు, కంపముల్ ప్రళయ స్తంభకము లనఁ జను,సాత్త్వికభావములచేత జడిసి యలిసి. హంస. 4. 87.

3. అడఁగు, లీనమగు.

సీ. ఒకవానరుఁడు నఖ మ్మూర్మనఁ బూనఁగ లేక మైనాకశైలంబు భ్రమగ్గె జలధి ... కృ. శకుం. పీఠి 1 83.

సీ. వెలయ మంథానాద్రి వేళ్లతో పెకలించి మైనాక మబ్ధిలో భ్రమగ్గఁజేసి .. నరస 5. 191.

చం. మనసు సుషుప్తియం దెవసి భ్రమగ్గిన నేనియుఁ దోఁపకుండు న,మ్మన మటు మేలుకొన్నను సమస్తజగంబులు గల్గి తోఁచు. సీతారా 3. 49.

4. తేజోహీనమగు.

మ. గజతాఘోటకహాటకప్రముఖముల్ గప్పంబులొప్పించుచున్, విజితారాతులు భ్రమగ్గ దిక్కులహిమానీకాశనీకాశలై, నిజకీర్తుల్ నిగుడంగ... హరి పూ. 1. 16.

5. కూలు, నేలఁబడు.

కం. అగ్గలిక నతఁడు హయములు, పగ్గంబులు సడలవిడిచి పటుయమున నా,మొగ్గము దఱియఁ బఱపిన, భ్రమగ్గెను రథపంచశతము మత్స్యాధిపుచేన్. భా. విరా. 3. 180.

సీ. కుప్పలుగా నేనుఁగులు భ్రమగ్గె దంతకుండా దండకుంభకర్ణములు దునిసి ... వరాహ 5. 23.

సీ. శంపరిణాలచే సైన్యంబు భ్రమగ్గఁగ గంధములు పఱపించుఁ ధీరపగులు .. అని 5. 11.

6 కాలు, దగ్ధమగు.

సీ. .. వాఁడమొన శెల్లఁ గడక నొత్తఁ, పెట్ట బ్రోచిన గూడి తిట్టలపైఁ బ్రాఁకు నగ్గిచందంబున భ్రమగ్గఁజేయు, నగ్గిరుఁ దాఁకి ... భా. ద్రో. 1. 293.

మాలిని. కుపితశమనచతుఃక్రూరదంష్ట్రాంకిలా,స్థపుటిత ముగుపహ్నిం దద్దిహాకీర్తయిల్ భ్రమగ్గి వడియె... పాండు. 3. 90.

మ. ... దైత్యకుమారుజ్ఞానమటులం బో కెంతయున్ రూఢ మౌ,టను దావానలిల మించె

నరిషడ్వర్గాటవుల్ ప్రగ్గఁగాన్ ..
దశా. 4 133

7. ఆఱిపోవు.

గీ. చాతకంబుల మనములు చల్ల నయ్యె, మలయు దావానలంబులు ప్రగ్గిపోయె, సస్యజాతంబు నానాఁట సఫల మయ్యె, విమల మైనట్టి వర్షా గమమున నధిప. చిత్రభా. 2 18.

8. కనఁబడకుండు, అగోచరమగు.

చం. జలజల మంచునీ రొలుకఁ జల్లనిగాడ్పులు వీవఁ దారక, ల్మలమల ప్రగ్గ ...
ద్వా. 5. 82.

మహాస్రగ్ధర. గజఘోటస్యందనాశీకబళితధరణిం గాం వేయాధిరాణ్మూర్ధజంతన్నశ్రేణు లంత ర్మాఁజనపతు లై ప్రగ్గ .. ఆము. 5 185.

విశ 1 జీర్ణము, శిథిలమైనది

సీ తలుఁ జీఁలను గ వలు వట్టికొని గాసిగా ప్రుగ్గుడవులఁ గాటుపడియు ...
నిర్వ. 4. 76.

2, చెడినది, వికలమైనది.

ద్వి నుగ్గునూ చుఁబు లై నుఖుము లై జడిసి, కస్గు లై ప్రగ్గు లై కకవిక లగుచు, నీవిధంబుగ మాగధేంద్రు సైన్య బు.
అ. మ. క. 3. 172 పొ. 15 పం.

జ ॰ ప్రగ్గంబడు, ప్రగ్గించు.

ప్రదిమము వం. వి న్. పుం మెత్తన, మృదుత్వము.

ప్రబ్బు=మబ్బు వి 1. మేఘము

శా. ప్రబ్బుంజాయల కీలుగంట్లు చెవి యోరం జాలుకొన్ ప్రోగులు . రా. వి. 2 60.

2. మైకము, మత్తు

ఆ. ప్రబ్బు గొలిపి యోగమాయ నిద్రించిన, యో పరాత్మభూమ యోగిరాజు...
భాగ. 10 పూ 565.

గీ. అనుచుఁ గోపించి చెప్పినయట్లు నిద్ర,వోవు చుండు నీ పని పల్క నావులింత, లడరఁ జెను ప్రబ్బు వొడమిన నపుడ ప్రాలె...
భా. రా. యు . 673.

ప్రా

ప్రాఁకు=ప్రాను. వి. (త మ్రాకు) వృక్షము, చెట్టు.

సీ. ప్రాఁకు మా ననఁగ ననోకహసంజ్ఞ యౌ . .
ఆం భా 2. 35

సీ. వీఁకతోఁ గడుఁబూచు ప్రాఁకుల విఱుపును వల్మీకమాత్రపర్వతము నెత్తికొని.
భాం సభా 2. 41.

వ. . తోఁట్టనేల ఒకవృట్టిముత్తుమువడ్ల పట్టు వేయి ప్రాంకులతోడం గూడంగ .. ఇచ్చిరి.
ద. శా. 4 1016.

పొంక్కతోంట్ట ముణ్డువేలప్రాంక్కులు పట్టు రెణ్డువేలుప్రాంక్కులతోడ మాతల్లిదండ్రులకు... ద. శా. 4 1021.

ప్రాఁగన్నిడు అ క్రి. (ప్రాఁగన్ను+ఇడు) సుఖ దుఃఖాదులచే వివశత్వమునొంది కన్ను మోడ్చు

కం. అని తనచావున కెంతయు,మనమున నాశ్చర్య పడుచు ప్రాఁగన్నిడుచుం, దినసఖు లాక్రం దింపఁగ, దనుజాంగన ధర్మదేవతాపురి కేఁగెన్·
భోజరా. 5. 117.

ప్రాఁగన్ను(ను) వి. (ప్రాఁగు+కన్ను) సుఖ దుఃఖాదులచే వివశ మయి ప్రాలినకన్ను.

ఉ. ఉన్నత నింటివారు వపకీర్తికి నోర్వక నిర్ద యాత్ము లై, యన్నములో విషం బిడిన నంగ నయున్ భుజియించి లేచి ప్రాఁగన్నుగ లాల గ్రమ్మి పడఁగా విష మంటె నటంచుఁ బొర్లుప్రో డన్నులు వేగ మందిడి విషాన్నము వెల్వడఁజేసి రయ్యెడన్ ... ఉ హరిశ్చ. 4 54.

సీ కడుపార మేసి మ్రాఁగను వేసి నీడల నెమరు వెట్టుచు నుండ నిమ్మృగముల.. పి. శకుం. 3.4.

మ్రాఁగన్నుపడు అ క్రి (మ్రాఁగన్ను + పడు) మ్రాఁగన్ను కలదియగు.

సీ మ్రాఁగన్ను వడి వెడదూఁగుమేనున మిఁట నొఱగుచుఁ బడఁ జాఱి యులికి తెలియు ..
కవిక. 4. 163.

మ్రాఁగన్నువెట్టు అ క్రి (మ్రాఁగన్ను + పెట్టు) మ్రాఁగన్నిడు.

గీ. ఇచట జంతువులలోపల నెద్దియైనఁ, బెద్దనిద్రకు మ్రాఁగన్ను వెట్టెనేని దాని కబ్బు విమానశతంబు గొలువ, బ్రహ్మయోగీంద్రలోక సామ్రాజ్యపదము
వరాహ. 6. 49, కాశీ 2. 53
భాగ 5 2 125.

మ్రాఁగు అ. క్రి సోలు, వివశత్వము నొందిమ్రాలు.

ద్వి .. సవనకాండము నేమములను, గ్రాఁగియుఁ దీర్థయాత్రాప్రవాసముల, మ్రాఁగియు జనులు నేరరు నిష్కళంక, పరమవైష్ణవదివ్యభవవంబు .. విష్ణు పు. 3 అ శ ం.

జ · మ్రాఁగన్నిడు, మ్రాఁగన్ను, మ్రాఁగన్నుపడు, మ్రాఁగన్నువెట్టు.

మ్రానిపసు(స)పు. వి. (మ్రాను + పసుపు) దారుహరిద్ర, ఒకవిధమగు పసుపు.

సీ. గంటుభారంగియుఁ గుంకుష్ఠమును మెంతి మంజిష్ఠ బిలిగొట్టి మ్రానిపసుపు ...
హంస. 3. 229.

సీ చెంగల్వకోష్ఠును జిఱుతపిప్పలియును మంచి యోమపుఁబొట్టు మ్రానిపసుపు ...
అప్ప. 3. 431.

మ్రానిపోటుఁబులుఁగు. వి (మ్రాను + పోటు + పులుఁగు) దార్వాఘాటము, వడ్రంగిపిట్ట.

కం. తులువకు నాపద మూడినఁ, జెలికాఁడై తగువాఁడు చక్కఁజేయుట యొల్లం, బులికి నొక మ్రానిపోటుఁ, బులుఁ గుపకారంబు సేయఁబోక యగుఁ దుదిన్.
కేయూర. 3 112.

సీ మ్రానిపోటు బులుఁగు నా నొప్పుచుండు దార్వాఘాటనామంబు... అం భా 2 93.

మ్రాను — మాను వి వి (బ. మ్రాఁకులు) వృక్షము, చెట్టు

సీ మ్రాను పేరేటిచే మడఁగునో మడఁగదో మడఁగు పేరేటి నీమ్రాను మడఁచె ...
ఉ. హరి. 2. 176.

కం. జలవంతుల బలముఱఁగా, మలువక మన్మ్రాని పాటమాయాధమ విమ్ములఁ జేసిన మోపెట్టఁగఁ, గొండియ యని డాయరైరి కొందఱు దానిన్. భార. ఆది 7 176.

చఁ. .. ఘూసరు లన్నదిలోన వార్చి మ్రాఁకుల తుద లెక్కి చప్పటలు గొట్టి యదల్పఁగ ...
ఆము. 3 22.

సీ ఉరగపల్లి గాఢపరిరంభణంబులఁ బోఁక మ్రాఁకులఁ గెంపు పొదల కొనఁగ .
కాశీ. 1 91 . అం. భా. 2 85.

(కొందఱు కవులు బహువచనమున 'మ్రానులు' అని వాడినారు.)

సీ. నునుమేను లఁతి మ్రానులమీఁద నొరగుటల్ తీవలు వ్రాఁకినకెఱఁగు దెలుప .
కవిక. 4. 21.

జ. మ్రానిపసుపు, మ్రానిపోటుఁబులుఁగు, మ్రానుగోయిల, మ్రానుటెక్క, మ్రానుదేలు, మ్రానుద్రిమ్మరి, మ్రానుపట్టు, మ్రానుపడు, మ్రానుపాటు, మ్రానుపిలు, మ్రానుపెట్టు, మ్రానుపొక్కిటికాఁడు, మ్రానుసెందు, మ్రాన్పడు, మ్రాన్పఱుచు, మ్రాన్మోకి, మ్రాన్మోడు.

మ్రానుగోయిల. వి. (మ్రాను + కోయిల) వడ్రంగిపిట్ట దార్వాఘాటము. (శ. ర.),

మ్రానుటెక్క. వి. (మ్రాను + ఇక్క) వానరము, క్రోఁతి

గీ. తెగ్గు కెక్కిన యగుమ్రానుటెక్కుకొరలు, గఱద, బలుజోదు లాతనిఁ గొలుచువాఁ, లట్టి యెలియుఁడు మీకు బంటయ్యె నేని, యగయ నీకేడుజగముల వడ్డుగలదె ...

అచ్చ. రా. కిష్కిం. 14.

మ్రానుదేఱు. అ. క్రి. (మ్రాను + తేఱు) మ్రాను పడు, స్తంభించు.

గీ మందిరాభ్యంతరము సొచ్చి మ్రానుదేఱి, భీత మృగనేత్ర ప్రియసఖీప్రేక్షణమున.

విక్ర. 4. 219.

మ్రానుద్రి(ద్రి)మ్మరి. వి. (మ్రాను + త్రిమ్మరి) వానరము, క్రోఁతి.

గీ. మఱియుఁ దక్కినమ్రానుద్రిమ్మరికడింది, మగలుఁ దమతమ పేర్మికిఁ దగినకొలఁది, గట్టు చెట్టును గొనితెచ్చి కడలియందు, వైచుచుండిరి యొకిమీఁదు నూని మెచ్చ ...

అచ్చ. రా. యు. 87.

మ్రానుపట్టు. అ. క్రి (√మ్రాను) ఆకులు రాలి చెట్టు మ్రోఁడు లగు.

చం. చిలువ సుధాసహోదరలచేఁవ్రపుఁబుక్కిటి తావిఁ దీయనై, వలపుల నందుతప్పియుల వక్త్రవిషజ్వలనోష్మ సొట్టనై, వెలువడి తద్గుణద్వితయవేధఁ బుమీ యన మ్రాను పట్టుటల్, తలిరులు పుట్టుటల్ గలుగఁ దార్కొనెఁ జందనశైలవాతముల్. ఆము. 5. 107.

మ్రానుప(వ)డు = మ్రాన్పడు. అ క్రి. (√మ్రాను) స్తంభించు, కొయ్యవారు.

చం. ... అర్ధనుజవిభేది మ్రానుపడి తా నొక పల్కును బల్కక త్తఱిన్ ...

హరి. ఉ. 4. 83.

సీ ఎలమిఁ బ్రాణేశున కెదు రేఁగె నుగ్మలిప్రాణంబు లన మేను మ్రానుపడియె ...

కు. సం. 9. 248.

కం మే నెఱుగకున్న యుఁసిన, నానాభయ హర్ష గర్వ శ్రవణముఁన్, మ్రానుపడి యునికి చేష్టాహీనస్తంభంబు నాఁగ నెఱుఁగఁగ వలయున్. కావ్యా 1 31.

గీ. వేఁట లాడంగవచ్చినవేడు కెల్ల, వక్కటా తండ్రి కెఱిఁగింప నంపలేదు, మ్రానుపడి యుండ వేఁటకి మేను మఱచి, యేల మాజాలి మాన్పవే యెఱుకపఱిచి ...

కాళ. 3 76., శివధ 1 54.

మ్రాను(న్పా)పాటు. వి. (√మ్రానుపడు.) స్తంభనము, కొయ్యవాఱుట.

చం. .. మెయి మ్రానుపాటుతో, నెలుఁగున రాలుపా టొదవె.... ఉ. హరి. 5 112

చం. అలికులవేణి యొక్కతె మురారిఁ గనుంగొని మ్రానుపాటు మై, నెలకొన నున్నచో సడలు నీవిక లేఁజెమ రంట నిల్చె.... పారి. 3. 16.

గీ. సడలెను గదమ్మ లావు కాంచనకలాప, పరిచయము మానెనమ్మ దెప్పరపువంత, వాఁడెను గదమ్మ మాతోడ నాడదమ్మ, కొమ్మ మ్రాన్పాటు కెట్లోర్చుకొనఁగవచ్చు.

వేం. పంచ. 4. 112.

చం. విని బలుజీవి వోయి మది విహ్వలమై మెయి మ్రానుపాటు నొంద నునికి.

భాగ. మౌ. 71.

మ్రానుపిలు(ల్లు). అ. క్రి (√మ్రాను) ఘనీభవించు ('స్తంభించు' అని శ. ర).

కం. వచ్చిన మునిపతి కర్ణ్యాణ, మిచ్చినపిదపన్ మహీశు లెల్లను వినఁగా, మచ్చరిపువాను దేవుఁడు, పెచ్చారితవంబు మ్రానుపల నిట్లని యెన్. ఉ హరి. 3. 10.

మ్రానుపెట్టు. అ. క్రి. (మ్రాను+పెట్టు) మ్రాను పడఁజేయు, స్తంభింపఁజేయు.

కం. అంగీకృతరంగన్మాత్ర,తంగీమదగంధమగుచుఁ దద్దయు వేడ్కన్, సంగీతవిశేషంబుల,

శృంగిగణ మొప్పె మ్రాను పెట్టెడిమాడ్కిన్.
భాగ. 8. 82

మ్రానుపొక్కటిగాఁడు వి (√మ్రాను) పశువిశేషము

సీ. మ్రానుపొక్కటిగాఁడు మాలకాకి జెనాసి పామెర గొరివంక పందికైరి .. యాద యైన పశు లత(డు. గుర్వు వా. .12

మ్రానుసెందు. అ క్రి (మ్రాను + చెందు) మ్రానుపడు, నిశ్చేష్టమగు.

క. తదనంతరంబ యప్పతి, పిడుగిశమము మ్రాను సెంది విశ్రుతిరహిత మ్మై, నిదురమెయి నొఱఁగి యున్నప,గిది నుండం జూచి యగ్ని ప్రత్యేము వడపన్. భాగ. ఆశ్రమ. 63

మ్రాన్చు స. క్రి. మూయు.

సీ. మరువంపువంకు బల్మరు క్రోలి క్రోలి కన్మోన్చి యుండక మేను మఱచు..
పాండు. 1 161

మ్రాన్ప (న్వ) డు = మ్రానుపడు అ క్రి (√మ్రాను) స్తంభించు, నిశ్చేష్టత నొందు

కం. అన విని నిరుత్తరు డయి, మనుజేంద్రుఁడు గొంతసేపు మ్రాన్పడి యెలఁపుల్, మనమున సిగ్గు దోపనిం, తను వలయక విడిగె యోధ దాని ట్లనియెన్. భాగ. ఉద్యో 2. 55.

కం. విని తద్గ్రాహ్యార్థము నెమ్మనమున నూహించి తెలిసి మ్రాన్పడి.. అము 2. 77

శా. ఏణీమాణవకాతి యాపగిది నుచ్చ్రష్టుం గేళిసీమ్రాపకున్ వినుతించి పూజలం నారాధించి యాచెంతఁ బూఁ. బోఁడుల్ వేడుక నూడిగంబు లుపన్ బావిటి, జేశీకన్, ద్రాక్షాచాతుము వడ్డ లీల విరళయ్యింజేరి మై మ్రాన్పడన్. కృ. శకుం. 2. 182
శుక. 3. 448.

మ్రాన్పఱుచు. స. క్రి. (√మ్రాన్పడు.) మ్రాన్పడఁజేయు, స్తంభింపఁజేయు

కం అదరిపడి వినుచు ధైర్యము, చెదరన్ మ్రాన్పఱుచు వెఱఁగుఁ జెంది తహతహన్, బొదలుచుఁ దర్జని నాసికఁ, గదియం దలయూఁచి దైన్య కలితాననుఁడై. ఉ. హరివం 2 2. 96

మ్రా(నుమ)న్మనికి వి. (మ్రాను+మనికి.) కోఁతి, వానరము.

ఉ. ఓరి వెకంగు మ్రాన్మనికి యొంటరికాన తలఁకు మాలి యి, ట్లూఁక బల్లిదంపుఁ బొలయోరెపు మూఁకలలోని కెట్టుగాఁ, జేరితివి ..
అచ్చ. రా యు. 101

మ్రా(నుమె)న్మెకము వి. (మ్రాను + మెకము) శాఖామృగము, కోఁతి

మిగుల నొప్పింపఁ గనలి మ్రాన్మెకపుబిరుదు, లోఁకముగి వాంద్రఁ బోనీక చిక్కఁబట్టి మ.సి ఁఫుడు.. అచ్చ రా యు 180

మ్రాలు అ క్రి. సోలు, వ్రాలు

మనము లలరఁ జూడ్కులఁ గడు మ్రాలఁ జెవులు, వ్రాల వాలజాంగనలు రాగలోల లగుచుఁ, జేరి హరిణేంద్రుసెమ్మోము మూరు కొనుచు, నల్లు వాకుచు నున్న నాహారిణ యొఁడు మార్క 5 82

చూ మ్రాలుదెంచు, మ్రాల్చు.

మ్రాలుదెంచు అ. క్రి. (మ్రాలు+తెంచు, స్వార్థమున) మ్రాలు, సోలు.

తావిఁ గ్రైవాలినతమ్మి జెకులఠంగి వాలారుఁ జూపులు మ్రాలుదేరి.. విప్ర. 7 102.

మ్రాల్చు(లుచు). స. క్రి (మ్రాలు) మ్రాలఁజేయు సుఖదుఃఖాదులచేత విపశత నొందించు

సీ. కాయమూలికపుదివ్వెలతోడఁ బౌఁగలు మ్రాల్చు నీదేవుని మలకపాన్పు.. ఉ. హరి. 2 144.

మ్రి

మ్రింగనగొండి. విశే. (√మ్రింగు, తిండిపోతు, ఘాస్మరుఁడు.

ద్వి. చనుదెంచి యర్థించి చంపించినట్టి, మనసిజారి
యును మ్రింగనగొండి యయ్యె
బస పు 4 641 పం.

ద్వి. వీఁక లోకముల సేవించిన పండ్ల ప్రాఁకు
వోకున్నదే ప్రళయాగ్నిరుద్ర, మ్రింగన
గొండివై మ్రింగితి బసవ, లింగకుమారుఁ బాలిత
శివాచారు. పండితా. మహిమ 307 పా

మ్రింగికొను. స. క్రి. (√మ్రింగు.) 1. చంపుకొను.

గీ కురుకుమారుల నని మ్రింగికొనకు మొరుల,
సొమ్మునకు నానపడఁదగ దిమ్ము వారి,పాలు .
భారం. ఉద్యో. 1. 376.

2, అడఁచికొను.

కం. అని మనమునఁ దలపోయుచుఁ, దనతమ్ముని
వల్ల నెత్తి దండడి దొరఁగం, జనుదెంచు
వస్త్రపూరము, కనుఁగవలో మ్రింగికొనుచుఁ
గామిని పలికెన్. భార. విరా. 2 79

మ్రింగు. స క్రి. 1 కబళించు.

గీ. అల్పుఁకు మ్రింగఁ జే దైవ హాలాహలము,
భంగిఁ బొంగెడుకోపంబు మ్రింగికొనఁగ, నీల
గళు వెన్ని ని న్నెన్నఁబోలు నట్టి, నీవు సాటి
నఁ గా కేల నెగడుఁ బేరు ...
భార. ఉద్యో. 1. 331.

చం. గుమురులు గట్టి యూరికలు గుట్టి ప్రవాళము
వట్టి కింకతో, నమలక మ్రింగి..అమనిని రేయుఁ
బవల్ వడిఁ గూయుఁ గోవిలల్...
కు. సం. 4. 463.

ఉ. మీఁటగుమీల నెల్ల మును మ్రింగి ...
ఆము 2 54.

2. వశింపఁజేయు.

కం. మాపట్టణమున నుండక, పోపో నిమఁ జ..
రాదు పొత్తునవాఁడై, భూపాలకుసిరి మ్రింగితి,
పాపాత్మా చుట్ట మైతి పగవారలకున్...
ఉ హరి. 4. 191.

కం. నేసి మతి తాన క్రమ్మఱ, గ్రాసము గొను
నేఁతపురువుగతి నీకలుగం, జేసిన యీవిశ్వ
మును ర,మాపతి మ్రింగుదువు నీవ మరలన్
లీలన్ కవిక. 6 172.

3 చంపు

గీ ఉన్న సాధనగతుల సాధ్యుండు గాక, మ్రింగఁ
బలుతెఁచుశత్రువు మిత్త్రుఁ జేయు, దానముఁ...
నాత్మవశగులు గానివారు, లితరు లెవ్వార
లీజగత్త్రితయమునను కవిక. 2. 9.

ద్వి బంగారువంటిపాపని మెడఁ బిసికి, మ్రింగ
నెచ్చటనుండి మృత్యువై వచ్చె ..
ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 1890 పం

4. అడఁచు

ఆ భువనభరిత మగుచుఁ బొదలు ప్రభాతవి,
స్ఫురణ వడఁచుమంచువోలె మ్రింగె, విభుని
మనసులోని విశ్వభూచక్రాధి, సత్యసమ్మదము
నపత్యకాంతి. కవిక. 1. 35.

సీ పంకద భమునఁ బాపములు మ్రింగిననీటి పెద్ద
నవ్వు లీల ఫేనములు. పాండు 1. 134.

5 ఆచ్ఛాదించు, కప్పు

కం అతఁడును దద్వార్తలు విని, యతిభీషణ
మైనయట్టియాత్మధ్వజినీ, తతితోడ వచ్చి తాఁ
కెం, బ్రతివీరుల దిశల ధూళిపటలము మ్రింగన్.
కళా 8. 108.

శా త్వంగద్వాహఖురాగ్రభిన్న ధరణీత ...ంబు
రేణ్వాకృతిన్, మ్రింగెన్ వారిధులన్.
దశా 2 379.

అ. క్రి ఊరకుండు

ఉ మోమటు త్రిప్పఁబోదు కయి మోడ్చి వ
మెచ్చును మెచ్చి మ్రింగఁదే, కామిత మైన
సీఁగలఁడు తా దనఁ డొప్పను దప్పు గల్గినన్,
రామవరేంద్రుఁ డట్టిప్రభుసత్తము శాశ్వతకీర్తి
గల్గఁగా, నేమిటి కీనరాధముల కిత్తురో
యుత్తమకావ్యము లుకవుల్ ...
సమీర. 1. 27.

జ. మ్రింగబగొండి, మ్రింగికొను, మ్రింగుడు,
మ్రింగుడుపడు

మ్రింగుడు. వి. (√మ్రింగు) కబళనము, మ్రింగుట (శ. ర).

మ్రింగుపడు. అ. క్రి. (మ్రింగుడు + పడు) కబళిత మగు.

కం ... ఉప్పొంగెడు వేడుక గాంచుటకు, మ్రింగుడు పడె బకునిచేత మీఁ దెఱుఁగి నృపా...
భాగ. 10. పూ. 416

మ్రు

మ్రుక్క[1]. వి. తునక, ఖండము

ఆ. తోఁచు శకలసంజ్ఞ తునక తుండెము తుక్కె, తుండు తుంట పరియ తునియ మ్రుక్క
ఆం. భా. 1. 79.

మ్రుక్క[2]. విశే. (√ముక్కు) పాడైన మైనది

ఉ. అన్నలినాక్షి భక్తి యిడునవ్వియ నైకొను మ్రుక్కధాన్యముల్. పాండు 4. 117.

మ్రుక్కడి విశే అల్పము, తుచ్ఛము.

కం నడపించి పంచవటమున, విడయించెను వీడు చోరవీరులు గని యెక్కుడుధనములు గల వీమ్రుక్కడిప్రజలో తేరు దీనిఁ గానఁ గ యోధుల్. భా... ... 110

వ ఎఱుకపడ్డవా రుత్తమజనంబులు డెబ్బది యాఱుకోట్లు నిరువదివేలును మ్రుక్కడి మూఁక యిరువదినాలుగువేలు మున్నూట యిరువండ్రు దెగి రని చెప్పిన ...
భార స్త్రీ 1. 161.

మ్రుక్కు — మ్రుక్క[2] అ క్రి. పాడవు (చూ మ్రుక్క[2])

స. క్రి (క. ముక్కు[2].) మూయు. (తోయు[1])

సీ. వారుఁడు..., బ్రహ్మాండములు మ్రోల వ్రాలి మ్రక్కడుభంగి మొగిఁ దెఱలందుల మ్రుక్కు వారు. కు. సం 11. 664

చూ: మ్రుక్క[2].

మ్రుగ్గు. వి 1. రంగవల్లి.

సీ. రాజులసందడి రాసినతొడవులు మురిసి రాలిన పొడి మ్రుగ్గు గాఁగ... భార. విరా. 3. 74.

కం. అలుకుఁడు మృగమదమున మ్రుగ్గులు పెట్టుడు గప్పురమునఁ గుంకుమమున. గోడలు పూయుఁడు . భార. ఉద్యో. 3 152

సీ కుంకు యానీటి కెలఁకులందును వన్నెమ్రుగ్గు పెట్టెడు వేల్పుముద్దియలును ..
యయా. 2 48
వరాహ 4. 541
ఆం. భా. 3 73

2 రంగవల్లిని నిర్మించుటకు సాధన మైన చూర్ణము (వా).

జా మ్రుగ్గుకట్టు, మ్రుగ్గులుపెట్టు.

మ్రుగ్గుకట్టు వి. (మ్రుగ్గు + కట్టు) మ్రుగ్గుతో నేల మీఁద గీచిన రేఖ.

సీ. ముంగిట గోమయంబున గోముఖము దీర్చి కడలు నాలుగ మ్రుగ్గుకట్టు పెట్టి ..
కాశీ. 7. 141.

మ్రుగ్గులుపెట్టు అ. క్రి (మ్రుగ్గులు + పెట్టు.) లేనిపోనికల్పనలు చేసి కలహముపెట్టు.

వ్యవ. ఆమె కాపురమునకు వచ్చి యత్తవారింటఁ జాల మ్రుగ్గులు పెట్టినది.

మ్రుచ్చిమి. వి (మ్రుచ్చు) దొంగతనము.

గీ. అతండమమతి లేక కోయంగఁ దగునె. మ్రుచ్చిమియ కాదె యది పాప మచ్చుపడియె.
భార. శాం. 1 160.

క ఇట్టాట లేఁకు మ్రుచ్చిమి. యిట్టివిపాదముల చోట నెవ్వరికైన, న్నెట్టన సాక్షిఁగఁ గొనఁ జను. నట్టియెడన్ సాక్షిగణము లగు యరు పెద్దల్. విజ్ఞా. 3. 103.

సీ. కాశివాధీశ్వరు కన్యకారత్నంబుఁ గామించి సాంబుఁడు గజపురంబు, సొచ్చి మ్రుచ్చిమి సేయఁ జూచిన నెఱిఁగి ...
ఉ హరి. 1. 9.

ముచ్చిమిపోటు. వి. (ముచ్చిమి + పోటు) నిద్ర పోవుచుండఁగాఁ బైపడి చేయుయుద్ధము.

గీ. భూరిభుజశక్తి ముచ్చిమిపోటు గాఁగ, మేదినీభర్తపాలెంబుమీఁదఁ బడిన .. కు. వల. 3. 9

(ముచ్చిలిపోటు. శ. ర. పా.)

ముచ్చిరు — ముచ్చిరు. అ. క్రి దుఃఖించు.

ఉ. ముచ్చిరి నేల యేఁ గలుగ ముద్దియ నాకు వృకోదరుండు వివ్వచ్చుఁడుఁ దోడుగాఁగ జనవందుఁడు ధర్మసుతుండు పంప నీ, మెచ్చుగ శత్రుసంక్షయము మేకొని చేసెదఁ గాక భార. ఉద్యో. 3. 120.

ముచ్చిలి వి (ముచ్చిలి) చౌర్యము, దొంగతనము.

సీ దొంగతిక మనంగ దొంగతన మనంగఁ చౌర్యంబు చెల్లు... ఆం. భా. 2 292

ఉ. ... ఊర్పు లొక్క మొగి వెల్వడ మోము వద్రైన్య మొందఁగా, ముచ్చిలి వందుచున్ వగలమొత్త మెదం గలంపఁగ నాత్మలోన్ మార్క. 6. 10.

ముచ్చిలించే=ముచ్చిలించు.స. క్రి.(√ముచ్చిలు) దొంగిలించు.

కం. ... కుక్కఁ జేకొని తిరుగన్, మతి రోయమి నయ్యెడుదుర్గతి దూఁడులు ముచ్చిలించె కష్టునకు నగున్. భార. అను. 3. 228

సీ. మేర లెంచక నూరివారిండ్ల కేఁగి పాల్పెరుఁగు వెన్నలు ముచ్చిలించె ననుచు . శుక. 2 447.

గీ. ప్రతియుగంబున ద్వారకాపట్టణంబు ముంచి రత్నము లెల్లను ముచ్చిలించి, కొంచుఁ బోయెడుకతమునఁ గువలయాక్షి, యబ్ధికొండ గూడె రత్నాకరాహ్వయంబు . కాశీ. 3. 117.
వి శకుం. 2. 81.

ముచ్చిలికొను. స. క్రి. (√ముచ్చిలు) దొంగిలించు.

వ. . రాజానర్థంబు ముచ్చిలికొని ముచ్చులారెకులచేత ననుగమ్యమానులై .. భార. ఆది. 4. 261

సీ. కన్యాపురంబునఁ గనకసౌధంబుపై నిద్ర నేమఱి యున్న నిమ్ముఁ గదిసి, తనదెయ్యములు సూపి మనము ముచ్చిలికొని యరిగిన ముచ్చు నజ్ఞాయతాక్షి.. హరి. ఉ. 7. 182

ముచ్చిలితనము. వి (ముచ్చిలి+తనము స్వార్థమున) చోరత్వము, దొంగతనము.

ద్వి. ... దశాననుఁడు, తనదేవి ముచ్చిలితనమున నెత్తికొనిపోవ వాని మార్కొని త్రుంచివైవఁ, జింతించి నీతోడిచెలిమి వాటింప, నెంతయుఁ దలపోసి యేతెంచె నిటకు. రం. రా. కిష్కి. 201 పొ. 7 పం.

ముచ్చిలిపోటు = ముచ్చిమిపోటు వి. (√ముచ్చిలి) నిద్రపోవుచుండగాఁ బైఁబడి చేయు యుద్ధము.

(చూ. ముచ్చిమిపోటు. శ. ర.)

ముచ్చిలు=ముచ్చిలు. స క్రి 1 దొంగిలు, అపహరించు.

కం. బలవంతుఁడు పై నెత్తిన, బలహీనుఁడు దనము గోలుపడినయతఁడు ముచ్చిల వేచు వాఁడు గామాతురచిత్తుఁడు నిద్ర లేక కుందుదు రధిపా. భార. ఉద్యో. 2. 21

గీ. కల్లుఁ ద్రావుట గురుపత్నిఁ గవయుటయును, విప్రుఁ జంపుట బ్రహ్మస్వవిషయమైన, ముచ్చిలుటయను నివి గలక్రూరజనులఁ, బ్రీతిఁ బొందుటయును మహాపాతకములు భా. శాం. 1. 168

సీ. గతిఁ ముచ్చిలఁగ వేచుగాలిఁ ద్రావఁగఁ నాము నీఁ నన్నె నడిఁ గాలికడియు మమున .... పాంచా. 4. 76.

2. మోసము చేయు, వంచించు.

కం. మచ్చిక నపుడు వానిని, నిచ్చెన యిడి తొలఁగఁ బుచ్చి నెమ్మదితో నే, ముచ్చిల్

క్రిందటియిండ్లన్, విచ్చలవిడిఁ బిలుచుకొంచు పిటుల నితరులన్. కేయూర. 2 60.

చం. ఎనయఁగ జారకామిని.. సిజేశుని ప్రముచ్చిలి జారపూరుషున్, దనపతిగాఁ దలంచుగతి.... భాగ. 4 424.

చం. ... నగుఁడు దక్కొన నేర్చునె తన్ను ప్రముచ్చిలన్ భాం. ఆది 4 79.

జ ప్రముచ్చిమి, ప్రముచ్చిమిపోటు, ప్రముచ్చిలి. ప్రముచ్చిలించు, ప్రముచ్చుకొను, ప్రముచ్చిలితనము, ప్రముచ్చిలిపోటు, ప్రముచ్చు. ప్రముచ్చుఁదనము, ప్రముచ్చుగోర, ప్రముచ్చుచూపు, ప్రముచ్చుప్రొద్దు

ప్రముచ్చు. వి. (√ప్రముచ్చిలు) 1. దొంగ.

ఉ .. మదిన్, ప్రముచ్చులఁ గిట్టి పట్టుదురు నొంచుదు రేమిన ముచ్చు రాజులన్ నైష. 8. 67

చం. ... మగింటున వస్తువులను నెక్కి ప్రము, చ్చుగతి ధూటిఁ గొంచుఁ బ్రాఁకఁ జొక్కుడి పోయినవాఁడు చూచితే. విప్ర. 6 76.

2 అంటఁబడ్డప్పులలోనివస్తువిశేషము

గీ. ... పొంగలకోపిన వడించు, కొన్నయాఁదోఁక పాటును గొప్పు విప్పు. మెఱయుగోరన్నప్రముచ్చు లును గెంపు గుటులు గావె ఆము. 5 60

సీ. అంగటి యంగటింటి యవంటి యనంటి నాఁ గదళికాహ్వాయము లై పొదలుచుండు, తత్క సరాంత్యగతాచ్ఛమూచి...

గీ. కాళిభాంశంబు ప్రముచ్చనఁగాఁ జెలంగు... అం భా. 2. 58.

విజ. వంచకుఁడు.

గీ. ... ఇనుఁడు చ్చుడాల్ గట్టుకొనుము ప్రముచ్చు తెల్ల.. మనుచ. 3. 73.

కం. అచ్చులు ప్రాసులుఁ దూములుఁ, జొచ్చెం బుగఁ జేసి కపటమున వమ్మెడియా, ప్రముచ్చు వడిజు లొక్కొక్కడ, యచ్చుగఁ బంద్రెండు మాడ లరుపగ వలయున్. విజ్ఞా 2. 65.

ప్రముచ్చుఁదనము. వి. (ప్రముచ్చు + తనము) చౌర్యము, దొంగతనము.

సీ ఏమి ప్రముచ్చులమె యూహింప ప్రముచ్చు. దనాల పుట్టినయిండ్లు మీబోంట్లె కాక... ప్రభా 1 108.

ఉ. ప్రముచ్చుఁదనంబు నాపయిన మోపక యుండిత సెట్టిబిడ్డవే, వచ్చునె నీకుఁ గూడుఁ గుడువఁ గులకామిప్రక్కఁ బండెదే వేం. పంచ. 1.714. అచ్చ రా కిష్కిం 80.

ప్రముచ్చుగోర. వి (ప్రముచ్చు + కోర) పెద్దదొంగ.

ఆ, అశ్వమేధమునకు నర్పితం బైనయీ, యశ్వ రాజు నిట్లు లపహరించి, ప్రముచ్చుగోం యీ సముద్రదేశంబున, వోట మొడఁద లేక యున్న వాఁడు. భార. అర. 3. 63 (శ ర. పా)

ప్రముచ్చుచూపు వి (ప్రముచ్చు + చూపు) జంకి జంకి చూచు దొంగ చూపు.

సీ. ముంగాళ్ళఁ జాఁగి పై ప్రముచ్చుచూపులు పగ్గ వే'మి, యెత్తుచుఁ జాఁటపోవు కును.
అము 6. 18.

ప్రముచ్చుప్రొద్దు వి. (ప్రముచ్చు + ప్రొద్దు) అర్ధ రాత్రము (శ. ర.)

ప్రమే

ప్రమేఁగికొను. స క్రి (ప్రమేఁగు + కొను స్వార్థ మున) అవరించు.

గీ. మందహాసంబు చేసి యమందరవము, మిగిలి రిపుతూర్యరవములు ప్రమేఁగికొనఁగఁ, బాంచ జన్యంబుఁ జెలుచఁ బూరించి శార్ఙ్గగుణము సారించి దానవగణముఁ జూచి ...
నిర్వ. 3. 3.

ప్రమేఁగు–మేఁగు, మేవు. స. క్రి. 1. ఆవరించు

ఆ. అంచి చాఁపకట్టు వడి మగ్గుమూచ మై, బయలు గాఁగ ధూళి బయల ప్రమేఁగ, వడరి మిన్ను మన్ను నగచరు లిట్టట్టు, తిరుగ వైచివట్టి తెలుఁగు దోఁచె. భా. రా. యు. 22.

2. పూయు (శ. ర).

అ. క్రి 1. అధింమగు.

చం. ... వాఁము మీఁది కెత్తి మ్రేఁగిన బలదర్ప
మొప్పఁ జెఱికెం బృథివీస్థలి వ్రయ్య నయ్యెడన్.
భా. రా యు. 1113.

2 వనయు, నకనకపడు.

గీ. అప్రమత్తుండ వగుచుఁ బద్మాక్ష నీవు, మ్రింగు
దువు చాల నాఁకట మ్రేఁగుచుండి, నాలుకలు
గ్రోయుభూరిపన్నగము వాతఁబడిన యెలుకను
భక్షించువగిది వనఖు... భాగ. 4. 729.

ఇ. మ్రేఁగికొను

మ్రేవు-మ్రేఁగు, మేఁగు. స. క్రి పూయు, రాచు.

గీ. . అమలప్రమాణ, మృదులమృత్పిండఖండంబు
మ్రేవి మ్రేవి, గంధవేళయావధిగా నొనర్చి,
వఱయు శౌచంబు మది కెక్కఁ గలశజన్ము.
కాశి 5. 195.

మ్రొ

మ్రొంగు అ క్రి, 1. ఎగసిపడు, త్రుళ్లు.

కం మ్రింగెడు నాకాశంబును, బొంగెడు నమ
రాద్రికంటెఁ బొడవై పీఁడున్, మ్రొంగెడుఁ
గాలాంతకుక్రియ భంగించును మరలఁబడ్డఁ
బంకజగర్భున్ భాగ. 8. 453.

2 బురకొట్టు

కం. మ్రొ గెడుఃకృష్ణోరగములఁభంగిన్ బెబ్బులుల
క్రియ నిగుడు-కడణిన్, సింగములభాతి నల
వడు, సంగతిఁగోఁ గదిసి రెల్లజనులున్ బొగడన్.
చూ. 7. 65.

ఇః మ్రొంపు.

మ్రొంపు. వి. (√మ్రొఁగు) త్రుళ్లపాటు, ఎగసిపాటు
(సర్పములు).

సీ. పొరలదేహమున నిబ్బరపుమ్రొంపులతోడ తోల
తఁ గ్రాలు నాలుకలతోడ... నృసిం. 4. 41.

మ్రొక్కించు-మొక్కించు స. క్రి. (√మ్రొక్కు)
మ్రొక్కఁజేయు.

సీ. అ వ్వాసుదేవుని యడుగుఁ గెంపమ్మ్రుల మ్రోల
మ్రొక్కించి సమ్మోహనివశ, యగుచు..
హరి. ఉ. 1. 167.

సీ. రాజుచేఁ జికురభారము సెజ్జ మోవంగ
మ్రొక్కించుకొనుఁ బాదములకు నలిగి..
నైష. 7 191

మ్రొక్కు-మొక్కు అ క్రి, స క్రి. నమస్క
రించు.

కం. దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కి తెలతుఁ గుణవు
లన్. రాఘవ. పీఠి 5.

ఉ మ్రొక్కిన నాదరింపక నరుండు ...
జై. భా 5 169.

కం ... అతనికి, నెంతయుఁ బ్రియ మొదవ
మ్రొక్కి యి ట్లని పలికెన్. విక్ర. 1. 115.

గీ. తెలచె నెరఁగె నెఱంగెఁ జాగిలెను మ్రొక్కె,
వన నమస్కారమును జేసె నను కొప్పు
ఆ భా. 3 128.

వి 1. నమస్కారము.

ఉ. మ్రొక్కులు కూర్మిచిక్కు లతిమోహ మహో
హము... విక్ర. 3. 29.

సీ. ప్రస్తావితాశ్వచే భానుమంతునిచేత గురు
భావమున మ్రొక్కుఁ గొనెడువారి...
భాగ. 4 41.

సీ. .. మ్రొక్కు దండము కేలుమో డ్పగగను,
... నను నతి ..
బం. భా. 2. 175.

2. దైవమున కర్పించి నిర్ణయించుకొనెడి
వస్తువు

గీ. కోరి మ్రొక్కులు చెల్లించుకొఱకుఁ గాఁగ
నాతఁ డేకేటఁ దిరుపతి కరిగి వచ్చు...
శుక. 2. 548.

ఇః మ్రొక్కించు, మ్రొక్కుడు, మ్రొక్కుబడి.

ప్రమొక్కులదేవర, ప్రమొక్కులయ్య, ప్రమొక్కువేయు

ప్రమొక్కుడు వి (√ప్రమొక్కు) నమస్కారము... "ప్రమొక్కుడుగేలు" .. పాండు. 1 ఆ (శ ర)

ప్రమొక్కుబడి = మొక్కుబడి. వి (ప్రమొక్కు+బడి) దేవతాప్రార్థన (శ ర.).

ప్రమొక్కులదేవర. వి. (ప్రమొక్కులు + దేవర) సూర్యుడు.

సీ. ముప్పేలుపులయిక్క ప్రమొక్కులదేవర గాముల జేడు జక్కవలజేడు ..

ఆం. సం. జేవ 18.

ప్రమొక్కులయ్య. వి (ప్రమొక్కులు + అయ్య) సూర్యుడు.

శ్లో. అభిషేకప్రియ శ్శివః అలంకారప్రియో విష్ణుః, నమస్కారప్రియః సూర్యో బ్రాహ్మణో భోజనప్రియః.

ప్రమొక్కువేయు. అ క్రి (ప్రమొక్కు + వేయు) నమస్కారముచేయు.

సీ మంత్రి.ుడు గతో ద్గమముః దెచ్చి యంకు శంబు చెనర్ప్ర కేలితో ప్రమొక్కువేయ .

కువల 4 218.

ప్రమొగ్గబడు—మొగ్గబడు. అ. క్రి (ప్రమొగ్గన్ + పడు స్వార్థమున.) ముందువకుఁ బడు

కం. పడగొంటంబులు గొని నడః, బోడిచిరి కులిధరం బుగ్రఘూర్జల్ర వేగ్గడ హాయి గజ శతలి సాంద్రపడి వడి ప్రమొగ్గఁబడ మిట్టిపడ రిథ ముచన

కు స. 11. 718.

2. ప్రమొగ్గు, ప్రాలు.

మ ధ గీచక్రము గ్రక్కువా గదల దిగ్గ తావళ శ్రేణిక ుధ ముల్ ప్రమొగ్గఁబడన్ ఓళావిలయి ముత్కాంతంబుగా నీబలం, బుదులం బాంబుగ కీష్మ్ముపై గవిసె... భా. భీష్మ. 3. 268.

గీ. ముక్కు వ్రాలుట కర్ణముల్ ప్రమొగ్గఁబడుట, రదనవై వర్ణ్యము ... సూచకములు సద్యో మృత్యుగోచరతకు... భార. శాం. 6. 128.

ప్రమొగ్గతిల(ల్ల)ఁబడు అ. క్రి. (ప్రమొగ్గతిలన్ + పడు. స్వార్థమున.) మోకరిల్లఁబడు.

వ. వివిధవిశిఖపరంపరలు పరగింప ముందటి కాళ్లు దునిసిన ప్రమొగ్గతిలఁబడియును మోరలు పటియ లైన నెఱి తప్పం గూలియు.

భార. భీష్మ. 3 232.

ఉ. పేర్చిన రెండుచేతులను నిమ్ముగఁ బట్టి యమర్చి యెత్తఁగా, నోపక ప్రమొగ్గతిల్లఁబడి యుద్ధతఘర్షబలార్థిదేహుఁడై భార అర. 3. 329

ప్రమొగ్గతిలు(ల్లు) అ క్రి. (√ప్రమొగ్గు) 1. మోకరిల్లు

కం అగ్గలిక మెఱసి కడఁగుచు, మొగ్గరములు గడచి పోయి మునుమును మఱఁదిన్, ప్రమొగ్గతిలఁ జేసి దీనికి, సిగ్గువడని నిన్ను నేమి చెప్పుదు చెప్పుమా.

నిర్వ 5. 123

చం ... దిక్తటాంతవారణము లు ప్రమొగ్గతిల్లఁగ ధరావలయంబు వడఁకు పట్లగన్

భా ద ము. ...

ఉ వెగ్గలమైనమోపుఁ గదమిరకన యెత్తఁగఁ బోయి ముందటన్, ప్రమొగ్గతిలఁబడెన్ ...

పం 1. 21.

చం. అపుడు ధరాతలం బదరె నద్రులు ప్రమొగ్గతిలెన్ దిశాతతి, ద్విపములు దిర్దిరం దిరిగె..

రంగా. 3. 54

2 చతికిలఁబడు.

గీ .. మత్స్యశిఖిశ, నంగముఁడును నొగలపై ప్రమందినట్లు, ప్రమొగ్గతిలఁ జాగి బలితంపు మూర్ఛ నొందె భార. విరా. 4 173.

కం. ... అ, వగలాడినాస యానంపఁగి మొగ్గం బగలఁ ద్రొక్కుఁ బగ ప్రమొగ్గతిలన్...

అహ. 2 56

ప్రమొగ్గు అ. క్రి. 1. ముందువకుఁదూలు.

వ. ... ఘోటకంబు వెగ్గలంబుగ ప్రమొగ్గియు నగ్గలిక చెడక మోకరించుకొని ...

మనుచ. 4. 115.

సీ. ఎదురువానకుఁ దల యొత్తక యేఁగుచో
ముందఱ గానక మ్రొగ్గువారు ...
చంద్ర. 5. 39.

2 కూలు.

సీ. శిరములు దెగిపడ ధర మ్రగ్గువారును మొగి
పాదములు ద్రెవ్వ మ్రొగ్గువారు ...
భా. రా. యు. 1494.

ఉ. మ్రొగ్గెడు వాహనంబులను మోములు
వాడఁగ వాహనంబులన్, డిగ్గి తలంగునైనికుల
నేలకుఁ గష్టపుంబొప్పు సొప్పడన్ ...
భార. కర్ణ. 2. 355
భార. విరా. 3. 163.

3. కమరు, ఉడుకు.

ఉ. నన్ను నీ కొమ్మలు నమ్మినారు మరు
కోలల కగ్గముచేసి పోవఁగా, ముమ్మర మైన
తాపమున మ్రొగ్గెదరో యవఁ డంబుజాక్షుఁడు..
భాగ. 10. పూ. 1214.

4. మోకరిలు.

ఆ. పాఱ లేక చాలుపడ డొల్లె భటకోటి,
కరులు గిరులు గూలుకరణి మ్రొగ్గె ...
నిర్వ. 3. 22.

సీ. . కరిని వైచిన నది సురసుర స్రుక్కుచు
ధరణిపై మ్రొగ్గిన తత్క్షణంబు ...
దశా. 2 427.

5 కుంగు.

కం. పొంగిపోరి నెగయుచు మ్రొగ్గుచు, ధరణీస్థలిఁ
బొరలుచుఁ దలకొని శిరం, బోసిన
యయ్యు హయంబులు, భరియింపవు కొంత
తడవు పల్యాణంబుల్. పారి. 4. 68.

6 తొట్రుపడు, తడఁబడు.

ఉ. కగ్గినచెక్కులుం జెమట గాఱెడు మోములు
వాడి వత్తలై, తగ్గినమేనులు న్వణఁకు
దార్కొనుకౌనులు సారెసారెకున్, మ్రొగ్గెడు
పాదముల్ మదుల ముంచినభేదము లెండ
సోఁకుచుఁ, వెగ్గల మైనయూర్పులను విన్నని
మోములు గానిపింపఁగన్. విప్ర. 2 53.

7. వెల్లివిరియు.

గీ. క్రాఁగుపై మ్రొగ్గు తెలినిగ్గుఁ గ్రాఁగి పొంగ,
పొంగుపాలని పై నీరుఁ జల్లి చల్లి, యల్లు
కొనునట్టివెన్నెల నల్లుకొన్న, యన్నుమిన్నలు
విహరించి రన్నివగల. రా వి. 3 13.

వి ఎక్కువ, ఆధిక్యము.

వ .. నిచ్చలపుటగ్గలికలం దగ్గు మ్రొగ్గులు లేక...
కళా. 3. 278.

జ మ్రొగ్గఁబడు, మ్రొగ్గతిలఁబడు, మ్రొగ్గతిలు.

మ్రొద్దు—మొద్దు. వి. స్థాణువు

కం. విను మింక మ్రొద్దుమ గాడిద, నెనుపోతును
లొట్టిపిట్ట నెక్కిన నన్నంబును బిండియు
నువ్వులు గలఁ, దివఁ గన నగుఁ గీడు ఎనుమతీ
వరతిలకా. ద్వా. 9. 77.

మ్రో

మ్రోఁక. వి. (సం. గోముఖమ్.) అలుకు.

సీ కస్తూరి మ్రోఁకపైఁ గర్పూరమౌక్తిక పంగ
వల్లులు నొప్పె న గణముల . .
కు. సం 8. 42.

మ్రోఁకరించు = మ్రోఁకరిల్లు. అ క్రి. మోఁకాళ్ళు భూమికిఁ దగులునట్లు పడు.

ద్వి. మ్రోఁకరించుచు పొంగి మొగ నేఁగ నేఁగ.
బస. పు. 7. 716 పం.

మ్రోఁకరిలు = మ్రోఁకరించు. అ. క్రి మోఁకాళ్లు నేల కానునట్లు ముందఱికొఱఁగు.

వ. జరాసంధు సంధిబంధంబు బెట్టు వ్రేసి బెడిదంపుఁ బిడికిటం బొడిచి యొఱగ యలవేతం బఱచిన మ్రోఁకరిల్లం బడి తూలుచు నతండు నేతిగద ప్రిదిలి పడ... పారి. 4. 1. 136.

మ్రోఁకాలు = మోఁకాలు. (మ్రోఁదు + కాలు.)

వి. ౙ. జానువు. (చి. ని. బ. ప్రోఁకాలాలు, ప్రోఁకాళులు, ప్రోఁకాళ్లు.)

ఉ. ... నేలపయిం బడం దిగిచి నిష్ఠురభంగి నుర,స్థలంబు ప్రోఁ, కాల నొగిల్చి యేపున మొగం బతిదారుణ ముష్టి నొంచె ...
భార. సౌ. 9. 149.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాలముల్ వాయింప నెండమావులఁ బట్ట బండతలయు, ప్రోఁకాలు ముడివెట్ట... కు. సం. 8. 125.

గీ. స్కంధపీఠంబుమీఁద నాఁగలి దగిల్చి, కట్టి పగతుని నిల బోరగిలి పడంగఁ, గడిమిఁ దిగిచి ప్రోఁకాళులఁ గలయఁ గ్రుమ్మి, చదిమి నెత్తురు మెదడును జెదరఁ జంపె.
హరి ఉ. 1. 184.

ప్రోఁగు. అ. క్రి. 1. మొరయు, శబ్దించు.

కం. మేరుగిరితరాట్టహాసము, రోదసి పగులంగ నట్లు ప్రోఁగుమ ఘంటా, నాదితదిఘుఁ డగువాఁడు మ,హోదరుఁ డను యాతుధానుఁ డుర్వీనాథా.
భా. రా. యు. 797.

వ. అల్ల నల్లన యోగపాదుకాయుగళంబు గల్లు గల్లని ప్రోఁగ... హరి. ఉ. 51.

2. బుసకొట్టు.

ఉ. క్రొక్కారుదుపద్దభోగిగతి ప్రోఁగి ఘృణా పాణిఁ గొన్నయగ్గియ ట్లొక్కట మండు...
కవి ... 1...

కం. ... [illegible] ప్రోఁగుమ నాఁని. ... బిట్టెన్ ...
ద్వా. 5. 101.

3. గా ఢ్రుడుకెట్టు.

చం. ... అతిభీకరదుస్సహాపుండరీక ము,ప్పుడ తన నిద్ర మేల్కొనివపోలిక ప్రోఁగుచు బిట్టు లేచి య,వ్వేడఁ గగు విప్రుఁ గూయిడఁగఁ జేసి మృతుం బొనరించి ప్రింగె ...
శేయూ... 2. 33.

4. పతులు మొదలగునవి కూయు.

మ. ... శివాశృంగముల్, చిటికల్ వైచిన ప్రోఁగుపారువములుం జేకానుకల్ సేయు చున్. వేం. పంచ. 5. 192

5. మొఱుగు.

వ. ఘనఘనాఘనఘర్ఘరధ్వానసమధ్వనులు చెలంగ ప్రోఁగుచు... మనుచ. 4. 37.

6. కేకలు వేయు.

కం. ప్రోఁగుచుఁ దూపులు తూపుల, నాఁగుచు దుస్తరశరక్షతారుణవారిం, దోఁగుచు మూర్ఛాదళిలం, దూఁగుచు రేఁగుచుఁ జెనంగ దొనకొని రాజిన్. రామా. 8. 117.

7. పలుకు, మాటాడు.

ఉ. లోఁగక వార లవ్వనములో విహరించి రొకళ్లొకళ్లకై, యేఁగుచుఁ గమ్మపూఁ ... దుకీఁగుచుఁ దేనియసోనవానలం, దోఁగుచు దూఁగుటుయ్యెలలఁ దూఁగుచు నొక్కతె కోయుగుత్తికి, న్మూఁగుచుఁ గంతువీణె లన ప్రోఁగుచు నొండొరుచేతు లాఁగుచున్.
కళా. 3. 17

ప్రోఁత (√ప్రోయు) ధ్వని.

సీ. శ్రవణపుటంబులు ప్రయ్యఁగఁ దాఁకి సంఖో, ఘంబు గావించె గుణము ప్రోఁత ...
భార. ... 4. 190.

ఉ. ... పూవులు గోట మీఁటుతటిఁ బో యెడి ... ప్రోత... ... కుపల. ...

ప్రోఁతుపు. వి. మోసఁగు, ... Ep. Ind. ...

ప్రోతు - మోతు. వి. 1. లావుత్రాడు, వరాటము.

సీ. పసకపుప్రోతునఁ దవరెడుసుంపులంతమాపికి నుత్పుల్లదామమున వవరి .
హరి. ఉ. 2. 82.

కం. అలుకను రాయసు లందఱు, ...

తెంచి చూచి భర్జించును ప్రో,కులఁ బావని ఘనసంధులు, బలువుగ బంధించి పట్టి పై పైఁ దివియన్. భా. రా. సుం. 416.

సీ. వంకదారుకుఁ జేరి వాకిటిదడ్డడంబులు పేర్చి కొమ్మల ప్రోఁకు వైచి
ఉ. హరి. 3. 34.

2. నాఁగటికిఁ గట్టుప్రాడు.

సీ కలప మనంగను హాల మొప్పు ... గఱ నాఁగ మీఱుఁ దదుపకరణ మాబంధమ్ము బరగు ప్రో కనఁగను. అం. భా. 2. 281

ప్రోడు-మొరడు, మోడు. వి. స్థాణువు, కొమ్మలు పోయినచెట్టు.

చం. ...ధూర్జటికంటికడిండిమంటలో, నడపొడ గానరాక తెగటారియుఁ గాలినయట్టి ప్రోడు కై,వడి రతిలోచనాంబువులవాన నిగిర్చితె...
మనుచ 3 46

2 మొఁ మణ గినభాగము, మొక్కబోయిన భాగము.

అ. ఓళముఖాముఖుండు దనకర్ణఘోణల, ప్రోడ్క గ్రుమ్మరించు మదురునెత్తు, రెల్ల యొడలుఁ దడుప నెఱసంజ బడమటి, మిన్ను వెలిఁగి. నట్లు మేను వెలు గ రామా 5 149.

విణ మొ డ, కొంత భాగము తెగినది

కం. కరఘుల లు మీఁగ భీముఁడు, నరభసముగ నేయువారినంబుల ప్రోడై, దరిఁ బడి రూపటి సను దిన,కరుసఁగములఁ దమము పరియుఁగాఁ దోఁచె నృపా భా. భీష్మ 1 66.

మ. ... అ,ప్పురిమాత్రంబు ప్రశస్తమై చని వెన్ బాహావనంబంతయున్, మురియఁజేసి శిరంబు లెల్లఁ దునిమెన్ ప్రోడై తదీయాంగ మ,స్సారు జారం దవతొంటి నిల్కడన నిల్చెఁ గొంత సే పద్దివిన్. హరి. పూ. 4. 175.
హరి ఉ. 9 188.

జః ప్రోడుపడు.

ప్రోడుపడు అ క్రి (ప్రోడు + పడు) మొండి యగు, అవయవరహితమగు, చెడు.

కం పఱుసి రథికులను సూతుల, నలికిన ప్రోడు పడి యుండె నానారథముల్ ...
భార భీష్మ. 2. 39

ఆ. ... కర్ణనాసికములు కరతలంబు, ప్రోడు పడఁగ. దశకు 10 81.

ఉ తేరుల యొప్పు ప్రోడువడ దేఁకువ లేని పదాతికోటి న్,గ్గ రుధిరంబులో మునుఁగ .
భార. ద్రో. 1 273.

ప్రోయించు స. క్రి. (√ప్రోయు.) 1. ప్రోయఁ జేయు

ఉ. అంచిత తార కేతుకిరణాళి మెఱుంగులు గాఁగ మ్రాన్ప ప్రో,యించుచు గర్జచందముగ నేచి విరోధిదవానలంబు మా,యించు శితాస్త్ర వర్షమున. భార భీష్మ. 1. 62.

మ. ఇటు రా చూతువు చేతివ్ర ... ప్రోయిం చెన్ గుఱ్ఱం బప్పుడున్. ఉ హరి 1. 45.
ఉ. రా 3. 170

[illegible]

గీ తాను వెలయు దాదియు దిక్కుఁ బుట్టి నాతిను డయు [illegible] మన్మ్య తెఱుఁగ, కుఁడు సుతుఁ డని ప్రోయించె యుక్తి పేర్మిఁ, బెనుఁ బెరఁగి యక్కన్య జవ్వనము జెంది...
కేయూర. 1. 74

[illegible] ప్రోయించి .
[illegible] 6 63

ప్రోయు అ. క్రి. 1. ధ్వనించు, శబ్దించు, గర్జిల్లు

అ ఒక్కటఁ డిఘూమురోత్తముల్ గుడిచిన, మొనసి తినఁ దాన ప్రోయు శంఖ, మొక్క నిమిష మేని యుడుకగ ప్రోసె న,య్యధ్వరోత్సవంబు నన్నివాళ్ళు. భార. సభా. 2. 115.

మ ... రత్నాల తాటంకముల్, మొరయ

న్నూపురమేఖలావలయముల్ మ్రోయఁగ. హంస. 6. 117.

శం. మ్రోసెం దమయంతిఁ దూర్యము లపధ్వనులై. భార. విరా. 5. 86. భార. ద్రో. 5. 103.

2. కూయు, అఱచు.

పంచచామరము ధరంబు లొడ్డగిల్లెఁ ద్రెళ్లెఁ దార లాఱె నగ్ని భాస్కరుఁడు మాసె మ్రోసె జంబుకంబు లంబురాసులు, ఘూర్ణించ గాఁగఁ గ్రాఁగి పొంగె... దశా. 1. 168.

గీ. ఎట్టకేలకు నలుక దేఱెల్లఁ దీర్చి, యువిద యధరామృతము గ్రోలుచున్న నాకుఁ జాన విఘ్నంబుగా మ్రోసెఁ బాపజాతి, జాతి చండాల మైనవేసడపుఁగోడి. క్రీడా. 59.

3. రొద సేయు.

చం. అడుగులమీఁద వ్రాలె దివిజాగ్రణి తత్కుశలంబె నెమ్మితో, వడిగెడురీతి మౌళికుసుమాగతషట్పదపంక్తి మ్రోయఁగన్. పారి. 3. 5.

చం ... తుమ్మెద లొక్కులఁకులు మ్రోసి... నీలా. 2. 44.

4. (శబ్దరూపమున) వ్యాపించు.

చం. ఘనచరణాభిఘాతములఁ గంసుశిరోమణుల్ ఇట్టి రాల్చి యి, యమ్ము నుపమశౌర్యుఁ డం గ్రి నఖరాభిహతిం గరికుంభపీఠభేదన వెంపని ది మౌక్తికవితానము రాల్చుమృగేంద్రుఁ ... ముఁబు వనుకరించెఁ దశగ్రహలు మ్రోయుచున్నని లోకపుష్టుల్ ....

వం. ... అప్పలు కెల్లెడ మ్రోసె నష్టితిన్. వశకు. 7. 108.

శా. అనిష్టానిధిగేహసీమ వడుకే యాలించినన్ మ్రోయు నెంతే నాగేంద్రశయానుపుణ్య కథలుం దివ్యప్రబంధానుసంధానధ్యానము నాస్తి శాకబహుళా నాస్త్యుష్ణశా నాస్త్ర

పూ,పో నాస్తోృదనసౌష్ఠవం చ కృపయా భోక్తవ్య మన్నాటలున్. ఆము. 1. 84.

స. క్రి. పలుకు, చెప్పు, బోధించు

లయవిభాతి. తొడఁగి శ్రుతి మ్రోయునది పెడ చెవులఁ బెట్టి తనుగడుపఁ నేది గతి కడపట నుమేశా. భోజరా. 7 11.

ణి: మ్రోఁత, మ్రోయించు.

మ్రోల. వి 1. ముందు, పురోభాగము.

అ. ... రౌద్రయామ్యసామగాన, ముఖరితాస్యుఁడగుచు మ్రోల ధౌమ్యుం డేఁగె, సకలజనులు శోకబాధిఁ దేల. భార. సభా. 2. 301.

సీ వీఁకి సమరసమాటోప మొదవ నాభీలశంఖము దన మ్రోల మ్రోయ.... భార కర్ణ. 1. 60

మ. ...దీర్ఘకరాబ్జంబుల నానదీజలములం గట్టెన్ వడిన్ నీరు మ్రోలకుఁ బెల్లుబ్బి గభాగతుండయిన యాలంకేశుపైఁ దొట్టఁగన్. భాగ. 9 432.

2. ఎదురు, సమ్ముఖము.

సీ. కాలాగ్నిరుద్రుని మ్రోల నిల్చుట యెట్లు కొలవిని దల గోఁకికొనఁగ వగునె ... జాహ్నవీ. 1. 117.

గీ. ఒలికినరసంబు లురిలినఫలము లధిపు మ్రోల నిడి పలికె రుద్యానపాలు రపుడు ... వసు. 1. 133.

3. సమీపము.

సీ. [illegible] నెగ్గిరి జన్నిదంబుల మ్రోలఁ దాగ [illegible] ముదు ముత్యాల సరులు .. భీమ. 1. 40.

సు. ... [illegible]ద్వేషిసాంబాదిసుత, దనులు స్వాత్యకి ముఖ్యసోదరులు నానాబంధుసంతానమున్, దవ మ్రోల వ్వసియింప... పారి. 2. 18.

మ్రోవు-మ్రోఁగు, ధ్వనించు.

చం. ...ఒకకొంత సేపు మఱిగొబ్బున మిన్నులు మ్రోవ నుద్ధురధ్వనిఁ బఱియింపఁ జొచ్చెఁ

ప్రణవంబునఁ గూర్చినమంత్రరాజమున్ ..
కాశీ. 2 147.

చం. ... వెన్, దొడవులు మ్రోవఁ బయ్యెద
చనుంగవ చక్కి నొకింత చూపఁగా, వడి
మగుడంగ నేఁగుచెలువం గని నవ్వుచు నింతు
లింపువన్ యయా. 5. 14.

మ్లా

మ్లానమనసుఁడు నం. విశే. న్. అధైర్యపడిన మనస్సు గలవాఁడు, (మనమున) అధైర్యపడిన వాఁడు.

మ్లానము. నం. విశే. (అ. ఆ అ.) 1. వాడినది. 2 దుర్బలమైనది, నీరసముగానున్నది. 3 వల్లనిది 4. ముటికిది, మలినము
వి అ న వాడుట, మ్లాని

మ్లాని నం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1 వాడుట శోషిల్లుట 2. ముటికి, పరిశుభ్రత. 3. కాంతిక్షయము.

మ్లాయత్ నం. శత్ర వాడుచున్న

మ్లిష్టము. నం. విశే (అ. ఆ. అ) 1. అస్పష్టముగాఁ బలుకఁబడినది, స్పష్టముగానిది (మాట.) 2 వాడినది

మ్లే

మ్లేచ్ఛకందము. నం. వి. అ పుం. వెల్లుల్లి (వృ. వి).

మ్లేచ్ఛనము. నం. వి అ న. 1 అస్పష్టముగా మాటలాడుట 2 అపశబ్దములతో మాటలాడుట.

మ్లేచ్ఛభోజనము. నం వి. అ. న. 1. గోధూమము. 2. యావకాన్నము, యవలయన్నము.

మ్లేచ్ఛము. నం. వి. అ పుం. 1 ఒకానొక దేశము, ప్రత్యంత దేశము

వ. .. మచల్లకంబు మట్టి మ్లేచ్ఛంబు మెట్టి దరదంబు దాఁటి. ఉ. హరి. 2. 37.

2 అపశబ్దము, నం. వి. అ. న రాగి, హింగులము, ఇంగిలీకము.

మ్లేచ్ఛముఖము. నం. వి. అ. న. తామ్రము, రాగి

మ్లేచ్ఛాఖ్యము. నం. వి. అ. న రాగి, తామ్రము

మ్లేచ్ఛాశము. నం. వి. అ. పుం. గోధుమలు

మ్లేచ్ఛాస్యము నం. వి అ న. తామ్రము, రాగి

మ్లేచ్ఛితము. నం విశే (అ ఆ అ) 1. అస్పష్టముగా (అవ్యక్తముగా) సంభాషింపఁబడినది (పలుకఁబడినది), అనాగరకులరీతిని బలుకఁబడినది.
వి అ. న. 1 ద్వీపాంతరభాష, దేశాంతరభాష. 2 అపశబ్దము

మ్లేచ్ఛుఁడు నం. వి అ పుం. 1. అనాగరకుఁడు, అనార్యుఁడు, ద్వీపాంతరమునుండి వచ్చినవాఁడు, శ్రీరామాదిఁ దాగతుఁడు 2 నీచజాతివాఁడు, గోమాంసభక్షకుఁడై విరుద్ధసంభాషణము చేయుచు సర్వాచారములను వదిలినవాఁడు 3. పాపి, పాపాత్ముఁడు [illegible].

య

ఈ శి ఒకానొక యక్షరము

య నం విశే (అ ఆ. అ) వెళ్లునట్టివాఁడు
వి అ పుం 1. వాయువు 2. యశస్సు, కీర్తి 3 సంయోగము, కలయిక. 4. గతి, గమనము. 5. వాహనము. 6 త్యాగము. 7. ఆటంకము, అడ్డు 8 సంయమము, ధ్యానము. ఆ. స్త్రీ లక్ష్మి

యంత నం. విశే. (ఋ. శ్రీ ఋ) నియమించువాఁడు వి. ఋ. పుం 1. హస్తిపకుఁడు, మావటీఁడు. 2. సారథి. రథము, బండి మొదలగునడపు మనుజుఁడు.

యంత్రకము. నం. వి అ. న. 1. (వైద్యము) కట్టు. 2. ఒబి మొదద్దు, తరిమిణిపట్టు పనిముట్టు.

యంత్రకరండిక. నం వి ఆ. స్త్రీ. ఇంద్రజాలము చేయువాని బుట్ట లేక తట్ట లేక సంచి.

యంత్రకుఁడు నం. వి అ పుం యంత్రవిద్యయందు నేర్పరియగు మనుష్యుఁడు.

యంత్రగృహము. సం. వి. అ. న. గానుఁగ

యంత్రగోలము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి బటాణి గింజ

యంత్రణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. నిరోధించుట 2. బంధించుట, కట్టుట. 3. నిర్బంధము, ఆటంకము. 4 నిర్బంధమువలనఁ గలిగినశ్రమము, బాధ 5. రక్షించుట, పోషించుట.

యంత్రణము. సం. వి. అ. న. యంత్రణ

యంత్రణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యంత్రిణి (అని విల్యమ్సు.)

యంత్రతోరణము సం. వి. అ. న. యంత్రముగాఁ గట్టఁబడినతోరణము (గృహద్వారము) ఇటువటుఁ గదుపుటకు మరలతో లేక దారము మొదలగు వానితోఁ గట్టబడిన తోరణము.

యంత్రపాతితము సం. వి. అ. పుం. భక్ష్య విశేషము, జంతిక

యంత్రపేషణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పిండి విసరుకొనుటకై తిరుగలి, చేతితోఁ ద్రిప్పెడి యంత్రము

యంత్రము సం. వి. అ. న. పెద్దపనులను అల్పకాలములో (నిపుణత శ్రమతో) నిర్వర్తించుట కేర్పాటైన సాధనవిశేషము (ఉదా. ఘటీయంత్రము, తైలయంత్రము మొ.). బీజాక్షరచక్రము, దేవాదత్యధిష్ఠానము 3. (వైద్య.) పాత్రభేదము 4. బంతికలు వేసెడు సాధన విశేషము. 5. తిరుగలి.

పుం. 1 యంత్రణము 2. ఎద్రికి (శ . ర.)

యంత్రించు. సం. స. క్రి. నియమించు.

 మ. భృగువంశోద్భవుఁడైనయాదిమునిచిన్ బ్రేమన్
మహామూర్తితో, జగదండం బఖిలంబు నిచ్చి మగుడన్ సిద్ధంబు నవ్విప్రుఁడున్, దగఁ జూడంగ
వెలార్చ నట్టి రచనాతంత్రంబు యంత్రింప
బుద్ధిగరిష్ఠాత్ములఁ బంచెనే వరదుఁడు...
హరి. ఉ. 6. 198.

వ. అనిన నవ్వేలంది వీఁడు దమకించి యున్నవాఁడు. నాయంత్రించుమాటలకు మున్న కదియంబడినఁ గర్జంబు దప్పునని విచారించి.
భారం. విరా. 2 258.

అ. క్రి. యంత్రమువేయు.

సీ. అహికులాధిపు వ్రాసి యంత్రించి దక్షిణ గంధ
వాహానురాక గట్టువఱతు. కవిక 3. 110

యంత్రిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భార్యయొక్క చెల్లెలు (అని విల్యమ్సు.)

యంత్రితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. అడ్డగింపఁబడినది 2. అణఁచఁబడినది. వశపఱచుకొనఁబడినది 3. కట్టఁబడినది బంధింపఁబడినది.

యకృత్తు సం. వి. త్. న. 1. కడుపులోఁ గుడిప్రక్కనుండెడి కాలిజ మనెడి యొకభాగము. కాలఖండము 2. యకృద్భాగమునఁ గలిగెడి రోగము.

యకృదాత్మిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. తైలపాయిక, బొద్దిఁక 2. గబ్బిలము.

యకృద్వైరి సం. వి. న్. పుం. వృక్షవిశేషము రోహితకము (వృ. వి.)

యక్షకర్దమము సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము, అగురు, కస్తూరి, తక్కోలము సమభాగములుగాఁ జేర్చి చేసిన గలపము (కొందఱు యభిప్రాయప్రకారము చందనము, కుంకుమపువ్వు కూడఁ గలుపవలెను).

యక్షగానము సం. వి. అ. న. పూర్వకాలము సామాన్యజనరంజనమునకై నటులు అభినయముతోఁ బాడెడి రగడభేదములుగల పురాణగాథ. (ఉదా—గరుడాచలము. సీతాకల్యాణము. మొ.)
అప్ప. 4. 207.

యక్షతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. మఱ్ఱిచెట్టు, వటవృక్షము (వాచ.).

యక్షధూపము సం. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము, ధూపద్రవ్యము.

యక్షము. సం. వి. అ. పుం. 1. పిశాచము. 2. ఇంద్రునిప్రాసాదము, వైజయంతము 3. కుక్క (వై. ని.). 4. పూజించుట, పూజ.

యక్షరసము స. వి. అ పుం. ఒకవిధమైన మద్యము, పుష్పరసము.

యక్షరాజు నం వి. అ పుం. కుబేరుఁడు.

యక్షరాట్టు నం వి జ్ పుం కుబేరుఁడు.

యక్షరాత్రి. నం. వి ఇ స్త్రీ దీపావళిరాత్రి (అ ని), కార్తికపూర్ణిమ (వాచ.).

యక్షాక్షి. నం. వి ఈ. స్త్రీ. భూకజంబుక, గుచ్ఛ (వ్య ని.). పద్రసనిఘంటువు.

యక్షామలకము, నం వి. అ. న. పిండఖర్జూరఫలము ముద్దఖర్జూరపు పండు.

యక్షావాసము. నం. వి. అ పుం. వటవృక్షము (రా. ని.). మఱ్ఱిచెట్టు.

యక్షి. నం వి. ఈ. స్త్రీ కుబేరునిభార్య.

యక్షిణి నం వి ఈ స్త్రీ. 1 యక్షభార్య, యక్షస్త్రీ. 2 కుబేరునిభార్య (చూ జక్కిని). 3. ఒకానొకవిద్య, ఇంద్రజాలమునకు సంబంధించినది,

యక్షుఁడు నం. వి. అ పుం. దేవయోనివిశేషము 2. కుబేరుఁడు.

యక్షోదుంబరకము నం. వి. అ. న. అశ్వత్థఫలము (వా. చ).

యక్ష్మ(ము) నం. వి. అ. న్ పుం 1. శ్వాసకోశ సంబంధమైన రోగము, క్షయరోగము 2. వ్యాధి, రోగము అ పుం పూజనము (కే ని).

యక్ష్మఘ్ని నం వి ఈ స్త్రీ ద్రాక్ష

యచ్ఛత్. నం క్రి 1. దానము చేయుచున్న 2. నియమించుచున్న.

యజత్ నం. క్రి యాగము చేయుచున్న.

యజతము. నం వి. అ పుం. యజ్ఞద్రవ్యము (కే. ని.)

యజతి నం. వి ఇ పుం. యాగము.

యజతుఁడు. నం. వి. అ. పుం. ఋత్విక్కు. 2. చంద్రుఁడు

యజత్రము నం. వి. అ న. అగ్నిహోత్రము విచ్ఛిత్తిలేక యెప్పుడును జేయుచుండుట. విశ (అ. ఆ. అ) యజ్ఞోపకరణము (కే ని).

యజత్రుఁడు నం వి అ పుం అగ్నిహోత్రి, అగ్నిహోత్ర మెప్పుడును జేయుబ్రాహ్మణుఁడు.

యజనము నం వి. అ న. 1. యజ్ఞము చేయుట. 2 యజ్ఞము 3. యజ్ఞము చేసినచోటు, యజ్ఞస్థానము 4. ఈశ్వరునిమూర్తులలో నొకటి (వా చ).

యజించు నం అ క్రి యజ్ఞము చేయు

సీ ... క్రతదక్షిణంబు లగ్నిష్టోమములు పెక్కు యజించునట్టి పుణ్యాత్ములకును భీమ. 5 63.

యజమానుఁడు నం. విశ (అ ఆ అ) యజ్ఞము చేయుచున్నవాఁడు వి. అ పుం, హోమము మొదలగు ఋత్విక్కుల నియోగించిన పురుషుఁడు 2 గృహస్థుఁడు. ఇంటిపెద్ద.

యజము నం వి అ పుం యజ్ఞము (వై. ని).

యజాకుఁడు నం. విశ. (అ ఆ. అ.) దాత, ఔదార్యవంతుఁడు.

యజి నం. వి. ఇ. న్. పుం. 1 యజ్ఞము చేయువాఁడు. యజ్ఞకర్త 2. యజము. 3 ధాతుభేదము.

యజి(యి)ంచు. నం. న క్రి పూజించు

వ. ... వినుము నకలఫలప్రదానపరాయణు నారాయణుం గృతయుగంబువారు శుద్ధసూక్ష్మ స్వరూపుం డని భావింతురు త్రేతాయుగంబుల వారు యజ్ఞమూర్తియని యజింపుదురు
వరాహ 10. 12.

సీ. .. నీకు నాపుణ్యతిథిఁ బవిత్ర, హవ్యంబుచే నిన్ను యజియింప సంతృప్తిఁబొందుఁ బరాచంభూతకోటి. వరాహ. 5 87.

యజుర్వేదము. నం. వి. అ. పుం. వాజసనేయి లేక శుక్లయజుర్వేదము, రెండవవేదము. ఋక్సామభిన్నమైన వచనమంత్రాత్మక వేదము. ఇది రెండు విభాగములు కలది. 1. కృష్ణయజుర్వేదము. (తైత్తిరీయము.) 2. శుక్లయజుర్వేదము (వాజసనేయము)

యజుష్పతి సం. వి. ఇ. పుం. విష్ణువు (యజ్ఞరక్షకుఁడు) (శా. ని. విల్యమ్సు.)

యజుస్సు సం. వి. స్. న. 1 యజ్ఞసంబంధమైన మంత్రభేదము (ఋక్సామభిన్నము), 2 యజుర్వేదము 3. యజ్ఞోత్సవము పుం అగ్ని స్త్రీ న. న స్త్రీ 1 అధ్వర్యుఁడు 2 యజమానుఁడు. 3 శిష్యుఁడు (కే. ని.)

యజ్ఞక్రతువు. సం. వి. ఉ. పుం. యాగసామాన్య వాచకము (వై. ని.)

యజ్ఞజాగరము. సం. వి. అ. పుం. తృణవిశేషము. కుశగడ్డి (వై. ని.)

యజ్ఞపతి. సం. వి. ఇ. పుం. యజమానుఁడు. 2 విష్ణువు,

యజ్ఞపశువు. సం. వి. ఉ. పుం. యాగమునఁ జంపఁబడెడి పశువు 1 మేక 2 అశ్వము, గుఱ్ఱము.

యజ్ఞపాత్రి(ము.) సం. వి. ఇ. న. యాగసంబంధమైనపాత్ర, కుండ (మొ)

యజ్ఞపురుషుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు.

యజ్ఞబాహువు. సం. వి. ఉ. పుం. అగ్ని (విల్యమ్సు),

యజ్ఞభూషణము సం. వి. అ. పుం. తెల్లదర్భ

యజ్ఞము. సం. వి. అ. పుం. యాగము, క్రతువు, వైదికకార్యము (పంచమహాయజ్ఞములు, బ్రహ్మ యజ్ఞాది) బ్రహ్మయజ్ఞము, దేవయజ్ఞము, పితృయజ్ఞము, భూతయజ్ఞము, మనుష్యయజ్ఞము, అనియవి యైదు, 3 అగ్ని, 4. విష్ణువు (వాచ.), 5 శివుఁడు, 6. ఆత్మ (శ. సి.).

యజ్ఞయోగ్యము సం. వి. అ. పుం. యాగోపయోగి—ఉదుంబరవృక్షము, మేఁడిచెట్టు.

యజ్ఞవల్లి సం. వి. ఈ. స్త్రీ సోమలత.

యజ్ఞవాటము. సం. వి. అ. పుం. యాగస్థానము, యాగమున కేర్పఱచిన ప్రదేశము

యజ్ఞవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. మేఁడిచెట్టు, ఉదుంబరవృక్షము, మఱ్ఱిచెట్టు (రా. ని.)

యజ్ఞశ్రేష్ఠ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సోమలత.

యజ్ఞసారము. సం. వి. అ. పుం. యజ్ఞోదుంబరము (వృ. వి.)

యజ్ఞసూత్రము సం. వి. అ. న. యజ్ఞోపవీతము. జన్నిదము

యజ్ఞసేనుఁడు సం. వి. అ. పుం. ద్రుపదమహారాజు, ద్రౌపదితండ్రి, పాంచాలదేశపురాజు

యజ్ఞాంగము. సం. వి. అ. న. యజ్ఞసాధనము, యజ్ఞమునకుఁ గావలసినది పుం 1 ఉదుంబర వృక్షము 2 ఖదిరవృక్షము. 3. బ్రహ్మయష్టి, చిఱుతేఁకు (వృ. వి.) ఆ స్త్రీ సోమలత.

యజ్ఞాంతము. సం. వి. అ. పుం. 1. యాగసమాప్తి. 2. యజ్ఞాంతమునఁ జేయఁబడెడి యవభృథస్నానము. 3 యజ్ఞశేషము.

యజ్ఞారి సం. వి. ఇ. పుం. 1. యజ్ఞరిపువు, శివుఁడు, 2. రాక్షసుఁడు

యజ్ఞార్హము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) యాగయోగ్యమైనది. వి. కృష్ణసారమృగము. (కే. ని.)

యజ్ఞకము. సం. వి. అ. పుం. పలాశవృక్షము. మోదుగుచెట్టు.

యజ్ఞియదేశము. సం. వి. అ. పుం. యజ్ఞములు గల దేశము, యజ్ఞమునకు యోగ్యదేశము.

శ్లో॥ కృష్ణసారస్తు చరతి మృగో, యత్ర స్వభావత, స జ్ఞేయో యజ్ఞియో దేశః (వాచ.).

యజ్ఞియము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) యజ్ఞమునకుఁ దగినది యజమునకు హితమైనది. వి. అ. పుం 1. ద్వాపరయుగము. 2. ముంజదర్భ (వై. ని.)

యజ్ఞియశాల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. యజ్ఞశాల, యాగశాల.

యజ్ఞీయబ్రహ్మపాదపము, సం. వి. అ. పుం. (స్రువాది యజ్ఞసాధనముల కుపయోగపడు) వికంకతవృక్షము (రా. ని.).

యజ్ఞీయము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) యజ్ఞసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. ఉదుంబరవృక్షము, మేడిచెట్టు.

యజ్ఞేశ్వరుఁడు సం. వి. అ పుం విష్ణువు

యజ్ఞేష్టము సం వి అ. న దీర్ఘరోహితతృణము, ఒకదిరుసుగడ్డి (రా. ని)

యజ్ఞోదుంబరము. సం వి. అ పుం. ఉదుంబర వృక్షము

యజ్ఞోపవీతము సం వి అ న జేన్నిదము, యజ్ఞ సూత్రము.

శ్లో ఊర్ధ్వ తు త్రివృతం కార్యం తంతుత్రయమధో వృతమ్. త్రివృతం చోపవీతం స్యాత్తస్యైకో గ్రంథి రవ్యతే (వాచ.).

యజ్వావు సం విణ (ఉ) యజ్ఞముచేయువాఁడు, యజమానుఁడు వి శే, పుం యజుర్వేదాధ్య యనముచేసిన పురోహితుఁడు, అధ్వర్యుఁడు.

యజ్వ. సం. విణ. (న్.రి న్.) యజ్ఞము చేయు చున్నవాఁడు. వి. న్ పుం. విధిప్రకారము యజ్ఞము చేసినవాఁడు.

యత్. సం స. ద్. ఎవఁడు, ఎవతె, ఏది. (దీనికిఁ దెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగ ముండదు.)

కం. మనమున కెద్ది శుభాశ్రయ, మనఘ యొఱిం గిం పుమటి సమస్తాధారం. బనఁ జనను యద్వ స్తువు య,న్మరవ మశేషోరు దుఃఖమండలిఁ జెఱుచున్. ఆము 3 76

యతనము. సం. వి అ వ. ప్రయత్నము.

యతమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయత్నించు చున్నది.

యతము. సం. విణ (అ ఆ అ.) 1. ఆఁపఁబడినది అడ్డగింపఁబడినది, బద్ధము 2 ఉపరతము. వి అ న 1. ఏనుఁగు నెక్కినవాఁడు తన కాలితో నేనుఁగును దన్నుట లేక తోలుట (హాలా. ని.) 2. నియ మనము (కే. ని.). 3. నియతము

ద్వి అగ్నియు ధరియించి యనయంబుఁ గొల్చి యగ్నిత్వ మది దనయతముగాఁ బడసె.

పండితా. దీక్షా. 19 పొ.

యతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఆఁపుట, జయించుట, వశపఱుచుకొనుట. 2. (సంగీ) తాళప్రాణ కలా విశేషము 3. విశ్రమము, వళి 4. విధవ, నిగత భర్తృక(స్త్రీ) 5. రాగము 6. సంధి (వాచ) 7 వాద్యాగంప్రబంధభేదము. (వాచ.) 8. కారాగృహము. (కే. ని) వి. ఇ పుం. 1. సన్యాసి 2. విష్ణువు. వి న్. పుం 1 సన్యాసి, పరివ్రాజకుఁడు. 2 జితేంద్రియుఁడు.

యతిచాంద్రాయణము సం. వి. అ. న సన్యాసులు చేయవలసిన వ్రతభేదము. శ్లో అష్టావష్టౌ సమశ్నీ యాత్ పిండాన్ మధ్యదినే గతే నియతాత్మా హ విష్యాశీ యతిచాంద్రాయణం చరన్ (వాచ.).

యతితము సం విణ (అ. ఆ అ) ప్రయత్నిపఁ బడినది

యతిని సం వి ఈ. స్త్రీ విధవ, వితతువు.

యతుక సం వి ఈ. స్త్రీ.. వృక్షవిశేషము (వాచ)

యతూక సం వి. యతుక. (వాచ.)

యత్తము. సం విణ. (అ ఆ. అ) యత్నించునది

యత్నము. సం. వి. అ. పుం 1. ప్రయత్నము, పూనిక. 2. అభినివేశము, పట్టుదల 3. శ్రమము, పాటుపడుట

యత్నించు. సం అ క్రి. కడఁగు, ఉద్యోగించు.

వ. ... ఇంక వివిక్త ప్రదేశంబున నిలిచి నైష్ఠి కుండనై మోక్షార్థము యత్నించెద

మార్క 2 31.

యత్రత్యుఁడు సం. విణ (అ. ఆ అ.) ఎక్కడ నున్నవాఁడు, ఏదేశమున నివసించువాఁడు,

యథా. సం అవ్య. (ఇది తెలుఁగున సమాసపూర్వ పదముగనే ప్రయోగింపఁబడును 1 ప్రకారము. (ఉదా—యథాపూర్వము. మొ.) 2. అనతిక్రమ ణము (ఉదా—యథాశక్తి మొ) 3. అను సారము. (ఉదా—యథేచ్ఛ మొ.)

యథాకామము. స. క్రి. విణ. ఇచ్ఛానుసారముగా, మనస్సు ప్రీతియగునట్లు.

యథాకామి. సం. విణ. (న్. ఈ న్.) స్వేచ్ఛ గలవాఁడు, ఇష్టానుసారము తిరుగువాఁడు.

యథాకాలము. స క్రి. విశ. సరియగు కాలమున, అదనున.

యథాక్రమము. సం. అవ్య. క్రి. విశ క్రమాను సారముగా, వరుసగా.

యథాగతుఁడు. సం. విశ. (అ. అ. అ) తెలివి లేని వాఁడు, అవివేకి, మూర్ఖుఁడు.

యథాజాతుఁడు సం విశ. (అ. అ అ) అవివేకి, మూర్ఖుఁడు 2. నీచుఁడు, నీచజాతివాఁడు, అనాగరికుఁడు

యథాతథము. సం. అవ్య. క్రి విశ 1 సరిగా, హెచ్చుతగ్గులు లేకుండగా, 2 తగునట్లుగా, ఉచితమైనట్లు, 3. నిజముగా జరిగినట్లు

యథాపురము. సం. అవ్య. క్రి విశ వెనుకటివలె, పూర్వకాలమందువలె.

యథాపూర్వము. సం, అవ్య క్రి. విశ వెనుకటివలె, ఎప్పటివలె.

యథాప్రాణము. సం, అవ్య క్రి విశ బలానుసారముగా, శక్త్యనుసారమున, యావచ్ఛక్తిని

యథాభాగము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. ఒకొక్కళ్ళ విభాగముల ప్రకారము, వాటాల వంతుప్రకారముగా. 2. తగినచోట, అర్హస్థలమున,

యథామతి సం. అవ్య క్రి. విశ. బుద్ధ్యనుసారముగా, బుద్ధికొలఁది.

యథాముఖీనము. సం. విశ (అ ఆ అ, అభిముఖముగా నున్నది, ఎదురుగా నున్నది.

యథాయథము సం. అవ్య. క్రి. విశ. 1. సరిగా 2 క్రమప్రకారముగా, 3. చెల్లాచెదరు

కం ప్రమానికి బోటియకు నలిల, స్థానమునకుఁ గాకవి వరసజ్జలచరముల్, లో నెలసిన క్షితిఁ బసిం, దానిఁ గమంగొని యథాయథముగాఁ బఱచెన్. వేం పంచ. . 177.

యథాయథలు. సం. అవ్య వి చెల్లాచెదరు.

కం. అంకలియు నీరువట్టును, దాఁకిన ప్రజకలము డిగి యథాయథలుగనే, ప్రాఁకులకుఁ జేరి. దశకు 10 3.

చం, దశములు వీనిఁ గన్గొని యథాయథలయ్యె మరాళకేతనా,దులు సమరస్థలిం బడి రెడు ర్కొని నీవును నేను వీనితోఁ,దలపడి పోర నున్నఁ బనితప్పు నిజంబు ..

జై. భా. 7 181.

సీ కరమెత్తి ఘీంకార భరవృత్తి పరువెత్తి యశిక యథాయథలయ్యెఁ గరులు. రా. వి 5 15

యథార్థనాముఁడు సం విశ. న్. సార్థకమైన పేరుగలవాఁడు పేరును సార్థకపఱిచెడి పనులు చేయువాఁడు. శ్లో. పరంతపోనామ యథార్థ నామా, రఘువంశము. 6. సర్గ.

యథార్థము. సం విశ (అ ఆ. అ) 1 సత్యమైనది, సరియైనది. 2. అన్వర్థమైనది, అర్థమునకు సరిపడినది, ఉచితము, సార్థకమైనది. అవ్య క్రి. విశ 1 సత్యముగా 2 సరిగా, ఉచితరీతిని.

యథార్థవర్ణుఁడు సం. వి అ పుం చారుఁడు, వేగు వాఁడు (వాలా. ని)

యథార్థీకరించు. సం న. క్రి. సత్యముగాఁ దలంచు.

గీ. మంత్రులకు నైజములు మృదుమధురఫణితు, లవియ థార్థీకరించి వాయసముఁ బెంచి, యేల చెడిపో యెదవు... వేం. పంచ. 3. 243.

యథార్హము సం క్రి. విశ. గుణానుసారముగా లేక విలువ ననుసరించి.

యథార్హవర్ణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చారుఁడు, వేగు వాఁడు, దూత.

యథావిధి. సం. అవ్య. క్రి. విశ. విధిప్రకారముగా, శాస్త్రానుసారముగా, తగునట్లు, శాస్త్రప్రకారముగా.

యథాశక్తి. సం అవ్య. క్రి. విశ. శక్త్యనుసారముగా, శక్తికొలఁది.

యథాశాస్త్రము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. శాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినరీతిగా, ధర్మశాస్త్ర ప్రకారముగా

యథాశ్రుతము. సం అవ్య. క్రి విశ. 1 వినినట్లుగా, వినిపింపఁబడినట్లుగా, తెలుపఁబడినట్లుగా. 2 వేదానుసారముగా. వేదప్రకారముగా. విశ. అ. ఆ. అ. వినిపింపఁబడినదానిని ననుసరించినది, తెలుపఁబడినదాని ననుసరించినది

యథాసంఖ్యము. సం. వి. అన. అర్థాలంకార విశేషము. అవ్య క్రి. విశ. సంఖ్యనుబట్టి. సంఖ్యాప్రకారముగా, వరుసగా,

యథాసంభవము. సం. విశ (అ. ఆ. అ) సంభవించినది, సాధ్యమైనది.

యథాసుఖము. సం అవ్య క్రి విశ. సుఖముగా, ఆనందముగా, ఆనందమిచ్చునట్లు. వి పుం చంద్రుఁడు (వై. ని.).

యథాసుఖుఁడు. సం వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

యథాస్థితము. అవ్య. క్రి విశ. 1 నిజముగా, సరిగా. 2, ఉన్నదియున్నట్లు

యథాస్వము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. 1 ఉచితముగా 2 సరిగా, తనమాటప్రకారముగా,

యథేచ్ఛము. సం. అవ్య. క్రి. విశ 1. కోరికప్రకారము, ఇష్టమువచ్చినట్లు. 2 కావలసినంతగా, మనస్తృప్తిగా, తృప్తియగువఱకు

యథేప్సితము. సం. అవ్య. క్రి విశ. యథేచ్ఛము

యథేష్టము సం. అవ్య. క్రి. విశ. యథేచ్ఛ.

యథోచితము. సం. అవ్య. క్రి విశ సరియగునట్లు, తగినట్లు.

యథోత్తరము సం. అవ్య. క్రి. విశ. వరుసగా, ఒకటి తర్వాత నొకటిగా.

యదర్థము సం అవ్య. క్రి. విశ. ఎందునిమిత్తము. ఎందుకు, దేనికై.

యదా, సం అవ్య. ఎప్పుడు, ఏకాలమున. (తెలుఁగున సమాసపూర్వపదముగనే ప్రయుక్తము.) ఉదా. యథాకృతము, యథాగతుఁడు,

యదీయము. సం విశ, అ.ఆ.అ. ఎవనిసంబంధమైనది, ఎవరిది, దేనికి సంబంధించినది, దేనిది.

యదువు సం వి ఉ పుం 1. యయాతిదేవయానులకుఁ బుత్రుఁడును యాదవుల కాదిపురుషుఁడువగు,నొక రాజు 2. మథురాపురమునకుఁ బ్రాంతమునమన్న నొక దేశనామము, దశార్హదేశము 3, యదువంశీయుఁడు 4 మనుష్యుఁడు (కే. ని).

యదృచ్ఛ. సం.వి.అ.స్త్రీ. 1. ఇచ్ఛచొప్పున, ఇష్టమువచ్చినట్లుచేయుట. 2. ఆకస్మికముగా సంభవించుట, ప్రయత్నములేకయే ప్రాప్తించుట.

యదృచ్ఛాభిజ్ఞుఁడు సం. వి అ పుం, తనంతటతానే వచ్చినసాక్షి, ప్రయత్నములేకయే వచ్చిన సాక్షి.- దబ్బాటుసాకిరి.

యదృచ్ఛాశబ్దము సం వి అ,పుం. గుణాదులను దెలుపనినామవాచకము, సంజ్ఞాశబ్దము, సంజ్ఞావాచకము, (డిత్థ. డవిత్థాదికము.)

యదృచ్ఛితుఁడు. సం వి. అ. పుం. స్వయందత్తుఁడు, పుత్రునిగా స్వీకరింపుమని తనంతటతానే వచ్చినవాఁడు,

యదృవిష్యుఁడు సం వి. అ. పుం తన ప్రయత్నములేకయే కావలసినది యవునని యూరకుండువాఁడు (వై ని).

యద్వదుఁడు. సం విశ (అ ఆ అ) అనుత్తరుఁడు, సమాధానము చెప్పనివాఁడు (వై. ని).

యద్వృత్తము సం. వి. అ. న సాహసకార్యము. (విల్యమ్సు)

యభనము, సం వి. అ. న. రతి,సురతము

యమకము, సం. వి. అ, పుం. సంయమము. 1 (వ శబ్దాలంకారభేదము 2. యుగళము, జంట 3.కవలలు, యమలులు. 4. నూనెతో కలిసిన నేయి పేరు (వై. ని.) విశ, (అ. ఆ అ) నియమించువాఁడు (దే. ని.).

యమకింకరుడు. సం. వి అ, పుం. యమదూత.

యమకీటకము సం. వి. అ. పుం. 1, అడవిపేను. 2 వానపాము. ఎఱ్ఱ (విల్యమ్సు). 3. కుమ్మరిపురుగు. (శ వ) 4. జలజంతువిశేషము, ఘుర్ఘురి (రం.ని.).

యమకీలుఁడు సం. వి. అ. పుం విష్ణువు (విశ్వమ్ము)

యమకుఁడు, సం. విణ. (అ ఆ అ) కవలపిల్లలలో నొకఁడైనవాఁడు. వి.అ.పుం. 1. కవలతో నొకటి, జంటలో నొకఁడు, జతగా నుండువాఁడు.

యమకోటి సం.వి అ.ఈ.స్త్రీ. లంకకుఁ దూర్పుదిక్కున నున్న పురాణప్రసిద్ధమైన పట్టణము, దేవనిర్మితమైనది.

యమఘంటము సం వి అ పుం (జ్యోతి) యోగవిశేషము.

యమజుఁడు. సం.విణ (అ ఆ అ) కవలలుగా బుట్టినవారిలో నొకఁడు

యమదంష్ట్ర. సం. వి. అ స్త్రీ. 1. యమునికోఱ యముని దంతము. 2 మృత్యుముఖము. (ఆశ్వయుజ మాసమునఁ దుది యెనిమిది దినములును కార్తిక మాసమంతయు ను యమదంష్ట్రాదినములు) ఇవి రోగ దినములుగా నెంచబడినవి యమదంష్ట్ర నములు (వాచ.).

యమదగ్ని. సం వి.అ.పుం జమదగ్ని ముని (వాచ.).

యమదలము. సం వి అ. పుం. ఒకానొక వృక్షము, అశ్మయోని (రా. ని.).

యమదూత. సం.వి అ.పుం 1. మృత్యుదూత, యమభటుఁడు. 2. కాకి (విశ్వమ్ము).

యమదూతకుఁడు. సం.వి అ.పుం 1 యమభటుఁడు యమదూత. 2 కాకి.

యమదూతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చింత [illegible].

యమదేవత సం. వి ఆ. స్త్రీ. భరణీనక్షత్రము

యమద్రుమము. సం వి అ. పుం. శాల్మలీ వృక్షము, బూరుగుచెట్టు (వాచ.).

యమద్వితీయ. సం.వి ఆ.స్త్రీ. కార్తిక శుక్ల ద్వితీయ, భ్రాతృద్వితీయ, అఁడుతోడఁబుట్టువులు అన్నదమ్ములకు భోజనము పెట్టఁదగినదినము.

యమధాటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆయుధవిశేషము, జయదాడి.

యమధారము. సం.వి.అ. పుం. రెండువైపుల వాఁడిగల యొకవిధమగు కత్తి, అట్టియాయుధము.

యమనము సం. విణ అ. ఈ. అ. నియమించునది. వి. అ న 1. ఆఁపుట, అణఁచుట. 2 బంధించుట. 3 [illegible]మించుట. 4 నియమించుట, పరిత్యజించుట

యమనిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. = యవనిక, తెర, తిరస్కరిణి.

యమనుఁడు. సం. విణ. అ. ఈ. అ. నియమించువాఁడు వి అ పుం. యముఁడు, మృత్యుదేవత.

యమపాశము సం వి అ. పుం. యమునిపాశము. యముఁడువేయు నురి.

యమప్రియము సం వి అ పుం. వటవృక్షము, మఱ్ఱిచెట్టు

యమభగిని సం. వి ఈ. స్త్రీ 1 యమునానది 2 పార్వతి (వై. ని.).

యమము సం. వి. అ. పుం. 1 అణఁచుట 2 వశము,లో నుంచుకొనుట 3. ఇంద్రియ నియమము ఇంద్రియముల స్వాధీనతలో నుంచుకొనుట 4. అహింసావ్రతము 5 యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధు లను నెనిమిది యోగాంగములలో మొదటిది 6, కాకి. 7 రెండుసంఖ్యకుసంకేతము న. 1. కవ, జంట —భరణీ నక్షత్రము. 2. (వ్యాక.) ప్రాతిశాఖ్య ప్రసిద్ధమైన వర్ణవిశేషము. 3. అష్టవిధములగు నశ్వగతులలో నొకటి (కే. ని.).

యమరథము. సం. వి అ. పుం. 1 మహిషము. 2. యమునిస్యందనము (కే. ని.).

యమరాట్టు. సం. వి. జ్. పుం. యముఁడు, మృత్యుదేవత.

యమలపత్రము. సం. వి. అ. పుం. కోవిదారము, అశ్మంతక వృక్షము.

యమలము. సం. వి. అ. పుం. రెండుసంఖ్యకు సంకేతము, జోడు. అ. న. జత. కవ.

యమలి. సం వి ఈ స్త్రీ 1. జత, జోడు, కవ. 2. రెండు ముక్కలుగల బట్ట.

యమలుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కవలలో నొకఁడు. ద్విజ కవలు.

యమళిక. సం వి ఆ. స్త్రీ. చర్మవాద్యవిశేషము, జమళిగ (శ. ర.)

యమవ్రతము సం. వి. అ న. రాజధర్మవిశేషము, పక్షపాతము లేక పాపులను శాసించుట (రం ని).

యమసూర్యము. సం వి. అ న పడమర ముఖముగల గది యొకటియు నుత్తరముఖము గల గది యొకటియుఁ గల పెద్దయిల్లు. (విల్యమ్సు).

యమస్వస. సం. వి. ఋ. స్త్రీ. 1. యమునానది 2. దుర్గాదేవి.

యమి. సం. విశే. (న్. న్. న్.) సంయమము కల వాఁడు. వి. న్. పుం. 1. కామాది వికారముల నణఁచినవాఁడు, ముని 2. హంస. (అము. 4 శ. ర.) ఈ. స్త్రీ యమునానది.

ద్వి. ద్యావాపృథువులు, భూమ్యాకాశములు

యమించు సం. స. క్రి. అణఁచు.

ఉ. నిక్కమునట్ల కాన తగునీతిపరుల్ మురలుక్కివంబునన్, మిక్కిలియైన వారిని యమింపక తక్కుదురే ధనేశ్వరుం డక్కట, లెస్ససేసె నడియానసెడన్ దిగధీశుఁడొక్కఁడున్, ద్రిక్కక యుండఁ ద్రుళ్ళడఁపఁ ద్రిమ్మరిఁ బోవలసెం గ్రమంబునన్. నిర్వ 4. 42

యముఁడు. సం. విశే (అ. అ. అ) 1. కవలలో నొకఁడు, ఒకమారు ఒకగర్భమునఁ బుట్టిన వారిలో నొకఁడు, ఒకతె (మే.ని.) 2 సహవాసి, సహచరుఁడు. వి అ. పుం. 1. మృత్యుదేవుఁడు. అంతకుఁడు. 2 శని బ. యములు, అమడలు, కవలు.

కం యము లమితశౌర్యశాలిరిన్నృప, యము లమల చరిత్రనిరతు లనఁగా... భార. ఆది. 6. 96.

యమున. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. యమునానది, యమసోదరి. 2. దుర్గాదేవి.

యమునాభిదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. బలరాముఁడు.

యమునాభ్రాత, సం. వి. ఋ. పుం. యముఁడు మృత్యుదేవుఁడు.

యయాతి సం. వి. ఇ. పుం. నహుషుని కుమారుఁడగు నొకానొక చంద్రవంశపు రాజు, షోడశ మహారాజులలో నొకఁడు.

యయావరము. సం. వి. అ. పుం. యాయావరము.

యయావరుఁడు. సం. వి అ. పుం యాయావరుఁడు.

యయి సం. వి. ఇ ఈన్. పుం 1. అశ్వమేధ యాగమున కుపయోగించెడి గుఱ్ఱము. 2 అశ్వము, గుఱ్ఱము. 3. బాట, దారి. 4 మేఘము (వి.న్ పుం.) 1 శివుఁడు (విల్యమ్సు) 2. సూర్యుఁడు. 3. బ్రాహ్మణుఁడు. 4. మోక్షమార్గము (తే ని స్త్రీ.) 1. ఆప్తి, పొందుట 2 దివ్యదృష్టి. 3 దీర్ఘవృష్టి (కే. ని.).

యయువు సం. వి ఉ. పుం. 1. యాగమున కుపయోగించు గుఱ్ఱము. 2. గుఱ్ఱము. 3. మోక్షమార్గము 4. బ్రాహ్మణుఁడు (రం. ని) 5. ప్రాప్తి. (వై. ని.) స్త్రీ. 1. పొడుగుదండము. 2. పొందుట (వై ని.) వ. వాక్కు (కే. ని.)

యవ సం వి. అ. స్త్రీ. 1 రశ్మి, కిరణము. 2 మనీష, తెలివి

యవ(ము) సం. వి. అ. పుం. 1. యవధాన్యపుగింజ. 2 ఆఱు ఆవగింజలయెత్తు 3 అదృష్టమును సూచనచేయు చేతివ్రేళ్ళపై నుండెడి యవగింజవంటి రేఖ. బ. వ ధాన్యవిశేషము.

యవకము. సం వి. అ. పుం యవలు అనెడి ధాన్యవిశేషము. 1. అలసందలు. 2. కారు మినుములు (శ ర.).

యవక్యము. సం వి. అ. న. చిన్నయవలు పండెడి నేల (హలా ని.)

యవక్షారము. సం వి. అ. పుం. సురేకారముపెట్లుప్పు, యవలవలన కలుఁగు ఉప్పు.

యవక్షోదము సం వి అ. పుం. యవలపిండి.

యవచూర్ణము. సం. వి అ. న. యవలపిండి.

యవజము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము, సురేకారము

యవతిక్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శంఖినియను లతా విశేషము (వాచ.)

యవనద్విష్టము. సం. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము (రాజని).

యవనప్రియము. సం. వి. అ. న. మరిచము, మిరియము (హేమ. ని.).

యవనము. సం. వి. అ. పుం. 1. పందెపు గుఱ్ఱము లేక వేగముగల గుఱ్ఱము 2. వేగము, వడి. 3. గోధూమము 4. తృణవిశేషము, గడ్డి తృణము 5. ఒకానొకదేశము విశ. (అ. ఆ. అ.) వేగముగలవాఁడు (వాచ.) న. మిశ్రణము (కే. ని.)

యవనాచార్యుఁడు. సం. వి. అ. న. జ్యోతిశ్శాస్త్రమును రచించిన పండితుఁడు (వాచ.).

యవనాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యవనుల లిపి, యవన భాషాలిపి.

యవనారి. సం. వి. ఇ. పుం. కృష్ణుఁడు.

యవనాలము. సం. వి. అ. పుం. ధాన్యభేదము.

యవనాళజము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము.

యవని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. యవనస్త్రీ. 2. తెర. 3. ఒకానొక ఓషధి (వాచ.).

యవనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తెర, తెరచీర.

యవనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. గ్రీసుదేశస్థుఁడు 2. ద్వీపాంతరవాసి, మ్లేచ్ఛుఁడు (కే. ని.). బ. 1. గ్రీసుదేశపుజనములు. 2. గ్రీసుదేశపు జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు.

యవనేష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఖర్జూరి.

యవనేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ఒకరకము వెల్లుల్లి. 2. సీసము, సీసపు ముద్ద. అ. న. 1. సీసము. 2. సీరుల్లి లేక వెల్లుల్లి. 3. మరిచము, మిరియము (వ్ృ. వి.).

యవఫలము. సం. వి. అ. పుం. 1. వెదురు (వృ.వి.). 2. జటామాంసి (వృ. వి.). 3. కుటజ (వృ. వి.), కొడిసిచెట్టు. 4. ప్లక్ష, జువ్వి (వృ.వి.).

యవమధ్యము. సం. వి. అ. పుం. 1. వాద్య విశేషము (విల్సన్సు). న. 1. తపోవిశేషము, చాంద్రాయణవ్రతభేదము 2. పొడవు, కొలత (విల్సన్సు). స్త్రీ (వైదిక.) ఛందోభేదము (సం. ని.).

యవలాసము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము, సురేకారము.

యవశూకజము. సం. వి. అ. పుం. యవశూకము (రా. ని.).

యవశూకము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము, సురేకారము, పెట్లుప్పు.

యవసము. సం. వి. అ. న. పసవు.

మ. సూరిఁజూడఁ బుడమి న్నావిల్లిపై విప్పలై, యవసంబంచులనాడఁగా నెగసె వాత్యాళిన్ గజశ్రేణముల్. ఆము. 2. 48.

యవసురము. సం. వి. అ. న. యవలనుండి తీసిన సారాయి.

యవాగువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. 1. గంజి, అన్నపుగంజి, ఇతరధాన్యములనుండి తీసిన గంజి, జావ.

యవాగ్రజము. సం. వి. అ. పుం. 1. యవక్షారము సురేకారము, పెట్లుప్పు. 2. యవాని (దుష్టయవము).

యవాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దుష్టయవము (వాచ.) 2. ఓమము. (వై. ని.) విశ. వడిగలది (శ. ర.)

యవానిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యవాని.

యవాపత్యము. సం. వి. అ. న. యవక్షారము, సురేకారము.

యవామ్లజము. సం. వి. అ. పుం. పులిసిన యవల గంజి, ఆరనాళ(ము).

యవాషము. సం. వి. అ. స్త్రీ. పంచేద్రాంలో నొకభేదము.

యవాసకము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకజాతి ఖదిర

వృక్షము. 2. తీటకసింద (వృ వి) అ స్త్రీ. ఒకానొక తృణము, గుండాసిని

యవాసిని. సం. వి. ఈ స్త్రీ యవాసదేశమున నొక మండలము (వి॰ వ్యమ్ము).

యవాహ్వము. సం. వి. అ పుం. యవక్షారము

యవిష్ఠుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ) చాల చిన్న వాఁడు వి అ పుం. 1. అనుజుఁడు, అందఱికంటె చిన్నతమ్ముఁడు 2 అగ్ని, యోగాగ్ని.

యవీయసి సం వి ఈ స్త్రీ 1 కొమ్మపొట్ల (రం. ని.). 2 చెల్లెలు, అనుజ.

యవీయసుఁడు. సం. విణ. స్ సీ. స్) 1. మొగటివానికంటె చిన్నవాఁడు 2 యువకుఁడు. వి. స్ పుం 1. ఒకనికంటె చిన్నవాఁడైన సోదరుఁడు, అనుజుఁడు 2 శూద్రుఁడు (అ ని.)

యవ్యము. సం. విణ. (అ ఆ. అ) యవలు చల్లఁదగినది, యవలుపండునది వి. అ. పుం. 1 మాసము, నెల. న. 1. యవలపొలము

యశఃపటము. సం. వి. అ పుం. వాద్యభేదము, ఢక్క

యశదము. సం. వి అ న. ధాతువిశేషము.

యశము సం వి న్ న 1. కీర్తి ప్రఖ్యాతి. 2. మాహాత్మ్యము. 3. ప్రతాపము. 4. సత్త్వము, బలము. 5 ధనము. 6 సిరి. 7 జ్ఞానము. 8. జలము, నీరు (కే. ని.).

యశశ్శేషము సం వి. అ పుం చావు, మరణము.

యశశ్శేషుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కీర్తిశేషుఁడు, మృతినొందినవాఁడు.

యశస్కరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) కీర్తిని కలిగించునది, పేరుతెచ్చునది.

యశస్కరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పాలకూర, జీవ (వృ. వి.) (రం. ని.)

యశస్య సం. వి. అ స్త్రీ 1. పాలకూర జీవంతి (వృ వి.). 2. గంధద్రవ్యవిశేషము. బుద్ధి (రం. ని.).

యశస్యము సం విణ. (అ ఆ. అ) 1. కీర్తికరము. 2 ప్రఖ్యాతిగలది.

యశస్వి. సం విణ (న్. ఈ న్.) కీర్తిగలది. ప్రఖ్యాతిగలది

యశస్విని సం వి. ఈ స్త్రీ 1 అడవిప్రత్తిచెట్టు 2. మినేరుతీఁగె, జ్యోతిష్మతి (వృ వి) యవతిక్త (వృ. వి.). (రాజ ని)

యశస్సు. సం = యశము

యశోద. సం. వి ఆ స్త్రీ 1 నందుని భార్యయుఁ గృష్ణుని తల్లియగునామె 2. ఒకానొక ప్రేతకర్మలో నుపయోగించు నిష్టకలు (కే ని)

యశోదము. సం. విణ. (అ ఆ అ.) కీర్తిని నిచ్చునది, కీర్తిగలిగించునది వి అ. పుం పాదరసము

యష్ట సం వి ఋ. పుం. యజ్ఞము చేయువాఁడు

యష్టి సం వి. ఇ, ఈ పుం, స్త్రీ 1. దండము, కఱ్ఱ. 2. ఊఁతకఱ్ఱ. భుజదండము 3. చేతికఱ్ఱ 4 జెండా కఱ్ఱ, ధ్వజస్తంభము 5 ఆయుధవిశేషము. 6 హారము, సరము పేట 7 లత తీఁగ. 8. యష్టిమధుకము అతిమధురము 9 వృక్షవిశేషము భార్గి (వాచ.) 10 తోమరము 11 తరవారి, ఒకానొకయాయుధము (కే ని.).

యష్టిక సం. వి. ఆ స్త్రీ నూఱుపేరులహారము. (శ ర) 1. కఱ్ఱ దుడ్డుకఱ్ఱ 2 ముత్తెముల హారము, ముత్తెములపేట. 3. వాపి, దిగుడుబావి. 4. యష్టిమధురము, అతిమధురము (వృ వి.)

యష్టికము. సం. వి. అ. పుం. నీటిపక్షులలో నొకటి, జలపక్షివిశేషము.

యష్టిప్రాణుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ) 1. దుర్బలుఁడు, బలములేనివాఁడు, శక్తిలేనివాఁడు. 2 ధ్యానములేనివాఁడు.

యష్టిమధుక(ము) సం. వి అ. స్త్రీ న. అతిమధురము (వృ వి).

యష్టిమధువు. సం. వి. ఉ. న. యష్టిమధుకము (వృ వి.)

యష్టికము సం. వి. అ. న. యష్టిమధుకము (వ్యు. వి.)

యష్టిపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకచెట్టు, పుత్రంజీవవృక్షము (వాచ.).

యష్టిమధు సం. వి. అ. పుం. యష్టిమధుకము (వ్యు. వి.)

యా

యాగము సం. వి. అ. పుం. 1. దేవతలకు హవిర్భాగము లిచ్చుట, యజ్ఞము. 2. శైవులు మున్నగువారు వేయు సర్వతోభద్రాది మండలము (శే. ని.).

యాచకుఁడు. సం. విశే. (అ. త్రి. అ.) 1. భిక్షుకుఁడు, బిచ్చగాఁడు. 2. ప్రార్థించువాఁడు, మనవిచేయువాఁడు.

యాచన సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యాచనము.

యాచనకుఁడు. సం. విశే. యాచకుఁడు.

యాచనము. సం. వి. అ. పుం. 1. అడుగుట, ప్రార్థించుట 2. మనవి, ప్రార్థన, విజ్ఞాపన.

యాచించు స. క్రి. అడుగు.

గీ. శరముపలికి నా స్త్రీకునకుఁ బాపఁడునకును, గన్నముగుటిచి యాచించు గర్వితునకు, నీ పరము గోవ్యమో వుత్రి యోపుంత్రి, తప్పి దాఁయు నెటిఁగింపఁదగవుగాదు

వాండు. 211

యాచిత సం. వి. ఋ. పుం. 1. యాచకుఁడు 2. ప్రార్థించువాఁడు

యాచితకము సం. వి. అ. న. 1. యాచనవలన సంపాదింపఁబడిన వస్తువు. 2. ఎరవు తెచ్చుకొనిన వస్తువు.

యాచితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) అడుగఁబడినది. 2. యాచించువాఁడు (వాచ.) వి. అ. న. 1. యాచావృత్తి, యాచన.

యాచిష్ణువు. సం. విశే. (ఉ.) యాచనాస్వభావము గలవాఁడు, యాచ్ఞాశీలుఁడు.

యాచ్ఞ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. వేఁడుట, అడుగుట. 2. భిక్షావృత్తి, భైక్షజీవనము 3. అనుసర్తనము (శే. ని.)

యాజకము సం. వి. అ. పుం. 1. రాజసంబంధమైన యేనుఁగు 2. మదపుటేనుఁగు. మత్తగజము (శం. ని.).

యాజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. యజ్ఞము చేయువాఁడు. ఋత్విక్కు

యాజనము. సం. వి. అ. న. యాగముచేయించుట.

యాజన్యము. సం. వి. అ. పుం. యజ్ఞము. (శే. ని.)

యాజన్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. క్షత్రియుఁడు (శే. ని.)

యాజము సం. వి. అ. పుం. 1. వండినయన్నము. ఆహారము 2. యజ్ఞభూమి (శం. ని.)

యాజయిత సం. వి. ఋ. పుం. యాగము చేయించెడి ఋత్విక్కు.

యాజి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. యాగము, క్రతువు. విశే. (న్. నీ. న్.) (సమాసాంతమున) యాగము చేయుచున్నవాఁడు. (సోమయాజి).

గీ. వ్యాప్తయగువేదికయందు సమిద్ధమూర్తి వెలఁగుచుండు తేజమనఁదు వేల్పుఁబ్రాణముగాను యాజియట్లంతరమున నొనర్చు, యాగమున పితకల్మషుండై వెలుంగు. భార. శాం. 5. 149.

యాజుఁడు సం. వి. అ. పుం. యజ్వ, యజ్ఞము చేసినవాఁడు (విశ్వమ్ము).

యాజుషము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) యజుర్వేద సంబంధమైనది.

యాజుషుఁడు సం. వి. అ. పుం. యజుర్వేద ప్రకారముగ కర్మములు చేయువాఁడు.

యాజ్ఞవల్క్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక ముని (యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి), ధర్మశాస్త్రకర్త, శుక్లయజుర్వేద ప్రవర్తకుఁడు.

యాజ్ఞసేని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యజ్ఞసేనుని కూఁతురు, ద్రౌపది.

యాజ్ఞికము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) యజ్ఞసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. (కుశ.) తృణవిశేషము.

2 యజ్ఞోపయోగివృక్షము. అశ్వత్థము, ఖదిరము, పలాశము.

యాజ్ఞికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1 యజ్ఞము చేయువాఁడు, యజ్వ, యజమానుఁడు. 2 యాజకుఁడు, ఋత్విక్కు. విణ. (అ.ఆ.అ.) యజ్ఞవిద్య చదువువాఁడు, తెలిసినవాఁడు (కే. ని.).

యాజ్యము. సం. వి. అ. న. 1. యాగదక్షిణ 2. యాగసంబంధము. (రం. ని.) 3 యజ్ఞమున కుపయోగించు స్థలము మొ. (వాచ.)

యాజ్యుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) 1. యజ్ఞసంబంధమైనవాఁడు. యజ్ఞమునఁ బ్రధానముగా నుద్దేశింపఁబడినవాఁడు. 2. శాస్త్రప్రకారము యజ్ఞము చేయుట కర్హుఁడు. వి. అ. పుం. 1. యజ్వ యాగము చేయువాఁడు. 2. ఇతరునికై యజ్ఞము చేయువాఁడు.

యాత. సం. వి. ఋ. స్త్రీ. 1. తోడికోడలు, మగని సోదరుని భార్య. వి. ఋ. పుం. 1. పథికుడు, బాటసారి, వెళ్లువాఁడు. 2. అత్త, భార్య తల్లి 3 మేనమామ భార్య (రం. ని.).

యాతన(ము). సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 తీవ్రవేదన, బాధ 2. నరకదుఃఖము.

యాతము సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) కడచినది, గతించినది, గతము. వి. అ. న. 1. అంకుశముతో నేనుఁగను దోలుట, నడిపించుట. 2. గతకాలము, కడచిన దినములు

యాతయామము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) 1. పాసినది, రుచిచెడినది 2. ఉచ్ఛిష్టమైనది, తిన మిగిలినది. 3. జీర్ణించినది, వయసుమరలినది.

యాతవ్యుఁడు సం. వి. అ. పుం. శత్రువు, యుద్ధార్థము వెళ్ళఁదగినవాఁడు. విణ. (అ.ఆ.అ.) గంతవ్యుఁడు (వాచ.).

యాతుఘ్నము. సం. వి. అ. పుం. గుగ్గులు. (రాక్షసులఁ బోఁగొట్టునది)

యాతుధానుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. రాక్షసుఁడు, 2 నిరృతి (శ. ర.).

యాతువు. సం. వి. ఉ. పుం. 1. బాటసారి, పాంథుఁడు. 2 వాయువు, గాలి 3 సమయము, వేళ. 4 యముఁడు (శ. ర.) వి. ఉ. న. 1 పిశాచము, రాక్షసుఁడు వి. వెళ్లువాఁడు. 5 పాపము (కే. ని.)

యాతృకుఁడు సం. వి. అ. పుం. బాటసారి, మార్గస్థుఁడు

యాత్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 ప్రయాణము వెళ్లుట, గమనము ..సేని వెడలుట, దాడి వెడలుట 3. తీర్థమునకుఁబోవుట 4. మహోత్సవము. 5. ఉత్సవదినము. 6 జాతర. 7. జీవిక, జీవసాధనము 8. (కాలము) కడపుట 9. [త్రో]వ 12 ఉపాయము. 13. సాధనము.

యాత్రసంచి. వి. (యాత్ర+సంచి) అసిమి సంచి, ఒకవిధమగు చిన్న గోనె (బ్రౌ. ని.).

యాత్రికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యాత్రకు సంబంధించినది. (నక్షత్రము, సాధనము మొ.)

యాత్రికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. బాటసారి, మార్గస్థుఁడు. 2. తీర్థవాసి, తీర్థయాత్ర చేయువాఁడు.

యాథాకథాచము. సం. విణ. అ. ఆ. అ. 1 ఏసందర్భమునవైనఁ దటస్థించినది. ఏసందర్భమునవైన వచ్చినది 2 అప్పుడపుడు సంభవించినది, తాత్కాలికమైనది.

యాథాకామి సం. వి. న్. పుం. తనయభిప్రాయప్రకారము పనిచేయువాఁడు, తనయిష్టము వచ్చినట్లు పనిచేయువాఁడు.

యాథాకామ్యము. సం. వి. అ. న. తనయిష్టము వచ్చినట్లు పనిచేయుట, తన యభిప్రాయప్రకారము పనిచేయుట.

యాథాతథ్యము సం. వి. అ. న. 1. సత్యత్వము, యాథార్థ్యము, సరళత, తిన్నఁదనము.

యాథార్థ్యము. సం. వి. అ. న. 1. సత్యత, వాస్తవికత్వము. 2. న్యాయము! అర్హవము.

యాదఃపతి. సం. వి. ఇ. పుం. 1 సముద్రుఁడు, సముద్రము. 2. వరుణుఁడు (సీలికి ప్రసుసు.)

యాదము. క్రి. విణ. గాఢముగా.

సీ అమృతాబ్ధి సొచ్చి యాదము నిగ్రహోయిన పీతాంబరుఁడు బిట్టుబెదరిలేవ.

కు. సం. 11 579

యాదతము. సం. వి అ న 1. యాదవులకు సంబంధించినది. 2 గోమహిషాదికధనము, పశుధనము

యాదవి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుర్గాదేవి.

యాదవుఁడు. సం. వి అ పుం యదువంశమునఁ బుట్టినవాఁడు, యదువంశపురాజు. 2. శ్రీకృష్ణుఁడు.

యాదస్సు సం వి. స్. న. క్రూరమైన జలజంతువు, నీటిజంతువు.

యాదృక్షము. సం. విణ (అ. ఈ. అ.) దేని వంటిది. ఏవిధమైనది.

యాదృచ్ఛికము సం. విణ (అ ఈ అ.) 1. తనంతటఁ దానే తటస్థించినది, ప్రయత్నము లేకయే వచ్చినది. 2 ఆకస్మికమైనది. అనుకొనకయే సంభవించినది.

యాదృశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) యాదృక్షము.

యాదోనాథుఁడు సం. వి అ. పుం. 1 సముద్రుఁడు. 2 వరుణుఁడు.

యానకము. సం. వి అ న. వాహనము, బండి మొ

యానపాత్రము. సం. వి. అ న. నౌకాభేదము. జోగు అనులెక్కిపోవుడి యోడ.

యానము. సం. వి. అ. న. 1. గమనము, ప్రయాణము. 2. శత్రువులమీఁదికి వెళ్లుట, దాడివెడలుట. (రాజ్యతంత్రము వందలి యాఱుగుణములలో నొకటి). 3. వాహనము. (బండి, రథము, పల్లకి, అశ్వము, గజము మొ.) ఇది పంచవిధము. 1. సంధానయానము. 2. ప్రసంగయానము 3. విగృహ్యయానము. 4. సంభూయయానము 5. ఉపేక్ష్యయానము.

* . కరితురగరథపదాతులు. ధరణిదేవునకు గంగవరి నిచ్చినఘా, వరుఁడు రవిబింబ శతభా, సుర యానములెక్కి తిరుగు సురలోకమునన్

ఉ హం వి 1 5 7

యానముఖము సం వి. అ న బండియొక్క ముందుభాగము. కాడి కట్టెడివైపు, చోటు.

యాపకము సం విణ. (అ. అ అ) యాపనము చేయునది.

యాపన. సం వి. అ స్త్రీ యాపనము

యాపనము సం వి అ. న 1 వెళ్లునట్లు చేయుట. పంపుట. 2 వెడలగొట్టుట బయటికిఁ ద్రోయుట 3 కాలక్షేపము చేయుట, కాలము గడుపుట

యాప్త. సం. వి. అ. స్త్రీ. [illegible]

యాప్తకములు సం. వి అ పు ద్వి. వ పునర్వసూ నక్షత్రములు (వై ని).

యాప్యము. సం విణ అ. అ అ) 1 త్రోసివేయఁదగినది, నిరాకరింపఁదగినది 2. నీచమైనది. అధమమైనది. 3. నింద్యమైనది 4. వ్యాధి విశేషము

యాప్యయానము. సం. వి అ న. పల్లకి, సవారి

యాభము. సం. వి. అ. పుం. మైథునము. సురతము

యామకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వెళ్లువాఁడు పోవువాఁడు. వి. అ పుం. పథికుఁడు, బాటసారి (కే.ని).

యామఘోషము. సం. వి. అ. పుం 1. కోడిపుంజు 2 అ. స్త్రీ. (ప్రతిజామునకు గంటలు కొట్టెడు) ఘటికాయంత్రభేదము. ఒకానొక యంత్రము.

యామనాలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యామఘోషము.

యామము. సం. వి. అ. పుం. జాము అహోరాత్ర కాలములో నెనిమిదవ భాగము. మూఁడు గంటల కాలము. 2 యమము, యోగవిశేషము 3 సంయమము, నిగ్రహము. 4. సామభేదము (కే.ని.).

యామలము. సం వి. అ న. 1 జత. యుగళము. కవ. 2. తంత్రశాస్త్రభేదము.

యామవతి. సం. వి. ఈ స్త్రీ. త్రియామ. రాత్రి.

యామాత. సం. వి. = జామాత.

యామి. సం. వి. ఇ ఈ. స్త్రీ. 1. స్వస. అండు తోఁబుట్టువు 2 రాత్రి, రేయి. 3 కోడలు. స్నుష (ఆ. ని.) 4. పూజ్యస్త్రీ, కులస్త్రీ యముని భార్యలలో నొకతె. (వాచ.) 5 దక్షిణదిక్కు. 6. యమయాతన. 7 భరణీ నక్షత్రము

యామిక. సం. వి ఆ స్త్రీ 1. రాత్రి. 2. పసుపు (అ. ని.).

యామికుఁడు సం వి అ పుం కావలివాఁడు, ఆరక్షకుఁడు. రాత్రి కావలి కాచు వాఁడు.

యామిత్రము. సం. వి. = జామిత్రము.

యామిని సం వి ఈ. స్త్రీ 1. రాత్రి. 2 పసుపు.

యామినీపతి. సం వి. ఇ. పుం. 1. చంద్రుడు. 2. కర్పూరము.

యామీర. సం. వి ఆ. స్త్రీ రాత్రి

యామీశుఁడు సం. వి అ పుం చంద్రుఁడు

యామునము. సం. విణ (అ. ఈ. అ.) యమునా నదీసంబంధమైనది వి. అ న నీలాంజనము, ఒకవిధమైన కాటుక.

యామునాచార్యుఁడు వి. వైష్ణవాగ్రేసరుఁడు, ఆళ వందారు, వైష్ణవమతోద్ధారకుఁడు.

గీ. యామునాచార్యు డొక్కఁడు నీమహాత్ము డొక్కఁడును గాదె మన్నతిం బుద్ధిఁ గొంచిరి.
ఆము. 4, 89.

యామునేష్టకము. సం వి. అ. న సీసము.

యామేయుఁడు సం. వి అ పుం భాగినేయుఁడు, మేనల్లుఁడు.

యామ్య. సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. దక్షిణదిక్కు. రాత్రి.

యామ్యము. సం విణ (అ. ఆ. అ) 1. దక్షిణ దిక్కున నున్నది. 2. యమునిసంబంధమైనది. వి అ పుం. 1. చందనము. 2. పసుఁగు (రం. ని.) 3 భరణీనక్షత్రము.

యామ్యాయనము. సం. వి. అ న. దక్షిణాయనము.

యామ్యుఁడు. సం. వి. అ పుం. 1. యమభటుఁడు. అగస్త్యుఁడు.

యామ్యోద్భూతము. సం వి. అ పుం. ఒకచెట్టు, వృక్షము, శ్రీతాళము (వై.ని.).

యాయజూకుఁడు సం వి అ పుం పలుమారు యజ్ఞములు చేయు స్వభావము కలవాఁడు. యజ్ఞశీలుఁడు. పలుమారు యజ్ఞములు చేయువాఁడు.

ఆ. నియమునను వీచె గ్రొన్ననతావి గలి, యలయుచు యాయజూకాగ్నిహోత్రములు. వలగొను శిఖలకు నెదుఁ డొప్పు మిగులె
ద్వి. పల మ 3. 149 పా 1శ పం.

యాయావరము సం వి అ పుం. 1. అశ్వమేధ యాగమునిమిత్తమై యొసఁగఁబడిన గుఱ్ఱము 2 రాజశేఖరుఁ డను నాలంకారికుఁడు పుట్టిన వంశము పేరు. వి అ.న. ఆయవారము, ఇంటికిఁ దిరుగుచు ధాన్యము నుగాని బియ్యమునుగాని యాచించుట.

యాయావరుఁడు. సం. విణ (అ. ఆ అ) తిరుగుచు తిరుగువాఁడు, త్రిమ్మరియైనవాఁడు స్థిరనివాసము లేనివాఁడు వి. అ. పుం. 1. తిరిగెడి భిక్షుఁడు, ముని 2. జరత్కారుఁడను పేరుగల ముని

యాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) వెళ్లుచున్న వాఁడు, గమి.

యావకము సం వి. అ పుం, న. 1. యవాన్నము యవాహారము 2. లత్తుక ఎఱ్ఱరంగు 3. సగము పండినయవలు (వై. ని). ఈ కాఱు మినుములు

యావచ్ఛక్తి. సం. అవ్య. క్రి విణ శక్తికొలఁది సాధ్యమైనంతలో

యావజ్జీవము. సం అవ్య క్రి విణ బ్రతికియున్నంత వఱకు ప్రాణమున్నంత కాలము.

యావత్. సం విణ (త్. తీ. త్.) (ఇది తెనుఁగున సమాసపూర్వపదముగనే ప్రయుక్తము.) సాకల్య

మున ఉదా. యావజ్జీవము పరిమితి-యావచ్ఛక్తి సాంఖ్యము–యావద్ధనము

యావన. సం వి. ఆ స్త్రీ నింద (కే ని)

యావనము సం విణ. (అ. ఈ అ) యావన సంబంధమైనది. వి అ. పుం ధూపద్రవ్యము, గిల్లమడ్డి.

యావనాలము. సం. వి. అ పుం. ధాన్యవిశేషము, జొన్న

యావనాలి. సం వి ఈ స్త్రీ యావనాలములనుండి చేసిన శర్కర

యావనాళశరము సం. వి అ. పుం శరభేదము.

యావన్మాత్రము. సం విణ. (అ. ఆ అ.) ఎంత పరిమాణముగలది, ఎంతదూరముగలది

యావము. సం. విణ (అ ఆ అ.) యవసం బంధమైనది. యవలతోఁ జేసినది వి. అ పుం. 1 యవాన్నము 2. లత్తుక–ఎఱ్ఱరంగు 3. ... 4 మాసము (కే. ని) 5 మాషము

యావశూకము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము సురేకారము. పెట్లుప్పు (లై ని).

యావసము. సం. వి. అ. పుం. 1. గడ్డిమేటి. 2 గోగ్రాసము, మేఁత. 3. మిత్రుఁడు (కే.ని.).

యాష్టీకుఁడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ) దుడ్డు కఱ్ఱతో యుద్ధము చేయువాఁడు. కఱ్ఱ యాయుధ ముగాఁ గల వాఁడు. వి. అ. పుం. దుడ్డుకఱ్ఱ యాయుధముగాఁ గల యోధుఁడు.

యాస. సం. వి ఆ. స్త్రీ. మదనశలాకచెట్టు (రం.ని.).

యాసము. సం. వి అ. పుం. ప్రయత్నము, పూనిక (ఆ. ని.). తీఁటసింద. యవసము (వ్యా వి.).

యాస్కుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిరుక్తము రచించిన యొకగ్రంథకర్త

యి

యియక్షువు. సం. విణ. (ఉ) యజింప నిచ్ఛగల వాఁడు. యాగము చేయగోరువాఁడు.

యియాసువు. సం విణ. (ఉ) పోవనిచ్ఛగలవాఁడు. వెళ్లఁగోరువాఁడు

యు

యుంజానుఁడు సం వి. అ పుం సారథి, ... తోలువాఁడు 2 బ్రహ్మముతో నైక్యము ... గించు యోగాభ్యాసము సేయుచున్న బ్రాహ్మణుఁడు 3 బ్రాహ్మణుఁడు

యుక్త. సం వి. ఆ. స్త్రీ ...విశేషము ... (వ్యా వి)

యుక్తము. సం విణ. (అ. ఆ అ) 1. కూడుకొన్న, చేరినకొనినది. 3 న్యాయ్యమైనది ... మైనది 4 లెక్కకలియకూడిన. వి. అ ... బారం.

యుక్తరథము. సం. వి. అ పుం కదినుకు రసాయనము (వీర్యమ్ను)

యుక్తరస సం. వి. ఆ స్త్రీ ... రాష్ట్రము (వ్యా. వి)

యుక్తరూపము. సం. వి. (అ ఆ. అ.) తగినది యోగ్యమైనది.

యుక్తాయాసము. సం. వి. న్. న. కాష్ఠ, కుద్దాలము, కఱగుద్దలి (రం. ని.).

యుక్తి. సం. వి ఇ. స్త్రీ. 1 కూడిక, ... 2. ఉపాయము, సాధనము 3. పన్నుగడ, యోజన. 4. న్యాయము, సకారణముగా విషయములను తెలుపుట. 5. ఊహ. అనుమితి 6. కారణము. హేతువు. 7. వ్యవహారము. 8. అర్థాలంకారము. ఉద్దేశమును సూచించుట. ఉద్దేశమును మఱుఁగుగాఁ జెప్పుట. 9. నాటకాంగ విశేషము 10. విధము (ఈయర్థమాంధ్ర గ్రంథములందే కానవచ్చుచున్నది.)

కం చూడగ శివభక్తునిఁ గని, వేడుక గొని యాడఁడేని వ్యర్థయాతని మిథ్యాడంబర దేవార్చన, యోడునఁబోసినజలంబు యుక్తిమహేశా
శివసా. 154

సంఘటన, యోగము

కం. కురుముఖ్యులు ధృతరాష్ట్ర విదురభీష్ములు గురులు మాకు ద్రుపదప్రభుఁడున్, గురుఁడు మురాంతకుఁడు జగద్గురుఁడై వఱమతిమునను నగున్ శుభయుక్తుల్. భార. ఆ. ౧౮.

యుక్తికరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఉ. అ.) తగిన వాఁడు. అర్హుఁడు (యుక్తి చేయువాఁడు. వ్యుత్పత్త్యర్థము) 2. రుజువుచేయఁబడినవాఁడు, నిరూపింపఁబడినవాడు.

యుక్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పరబ్రహ్మముతో నైక్యము చెందిన యోగి బ్రహ్మైకధ్యానసంధానముగల సన్యాసి. విణ. (అ. ఆ. అ) నియుక్తుఁడు, అధికారమున నియోగింపఁబడినవాఁడు అధికృతుఁడు.

ఉ. ధర్మసుతుఁడు పెంచె ననుఁ దాన తురంగమశాస్త్రశిక్షకుం, గర్మరుఁ జేసి యాత్మతురంగముల కెల్లను నన్ను యుక్తుఁగా నర్మిలి,విల్చి భార. విరా. 1 267

యుగంధరము. సం. వి. అ. న. 1 బండిలోనగు వానిరౌగ, కూబరము కాఁడికట్టెడి కఱ్ఱ 2. పర్వతభేదము (వాచ) 3. సాల్వదేశములోని యొకరాష్ట్రము (వై. ని.)

యుగకీలకము సం. వి. అ. పుం. కాఁడిసీల (బండి సీల)

యుగపత్ అవ్య. (దీనికిఁ దెనుగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.) ఒకమాఱుగా, ఒకసమయముగా

యుగపత్రకము. సం. వి. అ. పుం. యుగపత్రము.

యుగపత్రము సం. వి. అ. పుం. కోవిదార వృక్షము. తుమికిచెట్టు, ఎఱ్ఱకాంచనము.

యుగపార్శ్వగము. సం. వి. అ. పుం. మరపునకుఁ గాఁడి మోసెడు యెద్దుల దాపునఁ గట్టెడి యెద్దు

యుగము. సం. వి. అ. పుం. 1. బండి,నాఁగలి మున్నగువాని కాఁడి (న) 2. జత. కవ 3. యుగ్మము, ఏకాన్వయముగల రెండుశ్లోకములు. 4. ప్రపంచకాలవిశేషము. (కృతత్రేతాద్వాపరకలియను యుగములు నాలుఁగు) అనేక సంవత్సరములకాలము. దీర్ఘకాలము. 4. నాలుగు సంఖ్యకు సంకేతపదము. 6 నాలుగు మూరల పరిమితిగల కొలత: భార. 7. ఒకానొక యోషధి బద్ధి

యుగలకము. సం. వి. = యుగలము.

యుగలము. సం. వి. అ. న. 1 జత. కవ, ద్వయము 2. ఏకాన్వయముగల శ్లోకద్వయము.

యుగలాక్షకము. సం. వి. – యుగలాఖ్యము

యుగలాఖ్యము సం. వి. అ. పుం. వస్త్రాము బర్బూరము

యుగళి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. – యుగలము.

యుగవర్తకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శని. (వై. ని.)

యుగాంతము. సం. వి. అ. పుం. యుగము యొక్క అంతము. ప్రళయకాలము, మహాప్రళయము, మధ్యాహ్నము.

యుగాంశకము. సం. వి. అ. పుం. సంవత్సరము ఏఁడు ఏఁడాది.

యుగి. సం. వి. న్. పుం. సాంగవేదవేత్త (వై. ని.).

యుగ్మకము సం. వి. అ. న. యుగ్మము.

యుగ్మపత్రము. సం. వి. అ. పుం. కోవిదార వృక్షము, ఎఱ్ఱకాంచనము

యుగ్మపత్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శింశుపావృక్షము

యుగ్మము సం. విణ. (అ. ఆ. అ) సరిసంఖ్యగలది వి. అ. న. జత, యుగలము. 2. జోడిక, కలయిక. 3. కవలు, 4. ఏకవాక్యముగా నుండెడి పద్యములు. 5. మిథునలగ్నము 6. తిథివిశేషయోగము (వాచ)

యుగ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కాఁడికట్టఁ దగినది, గుఱ్ఱము, ఎద్దు. మొ. వి. అ. పుం 1 కాఁడికట్టఁబడిన ఎద్దు మొ, రథాశ్వము, రథముకుఁగట్టెడి గుఱ్ఱము. అ. న. 1. వాహనము, బండి మొ. 2. శివునివిల్లు., శివధనుస్సు. (వై. ని.)

యుజము. సం. విణ. (జ్. 1 సహాయకము 2 సరసంఖ్య గలది (శ. ని).

యుజినుఁడు సం. వి. అ. పుం. వాయువు, గాలి (వై. ని.).

యుజుఁడు సం. వి. జ్. పుం. సమాధిలోనున్న వాఁడు

యుతకము సం. వి. అ. న. 1 జత, కవ, 2. మైత్రి, చెలిమి 3. అంగణము. పెండ్లికాలమున వధూవరుల కిచ్చినసొమ్ము (పెండ్లి బహుమతి) 4 స్త్రీ ధరించెడి యొకరకము వస్త్రాదికము. 5 స్త్రీ వసనాంచలము, ఆడుదాని పైటకొంగు. 6 స్నేహమేర్పఱచుకొనుట, 7. ఆశ్రయము సరణము దిక్కు 8 శూర్పాగ్రము చేటయంచు 9 పాదాగ్రము కాలిముందుభాగము 10 సంశయము.

యుతము సం. విణ (అ. అ. అ.) 1. కలిసినది. మిశ్రితమైనది 2 కలిగియున్నది కూడినది 3 విడఁదీయ బడినది వేఱుపడ్డది 4 లెక్కకు కలియఁగూడినది. వి. అ. న. 1 పోరు నలుదినము 2. గ్రహయుద్ధము

యుద్ధరంగుఁడు సం. వి. అ. పుం. కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి (శ. ని.).

యుద్ధసారము సం. వి. అ. పుం. గుఱ్ఱము (శ. ని.)

యుద్ధము సం. వి. ధ స్త్రీ. యుద్ధము, కయ్యము పోరు

యుధానుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. యోధుఁడు, క్షత్రియుఁడు. 2 శత్రువు. వైరి.

యుధిష్ఠిరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. యుద్ధమున స్థిరుఁడు (జంకనివాఁడు.) పాండవజ్యేష్ఠుఁడు, ధర్మరాజు. 2. ఇంద్రుఁడు (వై. ని.).

యుధుఁడు. సం. వి. ధ్ పుం. యోధుఁడు వీరుఁడు.

యుధ్మము. సం. వి. అ. పుం. 1. యుద్ధము. 2 బాణము, అమ్ము 3 ధనస్సు, విల్లు. (విల్యమ్స్)

యుధ్మఁడు. సం. వి. అ. పుం. యోధుఁడు. (విల్యమ్స్).

యుయుత్స సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యుద్ధము చేయవలయు ననెడి యిచ్ఛ, కయ్యమునందలి కోరిక.

యుయుత్సువు సం. విణ. ఉ. యుద్ధముచేయవలయునని కోరుచున్నవాఁడు. పోరుసేయఁగలవాఁడు. వి. ఉ. పుం. పోట్లాడువాఁడు కలహశీలుఁడు జగడమాడెడివాఁడు.

యుయుధానుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1 ఇంద్రుఁడు. 2. క్షత్రియుఁడు, యోధుఁడు 3 సాత్యకి

యుయువు సం. వి. ఉ. పుం. అశ్వము, గుఱ్ఱము.

యువ. సం. విణ (న్. న్. న్.) 1 ప్రాయపువాఁడు, పడుచుఁదనముగలవాఁడు. (పదియాఱేండ్లు మొదలు ముప్పదియేండ్లవఱకుఁగల వయస్సుగలవాఁడు) 2 బలవంతుఁడు, ఆరోగ్యవంతుఁడు 3 శ్రేష్ఠుఁడు. మంచివాఁడు. వి. న్. పుం. 1 పడుచువాఁడు తరుణుఁడు. 2 (వ్యాక.) పెద్దవాఁడు బ్రతికియుండునప్పుడు అవశ్యముగఁబుట్టినవారిలోఁ జిన్నవాఁడు 3. అఱువది సంవత్సరములలో నొకటి. ధాత, తరువాతిది.

యువఖలతి సం. విణ (ఇ. ఈ. ఇ.) యౌవనమునందు బట్టతలగల వాఁడు, బట్టతలగలది.

యువగండము. సం. వి. అ. పుం. పోత్రపుబొటిమె పడుచువాండ్రకు గండస్థలమున బయలుదేఱు పొక్కు.

యువతి సం. వి. ఈ స్త్రీ. 1. పడుచుఁదనముగల గల స్త్రీ తరుణవయస్కురాలు. (పదియాఱేండ్లు మొదలు ముప్పదియేండ్లవఱకుఁగల వయస్సుగల స్త్రీ. 2. కన్యారాశి. 3. పసుపు.

యువతిష్ఠ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. స్వర్ణయూథిక (వాచ.) (వృ. వి).

యువరాజు. సం. వి. అ. పుం. చిన్నరాజు. పట్టమహిషికిఁ బ్రథమపుత్రుఁడై పట్టాభిషేకమున కర్హతగల రాజపుత్రుఁడు.

యుష్మద్. (సమాసాదియందుఁ బూర్వపదముగా నుండి మీరు అను నర్థమిచ్చెడి) మధ్యమ పురుష సర్వనామము. ఉదా. యుష్మదాగమనము. యుష్మత్కారుణ్యము మొ.

యుష్మదీయము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) మీసం బంధమైనది భవదీయము

యుష్మాదృశుఁడు సం. విశ. (అ ఆ అ) మీవంటివాఁడు, భవాదృశుఁడు.

యూ

యూక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పేను.

యూకము. సం. వి. అ. పుం. పేను.

యూతి సం వి ఇ. స్త్రీ. మిశ్రముచేయుట. కలుపుట ఏకమగుట.

యూథనాథము సం. వి. అ పుం తెగకు ముఖ్యమైన యేనుఁగు పరిశాఁడు, గజరాజము.

యూథపము సం. వి. అ పుం. యూథనాథము.

యూథము. సం వి. అ. న. మంద. సజాతీయ పశు పక్ష్యాది సమూహము. (గొఱ్ఱెలమంద. పశులగుంపు.)

యూథి సం. వి ఈ స్త్రీ. యూథిక (వృ. వి)

యూథిక. సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. ఒకజాతిమల్లె అడవిమొల్ల (వృ. వి) 2. పెద్దగోరఁట. (వృ వి) .(శ. ర.).

యూపకటకము. సం. వి. అ. పుం. యూపస్తంభముపై నుంచెడి గుండ్రనికఱ్ఱబిళ్ళ.

యూపకర్ణము. సం. వి. అ. పుం (యూపమునకుఁ జెవివంటిచోటు.) నేతితోఁ దడుపఁబడెడి యూపస్తంభ భాగము.

యూపద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. ఖదిర వృక్షము: చండ్రచెట్టు.

యూపద్రుమ్రు. సం. వి. ఉ. = యూపద్రుమము.

యూపము సం. వి. పుం. 1. యజ్ఞపశువును గట్టుటకై పాతినకొయ్య. 2. జయస్తంభము. జయమును సూచించు స్తంభము. 3. గంగరావి చెట్టు.

యూవు. సం. వి ఊ పుం. యూపము (వై ని).

యూష. సం. వి ఆ. స్త్రీ. 1 ఛాయ 2 హ స. (కే. ని.).

యూషము సం. వి అ పుం. 1 హింస (కే ని.) 2 బ్రహ్మదారు వృక్షము. (వాచ.) ఘం. పేసర్లైన పదార్థముచేసి కాచిన చేరపులుసు, పప్పుకట్టె

యొక్క అవ షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయము 'ఆదిసమాసవిగ్రహవాక్యములయందే కానవచ్చును డును) 1 సంబంధార్థకము ఉదా—వాని పుస్తకము = వాని యొక్క పుస్తకము. 2 కర్త్రర్థకము

సీ కోరి ఫలార్థులై వారలయెక్కిన ప్రమాఁకుల మొదలులు వీఁకఁబట్టి భార. ఆది 5 169 (వారలయెక్కిన ప్రమాఁకులు—వారల యొక్క యెక్కిన ప్రమాఁకులు — అనఁగా వారు లెక్కిన ప్రమాఁకు లని భావము)

కం. నీవగచిన యీయర్థము. భార. ఆది, 5 121.

కం అనిలజు పుట్టినదినము, నన యఁట దుర్యోధనుఁడు భార. ఆది. 5 105.

యోక్త సం విశ. (ఋ. త్రి. యు) యోజన చేయువాఁడు, యోగకర్త

యోక్త్రము సం వి అ న 1. త్రాడు. పలుపు. పగ్గము 2. అంగుళి (కే ని.)

యోగక్షేమము. సం. వి. అ. న సంపద సంపాదించుటయును సంపదను వదిలపఱుచుటయును.

యోగజము సం. వి. అ. న. అగరుచందనము పుం. (న్యాయ) అలౌకికసన్నికర్షవిశేషము. విశ. (అ.ఆ.అ.) యోగమువలన జన్మించినది.

యోగదానము. సం వి. అ. న. మోసముగల దానము.

యోగనిద్ర. సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. యుగాంతమున శ్రీవిష్ణుని నిద్ర. 2. దుర్గాదేవి.

యోగపట్టము సం. వి. అ. న. యోగి ధ్యానసమయమున వీఁపుమీఁదనుండి మోఁకాళ్లమీఁదికి జుట్టు

వేసికొనెడిబట్ట, అవసక్థము. యజ్ఞోపవీతమువలె యోగి ధరించఁదగిన సూత్రభేదము.

యోగపట్టె. మి. వి. (యోగము+పట్టె) యోగులు జందెమువలె వేసికొనెడి పట్టులో నగువానితో నేసిన పట్టె.

సీ పంచవన్నెల యోగపట్టె పొందుగవైచి ప్రొద్దు నిద్దపుమేనఁ బూఁదిఁ బూసి సారంగ 3 181.

యోగపదకము. సం. వి. అ. న. యోగపట్టము.

యోగపీఠము సం. వి. అ. న. దేవతలయొక్క ఆసనము

యోగమాయ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ప్రపంచకసృష్టిని మిత్తమగు భగవంతుని శక్తి 2 దుర్గాదేవి

యోగము. సం. వి. అ. పుం. 1 కలయిక, కూటమి; యత్నము, కూర్పుట. 2 ఉపాయము. 3. కవచము 4 ధ్యానము, చిత్తవృత్తి నిరోధము. 5 ఇంద్రియ నిగ్రహము 6 ఐక్యానుసంధానము, జీవాత్మను పరమాత్మయందైక్యము చేయుట. 7. అపూర్వ వస్తులాభము 8 దేహస్థైర్యము. 9. శబ్దప్రయోగము. 10. భేషజము, ఔషధము 11. ఒకానొక శాస్త్రము (రాజవశయోగము) 12. ద్రవ్యము ధనము 13. కార్మణము, చిల్లంగి 14. సముదాయార్థమున కనుకూలమైన వ్యుత్పత్తికలుగుట, అవయవశక్తి 15. అన్యథారూపప్రతిపాదనము. 16. జ్యోతి. 17. నక్షత్రయోగ విశేషము; సంబంధవిశేషము. (సిద్ధయోగము, అమృతయోగము) 18. ఫలము, మోక్షము 19. (వ్యాక.) సూత్రము 20 (జ్యోతి) గ్రహకూటమి. (రాజయోగము, వాహనయోగము.) 21. వేగము (కే. ని.)

యోగరంగము సం. వి. అ. పుం. నారంగము నారింజ (వై. వి.)

యోగరత్నము. సం. వి. (అ. అ. వ.) అవయవశక్తి సముదాయశక్తి, రెంటిచేతను గూడ నొక పదార్థమును దెలుపఁబడుట. పంకజము ఆతపత్రము మొ.

యోగవాగ(ము)లు. మి. వి. బ.) యోగము+వాగ(ము)లు అంతర్లక్ష మార్గమున నోరెడి యోగ ద్దలు మెట్టెడు పావకోళ్లు.

ద్వి యోగవాగలు మెట్ట నుద్యుక్తుఁడగుచు, వాగలు గిరులపైఁ బడిలమే యనుడు. పండితా. పర్వ 394 పా.

సీ. ... పైకప్పుకొనుగోరు పడమువజ్ర.

గీ. కవచముగఁ జేసి యోగవాగములు ఫాల, నయనమును మఱి స్వర్ణవేదియు నొసంగ చెన్న. 87.

చం. పదముల యోగవాగలను పాణితలంబున నాగబెత్తమున్, మదుట విభూతిరేఖయును మనోజ్ఞకటీతటిఁ గావిచీరె. అహ 3. 5.

ద్వి ఘనమైన యోగవాగఁబులఁ దొడిగి, తన కేలఁ జికిలిబెత్తముచేతఁబట్టి ద్వి. శ సా 2 920 పం (బ్రౌ పా.)

యోగవాహము. సం వి. అ పుం (వ్యాక) విసర్జనీయ జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానునాసిక్యముల ధ్వని.

యోగవాహి సం వి. న్ పుం. 1. క్షారము 2 పాదరసము

యోగసారము సం వి. అ. పుం అన్ని జబ్బులను గడపెడుమందు సర్వరోగహరమగు చింతామణి.

యోగాచారుఁడు. సం వి. అ. పుం. విజ్ఞానమువకు నిత్యత్వమును బోధించు బౌద్ధమతానువలంబి.

యోగాధమనము సం, వి. అ. న. మోసముగల తాకట్టు, వంచనగల కుదువ.

యోగారూఢుఁడు సం విశ అ ఆ అ. నిశ్చలమగు సమాధియందున్నవాఁడు.

యోగాసనము. సం వి అ. న. నిశ్చలధ్యానము చేయుటకుఁదగిన యాసనము. (స్వస్తికాసనము మొ.)

యోగి. సం విశ. (న్. నీ. న్.) 1. అన్వితుఁడైనవాఁడు. కలిగియున్నవాఁడు, 2. యోగమభ్యసించువాఁడు, యోగాభ్యాసము కలవాఁడు వి.న్.పుం. 1 ధ్యాననిష్ఠుఁడు, సన్యాసి; మంత్రశాస్త్రజ్ఞుఁడు, మాంత్రికుఁడు 3. యోగమతానుసారి, యోగ

మహావలంబి 4 పంకరజాతివిశేషము. 5. నారంగము, నారింజ (వృ. వి.) యావశూకము, ఒకానొకయుప్పు (కే. ని.).

యోగించే. కం స. క్రి కూర్చు

గీ. శుష్కములు దెప్పలేకున్నచోట నార్ద్రకంబు నునుమడి యోగింపఁగలుగుగుణము

భేషజకల్పము 21. పా

యోగిని. సం వి. ఈ స్త్రీ 1. మాంత్రికురాలు మంత్రకర్త్రి. 2. భక్తురాలు, సన్యాసిని 3. శివ పరిచారికల లేక దుర్గా పరిచారకలజాతి 4 దుర్గ.

యోగీశ్వరి. సం. వి ఈ. స్త్రీ 1 మంత్రకర్త్రులలో ముఖ్యురాలు, మాంత్రికశ్రేష్ఠురాలు 2 దుర్గ

యోగీశ్వరుఁడు, సం వి. అ పుం 1 యాజ్ఞవల్క్య మహర్షి 2. యోగిశ్రేష్ఠుఁడు

యోగుడు సం వి. అ పుం 1 విశ్వాసఘాతుకుడు 2 చారుడు 3. నైయాయికుడు.

యోగేశ్వరి. సం వి ఈ. స్త్రీ 1 దుర్గ 2. వంధ్యాకర్కటి (వృ. వి).

యోగేశ్వరుఁడు. సం. వి అ. పుం శ్రీకృష్ణుడు

యోగేష్టము. సం వి అ. న. సీసకము.

యోగ్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. అభ్యాసము. 2 శాస్త్రాభ్యాసము (మానవయోగ్య, ధనుర్యోగ్య అస్త్రయోగ్య మొ. 3. సూర్యుని భార్య 4, గుణనము, హెచ్చువేయుట. 5. ఎఱ్ఱగజ్జెరు. రక్తపునర్నవ. (వృ. వి.) 6. భరణీ నక్షత్రము (కే ని.)

యోగ్యత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ (న్యాయ) అర్థశక్తి. ఒకపదార్థమునకు మఱియొకపదార్థము కలిసినపుడు బాధలేకపోవుట, ''అగ్నినా సించతి'' అనుచోట యోగ్యతలేదు.

యోగ్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) అర్హమైనది, తగినది, ఇంద్రియగ్రాహ్యము, ఇంద్రియములచేఁ దెలిసికొనఁదగినది. వి. అ. పుం. 1. పుష్య నక్షత్రము. న. 1. యానము, వాహనము, బండి 2. చందనము, పరిమళద్రవ్యవిశేషము. 3. రొట్టె: అపూపము. 4. పాలు 5. యంత్రము. న స్త్రీ.బుద్ధి. 2. ఒకానొక గంధద్రవ్యము, భరణీనక్షత్రము (కే. ని.).

యోగ్యుఁడు. సం విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. తగినవాఁడు. అర్హుఁడు. 2 సుగుణములుకలవాఁడు. 3. ఒకపనికిఁ దగినవాఁడు 4. యోగమునకుం దగినవాఁడు.5. నిపుణుఁడు, ఉపాయముగలవాఁడు.

యోచించు. సం. అ. క్రి ఆలోచించు స.ర.)

మ. అనివాతూలుఁడు శేషుఁడాగాపము చేయుం బూను వాక్యంబులన్, విని యోచించి వినోద ముల్గనుట కావేళన్ ద్మేశుండు వారిని వారింపక... వేం మా. 4 51.

ఇట్లు ప్రయోగమున్నదిగాని యోచనాశబ్దము సంస్కృతమున కానరాదు

యోజకుఁడు. సం. విశ అ. ఆ అ యోజనము చేయువాఁడు

యోజన సం. వి. ఆ స్త్రీ. 1 సంధానము, కలుపుట. 2 వ్యాకరణానుసారమైన యన్వయము 3 నిర్మించుట, కట్టుట, కూర్చుట 4. స్థితి

కం రాజా యేమని చెప్పుదు, నాజగతీసురుని మొదటి యణఁకువకును ధా, త్రీజనులు రోయు నప్పటి, యోజన శాశ్వత్క్రమమయ్యె నొక పర్వతమై. ని. ౦. 6. 14. 2.

ఆలోచన

గీ. అట్టి వన్నునుశేరి భయంబులేని, పాలుపుతో నున్న దీపువుఁబోఁడిచెంత, వనుచు గవుకున బట్టరా దరయవలయు, యోజన యొనరిచి సేయుట రాజనీతి. శుక. 2. 249.

యోజనము. సం. వి. అ. న. 1. కలుపుట, సంధానము చేయుట. 2. అన్వయించుట, వాక్యార్థము నన్వయించుట. 3. నాలుగుక్రోసులదూరము ఆమడ. 4. సంయోగము. 5. పరమాత్మ, పుం. మూడిగొంటువక్క.

యోజనగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 కస్తూరి 2. వ్యాసుని తల్లియగు సత్యవతి. 3. సీత

యోజనగంధిక. సం. వి = యోజనగంధ

యోజనపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మంజిష్ఠ, మంజిష్ఠ (వృ. వి.).

యోజనవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యోజనపర్ణి.

యోజనీయము సం. విశ. అ. ఆ. అ. యోజనము చేయఁదగినది.

యోజయిత. సం. విశ. ఋ. ఈ. ఋ. యోజకుఁడు

యోజించు. సం. స. క్రి. ఆలోచించు.

క. యోజింపుమనుచుఁ జెప్పిన, నాజానికి బునకు వచ్చి యమ్మంత్రివరుం, డేజాడఁ బ్రియ మెుసఁగెద, రాజున కని తలఁచునప్పు డాబునకుఁ దగన్. గావు. 2 77

అ. క్రి. కూర్చు, యోజనసేయు.

శా. . హారుండు జంతువులకుం బ్రాణాంతకాలంబునం, దోంకారాఢ్యమంత్రరాజము చెవిన్ యోజించు నెల్లప్పుడున్. కాశీ 2. 95

యోటకము. సం, వి. అ. పుం. నక్షత్రమేళనము, నక్షత్రముల కూడిక.

యోత్రము. సం. వి. అ. న. యోక్త్రము.

యోధనము సం. వి. అ. న. 1. యుద్ధము, పోరు. 2 ఆయుధము.

యోధనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యోధుఁడు, వీరుఁడు, యోద్ధ.

యోధము సం. వి. అ. పుం. యుద్ధము. సయ్యము.

యోధి సం. వి. న్. పుం. యోధుఁడు, పోటరి, యుద్ధభటుఁడు, సిపాయి, జగడమాడువాఁడు

యోధుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (యుద్ధము చేయువాఁడు) వీరుఁడు, పోటరి, యుద్ధభటుఁడు, సిపాయి.

యోద్ధ. సం. వి. ఋ. పుం. యోధుఁడు, యుద్ధభటుఁడు.

యోని సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. పుం. 1. స్త్రీ గుహ్యాయము, ఆఁడుగుఱి 2. జన్మస్థానము, ఉత్పత్తిస్థానము. 3. ఆకరము, గని. 4. గృహము, ఉనికిపట్టు 5 కారణము. 6. పూర్వఫల్గునీ నక్షత్రము 7. జలము, నీరు 8. తామ్రము.

యోనిజము సం. విశ. (అ. ఆ. అ) 1. యోని నుండి జన్మించినది, జరాయుజము 2. అండజము వాచ.)

యోనిముద్ర. సం. వి. అ. స్త్రీ 1. (తంత్ర) దేవీ పూజాంగమైన ముద్రావిశేషము అంగుళముల్ని వేళ విశేషము 2. రతిబంధవిశేషము, మూలబంధము.

యోనిరంజనము. సం. వి. అ. న. ఋతుస్రావము. ముట్టగుట.

యోనిసంకరము. సం. వి. అ. పుం. అశాస్త్రీయమైన పరస్పరజాతి వివాహములచేత వ్యభిచారమగుట.

యోనిసంబంధము. సం. వి. అ. పుం. వివాహసంబంధము, స్త్రీ పురుష సంబంధము.

యోష సం. వి. ఆ. స్త్రీ. స్త్రీ, ఆఁడుది.

యోషణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కన్యక, చిన్నపిల్ల.

యోషిత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యోష.

యోషిత్తు సం. వి. త్. స్త్రీ. యోష.

యోషిత్ప్రియ సం. వి. ఆ. స్త్రీ పసుపు.

యౌకము. సం. వి. అ. పుం. శ్వాసనిరోధకరోగము, ఊపిరికుట్టు.

యౌక్తికము సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) 1. యోగ్యము, తగినది. 2 యుక్తియుక్తమైనది.

యౌక్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజుయొక్క నర్మసచివుఁడు.

యౌగపద్యము. సం. వి. అ. న. ఏ కాలమందు సంభవించుట.

యౌగికము. సం. విశ. అ. ఈ. అ. యోగమునకు తగినది. 2. వ్యుత్పత్తిగలది, వ్యుత్పత్త్యర్థముగలది.

యౌగికరూఢము. సం. విణ. అ. ఆ. అ. రూఢశ్లేష మందే కాక యౌగికార్థమందుకూడ ప్రయోగము కలది.

యౌగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యోగమతావలంబి, యోగమతము ననుసరించువాఁడు.

యౌతకము. సం. వి. అ. న. అరణము, పెండ్లి కాలమున వధువున కిచ్చిన ద్రవ్యము.

యౌతవము సం. వి. అ. న. పరిమాణము. కొలత, తూనిక.

యౌతుకము. సం. వి. యౌతకము.

యౌధేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యోద్ధ.

యౌనము. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) 1. యోని సంబంధమైనది. 2. వివాహసంబంధమునఁ గలిగి న. వి అ, పుం 1. యోనిసంబంధమువలన కలిగిన పాపము న. గర్భాధానము, షోడశ కర్మలలో ప్రథమసంస్కారము (వై. ని).

యౌనికము సం. వి, అ. పుం. వాయుభేదము, స్వేదమును హరించునది (వై. ని)

యౌవతము. సం. వి, అ. న. యువతీబృందము. యువతీసమూహము,

యౌవనకంటకము సం. వి ఆ పుం. న, వ్రణ భేదము, యువగండము.

యౌవనము. సం. వి. అ న. 1 యువభావము' పడుచుతనము. తారుణ్యము (పదునారేండ్లు మొదలు ఏఁబదియేండ్లవఱకుఁ గల ప్రాయము.)

యౌవనలక్షణము. సం. వి. అ న. లావణ్యము 2. కుచము. స్తనము.

యౌవనాశ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యువనాశ్వుని పుత్రుఁడగు మాంధాత.

యౌవరాజ్యము. సం. వి అ న. యువరాజత్వము. లేక యువరాజు యొక్క హోదా.

యౌషిత్యము. సం. వి. అ. న. స్త్రీత్వము. స్త్రీధర్మము.

యౌష్మాకము. సం. విణ. అ ఈ. అ. మీసం బంధమైనది, మీది. యుష్మదీయము.

యౌష్మాకీనము. సం. విణ. అ. ఆ అ. మీసంబంధ మైనది మీది యుష్మదీయము.

య్వాగులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మండిగ, అన్నము వండితిసిన కల్లు. (వై. ని).

య్వాగులక్షి. సం వి ఆ. స్త్రీ. పుల్లగంజి (వై.ని.)

ర

ర. తత్స. ఒకానొక అక్షరము.

ర. సం. వి. అ. పుం. 1. అగ్ని. 2. కామము. కామాగ్ని 3. ఉదయము, నాశము 4 వజ్రము 5 హస్తము. 6. ఋతువు న 1 రుధిరము, నెత్తురు. 2. శిరము. తల. 3 ధాన్యము. 4. ప్రకాశము. 5. గ్రుడ్డు. అండము. 6. కడుపు, కుక్షి. వక్రము వ. భయము. ఆ స్త్రీ. 1 బంగారము, 2. శాల 3. దానము 4. నడ చుట. విణ. 1. విరసము. రసహీనమైనది, 2. తీక్షణము, ఉగ్రమైనది. (దీనికి తెనుఁగుష్టీ. వ్యస్తముగా ప్రయోగము కన బడగు)

ర = రా¹ అవ్య. ప్రశంసాదులను తెలుపును.

(క) ప్రశంసకు.

(వ్యవ) నీవు ర సత్పుత్రుఁడవు.

(చ) ఆశ్చర్యమునకు.

ఉదా:— అద్దిర, బళిర.

(ట) సంతాపమునకు.

గీ. అతనిరాకఁ దలంపక యధికశోక బోవుటయు తిచ్చవడి ముండపుంగు లకటం మోసపుచ్చెర వన్నని డాసి ఛ , యలిగి మతిమంతుమెడ బిగ్గ నులిమి చ

కేయూర. 3. 74.

(త) సంభావనకు.

కం. నలకూబరుండు రంభం, గలయుట విని చిన్నఁ బోవు కలభాషిణిరీ, తుటా దిరిగిచూచి దీనిం గలఁచెర యివ్వార్త తావకరమై యనుచున్,

కళా. 3. 74.

(ప) వాత్సల్యమునకు.

-చం. జననముఁ జెప్పి యేఁ దెలుప సత్యము కమ్మరో కుంతిభాషణం, బనితనుజత్వజాత కృప నంబుజ మిత్రుఁడు వల్కె... భార. శాం 1. 58

(గ) సంతోషమునకు.

-ఉ నీ చెఱఁ బాసి పోయి రజనీచర చక్రి భజింప ముక్తిపొం, దేచెర యేచెఱం దవుల నే నిఁక, ...ము 45.

(జ) కోపమునకు

-శీ ఎవ్వఁడవు రోరి నీవు నా యెదురఁ బాఱు, పంచి నేఁటి బాహుదర్పంబు మెఱసి, యెఱుఁగవుర యోరి నన్ను... వా. 2 50

మ ....పారూపముం దాల్చి వం, చన నెవ్వాఁడుర చేరినాఁ డట దురాశన్ రంభ నంచున్ వెసన్. కా. 3. 242.

(డ) నిందకు.

-ఆ. వంచన రాముదేవిఁ గొనిపచ్చి వ యట్టు లు గందు రోరి వ, ...చరి భా ... 4

(ద) ప్రార్థనకు.

ఉ ఏలర యీ చలం బుడిగి యేలర మనుచ ...

రంతుఁడు. సం. విణ. (అ అ. అ.) 1. దరిద్రుఁడు. దీనుఁడు 2. మందుఁడు, త్వర లేనివాఁడు.

రంతుటి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఒకానొకవృక్షము (వై. ని).

రంతువు, సం. వి. ఉ. పుం. 1. ఇఱ్ఱి, జింక. (తెల్లనివెంట్రుకలును మెత్తనితోలునుగల ఇఱ్ఱి) 2 నివృక్షేరము.

రంగఁడు వి. (శ్రీ)రంగనాథుఁడు (శ. ర.).

రంగజము. సం. వి. అ. న. సిందూరము.

రంగజీవకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. నటుఁడు, నాట్యజీవి. 2. రంగులు వేయువాఁడు, చిత్రకారుఁడు, శిల్పి.

రంగద. సం. వి. ఆ స్త్రీ. స్ఫటిక (వాచ.)

రంగదము. సం. వి. అ. పుం. 1. వెలిగారము, టంకణము. 2. ఖదిరసారము, కవిరి.

రంగదాయకము. సం. వి. అ. పుం. 1 కంకుష్ఠము. 2. ధాన్యభేదము (వాచ).

రంగపత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నీలివృక్షము, నీలిమందుచెట్టు

రంగపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రంగపత్రి.

రంగబీజము. సం. వి అ న. రజతము, వెండి.

రంగభూతి సం వి. ఇ స్త్రీ. ఆశ్వయుజ శుక్ల పూర్ణిమ

రంగభూమి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. నాటకరంగస్థలము, నాటకశాల. 2. యుద్ధస్థానము, సాము చేయు బయలు

రంగమల్లి. సం. వి. ఇ స్త్రీ. వీణ. (అ. ని).

రంగమాత. సం వి. ఋ. స్త్రీ 1 లక్క, ఎఱ్ఱరంగు. 2. కుట్టని, తార్పుకత్తె.

రంగము సం. వి అ పుం. 1. రంగు, వన్నె 2. నాటకరంగము, నాటకమాడెడుచోటు 3. స్థలము, ప్రదేశము. 4 దర్పము, గర్వము. 5. యుద్ధరంగము, కయ్యపునేల. 6. నృత్యము 7. (శిక్ష.) అచ్చును అనునాసికముగాఁ బలుకుట. 9. ఖదిరసారము. 10. వెలిగారము (వాచ.) పుం సి. 1. తగరము. 2. (శ్రీ)రంగపట్టణము.

రంగము. వి. సోదె (శ. ర.)

రంగ (గా) రి. వి (రంగు+అరి³.) రంగులు వేసి జీవించు ఒకానొకజాతి. (శ. ర.)

రంగరించు = రంగలించు.

అ. పిడకబూడిదయును బెంపొందుకలబంద రసము నామురమును రంగరించి, తలకు నంట నిలుచుఁ దబ్బైనవెక్కులు, వగకుఁ బొన్నకాయ వరుసఁ గూర్చి. (చి. శి. చి. ని)

రంగలరు. అ. క్రి. (రంగు+అలరు) శోభిల్లు, ఒప్పు.

వ. హరిద్రాచూర్ణమునర్ణ రజోవర్ణ వికీర్ణాత్యర్ణనవ యోరుహావరాగరంజితార్ణో నిషిక్తంబులైన

చలువ నిగనిగని జిలుగుపావడలు హేమాంబ
రమ్ముల తెలుగున రంగలర...
అందు. 3. 58.

రంగలాసిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ నల్లవావిలి, శేఫాలిక.

రంగలించు = రంగరించు స. క్రి. (క. రంగళిసు) ద్రవ ద్రవ్యమునందు మఱి యొక వస్తువును జేర్చి వ్రేలితో కలయ మెదపు, కలయఁ గలుపు.

వ. రంగుమీఱు కూలరంగరంగత్కుడుంగంబు లంత రంగంబునకు వేడుక రంగలింప మరాళ మంద యానాధపళ వర్ణ సరిపూరితంబై
చంద్రి 4 38.

రంగవల్లి సం. వి. ఈ. స్త్రీ ముగ్గు, శ్వేతచూర్ణాదికముతో లతాద్యాకారముగా రచింపబడు చిత్రము.

రంగశాల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నృత్యశాల, నాటకశాల.

రంగాజీవుఁడు. సం. వి అ పుం రంగజీవకుఁడు

రంగాయించు. స. క్రి. (√రంగు.) రంగుచేయు (శ. ర.).

రంగారి. సం. వి. ఇ. పుం. కరవీరము. గన్నేరు (వృ. వి.)

రంగారు. అ. క్రి. (రంగు + ఆరు) 1 ప్రశస్తమైన వన్నెగలుగు.

సీ. రవలపావడదాని రంగారుబంగారు తమ్ములఁ గేరుహస్తములదాని దశా. 2.16.

గీ. పొలుచు రంగారు బంగారుపొదల బెడఁగు.
దశా. 1, 203,

వ. రంగారుబంగారుబొమ్మల ప్రతిబింబంబులకు.
ఉ. రా. 1. 136

2. ప్రకాశించు, ఒప్పు.

సీ. బంగారుమ్రాఁత చెఱఁగుల రంగారుపట్టు దుప్పటి కటిఁగట్టువాని. ఘటికా. 2. 178.

సీ. బంగారువలువున రంగారుకటిమీఁదఁ జక్కఁగా నొక్కహస్తంబు చాచి. కళా. 8 148.

3 విలాసయుక్తమగు.

ద్వి. రంగారఁగా బొంగరా లాడు చపుడు. సంగర డింద్రడన గూడి చరియించుచుండ.
ద్వి. శ. సా. 1. 48 పం.

రంగావతారకుఁడు సం వి. అ. పుం. నటుఁడు, నాటకజీవి.

రంగావతారి సం. వి. న్. పుం రంగావతారకుఁడు.

రంగి సం, విశ. న్. ఈ. న్. రంగిణి. స్త్రీ రూ. 1 రంగువేయువాఁడు 2. అనురాగముగలవాఁడు. 3. నాటకరంగమున నాడువాఁడు.

రంగిణి. సం.వి ఈ.స్త్రీ. 1. శతమూలి, పిల్లిపీచర. (వృ వి) 2 కైవర్తిక, తుంగముస్త (వృ వి.)

రంగిల్లు అ. క్రి (√రంగు) రంజిల్లు, ప్రకాశించు.

పీ క్రొవ్విరిఁ జునవున్న వవ్వవాతెఱకాంతి రంగిల్ల సితరుచుల్ దొంగలింప కు. సం. 5. 520.

రంగు వి. (సం రంగః, క రంగు, హిం. రంగ్) 1. సొంపు

గీ ఒదవెఁ గడు రంగు రక్తియు మదనవీర, కదనజ యభద్రకంపాశికలకలాము, కరిణచణ కోకిలక లాపక రంజిత, శాకలికలందును బలాళకలిక లంది. చం. రా. 6. 7.

ఉ. రంగగునీనిజాకృతితెఱం గెఱుఁగంగ నిజంబు వల్కుమా, యంగననిన్నుఁ గన్గొనినయంత వనంగుఁడు సంగడించెడిన్ భాగ 5, 28

శా. ఆయారమ్ములఁ బొల్చుకొమ్మల బెడంగా పల్లవశ్రేణిరంగా యాశావుల మించు పూఁబఅవు లావాల మొన్నఁగా శక్యమే. వసు. 1 138,

2 రంజనము, రాణి.

పీ. రంజన మగు రాణ రంగు రక మన
అం. భా. 2. 237.

3, శుక్లాదివర్ణము.

శా... అప్పట్టునన్, బుట్టుం గెంపున నింపుమీఱు రవిపెంపుం జెంపి దట్టంపు కెం, బట్టుంబుట్టు

మురంగు నింగిరమ కాపాదించు దివ్యప్రభా,
ధట్టం బొక్కటి పుట్టెఁ గట్టెదురఁ సంధ్యాలక్ష్మి
కిన్ జుట్టమై. వసు 4. 55.

ఉ. విఁగడమైన యొక్కవనవీథిఁ గనుంగొనె నీడ
సున్నపున్, రంగుటరు గుచ్చుల యరం
గయిపో వెలిదమ్మి బావికిన్, జెంగట నుల్ల
సిల్లు తులసీవనసీమ శుభాంగి నొక్కఁజా, లం
గురువిందకందళ దళ ప్రతిమాంఘ్రికరోదరా
ధరన్ అము. 5 4.

4. ఒప్పు, శోభ

మ. అనుడుం గెంపు మెఱుంగుకన్నుఁ గవచా
యన్ జేవురింపం గనుంగొని యొకింతుక
జాలు పయ్యెద చెఱంగున్ రంగుగాఁ జెక్కి కొ,
ప్పను జక్కన్ సవరించి పిప్ర. 2. 83.

కం. ఆమెడ యూనడ ..., యామేలిమెఱుంగు
రంగు లలవియై పొగడన్ శుక. 1. 23.

ఉ. రాజు ... చిత్ర ... రంగు ... హించిన
య ... ప్రతిమ నిట్లు ... యయి.
ఉ. రా. 2 ...

6 ...

సీ. ద ... తో ... ఱుంగు.
నీలా. 1 56.

సీ కడపవన్నెతలుకు బంగరుకోక ... జాయ ...
... సవదర ... దశా 1 163.

సీ. ... చాయ ... పుసఁ కట్టు ... లింగి
... గు లీవ. మనుచ. 1. 5

7. విధము, రీతి.

కం సంగీతవిద్య కెలమిన్. సంగడి సాహిత్యవిద్య
పరిగా రెండున్, మంగళవతి కలిగిన యా,
రంగు వచింపంగఁ దరమె లావణ్యనిధీ.
విల్హ. 1. 120.

వ. ఒక్కచోప జొంగరంబు రంగుల బిఱబిఱం దిరు
గుచు. కువల. 4. 92.

విశే 1 శ్రేష్ఠమైనది.

కం. గంగాసాలగ్రామము, లం గలుగు విశేషతీర్థ
లక్షణములు నా. కుం గఱపి తింక నిఁకో,
రంగగు వ్రతమెద్ది పలుకు రాజీవాక్షా.
శేష. 3 142.

సీ రంగుబంగరవు మెఱుంగుటంగలు...
సీలా. 1. 27.

రగడ. రంగుగఁ దనర్చు నారంగముల సంగములఁ,
బింగళతఁ జెందె మదభృంగముల యంగములఁ.
రాఘవ. 2 6.

2. ఇంపైనది, మనోహరమైనది.

వ. .. రంగుగుర్తు తెనంగ నభినయించుచు ...
ఉ రా. 5 248.

3. రంగుకలది.

కం. వంగము పదింటి కొక్కటి, యంగజహరు
వీర్యమిచ్చి హరితాళము న, ట్లుం గలయఁజేసి
నూరిన, రంగయి భస్మంబు రోగరాజి వణం
చున్. (చి. కి. చి. ని)

జ రంగరి, రంగలగ. రంగాయించు, రంగారు,
రంగిలు. రంగుపాణి.

రంగుపాణి. విశే. (√రంగు) ఎఱుపురంగువేసినది.
(శ ర) వి. రంగుపని (చి. ని).

రంగేశుఁడు. సం. వి అ పుం శ్రీరంగనాయ
కుఁడు.

వ. శ్రీరంగంబునకు రంగేశు సేవింపఁ దోడుకొని
పోయి.. అము. 6 60.

రంగేష్టాలుకము. సం. వి. అ. న. స్వస్తికము
(వృ. వి.) (త్రి. ని.)

రంగోపజీవి. సం వి న్. పుం. రంగజీవుఁడు.

రంఘస్సు. సం. వి. స్. స్త్రీ. వేగము. జడి.
రంహస్సు, త్వర.

రంచె వి. ఏనుఁగుమీఁది అంబారి.

వ. ...రంచెలు డించి కదళికాకు థకఁరరఝుఘంటిక
ప్రచ్ఛి తోత్త్రాంకుశహస్తులై సాహిణంబులకుఁ
దెచ్చి గంధసింధురంబుల నాలానంబుల బంధించు

మావుతుల యుత రేత రాలాపంబులు.

వరాహ. 4. 120.

రంజేకము. వి. తుపాకి చెవిని కాల్చుటకు పెట్టెడు మందు.

వ. ...సివంగులు చుట్టుకొనుహారువున సరవత్తుల వేగమున రంజకంబు వినుసున సురటి తిప్పినట్లు.

ప్రబంధ. 788.

సీ. బాదరునాఁగను బరఁగుఁ దుపాకిలోపలను జానకి త్రాఁడు నిలువుతావు, చుఱుకైనమందు పేర్వ రఁగు రంజక మన. ఆం భా. 2. 212

రంజకము. సం విశ అ ఆ అ

1. రంగువేయునది. 2. కామమును పెంచునది, కామోద్రేకము గలిగించునది. 3 సంతోషపఱుచు నది, ఆనందింపఁజేయునది.

వి. అ. న. 1. హింగులము, ఇంగిలీకము. 2. ఒక ఓషధి, కాంపిల్లము, రోచని (వ్ఱ. వి.). 3. ఏరండము, ఆముదపుచెట్టు (రం. ని.).

రంజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 2, రంగులు వేయు వాఁడు, చిత్రకారుఁడు,

రంజణ.=రంజణి వి. గాదెవంటికాఁగు. (శ. ర.)

రంజణి=రంజణ.

గీ. గాదెపోలికనుండెడి కాఁగుపేరు, రంజణి యవంగ వెలయు ఆం. భా. 3. 85.

రంజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రంజనము (కే. ని).

రంజనము. సం. విశ. (అ. ఈ అ.) 1. రంగు వేయునది. 2 ఆనందపఱుచునది, సంతోషపెట్టు నది. 3. కామాది వికారము నుద్రేకింపఁజేయు నది.

వి అ. న. 1 రంగువేయుట. 2 రంగు, చాయ. 3. సంతోషము, ఉల్లాసము. 4. ఆనందపఱుచుట, ఆనందము గలిగించుట. 5, రక్తచందనము, ఎఱ్ఱచందనము. 6. ముంజగడ్డి, తృణవిశేషము. 7. హింగులము, ఇంగిలీకము. 8. కట్ఫలము, శేకు, (వ్ఱ వి).

రంజని. సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. నీలివృక్షము నీలి మందుచెట్టు. 2. పసుపు. 3. మంజిష్ఠ, మంజిటి 4 గండారోచనిక, కంపిల్లము (వ్ఱ. వి.) 5. మణిశిల, మనశ్శిల (కే. ని.).

రంజసానువు. సం. వి. ఉ. పుం. 1. మేరువు 2. ధర్మము (కే. ని.).

రంజితము సం. విశ (అ. ఆ అ) 1 రంగు వేయఁబడినది, వర్ణము వేయఁబడినది. 2. సంతోష పఱుపఁబడినది, ఉల్లాసపఱుపఁబడినది

రంజిల్లు అ. క్రి. ఎఱ్ఱనగు.

మ. వలిఁ గేల్ దమ్ములచాయఁ గెంపులబలెన్ రంజిల్లు నమ్ముత్తియంబులు రాపాడుచు దోయిలింపుచును మోముం జందురున్ నవ్వు వెన్నెల లల్లల్లన నోఁకగాను మిగుల న్నిక్కంగ నొక్కుమ్మడిన్, దలఁబ్రాలోప్పెనె నెలంత రాచనెలకున్ దార్కొన్న కోర్కెన్ దగన్. యయా. 4. 111.

రంజిల్లు. (లు) సం. అ. క్రి. 1 అనురాగము పొందు (శ. ర.).

2 ఒప్పు, ప్రకాశించు

చం. సలలితచర్చ భర్తృపదసారసభక్తి కళాంకశ్రీ యార్య రంజిలు నల సీవయార్యుసతి సితమశీత మయూఖ కీర్తియై. శకాం పీఠి. 1. 63.

సీ. మెఱుఁగంచు కమ్మలు దొనయవం చటుడించి మణుల రంజిల్లు కమ్మలు ధరించి

హంస. 1. 217.

వ ... వ్యాధియకంపమ్మున రంజిల్లు నమందామ రాగరసమకరందమ్మున మనుచ 2. 87.

3 సంతోషించు.

ఉ. ముచ్చటలుం బ్రసంగములు మున్నటి రాజుల చర్యలుం గథల్, చెప్పం నానతి మన్ననిఁ జిత్తము రంజిల సాతఁ డత్తటిన్.

హంస. 1. 33. హంస 1. 51.

రండ. సం వి. ఆ స్త్రీ 1. నింద్యయగు స్త్రీ. దుర్మార్గురాలు

సీ ఏజంత భోధి చెనే నిన్ను నోతల్లి కాన పాపం డసంగతుల మెరగ, ఏరండ భ్రమయించెనే నినుఁ దల్లిధర్మంబు మోక్షం బబద్ధంబు లనుచు. ప్రబోధ 3. 8.

2 విధవ, భర్తృహీన

శ్లో॥ రండా పీనపయోధరా ... ... నో గాఢ మాలింగితాః. సం. ప్రబోధ 8. 18.

3. మూషకపర్ణి, ఎలుకచెవిచెట్టు

రండకము. సం వి అ. పుం గొడుచెట్టు, కాపు లేనిచెట్టు, న. స్వర్ణంబు ధర్మకార్యమగు అంతః కరణము

రండుఁడు సం విణ (అ ఆ. అ) విదలాంగుడైన వాఁడు, అంగచ్ఛేదము చేయఁబడినవాఁడు. 2 ధూర్తుఁడు, ...

రంత సం. విణ ... ...మి చి వాఁడు, క్రీడింగువాడు

రంతిదేవము సం. వి అ. పుం కుమము, కుక్క

రంతిదేవుఁడు సం వి పుం 1. భరతునితర్వాత నాలుగ ... చంద్రవంశపురాజు. 2. విష్ణువు

రంతు = ఈ. తు. వి. (సం రతిః) 1 క్రీడ, ఆట. మత్తకోకిల. రంతు సేయుచు వాతధూతతరాళ భంగురభంగదు, ద్రాంతనంతలసాగరోదక తల్ప మొందవసించు బ్రహ్మ తివానిని బొడ్డుఁదమ్మిని నాఁచి కాచిన నేర్పరిన్ భాగ. 6. 328.

ఉ. అప్పుడు బారసాఁచి తనయర్మిలివిందులు విచ్చి రంచు నవ్వొప్పఁగఁ జిరుతల్లి దెస కొత్తిలి కృష్ణుఁడు రంతు సేయుచు, నెప్పటి వచ్చి చనుడుచును. భాగ. 10. పూ. 302

2. రతి, కామకేళి

గీ బాహుమవపీథి శిఖాంకుధరవిరతు, శౌరి గోపాలకామినీ చౌర్యకేళి, కామరసభావములు మించి కానఁబడఁగ, దీర్చి యిడుపుల యందుఁ జిత్రించినారు. నైష. 7. 151

3. ఒప్పిదము.

సీ. చూపుచున్నది జోగిణీపంతురంతుగా రంభ నాట్యగృహాంతరంబునందు. కవిరా. 3. 88.

4 కలకలము, అలబలము, శబ్దము, సద్దు,

ఆ. ... పురములోన ఘనముగా రంతయ్యె, నాతి కులను దివియ లందుకొనుచు, గల్లు బట్టె వనుచు నెల్లదిక్కులఁ జూడ, లరయఁజొచ్చి రతి విహస్తులగచు ద్వా. 10. 125.

కం. .. రంతు సేయని విద్యుద్ర్వాతంబుఁ జూచి లాఁతుల, మాతరవాయుడుగ మాటలాడుం డనుచున్ ఆము. 8. 4.

5. మనవి, విన్నపము

ఉ అంతటఁ బ్రొద్దుగ్రుంకుటయు నాశకశంబు గజేంద్ర రోహిణీ, కాంతునికొల్వుచూచు టకుఁగాఁ దొడితెచ్చితిఁ జూడుమంచు నిశ్చింతఁ జేరి దంతికి శశిప్రతిబింబముఁ జూప మ్రొక్కచో రంతులు చిత్తగింపు మపరాధము సైపు మటంచు వేఁడుచున్.

నా. వంచ. 3. 112.

6 సింహనాదము, పెద్దమ్రోఁత. (ఆంజనేయ స్వామి.)

సీ. రంతుచూపినపట్ల వంతుమోపినయట్ల గుహలు ప్రతిధ్వనుల్ గ్రుమ్మరింప. రామా. 6. 88

సీ. రట్టు రట్టడి రవ్వ రద్ది రద్గుప్పత రంతుగోవారు గోంపన వెలయు, నాఘోషణసమాఖ్య.

ఆం. భా. 1. 115.

7. కలహము, వాక్కలహము, రచ్చ.

శా. ...తి, పార న్నేఁ జననీమియు న్నగిడి నీ వా రామియుం దెల్ల మే, లా రంతుల్ వలు పల్కు లంత్యకుల యేలా చింత లేలా వగల్.

ఆము. 6. 41.

8. మిడిసిపాటు:

మానినీవృత్తము. అంతమదింపకువే యని పల్కిన వంత మదింపకువేయనుచున్, గంతు లడంచెద లెమ్మని పల్కిన గంతు లడంచెద లెమ్మనుచున్, రంతుల నేమి ఫలంబని పల్కిన రంతులనేమి ఫలం బనుచున్. కళా. 3. 185.

జ. రంతుగ త్తె, రంతుకాఁడు.

రంతుకత్తె. విశ (రంతు+కత్తె) క్రీడాపరురాలు.

సీ. బవనీల జవనికపాటల నిల్లాంద్రరమణఁ ద్రుళ్లాడించు రంతుకత్తె: క్రీడా. 128.

రంతుకాఁడు. విశ. (రంతు+కాఁడు) క్రీడాపరుఁడు.

వ. అతండు నిర్జితుం డగుట మనకుఁ గీర్తికరంబనిన యారంతుకాంద్ర కలపులు విని రుక్మి వారు మం దానును. హరి. ఉ. 3. 228.

(ఇట ద్యూతక్రీడాపరాయణు అని భావము)

రంతువు. సం. వి. ఉ. పుం. 1. మార్గము, దారి 2. నది, ఏఱు:

రంధనము. సం. వి. అ. న. 1. పాకము, వంట వండుట.

రంధి. వి ఏకచిత్తత, తత్పరత. (ఇది జలధివంటిది)

గీ పసిఁడియందెలు గల్లనఁ జాటిపాటి, మెచ్చు వద్దేని పని సేయకొత్తె నవక, ఘుటిక మ్రింగిన సిద్ధునియటుల నుండు, నినజపరిపంథి యతని క దేటి రంధి. పారిజ. 2. 158.

రంధితము సం. విశ అ ఆ అ. 1. పాకము చేయఁబడినది, వండఁబడినది.

రంధ్ర. కంటము. సం వి. అ. పుం. బహ్వారవిశేషము, జలబర్బురము (వృ వి.) (వాచ.)

రంధ్రబభ్రువు. సం. వి. ఉ పుం. ఉందురము, ఎలుక.

రంధ్రము సం. వి. అ. న. 1. బెజ్జము, కన్నము, ద్వారము. 2. నిద్ర, దూఱు, 3. తప్పు, అపరాధము. 4. (జ్యోతి) తొమ్మిదవ సంఖ్యకు సంకేతపదము.

రంధ్రవంశము. సం. వి. అ. పుం. కీచకము బొంగు వెదురు (వృ వి.).

రంధ్రాగతము. సం. వి. అ. న. గుఱ్ఱములగళ రోగభేదము, గుఱ్ఱముల కంఠరోగము (అ. ని).

రంధ్రాన్వేషి. సం. విశ. (న్ జి. న్.) రంధ్రములు వెదకువాఁడు, లోపములు కనిపట్టువాఁడు.

రంధ్రుఁడు సం వి అ. పుం. సాంకరజాతివాఁడు (కే ని)

రంపు వి. రాయిడి, ఒరపిడి

చం. రతిపతి యంపజంపముల రంపునఁ గంపము నొంది నేను మున్, రతికయి వచ్చి మచ్చిక లొనర్చిన జెచ్చెరనొందనేరకే, ఋతుదివసంబు దప్పెఁ గడ కేఁగు మ టంటివి. అహల్యా 2 75.

సీ ..రాయిడి రారాపు రం పనంగ, నను మర్దనం బొప్పు ఆం భా 2. 223

రంపె (పియ) వి. 1. మాదిఁగవాఁడు తోలుకోసెడి సాధనవిశేషము (శ. ర) 2 తాటాకులు మల్గించికోసెడు సాధనవిశేషము (ర. స)

రంపె (పియ) వి. దారుణ ఖత్యము (చూ. రంపెలాఁడి) జ. రంపెలగొట్టు, రంపెలాఁడి

రంపెలగొట్టు విశ (రంపెలు² + గొట్టు²) దారుణకృత్యములు గలవాఁడు. దారుణకృత్యములుగలది.

ఉ. ...... విరాళిగాఁ డే రంపెలగొట్టుగాక బలురాయిడి క్షత్రియగాక యెప్పుడున్, సొంపుపాఁ యుంబలేని యెక జూదరి క్షత్రియగాక యొంతయున్, ధనాభి. 2. 60

రంపెలాఁడి విశ. (రంపెలు² + ఆఁడి) దారుణకృత్యములు గలది. ఆఁడుది)

సీ. దింపివై చుకొకాని చీరలు బ్రనఁ గటిముసఁ గై సేయ దా రంపెలాఁడి. వేం. పంచ 5. 182.

(శ. ర. పాఠము ఖలాఁడి ముద్రి పా)

రంబారూళ్లు. వి. బ. ఇక్కట్టులు.

ద్వి. మమ్ము నిందాఁకరింబారూళ్లు సేసి, లెమ్మన్న లేవక తీఱ నాకింక, నతనితోడిద లోకమని కూడు..., మతిఁదలంపక నేలమై శయనించు

ద్వి. పరమ 4. 311. (చి ని. పా. రంబా రాముళ్లు వా)

రంభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. కగలీవృక్షము అరటి చెట్టు. 2. గౌరి. 3. ఇంద్రలోకమున మిగుల సౌందర్యవతియని ప్రసిద్ధికెక్కినదియు, నలకూబరుని భార్యయు నగు నప్సర స్త్రీ. 4. లంజె, వేశ్య 5. ధ్వని, పలనుయార్పు 6. అవులయఱపు 7. ఒకజాతి బియ్యము. 8. ఉత్తరదిక్కు. (వాచ) 9. మోత్రాడు. (శే ని)

రంభచెక్కిళ్లు. మి. వి. బ. ఒకవిధమైన ధాన్యవిశేషము.

వ. పసపుముద్దలు మంచివిగలు రంభచెక్కిళ్లు చిలుకముక్కులు. ప్రబంధ. 112.

రంభము. సం. వి. అ. పుం. 1. ధ్వని, ఎనుంయార్పు మొదలైనవి. 2. గండము, కఱ్ఱ. 3. వెదురు. 4. దుమ్ము

రంభాతృతీయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మార్గశీర్ష శుక్ల తృతీయ, ఆనాఁడుచేయు వ్రతము.

రంహస్సు. సం. వి. స్. న. 1. వడి వేగము

రకము. వి. (హిం. రకం) 1. సౌందర్యము.

చం. ...గని ఔక్కలారుచు ఒరెకు...న ముక్కునం బ...., ఫలయుగంబు సొక్కనౌకళాల శుకంబు...బుఁజూచినా, ఒళిని నవ్వుచున్ విరులబంతి నెఱంతుకదాని వేసె.

...శకుం. 2. 33.

సీ. ఉప ధానతకరస్థితో త్తమాంగోత్తుంగముకుట రత్నప్రభల్ రకముఁ జూప. ఘటికా. 1. 61.

మ. .... చైత్రుఁ డొంటు ఋతుప్రశ్వేతమోగుణో వ్నతు లనం దోఁచెం జిగుళ్లు చిగుళ్లు రకం బయ్యెడు క్రొవ్విరుల్ విరులపెట్టెన్ వ్రాలు భృంగంబులున్,

చం. రా. 6. 4., శుక. 2. 241.

2. శ్రేష్ఠత.

వ....వావిలి యిందుగు మొదలగు తరుల ఏఱులు పొదల రొదలఁ బొదలు రకముగల మెకము లడరు జాడ లరసి తత్తదుచితస్థలంబులఁ దెర వెత్తించి వలలు పత్తించి.

ఇందు 2. 60.

3. విధము

కి. అచటికోటలు పేటలు నలరుఁదోఁట, లచటి చిన్నెలు వన్నెలు వనుఁగుఁ గన్నె, లచటి శుకములు పికములు నకుల రకము, లేమనఁగ వచ్చు నగవచు, నెంతు మనిన ... 40

4. రంగు, రంజనము.

... రంజన మగు రాణ ... గు ... మున..

... భా. 2. ...6.

విశ. ... సుందరము.

చం. ... లువలసేలు చూపులు ... బగు మా చెలి మోముముంగఁ న్, ... లువఁగలేక వెల్లనయి

ఇందు. ...4.

మ. .. త్రివేణిగళిన్, రకమౌ నాకధునిం గనుంగొని... దశా. 4. 18.

కం. మకరములను లోఁజెట్టుక, రకముగవరిశాలులను ధరం బడమైచెన్, ...కీఱంభిక... ని యొంతయు, ప్రకటించెం గాహాకులు ... దిశలన్. బిల్హ. 2. 116.

సీ. రవణము చొక్కము రకము చోకాటము.

కి. చొక్కటించిన వెలయు మంజులనమాఖ్య

ఆం. భా. 3. 14.

2. శ్రేష్ఠము.

సి. వపవకోరములు నయనముల్ కోకములు దంతములు రకము పురివేణి ప్రబంధ. ...7.

సీ. రకపుదంతపుహజారంబువకును బచ్చతోరణంబులు లసద్దుబ్బతుఞ నిపు. ఉ హరిశ్చ. 1. ...3.

రక్కసి వి (సం. రక్షస్) 1. రాక్షసుఁడు, రాక్షసి.
సీ పసిదిండి మెకపురక్కసితోలు మొలఁజుట్టి.
నీలా. 1. 13

కం. రక్కసి మగువలయాలవు, మొక్కవరచె దీవ.
పారి. 1 50.

ద్వి. పలుగాకిగాక యీపాప మెందైనఁ, గల
దమ్మ యెంత రక్కసి యనువారు.
ద్వి శ. పా. 3 186. పం.

2. నైరృతుఁడు.

గీ. ... పాలను,దిండి రక్కసి రాతిరిదిరుగుమేటి.
యనఁగ నైరృతి దగు. ఆం. భా. 1. 50

జు. రక్కసిగొంగ, రక్కసిదాయ, రక్కసిఱేఁడు
రక్కసులగొంగ

రక్కసిగొంగ. వి (రక్కసి+గొంగ) దైత్యారి
విష్ణువు

ఉ. రక్కసి గొంగ పైఁ గడుఁ దిరంబుగ నిల్పిన
డెంద మింకఁ దాఁ,డక్కరినొక్కనిం గవయుట
న్నెఱిఁగోరునె. నీలా. 2 115.

రక్కసిదాయ. వి. (రక్కసి + దాయ) దైత్యా..
విష్ణువు

రగడ. రామ తెలనె నీ రక్కసిదాయకు, నీమృష
లన్నియు నిజ మని దాయకు. చమ. 1.134

రక్కసియ(సె). వి. (సం. రక్షః) రక్కసి.

సీ. కదలక పెన్నిధి గాచు దయ్యంబులు రిచ్చ
రావుల బొమ్మరక్కసియలు.
కవిక. 4. 110.

(ముద్రి. పా రక్కసీలు అని రక్కసీఁడు అని
గ్రహించిన శ ర. పా.)

గీ బల్లఁ బొమ్మన్న(బోదె తా మల్లసముల, నేఁప
వదిరక్కసియ యాట యెగ్గె...
ఆము. 5. 51.

రక్కసిఱేఁడు వి (రక్కసి + ఱేఁడు) రాక్షస
రాజు.

శా. విను మో దేవ రావణుఁ, డను రక్కసి
ఱేఁడు చెనఁటియై నీ పాలతిం, గొనిపోవఁ
వానిం బై, కొని యని యొనరింప నిట్టి
గొడనలు సెందెన్. అచ్చరా. అర. 111.

రక్కసుఁడు. వి (సం. రాక్షసః) 1. రాక్షసుఁడు.

ఉ. ఉక్కటి యిట్లు మధ్యము మహోగ్రశరం
బులుదాఁక నోర్వ కా, రక్కసులెల్ల నాహవ
పరాఙ్ముఖులైన... భా. అర. 4 12.

ఉ. ... పె, వ్యాలుగవై మహో...వం బోలుఁ
బల్కుల దొంగ రక్కసున్, ఇ...వంక వాఁడి
గలి వచ్చి వెన న్నిగమాలిఁ దిమ్మిపూ, చూలి
కిఁ దెచ్చి యీవె త్రిదశుల్ గొనియాడ
మురాసురాంతకా. పారి. 3 28.

గీ. ... రక్కసుతో దైన్యవిరహితముగ, ధర్మ
మెఱిఁగించు సూక్తి నాతండు వలికె.
ఆము 6. 27.

ఉ. కావున క్రుచ్చిరక్కసుని గ్రక్కున నొక్కట
ను క్కడంచి... దశా. 1. 276.

2. నైరృతుఁడు.

మ. ...గజము డు రక్కసుఁడు నీరై...
తాల్పు రాగాడ్పు...కు...ల ...
తాలుపును బల్కు...బోటిగేస్తుండుఁ బ...
రాడాల్ దొరయు నొమ్మద లలుగ వేల్ప...
న వ్వెండిగు,బ్బలిపైనుండి జగంబు తేలు బలు
వేల్పా గట్టు విల్గాలుపా. నీలా 2 118.

రక్కసులగొంగ వి. (రక్కసులు + గొంగ).
రక్కసిగొంగ (శ. ర.).

*రక్కాముకోళ్లు వి. అరణ్య జంతువిశేషము.

గీ. అమరికలఁగల్గి సంకటి తమిఁదరొట్టి, వేఁట
పొట్టచెవ మినువపిండ మెఱిక, లొడికముగ
బొక్కి దిగదిరఁ బడినకోళ్ళఁ, గఱచి కాటుల
గెల్చు రక్కముకోళ్లు. ... ధ. 132.

రక్కెస. వి. (సం. రాక్షసః) 1. రక్కసి.

కం. రక్కెసకుఁ దాను పెక్కుఁడు, రక్కెసరాజు
కృష్ణుఁ డిట్లు క్రౌర్యావేశం, బక్కజముగఁ

ప్రచరింపంగ, వ క్కుటిలాసురియుఁ గెడసె వాయనును భువిన్. హరి. పూ. 5 151.

కం. ఏతెంచు పాండుపుత్రు ని, కేతమునుండి పోరి కిన్ వ ... కు వ, వ్యాతూలసుతుని గని నం, జాతస్మరణముల రక్కొనలు తిమలోనన్. జై. భా. 5 187

2. గయ్యాళి, ధూర్తస్త్రీ.

సీ. యువతినేసిన యపూర్వోపచారమునకు వెస మిన్నుముట్టియమ్మినలిసెట్టి, యిచ్చ వచ్చెరు వంది ముచ్చటైనను మొగం బీని రక్కొన దను దాన వచ్చి, నను నిట్లు కౌఁగిలించినది నేఁ డిం దుకుఁ గారణం బేమేనిఁ గలుగవలయు. వేం. పంచ. ౭. 302.

3. వృక్షవిశేషము. (శ. ర.)

విశ. 1. అయుక్తము.

ఉ. రక్కొనమాట లాడెదరు రాజును దమ్ములు వానిలోన నీ, వొక్కటియైనఁ గాదనక యూకొను చుండుట యంతకంటె మేలు.. భార. ఉద్యో. ౧. ౨౪

కం. ఆలంబులోన రక్కొన, మేలంబులుగలవె... ఉ. హరి. 6. 54. రాజ. చ. 2. 48.

2. దుస్సహము.

ఉ. నెట్టన యిట్టియల్క మదినిల్పితి రక్కొన శాల్కిఁ జిచ్చాడిం. గట్టినయట్లు పెద్దయును గాలము దీనికి వాలుచున్నదుం, బుట్టుదు దుష్ట గ్రహము పూని యుగంబులుగాచువట్టి ... వు నీవుఁ దేజమునఁ బొల్చిన భర్తలుఁ గల్గ వచ్చునా. భా. ఉద్యో. 3. 118.

రకొ్కను. రెకొ్కను. అ. క్రి. 1. కలుగు, జనించు.

సీ. కపురంపుఁబలుకులు గలగల రాలుట క్రొత్త చిట్టములు రకొ్కనుట నెఱప. కు. 7. 63.

సీ. మును పుష్యరాగంపు మొవల రకొ్కనిమించు వైడూర్యశాఖల పచ్చరాద, డమ్ములు... ప్రబంధ. 203. 2. వర్ధిల్లు.

కం. అని యెంచి యుంచువిలువీ, రుని యలుగుల గుంపు తుది చుఱుక్కున నాఁటన్, జనియించిన తమకము రకొ్కని ముంచినఁగలఁగి తెప్పి కోల్ ధృతిమించన్. కువల. 3. 34

3. సిద్ధించు, నెఱవేఱు.

ఉ. ... కోరికల్, రకొ్కనఁజేయు శ్రీ వరద రాజులఁ గొల్వఁగఁ జేరి చేరువన్. ఘటికా. 2. 222

4. తేఱుకొను, తెప్పిఱిలు.

ఉ. నక్కెరవి టురాజు నగచాపునితో నెదిరించి వద్దనాఁ, డెక్కడనుంటి వీవు మఘవెక్కడ నుండెను మందమారుతం, బెక్కడ నుండె సిగ్గుపడరే మిపుడాతఁ డదృష్టరేఖచే, రకొ్కని క్రమ్మఱం బ్రతికిరాఁగ నజీర్ణ ... యిచారుగా తి. విజ. వి. 3 54

(రకొ్కలుపు)

రకొ్కలుపు. (లుపు). స. క్రి. (√. రకొ్కను) రకొ్కనఁజేయు.

మ. రజనీకాంత వియత్తలంబు చవుటన్ రకొ్కలుపు దీ ప్రాసిత, ధ్వజకాదంబము మచు పేర రవబర్వన్. చంద్రా. 5 60.

రక్త సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. లక్క, 2. గుంజలత, గురివెందతీగ, 3. మంజిష్ఠ, మంజిటి (వ్య. వి.) 4. అగ్నిజిహ్వలలో నొకటి.

రక్తకంఠము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ఇంపైన కంఠముగలది., శ్రావ్యమైన కంఠముగలది.

వి. అ. పుం. పికము, కోకిల. (విల్యమ్సు).

రక్తకంఠి. సం. విశ. (న్. ఈ. న్) రక్తకంఠము.

రక్తకందము. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రవాళము, పగడము. 2. రక్తాలువు, ఎఱ్ఱదుంప, తియ్యదుంప. 3. రక్తపలాండువు, ఒకజాతినీరుల్లి.

రక్తకందలము. సం. వి. అ. పుం. ప్రవాళము. పగడము.

రక్తకంబళము. సం వి. అ. న. చెంగలువ.

రక్తకమలము నా. వి అ. న ఎఱ్ఱతామర, చెంగలువ.

రక్తకము. నం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1 అనురాగము గలది, మోహించినది, వలచినది. 2. సంతోష కరము, ఉల్లాసపఱుచునది.

వి అ. పుం. 1. ఎఱ్ఱబట్ట. 2. అమ్లానవృక్షము, పెద్దగోరంట (వృ. వి.) 3. బంధూకము, మంకెన (వృ. వి.).

న. 1. నెత్తురు. 2. ఎఱ్ఱబట్ట, తోపుచీర

రక్తకరవీరము. నం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱ గన్నేరు (వృ.వి.).

రక్తకాంచనము. నం వి అ పుం కోవిదారము (వృ. వి.)

రక్తకాండ. నం. వి ఆ. స్త్రీ రక్తపునర్నవ. ఎఱ్ఱ గలిజేరు (వృ. వి.

రక్తకుండలము నం వి అ న కోకనదము, చెంగ లువ (వై. ని.)

రక్తకుండు. నం. వి అ పుం 1 కాముకుడు, క్రీడా క్తుడగు మనుష్యుఁడు

రక్తకుసుమము నం వి అ పుం పారిభద్రకము (వృ. వి.).

రక్తకేసరము న. వి అ పుం ప్రవాళ వృక్షము, పగడపుఁజెట్టు. 2. నమేసువృక్షము. పున్నాగము (వృ. వి.), 3. పారిభద్రము (వృ వి.).

రక్తకైరవము నం వి అ న. చెంగలువ పువ్వు

రక్తకోకనదము న. వి. అ పుం చెంగలువ పువ్వు.

రక్తగంధకము. నం వి అ. న. గోపరసము, పరిమళముగల యొక యెఱ్ఱనిబంక

రక్తగ్రహుఁడు. నం వి అ. పుం. రాక్షసుఁడు. వై. ని.).

రక్తఘ్నము నం వి. అ పుం రోహితక వృక్షము, ములు మోదుగు చెట్టు

రక్తఘ్ని నం. వి ఈ. స్త్రీ దూర్వాతృణము.

రక్తచందనము నం వి. అ న. 1. ఎఱ్ఱ చందనము

రక్తచిత్రకము. నం వి. అ పుం. 1. ఎఱ్ఱ చిత్ర మూలము (వృ. వి) 2. ఈ. వ. వసుపుం (వాచ.)

రక్తచూర్ణము నం వి అ న. సిందూరము.

రక్తచ్ఛర్ది. నం వి. ఇ స్త్రీ. రక్తము (నెత్తురు) క్రక్కుట, రక్తవమనము.

రక్తజిహ్వము. నం. వి. అ. పుం. సింహము.

రక్తఝింటి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱగోరంట.

రక్తతుండకము. నం. వి. అ. పుం ఘూనాగము, వానపాము.

రక్తతుండము. నం వి. అ పుం చిలుక, రామ చిలుక, ఘూనాగము, వానపాము (రా.ని.).

రక్తతృణ. నం వి ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకతృణము, గోమూత్రిక (రా. ని.)

రక్తతేజస్సు నం. వి. స్ ... మాంసము పు (వ్యము)

రక్తదంతి నం వి ఈ స్త్రీ దుర్గాదేవి

రక్తదంతిక నం వి. ఆ స్త్రీ దుర్గాదేవి.

రక్తదల. నం. వి. ఆ. స్త్రీ నలి, గువ్వగుత్తి. (వృ వి.)

రక్తదృశము. నం. వి. శ. పుం. పావురము, కపోతము, ఇట్లే రక్తదృష్టి.

రక్తధాతువు నం వి. ఉ. పుం 1. గైరికము (ఎఱ్ఱనిధాతు, ఎఱ్ఱమన్ను) 2 తామ్రము, రాగి. 3. రుధిరము నెత్తురు.

రక్తనాలము. నం వి అ. పుం జీవశాకము (వృ వి.) (రా ని).

రక్తనాసికము నం. వి. అ పుం ... ము గుడ్లగూబ (వ్యము).

రక్తప నం వి ఆ. స్త్రీ. 1 ... రక్తము త్రాగునది. 2. డాకిని, రాక్షసి.

రక్తపక్షము సం. వి. అ. పుం. గరుడపక్షి. గరుత్మంతము (విఙ్యమ్ను).

రక్తపత్త్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 నాకులి (వృ.వి.) 2. రక్తపునర్నవ (వృ. వి.).

రక్తపము సం. వి. అ. పుం. పిశాచము. దయ్యము.

రక్తపల్లవము సం. వి. అ. పుం. అశోక వృక్షము.

రక్తపాకి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. బృహతి, వాకుడు (వృ.వి.)

రక్తపాణిపము సం. వి. అ. న. ఉత్పలము, కలువ (వై. ని.).

రక్తపాత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 జలగ (అ. ని.).

రక్తపాతము సం. వి. అ. పుం. రక్తస్రావము, ప్రాణవధ.

రక్తపాదము సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱని పాదములుగలపక్షి, చిలుక.

రక్తపాది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. లజ్జాలువు ముడుగుదామర (వృ. వి.). 2. హంసపది (వృ. వి.) (వాచ)

రక్తపాయి సం. వి. న్. పుం. మత్కుణము, నల్లి (విఙ్యమ్ను)

రక్తపాయిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జలగ.

రక్తపిత్తము సం. వి. అ. పుం. న. ఇంగిలీకము.

రక్తపిండము సం. వి. అ. న. 1. ఎఱ్ఱనిమొటిమ ఎఱ్ఱగా జన్మముపై బయలుదేఱెడికాయ. 2 ముక్కునుండియు నోటినుండియు నాకస్మికముగా రక్తముకారుట (విఙ్యమ్ను). 3. పుం. ఓడ్రపుష్పము, దాసనము (వృ. వి.) (త్రి. ని.).

రక్తపిత్తము. సం. వి. అ. న. రోగభేదము. పిత్తమున బయలుదేఱిన రక్తము క్రమము తప్పిపోవుట (రక్తస్రావమగుట).

రక్తపుచ్ఛిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వలికండ్లపాము.

రక్తపుష్పము సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱని పువ్వులుగలచెట్టు, కరవీరము, రోహితకము, దాడిమము, బంధూకము, పున్నాగము మొ.

రక్తపుష్పి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. పాటలివృక్షము. 2 జపాలత. 3 ఆవర్తకీలత 4 నాగదమనీలత. 5 కరుణీవృక్షము 6. ఉష్ట్రికాండీలత. 7. బ్రాహ్మణి, ఒకానొకకీటము (వాచ) (కే.ని.).

రక్తపుష్పిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. లజ్జాలువు. ముడుగుదామర (వృ. వి.) 2. రక్తపునర్నవ (వృ. వి.) 3. భూమిపాటలము (వాచ.)

రక్తపూరకము. సం. వి. అ. న. వృక్షామ్లము (మారేడు, చింతచెట్టు)

రక్తఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 బింబిక దొండతీగ. 2. స్వర్ణవల్లి.

రక్తఫలము. సం. వి. అ. పుం. 1. వటవృక్షము. మఱ్ఱిచెట్టు 2. దొండ.

రక్తబిందువు సం. వి. ఉ. పుం. రత్నదోషము. క. నెట్టనమణిపై నెత్తురు, పెట్టినయట్టున్న రక్తబిందువు, గానం, బట్టకు ... రత్నపరీక్ష 61.

రక్తబీజము సం. వి. అ. పుం. రూ. రక్తబీజము, దాడిమవృక్షము, దానిమ్మచెట్టు.

రక్తభవము సం. వి. అ. న. మాంసము.

రక్తమంజరము సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱగన్నేరు నిచులవృక్షము.

రక్తమండలము. సం. వి. అ. న. కెందమ్మి, చెంగల్వపువ్వు.

రక్తము. సం. విశ. అ. ఆ. అ. 1. రంగువేయబడినది. వేఱురంగు కలుపఁబడినది, చిత్రితమైనది. 2. ఎఱ్ఱనిది, కెంపువన్నెగలది. 3. వలచినది, అత్యాసక్తమైనది. 4 క్రీడాసక్తమైనది.

వి. అ. పుం. 1. ఎఱుపురంగు, కెంపువన్నె. 2 కుంకుమపుష్పము. 3. హిజ్జలము. 4. పరాగము, పుప్పొడి. 5. రంగువర్ణము, న. 1 నెత్తురు. 2. తామ్రము, రాగి,

3. ఇంగిలీకము. 4. కుంకుమపువ్వు. 5. సిందూరము. 6. పద్మకము (వ్య. వి.). 7. ప్రాచీనామలకము (వ్య. వి.). 8. రాగము, ఎఱుపు. 9. ఆర్తవము, ముట్టునెత్తురు. 10. రంగు, వర్ణము.

రక్తమూల. సం. వి. అ. స్త్రీ. లజ్జాలువు, ముడుఁగుఁదామర (వాచ.).

రక్తమూలకము. సం. వి. అ. పుం. దేవసర్షపము. (వ్య. వి.) (వాచ.)

రక్తమేహము. సం. వి. అ. పుం. మూత్రముతో రక్తము పడుట, మేహరోగవిశేషము.

రక్తమోక్షణము. సం. వి. అ. న. రక్తస్రావము, నెత్తురుకాఱుట.

రక్తయష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. మంజిష్ఠ, మంజిటి (వ్య. వి.)

రక్తరాజి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఒకానొక నేత్రరోగము. ఒకనకము కంటిజబ్బు (విల్యమ్సు).

రక్తరేణువు. సం. వి. ఉ. పుం. 1. సిందూరము. 2. పున్నాగవృక్షము. 3. కోపి, కోపముగల మనుష్యుడు. 4. పలాశకలిక, మోదుగుమొగ్గ.

రక్తల. సం. వి. అ. స్త్రీ. కాకతుండి (వ్య. వి.).

రక్తవటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మసూరిక (మసూచకము), అమ్మవారిజబ్బు.

రక్తవరటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రక్తవటి.

రక్తవర్గము. సం. వి. అ. పుం. 1. లాక్ష, లక్క. 2. దాడిమవృక్షము, దానిమ్మచెట్టు. 3. కుంకుమపువ్వు. (దాడిమాదిసమూహము అని వాచ.).

రక్తవర్ణము. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రగోపము. ఆరుద్రపురుగు.

రక్తవర్ధన. సం. వి. అ. స్త్రీ. వార్తాకి, ములక (వ్య. వి.).

రక్తవాను. వి. లేఖరి, వ్రాయసకాఁడు.

గీ. రసికుఁడైనట్టి కాలంపు రక్తవాను, తనర బ్రహ్మాండ మను పెద్ద దవతిలోన, శాయి నిండారఁబోసిన చందమునను, గారు తిమిరంపుగుంపు సొంపారఁ బర్వె. హంస. 1. 141.

రక్తవాలుక. సం. వి. అ. స్త్రీ. సిందూరము.

రక్తవాలుకము. సం. వి. అ. న. సిందూరము

రక్తవృంత. సం. వి. అ. స్త్రీ. శేఫాలిక, వావిలి (వ్య. వి.).

రక్తశాలి. సం. వి. ఇ. పుం. రక్తవర్ణధాన్యవిశేషము.

రక్తశీర్షకము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒక జాతినారాయణపక్షి. 2. సరళద్రుమము. 3. కర్పూరతైలము. (వై. ని.)

రక్తశీర్షము. సం. వి. అ. పుం. (శ్రీ)పిష్టమను నిర్యాసము, ఒకవిధమగు క్రౌంచపక్షి (కే. ని.).

రక్తశృంగికము. సం. వి. అ. న. ఒకవిధమైన విషము.

రక్తసంకోచకము. సం. వి. అ. న. ఎఱ్ఱతామరపువ్వు. కెందమ్మి.

రక్తసంకోచము. సం. వి. అ. పుం. కుంకుమపువ్వు.

రక్తసంజ్ఞము. సం. వి. అ. న. కుంకుమపువ్వు.

రక్తసందంశిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. జలగ.

రక్తసంధ్యకము. సం. వి. అ. న. 1. చెంగల్వ. 2. కెందమ్మి.

రక్తసరోరుహము. సం. వి. అ. న. 1. ఎఱ్ఱదామర. 2. కుంకుమపువ్వు.

రక్తసర్షపము. సం. వి. అ. పుం. రాజిక, నల్లఆవ (వ్య. వి.)

రక్తసారము. సం. వి. అ. న. రక్తచందనము, ఎఱ్ఱచందనము.

రక్తాంగ. సం. వి. అ. స్త్రీ. కాంపిల్లము, రోచని (వ్య. వి.). 2. జీవంతి, పాలకూర (వ్య. వి.) (కే. ని.).

రక్తాంగము. సం. వి. అ. పుం. 1. మత్కుణము, నల్లి. 2. కంపిల్లము (వ్య. వి.). 3. గ్రహమండలము. న. 1. పగడము. 2. కుంకుమపువ్వు.

రక్తాంగుడు. సం. వి. అ. పుం. 1. అంగారకుఁడు

రక్తాకారము. సం. వి. అ. పుం. ప్రవాళము, పగడము.

రక్తాక్తము సం. వి. అ. న. రక్తచందనము, ఎఱ్ఱచందనము

రక్తాక్షము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. ఎఱ్ఱనికన్నులుగలది 2. భయంకరమైనది, వెఱపుగలిగించునది. వి. అ. పుం. 1. మహిషము, దున్నపోతు. 2. పారావతము, పావురము. 3. సారసము, బెగ్గురుపక్షి 4. చకోరపక్షి.

రక్తాక్షి. సం. వి. ఈ. పుం. అఱువది సంవత్సరములలో నొకటి. రుధిరోద్గారికి తరువాతిది.

రక్తాతి (తీ) సారము. సం. వి. అ. పుం. రక్తవిరేచనము

రక్తాధారము. సం. వి. అ. పుం. చర్మము, త్వక్కు.

రక్తాపహము. సం. వి. అ. పుం. బోలము, గోపరసము, పరిమళముగల యొక బంక

రక్తామ్రము. సం. వి. అ. పుం. కోశామ్రము, కొండమామిడి

రక్తార్బుదము సం. వి. అ. పుం. రక్తగ్రంథి, శరీరముపై బయలుదేఱెడి యెఱ్ఱని కాయ, రోగవిశేషము.

రక్తార్శస్సు సం. వి. స్. న. ఒకవిధమైనరోగము. మూలశంకురోగములలో నొకజాతి.

రక్తాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. తియ్యదుంప, ఎఱ్ఱదుంప

రక్తాశోకము. సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱని పువ్వులుగల యశోకవృక్షము

రక్తాశ్మము సం. వి. న్. పుం. కావిఱాయి (శ. ర.).

రక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1 మనోహరత. 2. రాగము, అనురాగము.

రక్తిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. గుంజాలత, గురివెందతీఁగ. 2. తూనికలో నుపయోగింపఁ బడెడి గురివెందగింజ. 3. బంధూకము, మంకెన (వ్య. వి.) (కే. ని.).

రక్తిమ(ము). సం. వి. న్. పుం. రక్తవర్ణము, ఎఱుపురంగు.

రక్తైరండము. సం. వి. అ. పుం. పేరాముదపుచెట్టు.

రక్తోత్పలము. సం. వి. అ. న. ఎఱ్ఱకలువ.

రక్తోపలము, సం. వి. అ. న. 1. ఎఱ్ఱసుద్ద, ఎఱ్ఱమన్ను. గైరికము.

రక్ష సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1 రక్షించుట, భద్రపఱుచుట.
గీ.. విత్తరక్షకుఁ గడుమేలు వృత్తరక్ష.
భార. అర. 4.130.

2. కావలి, కనుపెట్టియుండుట 3. కాయెత్తు, బిడ్డలకు రక్షణకై కట్టెడి యంత్రము వేసిన వస్తువు 4. నొసటఁ బెట్టుకొనఁబడెడి భస్మము, విభూతి. 5. శ్రావణపౌర్ణమాస్య యందు(నితరసమయములయందునైనను) రక్షాబంధముగా ముంజేతఁ గట్టుకొనఁ బడెడి పట్టు త్రాడు లేక పట్టుగుడ్డ. 6. లక్క.

రక్షకుఁడు, సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1 కావలియుండెడివాఁడు. 2. రక్షించువాఁడు. సంరక్షకుఁడు

రక్షణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రక్షించుట, కాచుట.

రక్షణము. సం. వి. అ. న. రక్షించుట, భద్రపఱుచుట.

రక్షణారకము. సం. వి. అ. పుం. రోగసంబంధమైన మూత్ర నిరోధము (విల్యమ్సు).

రక్షణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. కళ్లెపువారు, కళ్లెము. 2. త్రాయమాణ, కలుఁగానుగు (వ్య. వి.) (వాచ.).

రక్షణీరకము = రక్షణారకము. సం. వి. అ. పుం. (విల్యమ్సు).

రక్షణుఁడు. సం. వి. అ. 1. రక్షించువాఁడు. 2. విష్ణువు.

రక్షము సం. వి. అ. పుం భద్రపఱుచుట, రక్షించుట.

రక్షస్సభము. సం. వి. అ. న. రాక్షస సమూహము.

రక్షస్సు. సం. వి. స్. న. పిశాచము, దయ్యము.

రక్షాకరండకము = రక్షాకరండము. సం. వి. అ. పు.

రక్షాకరండము. సం. వి. అ. పుం. భద్రపఱచెడుబరణి, డబ్బి, కాయెత్తు, యంత్రమువేయఁబడిన రక్షరేకు గొట్టము.

రక్షాగృహము. సం. వి. అ. న. పురిటిల్లు, ప్రసవ గృహము.

రక్షాధికృతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. రక్షణమునకై యేర్పఱుపఁబడిన యధికారి, పలువాఁడు 2. న్యాయాధిపతి. 3. రక్షకభటులలో ముఖ్యాధికారి.

రక్షాపత్రము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి భూర్జపత్రి వృక్షము.

రక్షి. సం. విశే. (న్. ఈ న్) రక్షిత.

రక్షించు. సం. స. క్రి. గుప్తపఱచు, కాపాడు.

కం. రాజునకు విజయమూలము, రాజితమంత్రంబు సుస్థిరంబున దానిన్, రాజాన్వయ రక్షించితె... భార. సభా. 127.

రక్షించుకొను. సం. స. క్రి. (రక్షించు+కొను) కాపాడుకొను (చూ. రక్షించుకోలు)

రక్షించుకోలు. మి. వి. (రక్షించుకొను) రక్షించుకొనుట.

మ...ఎ, య్యదిది దిక్కెక్కడఁ జొత్తు మెవ్విధమునన్ ప్రాణంబు రక్షించుకో, లోవవున్ దైవమయంచు గోపనివహం బుద్వేగమొం దెన్మదిన్. హరి. పూ 7. 164.

రక్షిక. సం రక్ష.

రక్షితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రక్షకుఁడు

రక్షిత సం. విశే. (ఋ ఈ. ఋ.) రక్షకుఁడు.

రక్షితము సం. విశే (అ. ఆ. అ) రక్షింపఁబడినది.

రక్షితవ్యము. సం విశే (అ ఆ అ) రక్షింపఁదగినది (శ. ర)

రక్షివర్గము. సం వి అ పుం. అంగరక్షక సమూహము (శ. ర).

రక్షోఘ్నము. సం. వి. అ. పుం తెల్లయావాలు, శ్వేతసర్షపము న. 2. కాంజికము, పులిగంజి 3. భల్లాతకము, నల్లజీడి (వృ.వి.) 4 సూక్తభేదము (ఋగ్వేదము). విశే అ.ఈ. అ. రాక్షసులను చంపునది (రక్షోహననము, అమనుష్యకర్తృకమైనపుడే ఈరూపము).

రక్షోఘ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ వచ, వస (వృ వి).

రక్షోజనని సం వి. ఈ. స్త్రీ. రాత్రి (విల్యము)

రక్షోహము సం వి న్. పుం. 1. గుగ్గులము. 2 తెల్లఆవాలు (వాచ).

రక్ష్ణము. సం. వి. అ. న రక్షణము.

రక్ష్యము సం. విశే. (అ. ఆ అ.) రక్షింపఁదగినది (శ ర).

రగులు. అ. క్రి. మంటయెత్తు, మండు

చం. రగులదె నల్వగ్రుడ్డుగమి రాముని కించుక కీడుగల్గినన్.

ఆచ్చ. రా అ. 47.

జ : రగుల్చు.

రగు(వు)ల్చు(లుచు). స క్రి (√రగులు) రగులఁజేయు, మండఁజేయు

చం మగటిమనోనివాసముల మానిని దృక్కుద నాస్త్రపావకున్, రగులుకొనన్ రగిల్చి చిఱునవ్వను గంధవుఁ గొండగాడ్పుచేఁ, బొగలెగయించి పల్కు నెయివోయుచు మండఁగ మాయకట్టెచే, నెగసనఁ ద్రోచి యార్పఁదగునించుక యించుక కూర్మితు పఁన్.

కా. 4. 24

రఘుపతి సం వి. అ. పుం రఘువంశీయులలో శ్రేష్ఠుఁడు. శ్రీరాముడు ఇట్లే రఘు రుఁడు, రఘువంశతిలకుఁడు, రఘునందనుఁడు, రఘూద్వహుఁడు. మొ.

రఘువు. సం. వి. ఉ. పుం దిలీపుని కొడుకును, నజుని తండ్రియు నగు సూర్యవంశపురాజు. బ. రఘుని వంశమునఁ బుట్టిన రాజులు. న. రఘువంశమను పందొమ్మిది సర్గల మహాకావ్యము (వాచ.)

రచన సం. వి ఆ స్త్రీ 1. ఏర్పాటు, విన్యాసము. 2. నిర్మాణము, సృష్టి. 3 కృతి, గ్రంథరచనము. 4. కల్పన, ఊహ

రచనము. సం. వి. అ. న రచన.

రచయిత సం. వి. అ (ఋ. (స్త్రీ. ఋ)
1. రచించువాఁడు, నిర్మించువాఁడు 2. గ్రంథకర్త, కవి.

రచి(యి)ంచు సం. స. క్రి. ఏర్పఱచు, నిర్ణయించు.
వ. అత్రిపుత్రుఁడు తన కూఁతును...అభిమతుండైన రాజపుత్రునకు వివాహంబు సేయం గావక స్వయంవరంబు రచియించుచున్న వాఁడు.
భార. ఆది.7. 4

2. చేయు, నిర్మించు.
సీ. చిన్నారి పొన్నారి చిఱుతకూఁకటినాఁడు రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర, కాశీ. 1. 7.
వ. చంద్రాంగదచరిత్రానుబంధం బగు నొక్క మహాప్రబంధంబు నవరసనిబంధబంధురంబుగా రచియింపఁ బూని. చంద్రా. 1. 7.
3 వన్ను, సిద్ధపఱచు.

రచితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. ఏర్పఱుపఁబడినది. చేయఁబడినది నిర్మింపఁబడినది.

రచ్చ[1]. వి. 1. (గ్రామములో) పెద్దమనుష్యులు గూర్చుండు చావడి, మొగసాల.
సీ. కావున నాచారగతి వింట గడులెస్సరాజ మార్గంబున రచ్చ మంద, మూత్రపురీషవిమోచనంబు సేయమి ... భాగ. షష్ఠ. 4 117.
ద్వి. రచ్చలు నంగళ్లు రాజమార్గములు, నచ్చుగాఁ జెన్నారు నారామములును
రం. రా. ఉ. 148 పే. 1 పం.
చం. రయమున వృష్టిపై యొదిగి రచ్చలకై విధి యంతు రుగ్రతన్, హాయఁ దిమిరంబు ... వాతనిపై నృపతిం గజాదినిస్సమయముల ... లాడుదురు... అశ్వగుల్. ఆము. 4. 151.
2. కొలువు, సభ.
మ. స్ఫురణం బాసిన సజ్జనుండు ధనహీనుండైన రాజున్ నిర, ఘరుఁడౌ యోగియు రచ్చలో ఖలుఁడు నిష్కంటకంబుతో తోయముల్.
మల్హణ. 1. 48.

కం. రంభకు నహుషు యొక్క ప్రతి. రంభ గలిగి తిరిచి తెచ్చె రచ్చల కని సం స్తంభింపనీరు హాస్యా. రంభణ మీపోరు నిర్జరవిటుల్ నగుచున్.
కళా. 3. 248.
3. రాజమార్గము.
ఉ.. తారకగణస్ఫురితద్యుతిఁ దాల్చి పొల్పుసం, ధ్యాంగనవోలె నొక్కవనజానన భోరనవచ్చె రచ్చకున్. కు. సం. 7. 125.
సీ. శచిమాఱుమనువు రచ్చలఁ బెట్టి యొందఱే నింద్రుల మనువారలేఁగి రహహ. గీ. చూడనివి యెల్ల యుగ చర్య సుద్దులయ్యె. హంస. 1. 150.
మ...నాకాన్పు రచ్చల కెక్కెంగద యింక మానుదురె యీ సాధ్వుల్ వనుం దూఱఁగా
శుక. 441.
4. స్థానము, ఉనికిపట్టు.
చం. చెలువము రచ్చ కాముకుల జీవన మంగజ రాజ్యలక్ష్మి తూ, గులు గనువట్టిసద్గతి మరుద్గణికామణిసోమయాజుల, న్వలవఁగఁ జేయు నౌషధము స్వర్గవిభూషణ మంబురాశి స, త్కులభవ పుణ్యరాశి నలకూబరు ప్రాణ పదంబు రంభదాన్. చిత్రభా. 2. 64.
5. గోష్ఠి.
చం.. శ్రుతిహితస్వరవైఖరు లుచ్చరించుచున్, మనుకులదీప్తిదీప్త భువనద్విజరాజుల రచ్చ లచ్చటన్, గనుఁగొని సాంద్రవిస్మయవికాస విభాసిత మానసాబ్జుఁడై.
హ. నల 2. 31. (హరిశ్చంద్రపతమున)
చం ... ఇంటిగొల్లకదడయ్యక రచ్చల గొల్వఁ బోవలెన్. ఉ. రా. 5. 145.
6. కలకలము
చం... శ్రుతిహితస్వరవైఖరు లుచ్చరించుచున్, మనుకులదీప్తిదీప్త భువనద్విజరాజుల రచ్చ లచ్చటన్, గనుఁగొని సాంద్రవిస్మయవికాస

విభాసితమానసాబ్జుఁడై.
హ. నల, 2.31. (నలపక్షమున)

7. కలహము.

ఉ.. వివేకములెల్లను వెచ్చఁబెట్టివీ, రిచ్చట దొమ్మిగూడి కలహించిన తేరుగడేలబుట్టు నీ, రచ్చలణంపఁగావలయు రాయని యింద్రుఁడు చేయమర్చుచున్.
అహ. 1. 105

కం. అజుఁ దరుగు దెంచి గురునిన్, రజనీకరుఁ గాంచి యిట్టి రచ్చలుగలవే, గజిబిజి వలదనితారా, గజయానం తేరఁబోయి గ్రక్కునఁ బలికెన్
శశాం 5. 127.

8. సమ్మర్దము.

వ... మొగులు తెగలరచ్చలనచ్చటం బెచ్చుపెరుగు జాంబూనదాంబుజకదంబ తాలంబ కాదంబ కాడంబరములు వాసించుచు వసు 2 140

బలుపచ్చబెరఁగునిగ్గుల రచ్చతుదఁగల్గు ఘన కిరీటము మస్తకమునలర్ప ఉ. హరిశ్చ 1.55.

9. బాధ, ఉపద్రవము (చూ.రచ్చసేయు)

ఱ. రచ్చకొట్టము, రచ్చగొను, రచ్చపట్టు కొట్టము, రచ్చబండ. రచ్చమ్రాను, రచ్చయిండు, రచ్చ యొనర్చు, రచ్చరావి, రచ్చబాయి, రచ్చ సేయు

రచ్చే^{2}. వి. (సం. రక్షా) కాపు, రక్షణము (చూ. రచ్చసేయు)

ఱ. రచ్చసేయు.

రచ్చేకొట్టము, వి. (రచ్చ+కొట్టము) 1. రచ్చ చావడి (మండపము), సభామందిరము.

సీ. సత్రంబుసాలయుఁ జలిపందిరియు రచ్చకొట్టము వచ్చుట గురుజనముల, నిందించుట... నిరయహేతువులు. భార. అను 2. 61

గీ. క్రోధలోభాత్ముఁడై రచ్చకొట్టమును సు,రాల యంబును బ్రపయును గూల్చి, నతని కీర్తిలైదరు లోభియైన సకల, సుకృత విక్రయ మాటిచెద ర్యాడు మధిప, మార్క. ౫. 8౩.

కం. దేవగృహ ముకడ వీథిని, గోవాటమునందు రచ్చకొట్టము పొంతన్, భూవర నన్యములను వి, ప్రావిసృజన మొప్ప దండ్రు చారిత్రవిదుల్.
భార. అను 498.

2. ధర్మశాల

సీ రచ్చకొట్టంబు నారామంబుఁ గూపంబుఁ బ్రపయుఁ గావించుట... భార. అను. 2.64.

గీ. నానాపనీ సమాయాతపథికు, లమరఁ గనుపట్టు రచ్చకొట్టమున కరిగె. శుక. 3. 188.

ద్వి .. రచ్చకొట్టమె నాయున్న కొలువు, కూటమి, ఇక్కడ నాయింట నీరీతియైన, దిక్కులేనట్టు వర్తిలు మదియాజ్ఞ.
ద్వి. పరమ, 3. 310 పా.

రచ్చేగొను అ. (క్రి. రచ్చ^{1}+కొను) గుంపుగూడు.

వ అచ్చెరువడి వియచ్చరులు వచ్చి రచ్చగొని యాడ. రామా 5 188.

రచ్చేపట్టు వి. (రచ్చ^{1}+పట్టు) కొలువుకూటము, సభాభవనము.

సీ. మొనకట్టు నెత్తమ్మి మొత్తమ్మునకు రచ్చ పట్టు ఐమానధూపరివృఢునకు.
చంద్రా 5 120.

(సూర్యోదయ వర్ణనము)

వ. అచ్చిత్రరేఖయుమ్మచ్చెకంటి పచ్చవిలుతురచ్చ పట్టయిన పాన్పువం బవళించియున్న నచ్చో టికింబోయి... ఉ హరి. 5. 138.

2 గోష్ఠి స్థానము.

గీ కనకగమికేమఁ గల్పవృక్షనమునికిఁ బచ్చరా చట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకు మనుచ. 2.43.

3 ఉనికిపట్టు, ఆశ్రయము.

మ. దళకుఁగఁదువ దావకేశి కీ పంతశుద్ధికిం జన్మభూమి యుదాంతత్వము రచ్చపట్టు ... గొబ్బున నారసింహమనుజే డ్రస్వామి సామా న్యుఁడే. రామం. 1.82.

చ . చలుపు చ్చపట్టు జలజంబులతుట్టు విరాలి

కలిక్రోవులకనుకుట్టు జక్కవలగొట్టు చకోరులమేలియట్టు.. రా. వి. 3 8

రచ్చపట్టుకొట్టము = రచ్చపట్టు వి. (రచ్చపట్టు + కొట్టము) సభామండపము.

వ... వచ్చుబాబంతులంగను పట్టుకోటవాకిటిరచ్చపట్టుకొట్టంబున నట్టనడితెరవుం జట్టుకొని ... ఉ. రా. 3. 22

రచ్చబండ. వి (రచ్చ[1] + బండ) రచ్చసేయు కాలమందు పదిమంది కూర్చుండెడిబండ, రచ్చబాయి (శ ర.).

రచ్చమాను. వి జౌ. (రచ్చ[1] + మ్రాను) జనులు గోష్ఠిసేయుచోట నీడకై పెంచిన చెట్టు, చైత్యము.

గీ. విడువకెప్పుడు పెనుగాలి వీచె దొడగె, దోచె దక్షిణ దిక్కున ధూమకేతు, సురకన్యలు పూజింపవరుగుత్రోవ, నున్నతంబైన రచ్చమ్రానొరిగి కెడసె హ. హం 5 37.

సీ. లలుపుదూలము కొమ్ములు నొగరాగాడి మచ్చుముంగిట రెండు రచ్చమ్రాకు, లీను గోవగ వేగురింటి బిడ్డలు నూళతార్పులు నూవపాంతలంగొలుచు. వేం పంచ 4 116.

రచ్చయుండు అ క్రి (రచ్చ + ఉండు) సభచేసి కూర్చుండు, కొలువుండు

గీ. ఇచ్చటనెకాదె యిచ్చరాగచ్చు చెన్నె, ముచ్చటలు మీఱ మెచ్చుచు రచ్చయుండి ఇంద. 3 33.

రచ్చయొనర్చు అ. క్రి (రచ్చ[1] + నర్చు కొలువు సేయు; నివసించు.

ఉ. పచ్చిచాయయుం బిఱుతపాయముగల్గు వెలుంగునిచ్చలో, రచ్చయొనర్చు నదలి బరాకున దేలుచు వేడ్క నేలుచున్ పాండు 4 48.

రచ్చరావి. వి. (రచ్చ + రావి) పెద్దమనుష్యులు కూర్చుండుచోట నీడకై చేసిన రావి చెట్టు.

చం. విపులధరాధరాగ్రమున నేలుపవంశకలరచ్చరావిది, వట్టపరిమళంబుతోఁ గదవలంతలుపండుల విఱ్ఱవీగు... వరాహ. 10.120.

సీ. కదలక వెన్నెదిగాచుదయ్యంబులు రచ్చరావుల బొమ్మరక్కసియలు గీ. అంజతల్లు అవఁగ... కవిక 4. 110

రచ్చబాయి. వి. (రచ్చ[1] + బాయి) రచ్చచేయు కాలమున పదిమంది కూర్చుండు బాయి, రచ్చబండ,

సీ అచ్చమైవాకిట రచ్చబాయి మెఱుంగు పంచతిన్నెలు గొప్ప పాఠిగోడ. శుక 2. 407

రచ్చసేయు[1] అ క్రి. (రచ్చ[1] + చేయు)

1. గోష్ఠిసలుపు.

కం. ఈరీతినెల్లవారలుఁ, జేరి వాలాంకుండు రచ్చసేయఁ దదీయాం, భోరుహముఖ సరకాపుటా, యారులఁ గూడికొని నిజగృహాంతర సీమన్. శుక 2. 418.

2 గుమిగూడు సభచేయు.

గీ. స్థూల పరిపక్వకానసోదుంబరాగ్ర, రంధ్రముల వాననీరు సొరంగవెడలె, మశక పంక్తులు దావ ఘూమంబు లణఁగ, రచ్చసేయంగ వెడలె విశ్రాంతి కనఁగ. ఆము. 4 111.

3 కలహించు

ద్వి. రత్నాలకుప్పయో రాజీవనేత్రి, రత్నాంగి నీతోడ రచ్చచేసినది. ద్వి.శ.సా. 1758 పం.

స. క్రి. 1. బయలుపఱుచు.

గీ. రవి బిగియింతు నదియును నవలజైచి, కుంకుమపు బూత చిమచిమకొనెడుచిన్ని, పచ్చికొనగోటిజాఁకులు రచ్చసేయ, గుబ్బయరగానరాఁ జైటకొంగుచైతు కువల. 4. 158.

2. బాధించు

గీ. రచ్చసేయఁగ దొరకొనురాత్రులందు, ముని కుమారుల బెదరించికొనఁగఁ నోడఁగుఁ, గామినీ మోహవాడు నిక్కముగఁజేసె, నిందు రమ్మన్నచోట నిల్లల్లగొనుట. కువల. 3. 2..

రచ్చసేయు². అ. క్రి. (రచ్చ²+చేయు) కాచు, రచ్చ సేయు

సీ. క్రేశల పలవు(గొల్చెడు దిస్సమొలవాత్తి గచ్చ
కయలత్తి రచ్చసేయ. ఘటికా 128

రజ్జి. సం. (రజ్జు + కిప్.) రజ్జువు, త్రాడు

సీ. పశుభాగములవెంబడి కుథంబులు జాటిపోవ
రజల్ త్రవయ్యా(బొంగిపొంగి.
వేం. పంచ. 1 62.

రజఃపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. కేతకి, మొగలి (వృ. వి.).

రజక. సం. వి. అ. స్త్రీ. చాకిత, చాకలది.

రజకము. సం. వి. అ. పుం. 1. చిలుక, కీరము

రజకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. చాకిత, చాకలది

రజకుడు. సం. వి. అ. పుం. బట్టలుతుకువాడు, చాకలివాడు.

విశే. (అ. ఆ. అ.) మృగముల నానందపఱచు వాడు.

రజతప్రస్థము. సం. వి. అ. పుం. కైలాసము, వెండి కొండ.

రజతము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1 తెల్లనిది, శ్వేత మైనది.

వి. అ. పుం. న. 1. వెండి 2. బంగారము 3. ముత్తెములసరము, ముక్తాహారము 4. రక్తము, నెత్తురు 5 దంతము 6 పర్వతము. 7 ఏనుగు. 8. రూప్యము. 9. తెలుపు. 10 హ్రదము (కే. ని.)

రజతాద్రి. సం. వి. ఇ. పుం. వెండికొండ, కైలాస పర్వతము. ఇట్లే రజతాచలము మొ.

రజతి. వి. గడన, సంపాదనము (శ. ర.)

రజనము. సం. వి. అ. న. 1. రంగువేయుట 2 కుంకుమపువ్వు. 3. రాగద్రవ్యము (కే. ని.).

రజని. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. 1. రాత్రి 2. పసుపు. 3. లక్క. 4. దుర్గాదేవి. 5. కుంకుమపువ్వు. 6 జతుకృత్తు, కోరింద (వృ. వి.) (కే. ని.) 7 నీలి ఒకానొక ఓషధి

రజని (నీ) కరము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

రజని (నీ) కరుడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుడు.

రజని (నీ) చరుడు. సం. వి. అ. పుం. 1. రాత్రించరుడు, రాక్షసుడు, పిశాచము 2. చోరుడు. దొంగ. 3. రాత్రికావలి యుండెడివాడు. 4. చంద్రుడు

రజని (నీ) జలము. సం. వి. అ. న. రాత్రి పడెడి మంచు, తెల్లమంచు

రజని (నీ) పతి. సం. వి. ఇ. పుం. చంద్రుడు.

రజని (నీ) ముఖము. సం. వి. అ. న. నిశాముఖము, సాయంకాలము, ప్రొద్దుకుంకువేళ.

రజము. సం. వి. అ. పుం. రజస్సు, ఆర్తవము. 2 రజోగుణము. 3. పాంసువు, ధూళి (కే. ని.).

రజసానువు. సం. వి. ఉ. పుం. మేఘము. 2. దేవుడు 3 హృదయము. 4 ధర్మము (వై. ని.).

రజస్వత్వము. సం. వి. అ. న. రజోగుణము కలిగి యుండుట.

రజస్వల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఋతుమతియగు స్త్రీ. ముట్టయినయాడుది. 2 పెండ్లియీడు గలకన్నె.

రజస్వలము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. దుమ్ముగలది దుమ్ముక్రమ్మినది 2 ఉద్రేకము గలది. రజోగుణముగలది. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు.

రజస్సు. సం. వి. స్. న. 1. దుమ్ము, ధూళి. 2 పుష్పపరాగము, పుప్పొడి. 3 సూర్యకిరణములో కనబడు అణువు, పరమాణువు 4. దున్నబడినభూమి, సేద్యము చేయబడిన పొలము. 5. త్రిగుణములగు సత్త్వరజస్తమోగుణములలో రెండవదగు (రజో) గుణము 6 ఋతురక్తము ముట్టు నెత్తురు. 7. కుంకుమపుష్పం. 8. తగరము. 9 శరదృతువు. 10. నీరు. 11. పూలమాల. 12. తేజస్సు, కాంతి. 13. రాత్రి. 14. తేజస్సు, వీర్యము. 15 పగలు. (కే. ని.).

రజాయి వి. చలికి కప్పుకొనెడు దుప్పటి (శ. ర.).

రజోబలము సం. వి. అ. న. అంధకారము, చీకటి.

రజోమత్త్వము = రజస్వత్వము.

కం. సాత్త్వికులకు దివము రజో, మత్త్వకలితవర్తనులకు మధ్యభువనవా, సిత్త్వముఁ దామసులకు నీచస్వారాధోజగంబు సంప్రాప్తమగున్.
భార. అశ్వ. 2. 128.

రజోరసము. సం. వి. అ. పుం. అంధకారము, చీకటి.

రజ్జాడు = రిట్టలాఁడు. దే. క్రి. (√ రజ్జు.) వ్యర్థవచనములాడు.

గీ. ...యు ... తెన్నయాఁ ...కున్న, నెటిఁగెవ్వుగాఁ రజ్జాడనేల యిపుడు.
కాశీ 2 193.

రజ్జ స. క్రి. ప్రేలు వదరు.

కం. ... వాఁడే, మ...యు ...డు మాట...యని ...వృత్తుఁడగు దు...నేమని, ... ప్రాపు నీవు ...
భార. ఉద్య. 4.304.

రగడ. ... కొనఁగ ... గూళ్లు గ...గ, ...గ ...పు వందనేల యిటు ర...గ. మనుచ. 3.84.

అ. క్రి. ఆత్మ...చేయు.

చం. ని... కాఁడయగ నెమ్మది నమ్మినవాఁడు కంసుఁడె, య్యమునవఁ గ్రుస్సిపోక బలమంతయుఁ జూపి గాని ...సని దీటునే వెడఁగ, చ...న ...వుగన్నని, యనుపమకీర్తి ...మ...స్తి ...గఁ జూపవచ్చితిన్.
... పూ. 6. 100.

(రజన = ... = ప్రేలఁగనే, ర...వఁబని దీటునే క్రొ... ...).

విశే. వ్యర్థ...

సీ. రచ్చ... ...ఓన్ ర...చేతల సరివారిలోపలఁ దలపఁపు ...
భాగ. 6. 165.

(రజ్జుఁజేతల = వ్యర్థకార్యములచే)

వి. 1. వ్యర్థభాషణము.

చం. ఇలువడిగల్గెనేని నిలవెల్లను నేఁగఁజాలు వేయుర, జ్జులు విను రాజు నేర్పరియు కూరుఁడుఁ గావలయుంజుమీ. భార. శాం. 3 163.

సీ. అని యదల్చినను వారలవాయి గొనక యవ్వలు కు అన్నియును రజ్జులుగఁ గొనుచు.
భార. మౌ 165.

2. దుర్భాషణము

కం...సిరజూ, వముల గొని రజ్జుఁలేటికి, సమయం. బరుదెంచెఁ దొంటి చందముగలదే
భార.విరా. 4.1930

ద్వి. రజ్జు లాడెదవు నారాయుడిఁగలఁగి.
ద్వి హరిశ్చ. పూ. 2110 పం.

గీ. అమ్మనేఁ జెల్ల జాఁపషయ్యా మఱేమి, రజ్జులాడెదు మంచి గురస్తువగుదు. చేరి మాటాడి వపుడె నా సిగ్గువోయె, నౌర యంటివి తెన్న జాగా యెఁగాదు. శుక. 2.423.

3. ఆత్మశ్లాఘము, డంబము.

మ. తగవే రజ్జులు నేఁడు నీదగు మహాస్థానంబులో నిఁతటన్, పగవా రక్కడ గ్రుక్కరే...
భా. రా. యు .112.

గీ. ఒకటవైవను వారియం దొకరిలోని, చిదుర పాలును బోలఁడు సిగ్గులేక, పాండవుల గెల్తు వేనని పలుకుచుండు, వీనిరజ్జులు తులువలు విం(డు దగిలి. భార. ఉద్యో. 2. 161.

అ. సకల బలుకు దీవు సరిలేరు నాకని, నిదె రణంబు వచ్చె నెల్ల వారి గెలుఁగవచ్చు దీనఁ జోఁచోట రజ్జైన యట్లు పూరగింప వగునె యిచట.
భార. విరా. 5. 88.

ఉ. వాయపు రజ్జులేల మునివల్లభ వృద్ధుఁడ వౌఁటెఁ గావుతేఁ, బ్రాయపువాఁడ వద్రివత రమ్యములైన యనేక దేశముల్, ధీయుత యల్పకాలమునఁ ద్రిమ్మర శక్యమె నీకు వెమ్మెయిన్ మార్క. 4.217.

4. దురభిమానము, తగని గర్వము.

కం. శా వెత్తుకొంటి రక్కల, నేనియుఁ దలమాసు వోని నెత్తురుకుడుమున్, సేనానిఁ జేసి రజ్జున, దానవపతిమీఁద నడవఁదగునే నీకున్.
కు. సం. 10. 580.

5. అతిశయము.

వ..చింతగ్రొజ్జురజ్జునుఁ జేలసిండి మెండును ఇప్ప పూ మొగ్గల యగ్గలికయు... కాశీ.7. 185.

ఇ: రజ్జాడు, రజ్జులాడు, రజ్జులాట.

రజ్జులాఁడు విణ. (రజ్జను + ఆఁడు) 1. వ్యర్థభాష ణుఁడు, వదరుఁబోతు.

కం. మండెదు బలునారసముల, వెండియు నా రజ్జులాని విన్నప్పుండు, ద్దండత నేసిన యొక నవి, ఖండించెను గురుసుతుఁడు గర్వంబలరన్.
భార. ద్రో. 4.245.

2. ఆత్మస్తుతిపరుఁడు.

ఉ..... వాలిభూరికా, ర్యాల యుధనై పుణక్రియలయం దు బదాలవపాలుఁ బోలఁడీ, వాయుపురజ్జులాఁ డధిప...
భార.అర.6 63.

రజ్జులాట, వి (√రజ్జులాఁడు) డంబములాడుట.
కం...రణ శ్రీవిక్రమంబు నెఱపఁగ, రావింపుము రజ్జులాట రాకోచితమే. విక్ర. 4.72.

రజ్జువు సం. వి. ఉ. స్త్రీ. 1. దామము, త్రాడు, దారము. 2. వేణి, అల్లిన వెండ్రుకల కుప్ప. 3. అష్టహస్తప్రమాణము, ఎనిమిది మూరల కొలత (శే.ని.).

రటంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మాఘకృష్ణచతుర్దశీ తిథి.

రటనము సం, వి. అ న. 1. కేకలువేయుట, మాట లాడుట.

రటితము. సం. వి. అ. న. అఱుపు, కలకలధ్వని.

రట్టడము. వి. (సం రాష్ట్రకూటం) సత్రము, ధర్మశాల

వ .. వీరడిపులనాంటికొల్లి మె (బి) లింట్టడము యష్టభోగం సల్విన పదలతోం గూడవిలిచి...
దశా 4.1281.

రట్టడి¹ వి. గ్రామాధికారి.

ఉ...సుతలఁదిమ్మమరంగమ లింగగోపమన్, రట్టడి కాకుమారి పెద రంగయ సోముఁడ గాంచె వేడుకన్. అప్ప.1.80

కం ... శివుని భక్తింపూజింపుఁడు మీ, రోజనెడి వడవకుండుఁడు, రాజులు రట్టళ్లనగుట రావె ల్లిటకిన్. శివ. సా. 200

వ. స్వస్తి శ్రీముఖుదిన్యపక వర్షంబులు 1030 యగు నేండుగుండిడటితిగటూరి రట్టడియైన త్రికాటబోయని మన్మణ్ణుపకుకబోయని ఎత్తి చ్చినగుడి. 1035 గుజి ఇనుమెళ్ల శాసనము.

వ...నడుకునిరి సురపరట్టడియు అండపురి బతమ రట్టడియు... బెండనిపూండి కామిరట్టడియు.
దశా 4 1194

ఇ రట్టడికము.

రట్టడి² వి 1 రట్టు, నిద

సీ. కడలేని రట్టడి కొకిగట్టుకొనియైనఁ గమలారి గురుతల్పగతుఁడు కాఁడె. ప్రబోధ. 1. 50.

2. అగ్రహాము
(యమదండన)

వ ఎగురులాడుచు ముష్టి ఘాతంబుల బాధించుచు బెట్టురట్టడిఁ గొట్టుకొనిపోయి తన్నగరదక్షిణ దిగ్భాగంబున, సౌన దో. ౨. 128.

విణ. నింద్యుఁడు, నింద్యము

ద్వి. వడిఁబాటి యిచటికివచ్చినఁ జూచి, రట్టడి మంత్రుల రాజ్యంబునాకు, గట్టిరి తియకాని కపటమే నెఱుఁగ.
సం. రా. కిష్కిం. 205 పొ వ పం.

కం. బిట్టలిగి త్రేత లోగిఁ దన, గట్టడిచందములు దెల్పి. నీలా. 1 98.

3. దుష్టుఁడు, దుష్టురాలు

వ. రట్టడివీరులకుఁ దోబట్టువులై బాలయును

జ. మ్పొత్కటియున్. అవందగు వన్నెలు చెన్ను వహించిర, ఉ. రా. 1. 300.

ద్వి ఎక్కసంబున మూర్లు వేలు వచ్చిచ్చి, ముట్టి జిక్కినవేళ ముట్టిచేపట్టు, రట్టడై తిరిగి పత్రం బులుగొనుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 480 పం.

ద్వి. రట్టడి ముక్కిడి రక్కసి మఱియు, దిట్టరై బలముల దెచ్చెఁ గావలయు,
రం. రా. అర. 161 పా. 28 పం.

3 వ్యర్థము

క. అలిపల హృదయము లారసి, రతికలన ద్దెల్పి తేరి రట్టడరూపున్ జతురతయు జవ్వనంబును, వితయుచు మీ యడవిఁగాయు వెన్నెలరీతిన్
శశాం. 3. 78.

జా. రట్టడితనము.

రట్టడికము వి (√ రట్టడి) గ్రామాధికారము.

వ. ఆచంద్రార్కము నడచునట్లుగా గంగగొండ చోళకై రాగియాణ్డా, రిత్వేతం బుత్తెంచిన నుంటయిరు ణ్డు మ డలకుంటగు వెలగాం తే కొని అణ్డమూర రట్టడికము
ద. శా. 4. 1186
ద. శా 4 1029.

రట్టడితనము. వి (రట్టడి + తనము) కోపపు వచనము.

ఉ. రాకు రాకు మనడి రట్టడితనములు, పోకు పోకు మనెడి పొగరుబగలు, పొడువు పొడువు మనెడి వె ,ద, పుబీరముల్, ఇడువు నిడువు మనెడి వీఁక పెనఁగ. విజ. వి. 3. 150.

రట్టణము. వి నాట్యవిశేషము.

ఉ దేశిపథంబు రట్టణము దివ్యకళాంసియుఁ గోల చాప్పె, లాసకి. శ్రీరం మా. 4. 182.

రట్టు వి 1 నింద, దూఱు

సి శాఖోపశాఖలు జాగు నన్న రట్టు.
శివగా. 3. 71.

గీ. పాపు రాభోగవార్తి పెనపుడుపాని, మదిఁ బొడము డంబపోసి రట్టని యటంచుఁ, తెలువ సంకోచవిభవపై చిక్కఁ బరఁగఁ, బరఁగు నా నగరంబు గన్పట్టఁ జూచి.
రాఘవ. 2.38 (రామాయణార్థమువ)

గీ. పేరు ఋషిగాని మాతండ్రిపేరు పెంపు, గల మహారాజమణి యట్టఘను కడుపున, బుట్టియే విట్టిరట్టొడిఁ గట్టుకొన్నఁ, జెట్ట యని తిట్టరే తోడిచేడెలెల్ల. ఉ. రా. 1. 183.

2. అపకీర్తి

గీ రాజవై నేఁడు కడపట నోఁమాలి, తెచ్చికొంటి విపాయని తిట్టురట్టు, నకటయిఁకనైన నా చెప్పినట్లు చేసి, దేవతాచార్యునకుఁ దారఁ దిరుగ నిమ్ము వరాహ. 7.26.

ఉ అట్ట మదీయమైన వపురాశ్రయలోభ మహాపరాధమే, గట్టిగ తేచివచ్చుటకుఁ గారణమైనది నాకు దోసముల్, గట్టెడు నీ మృషాచటువికారముఁ జూడఁగజేసి యిప్పుడున్, దిట్టునురట్టు వర్ధమగు దీనికి నిన్ననఁ జెల్ల దేమియున్.
ప్రభా. 5. 128.

ద్వి. వట్టిఁ దిట్టునా కెనఁగకయుండ, బోరన ముని పుత్రుఁ బ్రోఁచితిగాన.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 2419 పం.

3; ఉపద్రవము. ఆపద.

ఉ గొట్టుతనానఁ దన్ వెడలగొట్టిన దిట్టను రట్టడంచుఁ దోఁబుట్టువనాట నొండవకపోయితి.
ఉ. రా. 2. 309.

ఉ. రాచకుమారు పోరు భువి రట్టని యెంచక నైజ వంశమున్, నీచతఁజెందువం చనక నెమ్మది మామయశోవిలాసనా, రోచితవృత్తియుం దెగి యనోపకవశైను నీలలోహితుం, జూచిన చూపె ఖావమునఁ జూచుచుఁగాఁ పమిటారి యేపునన్.
ఉ. హరిశ్చ. 4. 35.

(ఉపద్రవకరమని భావము).

ఉ. హత్యకురోయఁజూతురె దురాత్ములై చరియించు రాక్షస, బ్రాహ్మ్యలు వీతివంక వగు

రట్లఁబు దిట్లకుఁజెట్లకోర్చునా, ద్రవ్యవిశేష మెక్కుడిది చం రా. 2. 85.

4. మొఱ (ఫిర్యాదు).

దండకము ... వెన్న చేమాటుగొల్లాడఁగా గొల్ల యిల్లాండ్రు వందారవిందాస్యలై రట్టు గావించి నన్. పారి. 3 39.

5. గోల, అల్లరి.

పి. పదినదలపోఁత దాఁచెదమంటిమా నిట్టూర్పు గాడ్పులు రట్టు సేయు. వరాహ. 4. 19.

గీ. తనదు చిన్నెలకైయానఁ దతవు సేయ, నడుగ వచ్చిన మనను రానట్టివారి, రట్టుగావించి మగవారిఁ బట్టి డాసి, తౌర మొఖ్ఖోయటని దుమ్ము తూరుపెత్తు శుక. 2. 105.

6 చౌరవ, సాహసము.

కం. చుట్టఱికమొంతగల్గిన, రట్టునరారాని యొకకు రా వాకలపై, నెట్టి సుబుద్ధుల కైనను, బుట్టును రోషంబు దావఁ బుట్టుం జెట్టన్. హంస. 5 39.

సా. అట్టుపిట్టునాసాదివానిది రవ్వరట్టు గంగా వమ్మది.

జ. రట్టుకత్తె రట్టుపడు.

రట్టుకత్తె. వి. (రట్టు + కత్తె) సాహసికురాలు. చౌరవకత్తె

సీ. అలిగి యొంతటిరాజు నాఁడ్రయైననుబుట్టి పుట్టు పావలజేయు రట్టుకత్తె. క్రీడా 129.

రట్టుపడు అ. క్రి. (రట్టు + పడు) రవ్వపడు.

కం. చెట్టునమోవవచ్చిన, పట్టున ధైర్యంబు వదలి పలుమఱుమిగులన్, రట్టుపడి తమకి మదిలో, నట్టిట్టనెనేని నవ్వరా సరివారల్, హరిశ్చ. 4 114.

గీ. చాలభువిదట్టుపడి హరిశ్చంద్రు చేత, లీల భూచక్రమెల్ల నేలించుటకును, నిలఁ దనదు పుణ్యమటుబంచి యిచ్చుటకును, గారణం బేమి గాధికుమారునకును. ఉ. హరిశ్చ. 478.

రడి = రడ్డి. (శ. ర.)

రడ్డి = రడి. వి. (సం. రాట్.) శూద్రులలో నొకతెగవాఁడు.

వ ... శ్రీమతుకాకపతి నచ్చయరడ్డికొడుకు సూరయరడ్డి ద శా. 4 1152.

కం. ఎడ్డెతనపుఁ గయిసేతల, రడ్డులు నడచిరి పురస్సరద్వారభ్యముగా, గుడ్డుబుచక్కగట్టం, బడ్డ మహాశక్తి దివ్య భవన బునకున్. పాండు 3 75.

సీ. శూద్రవానుంబులు శోభిలు. తద్విశేషమ్ముత్తె తనరుఁ గమ్మని వెల్మయని రెడ్డియని రడ్డియని వచింప. ఉం శా 2. 282.

గీ. రాజశేఖరుఁడగు నెల్లఁడ్డిరాణి, భూరి సద్గుణ నికురుంబ పోచమాంబ శివ వ. 1. 07.

వ ...బుధవారము నాఁడు శ్రీమద్దాక్షారామ భీమేశ్వర దేవరకు కొండిపత్తి దాప డ్డి కొడుకు పోతిరెడ్డి తల్లిదండ్రులకుం దనకు ధర్మార్థముగా) బోలు నలువురు బూట్టుగా మూడ వువడపున .. ద శా 4 1185. సాం. ౧గ 2 115.

రణతూర్యము. సం. వి అ న యుద్ధవాద్యము.

రణత్కారము. సం. వి అ. పుం. 1. ఁణఁణధ్వని, గడగడధ్వని, గణగణమనుధ్వని, గలగలలాడుధ్వని, ఘల్లుఘల్లుమనుధ్వని. 2 సామాన్యధ్వని 3. ఝుంకారము. తుమ్మెదల ధ్వని.

రణపెండ్లికొడుకులు. మి వి. బ. ధాన్యవిశేషము

సీ... గౌరి, కుంకుమల్ రణపెండ్లి కొడుకులు పిప్పుకిగోళ్ళు ప్రియాగలు గొట్టఁ బ్రాలు. హంస 4 128.

వ ...సీతాభోగాలు గౌరికుంకమలు నాగమల్లెలు గొబ్బికాయలు రణపెండ్లికొడుకులు ఈశ్వర ప్రియములు . . ప్రబంధ. 112.

రణప్రియము. సం వి. అ. పుం. డేగజాతిలోఁ జేరినపక్షి. (యుద్ధమందిష్టముగలది) (విల్యమ్స్)

రణము. సం. వి అ. పుం. న. 1 యుద్ధము. కయ్యము. పుం. 1. ధ్వని, చప్పుడు 2 క్షణము, 3. గతి, గమనము.

రణరంగము సం. వి. అ. పుం. యుద్ధరంగము, యుద్ధస్థలము

రణరణకము. సం. వి అ పుం. న 1. ఉత్కంఠ, ఉద్వేగము

వ ...అని యనేక ప్రకారంబులం బ్రలోచను డు రణరణక వ్యథాకులిత హృదయుం డగుచు నుండె నంత...

కు సం 6 326

2 వియోగము (కే ని.)

రణరణకుఁడు. సం. వి. అ. పుం మన్మథుఁడు, కామదేవుఁడు (కే. ని.).

రణసంకులము. సం. వి. అ న యుద్ధవ్యాకులత, దొమ్మియుద్ధము.

రణాంగణము సం వి అ న యుద్ధరంగము.

రణితము సం. వి. అ. న. మ్రోత.

విశే మ్రోసినది (శ. ర.).

రతకిలము. సం. వి. అ. పుం. శునకము, కుక్క (విల్యమ్సు).

రతకూజితము సం, వి అ. న. మణితము

రతగురువు సం వి. ఉ. పుం. మగఁడు, ప్రియుఁడు.

రతజ్వరము. సం. వి. అ పుం. కాకి (త్రి. ని.).

రతతాలి సం. వి. న్. పుం కాముకుఁడు, భోగలోలుఁడు ఈ స్త్రీ. వేశ్య. లంజె

రతనపుగని వి. (రతనము+గని) రత్నాకరము, సముద్రము

కం. విను మనుమఁడ మానుడువులు, వినుమునుపు దలింప నీవు వేఱొండు నలఁ, పునమండిన నీ రతనపు, గని యిందిఁక నొరుఁడు దాఁటఁ గలఁడే చెపుమా.

అచ్చ. రా కిష్కిం 82.

రతనపువిల్లు. వి (రతనము + విల్లు) ఇంద్రధనుస్సు (శ. ర.).

రతనము. వి (సం రత్నం) రత్నము, మణి.

చం. రతనపుఁ గోటఁ గ్రుమ్మినను రాలెడు కెంపులగ ద్దలోపలన్,

దశా. 1 86.

కం సుతుఁ దునుమఁ దగునె ముద్దుల, రతనమ్మైన యో యిదే దొరతనమ్మౌ నృపా.

సారంగ 3 61.

ఉ. తెల్లని దీవి తమ్మి నెలదేఁటి వలెన్ దగునొక్క బంగరిన్, వల్లని వాని లచ్చిఁ రతనంబును మచ్చయొదం దలిర్పు రం,జిల్లెడు వానిఁ జుట్టు లగుఁ జందమునందిన వానిఁ బెంపునొం, పెల్లెడఁ గల్గు పాల్కడలి యిల్లటపల్లునిఁ గాంచి నెయ్యెడన్.

రామా 3 44.

(రతనము = కౌస్తుభము)

గీ. మానికము రతన మనంగ మణి చెలంగు.

ఆం. భా 2. 278.

జ. రతనపు విల్లు, రతనాల కుప్పె.

రతనారిచము. సం వి అ. పుం. 1. కుక్క. 2. రతికూజితము, మణితము. (రతనారాచము)

రతనారిచుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు, (రతనారాచుఁడు)

రతనాలకుప్పె వి. (రతనాలు+కుప్పె) భూషణ విశేషము.

సీ రతనాల కుప్పె సౌరపు జడకుచ్చులు శశి పూల చందురుల్ సరిగెలు చెప్పు,లును ...

చెన్న. 2. 207.

రతనిధి. సం. వి. ఇ పుం. కాటుకపిట్ట.

రతము సం. విశే. (అ అ.అ.) 1 అనురాగము గలది. 2. ఇష్టముగలది. 3. తదేకాయత్తమైనది.

వి అ న 1 ఆనందము, సంతోషము. 2 రతి, మైథునము 3 గుహ్యావయవము

రతవ్రణము నం. వి. అ. పుం శునకము (త్రి ని).

రతహిండకుఁడు. నం. వి అ పుం. 1 స్త్రీని బలాత్కరించువాఁడు, స్త్రీలఁ దెచ్చువాఁడు.

రతాంఘ్రి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. కుహేళి, మూడమంచు (త్రి. ని.)

రతి వి రత్నముల తూనికయం దుపయోగించు పరిమాణ విశేషము, ఒకానొక యెత్తు.

సీ. అతివినోదముగాఁగ రతుల మెప్పించు నీపచ్చల కడియాల పద్మగంధి.

విజ. వి 1 16.

రతి. సం వి ఇ స్త్రీ. 1 ఆనందము, సంతోషము 2. అనురాగము, తత్పరత 3 పరమప్రీతి. 4 వలపు, ప్రేమ, శృంగారరసస్థాయి భావము. 5 రత్యానందము, రతిసుఖము. 6 సురతము, మైథునము 7 మన్మథుని భార్య యగు రతీదేవి, 8. యోని, ఆఁడుగుఱి. 9. చంద్రుని పదియాఱు కళలలో నా ఱవదియగు కళ.

రతికుహరము సం. వి. అ న. స్త్రీ గుహ్యము, ఆఁడుగుఱి, యోని

రతిపతి సం వి. ఇ పుం కామదేవుడు, మన్మథుడు

రతిప్రియుఁడు సం. వి అ. పుం కామదేవుడు మన్మథుఁడు

ఇట్లే రతిరమణుఁడు మొ.

రతిబంధము. నం. వి అ పుం. సురతమందలి భంగిమ.

(నాగపాశము, లతావేష్టము మొ.)

రతిమందిరము నం. వి అ. న 1. స్త్రీ గుహ్యావయవము, ఆఁడుగుఱి. 2. మైథున గృహము. ఇట్లే రతిగృహము మొ

రతిమద సం వి ఆ స్త్రీ అప్సరస. ఇట్లే రతేమద (వై ని).

రతిలక్షము. సం వి. అ న మైథునము, సురతము.

రతిరోత్వర. సం వి ఆ. స్త్రీ. ఒకానొక ఓషధి, వాక.

రతీము వి ఆహారము.

పంచచామరము,

రతీశుబాణసంపదన్ నిరాకరించుమే వహో, రతీశుకామినీ మవశ్యరవ్యవింటయల్లెకా, రతీర్వరల్ కుగల్, మనోజరాజసైంధవాళికిన్, రతీలోసంగుమోవి య వ్వనాంఘ్రి నెన్న శక్యమే.

చంద్రా 4. 142.

మ .. పెం, దొగలేఁ దూఁడు రతీబు వారువవ్వు ఒల్తూ పేసి వారించుచున్ చంద్రా. 6. 86.

రతువు సం వి ఉ పుం. వార్తాహరుఁడు, దూత

స్త్రీ 1. నది 2. బంధనము 3. మార్గము.

రత్నకందళము. సం. వి. అ పుం. ప్రవాళము, పగడము

రత్నకంబళము. సం వి. అ పుం ఒకరకపు కంబళి.

వ. ... రత్నకంబళములు దుద్దుగంబళులు జముకాళంబులు తివాసీలు పట్టుచాఁపలు

ప్రబంధ 805

రత్నకంబళి (ణి). మి. వి. రత్నకంబలము, ఒక విధమగు తివాసి.

సీ. రవలపావలు చామరంబులు రత్నకంబళ్లు నీరాజనభాజనములు, గీ. మొదలుగాఁగల వస్తునముత్కరములు, కరము లెరిఁగి వెడలిరి సరసిజాక్షులు.

నలచ. 4 122.

చం. విరితొగచందువాతెగల పెడు యానడి యంగణంబులోఁ, బఱచిన రత్నకంబళిని బాగుగ నూరెపుటంపుగద్దియన్, వలులు మెఱుంగు బంగరవువన్నె జగబుకు సాలివాసిపై, ధరణిజతో వసించెఁ బతి తక్కుతలాఁ శేతులూనుచున్. ఉ. రా. 6 128.

సీ. రత్నక ఒళ్లు నూరుత్తుకుత్తిరి పట్టుదిండ్లు

చేమంతి పూచెండ్లు గంద, వొడులు
సావం॰. 1. 1.9.

రత్నకేలితములు వి. బ. వస్త్రవిశేషము.

వ ... ద్రౌపదీ స్వయంవరంబులును ... వస త విలాసంబులునురత్నకేలి తంబులును.
ద్వా 3. 188.

రత్నకూటము. సం. వి. అ. పుం ఒకానొక పర్వతము.

రత్నగర్భ. సం. వి ఆ స్త్రీ. వసుంధర, భూమి.

రత్నగర్భము. సం. వి అ పుం. సముద్రము.

రత్నగర్భుడు. సం. వి. అ. పుం. 1. కుబేరుడు. 2 సముద్రుడు

రత్నద్వీపము. సం వి. అ పుం. న సుధా సముద్రమందున్న ఒక ద్వీపము (వాచ).

రత్నధేనువు. సం వి ఉ. స్త్రీ. ఒకానొక మహా దానమునకై నిర్మింపఁబడు మణిమయమైన గోవు (వాచ)

రత్ననిధి సం. వి ఇ. పుం. 1 సముద్రము 2 విష్ణువు 3. మేరువు. 4. కాటుకపిట్ట (విశ్వము).

రత్నము సం వి అ న 1 మణి, మాణిక్యము, వజ్రమౌక్తికాది, 2. అమూల్యవస్తువు, ప్రియ పదార్థము. 3 (సజాతీయుఁడు) శ్రేష్ఠమైన పదార్థము. ఉదా — పుత్రరత్నము, స్త్రీరత్నము 4. అయస్కాంతము, సూదంటురాయి. 5 వజ్రము (రాజ. ని.). 6. నీరు, సలిలము (కే. ని.).

రత్నముఖ్యము సం. వి అ. న. వజ్రము

రత్నవతి. సం. వి. ఈ స్త్రీ రత్నగర్భ భూమి.

రత్నవరము. సం వి. అ. న. బంగారము. (వై. ని.).

రత్నసరులు వి. వి బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ పలిక రాజనా లీశ్వరప్రియములు రాపిపూరాజ వాల్ రత్నసరులు. హం.స. 4 129

వ. .. రామబాణాలు కటకసరులు రత్నసరులు జీనిసరులు. ప్రబంధ. 112.

రత్నసానువు. సం. వి. ఉ పుం. మేరు పర్వతము.

రత్నసువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. రత్నగర్భ, భూమి.

రత్నహస్తుడు. సం. వి. అ. పుం కుబేరుడు (వై. ని.)

రత్నాకరము. సం. వి. అ. పుం. 1. మణుల గని. 2. సముద్రము.

రత్నాచలము. సం. వి. అ. పుం దానార్థము కల్పించిన మణిమయపర్వతము.

రత్నాభరణము. సం. వి అ. న. రత్నభూషణము, రత్నములతో చేసిన నగ.

రత్నావళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. రత్నహారము, మణిసరము. 2. రత్నసమూహము. 3. శ్రీ హర్ష రచితమగు నొక నాటిక

రత్ని. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. మూర, మోఁచేయి మొదలు పిడికిలికుఁగల ప్రదేశము. పిడివెలితి మూర.

రత్యంగము సం వి. అ. న. స్త్రీ గుహ్యము, ఆఁడుకలి.

రథకడ్య. సం వి అ. స్త్రీ. రథసమూహము.

రథకారుఁడు సం వి అ. పుం. 1. రథములు చేయువాఁడు, తేరుచేయువాఁడు 2. వడ్లవాఁడు. 3. క్షత్రియునివలన సంకరజాతి స్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు, సంకరజాతివాఁడు.
(వై. ని.)

రథకుటుంబి. సం. వి న్. పుం. సారథి, తేరునడపు వాఁడు

రథగర్భకము సం. వి. అ. పుం. పాఁకి

రథగుప్తి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. సంఘర్షణము (తాఁకుడు) వలనఁ కాపాడుటకై రథముపై గట్టితోఁ గాని యినుముతోఁ గాని కట్టిన యావరణము. శత్రుశస్త్రాదులులోఁ పలఁ బడకుండఁగ కాపాడఁబడిన (అవరణకట్టఁబడిన) రథమధ్య భాగము

రథచరణము. సం. అ పుం. 1. బండిచక్రము, 2. చక్రవాకపక్షి ఇట్లే రథపాదము మొ.

రథచర్య సం. వి అ స్త్రీ. రథోపయోగము, రథ ప్రయాణము.

రథద్రువు. సం. వి. ఉ. పుం. తినాసము (వృ. వి).

రథనీడము. సం. వి అ. పుం. రథము యొక్క చివరిభాగము (వై. ని)

రథము. సం. వి. అ పుం. 1 తేరు, బండి, శకటము 2 పాదము, అడుగు. 3. అవయవము 4. శరీరము, దేహము. 5 ఱెల్లు. 6. తినిశము (వృ. వి) (వాచ) 7. చక్రవాకము (వై. ని).

రథయాత్ర. సం వి ఆ. స్త్రీ. రథోత్సవము, రథముపై దేవతావిగ్రహ ముంచి యూరేగించుట.

రథసప్తమి సం. వి ఈ స్త్రీ. మాఘశుక్లసప్తమీ తిథి.

రథాంగనామము. సం వి న్. పుం చక్రవాకపక్షి ఇట్లే రథాంగాహ్వయము మొ.

రథాంగపాణి సం వి ఇ. పుం. చక్రపాణి, విష్ణువు.

రథాంగము. సం. వి. అ న. 1. బండిచక్రము, 2 విష్ణునియాయుధమైన చక్రము 3. కులాలచక్రము, కుమ్మరిసారె. పుం. చక్రవాకపక్షి.

రథాభ్రము సం. వి. అ. పుం. ఱెల్లు. (వృ వి). వేతసము, నీటిప్రబ్బలియని (వాచ).

రథాంగాహ్వయము సం వి. అ. పుం. చక్రవాకము. (శ. ర.).

రథి సం. విశే (న్. సిన్) 1. రథముపైనెక్కి పోవువాఁడు 2. రథాధిపతి.

వి న్. పుం 1. రథికుఁడు, రథయజమానుఁడు, 2. రథముమీఁదనుండి యుద్ధముచేయు యోధుఁడు.

ఈ. స్త్రీ. ఎద్దులుగట్టిన బండి, గంత్రి (శే. ని.).

రథికుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ అ) 1. రథము (బండి) మీఁద వెళ్ళుచున్న వాఁడు, రథముపైఁ బోవుచున్న వాఁడు, 2. రథయజమానుఁడు, రథముగలవాఁడు.

రథిని. సం. వి ఈ స్త్రీ రథసమూహము, బండ్ల మొత్తము.

రథినుఁడు సం. విశే (అ ఆ అ) రథి

రథిరుఁడు సం వి అ. పుం = రథినుఁడు

రథోపస్థము సం వి. అ. న. రథమధ్యము

రథ్య. సం వి ఆ. స్త్రీ 1. రథములుపోవుమార్గము. పెద్దత్రోవ, రాజమార్గము. 2. పెక్కుత్రోవలు కలిసికొనెడిచోటు, అవర్తి 3. రథసమూహము. బండ్ల సమూహము.

రథ్యము సం వి అ పుం. 1 రథాశ్వము, తేరుగుఱ్ఱము బండిగుఱ్ఱము 2. రథావయవము. రథము యొక్క యొక భాగము, చక్రము మొ.

రదచ్ఛదము సం. వి అ. పుం. పెదవి, మోవి.

రదనచ్ఛదము సం వి అ. పుం. పెదవి, పలుకప్పు (శ ర)

రదనము సం వి అ. పుం రదము

రదము. సం. వి. అ పుం 1 పగులువారుట, బద్దలగుట 2 గోఁకుట, గీఱుట 3. దంతము 4. ముప్పదిరెండు సంఖ్యకు సంకేతపదము.

రది సం. వి న్ పుం. దంతములుగలది, దంతి, ఏనుఁగు.

కం. రదిఁగొను మచ్చోటనులే, పొదప్రాంతాపత్య లోకమున వనవుడు ... భా. అను 1.72.

రద్ది. వి. 1. అల్లరి, గోల.

కం ముద్దుల కొమరుని ద్రేశల, రద్దులకుఁ దల్లి రోలఁ రజ్జునఁ గట్టన్, బద్దు ... ముగ్గులమం గూల్చె జనసమ ... కడన్. ... 177.

సీ .. ... యెవ్వతె ... చెప్పుకొనుడు, నంటి నామటి వినికంటె ... సెక్కుడగు వాఁడు లేఁడు ... ... 138.

2 గొప్పచెప్పి.

సీ. గం ... రద్దిగాఁ దెలంగింపక పలుమాఱు వెఱ్ఱినె పలుకుచుండు. అని. 3 16.

రద్దు వి. 1. అల్లరి.

ద్వి. పుట్టు గొఱ్ఱెడాలిని పురవీథి నడుమఁ, బట్టి
యీడ్చుచు రద్దు పద్దుచేయుఁగను
ద్వి శ. సా. 3 166 పం.

సీ. కోళ్ళఁపెంచిన బొంతకుండలో విష్ఠించుఁ గొద్ది
తొత్తుంబొందు రద్దుకీడ్చు. వేణు. శ. 15
2. కొట్టివేఁత, తీసివేఁత. (శ. ర.)

రవరము సం. వి అ పుం. మండూకము, కప్ప.
(కే. ని.)

రవరుఁడు సం విణ (అ ఆ అ) విద్వాంసుఁడు
(కే. ని)

రవణము వి. 1 గర్వము

ద్వి. పోఁడిమి జంపుచాయలఁ గ్రిందుపఱచి, కవు
రంబు చవచవగా నాడిమంచు, రవణంబు
విడియించు రమణఁజెన్నొందు, నహిరాజ
శయనంబునందు ద్వి. పరిమ 4 304 పొ.

2 ఉత్సాహము.

మ. అపరాజితమూర్తిముఖుండుఁ దత్పతియు నత్యానంద
సంధానతన్, వ్యాసకాంతాజనముల్ మహీసుర
పురంధ్రీ రత్నముల్ గొల్వఁగా, రవణం
బుప్పతిల దదుపరి విభవారంభంబు గావించియ,
చ్చపలాక్షీమణికి న్వివాహ మొనరించం గార్య
మూహించుచున్. శుక. 1 364.

విణ గొప్పది ఘనము

సీ రవణంపుజెమ్మ ముత్తెపుఁ గంటసరితోడ
మెడకప్పుకస్తూరి పెడఁగుతోడ.
పాంచా. 3. 76.

రవము. వి 1. అధికారము.

క. చెపమేమియు లేకయె తన, రవమైతము బాధ
పఱుప రాక్షసుమీఁదన్, గుపితాత్ముఁ దప
సులు, శపియింపఁగఁజాలరైరి బలజుమహి
మన్. సీతావి. 1. 25.

2 చెల్లుబడి

చం. ... భువనబంధుఁడులేని యరాజకంబుచేఁ,
దన రవమై చరించె వసుధాస్థలి చీకటి
పాలెగాఁడొగిన్. అని. 3. 8.

సీ. చెల్లుబడికిఁ బేరు చెలఁగును రవమన...
ఆం. భా. 3. 32.

విణ. 1. అధీనము.

చం విరహులఁజంపసాగితివి వేయన నేమిడికూరు
ముక్కఁడిన్, బరఁగినదోఁడుఁబోతులరవం
బనుమాట నిజంబెపో శశీ. హంస. 5. 285.

2. ప్రచురము.

ఆ. ఇరులుగొనుచు దిక్కులెల్లఁ దిక్కువపడఁ
దమ రవం బనంగ దట్టమగుచు, చేతికంటెవట్టు
చెన్నువింతగఁ దోఁచె, నంబు గర్భమూతనాం
బుదములు
శివలీలావిలాసము (కొమ్మన) 1. ఆ.

వ. ... అపరాహ్ణంబు.

చం. ... ఎల్లెడం, దన రవమై చరించునతిదారుణ
లీలవనాంతరంబునన్. విక్ర. 2. 128.

కం. అమరఁగలతికలు, దరువులు, దమరవమై పసిమి
మిసిమి దగ్గకమిగులం, గోమరై ద్రాక్షాద్రాక్ష
చాయల. గుతులై యొలదోఁట యనలుగొన
లుం చాటెన్. విప్ర. 2. 24.

రవ్వ. వి రాయివంటి గట్టివస్తువు. (ఇది రాయితోఁ
గూడి ప్రయోగింపఁబడును, గాని స్వతంత్ర
ప్రయోగము లేదు)

చం. పయిఁబయిఁ బండుకొల్చు విరిపైఁడియు గట్టి
దినుసు రాయిరవ్వయు మటిబంటుబాని
సలుఁ బైరముఁ బెయ్యముఁ జేనుఁజెట్టులో,
నయిన సమస్తసంపదలు... కళా. 6 86

కం. ఇదిరాయిరవ్వపల్లం, బిదిమిట్టిది మాకుమట్టి
యిదిపొమిదిగా, మిదియని వివరింపఁగజె, ట్టి
దమై యొప్పెసఁగునక్కటికి చీకటిలోన్.
వేం. పంచ. 4. 244.

రప్పించు. స. క్రి. (√వచ్చు) 1. రావించు, రాఁజేయు.

కం. నటవాహాంకృతిఁ దమలోఁ, జిటపొటి జగడంబులూన్చి రంభలకుం, బోటమిన మే లేర్ప ఉపఁగ, నిట నిను రప్పించె నిర్జరేశ్వరుఁ డధిపా. విక్ర. 2. 87.

సీ. పతికళావతి యనుశావిఁ బద్మనయన, దమ సహోదరి గారాపుదాదికూఁతు, నంతికమునకు రప్పించి యాదరించి, వరమ్మసాక్షిణిఁ గావించి నగుచు పలికె. నైష. 8. 54.

కం. క్రమమున ధరణీశరణ, క్షమమగుతద్ధర్మనీతి చాతుర్యవిశేషము శేషమరసి యధిక, ప్రమదుఁడయి ప్రసంగవశత రప్పించి తగన్. రాఘవ 3. 5.

2. కలిగించు.

ఉ. ఉంచినయగ్రహారముల నున్నతవైఖరి విద్య లెల్ల, రప్పించిన విప్రవక్త్రములు, బెంచిన వప్యవనోత్కరంబులన్, నించిన బత్తటాకముల నెమ్మిగనందగు వెంగళాంబ, యక్షయ్యుచిత కీర్తిసౌధవిశదాక్షర సూనమరాళ రాజమై. వసు. 1. 64.

ద్వి. మానంబు దప్పించి మరను నొప్పించి దీనత రప్పించి దిగులు దెప్పించి. ద్వి. హరిశ్చ పూ. 1813 పం.

రప్పు హిం. వి. పోగులియుట (శ. ర)

రబాబు. వి. (హిం. రబాబ్) వాద్యవిశేషము.

సీ. గోటివాద్యంబు కిన్నరమీటుబడ్డి, వాద్యము రబాబు వగలు సర్వంబు మెఱయ, దురుసు గతిఁ జూపఁ బార్శ్వతీతరుణి మెచ్చి, జాయురి గంచువయ్యంటఁ జిక్కఁదేర్చి, కువల. 4. 112.

సీ. వేటుగజ్జెలు మద్దెల వీణెచెంగు, ముఖవీణాసంగతి త్తి కిన్నెరరబాబు, శంఖతాళాది వాద్యములొ సరసరీతి, పాటప్రశుతిఁగూడి నాదమేర్పాటు సేయ. మల్లుపు. 4. 64.

వ. ... పికిలులు బచ్చికోళ్లు రుద్రవీణియలు స్వరమండలంబులు తంబురలు కిన్నెరలు రావణహస్తంబులు బాబులు ... ప్రబంధ. 605.

రభసము సం. విణ. (అ ఆ అ.) 1. ఉగ్రమైనది, తీవ్రమైనది. 2 తొందరగలది, అతిత్వరగలది. 3. సంతోషము గలది, ఆనందముగలది.

4. గొప్పది.

వి. అ పుం. 1. తొందర. 2. ఆలోచింపక పని చేయుట. 3 కోపము, కోపావేశము. 4. హర్షము. సంతసము. 5. ఔత్సుక్యము. ఉత్కంఠ.

రభసుఁడు సం. వి అ. పుం. మ్లేచ్ఛుఁడు. (శే. ని)

రభస్సు సం. వి. స్. న. రభసము.

రభువు. సం. వి. ఉ. పుం. వార్తాహరుఁడు, దూత. (వై. ని).

రమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. విష్ణుభార్యయగులక్ష్మి. ధనాధిష్ఠానదేవతయగు లక్ష్మి. 2. సంపద. 3. శోభ, కాంతి.

రమకుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ) క్రీడాపరుఁడైనవాఁడు, ఆటలాడువాఁడు.

వి. అ. పుం. ప్రియుఁడు, ప్రేమపాత్రుఁడు.

రమఠధ్వని. సం. వి. ఇ. పుం. ఇంగువ, హింగువు.

రమఠము. సం. వి. అ న హింగువు, ఇంగువ.

రమరుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ అ.) క్రీడనశీలుఁడు. (శే. ని)

రమణ—రాణ. వి. (సం. రమ్యమ్) 1. ఒప్పిదము.

క. ...రమణను వైశ్రవణు చైత్రరథమునకు సమానముగా దీనిని... భా. ఆది. 4.15.

మ. తమవక్త్రాధరకేశయౌవనయశోద్దామ ప్రభావంబులన్, రమణం బోలుదుమన్న ... కు. సం. 7. 888.

2. ప్రేమము, ప్రీతి.

ఆ. అతులమగుచు దివ్యమైన యా మోక్షమా,
ర్గంబు చూపవలె యు రమణతోడ.
భాగ. 5 172.

మ. రమణం బొప్పి సరోవరం బనిలజున్ రాజీవ
రాజీవ, సత్సమదాశ్రితవ్రజ చక్రవాకబకహంస
క్రౌంచనాదంబులన్. భార ఆది. 6. 172.

గీ. రాజనందనపాలికి రమణవెరిగి
దశకు. 6 167.

గీ. రాము డాదిత్యకులభర్త రమణవచ్చి, కరుణ
సేయ నేలకు దగుగట్టితాల్మి.
రాఘవ. 3 35.

3. ఆనందము, సంతోషము.

సీ. మందాకినియు ను గాళిందియు నిరుచక్కి
రమణంబై విలజామరంబు లిడిరి. హర 4.52.

ఆ. రాజసుతులతోడ రమణం బాండవధృత,
రాష్ట్రసుతులు వృద్ధరాజులొద్దం, దద్దయును
ముదమునం దమతమ విద్యలు, మొఱసిరెల్ల
జనులు మెచ్చి పొగడ. భార. ఆది. 6 11.

గీ. రమణనారామలక్ష్మి యారామవిభుని, బూజ
గావించు చందావ బొల్పెనపుడు.
ఉ, రా. 6. 25.

4. ఆసక్తి.

ఆ. పొలుచు ద్రుపదరాజ పుత్త్రీస్వయంవర, రంగ
మునకు జనిరి రమణతోడ.
భా. ఆది. 7. 165.

ఆ. హృదయహారి వివిధ, రత్నరాజి సుంద
రంబైన మగధేశు, రథముపెంబనిచె రమణ
తోడ. భార సభా. 1. 214.

5 ప్రసిద్ధి

పీ. బ్రహ్మభాగవతాది పదునెనిమిది పురాణము
లలో ప్పాండంబు రమణం గాంచు. సురా. 8.

6. విధము.

పీ. కప్పారురేణువు కమలాప్త బింబంబు రాహు
మండలమున రమణం గప్పు
భార. భీష్మ. 1. 242.

వ. .. యోగంబులం దాత్మయోగంబు రమణ
నోషధులయందు యవలనొంబగు న.
భాగ 12. 48.

కం. శ్రీరామ మంత్రి వరద సు, ధీరత్నముకుల
వధూటిదీపించు య, శోదారమణిరమణవిష్ణు,
శ్రీరంజితకొండమాంబ చిరఘన్యముల్ న్
పాండు. 1. 56, భార. శాం. 4 62.

7. ఇది కొన్నిచోట్ల వాక్యాలంకారముగ నువ
యోగింపబడును.

గీ జనులు నిగ్రహానుగ్రహశక్తుండై న, రాజు
శాసనమువంజేసి రమణతోడ, నోలిం దమతమ
మర్యాద లొక్కనాడుం, దప్పవోడుదు రిమ్మ
హితలమునందు భార అర 3 350.

ఆ. రమణతో వనాంతరమున రేతస్స్కంద,
మయ్యె నవనిపతికి నెయ్యమొదవ.
భార. ఆది. 3 27.

సీ. .. రాక్షసంబునాను, రంబు గాంధర్వంబు
రమణం బైశాచంబునను నెనిమిది వివాహముల
యందు. భార. ఆది. 4. 54.

రమణవోలె—విధముగా.

సీ. దేవశాసదికి శోభావహమ్ముగ హేమరాజీవ
ముదయించు రమణవోలె.

ఆ. మానినీలలామ మేనక కుదయించె రాజవదన
శైలరాజకన్య కు. సం. 3. 272.

జః రమణకెక్కు. ఒమణించు.

రమణ సం. వి ఆ. స్త్రీ 1. భార్య, గృహిణి.
2 మనోజ్ఞ స్త్రీ. ఇంపైన యాడుది.

రమణకెక్కు అ. క్రి. (రమణకు+ఎక్కు) వన్నె
కెక్కు, శోభిల్లు

సీ కంగత చక్రవిక్రమశక్తి నెవ్వాని రాకూము
జత్వంబు రమణకెక్కు. వసు. 1. 13.

రమణము సం వి. అ. పుం. 1. గార్దభము, గాడిదె.
2. వృషణము. 3. మహారిష్టము, వేము (వృ.వి).
న. 1. క్రీడ, ఆట. 2. సరసము, ముద్దులాట.

వినోదము. 3. రతి, మైథునము 4. ఆనందము, సంతోషము. 5. జఘనము. 6. జంబూద్వీప మండలి నవవర్షములలో నొకటి రమ్యకవర్షము. 7. పటోలీమూలము, పొట్లవేరు.

రమణి సం వి ఈ. స్త్రీ. 1. మనోహరురాలగు యువతి. 2. భార్య, గృహిణి. 3 స్త్రీ, ఆడుది. 4. కలబంద చెట్టు, బాల (వృ. వి.).

రమణించు = రవణించు. అ క్రి. (√రమణ) ఒప్పిద మగు, ఒప్పు,

గీ. అప్పురంబున రమణించె హర్మ్యచయము. నిర్వ. 1. 52.

రమణీయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. మనోహర మైనది, అందమైనది.

రమణుడు. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రియుడు, భర్త. 2. కామదేవుడు, మన్మథుడు 3 అర్జునుడు

రమతి. సం వి. ఇ పుం. 1. కామదేవుడు, 2. ప్రియుడు, నాయకుడు. 3. స్వర్గము. 4. సమయము. 5 వాయసము, కాకి. 6. కాముకు (వాచ.) 7. పథ (కే. ని.).

రమము. సం. విశే అ. ఆ. అ. ప్రియమైనది, ప్రేమా స్పదమైనది.

వి. అ. పుం. 1. సంతోషము, ఆనందము 2 అశోక వృక్షము (వృ. వి.),

రమరమి = రమారమి. వి క్రమము (శ. ర.).

రమాకాంతుడు. సం. వి. అ పుం. విష్ణువు, లక్ష్మీపతి. ఇట్లే ంమాపతి, రమాప్రియుడు మొ

రమాప్రియము. సం. వి. అ. న. పద్మము, తామర పువ్వు.

రమారమి = రమరమి. వి క్రమము.

పంచచామరము. రమాకుమారసారె పాంథశాలి మెంచనిట్లులీ, రమ్మాయుమాధినాథుతోడ రాయి డించి మించినే, రమాని తౌర నీకునుం దురంగ మొక్కకీరమా, రమారమిన్నెలంగ కౌరరవ్వ సేయ సాటిమా. కృష్ణ. 4. 81.

రమి (యి)ంచు సం అ క్రి. 1. క్రీడించు.

ఉ. భూవిభుడెప్డు భూమిసతిం బొంది రమింప మహోన్నతుండగున్ భార. శాం. 3. 125.

2 ఆనందించు

కం. సమరమునవప్పుడు నీకీ, యమృత పదప్రాప్తి హేతువగు సమ్యగ్బోధము వివరించితి వచలత, రమింపు మిందెవుడు శమధురా ధుర్యుడవై. భార. అశ్వ. 1. 224.

స క్రి. సంభోగించు.

మ. జవరాండ్రన్ రమియింపం గానరతి భాస్వచ్చంద్రికారాత్రులన్, సవిశేషంబగు విద్య నైన నసినైన న్వైరులంగెల్చి ప్రాభవమొప్పన్ యశమొందం గానరు జనుల్ . .. మల్లభూ. 3. 46.

రముడు. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రియుడు, భర్త 2. మన్మథుడు కామదేవుడు

రమ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. రాత్రి. 2 స్థలపద్మిని (వృ. వి.).

రమ్యకము. సం. వి. = రమ్యము.

రమ్యపుష్పము. సం. వి అ. పుం. శాల్మలి వృక్షము, బూరుగుచెట్టు (వృ. వి)

రమ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మనోహరమైనది, అందమైనది.

వి అ పుం. 1 చంపక వృక్షము 2 బక పుష్పము (వృ వి.)

వి. అ. న. 1. పురుషుని శుక్రము. 2. పటోలి మూలము, పొట్లవేరు. 3. జంబూద్వీపాంతర్గత మైన నవవృక్షములలో నొకటి.

రయము. సం. వి. అ. పుం. 1. నదీప్రవాహము, ప్రవాహము. 2. వేగము, వడి, త్వర.

రయి. సం. వి. న్. న. 1. ధనికుడు, డబ్బున్న వాడు. 2. జలము, నీరు.

రయిక. — దై. వి. అవిక, కంచుకము (వా., శ. ర.).

రయిష్ఠుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. కుబేరుఁడు. 2 అగ్ని 3. బ్రాహ్మణుఁడు (ఆ. ని.)

రరాటము సం. వి. అ. పుం. లలాటము, నొసలు

రల్లకము సం. వి. అ. పుం. 1. ఉన్నిబట్ట. రోమ వస్త్రము, కంబళము 2 నేత్రలోమము, కనురెప్ప వెంట్రుక. 3. మృగభేదము.

రవ[1]—**రవ్వ**[1]. విశ. 1. చిఱు, అల్పము (దీని యామ్రేడిత రూపము రవంప).

సీ. ఒకచోట సాలభంజికి గీలు వన్నిన ముత్తె పుంరవ గొండ్లి పంధవింప నైష 7 150

మ. పొంజతీచూడరె తేఁటి జక్కలి గాడ్పుం బోదలేఁదాఁకుడో, కిలచెజాఱు మెఱుగు పుప్పొడులరేకల్ మీఱగుత్తి బులై, ... రుం బెజ్జపుమావిజంతికలఁజెన్నారన్. చంద్రా ... 109.

ద్వి. రవ పగా నుప్పు వగూడి సొంటి, ల... మైన చల్లని మజ్జిగయును అ. మ. క. 5. 248 పొ.

2. సన్ననిది, సున్నితము.

సీ. చిత్రముగూలంబు చెలువుమీఱఁగఁ గట్టి పైపైడి మొగ్గల అవిరిదొడఁగి. చెన్న. 2 238

వి. (సం. లవః) 1. వజ్రము

సీ. రవలపాదల దాని రంగారు బంగారుతమ్ములఁ గేరు హస్తములదాని. గీ. ఒక్కవిద్యాధరాని గాంచె యోగివరుఁడు. దశా. 2 10.

కం. కవిలేని రాజు కీర్తియు, రవిలేని నభంబు రూప రసభావములుం, జవిలేని భామపొందును, రవలేని విభూషణంబు రహి నరసింహా. నరస 5. 103.

ఉ. ఆ రమణీలలామ రవయందెలు ఘల్లుమనంగ లేచి. ఇందు 2. 109.

సీ. రవయుంగరంబుల రత్నాల దీప్తులు వాలారు గోళ్లపై జిలుకార. హం. 5. 44.

2. ఖండము.

కం. రవరవలు నెఱపునీలంపు, రవఁణముతోడఁ జెలియ రాళకచంబుల్, కవకవనవ్వున్ పలిజ, కృపకవఁగలకంఠ, కంఠి కఠినకుచంబుల్. విజ వి. 1. 85.

గీ. నుంటి గాడ్పులనుదుటి కస్తూరిబొట్టు, ... రాజంగ నాతఁడా రాజు జూచి కువల. 2. 48

గీ. తళుకు వజ్రంపురవలయందంబు గులుకు, పలుకుదురు తేట ముకుర బింబములవంటి, చెక్కుఁ గనరి గి కెంపుల చెక్కడంపు, గమ్మని మ గ్రమ్మఁ బలికె నాతిలికి యపుడు. ఆని 3 68, 7. 3.

... రాబువు, రేణువు

... పన్నీటి జొబ్బిల్లు పచ్చ ప్రవుఁడినె మీఁద పుప్పొడి ... పాదుకొల్పి యయా. 5. 89

... గగ. చిమ్మిరేఁగెడు కప్పురంపుం వఁ జెండు నీ యేడా ... శుక. 1. 1...

జ. ఎకా ... ము, రవపోఁకము, లవసెల్ల.

రవ[2] (... లవః) ధ్వని.

విభవేంద్రుండు విరూరికాసన మహావిఖ్యాతి రామానుజ, ప్రభువేదాద్రిలిఖించు ప్రాయసము లౌరా పెద్దసంగావనీ, విభుచిత్తంబు నెఱింగి గంట మురవల్ విద్యావధూనూపుర, ప్రభవప్రౌఢఝుళం ఝుళాంఘటి సౌభాగ్యంబు గల్పింపఁగన్. పాండు. 1. 81.

జ. రవమంచము.

రవ[3]. వి. రవగాలు, అశ్వగతి విశేషము.

సీ సింగంపుఁగొదమ తేజీరావు రవద్రొక్క పొగరెక్కి త్రికిఖుండు దగిలి వెడలె రామా. 8. 93.

జ. రవగాలు, రవనడ.

రవ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రత్తిచెట్టు (వై. ని.).

రవకారము. వి. (√రవ[1].) పలుచని గచ్చుపూఁత (శ. ర.)

రవగాలు వి. (√రవ[3]) అశ్వగతి విశేషము.

చం. జనవర మౌళి కొంతవడి సాహిణినిన్వెఱఁగంది చూడ లో, దవరవగాలు చూపుచు హుటాహుటి నేఁగి పశాకు పీరుపి, రనితము దెల్ప వందలు

రయంబున వెంబడ వాగెనల్లియొ. య్యనఁగను మూసికన్ దెలుచునంతటలో మునిసీమఁ జేరఁగన్.
శుసల. 2. 58.

చం. పతియలతేజి నెక్కి వరపాలురు గొల్వ హయాధిరోహపాండితిసరిదాఁట్లు జోడనలు నిబ్బరముస్ రవగాళ్లు వేడెముల్. జతురతఁజూపి ...
చంద్రా. 2. 70.

సీ. రవగాలులకు సాటిరాక గాడ్పుపటాణి పొదలు సిగ్గునఁబోయి పొదలఁజొచ్చె.
ఉ. రా. 1. 68.

రవడి. వి. అప్పు. ఋణము (శ. ర.).

రవణ = రమణ వి. (క. రవణి. త. ఇరణి) ఒప్పిదము.

సీ కువలయాధీశుఁడై రవణఁజెందుచె గాని చక్రాభిరక్షణోత్సవము లేదు.
ఇ. దు. 4. 40.

రగడ. రవణరంజిల్లెడు పరాగముల రాగముల, నవవిలసనములఁ బున్నాగముల నాగముల. భాను 2.68

రవణకము. సం. వి. అ. పుం. రవణము.

రవణము. వి. 1. భూషణము.

సీ. వేల్పుటింతులలోన విఖ్యాతిఁగుచు మేన నవరత్న రవల రవణ మెఱిఁగె
మనుచ. ౧. 11.

మ. ఇవి నాసొమ్ములు వీనిలోన మగఁడా యేమేమిని విచ్చి నాఁ, డవునా తల్లియుఁ దండ్రి బాంధవులు వేడ్కల్ మీఱఁ జేయించి రీ, రవణంబుల్ విను వీని లోన నొకటారంబై వనీ జాలనీ, చెవులాకుల్ వగ నేయవచ్చితివి నీవే నింత నే నోర్తునే.
రుక్మాం 4 122.

వ. సుశర్మయు నేలినవాని వనిఁబూన జోడు పక్కెరకైదువు బిరుదురవణంబు మొదలైన సవరణంబులం జూడ వక్కజంబుగాఁ గూడి భార. విరా. 3 131.

2. కాంతి

కం. రవరవలు నెఱపునీలపు, రవరవణము తోడఁ జెలియరాళకచంబుల్, కవకవనవ్వున్ వలిజక్కవకవఁ గలకరకరి కరివరకుచంబుల్.
విజ. వి. 1. 65.

3. పాటి, సామ్యము.

వ. ... అంగజ భసితాంగరాగ సంగత గంగాధరాంగరంగద్విభా విభవంబుతో రవణంబుగని ...
ఉ. రా. 4. 163.

జ రవణించు, రవణింపు, రవణిల్లు.

రవణము. సం. విశ. (అ.అ.అ.) 1. అఱచుచున్నది. పెద్దకూఁత కూయుచున్నది 2. మ్రోఁగునది, ధ్వని చేయునది 3. తీక్షణమైనది పాఁడిగలది, వేఁడిగలది 4. చంచలమైనది, స్థైర్యములేనిది,

వి అ పుం 1. ఉష్ట్రము, ఒంటె. 2. పికము. 3. మేలుజాతి గుఱ్ఱము. 4 పొట్లవేరు. 5 పటోలము, పొట్ల (వ్య వి.) 6. గర్దభము, గాడిద. 7. భ్రమరము. 8 శబ్దము, ధ్వని (కే. ని.)

న కంచు.

రవణించు—రవణించు అ క్రి ($\sqrt{}$రవణము) ఒప్పిదమగు.

సీ. అమరేంద్రముక్త మేఘములఁ దెప్పుక్రమంబు రవణించ మించు వాయువులు విసరె
దశా 7. (2) 78. 231 పా.

రవణింపు వి. ($\sqrt{}$రవణించు) ఒప్పిదము.

సీ. రవికోటిరుచి పెంపు రవణింపు మణికిరీటంబు వాఁడు సులలాటంబు వాఁడు
వై జ. 1. 82.

రవణిల్లు అ క్రి. ($\sqrt{}$రవణించు) ఒప్పిదమగు, కవికంఠభూషణము. నవరత్న విశ్రమ మునవ్ సజసానజగంబులన్ గవుల్, కవికంఠభూషణముగా రచియింతురు మాటి మాటికిన్, రవణిల్లు కల్పమువనందక మాణిమువేంద్రరుక్మిణీ, ధవుసత్కథాసుధలఁ దత్పరులైన మహాత్ములట్లుగాన్
అశ్వ 4. 230 పా.

రవనడ. వి (రవ + నడ) అశ్వగతి విశేషము.

గీ. . జోడనవద్ద వేడె, ము రవనడ చుట్టు పేరెము పరువులనఁగ, బంచధారల జేర్చి గుఁ బకరాతు.
... 81.

రవపాళము వి. ($\sqrt{}$రవ[1]) వి క్కలి సన్నపాటుది (వస్త్రము). శ. ర.

రవమంచేము. వి. ($\sqrt{}$రవ[2]) సకినలమంచము. (ఈ పదము సంస్కృతమని శ. ర.).

రవము సం. వి అ పుం 1. పక్షుల క రధ్వని, 2. చప్పుడు, శబ్దము

రవరవ. వి. 1. ధ్వన్యనుకరణము.

గీ ఓరచూపుల విటులఁదా నూరడించి గిల్కు మెట్టెల రవంవల్ గుల్కరింప, చికిలిచేసిన తామ్రంపుఁ జెంబు బూని, వీథి నేతెనె సానాని వెలఁది యొకతె. వీథి 17

కం. కవకవనై పదనూపుర, రవరవ లా గుబ్బ కొన్న రతిపతిగతులం, జివచివనై విటుచెన్నెకు, రవళిన్ రతిసల్పురతుల రవరవఁ గనరొయెన్ భాగ, 6. 100

కం. వవనవ సౌరభముల నెక్కువకువలయ వర్ష మపుడు గురిసెన్ మొరసెన్, రవరవ ముఃజ రవంబులు. దివి దివిషజ్జలజముఖులు దెలిసి నటింపన్. మనుచ 4. 118.

2. స్పర్ధయందగు ననుకరణము

కం. నవనవ మను నెమ్మేనులు, రివరివ మను మధ్యములు ద్విరేఫశ్రేణుల్, జవజవ మను వేణికమది, రవరవ మను మరుఁడు వారి రంగులు గనినన్ చమత్కా ౪. 108

3. స్పర్ధ, జగడము.

చం. కులమును రూపము న్మగని కూరిమియుం గల దానవంచునీ, వల వల రుక్మిణీ రమణివాసిఁ జెనంగఁగ సత్యభామయున్, గులమునురూప ము న్మగని కూరిమియు న్గలదాన వంచు నావంః బచరింపఁగా రవరవల్ వొడమెన్ మది వారి కెంతయున్. పారి. 1 42.

కం రవరవలు నెఱపునీలపు, రవరవణముతోడఁ జెలియరాళకచంబుల్, కవకవనవ్వున్ పలిజ, క్కావకవఁ గలకంరకంరి కరివ కుచంబుల్ విజ. వి. 1. 85.

సీ. తివిరివేల్పులమీఁద రవరవల్ నిగుడించు నడుపున నూర్పులు గడలుకొనఁగ. 4. అచ్చ. రా. సుం. 11.

4. కాంతి విశేషము.

కం. రమణులికడకనుప మనో,రమకున్ మజ్జనము దీర్చి రవరవ కచపింఁ,ధమునకుఁ గాలాగరు ధూపము వెట్టి జవాది నంటువాపి నిపుణతన్. 6 మనుచ. 9 4.

గీ. రవరవల గుబ్బలొండొంటి రాయుచుండ ప్రబంధ 18.

రవలి = రవళి వి. ధ్వని

కం దినమునకు నేఁగి చిక్కిన, యవయవముల తోడ నర్ధరామరుఁ డుండం, గవకాచు దేవ దూతలు, రవలిం జనుదెంచి యమర రాజ రుదందన్. శేష. 1. 112.

సీ. మణితులాకోటి కోమల ఝణత్కారంబు రవలిమట్టెల మ్రోఁత యవఘళింప. భీమ, 1. 104.

చం. మొగములతమ్మి వాసనకు మూఁగెడు తేఁటు లఁదోలు కేలికై, చిగురుల మేపరుల్ గదియఁ జిల్కెడు పల్కులఁజేర గిరముల్, బెగడఁ గమించునందెరవలింగల హంసలు రాస సైన్యమై, తగు మరుమిఁచుఁబోణి కెనఁ దాలుతు రిచ్చటి శాలిపాలికల్. చం. రా. 3 98

రవళి = రవలి. వి. (క. రవళి). 1. ధ్వని.

మ కలవఁ జెంతయు వింతగా నలఁది చెంగల్వ త్నెటిన్నించవే, నలిఁగిల్కొల్పి పసిండి యందె రవళిన్ రాయంచ లంతంత రాఁజెలులుం దానును సత్యభామ సమదెంచె న్నాథుఁ డుప్పొంగఁగన్. పారి. 3. 14.

గీ. అత్తెఱంగున నదిరిపాటారజంపు, వన్నె తోడకట్టి తాఁబాదు సన్నరవళి, పాటలశి ఝంకృతి శ్రుతిఁబాదుకొనఁగఁ, జూడకయ చూచు చూపుతో సుడియుటయును. మనుచ. 6. 32.

(సన్నరవళి = సూక్ష్మధ్వని)

మానిని. అంచుమనంబున వద్భుతమందుచు నా సరసీరుహామంటినఁ గో,పించి ఘనాఘనభీకర గర్జలపెంపునడంచెడు పెన్రవళిం, గొంచెపు మానిని కొంచకదల్చిన గొబ్బున సారథి గూలఁగవీ,ఉించి నృపాలుఁడు చేష్టలుదక్కి మహీసమదేహరుచి న్నిలువన్. వరాహ 8.78.

మహాస్రగ్ధర. ... వాతాఘాత ఘూర్ణ ద్వనధుల రవళుల్ వాద్యముల్ మీఱఁగా ...

అము 4. 185.

2, హుంకారము, గర్వధ్వని

సీ పడతియబ్బురపుఁబెండొడల నిగారింపు రంభా పటుత్వంబు రవళిగెల్చు. రసిక. 2 77

(ఇట నుత్కర్షమని భావము.)

జ, రవళించు.

రవళించు. అ. క్రి (√ రవళి) ధ్వనించు

ద్వి. ప్రవిమలరత్నదర్పణ తోరణములు, రవళించి దాఁటు సాంద్రాణి తేజీలు.

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 125. పం.

రవసెల్ల. వి (రవ[1] + సెల్ల) మిక్కిలి సన్నపాటి సెల్లా.

గీ. పసిఁడిచెఱఁగుల రవసెల్ల పైనివేగ, పొదుపుగాఁ గప్పికొని పూలపొద మఱుఁగున, నిలిచి యళుకుచు బెళుకుచుఁ జెలులఁ జూచి, చిలుకవలె ముద్దుపల్కులఁ బల్కె నిట్లు.

వేం. మా. 4. 261.

రవాణా. హిం. వి. పంపుట (శ. ర.).

రవాయి. వి. కృత్రిమ పద్మరాగ మణి.

(చ. వి., శ. ర.)

రవాలు—రవగాలు. వి. 1. అశ్వగతి విశేషము.

కం మిత్తియుఁ బితరులఁజేఁడు, న్మత్తిలితిరుగఁగఁ జూచినలిఁ బొగరడగన్, మొత్తిన తెలిగిత్త రవా,లుత్తడి నెఱరౌత వల్దలల దొరితాతా.

అచ్చ. రా. కిష్కిం. 108

2. అశ్వము, గుఱ్ఱము.

గీ. తత్తడి రవాలునడగఁడు కత్తలాని, తురికి జాబా యనఁగ నొప్పుఁ దురగమునకు.

సాం. ని. తిర్య. 71.

రవాళి. వి రవళి, ధ్వని.

ఉ. గుత్తపు గుబ్బలాఁడి సుమకోమలి ముద్దుల గుమ్మ మల్లిపూ,గుత్తి మెఱుంగుఁదీఁగెలతకూన మనోజ్ఞరవాళి జాళువా, ముత్తెపుఁ గోల...

నిరం. 4. 82.

సీ. కెంజిలి నెమ్మిగుల నేయు కేకారవంబులు లాపుకలెత్తు నీలల రవాళి చంద్రా. 2. 81.

జ. రవాళించు.

రవాళించు అ. క్రి. (√ రవళి) రవళించు, ధ్వనించు (శ. ర.)

రవి సం వి ఇ పుం. 1. సూర్యుఁడు. 2. పర్వతము. 3 జిల్లేడుచెట్టు 4 పండ్రెండు సంఖ్యకు సంకేతపదము

రవికాంతము సం. వి అ పుం. సూర్యకాంతము, సూదంటురాయి

రవిజుఁడు సం. వి అ పుం 1 శని గ్రహము. 2. కర్ణుడు. 3. వైవస్వతమనువు. 4. సావర్ణి మనువు (వా) 5 యముఁడు 6. సుగ్రీవుఁడు ఇట్లే రవితనయుఁడు.

రవిణె వి. గంట (ఇది యింద్రునితో సూర్యుని యన్నమాట)

సి. శివుఁ డొక్కనాఁడు దేశికమెచ్చి వాతిచ్చెఁ బెద్దపల్లవుఁ గుచ్చుబిరుదుఁ బిణె. వాళ్మ. 3.86

రవినేత్రుఁడు సం వి. అ పుం. విష్ణువు ఇట్లే రవిలోచనుండు మొ.

రవిప్రియము. సం వి. అ. న 1 ఎఱ్ఱతామర పువ్వు, కెందమ్మి. 2. బ ధాన్యము (వ. వి.). 3. తామ్రము, రాగి

ఇట్లే రవినామము, మొ.

రవిరత్నము సం. వి. అ. న. మాణిక్యము, కెంపు

రవిరేక = రావిరేక. వి బిడ్డలు కూకటియందు

ధరించెడి రావాకువంటి పతకము.

సీ. మొలకకూకటిఁ గ్రాలు ముత్యాల రవిరేక ఛసి తంపుబొట్టుతో నాదరింప. కాశీ 3. 240.

రవిలించు. స. క్రి. (√రవులు) రగులు. మండించు.

చం. గుడుగుడిఁ ద్రాగబంగు జడఁగూర్చిన చిలుము గుడాకుముద్దపైఁ, బడి రవిలించి క్రోవి పొగ వచ్చెడు రీతిని మించఁ గేలముల్, పొడువును గాక యాటియును బోవక నేర్పున వీతిహో త్రుఁడ, చెడుగులఁ గొల్పు.. పార్వ. 2. 78.

గీ అగ్గి రవిలించి యావాలు గుగ్గిలంబు అచ్చ రా యు. 488

గీ నిప్పుకలువెట్టి రవిలింపఁ గప్పులెరవు, జాణ మంటలు వెదచల్లఁ జాగెమిగుల. అచ్చ. శా. సుం, 166.

రవిలోహము సం. వి. అ. పుం. (రవిప్రియ లోహము) తామ్రము, రాగి.

రవివారము సం వి అ. పుం. ఆదిత్యవారము, ఆదివారము ఇట్లే రవిదినము మొ

రవీషువు సం. వి. ఉ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు.

రవుతు. వి (సం రాహుత్తః) సాది, రౌతు

చం. . తటిమాడరాక వెలుఁగునొందిర త్రముల కైవడి నాఘనయోధు లుండ నీ, రవుతులు కోడలన్ రథికరాజియు వారిమొవల్ గలంపఁగాన్. భార ద్రో. 1 378

గీ. ఇవిగదా తెలిమావు రవుతు సంతుపిసాళి తొడ సెజఁ బవళించు నొదయ లయ్యె. ముకుంద. 1. 84 పా. 1 పం.

మ. మదదంతవళదంతము ల్నలుకు నమ్మావంతులు ద్రాప్తి లతన్, బెదరన్ జల్లము గుజ్జుమున్ రవుతునున్ వేటాలుతుఁడెంబులై, చెదరంగా వడిబ్రేయువీరంథిక శ్రేణిన్ బలౌఘంబులన్, గుదియంజేయుభటాలిఁ ద్రుంచు విలసద్దోరాసి ధారాహతిన్. విక్ర. 6. 78.

రవులు=రగులు. అ. క్రి. మండు, ప్రజ్వలించు (చూ. రవులుకొను).

జ. రవిలించు, రవులుకొను, రవులుకోలు.

రవులు(ల్కొ)కొను. అ. క్రి. (రవులు + కొను. స్వార్థమున.) మండు, రగులుకొను.

సీ. .... అవులనాపొట్నూర రవులుకొనియె.

గీ. ... కృష్ణ రాయశాహు ప్రతాప జాగ్రద్వహ్ని. మనుచ. 1 37.

సీ. ... అవులనాపొట్నూర రవులుకొనియె.

గీ. ...ఔర నీదు రవగాహ, ఖేలదుగ్ర ప్రతాపాగ్ని కృష్ణరాయ. ఆము. 1. 86

చం కువలయపత్రనేత్ర కనుఁగొల్కులయం దుద యించె బాష్పవీఁ,దువులు ధరానురుండు తనుఁ దోడ్కొని పోకయుపేక్షసేయున, న్నవదర వింద చక్రమిథునంబుల సహ్యవశాఁగ జాగ్ని చే, రవులుకొనంగఁ బుట్టిన నిరంతర ధూమము నోఁకియో యనన్. శివరా. 7. 122.

కం. చనుదెంచి మ్రొక్కి నిలిచిన, వనితామణిఁ జూచె దివిజవల్లభుఁడు రవు ల్కొనుకోప వహ్నికీలల,ఘను బొమముడి ధూమపంక్తి కొదువం దీఁప్పన్ నిరం. 4. 108.

ఉ గబ్బుమదంబువందము పొకాలిపికాలి కుకాలి అంతులా, గుబ్బులుఁరేఁగ బుప్పొడులు గొబ్బున జబ్బన రాలుచుండగా,మబ్బున గుజ్జుఁ గెంజిగురు మావిడి చూచి చలించె గబ్బిలే, గుబ్బెతకంతుచే బిరుసుఁ గ్రోవి రవుల్కొనెనంచు నయ్యెడన్. కకు. 3. 84.

రవులుకోలు. వి. (√రవులుకొను) రవులుకొనుట.

సీ. ఇల్లిల్లుఁ దిరుగ నొక్కింత బబ్బు శిఖ యక్కెనే నింటలోఁ బూరియిడివిసరక, రాఁజదు రాఁ జిన రవులు కోల్వాసాలఁగాని కల్గదు మతి దానఁగలిగె, నేని క్రూడగుటమందు ... ఆము. 4. 127 (వేదం. పా.)

రవ్వ[1]=రవ[1]. వి. వజ్రము.

సీ. కురులు కూడనినాఁడె యిలుగ్రాసినమేని రా
కాసి సేసిన రవ్వయితఁడు. బహు. 4. 82.
(ఇట వజ్రమువంటివాఁడు, దిట్టరి అని భావము).

రవ్వ² = అవ్వ వి. 1. నింద, దూఱు.

ద్వి. రాచకూఁతునుగొని రవ్వగాకుండ, దాఁచిన మీమూల ధనమెల్లఁబెట్టి.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1050. పం.

కం రవ్వకుమొదలగు పాపవు, జవ్వన మెదిరించె జిగియొసఁగ నామేనన్. మనుచ. 6. 42.

2. దౌష్ట్యము.

ఆ నమ్మి నిదురవోవ నా పట్టచుంచుమా, తేఁగ తోఁకతోడ లీలఁగట్టి, పిదుఖందుఁ దోలె వెలఁది నీ కొమరుండు, రాచబిడ్డఁడైన రవ్వమేలె.
భాగ 10 పూ. 332.

రశన. నం. వి. అ స్త్రీ. 1. త్రాడు, దారము. 2 కళ్లెపువాఱు, కళ్లెపు పగ్గము. 3 నడికట్టు, ఒడ్డాణము, కాంచి, 4. నాలుక, జిహ్వ.

రశ్మి. నం. వి ఇ. పుం. 1. త్రాడు, పగ్గము. 2 కళ్లెపువాఱు, కళ్లెపు పగ్గము 3. సూర్య కిరణము. 4. నేత్రలోమము, కను ఱెప్పవెండ్రుక. 5. రాఁబడి, ఆదాయము, ఆస్తి.

సీ. బలము తక్కువయైనఁ బైబట్ట బరువగు సంచార ముడిగిన సడలు రశ్మి. రామలిం. 50

(ఈ యర్థమునఁ దెలుఁగుశంఁదే ప్రయోగము కన్పట్టుచున్నది.)

ఆ. ... మేను కడిపెఁడు బిడ్డల, వార మెట్లు బ్రతుకువార మనుజ, నీవెఱుఁగకుండ నే వంక సైనను, గలుగు రశ్మిగలదె తెలుపు మాకు.
భోజరా. 6. 144.

వ పద్మము, తామరపువ్వు. స్త్రీ. జ్వాల.

రస నం. వి. అ. స్త్రీ. 1. రసాతలము, పాతాళము. 2. భూమి, పుడమి. 3. జిహ్వ, నాలుక. 4. ద్రాక్షపండు. 5. అందుగు, (వ్య. వి.) 6 చిఱుబొద్ది 7. కొట్టులు. (శ. ర.) 8. దూర్వ (వ్య. వి.).

రసంగి. వి. ధాన్యవిశేషము (శ. ర.)

రసకము. నం వి. అ పుం. 1 కుశి. ఇనుముతో చేసినవస్తువు. 2. ఒకానొక జాఁరము. 3 మాంసాది క్వాథము.

రసకర్పూరము. నం. వి. అ పుం. న కర్పూరరసము

రసకేసరము నం. వి. అ న. 1 కర్పూరము.
2. వకుళము, పొగడ (వ్య. వి) 3. వేధకము (వ్య వి.) 4. నాగపుష్పము, నాగకేసరము (వ్య. వి)

రసగంధకము. నం. వి అ. పుం. . 1 గోపరసము, పరిమళముగల యొకానొకబంక జాలెత బోళము 1. గంధకము

రసగంధము నం. వి అ పుం న. రసగంధకము

రసగర్భము. నం. వి. అ. న. 1. రసాంజనము. 2. ఇంగిలీకము.

రసగుండు మి. వి. (రసము + గుండు) పాదరసము పూసిన గోళాకారవస్తువు (చి. ని., శ. ర.)

రసఘ్నము. నం. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

రసజము. నం. వి అ పుం 1. గుడము, బెల్లము. 2. మద్యకీటము, మద్యము పులియబెట్టుటవలనఁ బుట్టెడి పురుగు. న. రక్తము, నెత్తురు ఇట్లే రస భవము మొ.

రసజ్ఞ. నం. వి. అ. స్త్రీ. జిహ్వ, నాలుక.

రసజ్ఞత. నం. వి. అ. స్త్రీ. 1 కావ్యరస గ్రహణ కౌశలము. 2. రుచుల నెఱుఁగుట, రుచిజ్ఞానము. 3. వివేకము. (గుణదోష) జ్ఞానము.

రసజ్ఞత్వము. నం. వి. అ. న. రసజ్ఞత.

రసజ్ఞము. నం. వి. అ. పుం. 1. అయోభేదము, 2. అయస్కారము. (కే. ని)

రసజ్ఞుఁడు. నం విశ. అ. అ. అ. 1 రుచినెఱిఁగినవాఁడు 2. వస్తుసౌందర్య మెఱిఁగినవాఁడు, కావ్య సౌందర్యవేది.

వి. అ. పుం. 1. రసమెఱిఁగిన మనుష్యుఁడు, విమర్శకుఁడు, కవి. 2. రసాయనశాస్త్రజ్ఞుఁడు. 3. వైద్యుఁడు.

రసజ్యేష్ఠము. సం. వి. అ. పుం. తియ్యఁదనము, మధురము. 2. శృంగార రసము.

రసతేజస్సు. సం. వి. స్. న. రక్తము, నెత్తురు.

రసదాడి. (?) వి. (సం రసదాళికా) ఒకజాతి యరఁటిచెట్టు: ఆ యరఁటిపండు.

సీ చిన్నజాబిలిదాల్పు సింగిణి రసదాడికేస్వామి శుభ కరం బిభకరంబు. చం. రా. 1. 41.

గీ. వారుచెట్టునఁ దనుదానయారబండి, నట్టిపరువంపు రసదాడి యరఁటిపంటి, గొలలు చక్కెరనెయ్యి మక్కువ నొసఁగ. శుక. 2. 37.

సీ చక్కెరఁ బొంలించి చాలించు రసదాళ్లు కడఁ ద్రుంచియుంచిన కమ్మనపడయు. పాంచాలీ. 4 58,

గీ. అవఁటగొలనుండి పండి తనంతఁదానె, యవని రాలిన రసదాళి యువతిపంప, ఖటికల కొలది వసుధాఘుటిక లనుచు, గుటుకు గుటుకువ ద్రింగె వజ్జటికులఁబు బహు. 4. 48.

2. ఒకజాతి చెఱకు.

చ .. చెన్నగురసదాడి గుంపులు పురాంతికసీమల... వసు. 1. 113.

రసదాలిక సం. వి ఆ. స్త్రీ. పుండ్రేక్షువు, ఒక విధ మగు చెఱకు. (వృ.వి.) (వాచ.).

రసధాతువు సం. వి ఉ. పుం. పాదరసము.

రసధేనువు. సం. వి ఉ పుం. దానమిచ్చుట కొఱకు ఇక్షురసముతో నిర్మించిన ధేనువు (వాచ.).

రసన సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. జిహ్వ, నాలుక. 2. కాంచి, మొలనూలు, 3. త్రాడు. 4. ఒకానొక లత, రాస్న. (వృ. వి). 5. ఆస్వాదన, చవి చూచుట (కే ని.).

రసనము. సం. వి. అ న. 1. చప్పుడు, ధ్వని. 2 అన్నము. 3. రుచి, కమ్మఁదనము. 4. రుచిని గ్రహించెడి రసనేంద్రియము. జిహ్వ. 5. కషాయము, ద్రవరూపమగు ఔషధము. 6. స్నేహము జిడ్డు. 7. విషము 8 ఫలము, పండు. 9. నిర్యాసము, జిగురు. 10. బంగారము 11. రూప్యము, వెండి (కే.ని.).

రసనేత్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱపాషాణము, మనశ్శిల.

రసపాకజము. సం. వి. అ. పుం. 1. గుడము, బెల్లము 2 రుధిరము, నెత్తురు.

రసఫలము, సం. వి. అ. పుం. నారికేళవృక్షము, కొబ్బరిచెట్టు. (వృ.వి.).

రసమాణిక్యము. సం. వి. అ. న. పాదరసముతోఁ జేయఁబడిన మాణిక్యమువంటి ఒక వస్తువు.(వాచ.)

రసము సం. వి. అ. పుం 1. పసరు, పుష్పాదుల రసము. 2 ద్రవము. 3. నీరు. 4. మద్యము, త్రాగుడు పదార్థము. 5 పే యౌషధము, త్రాగఁ దగిన మందు 6 రుచి, చవి. (రసములాఱు: కటు అమ్ల మధుర లవణ తిక్త కషాయములు.) 7 రుచి గల పదార్థము 8. ఒకవస్తువు నందలి యభిరుచి, ఇష్టము, వాంఛ. 9 ప్రేమ, అనురాగము. 10. (కావ్యాదులయందు) శృంగారాది—శృంగారము హాస్యము, కరుణము, రౌద్రము వీరము, భయానకము, బీభత్సము, అద్భుతము అని ఎనిమిది రసములు. శాంతము చేర్చి తొమ్మిదని కొందఱనిరి. వాత్సల్యము చేర్చి పదిగా నెంచఁబడినవి. 11. పారము, చేవ. 12. దేహధాతు విశేషము. 13. వీర్యము, శుక్లము 14. పాదరసము. 15. విషము, విషముగల త్రాగుడు పదార్థము. 16. చెఱకు రసము. 17. అమృతము. 18. పులుసు, చేరు. 19 ఆఱుసంఖ్యకు సంకేతపదము. 20. రసనేంద్రియము, నాలుక. 21. గోపరసము. గంధద్రవ్య విశేషము. 22. సువర్ణము, బంగారు. 23. అన్నము. (వాచ.) 24. శబ్దము, ధ్వని. 25. చెట్టునుండి వెడలుబంక. 26. లశునము, వెల్లుల్లి. 27. ఫలము ప్రయోజనము. 28. భోజనము. 29. స్నేహము. 30 ఇంగిలీకము. 31. హారిద్వర్ణము. 32. మాంసము 33. పులికడుగు. 34. వినుగు. 35. పండము. (కే. ని.).

రసయోని. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. వెలిగారము (వై.వి.)

రసరాజము. సం. వి అ. పుం. 1. రసాంజనము. ఇట్లే రసనాథము మొ.

రసలోహము సం. వి. అ. పుం. 1. రసాంజనము. 2. పాదరసము.

రసవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంటసాల, వంటిల్లు.

రసవర్గము సం. వి. అ. పుం. ఆహారపదార్థము.

చ. అచలితవృత్తి నిట్లువిడియం దళవాయి సలాశి వీఁడు మెచ్చుచు నంకోటకేఁగు జలసూత్రపుఁ జోటు లెఱిఁగి యడ్డక, ట్టుచు రసవర్గ మచ్చట గడున్వడిఁ జొంగనీక శూరతా, రచనలఁ జిల్లరల్ సలుపు రక్కసిపాలియుగాంద్రఁ గొట్టుచున్. కువల. 3. 2.

రసవాదము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసమును కట్టు బంగారము చేసెడి విద్య (శ. ర.).

రసశోధనము. సం. వి. అ. న. 1 వెలిగారము 2. పాదరసశుద్ధి.

రససింధురము సం. వి. అ. న. 1. తుత్తనాగము నుండి తీసిన ఇంగిలీకము 2. పాదరసము. 3. మైలతుత్తము. 4 సూరేకారము, వెల్లుప్పు.

రససిద్ధుఁడు సం. విణ. అ అ అ 1. కవిత్వమున నిపుణతగలవాఁడు, శృంగారాది రసములయందు నేర్పుగలవాఁడు. 2. రసాయనశాస్త్రమునఁ బ్రవీణుఁడైనవాఁడు.

రసస్థానము. సం. వి. అ. న. ఇంగిలీకము

రసాంజనము. సం. వి. అ. న. 1. అంజన విశేషము.

రసాగ్రజము. సం. వి. అ. న. రసాంజనము.

రసాఢ్యము. సం. వి. అ. పుం. ఆమ్రాతకి, అంబాళము (వృ. వి).

రసాతలము. సం. వి. అ. న. 1. పాతాళములోని లోకము, అధోలోకములలో నొకటి

రసాధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాకోదుంబరము, కాకిమేడి (వృ. వి)

రసాధికము. సం. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

రసాభాసము. సం. వి. అ. పుం. 1. బాహ్యదృష్టికి రసమువలెఁ గాన్పించుట, రసమను భ్రాంతి. 2. రసము ననుచితరీతిగా స్పష్టపఱచుట.

శ్లో॥ ఏకత్రైవానురాగశ్చే త్తిర్యఙ్మ్లేచ్ఛగతేఽపి వా, యోషితో బహుసక్తిశ్చే ద్రసాభాస స్త్రిధా మతః

రసామ్లము. సం. వి. అ. పుం. చుక్రము, చింతపండు.

రసాయనఫలము. సం. వి. అ. న. హారీతకి, కరక (వృ. వి) (త్రి. ని).

రసాయనము సం. వి. అ. న. 1 జీవనౌషధము, సంజీవిని, 2. సంజీవినివంటి పదార్థము. ఆనందపఱచెడి లేక తృప్తిపఱచెడి పదార్థము.

ఉదా: శ్రోత్రరసాయనము, కర్ణరసాయనము మొ. 3. వెండిబంగారములుచేయు విద్య లేక రసవాదశాస్త్రము 4. కొన్నిమందు దినుసులు కలసిన పదార్థము. 5 తక్రము, చల్ల. 6 ఒకానొక విషము, 7. పిప్పలి.

పుం. ఒకానొక ఓషధి, విహంగము (వృ. వి)

రసాయనములు నారికేళ-, గుడూచి-, శిగ్రుపుష్పాది, చూతఫలాది రసాయనములు, లోహరసాయనాదులు.

రసాయనశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. కెమిస్ట్రి.

రసాయనుడు. సం. వి. అ. పుం. గరుత్మంతుడు.

రసాల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. నాలుక. 2. ద్రాక్ష 3. గఱిక. 4. చెక్కెర సుగంధిద్రవ్యములు కలిసిన పెరుఁగు

రసాలము. సం. వి. అ. న. 1. శల్లకీద్రవము. 2. రసగంధము.

పుం. 1. చెఱకు. 2. మామిడి.

రసాలస సం. వి. ఆ. స్త్రీ రక్తనాళము, ధమని.

రసావళ్లు(ళులు) మి (ఏకవచనము, రసావళి) అపూపమువంటి భక్ష్యవిశేషము.

కం. తనయింటనవ్వు డాయిత, మొనరి చిన నమ్మ దావులోలుకు రసావళ్లను మిసుపవపలు జావట్లును గోదుమపిండివంటలున్ గలవ నినన్. విష్ణు. 3. 377.

రసి. సం. విశ. న్. రసముగల.

రసి. దే. వి పుంటిచీము (శ. ర.).

రసిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. రసికురాలు. 2 నాలుక 3 చెఱకురసము. 4. రశన, మొల నూలు.

రసికము. సం విశ 1. రుచిగల. మధురమైన 2. రసవంతమయిన 3. అందమైన 4 రస గ్రహణశక్తిగల 5. చతురతగల 6. కాముకమైన. 7. ఏదేనొక విషయమునందు ఆసక్తిగల.

ఈయర్థమునందు సమాసములోనే ప్రయుక్తము) క్రీడారసికుడు.

రసికుడు. సం. వి. పుం. 1. రసజ్ఞుడు. 2. ఏనుగు 3. గుఱ్ఱము. 4 సారసపక్షి, బెగ్గురు

రసికత సం. వి ఆ. స్త్రీ. రసజ్ఞత

రసికత్వము సం వి అ న. రసికత

రసికేశ్వరుడు సం. వి. అ పుం. రసికురాలి నాథుడు, కృష్ణుడు (విల్యమ్స్).

రసితము సం. వి. అ న. 1. ద్రాక్షారసము. 2. ధ్వని, అఱపు, గర్జనము

విశ. 1 రుచిగల. 2 రుచిచూడబడిన 3. మొలాము చేయబడిన. 4. ధ్వనించిన.

రసీదు ఆంగ్ల. చెల్లుపత్రము, ఏదేని ముట్టినట్టు వ్రాసి యిచ్చెడు పత్రము.

రసునము. సం. వి. అ. పుం. ఓటి?

రసేంద్రము సం. వి అ పుం. పాదరసము

రసోత్తమము సం. వి. అ. న. పాలు

రసోద్భవము. సం వి. అ న ముత్యము

రసోన(క)ము. సం. వి అ. పుం. వెల్లుల్లి.

రసోపలము సం వి. అ. న. ముత్యము

రస్తా హిం వి దారి.

రస్తు దే. వి. వస్తుసంభారము.

ఉ. ... వారలు ఘనంబుగ మార్గము చక్కగించినన్ సన్నుతశౌర్య రస్తు మన సైన్యముఁ జేరుట దుస్తరంబగున్. కృష్ణ. 3. 67.

చం. పరఁగెడు రస్తు కొట్టడులు భద్రముగా నొగి బీగముద్రలన్, గరిమ నొనర్చి...

హంస 1. 109.

రస్న = రసన.

రస్యమానము. సం. విశ రుచిచూడఁబడుచున్నది.

రహటము వై. వి. (√అరఘట్టము. మహారా. రాహాట) ఘటయంత్రము, నూతిరాట్నము, గిరక.

రహటు. వై వి రట్టు.

రహణము సం వి. అ న. ఎడబాటు, విడువల.

రహదారి. హిం. వి స్వేచ్ఛగా అందఱును పోదగిన దారి.

రహము. సం. వి అవ్య. చూ. రహస్సు, రహస్యము.

రహస్య. సం. వి ఆ. స్త్రీ ఒకనది

రహస్యము. సం. వి. అ. న. 1. ఏకాంతము. గుట్టు, 2 మంతనము. కందువ 4. సైగ.

విశ. దాచఁదగిన, ఉపగూఢము.

మ అలినీలాలక నీవు నీపతిరహస్యక్రీడ వర్తించు వేళ ... పారి. 1. 60.

రహస్సు. సం. వి. స్. న. 1. రహస్యము. 2 సురతము

రహి. దే వి 1 అందము

మ. .. విందియంబాటిన గొజ్జెఁగల్గురియ మున్నీరైన యక్కమ్మనీరురహిం గూడిన నేర్పరించుగములై రోలంబకాదంబముల్. ఆము. 5. 121.

సీ. పొడుపుఁగెంపు వహింపు బెడిదంపు వినుఁగెంపు రహినింపు కంఠహారంబు వాఁడు. ఉ రా. 1. 18.

2 బాగు.

కం. . గంధవహాములు, శరీరములనేదఁదీర్పఁ జనుదెంచె రహిన్. పారి. 2. 102.

మ. ... మహావాల్లభ్య సౌభాగ్యవ, ద్రతనన్థేశ కుమారుఁ డంత రహిగాఁ దన్నేలుకోఁబోలు

నాయన దానిత్తఱివట్టివల్లభకు దన్వై యొందు
మన్నాఁడో కో. కళా. 3. 48.

3. విలాసము.

చం. సరసులనర్మ మింపులు నొసంగఁ గదంబపు
దండ,గట్టుచోఁ గరఁగుటఁదెల్పు దృక్తరళ
కాంతులు నుత్తరమిచ్చు వంతరాం,తరముల
నవ్వులున్ గలువతండము మొల్లలు నంచు
మిన్నుగ్రుచ్చి రహినిరిత్తనూ లొసఁగి సిగ్గు
వహింతురు పుష్పలావికల్. ఆము. 2. 20.

4. ఆనందము, సంతోషము.

కం జంభాహితుఁ డూర్వశిపై, రంభపయిం గరుణ
కలిమి రహిఁ దన్నట నో,జ్జృంభణల తార
తమ్యము, సంభావించుటయె కాని చాలఁడు
తెగడన్. విక్ర. 2. 77

గీ. తానవంబుగ దొరఁజేయువాలిమంత్రి,మునకు
వేగమె లోఁజేయఁజవదు వాఁడు,క్రొత్త మన్న
వరహి ననుఁగులకు జెప్పనయిన వది చెడు.
ఆము. 4 260.

5. ఉల్లాసము, మనోవికాసము.

సీ. ఒక యిక్కనిది వితర్దిక నిక్కమని వదా
గ్రమునిక్క రహి నెక్కఁగాఁ దలఁతు
వసు. 4. 73.

6. ప్రేమము, అనురాగము.

సీ. నెఱికవట్టి వసిండి నీటిప్రాఁత దెలుంగువెలి
పట్టు రహిఁగట్టి వెలఁదియొర్తు.
ఆము. 6. 128.

7. ఆసక్తి.

కం. ఆ విభునవంతరంబుధ, రావలయముఁ బూని
తీవు రహిమైఁ దిరుమల్, దేవియును నన్న
పూర్ణా,దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరు
లుగాన్. ఆము. 1. 33.

చం. తన మృదుగీతికాపరిణతధ్వని వైఖరిఁబల్కు
మంచు మిం,చినరహిఁ జేతివీణియకుఁ జెక్కులు
గీఁటుచు నేర్పుచున్నదో,యన నఖరాంకరింబుల
వయమ్ముగఁ దంత్రులు మీఁటి గానమిం,పొనఁ
రఁగఁజేయు వాణి ... పారి. 1. 5.

కం. రాయైనఁ గొంతమేల్ వా,రాయణ మీ
మనసుకంటె రహి నిక నెపుడున్, మీయంత
దడివెదకె యని, యాయంగన యితనిపాద
మల్లనఁ బట్టెన్ కళా. 4. 115.

8. రక్తి

సీ. రహిపుట్ట జంత్రగాత్రముల జాల్ గరఁగించు
విమల గాంధర్వంబు విద్య మాకు
మనువ. 2. 43.

9. కాంతి, శోభ.

చం. ... తారభటాళితో నిశా,ధిపుని బలంబు
లేఁగిఁ గతిన్ రహి వీడెను బాండుచంద్రికల్.
వసు. 4 125.

ఉ. ...జక్కవ లొక్కట జోడుగూడె వే, వేయుతి
యాడఁదోడ రహి వీడె వినిర్మల సాంద్ర చంద్రి
కల్. చంద్రా 5. 113.

10. సత్త్వము, బలము.

కం. అహితుని నాశ్చర్యకరం, ప్రవాహిణవిధిఁ
జాలడీలు వఱిచె నతండున్, రహిఁ దిరుగఁ
దెచ్చుకొని వి,గ్రహచేష్ట లడంగ నొంచెఁ గరు
వలిపట్టిన్. రాఘవ. 4. 163.

11. ప్రసిద్ధి, కీర్తి

కం. శ్రీరంగరాజు రామ, జ్మాణిమణుసిరంగ్
రాజుమహింబహి కెక్కెన్, ధారాధరఖేచరి మం,
దారాధఃకారిదాన ధారానిధియై
రామా. 1. 64.

(రహికెక్కు=ప్రసిద్ధి కెక్కు, కీర్తి వహించు అని
భావము)

12. విధము, ఒఱి.

సీ. అంజనాచలముపై వరుణాతపము మించు
రహి మేనఁ గనకాంబరము దనర.
ఉ. రా. 2. 42.

సీ. అకసంబంటిన కీకసరానలు రజతశైలంబుల
రహి వహింప. దశా. 6. 137.

13. పోలిక, సాదృశ్యము.

సీ. జహ్నుజార్జునసరోజ విరాజ మానవరాగ ములతో రహివహిలచు. గీ. విమల కైవల్య పదము శ్రీవిష్ణుపదము ఇందు. 1. 45.

14 ఉత్కర్షము, అతిశయము.

సీ. ఆ రాజు విమలవిఖ్యాతిచంద్రికనిచ్చ రహి కెక్కజాతె జారప్రసంగము ...

వసు. 6. 88.

(రహికెక్కన్ = అతిశయింపన్ అని భావము.)
జ: రహించు.

రహియి(ం)చు అ క్రి. (√రహి). 1 వర్ధిల్లు, పెరుగు.

మ ... అరుల్లసిం, చె నురుప్రకాంతి జనించె గర్భము రహించెన్ మించె నిట్టూరుపుల్.

ఉ. రా. 1. 181.

సీ. పులకాంకురంబులు పొంరలిపాటెనె రదా చెక్కు టద్దములకు జిగి రహించె. కవిరా. 5. 125.

2. ఒప్పు, శోభిల్లు.

మధురగతింగడ. కలిగి ధరిత్రిని ఘనత వహించెను, అలకాపురముకన్న రహించెను.

కుచేల. 1. 23.

సీ. తతమై రహించునితంబబింబముఁ జూచి ...

దశా. 2. 308.

ఉ. ...రోహిణీ, కాంతునిరేఖఁ గ్రొమ్మెయిలు కప్పుటఁ జూసి రహించినట్లు త, త్కాంత తనూవిలాసరతికాంత తళుక్కున నెంత నిల్చెవన్.

శుక. 1. 381.

స. క్రి. వర్ధిల్లఁ జేయు.

కం. ఇందిందిరవనమందిర, యిందిందిరవందనుండ యేలినయెడ నీ, మందిందిరమై తేనియ, మందిందురహింతుననుచు మదమేమిటికిన్.

రా. వి. 4. 63.

2. పొందు.

సీ. ఆర్యాభిగణ్య సౌకర్యంబును రహించి ...

ఉ. రా. 1. 2.

(ప్రయోగాంతరము లేదు.)

రహితము. సం. విశే. అ. ఆ. అ. త్యక్తమైనది. వదలి వేయఁబడినది.

రా

రా[1]. అ. క్రి. వచ్చుధాతువుయొక్క ప్రార్థనార్థక రూపము, ఏతెమ్ము. రమ్ము.

ఉ. రాయనుఁ గాయనుం దొగలరాయనిఁ గేరుని గాఁపుంగుడా, రాయనుమేటి నాడెపు దొరా యను .. అచ్చ. రా. అయో. 89.

మ. తుదిరాజ్యమ్ము సగమ్ము గొమ్మడవియందుం బేరు వంచించియుం. బదుమూఁడేఁడులు నీవునుం దిఁగిదాపాలిక పోవచ్చునే...

భాః. ఉద్యో. 3. 97.

=ర,

అవ్య. స్త్రీలతో మాటాడునపుడు "ఏ" అనునది అనుప్రయుక్తమగునట్లు నీచమిత్రోద్దేశమున పురుషులతో మాటాడునపుడు ఏకత్వమువఁదును ప్రయుక్తమగును.

(కోపమునకు)

శా.... నా, జింకల్ భుక్తిగొనంగ నేమిటికి రాచేచిట్ట మ్రోయించియా, తంకంబున్ ఘటి యించితి... హర. 1. 4.

(ప్రశంసకు)

కం. వికచాబ్జదళాగ్రంబుల, మకరందము కరుడు గట్టి మఱిజాఱనిపో, లికనున్నవిరా సఖయా, లికుచస్తనిమృదుపదాంగుళీనఖపంక్తుల్.

వరాహ. 3. 119.

(ఆశ్చర్యమునకు)

ఉ.... ఆ సరోజముఖి...రా, కావిధమెన్నఁ డబ్బునో దయామతినానతి యిమ్మనంగనో,

రా! వలరాచవేగిరము రాముకు నంచుఁ జెలంగి నవ్వుచున్. ఉ. హరి. 5 71.

(ప్రశ్నమునకు)

శా. ప్రారంభించిన వేదపారమునకుం బ్రత్యూహ మౌనంచునో, యేరా తమ్ముఁడ! నన్నుఁ జూడఁ జనుదేవు... పాండు. 3 33.

(అనాదరమునకు)

కం. నోరెనవినుండకేనో, రోరి ... మా సమీప పూరనెమనియున్, దూరము వోయితివే నొ, మ్మేరీతిని నీకు దక్కునే కానీరా... ఆము. 6. 82.

(అధిక్షేపమునకు)

కం. ఏరాయోరి నిశాచర, యేరా వృత్రారి నెఱుఁగవే నాతోడన్, బోరాడలేవు పోరా, కోరా యభయంబు నిల్చుకోరా తనువున్... దశా. 2. 407.

కం. ఈ కారణములుగలవను, నాకొండిదియె వాసుదేవుఁ డదిగాకయుఁ గీ, డే కురువంశమున కతని, రాకయతండేమిచేసెరా పాపాత్మా భార ఉద్యో 3. 171.

ద్రు. "వచ్చు" ధాతువు మధ్యంతరూపము. వచ్చుటకు, వచ్చునట్లు మొ వర్థము నిచ్చును.

ఉ... ము, న్నచ్చట వచ్చుటన్ జెదరివట్టి బలంబులు దన్నుఁ గూడిరాఁ, జొచ్చినవారితో బలము జొచ్చినలాగును గన్న లాభమున్. విక్ర. 2. 154.

ఉ.... అపదా, ల్వెన్నెవసిండి మేడలకు రాఁ బరి యేమిల సౌధనామముల్. విజ. వి 1. 7.

సీ...., తోడిచేడియలు నాతోడి వంతులకు రానయిరింపఁ జాలఁడో నన్ను తాంగి. పాం. 1. 84.

రా². వి వృత్తియందు 'రాచ' శబ్దములోని 'చ' వర్ణము విభాషను లోపింపఁగా మిగిలిన రూపము.

చ.... వజ్రదోః. పరిఘవశీకృతాన్య వసు పాలకు లప్పురి రాకుమారకుల్. ఆము. 2. 54.

ఉ. కొండొక సేపు నిల్చిచేమ కోరిక రాకొమరుండు,...వటంబునీడఁ గూర్చుండె... విక్ర. 3. 78.

ఉ.. మంచుఁగొండ రా, చూలినిగూడె... సీలా. 1. 1.

ఉ. ...మంచుఁగొండ రా,యల్లునికిం బినాకికిఁ బ్రియంబున నూర్వశిపెట్టె భిక్షమున్. హర. 5. 46.

(కొండరా=పర్వతరాజు, హిమవంతుఁడు)

రా³ వి. (సం. రాజన్.) చంద్రుఁడు

(దీనికి వ్యస్తప్రయోగము కానరాలేదు. ఉదా: రారేక, రారాయి, మొ.)

శా....రా, రాలంగట్టిన తిన్ని యన్నిలిచెమాణ స్వాప్నీ తాపార్తితోన్. ఇందు. 3. 65.

జ: రారేక,

రా⁴=జా.

వి. (√రాయి). శిల, పాషాణము.

సీ. నేలయు నింగియు దాలముల్వాయింప... జేనుంగుపురుడో మూరా నారఁగొన గాలిగంటిడ... కు. స. 3 155.

కం. రాకొమరు నెఱులునీలవు, రాకొమరుడు నీరాకరించు రాకాచంద్రున్, రాకొట్టు మొగము. విజ. వి 1 65.

వ. ... పటిక ముపురాచేట్ట నేలలనెట్టుకొని.... మనుచ. 3. 28.

రా. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. బంగారము. 2. విభ్రమము. 3. దానము. 4. ధనము

రాంకలము సం. వి. అ. పుం. కటకము ము ల్చు. (పల్యము?)

రాంకవము. సం. న. అ. న. మృగరోమముతో నేయఁబడిన వస్త్రము. రోమవస్త్రము. (కంబలము, శాలువ.)

రాంభము సం వి అ. పుం. సన్యాసిధార్యమగు వెణువదండము

రాఁజఁబెట్టు. స. క్రి (రాఁజెన్ + పెట్టు) రాఁజు నట్లుచేయు, వృద్ధినొందించు.

గీ. ఏను సంధికిఁ బోయినఁ దాను ధార్తరాష్ట్రి మానసములఁ బగ రాఁజఁ బెట్టి, నన్నుఁ బట్టింపఁ జూడఁడె... భార. కర్ణ. 3. 124.

రాఁజు అ. క్రి, 1. (నిప్పు) అంటుకొను, ప్రజ్వరిల్లు

సీ. ఇల్లిల్లు దిరుగు నొక్కింతబుగ్గశిఖ యబ్బెనే నింటిలోఁ బూరియిడి విసరక, రాఁజదు రాఁజి న రవులుకో ల్వాసాలఁ గాని కల్గదు ... ఆము 4. 127.

సీ అప్రొద్దు ప్రోయిరాఁజనట్టి నిర్ధనదయు భోగించు నైశ్వర్యము లెనిమిదియు .. పాండు 1. 101.

చం పొగయక రాఁజకొక్కుమొగి భోరన మంటలు విస్ఫులింగముల్, నెగసి ... పురారినేత్రశిఖ మల్పె మహాశనిపాతభీమమై ... కు. సం 5. 528.

కం తన మదిలోపల రాఁజెడు, వనవిల్తుని కాఁకచేత వలనతియగుచున్ మనుకొన్న నెగల కోర్వక, ననుజాన్వునమన్న రాజునుం గనిచెల్వన్ యయా 5 93.

2. పొగయు, ప్రధూమితమగు

సీ. మొగము రాఁజి దివంబు మిగుల ముండెడు నర్క వహ్ని చేపట్టిన స్వాహా యొంత ... ఘటికా 1. 42.

3. దుఃఖించు.

చం. అతఁడు సితాంబరావరణమైన మహీమణి పీఠ మెక్కి యచ్యుతు నిజసింహపీఠ, గతుఁ జూచి మురాంతక యేఁతచిన్నవో, యితి మది నెంతవంతగలదీ యదువీరులు నేల చాలధీ, రతఁ దంలించి చిత్తముల రాఁజెద రన్న మురారి యిట్లనన్. ఉ. హరి. 6. 4

రాఁబట్టు. స క్రి (రాన్ + పట్టు) 1. ఇచ్చిన దాని మరలఁదీయు. 2. సేకరించు; వచ్చునట్లు చేయు. (శ. ర.)

సీ. ఒకటికి రెండుగా నొగి వడ్డి రాఁబట్టి ధనమెల్ల మూఁకను దాఁచుకొనుట .. రామ. 566.

రాక = రాకడ వి. (√వచ్చు). 1. ఆగమనము, వచ్చుట.

మ. పనగన్ వే చని దోర్బలంబున రణప్రావీణ్య ముం జూపి నీ, వసురానీకముఁ ద్రుంచి భూప్రజలకున్ హర్షంబు గావించి రా, క నుమీ రాక జయంబుతేక ప్రజ దుఃఖం బొందఁ గా రాకనీ యసువర్గంబుల పోక గా నెఱుఁగు పెక్కాడంగ నింకేటికిన్. భార. శాం. 2. 438.

కం ... కీడే కురువంశమున కతని, రాక యతం డేమి చేసెరా పాపాత్మా. భార. ఉద్యో 3 171.

ఉ అకులమయ్యె భోగ వి దె యాదల అన్నియు ప్రసన్నఁ ప్రాణముల్, రాకలఁ బోకలం బొలిసె. భాగ. 10 పూ 687.

2. ప్రసారము, వీచుట.

చం. ... వేసవిన్, మలయపుగాలి రాకలకు మానసముల్ చిగురొత్త దంపతుల్ ... ఇందు. 3. 112.

కం. ఈ కరణి నన్నృపాగ్రణి, యే కరతీయములు మాని హిమకరవిలన ద్రాకలకు న్వలిదెమ్మెర రాకలకున్ జాలిగొని విరాళిఁ బడంగన్ ... కువల. 4. 102.

3 చైత్రయాత్ర, దాడి.

చం. అది మొదలా నృపాలుని శుభాకృతి కన్నులఁ గట్టినట్లు నా, మది వలపించుచున్నయది మారుని రాకకు నోర్వరాదుగా... ఇందు. 2. 93.

అ. తండ్రిపాలు మాకుఁ దగునంచు నటియరి, తనము నేసి రాక తప్పఁగాక ... భార. ఉద్యో. 1. 250.

అవ్య. (వచ్చుధాతువు యొక్క వ్యతిరేక క్త్వార్థక రూపము.)

1. వచ్చుటమాని.

(వ్యవ.) తాను రాక కుమారునిఁ బంపినాఁడు. 2 వచ్చుటకు) నేరక, చాలక, శక్యముగాక మున్నగు నర్థముల నిచ్చును (ఈ యర్థములను క్త్వ్యంతక్రియల కనుప్రయుక్తమయియే యుండును).

గీ. అవులదాఁటి పోవను రాకయద్రికరణి, గతినమై యాఁగె నవు డంధకారపటల, మెంతయును భీతిఁ బొందితి వేను రథ్య, ముబునురథ మీద్వగా లేక ముచ్చముడిగి ... హరి. ఉ. 5. 82.

రాక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. పూర్ణచంద్రుఁడు గల పున్నమ. 2. తొలిసమర్త యాడిన పడుచు. 3. గజ్జి, తీఁట. 4. నదీభేదము, ఒక యేఱు.

రాకము. సం. వి. అ. పుం ఎండ, సూర్యకాంతి. (కే. ని)

రాకట్టు.[1] వి. (రాయి+కట్టు). 1. శిలారత్నాది నిబద్ధభూమి. వెలకట్టు, కుట్టిమము.

ద్వి. పటికంపురాకట్టుపై నెక్కనలయు, కుటిలకుంతలి యెట్లు గుట్టలు గడచె...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1891 పం.

విశే. రత్నఖచితము, మణులు చెక్కినది.

సీ. పుంజాలదండలు పూదెలకడయాలు ముంగురులక రాట్టుటుంగరములు... ధనా. 3. 37.

రగడ. చౌకట్లుకొంట్లు చేసరులునున్ మొలకట్లు. రాకట్టు చుట్టుంగరములు బల్ చేకట్లు...
హంస. 5. 356.

వ. అవ్విరించి జనకునకు నగణంబు గామించులు గండపెండెరంబులు రాకట్టు మొలకట్టు లుంగరంబులు మొంగై మురారులంగదంబులు.
ప్రబంధ. 605.

రాకట్టు[2]. వి. (రాచే + కట్టు) రాజశాసనము, శాసనము

సీ. వందిమాగధుల కై వారంబువిను చెవి విబుధారి రాకట్టు వినఁగ నేర్చు ... దశా. 2. 112.

రాకడ = రాక. వి. (√వచ్చు.) 1. ఆగమనము.

ఉ. పోకడ రాకడల్ వశముపోవక మన్మథుఁ డావవెట్టి వ్రట్లాకలకఁరి నిల్చె వచలాకృతిఁ జిత్తరు బొమ్మకైవడిన్. కృ. శకుం. 258.

గీ. ఏలికకుఁ దమరాకడ యెఱుఁగఁజెప్పి ...
నీలా. 2. 47.

2. మల్లవిద్యావిశేషము.

వ. హస్తవీక్షణము, నయనవీక్షణము, లిత, రాకడ, ఏకసరము, పైసరము .... మల్లుపు. 2. 69.

రాకాసి = రక్కసి వి. (సం రాక్షసి.) రాక్షసుఁడు, రాక్షసస్త్రీ.

సీ. ఆకసంబునఁ బాఱు రాకాసుల పురాలుఫాలలోచనుఁ డవలీల గెలిచె .. వరాహ 9. 65.

ద్వి డాకాలి పెండెంబు డమరువుఁ గత్తి, రాకాసి తలలతోరపు వనమాలి ..
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 132 పం.

7. పగిలి రాకాసి దేహంబు మొగపుముత్యమయ్యె ముంగాముంరారి రంగైమురారి . .
మనుచ. 6. 115.

గీ. కలుషపిశితంబు మెసపు రాకాసి కాకి,
కాశీ. 2. 49

సీ. ... నేత్రైక సర్వాంగలక్ష్మి, నొప్పురాకాసి తద్వ్యతిమాని తా వనయంబు జాత్యుచితరూపంబులైన, దృక్కాణి పదగతుల్ దీపింప....
రాఘవ. 3. 74.

రాకాసిప్రోలు = లంక, రాక్షసపట్టణము.

గీ. విల్చి రాకాసిప్రోలు విభీషణునకుఁ, దిరముగా నిల్చి సెకబాసఁ దేరివట్టి, చాలు పేరింటి పూఁబోఁడి నోలిఁగూడి, తాను దమ్ముఁడుఁ దగ నయోధ్యకును వచ్చె. యయా. 3. 37.

జ: రాకాసి ములికి.

రాకాసి ములికి. వి, (√రాకాసి).

అసురాస్త్రము.

గీ. అట్లు నెఱజోదు లిర్వురు నదరి పెక్కు, గడిఁది తూఁపులఁ బోరాడునెడల నోఁకు, మిన్న రాకాసిములికి యామన్న జేని, నై నిగిడ్చిన నదిదగ్ధపఱుపుమీఱ. అచ్చ. రా. యు. 378.

రాకింమే. స. క్రి. మోఁదు, చిరుకఁగొట్టు.

కం. పోకనడగొట్టితేసియు, రాకింతుఁజుమీమొ
గంబురాచట్టుపయిన్ (శ్రీ) కాశిక నందించిన,
నీకింతట నేలపోవు నీచచరిత్రా.
భీమ. 2. 153.

రాకిడి = రాగిడి వి. స్త్రీ. శిరోభూషణవిశేషము. (జడబిళ్ల అని శ. ర.)

ద్వి. పౌజులకమ్మలు వల్లేరుపూలు, రాజిల్లు
రత్నాలరాకిడివెట్టి...
ద్వి. శ. సా. 1. 258. వం.

సీ. బటువుముత్యముల పాపటబొట్టు రాకిడి జడ
బిళ్లలను గుచ్చులడరి వెలుఁగ ...
వేం. మా. 1 130.

రాకుఁడు నం. వి అ. పుం. సూర్యుఁడు.

రాకొట్టు[1]. వి. (రాయి + కొట్టు) రాలునింపిన కొట్టు (చూ. రాకొట్టు[2]. వి.)

రాకొట్టుక్రి స. క్రి. 1. (√వచ్చు.) రారా పో రాయని యేకవచనాంతముగా నుచ్చరించు.

కం. కవుఁగిలి పొగడువేళఁ గాంతలురంతివేళ, సుతు
లుముద్దువేళ నూఁ వరులు, ంణము సేయువేళ
రాకొట్టిపిలుచుట, పాడి యుదియు మిగుల
భజనకెక్కు. ద్వా 7 65.

2. తిరస్కరించుట

కం. రాకొమరు నెఱులు నిలఁవు, రాకొమరు
నిరాకరించు రాకాచంద్రుద్, రాకొట్టు
మొగము కెంపగు, రాకఁగని పరాకుసేయు
నొఁపదంబుల్. విజ. వి. 1. 65.

వి. తిరస్కారము.

సీ. కొమ్మపాలిండ్లకుఁ కొండలీడంటి మాత్రతుకెల్ల
రాకొట్టు పాలుచేసె చమ. 2. 49.

రాకొమరుఁడు. వి. (రాచ + కొమరుఁడు. నం. రాజకుమారః.) రాజకుమారుఁడు. రాచబిడ్డఁడు.

కం వాకిలి వెడలి యొఱుంగవు, రాకొమర నియొఱుఁ
గు వలి యఃత్యాంతఃథా, పాకలవం బెట్లొ
దవెను, మాకున్న నిజంబుఁ జెప్పుమా గురు
పుత్రీ. విక్ర. 3. 123. వై వ. 2. 22.

రాకొమ్మ వి. (రాచ + కొమ్మ) రాజభార్య

గీ. క్రమ్ముచ్చుఁదవనమున రాకొమ్మఁదెచ్చినట్టి, యు
తియఱక్కనుఁ డిదె డాఁగియున్న వాఁడు.
అచ్చ. రా. కిష్కిం. 90.

రాక్ష. నం. వి. అ. నం. లాక్ష.

రాక్షన. నం. వి. అ. పుం. అఱువది సంవత్సరములలో నొకటి, ఆనంద తరువాతిది.

రాక్షసము. నం. వి. అ పుం. 1. కన్యక యొక్క బంధువుల జయించి బలాత్కారమునఁ గన్యకవప హరించికొనివచ్చి చేసికొనెడి వివాహము. (ఎనిమిది విధములగు వివాహములలో నొకటి)
2. (జ్యోతి) ఒకానొక యోగము.

విశ. (అ.ఈ.అ) రాక్షససంబంధమైనది.

రాక్షసి. నం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. రాక్షసస్త్రీ, రక్కసి. 2 లంక. 3. శిశిరఋతువునందలి రాత్రి 4. కోఱ, దంతము. 5. చోరపుష్పి, శంఖిని. (వృ వి.). 6 చండిక.

రాక్షసుఁడు. నం. వి అ. పుం. 1. పిశాచము. 2. రక్కసుఁడు.

రాగతాకు. వి (సంగీ) ఒక స్వరస్థాయి.

ద్వి...' అంశుకలలిత, గాఢంబులలి రాగకాకును
బొచ్చు, గాఢంబు మఱిదేశికాకును సింధు. ....
యాదిగానొగయు తాయములు.
బస. పు 3.940. వం.

రాగఖా(ం)డవము. నం వి.అ.పుం. రాగషాడవము.

రాగచూర్ణము. నం. వి అ. పుం. 1. ఖదిర వృక్షము. 2. సిందూరము. 3. లక్క, లాక్ష. 4. ఎఱ్ఱనిపొడి, బుక్కా, బగ్గుండి.

రాగచూర్ణుఁడు. నం. వి. అ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు.

రాగదాలి. నం. వి. ఇ. పుం. మయూరమనెడి ధాన్య విశేషము.

రాగపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. 1. బంధూకము, ముంకెశచెట్టు. (వృ. వి.).

2. వాడనివియు గుండ్రముగ నుండునట్టివియు నగు పుష్పములుగల చెట్టు, రక్తామ్లానము. (వృ. వి)

రాగపుష్పి సం. వి.ఈ.స్త్రీ. జప,దాసనము (వృ.వి).

రాగప్రసవము. సం. వి. అ. పుం. రాగపుష్పము. (వృ వి)

రాగమంజరి. వి. ఒకానొకరాగము, ఎనిమిది పురుష రాగములలో నొకటి.

సీ. భైరవి శ్రీరాగ బంగాళ హిందోళ మాళవులును రాగమంజరియును... ప్రబంధ. 95.

సీ. భైరవిమాళవి బంగాళ హిందోళ రాగమంజరియు శ్రీరాగ గౌళ, భూపాళలెన్మిదిపురుష రాగంబులు... హంస. 5.128.

రాగము. సం. వి. అ. పుం. 1. రంజనము, రంగు వేయుట, 2. రంగు, వన్నె. 3. ఎఱుపు, రక్తవర్ణము. 4. ఎఱ్ఱరంగువేయు సాధనము, ఎఱ్ఱలత్తుక. 5 అనురాగము; వలపు. 6. ప్రీతి. (సంగీత) భైరవ్యాది.

శ్లో. భైరవః కౌశిక శ్చైవ హిందోళో దీపక స్తథా, శ్రీరాగో మేఘరాగశ్చ రాగా షడితి కీర్తితాః,(భరతుఁడు).

8. కాంత. 9. మాత్సర్యము. 10 (యోగ) పంచక్లేశములలో నొకటి. (అవిద్య, అస్మిత, రాగము ద్వేషము, మరణభయము అనునవి పంచక్లేశములు. కల్ప.)

రాగయుజము. సం వి. జ. పుం మాణిక్యము, కెంపు.

రాగరజ్జువు. సం. వి. ఉ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు.

రాగలత. సం వి ఆ స్త్రీ. మన్మథునిభార్య,రతీదేవి.

రాగవంతము సం. వి. త. పుం. పూగము, పోఁక (వృ వి.), (వై.ని .).

రాగవుఁడు. విశే. (సం. రాఘవః) రఘువంశోద్భవుఁడు.

గీ వినుము కత వేల్పుజేడదారి విన్ను చూలి, మేనరుల సిట్టుపుట్టువు మేటితపసిఁ, గాంచి యిట్లనునంత నగ్గట్టుమీఁదఁ, దరలిరాఁగవుల వలికి దాఁటి చనుమ. అచ్చ. రా. అర. 2.

వి. శ్రీరాముఁడు.

అ. అంతఁ బెద్దబాపనయ్యల యానతి, వడని యొక్క మంచిగడియదోయి, యందు రాగవునకుఁ బొందుగాఁ దనపట్టిఁ, బెండ్లి సేసె మఱియు బేర్మితోడ. అచ్చ రా. బా. 192.

రాగశాలవము. సం. = రాగషాడవము. (వై.ని.)

రాగషాడవము. సం. వి. అ పుం. ద్రాక్షదాడిమాది ఫలములతో చేసిన ఒక విధమగు మధురభక్ష్యము. (విల్యమ్సు).

రాగసూత్రము. సం. వి అ న. 1. పట్టుదారము, 2. త్రాసుయొక్క త్రాడు.

రాగాంగి. సం. వి. ఈ స్త్రీ. మంజిటి మంజిష్ఠ.

రాగారువు. సం. విశే. ఉ. దాన మిచ్చెదనని (ధర్మము చేసెదనని) యాశపెట్టి తుదకీయక యాశాభంగము గలుగఁజేయువాఁడు (విల్యమ్సు.)

రాగాశని. సం. వి. ఇ. పుం. బుద్ధుఁడు.

రాగి¹. వి. (క. రాగి. త. ఇరాహి) సస్యవిశేషము తవిఁదపైరు.

అ. ధాన్యవిశేషము, తవిఁదలు, చోళ్లు.

సీ. ... రాగులు, గోధుములును, యవలుగొని యున్న త్రిగుణమౌ నందుఫలము. రెట్టమతము 3. 40.

రాగిసంకటి = వండిన రాగి పిండిముద్ద.

చం. బొడ్డుగిన్నెలో, నునుతురు రాగిసంకటి తలోదరు లద్భుతభక్తిఁ జూపుమన్. శుక. 3. 385.

రాగి². వి. (సం. రక్తః) 1. తామ్రము, పంచలోహములలో నొకటి

గీ. చక్రి పాదమంగఁ బార్థివ స్థానమయ్యె, నొరి మీ వంశమందుఁ దాఁ గోర్వఁజాలు వారిఁ జూపుమా కుమ్మరావమున రాగి, ముంత లేఅంగఁ గలదె నీకింత యేల. ఉ. హరి. ౪.48.

2. ఎఱుపు, రక్తవర్ణము.

సీ. రాగిదేరెడు చొకాంపు నీలిచల్లడంబు ఉడంబు చీకట్ల బలము సేయ పారంగ. 3 28.

విశ. 1. తామ్రముతోఁ జేసినది

ఉదా:- రాగిచెంబు. రాగివళ్లెము. మొ.

2. రాగివలె ఎఱ్ఱనివర్ణముగలది, ఎఱ్ఱనిది. (చూ రాగిజుట్టుపిట్ట).

3. రావి, అశ్వత్థము (వృ. వి) (శ. ర., బ్రౌ)

జః రాగిజుట్టుపిట్ట.

రాగి. సం. విశ. (న్. జ్ న్.) 1. రంగువేయఁ బడినది. 2. రంగువేయువాఁడు. 3 ఎఱ్ఱనిది. 4. ఎక్కువ కామముగలవాఁడు, కామవశుఁడైన వాఁడు 4. రాగాతిశయమునఁ బ్రేమించువాఁడు, అనురక్తుఁడు. 6. ఆనందించువాఁడు, ఉల్లాసపడెడి వాఁడు.

రాగిజుట్టుపిట్ట. వి. (రాగి[2] + జుట్టు + పిట్ట). కోడి, తామ్రచూడము.

రాగిజుట్టుపిట్టతాలుపు = కుమారస్వామి.

ఆ. బొమ్మగాఁడిపాలు వమ్ములనేసిన, సొమ్మ వోయిమేటి కొమ్మమెకవు, బిరుదురాగిజుట్టు పిట్టతాలుపువాలుఁ, గోలఁగొంచగట్టు వోలె బ్రాలె. అచ్చ.రా. యు 208.

రాగిడి. వి. = రాకిడి. (బ్రౌ., చి, ని., వా.)

రాగిణి. సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. సంగీతాంగమైన రాగభేదము (దీని జాతులు ముప్పది. ముప్పది యాఱు అని కొందరు).

2. విదగ్ధురాలగు స్త్రీ. 3. తృణధాన్యభేదము.

రాగించు. సం. అ. క్రి. రాగిల్లు.

కం. చంచుల కాంతులువెన్నెలఁ, జించి యమృత ముట్టనొసఁగు చెన్నునకును రాగించుచుఁ జవినొక్కుచుఁ గబళించుఁ జకోరికలు సమ దలీలాలసలై. నిర్వ. 6 ఆ. (శ. ర.)

రాగిలు(ల్లు) సం. అ. క్రి. = రంజిల్లు. 1. సంతసిల్లు, సంతోషించు.

కం. దమియింపఁ దగినవారల, సమయమున దమించి వారి సంపదలు మహీ, రమణుండు దనదు బండారముగా సమకూర్చు జనము రాగిల్లంగన్. భార. శాం. 2. 395

ద్వి. రాజులు బుధులును రసికులును కవి, రాజులు గోష్ఠిని రాగిల్లి పొగడ.

రం. రా. బాల. 4 పొ. 27 పం.

శా. ... విషవృక్ష స్ఫూర్తియుం గీర్తితా, రంజి ప్రౌఢత వట్లయ్యె నుడిపెదన్ రాగిల్లుఁడీ రందఱున్. హరి. పూ 6. 73.

2. అనురాగము కలిగియుండు.

ద్వి. అవెవచ్చెఁ గపిసేనలని కోప ముడిగి, రవి తనూజుని మీఁద రాగిల్లుచుండె.

రం. రా. కిష్కిం. 223 పొ. 20 పం.

3. ప్రకాశించు, శోభిల్లు.

వ ... కటికిచీకటి మొత్తంబు మధ్యంబున నిగ నిగని నెమ్మేను దీఁగె రాగిల్ల నల్లన వసియించె..

విప్ర. 3. 60.

కం. ... చూడన్, రాగిల్లుచును, దదగ్రిమ, భాగంబున నున్న కనకపాత్రము లేమిన్. విప్ర.5.4.

4. గర్వోక్తులు పలుకు

ద్వి. రావణుతోఁగూడ రాక్షసప్రతతి, వేవిధంబులనైన నేమె చంపుదుము, రామభూపాలక రణమున ననుచు, రామునిముందఱ రాగిల్లు వారు. రం రా. యు. 282 పొ. 19 పం.

రాగుఁడు. సం. వి అ. పుం. 1. రాజు, ఱేఁడు. 2. సూర్యుఁడు 3. చంద్రుఁడు.

రాగె. వి. అంకవన్నె, గుఱ్ఱము నెక్కుటకు పార్శ్వములయందు త్రాటితో నేర్పఱచిన మెట్టు.

గీ. వాజిగుణమును రాగెయు వాగెథూమి, మూన
మును శరశస్త్ర సంధానములును ...
ప్రబంధ. 184.

ద్వి. రాగెలు బిగియించి రథనంబుతోడ, వాగి
య సడిలి చున్నవనెండుగడల. దాటించి..
ద్వి. పరమ. 2. 280 పా.

ద్వి. ... సిద్ధుడు కోపగించి, . , రాగెలు బిగి
యించి రవళినేయనుచు, ...
ద్వి. పరమ. 2. 82 పా.

రాఘవము. సం వి అ. పుం. 1. ఒకజాతి పెద్ద చేప. 2. సముద్రము.

రాఘవుడు. సం. వి. అ. పుం. రఘురాజవంశమునఁ బుట్టినరాజు, రాముఁడు.

రాచ. వి. (సం. రాజ) రాజున్. (దీనికి సమాన పూర్వావయవముగానే ప్రయోగములు కన్పట్టుచున్నవి. "విశ" అని శ. ర)

ఉదా: రాచవాడు, రాచటికము.

జ: రాకట్టు[2], రాకొమరుడు, రాకొమ్మ, రాచకందు, రాచకుఱుపు, రాచకూఁతురు, రాచకొడుకు, రాచజడదారి, రాచజాపిల్లి, రాచజిల్లేడు, రాచదారి, రాచనగరు, రాచనడక, రాచనెలవు, రాచపగ, రాచపదవి, రాచపట్టె, రాచపాడి, రాచపుంపు, రాచపుట్టువు, రాచబావఁడు, రాచమాట, రాచయీవి, రాచటికము, రాచనన్నెము, రాచవాఁడు, రాచవీథి రాచవేఁట, రాచవేల్పు, రాచసింగము, రాచసిరి, రాచిలుక, రాచిల్కదొర, రాచూలి, రాతఱిసి, రానిరాజారి, రాపట్టి, రాపులుఁగు, రాయంచ రాయంచగిండి, రాజేఁడు, రాసాని రాకంగము, రాసిరి.

రాచకందు. వి. (రాచ). రాజకుమారుఁడు.

సీ. జడదారి నెలదండఁ జని క్రచ్చఱగయాళి
రాకాసిఁ జెండిన రాచకందు.
అచ్చ, రా. అయో. 98.

రాచకిక్కి. వి. (√రాయి.) రాతిప్రదేశము.

సీ. కనుపట్టె నీశైలమున దశకన్యకాధవుఁడు
సామాన్యపుఁ దపసివోలె, నొకవిన్నరాచకిక్కనుండు నీగిరి వలకాపట్టణంబు పక్కణముపోలె. వరాహ. 6. 87.

రాచకుఱుపు. వి. (రాచ). ప్రాణాంతకముగా వీఁపున లేచెడి మహావ్రణము (శ. ర.).

రాచకూఁతురు. వి. (రాజ.) రాజకన్య.

చం. శరశతమైదుకైదువుల జంతయటంచువిరాళి.
కొగ్గిడ,గ్గఱుటయు రాజకూఁతురుల గాలిబి
గిలికి సోఁకశక్యమే. చం. రా. 299.

ఆ. కొడుకుఁగాంచు రాచకూఁతు రెద్దానికి, వట్టి
పనికి నుచితమైన సమయ, మొదవెఁ దడయు
టెంక నొప్పదు జనములు, వట్లు గాని పురుషు
లవరు మిమ్ము. భార. ఉద్యో. 3. 199

రాచకొడుకు వి. (రాజ) రాజపుత్రుఁడు.

ఆ. రాజకొడుకు లెల్లఁ జూచుచునుండిరి.
భార. ఆది. F. 207

రాచజడధారి. వి. (రాచ.) రాజర్షి.

గీ. రాఁజనముఱతమా వేల్పురానులవీదు, రాచసిరి
మానివీనికా రాచఱంబు, రాచబావని మాటకు
రాఁజనునొకొ, రాచజడదారిలీల నీరాచ
మాల. ఉ హరిశ్చ. 4. 167.

రాచెట్టు. వి. (√రాయి.) చెట్టురాయి, భూమగ్న శిల, చెట్టు.

కం. సోకనఁ గొట్టితేనియు, రాకింతఁ జుమీ
మొగంబు రాచట్టుపయిన్, శ్రీకాశిక నిండించిన
నీకింతట నేలపోవు. నీచచరిత్రా భీమ. 2 158.

కం. గట్టిగను మూఁగదయ్యెము, వట్టివదొ కాశ
కట్టొ ఒలు రాచట్టో, యిట్టులు మనమింద
ఆమను, జట్టుఁ బిలువఁగ నొకింత చూడకయున్నే. వాల్మీ 8. 118.

రాచేజాబిలి. వి. (రాచే) రాజచంద్రుఁడు. రాజశ్రేష్ఠుఁడు,
గీ. ... పెద్ద, లెన్ననారా చేజాబిలి చెన్నుమీఱు.
నీలా. 1 43.

రాచేజిల్లేడు వి. (√రాచే) రాజార్కము, క్షాష్ఠీలము (వృ వి)

రాచేదారి వి (√రాజ.) రాజమార్గము, రాచేబాట.
గీ తేరులా కొమ్ము కేనుఁగు బారులావ, సారులా చౌక్కటపు రాచేపారులా కొ, టారలా తీరులా గొవరాకునౌర, ప్రోలియొయ్యారి మేరిక గొగడవరిది. అచ్చ రా. బాల. 34.

రాచేనగరు వి (రాచే) రాజసంబంధమైన గృహము,
సీ. వన్నిటతోఁ గదంబముఁ జేసి పూసినమ్మృగహాభిపన రాచనగరు దెలుప. ఆము 2 75.
గీ గ్రహణ సంక్రమణాదుల రాచనగరఁ, గాసు వీసంబు లెడలమి గ్రాసమునకు, నాధివెట్టిరి క్షేత్రంబులందుఁ గొన్ని, లెస్సయుండుసె గృహకర్తలేని బ్రతుకు. మనుచ. ... 129

రాచేనెలవు వి. (రాచే.) రాజధాని, రాజు నివసించు చోటు.
గీ. చేరి జేజేలు మఱి జడదారిగములు, నచ్చటలుఁ గొల్వ వేగమ్న లతని మొదలి, రాచనెలవే లెఁ గేణ్మనేరాజుతంబ్రిడి, యతఁడు గొనియాడ నెగడె యయాతి పుడమి యయా. 1. 19.

రాచేపగ. వి (√రాచ.) 1. రాజశత్రువు.
ఆ. ఇట్లుచాలుపేరి యొలనాగఁ బెండ్లియై, గాధివట్టి వనిచి కదలి చనుచు, దెగి యెదుర్చు రాచపగ నేలవేలపు, భీరమెల్లఁ జక్కఁబెట్టి యంత. యయా. 3 13.

2. క్షత్రియుఁడు వహించు విరోధము (వా.)

రాచేపదవి. మి. వి. (√రాచే.) రాజసంబంధమైన ఉన్నతస్థితి.
ఆ. అందంబు ... కంబగట్టుభూమి కానిక గఁగ బెం, పెసఁగు రాచబదవు లెల్లఁ బడసె.
దశకు 1. 21.

రాచేపట్టి. వి. (√రాచే.) రాజపుత్రుఁడు.
గీ. తనకనలు చేష్టలంత భీతిని ఘటింప, మగిడి శరణన్నఁ దన్మహిమయుఁ దదాత్త, తన్మహాదైన్యము గణించి దయ దలిర్పఁ, గాచె నేమన నప్పుడా రాచపట్టి రాఘవ. 2 109.

రాచేపాడి. వి. (రాచే.) రాజధర్మము.
సీ. అక్కట రాజాన్వయంబునఁ బ్రభవించి నీచుఁడై. యేమియు రాచపాడి, యెఱుఁగక నడురేయి యెల్లజనంబులు సుప్తులై యుండ గఁ జోరునట్లు, ననుదెంచి నెవ్వఁ డాతనిఁ గోరి వెదకెద. హరి. ఉ. 6. 149.

(క్రొత్తప్రతి. పా. రాచపాటి. ప్రాతప్రతి. పా.)

రాచేపుండు. వి. (రాచే) రాజవ్రణము.
సీ. . రాచపుండనఁగను రాజవ్రణము పేరు తేజరిల్లు. ఆం. భా. 2. 130.

రాచేపుట్టువు. వి. (రాచే.) క్షత్రియుఁడు.
కం. రంగుగఁ జూపఱ కోర్కులొ, సంగన్ డోనంబు లడఁపఁ జనుదెంచిన యా, గంగం గని మైయెల్లను, బొంగం దగ్గ మ్రొక్కె రాచపుట్టువు మదిలోన్. యయా. 2. 45

రాచేబాపఁడు. వి (రాచే.) విశ్వామిత్రుఁడు
గీ. రాఁజన సులభమా వేల్పురాచవీడు, రాచసిరిమానివీనికౌ రాచలంబు, రాచిబాపని మాటకు రాజనునొకో, రాచజడరారిలీల నీ రాచమాల. ఉ. హరివ. 4. 167.

రాచేమాట. వి. (√రాచే,) మంచిపలుకు.
సీ జమునిల్లు సొచ్చిన జంతువునైనను గాచునెమ్మోయనను రాచమాట
భారం. విరా 2. 204.

రాచేయావి. వి. (రాచే) రాజుబుచేయు దానము.
ద్వి. ఈ చతురోక్తుల కేమికారణము, రాచయావుల నమ్మరాదను మాట, యీ చందనమున నిల్చె,
ద్వి. హరివ. పూ. 1405 పం.

రాచేతిక(ర్క)ము. వి.(రాచ + తికము.) 1. క్షత్రియత్వము.

కం. ... శస్త్రిహతిఁబొ,ల్పొందఁగ రాచతికము నీ,యందొక్కటఁ దోఁచుచున్నయది తల పోయన్. దశకు. 3. 7.

2. రాజత్వము, రాజధర్మము.

సీ. సచరాచర ప్రపంచమ్మును జాలించు రాచతికమ్ము కాబాచికాఁడు, వరాహ. 11. 14

కం. కాచము రత్నముపరిగాఁ, జూచు మహా మహుల తపము చూఱలఁబోసి, వేచింతయు మదిఁబెట్టవు, రాచతికం బిఁత చెలుతురా నరనాథా. రాజ. చ. 2. 16.

కం. ఓ చెల్ల విరహిణీవధ, మేచతురత నీకు దురితమే చేయుపమల్, రాచతికపు ఫలమో య,య్యో్యచంద్ర వివేక మెలుఁగవాకో గురుసేవన్. మనుచ. 3. 36.

గీ. పౌలతులెల్ల మెచ్చ భూమి భృత్యాన్నరంబు, సంగ్రహించి విప్రపారసాహి, యద్దిరయ్య వింతయాఁడురాచర్కంబు, నిర్వహించె సతుల ఖర్వమతులు. నిరం. 1. 84.

రాచేవన్నెలు. వి. బ. (√ రాచే.) ధాన్యవిశేషము.

వ... పసుపుముద్దలు మంచివిరులు రంభచెక్కిళ్లు చిలుకముక్కులు మధురములు చామరాలు పెంజెముడువులు రాచవన్నెలు తులసీవనమాలికలు సింధుకర్పూరాలు రాయమెచ్చులు యేరుమల్లెలు. ప్రబంధ. 112.

రాచేవాడు. వి. (√ రాచ.) 1. క్షత్రియుఁడు.

(శ్లే. రాచ = క్షత్రియస్త్రీ.)

గీ. పచి పచరింతు రచ్చటి రాచవారు. యయా. 1. 15.

వ. వలరాచ రాచవారికి వనదేవత లొనర్చు నీరాజనప్రదీపాంకురంబులుం బోని. నైష. 1. 95

సీ. వలరాచ రాచవాఁడలి కాఱుకను వెచ్చఁగరఁగిన యలకనికరపుఁ జోటు, ... మనుచ 2. 9.

గీ. ... ఓ యమ్మ యగ్రవర్ణుఁ, చెట్టవట్టియు దండంబుఁ బెట్టఁదగునె, రాచవారికి సంచు నారాజవదన. దశా. 6. 35.

2 రాజు, పాలకుఁడు.

సీ. పేమణిహనుమంత బిరుదాంకుఁగు రాచవారికి నెయ్యంపు వరనుతుఁడు ...

నైష. 1. 32.

3. రాజబంధువు.

సీ భద్రమా నీకు నిబాహాభృశక్తిఁ బ్రజలతులెన్నలా రాచవారు... మనుచ. 5. 4.

రాచేవీది. వి. (√ రాచ.) రాజసంబంధమైనవీథి.

వ. వీడుచొచ్చియా రాజు రాచవీథింజనునప్పుడు. యయా. 4. 155.

రాచేవేఁట వి. (√రాచ.) క్షత్రియులవేఁట, క్షత్రియసంహారము.

సీ అన్యుల నల్పంబు వడుగంగఁ జాలెదు రాచవేఁటలఁ జాలరవ్వ దెచ్చె,దు ...

భాగ. 10 పూ 377.

రాచేవేల్పు. వి. (√ రాచే.) రాజశ్రేష్ఠుఁడు

చం పొదరిలు వెళ్ళివచ్చె వలపుల్లగ నింతియు రాచవేల్పుతోన్, యయా 5 149.

రాచేసింగము. వి. (√ రాచే) రాజసింహము. రాజశ్రేష్ఠుఁడు.

చం. కలన నెదిర్చెనేనిఁ దిగకమ్మలవేలపునై పోమారొ్కనం, దలఁపుదురు ... పాలుపు దర్పరే వెలుఁగుప్రొద్దుకొలఁబుల రాచేసింగముల్. నీలా 1. 36.

రాచేసిరి. వి. (√ రాచే.) రాజ్యసంపద, రాజలక్ష్మి.

కం. రాచసిరి యుండియును మది, యాచేవిరిం బొందునాకు హరికి నిచటి జాల్యాచరణమునై మక్కువ, యేచందమ్మునను మఱచనెన్నఁడు రామిన్. హరి. ఉ 2. 79.

గీ. ఎనుచు గమనోన్ముఖుండైన యధిపుమోము, రాచసికన్నె తప్పక చూచి చూచి, ప్రాణ

నాయక నిన్నెడఁబాయఁజాలఁ, దోడికొని.
పొమ్ము నన్ను నీతోడనెమ్మి.

కృ. శకుం. 3. 60.

రాచిలుక(ల్క) వి. (రాచ+చిలుక). రాజకీరము, శ్రేష్ఠమైన చిలుక.

చ. పొలఁతుక యొత్తురాచిలుక బోదక రాగ్రము నందయుండ భూ.తలపతి దర్శనంబునకు దత్పాతం జనుదెంచి నిల్చె ...

విక్ర. 4. 204.

రాచిల్కదొర వి. (రాచిల్క+దొర.) మన్మథుఁడు (కుసుమవర్ణనము)

సీ. స్తుతసంకు మదగంధ చూర్ణసౌరభదాత రాచిల్కదొరం దెల్లి ప్రాపుదెలియ.

రా వి 3 76.

రాచు స. క్రి 1. ఒఱుగఁదీయు.

చం. ద్రవిడకుటుంబిమల్ వస్తుపురాచిన రత్నపుఁ దాపక్రిందినం,బవు తెరవాఅగా నిదురవోయి గగుర్తతి పచ్చఁబాఱినన్, భవనరోమరాశి ములు ధర్మమయచ్ఛద గుచ్ఛనిస్ఫుర, ద్దివిజ ధునీ మరాళవితతి భ్రమఁబూన్పుఁబురిన్ భ్రమిఁచుచున్. ఆము. 1. 64.

2. సంఘర్షణముచేయు.

మత్తకోకిల, రాచెఁగొమ్మలు నింగిగోఁగులు రావులుం గడురీవులన్ ...

యయా. 4. 7.

3. (బట్టమున్నగువానితో) తుడుచు, పోఁగొట్టు, రుద్దు

ఉ. ..ఈ, యొప్పెడి చందమామ కిది యొప్పునె కప్పని పైఁటకొంగులం, దప్పక రాచిచూచి...

దశా. 1. 84.

4. వలఁచు, వలఁగఁజేయు.

కం అఁని యెంచక మనియెడు, కాలంబునఁ దల్లి మాట గడవక దానిన్, వేలనిడి కాలరాచితి, నీలాగున వచ్చువమచు నెవ్వఁ డెఱుంగున్.

శుక. 2. 447.

సీ. ఉప్పరఁబెగసి వే కుప్పించి రథరథ్యరథికులఁ దమురగా రాచివైచు. రాజ. చ. 2. 75.

5. విచారణచేయు.

సీ. పరవాదినీ శుకపరపుష్ట మధుకరావంబు లన్నియు రాచి తెచ్చి ...

కు. సం. 3. 321.

6. చెఱచు, నశింపఁజేయు.

ఉ నీచమదోయి సంకుమదనిర్భర వాసనమేన నూన న,య్యో చిరసౌఖ్యముల్ గనుట యొంచెఁ దపం బొనరించి పాశముల్, రాచు టయొంచెఁ గా శిహపరంబుల కూరకదూరమై వయ,శ్శ్రీ) చన రెంటికిం జెడిన రేవడ నాదునె నీరజేక్షణా. మనుచ. 3. 105.

● క్రి 1. అతిశయించు.

ద్వి. తనరార జనులెల్ల ఘనకీర్తిసేయ, రాచిన సద్భక్తి గోచరుండగుచు.

బస. పు. 6. 952 పం.

2. విజృంభించు, చెలరేగు.

ద్వి. పొడగునమచు శాపంబులిచ్చుచు, రాచిన మడివాలుమాచయ్యగారు, నాచౌడరాయఁ డేకాంతరామయ్య. బస. పు. 7.918 పం.

గోళ్లరాచు = గోళ్లతో గీఱు.

ఉ. అయెలప్రాయమువన్ భవదుదంచితకీర్తియు గోళ్లరాచఁగాఁ, గాయజుఁ డాకెపై నలిగి కత్తులనూఱుచునుండు . . కళా. 7. 35.

●: రాచుకొను, రాపిడి, రాపు, రాపుడు, రాపుడు రాయి, రాపోడి, రారాపు

రాచుకొను. స. క్రి. (రాచు+కొను-స్వార్థమున) ఒరయు, సంఘర్షణముచేయు.

మ. ... మృగం,బులమై రాచుకొనం దవస్వల దివంబుల్ సద్దినంబుల్ సుమీ.

మల్లభూ. 3. 98.

అ. క్రి. ఒరసికొను.

సీ. భూరిదిగ్భిత్తులతో రానికొన సన్నగఱు కెక్కి- కప్పూరు కంఠమొప్ప. హరి. ఉ. 7. 92.

రాచూలి. వి. (రాచే). రాజకుమారుఁడు, రాజ కుమారిక.

కం. రాచూలికి నుచితంబగు, నారాచముగాదె రణమునం దరులఁ దెగఁజూచుచుఁ దిరుగని నడపున, నేచి యసురలోకమునకు నేఁగుట తరుణీ. భార. ద్రో. 2. 322.

గీ. అంత నచ్చట రాచూలినంత బెరయఁ, దోడఁ బుట్టువు గాఁడిన తూపు వెటికి, వైచి క్రొవ్వేఁడి కన్నీరు వరదవాఱఁ, బలుదెఱంగుల నిట్లని పలువరించె. అచ్చ. రా. యు. 391.

గీ. ఆనుమ జోకొట్టుదురు జవరాండ్రఁగూడి, జోల వాడుచు రాచూలి వోలిబాల, కిసలయ గ్రాస ముదితకోకిలకదంబ, కంఠకలనాద సమధురగాన ఫణితి. పె. శకుం. 3. 85.

గీ. అనిన నుప్పొంగి రాచూలియయ్యయింక, జాగు గావింపనేల యిచ్చటి కయోధ్య, యేలు నొడయనిఁ బెండిలి కిపుడు పిలువఁ, బనుపవలెనని నెయ్యమేర్పడఁగఁ బలికె.

అచ్చ. రా. బాల. 186.

రాజకదంబము. సం. వి. అ పుం. కదంబభేదము. కడిమిలో నొకభేదము (వృ. వి).

రాజకము. సం వి. అ న. రాజసమూహము, రాజ బృందము.

విణ. (అ. ఆ. అ) దీప్తిమంతము, ప్రకాశము కలది

రాజకర్కటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చీనాకర్కటి. పెద్దదోస (వృ. వి)

రాజకశేరువు. సం. వి. ఉ. పుం. భద్రముస్త, నాగ ముస్తె (వృ. వి).

రాజకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాజ సంబంధ మైనది. ప్రభుత్వసంబంధమైనది.

రాజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చిన్నరాజు, సామంత రాజు.

రాజకూష్మాండము. సం. వి. పుం. వార్తాకి, ముల్లక (వృ వి.)

రాజకోశాతకి. సం వి. ఈ. స్త్రీ. పెద్దబీర (వృ. వి).

రాజక్షవకము. సం. వి. అ పుం. రాజసర్షపము, ఒక దినుసు ఆవాలు.

రాజఖర్జూరి. సం. వి. ఈ స్త్రీ శ్రేష్ఠఖర్జూరము (వృ. వి).

రాజగిరి సం వి. ఇ. పుం. మగధదేశమందలి యొక పర్వతము

రాజగ్రీవము. సం. వి. అ. పుం ఒకజాతి చేప (వి. శ్లోకము).

రాజఘ్నుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ. అ) తీక్ష్ణమైనవాఁడు, ఉగ్రుడైనవాఁడు.

వి. అ పుం. రాజహత్యచేసినవాఁడు, రాజులను జంపినవాఁడు.

రాజచిర్భిటము=రాజచిర్భిటము. సం వి. అ. పుం. కారవేల్లము, కాఁకర (వృ వి.).

రాజచిర్భిటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ రాజచిర్భటము, కాఁకర (వృ. వి)

రాజచిహ్నకము సం వి. అ న. యోని, ఉపస్థ (వి. శ్లోకము).

రాజజంబువు. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. పిండ ఖర్జూరము (వృ. వి) 2. పెద్దనేరేడు వృ. వి).

రాజతము. సం విణ (అ. ఆ. అ.) వెండితోఁ జేసి నది, రజతమయమైనది, వెండిది.

వి అ న వెడి.

రాజతరువు. సం వి. ఉ. పుం. కర్ణికార వృక్షము (వృ వి)

రాజతాలము. సం. వి అ. పుం. పూగవృక్షము, పోఁకచెట్టు (వృ. వి.).

రాజతాలి. సం. వి ఈ. స్త్రీ. పూగవృక్షము, పోఁక చెట్టు (వృ. వి.)

రాజతైలికము. సం. వి. అ. పుం ఫలలతా విశేషము, కర్బూజ (వృ వి.) (త్రి. ని.).

రాజదండము సం. వి. అ పుం 1 రాజశాసనము. 2. రాజాజ్ఞ. 3. రాజుచే విధింపఁబడిన శిక్ష. 4. రాజునకుఁ జెల్లింపవలసిన యపరాధ ద్రవ్యము—దఁడుగ.

రాజదంతము. సం. వి అ. పుం. దంతరాజములలో నొకటి, ముందుపల్లు. (పైవరుసలో ముందుండెడి రెండు పండ్లలో నొకటి. (వాచ.)

రాజదృషదము సం వి త్ స్త్రీ. తిరుగలి యొక్క యడుగున నుండెడి ఱాయి, తిరుగటి క్రిందిఱాయి (వి. శ్యమ్స)

రాజదేశీయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కొంచెము తక్కువగ రాజుతో సమానుఁ డైనవాఁడు, ఇంచుమించుగ రాజంతవాఁడు. (ఇఙ్లీ. రాజకల్పుఁడు.)

రాజధర్మము సం. వి అ పుం 1 రాజు యొక్క ధర్మము, రాజు చేయవలసిన పని. 2 రాజులకు సంబంధించు ధర్మము, రాజులకు సంబంధించు శాసనము.

రాజధానము. సం. వి. అ న. రాజధాని.

రాజధాని సం. వి ఈ స్త్రీ రాజనివాసము, ప్రధాన నగరము.

రాజధాన్యము సం. వి. అ. న. శ్యామాకము, ధాన్యభేదము.

రాజధుత్తూరము. సం వి. అ. పుం. పెద్ద ఉమ్మెత్త (వ్య. వి.)

రాజన. వి. శాకభేదము, ఒకానొక జాతి కూర దినుసు.

గీ. రాజనలతోడి శృంగబేరములతోడఁ జిరుగడపుఁ బెండలముతోడఁ జేమతోడ. భీమ. 2. 56.

రాజనము. వి. సస్యవిశేషము.

సీ. బలురాజనంపుఁ బొట్టలు పీఁకవాఱెఁ బో ముద్దియపిక్కల కుద్దిగాక. అచ్చ.రా.అర. 22.

చం. కమఁగొన వయ్యెఁబండి యొరగంబడి యుండెడు రాజనంబు... చంద్రా. 1. 39.

కం. జలముతు ఫలరసంబులు, గలుపంబుర హోత్పలము గరుమలు ముత్యం,బులు మీలు మణులు శంఖులు, వలిసస్యము చెఱకు రాజనపుఁ బొలమెల్లన్. కు. సం 2 925.

౨. ధాన్యవిశేషము.

మ. పోరిడిం జేర్చిన శృంగమల్లియలు ఖర్జూరంబు లుం బుష్పమంజరులున్ మామిడిగుత్తులుం గుసుమముల్ సంపెంగలుం బచ్చగ, న్నెరు పుఁ(కా కలు గల్గి రాజనపుఁగాంతిం దారుముఁ(న్సాపిచే, లరు దారన్నగు బువ్వుదోఁటల బలాకా నీక దంభంబునన్. ఆము. 1 66.

వ.... మిల మిఁని రాజనపు మడుఁగ టోరంబులు కాశీ. 7. 185.

రాజనయము. సం. వి. అ పుం. రాజనీతి

రాజనీతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. రాజు తెలిసికొనవలసిన సామాద్యుపాయ చతుష్టయము, ఆ విషయమును దెలుపు శాస్త్రము.

రాజనీలము. సం. వి. అ. న. పచ్చ, మరకతము (ఆ. ని.)

రాజన్యకము. సం. వి. అ. న. యోధుల సమూహము, క్షత్రియుల సమూహము,

రాజన్యము. సం. వి. అ. పుం. 1. అగ్ని. 2. క్షీరికా వృక్షము, పాలచెట్టు (వ్య. వి)

రాజన్యుడు సం. విశ (అ. ఆ అ.) రాజ సంబంధమైనవాఁడు.

వి. అ. పుం. 1. క్షత్రియవంశజుఁడు. రాజపుత్రుఁడు. 2. అగ్ని.

రాజన్వంతము. సం. విశ. (త్. తీ. త్.) మంచి రాజుగలది, మంచి (న్యాయముగల) రాజుచేఁ బరిపాలింపఁబడినది.

(దేశము). (రాజవంతము=రాజు గలది.)

రాజపటోలము. సం. వి. అ. పుం. పటోలము, పొట్ల (వ్య. వి.).

రాజపటోలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మధురపటోలి తియ్యపొట్ల (వ్య. వి.).

రాజపట్టము. సం. వి. అ. పుం. విరాటదేశమందుఁ బుట్టిన మణి విశేషము. ఒకానొక రత్నము.

రాజపథము. సం. వి. అ. పుం. రాజమార్గము.

రాజపలాండువు సం. వి. ఉ. పుం. రక్తపలాండువు. నీరుల్లి (వృ. వి).

రాజపీలువు. సం. వి. ఉ. పుం మహాపీలువు, పెద్ద గోలుగు (వృ. వి).

రాజపుత్రము. సం. వి. అ. పుం. మహారాజ చూత వృక్షము. ఒకజాతి మామిడిచెట్టు. (వృ. వి)

రాజపుత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. రాజుకూఁతురు. 2. రాజపుత్రజాతిస్త్రీ 3. జాతి, మాలతి, కటుతుంబి మొదలగు వృక్షముల పేరు. 4 రేణుక యనెడు సుగంధద్రవ్య విశేషము. 4. గంధ మూషకము, చుంచు. 6. రాజరీతి.

రాజపుత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. రాజు యొక్క కుమారుఁడు, 2. క్షత్రియుఁడు. యోధులవంశమునఁ బుట్టిన మనుష్యుఁడు. 3. బుధుఁడు (గ్రహము) 4. ఒక సంకరజాతి వాఁడు. 4. రాజపుత్రవంశమని ప్రసిద్ధమగు వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు.

రాజపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. నాగకేసర వృక్షము. (వృ. వి.).

రాజఫణిజ్ఝకము. సం. వి. అ. పుం. నారంగ వృక్షము, నారింజచెట్టు. (వృ. వి.).

రాజఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జంబూవృక్షము, నేరేడు. (వృ. వి.).

రాజఫలము. సం. వి. అ. న. పటోలము, పొట్ల (వృ వి.).

రాజబదరము. సం. వి. అ. న. 1. రక్తామలకము. (వృ. వి).

2. లవణము, ఉప్పు.

పుం. ఉత్తమకోలి. (వృ. వి.) (వాచ.)

రాజబల. సం. వి. ఆ స్త్రీ. గెంతెమగోరు (వృ. వి.) (శ. ర.).

రాజబీజి సం. విశే. న్. ఈ. న్. రాజసంతతివాఁడు. రాజవంశస్థుఁడు.

రాజభద్రకము. సం. వి. అ. పుం 1 కుష్ఠము. 2. నింబము, వేము. (వృ వి) 3 పారిభద్రకము. (వృ. వి.)

రాజభూయము. సం. వి. అ న రాజత్వము, రాజధర్మము.

రాజభృంగము సం. వి. అ పుం. తెలివిగల కూఁకటి మూఁగపక్షి (వై. ని.).

రాజభోగ్యము. సం. వి. అ. న. జాజికాయ. పుం ప్రియాళువు (వృ వి.).

రాజమార్గము సం. వి. అ. పుం. పెద్దబాట, రాజవీథి, పెద్దవీథి. (ఇత్లే — రాజవర్త్మము, రాజ పథము మొ)

రాజమాషము. సం. వి. అ. పుం ఒకజాతి కాయ ధాన్యము, బొబ్బర, అలసందె.

రాజముద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాజసంబంధమైన ముద్దర

రాజముద్గము. సం. వి. అ. పుం. ముద్గభేదము మకుష్టకము, అడవిపెసర.

రాజయక్ష్మము. సం. వి. న్. పుం. క్షయరోగము.

రాజయోగము. సం. వి అ. పుం. 1. జాతకుఁడు రాజుగాఁ దగినట్లు సూచించెడి గ్రహముల యొక్క యోగము. 2. (యోగ) రాజు లభ్యసించుటకై యేర్పఱుపఁబడిన సులభమార్గము.

రాజరంగము. సం. వి. అ. న. రజతము, వెండి.

రాజరాజమాడ మి. వి ఒకనొక నాణెము.

వ.... శ్రీకరణమాణికము కొడుకు కుడియణ్ణునుం గామాసాని కొడుకు గాపిరట్టడి చేత నిరువది రాజరాజమాడలు వట్టి అలము వలయు చుట్టు నిరువది పుట్లునేల చతుస్సీమములతోఁగూడ... ద. శా. 4. 1288.

రాజరాజు. సం. వి. అ. పుం. 1. సార్వభౌముఁడు, చక్రవర్తి. 2. కుబేరుఁడు. 3. చంద్రుఁడు.

రాజర్షి. సం. వి. ఇ. పుం. 1. రాజఋషి, తపస్సు చేయుటచే ఋషిగా నెంచఁబడిన క్షత్రియుఁడు. (జనక విశ్వామిత్రాది.)
2. రాజశ్రేష్ఠుడు (వాచ).

రాజరీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కాంస్యము–ంచు.

రాజవంతము. సం. విణ. (త్. ఈ. త్.) రాజుఁగలది (దేశము. శ. ర.)

రాజవంశ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. రాజసంతతివాఁడు రాజవంశస్థుడు. 2. (మనుష్యులలో) ఒకానొకజాతి పురుషుడు. (వాచ)

రాజవర్తము. సం. వి. అ. పుం. గోత్తుట్ట (వై. ని.)

రాజవల్లభము. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రియాలువు 1. రాజబదరము, పెద్దరేఁగు. 3. రక్తామ్రము.

రాజవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకానొకలత. "తోయవల్లి." (రం. ని.)

రాజవాహ్యము. సం. వి. అ. పుం. గజరాజము, పెద్ద యేనుఁగు.

రాజవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. జేల (వృ. వి) (శ. ర.)

రాజవ్రణము. సం. వి. అ. న. (చూ. రాచేపుండు.) (శ. ర).

రాజశాకము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి కూరాకు, వాస్తూకము, చక్రవర్తికూర.

రాజశాణము. సం. వి. అ. పుం. పట్టము, పట్టునూలు.

రాజశృంగము. సం. వి. అ. న. రాజచిహ్నమైన బంగారుకామగల గొడుగు, శ్వేతచ్ఛత్రము.

రాజశేఖరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. శివుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు. 2. ఒకానొకకవి, అలంకారికుఁడు.

రాజసభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. న్యాయసభ. 2. నృపసమాజము.

రాజసము. సం. వి. అ. న. రజోగుణమువలనఁ గలిగినది. దుర్గర్వము.

ఆ. అనినబాహ్లికాదులగు కురువృద్ధుల, నాత్మజనకుఁ గృష్ణు నాదరింప, కతఁడు రాజసమున నప్పుడు దిగ్గన, లేచిపోయె సంచలించెఁ గొలువు. భార. ఉద్యో. 3. 373.

కం. అనఁ ననకు నలుతఁ బవనా, 'శనశనము(దగిలి రాజసమునఁ బరీక్షిజ్జనపాలు చనుట కృశుఁడను. మునివలన నెఱిగి కోప మూర్చాన్వితుఁడై. భార. ఆది 2. 167.

గీ. ...,చేరి యాశీర్వదించినఁ జేయి మొగిచి, రమ్ము కూర్చుండుమనఁ డెంత రాజసంబొ దశా. 2. 100.

విణ. (అ. ఈ. అ.) 1. రజోగుణముకలది. 2 రజోగుణము ప్రధానముగాఁ గలది.

రాజసర్పము. సం. వి. అ. పుం. సర్పభుక్కు, పెద పాము (హలా. ని.).

రాజసర్షపము. సం. వి. అ. పుం. 1. నల్లావాలు. 2 పరిమాణ విశేషము, ఆవగింజ యెత్తు.

రాజసారసము. సం. వి. అ. పుం. మయూరము, మగనెమలి.

రాజసి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తృణవిశేషము, దూర్వ (వృ. వి.).

రాజసూయము. సం. వి. అ. పుం. న. ఒక రాజు తక్కిన రాజులజయించి సర్వాంగీకృత సామ్రాజ్యమునకు గుర్తుగా సామంతరాజుల సహాయముతోఁ బట్టాభిషేక సమయమునఁ జేసెడి పెద్దయజ్ఞము.

రాజస్కంధము. సం. వి. అ. పుం. అశ్వము, గుఱ్ఱము. (విల్యమ్సు.)

రాజస్వము. సం. వి. అ. న. 1. రాజసంబంధమైన సొమ్ము. 2. పన్ను, సామంతరాజులు చెల్లించెడి కప్పము.

రాజస్వర్ణము. సం. వి. అ. పుం. దుత్తూర వృక్షము. ఉమ్మెత్తచెట్టు (వృ. వి.).

రాజహంస. సం. వి. అ. పుం. 1. ఎఱ్ఱని కాళ్లును ముక్కునుగల హంస, కలహంస. 2.ధూమ్రవర్ణము లైన ముక్కు కాళ్లు ఱెక్కలుగలహంస.

రాజహర్షణము. సం. వి అ న. తగరపుష్పము (వాచ)

రాజహస్తి. సం. వి. న్. పుం. గజరాజము, పెద్ద దియు నందమైనదియు నగునేనుఁగు.

రాజాద(త)నము. సం. వి. అ. పుం. ప్రియాల వృక్షము, మోరటి (వృ. వి.).

(దీని పండులోని గింజల పిండితో లడ్డుకలుచేసి రాజులు భుజింతురు.)

రాజాదని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ క్షీరిణి, పాలచెట్టు.

రాజానకుఁడు. సం. వి. అ. పుం 1. సామాన్యరాజు, చిన్నరాజు 2. పండితులకును కవీశ్వరులను పూర్వ కాలమున నీయఁబడిన బిరుదము.

రాజాన్నము. సం. వి. అ. న 1. ఆంధ్రదేశమునఁ బండెడి ధాన్యవిశేషము, రాజనము 2. రాజు వలన లబ్ధమగు నాహారము, రాజానుగ్రహమున దొరికిన యాహారము 3. రాజార్హమగు భోజనము.

రాజాబహాదరు. వి. ఒకానొక బిరుదు.

సీ సంస్థానము నొసగు సమయంబునందె వంశక్రమంబుగన రాజాబహాదరు మొదలైన బిరుదులు ... రంగా. 1. 116.

రాజామ్రము. సం. వి. అ. పుం. మామిడి జాతిలో శ్రేష్ఠమైన చెట్టు, ప్రశస్తమైన మామిడి (వృ. వి.)

రాజార్కము. సం. వి. అ పుం. కాష్ఠీలము, రాచ జిల్లేడు (వెట్టి జిల్లేడు శ.ర).

రాజార్హ. సం. వి ఈ. స్త్రీ. జంబు, నేరేడు (వృ. వి.).

రాజార్హము సం. వి. అ. న. అగరుచందనము, చందనవిశేషము.

విశే. (అ. అ. అ.) రాజునకుఁ దగినది.

రాజాలాబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. స్వాదుతుంబి, మిష్టా లాబువు (వృ. వి.).

రాజావర్తము. సం. వి. అ. పుం. 1. తక్కువజాతి వజ్రము, ఉపరత్న భేదము (గాజు మొ.)

సీ. ... ఇంపు, పొసఁగు రాజావర్తపుంబారువము లకు బొంచు వైదూర్యంబు మించుగన్ను.
రావి. 5. 86.

3. విరాటదేశమునుండి తెచ్చిన వజ్రము.

న. చిత్రపటము, రంగురంగులబట్ట (వై. ని.).

రాజాహి. సం. వి అ. పుం. రెండుతలల పెనుబాము.

రాజి సం. వి. ఇ, ఈ స్త్రీ 1. రేఖ, గీటు. 2. పంక్తి. 3. నల్లావలు. 4. సూన, కొండనాలుక, 5. రాజ సర్పము, ఒకవిధమగు పాము.

రాజిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. పంక్తి, శ్రేణి, 2. మడి, చేను, 3. నల్లావలు. 4. (తూవికతో నుపయోగించెడి) యావలు.

రాజికాఫలము సం. వి అ పుం తెల్లఆవ, గౌర సర్షపము (వృ. వి.)

రాజితము సం. విశే (అ. అ. అ.) ప్రకాశితము (శ. ర)

రాజిఫల. సం. వి. అ స్త్రీ. చీనాకర్కటి, పెద్దదోస

రాజిమంతము. సం. వి అ. పుం. రాజిలము (వై. ని)

రాజిలము సం వి. అ. పుం. రెండుతలలపాము, డుండుభము (ఇది విషము లేనిది).

రాజిల్లు(లు) సం. అ. క్రి. ప్రకాశించు (శ.ర.).

రాజీనకము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకచేఁప, రాజీ వము (వై.ని).

రాజీఫలము. సం. వి. అ. పుం పటోలము, పొట్ల (వృ. వి.) (వై. ని.).

రాజీలము సం.= రాజిలము (వై. ని.)

రాజీవఫలము సం. వి. అ. పుం పటోలము, పొట్ల (వృ వి.).

రాజీవము. సం. వి. అ. పుం. 1. మృగవిశేషము, హరిణభేదము, సారంగము. 2. ఏనుఁగు. 4. మత్స్య భేదము, ఒకానొకచేఁప.

న. తామర, పద్మము.

రాజు సం వి న్. పుం. (ఇది తలుచు తత్పురుష

సమాసాంతమున పుంలింగమున అకారాంతమును స్త్రీలింగమున ఈకారాంతమును నగును.

ఉదా: ఖగరాజతురంగః. రాజ్ఞీ, బహువ్రీహిని స్త్రీలింగమున నకారాంత, ఈకారాంత, ఆకారాంతములును నగును.

ఉదా: బహురాజానౌ, బహురాజే, బహురాజ్ఞ్యౌ. మఱియును స్వార్థము ప్రధానమగునపుడు తెనుఁగున నుత్వడుజ్లోపములగును. ఉదా. విదురరాజు, రాజు, ఖగరాజు.

స్వార్థప్రధానమగునపుడు త్వడుజ్లులగును.

ఉదా; హతరాజుఁడు. ఈ "రాజు" అను పదము, తత్సమమేయని చిన్నయసూరి, తిమ్మకవి మొ. వారి సిద్ధాంతము. వైకృతముకూడ గలదని కొందఱు.)

1. ఱేఁడు, నృపాలుఁడు.

ఆ. విదురరాజు పాండువిభునకుఁ జేయించె, నన్య లోకహితములైన విధులు. భార. ఆ. 5. 127.

ఉ. రాజవివేకినై నిరపరాధమహీసురవత్స్యని ... వధూవ్యాజమునన్ వృథాకుపితుఁడై ... వధియింపఁగఁ బంచె... విక్ర. 3. 67.

గీ. రాజుగాఁడవన్న కంబమురాయఁడితని, వేసమును మేలుబాగెముసేసియుంట, నిపుడు గనుఁగొంటిమి ... యయా. 1. 120.

సీ. ... ఒడయఁడుదొర, రాయఁడురాఱేఁడు రాణెకీ మీఁదన వరపాలసంజ్ఞలై వరఁగుచుండు.. ఆం. భా. 2. 192

కం. కాదనక వేగవేఁగక ... రాజువలచినదే దేవుల సానియనఁగఁ దెలియమె నిన్నున్.

ల. వి. 4. 80.

2. రాచవాఁడు, క్షత్త్రియుఁడు. 3. యుధిష్ఠిరుఁడు, ధర్మరాజు. 4. ఇంద్రుఁడు. 5. చంద్రుఁడు. 6. ప్రభువు, యజమానుఁడు. 7. పృథుచక్రవర్తి. 8. యక్షుఁడు. 9. సోమవల్లి (కే. ని.).

విశే. తనజాతియందు శ్రేష్ఠుఁడు, ప్రధానుఁడు.

ఈ యర్థమున నిది సమాసమందే ప్రయుక్తము)

రాజేంద్రుఁడు. సం. వి. పుం. రాజాధిరాజు.

శ్లో. చతుర్యోజనపర్యంతమధికారీ నృపో భవేత్, యోరాజాత చ్ఛతగుణ స్స ఏవ మండలేశ్వరః, తస్మాద్దశగుణో రాజా రాజేంద్రః... (వాచ.)

రాజ్ఞీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. రాణి, రాజుభార్య. 2. సూర్యునిభార్య. 3. కాంస్యము, కంచు.

రాజ్యము. సం. వి. అ. న. 1. ప్రభుత్వము, చక్రవర్తిత్వము, దొరతనము. 2. రాజాధికారమునకు లోఁబడినదేశము, రాష్ట్రము. 3. రాజశాసనము, ఏలుబడి దేశపాలనము. 4. లక్ష గ్రామములపై అధికారము.

శ్లో. లక్షాధిపత్యం రాజ్యం స్యాత్, సామ్రాజ్యం దశలక్షకే, శతలక్షే మహేశాని, మహాసామ్రాజ్యముచ్యతే. (వాచ.)

రాజ్యలోభము సం. వి. అ. పుం. రాజ్యాశ, రాజ్యమధికము చేయవలయునవెడి కోరిక.

రాజ్యాంగము. సం. వి. అ. న. రాజ్యపరిపాలనకుఁ గావలసినది. (స్వామ్యమాత్య సుహృత్కోశ రాష్ట్రదుర్గ బలరూపమగు రాజ్యసాధనము.)

రాజ్యాభిషేకము. సం. వి. అ. పుం. రాజ్యమున రాజును స్థాపించుట, రాజుయొక్క పట్టాభిషేకము.

రాటనము = రాట్నము. (సం. రహాటః.) 1. చెఱుకు గానుఁగ.

కం. ఎగయుశిరంబులు వధమున, గొగిఁ గ్రమ్మెడు రక్తజలము లొలుకుచు భువిపై, మగుడఁ బడుఁజూఁడఁ గడురంగుగ నోలిన రాటనమున గుండ్రలపోలెన్. కు. సం. 11. 787.

2. నీరుచేఁదుయంత్రము.

ద్వి. కీలుపొందించి యాత్రియరాటనములు, వాలియాడించు నా వడ్రంగియతఁడు.

బస. పు. 4. 85. పం.

3. గానుఁగ.

గీ. అప్రతిష్ఠాఖ్య నరకంబునందు దుష్ట, వరుని ద్రిప్పుదురొగి రాటవములఁగట్టి.
మార్క 2 68.

రాటము[1] వి. మల్లబంధ విశేషము.

ఉ. వ్రేసిన లేదు బంతియని వ్రేటున వెంబడిఁ జొచ్చి బిత్తరిన్. డాసి కెళాన లాగెను తటాలున వ్రేసి గుణంబు రాటమున్, సీసము ... మేల్ జెగజెట్ల కైవడిన్. ప్రబంధ, 790

రాటము[2]. వి (సం. రాష్ట్రమ్.) జనసమ్మర్దము (శ. ర.).

రాటవము వి. మల్లబంధ విశేషము

వ. ఖేచరు లగ్గించి యగ్గడింప నగ్గోపకుమారుండు పాటవంబునను రాటవంబునకుం జనివెన్నెక్కి నిక్కిన నక్కంసభటుండు.
భాగ, 10. పూ 1345.

రాటి నం. వి ఇ పుం. వశీ స్త్రీ యుద్ధము.

రాటు. వి. (సం. రాష్ట్రమ్) ఉపద్రవము, శ్రమము (చూ. రాట్పడు).

జ. రాట్పడు.

రాట్టు నం వి జ్ పుం రాజో, ప్రభువు
విజ స్వజాతి శ్రేష్ఠుఁడు, శ్రేష్ఠమైనది.

రాట్నము = రాటనము. వి (సం రిహాటి)

1. చెఱకు గానుఁగ.

మ ఇలకు న్వ్రేఁగుగఁ బండి తీఁగవవపుంద్రేఈు చ్ఛటల్ దీపు గ్గమై ప్రాల మరున్వనంబు లెనఁగంగాఁ ద్రిప్పురాట్నంపుగుంi, ల్రుఱునాఁ దేనెకొలంకులం బోఁలిపా అన్విచ్చు పంకేరుహం, బులనాడెందలుసంపఁ దేఁటివలయంబుల్ తార ఝుంకారముల్. అము. 4 152.

ఉ ఓసిగయాళికాన వను మ్రగు వెఱుంగవె రోస మెత్తినం, దోసమెఱుంగ వీటఁగల తొయ్యలు లెల్లను గుంపుగూడినం, త్రానముచెంద నీ గళము రాట్నమునం బిగియించి నెతునో, కోసుకతిందునో. శుక 2 ٤7٤.

2. నూలువడుకు యంత్రము, ఏకులరాట్నము.

కం. వడిదాంము చెవులుం ద్రొక్కుడు పలకయుం దిండు కదురు గుంజలునుం ద్రొక్కుడుబొమ్మ యు నుం ద్రిప్పుడు, పుడకయునుం గలుగు రాట్నములు గైకొనుచున్. శుక. 2. 420.

సీ. అనయంబుఁ బుత్రు తిన్నని తొక్కుపల్కులాలింపని చెవులు రాట్నంపుఁ జెవులు.
చంద్రా 1. 58.

సీ. తంతు సంతతి .. సముత్పాదనయంత్రంబు రాట్నముంచనఁగను రహికికెక్కు.
అం. భా 2 294.

3 ప్రత్తిరాట్నము, ప్రత్తిని దూదినేయు యంత్రము

గీ. దూదిపాటలఁ దేనియల్ దుముకుచుండఁ, జిఱుతొడల నంటఁగాఁ గోక నెఱిక క్రిక్కఱియ వడంచుచుఁ గూర్చుండి రెడ్డిఁడుము, తిగతింగన రాట్నంబుఁ ద్రిప్పుచుండె
ఉ హరిశ్చ. 4 24.

4. జలయంత్ర విశేషము

ఉ. ...కాలువల్, బావులుగాండ్లు నూతులును బావులు రాట్నములున్ జలార్థమై, సేమఁగ నయ్యెఁగాక వతి సేయని నాగవి లా మె పట్టి నే. ద్వా. 8 70.

రాట్పు(టుప)డు. అ. క్రి. ($\sqrt{}$రాట) శ్రమనొందు.

ఉ. **బింబఫలాధరోష్ఠి మణిభిత్తిపుటంబులయందు** నాత్మబింబంబు గరావలంబన సమృద్ధముగా మదిఁగోరుఁ గెలిచిoధంబుఁ యిన్ సమున్నత నితంబపయోధర భారగౌరవ, ంబ నఁ గోము లాంగకము రాట్పడఁ గెలిచివచ్చెనన్.
కాశీ. 4. 210.

రార నం. వి. = రాధ (కే. వి.)

రాడి నం. వి. = రాటి.

రాడు వి. ౌ. (బ. రాడులు, ౘఱులు) గుంజ. స్తంభము.

సీ. .. గీ ... పొలంబు దుండుగలమళ్ల యేరు లఁ దూలిరాదు, చిక్క నేతాలపొడలు సీమఁ జనచు. ఆము. 6. 13.

గీ. ధరనిదాఘవాఘాహతి నెరియకుండ, వివిధ మూల మంటపము గావించె నవఁగ, నొప్పె నీలాభ్రపటల మచ్చప్పరమున, శాఖలన నెల్ల దెస వానకాళు లమరె. కు. సం 6 754.

చూ. రావడు

రాధ. సం. వి. అ స్త్రీ. 1 వెలుఁగు, ప్రకాశము. 2. గౌడరాష్ట్రమునఁ బ్రధాన పట్టణము పేరు 3. అందము, శోభ.

రాధము. సం వి అ పుం పిచులము, ఒకానొక చెట్టు (వృ. వి.).

రాణ = రమణ వి. 1. ఒప్పిదము.

రగడ. పోణిమిగ వకుళ కుజపూగములఁ బూగముల రాణ దనరారెను బరాగముల, ...
రాఘవ. 2. 6.

2. రక్తి గానమాధుర్యము.

సీ. నీ విలాసమచర్చి శావిశేషమసుమీ సంగీత సాహిత్య సౌరభంబు, నీ కటాక్షశ్రీవిపాక భేదమచుమీ వేణువీణాదుల రాణలెల్ల.
ప్రభా. 3. 114.

శా. పద్మాంకోపలసౌధవీథికలపై నింపొంది చిత్రంబుగా, వీణెల్ కేలధరించి రాగలహరీ విస్ఫూర్తి మైఁజొక్కుచున్, జాణల్ సాధ్యకుమారు లాగమ విధాన స్నిగ్ధగానంబులన్, రాణల్ మీఱఁగ నాలపించెదరు చిత్రప్రీతిమై వింటివే. సుద. 5.19.

3 ప్రేమము, అనురాగము.

సీ. కానలోఁ దారు మృగంబుల కైవడిఁ గైకొని యసమాస్త్రకర్మకలవఁ, దవరు చొక్క పురాణ మునిదంపతులు దమకంబులు దేర నెయ్యంబుమీఱ. రాఘవ. 1. 20.

(భారతార్థమున.)

ఉ. వీణియమ్ముట్టుటల్ మిగుల వింతలు పెంపుడు చిల్కపోదతో, రాణదలిర్పఁ బల్కుట గరం బవు రూపము... కళా. 6. 212.

4. ఆసక్తి

ఉ. ... శ్రీ రంగనివాసుఁ డేఁతయును రాణ దలిర్పఁగ డేఁగవేఁటమై, వంగవ లున్న చోటికి నొయ్యారపుబాగులు మీఱవచ్చి ...
పరమ. 3. 145

5. వేడుక, కుతూహలము.

సీ ఆసవనక్షోణియందు ను సరసులగరిడి నిష్ట పురాణపరిచితిఁ బ్రియమందెదు. రాఘవ.1.19.

(భారతార్థమున.)

6. అతిశయము, ఆధిక్యము.

ఉ. అణిమెఱుంగుముత్తెపుటొయారపు ముగ్గులు రత్నదీపికాశ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్య నిరంతర వాద్యఘోషముల్, రాణఁ బొసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువిందొనరించు నిత్యక ల్యాణముఁ బచ్చతోరణమునై జనులందఱు నుల్లసిల్లఁగన్. విజ. వి. 1. 19.

సీ. రాణనొప్పారు నిస్సాణరావంబులు కాహళ రావముల్ గ్రందుకొనఁగ ...
భా. రా. బాల. 687.

సీ. పచ్చని పలురుముంజి పనివాగెపక్కెర పారసి కల్లంబు పట్టమయము, రాణనొప్పారు పైతాణంబు సింగిణితళుకుల కోరుల తరకసంబు.
మనుచ. 4. 28.

7. విధము.

వ. ... శెలికాని చేడ్పున విడుదులం జూచుచుఁ దూణంబు రాణ వెముదవిలిపోవుచుఁ పథిక జనం డన పక్ష్మిక వాసులం జూచి మరలుచు ...
చంద్రా. 6. 93.

చూ: రాణించు, రణింపు, రాణింబు, రాణిల్లు.

రాణము. సం. వి. అ. న. 1. పత్రము, ఆకు. 2. నెమిలితోఁక. (విల్యమ్సు.). పుం. నాదము, ధ్వని.

వ. మఱియు నిక్కులాచల సంతానంబు ... పాడు వేల్పుగా నీల పాణిరీత మాణిక్యవీణా మధుర రాణామృతంబులఁ గరఁగి .. వసు. 2 11.

రాణి వి (సం. రాజ్ఞీ. ప్రా. రాణీ.) 1. రాజభార్య. (చూ. రాణివాసము).

2 భార్య

గీ. పుండరీకాసనమునఁ గూర్చుండి మదిరి, నించు వేడుక వీణవాయించుచెలువ, వలువరాణి మహాత్మలో వెలయుఁగాత... మను చ. 1. 5.

సీ తలవాఁకిటను రాణీనిలిపి సమ్మతిఁ జెందెఁ దన రాయసమునకుఁ దప్పుగాదె...ఇందు. 1. 145.

జః రాణివాసము, రాణివాసి.

రాణిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. గుఱ్ఱపుఁ గళ్లెము (ఆ. ని).

రాణించు. అ క్రి. (√రాణ.) 1. ఒప్పు, శోభించు.

శా. ఆలాపంబులఁ బెక్కు నేసుముల తాయంబుల్ ప్రయోగంబులున్, దాళంబుల్ మొరయంగ రాగముల తానాతానమూవంబులన్, డాలున్ రక్తియు రేఖయున్ సరళియున్ రాణింపఁ గద్వైష్ణవీ, శిలాచిహ్నితగీతముల్ మహతిఁ బల్కించెన్ విచిత్రంబుగన్. వరాహ. 11 35.

ఉ. ఎంచఁగ మేచకద్యుతివహించుట నోఁగలవంగఁ దాము రాణించుట వెమ్మిమైఁ గడు గణింపఁగఁ బొల్చుట దావిభూతిచే, మించుట నాలతాంగి మనుమించు కురుల్ సరియై తనర్చియున్, బించముశై చరించె నలిపించె ఘనాఘన చిక్విలానతన్. విప్ర. 2. 45.

సీ. రమమూడ్కిఁ గమలజురాణి రాణింపంగ వాణిమాడ్కిని లక్ష్మివలత మించ. ఇందు. 1. 106.

2. ఇష్టమగు.

కం. ప్రాణేశ్వరుండు గడుని, ప్రాణత నున్నాఁడి దేమొ తన కన్నులకున్, రాణింపనో యితనికి మగ, పోణిమియే లేదొ యనుచుఁ బొక్కుచు మదిలోన్. శుక. 1. 202.

3. సంతసించు

ద్వి. అవనిజ ఘనశోకమంతయు మాన్ప, రవి మానుమన సెల్ల రాణింపఁ జేయ, వచ్చెనో యనఁగ నవ్వివచ రేశ్వరుఁడు, అచ్చుగా నాగిరి యల్ల నడిగ్గి. రం రా. కిష్కిం 199. పొ 16 పం.

4. అతిశయించు

గీ. మన్ను గేస్తుఁడు వగ్గియు మిన్ను సీరుఁ బ్రొద్దు వెలగాడ్పు లెవ్వాని రూపుల య్యె, నట్టి తెలి గట్టు మన్కిపట్టైనదిట్ట, యొరపు రాణింపఁ గల లోన నొక్కనాఁడు. నీలా. 1. 12.

(ఇది కొన్ని యెడల వాక్యాలంకారముగాఁ బ్రయోగింపఁబడును.)

కం. రాణించి షడ్జమంజుల, వీణాధ్వాణనమలర విలసితవేణు, క్వాణవధురీణమగువర, గాణిక్య మనోజ్ఞ మధురగానము వినియెన్. భా. రా. కిష్కిం. 435.

రాణింపు. వి. (రాణించు) ఒప్పిదము, సొగసు.

ఉ. పెంపరయంగ నొక్కయెడఁ బిచ్చల మయ్యొను మేనఘర్మముల్, కంపవలీల నొక్కయెడఁగంటకితంబగు వన్మకామినిన్, పొంపుగనీకు నాయకుఁడు సొమ్ములఁ బెట్టుచుఁ జూచి వంత రాణింపుగ లేమరో యొటచనిల్లెనో మావ మెఱుంగ లేమియున్. శృం. రస 1. 11 పొ. 20 ప.

రాణింబు = ణింపు. వి. (√రాణించు). ఒప్పిదము, సొగసు.

సీ. బింబంబుడంబు రాణింబు రాణించు కెమ్మోవిని వాఁ డెవలేని రవిబాఁడు ఇందు. 4. 22.

రాణిల్లు = రాణించు. (√రాణ) ఒప్పు, శోభిల్లు.

వ. అట్టి సమయంబున నట న్వయంవరోత్సవంబు నకు ... గోమేధికత్సరుద్యుతి స్ఫూర్జిత కృపాణి పాణి రాణిల్ల భవదీయవిమత రాజన్యమానసంబుల నెపుడు నెపుడు నెడఁ

రాయక యున్న దానవని ...

చంద్రా. 5 124.

రాణివాసము. వి. (రాణి+వాసము). 1. అంతఃపురము, అంతిపురము.

గీ. వన్యపాంథ్య కింకారోహణము లోవర్చి, రాణి వాసంపునతులు పార్శ్వములఁ గొలువ, భద్రగజ మెక్కి మారాజు ప్రాభవమున, వన్మదాశీరవని కేఁగినాఁడు నేఁడు.

ఉ రా. 3 186.

గీ. .. రత్నకాంతులు వెలయగ రాణివాస సతులసేవలఁ బొక్కు శ్రీపతిరిఁ గాంచి.

దశా. 4. 103

(ఇట "ము" లోపము చింత్యము)

గీ. ... నగరవఁగ రాజగృహనామ, ధేయమౌ రాణివాస మంతిపురమనఁగ, నలరు శుద్ధాంతము, అం భా. 2. 18

2. అంతఃపురస్త్రీ, రాజు యొక్క భార్య.

వ ... స్వలోద్యాపన కనియును, వ్యాధిమాను కోనరియును జెప్పిన.వ నారాణివాసంబు గుప్తాగుప్త ప్రకారంబులం బంపుద్రవ్యంబు...

అము. 4 53.

సీ. విదితంబుగ విచిత్రవీర్యుని రాణివాసములకు నడిదెచ్చి చనినవాని. విప్ర. 4. 44.

పి బ్రహ్మకుఁ బట్టంపురాణివాసంబయ్యె రాజ సక్రీడాభిరతులఁ బోక. కాళ. 2. 7.

గీ గౌరి యొక్కతె యాకాశగంగ యొకతె కాళి యొక్కతె దక్షిణకాళి యొకతె, వలుగు రను శంభునకు లోకనాయకునకు, రాణివాసంబులను రాగరసము పేర్మి.

భీమ. 3. 95.

3. భార్య, పెండ్లము.

ఉ చుక్కల రాణివాసముల సోయగపుంజనుదోయి త్రొక్కుచుం, జిక్కనయైన యక్కు యదుని హుఁడు బాణవరంపరాహతిన్, ప్రక్కలు సేయ... పారి. 5. 10.

4. చెలఁ జేపడిన జేజే రాణివాసంబుల అతి నిద్దురలతో నడుగులొత్త. రామా. 9. 144.

రాణివాసి. వి, (రాణివాసము+ఇ[3]. అని శ. ర.) అంతఃపుర స్త్రీ.

ఉ. ఓసరి బోయెనిర్వేదకుండ నయో వను రాణి వాసిగాఁ, జేసితో తొత్తులఁజనులు సేయఁగ నిచ్చినఁ బోలదంటనే, వాసికిఁ బోరనన్నుఁ గదవంబిని పాటలు సేయు వారలే, రి...

వేం. పంచ 1. 249.

రాణువ. వి. 1. సేన

ద్వి. రాచేమొత్తము లెక్కు రాణువ యుక్కు, గోచయంబుల దిఁడుకోమట్ల మెండు.

ద్వి. ఠి సా. 1. 3. పా. ష. వం.

కం. అంతటఁ బెఱరాణువ హాను, మంతుం డను పేరఁ జరఁగు మాస్టీని మదా, క్రాంతుని గెలి చెదనని నిజ, కాఁతుఁడు చవఁ డొడును మూలెఁగద యిపు డనుమన్.

కం. ఓపాపాత్మక లోనికి, పొమ్మని చనవొసంగ్ర రాణువయెల్లదాన్, నీ పార్శ్వంబునఁ జేసి మ,హా పరమాప్తునిగ నడపనాదట నిన్నున్.

సాంగ. 7. 161.

2. పరివారము.

కం. మునుకొని తత్ప్రకృతంబున, దన శక్తియు దేశకాంధగన్నము నృపవ,ర్తవమును రాణువ సంచును, గని మాటాడంగవలయుఁగద సభలోనన్. శుక. 196.

చం. సరసుఁడు మంచివాఁడు గుణశాలి వివేకి పరోపకారి యం, దటికిని దైనవాఁడు నెఱదాత మహాత్ముఁడు నేతగాఁడు నేర్పరి యని రాతు రాణువలు బంధువులున్ గొనియాడ నెప్పుడున్, మెఱయుచు నుండుఁ జూచియును మేమిఁక వేఱ నుతింప నేటికిన్.

మల్లుపు. 1. 25.

రాత. సం. వి. అ. స్త్రీ విహారిణి, తిరుగు వలవాటు గల స్త్రీ.

రాతనము. వి. (రాయి + తనము.) శిలాత్వము, రాతితనము

సీ. సుమనోవతంసమౌచును బుగ్యానము కీదని మిషేంద్రమణి రాతనమదెంద. దశా. 1. 62.

('రాజుతన' మని రెండవ యర్థము.)

సీ. భారతీనాథుండు ప్రణతచింతామణి రాతనం బూనియు రక్తినెరవు, ... గీ. అతని భజియింప మనకోర్కులబ్బుటరుదె.

ఉ. రా. 2. 159.

(ఇట రెండవ యర్థమున 'రాజసత్వ' మని భావము)

రాతపము. సం. వి. అ. న. రాగపాకబము. (వై. ని.)

రాతబిసి వి. (రాచే + తబిసి). రాజర్షి, విశ్వామిత్రుఁడు.

కం. అడుగుం దమ్ములు గూరిమిఁ గడిగి తగం గాఁవించి కరమలరుచు నిప్పుడు వచ్చిన పని యేమని, యడిగిన రాతబిసిఁ జూచి యాయన తోడన్. యయా. 3. 4.

రాతము. సం విశే. (అ ఆ అ.) ఇవ్వఁబడినది. వి. న. దానము.

రాతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. = రాత. (కే.ని.).

రాతికొడుకు. వి. (రాయి + కొడుకు). మండూకము. కప్ప.

గీ. విషమశరుఁడేయు తూపుల వేట్ల నెన్ను, వాఁడు వాథూలముని శాపవర్ణతతుల, రాతికొడుకై న యుల్వలా రాతిచుట్టు, మనసు గరగించి మమ తలఁ బెనఁగెఁ గాన. పాండు. 5. 314.

విశే. నిశ్చలుఁడు.

గీ. గొంటుబావఁడు తా రాతికొడుకుఁబోలె, వట వలకులోను గాకయుండుటకుఁ దోడు, వన్ను వదవద వణఁకించి నలఁపవలసి, వర్షమిదె యీఁదయును తాను వచ్చెననుచు.

విప్ర. 3. 66.

రాతిగొరక. వి. (రాయి + గొరక.) మత్స్య విశేషము.

సీ. ... మినికల్లొరుజుతేలు మీనుదొల్లిక రాతిగొరక మారవుమును గుంటముక్కుగీ మోర పక్కియ దొండును... హంస. 4 187.

రాతిపోటు. వి (రాయి + పోటు). త్రవ్వినపుడు భూమిలోపల రాయి తగులుట.

గీ వెల్లి తలగాక క్రిఁజెవల్ వేరువరువు, రాతి పోటునులేని భారాటినేల. విప్ర. 2 18.

రాతిబదనికె వి. (రాయి + బదనికె) పర్వతముల పైఁబుట్టు ఔషధి విశేషము.

సీ చోఁ అపప్పు సితశర్జూముల్ ద్రాక్షలు తేనె కాయల్లు రాతిబదనికెలు. ప్రబంధ. 133.

రాతియుప్పు వి. (రాతి + ఉప్పు.) సముద్రమందు పుట్టెడియుప్పు, అడీబము (శ. ర.).

రాతిరి వి (సం. రాత్రిః) రేయి, నిశి

ఉ రాతిరి మూషకంబు వివరం బొనరించి కరండ బద్ధమై, భీతిలిచిక్కి యాఁచెడి పెద్దయు డస్సిన పాముచాత సం,పాతముఁ జెందె దానిఁ దిని పాము దొలంగె బిలంబు త్రోవనే

భర్తృ. 1. 88.

గీ. మొగులుమై చీకటుల నెక్కుడిగి మెఱుఁగులఁ బగలు రాతిరి రాతిరి పగలుచేసె

అము. 4. 109.

సీ. రెయిరేయిరాతిరి రేతిరనఁగను రజని పొల్చును. ఆం. భా. 1. 94.

రాత్రకుఁడు సం. వి. అ. పుం ఒక సంవత్సరము లంజెయింటఁ గాపురముండు వాఁడు (కే. ని)

రాత్రి. సం వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. 1. రాతిరి, రేయి. 2. పసుపు.

రాత్రించరి సం. వి. ఈ స్త్రీ. రాక్షసస్త్రీ.

రాత్రించరుఁడు, సం. వి. అ పుం రాక్షసుఁడు.

రాత్రిందివము సం అవ్య. రేయుంబవలును. అవిచ్ఛిన్నముగా, విరామములేకుండఁగా.

రాత్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాత్రి.

రాత్రికరము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

రాత్రికరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు

రాత్రిచరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రాక్షస స్త్రీ

రాత్రిచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (రాత్రులఁ దిరుగువాఁడు.) 1. చోరుఁడు, దొంగ. 2 రాత్రుల యందుఁ గావలి తిరుగువాఁడు, రాత్రులందు ప్రహరితిరుగువాఁడు 3 రాక్షసుఁడు, పిశాచము.

రాత్రిజము. సం. వి. అ. న. నక్షత్రము (విల్యమ్సు)

రాత్రిజలము. సం. వి. అ. న. మంచు, హిమము, (ఆ. ని.)

రాత్రిజాగరదము. సం. వి. అ. పుం. (రాత్రుల నిద్ర గానీయనిది). మశకము, దోమ,

రాత్రిజాగరము. సం. వి. అ. పుం. 1. కుక్కుటము, కోడి 2. శునకము, కుక్క (కే. ని.)

రాత్రిపుష్పము సం. వి. అ. న. కలువ

రాత్రిమరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యమదూత యగు రాక్షసుఁడు (త్రి. ని.).

రాత్రిమణి. సం. వి. ఇ. పుం. 1. చంద్రుడు, 2. కర్పూరము.

రాత్రివాసస్సు. సం. వి. స్. న. 1. రాత్రులఁ గట్టుకొనెడి వస్త్రము, 2. చీకటి, అంధకారము.

రాత్రివిరామము. సం. వి. అ. పుం. ఉషఃకాలము, అరుణోదయకాలము.

రాత్రివిశ్లేషగామి. సం. వి. న్. పుం. చక్రవాకపక్షి.

రాత్రివేదము. సం. వి. అ. పుం. కోడిపుంజు.

రాత్రివేది సం. వి. అ.పుం. కోడిపుంజు.

రాత్రిసత్రము. సం. వి. అ. న. ఒకానొకయాగము (వాచ.).

రాత్రిహాసము సం. వి. అ. పుం. తెల్లకలువ, శ్వేతోత్పలము.

రాత్ర్యంధుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) రేచీకటి వాఁడు, నిశాంధుఁడు.

రాధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. గోలోకమందుండు పరమాత్మకు అర్ధాంగియైన శక్తి. 2 కృష్ణుని ప్రియురాలగు గోపిక. 3. కర్ణుని పెంచిన తల్లి— అధిరథుని భార్య. 3. విశాఖానక్షత్రము 4. వైశాఖ శుక్ల పౌర్ణమాస్య.

రాధంతరి. సం. వి. ఇ. పుం ఐరావతము ఇంద్రుని యేనుఁగు (వై. ని.).

రాధన. సం. వి. అ. స్త్రీ. పూజనము.

రాధనము. సం. వి. అ. న. 1. సంతోషము, తృప్తి. 2 సంపాదించుట, పొందుట. 3 సాధనము,

రాధము. సం. వి. అ. పుం. వైశాఖమాసము. విశే. (అ. ఆ. అ.) విశాఖానక్షత్రమందు జనించినది. (కే. ని.)

రాధస్సు సం. వి. స్. న. 1. అన్నము, 2. ధనము. (కే. ని.)

రాధారమణుఁడు. సం. వి. అ. పుం కృష్ణుఁడు. (శ్లే., రాధాకాంతుడు మొ.).

రాధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ, వైశాఖ శుక్ల పౌర్ణమాసి.

రాధిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాధ.

రాధేయుడు, సం. వి. అ. పుం. కర్ణుఁడు, రాధాపుత్రుఁడు.

రాద్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. వండఁబడినది, పక్వముచేయఁబడినది. 2. సిద్ధము చేయఁబడినది.

రాద్ధాంతము. సం. వి. అ. పుం. సిద్ధాంతము, స్థిరపఱుపఁబడిన విషయము.

రాద్ధాంతితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) సిద్ధాంతము చేయఁబడినది, సప్రమాణముగా స్థిరపఱుపఁబడినది.

రానిరాఖారి. వి. (రాచ + నిరాఖారి) రాజర్షి. విశ్వామిత్రుఁడు.

గీ ఎల్ల చెట్టులు నలర నబ్బల్లి దంపు, రానిరాఖారి నెల మన్కిఁగోన మెఱయు ...

అచ్చ. రా. బాల. 117

రాపట్టి. వి. (రాచే+పట్టి) రాజకుమారుఁడు.

కం కనుమూసినఁ గనువిచ్చినఁ, గనుపుల విలుకాని వ్రాయఁ గణఁగిన నేవేల్పును దలఁచిన రాపట్టియ, కనుపట్టెడు నెట్టులోర్వఁ గలఁ గలకం ఠి
రా వి 4. 22

రాపడు[1] అ. క్రి. (రాయి + పడు) 1 రాయి యగు రాయివలెనగు

మ. శమి మూర్ధన్యురాణి రాపడినదై జాడ్యాంబు ము క్తాటి చాపమునఁ గల్గు గురుత్వమూమనవ రావత్యాంబుకన్దీప్తి వార్ధి మహోదగ్ర ద్వేష దోషముగ్రదశవక్త్రిభృచ్చి రోభారమున్, శమ మొందింపఁగ వెజ్జో రాలయిన కాంతన్ భక్తి భావించెనన్. చంద్రా 1 2.

చం. చొరని బిలంబులున్ వెడలఁ జూడని క్రంతలుఁ గాలు రాపడం, దిరుగని త్రోవలుం గలవె చేరిన యీనురికోటి కచ్యుతా ...
ఉ హరి. 1 181.

2. వృషపడు, గట్టిపడు.

ఉ. . సూత్రి మోపికుం, ఒట్టుచుఁ దెట్టియల్ దరులు బల్పుగఁ జేర్చుచుఁ గట్ట రాపడ మెట్టుచు యోజనార్ధశత మాత్రము గట్టఁ వాఁడు వానరుల్. భా. రా. యు. 272.

రాపడు[2] అ. క్రి. (రాపు + పడు) రాపిడిపడు, రాపుడుపడు.

శా వగ్గంపున్ బలుబిల్వ రాపడఁగమన్ వ్రాఁగెంపు జూచాయలన్. డిగ్గం ద్రావిన వారుణాబ్జ గృహవాటీభాగ్రమానంచల, ద్దుగ్గాథ స్తనకుంకు మద్యుతులతో ... ఉ. రా. 4 253.

సీ. బింకంపు సామలవంక రాపడి నెవంకనై. బూనిన వానిమాని . . వసు. 1. 76.

రాపడు.[3] అ. క్రి. (రాడు + పడు.) మ్రాన్పడు స్తంభించు.

గీ. రాపడియె సామమతి సాంద్రతాపమునఁ గ. రంగె హేమాభిధాన నిర్జరలతాంగు, లిట్టు దనుఁజూచి సిగ్గుపాటెనయ వినయ, వినతయై యున్న నగరాజతనయఁచేరి. వసు 5. 14.

రాపాడు స క్రి. (√రాయు). రాయు.

మ. వలిఁగేల్దమ్ముల చాయఁ గెంపులబలెవ్ రంజిల్లు నమ్రత్తియం, బులు రాపాడుచు దోయిలింపు చును... దలఁ ద్రాల్పోవసె సెంతరాచే నెలకున్ దార్కొ...కొర్కెం దగన్. యయా. 4.111.

అ క్రి. ఒరయు.

సీ. తలకెక్కు వలప్పునఁ దగులు శూర్పణఖ ముక్కును జెవుల్ రాపాడుకొనిన చోటు.
సారంగ. 1. 109.

అ. అన్నగంబు పొంతఁ బన్న గాభరణుని, నిలయ మొప్పు వప్రవలయ మొప్పు. గోపురంబుతోడ నేపున రాపాడు, గోపురంబుతోడఁ గొమరు మిగిలి. విక్ర. 5. 71.

రాపిడి. వి (√రాచు) సంఘర్షణము, ఒరయిక (దీని యామ్రేడితరూపము 'రారాపిడి')

సి. మూఁకాశ్మ సంఘాతముల రాపిడిని జేసి కమ రంబు సుఖయించి కన్ను మోడ్చె. హరి. 6.60.

శా. రారాపిళ్ల భుజాంగదంబుల మణుల్ రాలంగ హిద్యాధరుల్, గారా మె ... సత్తి కొండ్రు వను... మను వ. 4 26.

రాపు. వి. (రాచు). 1. రాపిడి, సంఘర్షణము. (దీని యామ్రేడితరూపము. 'రారాపు.')

గీ రింఛ సింఛాభ్రమఫల సమగ్రంబు గాఁగ, నమృత దివ్యాన్న భిక్ష కామారికొసఁగె రాపుఁ జిన్నుల వడమ రారాజుపట్టి, పట్టి యొత్తిన నఖరేఖ బయలుపడఁగ. హర. 5. 43.

చం. . . ... దమినింగు మ్రొక్కు వగ తక్కులు చెక్కులులేని ... కల హించి మించు పెనురావులు ... నేఁచ నెమ్మదిన్. శుక 3. 378.

సీ. రతిదేవి నెప్పుగు రారాపుఁ జన్నులు గడు కమ్మ లకు నింపుగడలు కొలువ ... నైష. 7. 41.

మ... వాసనికే యీడగు రాజుఁ జూచి మయి ...చ్చన్ మట్టుగాకున్ననా, రవికే కాదిది యేడటే యని సఖిన్ రారాపుఁ జేసెం గడున్. రా. వి. 5. 62.

కం. రారాపు లేల సేసెదు, రారా నను౯ జలువ కలువ రారామేడన్, రారాయని చలిరాకు జి,రారాయని కేళి నేలరా రాకోమరా .
సారంగ 2 128

2. నింద, అవ్వ.

ఆ. ఓ కుమార యిట్లు వోకుమా రాపుల౯, దేకుమా రహస్యదేశికులకు, నీకు మారమణుని నెయ్యంబె తగునుగా. నీ కుమారమణుల నెయ్యమేల.
శుక. చరిత్రము 2. 144

జ: రావడు².

రాపుడు. వి (రాచు) రాచుట (శ ర.).

రాపుడురాయి. వి (√రాపుడు) గోడలు లోనగునవి నునుపగుటకై రాచెడు రాయి (శ ర.).

రాపులుఁగు. వి. (రాచే + పులుఁగు.) కంకము, రాబందు.

గీ. కాకములు రాపులుఁగులును గ్రద్దలనువ్వ,కం బులును మానసము వికలంబు సేయ.
భార. స్త్రీ. 2. 9.

ద్వి. కొక్కెర బెగ్గురుకొంగ రాపులుఁగు...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 623 పం.

రాపూవు వి (రాయి + పువ్వు) అశ్మపుష్పము.

గీ. ...రాపూవనంగ నశ్మపుష్పంబు వెలయును.
ఆం. భా. 2 61.

రాపొడి. వి (రాపు + పొడి.) ఆకురాయి మొద లగువానితో రాచిన బంగారు మొదలయిన వాని పొడి.

గీ. ... నీరజాప్తు, సానఁబట్టిన రాపొడివల్లి.
మనుచ. 2. 86.

సీ. ... రాపొడి నా ఘృష్టరజము చెలఁగు...
ఆం. భా. 2. 275.

రాబందు వి. రాచపులుఁగు. (శ. ర.)

రాబడి. వి. (వచ్చు.) వచ్చేబడి, ఆయము (శ. ర.).

రాభస్యము. సం. వి. అ. న. 1. సంతోషము, ఉల్లా సము. 2. సాహసము, 3. బలత్కారము, తీవ్రత.

రామ. సం వి అ. స్త్రీ. 1. అందకత్తె, మనో హారిణియగు యువతి 2. గీతాదికళలలో నైపుణ్య ముగల స్త్రీ. 3. ఆఁడుది, స్త్రీ. 4. ఇంగిలీకము. 5. ఇంగువ 6. ఒక వినుసుగోరోచనము 7. గైరికము, జేగురు. 8. నది, ఏఱు. 9. అశోకము (వ్య వి.) 10. శ్వేతకంటకారి (వ్య. వి.). 11. గృహకన్య, కలబంద (వ్య. వి). 12. బాల చిఱుబొద్దిచెట్టు (వ్య. వి.) (వాచ)

రామందాడి వి. (రాముని + దాడి) అసంఖ్యము. (చి. ని, శ. ర.)

రామకర్పూరకము సం. వి. అ. పుం. 1. తృణవిశే షము. ఒక విధమగు తృణము.

రామకుఁడు. సం. వి అ. పుం. 1. బట్టలు కుట్టుట చేతను రంగులు వేయుటచేతను జీవించు వైదేహ కుఁడు 2. దౌత్యముచే జీవించు మాగధుఁడు. (శే. ని)

రామక్రియ వి. (సంగీ.) ఒకానొకరాగము, ఇరువది నాలుగు నపుంసక రాగములలో నొకటి.

సీ. రామక్రియయు మేళరామక్రియ వసంత సామంత శుద్ధవసంత మధ్యమాదులు...
ప్రబంధ. 69.

సీ. ...రితి, గౌళ రామక్రియ మేళరామక్రియ గౌళ నారాయణగౌళ... హంస. 5. 124.

రామఖల్లి. వి. (సంగీ.) ఒకానొక రాగము.

ఉ. ...ముఖారి దేవగాంధారి వరాళి కన్నడ ధనాసరి ఘూర్జరి పూరిబేగడా, యారభి రామ ఖల్లి మొదలై తగురాగము లింపు మీఱఁగన్...
చెన్న 2. 236.

రామగిరి. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక పర్వతము, చిత్రకూటపర్వతము, (వాచ)

రామచంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రఘురాముఁడు, దశరథుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు.

రామచిలుక. మి. వి. (రామ + చిలుక) ఒక జాతి చిలుక.

కం. కంజాతరాగమణిగణ, సంజాతరుచిచ్ఛటావి
శంకట మగుచున్, తంజిలు పంజరమా నృప,
కుంజరుఁడా రామచిలుకకుం దగనిచ్చెన్ ..
రాజ చ. 189.

సీ ధఁ రామచిలుకతో సరి యాకు చిలుకైనఁ
బడఁతి పల్కుల సరి పైకమగును ...
చంద్రా. 4. 105.

రామఠము. సం. వి. అ. పుం వ. హింగువు ఇంగువ
2. అంకోలము, ఊడుగు (వృ. వి).

రామఠి. సం. వి. ఈ స్త్రీ. నాడీహింగువు. ఒక విధ
మైన ఇంగువు

రామణీయకము సం. విశ. అ ఈ. అ. అంద
మైనది. మనోహరమైనది

వి అ. న. మనోహరత, అందము.

రామతమ్మ వి. శుకము, చిలుక.

ద్వి. చెంగటి ముద్దరాచిలుక లాలించి, తమ్మఁ
బెట్టెద రామతమ్మ నా ముద్దు, గుమ్మ మా
టాడరా .. ద్వి. పరమ 2 నర పా.

గీ జీవపదమైన నమఁబాసి సీమగాని, సీమఁజరి
యింపఁ దగునశే రామతమ్మ ... తపతీ. 3.22.

రామతాడు. మి. వి. (రామ + తాడు) పెద్దతాడు.
(వృ. వి.) (శ. ర.).

రామదాసు. వి. పక్షివిశేషము (శ. ర.)

రామదూత. సం. వి. అ. పుం. 1. హనుమంతుఁడు.
వానరము.

రామదూతి. సం. వి ఈ. స్త్రీ. తులసీభేదము, రామ
తులసి.

రామనవమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ చైత్రశుక్లనవమి,
శ్రీరామజన్మదినము.

రామన్న మి. వి. (రామ+అన్న) శుకసంబోధనమం
దుపయోగించు మాట

సీ. రామన్న యిట్టి విరాలితాళఁగఁ జాల బొబగు
చెల్లెలి ప్రేమఁ జూడవోయి, రామన్న చూచి
తిరముగా శుభస్య శీఘ్రంబన్న వార్తలోఁ
గాంచవోయి, రామన్న గాంచి ద్వారవతీ పురం
బున కతివేగశాలివై యరుగవోయి,...
చమ. 3. 21.

రామన్నాట వి. బాలక్రీడా విశేషము.

సీ. ... చెమ' .కా యెత్తుగొడుగు బొంగరము
రామన్నాట పొడుగుర్లు... హంస 3, 46.

రామపూగము. సం వి. అ. పుం ఒకదినుసు పోఁక.
నిడుపుతొడిమగల పోఁక (వృ వి.).

రామబాణము. సం. వి. అ. పుం 1. మల్లబంధ
విశేషము.

వ. విష్ణుచక్రంబును, రామబాణంబును, నాగ
బంధంబును, తొలకరి మెఱుపును ...
మల్లువు 3. 69.

2 తాటాకు పుస్తకములను గొలికివేయుక్రిమి
విశేషము 3. పుష్ప విశేషము (శ. ర.).

4 ధాన్య విశేషము

వ గంగాజలములు కేసరలు చంద్రవంకలు వెన్న
ముద్దలు దాళువాళు నాఁర్లు రామబాణాలు
క... ములు . ప్రబంధ 112.

సీ రామబాణాలు రెక్కాములు వెన్నముద్దలు
జిల్మబుడములు దాళువాలు . హంస. 4.128.

రామభద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం రఘురాముఁడు.
దశరథపుత్రుఁడు.

రామము. సం. విశ. (అ. ఆ అ.) 1 అందమైనది,
సొగసైనది. 2 నల్లనిది. 3. తెల్లనిది 4. ప్రధా
నము, ముఖ్యము (కే. ని).

వి. అ. పుం 1 పెద్దదుప్పి, మృగభేదము

న 1 కుష్ఠము. 2. తమాలపత్రము. 3 వాస్తూ
కము, ఒకానొక కూరాకుచెట్టు. 4. రతిక్రీడ,
5. ధ్వజము 6. శబ్దము 7 మోళి, శిఖ.
8. లక్ష్మి, చిహ్నము (కే ని)

రామలక్ష్మణులు. సం. వి. అ. పుం. బ. ధాన్య
విశేషము.

చ. ... జున్నుప్రాలు చిన్నిచుక్కలు కళింగలు
వంగిపరులు జగన్నాథప్రియములు రామ

లక్ష్మణులు కలియుగమహిమలు కానరలు ...
ప్రబంధ. 112.

రాములవణము సం. వి. అం. న శాకంభరి లవణము (వాచ.)

రాములు. వి. బ మత్స్య విశేషము.
(చి ని, బ్రౌ, శ. ర)

రామవల్లభము. సం వి అ పుం భూర్జపత్ర వృక్షము (వృ.వి).

రామశరము. సం. వి. అ పుం. శరవృక్షభేదము. (వృ వి.)

రామసఖుఁడు సం వి అ పుం సుగ్రీవుఁడు.

రామసాగరములు. సం వి అ. పుం. బ ధాన్య విశేషము శ. ర).

రామసింగు మి వి త పాటవంటి యర్ధసాధనము
సీ రామసింగుల భీకరములైన మ్రోఁతలు యుఱవడి యుఱుముల తెఱఁగు నిప ...
(లంగా. 3. 112.)

రామానుజుఁడు సం వి అ. పుం వైష్ణవమతగురువు ఇతఁడు ప్రఖ్యాత సంస్కర్తయు విశిష్టాద్వైత వేదాంత మతస్థాపకుఁడును, బహుగ్రంథరచయిత (కర్త)యు

రామాయణము సం. వి. అ. న. రామచరిత్ర. (ఏడు కాండములుగా నిరువది నాలుగువేల శ్లోకములు గలదియు, వాల్మీకి రచితమును, రామచరిత్రాత్మకమునగు ప్రసిద్ధ కావ్యము)

రాముఁడు, సం వి అ. పుం. 1 జమదగ్ని పుత్రుఁడగు పరశురాముఁడు, భార్గవరాముఁడు. 2. కౌసల్యా దశరథుల పుత్రుఁడును, రామాయణ కథానాయకుఁడువగు శ్రీరాముఁడు, రామచంద్రుఁడు, రఘురాముఁడు 3. వసుదేవ పుత్రుఁడును శ్రీకృష్ణ సోదరుఁడు నగు బలరాముఁడు.

రాముని. మి. వి. (రాచ+ముని). రాజర్షి, విశ్వామిత్రుఁడు.
క నీ రాముని లక్ష్మణుతో, నీ రాముని వెంటఁ

బనుపు వింక నితనిచే, నీరజనిచరయగు ధర, నీరజహితవంశచింత నీ కేమిటికిన్ ..
చం రా 2 68.

రామురాము వి నమస్కారవిశేషము.
రగడ. పార్థ స్థలమున జాగవసించు పరబ్రహ్మ మునకు రాము రాములని ... హంస 4. 214.

రాములక. వి (రాచ—ములక.) సర్పాక్షి (వృ వి.).
సీ. వాఁకుడు నాఁ బిన్నములకనాఁగను నేలములక యనఁగ. రాములక నాఁగసర్పాక్షి ప్రబలు... అం భా. 2. 49

రామేశ్వరము సం. వి అ. పుం. దక్షిణదేశమునందుఁగల యొక పుణ్యక్షేత్రము

రాయ(ఁడు.) వి. 1. ప్రభువు, రాజు.

క. ఓ రాయఁడ యీ యంగద, కోరువ లేకింక వచ్చె నూళ్లన్నియు ... నీలా. 2 58.

సీ. కడిది రాయ కుమార గండపెండేరపు రవళి కంచుకిలోక రవముగాఁగ ... సారంగ 2.35.

సీ. చెలికత్తెయగు మంచుమలపట్టి పోరామి గీఱు కొల్పిన రాయగేస్తురాలు... ప్రబంధ. 2
(రాయగేస్తురాలు = రాజపత్ని.)

ఉ ఆయెలనాగవేణి మెఱుఁగారు కటారికి మానటేఁడగున్, బోయనవచ్చు నమ్మెఱుఁగుఁ బోఁడిపిఱుఁదు సమస్త భూమికిన్, రాయ ననఁగవచ్చు ...
విజ. వి. 1. 119.

ఉ. కన్నడరాయ యిక్కొఁదువఁగన్న ప్రియా పరభుక్తశాకర్ధన్... అము. 1. 14.

మ. పరస్త్రని కరాంభోజంబునన్ మందమం, దనట ద్వాయుచలద్ధకాఁగుఖులు గన్పట్టంగ నవ్వెల్లు రా, యని రారాయని పిల్చెనాఁదగె ద్విరేఫాద్యంతదీర్ఘ ధ్వనుల్.
విజ. వి. 1. 139.

సీ. ఎకిమీఁడు పాడసా యేలిక మన్నీడు సాహెబు రాయఁడు సామి పబువు, ... రాయలు ...

హేఁడన వర్తిలు నృపుపేళ్లు ...
సాం. ని. మాన. 11.

మ......నలుమోమయ్య హాటాహటిం గదలెఁ జెంతం జేరి జేజేల రా,యలు సాహోయని హెచ్చరింప... దశా. 2. 67.

(ఇట శ్లేషార్థకము.)

సీ. ... కడలిరాయల లోఁతు గన్న గబ్బి ....
మనుచ. 5 47.

(ఇట శ్లేషార్థకము.)

సీ. దర్పకాకార దాతలరాయ యని వెంటఁబడు బట్టువారికిఁ జాఱవైచి... శుక. 4, 111.

(ఇట శ్లేషార్థకము.)

2. కొన్ని యొకల సంజ్ఞావాచకముల తుదిని ప్రయోగింపబడు బిరుదము.

మ. ... ముఖం,బున దీర్ఘాయువు నిచ్చుఁగావుత గుణాంభోరాశికిం గృష్ణరా,యనికి న్వారణ రాజవక్త్రుఁడు కృపాయత్తైక చిత్తాబ్జుఁడై ...
పారి. 1, 3.

చ. ... ... పాల్కడలి ముద్దులపట్టి నృసింహ కృష్ణరా,యలఁ గరుణారసంబు నినుపారెడి చూపులఁ జూచుఁ గావుతన్ .... పారి. 1. 6.

ఉ. .... శాంబరీ, భిల్లుఁడు కృష్ణరాయల కభీష్ట శుభప్రతిపాది గావుతన్ .... మనుచ. 1.2.

గీ. .... ఆ నృసింహప్రభుండు తిప్పాంబవలన, నాగమాంబిక వలన నందనులఁ గాంచె, వీర నరసింహరాయ భూవిభుని నచ్యు,తాయ తాంశజు శ్రీకృష్ణరాయ నిన్ను.
ఆము. 1. 31.

రాయదొంగ = రాజాజ్ఞ వలన దొంగతనము చేయువాఁడు.

ద్వి. అనుపములైన యేకాంగ వీరులను, రాయ దొంగలఁ జౌర్యరసిక శేఖరుల, నా యొకం బిల్చి రహస్యంబునందుఁ,బన్ని యీ మూఁడవ ప్రాసాదమింక, నెన్ని లాగులనైన నీడేర్పవలయు, ... ద్వి. పరమ. 7. 519.

జ. రాయబారము, రాయబారి, రాయమెప్పులు, రాయటికము, రాయసము, రాయసరులు.

రాయంచ. వి. (రాచ—అంచ) (సం. రాజహంసః) కాళ్లును ముక్కును ఎఱ్ఱగనుండు తెల్లజాతి హంస.

సీ. రాయంచయేయంచుఁ జీరకు జోకయగుఁగాక పర్వయేనిక తోలుపచ్చడంబు, ...
హర. 4. 28.

క. రాయంచ మందగతిఁ జను, వాయసమతి తీవ్ర భంగివలను మెఱసి తీ,లాయితము లొప్ప బహుగమ, నాయాసము నొంది పఱచువగ్గలిక మెయిన్... భార. కర్ణ. 2,65.

ఉ. మించిన వేడ్క వీనులకు మిక్కుటమై మధు వృష్టి గ్రమ్మ రా,యంచలు కూయఁ గ్రౌంచ మును నావలఁ గూయఁగడంగు భంగిఁ బ్రౌ,ఢాంచిత శబ్దసారులు మహాకవు లాద్యులు కావ్యకళ్యఁ గీ,లించిన కీర్తి సంగసుఖలీలకు నేమను గాంచుఁ జేసితిన్. నృసిం. పీఠి 13.

రాయంచేగిండి. వి. (రాయంచే+గిండి) రాయంచే వలె నుండు గిండి, జారీ.

సీ. పడమటి పన్నిటి కుడినీరు రాయంచగిండులు తెంగటఁ గీలుకొల్పి, ... దశా. 7.276.

రాయడి = రాయిడి. వి. (√రాయు.) బాధ ఉపద్రవము.

గీ. అస్మదాదులు సేయు రాయడి సుపర్వు, లచ్యుతునితోడఁ దెలిపినారని యొ భయముఁ జెందెదవు గాని ... ఉ. రా. 2, 19.

ఉ. మాయకుఁడైన యస్మదరిమండల నాయకుఁ డిందుఁ గల్గుటన్, రాయడిపుట్టు నన్న విధురంబగుబుద్ధి నిరామితక్కఁగన్ ...
రంగా. 2. 152.

రాయణము. నం. వి. అ. న. బాధ, నొప్పి. (విల్సమ్సు.)

రాయబారము. వి. √రాయ. (సం, రాజబారః.) దౌత్యము, దూతకృత్యము.

ఉ. ఆ పరమోపకారనిధి యప్పుడు వేల్పుల రాయ
బారమున్, మోపువహించి...
నైష. 3. 76.

గీ. అది గణింపఁగనేమిఁక నమరనాథుఁ, డాది
దిక్పతు లొకరొకరనుచ రాయ,బారముల సంచ
రించు నానారిదునకు, దినము నొకచోట
నిల్వఁగాఁ దీఱదయ్యె ...
ఉ. హరిశ్చ. 2. 48.

గీ. రాయబారంబు వచ్చితి రాజవేంద్ర, యచల
కన్యక పనుప వింధ్యమున నుండి...
కాశీ. 6. 217.

సీ. రాయబారియనంగ రాజదూత యగుఁ దద్భా
వంబు తగు రాయబార మనఁగ, ...
ఆం. భా. 2. 189.

రాయబారి. వి. (రాయబారము + ఇ[3]). రాయ
బారము నడుపువాఁడు, దూత.

గీ. రాజరాజులు పంపిన రాయబారు, లొక్కవంక
విలాసిను లొక్కవంక, బలసి కొలువంగ నతుల
వైభవముతోడ, రమణఁ గొలువుండె జనవయ
రాఘవుండు... వి. పు. 1. 17.

సీ. గజపతి నరపతి హయ్మెశ ర్తలంపిన యొడికంపు
రాయబా ర్లొక్కవంక ... తపతీ. 1. 14.

ఆ. రాత్రి గాని కావరా దులూకములకుఁ బగలు
గాని కావఁబడదు మనకు, రాయబారి సంధి
చేయుటకై పోవఁ గాలమెద్ది పొందుగాదు
తలఁప ... నా. పంచ. 3. 35.

సీ. రాయబారి యనంగ రాజదూతయగు ...
ఆం. భా. 2. 189.

రాయమెచ్చులు. వి. బ. (√రాయ). ధాన్య
విశేషము.

వ. మధురములు చామరాలు పెండెముడుపులు
రాచవన్నెలు తులసీవనమాలికలు పింధు కర్పూ
రాలు రాయమెచ్చులు యేఋమల్లెలు ...
ప్రబంధ. 112.

రాయటికము. వి. (రాయ+టికము.)1.రాజత్వము,
క్షత్రియత్వము. 2. రాౙ్త్వము, ప్రభుత్వము.

సీ. రాచటికమ్మున రాయటికమ్మున రాజరాడ్భావ
కర్మములు వెలయు. ఆం. భా. 2. 182.

రాయశృంగారములు. మి. వి. బ. (√రాయ) వస్త్ర
విశేషము.

వ. .... వసంత విలాసంబులును రత్నకీలితంబులును
రాయశృంగారంబులును తారామండలంబులును
నాగజావళులును ... అను పేళ్లుగల పుట్టం
బులు ... ద్వా. 3. 188.

రాయసము[1]. వి. (√రాయ.) క్రివి. రాచక్రివి.

గీ. చలువ దుప్పటి వలెవాటి వెలయరాయ,సమున
నెదురేఁగి ... దశా. 1. 98.

సీ. తలవాఁకిటను రాణ్ణినిలిపి సమ్మతిఁ జెందెఁ దన
రాయసమునకుఁ దప్పు గాదె ...
ఇందు. 1. 145.

సీ. హెచ్చు చీరలఁ గన్నినింటికిఁ బంపించి వెమకఁ
వర్తకుఁ డాడు వెల యొసంగు ...

గీ. రాయసమ్ములు సరికమ్మ వ్రాయఁదగదు,
విశ్వకర్మకటంచన వినక మీరు, పడుక యులు
కట్టుడంచని బళువు చాటుఁ, బ్రాథమిక కామినీ
భోగవరత నతఁడు ... పార్వతీ. 1. 62.

రాయసము = వ్రాయసము. వి. 1. రాజలేఖ,
జాబు.

క. జనకనృపు నుత్తరంబని, జనపతికిం దెలిపి
రాయసము వ్రాయ నియోగిని బిలిచి
యొసఁగ నతఁడును, జనపతి కనుసన్న వదియు
సరభసఫణితిన్ ... దశా. 7. 224.

మ. ... శ్రీరంగ రా,యల చిత్తం బిగురింప
రాయసము వ్రాయం జాలితానా సుధీ,తిల
కుండక్కయమంత్రి వెంకటపతీ దివ్యత్క్వ-భా
వాక్పతీ .. ల. వి. 1. 19.

చం. హరిదపథిశమారవణు లా తురగాళి సదుర్ల
పట్టమ్ముల్, తరువుల రాయసంబుల విధం బునే

గన్గొని శ్వేతమానవేశ్వరునకుఁ దెచ్చియిచ్చిన సువస్తుపరంపరం దెక్కఁగూడుపె, స్వైరసుల రీతిఁ దత్పవనవీథిఖురాంకము లుండు నుర్వరన్.
వరాహ. 12. 60.

సీ. కమ్మయనంగ లేఖయగు రాయసమన రాజ లేఖదగు ఆం భా 2. 188.

2. కార్యదర్శి పని, వ్రాఁత

సీ. కలితకార్య విచక్షణులు రాయసము వ్రాయు ఘనులు వాఁకిటి దండఁగాచియుండ ...
ఘటికా 1. 11.

విశే. రాయసకాఁడు, లేఖరి

సీ. ... చెవిటి రాయసమైన సేవకుఁ డల్లైన వారసుగాఁడు దివానునయిన .. వేణు. ౪. 46.

సీ. ఒక చక్రిరాయసాల్ ప్రకట వాగ్వైఖరిఁ జదురులై దివసరుల్ చదువుచుండ, ..
భోజసుతా. 1. 104.

రాయసరులు (ర్లు). వి. బ. (√ రాయ) ధాన్య విశేషము.

పీ. సన్నసూదులు పచ్చగన్నేర్లు కోదండరాముల్ కేసర్లు రాయసర్లు. ... హంస. 4. 128.

వ. దాళువాలు నారళ్లు రామబాణాలు కట కసరులు రత్నసరులు జీనిసరులు రాయసరులు పచ్చదివసరులు ... ప్రబంధ. 112.

రాయి = రాయి. వి. ఔ. (బ. రాలు.) 1. శిల, పాషాణము.

క. చేతఁగొని యుప్పు వములుట, రాతిపయిని మిప్పుగొనుట రాత్రి దధి మధూ, పేతంబుగఁ గుడుచుట ధర్మేతరములు రేయి నక్తు వెగ్గ నరేంద్రా. భార. అను. 4. 110.

ఉ. ఆ రసికాగ్రగణ్యుని సమంచిత రూపగుణ ప్రసన్నగంభీతఁ గన్నఁ గామినుల పేరిటి రాలయినం గరంగు .... విక్ర 4. 144.

ఉ. సాలములో యవందగు రసాలములం బరి పాకలీలచే, రాలు మెఱుంగు ముత్తియపు రాలు ఖగంబుల గుంపుఁ దోలఁగా ... దశా. 1. 116.

2. పర్వతము

క సామర్థ్యము గలిగినదీ, కోమలి ధైర్యమువ రాతికూ తురు సుమ్మీ . . సుద. 2.30.

రాతికిడునట్టి గిలిగింతలు = వ్యర్థములు

గీ. అతఁడు పరసౌఖ్యమునె కోరి యానఁ బొందఁ, దిహమువం దుచ్చసౌఖ్యాప్తి కింత యైన, రాతి కిడునట్టి గిలిగింతలై తనర్చుఁ, గాని ప్రియురాలి చేష్టలు గలఁచ వతని ..
హంస. 3. 203.

రాయిగొట్టిన గొడ్డలి = మొఁడివాఁడు.

ద్వి. ఘుటిక సిద్ధుఁడు రాయిగొట్టిన గొడ్డ, లట మటకాఁడు మహామాయలాఁడు, గడుసుతుంటరి జోగి ప్రక్కన ముడుసు ...
ద్వి హరిశ్చ ఉ 649 పం.

జ. రా4, రాకట్టు1, రాకొట్టు1, రాచక్క, రాచేట్టు, రాతనము, రాతికొడుకు, రాతి గొంక, రాతిపోటు. రాతిబదనికె, రాతి యుప్పు, రాపడు[1], రాపూవు.

రాయింత. వి. (√ రాయు) రాయిడి.

ఉ ఇంతుల మోము రాయలిఁక నెచ్చటలేవుర యో హిమాంశుఁడా, యింతుల చూపు నీ శరము లెల్ల నడంచుం బువ్వువిల్తుఁడా. యింతుల మేను చంపకము చేరి హారించు నె మత్తభృంగ రా, యింతలఁ జేయఁగావల వదింతుల చెంతల సారెసారెకున్. గంధ. 226.

రాయిడి = రాయడి. వి (√ రాయు). 1. ఒరయిక.

సీ. ఘనమైన రాగాపు చనుదోయి రాయిడిఁ దుంబీఫలంబు దురుసుడుకుఁ జెంద ...
మను చ. 1. 5.

సీ రాముంచ యొఱకల రాయిడిఁ దుప్పం సల్లెదు కొలఁకుల చలువలందు ... నృసిం. 3. 75.

సీ ... రాయిడి రారాపు గింపసంగ, నతుమర్దనం బొప్పు ... ఆం. భా. 2. 223.

2. కలహము, వివాదము

మ. తమతో రాయిడిగొన్న యున్నతుల పద్మా శంబులున్ రూపఱున్ .... హరి పూ. 6. 35

ద్వి రావణుతో వల్గి రాయిడి పుట్టి దేవవీఁడొ
క్కఁ డేతెంచియున్నాఁడు ...
రం, రా. యు, 300 పొ. 15 పం

క. ఘోరముగ నిట్లకారణ, వైరముఁ బూనంగఁ
దగునె వసుధాధిప యీ, యారణ్యులయిన
దనుజుల,తో రాయిడిఁగొమట మేలె దోర్గర్వ
మునన్. భా. రా యు 1. 53.

3. బాధ, ఉపద్రవము.

సీ. క్రోవిగుంటలు దక్కగుల్లలు చిక్కంగ నివిరిన
గొంగరాయిడికి మిడికి .. వేం. పంచ. 1. 294.

క. తారుగనుఁ గొన్న రాచేకు,మారుని సౌందర్య
రేఖ మరులు గొలుపఁగా, మారశరపీడి
తాత్మక లై రాయిడిఁబడుచు నాలతాంగులు
మదిలోన్. వరాహ. 1 15

క. రక్షణములేక సాధుఁడు, రక్షితుఁడగు నతఁ
జేసి రాయిడులందున్, శిక్షణము లెంచగలి
గిన శిక్షితుఁడగు ఖలుఁడు పాపచిత్తు డగుటన్.
భాగ. 10 277

4. దూఱు, నింద

క బిట్టలిగి ప్రేంత లొగి. దవ, పట్టడి సంపములఁ
దెల్పి రాయిడివెట్టన్ .. నీలా 1 79.

రాయిడించు. అ. క్రి. (√రాయు) 1. ఒరయు.

చ. ఇల నిజసామ్యవర్తుల పయిం దమవారిఁ
గదల్చు నాత్మహ, స్తలసిత శక్రకుంభముల
దంభమణంపఁగ వంతువోక య,న్యులగతి
నీవు నీవనుచు నొంటక గుబ్బలు రాయి
డింపఁగా, జలకముఁ దేల్చి రిద్దఱిజాలక
నీలకచాశిరోమణుల్. రా. వి. 5. 54.

క. అంభోజముకుళ సముదు,కుంభంబులు రాయి
డింపఁ గోరిక లలరన్, జుంభావంతుల నిమఁ
గడు, సంభావించెదము మాకుఁ జనవీ
వలయున్. హరిశ్చ. 2. 127.

2. కలహించు, వివాదపడు.

ద్వి. తొడరి వసిష్ఠునితో రాయిడించి, కడయక తన
ఘోరతపము పెంపునను, బడయ దుర్లభమైన
బ్రహ్మఋషిత్వ, మదరంగ ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2870 పం.

పంచచామరము. రమాకుమార సారె పాంథ రాజి
మెచ్చనిట్లు బీ,రమా యుమాధినాథుతోడ రాయి
డించి మించి నే,రమానితార ...
కృష్ణ 4 91.

ద్వి వారక నిమఁ గొనవచ్చినవారి,తో రాయి
డించి పోఁదోల నీపాలె, మలకలుమాని యీ
మాలని నేలి, .. ద్వి. హరిశ్చ.ఉ. 1468 పం.

సీ. సారసావిర్భవస్వర్హారి స్తంభగర్భ స్ఫటికకృత
పాపటల తోక గీ. నవఘటించి విడంబించి
హ కగించి, రాయిడించి ఘన ఘటావనము
రిత్త నానుగుణ (ప్రతిధ్వనులీన విం యు,సటాహ
పటల మ చటిపించి నటుః యమున. (ఇట
ఉపమాద్యోతకము) వరాహ 3. 26.

సీ కనకనూపుర రణత్కారనిక్వాణ బన పల
మెట్టియలతో రాయిడిం . (ఇట ఉపమా
ద్యోతకము). హర. 5 44.

3. అతిశయించు

గీ పొసఁగ వజ్రంపుఁ బాగటపట్టుపెట్టి, రవళి
మెట్టెం ప్రమోఁతలు రాయిడింపఁ, బంచసాయకు
మోహనబాణ మనఁగ, నిందుబింబాస్య మెలఁగు
నమ్మందిరమున .... వి. పు. 6. 14.

స. క్రి. బాధించు.

గీ. అహహాయవి సింధుళకవిదేహకవనాయు, జాది
గాంగల నిఖలదేశాల నెల్ల, రాయిడించునె
తిరుమలరాయ వేంక,టావనీంద్ర భుజప్రతా
పాగ్ని కరణి ... చంద్ర 1. 19

రాయిడికత్తె (త్తియ). వి. (రాయిడి + కత్తె)
ఉపద్రవముచేయు స్త్రీ

ఉ. రాయిడికత్తెలైన పెనుఁబ్రామిడి యత్తల
యిండ్లఁ గోట్రముల్, సేయు విలాసిమల్
మునుకు సెందఁగ వేశ్యలప్రక్క దావులం
బాయని కాముకుల్ ... విక్ర. 6. 73.

ఉ. ... విరాళిగాకయే, రంపెల గొట్టుగాక బలు
రాయిడికత్తియగాక యెప్పుడున్, పొంపొక
యింతలేనియెడ జూదరికత్తియగాక యెంత
యున్ ... ధనాభి. 2.60.

రాయు. అ. క్రి. 1. ఒరయు, స్పృశించు.

సీ. రాజుల నందడి రాసిన తొడవులు మురిసి
రాలిన పొడి ముగ్గుగాఁగ.
భార. విరా. 3. 74.

సీ. వరుసఁ దరతరంబ వనములు సత్ఫలరాసు
లయినభంబు రాయుచుండు ...
కు. సం. 7. 930.

మ .. కీర్తి ప్రవాహంబు వా,రణగండ స్థలకుంభ
కూలముఃతో రాయుం దివారాత్రముల్.
నైష. 2. 42.

2. ప్రతిఘటించు.

గీ. మెఱసి మూఁడులోకంబుల మేటిమగలు, రాయ
నేర్తురె యాదవరాముతోడ. ఉ. హరి. 1. 8.

క. తారకితగగన చక్రము,తో రాసెవనంగ రేలు
తొగపువ్వుల నొ,ప్పారె విపులనిర్మల కా,సారం
బులు సారస ప్రసవ సేవ్యములై.
హరి. పూ. 7. 115.

సీ. తారకా మందార తారాచలంబులతో రాయు
నెవ్వాని చారుకీర్తి.. క్రీడా. 14.
(ఇట నౌపమ్యద్యోతకము).

3. కలహించు.

సీ. తమలోన రాసి భూధవులు చూఱలు గొన్నఁ
గఱములెల్లను పోయి నెలవు వెదలి,
హరి. ఉ. 9. 56.

గీ. రజకితోడ నుదక్యతోశ్రమణతోడ, విధవతో
నాథుతో రాయు వెలఁదితోడ, జెడిపెతోఁ
జూలఁ బోరామి నేయఁజనదు, ప్రాణసంకట
ములను బుణ్యాంగవలకు ... కాశీ. 2. 74.

కం. వైరులు రాయుట హితస,త్కారముపక
యనువులిచ్చెఁ దస్కరుఁడు ....
వేం. పంచ. 3. 217.

కం. భారతవర్షమువకుఁగాఁ, గౌరవులును పాండ
వులును, గాంతం గడుఁబె,ల్లె రాసి యెం
డొరులతోఁ, బోరందెగి రిట్టి లుబ్ధబుద్ధులు
గలరే ... భార. భీష్మ. 1. 28.

4. రాల్పడు, (గొంతు) కంపించే.

ద్వి. రాసిన యెలుఁగును రథమార్గధూళి, ధూన
రంబగుమేనఁ దూలిపైకొంగ, తుంగస్తనంబు
లఁదోఁగ నుగంద, దొంగలి ఱెప్పలం దొరఁగు
కన్నీరు ... రం. రా. ఉ. 122. పొ. 26.పం.

ఉ. గొంతులు రాయఁ గో యనుచుఁ గూతలు
వెట్టిరి గ్రామ్యభూసురుల్ ... పాంచా. 2.52.

5. చొచ్చు, ప్రవేశించే.

చ. అదిమొదలీ వధూటి విరులంటదు కస్తురి
గీరుబొట్టు పెట్టదు పువుఁదోఁట రాయదు
పటంబులు వ్రాయదు .. కువల. 3. 78.

6. ప్రకాశించే.

ఉ. చొక్క యొకింత నిక్క బలసూదనుదిక్కున
రాయుచుండుటన్, జక్కఁగ వేఁగదిప్పుడు
నిశాసమయం బిది ... క్రీడా. 51.

ఇ రాపాడు, రాయడి, రాయింత, రాయిడిం
రాయిడించే, రాయిడికత్తె.

రాయుఁడు. సం. వి. అ. పుం రాజు, ప్రభువు.
(విట్యమ్ము.)

రారాజు. వి. (సం. రాజరాజః) 1. రాజులకు రాజు,
చక్రవర్తి, సార్వభౌముఁడు. (శ. ర.)

2. కుబేరుఁడు.

గీ. రంభ రంభాభ్రమఫలసమగ్రంబుగాఁగ, నమృత
దివ్యాన్నభిక్ష కామారి కొసఁగె, రావుఁ జన్ను
లనడుమ రారాజుపట్టి, పట్టియొత్తిన నఖరేఖ
బయలుపడఁగ. హర. 5. 43.

3. దుర్యోధనుఁడు.

గీ. ...రారాజనన్గనిలజునకు, దుస్ససేను మంది
రము పార్థుకు వరుస,తోడ దుర్మర్షణుఁడియును
దుర్ముఖునియు, నిండ్లు గవలకు సంప్రీతి నిచ్చె
నృపతి. భార. శాం. 1. 398.

గీ. చెలఁగు దుశ్శాసనుఁడు దుస్సనేనుఁ డనఁగఁ, బ్రబలు దుర్యోధనుండు రారాజన దవ...
ఆం. భా. 2. 182.

రారాపు. వి. (రాపు+రాపు) మిక్కిలి యొరయిక, ఉపద్రవము.

శా. ఏ గంధర్వుఁడు దర్పవిలాసములు మున్నీక్షించి లోనెంతయున్, రాగాంధుండయి కోరి హత్తక కడున్ రారాపులం గంతుఁడు, ద్వేగం బందగఁ జేయ నెవ్వగల నువ్విళ్లూరుచు న్వేగువాఁ, డా గంధర్వ కుమారుఁ డంగభవవిద్యాపారగుం డాత్మలోన్. మనుచ. 3. 68.

రారేక[1]. వి. (రా[3]+రేక.) చంద్రరేఖ.

సీ. రారేక నుదుటిపై రత్నాల క్రొందళుకు రావి రేక బెడంగు రహిఁ జెలంగ... ఇందు. 2, 141.

శా. రారేకన్నగు చెక్కుటద్దములు దోరంబార నానందవుం, బారావారములో మునిఁగి కులుకుం జాలిండ్లపైఁ బల్మలున్, జీరల్జాఱ...
బహు, 3. 58.

రారేక[2]=రావిరేక. వి. 1. పిల్లలకు ముందు సిగను గట్టెడు రావియాకువంటి యొక నగ.

కం. అక్కు ధరపుత్రి వాకున్, ముక్కంటికి వేలు లేదనుచుఁ దెలుపుటకున్, మిక్కిలి కనుదాల్చిన గతిఁ, జక్కని రారేక నెన్నొసల దరియించెన్.
వరాహ. 6. 6.

సీ. బుడుత కల్వల విందుఁబోలు నెన్నొసలిపైఁ జెలువంపు రారేక చిందులాడ, ...
నీలా. 1. 75.

2. కర్ణభూషావిశేషము.

సీ. చెవులపువ్వు బొగడ బవిరె రారేక కుంపెన రావిరేక మురువనఁగఁ గర్ణభూషావిశేషము ల్పొచ్చు ...
ఆం. భా. 2. 148.

రారేఁడు. వి. (√రాచే.) రాజులకు రాజు, చక్రవర్తి.

కం సదమదమగుచుండిరి య,మ్ముదితయు రారేఁడుఁ గూర్మి ముంచుకొనంగన్ ...
యయా. 5. 152.

రాలకాష్ఠము. సం. వి. అ. పుం. సాలవృక్షము.

రాలఁగొట్టు. స. క్రి. (రాలన్+కొట్టు) రాలుచు, రాలునట్టుచేయు (శ. ర.).

రాలము. సం. వి. అ. పుం. సాలవృక్ష నిర్యాసము, సాలవృక్షముయొక్క జిగురు.

రాలించు. స. క్రి. (√రాలు) రాలుచు, రాలునట్లు చేయు.

సీ. మావితోఁపులు పండి మహిమీఁద రాలించి మొక్కలు మొలిపించుఁ బెక్కుగాను ...
రామలిం. 94.

రాలు. అ. క్రి. 1. గళితమగు, క్రిందఁబడు.

గీ. రాలియున్న పుష్ప ప్రకరము విదిర్చి, చెమ్మగానున్న నేసిన సెజ్జయనఁగ, వేగుటయుఁ జుక్క లన్నియు విశద, భాతిఁ జెలువొందెఁ జూడ నంబరతలంబు. భార. విరా. 2. 239.

శా. రారాపిళ్ళ భుజాంగదంబుల మణుల్ రాలంగ విద్యాధరుల్, గారామొప్పఁగ నెత్తికొంత్రు నను... మనుచ. 4. 76.

గీ. కృతపయఃపాన నవమేఘ పృథుకములకు రాలె నొయ్యవడగండ్ల పాలపండ్లు,...
ఆము. 4. 82.

శా. ... ఈ కంథచే, వేలతుల్ కనకంబు రాలు విద్రుపన్ విశ్వంభరాధీశ్వరా ... విక్ర. 2. 7.

2. విఱిగిపడు.

శా. వాలోత్క్షిప్తగిరుల్ సురారిపురిపై వ్రాలన్ విశీర్ణంబులై, రాలె న్గోపురముల్ గ్రహంబులురలెం బ్రాసాదముల్ నుగ్గులై, తూలెన్ ...

3. నశించు.

శా. నీ బాణంబులు రాల నీ ధనువు ఖండీభూతమై పోవ నీ, జోబిల్లిన్ ఫణియంట నీబలము లాశావిథిపాలై చనన్. నీ జంత్రౌత్సుకవంబు స్త్రీల తొడనే నిన్నెవ్వరు న్నవ్వరే. మాబాలామణి వేఁచఁ బోకు మకటా మర్యాద గాదాత్మజా.
ఇందు. 4. 58.

4. అతిశయించు.

సీ ...గీ. యోగికై వడి మిగుల విరాగిరీతి, వదియె లోకంబుగానున్న యాపదంతి, నేఁప రాలెడు తమ్మిరుమ్మి పిరంగి, వీరుమటు మాయ మాయింప నేరదయ్యె. స దంశా. 2 157.

జ. రాలఁగొట్టు, రాలించు, రాలుఁగాయ, రాలుఁగాయతనము, రాలుగొను, రాలుచు, రాలుపు, రాలువారు.

రాలుఁగాయ విశ (√రాలు.) తుంటరి, దుష్టుఁడు (చూ. రాలుఁగాయతనము)

రాలుఁగాయతనము వి. (రాలుఁగాయ+తనము) దుండగము.

గీ. వాఁడు నానాఁటి కభివృద్ధి వఱలఁ బెఱిగి, కాఁకఁ నుదేఱ గడిమీఱి గట్టిపారి, రాలుఁగాయతనాన బేంజుపుదారి, నాఱితేఱియు బలు గుంటమారి యయ్యె.. హఁ. ప. 5. 110.

రాలుగొను అ. క్రి. (రాలు+కొను. స్వార్థమున) గశితమగు, క్రిందఁబడు.

చం. అదరు నవాంబుధారలు జటాటవిలోఁబడి విభ్రమించి వెల్వడ చనుదెంచి రాలుగొని వక్షములన్ వెడనిల్చి.. కు. సం. 6. 767.

రాలుచే(ల్చు) స. క్రి. (√రాలు.) 1. రాలునట్లు చేయు.

చం... పాదపంబుల వెన వేళ్లతోఁ బెఱికి పువ్వులు రాలించి దొల్లఁ దాఁచి...భా. రా సుం. 333.

సీ. వనదేవతాగాత్రమునను చైత్రుఁడు నించి కడఁగి రాలిచిన చిక్కని మనంగ ...

ఉ. రా 6. 5.

శా. రక్ష స్సైన్యములోఁ గబంధములు గృధ్రంబుల్ వటించెన్ ద్రిలో.కక్షోభంబుగ మేఘము ల్గురిసె నిర్ఘాతాస్థిమాంసాస్రముల్, వక్షము జేవ మునొప్పు నిప్పుకలు గూబల్ చూపులన్ రాల్చె.

ఉ. రా. 2. 32.

2. విదలించు, దులుపు.

ద్వి. . తలిరుల రాల్చి పత్రంబుల దుల్చి....

ద్వి పారిజా. పూ. 1211 పం.

గీ. .. రాల్చె జాడించె ననఁగను రహికి నెక్కు, విదిలి చెనటన్న పలుకగా వేదవేద్య ...

అం. భా. 3. 132.

3 చేల్లు.

మ. .. ద్విజానగుల్ క్రతిహితా వ్యాజాము లాపంబుతో, నలఘుశ్రీకరకాంచల వినిర్ణత్కాసరార్ద్రాక్షతంబులు రాల్చెన్నర దేవ రత్నమకుటీభూషావిశేషంబుగన్.

వసు. 1. 150.

రాలుప(ల్ప)డు. అ క్రి. (ఎలుఁగు) కంపించు.

ఆ. అంగ వీరినాథుఁ డగ్నిలోఁ బడుటకు, శోకవహ్నిఁ జత్తమాకులముగ, నెలుఁగు రాలు పడఁగ నిట్లు పలవించె.

భార. శాం. 3. 329.

గీ. .. పంరగద్గదికా వ్యక్తి కాకు వికృతి, రాలు పడఁ బండ్లిగుల్చుచు దీలుపాటుఁ, బ్రకట దైన్యంబు దోఁప లోభంబు వచ్చె.

నైష 7 52

కం. చంచుములు వడ కు ... బ ... పళమా నొడలు రాలుపడు నెలుఁగావా, మరణమున నెట్టి చిహ్నము, లరయన్ యాచకుఁడు ధ్రాల్చు నచ్చిహ్నములన్. వేం పంచ. 2. 142.

వ. కొండొక సేపునకు మూర్ఛదేఱి యన్నాపాలుం డెలుంగు రాల్పడ నిట్లనియె ...

భార. సౌ. 2 12.

ఉ పసివ నింతినొచ్చి నెలుఁగెంతయు రాల్పడఁ గోప జృంభణంబు, జేసి ముఖా మొప్పఁగ.

భో. రా 5. 102.

జ. రాలుపాటు.

రాలుపాటు వి. (√రాలుపడు.) గద్గదము, కంపనము.

చం. వెలిచిన కన్నునీరు జడివెచ్చని చేన్నుల మీఁది వేఁడియున్, దొలకరి ఘర్మతోయములతోఁ గలసె న్మొయి ద్రూనుపాటుతో, నెఱఁగుప రాలుపాటొదవె నెక్కు వివర్ణతతోవ లోపలం, గలగొనె నారటంపుఁ బులకంబులతోఁ బొడ తెంచెఁ గంపమున్.

ఉ. హరి. 5. 112.

రాలుపు వి. (√రాలు.) రాలుట.

సీ. ఆకురాలుపు గండ్ల నానెడు నాస నింతడు గూఁది బంకంటి యంగలార్చి ...

ఆము 5. 117.

రాలువారు. ల. క్రి (√రాలు) జాలు, ప్రవహించు.

సీ. వర్ణన తెల్లచో వర్ణనకెక్కంగ రసములు ఒలుకొత్తి రాలువారి ... కు సం. 1. 36.

రావడి = హోవడి వి. ఉపద్రవము. (శ. ర.)

రావణగంగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లంకాపురమునఁ బ్రవహించునది

రావణహస్తము. వి. వాద్యవిశేషము.

వ. .. పికిళులు బచ్చికోల్లు రుద్రవీణియలు స్వరమండలంబులు తంబురలు కిన్నెరలు రావణహస్తంబులు రబాబులు .. ప్రబంధ. 605.

వ. కాహాళుల్ డోల్లు శంఖములు రావణహస్తములు డిండిమంబులు .

(బలరామచరిత్రము) (బ్రౌ ని.)

రావణారి. సం. వి. అ. పుం. శ్రీరాముఁడు, రఘురాముఁడు

రావణి సం వి ఇ.పుం. ఇంద్రజిత్తు, మేఘనాదుఁడు.

రావణుఁడు సం. వి. అ (అ అ అ.) అఱచువాఁడు, రోదనము చేయువాఁడు.

వి అ పుం. రాక్షసముఖ్యుఁడును, లంకాధిపతియునైన రాక్షసుఁడు.

రావము. సం. వి. అ. పుం. 1. అఱపు, బొబ్బరింత, జంతువుల యఱపు. 2. ధ్వని.

రావి = రాగి. వి. అశ్వత్థము (వృ. వి.).

ద్వి. రావులఁగొట్టి వారణములఁగట్టి మావులఁబట్టి గ్రామమ్మవులఁ గట్టి ...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1207.

కం. . . . చివురలఁ గెం, పారు నొక పిప్పలముఁ గని, యా రావిన్వాదసాక్షికై వేఁగొనుచున్.

ఆము. 4. 57

సీ. రావి మామిడి కొండరావి మేడియు బ్రహ్మ మేడియు జీడమామిడియుఁ జింత ...

హంస. 4. 11.

జ: రావిరేక.

రావించు. స. క్రి. (√వచ్చు) రప్పించు వచ్చునట్లు చేయు.

కం. రావించి తగవుమై సంధానింపవకాక నాఁడ పాండవులఱుసం, బోవిడువరె మిగలుడురే, నీవచనంబునకుఁ నిలిచి నిలుపుము ...

భార. ఉద్యో 2. 206.

కం. కావున శ్రీనగమునకేఁ, బోవఁగ నూహించి మిమ్ము బోధించుటకై, రావించితి నా వాక్యము. భావింపఁగవలయు నిపుడు పరమార్థమునన్ ... విక్ర. 1. 202.

కం. ... చూతముగా, రావింపు మటన్న నాఁటి రాత్రి చనంగాన్ ... ఆము. 4. 55.

రావిపూరాజనాలు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. ... పలిక రాజనా లీశ్వరప్రియములు రావిపూరాజనాల్ రత్నసరులు, ...

హంస. 4. 128.

వ. ... వంగాకుబుడమలు ప్రయోగలు పసపుగన్నేర్లు గుత్తి బలుగుత్తులు రావిపూరాజనాలు పొన్న శ్రీరాజనాలు నివ్వరులు ...

ప్రబంధ. 112.

రావిరేక = రారేక², రాప్రేక, వి. (√రావి.) 1. పిల్లలకు ముందుసిగయందుంచెడు రావియాకువంటి ఆభరణవిశేషము.

సీ. ... రారేక నుసటిపై రత్నాల క్రొందళ్కు
రావిరేక బెడంగు రహిఁ జెలంగ ...
ఇందు. 2. 141.

ఉ. మువ్వలు గంటలు న్మొరయ ముందటి కూఁకటి
రావిరేకతో, నవ్వనజాతుఁ డాడు ...
హరి. పూ 5. 191.

2 కర్ణభూషావిశేషము,

సీ. చెవులపువ్వు బొగడ బవిరె రారేక కుంపెన
రావిరేక మురువనఁగఁ గర్ణభూషావిశేషము
లొప్పులు ... ఆం. భా. 2. 145.

రావు. వి. (సం. రాజన్.) రాజు. (ఇది కొన్ని విశేష్యముల కడపటఁ బ్రయుక్తమయి శ్రేష్ఠార్థక మగును.)

సీ. ... సింగపుఁగొదమతేజీరావు రవద్రొక్కఁ
బొగరెక్కి త్రిశిఖుఁడు దగిలి వెడలె, .
రామా. 8. 67.

రావుతు(ఁడు) = రావుత్తు. వి రౌతు, సాది.

అయఃగ్రాహి. రావుతుల తుండములు మావతుల
ముగ్గుఁదురు గావలికవంబులు గజావయవరాశీ,
భావభయదస్థలులు ... భార. స్త్రీ. 2 5.

ఉ. గిబ్బపటాణి రావుతుఁడు గెల్పొసఁగుం గృతినేత
కెప్పుడున్ ... చం. రా. 1. 2.

ద్వి. హితులు భృత్యులు పురోహితులును రాజ,
సుతులు బండరులు రావుతులు లెంకలును ...
పండితా. వాద. 172 పు.

గీ రవుతు రౌతు రావు తనఁగ రాహుతుఁడగు ..
ఆం. భా. 2 203.

రావుత్తు (డు) = రావుతు, రాహుత్తు. వి (క. రావుత. త. ఇరావుత్త. మ. రావుత్తు. మహా. రాహుతా) రౌతు, అశ్వసాది.

గీ ... తొలు కారుకలఁక పులుఁగు మావు రావుత్తు
నిలిచె బ్రాహ్మణుని బ్రోల...పాండు. 1 51.

ఉ ఏరికమోముతా లెవులుక నెక్కిన రావుతు
రాజు... భీమ. 1. 2.

రావెడలు. అ క్రి. (రాన్ + వెడలు) పైకివచ్చు, పైకిఁబడు.

కం. జలరాశిఁ దిమి తిమింగలములు నాఁదగు మీల
సత్వములు వినలేదే, కులశైలనుతుఁడె జలచర,
ములతో రావెడల నమియుఁ బుమకల
తోడన్...

రాశ్రేక = రావిరేక. వి. పిల్లలకు ముందుసిగ యందుఁ బెట్టెడి రావియాకువంటి భూషణ విశేషము

సీ. మొలక కూఁకటిఁ గ్రాలు ముత్యాలరాశ్రేక
ధసితంపు బొట్టుతో బాదరింపఁ, బాలబుగ్గల
కాంతిపల్లవంబులతోడఁ జిన్ని లేనగవులు
చెలిమి సేయ... కాశీ. 3. 240.

రాశి. సం. వి ఇ పుం. 1. ప్రోగు, సమూహము, గుంపు, మొత్తము. 2 (గణిత) లెక్కకై వేసిన యంకెలు, వ్యక్తావ్యక్త గణకేనము 3 రాశి చక్రము యొక్క ద్వాదశాంశము, మేషాది. 4. పరిమాణవిశేషము, ఆఢకము (కే ని).

రాశిచక్రము. సం. వి అ న మేషాదిరాశుల చక్రము.

రాశిభోగము. సం వి అ. పుం. సూర్యాదిగ్రహముల గమనము.

రాష్ట్రము సం. వి. అ. న. 1. దేశము, రాజ్యము. 2. మండలము, దేశభాగము (పండ్రెండుగ్రామములపైనున్నది) 3. ఒక దేశపుజనము, ఆ దేశస్థులగు ప్రజలు. 4. ఉపద్రవము. 5 ప్రాణి. జీవి. (వై. ని).

రాష్ట్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాకుఁడు (స్ప. ని). (శ. ర.).

రాష్ట్రియుఁడు. సం. విశే. (అ ఆ. అ.) రాష్ట్రముసకు సంబంధించిన వాఁడు.

వి అ. పుం. (నాట్య). రాజస్యాలుఁడు (రాణి యొక్క సోదరుఁడు.).

రాష్ట్రియుఁడు సం. వి అ పుం. = రాష్ట్రియుఁడు.

రాసకము సం. వి అ. న. దృశ్యకావ్యభేదము, ఒకానొక ఉపరూపకము.

రాసభము. సం వి. అ. పుం, గాడిదె, గార్దభము.

రాసభవందిని. సం వి ఈ. స్త్రీ. మల్లిక, మల్లి (వ్య. వి.).

రాసమండలము. సం. వి. అ. న. రాసక్రీడ, గోపికలును శ్రీకృష్ణుఁడును మండలాకారముగఁ జేసిన నృత్యము, అట్టిప్రదేశము, మండపము.

రాసము సం. వి అ పుం. 1. అఱపు, కోలాహలధ్వని. 2. (సామాన్య) ధ్వని. 3 సల్లాపము, మాట 4 గోపికలును శ్రీ కృష్ణుఁడును గలసి యాడిన యాట, రాసక్రీడ. 5. పరిహాసము. 6. ఒసము (శ. ర.).

రాసయాత్ర సం వి ఆ. స్త్రీ. కార్తిక పూర్ణిమనాఁడు జరిగు భగవదుత్సవము (వాచ)

రాసాని వి (రాచే+సాని). రాజుభార్య.

ఉ. పైనపుదట్టి గట్టుకొని బద్దులపుట్టిక వెంటరాఁగ రా,సాని పసాని నవ్వునెల జవ్వనిరాఁగని యొక్కసాని యో,సాని మిటారి నీకు దొర సాసికి నీవడ చెల్లదించు భూ,జానిపటానిగా యవక జిక్కి వెసం దిగికొమ్మకొమ్మనెన్. రా వి 2. 59.

రాస్తా వి. (హిం. రాస్తా) రాజమార్గము, బాట.

సీ. కలుపల దొర చల్లగాలి వజీరులు పూనిరాస్తాను చపాను గొలువ .. గీ. మదనువాదుసవాదండు గదల నపుడు. అని. 3. 19.

రాసి. వి. (సం. రాశి), 1. ప్రోఁగు, పుంజము.

శా. . తి న్నానశేచ్చన్ బిలసానుశృంగములఁ బూర్ణక్రోధుఁడై కాష్ఠముల్, రాసుల్ గా నిడి చిచ్చువెట్టఁ బనిచెన్ రౌద్రంబులో భృత్యులన్. భాగ. 10. పూ. 1672.

(ఇట శ స. ప్రాసము)

గీ .. ఋష్యయన రాసి యనఁగను గువ్వయనఁగ, వాశి యగు... ఆం. భా. 2. 101.

2. మొత్తము.

ద్వి... రాసి నీకెదురుత్తరంబులు వల్క, నా సరోజాతుండు నలుకు నే నెంత...

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 2628 పం.

3. మేషాదిరాశి, (శ. ర.).

రాసికెక్కు=ప్రసిద్ధికెక్కు.

ద్వి. ధరనెవ్వరేఁ బంతతఁగీర్ణయము, సేసి యూళుల్కంబుఁ జేకొనుం డనుచు. రాసికినెక్కమర్యాదగావించి.

ద్వి. పదమ. 5 667 భా

రాసింగము. వి. (రాచే+సింగము). రాజసింహము, రాజశ్రేష్ఠుఁడు.

దండకము. ... దుర్లభాగతమానవ మత్తేభయూథంబులం జించిచెండాడు రాసింగమున్ సింగభూపాలు భూపాల గోపాల గోపాలికా కృష్ణగోపాలు .

భోగినీదండకము.

రాసిరి. వి. (రాచే+సిరి). రాజలక్ష్మి.

కం. సిరివంటి బడేబీబీ, విరిబోఁడికి వెన్నుఁడనఁగ వెఁయచు మిగులన్, గరగరిఁడవెడ రా, సిరులందు నమీనుఖాను చెలువములగమీ...

యయా. 2 1.

చం. గరతరమైనలేమి సమకూరిచి యెవ్వరికిదరాని రా, సిరిగలదండనాథు గృహసీమకుఁ బోవఁగఁబంచి యచ్చటన్ ...

చెన్న. 5. 847.

రాసీరసము. సం వి అ.పుం. 1. రాసక్రీడ. 2. వినోదము, ఉత్సవము 3. జనసంఘము, సమూహము. 4. శృంగారరసము. 5. ప్రసవానంతరము వచ్చు అపరాత్రి 6. పరిహాసము, వేళాకోళము చేయుట. 7. * రససిద్ధి, రసాయన శాస్త్రము నందలి నిపుణత. * (వాచ.).

రాసీవాసము. సం. వి అ. పుం. = రాసీరసము.

రాసేశ్వరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ, రాధ.

రాస్న. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఓషధివిశేషము, సన్న రాష్టము (వ్య. వి.). 2. ఏలాపర్ణి, కాయపలికి (వ్య. వి.). 3. నాకులి, సర్పాక్షి (వ్య వి.). 4. ధేనువు, ఆవు (కే.ని.).

రాహిత్యము సం. వి. అ. న. రహితభావము.

రాహు(వు). సం వి ఉ. పుం 1. సైంహికేయుఁడు, విప్రచిత్తి సింహికల పుత్త్రుఁడగు నొక రాక్షసుఁడు, తలగాము.

భార. శల్య. 2. 340, అను. 4. 103.

2. గ్రహణము, సూర్యచంద్రులకు అడ్డముగా వచ్చు ఛాయ. 3. త్యాగము, విడుపు. 4. విడుచువాఁడు. త్యాగకర్త. 5. విడుచువాఁడు. త్యాగకర్త. 6 తపస్సు. (వాచ).

రాహువచ్ఛత్రము. సం. వి. ఆర్ద్రకము, అల్లము (వ్య. వి.).

రాహుతు(ఁడు). = రావుత్తు. వి. రవుతు.

ద్వి. ఒక్కలులైన రాహుతు లేవ్వమీటి, తక్కక చని రి తురుచరాధిపుల.

రం. రా. యు. 406 పొ. 26 పం.

ఉ. చుట్టములైన రాహుతులు చూరెలఁ బేరెల మిరో జవోజ్జ్వలా, రట్టజవాహరోహణ విశాలి తులై తమఁ జేరి కొల్వఁగా ...

విక్ర. 4. 53.

ద్వి. రాహుతులైన యారాక్షసాధిపుల, సాహసంబున నేలఁ జమిరిరి కడిమి.

రం. రా. యు. 407 పొ 2పం.

రాహుత్తు(ఁడు) = రావుత్తు. వి. రౌతు, సాది.

సీ. ... గూడెఁ దెలుంగు రాయ రాహుత్తుండు ... స్తూరికేరాజుఁ బ్రస్తుతి తు ..

శ్రీనాథుని చాటువు.

రాహుదర్శనము. సం. వి. అ. న. సూర్యచంద్రుల గ్రహణము.

రాహురత్నము. సం. వి. అ. న. గోమేధికము.

రాహుసంస్పర్శము. సం. వి. అ. పుం. సూర్యచంద్రుల గ్రహణము

రాహూచ్ఛిష్టము. సం. వి అ న. లశునము, ఉల్లి.

రాహూత్సృష్టము. సం. వి. అ న. లశునము, ఉల్లి.

రి

రి. సం. వి. అ. పుం. 1. స్రవము, కారుట. 2. క్షయము, క్షీణించుట

రింఖ. సం వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ప్రాకుఁట. జారుట 2. నృత్యము చేయుట. 3. అశ్వగతిభేదము. 4. గుఱ్ఱపు డెక్క. 5 దుగదగొండి, దూలగొండి (వ్య. వి).

రింఖణము. సం. వి. అ న. 1 ప్రాఁకుట, సర్పణము. 2. స్ఖలనము, జారుట.

రింగణము. సం. వి = రింఖణము

రింగు. వి. (క. రింఖ) బాణము మొదలగునవి పోవునపుడగు ధ్వనికనుకరణము

(దీని యామ్రేడిత రూపము రింగురింగు)

ఉ. బంగరు దుప్పటంబు పరివాటుగ కొప్పు హసన్ముఖాబ్జుఁడై, రింగున నాఁగోల పరిరించి తటాలునఁ ద్రుంచె నా పను, శ్యాముఁడు ..

చమ. 3. 77.

2. పై కెగురుటయందగు ధ్వని కను కరణము.

సీ. నింగికై రింగున నిగుడు తేజంబునొగల్ గాఁడి విమానములే గదలఁ బాఱ ...

చంద్రా 6 90.

3. బాణములు విసురునపు డగు ధ్వని కనుకరణము.

వ. గుంటిప్రోవుల ... దుపాఱ ఫెళ ఫెళలు బాణముల చదరాలు ... రింగు రింగులు .

ప్రబంధ. 7 88.

4. పిట్ట రెక్కల ధ్వని కనుకరణము.

సీ రెక్క గాడ్పులు మింట రింగుమనఁగ.

చాటువు.

రింగులు. వి. బ. (క. రింగు) స్త్రీపురుషులు ధరించు వ్రేళ్లు.

క. పుంగవము విరివిరి ఇలుగు దుప్పటపు రింగుల వల్లె వాటు ... సొలుపవచ్చు ..

రామా. 2. 110.

ఉ. రింగుల వల్లె వాటు సవరించి మెయిన్ మృగ
నాభినించి.. సారఁగ 2. 218.

సీ. కలువగొంగకు లేని బలువ గంగను జీనివలువ
వలువ రింగలు పైని గలుగువాని ..
ప్రబంధ. 802.

సీ. గోణముపైని రింగులు వారఁగట్టిన వలిపె
దుప్పటి కటిస్థలి రహింప .. చ. రా. 2 61.

రింఛోళి సం. వి. ఈ. స్త్రీ సమూహము.

రింజె వి మల్లబంధ విశేషము, కాలు పట్టుకొను
టకుఁ జొచ్చినచో కాలు తప్పించి సందిటఁ మెడఁ
బొదివిపట్టెడి పట్టు.

గీ. కళవరావకుఁ జొచ్చి డొక్కరము హత్తి,
చడికిమైఁ బిడఁగొని పట్టసమునఁ దొడరి,
తోరహత్తంబునను బొత్తమూరి బ్రంభ,ణముష్టి
వను రింజపట్టి విన్నాణ మెసఁగ ...
ఉ. హరి. 3. 69
(చి. ని., శ. ర పీరేళ పా)

రింబ = రిమ్మ వి ఉన్మాదము.

సీ. .. రిమ్మ యసంగను రింబ యనఁగ, వెఱ్ఱి
యనఁగను విచ్చ యన గ మమ్మాద మనఁగ
నున్మాదసంజ్ఞ ... అం భా. 1. 136.

రికము = ఋకము. అవ భావార్థము నందు వచ్చు
ప్రత్యయము.

చం. అఁయఁగఁ దిల్లి టక్కనెలియంద్రకుఁ దక్కు
మ గర్గినట్టి చుట్టరికమువారికిన్ ...
ప్రభా 3. 88.

రికిరించు స క్రి నిక్కఁబెట్టు.

సీ. పెంపెట్టె ఫోకలు విసరి తారుచుఁ జెవుల్
రికిరించుకొని దిశల్ రేసి చూచి ...
రసిక 1 113

రికిబు. వి. (హిం. రికాబ్) సేవకుఁడు.

గీ. రేయి సుల్తాణి జగమాపరింపఁ దలఁచి,
పాలుచు నిరులను బలురికిబులును బనిచి,
కొటల నెత్తిన సున్నంపుఁ గుండ లనఁగఁ,
జాలఁ గనుపట్టెఁ దారకానముదయంబు.
విప్ర. 3. 28.

సీ. ఇటు వల్లెత్రాటి మిక్కుటపు చెక్కురికిబు
కెడగొప్ప తిప్ప వీక్షించినాఁడ ...
ప్రబంధ. 149.

రిక్క. వి (సం. ఋక్షమ్.) నక్షత్రము.

క. ఒక్కొక్కటి వేయికోటులు, మొక్కలపుం
గపులు గలుగు మొనలవి ముయ్యే, డొక్కటఁ
గొలువఁ బొలుచునా, రిక్కలఁ దాఁకిన
పొడువు దరిముఖుఁ డధిపా.
భా. రా. యు 854.

సీ. రిక్కలోయి నికావురే చాముతుఱుముపైఁ
జెరివిన మల్లె క్రొవ్విరులుగాని ...
నైష. 8. 161.

ఇ. రిక్కదారి, రిక్కదొర, రిక్కరాయఁడు,
రిక్కఱేఁడు

రిక్కదారి వి. (రిక్క + దారి) ఆకాశము.

ఆ ... వెన్ను, నడుగు రిక్కదారి యన నభంబై
తగు .. అం భా. 1. 69.

రిక్క(ల)దొర. వి. (రిక్క + దొర) చంద్రుఁడు.

వ. దంష్ట్రాంగదవర్గళ లాలాజలంబు రాహువు
ముక్కాలు గ్రాసంబుగా మెక్కవం జిక్కిన
రిక్కదొర ప్రక్కం బొరఁగు సుధాధారలం
గేరడంబాడ ... రా. వి. 3. 65.

సీ. వెఱయీఁగి బలుజెట్టు నిగనిగల్ గడునవ్వి
రిక్కలదొర రంగు ద్రుక్కఁజేసి ....
రామ. 371.

రిక్కరాయఁడు. వి. (రిక్క + రాయఁడు)
చంద్రుఁడు.

సీ. చెక్కు నొక్కెదయంచు దిక్కరిగ్రామణి
యక్కుఁజేరదెయంచు రిక్కరాయఁడు ...
వసు 1. 80.

ఆ. పెక్కు దివియలున్న జక్కవ చెలియున్న,
రిక్కరాయఁడున్న జుక్కలున్నఁ, జిన్నవేడి

చూడిక్క చేడియ నెడఁబాయు, నవ్వు డంధ
కారమ య్యె జగము. భర్గ. 2. 14.

రిక్కరించు. స క్రి. నిగుడించు, రిక్కించు.

వ రిక్కనిక్క వెక్కరింపుచుఁ జెవులు రిక్క
రించుచుఁ బండ్లి గిలింపుచు.. పిక్కటిల్లు మర్క
టం బులును .. ప్రబంధ 186.

రిక్కఱేఁడు. వి. (రిక్క + ఱేఁడు) నక్షత్రేశుఁడు, చంద్రుఁడు.

కం. కావున నా విన్నప మో, దేవర నీయెదను
నిలిపి తేఁకువ మీఱం,గా లించేయుఁడు
గొబ్బున, నావుడు రా రిక్కఱేఁడు నగుచుం
బలికెన్ ... అచ్చ రా కిష్కిం. 53.

గీ. చొక్క మిక్కిలి రక్కసి రిక్కఱేఁడ్లు, చక్క
నయ్యకుఁ జిక్కి .. దశా. 2. 304.

రిక్కించు. స క్రి నిక్కఁజేయు

సీ. రిక్కించి వీనల చిక్కు లదరఁజేయి ఘుర్ఘుర
ధ్వని ప్రతి ఘోషమురుము .. ప్రబంధ. 218.

మ. తన చూ పంబుధిమీఁదఁ జూచి శ్రవణ
ద్వంద్వంబు రిక్కించివం,చిన చంచద్భుజముల్
సముత్కట టీసిమంబు లం బూన్చితోఁ,క నభో
వీథికిఁ బెంచి యగ్రిమ పరియంగాఁ జెట్టి
బిట్టూఁద గ్రక్కన నక్కొండ యిడఁగఁ
ద్రొక్కి పయికిం గుప్పించి లంఘించుచున్.
రామా. 6. 93.

గీ. మించు రిక్కించె ననఁగ సిక్కించె వనట.
ఆం. భా. 187

రిక్కు వి. త్రిప్పుట యందగు ధ్వన్యనుకరణము.

సీ. రిక్కురిక్కు నఁ దోఁకఁద్రిప్పి జాడించుచు
ఖురపుటంబులఁ దలగోఁకుకొనును ...
హరివం. 2. 49.

రిక్త. నం. వి. ఆ. స్త్రీ చాంద్రమానపక్షమున చతుర్థి,
నవమి, చతుర్దశి తిథులకుఁ బేరు.

రిక్తత. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. దారిద్ర్యము,
2. శూన్యత.

వం. ఘనమగు నాకు రావితిలకం బతిరిక్తత మున్న
వోర్తులోఁ, గనికర మూని ...
ఆము. 5. 135.

రిక్తపాణి. నం. విశ. (ఇ) రిక్తహస్తుఁడు.

రిక్తము. నం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. శూన్యమైనది,
ఏమియులేనిది, 2. నిష్ప్రయోజనమైనది, పనికి
మాలినది.

వి అ. న 1. శూన్యప్రదేశము, ఆకాశము,
2 అరణ్యము, అడవి

రిక్తహస్తుఁడు నం. విశ. (అ ఆ. అ.) 1. శూన్య
హస్తుఁడైనవాఁడు (పువ్వులు మొ. బహుమానపు
బదార్థములేనిచేతులు గలవాఁడు.) 2. నిర్ధనుఁడు,
దానములు చేసి దరిద్రుఁడైన వాఁడు

రిక్థగ్రాహుఁడు నం. విశ. (అ ఆ.అ) దాయము
తీసికొనెడివాఁడు.

వి. అ. పుం. దాయాదుఁడు, జ్ఞాతి, వారసు.

రిక్థము. నం. వి. అ న. 1 దాయము, విభాగార్హ
మైన పిత్రాదులధనము. 2. ధనము, ఆస్తి.

రిక్థహారి నం. వి న్. పుం 1. దాయాదుఁడు,
జ్ఞాతి, వారసు 2. మేనమామ, మాతులుఁడు.
చ. వట బీజము, మఱ్ఱి విత్తు.

రిక్థి. నం విశ (న్. ఈ. న్.) 1. దాయమును
పుచ్చుకొనెడువాఁడు, వారసైనవాఁడు.

వి న్ పుం. దాయాదుఁడు, జ్ఞాతి.

రిష. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. లిక్ష, ఈఁ పేనుగ్రుడ్డు.

రిటి నం. వి. ఇ. పుం. 1. గుంటలు ఎఱుమట
మగుట 2 నల్ల యుప్పు. సంగీతసాంప విశే
షము 4 భృంగరిటి, శివపరిచారకులలో నొకని
పేరు. (విశ్వము)

రిట్ట. వి. ఒకానొక చెట్టు,
పి. శా. శ. 1024 Ep. Ind 5.

రితము. నం. వి అ. న. 1. గతి, గమనము.

వి. (అ.ఆ.అ.) గతము, గతించినది.

రిత్త. వి (నం. రిక్తమ్.) 1. వ్యర్థము అబద్ధోక్తి.

కం. సియోగము నాడినంతయుఁ, జేయక కతఁడో
పు రిత్త సెప్పెడువాఁడే ..
భార. ఉద్యో. 2. 193.

కం. రిత్తలు రచ్చెడువాఁడే, మత్తగజా యుత

బలుండు మారుతియని యుద్వృత్తుఁడగు దుస్ససేనుని, నెత్తురురము వ్రచ్చి త్రావు నీవుం జూడన్ ...

భార. ఉద్యో. 4. 204.

2. వ్యర్థత

ఉ. వంచన లేక యానసము వాంచిన యప్పుడు ఫాల మోర గా,వించుడుఁ జెక్కుటద్దములు వ్రీడభరంబువఁ గిలెటింగి చుంబించి మనంబు తాలిమి గభీరత రిత్తకునెత్తఁ బూనినన్, మించి ముఖాబ్జుమంబనము మేకొని నవ్వు విభుండు నేర్పునన్. నైష 7 183.

విశ 1. వ్యర్థము, నిరర్థకము.

చం. నెమ్మనంబునన్, విపులశమంబు గై కొనని వీరతపస్వి తపంబు నింద్రియా, దన్యపరి సౌఖ్యమునవ నియోగి వివేకము రిత్త యాంయన్ ... సీతారా 3 134

2 వట్టిది, శూన్యము.

గీ. విత్తు సహకారిగాకున్న రిత్తనేల, వంధ్య మగుఁగాక తా ఫలవంతమగునె ...

భారం. అను. 1.156.

గీ. అత్తయును మామయునులేని రిత్తయింట, మనువు మనిపెడు నీయింతి మగనితోడ ...

హర. 3. 25.

చం. .. ... దృక్తరళకాంతులు మత్తంమిచ్చు వంతరాంగరముల నవ్వులు స్గలున తండము మొల్లలు నంచు మిన్ను గ్రుచ్చిరిహాని రిత్త నూలొనఁగి సిగ్గువహింతురు పుప్పొలావికల్.

ఆము. 2. 90.

3. కల్ల.

వ. ఇట్లు నిర్భర్త్సింపఁబడి వైదర్భిం జూచి రిత్తయలుకఁ దెచ్చుకొని యుపదేశగురువువగు వాకు రతిరహస్య వార్త సెప్పవైతి, ధూర్తవై నీవు సెప్పకుందు గాకేమి? .. ఇదె చూడుమని.

నైష. 8. 70.

4. ఇతరమైనది.

గీ. ... ఆఱునెలల కొకనాఁడు భోజనాదులకుఁ దెలియునాఁడు వీఁడజయ్యుఁడు రిత్తనాఁడు దెలువ, జలిమిఁ దెలియనాఁడీ పని బలము దూలు. భా. రా. యు. 876.

క్రి. విశ. 1 ఊరక, వ్యర్థముగా.

కం రిత్తదడవు గాకుండఁగ, నిత్తఱి నాచార్యు తోడ యీనుడిగి వెసం, త్తమ శకట వ్యూహము, చిత్తంబున నొండు దలపు నేర్పకు మింకన్. భార. ద్రో. 3. 68.

కం. మాయఁ బ్రకటించుచును వెడ, మాయవు మంత్రములు రిత్త మంత్రించుచు భూనాయక నందన గనుఁగొను, మాయామదిరాక్షి నీ మదాలసయగునే. మార్క. 3. 81.

సీ. .. , సరసోక్తులకు సదుత్తర మీయకుండుట చూపు లేకయ రిత్త చూచుటయును ...

దశా. 7. 70.

వ. .. ప్రతిఫలిత తారకంబులు ద్రాక్షాఫలంబులని రిత్త చప్పరించువారను ... ఎను 4 23

3. నిష్కారణముగా, ఊరక.

కం. కావున మనుజుఁడు సేయక, దేవుం డీయంగ లేఁడు తెగి యేమియు నానావిధధాన్యము లుండిన, వావిరి వండక యె రిత్తవంటక మగునే ... కుచేల 1. 81.

కం. ... తామును పెట్టనిది రిత్త దవ కేలబ్బున్ ...

విక్ర. 2. 182.

వ ... రిత్త బంకించువారుమ ... పారి. 4. 66

జ : రిత్తకత్తె, రిత్తగాఁడు, రిత్తకురిత్త, రిత్తవడు, రిత్తవాఁడు, రిత్తపుచ్చు, రిత్తపోవు.

రిత్తకత్తె. విశ. ($\sqrt{}$రిత్త) సంబంధములేని స్త్రీ, తేర కత్తె. (శ. ర.)

రిత్త(కా)గాఁడు. విశ. (రిత్త+కాఁడు) తేరకాఁడు' సంబంధములేనివాఁడు.

కం. ఉన్నంత నీవు గలిగితి, బన్నంబులు దలఁక

నింకఁ బగలు నొడుతు మీ, కిన్నరుఁడు రిత్త గాఁడిటు, గొన్నపురము మున్ను మగుడఁ గొనఁగావలయున్ ... నిర్వ 3. 92.

రిత్తకురిత్త క్రి. వి. (√రిత్త). 1. కేవలముగా, నిష్కారణముగా.

సీ. కడు విశాలంబుగా వొడలెల్ల విఱుచుచు మఱఁగి రిత్తకురిత్త సెలఁగి నవ్వు ...
భార. విరా 2. 250.

ఉ. నిందకు నోర్చి దోషము గణింపక రిత్తకురిత్త శారదానందునిఁ జంపుమన్న నిది న్యాయము గాదని యెంత చెప్పినన్, మందమతిన్ వినం దెఱఁగు మాలిన నన్ను మొఱంగ కాచి ...
పల్న 3. 128.

2. మిక్కిలి వ్యర్థముగా.

సీ. వనుఁ జూచె ననుఁజూచె నినుచు, రిత్తకురిత్త జడలు పట్టుక పోరిఁదొడఁగువాఁడు ...
కువల. 2. 79.

గీ. సింహబలుఁడు గంధర్వులచేత నొక్క, సతికి గానిట్లు ఘోరంపుఁ జావు సచ్చె, నకట రిత్తకురిత్త మత్స్యావనీశు,బావు గోల్పోయె సూతకులంబు వాలిసె భార విరా 4. 10.

3. తేరగా, అనాయాసముగా.

ఉ. చేతులు మోడ్చి నిల్పి తనచిత్తము నైక్యము చేసి మద్గురు, డాశతసహస్రశాశి యమంటూరయ నిక్కమ యయ్యెవని నే.కీతి నితండు వన్నొప్పఁగ రిత్తకరిత్త గ్రహించె విద్య యీ, రీతిన మోసపోయెడు ధరిత్రి నితండని పల్కె నల్కతోన్ . భోజరా 2. 182

రిత్తపడు అ. క్రి (రిత్త+పడు) శూన్యమగు.

ఆ. చెదరి పాఱు నగులు పొదమీఁదిపూఁగొల్లు, రిత్త పడిన చిపురుబత్తళియుఁ, దెలుపు వేఁగుబోక ఎలతేనియూరంట, మసనసానందనముల నొకట వీట ...
కకు. 1 112.

రిత్తవాఁడు విశ (రిత్త+వాఁడు) రిక్తుఁడు, ఏమియు లేనివాఁడు.

కం. దొరికినదను విడచుట క,బ్బురంపడకుము నీకుఁ దోడుపోయిన ధరణీసురుఁడొకఁడు లబ్ధమునుజే.శ్వరకన్యక విడిచి రిత్తవాఁడై చనఁడే. వేం. పంచ 4. 90.

రిత్తపు(వు)చ్చు స. క్రి. వ్యర్థపుచ్చు.

మ చతురంగంబులునొక్క పెట్ట వివిధాస్త్రజ్వాలం గప్పఁగా, నాగంబున భ్రమింగెఁ గ్రోలె ఫ హయన్ రూపడంగిచెనా, నితఁడన్నింటిని రిత్తపుచ్చు మదం జేసార నిమ్మెర్గ రణ,ఉతియుం బీనుఁగుపెంటఁ జేసెనెనయం జిట్టాడఁగా శౌర్యమే ...
భా. ద్రో 3 167.

చ . మానవా,ధము ... పొదుదునె దర్పము ... రిత్తపుచ్చునే . .
భా. రా.యు. 2087

రిత్త(పో)వోవు అ క్రి. (రిత్త+పోవు) వ్యర్థమగు.

కం ... పృథివీపతి నీతలప తనకార్యార్థంబులు మోపెక్కించె రిత్తవోవునె నీకున్.
భార. విరా. 5. 23.

ఉ ... నీ ... జనా ... కడు ... నింత ... చిత్తము ... రిత్తవోవునే
ప్రభా 1. 95.

రిథసుము సం వి అ పుం. ... మని. 2 ... ఎలవు. (వి ర్యమ్మ)

రిపుఘాతిని. సం. వి. ఈ స్త్రీ ... లత. (వాచ.)

రిపుపు. సం. వి. ఉ పుం. 1. శత్రువు, ఎదిరివాఁడు. 2 (జ్యోతి.) లగ్నము మొదలు ఆఱవరాశి, షష్ఠభావము. 3. ఒకానొక గంధద్రవ్యము, చోరము (వ్య. వి.).

రిప్పు. వి వెలితి, న్యూనము

సీ. ఎమకొ ... లోఁగి ... నవంగఁ గప్పు రిప్పుగ నాఁచుగదరుఁ బోవ.
యయా 3. 63.

(శ ర. పా. కప్పువిప్పగు. ముద్రి. పా)

రిప్పము సం. వి అ. పుం. లగ్నమునకు ద్వాదశ రాశి, వ్యయస్థానము.

రిప్రము సం వి అ న. 1. పాపము. 2. దుఃఖము. (కే.వి.)

రిమ్మ=రింబ వి త్రిక్క, ఉన్మాదము.

గీ. దండహస్తిమనోజుండు దండవెట్టె, నమ్మహీ దేవు నెమ్మది రిమ్మవొడమ. శుక. ౨. 458.

సీ. తనరు వేళాకోళమవంగఁ ద్రిక్కయవంగ రిమ్మయవంగను రింబయవంగ, వెట్టియవంగను విచ్చియవంగ నున్మాదమవంగ మన్మాద సంజ్ఞ... అం. ఖా 1. 136

జ రిమ్మగొను, రిమ్మవట్టు

రిమ్మ(లు)గొను. అ. క్రి (√రిమ్మ) ఉన్మాదము నొందు

వ నెమ్మనంబునం గ్రమ్మిన యమ్మలికంబు పెంపున రిమ్మగొని పొమ్మసిలి.. చిత్రభా. 8. 94.

వ. విద్యుల్లతా విలోకంబున రిమ్మలుగొని సొమ్మలు వోవుచున్న లేఁగలు. భాగ 10 పూ. 904.

రిమ్మపట్టు అ క్రి. (రిమ్మ+పట్టు) దిమ్మెక్కు.

ఆ. బొమ్మ ద్రొక్కి మోము రిమ్మవట్టఁగ మోఁది. భాగ. 5. 2. 157.

మ. ... పార్థుమస్తంబు విట్టుగలం దాఁకిన రిమ్మపట్టి వివశుండై వ్రాలెన మ్మేటియున్. జై. భా. 5. 76.

రిరంస. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. రమింపనిచ్ఛ, ఆడవలయునను నిచ్ఛ. 2. రతి యందలి యిచ్ఛ, విషయసుఖములు పొంద నిచ్ఛ.

రిరంసువు. సం. విశే. (ఉ) రమింప నిచ్ఛగలవాఁడు. (శ, ర.)

రిరక్ష. సం. వి. అ. స్త్రీ. రక్షింప నిచ్ఛ.

రిరక్షువు. సం. విశే. (ఉ) రక్షింప నిచ్ఛ గలవాఁడు.

రిరి. సం.వి.ఈ.స్త్రీ. కాంస్యము, కంచు (విల్యమ్సు.).

రివట. వి. ఉపశాఖ, రెమ్మ.

కం. ఒక గృధ్ర మెండిపోయిన, యొక చేఁదము గఱచికొనుచు నుడుపథమునరా, నొకతంగిఁ బ్రిదిలిపడి యది యొక యెండిన రివట మీఁద నుండఁగ నెలమిన్. భోజరా 4 23.

సీ. రెమ్మ రెబ్బ రివట రివ్వ నెలగచివ్వ.. ఒలుగు గోల బరగు నెలయవ మపశాఖ చెలఁగను... ఆ. భా. ౨ 37

రివరివ. వి. కుచ్చెళ్ల ధ్వని కనుకరణము.

సీ. గమగమ మైకదంబములు గుభాళింప రివరివ గుచ్చెళ్ల రవణ మెసఁగ... ప్రబంధ. 18.

జ: రివరివమను.

రివరివమను. అ క్రి (రివరివ+అను) కదలుట యందగు ధ్వని కనుకరణము.

కం. నవనవమను నెమ్మేనులు, రివరివమను మధ్యములు ద్విరేఫశ్రేణుల్, జవజవమను వేణికమది, రవరవమనుమరుఁడుగ వారి రంగులు గనివన్... చమ. 3. 108.

రివ్వ[1]. వి. పక్షి విశేషము.

సీ. మానిపుల్కుటిగాఁడు జీనువ యొల్లంకి డాబ శీతువు నెవ్వ డాయ రివ్వ. (పార్వ. 6.77)

రివ్వ[2]. వి. రెమ్మ, ఉపశాఖ.

కం. చెఱకువఁ బుచ్చక రివ్వలఁ, గఱచిన రసమా వనిగతి... కు. సం. 8 159.

సీ. రెమ్మ రెబ్బ రివట రివ్వ నెలగ చివ్వ.. ఒలుగు గోల బరగు నెలయవ మపశాఖ చెలఁగను... అం. భా. 2.36.

రిశ్యము. సం.వి.అ.పుం. ఒకజాతిలేడి, మృగవిశేషము.

రిష్టము. సం. విశే. (అ. అ అ.) 1. యాప్యము, అధమము.

2. దురదృష్టము గలది, అదృష్టములేనిది.

వి. అ. న. 1. హాని, కీడు. 2. దురదృష్టము, దౌర్భాగ్యము. 3. నాశము, నష్టము. 4. పాపము. 5. మంగళము, మంచి యదృష్టము.

పుం. 1 ఖడ్గము, కత్తి. 2. కుంకుడు చెట్టు.
రిష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అశుభము. అమంగళము.
పుం. 1. ఖడ్గము, కత్తి 2. రంధ్రము, బెజ్జము.

రీ

రీఙ్గ. సం. వి. అ. స్త్రీ 1. నింద, దూషణము. 2. లజ్జ, సిగ్గు 3. అణకువ (విల్యమ్సు.)
రీఠ. సం.వి.అ.స్త్రీ. రీఠాకరంజము (వ్య.వి).
రీఠాకరంజము. సం. వి. అ. పుం. రీఠ, ఒకానొక వృక్షము.
రీఢ. సం. వి. అ. స్త్రీ అమర్యాద, అగౌరవము.
రీఢకము. సం. వి. అ. న. వెన్నెముక (విల్యమ్సు).
రీణము. సం. విశ. (అ. అ. అ) స్రవించునది, కారునది.
రీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1 కారుట, ప్రవహించుట. 2. గమనము, చలనము. 3 నది, స్రవంతి. 4. మేర, హద్దు. 5. పద్ధతి. 6 వైఖరి, స్వభావము. 7. వైదర్భ్యాదిశైలి. (వైదర్భి, గౌడి, పాంచాలి, లాటిక, యని నాలుగు విధములు). 8. ఇత్తడి, పిత్తలము. 9. ఇనుపచిట్టెము. లోహకిట్టము. 10. పంక్తి, వరుస. (కే.ని.)
రీతిక. సం వి. అ స్త్రీ =రీతికము.
రీతికము. సం. వి. అ. న. 1. లోహపుష్పము, లోహకిట్టము. 2. పుష్పాంజనము.
రీతిగౌళ. సం. వి. అ. స్త్రీ ఒకానొక రాగము.
గీ. రీతిగౌళయు నీలాంబరియును ఘనము, దన రుహాంబీరనాటయు నని నప్తుంన, కములు ముప్పదిరెండు రాగములు ... ప్రబంధ. 97.
రీతిపుష్పము సం వి అ. న. =రీతికము.

రు

రు. అవ. 1. వర్తమానాద్యర్థక ప్రథమ మధ్యమ పురుషముల బహువచన ప్రత్యయము. ('ఇ' కారము మీఁద నిది 'రి' గా మారును.)
ఉదా : వచ్చుచున్నారు, రాఁగలరు, వత్తురు. రారు, వచ్చిరి.
2. ప్రార్థనార్థక మధ్యమపురుష బహువచన 'డు' వర్ణకమునకు ఎదాను అనుప్రయుక్తమగునపుడు ఆదేశముగా వచ్చు ప్రత్యయము
చం. చిలుకకు మావికిం బగలు నేయకురే అత కూవలార ... కకు. 1 130.
ఉ. ...మల్లియలార మీ పొవల మాటున లేఁడు గదమ్మ చెప్పరే ... భాగ. 10. పూ. 1011.
3. అల్లుడు మున్నగు శబ్దముల ప్రథమా బహువచన ప్రత్యయము
ఉదా అల్లురు, బాలురు
4. 'కూఁతు' శబ్ద ప్రథమమైకవచన ప్రత్యయము.
ఉదా : కూతుఁరు.
రుంజ వి (త ఉరుంగల్) చర్మవాద్య విశేషము. డంగురము.
సీ ... డంగురమన రుంజ నావిరాణ మనఁగను వీరణంబు ... అం భా. 1. 128.
జ. రుంజకాఁడు.
రుంజకాఁడు. వి.(రుంజ+కాఁడు) రుంజ వాయించుచు కంసాలులను యాచించు నొక జాతివాఁడు.
సీ. వ్యాపారివిత్తంబు వారకాంతలపాలు కల్లు విత్తము రుంజకానిపాలు .... రామలిం. 28.
విశ. రుంజ వాద్యము వాయించువాఁడు
రుంఠము. సం వి. అ. పుం. బంధము, మొండెము.
రుంటిక. సం. వి అ. స్త్రీ 1. రణరంగము, యుద్ధరంగము. 2. దూతి, కార్యకర్త్రి. 3. ఇంటి గడప. 4. మనుష్యాతీతశక్తి. (విల్యమ్సు.)
రుంద్రము. సం. విశ. (అ. అ. అ.) విరివియైనది. (శ ర.)
రుకుఁడు. సం. విశ. (అ. అ. అ.) ఔదార్యము గలవాఁడు, దాత. (విల్యమ్సు.)
రుక్మాముపుంజా. వి. ఒక జాతి కోడిపుంజు.

వ. ...రుక్కాముపుంజాలు కలచికాట్ల జుట్టలు గలచుక నారెలు డుస్సిపాలు వరుస ...
ప్రబంధ. 788.

రుక్కు. సం. వి. క్. స్త్రీ. 1. బాధ, వేదన. 2 రోగము, తెగులు. 3. ఆఁడుగొఱ్ఱె. 4. కుష్ఠము, కుష్ఠురోగము. (విల్యమ్సు)

చ్ స్త్రీ 1. సూర్యకిరణము. 2. కాంతి. 3 ఇచ్ఛ. (శ ర.)

రుక్ప్రతిక్రియ. సం. వి ఆ స్త్రీ. జబ్బుకుదురుట, మందు పుచ్చుకొనుట, రోగప్రతిక్రియ.

రుక్మకారకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్వర్ణకారుఁడు, కమసాలి.

రుక్మము. సం. వి. అ. న. 1. బంగారము. 2 ఇనుము. 3. నాగకేసరము, (వృ. వి). 4. ఉమ్మెత్తచెట్టు.

రుక్మిణి సం వి. ఈ. స్త్రీ. విదర్భ దేశాధిపతియైన భీష్మకమహారాజు కూఁతురు, శ్రీకృష్ణుని భార్య, ప్రద్యుమ్నుని తల్లి.

రుక్షము సం విశ (అ ఆ. అ) = రూక్షము,

రుక్సద్మము. సం వి న్. పుం. పురీషము, మలము (విల్యమ్సు).

రుగ్ణము. సం. విశ (అ. ఆ అ.) 1. విఘాతము చెందినది, భంగమైనది 2. వంగినది, వంకర యైనది 3. రోగముఁ జెందినది, రుజాయుతము.

రుగ్ణుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) రోగముఁ జెందిన వాఁడు. జబ్బుగా నున్నవాఁడు.

రుచ సం. వి ఆ. స్త్రీ. = రుక్కు (చ్).

రుచకము. సం. విశ (అ. ఆ. అ.) 1. మనోజ్ఞమైనది, ఇంపైనది. 2. ఆఁకలి పుట్టించునది. 3. తీక్ష్ణమైనది, చుఱుకు మనునది.

వి. అ. పుం. 1. మాదీఫలము. 2. పావురము.

న. 1. దంతము, పల్లు. 2. కాసు, స్వర్ణముద్ర. 3. ఆస్వాద్యమైన రసము, 4. పుష్పమాల, పూలదండ. 5. సౌవర్చలవణము, 6. గుఱ్ఱపు మెడమీఁద నుండెడి ఆభరణ విశేషము. 7. మాంగల్య ద్రవ్యము 8. సర్జికాక్షారము.

రుచి. సం. వి ఇ. ఈ స్త్రీ. 1. వెలుఁగు, తళతళమను కాంతి. 2. సూర్యకిరణము. 3 కాంతి, అందము. 4. చవి, నోటికింపగుట. 5. బుభుక్ష, ఆఁకలి 6. ఇచ్ఛ, అభిరుచి. 7 అత్యాసక్తి, వ్యామోహము 8. ఒకజాతి గోరోచనము. 9. సిరి, లక్ష్మి. (శే ని.) 10. రీతి, విధము.

(ఈ యర్థమున తెలుఁగునందే ప్రయోగము కన్పట్టు చున్నది)

శా అ మందోద్భవబీజమండరుచి నయ్యాటించు చుజ్ మత్తికా, స్తోమంబాతతపక్షగుచ్ఛ మగుచున్ దోతేరఁగా క్ష్మాశ్రులం, బై మిన్నొప్పు తదంగసంగతి మధువ్యామోహముం జేయు దో,డ్తో మర్త్యాలికిఁ దద్విహారకలిత ద్రుస్కంధ వీరుచ్ఛిఖల్. పాండు. 4. 254.

11. కమ్మన.

చం ... అప్పుడు ద్రుపదాధిరాజసుత పొల్పుగ వండిన శాకమూలముల్, గడురుచి నిష్ట భోజనసుఖంబును దృప్తియుఁ గూర్చుచుండఁగన్. భార. అర. 1. 44.

పుం. 1. ప్రజాపతులలో నొకఁడు. 2. ఆలింగన భేదము.

రుచి(యి)ంచు. సం. అ. క్రి. 1. ఇష్టమగు.

గీ. ....అప్పార్థుకోర్కి, యంత సఫలతఁ బొందెడు నచ్యుతుండు, నెట్లు దనకు రుచించెఁ దా నట్లు చేయు... భార. ద్రో. 5. 379.

కం. శాంతిం బొందుట నీకుం, గుంతీపుత్రులకు మేలగున్ దానికయే, నింతయు నాడెద నది నీ, కెంతయు రుచియింపకునికి యెఱిఁగి యెఱిఁగియున్. భార. ఉద్యో. 3. 170.

సీ. ... నీకంటె బాలికుండు, కలఁడె యెవఁడు బుద్ధుఁ బోలియుంటె నా కృష్ణుఁ డెక్కటి

తద్రాజ్యమెల్లఁ దావ,కొని కిత్తపట్టంబు నిముఁ బూన్పు నతని పెట్టెడు నన్నపిండంబు గుడిచె దకట. గీ. యెట్లుగాఁ బెద్దవాఁడ వైతేమి బ్రతుకు, సిగ్గటివ భోగమెట్లు రుచించె నీకు, హరికి బంటవుగాక నీవవనిపతివె, యిట్టి రాజ ధర్మ ధ్వంసి నేను సైప. హరి. ఉ. 2. 25.

2. ప్రకాశించు.

వ. ఉదయార్కబింబ సుందరదేహుండగు తనకు వికీర్ణ కపిల జటావళులు ప్రత్యగ్ర మరీచులయి రుచియింప... హరి. ఉ. 1. 34.

న. క్రి భక్షించు.

కం ఇత్తెఱఁగున నా ప్రశ్నల, కుత్తర మిమ్మీక యూరకుండుదువేనిన్, బ్రత్తుం బ్రేవులు సాదగు నెత్తుటఁ జొత్తిల్ల దాఁచి నేఁడు రుచింతున్. దశకు. 10 69.

రుచిగొను మి. న క్రి (రుచి+కొను) ఆదరించు.

గీ. పరమముని యతివ శతమన్యురతిహేతు, వున మహాశాపహతిఁ జేసి తను వికృతిగ, నున్న నేల యంతవచింప నొగి నరుదని, తత్కథల్ రుచి గొనుచు రాత్తనయులందు. రాఘ. 2. 36.

రుచిర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఒకవిధమైన గోరో చనము. 2. ఛందోభేదము.

రుచిరము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. మనోహర మైనది, సుందరమైనది. 2. మధురమైనది, తియ్య నిది.

వి. అ న. 1. కుంకుమపువ్వు 2. లవంగము. 3. మూలకము, ముల్లంగి దుంప.

రుచిరాంజనము. సం. వి. అ. పుం. శోభాంజనము (వ్య. వి.).

రుచిష్యము. సం. విశే (అ. ఆ. అ.) మనోహర మైనది, ఇంపైనది.

రుచ్యము సం. విశే. (అ ఆ. అ.) రుచిరము.

వి. అ. పుం. 1. శాలి. 2. కతకము, ఇందుగు (వ్య. వి.)

వ. సౌవర్చల లవణము.

రుచ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పతి, భర్త.

రుజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. భంగము, ముక్క. 2. జర, ముసలితనము, 3. మృత్యువు, మరణము. 4. రోగము, తెగులు (కే. ని.).

రుజాకరము. సం. వి. అ. న. కర్మరంగము, శిరా లము (వ్య. వి.).

రుటము. విశే. (సం. రూఢమ్) రూఢము

కం అటు ముందట పటుశైత్యోద్గత,దృఢటమయి దిట మయి నిగాఢదళసంతతి విస్ఫుటమయి రుట మయికడునా, వటమయి బటువయిన దొడ్డ వటముం గనియెన్. ప్రబంధ 207

సీ. వట్టివేరున కీవు వట్టవేరులు సేయ వట్టివేరుఁ ము లిఁపైన చెలికి... రా. వి. 3. 106.

2. దృఢము, బలాఢ్యము.

ఉ. ఖానుకులీనుదేవిఁ జెఱపట్ట దశాననుఁ జెంచ బ్రహ్మత, శ్వాగ్రీణపమీరు సౌరవుగయాత్ర కమ ర్చిన పైఁడి జోడు నెమ్మొని రుటఁపు లేటి తల మిన్న పరాణి యనఁగ .. చం. రా. 5. 62.

ఉ. అంగముపం గురఁగ మదమందముగాఁగ వలంది మౌళి సంపంగివిరుల్సిరుల్గన రుమాలు ధరించి రుటంపుటంగిపై, రంగు మెఱుంగు బంగరు చెఱంగుల రెంటెము నాల్గు కొంగులు బ్రింగులువారఁ గట్టి .. బహు. 4. 5.

3. తీక్ష్ణము

గీ. కఱకనంగను రుటమనఁ బురుకనంగఁ, దీంద్ర మనఁ దీంద్రయనఁగను దీక్ష్ణనామ,ధేయములు.. అం. భా. 1. 84.

వి. 1 రూఢి.

కం. అచ్చేడియ తచ్చనలకు, నిచ్చ మహోత్సాహ మంది యిచ్చెలువకునే, మిచ్చిన బుణంబు గాదని, బచ్చె రుటం బచ్చువడఁగ భావించి మదిన్. బహు. 5. 124

2. దార్ఢ్యము.

గీ. ఒక్కమొత్తంబుగా వన్ని యుక్కుమీటి, నిగుడి తన మీఁదఁ గవియ వన్నిటికి నన్ని రూపుల

ధరించి వాటిమై రుట మడంచి, పట్టి యొక త్రాట దేవకి వట్టి గట్టె... సుదంశా. 4. 60.

3. ఒప్పిదము.

సీ. ముడుఁగుఁ దామర క్రింద నడఁగు క్రొంబఱ పుతో సకినెల పట్టి మంచవు రుటంబు, దగ్గఱ నేస్తకాంద్రకు నిడ్డజగపీఁట తళుకు బంగరు కాసెఁ దగులు తగులు... బహు. 5. 129.

రుట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. కోపము, కినుక.

రుణస్కర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సాధుగోవు, మంచి యావు, సులభముగాఁ బాలు పిదికికొన నిచ్చెడి యావు (విల్యమ్సు).

రుతము. సం. వి. అ. న. మృగపక్ష్యాదుల అఱపు, కూఁత, ధ్వని.

రుతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. రుతము, ధ్వని.

రుత్త. వి. నాశము. వాని రూపు రుత్తాయెను పో (శ. ర.)

విణ. రిత్త, వట్టిది.

సీ. .. రుత్త లోటారంబు రిత్త చీడు, సొళ్లు నా రిక్తాఖ్య శోభిల్లుఁ... ఆం. భా. 3 15

రుత్తు. స. క్రి. కొట్టు, ప్రహరించు. (శ.ర., చి.ని.)

రుదనము. సం. వి. అ. న. ఏడ్పు, రోదనము.

రుదితము. సం. వి. అ. న. 1. రోదనము, ఏడ్పు. 2. ధ్వని.

సీ. గిరిగరుత్ఖండన క్రీడాసమారంభ దంభోళిరుదితముఁ ద్రస్తరించి... పి. శకుం. 3 93.

రుదురక్క = రుదురాక. వి. రుద్రాక్షము.

గీ. పులికళాసముకకపాలఖాదిపూఁత, జడలుఁ కొత్తంబు రుదురక్కసరులు కావి,పుట్టములు లాతమును జోగివట్టియయును, దవర నియ్యోంతిఁ జేరి దీవవ విడుటయు ...

అప్ప. రా. అర. 53,

చం. తిరుపతి కొప్పులందముగఁ దీర్చిన బూడిద బొట్లు మంచి వ్రేఁర్పులచిన మించునట్టి రుదురక్కలపేరులుఁ గావికోకలన్.... శుక. 3 91.

రుదురాక = రుదురక్క. వి. (సం. రుద్రాక్షః) రుద్రాక్షపు పూస.

గీ. ...రుదురాకలిడ్డసంది, నూతసంహిత లిటికించి చౌరఁదొడఁగిరి... అము 4 46.

సీ. గబ్బి సిబ్బెంపుచన్నవ పైన గలగల రుదురాక పేరులు ఝ్రూఁత లూఁగ... పార్వ. 4. 21.

చం. ... పొన్, పాదివిన యట్టి యేక మొగపున్ రుదురాకల దండ సందిటన్, వదనమువన్ మృదుస్మితమువర్తిలు యోగినిఁ గాంచి భక్తితోన్ ... అహ. 3. 5.

రుద్దు. స. క్రి. (క. రుద్దు.) 1. మర్దించు, రాయు.

శా. బ్రద్దల్వాటి ధరిత్రి లీల దెలిఖాఖాఁ జూచి వేఁటాడుచున్, రుద్దున్ ఘల్లున కొమ్ము కళ్లైగయఁగా నూరారునవ్నల్వదున్ ...

శశాం. 2. 24.

సీ. పడితేచియుండినఁ బరఁగ మేనఁబొసంగఁ దైలంబు చేత రుద్దంగ వలయు ...

వేం. మా 4. 293.

2 తోము, నిర్మలముచేయు.

గీ ప్రామెఁ దొలిచెను వెలచెను దోమె రుద్దె, నవఁగ నిర్మల మొనరించెనట యొప్పు...

ఆం. భా. 3. 127

జ. రుద్దుడు.

రుద్దుడు. వి. (√రుద్దు) తోమకము, తోముట.

సీ. తోముడు ప్రాముడు తుడుపు రుద్దుడు పులుము డవ మార్జన సంజ్ఞ పొలుచుచుండు.

ఆం. భా. 2. 160.

రుద్రజట. సం. వి ఆ. స్త్రీ. జటావల్లి, రుద్రజడ చెట్టు.

రుద్రజడ. మి. వి. రుద్రజట, సువాసనగల యొకానొక మొక్క (వ్య. వి.) (వా.)

రుద్రజము. సం. వి. అ. న. పాదరసము.

రుద్రపత్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దుర్గాదేవి. 2. అతసి, నల్లవిసిచెట్టు.

రుద్రప్రియ నం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతి, హరీతకి, కరకచెట్టు.

రుద్రభువి నం. వి ఈ. స్త్రీ. రుద్రభూమి, శ్మశానము.

రుద్రవింశతి. నం. వి. ఇ. స్త్రీ. ప్రభవాది షష్టి సంవత్సరములలో చివరి ఇరువది సంవత్సరములు. (ప్లవంగ మొదలు క్షయ వఱకు గలవి)

శ్లో. ఆద్యా తు వింశతిర్బ్రాహ్మీ ద్వితీయా వైష్ణవీ స్మృతా, తృతీయా రుద్రదైవత్యా శ్రేష్ఠమధ్యాऽధమా భవేత్ ... (వాచ.)

రుద్రవీణ. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. వీణాభేదము, ఒక విధమగు వీణ.

సీ. ... మంచి, నీళ్ల గిండియు గాజు నిలువుటద్దము రుద్రవీణకిన్నెర వట్టివేళ్ల సురటి. సురా. 106.

రుద్రవీణె(ణియ) మి వి. ఒక విధమయిన వీణ.

సీ. జాళువా చందువ ల్జాలవల్లిక తమ్మపడిగము నెత్తంపు బలక,రుద్ర. గీ. వీణె వింజామరలు వట్టివేళ్ల సురటి... రసిక. 4. 4.

వ .. పికిలులు, బచ్చికోళ్లు, రుద్రవీణియలు, స్వరమండలంబులు... ప్రబంధ. 805.

రుద్రాక్రీడము. నం. వి. అ పుం. శ్మశానము.

రుద్రాక్షపిల్లి. మి. వి. మనోగతమగు భావమును కప్పిపుచ్చి పైకి సాధువుగాఁ గనఁబడు వంచకుఁడు, వంచకుఁడు. (బ్రౌ)

రుద్రాక్షము. నం. వి అ. న. 1. రుద్రాక్షవృక్షము యొక్క కాయ (జపమాలలో నుపయోగింపఁబడును). 2. రుద్రాక్షపూస.

గీ. చెవుల రుద్రాక్షపోఁగులు చవుకళింప. మనుచ 1.59.

ద్వి వలుద రుద్రాక్షతావళములు నక్ష, వలయంబులను నిడువాలైన జడలు... వన. 3. 281 పొ.

రుద్రాక్షవన్నెలు. మీ, వి. బ. వస్త్రవిశేషము.

వ. ... నిండువన్నెలును నుఱుతచాఱలవన్నెలును సురవన్నెలును పుప్పొడివన్నెలను గంటకివన్నెలును రుద్రాక్షవన్నెలును నాగబంధంబులను .. ద్వా. 3 188.

రుద్రాక్షి. నం. వి ఈ. స్త్రీ సంపెమల్లియ (వృ వి.). (శ. ర.)

రుద్రాణి. ం. నవి. ఈ. స్త్రీ రుద్రునిభార్య, పార్వతి.

రుద్రారి. నం. వి ఇ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు.

రుద్రావాసము. నం. వి. అ, పుం. రుద్రుని నివాసము 1. కైలాసపర్వతము. 2. వారణాసిపురము, కాశి. 3. శ్మశానము.

రుద్రుఁడు నం. వి, అ. పుం 1. శివమూర్తి భేదము (వీరు పదునొకొండుగురు.)

శ్లో. అజైకపా దహిర్బుధ్న్యో విరూపాక్ష స్సురేశ్వరః, జయంతో బహురూపశ్చ త్ర్యంబకో ప్యపరాజితః, వైవస్వతశ్చసావిత్రో రుద్రా ఇతి స్మృతాః. (వాచ.)

2 శివుఁడు. 3. అగ్ని. 4. ఏకాదశ సంఖ్యకు సంకేతము.

రుధిరము పుం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ఎఱ్ఱనిది, ఎఱ్ఱరంగుగలది.

వి. అ. న. 1. రక్తము, నెత్తురు. 2. కుంకుమపువ్వు. 3. మణిభేదము.

పుం. 1. ఎఱ్ఱరంగు. 2. అంగారక గ్రహము.

రుధిరోద్గారి. నం. వి. ఇన్. పుం. ఒకానొక సంవత్సరము పేరు. దుందుభి తరువాతిది.

రుద్ధము. నం. విశ. (అ. ఆ. అ) 1. అడ్డగింపఁబడినది, అడ్డగింపఁబడినది. 2. చుట్టఁబడినది, ముట్టఁబడిన

రుప్పు = రువ్వు[1]. న. క్రి. జాలు మొ. విసరు. (బ్రౌ., వా.)

రుప్పాయిఖాళ్లు వి. చెల్లాచెదరు.

శా. కాయం బెక్కడమంచెనేమి వనితా కందర్పుఁ బ్రాణేశ్వరున్, జాయంబాలవు ప్రాణముల్

మనసు రుబ్బాటులాట్లగాఁ జేయుటన్, డాయ వచ్చుఁగదా పయోధరములంటం గాఁగిటం జేర్చి యూ, చాయంబై కొని చెక్కునొక్కి రతిరాజ్యశ్రీలఁ దేలింపుదున్.

వేం. పంచ 3. 284.

రుబ్బు. స. క్రి (క. రుబ్బు.) నానిన పప్పు మొదలగు వానిని ఱోటిలో వేసి పొత్రముతో మెదుపు.

(చూ. రుబ్బుఱోలు)

జ. రుబ్బుగుండు. రుబ్బుఱోలు

రుబ్బుగుండు. వి. (√రుబ్బు) రుబ్బెడు పొత్రము. (వా) ఇళ్లే రుబ్బుపొత్రము (వా)

రుబ్బుఱోలు వి (√రుబ్బు) నానిన పప్పులోనగునని రుబ్బుటకు ఱాతితోఁ జేసినసాధనము.

గీ. ఇఱుకు ద్రాను పెరంటిలో నెక్కుజావి, మునుఁగలను ఱొప్ప పెనువామి ఉనుము రుబ్బుఱోలు పిడుకలకుచ్చెలదాలిగుంత...

శుక. 2. 408.

రుమ. సం. వి ఆ. స్త్రీ. 1. సుగ్రీవునిభార్య 2. ఉప్పుటేరు, ఉప్పుపండుపొలము.

రుమాలు = రుమాలువు వి. ఉష్ణీష విశేషము, ఒకవిధమగు తలగుడ్డ.

సీ తనకెంజడలచిన్నె తళుకు చంద్రిక వన్నె పూల సైకపు రుమాల్ పొలుపు గాఁగ ...

ఇందు. 1 7.

చం చిటిలిన గంధముం దళుకు చెంపను వ్రేలు రుమాలుజాఱు దుప్పటియును నిద్రదేఱు ముఖపద్మము...

శుక. 1. 515.

సీ. చెంద్రిక పూవన్నె జిలుగురుమాలుపై జాతిమిన్నల తురా చౌకళింప...

దశా. 1. 71.

జ. రుమాలుగుడ్డ.

రుమాలుగుడ్డ. వి. (రుమాలు + గుడ్డ) చే రుమాలు, చిన్న రుమాలు.

సీ. అలకముల్ మాటి యాదలఁ జాగఁజుట్టి పై వడ్డకట్టు, రుమాలుగుడ్డ కట్టి...

వైజ. 2. 4.7.

రుమాలువు = రుమాలు. వి. ఉష్ణీషభేదము. ఒకవిధమగు తలగుడ్డ.

సీ. ముందర ముడిగొని ముంగొంగు వెలివెట్టి మాటుచెంగావి రుమాలువులును.

రా. వి. 2. 44.

చం మినుకుఁ గడాని తాయెతు సమేళపుఁ గ్రొవ్విరి దిండు దండ డాల్పని వలెవాటు చల్వవలి పంపు రుమాలువు గట్టి ...

కువల. 2. 54.

గీ. మతిరుమాలువు గాదని మత్స్యనేత, చొపసిగఁ గెంపు తాయెతు చేరుఁజేర్చె.

పాంచా 1 68.

రుమీచూరకత్తి. వి చిన్నకత్తి. సురియ.

మ. తల నిద్దాతగటీలు పేరణుల పైదట్లున్ రుమీచూరకత్తులు జోళ్లుం బదనించినట్టి కటిహేతుల్ తళుక్కుగుల్కంగ రిక్తులరన్నెత్రకరాళవక్త్రములనగ్రక్షోణిఁ గఁఖాణికా, వళికందోళి సలాముఁ జేయ యవనవ్రాతంబు భూభర్తకున్.

రా. వి. 2. 52.

రుమ్మీపిరంగి. వి. గుండ్రని యొకరకపు పిరంగి.

గీ మేఁత గానివచ్చు తమ్మి రుమ్మీపిరంగి, దొర తురంగివిలాసంబు దొంయఁగొల్పు, గంపవింటికిఁ దెచ్చు నాకాపుబిగువు, టొంగవగల గుబ్బలాడి యొక్కొక్కవేళ.

శుక. 2. 410.

(తమ్మిరుమ్మీపిరంగిదొర = మన్మథుఁడు.)

గీ యోగికై వడి మిగుల విరాగిరీతి, వదియోలోకంబుగా నున్న నాపడంతి, నేఁప రాలెడు తమ్మిరుమ్మీపిరంగి, వీరు మటుమాయ మాయింప నేరిదయ్య.

సుదంతా. 2. 157.

రురువు. సం. వి ఉ. పుం. 1 మృగభేదము, ఒకజాతి లేడి. 2, ఒకానొక రాక్షసుఁడు.

రువాణము. విశే. చక్కనిది, సుందరము.

(వి, కాంతి. అని శ. ర.)

చం. కలకల నవ్వు చక్కని మొగంబు వెడంద,
యురంబు సింగముం, గలఁచు రువాణపుంగవును
గల్గిన యాకురువీరపుంగవున్ ... విజ. 2 21.

సీ. పిడికిటమ్ముులు వీఁపున నిడిన పొదియుఁ,
దెలిరువాణపు వెదురు ముత్తియపుఁ జేరుఁ,
గలిగి యొటుకు నాయంకుఁ డొక్కండు వచ్చి,
పుడమి రావేల్పురాయని కడను నిల్చి ...
చంద్రా. 2. 40.

రువారము, విణ. 1. సవిలాసము.

ఉ. వచ్చి పురంబు వాకిట రువారపుఁ గోడె
తనంబు తోడఁ గన్నిచ్చకు వచ్చు చేడియల
నెచ్చరికించుచు ధూర్తకోటితో, మచ్చరికించు
చున్ . విక్ర. 8 8

2. సుందరము, చక్కనిది.

చం. ... తోఁచెఁబయిఁ గ్రొందొగ రిప్పుడు
నెమ్మితో నిశావనిత మఱుంగువట్టిన రువా
రపుఁ జెంద్రిక పావడో యనన్ ....
చంద్ర. 4. 72

సీ. వాలు మెఱుంగు రువారంపుఁ గొనగోటఁ
జెక్కిలి నొక్క నొచ్చెవని వేఁడు ...
మల్లుపు. 4 92.

ఉ వచ్చె వసంత కాలము రువారపుఁ దేనె పసిండి
నీరునన్, బచ్చెన మ్రాఁటి తేఁటి నిను పౌజులఁ
దీరుగ వ్రాసియున్న యా, పచ్చనివిల్లువంచి
సుమబాణుఁడు పాంథుల ధైర్యవర్మముల్,
గ్రుచ్చి చనంగ మవ్వమగు క్రొవ్వునఁ గ్రొవ్విరి
తూఁపు తేయఁగన్ ... మద. 2. 45.

3. ఇంపు.

మ. గరుడారోహమొనర్చు మాధవు క్రియన్
గాండావతంసంబు బంధురలీలాగతి నెక్క
రాసుతుఁడు! దోర్దోస్సైన్యముల్ గొల్వఁగా,
శౌరిదిన్ సన్నరుమాలుహోన్ సరిగెకుచ్చుల్
చెన్నువన్ జౌకళింప రువారంబుగ వాద్య
నాదముల దిక్చక్రంబువన్ నిండఁగన్.
ఇందు. 2. 55.

వి. ఒయ్యారము, విలాసము.

ద్వి. అనగ వాలిగు వారువారంబు, లానీటు
లాపాట లావికాసంబు ..
రఘునా 32. పొ. 12 పం.

ఉ. వచ్చినఁ జూచి కీరము రువారము మీఱ ముఖా
రుణద్యుతుల్, బచ్చెన పన్న నా నృపతి పాలి
కిఁ బోయెద వేమొ పొమ్ము... శుక 2. 97.

రువ్వ. వి. దమ్మిడి. (శ. ర., బ్రౌ.)

రువ్వపులుఁగు వి. కాటుకపిట్ట.

సీ. ... కాటుకపిట్ట రువ్వపులుఁ గనఁ దవరు ..
అం భా. 2 91.

రువ్వము వి (సం రూపమ్) తడవ, ఆవృత్తి

కం. పది రువ్వ ములు భక్తిం, బఠిలుండై వినఁగ
వలయు భారతము బగద్విదితగుణ వాని
కన్నిటి, కొదవు ఫలము తేర్పటింతు వోలిశ
నీకున్ . హరి. ఉ. 10. 283.

సీ తొలుత రువ్వము వినఁగలుగు వగ్నిష్టోమ
యాగంబు ఫలముఁగామాసిద్ధు, లీ లోకమును
వఁ గాంచి... హరి. ఉ 10 284.

రువ్వు[1] అ. క్రి. విసరు, వీచు

ద్వి. విడువక రువ్వెడు విషమ వాయువున..
ద్వి. హరిశ్చ పూ. 2157. పం..

=రువ్వు స. క్రి 1. విసరివైచు.

మ. ధరఁ బాంథుల్ బెగడొందఁ ద్రిమ్మరి యొ భద్ర
శ్రీమహీభృన్నృపా, సరసాలానవసత్య శృంఖ
లిత చంచన్మారుతేభంబు కే,సరసాలా నవపత్ర
ముల్ తులుముమన్ జైత్రాహజాగ్ర ద్విలా,స
రసాలా వవధిప్రసూన రజముల్ సారెన్ బయిన్
రువ్వుచున్ . చంద్రి. 4. 32.

వ. విద్యాధర సందోహంబుల రువ్విన జెందిన
మువ్వంపుఁ జెందిరంబును ..
భీమ. 5. 120.

2 చిమ్ము, చల్లు.

ఉ. .... అ, తంకవిధాయి తీవ్రవిశిఖల్ వెద
చల్లుచు నూర్పుగాడ్పు కూ, లంకష నష్టా

సాగరజలంబులు తువ్వరగాఁగ రువ్వుచున్. వరాహ 7. 7.

3. గ్రుద్దు, పొడుచు

వ. . . పాదంబుల జవురుచుఁ బిడికిళ్ళ రువ్వుచు వఱచేతులం జాదుచు ... వీర 4. 107.

వి ఆక్షేపము, విసరుట.

కం. అని జవ్వను లవ్వనిఁ గ్రొవ్వునఁ బువ్వులు గోసి కడుదవులొల్కను నవ్వుల్, వనరువ్వులు కొందఱు మెచ్చని చివ్వలు నివ్వటిల్లఁ జని యవ్వలనన్ కువల. 4. 143.

కం. ఎవ్వరికి వలచెనొకో యీ, జవ్వని యని రవ్వ మీఱు గాసోక్తులు లే,నవ్వులు ముడిచినపువ్వుల, రువ్వులుఁ దనయందె సమధిరూఢము లగుటన్. పాండు 3. 66.

రువ్వు^{2}. వి అన్వృత్తి, వల్లె

ద్వి ఆ తరువాతఁ దా నాతరువాయి, యేతరి యోజ రువ్వియఁ బోనంత ...
ద్వి. పరమ. 2. 127. పొ.

సీ వినుము రెండవరువ్వు విని యతిరాత్ర యజ్ఞము షణ్యమొందిఁ భోగముల నెలమి. హరి. ఉ. 10 284.

సీ. పదవర్ణ సౌష్ఠవ ప్రకటనం బెంతయు నిపు మీఱఁగ రువ్వెచ్చి యిచ్చి ... కళా. 4. 42.

రువ్వు^{3} వి. వేగమునందగు ధ్వని కముకరణము.

కం తూరుపు తెలతెలనై రాఁగా రువ్వున విసరునీఁద గాడ్పులు నయ్యూ సౌరమును ముట్టుకొనె ... వేం. పంచ. 1. 483.

చం. విడివడి రువ్వునన్ గగనవీథికి గుబ్బము చౌకళించినన్ ... కువల. 4. 163.

రుశత్ (శత్రంతము) హాని చేయుచున్నది, అనిష్ట మగుచున్నది, అసంతుష్టి గలిగించుచున్నది (మాట.).

రుశతి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. అశుభకరమైన వాక్కు. అమంగళమైన మాట.

రుష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కోపము, కినుక.

రుషితుఁడు. సం విశ. అ. ఆ. అ. కోపగించినవాఁడు.

రుష్టుఁడు. సం విశ. (అ. ఆ. అ.) రుషితుఁడు.

రుసి. వి (సం ఋషిః) ఋషి.

సీ. కోపాగ్నిఁ గడుఁబరితాపంబు నొందెడు రుసులకు నభయంబు లొసఁగెఁగాన ... భీమ. 2 12.

రుహ. సం వి. ఆ. స్త్రీ. దూర్వాతృణము.

రుహము. సం. విశ. (హ. అ ఆ. అ.) సమాసాంత ముస) మొలిచినది, బయలుదేరినది.
ఉదా. మహీరుహము.

రూ

రూ. సం. వి ఈ. స్త్రీ. బంగారము.

విశ. కామరూపము కలది (నానార్థరత్నమాల).

రూక వి. (సం రుక్మమ్.) 1. ఒకానొక నాణెము.

సీ మోసపోయితి దీని మునువాటునకైనఁ జేకూ
ర్పలేనైతి రూకరుట్ర .. నిరం. 2. 123.

సీ. రూకంతగాని లే దేకై వడి నమంబు వచ్చు బంగారుమై హెచ్చుడిగిక ... సారంగ. 2.47.

ద్వి. నూఱు మాడలకు మున్నుగ రూకవడ్డి ... ద్వి. కల. 1. 221.

2. ధనము (శ. ర.).

రూకపాత్కె. వి. ఓషధీ విశేషము.

చ. గురుగెలబొద్ది చెంచలియుఁ గుచ్చలి చిట్టి తగిర్సి తుమ్మి దు,స్సరి బలుగూటి బొద్ది నెలి చల్మిడి పల్లెరు రూకపాత్కె వెల్పరిగిసె ముగ్గ వెల్గ ... హంస. 4. 132.

రూక్షగంధకము. సం. వి. అ. పుం. రూక్షగంధము.

రూక్షగంధము. సం క్లీవి. అ. పుం. గుగ్గులువు.

రూక్షణము. సం వి. అ. న. 1. ఎండించుట, శుష్కముగాఁ జేయుట.

రూక్షదర్భ. సం. వి. అ. పుం. తృణవిశేషము. హారిదర్భ (వృ. వి.).

రూక్షపత్రము. సం. వి. అ. పుం. శాఖోట వృక్షము.

రూక్షప్రియము. సం. వి. అ. పుం. ఓషధి విశేషము.

రూక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. కఠినమైనది, కఱకైనది. 2. ఒగరైనది. (రుచి). 3. ఎండినది, శుష్కమైనది.

వి. అ. పుం. 1. వృక్షము. 2. దంతి, నేపాళము. (వృ. వి.).

రూడి. వి. (సం. రూఢి) 1. స్థైర్యము.

కం. వేడుక నమ్ముని ముందటఁ, జాడిరి మాడి డితమి పెక్కు వరవాసంబుల్, రూడిగఁ బలికిరి మెల్లం, జూడఁడు మావలను నీరసుం డన మఁడెన్. భార. ఆది. 6. 156.

గీ. పదురంములు వర్తించు రూడగాఁగఁ, నమ్మ హానిధి ... మార్క. 6. 117.

2. నిశ్చయము.

ద్వి. రూడిగా రాకుమారుని జంపె వనెడి, యాడిక తలఁగూడె నభిమాన మెడలె.

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2481. పం.

3. ప్రసిద్ధి (చూ. రూడికెక్కు.).

ఇ. రూడికెక్కు.

రూడికెక్కు. అ. క్రి. (√రూడి) ప్రసిద్ధికెక్కు.

సీ. నీతేఁసుట్టులు నీఱయిపోయినఁ జాండుసకులము చెప్పంగఁ జావ, గీ. లేకపోదె యిబ్బంగిఁ బల్కి సముకుందు, తోడ నేను మీ రెమ్మెయి రూఢికెక్కి, వెలుఁగ గోరుట కతమునఁ దలఁచి చాని, నా యనుటఁ దెత్తిపెట్టి నేమనఁగఁగలరు.

భార. అర్జ. 1. 168.

దశా. 1. 119.

రూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. మొలిచినది, మొలక యెత్తినది. 2. పుట్టినది, ఉత్పన్నమైనది. 3. ప్రసిద్ధమైనది, సర్వవిదితమైనది. . నిశ్చితమైనది, రూఢియైనది. 5. అవయవశక్తిని అపేక్షింపక క్రొత్తయర్థమందు ప్రసిద్ధమైనది.

(ఉదా. లావణ్యము మొదలగునది).

రూఢి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1 పుట్టుక, ఉత్పత్తి. 2. ప్రఖ్యాతి, ప్రసిద్ధి.

రో. రోహిణ్యా... మనురూఢిగా కందిత మహానీయరత్నసామగ్రి గలదె ... కా. సం. 3. 246.

3. సంప్రదాయము, ఆచారము, వాడుక 4 వాడుకలోనున్న యర్థము, ప్రకృతి ప్రత్యయముల యపేక్షలేకుండఁగ బోధపడెడి యర్థము. యౌగికము కానియర్థము

రూణించు స. క్రి మల్లు లొక విధముగా బంధించు (చూ. రూణింపు)

ఇ రూణింపు.

రూణింపు. వి (రూణించే) మల్లబంధ విశేషము.

వ. ... పెట్టాగుము రూణి పను సరిబిత్తరంబును .. నాదియగు ముప్పదిరెండు విన్నాణంబుల నాణెంబు పరీక్షించి... హంస. 1. 206.

వ. ...పెట్లాగును రూణింపును సరబిత్తరంబును... ప్రబంధ. 78.

సీ. రూణింపు బరిపోటు రొండిప్రేటు.

గీ ... మెరపట్టునాఁగఁ జెన్నలరుచుండు, ముప్పదియు రెండు విన్నాణములకుఁ జెల్లు.

ఆం. భా. 2. 209.

రూపకతాలము. సం. వి. అ. పుం. సంగీతతాళభేదము, నియమిత కాలభేదము.

రూపకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మూర్తము, ఆకారము కలది.

వి. అ. న 1. ... ము, రూపు. 2. ... శ్యము ... ము ...) రూపకములు ... ది. ఉపరూపకములు ... ది. ... అర్థాలంకారములలో ... యమే యోపమాన ము ... భేదముగా ... చు...) 4. మూఁడు గుంజెంపి గింజల యెత్తు ... (... ణిమాణము).

రూపగంధ సం.వి.ఆ.స్త్రీ మూరుకొండ (వృ.వి.).

రూపగు. అ. క్రి. (రూపు+అగు.)

1. ఏర్పడు, కలుగు.

మ. . వరుల్ భ్రాంతివహించుచు రేల విశిఖాస్థుల్ గూడి రూపైనమోహిని యేకాదృశము కావ రాసి పురుషుం డీక్షించఁ గాంక్షింపగన్. ప్రబోధ. 4. 12.

చం విలయత్రకానుకీలముల వేడిమిఁ జోడిమి మాలి వెల్విడిం, గలిసిన భూతధాత్రి మటి క్రమ్మఱరూపయి నిల్చి... వ.వి.చ 2. 10

2. ప్రసిద్ధి కెక్కు.

చం విపుల ధరాధరాగ్రమున వేలుపుమూకల ఁచ్చరావి దివ్యపరిమళంబుతోఁ గడవలంతలు పండుల విట్టవీఁగునా, కిరాతిపయోధి ద్రచ్చు రేఁ గేరవృత్తై మఁమాలచెర్వుఁ జేరి పడియోఁ గేతమాలమన రూపగు వర్షము దానిపేరిటన్. వరాహ 10. 120.

3. సంపన్నుఁడగు.

కం ఏవిట రూపగుఁబురుషుం, దేమెయి రూపు సెడు నాకు నెటిఁగింపుము తేజోమహిత యనిన... భార శాం. 5. 3.

రూపడఁగు (రూపు + అడఁగు.) 1. నశించు, నిర్మూలమగు.

కం. కోపంబున భృగుపతి ప్రతిరోపంబులు నృపుని శరధి రూపడఁగించెన్. దశా. 6. 106.

2. చచ్చు.

మ... లెక్కింపఁ జెక్కైనకాల్వర మొత్తంబులు రూపడంగె... భార. కర్ణ. 2. 200.

రూపడఁచు. స. క్రి. (√రూపడఁగు.) 1. రూపు మాపు, చంపు

చం. ఉడుగని బాష్పపూరముల నుగ్మలి యవ్విభు పాదపద్మముల్, దడుపుచు వర్ధరాత్రి శత ధన్వుఁడు తండ్రి నకారణంబ రూపడచుట యున్ శమంతక మహామణిరత్న మతిప్రయ త్నమేర్పడఁ గొని చన్న ధార్త్యము నపారపు దుఃఖముతోడఁ జెప్పినన్ ... వి, పు. 6. 282.

సీ. ... వార్ధిఁ గలంచి పాంచజన్యంబు చేపట్టి రూప, గీ. డించె నా జరాసంధుఁ బాండవుల మనిచె ... - ఉ. హరి 2 84.

2. వశింపఁజేయు.

చం. ఎరగలి చిచ్చు గాఁడవి యెల్లను జెల్లగ నొక్కపాయగా, దరికొని రూపడంచిన విధంబున ... భార. భీష్మ 2. 5.

సీ. కోపంబు మీఱఁగాఁ జాపంబుఁ జేపట్టి రోపంబుచే దాని రూపడంచె ... దశా. 2. 395.

రూపధేయము. సం. వి అ. పుం. రూపము. ఆకారము

కం. శ్రీయోగ స్త్రీయోగ వ్యాయామయుతరోమాంచ భూషణ నిరీక్షణ యామ్నాయమయభావన కృతా, ధ్యాయస్మృత రూపధేయ దత్తాత్రేయా చంద్ర. 5. 1.

రూపనాశనము సం. వి. అ. పుం. కౌశికము, గుడ్లగూబ. (విల్యమ్సు).

రూపము. సం. వి. అ. న. 1. ఆకారము, రూపు. 2. శుక్లాదివర్ణము 3. సొగసు, అందము. 4. స్వభావము, గుణము. 5. స్థితి, స్వరూపము.

గీ. ... ఉన్నరూప మేర్పడఁగఁ జెప్పుము ... దశకు. 2. 93

కం. క్షమయ కడుమెల్లయు తోడ పుత్రమ రూపముగోరువారు దాల్తురు దానిన్ ... భార. ఉద్యో. 2. 40

6. సామ్యము, పోలిక.

(సమాసాంతమున ఉదా. తపోరూపము.)

7 విభక్తి ప్రత్యయముల యొక్కయు క్రియాప్రత్యయముల యొక్కయు చేరికచే మార్పు చెందిన రూపము. 8. ఒకటి, ఏకసంఖ్య. 9. నాటకాది రూపకము, కంఠపాఠము చేయుట, వల్లె వేయుట. 10. ఒకనాణెము, రూప్యము.

11. శబ్దము, పదము. 12 (గణిత.) వ్యక్త రాశి. 13. మృగము, జంతువు. 14. పద్యము, శ్లోకము. 15. పేరు, ఆఖ్య. 16. అగ్ని గుణము.

రూపరి. విశే. (రూపు + అరి) రూపవంతుఁడు, సౌందర్యవతి.

మ. స్ఫురణం బాసిన సజ్జనుండు ధన లుబ్ధుండైన రాజున్ నిర, తురుఁడౌ రూపరి రచ్చలో ఖలుఁడు.
మల్లభూ. నీతి 46.

రూపఱు అ. క్రి. (రూపు+అఱు). 1. చచ్చు. మృతి నొందు.

కం. వెలవారి నెల్లఁ దరమికి, నఱకుచుఁ బాండు క్షితీశనందనులను రూపఱ నేయం జేయూడదు.
భార. ఉద్యో 4. 150.

ఉ. ... కాలు చేతి బ,ల్లో)క్కల నమ్మను బ్రభృతు లున్ దుదరూపఱకుండ నేర్చరే. ఆము. 2. 78

సీ. ఒక దైత్యుఁదొడరి యా భంగి రూపఱఁజేసి రక్షించె నేకచక్రాపురంబు ...
భార. విరా. 1. 74.

2. నశించు, చెడు.

సీ. సోమపాన క్రియ చొప్పులు రూపఱె హూత ములు కలవర్యో హుతవహులకు ...
హరి. పూ. 1. 100.

కం. కోపమెఁడగు దుర్వాసుని, శాపంబున దివిజ రాజ్య సంపదలెల్లన్, రూపడిన చంద మబ్జజుఁ, డా పురుషోత్తముని తోడ వంతయుఁ జెప్పెన్.
వి పు. 1. 169.

సీ. మనుజేంద్ర సంకల్పమునఁ బుట్టుఁ గామంబు రూపఱు దేహనిరూపణమునఁ ..
భార. శాం. 3. 421.

3. రూపుచెడు, విఱుగు.

చం. జనకుఁడు మెచ్చఁగా హరుని చాపము రూపఱఁజేసెఁ బెంపుతోఁ, దన భుజవీర్య శుల్కము కతంబున సీత నయోనిజాత నే, ర్పున వరియించి హైహయ పురోగమ రాజకులాంబుదప్రభం,జను జమదగ్నిసూను భుజసత్వ మపాస్తముఁ జేసె ధీరతన్
వి పు. 5. 320.

4. విరూపమగు.

గీ. ... వృకోదరు పల్కు దప్పఁకుండఁ దద్గదా దండప్రచండనిహతి, రెండు దొడలును విఱిగి ధరిత్రిఁ బెలుచఁ, గూలి రూపఱె రారాజు ధూళి గ్రుంగె.
కావ్య. 1. 9

రూపవంతము. సం. విశే. త్రి. 1. ఆకారము గలది, లేక రంగుగలది. 2 శరీర సంబంధ మైనది. 3 మూర్తిమంతమైనది, శరీరము ధరించినది. 4. సుందరమైనది, అందమైనది

రూపసి. విశే. (√రూపు) సౌందర్యవంతుఁడు, సౌందర్యవతి.

కం. ... అంచితగుణుఁడు రూపసియునగు, సుతుఁ గోరుదు నెపుడు నేను సురగణవంద్యా.
భార, ద్రో. 2. 190.

శా. ఈ రూపే కలలోపలం గలసె వన్నె రూపు నం జేరు నా, కీరూ పింతటి మేటిరూపసికిఁ దా నిల్లాలుగా నోము న,గ్గారా మేలలితాంగికిం గలుగు ...
ఉ. హరి. 5. 155.

గీ. రోగశంకా విహీనుండు రూపసియును ....
హర. 2. 53.

క. రక్కసిమగువలయందును, జక్కలచెలులందు వేల్పుచానలయందుం, బక్కదొరగొలువువవలా, రొక్కమునందైన నిట్టి రూపసి గలదే.
అచ్చరా. రా. అర. 19.

గీ. అథుల యందైన మఱి యపత్నికుఁ డనుము, బ్రాహ్మణార్థంబుఁ జెప్పరేపాటివారు, నొకతె రూపసిగాఁకున్న నోసియన్న, నోయనెడు మాత్రమునకైన ను డపలయు.
శుక. 3. 315.

ద్వి. బాపురే యమునానఁ బ్రాలేమిగాక, రూపింప వాకంబె రూపసి గదె ...
ద్వి. హరిశ్చ. 4. 1036 పం.

రూపాజీవ. సం. వి. అ. స్త్రీ. వేశ్య, లంజె.

రూపాయ. వి. ఒక వెండినాణెము. (తారకా వర్ణ నము.)

సీ. కాలంబు పేరి చీకటిగొంగకు వణంకి పాఱంగఁ జల్లు రూపాయ లనఁగ... సుదంశా. 2. 150.

రూపార్చు (ఱుచు). స. క్రి. (√రూపాఱు.) రూపుమాపు.

గీ. గబ్బిబెబ్బులి డాకాల ద్రొబ్బి విరియఁ, బ్రామి రూపార్చుకున్న నీ బంటఁగాను.

రూపాఱు = రూపఱు. అ. క్రి. (√రూపు) నశించు, చెడు. (చూ. రూపార్చు.)

రూపాస్త్రీఁడు సం. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు.

రూపించు స. క్రి. (√రూపు.) నిర్ణయించు.

శా. పెంపేదం దమకిట్టి తక్కునలు రూపింపంగ నేలా ... భార. ఉద్యో. 3. 103.
భార. ఉద్యో. 1. 25.

2. విమర్శించు.

ద్వి. బాపురే యెంతనేర్పరి యొకో నలుఁడు, రూపింపఁ బెద్దయు రూఢికినెక్కె, యరుగు దీర్చిన మాడ్కి వలవడఁ దీర్చె ...
(రం. రా. యు. 316 పు. 14 పం.)

శా. గోపాలత్వ విరూపుఁడైన కతనం గ్రొవ్వ గ్గలంబై మదిన్, రూపింపం జొరకేను నిన్ను నిట సంరోధించి శాధించితిన్ ...
హరి పూ. 7. 199.

రూపిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. శ్వేతార్కవృక్షము.

రూపు. వి. (సం. రూపమ్.) 1. ఆకారము.

గీ. వినయమున ద్రోణురూపు మన్నన నమర్చి .. భార. ఆది. 6. 232.

కం. తన యింట నొండెడకు నెందును బోవక నెమిలిరూపుతో నొప్పెడు కేతనము తనరారు, చోటికిఁ జని యాసీనుఁడయి యాప్తజనములు వొగడన్. హరి. ఉ. 7. 21.

2 సౌందర్యము, చక్కఁదనము.

కం. నీ రూపు చూచి వలచితిఁ, గారుణికాగ్రణివి నన్ను గైకొనుము పరిహారంబునకుం గారణ, మేరూపునలేదు... హరి. ఉ. 8. 96.

గీ, ధరణిధరకన్య నిందించెఁ దనదు రూపుఁ, బరులు మెచ్చని చెలువు నిష్ఫలము కాదె .. హర. 4 3

వ. ... సకల సీమంతినీ సీమంతముక్తామణియగు నాముక్తమాల్యద రూపు నెలప్రాయంబు సాభిప్రాయంబుగాఁ జూచి తనలోన ...
ఆము. 6 104.

3. దేహము, శరీరము.

కం. నరతురగద్విరద రథోత్కరముల లో నతని శరముదాఁకని రూపుం, బరికింపఁ గానం ద, త్వరితత్వంబునకు వేఱువర్ణన యేలా
భా. ద్రో. 4 70.

గీ. మన్ను గేస్తుఁడు నగ్గియు మిన్న నీరుఁ, బ్రొద్దు నెలగాడ్పు లెవ్వాని రూపు లయ్యె ...
నీలా. 1 12.

చం. దొరఁకొని పూర్వజన్మమున దుర్జనశిక్ష యొనర్పఁగాని సుస్థిరమతి రాజ్యభోగములు చేకొనఁగాఁ దటిలేమి నాత్మలో, హరి తలపోసి సౌఖ్యముల నందఁగఁ దత్పురిఁ జెక్కురూపులై, సొరిది జనించె నా నృపతిసూనులు వొల్తురు శ్రీసమేతులై ... విక్ర. 1. 71.

సీ. ధర్మభూమిధరంబు పలురూపు లాయెనో యన మించు నర్మహర్మ్యములు గలుగ ...
ఉ. రా. 1. 233

4. విధము.

కం. నారాయణాస్త్రము మిమ్మోయి, వైరిచమూ సంచయంబు వధియింపకపో, రారాజును ద్రౌణి యుఁ దా, రేరూపున సంచరించి రెటఁగింపు తగన్ ... భార. ద్రో. 5. 391.

కం. ఈ రూపునఁ బొలివోయిన, వీరములో వృష్ణి భోజవిభు లేతేరన్, ద్వారవతి కరిగి నిలిచితి ...
ఉ. హరి. 2 35.

కం. మారుఁడు దుర్వారుఁడు సం.సారమిది యనాది
వంశసంరక్షణ మం,భోరుహవదనల చేతిది, యే
రూపున జాతిశుద్ధి యేర్పఱుప నగున్...
నైష. 7. 67.

వ. తనదు సాకార నిరాకారతలు వారికిఁ జూపు
జూపున దీపించు వాని... ఆము. 6. 98.

5. స్థితి.

చం. ... దానిది కలరూపెఱుంగ నవనీపతి
యుత్సుకుఁడయ్యె నాత్మలోన్ ...
భార. ఆది. 4. 30.

కం. . . కల రూపెఱుఁగంగఁ జెప్పు క్రమ్మఱ
నాకున్... భార. కర్ణ. 1. 12.

వ. ... మాయంగుళీయకంబు నీకెట్లు కలిగె? ఉన్న
రూపు చెప్పుము... కాశీ. 4. 100.

6. నిజము, సత్యము.

క. వారుగలరు వీరుగలరు, పోరికివని చెప్పెదీవు
పొంగారుచు మీ,వారిని మిమ్ముఁ నరేపుగ, దా
రూపేర్పడఁగఁ జూచెదం గితవసుతా.
భార. ఉద్యో. 4. 206.

7. కన్నెపిల్ల మెడలోఁ గట్టిన బంగారునానెము.

ఉ. ... నేఁ, జేరక పూవుదీవియలచెంతనె నిల్చి
లతాంగిరూపు క,న్నారఁగఁ జూచి వచ్చితి
వివాహఋరుహాంబక నీకుఁ దెల్పఁగన్...
వసు. 2. 55.

ఔ. రూపగు, రూపడఁగు, రూపడఁచు, రూపర్చి,
రూపఱు, రూపని, రూపార్చు, రూపాఱు,
రూపించు, రూపుమాపు, రూపువిలాపించు,
రూపుమాయు, రూపుసెడు.

రూపు(లు)మాపు. స. క్రి. (రూపుమాయు)
1. నశింపఁజేయు.

ఉ. బుద్ధులు సెప్పుచెల్ల నటుపోవిడు మెమ్మెయి
నైన సౌఖ్యసం,సిద్ధి యొనర్పు నాకు నెడ సేసి
నఁ దావము రూపుమాపు ...
భార. విరా. 2. 76.

మ. .. డెందములోన ధర్మపటిమం ద ద్భూప
సేనాంగద,ర్ప సముద్రేకము రూపుమాప,గళిత
ప్రారంభులై రంతటన్. రాఘవ. 2. 20.

2. చంపు, మృగికొందించు.

మ. ... దుప్పుల్ నుగ్గునూచంబులై, పాలియం
జేసి వరాహసంఘముల రూపుల్మాపి సింగం
పుగుం,పుల నెల్లం దెగటార్చి... శుక. 1. 176.

రూపుమాపించు. స. క్రి. (రూపుమాయు.) నాశము
చేయించు, చెడఁగొట్టించు.

వ. ... పౌండ్ర భూపాలుండు...స్వస్తిక సర్వతో
భద్రవంద్యావర్తపిచ్ఛందకాదిహర్మ్య ప్రాసాద
సౌధంబులు రూపుమాపించియు ...
ఉ. హరి. 3. 36.

రూపుమాయు అ. క్రి. (రూపు+మాయు.) నశించు,
చచ్చు.

ఉ. మ్రొగ్గెడు వాహనంబులును మోములు
వాడఁగ వాహనంబుల,న్డిగ్గి, తలంగు సైనికులు
నేలకుఁ గష్టపుఁ జొప్పుసొప్పగన్, ద్రగ్గ నిడం
బులుం గులముఁ దన్నుఁ దలంచి యెదిర్చి
యొంగిమై, మ్రగ్గెడువాఁడునై కురుధరావరు
సైన్యము రూపుమాయఁగన్
భార. కర్ణ. 2. 355.

రూపుసెడు. అ క్రి. (రూపు+సెడు.) నశించు,
చెడు.

ఆ. అంత నిలక యమ్మహాబలు నిగ్రహింతుఁ, జేసి
శత్రుబల విజృంభణంబు, రూపుసెడ హరింతు
నేపున వావార,లెల్లఁ జూచి సంతసిల్ల ననుచు...
రాఘ. 4. 197.

కం. ఏమిట రక్షగుఁ బురుషుం, డేమిట రూపు
సెడు నాకు వెలిఁగింపుము తే,జోమహిత
యనిన నతఁ డా,భూమిపతికి నిట్లనియె
భూపప్రవరా ... భార. శాం. 5. 3.

రూపవ్యము. వం. విశ. (అ. అ. అ.) 1. అందమైనది.
మనోజ్ఞమైనది.

వి అ. న. వెండి. 2 వెండినాణెము. 3. బంగారము.

రూప్యాధ్యక్షుడు. సం. వి. అ. పుం. టంకశాలకు యజమానుఁడు, కోశాధిపతి.

రూషకము. సం వి. అ పుం. వాసకవృక్షము.
విణ మిశ్రితము

రూషితము. సం విణ. అ. ఆ. అ. 1. ధూళి మొ. వానిచేఁ (ఖాయఁబడినది,) కప్పఁబడినది. 2. కఱుకుగా చేయఁబడినది. 3. రత్నఖచితమైనది.

రె

రె అవ్య. ఆశ్చర్యార్థకమును వాక్యాలంకారమునగు, నఁట్, బాపు మొదలగువాని కనుప్రయుక్తము.

గీ. మైకాఁకకు నుజల్వమందులఁ బెట్టేరు దీనిచేఁ గాఁకలు దీఱునఁటరె.... కలు. శ. 18.

చం. సర్వములయారెమేలుగ్రుబిలి బాగురెమూర్ఛవకంపితంబు బాపురె... ఉ. రా 6. 135.

రెంచే వి. (జూదమునందు) రెండు (శ. ర.).

రెంజితుంజి క్రి. విణ. సంపూర్ణముగా, పూర్తిగా.

ద్వి. దేవహెచ్చరిక దైతేయారి యనుచు, కీవిమైమున్న కట్టికవారు నడుమ, వలరు శంఖధ్వనులదరంగ దైత్యకులవధూగర్భార్భకుల రెంజితుంజి, యఱిముఱి మురువేప నా వాద్య గతులఁ, గుబుచల నిడఁదలఁగూడి వాయింప, సన్నమెఱింగి యాసన్నకాళియలు, సన్నలోమగఁగూడి ఒళిమఁబూరింప ....
అ. మ. క. 5. 2. 41 పొ. 14 పం.

రెంట. వి. (√రెండు.) 1. రెండగుట.

కం. ఆరెట్లట్లగఁ దమ్ముఁడు, జేవ ముత్తెంపు సరులఁ పేడియచన్నుల్,లో రెంట బుటి పె
ఆము. 5 23.

ఉ. బంటుతనంబు పెంపెసఁగఁ బచ్చరి శారున్నకమొక్కు వెట్టి యా, యెుగ్రిరియైనయట్టి శివ యోగాముద్రము నాదు కోలలన్, రెంటలుచేసి శీఘ్రమువ నిక్కముగాఁ జలికొండ కూఁతుపు, ట్టింటికి వెంట గౌరి చన నీకునితోఁ బఱతున్ సురాధిపా.... వీర. 2. 65.

2. (నీతి) ద్వైధీ భావము.

గీ. ... షడ్గుణములగుచుఁ, బేరుకొనఁగాను వగుసంధిపోటుపోక, యునికి రెంట ననండన సుగ్రమూర్తి .. అం. భా. 2. 169.

విణ. రెండర్థములు గలది (వాక్యం.)

గీ. భోగి సహవాస సంబంధములు భజించు, భువనధారి హస్తంబునఁ బోయుమనుచు, రెంటమాటల బలిఁ బ్రతారించినట్టి, దంభవామన మామనస్థాప ముడుపు. నైష. 8. 148

రెంటఁద్రాగుడుమెకము. వి. (రెంటఁద్రాగుడు + మెకము) ద్విపము, గజము

గీ. గాలితేజిమెకంబులు క్రోలుపులుల, కొదమసింగములే రెంటఁద్రాగుడుమెకంబు, లల త్న ధ్వాజమునిరాజనిలయమునకు, బలకరంబున జోడుల వగిదిఁ బొలిచె. రామా. 5. 51

రెంటత్రాగుడు. (√రెంట.) వి. ద్విపము, గజము ఏనుఁగు.

సీ. రెంటత్రాగుడు చట్ట రెంకెంపుతాలుపు తలపువ్వు తండ్రిలో నిలుచు జియ్య ...
ప్రబంధ. 1583

రెంటత్రాగుడుతిండి. వి. (రెంటత్రాగుడు + తిండి.) సింహము

కం. ఒకమున కంకెను బ్రజ్ఞాబల మెక్కుడు గాదె బుద్ధిబలమునఁ బేర,చ్చలమునఁ గైకొను హాలిగాఁ,దలఁద్రుంతుం జెండి రెంటఁ ద్రాగుడు నడన్. వేం. పంచ. 1. 347

రెంటపేట వి. (రెండు + పేటలు.) జేములు (చి. ని).

రెంటము వి. 1. రెంకెము, జమిలినూలిబట్ట.
ఉ. కుమ్ములు హాస్యవాహములు గుత్తపు సుగ్గడి

తంపుఁ దోఁపు రెం,టమ్ముల్లు దట్టుపున్న మృగ నాభియుఁ జాఁదును నోడె... క్రీడా. 46.

2 పార్శ్వమందలి కట్టు టట్టమడత, రొండి.

సీ. మృతమర్త్యు రెంటావ నిడ్డఁజాలక నెత్తు రంజిల్లు వెనుపొట్టముంజివాని ... ఆము. 6. 19.

రెంటాడు స. క్రి. (రెంట + ఆడు.) ద్వివిధ ముగాఁ బలుకు.

మ. భయముం దత్తరపాటు దైన్యమును దోఁపన్ స్వామి శ్రీరామ మీ,దయకుం జాత్రుఁడఁ గానె యేమిటికి నిద్రాణిణ్యు చిత్తుండవై,తి యథార్థస్థితి రాఘనుం డనియె భక్తిం గొల్వ లేదో హిత,క్రియలం దేమటియుంటినో పలుకులన్ రెంటాడి కావైతినో.

శ్రీరం మా. 2. 124.

రెంచెము. వి. గెంచెము. జంటనేఁతవస్త్రము.

సీ. పుటియల చౌకీలు పొలుపైన తలపాలు పన్నగ విసఁటము బన్నసరము, ఒలుకుల బూది క్రొవ్వ లవులజవ్వాది వేలిమి మెకము పిసాళికుళము, చాఱలరెంచెంబు సన్నంపు గెంచెంబు ఖాను పండులచాలు పసిఁడినూలు. వరాహ. 9. 88.

సీ. పులితోలు రెంచెంబు వెలిపట్టు గెంచెంబుఁ గటిమండలంబున గరిమఁదనర ....

రుక్మా. 1. 29.

సీ. పులుగురాయని చట్టుపలవన్నె నొరవట్టు హుంబట్టు జిలుఁగు రెంచెంబుతోడ ...

ఆము, 1. 12. యయా. 4. 3.

రెండర. వి (రెండు + అర) రెండునర. సార్థ ద్వయము.

ఉ. అర్ధమ రేయిఁ బోయిరి శివాయని పల్కుచు రెండరామడన్ ... కాళ. 4. 55.

సీ. రెండర యేఁట నొక్కండధిమాస మిట్లెక్కిన యన్నెలలెల్లఁ గూర్చి కొనఁ బదు మూఁడు హాయనములు దప్పక నివ్వటి తోడన నిండె. ...భార. విరా 4. 232.

(ప్రాఁతప్రతి పా. రెండేఁడులరకు నొక్కండధి మాసము. అని భా. ఆ. వ్యా. పా, రెండవ యేఁట. ముద్రి. పా.)

రెండాడు. అ. క్రి (రెండు + ఆడు.) 1. రెండు మాటలాడు, ఒట్టమాడు.

కం. నేలయు మదకము తేజము, గాలియు వాక సము నెఱుఁగఁ గాచితి నాకై, కోలిడె రెండాడఁగ నా, నాలుక మీ కులమువారి నాలుక లటవే ? ద్వా. 5. 195.

2. నిందించు (ఎదురుచెప్పు, ప్రతిఘటించు.)

కం. రూఢిగ బిజ్జనదను రెం,డాడిన భూపతుల శిరము లసిముఖమునఁ జెం,డాడుమఁ గయ్యము లిచ్చవడె, యేడెన్నఁగఁ బొడిచె జయమహీ వల్లభుఁడై.

(చూ. ఆ సా. ప. ప. 8.) కొండిదేవ శాసనము.

రెండవసూతకము వి. (√రెండు) మృతా శౌచము, మైల.

సీ. ఎట్టి చుట్టంబేని యింటికేతేర రెండవ సూతకముఁ దెల్పి యవలఁ జొనుపు ...

పాండు. 4. 149.

రెండు. వ. బౌ. ద్విశబ్దార్థకము.

(దీనికి వృత్తియందు హల్లు పరమగునపుడు ఇరు ఇను ఆదేశములగు, అచ్చు పరమగునపుడు ఈరు అనునదియు, వికల్పముగా నాదేశములగును. చూ. ఇరు, ఈరు. సమాసమున వర్ణవికారము వైకల్పికముగానగు. బ. రెండ్లు, రెండులు.)

ఉ. కొండని వేడ్కతోఁ బసిఁడికొండ ధనార్థుల కెల్లఁ బంచి యీకుండుట దాన ధారకుఁ బయోనిధుల్ వ్యయింపఁగేమి యీ, రెండవ కీర్తులం దలధరించినవాఁడు ...

నైష. 1. 51.

మహాస్రగ్ధర. స్వనిలింపావాపదశ్యాళవదతిలమిథ స్తాంతమ్యంబు లీ రెం,డును దీనుల్గాంచు వమ్మా డుపులనె ... ఆము. 1. 58

గీ. నాలుగింటను వెండియు నాలుగింట, రెంట
నైదింట మఱియును రెంట వేల్చి, యజ్ఞశీలు
రారాధించు నట్టి విష్ణుఁ, డిష్టదాయి ప్రసన్నుఁ
డయ్యెడును నాకు భార శాం. 4. 222.

కిం... పెల్చినయే నమ్ముల నా రెంటిని ద్రెళ్లఁగ
నేసెఁ గడుఁగరిన హృదయుండై ...
భార. అను 5. 49.

కం. రెన్నెల్లలోన నాకుం, జెన్నొందఁ వధీనగాఁగఁ
జేయుఁడు .. భా. రా. సుం 204.

కం తనబిడ్డమధ్యమున జూచిన దలతేకున్న
వాఁడు చెల్లున రెన్నెల్లను ...
జై భా. 8. 100.

గీ. ఇంక రెన్నెళ్లు నూఁచు నీ వంకఁ దెగువ, గలుగ
కుండ బ్రతుకులూళ్లు దలఁచి పోవ ...

వి. భేదనము.

చ పతియుడ రెంటు తేజ కులభామలు భారతఁ
దెట్టఁడైన సమ్మతిఁ జరియించు టొప్పు ....
భా. రా. అయో. 297.

రెండాఱుచేతుల జేఁడుఁ = కుమారస్వామి.

మ. ... రెండాఱుచేతుల జేఁ డుండిన జెల్లు
టల్లు గనుమా దోషాచరగ్రామణీ ..
ఉ. రా. 3. 62.

రెంటికిఁ జెడిన రేవఁడు = ఉభయభ్రష్టుఁడు.

గీ. అనుదినము నిట్లు ప్రాతికూల్యము భజింపఁ,
జఁడికతమున ముని బ్రహ్మచర్యనియమము
వకు గృహమేథి వర్తనమునకుఁ దొలఁగి, రెంటి
కినిఁ జెడ్డ రేవని రీతి యయ్యె ...
జై. భా. 4. 87.

జ రెంట, రెంటఁద్రాగుడు మేకము, రెంట
త్రాగుడు, రెంటద్రాగుడుతిండి, రెంట పేట,
రెంటాడు, రెండర, రెండాడు రెండవనూత
కంబు, రెండుదలచు.

రెండుదలఁచు. అ. క్రి. (రెండు + తలఁచు.) కపట
ముగాఁ బ్రవర్తించు.

సీ. వేదఘోషణలేని వీట నున్న యతండుఁ దలి
దండ్రులకు రెండుదలఁచు నతఁడు ...
జై. భా. 1. 86.

మ. తలయుం గోకయు వీడఁగాఁ జలిచి సంతా
పంబునం గాశికానిలయం బొక్కఁడ చొచ్చి
చచ్చిన నుతు వీక్షించి శ్రీవిష్ణుభక్తుఁ కున్
రెండుదలంచు ద్రోహులకు యుక్తుల్ గొల్చునే
యంచుఁ దద్విళిపిశోవలపాత భగ్నశిరఁడై
ప్రాణంబులం బాసిన౯. జై. భా 8 112.

రెంబ = రెమ్మ. వి. ఉపశాఖ. (శ. ర.)

రెక్క. వి. 1. పక్షము

గీ. అతివ చన్నులు జక్కవలగుట కేమి, నంది
యంతింత దండలచోయ నిగుడి, రెక్కకై
యుండ సొంపునఁ బిక్కటిల్లి, వలిపపయ్యెద
యను చిన్నివలను దగులఁ. (యయా. 4 43)

కం. గ్రక్కునఁ జని వ్రాలుదువో, రెక్కలుగట్టు
కొని దివిజరిపు మేడలపై .... ప్రభా. 4 86

ద్వి. రెండు హస్తము లెత్తి రెక్కలతోడి, కొండ
రివ్వున వచ్చు కొమరు దీపింప ...
రం రా. బాల. 27 పొ. దశా. 1. 14.

2. పక్షతి, రెక్కమొదలు.

సీ. .... రెక్కనాఁ బక్షతియగు ...
ఆం. భా. 2 99.

జ రెక్కచాఁపు, రెక్కతలుపు, రెక్కలతేజి
రెక్కపాయ.

రెక్కచాఁపు. వి. (రెక్క + చాఁపు.) అంతరీయోత్త
రీయముల జత. (చి ని.)

రెక్కతలుపు. వి. (రెక్క + తలుపు.) ద్వారమున
కిరుప్రక్కలనుండు రెండువలకలతో నేర్పఱచిన
తలుపు. (చి. ని., శౌ., వా.)

రెక్కలతేజి. వి. (రెక్కలు + తేజి.) గరుత్మంతుఁడు

ద్వి. శ్రీనతిపతుఁడైన శ్రీరంగశాయి, మెచ్చి
రెక్కలతేజిమీఁద నొంపారు, లచ్చితోఁగూడ
నుల్లము పల్లవింప, నారూఢుఁ డగుచు...
ద్వి. పరమ. 7. 494 పొ

రెక్కపాయ. వి. (రెక్క + పాయ) రివటపాయ. (చి. ని.).

రెక్కొను. అ. క్రి. (రేకు + కొను) 1. వర్ధిల్లు.

[illegible]ములు మోచి రెక్కొందమని సుమీ [illegible] [illegible] ...
[illegible] 1. 72.

మ. అ[illegible] [illegible] పల్లవ [illegible]పుం, బులుచే రెక్కొని కొమ్మ[illegible] [illegible] సరాళి [illegible] నెక్కి [illegible] ...
చంద్రా 3. 31.

2. రేఖుకొను. (శ. ర.)

[illegible] రెక్కొనతేమ*

రెక్కొలుపు. స. క్రి. (√రెక్కొను.) వర్ధిల్లఁ జేయు.

సీ. అనఁగ యాపగవారినైనఁ ద్రోవఁగఁ జాలి కుసుమమైన రెక్కొలుపఁ జాలి ...
చంద్రా. 4. 20.

రెక్కొలు. వి. (√రెక్కొను.) రెక్కొనుట. (శ. ర.)

రెచ్చరించు. స. క్రి. (రెచ్చు.) రెచ్చఁజేయు.

గీ. అడవిఁ దడవిల్లుఁ గైకొని యమ్ముఁ దొడిగి [illegible] నిపు రెచ్చరించి మంచి, మెక ముఁ బడవేసి నిచ్చలు మెచ్చఁజేయు, నట్టి నాయకు రాలిఁ జాయఁగఁ దగునె ...
వాల్మీ. 2. 128.

రెచ్చించు. స. క్రి. (రెచ్చు.) రెచ్చరించు. (చి.ని.)

రెచ్చిల్లు(లు). అ. క్రి. (రెచ్చు.) విజృంభించు, చెలరేఁగు. (చి. ని.)

రెచ్చు. అ. క్రి. విజృంభించు.

గీ. మచ్చికలుచేసి డాయుచో రెచ్చిపాఱుఁ, జెలఁగి యగ్గారడంపుఁ బసిండిజింక ...
అచ్చ. రా. అర. 48.

రగడ. మోదు మోదుగపువ్వు రెచ్చెను, ముమ్ము మున్నరకైక ముచ్చిరి... వాల్మీ. 3. 114.

సీ. త్యాగియైనట్టి సంతానంబులకు తెచ్చి గతితేమి పెట్టిన గడుసుందనము ష. చ. 2. 32.

జ: రెచ్చరించు, రెచ్చించు, రెచ్చిల్లు.

రెచ్చెల. విణ జగడాలమారి. (శ ర.)

రెట్ట[1]. వి. [illegible]

[illegible] దగ దొట్టఁ జని రెట్టఁ వడఁ గొట్టె సుడుపేథి బెళగున్న కొక్కెయుణుజ ...
మను. 4. 58.

గీ. పవకముక నిండి వానల పవను[illegible], [illegible]ముపై గూళ్లుపెట్టిన ద్విజగణంబు, రెట్టలో నెత్తుపడి యుండుటెంప శుక్రశిష్య[illegible] చెక్కులలో చెట్లు మొలచె. శశా. 4 28.

రెట్టఁబెట్టు = **రెట్టవేయు.** (పక్షి) మలవిసర్జనము చేయు.

ఆ. అచట రెట్టఁబెట్టి యరొక్కదయముగాఁగఁ, దడయ కరిగెనంత దారిరెట్ట, శిలలసంధిఁ బొందె మొలచె నందొక సత్ఫలజఫలములోని బీజమొకఁడి కేయూర. 3. 45.

రెట్ట[2]. వి. 1. భుజము.

ద్వి. మఱుఁగుఁ జొచ్చిన [illegible]కుమారుఁ, గుదికిలఁబడ రెట్ట గుడియించి [illegible]...
ద్వి. హా[illegible]. ఉ. 201 పం.

కం అరి బెట్టిదంబు రామున, జనపతి చూడంగ సురుచి సవతికొడుకుఁ [illegible] రెట్టఁబట్టి పొమ్మని, వెనుకకుఁ బడఁద్రోసి వీఁపు ద్రేసెం బెలుచన్. వి. పు. 2. 15.

గీ. అలుకచేనుండ బుగ్గ[illegible], తొడలు వడి రెట్టి కోదండ మడగఁ గట్టి, రెట్ట లెగఁబెట్టఁ బట్టించి తేపుమాపుఁ, గొట్టుబెట్టుగ సజ్జన కోల దెగను. హంస. 3. 141.

2. పక్షి రెక్క. (చూ. రెట్టకట్టు.)

జ. రెట్టకట్టు.

రెట్టకట్టు. వి. (రెట్ట[2]) రెక్కల యాకృతి విశేషము, రెక్కలకూర్పు.

సీ. వెడదసన్నపుటత్తె బ్రేళ్లుబ్బు చెక్కిళ్లు రెట్ట
కట్టెదురికి మిట్టబోర. ప్రబంధ. 191.

రెట్టి విశ. ద్విగుణము.

చం. పొరిఁబొరిఁ బ్రీతి రెట్టిగ నపూర్వవిలోకన
మాచరించు.. భార. విరా. 1. 209.

ఆ. ఖూడి, యద్భుతంబు రెట్టియై జనింప.
హరి. పూ. 8. 192.

సీ. మైనిండు పాలీని మగ్గంపుఁ జకచకల్ బూది
పూతకు రెట్టపుట్టసేయ.. చంద్రా. 3. 89.

ఉదా రెండురెట్లు, మూఁడురెట్లు.

జ. రెట్టించు, రెట్టింపు, రెట్టిత్రావుడు.

రెట్టించు అ క్రి. (√రెట్టి) ద్విగుణమగు, ఇను
మడించు

క. నీలధూపఘాతపత్రి, ధ్వజకంకటఖండవేష్టితము
లైన కరు, వ్రజగాత్రశకలములు వారిజనాథ
కనుంగొనంగ రెట్టించె వగల్
భారం. స్త్రీ 2 53.

శా. శ్రీరమ్యాంఘ్రియుగంబు గింజుకొనుచుం
జెల్వంబు రెట్టింపఁగన్ ...
హరి. పూ. 5. 170.

కం. నిట్టూర్పులు దళుచయ్యెను, గట్టులదొరకలికి
కలికికన్నులయందున్, రెట్టించె ధవళ
కాంతులు, పట్టుగఁ గనుఁదెవ్వలలసభావముఁ
జెందెన్ జాహ్నవి. 1. 91.

వ. క్రి. ద్విగుణము చేయు, ఇనుమడించు.

సి. తరువాత నదిమొదల్ దప్పక రెట్టించి ...
అప్ప. 4. 143.

వ. .. ఉత్కృతియందుఁ బుట్టిన సమవృత్త
సంఖ్య రెట్టించి ... అప్ప 4. 139. టీక.

రెట్టింపు విశ. (√రెట్టించు). ద్విగుణితము.

సీ. రెంటత్రాగుడు చట్ట రెట్టింపుతాలుపు తల
పువ్వు తండ్రిలో నిలుచుజియ్య.
ప్రబంధ. 153.

రెట్టిత్రావుడు వి. (√రెట్టి.) ద్విపము, ఏనుఁగు.

వ. ... పదయుగనఖాంచలంబులఁ బంచంచు
చూపుటంబుల రెట్టిత్రావుడు బొబ్బమెకము
దచ్చికాళ్లి మెకంబుల నిరీక్షించి కలుచుక
యుప్పరంబున కుప్పరం బెగసి మల నెలయేళ్ల
పులినతలంబుల వజ్జగా వజ్జగాఁజెండు గండ
భేరుండ కాండంబులును ప్రబంధ. 156.

సీ. ... చెలఁగి అంకెలువైచు వెలిగిబ్బ మావులో డా
వంక నొఅపౌ మిటారితోడ, రెట్టిత్రావుడు
గాము చట్ట డువ్వెలువతో ...

గీ యతునకు మ్రోల హరుఁడు ప్రత్యక్షమయ్యె.
శ్రీరం. మా. 4, 80.

రెట్టు. వి. ముతుకబట్ట. (శ. ర.)

రెడి వి. రెడ్డి.

కం. చాలు విసాళింపకుమని, యాతరి రెవెసాని
మగని వదలించి సుతుం, దాలును నీవును
నిచ్చోఁ, దాలిమి వసియింపుమని యతని
లాలించెన్. వేం. పంచ. 4, 453.

రెడ్డన. వి (రెడ్డి+అన[1]), రెడ్డన్న, రెడ్డి.

కం. ఈ రీతినుండి యొకనాఁ, డా రెడ్డన పనికిఁ
దలుగు లమరించుటకై, నారలు గావలెనని
పొరు, గూరికినై పోయి మట్టియాడలు
దేరన్. శుక. 2. 338.

రెడ్డి=రడ్డి. వి. (ఎత్వమునకు నిర్ధారక ప్రయోగము
కనబడలేదు.) కాఁపులలో నొక తెగవాఁడు,
గ్రామాధికారి.

గీ. దొడ్డయేశ్వర వివకోటరెడ్డి విభుల ...
కాశీ. 1. 24.

గీ. రెడ్డికొడుకైన యొక యెడ్డెబొడ్డిగీఁడు, పొల
ము దోఁకరి కాచెనుబోతువంటి, వాఁడయో
దాని మగఁడఁట వాణిమగని, కెంత
చెడిపోయెనో బుద్ధి యెట్లుగూర్చె.
ఉ హరిశ్చ. 4. 12.

మ. . . మేఁ, కెరువుం గుంపటి మంచమెక్కిరి
ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్లజ్జడివ్ ... అము. 4. 134.

గీ. అనిన నలఁతిగఁ గోల్పోక యతఁడు రెడ్డి, రాజుఁ గనుననని... ఆము. 6. 83.

జ. రెడ్డర, రెడ్డిపాలవంకెలు, రెడ్డివంకెలు, రెడ్డి వారి వానఁ బ్రాలు.

రెడ్డికము. వి. కూర్చొనుటలోని భేదము. ముడుచుకొన్న యొకమకాలి తొడమీఁది మోఁకాలు మీఁదుగా ముడుచుకొన్న కుడికాలి పాదము మోపి, ఆ కాలిని వీఁపును వస్త్రముతో బిగించి కట్టుకొని కూర్చుండుట. ("రెడ్డిగము" అని శ. ర.).

వ. ... వలువకు రాజధానియైన మనోవత్ నగంబు దనకు మణికిరీటంబుగా మెఱయు నగరాజంబునకు రెడ్డికంబునుం బోలె నొద్దునం బదివేల యోజనంబులు పొడవున ముప్పదివేల యోజనంబులునై చుట్టి వచ్చి వియచ్చర ... ప్రవాళంబగు చక్రవాళంబున సూర్యాది గ్రహములు సంచరించు ...

వరాహ. 10. 114.

రెడ్డిపాలవంకెలు. వి. బ. (√రెడ్డి) ధాన్యవిశేషము.

సీ. పచ్చపసుల్ రెడ్డిపాలవంకెలు సుఖభోగులు పచ్చకర్పూరనరులు ... హంస. 4. 123.

రెడ్డివంకెలు. వి. బ. (√రెడ్డి.) ధాన్యవిశేషము.

వ. ... వసపుగన్నేర్లు గుత్తివంకపుత్తులు రావి పూరాజనాలు పొన్నశ్రీరాజనాలు నివ్వరులు సీగకాపులు రెడ్డివంకెలు చౌటవరులు టి గెమల్లెలు సుఖభోగులు ...

ప్రబంధ. 112.

రెడ్డివారినానఁబ్రాలు. వి. (√రెడ్డి) ఒకానొక యోషధి (వృ. వి.). శ. ర. (బ్రౌ., వా.)

రెపరెప వి. 1. నిప్పు మండునప్పుడగు ధ్వని కనుకరణము. 2. గాలి వీచుటయందగు ధ్వని కనుకరణము. (శ. ర.).

రెప్ప=ఱెప్ప. వి. నేత్రపక్ష్మము. (శ. ర.).

ఉ. అప్పుడు భీష్ముఁడేమి హృదయంబున నుమ్మలి కమ్ము గూరఁగా, నెప్పటి చందముల్ విడిచి యేడ్తెఱఁ దక్కిన చూడ్కుల్ రొండొరు, బ్రెప్పలమాటునం బొలయ నీ సుతుపాలికి వచ్చు రాజులం,దిప్పు డతండు నాకవదే యని కర్ణుఁ దలంచి రందఱున్ . .

భార. ద్రో. 1. 14.

ఉ. కోరిక ఱెప్పలెత్తుచును గొంకక నంచెరెప్ప వ్రాల్చుచున్ ... కళా. 2. 276.

రెప్పము. విశ. పూర్ణము.

శా. ఆలోకించెదు శార్ఙ్గముక్తవిటుకాణౌఘంబుచే నీ మొనల్, నేలం గూలఁగ ఫాలపాలికలతో నిండారు రక్తంబులన్, గ్రోలం గోలెఁ బిశాచ జాలికలు నైకొన్నన్ మణిశ్రేణితోఁ, గ్రాలం బట్టిన వెండికోరల గతిన్ గప్పంబు రెప్పంబుగాన్. ఉ. హరి. 4. 195.

(శ. ర., వీరేశ. పా. వావిళ్ళపాఠము. కప్పంబు లొప్పంబుగాన్.)

రెపరెపమను. అ. క్రి. (జఠరాగ్ని.) మండు, ఆఁకలి యగు.

వ్యవ. వానికిఁ గడుపులో రెపరెప మనుచున్నది.

రెప్పాల. వి. వన్యవృక్షవిశేషము.

(పాదిరివంటి యాకులు గలది. దీని యాకు కారముగ నుండును. ఈ మ్రానిపలక దంతమువలె ధవళమై స్నిగ్ధమై యుండును. చి. ని.)

ద్వి. బోల పంపములు నరోళ కుంజములుఁ, బాలమ్రాఁకులును రెప్పాల మ్రాఁకులును.

ద్వి. పరమ. 2. 54 పా.

రెబ్బ. వి. రెమ్మ, ఉపశాఖ.

ఉదా. రెండు కరివేప రెబ్బలు తెమ్ము.

సీ. రెమ్మ రెబ్బ రివట రివ్వ నెంగ చివ్వ ... అవ నుపశాఖ చెలఁగు... ఆం. భా. 2. 37.

రెబ్బు. స. క్రి. సంహరించు, చంపు.

కం. ఉబ్బఁడు లిబ్బులు గలవని, తెబ్బఁడు రిపురాజుగాని రేఖలవఱరా,యబ్బఁడు. పరభామినికై, యబ్బఁడు శ్రీపాదకమలని యబ్బఁడు ధాత్రిన్. జకా. 1. 20

సీ. పంచవన్నియెడాలు వట్టించెనే రాజు వర వీర
భద్రేభ పటలి రెవ్వి... బహు 1. 55.

రెమ్మ = రెంబ. వి. 1. కొమ్మ, ఉపశాఖ.

సీ. సురభిశశ్వసనంబు ... ... రవల్లి గ్రుచ్చి
చాపుబు సోఁకఁ గ్రోవిరెమ్మ...వసు. 1. 156.

సీ. గామితఫలములు ఘటియింప వేలుపుఱేఁడు
పెంచిన చెట్టురెమ్మ కొమ్మ.... దశా. 3. 35.

ద్వి. కులుకుముద్దులగమ్మ గొజ్జంగిరెమ్మ ...
సిం. 1. 654., ఆం. భా. 2 37.

2. పూ ఱెకు, పుష్పదళము.

సీ. తేనియ వాప్పులు నూనియ జిగిఁజిమ్మ తమ్మి
పూరెమ్మ దోదుమ్మి క త్తి... ఘటికా. 2. 25.

మ. తఱచు త్వేయు నిఁకేల యూ తెఱవ యూ
దానిమ్మ పూరెమ్మ యూ, సెటిఁ గప్రంపుటు
వంటి క్రొమొగ్గలక... ఉచ్చ. రా. బాల. 139.

రెమ్ము స క్రి. దృఢముగాఁ బట్టుకొను, ఒడిసిపట్టు.

ఉ. ఇగ్గెడు వెన్కకుం బయిక నీడ్చితఁ బైఁటఁ
దొలంగఁజేయుఁ గే,లొగ్గకు రెమ్మి పోఁక
ముడి యు ... గ్రుంగుటి రెండుకొంగులున్.
విగ్గ ... ... ఏడు పెట్టడు ...
నిఙ ఏ ? 30.

ఉ. ఐల్లి ... ... ములు ... మీఁద
... వెలుగ ... వాని కొ వె ద్రుక
... రెమ్మ ... వెల్లు ...
చ ... చిమ్మ ... క్రోవిని ... కై పడన్ ...
సాంకే. 1. 7?

గీ. రెమ్ముచును బొంచములు గూర్చి రెండు ... ...
... గళక త్తెరలు గట్టు ... గ కూడ, తిరుగఁ
బడి కురుల లగరుల్ దీకొను గతి, నురికి తలఁ
దలఁ దాకించు నొకరి కొకరు. ప్రబంధ. 38.

సీ. కడవనంబుల రెమ్మి పెడమర్లుగాఁ జుట్టి
గూమవో వడిపీఁచుఁ గొట్టి కొట్టి ...
వాల్మీకి. 2. 96.

సీ. కొదవునింగ ... ... కొనక్రొవ్వెఁ బిగఁజుట్టి పద
లక పడరెమ్ముచువాలు మగలు ..
సానందో. ?. 53.

రెల్ల. వి. 1. వెన్నులోని భాగము, కటిత్రికదేశము.

సీ. అవని ... ము ... మఱి దుఁడుల ... రెల్ల
రెల్లఁ ... బువ్వు మొల్ల మయ్యె.. పద్మ 9 2.6

సీ. కటిత్రికదేశంబు గనుపట్టు రెల్ల నా...
ఆం. భా. 2 2'7.

2. సిక్థకము, మెతుకు. (శ. ర.)

రేయి = రేయి. వి. రాత్రి.

చం. .... పూర్ణిమలఁ బికాళిఁ గుట్టునుకు
త్రికచంగ ధమ్మిపుదాంవట్టు, శేషము తెయి
మల్లికాళిర తి చక్కఁగఁ జేయకయుండ నిల్పు
నా,యమ మఱునాఁటికిం గలుగ శాంతగళ
చ్ఛ్రితి గుంభితాక్షుపుల్. అము. 5 150.

కం. ఈ తేజోనిధి కర్ణ్మమె, తాతికినత్వాఁ...
జెంద రామి యనుచు ఖ,ద్యోతు ... యి సరుచి-
చేయు వి,ధాత కరిం గడచి నిప్రతాపము తాకి
ప్రబంధ. 145.

గీ. అవని సురభామయును బోలె సద్దము రేయి
... ముని వచ్చె ... ప్రసాదమునను, గని
నాకు నొసంగు శ్రీకరిసాధ్వి, ప్రమద ...
... వాక్యోపధిమమును మెఱయ...
కుచేల. ?. ?

కం. ... ... రపు, ...
వెడ ... ... మేనిఁ,దయ ...
పద్మ. 2. 15?

(ఇట. రెయి + ఉను. అని పదచ్ఛేదము.)

జ. రాయివెల్గు.

రెయివెల్గు. వి. (రెయి + వెల్గు) చంద్రుఁడు.

చం నెల రెయివెల్గు చెంగలువనెచ్చెలి ...చంద్రుఁ
డగుప్ మహేశ్వరా... ఆ. భా 1. 77.

రెల్ల. వి. 1. వరి. మొ. వాని యెన్నులో నొక
భాగము. 2. మెతుకు. (శ. ర.)

రే

రే¹=రేయి. (సం. రాత్రిః) రాత్రి, నిసి.

కం. పలుకులఁ బనిలేదీ రే, తలపెట్టకపోరువా రుదగ్రత నేనుం, బలము మెఱయఁ జాంచా లుఁ, బోలియింపక కత్తశంబువుచ్చ వరేంద్రా. భార. ద్రో. 5 37.

కం. నా విని సుబలతనూజుఁడు, దేవా నీయాన యేను దెల్లంబుగ రే, యీనెంచె నెమ్మి నమ్మిన, భావించితి పనియె .... భార. అర. 5. 232.

చం. ... బంగరుప్రుమేనల సోరణగండ్ల వెంట రే, ల్వని యెదు రిక్క మొత్తములు ... నీలా. 1. 29.

ఉ. ... వ ఁ త్తికందుఁ డా,భీలభుజాప్రతాపమును జెప్పను మీఱఁగఁ బోరె వారితో, రేలు బగళ్లు నా కనలి రేఁగి మొగిం బదిరెండు మాసముల్. ఉ. రా. 3. 375.

జ. రేకంటు, రేగాము, రేచీకు, రేచీఁకటి. రేజోతి, రేదొం, రేద్రిమ్మరి, రేద్రిమ్మరిఁడు, రేపులుగు, రేమగఁడు, రేయెండ. రేయేలిక. రేరా, రేరాచరేక, రేరాచఱాయి, రేరాజు, రేరాయఁడు, రేఱేఁడు, రేవగలు, రేవెలుఁగు, రేవెలుఁగుతీవ, రేవెలుఁగుఱాయి.

అవ్య. 1. ప్రశంసార్థకము

(బళిమొదలగు ప్రశంసార్థకశబ్దముల కనుప్రయుక్తమై యుండును. కొన్నిపట్ల నట్లుకాకయు నుండును.)

కం. ... ఒక్కొకటన, రెంటం బోదువంగ వల యురే వెరవారఁన్... భార. అను. 1. 223.

2. సంతాపార్థకము.

కం. సైరింపరాని శోకము, కారణముగ నాదు తనయ కాంతారములో, మారుతసఖు పాల్పడి యెదు, జూరే... దశకు. 3. 48.

ఉ. కొమ్మను వేలుకొమ్మ కడికుందనమీను సుమమ్మ రెమ్మరే... ప్రబంధ 700.

రేఁగు¹. అ. క్రి. 1. ఎగయు.

సీ. దూర్లమక్కెక్కి మంగళ్లి అప్పులు రేఁగు వడు వున గాలి నాడెదు నెఱలు ... ఆము. 6. 17.

చం. గుణమున అస్త్రకంబువను గోటియుగంబువఁ గేలఁ దార భీషణముగ నుప్పతిల్లి రథసంబువ రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమార్గణనికరంబులొక్కట వరాతిబాలంబులఁ గప్ప .... భార. విరా 5. 30.

గీ. రాజసంబున హస్త్యశ్వరథపదాతి, పాద ఘట్టన మేరువు మీఁదఁ బసిఁడి, బూడిదలు రేఁగ నొకనాఁడు దాడివెట్టి ... వరాహ. 6. 129.

2. విజృంభించు, చెలరేగు

కం. ... గాంధారేయులు వెస నొక్కపెట్టు రేఁగి యతనిపైఁ, గోయని కవిసిన ... భార. భీష్మ. 2. 100.

గీ. రాత్రి వచ్చెను జీఁకట్ల రాణమీఱె, మన్మ థుఁడు రేఁగె నోదూతి మఱుఁగులేల, పూని యున్నది నాబుద్ధి వానిమీఁదఁ, దగిన పనిఁ జేయు మీ వేళఁ దాళలేను. గంధ. 178.

కం. ఆ పెనఁగ రేఁగి యట్ల, పాపాత్మకమగు కిరాతబలము సమగ్రాటోపమువఁ గవిసి వివిధ ధనాపహరణ మాచరింప నారంభించెన్. భార. మౌ. 184.

ఉ. రేఁగి చకోరదంపతులఁ బ్రేల్చిన కల్మష పంక మిందులోఁ, దోఁగినఁగాని పాయదని తోయజబాంధవుఁ డిట్లు చేసెనో, వాఁగఁ బ్రశాంతినొంది కిరణంబులు వేఁడిమి దక్కి శైత్యముల్, గాఁగ రథాంగముల్ బెదరఁగా నపారాంబుధిఁ జొచ్చెఁ బెచ్చురన్. భోజరా 2. 98.

3. ఉబుకు, పైకివచ్చు.

చ. ... ... గోవుల పాదహతిన్ మహీతలం,
బవయముఁ గ్రుంగి మట్టవిసి యప్పురిచుట్టువ
నూటఁ రేఁగి బో,రన వట జాలువాఱి పదులై
చను .. కు. సం 7. 655.

4. కోపించు, ఆగ్రహించు.

చం అని నను గ్ముస్తోని క్రోఁ డనయన్ శపియించిన
రేఁగి సుస్సుఖుల్, వనువె శపింప నక్కట!
విచారవిహీనుఁడనైతివో తపం,బును బోలి
యుంచి తిరుచుగయు బుద్ధిశమం భజింప
లేవ. మార్కం. 5 29.

ఉ. . . వాఁడు రేఁగి మఱిపెట్టుదుఁ బెట్టనవంగ
మిట్టఁగూ,పెట్టుచు ... ఆము. 6. 70.

చ. అనిమిషనాథుఁ డిట్టి పనికై నను బంపెఁ ద
దీగకార్య మే యక్షవునవైషఁ జేసి హృద
యంబున సంతసమందఁగందునో, ముని
వరు మోసిపుచ్చిక కు ముందఱనిల్వ నతండు
రేఁగి వె,మ్మనముఁ గందునో వనుట మారితి
వేని ఒలాఁ గ ిద నో. చిత్ర. భార. 2. 11.

5. అతిశయించు, వృద్ధినొందు,

ఉ నుక్కువ రేఁగి నెయ్యపుఁ గుమారునిఁ
జ పుట రాజామై, యక్కటికంబు
పుట్టఁగ కు కల్గ వచ్చి దవాని ..
హర. 2. 84.

కం. నాఁగ ... రగిలిచి రగిలిచి, వ్రేఁగగు రోఁగతి
యొసుగ్రి గ్రోయుమఁ దోడ్తో, రేఁగెడు న ను
జాసట,గాఁ గూర్చెను బగఁఅనెల్లఁ గడుఁ
జోద్యముగాన్. హరి. ఉ. 6. 167.

సీ. సుగియ చేవట్టిన కూరత్వములు రేఁగు నీచ
వర్తను పొందు నిందకొలుపు ... నీతి. 52.

ఉ. వర్షపుఁగాలముల్ జలదపఙ్క్తులతోఁ బవనంబు
రేఁగి యం,తర్వలనంబు సేతయు ...
హరి. పూ 5. 44.

6. (పుండు మొదలగునది) ఆఘాతాదులచే నుద్దీ
పితమగు.

వ్యవ. గోడ తగిలి కుఱుపు రేఁగినది.

జ. రేఁచు, రేఁచుకొను రేఁపు.

రేఁగు[2] = రేగ వి బదరీవృక్షము.

కం. ... ... డీ,ఫలగిని విహరింత ...
... ... హానుంగఁగి పాట రేగ
దంగేస్లగఁ గ్రొక్కిఁ కొనుచుఁ దర్దయుభీతిన్.
కళా. 8.

శ. .. ఘూర్ణమానంబులగు పరిగె పక్కెం...
మేసు రేగు గెము . మొదలగు పొదలన్
మనుచ. 1 ...

రేఁగుడు. జ. లింగపొట్ల (వృ వి.). (శ.ర

రేఁచు = రేపు. స. క్రి. (√ రేఁగు[1]) 1. ఎగరు
జేయు, ఎగుఁ గొట్టు.

సీ చలిగాలి బొండుమల్లెల పరాగము రేఁచి
నిబిడంబు సేయు వెన్నెలరనంబు .
మనుచ. 6. 57

సీ. సురగాలి దవదగ్ధతరుపర్ణతతి రేఁచఁ జావు
రాని డేగ పదువు దూఱ ... ఆము 2. 46.

2. చెదరఁగొట్టు,

చ ప్రకటమహీరుహాగ్రములు ప్రాఁకుచు జున్ను
లు రేఁచి తేనె గో,పకులకుఁ బోయుచున్....
హరి. పూ. 5. 253.

ఆ. కాన జున్ను రేఁచి తేనియపమకొన్నఁ,
గ్రోలకున్న వాఁడు బేలఁగాఁడె . .
భా రా. యు. 106.

చ. ... వనంబున జున్ను రేఁచి తి,య్యని మధు
పానమొల్లక యంబున నొండుల పాలు
సేయుదే ... భోజరా. 4. 242.

3. పురికొల్పు, ప్రేరేఁచు.

చ. తనభుజసత్వ మెక్కడ యధఃకృతదిక్కరి
విక్రమప్రవ,ర్తను నసఁ దాఁకు టెక్కడ
విధాత కడుఁ జెడ రేఁచెనో సుమీ ...
కళా. 6 31.

సీ. పాటఁ జాటిగఁజాడి పరభృతమ్ముల రేఁచి

కూఁతలువేయించెఁ గొమ్మ యొకతె ...
చంద్రా. 3 97.

చ. ... ఉపాయవుఁ బ్రేలరి మాటలాడి ధీగుల
మచికైన నూఁక విరోధమొనర్చుచు నుంకు
రాజులఁ, జెలుచని రేఁగి తెచ్చి తలపెట్టు
వినోదవుఁ దీఁటవోవఁగన్ ...
హరి. పూ. 5. 92.

4 కోపింపఁజేయు.

చ. వినుమది జంపనుఁ జెరుప వేచుట లెస్స
ప్రతాపబాడబాగ్నిని వెడనుల్లి కుట్టులను
బ్రోకుఁ వానిఁ గెంగఁజేసి రేఁచిన దవ
పూపుప్పు ... భార శాం. 3. 20.

సీ. ... సీకేమిటి వలనఁ దక్కు, వేల
చెప్పఁ మాటల నిల్లు వన్ను, రేఁచె దేనిచ్చు
వఁ ము సప్రీతిఁగొనుము, పుత్రు జగదేక
వీరు ... గనుము. హరి పూ. 9 77

5. అతిశయింపఁజేయు, ఉద్రేకింపఁజేయు.

సీ. అఁ యంచఁబట్టి తెమ్మని కోర్కి రేఁచి నిబ్బ
ఁపుటి తల నీటఁదిరుగనేర్చె . .
ఉ. రా. 6. 94.

చం. ఒకపాలదిండ తొయ్యలికి నొయ్యననవ్వుల
నాస రేఁచి యోపిక వది యిచ్చిరా నెదురు
వెట్టు .. చంద్రా 1. 26.

6. పుట్టించు, కలిగించు.

చం. కుటిలకటాక్షవీక్షణముఁ గోమలనూత్నకపో
లరాగమున్, జటులనమంచితభ్రుకుటిసంవళ
నంబును జూచువేడుకన్, జిటపొటరేఁచె రాజ
సరసీరుహనేత్రకు... నైష. 8. 42.

రేఁచు = రేఁచు. 1. ప్రేరించు.

కం. కర్ణుండు రేఁచిపెట్టఁగ, దుర్ణయపరులైన
శకుని దుశ్శాసను లీ,నిర్ణయమె మేలనఁగ నీ,
కర్ణములకు నించునెట్లు కార్యవచనముల్.
భార. ఉద్యో. 2. 248.

(ఇట పురికొల్పు అని యర్థము)

2. అతిశయింపఁజేయు.

సీ. పదిప్రశ్నములకైనఁ బ్రత్యుత్తరముఁ బొందఁ
జూచు పీనులకింపు రేఁచి పెట్ట ...
కవిక. 3. 223.

రేఁచుకొను స. క్రి. (రేఁచు + కొను, స్వార్థమున)
అతిశయింపఁజేయు.

ఉ. కయ్యపువేడ్క రేఁచుకొని క్రమ్మెడు తమ్మో
దిరించి యేమియన్, డయ్యక కొంతసేపు
పెనుబాకను జేతుఁ ... డెమ్మో
డఁ బోటిజెట్టుకకు సంతియుఁ గొతుక
తారిగాఁచె ... రేంద్రుడుతోఁ యని
తాన యొనర్చుట యుక్తి పెన్నఁగన్
ప్రభా 2. 59.

రేఁకెను = రెంకెను. వి. జంటపోగుజవలువ, జమిలి
నేఁతవస్త్రం.

మ. ... మంచిముత్యాంపేరులు మైథాగవురే
కెముల్ పసిఁడితేరుల్ పల్లకుల్ పోనుగా,
నులువా చేసె యయాతిం దఁపులో
నుప్పొంగుచుం గూర్మితోన్. యయా. 5. 75.

రేఁపు = రేఁచు. స. క్రి. (√రేఁగు[1]). 1. రేఁగఁ
జేయు.

గీ. వృపుతలఁపు రేఁపె నపుడు మాఘపదపాంగ,
పాన మొనదేరిన యనంగశర మనంగ ...
రా. వి. 3. 129.

చం. గురుసతిఁ గూడు రట్టువకుఁ గొంకని మోడు
వియోగి నీసము,తక్కరముల కీడుచూచుటకు
దర్పకు రేఁపెడు కుట్టు చేఁడుతె, మ్మెకలకుఁ
దోడు చిత్రగతి మిన్నులఁజాఁటెడు మాయ
లాడు పెన్నిరులను పోతుకాలుకొని యేర్చు
వెలుంగుల వీడు వీఁడువో, వరాహ. 4. 24.

2. పుండు మొదలగు వానిని ఆఘాతాదుల వలన
నుద్దీపితము గావించు.

వ్యవ. కులుపురేఁపకు.

3. వి. ప్రేరణము.

ఉ. ... నే, డీయెడ వానివచ్చునని యెంచక
యూరిక పిట్టరేఁపుచే, నీయవ కన్నుగాన కిపు
డిచ్చటవచ్చునె ... సారంగ. 2. 65.

రేక. వి. (సం. రేఖా.) 1. గీఱ, గీఁత.

సీ. తిగిరే లేఁబ్రక దిద్దిననొసలి నుస్వెలిబూది
బొట్టు రంగులు సెలంగ ... సీతా. 1. 60.

కం. జలజంఖరుచిరదళ, దొంచిన పెన్నీటి
రేఁకతొ నెనసి యెంతలరునో నిర్వ్యాజ
కుమ. లలాటరేఖావిభాసి జలనల వగుచున్.
కకు. 2. 35.

సీ. నడిముక్కుమీఁద నవ్వపునాళివాపంబు వటుమ
మంచు కావిననిచి రేక ...
వైజ. 2. 54.

2. (కత్తిమొదలగు వాని) వాటు, ఘతి.
(చూ. రేకమోచు.)

3. నిరంతరపంక్తి, నడుమ నెడములేని యుండు
వ్రాతలజాడుల వరుస.

సీ. నెట్టెంబు నుట్టన నెమ్మిమిపించము దండ కొవ
రేకయొక్కెండ నుడియుకుండ ...
హరి. 6. 45.

గీ. రేయనఁగను రేఖయై రీతిగాంచు ...
అం. భా. 2. 34.

4. నాట్యగతిభేదము.

క. ఉయ్యాలవు దృష్టియును నభినయముదుటు
దురమ్ము మోడ నయమున్నతి రేకయును
భ్రమణము హరువున్, మెయిసిరి యవ
ఘాతము మురివు మెలకువ యమరన్.
ప్రబంధ. 108.

5. సౌందర్యము.

సీ. అలకొకములజొక వశికింపఁదగు రేక గబ్బి
సిబ్బెపుటుబ్బుగుబ్బ లలర ...
చంద్రా. 2. 114.

గీ. .. త్రైలోక్యమోహ, కలిత శృంగారరస
మునఁ గరువుగట్టి, మదన రాజీవగర్భుఁడీ
సుదతిఁ జేసెఁ, గాక లేకున్నఁ గలదె యీ
రేక చెలికి. ఘటికా. 2. 87.

ఉ. ఆకడకంటిచూపు టొలు. పాయపరంజి
మెఱుంగుచెక్కు లా, చైకురచంచరీకరుచి
నంచితమేచకచాకచక్య మా, రాకసుధాంశు
రాక దెపరాకని రేక నిరాకరించు మా,
మాపునపుంజచ్ఛంతజఘన మయూరె యె యాకిక
దానికేటిగన్. రా. వి. ఫ. 7.

6. విలాసము.

ఉ. నాకపురాము గాక మరిగ్గము పో గయి
సేయు జోకలన్, రేకల విన్నుఁ బోలగౌరే
కలకంటులు ... కుం. 4. 117.

7. విధము రీతి.

వ. ... ప్పు యిటుల్ల గజగామిని ...
గొండ్రెకుచ్చుల జానవ గాద్దుపుఁ బోవు
చొక్కాకుల రేక ... ప్రబంధ. ...

ఉ. ... వల్లగట్టపూ, జేజుఁ నిగ్గులం దెనయు
రేకమ గ్రమ్మెను దిమ్మచీకటుల్ ...
ఉ. హరిశ్చ. 3. 134.

8. జాలు, తేఁ.

వ్యక్తి. పెండ్లికై చుట్టములకు రేక లంపుట
యాచారము.

ఱ. రేకచీరణము, రేకమోచు.

రేక². వి. కాటాకుదొప్ప. (వా.)

రేకంటు. వి. (రే + కంటు.) సూర్యుఁడు. (శ. ర.)

రేకచీరణము. వి (రేక¹ + చీరణము.) రేకలు
తీర్చెడు చిన్నయులి. (శ. ర.)

రేకణము. సం. వి. న్. న. (రేకణస్.) యా. రేక
ణస్సు, బంగారము.

రేకము. సం. వి. అ. పుం. 1. సందేహము,
సంశయము. 2. విరేచనము, కల్మషము ను
బోఁగొట్టుట. 3. కప్పు.

రేకమోచే. అ. క్రి. (రేక¹ + మోచు.) కత్తి
మొదలగు వాని) వాట్లుతిను, దెబ్బతిను.

వ. ... ఒక్కించుక రేకమోవని నాయురస్థ్సలం
బున నీకుచకుంకుమరేఖ అంటించి మీ వారికి
చూడు దీర్చి ... విజ. వి. 3. 158.

గీ. ధీర ! పెండ్లికి వేఁగివట్లనికి నేఁగి, యత్న
తంత్రంబుతివి యేటిలతమనుచు, రేక
మోవక గెల్చుట నీకెచెల్లు, నమర నిశ్శంక
రఘునాథ సాహసాంక. (విజ. వి. పీఠి. 40)

రేకలా. వి. (హిం. రెఖా. మి శ్రా) ఒక విధమైన చిన్న పిరఁగి.

సీ. ఒక రేకలా దెబ్బ యుద్ధ తారాతి రా పాట కుటిరముల కంబములగదల్చె ... రంగా. 3 185

రేకు=ఱేకు వి. 1. పుష్పదళము.

సీ అలి కలభములు పైఁ దొలకించుతని రేకు లలకలఁ జిన్ని పువ్వై వెలుఁగ ..కు. సం 9. 325.

సీ. చదలు గేదఁగి తూర్పుతుదకొమ్మ నరవిరియై కానుపించు పూ రేకు లనఁగ ...
పారి 2 38.

సీ. నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనము దెచ్చి యమ్మనఁ బెట్టిన ట్లందమొంది. ... శార విరా. 2 52

సీ. రేకులన్నియు విచ్చి రేయొంద జిగినిండి కర మొప్పు తెల్లదామరల కంటె ...
భా. రా. అర. 1. 135.

సీ. రేరాచ గేదంగిరేకు క్రొవ్వెదతోడ వెట్టకన్ జేగురుబొట్టుతోడ... పాంచా 3. 76.

2. దళము, ఆకు.

గీ. కనకములచోఁదకమ్ముల గడిగి వార్చి, తులసి రేకులు సేవించి కటుకుఁ బచ్చడాలు తిన్నె వసించి... ఘటికా. 2. 17

3. బంగారు మున్నగువాని తగడు.

కం. కాకున్నఁ గెంపు వెన్నెల, రేకులవలెఁ బలువ గ్రుమ్మరించునె తల్లీ, యీ కారుమంట లిటు లన్ నీకు న్నీమహిమఁ జూప నేఁబని వింటిన్,
రామా. 7. 5.

4 దుప్పటిగాఁ గూర్పని వస్త్రము.

సీ. ... దుప్పటి యొకు హాసావళి దువ్వల్వ వీడము దుప్పటమన ... గీ. వని యె కూర్పనిచో రేకులనఁగ వెలయు ... అం. భా. 2. 156.

జ. రెక్కొను, రెక్కలుపు. రెక్కలు, రేకుమడగు, రేకుమడఁగించు, రేకుమణఁచు, రేకెత్తు.

రేకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిమ్నజాతివాఁడు, నీచ జాతివాఁడు.

రేకుమడ(ణ)ఁగు = (రేకు+మణఁగు.) అ. క్రి. అణఁగు.

సీ. అడిదంబుచే రేకుమడఁగఁ గొట్టిన వికాసము దక్కి కడుస్రుక్కి జరిగెఁ గుముదుఁడు . .
శశా. 4. 101.

రేకుమణఁగిఁచే స. క్రి. (√రేకుమణఁగు) మణఁగఁ జేయు, మణఁగించు.

సీ. గురుకరంబుల భవత్కువలయంబును రేకు మణఁగించు ప్రభుసగల్ మాన్పికొనుటొ ...
రావి 4 49.

ద్వి. మలయు సంపఁగిరేకు మణఁగించి సొంపు, గిలుకాడి తిలకంబు క్రియఁ బొల్చు నాస ...
అ. మ క. 2. 108 శా. 15 పం.

రేకుమణ(డ)ఁచు. స. క్రి. (√రేకుమణఁగు.)

1. అణఁగఁద్రొక్కు, మణఁగి చు.

సీ. భ్రమరపంక్తులవేటఁ బరిహరింపకయున్న బ్రమానిసంపఁగిరేకు మణఁచుఁ దగతె ...
భాను 2. 61.

ఉ. లంచముఁబట్టు నంచలబలంగముచే వడలంగ బంగరుం, గొంచెముగాని మేనితళుకుల్ బెళుకుల్ బచరించుఁ జూపులున్. మించులఁ గుంచు మోము రజనీవిటు గుప్పునఁ దవ్వఁ బెంపుమన్, సంచపు రేకుమడఁచంగము నంగన నక్కుఁ జెక్కులున్. రా. వి. 4. 9.

2. చంపు, సంహరించు

పి. తమఁ బిల్చినప్పుడ, విని లోనుపడెనంచుమకరంబు కరిరేకు మడచునొక్క, విభుఁడ కల్గిన మొఱ వివఁడె లేఁడని దంతిజడిసి ప్రాణములేడ విడుచు నొక్క ... వాల్మీకి. 1 100.

ఉ. యాదవవార్ధి వెల్లివిరియన్ మఱియాఁ గెడు పాటి వీరుఁ డి, మ్మేదిని నెవ్వఁ డిందులకు మీరలు గావలె నేమె చాలమే, పోదుమె కట్టి తెత్తుమె బుభుప్రభునందనుఁ డెంతవాని తం, ద్రే దురమం దెదిర్చినను రేకు మడంతుము మాట లేఁటికిన్. విజ. వి. 3 165.

రేకెత్తు = జేకెత్తు. అ. క్రి. (రేకు + ఎత్తు) వర్ధిల్లు.

గీ పెంపు సె దెమ దామరతంపరయ్యెఁ, బ్రబలె నెగడెను గొనసాగె బలిసెఁ బెరిగె, వనఁగ రేకెత్తె ననఁగఁ జెల్లయ్యె వృద్ధిఁ, బొందె నను టకు . ఆం. శే 5.

రేఖ సం. వి ఆ స్త్రీ 1 గీఁటు. గీత. 2. పాణి పాద తలముల యందలి గీఁత. 3. కొద్దిభాగము, గీఁతంత మేర 4 వరుస 5. లంకాపురమునుండి యుజ్జయినిమార్గమున మేరువు వఱకు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు గీసిన మొత్తమ లేక ముఖ్యమైన రేఖ. 6 మోసము, వంచన 7. ఆభోగము, వైశాల్యము 8. మార్గము త్రోవ. 9. రీతి, విధము.

(ఈ యర్థమున తెనుఁగుననే ప్రయోగము కన్పడుచున్నది.

మ. జననీ తుభ్భర గర్భగోళముననే సర్వజ్ఞుఁడై ప్రజ్ఞచే, ఘనతం బొల్చెను దత్పరాశరుని రేఖన్ భూరవై రాగ్యబో, ధనిరూఢిన్ శుకయోగిచంద్రుఁ డు నానందంబందెఁ దా నెన్నఁడే, జననంబొందె నతం డదేమొదలుగా సర్వంసహామండలిన్. విప్ర. 1 76.

మ మనుజుం డొక్కెడఁ బాటులంబడుట సామ్రాజ్యంబు గైకొంటయుం, గనుఁ డా నేర్పరిచేతి కందుకము రేఖన్ బెక్కు చందంబులన్. ... నా. పంచ. 2. 156.

సీ. భరతుని లాగునఁ బరశురామునిభాతి రంతి దేవునిభంగి రాముగరిమ,నంగుని రేఖ య యాతి భావంబునఁ బృథువిధంబున భగీరథుని మాడ్కి ... విక్ర. 2. 69, వసు. 6. 6

రేఖగొను మి అ క్రి. (రేఖ + కొను.) గీఁతల చేత గుఱుతులు పెట్టుకొను

ఉ అత్తనుమధ్యరూపు కడు నందముగాఁ గుసుమాయుధుండు నా,చిత్తమునందు రేఖగొని చిత్రము వ్రాసెనొ ... కు. సం 6. 825.

రేఖాగణితము సం. వి. అ. న. క్షేత్రగణితము.

రేఖానులు, వి. బ. (హిం. రేఖావ = మెట్ట భూమి) ఒకదినుసు మెట్టధాన్యము.

వ. ... కటకసరులు రత్నసరులు శనిసరులు రాయసరులు పచ్చడినసరులు గుండుసరులును మద్దిగంద్రలు రేఖానులు కాంభోదులు మదనసరులు ... ప్రబంధ 112.

రేగడ = రేవడ వి రేగడి, బంకమన్ను. (శ ర.)

రేగడి = రేవడి. వి. ఔ. బంకమన్ను.

గీ. పంకమునగొరిజ దిగఁబడఁ బఱవలేవు, మన్నులిప్పుడు రేగటిమన్నులందు... మనుచ. 4. 20.

జ. రేగడిదూల.

రేగడిదూల. వి. (√రేగడి) ఒకానొకవృక్షము, కచ్చుర (వృ. వి). (శ. ర.)

రేగాము. వి. (రే[1] + గాము.) రాక్షసుఁడు, పిశాచరుఁడు

సీ సవనాగ్నిశిఖలతో దివిఁ బ్రాఁకె రేగాము కఱకు జంజాలు వెంబ్రుకల కెడంగు... ఉ. రా. 1. 83.

రేచకము. సం. విశే. (అ. అ. అ.) 1. కల్మషము పోఁగొట్టునది. 2. బేదిచేయునది, విరేచన కారియైనది.

వి. అ. పుం. 1. ఊపిరి విడుచుట, ఒక్క ముక్కురంధ్రము ద్వారా యూపిరి విడుచుట. (పూరకము, కుంభకము, రేచకము.) 1. చిమ్మనగొట్టము, పిచికారు 3 సురేకారము, పెట్లుప్పు, 4. జయపాలవృక్షము. 5. తిలకము (వృ వి.).

న. 1. బేదిమందు, విరేచనౌషధము. 2. కంగుష్ఠము.

రేచకి సం వి. ఈ స్త్రీ. కరకచెట్టు.

సీ. నెత్తిఁ దంగేడాకు మెత్తి రేచకి నిమ్మపంటి పుల్పున నూటి పట్టువెట్టి ...

కాళ. 3. 110.

రేచన. సం. వి అ. స్త్రీ. 1. ఊపిరి. విడుచుట. 2. బేదియగుట, విరేచనములగుట. 3. విసర్జించుట, నిస్సారణము.

రేచకశక్తి. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. శ్వేతత్రివృత్తు (వృ. వి.). 2. కాంపిల్లము (వృ. వి.) (వాచ.)

రేచకము. సం. వి. అ. పుం. 1. కాంపిల్యము, రోచని (వృ. వి.). 2. దంతీవృక్షము, జేపాళము (వృ. వి.). 3. ప్రాణాయామము (వృ. వి.) (వాచ.)

రేచనకము. సం. వి. అ. న. రేచన.

రేచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. కాంపిల్యము, రోచని. (వృ. వి.) 2. అంకోలము, ఊడుగు. (వృ. వి.)

రేచిపెట్టు. సం. అ. క్రి. ఊపిరివిడుచు.

కం. ప్రాణమునిరోధమ్మునకతె, నటిముచేఁ బూరించి ప్రాణి యానందముతో, నపుడు గుంభించిన వాయువు, నటిరి రేచింపవలయుఁ గ్రమముగ నెడున్. వేం. మా. 3. 119.

సం. క్రి. పొంగిపోవు.

మ. వెలితోఁ గన్నులు నాసికాగ్రనిహితిన్ వేమాఱు రేచించి యిమ్ముల సచ్చిత్సుఖ రూపత్త్వము మరి బూరించి యామీఁద ని,శ్చలమై తన్మయమై జగన్మనము నభ్రాంతంబు గుంభించినన్, భయహీనుఁ డతఁ వేద్యమై తనరు ప్రాణాయామ యోగంబగున్.

సీతారా. 3. 163.

రేచితము. సం. వి. అ. న. వంకరలేక వేగముగాఁ బోవు యశ్వధారావిశేషము, గుఱ్ఱపుదౌడు.

రేచీకటి¹. వి. (రే¹ + చీకు) రాత్రి కన్నులు కన్పడనిది.

సీ. వడఁతి చూపులతోడఁ జాటనవచ్చునే రేచీకటైన నీరేరుహాములు ... తపతీ. 2.17.

రేచీకు². వి. (రేపు + చీకు.) కేవలాంధుఁడు.

ద్వి. రెండుగన్నులులేని రేచీకుచేత, నుండు దర్పణ మట్టు లుపదేశహీను, శివపూజంబులు చింతింప ... ప్రభులిం. 2. 46 పొ.క పం.

రేచీకటి. వి. (రే¹ + చీకటి.) రాత్రి కన్నులు కన్పడని నేత్రరోగవిశేషము, నిశాంధ్యము.

కం. తమ్మాకు రెండుపట్టలు, కుమ్మరి యవాక్షీరము లను గూర్చి వడిచి చా. రొమ్ముతోఁగ ద్రిప్పినం బులుగొనఁ, బమిన్న రేచీకటిల్లఁ బాయునెవ్వగన్. చికి (చి. ని.)

రేజోతి. వి. (రే¹ + జోతి) చంద్రుఁడు.

సీ. పొడిమగజాచందు నొడిగె నంటినజాతి రేజోతి జాగోడ జాజుటాకు... ఘటికా. 2 66.

సీ. కెలన రేజోతిరాచలువతిన్నియపొంతఁ బరువంపు పూలచప్పరము పన్ని ... ప్రబంధ. 241.

రేటి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. నహ్నారటితము, అగ్ని వలన గలుగు ధ్వని. 2. నయుడోత్కట మగు వాక్కు. 3. తిత్రిబీజము (వృ. వి.). 4. స్పృహా. 5. కాంతి. 6. ప్రావృట్ (శే. వి.).

రేణము. వి. మిక్కిలి చిన్నదూడ పేఁడ.

వ. ... మొదవుల నోరి నురువులుం బెయ్యల రేణంబులుం బాలకుండల మరలు నున్.

హరి. పూ. 5. 142.

ఉ. దోసెడుకొంపలోఁ బసుల త్రొక్కుడి మందముదూడరేణమున్, బాసిన వరటుకంబు ..శ్రీనాథుని చాటువు.

రేణి¹. వి. ఉపయోగము. (రేణికివచ్చు = ఉపయోగపడు, పనికివచ్చు.)

శా. దావ క్రేణికిరాక తండులాల రందర త్తావృగీశక్రిక్రి, లానేకాయుగఖుక్రచాకచింముక్త త్పాతకల్యామణి, శ్రీనే తోరణమొప్పఁ దూటి విజయశ్రీఁ బెండ్లియై వత్తుఁగా, కేవంచుం జొరఁగా హారుం డెటఁగిపోయెం బోయినం గ్రక్కున్. కకు. 5. 93.

రేణి². వి. ఒకానొక చెట్టు.

సీ. వేరుపనస గుత్తివెట్టి వారువ రేలపనస కరక కొమ్మిరి పలుకరేణి ... హంస. 4. 11.

రేణుక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. జమదగ్ని యొక్క భార్య, పరశురాముని తల్లి. 2. ఒక దినుసు మందు పదార్థము, గంధద్రవ్యవిశేషము.

రేణురూషితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దుమ్ముచే మలినమైనది, దుమ్ము పడినది.

వి. అ. పుం. గార్దభము, గాడిదె.

రేణువాసము. సం. వి.అ పుం. భ్రమరము. తుమ్మెద. (విల్యమ్సు.)

రేణువు. సం. వి. ఉ పుం. 1. దుమ్ము, ఇసుక మొదలగువాని యణువు. 2. పుప్పొడి, పుష్ప పరాగము. 3 స్త్రీ గంధద్రవ్య విశేషము, రేణుక (వృ. వి.).

రేణుసారకము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

రేణుసారము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

రేతజ. సం. వి. ఆ స్త్రీ ఇసుక.

రేతము. సం. వి. అ న. రేతస్సు.

రేతస్సు. సం. వి. స్. న. 1. ఇంద్రియము పురుష వీర్యము. 2. జలము, నీరు. (కే. ని.) 3. పాదరసము.

రేతిరి = రాతిరి. వి. (సం రాత్రి) రాత్రి, నిశి.

ఉ. ...దూతి యా. రేతిరిఁ బోయి చీఁ నగరిప్రతి రథ్యమునుంగొనర్చి సం, జాతకుతూహలుం డగుచు జారుఁడు దత్సదనంబుఁ జేరఁగన్.
వేం. పంచ. 4. 271.

కం. ప్రాతఃకాంముదాఁ దద, రేతిరి యేతెంచి వేఁడ తేఁనక కడఁన్, భీతి కలంత యొసఁగితిఁ, జేరులు దులుపకొనియుంట శివుఁడే యెఱుఁగున్.
శేష. 3. 256.

(అరరేతిరి = అర్ధరాత్రము.)

సీ. రెయి రేయి రాతిరి రేతి రవంగను రజని బొల్పును.
ఆం. భా. 1. 94.

రేత్యము. సం. వి. అ. న. కంచు. (విల్యమ్సు.)

రేత్రము సం. అ. న. 1. ఇంద్రియము, శుక్రము, 2. పాదరసము. 3. అమృతము. 4 పరిమళముగల పొడి, 5. సూతకము, జాతాశౌచము.

రేదొర వి. (రే¹+దొర.) నిశాపతి, చంద్రుఁడు

కం. రేదొర మొగమున కెన చిగు, రేదొరపల్వలుకు తోడ నిటిగుబ్బ లయా, రే దొరయున్ జక్కవకవ, నైకలివలు వెన్న కలుపడఁదికిఁ దరమే.
అప్పరా. శాలి. 135.

సీ. తొలిచేఁబాల్పు రేదొర వికయింప నిర్మించిన మగజాఁ మేఁజ యరఁగ ...
ఉ. భా 4. 180.

సీ. నిండు రేదొరఁగేరు నెమ్మోము ...
... 1. 6.

రేద్రిమ్మరి. వి. (రే¹+ద్రిమ్మరి) రాత్రిం చరుఁడు, రాక్షసుఁడు.

ఉ. కొమ్ములఁ దోఁక లేక జతగూడెను చీకు వృషాజ్య యింద్ర రే, ద్రిమ్మరి బొమ్మ కయ్యము న దిట్టతనం బటి పూరిమేటితో ...
... 2. 4. 5

(అగ స్త్యవర్ణనము.)

సీ. వెడమాయ లదరిఁచు గడుసుఁరేద్రిమ్మరి పొంచి యెవ్వానికి భోజన బు ...
... 1 31, ... 1. 5.

రేద్రిమ్మరీఁడు వి. (రేద్రిమ్మరి + ఈఁడు, స్వార్థము న.) 1. నిశాచరుఁడు, రాక్షసుఁడు (శ. ర.) 2. నిరృతి.

ఆ. మూలఱేఁడు సోకుమూకలఱేఁడు రే. ద్రిమ్మరీఁడు ... అన గను, నిరృతి పేళ్లు చెల్లు.
ఆ. సం. దేవ. 20.

రేనాఁడు. వి. దేశవిశేషము.

క. వెలనాఁడు వేఁగినాఁడును బులు, గులనాఁ డ్పాకనాఁడు పొత్తపినాఁడున్. గలమురికి నాఁడు రేనాఁ, డలయక గనుఁగొంటి వచటి యబలలఁ గంటిన్.
హంస. 1. 53.

రేను = రేఁగు². వి. (దీని 'ను' వర్ణమునకు ఏక త్వము న వికల్పముగాను, బహుత్వమున నిత్యము గాను బిందుపూర్వక 'గు' వర్ణము ఆదేశమగును.) వృక్షవిశేషము. బదరీవృక్షము.

సీ. పొన్నబొట్టుగు బోఁక పొగడ దాడిమ మిప్ప గుమ్ముడిందు గురువింద గోను రేను ...
వేం, పంచ, 4. 522.

రేపకడ. వి (రేపు + కడ.) ప్రాతఃకాలము. (వ్యుత్పత్తి) వర్ణవికారము.

గీ. రేపకడయును బగలును మాపు వరుస. వర్ణ ధర్మకామంబుల నాచరింపవలయు ...
భార. అను. 2. 45.

కం. రేపకడ గోవుపంచిత, మేపురుషుం డెవ్వఁడైన నెప్పుడు నియమం,బోపి తలఁజల్లు కొని పాపముచెడుఁ బుణ్యలోకఫలము ల్గలుగున్.
విజ్ఞా. ప్రా. 58.

• . . ఆరేయి గడిపి. ఈ. రేపకడవలేచి పాపవినాశన,తీర్థమునకు నేగి పార్థివుండు..
ద్వా 7. 131.

రేపము సం విణ (అ. ఆ. అ.) 1. నింద్య మైనది, నీచమైనది 2. కఠినమైనది, క్రూరమైనది, 3 కృపణమైనది.

రేపస్సు. సం విణ. (స్.) 1. నీచమైనది. 2. దుష్టమైనది, చెడ్డది. 3. కృపణమైనది. 4. క్రూరమైనది, ఆరణ్యమైనది.

రేపాడి వి. (రేపు + ఆడి. స్వార్థమున) ప్రభాతము, ప్రాతఃకాలము.

కం. రేపాడి లేచి నియమము, దీపింపఁగ స్నానవిధులు దీర్చి రమేశున్, గోపాలుని జాగరణము. చూపట్టఁగఁ బూజ సేయ సుగతి లభించున్.
శేష. 4. 9.

సీ ... జీమూత డంబ,రంబెచె మధ్యందినంబుల రేపాడి చినికె దుషారంబు దివదివంబు ...
కాళ. 3. 149.

రేపు. వి. దే. అవ్య. 1. ఎల్లి, మఱునటి దినము, నేఁటితరువాతిదినము.

మ. వరుసం దెల్లముగాఁగ నీవడుగుమే వత్తున్ సమ్మెస్యుండనై,పురసంరోధమొనర్చ రేప కటకం బూరింపు ముత్సాహతన్ ...
హరి. ఉ. 1. 13.

మ తలమే బ్రహ్మకునైన నీవగమహత్త్వం బెన్న నేనియెవ్వడం,గల చోద్యంబులు రేపు గన్గొనియెదన్ . మనుచ. 2, 12.

చం. అని కొనియాడి విశ్వభువనైకధురంధర నేఁడు రేపు నీ,వనితయు నీవు నిచ్చట వశ్యము మజ్జన భోజనాది పూ,జనములు గైకొనవలయు ...
పారి 3. 39.

2. అచిరభావికాలము, భావికాలము, ముందు.

మ. ఇదిగో రేపె తపఃప్రభావమున వాణీశాను మెప్పించి మీ,పదముల్ గైకొన నున్న వాఁడు విజితప్రత్యర్థి సామాన్యుడే ... దశా. 4. 57.

శా. నీపుత్రుం డితఁడంచు దుఃఖపడె దెంతే దేహమో ,జీవుఁడో, నీపుత్రుం డిట దేహమాత్రమని యంచేఁగాదు జీవుండనన్, నీపుత్రుండిపు డైనఁ గర్మగతినొం దేఁబూర్వముం బుట్టఁడో, రేపుం బుట్టఁడొ యింక నెవ్వరికిఁ బుత్రీభావ మాద్యంబగున్. దశా. 4. 10.

3. పగలు, దివాభాగము.

గీ. కలుగు నూఱేండ్లలో వర్షకాల మపహ,రించు నిద్రయె యానిద్ర రేపు మాపు, మాని యుండిన జాడ్యంబు మేనఁబొడము ...
దశా. 2. 133.

ఉ. ఆపుటభేద వేంద్రదర్పమదావళి కల్పితగోపురాళి,పై, నేపున మాపు రేపుఁ జను నిందుదివేంద్రులఁ బర్వఁ దద్ద్యుతుల్, జాపురె పీనికిన్ గ్రహణబాధ యపర్వములందు నేక్రియం, బ్రాపితమయ్యె నంచు మది భ్రాంతివహింతురు తాంత్రికోత్తముల్. హంస. 1. 163.

ఉ. ఈస్ఫటివీధరంబున నిభేంద్రకటోదితదానధారలై, దీపపతీతరంగతట విస్ఫుట కైవల కందళంబులై, తాపసబాలికాశ్రవణదత్తయవాంకురభూషణంబులై, రేపు దమంబు సేయు శబరీ కబరీ నిబిరీస నీలిమల్ .
వా డు 2. 178.

4. ప్రాతఃకాలము.

చ. అమలనివాతసౌధములయందు మనోజ్ఞ మరాళతూలతల్పముల శయించి రేపులు శుభస్థితి మాగధసూత గీతనాదములఁ బ్రమోదముం బొరయు ధర్మసుతుండె కఠోర భూమిభాగమున శయించి, మేల్కొను సృగాలనినాదవికీర్ణకర్ణుఁడై. భార అర. 5. 369..

ఉ. ... గోకుల మిల్లిలు దప్పకుండ లక్ష్మీపతి గ్రుమ్మరున్ గడియపేపువ రేపువ నిచ్చనిచ్చ లున్ ... ... హరి. పూ. 5. 200

సీ. అరుణోదయమున శౌచాదు లన్నియుఁ దీర్చి వరుస రేపటి సంధ్య వార్చవలయు ...

విజ్ఞా. అచా. 63.

గీ. ఎల్లి చేయుపనులు నేఁడ యింతి మాపు, ఆవర్చు పని రేవ చేయుట వా మతంబు...

భార. అను. 5. 238.

జ. రేచీకు², రేపకడ, రేపాడి, రేయెండ².

రేపులుఁగు. వి. (రే¹ + పులుఁగు.) చకోరము, వెన్నెల పులుఁగు.

వ. ... తమతమ సుదతులఁ గవఁగూడి యెదుర్కొను రేపులుఁగు కొలము లెదురెక్కు సమానవతికమీవ వితానంబులును ...

చంద్రికా. 4. 107

రేఫము. సం. విశే. (అ. అ. అ.) నీచమైనది, నింద్యమైనది.

వి. అ. పుం. 'ర' యనెడి అక్షరము.

రేఫస్సు. సం. విశే. = రేపస్సు

రేమగఁడు. వి. (రే1 + మగఁడు.) నిశాపతి, చంద్రుఁడు.

చ. చలువవెలుంగు రేమగఁడు జక్కవ వెచ్చెలి కోడుకోడె ... ... చందమామ కడునింగిఁ జెలంగి వెలింగె నెంతయున్.

రామా. 2. 95.

చ. చలువలొసంగి వేడుక పొసంగ మెఱుంగు వరంగిపిట వ, న్నెలఁతలు రాచరేమగని నిల్పికురుల్ తడియార్చి గోళులం, గలయఁగ దువ్వుచున్ హాయలు గాసిగ చైచి మెఱుంగు ముత్యమున్, గులికెడు శాసికఁబు దగఁ గట్టి రుమాలువు గట్టిఁ ంతటన్.

కువల. ౬. 91

(రాచరేమగఁడు = రాజశ్రేష్ఠుఁడు. అని భావము.)

రేమిడి వి ఒక జాతివృక్షము.

ద్వి. ... పనస, పండ్లును మొదలై పవంతులను వెలఁగ, కాయలు రేమిడికాయలు గలివి కాయలు ...

పండితా. పర్వ. 348 పొ.

రేయి = రే¹. వి. బొ (బ రేలు.) రాత్రి, నిసి

చం. ఎడపక రేయియుం బగలు నెమ్మెల వమ్మలతాల్పుఁ గూడి పూ, వడిదపుజోదు నిబ్బరపుటాలమునం దమి హెచ్చ ...

నీలా. 1. 103.

కం. రేయిట మండియుఁ గృష్ణునిఁ, జూయు టకుఁ గలరు గోపభామినులు నిజం, బై యప్పుడు హరివిరహ, వ్యాయతదుఃఖంబు దమ్మె నటు వొదువుటయున్.

హరి. పూ. 8. 174.

ఉ. . చల్లని రేయిటి తట్టు ఫన్గళిన్ విందుల దేల్చ ... ఆము. ౬. 90.

గీ. రెండు వీళ్ల జనంబులు రేలు వివిధ, వాద్య సంగీతములమ ... ప్రొద్దుపుత్తురు భరత ముఖ్య ... భార. భీష్మ. 2. 348

జ. రేయింద్రిమ్మరి, రేయినడకరి, రేరేయి.

రేయుంద్రిమ్మరి. వి. (రేయి+త్రిమ్మరి.) రాక్షసుఁడు.

కం. తెలివల కడుపులలో నే, ద్దెల బెరిగెడి ప్రోడ రేయిత్రిమ్మరి దొరపైఁ, గొఱకొఱ మార్పులు నిగుడుచు, తెఱఁగున గాటంపు టూర్పు తెమ్మెర లడరెన్.

అచ్చ. రా. బాల. 82.

రేయినడకరి. వి (రేయి + నడకరి) పిశాచరుఁడు, నిరృతి.

గీ. తూర్పుదొర వేఁడివేలుపు దుంతరౌతు, రేయి నడకరి సముద్రంపుఱేఁడు గాడ్పు ...

భోజసుతా. 1. 25.

గీ. గంధసింధురావళము రేసి కరిన దంత, కాం డమునఁ బొడ్చి యెత్తినఁ గానఁబడియె, సమరవాద్రవమణిమయ సస్యందనంబు, కపట కిటి వ్రమ్ము మొన రక్షాగన్నపోలె.

వరాహ. 5. 95.

వ. ... మేటి రక్కసులొక్కట రేసి క్రొమ్మొ ఱులు పెగయఁ గైదువు లంకించుచు ...

భా. రా. యు. 73.

2. అలిగియుండు.

చం. సుడివడ రేయు బాణముల సూడ్కకగోచ రమై వక్షస్థలం, బటిములిఁ గప్పి రేసి దివ సాంతముఁ జేసిన లీల ...

భాగ. అ. 868.

ద్వి. రేసి చూడఁగరాని రేవు చక్కటికిఁ, డాసిన జాబిలో డాఁగ యేమండ ...

రం రా. అయో. 125 పొ. 3 పం.

3. అదియ, పూను.

ద్వి. చప్పట్లు చఱచుచు వద్దు నేయుచును, చెప్పులు వ్రేయక రేసి చూచుచును ...

ద్వి. తి. పా. 14 పొ. 20 పం.

సీ. పసివట్టి తోఁకలు విసరి తారుచుఁ జెవుల్ రికిరించుకొని దిశల్ రేసి చూచి ...

రసిక. 1. 113.

వ. క్రి. ఖండించు.

ఉ. అంతట రాముతమ్ముఁడు దిగంతసమీపగుఁ డైన యట్టి భాస్వంతు తెఱంగుఁ గాంచి తపశక్రునికాయము పొంపు మీఱ వత్యంతము రేసి యేపి తదుదగ్రశరంబుల రేసి ... యత్రాంతశంబోరు జిష్ణుకివు సత్త్వము నారయుచు వ్యనంబువన్.

రాఘవ 4. 171.

రేయెండ[1]. వి. (రే + ఎండ) వెన్నెల.

క. ఒక్కరెవు నిటకు వత్తురె. యిక్కట రే యెండలోన వడుగుఁబమ్ముల్, పొక్కఁగ జిఱుతలె నిమ్మం, దెక్కి గొట్టంగ నేమి సేయుదు చెల్లి.

యయా. 5. 137., మార్క. 1. 50

గీ. పండు రేయెండ కన్నులపండువగుచుఁ, బిండి చల్లిన తెఱగున మెండుమీఱి, యెందుకడ నైన వెడలేకయుండి యప్పుడంత గొనక జగంబెల్ల నిండుటయును.

అచ్చ. రా. అయో 20.

రేయెండ[2]. వి. (రేవు + ఎండ) పాలాకపము. తేఁత యెండ

సీ. రేకుఁచిన్నియు విచ్చి రేయెండ పగిలించు కర మొప్పు తెల్లదామరల కంటె. ... అ. ఇతని కన్నులొప్పు ...

భా. రా. అ. 1. 135.

సీ. క్రొక్కారుతొలకరింపుఁ గోమలంబగు మోము రేయెండ ముట్టిన నోయన్పద్ద ...

కు. సం. 6. 670

సీ. రేయి వెన్నెలలాని రేయెండ యుదయింప బెదరు చకోరంపుఁబిల్ల లవఁగ ...

పి. శకుం. 2. 55.

రేయేలిక. వి. (రే[1] + ఏలిక.) చంద్రుఁడు

ఉ. ... పూని రే. యేలిక ... నైన నొక యేటువ నేపక నేయనేర్తు ... చమత్క్రియా కలన ... జరించు ఫలకందముందరల్.

చమ. 3 107.

రేరా. (వి. రే^{1} + రా^{2}.) చంద్రుఁడు.

కం. రేరాపొడుపువఁగన్నీ, రేఱాయను మాతనే తురెరా మారా ... అ. అ. ని. 4. 72.

రేరాచెరేక. వి. (రే^{1} + రాచె + రేక.) చంద్ర రేఖ.

సీ. చినుకు వెల్తురు మబ్బుచే వడ్డపాటింతవో కాఱ్చు రేరాచరేకయవఁగ ...

రా. ని 4. 119.

రేరాచేఱాయి. (రే^{1} + రాచే + ఱాయి.)

వి. చంద్రకాంతమణి.

సీ. రేరాచేఱాల గూర్చిన రచ్చపట్టులో రహిఁ బాడు, పాటల రవళి యరసి ...

యయా. 4. 74.

రేరాజు. వి. (రే^{1} + రాజు.) చంద్రుఁడు.

గీ. కువలయాధీశ్వరుఁడు బుధగురుత నెసఁగు, రఘుమహారాజు జగతిరేరాజు కరణి ..

ఇందు. 1. 158.

సీ. రేరాజు రాకకు రేచాన మునుమున్న నవ రించు వసితవసన మనంగ ...

ఇందు. 1. 158.

సీ. మదనబాణబటాక్షపదనమంచుంబుమీ తమ్మికి రేరాజు దాయయగుట ....

భాను. 3. 7.

రేరాయఁడు. వి. (రే^{1} + రాయఁడు.) నిశా పతి, చంద్రుఁడు.

రా. ని. 4. 86.

సీ. రేరాయనికిఁదొక్క తారావధూమణి కటి

కోఁజుశా. 5. 19.

మ. అలివేణి పదిలోపలం బదునొకంటై యుంచె నోశేదొ జక్కుల రేరాయలపట్టీ యంత టనె నీకు న్వాఁడు నిక్కంబుగాఁ, నెలు వుండె కద ... ఉ. రా. 4. 215.

(ఇట శ్లేషార్థము.)

క. ... రే, రాయఁడు తొలిసంక్రమణ దర ముఙ్గగ వెడలెన్ ...

అచ్చ. భా. 6. 47. పూ.

రేరిహాణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. శివుఁడు. 2. దొంగ. 3. పిశాచము లేక రాక్షసుఁడు

రేఱేఁడు. వి. (రే^{1} + ఱేఁడు) నిశానాథుఁడు, చంద్రుఁడు.

సీ. కలితకాళరముపైఁ గన్నె గేదఁగిపువ్వు ఱేకు తోఁ గూడ రేఱేనిఁ బోదివి ...

వై మ. 9. 22.

వ. .... వీడె మనమేడమీఁద రేఱేఁ డున్నాఁడు. వీనిం బట్టు కొందమని సోపాన వితానమార్గంబునఁ జనఁ దివురు శిశువుఁ బోఁడి మార్గస్థ సాహసంబుల కరుదంది ...

మ్మ. ని. 2. 84.

రేల = రేలు. వి. అరగ్వధము, ఒకానొకచెట్టు.

వ. ... ప్రోగు వారించి రావుల మోవుల జువ్వల మొవ్వల రేఁగుల గోఁగుల రేలల జాలల నొద్దుల మద్దుల విరుగుల నిరుగుల నెమ్మిల జమ్మిల ... వి. కళం. 2. 14.

రగడ. మారేడు వంటికై మగువకును గొరె.. చెరరాఁగదె యిప్పచెంత వదిగో రేల ...

ఉ. రా. 6. 61., ఆం. భా. 2. 42.

రేరేయి. (రేయి + రేయి.) వి. అర్ధరాత్రము, సగమురాతిరి. (చి. ని.)

రేవ. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. నర్మదానది. 2. నీలి చెట్టు. 3. కామపత్ని, రతిదేవి. 4. దుర్గ, పార్వతి.

రేవంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అశ్వశిక్షకుఁడు.

రేవడు. వి. అవివేకి (రేవు[1] + అడు చాకలి వాడు అని శ. ర.)

ఆ. ఘనవినాశివౌమగడ నీవు ఓటి నీకు, నిట్టి ప్రాంతములెల్లఁ బట్టనేల, ... జెడిన రేవఁడవై వృథా, బోకవైతి వెందుఁ గూడ వైతి. ప్రబోధ 2. 24.

ద్వి. కుక్కకూ తుర మెడ గోసి పోఁగలవు, రె డుపోనాడిన రేవనిరతి, ను ...

ద్వి. హరిశ్చ. ఇ 883.

ఉ. ... ఇహపరంబులకూరక దూరమై వయ, శ్రీ చన రెంటికిం జెడిన రేవఁడ నౌదునె నీర జేక్షణా. మనుచ 3. 105.

రేవగలు. వి. బొ (రే[4] + పగలు.) రాత్రియుఁ బగలును (బ. రేవగళ్లు, రేవగలు...)

ఉ. వీఁడును మున్ను రేవగటివేళకు మానిసి యోట ... ఆము. 6. 21.

చ ... రవీందుల బండికండ్ల చప్పుడు గతి ప్రమోపె రేవగలు భూరిభయంకరగర్జ లత్త ఱిన్ ... ఆము. 4. 85.

ఉ. అబ్బులు వేసవిన్ ఘనగుహాంతరసీమల రేవ గళ్లుమైఁ, బ్రబ్బెడు ముబ్బ ...

వాల్మీకి. 2. 73.

రేవగుప్తి. వి. ఒకానొకరాగము.

గీ దేశమలహారి సాహరి రేవగుప్తి ...

ప్రబంధ. 97.

రేవటము. సం. వి అ. పుం. 1. అడవిపంది. 2. వెదురుగడ. 3. సుడిగాలి. 4. ఒకజాతిశంఖము. (విల్యమ్సు).

రేవడ = రేగడ. వి. బంకమన్ను.

చ. ... ఇచట నల్ల రేవడయ దూరము వోయినఁ దాండు మృత్తికాకరములు గావము ...

పరమ. 2. 12.

ఆ. కృష్ణభూమి వెలయు రేగత రేవడ, యనఁగ విమలకీర్తి సాంబమూర్తి

ఆం. భా. 2. 3.

రేఁడి = రేగడి వి. బంకమన్ను. (శ. ర.)

రేవతము సం. వి. అ పుం. 1 దబ్బచెట్టు. 2. ...కము చెట్టు (వ్య. వి.).

రేవతి సం. వి. ఈ స్త్రీ. 1. ఇరువదియేడవ నక్షత్రము. 2. బలరామునిభార్య. 3. గోవు, ఆవు. 4 ఒకానొకదేవత, మాతృకాభేదము. 5. దుర్గ పార్వతి. 6 ఒకానొకనది.

రేవతీరమణుఁడు సం. వి. అ. పుం. బలరాముఁడు, కామపాలుఁడు.

రేవలచిన్ని వి. ఓషధివిశేషము. (శ. ర)

రేవు1. వి. 1. వస్త్రాదులను మనుష్యులు దిగుట కనువుగా నేర్పఱచిన దారి, జలావతారము.

మ. తలఁ బదచ్చటఁ గ్రుక్కి బాతువులు కేదారంపుఁ గుల్యాంతరస్థలి నిద్రింపఁగఁ జూచి యారెకు లుపస్నానప్రయాతద్విజా, వలి పిఁడకృతిశాటులన్నవిఁదదావానంబుఁ జేర్పంగ రే, వుల డిగ్గ న్వెరఁబాఱువానిఁ గని నవ్వున్ శాలిగోప్యోఘముల్ ఆము. 1. 65.

సీ. వేద్యావిధానవై వెలసిన యిమ్మహాతటిని నీరేవున దాఁటిపోయి, క్రూరకర్ములు మహాచోరు లుండెడు నద్రిగిరి చూచి యొక విభావరి ప్రియమున ..

హరి. ఉ. 1. 43.

ద్వి. రేసి చూడఁగరాని రేవు నక్కటికి, దాసిన పొదలలో డాఁగి యేనుండ ...

రం. రా. అయో. 123 పా. 3 పం.

2. సముద్ర తీరమందు సముద్రవ్యాపారము చేయుట కుపయోగించు పట్టణము.

శా. రేవుల్మానవు పతంగజంబులు మణిశ్రీ ఖండ
ముక్తాదియున్, రావాణిజ్యము పెంచి యే
ఱంగఁజగన్వర్షంపు వెవ్వన్ రుచన్, హావర్ణం
బిగు వవ్యభూప్రజల రాజానూంచుఁ జాల్త్రి
చిలిన్, శ్రోవంగాఁదసుఁ దోఁట దొడ్డిగను లాప్తు
ల్పాడఁబంపం దగన్. (ఆము. 4. 245.)

3. సముద్రమునందు సంకులు ఎగుమతి దిగుమతి యగుచోటు.

గీ. వనధిసర్వంకషంబయ్యు వలయునికి, రేవు లవకాసి గొరరాని రీతి వదివ, విశ్వరూపకుఁ డయ్యు శ్రీవిభుఁడు నుక్త, రూపములఁ రేవ్యుఁ డగు నారురుతువులకు. కవిక. 5 77.

4. చాకివాఁ డుదుకుటకై బట్టలు తీసికొనిపోవు తడవ.

క. వెల యునిమిడియగుపాలును, వెల వాల్గవాలు నోలి వితుపంగవలయున్, తొలురేవున మలు రేవునఁ, జెలువే దఁగఁ జాకిచీర చెఱచిన చోటన్. విజ్ఞా. ప్రా. కాం. 62.

విశేషార్థము. రేవుపెట్టు = మొదలుపెట్టు. "వారినందఱను జంపఁదలఁచి యొక్కొక్క నినే రేవు పెట్టినాఁడు."

జ : రేవఁడు, రేవులువాఱు, రేవుగుజ్జము, రేవు పడవ, రేవుబోయ.

రేవు² = రేఁగు¹. అ. క్రి. విజృంభించు, చెల రేఁగు.

ఆ. ... త్రిభువనముల, రేవులసన్నవాఁడు నూపెనీఁ డురుశౌర్య, భానురుండు తారకా సురుండు. కు. సం. 11. 672.

రేవులువాఱు. (రేవులు + పాఱు.) అ క్రి. రోమవీథులేర్పడు.

క. నీవఱచిన యఱపులు మఱి, నీవే తెలుఁగు దువు తెలుప నీతోడుసుమీ, బాబాయని తల గడ్డము, రేవులువాఱంగ వడి గొరిగి విడిపించెన్. భోజసుచా. 4. 139.

వ. ... వానిఁబట్టి బంధించి గడ్డంబును మీసం బును లెయయును రేవులువాఱ గొరిగి విరూ పించెను ... భాగ. 10. పూ. 1768.

రేవుగు(జ)జ్జము. వి. (రేవు + గుజ్జము) గాడిద.

సీ. ... రేవుగజ్జము గాలిగాఁడు. గాడిద యనఁగను ఖరము రాజిలుచుండు ...
వేంక. పంచ. 94.

ఉ. [illegible] నముక్కన రేవు [illegible] యాత్రిక బోవువాఁడు [illegible] పతిటాకమిపభూమికిన్. (శుక. [illegible])

రేవుపడవ. వి. (రేవు¹ + పడవ.) నద్యాదుల యిద్దరినుండి యద్దరికి మనుష్యాదుల దాఁటించు పడవ. (వా.)

రేవుబోయ. వి. (రేవు¹ + బోయ.) రేవు పడవ నడుపువాఁడు.

ఉ. అగ్నిష్వస రేవుబోయల క్రియఁబు మెయిం బిలిపించి దేవికిన్, జయ్యన నోడ పెట్టమని ...
నిర్వ. 9 8.

రేవెలుఁగు. వి. (రే¹ + వెలుఁగు.) చంద్రుఁడు.
గీ. వేవెలుఁగుబొరబోడు రేవెలుఁగు ..
మనువ. 1. 18.

ఆ రేవెలుంగుచేత రెమ్మినఁ జదలల్లి, వల్లమట్ట్లు వోలు పెల్లుచీక, చేచి తేపికంటి యొత్తిన యేనిక, తోలుతోడి సాటదోఁప వెలిఁగె.
అచ్చ. భా. 3. 44.

రేవెలుఁగుతీవ. వి. (రేవెలుఁగు + తీవ.) సోమలత

వ. గాములతెఱగంటిసాముల నెల్లదెసల వెలిం గించు రేవెలుంగుతీవ యగ్గిప్రోవులమాటి ...
అచ్చ. భా. 2. 26 పొ.

రేవెలుఁగుఱాయి. వి. (రే + వెలుఁగు + ఱాయి.) చంద్రకాంతమణి.

గీ. మరకతనిబద్ధభూముల మలయు రేవె, లుంగు
టాతిన్నియల చెన్నె సంగు పొగడ, మ్రాని
నీడలందగు పొక్కకోవలోన, పుష్పక విమాన
మటు పొగిపోక నిలిచె.

ఉ. రా. 3. 66.

రేష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అలుపు, బొబ్బరింత, గుఱ్ఱపుసకిలింత.

రేషణము. సం. వి. అ. న. అలుపు, బొబ్బరింత, గుఱ్ఱపుసకిలింత.

రేసు. వి ఈర్ష్య, ఈసు. (చులకన — అని, శ. ర.)

ద్వి. సవతి రేసునఁబట్టిఁ జంపింపఁ దలఁచి, సవ
రగా వవృతభాషలు బొంతిచేసి ...

వన. 2. 83 పొ. 9 పం. ప్రాఁతప్రతి.

క. నీ సఖ్యమునఁ జరించిన, దోసము మోసము
వ నేఁడె తోడన కలిగెం, బోసరమొ పోటి
క్రొవ్వో, రేసో యిట్లాడ నెవ్వరికి నీడేరున్.

వేం. పంచ. 1. 713.

విశే. చులకనిది. (శ. ర.)

రేసుగుడ్డ. వి. చేతిగుడ్డ. (శ. ర.)

రై

రై = రో. సం. వి. ఐ. పుం. 1. ధనము, సొమ్ము. 2. బంగారము. 3. ధ్వని.

రైక = రయిక, తైక. వి. అవిక, కంచుకము.

క. పోకముడి పీడఁ బులకలు, మూఁకలిడం
జెమటగ్రమ్మ మోవి చలింపన్, రైక పెల్లిని
పెట్లఁగ, రాకేందునిభాస్యఁ గనెఁ బురాం
తకుఁ డంతన్. పార్వ..33. 5

సీ. జంట ముత్తెపుఁగుట్టు జంటరై కలనంచి బిగి
గుబ్బచన్నులు పిక్కటిల్ల ...

ఉ. రా. 6. 131.

రైతు = రయితు. వి. (క. రైతు) సేద్యగాఁడు. కర్షకుఁడు, పంటకాఁపు.

(వ్యవ.) ఇప్పుడు రైతుల స్థితి చాల ...

రైత్వము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఇత్తడితోఁ చేయఁబడినది.

రైవతకము సం. వి. అ. పుం. 1. ద్వారకా పట్టణమునకు సమీపమున నున్న యొకానొక కొండ. 2 పారేవతము, ఈడ (వ్ర. వి.).

రైవతము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక పర్వతము, స్వర్ణాలు వృక్షము, ఈడచెట్టు.

రొ

రౌ = రో. అవ్య. 1. సంబుద్ధియందు స్త్రీవాచక శబ్దంబుల కనుప్రయుక్తం బగునది.

ఉ. బాలరో పుష్పమంజరులపై భ్రమరంబులు
వ్రాలె ... దశా. 1. 11. 7.

2. ప్రశంసాశ్చర్యార్థములందు స్త్రీవాచకముల కనుప్రయుక్తమగు.

ఉ. అమ్మరో ధర్మరాజుఁ గొనియాడఁగఁ జెల్లదె
యెల్ల దేశముల్ ... పాంచా. 5. 76.

(కొంద ఆధునికకవులు పుంవాచకములకు నను ప్రయుక్తముఁ గావించిరి.)

ఉ. తప్పక చూచు మగ్గనుచు దాదులు పల్కి
వఁ గేరి నవ్వ మా యప్పరో నిద్రపొమ్మనిన
నల్లన బారలుచాఁచు ... (చంద్రహాస విలా
సము — పూర్వభాగము.)

(ఆంధ్రకవుల చరిత్రము — ద్వితీయభాగము. 333 పొ.)

రొంజుడు = రోఁజుడు. వి. ప్రలాపము

సీ. రోజేడు రొంఁజుడు .. నాఁగఁ జెల్లఁగనౌఁ, బ్రలాపాఖిధ ... అం. భా. 1. 116.

రొండి. వి. 1. నడుము యొక్క పార్శ్వ భాగము, కటిప్రోథము.

సీ అడ్డంబు దిరిగి తలాపాళిఁ బడి రొండి హస్తంబులిడి యంగలార్పు కపుల ...
అము 6. 18.

ద్వి కరతలంబులు రొండ్లఁ గదియించు కొనుచు బిగిసి పెందొడలు పొంపిరి భాయకుండ ....
పండితా. పర్వత. 348 పు.

సీ. రొండి యనం గటిప్రోథ సంజ్ఞ ...
అం. భా 1. 136.

2. నడుము యొక్క పార్శ్వభాగమున నుండు బట్టనడత.

సీ. ...గీ. చిక్కుఁ జిలువావ మొక యింటఁ జేర్చి తలుపు, చిలుకు ముద్రించి బీగము చేయి రొండిఁ జెక్కికొను ... శుక. 3. 345.

జ. రొండివేటు.

రొండివేటు. వి. (√రొండి.) మల్లబంధవిశేషము.
వ. రొండివేటును ఫణంబును గన్నాతును భారంబు ... నృసింహాంబును నాదియగు ముప్పదిరెండు విన్నాణంబుల నాడెంబు పరీక్షించి .... హంస. 1. 206.

వ. ... బిల్లియు తుట్టును బరిపోటును రొండి వేటును పణంబును కరాత్తును ...
మల్లు. పు. 3. 67. ప్రబంధ. 78.

సీ. ... రూఢింపు బరిపోటు రొండివేటు ...
అం. భా. 2. 209.

రొండు. వి. శ్వాసరోగము, రోఁజు.

సీ. రొండు రోఁజు వగర్పు రొప్పన శ్వాసమౌ.
అం. భా. 2. 127.

రొండు డు. వి రోఁజుడు, ప్రలాపము

సీ రోఁజుడు రొంజుడు రొద్దుడు రొండుడు ... నాఁగఁ జెలఁగ నౌఁ బ్రలాపాఖిధ ...
అం భా. 1. 116.

రొంప. వి. 1. పీనసరోగము. (శ. ర.) 2. పడి సెము. (చి ని., శ. ర., వా.)

రొంపి. వి. బురద, పంకము.

క. జొంపములు గొనియె వనములు, రొంపు లిగిరె నెమిలిగముల రొదలుడిగె నదుల్, పెంపులకుఁ బాసె నులుములు, శంపల సంపదలు మానె శారదవేళన్.
భాగ. 10 పూ. 764.

సీ. ఏడుసాగరములు నిక్కి దక్కుడఁ బెట్టి పలుచని రొంపి మై నలఁది కొనఁగ ...
భార. విరా. 2. 134.

కం. ముంపుఁగొని విరుల వావల, జొంపంబులు గురియ సురలు సుమనోమధువుల్, తుంపర లెగయఁ బరాగపు, రొంపుల భూభాగమతి నిరూపిత మయ్యెన్. భాగ. 8. 510.

మత్తకోకిల. పాయసంబుల రొంపులున్ బహు భంగి బూరెలు వట్టులున్ ...
హరి. పూ. 7. 152.

జ. రొంపిదుక్కి, రొంపిమాను, రొంపులెక్కు.

రొంపిదుక్కి. వి. (రొంపి + దుక్కి.) నీళ్లు గట్టి ఆడుసుగా దున్నుట, దమ్ము. (శ. ర.)

(వ్యతి. — మెట్టదుక్కి.)

రొంపిమాను. వి. (రొంపి + మాను.) రొంపి దున్నిన పిమ్మట మిట్టపల్లములు సరిచేయుటకు మీఁద పాటించెడు మాను, దంతపట్టె. (శ. ర.)

రొంపులెక్కు. అ. క్రి. (రొంపులు + ఎక్కు.) రొంపియగు.

గీ. కుటిల చటుల నఖాంకతస్ఫుటిత వైరి,
రుధిర కల్లోలవతి మర్వ రొంపులెక్క ...

కంద 20

రొక్కపుఁటొడయఁడు. వి. (రొక్కము[1] + ఒడయఁడు.) ధనాధిపతి, కుబేరుఁడు

క. జోన కడఁకతో ఇల్లడినియు జిడ్డు
కటిలియఁ గడిచి రొక్కపుటొడయని,
కడఁ జన .. అచ్చ. రా. యు. 403.

రొక్కపుదొర. వి. (రొక్కము[1] + దొర.) ధనాధిపుఁడు, కుబేరుఁడు.

క. బచ్చల వెన్నెలు విచ్చ రొక్కపు
దొర దళవాయియై కొలువు చిలువ
తాల్పు ... అచ్చ. రా. సుందర. 41

రొక్కము.[1] వి. (సం. ఋక్థమ్. క. రొక్క.)

1. ధనము.

ఆ తోలుదాల్పు నమఁగ తొమ్మిది పాఁతఋల్,
రొక్కమున్న ఁనుచు నిక్కుఁగాని ...

నీల. 1. 57

పూర్వ మేమున్నదో పీదు తొక్కసములు,
రొక్కములు మీరె యడి మే మెఋంగ
మనఘ ... ఉ. హరివ. 1. 72.

నిలిసెల, అప్పుడిచ్చే. మూల్యము.

.. రొక్కమీఁగలుగువాఁడె మనోజుఁడు కూలి
యాలికిన్ ... కు. సం. 8. 143.

(వ్యవ.) ఈ యుంగరము రొక్కమిచ్చి కొం
టివా, లేక, అరువుగా తెచ్చితివా ?

క. మూహము. (శ. ర.)

క. ... పక్కిదొర కొలవు నవలా, రొక్కము
నందైన నట్టి రూపని గలదే ....

అచ్చ. రా. అర. 19.

4. వేశ్యాశృతి.

సీ. రొ యనఁ బై డన రొక్క మనంగను
వేశ్యాశృతికి సంజ్ఞ వెలయుచుండు ...

అం, ఖా. 2. 303.

జ. రొక్కపుటొడయఁడు, రొక్కపుదొర,
రొక్కరూక, రొక్కరొక్కములు.

రొక్కము.[2] వి. గ్రంథము.

చ. ఎక్కడ ఎల్ల లోకముల నెవ్వరుఁ గొంచి
... వేఁడు మా, తెక్కలిపాటుకై
... వేడఁగ వచ్చినార మే, మెక్కడ
తీవ్ర కర్మగతి యెక్కడ దైవకృతంబు
గాక యీ, రొక్కపుదావ మీ వరుస
రోయక వేఁడ దురే జగంబులన్.

భాగ. 6 స్కం. 349.

జ: రొక్కించు.

రొక్కరూక. వి (రొక్కము1 + రూక.)
రొక్కముగా నిచ్చు రూప్యకము.

పీ. ఒకరిని కొక కొన్ని రొక్కరూక లొసంగి
కానుల లెక్కలో వ్రాసి కొనిరొ ...

బహు. 5. 96.

రొక్క(క్కా)రొక్కములు. వి. బ. (√రొక్కము1)
పెక్కుధనములు.

ఉ. ఈలువు వంగడంబుగల దీజవరాలని యోలి
రొక్కరొ,క్కా ఖిడి యొట్టి అంకుతడకవ్
వరియించితి దీని వక్కటా ...

వేం. పంచ. 4. 507.

సీ. కమ్మలల్లార్చి రొక్కారొక్కములు మూళ్ల
వరుసగా గడియించు వారిఁ జూచి ...

విప్ర. 4 16.

విశ. బ. పలువిధముల గలవి

శా. ... రొక్కాడురొక్కముల్ కట్టి ... బ్రో
క్రోడమ్మున్ ... వలలకుం ...
దిన్నంతు, త,త్కేళిలోల రవంబు ...
బోధింపంగ చేకెంచివన్ ... 5.

రొక్కించు. అ. క్రి. (√రొ ...) ...
ధించు. కట్టడిచేయు.

ద్వి తలలక నా మీదం దడవుండ ...,
దటిమి ... వత్తలి ...,
సత్తుగా నీకు నిచ్చలును రొక్కించి, ఒత్తె
మిమ్మని నన్నుం బలుకం డొంజేని ..

ద్వి హరిశ్చ ఉ. 1529 పం.

రోజా వి. (హిం రోజా.) మహమ్మదీయుల
యొకానొక వ్రతదినము.

మ లలనా! మావియలావంగంతుని రోజాల
నొగ్గపూములిక్క ని,చ్చలపుం ద మెగ్గర
గుబ్బి పూరబపు నేజానిల్పి పై కారవం,బుల
మొల్లా ... మధు...
చల్లి లేగాడు ... తపు సైదు
జీర్ణ దళవమ్ముల్ గంటె బ్రొక్కింపగన్.

చంద్రా. 4. 208.

రొట్టియ(ట్టె) వి. ఒకానొక భక్ష్యము
(శ. ర. వా)

సా. వాని రొట్టె నేతిలోబడినది = కోరిక
నెఱవేరినది.

సా రొట్టెకు రేవేమిటి = ఒక పనిని ఎక్కడ
నుండి ప్రారంభించినను ప్రారంభించవచ్చును.

రొడ విశ. ఎడమ. (ని ని.)

రొడ్డు వి. రొండు. (శ ర)

రొడ్డుడు. వి రొండుడు. (శ. ర.)

రొద వి. (సం. రుతమ్.) 1. ధ్వని.

ఉ. ... వా,తూలహతిన్ జనించు రొదతోడి
గుహావళి నొప్పు ... మనుచ. 1. 3

క ... రొద
సేయ ... ...

2. ... ...

ఉ. దై వనియుక్తి ... మన
... యాకపని
... యారొదవించు ... చత
... 21.

చ ... రొద
సేయవేగనని కూడుదు ... డేటి ...
... ..

క కడుమేటియైన రొదచే, ... మీరామ్మ
... ,
బెడిదపు రొదచే ఘటించ ... యున్
5, 5

8 ...

క మదిరాతుం ... మొరల
... వేలు
వచ్చె నింకం, బొద మారొదమాని ... బుర
వరమునకున్. రసిక 3 152.

జ. రొదపోవు.

రొదపోవు. అ. క్రి. (రొద + పోవు) ధ్వనించు.

ఉ. అవిధి నేగి యొక్కతయదాం విలో విషమ
స్థలంబునం, బోవంగ వస్తుశ్చచ్చక ట భూరి
ధరంబునం బోవ నందు ... జానొ
దేశ మవిసెం బవిసందిత శైలశృంగమో, నా
వడిం గ్రుమ్మ ... రొదపోనటు నేలం
గూలెన్ వేం. పంచ 1. 95.

రొదాళము. వి (సం రుతమ్.) ధ్వని.

చ. చెలి నడుమారుగేల జగిసిబ్బెపుంబన్గవ నిమ్మ
పండ్లు చెం,తల మొంనూలిగంటల రొదా
ళము పేరిటి వేదమంత్రపుం, బలుకులు
గావ్కసేయ నెలబ్రాయము కుచ్చెలచే
నొయాంపుం, గలిమిపొసంగనిచ్చినను గన్న
దదించుక కల్మిదానికిన్.

చంద్రా. 2. 128

మ. తెలిపూగద్దియ గాడుపుం గొదమ మస్తే
నెక్కితేఁదేఁటి గం,టల సంధిల్లు రొదాళ
ముల్ వరవ ... చంద్ర 3. 51.

ఇ : రొదాళించు.

రొదాళించు. అ. క్రి. (√రొదాళము.) ధ్వనించు.
(వేం. పంచ. 1.) (శ. ర.)

రొప్పించు. స. క్రి. (√రొప్పు) రొప్పఁజేయు, త్రోలించు.

ఉ. ... మీఁదనిశేఁద్ర పం,క్తి రొ,ప్పింతురు
ఘోరశంగి .... భా 1. 3 స్కం. 989.

ఉ. ... మీఁదనిశేఁద్రపం,క్తి రొ,ప్పించితి
ధిక్కరించితి శపించితి ...
భాగ. 7. స్కం. 201.

రొప్పు. అ. క్రి. 1. కూయు.

క. అప్పుడు గగనమున మొగుల్, గప్పె మహిం
జలచి విసరె గాడ్పులు రొప్పెం, గప్పలు
వడగండ్లురిసెం, గుప్పలుగొనసోనవాన గురి
యం దొడఁగున్. వేం. పంచ. 1. 656.

ద్వి. అనఘుని రఘురాము నట లక్ష్మణుండు, గని
వెండి యెలుఁగెత్తి గ్రక్కునఁ బిలిచెఁ, గ్రై
శోందుఁ దెలివని కలయఁగ రొప్పి, చేకొని
చిఱుతరా చేరువఁబట్టి ...
రం. రా. అర. కాం 195 పు. 16 పం.

క. వనితా! కృష్ణుడు వల్లని, ఘనమనియున్
వేణురవము గర్జనమనియున్, మనమునఁ
దలంచి రొప్పుచు, ననవరతము నెమిలి
తుటుము లాడెడిఁగంటే.
భాగ. 10. పూ. 784.

2. అఱచు.

తే. ఇంట పెవ్వారయిన భిక్షమిడినముష్టి, పెట్టినఁ
గరాళికేఁజి యొప్పిదముదోప, నెరిగిపడి
యుందులకును మీరెవ్వరమనుచుఁ, బెద్దపులి
వోలె రొప్ప నా బిసరుహాక్షి.
శుక. 3. 346.

తే. తెప్పదెరలంగ బండులేతెంచుచున్న, యవి
మహాత్మ తన్నేమిజాతారవములుఁ, గడఁక
నెడ్లను దఱిమి రొప్పెడునరాలి, యులి
వులిని యుల్లమునఁ గడు నులుకువుట్ట.
భార. అను 4. 318.

సీ. ధనమెక్కుడుగఁ గూర్చి తినలేక, యేడ్చెడు
పెనులుబ్ధుఁ డర్థులఁ గనిన రొప్పు ...
వేణు. 86.

3. (పంది) ఘుర్ఘురించు.

సీ. పొదలమాటునమండి యదలించుచును రొప్పి,
కదియంగఁజూచిన, బెదరిపోలఁగు, ...
విక్ర. 2. 185.

గీ. పొరలుఁ గెరలు నటించునంబరము దెరల,
రొప్పునుప్పర మెగయును గొప్పరించు,
ముట్టె బిగియించు మునమున మూరుకొనుమ్మ,
వడరుసంరక్షితక్షోణి యజ్ఞఘోణి.
భాగ. 3 స్కం. 413.

4. (పులి) గాండ్రుమను.

సీ. రోషభీషణరేఖ రొప్పుచు బీరంబు పొలివోని
కడఁది బెబ్బులు లనంగ ...
హరి. ఉ. 2. 60.

సీ. రొప్పుచు నెతిరించు గొప్పవులుఁగు,పుఁ
లోనీక జముదాళ్లఁ బొడిచివైచి ...
శంబు 2. 62.

5. (ఎలుఁగు) అఱచు.

గీ. ఉల్లము గలంగ న య్యుగ్రభల్లుకంబు, గుట
గుట యటంచు రొప్పి యుక్కుటిలుఁ గదిసి.
శుక. 1. 500.

6. (పాము) బుసకొట్టు.

క. ... మహాసర్పము గ్ర,క్కున నొక్క బొక్క
వెలువడి, చనుదెంచెను రొప్పుచున్ విష
జ్వాలలతోన్. దశ. 6 61.

7. విసరు, వీచు.

గీ. ధూళి మినుగప్పె వడిసుడిగాలి రొప్పె, బ్రజల కళవళ మెల్లఁ దప్పె నప్పట్టునందు ...
చెన్న. 527.

స. క్రి. 1. తర్జించు, భయపెట్టు, అదలించు.

ఉ. చెప్పుడు చెప్పుకున్న మిముఁ జిత్రముగా వధియింతు నంచు జేఁ, దప్పుడు తమ్ము రొప్పిన భయంబు వహించక యానువర్ణసాం, బొప్పుఁగ భర్త కిల్లను ... హంస. 5. 250.

2. బాధించు.

క. తప్పితివో యిచ్చెదనని, చెప్పితివో కపట సాక్షి చేసినమేలున్, దప్పితివో శరణార్థుల, రొప్పితివో ద్విజులఁ బసుల రోగుల సతులన్.
భాగ. 1. 355.

సీ. మొనసి స్వర్గద్వారమునునుండి పోఁకి నిలఁబడఁ ద్రోయించె నిదిగో యముఁడు, రొప్పుచు ... ఉ. హరిశ్చ. 4. 171.

మ. ... నా ప్రావీణ్యముఁ గోలుపోయి బలిష్ఠుండగు కాముబారిఁబడి నే నెట్లోర్తునే బండిక, త్రైబడిం బాపపుఁదృష్ణ యిప్పు డకటా! శీర్షావృతిన్ రొప్పెడిన్.
భాగ. 9. స్కం. 575.

3. నెట్టు, త్రోయు.

ఉ. ... ఒకమ్మ మారీచుఁ దృణాయమానముగఁ ద్రిప్పుచు రొప్పుచు నప్పయోధిలో, వైచె ... అధ్యా. బాల. 15 పుట.

4. త్రోలు, తఱుము.

సీ. ... కంసుండు చెల్లెలు మఱఁదియు మల్లి సిల్లి, హరులపగ్గములఁ జేసంది రొప్పఁ దొడంగె ... భాగ. 10. పూ. 20.

చ. అనిలజుఁడు ... పేదదుశ్శాసనుజులఁ బంపనేల యని మానుగ గోవుఁడు గోగణంబులన్, గొనకొని రొప్పునట్టు లధికుం డెగిచెం బృథుదండహస్తుఁడై.
భార. ఆది. 6. 78.

ద్వి. మును పాఁతఱల ధాన్యములు పొంగుచుండె, గోధనంబులు రొప్పుకొని పోఁవపోవ, ...
పండితా. పురా. 167 పా.

క. కిరాటులఁగని వలలు పన్నుఁడు, చాలేర్పడఁ దోలుచట్టు చాగుఁడురలన్, గిలించి బోను లొడ్డుడు, కాలాగక రొప్పుఁ డడవిఁ గల మృగచితతిన్. చిత్రభా. 2. 155.

క. అప్పుడు సముబోఁడ్లకతల్, చెప్పగ నేమిటికిఁ బ్రాకిరి వేత్రధరుల్, రొప్పఁగఁ గలిరొసిఁ లుపక, యప్పుడు మేల్కొని యనువదలి కరిదూఁటముల్. ... 2. 71.

ఉ. ... పక్త్రి తామరపత్ర ... సంఘమున్, రొప్పుదు నిద్రఁగ్రాకొన డుకోజ పరస్పర నక్తహాటములన్, విప్పుడు ....
భాగ. 10 స్కం. 1728.

వి. ఆధిక్యము, శ్వాసము, వగర్పు.

గీ. ... ఉసుర్పు నా శ్వాసమెఱు, నొవ్వువడి దీర్ఘమైన నిట్టూర్పునంగ, నధికమగునది రొఁజు రొప్పనఁదగు ...
హరి. ఆం. భా. 1. 30.

సీ. రొండు రొఁజు వగర్పు రొప్పున శ్వాసమౌ ...
ఆం. భా. 2. 127.

ణ : రొప్పించు.

రొమ్ము = ఱొమ్ము. వి. (సం. ఉరః.) వక్షము.

సీ. మగలాఁడు వారికి మరిగి .... పరదేశంబు లుడుగక క్రమ్మర బ్రేక్షను రొమ్ముఁబోయి. యాచకులై వేఁడి ... కు. సం. 7. 667.

ద్వి. సీరొమ్ము గొనియాడనేర్తువే చూడ. నీ రాజ్యగతిఁజూడ నేర్తుఁగాకేమ ...
రంగ. రా. యు. 292 పొ. 29 పం

ఉ. అన్నరపాలువాలుగల కగ్గలమౌ తెలినోగ
కమ్మ లా.[క్రొన్నెల వెన్నెలల్ వెడఁద
రొమ్ము చొఁకారపు తేఁటచెక్కులు ...
రా. వి. 4. 20.

రొయి — రొయ్యి. వి. కట్టెలిప్పుమీఁది నిగురు. (శ. ర.)

రొయ్యు. వి. మత్స్యవిశేషము.

ఉ. ... పిత్తడికాసు మగ్గుమీఁ,వల్లె యుగుండె
రొయ్యపరకాపెగఁ దేపలఁబట్టి పెట్టగన్.
ప్రబంధ. 195.

తే. .. అరైద ముద్దువేఁపుము గొర్రెనొంచు,
నగె రొయ్యానియపు మీలఁ ...ట్టు నిపఁడు.
... 4. 187.

సీ. ... అవరు రొయ్య యపు తుక్కడాండజ
నామమై .... ఆం. శా. ... 160.

జ ; రొయ్యపుర్వు.

రొయ్యపుర్వు. వి. (రొయ్య + పుర్వు.) ఒక విధమగు రొయ్య చేఁప.

ఆ. రొయ్యపుర్వు [గ్రొవ్వి రోధోవసుంధర,
కెగసి తెగిన పగిది నిట్టులేల, జలతలంబు
విడిచి చనుదెంచి వాబుద్ధి, పుర్వుమేయఁ
బెట్టఁ బొందఁగంటి.
వేం. పంచ. 4. 486.

రొయ్యి = రొయి. వి. కట్టెలిప్పుమీఁది నిగురు. (శ. ర.)

రొల్లు. అ. క్రి. [ప్రలాపించు. (శ. ర.)

జ : రొల్లుడు.

రొల్లుడు. వి. (√రొల్లు.) [ప్రలాపము, రొంటుడు.

సీ. రోజేడు రొంజేడు రొద్దుడు రొందుడు
రొల్లుడు రజు .... వాఁగఁ జెలఁగనౌఁ
[ప్రలాపాభిధ. ఆం. శా. 1. 118

రో

రో¹ = రొ. అవ్య. సంబోధనమున తఱచు స్త్రీ వాచకములకు ప్రయుక్తములగు.

ఉ. ... అమ్మరోఁ, రమ్మని బోటికోమలి కర
మ్మనివార్యగతిం దెమల్పఁగన్ ...
... 130.

క. ఉల్లము ఝల్లన సుఖమునఁ బెల్లుగ బాష్ప
ములు కొరఁగఁ [ప్రేమం బ నహా, వల్లభరో
యనుచును మది, పల్లటిలన్ రాము. డుర్విఁ
బడి మూర్ఛిల్లెన్. (భా. రా. కిష్కిం. 55.)

ఉ. నీకు నిచ్చవచ్చినకు నీనెఱి పెన్నిధు లున్న
తిరిచెన్, నిఖిలుపు టిలు ముందుకు నియొ
[ప్రాణపు ... ..రో, ...
ములు కప్పురమె యూరిదివేసి యొ పట్టుఁ
జీరతే, యూరినునైన పల్లవము లీరసమిష్ట
మనోజభోగమే. ఉ. రా. 3. 106.

ద్వి. సిగ్గు లజ్జయుకేరి చెవఁటిరో నమ్మఁ
బగ్గించుచున్నారు పగతురిల్లంగి ...
రం. రా. యు. 515 పొ. 6 పం.

రో² — రోయి. వి. 1. కుసువ, తాకట్టు, ఆధి.

క. ఇన్నాళ్ల కింత నెట్టక,యున్నను రో దక్కు
వనుచు నాడఁబడు నేఁ దా,నన్నాళ్ల దక్కు
వతనికి, నెన్నఁడు భోగ్యంబు దక్కదే
ధర్మములన్. విజ్ఞా. వ్యవ. 92.

ద్వి. ఇదెవచ్చెఁ బులివలె నీ శివరాత్రి, ముదిత
రో యుకఁబుచ్చె ముత్తెంపువరుల ...
పండితా. పురా. 122.

2. వేశ్యకిచ్చెడు శుల్కము.

క. రోయిడి యెల్లని ఘటగుఁడు, రోయివిడువ
వలయు లంజెరోఁ గొనిమలులన్, రోయిఁబఁ
దలఁచిన నిమమడి, పాయక యిచ్చుటయ
తగినపాడి యరయఁగన్.
విజ్ఞా. [ప్రా. 109.

శ్లో. శుల్కం గృహీత్వా పణ్యస్త్రీ నేచ్ఛన్తీ ద్విగుణం వహేత్ అనిచ్ఛన్ దత్తశుల్కోపి శుల్కహాని మవాప్నుయాత్. (యాజ్ఞ.)

సీ. రో యనఁ బైఁడన రొక్క మనఁగను వేశ్యా భృతికి సంజ్ఞ వెలయుచుండు ...

ఆం. భా. 2. 303.

జ : రోయిడు, రోవాటు, రోవెల, రోవెలఁది.

రో వం. వి = రై.

రోఁకటిపాట వి. (రోఁకలి + పాట) రోఁకటితో దంపునపుడు పాడెడిపాట, సువ్విపాట.

ద్వి. వినికల్లిదేవయ్య విప్రులఁజూచి, యనియె రోఁకటిపాట లట్ల వేదములు ...

బస. పు. 7. 197.

రోఁకటిపోటు వి. (రోఁకలి + పోటు.) రోఁకలితోఁ బొడుచుట.

ఆ. సుజనవినుత గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటు దాఁకినట్లు పోతలంప, మొదలశోకజలధి మునుఁగంగ నందుపై, నీవు పల్కినట్టి నిష్ఠురోక్తి. హరిశ్చ. 5. 89.

రోఁకటిబండ. వి. (రోఁకలి + బండ.) 1. శతపది, ఒకపురుగు.

సీ. ఎఱ్ఱరోఁకటిబండ జెట్టి మన్నిఁడి మున్నగు నరీసృపములం దంతకంటె ...

ఆము. 3. 80.

2. పొన్నులేని చిన్నరోఁకలి. (శ. ర., వా.)

3. క్రోష్టుపుచ్ఛి, నక్కతోక పొన్న (వృ. వి.).

సీ. ... క్రోష్టుపుచ్ఛియు నేలపొన్న. నా నక్కతోఁకపొన్ననఁ బొర్లుగాడినా రోఁకటిబండనా రూఢికెక్కు. ...

ఆం. భా. 2. 55.

రోఁకలి. వి. ౙా (సం. గోకిలః) 1 ముసలము, దంచెడు సాధనము.

బ. రోఁకళులు, రోఁకళ్లు, రోఁకండులు, రోఁకండ్లు, రోఁకలులు.

చం. పటికపుఁబోల ముక్కెదురుఁ బ్రాలు లోనిఁ బోయుచు గారుకొమ్ము రోఁకటఁ గొని దంచుచున్ ... కు. సం. 6. 704.

ఉ. చీఁదఱ చేసినట్లు రిపుసేవల నెల్లను మొట్టి రోఁకటన్ మోదుచు నాగటం దిగిచి నొంచుచుఁ గార్ముకముక్తబాణముల్, పైఁ బొలిగొంచి కూల్చుచును ...

హరి. ఉ. 1. 101.

చం. హలమున నమ్మహాబ్ధముల నప్పటికప్పుడు దంచుకోఁగ రోఁకలిఁ గయికొంటివౌర ...

దశా. 3. 57.

కం. ఏరీతిం బెనఁగిన నెవ్వారె యెఱుఁగరు సీదు గట్టు వనితామణి రోఁకట్లా రోఁకండ్లం జూడిన, కూరము రిపుడింత జూచుకొన్న నడఁగునే ప్రభా. 5. 25.

2. గానుఁగలో నువ్వులు మొదలగు వానిని నలఁగఁజేయు సాధనము.

చం. ... పెనుగానుఁగ రోఁకట నిక్షుఖండముల్, చిదుపుతెఱఁగునం జిదియఁ జేయుఁడు ...

పరమ. 1. 89.

జ ; రోఁకటిపాట, రోఁకటిపోటు, రోఁకటిబండ.

రోఁజు. అ. క్రి. నిట్టూర్చు, ఉచ్ఛ్వసించు.

చం. ... అవవుడు బుట్టలోపలి మహాభుజగేంద్రుఁడు రోఁజునట్లు రోఁజె నధిప యవిక్షిణుండు దవచిత్తమునప్పులుకుల్ గలంచి వన్. భార. శల్య. 2. 94.

ఉ. భంగముఁ బొంది యద్దనుజభామిని దిక్కులు ప్రమోయ రోఁజుచున్, ...

క. ఇక్కుఁ జెడి రోఁజి నెత్తుఱు, ముక్కున బాఱను స్రవింప ...

భాగ. 11. పూ. 1165.

గీ. ... దూరపాత. [illegible] ముసరి [illegible] క్రిక్కిఱిసెయుండ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] 1. 153.

వి. అధికశ్వాసము, రొప్పు, శ్వాసము.

శి. ఈ [illegible] యెడఁగ నెరఁగ శీత వాయు పూపెని యూర్పు నా శ్వాసమంతయు, నొప్పునది దీర్ఘమైన నిట్టూర్పు వరఁగ, నధిక మగునది రోఁజు రొప్పన దగు హా.

ఆం. భా. 1. 60.

సీ. రొంజు రోఁజు వగరుపు రొప్పన శ్వాసమౌ ...

ఆం. భా. 2. 127

రోఁజుడు. వి. రొంజుడు, ప్రలాపము.

సీ. రోఁజుడు రొంజుడు రొద్దుడు రొండుడు ... వాఁగఁజెలఁగ నౌఁ బ్రలాపాభిధ ...

ఆం. భా. 1. 116.

రోఁత. వి. (√రోయు.) 1. ఓకిలింపు, ఏవము, జుగుప్స.

[illegible] పురీషమూత్ర మజ్జకీలాలాస్థిమాంసల్ భాజనం, చేలా రోఁతలుపుట్ట నాడుదురు యోగీంద్రుల్ వృథాలాపముల్ ...

నైష. 7. 79.

శా. ...ఘోరం బడఁగించినాడు తలపోయన్ నాకు రోఁత య్యో ...

మనుచ. 679.

కం. హేయాపాదక వస్తుని,కాయ శ్రవణావ లోక కథనంబులచే, వాయతమగు రోఁత మమీ, యేయెడల జుగుప్సయనంగ నింపులఁ దెలుపున్.

కావ్యా. 1. 130.

2. రోఁతగలిగించునది దార్థము బాలుని మలము, మొ.

ద్వి. ... చీరవైచిఁ గింకిరి చేయు గోరకుఁ, తేర రమ్మనిపిల్చి చేతికిఁ బుత్రు, నిచ్చి [illegible] యీరోఁతఁ గడిగి, తెచ్చి యిమ్మన్న [illegible] ...

నవ. 183 బా. పం 20.

[illegible] ముకలుపు [illegible] గపాలమునన్ భుజించి తీ,రోఁతలు [illegible] లుండ నిట రోయుదువే [illegible]

[illegible] 103.

3. ఏవగించుమాట, జుగుప్సావహావాక్యము.

చం. ... ఈ విధంబున వలయింతి పాపయినిఁ బూన్పెను శేరమి యింతరోఁతయున్, విన వలసెంగదా ...

సారఁగ. 2. 271.

4. అపవాదము, నింద.

సీ. ... నడి రోయి రోఁత రొచ్చు, పేరింపు ... నా నపవాద సంజ్ఞయై యరుచుండు.

ఆం. భా. 1. 115.

విశే. ఏవగలిగించునది, జుగుప్సావహము.

రగడ. రోఁతకాపురమునకు వేసరి రొక్కమెత్తి కడంకఁ బూడితిఁ ...

అప్ప. రా. యు. 64.

ఉ. ఎందఱు రోఁతనేఁత లపుడేగతిఁ జేసిన నిచ్చగించుచున్, డెందము బాయిగాఁగొని గడించిన కష్టపులంజెకూడు నా, కిందక రోసివచ్చితి సహించునె కక్కురుకూడు గ్రక్కునన్.

వైజ. 2. 100.

ద్వి. కంజవందనుఁ డతికష్టమైనట్టి,లంజపుట్టువున నీలాగున నమ్మఁ, బుట్టించె నారోఁత పుట్టువుఁ బుట్టి, యట్టె నే గడియింతు నతిహీన ధనము ...

ద్వి. పరమ 4. 286 పా.

(శ. ర.) బ. తిట్లు.

రోఁతగించు. అ. క్రి. (√రోఁత.) రోఁతపడు. (శ. ర.)

రోఁతపడు. అ. క్రి. (రోఁత + పడు) అసహ్యపడు, ఎగ్గుపడు.

గీ. ఎంగిలికి రోఁతయెఱుక మెప్పించువాడు, సిరయ ...

శేష. 3. 44.

రోఁతబమారి. విణ. (√రోఁత.) ఏవగించు చేయుస్వభావము కలవాఁడు, కలది.

సీ. .... మూసినముఁకి నిర్మోహి ప్యాపమిత్రద్రోహి దుష్టు రోఁతబమారి దోసకారి ...

హంస. 5 113

రోక. వి. మూల, కోణము. (శ. ర.)

రోకము. సం. వి. అ. న. 1. రంధ్రము, కొన్నము, 2. ... ఓడ. ... చలనము, ... పుం. 1. ప్రకాశము, కాంతి. 2. సొమ్మిచ్చి కొనుట.

రోకు. వి వికాసము.

సీ. ప్రవిమల కుసుమసంపదలకు దూరమై రోకు గాసిన మహీరుహాము రీతి ...

నూ... 1. 168.

(శ. ... పా. రూపుఁకొక్కిన, ముద్రి. పా.)

రోగఘ్నము. సం. వి. అ. న. 1. మందు. 2. వైద్యశాస్త్రము.

రోగము. సం. వి. అ. న. ఓషధి, మూలిక.

రోగభువి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రోగస్థానము, శరీరము. (వి. వ్యమ్సు)

రోగము సం. వి. అ. పుం. 1. వ్యాధి, జేబ్బు. 2. కుష్ఠౌషధము. (వాచ.)

రోగరాజము. సం. వి. అ. పుం. క్షయవ్యాధి.

రోగశిల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎట్టపాపాణము.

రోగశ్రేష్ఠము. సం. వి. అ. పుం. జ్వరము.

రోగహారి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) రోగమును మాన్పువాఁడు, జబ్బు కుదుర్చువాఁడు.

సం. వి. న్. పుం. 1. వైద్యుఁడు. 2. ...చెట్టు. 3. బూడిదగుమ్మడి. (వ్య. వి.).

రోగి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) రోగముగలవాఁడు, జబ్బుతోనున్నవాఁడు.

రోగితరువు. సం. వి. ఉ. పుం. అశోకవృక్షము.

రోచకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) 1. ప్రకాశింపఁజేయునది. 2. మనోహరమైనది. ఇంపైనది. 3. ఆఁకలి వృద్ధిచేయునది, ఆఁకలి పుట్టించునది.

అ. న. 1. ఆఁకలి. 2. అరటిచెట్టు, 3. రాజపలాండువు. ఎఱ్ఱఉల్లి (వ్య. వి.). 4. అవదంశము, ఊరుగాయ. 5. ఒకానొకచెట్టు, గ్రంధివర్ణము (వ్య. వి.).

రోచకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గాజుపని, కుందనపుఁ బనిచేయువాఁడు, నగలపైఁ జిత్తరువులు చెక్కువాఁడు. (విల్యమ్సు.)

రోచన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. సౌందర్యవతియగు స్త్రీ, అందకత్తె. 2 ఒకజాతి గోరోచనము. 3. కెందమ్మి, ఎఱ్ఱతామరపువ్వు.

రోచనకము. సం. వి. అ పుం. దబ్బచెట్టు.

రోచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ. అ.) 1. ప్రకాశింపఁజేయునది. 2. ఇంపైనది, మనోహరమైనది. 3. ఆఁకలి పుట్టించునది.

వి. అ. పుం. 1. శ్వేతశోభాంజనము (వ్య. వి.). 2. పలాండు (వ్య.వి.). 3. ఆరగ్వధము (వ్య.వి.) 4. దాడిమము (వ్య వి.). 5. కరంజము (వ్య. వి.). 6. అంకోఠము (వ్య. వి.). 7 కూటశాల్మలి (వ్య. వి.).

వ. 1. కోరికను చెందుట, కోరికలీరికలెత్తించుట. 2. ఆకాశము, ఖగోళము

రోచనఫల. సం. వి అ. స్త్రీ. చిర్భిట, దోస (వృ వి.).

రోచనఫలము. సం. వి. అ. పుం. బీజపూరము, మాది (వృ. వి).

రోచని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఎఱ్ఱపాషాణము, మణిశిల. 2. గోరోచనము. 3. ఆమలకి (వృ. వి). 4. శ్వేతత్రివృత్తు (వృ.వి). 5. గంధద్రవ్యభేదము.

రోచమానము సం విశే. (అ. ఆ. అ) 1. ప్రకాశించునది. 2. మనోజ్ఞమైనది అందమైనది. వి. అ న గుఱ్ఱపుమెడమీఁద నుండెడి జూలు.

రోచి. సం వి ఈ. స్త్రీ శాకభేదము హిల మోచిక (వృ. వి.).

రోచిష్ణువు సం. విశే. ఈ. 1. ప్రకాశించునది, కాంతిగలది. 2. సొగసుగా నుండునది, అందముగా నుండునది, నవయౌవనము. 3. ఆకలి పుట్టించునది.

రోచిస్సు సం. వి. స్, న. 1. వెలుఁగు, ప్రకాశము, కాంతి.

రోజు. వి (హిం రోజ్) అహోరాత్రము, దినము. (శ. ర., వా.)

రోటిక సం. వి. అ. స్త్రీ. రొట్టె, గోధుమాది నిర్మితమైన రొట్టె

రోటు వి. ఈఁచే. (చూ. రోటువోవు) (శ ర.)
జ : రోటువోవు.

రోటువోవు. అ. క్రి. (రోటు + పోవు.) ఈఁచఁబోవు.

ద్వి రోటువోయిన చేయి రొమ్ముకంపరము, వాటుఁ గాలును బోటివలెనున్నవడుము ..
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1087.

రోడు. అ. క్రి. తగులు, తాఁకు.

ఉ. లాడికి మూఁగు కాకులఁ బలాయనమొందఁగఁ జేయ వీఁపుపైఁ, ద్రాడువ్రేలు నీఁకె గుదితాపిన దేహము వేఁడికాళ్ళకున్, రోడి వశించుతోఁక బలురోమము లంటిన జోటు టేఁగలున్, గూడిన బంధముం గలిగి కూర్కుచు నుండొక బక్కగుఱ్ఱమున్. హంస. 5. 80.

రోదనము. సం. వి. అ. న. 1. ఏడ్పు. 2. కన్నీరు.

రోదని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దురాలభ, తీఁటకసింద (వృ. వి).

రోదనిక సం. వి. అ. స్త్రీ. రోదని (వృ. వి.).

రోదసి సం. వి ఈ. స్త్రీ. 1. భూమ్యాకాశములు, మన్నుమిన్నులు. 2. స్వర్గము. 3. భూమి 4. ఆకాశము.

క. నీచానంబున విస్మితులై దైవతయక్షసిద్ధులభివర్ణన ముత్సాదరమునఁ జేసెరిదే, రోదసిసమ్మర్దముగ నరుగుదెంచి తగన్.
భార. ఆశ్వ. 4. 240.

రోదస్సు సం. వి. స్. న 1. స్వర్గము, 2. భూమి.

రోదించు. సం. అ. క్రి. రోదనముచేయు, ఏడ్చు. (శ. ర.)

రోధకము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) అఁపునట్టిది. అణఁచునట్టిది.

రోధనము. సం. వి. అ. పుం. అంగారకగ్రహము. న అఁపుట.
విశే. (అ ఆ. అ) ప్రతిబంధకముచేయునది.

రోధము సం. వి. అ. పుం. 1. అఁపుట, ఆటంకపఱుచుట. 2. ముట్టడి, ఆవరణము. 3. గట్టు, తీరము.

రోధస్సు సం. వి. స్. న. 1 గట్టు, తీరము. 2. కుడ్యము, గోడ 3 అంతరిక్షము, ఆకాశము. 4. [illegible]ణము, ముట్టడి. 5 అఁపుట, ఆటంకపఱచుట.

రోధించు. సం. స. క్రి. అడ్డగించు. (శ. ర.)

రోధో(ధ)వక్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (రోధస్ + వక్ర.) 1. నది, ఏఱు. 2. వేగవతియగు నది, వడిగల యేఱు.

రోధోవప్రము. సం. వి. అ. పుం. వడిగల నది.

రోధ్రపుష్పము సం. వి. అ. పుం. మధూక వృక్షము, ఇప్ప (వృ. వి.).

రోధ్రపుష్పిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మాతక వృక్షము, ఏఱుజాజి (వృ. వి.).

రో[illegible]. సం. వి. అ. పుం. [illegible] లొద్దుగ. వృ.వి.) పుం, న. [illegible] అపరాధము.

రోపకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రోపణము చేయు వాఁడు.

రోపణము. సం. వి. అ. న. 1. లేనిదానిని మోపుట, ఆరోపించుట. 2. పైరుచేయుట. మొక్కలు పాతుట. 3. పుట్టించుట. 4. ఒకానొక యంజనము.

రోపణీవర్తి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకానొక యంజనము, నేత్రాంజనవటి.

రోపము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఆరోపించుట. 2. పైరుచేయుట, మొక్కలు పాతుట. 3. బాణము. న. 1. రంధ్రము, గుహాబిలము

రోపితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. పాతఁబడినది, నాటఁబడినది. 2. ఆరోపితము, ఆరోపణ చేయఁబడినది.

రోమంథము. సం. వి. అ. పుం. 1. నెమరు వేయుట.

రోమకందము. సం. వి. అ. పుం. పెండలము, చాఱకంద (వృ. వి.).

రోమకము. సం. వి. అ. న. 1. పాంశులవణము. 2. ఒకజాతి సూదంటుఱాయి.

రోమకూపము. సం. వి. అ. పుం. న. రోమ రంధ్రము, చర్మముమీఁది రోమరంధ్రము.

రోమకే(శ)సరము. సం. వి. అ. న. సురటి, వింజామరము

రోమగుచ్ఛము. సం. వి. అ. న. వింజామర, సురటి.

రోమభూమి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. రోమస్థానము. చర్మము.

రోమవము. సం. వి. న్. న. దేహముమీఁద నుండెడి వెండ్రుక, ముఖము శిరము దక్క ఉన్న దేహమందుగల వెండ్రుక. 2. పక్షుల యీఁక. అ. పుం. 1. బిలము, గుహ, 2. జలము, నీరు. (విల్యమ్సు.)

రోమరంధ్రము. సం. వి. అ. న. రోమకూపము.

రోమరాజి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. రోమావలి, నూఁగారు.

రోమలత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రోమావలి, నూఁగారు.

రోమవికారము. సం. వి. అ. పుం. పులకరించుట, గగుర్పాటు.

రోమవిక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పులకరించుట, గగుర్పాటు.

రోమశము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) రోమములు గలది, బొచ్చుగలది. వి.అ.పుం. 1. గొఱ్ఱెపోతు. 2. పంది 3. పెండలము, చాఱకంద (వృ. వి.). 4. ముంభి, నాచు (వృ. వి.).

రోమశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ములుదోస (వృ.వి.). (శ. ర.)

రోమహర్షణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పులకరింపఁజేయునది, గగుర్పాటు గలిగించునట్టిది, భయము పుట్టించునది. వి. అ. న. గగుర్పాటు, రోమాంచము. పుం. విభీతకవృక్షము, తాండ్ర. (వృ వి.).

రోమహర్షణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శౌనకునకుఁ బెక్కు పురాణములు వినిపించినవాఁడును వ్యాసశిష్యుఁడు నగు సూతుఁడు, లోమహర్షణుఁడు.

రోమహర్షము సం. వి. అ. పుం. గగుర్పాటు, గగుర్పొడుచుట.

రోమాంచము సం. వి. అ. పుం. (ఆనందము, భయము, ఆశ్చర్యము మొదలగు వానివలన) నొడలు పులకరించుట, గగుర్పాటు, గగుర్పొడుచుట.

రోమాంచితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గగుర్పొడుచునది, లోమాంచితము.

రోమావళి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. నూగారు. బొడ్డుభాగమునుండి ... పైకి నుండెడి వెండ్రుకల వరుస, రోమరాజి. 2 తారుణ్యము, యౌవనము.

రోమ... సం. వి. ఉ. పుం. ...

...

రోమ... సం. వి. అ. పుం. కుంభి వృక్షము ... (వృ వి.).

రోమాళి సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. రోమాలి.

రోమోద్గమము సం. వి. అ. పుం. పులకరించుట, గగుర్పొడుచుట, గగుర్పాటు.

రోయి = రో వి. (సం రాః) 1. వేశ్యకిచ్చెడి శుల్కము.

కం. రోయిడివొల్లని భుజగుఁడు, రోయి విడువ వలయు లంజెరోఁగొని మరలన్, రోయి డఁదలఁచిన నినుమడి, పాయక యిచ్చు టయ తగినపాడి యిరయఁగన్.

విజ్ఞా. ప్రా. 109.

గ్వి. పాయకరోయి మాపణఁతికి నిచ్చి, వేయేసి సూడలు ... యనుడు ...

పండితా. మహిమా 281 పు.

ఉ. రోయిడఁ బంచువారు ... ... రోయి పొల్తులఁ గావఁగ రోయువార లన్ .. కు. సం. 8. 138.

2. ఉడువ, తాకట్టు.

సం. రోయిఁ ... వడ్డి కిచ్చినఁ, జాయక నెల నెల వళితిభాగము గొనివన్, న్యాయముమిగులఁగొను ట, న్యాయం బొడఁబడని చోట వభివదండీ. విజ్ఞా. వ్యవ. 64.

3. చేబదులు.

కం రోయిఁగొని పెట్టఁబాలక, ప్రాయిఁ రైయయుగునతఁడుఁ బరదేశము చాఁబోయి నతఁడు మూఁడునెలల్, పోయిన తుదివడ్డి సహితముగఁ బెట్టదగున్ ...

విజ్ఞా. వ్యవ. కాం. 69.

4 జూదమునఁ దొడ్డెడు పందెపు ధనము.

కం దగయంది రోయిఁగా జూ, దము నీతోఁగాడఁ గడఁగెదను ... భార. అర. 2. 41.

జ · రోయివెఁటి.

రోయించు స క్రి. (√రోయు.) రోయఁ జేయు, వెదకించు.

ఆ. చరులఁ బనిచి వైరిచరుల రోయించుట, నెమ్మనమున నెఱిఁగి నమ్మకునికి, ... యోగమునకుఁగా శత్రునై నను, నవిశ్వసనట్ల యునికి నయవిధంబు. మార్క. 8. 128.

రోయిడు. (రో² + ఇడు.) స. క్రి తాకట్టు పెట్టు.

కం. మడివాలొడయని వస్త్రము, లడఁచఁ జఱచిన
వమ్మిక్కొనినఁ దా రోయిడినన్, బడిదియ
వెట్టినఁ గిట్టిన, వడరఁ బణత్రయము దండు
వరువఁగ వలయున్. విజ్ఞా. ప్రా. 61.

సీ. ఆఁడు రోయిడి తల్లి నాఁగి బిడ్డల నమ్మి ...
దశకు. 6. 95.

ద్వి. వీరభద్రునియాత్ర వెలఁదులు వోవ, వారి
ముల్ రోయిడి యరిగె మాబిడ్డ ...
పండితా. పురా. 122. ప్రా.

రోయివెలఁది = రోవెలఁది. వి. (రోయి + వెలఁది) భోగముది, వేశ్య.

గీ. భాగ్యహీనుఁడు రిక్తకుంభములు రోయి,
వెలఁది చనుదోయి నిండుకుండలు కులంబు,
తరుణిఫాలంబు చవుతిచందురుఁడు వేశ్యం
నుదురు వానికిఁ బ్రతిపదిందుండు నద్యోగ.
పాండు. 3. 11.

రోయు. అ. క్రి. 1. అసహ్యపడు, ఏవగించు.

కం. మాసిన చ... దనుఁగని, రోసి ... దెందం
బుఁ... కరుణి నెఱుఁగఁడ బి, ప్లేఁన మద
నుకుచ ధృతి,వాసిన బెగడొందు సింహా
బలుఁ డిట్టదెఁడన్. (భార విరా. 2. 52.)

సీ. ... వారు సహింప కెగ్గు, సేయుదు రేను
రోసితి వారితోడి పొత్తొల్లఁ గపంబు
సేయుచు శరీర,భారంబు విడిచెదన్ ...
భార. ఆది. 2. 125.

చం. అసమిమవాహినీతనయు వస్త్ర...
దత్తిఁ గర్ణుని రణధర్మహీనతకు రోయక
చంపిన భంగులున్ ...
భార. శల్య. 2. 385.

ఉ. ... పూఁత యొనర్చుకొంటి శవభూతిఁగపాల
మున్ భుజించి తీ,రోఁతలు పెక్కులుండ
నిట రోయుదువే యిఁక భక్తవత్సలా.
కాళ. 3. 100.

2. వెనుదీయు, సంకోచించు.

కం. అనవుడు గురుఁ డిట్లనుఁ గర్ణునిచందము
మున్న గడఁగు రోయుఁడు పాటన్ ...
భార. ఉద్యో. 4. 285.

ఉ. రోయఁ డొకించుకేనియు మరుత్పతి యన్య
కళత్రదూషణా, న్యాయము సేయ మన్మథ
మదాంధత నాశ్రమభూమిఁ గొక్కు రో,
కోయని కూయఁడే ... నైష. 2. 79.

కం. గోవధము సేయు తుంకల, దైవంబవు నీవు
మొదలఁదక్కఁక పాంథ,స్త్రీ వధము సేయ
రోయుదె, నీ వర్తనమేమి చెప్ప సింజవైరీ.
మనుచ. 4. 42.

స. క్రి. అసహ్యించుకొను.

దండకము. ... వారిం దగంజూచి బిక్షైద్ద్యు
చందంబులన్ రోసి యుల్లాసి ...
సీలా. 5. 41.

కం. దోసమునకుఁ బనిలేదఁట, నా బొమ్మలు
వీరికిం దివం బని గలదే, రోసితి సంసా
రమునుఁ దెగఁ,గోసితి మొదలంట బందుగుల
తగులెల్లన్. వాల్మీ. 2. 115.

కం. ... వనజాతేక్షణల రోసి వసుధేశుఁ డనున్.
విక్ర. 3. 25.

ద్వి. కంతునికోలు రోసి కన్నులు మూసి, చింత
లొక్కటి చేసి శివుఁ దలపోసి ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 65. 64.

2. విడుచు.

సీ. .... మీకు, రోయక యహితంబు సేయ నన్
బంచినఁ జనుదెంచి యేను మీ తనయు
నందుఁ, బతిబుద్ధిఁ దాల్చి ....
భార. ఆది. 6. 211.

తే. పరల సొమ్మిమ్ముటకు ఒహు మథనపడిన,
యష్టులని రోసి పూ ౖతా పైౖ హొరెవి,
ట్టుమోపి దవంగఁ గొచ్చపముమీఁద, గట్టి
రెక్కె సురాసుఁగణము లపుడు.

దశా. 2 197.

కం. బల్లోకంబుల జనములు, రోళ్లన్ రోకండ్లఁ
జాడ రోయక మఱియున్, వెల్లివిరివిగాఁగ
దిరిగిన, గళ్లకు వయగారి మెలఁతుకం గొని
పోయెన్. వరాహ. 7. 22.

సీ. ఆయుధంబులు నేసి హుంకారములు రోసి
మ్రొక్కువారును ఒుట్ట లెక్కువారు ....

వరాహ. 3. 47.

సీ. .... చిఱుతపొప్పళి రోసి సరిగంచు పసరు
పొప్పళికుచ్చెల చెఱంగు వలువగట్టి ....

శుక. 1. 257.

3. నిందించు.

చ. ఘనతర శోకవేగమునఁ గన్నుల నీరుల
నించి యాసుయోధను నవిసియు విదవ
ధర్మజనూజుఁడు సంధిగోరి వ్రక్కిన తగవుం
గడంగి యనికిం దలకొన్న నిజోద్యమంబుఁ
దోఁచిన మదిఁ దిట్టుచున్ వినుతిసేయుచు
రోయుచు నుండె వయ్యెడన్.

భార. భీష్మ 3. 156.

కం. వాసవసుతుఁ డాలింగముఁ, జూసి చనఁగలేక
గాసిఁబడియుం దమఁదా, రోసియుఁ బలు
నిట్టూర్పులు, నేసియు నాడెల్ల నుపవనిం
చుచుఁ జనియెన్. కాశ. 4. 84.

చం ధరణిజ నిందునందును బదంపడి రోసి
వృథార్తి రోసి ధీ,నురుచిరుఁడైన మారుతి ...

చం. రా. 7. 31

4 వెదకు

కం బి రోయు తీఁగకాళ్లఁ, జెనఁగెం బాసనుమఁ
బొంగి భీమున్ గు

భార. ఆది. ౯. 220.

ఉ. ... కప్పుఁ పురిప్పుటనంటులనీడరేఁగు రా,
కన్నెల రోయు నన్నుఁ కు గన్నులు
మూయుచు ... వసు. 1. 112.

ఉ. చుక్కలు తోడుతోడఁ దలచూపఁ
దొడంగె మనోభవుండు వి,ల్లెక్కిడి చక్రవాక
ముల యిక్కలు రోయఁగఁ జొచ్చె ...

భార. వి. ౯. 519.

చం. ధరణిజ నిందునందును బదంపడి రోసి
వృథార్తి రోసి ధీ,నురుచిరుఁడైన మారుతి ...

చం. రా. 7. 31.

5. చొచ్చు, ప్రవేశించు.

మ. ఉఱ కంభోనిధి రోసి వేదముల కుయ్యాల్
దైన్యముం జూచి వే,గఱు లబ్లార్చి ముఖంబు
జొచ్చి బలువీఁకం దోఁక సారించి ...

భాగ. 8. 730.

కం. శ్రీరమణభిక్షుహారన, రోరుహసద్గంధలహరి
రోసి చరించున్, సారెకు నై వచ్చుట శిశిర
సమీరము అఖిలైకసుఖముమీఱఁగ నెపు
డున్. వాల్మీ. 1. 72.

6. తలఁచు, భావించు.

కం. శకుని విను సమరధుఁడు పాం,డుకుమారుల
తోడ నెప్పుడుం బగగొని వా,రికిఁ గీడ
రోయు ... భార. ఉద్యో. 4. 227.

జ : రోఁత, రోఁతగించు, రోఁతపడు, రోఁతల
మారి, రోయించు.

రోయెలనాఁగ. (రో + ఎలనాగ.) వి. వేశ్య,
పణ్యస్త్రీ.

క. తుగళిని తేల్చురోఁడయె, నాఁగను దగులు కొని నాఁడునాఁటికిఁ గోర్కుల్, తీఁగలు సాగఁగ మన్మథ భోగంబుల మనసు తృప్తిఁ బొందిన పిదపన్. పి. శకుం. 2. 144

రోదద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అతిశయరోదనము, పెద్దయేడుపు.

రోలంబము. సం. వి. అ. పుం. భ్రమరము, తుమ్మెద

రోలప సం. వి. అ. పుం. పానీయామలకము, నీటియుసిరిక. (వృ. వి)

రోఁవాటు. వి. (రోఁ2 + పాటు.) వేశ్యాభృతి, లంజెకిచ్చెడి సొమ్ము.

క. మీ వెలఁది కూడఁబెట్టిన, రోఁవెలఁ జేయింపు కొంటిరో మీకెవరో, రోఁవాటున నిడిరో విజులఁ, తాకట్టిదో యనిన వేశ్యతల్లి యలని త ...

రోఁవి. వి. ...

దో ... రావులు నిప్పులు రాణఁ దలిర్చన్ ... యయా 2 48.

రోఁవెల వి. (రోఁ2 + వెల.) వేశ్యాభృతి ధనము.

చం. నలపులయిక్కలుంజియల వమ్మిన రోఁవెల వంటజక్కవ, ... పనికిడు .. చకటి పర్వె మర్వడన్. కవిక. 4. 86.

ఉ రోఁవెల్లనీఁగి వేఁటొకని రోఁయుఁదగన్ ... కు. సం. 8. 58.

చం .. వెలయాఁడ్రుపిల్చి, కులజుమైన ముస్నుదమకుం బ్రకృతఁబుగ నిచ్చువట్టి రోఁవెల కధికంబు నొక్కయఁదీసము కానును జేతికిచ్చినన్.

(వైజ. 2. 61. శుక. 3. 64.)

రోఁవెలఁది. వి. (రోఁ2 + వెలఁది) వారాంగన.

చం. వలుఁగిడి చల్వఁదాల్చి పయనంపుటలంతలు నిద్రఁజెందు రోఁ. వెలఁదుల లేపఁగాఁకి .. కువల 2. 110.

రోషణము సం. వి అ. పుం. 1 ఒరగల్లు, సీటురాయి 2. పాదరసము. 3. ఊషరక్షేత్రము, చవిటనేల.

రోషణుఁడు. సం. విశే. (అ ఈ. అ) కోపశీలముకలవాఁడు, ముక్కోపి, సులభముగా కోపము వచ్చువాఁడు.

రోషము. సం వి. అ పుం కోపము, కినుక.

రోషించు. సం. అ క్రి రోషపడు, కినియు. (శ. ర.)

రోసగాఁడు విశే. (రోసము + కాఁడు) రోషము ... రోషముగలవాఁడు.

ఉ ఆయన యొంటిగాఁడు వెలయాఁడ్రులగుల్ల లవారికు వాఁడిమిం, బోయినచో, మాట పాటిబొచ్చెము నైఁవని రోసగాఁడుగా, యీయొడ నేమి పుట్టునొ ... శుక. 3 150.

రోసము. వి. (సం. రోషః.) కోపము.

ఉ. ... అంతఁతకు రోస మీనుబెరయన్ ధరణీశుఁడు తెచెఁ జెచ్చెరన్ ... ఉ. రా. 3 146.

గీ. బేంజపు గట్టి జంత పాతూరిసంత, చలము సాధించు దిట్ట రోసాలపుట్ట ... శుక. 3. 18.

సీ. గురుఁడుగాఁడే స్థిరధరుఁ డధికంబెన్నఁ దవకేల నీరోస మని యొ కొకఁడు ... దశా. 3. 152.

జ : రోసగాఁడు, రోసించు.

రోసించే అ. క్రి. (√రోసము) రోషి చే, కినియు, రోషపడు.

కం. ఆ సమరప్రౌఢికి మది, రోసించి విదేహావర వసుధుడు చమూప్రాప్తిగేసరులకుఁ జెయిపిచిన, నాసురకశి కకటంబు లకటిం బొడవెన్.

విక్ర. 4. 109.

రోసు. విశ. పలుగాకి, దుష్టుఁడు.

సీ. ... సుమామాళమును దూబ కొంపచెఱుపు, ... గేరెయ చెరువచేట రోసు, బడియ ... మడియచేట్కమెయ్యక ... కాపెనలమారి.

హంస. 5. 118.

రోసుబడి. విశ రోఁతగొట్టు.

(స్త్రీ...) ...పు ఏమి రోసుబడిగా నున్నావు !
(శ. ర.)

రోహంతము. సం. వి. అ. పుం. 1. వృక్షము, చెట్టు. 2. ఒకానొక వృక్షము.

రోహంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. లత, 2 ఒకానొక లత.

రోహణము. సం వి. అ. పుం. లంకలోని పర్వత విశేషము.

న. 1. ఎక్కుటు, ప్రాపరిచేయుట. 2. బయలు దేఱుట, ఉద్భవించుట. 3. పురుషుని వీర్య ము, శుక్రము.

రోహము సం. విశ. (అ. ఆ. అ) 1. మొలచు నది, మొలక యెత్తునది. 2. ఎక్కునది, ఆరోహించునది.

వి. అ పుం 1. ఎక్కుట, ఆరోహణము, 2. మొలక, అంకురము.

రోహి. సం. విశ. (న్. ఈ. న్.) 1 మొలచు నది, మెఱుగునది. 2. ధార్మికుడు.

వి. న్. పుం. 1. రోహితము. 2. వటము. (వృ. వి.).

... వృక్షము 3 ... ము, విత్తు

రోహిణము సం. వి అ పుం 1. ...ము. (వృ. వి).

2. రోహితకము. 3. భూతృణము. (వృ. వి.). పగటి యొక్క పదునైదు భాగములలో తొమ్మిది భాగము. (వాచ.)

రోహిణి. సం. వి ఈ స్త్రీ 1. ఎఱ్ఱని యావు. 2. గోవు, ఆవు 3. అశ్విన్యాది వాల్గవ నక్షత్రము. 4. బలరాముని తల్లియు వసుదేవుని భార్యయు నగు రోహిణి. 5. తొమ్మిదేండ్ల వయస్సుగల కన్యక. 6. మెఱుపు, విద్యుత్తు 7. గళరోగభేదము, ... కటుకరోహిణి (వృ. వి.). హారీతకి (వృ వి). సోమవల్కము (వృ. వి) మంజిష్ఠ (వృ. వి.). కాశ్మీరి (వృ వి.). సురభికవల్లి (వృ. వి.). రోహిత వర్ణమైన స్త్రీ. (వాచ.)

రోహిణీపతి. సం. వి. అ. పుం 1. చంద్రుఁడు. 2. వసుదేవుఁడు.

రోహిణీరమణము. సం. వి. అ పుం. వృషభము, ఎద్దు. (విశ్వమ్ము.)

రోహిణ్యష్టమి. సం. వి. ఈ స్త్రీ కృష్ణాష్టమి.

రోహితము. సం. విశ. (అ. ఆ జీ అ) అగ్ని హోత్రుని వాహనము. 2. ఎఱ్ఱనిది, ఎఱుపు రంగు గలది. - వి అ. పుం. 1. ఎఱుపు రంగు. 2. కేసరి మృగము. 3. ఎఱ్ఱ ...ము. 4. ఒకజాతిచేఁప. 5. రోహితవృక్షము. న. 1. రక్తము. 2. కుంకుమపుష్పు. ... ఇన్నని యింద్రధనుస్సు

రోహితాశ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అగ్ని. హరిశ్చంద్రుని పుత్రుఁడు, లోహితాస్యుఁడు.

(శ. ర.)

రోహితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. హరిశ్చంద్రుని కొడుకుపేరు.

రోహిత్తు. సం. వి. త్. పుం. 1. సూర్యుఁడు. 2. ఒకజాతి చేఁప.

స్త్రీ. 1. లతాభేదము. 2. మృగి, ఆఁడులేడి.

రోహిషము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకజాతి చేఁప. 2. ఒకజాతి లేడి, మృగభేదము. 3. తృణవిశేషము.

రౌ

రౌక్ష్యము. సం. వి. అ. న. 1. రూక్షత్వము, కాఠిన్యము. 2. శుష్కత్వము, ఎండుట.

రౌచ్యము. సం. వి. అ. పుం. బిల్వదండము, మారేడుదండము. (పై. వ్యమ్ము.)

రౌచ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక మనువు, పదుమూఁడవ మనువు.

రౌతు = రవుతు. వి. (పం. రావుత్తః) సాది, గుఱ్ఱపుస్వారిచేయువాఁడు.

శా. ... ధారాపంచకభావవం జెలఁగు గంధ ర్వంబుఁ ద్రొక్కించు బల్ వీరంపున్ నెఱ రౌతు .... ఆము. 4. 31.

ఉ. పలుకులు నేయునేల నినుజాల కనుంగొని పంతనుంపియున్, జిలుకపటాణిరౌతు త్వర నేసె ... ఉ. రా. 4. 200.

రౌద్రము. సం. విశే. (అ. ఆ. ఈ. అ.) 1. తీవ్ర మైనది, కోపముగలది. 2. భయంకర మైనది. వెక్కసగలిగించునది. 3. (మంత్రము లేక సూక్తము) రుద్రుని సంబోధించునది లేక స్తుతించునది. - వి. అ. పుం. 1. తీవ్రత, కోపము. 2. రౌద్ర రసము. (నవరసములలో నొకటి) న. 1. కోపము, క్రోధము. 2 భయంకరత్వము. (క్రూరత్వము.) 3. వేఁడిమి, ఉష్ణత, 4. ఎండ, ఆతపము.

రౌద్రి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దుర్గ, పార్వతి. 2. రుద్రజట (వృ. వి.). - ఇ. పుం. అఱువది సంవత్సరములలో నొకటి, సిద్ధార్థి తరువాతిది.

రౌప్యము. సం. వి. అ. న. వెండి.

రౌమకము. సం. వి. అ. న. లవణవిశేషము. ఒకరకపు ఉప్పు.

రౌమము. సం. వి. అ. న. లవణభేదము, సాంభరి లవణము.

రౌరవము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) 1. రురు చర్మము. (కృష్ణ మృగచర్మము)తోఁ జేయఁ బడినది. 2. భయంకరమైనది. 3. చంచల మైనది. 4. మోసముచేయునది, ధూర్తమైనది. వి. అ. పుం. ఒకానొక నరకము, నరక విశేషము. - న. ఒకానొక సామము.

రౌలు = రవులు. అ. క్రి. (నిప్పు) మండు.

జ : రౌలుకొను, రౌలుకొలుపు, రౌలుకోలు, రౌలుచు.

రౌలుకొను. అ. క్రి. (రౌలు + కొను.) (స్వార్థమున) రగులు. (చూ. రౌలుకొల్పు)

రౌలుకొలుపు(ల్పు.) స. క్రి. (√రౌలుకొను.) మండునట్లుచేయు, రగులునట్లుచేయు.

చ. చులుకు చులుక్కు నం దినువు దోఁకెడు వన్నెల రౌలుకొల్పుచున్ ... వలపఁగఁ జొచ్చె దెమ్మెరలు ...

చంద్ర. 4. 110. (ప్రా. పా.)

రౌలుకొల్పు, ముద్రి. పా)

రౌలుకోలు = రవులుకోలు. వి. (√రవులుకొను.) రగులుకొనుట.

రౌలుమే. = రవులుమే. స. క్రి. (√రౌలు.) రగులుకొనఁజేయు.

రౌహిణము సం వి అ పుం 1. చందన వృక్షము 2. కాలభేదము రోహిణము

రౌహిణేయము. సం వి అ. పుం. 1. ఆవు దూడ. 2 మరకతము 3. బుధగ్రహము 4. శనిగ్రహము 5. కాలభేదము - వి 1. ఒచ్చె మరకతము, రోహిణము.

రౌహిణేయుఁడు. సం. వి అ పుం 1. బల రాముఁడు 2. బుధుఁడు, (గ్రహము) 3 శని.

రౌహిషము సం వి ష. పుం 1 మృగ భేదము, కొండగొఱ్ఱె 2 ఒకజాతి మత్స్యము 3 ఒకజాతి తృణము, కామంచి.

రౌహిషి సం. వి. ఈ స్త్రీ 1. రోహిషజాతి యాఁడుజింక 2. లత. 3 ఒకదినుసు దూర్వా తృణము, దూర్వ. (వ్య. వి.)

అ వి ఒకానొక యక్షరము.

(ఇది దక్షిణదేశభాషలందుఁ గనవచ్చుచున్నది)

అంకాట వి (అంకు + ఆట) జారత్వము చేయుట.

సీ. బెటుతిట్టుట మేనుముట్టి నోవడుచుట తొడ్లాట అంకాట సాహసంబు, ... జనులు కోఁచిచ్చి సభఁజెప్పుదురు దీనిఁ దెలియనడిగి ఒధుడు తీర్పవలయు. విజ్ఞా వ్యవ. 17.

అంకాడు అ క్రి (అంకు + ఆడు) అంకు నేయు, జారత్వము చేయు.

గీ. ఇతఁడు కలఁద్రాగి అంకాడె నెఱపిదివియొ, నిలిచి మూత్రించెఁ జడాలలనఁగూడెఁ, గూతు రమియించెఁ దెఁవాటు గొట్టెఁ బ్రజ లఁ, జెచురాజుల సేవించెఁ జెటిచెఁ గుఁమ. శివరా. 4. 54.

సీ. వలదవఁగా నొరువనితతో నొక్కండు దాఁ బల్కెనేని శతద్వయంబు, వారించు తెలిఁగియు వారిద్దఱును మాటలాడిరేనియును అంకాడినట్లు .. విజ్ఞా. ప్రా 116.

ద్వి వేయేల ప్రేవాడ వెన్న ముచ్చిలుచుఁ బోయి అంకాడదే పొలఁతులతోడ ...

బస పు 6. 880 పం.

అంకు వి జారత్వము.

సీ. జనులోకర్మ లజఁ దొల్లిసమయంబు ఒడిచి వేఁ జేసి క్రూరతయు ముచ్చిమియు అంకు నైరక .. భార. శాం 257.

సీ ఆచార్యుఁ డనక భార్యకుఁ దప్పినప్పుడు పొడు గలు నీఅంకు పొడువదయ్యె ...

పి, శకుం. 3 184.

జ · అంకాట, అంకాడు, అంకుబోతు, అంకు టాలు, అంకుతడక, అంకుతెగులు, అంకు మగఁడు, అంకురాట్నము. అంకులఁడి, అంకులాఁడి, అంకువెలఁది, అంకెడ

అంకుఁబోతు. వి. జారిణి, జారుఁడు.

సీ. అంకుఁబోతునకు సద్వ్రతనిష్ఠలేటికి పానివి యేమిటికి దుర్వర్తనునకు ... రామలిం. 38.

అంకుటాలు వి. (అంకు + ఆలు) వ్యభిచారిణి, జారిణి. (శ. ర.)

అంకుతడక. వి. (అంకు + తడక) మిక్కిలి జారత్వముగల స్త్రీ.

ఉ. ఈలువు వంగడంబుగల వీజవరాలని యోలి రొక్కరొక్కలిదె యెట్టి అంకుతడకన్ వరయించితి దీని వక్కటా ...

వెం. పంచ. 4. 507.

అంకుతెగులు. వి. (అంకు + తెగులు) సుఖ రోగము, మేహ రోగము. (శ. ర.)

అంకుమగఁడు. వి. (అంకు + మగఁడు) ఉపపతి జారుఁడు.

గీ. మగనిరాక మెఱిఁగి మగువ యొయ్యన ఉంపు మగనిఁ బెరిఁ యింటిమఱుఁగున నుండఁ, గల్లు నోలెమువను గదియించి యామీఁద. గంప ద్రెవ్వ వెట్టెఁ గదలకుండ. (శల్లా. 1.) (శ. ర.)

అంకురాట్నము. వి (√ అంకు.) జారిణి, లంజె.

సీ. ... అంకురాట్నాలకును కుంటరండలకును, ..

గీ. ప్రాభిఅసమున చేడ్పెడి ద్రాజవాని, గడన వీండ్ల కెకాక సత్కవుల కవునె ...

వేణు. శ. 88.

అంకులగొండి. విశే (అంకుల + గొండి) అంకుతనపుస్వభావముగలది

ద్వి బొంకుల పిడుగులు అంకులగొండ్లు, ఎన్నె కత్తెలు నాంచవనితలు మఱియు ....

పండితా. పురా 116. పా.

అంకులాఁడి. (√అంకు) వి. జారస్త్రీ, లంజె.

ఆ దొంగతనము అంకుదొరయను జగతిని, అంకులాఁడి కింత శంకపుట్ట, దొంగకెన్న వేవెలం గొప్పుగా నట్టి, ... వేమ. 1. 155.

అంకువెలఁది వి (అంకు + వెలఁది) జారిణి.

కం. పంతపురకన్నెమూఁకల, అంకు లడిగె నెలమి గనిరి అంకువెలందుల్ ...

అచ్చ. రా సుం. ౬.

అంకె. వి. 1. ఎద్దు మొదలగునవి చేయు ధ్వని.

కం. చెలఁగు పటుసింహనాద ,బాలు అంకెలు గాఁగ వారు పొలిచిరి వృషభంబుల క్రియ పొండొరులకు మా,ర్మలయుచుఁ దాఁకుచు ముదాత్తరభసోజ్జ్వలులై.

భార. ద్రో 4. 171.

ఉ అంకెలు గర్జలై యుడర ఊష్మసటంబున నొందుఁ బర్వ నిశ్శంకవిలోక వైకృత కృశానుశిఖల్ దెసలెల్లఁ గప్పఁగా ... లివిఁపవచ్చె యదూద్వహుపై నయంబునన్.

హరి పూ. 8 44.

ద్వి బంతుగా నాబోతు అంకెవేసినను, గంతులు దక్కునే కంఠీరవంబు ...

వ మిసమిసమెఱయు సస్యంబు లాస్యంబులం జరివ్రించి గర్వించి అంకెలువేయు జింకలును.

చిత్రభా. 2. 135.

2. ధ్వని.

మ. .. మహోత్సాహంబునం దేరు వెక్కియనేకంబులు తూర్యముల్ దిశల అంకెల్ ద్రేయఁజేయన్ ... రామా 8. 242.

3. కేక, అఱపు.

ఉ. ... కవితసారె మెఱుగక సారెసారెకు, స్తంకెలువేయు దుష్కవిబృంబుల నెల్లఁ దృణీకరించెదన్. రుక్మి. 1 17.

జ, అంకెవైచు.

అంకెత. వి. (అంకు.) జారిణి, జారత్వముగలది

ద్వి. బంకెతల్ అంకెతల్ పచ్చిరక్కసులు

పండితా పురా. 116. పా.

అంకెవైచు. (అంకె + వైచు) అ. క్రి. కేకలువైచు.

అ మీకుఁ చిన్నవాఁడ నేకాంగవీరుండ, అంకెవైచిన నెదలింకమైన, నగినఁ గేరరించినను మీసలంటినఁ, బట్టితివియ నాకుఁ బాడిగాదె. ద్వా. 7. 41

అంకిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√అంకు.) పెద్ద ధ్వనిచేయు, (కలకలధ్వనిచేయు, అని శ. ర.)

మం. ద్వి. ఈయూవ త్రోవ నీకే యుపాయంబు, రానలదు మగుడ అంతిలనీకు, అనిన గోవన్న దా నట విచారించి ...

పల్నాటి వీరచరిత్ర 10. (బ్రౌ.)

అంతు = రంతు. వి 1. కలకలధ్వని, రొద.

ఉ. అంతుఱుమీటి మిక్కిలిగ ఱాఁగెడనంబున దొమ్మిసేసి దుర్దాంతపరాక్రమోన్నతుల దానవదైత్యులు వేల్పువెజ్జు ధన్వంతరిచేతి దుగ్ధమయవార్ధిసుధారసపూర్ణకుంభమున్, సం తనకట్టి పుచ్చుకొని చయ్యన నేగిరి నిర్వి శంకతన్. భీమ. 4. 93.

కం. పంకపుఁ గెంపిమూఁకల, అంతు లుడిగె నేఁ మిఁగనిరి అంకువెలందుల్ ...

అచ్చ. రా. సుం. 3.

మ. విని యా అంతు దురంతశైలమథనావిర్భూత సింధూద్ధతధ్వనియో కాక మహోపక ప్రళయ... లోకాలఁ ... కాంచెనో ... వసు. 2. 142.

2. గోల.

ఉ. అంతొ... కీకఱము ఱాయిగ నిల్వము భీకరంబుగా, నెంతయు నిష్ఠురంబు కడ ...

నిరం. 4. 54.

దండకము .. విఱుండేమి దవ్వా ఘొటించి చెప్పించెదో కాక కామాన... వన్ను నొప్పించెదో యింత అంతేల నీకున్ గొఅంతేల సద్భక్తియుక్తుల్ తల్లి ...

భోగినీదండకము.

3. మాట, పలుకు

ఆ. ఆలిమాటకొఱకు బేలవై కోడలి, గొడుకుఁ బోవఁద్రోచుకొనియె నితని, కేటిమగతనంబికి కడుఁగొదదేని, అట్టునొందె నింక అంతు లేల. అచ్చ. రా. అయో. 86.

చం. కెలనొకమాటు దీసి గిలిగింతలఅంతుల మబ్బుఁజేసి ... సత్య. సాం. 3 38

4. ఉచ్చైస్స్వనము, పెద్ద ధ్వని, ధ్వని, చప్పుడు.

ద్వి అంతుగా నాఁబోతు అంకెవేసినను, గంతులు దక్కానే కంఠీరవంబు ...

హరిశ్చ పూ. 265.

ద్వి. కదలు ... రతి ... అంతుగాఁ జోటు ...

ద్వి హరిశ్చ. పూ. 919.

ద్వి పొలముల కెడఁబాసిపోయినందుకు. వలె గెనో యంచు అంతాలకించుచును ...

ద్వి. శ. సా. 1. 67. పొ 13 వం.

5. గజిబిజ, ఉద్రేకము.

ఉ. ఎంత దినంబ నింతి కడుఁజేరిక నేయగ ...బునవే, గంతుఁడు అంతొనర్పఁ బర కాంత యటంచు వధర్మనుంచు లో నెంతయుఁ జింతనొందు ...

శశాం. 2. 90.

విశే. పెద్ద ధ్వని కలది.

మ. వరలంగూర్చిన కొప్పుతో, బసపుమిన్నలైఱు నెమ్మోముతో, గరిమన్నాగమసానిత్రోలు తిరుగంగా అంతులై తు... మొర యంగాఁ గడునొప్పె నాక...

వే. పంచ 4. 170.

బ : అంతిలు.

అంపకాఁడు. వి. (అంపము + కాఁడు.) అంపముతో పలకలు మొదలగునవి కోయువాఁడు. (శ. ర., అంపకారి. వా.)

అంపటిల్లు(లు) అ. క్రి. (√అంపు) కలహించు, పోరాడు.

చం. కటకట పూర్వజన్మకృత కర్మ మదెట్టిదో
తప్పాకితలే దిటులు దురాగ్రహంబు పల
కెత్తు యూరక అంపలల్లుచున్, దిటమతి
యున్న నన్ను నొకిం దిట్టియుం గొట్టియు
వస్త్రచిత్త మిప్పటికిని తాంలిం బొంపదు
యుపాయములు నామదిం దోచ దేమియున్.
కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. ఆ. 1. (చి.సి.)

అంపము. వి. (త. కంటమ్.) కణ్వ కోయు
న ధనము, క్రికచము.

శా. క్రూరాసిం దెగనేసెనో వణికెనో
క్రోవ్యాడి అంపంబుచే ... హ. 7. 69.

గీ. రావణుని ధైర్యశతం ద్రుంప అంప మితండు.
ఉ. రా 5. 75.

జ : అంపకాండు.

అంపిల్లు(లు). అ. క్రి. (√అంపు.) 1. వ్యా
పించు.

కం. అంతటం గడలందెల్లం గొ,అంత యెుకింత
య మతేక అంపిల్లె నిరుల్ ...
అచ్చ. రా. సుం. 3.

2. అతిశయించు.

కం. అంపిలు వ్యాఘ్రగణకశైల,సంపాతికజాలికాది
నానామృగయా,లంపట సుభటాలాపవ,తం
పర చెవికింపు నింప రాజటం జనుచున్.
చంద్రా 2. 60.

3. విజృంభించు

చం. ... లొజ్జుకాని బల్దొనలను దొడ్డసింగి
ణులు దూకొని వెన్నకురాని బీరమున్,
బొనంగ వేల్పుగొంగతొలిబొట్టియ యింద్ర
జిత్తుండు అంపిలున్. అచ్చ. రా. యు. 70.

సీ. తెగినసోంకుడుమూంక మగుడ నాబలువిద్దె
పెంపుచే బ్రదికి అంపిల్లుచుండ ...
యయా. 3. 105.

(పోరు. బ్రౌ. వర్ధిల్లు. శ. ర.)

4. వర్ధిల్లు.

ఆ. జాలు దుష్టవే ప్రథమరజస్వ, యమ్మో
గావ దీని యుపరం బమున, రాకృతి చిత్రె కాని
అంపిల్లు సీయుల్లు, కలిమి పెంపుంకాని
పొలియ వనభు శుక. 1. 457.

5. అలుచు. పేలు.

గీ. అబలె అంపెసెనంగ గాసెను వెలయు ..
ఆం. భా. 6. 112.

అంపు వి. 1. కలకలము.

చం. చెలి యంబూది తేచి తపచేడియపై వారి
గున్ జలద్ధ్వగం, చలములు కమ్మపందు సుమ
సానలందింం బదాబుపన్నె గం,డల మొత
నూలు జాలం జరణంబుల అంపున గిబ్బు
మట్టియల్, ఘుళుఘుళుఘల్లనన్ స్ఫటికా
మణి యుల్లము ఝుల్లుఝుల్లనన్.
రా. వి. 6. 128.

2. ఉత్కర్షము, గొప్పతనము.

గీ. మంపు సాంబ్రాణిధూపంబు పెంపు పెంపు,
వంపు మరువంపు టిందీవరంబు అంపు,
గుప్పు మృగమదవాసనల్ గుప్పరింపంగ, పాటి
లేకొప్పు నాయింతి జాలుకొప్పు.
శశాం. 3. 49.

3. అచ్చ. పోరు ... ... (శ. ర., బ్రౌ.)

జ : అంపటిల్లు, అంపిల్లు, అంపులాడి.

అంపులాడి విణ. (అంపులు + ఆడి.) కలహ
శీలురాలు, జగడగొండి.

సీ. చించివైచుచెుగాని చీరలిచ్చినం గటిరముతం
గైసేయ దా అంపులాడి ...
వేం. పంచ. 3. 183.

ఆ. రోంతకూటమనను రోసానకే పెనంగు,
త్రోవగాని యుక్తి త్రోవవట్టి, పోవనీదు దీని
పోడిమ యామాయ, అంపులాండిం జూడు
రామచంద్ర.
రామస్తవరాజము. 1. 212. (బ్రౌ. వి.).

అంపె(పియ). వి. 1. మాదిగవాఁడు తోలు కోసెడు సాధనము. (శ. ర., బ్రౌ.)

2. తాటాకులు మట్టగించి కోసెడు సాధనము (శ. ర., వా.)

అక్కు. న. క్రి. గీఱు, బరుకు.

వ్యవ. పిల్లగోళ్లతో ఒకళ్లొకళ్లను అక్కుకొన్నారు.

వి. గీఱు, బరుకు.

ఉ. చెక్కులఅక్కులన్ మిసలఁ జెల్వగు మోవినిఁ బంటినొక్కులన్ ...
రాజ. వి. 2. 116.

అజ్జ. వి. వ్యర్థభాషణము.

(ఇది శకటరేఫయుక్తమని కావ్యాలం. సాధురేఫమని యప్పకవి.)

ఉ. అజ్జులాడి యూఱేఁబాపడిపథలోన, జేసిపోరి లోన ఊచ్చఁబోరని, తెన్నమడుగు పుడమి జేర్ల నేల మఱింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొవరియుండ. కావ్యా. 7. 46.

అట్టడి=రట్టడి. వి. కలకలము.

సీ. తన్నపాలుని సేవ యొనరించు అట్టడిరాకుమారులను జీకాకుపఱుచు ... రామ. 2. 35.

అట్టు=రట్టు. వి 1. అపకీర్తి, నింద.

సీ. గతిమాలి విశియాడుకాఁగిలిలేని యాఅడి కూర్మికే నేల అట్టువడితి ...
ఉ. హరి. 5. 117.

సీ. తమ్ములందోషాప్తి క్రమ్మి మూపిన అట్టు వయహాలులను తొట్టొనర్చు కొఱఁత ...
విప్ర 1. 37.

ఆ. ఆలిమాటకొఱకు బేలమై కోడలిఁ, గొడుకుఁ బోవఁదోచుకొనియె పతని, కేఁటిమగతవం బికె కడుఁగొరలేని, అట్టునొందె నింక అంతులేల. అచ్చ. రా. అయో. 86.

ఆం. భా. 1. 116.

2. అఘోషణము, గోల.

జ. అట్టువెట్టు.

అట్టువెట్టు. న. క్రి (√అట్టు + పెట్టు) వంచించు, మోసపుచ్చు.

గీ. అన్నియు మఱచెఁగాఁబోలు వెన్నుఁ డాత్మ, గోరి తాఁ జాయనానైనవారివిడుచు, నట్టి కృష్ణుఁడు తము అట్టువెట్టునవక, యేల నమ్మిరి పురసతుల్ జేలగుచు.

భాగ. 10. స్కం. ఉ. 172.

అప్పు. వి. చిన్నతాయి.

గీ. పూని తమతమ కొనివచ్చుభూరుహముల, కాయగనరెల్ల వెరఁజాడి తాయి అప్పు, దెచ్చువారికి వోయూరఁ దించు వత్తురు ...

భా. రా యుద్ధ. 265.

చం. పతుఁబయిఁ బందుకొల్పు విరిపైఁడియుగట్టు దినుసుతాయి అప్పయు మఱిబంటు తాని సలుఁ బైరముఁ బెయ్యముఁ జేనుకెట్టులో, వయిన సమస్తసంపదలు వన్న నితిర్లకి వెచ్చ పెట్టఁగా ... కళా. 6. 86.

(ఇట చిన్నరత్నమని భావము)

అయిక = అవిక = తైక. వి. కంచెల, కూర్పాసము.

గీ. కొదమగుబ్బలఁ దావికుంకుమపుఁబూఁత, విభుఁడు చెంగావిఅయికంచు విడువఁ బోవ ... దశా. 8. 124.

అవఅవ. వి. 1. కోపవికారము, స్పర్థ.

కం. తివిరి కరవాలు సేకొని, అవఅవలెసఁగంగ వత్తెవపై జనుచోఁ, దివజేడల రేయుద్రిమ్మరి, పువుఁబోడి యొకర్తు నెయ్యమున నడ్డంబై.

అచ్చ. రా. సుం. 85

చం కులముకు రూపము న్మగనికూరిమియుం గల
దానవంచు నీ,వలవల రుక్మిణీరమణి వాసిఁ
బెనంగఁగ సత్యభామయుం, గులమును
రూపము న్మగని కూరిమియుం గలదానవంచు
నా,వలఁ బచరింపఁగా అవలవ ల్వొడమె
న్మది వారి కెంతయున్

పారి. 1. 42. వసు 6. 9.

2. మండుటయందగు ధ్వని కమకరణము.

సీ. అవఅవమండు నెట్టని చంద్రమల్లెఁచోదయ్యఁపు
గుండాలు చొచ్చువారు ...

క్రీడా. 1 142.

అవిక = తైక వి (క అవికె, త ఇరవిక్కై) కంచె, కూర్పాసము

చం అవికయుఁ బట్టుపుట్టము చెఱంగు మఱుం
గయి యున్కిఁ జేసి . నైష. 6 131.

చం. కలయగఁ జంద్రకావిఅవికంబలెఁ గుంకుమఁ
బూసి చూడు మో,పాలఁతుక వాదు
నేర్పనిన ... విజ. వి. 2. 92.

సీ. .. కంచెల అవిక తైక యనవడరు ...

ఆం. భా. 2. 155.

అవ్వ వి. నింద, దూఱు.

కం. ఇవ్విధమునఁ బ్రతిదినమును. నవ్వెలఁది
చరింపఁ గొంద అతిదూషకులై, అవ్వలు
సేయుచు నోరుల, గ్రొవ్వునఁ బాపంబు
పంచికొందరు వరుసన్. భోజరా 3. 95.

సీ ద్విజరాజులఁ గులాయవితతిఁగూర్చు మిటారి
దితికి రతిప్రేమఁ దెచ్చు అవ్వ ...

రా వి 3. 3.

(ఇట నిందాహేతువని భావము)

ఉ. ... ఇవ్విధమెల్ల నెచ్చెలుల కేర్పడఁజెప్పిన
దిట్ట కూళలై, నవ్వులఁబెట్టి యందఱు విన౦
గడు భామునఁ ద్రుళ్లకొంచుఁ దా,రవ్వల
అవ్వలంబఅపి యంకిలి సేయక మానవేర్తురే.

రసిక. 4 11.

జ : అవ్వచేయు, అవ్వలాడి, అవ్వాడు.

అవ్వచేయు. స. క్రి (అవ్వ + చేయు) నిందా
పాలుసేయు.

ఉ .. ఇంత యెఱుంగలేక తా,నే నను అవ్వ
చేసినఁ ద్వణీకృతమింతె శరీరమొక్క
మ్మట్లయిన సమానదుఃఖ మెవయం దనకాపుర
మెత్తిపోవదే. శుక 2. 133.

అవ్వలాడి వి (అవ్వలు + ఆఁడి) నిందించు
వనిత.

వ ... కెకెనవ్వు జవ్వనంపు అవ్వలాఁడి ...

ఉ. రా. 4 163.

అవ్వాఁడు స. క్రి. (అవ్వ+ఆడు) నిందించు.

(శ. ర).

ఆా

ఆా. వి. వృత్తియందు 'ఆాయి' శబ్దమునకు మీఁది
వర్ణము లోపింపఁగా మిగిలిన రూపము

కం. ఆ పారావారము ఆా,రూపై రథమరుగు
నంత త్రోవ విడిచినన్ ...

ఉ. హరి. 2. 44.

గీ. అట్లు తడవుగఁ గొల్చి సాష్టాంగ మెరఁగి,
గర్భమంటపిఁ గడిగిన కలుషజలము, లోని
ఆాతొట్టినిండి ... ఆము. 6. 8.

గీ. వచ్చుఆా మానికంబుల వళ్లెంములు ...

నైష. 6. 122.

జాఁగ వి. (సం. జంఘా.) 1. జారిణి, అంకు టాలు.

గీ. పూను మీమెయి భోగంబు భూషణంబు, చెలఁగ నీవని యాజాఁగ యొసఁగ నాఁగ ...

సారంగ. 2. 84.

విశే. 1 ధూర్తుఁడు, ధూర్తురాలు, ధూర్తము.

గీ. అనుడు నంజాఁగ యుక్కున ననఘ పలుక, జలిచి యేచెట్టు లిడనేస్తు తణముజోవ, వంటఁగాపించు భుజియించి చలపమ నెడకు, వేఁగ నా విని సతిఁబల్కు జాఁగవడుగు.

పాండు 4 154.

సీ. జాఁగ లై మే మీఅక సపత్నులఁగూడి చెలువుని కన్నుసన్నల మెలంగి ...

పి. శకుం. 3. 190.

చం. కలవసు లేఁగ లేఁగపులితండము నెత్తుటి గౌఁటకై చూళా, వాణి మెయిజాఁగ జాఁగ లయినట్టి వృకకంబులు క్రొంబొదల్ పొదల్, చిలుకుమనీఁగ ...

సారంగ. 3. 117.

2. ఉద్ధతుఁడు, ఉద్ధతురాలు, ఉద్ధతము.

సీ. సాటిసేయఁగవచ్చు భాగీరథి వశంబు ముట్టి పెన్ జాఁగయై మురియకున్న ...

వరస. 1. 90.

సీ. పరరంబు జాగైనఁ బతుల చావరి తప్పు ప్రజలు మస్తయుశైనఁ బ్రభువు తప్పు ...

రామలిం. 43.

జ : జాఁగతనము, జాఁగతుంగ.

జాఁగతనము. వి. (√జాఁగ + తనము.) 1. ఔద్ధత్యము, పొగరుఁబోతుతనము.

ఉ. అంతుమిమీఱి మిక్కిలిగ జాఁగతనంబున దొమ్మిచేసి దుర్దాంతపరాక్రమోన్నతులు దానవదైత్యులు వేల్పువెజ్జ ధన్వంతరిచేతి దుగ్ధమయవార్ధి సుధారసపూర్ణకుంభమున్, సంతవకట్టి పుచ్చుకొని చయ్యనసేగి నిర్భ శంకతన్.

భీమ. 26.

2. ధూర్తత్వము.

కం. రేజాఁగతనమునను వద, రే నావల్కులను నైఁతురే రాజముఖుల్ ...

ల వి 4. 72.

జాఁగతుంగ, వి. (√జాఁగ.) భద్రముస్తకము. (వ్య. వి.).

(శ. ర.)

జాకట్టు. వి. (√జాయి.) నెలకట్టు, శిలారత్నాది నిబద్ధభూమి

శా. ఆశ్రంపుటవంటి మూఁక నడిచాయన్ మించు పన్నిటి కే, శాకూళిం గిలకించి యాద రని జెల్వంబైన చెంగల్వ నా, జాకట్టుం దెలిచల్వ దిన్నెఁ గని యారామెంత సౌఖ్య ప్రదం బై కన్పట్టెన దీ స్థలం బనుచు దైత్య స్వామి యందుఁడఁగన్. ఉ. రా. ౪. 166.

జాగుండియ. వి. (జాయి+గుండియ.) జాతి వంటిగుండె, కఠినహృదయము.

ఉ. చండకరాన్వయాంబునిధిచంద్రుఁడు భూరమణుం డతండుజా, గుండియవాఁడు వేలు పులకోట్లుల సంఖ్యలుభూతధాత్రిపై, నుండఁగ నీక కాశిపురి నొక్కఁడు రాజ్యము సేయు చెట్టు? లీ, ... కాశీ. 5. 300.

జాచు. స. క్రి. నాపుడుచేయు.

ద్వి పచిన గురుభక్తి నెల్లలోకముల, జాచిన కొడుకు నాఅడిఁ బంపుకొంటి ....

రం. రా. అయో. 126 పొ. 8 పం.

(శ. ర. పా.)

జ : జాపు, జాపుఁదనము.

జాతికొఱుకు. వి. (జాయి + కొఱుకు.) మత్స్య విశేషము.

సీ. వాలువ ముకుదమ్మ వల్లెగండెర నత్తెగుజ్జు బేడిస జాతికొఱుకు మడిస ....

వేం. పంచ. 1. 294.

ఱాతిగుండె(డెము). వి. (ఱాయి + గుండె) కఠినహృదయుఁడు (శ. ర.).

ఱాతిగొరక వి (ఱాయి + గొరక) మత్స్య విశేషము.

సీ. మినికిల్లు కుజులు మీను తొల్లిక ఱాతిగొరక మాపురము గుంటమిట్ట ...

ఱాతినార. వి. (ఱాయి + నార) ఓషధివిశేషము (శ. ర.)

సీ. ... త్రిఫలములు నాగకేసరములు ద్రాక్ష పండ్లును ఱాతిపువ్వును మంచిఱాతినార ...

చికి. 2 (ఎ ని)

ఱాతిపొంగు వి (ఱాయి + పొంగు) ఔషధ విశేషము (శ. ర.).

ఱాతిపువ్వు. వి. (ఱాయి + పువ్వు.) అశ్మ పుష్పము, ఒకానొక గంధద్రవ్యము.

ఆ. వరుని విందు చేత వారి గర్భముగట్టె, ఱాతి పువ్వుచేత ...

వేమన. (బ్రౌ)

సీ. ... త్రిఫలములు నాగకేసరములు ద్రాక్ష పండ్లును ఱాతిపువ్వులను మంచిఱా నార.

చికి 2. (ఎ ని)

ఱాతియులి వి. (ఱాయి+ఉలి.) ఱాచెయులి. (శ. ర.)

ఱాతివదనిక. వి (ఱాయి+వదనిక) ఱాతిమీఁదఁ బుట్టు వదనిక.

ఆ. వెనుక ద్రాక్ష ఱాతివదనికల్ ...,
జల్లి మెరుపు ...

యయా. 1. 31.

ఱాతివాలు. వి. (ఱాయి + వాలు) పర్వత యుధము.

...నెత్తుగుల వోఁగి బరవంపు నేలఁ ద్రెళ్లి, సోఁకుదాఁకయొప్పె గట్టుఁ నూఁడు ఱాతి, వాలు చేఁబడ్డ జేగురువాఁగుగముల,తో నెన యు మేటిగుబ్బలితో దొరయుచు.

అచ్చ రా. యు. 558.

ఱాపు. వి. (√ఱామే.) ఒరయిక. (మా ఱాపుఁ దనము.)

ఱాపుఁదనము. వి. (ఱాపు + తనము. స్వార్థమున) రాయిడి, ఘర్షణము.

ఉ అంకెలు గర్జలై యదర ఱాపుఁదనంబున నెదుఁబర్వ ... వైద్యుత ... దెసలెల్లఁ గప్పఁగాఁ, బొంకముతోడ విస్ఫురద పూర్వవలాహక ఖంగిఁబొంగి ...

హరి. పూ. 8. 44.

ఱాపువ్వు=ఱాపూవు. వి. (ఱాయి + పువ్వు.) అశ్మపుష్పము, ఱాతిపువ్వు.

మ. ... జవ్వాది, పిల్లులు పేల్కుంచెలు పుట్ట తేనె సవరాలున్ జల్లులున్ బంది, కొమ్ములు ఱాపువ్వును జీడిపప్పు మయివంబున్ గోరజం జాదిగన్.

ప్రబంధ. 136.

ఱాపూవు=ఱాపువ్వు. (√ఱాయి.) వి. శైలేయము.

గీ ... ఱాపూవసంగ, వశ్మపుష్పంబు నెం యును ...

ఆం. భా. 2. 61.

ఱాబొమ్మ వి. (ఱాయి + బొమ్మ.) ఱాతి బొమ్మ, శిలావిగ్రహము.

... ఱాబొమ్మకు ... చేలు ... నేడదె చుట్టంబై బమయిందెను వన్నున్ ... వాని ...

ప్రబంధ 630.

ఱాబోరరక్కసుఁడు. వి. (ఱాయి + బోర + రక్కసుఁడు) అశ్మవతుఁడు.

సీ. పోనీక తఱిమి ఱాబోరరక్కసు బొమ్మ
బెడిదంపు పిడికిటఁ బొడిచిపొడిచి ...
అచ్చ. రా. సుంద. 104.

ఱాయి. వి. ఔ. 1. పాషాణము, కల్లు.

కం. నాయుల్లి మరయ నినుమో, ఱాయో కాశిట్లు
రూపఱక విననోర్చెన్ ..
భార. భీష్మ 3. 419.

కం ... తద్భ్యాసుతమ హాతిఁజేసి ఱాలు
చూర్ణంబయ్యెన్. భార. ఆది 5. 114.

ఆ పిన్ననగవుతోడఁ జెన్నెసలారు సౌభద్రు
మొగముఁ జూడఁబడయకున్న, వాఁడ నా
మనంబు ద్రవ్యమ్మై పోదిది, ఱాతఁజేసినది
యొకో తలంప. భార. ద్రో. 2. 249

శా. ఱాలన్వైచె సురారి యొుఁడొరుల మీఱం
బాఱి యయ్యుద్ధఱున్ ... పోరుచున్.
ఉ. హరి. 1. 178.

2. పర్వతము

కం నకులునిఁ దాకి వికర్ణుం, డోకపరియైవను
బెనఁగ నోపక తిరిగెన్, సకలబలముఁ
జూడఁగ ఱాతికిఁ బైకొని యడరి తగరు
దెరలిన మాడ్కిన్ భార. ద్రో. 3. 255.

3 వి మణి, రత్నము.

ఉ. కల్పకుజంబులం దెగడుఁ గామగవిం బ్రహ
సించు వట్టి సంకల్పపు ఱాయి నవ్వు శివి
కర్ణులభాగము నేపగించు వసువ్వల్పవదాన్య
విశ్వజనవల్లభుచేసిరి నొందు యశరాట్క
ల్పవిదూషకప్రతతి గర్వితరాజసభాంతరం
బులన్. కావ్యా. 2 91.

సీ. ఇడినట్టి మణిముష్టి గృహాల యారతి కెంపు
రాలనే కలయు ద్వారాలఁ జల్లి ...
ఆము. 6. 94.

సీ. జేజేల రాఱాల చెలువంపు గృహపాళి
కటిక చీకటిగుంపు గరిమనింప ...
దశా. 1. 282.

జ : ఱాగట్టు, ఱాగుండియ, ఱాతికొలుకు,
ఱాతిగుండె, ఱాతిగొరక, ఱాతినార, ఱాతి
పాఁచి, ఱాతిపువ్వు, ఱాతియులి, ఱాతివద
నిక, ఱాతివాలు, ఱాపువ్వు, ఱాపూవు,
ఱాబొమ్మ, ఱాబోరరక్కసుఁడు ఱావేల్పు.

ఱావేల్పు. వి (ఱాయి + వేల్పు) ఱాతితోఁ
జేయఁబడిన దేవవిగ్రహము, శిలాప్రతిమ.

ద్వి వారక ంపోయు వాప్రప్పఁజా, వేరఁ
ఱావేల్పు నిలిచినరీతి ..
ద్వి హరిశ్చ. పూ. 1158 పం..

ఱి

ఱింగు¹ = రింగు¹ వి. వస్త్రపుఁ గుచ్చె

చం. ... కెంపుమీఱిన నునుఁబట్టుజేలఁ గటి
ఱింగులువాఱఁగఁగట్టి ఘుమఘుమ్యత్రసము ...
హర. 5. 69.

ఱింగు² = రింగు² వి 1. వింటినారిధ్వని కను
కరణము.

ఉ. ఱి గను బ్రమోఁగ బ్రమోగుచును జెక్కుల
పాములువోలెశరచే, సింగిణివింట వెల్లి
గొను చిత్రశరంబులు నూతనొంచి ..
పారి 16.

2 పతు తెగురుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

ఉ ఱెక్కలమీఁద నమ్మనిఁ ఱింగున నుస్వర
వీథనేగి యాచక్కెరబొమ్మ పాద జల
జమ్ముల సన్నిధిఁ జేర్పునేర్పునన్.
రసిక. 1. 186.

కం. నింగికయి కుంచెరెత్తి వెసం గోయని
యార్వఁ బతుసంహతి గాడుల్, ఱింగని
ప్రేయ ... వసుచ 4. 59.

3. రాట్నపుధ్వని కనుకరణము.

గీ. ... కూర్చుండి రెడ్డిపడుచు, ఱింగుఱింగున రాట్నంబుఁ ద్రిప్పుచుండె ....

ఆ. హరిశ్చ. 4 24.

ఱికము = రికము. అవ. భావార్థమునందు వచ్చు ప్రత్యయము.

కం. తెలుసుకొనంగుచమండలమును, మఱిపిఱుఁదును ఘనముచేసి మధ్యమునకుఁ జే,దఱిక మొనఁగె నని యజు వం,డఱు దూఱుటమానెఁ జూలు దాల్చుటవలనన్. కోఱరా. 3. 130.

గీ. పాండవులు ధార్తరాష్ట్రులుఁ బుండరీకనేత్ర చుట్టఱికంబున నీకు నొక్క, రూప ...

భార. ఉద్యో. 3. 126.

ఱిక్క. వి. పశువులను దోలునపుడు నోటఁజేయు ధ్వని (చూ. ఱిక్కవెట్టు. ఱిక్కవైచు).

ఱ : ఱిక్కవెట్టు, ఱిక్కవైచు.

ఱిక్కవెట్టు. అ. క్రి. (√ఱిక్క + పెట్టు.) పశువులను దోలునప్పు డొక విధమగు ధ్వనిచేయు.

ద్వి. కుక్కలఁ బిలుచుచు ఱిక్కవెట్టుచును, నెక్కొన నొంగాల నిఱుచుచుఁ జనుచు ...

బస పు. 8. 1120 పం.

ఱిక్కవైచు. (√ఱిక్క + వైచు.) అ క్రి. అశ్వాదులను దోలుటయందు నోటఁ జప్పుడుచేయు.

సీ. ఱెక్కమొవల్ తాఁచి ఱిక్కవైచినఁజూఁగి తెఱపులు వఱపెడు తేజిపొఁజు ...

సంగా. 1. 137.

ఱిక్కించికొను. స క్రి (ఱిక్కించి + కొను, స్వార్థమున.) నిక్కించుకొను.

సీ. ఱిక్కించికొని యున్న ఱెక్క మొత్తము తోడి యొడలుజాడించి నెవ్వడి విదుర్చు ...

నైష. 2. 5.

ఱిక్కించు. స. క్రి. (√ఱిక్కు.) నిక్కించు.

సీ. చెవులు ఱిక్కించి చూచి ముని గాల్వడి నెత్తి కొట్టుఁ దేజులఁ జాపకట్టువడఁగ ..

రాజ. చం. 275.

సీ. వనిఁ జీమ చిటుకన్న పడిలేచి చెవులు ఱిక్కించి తానట్టె యాలించి వినును.

చంద్రా. 292.

ఱిక్కు. అ క్రి. నిక్కు. (చూ. ఱిక్కించు.)

ఱ : ఱిక్కించికొను, ఱిక్కించు.

ఱిచ్చ. వి. 1. నిశ్చేష్టత.

ఆ. అజ్జులాడి యాగి ఱావడి సభలోన, ఱేసి పోరిలోన ఱిచ్చఁబోఱని, ఱెన్నమడుగు పుడమి ఱేండ్ల నేల మతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొవరియుండ. కావ్యా. 7. 46.

కం. సారెఁ బగచాటి పలుకం,గా ఱిచ్చల విఱిగి పోవఁ గాల్లాడక యా,భూరమణసుతుఁడు సద్గుణ,హారుం డటనిలిచి యిట్టెనుఁ బటుబుద్ధిన్. సారంగ. 2 138.

2. విసుగు, నిర్వేదము.

గీ అతివ పూర్ణేందుశీతిఁ దరశన్రిశాలఁ, దెండియతఁ డందు నినుమడి తీండ్రఁదోఁప, మింటి పఱునుంట కాకని ఱుంటిపైకిఁ దెచ్చుకొంటి నటంచుఁ బెన్ ఱిచ్చ వెడలు.

ఆము. 5. 146.

ఱ : ఱిచ్చపాటు, ఱిచ్చవడు.

ఱిచ్చపా(వా)టు. వి. (ఱిచ్చ + పాటు.) ప్రమాన్పడుట, నిశ్చేష్టత.

ఉత్సాహ ... ... యదృవిమ్యుఁ డుల్కిచ్చలోనఁ గందళింప నెందుఁజొత్తునంచు మేన్,ఱిచ్చపాటు నొంద నత్తఱిం జరి చెన్నలడన్.

వేం. పంచ. 1 615.

మ. ... అ,త్యనుపంగస్థితి ఱిచ్చపాటొనఁగ ...

మను. 2. 30.

చం. అన విని ఊచ్చపాటు సకలాంగములం గడ లేని దైన్యమూ, ననమున మన్యువేగము మనం ... ఉమ్మ ... వమ్మహింక ...
హా. న. ... అం. ... 1. ...

ఊచ్చవ(ప)డు అ. క్రి. (√ఊచ్ + పడు)
1. నిశ్చేష్టతనుపొందు

కం. చిమ్మనతుం దోడు గరువలి, వచ్చి నక్రియ ... వాసవి ... వచ్చిన మన ... ఊచ్చ ...
భార. ద్రో. 1. ...
భార. భీష్మ. 2. ...40.

ఉ కన్నుల నీరునించుఁ బులకంబులు దాల్చు వహించుఁ గంపమున్, విన్నదనంబు నొందుఁ ..డు విస్వరతం బలవించు ఘర్మబిందూ న్నతిఁ జెందు ఊచ్చవడియుండును మూర్ఛిలు వంత నింతి వై,కొన్నటులైన లేచు వగఁ గుందుచు భూపతి సాత్త్వికాప్తిచేన్.
కవిరా. 5. 268

ఆ. వచ్చి ఊచ్చవడియె వచ్చెరువందుచు, న చ్చుకోరవయవ వచ్చుటరపి ...
కళా. 3. 182.

2. వెనుదీయు, భయపడు.

వ. దుష్యంతుం డలంతులంబోవువాఁడు కాఁడు వాఁడితూవుల వేఁడిమిఁ జూవక మూఁడు కన్నులవాఁడు వచ్చిన ఊచ్చపడండు.
పి. శకుం. 2. 31.

కం. అనిరుద్ధుండును ఝషకేతనుఁడు బలుఁడు సాంబుఁడు నుదగ్రస్ఫూర్తిన్, ఘనబాణ జాలముల నొంచిన నాతఁడు ఊచ్చపడి విచే ష్టితుఁ డయ్యెన్.
చిత్ర. భా. 7. 96.

కం. అచ్చావ నాసతోడమ, ఊచ్చపడక మొవసి తుదిని జేకెత్తి వడిన్, విచ్చెం జంపకముకు ... కము, చెచ్చెర మఱి నువ్వుఁ ఊవ్వు స్నేహం బూనెన్.
... 2. 85.

ఊవ్వూ = ఊవ్వూ. వి. ఎగురుటయందగు ధ్వని కను కరణము.

కం. ... కామ్ని నెత్తుక, ఊ... బదలు నను నేసి జేసిన కడఁక, ... జను తటి నొ... ఊవ్వు ... బావి దలఁ ...
... 5

ఊముక్తి న. క్రి. (చిమ్ముకగ్రో...) చిమ్ము.
(క. ర.)

ఊవ్వు = ఊవ్వూ. వి. 1. ...యందగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. వింట ఊవ్వున నేగు ... దగిలి వేఁ...పుమావు నెగులుఁబూన ...
చంద్రా. 6. 92.

2. ఉవ్వుటయందగుధ్వని కనుకరణము.

వ. .... రాళ్ల వడిసిళ్లఁబెట్టి చేకొద్ది ద్రిప్పి ఊవ్వుఊవ్వున ఉవ్వుచు ....
సాం. దో. 2. 22.

3. వీచుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

సీ. ... ... విసము అప్ప... బూనిన వాయు విస... ఊవ్వున ...
చిత్ర. భా. 2. 34.

4. ఎగురుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

సీ. బడివాయ కిల నగప్రతతితో ఊవ్వున వెగిరి వచ్చెకొఁచు మగువలార ...
వసు. 4 59

ఊు

ఊు. అవ. కొన్ని శబ్దములకుపిచ్చు బహువచనో ప్రత్యయము.

ఉదా: విలుకాఁడు. పగఁడు. మొ.

ఉప్పు. స. క్రి. విసరివైచు, ఉవ్వు.

చం. కరినిభయాన లోకిక మొగిఁ గ్రమ్మెచుఁ
దమ్ముల ఉప్పఁగోరుచున్, గరముల సార
సారసయుగంబు ధరించిన కన్యకామణీ,
శిరమున హేమకుంభములచే జలమార్చిరి
పాణిపద్మబం,ధురజయలక్ష్మికిన్ ముదముతో
నభిషేకముచేయు నైవడిన్.

భాను. 2. 84.

(శ. ర. పా. ఉవ్వఁగోరుచున్, ముద్రిత. పా.)

ఉవ్వు = ఊవు. వి. 1. వీచుటయందగుధ్వని
కనుకరణము.

సీ. ... అంత్యపు వడి నెత్రెప్పవె గాలిలో
గములకు [illegible] చిమ్ముగముల దొరఁగె ...

ద్వా. 10. 44.

ఉ. ఉవ్వున [illegible] నెమలియుంగని వీఁకఁ
[illegible] తద్దనత
రారుణ దారుణ నేత్రరోమంబన్, నివ్వెఱఁ
గంది కాల్కొనఁగనేరక మేదినిఁగూలె ...

భోజరా. 3. 200.

2. కూయుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

కం. తూలుచు సోలుచు వ్రాలుచు, లోలుచుఁ
[illegible] వనరుచును ఉవ్వునఁ గూలెన్ ...

భా. రా. అర. 2. 383.

స. క్రి. విసరివైచు

సీ. ... డిండిమంబుల కుబ్బ గండాల్పదావ
మేలులుగఁ దద్వహులాల ఉవ్వి ఉవ్వి ...

ఆము. 2. 24.

జ : ఉవ్వఁబులుఁగు.

ఉవ్వఁబులుఁగు. వి. (ఉవ్వు + పులుఁగు.)
ఖంజరీటము, కాటుకపిట్ట.

ఊ

ఊవు = ఉవ్వు. స. క్రి. విసరు, విసరివైచు.

సీ. వసలేదు నిలరోయి పాతకులారని దేవా
యుధంబులు ఊవుచూ ...

ఆము. 6. 77.

ఎ

ఎక్క. వి (క. ఎక్కె.) 1. పక్షియొక్క
పక్షము, గరుత్తు.

ఉ. ఎక్కలు సించి కంఠమున ఈకలు వాపి
శిరంబు ద్రవ్వి [illegible] కుక్కువఁ గ్రొంచపుంచముగు
నెద్దుగలంగఁగజేసి ...

భా. భీష్మ. 2. 30.

సీ. తేఁటి ఎక్కలకప్పుఁ దెగడెడు కొప్పున
బాగుమీఱఁగ వన్నె పొగచుట్టి ...

విక్ర. 8. 7.

మ. ... ఎక్కలు ముక్కులన్ దుద నప్పు
ళించు నరసిం గాన్పించు నాత్మాంగమే
తిలకించుం బతియంచుఁ గోకి యొకొంతేఁ
గంతు సంతప్తయై. ఉ రా. 4. 158.

2. పర్వతము యొక్క పక్షము.

ఉ. ఎక్కలతోడికొండల నెటం దన పెడ
వడంచిపోన్న నీ, నెక్కి జలాంబుపోడ్లా
యూ జలపూరము పేర్మి యంతయున్ ...

వృసిం. 1. 36.

3. రెండుగా విభజించిన తలుపుయొక్క
భాగము. (చూ – ఎక్కతలుపు.)

4. పొగాకు మొదలగువానిలోని యొకభాగము.
(బ్రౌ. వా.) 5. భుజము.

వ. ... గళంబుల ముంజేతులిడి పెడమలనొక్క
ఎక్కవిఱిచి పడవైచియు ...

కళా. 3. 278.

వాడుకలోని ప్రయోగవిశేషములు. 1. ఱెక్క చాపు = అంతరీయమును ఉత్తరీయమును కలసియుండు వస్త్రము. 2 వాఁడు ఱెక్కలమీఁద జీవించుచున్నాఁడు 3 ఱెక్కాడిన డొక్కాడును. 4. అతఁడు పిలువఁగానే ఱెక్కలు గట్టుకొని వ్రాలును. 5. ఱెక్కలు ముక్కలుచేసికొని కార్యము సాధించినాము.

జ: ఱెక్కకట్టు, ఱెక్కకట్టెలపక్కి, ఱెక్కచాపు, ఱెక్కతీరుపు, ఱెక్కతేజీ, ఱెక్కపాయలు, ఱెక్కప్రాసంగు, ఱెక్కలపోతు, ఱెక్కలబొల్లఁడు, ఱెక్కసామ్రాణిదంట.

ఱెక్కకట్టు వి. (ఱెక్క + కట్టు.) పక్షముల కూర్పు. (ఇది మీసకట్టు వంటిది. చూ ఱెక్కకట్టెలపక్కి.)

ఱెక్కకట్టెలపక్కి. వి. (ఱెక్కకట్టె + ఎల + పక్కి.) గరుత్మంతుఁడు.

సీ. కావికాల్వరిపగదాయకూటవుదిండి, ఱెక్క
కట్టెలపక్కి జక్కివాఁడ ...

ప్రబంధ. 2 అచ్చతెనుఁగు పంచరత్నసీసములు.

ఱెక్క(ల)తలుపు. వి. (ఱెక్క(లు) + తలుపు.) రెండు పక్షములుగల తలుపు.

సీ. ఒకట వేవలిమడ్చి యొక్కకేల ఘృతాచి
గాజౌ ఱెక్కలతలుపు గడియవుచ్చె ...

హర 7. 137.

ఱెక్కతీరుపు వి (ఱెక్క + తీరుపు.) సుళకువము

కం. ఇబువెకలి మానవుఁడు తన, తలఁచినకావు
నకుఁ జేరుదాఁకను నేయం,కిలిలేక ఱెక్క
తీరుపు, వలయును శాకునికవరుల వచనవిధ
మునన్. పి. శకుం. 1. 131.

ఱెక్కతేజీ(జి) (√ఱెక్క.) వి గరుత్మంతుఁడు.

సీ. ఱెక్కతేజీలపై నెక్కి మిన్నులుముట్ట నందందు
వడిఁదోలి యాడువారి ...

చిత్రభా. 4. 124.

ఱెక్కపాయలు. వి. బ. (ఱెక్క + పాయలు.) ధాన్యవిశేషము. (శ. ర, బ్రౌ, వా.)

సీ. ఱెక్కపాయలు కాకిఱెక్కలు పుష్పమంజరులు
సీతాభోగవరులు ...

హంస. 4. 128.

ఱెక్కప్రాసంగు. వి. (√ఱెక్క.) ధాన్యవిశేషము

వ. .. ఱెక్కప్రాసంగు దొండముకుక్కవడియె ..

కాశీ 3. 23.

ఱెక్కలపోతు. వి (ఱెక్క.) పక్షివిశేషము

సీ. కాకియును గొరవంకయును ఱెక్కలపోతు
నేటిరింతయు దాఁటె నెడమదెసకు ...

ద్వా 1. 231.

ఱెక్కలబొల్లఁడు. వి. (ఱెక్కల + బొల్లఁడు.) ఱెక్కలుగల బొల్లిగుఱ్ఱము, గరుత్మంతుఁడు.

సీ. ... ఱెక్కలబొల్లని నెక్కువేల్పవ శేష
శయ్యపైఁ బవళించుఁ జంద్రధరుఁడు ...

వరాహ 9 58.

ఱెక్కసామ్రాణిదంట. (ఱెక్క+సామ్రాణి+దంట.) వి. మన్మథుఁడు

మ. ... కావరే యీజపా,కలనాథంద్రు
మునీంద్రు నంచుఁ బొగరెక్కన్ ఱెక్కసా
మ్రాణిదం, టలివన్ దాఁటుచుఁ దన్మనో
ధనము దండన్‌దండ నేతేరఁగన్.

చంద్రా. 3. 98.

ఱెక్కాములు వి. బ ధాన్యవిశేషములు.

సీ. రామబాణాలు ఱెక్కాములు వెన్నముద్దలు
జిలిమిబుడమలు దాళువాలు ...

హంస 4. 128.

ఱెన్న. వి. కలఁత, సంక్షోభము.

ఆ. అజ్జులాడియాగి జావడిసభలోన, ఱేసి పోరి
లోన ఱిచ్చబోఱసి, ఱెన్నపడఁగు పుడమి
ఱేండ్ల నేలనుతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ
డొవరియుండ. కావ్యా 7. 46.

ఱెప్ప వి పక్ష్మము, నేత్రచ్ఛదము

ఉ. ఎప్పుడు వెయ్యేడం బోదివి యిందఱకుం
దగనీవు కంటికిన్, ఱెప్పయుఁబోలె
మాటయి నెఱిం బనులాఁసి యొజ్జచాడ్పునం,
జెప్పుచు .. భార. ఉద్యో 4. 114.

ఉ. ఱెప్పలువాల్ప కప్పుడమిఱేని మనోహర
మూర్తి నిచ్చేలుం, దప్పక చూచిచూచి ..
నైష. 1. 67

ఉ. ముప్పిరిగొన్న వాచవుల మోహమొకింతయుఁ
దప్పనీదు కన్, ఱెప్పల విప్పనీ దొకతఱిం జెమ
రాలఁగ నీదుమేన ... వసు 6. 93.

సీ ... పక్ష్మంబు వెలయు ఱెప్పంచనఁగ ...
ఆం. భా. 2. 144.

జ ఱెప్పపాటు, ఱెప్పలెత్తు, ఱెప్పపెట్టు.

ఱెప్పపాటు వి. (ఱెప్ప + పాటు.) నిమేషము,
ఱెప్పమూయుట. (శ. ర., బ్రౌ.)

ఱెప్పలెత్తు అ. క్రి. (ఱెప్పలు + ఎత్తు.)
ఱెప్పలు విప్పు.

ఉ. పాడదు చల్లఁగా జిలుఁగుఁబాట విపంచి
వహించి యెప్పుడుం, జూడదు కూర్మి నెచ్చె
లుల సోగకనుంగవ ఱెప్పలెత్తి ...
కవిరా. 3. 75.

ఱెప్పవెట్టు అ క్రి. (ఱెప్ప + పెట్టు.) కను
మూయు, ఱెప్పవేయు.

గీ. అతిగి విఁపుల వలరమ్ము లాడనేసి, కాక కమ
చూడ్కిఁ దన పొడగన్న ఱెప్ప వెట్టకుండంగ
ముందఱ బిట్టునొంప, మదముఁడో పువ తలి
రాకుఁదూవిఁబోలె. కు. సం. 9 323.

ఉ. అరమణిలలామ హృదయంబున వాదట
నంతకంతకుం, బేరఁగనింపు సంతసముఁ
బెంపువహింపఁగ ఱెప్పవెట్టఁగా, పేరుపు
లేక వేడుకలు నిట్టలఁద్రోసెడు వాలుఁ
గన్నులన్, వాఁడలేక క్రోలె జవవల్లభ
సుందరు మేనిచెల్వమున్. (కేయూర. 4. 5.)

ఱెమ్మ = రెమ్మ. వి ఉపశాఖ ఒక కొమ్మనుండి
పుట్టిన చిన్నకొమ్మ.

సీ. పూరెమ్మవంచుచో జాఱుపయ్యెంట గాఁగిఁ
మూఁతలాడు గుబ్బలబెడంగు
విజ. వి. 2. 141. (చి ని)

ఱెల్లు. వి. కాశము, ఒకజాతిదర్భ (శ్రీ. వి.).

సీ ఱెలు రెల్లలు సిటఁ దెల్లి ఫేనమువఁడు వయి
పునః ప్రావృడాశయము నొసఁగ ...
ఆము. 4 153.

సీ తూఁడు మేపుడు పుల్లు దూర్వరాయనిజక్కి
మొల్ల క్రొవ్విరి యెత్తు ఱెల్లపువ్వు ..
అచ్చ. రా యు 592.

సీ. ... కాశము ఱెల్లువాఁగను దనర్చు ...
ఆం. భా 2. 75.

జ . ఱెల్లుచూలి, ఱెల్లుటిల్లు, ఱెల్లుదీవి.

ఱెల్లుచూలి వి. (ఱెల్లు + చూలి.) శరజన్ముఁడు,
కుమారస్వామి.

చ. ... తీఁగపేరికల్కి మగఁడు ఱెల్లుచూలి,
నెమిలిఁబయికొన్న మన్నీఁడు ... గుహాఖ్యలు.
ఆం. భా. 1. 44.

ఱెల్లుటిల్లు. వి (ఱెల్లు + ఇల్లు.) కాశగృహము,
ఱెల్లుదుబ్బులతో నేర్పడిన యిల్లు.

మ. ... రెండాఱుచేతుల ఱేఁడుండిన ఱెల్లు
టిల్లు గనుమా దోషాచరగ్రామణీ.
ఉ. రా. 3. 62.

ఱెల్లుదీవి. వి (ఱెల్లు + దీవి.) కుశద్వీపము,
శరద్వీపము

సీ. ఱేసిన కడఁకతో ఱెల్లుదీవియు జిడ్డుకడ
లియుఁగడచి రొక్కపుటొడయని, కడఁ
జని ... అచ్చ. రా. యు. 403.

తే

తేఁప. వి. మృగవిశేషము, మృగము, కుక్క.

సీ. అమర త్రి తేఁప నూతనసారసాటోప మొం
[illegible] ..
(హరి[illegible]) [illegible] 2. 30.

ఉ. [illegible] తేఁప
[illegible] నవల్లిరి
గావున నీవుఁ [illegible] కుక్కవై, యూరినకుక్కతో
[illegible] ...
భోజ. రా. 6. 346.

సీ. తుంగరేఁప్రవంబుపైఁ గుప్పించు సింగంబుఁ జెల్లి
[illegible] ...
రా. వి. 3. 45.

తేఁడు. వి. (సం. రాట్.) బ. తేఁడులు, తేండ్లు.

1. రాజు, ప్రభువు.

ఉ. తెప్పలు వాఱ్ఱ కప్పుడమి తేని మనోహర
మూర్తి నిచ్చలుం, దప్పక చూచి చూచి ...
నైష. 1. 65.

మ. అనిలో మార్కొను మార్తుతేండ్లఁ గడు
వెమ్మ్యాంబొప్పఁగా వేల్పు క్రొవ్వనపోండ్లం
గఱయఁగఁజేసి ... యయా. 1. 50.

కం. ఓ తేఁడ నీవు పడుమఱుఁ, గాఱడవుల వెంట
నస్త్రకామినికొఱకై, కాటియఁ బడుచు
నవ్వులు, మీఱఁగ వవియుంపఁ జనునె మే నల
యంగన్. రసిక. 3. 110.

గీ. పుడమితేఁడుల నడఁచిన ప్రౌఢ పేవ ...
పారి. 1. 49.

పుడమితేఁడు = క్షత్రియుఁడు.

2. మగఁడు, ధవుఁడు.

కం. తేని యనుమరణమునఁ దన, మేనువెడఁ నినట్టి
కాంత మేలిపదవికిం, [illegible] నకండును
నరిగి యమ్మూనస్థిరస్థిమము లఁదుఁడుంటులు
వెందున్. భార. శాం. 3. 334.

తేకు = రేకు. వి. 1. పత్తులయాకు.

ఉ. తెక్కలు సింధి కంఠమున తేకులు వావి
శిరంబున్రవ్చి పేడెఱ్కునఁ గ్రొంచ చంద
మాగు కొద్దుగలంగ గఁజేసి .
భార. భీష్మ. 2 30.

సీ. ఒంటికాలనె నిల్చి యూర్చి మహాసముఁ
జిగురుతెక్కల తేకు లెగయుచుండ ...
నైష. 1. 100.

2. పుష్పదళము, (చంద్రోదయవర్ణనము.)

సీ. వలువ చెందొవల తేకులకు నన్నువెట్టఁ
గోరి కావించిన గుళికయనఁగ ...
భార. ద్రో. 5. 375.

గీ. మెఱఁత నిద్దంపుఁ జామపుమీఁద నలరు, తేకు
సోఁకినఁ గందఁజాలదు నలుపతి, మేను
దీవియ యుబ్బులు కానలోన, నేలిఁద్రిమ్మ
రుచో నెట్టులోర్చెఁ జెపుమ.
అచ్చ. రా. అర. 101.

3. లోహపుతగడు.

ఉదా : బంగారు తేకు, రాగితేకు.

4. అంచుకమ్ములు లేని వస్త్రము. (శ. ర.)

ఉదా : దుప్పటితేకు.

జ : తేకుమడఁచు, తేకెత్తు.

తేకుమడఁచు. స. క్రి. (తేకు + మడఁచు.)
అణఁగద్రొక్కు.

చం. గురుకుచగుబ్బచన్నుఁగవ గోరుపు లాడును
బుట్టచెండ్ల బొంగరముల నొక్కి లాగఁ
గొనుఁ గైరవపుం బలు సంగడంబులన్,
దరలక యెత్తిపట్టి జిగితాళపుఁ జిప్పలనొత్తి

యాడుఁ డా,మరవిరిమొగ్గగుత్తిఁ బలుమాఱును
ఱేకుమడంచు నెంతయున్.

చంద్రా. 2. 132.

ఱేకెత్తు అ. క్రి. (√ఱేకు.) 1. విజృంభించు, చెలరేఁగు, దళము పైకెత్తినట్లు.

కం. అ చ్చావ నాఁగోదను, ఱిచ్చపడఁ మొనసి
తుదిని ఱేకెత్తి వడిన్, విశ్వం భంరకముకు
రవము. చెచ్చెఱ మఱి పుప్పఁడుపోక్ష ప్రమాం
బూనెన్. రసిక. 2. 95.

2. వృద్ధిపొందు.

గీ. ప్రబలె నెగడెను గొనసాగె వరిసెఁ బెరిఁగె,
పనఁగ ఱేకెత్తె సాగఁ దేఁగ ద్యో వృద్ధిఁ,
బొందెననుటకు ... ఆం. శే. 5.

ఱేపకడ = రేపకడ. వి. ప్రాతఃకాలము.

గీ. మేదినీధర మిబ్భంగి మిన్నుముట్టి, నిట్టనిలు
చుండి సూచె నిక్కని సదృష్టి, దవయనుష్ఠాన
కాలంబుఁ దప్పకుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు
ఱేపకడఁబోలె భానుపొడుపు,

కాశీ. 1. 119.

ఱేపాడి = రేపాడి (ఱేపు + అడి.) ప్రాతః కాలము.

ఉ. .... ఎల్లి యేను ఱేపాడియు చంద్రశేఖరు
నుపాస్తి యొనర్చి యుపాయనంబుతోఁ,
జూడఁగవచ్చువాఁడ నయి చూచుచు
నుండఁగ నీవువచ్చితో, చేడియ ...

హం. 7. 124.

ఱేపు = రేపు. వి. ఔ. 1. ప్రాతఃకాలము, ప్రభాతము.

ఉ. ఱేపులు భీమలింగము గుఱించి జపం బొనరించి నిచ్చలున్, మూపటిదాఁకఁ దీర్ఘములు
మజ్జన మాడుచునుండు వానిఁ భీమాపుర
కుక్కుటేశ్వరుని డాయఁగఁబోయెదువాని ...

భీమ. 2. 81.

సీ. అతఁడును దద్భావ మంటయంగ మదిఁగోరి
రూపించి యొకమరి ఱేపవత్తు,వని పోయి
నడికిరే యర్థితోఁ జనుదెంచు ...

భార. అర. 7. 322.

కం. ... అత్తఱి నొకనాఁడు ఱేపటంతఁ గడం
కన్.

కం. తనకుఁ దగు వేలవేలుపుఁ, బనులెల్లను దీర్చి
ప్రేమ్మ పసరముఁ గావన్, వెనుకొని యడవికి
వరిగిన ... (యయా. 3. 115. 116.)

చం. మకరదినేశులం గలుగు మాఘమునందుల
ఱేపు భక్తితో, వకుటిలవృత్తి గోష్పదము
నందుల నీఁటనైన మజ్జనం, బొకపరి చేసి
పాపియును నుత్తమ నాకసుఖంబుఁ బొందు
టల్, ప్రకటితమైన యోగ మిది ...

పద్మ. 2. 163.

2. దివము, పగలు.

కం. అ ప్పొలఁతి కన్నులందము, తప్పక కన్గొనుచు
నుండి తగ బేడిసమీ, లెప్పుడు వర్తిలఁగఁ
లవడ, ఱెప్పలు మోడువకయుండె ఱేపు
నాపున్. రసిక. 2. 86.

సీ. ... మాపు వచ్చెదవని ఱేఘవచ్చు ...

భార. అర. 7. 322.

3. వర్తమానదివమునకు మఱుసటి దినము.

గీ. అనిన హేమావతికి నిట్టులనియె హేల,
ఱేపటికి నేఁటిప్రాయంపుఱేప్తు గలదె,
మోహమెక్కొకనఁ జక్కని ముద్దుజాణః
నొకని బిగికౌఁగిటను జేర్చి యుంచవః యు.

హంస. 1. 100.

జ : ఱేపకడ, ఱేపాడి,

ఱేయు = రేయు. అ. క్రి. 1. విజృంభించు.

చం. కినుకఁ జళుక్యవిశ్వనృపకేసరి ఱేసివచ్చోఁ
గృపాణదం,డనమునఁ గల్గుఁబో సురగణ

త్వము తత్పదవారిజాతవం,దవమునఁగల్గుఁబో మనుజనాథ తత్తద్భట దర్శనావలం,బవమునఁ గల్గుఁబో గహనమధ్య నివాసము వైరికోటి కిన్. కావ్యా 7. 58.

వ మయూరధ్వజాదుల నైదైదు బాణంబులఁ గంఠగతప్రాణులం చేసిన ఔసి వానవ సుతుండు వవ్వింవర్మ మర్మంబులు దూటి పాఱఁ గఱకుకమ్ములు వఱపివ .

జై. భా. 8. 22

ఆ అజ్జులాడి యాగి ఊావడి సభలోన, ఔసి పోఁలోవ టిచ్చు బొఅసి, ఔవ్నమడఁగు పుడమి ఔండ్ల నేల సుతింప, మనకు విశ్వ నాథుఁ డొవరయుండ, (కావ్యా. 7 46).

2 అతిశయించు.

సీ ఔసిన కడఁకతో ఔల్లుదీవియు జిడ్డుకడ లియుఁ గడచి రొక్కపుటొడయని కడఁ జని ... అచ్చ. రా. యు. 408.

కం. అప్పుడమికాన్పు నెత్తుక, టిప్పునఁ జదలు నకు నెగసి ఔసిన కడఁకన్, గుప్పునఁ జను టిటి ... అచ్చ. రా. అర. 6.

3. కలహించు.

సుగంధి. ఔలపూల కేల గోల ఔయ నిందు లోనఁ బో, నేల తాఁకుము ...

యయా. 4. 21.

... ... వి. అరగ్వధవృక్షము (వృ. వి.). సుగంధి. ... ఔలపూల కేల గోల ఔయ నిందులోనఁ బో, నేల తాకుము ...

యయా. 4. 21.

ఔ == రేవు వి. నద్యాదులయందు మనుష్యులు దిగుట కనువుగా నేర్పఱిచివదారి.

ఆ. ఓడయెక్కి వైళ మొప్పారఁ వయ్యేటి, ఔవు దాఁట చెంచుఔని నచట, మిక్కుటంపు నెనరు నెక్కొన వీడ్కొని, మువురుఁ గడఁక తోడ నవలఁజనుచు.

అచ్చ. రా అయో 101.

కం. అవనిత చూచుచుండఁగ, వావిరియై పాఱ వాతి వాఁడికరమునన్, బావా మేఁమమూ యని ... వతని తలగొట్టి బోవిడిచెన్. వి పు 6. 63.

(ఔవులుగా = పాయలుగా, అని భావము.)

ఔ

ఔక = ఐయిక ఐక రైక వి ... కంచెల.

చం. కలఁగిన కొప్పుతోఁ జిటులు గంధముతో విడివడ్డ ఔకతో ... శశాం. 4. 74.

సీ జాఱు పయ్యెంటతోఁ జంటి ఔకయు లోఁగ గమకించు గుబ్బచక్కవలతోడ ...

దశా 3 44

ఔొ

ఔొచ్చె. వి (క. ఔొచ్చు.) 1. అనాదరము. తిరస్కారము.

కం. మందులువెట్టెడియప్పుడు, పొందు వడపి చేత నొడలు పుడుకుచును నయం, బొందఁగఁ బెట్టినఁ గయికొను, నందడి ఔొచ్చెయినఁ గూర్మిచాలదు పసికిన్. (చి. ని.)

వ. ... రఘువరుల సచ్చరితోచ్చయంబు లుచ్చరింపుచుఁ దొచ్చెంబుల ఔొచ్చుసేయుచు మెచ్చుచున్ ... రామా 6. 199.

2. అపవాదము.

సీ. ... ఆడిక యేవ మీసడ మీసడింపు ...
దిన తు సడిరోయి రోఁత ఔొచ్చు ...
నా వవసాద సంజ్ఞయై యలరుచుండు ...
ఆం. భా 1. 115.

ఆ. ఇట్టులగుట యెఱిఁగి యెఱిఁగి యేగియును
నెఱుఁగని బలిమి ఔొచ్చుఁగడిగి, చేయు
పని ఫలంబు సిద్ధింపకుండుట, కొలఁదిఁ బోక
దళమ లను గలుగు.

భార ఆశ్వ. 2 191.

3. మాలిన్యము 4 సంపర్కము.

సీ. ... ఔొచ్చోర్వ కిటు లోఁగఁ బొచ్చె మేను.

గీ. ... అనుచు జాఱినకరణి శాల్యంబు
జాతె ఆము. 5 7.

5. క్రుళ్ళినగడ్డి మొదలగువానిచే నేర్పడవ
బురద. (శ. ర., వా.)

ఔొద్ద విశే. వామము, ఎడమ.

ఉదా ఔొద్దచేయి (శ. ర., బ్రౌ, చి ని.)

ఔొద్దు విశే. అధికము (పులుపు)

ఉదా. ఔొద్దుపులుసు. (శ ర., చి. ని.)

ఔొమ్మ = రొమ్ము వి 1. పక్షము. అక్క.

గీ. వాని దుశ్చారమని ఔొమ్మ వ్రయ్య చీరి, నీవు
నెత్తురు ...గ నిన్ను నడఁచు, సూచు
చు ... పొచ్చి గ్రుక్కెఁగాక, కవియఁ
జాలెనె ... వనతవయ

భార. శల్య 2. 124.

గీ. ఔొమ్మ ...ఱిచేసి యేయ వెఱు గులెల్ల,
కదలింపను వది నని కాఁడుటయును ..

అచ్చ రా. కిష్కిం 46.

బయ్యగ్రాహి ... మగల నిమ్ముగను రొమ్మల్,
గ్రమ్మి కరఁగించుచును ... (నీలా. 3. 59.)

2 హృదయము, ఎద

మ. వలచే వజ్రము ఔొమ్మతో బిగువుగర్వంబుం
బ్రమోదంబు మీ పలలోనవ్వు నొయ్యారమం
తెలఁగ ... దశా. 4. 48

(ఇది రెండర్థములకును ఉదాహరణము)

ఔొమ్ముననఁ జేయిడి నిద్రపోవు = చెందావఁ
జెయివెట్టి నిద్రవోవు, చింత లేక సుఖముగా
నుండు.

కం. ఔొమ్మునఁ జేయిడి నిద్రవో యెవ్వఁడి
తామ్మంచై భారం. ఆది. 6. 62

ఔొమ్మత్రొక్కు = నిర్జించు.

సీ. జక్కవకవ ఔొమ్మత్రొక్కి నిల్చిన జాడ
నున్న పీనవలాపయోధరములు ...

విజ. వి 2. 106.

సీ. పొలఁతిచన్నులు చక్రముల ఔొమ్మ వెసఁ
ద్రొక్కి .. విప్ర. 2. 120.

ఔొమ్మన వమ్మగట్టుకొను = మిక్కిలి మెలఁ
కువతో నుండు.

మ. మరుఁ డెంతేనియుఁ దెప్పనం దెలియు వీమా
ర్గంబు నీకంతె మాసరవిన్ ఔొమ్మన వమ్మ
గట్టుకొని యాసాయంత్రప్రరాతంబు నిద్దు.
రయుం గూడును మాని తెల్పినను నీదుర్బుద్ధి
యిట్లయ్యె ... చంద్ర. 1. 141

ఔొమ్మలకుంపటి = మిక్కిలి బాధకలిగించునది.

ద్వి ఔొమ్మలకుంపట్లు రోఁతప్రామిండ్లు, వన్నె
క త్తెలు వారవనితలు మఱియు ...

పండితా. పురా 116. పా

ఔొ

ఔొలు¹. వి ఔా. (క. ఒరళు. త ఉరల్.)
ఉలూఖలము.

(ఇట శకటరేఫమునకు నిర్ధారకప్రయోగములేదు
బ. ఔొళులు, ఔొళ్లు)

చం. కటికవుఓోల మువ్వెదురుఁ బ్రా లోగిఁ
బోయుచు గౌరుశామ్ము రోఁకటఁగొని
దంచుచున్ ... కు. సం. 6. 704.

గీ. ... పాటఁ బాడుచుఁ గూర్చుండి ఓోటి
మీఁదఁ, బిండి రుబ్బంగఁ గమ్మలవండు
వయ్యె ... వీథి. 50.

సీ. జవయిత్రి ఓోటఁ గట్టిన వర్జునంబులఁ బడఁ
ద్రోసె వర్జవప్రాయముగను ...

దశా. 8. 198.

ఓోళ్లన్ రోకండ్లం బాడు = సర్వజనవిదితమగు.

కం. ముల్లోకంబుల జనములు, ఓోళ్లన్ రోకండ్లఁ
బాడ రోయక మఱియున్, వెల్లివిరిగాఁగఁ
దదీయ గ్గ్లికు నయగారి మెలఁతుకం గొని
పోయెన్. వరాహ. 7. 22.

జ : ఓోలుమ్రాను.

ఓోలు². అ. క్రి. బాధచేయఁబడు.

ఉ. కాలను నేలనుం బడి గంధకరిం దెగటార్చు
సింహమం, బోలుచుఁ జేర్చి యాత్రుపదభూవ
సుతున్ సమయించె వేదవన్, ఓోలఁగ
రోఁటఁగాఁ బలుములుం బొరలంబడి లాలఁ
గ్రక్కఁ వ్యాలుమగండు వాక్పటిభవంబుఁ
దలంచుచుఁ గ్రొంగ్యఘుర్యుఁడై.

భార. సౌ. 1. 157.

గీ. ... నెత్తి రొదల వంతటఁగాలం, దూలుచు
సోలుచు ప్రాలుచు, ఓోలుచుఁ బాటి వవ
రుచును బుట్టనఁగూలెన్.

భా. రా. అర. 2. 383.

కం. కీలెడసిన వెన్ఱ్రములన, వ్రాలెం దురగములు
గజన వాసవుచేతన్, గూలిన పర్వతముల
గతి, ఓోలుచుఁ గరులొంటిగె నెత్తురులు వడిఁ
బొఁటఁగన్. పద్మ. ఉ. 7. 266.

జ : ఓోలుగాలి.

ఓోలుగాలి. (ఓోలు² + గాలి.) వి. వాతూ
లము, పెద్దగాలి.

సీ. భవజరామరణ కార్పాసకదంబంబుఁ దూలింప
నేవేల్పు ఓోలుగాలి ...

వరాహ. 2. 105.

ఓోలుమ్రాను. వి. (ఓోలు + మ్రాను.)
ఉతక, తలుపుకుని తిరుగుటకై క్రింద నమర్చిన
కొయ్య ఇప్ప, కవాటపు మూలాలవాలము.

(శ ం., వా.)

ఐ. ఉభ. ఒకానొక యక్షరము.

ఐ. అవ. క్ష్వేడు నా ... ప్రత్యయము. ఇది
కర్మార్థకరణార్థములకుఁ దుఁ యోగింపఁబడును.

(కర్మార్థము)

గీ. .... అతఁ డస్త్రియును మగ ... దివ్యములు
నొంచి. ... సాంఘిఁ దెగటార్చి యార్చి
పేర్చె. భార. భీష్మ. 1. 354.

(కరణార్థము)

చం. ... బందువిల్లు భీకరతర శిఖరములఁగొని
కన్నుల నవ్వుచుఁ బాండవాగ్రజుం, దరిబలి
ముక్కుదక్క వడ నాలుసమైఁ గుంసెన్ శితా
స్త్రములన్. భార. భీష్మ. 1. 255.

సీ. ఆచార్యు దెబ్బదియమ్ములు నాచార్యపుత్రు
నేడింట ... ఎను వదిసూను వలుస ... టను
నేసి ... భార. విరా. 5. 68

(అధికరణార్థము)

కం. అడవులఁ బెద్దయుఁగాలం, బిడుమలఁ గుడి
చితిమి ... భార. విరా. 5. 123.

2. తృతీయావిబహువచనప్రత్యయముఁకువచ్చు
నాగమము

కం. తవవిద్యాతపములచే, తమసార్జితమైన పేర్మి...
హరి. ఉ. 4. 210

కం. ఉత్తమకవిత్వమునకు, వృత్తము గణవంగ
నాక నేర్పగలడు ....

భార. విరా. 1. 88.

(కొన్ని శ్లోకోల యొక్క లోపించఁగా సముచ్చయ
ముతోఁ గూడి షష్ఠ్యర్థమును నిచ్చును.)

వ. ... శాంధవప్రధానులయః దుర్యోధనాదులైన
పుత్రులయు సమక్షంబున ...

భార. ఆది. 8. 513.

కం. ... నలుగురకార్ణకులయు మోతుణమెట్లు
నిర్మలజ్ఞాననిధీ భార. ఆది. 8. 293.

ఆ. దివ్యమాల్యములయు దివ్యానులేపనములయు
సౌరభంబు వెలయఁదాల్చి ...

భార. ఆది. 7. 172.

ల సం. వి. అ. పుం. 1. ఇంద్రుఁడు. (మే. ని.
దీనికిఁ దెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

లంక. వి. 1. దీవి.

చం. బలుపిడు నాలకింపు బుధపాళి కలంకఁ దలంక
వార్ధిలోఁ గల దొకలంక లంకయనఁగా
వొక దానవరాజధాని ...

చం. రా. 2. 22.

2. తిలపాకిల ప్రక్కగది. (శ. ర.)

జ : లంకవేయు.

లంక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. రావణాసురుని
పట్టణము. 2. వేశ్య, లంజ, అంకులాలు.
3. కొమ్మ, శాఖ. 4. ధాన్యవిశేషము.

లంకణ(న)ము. వి. (సం. లంఘనమ్.) జ్వరాదు
లచే సంభవించెడి యుపవాసము.

(శ. ర., బ్రౌ., వా.)

లంకలు. సం. వి. అ. స్త్రీ. బ. ధాన్యవిశేషము.
ఒకజాతి సెనగలు

చం. నవగలు గోధుమల్ పెసలు సజ్జలు
లంకలు కొఱ్ఱసిల్లవఁడును ...

ప్రభులిం. 5. 87.

ద్వి. చణకముల్ గోధుమల్ సజ్జలు లంకలు అచె
పెసలను యవలను మినుములను ...

ప్రభులిం. 4. 151 పొ. 24 పం.

లంకవేయు. అ. క్రి. (లంక + వేయు.) ముడి
వేయు. (శ. ర.)

లంకాదాహి. సం. వి. న. పుం. హనుమంతుఁడు.

లంకాధిపతి. సం. వి. ఇ. పుం. లంకారాజు,
రావణుఁడు, విభీషణుఁడు.

లంకాది సం. వి. అ. పుం. (లంకా + అరి.)
శ్రీరాముఁడు.

లంకించు[1]. అ. క్రి. (√లంకె.) 1. లంకెవేయు.

సీ. మంకెనాఁ బాగు బ్రాహ్మణుఁడు ధనేచ్ఛమై
వర్తించు శిఖిందమయునట్టి, గజ్జపోయిని
బట్టిగోని ప్రీతి లంకించియుండ లకియతోప
గండుమీఱి ...

2. దొంగిలించుకొను.

కం. ఎత్తిన గద లంకించియు, హత్తించియు
భ్రమరి వెంగి యడిచియుఁ బయిపై, నొత్తియుఁ
దట్టియుఁ బట్టియు, మత్తగజద్వయముఁ
బోలె మలసి రిపువురున్.

ఉ. హరి. 3. 62.

3. తగులు, ఆసక్తమగు.

కం. లంకించి యరుంధతీపతి, మంకణునకుఁ జెప్పె
నమఁగుమానుకు గిరికిన్, సంకల్పసిద్ధిదుం
డగు, శంకరుఁ డఖిలార్థిపారిజాతం బను
చున్. భీమ. 3. 162.

4. ధరించు.

ద్వి ... తెలివిగా మొగవుల తీవె లంకించి, విన్నాణముగ రాల పెండెంబు వెట్టి ..

ద్వి. పరమ 2. 55. 4. పం.

ఒ : లంకించుకొను.

లంకించు². స క్రి. 1. అవమానించు.

సీ. ... గీ. ... చరణ మమ్మాఱుతల్లి పైఁ జాచెఁదన్న, దాని కాయమ రోషసంతాప మెసఁగ.

కం. జనని యవశ యుల్లొంతయు, నమ లంకించి కటు గావునం బదము మహిం, దునిసిపడుఁ గాక యని పెలుచన కపియించుటయు ..

హరి. పూ. 1. 180.

2. దొంగిలించు, అపహరించు.

ఉ. కొంచక రేయునుం బవలుఁ గోవెల కీతఁడు పువ్వుదండ లర్పించు నెపంబునం బరిచరింపుచునుండి పటుఁడి యొయ్య నే పంచను కొంచి యర్చకులవద్దఁ దొంగిన సందుఁ జూచి లంకించఁగ నేవు నీపసిఁడిగిన్నియ సంశయమేల దినికిన్. (వై జ. 4 109.)

సీ పొగడల పరిమళంబులు కొన్ని లంకించి మొల్లల నెత్తావి కొల్లలాడి ..

ఉ. రా. 4. 167.

లంకించుకొను. స క్రి. (లంకించు + కొను.) ఉపాయముచే స్వాధీనపఱుచుకొను.

సీ. అతని నే చెట్లఁగట్టితి వీతఁడెచ్చోట లంకించు కొనియొ వలంపుమైన, విరహతాపంబునఁ బొరలుచు నీరాక కెదురుచూచుచునున్న యే పటుండ ... క్రీడా 3 268.

లంకిణి వి. ఒకవిధమైన బట్ట. (శ. ర.)

లంకె(కియ). వి (సం. లంగః) 1 తగులము, అవినాభావసంబంధము.

కం. ప్రాణలు చెడ నెమ్మేనుల, క్షీణించెను నవ్వ రేక చెడి బుడుతలు పో, రాణకు లన్నంబునకును, ప్రాణమునకు లంకెయనెడి పలుకులు మృషలే. కుచేల. 1. 48.

కం. భావంబు లనిత్యములని, యీ వెఱుఁగవె వినవె పెక్కు లితిహాసపురాణావళులు పుట్టువునకుఁ, జావునకును లంకెయను విచారము వలదే. ప్రబోధ 5 14.

2. కూడిక.

సీ ప్రచురమై యొకచోటఁ బాటీరకర్పూరకస్తూరికాదుల కమ్మతావి . రమణ నొక్కొకచో సుమప్రకాదిమస్తముల్ గమలించు మాంసంపుగముల కముకు. గీ. గమ్మకొని యొక్కచో వంటకానమర్చు,నా సముద్భూతమై రేయ వాసనలును, లంకె దోదోఁపులాడంగ లక్ష్మిదేవి, పండు గేతెంచెఁ గన్నులపండు వగుచు

వై జ. 2. 80.

3 రెంటిని గూడఁగట్టిన కట్టు.

సీ. వాలాగ్రముల ముళ్లువైచి లంకెలుగ శార్దూల పోతకములఁ దోలితెచ్చి ....

పి. శకుం. 4. 69.

సీ. మంకి నాఁ బరగు బ్రాహ్మణుఁడు ధనేచ్ఛమై వర్తించు కిక్షఁపవలయునట్టి, గజ్జుదోయిని జుట్టిగొని ప్రీతి లంకించియుఁడ లంకియతోన గండుమీటి భార. శాం. 4. 40.

గీ. క్రేపు వాపోవఁబట్టి లంకియకుఁదార్చి, తో లవియఁగొట్టి మెడ నొక్క కేలఁదొట్టి, మారి వెడలించు వడుపున మాణవకుఁడు.

పాండు. 5. 245.

4 సంగమము.

ఉ ఇంకొకయేడుపోయిన వరేశ్వరి యాతలి రేయి నీవు నా లంకెకువచ్చి యాత్మజుల క్షణవంతులఁ గాంచెదు

భాగ. 9. 418.

ఆ జలజసంభవుండు సతులంచుఁ బతులంచుఁ, జేసినపుడె లంకెఁ జేసినాఁడు ...

సీమం. 3 164.

లంకెచేయు = లంకెపెట్టు తగులుపాటు కలిగించు.

కం. నీవెంటఁ దోడునీడై, నేవచ్చెదఁ దోడుక పొమ్ము నీకును నాకున్, దైవంబు లంకె చేసెను, జైవాతృకవంశశరుఁడు సాక్షిగ మనకున్

వి. పు. 6. 82.

జ. లంకించు, లంకించుకొను, లంకెపలుపు, లంకెపాటు, లంకెపీఁట, లంకెమానిసి, లంకెలునిలుపు, లంకెపెట్టు.

లంకెపలుపు వి. (లంకె + పలుపు) రెంటి నంటఁగట్టు కన్నెత్రాడు.

గీ. బల్లిదంపు లంకెపలుపులు మొల్లముగను బూని ..

నీలా 2. 64.

లంకెపాటు వి. (లంకె + పాటు) తగుల పాటు తగులము

సీ తనహారమునకు దమతలలకు లంకెపాటని దుర్గంధపతులు వల్క ... (సారంగ. 1. 4.)

సీ లంపటాదంబుల లంకెపాటైయుండి రాఁజ నునే నూపురంబులారా! (రామా. 5. 281.)

లంకెపీట వి. (లంకె + పీఁట.) పశువులను పెనవేసెడి మ్రానిపలక. (శ. ర., బ్రౌ. వా.)

లంకెమానిసి వి. (√లంకె) సేవకురాలు, సేవకుఁడు

కం అదిమొదలు జారశేఖరుఁ, డొదవినవయస్సు డెల్ల గొల్లయుగ్మలి నెంతో, మదనాహవ మునఁ దేల్చుచు, మదిమీరఁగ మరునిలంకె మానిసిఁజేసెన్.

హంస 2. 109.

కం అదిమొదలుగ నాతనిచే, వదలక మతి తాన నంగ వాఁడనఁగా నెమ్మది వేఱులేక తిమి న, మ్మదవతి మన్మథుని లంకెమానిసి యయ్యెన్.

శుక 2. 432.

లంకెలునిలుపు = లంకెల్ నిల్పు అ. క్రి. (లంకె.) అధికసంబంధము కలిగించు, లంకెలువేయు.

శా. సంకేతంబుల జారులం గలసి తత్సంయోగజ శ్రాంతితో, లంకెల్ నిల్పెడు ప్రేమ ... ముల రేల్ గాఁగిండ్ల నిద్రించి నిశ్చ-లం జేరుదు రిండ్లు రేపకడలన్ జారాంగనల్ ...

కవి. రా. 4 144.

లంకెపెట్టు స. క్రి. (లంకె + పెట్టు) 1. తగులు పఱుచు, లంకెవేయు, బంధించు.

ఆ. విష్ణుభక్తుఁడు విష్ణువునందుఁ గ, లంక మెడల మనసు లంకెపెట్టి, విహితరాజ్యవృత్తి విడు వనివాఁడునై యలిండు రాచతపసి యనఁగ నొప్పె.

భాగ. 9 84.

చం. వినుమికఁ వేఁట జేసటన వీతిబరీన్ జను దెంచు నర్జును, డని నెదిరించి పట్టెద మహా ర్జవముఁదోడనె లంకెపెట్టెదన్ ...

జై. భా. 4. 66.

2. పెనవేయు.

గీ పర్వతమువంటి యొకకొమ్ము పందిమీఁద, మఱికి యొకజాగిలము చెవి యొడిసిపట్టె, యాదియుఁ దనచాయఁ దిరుగఁ దాకట్టె తిరిగె, లంకెపెట్టినకైవడి శంకలేక.

కవిరా. 2. 95.

లంకోయిక నం వి అ. స్త్రీ పిక్క. (వ్య. వి.). రూ (అంకానిక.) (శ ర)

లంఖని. నం వి. ఈ. స్త్రీ కళ్లెము యొక్క యొక భాగము.

లంగ. వి. (నం లంఘః) దాటు, లంఘనము.

చం. గురుకుచ గుబ్బచన్ను(గవ గోరుపులాడుము ట్లెరెండ్ల బోం గటములు నొక్కలంగ(గొను ... చం(ద్రా 2 122.

ఱ : లంగగొను.

లంగకుడు. నం. వి అ. పుం. విటుడు, జారుడు.

లంగగొను. వ. క్రి. (లంగ + కొను.) లంఘించు, దాటు. (శ. ర.)

లంగము. నం. వి. అ. పుం. 1. కుంటితనము, వంగుత్వము. 2. కూడిక, కలయిక, సహవాసము లేక సంగము.

లంగము. వి. (సం. లాంగమ్.) ఒక విలుచుటకై అడుగున పగవేసెడు నాగలివంటి ఇనుప సాధనము, వౌకాలాంగలము. (చి. ని., శ. ర., వా.)

లంగలము. నం. వి. అ. న. నాగలి.

లంగిణి. వి. ఖలీనవిశేషము, ఒకవిధమగు కళ్లెము.

వ ... భైరవమలంబు భారంగి లంగిణి ... మొదలగు ఖలీనంబుల వివిలంబులైన ఫేవంబులు దొరుగ ... గంగాతరంబుల తెఱంగు దాఱ్చు వారువంబులును ...

ఉ. హరి. 4. 213.

లంగుడు. నం. వి. అ. పుం. విటుడు, జారుడు.

లంగూలము. నం. వి. అ. న. లాంగూలము, తోక.

లంగోటి వి. (హిం. లంగోటీ) గోచి, కౌపీనము (శ ర. బ్రౌ. వా.)

లంఘ. నం వి. ఆ స్త్రీ. దాటు, లంగ (శ. ర.).

లంఘనము. నం వి. అ. న 1 దుముకుట, దూకుట, దాటుట, 2 దాటులతో వెళ్లుట, అడ్డముగా(బోవుట, గమనము, చంగనము. 3 ఎక్కుట, పైకి పోవుట, లేచుట. 4 ముట్టికొనుట పట్టుకొనుట (దుర్గ లంఘనము) 5. అతిక్రమించు, హద్దుమీఱిపోవుట, ఉల్లంఘించుట, మీఱుట. 6. అగౌరవపఱచుట తృణీకరించుట, నిందతో(జూచుట, తేలికగా నెంచుట. 7 అపకారము, తిరస్కారము, అమర్యాద 8. కీడు, హాని 9 మానుకొనుట, నిరాహారత. 10 అశ్వధారావిశేషము, అశ్వగతివిశేషము.

లంఘనీయము. నం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. దాటదగినది, దాటవలసినది 2. ఉల్లంఘింపదగినది, అతిక్రమింపదగినది 3. పట్టుకొనదగినది లేక కలసికొనదగినది 4. అశ్రద్ధ చేయదగినది, నిర్లక్ష్యముపదగినది, అమర్యాదపఱుపదగినది. 5 విడువదగినది, మానుకొనదగినది, ఉపవసింపదగినది.

లంఘించు. నం అ. క్రి దాటు.

వ ... అప్పుడా భైరవి .. సింగంబుమీద నుండి లంఘించి వెం(డుక తొడిపట్టి తిగిచి ముందలా(గంబునం జండముండుల శిరంబులు ఖండించి యార్చిన ...

మార్కం. 8. 164.

లంఘితము. నం విణ (అ. ఆ. అ.) 1. దాటబడినది 2 అడ్డగింపబడినది, 3 ఉల్లంఘింపబడినది, మీఱబడినది. 4. అమర్యాదపఱుపబడినది, అవమానపఱుపబడినది, అగౌరవ

పఱుపఁబడినది. 5. (జబ్బు మొ. దానిచే) పట్టు కొనఁబడినది, బాధింపఁబడినది.

లంచ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. బహుమతి, కానుక. 2. లంచము.

లంచగొండి. వి. (లంచము + గొండి.) లంచము పుచ్చుకొనుట పెరిగినవాఁడు. (శ. ర., వా.)

లంచపంచములు. వి. (లంచము + పంచము.) లంచమును పంచెముడు.

సీ. దొర కాపుల కార్యకరణిఁ దెల్పెడి కవీశ్వ రులకు లంచపంచంబు లొసఁగి ...

కువల. 4. 61.

ద్వి. ... ఆతనిచేత మీరు. లంచపంచ ములు లావునా న , వంచనచేసి విశ్వాసంబుదక్కి, యడఁచిన కీయాట లాడింతు నవిన.

ద్వి. పరి. మ. 6. 458.

లంచము. (సం. లంచః.) తనపని చక్కఁబెట్టుటకై యొకనికి రహస్యముగా నిచ్చు ధనము.

శా. కాంచీకంబు జతాకాలకట్టకై వేయధూపా వళుల్, లంచం బిత్తురు దూతికాతతికి లేఁన్ బెడిపూకన్న నిన్, బంచాస్త్రోపముఁ దానిదాని వవయన్ ... ప్రౌఢేందుబింబా వనల్. శివ. .. 77.

సీ. లంచంబుఁగొని సాడి వంచించి యెన్నత్రంబు వలి... బట్టికట్టి ...

భాగ. 5. 155.

ఉ. నీతలఁ బేను గ టి నొక్కనేర్పున తాకి లంచ మిచ్చి సంప్రీతునిఁ జేసి ...

భార. ఉద్యో. 3. 159.

గీ. ... లంచములుగొని యొకఁ బోవలెఁగఁ బలికి ... ... 5. 65.

జ : లంచగొండి, లంచములు, లంచము పెట్టుకర.

లంచముపెట్టు. అ. క్రి. (లంచము + పెట్టు.) లంచమిచ్చు.

కం. నీవెవ్వరు మాంసం బేలావలపె న్నికు నేను లంచముపెట్టన్, నీవు పులుఁగవే మృగపతి, నావచనమ్మునఁ బ్రయోజనము నీకేలా.

కేయూర. .. 124

లంజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ప్రవాహము 2. వెల్లువ ... వ్యభిచారిణి, కులట 3. లక్ష్మి. 4. నిద్ర.

లంజము. సం. వి. అ. పుం. 1. పాదము 2. కచ్చువు. (వాడు) ... తోక.

లంజిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లంజ, వేశ్య.

కం. రాగంపారం ది ... వసాని ... వడయ నవమధియిం..., గా గర్జిల్లు ... గాగతరుతు లెంగె లంజికావాటికన్.

కు. సం. 8. 1..

లంజె(జియ). వి. (సం. లంజికా. ప్రా. లంజి ఆ వెలయాలు, వేశ్య.

చం. తలఁకక యోని యేమిటికతల్ దలపెట్టినదావ విచ్చటన్, దెలియమఁగాని నీవు పెనుద్రిమ్మరి కూఁతలదానవేకదా, భళిభళి యీనికాం ములఁ భ్రాంతి యవిఘ్నతఁ జాగి లంజెవై, యిలపయిఁ బుట్టుమంచు శపియించె మనం బున వల్కమెచ్చఁగాన్. (కళా. 5. 53.)

మ ... మేలయ్యె నొడ్డించి లంజియతో నుండఁగవచ్చె నెట్టిబోటుఁగో ...

కు. సం. 8. 159

కం. మునినాథ యేను నిత్యము, నినుఁగూడి రమింపఁ జెల్లునే నాకనివన్ ...

వి. పు. 2. 2..

ఉ. తానొకమాయచేసి యమృతంబు సురాళికిఁ బంచిపెట్టఁగా, నేనిక మాయచేసి త్రిదివేశుల నందఱ మాయఁజేసెదన్, మానవళక్షుఁడే యహహా మాధవుఁడూరక లంజతక్కులం, బూనెనె కాక యాయుధముపోటు నెఱుంగునె చూత మంతయున్.

ద శా. 2. 383.

2. విటుఁడు, వ్యభిచారి.

చం. మాయలన్, అలవలఁ దేర్పఁజూచుచు మగలంజియలం గని వారిపొంతఁ బోవల వదు రొక్కొ మీఁగలుగువాఁడె మనోజుఁడు గూలియాలికిన్ కు. సం. 8. 143.

జ. లంజెకాఁడు, లంజెత, లంజెతనము, లంజె బేడిస, లంజెటికము, లంజెనవరము.

లంజెకాఁడు. విశే. (లంజె + కాఁడు.)

1. విటుఁడు.

ఉ. కన్నియలమొగంబు గిన్నియలమొగల్గు, లంజె కాండ్ర డెందమంజఁగొనియె ...

అచ్చ. భా. 3. 45 పొ.

2. ఒకానొక తిట్టు.

ఉ. తామరచూలి లంజియల తల్లులఁ జంపఁడు లంజెకాఁడు గా, కేమనవచ్చు వాతని వశేని విటావలి నిస్తరింపదే .... ద్వా. 4. 255

లంజెత. వి. (లంజె+త, స్వార్థమున.) లంజియ, వెలయాలు.

ద్వి. లంజెకాయిలసొమ్ము లంజెత లంది ...

భల్లా. (శ. ర)

లంజెతనము. వి. (లంజె + తనము.) లంకు, లంజెటికము.

కం. అకెఁ వుగాక ననుఁ జెంతం జేఁగనీక యొంత తటిఁగిన మిరియాలుం జొన్నలు సరిపోవే, లంజెతనములందుఁ గొమి రెలన్ గెలవవచ్చె.

ఉ. హరి. 1. 75.

లంజెబేడిస. వి. (√లంజె.) మత్స్యవిశేషము, ఒకజాతి చేఁప. (శ. ర, బ్రౌ.)

లంజెటిక(క్క)ము. వి. (లంజె + టికము.) వ్యభిచారము, అకులినము.

ద్వి. ...దమర్థ లంజెటికంబు సేయంగ. మరి గెడ మేమందు ననురక్తి వరుగ .

బస. పు 3. 105 పం.

గీ. ... పంజెమాటలఁ గూడునా లంజెటికము.

ప్రబంధ ౯. 47.

ద్వి. . ఇస్సిరో లంజెక్క మే యట్లు నీకు, దుస్సికట్టుదుగాక దొంతరలెల్ల ...

బస పు 5 48 పం.

లంజెనవరము. వి. (లంజె+నవరము) గొంటెము గోరు, సాణి (వ్య. వి.).

సీ. .... సారణి గొంటెముగోరు లంజెనవర మన్ఘ నగుఁ గోరింద యన జతూక, గీ. వెలయు ....

ఆం. భా 2 70.

లండము. సం. వి. అ. న. మలము, పురీషము.

లండి = లండు. విశే. కుత్సితుఁడు, కుత్సితురాలు.

ఉ. గుండనికిం బసిఁడి పసిగోడెబండికు వెండి తాయొతుల్, లండికిఁ జీదెబు బదిలంబుగ గుమ్మెరికాని కంబలు ... మొఱ త్రాడులు గుంటెనకాని కియ్యగన్.

హంస. 5. 186.

సీ పోతెవాఁ డగచాట్లపోఁతు దుర్మార్గుండు
పడిపేటును గరాను పంద లండి..
హంస. 5. 118.

లందు = లండి వి॰ కుత్సితుఁడు.

కం. పండుగ పబ్బం బైనను, గొండని యొక కాసు
నీని కూళు నిసీసీ!, లందును వెదలఁగఁ
ద్రోలుము, ఎండాటము వీనివలపు పనికా
దిచట న్. శల్లా. 5 (శ ర.)

జ : లందుఁబోతు

లందుఁబోతు. వి॰ (లందు + పోతు) కుత్సితుఁడు.

ద్వి లందుఁబోతులఁ దవలాగు పెన్ దజ్జ,
బండలఁ గొట్టించి తెచ్చి ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 6889 పం.

ద్వి . ... లందుఁబోతవు కాకులకుఁగాని
ముష్టి, పండిన నెండిన ఫలమేమి రోరి .
ద్వి. శ. పా. 1. 31 పా 13 పం.

లంద్రము. సం. వి. అ. పుం. లండను (లండెన్) అనెడి ఫ్రెంచిపదమునుండి యీ రూప మేర్పడి యుండవచ్చును.

లంద వి॰ బొట్టవాఁడు, తుందిలుఁడు.

సీ .. దొందన దొండునా దొడ్డువా లందనాఁ
దుందిల నామమై తోఁచుచుండు ...
అం. భా 3. 120.

లంపట(ము). వి. (శ. ఇలంబకై) శ్రమము. ఆపద.

ద్వి ... శ్రీవిభు కృపఁ గాఁ బ్రేతులువచ్చి,
యీలంపటులు మాన్చు ...
ద్వి. శ. సా 3. 11 పా 15 పం.

ద్వి. పెక్కుగాఁ దోఁడేటిపిల్లలుగూడి, జక్క
చింబోతు లంపటపెట్టినట్లు ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 968 పం.

ఆ మూర్యదీప్తి వల్ల శోషించుచున్న పద్మాకరంబులెల్ల నతిశయిల్లెఁ, బెక్కు లంపటములఁ జిక్కి వమత్వముల్, మానకున్న జనుల మనసులట్లు. వి. వ. 7 230.

కం. లంపటము నివారింపను, సంపదఁ గృప సేయ
జయము సంపాదింపన్, జంపెడివారి వధిం
పను, సొంపారఁగ నీకచెల్లు సోమార్ధధరా.
భాగ. 6. 320.

జ · లంపటపడు.

లంపటపడు. అ. క్రి. (లంపట + పడు.) శ్రమపడు, బాధపడు.

కం మునుపొకనికి నుండఁగఁ జూలని యచోట్ల
నిరువు రొదిగి లంపటపడు చేమని చెప్పనైన
నాయనఁ గని చోటిచ్చిరి కృపాదికత వమ్ము
నుల్. పగము. 1. 68.

శా. హాల్యన్ మోచి కొమాళ్లు దున్నఁగఁ దదీయ
క్రాంతి యెంతో మన కళ్యల్బంబై కనిపించ
లంపటపడెన్ సంతానబాహుళ్యమాంగల్యం
బొందియు వేల్పుటావనఁగ నింకం బుత్ర
శోకంబు కౌసల్యాదేవికి నేకపత్రకుఁ దరిం
చన్ శక్యమా యక్కటా
ద్వి. పరమ 5. 361 పం.

లంపటుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ అ.) 1. ఆశగలవాఁడు, అత్యాశగలవాఁడు. 2. కామాతురుఁడైనవాఁడు. 3. నీతిబాహ్యమైన యానందము నకు లోనైనవాఁడు, విషయాసక్తుఁడు.

వి. అ. పుం. దుర్మార్గుఁడు, పోకిరి.

లంపతా వి. దాసీపుత్రుఁడు (శ. ర.)

లంపాకము. సం. వి. అ. పుం. ఒక దేశము.

విశ. అపగలది (శ. ర.)

లంపాకుఁడు = లంపటుఁడు. సం.

లంపు. వి. దొంగమేఁత, మేఁత.

చ. గునియుచు గజ్జుమావి నెఱఁగొమ్మల నిమ్ముల వ్రాలి పోఁగలేఁ, గొవలు దెమల్చి కెంజిగుర్ గుంపులు లంపులుమేసి క్రొవ్విపీఁకున పోక రెక్కొడగ్గునడు కుత్తుకలం గొదలేని నూతన, ప్రసములు పంచమశ్రుతుల జట్టికొనం గెరలించెఁ గోవెలల్. (శ్రీ. రం. ఙ. 251.

ద్వి. . మిసిమిసిలంపులు మేసి తాఁ గ్రొవ్వి దుసరులు వాటి గంతులుగొను లేళ్లు ...

నవనాధ. 1. 94 పొ. 26 పం.

. లంపు నా దొంగమేపు చెలంగు నభవ

ఆం. భా. 3. 85.

రగడ. లంపులు విరుల తలంపులు బోఁటిక.

యయా. 4. 25.

వ. ... గోపకుమారులు చల్దులు గుడుచునెడఁ గ్రేవులు మేపులకుం జొచ్చిన పచ్చని గఱికి జొంపంబుల గుంపుల కుఱికి లంపులు మేయుచు ఘోరంబగు వరణ్యంబునవడుమఁ దోఁతంబగుదూరంబు సనిన వానిం గానక వెదుకుచున్న గోపడింభకులకు ...

భాగ. 10. పూ. 499.

జ : లంపులమారి.

లంపులమారి. విశ. (√లంపు) దొంగమేఁత మేయు స్వభావము గలది.

ఉ. లంపులమారిదాన నిను లాఁచుక మాదిగ వాఁడు గోయ వే, కొంపకుఁ బొమ్ము ...

హంస. 5 66

లంఘనము. సం. వి. అ. న. దాఁటుట, దుముకుట.

లంఘము. సం. వి. అ. పుం. దాఁటు, దుముకుట, గంతు.

లంబ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. దుర్గ 2. లక్ష్మి

లంబకము. సం. వి. అ. పుం. 1. నిలువుగీటు. 2 అక్షరేఖ.

లంబకర్ణము. సం. వి. అ. పుం 1 గాడిదె. 2. మేఁక. 3. ఏనుఁగు. 4. బైరపుపక్షి. దేశజాతిలోని ... 5 పిశాచము. లేక లంబకర్ణుఁడు ... రసుఁడు. వ్రేలాడె... చెవులు గలది.

లంబగుణము సం వి. అ. పుం అక్షరేఖ.

లంబజఠరుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ అ) పెద్దపొట్ట గలవాఁడు, స్థూలకాయుఁడు, లావైనవాఁడు.

లంబనిర్ఘ్ని ... వి. ఆ. స్త్రీ. చూ ...

లంబనము ... ... మైన గ్రహము. ... వ్రేలాడుట. ... పట. మొ॥ 3 3. జోలరు. 5. (నాభివఱకు) వ్రేలాడెడి రుద్రవిధమైన కంఠహారము. 4. పోరాటపు విధము, యుద్ధరీతి

లంబనుఁడు. సం. వి అ. పుం. శివుఁడు. విశ. చూ లంబనము.

లంబమానము. సం వి. అ. న ... వ్రేలాడు హారము లోవగునది. విశ (వ్రేలాడునది ... ర.)

లంబము. సం. విశ (అ ఆ. అ) 1. వ్రేలాడు చున్నది. 2. ఒకదానియం దంటియున్నది, అనుబద్ధమైనది. 3. పెద్దది, గొప్పది. 4 విశాలమైనది. 5. పొడవైనది. ... వి అ. పుం. 1. నిలువుగీటు, 2 అక్షరేఖ, అక్షాంశము. 3. లంచము.

లంబరేఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అక్షరేఖ.

లంబస్ఫిక్కు. సం. విశ. చ్. పు. లంబస్ఫిచుఁడు. బలసిన పిఱుఁదులుగలవాఁడు, ఎత్తైనపిఱుఁదులు గలవాఁడు.

లంబాడీ. వి. (హిం. లంబాడి) ఒకానొక యాటవిక జాతి.

లంబి(బీ) = లెంబి వి కు... బము. (శ. ర.)

లంబికా సం. వి ఆ స్త్రీ. అంగుడు, లేక కొండనాలుక.

లంబితము సం విణ. (అ. ఆ. అ.) 1 వ్రేలాడినది 2. కొంతకాలమువఱకు నిలుపుచేయఁబడినది, ఊగులాడినది 3. మునిఁగినది, క్రిందికిఁ బోయినది 4. ఆధారముచేసికొనియున్నది, ఆనియున్నది

లంబు వి. (సం లంబః) 1. స్థాల్యము.

ద్వి. అవనిపై భోగమోహాకారంబగుచు, దివిదేవేంద్రునగరికి పోతే నగఁజాలి, కొత్తడంబుల దంబుకోటల లంబు, కత్తలానులకోపు గజము...యేపు..

ద్వి తి పా 1. 2. పా. 26. వం

2 గ... ప్రశనము

పి. నవరంబు ... నీలంబు జిగిగాంచి నీలంబు ... ను ... రాను నాఁచు మున్నాఁచుఁ దిఱిసు ... శశాం. 3. 48.

లంబుః సం వి. ఆ స్త్రీ పడుపేటలుగల హారము

లంబెన వి హారభేదము.

సీ. పతకము తాళి పేసరము లంబెన సరిపెన ... గొలుసన అలంతి,కావిశేషంబు ...

ఆం. భా. 2. 146.

లంబోదరుఁడు. సం. విణ (అ. ఆ అ) పెద్ద కడుపుగలవాఁడు, బానకడుపువాఁడు. వి అ. పుం. గణేశుఁడు. వినాయకుఁడు

లం(బో)దొష్ఠము, సం. వి. అ. పుం. ఉష్ట్రము, ఒంటె.

లంభనము. సం. వి. అ. న. 1. ప్రాప్తి, పొందుట. 2. పునః ప్రాప్తి, (పోయినదానిని) మఱల సంపాదించుట.

లంభము. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రాప్తి, లబ్ధి, సంపాదన. 2. (ఒకదానితో) కూడుట, కలసికొనుట. 3. పోయినవానిని మఱల సంపాదించుట, పునఃప్రాప్తి 4. లాభము, ఆదాయము.

లభించు. సం. స. క్రి. 1 తిట్టు 2. దూషించు. (శ. ర)

లంభితము సం. విణ (అ. ఆ అ) 1. ఉద్భవించినది, పుట్టినది 2 పొందఁబడినది సంపాదింపఁబడినది. 3. ఈయఁబడినది, 4 వృద్ధి చేయఁబడినది. 5 పనిలోఁబెట్టఁబడినది ఉపయోగపఱుపఁబడినది, వినియోగింపఁబడినది. 6. పెంపఁబడినది పోషింపఁబడినది 7. పిలిచి చెప్పఁబడినది సంబోధనపూర్వకముగాఁ జెప్పఁబడినది

లకచము. సం వి అ పుం. ఒకజాతి పనసచెట్టు. తుర్రపనస, చిరిపనస (వృ. వి.) న. ఒకజాతి ...

లకము. సం. వి అ పుం. 1. లలాటము, నొసలు 2. అడవిదాన్యపు వెన్ను.

లకి(క్కి)మి. వి. (సం. లక్ష్మీః) లక్ష్మి.

కీర్తన లంబోదర లకిమికర ....

లకిమికర = లక్ష్మీకర.

లకుంపటా వి. (వై వి) అలంకారవిశేషము.

సీ పసిఁడిపట్కాగ . బిరుదుగంటలు గజ్జెలరిది లకుంపటా .. రసిక. 1. 85.

లకుచము సం వి అ. పుం. గజనిమ్మ, పెద్ద నిమ్మ (వృ వి).

లకుటము. సం. వి. అ. పుం. లగుడము, దుడ్డుకఱ్ఱ

లకుముకి వి టిట్టిభము. పైనుండి నీటిలోనికిఁ దుముకుచుఁ జేపలనుబట్టు పక్షి.

మ. ... రథ్యలకూపంబుల మీలఁ జూచి వలఖివాల్యసంగితుఁగ ద్రశా,ఖలతో డాఁగి గుబాలువన్ లకుముకుల్ క్రిందైపడున్ లేమ ...

ఆము. 1. 57.

వ. ... సరోలక్ష్మీ వేడుక నాడు కందుకంబులకైవడిఁ గ్రీడించు పునఃపునరుత్పతన పరా

యణంబులై న లకుముకులం గనుంగొనుచు ....
వరాహా. 8 98.

కం. శకులములకు దుమికెడు లకుముకులగరుత్క
లవ నలినముల పుప్పొడి జాపకి యిచ్చట
వెలసెఁ దటాకకమల సీమిఁదఁ జల్లుగఁద
వడి యవన్. ఉ రా. 6 75.

లకోటా. వి (హిం. లఖోటా) జాబులోన పెట్టు
కొనుట కుపయోగించు కాగితపుసంచి.
(శ ర, వా)

లకోరి(క్రి) వి. బాణము, క్రూరబాణము.

చం. వెనవిలుకానికిం జెఱకువిల్లును గల్వ లకోరి
కోలకల్, గడలుకొనంగ వామనియుఁ
గఁ్వలరాయఁడు నిచ్చి మన్నవం, బడ
యుఁడు వాని కెక్కుడుగ మేర్వులు
దామును కాన్క తెచ్చెనా,బడిబడి గంధ
లుబ్ధ మధుపంబులు రాఁ జనుదెంచెఁ
దెమ్మరల్. విజ. వి. 1. 146.

కం ఈరీతిం గెందలిరులకోరి సురతాణి కాఁకఁ
గూర్చు చకోరీ, శారీ కేరీ మత్తమ,యూరి
రవములకు మలికి యుగ్మలి మదిలోన్.
చంద్రా. 4. 178.

గీ. ... అమ్మె లకోరి తూపు, కోల యనఁగను
శరము తగును .... ఆం. భా. 2. 212.

సీ. ... తళుకులకోరి కోలల పొసల్ విప్పైన
కళుకుఁ గ్రొంజికిలి సింగాణి విండ్లు.
ఇందు. 2. 54.

ఉ. పెంచ్చినకొమ్మవిండ్లఁ గదియించినచూపు
లకోరికోలలన్, ముచ్చముడుంగ నేయుచుఁ
జముంగవదుర్గముక్రింది పీమలన్, బచ్చెనివింటి
జోయదొర పంపునఁ దెపునఁ కాంథ
కోటులన్గుచ్చెలపట్టునన్ దెరువుఁగొట్టుదు
రప్పురి జారకామినుల్ చంద్రా. 1. 33.

2. పారావతవిశేషము.

సీ. పారావతంబగుఁ బావురాయి యవంగఁ
బారువమవఁగను బావుర మవఁ,దద్భేదములు
గాను దవరచుఁడును నేల పల్లటి గాఁతర
పల్లటి సురటిలకోరి బట్టియొడ్డీ కూకి ఎం దారి
దూరబారులనంగ ... ఆం భా 2. 89.

కం. మేలైన లకోరి లొడ్డీలుం బకతీలు పల్లటిల్
పక్కువలున్, జీలుం బకదార్లును గూకేలు
వనెడు పేరులం దగిన పార్వములన్.
సారంగ. 1 117.

లక్క వి (సం. లాక్షా. క. లాక్) 1. జతువు,
ఒకానొక చెట్టుబంక

చం .. లక్కయి ల్లశిక్యవానుశిఖాకృతిఁ బ్రోఁగె
గ్రక్కునన్. భార. ఆది. 6. 162.

సీ. ... లక్కయం చనఁగను లాక్ష వెలయు ...
ఆం భా 2 161.

2 లాక్షారసము, లత్తుక.

చం ఇలఁగల వస్తుసంతతుల కెల్లను గబ్బిదుమత్స్య
భావపాటలరుచి యింక వేఱ యొక డాలిడ
వచ్చునె లక్కనీట మమ్మాఱమిఁక దెంతముగ్ధ
యిది యంచుఁ బదాబ్జము లంగుళీముఖంబుల
నగువట్లు మించు నఖము ల్మెఱయన్ గొమ
రారు నింతికిన్. ఆము. 5. 84.

రగడ. ... నెలచట్టుగెంపయ్యె నీ పాదముల
లక్క ... ఉ. రా 6 61.

జ : లక్కకడ్డీ, లక్కచేయు, లక్కతెవులు,
లక్కపిడత, లక్కపెట్టె, లక్కబరణి,
లక్కబియ్యము, లక్కాకు

లక్కకడ్డీ. వి. (లక్క + కడ్డీ) లక్కతోఁగూడిన
శలాక. (చి. ని.)

లక్కచేయు. స. క్రి. (√లక్క) ముద్రవేయు.
(చి ని)

లక్కతెవులు. వి (లక్క + తెవులు) ఒకజాతి
చీడ. (శ. ర.)

లక్కనము. వి. (సం. లక్షణమ్.) 1. వ్యాకర
ణాదిశాస్త్రము.

ఉ. లక్కన మెంచి కైత మొతలన్ సుగుణా
క్షరముల్ ఘటింప జేఁ, తక్కిత నేలు నేల

గంలయంతయు . కవిసర్పగారడము. (శ. ర.) 2. గుఱుతు (శ. ర., బ్రౌ.)

లక్కపిడత. వి. (లక్క + పిడత) లక్కరంగు వేసిన పిల్లలాడుకొను చిన్న దారుపాత్రము (వా.).

లక్కపెట్టె. వి. (లక్క + పెట్టె) చిత్రపేటిక (శ. ర., బ్రౌ.)

లక్కబరణి. వి. (లక్క + బరణి) లక్కరంగు వేసిన కఱ్ఱబరణి (వా.).

లక్కబియ్యము వి (లక్క + బియ్యము.) లక్కవాడి (శ. ర., బ్రౌ.).

లక్కాకు. వి (లక్క + ఆకు) స్త్రీలు చెవులందు ధరించెడి లక్కపూసిన తాటాకు

సీ. చెవులకు జాలని చిఱుతలక్కాకులు కట్టాణి ముత్యాల ముక్కరయు... ఉశా. 9. 427.

మ పంచేరంబు విభుండు చన్నపిదపన్ బ్రాణేశు రాక న్నిరంతరముం గోరుచు మేనుమాసి చెవులన్ లక్కాకులుం జేతులన్, సొరిదిన్ గాజుల్ వల్లపూస లఱుతన్ జూపట్టుచుండంగ .. రుక్మా. 4. 89.

సీ. లక్కాకు లివి యేల చౌకట్లుంపుటంచు కమ్మలు ధరించు మటంచు నలుకం గాంచు. శుక. 4, 56.

లక్కిబిక్కిబండ వి. బాల్యక్రీడావిశేషము.

సీ. చిక్కవాబిల్లయు జెల్లెము గోడుగను బిల్ల బిద్యము లక్కిబిక్కినండ.
హంస. 3. 146.

లక్కుమనుఁడు. వి (సం. లక్ష్మణః. క. లకుమణ.) లక్ష్మణుఁడు, సౌమిత్రి.

కం. లక్కుమనుఁడు సింగాణియు, వక్కజపుం దొనలు పూని యరుదెంచి కడున్, మ్రొక్కిలిడియున్న వాతని, మక్కువ కెదలోన నలరి మఱి యప్పిదపన్. అచ్చ. రా. అయో. 81.

లక్తకము. సం. వి. అ. పుం. 1. లత్తుక. 2. చింపి గుడ్డ, చినిగినగుడ్డ.

లక్తిక. సం వి ఆ స్త్రీ. ఉడుము. (గోధ యని వాచ) ఒల్లి.

లక్ష సం వి. ఆ. స్త్రీ., అ పుం. నూఱువేలు.

లక్షకము. సం విణ (అ. ఆ. అ.) పరోక్షముగాఁ దెలుపునది, అప్రధానముగాఁ దెలుపునది, లక్ష్యార్థమును దెలుపునది. వి అ న. నూఱువేలు.

లక్షణ. సం. వి ఆ. స్త్రీ 1. ఉద్దేశము, అభిప్రాయము. 2. ముఖ్యార్థమునకు బాధకలిగినపు డన్యార్థమును దెలిపెడు శబ్దశక్తి, గౌణవృత్తి. 3 ఆఁడు బెగ్గురుపక్షి.

లక్షణజ్ఞుఁడు. సం. విణ (అ. ఆ .అ) సాముద్రికము తెలిసినవాఁడు, శరీరముమీఁది చిహ్నములు దెలిసినవాఁడు.

లక్షణభ్రష్టుఁడు. సం. విణ (అ. ఆ. అ.) భాగ్యహీనుఁడు, దురదృష్టవంతుఁడు.

లక్షణము. సం వి. అ న 1. గుఱుతు, చిహ్నము, ఆనవాలు 2. స్వభావము, నైసర్గిక గుణము 3 విశేషచిహ్నము, ఇతరమైనదాని కంటె భేదమును జూపుగుఱుతు.

లక్షణలక్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జహల్లక్షణ; ముఖ్యార్థమును విడిచిపెట్టి ముఖ్యార్థమునకు సంబంధించిన యన్యార్థమును దెలిపెడిశబ్దవృత్తి.

లక్షణసన్నిపాతము సం. వి అ పుం. నింద మోపుట, నిందారోపణము.

లక్షణాన్వితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుభసూచకమగు చిహ్నములతోఁ గూడినవాఁడు; మాంగల్య చిహ్నములు గలవాఁడు.

లక్షణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. లక్ష్మణుఁడు.

లక్షణ్యము. సం విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. గుఱుతుగా నుపయోగపడునది. 2. మంచి చిహ్నములు గలది.

లక్షము. సం. విణ. అ. న. 1. నూఱువేలు. 2. గుర్తు, గుఱి, లక్ష్యము, తుపాకిగుఱిపెట్టుట, నేర్చుకొనువాఁడు పెట్టుకొను గుర్తు. 3. అవ

వాలు, చిహ్నము, గుఱుతు. 4. పైకిఁజూపుట నటనము, మోసము, వ్యాజనివేషము.

లక్షశః. సం. అవ్య. లక్షలకొలఁదిగా, ఎక్కువ సంఖ్యగా.

లక్షాధీశుఁడు. సం వి. అ. పుం. లక్షగలవాఁడు, తే. ఎక్కువగలవాఁడు, లక్షాధికారి.

లక్షించు. సం. స. క్రి. 1 గురిచేయు

కం. లక్షించి యేయుమని సూత్రేశుఁడు
ద్రోణుండు పనిచె నింద్రతనూజున్
భార. ఆది. 5. 252.

సీ. ఉదకంబు లయ్యేటి నొగిఁద్రావఁగా వాని
చప్పుడు లక్షించి శబ్దవేధుఁడగు సాయకము
లేసి ... భా. రా. అయో. 176.

కం ఖిషాకదంబకంబున, నక్షయశౌరిరిపహిం
యుండును దినమున్, లక్షించి వేల్వఁగల్గిన ...
వి. పు. 4 164.

2. చూచు, పొడగను.

ద్వి. ... యామ్యభాగంబునకు వేఁగి పరికించి
హాయము, లాగొకింతైనను లక్షింపలేక.
రం. రా. బాల. 40 పా. 21 పం.

శా. లంకామార్గముఁ జేరి శాత్రవపురికున్ లక్షిం
పఁగారాక నిశ్శంక భ్యాతిఁ గనంగలారని
గణించన్ .... ఉ. రా. 1. 292.

లక్షితము సం విశే. (అ. ఆ. అ) 1. చూడఁ బడినది, కనుపెట్టఁబడినది, గుఱుతుపెట్టఁబడినది 2. సూచింపఁబడినది, తెలుపఁబడినది, 3. వర్ణింపఁబడినది, లక్షణములు చెప్పఁబడినది, ప్రత్యేకపఱుపఁబడినది, అసాధారణలక్షణములతో వర్ణింపఁబడినది. 4. నిర్వచింపఁబడినది, విశేష లక్షణములతోఁ జెప్పఁబడినది. 5. లక్ష్యముగాఁ జేయఁబడినది, 6. లక్షణచేఁ జెప్పఁబడినది, పరోక్షముగాఁ జెప్పఁబడినది, సూచన చేయఁబడినది. 7. పరిశీలింపఁబడినది, విమర్శింపఁబడినది 8. ఆలోచింపఁబడినది, తలఁపఁబడినది, ఎంచఁబడినది.

లక్షీకరించు. సం స క్రి. లక్ష్యపెట్టు

వ ... కుంభకర్ణుఁడు .. లక్ష్మణుని లక్షీకరించక తుసాలకు శైలశృంగంబును ప్రయోగించుచు నతివేగంబున రాముని జేరిన .. చం రా 8. 89.

లక్షోపలక్షలు సం. వి. అసంఖ్యాకలు పెక్కు లక్షలు.

వ. ... హారాత్పలాయనంబుగా వెడలినట్టి వారి దగ్గఱనుండి కల వస్తువులు గొంచి లక్షోపలక్షలు కోటానఁగోట్లు దండోప దండంబులు పుంఖానుపుంఖంబులు శాఖోప శాఖలు నేలయీనినటుల ...

ప్రబంధ 788.

లక్ష్మణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆఁడుబెగ్గురుపక్షి.

లక్ష్మణము. సం. విశే (అ. ఆ అ.) 1. చిహ్నములు (గుఱుతులు) గలది. 2. శుభప్రదమైన లక్షణములు గలది, భాగ్యవంతమైనది 3 అభివృద్ధి నొందునది, వృద్ధికి వచ్చునది. వి అ పుం. 1. బెగ్గురుపక్షి. న. 1. పేరు, నామము. 2. గుఱుతు, సంజ్ఞ, ఆనవాలు.

లక్ష్మణుఁడు. సం. వి. అ పుం దశరథునకు సుమిత్రయందు గలిగిన కొమారుఁడు.

లక్ష్మము. సం వి. న్ న 1 గుఱుతు, సంజ్ఞ ఆనవాలు, నైసర్గికగుణము 2 కళంకము, మచ్చ, మఱక. 3. లక్షణము, నిర్వచనము, 4. ప్రాధాన్యము, ముఖ్యత. పుం సారసపక్షి, బెగ్గురు

లక్ష్మి. సం వి. ఈ స్త్రీ 1. లక్ష్మీదేవి, విష్ణుదేవుని భార్య. 2 సంపద, 3. శోభ, 4. కాంతి 5. రాజ్యలక్ష్మి. 6. బుద్ధియనెడు గంధద్రవ్యము 7. మెట్టతామర. 8. ప్రేంకణము (వృ వి.). 9. శమీవృక్షము. 10. చింతచెట్టు. (రా. వి.) 11. నాగలి, గొల్లజిడ్డు (వృ. వి.)

లక్ష్మీకల్యాణము. సం. వి. అ. న. వివాహ

సమయమున సువాసినులు పాడు పాట. (ఇందు లక్ష్మీకల్యాణము వర్ణింపఁబడును.)

శా .. మంగళాయతనము జేరంగ నేతెంచుచో, గాంగల్వారవమత్తకోకిలల జోకన్ మూరెలన్ డాని లక్ష్మీకల్యాణముఁ బాడి యంతిఁ బురివాం చూని యుప్పొంగుచున్
వేం, వంచ 4. 3౭9.

లక్ష్మీకాంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు.

లక్ష్మీగృహము. సం. వి. అ. న. కెందమ్మి, ఎఱ్ఱతామరపువ్వు.

లక్ష్మీతాళము సం. వి అ. పుం. ఒకజాతి తాటిచెట్టు.

లక్ష్మీనాథుఁడు సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు

లక్ష్మీపతి. సం. వి. ఇ. పుం 1. విష్ణువు. 2. రాజు. 3. క్రముకవృక్షము, పోఁకచెట్టు. 4. లవంగ వృక్షము.

లక్ష్మీపుత్రము. సం. వి. అ. పుం. గుఱ్ఱము.

లక్ష్మీపుత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు, కుశుఁడు, లవుఁడు.

లక్ష్మీపుష్పము సం. వి అ. న. మాణిక్యము కెంపు.

లక్ష్మీపూజ. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఆశ్వయుజ బహుళ (పూర్ణిమాంతపక్షమున) అమావాస్య నాఁడు చేయఁబడెడి లక్ష్మీదేవి యొక్క పూజ. ఇది ముఖ్యముగా వర్తకులు, ధనవంతులు (వడ్డీవ్యాపారము చేయువారు)ను, వాణిజ్యసంవత్సరమున సంవత్సరాంతదినమగు కార్తీక శుక్ల ప్రతిపత్తునఁ దప్పక చేసెదరు.

లక్ష్మీఫలము. సం వి. అ. పుం. బిల్వవృక్షము, మారేడుచెట్టు,

లక్ష్మీమనోహరాలు. సం. వి. అ. న., పుం. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. లత్తుకపొత్తులు లక్ష్మీమనోహరాల్వారతీ నేసలు బాహుపురులు. హంస. 4. 1౫8.

లక్ష్మీరమణుఁడు సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు.

లక్ష్మీవసతము. స వి. అ. పుం. పనసచెట్టు.

లక్ష్మీవంతుఁడు. సం. విశే (త్ ఈ త్.) 1. భాగ్యవంతుఁడు, అదృష్టవంతుఁడు. 2. సంపద గలవాఁడు, ధనవంతుఁడు, వృద్ధిలోకి వచ్చువాఁడు.

లక్ష్మీవసతి సం. వి. ఇ స్త్రీ. లక్ష్మీనివాసము, ఎఱ్ఱతామరపువ్వు, కెందమ్మి.

లక్ష్మీవారము. సం. వి అ పుం. గురువారము.

లక్ష్మీవేష్టము సం. వి. అ. పుం. దేవదారు చెట్టు బంక.

లక్ష్మీశము. సం వి అ. పుం. మామిడిచెట్టు.

లక్ష్మీశుఁడు. సం. వి అ. పుం లక్ష్మీపతి, విష్ణువు.

లక్ష్మీసఖుఁడు సం వి. అ. పుం. లక్ష్మికి ప్రియుఁడు, విష్ణువు.

లక్ష్మీసహజము. సం. వి. అ. పుం. 1. కర్పూరము. 2. ఇంద్రాశ్వము, ఉచ్చైశ్శ్రవము

లక్ష్మీసహజుఁడు. సం. వి. అ. పుం చంద్రుఁడు.

లక్ష్మీసహోదరము సం. వి. అ. పుం. 1. కర్పూరము. 2. ఇంద్రాశ్వము, ఉచ్చైశ్శ్రవము.

లక్ష్మీసహోదరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

లక్ష్మ్ముఁడు. సం వి. న్. పుం. లక్ష్మణుఁడు.

లక్ష్య క్రమము. సం. వి అ పుం గౌణవృత్తిచే గ్రహింపఁదగినదానిపద్ధతి లేక క్రమము (ధ్వని).

లక్ష్యభేదము. సం. వి అ. పుం లక్ష్యమును కొట్టుట.

లక్ష్యము. సం. విశే. (అ ఆ. అ.) 1 చూడఁదగినది, కనిపెట్టఁదగినది. 2. సూచింపఁదగినది. 3. గుర్తుపట్టఁదగినది, గ్రహింపఁదగినది. 4. గుర్తుపెట్టఁదగినది. నైసర్గికగుణములతోఁ

తెలుపఁదగినది. 5. నిర్వచింపఁదగినది. విశేష లక్షణములతోఁ జెప్పఁబడినది. 6. గురియుంచఁదగినది, లక్ష్యముంచఁదగినది, 7. గౌణవృత్తిచేఁ జెప్పఁబడినది. 8 ఎంచఁదగినది, ఆలోచింపఁదగినది. వి. అ. పుం అస్త్రములపై నుండెడి లాంఛనము. న. శరవ్యము, ఆనవాలు, గురిగాఁ జూడఁబడిన యొకగుర్తు.

లక్ష్యవీథి సం. వి. ఇ స్త్రీ. దృశ్యమార్గము, బ్రహ్మలోకమార్గము.

లక్ష్యవేధము. సం. వి. అ. పుం. లక్ష్యమును కొట్టుట.

లక్ష్యసుప్తుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నిద్రించు నట్లు నటించువాఁడు, దొంగనిద్రపోవువాఁడు,

లక్ష్యహము. సం. విశే. న్. పుం బాణము.

లక్ష్యహుఁడు సం. విశే. న్. లక్ష్యమునుగొట్టువాఁడు.

లగడ వి. చిమిడిక, అధికపక్వాన్నము.

గీ. చిమిడిక యనఁగ లగడ నాఁ జెలగుచుండు, నధిక పక్వాన్నము ... ఆం. భా. 2 257.

లగడము. సం విశే. (అ. ఆ. అ) సుందరమైనది. మనోజ్ఞమైనది.

లగనము. వి. (సం. లగ్నం. క లగన) 1 సుముహూర్తము, లగ్నము.

కం. తగువారిఁ బిలిచి యిదిగో, లగనము దా కొంచె(?) యెల్లి లలిఁబుడమికి జే, నిఁగఁ జేయ వలయు రక్కసి,మగువం బొరిగొన్నవాఁడి మగనిఁ గడంకన్. అచ్చ. రా. అయో. 8.

కం. తొగనూడు గ్రుంకె దట్టం,బుగఁ జీకటు లొదవె రిక్కమొత్తము వొడమెన్, లగ వంబు డాసె నిద్యోడ ... నీలా. 3. 80.

2. (మేషాది) రాశి.

సీ ... నాలు,గవ లగనంబున నన్ని గాములును మేల్ చూడ్కులఁ దనరార వేడ్కఁ బొదవి. అచ్చ రా బాల. 84.

లగాము. వి (హిం. లగామ్ మిశ్ర. గ్రా.) కళ్లెము, ఖలీనము.

లగితము. సం. విశే. (అ. ఆ అ) 1. అంటుకొనినది, తగులుకొనినది, విడువకుండఁగ ... కొనినది. 2. సంబద్ధమైనది, అనుబంధము గలది. కలసికొనినది. 3. పొందఁబడినది, సంపాదింపఁబడినది

లగుడ(ల)ము. సం. వి. అ. పుం. దుడ్డుకఱ్ఱ, కొయ్యకఱ్ఱ

లగుడు. వి. శ్యేనభేదము, ఒకజాతిడేగ (బ. లగుళ్లు.)

గీ. మృగయు లంతటఁ దెచ్చిరి లగుడు గిద్దు జాలె జల్లెడ్డ కణుజు వేసడము ... కురుజువారిణ యను డేగకొలము ... పా. శకుం. 1. 110.

గీ. అపుడు విడి వేఁట యిడు మరి యావటిచ్చు, రాజుముంగలికడకుఁ జెరంగవచ్చి, లగుడు సాళ్వంబు డేగ లోనుగనుగల్గు,వేఁటపుల్గుల విడిచిన మింటికెగసి ... యయా. 2. 323.

ఉ. మాకుఁ ... మజుమన్నన ... లభించె ని ..., యాకలబల్మి లో ... కెక్కు ... చాల్తుమంచు వే,మో ... కురుక్కురధ్వమలు ముట్టవఁ బాలు ... లగు, ల్లాకడఁ బట్టి యాడె నటు లాంఛ్యఁగ నేర్పరులోర్వు తేర్పడన్. కకు. 4. 79.

సీ. సాళ్వము జాలె వేసడము డేగ లగుడు బైరి కణసంబు వోరణంబు, ... గిద్దుచెంచడ మన శ్యేనభేదములు ... ఆం. భా. 2. 90.

లగువు1. వి. (సం. లంఘన) దాఁటు. (చి. ని.)

లగువు2. విశే. (సం. లఘు.) చులకనిది. లఘువు. (శ. ర.) వి. 1. చులకన. (శ. ర.) 2 లాఘవము, అగౌరవము. 3. చులుకుఁదనము,

చం. ... ఓరి లావు లగువుంగల పోటరివో శెఁ
ద్రేలెదే, మి భాగ. 10. ఉ 896.

(శ. ర పా. బలువు, అ.ముద్రి.)

అగ్గ¹ వి. 1. ముట్టడించి కోట నెగఁబ్రాకుట.

గీ. రక్తధారాపరంపరాసిక్తమైన, ధరణి నరుణిత కాయులై పరిణమించి, పౌరజను డియుఁ గ్రమ్మఱ మరవడించి, అగ్గలకుఁ దూఁగిరి వరాగు లగ్గలికల [illegible] 113.

పగడ. కొండ గ్గల సరకుగొవని పేరాయలును, దండి వనదుర్గభేదకులైన కోయలును. పి. శకుం 8 225.

సీ. ... లగ్గవఁ బ్రాకారలంఘనంబు .. ఆం భా 2 212.

2. ముట్టడి.

వ. ... తావలంకాపురికిఁ దా ... మొదలుగా శతకంఠరునితల ... గులఁబొడుచుట తుదయనుంగా వంతయు నెఱిఁగించి రేపు లగ్గకు దయచేయవలయు ననిన హర్షించి యక్కపిం జేర్చి సీతయుం దానును బహు భంగుల దీవింపు మనుచు ంత నక్కడ. సీతా. వి 3 73.

ఉ. అట్టియెడన్ సురారి సుభటావళి వాకిట లగ్గ సేసినం గట్టువకాని దీర్ఘదృఢకాయుఁడు తత్ప్రతిహారి ..., డొట్టివమంట వోలెఁ గడునుగ్రతఁ ... సూర్యభానుఁడ,ప్పట్టున దాఁకి ... యున్ గవిసెన్ దశావనున్ ని వ్వ. 4. 54.

3. కోటగోడ, సాలము.

చం. లసికిరిఁబోదు లగ్గలిక లగ్గల కెక్కినఁ గుంత వంక్తులన్. వసుమతిఁగూల్చియున్ గదల వైచియుఁ గత్తుల వ్రక్కలించియున్. రా వి 5 31.

జ: లగ్గదింపు, లగ్గపట్టు.

అగ్గ². గ్రమ. విణ. విక్కలి. (ఈయర్థమున నీగ్రంథమునవనే ప్రయోగములు గవ్పట్టుచున్నవి.)

చం. అలకలఁ జిన్ని పూవలికినంతన మోము సెమర్పఁ జమ్మిఁగ్రే,వల మృదుపత్రభంగములు వ్రాయుఁడు గౌనసియాడు లగ్గన,మ్మెలఁతకు .. కు. సం. 6. 312.

వ. చని నిపుణికాది సఖిజనంబులకుం దద్వృత్తాంతం బెఱిగించిన ... అగ్గిరినందనం గని లగ్గ బెగ్గిలి. కు. సం. 6 311.

లగ్గ(ల)దింపు. వి (లగ్గ¹ + దింపు) కోటగోడ మీఁదనుండి శత్రువులపై దొర్లించెడి ఱాతిబండ లోవగువది

సీ. క్రొవ్వాఁడివసియార్పు గుమిదొంగా నిడ్డ బలితంపు లగ్గదింపుల బెడంగు. రంగా. 2. 29.

సీ. .. గీ. .. గండుమిగిలినరేక లా తంటములును, లగ్గదింపులు దించ నా లగ్గలముగఁ, గోట వలుచుట్టులురువడి మాటలందు, బురుజులందును నిలిపి రద్భుతముగాఁగ రంగా. 3 32

సీ. పాషాణదార్వగ్ని భాండాదికాభిధ లగ్గదింపవఁగఁ జెలంగు ... ఆం. భా. 2 219.

ఉ. ప్రగ్గకతోఁటకోటలకు శైత్రుఁడు గాఁపుగ నిల్పు వచ్చుటా, లగ్గలదింపులో యవ శలాటులు దీటగుఁ గొమ్మకొమ్మలన్ ... ఉ. హరి. 3. 8

లగ్గ(లు.ల్.)పట్టు. స క్రి. (లగ్గలు¹ + పట్టు) 1. ముట్టడించి కోటనెక్కు.

సీ. చెంగలిపట్టువిడించి లగ్గలువట్టి యాక్రమించిన నాఁటి విక్రమంబు .... బహు. 1 36.

మ. కరఘాతంబులకోర్వలేక హిమసంభూతంబు శీతక్షమా,ధరదుర్గంబు భజింపఁగా వల జగత్కంపప్రదాస్త్రోక్త ... కర దోషాయతిశాలిఁ జుట్టుకొని లగ్గల్వట్టి భట్టిఁతువం, చని వింధాద్రుఁడుదీచికేఁగెఁ బ్రబలుండై మాని దాక్షిణ్యమున్. వసు 1 131.

వి. అతిక్రమించు, పెళవఱచుకొను.

ద్వి. అగ్గలికయు లావు నడర వైరులకు, లగ్గ పట్టఁగరాదు లంకభూనాథ.
రం. రా. యు 281 పొ 21 పం.

చ. అతితతి పోటుఁగూఁత లెగయం జెను మావులు డిగ్గి చిల్కకొ౯తులు నడవన్ మహా బలము దోర్దవ చుట్టుకొనం దపస్వి నిశ్చల ధ్వతి సాలమండలము చయ్యనలగ్గలు పట్టిపట్టి యా, ... నిల్చె, దట్టపటుహ్వన్నహీవిభున్ ...
చంద్రికా 2. 87

చం ... వణయుగాంతరావరణచక్రము లగ్గలుపట్టు తో... వుం, జెప్పడు .
వేం. పంచ 1. 871

లగను ...

లగ్గు వి 1. మేలు, క్షేమము.

ఆ. . ఎగ్గు లేదు వారికెల్ల లగ్గు ..
భార. ఆది. 7. 28.

గీ. క్షేమ మగు లగ్గు లెస్స మేల్ సేమ మనఁగ
ఆం. భా. 1. 98.

2. శ్రాద్ధము.

సీ. ... వర్షించుఁ బర్జన్య వరుణమూర్తి, గ్రహ చక్రవాళంబు గాలి యెప్పుడు మోచుఁ గొంద్రు సంతృప్తి లగ్గునఁ బితరులు.
భీమ. 4. 83

శ్లో. పర్జన్యో వర్షతి శ్రాద్ధే తృప్తిం యాతి పితృ వ్రజః.

లగ్నకాలము. సం వి. అ. పుం. శుభసమయము, సుముహూర్తము

లగ్నకుఁడు. సం. వి అ. పుం. జామీనుగా నుండెడివాఁడు, ప్రతిభువు, పూఁట కాపు.

లగ్నగ్రహుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పట్టిన పట్టు విడువనివాఁడు, గట్టిగఁబట్టుకొనెడివాఁడు.

లగ్నదినము. సం. వి. అ న. శుభదినము, (వివాహాది) శుభకార్యములుచేయ నేర్పఱుపఁబడిన శుభదినము.

లగ్నభుజము సం వి అ. పుం (జ్యోతిశ్శాస్త్రము) విషువాంశభేదము

లగ్నమండలము. సం. వి. అ. న రాశిచక్రము.

లగ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) 1 తగులు కొనినది, చిక్కుకొన్నది 2 ఆసక్తము. 3. కలిసికొనినది, కూడుకొనినది 4 లజ్జితము, ... వి అ పుం 1 జామీనుదారు, ప్రతిభువు. 2. స్తోత్రపాఠకుఁడు. న (జ్యోతి) మేషాదిరాశుల ఉదయము.

లగ్నముహూర్తము. సం వి. అ. పుం సుము హూర్తము, శుభసమయము.

లగ్నవే(శ)ల సం వి. అ స్త్రీ సుముహూర్తము, శుభసమయము.

ల... దినము, శుభదినము (వివాహాదిక) కార్యములు చేయ నేర్పఱుపఁబడిన శుభదినము

లఘాటము. సం. వి. అ పుం. వాయువు గాలి.

లఘిమ. సం. వి. న్. పుం. 1. తేలికయగుట, బరువులేమి 2 చిన్నదయగుట, స్వల్పమగుట, ముఖ్యముకామి, అముఖ్యత 3 నీచత్వము, నీచ గుణములు గలుగుట. 4. ఆలోచనలేమి, తలివి లేమి. 5 అష్టసిద్ధులలో నొకటి తన ఇష్టమై నపుడు మిగుల చులకనగాఁగల యమానుషశక్తి.

లఘిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) 1. మిక్కిలి తేలికయైనది. 2. మిక్కిలి నీచమైనది.

లఘీయసము. సం. విణ. స్. 1. (ఒకదానికంటె) తేలికయైనది. 2. నీచతరమైనది.

లఘుకము సం. వి. అ పుం. తోఁటబొంక (వ్య.వి.). (శ. ర.)

లఘుకర్కి. సం. వి ఈ స్త్రీ. మొరవేల యనెడి లతావిశేషము.

లఘుకాయము. సం. వి. అ. పుం. మేఁక, అజము.

లఘుక్రముఁడు. సం. విణ. (అ. అ అ.) వడిగల కాలుకలవాఁడు, వేగముగా బోవువాఁడు.

లఘుగోధూమము. సం. వి. అ పుం. చిటిగోధుమలు, గోధుమలలోఁ జిన్నజాతివి.

లఘుచిత్తుఁడు. సం. విణ. (అ అ. అ.) 1. తేలికయైన మనసుగలవాఁడు, నీచహృదయముగలవాఁడు 2. అప్రయోజకుఁడు, 3 చంచలుఁడైనవాఁడు, స్థిరబుద్ధి లేనివాఁడు, చంచలచిత్తుఁడు.

లఘుచిర్భిట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కర్కటిభేదము, ఒకవిధమైన దోస (వ్య. వి.) (వాచ). పిటిపుచ్చ, వెట్టిపుచ్చ (వ్య. వి.).

లఘుచేతసుఁడు సం. విణ స లఘుచిత్తుఁడు

లఘుచేతస్కుఁడు. సం. విణ. (అ అ. అ) లఘుచేతసుఁడు

లఘుజాంగలము సం వి. అ పుం. లావకము, ఒకజాతి పూరేడుపిట్ట.

లఘుత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లాఘవము.

లఘుద్రాక్ష. సం. వి. ఆ స్త్రీ. కాకలీద్రాక్ష, గింజలేని చిన్నద్రాక్ష.

లఘుద్రావి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) సులభముగాఁ గరఁగునది

లఘునామకము సం వి న్. న. అగురుచందనము, (లఘువర్ణయుక్తనామము గలది) (అగురు)

లఘుపత్త్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రోచనయనెడు లత

లఘుపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మోరవేలయనెడి లతావిశేషము.

లఘుపాకము. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) సులభముగా జీర్ణమగునది.

లఘుపాకి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) సులభముగా జీర్ణమగునది

లఘుపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. భూమికదంబము, నేలకడిమి (వ్య. వి.)

లఘుప్రయత్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సులభమైన యుచ్చారణ గలది (అక్షరము).

లఘుప్రయత్నుఁడు. సం. విణ (అ ఆ. అ.) అలసుఁడు, సోమరియైనవాఁడు.

లఘుబదరము. సం. వి అ. పుం ఒకజాతిరేఁగు, చిన్నరేగు (వ్య. వి.)

లఘుబదరి సం వి ఈ స్త్రీ ఒకజాతిరేఁగు, చిన్నరేఁగు (వ్య వి).

లఘుభవము సం వి అ పుం నీచజన్మము, హీనజన్మము, స్వల్పకారణము అల్పహేతువు.

లఘుమాంసము. సం. వి అ. పుం 1 ఒకజాతి [illegible]

లఘుమూలకము సం వి అ న ముల్లంగి (వ్య వి).

లఘుమూలము సం. వి. అ. న లఘుకరణమువలఁ దక్కువమూలము.

లఘురాశి సం. విణ. (అ) తక్కువరాసులు గలది.

లఘులయము సం వి అ న. వీరణమూలము, అవురుగడ్డ, సువాసనగల మూలముగలది, వట్టివేరు (వ్య. వి.)

లఘువాససుఁడు. సం విణ. (స్) చులకని బట్ట కట్టుకొనినవాఁడు, పరిశుద్ధమైనబట్ట కట్టుకొనినవాఁడు.

లఘువిక్రముఁడు. సం = లఘుక్రముఁడు.

లఘువు. సం వి ఉ స్త్రీ పిక్క (వ్య. వి.). న. నల్లగరు, కృష్ణాగరువు. (త్రి. విణ. శీఘ్రము. విణ. 1. వడిగలది. 2. చులకనిది. 3. చేవలేనిది. 4. ఒప్పిదమైనది.

లఘువృత్తి. సం. విణ. (ఇ.) 1. చెడునడతగలవాఁడు, నీచుఁడు. 2. అల్పుఁడు, తేలికబుద్ధిగలవాఁడు, తుచ్ఛుఁడు. 3. పాడుచేయఁబడినది, అనుకూలముగాఁ జేయఁబడనిది.

లఘువేధి. సం. విణ. (న్ నీ న్.) నిపుణతతో గుఱిపైఁ గొట్టినవాఁడు.

లఘుసముత్థానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) చురుకుగాఁ బనిచేయువాఁడు.

లఘుహస్తుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ) 1. చురుకైన చేయిగలవాఁడు, పనివానితనము గలవాఁడు, ప్రవీణుఁడైనవాఁడు. 2 చురుకుగ-వాఁడు, వి అ పుం. నిపుణతగల విలుకాఁడు, నేర్పుగల విలుకాఁడు.

లఘుహృదయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లఘుచిత్తుఁడు

లఘూకరించు. సం. స. క్రి. చులకనచేయు: అగౌరవించు.

చం. మతిగల మాల్యవంతుఁడను మంత్రి త్వజిం పుము సీత నన్నచో, వతికుపితాత్ముఁడౌ నల దశాస్యుఁడు వాని లఘూకరించి...

చం రా. 8 53.

లఘూకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. నీచముగా నెంచఁబడినది, తృణీకరింపఁబడినది, నిందింపఁబడినది. 2. సంక్షేపముగాఁ జేయఁబడినది, తగ్గించఁబడినది. 3. పరిమాణములోఁ దగ్గింపఁబడినది.

లఘూక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. సంగ్రహముగాఁ జెప్పుట, సంక్షేపముగాఁ జెప్పుట

లఘూత్థానుఁడు సం. విణ (అ. ఆ. అ.) లఘుసముత్థానుఁడు

లఘ్వక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) లఘుగేయము.

లఘ్వాశి. సం. విణ. (న్ నీ న్) కొంచెము తినెడివాఁడు, మితభోజి.

లఘ్వాహారుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ. అ) కొంచెము తినెడివాఁడు, మితభోజి.

లఘ్వి. సం. వి. ఈ స్త్రీ. 1. సుకుమారురాలు 2. చిన్నబండి.

లచ్చన = లచ్చనము చూ. గుఱుతు.

ద్వి. ... అఖిలంబునకుఁ గర్తయగు పెద్దజియ్య. చనుదెంచి లచ్చనల్ సరిపిమైఁ జూడ ...

ద్వి పరమ. 4. ఆ19 పొ. 9 పం.

లచ్చనము = లక్షణము. లచ్చన. వి. (సం. లక్షణమ్) 1 వ్యాకరణాదిశాస్త్రము.

కం లచ్చన మెఱుఁగని కవులను, జిచ్చి యని సుకవివరులు చేపట్టరుగా, మెచ్చుగ వివేకి నృపతులు, మెచ్చి నయవివేకి నృపులు మిడుకరె రేచా. కవిజనా. అవతారిక 4.

2. చిహ్నము, శుభచిహ్నము.

చం. ... సంచుల మించుకొండ్లు వచ్చినఁ జెయిఁ జూపి లచ్చనముఁ జెప్పుమనున్ సతి పుత్రకాంక్షచే. సుదంతా. 1. 64

ఉ. లచ్చికి నాటపట్టయిన లచ్చనముల్ పరికించి చూచుచో, నొచ్చెములేని యొచ్చెరువు నొందఁగఁజేసెఁ బురంబువారికిన్ ...

ధరాత్మజా 4. 9.

లచ్చి. వి. (సం. లక్ష్మీః. క. లచ్చి.) 1. లక్ష్మి, విష్ణుపత్ని.

చం. ... ఏముహూర్తావేశను జనియించితో యకట లచ్చికి నమ్మథుకైటభారికిన్ .

నైష. 2. 135.

చం. . నాఁడియును దేవకార్యము సకల్యోదుఁ జంచు వహించి త్రోచులాఁగగ వటువయ్యు లచ్చిమది చెన్నుఁడుఁ బాయనిజాలి నింపఁదే

ఆము 6 46.

2. సంపద

ఉ. వచ్చిరి పాంచాలురయి వారు జనార్దనుఁ జేఁగుదేరఁగా, లచ్చితనూవిలాసమున లావు ధనుళ్ళాఘాంబు చేవచ్చువిడంగఁ గాశ్యప మహాముని యజ్ఞసమీపభూమికిన్

ఉ హరి 4 35

కం. కడులచ్చి గల్గెనేనియుఁ, గడుతురు కట్టు దురుగాక ... భాగ 10. పూ. 328.

2. శోభ

ఉ. వచ్చినఁ గాంచి హంసకులవల్లభుఁ డా తలి రాకుఁబోఁడియై, లచ్చికి నిచ్చగించి యను లాపకలాపకళారసజ్ఞతన్, మెచ్చి నృపాలు పాలికిని మేకొనిపోయెద వేమొ బొమ్మి.

హంస. 2. 221.

జ. లచ్చికోడలు, లచ్చిమగఁడు.

లచ్చికోడలు. వి 1. రతిదేవి, మన్మథునిభార్య.

సీ. లచ్చికోడలి కన్నులకు దీటువచ్చు నీలోత్పల శరపంక్తు లొనరఁ దాల్చి ..

ఉ రా 4. 156.

2. సరస్వతీదేవి

కం పలకుఁజెలి లచ్చికోడలు, కలనితబిసితల్లి తారఁటిగానిపుఁదేజీ గల బోటి యనఁగ భాషా, జలజాతుకిఁ జెసలా నిశాకరభూషా.

అం. భా. 1. 4?.

లచ్చిమగఁడు. వి. (లచ్చి+మగఁడు) లక్ష్మీపతి, విష్ణువు

కఁ. ఐడవారిరాయ.. లచ్చిమగనికత యొక్కటి యేర్పడఁ దెల్పుమనుచు ...

నీలా. 1. 25.

ద్వి. ఆ లచ్చిమగని యిథామ్మలాంలోది, నోల లాడింపవే యోతఁడ్రి యనిన ...

అ. మ. క 1. 10 పొ. 13 పం.

లచ్చివారము. వి (లచ్చి + వారము) గురు వారము (శ. ర)

లజ్జ. వి. (సం. లజ్జా క లజ్జె) సిగ్గు, మంచాతుము.

గీ సిగ్గు నా లజ్జ యనఁగను సిబ్బితి యన, నాన యన నఁ బుచ్చడీ కవఁగాను లజ్జబొలుచు ...

అం. భా. 1. 132.

జ లజ్జఱు, లజ్జించు

లజ సం వి ఆ స్త్రీ. 1. సిగ్గు, తప్పుచేయుట మొ॥ వానిచేఁ గలిగిన మనస్సంకోచము. (మనో భావవిశేషము) 2 సిగ్గు, బిడియము, శృంగా రాదులయందుఁగలుగు మనోభావము (శృంగార లజ్జ), మనస్సంకోచము. 3 సోకుఁడుముడుఁగు చెట్టు, అత్తప్రత్తిచెట్టు.

లజ్జక సం వి అ స్త్రీ. అడవిప్రత్తిచెట్టు

లజ్జరి సం వి ఈ. స్త్రీ. తెల్ల సోకుఁడుముడుఁగు చెట్టు, తెల్ల యత్తప్రత్తిచెట్టు.

లజ్జఱు అ. (క్రి లజ్జ + అఱు) సిగ్గుచెడు.

ఉ. సజ్జనదర్శనంబును బ్రసాదముగల్గి బరిభవ వ్యథన్, లజ్జటి యగ్నిలోఁ బడఁదలంచిన చక్కని రాజపుత్రుసిన్, బుజ్జన మేర్పడన్ గరఁణఁ బ్రోవఁగఁ జేకుజెవంచుఁ బ్రీతుఁడై, యుజ్జయినీజనాధిపతి యొయ్యనపట్టె నవంతి భూమికన్

ద్వా 3. 124.

లజ్జాకరము సం విశ. (అ. అ. అ) సిగ్గును గలిగించునది, సిగ్గు పుట్టించునది, ఆమర్యాద గలిగించునది, అవమానకరమైనది.

లజ్జాలువు సం. విశ. (ఈ.) సిగ్గరి, సిగ్గుగలవాఁడు

వి ఉ పుం. సోకుడుముడుఁగుచెట్టు.

లజ్జావంతుఁడు సం. విశ. (త్ త్ త్) 1 సిగ్గరి; సిగ్గుగలవాఁడు. 2 కలవరముగలవాఁడు, సంభ్రమము చెందినవాఁడు.

లజ్జావహము సం. విశ. (అ అ. అ) సిగ్గును గలిగించునది, సిగ్గుపుట్టించునది, ఆమర్యాదాకరము, అవమానకరమైనది.

లజ్జాశీలుఁడు సం విశ (అ అ. ఁ) సిగ్గరి; లజ్జగల స్వభావముగలవాఁడు

లజ్జించు. సం అ క్రి. సిగ్గుపడు.

గీ. చన్నుగుబ్బల పోరాటఁ జక్కఁబెట్టఁ, బోయి మధ్యస్థభావంబు పొందలేని, కతన లజ్జించె ననఁగ మొగాలు వల్లఁబాలు గురు వింద పూసల పేరు వైచు.

వరాహ. 2. 115.

లజ్జితుఁడు. సం. విశ (అ అ. అ.) 1. సిగ్గుపడిన వాఁడు, శృంగారాదులయందు మనస్సంకోచము గలవాఁడు.

లజ్జిలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సోకుడుముడుగు చెట్టు.

లజ్యి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. లజ్జ.

లటకుడు. సం. వి. అ. పుం. మోసగాడు, పోకిరి, దుర్మార్గుడు.

లటుక్కు వి. మ్రింగుట లోనగువానియం దగు ధ్వన్యనుకరణము (శ. ర.).

లటపటము. వి. జగడము.

ద్వి ..అల్లమ విని నవ్వి యా నౌను మాయ, కల్ల సత్యంబులు కపటనృత్యములు, లటపటం బులును బూటామూటములును ...

ప్రభు (బి.) [illegible] పా. 8 పం

లటపర్ణము. సం. వి. అ. న. పెద్దనాల్చిన, పెద్ద లప [illegible].

లటభము. సం. విశే. (అ ఆ అ.) మనోహర మైనది అందమైనది ఇంపైనది.

లటము. సం. వి. అ. పుం. తప్పు, దోషము.

లటపటలు. వి. బ. వంచనములు, బడాయిలు.

కం. నాప్రభు పరిభాషించెన, వీవుడు రనొటిగి కాదె యిది వేటుగ నేఁ, గావించితిఁ బేరికిఁ దగ, లావించుక గలిగెనేని లటపటలేలా

ద్వా. 7. 29.

లటుడు. సం. వి. అ. పుం. 1. మూర్ఖుడు, తెలివి లేనివాడు, అవివేకి. 2. దొంగ, దోఁపుడు కాఁడు

లట్టము. సం. వి. అ. పుం. 1 కప్పెర, కపా లము (శ. ర.). 2. భిక్షాపాత్రము

లట్టు వి 1. పడియ, నీళ్లునిలుచు చిన్నపల్లము. (శ. ర.). 2. గాడి (శ. ర.). 3. పుంజు (చి.ని.).

లట్టుడు. సం వి. అ. పుం దుర్మార్గుడు, దుర్జ నుడు.

లట్టువ. (సం లట్వా.) చిత్తాము.

చం కరమున ద్రమానిలట్టువయు [illegible] మందుఁ జంకిటన్, దిరిపపుగూడయుం గొని తదీయనివాసము నిర్గమించె ...

వైజ 3. 109 (శ ర., బ్రౌ. పా)

లట్వ సం. వి. అ. స్త్రీ 1 ఒకజాతిపక్షి. 2. నొసటి పై గీఁటు, లలాటరేఖ. 3 పిచ్చుక. 4. సంగీత సాధన విశేషము 5. క్రీడ, ఆట. 6. కుంకుమ పువ్వు 7. కులట, వ్యభిచారిణి.

లట్వము. సం. వి. అ. పుం. 1. గుఱ్ఱము. 2. సంగీత మున నొకానొక రాగము. 3. ఒకజాతి.

లట్వుఁడు. సం వి. అ. పుం. నృత్యముచేయు పిల్లవాఁడు.

లడాయీ. వి. (హిం లడాఈ) పోరు, యుద్ధము

శా. లాడూఖానుని నివ్వదిన్ [illegible] కిన్ ముఖ్యుఁగా, పీడంబోవక నూఱు కొల్పుచు లడాయీకిన్ వడిన్ మొగ్గరంబై డాయన్ సమకట్టి ...

రంగా. 3. 21.

లడారి. వి. ఒకానొక తిట్టు.

సీ. బొజుఁగులాఁడి లడారి బొల్లి పల్గాకి బూదరి యెబ్బెరాసి గాతలకొటారు . .

చెన్న. 2. 24.

లడి వి నిడుపుగా చుట్టిన సరిగ లోనగువాని చుట్టు (శ ర., వా.).

లడ్డిగ. వి. (సం. లట్టః) నెయ్యి మున్నగువానిని బోసికొనెడి సన్ననిమూతిగల పాత్రవిశేషము.

సీ. పెల్లుతోహిండికావళ్ల కొమ్ములబ్రేలు గిడ్డి మొత్తము నేతిలడ్డిగములు ...

ఆము. 2. 97.

సీ తేనెలడ్డిగ మొత్తమూని యొల్గులకు నెత్తిన పగడంపు మంకెనలగుములు ...

చంద్రా. 2. 41.

సీ. సరుకులుంచినమాత్ర సంచిలో నటుఁగట్టిన యట్టి నేతిలడ్డిగ దనప్ప ... శుక. 3 453.

లడ్డు = లడ్డువము, లడ్వము. వి. (సం. లడ్డుకః) చక్కెరపాకముతోఁ జేయు భక్ష్యవిశేషము. (శ. ర., చి. ని.)

లడ్డుఁడు. సం. వి అ పుం. లటుకుఁడు.

లడ్డుకము. సం. వి అ. పుం. (పంచదార, గోధుమ పిండి లేక వరిపిండి, నెయ్యి కొన్ని పరిమళ ద్రవ్యములను గలిపి చేసెడి భక్ష్యవిశేషము.) ఒకవిధమగు మధురభక్ష్యము.

లడ్డువము = లడ్డు, లడ్వము. (సం. లడ్డుకః. హిం లడ్డూ) ఒకరీతి పిండివంటు. చక్కెర పాకము నెయ్యిగలపిండి మున్నగువానితోఁ జేయు భక్ష్యవిశేషము.

సీ. లడ్డువంబులు చక్కిలాలు మోరుండలు ఖండలబు చలిమిడి మండపప్పు, గీ. లాగి భక్ష్య చోష్య లేహ్యంబులఁ యిచ్చి, బహువిధా ర్థంబు లిచ్చి ప్రీణితులయిరి, కొలుపులు రాతసులును సన్నిమ్మపతికి ...

హర. 6. 55.

సీ. పరమాన్నములొ జేసె ఫలరసప్రకరంబు లిడ్డెనల్ పుంగంబు లడ్డువములు ..

ప్రహ్లా. 3. 230.

కం. జిడ్డుగడలిదొరయలు, జొడ్డునింపొడగెఁ గేలి యెడ్డు సన్నవలా, లిడ్డ తెలిసిగ్గుటడ్డెన, వడ్డనకుం దొడ్డలడ్డువాల్ వంచుటకున్.

బహు. 4 21.

కం. చలివాలు నువ్వు లడ్డువములు చక్కిలు గసన తొలలు మోవులు ... నైష. 6. 1.4.

లడ్డువు. సం. వి. ఉ పుం. = లడ్డుకము.

లడ్వము = లడ్డు, లడ్డువము. వి. భక్ష్యవిశేషము.

సీ. మిరియంబుతోఁ గూడ మేళవించి చేసెఁ దోరంపులడ్వాలు దోఁచితోఁచి ..

నైష. 6. 120.

మ. ఇడిరి మ్మౌని కుపాయన మ్ములు మనోభీష్టంబుగా బారియల్, పెలుం గక్కెరకైక కాయలును లడ్వాలుక్కెరల్ ...

రామా. 9. 115.

ద్వి. మునివరు మాపనంబునఁ దెచ్చినారు, మను పమఫలరాజ మనుచు లడ్వములు ...

రం. రా. బాల. 13. పా. 5. పం.

లత. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. తీఁగ, ఎక్కుడుఁదీఁగ. (భుజలత, బాహులత, భ్రూలత, విద్యుల్లత, ఖడ్గలత, అలకలత, మొదలగుచోట్ల, అందము, మృదుత్వము, మొదలగు గుణములఁ దెలుపు నుపయుక్తమగు పదము.) 2. శాఖ, కొమ్మ. 3. ప్రియాలులత 4. మాధవీలత, 5. లతాకస్తూరిక, ఒకానొక తీఁగె. 6. కొరడాచేబుకు, లేక కొరడా త్రాడు. 7. ముత్తెపుసరము, ముత్యాలహారపుపేట 8. సన్నాంగి, బక్కపలుచని యాఁడుది. 9. ఆఁడుది. 10 దూర్వా తృణము (వ్యు. వి.).

లతకూన. మి. వి. లేఁతతీఁగెనంటి యాఁడుది, లేఁతతీఁగె

కం. లతకూనల కొనులసం,గతిగై కొని రోమరాజి ఖడ్గలతల్ పాం,థతతి గెలువ మీనాంకుని, కత యప్పురి వప్రయోషకతఁ జూపట్టెన్.

రామా. 1. 129.

కం. తిశృంగారించి సతిన్, బతికడకుం బిలువఁ బిలువఁ బవనావలనా, వతదేలా లతనాలో లతనాలతకూన యొడ్డిలంబడ నగుచున్

చంద్రా. 3. 134.

సీ. తతవయోవిభవ కీలతకూన కానన్న పున్నాగ విహతి గొబ్బునవనె యబ్బు. వసు. 2. 69.

సీ. కొమ్మ యీలతకూన కిమ్మైన వెల యెంత కొమ్మన్నచో లతకూన యంత ...

ఇందు. 1. 156.

సీ. లతకూనల సలలోలప్రవాళములంచే వైదేశి కులకు వీవనలు విసర. చంద్రా. 2. 126

సీ. లతకూనసుసి తగు లనతిఁ దలంపఁడుగదా వేఁదితావులఁ జల్లి వేఁచుగాని.

సారంగ. 1. 126

లతాంగులి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. వ్రేలునవలె నుపయోగించు కొమ్మ.

లతాంతము. సం. వి. అ. న. పుష్పము, పువ్వు.

లతాంబుజము. సం. వి. అ. న. ఒకజాతిదోస, పందిరిదోస.

లతాకరము. సం. వి. అ. పుం. లతాహస్తము, హస్తాభినయవిశేషము.

లతాకస్తూరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (కస్తూరివాసనగల యాకులుగల) యొకానొక తీఁగె.

లతాగృహము. సం. వి. అ. పుం. న. పొదరిల్లు.

లతాజిహ్వము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

లతాతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. 1 సాలవృక్షము. 2 తాలవృక్షము, తాఁటిచెట్టు. నారంగవృక్షము, నారింజ (వ్యు. వి.).

[illegible] సం. ... యొకవిధమైన హస్తసన్నివేశము, హస్తాభినయవిశేషము.

లతాపనసము. సం. వి. అ. పుం. కర్బూజలత. (పనసకాయలవంటి కాయలుగలతీఁగె.)

లతాపర్ణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు.

లతాప్రతానని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకటితో నొకటి పెనఁగొన్న తీఁగ లోనగునది (శ. ర.).

లతాప్రతానము. సం. వి. అ. పుం. లతాసమూహము, కొన్ని తీఁగలకుండు వక్రతంతువులు.

శ్లో. లతాప్రతానోద్గ్రథితైస్స కేశై రధిజ్యధన్వా విచచార దావమ్. రఘు. 2. 4.

లతాభవనము. సం. వి. అ. న. పొదరిల్లు.

లతామండపము. సం. వి. అ. పుం. పొదరిల్లు.

లతామణి. సం. వి. ఇ. పుం. ప్రవాలము, పగడము.

లతామృగము. సం. వి. అ. పుం. వానరము, కోఁతి.

లతాయష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. మంజిష్ఠ, వంగదేశమందున్న చిఱువేరువంటి యొకచాయతీఁగ.

లతాయావకము. సం. వి. అ. న. చివురు, అంకురము.

లతారసనము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

లతార్కము. సం. వి. అ. పుం. హరిత్పలాండువు, పచ్చనీరుల్లి.

లతాలకము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు.

లతావలయము. సం. వి. అ. పుం., న. పొదరిల్లు.

లతావృక్షము. సం. వి. అ. పుం. కొబ్బరిచెట్టు.

లతావేష్టనము. సం. వి. అ. న. ఆలింగనభేదము, ఒకవిధమైన కౌఁగిలింత.

లతావేష్టము. సం. వి. అ. పుం. రతిబంధవిశేషము.

లతావేష్టితకము. సం. వి. అ. న. ఆలింగనభేదము, ఒకవిధమైన కౌఁగిలింత.

లతిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. చిన్నతీఁగ. 2 ముత్యముల హారము.

లతోద్గమము. సం. వి. అ. పుం. తీఁగెయొక్క యగ్రాంకురము, తీఁగె పైకిఁ బ్రాకుట.

లత్త. వి. (క. లత్తే.) 1. ఆపద. 2. దెబ్బ (శ. ర.).

లత్తిక. వి. బలుపును చప్పుడును గల యొకజాతి గచ్చకాయ (శ. ర.)

లత్తిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఒకజాతి బల్లి లేక ఊసరవెల్లి.

లత్తిచేఁప. వి. మత్స్యవిశేషము (శ. ర., బ్రౌ.).

లత్తుక. వి. (సం. అలక్తః.) లాక్షారసము.

సీ. లత్తుకరసమునఁ జొత్తిల్లఁ బదతలముల వర గతుల మోవిఁ బూసి. కు. సం. 4. 471.

ద్వి. గరుడభిన్నాంగము లత్తుకచాయ మేను, మందర మేరుసమానగాత్రంబు ...

[illegible] రా. యు. 881 పా. 23 పం.

కం. తోఁప లత్తుకచాయల, వారువములఁ గట్టి మహిషంబు కేతువు సెల్వా.. సమకట్టితేరా

సారథి గొనితేర నెక్కి సంరంభమునన్.

ఉ. రా. 2. 344

సీ. ... నుదుటి లత్తుకరేవి, బెదరిన కెమ్మోవి జాఱిన చెంగావిచీర నీవి ... దశా. 8 63.

ఇ : లత్తుక బొమ్మలు = లక్కబొమ్మలు

లత్తుకబొత్తులు. వి. బ. (లత్తుక + బొత్తులు) ధాన్యవిశేషము.

సీ. లత్తుక బొత్తులు లక్ష్మీమనోహరాల్ భారతీ సేనలు బాహుపురులు. హంస. 4. 128.

లద్ది. (క. లది. త ఇలత్తి) గుఱ్ఱము లోనగువాని మలము (శ. ర.).

ఇ . లద్దిపిప్పి, లద్దిపురుగు.

లద్దిపిప్పి. వి. (లద్ది + పిప్పి) ఒకవిధమగు చీడ పురుగు (శ. ర.)

లద్దిపురుగు. వి. (లద్ది + పురుగు) చివికిన కఱ్ఱలలో నుండెడి తెల్లనిక్రిమి (శ. ర., బ్రౌ.).

లద్దె. వి. (నేయువాఁడు వస్త్రపుఁజివరను విడిచెడి) కచ్చు. (మొదటిరూపము లద్దియ. (శ. ర.)

లపక. వి. ధనము (చి. ని., శ. ర.).

లపనము. సం. వి. అ. న. 1. మాటలాడుట. 2. నోరు, వదనము.

లపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పలుకఁబడినది, చెప్పఁబడినది, వదరఁబడినది, మొ॥

వి. అ న. మాట, వాక్కు.

లప్ప = లప్పము. వి 1. రాశి, ముద్ద

గీ ఉప్పనైనట్టి చక్కెర లప్ప లీడె, ... పగ గల యమృతంపుఁ జెలమ యొనయె వనిత గడుఁ దియ్యనౌ నీదు వాతెఱకును. సా... 206.

సీ పచ్చకప్పురపు గుప్పలు ... యు..గడిని..చు మర్యాద రాయుంచలెల్ల, గుంపుగూడిన గతి గొప్ప గందంపులప్పలు విప్పగా ను..చు పగిది. ఘటి కా 2 145.

ఉ. అప్పవుఁబోండ్లు వెండియుఁ బ్రయత్నము తోఁ బలుమాఱువీనులం, గప్పుర మూఁది పూవిసనఃఱ్ఱులుఁ గొజ్జెఁగనీట మాటికిన్, దొప్పఁగదోఁచి వీచుచుఁ జనుఁగవపై నరకాల్ల (బాణులన్, లప్పలుగాఁగఁ జందనము లంచుచుఁ గొందఱుమంచి రందఱున్

..శా. 6 652

2 పాత్రవిశేషము.

ఉ కప్పురభోగివంటకము కమ్మని గోధుమ పిండివంటలున్. గుప్పెడు పంచదారయు నూ.. లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుఁగు లక్ష్మణ వర్ణుల యింట రూకకున్. క్రీడా 167

లప్పము = లప్ప. (సం లేప్యమ్ క. లెప్పు) 1 మ్రానిచెట్టె లోనగువాని సందుగొందులను మెత్తెడు ఒకదినుసు సున్నపుముద్ద (శ ర). 2 రాశి, ప్రోవు

చం చక్కెర లప్పముల్ మధురసంబును జున్ను రసాయనంబులున్, జిక్కని మీఁగడల్ ఫలవిశేషములున్ మునుమున్నె మాకుఁ దా, నెక్కడ ప్రేమతోడ భుజియింపగఁ బెట్టక పుక్కిలింపదు ... చను 2. 6.

లప్సిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృతాన్నము, ఒకవిధమైన సిద్ధాన్నము.

లబిసీ. వి. ఒకానొక జాతి.

లబ్ధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాయికాభేదము, నాయకునిచే వంచనచేయఁబడిన స్త్రీ. (ఇది విప్రలబ్ధకు మాఱుగా నుపయోగింపఁబడియుండును)

లబ్ధకాముఁడు సం. విణ. (అ. ఆ అ) 1. పొందఁబడిన కోరికగలవాఁడు, కోరిన వస్తువు సంపాదించినవాఁడు.

లబ్ధకీర్తి సం. విణ. (ఇ.) పొందఁబడిన కీర్తిగలవాఁడు. కీర్తిగలవాఁడు, ప్రఖ్యాతిగలవాఁడు.

లబ్ధచేతు(తను)ఁడు. సం. విణ. న్. పొందఁబడిన చైతన్యముగలవాఁడు, (స్మృతి తప్పినతర్వాత) మాఱుస్మృతి వచ్చినవాఁడు

లబ్ధజన్ముఁడు. సం. విశే. (న్.) 1. పొందఁబడిన జన్మము గలవాఁడు, పుట్టినవాఁడు, ఉద్భవించినవాఁడు

లబ్ధనాముఁడు. సం. విశే. (న్.) పేరు పొందిన వాఁడు, కీర్తిగలవాఁడు, ప్రఖ్యాతి పొందిన వాఁడు

లబ్ధనాశనము సం. వి. అ. పుం. సంపాదించినది పోవుట

లబ్ధప్రశమనము. సం. వి. అ. న. 1. సంపాదించిన వానిని భద్రపఱుచుట.

లబ్ధము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. పొందఁబడినది, సంపాదింపఁబడినది. 2. పుచ్చుకొనఁబడినది, స్వీకరింపఁబడినది. 3. గ్రహింపఁబడినది, తెలిసికొనఁబడినది. 4. భాగహారము చేయఁగా వచ్చినది (సంఖ్య). వి. అ. న. సంపాదిత పదార్థము, లేక పొందఁబడిన పదార్థము.

లబ్ధలక్షుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పొందఁబడిన లక్ష్యము గలవాఁడు. 1. లక్ష్యము (గుఱిని) కొట్టినవాఁడు 2. అస్త్రప్రయోగము నందు నేర్పుగలవాఁడు.

లబ్ధలక్ష్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) లబ్ధలక్షుఁడు.

లబ్ధవర్ణభాక్కు (జుఁడు). సం. విశే. (జ్.). విద్యావంతులను గౌరవించెడివాఁడు.

లబ్ధవర్ణుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. విద్వాంసుఁడైనవాఁడు, చదువుకొనినవాఁడు. 2. ప్రఖ్యాతి పొందినవాఁడు, ప్రసిద్ధుఁడు.

లబ్ధశబ్దుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పేరు పొందినవాఁడు, ప్రఖ్యాతి సంపాదించినవాఁడు

లబ్ధసంజ్ఞుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పొందఁబడిన చైతన్యము గలవాఁడు, తెలివి వచ్చిన వాఁడు.

లబ్ధసిద్ధి. సం. విశే. (ఇ.) 1. పరిపూర్ణతను సంపాదించినవాఁడు. 2. కామితార్థమును సంపాదించినవాఁడు, కోరిక నెఱవేర్చుకొనినవాఁడు

లబ్ధాంతరుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) సమయము దొరకినవాఁడు, తరుణము కనిపెట్టినవాఁడు 2 పొందఁబడిన ప్రవేశముగలవాఁడు, ప్రవేశమును సంపాదించినవాఁడు

లబ్ధావకాశుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. (పొందఁబడిన యవకాశము గలవాఁడు) సమయము లేక తరుణము కనిపెట్టినవాఁడు 2 తెఱపి (విరామము) గలవాఁడు, పొందబడిన విరామము గలవాఁడు.

లబ్ధి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. పొందుట, ప్రాప్తి, సంపాదన, లాభము, ఆదాయము. 2 భాగహారలబ్ధము, భాగింపఁగా వచ్చిన సంఖ్య

లబ్ధిమము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. పుట్టినది, ఉత్పత్తియైనది, బయలుదేఱినది. 2. సంపత్తు పొందినది, అభివృద్ధి పొందినది

లబ్ధోదయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1 పుట్టినది, ఉద్భవించినది, బయలుదేఱినది 2. సంపత్తు పొందినది, అభివృద్ధి పొందినది.

లబ్బీ. వి (హిం లబ్బీ) మహమ్మదీయులలో నొక తెగవారు (శ, ర., బ్రౌ, వా)

లభనము. సం. వి. అ. న. 1. పొందుట, సంపాదించుట మొ॥ది 2. తలఁచుట, భావించుట.

లభసము సం. వి. అ. పుం. 1. ధనము ఐశ్వర్యము, సంపద, పుం., 2. అశ్వబంధనము గుఱ్ఱమును గట్టెడి త్రాడు.

లభసుఁడు సం. వి. అ. పుం. ప్రార్థించువాఁడు. ప్రార్థయిత.

లభి(యిం)చు. సం. అ. క్రి. కలుగు, ప్రాప్తించు.

మ. ... అయ్యస్త్రరాజము నామన్ లభియించె ... ఉ. రా. 7. 60

ఉ. కామితదాయినైన నినుఁ గన్గొనినంత ననంత
లోకలో. కామిత చింతితార్థము లయారె
లభింపవె యంచు వేడినన్.

ఉ. రా. 12. 26.

లభ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. సంపాదింప శక్యమైనది, లేక పొందశక్యమైనది, పొందఁ

దగినది, అందుకొనశక్యమైనది, అందుకొనఁదగినది. 2. గ్రహింపఁదగినది, తెలిసికొనఁదగినది. 3 అర్హమైనది, తగినది, యుక్తమైనది 4 స్పష్టమైనది, చక్కఁగఁ దెలియునది 5 ఆమర్చఁదగినది, సిద్ధపఱుపఁదగినది.

లయకుఁడు సం వి అ పుం ప్రియుఁడు, విటుఁడు, జారుఁడు.

లయ. వి. మోసము, (చూ. లయకారి.)
(శ. ర., బ్రౌ.)

ఉ. లయకాఁడు, లయకారి.

లయకాఁడు. విణ. (లయ + కాఁడు) మోసకాఁడు. (బ్రౌ.)

లయకారి. విణ. (లయ + కారి) మోసకాఁడు

క. రంగఁ డని పేరుసైతమెఱుంగఁ జెప్పె, వవ్వడుగు శిష్యుఁడే లేఁడటంచు వసని, గప్పి పెట్టెడి నీ లయకారం దొంగ, వదిగుఱి కల్లతో సిజ మెట్టు లోపు
వైజ 4. 92. (బ్రౌ, శ. ర. పా.)

లయకాలము. సం వి. అ. పుం. (ప్రపంచము యొక్క నాశనకాలము, ప్రళయవేళ.

లయగతము సం విణ. (అ ఆ. అ) కరఁగినది, ద్రవముగా నయినది.

లయనము. సం. వి. అ. న. 1. అంటుకొనుట, తగిలియుండుట. 2 విరామము, తెఱపి, విశ్రాంతి. 3 ఇల్లు, విశ్రాంతిస్థానము

లయపుత్రి. సం వి. ఈ స్త్రీ నటి. వేషకత్తె, (నృత్యమునందు స్త్రీ) నర్తకి

లయము. సం వి అ పుం 1 నగుణము గాని యుండుట కలసియుండుట లేక కూడియుండుట, అంటుకొనియుండుట 2. వక్కట, దాగియుండుట. 3. కరఁగుచుట, ద్రవరూపమునఁ బొయుట. 4 అగోచరమగుట, కనుపడకుండుట, నశించుట, స్వరూపములేమి. 5. మనస్సు ఐక్యమొందుట, తదేకధ్యానము. తదేకాగ్రత, 6. సంగీతమున ద్రుతము, మధ్యము, విలంబితము అని మూఁడువిధములుగల కాలము. 7. సంగీతమున విరామము, నిలుపు. 8. విరామము, విశ్రాంతి, తెఱపి. 9. విశ్రాంతి తీసికొనెడి చోటు, నివాసము. 10. బుద్ధిమాంద్యము, మానసికమాంద్యము. 11. ఆలింగనము, కౌఁగిలి. 12. ఆత్మ, బ్రహ్మము. 13. నృత్యగీతవాద్యముల యొక్క యేకతానతా రూపమగు సామ్యము, తౌర్యత్రికసామ్యము (ఈ యర్థమున లయ యనియే రూపము)

సీ. లయదప్పకుండ మెల్లనె సొగపురివిచ్చినమిత్రి కోదలు పేరణములు ద్రొక్క ....
చంద్రా. 3. 131.

వ. నీటివట్టివేరు (శ. ర.).

వృషభగతిరగడ లలిత లలితమనీయ కరణిన లయము లయమున నాడె నిత్తఱి.
వసు. 3. 149.

లయార(ల)ంభుఁడు. సం వి. అ. పుం. 1. నటుఁడు, వేషకాఁడు, 2. నృత్యము చేయువాఁడు.

లయార్కుఁడు. సం వి. అ. పుం. ప్రళయకాలమందలి సూర్యుఁడు

లయించు సం. అ. క్రి 1. నశించు.

సీ. అఖిలభూతములు నాయందు దుద్భవించు వర్తించు లయించు వర్తింప నేను, వానివలనబున ....
భార. అను 1. 378.

2 సక్తమగు

వ. జీవుఁడయిన తన్ను నవ్యయంబయిన బ్రహ్మమందును లయింపంజేసి ... భాగ. 1. 385.

సీ. కమలనాభు ... అ. నందు ముమ్ము లయింపఁ జిట్టగుణంబులు మూఁటఁ దొలుత సత్త్వమునకుఁ దోఁపఁ, కలిమి దాన సంజెఁ గమలోద్భవుఁడు రజస్తమము లసురులయ్యె, ధరణీనాథ.
భార. శాం 6. 479.

ద్వి. . . మనసు తత్త్వంబున మరపి లయించి చనసేర్చు నతఁడె సుజ్ఞాని యుత్తముఁడు ...
ప్రభులిం. 5. 158 పా. ర పం

లయ్య. వి. (సం. లంజా) వేశ్య. (ఇది లక్షణ గ్రంథములయందు వ్రాయఁబడియున్నది గాని దీనికిఁ బ్రయోగము మృగ్యము (శ. ర.)

లలంతిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. పొడవైన కంఠ హారము. 2. బల్లి, ఊసరవల్లి.

లలజిహ్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్రేలాడు నాలుకగలది వి. అ. పుం. 1 కుక్క. 2 ఉష్ట్రము, ఒంటె.

లలజ్జిహ్వము. సం విణ. (అ. ఆ. అ.) 1 నాలుక వ్రేలాడ్చునది. 2. క్రూరమైనది, భయంకర మైనది. వి. అ. పుం. 1. కుక్క. 2. ఒంటె.

లలతి. సం. క్రి. 1. ఆడుచున్నది, ఆటలాడు చున్నది. 2. కదులుచున్నది, 2. ప్రకాశించు చున్నది. 3. వ్రేలాడుచున్నది.

లలన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఆఁడుది, స్త్రీ. 2. స్వైరిణి, వ్యభిచారిణియగు స్త్రీ. 3. నాలుక.

లలనము. సం. వి. అ. న. 1. ఆట, క్రీడ, చెల గాట. 2. నాలుక వ్రేలాడించుట. 3. సాల వృక్షము, కడిమిచెట్టు.

లలనాప్రియము. సం. వి. అ. పుం. కదంబవృక్షము, కడిమిచెట్టు.

లలనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. చిన్నదియగు స్త్రీ. 2. దీనురాలు, దుఃఖస్థితిలో నున్న స్త్రీ.

లలముఁడు. సం. వి. అ. పుం. బాలుఁడు, పిల్ల వాఁడు.

లలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. క్రీడాశీల మైనది, ఆటలాడునది. 2. (నాలుక) వ్రేలాడ్చు కొనియుండునది. 3. కోరునది, కోరికగలది.

లలాకము. సం. వి. అ. పుం. శిశ్నము, మేఢ్రము.

లలాటంతపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. నుదుటిని మాడ్చునది, లేక నుదురు కందఁజేయునది. 2. మిక్కిలి బాధపెట్టునది, చాల బాధ గలిగించునది.

లలాటంతపుఁడు. సం వి అ పుం. సూర్యుడు.

లలాటతటము. సం. వి. అ న. నొసలు, నిటల తటము, లలాటప్రదేశము.

లలాటపట్టము. సం. వి అ. పుం. 1. ప్రశస్త లలాటము. (వాచ 2. నొసటి చేదునైన చోటు, చేదునైన లలాటప్రదేశము. 3. ఒకవిధ మైన కిరీటము, తలవెంట్రుకలు ఎత్తికట్టు నాడా.

లలాటపట్టిక సం. వి అ. స్త్రీ లలాటపట్టము.

లలాట(క)ము. సం వి. అ న 1 నుదురు, నొసలు. 2. అందమైన నుదురు, ప్రశస్త లలాటము.

లలాటరేఖ సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. నొసటిపై వ్రాయఁబడిన పంక్తి, నొసటిగీటు. 2. ముడు తలుగల నొసలు. 3 ముఖముపైఁబెట్టికొనెడి మతసంబంధమైన రంగుబొట్టు, తిలకము బొట్టు.

లలాటలేఖ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లలాటరేఖ, నొస టపై గీటు లేక పంక్తి.

లలాటాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం నిటల నేత్రుఁడు, శివుఁడు.

లలాటిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. నుదుటిపైఁబెట్టి కొనెడి నగ. 2. నుదుటిపై మంచిగంధముతోఁ గాని యితరమైన పరిమళముగల చూర్ణములతోఁ గాని ధరించెడి చిహ్నము.

లలాటూలుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఎత్తైన లేక అందమైన లలాటము గలవాఁడు:

లలామకము. సం. వి. అ. న. నుదుటిపై నుంచి కొనెడి పూలదండ.

లలామము. వి. అన్. న. 1. నుదుటి యలం కారము. 2. నగ, అలంకారము. 3. (ఉత్తర పదమైనపుడు స్వజాతిలో శ్రేష్ఠవస్తువు. (ఈయర్థ మున నిది చరిత్రాదులలోనిది. ఉదా: సాధ్వీ లలామము, అబలాలలామము.)

ఉ.ఈయబలాలలామకెవ యేయుగమందుముగాన...
శకాం. 2. 92.

4. నొసటిపై నుంచుకొనెడిబొట్టు. 5. గుఱుతు, సంజ్ఞ. 6. చెక్కెము, బండా. 7. శ్రేణి, పంక్తి. 8. తోఁక. 9. (గుఱ్ఱము, సింహము మొ॥ వాని) జూలు. 10. ఘనత, గొప్పతనము. 11. అందము. 12. కొమ్ము. అ పుం. గుఱ్ఱము (ఆ ని.).

లలి వి 1. ప్రేమ, అనురాగము.

కం. ..లమలుఁ దలయ టితగ, వ్నలుగిడిదోయిళ్ల జలమునన్ బోర్కాడించి లలిం జన్నిచ్చుచు ను,య్యల నూఁపుచుఁ జెనుపఁదొడఁగె నానఁశిశువున్ కళా 6. 193.

మ ..వేల్పుంజకోరేక్షణల్, లలి భీమేశ్వరు రాజశేఖరునిఁగొల్వన్ వచ్చి రొక్కుమ్మడిన్. భీమ. 5. 108.

2 విలాసము

గీ. మగువ తాటంకయుగ్మంబు మన్మథునకు, చక్రయుగ్మఁబు గాఁబోలు లలిఁ దలంపఁ, గడఁగి సవ్యాపసవ్యమార్గ్గణము వేయ, నైష రంధ్రంబు గాదె తదంతరంబు, నైష. 5. 13.

ద్వి ఇనవంశచంద్రుచే నింద్రారిమోము, వని శంబు నిటు వాడు వనివచందమున, దళముల బిగువెల్లఁ దప్పి యుండంద, లలిదక్కుచుమ గములంబులు మొగిడె. రం రా. యు. 285 పొ. 6 పం.

3 ఉత్సాహము

ఉ హాళికులెన్నఁడుం దెగని యారుఁచేలును జొకుమళ్లును,గా లలి నేలసాగిరేఁ గల్గు పసింగొని పేద మున్నుగాన్. ఆము. 4. 124.

మ. ... ప్రేమల్లెకున్ లలిన్మై నేఁగినఁ దన్నివాసులు మహోల్లాసాత్ములై యమ్మహాంబలు నంతంత నెదుర్కొవంగ నతఁడున్ బంధుత్వ ధారేయతన్. హరి. ఉ. 2. 71.

4 క్రమము

సీ లలిఁ జకోరఁబుల తలఁపులు గంపింపఁ జక్ర వాకఁబులు నంతసింప. విక్ర. 2. 107.

కం. లలి వలరఁ గొమ్ముగ లమువ, త్రిలిసద్ద్విజరాజ సంగతిఁ దగి సువర్ణో.జ్జ్వలమై సుమవాటి మతిన్, దలరి పురము కోట తోఁట తనరు ఘనశ్రీన్. కవిజ. 1. 42.

కం. లలిఁ జాలింతతనంబులఁ, దలరెడు నమ్ముద్దు నేలదాలుపునవలా, తలమానికముల కటు లె, న్నెల తేప్పడఁ దొమ్మిదియును నిండారుటయున్. అచ్చ. రా. బాల. 33.

5 విలాసము.

సీ. పలుహేఁడులకు మూడు బలియించి పొలి యించి లలిఁ గెరు వంటవలంతి నదిఱొ

గీ యిచ్చెలందుక కని తవయాడుచేడె, లంద ఱును దెండముల నుబ్బియాడుకొనంగ. నీలా 1. 52.

సీ .... విలాస మొప్పచుండు, నవ్యయమై యేతదర్థంబునందును లలి యన పొకశబ్ద మలరుచుండు అం. భా. 139.

6. వాక్యాలంకారము.

సీ. పద్మరాగవిభూషణ ప్రతతి మాఱు, లలి వశోకలతాప్రవాళములు దాల్చి ..
హర. 3. 68.

కం. లలిగంగాస్నానంబునఁ, దొలఁగంగలపాతకము చతుర్దశభువనంబులు గూడిచేయఁ జాలవు కొలఁదిఱొ గంగాశిశయము గుణరత్ననిధీ జాహ్నవి. 3. 72.

సీ. లలిఁ దొక్కుఁబల్కులు పలుకనేర్చినవాఁడె వరికించి సత్యంబు పలుకనేర్చె.

7. అశ్వశిక్షాభేదము.

సీ. లలి గూర్చి లలి దేర్చి లాఁగించి ...
వి. శకుం. 112.

లలిత. సం. వి. ఆ స్త్రీ. 1. అఁదుది, స్త్రీ. 2. కాముకురాలు, కామాతురత గల స్త్రీ. 3. కస్తూరి. 4. దుర్గావతారభేదము. 5. ఛందోభేదము. 6. (సంగీ.) ఒకానొక రాగము.

లలితపదబంధనము. సం. వి. అ. న. 1. సొగసైన పదముల గూర్పుట. 2. మనోహరమైన పదములు గల కావ్యము.

లలితపదము. సం. విశే. (అ. ఆ అ) సొగసైన పదములు గలది. 1. సొగసుగా రచింపఁబడినది. 2 శృంగారరస సంబంధమైన పదములుగలది.

లలితప్రహారము. సం. వి. అ పుం. మెల్లఁదిగా గాలివీచుట.

లలితము సం. విశే. (అ. ఆ అ) 1. క్రీడాశీలము, ఆటలాడునది, సయ్యాటలాడునది. 2 మనోహరమైనది, అందమైనది, సొగసైనది. 3. ఉల్లాసకరమైనది, సంతోషకరమైనది 4. మంచిది. 5. కోరఁబడినది, ఈప్సితమైనది. 6. మృదువైనది. సుకుమారమైనది. 7. వణఁకెడునది, కంపముగలది. వి. అ. పుం. సంగీతమున స్వరభేదము. న. 1 ఆట, సయ్యాట కేళి. 2. శృంగారవినోదము, గమనము యొక్క సొగసు, సుకుమారతచేత నగు వంగవిన్యాసరూపమైన స్త్రీ యొక్క శృంగారచేష్ట. 3. అందము, సొగసు, మనోహరత. 4. స్వాభావిక కృత్యము. 5. నిష్కాపట్యము, అమాయికత్వము.

లలితలలితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి యందమైనది, అత్యంతసుందరమైనది.

లలితలులితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దుర్బలమైనదియైనను మనోహరమైనది.

లలితాపంచమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆశ్వీన శుక్ల పంచమి.

లలితాభినయము. సం. విశే. (అ. ఆ అ.) సొగసైన యభినయము గలది.

లలితార్థము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) అందమైన లేక శృంగారసంబంధమైన యర్థము గలది.

లలితాసప్తమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భాద్రపద శుక్లపంచమి.

లలితుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కామాతురత గలవాఁడు; విషయాసక్తుఁడైనవాఁడు. భోగములయం దాసక్తి గలవాఁడు.

లవంగకము. సం. వి అ న లవంగము.

లవంగకలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ లవంగపు మొగ్గ.

లవంగము. సం. వి. అ పుం. లవంగచెట్టు న. లవంగములు.

లవణ. సం. వి ఆ. స్త్రీ లావణ్యము, అందము, సౌందర్యము.

లవణక్షారము. సం. వి. అ న ఒకదినుసు ఉప్పు.

లవణజము సం. వి. అ న సముద్రపు టుప్పు.

లవణజలము. సం. వి అ పుం. సముద్రము

లవణజలోద్భవము. సం. వి. అ. పుం పురుగులపై చిప్ప, గుల్ల.

లవణము. సం విశే. (అ. ఆ అ.) 1. ఉప్పుగా నున్నది. 2. మనోహరమైనది, అందమైనది. వి. అ. పుం. 1. ఉప్పన, (లవణరసము) 2. ఉప్పునీటి సముద్రము. 3. ఒక నరకము. న. 1. ఉప్పు. సముద్రలవణము. 2. కృత్రిమముగాఁ జేయఁబడిన యుప్పు, చేయఁబడినక్షీయుప్పు.

లవణమేహము. సం. వి. అ. పుం. మూత్రరోగ భేదము.

లవణసముద్రము. సం. వి. అ. పుం. ఉప్పునీటి సముద్రము, సముద్రము.

లవణాంతకుఁడు. సం. వి. అ పుం. శత్రుఘ్నుఁడు.

లవణాంభస్సు సం. వి. స్. పుం. (ఉప్పునీరు గలది.) సముద్రము, వ. ఉప్పునీరు.

లవణాకరము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఉప్పుగని. 2. ఉప్పునీటిస్థానము, సముద్రము. 3. సౌందర్యనిధి.

లవణాలయము. సం. వి. అ. పుం. సముద్రము.

లవణి. వి. 1. పాకము, ద్రావఁడు.

వ. ... లోకమాతచేతి లవణి పెట్లచేతం జెల్లాచెదరగు పసిఁడిచిప్పల జోళ్లతోన గులగులలైన శరీరంబులతోడ ...

వరాహ. 11. 105.

2 విరుపు

సీ. ఐణేయమైన యొడ్డాణంబు లవణిచే నక్క
 ళించిన పొట్ట మక్కళించి ...

మనుచ 1 59.

లవణిమ సం. వి. న్. పుం. 1. లవణత, ఉప్పతనము 2. సౌందర్యము. అందము, సొగసు.

లవణుఁడు. సం. వి అ. పుం మధువను రాక్షసుని కుమారుఁడగు నొకానొక రాక్షసుఁడు ఇతఁడు శత్రుఘ్నునిచేఁ జంపఁబడినవాఁడు.

లవణోత్తమము. సం. వి. అ. పుం 1. జాతియుప్పు, గనియుప్పు. 2. పెట్లుప్పు, సురేకారము.

లవణోదము. సం. వి అ పుం. 1 సముద్రము. 2 ఉప్పునీటి సముద్రము.

లవనము. సం. వి. అ. న. వరి, మొ॥ కొడవలితోఁ గోయుట. 2. కొడవలి, కొడవలి వంటి కోఁతకత్తి.

లవము. సం. వి. అ పుం. 1. కోఁత, కొడవలితోఁ గోయుట. 2. (వరి) కోయుట.

లవలవ[1]. విశే. ఛేదిల్లినది, బ్రద్దలయినది.

ద్వి. పటువజ్ర నిష్ఠుర పాదఘట్టనల, లవలవయై కుతలంబు గ్రక్కదల.

ద్వి హరిశ్చ. పూ. 2067.

లవలవ[2]. వి. కదలుటయందలి ధ్వన్యనుకరణము.

చం లవలవఁ జున్నుఁ దోయి గదలన్ దొలుకారు మెఱుంగుఁదీఁగెలం, గవగవ నవ్వుడాలు తెలికన్నులమించులు చౌకళింపఁగా, నవనవ యౌవనంబు గల నాటి భవత్పురుషాయితోద్ధతుల్, శివశివ యెన్నిభంగులను జిత్తములో మఱువంగవచ్చునే

క్రీడా 1. 217.

లవలి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకానొక తీఁగ.

లవలేశము. సం. వి. అ. పుం. అత్యంతాల్పాంశము.

మ అవతంసీకృతశాతమన్యుపదయుగ్దై దుర్జయ జ్యాత్మవధూ, ధన్యుఁ దర్పింగ నధూర్తకీర్తిసపమా ధావళ్యముల్ మట్టుకొన్న విహారంబులు చూపఁగా వెలచి శీనాలైన చందంబునన్, లవలేశంబును లేకపోయెను మహాయెల్లెన్ సుంచుసంచారముల్. పరాహ. 3. 70.

లవాతము. సం. వి. అ. పుం. కొడవలి, కోఁతపనిముట్టు. 2 కోఁత, కొడవలితోఁ గోయుట

లవాజిమా. గ్రామసేవకుల జీతములకై తీసికొనఁబడు కొద్ది పన్ను. (శ ర.)

లవాణకము. సం. వి. అ పుం. కొడవలి, కొడవలివంటి కోఁతపనిముట్టు.

లవి. సం. విశే. (ఇ) వాఁడిగలది వి. ఇ పుం. లవిత్రము, కొడవలి (ఆ. ని.)

లవించు. సం. స. క్రి. కోయు.

లవిటి[1] **(టీ).** వి. 1. పక్షిపుచ్ఛము.

సీ. లావు లవిటి నా వలరుఁ పక్షిపుచ్ఛాఖ్య ...

ఆ. భా. 2. 99.

వ. ... కిలకొట్టుచు ఱెక్కలార్చుచు లవిటీలఁ ద్రిప్పుచు బింఛములు సేయుచుఁ దలలాడింపుచుఁ గటుకుకటుక్కునఁ బల్లుపోఁక బిరబిరఁ జుట్టుకొని ... ప్రబంధ. 7. 88.

సీ. బూరుగకాయలోల్ బోరలు లవిటీల కొవకత్తెరలకట్లు కొంగిగోళ్లు. ప్రబంధ. 1. 30.

2. గుఱ్ఱపుతోఁక.

సీ. కంఠ మనంగను స్కంధంబు దగుఁ దోఁక లవిటి నాఁగను బుచ్ఛము విలసిల్లు.

ఆం భా. 2. 197.

లవిటి[2]. విశే. బధిరుఁడు. చెవిటివాఁడు.

సీ. . లవిటి, గీ. చెవిటి యనఁగను బధిరుఁడు చెలఁగు ... ఆం. భా. 2. 120.

లవిత్రము. సం వి. అ న. కోఁతపనిముట్టు, కొడవలి.

లవుడి = లవుణి. వి. ఆయుధవిశేషము.

కం. ఆచక్రము హతమైన ని,లాచక్రముమీఁది కుటికి లవుఁడు లవుడి జాహాచటులవిభ్రమ భ్రమ,రిచండిమరేఖ సంతరించుచు విసరన్.
జై. శా. 6. 173.

లవుణి = లవుడి వి. ఆయుధవిశేషము.

ద్వి. తోమరంబులువేసి ద్రుంచు మావుతులు, లవుణి సారించి వల్లమును గుజ్జమును, రవుతును జడియ బోరవ మోచువారు ...
ద్వి. భాగ. 4 71.

లశునపటలము. సం. వి. అ. పుం. రత్నదోషము.

వ. పాలుపైఁబూసిన లీలనుండెడుడాలు లశునపటలమని లక్ష్మి తెలుచు. రత్నపరీక్ష. 15.

లశునము. సం. వి. అ. పుం. న. వెల్లుల్లి. (వ్య. వి.).

లషితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) ఈప్సితమయినది, కోరఁబడినది.

లష్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటుఁడు, నర్తకుఁడు, నృత్యముచేయువాఁడు.

లస. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. కుంకుమపువ్వు. 2. పసుపు.

లసకము. సం. వి. అ. పుం. 1. నృత్యము. 2. నెమలి. 3. కౌఁగలించుకొనుట. న. మేడమీఁది గది. విశ. 1. లాస్యముచేయునది, ఆటాడునది. 2. ఇటునటు కదలునది.

లసిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఉమ్మి; నోటిలో నుండెడి యుమ్మినీరు.

లసితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) 1. ఆటలాడినది, క్రీడాశీలమైనది. 2. కనుపడినది, రూపము దాల్చినది. 3. అవతరించినది, దుమికినది, దిగినది.

లసీక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. చొంగ, ఉమ్మినీరు, లాల. 2. రసి, చీము. 3. చెఱకురసము, చెఱకునీరు. 4. మేదస్సు.

లసుకు. స. క్రి. నశింపఁజేయు.

చం. లసికిరిబోదు లగ్గలిక లగ్గలకెక్కినఁ గుత పంక్తులన్, వసుమతిఁ గూల్చియున్ గదల వైచియుఁ గత్తుల వ్రక్కలించియున్, వసుల వధించియున్ మునలవర్గములంబిడమోది వాలుకల్, మసలక వేసి వంచియును మందుల తిత్తులు గాల్చివైచియున్. రా. వి. 5. 31.

లస్తకము. సం. వి. అ. పుం. ధమర్మధ్యమ్ము. పిడికట్టు, విల్లుపట్టుకొనెడిచోటు.

లస్తకి. సం. వి. న్. పుం. విల్లు, ధనుస్సు.

లస్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) 1. కౌఁగిలింపఁబడినది. 2. ప్రవీణతగలది, నేర్పుగలది.

లస్తరి వి. వస్త్రవిశేషము.

సీ. .... బందరుచీటి లస్తరిలు. హంస. 5. 350.

లహరి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. అల, తరంగము. పెద్దయల. ఉదా: ఆనందలహరి, కరుణాలహరి, సుధాలహరి మొ॥

లా

లా సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పుచ్చుకొనుట, ఆదానము. 2. ఇచ్చుట, దానము.

లాంగడము. విశ. వికాలము.

వ. ... పంజరమ్ముల రంజిల్లు క్రౌంజిలుకల జిలిబిలి పలుకులఁ బొలుపగు లాంగడపు జంటు బవంతి ... ఇఁదు. 1. 17.

లాంగలగ్రహుఁడు సం. వి. అ. పుం. కర్షకుఁడు. దున్నెడువాఁడు, సేద్యగాఁడు.

లాంగలదండము. సం. వి. అ. పుం. నాఁగలి కఱ్ఱ, ఏఁడికోల.

లాంగలధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నాఁగలి చిహ్నము టెక్కెముగఁగలవాఁడు, బలరాముఁడు.

లాంగలపద్ధతి. సం. వి ఇ. స్త్రీ. నాఁగటిచాలు.

లాంగలఫాలము. సం. వి. అ. పుం. నాఁగేటి కఱ్ఱు నాఁగటిదుంపయం దమర్చెడి యినుపపాళము

లాంగలము. సం. వి. అ. న. 1. నాఁగలి 2 నాఁగలివలె నేర్పఱిచిన దూలము, 3. తాటిచెట్టు. 4. లింగము, మగగుఱి. 5 ఒకజాతి పుష్పము, (శ ని.) 6. చంద్రునియొక్క యొక విధమగు రూపము. 7 ఇంటిదూలము, గృహదారు విశేషము (మే. ని).

లాంగలి. సం. వి. న్. పుం. 1. బలరాముఁడు. 2. కొబ్బరిచెట్టు 3. పాము. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. కొబ్బరిచెట్టు. 2 తరిగొట్టుచెట్టు. 3. నీరుపిప్పలి.

లాంగలికము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ) లాంగల సంబంధి, నాఁగలికి సంబంధించినది.

వి అ పుం. ఒకవిధమగు విషము.

లాంగలికి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. విషలాంగల, ఒక జాతిచెట్టు.

లాంగలీష. సం. వి. అ స్త్రీ. నాఁగేటికఱ్ఱ, ఏఁడికోల.

లాంగులము. సం. వి. అ. న. 1. తోఁక. 2. లింగము, మగగుఱి.

లాంగూలము. సం. వి. అ. న. 1. తోఁక. 2 లింగము, మగగుఱి (మే. ని.). 3. ధాన్యపుఁగొట్టు. పుం. అభినయహస్తవిశేషము. (ఉఁగరముప్రేలిని వంచి చిటికెనప్రేలిని పైకెత్తి, కడమ మూఁడుప్రేళ్లను ఊర్ధ్వాకారముగా త్రేతాగ్నులవలె పట్టునది) (శ. ర).

లాంగూలి. సం. వి. న్. పుం. క్రోఁతి, వానరము.

లాంగూలిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్న (వ్యా. ని.).

లాంఛనము. సం. వి. అ. న. 1. గుఱుతు, నైసర్గికచిహ్నము. 2. కలంకము, మచ్చ, అప్రతిష్ఠాచిహ్నము. 3. చంద్రునికలంకము. 4 పేరు, సంజ్ఞ. 5. హద్దుఱాయి, పొలిమేర ఱాయి.

లాంఛితము. సం. విశే. (అ. ఆ అ.) గుర్తుపెట్టఁబడినది, ఛిన్నముగాఁ జెప్పఁబడినది, గుణవిశేషముఁతో జెప్పఁబడినది. 2. పేర్కొనఁబడినది, పేరుపెట్టఁబడినది, పిలువఁబడినది. 3. అలంకరింపఁబడినది 4 అమర్పఁబడినది, సిద్ధపఱుపఁబడినది.

లాంఠిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ కులట, వ్యభిచారిణియగు స్త్రీ.

లాంపట్యము. సం. వి. అ న. లంపటత్వము. 1 అత్యాసక్తత. 2. కాముకత్వము.

లాఁక. వి. వఱియాఁక. (శ. ర.)

జ : లాఁకకట్టు.

లాఁకకట్టు. వి. (లాఁక + కట్టు) విఱిచికట్టిన పెడచేతులకట్టు (శ. ర.).

లాఁగ. వి. 1. గుహ.

సీ. .. నిడుదలైన, లాంగూలముల నొప్పి లాఁగలవెలువడ్డ కంఠీరవంబుల కరణి వెలిఁగి. భా. రా. యు. 350.

2. రంధ్రము, బొఱియ, కన్నము.

క. లాఁగలు పెక్కులు లోపల, బాగై తమ ముట్టవపుడ పట్టువడక లో, డాఁగి చని వెలికి వెలువడి, పోఁగను మఱుగలుగువట్టి బొక్కమెదిరికిన్. కేయూర. 4. 115.

సీ. లాఁగలఁ బుట్టల లోఁగిన శిఖల భుజంగముకులములఁ మ్రింగికొనుచు, వెగడొంది యఱచుచు నెగయు బల్పులుఁగులఁ బొగ నూర్ధ్వకీలలఁ బొదివికొనుచు... అశ్వ. 2. 151.

సీ. కెడసిన గరిసెల క్రింద లాఁగలఁ గ్రుస్సియదువకాఁపురముండు నాఖుతతుల. ఆము. 6. 13.

జ : లాఁగడాఁగుడు, లాఁగలి.

లాఁగడాఁగుడు. వి. (లాఁగ + డాఁగుడు.) బిలేశయము. పాము.

సీ. లాఁగడాఁగుడు జాఁగ ప్రోఁగు లిడెడు ప్రోడకోలలు దొసంగులు దొలఁచు మేటి ... అచ్చ. రా. బాల. 8.

లాఁగరి వి. (లాఁగ + అరి^{3}) శ్రోత్రము, చెవి. (శ. ర., బ్రౌ.)

లాఁగించు. అ. క్రి. (√లాఁగు) 1. లంఘించు ఉత్పతనమగు.

ద్వి. మేదిని చలియింప మెట్టిన ధూళి, మేదురగతి నెక్కి మిన్నందుకొనఁగ, లాఘవ మెసఁగఁగ లాఁగించుగతుల, మేఘముల్ చెదరంగ మేటి యగ్గలిక, దిగ్గజంబులు మ్రొగ్గ ... రం. రా. ఉ. 46 పు. 12 పం.

సీ. సుడిగాలి తిరిగెడు పడువున వడిఁజుట్టుకొంచు వైశాన లాఁగించి వ్రేయు. ప్రబంధ. 86.

2. అత్యతిక్రమ చేయు.

సీ. లలిగూర్చి లలి దేర్చి లాఁగించి కుండాలముల నోజ పట్టించి ఖలువు దెచ్చి. పి. శకుం. 1. 112.

స. క్రి. అతిక్రమించుట.

ఉ. ప్రాఁగెంపురాల సంపద, లాఁగించు మిటారి గముల లలితాధరముల్. సమీర. 1. 94.

లాఁగు. వి. (సం. లంఘః.) 1. లంఘనము.

గీ. జెట్టితండంబుతోడఁ జేపట్టి హొంత, కారి విఱిచిన యట్టు లగ్గలిక విఱుతు, లాఁగు వేగంబు మెఱఁగి బలంబు వెఱసి, మల్లుతనమున మెప్పింతు మనుజవిభుని. కాం. విరా. 1. 81.

2. నాట్యవిశేషము.

ఉ. దేశిపథంబు పట్టణము దివ్యకళాసియు. గోల చారకై, లాసకి పేఁణివిధము లాఁగులు ఉక్కణి చిందు కొల్వణుల్, పాసలుకోపుఁ జూపులును .. శ్రీరంగమా. 4. 182.

గీ. లాఁగు మైసినయుఁ ఉల్లటియు కత్తెయు బెళుకు విలసిల్లు ఉక్కణివిధ మొకర్తు ... ఉ. రా. 6. 199.

3. మొగ్గ

సీ. గొప్పలై మిన్నందు చప్పరాలెక్కి లాఁగులు వైచుచోఁ జంద్రునకలనఁగ......గీ......అలరు బోండ్లు, విపుల భరతకళాశాస్త్రనిపుణలై వి విరుదు పాత్రలు గలరు తత్పురమునందు. విజ. వి. 1. 15.

4. మల్లబంధవిశేషము.

వ. ... కిల్లియు బలిబడుటయు రొండివేటును పణంబును కర్నాతును ఖారంబును బొంగ ణయు పెట్లాగుడు రూణింపును సరిబిత్త రంబును లాఁగును వింటాలంబును .. ప్రబంధ 78.

వ. ... కక్కకోక్కన ... సరిబిత్తరంబును లాఁగును ... నృసింహంబును నాదియగు ముప్పదిరెండు విన్నాణంబుల నాణెంబు పరీక్షించి ... హంస. 1. 206

వ. ... సరిబిత్తరంబును లాఁగును వింటాణం బును ... అను విన్నాణంబులు విశదపఱచి, మల్లుపు. 69.

5. చల్లడము, సగముతొడవఱకుఁ దొడిగికొనెడు గుడిగి.

చం. వలిపపుసాలు వింతవలెవాటులు లాగులు రావిరేకులుం, గలిగిన గుజ్జరూపములు ... సారంగ. 1. 116.

జ : లాఁగించు, లాఁగుపడు

లాఁచు. అ. క్రి. 1. పొంచు.

సీ. లాఁచి పాంథులమీఁద లావణివేసిన గొల్లరు విల్తుని సకుటరిగె యనఁగ. సపలీ. . 77.

ఉ. చూచినయంతలోఁ దనకుఁ జొప్పడ పాఁక వధిజ్యసన్యాసై, లాఁచిన మన్మథుండు కర లాఘవ మొప్పని శాతసప్త నారాచ రం పరల్ పఱపి వ్రయ్యలుచేసెఁ జకీయ శీలమున్, ... వైజ. . 3,6.

ద్వి. రాజకూఁతను గొని సవ్వగాకుండ, దాఁచిన సీమూలధనమెల్లఁ బెట్టి, గోఁచిగాఁడై దాఁగొనుచు నేతెంచి, లాఁచియున్నాఁడు నీలా గొత్తి చూడ. ద్వి. హరిశ్చ ఉ. 1056 పం.

2. కవియు

సీ. తనబిడ్డఁ దెలిసిడ్డ దమజు మ్రింగఁగ నుర్వి లాఁచెనోయని తోఁచె లంకమీఁద .. ... గీ. నవపతా కాలతా కావనస్ఫూర్తి, రాగముని జాగరాగంబు రతచమూన ముద్రశైవాల మును రామభద్ర నికట, ధూపధూమంబు నైనట్టు దుమ్మురేఁగి. రామా 7. 272.

గీ గబ్బిబెబ్బులి డాకల ద్రొబ్బి విరియఁ. బ్రమి రూపార్పకున్న నీబంటఁగాను,లాఁచి గవిఁజొచ్చి యచ్ఛభల్లముల గములు. బడలు వాపకయున్న నీబంటఁగాను

వేం. పంచ. 2. 194.

(పందివేఁట.) గీ లాఁచితప్పిన జాగిలము గొట్టు కొట్టునఁ గూడిన పిడఁగూళ్ళెఁ గొమ్ముగ్రు లాడు కకు 4. 77.

3 పెనఁగులాడు

గీ. కాంత పద మొంది యట యూరు గ్రమ్మి లాఁచి, మధ్యమ నెనసి పయోధరశిఖరిదుర్గ, సంగతికి లాఁచు నృపదృష్టి చక్రశాస నోన్నతస్థాన మపుడుగా యొదవుఁ దవకు. వసు. 2 65.

4. ప్రియపడు

గీ తెలివ లిటు నీరువోయు ప్రదిరియ చేరి యున్నలఁ గొలఁకి పిచ్చుగుంపై యనంగుఁ, దనుపగొనఁజొన్నెఁ గల్లగట్టమర వారి, పథ్వగలు లాఁచి యిడు విడియముల పేగ

అము 2. 68.

జ లాఁచేకొను, లాఁపరా, లాఁపు.

లాఁచేకొను. అ. క్రి (లాఁచు + కొను.) (స్వార్థమున) పాఁచే

వ మఱియు ప్రమత్తులై యధీరులగు వరుల గుఱుదు వృంతంబుచందంబున నొదిగి లాఁచుకొనియుండ చేష్టింపుగాని ధీరులైనవారికిఁ గలిపలన భయంబులేదు. భాగ. 1 445.

లాఁత వి. (√లాయు) ఉద్రేకము. (చూ. లాఁతసేయు.)

లాఁతసేయు అ. క్రి. (లాఁత + చేయు) లాయు, ఉద్రేకించు.

వ. .. కరాళింపక లాఁతసేయక ... గంగా తరంగంబుల తెలుఁగు దాల్పు వారువంబు లను ... ఉ హరి 4 218.

లాఁతి న. అన్యము, అన్యుఁడు, రెలు.

కం. అది లాఁతియిల్లె నిమఁ దమ, హృదయంబుల నెవ్వరేని యెఱుఁగరె ...

భార. విరా. 2. 99.

విణ అన్యుఁడు.

సీ. జ్ఞాతి ద్రోవనివాఁడు లాఁతి బోషించునే యిలుగొన్న దొర మాన్య మిచ్చువాఁడె.

రామలిం 101.

వి. అన్యుఁడు, ఇతరుఁడు

ఉ బంధుతలపోఁతలు లేఁతలు నుమ్ము నిమ్మెయిన్, లాఁతులఁగాఁ దలఁపకు వలంపకు చాల నలంగియుండగన్.

ఉ. హరి 4. 98.

చం. అదితి మొఱంగి కుండలము లావరికుండు హరించె వాని నేఁ, గదవములోనఁ ద్రుంచి యవి గైకొని దాఁచితి నాఁటనుండియుం, బదిలముగాఁగ నన్నడుగఁ బంపని కారణ మేమి లాఁతినే, యిదె చనుదెంచి యిత్తు వనుమీ శతమన్యునితోడ సంయమీ

పారి. 2. 28.

జ : లాఁతివాఁడు

లాఁతివాఁడు న (లాఁతి + వాఁడు) అన్యుఁడు.

ఉ స్వైరవిహారధీరలగు పౌరసతీచన లున్న చోటికిన్, బోరువ లాఁతివారు చొరఁ బోయినచో రసభంగము ... వసు. 2. 55.

లాఁతు. విణ మిక్కిలి, అధికము.

చం. కొడుకులు కూఁతులుం గలిగి కూడును కూఁడియుఁ ద్రవ్య తండమై, విడిముడి లాఁతుగాఁగలిగి వెండియుఁ బైఁడియు నిండ్ల లోపలన్, దడఁబడ ... క్రీడా. 256.

లాఁపరా(యి). వి. (లాఁపు + రాయి) జలద్వార ముఖమునఁ దృణాదికము చొరకుండ నమర్చి యుంచెడు గండ్లరాయి.

వ. ... గుడిలాఁపరాతూపరాణికడ నిలిచి ...
అము 6. 10.

సీ. తూపరాణపుటమ్ము తూమొప్పరము జల దారియం చనఁగను దనరుమ జల. గీ. నిర్గమము తమ్ముఖంబున నీటితోడ, నచ్చుతృణములఁ జొరనీనిక్షేపలక పేరు, లాఁపరా యంచుజనులు పల్కఁగను వెలయు.
ఆం. శా. 1. 154.

లాఁపు. వి. (√లాఁచే) లాఁచుట.

లాక. వి. 1. అంకురము.

ద్వి. అకంజబాణు మోహనపుష్పశాఖ, లాకయో హేమకళలాకయో యనఁగ, ...
అ. మ. క. 4. 183 పొ. 24 పం.

ద్వి. మత్తచకోరాళి మరువంపులాక, క్రొత్త ముత్యపుబొమ్మ ...
వవ. 2. 57 పొ. 22 పం.

ద్వి. ఒక్కమైవడిలాక లొత్తి తలిర్చి, పక్కొమ్ము లిడి పారుపడి చెట్టుగట్టి, ...
ద్వి. పరమ. 4. 266 పొ. 3 పం.

2. వడుగుతం దక్కడక్కడ చొప్పించెడు వెదురుబద్ద.

సీ. తారంపుఁబడుగులఁ గండెలకప్పెర గోలము లాకలు నీలికడవ, ... హంస. 2. 12.

3. పక్షియాఁక (శ. ర., బ్రౌ.).

4. ఱెక్క, భుజము. (చూ. లాకకట్టు.)

ఇ : లాకకట్టు, లాకలొత్తు.

లాకకట్టు. వి. (లాక + కట్టు) వెనుకకు చేతులు విఱిచికట్టుట.

గీ. వెనుక మోచేతులను గట్టిపెట్టి టొప్పు లాక కట్టు లనంగఁ గైలాసవాసి.
ఆం. శా. 3. 33.

లాకలొత్తు. అ. క్రి. (లాకలు + ఒత్తు) దట్టముగాఁ గలుగు, దట్టముగా నంకురించు.

సీ. ఒత్తెం జరణము లటు దళు, కొత్తెం దమి మునికి లాకలొత్తెం బులకల్, చిత్తజుఁడు వింటఁ దూపున్, ఇత్తాయతపఱిచి చిత్త ఉల్లగ నేసెన్.
విప్ర. 3. 86.

లాకి. వి. ఎఱుపురంగుగల వస్త్రవిశేషము.

(లాఖ = ఎఱుపురంగు. మి. బ్రౌ.)

రగడ నరిసేయరాని హంసావళులు లాకీలు, మాదళంబులు వెన్నమణుగులు మునజ్జీలు.
హంస. 6. 356.

లాకుటికుఁడు. సం. విణ. (అ ఈ. అ) దుడ్డుఃత్తియాయుధముగాఁ గలవాఁడు.

వి. అ పుం. కావలివాఁడు.

లాక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. ఒకవిధమైన యెఱుపురంగు వస్తువు, లత్తుక, అలక్తము, 2. ఎఱ్ఱరంగునిచ్చెడు పురుగు, ఆరుద్రపురుగు, ఇంద్రగోపము (ఆ. నిఁ.).

లాక్షకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సీత (విల్యమ్సు).

లాక్షణికము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ.) 1. నైసర్గికమైనది, స్వాభావికమైనది. 2. లక్షణార్థముఁ గలది (వాచకవ్యంజకభిన్నమగు పదము). 3. మాటిగా నర్థముదెలుపక అలంకారరూపముగాఁదెలుపునది. 4. అముఖ్యము, అప్రధానము. 5 పారిభాషికము, పరిభాషగా నేర్పఱుపఁబడినది. వి. అ. పుం. పారిభాషిక శబ్దము.

లాక్షణికుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) లక్షణజ్ఞుఁడు ; సంజ్ఞలను సాముద్రికచిహ్నములను ఎఱింగినవాఁడు

లాక్షణ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. శుభాశుభసూచకములైన లక్షణములుకలది. 2. శుభాశుభములను సూచనచేయునది.

లాక్షణ్యుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) లక్షణములు (శుభాశుభసూచక లక్షణములు) తెలిసిన వాఁడు.

లాక్షాతరువు సం. వి. ఉ. పుం. వృక్షవిశేషము. లాక్ష ఉత్పత్తి చేయుచెట్టు, రంజనద్రవ్యము నిచ్చెడు చెట్టు. (వృ. వి).

లాక్షాప్రసాదము. సం. వి. అ. పుం. రక్తలోధ్రవృక్షము. ఎఱ్ఱలొద్దుగుచెట్టు (వృ. వి.).

లాక్షాప్రసాధనము సం. వి. అ. పుం. రక్తలోధ్రవృక్షము. ఎఱ్ఱలొద్దుగు చెట్టు.

లాక్షారక్తము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) లత్తుకతో రంగువేయఁబడినది.

లాక్షారసము. సం. వి. అ. పుం. లత్తుక. అలక్తకద్రవము

లాక్షికము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ) 1 లత్తుకసంబంధమైనది 2. లత్తుకతోఁ జేసినది. 3. లత్తుకతో రంగువేయఁబడినది. 4 లక్షసంఖ్యకు సంబంధించినది

లాగనృత్తము. సం. వి. అ. న. ఒక విధమగు నాట్యము (విల్సను).

లాగము. వి. (సం. లాఘవమ్) 1 లాఘవము, తేలిక.

ద్వి. గగనయాంత్రికుఁడు లాగవుఁబంతి డాఁచు, పగిది భానుఁడు గ్రుంకెఁ బశ్చిమాంబుధిని.
ద్వి. పరమ. 4 290 పా.

జ : లాగి.

2. నేర్పు, సులువుగఁ బనిసేయు తెలివి

కం. తేగురుఁ గోరాడిన మద, నాగంబులరీతి మార్గణవ్రణజాస్ర, గ్రాగములఁ దొప్పదోఁగియు, లాగమునకుఁ జొచ్చి యచ్చేలంబునఁ బెనఁగన్.
జై. భా. 7. 167.

లాగి. విశే. (లాగము + ఇ[3]) 1. చులుకనిది, లఘువు

సీ. సిగకు సందక వెక్క జీరాడుమరులతో లాగియౌ మట్టికుళ్ళాయి దవర.
దశా. 7 (1) 27.

గీ. వజీరీమదంబు వజీరు వశోచిత లాగియౌ లోని కుళ్ళాయి పెట్టి.
వాల్మీకి. 1. 19.

2. మలభము.

చం. నరనవయామభావమునఁ జక్కని చక్కెర బొమ్మలాగిగా, దొరకెనటంచు నమ్మితిని ...
శశాం. 4. 58.

లాగించు స. క్రి (√లాగు[1]) 1 లాగికొనిపోవు, కొంపోవు

దండకము ..... పతంగేంద్రుఁ డుత్తుంగరోషంబు వాఁగన్ భుజంగంబు లాగించుభంగిన్...
దశా. 4. 282.

2 అపహరించు, దొంగిలించు.

కం .. తానొకనాఁ, డు మ కెట్టికొని మెలఁగని, యనువైన సమంతపాన కలది లాగించెన్
పారంగ 3. 135.

ద్వి ఓరి! సజ్జనమాడ్కి – నువ్వాఁడ విప్పు, దేరిని లాగించి తీ పైఁడిగిన్నె, గడుస నీ కేటు వంటి కసుమాయగలదా ...
ద్వి. పరమ. 4. 329 పా. 11 పం.

3. పెలుకఁజేయు; ఆకర్షింపఁజేయు.

వ ... తరంగిణీ సంగతంబైన రోహణాచల శృంగంబు దాగు లాగించుచు ...
భాగ. 10. పూ 1082.

వ. .. ప్రచండంబగు వాని పిచండంబు లాగించి.
భాగ. 10. పూ. 1344.

లాగు[1]. స. క్రి ఆకర్షించు, హరించు.

గీ. సాహసపు వల్లుఁ డదరి యుత్సాహశీల సతతమును లాగు ఖురశికాస్తంభ మనఁగ.
చంద్రా. 1. 10.

కం. అవింటితోన యాతని, లావుమ నెఱతనము తేజ లాగకొని కడున్, దేవదలిర్పఁగ నెక్కిడి, వేవేగ ఒకోరి ఖూని ప్రేయఁ దొడఁగినన్.
అచ్చ. రా. బాల. 208.

విశే. 1. సమ్మతము, ఇష్టము. (వి.సమ్మతి.శ.ర.)

సీ. తనకు లాగైన నెత్తంబు గైకొని పన్ని పాసిక
దాళించి పాచెటింగి. ఉ. హరి. 3. 120.

గీ. సారెమోపును బోరలును జదరమైన, నెటిఁగి
లాగైనఁ గైకొని యుంచుకఁత, పొసఁగ
కుండిన రుక్మిణి బొంకుబొంక, శౌరిఁ బలు
మఱు గెలిచె వానత్యభామ.
ఉ. హరి. 3. 128.

2. బాగైనది.

సీ. పాళినగరిలోని పాత్రలు లాగెత్తు మేలి
వజ్రపులాగు మెడ యనఁగ.
రఘునా. 4 12.

వి 1. సొత్తు, సొమ్ము.

ద్వి. సూర్యుండు ధరియించి సుమతి భజించి,
సూర్యత్వమది తనసొమ్ముగాఁ బడసె, లక్ష్మీ
శిరంబున లిలిఁ దాల్చి కొల్చి, లక్ష్మీత్వ
మది తన లాగుగాఁ బడసె.
పండితా. దీక్షా. 19. పా.

2. భక్ష్యవిశేషము.

వ. ... అప్పములు వెన్నప్పములు సుకియ లమృత
కలశంబులు లాగులు చక్కెర బురు లుక్కె
ఱలు .... ప్రబంధ. 112.

3. విధము.

సీ. అమృతాంధసుల నొల్లనను మానవియుఁ
గల్గె నీలాగు గంటిమే కాలగతుల.
నైష. 4. 74.

ఉ. ఆ గొరవంకవంకఁ గమలాతన నెయ్యమింపుఁ,
జూడ్కి చూచి యే,లాగున నీకు నీబహుళ్ళా
కుశలత్వము సంభవించె... విక్ర. 7. 49.

శా. ... ము,న్నీలా గర్భకుఁ జూడనంచు నిటమీ
దెట్లంచుఁ జింతించుచున్.
భాగ. 10. 2 71.

4. మర్యాద

ద్వి. బొజంతి వెండియు నిది పొలుపుగా దనుచుఁ,
బలికినవానిన పనిచినఁజూచి, లిలన వెండియు
నిది లాగు గాదేల, వలుమాఱుఁ జనుదేర
వలదు పొమ్మనెనుచు.
పండితా. పురా. 113. పా.

5 ఒప్పు బాగు

ద్వి పట్టి మెల్లననెత్తి పాదంబు లుర్వి మెట్టింప
దైర్యంబు మిగులరాసుతుఁడు, లాగుగా
నూఁది మెల్లనెనడుపాడ.
నవ. 2 182 పా 18 పం.

ద్వి. లాగుగాఁదీర్చిన లత్తుకరేఖ, బాగుగా జి
మ్ముచే నవడంపుఁదీగె
నవ 2 86. పా 10 పం.

జ : లాగించు, లాగుకొను, లాగులాడు.

లాగు² = లావు¹. వి. బలము, చేవ.

గీ లాగు వేగంబు సౌష్ఠవోల్లాసవిధముఁ, గడక
యును మఱ్ఱుఁ దిల్యత్వకరణి మెఱయ,
ఘోరమూర్తులై సింహనాదారవంబు, లడరఁ
దార్కొని రవ్వీరు లాహవమున.
హరి. ఉ. 2. 60.

లాగుకొను. స. క్రి. (√లాగు) అపహరించు, కొను.
ఉదా : ఆ సొమ్మంతయు వాఁడు లాగు
కొన్నాడు.

లాగుడికుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ అ) = లాకుటి
కుఁడు.

లాగులాడు. అ. క్రి. (లాగులు + ఆడు) పెనఁగు
లాఁడు.

ఉ పైఁటకు లాగులాడి కటిపై ఘటియించిన చే
విదల్పులం, బాటిలి .. పాంచా. 5. 20.

లాఘవము సం. వి. అ. న. 1. చులకన, తేలిక
తనము. 2. అల్పత, కొద్దితనము. 3. గాంభీ
ర్యములేమి. 4. అగౌరవము. 5 చుఱుకుతనము.
6. శీఘ్రత. 7. (ఛంద.) హ్రస్వత్వము.
8. (తర్క.) సంగ్రహపఱచుట. వ్యతి—గౌరవము.
9. ఆరోగ్యము.

లాఘవి. సం. వి. న్. పుం. గాఁడివాఁడు, ఐంద్ర
జాలికుఁడు (విల్యమ్సు.)

లాచి (చీ) వి. 1. గుఱ్ఱముమీఁదను గాడిదమీఁదను
వేసెడి గోనె. 2. చిన్నబండిమీఁదఁ దెప్పు
కారము.

లాజము సం. వి. అ. పుం., ఆర్ద్రితండులము, నానబియ్యము న. ఉశీరము, వట్టివేరు.

లాజలు. సం. వి. అ. పుం. ఆ. స్త్రీ. బ. భృష్ట ధాన్యము, పేలాలు (మే. ని.).

గీ. తోయజాక్షి మీద లాజలు దోయిలించి, ప్రమద మున వేవ్వి నొక కొన్ని చెమట వరియ, వ్రేళ్లు గనుపట్టం గెంజాయ వీతిహోత్రు, నాలుకలు పొటిరాకున్న నవ్వోయిచగ మను. 5. ...

లాటకము. సం. విశే. (అ టీకా అ.) లాట దేశస్థులకు సంబంధించినది.

లాటము. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రాంతగుడ్డ, చింపిగుడ్డ, జీర్ణాలంకారము మొ॥ ౽ వస్త్రము, బట్ట. 3 బాలభాష, చిన్నపిల్లలు మాటలాడెడు భాష. 4. ఒకానొక దేశము.

లాటానుప్రాసము, సం. వి. అ. పుం. అను ప్రాసాలంకారములో నొక భేదము. ఒక పదము గాని కొన్ని పదములుగాని తాత్పర్యభేదము గలిగి యేకార్థమునం బునరుక్తిని పొందిన లాటానుప్రాస మగును. ఉదా: సీ కమలాక్షు నర్చించు కరములు కరములు శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ.

లాటి. సం. వి. ఈ స్త్రీ 1. కవితారచనా విశే షము 2. ప్రాకృతభాష.

లాటిక. సం వి. అ. స్త్రీ. = లాటి

లాటు. వి. గుంపు, మొత్తము.

సీ. దీనితో గూడ వేల పోనిమ్ము రమ్మని లాటుం దోడ్కొనిపోయె ఖోట నృపతి (ఇట తన యనుచర సంఘమువని భావము)

పాంచా. 2. 45.

లాటుండు. సం. వి. అ. పుం. 1. లాటదేశాధిపతి. 2. విద్వాంసుడు, ప్రవీణుడు, విదగ్ధపురుషుడు. బ. లాటదేశ నివాసులు.

లాడము. వి. గుఱ్ఱపు గొరిజలకు కొట్టెడి యినుప తగటిబిళ్ల (శ. ర.).

లాడా విశే. నిడుపైనది.

సీ. రకపు సామ్రాణి వా ర్లాడా చలాడంబు చిఱుంతమీసపునేత చిఱుతదట్టి, గీ అలరం గలుకు నా నెఱుకునాయకుం డొకండు.

చంద్రా. 2. 88.

ప్రయోగాంతరము కన్పడలేదు.

లాడి. వి. 1. బలి

గీ నాకు మొగ మోడి యోరంగా దినదు తపస్వి, లేల యీ మైల పూయక దూల దీని, వత్స యుతముగ నీవనీవాటమునకు, లాడిగావింతు వంత దొలంగ దూఱు, పాండు. 5. 243.

2 వ్రణము, పెద్ద పుండు.

ఉ లాడికి మూంగు కాకులం బలాయన మొం దంగం జేయ వీంపుపైం, బ్రాడును వ్రేలు వీంకెగు దితాపివదేహము పేడి కాళ్లకున్, రోడి నశించు తోంక బఱురోమము లంటిన జోలు టీంగలున్, గూడిన బంధముం గలిగి కూరుక్కుచునుం డొక బక్కగుఱ్ఱమున్.

హంస. 5. 30.

లాడి(డీ)తుడు. సం. వి. అ పుం. సేవకుడు. జానినవాండు (విల్సనుపు).

లాడు. విశే. పెద్ద ?

సీ. ఒఱపుగం దిరుపట్టె కురుచలెత్తంగం జొంచ ములు లాడు డింకులుం బొంగల మెడల ...

గీ. ఒలిమి గని పట్టి . . ప్రబంధ. 82.

లాడె. వి. లాటదేశము.

సీ. పేవమై సగము దీసిన బూదెపంచుతోం గూడిన బంగారు లాడెసింగి, గీ. ... విడెము మీంద, వీడియముగల్లుదొం పాత లాడె జోగం, బిలిచికొనివచ్చిపోడ గనిపించుట యును. కువల. 2. 88.

లాతము = లాతాము. వి. సన్యాసులు చేతం బట్టెడు దండము.

శా ఈ లాతంబున వ్రాయం బట్టణము లౌ నీ పాదుకల్ మెట్టంగా, నేలోకంబునకైన నేంగ సులభంబు ... విక్ర. 2. 7.

సీ. బూది బొక్కెన లాతమును గమండలువును
బులికలాసము గరంబున వహించి.
హర. 2. 87.

సీ. ... లాతాలఁ గొని మోఁది లజ్జగొంద్రుడు.
హర. 5. 10.

గీ కవి విబుధులార యిగ్గిరి గగనధరణిమండ
లంబులు నీలాల మట్లు గాఁగ, నున్నదిగదా
సదాశివయోగివరుఁడు, చేతనూదిన వటికంపు
లాత మనఁగ. వరాహ. 6 83.

సీ .. యోగివేత్రాభిద యొప్పు లాత,
మనఁగ ... ఆం. భా. 2 177

లాతము సం. విణ. (అ ఆ. అ.) పుచ్చుకొనఁ
బడినది, తీసికొనఁబడినది.

లాతాము = లాతము. వి. సన్న్యాసులు ధరిం
చెడు కఱ్ఱ.

సీ. కకపాల కేదార కటక ముద్రిత పాణిఁ
గుఱుచ లాతాముతోఁ గూర్చినట్టి ...
మనుచ. 1. 59.

లాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. తీసికొనుట, పుచ్చు
కొనుట.

లాపము. సం వి. అ పుం. 1. సంభాషించుట,
మాటలాడుట. 2. వదరుట, ప్రేలుట.

లాపిక. సం. వి అ స్త్రీ. ప్రశ్నోత్తరములు గూఢ
ముగా లోపలనుండునట్టుగాని, ఉత్తరము వేఱు
మాటలం దుండునట్టుగాని, అడుగు గూఢ
ప్రశ్న.

లాబ(వ)ము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి
పూరేడుపిట్ట.

లాబగాఁడు. విణ (లాబము + కాఁడు.) లాభము
నొందువాఁడు

(దుర్వాసుఁడు) సీ. ఘనకోపవాణిజ్యమునఁ
దపోవిత్తజాలముఁ గూడఁబెట్టెడు లాబగాఁడు.
వరాహ 2. 160.

లాబము. వి. (సం. లాభః) లాభము
(చూ. లాబగాఁడు.)

జ : లాబగాఁడు.

లాబుకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకవిధమైన వీణ.

లాబువు. సం. వి. ఉ. (ఊ). స్త్రీ. అలాబువు.
ఉ న. సొరకాయ అనుగపుకాయ

లాభకరము. సం. విణ. (అ. ఆ అ.) లాభము
గలుగఁజేయునది.

లాభకృత్తు. సం. విణ. త్. = లాభకరము.
లాభము కలిగించునది.

లాభకము. సం. వి. అ. పుం. 1. లబ్ధి, ప్రాప్తి.
పొందుట. 2. ఆదాయము. 3. అనుభవము.
4. జయము, గెలుపు. 5 గ్రహించుట, జ్ఞానము,
తెలివి. 6. (జ్యోతి.) లగ్నమునకు పదునొకండవ
స్థానము,

లామజ్జకము. సం. వి. అ. న. వీరణమూలము,
వట్టివేరు (వ్య. వి). (నీటివట్టివేరు. అని శ. ర.)

లాయము. వి. (క. లాయ) అశ్వశాల, వాహనము
లుండు చోటు.

గీ. మునివరేణ్యుని సమ్ముఖంబునకు నవన,
హయముఁ దెప్పించె విభుఁడు లాయమునవెదకి,
జై. భా 6. 104.

ఉ. లావున నార్చుచుం గలుఁగు లాయపు తేజి
వజీరుఁ డంకుశం, బావవజారిపైఁ బఱప
నాతఁడు దావనె యయ్యిభాననున్, జేవడఁ
గుంభమధ్యమునఁ జీరిన మౌక్తిక పాళి
రాలె ... శశాం. 5. 90.

సీ. లాయంబులోఁ బమల్ గావింప రమ్మంచు
హారిణితోఁ గడు వెగ్గులాడి రమచు.
కువల. 1. 41.

సీ. ... లాయ మంచన మందురాఖ్య వెలయు,
ఆం భా 2. 15.

లాయు అ క్రి ఉద్రేకించు, విజృంభించు.

మ లయకాలోత్థ పతంగ బింబముక్రియన్
లాయన్ యదీయోగ్ర వి,గ్రహనిర్ముద్రసు

దర్పనాఖ్య పటు చక్రం బిద్ధ దైతేయ సంశయ సంక్రీడకు ... హరి. ఉ. 236.

క. లాసియుఁ బొడిచియుఁ దట్టియు, వ్రేసియు నొడ్డించ కొనియు విసరియు మిగులం, డాసియు నొక్కటఁ గయ్యము, చేసిరి నిజసాధనములు చిద్రుపలు గాఁగన్.

దై. శా. 7. 166.

జ : లాఁత, లాఁత సేయు.

లాల. సం. వి. అ. స్త్రీ. చొంగ, నోట నూరెడి యుమ్మినీరు.

లాలకుఁడు. సం. విణ. (అ. లిశా. అ.) లాలించువాఁడు, బుజ్జగించువాఁడు.

లాలనము. సం. విణ. (అ. నీ. అ.) బుజ్జగించునది, లాలించునది. వి. అ. పుం. విషముగల యొక జాతి చిట్టెలుక.

న 1. బుజ్జగించుట, లాలించుట. 2 చేన విచ్చుట. చాల ముద్దుచేయుట. (అ. ని.)

లాలము. వి. ఉల్లారు క్రిందిజాలరులు (శ. ర.).

జ : లాలసరి,

లాలస. సం. వి అ. స్త్రీ. 1. అధికేచ్ఛ, తీవ్ర వాంఛ, ఆత్రముగల కోరిక, ఔత్సుక్యము, అతిశయేచ్ఛ 2. ప్రార్థన, వేడికొనుట, యాచన. 3. విచారము, దుఃఖము. 4. దోహదము, గర్భిణీవాంఛ. 5. కేళి, క్రీడ, సయ్యాట.

లాలసము. సం. విణ. (అ. అ. అ.) 1. ఆత్రముతోఁ గోరునది, తీవ్రవాంఛగలది, 2. ఆసక్తి గలది, మిక్కిలి యిష్టముగలది, తదేకధ్యానము గలది. వి. అ. పుం. లాలస.

లాలసరి. వి. (లాలము + సరి) గుఱ్ఱముపల్లమునకు రెండుప్రక్కలను వ్రేలెడు పట్టుత్రాళ్లు.

గీ. పల్లముల నిరువంకలఁ బరఁగు పట్టు, త్రాళ్లు వెలయుచునుండు లాలసరు లనఁగ.

అం. శా. 3. 38.

లాలసీకము. సం. వి. అ. న వ్యంజనము, ఊరుఁగాయ మొ॥ నంజుకొనెడు పదార్థము.

లాలాటి. సం. వి ఈ స్త్రీ. నుదురు, లలాటము ఫాలము.

లాలాటికము. సం. విణ. (అ. టికీ. అ) 1. నుదుటి మీఁద నున్నది, నుదుటికి సంబంధించినది. 2. అదృష్టమువలన బయలుదేరినది, అదృష్టాధీనమైనది. 3 నిష్ప్రయోజనమైనది, నికృష్టమైనది. 4. జాగరూకతగలది, శ్రద్ధ గలది. వి. అ. పుం. ఆలింగన భేదము, ఒక విధమగు కౌఁగిలింత.

లాలాటికుఁడు. సం వి. అ. పుం. 1. యజమానుఁ డెప్పుడేమి యాజ్ఞ చేయునో యని యతని ముఖము చూచుచుండెడి సేవకుఁడు. 2. సోమరి పోతు, శ్రద్ధలేని మనుష్యుఁడు, అప్రయోజకుఁడు

లాలాభక్షము. సం. వి అ. పుం. ఒకానొక నరకము, నరకములలో నొక భేదము (దేవతలకు, పితరులకు, అతిథులకు నొసఁగక భుజించిన వారిందు తమచొంగయే ఆహారముగ బాధల నొందుదురు.)

లాలామేహము. సం. వి. అ. పుం. రోగవిశేషము, మూత్రముతో రసికాయురోగము.

లాలావిషము. సం. వి. అ. పుం. సాలీఁడు మున్నగు కీటకము.

లాలాస్రవము. సం. వి. అ. పుం. సాలెపురుగు, లూతాకీటము.

లాలాస్రావము సం. వి. అ. పుం. 1. చొంగ కారుట, 2. సాలెపురుగు, లూతాకీటము.

లాలి. వి. (క. లాలి). 1. ఉయ్యాల.

గీ. లాలి గట్టిరి గంధోపలాలి శాఖ, లాలి సుమ సాంద్రచంద్రోప లాలి సౌధ, లాలితస్థలి హరుని యిల్లాలిఁబాడి, మేలిజవరాలిగములు కాచూలి కడుపు. సారంగ. 1. 48.

సీ. పిచితస్నెగఁగొట్టు వెక్కసంబగు నుడిగాలి రక్కసుమీఁద లాలి యూఁగి.

చమ 1. 32.

సీ ఉయ్యాల యనఁగను నుయ్యెల యన దొట్ల
యన లాలి యన డోల దనరుచుండు.
ఆం. భా. 2. 201.

2 ఉయ్యెలలో బిడ్డలను నిద్రపుచ్చునపుడు పాడెడు పదము.

సీ. లాలిలాలియటంచు లీలావతులు పాడ ...
చారుచంద్రోదయము. 3.

లాలి. సం. వి న్. పుం. దుర్బోధచేయువాఁడు, పాడుత్రోవకుఁ ద్రిప్పువాఁడు.

వి॰ (న్ సీ.న్.) లాలనచేయువాఁడ, బుజ్జగించువాఁడు, బుజ్జగించునది, లాలనచేయునది.

లాలించు. సం. స. క్రి. లాలనముచేయు, బుజ్జగించు.

క. అమ్మృదిత రత్న కటకచయ ముద్రిత నినాద మయ్యె వయ్యెడఁ జలమే,లమ్మని పలితో దగుమే, లమ్మని సహజానురక్తి లాలించు క్రియన్. వసు. 6. 80.

(ఈ క్రిందిపద్యమునఁ దద్భవముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

రగడ. తలిరాకుఁ దగ మెట్ట దమ్ములఁ గీలించి పలుమాఱు మూఁగి పైదలిని లాలించి.
యయా. 5. 77.

లాలిక సం. వి.ఆ. స్త్రీ. పరిహాసపు ప్రతివచనము, వేళాకోళపు సమాధానము.

లాలికము. సం వి అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు.

లాలితకము. సం. వి అ. పుం. ముచ్చటైన వస్తువు, ప్రియమైన వస్తువు.

లాలితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. లాలనచేయఁబడినది, బుజ్జగింపబడినది, ముద్దుచేయఁబడినది. 2. చెడుత్రోవకుఁ ద్రిప్పఁబడినది, చెఱుపఁబడినది. 3. ప్రేమింపఁబడినది. వి. అ. న. 1. సంతోషము. 2. ప్రేమ

లాలిత్యము. సం. వి. అ. న. 1. మనోజ్ఞత, మనోహరత. 2. చక్కఁదనము, సొగసు, 3. (పదముల) మార్దవము (పదలాలిత్యము.).

4. శృంగారాభినయము.

లాలిని. సం. వి. ఈ స్త్రీ. కామాతురత గల స్త్రీ.

లాలు. విణ. (హిం. లాల్) ఎఱుపురంగు గలది, రక్తము.

వ. .... కొదమతట్టువగుంపు కాలికొలంది ద్రేఁచు లాలు కుంచెలు గీలించిన గవ్వగండల గంటల నలంకరించి ... ము 4 35.

సీ. మధుభూవ... నికమండలి లాలు జెండా లనఁ దలిర కుచ్చులు నిగిడె. కవిజ. 2. 8.

లాలుక సం. వి అ స్త్రీ ఒక విధమైన కంఠహారము.

లాళము = లాడము. వి. గుఱ్ఱము మొ. వాని గొరజలకు కొట్టెడి యినుప తగటుబిళ్ల.

సీ. అడుగంటఁ ద్రొక్కిన యహితప్రతాపకీలములు నాఁ బసిఁడి లాళములు మెఱయు
చంద్ర. 2 16.

లావకము. సం. విణ. (అ ఈ. అ) 1. ఖండించునది, ముక్కలుచేయునది. 2. విభజించునది. 3 చీల్చునది. వి అ. పుం పూరేడుపిట్ట.

లావణము వి. (క.లావణ) కొలువునకు క్రొత్తగా వచ్చిన కొలువుడుకానిని పట్టికయందు వ్రాసికొనుట.

సీ. కొలువని వ్రాయుట .. లావణము .. నావలు ... ఆం భా 2. 228.

లావణము. సం. విణ. (అ ఈ అ.) 1. ఉప్పునిది. 2. ఉప్పువేసి వండఁబడినది, ఉప్పువేయఁబడినది వి. అ న. ఉప్పుతో భావనచేసిన యౌషధము.

లావణి[1]. వి పుల్లరిపనులు మేసెడు బీటునేలకై ముందుగా ఇచ్చెడి పన్ను (శ ర).

లావణి[2]. వి దండయాత్ర.

సీ లాచి షాంగులమీఁద లావణి వేసిన యలరు దలుని సంగరగె యనఁగ. తపతీ 3. 77.

(లావణివేసిన = దండయాత్ర వేసిన అని భావము)

లావణికము సం. విశే. (అ ఈ అ.) 1. ఉప్పు వేయఁబడిన, ఉప్పువేసి వండఁబడినది 2. అందమైనది, చేర్కనది వి. అ. న. 1 ఉప్పుపాత్ర, ఉప్పుబుట్ట. 2 ఉప్పుతో భావనచేసిన యౌషధము.

లావణికుఁడు సం. వి. అ. పుం ఉప్పువ్యాపారమున జీవించు వర్తకుఁడు

లావణ్యము సం. వి. అ. న. 1. ఉప్పన. 2 చేర్కఁడినము సౌందర్యము, ముత్తెములయందు నవలక్షణమునందు నీడ ప్రతిఫలించునట్టి కాంతివిశేషము

లావణ్యార్జితము సం. వి. అ. న. పెండ్లికాలమున పెండ్లికూతునకు తత్త్రిమన లిచ్చిన ద్రవ్యము విశే. (అ. ఆ. అ.) చేర్కఁదనముచే సంపాదింపఁబడినది.

లావము. సం. విశే. (అ ఈ. అ.) 1 ఖండించునది, ముక్కలు చేయునది 2. చీల్చునది, కోయునది, 3 చేఁకపట్టి, వెఱికివేయునది వి. అ. పుం. 1 ఖండించుట, కోయుట. 2 పూరేడుపిట్ట.

లావరి. విశే. (లావు¹ + అరి³) బలముగలది, బలముగలవాఁడు

కం. నీ వేల వచ్చితివిచటికి, నేవాఁడవు మోపుటకు అక్క సేపారెదు నీ, లావరి వలె గెక్కడియది, యీవాఁడనవచ్చన యొవ్వ రేర్పడఁ జెపుమా.
హరి. ఉ. 4 140

కం. నపుడు గల్వాలఘణి, గ్రైవేయక జాగ్రదగ్రగతిఁ గదిసి దశగ్రీవుఁ డనిఁ గసిమసంగిన, లావరియగు పులుఁగుఱేఁడు లావఱివడియెన్
రామా. 5. 203.

మ. పరుతోఁ బోరఁగఁ బోంచి నావిభునిఁ జంపం జాడయే నీకు లావరి వైన బోదనూపి కయ్యమున నిల్వఁజూచి దోశ్శక్తిమైఁ, బరగం బంపఁగరాదె...
భా. రా. కిష్కిం. 297.

లావాణకము. సం. వి. అ. పుం మగధదేశ సమీపమందున్న యొకమండలము

లావికము. సం. = లాలికము.

లావిలము. వి. పక్షివిశేషము

సీ. బెళగువ్వ జాతులావిల మూపకప్పెరగాఁడు నెమలి పాలకాకి చిలుక.
యయా. 2. 24.

లావు¹ = లాగు² వి 1. బలము, శక్తి

కం. నీవిం దుయోత్సాహమునకు లావునకు ఓపంబునకు వరౌలక్ష్మమునకు సద్భావమునకు మెచ్చి వరం, బీవచ్చితి.
భార. ఆది. 2. 105.

కం. లావులు వెఁడులుఁ దాల్ములుఁ, జేవలు నష్టలితములుగఁ జెల్లుపనులు నానావిధములఁ జేర్కొనుచుం, జావనివరులఁ గవలఁ బొగడు వటురవ మెసఁగెన్.
భార. శాం. 1. 138.

కం. ఉవింటితోన యాతని, లావుమ నెఱిందనము తేజో లాగుకొని కడున్, జేవ దలిర్పఁగ నెక్కిడ, వేవేగ లకోరిఁ బూని వ్రేయఁ దొడఁగినన్
అచ్చ. రా. బాల. 208.

2. సామర్థ్యము.

ఆ. ... శివశక్తిభేదంబు, తెలుఁగ నీకు జదువ కెంత లావు.
కు. సం. 7 884.

ఉ. ... మహర్షుల శాపముచే స్వకీయమౌ, లావెలుఁగండు మత్తకరిలాగున మందు నితండు రాఘవా.
ఉ రా. 5. 78.

ఆ. మత్ప్రసాదదివ్యనహిమచే నెంతైనఁ, గవిత చెప్ప లావు గలదు నీకు.
పీం. 1. 20.

3. ధైర్యము.

సీ. లావుచాలించి చెల్లాచెదరైరి సారణులు గుహ్యకులు తురఁగముఖులు.
వరాహ. 3. 59.

సీ. వెలవెలఁబాఱు మోములు లావులుచలింపఁ గదలె దిక్కులకునై గరుడకులము. (ఇట ఱెక్కలని యర్థాంతరము.
దశా. 2. 60

4 సాహసము.

సీ. .. పరమపురుషుఁ, డాదరంబునఁ జూచి
యస్మత్ప్రకోష్ఠంబునందు మీ చేసినయట్టి లావు.
సామాన్యమే రిపుజయము మీచేతికి వచ్చిన
యది .. హరి ఉ 6. 196.

5. బరువు, గురుత్వము.

శా. పృథ్విష్పంపతఁ జూచు నన్నుఁ గని తద్ది
వ్యర్షి యేతజ్జలో, వ్మగ్నద్రోణిక యెక్కి
వేగిరమె తావంబాడి రమ్మన్న నే, అగ్నా
శ్చర్యముతోడ నెక్క మునిఁ గెన్ లావూఁది
వేఁ ద్రొక్క వరాహ. 9 142.

6. ఉపకారము.

కం. సేవకులకు మును చేసిన, జీవితములు చెఱుప
లావుచేసినవారిన్, జేవచెడనాడ విధి నా,
కీవిధిఁ బ్రతికూలుఁ డగుట కెయ్యది గతి మో.
భోజరా. 3. 139.

కం. ఈ సకలయూథనాథులు, సేసిన లావునకు
సంతసించితి వారుం, బాసి చనుఁడు మము
నిటుగాఁ, జేసినదైవంబు గడవఁ జెల్లునె
వాకున్. భా రా. యు. 601.

విశే. 1. అధికము, హెచ్చు.

సీ. గర్వంబు లావైనఁ గల్గుఁ బరాజయం బాళ
హెచ్చైన సౌఖ్యము నశించు.
రామలిం. 50.

ఉ. లావగునట్టి దుర్దశ యలంత సహింపఁగలేక
యర్థుభా, రావళి గాలి ...
సారంగ. 3. 115.

వ. ... లావుగాఁగావు గప్పి. మనుచ 4 60.

2. ఘనము, పెద్ద.

గీ. ఈశువరముచేత నెవ్వఁడే నిప్పాట, శూరుఁ
డైన దువ్వఁ జూచి నక్క, యొడలు గాల్చి
కొన్న వడువున మీరింత, లావుమాటలాడ
లజ్జగాదె. ఉ. హరి. 4. 165.

3. బలిష్ఠము. బలముగలది

సీ. కైలాస మెత్తిన నీలావుకరములుఁ గరములుఁ
గల పెంపు గానిగాఁగ ...
భా. రా. అర. 1. 268.

4. బలకరము.

కం. సంజె వొడతెఁచె నిఁక మీఁదం జేఁట లావు
యాతుధానుల కనుచున్
భా. రా. యు. 590.

5 శక్యము అలవి

ఉ వారలన్, లావె రణంబులో మన
కలంఘ్యబలాఢ్యుల నింక నోర్వ గాన్
భార సభా. 2. 273.

తరువోజ. ... ఇమ్మెయిఁ జేయఁ, గానున్న విధి
యేల కడవంగనిచ్చుఁ గర్మవిపాకంబు
గడవంగ లావె భారం. ఆది 6 247.

సీ. ... విప్రునలుకయు విధికృతంబు

ఆ గ్రమ్మరింప లావె కావున రక్షణ, జలధి
తీరమునఁ బ్రశస్తపంచ తీర్థములకు నేఁగి ...
భార ఆది. 8 161.

కం. ... ఆరాజకమయిన ధారుణిప్రజ, కొక
నిమిషంబయినఁ బ్రకృతి నుండఁగ లావే.
భార. ఆది. 4. 248.

6 స్థూలము. (శ ర., వా.)

జ : లావరి, లావుకొను, లావుసేయు, లావె
క్కించు, లావెక్కు

లావు². వి. 1. ఱెక్క, పక్షము, ఱెక్కయాక.

చం. చిడిముడిపాటుతోఁ జెఱకుసిఁగిఁజిఁ బూని
మధుప్రియత్వ మేర్పడుగతి లావులున్న హరి
పైన జివుక్కున నెక్కి యుక్కునన్, వెడ
లెడుచందుఁ జూచి తమి నేఁ డిదిగో వధ
మాచరించుఁ జెం, పడరిలతాంగిపచ్చి తురికొఁ
గద యమ్మదనుండు చూడఁగన్.
విజ వి. 3 66.

కం. వలసిన మేపులుగొని కాళ్ల లావులును నిక్క
లించి ..., బులుఁగులు చట్టుపలార్చుచుఁ,
గొలకొలమని కూఁతలిడుచు గూఁడులు
సేరెన్. ప్రబంధ. 61.

పీ. ఉంలేక జిగురులే కొగిఁ బల్లురాయని లావు
లతోఁ జెచ్చు లావుకొలఁది.
రా. వి 3. 46.

ఉ. వేగవడిం జేని గిట్టిపట్టి మే, సించినఁ గాలిమూలఁగయుఁ జెక్కముఁ జక్కెర వద్ది యిచ్చి యే, తెంచె నొకండు దాఁటిటి దీటుచు లావులు గూడదువ్వుచన్.
చంద్రా. 2. 105.

2 పక్షము, ఱెక్క మొదలు.

కం ఱెక్కలు విదల్చి లావులు, ముక్కుకొనం దువ్వి మోదమునఁ గంధరముల్, మిక్కిలి దిక్కు గనుంగొన ... శుక 1. 145

3 పక్షిపుచ్ఛము, పించము

సీ లావు లవిటి నా వలరుఁ బక్షిపుచ్ఛాఖ్య యెగువు నాఁగను విహంగగతి దవరు
ఆం భా. 2 99.

వ. పిడుగులు పిడుగులు గదసిన చందంబున ముఖపాళి బూని వారలపై ధాణుధారలుం జూపు నప్పట్టున జట్టువిట్టలావు నెట్టెంపు దాలుపు బలగంబు స్వస్తికంబున నొద్దుకొని ... ప్రబంధ. 786.

లావుక(ము) వి. (సం లావకః) ఒకానొక జాతి పక్షి

సీ. కాఁజలు పూరేళ్లు కన్నెలేళ్ళు నెమళ్ళు ౘ వుక ల్దోరువా ల్లకుముకులను ...
రసిక. 1. 67.

సీ. లంవుక పసిరిక లకుముకి గిజిగాఁడు పూరేడు జీనువు కారుకోడి ప్రబంధ. 234.

సీ . లంవు పన లావక మొప్పును ...
ఆం. భా. 2. 97.

సీ. కొక్కెరం పూరేడు గొరవంక లావుక పొన్నంగి కోవెల కన్నెలేడి.
యయా. 2. 24.

లావుకొను అ క్రి (లావు[1] + కొను) అతిశయించు

ఉ రాఘవుఁడు జంభవిరోధి సహస్రనేత్రిలఁ జ్జ్వాలక్తియై కనుఁగొనఁగ సానుజుఁడై మనిరాజసన్నుతుల్, లావుకొనంగఁ జొచ్చె మిథిలాపురిఁ గౌశికువెంట నర్మిలిన్.
చంద్రా. 1. 22.

లావుసేయు. అ క్రి (లావు[1]+చేయు) బలము చూపు.

కం. మన మెంత లావుసేసినఁ, బనిదీఱదు వేఁకుఁ డండు పగతుఁడు లోకంబున దూఱురాదె యితరుల ననిఁ జంపినఁగానపలవ దాహవమింకన్. హరి. ఉ. 6 176.

లావెక్కించు. స. క్రి. (లావు[1] + ఎక్కించు) పురికొల్పు, ప్రోత్సాహపెట్టు

శా. ... పౌండ్రకవిభుం డాక్షేయులం జూచి చే, వీచెం ద్రోయుఁడు కోట మేడలు పడన్ వ్రేయుండు డాయుండు తెం, డేచూ ఱెవ్వఁడుగొవ్వ నిత్తునని లావెక్కించె సంరంభియై.
ఉ. హరి. 3. 32.

లావెక్కు. అ. క్రి. (లావు[1]+ఎక్కు) అధికమగు.

వ. ... అనవ్య విషజిహ్వల కలాపంబులు బ్రహ్మాండకర్పరంబు వవ్వళింప నిప్పులు చెదరి చెదలు దరికొల్పు మల్కాపాతంబులఁ బోలె దిక్కులం జరిజరఁ గ్రుక్కి లావెక్కన ప్తపాతాళ భువన చక్రవాళంబు పురపురం బొక్క వెక్కసంబయి కోలాహలం బుద్భవించిన భీమ. 4. 60.

లాఘుకము. సం. విణ. (అ. శా. కీ. అ) లోభగుణము కలది, అత్యాశకలది.

లాసకము సం. విణ. (అ. నికా అ.) 1. ఆడునది, కుప్పిగంతులు వేయునది. 2. ఇటునటు గదలునది. వి. అ. పుం. 1. నృత్యము, నాట్యము. 2. నెమిలి. 3. ఆలింగనము కౌఁగిలింత. న. మేడమీఁది గది. పుం. న. ఒక విధమైన ఆయుధము (విల్యమ్సు.).

లాసకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వర్తకి, నృత్యము చేయు స్త్రీ

లాసకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. నర్తకుఁడు, నృత్యముచేయు పురుషుఁడు. 2. శివుఁడు

లాసము. సం. వి. అ. పుం. 1. దుముకుట, ఆడుట, నృత్యము చేయుట. 2. చెలగాట, సయ్యాట, శృంగారక్రీడ. 3. స్త్రీ అభ్యసించు నృత్యము. 4. పులుసు.

లాసవతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నాట్యముచేయు స్త్రీ, వేశ్య.

చ. అని కొనియాడ లాసవతు లాడఁ బురంధ్రులు పాడ బంధువుల్, మునుకొని డాయ ...

చంద్రా. 6. 130

లాసిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. నర్తకి, నృత్యముచేయు స్త్రీ. 2. వేశ్య. 3. కామాతురతగల స్త్రీ, లంజె. 4. నాటకప్రదర్శన విశేషము.

లాసికతనము. మి. వి. (లాసిక+తనము) ఆట కత్తెతనము

కం. అని కొలిచి యే బృహన్నల, యను నామము తోడఁ గన్యకాంతః పురవ, ర్తన మొనరించుచు లాసిక, తనమున నిపుణుండనై యతని మెచ్చింతున్.

భార. విరా. 1. 89.

లాసోప్టని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ కట్టెలకు బెజ్జము చేసెడి 'బరమా' యను సాధనము.

లాస్యకి. సం. వి. ఆ. స్త్రీ వేశ్య, వెలయాలు.

లాస్యము సం. వి. అ. న 1. నృత్యము. 2. నృత్యము చేయుట. 3. గీతవాద్యములతోఁ గూడిన నృత్యము. 4. అభినయముచేతను, ముఖవైఖరిచేతను కామవికారములను తెలిపెడు నృత్యము.

లాస్యుఁడు. సం. వి అ. పుం నర్తకుఁడు, నటుఁడు.

లాహిరి(రీ) వి. 1. మైకము, మత్తు.

కం. తనగంధాఘ్రాణముచేతనె లాహిరిఁగొనఁగ దేవదానవు లబ్ధిం, జనియించె మదిర ...

దశా. 2. 28.

గీ. ఔర యుద్ధ గ్రహీత అమృతలహరి. చెలి లాహిరిఁగొలుప నా జిహ్వ ప్రహ్వి, యెంత ...

చం. రా. 6 15.

ఉ. బిచ్చముకైత్తి యాపయిన వేగుఁజాముయి రూక్ష పాతకల్, హొచ్చినవాని నుంత్రు అతఁ డెట్లన నట్లనె పల్కి యెద్దుఁ, బిక్క చేయకే మనిచి ... వెంట ... వేహా, తెచ్చెరను లేదు హార లిద తేరి పిసికి లేదు లాహిరిన్.

పాండ్వ 2. 100.

గీ. మదసంజ్ఞ యుక్కిసిల్లు, మబ్బు లాహిరి యనఁ గను మాత్రభూత.

ఆం భా. 2 ...

చం. ... రాజ్యసౌఖ్యముల్, గడకొను లాహిరీ మసఁగఁ గ్రమ్మిన మత్తులుగారె భూపతుల్

రాజ. వి 3, 26

2. మైకము గలుగఁజేయు ద్రవ్యము

చం. కనుఁగని తెల్లవాఱుచునున్ ... గోరెడు వల్లవాశి మేల్లను గొని వీడెముం గలుపు లాహిరిమేపుల నిద్రవుచ్చి చెంగిన చిఱు నవ్వుతో నపుడె నిద్దురలాయని వింత పైఁడి పట్టిన వెలముద్దుగుమ్మలు వడిన్ శయనించిరి చప్పరంబులన్.

కువల. 2. 112.

సీ. బుగ్గ లాహిరియూటఁ బొడము వాసనతోడి కంతునోటను జొంగ యంకురింప, గీ. వేగఁ దనయిల్లు వెడలె నావృద్ధవేశ్య. శుక. 3. 30.

లాహిరిపట్టు = మత్తెక్కు.

వ ... విసంబెక్కినలీల భ్రమఁగన్ను వెట్టిన లాగున లాహిరవట్టినభాతి మదంబెక్కిన మాడ్కి నుఁగిడిగొన్నభంగి నోరరిల్లుచు మమ్మలించుచు నుప్పొంగుచు నూర్వశీనందనుం డూర్ధ్వబాహుండై యున్మత్తస్వరంబున.

కాశీ. 2. 138.

జ : లాహిరికాఁడు.

లాహిరికాఁడు. వి. (లాహిరి + కాఁడు) మత్తుఁడు

చం. తొలఁకెడు తావిగందవొడి తూపువు వాఱఁగఁ బట్టి మల్లెపూ, వలపులు క్రొల్లలాడి

హిమవారిఁ గలంచి మెఱుఁగుబోఁడ్లఁ గన్బొని పయిచంద్రకావిజిగినెయ్యెదకొంగు వెడలి యొందుమై, దెలియక తూలకొంచు నలి దెమ్మెఁగ లాహిరికాఁడు త్రిమ్మగన్

కువ. 1 68.

టీ. పలు ప్రయత్నలోవచ్చి యూగు డగ్గరగ జేసి మలయు లాహిరికాని మహిమ యొంత. (ఇట బలరాముఁడని భావము) ఉ. రా. 1 76

లి

లి సం. వి. ఈ. పుం. 1. మార్గయానము 2. నాశము 3 ధ్వంసము 4 సామ్యము 5. కంకణము, కడియము

లింగఁడు వి. (సం లింగః) జంగమయ్య

కం. బాలునిఁ బాఁకుఁ బిలచుచు, లీలంగరయుగ మసాఁచి లేమయొకతె యిట్లాలింగనిఁ గని వేగం, బాలింగన మొసఁగవచ్చునటు లరుదెంచెన్. రాజ లి. 2 134

లింగకట్టుమాత్ర. మి. వి. (లింగము + కట్టు + మాత్ర.) లింగాకారముగాఁ జేసిన రసవస్తువుల గుళిక (శ. ర.).

లింగకము సం. వి. అ. పుం కపిత్థము, వెలఁగ చెట్టు.

లింగకాయ. మి వి (లింగము+కాయ) లింగధారులు లింగమునుంచి కట్టుకొనెడు వెండి బంగారములతోఁ జేసిన సజ్జకాయ (శ. ర., బ్రౌ.)

లింగదేహము. సం. వి. అ. న పంచతన్మాత్రములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచప్రాణములు, మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములు అను ... ములు కలిసి లోకాంతరమున సుఖదుఃఖముల ననుభవించు సూక్ష్మశరీరము.

లింగదొండ. మి. వి. (లింగము+దొండ) లింగాకారముగ నుండు కాయలుగల యొకదినుసు దొండ (వృ. వి.). (శ. ర., బ్రౌ., చి. ని.).

లింగధారి. సం. వి. ఇ. (న్. జీ న్) (శివుని) చిహ్నము ధరించినవాఁడు.

లింగనము. సం. వి. అ. న ఆలింగనము, కౌఁగిలింత

లింగనాశము సం. వి అ పుం. నేత్రరోగవిశేషము.

లింగపరామర్శము. సం. వి. అ. పుం. (తర్క.) లింగము = (స్వాభావికధర్మము) యొక్క యాలోచనము (వహ్ని వ్యాప్యమైన ధూమము గలది యీపర్వతము, అనునది లింగపరామర్శము, వ్యాప్యము పక్షమందుఁ గలదని ...సిపట్టుట)

లింగపురాణము సం. వి అ న పదునెనిమిది పురాణములలో నొకటి.

లింగపొట్ల మి వి. (లింగము + పొట్ల) లింగాకారపు విత్తులుగల ఒకజాతి పొట్ల. లింగబీజ (వృ. వి) (శ. ర, చి. ని.)

లింగప్రతిష్ఠ సం వి ఆ స్త్రీ. లింగమును స్థాపించుట.

లింగబలిజె. మి. వి లింగధారియగు శూద్రుఁడు.

సీ. ఆలుకోమటిజాతి దక్క జంగమురాలు, బావ గారిది లింగబలిజెకులము, వేణు. శ. 69.

లింగబీజ. సం. వి. అ. స్త్రీ. లింగపొట్ల (వృ. వి.). (శ ర.)

లింగము సం. వి అ. న 1. చిహ్నము, గుఱుతు. 2 కపటవేషము 3 ధ్రువపఱుచుటకు సాధనము 4 (తర్క) అనుమానమునకు సాధనమయిన హేతువు. 5. (వ్యాక) పదసాధుతాప్రయోజకమయి స్త్రీత్వపుంస్త్వాదులను దెలుపు చిహ్నము. (ఉదా: స్త్రీలింగము, పుంలింగము). 6. ... కుఱి. 7 దేవతాప్రతిమ, విగ్రహము 8 పానవట్టముమీఁది శివమూర్తి. 9 లింగదేహము 10. ప్రాతిపదికము 11. (సాంఖ్య) ప్రధానము 12. వక్తయొక్క తాత్పర్యమును నిర్ణయించుటకు హేతువగు పదాంతరసన్నిధి మొదలగునది 13. మచ్చ, కలంకము.

లింగరాజు వి వి కూఁకటిమూఁగపిట్ట, భృగము, భృంగరాజుపిట్ట.

గీ, ... భృంగాహ్వ వెలయు లింగ, రాజవంగ ...
అం. భా. 2 97

లింగవర్ధనము. సం. విణ. (అ. సీ. అ.) లింగోత్థాపనము గలిగించునది

లింగవర్ధిని. సం. వి. ఈ స్త్రీ. అపామార్గము, ఉత్తరేను (వ్య. వి)

లింగవిపర్యయము. సం వి అ. పుం పుంలింగాదుల మార్పు

లింగవృత్తి. సం. విణ. (ఇ.) వంచనచేయువాఁడు, మోసగాఁడు, వి. ఇ. పుం. కపటసన్న్యాసి, జీవనార్థమై యతివేషమును ధరించినవాఁడు.

లింగవృత్తుఁడు. సం. విణ. (అ అ. అ.) ధర్మధ్వజి, పొట్టపోసికొనుటకై లింగజటారుద్రాక్షాదులు ధరించువాఁడు.

లింగవేది సం. వి. ఈ. స్త్రీ లింగాధారస్థానము, పానవట్టము.

లింగశరీరము. సం వి. అ న. లింగదేహము.

లింగసదర్థుఁడు. సం. విణ (అ. అ అ.) శివుని విషయమున మంచి కార్యములు చేయువాఁడు.

ద్వి గణుతింప నింత లింగసదర్థుఁ డయ్యుఁ, బట్టిన నియమంబుఁ బాయక కన్న. పెట్టు వర్థ మెకాని ముట్టఁడు సేత
బస. పు. 5 8౬౪ పం.

లింగస్థుఁడు సం. వి. అ. పుం మతగ్రంథము లభ్యసించు విద్యార్థి

లింగానుశాసనము సం. వి. అ. న వ్యాకరణమందు లింగము నిరూపించు సూత్రసముదాయము

లింగి. సం విణ (న్. ఈ. న్) 1. చిహ్నముగలది, గుఱుతుగలది. 2 కపటవేషమును ధరించినది 3. మంచి లక్షణములు కలది 4. శివలింగమును ధరించినది, లింగధారి. వి. పుం 1. మంచి లక్షణము గలయేనుఁగు. 2 మతగ్రంథములను పఠించు విద్యార్థి, సన్న్యాసి 3. (తర్క.) లింగజ్ఞానముచేఁ దెలియఁబడు సాధ్యము 4. (తర్క.) పక్షము, సందిగ్ధసాధ్యము గలది. 5 పరమేశ్వరుఁడు. 6. మూలకారణము. 7. శైవుఁడు

లింగిని సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. సన్న్యాసిని. 2 ఒకజాతి తీఁగ.

లింపటుఁడు సం విణ అ అ. అ భోగాసక్తుఁడు, కామాతురుఁడు వి. అ. పుం విటుఁడు.

లింపము సం వి అ. పుం. 1. రాచుట, పూయుట, 2. కప్పుట.

లింపాకము. సం వి. అ పుం 1 దబ్బచెట్టు, నిమ్మచెట్టు 2. గాడిద, గర్దభము 3 దబ్బపండు, నిమ్మపండు.

లింపి = **లిపి** సం వి ఇ. స్త్రీ

లికుచము సం వి అ. పుం. లకుచము గజనిమ్మ (వ్య. వి.)

లిక్క సం వి ఆ. స్త్రీ. లిక్ష. ఈరు, పేనుగుడ్డు.

లిక్కి వి. గడ్డిలోనగువానిఁ గోసెడు చిన్న కొడవలి, అల్పలవిత్రము.

ద్వి. చిక్కముల్ కాసులఁ జిక్కముల్ చలిదిఁ, జిక్కముల్ లిక్కులు జిక్కులుం దాల్చి, యలమిమీఱినయట్ల యమున చెంగటను ...
అ మ. క. 1. 49 పొ 20 పం.

సీ. అల్పలవిత్రాఖ్యయగు రు లిక్కి యనంగ . ...
అం భా 2. 231.

లిక్ష. సం. వి అ. స్త్రీ 1. ఈరు, పేనుగుడ్డు. 2. నాలుగు, లేక, యెనిమిది త్రసరేణువుల పరిమాణము, అతిసూక్ష్మపరిమాణము

శ్లో 'జాలాంతరగతే భానౌ యచ్చాణు ర్దృశ్యతే. రజః త్రైశ్చతుర్భి ర్భవే ల్లిక్షా
'త్రసరేణవో౽ష్టౌ విజ్ఞేయా, లిక్షైకా పరిమాణతః' మనుస్మృతి.

లిక్షికా సం వి ఆ. స్త్రీ. ఈరు, పేనుగుడ్డు

లిఖనము సం. వి. అ. న 1 వ్రాయుట. 2. చిత్తరువు వ్రాయుట, బొమ్మలు వేయుట. 3. గీయుట, గోకుట. 4. వ్రాసినపత్రము, చేతివ్రాత

లిఖి(ఖ)ంచు. సం. స. క్రి. వ్రాయు.

గీ. అష్టదళమైన నవనాథమైన పీఠ, శాంతమైన లిఖించి తదంతరమున, విష్ణుదేవుని శాస్త్రోక్త విధి యజించి వరాహ. 12. 46.

వ. మూజ్యాక్షరంబుల నేను లిఖియించి యిడిన కనకమయశాసనపట్టిక పుచ్చుకొని చదువుకొమనది. మార్కం. 4. 273.

లిఖితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) 1. వ్రాయబడినది. 2. చిత్తరువు వ్రాయబడినది. 3. గీయబడినది, గోకబడినది వి. అ. న. 1 వ్రాత, వ్రాసినపత్రము (కాగితము) 2 కృతి, గ్రంథము.

లిఖితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) వ్రాయదగినది, లేఖ్యము (శ. ర).

లిఖితుడు సం. వి. అ. పుం. ధర్మశాస్త్ర గ్రంథకర్త

లిఖ్య = లిక్ష సం. వి. ఆ స్త్రీ.

లిఖ్యము. సం. వి. అ. పుం ఈరు, పేనుగ్రుడ్డు.

లిగువు సం. వి. ఉ. పుం 1. మృగభేదము, ఒకజాతి జింక. 2. మూర్ఖుడు, అవివేకి.

న. 1. హృదయము, ఎద. 2. మనస్సు.

లిద్ది వి. 1. దంచుటచే మిక్కిలి లోతుపడిన ప్రానిలోనికి కొట్టెడు గూటము.

ద్వి. పెద్దగా దనమేను పెంచిన నిండ, లిద్ది గొట్టిన యట్టి లీలయై ...
ద్వి. భాగ. 10. (శ. ర)

2. పడిసెముచే ఊపిరిరాక ముక్కు అదుచుకొనుట (శ. ర.)

లిపము. సం. వి అ. పుం పూతపూయుట.

లిపి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ 1. పూతపూయుట. 2 వ్రాత, అక్షరవిన్యాసము. 3. అక్షరములు, వ్రాతయక్కరములు, వర్ణములు. 4. వ్రాయుట యనెడు కళ. 5. ఉత్తరము, పత్రము మొదలగునవి వ్రాయుట. 6 చిత్తరువు వ్రాయుట, బొమ్మలు వేయుట.

లిపి(ం)కరుడు. సం వి. అ పుం 1. సున్నము పూయువాడు, తాపీపనివాడు 2 లేఖకుడు, వ్రాయసకాడు. 3. చిత్తరువులు వ్రాయువాడు

లిపికారుడు సం వి అ. పుం. లేఖకుడు, వ్రాతగాడు, వ్రాయసకాడు

లిపికుడు సం. వి అ. పుం. వ్రాయసకాడు, లేఖరి.

లిపిజ్ఞానము సం. వి అ న పలువిధములగు లిపులను దెలియుటయను కళ.

లిపిజ్ఞుడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లిపి తెలిసినవాడు, వ్రాతనేర్చినవాడు.

లిపిన్యాసము. సం. వి. అ పుం. ఎత్తి వ్రాయుట. మఱియొక ప్రతి వ్రాయుట.

లిపిఫలకము. సం. వి. అ. న. 1. వ్రాతబల్ల. 2 వ్రాసెడు కాగితము, తాటియాకు మొ॥

లిపిశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వ్రాతబడి, అక్షరములు నేర్పు బడి.

లిపిసజ్జ. సం వి. ఆ. స్త్రీ. వ్రాతపనిముట్టు, లేఖనసాధనము

లిపీకరుడు. సం. వి. అ పుం. = లిపికరుడు

లిప్త సం. వి ఆ స్త్రీ. విగడియలో నఱువదియవ భాగము.

లిప్తకము. సం విణ. (అ. ఆ. అ) విషము పూసినది వి అ పుం. విషముపూసిన బాణము.

లిప్తము సం విణ (అ ఆ. అ.) 1. పూయబడినది, కప్పబడినది. 2. మలినముగా జేయబడినది, కళంకితము 3 పాడుచేయబడినది. 4. విషముతో బూయబడినది (బాణము మొ॥)

5. తినఁబడినది, భుజింపఁబడినది. 6. కలసినది, కూడుకొన్నది

లిప్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 పొందనిచ్ఛ, సంపాదవవలెనని కోరిక. 2 కోరిక, ఇచ్ఛ, మనోరథము

లిప్సువు. సం. విణ. ఉ. 1 పొందనిచ్ఛగించువాఁడు. 2. లాభమునొందఁ గోరువాఁడు 3. అత్యాశగలవాఁడు

లివి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. లిపి.

లివి(0)కరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వ్రాఁతగాఁడు, వ్రాయసకాఁడు, లేఖకుఁడు, ఒకదానికిఁ బ్రతి వ్రాయువాఁడు.

లివ్వి. వి. 1. నిధి.

సీ. దంపు గొమ్మిది లిబ్బులు దాఁచుకొన్న, వాని కైనను ధనకాంక్ష పోనియట్ల.

ఘటికా. 1. 19.

గీ. తినరు లివ్వి యనంగ నిధానసంజ్ఞ

ఆం. భా. 1. 67.

2 ధనము.

గీ. ఇమ్మెఱకుఁ దోఁచుచున్నదిగాని చేతి కబ్బ దద్దంబులోఁ దోఁచు లివ్వి పగిది ....

శశాం. 4. 71.

కం. ఉబ్బడు లిబ్బులు గలవని, రెబ్బఁడు రిపు రాజుఁగాని రేఖలవలరా, యబ్బఁడు పరభామినికై, యబ్బఁడు శ్రీపాదజేని యబ్బఁడు ధాత్రిన్.

బహు. 1. 20.

సీ. లివ్వి నిబ్బరి పుబ్బు గవ్విసుప్పెటిమిన్న కలఁగి గొబ్బునఁ నాథుఁ గౌగలించె.

దశా. 2 55

3 రాశి, కుప్ప.

సీ. గుబ్బలా యటంచెంజి లిబ్బులా రుచిమించు దిబ్బలా యని పాంథధీసు లెన్న.

హంస 3. 21

లివ్విగుబ్బెత = లక్ష్మీదేవి.

సీ. మెడఁగొప్పు జూతాళి నిడుకొని వనమాలి లివ్విగుబ్బెతఁ బ్రబ్బి యుబ్బు లెల్ల.

ఉ. రా. 6 208.

సీ. గిబ్బదాల్ దొరగుండుకబ్బంబు ప్రోయాలు లివ్విగుబ్బెతయబ్బ బొబ్బ మెకము.

లివ్విగుబ్బెతయబ్బ = పాలసంద్రము)

అచ్చ. రా. యు 592.

లివ్విదొర = కుబేరుఁ

సీ. వంకి లివ్విదొరం లావంకిలి నందించి కొంగ వాలున గట్లగొంగ గెలిచి.

అచ్చ. రా. యు 474.

ఇఙ్లే—లిబ్బులదొర, లిబ్బుల జేఁడ

కం. లిబ్బులదొర చెలికానికి, గుబ్బలి యొకమీని యనుఁగుఁగూఁతుమగనికిన్. సిలా. 1. 18.

గీ. జేమునికంటెను జేజేలసామిగంటె, జంట మోముల వేలుపుకంటెను నీళ్ల. జెలికానికెను లిబ్బుల జేనింటె, మేటియే రాగివుఁడు నిన్ను మీఱి పోర.

అచ్చ. రా. యు. 12.

లిబ్బులచాను = లక్ష్మీదేవి.

గీ. మొదలి వెన్నుఁడు పంటఁముగుడిగొడవ, లుడుపు కొఱకిర్లగొంగపంచినందు, రాముఁడై పుట్టె లిబ్బులచాను సీత,హై పొడమె వేలుపులు గోఁతులై కొమ్ము.

అచ్చ. రా. యు. 19.

లిబ్బులజేవరాలు = లక్ష్మి

సీ. లిబ్బులజవరాలియ బ్బ నల్లుని జేసి తనరెడు నడుగఁ గెందమ్మివాఁడు. రా. వి. 1. 71.

జ : లివ్విపడఁతి, లివ్విరాయఁడు.

లివ్విపడఁతి. వి. (లివ్వి+పడఁతి) లక్ష్మి (శ.ర.)

లివ్విరాయఁడు వి (లివ్వి + రాయఁడు, కుబేరుఁడు, ధనాధిపతి (శ. ర.).

లివి నం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. 'లిపి' యొక్క రూపాంతరము.

లిమ్మ. వి. మాంసాదులమీఁద ముసురుకొను ఈఁగలను దోలెడు రెమ్మ.

చం కనుగొని వేగవచ్చి గణకాండము గన్గొని స్వాములార నేఁ బని విని కాంచివచ్చి తల వాఁడొక యంగడి హేయమెంచక, మ్మును మున నొక్క మీద మిడి మూగిన యూఁగలఁ జేతి లిమ్ముఁ బో,జనుచుచు దీని గొండు వెల నొమ్మని యమ్ముచున్న వాఁ డవన్

చెన్న. 4. 318.

(శ. ర., బ్రౌ. పా. రెమ్మ. ముద్రి పా.)

లియ్యము = లీయము. విణ. (సం. లీనః) మిక్కిలి కలసినది, లీనము.

శా చేసెంగావలయున్ విరించి నిఖిల స్త్రీ పుం సంయోజనా, భ్యాస ప్రౌఢిప్రకాశ మొందఁ గడు లియ్యంబైన సంసర్గ మిట్లు .

నైష. 6. 75.

కం అటుగను నీమె చెప్పిన, యటువలె నియ్యకొని లియ్యమై యుండంగా, వటుమీఁద దైవగతియని, యటనిటు వడయంచుచుండ రా చెలు లంతన్. సారంగ. 2. 49.

వి ఐక్యము, మిక్కిలి కలియుట

ఉ పువ్విలుకానితోడ సరిపోలెడు చక్కని వాఁడు భూమిలో, నెవ్వడు చెప్పఁడా యనుచు నిష్టవయస్యలఁగూర్చి యాత్మలో, నవ్విభులూరుచుం బలుకు నొప్పులకుప్ప వలఁదు గాక యొం, డెవ్వఁ డనంగ మెచ్చుఁ దరసేదఁగ వెయ్యము లియ్య మెట్టదో.

నైష. 1. 75.

కం. ఇయ్యకొని యయ్యమాత్యుల, వెయ్యారుడు గర లోసంగి వెస విభుఁ డనుపన్, వియ్యము గతి మాఁకవవరి, లియ్యంబున విని వినిర్మలిత హృదయుండై రా. వి. 5 47.

లివ. వి 1. లాఘవము.

మ. .... యీజపా,కలవాతంద్రు మునీంద్రుఁ వచుఁ బోగరెక్కన్ హెక్క సామ్రాణి దం, టలివన్నాఁటుచుఁ దన్మనోధనముదండన్ దండ నేతేఁగన్. చంద్రా. 3. 98.

సీ లివ హత్తి బిగికౌఁగిలింతలపసివాళ్లఁ గనుపట్టు నెమ్మేను గప్పి కప్పి. ఉ. హరిశ్చ. 4. 49.

సీ. బావిదాఁటెడ నంచుఁ బరితెంచి లివదప్పి జడిసి పైతరుశాఖ కొడినె నొకతె.

బహు 2. 29.

2. మల్లబంధ విశేషము

వ .. లివ రాకడ ఏకసరము పైసరము ఝుంప పిక్కు కరలాఘవంబు మొదలగు వితమ్ములును .. మల్హ.పు. 3. 69.

వ . లివ రాకడ యేకసర పైసర ఝుంపపిక్కు కరలాఘవంబు మొదలగు వితమ్ము లెఱింగి. ప్రబంధ. 79.

3 అతిశయము

వ. . తవ్విందల సందడియు, గంటెకొట్టు తలుచును, గసగస లివయు .. భీమ 3. 67.

లివలివ. వి. 1 కదలుటయందగు ధ్వనికనుకరణము.

సీ. లేమగుంపుల లివలివలాడు తేఁగొమవంటి చోటికి నెలవరియటంచు. కువల. 1. 20.

ద్వి. ... గుబ్బలద్రేకంబుతోడ, తేఁగొమ దీవియ లివలివలాడ. ద్వి. పర. 5. 110.

వ వెండియు జరాప్రాదుర్భావంబున శిథిలంబులై కుదురు పట్టెడ లివలివం గదలురదవ పంక్తులును కవిక 5. 110.

2. తవిడాడనేర్చెఁ జెవులకుఁ, జవులుగఁ బలుకంగనేర్చెఁ బరబాధరబా,రవములు ఘులుఘులు ఘల్లన, లివలివ నడుగిడఁగ నేర్చె లీలాగతులన్ సుద. 2. 124.

లిష్టము. సం. విణ (అ. అ. అ.) ఊఁడించినది. తగ్గినది, వ్యర్థపఱుపఁబడినది.

లీ

లీ పం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. అంటియుండుట, విడువకుండుట. 2. కౌఁగిలించుకొనుట. 3. కరఁగుట.

లీఢ. సం. వి అ. స్త్రీ. ఈరు, పేను (బ్రౌ. ని.).

లీగు వి. 1. నడుము.

సీ. ... వెలయు మధ్యభాగము నడు మన లీగు వాఁగను గౌను నా ...

అం. భా. 2. 138.

లీదలికోరికె. వి. తృణవిశేషము.

గీ. కనుము లీదలికోరికె కాకివెదురు.

హంస 5. 44.

లీఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. ఆస్వాదింపఁబడినది, రుచిచూడఁబడినది, తినఁబడినది, భుజింపఁబడినది. 2. స్పృశింపఁబడినది, తాఁకఁబడినది.

లీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. అంటుకొనియున్నది, తగిలియున్నది. 2. దాఁగియుండినది, పొంచియున్నది. 3. ఆశ్రయించియున్నది. ఆధారపడినది, అనుకొనునది. 4. కరఁగినది. 5. కలసిపోయినది, ఐక్యమొందినది. 6. తదేకాయత్తమైనది. 7. అంతర్ధానమైనది, కన్పడనిది, అగోచరమైనది. వి. న. 1. అంతర్ధానము. 2. కరఁగుట. 3. అంటుకొనియుండుట.

లీయము = లియ్యము. విణ. కలసినది, సక్తము.

ద్వి. ... సౌరభానీకంబుతోడ, లీయమై పద్మమేలిమి చూపువోలెఁ, దీయమై యై రమ్మదీయమో నాఁగఁ, దళుకొత్తు సరసి ...

ద్వి. పరమ. 1. 11 పొ.

లీల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. క్రీడ, ఆట. 2. వినోదము. 3. వేషభాషాదులయందుఁ బ్రియు ననుకరించునట్టి స్త్రీల శృంగార చేష్టావిశేషము. 4. సౌలభ్యము, అనాయాసము, చులకన. 5. కవఁబడు తీరు, ఆకారము, పోలిక. 6. చక్కఁదనము, సొగసు. 7. నటన, మాఱువేషము. 8. విలాసము. 9. రీతి, విధము.

గీ. అనుచు నాగంధవహుఁలి ధౌర్త్యములు దెలుపు లీల విరసినవిరులు రాలిన రజంబు, లొలికిన రసంబు లురిలినఫలము లదివు, మ్రోలనిడి పల్కి రుద్యానపాలు రపుడు. వసు 1. 134.

కం. తల్లీ సాధ్వీవంశమ,తల్లీ మది తల్లడిల్లి సరలకు పరదెయో, మిల్లోలు దీనిఁ ద్రుంతు మఱిల్లోక విల్లోదిభణిగరుత్మల్లీలన్. రామా. 5 193.

శా. ఈలీలన్ సురలెల్లరున్ గొలువ వాణీశుండు శీఘ్రంబుగా, ... దశా. 2 63.

లీలాంగుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) అందమైన యవయవములు గలవాఁడు, చేక్కనివాఁడు.

లీలాంచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లీలచే నొప్పునది.

లీలాంబుజము. సం. వి. అ. న. విలాసార్థము పట్టుకొనిన పద్మము.

లీలాకలహము. సం. వి. అ. పుం. ప్రణయకలహము, కపటయుద్ధము, విలాసముగాఁ దెచ్చిపెట్టుకొనిన కలహము.

లీలాగారము. సం. వి. అ. పుం., న. విలాసగృహము, క్రీడామందిరము.

లీలాగృహము. సం. వి. అ. న. క్రీడామందిరము, విలాసభవనము.

లీలాచతురుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆటలలోఁ బ్రవీణుఁడు.

లీలాతాండవము. సం. వి. అ. న. విలాసార్థమైన నృత్యము.

లీలానటనము. సం. వి. అ. న. విలాసార్థమైన నాట్యము.

లీలామనుష్యుఁడు సం. వి. అ. పుం. కృత్రిమ మానవుఁడు, మనుష్యరూపమున నిల్పిన కొయ్యబొమ్మ మొ.

లీలామాత్రము. సం. వి. అ. న. విలాసమాత్రము, పిల్లలాట, కొంచెమైనను పూనికలేమి.

లీలాయితము. సం. వి. అ. న. క్రీడ, వినోదము.

లీలారవిందము. సం. వి. అ. న. విలాసార్థము పట్టుకొనిన పద్మము.

లీలారతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. వినోదము, ఆట, క్రీడ.

లీలావంతుఁడు. సం. విణ. (త్. శీ. త్.) 1. ఆటలాడు స్వభావము గలవాఁడు, ఆటకాఁడు. 2. సుందరపురుషుఁడు, అందగాఁడు.

లీలావజ్రము సం. వి. అ. న. వజ్రాయుధమువంటి పసిముట్టు

లీలావతారము. సం. వి. అ. పుం. (విష్ణుదేవుని యొక్క) విలాసార్థమైన యవతారము, వేడుకకై భూమిపై నవతరించుట

లీలావతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. చక్కఁదనము గల స్త్రీ. 2. కామాతురత గల స్త్రీ, కాముకురాలు 3 దుర్గాదేవి. 4 భాస్కరాచార్య విరచితమగు గణితశాస్త్రగ్రంథము 5 మయాసురుని భార్య. 6 (ఛంద) ఒకానొక వృత్తము. ([illegible]).

లీలావాపి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. విలాసార్థమైన దిగుడుబావి

లీలావేశ్మము సం. వి న్. న. విలాసగృహము. ఆనందమందిరము.

లీలాశుకము. సం. వి. అ. పుం విలాసార్థము పెంచెడు చిలుక, పెంపుడు చిలుక.

లీలోద్యానము. సం. వి. అ. న. 1. ఆనందకరమైన యుపవనము; ధనికులు విహారార్థము చెట్లు నాఁటి పెంచిన యుద్యానవనము. 2. నందనవనము, ఇంద్రుని యుద్యానవనము.

లు

లు. ప్ర. ప్రథమాబహువచన ప్రత్యయము. ఉదా: గోవులు, వనములు మొ.

గీ. ... శైశవక్రీడ లాడిరపుడు, రామకృష్ణులు గోపదారకులఁ గూడి. వి. పుం. 7. 202.

ఉ. ... పరస్పరాత్మలం, దాకలితంబులైన ... ఆము. 1. 1.

లుంగ. వి. ఎక్కువ (వస్త్రాదుల) భారము.

సీ. జరిగొన్న సమకట్టు జన్నిదంబుల లుంగ యంటువాయంగఁ దా వఱుతఁ బైచి. క్రీడా. 43.

సీ. వస్త్రభారము పేరు వఱలు లుంగ యనంగ ... ఆం. భా 2. 152.

లుంగము సం వి అ పుం. ఫల్లమాదీఫలము. (శ. ర.)

లుంగి వి. యోషాంతరీయము, స్త్రీల కట్టుబట్ట.

సీ. ... లుంగి, యన వంగదట్టమంచనఁ జావడ యనంగ యోషాంతరీయమై యొప్పుచుండు. ఆం. భా. 2 158.

(కల్లాయి కుచ్చిళ్లు చేర్చి కట్టిన పావడ, అని శ. ర. తురకలు కట్టు నెట్టవస్త్రము అని చెప్పినది)

లుంచనము సం. వి అ న 1 తోలు (పై తొక్క) ఒలుచుట. 2. త్రుంచుట, త్రెంచుట.

లుంచము. సం. వి. అ. పుం 1. తోలు (పై తొక్క) ఒలుచుట. 2. త్రుంచుట త్రెంచుట.

లుంచితము. సం విణ. (అ. ఆ అ.) 1 తోలు (పై తొక్క) ఒలువఁబడినది. 2. త్రుంపఁబడినది, త్రెంపఁబడినది.

లుంట. సం వి అ. స్త్రీ. 1 దోఁచుకొనుట. 2. దొర్లుట.

లుంటకము సం. వి. అ. పుం. ఒక విధమగు కూరాకుమొక్క (వృ. వి.).

లుంటాకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దొంగిలించునది, దోఁచుకొనునది.

వి. అ. పుం. కాకము, కాకి.

లుంటాకుఁడు. సం. వి. అ. పుం దొంగ, చోరుఁడు.

లుంఠ. సం. వి అ. స్త్రీ. 1. దోఁచుకొనుట; దొంగిలించుట. 2. దొర్లుట, నేలపైఁ బొర్లుట.

లుంఠకుఁడు. సం వి. అ. పుం. దోఁచుకొనెడువాఁడు; దొంగ, చోరుఁడు.

లుంఠనము. సం. వి. అ. న. దొంగిలించుట, దోఁచుకొనుట.

లుంఠాకము. సం. వి. అ. పుం. వాయసము, కాకి

లుంఠాకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చోరుఁడు, దొంగ.

లుంఠి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. దోచుకొనుట, కొల్లపెట్టుట.

లుంఠించు. సం. స. క్రి. సంధించు కూర్చు.

కం. కంఠేకాలుని చేతం, గుంఠితుఁడగు చెట్టు మరుఁడు కుసుమాస్త్రంబుల్. లుంఠించి గుణవివాదము, తంతమ్మున చాఁపెనెపె తవరవ సుండన్. భాగ. 9. 615.

లుండీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తగిన వడవడి, అర్హప్రవర్తనము.

లుండిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. మన్ను, పేడ, మొ॥ వాని గుండ్రనిముద్ద. 2. సరియైన వడత, యుక్తప్రవర్తనము.

లుంబిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఒకవిధమైన వాద్యము.

లుకలుక. వి. 1. పరుగెత్తుటయందలి ధ్వని కనుకరణము.

కం. ఒక మొగముగాక దివిజులు, తికమకగొని వైరులెల్ల దిక్కొనఁ దమ్ముం, బికపికలై వకవకలై, లుకలుకఁ బరువెత్తి రోడి లోఁగొనమతితిన్. భాగ. 6. 275.

2. పురుగులు దొలుచుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

చం. లుకలుకమస్తకంబుఁ జెవులం గ్రిమిదొల్వఁగ. భల్లా. 2 (శ. ర.)

3. తడఁబాటు.

ద్వి. మగకోకిలములు, ముక్కుల ఱెక్కలు మురువుగాఁ దీర్చి, చొక్కంపు తేమావి నుద కొమ్మలెక్కి, నెలసి తేఁగొనలెత్తి సెలవులఁ ద్రుంచి. కలగొన లుకలుకగా నవ్వళించి, ంసము పిచ్చిలఁ గూర్చి రమణుల కిచ్చి. వవ. 1 12 పా. 4 పం.

జ. లుకలుకలాడు

లుకలుకలాడు. అ. క్రి. (√లుకలుక) తడఁబడు. (శ. ర.)

లుక్కు. వి. అశ్వనీచగతి.

సీ. జంగవడవు నాఁగ జంఘాలగతి యొప్పఁ బనును లుక్కనఁగ నీచగతిఁజేరు. అం భా. 2. 198.

ఉ. ఉక్కడమైన మంచి మను వొప్పెదు నాహాయరత్న మెక్కినన్, గక్కసమేమి లేక రవగాలును జోడన యడ్డవెడెముల్, లుక్కు దవాళి జంగనడలుం గమపించుచు బోయి పోయి . . సారంగ 1 82.

లుగ వి బాగు. (చూ లుగచెడు)

జ. లుగచెడు

లుగచెడు. అ. క్రి (లుగ + చెడు) బాగు తప్పు. (శ. ర.)

లురనము. సం. వి అ న (నేలపై) దొర్లుట, (పొర్లుట.)

లురితము. సం. విశ (అ. ఆ అ.) దొర్లినది; నేలపైఁ బొర్లినది.

లుడికీ. వి. (హిం. లుడ్కా.) కర్ణాభరణము

సీ. యాగపాత్రలు దెచ్చి వశానుగావడి లుడికీ చిప్పలుగఁ జేసి కేరువారు. సిం నాఁ. 20. (లుడికీచిప్పలు = కర్ణాభరణముగా ఉపయోగించు చిప్పలు.)

లుడుగు. వి. ఎద్దు మెడను గట్టు ఒకవిధమగు గంట. (శ. ర.)

లుప్తపదము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) లోపించిన పదములు గలది, కొన్ని పదములు లేనిది

లుప్తపిండోదకక్రియుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) లోపించిన శ్రాద్ధకర్మగలవాఁడు, ఉత్తర క్రియలు లేనివాఁడు.

లుప్తప్రతిజ్ఞుఁడు సం. విశ. (అ ఆ అ) లోపించిన ప్రతిజ్ఞ కలవాఁడు, భ్రష్టప్రతిజ్ఞుఁడు, అడిన మాట తప్పినవాఁడు.

లుప్తప్రతిభుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ అ) లోపించిన ప్రతిభగలవాఁడు, నవనవోన్మేషమైన బుద్ధిలేనివాఁడు.

లుప్తము సం. విణ. (అ. అ. అ.) 1. ఒగులం గొట్టఁబడినది. 2. అతిక్రమింపఁబడినది, ఉల్లంఘింపఁబడినది 3. నశింపఁజేయఁబడినది. 4. పోయినది అగోచరమైనది. 5. దోఁచుకొనఁబడినది, కొల్లపెట్టఁబడినది 6 (వ్యాక.) లోపింపఁజేయఁబడినది. 7 తీసివేయఁబడినది, అర్ధచేయఁబడినది. 8. ఉపయోగములో లేనిది, వాడుకలో లేనిది.

వి. అ. న. దోఁచుకొనఁబడిన సొమ్ము.

లుప్తోపమ. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఉపమానోపమేయ సమానధర్మవాచకములను వాటిలోఁ గొన్ని లోపించిన యుపమాలంకారము.

వ్యతి. పూర్ణోపమ. (చూ. ఉపమ)

లుప్పరము. వి. దెస్తలు గలిగెడు పొచ్చరిక పదము

లుబ్ధకము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక నక్షత్రము. 2. వెనుకభాగము.

లుబ్ధకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. బోయవాఁడు, వేఁటకాఁడు 2. లోభియైన మనుష్యుఁడు. అత్యాశగలవాఁడు. 3. కాముకుఁడు, విటుఁడు.

లుబ్ధత్వము సం. వి. అ. న. లోభిత్వము, పిసినిగొట్టుతనము.

లుబ్ధుఁడు. సం విణ. (అ అ. అ.) 1. లోభి, అత్యాశగలవాఁడు. 2 కోరికగలవాఁడు, అత్యాసక్తిగలవాఁడు. (ధనలుబ్ధుఁడు మాంసలుబ్ధుఁడు. గుణలుబ్ధుఁడు. మొ॥)

వి. అ పుం. 1. వేఁటకాఁడు. 2. విటుఁడు, చెడునడతగల మనుష్యుఁడు.

లుభితము. సం. విణ. (అ. అ అ.) కలఁపఁబడినది, క్షోభపడినది.

లులాపము. సం. వి. అ. పుం. లులాయము, మహిషము, దున్నపోతు.

లులాయము సం. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు.

లులి. వి. లోటు, తక్కువ

సీ. తనకు లాగయినవెత్తంబు [illegible] పానిక దాలించి పాలెటిఁగి, లోపటంబులు మాని లులిఁ గన్నఁ బడకున్నఁ బడదా మరి పోవుఁ బలక యిచ్చి. ఉ హరి. - [illegible]

ద్వి. లులియను లులియును లాగును జాగు, నలువును మెఱవఁ బ్రఖ్యాతి విఖ్యాతి.

పండితా ద్విజా. [illegible] పొ.

జ. లులివడు, లుల్లిగాఁడు, లుల్లులుకు.

లులితము. సం. విణ. (అ. అ. అ.) 1. కదలినది. ఇటు నటు జరిగినది చలించినది.). 2. కంపము నొందినది, తరంగములు గలదిగాఁ జేయఁబడినది. 3. కలఁతపెట్టఁబడినది, నశింపఁ జేయఁబడినది. 4. చెదరఁగొట్టఁబడినది, రేఁపఁబడినది, హాని కలిగింపఁబడినది. 5. కొక్కునది, అలము చుండునది. 7. మార్గాయాసముగలది, బడలినది. 8. సొగసైనది, అందమైనది.

వి. న. కదలిక, చలనము.

లులివడు అ. క్రి. (లులి + పడు.) అదనమగు, హీనమగు.

రగడ. పొలఁతి నైఁపవు మాకు నీకయపోలుఁబో లులివడిన కల్లలు. పారి. 4 18.

లుల్లిగాఁడు. విణ. (√లులి) కీడ్వడినవాఁడు, అధముఁడు (శ. ర.)

లుల్లులుకు. వి (లులి + ఊలుకు). అల్పాంఘునము, చిన్నదనముకు.

చం. కలకరికల్లడఁబు కడుఁగట్టఁడి దెమ్మెర [illegible] మానస్రగ్వృలయొసలారు లుల్లులుకు లాడెడి వీటివ ఱజ్జులాఁడు క్రిక్కిరియుట నాఁ దెనుంగునకు నీయుభయంబు వశిప్రకారమై, మెఱయంగ విప్రయోగమున మేలు మెఱిఁగి రచింప నేర్చినన్. కావ్యా. 7. 69.

లుషభము. సం. వి. అ. పుం. మదపుటేనుఁగు.

లూ

లూటి = లూటీ వి. (హిం. లూటి) 1 దోఁపిడి.

ఉ. అంచుఁ బురస్కరించుకొని యందఱు నాయనతోడఁగూడ నే, తెంచిరి ఖానువందనుని తేనియతోఁటకు లూటిచేసి దక్కించుకొనంగ వేళయని కేరుచు దూఱుచుఁ దిట్టి కొట్టి దండించిరి మించి తన్మధువనీవరిపాలకు లడ్డగించినన్. రామా. 7. 9.

శీ. పుట్ట తేనియఁ గ్రోలఁ బోదువు చీమల మెక్కి లూటిగైకొనదు భల్లూకగణము. చంద్రా. 2. 72.

ఉ. అవని జేతుఁడన్ జలవిహార మొనర్చుచు దర్పమొంది యిందీవరపత్రభంగములు దీర్ణతఁ జేయఁగ లూటియో యి దీవరపత్రభంగములే నో గొనవేలెనె యంచు దత్సరస్సీ ... రచించి యంచేఁగొనె వాంఛ పత్ర ... ఉ. రా. 6. 56.

2. ఉపద్రవము.

సీ. చెఱయుఁ గొల్లయు లూటి యమలో లేకుండ దండెత్తవఁయు శాత్రవులమీఁద నీతి. 20.

3. తప్పుతప్పుడు

పీ. లూటి నా దవుడవుండును దండువయుఁ దోఁచు. (వావిళ్ల ప్రతి పా 'దుడుకును దోఁచు'. ప్రాఁతప్రతి; తాళపత్ర ప్రతిపా. ప్రౌమలో రెండు పాఠములు గలవు.) ఆం భా. 3. 48.

4. దండువు.

వ్యవ. వానికి లూటి వచ్చినది.

5. ఔద్ధత్యము.

సీ. ... దుడుకు లూటి జులుము దుండు,
గీ. గమ్మవఁగము మర్థ తాళ్యలో ... పాం. ని. మాన 42.

6. ప్రణరంధ్రము (శ. ర.).

జ: లూటిసేయు.

లూటిసేయు. స. క్రి. (లూటి + చేయు) బాధించు. రగడ. చామవృతవాటిఁ దిరుగఁజాలఁ జాల సోంకపూని, రాను మమ్ము లూటిసేయ రాకు రాకుమారినమచు. వరాహ. 3. 92.

లూటీ = లూటి (శ. ర.).

లూడుపులు వి. బ. చెప్పులు, పాదరక్షలు. (శ. ర.)

లూత. సం. వి. అ. స్త్రీ 1. సాలెపురుగు. 2. చీమ.

లూతాతంతువు. సం. వి. ఉ. పుం. సాలెపురుగు పట్టు, సాలెగూడు.

లూతామర్కటము. సం. వి. అ. పుం. 1. వాలిడి కోఁతి. 2. ఒకజాతి మల్లెతీఁగ.

లూతిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. సాలెపురుగు.

లూనకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఖండింపఁబడినది విడదీయఁబడినది వి. అ. న. 1. ఛేదనము, విభజనము. 2. గాయము. 3. రకము, విధము, జాతి ... జంతువు.

లూనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. ఖండింపఁబడినది, తెగగొట్టఁబడినది, ఛేదింపఁబడినది. 2. కోయఁబడినది (పుష్పాది). 3. నశింపఁజేయఁబడినది. 4. కొఱుకఁబడినది, కొఱికి తినఁబడినది. 5. గాయపఱుపఁబడినది.

వి. అ. న. తోఁక.

లూమము. సం. వి. అ. న. తోఁక.

లూమవిషము. సం. వి. అ. పుం. (తోఁకను విషముగలది.) వృశ్చికము, తేలు.

లూలామాలము. వి. 1. వంచన, మోసము.

కం. అలాగువఁ గొనిపోయి న్యప్రాణప్రియపాన్పు క్రిందఁ దాఁచుక లిడి యా, లూలామాలపు నాలి గ్రయాళి తనుం గానిదానియటువలె నుండెన్. సా. క. 2. 186.

కం. లూలామాలపుమాటలు, చాలు నరివ వలికి తననిజంబగురూపం, బాలోన దెలుపవలెనని, నీలగ్రీవుఁడు నిటలనేత్రముఁ జూపన్. కాళ. 3. 170.

2. చేష్టాభేదము.

ద్వి. అల్లమ విని వవ్వి యానౌను మాయ. కల్ల సత్యంబులు కపటకృత్యంబు, లటవటంబు లును లాలామాలములును, కుటిల కుత్సిత ములు కుంచిమూరములు, మటుమాయతన ములు మందు ఁమాకులును, నటమటంబులును ముసైనచైదములు.

ప్రభులిం 2. 50 పా. 8 పం.

లె

లెంక = లేఁక. వి 1. యోధుఁడు.

సీ .. గీ. ... భటుఁడు పరఁగు జోదన లెంకన బంటనంగ ... ఆం. భా. 2. 184.

సీ సీటార నెదిరిన నేలజేజేదంట తేకెల్ల నడఁచిన దిట్ట లెంక. అచ్చ. రా. అయో. 93.

రగడ. ... అలఘు బలసంపన్నులగు లెంక నాయకులు వి. శకుం. 2. 225.

కం. ... అడరెడు లెంకలకు మున్న యతిరయము వనే ... దశకు. 12. 88.

2. (క. లెంక) పరిచారకుఁడు.

గీ వాకు ముయ్యేడుతరములనాటనుండి. లెంక వీవవ తౌద్ధుఁ డహంకరించి ..

ప్రబోధ. 3. 27.

ఉ లెంకఁగ నేలుకోఁగలదు లే మగనిం దరితీపు సేసి.

విజ. వి. 3. 34.

జ : లెంకకాఁడు.

లెంకకాఁడు వి (లెంక + కాఁడు స్వార్థమున) సేవకుడు, పరిచారకుఁడు

ద్వి. కల్లిబాధుని లెంకకాఁ డితఁ డనంగ.

పండితా. దీక్షా. 84 పా.

లెంగి. వి సేవకుఁడు, దాసుఁడు (దీనికి శైవ గ్రంథములందే ప్రయోగము కన్పడుచున్నది)

ద్వి బసవన్న లెంక నే బసవన్న లెంగి.

పండితా. దీక్షా. 4 పా.

ద్వి. జంగమలింగంబు చనఁజూచి చూచి, వెంగలి కూడునే లెంగిగాఁ దలఁప.

పండితా. పురా. 95 పా.

విశ. క్షుద్రుఁడు, నీచుఁడు

ద్వి సంగతి లింగప్రసాదైకసుఖులు, లెంగి మను ష్యుల యెగిల్లు దింద్రె.

పండితా. మహిమ. 298 పా.

ద్వి లింగవంతులుగాని లెంగుల కతని, యంగ కాంతరమున కరుగరా దనుచు.

బస పు. 2. 299 పం.

ద్వి. లింగవంతులుగాని లెంగుల కీక్వ, రాంగ ణమ్మున కెట్టు లరుదేరవచ్చు.

బస. పు. 2. 296 పం.

లెంగిలి విశ. ప్రియమైనవాఁడు, ఇష్టుఁడు.

ద్వి. . సుఖలీలఁ జనివట్టి యశియ, దంగళి మారయ్యకు లెంగిలి బంట.

బస. పు. 4. 972. పం.

లెంట. వి. పట్టికము, ఒకదినుసు తెల్లకాయి.

లెంప. వి. 1. చెంప (శ. ర.).

(వ్యవ.) కాఁబులు ప్రేలిన లెంపలు వాయింతురు.

2. ప్రక్క (శ. ర., బ్రౌ.).

జ · లెంపకాయ.

లెంపకాయ. వి. (√లెంప) చెంపదెబ్బ.

(శ. ర., వా.)

లెంబి = లంబి. వి. కుటుంబము. (శ. ర.)

లెక్క. వి. (సం. లేఖా క. లెక్క) 1. సంఖ్య

ఆ. లెక్క కెక్కుడైన మిక్కిలిసిరి గల్గి, నెన్ని కోట్లపడగ లెత్తరామి, నవరిమిత ధవంబులను బ్రాలి పడగలు, గట్టు వైశ్యజనముపట్టణమున.

విక్ర. 1. 75.

ఆ లెక్క కెక్కుడైన రోకరంబుఁ దటుగని కొలుచుగలదు ప్రోలికోమటులకు

నీలా. 1. 37.

గీ. మీలు తామరపూలు క్రొమ్మెఱుఁగుచాలు. తరుణమృగి నేలు తరుణి నేత్రముల డాలు, తొమ్మిదవలెక్క ప్రాలు వీన్దోయి మేలు, పలుకుల హోరంగు కపురంపుఁ బలుకెనంగు.

కృష్ణ. 4 59.

2. అంకె

గీ. పదియు నెనిమిది విద్యలీ పద్మనయన, శ్రవణముః రెట వర్ధమర్థము గ్రహించె, నంత రతిక్రీడాసంభృత హారిలేఖ, యడిగదా వినులందుఁ దొమ్మిదవ లెక్క
నైష. 3. 184.

చం. జలరుహగంధి వీనుల వసల్ నవసంఖ్య నదేమి లెక్కనున్ ... విజ వి. 1. 73.

3. గణితము.

సీ. ... గణితంబు లెక్క నాఁగన దనర్చు.
ఆం భా 2. 188

(వ్యవ.) ఈతఁడు లెక్కలలో గొప్పవాఁడు లెక్కల పాత్రము.

4 చొప్పు, వంతు.

కం. నిజు కన్నుని యొగ్గుఁ, బడి దేవకి నిఖిల దేవతాసము దనకేర్పడ నేఁట నొకని లెక్కను, గొడుకుల నెవమంద్ర నొక్క కూతును గనె దెన భాగ. 10. పూ. 44.

గీ. ఇఁక మూడేడ్లకును గాని యోజనింప, వన్ని దివసములు దిత మొక్కయావు లెక్క, ధరణిదేవోత్తములకును దానమొసఁగు, మట్ల యైనను నాకునయ బు గలుగు,
వి. పు. 6 320.

5. ధనము, సొమ్ము.

ద్వి. కాటిపావనికేళి కరుణ నీమీఁద, లేకున్న నాకిచ్చు లెక్కకుఁ జెల్లుఁ, గైకొందు నిమ్మనీకట్టివమినుడు
ద్వి. సారిశ్చ. ఉ. 2186. పం.

మ. నదలెన్ ఖానుఁడు పక్కినుంబవకు వైశ్యా పూఁటకూటింటికిన్, గుడునంబోదమె లెక్కయిచ్చి కడు నాఁకొన్నార మిప్పట్టునన్
క్రీడా 155.

గీ. ఒకతె గ్రోలియు మైరేయ మొల్ల లెక్క, మరల నిమ్మని దాని వేమరును గవలె.
శుక. 1. 120.

6. పద్దు, ఆయవ్యయపట్టిక.

ఉ ఇట్టొనఁగూర్చి వైశ్యునకు నిచ్చి చన వ్రాతి పుచ్చి, చౌకముల్ వెట్టుచు .. వడ్డి లెక్కలటు పెట్టుచు ... ఆము 6. 70.

సీ. కొలుచువారల నోరు గొట్టి లెక్కలు వ్రాసి హారువుమీఱఁగ మణియములు చేసి.
శుక. 3 375.

సీ. లెక్కలు లిఖియింప లేఖకాధికుఁడు పొంకు గావింపఁ బావకుండు. కాశీ 6. 128.

7. లక్ష్యము.

గీ. ఇతరదుర్బలమృగపంక్తు లేమి లెక్క.
మను చ 4 64.

సీ ... అస్త్రములకుఁ, కే. ప్రాణములు వెచ్చ వెట్టక బ్రతికిపోవ, లేఁ డకట నాకు నరుఁ డేమి లెక్కయనుచు. రాఘవ. 4. 328.

జ : లెక్కకాఁడు, లెక్కకుమిగులు, లెక్కగొను, లెక్కసేయు, లెక్కించు, లెక్కి డు.

లెక్కకాఁడు. వి. (లెక్క + కాఁడు గణకుఁడు లెక్కలు వ్రాయువాఁడు

సీ పై లెక్కకాండ్రను బైకొన్చి పోషించు లెంక విశ్వాసంబు బొంకుజేసి.
ద్వా. 11. 98.

లెక్కకుమిగులు. అ. క్రి. (లెక్కకున్ + మిగులు) లెక్కకు మిక్కుటమగు, అసంఖ్యాకమగు.

చం. ముగురును నాకుఁ జూడఁగఁ ద్రిమూర్తులు తప్పదు లే ... మున్, బొగరున ... క్కఁ డెత్తుక ... నేఁగుట యెట్లు లెక్కకున్, మిగిలిన ... నొక్కఁ డవమానించి ... చుట యెట్లు ... జై. భా 6 43.

లెక్కగొను. స. క్రి. (లెక్క + కొను) లక్ష్య పెట్టు.

కం. చక్రధరు లెక్కగొనఁడు వ. రాజనునిధి యర్జునునకు రాధేయ ... ను మెదురుగఁ గొని ... భా. ... 1. 319.

కం. లెక్కగొన వరుఁ గృష్ణుని, నుక్కుడఁగ బిగించి మూర్ఛనొందించ ధరన్, ద్రొక్కుడల వైచి హయము, న్వెక్కొనఁ గొనిపోయి జన కునిం గను మ్రొక్కెన్. జై. భా. 7. 190.

గీ తాఁకి బెడిదంపు ములుకులు దఱచునింప, నక్కడిఁదిజోదుఁడానని లెక్కగొనక, వాని తేరును మావుల నొనడంచి, యడరుటయు వాఁడు చంపునఁ బుడమి కుఱికె.

అచ్చ. రా. యు. 366.

లెక్క(లు)పెట్టు. స. క్రి. (లెక్క + పెట్టు)
1. ఎంచు, గణించు.

గీ మృడునిచే నిట్లు కోపానఁబడి కలఁగి, గంగ దరినుండి నిజశిష్యగణముతోడ మద్గురు స్వామి సకలధర్మజ్ఞుఁ డపుడు, పృథివిఁగల తీర్థముల లెక్కవెట్టిచూచి భీమ. 2. 3.

(ఇట వరుసగా అని భావము.)

సీ కాలంబుకొలఁది లెక్కలు పెట్టనేరక చిత్రగుప్తాదులు చిక్కువడిరి కాశీ. 1 137.

శా శ్రీశైలంబున సేతుబంధమునఁ గాంచింగుంభకోణంబునన్, గాశిన్ ముందరఁ గాళహస్తి నిఁక లెక్కల్వెట్టఁగానేల నానా శైవస్థలులన్ వసించితిమి కాంతా నిన్నుఁ బోలంగ రా, కాశీతాంతుని భాస్యలం గనము లోకఖ్యాతశీలంబునన్. వరాహ 6. 18.

2 లక్ష్యముచేయు.

శా. నానారండలు గూడ యొక్క మొగమై నానాస్త్రసంతానముల్, నైవన్ వారల లెక్కఁబెట్టక ప్రభావస్ఫూర్తి కోపిల్లఁగా, వేవేగంబున శంఖమొత్తిన భయావిద్ధాతులై పాఱ .. చిత్రభా 5. 99.

లెక్కసేయు స క్రి (లెక్క + చేయు.) 1 లెక్కపెట్టు, గణించు.

ఉ. ఎండలు రాజు తీయవని నేలినవారికి నేల నున్నవా, రెందఱు లెక్కసేయఁ దరమే పరమేష్ఠికినైన ... కవిరా. 1. 131.

2. లక్ష్యపెట్టు

చం సకలుఁడు కాలకూటసహజన్ముఁ సుధాకరుఁ డంద్రుఁ నిక్కమౌ, నొకొ యుదియంచు నోసితమయూఖ నిను దెలియంగఁగోరి యూరక యటు చేరినంతఁ దలప్రాణము తోఁకకువచ్చె లెక్కసేయక తిగ్రమింగెనేని యకటా యలరాహువు మన్కి గాంచునే.

సారంగ. 2. 174.

చం. నరుఁడని లెక్కసేయఁడు మనంబున శాత్రవు నమ్మహాత్ముచే, యురణముఁ బెక్కుచోట్లఁ గనియున్ మననాయకుఁ డేమిచెప్ప ...

రాఘవ. 4. 192.

లెక్కించు. స. క్రి (√లెక్క) 1. ఎంచు, లెక్కపెట్టు.

సీ. కూడి జలక్రీడ లాడుచోఁగడఁగి యా ధృతరాష్ట్రతనయుల నతులశక్తి, లెక్కించియుఁ బడంత్ర నొక్కొక్క భుజమున ...

భార ఆది 5. 168.

గీ ... క్రింద గెలిచిన వ్రాలు లెక్కింపు మనక, తప్పునాడక తొల్లింటి దారిచెడక

ఉ హరి 3. 124.

2. ఎంచిచూచు, విమర్శించు.

ద్వి కావున రాఘవజ్ఞానపాలమణికి, తే నసాధ్యంబులు లెక్కింప నెందు.

రం. రా కిష్కిం. 200 పు. 20 పం.

ద్వి లెక్కింప నపకీర్తిలేనిజీవనము, నిక్కంబుగా నొక్క నిముసంబు చాలు.

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 227 పం.

3. లక్ష్యపెట్టు.

కం. ఎక్కడిమగఁ డెక్కడి సఖు, లెక్కడి నీ యత్తమామ లెక్కడి చుట్టా, లిక్కొలఁది దొడ్డకొంచెము, లెక్కింపకు మరునిహోవళిం బడువేళన్.

హంస. 1. 101.

4 ఆరోపించు.

గీ. పొత్తుగా నాడి యోటమి పొత్తువారి, మీఁద లెక్కించి వంచన మెఱయువారు.

దశకు. 5. 65.

లెక్కిడు స. క్రి. (లెక్క + ఇడు) లెక్కపెట్టు, గణించు.

కం. ... మునుకొని లెక్కిడని జపము ముఖ్యంబగునే. విక్ర. 5. 83.

లెప్ప = లెప్పము[1]. వి. (క. లెప్ప) లక్ష్యము, (ఆ. ని., శ. ర.)

సీ. ... లెప్ప యనంగ గుఱి యనఁగ బఱవ లక్ష్యాభిధానంబు ... ఆం. భా. 2. 212

లెప్పము[1] = లెప్ప. వి. లక్ష్యము, గుఱి

కం. మీ పుష్పగంధి నెయ్యపుఁ, జూపులకును లెప్పమైన సుకుమారవపుః, శ్రీ పెంపునఁ దనరిన వను, ధావతిసుతుసఖుఁడ నింద్ర దత్తాహ్వయుఁడన్. భోజరా. 3. 240.

కం. అప్పుడు నరపతి యిప్పటి, యప్పడఁతుక యెందుఁ బోయె నాశ్చర్యం బీ,చొప్పు కలయొ నిజమొ యనును, లెప్పంబయ్యెను మదనుశిలీముఖములకున్.

కేయూర. 4. 24.

ద్వి. అభిముఖుండై హృదయాబ్జకర్ణికను, లెప్ప మౌ దన ప్రాణలింగంబు నెఱ్జి, నుప్పరిం చుడు తతియోరులింగంబు.

పండితా దీక్షా 59 పు.

లెప్పము[2]. వి. (సం. లేపః) సున్నము మొదలగు వాని పూఁత.

సీ. ఆయతీశ్వరుఁ డంత వతిరమ్యమైన యా లెప్పంపుఁ బూఁబోఁడి యొప్పు చూచి.

కళా. 8. 169.

లెమ్మ = లే[3]. అవ్య. 1. తర్జించుట (ఇది మొదలు లేచు ధాతు ప్రార్థనార్థక రూపమయ్యెను క్రమముగా అవ్యయముగా మాఱినది)

మానినీవృత్తము అంతమదింపకువేయని పల్కిన వంతమదింపకువే యనుచున్, గంతు లడంచెద లెమ్మని పల్కి నగంతు లడంచెద లెమ్మనుచున్. కళా. 3. 195.

2. కానిమ్ము, కానీ. (పక్షాంతరాంగీకారమును దెలుపును.)

మ. ఇది భోజాత్మజ కిచ్చినం గినుకతో నేమంచు నూహించునో, మది సాత్రాజితి దానికే నిపుడు ప్రేమం బంపినన్ దీని నెల్లి దముం జేసినజాడ దోచునొకో యా నెమ్మిందు నేమనిన్నఁ జెల్లదువో యెరికిఁ బంపఁగా ననుచు లీలన్ రుక్మిణీకాంతకున్. పారి 1 54

లెయ్యంబు. వి. (సం. స్నేహః) నెయ్యము, స్నేహము.

గీ. పాలు నేయును గూడినభంగివోలె, నొనరి లెయ్యంబుతోఁ గూడియున్న భటుడు ...

కు. సం. 11. 623.

లెస్స. వి. 1. క్షేమము, కుశలము.

మ. చెలువంబే విను వీటి నీటరులకున్ జేజేలకున్ లెస్సయే ... చం. రా. 2. 20.

ద్వి. నీ లెస్స నా లెస్స నీకైవలేమి, నాలేమి గావ నానావిధంబులను.

రం రా. అయో. 69 పు 16 పం.

గీ. ... అమ్మ కుశలంబె సాధ్వి యనామయంబె దేవి భద్రంబె లెస్సలా పూవుఁబోడి ...

కాశీ. 2. 71.

గీ. క్షేము మగు లగ్గు లెస్స మేల్ నేమ మనఁగ. ఆం. భా 1. 98.

2. మేలు.

గీ. పసిఁడిమృగము నిక్కంబైనఁ బట్టి తెచ్చి, జనకసుతకోర్కి దీర్చెద పమ్మదమున, లేక మాయామృగంబైన లీలఁ ద్రుంచి, హిత మొనర్చెద మునులకు నెట్లు లెస్స.

భా. రా. అర 2. 44.

గీ. ఎఱిఁగినవి నాల్గు నొడువ నేమయిన లెస్స

ఆము. 4. 68.

3. మంచిపని, యుక్తకార్యము

కం. ఆలోక దాన మన భూ,పాల నరగు దీప మీగి భావము సద్ధర్మాలోకనశీలంబగు, నాలెస్స యొనర్చినట్టి యతనికి నధిపా

భార అను. 4. 18.

విశే. 1. క్షేమయుక్తము

సీ. వేదసంచోదిత విప్రకర్మంబులు లెస్స లయ్యెడు నవి లేకయున్నఁ జెడియెడు

లెస్సైనఁ జెడినను రాజున కగుఁ బుణ్య
పాపంబు లగ్గలములు.
భార. శాం. 1. 275.

గీ. .. లెస్సయుండుదె గృహకర్తలేనిబ్రతుకు.
మనుచ. 3. 129

సీ ఎంతలెస్సగనున్న నంతవేడుకె కాని ప్రజల
కల్మి కనూయపడుటలేదు.
విజ. వి. 1. 22.

2 యుక్తము, మంచిది

ఉ. ... తల్లి వినవమ్మ యీ జగములెల్ల సృజింప
భరింపనొంపజా, ల్దైవత లెట్లు వర్తిలిన లెస్స
వుగా కివి చెల్ల వేరికిన్.
సారంగ. 2. 120.

చం. ... విభేదవృత్తి నా,మనమున లేదు పాండవ
సమాజము మీరును నొక్కరూప కా,వున
నిది లెస్సమాట దగవుం దలపోయఁగ ..
భార. ఉద్యో 1. 97.

3 రుచ్యము రుచిగలది.

సీ. లెస్సాయెఁగా కదళీశాకపాకముల్ మఱి
హరించెనే దా మనసు గినసు.
రా. వి. 2. 105.

కం చక్కెర గలుపుక తింటే, ముక్కవతవుకైన
లెస్స మోహముగలచో, వెక్కురుజానిప
యైవన్, మక్కువతో దివ్యభామ మహిలో
వేమా. వేమ. 2. 85.

4. శ్రేష్ఠము, ఉత్తమము

చం. ప్రియ మెనఁగం దగం బిలిచి పెట్టెడుకూడది
లెస్సకూడు... భార. ఉద్యో. 3. 222.

కం. అనుటయు వైశంపాయనుఁ, డవఘా లెస్స
కథ యడిగి తచ్యుతశుభలాం, ఛనామధామ
మాత్మం, గొనియాడి ...
హరి. ఉ. 5. 103.

ఆ. దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.
ఆము. 1. 15.

5. సులభము, సుఖప్రాప్యము.

కం. జ్ఞానమ యింధనముగ వి,జ్ఞానాగ్నిం బ్రబలఁ
జేయ జరయు మరణమున్ నానావిధదుఃఖం,
బులు, లేని యమృత మక్షరంబు లెస్సై
లోఁచున్. భార. శాం 4. 317.

6. అనుకూలము.

గీ, మనువు లెస్సయియుండెఁబో మానవపతి.
హర 4. 28.

క్రి. వి. చక్కఁగా.

ఉ కానక రాజుచిత్తము పకావకలై తెగఁ
జూచువట్టు లా,హా విపరీతమైన పలుకాడెద
నంటివి ము న్వినాశకా,లే విపరీతబుద్ధి
యని లెస్స బయల్పడఁ జెప్పినారెకా,నీ
విధి యాడుమీ యనఁగ నీవిధి నాడెదు
నుమ్ము భామినీ సారంగ. 2. 142.

ఉ. అంచు వతఁడు వల్క దరహాసతఁ జెక్కిలి
గొట్టి లెస్స వం,చించితివోయి దాసరి ...
ఆము. 6. 40.

కం అనిన న్మఱియుం జదివిం,చినయట్లనె
చదువ లెస్స శిక్షింపక చె,ప్పినరీతిఁ జదువఁ
దని .. దశా. 4. 148.

అవ్య. ప్రశంసార్థకము.

చం. ... లంచమిచ్చి వే, పిలిచి తలార్ల చేత నని
పించిన దిట్టుల నీకు వాశముల్. దెలియక
వెఱ్ఱిరాజ యిది లెస్సనిజం బని నమ్మి
నాఁడవే. సారంగ. 3. 207.

(ఇట వ్యతిరేకలక్షణచే నిందార్థకము)

చం. వికవికనవ్వి యక్కపట విప్రకుమారుఁడు
మేలు లెస్స వా,నికి నయి రాగబంధమును
నిల్పె మదిం దరళాయతాక్షి ...
హర. 4. 27.

సీ. ... ఒగి లెస్స యనఁగ సాధూక్తి దనరు.
అం. భా. 3. 67.

జ : లెస్సఁదనము, లెస్సవాఁడు.

లెస్సఁదనము. వి. (లెస్స + తనము) మంచి
తనము, యోగ్యత.

కం. బాలసఖుండవు నాకును, నీ లెస్సఁదనంబు
వేము నీతివిడిచి దు,శ్శీలురమగుటయు శైశవ,
లీల మొదలుగాఁగ మును దెలియదే నీకున్.
భార. ఉద్యో. 1. 378.

తెస్సవాఁడు. విశే. (తెస్స + వాఁడు) యోగ్యుఁడు.

కం. నిను తెస్సవానిగాఁగన్, వినినాఁడంగావ నాణువిభవము సర్వంబును నీకిచ్చితిఁ జిర జీవనసౌఖ్యము నొందు మనుంవర యని నెమ్మిన్. హరి ఉ. 8. 240.

లే

లే[1]. అ. క్రి. కలుగుధాతువునకు వ్యతిరేకమున ప్రాయికముగా వచ్చు ఆదేశము.

ఉదా : లేఁడు, లేరు, లేదు, లేక. లేవడి.

(లేనిదియగు, లేనివాఁడగు)

గీ. .... నీవును ముక్కువోలె, నిలువరింపంగఁ దగినాఁడు నిలుపులేవ ..
భార ద్రో. 5. 326.

మ. అలనా యేటికి .... వలలేఁడుం గృపలేఁడు కీచకులు దుర్వారంబు లెట్లో కదే ...
భాగ. 10 పూ. 1129.

ఉ. ఎవ్వతె వీవు భీకరహరిణేక్షణ యొంటిఁ జరించె దోటలే, కివ్వనభూమి భూసురుఁడ నేఁ బ్రవరాఖ్యుఁడఁ ద్రోవ తప్పితిన్, గ్రొవ్వున నిన్నగాగ్రమునకున్ ఒనుదెంచి పురంబు జేర నిం, కెవ్విధిగాంతుఁ దెల్పఁ గదవే తెరువెద్ది శుభంబు నీకగున్.
మనుచే. 2. 39.

(ఉండదు. ఉండఁడు)

కం. కలవారెల్లను మగిసిర, కలిగియు లేఁడయ్యెఁ గుంతకర్ణుఁడు వీనిం, దెలుపుదు నీ ..
భార అర 7. 93.

చం ... సంగరమున లేరు హంసడిభకప్రతివీరు లనంగఁ బొంగుచున్.
ఉ. హరి. 4 17.

ఉ స్వామిహితంబునన్ సమదశాత్రవభంజన శక్తి బంధురజామహనీయసంపద వసంత సమాగమ ఫుల్లమల్లికా, స్తోమ తుషార పాండుర యశోగరిమంబున ధర్మశీలతన్, మామిడిమంత్రిఁ బోల మఱి మంత్రులులేరు వసుంధరాస్థలిన్.
నైష. 1. 24.

కం. ప్రేమానుబంధ మిరవుం, కేమాగ్రమ నాఁడువ లేదుఁడీ యనివట్లా, భూమిసురు లవ్వరు నకు. వామాక్షికిఁ గొంకుముడులు వైచిరి వేడ్కన్. (లేదు + చుఁడీ. ఈ. ఇట చు లోపము.)
ఇందు. 6. 58.

సీ. గుణము వికారంబుఁ గోరికయును లేని నీవలన జగంబు నెఱజనించుఁ, బ్రబ్బులేదగువంచుఁ బలుకుట దప్పుగాదు ...
భాగ. 10. పూ 128.

సీ. ... నిందాభినుతులు, హింసయు నాత్మ ప్రశంసయులేవు భూతంబులయందెల్ల దయ ఘటిల్లు.
భార శాం 5. 228.

చం .. ఉమ్మలికయు మబ్బు నాదుమది మందున కైనను లేదు వాసవా.
భార శాం. 4. 394.

కం. తమ్ముఁ దవత మ్ముఖను నాగన్నకొడుకులట్ల తలఁతుఁగాని వివేదం, బెన్నఁడు నామది లేమికి, వెన్నుఁడ దైవంబసాక్షి వినుము వలికెదన్.
భార. ఉద్యో. 3. 193.

(మధ్యమపురుషక్రియ సమాపకక్రియ యుక్తమయి చాలదు, ఓపదు, చాలఁడు, ఓపఁడు అను అర్థము నిచ్చును.)

కం. పాపంబుఁ బుణ్యమును ద్వంద్వప్రాపకులకు దుఃఖ సౌఖ్యసంపాదు లగున్. భూపాల విన్నష్టులు ... లగుట వాని ... లేవా ఫలముల్.
భార. ... 1. 145.

చం. ... ములు నాగరణంబు ప్రచారణంబుగాఁ, గలుగ నుపాధిభేదముల గాఢమతి న్నిగమూఢమైన వింద్యులు పదునాలుగి టికి నశం బొనరించెఁ ... త్వము, దెలియగలేము ... దీక్ష నెమ్మెయిఁ జరిపుచేసినవన్.
నైష. 1. 45.

గీ. నెలఁతకుచకుంభయుగళము డియు వియోగ, జలధి యీదింపలేదయ్యె సఖులు నంచు, చున్న పన్నిట వెల్లిలోఁగొన్న శతవ, ము పకది లాఘవమునఁ దేలింపఁగలదె
ఆము 5. 151.

వ త్రి. పొందకుండు.

ఆ. కర్మఫలములేదు కర్మఫలాప్తికిఁ, గారణంబు విధియుఁ గాదనంగ, నెంత యొఱుకలేనె యాత్రినై విధిచెద్దు, కలిసిపలికితిం గ్రియంబు దప్పి. భార. అర 1. 281.

ఎంతకులేడు = ఎంతకు సమర్థుఁడుకాఁడు.

ఉ. ఎంతకులేడు నారదమునీంద్రుఁడు శౌరి వినంగ రుక్మిణీకాంత వినంగ నేను వినఁగాఁ బలికెన్ బతిఁగూర్చిచావ నా, యంతటివారు లేరని... పారి 1. 60.

పొట్టకులేక = తిండికిలేక.

ఉ ఎట్టిపురాణముల్ పదియునెన్మిది జెప్పితి వెట్టు పొట్టకులేక తిట్టెదవు పుణ్యగుణం బుల రాశిఁ గాశికన్ కాశీ. 7. 192.

లేనివాఁడు = దరిద్రుఁడు.

అ. కంబుకంఠి నీవు కలవాఁడు గలవాఁడు, లేని వాఁడు నీవు లేనివాఁడు. కాశీ. 3. 47.

సా కలవాఁడు గాదె తీయునప్పటికి లేనివాని ప్రాణము పోయినది.

జ : లేనడి

లే² విశే. లేతశబ్దముయొక్క ఉపక్షేపరూపము. ఉదా. లేఁగొమ్మ, లేఁబచ్చిక, లేమావి, మొ॥ (చూ. లేత.)

క్రి. విశే. అల్పముగా.

ద్వి లీలఁ బయ్యెదకొంగు లే జాఱవై చి. ద్వి. పరను. 4. 294

లే³ = లెమ్ము 1. నిశ్చయమును దెలుపును.

రగడ లేను జాదిపువ్వు మొగ్గలేదులే దురాశ గాని, చాయవృక్షవాటిఁ దిరగఁజాఁ జాలు సొలపుమాని. వరాహ. 8. 92.

ఉ లెంకఁగ నేలుకోగలదులే మగనిం దిరితీపు చేసి ... విజ. వి. 3. 34.

2. పరిహాసమును దెలుపును.

సీ. చెలి పెండ్లికతఁ జెప్పఁ జెవియొగ్గి వినవేమి కలదులే యని గేలిసలిపె భద్ర. విజ. వి. 3. 28.

3 అనాదరమును దెలుపును.

మ. శివలింగార్చన మెందుఁబోయెడుఁ దపస్వి త్వమ్ము నెందే నుపద్రవముం బొందదు లే ... హర. 7. 65.

దండకము ... జీవింప,బోరామిఁ గావింపఁగా రాదులే కాదులే వాదులేలా ..

భోగినీదండకము.

అ ఈనుబుద్ధిమాట లెంతలేయని పోయె, దీసు బుద్ధి నిడుఁజూమీ లతాంగి. సారంగ. 2 24.

లేండము. సం. వి. అ. న. మూత్రము, పరీషము, మలము.

లేఁక = లెంక. వి. 1. సేవకుఁడు.

గీ లేకయుండిన వినివి యా లేఁకలు. అచ్చ రా. యు. 227 (వ. ర. పా)

గీ. లేవకుండిన వినివి యా లెంక లప్పుడు. మద్రి. పా.

లేఁగ వి. (లేత + కానుపు) క్రొత్తగాఁగలిగిన దూడ, తర్ణకము, దూడ, వత్సము.

(ఇది కొన్ని పట్ల వృత్తియందు జౌపవిభక్తిక ముగా కన్పడుచున్నది. చూ లేఁగటిపడ్డ)

గీ ... తనరు లేఁగ యనంగఁ దర్ణకంబు. ఆం. భా. 2. 262.

కం. ఒకనాఁడు గో వొకటి లేఁగకుఁ జన్నిచ్చు చును దానిఁ గనుఁగొని ... భార. అను 3. 85.

ద్వి లేఁగలఁ బుడుకుచు లీలఁ గేతయ్య, మూఁగి యర్చుచు మేఁత ముట్టకుండుటయు ... బస. పు. 7. 625.

చం. ఇది యొకమంచిలేఁగ వినుఁ డెంతయు నొప్పెడు నంచు దాన తత్పదములు దోఁకయుం బిగియఁబట్టి చెలంగి వెలంగ మ్రానితో, బదియఁగ నొక్క పెట్టుగొని చంపెఁ గుమారుఁడు లేఁగరక్కసుం, గుదలుకొనఁగ బాలకులు కోయని యార్వ నఖర్వలీలతో. భాగ. 10. పూ. 435.

లేఁగంపు. వి (లేఁత + కంపు) కొంచెము పరిమళము

ద్వి తుమ్మెదల్ వెమిఁ వాతులు దొల్చితొల్చి కమ్మనిలే గంపు గవియునో యనుచు

పండితా పురా. 90 పొ

లేఁగటా(టియా)వు. వి. (√లేఁగ) లేఁతదూడ గల యావు, ధేనువు

గీ. పేరుకొని లేఁగటావులఁ బిలిచిపిలిచి, పిచ్చలించుచు, గ్రేపుల విడుచువాని ...

వి. పు. 7 337.

చం సనుపడు లేఁగటాలసిరిఁ జాయని యిండుల దొడ్డి మందలం దనియఁగ జూపెదన్ ....

చెన్న. 3. 73.

లేఁగటిపడ్డ. వి. (లేఁగ+పడ్డ) క్రొత్తగా యీనిన ఆవు పెయ్య.

ద్వి ... పిడుక, గొడ్డును లేఁగటిపడ్డయై యపుడ. గడ్డుగ నిండారఁగాఁ బాలు గురసె.

పండితా. పురా. 188 పొ.

లేఁగవును = లేఁగౌను. వి. (లేఁత + కవును) సన్నని నడుము.

చం. చెదరిన ముంగురుల్ తఱుచు చెమ్మటఁ దోఁగిన తళ్కుఁ జెక్కులున్, వదలినకప్పుఁ గొప్పు వసివాడిన మేనొకయింతజాఱుప, య్యెద యసియాడు లేగవును నిట్టటుఁ దొట్రిలు పద్మయుగంబుఁ జెల్లొదవెడి యూర్పులుం గల తలోదరిఁ గన్గొని రాముఁ డిట్లనున్.

ఉ రా. 6. 65.

లేఁగసవు. వి. (లేఁత+కసవు) బాలతృణము (వ్యా. వి.). (శ. ర.)

లేఁగారము. వి. (లేఁత + కారము) కొలఁదికారము, అల్పమైన కారము.

సీ. కమ్మవిడెంపు లేఁగారంబుగల మోవి కండ చక్కెరపానకంబు లిచ్చి. వాల్మీ. 2. 79

లేఁగౌను = లేఁగవును వి. (లేఁత + కౌను) సన్నని నడుము.

కం. లేఁగౌఁదీఁగె నితంబము, వ్రేఁగునఁ ద్రెవ్వెటయుఁ గని విరించి బిగింపన్.

అము. 5. 28.

సీ. కృశదైవ్యజాతి వర్ధిలు నిటులనురీతిఁ గలకంఠి లేఁగౌను బలితమయ్యె.

ఉ రా. 2. 137.

లేఁజిగు(పు)రు. (లేఁత+చిగురు) మృదుపల్లవము.

సీ. కొమ్మ లేఁజిగురాకుఁ గెమ్మోవి చవిగొని యమృతంబు నీరసమని తలంతు

శుక. 3. 48.

లేఁజూపు. వి. (లేఁత + చూపు) మృదువైన చూపు.

గీ దమ్మికేలుండఁ బెర కేల దండయిచ్చు, లేము లుడిపెడు లేఁజూపు లేమతోడ

అము. 1. 12.

లేఁజెక్కులు. వి. (లేఁత + చెక్కులు) కోమలము లగు కపోలములు.

సీ. తొలిచూలి జవరాలి తళుకులేఁజెక్కు టద్దములతోఁ దులఁదూఁగు దంతరుచులు.

దశా. 2. 229.

లేఁజెమరు. వి. (లేఁత+చెమరు) చిఱుచెమట

చం అలికుల వేణియొక్కతె ఏకాంతమునఁ దవయంగవల్లికన్. బులకలుచొక్కు లేఁజెమరు పుట్టఁగ నేగి నరేంద్రుఁజూడ నా ఫలకలు చొక్కు లేఁజెమటఁ బోవక యిట్టులనుండె.

మనుచ. 5 66.

లేఁజెఱకు. వి. (లేఁత + చెఱకు) కోమలమగు చెఱకు, పిపుగల చెఱకు.

కం. చిలుకల తేరును గోకిల, బలములు లేఁజెఱకు విల్లుఁ బ్రసవాస్త్రములున్, దొలఁగించిన మరుఁడో యన, విలసితగతి నిచ్చు రాజవీథిఁ జరింపన్

శుక. 1. 121.

లేఁత విశే. 1. పసి, తరుణము. (దీనికి తరుణమైన అనియే యర్థమైనను వ్యుత్పత్తియందు కొంచెము, చిన్న, తిన్న, తేలిక, పలుచ, మెత్త, సన్న

మున్నగు ననేకార్థములు వచ్చును వృత్తియందు దీని మొదటివర్ణముమాత్రము శేషించును. అవు డుత్తరపదము పరుషాదియగునేని దీనికి నుగాగమంబడును

ఉదా: లేఁత + కొమ్మ = లేఁగొమ్మ, లేఁత + కప్పు = లేఁగప్పు మొ॥

సీ. బలుపాఁపతలచుట్ట లలవరించినవారు లేత చందురులఁ దాలిచినవారు.

పాండు. 1. 165.

(శ్రీకృష్ణుఁడు) గీ. జాంబవతియను దేవికి సాంబుఁ గనిరో, నక్క్రమారుండు లేఁతప్రాయంబు నందు, వీథి నొకనాఁడు సఖులతో విహృతి సలుప.

కాశీ. 6 3.

చం. ఒదవెడు జవ్వనంబు వెలికొత్తఁగఁ బయ్యెద సిగ్గుఁగూడి బిత్తుదుమగ లేఁతలౌట దిగ నాఁకకు మీఱమలేక వక్షపుం, జదుమునఁ బ్రక్కల న్మెఱసి చప్పటలై మఱి లావు గూడఁ బైఁ, బొదలెననంగఁ బిక్కటిలెఁ బొల్తుక చన్నులు నాఁడునాఁటికిన్

ఆము. 5. 21.

2. సుకుమారము, కోమలము.

సీ. జేవురించిన లేఁత చెక్కుటద్దంబులఁ దాటంక యుగళంబు తన్నియాడ. హర. 3. 93.

3. మృదువు, మెత్తనిది.

సీ. కనకకుంభస్తని కక్షద్వయము గబ్బుమాత్రంబు గలిగుండు మనసు లేఁత

కళాశాస్త్రము 1. 20.

సీ. చిన్నిబుగ్గల లేఁత చిఱునవ్వు వెలర్ప సిరి యాళుఁడు మొగిడ్చెఁ జేయిదోయి.

హం. 2. 115.

4 అల్పుఁడు, అల్పము.

చం. తనుశతకోటు లెత్తి బహుధర్మవినిర్మితిఁ బేర్మిఁ గాంచినన్, ననుఁ గనలేనిలేఁతలకు నాతియ భోగ్యము భాగ్య మీవ ప్రాఁగ్జననమునం దొనర్చితి వొకానొకయర్చన నన్నుఁగూర్చి దాఁనవ సమకూరెఁజుమ్మ సుజనవ్రజనందిత చర్య నీదెసన్. పాండు. 4 191.

ఉ. ప్రాఁతల మేము నీకుఁ బలుబాములఁ బొందకయున్న నాఁటి నీ చేఁతలు గాఁటి మందలకుఁ జిత్తముల న్వెలిఁదోఁచు మాఁతలుం, బూఁతలు నీవ యొండు దల పోఁతలు లేఁతలు మమ్ము నెమ్మెయిన్, లాఁతుబగాఁ దలంపకు సలంపకు చాల వలంగియుండగన్. ఉ. హరి 4. 97.

వి 1. లాఘవము, చులుకన

చం. ... ముదితచకుక్య్రవల్లభుని మ్రోలఁ దవర్చుట చూచి నెచ్చెలుల్, మదనుని చేఁతకుం దరుణి మానము లేఁతకు నొచ్చి రిచ్చలన్.

కావ్యా. 5. 48.

ఉ. పూఁతపసిండివంటి వలపుంబచరించు కులంబు నీతికిన్, లేఁతగదమ్మ యుత్తెఱఁగు ...

మను వ 3 38.

2. ఆందోళికా దండము యొక్క దోషవిశేషము

వ. లేఁత ముదురు సన్నము గమకము నీలధవళ రక్త హరిద్వర్ణంబులు మొదలుగాఁగల దుర్గుణంబులులేక ... ప్రబంధ. 605.

జ : లేఁగ, లేఁగంపు, లేఁగటావు, లేఁగటిపడ్డ, లేఁగవుము, లేఁగసవు, లేఁగారము, లేఁగొమ, లేఁజిగురు, లేఁజూపు, లేజెక్కులు, లేఁజె మరు, లేఁజెఱకు, లేఁతనగవు, లేఁతనవ్వు, లేఁతవెల, లేఁతమాట, లేఁదలిరు, లేఁదీఁగ, లేఁదెమ్మెర, లేఁదొడ, లేఁబగలు, లేఁబచ్చిక, లేఁబట్ట, లేఁబరువు, లేఁబల్కు, లేఁబురులు, లేఁబెయ్య, లేఁబైరు, లేఁబొఱ, లేఁబొల, లేఁబోఁక, లేఁబ్రాయము, లేగాడ్పు, లేజవ్వనము, లేజాఱు, లేనగవు, లేనడ, లేనవ్వు, లేనురువు, లేనెన్నడ, లేనెల, లేబొండుమల్లె, లేమరులు, లేమావు, లేమావి, లేమొండ, లేవంక.

లేఁతనగవు = లేఁతనవ్వు. (లేఁత + నగవు) మందహాసము, చిఱునవ్వు.

కం. అనితలఁచి లే తనగ పావనమునఁ దగ శంభుఁ డాసవము డిగ్గక మున్, దన వామపదాంగుష్ఠం,బున వదిమె దశాస్యహస్తములు క్రిందు వడన్. ఉ. రా. 3. 83.

లేఁతనవ్వు = లేఁతనగవు, లేనగవు. వి. (లేఁత+నవ్వు) చిఱునవ్వు, మందహాసము.

ఉ. అల్లన మేలమాడు వచలాత్మజమాటకు లేఁత నవ్వు నం,ధిల్ల ... మనుచ. 1. 2.

లేఁతనెల. వి. (లేఁత+నెల) బాలచంద్రుఁడు.

చం. ... అవ్విరిం, దననెఱిగొప్పునం జెరివి వవ్వలిగుబ్బలిముద్దుపట్టి లే,తనెల ధరించిన ట్లమరెఁ దద్దయు మోహన కాంతి సంపదన్. పారి. 1 55

లేఁతమాట. వి (లేఁత+మాట) నికృష్టవచనము.

ఉ. బొందులు వేఱుగాని తలపోయఁగఁ బ్రాణములేక మంత్రిలం, గొందఱు లేఁత మాట లవి కూరిమిపట్టువపంచుఁ బ్రాణముల్, బొందులు వేకమైరనఁగఁ బొల్పగు శంకరుని న్నృపాని వ,స్పందితభక్తిమైఁ గదిసి బ్రాహ్మణపుంగవుఁ డానతాంగుఁడై. భోజరా. 6. 220.

లేఁదలిరు. వి. (లేఁత+తలిరు) లేఁజిగురు.

మ. .... శీతక్రియల్, పానరింపవ్ సమకట్టు లేఁదలిరులన్ బుష్పంబులన్ బూఁతలన్. దశకు. 3. 123.

లేఁదీఁగ. వి. (లేఁత+తీఁగ.) లేఁతలత.

సీ. జుంజువెండ్రుకలెత్తి చుట్టున లేఁదీఁగ పన్న గాధీశ్వరుపగిది మెఱయ. విక్ర. 2. 123.

లేఁదెమ్మెర. వి. (లేఁత+తెమ్మెర) పిల్లవాయువు.

సీ. ఒలసిన లేఁదెమ్మెరల యెమ్మె గను కమ్మ బంగరుపూఁదోఁటపజ్జన్ ...

ఉ. రా. 3. 66.

లేఁదొడ. వి. (లేఁత+తొడ) సుకుమారమైనతొడ.

ద్వి. పన్ని కాళియల సంపదముట్టుకోలు, గొన్న నిగ్గులబోవఁ గురియు లేఁదొడలు ...

ద్వి. పరమ 1. 15 పా.

లేఁబగలు. వి. (లేఁ + పగలు) సూర్యోదయము మొదలుకొని పదిగడియల ప్రొద్దెక్కువఱకు నుండు కాలము.

గీ. .. సమిధలుగొని మహాప్రాజ్ఞుఁ డతఁడు, వచ్చు లేఁబగటికి నిజావాసమునకు ...

పాండు. 2. 17.

లేఁబచ్చిక. వి. (లేఁత+పచ్చిక) లేఁతనైన పల్లగరిక.

శా. ప్రాతర్వేళల మంచుచిన్కుగమి జొంపంబైన లేఁబచ్చికల్. ఉ. రా. 5. 286.

లేఁబట్టి. వి. (లేఁత+పట్టి) పసివాఁడగు కొడుకు; అట్టికూఁతురు.

సీ. ముక్కంటితలపువ్వు మున్నిటిలేఁబట్టి కైటభారాతిడాకన్నదమ్మి. నైష. 8 201.

శా ... ముఖలక్ష్మికి న్ముకురమై ఁండల్ల లేఁబట్టికిన్ మాఱెన్యయతనం బొవర్చె గిరియాత్మశ్రీ భావంబువన్. వసు. ౧. 34.

లేఁబరువు. విశే. (లేఁత+పరువు) నూతనము.

చం అఱవిరి వెండిచెంబుల వయంబునఁ దేనియ పానముం లేఁ,బరువగు గుజ్జుమావి చవి పందిరులన్ లతకూన లియ్యఁగఁ, వరుదుగఁ గ్రోలియన్ నటసిజాస్త్రగృహస్థిగఁ గఁదుఁ దేఁటి ని,బ్బరముగు జాళిమై నధరపల్లవ మంటులఁ గటివే చెలీ. కువల 3. 122.

లేఁబలుకు(లుకు). వి. (లేఁత + పలుకు) లేఁత మాట, మృదువాక్కు.

సీ. ఘనపురాతనభక్తకథలు విన్వీనుల వెలఁడి లేఁబలుకులు వినఁగఁగోరు.

చన్న. 2. 242.

లేఁబురులు. వి. (లేఁత+పురులు) బాల్యము.

ద్వి. బుద్ధు లెఱుంగ లేఁబురులు ప్రాయమున, సిద్ధంబు భక్తుల శివునిగాఁ దలఁచు.

ఒస షు. 1. 424 పం.

లేఁబెయ్య. వి. (లేఁత + పెయ్య) చిన్నదూడ, లేఁగదూడ.

గీ కొనం కాఁబోతు నాఁబోతు గ్రుమ్ముఁలాడ, నడిమి లేఁబెయ్యగతి వచ్చె నాకు నిపుడు
కాశీ 2. 104.

లేఁబైరు వి (లేఁత + పైరు) తరుణమైన సస్యము, లేఁతచేను

గీ. పలుకులవెలంది తళుకుఁజెక్కుల విచిత్ర, పత్రముల వ్రాయనేర్చినపాణి ననిల, సుతుని నెమ్మేను నిమిరిన శోష దీఱి, వాఁడు లే బైరు వానచేవలెఁ జెంగి ఉ రా. 5 1 8.

లేఁబోఱ వి పల్లవము, చిగురు

కం. మెఱుఁగుల కచించ శశికిం గఱయుసు మణి కనకములకుఁ గారిన్యము లేఁబోఱకుం గాఢము దక్కఁగ, మెఱఁగెల్లను వచ్చి గిరిజసేనన నిల్చెన్ కు సం ౯. 119.

సీ. పూర్వసెజ్జ॰ను లే బోఱల పీచోపులు వెంపు వాటించి గానించువారు. దశకు 3 124.

కం లేఁబోఱల సోయగంబును, లేఁబోకల విచ్చు తమ్మిఁవిరిచెలువంబున్, లోఁబడఁగొని సేసిన క్రియ, బూఁబోఁడికిఁ బోలుఁ జరణములు మృదులములై.
సూరన యుదయనోదయము. 4. 857.

లేఁబోల వి (లేఁత + పోల) లేఁతదగు చేప పొట్టు.

సీ మలివాడు నాఁచువల్లుల గొంతొగరి లేఁ బోల వలు గాలి వే పోక నెఱిఁగి.
అము. 2. 53.

లేఁబోక వి. (లేఁత + పోక) మందగమనము, చిఱునడక

కం. పూఁబోఁణులకును విటులకు, లేఁబోకలఁ దఱు సొంపువీడ్కొలుపుఁబురిన్, లేఁబోకఁ బోఁకతోఁటల, పూఁబాళల కమ్మతావిఁ బొగడవగాడ్పుల్. భీమ. 1. 85.

లేఁబ్రాయము. వి (లేఁత + ప్రాయము) తరుణ వయస్సు.

శా శీలంబున్ గులమున్ శమంబు దమముం జెల్వంబు, లేఁబ్రాయమున్ మనుచ. 1 55.

లేఁబ్రొద్దు వి (లేఁత + ప్రొద్దు) అపరాహ్ణము.
(శ ర.)

లేక[1] అవ్య (ఉండు కలుగు ధాతువునకు వ్యతిరేక క్త్వార్థకరూపము) 1. ఉండక

కం .. ఆధారము లేకను ని తాకోర్చ్చెదం బువ క్రేలెద మనోమలోకమున తెరవుననీన్
భార ఆది .. 112.

శా దై తేయాఁతక యొక్కచో ని..వం దా .. మిన్ను గిరా. కలోయఁబు లేక పొ.. మిడ్చిజాలాపంబునన్
నైష 3 21.

గీ. దివ్య.. ఋగే .. త్రీలు లే., ..పృత దుఃఖాదలగు పదార్థమ లలేక యక్క పడియు డె బహుకాల మొప్పదఱగి, విగతదుఃఖ..లాసుఁడై వేల్చెజే డు
హం 6 80.

2. చాలక, ఓపక.

ఆ అలిగి యాడుగఱచి యాకట పెలుచన, నిల ..లేక యిమురి నింగిదాఁక
భార ఆది 6. 201.

గీ. పశువుచేతఁ బురిస్కృతిఁ గాడయలేక, చాపలమున వర్తించు చామరములు.
నైష. 2. 10.

3. పుట్టక.

(వ్యవ.) వానికి లేకలేక యొక పుత్రుఁడు పుట్టి నాఁడు.

4 లేనియెడల, కానియెడల, కాక.

గీ. స్వర్గమర్త్యపథూటుల చక్కఁదనము, తచ్చు మని నాగకన్యలతోఁడి కలహముననుచు గాల్లిప్పెదవా లేక బొటనవ్రేలఁ, బుడమి వ్రాసెద వదియేల పువ్వుఁబోఁడి.
దశా. 2. 424.

ఉ. కంతుఁడొ కాక యా రజనికాంతుఁడొ లేక జయంతుఁడో యితం, డెంతవిలాసము ...
సారంగ. 2. 37.

గీ. దిగ్గజంబులు మ్రొగ్గ ధాత్రీశరేంద్ర, మనఁగఁ బ్రొక్కుచునో తేక యంబరమున, కెగుర వైతురో . దశా. 2 159.

కం. ఈరణిఁదలంచుచు నాఁటినిఖానన నెరన్ నిలిపి రేగడకెన్, తేకెటుల నిద్రపమ్మున్, రేఁగు నయ్యువిన నెనరు నిల్పిన వాఁకన్. విః. వి. 1. 151.

తేక². వి. (సం. లేఖ) 1. జాబు.

కం. నీపతి నీకై వందుచు, నా పేరును తే యరపి నా డని యిది నే, నాపులుఁగవలనఁ దెలిసి ము,దాపూర్ణత మబ్బి విడివి ఎనిపితి దాలిన్. ప్రభా. 4 48. (శ.ర.సా తేఖ ముద్రి. పా.) 2. ఎడముతేక మిక్కిలి చేరకయగు వృక్షాదుల వరుస (శ. ర.).

జ : తేకరి

తేకరి. విశ. (తేఁ+అరి³) లేఖకుఁడు, వ్రాయరకాఁడు (శ ర.).

తేకి. వి రాలిన ధాన్యపుగింజ.

ఉ. తేకినిధి వ్రజంబు లవలేశము కాంచనభూధరంబు ర,త్నాకరరత్నరాసు లడుగంట్లు మనుష్మణి కామధుక్సురా, నోకహాముల్ ప్రయోజిత వినూతనవస్తువు లిట్టివట్టి వ,న్యాకుల కందరాలి పురవైశ్యుల సంపద తెల్పి చూపుచోన్. కవిక. 1. 11.

విశ. అప్రయోజకుఁడు (శ. ర.).

జ : తేకిబ్రతుకు, తేకివాఁడు.

తేకిబ్రతుకు. వి. (తేకి + బ్రతుకు) ఉంఛవృత్తి. తేకిగింజలేరుకొని బ్రతికెడు బ్రతుకు (శ. ర).

తేకివాఁడు విశ. (√తేకి) 1. తేకిగింజలేరుకొని బ్రతుకువాఁడు.

ద్వి వక్క సేయని తేకివాఁడవు నీవు. ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 1418 పం.

2. అప్రయోజకుఁడు (శ. ర).

లేఖ. సం వి. ఆ. స్త్రీ. 1. రేఖ, చారిక. (విద్యుల్లేఖ. ఫేనలేఖ మొ॥) 2. గీఁత, నాఁగేటిచాలు, 3. పంక్తి 4 గీఁతలు గీఁయుట 5 చంద్రకళ. 6. ఆకృతి, రూపము 7. గుర్తు, ఆనవాలు. 8 పోలిక, సాదృశ్యము 9 మడిచికుట్టిన యంచు, అంచు 10. శిఖ, కొప్పు.

లేఖకదోషము. సం. వి అ పుం వ్రాయసగాని తప్పు; వ్రాఁత తప్పు.

లేఖకప్రమాదము. సం. వి. అ పుం. వ్రాయసగాని పొరపాటు, వ్రాఁతపొరపాటు, వ్రాఁత తప్పు.

లేఖకము. సం. వి. ఇ న. 1. వ్రాయుట, ఒకదానికి ప్రతివ్రాయుట 2 జాబు (విర్యమ్ము).

లేఖకుఁడు. సం వి. అ పుం వ్రాఁతగాఁడు, వ్రాయసగాఁడు, ఒకదానికి ప్రతివ్రాయువాఁడు 2. శిల్పి, చిత్తరువు వ్రాయువాఁడు.

లేఖనము. సం విశ. (అ ఈ అ) 1. వ్రాయునది; చిత్తరువు వ్రాయునది, బొమ్మలను వేయునది. 2 గోఁకునది. గీరునది. మొ॥ వి. అ పుం కఱమునకై యుపయోగపడెడి యొక జాతి రెల్లు. న. 1. వ్రాఁత, చూచివ్రాయుట, ప్రతివ్రాయుట. 2. గోఁకుట, గీఁకుట. 3 తాఁకుట, తగులు. 4. సన్నము గాఁ జేయుట 5. శస్త్రవైద్యమున కోయుట, గంటులు వేయుట. 6 వేదము, శ్రుతి 7 గోఁకుకొనెడి పనిముట్టు 8. వృక్షవిశేషము, భుజపత్రవృక్షము. 9. (వ్రాయుట కుపయోగించెడి) తాళపత్రము, తాటియాకు. బూర్జపత్రపు పట్ట మొ॥

లేఖనికుఁడు. సం వి. అ పుం 1 జాబులు తీసికొనిపోవువాఁడు. 2. వ్రాయనేరక వ్రాఁతకు బదులుగా నొక గుర్తు నేర్పఱుచుకొనెడివాఁడు 3. వ్రాయసగాఁడు, లేకరి.

లేఖము. సం వి. అ. పుం 1. వ్రాఁతమూలము, ఇచ్చిపుచ్చుకోలు పత్రము. 2 జాబు.

లేఖర్షభుఁడు. సం. వి. అ పుం వేల్పుఱేఁడు, ఇంద్రుఁడు

లేఖాక్షరము. సం. వి. అ. న. వ్రాఁత

లేఖాధికారి సం వి న్ పుం. (రాజనొద్ద) ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాదులు వ్రాయు నధికారి.

లేఖార్షభము సం వి అ. పుం (శ్రీ)తాళము. (వ్య) వి 1. ఒకజాతి తాటిచెట్టు

లేఖాహారి సం. వి. న్. పుం జాబులు తీసికొని పోవువాఁడు.

లేఖాహారుఁడు సం వి. అ. పుం. = లేఖాహారి

లేఖిని. సం వి ఈ. స్త్రీ 1. కలము పేనా. 2 గంటె, దర్వి

లేఖుఁడు సం వి. అ పుం వేల్పు దేవత.

లేఖ్యకృతము. సం విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్రాఁత యందుంచఁబడినది, వ్రాఁతమూలముగ జేయఁబడినది.

లేఖ్యగతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చిత్తరువుగా వ్రాయఁబడినది, చిత్రీకృతము.

లేఖ్యచూర్ణిక. సం వి అ స్త్రీ 1. బొమ్మలు వేయు కుంచె. 2. లేఖని, వ్రాఁతపుడక, కలము, పేనా

లేఖ్యపత్రము. సం వి అ న. 1. జాబు 2. వ్యవహార సంబంధమైన (ఇచ్చిపుచ్చుకోలు) పత్రము 2 తాళపత్రము, తాటియాకు పుం తాటిచెట్టు.

లేఖ్యము. సం విణ (అ ఆ అ) 1. వ్రాయఁదగినది, గీయఁదగినది, చిత్తరువు వ్రాయఁదగినది 2. గీఱఁదగినది, గోఁకఁదగినది. 3. వేల్పులకుఁ బ్రియమైనది వి. అ. న. 1. వ్రాఁతయను వస్తువు 2. ప్రతివ్రాయుట 3 వ్రాసినది, జాబు, పత్రము, ఇచ్చిపుచ్చుకోలు పత్రము. 4. వ్రాసిన పుస్తకము. 5. శాసనము, శిలాదులపైఁ జెక్కిన వ్రాఁత. 6 చిత్తరువు వ్రాయుట. 7. చిత్ర ప్రతిమ, చిత్తరువు బొమ్మ.

లేఖ్యస్థానము. సం. వి. అ. న. వ్రాసెడిచోటు. కచ్చేరి.

లేఖ్యారూఢము సం. విణ (అ. ఆ అ) వ్రాఁత యందుంచఁబడినది.

లేగాడ్పు వి. లేఁత+గాడ్పు) మందమారుతము.

మ ... మలయంపుం గమ్మలేగాడ్పు తేరున నేతెంచు లతాంతబాణునకు ...

ఆము. 5. 101.

లేచు. అ. క్రి 1. ఉత్థితమగు, నిలువఁబడు.

సీ (శ్రీ)కాద్యుపమలఁ గాంచిన లేచి మ్రొక్కు నంజలికి నింద్రుండు వక్కాలువుఁ గోర.

ఆము. 1. 59.

గీ. ననుఁ గనుంగొనినప్పుడె వినయము నను, లేచి కూర్చుండు మనెడి నిలింపవైరి

దశా. 2. 100.

2 మీఁదికెగయు

మ. ... మహిమీఁది లోహరజముల్ పైఁబర్వె నా లేచె వాత్యలఁ బ్రాగ్గావముపు ల్మోగి ల్మోదల గ్రద్దంబై దివిన్ లేచినన్.

ఆము. 4. 80.

మ లకుముకుల్ క్రఁచై పడున్ లేచు ...

ఆము. 1. 57.

సీ. వడి నూర్ధ్వగతిని లేవకయుండఁ దన నాగ బెత్తాన మూర్ధంబు మొత్తిమొత్తి.

కళా 8. 79.

శా బాహాసంభృత కాలదండజనిత స్ఫారస్ఫులింగాళికిన్, సాహాయ్యంబు ఘటించి కోప రసఘూర్ణన్నేత్రదీప్తుల్ పయోవాహాంతర్గత వైద్యుతప్రభల లేవం జోప వాహద్విష, ద్వావహోత్తంసము నెక్కి పోరి కడరెన్ వైవస్వతుం డుద్ధతిన్. పారి. 4. 79.

3. మేలుకాను.

చం. వలుఁగిడి చల్వఁదాల్చి పయిపంపుటలంతల నిద్రఁజెదు రో, వెలఁదుల లేప గొంకిపతి వింతగడాఁపు పారివారి గం, టలరొద కుల్కి లేపఁ జిలువవ్వులతోఁ దమవారిఁ గూడ యిం, పులతమి దీటివన్ విదురవోయిరి నున్నుబోజుంగు లత్తటిన్. కువల. 2. 110

సీ. ... ప్రత్యూష పవనాంకురంబులు పైకొనువేళ
వామనస్తుతి పరత్వము నలేచి
మనుచ. 1. 54.

4 పూను. ఉద్యమించు
క. లేలెమ్ము విరుదమై..., మ్మా ముసకు ..
భా... 2. 79.

ఉ. ఇంచిననేడ్కల నాత్మహృదయోర్విరం గన్గొని
శౌరి మందహాస, సాంచితనేత్రుడై జలక
మాడంగ లెమ్మని పైడిచేలం గొంగించుక
జాలి .. పారి 2 6.

5 ప్రసించు
కం. లాగిన వారి తులగమి, నేరి తెలిసి ముమ్మ
నాజ్ఞ యడ కతండు చెలం, బోలాంతి
నినసమకమెం, లేలేవదె శూలధ్రుపడి
జ్యాయయమునన్. ఆము 4. 298.

లేజవ్వనము వి (లేత + జవ్వనము) నవయౌవ
నము, లేత యౌవనము.

మ. దనుజాధీశ కుశధ్వజుం డను తపోధన్యుండు
మున్నొక్క నాయన వేదంబు పఠించువేళ
ముఖయంబై నేను వాపోవంగా, నను,
ప్రేమంబునం జూచి వేదవతియ న్నామంబు
గావించి పెంచిన లేజవ్వన ముప్పతిల్లుటయు
జేజేలున్ మునుల్ రాజులున్
ఉ. రా 7. 109.

లేజాలు. అ క్రి (√లేత) ఇంచుక జాలు.
ద్వి పాలిండు లఱంగామ పడ నొక వింత, లీలం
బయ్యెదకొంగు లేజాలవైచి.
ద్వి. పరమ. 4. 294 పా.

లేట. వి చెట్టుకొమ్మ, శాఖ.
సీ. మానిమ్మమూట మరుని గెల్పులకోట
పడువెన్నెల తేట పసిండిలేట.
అచ్చ. రా. బాల. 186. (శ. ర. పా).

లేటమొగము వి విముఖత్వము, పెడమొగము
(చూ లేట మొగముపడు.)
వ . వెఱగుపడి బాణుండు లేటమొగంబుతోం
జేయునదిలేక విన్ననయి యున్న యెడ ...
భాగ. 10. ఉ 423 (చి. ని. పా లేట
మొగంబువడి ముద్రి. పా.)
జ లేటమొగముపడు.

లేటమొగముపడు. అ. క్రి (లేటమొగము +
పడు) పెడమొగము పెట్టు.
సీ. దేవదత్తాభీలరావంబు వెసం గర్ణముల
దీటుకొన లేటమొగముపడుచు
భార విరా 4 248.
కం ఏటున వాటున వ్రేటునం, జోటున దశ
ముఖుండు రౌద్రముగ సెలుమునయన్,
లేటమొగమువడి యతులు, కోటసారంబాటి
చనుం గోటి మొగవంగన్ నిర్వ 4. 48.

లేటి = లేడి వి కృష్ణసారాదిమృగము.
సీ. ఇట్టు వెన్నాడ యెటసి కాదిది మృగంబు,
మాయమో యేమొ యైన నేమా యె
వనుచుం, గరలి చనకమ యోగ్రాశుగింబు
వఱుపం, లేటిరాకొమ్మ నడువక్కి నాంటు
కొనిన. రామా. 6. 164.
ఉ. .. ముకుందవేణుకల నాదపుటీకు లేటి
మొత్తమై. ఆము. 5. 68

2. మృగి, ఆడులేడి.
సీ. పాలయించి నీచూచు వలంతికి మెడయెత్తి
కొని చూచు రాలేటికొదమ లివియు.
కు. సం. 6. 687.

3. మగజింక.
కం లేటిం దాచుకొనవొ ము,న్నీట న్నడయాడ
లేదొ నిను ద్విజరాజం, చేటికిం బల కం
గోకా, ఖేటకపాటవకిరాతకేసరివి శశీ
పా చా 3 68.

సీ. ముని పట్టుంబుట్టముల్ చిమగువ చు సివంగి
లేటిమైం దవగోట మీంట వసుకు
చంద్రా. 3. 71

జ : లేటివల.

లేటివల వి (లేటి + వల) మృగములను బట్టు
కొనెడు వల.
వ. తెంచీరకట్లు ప్రోంగుచుట్టలు దొడ్డివల లేటి
వల కుందేటివల మొదలగావలయు వలలును.
కాశ 3. 46.

గీ. లేటివలలును మఱియుఁ గుందేటివలలు, నెలుక
వలలును సంపెంగవలలు డొడ్డివలలుఁ బందిటి
వలలును ... యయా. 1 110.

లేడి = లేటి. (బ. వ. లేడులు, లేళ్లు). ఇ. మృగము.

చం. పులిఁ గనుగొన్న లేడులును బోలె విభూతిఁ
గలంగఁ జాలు .. భార విరా 5. 6.

చం. పులిఁ బొడగన్న లేళ్లగమిఁబోలె సుయోధను
నగ్రసైనికుల్, ఉలుకి కలంగి . .
భారి భీష్మ 2. 157.

చం. ప్రకటబలాఢ్యులై లోకుల దిరంబయి
పల్వురుపేరు భూమిపాలకునకు గడ్డమైనఁ
దవులంపడి హుమ్మని నోరి కంఠ నాం చి
కొనిన ప్రేమ వెన్నెలిపశేషము దోఁచెఁగఁ
బార్థుపట్టిసారయకముల నొంచినం దెరలి
పందలు లేళుల పిండునాకృతిన్.
భార. ద్రో. 2. 28.

శీ. జెలుకుఁజూపుల లేడి గెలిచికై కోసి పైనో నాఁ
గ్రిందఁ గృష్ణాజినంబు వేయ.
ఉ. రా. 3. 103

2. మృగి

కం మవసిజరాగంబునఁ బెనఁగినయట్టిని లేడిఁ
జూచి కృతహస్తుఁడు పెల్చన యేనమ్ములు
నారెంటిని ద్రెళ్లఁగనేసెఁ గడుఁ జిరినహృద
యుండై. భార. ఆది 5. 89.

ఇ. లేడికంటి.

లేడికంటి. వి. (లేడి + కన్ను) లేడికన్నులవంటి
కన్నులు గల స్త్రీ, మృగాక్షి (శ. ర.).

లేతము. సం. వి. అ. పుం., న కన్నీరు, బాష్పము

లేదా అవ్య. (లేదు + ఆ[4]) లేనిచో న్, లేని
పక్షమున.

(అంజనేయుడు) ఉ. చూచుటలే దశోకవనిఁ
జొచ్చి యటుం జని చూడఁగాఁగదా, యా
చపలాక్షి మజ్జనని యచ్చటనుండిన యేని
లెస్స లేదా చతురాననుఁడు మొదలైన
సుపర్వు లెఱుంగఁ జిచ్చులో, నై చెదఁగాక
యీ యొడలు వానరవీరులమ్రోల నైతునే.
రామా. 6. 120.

శా వీరుండై జనియించినప్పుడ రణోర్వీన్ వైరు
లన్ దోర్చలో, దారత్వ బునఁ గెల్వఁగా
వేయు లేదా యొమ్ము నాయమ్ముడన్, వీర
స్వర్గము గాంచఁగావలయు. దశా. 4 9

లేదుబంతి. విశే. లేనిది. (వి. పొంకు అని శ. ర.)

చం. తెలియఁగజాలినట్లనె మదన్ బఘు లాంసి
తిప్పు సిపయిన్, గదని లక్షచోఁ గుచ
యుగం బటు బట్టబయల్గ చేసి యా యలిక వ
లేదుబంతి యన వండఅపెడము సి ప్రాయంబు
పెం, పాలయఁగఁ గిల్లలో నిజ మొక్క
డుగాఁ దబపోసి మాచినన్

నాంగ 3. 210. (అసత్యము అని భావము.)

సీ ఎంతమాత్రం బిది యీ క్షణంబున లేదుబంతి
గావించెదఁ బ్రజ్ఞ మీఱ నిరం. 4. 72.

(లేదుబంతిగావించు=పోగొట్టుకొను అని భావము.)

ఉ . . అన్నపతిపాలికిఁ బోయెదవేమొ పామునా
నీ,యిచ్చకువచ్చినట్లు రమియింపు మొకా
నొకమాట పుట్టవన్, నెచ్చెలిలేదు బంతియను
నేర్పనదిద్దుకొనంగజాలివన్. శుక 2 97.

(లేదుబంతియను = పోగొట్టుకొను)

వ ... ... తురంగంబు వంట దోలి గంటియుడి
వెంటంబడుటయు గెంటించి లేదుబంతి
యన్నట్లల్లంతనుండి ... మనుచ. 4. 115.

చం. జలరుహగంధివిమలపసల్ వవసంఖ్య నదేమి
లెక్కనున్, తెలియ నఖాంకురాళి నెల
చేడియనై కముఁ దాను జుక్కనున్, బోలఁ
తుక గబ్బిచన్నుఁగవ పువ్వులచెండ్లను లేదు
బంతినున్, కలికిముఖారవిందముల కవ్వల
రాయనిఁ దోసిరాజనున్. విజ. వి. 1. 87.

(ఇట ఔపమ్యవాచకము పోలు అని భావము.)

లేనగవు = లేఁతనవ్వు, లేనవ్వు. వి. (లేఁత +
నగవు) చిఱునవ్వు, మందహాసము.

సీ పలుకంగనేర్తురు పాటలాధరముల మొలచు
లేనగవులు ముద్దుగురియ. భీమ 1. 94.

ఉ. ... ఆ,యన్నుల కులు. లేనగవు లచ్చుపు వెన్నెల లంచు . . సీలా 1. 6

లేనడ వి (లేత + నడ) మందగమనము

చం. కనిహృదయంబు ఝల్లుమన ఘల్లుమన గం బడాంగదంబు డిగ్గన వెస లేచి లేనడ యొయారములో దెంచాలు జేరె గా,మిని కెలికి త్రిత త్రమ మెక్కొన గద్దియ దెచ్చి యుంచమి, చివలమి నందుమీంద నివసించె ధరాపరుం డాదరాత్ముదై. కువల. 9 59.

లేనవ్వు = లేనగవు. వి (లేత + నవ్వు) మంద హాసము.

మ. ... మమ్మాకమ్మలంబ్రోవ నా యమరుల్ నీ కెదురే ఐయుండిగ్గిదిలయ్యా యన్న లేనవ్వు డ్డాయ మరుల్ కొల్పుచు వాడ వీడ్కొలిపి దైత్యచ్ఛేదనోద్యోగియై. ఉ రా 1 8

లేని. (కలుగు ధాతువునకు వ్యతిరేకార్థక విశేషణ రూపము.) విశే. 1. ఉండనిది.

చం. బలమును నొవ్వు బుద్ధియును బ్రౌఢతయుం గలవారు లేనివారి లవక వేయొక్క తంగి... భార. శాం. 4. 395.

సీ. సకల దైవత బుధజనస్ఫూర్తి కెవ్వానిపుట్టు కామనిలేని మెట్టపంట. అము 1. 19.

2 చాలనిది, ఒకనిది.

గీ. శాస్త్రతత్వ మెఱుంగక సంశయాత్ము, డగుచుం బరమార్థ మిట్టిద యనంగ లేని, యట్టి వాడు ... భార. శాం. 5. 446.

3. ప్రాప్తింపనిది, దొరకనిది

గీ. దర్పపోటుల దిని లేనితఱులమైత్రి, పట్టి పితృశేషము భుజించి ... అము. 6. 69

4. సంభవింపనిది, జరుగనిది

సీ. ఇది లోకమునలేనియది యేమిసేయంగనగు ననీ చింతాకులాత్మయైన

భార. ఆది. 7. 209

లేనివాడు = దరిద్రుడు

... కలవాడు లేనివాడు సబలుడు డబలుడు మూఢబుద్ధి ప్రౌఢుండనగా

భార శాం 5 278.

ఆ. కంబుకంఠి నీవు కలవాడు కంవాడు లేని వాడు నీకు చేపవాడు నాశీ 47.

జ. లేనిది.

లేనిది వి (లేని + అది) అసత్యము (ఇది 'కలుగు' ధాతువునకు వ్యతిరేకవిశేషణమైనను క్రమముగా నీయర్థము కలిగి విశేష్యమైనది)

గీ. అనుడు ధరణీశుడు డాతపోధనుని జూచి, వింటివా యోయి యీమచ్చెక్కంటి యాడి, పట్టిమాటలు తెలియ నేమైన నిగ్గుడు, గలది లేనిది గలిగిన తెలుపవలయు విప్ర. 5 49.

లేనురువు వి. (లేత + మరువు) అప్పుడంటి ము.

ద్వి. ఒలయు లేనురువు చిట్టుములు బిట్టయ్యె ... ద్వి పదమ. 1. 67 పొ..

లేనెత్తు = లేవనెత్తు.

ద్వి. పడియున్న వతిదయాభావామృతంబు, కడ కంటు గెడగూడ గొడుకు లేనెత్తి.

బస. పు. 1 569 పం.

వాడుకలోని ప్రయోగములు పొగ యింటి కొప్పునుండి లేచివది.

తోకతొక్కిన తాచువలె లేచినవాడు

జ : లేపు

లేనెన్నడ. వి (లేత + నెన్నడ) మందగమనము.

సీ. నెఱనీటు గులుకు లేనెన్నడల్ పరికించి కడు మందగతి గాంచె గంధకరణి.

ప శా. 2. 202.

లేనెల. వి (లేత + నెల) బాలచంద్రుడు.

ఉ. ... మంచుగొండరా, చూలినిగూడిపేడకలం జొక్కడు లేనెలతాల్పు గొల్చెదన్.

నీలా. 1. 1.

గీ ... ఈనెలంత లలాటంబు లేనెలంత ...
విజ. వి. 1. 130.

లేపకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తాపీపనివాఁడు, సున్నపుఁబనివాఁడు. సున్నముపూయువాఁడు.

లేపకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. తాపీపనివాఁడు, సున్నపుఁబనివాఁడు. 2. పాత్రములు మొదలగువాని యచ్చుపోయువాఁడు

లేపనము సం. వి. అ. పుం ధూపద్రవ్యము. సీమ సాంబ్రాణి. న 1. రాచుట, పూయుట 2 లేపనపదార్థము. పూయుటకుపయోగించెడి వస్తువు. 3. సున్నపుగచ్చు. వెల్ల. 4 మాంసము.

లేపభాగి సం. వి. న్. పుం. ప్రపితామహుని తండ్రి, తాత. ముత్తాత, తండ్రి మొదలుగా నాలుగైదాఁటుతరములవాఁడు, పిండభాక్కు.

లేపభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. లేపభాగి.

లేపము సం. వి. అ. పుం. 1. పూయుట. రాచుట. 2. గాయము మొ॥ వానికి రాచెడి తైలము. 3 సున్నము మొ॥ పూయుట. 4. పితృపితామహ ప్రపితామహులకంటె పూర్వులగు మూఁడుతరములవారికి నొసఁగఁబడు పిండశేషాన్నము. 5. మచ్చ, కళంకము 6 పాకము. 7. ఆహారము.

లేపి. సం. విశే. (న్. సీ. న్.) పూయునది, రాచునది, కప్పునది. వి. పుం. తాపీపనివాఁడు.

లేపించే. సం. న. క్రి. లేపనముచేయు, పూయు.
సీ. వక్త్రేరుకణిక గంధము తేనె వగ నూటి లేపించి కూడిన లేమ వలచు. హంస. 5. 121.

లేపు¹. న. క్రి. (√లేచే) లేచునట్లుచేయు మేలుకొలుపు.
చం. వలుఁగిడి చల్వదాల్చి పయనంపుటలంతల నిద్రఁజెందు రోవెలఁదుల లేపఁ గొంకి ...
కువల. 2. 110.

లేపు². వి. 1 పాన్పుపై వలచు దుప్పటి.
సీ. ... శయ్యాఖ్య చెల్లు సెజ్జ, పఱుపు తలిపము దడిఁబము పాన్పు మెత్త, యనఁ బదాచ్ఛాది యొఁకు లేపనఁగ శయ్య.
ఆం. భా. 2. 163.
2 పడకమీఁద పఱచెడు పఱుపు.
చం. సకినల పట్టెమంచమునఁ జాయనతాసు తివాసిపైఁ దుప్పటిక మొకమాలు లేపున నొగిన్ శయనించి మనోభవవ్యథన్.
హంస 1 69.
చం ... జాఫరా జినుఁగు లేపునఁ జెందుపలంగు పోషుత,కిన్నెకగల జాళు వా గొలుసు గిలొప్పము మంచముపై మహూన్నతిన్.
హం. 1. 240
2 ఏనుఁగుమీద పఱచెడి చిత్ర కంబళము; జాలు.
సీ. ... కుథముజాల్ లేపనఁ గొఱలుచుండు ...
ఆం. భా. 2. 195.

లేప్యమయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మట్టితోఁజేసి సున్నము పూసిన (బిడ్డలాడుకొను) బొమ్మ.

లేప్యము. సం. విశే (అ అ. అ.) 1. గచ్చుచేయఁదగినది, పూయఁదగినది 2. పోఁత పోయఁబడనది. వి. అ. న. 1. పూఁత.

లేబరము. విశే. 1. వ్యర్థము.
గీ. లేబరము కాదె బిడ్డలులేని బ్రతుకు.
ఉ హరి. 2. 16.
సీ. పరగు లీసరము లేబర మన వ్యర్థంబు ...
ఆం భా. 5 24
2. శూన్యము.
సీ. ప్రావితో వర్షంబు సమకూఁడకుండుటఁ బంట లేబరమయ్యెఁ బాఁడితోడ.
కాశీ. 1. 137
సీ. అట్లతిబాధచే హాహాస్వనంబుతో భువన సంక్షోభంబు పుట్టె మిగుల, గీ. బంటలును బాఁడితోడ లేబరములయ్యె. తపతీ 5. 76.
3. దీనము.
గీ. లేదు పెట్టలేమనియెడు లేబరంపు, బలుకు దవ ప్రజలో వినఁబడియెనేని, నితకంటె

మిక్కిలి ధరణీశ్వరులకు, నెద్ది యవమాన మపె మాన్పు మిపుడు నీవు.

హరి ఉ. 2 16.

4. దారిద్ర్యము.

చం. వనవన యెల్లధర్మములు నష్టము లయ్యెను దానఁ జేసి లే,బరములు సర్వదేశములఁ దాటెలె ... వి. పు. 2. 157.

లేబొండుమల్లె. వి (లేత + బొండుమల్లె) లేత బొండుమల్లె (వ్య. వి).

గీ. మెంత మీఱిన పగటి బీఱెండదాఁకి, యొల్లఁ బోయిన లేబొండుమల్లెపొదఁ, తుదలఁ జప్పఁబలై కడుదొడ్డలగుచుఁ, బొడమె మొగ్గ లగము లగ్గిబొబ్బలట్ల. ఆము 2. 56.

లేమ. వి. (సం. రామా) స్త్రీ.

గీ. లేమ నాయుంచట రాలేమపాలసివఁ జూడ్కికిఁ జూట్పని చూలగా దె. భార. విరా. 2. 66.

ఉ. లేమ యొకర్తు వేడుకన్ వశికవశీకంటాబు జాలిగా ... నైష. 3. 98.

ఉ. పూఁతపసిండివంటి వలపున్ బచరించు కులంబునీతికిన్, లేఁతగదమ్మ యిత్తెఱఁగు లేమ సురాంగనలెల్ల నిట్టి నీ చేఁతకు మెత్తు రమ్మ ... మనుచ. 3. 33.

సీ. పవలా మగువ నాతి, నాతుక యాఁడుది లేమ గోల యువిద చామ చావ.

ఆం. భా. 2 104.

విశే. లేఁత (శ. ర.).

లేమరులు. వి. (లేఁత + మరులు) ప్రథమాను రాగము.

శాం. లేమాలేమరులే మరల్పక విరాలిం దూలి సోమావ్యయో,ద్ధామున్ గోముల నాము కొంటివఁటవే తానై హితాలాపముల్, ప్రేమం గోమల కోమలాక్షరముగాఁ బెక్కాడి సొక్కింప వ,క్కాకమిం గామిని కామినీ మనసిజున్ గై కొంట నాకౌఁగిటన్.

కృ. శకుం. 3. 92.

లేమాపు వి. (లేత + మాపు) సాయంస ధ్యా కాలము.

కం. ఈమాన్కిని వనోత్సవం, బేమాత్రము తెలియకుండ నిచ్చాప్రవృత్తిం, గామిని చను నాఁడిసమున, లేమాపువఁ గోడ లింట లేకుండ వెడన్. హంస. 5. 179.

లేమావి. వి. (లేఁత + మావి) బాలసాము. (వ్య. వి.).

ద. గజ్జు లేమ ... ... గొంగి యూంచుల .. ఉ. రా. 6 24.

లేమి. వి. (తెలుగు ధాతువు లే కృ వ్యతిరేకార్థకరూపము.) 1 అభావము, లేకపోవుట.

ఉ. మహాలింగని వానమే మియమ తేఁటికిఁ జొక్కి వమల్లివాయ సేయఁగల కాల్గొని ద్ది యొకొ ... విచారవ ... యాస్త్ర...న్.

కాళ. 1 59

చం కుసుమములెల్లఁ గామిమల కొప్పుల సుడ వటుండతే ... సి,గ్గెఁగ గ వంగివట్ల ని యొంచెవనల్ ... కింశుకిన్. ఆము. 5. 113.

చం సుస్థిమతి రాజ్యభోగములు చేకొన గాఁ దటిలేమి నాత్మలో, హర తలపోసి సౌఖ్య ముల వందఁగఁ దత్పుట బెక్కురూపులై, సొరిది జనించె నా వ్రతిసూమలు వెల్లురు శ్రీసమేతులై. విక్ర. 1. 71

2. దారిద్ర్యము, పేదఱికము.

వ. ... కొం ... దుష్టసకల లేమిఁ గా దు వడిన ... వధి ... ప్రాణాంబు పెంచి నర్పిర్ల వణ ... తండులాదులై ... తురు. కాశీ 2. 79.

గీ. అధికదౌర్భాగ్యదసంపద నా సరోజగంధి వడిమికిఁ బెదరికంబు మానెఁ దల ... నట్టిద యొట్టివారలకునైన, లేమిగాఁపుము దుపే భూమిలోన. వరాహా. 8. 8.

జ. లేమిడి, లేమిపడు.

లేమిడి. వి. (√లేమి) దారిద్ర్యము, పేదఱికము.

ఉ. ... సూర్యాంశులన్, లేమిడిఁ జెందియుండి యును లేదమవాక్యముఁ లేబల్కె నేడుడున్.

ఇ. దు. 1. 181.

చ: బుడుష్పల గల్గు ఝ్ఝురము బూనిన ప్రాణము లుత్తరించు లేమిడి నొదవించు వేదనలు మీఱంగ ... దశ్వ చరిత్ర. 7 ప.

లేమిపడు. అ. క్రి. (లేమి + పడు) పేదపడు, పేదఱికముఁబొందు.

సీ. పల్లవుల్ తుది లేమిపడి యుంటచాయరా మొగి లంజతల్లులు మూర్గినట్లు
కవిరా. 2. 84.

లేయము. సం. వి. అ. పుం. సింహరాశి.

లేయెండ. వి. (లేఁత + ఎండ) లేఁతయెండ, ప్రొద్దుటియెండ, బాలాతపము.

కం. లేయెండ వేఁడియయ్యును, దోయజమండ మున కిపు డొలఁకించుక్రియన్, నీ యలుక పరుసమయ్యును, నా మోదంబునకు వేడ్కసేయు నళినదళాక్షీ. నైష. 8. 46.

కం. పరపరిఁ దుంచు గిళులు గ్రక్కదలఁగ లేయెండచాయఁగడు నుగ్రములై, యెదురం గొందఱు గలరని, మదినెంచుక సరకగొనక మదమున నడచెన్. నిర్వ. 6. 93.

లేలిహ. సం. వి. అ. స్త్రీ. అంగుళీసన్నివేశవిశేషము, అభినయభేదము, అభినయవిశేషము, ఒక విధమగు ముద్ర.

లేలిహము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

లేలిహానము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరలమరల నాలుకను జాఁచునది, లేక నాకునది.

లేలిహానుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

లేవ. వి. గుజ్జుపు పిలాటము.

సీ. ఒలితఁపుఁ బులు దిండిమలదాయ యజాచెక్కడపు గోవపని చొక్కటంపు లేవ.
చంద్రా. 2. 69.

గీ. జిగిగొలఁకు లేవ పాలాసి మొగసరియును, బూని సాహిణి యొక కత్తలానిఁ దెచ్చె.
చంద్ర. 2. 16.

లేవంకి. వి. (లేఁత + వంకి) చిన్నకత్తి.

సీ. నిలువులేవంకితో నిగ్రహ గాగామి పరిస్థితి తేటపఱుపు ననియె. కకు. 4. 41.

లేవడి. వి. (లే[1] + వడి) 1. అశక్తము; కార్శ్యము.

సీ. నిదుర లేవడిఁ గెంపునెఱయు కన్ల తోడఁ బొడపాడియైన మైపూఁతతోడ.
హంస. 5. 80.

గీ. వేలుపుల లేవడులు కడువేగఁ దొలఁగఁ, బరతుల కెన్నడమును లేవడులు దొలఁగె.
అచ్చ. రా. బాల 77.

2. దారిద్ర్యము.

సీ. వెనుక ముందఱ లేరు నెనరైన చుట్టాలు లేవడి యొంటేని జీవనంబు. నైష. 1. 17.

కం. వేదలు దానముసేయుఁగ, లేదఁగదా నొమ్ము వారు లేవడిచె దిక్కెదన్నక్నపడ బున, కేటేనియు ద్రోవగఁటో యొఁగిపు హరి.
శేషధ. 1. 151.

ఉ. లేవడిమీఁద బాసలు లేనికతంబున నూర కుండవన్, బోవమి నప్పనప్పలకుఁ బొవుట వేఱుగఁ దోఁచనేమొకో ...
శుక. 2. 175.

3. కష్టము.

గీ. వేలుపుల లేవడులు కడువేగఁ దొలఁగఁ, బడఁతుకల నెన్నడముల లేవడులు దొలఁగె.
అచ్చ. రా. బాల. 77

విణ. అల్పము, కృశము.

రగడ. పొగడ ప్రాఁకియే పోనే లేవడి, సిగరు బోఁడికా నెంతయు లేవడి.
రాజ. చ. 2. 149.

ద్వి. మెఱుఁగు లేవడియైన మించు నడలినను, వెలిచందనము నకుఁ గొఱఁత దోఁచినను.
బస. పు. 4. 872 పం.

లేశము. సం. వి. అ. పుం. 1. లవము, అత్యల్పభాగము. 2. అల్పత్వము, కొంచెపుఁదనము. 3. అణువు. 4. రెండు కళల పరిమితిగల కాలము.

అత్యల్పకాలము. 5. ఒక విధమగు పాట (విల్సన్ ప్ర.). 6. (అలం.) ఒకానొక యలంకారము.
శ్లో. లేశః స్యా ద్దోషగుణయో ర్గుణదోషత్వ కల్పనమ్. (చంద్రాలోకము.)

లేశోక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సూచింపఁబడినది, జాడ చూపఁబడినది.

లేశ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రకాశము. (సూర్య) కాంతి (విల్సన్స్.).

లేశ్యము. సం. వి. అ. పుం., న. ప్రకాశము, (సూర్య) కాంతి. (విల్సన్స్.)

లేష్టుభేదనము. సం. వి. అ. పుం. మంటిగడ్డలు పగులఁగొట్టెడి పనిముట్టు.

లేష్టువు సం. వి. ఉ. పుం. మంటిగడ్డ.

లేసికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగుపై స్వారి చేయువాఁడు.

లేసు వి. (సం. లేశః) 1. చులుకన. 2. సులభము. (శ. ర.).

లేహనము. సం. వి. అ. న. 1. నాలుకతో నాకుట. 2. పెదవులతోఁ బీల్చుట.

లేహము సం. వి. అ. పుం. 1. పెదవులతోఁ బీల్చుట, కొంచెము కొంచెముగాఁ ద్రాగుట. 2. రుచిచూచుట. 3. నాలుకతో నాకెడుమందు, లేహ్యము 4. ఆహారము. 5. సూర్యచంద్ర గ్రహణములు సంభవించు పదిమార్గములలో నొకటి (విల్సన్స్.).

లేహి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చెవులకొనయందుఁ బుట్టెడి రోగవిశేషము.

లేహినము సం. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

లేహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పెదవులతోఁ బీల్చఁదగినది, నాలుకతో నాకఁదగినది.
వి. అ. న. 1. నాకి యనుభవింపఁదగిన యాహార పదార్థము. 2. ఆహారము. 3. అమృతము.

లై

లైంగము. సం. వి. అ. న. పదునెనిమిది మహాపురాణములలో నొకటి.

లైంగికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) 1. లింగము (గురుతు = అనుమాపకచిహ్నము) పై నాధారపడునది. 2. లింగసంబంధమైనది. 3. అనుమితము, ఊహింపఁబడినది.

లైంగికుఁడు. సం. వి. అ. పుం విగ్రహములు చెక్కువాఁడు.

లైంగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివలింగమువలన జనించినవాఁడు.
ద్వి. లింగమధ్యములోని లైంగులు పరిదెు.
బస. పు 3. 84 పం.

లొ

లొంక = లోఁక. వి. గుహ; గుహాంతర్భాగము.
ఆ. గరణిపాలుఁ డంపఁ దురగంబు నచ్చోటఁ, గట్టి వాలుఁ గేలఁ బట్టికొనుచు, లొంకఁ జొచ్చె నాక్ష్మ గొంకక వాలుఁడు, గదిసి దివియపట్టి వెదకుమాడ్కి. ద్వా 3 44.

లొంగ. వి వస్త్రాది భాగము, మూల.
సీ. ... భయంబు లేక, కాలుగట్టుక చనఁగా బిట్టు నేతెంచు కుఱ్ఱ నాఁలొగ గొనక మాన. ర్ఘు. 1. 93.

లొంగు = లోఁగు అ. క్రి. లోకువగు, వశపడు.
కం. ... సుమచాపునకున్ లొంగి మానవనంబునఁ బొగడెన్ దశా. 2. 266.
ద్వి. తనులత వడఁకఁ గెంతను లొంగియున్న. కలవాణి సతి జూచి కలకఁ బవ్వి.
మృ. వి 2 73.

లొండు. వి. జలాశయవిశేషము, ఒక విధమగు నీటిపట్టు.
కం. తిరుకోనము నూయి లోఁ యుఁ, జెఱువు మడువు లొండు కుంట చెలమ సడియ కో, నెఱు బుగ్గ వాఁగు దొనసెల, పరి గుండము కాల్వ డిగియబావి దొరవులన్.
హంస. 4. 210.

లొంప. వి. అల్పగృహము, కొంప.

సీ. ... అల్పగృహము కొంప లోంపనఁ దగు ...
అం. భా. ౩. ౧౧.

లోంపి = రొంపి. వి. బురద, పంకము.

సీ. క్రొవిగుంటలు దక్క ఉల్లిలు చిక్కంగ నివిరినఁ గొంగరాయిడికి మిడికి, కొరదయుఁ గడిసె పాపర మల్లు ముచ్చుఁగి కొంకెు ముక్కు ను లోంపి గ్రుచ్చుకొని యె ....
వేం. పంచ. 1. 394.

లోంపు వి. ఒకతెగ (...).

లొగ్గడి వి. కలగుండు, క్షోభము (శ. ర.). (సంకీర్ణము, కలిసిపోయినది. వా.)
జ : లొగ్గడిల్లు.

లొగ్గడిల్లు అ. క్రి. (√లొగ్గడి) కలగుండుపడు, క్షోభపడు (శ. ర.).

లొగ్గు = లొంగు, లోఁగు. అ. క్రి. నశమగు.

ఆ. సకలమైన రాజసంఘంబులకు లొగ్గి, యాత్మఁ జో ... కలికి యలికి, ... మటించునట్టి యైశ్వర్యములకంటె, నాకుఁ జూడ లేమి నయము కృష్ణ.
కుచేల. ౨. 49.

చం. అదివఱ కెల్లఁ దప్పరి సుయజ్ఞుని యాజ్ఞకు లొగ్గి భీతులై, యెదురుచుఁ దల్లిలేని ప్రజలో యనసుండిరి గాని నాగరల్, మరి నఱ లే ... రాజునకు మాటికి వందనముల్ ఘటింపుచున్, వదనముఁ జూచి చేరి యనివారి తులై తగఁ బల్కి రందఱున్.
ఉ. హరివ. 1. 78.

లొచ్చు = లొజ్జ విశ. కొఱఁతయైనది, తక్కువయైనది

శా. ... కీర్తనీయసుగుణస్తోమంబులం దేమియున్, రామస్ఫూర్తికి లొచ్చుగాక సరియైరాజిల్లె.
హరి. పూ. 1. 30.

గీ. తక్కువ కొఱంత పొచ్చెము తగ్గు కుందు, కొదవ లొచ్చు కొదుక యనఁ బొదలు న్యూనము ...
ఆం. భా. ౩. 24.

చం. హరమకుటావతంసమగు వర్ధసుధాకరుఁ డష్టమీనిశాకరుఁ డెదిరించి లొచ్చుగుట గానఁబడంగ నపాంగమాలికా, పరిచిత ... మన్ నిఁల పాళిఁ పైనిడి మోయఁబోలునీ, సరణి ననన్ బొమల్ మెఱయు జన్యనికిన్ నెఱవంక బాగునన్.
చంపూరా. ౧. 78.

లొజ్జ = లొచ్చు. విశ. తక్కువ.

మ ... ఇచ్చెలు లెల్లన్ ఘనలక్షణాసతికి లొజ్జె సమగ్రమ్యాప్తిన్.
చమ. ౩ 9.
(ముద్రి పా. లొచ్చే. శ. ర. పా.)

చం. .. లొజ్జుగాని బల్ దొనలను దొడ్డసింగిణులు దూకొని వెన్కకు రాని బీరమున్, బొసంగ ... తొలిబొట్టి ... డు ... పిలన్.
అచ్చ. రా. యు. 70.

కం. నానయు వెఱగును వేడ్కయు, లోనెర యఁగ వతని మెచ్చి లొజ్జించుకయుం, బూనని నెయ్యం ... నబిడారంపు సామిఁ గన్గొని పలికెన్.
అచ్చ. రా బాల. 178.

లొట = లొట్ట. విశ. అణఁగినది.

ద్వి. కొడుకు నేడకొ దాఁగ గలుతుగా నంపి, కడు సుగ్రభుజగంబు గఱచినదనుచు, వెడ యేడ్పు లేడ్చుచు వెదకుచు నందు, వెడలి పోఁజూచెదో వేసాలువన్ని, లోకంబులో లేని లొట తాఁటకత్తె.
ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 1903 పం.
(లొటతాఁటకత్తె = బయటికి మంచిదానివలె అణఁకువ కలిగియుండువది, అని భావము.)

లొటకజిట్ట. వి. లొట్టకన్ను జిట్ట, పక్షివిశేషము. (శ. ర.).

లొటలొట. వి. 1. శీఘ్రముగాఁ బోవుటయందగు ననుకరణము.

కం. ఇటునటుఁ గనుఁగొని లోనికి, లొటలొటఁ జని మంచమెక్కి లోలత నది తత్తట మువఁ గూర్చుండిన వక్కుటిలాత్ము డు కౌఁగిలించుకొని యిట్లనియెన్.
చంద్ర. వి. 3. 74.

2. వదరుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

కం. లొటలొట పుర్వులు దొరఁగఁగ, లొట లొటమనుకొంచు నిండ్లలోనికిఁ జన ...
ఖల్లా 2. (శ. ర.).

జ : లొటలొటకాఁడు.

లొటలొటకాఁడు. వి. (√లొటలొట) లొట లొటయను ధ్వనిసేయువాఁడు, వదరుఁబోతు.

కం. కుటిలుఁ డపకారి జూదరి, లొటలొటకాఁ డాగడీఁడు లోభి ఖలుఁడు దుర్విటుఁడు బటురోగి కర్కశి, మొటుకిడి జావనగరాసు ముట్టకు మబలా.
ప్రబంధ. 644.

లొటలొటమను. అ. క్రి. (లొటలొట + అను) లొటలొట యని ధ్వనించు. (శ. ర.).

లొటారము. వి. సారాభావము, సారములేమి.

చం. పతి యతికౌంక్ష మెంచి యుపభర్తరతాప్తికిఁ జేరుకున్న, నచ్యుతమగు ధైర్య మిచ్చుచు వయో మగవాఁడవటంచు నెట్లు పుట్టితి విఁక నేమి తిమ్మజపటిష్ఠత లోన లొటార మింతె నీ, వకవికిఁ గొంకనేలని భయస్థితి మాంచి రమించుఁ దద్రతిన్.
శుక. 3. 161.

పా: లోన లొటారము, పైన పటారము.

ఉ. ... లోన లొటార మౌట మది లోకు లెఱుఁగరె వేయునేఁటికిన్. తపతి. 2. 23.

2 బొక్క, సుషిరము.

సీ. లొట్ట లొటారము లొత్తయం చనఁగను తోఁఖిల్లుమాఁడును సుషిరసంజ్ఞ.
ఆం. శా. 1. 146.

విణ రిత, వట్టిది.

సీ. గుత్త లొటారంబు రిత్త బీడు, సొళ్లు నాఁకత్రాఖ్య తోఁఖిల్లు ... ఆం. శా. 3. 15.

లొటిపిట(ట్ట) వి. ఉష్ట్రము, ఒంటె.

సీ. ఒంటె యనఁగను లొట్టియ యనఁగను లొట్టె నాఁగ, లొటిపిట యనఁగను లొటి పిట్ట యనఁగను లొట్టిపిట్ట యనఁ గన్పట్టు నుష్ట్రము ... ఆం. శా. 2. 265.

లొటుక్కు. వి. కలఁగుటయందగు ననుకరణము.

కం. పిలిచిన గుండె లొటుక్కనఁ, గలఁగుచు వ్యాపారి వెడలఁగా నెటులనుచున్, దలఁ చినచో వెఱవకుమని, నిలిచిన దార్ఢ్యమున మానినీమణి వేడ్కన్.
హంస. 2. 60.

లొట్ట = లొత్త వి. 1. మగకుటి. (శ. ర.).

2. రుచ్యములగు పదార్థములను భుజించునపుడు నాలుక నంగిటఁ జేర్చి కలిగించెడి ధ్వని (శ.ర., వా) 3. పల్లము (శ. ర.). 4. రంధ్రము, కన్నము.

గీ. వామనుఁడు దర్భగిండిలో వారిధార, కడ్డమై యున్న శుక్రుని యక్షిఁ బొడుక, మిట్టి పడి కన్నుపోయిన లొట్టపోయె, ననుచు నగుచును జేసాఁచి యడుగుటయును.
దశా. 5. 108.

(లొట్టపోయెను = కన్ను మేఁకఁ లోపలి కణఁగెను)

విణ. 1 అణఁగినది

ద్వి. బుఱ్ఱముక్కును లొట్టపోయినకన్ను.
ద్వి. హాంశ. ఉ. 106. 6 పం.

2. నిస్సారము.

ఉ. లొట్ట యిదేటిమాట ... చాటువు.

జ : లొట్టకంటివాఁడు, లొట్టకన్నుపిట్ట, లొట్టకాయ, లొట్టవేయు.

లొట్టకంటివాఁడు. వి. (√లొట్ట) క్షీణాక్షుఁడు.

గీ. .... లొట్టకంటివాఁ డనఁ గ్షీణచక్షుజ్ఞాము మఖవ.
ఆం. శా. 2. 150.

లొట్టకన్నుపిట్ట = లొటకపిట్ట వి. (√లొట్ట) పక్షివిశేషము. (శ. ర.).

లొట్టకాయ. వి. (లొట్ట + కాయ) మగకుటి. శ. ర., (బ్రౌ., వా)

లొట్టపోవు అ. క్రి. అణగు.

(వ్యవ.) వానికి కన్ను లొట్టపోయినది.

లొట్టవేయు అ. క్రి. √లొట్ట) రుచ్యములగు పదార్థములను భుజించునపుడు నాలుక నంగిటం జేర్చి ధ్వనిపుట్టించు (శ. ర.)

లొట్టి. వి కల్లుతీసెడు ముంత.

మ మొలచుట్లు వ్వడదోలు దాన నగు ఒల్మో కాసయిం గొంకత్తులు నూఱున్ ముసలంబు వామభుజమందున్ దానికిర్వంకలన్, గలు లొట్లొండెడఁగట్ల నిచ్చెన పిరుదం గొమ్ము కాల్బందమున్, దల గోరాముకిగడ్డయున్ నవరఁ బ్రాతః కాలమం దెప్పుడున్.

చెన్న. ర 252.

సీ కల్లు లొట్టెఁడు ద్రాగి కై పెక్కి తెలియక వదరసంతనె శాస్త్రవాదిగాఁడు. సేను. శ. 7.

జ : లొట్టిముచ్చు.

లొట్టిపిట్ట(ట) వి. (లొట్టియ + పిట్ట) తె, ఉష్ట్రము.

కం పినుమిఁక మొద్దును గాడిద. నెప పోతును లొట్టిపిట్ట నెక్కిన నన్న.జును వి యు నువ్వులు గలఁ దినఁ గననగుఁ గీడు వసుమతీ వంతికా. ద్వా 9. 57.

లొట్టిముచ్చు. వి. (√లొట్టి) త్రాగుఁబోతు. (శ. ర., బ్రౌ)

లొట్టియ= లొట్టె వి. ఒంటె.

ఆ బలిమిఁగొనిన ధనము పదివేలు లొట్టియల్, పెటికి రాఁగ వైరిభీకరుండు, వచ్చె నకులుఁ డధిక వాహినీపదహతిఁ, దల్లడిల్లుచుండ ధరణి తలము. భా. సభా. 1 267.

చం. మఱిమఱి యామువేనుఁగుల మావుల లొట్టి యలం గడిందిగా, మఱు మొనరించి హెచ్చ రిక నూల్కొనఁ దేరులు పిండిసేయుచున్.

అచ్చ. రా యు. 131.

సీ. ... లొట్టియ నాఁగను లొట్టె నాఁగ ... ... కన్పట్టు నుష్ట్రము ... ఆం. భా 2. 265.

జ : లొట్టిపిట్ట.

లొట్టె= లొట్టియ.

జ : లొట్టెనుఁగు.

లొట్టెను గు. వి. (లొట్టె+ఏనుఁగు) ఒంటె.

సీ. అర్థించినవి యేమి యడిన నా లొట్టెనుఁ గొప్ప నా మెడ శతయోజనప్రమాణంబగుట కోర్కి వాణిశ నావుడు ..

భా. శాం. 2. 82.

కం లొట్టెను గంతపొడవున దట్టముగా వెలుగు వెట్టఁ దగు నూరులకుం, జుట్టును దిరుగఁగఁ జేలకు, నట్టిపొలము మేసెనేసి పను బందె గొనన్. విజ్ఞా. 2. 5.

సీ అలరును లొట్టెమఁ గవ మహోష్ట్రాభిధ ...

ఆం. భా. 2. 265.

లొడపెట్టు స. క్రి. ద్రవద్రవ్యమును చేతఁ గల పెట్టు (శ. ర.. బ్రౌ.)

లొడలొడ. వి. 1. కాఱుటయందగు ధ్వని కనుకరణము. (శ. ర., బ్రౌ)

(వ్యవ.) కత్తి తాకి నెత్తురు లొడలొడ కాఱు చున్నది.

2. వదరుట మున్నగువానియందగు ధ్వని కను కరణము.

(వ్యవ.) వాఁడు లొడలొడ మాటాడుచున్నాఁడు. విణ. వదులు, బిగువుకానిది. (శ. ర, బ్రౌ)

లొడిత. వి. లొడితిలి, ప్రాదేశము.

గీ. వాసిదయ్యమ నీవె వెయ్యేసియైన, తలలుఁ జేతులుఁ గన్ను లజ్జలును గలిగి, యలర లొడితెఁడు మగవాఁడ వగుచు నేల, యెల్ల నాఁగుదువని మిమ్ము నెన్నఁగదవె.

అచ్చ. రా. యు. 159.

సీ లొడిత యంచనఁగను లొడితిలి యఁచన జుట్టి యంచనఁగను జు యనఁగఁ బ్రాదేశ నామమై పరగు ... ఆం. భా. 2. 140.

లొడితిలి. వి. లొడిత, పరిమాణవిశేషము.

లొడుగు వి. ఆవుమెడకు కట్టెడు ఘంటావిశేషము. (శ. ర.) విణ. దీనము (బ్రౌ.).

లొడ్డ. వి. రొడ్డ (శ. ర.).

లొడ్డు. విజ. ఒడ్డు (శ. ర.).

లొత్త = లొట్ట. వి. సుషిరము, రంధ్రము.

సీ. లొట్టలొటాంటములొత్తయం చనఁగను శోళ్లు చుండును సుషిరసంజ్ఞ.

ఆం. భా. 1 146

(పల్లము శ. ర.)

లొద్ద వి ప్రోవు, రాశి

ద్వి. అమృతంబు ముద్ద తియ్యందనంబు లొద్ద విం పౌల జిలుమంట విబుధుల పంట

పవ. 2. 116 భా 1 పం.

సీ. గుబురు గుమురు గుంపు గుమిగమి పిండు మొత్తము తెట్టె పైకము దాటెు లొద్ద, తుటుము మొల్లము మొల్లమి తుట్టె వర్గ మన గ వర్గము దగు .. ఆం. భా. 2. 100.

లొద్ది. వి. లోయ.

గీ. లోయ యన లొద్ది యనఁగఁ బొల్పొందు చుండు, నచలమధ్యధరాఖ్య.

ఆం భా. 2 31.

లొద్దుగు. వి. (సం. లోధ్రః) గాలవము, ఒక జాతి చెట్టు. (దీనిభేదములు ఎఱ్ఱలొద్దుగు, తెల్ల లొద్దుగు.)

సీ. గోఁగులు రేఁగులు క్రోవులు మోవులు మద్దులు నిమ్మలు లొద్దుగులును.

అచ్చ. రా సుం 25.

సీ. కడపట దిశ పాలకొడి తెల్లలొద్దుగు చిరి చేఁకు లొద్దుగజీడిపాల. హంస. 4. 11.

లొబ్బెన. వి లలంతికావిశేషము, స్త్రీహారవిశేషము. (శ. ర.)

లొల్ల. వి. దున్నినవేల మిట్టపల్లములు లేకుండఁగ నరుదునట్టి బల్ల. (శ. ర., బ్రౌ.)

జ : లొల్లకాఁడు

లొల్లకాఁ(గా)డు. విజ. (√లొల్ల) దరిద్రుఁడు

గీ. చల్లఁగాఁ జేతికాసెల్ల డుల్లి లొల్లకాఁడవై యుఁకనైన నీ కాఁపురంబు, బ్రదుకు వని విచారింప కీపనికిఁ జొరఁగఁబడిన వానికిఁ నె ఁడి భాగ్యబుద్ధి. నిరం. 2. 128.

సీ. తండ్రి గడియించినట్టి విత్తంబు వోవ, లొల్లగాఁడయ్యె నవ్విప్రవల్లభుఁడు.

శుక. 4, 111.

లొల్లి విజ. తఱచు, ఘనము.

క. లొల్లియగు వగల ద్రొక్కన, నిల్లుగ్గులు గానవచ్చు హృదయములోనన్, మల్లామడి యగు మ..., .. గూర్చుండెఁ దాల్మి మినమిను కనఁగన్

ఉ హరి. 5 166. (శ. ర. వీరేశ. పా. వెల్లియగు. వావిళ్ల పా.)

లో

లో¹ = లోపల. (వ్ర. (దు. షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయము.

1. నిర్ధారణార్థకము.

కం. ... వారిలో విప్రుతకీర్తి నెసెంచెఁ దుర్యో ధనుఁడు గుణనిధియై. ఆము. 1. 22.

చం. దినిఁ దాల్చి యిప్పుడితులోఁ గనఁ గొను మపరిమహామహిమానుభావముల్.

పారి 1. 61.

2. అధికరణార్థకము.

చం. అడిగి యంతలోవ సరసాన్నములన్ సమ కూర్చు ... పారి. 1 61.

సీ. ధ్రువ వసిష్ఠాగుంధతులఁ దనుచ్ఛాయయుఁ గావనివాఁ దేఁటిలోనఁ గడచ.

జై. భా 6. 98

3 అపాదానార్థము.

చం. ... నూతిలో, వెలువడఁ గోమలిం దిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ..

భార. ఆది 3. 144.

లో². వి లోను, లోపల శబ్దము యొక్క లుప్త శేషము (అంతఃకరణము).

ఉ. .. అవు లెప్పుడని యూరడిస్ సుదంత లో, గుందుట మానె జాంబవతి గోప మడంచెను మిత్రవిందయున్. పారి. 1. 69.

చం. ... పఁగె లో, నొగులుచు నొక్కుఁజక్కున యునుండు పనన్ ... వసు. 4 9.

(అంతర్భాగము.)

మ. దలమై లో వెలిఁ దానె యన్నిఁ దెలిసె న్నారాయణంబు .. ఆము. 6. 11.

కం. కరువువఁ బూరితమై లో,హాఁసము లోఁ గాఁజనట్టు లంగజు ... విమ్ముగఁ, గరఁగియుఁ బొడవఁక లోనఁ గాలుచునుండెన్. కు. సం. 5 578.

లోకి = లోనికి.

సి. దీనిఁ దగిలించుకొనవలెఁ దివ్యవిభుత్వ, దురము లోనికి నేఁడు ముద్దుగ నటించుఁ, దలఁచునంతటిలో జాణతనములాడి, లోఁ బలచి వానిఁ దో డ్తెచ్చె లోలనయన. హంస. 4. 49.

లోఁక. వి. లోపలిప్రదేశము.

కం. ... మ్రాఁకుఁ కుఁ జేరి యేటులఁ, లోఁకఁ కుం జనిరి దివిలోపలఁ గలయన్. దశకు. 10. 65

లోఁకువ. విణ 1. అధీనము, వశము.

ఆ. చెట్టుబట్టుదనుకఁ జేలోఁకువై యుండు, రంతఁ దాడుగట్టి నగడుగంద్రు. వేమ. 2. 564.

2. తక్కువ (శ. ర).

లోఁగడ. వి. (లోను + కడ.) 1. అంతరాళము. దేశములయు కాలములయు నడిమిభాగము.

కం చెడవిఱిగియడలిఁ బడి యెన, నెడ గట్టుల తుదలఁగోటి యిడి లోఁగడకున్, దడుకు వొడిపించి యాకుల,గుడిసెల వసియించె మఁత్రి గురుభటయుతుఁడై. ఆము. 3. 17.

2. గతకాలము. (శ. ర., బ్రౌ., వా.)

లోఁగన్ను. వి. ఔ. (లోను + కన్ను) అంతర్దృష్టి, జ్ఞాననేత్రము.

వ. ... ముక్కంటి లోఁగంటం గనుంగొనుచు నిశ్చల ధ్యానయోగాను సంధానంబున మాధుర్యంబు భుజించెనో ... కాశీ. 2. 44.

లోఁగలి = లోఁగిలి. వి. ఔ. (లోను + కలను) 1. గృహము (శ. ర). 2. గృహాంతర్భాగము.

చం. నటవిటకాంద్ర పాలిఁడు జారుల చెంతమ వేశ్య లిండ్ల లోఁ,గటను మిటారి తొత్తుల తెగన్ ననగూఁటుల విడుపట్టులన్, బటు వగు జూనగాంద్రకడఁ బల్లదకాంద్రెడ ... పోకడ వెట్టుకొనెన్ మదంబునన్. భల్లా. 3. (శ. ర.)

లోఁగించు. స. క్రి. (√లోఁగు) లోఁగఁజేయు, లొంగఁజేయు.

ద్వి. దీకొని హంవానిఁ దిణిగించివైచి, పైకొని జటంబుఁ బట్టి లోఁగించి.

ఆ. మ. ర. 3. 151 పొ. 26 పం.

లోఁగియాడు. అ. క్రి. (లోఁగి + ఆడు. స్వార్థమున ఆడు:) లోఁగు.

చం. మగఁ డపరాధియై కుచము మక్కువనంట గటాక్షమాలికల్, చిగురుకొనంగఁ జూచె వటు చిట్టునఁ గోపముతోడఁ బ్రోడ యిం,పుగ వగలొందు మేలయిన ముచ్చట వల్కియు నంత వింతగా, మగువయుఁ బ్రీతిఁ బూనె నవమన్మథకేళికి లోఁగి యాడుచున్. గంధ. 1. 160.

లోఁగిలి = లోఁగలి. వి. ఔ. (√లోను.)

1. గృహము, ఇల్లు.

సీ. అంతఁ బోవక యవి యాగోపముఖ్యులోఁగిటి లోని కుటిల యక్షేశలీల.

హరి. పూ. 6 138.

ఉ కౌఁగిటి కానచేసి నొడికారితనంబున నిమ్ముఁ దేల్చి రా, రాఁగొఱగానివాఁడనయి రామలలో నగుఁబాటు దేను నీ,కేఁగలుగంగ సంపదల కేల విచారము పద్మగంధి నీ, లోఁగిటఁ దేర్పనే యుభయలోకసుఖంబులు నమ్ముఁబొందినన్. ఉ. హరి. 1. 64.

గీ. ... దారువర్మని లోఁగిలి దతియుఁజొచ్చి,
దశకు. 3. 77.

2. ఇంటిలోపలి భాగము.

సీ. కేశవస్వామి లోఁగిలి పరామర్శించి కాల భైరవదేవుగవను జూచి. కాశీ. 2. 41.

కం. లోఁగిటికి రాని రూపముఁ, గోఁగిటికిన్ రానిపొందుఁ గారింపంగా, మూఁగిన కుసుమశరంబులఁ, జేఁగఱకఱనందె నళిన చిత్తం బంతన్. ఉ. హరి. 5. 101.

3. వాస్తు: ఇల్లుకట్టు స్థలము.

గీ. ... లోఁగిలి యన వాస్తుసంజ్ఞయై తనరు చుండు. అఁ. భా 223.

లోఁగు = లొంగు. అ. క్రి. 1. వశమగు.

ఉ. బాల విరాళి నిట్లుసుమబాణశరాళికిఁ జంద్రచంద్రికా, పాళికి సన్నగాలికిని భావజు తేజివయాళికిన్ రవో, ద్వేలమదాళికిన్ బ్రసవదీప్తవనీబుతుమాళికిన్ సదా, లోలత గుట్టుపట్టగల లోఁగి వచింపుము నార్తిఁ జెందఁగన్. ఉ. హరిశ్చ. 444.

వ. ... వ్రేఁగి లోఁగువారును గంది కుందువారును వ్రాలి కూలువారును వెఱచి పఱచువారును నై పలుదొసంగుల నెసంగుచుండి రప్పుడు. అచ్చ. రా. యు. 364.

ఉ. ... ఎవ్వానికి లోఁగ కెంత తొరవచ్చినఁ గాచెద నిన్నుఁ గూరిమిన్. హరిశ్చ 4. 108.

2. అడఁగు; అడఁగారు, నశించు.

కం. లోఁగుఁ దరమైన పొదరుల, నాఁగిన శకువంబ తలఁచు నడుగడుగునకున్, డాఁగఁ గెల వరయు ... కు. సం. 5. 49.

గీ. తపనుఁ డుదయింపఁ దద్బింబదర్శనమున, లోకపాతకపటలంబు లోఁగి పఱచి, యతఁడు గ్రుంకినఁ జనుదెంచె ననఁగ బర్వి, యంధకారంబు జగమెల్ల నాక్రమించె. కాశ. 4. 89.

ద్వి. లోపలు వెడలక లోఁగినవాని, లోవక చొచ్చి లోలోనఁ గ్రుమ్మియను
హరిశ్చ. పూ 609.

కం. మూఁగిన ఘనములు తారిం, గ్రాఁగినధరణీ తలం ... వెల్లన్, లోఁగగఁ గుంభ ద్రోణము, గాఁ గురిసెం జలము వ్రేఁగట్టిన తేవన్. విప్ర. 3. 61.

3. అడఁకువకలవాఁడగు, వినయవంతుఁడగు.

అ. ... శాంతిమై, నూరకున్న ... జూచి వారి వెఱచి, లోని కెఱుకచేసి లోఁగుచు ... ద, న్ననుప నరిగె నృపగృహంబు సేర.
భార. శాం. 6. 263.

కం. ఆ లో నాలోలశిఖి, జ్వాలోపమకోపశీలి వాలి వడిం బా, తాలోకితు ... లోఁగెడు నాయకున్ దురాలోచనుఁడై.
చం. రా. 6. 25.

4. క్రుంగు.

దండకము మన్నూకు శరాకాని బల్ కూటువల్. మోవఁగాలేం పెన్ వ్రేఁగునన్ లోఁగు నమ్మన్నుఁబూఁబోఁడికై ... సిలా. 2. 41.

5. వెనుదీయు, సంకోచించు.

ఉ. లోఁగక సంగరస్థలములోనఁ బరాక్రమ కేళి చూపుచున్, మూఁగిన దైత్యదానవుల మొక్కల ముక్కవఁ జక్కు చేసి తా, నీఁగల తిండిగాఁ జదిపె వేపున నచ్యుతపూర్ణ జుండుపై, నాఁగలిపాఁచి రాఁ దిగిచి నాగరథాశ్వపదాతి సంహతిన్.
ఉ. హరి. 6. 151.

మధ్యా. ... నిన్నుఁ బోరిలో నోర్వఁగా నున్న వీరుండ నొండు దక్కి లోఁగక చక్క నిలుము. భార. ఆది. 7. 200.

ఉ. తాఁగడు వేగిరించెఁగద నద్గతి నీవు నెఱుంగ సిగ్గునన్, లోఁగుచు నిఁసనుండి యిఁక లోనుగ నొల్లక పట్టఁబట్టఁగా, నేఁగుచుఁ గోరు నీ బలిమి నీప్సితసిద్ధి విపుగావే రా, దాఁగుట దీనిపేరు నిబిడంబిది జాలిక కెల్ల నాత్మలోన్. ప్ర. భా. 5 1

6. జంకు, భయపడు.

గీ విరహవిభ్రాంతి నొక్కొక్క వేళయందుఁ, గాంచెదవు వింత భాషల కతన నవ్వు, దెవ్వడో యొక్క మాయావి యేఁగుదెంచె, నంతి పురమున కని లోఁగి రబ్జముఖులు.

నైష. 8 26.

చం. ... చిగురుటాకుల నీలిగయారికిన్ ... హంసగుళికాజడదుర్భరనవాళికి వాళికి లోఁగి యుండ్రలోన్ వసు. 4 119.

సీ తెలిమం ద్రావిద్రావిడ దీపించు పులుల కు మది లోఁగుఁ జందురుమచ్చ యిట్టి తూలాడు పడగల తుదల తాఁకున నల్కి వారి తేరి వాయువు లెన్న మా లాలు

శ్రీరం. 4 999.

7 పరితపించు, బాధనొందు.

వ ... సవాగ్నిసవ్యగ్రమణిరథంబునం దోడు తోడం దోరెఁగు మందరగండశైలంబులు దాఁకిన లోఁగువారును పరాహ. 7. 59.

కం వేలాగుల నన్యవధూ, లోలుఁడవై నాన యుండిగి లోఁగెదు ధరణీ, పాల విను "కాము కన్యకు, తా లజ్జా" యనెడు నుడువు తుది నిజమయ్యెన్. రసి 3 113.

సీ తనదిక్కు లేమికై తల్లడిల్లుచు నాత్మలోపల మిక్కిలిలోఁగి లోఁగి. మొ రా. సుం 41.

8 చొచ్చు

(మహావనము) సీ లాంగలంబుట్టల లోఁగినశిఖల భుజంగమకుమ్ముల భ్రమింగుకొనుచు.

భార. ఆర. 2 151.

ఉ. . వాద్రుడు వచ్చినా, లోవివరాంతరమ్ము నకు లోఁగిన మత్కుణనాథుఁ గావక ...

నా. పంచ 1. 323.

గీ. భంగముల దాఁగి పంకంబు పాల లోఁగి, సరసులకుఁగాక యెలుగులు సడల నెంచు, లేఱుమ జడాశయంబుల నెపుడు మెలఁగు, కుకవినికురుంబముల లెక్కఁగొనఁగ వేల.

రసిక. 1. 14.

9. లోపలకుఁ బోవు.

సీ. అజ మొకం డడవిలో నరుగుచుఁ దాఁ గర్మ ఫలమున నూతిలోపలికి జారి, లోఁగొడి భాగి నాలోకించి కామియై కొమ్మునదరిఁ గొంత గూలఁద్రోచి, భాగ. 9 568.

సీ. జాలుపయ్యెంటతోఁ జంటికైకయు లోఁగ గనుంగొను గుబ్బచక్కంలతోడ

దశ 8 44.

జ . లోఁగించు, లోఁగియాడు, లోఁగు.

లోఁగొను స. క్రి. (√ లోన + కొను) ... లోప లికిఁ దీసికొను.

సీ కన నెంచవాని లోఁగొనుట నాదర్శంబు నెమ్మొగంబగుట సాధింపము గలదె.

ఆము. 7. 30.

(వశపఱచుకొనుట అని వెంకటపార్థము)

ఉ. వేగ నతిక్రమించి లయవేళ మహాబ్ధివిలోల మీనక, ల్లోలకరాళమై జగము లోఁగొన వచ్చిసమూడ్కి ఖడ్గ జిహ్వాలభుజాభుజంగ వలనాకులముం బటహాది నిస్వనా, భీంముగాఁ గడుంగడఁగి పేర్చి నిశాచరసేవ. ద్రోచు వన్. భా. రా. యు. 529.

ఉ. లోకము లెన్ని యన్నియును లోఁగొని యుం దవలేమిఁజూపు నీ. యీకృశమధ్య భాగమిపు డీక్షణలక్ష్యము గాదటంచు నే, నోకమలేశ లేదనుట యుక్తముగాం దల బ్రహ్మఁగన్న నాళీకముతోడి పొక్కిలికి లేమి ఘటిల్లెడు నట్లు గావునన్.

కవిక 6 201.

2. వశపఱచుకొను.

ఉ. పింగు నపారసత్త్వగుణవిస్ఫురణన్ , ... తద్దయున్, తోంగొని పేర్మితో నఖిల లోకములుం దగఁ గాచుచున్న వే, దాంగు వసంతు విష్ణుఁ గమలాధిపు సంస్తుతిఁ దేల్చి సమ్మతిన్. కు. సం. 1. 4.

చం. ... లలితానవేందుమం,డల పరిశోభితామృత విడంబిత సస్మిత సుప్రసన్నతా, ఫలరుచిర

ప్రదాతముల భామినిభర్తమనంబు లోఁగొనెన్.
భాగ. 5. 510.

గీ. మోహినీకాంత సౌందర్యమును గణింప, ననుర
వరులనె లోఁగొన్న పనవలిరి.
దశా. 2. 298.

సీ. నుమ ధర్మముఁ బూని మాదవు లోఁగొని
యం ఘుమ వాపళి నాతలంచి ... 1. 44.

... ముని గా దలఁచు

వ. . . . దాం గాంధీ స్త్రీలురు సంక్షోభమునొందు
వారి నెచటన్ లోఁగొంచు వర్తిం చే.
పాతి. 4. 29.

ద్వి. ... గక చేసితి నెల్లతప్పులను, మఱచి
లోఁగొని నన్ను మన్నింపు మనుచు
ద్వి హరిశ్చ పూ. 1 08 పం.

ఉ. లోఁకము తల్లడిల్లు నిఁక లోఁగొనవే రఘు
... నీకడలి స్నానం గొలున
నిప్పుడ వచ్చునటంచుఁ ...గన్
రామ. 7. 113.

4. ... సైరించు.

సీ. తానేమి బిడ్డలఁ గానదా సవతాలికొడుకు
తప్పొకటి లోఁగొన్న నేమి
కాశీ. 4. 266.

ద్వి. లోఁతత నా తప్పు లోఁగొని మనను, జాలి
గ్రోవిడిచి యూపాయ్రమాజ్యలక్ష్మి, నెమ్మదిఁ
గైకొని నెటి మహీప్రజల, నిమ్ముల రక్షింపు
మిఁక. హరిశ్చ. ఉ. 2726.

చం. దుపలకోభరుం దతఁడు ... అమ్మవాఁ,
పురుషుని వాగ్రయింపును విభుండును నీ
దగు తప్పు లోఁగొనున్.
భార. అర. 6. 209.

లోఁచు. న. క్రి. (√లోఁగు) లోఁగఁజేయు
వశపఱచుకొను.

సీ అదితుృవసయాఁచి హాలహాలంబును లోఁచి
పాదవపాలుగర్వ ముజ్జూఁతలూఁచి.
కళా. 1. 76.

చం. కమఁగసంగట్టివట్టి కుడుకళ్ దలఁగించి
మృగాలినెల్లఁ గ్రన్నవఁ గనిపించి పో

విడిచివన్ వెఁవొప్పఁగఁ దాటి మూఁగి
మూఁగి సిగడి లాఁచి పట్టుకొనఁ ...గాఁ
జెనుతేటిగుఁపులన్, వినుతపరాక్రమంబులగు
వేఁటనివంగులు రాజు మెచ్చఁగన్.
చిత్రభా. 3 148.

గీ దైత్య దానవవసుంధరులు మాయ లెన్ని
యేఁ బూనఁ గా నేర్తు రెట్టివాని, నైన లోఁచు
... నైన నధికగ ప్తిఁ, జొత్తురు ... గనలఁచు
లెచోటనైన
హరి ... 3 24.

లోఁజెయ్యి = లోఁజే వి. (లోను + చెయ్యి)
అఱచేయి

కం. లోఁజెయ్యిన పటిచెప్పనఁగాఁ జెల్లును
జేల్ల రెండు కరతలముఖలన్.
ఆం సం. సూత 21.

లోఁజే(యి) = లోఁజెయ్యి వి (√లోను)
1. మూర్ఖన ... తక్కువస...ము

ఉ. ... లోఁజేవడ నిక్క దూర్యనిని సేయరి
యంగ నవ్వఁజేయనే ... నొక
నను గావుమటంచను ...
... 3 11.

2. అఱచేయి

సీ. పెడచేతలోఁ జేతఁ బుడమియు నాకాశ
మడుతు మే పొడిపొడియగచు రాల.
సితావి 2 161.

సీ పతిసౌమ్య గిని యవ్యపలికి లోఁజే ...
కలుపచిత్తుని వన్ని గడుగలేదు
రుక్మా 2 14

లోఁజేయు. న. క్రి (లోను + చేయు.) 1. అంత
రంగికునిగాఁ జేయు

గీ కానవంబుగ దొరఁజేయు వానిమ త్ర, ము
వకు వేగమె లోఁజేయఁ జనదు ..
ఆము. 4. 261.

2 వశపఱుచుకొను

గీ తనకళత్రంబు లోఁజేసికొనుట యెఱిఁగి,
యమితనేత్రము లొసఁగ గౌతముఁడఁగాను.
దశా. 2. 41.

సీ తృణముగా లోఁజేయు నెంతటివాని నీ
నీలాలముంగలు నీలవేణి. విజ. వి. 1. 16.

లోఁడు న క్రి. వ్రేలలోఁతగువానితో కెల్లగించు. (శ ర.).

లోఁతిఁడి విశ (లోఁతు + ఇఁడి) లోఁతు లేనిది (శ ర).

లోఁతు వి. 1 అగాధత్వము, నిమ్నత,

సీ శరనిధుల్ లోఁతుచూప రసాతలము దోఁపఁ
జిలువరాచెలులకంటులు చలించె
ఉ. హా. 2 44.

సీ. కదలిరాయల లోఁతు గన్న గబ్బి.
మనుచ 5 47

సీ. తనలోఁతుపాఁతునైతము గానరాఁ గూర్మిఁ
గలసిన మొగమాటకాని వదలి
వరాహ 1. 32.

(ఇట గాంభీర్యమని రెండవ యర్థము.)

2. గాంభీర్యము, గుట్టు

చం. ఎదిరి మనంబు లోఁ తెలుఁగ కేమిటి కీవల
వంతఁ దల్లడించెదు ... సారంగ. 2. 101.

ద్వి. మఱి యంత బసవన్న మనసులోఁ తరయఁ,
బోఁచి గిన్నెరుప్రాణమును దమలోన,
డాఁచుడు ... పండితా. దీక్ష 82 పు.

(గంగ) వ. ... మానిని యన లోఁతుమూపక
గరితయన నడచనప్పుడు నేయక ముగుదయన
బయలువడక ... భాగ. 9. 230.

(ఇట నిమ్నత్వమని రెండవ యర్థము)

విశ. 1. పల్లము, నిమ్నము.

సీ. శీర్షంబు వలుఁదయై చెక్కిళ్లు లోఁతులై ......
కాశీ. 6. 41.

చం. ...అతఁడప్పుడు ముందటనుయ్యి వెన్కలోఁ
తగు గొయి యున్నలాఁగయినఁ దల్లడ
మందె వఱంతమేనుతోన్. విక్ర. 2. 81.

2. గంభీరము, గూఢము.

మ. ... విద్వన్మణీ, భజనప్రావక పాదపంకరుహా
మీభావంబు లోఁ తంచు నీ, రఘునాథుం
డ్రనుతించి చెప్పుడు గభీరప్రౌఢసూక్తంబు
లన్. కళు. 5. 185.

జ : లోఁతిఁడి

లోఁబట్టు వి. (లోను + పట్టు) లోపలిభాగము, అంతర్భాగము

ఉ. చుట్టి బిగించి పట్టి పురమూదవ యీ గర
ళాగ్నిఁ గంధరా, ఘట్టమునందు నిల్పు మతి
గాక దిగంబఱనిత్తువేని లోఁబట్టన నున్న
లోకముల భస్మము సేయు వెలార్చితేని
వెల్పట్టుననున్న లోకముల భస్మము సేయు
నిజంబు చెప్పితిన్ భీమ 4. 64.

లోఁబడు. అ. క్రి. (లోన్ + పడు) 1. వశమగు, అధీనమగు.

చం. అడరిన దానవుండు గరుడాకృతిఁ గైకొని
మాయతోడ లోఁ, బడ భుజగంబులం బొదివి
పట్టి ఁయంబున మ్రింగి యుప్పుచే,డ్పతు వరు
వట్టి కఁరముఁ గృపాణమునం దెగవైవ ...
భాగ. భీష్మ. 3. 105.

గీ. కినిసి పాణి నాళీకంబు సోనువుటయును,
వంత లోఁబడ కతియు మోహప్రకటన,
మాని తన్ననిచిన యతి మానతుంగ, తరు
నెనసితోన గ్రహణగోచరతఁ దొలఁగె.
హ. న. 2. 47.

కం. మీకింత వంది కంద భయాకులతం బొంది
నిర్గతైశ్వర్యులరై, రాకముఁ గారణమేమి
త్రిలోకాహిత దనుజతతికి లోఁబడరువరే.
కు. సం. 4. 365.

2. అడఁగు, క్రుంగు.

గీ. ప్రళయజలనిధిక్రింద లోఁబడినయట్టి, యుర్వి
దంష్ట్రాంకురంబున నుద్ధరించి.
శివరా. 1. 64.

3. హీనస్థితినొందు, దైన్యమొందు.

కం. భూకాంత నీరువట్టుచుఁ, గాక వదన మిటు
రింపఁగాన్పించిన పం, క్లోకానన వెతి

పుచ్చులు, లోకమ్ము గాచె నిట్లుఁలోఁబడె జనముల్. వరాహ. 10. 30.

లోఁబఱచే న. క్రి. (√లోఁబడు) వశముఁజేయు.

వ ... అమ్మహాశాసనవైరుల లోఁబఱచి ముఁమచు ... ఉ. రా. 2. 61.

లోకంపృణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోకమును నిండించునది, లోకమంతటను వ్యాపించునది.

లోకకంటకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. లోకమునకు బాధ కలిగించువాఁడు, దుర్మార్గుఁడు.

లోకకథ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సర్వసాధారణమైన పురాణకథ, నీతికథ, జనులందఱు నెఱిఁగిన పురాణగాథ.

లోకకర్త. సం. వి ఋ. పుం లోకమును సృజించువాఁడు, భగవంతుఁడు.

లోకకల్పము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. కొంచెము తక్కువగా ప్రపంచమువలెనున్నది. 2. లోకముచే గారవింపఁబడినది. వి. అ. పుం. ప్రపంచము నిలిచి యుండు కాలవిశేషము.

లోకకాంతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోకమున కిష్టుఁడైనవాఁడు, సర్వజనసమ్మతుఁడు. వి. ఆ స్త్రీ. ఓషధివిశేషము (రా. ని.).

లోకగతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. జనుల నడవడి, లోకుల ప్రవర్తనము.

లోకగాథ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జనులందఱు పాడెడపాట.

లోకచక్షువు(స్సు) సం. వి. స్. న. జగముకన్ను, సూర్యుఁడు

లోకచారిత్రము. సం. వి. అ. న ప్రపంచపు నడవడి

లోకజనని సం. వి. ఈ స్త్రీ. లక్ష్మి.

లోకజిత్తు. సం. వి. త్. పుం. 1. బుద్ధుఁడు. 2. లోకమును జయించిన పురుషుఁడు. 3. సన్యాసి.

లోకజ్ఞుడు. సం. విణ. (అ ఆ అ.) లోక స్వభావ మెఱిఁగినవాఁడు, కలోజ్ఞానము గలవాఁడు

లోకడుపు. వి. (లోపల + కడుపు) కడుపు లోపలిభాగము.

కం. లోకంబుల సృజియింపను, నాకంఠితము గాఁగఁ గ్రోచి యన్నియు విసవన్, లో కడుపున నడగింప మహాకర్మురుఁ డితఁ డచింతితాత్ముఁ డహామన్.

హరి. ఉ. 5 223.

లోకతంత్రము. సం. వి అ. న. ప్రపంచపద్ధతి.

లోకతత్త్వము. సం. వి. అ. న. ప్రపంచనిజస్థితి, ప్రపంచజ్ఞానము.

లోకతుషారము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

లోకత్రయము. సం. వి. అ. న. ముల్లోకములు' స్వర్గ మర్త్య పాతాళ లోకములు.

లోకత్రయి = లోకత్రయము. సం. వి. ఈ స్త్రీ.

లోకద్వారము సం. వి అ. న. స్వర్గద్వారము, స్వర్గలోకపు వాకిలి

లోకనము. సం. వి. అ. న చూచుట.

లోకనాథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. బ్రహ్మ. 2. విష్ణువు 3. శివుఁడు. 4. రాజు, చక్రవర్తి. 5. బుద్ధుఁడు. 6. వేలుపు, దేవత. 7. సూర్యుఁడు

లోకపథము = లోకపద్ధతి. సం. వి. అ. పుం

లోకపద్ధతి. సం. వి ఇ స్త్రీ లోకమార్గము, పదుగురు నాచరించు రీతి.

లోకపాలుఁడు. సం వి. అ. పుం 1 లోకము నందలి యొకదిక్కును పాలించువాఁడు, దిక్పాలకుఁడు. 2. చక్రవర్తి, సార్వభౌముఁడు.

లోకపితామహుఁడు సం. వి అ. పుం బ్రహ్మ.

లోకప్రకాశనుఁడు. సం. వి అ పుం. సూర్యుఁడు'

లోకప్రవాదము. సం. వి. అ. పుం జనశ్రుతి, కింవదంతి, అందఱును చెప్పుకొనెడి మాట.

లోకప్రసిద్ధము. సం. విణ. (అ. ఈ అ.) అందఱకును దెలిసినది, లోకమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కినది.

లోకబాంధవు. సం. వి. ఉ. పుం. లోకబాంధవుఁడు.

లోకబాంధవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. సూర్యుఁడు. 2. శివుఁడు 3 విష్ణువు.

లోకబాహ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. వెలి వేయఁబడినవాఁడు, జాతినుండి బహిష్కరింపఁబడినవాఁడు. 2 లోకమునకు వేఱైయున్నవాఁడు, లోకవిరుద్ధుఁడు.

లోకభావనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోకక్షేమమును దలంచువాఁడు, లోకక్షేమమును వృద్ధిపొందించువాఁడు.

లోకమర్యాద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లోకాచారము, వాడుక.

లోకమాత. సం. వి. ఋ. స్త్రీ. లక్ష్మి.

లోకము. సం. వి. అ. పుం. 1. స్వర్గాదిభువనము. (స్వర్గము, మర్త్యము, పాతాళము). (ఊర్ధ్వలోకములు ఏడు: భూలోకము, భువర్లోకము, సువర్లోకము, మహర్లోకము, జనలోకము, తపోలోకము, సత్యలోకము. అధోలోకము లేడు: అతలము, వితలము, సుతలము, రసాతలము, తలాతలము, మహాతలము, పాతాళము) 2. భూలోకము. 3. జనము. 4 ప్రజ, పాలితవర్గము. 5 సమూహము. 6. రాష్ట్రము, భూభాగము (ఉదా: ఆంధ్రలోకము.) 7 లోకవ్యవహారము. (వ్యతి.) వైదికవ్యవహారము 8 సామాన్యమానవజీవితము. 9. సప్తసంఖ్య, ఏడు.

లోకములకన్ను. మి. వి. (లోకముల + కన్ను) జగచ్చక్షువు, సూర్యుఁడు

గీ. కవుఱుముంగొంగు వాఁడన్న లోకములకన్ను,
పచ్చగుఱ్ఱపువన్నెకాఁడు పగటిఱేఁడు

ఇందు. 4. 71.

లోకయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. లోకవ్యవహారము, ప్రపంచ జీవనమార్గము. 2. సర్వజన సామాన్యపద్ధతి, పదుగురు నడచుకొనురీతి 3. లోకస్థితి, జీవయాత్ర. 4. జీవిక, జీవనాధారము, బ్రతుకుతెరువు.

లోకరంజనము. సం. వి. అ. న. ప్రపంచమును సంతోషపఱుచుట, ఎల్లవారిని సంతోషపెట్టుట.

లోకలేఖము. సం. వి. అ. పుం. సర్వజనవిదితమైన వ్యవహారికపత్రము.

లోకవాదము = లోకప్రవాదము. సం. వి. అ. పుం. కింవదంతి.

లోకవార్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జనప్రవాదము, కింవదంతి.

లోకవిద్విష్టుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోకముచే ద్వేషింపఁబడినవాఁడు జను లసహ్యించుకొనువాఁడు.

లోకవిశ్రుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. ప్రపంచమంతటను వ్యాపించినకీర్తి 2 నిరాధారమగు వార్త, కల్లవార్త, అసత్యప్రవాదము.

లోకవృత్తము. సం. వి. అ. న. 1. లోకమునఁ బదుగురు నడచుకొను రీతి, లోకాచారము. 2. పనిలేని మాటలు, వ్యర్థసంభాషణము.

లోకవ్యవహారము. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రపంచపద్ధతి, లోకాచారము. 2. ప్రపంచపు కార్యపద్ధతి. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాడుకలో నున్నది. సర్వజనోపయోగమునందున్నది.

లోకశ్రుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. జనశ్రుతి, కింవదంతి. 2. ప్రపంచమంతట నిండిన కీర్తి

లోకసంగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. 1. లోకము మొత్తము. 2. లోకక్షేమము. 3. లోకానుభవము. 4. ప్రజలనందఱను బ్రసన్నులనుగావించుకొనుట.

లోకసంస్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. విధి, భవితవ్యత. (ఆ. ని.)

లోకసాక్షి. సం. వి. ఇ. పుం. 1. బ్రహ్మ. 2 అగ్ని 3 సూర్యుఁడు.

లోకసాక్షికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోకము సాక్షిగాఁ గలది, ఎల్లవారు ననుమతించినది.

లోకసిద్ధము సం. విణ. (అ ఆ అ) 1. జనుల వాడుకలో నున్నది, మామూలుగా నున్నది. 2. అందఱిచేత నంగీకరింపఁబడినది.

లోకహితము సం. విణ. (అ. ఆ అ) 1. జనోపకారమైనది, అందఱకును మేలు కలిగించునది. వి. అ న. సర్వజనక్షేమము.

లోకాంతరము సం వి. అ. న. అన్యలోకము, భవిష్యజ్జన్మము.

లోకాచారము. సం. వి. అ. పుం. లోకము నందలి వాడుక, పదుగురు చేయుపని, ప్రపంచపద్ధతి.

లోకాతిగము. సం విణ. (అ. ఆ. అ) ప్రపంచమును మించినది, అసాధారణమైనది.

లోకాత్మ సం. వి న్. పుం. సమష్టిజీవుఁడు. కూటస్థుఁడు.

లోకాధికము. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) ప్రపంచముకంటె నధికమైనది, అసాధారణమైనది.

లోకానురాగము సం. వి అ. పుం. 1. మానవకోటియందు గల సమానప్రేమ, సర్వజనహితాభిలాషము. 2. సర్వజనుల యొక్క ప్రేమ.

లోకాపవాదము. సం. వి. అ పుం. లోకనింద, పదుగురు నిందించుట.

లోకాభిభావి. సం. విణ. న్ (నీ న్.) 1 లోకమును మించువాఁడు 2 లోకమంతయు వ్యాపించునది (వెలుఁగు మొ॥)

లోకాభ్యుదయము. సం. వి. అ పుం. ప్రపంచక్షేమము.

లోకాయతము. సం. వి. అ న. అనాత్మవాదము, నాస్తికమతము, చార్వాకమతము.

లోకాయతికుఁడు సం. వి. అ పుం. చార్వాకమతస్థుఁడు నాస్తికుఁడు, అనాత్మవాది.

లోకాయతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాస్తికవాదము చేయువాఁడు ఆత్మ లేదనువాఁడు. వి అ పుం. నాస్తికుఁడు.

లోకాలోకము సం వి అ పుం. (ఒక పార్శ్వమున సూర్యకిరణసంపర్కము గలదియును ఒక పార్శ్వమున సూర్యకిరణస్పర్శము లేనిదియు నగు పర్వతము) చక్రవాళపర్వతము.

లోకేశము. సం. వి. అ పుం పాదరసము.

లోకేశుఁడు సం. వి. అ పుం. 1. బ్రహ్మ. 2. ప్రపంచాధిపతి, రాజు.

లోకోత్తరుఁడు సం. విణ. (అ ఆ. అ.) ప్రపంచమును మించినవాఁడు,అసాధారణుఁడు. వి అ పుం. రాజు.

లోకైషణ సం. వి ఆ. స్త్రీ. స్వర్గాభిలాష, స్వర్గకామము.

లోకోక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ 1. సామెత. 2. సామాన్యవచనము, పదుగురాడుమాట.

లోక్యము. సం. విణ. (అ ఆ. అ) 1. లోకమున వ్యాపించినది 2 ఆచారప్రాప్తమైనది, మామూలైనది. 3 సరియైనది, యథార్థము, ఉత్తమలోకమును సంపాదించుట కనుకూలమైనది. 4 స్వర్గసంబంధమైనది 5. స్వాతంత్ర్యమున కవకాశము నిచ్చునది.

లోగము. సం. వి. అ. పుం. మంటిగడ్డ, మంటిబెడ్డ.

లోగుట్టు వి. (లోను + గుట్టు) గుప్తమంత్రము, రహస్యమైన యాలోచనము.

ఆ. బలము లేఁగ దైవబలమును గలిగి లోగుట్టు
చేటులేని యట్టి నృపతి,వలన మత్సరింపఁ
వలదు ... భార. ఆశ్ర. 1 71.

లోగృహము. మి. వి. (లోపల + గృహము) లోపలియిల్లు, అంతర్గృహము.

కా నే పాతొమించ భుజించి లోగృహములో నిద్రించు ధర్ముండు ... మల్లి. శృం 97.

లోగ్రుక్క (లోను + గ్రుక్క) మణితము, రతి కూజితము.

సీ. ... ... లోగ్రుక్క వెతిగ్రుక్క ... ... అం భా. 2. 160.

లోచకము. సం. వి. అ. పుం. 1. కనుపాప, నల్లగ్రుడు నడుమనుండు రంధ్రము. 2. దీపపు మసి, కాటుక 3. ఒకవిధమైన కర్ణాభరణము. 4 నీ ... వస్త్రము, నల్లబట్ట ... మాంసపుముద్ద, మాంసపిండము. ... చర్మము 10. కదలీవృక్షము, అరంటిచెట్టు.

లోచకుండు. సం. వి అ పుం. మూర్ఖుండు

లోచనగోచరము. సం. వి అ పుం దృష్టి పథము, నేత్రమార్గము

విణ దృష్టివిషయము, కంటికగపడునది.

లోచనపథము. సం వి అ. పుం. లోచనమార్గము.

లోచనమార్గము. సం వి. అ. పుం దృష్టి పథము, నేత్రమార్గము

లోచనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) 1. ప్రకాశింపఁ జేయునది, కనఁబడునది. 2. దృశ్యమైనది. వి అ న. 1 చూపు, చూచుట. 2 నేత్రము, కన్ను.

లోచనహిత సం వి ఆ. స్త్రీ. తుత్థాంజనము, మైలుతుత్తము.

లోచనస్తకము. సం. వి. అ. పుం. ఓమము. (శ. ర.).

లోచము. సం. వి. అ. న. కన్నీరు, బాష్పము.

లోచూపు. వి. (లోపల + చూపు) 1. జ్ఞానదృష్టి.

సీ. ఏవపుల్ ముమమాని లోచూపుగా మిన్కుఁ గడలఁ దోఁచు వెలుఁగు గాంచువారు యయా. 2 43.

మ. .. ప్రాజ్ఞుల్ నిక లోచూపునన్, గను నానందము నీవెకావె విను ... లామీఁదటన్. ఉ. రా 2 135.

కం రేచక పూరక కుంభక, సూచకముల రాజయోగి సుస్థిరమతియై, లోచూపు చూడ నొల్లక, వాచాబ్రహ్మంబు పలుకవద్దుర వేమా, వేమ 3 200.

2. క్రేఁగంటి చూపు.

ద్వి ... లోచూపులు తీతీపులాడ.

ప్రభు (లిం) ... 2 పా. 3 ...

లోజతనము. వి. (లోపల + జతనము) హృదయరక్షకము.

వ బెస్తలు సిస్తుగామోచి నిబ్బడుగుముఁడ్డ డియం గాలజడుపుపై నరంబోరడయడుగు లోజతనము మోరిడి బలిమికం బొద్దికొట్టడి. ప్రబంధ. 1 605.

లోటు. వి. 1. జలాశయ విశేషము.

కం. తిరుకోశము నూయి లోటయు, జెలువు మడువు లొందు కుంట చెలమ పడియ కోనెలు బుగ్గ వాఁగు దొనతల,వరి గుండము కాల్వ డిగియబావి దొరువులన్. హంస. 4. 102.

2 (హిం. లోటా) చిన్న పాత్ర (శ ర.).

లోటనము. సం. వి అ. న. దొర్లుట, పొరలుట

లోటు విణ. (క. లోట్టు) తక్కువ, న్యూనము. వి 1. న్యూనత. 2. నష్టి (శ. ర.)

జ. లోటుపోవు.

లోటుపోవు. అ. క్రి. (లోటు + పోవు) లోటు వచ్చు, తక్కువగు (శ. ర.).

లోరము. సం. వి. అ. పుం. నేలపైఁ బొర్లుట, దొర్లుట.

లోడనము. సం వి అ న. క్షోభపడుట, సంశ యించుట.

లోడి = లోడి[2]. వి. (సం. లగుడః) మల్లవిద్యా సాధనము.

చఁ. కరికలభంబు కొమ్మపుడు గైకొని బిఱ్ఱునఁ ద్రిప్ప లోడి వై, ఖరి గిరియెత్తు సంగడము కైవసి నవ్వులయాద్రిఁ బట్టు గొఁ, బరహిని మ త్తభద్గిని బరౌ రజంబుగఁ గొట్టు ...

రా వి 2 27.

సీ. సంగడాల్ బూన బుజాపురాయింపు బరి లోడ ద్రిప్ప మేల్ బరుల యుబ్బు

ప్రబంధ 82.

మ. ... సమీరమల్లుఁ డనువొంద న్వావిపూ లోడిఁ ద్రిప్పు మెయిన్ గోకిలజాలుఁ డెంచికొను సొంపుల్ గుల్కు నాదంబులన్.

కళా. 2. 117.

సీ. మనును జెట్టి యవంగ మల్లాభిధానంబు ... తత్సాధనంబులై తగు గంబము కొణత కట్టిక లోడి సంగడము జాల. గీ. సంగడమ్ము నీల గోతా మవంగ ... ఆం. భా. 2 203.

లోడి[1] వి వస్త్రవిశేషము.

ఁగడ. పాఁంబట్టు లోడీలుపాఁనలా దుకూలాలు, కబ్బాయికలు డాలు గల్గు జరబాబీలు

హంస. 5. 826.

లోడి[2] = లోడి వి. మల్లవిద్యాసాధనము (శ. ర.)

లోడు. వి (క లోడు) ఉపధానము, ఒఱగు దిండు (శ. ర.).

లోణారము. సం. వి. అ పుం లవణభేదము, ఒకవిధమైన ఉప్పు ఉప్పునుండి పుట్టెడి యొక విధమగు క్షారము (రా. ని.).

లోతక్కువ. విశ. (లోపల + తక్కువ) శేషము, మిగిలినది (శ. ర.)

లోతమి. వి. (లోపల + తమి) లోపలితమి, అంత రంగిక కుతూహలము.

(కానేరి నైన్నవము) వ. ... జాహ్నవి నిహ్నవించి గౌతమి లంతమి యడంచి సారవంబు గౌర వంబుఱచి యన్యసరిన్నివహంబు నపహ సించి .... శ్రీరం. 1. 132.

లోతము సం. వి. అ. పు. 1. కొల్లగొట్టిన సొమ్ము. 2. గుఱుతు, ఆనవాలు, చిహ్నము.

వ. 1. కొల్లగొట్టిన సొమ్ము, దొంగిలించిన సొమ్ము. 2. ఉప్పు.

లోత్రము. సం. వి. అ. న 1. కొల్లగొట్టిన సొమ్ము, దోఁచుకొన్నధనము. 2. కన్నీరు.

లోదాడ. వి (లోపల + దాడ) దొడకు లోపలి భాగము.

చఁ. ... గిఱికొను గాలి వట్ట దొరఁగి బిఁగి వేలుపు బంతి లోదాడల్, నెఱికసి వోలెఁ గెంపుగమి ఒద్దకుఁ గ్రొమ్ముత్యపునూలి డాల్ గనెక్

లోధము సం. = లొద్రము

లోధ్రము సం వి. అ పుం ఎఱ్ఱని పువ్వులు గాని తెల్లని పువ్వులు గాని గల యొకజాతి వృక్షము లొద్దుగచెట్టు.

లోనిచూపు. వి. (లోను + చూపు.) అంతర్దృష్టి.

కం. వ్యావృత్తి సూత్రాకృతియగు, చిను న్శక్తి బురాణపుర షోత్తముడు, గన్గొనగిది లోనిచూపు సన్మానమ్ముఁ దత్తండు చూచు సమయమున నమున్. పాండు 4 16.

లోనిచ్చు. అ. క్రి. (లోను + ఇచ్చు) గుట్టుచెప్పు.

సీ. రిపులకు లోనిచ్చె నపర యయ్యెఁ బీడని యమ నృల చెప్పు లరసి ... డఁచు. గీ. భువన మరి దండ నా కళాపూర్ణుఁ ... డు.

కళా. 6. 200.

లోను. వి జా. అనో. 1 లోపల, అంతర్భా గము, మధ్యము.

శా. . కాతర స్వాంత ప్రశాసకరంబు నై దురభి
వేశంబైన యాలోను నిశ్చింతుండై సతికేలు
వట్టుకొని చొచ్చెన్ భీముం డత్యుగ్రతన్
భార విరా 2 327.

కం. వంచన వనంబు లోన నొ కించుకయను లేక
యమ్మహీంద్ర ముమీఁదన్. బంచానల మధ్యం
బునఁ, బాంచాలీవల్లభుఁడు తపం బొనరించెన్
హర. 7 6.

ఆ ఎంతనిష్ఠ గలిగెనేనియు మానంబు లోని
యడ యొక్కుడైనదివము, లధిప యుప
వసింపనగు . భార అను 4 161.

సీ అట్టి యాలోను కడురయం బారఁజొచ్చి,
యొయ్యనఁ దఱయ పి దక్కిన నొదిఁగియు-డెఁ
బగతుఁడును వెనువెంటఁన పాఱుతెంచి, కనియె
నిద్రాయమాణు నమ్మనుజనాథు
హరి. ఉ. 2 186.

చ పరగ సువర్ణబంధమృదుభావము గల్గియు
లోన చూడఁగాఁ బొరవగు చిత్రరూపమును
బోలెవ సత్కవికావ్య మిమ్మహిం, బరగు ...
కు సం. 1. 37.

కం కాలం బగుటయు నృపులకు, నాయము సమ
కూరె దీనిఁ డలకు మది నీ. వాలోకింపఁగ
వలసిన, నే లోనికి దివ్యదృష్టి నిచ్చెదఁ బుత్రా.
భార భీష్మ. 1. 6

చం. .. లో,నికి మణిపట్టబంధసరణిన్ ధరణీ
సురుఁ డేగెంగన్ మనుచ 2. 21.

కం .. పూర్ణేందు ముఖ చూచి మీలో,నం దెవ్వఁడు
వాడిచి యొడిచె నతనిన వలతున్.
భార. ఆది. 8. 110.

లోనందు = లోపలను, మధ్యను.

కం. సుందరి మా యిద్దర,లోనం దెవ్వరి వలతు
సెప్పుమా యనవుడు భార. ఆది. 8. 110.

ఆ. అగ్నిలోన బయల నప్పుల నప్సరో,గణము
మ్రోలఁజేసెఁ గడిఁది తపము
కకు 1. 164.

అగ్నిలోనన్ = పంచాగ్నిమధ్యను

చం వినియె . ఆత్మఁగీ ల్కొన వల విప్రుఁ
డాద్విజులలోన సుభాషితముఁ బఠింపఁగా.
ఆము 2 76.

2. మనస్సు, అంతఃకరణము

కం. అత్తెఱఁగంతయు నూర్వశి,చిత్తంబున నెఱిఁగి
వాఁడు చేతో జాతా, యత్తుండై తనఁబిలుపం,
బుత్తెంచట తెలిసి లోనఁ బూనిన లజ్జన్
ఉ హరి. 1. 59.

కం అని హరిఁ దలఁచుచుఁ దన లో,నను జింత
యొనర్చు బ్రహ్మవాసాంద్రం,బున ...
దశా. 8. 180.

3 లోఁకున

సీ. ఏనిఁదలకు సామి లో నీకు మనియెంత చాటు
చెప్పితి నను పోటుబంట్లు రా. వి 4 124.

విశ. 1. ఆది, మొదలు

గీ. స్థావరములు జంగమములు భూత లోను,
గాఁగఁ బ్రళయంబు నొందినకాలమునను,
నిలుచు నెవ్వఁ డొకండ యానిత్యసత్య, లలితు
శార్ఙ్గి బ్రసన్నుఁగాఁ గొలుతు నియతి
భార శాం. 4. 219.

ఉ కారణ మానువత్వమున ఁగంసుఁడు లోనుగ
దష్టదైత్యులన్, బేరడగింపఁ బొంకెు నిటుఁ
బృథ్వి జనించినవాని వాదిపం,కేరుహ నాభుగా
నెఱిఁగి ... హరి ఉ. 1. 40.

కం. ఏమను మదియశిష్యులు, లోనుగ వంచించి
కొలఁకిలోపల ... దశకు. 11. 59.

2 అధీనము, లొంగినది.

చం. తనమది నొక్కయుమ్మలిక,దక్కిన మంచిది
దానిఁ బాపఁగా, వని తలపోసి చేయు పని
కక్కట యేనును లోనుగానె ...
నిర్వ. 9. 27.

ఉ. భీముఁడు ధార్తరాష్ట్రకుల భీషణలోనుఁడు
చిత్త మెప్పు డెల్లి మద మెత్తునో యతని
యుగ్రహవృత్తికి లోనుగాక ...
భార. విరా. 1. 177.

(లోనగు = లోఁబడు)

కం. మిడిలోనులఁ గాలుచ్చులఁ బడఁదోలియుఁ
లోఁగు లోను పఱచియు శేల్లన్, వడిగల
జింకలనెల్లన్, వొడిచిరి కడుఁ జెంచు లాఖు
వులఁ జద లడరన్. యయా. 2 19.

సీ. కికురించి రిచ్చిపుచ్చుకొనుచోటుల వారలాఁ
కకలోనుగా కవ్వలిఁక. మనుచ 3. 129.

1. ఆలోవన్ = అసమయమందు.

సీ. అరదంబుపై ప్రాలి యాలోనఁ దెలిసి తన్నేసి
వాతనిఁ బడనేయువారు
భార. విరా. 3. 169.

కం. ... పురుషుఁ డొకఁ, డాలోక దుస్సహుండై,
యాలో జనియించి శీలవడుఁకుచు నెదురన్.
హరి పూర. 1 106.

కం. ఆలోనొకనాఁడు మహీపాలుని ప్రియ
మతుఁడు విజయపాలుండను దక్షుఁడు
మృగయాలోలత, వ్యాలమృగాకీలమైన
వనమున కరిగెన్. విక్ర. 3. 72.

2. అంతలోపల.

గీ. ... మగిడి, వచ్చునాలోన నీరూపు వచ్చె నాకు.
ఆము. 6. 85.

కం. ఆదారి నత్త కినిసెనొ, లేదో యాలోన
నమ్మరలించుట నే నిం, కేదియుఁ జెప్పిన
నిక్కము,గాదేకద యంచు గోపకామిని
యేడ్చెన్. శుక. 2 576.

ఇ: లోఁగడ, లోఁగన్ను, లోఁగలి, లోఁగిలి.
లోఁగొను, లోఁజెయ్యి, లోంజే, లోఁజేయు,
లోఁబట్టు, లోఁబడు, లోఁబఱచు, లోగుట్టు,
లోగ్రుక్క, లోనిచూపు, లోనిచ్చు, లోను
చేయు, లోనుగఁజేయు, లోనుపడు, లోను
పఱుచు, లోలోనిచవి, లోలోను, లోవంక,
లోహాటము.

లోనుచేయు స. క్రి. (లోను+చేయు) లోఁబఱచు
ఉ. ...మీ, మీనిపుణత్వముల్ దెలియు మే కొని
యమ్మునిని లోనుచేసితన్.
వాల్మీ 3. 69.

లోనుగఁజేయు. స. క్రి. (లోను+కన్+చేయు)
లోఁబఱుచు, వశముచేయ.

చఁ. పయికొని వన్నె సిట్లు మరుబాఱికి లోనుగ,
జేయఁ బూని యే,నియతియొ వట్టి సంది
యము నీకొవరిఁపఁగఁబోలు
కళా 7 226.

లోనుపడు. అ. క్రి (లోను + పడు) వశమగు.

నీ తను బిల్చినప్పుడ విని లోనుపడెనంచు మక
రంబు కరి రేకు మడఁచునొక్కొ, విభుఁడు
గల్గిన మొర వినఁడె వేడని దంతి జడిసి
ప్రాణములేడ విడచునొక్కొ.
వాల్మీ. 1. 100.

లోనుపఱు(ఱ)చు. స క్రి. (√లోనుపడు)
లోఁబడునట్లుచేయు, వశపఱుచు.

కం. ననుఁ గుచ్చితంపుఁ బనులకుఁ, బనుపక యొంగి
లికి లోనుపఱుపక తగు మన్ననతోడ నరయు
వారల, కనురాగము నెఱపి నడతు రస్మత్ప్రభు
లున్ భార. విరా 1 329.

సీ. వీని చంద్రికలు ద్రావిన చకోరికలకు ద్రిమ్మరుట
భారమే యుగలంబు, వీని జన్మస్థానమైన
వార్ధికి లోనుపఱచుట భారమే బాడబాగ్ని
వరాహ. 4. 23.

అ ఇంద్రియముల నిగ్రహించి కామంబును లోభ
మోహములను లోనుబఱచి, యుపవసించి
శీత ముష్ణంబు దలపక, తపము సేయ కేల
తక్కుదేను కుచేల. 3 41.

లోప. సం. వి అ స్త్రీ. అగస్త్యమహాముని భార్య
లోపాముద్ర.

లోపగతుఁడు వి. (లోపల + పగతుఁడు) అంత
శ్శత్రువు

కం. ఏర్పడ లోపగతుంను వెలార్చక లోకంబు
నకుఁ దొలంగక గుఱిపై, నేర్పు నుపనపవన
ములం, గూర్పక యోగీశ్వరుండగునె యే
లంగిన్ శివయోగ ఉ. భా 1. 18.

లోపనము సం. వి. అ. న. 1 అతిక్రమించుట, ఉల్లంఘించుట. 2. లోపింపఁజేయుట, లొలఁగించుట

లోపము. సం. వి. అ. పుం. 1. అపహరణము కొల్లగొట్టుట 2 నాశము 3. ఛేదనము, తెగఁగొట్టు 4 రద్దుచేయుట, తొలఁగించుట. 5 అతిక్రమించుట, మీఱుట. 6 అభావము 7. పరిత్యాగము, విడిచిపెట్టుట. 8. వ్యాక.) ప్రసక్తమయిన వర్గముగాని పదముగాని కనఁబడకుండుట (అదర్శనం లోపః) 9 కలవరపాటు

లోపల. వి కొ. 1 అంతర్భాగము

గీ వెలుపలను లోపలను నుండుఁ దలిరుఁబోఁడి.
శాకుం 1. 117.

మ వియద్గంగాప్రవాహంబు లోఁజలికింబోయి మరిప్యమాణుఁ డగుచుం బ్రాయోపవేశంబునన్
భాగ. 1. 496.

మ జలిదైతేయ భయాంధకారభరితబ్రహ్మాండగేహంబు లోఁపలఁ దైమండెడు తత్ప్రికాప మయదీప జ్వాల డిందన్.
ఆము. 4. 24.

2 అంతఃపురము, అవరోధము.

గీ. బయలుతేరిన సుతుఁడు లోపలనుపతిపుఁ, గాని యమ్మలు తేరైరి ఖచరపతికి.
కళా. 2. 51.

3. మనస్సు, అంతఃకరణము.

కం. వారిదువృథఁ దమలోపల, వేఁడుగొని ...
ఆము. 3. 15.

క్రి. అవ. 1. నిర్ధారణషష్ఠియందు బహువచన ప్రత్యయము.

ఆ. పూజనీయులైన పురుషులలోపల, నెవ్వఁ డయ్యెఁ గృష్ణుఁడు. భార. సభా. 2. 11.

చం. ... కర్మనం,జనితవిశేషతం గలుగు భాయల లోపల నెట్టి యమ్మిథుం, గరుటకు నల్పమను ...
భార. శాం. 5. 498.

2 అధికరణార్థకము, అందు.

కం. చని పట్టి పాలవట్టికఁ, గనుపట్టెడు కనకపత్రికావిలిఖత నూ,తనబిరుదాక్షరములు వే,ర్కొని లంఘలవె చదువుకొనె వివరముగన్.
కై భా 4. 6.

లోలోపలన్ = మనస్సునందు

అంతలోఁపలన్ = అనన్తయమున్‌లోనె.

ఉ. హాయని మోహినీమహిళ యదభృతరోషకషాయితాక్షియై, హాఁ యను నంతలోపల సహస్ర సహస్ర సహస్ర దీధితి,చ్ఛాయ సహస్రధారమగు చక్రము వ్రాలె గళాంబుజంబునన్ దశా 2 368.

జ : లోఁకడుపు, లోఁచూపు, లోఁజతనము లోతక్కువ, లోకమి, లోదాడ, లోవగతుఁడు, లోతాద, లోవిత్తరి, లోమొన, లోవాఁడి.

లోపాకము. సం. వి అ. పుం సృగాలము, గుంటనక్క

లోపావకము=లోపాకము. సం.

లోపాముద్ర. సం. వి. అ. స్త్రీ. అగస్త్యముని భార్య, విదర్భరాజు కూఁతురు.

లోపాయకారి. విణ. రహస్యముగా నొకరి పక్షముతనున్నది. (శ. ర.).

లోపాశకము=లోపాకము. సం.

లోపాశము సం. వి అ. పుం గుంటనక్క, సృగాలము.

లోపి. సం. విణ. (న్. వి. న్.) 1. హానిచేయునది, 2. లోపముగలది.

లోపించు. సం. అ. క్రి 1. మఱుఁగుపడు.

శా. లోకక్రోశజనించుచున్ మెలఁగుచున్ లోపించు వానిన్ సుమిత్రాకాంతున్ హరిఁ గూర్చి యాగము సేసె న్నాహుషుండు డక్కున్నెడన్.
భాగ. 9. 562.

2. తక్కువవు (శ. ర.).

లోపు. విశే. స్వీయము, తనది

కం. మురగరుడోరగ విద్యా, ధరపురవరనతులతోడ
దనుజేశ్వరకిం, కరులు ఁదమింతురు దోషా,
చరులకు వెలి లోపు గలదె చతురాననుఁడా.
కు. సం. 4. 374.

జ : లోపుసేయు.

లోపుసేయు స. క్రి. (లోపు + చేయు) లోఁబఱచు.

వ. ఇట్లు త్రిణయనున్ దన వయనవాగురలకు లోపుసేయుచు. కు. సం. 5. 514.

లోపొద. వి. (లోపల + పొద) పొదలోపలి భాగము.

సీ. దూరోద్గమద్ధావధూమమంబుకబుద్ధి నెమ్మి లోపొదనుండి నిక్కి-చూచె
పాంతు. 1. 186.

లోప్త్రము. సం. వి. అ. పుం. అపహరించినసొత్తు, స్తేయధనము.

లోవిత్తరి. వి. (లోపల + విత్తరి) మల్లయుద్ధగతి భేదము.

వ. ... పదఖండనంబును నురిత్రాడును లోవిత్తరియు వెలివిత్తరియు సర్పాంకుశంబును మొదలుగాఁగల పదిరెండు గాయమానంబులును. ప్రబంధ. 78.

వ. ... పదఖండనంబును లోవిత్తరి వెలివిత్తరి సర్పాంకుశంబు మొదలుగాఁగల పదిరెండు గాయమానంబుల భేదంబులు విచారించి....
హంస. 1. 206.

లోభనము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ఆకర్షించునది, మోహింపఁజేయునది, ఆశ గలిగించునది. వి. అ. న. 1. ఆకర్షణము, మరులుకొలుపుట, మోహింపఁజేయుట. 2. బంగారము

లోభనీయము. సం. విశే. (అ. అ. అ.) మరులు కొలుపునది, ఆశ గలిగించునది, ఆకర్షించునది.

లోభము. సం. వి. అ. పుం. 1. అత్యాశ = దురాశ, పరద్రవ్యాపహారణేచ్ఛ, పిసినారితనము. 2. ఆసక్తి, (ఒకదానియందలి) కోరిక. 3. లోభగుణము అరిషడ్వర్గములలో నొకటి.

లోభి సం. విశే. (న్. నీ. న్.) 1. లోభము గలవాఁడు. దురాశగలవాఁడు 2. కోరికగలవాఁడు, ఆసక్తిగలవాఁడు. 3. మరులుకొలుపువాఁడు, మోహపెట్టువాఁడు.

లోభించు సం. అ. క్రి లోభమునొందు. అత్యాశనొందు, ఆకాంక్షించు, కోరు.

శా. ... మోహాంధులై దీని కేలా లోభింతు రెఱింగియున్ ... మల్ల. వై. 71.

శా. ... ఆరాజన్యుఁడు ... ... పారస్పారచతుర్విధాన్న ఫలమజ్జాపాయసాపూపవ, ల్గారాద్యుత్తమభుక్తి మానసమునన్ లోభింప డింతేనియున్. కృ శకుం 8 3.

లోభ్యము = లోభనీయము సం. విశే

లోమకర్ణము. సం. వి. అ. పుం. శశకము, కుందేలు.

లోమకీటము. సం. వి. అ. పుం. పేను.

లోమకూపము. సం. వి. అ. పుం. రోమకూపము, రోమముల మొదలనుండు బిందురూపమగుయిన గుంత

లోమఘ్నము. సం. వి. అ. న. తలవెండ్రుకలను బోఁగొట్టు నొకానొక రోగము.

లోమపాదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అంగదేశపు రాజులలో నొకఁడు.

లోమమణి. సం. వి. అ. పుం. రోమములతోఁ జేయఁబడిన తాయెత్తు.

లోమమార్జారము. సం. వి. అ. పుం. పునుఁగుపిల్లి.

లోమము సం. వి. అ. పుం. తోఁక. (వి. న్. న.) దేహమందలి వెండ్రుక, రోమము.

లోమరాజి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నూఁగారు, లోమావళి.

లోమవాహి సం విశే. (న్. నీ. న్.) 1. ఈఁకలు గలది. 2. వెండ్రుకను సైతము నఱుకునంతటి వాఁడికలది.

లోమశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఆడునక్క. 2. వాలిడికోతి 3. అన్నభేది 4. కాకి దొండ (వృ. వి.) 5. జటామాంసి (వృ. వి.). 6. వస (వృ. వి.). 7. గూలగొండి (వృ. వి.) 8. మహామేద (వృ. వి.) 9. పెరుగు తోటకూర (వృ. వి.). 10. పెద్ద జనుము (వృ. వి.) 11. ముత్తవపులగము (వృ. వి.).

లోమశపుష్పకము. సం. వి. అ. పుం. శిరీష వృక్షము, దిరిసెన చెట్టు (వృ. వి.).

లోమశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. వెండ్రుకలు గలది, బొచ్చుకలది. 2. రోమములతోఁ జేసినది, రోమమయము. 3. గొఱ్ఱెలు మున్నగు వాని బొచ్చు ఆస్తిగాఁ గలది 5. పచ్చికలిసినది. వి. అ. పుం. పొట్టేలు

లోమశ్యము. సం. వి. అ. న. 1. బొచ్చుగలిగి యుండుట, వెండ్రుకలుగలిగియుండుట. 2. కఱకుదనము, కర్కశత్వము.

లోమసారము. సం. వి. అ. పుం. పచ్చ, మరకతము.

లోమహర్షణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గగుర్పాటు గలిగించునది. వి. అ. న. గగుర్పాటు.

లోమహర్షి సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) గగుర్పాటు గలవాఁడు, గగుర్పాటుగలది.

లోమహృత్తు. సం. వి. త్. పుం. తాళకము, హరిదళము, పర్వతములందలి ధాతువిశేషము

లోమాంచము. సం. వి. అ. పుం. 1. రోమాంచము, గగుర్పాటు. 2. సన్నబొచ్చు, మెత్తని వెండ్రుకలు గల తోఁక.

లోమావలి=రోమావలి. సం. నూఁగారు

లోమాశము. సం. వి. అ. పుం. సృగాలము, గుంటనక్క.

లోమా(శ)శిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆఁడుగుంటనక్క, సృగాలి

లోమెన. వి. (లోవల + మెన) మల్లవిద్యావిశేషము

వ. .. లోమెన వెలిమెన యసిమెన నరితాళంపుమెన యాదిగాఁగల పదియెడు మెనల నారితేఱి .. హంస. 1. 106.

వ .. లోమెన వెలిమెన యసిమెన నరితాళంపుమెన లాదిగాఁగల పదియెడు మెనలు . ప్రబంధ. 78.

లోయ వి. 1. సొరయ, రెండుకొండల మధ్య భాగము

సీ. ఒలుపడి పెను లోయఁబడిన క్రొన్నెలరాల చఱులలో నిరుగడఁ దఱచు మెఱచు. వసు. 3. 21

క. కులిశధారాహతి సొలవునఁ బైనుండియడుగు మోవఁగ జేసుకైవతటులఁ, గమటట్టు లోయ గంగానిర్ఝరము వాఱఁ జలువనౌ వయ్యోటి కెలకులందు. మనుచ. 4. 19

గీ. లోయ యన లొద్ది యనఁగఁ బొల్పారుచుండు, నచలమధ్యధరాఖ్య ...
ఆం. భా. 3. 31.

2. ప్రదేశము

సీ. ఒకలోయ ఖగనాయకకుదాయ సముదాయమొకచాయ సురగాయక కృతగేయము ...
ప్రబంధ. 45.

లోల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. లక్ష్మి. 2. మెఱుపు. 3. నాలుక.

లోలజిహ్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చలించెడి నాలుక కలవాఁడు, జిహ్వాచాపల్యము గలవాఁడు, తిండికై యల్లాడువాఁడు.

లోలము సం. విణ (అ. ఆ. అ.) 1. కదలునది, చంచలము. 2. కలఁతనొందినది, క్షుబ్దము. 3. అస్థిరము, క్షణభంగురము. 4. మిక్కిలి యాసక్తిగలది, తృష్ణతోఁ గూడినది.

లోలాయపడు. అ. క్రి. (లోలాయము + పడు) శ్రమనొందు కష్టపడు.

లోలాయము. వి. శ్రమము. (చూ. లోలాయపడు.)

జ. లోలాయుఁడు.

లోలార్కుఁడు సం. వి. అ. పుం. కాశీపుర మందుఁగల సూర్యమూర్తి విశేషము.

లోలితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) చాలితము, చలింపఁజేయఁబడినది, కదల్పఁబడినది.

లోలుగు వి మచుకుందవృక్షము (వృ. వి.).

లోలుప సం. వి. అ. స్త్రీ మిక్కుటమైన కోరిక, తీవ్రేచ్ఛ.

లోలుపము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) అత్యాసక్తి గలది, ఉత్కటమైన యిచ్ఛ కలది.

లోలుభము = లోలుపము. సం

లోలోంక. వి. మల్లబంధవిశేషము (శ. ర.).

లోలోనిచవి వి. (లోలోను + చవి) తనయ దలి జ్ఞానామృతము యొక్క రుచి.

కం. బాలకుఁడు బ్రహ్మవిద్యా, శీలుండై చిత్సుధాభిషేచనమతితో, లోలోనిచవుల మిక్కిలి, లోలుండై బాహ్యరుచులు లోఁగొనకుండెన్. వి. పు. 2. 42.

లోలోను. వి. (లోను + లోను) (లోనుశబ్దము యొక్క ఆమ్రేడితరూపము) 1. అత్యంతరము.

ఉ. .. హితుఁడుమంబోలె లోలోన బోధించి ... కాశీ. 6 62.

2. మనస్సు.

సీ. లోలార్కునకు నీకు లోలోననేమేని బోటి పుట్టెడు గదా మాటమాట భీమ. 2. 88.

లోవ వి 1. లోయ రెండుకొండల మధ్య భాగము.

ద్వి. లోవలు వెదలక లోఁగినవాని, లోవక చొచ్చి లోలోనఁ గ్రుమ్మియును ద్వి. హరిశ్చ. పూ 619 పం.

శా. ప్రాకారంబులు దాఁటి హెగ్గడులు యోగాల్ వట్టి యట్టిట్టవో, వాకిళ్లల్లను దాఁటి చప్పటము లోవం జేరి రాజయ్యెడన్. బహు. 3. 20.

2. దూరు.

సీ. పులిదిండ్లజా ముత్తములలోవ లమరించి స్పటిక సోపానముల్ సంఘటించి ఉ. రా. 3. 292.

చం. జిగమగజాలదెంచికలు చక్కని సింహపుఁ బెక్కుదాల్ మెఱుంగగు తెలిమిన్నలోవ యును తచ్చుపలంగరుపేర్చఁగువన్, దగఁ గనుపట్టు నొక్కవికస న్మణిమండప మధ్యోదంచఁగన్ చంద్రికా. 2. 23.

ఉ. బంగరు మేలికంబములఁ బాటిలు వాటపు మధ్యరంగమున్, తెంగట తీవరత్నముల చెక్కడపుంబని మించు సెజ్జయిల్, ముంగల వజ్రపుంజలకలోవ పొసంగిన నొప్పు చప్పరం, మ్మంగళ భావచిత్రనవమోహనకేళిగృహంబు తలంబునన్. విజ 3 169.

3. రత్నపీఠము మీఁది చట్టపు అంచు.

సీ. పగడాల గాజాల జిగిమించు పుష్యరాగపు లోవ వైడూర్య ఘంటికలును వసు 1 144.

జ : లోవరి

లోవంక. విశే. (లోను+వంక) లోపలికి వంగినది.

వ. ... తెప్పులసంకులు లోవంక భుజంబులు కొంకిసిగలు గాని తుప్పటులు నొప్పు. ... ఆము. 4. 36.

లోవరి. వి. (లోవ + అరి) తొట్టికట్టు, దుర్గ. (శ. ర.)

లోవాఁడి. వి. (లోపల + వాడి) అంతః స్తీక్ష్ణత, మనః కాఠిన్యము.

కం. లోవాఁడియు వావాఁడియు, చేవాఁడియుఁ గలిగి విసుత సిరా గామ గ్రామాగ్రహార జనదత, దేవస్థానాంతపులను ద్రిమ్ము కతనన్. ప్రబంధ. 767.

లోవి. వి. వంటకుండ, స్థాలి.

సీ. పాఁప మెపరి పచ్చపన్నాల లోవులఁ గలుగు గుజ్జెనగూళ్లు గుడుచు టుడిగి, అముక్తా. 3. 147.

గీ....లోవిలోని, శిష్టశాకాన్నలవము ప్రాశించి....
భాగ. 1. 484.

ద్వి. మూలవన్నారుల యాలోవిలోవఁ, లోలె
యున్నవి వంచి పోయి తెచ్చెదను.
జన. పు 8 427 పం.

లోవిడి. విణ పూర్వపుది, మునుపటిది (బ్రౌ. ని.).

లోవ = లోఁగు. అ క్రి. వెనుదివియు.

ద్వి. లోవలు వెడలక లోఁగినవాని, లోవక చొచ్చి
లోలోనఁ గ్రుమ్మియును.
ద్వి. హరిశ్చ పూ. 920 పం.

లోవై(వయి)నము విణ. కడచినది (శ. ర.).

లోష్టకము. సం వి అ. పుం. మంటిగడ్డ. మట్టిబెడ్డ. పుం న. 1. మచ్చె. మఱక. 2. గుర్తుగా నుపయోగపడెడి యొకానొక పదార్థము 3. ఇనుపత్రుప్పు. అయసకిట్టము.

లోష్టఘ్నము సం. వి. అ. పుం. లోష్టభేదనము.

లోష్టభేదనము. సం. వి అ. పుం. న. మంటిగడ్డలు వలఁగఁ గొట్టెడి సాధనవిశేషము. పాపటము.

లోష్టము సం. వి. అ. పుం., న. మంటిగడ్డ. న. అయసకిట్టము, ఇనుపత్రుప్పు.

లోష్టువు. సం. వి. ఉ. పుం. లోష్టము, మంటిగడ్డ.

లోసబురు. వి. ఒడ్డునకు దూరముగ సముద్రయానము చేయుట. (వ్యతి వెలిసబురు)
(చి. ని ,శ. ర.)

లోహండి వి. వంట సేయుపాత్రము, స్థాలి, లోవి.

వ. అయస్థిపేటికయు లోహండియుఁ దండలంబులుఁ గంబళంబులుం దగిన సంబడంబును వహించి యొక్కరుండును దెరువు తోడునం బెక్కుదేశంబులు గడచి ...
కాశీ. 5. 82.

సీ. పెల్లులోహండి కావళ్ల కొమ్ములవ్రేలు గిడ్డి మొత్తము నేతిలడ్డిగలును. ఆము. 2. 97.

సీ. రాగిలోహండినన్ బ్రాయ లేకుండంగ వండి ంచిన యుపుర్వంటకంబు. కాశీ. 3. 121.

లోహకంటకము. సం. వి. అ. పుం. వృక్షవిశేషము, మంగచెట్టు. పుం న. ఇనుపముల్లు, ఇనుముతోఁ జేసిన ముల్లువంటి సన్నని వాఁడిగల వస్తువు.

లోహకాంతము. సం. వి. అ పుం. సూదంటుఱాయి.

లోహకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కమ్మరి = ఇనుపపని చేయువాఁడు.

లోహకిట్టము. సం. వి అ. న. ఇనుపత్రుప్పు.

లోహఘాతకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కమ్మరి.

లోహచూర్ణము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఇనుపరాపొడి. 2. లోహకిట్టము, ఇనుపత్రుప్పు. (రా. ని.)

లోహజము. సం. వి. అ న. 1. కంచు. 2. లోహకిట్టము.

లోహజాలము. సం. వి. అ. న. ఇనుపచిక్కము, కవచము.

లోహజిత్తు. సం. వి. త్. పుం. వజ్రము, రత్నభేదము.

లోహటము. వి. (లోను + హటము) మనస్సు నందలి పట్టుదల.

సీ. లోహటంబులుమాని ఉలిఁగన్నఁ బడకున్నఁ బరదాళ మని పోవుఁ బలక యిచ్చి.
ఉ. హరి. 3. 120.

లోహద్రావి. సం. వి. న్. పుం. వెలిగారము.

లోహపృష్ఠము. సం. వి. అ. పుం కంకము, రాపులుఁగు.

లోహప్రతిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పట్టెడ, కంసాలిదాగలి. 2. ఇనుపవిగ్రహము.

లోహబద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ అ) ఇనుముతో నతుకఁబడినది.

లోహమారకము. సం. విణ (అ. ఆ అ) లోహమును భస్మముగాఁ జేయునది.
వి. అ. పుం ఒకజాతి కూరాకుమొక్క.

లోహము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. ఎఱ్ఱనిది 2 రాగిది, రాగితోఁ జేయఁబడినది. 3. ఇనుపది, ఇనుముతోఁ జేయఁబడినది. వి. అ పుం. న. 1. తామ్రము, రాగి. 2 ఇనుము. 3. ఉక్కు. 4. బంగారము. 5. లోహసామాన్యము. 6. నెత్తురు. 7. అయుధము. 8. చేఁపలను బట్టు గాలము. పుం ఎఱ్ఱమేఁక. న. 1. ముసాంబరము. 2. అగురు.

లోహరాజకము. సం. వి. అ. న. రజతము, వెండి.

లోహలము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. ఇనుముతోఁ జేయఁబడినది, అయోమయము. 2. లోహము నాకర్షించునది, లోహగ్రాహకము. 3. అస్పష్టముగ మాటలాడునది.

లోహలింగము. సం వి అ న రక్తముతో నిండిన కుఱుపు, రక్తపూరితమైన వ్రణము.

లోహవరము. సం వి. అ. న. బంగారము.

లోహశ్లేషణము. సం. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

లోహసంకరము. సం. వి. అ. న. ఇత్తడి మున్నగు మిశ్రలోహము.

లోహాభిసారము. సం. వి. అ. పుం. రాజులు యుద్ధయాత్రకుఁబోవునపుడు చేసెడి శస్త్రనీరాజనము.

లోహాభిహారము = లోహాభిసారము. సం

లోహిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. అయస్పాత్రము, ఇనుపమూఁకుడు.

లోహితకము. సం. విశే. (అ. తికా. అ) ఎఱ్ఱనిది. వి. అ. పుం. 1. పద్మరాగము, కెంపు. 2. అంగారకగ్రహము. 3. ఒకజాతి బియ్యము. న. 1. కంచు. 2. ఇత్తడి (రా. ని.), ఇత్తడి భస్మము.

లోహితకల్మాషము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఎఱ్ఱని మచ్చలు గలది.

లోహితగ్రీవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అగ్ని.

లోహితచందనము. సం. వి. అ. న. 1. కుంకుమపువ్వు. 2. రక్తచందనము.

లోహితపుష్పకము సం. వి. అ. పుం దాడిమవృక్షము, దానిమ్మచెట్టు (వ్య. వి)

లోహితము. సం. విశే (అ. తా హినీ అ.) 1. ఎఱ్ఱనిది, ఎఱుపురంగుగలది 2 రాగిది, రాగితోఁజేయఁబడినది. వి. అ. పుం. 1. ఎఱుపు రంగు. 2. అంగారకగ్రహము. 3. సర్పము, పాము. 4. మృగభేదము, ఒకజాతి జింక. 5. బ్రహ్మపుత్ర యనెడి నది. 6. మత్స్యభేదము, ఒకజాతి చేప. 7. ఒకవిధమైన బియ్యము. 8. కనుఱెప్పలలోఁ బుట్టు రోగభేదము. 9. పద్మరాగము. న. రాగి. 2. నెత్తురు. 3. కుంకుమపువ్వు. 4. యుద్ధము 5. రక్తచందనము. 6. ఎఱ్ఱగంధము 7. హరిచందనము. 8. ఇంద్రధనుస్సు యొక్క యసంపూర్ణాకారము (విల్యమ్సు) 9. అగరుగంధపుఁజెక్క. 10. మర్దనము, నూరుట.

లోహితమృత్తిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ధాతువిశేషము గైరికము; జేగురుమన్ను.

లోహితాంగము. సం. వి అ పుం. 1. కాంపిల్లవృక్షము, ఒకచెట్టు. 2. అంగారకగ్రహము.

లోహితాక్షము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఎఱుపు రంగు 2. ఒకజాతి పాము. 3. కోకిల. న. 1. చంక. 2. తుంటి (విల్యమ్సు).

లోహితాక్షుఁడు. సం. వి. అ పుం. విష్ణువు.

లోహితాననము. సం వి. అ. పుం. ముంగిస (రా. ని.).

లోహితాయస్సు. సం. వి. స్. న. తామ్రము, రాగి.

లోహితాశ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అగ్నిదేవుఁడు.

లోహితిమ. సం. వి. న్. పుం. ఎఱుపురంగు, రక్తిమ

లోహితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అంగారకుఁడు. (శ. ర.) ఇట్లే **లోహితాంగుఁడు.**

లోహితోదము. సం. విశే. (అ. అ. అ.) ఎఱ్ఱని నీరు గలది.

లోహిత్యము. సం. వి. అ. పుం. ఒకవిధమగు బియ్యము. ౨ బ్రహ్మపుత్ర యనెడి నది.

లోహిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱని చర్మముగల స్త్రీ, ఎఱ్ఱనియాఁడుది.

లోహోత్తమము. సం. వి. అ. న. బంగారము.

లౌ

లౌకాయతికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. లోకాయత మతము ననుసరించువాఁడు, చార్వాక మతానుసారి, నాస్తికుఁడు

లౌకికజ్ఞుఁడు. సం. విశే. (అ అ. అ.) లోకాచార మెఱిఁగినవాఁడు, లోకవ్యవహారములు తెలిసినవాఁడు.

లౌకికము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) 1. లోక సంబంధమైనది, భూలోకసంబంధమైనది. 2. సర్వ సామాన్యమైనది, వాడుకలోనున్నది. 3. ప్రతి దినమున జరుగునది, ఆచారముగా నున్నది. 4. లోకములోనిది, (వాక్యము మొ.) 6 లోక విదితము, పదుగురకుఁ దెలిసినది. 7. లోకహితము, లోకమునకు మేలుచేయునది

న. లోకాచారము, జనుల వాడుక.

లౌకికుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) 1. లోకవిదితుఁడు, అందఱకుఁ దెలిసినవాఁడు. 2. లోకహితుఁడు. లోకమునకు మేలుచేయువాఁడు.

లౌకికులు. బ. వ. లోకమందలివారు, సామాన్యజనులు.

లౌక్యము. సం విశే. (అ. అ. అ.) 1. ప్రపంచ సంబంధమైనది, మనుష్యసంబంధమైనది. 2. సర్వ సామాన్యమైనది, వాడుకలోనున్నది.

లౌడి=లవుడి. వి. పరిఘము, ఒకానొక ఆయుధము.

కం. కేడెము కత్తి తుపాకి, లౌడియు నిండమ్ము లిఁకెలంగొని తొలుతన్, జోదులు దాలిచి సేమలు, జోదులు తమకన్న లేదు నూనవికినుక ప్రబంధ. 782.

వ. ... లౌడి వంకిణి సబళ యీఁటె సెలకట్టె సిల్లము ద్వాత్రింశదాయుధంబులు ...
ప్రబంధ. 78.

లౌణి=లౌడి. వి. పరిఘము.

ద్వి. వాలముల్ జళిపించి వడి లౌణు లెత్తి.
రం. రా యు. 288. పొ. 12. పం.
(శ. ర. పా. లౌడు లెత్తి ముద్రి పా.)

లౌల్యము. సం. వి. అ. న. 1. చంచలత, చపలత, స్థైర్యములేమి. 2. ఉత్కటమైన కోరిక, లుబ్ధత, భోగేచ్ఛ, విషయాసక్తి.

లౌహ. సం. వి. అ. స్త్రీ. కాఁగు, నీరు కాఁచుపాత్ర.

లౌహకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం., కమ్మరి.

లౌహజము. సం. వి. అ. న. లోహకిట్టము, మండూరము.

లౌహబంధము. సం. వి. అ. పుం న. ఇనుప గొలుసు, ఇనుపసంకెల.

లౌహభువు. సం. వి. ఊ. పుం. కాఁగు, నీరు కాఁచుపాత్ర.

లౌహము. సం. విశే. (అ. అ. అ.) 1. లోహమయమైనది, ఇనుపది 2. రాగిది, రాగితోఁ జేయఁబడినది. 3. లోహముతోఁ జేయఁబడినది. 4. రాగియొక్క రంగుగలది. ఎఱ్ఱనిది.
వి. అ. న. ఇనుము.

లౌహాత్మము. సం. వి. న. పుం. కాఁగు, నీరు కాఁచుపాత్ర.

లౌహితకము. సం. విశే. (అ. అ. అ) ఎఱ్ఱనిది.

లౌహితము. సం. వి. అ. పుం. శివుని త్రిశూలము.

లౌహిత్యము. సం. వి. అ. పుం. 1 బ్రహ్మపుత్ర యనెడి నది. న. ఎఱుపు.